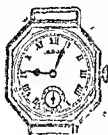

સોના, ચાંદી, ઝવેરાત તથા ઘડીઆળના

જગમશહુર વેપારી.

(સ્થાપીત ઈ. સ. ૧૮૬૪)

૧૦ ૧/૨" સાઇઝ

૧૫ જુવેલ લીવર

N.B.J.

સો. જો. ર. ૨૭)

૯ રૂ. સોનાના ર. ૩૫)

૧૪ રૂ. સોનાના ર. ૪૫

૧૮ રૂ. સોનાના ર. ૫૫

સોના-ચાંદીના દાગી-
નાઓ ખરીદ કરતી
વખતે.

તે કેટલા ટયના છે તેની
ચોકસી કરીને તમારા
બીલમાં લખાવવું
ચુકરો નહીં.

૧૨" સાઇઝ.

૧૫ જુવેલ લીવર

નીકલ સીલવર રૂ. ૧૪

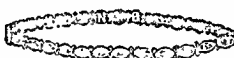
સ્ટરલીંગ સીલવર રૂ. ૧૮

સો. જો. ર. ૨૧

રેડીઅમ કાપત સાથે

શ. બે વધારે.

અમારા દરેક ઘડીઆલ ઉપર "N. B. Javeri watch Co" અમારું
પોશી માદીથી ચાલતું નામ આવે છે જે અમારા માલની ખાત્રી આપે છે.

કેટલાય માટે લખા.

૧૦૦ ટય ચોખ્ખી. ગામડી ચાંદીના
દાગીનાઓ તથા વાસણો અને પેંદા
તથા નકશીકર્મની મનપસંદ ફીજી
નની સુંદર ભેટ આપવા લાયક ચીજો
બેવા લાયક છે.

૨૫" ના ટયના તથા સીલક ગીનીના
અને ગીની ગોઠડના સોનાના દાગી-
નાઓ દરેક કામમાં વપરાતા
અપરુદ્ધ કીડજીના
તરવાર મળે છે.

ગરદી મુજબ
માલના નાણાં
પાછા મળે છે.

હીર, પના, ચીતી, મણિકની નકની
મોટી ખાત્રીવાળાં અરડી-ચીકે કીડા-
દંતુની જોનમુન દાગીનાઓ મળે છે.

દરેક વસ્તુ સંધિ
સંગ કામ.
પ્રાધાન અને ખા-
ત્રીપુરક થાય છે.

નરોત્તમદાસ ભા.ઉ. ઝવેરી.

Telegrams
Dasnarotam

ભાઉ મેનશન, રોજમેમણુ સ્ટોટ.
મુંબઈ નં ૦૨.

Telephone
24902
20565.

જંગલમાં મંગલ

પ્રાચીન આર્યોની સૌન્દર્યપ્રિયતા

વર્ષ : ૨ જુન]

ચેત્ર ૧૯૮૬

[અંક : ૧

આખરે હિંદમાં
સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ શરૂ
થઈ ચૂક્યો છે. આ
સંગ્રામ શરૂ કરવાની
જરૂર આજથી બરાબર
૧૧ વર્ષ પહેલાં ઉભી

થઈ હતી. યુરોપના મહાસુધ્ધ સમયે ! ખરે
થયેલા સિંધ્યાંત, હિંદે તે સમયે પ્રિટનને
તટલીક નહિં આપતાં આપેલા મોટામાં
મોટા ભોગ, સુધ્ધના અંત સમયનાં અમે-
રિકન પ્રમુખ વિલ્સનનો પ્રત્યેક પ્રગ્ન માટેનો
આત્મ નિર્ણયનો આગ્રહ, તે બધાને કોરે
મારી ૧૯૨૯ માં હિંદની કોરે બાધવામાં
આવેલા કળા કાયદાનો ક્યડી નાખનારો
પથરો ! આના પ્રસંગે સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની
સહતને માટે મુયોગ્ય હતા. હિંદ સિવાય દુનિ-
યાની કોઈપણ બીજી પ્રજાએ એવો મોટો એજો
જવા દીધો ન જ હોત. પણ ત્યારે હિંદમાં
મવાળ મનોદશા પ્રાધાન્ય હતી, તેઓ ઓઠ-
વાયર, કાયર અને ચેતસકોઈની ચપ્પો

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ

: લેખક :
તંત્રી

ખાવા છતાં, અરજીઓ
અને આગ્રહોમાં શ્રધ્ધા
ધરાવતા હતા ! તેમની
વધુમાં વધુ મદદ પ્રતિ-
ષેધની સલાઓ ભરી,
વાંઝીયા દરગે મુધી જ

આગળ ધપી શકતી હતી. એટલે સ્વાતંત્ર્ય
સંગ્રામની શરૂઆત તેના મુયોગ્ય સમય પછી
એક દશકો મોડી પડી, તેની જવાબદારી
આ દેશના મવાળ મનોદશાના માણસોને જ
શીરે છે.

૧૯૨૯ પછીનાં દશ વર્ષનો ગાળો તેમ
જતાં છેક નકામો નથી ગયો. આપ-
ખુદ નોકરશાહીની દમનનીતિ, મવાળ મને-
દશાવાળાઓએ માતૃભૂમિને દીધેલા દગો,
અસહકારની ચળવળની નિષ્ફળતા, નેના-
ઓનાં અંગન મત-મતાંતરોના સતત અધ-
ગ્રઓએ બધું જતાં જનતાના દિલમાં સંપૂર્ણ
સ્વતંત્રતાની જાગેલી ભાવના ધીમે ધીમે
દઢ થતી જતી અને વ્યાપક સ્વરૂપ લેતી

જતી જ હતી. અજ્ઞાન અને મૂઢ મનાતા આ દેશના અસંખ્ય નિર્ધન શ્રમજીવીઓની મનોદશામાં ચમત્કાર કહી શકાય એવું પરિવર્તન થઇ ગયું, અને તેઓ નરીયનો આશરો લઇ મજુરી કરાવનારા મહીવાળાઓ તરફથી નાખવામાં આવતાં કાંટા માટે કેવળ નિઃશ્વાસ નાખી ખેતી રહેવાને બદલે, જે વર્ગ તરફથી તેમને હરકતો કરવામાં આવતી હોય તેની સામે સંઘર્ષગથી લડવાની અને વાળી ન્યાય મેળવવાની નવી મનોદશાનો તેમનામાં જન્મ થયો. તેમની પારાવાર નિર્ધનતા છતાં, પોતાના વર્ગના સંઘર્ષમાં રહેલી પરમ શક્તિનું તેમને ભાન થયું, અને ભક્ષે તેઓ હજી એ દિશામાં નેહ્યે તેટલા પારંગત થયા ન હોય, તો પણ તેમની દષ્ટિ સમક્ષ ઉઘડેલા નવા માર્ગ-સંઘ શક્તિના—ની હવે તેમને કાંઈ ખીજે રસ્તે વાળી શકે તેમ છે જ નહિં. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવતા દેશના પોતાના ગેવા નિર્ધન માણસોએ એ જ માર્ગો લીધા હતા અને સ્વતંત્રતા મેળવી હતી, તે વાન હવે તેમને હંથે બરાબર વસી જ ગઇ છે.

દ્વાંડીયા કે અધિકા મજુરો જેની નહિં પણ તેમનાથી જુદી દશા મેળવનારો વર્ગ તે અજ્ઞાન દેશના જમીનદાર ખેડૂતો, આકરી મહેસુલ નીતિથી તેઓ ક્યારાઇ ગયા છે, ખેડાખાઉ વર્ગ તેમને ચક્રવર્તી વ્યાજની અવળી ટ્રાણીમાં ફેરવી ફેરવી છુંદી નાખે છે, અજ્ઞાનતાને લીધે નાના મોટા અમલદારોને હાથે તેઓ અનેક રીતે પાયમાલ થાય છે એવું ભાન એ વર્ગને ૧૯૪૬' ૨૯ ના દશકામાં બરાબર થયું. મજન વેડ કરાવતા અમલદારોની સામે ચુંદાર કરવા જેટલી જુધિ અને શક્તિનો સંચાર તેમનામાં થયો છે, ચુસલુધા ખેડાખાઉ વર્ગના હાથમાંથી છુટી શકે, તેવી આર્થિક સગવડો તો જે

દેશ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવતો હોય તેને જ મળે, છતાં એ ખેડાખાઉ વર્ગના બેઠે ભરખો ભાઈ એન આળા પારખવા જેટલું પાવરંધાપાણું તો એ વર્ગમાં આવી ગયું છે. પણ દર ૩૦ વર્ષો જમીન મહેસુલમાં વધારો કરતી સરકાર, ખેડુતોની સંમતી વિના મનગમતી મહેસુલ વધારી દે, અથવા નળાળાં વરસોમાં પુરો પાક થયો ન હોય છતાં તક્કારી અને કારકુનોના કહેવા પ્રમાણે આનાવારી કરાવી આમલતદાર જે મતું મારી દે, તે બ્રહ્માના અક્ષર એવું મનાવી દે, એ કાયદાની નગરે ખોટું છે; પોતાના પુરેપુરા સંઘર્ષગથી ખેડુત વર્ગ ગમે તેવા આપખુદ તંત્રની પાસે પણ પોતાની માગણી સ્વીકારાવી શકે છે: એ ભાન હિંદના આ મોટા સમુદાયને થઇ ગયું છે. પરંતુ આ વર્ગ તેમનાં ખેતરોમાં કામ કરતા સાથીઓને ક્યારતાં અટકથો નથી; છતાં ખેતરોના મજુરો પોતાને પડતા કાંટાની અસર સમજતા થતા જાય છે.

ખેડાખાઉ અને કારખાનાં ચલાવતા શ્રીમંત વર્ગની અને પેલા નિર્ધન વર્ગની વચ્ચેનો અધ્યમ વર્ગ અને ખાલુની લીંસમાં પીલાઇ રહ્યો છે. તે નથી શ્રીમંતાઇ મેળવી કે મ્હણી શકતો, અને ગરીબ હોવા છતાં નથી હાથની મહેનત કરનારાઓની દશામાં રહી શકતો. આ વર્ગમાં મગજ શક્તિ વેચનારો જુદિમાન વર્ગ આવે છે. તેમાંના એકદમ ઉપત્તા થરના નામાંકિત ધારાશાસ્ત્રીઓ, નામાંકિત દાકતરો અને મશહુર કલાકારો સિવાયનો તમામ વર્ગ છેલ્લા દશકામાં ખેડારી અને મોંઘાવારીનાં બે પડ વચ્ચે ક્યારાઇ ભચાઇને પરાધીનતાની પ્રતિજ્ઞતાઓને બરાબર પામી ગયો છે. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા એ જ તમામ હાડમારીઓ દૂર કરવાનો આખરી ઉપાય છે એ વાત તેમના દિલમાં ફસી ગઇ છે. એ

વર્ગના ધણા મોટા ભાગે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિમાં આજ સુધી વધારેમાં વધારે કાળો આપ્યો છે. જો કે સરકારી અથવા ખીજી કેટલીક નોકરીઓમાં જોડાયેલા વર્ગ હજી તટસ્થ કે દેશહિતના કાર્યોની સામે રહ્યો છે, તો પણ બાકીના ધણા મોટા ભાગ પેટની પીડ વેડીને પણ રાષ્ટ્રહિતનાં કાર્યોમાં જોડાયેલા જ છે. '૧૯-૨૧ માં તુરંગો ભરી નાખનારા ૨૫ થી ૩૦ હજાર માણસો આ વર્ગે જ આપ્યા હતા.

આ રીતે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતની ત્રિવિધ તૈયારીઓને વધારેમાં વધારે મદદ સ્વાધીન સામ્રાજ્યવાદીઓએ જ, પોતાની સંકુચિત વૃત્તિથી, હંધી, અભિમાનથી અને હિંદીઓના હૃદયભાવ નહિ જાણવાની કરેલી ભયંકરમાં ભયંકર ભૂલથી જ કરેલી છે. એટલે સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની આ લડત લગાડે ઉતાવળી કે વહેલી નથી, પરંતુ ૧૦ થી ૧૧ વર્ષ મોટી પડી છે; તેટલા પુરતી તે માટે તૈયારી થે સારી થઈ શકી છે. દેશવાસીઓમાંના શ્રીમંત અને મવાળા રાજ્યનીતિમાં શ્રદ્ધા ધરાવનાર જિમાંધંધાદારી શ્રીમંતોનો પણ સમાવેશ થાય છે] એ એક જ વર્ગને બાદ કરતાં ત્રિવિધ વર્ગ-જોડે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે અત્યાર સુધીમાં ભારેમાં ભારે ભોગ આપ્યા છે, તે રાષ્ટ્રની કુમંત્રે ખડો છે જ. આમ ગયા મહીનાથી શરૂ થયેલી લડતને બધી રીતની સાનુકળતાઓ છે. આથી હવે જ તેમાં છેવટનો વિજય ન મળે તો તેમાં ભૂલ, આ દેશના આમવર્ગની નહિ પણ નેતાઓની જ મનાશે.

પ્રજના નેતાઓની જવાબદારી તેથી મોટામાં મોટી અને ભયંકરમાં ભયંકર છે. ત્રીસ કરોડ પ્રજના છવન મરણનો પ્રશ્ન

ઉપસ્યીત થયો હોય તેવી કંટાળાની ધડીએ તેથી જ નેતાઓએ, કાંઈ પણ જાતની હાથી કે આપખુદીથી પ્રજના માણસ સાથે ખોટી રમતો રમવી કે અશક્ય આદર્શો સિદ્ધ કરવાના મિથ્યા પ્રયોગો કરવા ન ધટે. એવા પ્રયોગ કરવા માટે લગ્ન થોડાંક માણસો સાથે જૂદી પ્રયોગશાળાઓ કાઢવામાં આવે, પણ એ બધું શાંતિના સમયનું કામ છે, સમસ્ત દેશ એવી રમતો લઈ ચલાવી શકે નહિ: તેથી અનુભવથી ઉપયોગી જણાવવા માર્ગે જ નેતાઓએ જનતાને અત્યારે તો દોરવવી જોઈએ.

આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય એ હિંદુસ્થાનની નિર્ધન પ્રજાને માટે સહુથી પહેલી જરૂરની વસ્તુ છે. એ સ્વતંત્રતા સિવાયની ખીજી સ્વતંત્રતાથી જનતાને ઓછી અસર થાય, તેથી આર્થિક સ્વતંત્રતાના પાયા ઉપર સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતનો આરંભ થવો જોઈએ. આદીકાળના યુગને વર્તમાનમાં ઉતારવાની કે ફટકે બંધકોને સાધુતાના પાઠ પઢાવી તે દ્વારા સમજિતે સુધારવાની વાતો ગમે તેટલી સારી દેખાતી હોય તેમ છતાં તેવા પ્રયોગથી ત્રીસ કરોડ જેટલી પ્રજાના દેશનો જગતમાંની મોટામાં મોટી સામ્રાજ્યવાદી પ્રજાના પંજમાંથી ફટકા થવો મુશ્કેલ છે: એ વાત દેશના અત્યેક આગેવાને બરાબર સમજી જવાની જરૂર છે.

એ મ માનો કે જગતમાં અત્યારે શ્રીમંત માણસોનો જ સંઘ નિર્ધનને તેમ જ પરાધીનોને ચૂસી રહ્યો છે તેમાંથી છોડાવવા માટે એકાદ પુરુષ એવી લડત આરંભવાનું કહે કે: દરેક માણસ ખીજાને હુટે નહિ તેવા બની જાય એવું કરવાની જરૂર છે; ત્યાં સુધી તો બધું બરાબર મનાય. પણ જ્યારે તેમ કરવા માટેના ઉપાયો ખતાવતાં તે એમ કહે કે, આપણે બધા પૂજ્ય

સાદા બની બન્યો, નિર્ધન મનુષ્યને યોગ્ય રીતે રહેવા માટે, તો તે અશક્ય આદર્શ છે. બે રીતે: [૧] તેથી શ્રીમંત માણસની પોતાની મૂડી ગમે તે ઉપાય વધારવાની હિંમતો નાશ નહિ થાય, તે સુસજ્જીતિના નવા માર્ગ શોધી કાઢશે; અને [૨] છેક જ નિર્ધનતા અને સાદાઈના અતિરેક પ્રજા સમુદાયને પોતાને જ નિર્માણ તેમ જ નિર્ધન અને પરાધીન રાખવામાં કારણભૂત બનશે.

એક પક્ષ સડન ક્યાં કરે તેથી શ્રીમંત જેવા પોતાનો સ્વાયં કાષ્ટપણ રીતે સંવવાના એક જ લક્ષ્યવાળો વર્ગ કદી પણ સમજીને સુધરે, એ માન્યતા સત્યમાં અશક્ય જ છે. વ્યક્તિઓના અપવાદ આવા દૃષ્ટિમાં નિરાશા જ ઊંછ શકે, પ્રજા સમુદાયની ઉપર આવા અખતરા કેવા અને કેટલા સફળ થાય એ જ વ્યવહાર નગરે જોવું જોઈએ; અને તેજ દૃષ્ટિએ લડત આરંભવી જોઈએ.

વધારે આથે શું કામ જવું? અત્યારે હિંદુસ્થાનને પરાધીનતાના સાંકડામાંથી સડેજમાં કીધે મફતવાની વાત નીકળતાં તેનો ભયંકરમાં ભયંકર વિરોધ કરનારા મેક્સેસ બેરબ્રુકરો અને રોથરમીરો એકદમ કેમ બહાર પડે છે? એનો વિચાર કરતા સડને જણાશે કે, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવું તંત્ર બ્રિટનના મૂડીકાર મૂડીવાદીઓની મરજી પ્રમાણે જ ચાલે છે; અને હિંદુસ્થાનની સ્વતંત્ર બનેલી પ્રજા એ બેરબ્રુકરો અને રોથરમીરોને હાથે તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે સૂક્ષ્મતા દે નહિ, તેથી તેમને મળતા મોટા નફા અટકી પડે એ તેમની મોટામાં મોટી ચિંતા છે. જો કે ન્યાય, નીતિ અને સત્ય તેમ જ સમજાઓના હાથમાંથી નયળી પ્રજાઓના સંરક્ષણના સિધ્ધાંત પ્રમાણે; કે પ્રત્યેક પ્રજાને તેના આત્મનિશ્ચય પ્રમાણે

વર્તવા દેવાના સ્વીકૃત [કહેવાતા?] ધોરણ પ્રમાણે, હિંદી પ્રજાની માગણી અને ઇચ્છા સ્વેચ્છે સો ટકા ખરાં છે, અને વિશ્વાયતી મેક્સેસ તેમ જ રોથરમીરોની લાલચો એટલા જ ટકા અન્યાયી છે; તેમ છતાં આગે બ્રિટનના રાજ્યતંત્રમાં તેમના જ સુરની આણ પ્રવર્તે છે, સમાજવાદીઓની કે બુધ્ધિમાન પુરોગોની તત્તુડીઓ તેમના પડખે સમીપ સંલગ્નતાથી નથી તેવું શું?

કોમદાર પક્ષના આગના બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાન લાઇ ગ્રામસે મેકડોનાલ્ડ જેવા પણ સ્વીકારે છે કે: “હિંદી ગરિબાદ એ માત્ર અભિપ્રાયની વાત નથી પણ હકીકત છે. સારામાં સારા સમયમાં જો હિંદી ખેડૂતને ગમે દેવાનો પથરો તો લટકેલો જ હોય છે, અને હિંદીના ૩ થી ૫ કરોડ માણસો તો જ પૈસાથી વધારે દમાણી કરી પણ શકતા નથી.” તેમ છતાં રેનાલ્ડસે જેવા ઉમરાવો લંડન ‘ટાઇમ્સ’ના ખાસ અંકમાં એવું જણાવવાની ધૂત્તા કરે છે કે, બ્રિટિશ તંત્રમાં હિંદી ખેડૂત સુખી બન્યો છે! આ શબ્દોમાં પેલા બેરબ્રુકરોનો જ સુર બોલે છે; અને હિંદીઓ જાતે દુઃખ વેઠે કે લગ્ગીકાર બની જૂંપડાંઓમાં રહી ઊરાને રોટલો ખાવા માટે, તેથી તે સુર અટકવાનો નથી. કેમકે રૂપાડાં કીપકીંગ જેવાઓએ જર્મન ધોરણે સામ્રાજ્યવાદનો રાંખ પુકડીને બ્રિટિશ પ્રજાના કાનમાં એવાજ મંત્રો પુકડ્યા છે કે: બ્રિટિશ પ્રજામાં મનુષ્યેતર બળ છે અને તે પોતાના દૃઢ નિશ્ચયથી સામ્રાજ્યવાદને ફેલાવી ને ટકાવી શકે છે * પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આ સામ્રાજ્યવાદમાં સ્વદેશ સ્વાધીનતા ક્યારના જર્મનીની દબની લાવના જ રહેલી છે. અને એ લાવનાએ બ્રિટિશ જનતાના મનમાં એવા વિચાર મૂક્યો છે કે: “સામ્રાજ્યવાદને

ટકાવી રાખવામાં બુધ્ધિ કરતાં લગાયકે સામ-
ગ્રીજ નહું મહત્વની છે” *

હિ ટનનો બુધ્ધિમાન વર્ગ તો કે આ
જાતના સામ્રાજ્યવાદને ભયંકર
માને છે. પરંતુ સમસ્ત વિશ્વની શાંતિ અને
પ્રગતિ વિરોધ કરનારી એ ભયંકર ભાવ-
નાનો અંત, બુધ્ધિમાનોની વાંઝણી વિચાર-
શીલતાથી આવવાનો નથી જ. કેમકે એ
ભાવનાને પોષી તેમાંજ અંતિમ પ્રગ્ન
રાષ્ટ્રભક્તિ માને છે.

એટલે હિંદવાસીઓએ સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યનો
સંગ્રામ ખેડવો હોય તો સંપૂર્ણ શાંતિથી,
પણ રોષરમીરો અને ખીવરશુકોના સ્થાનિક
રાષ્ટ્રભક્તિના પાયા ઉપર, મૂડીવાદનીજ
ખીવરશુકોના ધોરણે રચાયેલા સામ્રાજ્યવાદની

* જુઓ ‘રીઆસીસ્ટ’ માસિકના સપ્ટેમ્બર
૧૯૨૯ ના અંકમાં એચ. ઇ. વેસ્ટનો
“સામ્રાજ્યવાદ: પ્રાપ્ત કાવતર” એ લેખ.

જે દલાડા ગયા તે ગયા તેને સંભારી
સંભારીને રાદણાં રડવાથી શું વળશે ?
અત્યારે તમારી આગળ જે નવું પાતું
રજુ થયું છે. તેમાં તમે તમારા જીવનમાંથી
કંઈક લખી જાઓ.

...

દેશને, સમાજને અને જાતને જોનાથી
કશે જ લાભ ન થાય, તેવાં વાચન લેખ-
નનું નામ કેળવણી નથી.

ભાવનાનું પોષણ કયા દરજ્જે થાય છે, તે
એક-તપાસી; જેથી એ ભાવનાનું પોષણ
થતું અટકે તેવા ઉપાયો ચોજવાની જરૂર
છે. અને તે ઉપાય હિંદીઓનું દ્રવ્ય શોષણ
કેમ અટકે તેનાં વિચારોમાં રહેલા છે.

અને અમે તો એકલા ગોરા મૂડીવાદી-
ઓથી જ હિંદીઓનું શોષણ થાય છે એમ
પણ કહેતા નથી. વિશાળ દષ્ટિએ જોઈએ
હો મૂડીવાદ રંગ, દેશ કે જાતિ અને ધર્મની
મર્યાદાઓથી બંધાયેલા હોતો નથી, સમસ્ત
વિશ્વની સ્પર્ધામાં પણ તેનો સમાવેશ થઈ
શકતો નથી, તેની વ્યાપકતા તો સમુદ્રનાં
પાણી ઉપર, અનંત આકાશના અવકાશમાં
અને પૃથ્વીનાં પેટમાં એ પહોંચી વળી છે.
તેથી તેને અંકુશમાં મૂકવા માટે એવી
સ્થિતિ ઉભી કરવાની જરૂર છે કે, જેથી
હિંદના આમવર્ગને ગોરા સત્તાવાદ અને
સામ્રાજ્યવાદમાંથી છૂટી થઈ વહુવહુ સત્તાવાદ
અને મૂડીવાદના હાથે કચડાવાની દશામાં
મુકાવું ન પડે.

વર્ષાદ, પહેલાં ગર્જન કાટક, ઉકળાટ
અને વિદ્યુતનાં ધમસાણ મચે છે. પણ
પછી અંતરને આરામ જીવનને વિરામ
આપનાર વર્ષાદ આવે છે.

...

આજે તમે જે વિચારશો તે ઉપરથી
તમારી આવતી કાલની વડલણ ધડશે.

...

મનુષ્ય જોવા બનવા માગતો હોય તેવો
છેત્ર શક્તિથી ખતી શકે છે.

સ્વરાજ અને હિન્દી ફોજ

: લેખક :

હિંદ સ્વતંત્ર થાય
તોપણ તેની પાસે
પોતાની ફોજ ક્યાં
છે? એ પ્રશ્ન અનેક

૩૦ કેપશર ફે. દાદાયાનજી
માણ કુટુંબ આઈ.એમ.એસ.

જરૂર છે કે સ્વતંત્ર
હિંદ ધારે તેવડી
મોટી ફોજ ધોડાવ
સમયમાં તૈયાર

શંકાશીલને મુંઝવે છે. આવા માણસો
મોટે ભાગે આત્મશ્રદ્ધા વિહીણ હોય
છે; જનાં તેવા માણસોની અત્યારે
હિંદમાં ખોટ નથી. એટલે તેવા માણ-
સોને વિશ્વાસ આપવા મોટે એ ખતાવવાની

કરી શકે તેમ છે. ૩૦ દાદાયા-
નજીનો આ લેખ 'નવયુગ'ના વાંચકોને
હિંદમાં લશ્કર તૈયાર કરવાની કેવડી
મોટી શક્તિ છે તે બરાબર બતાવી
શકશે.

જગતના ચારે ખૂણે અત્યારે હિંદી
રાજકારણની ચર્ચા થઈ રહી છે. હિંદનાં
સ્વાતંત્ર્ય માટે અમેરિકા સહાયભૂતિનો
સંદેશ પાઠવે છે. બ્રિટનનું મલુરમંડળ
ન્યારે હેને આજે નહિં તો ભવિષ્ય કાળમાં
પણ સાંસ્થાનિક સ્વરાજ આપવાની વાતે
કરે છે ત્યારે કોન્ગ્રેસની પક્ષ તે સામે
ધુરંદર છે. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો પ્રભુ
સ્વરાજનો દગવ, વિનીતપક્ષ તરફથી થતી
સાંસ્થાનિક સ્વરાજની હિમાયન અને વાઈ-
સરોયે દરેલી ગોળમેજી પરિષદની દરખાસ્ત
હિંદી અને આંગ્લ રાજદ્વારીઓની ચર્ચાના
વિષયો થઈ પડ્યા છે. આવે પ્રસંગે હિંદી
લશ્કરના અંકુશ અને પુનઃરચનાના પ્રશ્નનું
વિવેચન અસ્થાને ગણીશો નહિં. કારણ કે
સાંસ્થાનિક સ્વરાજ કે પુણું સ્વરાજનો બધો
આધાર લશ્કર પર છે.

બ્રિટિશ મુત્સદીઓ લશ્કર ઉપરનો અંકુશ
જતો કરવા લેશ માત્ર તૈયાર નથી. કારણ
કે હિંદ પર તેમનો દોર કાયમ રાખવાની તે
ચુખ્ત ચાલી છે. હિંદને સાંસ્થાનિક સ્વરાજ
મળે તો પણ દેશનાં રક્ષણ માટે લશ્કર,

નૌકાબળ અને વિમાની બળ ઉભું કરવાની,
તેનાં નિયમન માટે નિયમો ધડવાની અને
મીટીશીયા (રાષ્ટ્રીય લશ્કરો) ની વ્યવસ્થા
માટે સ્વતંત્ર સત્તા તેણે પ્રાપ્ત કરવી જ
પડશે. બ્રિટિશ રાજકર્તાઓ અથવા બ્રિટિશ
વિગ્રહ ક્યેરી અત્યારે તો સારાં યે સામાન્યતાં
લશ્કરો પર સ્વામીત્વ ભોગવે છે; ઇંગ્લેન્ડ-
ની જ નહિં પરંતુ હિંદ સરકારની લશ્કરી
નિતી પણ તેજ ધડી કાઢે છે. આમ લશ્કર
પર એકદંત્ર સત્તા ભોગવતી આ વિગ્રહ
ક્યેરી હિંદની ભાવી સ્વરાજ પાલામિન્ટને
લશ્કર પરનો અંકુશ સોંપી દેશે કે કેમ
તે જ વિચારવાનું છે. આવી કંઈ નિશાની
અત્યારે તો દેખાતી નથી એવું ચોક્કસ રીતે
કહી શકાય તેમ છે. ઉત્કટ વડી ધારાસભાની
ચર્ચાઓ અને હિંદી સરકારની યાદીઓ
ઉપરથી દેખાઈ આવે છે કે બ્રિટિશ સત્તાવા-
ળાઓ આજ નહિં તો નજીકનાં ભવિષ્ય-
માં હિંદી લશ્કરને હિંદીમય ન બનાવવાનો
નિશ્ચય કરી ખેડ છે. હિંદને જ્યાં સુધી
લશ્કર પરનો અંકુશ, લશ્કરમાં હિંદીઓની
ભરતી કરવાની સત્તા અને લગાયક સાધનો

સંઘર્ષવાની સત્તા ન મળે, ત્યાં સુધી તે છેલ્લી દોડ સુડીના જેવી પરોપિત દશામાં જ સંપડ્યા કરવાનું.

ગાળમેજી પરિપદ્ધતી હિંદના વર્તમાન દરજ્જામાં કંઈ ફેર પડશે નહિ, ઉલટું જ છે તે ચિરસ્થાયી બનશે. ગાળમેજી પરિપદ્ધતી ખાંધી-આગ્રે લશ્કર પરનો બ્રિટિશ અંકુશ ફર કરી શકશે નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ લશ્કરનાં નિયમનની વાત હિંદી ધારા મંડળની સત્તાની અગ્રાર ગ્રામી તેના હિંદીમય બનાવવાના સમાલને ફર ફગાવી દેશે. લશ્કર પરની સત્તા તો ૬૦૦૦ માઇલ ફર ખેડેલી વિગ્રહ ક્યેરીના હાથમાં જ ગડેવાની. બુવાન હિંદને આ પાસવે તેમ નથી. ગાળમેજી પરિપદ્ધ કોઇ બહુધ બજે લશ્કર માટેના કાયદામાં સુધારો ન કરાવે, ત્યાં સુધી તો હિંદી લશ્કરની શહેનશાહનનાં કાયમી લશ્કર રિગ્યુલર ફેસી'ઝી તરીકે ગણના થતી અટકે તેમ નથી; તેમજ તેના પરનો અંકુશ બ્રિટિશ વિગ્રહ ક્યેરીને બદલે હિંદી ધારામંડળને સંપૂર્ણ રીતે અધિન એવી બનિયતની હિંદી વિગ્રહ ક્યેરીના હાથમાં આવે તેમ નથી.

દરેક બ્રિટિશ ગૌર સંસ્થાન લશ્કરી સ્વતંત્રતા બોગવે છે; લશ્કર ઉત્તુ કરવાની, તેના પર અંકુશ ચલાવવાની અને નેહતી રણ સામગ્રી વિગેરે બનાવવાની તેને સત્તા છે. અને એ રીતે તે હિંદની જેમ બ્રિટિશ વિગ્રહ

કર્નલ એન. ઘોષ
જે સુઆપબોઝની જગાએ રાષ્ટ્રીય સેનાના કમાન્ડર
ઈન ચીફ બન્યા છે.

કચેરીના અંકુશ નીચે નથી. સાંસ્થાનિક સરકારની મંજુરી શીવાય એક પણ બ્રિટિશ અમલદાર કે બ્રિટિશ સૈનિક સાંસ્થાનિક લશ્કરમાં દાખલ થઈ શકતો નથી, કોઈપણ સંસ્થાન બ્રિટિશ અમલદારોને પોતાનાં લશ્કરમાં રોકે તો તેથી તેમને કાયદેસર દરજ્જે મળી જતો નથી આવો દરજ્જો આપવો કે કેમ તે તો સાંસ્થાનિક સરકારની મુન્સરીની વાત છે.

દરેક સંસ્થાન પોતાને માટે જોઈતો લગ્નચક સરંજમ બનાવી શકે છે. ત્યારે હિંદમાં બ્રિટિશ અમલદારો અને સૈનિકો હિંદી લશ્કરનાં અનિવાર્ય અંગો સમા ગણાય છે. સંસ્થાનોમાં જ્યારે એક પણ બ્રિટિશ લશ્કરી ગોત્રો મુશ્કેલ થઈ પડે છે ત્યારે હિંદમાં ૫૦,૦૦૦ ની સંખ્યામાંથી એક પણ ઓછો થાય તેમ નથી. વધુમાં હિંદ માટેના બધા લગ્નચક સરંજમ પણ બ્રિટનમાં જ તૈયાર થાય છે.

નૌજવાન હિંદ માતૃભૂમિનાં સંરક્ષણનો પ્રશ્ન રાષ્ટ્રીય બનાવવાનો હકક માગે છે અને તેથી જ ૧૨ વર્ષના છોકરાથી માંડીને ૪૧ વર્ષ મુઠ્ઠીના પુરૂષોને લશ્કરી તાલીમ આપવાના પોકારો ચોમેર થઈ રહ્યા છે. લગ્નચક સરંજમ બનાવવા માટેનું બધું જ્ઞાન હિંદીઓને અપાય તેવી યુવાન હિંદની માગણી પણ હિંદી લશ્કરી બળ જમાવવા માટે જ છે.

લશ્કરી તાલીમ લઈ લશ્કરમાં જોડાઈ શકે તેવા ૧૮ થી ૪૧ વર્ષના હિંદીઓની સંખ્યા ૪૦,૦૦૦,૦૦૦ જેટલી એટલે આખાં યે યુનાઇટેડ કિંગડમ [ઇંગ્લંડ, સ્કોટલેન્ડ અને વેલ્સ] ની વસતી કરતાં વધારે છે. ભારતભૂમિનાં સંરક્ષણ માટે તેઓ લશ્કરી તાલીમ મેળવવાની માગણી કરે છે. આમાંના પાંચ ટકા જેટલા-અર્થાત ૨૦ લાખ નૌજવાનોને યોગ્ય તાલીમ મળનાં

તેઓ હિંદનું સુ' રીતે રક્ષણ કરી શકે તેમ છે. વિશ્વવિગ્રહ દરમિયાન હિંદે ૧૫,૦૦,૦૦૦ સૈનિકો બ્રિટનને પુરા પાડી અણીને વખતે તેને હિંમતી મદદ કરી હતી, આ લય'કર વિગ્રહ દરમિયાન ખુનામરફીનાં ચાર વર્ષમાં હિંદે જે સહેલાઈથી ૧૫ લાખનું જંગી લશ્કર ઉભું કરી શક્યું તો શાંતિના સમયમાં ચાર કરોડ નૌજવાનોમાંથી સ્વદેશના રક્ષણ માટે માત્ર વીસ લાખનું લશ્કર વિના મુશ્કેલીએ ઉભું થઈ શકે એ તો સાદી સમજની વાત છે.

વર્ષ દિવસે ૫૦ થી ૭૦ કરોડ રૂપિયાનો ખુમાડો ટરાવતાં હિંદી લશ્કરની વ્યવસ્થા અને સંખ્યાનો ખ્યાલ થણા ઓછાને હશે. સામાન્ય રીતે તો રોયલ ઇન્ડિયન મરીન [હિંદી નૌકા કાફલો] જમીનપર લડનાર લશ્કર (રેગ્યુલર અને નોન રેગ્યુલર) અને રોયલ એર ફોર્સ [વિમાની કાફલો] એનો "આર્મ્ડ ફોર્સ" [સશસ્ત્ર સેના] માં સમાવેશ થાય છે. હિંદમાં લશ્કરન ત્રણ પેટા વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે: (૧) લગ્નચક દુકડીઓ (૨) સહાયક અને એડમીનીસ્ટ્રીવ સર્વીસીઝ [કારોગારી કામ કરનાર] અને (૩) પાછળ ચાલનારાઓ (followers.)

લગ્નચક દુકડીઓમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે:

હિંદી લશ્કરની રચના

પહેલો વિભાગ: (વડી સરકારની સત્તા નીચે) રેગ્યુલર ફોર્સીઝ.

૧ રેગ્યુલર બ્રિટિશ લશ્કર.....૫૦,૦૦૦

૨ રેગ્યુલર હિંદી લશ્કર.....૧૪૦,૦૦૦

૩ હિંદી લશ્કર રીઝર્વ્સ

લશ્કરનો ૧/૫ ભાગ.....૩૦,૦૦૦

કુલ ૨૨૦,૦૦૦

૪ રેગ્યુલર ડેસ^૧
(વિમાની બળ) ૬ શાહલા.

નોન-રેગ્યુલર ફેસી^૨ (વડી સરકારની સત્તા નીચે) બીજા વિભાગ.

૫ ઇન્ડિયન ટેરીટોરીયલ ફેસ^૩ ૧૮૦૦૦

૩ બે વિભાગ-દેશની આંતરીક સલામતી માટે

૬ ઇન્ડિયન ઓગ્રીલીયરી ફેસ^૪... .. ૩૬૦૦૦

કુલ ૫૪૦૦૦

ઇરેગ્યુલર ફેસી^૫

૭ કન્ડીયર લેવીઝ.....૬૦૦૦

૮ મીલીટરી પોલીસ.....૨૬૦૦૦

૯ દેશી રાજ્યમાં રહેતું લશ્કર

બ્રિટિશ સરકારની સેવામાં

રોકાય ત્યારે.....૨૬૦૦૦

સામગ્રી સરવાળો ૩,૩૮,૦૦૦

ઉપલા કોણ પરથી સમજાશે કે હિંદમાં લશ્કરની રચના રાષ્ટ્રિય લશ્કર ઉભું કરવાના સિધ્ધાંતો પર થઈ નથી; હિંદીઓમાં અવિશ્વાસ હોવાનો દેખીતો ભાસ તેમાં થાય છે હિંદમાં અનામત બ્રિટિશ દુકડીઓ રહેતી જ નથી. તેમને તો હિંદથી ૬૦૦૦ માઇલ દૂર ઇંગ્લેન્ડમાં જ રાખવામા આવે છે.

૧,૪૦,૦૦૦ રેગ્યુલર હિંદી લશ્કરની પાછળ માત્ર ૩૦,૦૦૦ પુર્વ અનામત લશ્કર રહે છે. છેલ્લા વિગ્રહ દરમિયાન બના રેગ્યુલર હિંદી દુકડીઓને યુરોપની રણભૂમી

ઉપર ખેંચી જવામાં આવી હતી. ૧૯૨૦ માં 'એસર કમીટી'એ લગભગ કરી હતી કે: "હિંદી લશ્કરને સામ્રાજ્યનાં રક્ષણ માટેની યોજનાના એક અંગ તરીકે ગણવું," અને તેને માટે ખર્ચ તો હિંદ પુરા પાડવો.

આઈ. ટી. એફ. અને આઈ. એ. એફ. તો માત્ર નામનાં જ છે.

પ્રો. કેપ્લર જણાવે છે: "હિંદીઓની જરૂરીયાતો તરફ જ લક્ષ આપવું નેપથ્યે અને એ જરૂરીયાતો સંતોષવી એટલે (૧) હિંદી અમલદારોના અંકુશ તળેતું હિંદી લશ્કર ઉભું કરવું વિગેરે (૨) પ્રબલ રાજતંત્રમાં બ્રિટિશ દુકડીઓને કાઢપણું સંજોગમાં રાખી રાકાય જ નહિ.

આમ પ્રો. કેપ્લર પણ હિંદ સ્વાજનનાં રક્ષણ માટે લશ્કરની પુનઃ રચના કરી તેને હિંદીમય બનાવવાના સિધ્ધાંતોને ટેકા આપે છે.

અત્યારે તો લશ્કરમાં જે ફેરફાર થાય છે તે સામ્રાજ્યના રક્ષણનાં સિધ્ધાંતો ઉપર જ થાય છે અને તેને માટે સામ્રાજ્યના નહિ પરંતુ હિંદના દર વર્ષે ૫૦ કરોડથીએ વધુ રૂપિયા હોમાઈ જાય છે.

સ્વતંત્ર ભારત રાષ્ટ્રિય સંરક્ષણના સિધ્ધાંતો પ્રમાણે રાષ્ટ્રિય લશ્કરને હિંદીમય બનાવી તેની પુનઃ રચના કદ રીતે બનાવી શકે તેમ છે તેનો ખ્યાલ નીચેના આંકડા પરથી બધારો.

સ્વતંત્ર હિંદનું રાષ્ટ્રિય સૈન્ય

પાંચ વિભાગ

વિભાગ પહેલો—

નવયુગનું હરેક પાંચ આવે તેવું લશ્કર-રેગ્યુલર ફેસી^૬ યુધ્ધ સળગી ઉઠતાં પુરત જ જંગે મધદાનમાં જગાઈ લશ્કર

(મધ્યસ્થ સરકારના હાથ નીચે)

૧ મીટ્રનાઇઝ્ડ ઇન્ડીઅન ફોર્સીઝ	૪૦૦૦૦
૨ રેગ્યુલર હિન્દી લશ્કર	૧૦૦૦૦૦
૩ રેગ્યુલર હિન્દી લશ્કર રીઝર્વ	૧૦૦૦૦૦
૪ વિમાની દળ	૫૦ કાર્ગીસ
૪ (અ) રસાયણી પદાર્થો (ગેસ)	
દારા યુધ્ધ ચત્રાવે તેવું દળ	૫૦૦૦

નોન રેગ્યુલર ફોર્સીઝ

વિભાગ બીજો—

(ખાનિક સરકારની સત્તા નીચે)

ને આગલી હારો તુટે તો તેની જગા સંભાળવા મરદાનમાં જગાઈ લશ્કર.

૫ ઇન્ડીઅન ટેરીટોરીઅલ ફોર્સ	૩૦૦૦૦૦
૫ (અ) „ „ „ રીઝર્વ	૧૫૦૦૦૦
૫ (બ) ઓફીસર્સ ટેકનીંગ ફોર્સ	૫૦૦૦૦
બ્રિટીશ્વર અને સીનીશ્વર ટુટીડીઓ	

વિભાગ ત્રીજો આંતરીક સલામતી માટે

૬ ઇન્ડીઅન ઓર્ગાનીઝેશન ફોર્સ ૭૫૦૦૦

ઇરેગ્યુલર ફોર્સ

૭ ઇન્ડીઅર લેવીઝ	૬૦૦૦
૮ મીલીટરી પોલીસ	૨૮૦૦૦
૯ દેશી રાજ્યોત્તુ લશ્કર	૨૮૦૦૦

કુલ સરવાળો ૮,૮૪, ૦૦

વિભાગ ચોથો ૧ થી ૩ વિભાગોમાં ભરતી કરવા માટે

૧૦ બેપ્પઝ બ્રીગેડ્ઝ—૮ થી ૧૨	
વર્ષના હિન્દી છોકરાઓ	૧૦,૦૦,૦૦૦૦
૧૧ કેડેટ કોર્પ્સ—૧૨ થી ૧૮	
વર્ષના હિન્દી છોકરાઓ	૧૫,૦૦૦,૦૦૦

વિભાગ પાંચમો રણક્ષેત્રમાં ઉતરે તેવા પુખ્ત વયના પુરૂષો (ફીઝર્વ)

૧૨ દેશના લશ્કરમાં દાખલ થઈ શકે તેવા ૧૮ થી ૪૧ વર્ષની ઉંમરના	૪૦,૦૦૦,૦૦૦
૪૧ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરના જેની લશ્કર માટે જરૂર નથી	૨૪,૪૦,૦૦,૦૦૦

યુવાનો અને પુખ્તવયના—

ઓની સંખ્યા—૮૯,૪૦૦,૦૦૦

૯ થી ૧૮ વર્ષની ઉંમરના

અદી દરોડ છોકરાના

પાંચ ટકા લેતાં—૬૨,૫૦,૦૦૦

અન્ય ૮ થી ૪૧ ના ચાર દરોડ

માંથી પાંચ ટકા લેતાં—૨૦,૦૦,૦૦૦

આમ હિન્દ ૨૦ લાખ માણસનું તાલીમ બધું લશ્કર ઉભું કરી શકશે.

આ આંકડાઓ સિધ્ધ કરશે કે

મધ્યથી બ્રિટિશ લશ્કરને દૂર કરી 'તેતુ' સ્થાન હિન્દી લશ્કરને લેતાં લાંબો સમય લાગે તેમ નથી. હવાઇ કારવાના પ્રશ્નનો ઉકેલ પણ કંઈ બહુ મુશ્કેલ નથી. અત્યંત નૌકા કારવાને થોડોક વખત લાગે પરંતુ હવે પછીનું સુદ્ધ હવાઇ કારવાથી તેમ જેરી ગેસની મદદથીજ લાગશે, એટલે નૌકા કારવાને વિલંબ થાય તો પણ તેથી ખાસ ચિંતાનું કારણ ન રહે.

વિશ્વલક્ષી નીકળતાં હિન્દનો કોઈ પણ દુસ્મન બે માસમાં ૨૦ લાખનું સૈન્ય રણક્ષેત્રમાં ઉતારવાની શક્તિ ધરાવતો નથી, પણ હિન્દીઓને લશ્કરી તાલીમનો લાભ મળતાં તે સંજ્ઞાધી તેમ કરી શકે તેમ છે.

પ્રાંતિક લશ્કરો પ્રાંતિક સરકારના અંકુશ તળે રહે પરંતુ જરૂર ઉભી થતાં મધ્યસ્થ સરકાર તેનો ઉપયોગ કરી શકે, દરેક પ્રાંતને વાષિક ભરતી માટે વસતીનાં દર દસ હજાર માણસે માત્ર ત્રણ માણસોની જ ભરતી કરવી પડશે. આ લશ્કર ઉપર સામાન્ય રીતે પ્રાંતોનો કાબુ રહેશે. આથી સ્પર્ધાની ભાગણી ઉભી થતાં એટલે લશ્કરની અસર કરતાં વધુ સારી રીતે સમવાહ રહેશે.

૯ થી ૧૨ વર્ષના અને ૧૨ થી ૧૮ વર્ષના છોકરાઓની કુદરત સંખ્યા અઢી કરોડની છે. આમાંનાં પટકા એટલે સાડાબાર લાખને તાલીમ મળતાં તેઓ ઉમરે પહોંચતાં લશ્કરમાં ભરતી માટે ઉપયોગી થઈ પડશે. શાળા અને કોલેજમાં ફરજિયાત શારીરિક અને લશ્કરી તાલીમની આને માટે જરૂર છે. છોકરાને બાળપણમાં લશ્કરી તાલીમ મળતાં તેનામાં સ્વાભાવિક રીતે લશ્કરમાં ભ્રમવાની જુનિ જન્મી જાય અને ફરજનાં લાન સાથે તે એક રાષ્ટ્રિય સૈન્યનો સૈનિક બનશે.

બ્રિટિશ રાજનીતિને પરિણામે હિંદમાંથી લશ્કરી જુસ્સો નાશુદ થયો છે. “હિંદીઓને તાલીમ આપતાં અને તેમનું લશ્કર ઉભું કરતાં આપણા સામે જ તેનો ઉપયોગ થાય” તેમ લશ્કરી સત્તાવાળાઓ કહે છે. તેઓ આવું જોખમ વહોરવા સૈયાર નથી.

બોયઝ ટ્રીંગ્લેઝ અને કેપ્ટ કોર્સના સંબંધમાં પણ વિગ્રહ કચેરીની આવી ભીતિ લાગે તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી.

બ્રિટિશ જિસ્તાદોએ હિંદી પ્રજાનાં લગાયક અને બીન લગાયક એવા વિભાગ પાડી નાખ્યા છે. આ પણ તેમની એક પ્રકારની રમત છે. સેન્ટ્રલિસ્ટમાં લશ્કરી તાલીમ માટે ઉમેદવારો મળતા નથી તેવા મિથ્યા ચોક્કસ તેઓ પાડી પ્રજાને એક રીતે છેતરે છે. છેલ્લા વિશ્વવિગ્રહે આ રમત ખુલ્લી પાડી

દીધી છે. વળી અમુક વર્ગ કે કામ નાં બનેલાં લશ્કરને રાષ્ટ્રિય લશ્કર કહી શકાય જ નહીં. દરેક દરેક હિંદીને લશ્કરી તાલીમ અપાવી જ નેહએ અને તેમ થાય તો જ રાષ્ટ્રિય લશ્કર ઉભું થઈ શકે. હિંદીઓને હિંદમાં જ લશ્કરી તાલીમ મળે તેવી યોજના થવી નેહએ. અને લશ્કરી કોલેજમાં તાલીમ પામેલાને હિંદી લશ્કરમાં એમ્પ્લાય નેહએ. આજની બ્રિટિશ સરકાર તે ફરજ અદા કરતાં ચૂકી છે. ક્વેટાની કે પંજેન્ડમાં કેમ્પલીની લશ્કરી કોલેજમાં અત્યાર સુધીમાં કોઈ હિંદીને દાખલ કરવામાં આવ્યો નથી. હિંદી લશ્કરનો બગોથો અંકુશ જનરલ મટાફના હાથમાં જ છે. સ્ટાફ કોલેજની પરીક્ષામાં ફોલોઅર્સ થએલા ને જ લશ્કરમાં ઉંચ્ચામાં ઉંચ્ચો એમ્પ્લી મળી શકે છે. હિંદીઓ માટે આવી કોલેજ સ્થપાવી નેહએ. અત્યારની તો આ પરિસ્થિતિ છે પરંતુ સવિબ્ધનો વિચાર કરીએ અને તે પણ સાંસ્થાનિક સ્વરાજને ધોરણે તો પણ હિંદી લશ્કર પર બ્રિટિશ જનરલ મટાફને બદલે હિંદી જનરલ મટાફ જ અંકુશ ભોગવે અને લશ્કરને હિંદીમય બનાવાય તો જ હિંદ આત્મરક્ષણનો ઉપાય યોગ્ય શકે.

અત્યારનાં માત્ર ૩ ત્રણ લાખનાં બ્રિટિશ લશ્કર પાછળ ૫૦ થી ૭૦ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે. જ્યારે ૨૦ લાખનાં રાષ્ટ્રિય સૈન્યનો તેનાથી અર્ધો પણ ખર્ચ થવા પામશે નહિં. ગોરી લશ્કરી દુકાડીઓના દારૂગોળા પાછળ દરવર્ષે ૪૦ થી ૫૮ કરોડ રૂપિયા ખર્ચાય છે જ્યારે હિંદ ચોતાને માટે દારૂગોળો તૈયાર કરે તો તેને ૩૫ કરોડથી વધુ ખર્ચ થાય નહિં.

વિમાન અને ગેસનો ઉપયોગ ભાવ લગાડમાં અનિવાર્ય થઈ પડશે. તેથી તે તરફ પુરતું લક્ષ અપાવું નેહએ. બ્રિટિ-

શરો કહે છે કે હિન્દીઓમાં વિમાની તાલીમ લેવાની વૃત્તિ જ નથી. આને માટે એક જ પ્રશ્ન છે. તેમને આવી વૃત્તિ ખીસવવા સરકાર સગવડો આપે છે ખરી? ખીજી સગવડો કોરે રહી પરંતુ હિંદમાં એક પણ ‘પકડુ’ એરોડ્રામ નથી. હિન્દીઓએ જ આ વૃત્તિ ખીસવી વિમાની તાલીમ મેળવી રાષ્ટ્રિય સैन्यનું મુખ્ય અંગ પુરું પાડવાનું છે.

ઝેરી ગેસ સમ્બંધેનું શિક્ષણ પણ તેટલું જ આવશ્યક છે. આધુનિક વિગ્રહોમાં તેના વિના ચાલે તેમ નથી. હિન્દીઓ જો માત્ર સાહિત્યની પાછળ જ નહિં ચોટ્યા રહેતાં વિજ્ઞાન તરફ

લક્ષ દોડાવે તો તેઓ યુધ્ધ સામગ્રીઓ તૈયાર કરવામાં યુરોપીઅનો કે અમેરિકનો કરતાં પણ આગળ નીકળી જાય તેમ છે.

આ કાર્ય તો નૌજવાનોએ જ ઉપાડી લેવાનું છે. ક્ષીણ થતી જતી શક્તિવાળા વૃધ નેતાઓનું તે કાર્ય નથી. પૂણે સ્વરાજ એ જ યુવકોનું ધ્યેય હોયું જોઈએ અને તેને માટે હિન્દીમય ગદ્યલેખનની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા રહે છે તેમણે લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. *

* “ક્યસરે હિંદ”ના ખાસ ‘હિંદ અંક’ માંના લેખકના લેખના આધારે.

‘હિંદુસ્થાનમાંના લશ્કરનો ધણો મોટો ભાગ, નિશંક અર્ધો ભાગ, તે શાહી લશ્કર છે, કે જેની આપણને હિંદને સ્પર્શતા ન હોય તેવા ખીજા કામો માટે જરૂર પડે છે. એટલે તેથી તેનું ખર્ચ હિંદની તિબ્બરી-માંથી નહિં પણ શાહી તિબ્બરીમાંથી થયું જોઈએ.”

—જે. રાસે મેકડોનાલ્ડ

...

“હિંદમાં પ્રત્યેક બ્રિટિશ સૈનિકની પાછળ હિંદી સૈનિક કરતાં ચારથી પાંચ-ગણું ખર્ચ થાય છે, અને હિંદી અફસર કરતાં બ્રિટિશ અફસરનું ખર્ચ ૭ ગણું વધુ છે.”

(આમી ઇન ઇન્ડીયા એન્ડ ઇસ્ટ ઇન્ડિયન.)

પ્રત્યેક બ્રિટિશ સૈનિક પાછળ હિંદી સરકાર દર વર્ષે રૂ. ૨૫૦૦ ખર્ચે છે, જ્યારે પ્રત્યેક સૈનિક પાછળ માત્ર રૂ. ૬૫૦ નું ખર્ચ થાય છે.

...

“લગાઇ દરમિયાન અને તે પછી બધું મગાને ૭ વર્ષ સુધી હિંદમાં તેની જરૂરિયાત ઉપરાંત ૨૦૦૦ લશ્કરી અમલદારો હતા, તેને પેટે લગભગ પાંચ કરોડથી વધુ ખર્ચાયા હતા.”

—ડા. મુન્ડે

...

“હિંદમાં લશ્કરી ખર્ચ મધ્યસ્થ સત્કારની આવકના ૬૬ ટકા જેટલું થાય છે.”

—સર શીવસ્વામી આયર

નિર્ભય બનો

ભય એ માનવજાતિનો મહા શત્રુ છે

: લેખક :

માનસશાસ્ત્રી

કે ધપણ માણસ જ્યાં સુધી તે ભય અને ચિંતાથી મુક્ત ન હોય, ત્યાં સુધી, સારી રીતે વિચાર કરી ન શકે, સારી રીતે વાત ન કરી શકે, સારી રીતે કામ ન કરી શકે, સારી રીતે રમી ન શકે, સારી રીતે જમી ન શકે, સારી રીતે પચાથી ન શકે, સારી રીતે આરામ લઈ ન શકે, કે સારી રીતે છની પણ ન શકે.

ભય એ માણસ જાતિ માટે ભયંકરમાં ભયંકર રાક્ષસ છે. એ રાક્ષસે મનુષ્યોના મોટા સમુદાયને ચોતાની ગુલામીમાં જકડી રાખ્યા છે. એટલે જ્યારે આપણે ભય મુક્ત બનવાની વાતો કરીએ છીએ, ત્યારે ભયની ગુલામીમાં જકડાયલાઓની અજાયબીનો પાર રહેતો નથી. અમેરિકાના એક મોટામા મોટા માનસ શાસ્ત્રી અને શિક્ષણ શાસ્ત્રીએ બારીક તપાસના આધારે આંકડા આપતાં કહ્યું હતું કે: 'મુદ અમેરિકામાં [કે જે દેશ સ્વતંત્ર છે] પ્રત્યેક ૭ માણસમાં ૬ માણસો ભયના ગુલામ છે. તો પછી પરાધીન હિંદની તો વાત જ શું કરવી ?

અને એ વાત સાચી છે કે, 'મનુષ્ય જાતિની માનસિક, શારીરિક, સામાજિક, ઔદ્યોગિક અને આર્થિક ઉન્નતિમાં ભયાનક દુસ્મન એ ક્રોધપણ હોય તો તે તેના દિવમાં ધૂપા રહેલા ભયના જંતુઓ છે. મુઘોને લીધે, દુઃકાળોને લીધે, પુરનાં પ્રલયથી, ધરતીકંપથી, જવાબામુખી કાટવાથી

કે રોગચાળાઓથી કરોડો મનુષ્યોનો સંહાર થઈ ગયો છે; પરંતુ જમાના જૂનાં ભય અને ચિંતા એ તો અખત્રે મનુષ્યોનો ધાણુ કાઢી નાખ્યા છે.

ઝેરી વસ્તુઓ-ઝેરી કે અશીષ, કોકેન, દારૂ-એ માનવ જાતિનો ધીરે ધીરે નાશ કરી નાખ્યા છે, પરંતુ તે કરતાં વધારે ભયંકર અને નાશકારક ઝેર ભય અને ચિંતામાં રહેલાં છે. તેથી મનુષ્ય જાતિને જે નુકશાન થયું છે, તે તો હુનિયાના તમામ ઝેરા સામટાં મળે તેથી પણ ન થાય તેટલું બધું છે.

એક દંતકથા છે કે: એક દેશમાં ભયંકર પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો તેમાંથી ચોતાની પ્રજાને બચાવવા માટે રાજાએ, પ્લેગની દેવીને પ્રાર્થના કરી. દેવીએ કહ્યું 'મારું બપ્પર ભરી દે તેટલો ભોગ આપે તો તારી બીજી પ્રજા બચી જાય.

“કટલાં માણસોથી તમને શાંતિ થશે ?” રાજાએ પૂછ્યું.

“દસ હજાર.”

દેવીએ જણાવ્યું.

“ઠીક, તો એટલાં માણસો હું તને આપીશ.” પણ વર્ષ પુરું થયું અને ગણતરી કરવામાં આવી તો જણાયું કે, પ્રજા-જનોમાંથી એક લાખ માણસોનો નાશ થઈ ગયો છે.

એ અરસામાં પ્લેગની દેવી રાજને મળવા આવી, તેણે કહ્યું: “મારું ખાપર ભરાયું છે, હવે તારા રાજ્યમાંથી હું ચાલી જઈ છું.”

“પણ તમે તો દશ હજારને બદલે એક લાખનો ભોગ લીધો!” રાજ્યએ દિલગીર થઈને કહ્યું.

“ના. મેં તો દશ હજારનોજ ‘ભરખ’ કર્યો છે, બાકીનાં તેવું હજારનો ભક્ષ તો ભય કરી ગયો છે.

ભયભીત મનુષ્યની દશા આથી બરાબર સમજી શકાય છે.

[૨]

ભૂયના આ શક્તિનો જન્મ માનવજાતિના જન્મની સાથેજ થયો છે, તે દિવસે આજ સુધી તે પોતાનું એકચક્રી રાજ્ય ચલાવી જ રહ્યો છે. આપણા પૂર્વજો તો નિરંતર ભયભીત રહેવામાં જ શૂન ગાળી રહ્યા હતા. તેઓ મેઘગર્જનથી, વીજળીઓથી, જ્વાલામુખીના કાટવાથી, પ્રચંડ પુરના પ્રલયથી, ભૂકંપથી એટલા ડરતા હતા કે, તે યુગના આર્યોએ એ બધાં કુદરતનાં ધમસાણોને દેવો કહીને, તેમની પ્રાર્થનાઓ બોલી, પોતાને, પોતાની ગાયો અને જળદોને પોતાની ખેતિવાડીને અને પોતાનાં સ્વજનોને તેમાંથી બચાવી લેવા માટે નિરંતર એવી પ્રાર્થનાઓ કર્યાં કરી છે. જો કે એવી પ્રાર્થનાઓથી કદી તેમનો સંહાર થતો અટક્યો નહોતો કે શિકારી પશુઓના પંજમાંથી અને તેમનાજ પ્રતિપક્ષી મનુષ્યોના હુમલાઓમાંથી, તેઓ બચાવ કરવાની શારીરિક શક્તિ અને યુધ્ધકૌશલની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ સિવાય બચી પણ શક્યા નહોતા!

આમ આદિકાળથી ભય મનુષ્ય જાતિના વારસામાં ઉતરી આવેલો હોવાથી, આજે

પણ મનુષ્યોમાં વ્યક્તિ અથવા સમુદાય લાગણીઓમાં ભય એ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. માનવ શૂનની અને મનુષ્યોના કામની ઉપર તેની ઘણીજ નકારી અસર થાય છે. સિંધ્યાંતની દષ્ટિએ જુઓ કે ભાવનાની નજરે તપાસો, પણ ભય તે તમામ અનર્થોનો આરંભ છે. મારાંજ દોશ કહેતો: “ભય એ ભયંકરમાં ભયંકર હિંસક પ્રાણી છે. તેના દાંત અને નખ મનુષ્ય માત્ર ખેંચીને ઉખાડી નાખવા બેઠાં છે.” એ વાતમાં લગારે અતિશયોક્તિ નથી.

ભયને લીધે થતું તુકશાન એટલું બધું છે કે તેનો અંદાજ કાઢવો તે મનુષ્ય શક્તિની બહારનું કામ છે, અને તેને હકાવી કાઢવો એ પણ ભારેમાં ભારે બહાદૂરી, ટેક અને દૃઢતાનું કામ છે.

કાયમના ભયને લીધે ઘણી વખત માણસોના માથાને, હોજરીને, હૃદયને તેમજ આંતરંગને પણ અસર થાય છે; એટલુંજ નહિં. તેથી ઘણા માણસો ગાંઘા પણ બની જાય છે. એક માણસ ખીજા માણસથી ડરતો હોય તો ડરનાર મનુષ્યના વ્યક્તિત્વમાં રહેલા પ્રભાવનો નાશ થઈ જાય છે, તેથી પરસ્પરની અંદરનાં પ્રેમ તેમજ મૈત્રીનો પણ અંત આવી જાય છે, એટલુંજ નહિં. પણ પેલા ભયભીત મનુષ્યને માટે તેથી આગળ વધવાની તક અને વિજયનાં દ્વાર પણ હમેશાં માટે દેવાઈ જાય છે.

ભય અને ચિંતાથી ઘેરાયેલા માણસ ખીજા માણસથી અટુકો પડી જાય છે. એને લીધે એક પ્રકારનું ઉદાસીન વાતાવરણ જન્મે છે, તે વાતાવરણની નાશકારક અસર તેની રીતભાત અને તેના વર્તન ઉપર તો થાય છે જ, પરંતુ તેના સંસર્ગમાં આવતા માણસો ઉપર પણ એ ઉદાસીનતાની એવી છાપ પડે છે કે, જેથી સહુ તેવા માણસથી

દૂરને દૂરજ રહેવાનું પસંદ કરે છે. જે માણસને દરરોજ અડખડાટ કરવાની ટેવ હોય, જે આશાવાદી બનવાને બદલે નિત્યનો નિરાશાવાદી બની ગયો હોય, અને સારાને બદલે હમેશાં જે માહું બનવાનીજ કલ્પનાઓ કર્યા કરતો હોય, તેવો માણસ મિત્ર અથવા સાથી તરીકે નકામો થઈ પડે છે. કેમકે તેના સહવાસમાં રહેનારને આનંદ મળવાને બદલે ગમગીનીનું જ ભાન થયાં કરે છે;

એટલે તેવો માણસ પોતાનાં સુખ સગવડ તો વધારી શકતો નથી, એટલું જ નહિં પણ ખીજાઓના સુખ સગવડમાં હરકત કરતો થઈ પડે છે. તેથી એવા નિરાશાવાદી-ઓથી સાદુ કાંઈ કંટાળી જાય છે.

ભય એ ત્રાસ અને ચમકનું અતિ ઘેરું સ્વરૂપ છે. જેમ ગમે તેવું મનુષ્યત ખડક સુરંગથી ઉડી જાય છે, તેમ ભય એ મનુષ્ય જાતિના ગમે તેવા દિંમતવાળા માણસની દિંમતને ઊલ્લસિલ કરી નાખે તેવી સુરંગ છે. એની અસરથી મનુષ્યના વિચારો વંદી જાય છે, લાગણીઓ વણસી જાય છે, કામ થંભી જાય છે, પુલનાત્મક શક્તિ ક્ષતિ થઈ જાય છે, વાચા રૂંધાઈ જાય છે, મહત્વાકાંક્ષાઓ થીજી જાય છે અને પ્રયત્ન શીથીજ બની જાય છે. જ્યાં ભય ત્યાં સંગીન નિહાંપશકિતનો વાસો નહિં. જે મનુષ્યથી કે જે વસ્તુથી આપણે ભય પામતા હોઈએ, તેને કદી પણ આપણે બરાબર સમજી શકીએ જ નહિં. ભયભીત દશામાં આપણે સીધું કામ પણ કરી ન શકીએ.

આ તો અતરની વાતો થઈ. પણ ભય અને ચિંતાબુર મનુષ્યની ખુબસુરતીનોયે નાશ થઈ જાય છે. તેની આંખોમાં ચેતનને સ્થાને ઉદાસીનતા જણાય, ચહેરાની ચમકને બદલે કાળાશ દેખાય. મોઢું પડી જાય,

અને અકાળે વૃધ્વાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ જાય. જે માણસ પોતાની જાતથી, પોતાના કુટુંબથી, પોતાના મિત્રોથી, પોતાના પાડોશી-ઓથી, પોતાના કામચંદાથી કાંઈપણ જાતે ભય પામતો હોય, તે બિચારાને કાંઈ ચોર કે લુંટારો પણ ન લુંટી શકે, તેટલે પોતાની જાતેજ લુંટાઈ જાય છે. તે પ્રત્યેક સ્થળે મંગલાચરણથીજ અચોગ્ય બની બેસે છે.

એટલે જ્યાં સુધી કાંઈપણ મનુષ્ય ભય અને ચિંતામાંથી મુક્ત ન થાય ત્યાંસુધી તે બરાબર વિચાર કરી શકતો નથી, બરાબર વાત કરી શકતો નથી, બરાબર કામ કરી શકતો નથી, બરાબર રમી શકતો નથી, બરાબર જીવી શકતો નથી, બરાબર પચાવી શકતો નથી, બરાબર આરામ લઈ શકતો નથી, એટલું જ નહિં પણ બરાબર જીવી પણ શકતો નથી.

[૩]

એવા અનેક વસ્તુઓ, અભિનયકલાના વિશારદો અને ગાયકો છે કે જેઓ માત્ર મનનાં ભૂતને લીધે જાહેર સમક્ષ ઉભા રહેતાં ભયભીત બની જાય છે. જે તેઓ નિભાઈ બને તો મશાદુર બની શકે. તેજ રીતે આ દુનિયામાં એવાં હજારો બુદ્ધિમાન જીવી પુરુષો છે કે, જેઓ જાતે ઉભા કરેલા ભયના બંધનમાંથી છુટી જાય તો જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં સફળતાના શિખરે પહોંચી શકે. તેમ હોય છે, જ્યારે અનેક સામાન્ય બુદ્ધિનાં જીવી પુરુષો માત્ર પોતાની શક્તિઓનો અને તેમને મજેલી તકોનો સદુપયોગ કરી લેવાની દિંમતને લીધે જ સમસ્ત વિશ્વમાં પડાઈ જાય એટલી કીર્તિ કમાઈ ગયાં હોય છે.

જગત એવા મનુષ્યને સાકારે અને સન્માને છે, કે જે ભયને પોતાનો ગુલામ

બનાવી શક્યો હોય, અને તેને જોઈને જોની આંખની પાંપણ પાણુ ફરકતી ન હોય. નિર્ભય મનુષ્યનેજ ચરણે દુનિયા સંપત્તિ, સન્તા અને પ્રતિષ્ઠાના કગશ કાલવે છે.

મનુષ્ય કોઈ પણ ધંધામાં કે કામમાં નિષ્ફળ નિવડે છે તો તેમાં ભય નામના શક્તિ સંપૂર્ણ નાંદ તોપણ વધુમાં વધુ ભાગ ભગવેલો હોય છે, તે બતાવવા માટે જોઈએ તેટલા પુરાવા સાંપડી શકે તેમ છે.

ન્યાં મુધી માણસ ભયના બોલથી ક્ય-ક્યલો અને તેની વેદનાથી પીડિતો હોય છે, ન્યાં મુધી પોતે નિરાધાર કે અસમર્થ છે એવી લાગણી તેને પગની રહી હોય છે, ત્યાં મુધી મનુષ્ય કોઈ પણ ક્યલે ઈર્ષાભૂત થઈ શકતો નથી. એ સ્થિતિમાં માણસ જોટલા પ્રયાસ કરે તેટલા બધા બંદરમાં લોખંડી સાંકળથી જકડી રાખેલી હોડીને દલેસાં મારવાના પ્રયાસ જોવા નકામા નિવડે છે.

ભય અને ચિંતાને દિલમાં સ્થાન ન ન આપવું એનો અર્થ એવો પણ નથી કરવાનો કે, વિના કારણે આંધળીયા કરીને ભય અને જોખમ ઉપાડી લેવાં, કોઈ પણ કાલેથી માણસ ભયંકર દુરમનની સામે કામ પાડતી વખતે, દુરમન પોતાની જાતને કશી પણ ઇજા કરી ન ખેલે તે માટે સ્વરક્ષણના તમામ શક્ય માર્ગો પ્રહણુ કરે છે. તેમ જ માણસ પ્રત્યેક સંલેગમાં દરેક વખતે ધીરજ અને હુદ્દિપ્રત્યેક વિચાર કરે છે તેને કદી પણ ભય રાખવાનું કારણ મળતું નથી.

આપણે જે કરવાનું છે તે માત્ર એટલું જ. આત્મશક્તિ અને હિંમતને જોમ અને તેમ વધારતા જવું. એ બંને સદૃશ્યોને જાન તેમજ અનુભવના પાયા ઉપર ખીલવી શકાય છે. આપણે કોઈ પણ શુભચલણ ભયાં પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનો હોય અથવા

તો કશુંક પણ કામ કરવાનું હોય ને વખતે આપણે એટલું જાણતા હોવાજ જોઈએ કે, 'શુભ' શુભચલણનું કામ આપણે શી રીતે ઉકેલી શકીશું, કે જે કરવાનું હોય તે કામ કેવી રીતે પાર પાડી શકીશું. આ જાતની આપણા દિલને ખાતરી થવી તેજ આપણને ભયની ઉપર વિજય મેળવવામાં મદદ કરે છે.

ભયને અટકાવવાનો કે મનમાં ભયભાવ ભયના ભતને ફગાવી દેવા માટે સરસ રીત એ છે કે, કદી પણ ભયનાં ચિત્રોને મનના ફલક ઉપર ચિતરાવા જ દેવાં નહિં. એ ભૂત ધરતું ખારણું દોકતાંજ ન આવે તેટલે દૂર તેમને રાખવાં એ કદાચ હમેશ ન પણ બની શકે, પરંતુ આપણે તેને મનમંદિરમાં કદી પણ પ્રવેશવા નહિ દેવાનું કામ તો કરી જ શકીએ તેમ છીએ.

ન્યારે બધું કામ સરળતાથી આદવા કરતું હોય ત્યારે ભય અને ચિંતાને દૂર રાખવાં એ સહેલું કામ છે, પરંતુ ન્યારે મુશ્કેલ અને આકરા સંલેગમાં મુકાયા હોઈએ ત્યારે જ તેમ કરવામાં આપણી આકરી કસોટી ચાય છે. એ પ્રસંગે શ્રદ્ધા, આશા અને હિંમતને જોમ વિશેષ બળ મળે તેવાજ વિચારો તરફ વળવું જોઈએ, જોમ જોમ આપણા અંતરમાં એ શુભો ખીલતા જાય છે તેમ તેમ આપણા જીવનમાં તે શુભો મહત્વનું સ્થાન લઈ લે છે.

ખરેખરા ભય રહીત અને વિનયવંત એવું સાચું જીવન ગાળવા માટે સહુથી પહેલાં બે વસ્તુઓની જરૂર છે: [૧] આપણામાં રહેલી નૈસર્ગિક શક્તિઓમાં કોયે સો ટકા વિશ્વાસ, અને [૨] તે શક્તિઓને જીવનના એકેકે એક બનાવ વખતે હુદ્દિપ્રત્યેક તેમજ વ્યવહાર રીતે વાપરી શકવાની આપણી ચોચતામાં પુરેપુરી આત્મશ્રદ્ધા.

અધ્યા ભય ઉપર વિન્ય મેળવે છે. અહિં, અધ્યાના અર્થમાં હું હિંમત આશાવાદ, આત્મવિશ્વાસ, અડગ નિશ્ચય ચેતન, ઇચ્છા શક્તિ અને સક્રિયતા: એટલાં વાનાનો સમાવેશ કરું છું.

ગમે તેવી અધ્યા આપણામાં હોય છતાં તે અધ્યા સક્રિયતા વિહારી-વાંઝણી હોય તો તે આપણને કશી જ ઉપયોગી થઈ શકે નહિં. સક્રિયતા વિનાની અધ્યા તે છિદ્રવાળા જલપાત જેવી છે-તેવા પાત્રમાં પાણી કેટલો વખત રહે? વાંઝણી અધ્યા એકલું મુઠ્ઠું તે શું કામનું? અધ્યા અને કામ એ બંને અંધ-પોણા ન્યાયે ચાલનારી શક્તિઓ છે: એક એકના આધાર વિના બંને શક્તિઓ નકામી થઈ પડે છે. આ બંને શક્તિઓની મદદ વિના જે માણસ વિન્યવાંચ્છુ થઈને નીકળે છે, તેની દશા મુંદર વેલિઓથી ટંકાપણા કુવાના મુખમાં ધસી જનારના જેવી જ થાય છે.

જગતમાં જેઓ હિન્નતિના શિખરબિંદુએ પહોંચ્યા છે તેમને માગે આપણે પણ ચાલવું હોય, અને જીવનમાં તેવી જ ફત્તેહ મેળવવી હોય તો આપણે ભયના ભૂતને બાળીને ભસ્મ કરી નાખવો પડશે. અને તે માટે બીજા કશાની નહિં, માત્ર આપણી જાતને જ ખરાબર ઓળખતા થવાની જરૂર છે. કેમકે પોતાની જાતને સંપૂર્ણ નહિં ઓળખી શકનારાઓ જ નિરંતર ભયભીત રહે છે. જે મનુષ્યને પોતાની અંદર રહેલા સામર્થ્યના ઝરાની ખરેખરી પિછળ થઈ નથી તે મનુષ્ય જ કાયમ ભયથી ધ્રુવતો-કંપતો રહે છે. અને ત્યાં સુધી તેને એની અંદર

રહેલી ખરી શક્તિઓની ખરાબર ઓળખાણ થાય નહિં, ત્યાં સુધી એ ભયમુકત બની પણ શકતો નથી.

જે નિરંતર પોતાની અશક્તિ, અચોક્ષ્ણતા અને નિર્માતૃતાના જ લાનવાળો હોય તેની મનોદશા ભયગ્રસ્ત રહે છે. તેથી ઉદાર પ્રકરના સતત લાનવાળા મનુષ્યની મનોદશા નિર્ભય બને છે: એ તો મનુષ્યની વિચારસરણીની ટેવ ઉપર જ આધાર રાખનારી વસ્તુઓ છે, અને જીવનમાંના સારા કે મારા પ્રસંગો તે આપણા માનસની આંતરદશાનું જ સચન હોય છે.

તંદુરસ્તી, સુખાકારી અને વિજય મારે માટે પણ શક્ય છે, એવા વિચાર નિરંતર કરનારને તુરંત જ તે માટે કયા માર્ગ લેવા જરૂરના છે તેનો વિચાર મુજે છે; તેથી તે પ્રયત્નશીલ બને છે અને છેવટે તેનાં સારાંજ પરિણામ આવે છે.

પરંતુ ખીએ કોઈ માણસ હમેશાં મોંઘા પડી જવાના, નિષ્ફળ નિવડવાના, નિષ્ફળ બની જવાના, મૃત્યુના મુખમાં જઈ પડવાના ભયથી ધ્રુવતો હોય છે, તે પોતાની જાતને જ વિન્ય કરનારી વસ્તુઓને સાથ આપે છે, અને પરિણામે જોનાથી તે કંપતો, ત્રાસતો હોય છે તેને પોતાની શક્તિ અજમાવી લેવાની પુરેપુરી તક આપે છે.

એટલે ભય-જોતી સાથે ચિંતા, નિરાશા, અનિશ્ચિતતા, ખીડણવેડાનો નિકટનો સંબંધ છે-ની ઉપર વિન્ય મેળવવા માટે, હમેશાં તેની સામેના જ વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી એ જરૂરની છે. આમ કરવાથી ભયભીત દશા ઉપર અચૂક ફતેહ મેળવી શકાશે.

યંત્રો: તેની ઉપર થતા આક્ષેપો

યંત્રો ઉપર થતા આક્ષેપો ઉપે રૂસ્તે દોરવાના છે. અત્યારે જે આક્ષેપો યંત્રો ઉપર મુકાય છે, તેમાંના વણા જ મોટા ભાગના આક્ષેપો મૂડીવાદ અને તેની તંત્ર રચના ઉપર મુકવા ઘટે છે. વર્તમાન મૂડીવાદ અને માનિ-કીની વ્યવસ્થા પશ્ચાતીને શ્રમજીવીઓના અમતે મૂડી નેટવું મહત્ત્વ અપાય, અને નફામાં મૂડીવાદીઓની સાથે શ્રમજીવીઓની ભાગીદારી સ્થપાય, તો યંત્રવાદ ઉપરના તમામ આક્ષેપો આપોઆપ દૂર થાય.

:: લેખક ::

હુબીબ હુસન પંજાબી

ઉદ્યોગવાદ મૂડીવાદના પંજામાં ગુન્ગાણ રહ્યો છે, તેમાં કામદારોનો નાશ નિર્માયો છે, કેમકે ઉદ્યોગવાદથી થતો બધો નફો થોડાકે મૂડીવાળાઓના જ ખીસામાં જાય છે. અને કામદારો ભૂખે મરે છે; તેથી ફેરફાર દીકરો ઉપે રૂસ્તે ઉતરી જાય, એકલા યંત્રોની ઉપર જ આક્ષેપોનો વર્ષાદ વરસાવી મુકે છે.

શામાન્ય રીતે યંત્રો ઉપર નીચેનાં તર્કોમતો મુકવામાં આવે છે.

૧ યંત્રો આવના પહેલાં મનુષ્ય નેટશે મુખી હતો તેટલો તે આજે યંત્રો આવતાં નથી. જો રુદ્ધ. મીલ કહે છે:—“It is questionable if all the mechanical inventions yet made have lightened the day's toil of any human being.” (આટ આટલા યંત્રો થયા છતાંયે મનુષ્યને માથેથી મહેનતનો બોજો જરા પણ ઓછો થયો નથી.) તેને મળતા તેથી અત્યારે વધારે સિક્કાઓ મળે છે. પણ તે વધારે મળતા સિક્કાઓ વસ્તુઓની વધેલી કિંમતમાં તણાઈ જાય છે. આમ યંત્રે શ્રમજીવીઓના મુખ કે કંધામાં કશી

વૃદ્ધી નથી કરી. ઉત્તરુ તે તેમના પર અનિયંત્ર લાગ્યું છે.

૨ કારખાનાઓનું ગંદું, હવા ઉગ્મસ વિનાનું વરસુ અને કંદુ વાતાવરણ પ્રાણ વિનાશક છે.

૩ યંત્રોએ શ્રમજીવી વર્ગની મહેનત પુરી પાડી તેમની જગ્યા લઈ લીધી છે અને તેમને બેકાર બનાવ્યા છે.

૪ યંત્રે અપણા મુખી રાતંત્ર કારીગર વર્ગને હાંકી કાઢ્યો છે.

૫ યંત્ર કલાનું વિગ્રાધક નિરૂપ્યું છે.

૬ યંત્રને લઈ શ્રમજીવીઓના જીવનમાંથી વૈવિધ્ય નથી રહ્યું અને એકનું એક જ કામ કરી તેમના જીવનમાં ઉત્કાસ અને રસદ્રષ્ટિને રચાને કંટાળો અને નીરસતા આવ્યાં છે.

આ ઉપરાંત બીજાં પણ અનેક તર્કોમતો યંત્રને માથે મુકવામાં આવ્યાં છે.

ઉપરુક્ત વસ્તુનું પરિસ્થિતિનો સ્વાચ્છ પચાવ આપે છે. પણ આ બધી દુ:ખદ સ્થિતિનું કારણ યંત્ર નથી. યંત્રો તો મહેનત અને વખતનો ખચાવ કરી આપે છે

એ સત્ય આપણી આંખે જોઈએ છીએ. જે ક્રમ યંત્રની મદદ વિના એક મહિને પણ જાગે જ પાર ઉતારી શકાય તે કાષ્ઠ યંત્રની મદદથી થોડાએક કલાકમાં જ સાધ્ય બને છે. એક યંત્રે મીઠા યંત્રને બનાવ્યું અને એ પ્રમાણે આપણી ભૌતિક પ્રગતિને ગુણાકારની ગતિએ આગળ ધપાવી. એક બાળુ યંત્રના પ્રમાણભૂત લાલ આ પ્રમાણે આપણી સામે છે અને છતાંએ ઉપર વલુવેલાં અનિષ્ટો પણ આપણા ઐથોગિક અને સામાજિક જીવનમાં નજરે પડે છે. ત્યારે આમાં ખાંચો ક્યાં છે ? બે ને બે ચાર કેમ ચતા નથી ? આ વસ્તુસ્થિતિને માટે ક્યું કારણ જવાબદાર છે ? તે તપાસવું જરૂરનું છે.

આ દુનિયાદ વસ્તુસ્થિતિને માટે મૂડીવાદના પાયા પર રચાયેલું આપણું આર્થિક અને ઐથોગિક બંધારણ જ જવાબદાર છે. એ બંધારણમાં એક સજો છે તે સદીએ થયા છતાં હજી અખંડ ચાલ્યો જ આવે છે. કારખાનાનો માલિક શ્રમજીવીઓને નજીવ પગારે (શ્રમજીવી ન મરી જાય તેટલા પુરતા) ભાડે લે છે. ત્યારે યંત્રોમાં બનેલા માલ કારખાનાનો માલિક બજારના પુરેપુરા ભાવે વેચે છે. આમ પાકા માલની કિંમત અને ઉત્પાદન ખર્ચ વચ્ચેનો મોટો ગાળો કારખાનાનો માલિક પોતે પચાવી જાય છે. તૈયાર થયેલ વસ્તુની જે કિંમત ઉપજે તેમાંથી ખર્ચ બાદ કરી બાકીનું બધું દ્રવ્ય જો કામદારોને વહેંચી આપવામાં આવે તો તેમની સ્થિતિ અત્યારે છે તેના કરતાં સહઅંશ : સારી હોય. કમનસીબે શ્રમજીવીઓની ખૂબ છત છે. એટલે જ્યાં શ્રમજીવીઓમાં એક્ય ન હોય ત્યાં મડીવાનો તેમની છતનો લાલ લાલ તેમનામાં ફરીફાઈ ઉભો કરે છે, અને આપણે કાંઈ બળતરૂં નિહાં

વસ્તુ ખરીદીએ તેમ મૂડીવાદીઓ શ્રમજીવીઓને ખરીદે છે ! આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં શ્રમજીવીઓ નફામાં હિસ્સો ક્યાંથી માગી શકે ? પરિણામે તેમની કંગાલીયત અને તેમાંથી જન્મતાં અનિષ્ટો યંત્રને માથે આરોપાય છે !

હવે યંત્રો ઉપર મુકાતાં તકોમતોના એક પછી એક વિચાર કરીએ અને તેનું 'ખર' કારણ યંત્ર છે કે મૂડીવાદી આર્થિક બંધારણ તે જોઈએ :

(૧) શ્રમજીવીનાં સુખ અને કલ્યાણમાં યંત્રે કશી વૃદ્ધિ કરી નથી. કારણ સ્પષ્ટ છે. યંત્રના ઉપયોગથી નિષ્ક્રમી કરકસરનો લાલ મડીવાદીઓ યુસી જાય છે. એટલે જ કારખાનાની માલિકી કેવળ મૂડી-ભર મડીવાદીઓની ન હોય, પણ કારખાનાં ચલાવવામાં મૂડી જેટલી જ જરૂરની મજૂરી કરનારા શ્રમજીવીઓની પણ એ માલિકીમાં અને કારખાનામાંથી મળતા નફામાં ભાગીદારીની યોજના કરવામાં આવી હોય તો, શ્રમજીવીઓની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે અને તેમને જોઈએ તેટલાં સુખ સગવડ મળે. આ ઉપરથી એમ પ્રતિપાદિત થાય છે કે શ્રમજીવીઓની કંગાલીયતને માટે યંત્રો નહિ પણ મૂડીવાદ જ જવાબદાર છે.

(૨) યંત્રો થયાં એટલે કારખાનાં થયાં, એ કારખાનાંઓની બાંધણીમાં મોટે ભાગે યંત્રો નો જ વિચાર થાય છે. જીવતાં શ્રમજીવીઓની સગવડો તેમાં વિચાર થતો નથી. આમાંથી જે નફો મૂડીવાદીઓના ખીસામાં જાય છે તેમાંથી સુધર મહેલો અને લગ્ન લવનો ખર્ચ થાય છે; પણ જો તે નફાનો ઉપયોગ શ્રમજીવીઓ કરી શકતા હોય તો તેઓ પણ સગવડ ભર્યા મકાનો બનાવી અને તેમાં રહી શકે.

(૩) યંત્રોએ શ્રમજીવીઓને ખેડાર બનાવ્યા છે-એ યંત્ર પર એક સજ્જત આક્ષેપ છે. જે કાર્ય કરવાને દસ કામદારો લેઈતા હોય તે કાર્ય યંત્રની મદદથી એક માણસ ઉઠેલી શકે. આમ થવાથી ખાડીના નવને રૂપસદ મળે અને તેઓ ખેડાર થાય. આ જોતાં તો એમ લાગે કે, યંત્ર કામદારોના પેટ પર પાટુ મારે છે અને આ માન્યતાના આવેશમાં જ સત્તરમી સદીમાં થોડાક યંત્ર શોધકોને ગોરા કામદારોએ મારી પથુ નાખેલા. આ સ્થિતિને માટે પથુ પડદા પાછળ ડોકાયું કરતાં મૂડીવાદ જ જવાબદાર લાગે છે. યંત્રોના ઉપયોગથી જે કરકસર નીપજે છે તે કારખાનાના માલિકો ચોતેજ પચાવી પાડે છે. એટલે જ ઉત્પાદનનાં સાધનોને ખાનગી મિલકત બનતાં અટકાવી, તેના પર સમાજનું સ્વામિત્વ સ્થાપવામાં આવે તો, જે યંત્રો આજે શ્રમજીવીઓને ખેડાર બનાવનારાં મનાય છે તે જ યંત્રો શ્રમજીવીઓની આવકમાં વૃદ્ધિ કરનારા થઈ પડે. એ તો સિદ્ધ છે કે યંત્રો તો વખત અને મહેનતનો ખચાવ કરી આપે છે. એટલે જ ઉત્પાદનના સાધનોનું સ્વામિત્વ સમાજના હાથમાં આવે તો કામદારોને લાભ થાય, પણ તેમ થઈ ન શકે ત્યાંસુધી તો શ્રમજીવીઓને માટે માત્ર હડતાળનો આશ્રય લઈ યંત્રોના ઉપયોગથી નીપજતી કરકસરના લાભમાં હિસ્સો પડાવેલો એ એક જ કાયદેસર માગે ખાકા રહે છે. તેથી શ્રમજીવીઓએ સંઘો સ્થાપવા જરૂરના છે. કારણુ સંઘબળથી જ હડતાળ પાડી શકાય છે.

(૪) સ્વતંત્ર કારીગર વર્ગ, યંત્રોના આવવાથી અસ્થ થયો એ ચોથું તોહમત. આ પરિણામને માટે યંત્રો કદ રીતે જવાબદાર છે? ધણીખરાં યંત્રો વરાળ કે વિદ્યુત બળથી ચાલનારાં છે. એટલે એક જ જગ્યાએ (કારખાનામાં) બધાએ કામદારોને એકઠાં થવું પડે

છે. સ્વતંત્ર (ધેર ખેડાં કામ કરનાર) કારીગર જેને સીરમોન્ડી proud independent gentleman (ગૌરવવાન સ્વતંત્ર શુંદર) કહેતા, તે યંત્રથી ઉત્પન્ન થતી સ્ત્રી વસ્તુઓ સામે ટક્કર લઈ શક્યો નહી. તેની વસ્તુઓ ઝાઝી ખપવા લાગી એટલે તે સ્વતંત્ર બંધો છોડી કારખાનામાં એક ગુલામ તરીકે વેચાયો. અહિંઆં તેને દસ કે બાર કલાક સખત કામ કરવાનું અને તે પથુ ઉપરીના રૂઆબ નીચે, નીચી મુંડીએ. આ સ્થિતિને માટે પથુ આ મૂડીવાદ જવાબદાર છે. કારખાનામાં જોડાતા મજુરને તો યંત્રની મદદ મળવાથી ઉલટું ઝાણું કામ કરવાનું લાગ્યું સાંપડે. અત્યંત તેથી કેટલેક અંશે કારીગર ચોતાનું સ્વાતંત્ર્ય ખુબે છે પણ તેનો બદલો ઝાઝી મહેનતથી વળી રહેલો જાય છે. જે વર્તમાન ઔદ્યોગિક બંધારણને લીધે મૂડીવાળા બધાએ નફો ખાઈ જાય છે, એ પૈધ્ધિતિ બંધ થાય અને શ્રમવાદની ગણતરી પર તેની પુનઃ રચના થાય તો કારખાનાનો મજુર, તેના સ્વતંત્ર કારીગર મિત્રથી વધારે મુખી હોય. આમ છતાંએ યંત્રો અમુક પ્રકારની શિખત, નિયમિતતા અને સંયમ માગે છે પણ તેથી મળતા લાભ વિચારી એનો આદરો સંયમ બહુ જોડો ભોગ ન કહેવાય.

[૫] યંત્ર કલાનું દુસ્મન છે-એ માત્ર ઉકિત છે. યંત્રે કલાઓને ઘણીએ સહાય આપી છે- એમ પણ કેટલાકો માને છે. એ વાત ખરીકે ચોતાનો આત્મા રેડીને જે કૃતિ એક સ્વતંત્ર કલાકાર નિપજાવી કાઢે તો તેવી કૃતિ યંત્રો ન નીપજાવી શકે. એ યંત્રના ક્ષેત્રની બહાર છે તેથી રસ્કીને પણ એમ માનું કે કલાકારના સ્વાતંત્ર્યને યંત્રો એ છૂંટયું અને તેનું અનિષ્ટ પરિણામ સ્થાપત્ય કલાની અવનતિમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે.

આમ કલાને કેવળ કલાની જ નહીં બેઠકોએ
તો યંત્ર અમુક અંશે બાધક નીવડે છે તે
ખરૂં; પણ તે તો અનિવાર્ય છે. ખરૂં જોતાં
હજી પૃથ્વી પર જ્યાંસુધી જીવતા મનુષ્યોના
૯૦ ટકા વર્ગને જીવનની જરૂરે તો મેળવવા
માટે નવથી દસ કલાક કામ કરવું પડે છે
ત્યાંસુધી કળાએ જન્મવું જોઈતું ન હતું.
કળા જીવે છે તે તો અમુક મૂડીવાદીઓના
અન્યાયી દ્રવ્યના સંચયને લઈને તેમના ગુલામ
તરીકે. યંત્રો જ કલાનો નાશ કરતાં હોય
તો તેથી આમ વર્ગને ઓછું જ દુઃખનું
કારણ છે. કારણ તેમના ઉપબોગમાં કલા
લાગ્યે જ આવે છે. જ્યાંસુધી જીવનની જરૂરે તો
અગ્રી રીતે પુરી પડી શકે તેટલી પ્રગતિ
આપણે સાધી ન હોય ત્યાંસુધી કલાને પોષવી
ન જ જોઈએ. કલા પોષાઈ શકતી જ નથી.
તમારી પાસે એક જ રૂપિયા હોય તો તમે
પહેલાં અન્નાદિ ખરીદ્યો કે કોઈ ચુદર
ચિત્ર ? દુનીઆના ૯૦ ટકા માનવો પાસે
જરૂરીઆતો ખરીદવા ખૂણાંએ દ્રવ્ય લાગ્યે જ
છે. કલા આમ પોષાય છે તે તો શ્રમજીવી-
ઓને લખે મારીને ! જે દિવસે આપણા
જીવનની જરૂરીઆતોનો પ્રશ્ન સંતોષકારક
રીતે ઉકેલાઈ જશે તે દહાડે આપણે કલા
જીવે તેટલા માટે યંત્રોનો વપરાશ ઓછો
કરીશું. પણ એમ ન બને ત્યાંસુધી કલાને
જીવવાનો અધિકાર નથી.

[૬] આ દલીલ પ્રથમ દૃષ્ટિએ આપણને
કંઈક વલુદ્વાળી લાગે છે. કારણનાના
મજુરને એકનું એક કામ ફરીફરીને અને
હંમેશાં એનું એ જ કરવાનું હોય છે. આથી
નિરસતા અને કંટાળો ઉપજે છે અને જે
કામ આપણી ઇચ્છા વિરુદ્ધ આપણે કરવું
પડે છે તેની હાનીકારક અસર આપણા માન-
સિક તેમજ શારિરિક બંધારણ પર થાય છે.
સ્વતંત્ર કારીગર જે વસ્તુ પર કામ કરે તો

હોય તેના પર પોતાની બુધ્ધિ અજમાવે છે.
આને જોડલી બુધ્ધિ અજમાવી હોય તેથી
કાંઈ તે વધારે બુધ્ધિ અજમાવી શકે છે,
અને તે કાર્યમાં વધારે રસ લઈ શકે છે.
વળી જ્યારે કૃતિ સારી નીવડે ત્યારે કલા-
કારને કેટલો બધો આહ્લાદ થાય ? ત્યારે
યંત્રમાં અમુક દહ મુધી જ તમારે તમારું
બ્યક્તિત્વ જોળવાનું હોય છે—એથી ઓછું
નહિ કે નહિ વધારે. તેમાં કશુંએ વૈવિધ્ય
નહિ કે નવિનતાએ નહિ. આ આક્ષેપ આ-
ટલા પુરતો સાચો છે. પણ જો શ્રમવાદના
ધોરણ પર જ્યારે વહેંચણી થાય તો, કેટલાક
અર્થશાસ્ત્રીઓની ગણતરી પ્રમાણે મનુષ્યને
સુખી જીવનની સામગ્રી મેળવવા માટે સાંજે
બે કલાકનું કામ પુરતું થઈ પડે. જો
શ્રમજીવીને ફક્ત બે જ કલાક કામ કરવાનું
રહે તો પછી યંત્રમાંના વૈવિધ્યનો અભાવ
અને નિરસતા આપોઆપ જ નબૂટ થાય.
યંત્ર હો કે યંત્ર ન હો, પણ કોઈ પણ
મનુષ્યને તમે દસ કલાક મુધી એક જ કામ
ઉપર હંમેશાં ચોટાડી રાખો તો તે તેને શુષ્ક
અને નિરસ લાગે જ. મારા એક મિત્ર કહે
છે “આપણે એટલા બધા રૂઢી વશ છીએ
કે કુદરતને હંમેશાં દસ કલાક નિભાળવાની
આપણને ફરજ પડી હોય તો આપણે
કુદરતથીએ ત્રણી જાઉં છીએ છતાં કુદરત
એ તો હંમેશાં કૃતિ માની આપણે તેને તો
વખાણ્યાં જ કરીએ છીએ.” આપણે આ મત
સાથે સંમત ન થઈએ તો પણ યંત્ર ઉપરનો
આક્ષેપ ખરૂં જોતાં મૂડીવાદ પર જ મુકવો
જોઈએ. એટલું તો જરૂર આપણે સ્વીકારવું જ
પડે. યંત્રોની ઉત્તમતા તેમ જ કાળી બાબત
આમ બેધા પછી પણ, વર્તમાન વિશ્વમાં
વિજ્ઞાન જે ભાગ લઈ રહે છે, તેની
સત્તા અને પરિણામો બેધા—જનબંધ પછી,

ક્રાઇપલુ એમ નહિં કહી શકે કે, હિંદુ-સ્થાનમાંથી યત્રોને દૂર કરવાથી અને માત્ર રેંટીઓ, શાળ ને પીંજણો ચલાવવાથી જ દેશને લાભ થવાનો છે.

હિંદને આર્થિક ઉન્નતિ સાધવી હોય તો યત્રોની અને ઉદ્યોગવાદને તેની જરૂર છે જ. અત્યારે ખેતીમાં સરેરાશ માથા દીઠ એક એકર જમીન માંડ આવે છે. તેમાં વળી ખેતીમાં અત્યારે જેટલી ખેડકારી છે તેટલી જીવન-ક્રાઇધંધામાં લાગે જ હશે. આપણ ખેડુતો પેટે પાટા બાંધીને હવે છે. તેમની પાસે ખેતીથી મડી થઇ સાંભળી નથી એટલે આદીકાળના હજન તરફ પાછા વળવાની ખૂબે પાડનારાઓએ હિંદના ખેડુતોની કંગાલીયત લેવી લેઇએ. ઉદ્યોગવાદ વિના આપણી આર્થિક ઉન્નતિ અશક્ય છે, પણ આપણે ત્યાં દરેક ઉદ્યોગોમાં શ્રમવાદની પદ્ધતિપર જ દ્રવ્યની બેંચણી થવી લેઇએ.

આમ નહિં થાય અને યત્રોદ્ધાર ચાલતા ઉદ્યોગો હિંદમાં જેમ વધુ સ્થપાતા જશે તેમ તેથી થોડાક મડીવાદીઓ વધારે મડી-વાળા થશે અને તેથી શ્રમજનીઓનું લોહી વધારે ચૂસાશે. એટલે દ્રવ્યની બેંચણીના ચાલ્યા આવતા ધોરણમાં પરિવર્તન શિવાય આપણે ત્યાં યત્રવાદ અને ઉદ્યોગવાદ આવશે તો તે શાપ રૂપ થશે. પરંતુ ઉદ્યોગવાદ અને યત્રો વિના હિંદનો આર્થિક ઉદ્ધાર થવો શક્ય નથી એટલે છેવટે જે નિર્ણય ઉપર આવી શકાય છે તે માત્ર એ જ કે, અત્યારે મજુરીને ગાણુ માની મડીને જે મહત્ત્વ અપાય છે, તે રૂઢી બદલી, મડી-મજુરીના સમાન ભાગીદારીના ધોરણે તેની વ્યવસ્થા થવી લેઇએ, અને ઉદ્યોગની માલિકા અમુક વ્યક્તિઓના ટોળાની નહિં પણ સારાએ સમાજની રહે તેવી વ્યવસ્થા કરવી લેઇએ.

“કુદસ્તી બજો ઉપર મનુષ્યે પ્રધાનપદ નહોતું મેળવ્યું” ત્યારે તે મનુષ્યબજોની પૂજા કરતો હતો, હવે માણસ પુરુષોત્તમની પૂજા કરે છે.” —મૂલ' માકસ'

...

“યુનિયન જેકે હવે અપવાદસભી કાર્ય-કુશળતાનો કે અપવાદસભા વચનપાત્રનો સ્વયંક રહ્યો નથી.”

—એચ. જી. વેલ્સ

...

“નવા વિચારોનો ઉદ્ભવ એકએક થતો નથી. યુધ્ધો એકએક થાય છે.”

—એચ. જી. વેલ્સ

“સારી કે માડી પણ જે ભાવન વિશ્વઆપી બની હોય છે તેની સહેજાધથી અવગણના કરી શકતી નથી.”

“વર્તમાન યુગમાં જે વિચારોનો પ્રચાર પ્રાચીનતાને ધોરણે થઇ રહેલો છે, તે વિચારો લોકવર્ગને કચડી નાખવા માટે સત્તાવાળાઓએ પ્રચારમાં મૂકેલા છે.”

...

સાહિત્ય અને કલા બન્ને મડીવાદની શુભામડીઓ છે. તેઓ જમીનદારો, રાજાઓ અને શ્રીમંતોનાં વખાણ કરવામાં અને વિદ્વાસપ્રિયતાનાં ચિત્રો દોરવામાં મશગુલ રહે છે.

स्वा तं च ग्रंथा मता सेना पति

४० गांधीजी.

एम.जी. म्ब. पतिश्रीना म्मणाये
श्री फार्म गुजराती म्मने

સ ર હા ર વ લ લ ભ ભા ઈ.

જેમને થયેલી અન્યાયી સજા સામે સમસ્ત હિંદે પોકાર ઉઠાવ્યો છે.

દેશી રાજ્યોમાં કેળવણી

: મૂળ લેખક :

ચોપરલાલ ચૂડગાર

આર-એલ-ગ્રો

હિંદી રાજ્ય-મહારાજ્યોમાં પોતાની પ્રજાની ઉન્નતિ કરવાની આડંબરી વાતો કરે છે, પરંતુ કેળવણી જેવી પ્રગતિ બદરની બાબતોમાં મુધ્યાં તેઓ કેટલી બેતમા બતાવે છે, તેની ઉપર લેખક શીથિ પ્રકાશ કરે છે.

રાજસ્થાનમાં કેળવણી આપવાની સગવડો નામે લગભગ મીંદુ છે. કેળવણીની આખી પદ્ધતિ જ હાલમાં પૂરકની તકને અર્થે જ છે. ૫૬૩ રાજ્યપ્રજામાંથી માત્ર પીગર રાજ્યોમાં, જેને કેળવણી કંડી શકાય, તેવા શિક્ષણની સગવડો છે.

શિક્ષણ અસ્થાઓ કેટલી છે ?

વિશ્વપીઠ જેવી સંસ્થાઓ તો માત્ર ઐસુર અને હૈદરાબાદમાં જ છે. સલામીનો હક્ક ધરાવનાં કેટલાંક શાળાં રાજ્યોમાં બી. એ. અને એમ. એ. સુધીનું શિક્ષણ આપનારી કોલેજ છે. હુન્નર-ઉદ્યોગનું પ્રાથમિક શિક્ષણ આપતી શાળાઓ ૧૫ રાજ્યોમાં છે. આફ્રીનાં સલામી બેગવનાં રાજ્યોમાંનાં માત્ર ચોરાંક જ મેટ્રિક સુધીનું શિક્ષણ આપતી હાઈસ્કૂલો ધરાવે છે. આવાં રાજ્યોમાં બહુ બહુ તો ગ્રામ્ય કે પાંચમા ધોરણ સુધીનું જ્ઞાન આપતી એંગ્લો-વર્નાક્યુલર શાળાઓ હોય છે. બીજા વર્ગનાં રાજ્યોમાંનાં ચોણાં ભાગનાં રાજ્યોમાં માત્ર માતૃભાષા શીખવતી પ્રાથમિક નિશાળો જ છે.

હિંદી રાજ્યોમાંનાં ૭૫૫ શહેરોની વસ્તીની કુલ સંખ્યા ૭,૪૩૦,૮૦૮ છે. ગામડાંઓની સંખ્યા ૧૮૭,૮૯૩ છે અને ગ્રામ્ય વસ્તીની સંખ્યા ૬૪,૫૦૮,૨૭૯ છે. આથી જોઈ શકાશે કે ૧૦૦ માંથી ૯૦ માણસો તો ગામડાંમાં જ વસનારાં છે.

ગ્રામ્યશાળાઓનો અભાવ

જતાં સામાન્ય રીતે, પાંચસો કે તેથી ઓછી વસ્તીવાળાં ગામડાંમાં નિશાળ નથી હોતી. જુ ગામડાં દીક જનસંખ્યાની સરેરાશ ૩૪૫ માણસ, જે કે ચોક્કસ આંકડાઓ તો મળતા નથી જતાં અટકળ કરી શકાય કે કુલગામડાંઓમાં ૨૦ ટકા ગામડાંમાં ભાગ્યે જ ૫૦૦ માણસોની વસતી હશે. એટલે સાડા ૭ શેરોની ગ્રામ્ય પ્રજામાંથી પાંચ શેરો ઉપરાંતે માટે ફરજિયાત કે મરજિયાત શિક્ષણમાં કંઈ સાધન સગવડ નથી જ. ફરજિયાત શિક્ષણનો તો પ્રશ્ન સ્વેચ્છા નથી કારણ કે દેશી રાજ્યોની માનવતા એવી ફરજ પ્રજાને માથે નાખવા ના પાડે છે. આફ્રીના સવા-દોઢ શેરો માણસો માટે યુનીવર્સિટીની ડીગ્રી જેળવી શકાય તેવી સગવડો છે પરંતુ કંઈ બધા તેનો ત્રાલ લઈ શકતા નથી.

બેઠકરી આડે આવે છે

વણાં માથાએ પોતાનાં બાળકોને શાળામાં બેઠકરી શકતાં નથી કારણ કે કુટુંબના ભરણપોષણ માટે રોજી મેળવવામાં મદદગાર થવા બાળકોને અવસરથી જ મજૂરીએ જવું પડે છે. જે કેળવણી ફરજિયાત હોય તો શિક્ષણદાર ગરીબ જનતા બાણી શકે કે ઓળો લોટ, ગોદરીના ગાલા અને સુપડી પુરવડાં તેમનું જીવન નથી. તેમના જીવન ઉપયોગ એથી વિશેષ સારાં કાર્યો માટે

થઈ શકે તેમ છે અને તેઓ વિશેષ મેળવી શકે તેમ છે.

કેળવણીનું પ્રમાણ ચાર ટકા ?

દેશી રાજસ્થાનો સહિતના આખા હિંદુસ્તાનમાં દર એક હજારે માત્ર ૮૨ માણસો લખી-વાંચી શકે છે. એટલે કે સૌંદરે માત્ર ૮ ટકા કેળવાયેલા છે. આમાં પાંચ વરસથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકોનો સમાવેશ થતો નથી. એટલાં દેશી રાજ્યોની ગણના કરીએ તો નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ ધણું વધી જાય છે. રાજસ્થાનોમાં ભણેલાઓની સંખ્યા સૌંદરે માત્ર ૪ ટકાની છે ! અને આ આંકડામાં સ્ત્રીઓનો સમાવેશ થતો નથી કારણ કે દેશી રાજ્યોમાં સ્ત્રી કેળવણીનો લગભગ અભાવ છે. એટલે સ્ત્રીઓને પણ નિરક્ષરોમાં ભેળવવામાં આવે તો કેળવણીનું પ્રમાણ ચાર ટકાથીએ ઘણું ઓછું થઈ જાય !

બ્રિટિશ રાજ્યમાં શિક્ષણ પ્રમાણ

શિક્ષણ પામેલા દર દસ હજારમાંથી ભાગ્યેજ ૧૦૦ માણસો માતૃભાષા સિવાયની બીજી ભાષા જાણતા હોય છે. પરંતુ આખાય હિંદની સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈએ તો આપણે જોઈ શકીશું કે બ્રિટિશ રાજની હિંદમાં સ્થાપના થયા પછી આટલાં બધાં વરસને અંતે, દર ૧૦૦૦૦ પુરોમાંથી માત્ર ૧૬૦ પુરો, અંગ્રેજી ભાષા જાણે છે ! પછી દેશી રાજ્યોની તો વાતજ શું કરવી ?

શિક્ષણ પાછળ નજીનું ખર્ચ

સાથે સાથે એ પણ જાણવાની જરૂર છે કે પોતાને પ્રગતિમાન તેમજ પ્રખ્યાત થયેલાં ગણાવતાં રાજ્યોમાં પણ રાજની કુલ આવકના માત્ર ૨ ટકા જ અને પોતાનાં અંગત ખર્ચ માટે જ રકમ રાજ્યો ખર્ચે છે તેના માત્ર ૪ ટકા કેળવણી પાછળ ખર્ચવામાં આવે છે !

દસ ગામડે એક નિશાળ !

સમગ્ર રાજસ્થાનો ધ્યાનમાં લેતાં તેમનાં દર દસ ગામડે એક ગામમાં શાળા હોય છે. આ નિશાળ એટલે ૨૦ ફુટ લાંબી અને ૨૦ ફુટ પહોળી ઓરડા. શાળાને આંગણું હોય અગર ન પણ હોય. શાળાનું મકાન પાકું તો હોય જ શાનું ? બનતાં લગી તો તે માટીનું હોય છે. બીજાં તો પર ગામનાં છાણનું લીપણ કરેલું હોય છે અને દર ત્રણ ત્રણ મહીને ફરી ફરી લીપણ કરવામાં આવે છે. નિશાળ પર વાંસનું છાપરું અને દેશી નળીયાં હોય છે. પ્રકાશ અને હવા માટે ભાગ્યેજ કાંઈ નિશાળને બારીઓ કે જાળીયાં હોય છે. આવા એક ઓરડામાં તમામ વર્ગને ભેગા બેસાડવામાં આવે છે. દર નિશાળ દીક સરેરાશ ૫૦ વિદ્યાર્થીઓ હોય છે. આ વિદ્યાર્થીઓ એટલે એકલા છોકરાજ. છોકરીઓ ગામડામાં ભણતી નથી કેમકે કન્યા કેળવણી તરફ લોકોની આંખો હોતી નથી. શિયાળો કે ઉનાળો, ચોમાસું કે ખીજ રૂતુમાં આ તમામ છોકરાઓને એક સાથે ગોંધાઈ રહેવું પડે છે. શિક્ષક પણ એક જ હોય છે. ક્યાંક ક્યાંક વળી આસિસ્ટન્ટ હોય છે ખરો. આવા શિક્ષકમાં લાયકાત પણ બહુ લાગે ઓછી હોય છે.

મહેતાજીની સુસ્કેલીઓ

શાળાના મહેતાજી બહુ બહુ તો સ્વભાષામાં જ છઠ્ઠા ધોરણ સુધી ભણેલા હોય છે; એટલે કે તેને લખવાનું, વાંચવાનું, ગણિતનું, ભૂગોળનું, અને ઇતિહાસનું સાધારણ જ્ઞાન હોય છે. કદાચ ભૂમિતિનું નહિ જનું જ્ઞાન હોય છે. શિક્ષકનો પગાર પણ ૩ થી ૫ રૂપીઆ સુધીનો જ હોય છે ! આવા હલકા પગારમાં શિક્ષકને યૌરો છોકરાંનું પેટ ભરવાનું હોય છે. આવી સ્થિતિમાં આવક નવકનાં બે પાસાં સરખાં તો

ક્યાંથી જ થાય? દેખીતી રીતે જ તેમને ગુજરાન પુરતું મેળવવા બીજા ધંધા કરવા પડે છે. ગામડામાં શિક્ષક મુખ્ય વ્યક્તિ થઈ પડે છે. તે તકરારો કરાવે છે કે તેમાં ભાગ લે છે ને પછી બંને પક્ષ વચ્ચે સમાધાન કરાવે છે. લોકોને અરજીઓ લખી આપે છે, ક્યા વારતા વાંચવાનું કામ કરે છે, દેવમંદિરના પૂજારી બને છે અને બન્યાં ટપાલની સગવડ હોય છે ત્યાં પોસ્ટ માસ્ટરનું કામ કરે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાંથી વખત મળે ત્યારે શાળામાં શિક્ષણ આપે છે! શિક્ષણ પધ્ધતિ પણ સાવ સહેલી હોય છે. અમુક પાઠ, કવિતા, અર્થ વ્યાકરણ, ભૂગોળ કે એવું બીજુંં જેવથી ગોખી લાવવાનું વિદ્યાર્થીઓને કહેવામાં આવે છે અને વળતે દિવસે તે શાળામાં બોલી જવાનું હોય છે. છોકરો કંઈ ભૂલ કરે તો વાંસામાં ધપ્પો પડે! શિક્ષણની આ સરસ રીત!

ઇન્સ્પેક્ટર એટલે વાઇસરોય?

અદ્યતન, શિક્ષકો પર દેખરેખ રાખનારા ઇન્સ્પેક્ટરો હોય છે. જ્યારે જ્યારે આ સાહેબો શાળાની મુલાકાતે આવી ચડે છે ત્યારે ત્યારે તેમને વાઇસરોયના જેટલું માન મળે છે અને તેમનું સુંદર સ્વાગત થાય છે. બેએક કલાક જેટલા મુકામ નાખીને પછી સાહેબ ચાલ્યા જાય છે અને રીપોર્ટ કરે છે કે બધું બરાબર છે, મહેતાજ બહુ સારા છે. આવાં મેળ વગરનાં શિક્ષણકાર્ય વિદ્યાર્થી લખતાં-વાંચતાં શીખે છે, થોડા સરવાળાને બાદબાકી કરી જાણે છે એટલે માથાપો માને છે કે છોકરાએ ભણી લીધું!

પ્રીન્સ રણજીતના રાજ્યમાં

પ્રીન્સ રણજીતના નામથી પ્રખ્યાત થયેલા નામદાર જામ સાહેબના રાજ્યમાં પણ કેળવણીની આવીજ સ્થિતિ છે. મેં જે બાતની

શિક્ષણ પધ્ધતિ વર્ણવી તેવી વ્યવસ્થા પણ જામનાં ૬૮૭ ગામડાંમાંથી માત્ર ૧૮૪ માંજ છે અને છતાંય મહારાજાએ પ્રાંત રેક્રૂટી પાસે ગપ મારી દીધી કે પોતાના રાજ્યનાં દરેક ગામડે નિશાળ છે! તેમ છતાં આ ટાકા પોરની તોપ બદલ 'માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયને' જામ સાહેબનાં 'પરોપકારી, પ્રગતિશીલ અને ઉદાર' રાજ્યનાં પૂર્વજ વખાણ કરનારો લેખ લખ્યો છે!

શહેરોની શિક્ષણ સંસ્થાઓ

હવે શહેરોની શાળાઓની વાત લઈએ: દેશી રાજ્યોના કુલ શહેરો ૭૫૫ છે તેમાંથી ભાગ્યેજ સોંકડે ૨ ટકા (૧૫) શહેરોમાં ડીગ્રી મેગની રકાય તેવી સંપૂર્ણ સગવડ છે, ૫ ટકા (૩૮) શહેરોમાં ઇન્ટરમીડીએટ સુધીનો અભ્યાસ કરાવતી કોલેજ છે અને ૨૫ ટકા (૧૮૮) શહેરોમાં મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કરાવતી હાઈસ્કૂલ છે. ચોથા ભાગનાં બીજાં શહેરોમાં એંગ્લો-વર્નાક્યુલર શાળાઓ છે જ્યારે બાકીનાં શહેરોમાં માત્ર એક્ટ્રી દેશી નિશાળોજ છે.

વિદ્યાર્થીને સાથેના સંબંધ

આની કોલેજ અને હાઈસ્કૂલોનો સંબંધ બ્રિટિશ હિંદની યુનિવર્સિટીઓ સાથે જોડાયેલો છે અને તેમના તરફથી નિયત થતાં પાઠ્ય પુસ્તકો અને અભ્યાસક્રમ ગરજથાનોની શાળાઓમાં ચલાવાય છે. આમ દેખાવમાં દેશી રજવાડાનું શિક્ષણ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓ બ્રિટિશ યુનિવર્સિટીના અંકુશ નીચે હોય તેમ જણાય છે પરંતુ ખરી રીતે તેવું નથી, કારણ કે પ્રોફેસરો અને શિક્ષકોને રાખવા કાદવાની સત્તા રાજસ્થાનોના જ હાથમાં છે. વળી શિક્ષણ સંસ્થાઓનું તંત્ર ચલાવવામાં બ્રિટિશ વિદ્યાર્થીને માથું મારવાનો કે ફેરફાર કરવાનો કશો અધિકાર નથી. રાજ્યોના બીજા

અધિકારીઓની માફક જ શિક્ષકો વગેરેને ગમે ત્યાંથી લાવવામાં આવે છે અને મરજી માફક પગાર અપાય છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે શક્તિશાળી માણસોનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું હોય છે જ્યારે શિક્ષકોનો મોટો ભાગ, જેનો ખીજે ક્યાંય ધડો થતો ન હોય, તેવાઓનો હોય છે !

કેળવણી એટલે આદત

વળી રાજ-મહારાજાઓ કેળવણીખાતે નકામું અને આદતરૂપ ગણે છે. માત્ર જાહેરાત ખાતર અને દેખાવ માટે જ એ ખાતું તેઓને નિભાવવું પડે છે; બાકી કેળવણી આપવામાં તેમને નથી જાણે રસ કે નથી ખીજકુલ સંકલ્પભૂતિની સાગણી. ઉદાત્ત, રજવાડાઓ તો એમ માને છે કે કેળવણીથી પ્રજાજનો પેંધી જાય છે, અને રાજ્ય માટે આદતરૂપ બની જાય છે માટે એ પ્લેગને 'તો જેમ અને તેમ યાગવો જ નેહએ ! એ એપ પ્રજામાં ફેલાતો ક્રાંત્યુભોગે અટકાવવો જ નેહએ ! અને તેથી જ દેશી રાજ્યો પોતાની આવકના માત્ર ૨ ટકાથી વધારે નાણાં કેળવણી જેવી ખીન મહત્વની ને' નિરપયોગી સંસ્થા પાછળ ખર્ચાડનાં નથી.

શાહી મહેલાતો અને મોટરો

રાજની આવકનાં નાણાં ખર્ચવાનાં ઘણાં સારાં ફેંકાણાં રાજ્યો પાસે છે: જેમાં કે-મોટરોના કાફલા અને છેલ્લી દબના નવા નવા મહેલો ! મહેલાતો માત્ર રાજધાનીમાં હોય તેનાથી સંતોષ કેમ થાય ? એટલે સીમલા અને એવી દૂશીતળ ટેકરીઓ તરફ જાય મહેલો રાજ્યો ખડકાવવા લાગ્યા છે. હજુ ત્રીજે જ વરસે અશ્વરના મહારાજાએ ૫૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચીને આણુ પર્વત પર એક મહેલ બંધાવ્યો.

પ્રાંત આઉથ એ મહેલની ભવ્યતા, સુંદરતા અને શાહી સગવડોનું વર્ણન આપતાં તેને અરેબીઅન નાઇટસની પુરાતન જાહોજલાલી અને હીમાક સાથે સરખાવે છે. ત્યારે કોઇ વાઇસરોય, ગવર્નર, પોલીટીકલ એજન્ટ કે એવો કોઇ ખીજે શાહી પરાણો રાજ્યનો મોંઘો મહેમાન બને છે ત્યારે નિશાળોને ગાર-ગેરમટી અને ધોળ કરીને શણગારવામાં આવે છે અને પછી એવી સેંકડો શાળાઓનાં અસ્તિત્વનો કાગળ પર ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. શાહી મહેમાન, પ્રજા પ્રત્યેની રાજની આવી હિતેચ્છુ કાળજી માટે, રાજને અભિનંદન આપવાની ફરજ બજાવે છે. રાજ્યની પરાણાગત આખલા વર્તમાનપત્રના પ્રતિનિધિ સાઉથ આ ખબરો તાર મારફત આખી દુનિયામાં મોકલે છે અને પછી વર્તમાનપત્રો મ્હોટામસ અક્ષરોનાં મથાળાં સહિત એ ખોટા ખબરો પ્રસિધ્ધ કરીને અને જો સત્ય ઘટના પર કાળી પીંછી લગાવી દે છે. રજવાડાની ખરી સ્થિતિનો વાકેફગાર કોઇ નિડર માણસ જો પડડા પાછળના બેદ ઉઘાડ પાડીને દીકા કરે તો તેને રાજદ્રોહી ને ભયંકર ચળવળખોર ઠરાવીને કેદખાનામાં ધકેલી દેવામાં આવે છે અગર તો હાલ પાર કરવામાં આવે છે.

દીકા એટલે રાજદ્રોહ !

ખુદ દેશી રાજસ્થાનોમાં તો આવી દીકાઓ કરનાર કાવત્રાખોર અને રાજદ્રોહી હરે છે, પરંતુ બ્રિટિશ હિંદમાં પણ તેને ભયંકર ગુન્હેગાર ગણીને રાજસ્થાન રક્ષક કાયદાને આધારે પાંચ વરસની સજા ફોડી બેસારવામાં આવે છે.

હિંદી રાજસ્થાનો આમ કેળવણી પરત્વે રૈતીનાં રણ સમાન છે. તેમાં માત્ર મહેસુર, ત્રાવણકોર અને વડોદરા રાજ્યો અપવાદ રૂપે લીલી ક્યારીઓ સમી રાતની પગ્યો છે.

મુડી વાદની મી માં સા

: લેખક :

મકરકેલુ

: લેખાંક પહેલો :

મૂળની શોધ

વ્યવસ્થિત શાન્ત અને મુદ્દ લાસતો આજનો માનવસમાજ અનેક ગેર-વ્યવસ્થાઓથી છલોછલ ભર્યો છે. એના ગર્ભમાં યુગયુગોથી એવાં તત્ત્વો એકઠાં થયાં છે કે જે એક અદ્ભુતવર્ગને માટે મુખ્યસમ્બંધો સર્જી માનવોના મોટા સ્તુભને હંમેશાં વિટંબનામાં રૂપવડતો રાખે છે. આ અગ-ખામણી સમાજરચનાના ઐતીહાસિક રત્નો અભાવે દુઃખીઆએનો સમુદાય દૈવીતત્વને આશરે આશ્વાસ લે છે અને સલામ નમ્ર-તિની ગેરહાજરીમાં કષ્ટો નીચે સદાકાળ ક્યદાપણે રહે છે. આજના સમાજ ઉપર ઉપક્રમ દષ્ટિ દોઢાવનારને સમાજ મહિની આભાસી વ્યવસ્થા, શાંતિ અને સંપ્રમનિયમ નળવાવનારઓનાં કાવલકાતુનો, અને માનવ માનવના અરસપરસના સંબંધો જરૂર જકે કરી દેશે. આજે ન્યાય તોળનાર અદાલતો છે. શાંતિનું સંરક્ષણ કરનાર પોલીસ ખાતું છે. ચોર ડાકુઓથી આપણને ઉગારનાર સીપાહીઓ અને ચોકીદારો છે. પર ગુન્યના હુંદારા હકકા સામે સહુનું 'ક્ષેમ કુશળ' સાચવનાર સેનાઓ છે. અને પીણું શું નથી? આવી વિશદ વ્યવસ્થા નીચે વ્યક્તિની સામે આંગળી પણ કાણ ઉઠાવી શકે તેમ છે? જેનામાં તન-મનની તાકાત હોય તે તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને કાંઈ પણ પ્રકારના આવરણ વિના. દુનીઆમાં આગળ

આવી શકે છે, ઉપર ઉપરથી સમાજનું બંધારણ જોનારની આ મનોદશા છે. જે કોઈક દેખીતી વ્યવસ્થાની નીચાડ નીચે ચાલતા અન્યાયોથી ત્રાસે છે, તેઓ એ અનિશ્ચિત મુળ શોધવા મથતા નથી. દયા ધર્મ, દાન અને અધ્યાત્મવાદનો ઉપદેશ કરી તેઓ જાણે કે જગત ઉપર મદા ઉપકાર ઉતારતા હોય એમ સમજે છે. બહુ તો પૈસાદારોને અને સચે સાથે પદસાને તેઓ 'પિશાચ'નો ઇલાકાળ આપે છે અને એની સામે સાદાઈ, ગરીબી, નીતિ, અધ્યા, ધર્મ-પરાયણતા વગેરે વગેરેનો 'પવિત્ર પંથ' બતાવે છે. આવા ઉપદેશકો સમાજના મોટામાં મોટા રક્ષક ધ્રુવી રહે છે, કારણ કે પામર માનવોનો ઉદ્ધાર કરવાના શુભ આશયો સેવવા છતાં તેઓ પરીણામે તો સાચી નમ્રતિના સંહારક થઈ પડે છે. એમનો ઉપાય દર્દ કરતાં યે કાર્યો નીવડે છે. મુળમાંથી સડો સાફ કરવાને બદલે તે મુળને મજબુત બનાવે છે. કેટલાક માણસો લગભગ મુળ સુધી પહોંચીને પાછા વળે છે, કારણ કે અધ્યાત્મવાદના અતિરેકને (Obsession) લીધે તેમને અસરકારક ઇલાજ મુકતો નથી. આવા વિવેચકો મુડીવાદને ગાળો દે છે, એના જુલ્મો સામે અસંતોષ દાખવે છે અને છતાં મુડી વાદી જમાતને 'માખાપ' બનાવવા આડે છે. શોષકો સામે જે કદી શોષિતો ઉગ્રતા દાખવે તો સમાધાન અને શાન્તિના આ ફિરતાઓ શોષિતોને પણ 'મુડીના મહેન્દુ' કહી

તિરસ્કાર છે. કેમ બાણે મુડી એ વસ્તુ જ કોઈ લય કરે અરુપરૂપ અને અજાણ્યામણી ચીજ હોય! આખા યે સમાજનું સામુદાયિક જીવન ઉત્તત બને તો જ સાચી ઉત્તતિ સાંપડી ગણાય, અને એના સંપાદન માટે મુડીવાદનો પ્રથમ લય કરવો જોઈએ, એ વાત આ ફિરસ્તાઓને ગળે ઉતરતી નથી... આ બધા સંયોગોમાં આધુનિક સમાજરચનાનું જ્ઞાન અતિશય અવશ્યક બને છે, કારણ કે એ જ્ઞાન વિના આજનાં અનિષ્ટો સામે ઉચિત ઉપાયની શોધ થઈ શકવાની નથી.

મુડીવાદી સમાજ

આખી દુનીયા ઉપર આજે મુડીવાદનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. આજનો સામ્રાજ્યવાદ એ મુડીવાદનું પરાક્રમ્ય (Climax) પહેંચેલું સ્વરૂપ માત્ર છે. ત્યાં ત્યાં આ મુડીવાદનો યુગ હજી શરૂ નથી થયો ત્યાં ત્યાં પ્રાથમિક સ્થિતિમાં જીવતા જંગલી માનવસ્તુહ ઉપર બહારના મુડીવાદી સત્તાની બળો બીજાની છે. એટલે વસ્તુતઃ રશીઆ શિવાય આખી દુનીયામાં કોઈ રચના આજે મુડીવાદથી અલિપ્ત રહ્યું નથી.

આ મુડીવાદ એટલે શું? આજની સમાજરચના મુડીવાદી છે એમ સૌ કોઈ કહે છે, પણ એ રચનાનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો, પ્રમાણો અને પરિણામો સમજવાની તકનીક લાગે જ કોઈએ ઉઠાવી છે. પૃથ્વીના પટ ઉપર મુડીવાદોની સાથે મજુરો પણ જીવે છે, સૌને ઓછેવત્તે અંશે ખાનપાન અને પોશાક મળી રહે છે, ઘણીવાર મીસ્કરીનો મુડીવાદ બને છે અને તાલેવારોની તીજેરી તળીઆઝાટક થઈ જાય છે, તો પછી આ સમાજરચનાને મુડીવાદી કેમ કહી શકાય? મુડીવાદો પણ આવીજ દર્જીલ કરે છે. બહુ લાગે એનાથી જ્ઞાન વીનાના શોષિતોને

સંતોષ થાય છે. એ સંતોષ એક જાતનું ઝેર છે. એટલે જ મુડીવાદને એના નજ સ્વરૂપમાં સમજી લેવાની જરૂરત ઉભી થાય છે. ત્યારે મુડીવાદ એટલે શું? એણે કંઈ રીતે કંઈ જાતની બાળ આખી આલમ ઉપર બીજાવી છે? ક્યાં સાધનોથી તે પોતાના હેતુઓની સાધના કરે છે? આ પ્રશ્નો ઉપર વ્યવસ્થિત વિચાર કરીએ.

બજાર માલ

મુડીવાદની વ્યાખ્યા એક કે એ વાક્યોમાં બાંધી શકાય તેમ નથી. મુડીવાદ એ અમુક પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થા છે, એને સમજવા માટે આખી વ્યવસ્થાનું વિવરણ કરવું જોઈએ. મુડી એ મજુરોનું રૂપાંતર છે, એટલે મુડીવાદની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને ઉત્તતિમાં મજુરી, ઉત્પાદનનાં સાધનો અને ઉત્પન્ન એ ત્રણ વસ્તુઓ સંધ્યો લાગ લગ્નવે છે. મુડીવાદનું એટલે કે મુડીવાદી સમાજ રચનાનું પહેલું લક્ષણ બજાર માલની બનાવટ Commodity production છે. માલ બનાવવાની પ્રથા મુજબ તો જમાનાલુની છે. આજની પાંચ કે પચીસ હજાર વર્ષ પહેલાં પણ માનવજાતિ અમુક ચીજો બનાવતી. પણ એ બનાવટ અને આજની બનાવટ વચ્ચે મોટો ભેદ છે. મુડીવાદી સમાજમાં બાંધી ચીજોનું ઉત્પન્ન બજાર માટે કરવામાં આવે છે. સંવળા માલના સર્જન પાછળ વિક્રયનો જ હેતુ હોય છે. માણસ પોતાના ઉપયોગને માટે જ માલ બનાવે તેને બજાર કે વિક્રેય કહી શકાય નહીં. એટલે જો યુગમાં બધો માલ વ્યક્તિ કે નાના જુથો પોતાના ઉપયોગ માટે જ બનાવતાં એ યુગ મુડીવાદનો યુગ કહેવાય નહીં. ખેડૂત બીજા વાવે, મોલની લણણી કરે, દાણા કાઢે, દળે મુડીવાદનું કંઈએ તત્વ ન હોઈ શકે. એજ

અને રોટલા બનાવે એમાં રીતે તે પોતાના કપાસમુથી સુતર કાંતી હાથે કપડાં વણી તે પહેરે એમાં મુડીવાદ નથી. એ રીતે ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુ ‘કામોડીટી’—બજાર ચીજ નથી, પણ કેવળ ઉત્પાદકના ઉપયોગની જ વસ્તુ છે. ન્યારે કોઇ ચીજની ખરીદ અને વેચાણ થાય ત્યારે જ તે ‘કામોડીટી’—વિક્રેય વસ્તુ બને છે.

મુડીવાદી સમાજશાસ્ત્રમાં સંઘની ચીજ વિક્રય (Market) માટેજ બનાવાય છે. પ્રત્યેક કારખાનું, એકે એક ‘વર્કશોપ’ કુલ અપટ ઉદ્યોગશૃંગે આ બજાર ઉદ્દેશ પર લક્ષ રાખીને માલ પેદા કરે છે. એને ઉપયોગ ઉત્પાદકનાં અંગ માટે નથી થતો. સોનાપુરની ગદ્દલીને નાકે ખેસતો ચંદન કાઢના કટકા વેચનારો વેપારી એ કટકા પુત્ર પત્ની કે પોતાની ચીતા ઉપર ચઢાવવા માટે નથી રાખતો પણ ખીજને હલનસામગ્રી પુરી પાડવા માટેજ રાખે છે. કદનાં કારખાનાંવાળો પોતાના કુટુંબ માટે કરેલો બનાવે છે એમ મનાવનાર માણસ એ કારખાનાંવાળાને મોટે એજ શબ્દો કહે તો શું? પરીણામ આવે તે કંઈપણુંક હીન નથી. એજ રીતે એરંડી-આના કારખાનાનો માલેક જો પોતેજ બધા માલનો ઉપયોગ કરતો હોય તો? અરીણુ બનાવનાર સરકારી અમલદારો પોતેજ એ બધું આરોગી ભય તો? બટનનું કારખાનું રોજ લાખો બટનો બહાર કાઢે છે. એ આખીયે સંખ્યા શું માલેકના કે તેના સગાં સંબંધીઓનાં કપડાં પર જડાય છે? ખરી વાત એમ છે કે આ મુડીવાદી સમાજમાં કોઇ ચીજ ઉત્પાદકના અંગત ઉપયોગ માટે બનાવાતી નથી. બધી જાણસો બજાર માટેજ ઉપજવાય છે. અનાજ, આદુ, પુસ્તક છુટ પોલીશ, દારૂ, અરીણુ, મોળાં, યંત્રો, કપડાં, કાંપી બધુંજ વિક્રય અર્થે બજારમાં આવે છે.

ખાનગી મીલકત

બજાર ચીજના ઉત્પાદનનું આવશ્યક અંગ ખાનગી અથવા અંગત મીલકત (Private property) છે. એ મીલકતની માલિકી વિના વિક્રેય વસ્તુ બનાવી શકાયજ નહીં. યંત્રયુગના આરંભ પહેલાં ન્યારે કારીગરો હાથથીજ માલ બનાવતા ત્યારે પણ એમને ખાનગી મીલકત તરીકે ઓળચે અને હાથકારીગરીના ગ્રહો હતાં. આ સાધનો વડે સર્જાતી વસ્તુઓ બજારમાં વિક્રય માટે જતી. આજના મુડીવાદો પાસે એથી વધારે વિશાળ સાધનો છે. કારખાનાં, મકાનો જંગી યંત્રો અને ખીજાં અનેક ઉપકરણો પર તેમની માલિકી છે. એકઠી અંગત કે ખાનગી મીલકતથી મુડીવાદ ઉત્પન્ન નથી થતો. ન્યારે એ ખાનગી માલિકી સાથે બજાર માલનું ઉત્પન્ન જોડાય છે, ત્યારેજ મુડીવાદનું નન્ન પરિણામ નગરોનગર દેખાય છે. મીલકતની ખાનગી માલિકી સાથે વિક્રેય વસ્તુની બનાવટનો મેળાપ થતાંજ, બજારમાં એની ખરીદ માટે દોડાદોડ અને હરીફાઈ થાય છે, અને વેચનારાઓ વચ્ચે સ્પર્ધાનો આરંભ મંડાય છે. ન્યારે યંત્રો અને કારખાનાંનું અસ્તીત્વ નહેતું અને માત્ર હાથ કારીગરીથી માલ ઉત્પન્ન થતો, ત્યારે પણ ગ્રાહકો માટે સાઠ-મારી અને સ્પર્ધા તો મોલુદ જ હતી. સૌથી જોરાવર, સૌથી શુદ્ધિમાન, સારામાં સારાં ઓળચોવાળો, અને કંઈક પુણું ધરાવનાર કારીગર હંમેશાં ગ્રાહકો ઝડપી લેતો. એનાં અધિક સાધનો આગળ હરીફો હેરા પડતા અને પરીણામે આજના મુડીવાદની આંતરિક હરીફાઈની જેમ હાથકારીગરીના જમાનામાં પણ કારીગરો અને માલ ખરીદનારાઓ એકબીજા પર સંસ્પાદ મેળવવા મારામારી કરતા. આજે વિકસિત મુડીવાદમાં ખાનગી

મીઠકત અને તેની માલિકીનું સ્વરૂપ એની લય'કર' દક્ષાએ પહોંચ્યું છે. પરિણામે મહેનતુ માનવવર્ગ ઉપર શોષણક્રિયાનું ચક્ર અધિક ગતિથી ચાલી રહ્યું છે. યંત્રવિકાસનો લાભ લઈ મીઠકતદારોએ કારીગરો પાસેથી ઉત્પાદનનાં સાધનો પાડવી લીધાં અને પોતાની મીઠકતમાં ઓર વધારો કર્યો. એ બધાનો ઉપયોગ બજાર માલની બનાવટમાં અને નફાના સંવર્ધનમાં થતો આવ્યો છે. શોષણ-નીતિના મુળમાં આ ખાનગી મીઠકતની પ્રથા જ ઉભી છે, અને જેટલા પ્રમાણમાં હાથકારીગરોનાં યુગમાં એ પ્રથા પ્રચલિત હતી એટલા પ્રમાણમાં એ યુગમાં પ્રાથમિક મુડીવાદ હાથપાત હતો. મતલબ કે અમર્યાદ બનેલી ખાનગી મીઠકતની માલિકીનું મુળ મધ્યયુગના કારીગરવર્ગની વ્યવસ્થામાંથી મળી રહે છે.

મુડીદાર વર્ગનાં માલિકી

બજાર માલની બનાવટ માત્રથી મુડી-વાદ નથી પ્રકટતો. વેચાણ માટેની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે જે આર્થિક વ્યવસ્થા જોઈએ, એ તો મુડીવાદના પ્રારંભ પહેલાં પણ હોવાનું હતી. સૈકાઓ અગાઉ જ્યારે કારીગરો કેવળ નાનાં ઓળર અને હાથની હીકમતથી માલ બનાવતા ત્યારેય એ માલ માટે બજારો મોલુદ હતાં. છતાં એ અરસામાં મુડીવાદનું અસ્તિત્વ નહોતું. આજે ઘણા માણસોમાં એવો ભ્રમ ધર કરી ખેડો છે કે જેની જેની પાસે બચત નાણાં અને નાની મીઠકતની માલિકી છે એ સહુ મુડીવાદી વર્ગનાજ માણસો છે. વસ્તુતઃ બચત નાણાંને કે ધર ધરેણાંની માલિકીને મુડીવાદ જોડે સંબંધ નથી. મીલમાં કામ કરતા કાંઈ કાંઈ મજૂરો દુંદા પગારમાંથી ચે પેટ પર પટા બાંધી બાંધી કંઈક બચાવતા હશે. ખારડોલી તાલુ-

કામાં જુએ મરતા દુબળાઓને પણ પોતાની માલિકીનાં ઝુંપડાં છે. વેપારી પેદીઓમાં કાળી રાત સુધી કામ કરતા મહેનતુ મહેતાશ્રીઓ વરસ આખરે બસો પાંચસોની પુણ એકડી કરતા હશે. આ બધાને મુડીવાદી વર્ગમાં કેમ મુકી શકાય? ખરું જોતાં તેઓ શોષિ-તોની દક્ષામાંજ ઉભા છે. શ્રમજીવી મજૂર અને શુદ્ધિજીવી મહેતાશ્રી વચ્ચે ફરક માત્ર એટલો છે કે જ્યારે મજૂર રોજ રોજ વધતી શોષણક્રિયાને લીધે બળવાખોર બને છે ત્યારે મધ્યમવર્ગ રાટલાની લાલચ માટે મુડીવાદીઓને વળગી રહી પરિરીવતનનાં ઘેરાંતા બોલોને દગો દે છે. છતાં એ વર્ગને મુડીવાદી તો નજ દેહી શકાય. ત્યારે મુડી-વાદનો ખરો અર્થ શો? એનું એક લક્ષણ બજાર માલની બનાવટ છે, પરંતુ એ લક્ષણ માત્રથી મુડીવાદ પર્યાપ્ત નથી થતો. મુડીવાદી સમાજરચનાના પુણ પ્રાકટ્ય માટે બીજી બે વસ્તુઓ આવશ્યક છે:—એક તો ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર નાનકડા ધનવાન વર્ગની કુલમુખત્યારી; અને બીજી, સંઘળો માલ મહેનતથી ઉત્પન્ન કરનાર શ્રમજીવી-ઓની પરાધીનતા. એટલે કે બજાર માલની બનાવટ રજુ કરતી સમાજરચના મુડીવાદી બને તે પહેલાં ઓળરો, ધંત્રા, મકાનો, જમીન વગેરે ઉત્પાદનનાં સાધનો મુડીલર માલદાર વર્ગની સંપુર્ણ હકુમત નીચે જવાં જોઈએ અને કારીગરો ખેડૂતો વગેરેને ઉત્પા-દક વર્ગ મર્યાદિત પગાર બદલ મજૂરી કર-નાર શુભામવર્ગ બની રહેવો જોઈએ.

કારીગરોની ખાનાખરાબી

જ્યારથી મુડીવાદનો યુગ મંડાયો છે ત્યારથી આ બેવડી વસ્તુસ્થિતિ—મુડીદારવર્ગની માલિકી અને કારીગરોની શુભામી—ઉપસ્થિત થઈ છે. બજાર માલની

ખનાવટ જે પધ્ધતિ નીચે થાય છે એ પધ્ધતિ જ એવી છે કે તેના વડે કેટલાક માણસો ગરીબ અને અને ખીજને આંગણે નાણાંની નીકો વહી નીકો. વેચાણ અને ખરીદના ક્ષેત્રમાં ચાલતી સ્પર્ધાનું એ કીધું પરિણામ છે. આજે આખી દુનિઆમાં આપણે એ પરિણામ નજરોનજર જોઈએ છીએ. તમામ દેશોમાં સ્વતંત્ર કારીગરો અને નાના મીલકતદારોનું નષ્ટાદ નીકળી ગયું છે. ખનાવટ અને વીક્રમની હરીફાઈને પ્રતાપે સૌથી નાના અને ગરીબ કારીગરોને પોતાનાં ઓળરો વેચી નાખવાની ફરજ પડી. 'માલિક' મરી તેઓ હાથપગવાળા 'માણસ' બન્યા. ખીજ પાસ જેમની પાસે કંઈક પુછ હતી એ જથ્થાને વધારે તાલેવરી સાંપડી. એમણે પોતાનાં નાનાં કારખાનાં વિસ્તાર્યાં, નવાં ચંત્રો દાખલ કર્યાં અને 'હાથપગની સ્વતંત્રતા' ધરાવનાર નિર્ધન કારીગરોને રાજી ઉપર આજીવિકા ચલાવનાર કામદારો બનાવ્યા. આ રીતે માલદારવગે કારખાનાંઓનો માલિક બન્યો. પ્રારંભમાં આ પદ્ધતિની ગતિ ધીમી હતી. ક્રમશઃ મુડીદારો એમના અંકુશ નીચે ઉત્પાદનનાં સાધનો લેતા ગયા. કચેરો માલ, મકાનો, ચંત્રો, ભંડારો, વસતીઘરો, ખાણો, રેલ્વેઓ, સ્ટીમરો, જમીન-ઉત્પાદનની એ તમામ સામગ્રી એમના આધિપત્ય નીચે ચાલી ગઈ. આ રીતે મુડીદાર વર્ગની 'ઓનોપોલી' પૃથ્વીના પટ ઉપર એના સંહારક શસ્ત્રો સમેત અડા જમાવી બેઠી છે. એને પગલે પગલે માણસોના મોટા સમુદાયે ભુખમરામાં ભીંસાવું પડે છે, તાલેવરોનો તુંડખીનજી વગે એની નાની સંખ્યામાંયે સત્તાને આસને ખીજને છે અને ચોમેર દરેક ઉપાધીઓ અને અપ-ગ્રાધોના ભૂનાવળ ઉઠે છે.

પગારદાર મજૂરી

મુડીદારનું 'મીજી' અને સૌથી સીતમગાર લક્ષણ પગારદાર મજૂરી (Wage labour) છે. લક્ષ્મીપતિઓએ માલ, મીલકત, પુછ અને ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર સત્તા જમાવ્યા પછી મીલકતથી વંચિત થએલા માણસોએ શું કરવું રહ્યું? એમની માલમત્તા ઉપર મુડીવાદીઓએ વ્યવસ્થિત હુંટ ચલાવી હોય છે, એટલે એમની કને હાથ પગની સત્તા શિવાય અન્ય કંઈ રહેતું નથી. હાડચામના એ ચેતનવંત ઓળરોથી મુડીદારોની માલેદી તજે મજૂરી કરવી એજ માગ એમના માટે મોકળો રહે છે. સાધન-હીન કારીગરે અને મીલકતહીન કૃષિકારે કાંતો જર અને જમીનના માલિકના હુકમ મુજબ લગ હંકાવવું રહ્યું અથવા તો શહેરને આશ્રયે સંચરી કારખાનામાં દુકા પગાર બદલ કાળી મહેનત કરવી રહી.

મજૂરી ખરીદાય છે

પગારદાર મજૂરીનું સ્વરૂપ સમંજ્ય, જેવું છે. જુના જમાનામાં જ્યારે ગુલામીની પ્રથા પ્રચલિત હતી ત્યારે કામ કરનાર માણસોના કષ વીક્રમ અને વિનિમય (Purchase, sale and Exchange) થતાં. માલિકની મીલકતમાં હાડ, ચામ, માંસ, રક્ત, વાળ અને ચેતનવાળાં સવા પ્રાણીઓનો સમાવેશ થતો. અજઘતાનું આંગણું સાફ રતો ગુલામ એ અજઘતાની ગણતરીમાં માનવ નહોતો. પણ વેચાણ ખરીદ વિનિયમની 'ચીજ' હતો. મદિરા પીને ઉન્મત્ત બનેલા આદમી આજે જેમ ધરનાં ખુરશી ટપકો ખુરદો કરી શકે છે તેમ એ યુગમાં માલિકગુલામ નામની ચીજનો નાશ કરી શકતો. રોમન ઇતિહાસ આ જંગલી અને જાતીય પ્રધાતા દખ્તાનો પુરા પાડે છે.

રોમનો જીનવાણી કાયદો હો છે કે “માલ-દાર માલિકને ગુલામનું વેચાણ કરવાનો, આકરને માર મારવાનો અને મરણ પડે તો દાસ તરીકે કામ કરનારના દુકાડા કરવાનો અપ્રાધિત અધિકાર છે.” પ્રાચીન યુગમાં રોમન માલિકો મીલકતના ત્રણ વર્ગ પાડતા. એ આ ત્રણેય હતા: (૧) અવાચક ઓળરો (કાદળી, પાવડા, હળ વગેરે), (૨) અધ્ધ-વાચક ચીજ-દેવંતાં, બકરાં, બળદ, ગાય વગેરે, (૩) ખેલતાં ઓળરો, એટલે કે ગુલામો દાસદાસીઓ વગેરે. જેમ જીના જમાનામાં ગુલામો, પ્રાણીઓ અને ઓળરો મીલકતમાં બપતાં અને એનાં ચાણ અને વિનિમય થતાં તેમ આજે મલુરીના ક્ય વિક્રય થાય છે. અક્ષયત મલુરી કરનાર માણસની ખરીદી નથી થતી, એટલે એ અસ્તિ તરીકે સ્વતંત્ર હોવાનો આભાસ થાય છે, અને માણસને બદલે એની કામ કરવાની શક્તિનું વેચાણ ચાલે છે. મુડીદારો હો છે કે મલુરનું શરીર આજે કોઈને અધીન નથી. કામદારને ધરઆંગણે પશુની જેમ સુરક્ષાટ બાંધી આજે કાંઈ કટકારી શકે તેમ નથી. કારખાનામાં મલુરી કરતા માણસને મીલકત તરીકે એનો માલિક પકડીશીને ઘેર લેવી શકતો નથી. કાંઈ પણ માલિક એના નોકરની બદલી મિત્રના કુતરા કે પોપટ સાથે આજ કરશે ખરો? મુડીવાદીઓ ન્યાયની બાંગો પોકારી હો છે કે આ બધા જીવોમાં જીના જમાનામાં આચરી શકાતા પણ આ યુગમાં તો શ્રમજીવીઓ સ્વતંત્ર છે. એમને કંઈક વીરધ કોણ કામ કરાવી શકે તેમ છે? મરણ પડે તો તેઓ મલુરી કરે, નહીંતર ભલે આરામ ભોગવે! આથીયે આગળ વધીને ‘અનદાતા’ વહે છે કે હું તો કામદારોને આજીવિકા આપું છું, જીવ્યાનાં પેટ ભરું છું, અન્યથા એકાર રહેતા માણસોને વિટંબનાઓ તાર

છું. અદાકતો, રેલગાડીઓ વહાણો, વાહનો અને નાઉરે આનંદના સ્થળો આજે માલિક જેટલાંજ મલુરને સાંપડે છે. આમાં ગુલામી ક્યાં છે? સર્વજ્ઞ સમાનતા પ્રવર્તે છે.

જીવનનો દગાવો

મુડીવાદીઓનું આ છળ ખરેખર અપ્રતિમ છે. મલુરો અને માલિકોની સામાજિક સ્થિતિ સમાન ભાસવા છતાં એમની વચ્ચે આસમાન જમીનનું અંતર છે. મલુરના મુખ સામે આઠે પહોર જીવમરનો ભય ખડો છે. એક તો એને મહેનતના બદલામાં પુરતા પૈસા મળતા નથી અને બીલું પોતાની સ્વતંત્રતાનો અપતરો અજમાવી તે કામ ન કરે તો અન્નવસ્ત્રના વાખા પડે. એને કામ ક્યાં શિવાય છુટકો જ નથી. ખાલી બે હાથની સ્વતંત્રતાથી એ શું માલ બનાવી શકવાનો હતો? કાચો માલ, યંત્રો મકાન અને જમીન વિના એ શું કામ કરી શકે? આ મુડીવાદી રચના નીચે જમીન, ઝાડ અને પત્થરા પણ ખાનગી માલિકી નીચે ગયા છે. ખેતી કરવા માટે એકાર શ્રમજીવીને પૃથ્વીની નાની સરખી પડી પણ મળે એમ છે? મલુરી વેચવાની કામદારની સ્વતંત્રતા, મુડીદારની એ ખરીદવાની છુટ, અને મીલકત દારોએ રેલ્વેની ‘સમાનતા,’ આ બધાં તુલો કામદારોને માલિક માટે મલુરી કરવા માટે બાંધી રાખનાર સાંકળની કડીઓ માત્ર છે.

બનર ચીજ

આ રીતે કામ કરવાની શ્રમજીવીની શક્તિ મુડીવાદના શોષક પડવંત તળે બનર માલ બની રહે છે. યંત્ર અને મુડીવાદના પ્રારંભ પહેલાં આ શક્તિમાંથી માત્ર પેદા થતો અને બનરમાં તેનું વેચાણ થતું, પરંતુ એ મલુરી બનર માલ નહોતી બની. એ વસ્તુકથિતિતો મુડીવાદના આગમન

સાથેજ આવી છે, આજે કપાસ, કાંડી, જોડા, દુધ, મીઠાઈ, લોખંડ અને લાંકડાંની જોડાજોડ મલુરીનું ખજાર પણ પુર ભરમાં આવે છે. અહીં કામદારો દરરોજ સવારે આવે છે અને શાક ચીલડાં તે સમકડાંની જેમ વિક્રય માટે હાથપાંચ ગોઠવાય છે. મુડીવાદ એના આડતી-આને આ ખજારમાં મોકલે છે અને સરતામાં સરતે લાવે મલુરીની ખરીદ કરે છે. પરેલ, લાલખાસા, દાદર, શીવરી, કાલાખા અને એવા ખીજા અનેક લતામાં આ સ્થિતિ રોજ રોજ મુખપના માણસોની નજરે પડે છે. મુડીવાદનું એ અનિવાર્ય લક્ષણ છે.

અધ્યાત્મવાદીઓનો વીજ્રમ

આવી રીતે મુડી અને મલુરી વચ્ચે શોષક-શોષિતનો સીતમગાર સંબંધ રોજ રોજ નજરે ભેવા છતાં આપણા મહાત્માઓ, મહર્ષિઓ, કવિઓ અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ આત્મ-વત સંબંધિતે પુનઃ અગાધમણે ઉપદેશ આપે છે. મહર્ષિ મોહનદાસ કહે છે કે માલિક અને મલુર વચ્ચે પિતાપુત્રનો મીઠો સંબંધ બંધાઈ રહેવો. ભ્રષ્ટર. ધનસ્થામદાસ ખીરલા સાબરમતીના સંતને દાન આપે અગર મદ-નમોહન માલવીયાને કે રવીન્દ્ર ટાગોરને એમના વિદ્યારથી માટે મુડીદારો કુંડાળા આપે એટલે આ મહાપુરો માને છે કે સમાજની સુંદર વ્યવસ્થા સાર મુડીવાદનું અસ્તિત્વ આવશ્યક છે. એટલેજ આ આજે-વાનો ખીજાડી અને ઉંદર વચ્ચે, સિંહ અને હરણ વચ્ચે, સપ્ અને જીજીંદર વચ્ચે પિતા પુત્રનો મીઠો વહેવાર સ્થાપવા મથી રહ્યા છે. મુડીવાદના પડખર નીચે મલુરોને માનવ અધિકારો મળવાનાજ નથી એ ઐતિહાસિક સત્યમાં ઉંડા ઉતરવાની એમને પરવા નથી. આજે ઉગ્ર અનેકો મુડીવાદ જે તરેહવાર તરફથી શોષિતોની જાગૃતી સંહારવા યોજે

છે, તેમાં આવાં સંતમહંતો અને 'મહા પુરો' સગવડીઓ શસ્ત્ર બની રહે છે. કેટલાક અણુજાણુ રહીને મુડીવાદીઓના મદદગાર બને છે અને ઘણાખરા ચોતાના અગર આખા વર્ગના સ્થાપિત સ્વાર્થો જાળવવા માટે શોષકોનો પક્ષ પકડે છે. આત્મા, ઇશ્વર, સાદાઈ, દયા, ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન એ મુડી-વાદે મલુરોને જડ બનાવવા યોજનાં એસ-ડીઓ છે. જનતાને આ યોષધોના ખોટા કેદ પાછા અધ્યાત્મવાદીઓ મીઠકતદારોના માનીતા બને છે.

સાચો સંબંધ

ત્યારે, શોષકશોષિતનો, મુડીવાદ અને મલુરનો, શેક અને શમજીવનો સાચો સંબંધ શો છે? આજે ઉત્પાદન અને એની વહેંચણી (Distribution) માં શોષકના વર્ગોનો અસપરસ વ્યવહાર કેવો છે? મુડીવાદીઓ કહે છે કે અમે આલમનાં માનવો માટે અમારી મુડી રોકીને માલ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ. પીટીટ અને સાસુનને પુછીએ તો તેઓ બોલશે કે અમે હીંદના નીવંજ નરનારીઓને વસ્ત્રો આપીએ છીએ, પરોપકારનું આ પ્રદર્શન મુજમાંજ લુકું છે. મુડીવાદના આ યુગમાં કરોડો માણસો એક ખીજા માટે કામ કરે છે, મુડીવાદીઓ પણ ખીજાને માટેજ માલ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને આ રીતે મુડીવાદી 'ઉપકાર'નું તત્ત્વ આગળ વધે છે; પણ એની બીતરમાં અનેક ભૂતાવળો ઉભી છે. માલ પેદા કરવા પાછળ ઉદેશ માત્ર નફાનો હોય છે. ખજારમાં દરેક માલિકની બનાવટ આવે અને ખીજાના માલ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં ખર્ચે એ જ દરેક મુડીવાદીની મહેચ્છા છે. પરોપકારનો પુનિત દાવો કરતા પુછ્યદારને એ ઉપકારના પાત્ર વીગે જવાયે માહીતી હોતી નથી. એનો બનાવેલો માલ ક્યં માનવખાણી માનવજો

તેની તેને કંઈએ ખબર હોતી નથી. પીટીટ, સાસુન અને અંબાલાલ સારાભાઈની કાપડની દુકાનોમાં કાનજીભાઈ ધણીયે વાર કપડાં લેવા જતા હશે. નાનાવરચાથી આમ દુર રહેતા કાનજીભાઈને અંબાલાલ શેક કેટલું પીછાનતા હશે? અગર એજ કાનજીભાઈને, મીલમાં માલ બનાવનાર દત્ત, આત્મારામ, ભુરીઆ કે લગવાનનો શો પરીચય હશે? ખરી વાત એમ છે કે મુડીવાદની મહામારીમાં ચાલતાં બજારો, એક બીજા માટે મહેનત સેવનાર માણસોને અસપરસ અચાત રાખે છે; બધા એક બીજા માટે, અલબત્ત, આયાસ સેવે છે, પણ એ આયાસ એટલો બધો અત્યવ-સ્થિત છે કે કાંઈ કાંઈની ઉપયોગીતા સમજી શકતું નથી. એ જ રીતે કારખાનામાં કામ કરનારા શ્રમજીવીઓને અત્યોત્પન્ન જોડે અને કારખાનાના માલિક સાથે અમુક પ્રકારનો સંબંધ છે. જે વસ્તુ ઉપર (એટલે કે ઉત્પાદનના સાધનો ઉપર) એમને અંકુશ કે આધિપત્ય નથી એજ વસ્તુ ઉપર તેઓ કાળી મજૂરી કરે છે. એ ચીજોમાંથી તૈયાર થતો માલ વળી બીજાઓનાજ ઉપયોગમાં આવે છે. આ સંબંધને 'ઉત્પાદનનો સંબંધ' (Relationship of production) કહી શકાય. એના ઉપર આજની મુડીવાદી સમાજરચના નિર્ભર છે.

નફા માટેજ

શ્રમજીવીઓ પાસે મુડી કે મીલકત તરીકે આજે માત્ર શ્રમ કરવાની શક્તિ (Labour power) રહી છે. મુડીદારો એ હોડે લઈ એમાંથી ખુબ ખુબ નાણાંનો નફો નીચોવે છે. આજે અંબાલાલ, પીટીટ અને સાસુન શ્રમજીવીઓને રોજી આપે છે એ કંઈ એમના ઉપર ઉપકાર કરવા કે મજૂરોના ભુખ્યા પેટમાં અનાજ પુરવા નથી. આપતાં માલિક કારખાનું બાંધે છે નફા માટે, એમાં મજૂરોને રોકે છે નફા માટે, અને નફા માટે જ એ હંમેશાં એના માલની ઉંચામાં ઉંચી કીંમત ઉપજે એવાં મથોળાં સંશોધન કરે છે. એની એકે એક મજૂરીના ગલ્લમાં નફાનું જ પ્રેરક બલ રમી રહે છે. ઉત્પાદનની ઉપયોગિતા કે નિક્ષ-યોગિતા જોડે એને જરાયે સંબંધ નથી. અમુક ચીજ સમાજને હાનિકર કે હિનકર છે એ જોવાની એને તમા નથી. કારખાનાં-ઓમાંથી પ્રવાહબંધ ઉત્પન્ન થતાં અને બજારોમાં વહાં આવતાં માલિક પીણાં સમા-જનું સત્યાનારા કાઢે છે, છતાં પરોપકારી પુણ્યવાદીઓ એની બનાવટને જરાયે ઓસ-રવા દેતા નથી. ફરી ચીજોનો ઉપયોગ ઔષધમાં થાય છે, એટલા પુરતી એ ચીજોની આવશ્યકતા છે, પણ મુડીવાદીઓ તે મુખ્યત્વે માણસોને 'રસ' લગાડી નફો નીતારવા માટેજ જ્યાંબંધ મદીરા બજારમાં મોકલી આપે છે. આ એકજ ચીજમાંથી લશ્મીપતીઓને અબજોનો નફો સાંપડે છે.

સ્વરાજ્ય કે આત્માનાં સામ્રાજ્ય ?

: લેખક :

કુન્દલ કાકા

કુન્દલ કાકા અમારા ગામના વયોવૃદ્ધ અને ડાહ્યા પુરૂષ છે. તેમને જાહેરાતનો શોખ નથી એટલે પોતાના અપૂર્વ જ્ઞાનભંડારની મૂડીથી મળનારા વિરલ માન અને પ્રતિષ્ઠાને તેઓ જતાં કરે છે. તેઓ સંધ્યાકાળે આરતિ પછેનાં અમારા ગામેલી મંદિરને એટલે ખેસીને દરેકજ નવા નવા વિષયે ઉપર પ્રવચન કરે છે. દુર્ભાગ્યે એમનાં એ પ્રવચનોની નોંધ લેનાર કાંઈ લાહીઓ હાજર હોતો નથી, એટલે તેમનાં અમુલ્ય પ્રવચનનો યવો જોઇતો પ્રચાર થતો નથી. કોલેજની રજાઓમાં હું મારા ગામ વાંસવાડે ગયો ત્યારે કકલ કાકાના એક પ્રવચનની મેં નોંધ લઈ લીધી હતી, તે 'નવયુગ' માટે મોકલાવું છું.

વાંસવાડાના વતનીઓ કહે છે, કકલ કાકાનાં સામયિક પ્રવચનોમાં આ તો માત્ર સામાન્ય ક્રાંતિનું જ છે, એ ઉપરથી એમની પ્રતિભા અને શુદ્ધિનો ખ્યાલ આપને આવશે.

મને તો એમનું આ પ્રવચન ધણુંજ મહત્વનું લાગ્યું છે. વળી જ્યારે દેશમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું 'ધર્મયુધ્ધ' જામ્યું છે, ત્યારે કકલ કાકા જેવા ધર્માત્મા પુરૂષની 'આત્માનાં સામ્રાજ્ય'ની લગ્ય યોજનાનો એ દેશ વિચાર કરી લે તે જરૂરનું છે એમ માનીને, મેં 'નવયુગ'નો આશરો શોધ્યો છે. તો હે તંત્રી મહાશય ! તમે તમારા વાંચકોના જ્ઞાનમાં વધારો કરવા માટે પણ આ પ્રવચન જરૂર હાવશે. અને જે અંકમાં આ પ્રવચન હપાય તેની એક પ્રત કકલ કાકા ઉપર—લે કે તેમને જાહેરાતનો લગારે શોખ ન હોવાથી વર્તમાન પત્રો તરફ જામ્યો જ

રાત્રુવટ છે છતાં—કે: વાસણશેરી, મુકામ વાંસવાડા; વાવા વવાણીયા સીટી એમ શિરનામું કરીને મોકલાવશે.

વળી આ પ્રવચનની મેં તો લાહીયાગિરી જ કરી છે એટલે લેખક તરીકે તમે કકલ કાકાનું જ નામ હાવજો. લેખક.

વવાણીયા વિદ્યાપીઠના વિદ્યાથી [વવાણીયા વિદ્યાપીઠના વિદ્યાથીની વિનંતીને સ્વીકારીને અમે કકલ કાકાના પ્રવચનને પ્રસિધ્ધિ આપીએ છીએ. તંત્રી.]

[૧]

સંધ્યા આરતી થવાની વાર હતી, વાંસવાડાના ધોરી માર્ગની ઉપર પડતા ગામના રામજી મંદિરના એટલા ઉપર વાંસવાડાના વિદ્વાન, શુધ્ધિમાન અને અનુભવી એવા શ્રી. કકલ કાકા આવીને વિરાજમાન થવા હતા. એમની દેહાધ્યમાન મુદ્રા, ભવ્ય લલાટ, કુશાવલિ વિહોણું હોવાથી પ્રકાશવંતું જણાતું મસ્તિષ્ક, અને બગીચામાં વિખસાયેલી કા વૃક્ષરાજ સમી એ મસ્તિષ્ક ઉપર ઉગી રહેલી શીખા, એ બધું જોઈ જોઈ ગામનાં રસ્તાં બાળકો પણ શાંત થઈ જતાં.

એમના વિપુલ જ્ઞાનના ભંડારને સમાધી શકે તેવું એમનું વિરાટ ઉદર અને તે ઉપર રમતા ઉપવિત સાથેનું ઉપવસ્ત્ર, મહા પ્રયત્ને પણ એ શક્તિશાળી કકલ કાકાના ઉદરને આજ્ઞાદવાના કાર્યમાં સફળ થઈ શકતાં નહોતાં.

નાનકા ધોરખાને ફેરવતાં ફેરવતાં, એટલું સામેના રસ્તામાં ધૂળના ઢગલા કરી રમતા બાળકોને તે ધમકાવતા, સીમમાંથી ચરીને

પાછી વળતી બેંસો અને ગાયોના સપાટામાંથી તેમને બચાવી લેવાના પરોપકારી કાર્યમાં કંઈક કાકા એ બાળકોની કાળજીથી બેદરકાર રહેલી એમની માતાઓને, પોતાની 'અમૃત-સમ મીઠી વાણી'માંથી ઝરતી પુષ્પાંજલિથી નવાજતા હતા.

ઐતલામાં રણુછેડ વાળંદ, બેચર-પટેલ, કસ્તુર કાંછીઓ, હડદે ગાંધી અને મોતી

કકલ કાકા

મેરાઇ નિયમ પ્રમાણે દર્શન કરવા અને કકલ કાકાનાં પ્રવચન સાંભળવા આવી પહોંચ્યા.

હું પણ તે દિવસે ફરતોફરતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. કકલ કાકાએ મને નેહન લણેલા-ઓની, સુધરેલાઓની અને પ્રાચીન હિંદુ સમાજની ટીકા કરનારાઓની વાત આરંભી.

તે સાંભળવા ગામનાં કેટલાંક બાળકો પણ આવીને ખડાં થઈ ગયાં, કંઈક કાકાના ટીકાકારો કહે છે કે તે બાળકો તો આરતી પછી મંદિરમાંથી મળતા તુલસીપત્ર સાથેના સાકરીયા પાણીના ચરણામૃતની લાલચે આવે છે, પણ કકલ કાકાની સોચે સો ટકા ખાતરી હતી કે, એ બાળકો જેઓ વાંસવાણનાં આવતી કાલનાં નાગરિકો છે, તેઓ એમના છુધિભર્યા પ્રવચનને સાંભળવા, સમજવા તેમજ પોતાની આવતીકાલ સુધારી લેવાના પવિત્ર ઉદ્દેશથી જ આવે છે. અને એ છોકરાંઓ સનાતન હિંદુ ધર્મના સ્થંભ બની, આ પુરાણ પવિત્ર ભારતભૂમિને વિશે; સનાતન હિંદુ ધર્મની જ્વલંત જ્યોત બળતી રાખનારા, આવતી કાલના જ્યોતિષકેરો બનવાના છે.

વાતમાંથી ટીકા ને ટીકામાંથી ચર્ચા અને ચર્ચામાંથી પ્રવચન શરૂ થાય તેટલામાં તો, એમનું સોચે સો ટકા સનાતની એવું શ્વેત રક્ત ઉઠી આવ્યું, એ ઉઠાળાના ઉઠાળાટમાં કકલ કાકાથી ઉભા થઈ જવાયું, તેમણે હાથમાંના ખેરખાને કંઠા ઉપર લટકાવ્યો, અને ખેરખાવાળા હાથને હવામાં ઉછાળતાં પોતાનું પ્રવચન શરૂ કર્યું, ત્યારે એમના મસ્તિષ્ક ઉપરની શીખા પણ તેમની માફક ખડી થઈ જવાથી, એમનો દેખાવ સુધારક પક્ષનો સંગ્રામમાં સંહાર કરી નાખવા સાવધ બની ગયેલા કે અખર સનાતની સૈનિક સમો સુંદર, અરે, ભયંકર લાગતો હતો.

[૨]

કકલ કાકાએ હવામાં હાથ ઉછાળતાં ઉછાળતાં, ઐતલા ઉપર ચકકર ચકકર ફરવા માંડીને, કંઈક શાંત થઈને બોલવા માંડ્યું. [આટલે સુધી મારું ગાંઠું ઘેરું લપ્પાણુ છે, હવે પછીનું લપ્પાણુ અક્ષરસઃ કકલ કાકાના

પ્રવચનના જ પાઠ્યા રૂપ છે એમ વાંચકોએ સમજી લેવું એટલે લેખક તરીકે કંઈક કંઈક નામ મુકવા માટે મારી કે તંત્રીની મરકરી ન કરવી, એવી 'નવયુગ'ના વાંચકોને મારી બે હાથ જોડીને વિનવતી છે]

કંઈક કાંકાએ કહ્યું:

“ન્યાં જુઓ ત્યાં બસ એક જ વાત: હિંદુઓ મુધરો, મુધરો, મુધરો! લેખકો ન્યાં હોય ત્યાં અનેક રીતે એ જ એક વાત ઉપર મગ્યા રહ્યા છે, વક્તાઓ પણ એક જ મુખ્ય વાતની આસપાસ પોતાની વક્તાબાજનાં કોટડાં ચણે છે!

મને તો લાગે છે કે આ બધા લોકો નવરા છે. એમને બીજું કશું કામ જ નથી. જો એમ ન હોય તો પારખી પંચાતમાં આમ હાથ ને મોઢાં દુઃખવાના દુઃખમાં એમને શું કામ પડવું પડે?

હિંદુઓને સુધારવાના પાઠ્યારો પાઠ્યારો આ બધા લોકો નવરા તો છે, તેની સાથે કાં તો દોઢ ગ્રહ્યા છે કે પછી તદ્દન જ મુરખ માણસો છે. એ એ સિવાય ત્રીજાનું આ કામ ન જ હોઈ શકે!

શું હિંદુઓ મુધરેલા નથી ત્યારે જગડેલા છે કે એમને માટે આટ આટલો ત્રાસ વિના કારણે ઉઠાવી રહ્યા છે? શું એ કંઈ રાંધેલી રસોઈ છે કે ઉતરી ને જગડી ગઈ હશે? શું એ તે શાકભાજીનો ઢગલો છે કે વખત થઈ જવાથી સડી ગઈ હશે? હિંદુ સમાજ એટલે ક્રાંતિ ક્રાંતિ માણસોનો ઢગલો! કંઈ અખજો વરસોથી હિંદુ સમાજ છે અને અખજો વરસો સૂધી રહેવાનો જ છે, એની મારા જેવા અનેક લોકોને પુરેપુરી ખાતરી છે.

અમારા અનેક ઋષિ મુનિઓ એક વખત માથા ઉપર બે પુળા મૂકી લાખખો વરસ જીવતા અને ધણમાં કાંકરીઓ નાંખી અજ્ઞાનતાનાં વરસ ગણતા ઓ હો હો! શું એ ભય, દિવ્ય અને ઉદ્ધાત કલ્પના? અજ્ઞાનતા

એક દિવસથી માંડીને એક વરસ ક્યારે થઈ રહે, એનો હિસાબ બાંધવાની શું એ અનેરી યોજના? હિંદુઓને સુધારવાની વાતો કરનારાઓને બાપડાઓને એ વરસોની ગણતરી કરતાં ચે આવડતી નથી! ખરેખર એ બાપડાઓનાં માથાં ઘણાંજ નાનાં છે—અતિ ઘણાં નાનાં છે! એમનાં એ નાનાં માથાંમાનાં સાંકડા મગજમાં રહેલી ચપટીક બુધ્ધિ એવડાં બધાં વરસોની વાત સાંભળીને જ ચમકી જાય છે! બિયારા દયા ખાવા જેવા છે, દયા ખાવા જેવા! પેલા બિરખતો ન્યાય કરવા બેસનાર દેડ ‘ચાર પીડુ’થી વધુ રક્ત કહી ન શક્યો, તેમ આ બધા બહુ બહુ તો અમુક હજાર વરસોની વાતો કરે છે! અને તોય ધૂંટતા કેટલી બધી! આખા હિંદુ સમાજને સુધારવાની વાતો!

આવા દયા ખાવા જેવા લોકો કહે છે: હિંદુઓની દુર્દશા ધર્મના વિકૃત સ્વરૂપને લીધે થઈ, જડ રીઠવાદની અંધ શુદ્ધાભીથી થઈ, ન્યાત જાતોનાં અતિ અતિ સોંકડાં કુંડળાને લીધે થઈ! એ સાંભળીને કોને હસવું ન આવે લાઈ? હિંદુઓનો ધર્મ એમની વચ્ચે ક્યાં આવ્યો અને આવે છે? એ બિયારો મંદિરામાં જ પડી રહે તેવી તમામ વ્યવસ્થા અમારા શાણા સંત પુરોહોએ કરી છે; ત્યાંથી એને નીકળવાની નવરાજ જ ક્યે દહાડે મળી કે તે હિંદુઓની દુર્દશા કરવા વચ્ચે પડ્યો? ના, ના, કોઈ કહો તો ખરા? ધર્મને અને હિંદુ સમાજને શું લેવા દેવા છે લાઈ? ધર્મ એટલે મોટી અને પવિત્ર વસ્તુ છે. તે સમાજમાં છૂટી રહે, તો ન્યાંહોય ત્યાં અટવાંધા કરે, દુનિયાના સ્વાર્થી લોકો એવું પુરતું માન સાચવે નહિ. અમારા અતિ સમર્થ વિદ્વાન અને બુધ્ધિશાળી ઋષિ મુનિઓ એક વાત

જાણુતા હતા, તેથી તો તેમણે એ આપડા
જીવ ધર્મને રહેવા માટે તો મક્કાનોની વ્ય-
વસ્થા કરી. જો તેમણે કૃપા કરીને એવી
યોજના કરી નહોત તો, આવા લોકો ધર્મને
ક્યાંય રહેવાજ ન દેતે? અરે. એને
માટે ભાડે પણ જગા ન આપત. પણ
અમારા ઋષિ મુનિઓ કેવા બધા અગમચેતી-
વાળા કે, તેમણે હજીજરો, લાખો અરે
કરોડો વરસો પહેલાં એ વાત જાણી લીધી,
અને ધર્મને રહેવા માટે મંદિરોની કંપના કરી!

પણ હિંદુ ધર્મને સુધારવાની વાતો કર-
નારા મુખોએ ધર્મને મંદિરમાંથી બહાર
કાઢી, સમાજમાં, ઘેર ઘેર, માણસ માણસે
વહેંચી નાખવાની વાત કરે છે? હર
હર હર! કેવો ભયંકર નીરિશ્વરવાદ?
શાન્તમ્ પાપમ્! શાન્તમ્ પાપમ્!! પહેલાં
તો આ કંપના જ પાપમય છે! અરે એ તો
એમ કહેને કે ઉદાર સહિષ્ણુ અને શુદ્ધિ-
માન કહી કહીને, લોકોએ હિંદુઓને દીલા,
ડરપોક અને પ્રત્યેક કામમાં વિચારના ગુણામ
બનતા બનાવી દીધા ન હોત તો, આવી
કંપના કરનારાઓના માથાં જ રંગાઇ ગયાં
હોત માથાં! પણ એ ભૂત યઇ ગયેલી
આજને આજ મુઘરે એવી નથી, એટલે જ
આ બધા એવી તેવી વાતો કરી શકે છે!
ભાઈ!-અરે! પણ હું તો કેવો આડો જ
કાટયો દેખું જ!

હાં, હું એમ કહેતો હતો કે, આ લોકો
ધારે છે એમ ધર્મને મંદિરમાંથી કાઢીને
આત્મામાં પધરાવવાની એમને છુટ મળે તો?
હરે હરે હરે! કેવું ઘોર પરિણામ આવે?
એની એ અકલ્લ વગરનાઓને કંપના પણ
છે ખરી? ક્યાંથી હોય? હોય તો છેક આવા
અધમ વિચાર કરે-ના, માણસનો દીકરો તો
ન કરે, ભાઈ!

એટલે પહેલાં તો ધર્મને જ્યાં ને ત્યાં
વચ્ચે લાવીને અમારા જેવા અસ્તિકાને,
વૃદ્ધોને અને પ્રભુની પ્રસાદીરૂપી લક્ષ્મી
પામેશા શ્રીમંતોને જ એ લોકોને દુઃખી કરવાં
લાગે છે! મંદિરમાં ધર્મ પુરાયલા હોય છે
એટલે અગત્યના કામમાં એના સોગંદ ખાત,
વાંધો આવતો નથી, અને પ્રતિપક્ષી તે
માનવાની ના પાડતો નથી; પણ ભાઈ જો
એને દેવામાં જ રાખ્યા હોય તો પછી એવા
સોગંદ ખાવામાં જ મોટા ઝથો ઉભો થવાનો!
અને તેમ થતાં ધારાસલાઓનાં અને ન્યાય-
મંદિરોનાં કામ અટકી પડે, આપારના અને
લગ્નોના કંપાલા તૂટી પડે, ન્યાતનાં, પંચોનાં
અને સામાન્ય વ્યવહારનાં કામ ખોટકાઇ
જાય! અરે, હા! પણ કેમ ભૂલ્યો? આ
બધા લખતા અને ખોલતાઓને તો બધું
સમુરંજન કરી મુકવું છે ના? એમની
પાસે છે શું તે એમને ચિંતા પડે? તેથી
જ તેઓ ધર્મની આમ દયા ખાવાની કળ્યા છે!

વળી આવા અકલ્લ વિનાના લોકો એવી ય
વાતો લગાવે છે કે, જડ રૂઢીવાદની અંધ
ગુલામીથી હિંદુ સમાજની દુદૃશા થઇ ગઇ
છે. સમા સમા પ્રમાણે એ બધી રીતો
ફરવી જોઇએ. પણ એમની એ યુક્તિ છે.
સત્યને માત્રી મચડીને તેમણે અસત્યની
સાથે એવું મચડી, કચડીને ભચડી માયું
છે કે, સત્ય અને અસત્યને જ્યાં પાડીને
પારખવાં મુશ્કેલ બની જાય છે. સમા સમા
પ્રમાણે અહિં કોણ નથી ફરવું ભાઈ?
દયા બતાવોને અમે મુબર્કનાં બજારમાં જૂનાં
બળદનાં ગાડાંમાં કદીએ નીકળીએ છીએ?
શું અમે તાર અને ટેલીફોન વ.પરવાને બદલે
ઝોર કે ગાયબનો સંદેશ મોકલવામાં ઉપ-
યોગ કરીએ છીએ? શું અમે અમારા દેવોનાં
ઘર અને અમારી નાણાંની તિબેરીઓ સાચ-
વવા માટે ધનુષ્યાણુવાળા લોકોને રાખીએ?

છીએ કે સરકારી પરવાનાવાળી બંદુકો ?
 અરે, અમે તો દેવના ધરને ય જૂના વિચારના રહેવા દીધાં નથી. પછી આ બધો બહુ-બહુ શાને ? કદી આવા લોકો મંદિરમાં ગયા છે કે ખખર પડે, આટી ત્યાં તો પીજળીના દીવા, પીજળીના પંખા, છેક પરદેશમાં પાકતાં સંચાઓની વચ્ચે સાત સાત સાગરોની પેઢે પાર અનેકાં ઝીણામાં ઝીણાં વસ્ત્રો છે બધું તો સમા સમા પ્રમાણે બદલાવ્યું છે. રહેવાનાં મકાન, તેમાંના રાચ-રચીલાં, શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રાભૂષણો અને વ્યાપારની વસ્તુઓ તેમ જ રીતો બધું । બદલ્યું છે ! હવે આ બધા દોડાણાઓ બદલાવા શું માગે છે ? હા હા, દીક વાદ આવ્યું. એ ગાલકાઓ કહે છે, તમારી મનોદશા ઉપરની છલ્ખૂતા ખખેરી નાખે, અને તેને નૂતનતાના સ્વાંગ સજવા ! મા-જા-આ-આ ! કેવા પક્ષા માણસો છે ? મનોદશા તે વળી બદલી બદલાતી હશે ? એ તે કેંઈ માણસના હાથની વાત છે ? હા, પણ ગીતાઈમાં કહ્યું છે કે : 'આત્મા છલ્ખૂ' વસ્ત્રો બદલીને નવાં સજે એવું નામ મરણું' ભયું ને ? આ બધા ગાલકાઓ બધાંને મારી નાખવાની વાતો કરે છે ને ? અથવા પણ એમાં તે શું નવાઈની વાત કહી ? માણસ મરીને બીજો જન્મ લે એટલે એ નૂતનતાના વાદો સજવાનો જ ! પણ આવા આવા બોધ કરીને જનારાઓનું સ્થાન આ દોડાણાઓ નહિ લે એની કેંઈ ખાતરી ?

હિંદુઓને મુધારવા નીકળેલાઓ કહે છે, તમે લખાદિ ધરણોમાં જૂની જ રીતને વળગી રહો છો : કેટલું ભયંકર અસત્ય ? અરે, કોઈ પણ માણસ કહી શકશે કે હિંદુ-ઓએ તે દિશામાં ભ્રમ્યે તેટલા મુધારા-વધારા કર્યા છે : તે એટલે મુધી કે સ્મૃતિ-ઓને પણ કોરાણે મુકીને દાખલા તરીકે

પહેલાં સ્ત્રી અને પુરુષને પરસ્પર ઝોળખાણ થાય એટલે પુરુષ સ્ત્રીને ઉંચકી જતો. પછી બધાંની સંમતિ મેળવતો. તે પછી સ્વયં-વર કરવામાં આવતો. ત્યાર બાદ વળી લગ્નોની અનેક રીતો નીકળેલી; પરંતુ અત્યારે હિંદુ સંજ્ઞાને તો તે બધાથી છેક જ નવી રીત દાખલ કરી દીધી છે ! પેલા દોડાણાઓને ક્યાં ખખર છે કે તેઓ જે પશ્ચિમના આચાર-વિચારોનાં વખાણ કરી કરીને કલમ તેમ જ છલ ધસડીને કુઓ કરી નાખે છે તે લોકોએ જ લગ્નની હિંદુઓએ છેક જ જંગલી અને ક્યારે ગણીને નાખી દીધેલી જ રીતો ચાલુ રાખી છે. અને એ ક્યારે બધાઓના ધરમાં દાખલ કરવા માગે છે. આવી વાતો કરનારા એ બધા વધુ પડતા ગાલકાઓને, સારા ચે હિંદુ સમાજની વતી મારે. એ જ પ્રશ્ન છે કે શું, તમે અમને પાછા એ જૂના યુગમાં ધસડી જવા માગો છો ?

એવું જ સ્ત્રીવર્ગ તરફના વર્તન માટે તેમજ શુદ્રો અને અતિ શુદ્રો તરફની રીતભાત માટે પણ વિચાર કરનારને સમજશે કે, હિંદુસમાજ એ દિશામાં પણ જૂનાને વળગી રહ્યો જ નથી, પણ નિત્ય નવા નવા મુધારા દાખલ કરતો જ રહ્યો છે. એની સામે વિપ્લવ જગાડવાની વાતો કરનારા જ આપણને પાછળ અને પાછળ ધસડી જવા માગે છે. તેમ ન હોય તો પાછી ભાઈ એ લોકો સ્મૃતિઓની અને વેદોની અને પુરાણોની દલીલો ટાંકે શું કામ ? તેથી જ હિંદુ સમાજ આજે છાતી દોકીને એમને કહી રહ્યો છે કે : તમારા ગમે તેટલા પ્રયાસો અને તમારી એ બધી છલ-બલો છતાં અમે આગળ વધ્યા છીએ તે પાછળ હલવાના નથી. અમારા તો શુરાનાં ઝગડાં. તે પાછા હલવા માટે ભરાતાં નથી.

આ મોટા ગાલકાઓ એવી જ રીતે ત્યા-તોનાં નાનાં નાનાં કુંડળાને નિંદે છે ! પણ

ત્યાં યે એ લોકો કેવડી મોટી ભીંત ભણે છે, એ તેમને કોણું સમજાવે? શું ત્યારે તમે અમને 'સૃષ્ટિ સમે સદુ માનવી' એ કવિ દલપતરામની કવિતા લખાઈ હતી, તેવા માનવજાતિના આરંભકાળમાં પાછ લાઇ જવા માગો છો? નાની નાની ન્યાતો ને નાન ગોળ એ તો હિંદુ સમાજના મોટામાં મોટા નૂતન પ્રયોગો છે. આજે જુઓને પશ્ચિમના લોકો પણ બધું જ હાથે, સહેજે, ઓછી જગા રોકે તેવું લાઇટ, સ્મોલ, ફેશ્લીંગ બનાવે છે ને? ન્યાત જાતની હિંદુ સમાજની રચના એ જ રીતે એક સપાટ સમાજને નાની નાની ઘડીઓમાં વાળી થોડામાં સગવડભર્યાં સમાસ કરવાની છેલ્લામાં છેલ્લી હબની રીત છે. અને તેથી તો પશ્ચિમના લોકોએ પણ ઇંગ્લેંડમાં, કેનિયામાં, દક્ષિણ આફ્રિકામાં, કેનેડામાં, અમેરિકામાં અને ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યમાં તે પ્રયોગ અજમાવવા માંડ્યો છે. જો હિંદુઓનો પ્રયોગ લક્ષભરેલો હોય તો ગોરાઓ નાની નાની ન્યાતો શું કામ રચે? બીજી જાતવાળાઓને માટે અંતઃસ્વવાડા શું કામ ઉભા કરે? અરે લાઇ! એ તો સંસ્કૃતિને સાગમાં સારી રીતે સાચવી રાખવાનો ભારેમાં ભારે વિચારભર્યો પ્રયોગ છે. તેથી તો પેલા ક્રામ્યુનીસ્ટો અને સોસ્યાલીસ્ટો (સામ્યવાદીઓ અને સમાજવાદીઓ) યે છૂટા છૂટા મંજુરોને પણ જુદા જુદા ટોળામાં વહેંચી તેમની નાની નાની ન્યાતો રચે છે. ન્યાતોથી તો લશ્કરની માફક સમાજ મજબૂત બને છે અને વળી તેથી આખું લશ્કર કપાઈ જવાને બદલે અમુક દૂકડીઓની જ ખુલ્લારીનો ભય રહે છે!

પણ આટલું એ ન સમજનારા ડાહ્યાઓ કહે છે: 'આ બધાને લીધે હિંદુ સમાજ બહુ જ પછાત પડી ગયો છે. જગતમાં વાપર લેસ અને વિમાનો ઉડવા લાગ્યાં. ત્યારે હિંદુ

ન્યાત જાતમાં જ શું ચલાઇ રહ્યો!' તે પણ એમના નરી મુખેતા જ છે. પશ્ચિમના લોકો તો એ બાબતમાં પણ અમારી છેક જ પાછળ છે પાછળ! અમે જ્યારે સામ્રાજ્યો ચલાવતા હતા, મુંદર વસ્ત્રો બનાવતા, કાપડા ઘડતા અને સંસ્કારી હતા ત્યારે એ લોકો નાગા, જંગલી, પશુ જેવા હતા, એટલે વાસ્તવિક રીતે જ હિંદુઓને તેમનો મોહ ન જ રહે. વળી વિમાનાદિની વાતોથી રાચનારા દુકંદ સ્મરણશક્તિયાઓને ક્યાં ખબર છે કે, અમારા કાંઈ મુનીઓ કંકડો પણ વાળે કે નાનકડા યે યંત્ર વિના હંજળરો કાસ દૂર બનતા બનાવો જોઇ શકે અને સાંભળી શકે તેવી શોધોમાં પાવરધા હતા, અમારાં રામાયણ વખતે વિમાનો ઉડતાં હતાં, અને હાલનાં જમાનાની તમામ રણસામગ્રીમાં અને યુદ્ધ કૌશલમાં રામાયણ તેમ જ મહાભારતના કાળમાં અમે હિંદુઓ પારંગત હતા. અત્યારે તો અમે સ્યુલનજરીઆ પશ્ચિમવાસીઓથી અને પશ્ચિમપડખીયાઓથી પાંચ પાંચ હજાર વર્ષ જેટલા આગળ પ્રગતિમાન છીએ.

અને આ બધા દોડપણાઓ એ વાત ન સમજી શકે તેમાં નવાઇએ નથી, તેમ હિંદુ સમાજને એમની ઉપર કશો શંક પણ નથી કરણ દિને દિને નૂતનતા સમક્ષ જતો અમારો હિંદુ સમાજ એટલો બધો સ્થિતપ્રથ અને સમજો છે કે, એવાઓની અનેક વાતો તેમને અસર કરી શકે તેમ જ નથી. હિંદુ સમાજ અસરમુદ્દ જ છે.

આથી જ સ્વરાજ્યની અને સામ્રાજ્યની છેક જ બાલિશતાભરી વાતો તરફ પણ અમે લક્ષ આપવાના નથી. હિંદુ સમાજ તો હજારો વર્ષો પહેલાં સ્વરાજ્ય ભોગવ્યાં છે ને સામ્રાજ્યો ચલાવ્યાં છે તેથી તે ચીન કે અફઘાનીસ્થાનને ચાલે ચડીને હેઠોસ કુટવા નવરો નથી. હવે તે

હંદુ સમાજ આત્માનાં સ્વરાજ્ય મેળવવા અને જાગૃતાના આત્મા ઉપર સાત્રાજ્ય સ્થાપવા મથે છે અને તેથી તેને સંપૂર્ણ શાંતિ ન મળે છે. ભગવાન વિચારા અંગ્રેજોએ શાંતિ અત્યારે દિવંતે આપી રહ્યા છે. આત્માનાં સાત્રાજ્ય સ્થાપનારને પાર્શ્વે યુધ્ધો કર્યે ન પાલમે, એટલે અંગ્રેજોએ ઉપાડી લીધેલાં કામથી અમને સંતોષ છે. ધન, વૈભવ આત્માના સ્વરાજ્યમાં આડખિટ્ટી રૂપ છે, એટલે એ બાહ્ય માયામાંથી મુક્ત કરી અમને ગરિબાઈના ઉત્તમ પંથે ચડાવવા માટે પણ અંગ્રેજ નતિનો અમે તો ઉપકાર ન માનવાના. ચીનના લોકો મુખ્યાં કે નાહકની જંગલ વડેરી. જુઓને હવે એને લશ્કર ને કાશ્વો ને વિમાનો એ બધું તૈયાર કરવાની હાંમેકમાં પડ્યું પડ્યું. એ પંચાત મુખ્યાં ન હોય તે વણેરે ખરા? અમારી તો હદ માન્યતા છે કે, અમે આત્માનાં સાત્રાજ્ય સ્થાપીશું એટલે જગત માત્ર હિંદુ સમાજને ચરણે શિર ઝુકાવવું ખડું રહેશે, અને ત્યારે પણ હિંદુઓની સંસ્કૃતિ અને પ્રગતિ સદુચી આગળ નહીં. અને માનવી માત્ર તેની પાસે દિક્ષા લઈ શિક્ષાની ભિક્ષા ચાચતા આવશે.

પણ આ બધા પંચાતીયા એવા સમજ નથી રાકતા એટલે જ ન્યાં ત્યાં માથાં મારે છે. દેવો વિચારા પોતાના ધર્મને લઈને મંદિરમાં બેસી રહે તે માટે એમને ખોરાકી પોષાકી અપાય, અને તેમને મંદિરમાં સાચવી રાખવાની મહેનત ઉઠાવનારને શ્રમના બદલામાં અર્થ લાભ અપાય તેની સામેય એ

લોકો વગર સમજે બગડા કરે, પણ એમના વડીલો ને વેદો, શિક્ષકો અને વકતાઓ, લેખકો અને પ્રચારકો કે દલાડે કશું મફત કામ કરે છે વાર? તેમ જ વળી એ નૂતન યુગના લોકોનો દાવો કરનારાઓ પોતાનાં ઘરડેરાઓને મંદિરની પ્રતિમાની માફક રહેવાની તો ભગવાન જ કરીને કહે છે કે, તમે નહિં બોલો, નહિં ચાલો અને અમને મન ફાવે તેમ કરવા દેશો ને મન લાવે તે ખાવા દેશો તો, અમે તમને બે વખત ભાવતાં બોલન જમાડીશું!

તો પછી જમને તેઓ રૂઢીરૂઢકો કહીને નિંદે છે, જ્ઞાતા વિચારના કહીને તિરસ્કારે છે, એવા અમોએ તો વરસો પહેલાં એ પ્રયોગ કરી દેવાની તેમજ ધર્મના સત્તાને છેક મંદિરોની હદ સુધી મર્યાદિત કરી દીધી છે, અને દેવોને, ધર્મને કે ધર્મશાસ્ત્રોને અમારા કામમાં જરાકે ટકટક કરવા દેતા નથી, એટલે વાસ્તવિક રીતે તો અમેજ પ્રગતિમાન છીએ, અમેજ સાચા સુધારક છીએ, એટલે અમારે કાંઈનો ઉપદેશ સાંભળવાની કે સુધરવાની કશીજ જરૂર નથી...

[૩]

રામજી મંદિરનો દુષ્ટ પૂજારી કહેલ કાકાતું આ લખ્ય લાપણ સમજ ન રાક્યો કે કેમ, પણ તેણે આરતીનો એકાએક આરંભ કર્યો, એટલે એમનો શ્રોત્ર સમુદાય દોડદોડ કરતો મંદિરમાં દોડ્યો, અને કહેલ કાકાતું વિદ્વાલભર્યું પ્રવચન વચ્ચેથી અટકી ગયું.

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

: લેખક :

તીરંદાજ

: લેખાંક પહેલો :

વ્યવસ્થીત કાવતરું

જગતની તમામ પછાત પ્રજાઓને સામ્રાજ્યી એડી નીચે કચરી રહેલા સામ્રાજ્યવાદ ધીમે ધીમે વધારે વીકળ સ્વરૂપ ધારણ કરતો જાય છે. જેમ શાહીવાદે પરાધીન દેશોને આધીક શોષણ માટે અક્ષયપાત્ર માની એને પીસી નાખવામાં મણા રાખી નથી તેમ પોતાના પ્રદેશોમાં પણ એની ભયાનકતાનો સ્વાદ ચખાડવાનું એણે બાકી રાખ્યું નથી. નાના વ્યાપારીઓ, ટુંકી પુછ વાળાઓ અને છુટાછવાયાં વ્યક્તીગત માલ કીવાળા કારખાનાઓને કચરી નાખી એનાં મડદાં પર ઉભો રહેલો સામ્રાજ્યવાદ જગત સામે અટકાવ કરે છે અને એના કૂં પંજમાં જે કાંઈ આવે એને ભરખી જવાની એની શુભ વ્યક્ત કરે છે. એક જ જાતનો માલ બનાવતાં કારખાનાં બાજ એકકાં થઈ રહ્યાં છે એટલું જ નહીં પણ એ મુખ્ય ઉદ્યોગના નેટલાં સડાયણુત પેટા ઉદ્યોગો હોય એ બધાં ઉપર એક જ સીડી કેટ અથવા એક જ ટ્રસ્ટ અમલ ચલાવે છે. આમ આગળના યંત્રવાદના યુગમાં અનીવાર્ય અને મુખ્ય ઉદ્યોગો બહુ જ થોડા કરોડ પતીઓના હાથમાં સરી પડ્યા છે. રોજ રોજ અનેક છુટાછવાયા ક્ષેત્રમાં કામ કરતાં કારખાનાં ઓનું એકીકરણ થઈ રહ્યું છે. અમેરીકામાં અને ઇંગ્લાંડમાં, ફ્રાંસમાં અને જર્મનીમાં ન્યાં જુઓ ત્યાં અત્યારે ઉદ્યોગવાદમાં એ મુખ્ય

મુદ્દાઓ નજરે પડે છે. એક તો ઉદ્યોગોનું એકીકરણ, સંગઠન અને સંયોજન (amalgamation rationalisation and trustification) થઈ રહ્યું છે. બીજા બાલુ ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી મુડી ઉપર બેંકોનું આધીપત્ય ખુબ મજબુત રીતે જામતું જાય છે. આ પરિસ્થિતિના પુરે પુરે ખ્યાલ લાવવા માટે સામ્રાજ્યવાદના શાક્ષણીક અંગોને એક પછી એક તપાસી લેવાં જોઈએ. મુડીવાદની પ્રાથમીક અવસ્થાને વજોડી-એના માધ્યમીક વીકાસની મર્યાદાને પણ તોડી નાખી મદ્યકચુર પુછવાદ આજે દુનીઆના સો બસો અખતપતીઓના હાથમાં રમકકું થઈ પડ્યો છે. દરેક સ્વતંત્ર મનાતા પ્રદેશોની રાજકીય સત્તા આ મુડી વાદી માંધાનાઓ જેમ નચાવે એમ નાચે છે. પાર્લામેંટ, સેનેટ કે કેબીનેટમાં પાંચ પંદર કરોડ પતીઓની સૌનેરી ટોળા પોતાને મનપસંદ માણસો મોકલાવી શકે છે. જગત, શરૂઆતથી જ અને વ્યાપાર સંરક્ષણ ઉપર ચક્રો નજર રાખી આખી આધીક નીતી આ બેંકોનું મંડળ નીશીત કરી શકે છે. બહુ-મતવાદના બંદાનાં તજે મનપસંદ પ્રમુખો અને સરમુખત્યારો દસાવી દેવાનું પ્રપંચી ધોરણ આ ઉદ્યોગોને બહુ જ સીકંતથી અને કાપ દાની મર્યાદાથી સાધી શકે છે. અસંખ્ય મહેનતુ માનવતાના અમલજનનું નવનીત પચાવી જનારા આ સો બસો માનવકુબેરો કયા વ્યવસ્થીત કાવતરાંથી આટલી બધી

સુતકાળના સમ્રાટોને ય ઇર્ષા ઉપજાવે એવી સત્તા અને સંપત્તી મેળવે છે એ ખુબ ઉંડા ઉતરીને દરેક અભ્યાસીએ તપાસી જોવાની જરૂર છે. ખાસ કરીને સૌથી વધારે વ્યવસ્થિત સામ્રાજ્યવાદની નીચે વરસોથી પીસાતા પ્રદેશમાં એ બીષણ સંઘનાં મુક્ત તત્ત્વો, સાધનો અને લક્ષણો પારખી લેવાં એ સૌથી અગત્યનું છે. કારણ કે જ્યાં સુધી કયા બળ ઉપર સામ્રાજ્યવાદની ઇમારત ઉભી છે એ ન સમજાય ત્યાં સુધી એના વિરોધનો કાર્યક્રમ સ્વી લેવામાં વીષયગામી પ્રયોગો કરવાની હુલ થઈ જાય છે. હાલત અસાધવાની અને સામ્રાજ્યવાદને ઉચ્ચાવવાની શુભ નેમ હોવા છતાં એનાં શાહીવાદના આંતરરાષ્ટ્રીય વીકાસ અને કેંદ્રિત વ્યવસ્થા રાકતાના રાક્ષસી સંગઠનનું અગાધ જાત જનતાની લાગણીઓના પુરને તદ્દન નીષ્ફળ અખતરોઓમાં ઘસડી જાય છે. એનાં મુખ્ય અંગો સાશુત રહે છે. કદાચ કાપાવાળા મસ્તકને એકાદ બે હાજવી થપાટ લાગવાથી જેમ કરી અસર થતી નથી તેમ નીજાળ પ્રજાની અવગે માગે વપરાયેલી અને ગમે તેટલી વીંધવના સપ્તસંભારથી તીખી થયેલી શક્તિ રાત્રીના વાળ પછુ વોકો ક્યાં વીના વેડાઈ જાય છે અને નીષ્ફળ શક્તિવ્યયના પરીણામે જે પ્રત્યા ધાત આખી પ્રજાના માનસને આવરી લે છે એ લાવી સંગ્રામ માટે નવી જુમીકા ઉપર લડત ઉપાડનારો માગે ધણો મુશ્કેલ કરી મુકે છે. સામ્રાજ્યવાદની ઇમારત રેતીના પાયા ઉપર ઉભી નથી. એનું વ્યવસ્થા બળ આત્માના અખતરોઓ ઉપર નહીં પણ આર્થિક શોષણ ઉપર નીભરે છે-સત્યના આગ્રહ ઉપર નહીં પણ નગદ નાણાંની થેલીઓ ઉપર. બંધાવલું છે-કોડી, મોકોડી, વાંદરાં, વાહડાં કે ખજુરાં કાપવાની મીઠાં વીનાની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર

નહીં પણ દુનીઆના ખુલેખુલામાંથી અમ-જીવીઓની મજુરી ખરીદી એમાંથી અદ્ભુત દૈવત ઘસડી જવાની સંચોલત નીતી ઉપર સામ્રાજ્યવાદ એનાં સાશુન બળ સમેત ઉભો છે. આટલી બીષણ વ્યવસ્થાનાં મુળ તત્ત્વો કયાં કયાં છે એની વીચારણા કોઈ પણ પરાધીન પ્રજા માટે અન્નવસ્ત્ર નેટલીજ અતીવાર્ષ વસ્તુ હોવી જોઈએ. દેશપરદેશના રાજકીય રંગો તરફ ખેપરવા બનવાથી, કે જાતના ચોક્કમાંથી મૌન પ્રતિધારણ કરી પલાયન કરવાથી, અથવા દુનીઆની આંખ આગળ પ્રકાશનોદવારા પરત્વેથી રજુ કરવાની વાતને હસી કાઢવાથી પ્રજા ખુબ સંકુચિત પ્રવૃત્તિઓમાં યુગ્મવાઈ જાય છે. તદ્દન નકકર હકીકતો અને નગદ નાણાં ઉપર ઉમેલા સામ્રાજ્યવાદ સામે હૃદયપત્રો, આત્મશુદ્ધિ અને સરીનયસંગ એ માસુલી હથીયારો છે. ગમે તેવા આધ્યાત્મિક દૃષ્ટીથી આગળ વધેલા જીવડાં ને ભોંધમાં દારૂ દેતાં આજનો મુડીવાદ અચકાશે નહીં.

વહેંચણીની ઘડમથલ

આજના જગતવ્યાપી સામ્રાજ્યવાદના પાંચ મુખ્ય લક્ષણો છે. આવડી વીશાળ યોજનાની વ્યાખ્યા બોધવી બહુજ મુશ્કેલ છે; છતાં સમર્થ વીચારકોએ સામ્રાજ્યવાદના મુખ્ય અંગો ઉપર લક્ષ્ય બાંધી એની વીષયનાને એનાં પાંચ લક્ષણોમાં કેંદ્રિત કરી છે.

૧ મુડી અને ઉત્પાદન બનનેતો કેંદ્રિત વીકાસ (concentrated development) અને પરીણામે ઉદ્યોગોનો ઇજારવાદ (monopoly.)

૨ ઉદ્યોગમાં શેકાયલી મુડી સાથે ખેડાની મુડીનું એકી કરણ-પરીણામે અમુક અબજ પતીઓના હાથમાં સત્તાનું મુશ્કેલ આધન.

૩ દેશપરદેશમાં માલતી આવજવ વખતે મુડીના પણ આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણ પર નીકાસ (export of capital).

૪ ઉદ્યોગવાદના ઇજ્જારાને લઈને અને મુડીના નીકાસને લઈને મુડીવાદી માંધાતાઓની દુની-આના પ્રદેશોને આર્થિક શોષણ અને આયાત નીકાસ માટે આપસઆપસમાં બેંચવાની ધડમથલ.

પસ-તાશાળી સાત્રાજ્યવાદી પ્રજાઓ વચ્ચે જગતના પ્રદેશોની પુરેપુરી બેંચણી.

ઇજ્જારાવાદ

મુડી અને ઉત્પાદનના નીકાસને સમજવા માટે ઉત્પાદનના સાધનોમાં થયેલી શોષણોને ઇતીહાસ નજર અમલ રાખવાની જરૂર છે. હજી ને બદલે ધીમે ધીમે વીજળીથી ચાલતું ટ્રેક્ટર વપરાવા લાગ્યું એટલે ખેતી જેવા તદ્દન પછાત ક્ષેત્રમાં પણ મુડી એટલું રોકાણ અને ઉત્પાદનની પદ્ધતીમાં પણ પરીવર્તન આવ્યું એજ પ્રમાણે રેલ્વે અને બદલે આજે ૨૮૨ ગણું કામ આપનાર મીલની મશીન રીએ મુડીના રોકાણની અને જથ્થાબંધ ઉત્પાદનની પ્રણાલીકામાં ખુબ ફેરફાર કરાવ્યા. જેમ જેમ આ મશીનરીમાં પણ નવી નવી શોષણો થાય છે અને ખુબ ઉત્પાદનની યોજનાઓ હાથ ધરાય છે એમ એમ ટુંકી મુડી અને વ્યક્તીગત માલિકીના કારખાનાંઓ નાશ પામતાં જાય છે અથવા ગૌણ ઉદ્યોગોમાં એટલું સ્થાન રહી શકે છે. મુખ્ય ઉદ્યોગોમાં તો આ નાના મુડીવાદીઓ ને પણ મોટાં ટ્રસ્ટ અને સીન્ડીકેટને શરૂઆત રહેવું પડે છે. એટલે પરસ્પરની વ્યક્તીગત મુડીવાદીઓની સ્પર્ધા પોતાનું રહેણાણ બદલી મોટા મોટાં રાક્ષસી ઉદ્યોગોના એકત્રીત મહામંડળોમાં જઈ વસે છે. લીમીટેડ કંપનીઓ દ્વારા નાની નાની રકમોને

પણ ઉદ્યોગના રોકાણમાં ઘસડવામાં આવે છે. આ લીમીટેડ કંપનીઓ નો કાણ ખરી રીતે આવી નાની રકમો રોકનારી શેર હોલ્ડરોના હાથમાં હોતો નથી પણ વધારે સંખ્યામાં શેરો ધરાવનારા એ ચાર મુડીવાદીઓ આખી સત્તા પોતાના હાથમાં કેન્દ્રિત કરે છે. આવી લીમીટેડ કંપનીઓ બ્યારે સાથે મળી સીન્ડીકેટ રચે છે ત્યારે એક મોટી સીન્ડીકેટ સામે બીજા પ્રદેશની મોટી સીન્ડીકેટ એકજ ઉદ્યોગમાં જે રાક્ષસી સ્પર્ધા જમાવે છે અને જગત આખાને જે રીતે હકાવે છે એ વાત આંખ ઉઘાડી રાખનાર કોઈ પણ માણસ જોઈ શકે છે. એટલે નાની નાની રકમોનો કાણ પણ અંતે આ પાંચ પચાસ ડાયરેક્ટરો અને સીન્ડીકેટની સોનેરી ટોળીઓના હાથમાં હોય છે. વ્યવસ્થીત રોકાણ, અપ દુડેટ મશીનરી અને રાજકીય સત્તા એ બધાંને પરીણામે કરોડો માનવોનાં શ્રમજીવનનું ફળ મોટે ભાગે આ સંદેહ સજ્જનોનો સંઘ હજમ કરી જાય છે અને વધેલા દુકાડો (જેને શ્રીમંતો મલુરોના દર કહે છે) શ્રમજીવો ને આપે છે. આ રીતે મુડી અને ઉત્પાદન બહુજ નાના વર્ગના હાથમાં કેન્દ્રિત થવાથી મહેનતુ માનવોનું શોષણ ઘણુંજ વ્યવસ્થીત અને વીશાળ પાયાપર થાય છે. જેમ જેમ અદ્યતન દૈનિક ઉદ્યોગોના ક્ષેત્રમાં એકઠી થતી જાય છે એમ એમ આ માનવકુળોને સંખ્યા નાની થતી જાય છે અને એ નાની સંખ્યાના મંડળો વચ્ચેની સ્પર્ધા ઘણીજ કાતીલ અને વીશ્વઆપી બને છે. પણ આવી સ્પર્ધાને પરીણામે નફાનું પ્રમાણ ઓછું થાય છે કે કારણ કે દરેક સીન્ડીકેટ પોતાને માલ સસ્તા ભાવે વેચવાની રમત ખેલે છે અને આ ઓછા નફાને લઈને છેવટે એક સીન્ડીકેટ બીજી સીન્ડીકેટ સાથે સમ-

મુતી કરી દે છે અને આમ બે ચાર મહામંડળોનું ગંજનવર એકીકરણ થાય છે. સ્પર્ધા નાશ પામે છે અને પછી સાથે મળી ને જગતના બજારોની વ્યવસ્થીત લુટ શરૂ થાય છે. આ જગતના સીનીકેટના એકીકરણમાંથી ઇજરાવાદ જન્મે છે. સ્પર્ધા નવા સ્વાંગ સજે છે અથવા એને મુડીવાદના અંતિમ વીકસમાં ઇજરાવાદનું નામ આપી વટલાવવામાં આવે છે. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકામાં દર વરસે આવા ઇજરાવાદના ઓળ રો ધડાયાજ કરે છે. હમણાંજ અમેરિકાની બે મોટી તેલના ઉદ્યોગોની કંપનીઓ સાથે બ્રહ્મણ ગણ છે. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ કાપડની મીથાનું એકીકરણ અપાયાબંધ થઈ રહ્યું છે. જે જે દેશોની પાસે ઝડપથી ઉત્પાદન આપનારી મશીનરી છે અને ખુલ્લેખુલ્લેથી ધસાડતે થોડા માણસોના હાથમાં એકઠી થયેલી અદ્યતન દૈક્ષત છે ત્યાં એ દેશોના ઉત્પાદન અને ઉદ્યોગોના કાણુ અમુક વ્યક્તિઓના હાથમાં જ આવી પડે છે. અને રાજ્યસત્તા પોતાની નીતી આ મુડીવાદી મહારીઓ જેમ કહે તેમ ધડે છે. આ ઉદ્યોગોનાં આવાં જંગી કારખાનાંઓને માટે જોઈતો કાચો માલ મેળવવા ત્રસ્ટ અને સીનીકેટના સરનરીતો જગતના અણબેડયા ક્ષેત્રો અને પ્રદેશો ઉપર મીટ માંડે છે. મુડી રોડી જમાવેલા જગ્ગર ઉદ્યોગો માટે જ્યાં જ્યાં કાચો માલ પાડતો હોય ત્યાં ત્યાં એનો ડોળો ફરે છે, કતિ એ પ્રદેશ ઉપર રાજકીય સત્તા જમાવવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા આર્થિક પગપેસારો કરી એ પ્રદેશોનાં સાધનોનું શોષણ કરવાના પરવાના મેળવે છે. ઇજરાવાદમાંથી એક સામ્રાજ્યવાદી સત્તાને બીજા સામ્રાજ્યવાદી સત્તા સાથે અથડાઈ મરવાની પરીસ્થિતી અમુક ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે અંત્યારે જગતના પ્રદેશો અમુક મહારાજ્યોની વચ્ચે

વહેંચાઈ ગયેલા છે. રાજકીય કે આર્થિક સત્તા જમાવી બેઠેલી એક સામ્રાજ્યવાદી સત્તાને ઉચકાવવી એ સહેલી વાત નથી. અને એથીજ આંતર રાષ્ટ્રીય ધોરણ ઉપર વ્યાપાર ઉદ્યોગના પગપેસારા ખાતર જગતના આ વીકાળ વરઝો અસંખ્ય માણસોને ભરખી જાય એવા જંગ જમાવે છે. અને હજુ પણ લવિખ્ય સૈન્યો વધારે ભીષણ દાવાનળ સળગવાની તૈયારીઓ કરે છે. વ્યક્તિગત માલીકો ધરાવતા કારખાનાંનાં માલીકો વચ્ચેની સ્પર્ધાનું ઇજરાવાદી ઉચ્ચ સ્વરૂપ એટલે જગદવ્યાપી મુધ્ધ-આખાય સમાજના આર્થિક પરિવર્તન માટેનો મોકકા- અને એ ધ્યેય તરફ કરાડ દાળ મુડીવાદને ધસી જાય છે એ વાત નિઃશંક છે.

ઇજરાવાદના આ ઉચ્ચસ્વરૂપને પીછાણવા માટે એની પ્રાથમિક સ્થિતિ, અને એનું સંપુર્ણ સ્વરૂપ સમજવાની જરૂર છે. એની ચાર અવસ્થાઓ છે. અંગ્રેજીમાં એને કાર્ટેલ, સીનીકેટ, ત્રસ્ટ અને કંબાઇન (cartel, syndicate, trust and combines) એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે આ એક એક અવસ્થાની સમજણ પણ આપી ગંજનવર યોજના સમજવા માટે અતીશય જરૂરની છે.

કોલ કરાર.

આજની સમાજવ્યવસ્થાના ભીષણ સ્વરૂપમાં સૈથી મહત્વનું સ્થાન ભોગવતો ઇજરાવાદ કોઈ અકસ્માતથી ધુસી ગયેલી વસ્તુ નથી, પણ મુડીવાદના વીકસની સાથેજ એનાં તત્વો ધસાતાં આવ્યાં છે. યત્રો અને માનવ મજૂરીના બજારી જેમ જેમ જગતમાં ઉત્પાદન અને પુનઃ ઉત્પાદનદ્વારા મુડીવાદીઓના ખજાનામાં અદ્યતન ધન ઉભરાવા લાગ્યું તેમ તેમ સાથે મળી મોટા નફા મેળવવાની લાલચે જગ્ગર મુડીના રોકાણ દ્વારા મંડો

રચો ઉદ્યોગો ચલાવવાની પદ્ધતી દાખલ થતી ગઈ. આર્થિક શોષણદ્વારા અપ્રુદ દેશત એકઠી કરી બેઠેલા આ મુડીવાદી મંડળો પોતાની ધનવૃદ્ધિને જરાય મર્યાદિત બનાવતા નથી. ઉત્પન્ન એ બધાની આંખ જાડુઈ નફા મેળવવા માટે નવાનવા પ્રદેશો ઉપર ફરતીજ હોય છે. નવી શોધબોજોને પરીણામે યંત્રોની ઉત્પાદનશક્તી વધતી જાય છે અને એને પરીણામે એકજ ટેકાણેથી ખુબ ઉત્પાદન કરવાનાં કારખાનાં સ્થાપનાં સરળ થઈ પડે છે. એંકેરો અને ઉદ્યોગ પતીઓ સાથે મળી આવી ગંજાવર યોજનાઓ વીચારે છે અને એક ને બદલે અનેક જાણુ એકત્રીત મુડીદવારા જ ગતની બજારમાંથી ધનના ઢગલા મેળવે છે. ઇબ્નરાવાદનું પ્રથમ સ્વરૂપ મોટી મોટી પેઢીઓ વચ્ચે વેચાણની સ્પર્ધામાંથી જન્મે છે. એકજ જાતનો માલ બનાવતી કેટલીયે પેઢીઓ આંખ મીચીને ઉત્પાદન ક્યેં જાય છે. જાતમાં એ વસ્તુની કેટલી જરૂરત છે અથવા ખીજા કારખાનાંઓમાંથી નીકળતો માલ પુરતો થશે કે કેમ એની જાણુ વીના આ ઉદ્યોગના અધીપતીઓ નીચમીત રીતે પોતપોતાનાં કારખાનાંઓ ચલાવ્યે જાય છે. પરીણામે કાંતો જરૂરીયાતના કરતાં વધારે માલ ઉત્પન થાય છે અથવા તો જે વખતે માગણી હોય તે વખતે માલ હોતો નથી. પોતપોતાનો માલ ખપાવવાની સ્પર્ધા એટલી વધી પડે છે કે પછી ખોટમાં કામ કરીને યાજુ કેટલીક વખત કારખાનાં ચલાવવાનો પ્રસંગ આવી પડે છે. આ પરસ્પર ની સ્પર્ધાને લઈને અમુકું પડતું તુકશાન મીટાવવાનો એકજ રસ્તો રહે છે અને એ સાથે મળી વેચાણુ, એના વીલાગો અને બવસ્થા નક્કી કરી લેવાનો. નફા મેળવવાની લાલસાને ખાતર પરસ્પર વૈમનસ્ય છુટી જવાની ઉદારતા બતાવતાં મુડીવાદને જરાય હરકત આવતી નથી. ગઈ કાલે એક ખીજા સામે ધુરકી ધુરકી

કીને જોતામુડીવાદીઓ નફા હાથમાંથી એસરી જવાનો પ્રસંગ આવતાં એક ખીજાને સગા લાઈઓની પેઠે બેઠે છે, વૈર ભુલે છે અને સંકોષણુનો ધમ્ ચલાવે છે. આ મુડીવાદી સંગઠનનું પ્રથમ સ્વરૂપ એટલે કાર્ટેલ (cartel)-દુસ્મનો વચ્ચેના કાલકારાર, કરોડો માનવોની મહેનતમાંથી ફાવે તેટલી હુન્ટ ચલાવવાના સહર પરવાના-એકજ જાતનો માલ બનાવનારાઓ સાથે મળી માલના નફાનું પ્રમાણુ જાળવીને કીંમત નીચમીત કરે છે, ધીરધારના નીચમો નક્કી કરે છે, અને કાચા માલની ખરીદી વીશે આપસ આપસમાં સમજૂ હ્યે છે. પોતાના કારખાનાંઓમાં મલુરીના દર કેટલા રાખવા એ પણ આવા કાલકારારમાં નક્કી કરી લેવાય છે. આ બધી બવસ્થા ઉપર ઘોડી રાખવા ડાયરેક્ટરોનું એક જનરલ બોર્ડ નીમવામાં આવે છે. સમ ભુતીની શરતો મક્કમપણે પગાય અને આવા કાર્ટેલથી બહાર ગૂંઠા કારખાનાવાળા સમે કુંબેશ ઉઠવાય એટલા સારૂ આ મધ્યસ્થ મંડળ અનેક તરફીઓં રચે છે. આ કાર્ટેલોએ જર્મનીમાં ખાસ કરીને પોતાના અડધ જમાવ્યા હતા અને એ કાર્ટેલોના મોવડીઓએ વીરોધીઓને વીંખી નાખવા જે કારસ્થાનો રચ્યાં હતાં એ અપરાધશાસ્ત્રના અભ્યાસીનેય મુંઝવી દે એવાં કારમાં અને અટપટાં હતાં આ વચ્ચે વચ્ચેની સંધી લાંબો વખત ટકી શકી નહી, કારણુ કે દરેક કારખાનાની પેઢી પોતા ના હરીફ ઉપર શંકાની નજરથીજ જોયા કરે છે. એટલે હરીફ ક્યાં અને કેમ શરતને લાગ કરે છે એ જીણવટથી જોઈ પોતે મુન્દાઓ કરવામાં પાછળ ન પડી જાય એની તો મુડીવાદ ખાસ કાળજી રાખે છે. વળી જે કારણોને લઈને કાર્ટેલ રચાયાં એ જ્યારે બદલાય છે ત્યારે આ બધા કાલકારારો જાળીનદોસ્ત થઈ જાય છે; એટલે કાર્ટેલનું આખું માળખું કેમ તુટી

પડયું એવે આપણે વીચારીએ. જ્યારે ચલ-
ણમાં (Currency) અસ્થિરતા રહે છે અને
ક્રીમતમાં ઉછાળા આવે છે ત્યારે દરેક
મુદીવાદી કોટલની રાશી તોડવા તાત્કાલીક
લક્ષ્યાય છે, કારણ કે વેચાણનીલાભના
ઉપલક્ષ્ય કાણુ શીવાય ઉત્પાદનમાં તો આ
હિરેકરોના સામાન્ય ખોડને કશો અંધીકાર
નથી. એટલે ફરીથી મુદીવાદીઓ ખીણું કોઇ
વધારે સફળ શસ્ત્ર શોધવાની ધડમધકમાં પડે છે.

સીન્ડીકેટ.

વ્યક્તીગત પેદીઓને કારટેલમાં જે વ્યા-
પારી સ્વતંત્રતા મળે છે એ કોઇ રીતે
મરી શકે તો “ખાનગી ચેરીઓ” કરવાની
મુદીવાદી ટેવ ઉપર કાણુ લાવી શકાય. જ્યા
રે ધંધામાં ઉચ્ચકપાદક થવા લાગી અને
જ્યારે કોટેલથી કશી વ્યવસ્થા ન આવી
ત્યારે કારખાનાના માલિકોએ ફરી વીચારણા
માંડી અને કારખાનાઓ ઉપર કાણુ જમાવી
વેચાણુ માટે વ્યક્તીગત પેદી નહીં, પણ
આવી પેદીઓનું એક મધ્યસ્થ મંડળ વ્યવ-
સ્થા કરે એવી યોજના જગતનાં ચોક્ક
માં સીન્ડીકેટને નામે દાખલ થઇ.
કારખાનાવાળાઓ માલ બનાવી આ મધ્ય-
સ્થ મંડળને વેચી દે અને આ મધ્યસ્થ
મંડળની પેદી બધાં કારખાનાઓના વતી
વેચાણુ કરે છે. આ મધ્યસ્થ મંડળની મુદી
કારખાનાની પેદીઓ વચ્ચેથી જ ઉભી કરવામાં
આવે છે, આ મધ્યસ્થ પેદીને સીન્ડીકેટ
કહેવામાં આવે છે.

સીન્ડીકેટના ધોરણોનો સ્વીકાર કરવાથી
વ્યક્તીગત મુદીવાદી માથેક કે પેદી વેચાણુ
સાથે સીધો સંબંધ ધરાવી શકતી નથી, એટલે
ક્રીમતમાં ફેરફાર થાય કે કન્ટ્રીમાં ભાવફેર
થાય ત્યારે સીન્ડીકેટને એની અસર થતી
નથી. જો કે કોટેલના કરતાં ઇજગવાદની
દરખીઅ તો સીન્ડીકેટ ધણુજ મદદમ પગ

લું મનાય તો પણ આપસ આપસની સ્પર્ધા
છેક ઓસરી જતી નથી. જેટલો જેટલો
માલ આ સીન્ડીકેટમાં જોડાતાં કારખાનાંઓને
તૈયાર કરવાનું કહેવામાં આવે એટલોજ
માલ ઉત્પન્ન કરીને આ કારખાનાવાળાઓ
ખેસી રહેતા નથી. વધારેમાં વધારે ઓડર
પોતાના કારખાનાને માટે મેળવવા દરેક વ્ય-
ક્તીગત પેદી મથે છે. વધારે ઉત્પન્ન કરવાની
કારખાનાની શક્તી વીશે સીન્ડીકેટ આગળ
વધીલાત કર્યા કરે છે અને ખીજને ભોગે
પોતાનું કારખાનું પાયમાલ થાય છે એવો
સતત પોકાર (સાચો અથવા ખોટો) કર્યાજ
કરે છે. પરીણામે માફ્ટમાં વેચાતા માલ
ના ઉત્પાદન માટે વરધીની વહેંચણી મોટી
સ્પર્ધાના વીષય થઇ પડે છે. તેમાંજ જ્યારે
સામે નફો મળતો હોય એવી માલની
ક્રીમત ઉપજતી હોય ત્યારે તો ખુબ ખેંચ
તાણુ થાય છે કારણકે મુદીનું મુખ્ય લક્ષણ
નફો છે. દરેક કારખાનું સારી ક્રીમત આવતક
ખુબ માલ તૈયાર કરી સીન્ડીકેટ મારફત
વેચાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને સીન્ડીકેટ વધારે
માલ બજારમાં મુકવા માગતી હોતી નથી.
કારણકે એમ કરવાથી ક્રીમતમાં ઘટાડો થવા
સંભવ રહે. આમ મુદીવાદીઓના પરસ્પરના
કલહમાં પણ એનું વીકાળ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ
પણે પ્રકાશે છે અને આ મુળગત અવરોધને
લખી કોટેલિક વખત સીન્ડીકેટનો આખો
માળખો તુટી પડે છે.

એકીકરણ.

આમ અથડાતાં અથડાતાં મુદીવાદ છેવટે
તરતી યોજના ઉપર આવીને ઉભો રહે છે.
કોઇ રીતે જગતના બજારોને બાબુદુડુંકા
મુદીવાદીઓ વચ્ચે વ્યંચી લેવાની વૃત્તિ એ
ઇજગ મુગનું ત્રીણુ લક્ષણ છે અને એ
ત્રીજા લક્ષણમાંથી “તરત”ની ગંભીર
યોજના જન્મે છે.

ત્રસ્ટ એટલે મુડીવાદીઓનું એક મજબૂત એકીકરણ—આ એકીકરણ એટલે માત્ર વેચાણ વીલાગ ઉપરનો જ કાબું નહીં પણ ઉત્પાદનના સાધનોની પણ સર્વદેશીય સત્તા—મુડીવાદીઓ પોતાની મુડી, ઉત્પાદનના સાધનો અને પ્રચાર એ ત્રણે વીલાગોમાં જ્યારે એકસંપ કરી અસંખ્ય શ્રમજીવીઓના લોહી સુસવા કમર કસે ત્યારે કેટલી રૂદ્ર શોષણનીની સમાજના સૌથી મોટામાં મોટા લાગને અતુલવધી પડે એની કલ્પના કરવી દુર્લભ છે. આ એકીકરણમાં સાથે જોડાતા મુડીવાદીઓ પોતાનાં વ્યક્તીગત કારખાનાંઓની માત્રીકી ત્રસ્ટને સુબ્રત કરે છે અને બધા સાથે મળી એકજ મધ્યા સંસ્થાના લાગીદારો બની જાય છે. આમ અનેક કારખાનાંઓની એકજ મંડળના હાથમાં માત્રીકી અવતાં બહુ ખર્ચ થતા કારખાનાંઓ નાશ પામે છે અને જોડાં ખર્ચે અને વધુ કમાણીએ કામ કરતાં કારખાનાંઓ ઉપર લક્ષ્ય કેન્દ્રિત થાય છે. પરીણામ એ આવે છે કે આખા ત્રસ્ટનું ઉત્પાદનનું એકત્રીત ખર્ચ જોડાં આવે છે અને નફો એટલા પ્રમાણમાં વધારે આવે છે આ વધુ નફાના ખર્ચ ઉપર ત્રસ્ટ નીચે નહીં આવેલાં કારખાનાંઓ સામે લડત ચલાવવાનું કામ જોશબેર આવે છે. ત્રસ્ટ અને સીન્ડીકેટમાં ફેર એટલા છે કે સીન્ડીકેટમાં સાથે લગતા કારખાનાનાંઓમાં પરસ્પર સ્પર્ધા રહે છે જ્યારે ત્રસ્ટમાં આપસ આપસની સ્પર્ધા સંયુક્ત માલિકીને લઈને નાશ પામે છે.

પણ આ સીધી સ્પર્ધા નાશ પામતાં બધાય માગે નીચકંટક થઈ જતા નથી. બીજી એક આડકતરી સ્પર્ધા આ ત્રસ્ટોને ખુબ નડે છે એકજ જાતના ઉદ્યોગો વાળાં કારખાનાં એકત્રીત થાય છે ખર્ચ પણ એ ઉદ્યોગને જ બીજા નાના ઉદ્યોગો અને કાંચો માલ બનાવનારાં કારખા

નાંઓ ઉપર આધાર રાખવા પડે છે એ બધાં ત્રસ્ટની શેઠમાં આવતાં નથી. દાખલા તરીકે મશીનરી બનાવનારાં કારખાનાં એકત્રીત થાય તો પરસ્પરની સ્પર્ધા નાશ પામે પણ લોખંડ બનાવતાં કારખાનાંઓ આ ત્રસ્ટને કીંમતમાં અને માલમાં હેરાન કર્યા કરે તો એકત્રીત એકીકરણ અર્થે વીનાનું થઈ પડે અને આ પરીસ્થિતીને પરીણામે બધા લાગતાવળગતા ઉદ્યોગોનું પણ સમીકરણ (Combine) શરૂ થાય છે.

સમીકરણ.

આ સમીકરણ એટલે એક મુખ્ય ઉદ્યોગની આસપાસ ઉભા થયેલા બીજા અનેક ઉદ્યોગોનું એકજ મધ્યસ્થમંડળ. ઉદાહરણ માટે મશીનરીના ઉદ્યોગ લઈએ. આ ઉદ્યોગમાંથી સ્પર્ધા નાશ કરવા માટે ખાણમાંથી લોખંડ કાઢવાનાં, લોખંડ બનાવવાનાં અને બીજાં એવાં કારખાનાંઓને પણ એકજ મંડળના કાબુમાં લેવાં. આ (કંપાઇન)—સમીકરણને લઈને વ્યાપારમાં લાવતી ઉચ્ચપાયસ જોડાં થાય અને નફાનું પ્રમાણ વધે. વળી ઉંચામાં ઉંચી મશીનરી દાખલ કરવા માટે ખુબ મુડી પણ જમા થઈ શકે, બીજાં જ્યારે મુડીવાદી કારખાનાંઓ સામે એ મધ્યસ્થમંડળો સહેલાઈથી ટકી શકે છે અને મળતી બજારના વખતમાં પહેલાં મારેલા ગાળા ઉપર મુસ્તાફ રહી આ મોટાં રાક્ષસી મંડળો જગતની ગરદન ઉપરથી હેઠે ઉતરતાં નથી. આ જાતના ઇબ્જરા યુગના ચાર પ્રકારો અને એના મુખ્ય લક્ષણો તપાસ્યા પછી દુનીઆના દેશોમાં એનો કેટલા વીરતા ર થયો છે અને એક દેશની સીન્ડીકેટ કે ત્રસ્ટની સામે બીજા દેશની સીન્ડીકેટ કેવી લયાનક સ્પર્ધા ખેડી છે એનો આંકડાવાર પ્રતીક્ષસ તપાસવો એ સામ્રાજ્યવાદના વીરસને સમજવા માટે જરૂરી છે.

દી વા નો

[નવલિકા]

: લેખક :

જાનકીનાથ

[૧]

શ્રીનિવસને હું જમીને દીવાનખાનામાં
આવી પાન સોપારી લેતા હત, ત્યાં મારી બારીની સમે જ ખૂન કોસાદસ શરૂ થયો.

“નંદુ ગાડો, નંદુ ગાડો!”

ગોપીપુરાનાં તોફાની છોકરાંએ એવી ભુમા-ભુમ કરીને આખા લતાના વાતાવરણને ચો-તાના ઘોંઘાટથી ભરી દીધું હતું.

“શું છે આ બધું?”

કહેતો શ્રીનિવાસ બારીએ જઈને ઉઠ્યો.

“ચંપક, તારા શહેરનાં છોકરાં બિચારા કાઠ ગાંડાને ફટકાં બધાં હેરાન કરે છે; ખરેખર હિંદુસ્થાનના ઇવનમાં હજી પશ્ચિમના લોકો જેવી વ્યવસ્થા આવતાં કદાચ ખીજે એક સૈકા એકશે”

શ્રીનિવાસે કંઈક કચવાઈને કહ્યું.

હું મોઢાંમાં પટ્ટી મુકતાં મુકતાં હિંચકા ઉપરથી ઉઠ્યો અને બારી પાસે ગયો.

સાચેજ છોકરાઓ નંદુને બહુજ પગલતાં હતાં. કાઠ તેવું કપડું ખેંચે, કાઠ તેની ટોપી ઉઠાવે, કાઠ તેની ઉપર ધુળ નાખે.

નંદુ આમ તેમ દોડાદોડ કરે, તેમ તેમ બધાં તેને વધુ ને વધુ ચીડવે.

“શેરીમાંથી કાઠએ આ માણસનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.” શ્રીનિવાસે ગંભીર બનીને કહ્યું. “આવા માણસોને ખરી રીતે તો આમ છુટ્ટા રખડવા દેવા એજ ખોટું છે. એને કાઠ દીવાના-શાળામાં કેમ મોકલવું નહિં હોય?”

મેં કહ્યું: “આ દેશની દીવાનાશાળાઓમાં મણુ ગાંડાઓને કાણુ સુખ આપે છે? પણ ધીન દેશના ડાહ્યાઓનાં દુઃખનો જ પાર નથી, ત્યાં ગાંડાઓની કાળજી લેવાતું કોને સૂઝે? બિચારો નંદુ ખરેખર બહુજ દુઃખી છે.”

“તું એને ઝાળખે પણ છે?”

શ્રીનિવાસે આશ્ચર્ય અતાવ્યું.

“હું એકલો જ નહિં, પણ તું પણ એને સારી રીતે પિછાને છે.”

“હા એ એ! એ શી રીતે?”

“નંદુની કથા દુઃખદ છે. તારી ઇચ્છા હેતુ તો હું તને એની વાત કરું. પણ મ છે મારી ઉપર એવો આક્ષેપ રખે મકતો કે, મેં તારો સવિવાર બગાડ્યો. તમે બધા

વિદ્યાવતના વળેલાઓથી બહુજ સાચવવું પડે છે ભાઈ, નહિં તો ક્યાંકે અમે 'વિજ-કુલ દિંદુસ્થાની'માં ખપી જઈએ.”

નીચે છોકરાં ઘણુય તોફાન કરતાં હતાં. હું બહુતો હતો કે ગોપીપુરાનાં તોફાની બાળકો મારા કહેવાથી નંદુને સત્તવવા દેતી દે તેમ નથી, એટલે હું બારી આગળથી હિંચકે જઈને બેઠો.

[૨]

શ્રીનિવાસ ગયે અંદાડીએજ વિદ્યાવતથી આવ્યો હતો. મુજરાત કોલેજમાં હું અને શ્રીનિવાસ સદાચારી હતા. નંદ-લાલ નકશીવાળો પણ અમારી સાથેજ હતો.

શ્રીનિવાસ વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યાવત ગયો, ને મેં એમ્. એમ્. બી. કરીને મુરત માં વકીલાત કરવા માંડી, દરમિયાન નંદ-લાલ નકશીવાળો દીવાનો થઈ ગયો હતો.

દિવસ ઉપર બેસતાં બેસતાં મેં કહ્યું:

“મુજરાત કોલેજના દિવસોનું તને સ્મરણ છે ખરું?”

“એ કેમ ભૂલાય. શું વિદ્યાવતમાં ચોરાંક વર્ષ ગાળી આવ્યાથી જીવન સાથે જગ્યલા પ્રસંગોનાં સુખદ સ્મરણે બીસરી શકાય?”

“તો પછી આપણી હોસ્ટેલમાં નંદલાલ નકશીવાળા નામનો એક આદર્શવાદી યુવક હતો, તેને તો ભૂલી નહિંજ ગયો હોય.”

“કાણુ પેલે: સંસારમાં સ્વર્ગ ઉતારવાની કસપતાઓ કરી, આપણી સમક્ષ હમેશાં પોતાના ના ભાવી જીવનનાં મનોહર કસપનાચિત્રો ખડાં કરતો તે નંદુ?”

“હા.”

“બોલ ત્યારે એ નંદુ તારી ને મારી એળખાણુનો ખરોને?”

“એની કેમ ના પડાય?”

“ત્યારે શ્રીનિવાસ, એ નંદલાલ નકશીવાળો તેજ આ દોડદોડ કરે છે તે નંદુ ગણે.”

“અરેરે! બિચારોને શું થયું? કેવો બુદ્ધિ-શાળી અને આશા આપનારો યુવક હતો.”

“તે બુદ્ધિશાળી અને ભાવનાવાદી હતો, માટેજ દીવાનો થઈ ગયો.”

“અંપક! બુદ્ધિ તેમજ ભાવનાને દીવાના-પણા સાથે શું સંબંધ?”

શ્રીનિવાસે આશ્ચર્ય બતાવ્યું.

“દોસ્ત, આ દેશમાં બુદ્ધિ અને ભાવના-વાળા નૌજવાનને માટે, અત્યારે તો એવી પરિસ્થિતિ છે કે, કાંતો તે આત્મહત્યા કરે કે દીવાના બને...”

“તારા આ વિચારો સાથે હું મળતો થતો નથી. શા માટે નૌજવાનો આપતિની સામે ઝૂકીને પોતાનો માર્ગ સાફ ન કરે. આત્મહત્યા કરવી કે દીવાના થવું એ તો કાપરાનું નામદોનું કામ!”

“તે ખરું હશે. તો પછી એમ હોય કે દિંદુસ્થાનમાં બીર યુવકોજ અપવાદ જેવા છે...”

“તારી એ બધી શીઝુરી હમણાં સહેવા દે. બિચારા નંદુની આ દશા શ્રી રીતે થઈ તે મારે પહેલાં જાણવું છે.”

“હું તને એ વાત કરવા જ બેઠો છું. માટેજ કહું છું કે, આ દેશના નૌજવા-નોની દશા ઘણીજ કંટણ છે, તેથી લાગ-ણીવાળા બુદ્ધિમાન યુવકોની નંદુ જેવી દશા થાય છે.”

“પણ નંદુને થયું શું?”

“નંદુ આપણી આર્થિક અને સામાજિક અવ્યવસ્થાનો ભોગ બન્યો છે, પરાધિનતા અને પ્રતિકૂળતાઓની ચક્રીમાં છુંદાઈ જવાથી તેની આવી દશા થઈ.”

“મને એટલાથી સંતોષ નથી થતો. નંદુ નકશીવાળાની તમામ હકીકત તું જાણતો હોય તો કહે.”

“લે ત્યારે સાંભળ.”

[૩]

અને મેં શ્રીનિવાસને કહેવા માંડ્યું:

નંદુ સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ હતો તે તો તું જાણે છે જ. એ બિચારો જેમ તેમ કરીને કાલેજનું ખર્ચ નિભાવતો હતો. કોલેજ જીવનમાં એણે જે સાહિત્ય વાંચ્યું તેથી યુરપ, અમેરિકા અને જર્મનીના યુવકો જેવાં સાદસ તેમજ પરાક્રમ બનાવવાની મહત્વાકાંક્ષાની ચીનગારી એના દિલમાં સળગી હતી. પોતાના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે તે ફેટલાક પારસી કુટુંબોમાં શિક્ષણ આપવા જતો હતો, એક જુવાન અંગ્રેજ આઇ. સી. એસની સાહિત્યરસિક પત્નીને તે ગુજરાતી ભાષા શિખવતો હતો. ત્યારથી એની ઉપર પારસી અને યુરોપીયન સમાજની નીતિરીતિની ઘેરી છાપ પડી હતી. અને અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી સારી આવક કરી, પોતાના સંસારને આદર્શ બનાવી મુખી અને સ્વતંત્ર જીવન મહાણવાની તેને હેથે પોંચ હતી. આપણી સમક્ષ તે એ ભવ્ય જીવનની અનેક વખત મીમાંસા કરતો તે તો આપણે બધા જાણીએ છીએ.

નંદુ કોલેજમાં હતો ત્યારે એને હિંદુ-સ્થાનના હિંદુ યુવકોની સામે ઉભેલા ભયંકર પ્રશ્નોની કલ્પના પણ નહોતી. અને નેટલી કલ્પના હતી તે ઉપરથી ગમે તેવી અતિક્રાંતાઓને પોતાના શિક્ષણ તેમજ સંસ્કારથી પક્ષપાત્રીને અનુકૂળતામાં ફેરવી નાખવાની એને હિંમત હતી.

પણ કોલેજ છોડ્યા પછી તેની સમક્ષ જીવનસામ્રામના જટીલ પ્રશ્નો ખડા થયા,

અને તે મુશ્કેલીઓને ફર કરવા માટે તેના તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા.

ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી એણે સરકારી નોકરી શોધવાના પ્રયત્ન કર્યા. નંદુએ માન્યું હતું કે, કળાવણીના અભાવવાળા આ દેશમાં એના જેવા બુદ્ધિશાળી ગ્રેજ્યુએટને માટે સરકારી નોકરી મેળવી આગળ વધવું એ છેક જ સહેલી વાત હતી.

પરંતુ એકેએક ખાતામાં કરેલી તેની અરજીઓ જ્યારે પાછી આવવા માંડી, અને કાગળ ૩ ખુશામદ સિવાય સરકારી તંત્રમાં નાનામાં નાની નોકરી પણ મળી શકે તેમ નથી, એની તેને પુરેપુરી પ્રતીતી થઇ ગઇ.

નંદુને કાંઈ સંધ્યર આદર્શીનો વગવડીસો નહોતો, એ તો પોતાની બુદ્ધિ અને શિક્ષણના સમર્થ ઉપર ઝૂકતો હતો. પણ તે બન્ને સાધનો નિષ્ફળ નિવડ્યાં.

નંદુના હૃદયને તેથી ભયંકર આઘાત થયો.

છેવટે બિચારાને એક શ્રીમંતની ખાનગી નોકરી સ્વીકારવી પડી.

ત્યાં વળી એની નિરાશાનોત્પાર ન રહ્યો.

[૪]

“જો શ્રીમંતને ત્યાં એ ખાનગી મંત્રી તરીકે જોડાયો તે સમાજમાં ધ્યાણ અને સખિ દિક્ષના શેઠ તરીકે પંકાતો હતો. એ માણસ લક્ષ્યાધિપતિ હતો. કાશી, મથુરા, દરદાર અને ગોકારમાં તેણે યાત્રાઓ માટે ધર્મશાળાઓ ખાંધી હતી. પોતાની જન્મ-ભૂમિમાં તેમજ મુબાઇમાં એનાં સદાશ્રીત આગતાં હતાં. પાંચગણોનો તે દુસ્તી હતો, જીવદયાની સંસ્થાનો એ પ્રમુખ હતો, તેમજ અનેક જાહેર દિલચાલોમાં તે પ્રમુખસ્થાને દીપાવતો.

નંદુને એ જોઈને માટે ભાષણો લખવાં પડતાં, તેની ઉપર આવતા ખાનગી પત્રોના ઉત્તર લખવા પડતા અને વર્તમાન પત્રો

માટે શેઠના ભાષણોના વૃતાંતો લખી મોકલવા પડતાં.

આ કામમાં તે ગિચારો દિવસના આઠ દશ કલાક રોકાયેલો રહેતો; ઉપરાંત સવાર સાંજ શેઠને કુરસદ હોય ત્યારે સારા સારા ગ્રંથોનાં વાંચન પણ તેને કરવાં પડતાં.

નંદુ તાજે ઝેજયુએટ, અગળ વધવાની મહત્વાકાંક્ષાવાળો અને બુદ્ધિમાન, એટલે તેણે તૈયાર કરેલાં ભાષણો ખૂબ વખણાયા હાયાં, શેઠની તેથી બહાર વાદ, વાદ પણ ખુબજ થઇ રહી.

પણ એ દયાળુ અને ઉદાર દિલના શેઠના છવનને બિ પાસાં હતાં: જાહેર અને ખાનગી.

નંદુ ગિચારો તેન ત્યાં બંધાયો ત્યારે તેના જાહેર છવનથી જ આકર્ષાયો હતો. પરંતુ તેના ખાનગી છવનનો અનુભવ થયા પછી જગતમાં શ્રીમંતાઇના દેખાવ નીચે સજ્જન મનાતા મનુષ્યો, કેટલી હદ સુધીના ભયંકર શક્તિ હોય છે એનું તેને જ્ઞાન થયું.

નંદુને તે વખતે નોકરી મળતી નહોતી, અને ઘરનો ખર્ચ ઉપાડવાનો, એટલે પેસા દયાળુ શેઠની નાંકી નાંકી વાણીથી આકર્ષાઇને માત્ર ૬૦ રૂપિયાના પગ રે તે જોડાયો, પણ તે પછી તુરંત લંગડાં દોડેલી તેજજ કીડી, મંદાડી અને કબુતરેની કળહ માટે જાહેરમાં ભાષણો કરનારા શેઠને, નંદુ જેવા છવતા, જગતા બુદ્ધિમાન નૌજવાનને માટે સહેજ પણ લાગણી નહોતી, પોતાના ‘ટાઇ-પ્રાઇડ’ જેટલી કળહ પણ તે નંદુ માટે બતાવેતો નહોતો, એટલુંજ નહિ, પણ નંદુ કરતાં અકલમાં, તાકાતમાં અને સંસ્કારમાં અનેક ગણો ઉતરતો હતો શ્રીમંતાઇના તોરમાં નંદુની અકલને, વિદ્યાપીઠની તેની પદ્ધતિ, તેની સંસ્કારિતાને પણ તે અપમાનતો ત્યારે તો નંદુની નિરાશાનો પાર ન રહેતો. એની બધી લગ્ય લાવનાઓ, કામગ

લાગણીઓ, પુરુષાર્થ માટેનાં અનેક સુંદર સ્વપ્નો બધુંજ કેટલુંક થઇ ગયું.

‘એજ શેઠ તેના કરતાં કેટલાય દરજ્જે ઉતરતા ગોરા નૌજવાનની ખુશામદ કરતો, પાળેલો કુતરો સ્વામી સમીપ પૂછડી પટપટાવી લટુડીયાં કરે, તેવી દશા અનુભવતો, ત્યારે સ્વતંત્રતાને ચાહતો, સ્વદેશભક્ત અને સ્વમાનપ્રિય નંદુના કામગ કાળજી ઉપર ભયંકર લા પડતા.

પણ એટલેથી એની મુદરેલીનો અંત નોડેતો આવ્યો.”

“ત્યારે?”

શ્રીનિવાસે નંદુની દશા માટે સમભાવ-ભરી લાગણીથી હસકાતા લાવે પૂછ્યું.

“હું એજ કહું છું.”

[૫]

અને પછી મેં કહેવા માંડ્યું:

‘નંદુને એક વૃદ્ધ માતા હતાં. નંદુની ઉપર એ માછળા ઘણા ઉપકાર હતા, નંદુના અખ્યાસકાળમાં માછએ મલુરી કરીને પણ પેસા મોકલાવ્યા હતા, નંદુ પણ માડીને ખૂબ ચાહતો, માન પણ ઘણું આપતો; છતાં જન્મેની વચ્ચેના વિચારમેદને લીધે નંદુના દિલને ખૂબજ આઘાત થતો.

નંદુને પોતાના સંસારને આદર્શ બનાવવો હતો. એને જતા જમાનાનાં કેટલાંય રૂઢી-બંધનો તરફ સખ્ત તિરસ્કાર હતો, તેની સામે તે ઝૂકતો, પરંતુ એનાં વૃદ્ધ માછજ તેની અદર્શ દુનિયામાં આડખિત્રી રૂપ હતાં.

રડવા કુટવાની રૂઢીનાં આડંબર અને તેના નાટકવિષા સામે નંદુનો પ્રયત્ન વિરોધ હતો, પણ એનાં માછ ન્યાતમાં નાનું છોકરું થે મરી જાય, ત્યારે રડવા કુટવામાં મળતી મળ અને નામના મેળવવા પ્રમુખ લાગ લગવતાં.

નંદુ માછને બાહુ સમજાવે, ‘આપણાથી આવા કામમાં ભાગ ન લેવાય’ એવું વિનવી વિનવીને કહે, પણ માછના દિલમાં તે વાત ઉતરેજ નહિં.

“આત જાતમાં રહેતું હોય તે એ બધું કરવું જ પડે.” એ માછની હિમાયત જેવી હતીકે હતી, “તું” એ બાબતમાં કંઈ ન સમજે” એમ કહીને માછ નંદુની વાતને છોડરેવેગમાં ગણી-હસી કાઢતાં.

નોજવાન, યુનિવર્સિટીનો ગ્રેજ્યુએટ, દેશ-દેશના ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્રનો બાલુકર, પારસી અને યુરોપીયન સમાજના સંસ્કારથી રંગાયેલા નંદુને તેથી પોતાવું ખૂબજ અપમાન થતું લાગતું. ના, તેના દિલને ખુબજ દુઃખ થતું. જ્યાં ઘરમાં જ તેવું કાષ્ઠ માનવું ન હોય, ત્યાં તે પોતાના સંસ્કારમાં સ્વર્ગ કેમ ઉતારી શકે ?

એ વિચારે નંદુનો આત્મા કંઈકાં હલેતો, તેવું હૈયું ત્રોડાઈ જતું, તેની કામળ લાગણીઓ કચડાઈ, છુંડાઈ જતી. “આ દશામાંથી કેમ છૂટવું ?” એ ગંભીર પ્રશ્ન નંદુને મુંઝવી રહ્યો હતો.

જે વ્યક્તિને આપણે ખૂબજ માન આપતા હોઈએ, ખૂબજ માનતા હોઈએ, તેની સામે થવું, તેમાં ખરેખર લયકર હિંમતની જરૂર છે. નંદુમાં એટલી હિંમત હતી, પણ માછની સામે થવા જતાં, તેને જે લડત કરવી પડે, તેવું જે પરિણામ આવે, તેનાથી ડરી જવા જોડશે એ નયજો હતો.

એ નયજાણી મુંઝવણ એને અકળાવી રહી હતી.

તે વખતે જ એની ઉપર બીજો લયકર આઘાત થયો.

“તે શું ?”

શ્રીનિવાસે આગુરતાથી પૂછ્યું.

“તે પ્રસંગ એ નંદુનું લગ્ન.” મેં કહ્યું.

“ખરેખર, હિંદુ જવાનો માટે એ પ્રશ્ન બહુ મુંઝવનારો છે.”

“ના, તેથીયે વિશેષ છે. નંદુના સંબંધમાં તેવુંજ બન્યું.”

“ગરીબ બિચારો !”

[૬]

શ્રીનિવાસને નંદુની દશા માટે ખરેખર લાગી આવ્યું. વિશ્વાયતના વાતાવરણમાંથી તાલે પાછો આવેલો શ્રીનિવાસ નંદુની કરણ કથા સાંભળીને પોતાને માટે પણ વિચારમાં ફળી ગયો.

મેં નંદુની વાત વળી આગળ ચલાવી :
“નંદુ કેટલો બધો ભાવનાવાદી હતો તે તો તું જાણે છે જ” મેં કહ્યું.

“હા.”

“એવા જવાનોને માટે જીવન પર્યાંત કૌમારદશા એજ માત્ર આશ્વાસન છે. કેમકે, હિંદુ સંસ્કારમાં આપણા આદર્શને પહેંચી શકે, આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓને સફળ બનાવવામાં મદદગાર અને અને આપણાં શમણાં ને સાચાં પાડવામાં સાતુકૂળ અને તેવી જીવન-સહચરિઓ દુર્લભ છે: નંદુ એમ માનતો હતો. અને વળી કોલેજ જીવન દરમિયાન પારસી લેમજ અંગ્રેજ દંપતીઓનો એણે જે અતુલવ કથોં હતો, તે ઉપરથી એવું દાંપત્ય ગાળવાની તેની હોંશ વધુ તિવ્ર બની હતી. તેને પણ ગંભીર ફટકો પડ્યો.”

“એટલે શું તેનાં માછ વચ્ચે પડ્યાં ?”

“વચ્ચે પડ્યાં એટલુંજ નહિં, નંદુનાં એક દૂરના શાક તથા મામાની મદદથી તેણે એક પુત્રવંદીના નિર્ણય પણ કરી નાખ્યો.”

“અરેરે !”

“એ ફટકો નંદુને માટે અસહ્ય થઈ પડ્યો.”

“પણ એણે વાંધો શું કામ ન લીધો ?—પરણવાની ના પાડી હતી.”

“તેમ ન કરી શક્યો તે માતા તરફની મમતાને લીધે. તે પોતાની માને ખૂબ સુખી કરી, બીજાઓને માટે ઉદાહરણ રૂપ બનવાની ભાવના રાખતો હતો.”

“તે જોડું.”

“શ્રીનિવાસ, એ દશામાં કાંઈ પણ છાકરો એમજ હશે.”

“ત્યારે એનું પરિણિત જીવન નિષ્ફળ નિવડ્યું?”

“છેક એમ તો ન કહેવાય. પણ પરજ્યા પહેલાં પોતાના વિચારને મળતી થાય તેવી પત્નીની પસંદગી માટે પરિચય પ્રાપ્તિનો વિચાર તેણે સમ્પેક્ષે, તેને બદલે તેની ઉપર સમાજિક અત્યાચાર સુઝાવ્યો, તેને પરણ્યાથી દેવામાં આવ્યો.

નંદુને તેથી ઘણુંજ દુઃખ થયું, તોપણ હિંદુ સમાજની વર્તમાન રચનાને લક્ષ્યમાં લઈને, એક નિર્દોષ યુવતીને દુઃખી નહિ કરવા માટે, તેણે પોતાના સંસારને આદર્શ બનાવવાનો પ્રયાગ કરવાની તક મળી એમ માનીને દુઃખમાં સમાધાન માન્યું.

નંદુએ આ બધી વાતો મને પોતેજ કહી હતી; તેની પત્ની બહુજ હેતાળ, ભક્ષી અને વિનયી હતી. સીતા, દમયંતી, મંદોદરી, તારા, સાવિત્રી જેવી અનેક સતિઓની કથાઓ તેને સુખપાઠ હતી. નંદુને તે પોતાનો પૃથ્વી ઉપરનો દેવ માનતી, નંદુને જમાડીને તે જમતી, તેને સુવાડીને તે સુતી, એના પગ તળાંસવા તે ખડે પગે તૈયાર હતી, પાંચ છ ચોપડી શીખેલી, ઘર રખડુ, શીવજી, ગ્રંથજી અને ભરત કામમાં પાવરેલી, અથાણાં, ચટણી, રાચતાં અને રસોઇની બીજી કામમાં હુશીઆર-હિંદુ સમાજ જેને સન્માને તેમજ સત્કારે તેવી હતી. ઝોણઝોલી, ધીમા ચાકતી, ગંભીર તેના સુશીલા નામને દીપાને એવી હતી.

પણ નંદુને તો તેને પોતાના દિલની અભિપ્રાયો સમજે સકારે અને તેની તથામ મકલ્લાકાંક્ષાઓને સફળ બનાવવામાં સાથ આપે તેવી મિત્ર બનાવવી હતી.

સુશીલાનો તેની સામેજ વધો હતો.

પત્ની એટલે નિરંતરની પતિની વગર પગારની દારી એ તેની વ્યાખ્યા હતી. એને તો સતીઓને પગલે ચાલી સાચી અર્ધ-ગૃહિણી બનવું હતું. અને એ આર્થ-ગૃહિણીથી પતિના કામમાં તેનો સાથ ન થઈ શકે, પતિના વ્યક્તિત્વ સમીપ પોતાના વ્યક્તિત્વને ખીસવવાની કંટપના પણ ન થઈ શકે. ભૂલે ચક્રે સ્વર્ગમાં પણ આર્થ-સ્ત્રીથી એવો વિચાર થઈ જાય તો તે બલાભવ નફમાં પડે! એવો એને ડર હતો. સુશીલાને એવા નફમાં પડવું નહતું, તેને તો કાશિકે માનવજીવન કરતાં મૃત્યુ પછીના સ્વર્ગની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી.

એ ઇચ્છાએજ નંદુના જીવનને ધૂળમાં રગદોળી નાંખ્યું.

નંદુ હિંમત હાર્યો નહિ, ધીરે ધીરે સુશીલાને સમજાવીને તેના વિચારને પલટાવી શકાશે એવું તે માનતો હતો.

પણ તેની હિંમત અને ધીરજ અખૂટ તો નહોતાંજ. સતત બળ્યે વર્ષ સુધી તેણે પ્રયત્ન કર્યો, પણ સુશીલાના વિચારોમાં પલટો ન થયો.

નંદુ તેને સીતા કે સાવિત્રી સાથે સંરખાવે, સતિઓની કંપોળકલ્પિત વાતોના આડંબર સમજાવે તેથી એ ચીડતી.

“તમે એમ કહીને મને પાપમાં ન નાખો. સતી એ તો સતીજ. અમારાથી એમની વૃદ્ધમાં બેસી ન શકાય.” એજ એની દલીલ હતી.

નંદુ એને વળી વળીને સમજાવે, સતી-ઓના યુગની અને વર્તમાન યુગની વચ્ચેના ભયંકર પરિવર્તનનું પ્રથમકરણ કરી બતાવે,

પણ સુશીલાની ઉપર તેની જરાયે અસર થાય નહિં.

પણ પછીતો શુશીલા નંદુથી કંટાળતી. એને નંદુના આગ્રહમાં છદ્દ જણાયા લાગી. નંદુ તેને કશુંક કહેવા જાય તો તે રડે, કંકળે અને એકાંતમાં પૂજ્ય વિચારો કર્યાં કરે. પરિણામે તેને 'હીસ્ટીરીઆ' થયો.

એટલે નંદુએ બંધી વાત પડતી મૂકી. તેણે બધું દુઃખ મનમાંજ સમાવવા માંડ્યું.

એક તરફથી શેઠની પીડા, બીજી તરફથી માણનો હઠાત્રડ અને છેવટે સુશીલાની છદ્દ એથી કંટાળેલો નંદુ કલાકોના કલાકો મુઠ્ઠી દરેરાજ મૌનપણે બેસી રહી વિચારો કર્યાં જ કરતો. એને ઘરમાં અને બહાર બંધે પ્રતિકૂળતાઓ જ દેખાતી. રાજકીય નજરે ગુલામી, આર્થિક દશા પણ પાંગળી, સમાજમાં જે બંધે નિરાશાપય અંધકાર. એના

વિચાર કરી કરીને તેનું હૈયું લાંગી ગયું. અને પરિણામે તે થોડાક દિવસોથી દીવાનો બની ગયો છે."

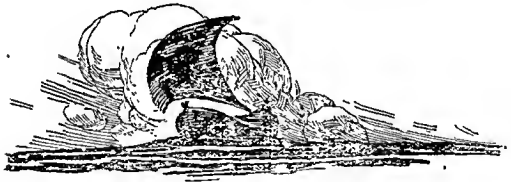
"ખરેખર આ કશું દશા જ કહેવાય."

શ્રીનિવાસે નિશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

મેં કહ્યું: "લાઈ આટી દશા એકલા નંદુની જ છે એમ ન સમજતો. આપણા દેશમાં, આપણા સમાજના પ્રત્યેક નૌજવાનની આવીજ દશા હોય છે. અપવાદ તરીકે જ કોઈક મુખી હશે."

શ્રીનિવાસે તે સાંભળીને દીર્ઘ નિશ્વાસ લખ્યો. મારાથી પણ ધોલી શકાયું નહિં.

કચ્છ, કચ્છ થતો જુલતા હિંચકનો અવાજ માત્ર દીવાનખાનાની શાંતિનો ભંગ કરતો હતો. જાણે એ અવાજ ભયનક સ્વરે મૌન વાણીમાં રહીચુસ્ત હિંદુ સમાજ માટે ભયંકર ભવિષ્યનું કથન કરી ન રહ્યો હોય ?

સ્ત્રીકામદાર જગત્ અને એની

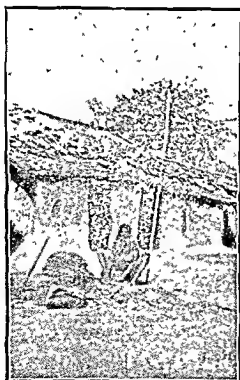
આવશ્યકતાઓ

: લેખક :

શ્રી. રંગીલદાસ મ. કાપડીઆ

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની ગદ્ય બેઠકમાં થયેલા થોડાંક ઠગવોમાં સર્વથી મહત્વનો દરાવ કામદાર સ્ત્રીઓની સ્થિતિની તપાસ કરી તેમાં સુધારો કરાવવાના પ્રયાસ કરવા ડાંગરખારી મંડળને લક્ષ્યાંક કરનારો દરાવ હતો. એ દરાવ રજુ કરનાં શ્રીમતિ કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે હૃદયસ્પર્શી લાપણુ આપ્યું હતું જે દ્વારા એમણે તેમજ શ્રી. શારદાખંડેને પરિષદના સંભારણુ

કામનાં એ દરાવના મહત્વ પર વિવેચન કરતાં એક વાત બહુજ રુપાટ કરી છે કે, પેટમાં ન્યાં ખાડા પડ્યા હોય ત્યાં પ્રજાને શિક્ષણ લેવાનું, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના વૈભવોમાં અધ્યત્વવાનું ક્યમ પાલવે? સમાજનો મોટો ભાગ શ્રમજીવીઓનો છે અને એ મોટો ભાગ ન્યાં સુધી પાંગળો રહે ત્યાં સુધી સમાજ પણ પાંગળો રહેવાનો. એટલા માટે જ આ દરાવનું મહત્વ સ્વી-

છાણાં થાપતી મજૂર સ્ત્રી

રસ્તામાં મજૂરી કરતા સ્ત્રી પુરુષ

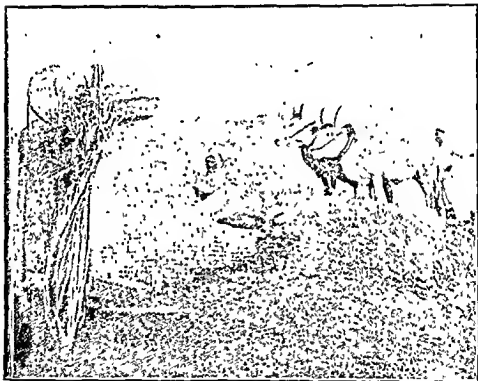
કારીને સ્વીકારના દર્દની નાહ એમણે
યથાયોગ્ય પરખી છે એમ કહી શકાય. એ
કારણ નીચે પ્રમાણે છે :

“આ પરિપક્વ એવો અભિપ્રાય વનકેર કરે
છે કે કારખાનાઓના કક્ષામાં સ્ત્રી
અને આગકાની જરૂરીઆતો વળ-
વાય એવી ચોક્કસાઈ કરવા પુરતી
સંખ્યામાં સ્ત્રીધન્યોદ્દેશો નિમજા.

પરિપક્વ નિમેલી સમિતિ તરફ એ
સંજ્ઞાથી નિવેદન મોકલવું.

(ખ) “આ પરિપક્વ સ્ટેન્ડીંગ કમીટિને ભલા-
મણુ કરે છે કે એણે મીઠના ઉદ્યો-
ગમાં નોકરી કરતાં સ્ત્રી આગકાની
તપાસ કરવી અને એ માટે નિમાયકી
કમિટિને ચોતાનો ઉવાદ મોકલવો.”

હિંદુસ્તાનનાં યમજીવી વર્ગોમાં ખેડુન
વર્ગની તેમજ મીઠમાં કામ કરતા કામદાર

કેસ હાંકતો ખેરત

(ગ) “આ પરિપક્વ ચોતાની સ્ટેન્ડીંગ
કમીટિને ભલામણુ કરે છે કે ચોત-
ચોતાના વિભાગમાં એની અને ઉદ્યો-
ગની તપાસ કરવી અને ત્યાંની
સદસ્યરી મંડળાઓના સદવાસમાં
આવવું, તેમજ આજીવન રીતે
શક્ય હોય તો એવો ઉદ્યોગોને ઉત્તે-
જન આપી આ પ્રશ્નો નિશ્ચય કરવા

વર્ગની સ્ત્રીઓ ઉભયનો સમાવેશ થાય છે
અને એ આખીયે વર્ગ બહુલ નિર્ધાર છે,
એની આખી આજીવનનો આધાર દિવસ
ભરમાં ચોતે જ મજુરી કરીને થોડું થણું
ધંનો પાળતું કરે તે ઉપર રહેતા હોય એને
જીવનના કેળવણી આદિ વૈભવો માટે ભાગ્યેજ
સમય હોય છે. ‘કેળવણી’ એ એમની
સ્થિતિનો વિચાર કરતાં એમને માટે એક

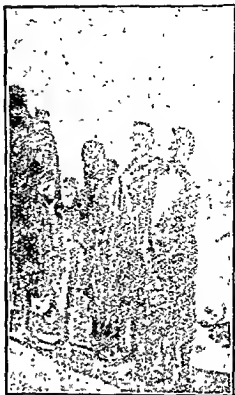

કામદારોનો ખોરાક વેચવાની હકાન

‘વૈભવજ’ ગણાયો જોઈએ. આ વર્ગ એટલે મોટા છે કે એમની સ્થિતિ મુદારવાના વિકટ પ્રશ્નના ઉકેલ સિવાય પરિવહની કાંઈપણ થાજના અધુરી અને નિષ્ફળ ગણાય, એટલે જ પરિવહના દરવાજામાં છેક છેડે મુકાયો આ દરવ સર્વથી વધુ મહત્વનો છે એમ કહેવામાં જરાયે અનિશ્ચયોક્તિ નથી. ખેડૂતોનો પ્રશ્ન નિરાળા ચર્ચા માટે રાખવાની આવશ્યકતા છે; કારણ એમાં આખા યે ખેડૂતોની આર્થિક પરિસ્થિતિનો પ્રશ્ન સમાયો છે. આપણે એટલાજ મોટા બીજા અમલની વર્ગની પરિસ્થિતિનો વિચાર અત્રે કરીશું, કારણકે એ દિશામાં પરિવહ અમુક મુદારાઓ માટે કાયદાના આગ્રહદારા ધણું કંઈ કરી શકે એમ છે; અને એ વર્ગ તે મીલમાં કામ કરતાં સ્ત્રી અને બાળકોનો, આ વર્ગને ધણે ભાગે શહેરમાં જીવન ગાળવાનું હોય એમની આર્થિક

હાડમારીઓ બહુજ હોય છે. એમની દરિદ્રતાનો છેડા નથી. શહેરમાં વસના ધનિક વર્ગને એનો ખ્યાલ સરખાયે આવવો મુશ્કેલ છે. એમને સ્વપ્નામાંયે એ વિચાર ન આવતો-હોય કે પોતાના મુખસમૃદ્ધિની કૃતજી યે સામગ્રી આ સ્ત્રી બાળકોના પરસેવાને ભોગે બને છે, છતાં એ બનાવનારાઓને એ સામગ્રીઓના ભોક્તાઓના દશાંશ જોટલુંએ મુખ નથી મળતું-એમની મહેનતના પ્રમાણમાં એમને મળવો જોઈતો પુરતો ખોરાક અને પહેરવાનાં વસ્ત્રોના હંમેશા વાખા પડે છે. આ પરિસ્થિતિમાં પરિવહ ‘કામદાર સ્ત્રી બાળકો’ની સ્થિતિની તપાસ કરવાનો દરવ ક્યો છે એનો અમલ તાત્કાલિક થવાની જરૂર છે. પરંતુ એ કાર્ય ધારવામાં આવે એટલું સહેલું નથી-ઉલ્ટું અતિ વિકટ છે. આ તપાસ કાણ કરે? પરિવહ તો તટસ્થ નજરે જોનાર પ્રેક્ષકને લિન્ન લિન્ન પ્રાંતીય પહેરવેશ અને કિંમતી વસ્ત્રાલુપણતું પ્રદર્શન લાગ્યું હોય તો નવાઈ નહિ. અતુલ્ય તો ઉંચે એમ કહે છે કે આ વર્ગમાં પ્રવેશવા તો એમના જેવાં સાધારણ વસ્ત્રો ધારણ કરનાર, શિક્ષિતતાનો ડોળ કે દમામ ઉતારીએમની વચ્ચે એમના જેવા યદને રહેનાર-એમનાં જીવન સાથે પોતાનું જીવન ઓળખાવ કરનાર સ્ત્રી પુરોજ કરી શકે! એટલા માટેજ જનતામાં ગાંધીજીના સેવકોનો વધારે પ્રભાવ છે. સર શ્રીરાજશાહ કે નારાયણ ચંદાવરકર અગર તો એમની પુર્વાવસ્થામાં દાસ બાણ કે મોતીલાલજી જે નહોતું કરી શક્યા તે ગાંધી, ટીળક અને વલ્લભલાલ પટેલ કરી શક્યા છે. પરિવહના દરવાજો, શાહી કમીશનોથી એ પરિસ્થિતિની સાચી તપાસ અશક્ય છે. બારડોલી અને માતરના ખેડૂતોની હાલતનું નિરીક્ષણ તો નરહરિ પારેખનું સૈન્યદળજ કરી શકે,

એટલે પરિપક્વતા સ્ટેન્ડીંગ કમિટિએ આખો સમય આપી મીઠવણીઓમાં જઈ કલાકો ગાળવાને જેમને સુગ ન હોય એવાં બે-નોની સમિતિ નિરાળીજ નિમવી હતી. હજુ પણ એ કાર્ય કરી શકાય છે. એવી સમિતિનું નિવેદન સત્તાધીશ નિવેદન થશે અને એની લક્ષ્યમણોનો અમલ કરવાને ન તો કોઈ સત્તા નક્કી શકે કે ન તો માણેતુલ્ય મીઠવણીઓ. શિક્ષિત બહેનો આ કાર્ય ન કરી શકે એમ નથી; ઉદ્ધૃત એમનું જ એ કાર્ય છે. અનુસુયાબહેન શિક્ષિત છે, ક્રાંત્યાધિપતિનાં દિકરી છે, પરંતુ આજે એમને અંતઃજન બાળકોને, કામદારના ગંદા બાળકોને એક માતાની માફક નક્કરતામાં અને સાફ કરતાં સુગ નથી આવતી કારણ કે શિક્ષિતતાના ને ધનિકતાના સર્વ સ્વાંગ એમણે ઉતાર્યા છે. થોડા દિવસપર મુખ્યમાં તારદેવના લક્ષ્યામાં મહારોના વસવાટનો ભાગ મને જેવા મળ્યો હતો. એમને જે વ્યવસ્થા મૂંઝવણમાં રાખવામાં આવે છે એવાં મૂંઝવણો તો બીજા દેશોમાં જંગલી જનવરોને રાખવાને પણ ન રખાય. સડી ગયેલાં ક્રાંત્યાધિપતિનાં દીનતા પતરાંના છાપરાં, ત્રણ ચાર પુટથી ઉંચા નાભિ એવાં એકજ બારણાવાળાં ‘મકાનો’ અને એ અંધારાં, હવાગતવાળાં વિનાના થોડામાં (વિસ્તાર આઠ દશ પુટથી વધારે ન હોય) સ્ત્રી પુરુષ બાળકો સાથે એમનાં બકરાં, પાણેલાં કુતરાં, બિલાડાં સહ સવસાસ કરતાં જોઈ કોઈનું એ દીવ દ્રવે! સ્ત્રીના તાપથી તપતાં પતરાં નીચે ઉનાળામાં એમની સ્થિતિ કેવી થતી હશે એની કલ્પના માત્રથી કંપારી વણ્ટે, આંખે તમ્ભર આવે! અને આ ‘મકાન’નું ભાડું માસિક રૂપીઆ દશ! સમાજની કૃત્રિમ રચના અને મરીવાદનું આ ભયંકર પરિણામ તો કોઈ લેની ન કે એનો સમાજવાદ જ ટાળી શકે;

કામદાર કુટુંબ એકલા થોખા ઉપર જીવવાથી તેમનાં શરીર નિર્માલ્ય દેખાય છે.

હાલ તો મનુષ્યપ્રયત્ને આ કૃત્રિમ રચના ઉજળ જે દંઈ સહન અપાય એજ આપવી શકે. આથી પરિસ્થિતિમાં વસતાં એ શ્રમ-જીવીઓ વચ્ચે પણ મેં એક અમેરિકા જઈ આવેલ, ત્યાંની યુનીવર્સિટીનાં એન્યુએટ એવાં સુશિક્ષિત બહેનોને કરતાં, એમની સ્ત્રીઓ સાથે વ્યક્તિગત પરિચય કેળવતાં, એમના ગંદા બાળકોને ગંદકીની સહેજ પણ સુગ આજ્યા વિના પંપાળતાં અને લગડતાં જોયાં છે, ત્યારથી શિક્ષિત બહેનો ધારે તો આ કાર્ય કરી શકે એવી મારી અડગ શ્રદ્ધા થઈ છે. આ બહેન પરિપક્વતાં ક્યાંય દેખાતાં ન હોતાં, કોઈ ખૂણામાં કદાચ હશે, કારણ એમને કોઈ પરિપક્વતા કાવતી જરૂર નહોતી. ખેર, પરિપક્વ કુટુંબ કરશે એના સંબંધી તકવિતકમાં ઉતર્યા સિવાય આ.

અમહત્ત્વની સ્થિતિ અને એ સંબંધમાં કાયદાદ્વારા શું થઈ શકે એને વિચાર કરીશું.

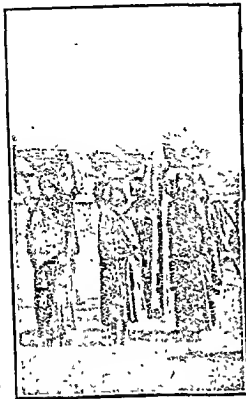
એક પાતળો સ્ત્રીકાર ક્યાં વિના ન ચાલે કે સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓ માટેના આ સાચા ક્ષેત્રમાં નહિ જેવો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, ન્યારે સરળતાનું તો શુન્ય જ ગણાય. કારખાનામાં અને બગીચાઓમાં જે પરિસ્થિતિમાં કામદાર સ્ત્રીઓને કામ કરવું પડે છે એ પરિસ્થિતિ એમની તંદુરસ્તી અને આરોગ્યને માટે ભાગ્યેજ અનુકૂળ ગણાય; ન્યારે એમને વેઠવી પડતી હાડમારીઓ ભાગ્યેજ અદેખાઈ કરવા જેવી હોય છે; વળી એના પ્રમાણમાં મજતી રાશી તો એથી પાંચ વધારે કંગાળ હોય છે. આ પ્રમાણિક અમહત્ત્વ જાહેરના અધિકારના આજ સુધી અવગણના કરવામાં સમાજે બાકી નથી રાખ્યું, એટલું જ નહિ પરંતુ હિંદી મીલમાલિકાથી માંડીને અંગ્રેજ બગીચાવાળાએ એમને યુસવામાં મણા નથી રાખી.

સમાજમાં કામદાર સ્ત્રીઓને દરજ્જે ઉંચો થવો જોઈએ. દેશની દૈનિક પેદા કરનાર ભાવી પેઢીની મતા તેમજ કામદાર તરીકે એમના જન્માધિકાર તરીકે ઓછામાં ઓછા વૈભવ અને અનુકૂળતાએ એમને મજાની જોઈએ, એ સિદ્ધાંત સ્વીકૃતિની કોઈ પણ સંસ્થાએ સ્વીકારવો જોઈએ. દેશની ત્રિવિધતા હાલતને કારણે સ્ત્રીપ્રગતિની હીલચાલના અગ્રણીઓએ (Pioneers) આ બાબત તરફ દુર્લક્ષ રાખ્યું એ ક્ષમનીય ખરું, પરંતુ હવે તો એ ઉન્નતિ સ્પર્દિશીય થાય—પોગણી ન રહે એટલા માટે આ ધોરણપર કાર્ય કરવાની જરૂર છે.

મીઠા અને કારખાનાઓમાં કામ કરનાર મજુરોની સંખ્યાના આંકડાએ લઈએ તો આશુમ પડશે કે સ્ત્રીકામદારોની સંખ્યા

નાનીસુની નથી. એટલો પણ સ્વીકાર કરવો રહે છે કે મજૂર સ્ત્રીઓના હકકો, હિત અને એમના કામચલાવો વિચાર કરતી વેળા, એટલો જ વિચાર બગીચાઓ ઉપર અને કારખાનામાં કામે જતા મજુર કુમારોના પણ થવો પડે છે. કારણ કે કોઈપણ દેશના સર્વસ્વીકૃત સામાજિક ધોરણ પ્રમાણે બાળક એ તો સ્ત્રીતનો પવિત્ર ‘દૂત’ છે. ઇ. સ. ૧૯૨૭ દરમ્યાન ‘ફેક્ટરી એક્ટ’ના અમલ સંબંધી સરકારી યાદી પ્રમાણે મીઠામાં—કારખાનામાં એ વર્ષ દરમ્યાન કામ કરનાર કામદારોની સંખ્યા કુલ ૧,૫૩૩,૩૮૨ ની હતી, જેમાંથી સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૨૫૩,૧૫૮ ની, ન્યારે બાળકોની ૫૭,૫૬૨ ની થવા જતી હતી. ફેક્ટરી પ્રતિ કે જ્યાં ચાના બગીચાઓ, કોશીનાં કારખાનાં ઇત્યાદિઓ હોય છે ત્યાં આ સંખ્યામાં વધારો લેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત હિંદુસ્તાનના જદા જદા ભાગોમાં કાલસાની ખાણોમાં, આસામ અને સીકાનના ચાના બગીચાઓમાં, ધરકામમાં, ખેતીમાં અને ગૃહઉદ્યોગમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા જૂન નથી. એનાં આંકડાઓ ચોક્કસ મળી શકતા નથી; છતાં ઇ. સ. ૧૯૨૪ માં હિંદી સરકારનાં ઉદ્યોગખાતાં તરફથી બહાર પડેલ યાદી પ્રમાણે ખાણોની બીતરમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૬૦,૩૯૫ ની હતી, ન્યારે ખાણોમાં જમીન પર કામો કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૨૭૦૫૬ ની એટલે હિંદુસ્તાનની તમામ ખાણોમાં એકંદરે ૮૭૪૩૪ સ્ત્રીઓ મજુરી કરતી. ૧૯૨૮ માં બ્રિટિશ ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસને મીં ૫સેંસ અને હોલ્સપર્થે રજુ કરેલ નિવેદનમાં એમણે ચાના બગીચાઓમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૭૨૧,૧૬૮ ની અસદી હતી, સ્વાભાવિક રીતે આમાં સ્ત્રીબાળકોની સંખ્યા પ્રમાણમાં સારી હોવી જ

લેઈએ. ઘરકામમાં અને ખેતીકામમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યાને ગણુવીમાં ન લઈએ તો પણ કાપડની મીંચો, ખાણો અને

દોલસા લઈ જતી સ્ત્રીઓ

ખગીસાંઓ જે બ્યવસ્થિત ઉદ્યોગોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા જગન્ના અડધીઆનો દુર્વંશ ને કરાય એટલા મોટા ભાગ થવા જાય છે. એમનો પ્રશ્ન જટિલ છે, અને કોઈ પણ તટસ્થ અવલોકનારને પણ એમાં લેઈએ એટલાં કાળાં ધાખાં દેખાયા વિના ન રહે; કામનાં વધુ કલાકો, રોજનો બહુજ દળવો દર, ખીનઆરોગ્યવાળાં રહેકણો, રાતપાળી, મજુરલક્ષમાં સ્ત્રીઓની વસ્તીમાં લાકડાણિક અસમાનતાને કારણે અનીતિમાં ઘસડવાનો લેખમ, ખાણોના ભીતરમાં કરવાનું કામ, અને સુવાવડને કારણે મળવા લેઈતા ખાસ લાભો (ફેક્ટરી એક્ટની પરિભાષામાં Maternity Benefits) એ આખા પ્રશ્નના વધુ મદદગાર અંગે માત્ર છે.

સ્ત્રી કામદારોની સ્થિતિને પરિણામે ઉભા થતા બધાએ પ્રશ્નોની ચર્ચા તો આવા નાના ક્ષેત્રમાં અસંકલ્પ જ છે; એટલે એમાંના અખ્યની ચર્ચા જ કરી શકાય. એ આખન ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે એવી છે કે, મુંબઈની મીંચોમાં સ્ત્રીકામદારોની જે કંપારી વાઈટ એવી લખંકર લાક્ષત પ્રસ્તારો હતી એને જ પરિણામે કારખાનાને લગતા કાયદાની જરૂર ઉભી થઈ. ઇ. સ. ૧૮૮૧ અને ૧૮૯૧ ના કારખાનાના કાયદાથી એ સમયનાં નિર્ણય વર્તનમાં કેટલોક સુધારો થયો છતાંએ, આ જ કુટિલ પ્રશ્નને બાદ તત્કાલે જ કરી શક્યા હતા; અને હજી પરિસ્થિતિમાં એટલાં નો અનિષ્ટો હતી ધરાવતાં હતાં કે આખરે 'ફેક્ટરી બેબર કમીશન'ના સભ્ય તરીકે સર રાંકરન નાયરને પણ પી-તો ઉછળ્યો અને એને જુદી મતભેદની નોંધ લખવી પડી. ત્યારબાદ કારખાનાને લગતા કાયદાવધીવટમાં ઇ. સ. ૧૯૧૧ અને ઇ. સ. ૧૯૨૨ માં 'સુધરેલા ફેક્ટરી એક્ટસ' એ સીમાચિન્હો ગણાય. સ્ત્રી અને બાળ કામદારોની લાલની સ્થિતિની તપાસ કરીએ તો, એટલું જરૂર લાગે તો પશ્ચિમના મુલકમાં અબર પૂર્વના મનપાન જેવા પ્રગતિશીલ મુલકમાં આજે જે સ્થિતિ પ્રવર્તે છે તેની સમીપ સમીપ પહોંચવાને પણ આપણા કામદારોની સ્થિતિમાં બહુ જ મોટા સુધારાને સ્થાન છે. 'વોશીંગ્ટન અવર્સ કન્વેન્શન'ને અનુલક્ષીને ઇ. સ. ૧૯૨૨ માં આપણે ત્યાં 'ફેક્ટરી એક્ટ'માં જે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે એથી તે પહેલાની સ્થિતિમાં તો કેટલોક નાનું સુધારો થયો છે એમ કહીએ ત્યારે એ પહેલાંની સ્થિતિની લખંકરતાનો ખ્યાલ માત્ર આવે. એ કાયદા દ્વારા દરેક કારખાનામાં કામના કલાકની સંખ્યા અઠવાડીયામાં સાઠ અને દિવસના અગીઆરની ફેરવવામાં આવી છે,

જન્યારે બાળકોને દિવસના ૭ કલાકથી વધારે કામ કરવાની પરવાનગી નથી. આનો દુર-પયોગ કરીને કારખાનાવાળાઓ એનાં એ બાળકો પાસે લુદા લુદા નામે વધારાનું કામ કરાવી ફેક્ટરી ઇન્સપેક્ટરી નજર ચુકાવે છે એ માટે તો સરકાર કરતાં આપણુ **Vigilant Workers** અને સમાજ સેવકોએ વધુ ચોકસાઈ રાખવાની છે એ પરિષદના કાયદાઓના ધ્યાન પર આણુવા વિષયાંતર કરીને પણ કહી લેવાનો લોભ થાય છે. એ ઉપરાંત ૭ કલાકના સતત કામ પછી એક કલાકનો ગાંઠો વિશ્રાંતિ માટે પણ ફરજિયાત કરાવવામાં આવ્યો છે; જ્યારે બાળકો માટે સાડાપાંચ કલાકને આંતરે અડધા કલાકની વિશ્રાંતિ! હિંદના શિવાજીને પરિણામે શ્રીકામદારોને રાતના કામ કરતી અટકાવવા તો ઇ. સ. ૧૮૯૧ ના કાયદાદ્વારા સફળતા મળી હતી; પરંતુ એ કાયદામાં ફેટકાક અમુક ન ઋતુ પુરતાં ચાલતાં કારખાનાઓને અપવાદ ગણી આતંક રાખેલા હોય એ ધટ્ટો કાયદર દુરપયોગ થતે. એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના કાયદામાં આ અપવાદ સખગા કાઢી નાંખી કાઢપણુ જાતના કારખાનામાં રતે શ્રીઓ પાસે કામ લેવાની બંધી કરવામાં આવી એ સુધારો શ્રીકામદાર જગતને એક આશીર્વાદ સમાન નિવડ્યો છે. આ સુધારા માટે આપણે જવાબદાર નથી; એનું સ્વજનું જાન તો છતીવા અને આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંઘને ઘટે છે કે જેને લીધે સખત પ્રજામતને વોશિંગ્ટનમાં વિજય મળ્યો.

ઇ. સ. ૧૯૨૮ માં હિન્દી સરકારે અને અંગે જે જે નિયમો દાખલ કર્યા છે તે વડે કાલસાની ખાણો અને પંખાની મીસાની ખાણોમાં જમીનના ભીતરમાં શ્રીઓને કામ કરવાની બંધી કમશ : ઇ. સ. ૧૯૨૬

સુધીમાં પૂર્ણપણે અમલમાં આવશે. ખીછ બંધી ખાણોમાં તો આ બંધી ઇ. સ. ૧૯૨૯ ના એપ્રિલથી અમલમાં આવી પણ ગઈ છે. આટલા સુધારા પણ વર્ગોના આદિજનો પછી મળ્યા છે. ખાણ જેવા જોખમકારક ધંધામાં શ્રી કામદારોને કામે લગાડવા દેવા એ શિશિત હિંદુ શ્રી સમાજના અંતરની મંદતા સામે સંજ્ઞામાં સંજ્ઞા ઇપકા છે. સરકાર ધારે તો આ કમનસીબ સ્થિતિને એક કમનસીબ નાણું કરી શકે છે, પરંતુ હિંદી શ્રી સંસ્થાઓના પ્રયત્ન પોકારની અને પ્રજા પ્રજામતની ગેરજાનરીમાં સરકારે ખાણોમાં દિન ધરાવનારા મૂડીવાદીઓને નમણું આપવાનો માર્ગ લીધો હોય એ હરકોઈ સરકારને અને અવસ્ય કરીને આપણી સરકાર માટે સ્વાભાવિક છે. એ મૂડીવાદીઓને તો આ સત્તી મજૂરીપર તાગડધીના કરવાનો હરામચરકો લાગ્યો છે એટલે એમને એ પ્રયાનો અંત પરવડે એમ નથી.

બગીચાઓમાં કામ કરતી શ્રી કામદારોના ઉપરના કીતમોની કલાણી તો એથીએ કમ-કમાટી ઉપજાવે એની છે. ચાના બગીચાઓમાં અને એવાં ખીજા ચાનામાં શ્રી અને પુરૂષ ઉલ્લખ જાતિના મજૂરોની દશા ગુના-મોની હોય છે, એમને પોતાને ઘેર જવા માટે કે વધારે સારા અને અનુકુળ કામની શોધ માટે જવા બગીચાઓ છોડવાની ફરજ નથી હોતી એ વાતનો ઉલ્લેખ ગઈ આંતર રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં શ્રી શીવરાવે રૂપક રીતે કર્યો હતો. કંગાળ મજૂરી ઉપરાંત 'દલાલી'ની વસુકાદના જુઓ અને આખીયે 'કુલીઓની' જમાતમાં પ્રચલિત અનીતિનો ભય એમને શીરે ઝાઝમના હોય છે. અનો તેમાંયે જે રક્ષકોની દયા ઉપર એમને જીવવાનું હોય છે એમની રક્ષસી સખતછ તો ઘણાંના પ્રાણુ લે છે. મેસર્સ પર્સેલ અને હોસવર્થ

એમના નિવેદનમાં એક સ્થળે જે ચિત્ર દર્શાવે છે એ એટલું તો તાદ્દસ્ય છે કે એના ઉપર વધુ ચર્ચાની જરૂર નથી રહેતી. એઓ કહે છે: "We witnessed a group of men, women & children working away together, while about five yards away was a young planter's assistant proudly hugging a whip. This we regard as a proof of the 'contentment' prevailing among the tea garden population."

[અમે સ્ત્રી પુરૂષો અને બાળકોને એક ટોળે મળી કામ કરતાં જોયાં. તેમનાથી પાંચ જ વારને છેટે બગીચાવાળાને એક આસિસ્ટન્ટ મગફળીથી હાથમાં ચોથુક પકડીને ઉભો હતો. ચક્રના બગીચાએની વસતિમાં વર્તતા સંતોષના પુરાવા તરીકે અમે આને ગણીએ છીએ].

આ ચિત્રની તાદ્દસ્યતાની સાંખ્યિકીની વધુ જરૂરી હોય તો તે સીકોનના ચક્રના બગીચાની પરિસ્થિતિ પર ૧૯૨૮ ના મે માસના 'હિંદુના' એક અંકમાં લેખ લખતાં શ્રીમતિ ડો. મુચ્ચુદ્રમ્મી રેડીએ સચોટ આપી છે.

પરંતુ હિંદી સ્ત્રીકામદારોની સ્થિતિ પરત્વે એમની કામ એક વિટંબના તરફ એ પરિપક્વના કાચકત્તોએ એ તાત્કાલિક લક્ષ આપવાની આવશ્યકતા હોય તો એમને ખૂટતાં (maternity benefits) સુવાવડને અંગે જરૂરી લાભો મળે એવી તબીબ કરવાની મરદ કરતાં સ્ત્રી સ્વાભાવિક નબળા હોય છે એટલે મજૂરીના ધસારે એના શરીરને વધારે પડેલું છે, ખાસ કરીને તો એમની સગર્ભા દશામાં અને સુવાવડ દરમ્યાન. એટલા માટે તમામ મુધરેલા દેશોમાં એ ધોરણ સ્ત્રીકારવામાં આવ્યું છે કે જોડામાં જોડા બાળ-

જન્મના પહેલાં છ અઢવાડીયાં અને પછીથી છ અઢવાડીયાં એ કામ ન કરે એ માતા અને બાળક ઉભયની તંદુરસ્તી માટે આવશ્યક છે. પરંતુ આ જાતની વ્યવસ્થાનો અર્થ તો એ કે જ્યાં મુધી એ સમય દરમ્યાન એને નિભાવનું સાધન કરી આપવામાં ન આવે ત્યાં મુધી એ ગોદવણુ નિરર્થક છે; કારણ કે સ્ત્રીકામદારોનો મોટો ભાગ બહુજ નહિવ દશાણી કરે છે અને સરકાર કાયદાથી જે આ સમય દરમ્યાનના નિભાવની વ્યવસ્થા ન કરે તો એ જાગ્યેજ પતિ કે પિતાની દશાણી ઉપર ટપી જરૂરી પુત્રી મેળવવાની સ્થિતિમાં હોય છે. આ માટે સારામાં સારી સ્થિતિ તો એજ કે સગર્ભા દશાના છેલ્લા કાળમાં અને સુવાવડ પછી લાંબા કાળ મુધી સ્ત્રીને પોતાના ગૃહકર્મ સિવાય વધારે કામ હોવું જ ન લેઈએ, અગર કારખાનામાં કામ કરવાની ફરજ હોય તો તે કાકટરી તપાસ છેલ્લે જરૂર પ્રમાણે કમશ. નિયત થવું લેઈએ. આ સ્થિતિ અપણી સરકાર ન હોય ત્યાં મુધી નજીકના લવિન્યમાં તો આકાશ-કુસુમવન જ રહેવાની. ૧૯૧૯ ની વોશીંગ્ટનની શાહી મજૂર પરિષદે હિંદી સ્ત્રી કામદારોને સુવાવડના લાભો આપવાની અને સુવાવડ પહેલાં અને સુવાવડને અંતે છ છ અઢવાડીયા કામ ન કરાવવાની ફરજ નાંખવાની ભલામણ તો કરેલી છતાં એનો તાત્કાલિક અમલ કરવાનું તત્વ સ્વીકારતાં એને આંચકો શા માટે આવ્યો એ કળાયું નથી જતું. કદાચ હિંદના પ્રબળ અવાજનો અભાવ! આ ભલામણ ઇ. સ. ૧૯૧૯ માં થઈ હોવા છતાં પછીના કાયદામાં આણુ પરિસ્થિતિમાં સંતોષકારક ફેરફાર થયો ન હોય તો તે માટે આપણે જોજા જવાબદાર નથી. સરકારની હેબર ઓફીસના વડાએ (Director) ઇ. સ. ૧૯૨૧ ના એના

નિવેદનમાં હતું છે કે કાયદાર્થી સુવાવડ માટેના ખાસ કામો અપાવવા આગર કામમાંથી એમને મુક્ત રખાવવાની સ્થિતિ હજી પ્રાપ્ત થઈ નહોતી એટલે સરકાર ખાતગી પ્રયાસો અને યોજનાઓને ઉત્તેજન આપવા સિવાય કાંઈ કંઈ કરી શકે નહિ! આ નંદારાત્મક વલણના કારણે શાં આપવામાં આવ્યાં?

૧ આ ભકામણીના લાભમાં જરૂરી પ્રજામતનો અભાવ.

૨ બધા ઉદ્યોગોને લાગુ પડે એવી યોજના ઉપર નજર રાખવાની અશક્યતા.

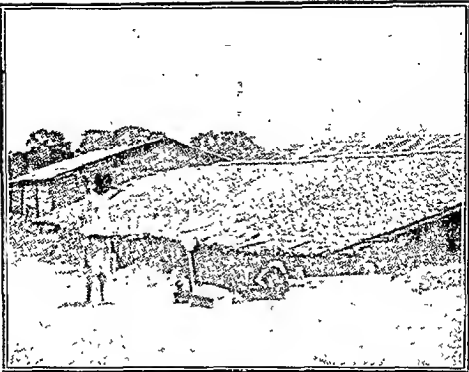
૩ જે દેશમાં ભરડેલપણાની દેવ પ્રત્યક્ષિત હોય ત્યાં છટકાપરીના કામલાઓનો સંભવ.

૪ અને સ્ત્રી ડાકુટરોની તાણ.

આ નિવેદનની સાથે બંગાળ અને મુંબઈ ઇલાકામાં ડો. કર્નેલ અને ડો. બાન્સી કરેલ તપાસનો ઉવાલ જોડવામાં આવેલો હતો. સરકારના આ પ્રમત વલણનો પડકાર સ્ત્રી કાયદાર્થીઓએ કરવો ઘટે છે. એણે આપેલા પહેલાં કારણને દૂર કરવાનું કાર્ય એમનું છે. જે પરિવર્તન ધારે તે દેશમાં એક જ વર્ષમાં આ લાભો સ્ત્રી કામદારોને મળે એ માટે પ્રબળ પ્રજામત કેળવી શકે અને પરિણામે એ પ્રજામતને નમવાની સરકારને ફરજ પાડી શકાય. હિંદી પ્રજાના પૈસા ખાતા લેખર ઓપીસના એ વડાને જુદા પાડવાનું કાર્ય ઉપાડવામાં પરિવર્તન પસાર કરેલા કરાવની સાર્થકતા છે. આજ સુધી જે નિરાશાજનક વિરૂધ્ધ ચિંતણું લેવાયું છે એ બેતાં-તો એ ઉદાસીન; અનુકંપાહીન સરકારને નમાવવાં તે એમણે ભારે પ્રયત્ન

નાદ ઉઠાવ્યો પડ્યો. ઇ. સ. ૧૯૨૧ ની પરિસ્થિતિ કાયમ છે એ બહાના હેઠળ ૧૯૨૪ માં વડીવારાસલા સમક્ષ મી. એન. એમ. જોશીએ આણેલું ‘મેટરનીટી બેનીફીટસ બીલ’ કાયદો થતું અટક્યું હતું. છતાં આ દિશામાં આશાનું ચિન્હ એ છે કે મુંબઈમાં આ પ્રકારનો કાયદો ઇ. સ. ૧૯૨૬ ના બુલાઈથી અમલમાં આવ્યો છે. મધ્યપ્રાંતની દેશીય સમક્ષ પણ આજ ધારણુપર કાયદામાં એક બીલ આવ્યું છે; પરંતુ જ્યાં તાત્કાલિક ઉપાયની જરૂર હોય ત્યાં પ્રાનિક સરકારોદ્વારા કામ લેવાનો તે અર્થ એજ કે અતિ મંદ ગતિએ મળવિવન કરવું. આ બાબતમાં મધ્યસ્થ સરકારની ઉદાસીનતા અક્ષમ છે અને એણે પોતાના જખાબદારી અવગણવામાં પ્રજાદોષ કર્યો છે એ વાત અનિશ્ચિત છે એટલું જ નહિ પણ સાથે એણે સુરાજની નીતિનો પણ ભંગ કર્યો છે.

આનો સાર એ છે કે સરકાર જ્યારે પોતાની જખાબદારી પ્રત્યે ઉદાસીન રહે તે એનો તમામ બોજો દેશના અગ્રણીઓએ ઉપાડવો રહે. પશ્ચિમના દેશોમાં તે આ બાબતમાં કાયદાઓ બહુ આગળ વધેલા છે છતાં ત્યાંની પરિસ્થિતિમાં હજી વધારે સુધારાઓ કરાવવા ત્યાંની મદિતઓ શું શું કરી રહી છે એનો દાખલો આ દેશના સ્ત્રી કાયદાર્થીઓએ લેવો ઘટે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય મજદૂર પરિષદની આરમી એકદં આગળ આંતર રાષ્ટ્રીય મજદૂર કાર્યાલયના વડાએ જે રિપોર્ટ કર્યો છે તે અતિ પ્રોત્સાહક છે. એ તમામ દેશોમાં સ્ત્રી પ્રવૃત્તિ બહુજ પ્રબળ થતી જાય છે એ સારું પરંતુ એમાં સ્ત્રી કામદારોની પ્રવૃત્તિ તે નિરાશાજનક ભાત પાડે છે. યૂરોપના બુદ્ધ બુદ્ધ દેશોમાં ઉભરાતી લિન્ન લિન્ન પરિષદોની મોંગણી તે આશ્ચર્યજનક છે, એમણે સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીની

शुभदशैतां भग्न (!)

एमनी स्व. पत्निश्रीता स्मरणाये

श्री फार्मस गुजराती सभाने

नवयुग : अप्रैल '३०.

श्रीयुत दादाभाऊ व्याखंडल या

तत्कथी सविनय सप्रेम ले

ਸ਼ਿਮਲਾਹਿਲਾਂ ਗਾਮਣ੍ਹ

ਸ਼ਿਮਲਾਹਿਲਾਂ ਗਾਮਣ੍ਹ

જાગવણી માટે જરૂરી રક્ષણનીતિની માંગણી કરી છે; જમનીમાં સુવાવડ પહેલાં ત્રણ અને પછી બે માસની વિશ્રાંતિ માટે અળવળ ચાલે છે; એમને સગામાં સ્ત્રીઓને માટે એ દશાના પાંચમા અને છઠ્ઠા માસમાં ચાર કલાકથી વિશેષ કામ નથી કરવું; એ દરમ્યાન શેષ ગુમાવે તેના બદલો નિદાન રાજ્ય પાસે એમને લેવો છે, મ્યુનીસીપાલિટી અને ટ્રેડ યુનીયનના આશ્રય હેઠળ પાઠશાળાઓ ઉઘડાવવાં છે, એટલું જ નહિ પરંતુ સગામાં સ્ત્રીને કામપણુ કરાવે કામ પરથી કેમી કરવાની નોટીસ આપતાં કારખાનાંદારોને કાયદાથી અટકાવવા છે. આ કાયદો એતીમાં કામ કરનાં નોકરોને પણ લાગુ પાડવાની માંગણી એમણે કરવા માંડી છે. સ્ત્રી કામદારો જ રક્ષણ માંગી રહ્યાં છે તે એમના લાભને માટે જ નથી પરંતુ એમાં સમાજનો લાભ પણ એટલો જ સમાયો છે, એવી એમની દલીલ છે.

ઉપર વર્ણવેલી સ્થિતિ આપણને માટે કોઈ રીતે શોભા ભરેલી તો ન જ ગણાય. સરકારે આપણા સ્ત્રી કામદારોને બેઠવું રક્ષણ નથી આપ્યું તેથી તે અગાજ

વાની આપણી જવાબદારીમાંથી આપણને મુક્તિ નથી મળતી. મુમુક્ષુદશા જેવી હીન દશા કોઈ નથી. માટે આપણે સફળતા જાગીએ અને આ કામદાર સંપ્રદી તરફની આપણી ફરજતું આપણને લાન થાય તો એ દયાનનક દશા મટાડતાં વિજય ન લાગે. એકાદ મ્યુનીસીપાલિટીની એક કે રીપબ્લી માનદ મેજસ્ટ્રેટશીપ થોડાં શિક્ષિત બહેનોને મળે એ તો માસુલી લાભો છે. આપણે તો વધુ વિદ્યાળ ફેરો એવાનાં છે; આપણું કાયદેજ એથી અનિયંત્રિત વિસ્તૃત બનાવવાનું છે એટલે આ નિયંત્રિત સિધ્ધિઓથી સંતોષ માને ન પરવડે. વિદ્યાળ કામદાર સંપ્રદીના વસનારાના ઇવન સાથે આપણા ઇવન સંકેષિત છે, એમને ઇવન દોજખમાં છોડી મુઠીભગ શિક્ષિત બહેનો આગળ ન વધી શકે, એટલે એ આવર્યક અને છે કે પરિપદ આ આવર્યકતાનું મદત્ત સમજી આ બાબતની તપસ તુતાંતુત કરવાની ફરજ પોતાની પ્રાંતિક સમિતિઓ પર નાંખે અને એમની દ્વારા સર્વ પ્રતિમાં એવું તો આદાલત દર્શાવે કે સરકારને એ તરફ દુર્લક્ષ રાખવું બાકે રહ્યું છે.

પત્ની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી ફાર્બસ ગુજાતી સમાજે
શ્રીયુત ઠાણાભાઈ આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સંમગ ભેટ.

નવયુગ

આપના ગામની કાયદેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની દબાવણ કરના નથી?

આપ આ જાણો છો ?

: સંપાદક :

નવયુગ પ્રકાશન

દેશનું રક્ષ અન્યારે જે વિષય તરફ વળ્યું છે, તે સમજવા માટે નીચે આપેલા આંકડાનો અવતરણો, પોતાની જાતે જ પોતાની કથા સૂચના પ્રકાશની માફક કાઢી આપે છે. 'નવયુગ'ના વાંચકોને તે અત્યારે ઘણી જ ગમશે એમ માનીને આ સંગ્રહ આપીએ છીએ.

તંત્રી

૧૯૧૬ ના મોંઘા સુધારા

તે આંકડા આ રહ્યા:

નો-ટ-ડ-સુધારાના નામે આજખાતા ૧૯૧૬ ના નવા રાજકીય સુધારા

હિંદી પ્રજાને ઘણા મોંઘા પડી ગયેલા છે.

શ્રિલિપિ તંત્રમાં એક પણ સુધારો તેની

મત વિના મળ્યોજ નથી. આ સુધારા

જવા માટે લડાતી પ્રજાકીય લડતમાં

ના માણસોને જે સમય, સંપત્તિ અને

શક્તિ ખર્ચાય છે તેની તો ગણતરીજ કરી

શકાય તેમ નથી. પરંતુ શ્રિલિપિ તંત્રની

નીતિ જમણે લથે થોડુંક આપી કાઢે લથે

વધુ ખર્ચી લેવાનીજ હમેશાં રહેલી છે.

૧૯૧૬ ના સુધારા પણ ખર્ચની બાબતમાં

હિંદુ વિશેષ શોષણ કરનારા નિવડ્યા

છે. પાર્લામેન્ટની આમની સભામાં આ સંજ્ઞા

ધમાં થયેલી પડપૂજ પછી ૧૯૨૨ ના જન

ની ૩૦ માં તારીખે નવા સુધારાથી હિંદને

માથે વધેલા વાર્ષિક ૪૬ લાખના ખર્ચના

હિસાબ નીચે પ્રમાણે રજુ થયે હતો, તે

ઉપરથી નવા સુધારાની કીમત કેટલી

આપવી પડે છે તે સમજશે.

મધ્યમ સરકાર	રૂ. ૬ લાખ
મદ્રાસ ઇલાકા	,, ૫ લાખ ૫૦ હજાર
મુંબાઈ	,, ૫ ,, ૨૫ ,,
બંગાળ	,, ૫ ,, ૭૫ ,,
સંયુક્ત પ્રાંતો	,, ૭ ,, ૭૫ ,,
પંજાબ ઇલાકા	,, ૫ ,,
બિહાર	,, ૨ ,, ૫૦ ,,
મધ્ય પ્રાંતો	,, ૨ ,, ૨૫ ,,
આસામ	,, ૨ ,, ૭૫ ,,

એકંદરે રૂ. ૪૫ લાખ ૫૬ હજાર

...

શ્રિલિપિ તંત્રનો ખોલો

શ્રિલિપિ તંત્રથી હિંદને લાલ થવાની ઘણી વાર્તા કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેનો કેટલો કચડો નાખનારો ભયંકર ખોલો પ્રતિ વર્ષે હિંદને માથે વધતો જાય છે, તે થીસમી સદીના આરંભનાં ૧૬ વર્ષનાં અદાંજ પત્રકોમાં આપેલા ખર્ચના નીચેના આંકડાજ અત્યારે.

વર્ષ.	દિંદી સરકાર અને દિંદી પ્રધાનનું ખાતું.	પ્રાંતિક સરકાર	એકંદર ખર્ચ
૩.	૩.	૩.	૩.
૧૯૦૨-૦૩	૮૧,૬૨,૭૫,૬૩૭	૨૬,૭૨,૬૦,૬૨૮	૧૧૧,૧૫,૬૬,૮૬૫
૧૯૦૩-૦૪	૮૮,૮૦,૭૮,૫૦૭	૩૦,૫૩,૮૮,૬૩૩	૧૧૯,૩૪,૬૭,૪૪૦
૧૯૦૪-૦૫	૯૧,૧૦,૬૫,૬૧૦	૩૦,૬૮,૧૫,૫૮૫	૧૨૧,૭૯,૧૧,૫૭૫
૧૯૦૫-૦૬	૭૩,૨૭,૨૫,૨૫૬	૩૩,૫૪,૫૬,૩૭૬	૧૦૬,૮૧,૬૧,૬૩૫
૧૯૦૬-૦૭	૭૪,૬૩,૧૬,૧૨૬	૩૨,૨૩,૨૪,૬૨૬	૧૦૬,૮૬,૪૪,૭૫૫
૧૯૦૭-૦૮	૭૩,૨૭,૮૩,૩૮૦	૩૪,૨૯,૬૨,૮૪૫	૧૦૭,૫૭,૭૬,૨૨૫
૧૯૦૮-૦૯	૭૩,૬૬,૧૦,૧૧૨	૩૭,૨૫,૮૮,૭૦૮	૧૧૧,૨૪,૬૮,૮૨૦
૧૯૦૯-૧૦	૭૩,૩૭,૨૧,૬૪૫	૩૬,૨૬,૭૦,૬૨૫	૧૦૯,૬૩,૬૨,૨૭૦
૧૯૧૦-૧૧	૭૪,૮૨,૧૫,૧૦૩	૩૭,૩૪,૦૮,૬૫૭	૧૧૨,૧૭,૭૩,૭૬૦
૧૯૧૧-૧૨	૭૫,૪૩,૭૬,૩૦૭	૪૧,૪૪,૨૨,૬૭૩	૧૧૬,૮૭,૬૪,૬૮૦
૧૯૧૨-૧૩	૭૫,૭૮,૧૩,૪૬૦	૪૩,૦૮,૦૦,૨૭૦	૧૧૮,૮૫,૧૩,૭૧૦
૧૯૧૩-૧૪	૭૭,૮૫,૮૪,૫૭૦	૪૬,૬૦,૮૦,૦૬૦	૧૨૪,૭૬,૬૪,૫૭૦
૧૯૧૪-૧૫	૭૮,૮૩,૧૩,૭૨૦	૪૮,૮૫,૮૩,૬૦૦	૧૨૭,૬૮,૬૭,૨૨૦
૧૯૧૫-૧૬	૮૧,૭૬,૨૫,૧૧૦	૮૬,૪૧,૪૩,૨૬૦	૧૨૮,૨૦,૬૮,૮૭૦
૧૯૧૬-૧૭	૮૭,૩૧,૩૭,૬૫૫	૪૮,૫૪,૪૬,૨૮૫	૧૩૫,૮૫,૮૩,૬૦૦
૧૯૧૭-૧૮	૧૦૬,૫૭,૫૩,૪૧૫	૫૦,૨૮,૭૫,૬૮૦	૧૫૬,૮૬,૨૯,૦૯૫
૧૯૧૮-૧૯	૧૩૬,૭૩,૭૨,૬૬૫	૫૪,૪૮,૦૦,૩૩૦	૧૯૦,૬૧,૭૨,૨૯૫
૧૯૨૦-૨૧	૧૬૧,૬૪,૧૭,૫૬૭	૭૦,૫૨,૪૬,૦૧૫	૨૩૨,૧૬,૬૩,૫૮૨

આ આંકડાજ દર્શાવે છે કે બે દશકામાં દિંદી સરકારના તેમજ વિધાયતમાંની દિંદી વહીવટની કચેરીના ખર્ચમાં ખેવડો વધારો થયો છે, પ્રાંતિક સરકારોના ખર્ચમાં અદી-ગણો વધારો થયો છે. અને એકંદર ખર્ચમાં ખેવડા કરતાં વિશેષ વધારો થયો છે. સુધ્ધ પંચીનો અને નવા મુકાશના વર્ષોમાં વધેલા ખર્ચનો તો પાદજ નથી.

ખીજી તરફ દિંદીની દરિદ્રતા તો વધતીજ આવે છે!

...

કચડી નાંખનારા પગાર

જગતના જે દેશો કરતાં દિંદીની આર્થિક દશા અત્યંત જ ઉતરતી છે, તે તમામ દેશો

કરતાં, દિંદીના કારભાર કરનાર મોટા અમલદારોને અણોજ ઉગાડે પગાર મળે છે લગભગ દરેક ખાતાના ભારે પગારદારોના યોગ્યતામાં વધારો થયોજ છે. પરંતુ દિંદી રાજ્યનાં અનેક ખાતાની વિગતોમાં નહિ ઉતરતા માત્ર મોટા અમલદારી પગારોનાજ આંકડા નીચે આપવામાં આવ્યા છે.

હોદ્દા.	વાર્ષિક પગાર રૂપિયા
ગવર્નર જનરલ	૨,૫૬,૦૦૦
મદ્રાસનો ગવર્નર	૧,૨૮,૦૦૦
મુંબાઈનો ગવર્નર	૧,૨૮,૦૦૦
બંગાળનો ,,	૧,૨૮,૦૦૦
સંયુક્ત પ્રાંતનો ગવર્નર	૧,૨૮,૦૦૦
બ્રહ્મદેશનો ગવર્નર	૧,૨૮,૦૦૦

સેનાધિપતિ	૧,૦૦,૦૦૦
પંજાબનો ગવર્નર	૧,૦૦,૦૦૦
બિહારનો	૧,૦૦,૦૦૦
ઓરીસાનો	૧,૦૦,૦૦૦
મધ્ય પ્રાંતોનો	૭૨,૦૦૦
આસામનો	૬૬,૦૦૦
વાઇસરોયની કારોબારી કાઉન્સિલના પ્રત્યેક સભ્યને	૮૮,૦૦૦

મદ્રાસ, મુંબાઇ, બંગાળ, બ્રહ્મદેશ અને સંયુક્ત પ્રાંતોની કારોબારી કાઉન્સિલના પ્રત્યેક સભ્યને	૬૪,૦૦૦
પંજાબ અને બિહારના કારોબારી સભ્યને	૬૦,૦૦૦
મધ્ય પ્રાંતોના પ્રત્યેક કારોબારી સભ્યને	૪૮,૦૦૦

આસામના પ્રત્યેક કારોબારી સભ્યને	૪૨,૦૦૦
રાજસ્થાનના પ્રમુખને	૫૦,૦૦૦
ધારાસભાના	૫૦,૦૦૦

મદ્રાસ, મુંબાઇ, બંગાળ, પંજાબ અને મધ્યપ્રાંતોની ધારાસભાના પ્રત્યેક પ્રમુખને	૩૬,૦૦૦
આસામની ધારાસભાને પ્રમુખને	૧૨,૦૦૦
મદ્રાસ, મુંબાઇ, બંગાળ, અને સંયુક્ત પ્રાંતોની ધારાસભાના પ્રત્યેક પ્રધાનને	૬૪,૦૦૦
પંજાબ, બિહાર અને મધ્ય પ્રાંતોના પ્રત્યેક પ્રધાનને	૩૬,૦૦૦

હોદ્દો	અમેરિકા	જાપાન	હિંદુસ્તાન
૧ મુખ્ય વજીર	૭૫,૦૦૦	૧૨,૦૦૦	૧,૬૦,૦૦૦
૨ વજીર	૧૨,૦૦૦	૪,૦૦૦	૫૩,૪૦૦
૩ સેનાધિપતિ	૧૩,૫૦૦	...	૬૪,૦૦૦
૪ રેલ્વે અધિકારી	...	૩,૭૫૦	૪૮,૦૦૦
૫ મુખ્ય મંત્રી	...	૨,૫૦૦	...
૬ ગવર્નર	૧૨,૦૦૦	૨,૫૦૦	૮૦,૦૦૦
	૨,૫૦૦	૨,૨૦૦	૪૨,૦૦૦

આસામના પ્રધાનોને. ૪૨,૦૦૦

આવડા મોટા પગારો ઉપરાંત તેમને મુસાફરી ખર્ચ મળે છે તે જુદો. દાખલા તરીકે વાઇસરોયને તેમના પગાર ઉપરાંત દર વર્ષે મુસાફરી ખર્ચના રૂ. ૨,૮૨,૮૦૦

[પગાર કરતાં વધુ!] મળે છે!

...

બીજા દેશોની સરખામણી

આની સરખામણી બીજા ધનાઢ્ય દેશો સાથે કરી લેવાથી, હિંદમાં બ્રિટિશ કારભાર કેટલો બધો ખર્ચાળ છે તે સમજાશે.

પંજાબ નરકેસરી લાલા લગ્નપતરાયે પોતાના 'The United States of America' નામના પુસ્તકમાં અમેરિકા, જાપાન અને હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા હોદ્દાંર અમલદારોના પગારોના આંકડા નીચે મુજબ આપ્યા છે. અધાં આંકડાં ડોલર (૧ ડોલર=રૂ. ૩-૨-૦) માંજ આપ્યા છે, પણ હિંદુસ્તાનમાં અમલદારોને પગાર ઉપરાંત પગાર નોટલું જામકુંભરતું મળતું હોવાથી તેમના પગારના આંકડા બેવડા થયા છે. આ આંકડાઓ સરખાવતી વેળા અમેરિકનનાં માથાદોક વાધિક આવક રૂ. ૬૦૦ છે અને હિંદીની રૂ. ૩૦ છે તે લક્ષમાં રાખવી.

૭ હાઈકોટ ગવર્નર	૧૭,૫૦૦	૯,૦૦૦	૨૪,૦૦૦
	૭,૦૦૦	૨,૫૦૦	૧૪,૦૦૦
૮ ડીપ્ટી હાઈકોટ ગવર્નર	૮,૦૦૦	૧,૮૫૦	૧૨,૦૦૦
	૬,૦૦૦	૩૭૫	૭,૦૦૦
૯ પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર			
ગવર્નર	૩,૫૦૦	૨,૫૦૦	૨૪,૦૦૦
૧૦ ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર ગવર્નર	૨,૨૫૦	...	૧૩,૨૦૦
૧૧ ડીપ્ટી ઇન્સ્પેક્ટર	૨,૨૫૦	...	૬,૮૦૦
૧૨ ઇન્સ્પેક્ટર	૧,૭૫૦	...	૧,૬૦૦
૧૩ સબ ઇન્સ્પેક્ટર	૧,૪૦૦	...	૮૮
૧૪ પોલિસ	૧,૧૦૦	૭૫	૪૦
૧૫ વિદ્યાધિકારી	૭,૫૦૦	૪,૦૦૦	૪,૮૦૦
			૨,૪૦૦
૧૬ પ્રોફેસર	૭૦૦૦	૨૦૦૦	૪૦૦
	૫૦૦૦	૩૦૦	૬૦૦
૧૭ હાઈસ્કૂલના શિક્ષક	૫,૦૦૦	...	૪૮૦
	૮૦૦	...	૧૫૦
૧૮ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક	૩,૫૦૦	...	૨૪૦
	૨,૫૦૦	...	૬૦
૧૯ અનરેક્ટેડ શિક્ષક	૧,૫૦૦	૧૭૦	૫૦

હિંદુસ્તાનમાં રહેલા એ જાતને સાધારણ કામદારથી ૪૦૦ ગણો પગાર મળે છે, વિદ્યાધિકારીને ૮૬ ગણો પગાર મળે છે, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર ગવર્નરને ૬૦૦ ગણો મળે છે, ત્યારે અમેરિકામાં તે દરેકને ૩ ગણો ૫ ગણો અને ૩ ગણો મળે છે, ત્યારે જાપાનમાં અનુક્રમે ૨૨ ગણો, ૨૪ ગણો અને ૩૩૩ ગણો મળે છે.

...

હિંદ અને ખ્રિસ્ત

હિંદ કરતાં ખ્રિસ્ત ધર્મોજી ધનાઢ્ય દેશ છે. છતાં હિંદના વાઈસરોયને માસિક રૂ. ૨૧,૬૦૦ કરતાં વધુ પગાર મળે છે ઉપરાંત ભાગ લેવાની તેથીય વિશેષ રકમ મળે તે જાણી. ત્યારે એટલું ખ્રિસ્તના મુખ્ય

પ્રધાનનો વાર્ષિક પગાર ૫૦૦૦ પાઉંડ [અર્થાત્ હાલના રૂ. ૬૫૦૦૦ના દરે માસિક રૂ. ૫,૪૮૦ થી કંઈક વધુ] મળે છે. તે પગાર બન્ને દેશોના વતનીઓની દૈનિક આવક સાથે સરખાવીએ તો હિંદના વાઈસરોયને પ્રત્યેક દિવસની સરેરાશ આવક કરતાં ૫૦૦૦ ગણો વધુ પગાર પડે છે; ત્યારે ઇંગ્લંડના મુખ્ય પ્રધાનને તેના દેશવાસીની સરેરાશ આવક કરતાં માત્ર ૯૦ ગણોજ વધુ પગાર પડે છે !

...

આર્થિક પરિસ્થિતિ

હિંદની આર્થિક જગતની નજરે સ્થિતિ કેવી છે તે જાણવામાં નીચેના આંકડા મદદગાર થશે.

દેશ.	વાર્ષિક આવક	મૂડી
	રૂ.	રૂ.
ગ્રેટબ્રિટન	૬૦૦	૪,૫૦૦
અમેરિકા	૬૦૦	૩,૬૫૦
જર્મની	૪૬૫	૨,૪૦૦
ફ્રાન્સ	૪૦૫	૩,૬૦૦
રશિયા	૧૬૫	૬૦૦
હિંદ	૩૦	૧૪૨-૫

આ આકાશ છેક નાગ્ન નાદ પશુ એક દશકા જેટલા જતા છે. પરંતુ તેમા હિંદની નજરે આંછો ફેરફાર થયો છે. હિંદની પુરંજોમાં દરેક કેદીને નિભાવવા પાછળ સરકારને વાર્ષિક સરેરાશ રૂ. ૪૫ નો ખર્ચ થાય છે. એટલે પ્રત્યેક હિંદીને કેદીના જેવું છવન ગાળવું હોય, તો પણ રૂ. ૧૫ નો ખાડો પડે છે!

...

લશ્કરી ખર્ચ

ઈ. સ. ૧૯૧૩ માં હિંદમાં લશ્કરી ખર્ચ રૂ. ૩૧ કરોડ ૮૯ લાખનો હતો, તે વધીને ૧૯૨૦ માં ૬૪ કરોડનો થયો હતો. ૧૯૧૩ માં બ્રિટિશ સિપાહીનો પગાર માસિક રૂ. ૩૫ નો હતો, તે વધીને વીસમી સદીના બીજા દશકામાં રૂ. ૧૦૦ જેટલો થયો હતો. ત્યારે હિંદી સિપાહીનો પગાર રૂ. ૧૧ થી વધીને રૂ. ૧૫ નો થયો હતો!

હિંદ અને યુરોપીય યુધ્ધ

યુરોપીય યાદવી વખતે ત્યાં, નીતિ અને આત્મનિર્ણયની મોટી મોટી વાતો કરવામાં આવી હતી; તે યુદ્ધ પુરું થવાને બાર વર્ષ થઈ ગયાં છતાં હિંદને સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય આપવાની પણ વાત નથી!

એ યુદ્ધમાં હિંદનાં ૧૫૦૦,૦૦૦ માણુ-સોને લગાઈમાં મોકલવામાં આવ્યા હતાં, તેમાંથી ૧,૦૬,૦૦૦ તો મરી ગયાં.

ઉપરાંત હિંદ તરફથી ૪૦ શીટ એન્જી-લન્સ, ૭૬ હસ્તિનાલ, ૬ દવાખાનાં, ૩૦૪૭ નર્સ-હકતરો અને ૨૦,૦૦૦ મજૂરો એ યુધ્ધમાં ગયાં દનાં તે જદાં.

તે લગાઈમાં હિંદ પાસેથી દોઢ અબજ રૂપીઆ બદીસ (!) ને તાંમે લેવાયા, ૭૫ કરોડ લશ્કરીખર્ચ પાછળ ખર્ચાયા, ૪૬ કરોડ બીજી બદીસો (!) તરીકે, ૭૫ લાખ રાજમલદરાજીઓના મળીને કુલ રૂ. ૨ અબજ ૭૧ કરોડ ૭૫ લાખ હિંદમાંથી ગયા. ઉપરાંત હિંદી પ્રજાએ આપેલી ખાનગી મદદ અને યુદ્ધની લેનોદ્વારા તેમજ લશ્કરીખર્ચમાં થયેલા વાર્ષિક ૪૦ કરોડનો વધારો તે તો જુદું જ. આનો બદલો હિંદને કેવો મળ્યો તે વાત કોણ નથી જાણતું ?

...

હિંદનું શોષણ

સ. ૧૯૫૭ થી સ. ૧૯૨૩ સુધીનાં ૧૬ વર્ષમાં અંગ્રેજોએ હિંદુસ્તાનને કેવી રીતે ઉચ્છેદ્યું ? તેના આકાશ અંગ્રેજ અમલદારો અને અંગ્રેજ લેખકોએ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા છે:

સન	લેખક	પાઉંડ (=૧૫ રૂપીઆ)
૧૭૫૭-૧૮૦૫	દીગમ્બી	૧,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૦૫-૧૮૩૫	મોન્ટગોમરી	૭૨,૩૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૩૫-૧૮૬૯	દીગમ્બી	૫,૩૫,૭૧,૭૨,૦૨૧
૧૮૬૯-૧૯૦૨	મોરિસન	૧૪,૨૮,૧૩,૦૦૦
૧૯૦૨-૧૯૧૪	"	૪૯,૦૦,૨૧,૬૯૪
૧૯૧૪-૧૯૨૧	લિન્ડમેન	૩૨,૦૦,૦૦,૦૦૦
૧ રોકડ	કુલ	૮,૦૩,૩૦,૦૬,૭૧૫
૨ ચુકવેલી ભેટ		૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૩ હિન્દુસ્તાનના લાભ		૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૪ સિંધાવડાના બળવાની લાભ		૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૫ સંસ્થાનવાસી હિન્દીઓની લાભ		૫૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
	કુલ પાઉંડ	૨,૫૮,૧૩,૩૦,૦૬,૭૧૫
	કુલ રૂપીઆ	૩૮,૭૧,૯૯,૫૧,૦૦,૭૨૫

એટલે વ્યાજ નવું કરતાં વ્યાજ દિન સગી ૩૮૭૨ અમજ રૂપીઆ હિન્દુસ્તાનમાંથી ઉઠેલાં છે, આ રકમનું ૫ ટકા લેએ દર સલનું વ્યાજ ૧૯૩.૬ અમજ રૂપીઆ થાય ને આ રકમ ડોહ પ્રતાપી શક્તિ ઇન્ડોન્ડ પ્રાસેથી વસુલ કરી હિન્દુસ્તાનના લોકોને વહેંચી આપે તો નાના બાળકથી માંડીને મોટા માણસ સુધી દરેકને રૂ. ૧૨,૧૩૮ ભાગ આવે અને રૂ. ૬૦૭ દર સાલ તેનું વ્યાજ આવે. એટલે હિન્દીની માથાદીઠ આવક અને મુડી બીજા બધા દેશોના કરતાં વધી જાય, હિન્દુસ્તાન સૌથી તબક્કા દેશ બની જાય અને ઇન્ડોન્ડ કરી પાછું જેનું હવે તેનું ભૂખરીઆસ બની જાય.

આ ૩૮૭૨ અમજ રૂપીયાની રકમથી આપણે ઇન્ડોન્ડનું આજે છે તેના કરતાં પાંચગણું નોંધાવળ, ત્યાંની રેલ્વે, એરોપ્લેન, કારખાના વગેરે તમામ વસ્તુ તેમના મહેન માથા લાવે ખરીદી શકાય અને એક મોટી રકમ કાળજ રહે. આ કાળજ રકમનાં વ્યાજમાંથી (મુડીમાંથી નહિ) હિન્દુસ્તાનના દરેક

દરેક બાળકને ફરજિયાત કેળવણી મફત આપી શકાય, હિન્દુસ્તાનના દરેકદરેક બેકનને કાંસડું પાણી મફત આપી શકાય અને છતાં વ્યાજમાંથી રકમ કાળજ પડે!

આ આંકડાઓ પર વિચર કરવાની દરેક દેશસ્તિષ્ઠીની ફરજ છે. દેશહિનની વાતો ક્યેં કાંઈ વળે એમ નથી. (મરાઠા, જુન ૧૯૨૨, પૃ. ૨૮૩. એચ. ઇ. મુગલ, ન્યુયોર્ક.)

...

મીઠા વેરાની આવક

હિન્દી સરકારને મીઠા વેરા ઉપર કેટલી આવક થાય છે, તે પાછલાં શોડક વર્ષોના મીઠાં વેરાની આવકનાં આંકડાં નેવાથી સમજાશે.

વર્ષ	આવક રૂ.
૧૯૨૧-૨૨	૬,૪૦,૧૯,૮૦૦
૧૯૨૨-૨૩	૭,૩૧,૪૬,૫૯૨

૧૯૨૩-૨૪	૧૦,૧૨,૩૮,૦૦૫
૧૯૨૪-૨૫	૭,૮૫,૭૭,૫૭૩
૧૯૨૫-૨૬	૬,૩૭,૦૩,૪૬૦
૧૯૨૬-૨૭	૬,૭૨,૮૬,૨૨૩

પરદેશી મીઠાનો વેરા ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ
મીરબદરને ઠગીને માફ કરાવ્યો, ત્યારથી
આ દેશની મીઠાની કાંકરીએ કાંકરી ઉપર
ગરીબોને વેરા આપવો પડે છે !

...

હિંદમાં દર વર્ષે પરદેશથી ૬ લાખ ટન
તૈયાર મીઠું આવે છે.

...

જગતના કોઈ પણ દેશ કરતાં ગરીબ
હિંદીઓ મોંઘવારીને લીધે મીઠું ઓછામાં
ઓછું વાપરે છે. લુઓ :

દેશ.	દર વર્ષે માણસ દીઠ મીઠાનો
	ખપ
ઇંગ્લેંડ	૪૦ સત્ર
ઇટલી	૨૦ ,,
રશિયા	૧૮ ,,
હિંદ	૧૦ થી ૧૨ ,,

[હિંદી ગુરંગોમાં કેદીઓને વર્ષે દહાડે
૧૪ થી ૧૫ સત્ર મીઠું અપાય છે.]

...

હુડિયા વેરાથી પણ વધુ ભયંકર.

શ્રી. રામનારાયણ પાંદે ‘મીઠા વેરા યાને
હિંદની પાપમાલીની કસણ કથા’ની
નાનકડી પ્રસ્તાવના લખતાં મીઠા વેરા સંબં-
ધમાં આમ કહે છે :

“મુસલમાન બાદશાહતનો સૌથી જાદુની
વેગે જાળિયાવેરા તે સામાન્ય લાખામાં
‘હિંડિયાવેરા’ એમ આપણને અંગ્રેજ ઇતિ-
હાસકારો શીખવે છે. આ બોલે ૧૫ કે ૧૮
વરસના માણસ ઉપર એટલે કે માણસ કમાવ,
જેવડે થાય ત્યારે તેના પર પડેલા સર-
કારનો વેરા આ કરતાં પણ ખરાબ છે,
કારણકે બાગક ખાનાં શીખે ત્યારથી તેન
પર પડે છે અને તે મીઠાવેરા. એટલે તેની
અમાનુષતા આપણને દેખાતી નથી. પણ...
તે હિંડિયા વેરાથી પણ વધારે ભયંકર
વેગે છે.”

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વાહરનો સ્ટેશ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં ‘નવયુગ’ જેવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

ખિટનનું પરરાષ્ટ્રીય તંત્ર

વૃત્તમાન રાજકારણમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ અને ખટપટ એ મુખ્ય ભાગ ભજવનારી વસ્તુઓ છે. તેના તંત્ર ઉપર પ્રત્યેક સ્વતંત્ર દેશમાં પરરાષ્ટ્રીય ખાતાની કચેરીનો કાશુ હોય છે. એ પરરાષ્ટ્રીય ખાતાની કચેરી ઉપર મોટે ભાગે ગુમપણાનો અંધારપછેડો ઓરાટેલા હોવાથી, તેનું બિહામણું અને સ્વચ્છંદી સ્વરૂપ દુનિયા બરાબર નક્કી શકતી નથી. પ્રસ્તુત લેખ એ દિશાની આંખીપાતળી ઓળખાણ આપે છે.

:લેખક:

રાજકારણનો અભ્યાસી

લો કશાસનના નામે વખણાયલા રાજ્ય-તંત્રમાં પણ વાસ્તવિક રીતે આમ-વર્ગનો અવાજ ઓઝામાં ઓછે સંભળાય છે. માત્ર વરણી વખતે તેમને ચોતાના મતનો ઉપયોગ કરવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા, એ સિવાય રાજવિહોણાં પ્રબળીય તંત્રમાં પણ મૂઢીભર મૂડીવાદીઓજ સમસ્ત દેશનું તંત્ર ચોતાના હાલનીજ દ્રષ્ટીએ ચલાવે છે.

વૃત્તમાન રાજ્યતંત્રમાં પરરાષ્ટ્રીય કચેરીનું મહત્વ જેટલું છે તેટલું મહત્વ ભાગ્યેજ ખીછ કચેરીને હોય, છતાં હાલના રાજ્ય-દ્વારી ક્ષેત્રનાં પ્રત્યેક અંગને બરાબર તપાસો તો, એકલું પરરાષ્ટ્રીય તંત્ર જ એવું હોય છે કે, જેની ઉપર લોકમતની કે વધુમતે ફરાવવામાં આવેલી રાજનીતિની ઓછામાં ઓછી અસર પડતી હોય.

હિંદુસ્થાનની પ્રજાને તો હાલની પરાધીન દશામાં, સ્વદેશનો પરદેશ સાથે કંપી પ્રકારનો રાજકારણી તેમજ આર્થિક સંબંધ રાખવો તેનો વિચાર જ કરવા દેવામાં આવતો નથી, કેમકે તે આતું કેવળ આપણદ અંગેજ

મુત્સદ્દાઓના હાથમાં હોય છે, અને તેમાં ધારાસભાનો કશોયે અંકુશ નથી.

પરંતુ ગ્રેટબ્રિટનની ચોતાને સ્વતંત્ર મા' રહેલી પ્રજાને મુદ્દાં આ દિશામાં. કશોયે વિશેષ અધિકાર હોય તેમ દેખાતું નથી. હા, એ પ્રજાની બહુમતિ ધારે તો તે ખાતાને પણ એ ઘડી મલગાવી શકે. ખરી, પણ તેથી વિશેષ બ્રિટિશ પ્રજા પણ કંટાળ કરી શકે તેમ નથી.

બ્રિટનનું આ પરરાષ્ટ્રીયતંત્ર રાજકારણી ખટપટમાં જગતના કોઇ પણ સ્વતંત્ર દેશને મદાત કરી દે તેવું છે. એટલુંજ નહિ પણ બ્રિટનની પાલામિન્ટનાં સૂત્રો કામદાર પદના હાથમાં હોય ત્યારે પણ, એ પક્ષને. ચોતાના સ્વીકૃત સિદ્ધાંતો છેડાવી, તેથી ઉઘડી દિશામાં, શાહીવાદી અને મૂડીવાદી દ્રષ્ટિએ જ. ધડાપલા સિદ્ધાંતો પ્રમાણે ચાલવાની ફર્જ પાડવામાં પણ પરરાષ્ટ્રીય તંત્ર. મશહુર થયેલું છે.

એ પ્રમાણે કેમ થઇ શકે, તેનું રહસ્ય. સમજવા જેવું છે.

[૨]

આ પરરાષ્ટ્રીય તંત્રની આપખુદી ટકી રહે છે તેનાથે કારણ છે: વ્યાં સુધી પરદેશો સાથેના આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો સરળતાથી ચાલ્યા કરતા હોય, ત્યારે તો એ ખાતાને લોકહવનની સાથે કંદો મહત્વનો સંબંધ હોય તેમ બહારથી જણાતું નથી. એવે સમયે જનતાનું લક્ષ્ય કેવળ દેશના આંતરિક પ્રશ્નો ઉપર જ ફી રહે છે. પરંતુ ત્યારે આંતર રાષ્ટ્રીય સંબંધો બગડે અને યુધ્ધની હોળી એકએક સળગી ઊઠે, ત્યારે જ લોકસભા પરરાષ્ટ્રીય તંત્રની વાતોનો વિચાર કરે છે.

એ કે છેલ્લી યુગેપીય યાદની પછી યુગપના ખીજ દેશોમાં પરરાષ્ટ્રીય કચેરીના કામ તરફ જનતા કંઈક કાળજી બનાવતી થઈ છે, પરંતુ ઇંગ્લંડમાં જનતા તે દિશામાં સવિશેષ કાળજીવાળી નથી. અને જેનું ક્ષિટિશ પ્રજાનું છે તેવું જ એ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓની પાસમિન્ટનું ય છે. ક્ષિટિશ પાર્લામેન્ટનો ચોતાના પરરાષ્ટ્રીય તંત્રની ઉપર જેવા હોવા ભેદએ તેણે અંકુશ જ નથી. નવાઈની વાત તો એ છે કે, ચાલુ સદીમાં પરરાષ્ટ્ર સાથેના ખિટનના સંબંધમાં એવે ધિણાંજ અગત્યનાં પરિવર્તનો થયાં છે, કે જેના સંબંધમાં પાસમિન્ટની આમની સભાને ખબર સુધમાં પડવા દેવામાં આવી નથી. આ ખતાવે છે કે, વર્તમાન રાજકારણમાં અતિ મહત્વના મનાતા જે તંત્ર ઉપર ક્ષિટિશ પ્રજાનો ઓછામાં ઓછો કાળજી છે; એ તંત્રના હાથમાં પરદેશો સાથે યુધ્ધ જગાવવાની, સંધી કે તહનામાં કરવાની કે જૂના તહનામાં તોડવાની પુરેપુરી સત્તા ધરાવે છે.

અને ક્ષિટિશ પરરાષ્ટ્રીય કચેરીના ઘણા મંત્રીઓ પણ એમજ માની ખેટલા છે કે,

તેમના કામકાજનો સંબંધ તો ખાસ કરીને સરકારના કારોબારી ખાતાં સાથે જ છે. એ કારોબારી ખાતું એટલે ૨૦ પ્રધાનોનું પ્રધાનમંડળ. તે મંડળનો પ્રત્યેક અમલદાર ચોતપોનાના ખાતાનાજ કામના ખોળા નીચે ક્યારેક રહેલા હોય છે, એટલે તેમને પરરાષ્ટ્રીય ખાતાના કામમાં માથું મારવાની નવાજ જ હોતી નથી, પરંતુ તેમ હોય તો પણ આપું પ્રધાનમંડળ દેશનું પરરાષ્ટ્રીય તંત્ર ચલાવી શકે એ પણ અશક્ય છે. એટલે પરરાષ્ટ્રીય કચેરીનો મૂખ્ય મંત્રી આપખુદ સત્તા ભોગવી શકે છે. કેમકે ત્યારે એના ખાતાનું કામ હોય ત્યારે મંત્રીમંડળમાંના ચોતાના ખીજ બધાજ સાથીઓ ઉપર તે સરકારી ભોગવે છે. અને અત્યાર સુધીના અવલમ ઉપરથી જણાતું છે કે, પરરાષ્ટ્રીય ખાતાનો મંત્રી બહુ બહુ તો એ કે તણ મહત્વના મંત્રીઓની સલાહ લઈને ખીજઓની ખેત્રાશકે અચળાતુના કરી શકે છે. વળી આખા મંત્રી મંડળની પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી ઉપરની સત્તા યે પાસમિન્ટની સત્તા કરતાં વિશેષ છે પણ નહિં. એટલે એટલે ખિટનને કોઈ દેશ સાથે યુધ્ધમાં ઉતરવામાં કે સુસેહ કરાવવામાં તેનું પરરાષ્ટ્રીય તંત્રજ બધો ભાગ ભજવે છે !

આમ પરરાષ્ટ્રીય કચેરીનો પ્રધાન જનતાની, પાસમિન્ટની તેમજ મંત્રીમંડળની દીક્ષમંથી મોટે ભાગે બચી જાય છે, અને ખીજ પ્રધાનો કરતાં તે વધારેમાં વધારે અંકુશમુક્ત રહે છે. અસબત, તેથી એવું નથી કરવું કે તે એકલાજ બધું કામ પતાવી દઈ શકે છે. પચાસ વર્ષ પહેલાં પામસ્ટન જેવા માણસો તેમ કરી શકતા, પરંતુ અત્યારનું આંતર રાષ્ટ્રીય રાજકારણ એવું ગુચ્છવણીનું બની ગયું છે કે, પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાન ચોતાના ખે પાસમિન્ટરી ઉપમંત્રી

ઓની મદદથી પણ એ બધા ક્ષેત્રો ઉપર ચાંપવી નહર રાખી ન જ શકે. પાલમિન્ટે પરરાષ્ટ્રીય રાજકારણની તપાસ રાખવાનું કામ પ્રધાનમંડળને સોંપી દીધું છે, અને પ્રધાનમંડળે તે કામનો બધો આધાર એકસાં તે ખાતાના પ્રધાન ઉપર રાખ્યો છે, તેમ તે ખાતાના પ્રધાનનો આધાર તેના કાયમના મુખ્ય અમલદારો ઉપર રહે છે. એ ખાતાનાં વધતાં જતાં કામ અને જવાબદારીઓને લીધે તેનો એમ ક્યાં વિના થતો હટકાજ નથી. પરરાષ્ટ્રીય ખાતાને પ્રધાન તો પોતાની રાજ્ય નીતિનું ધોરણ નક્કી કરે, પણ તેને લગતું ખરેખરું વ્યવહાર કામ કરવાનું તો પરરાષ્ટ્રીય ખાતાની કચેરીના, તેમજ મુલ્સદી-મંડળ [Diplomatic Service] નાજ હાથમાં રહે છે. એટલે નવાસવા પ્રધાનને પણ માટે ભાગે તો પોતાની કચેરીના કચમી અમલદારોના રમકડાં જવાજ રહેવું પડે છે.

પરરાષ્ટ્રીય કચેરીની સત્તા જુદા જુદા દેશની પાટનગરીઓમાં રહેલા એમ્બેસીઓ ઉપર હોય છે. આ એમ્બેસીઓ અર્થગ મુલ્સદીઓ હોય છે. એટલે તેમની સેરપણી પ્રમાણેજ પરરાષ્ટ્રીય મંત્રીની રાજ્યનીતિનું ધોરણ નક્કી થાય છે. ૧૮૫૧ માં આ ખાતું શરૂ થયું તે વખતે એમ્બેસીઓ અને પ્રતિનીધિ-ઓની સંખ્યા ૨૨ ની હતી, હાલ તેમાં વધારો થઈને તે સંખ્યા ૧૯૨૯ માં ૪૬ ની હતી. ત્યારે ત્યારે પરદેશો સાથેના સંબંધની આંદોલનથી ખડી થાય છે ત્યારે ત્યારે ખ્રિસ્તનો પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાન લાંડનના તેમજ પરદેશોમાં રહેલા તેના કાયમી અમલદાર સલાહકારો બતાવે તેજ માગે માલે છે. એટલે ખ્રિસ્તનું પરરાષ્ટ્રીય તંત્ર તેની મુકી-બર આપખુદ નોકરશાહીની ધ્વજ પ્રમાણે કામ કરે છે. આ ઉપરથી એટલું નક્કી થયું કે, ખ્રિસ્ત સનદી નોકરી [B. C. S.]નાં

બીજાં કાષ્ટપણ અંગે કરતાં તેના મુલ્સદીમંડળની નોકરશાહી ધણીજમ્મવત-ત્વા બોગવે છે: એ ખાતામાં સંસ્થા કરનાં વ્યક્તિનું મહત્વજ વધારે લેખાય છે.

અને એ મુલ્સદીમંડળ માટે ભાગે એટ-ખ્રિસ્તના ઉમરાવ મંડળમાંથીજ પસંદ કરવામાં આવે છે. ૧૮૫૮ માં જહોન આઈટી તે ખાતાના માણસો માટે આ જાતનો મત ઉચ્ચાર્યો હતો. તે મત બદલવાનું અત્યા-રની રચનામાં કારણ મળે છે કે કેમ તે હવે આપણે જોઈએ.

[૩]

ખ્રિસ્ત તંત્રમાં જ્ઞાનની ક્લેસીટીના ધોરણે જવાબદારીભર્યા કાયમી

હોદ્દાઓ માટે માણસોને પસંદ કરવાનું તો છેક આગણીસમી સદીમાંજ શરૂ થયું. તે પહેલાં તો બધાં અગત્યનાં સ્થાન ઉપર ઉમરાવ કુટુંબના અને રાજકારણ સાથે સમા-ગમમાં રહેલા માણસોને વંશપરંપરાના વારસાની માફક મુકવામાં આવતા હતા. પરંતુ લોકશાસનની ભાવના વધવા માંડી અને રાજ્યની જવાબદારી પણ વધી ત્યારે પછી એ જૂની રીત તરફ સોકાને અણગમો ઉત્પન્ન થયો. એટલે વચલા વર્ગના જ માણસોને તે વખતમાં મતાધિકાર મળ્યો હતો, તેમને માટે ખ્રિસ્ત સનદી નોકરીનાં દ્વાર ખુલ્લાં થયાં. આ સુધારો ૧૮૫૫ થી શરૂ થયો.

જે કે ૧૮૩૨ ના સુધારા વખતેજ ઉમરાવબદલ્યોનો રાજ્યસંજ્ઞાનાં તંત્ર ઉપરનો સર્વ વ્યાધીન હજી ફેરવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ વચલા વર્ગના માણસોનો તેમાં પ્રવેશ થાય તેની સગવડ તે પછીનાં પચ્ચીસ વર્ષ સુધી કરવામાં આવી નહોતી. કેમકે ખ્રિસ્ત સત્તા બધી ફરીરક્ષક શાહીવાદીઓ

અને મૂડીવાદીઓના હાથમાંજ કેન્દ્રીય થયેલી હતી* [હૃદય છેજ], એટલે ગવર્નરે જેવા પદ માટે સામાન્ય જનતાના માણસોની પસંદગી થાય તો જ કારભારનાં એ કામ સારી રીતે કરી શકાય, તે વિચાર જ બ્રિટિશ પ્રબળને ઘણો મોડો સૂઝ્યો.

છતાં સનદી નોકરીમાં તો કંઈક સુધારો થયો, પણ મુત્સદીઓના ખાતામાં તેમજ પરરાષ્ટ્રીય ખાતાની કચેરીમાં તો એ સુધારો પણ ઘણોજ ધીમો અને મોડો શરૂ થયો. છેક ૧૮૮૦ સુધી એ ખાતામાં દાખલ થવાની ‘લાયકાત’ પરરાષ્ટ્રીય ખાતાના પ્રધાનની મુત્સદી ઉપરજ રહેતી. તેની મરજી જેની ઉપર હતરે તેજ માણસને એ ખાતામાં પ્રવેશ થતો. છેક ૧૯૧૨-૧૪ માં આ સંબંધમાં વિચાર કરવા અને તે ખાતામાં પ્રવેશવા માટે ઉમેદવારોના ક્ષેત્રને કંઈક વિશાળ બનાવવાનો વિચાર કરવા ‘મેકડોનેલ કમિટી’ નીમવામાં આવી. પણ છેક ૧૯૧૬ સુધી તે ખાતાના ઉમેદવાર તરીકેની પરીક્ષામાં એજ માણસ બેસી શકતો કે, જેને ‘પરરાષ્ટ્રીય ખાતાનો પ્રધાન જાતે ઓળખતો હોય, અથવા તો જે માણસોની ભલામણ અને જેમના નિર્ણય ઉપર એ પ્રધાન વિશ્વાસ મૂકી શકે, તેવા સારી સ્થિતિના ખાનદાન માણસો, પોતાની અંગત ઓળખાણને આધારે કરી શકે.’ પરંતુ એટલી બધી વીધી પછી ઉમેદવારની પસંદગી થાય તે પછી પણ ઉમેદવારોને પસંદ કરનારી મંડળી [Board of Selection] ન્યાય સુધી તેને મંજૂર રાખે નહિં ત્યાં સુધી કોઈપણ ઉમેદવારને પરીક્ષામાં બેસવા દેવામાં આવતો નથી. અને એ મંડળ તો ખાસ કરીને શ્રીમંત તેમજ બેઝબાઓનું જ બનેલું હોય છે તેનું તો કહેવાપણું જ ન હોય. આમ છતાં પણ રખેને કોઈક સામાન્ય

સ્થિતિનો ભુધ્ધિમાન યુવક એ મોટામાં મોટા આપખુદ છતાં સામાન્યની નીતિમાં અખ્ય મનાતા ખાતામાં પ્રવેશ પામી જાય તે ખીકે, છેક યુરોપી યાદવી સુધી એવું ધોરણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે: આ ખાતાની પરીક્ષાના ઉમેદવારની પાસે પોતાની ખાનગી એટલી મીઠકત હોવી જોઈએ કે, જેમાંથી તેની વાષિક આવક કમીમાં કમી. રૂ. ૬૦૦૦ [૪૦૦ પાઉન્ડ] ની હોય. ઉમેદવારની પસંદગીની લાયકાતની આ ફરજિયાત કસોટી જ પુરવાર કરે છે કે, બ્રિટિશ તંત્ર મોટામાં મોટું શાહીવાદી તેમજ મૂડીવાદી તંત્ર છે. આ માન્યતાને બેગહોટ પણ ટેકા આપે છે. ૧૮૬૦ માં તેણે લખ્યું હતું કે, ચિંતનની પરરાષ્ટ્રીય કચેરીમાં અને મુત્સદી નોકરીમાં આવી નીતિ રાખવાનું કારણ એ છે કે: “એ ધંધામાં ઉમરાવોને એક પ્રકારની અનુકૂળતા છે. આ મુત્સદીગીરીનો ધંધો છે.....અને યુરોપમાં જના વખતથી રાજાખટપટાનું સર્જન મુત્સદીઓના પ્રધાનખડોમાંજ થતું આવ્યું છે અને હજુયે મોટે ભાગે તેમજ થાય છે.” કહે છે મુત્સદીઓની રીતભાત અને ભાષા છતાંદાર તેમજ વિવેકી હોવાં જોઈએ, અને એ જાતના ચુલુ ખાસ કરીને ઉમરાવજનદાઓમાંજ સંભવી શકે છે. આનો બચાવ એ મુદ્દા ઉપર કરવામાં આવે છે કે, પરરાષ્ટ્રીના પ્રધાનો સાથે સમાનતાના ધોરણે મળવા મુકવા તેમજ તેમનો આદરસકાર કરવામાં જનમથીજ ઉમરાવ કુટુંબમાં રહેલાઓને જ શકે. [જેમ હિંદુસ્થાનમાં પોતાને સ્પર્ષ અને અંશકમાંથી ઉતરી આવેલા માનતા દેશી રાજાઓ કહે છે, કે સ્વતંત્ર હિંદુસ્થાનમાં તો સામાન્ય હિંદીઓ સાથે અમારે કામ પાડવું પડે-તે અમારા મોભાને અનુકૂળ ન આવે, પણ બ્રિટિશ તાજ સાથેનાં:

સંબંધથી અમારો મોભો સચવાય !] એટલે જ ઉમરાવશાહીની ઇમારત ૧૮૩૨ થી ખરવા માંડી હતી, તેના ખડેરના સ્મારક-સમા આ ખાતામાં છેક ૧૯૧૯ સુધી તો ઉમરાવશાહીનીજ આપખુદી ચાલી રાખી. અર્થાત્ એટલિટનના રાજ્યતંત્રમાં પ્રગ્ભતની પ્રગ્ભતા સ્વીકારવામાં આવી, તે પછી લગ-લગ એક સદા સુધી ક્રિટનની પરરાષ્ટ્રીય કચેરીમાં મુત્સદીગીરીના કામમાં પ્રવેશવાનાં દ્વાર કુશિધમાન છતાં ઉમરાવ કુટુંબમાં નહિં જન્મેલાઓને માટે ખુલાસાં મુકવામાં આવ્યાં નહોતાં; અને યુરોપમાં એક પાંડો એક રાજ્યોનાં તાજ પડવા માંડ્યાં, તેમજ આપખુદ રાજ્યતંત્રોને સ્થાને પ્રગ્ભતા સાથમાં સંપૂર્ણ રાજ્યવહિવટ આવ્યો, તેમ છતાં, આજેય ક્રિટનના પરરાષ્ટ્રીય ખાતામાં કોઈ-શાસનનું ધોરણ પુરેપુરું તો સ્વીકારવામાં આવ્યું જ નથી.

[૪]

અ. પરરાષ્ટ્રીય તંત્રમાં પ્રવેશવા માટે જોને લાયક માનવામાં આવતા હતા, તે આમાન્ય રીતે આપણે જોઈ ગયા; તેમ જનાં હજુ તેની કેટલીક વિગતો વિશેષ ખારીકાઈથી તપાસવાની જરૂર છે. એથી ક્રિટિશ તંત્ર માટે બહાર યુક્તાં પાણમાં છતાં એ તંત્ર ઉપર શાહીવાદ તેમજ મુઠી-વાદની સ્પષ્ટ છાપ કેટલી બધી છે તે, તેમજ કહેવાતા કામદાર પક્ષના કાયમાં સત્તાનાં સૂત્રો હોવા છતાં, પરદેશી સૂત્રેનું ક્રિટનનું તંત્ર કેવળ શાહીવાદ તેમજ મુઠી-વાદનાજ હિતની નજરે કેમ ચાલે છે તે બરાબર જણાઈ આવશે. તે માટે નીચેનાં કોષ્ટકો ખાસ જરૂરી છે. આ ખાતામાં પ્રવેશવા માટે જેમને યોગ્ય માનવામાં આવતા તેની ચોખ્ખા આ રીતે જવામાં આવતી હતી:

[૧] ઉમરાવજાદાઓ: એટલે જેમને વંશપરંપરાને ધોરણે એ પદ મળ્યું હોય.

[૨] બેકાબાઉ વર્ગ: એટલે જે વર્ગના માણસોને જીવન જોગવાની વસ્તુઓ મેળવવા માટે કશીજ મહેનત કરવી પડતી હોય નહિં. આ વિભાગમાં મોટો લાગ જગીરદારોનો તેમજ બેકી આવક મેળવતા બાજબાઉ શ્રીમંતોનો હોય છે. આવા બેકાબાઉ વર્ગના માણસોની સંખ્યા મોટી છે, પણ જેઓ સાથે સાથે કશોક પણ ધંધો કરતા હોય, તેમને એ ધંધાના જાદા વર્ગમાં ગણ્યા છે, એટલે બેકાબાઉઓની સંખ્યા તેના અસલ પ્રમાણ કરતાં નીચે આપેલાં કોષ્ટકોમાં કંઈક ઓછી દેખાય છે.

[૩] ધંધાદારી વર્ગ: એટલે પાદરી, ધારાશાસ્ત્રી, જલ અને સ્થલસેનાના અફસરો તેમજ દાકતરો.

[૪] ઉપલા વર્ગની સનદી નોકરી કરનારો વર્ગ: એટલે પરરાષ્ટ્રીય કચેરી, મુત્સદીમંડળ, એલચી ખાતું, અને કારોબારી ખાતામાં કામ કરતા આફીના સનદી નોકરો.

આ વર્ગીય વિભાગ છતાં પણ મોંઘા-ખર્ચે ચાલતી શિક્ષણની જાદી જાદી સંસ્થાઓમાંથી ઉપલા વર્ગના બહેખંઓની માનીતી શિક્ષણસંસ્થાઓને ખાસ પસંદગી આપવામાં આવે છે, કોષ્ટકોમાં આથી છટન અને હેરોમાં શીખેલાઓની સંખ્યા જાદી આપવામાં આવી છે. અને જ્યાં જાણીતી બહેર શાળાઓ લખવામાં આવ્યું છે, તેમાં વેસ્ટમીનસ્ટર, રજી, માલખરો,

કસ્ટોડિયન, વીન્ડેક્ટર, માલવન, ચેટનહેમ, ચાટરેહાઉસ, અને હેંધલીબરી એ નવ સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે. અને 'હિતરતી પંક્તિની શિક્ષણની સંસ્થાઓ' માં બાકીની ૧૪૦ શિક્ષણસંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે. જે માણસ એક કરતાં વધુ યુનિવર્સિટીઓમાં શીખ્યો હોય, ત્યાં તે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે. જેમણે ઇંગ્લેન્ડની બહારની યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરેલો હોય, તેમની આગળ તે લખ્યું છે, પણ જેમની આગળ 'કોઈ પણ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યો નથી' એવું લખ્યું છે, તેમણે પણ પરદેશની વિદ્યાપીઠમાં રહીને જુદી જુદી ભાષાઓનો તો અભ્યાસ કરેલો હોય છે જ. આ કોષ્ટકોની ગણતરીમાં ચિટનની પરરાષ્ટ્રીય કચેરીના કાયમના મંત્રી,

ઉપમંત્રી તેના, હાથ નીચેના મંત્રીઓ, અવલોકારકુનો, કોન્સીલર્સ અને તેમના ઉપમંત્રીઓનો, તેમજ મુલ્સદી નોકરો, અગ્રાધારણ એલચીઓ અને અસાધારણ વધારાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ઇ. સ. ૧૮૫૧ થી ૧૯૨૯ સુધીનાં વર્ષોમાં આ તમામ હોદ્દાઓ ઉપર ૨૪૬ માણસો આવી ગયા; તેમાંથી ૩૬ માણસોએ એકલી પરરાષ્ટ્રીય કચેરીમાં અને ૧૯૨ માણસોએ એકલા મુલ્સદીમંડળમાં કામ કર્યું હતું, બચાવે ૧૮ માણસોએ તે બંને ખાતામાં કામ કર્યું હતું.

હવે કોષ્ટકો જોઈએ. પહેલા કોષ્ટકમાં આ ખાતામાં કામ કરી ગયેલા માણસોની કૌટુંબિક અને શિક્ષણની સંસ્થાઓની ઓળખાણ આપવામાં આવી છે.

કોષ્ટક પહેલું.

[અ] આપદાદાઓના ધંધા.

ધંધાની વિગત.	પરરાષ્ટ્રીય કચેરી.	મુલ્સદીમંડળ.	એકંદર.
ઉમરાવો	૭	૮૨	૯૩
એકાબાઉઓ	૬	૩૬	૩૬
પરરાષ્ટ્રીય કચેરી	૧	૩	૪
મુલ્સદીગિરી	૪	૧૦	૧૨
એલચી ખાતું	૧	૧૫	૬
બીજી સ્તરી નોકરીનાં ખાતાં	૪	૬	૭
પાટરી [દેવળ]	૨	૧૧	૧૩
ધારાસાસી [કાયદો]	૩	૮	૧૦
લસ્કર	૫	૧૬	૨૪
નૌકા કાફલો	૧	૩	૩
ઢાકતરી	—	૪	૪
પાલ્કામિન્ટ	૪	૩	૧
બ્યાપાર	૨	૯	૧૦
સાહિત્ય	—	૨	૨
શિક્ષણસંસ્થાઓ	—	૧	૧
રંગભૂમિ	૧	—	૧
ઉપર બહુવેલા ધંધા સિવાયના	૬	૮	૧૪

[બ] શાળાઓ.

કુટુંબ	૨૭	૬૭	૮૫
હિંદી	૬	૨૩	૨૭
આગેવાન જાહેર શાળાઓ	૬	૩૬	૩૮
ઉત્તરતી પંડિતની જાહેર શાળાઓ	૪	૨૨	૨૬
બીજી શાળાઓ	—	૯	૯
લોકરૂઝ અને નૌકા કોલેજો	—	૫	૫
ખાનગી અભ્યાસ	૧	૧૮	૧૮
પરદેશની શિક્ષણસંસ્થાઓ	૨	૯	૧૦
તે વર્ગ સિવાયની	૧૧	૨૧	૩૧
	<hr/> ૫૭	<hr/> ૨૧૦	<hr/> ૨૪૯

[ક] વિદ્યાર્થીઓ.

એકસદસ	૬૫	૬૨	૭૨
કેમ્પીન	૯	૩૧	૩૬
કુટુંબ	—	૨	૨
એડીનબર્ગ	—	૩	૩
ગ્રાસગે.	—	૧	૧
ડબ્લિન	—	૫	૫
મેલ્બોર્ન	—	૨	૨
પરદેશની વિદ્યાર્થીઓ	૩	૫	૭
યુનિવર્સિટીમાં નહિ ગયેલા	૨૪	૧૦૦	૧૧૫
એકપણ વર્ગમાં નહિ આવતા	૭	૫	૧૨
	<hr/> ૫૮	<hr/> ૨૧૬	<hr/> ૨૫૫

આ આંકડાઓ બતાવે છે કે, ૫૭ ટકા માણસો ઉમરાવો અને જમીનદારોના કુટુંબના છે, ૨૨ ટકા એક અથવા બીજા ધંધાદારીઓના છેકરાઓ છે, બ્યારે વ્યાપારી વર્ગના માત્ર ૪ ટકા જ આવે છે. વંશ-પરંપરાના ધોરણે થતી ભરતીના આંકડા પણ જાણવાજોવા છે. સેંકડો, ૧૨ ટકા માણસો પરરાષ્ટ્રીય કચેરી અને મુત્સદીગિરીમાં કામ કરી ગયેલાના વંશજોમાંથી આવે છે, તેમાં એકઘી ખાતાને અને બીજા સનદી

નોકરોનાં સંતાનોને ઉમેરીએ તો એ પ્રમાણ ૧૭ ટકા જેટલું આવે છે. આ રીતે શિક્ષણની સંસ્થાઓનાં પ્રમાણ પણ શ્રીમંત અને જમીનદારોની માનીતી સંસ્થાઓ તરફની પસંદગીની નીતિ ખુલ્લી પાડે છે. વળી પરરાષ્ટ્રીય ખાતા કરતાં મુત્સદીમંડળમાં મોટા મનાતા ખાનદાનનાં સંતાનોનું ભરણું વિશેષ [૫૬ ટકા જેટલું] જણાય છે, પરરાષ્ટ્રીય કચેરીમાં તે પ્રમાણ માત્ર ૪૦ ટકા જેટલું આવે છે. આમાં વચકા વર્ગના કે.

ગરીબ વર્ગના હુધિમાન યુવકો માટે ક્યાંય સ્થાન નથી. અને ૭૬ વર્ષ મુધી, ચોતાને પ્રગતિમાન મનાવતા શ્રેષ્ઠશ્રિદનમાં આ દિશામાં સફળ પણ પ્રગતિ થઇ નથી!

[૫]

પરરાષ્ટ્રીય કચેરી અને મુત્સદીમંડળમાં માણસો લેવાની રીતમાં થોડા થોડા ફેરફાર તો થતા રહ્યા છે, પરંતુ તે ફેરફારીઓમાં મુધ્યાં શાકશાસનની પ્રણાલી ઉપર તો ઓછામાં ઓછું તક્ષ દેવાયું છે. આ ફેરફારોનું વર્ગીકરણ આમ કરી શકાય: [૧] ૧૮૫૧ થી ૧૮૫૬ મુધીમાં કેવળ પસંદગીનું જ ધોરણ; [૨] ૧૮૫૭ થી ૧૮૭૬ મુધી અભ્યાસની કસોટી અને [૩] ૧૮૮૦ થી ૧૯૧૯ મુધી મર્યાદિત સ્પર્ધાની કસોટી. આ ત્રણ પગથીયાં પ્રમાણે ભેદનાં પહેલા પગને મુત્સદી ખાતામાંના પ્રત્યેક ૩ માણસોમાં બે ઉમરાવજનોએ આવતા, બીજા પગને તેમનું પ્રમાણ ધરીને દર ૨ માણસે ૧ નું આવ્યું અને પરીક્ષાની મર્યાદિત કસોટીના ત્રીજા પગને તે પ્રમાણ ધરીને દર ૩ માણસે ૧ કરતાં બે ઓછું થયું; ત્યારે જોમના પિતાઓને સરકારી નોકરી કે ધંધા કરીને કમાણી કરવી પડતી તેમનું પ્રમાણ આરંભે ૨૦ ટકા જેટલું હતું, વચ્ચે ૩૭ ટકા થયું અને ત્રીજા પગને વધીને ૪૪ ટકા થયું.

૧૯૧૯ પછી જો કે આ ખાતામાં કંઈક સુધારા મેકેડોનેલ-કમિટીની તપાસ પછી થયા છે; એમ કહેવાય છે. છતાં ૧૯૨૩ થી ૧૯૨૮ મુધીનાં પાંચ વર્ષોમાં આ ખાતાની પરીક્ષામાં સફળ થયેલા ૩૧ ઉમેદવારોની શિક્ષણસંસ્થાઓને ધોરણે તપાસ લેતાં તે પ્રમાણ ત્રીજા પ્રમાણ તીકળે છે:

કોન્ટેક બીજી.

[અ] શાળા

ઇટન	૭
હેરો	૩
આગેવાન બહેર શાળાઓ	૧૦
ઉત્તરની પંક્તિની બહેર શાળાઓ	૯
બીજી શાળાઓ	૨
	૩૧

[બ] વિદ્યાપીઠ

ઓકસફર્ડ	૧૯
કેમ્બ્રિજ	૧૧
લંડન	૧
એકપણ યુનિવર્સિટીમાં નાહ જનાર	૧
	૩૨

આ આંકડા બતાવે છે કે, ખર્ચાળ સંસ્થાઓમાંથી જ પસંદગીનું ધોરણ હતું તકી રચ્યું છે, ત્યારે યુનિવર્સિટીમાં ન ગયા હોય તેવાઓને લેવાનું પ્રમાણ ઘટાડી દેવાયું છે. અર્થાત્ જ સામાન્ય કુટુંબના જુદિશાળી, છતાં નિર્ધનતાને લીધે ખર્ચાળ શિક્ષણસંસ્થાઓમાં કે વિદ્યાપીઠોમાં ન જઈ શક્યા હોય તેમને માટે હતું આ તંત્રમાં પ્રવેશવાની કશીજ સગવડ નથી. એટલે એ વાત પુરવાર થાય છે કે, શ્રિદનની પરરાષ્ટ્રીય કચેરી અને મુત્સદીઓનું ખાતું માત્ર ઉમરાવ કુટુંબના, બેકાબાઉ કુટુંબના અને બે ચાર ખાસ ધંધા કરનારાઓના કુટુંબના ફરજિયાત માટેજ રાખવામાં આવેલું છે. તેથી એ ખાતાનું દ્રષ્ટિબિંદુ અતિ સાંકડું, સામાન્ય વર્ગ તરફ તિરસ્કારભર્યું, કેવળ સામ્રાજ્યવાદી અને મરીવાદી ધોરણે

ચાલનારું છે. આમ પરદેશો સાથેના સંબંધમાં એ ખાતું માત્ર શ્રિટનના શ્રીમંત અને જાગીરદાર વર્ગનું તેમજ ઉપશાયરવાળાઓનું જ દ્રષ્ટિબિંદુ રજુ કરી શકે છે, તેમ તે તે દેશોના અસુકળ વર્ગના માનસની સાથે પરિચયમાં આવવાથી તેટલાજ ભાગના લોકોની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ પોતાના દેશના કારોબારી તંત્રને આપી શકે છે. એ સિદ્ધાંતજ લોકશાસનના મૂળમાં ધા કરનારો છે. અને જ્યાં સુધી એ એ અગત્યનાં ખાતામાં સામાન્ય જનતાના શુદ્ધિશાળી અને લોકશાસનના સિદ્ધાંતને ખરી રીતે વરેલા ગૃહસ્થોનો પ્રવેશ થાય નહિં ત્યાં સુધી જગતની પ્રવળો સાથેનો ગ્રેટશ્રિટનનો સંબંધ નિખાલસ અને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતને અનુકૂળનારો ન જ પડે. આ દશામાં યુદ્ધી રાષ્ટ્રે મેક્સીકોના જેવા માણસના

હાથમાં શ્રિટનનું રાજ્યતંત્ર લહેને ગમે તેટલાં વર્ષો સુધી રહે, અને લહેને રાજ્ય ઘટાડવાની અને શાંતિ તેમજ સુવ્યવસ્થાની કે વિશ્વ સંઘોની મોટી મોટી વાતો કરવામાં આવે, તો પણ તે બંધી વાતો મોઢાંના મિથ્યા ખડખડાટ જેવીજ રહેવાની. કેમકે તે ક્રમ ખાસ કરીને પરરાષ્ટ્રીય કચેરીનું છે, અને તે કચેરીમાં કાયમના માણસો કમદાર પક્ષના કદા દુસ્મનો છે એટલે તેઓ જે માર્ગે પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનને દોરવે તે જ માર્ગે તેને જબુ પડવાનું. અને કાણુ આશા રાખે કે, ઉમરાવજાદાઓ અને ખેડાખાઉઓ, સમાજવાદનાં ધોરણોને કદી પણ સ્વીકાર કરે, તેમજ પરદેશો સાથેના સંબંધમાં શાહીવાદ અને મૂડીવાદના લાલ સિવાયની નીતિને તેઓ કદી પણ દાખલ થવા દે ?

“આત્માન્ય એ શબ્દજ એતિહાસિક દ્રષ્ટિએ તેમજ તાત્ત્વિક નજરે લરકરીવાદ છે. સત્રાટ એટલે સૈનિક. વર્તમાન સમયનો આખો યે ઇતિહાસ તેમજ પરંપરામાં આત્માન્યો યુધ્ધની સાથેજ આતપ્રોત ધરેલાં દેખાય છે.”
લોર્ડ મોલી

...

આંખાની જાત સુધારવા એના હૃદયમાં છેદ પાડવો પડે છે. યોગના રક્ષણ માટે એને એડીઓ ફોડવી પડે છે.

“જોતાને સાર ખીજો કાઢ વિચાર કરે તે મનુષ્ય માત્રને કદીયે રચતું નથી; તે જોતાની જાતે વિચાર કરતા થવાનું પસંદ કરે છે. તે માર્ગે બતાવનારની મારણી અવશ્ય કરે છે, પણ રક્ષક થવા આવનારાઓનો તેણે હમેશાં ધનકાર કર્યો છે અને કરશેજ.”

...

“તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ દુનિયાને માત્ર લુદીજ રીતે વર્ણવી છે, તેથી અત્યારે તેને ફેરવી નાખવી એ મહત્વનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે.”

રણ-આમંત્રણ

ચલો ખેડવા દાવ,
વિરલા ! રણે ખેડવા દાવ;

સચ્ચેટ સ્કેલે ધાવ,
વિરલા ! ચલો ખેડવા દાવ.

સ્વતંત્રતાના ગિરિઓ ઝરવા, ફાટ્યા ભારત માંધ,
અંગારા ઝરતા અગ્નિહળતા, પૌરુષ ભરીયા ત્યાંધ.

એવું આતમ હીર બતાવ,
વિરલા ! ચલો ખેડવા દાવ.

રણુશીંગાનો સાદ ચણવાં, વીર બન્યા તૈયાર,
શીર ધરીને હતભંદિ સૌ ધૂમે રણુ મોઝાર.

એવું ગુજ પુરુષાર્થ બતાવ,
વિરલા ! ચલો ખેડવા દાવ.

અગધૈય ને શૈય ધરીને કરવા ગાંધેદાર,
મનમાન્યું મેળવવા માટે, શૂર સત્યાં હથિયાર.

લગની દેશની ઉર લગાવ,
વિરલા ! ચલો ખેડવા દાવ.

સચ્ચેટ દેલે ધાવ,
વિરલા.

શરદ

મુંબઈની મીલો અને સંરક્ષણ

મુંબઈનો મીલ ઉદ્યોગ લેન્ડેશાયર અને જપાનની તિવ્ર હરિકાઈથી નાશ પામે છે, એવા દેખાવ નીચે હિંદી સરકાર પાસે સંરક્ષણની જાત નંખાવી, સામ્રાજ્યના માલની પહેલી પસંદગીનું ધોરણ પરીક્ષ રીતે સરકાર પાસે સ્વીકારવા મીલ માલિકો સફળ થયા છે, તે પછી એથી મીલ ઉદ્યોગ સંચવન નહિં થાય, અને આ દેશમાંથી જતા પોલાદ ઉપર જપાન વળતી જાત નાખશે તો તેથી હિંદના એ બીજા ઉદ્યોગની પાવમાલી થશે. એટલે મીલ ઉદ્યોગના રક્ષણ માટે ચોખ્ખા માર્ગ ક્યા છે, તે જાણવા માટે આ લેખ ઘણા મહત્વનાં સાધનો પુરાં પાડે છે, અને સુંદર તેમજ વ્યવહાર સૂચનાઓ આપે છે.

: લેખક :

ધીમંત એસ. મહેતા

મુંબઈનો મીલ ઉદ્યોગ ઘસાતો જાય છે, જપાનની ક્રાંતિક હરિકાઈ સાથે છે માટે રક્ષણ આપવા માટે જાત વધારવી એવો પોશર મુંબઈના મીલ માલિકોએ ઉઠાવ્યો છે જે સમાલોચના કરતાં તથા તુલના કરતાં વ્યાજબી નથી. મુંબઈમાં કામદારો અને માલિકો વચ્ચે સંપ નથી, એખલાસ નથી. મુંબઈના મીલ માલિકો પોતાના ગજવાં ભરવાં જાણે છે, ખર્ચો પારાવાર રાખે છે, મધ્યસ્થ દલાલો એજેન્ટોને ગંભીર કમીશનો આપે છે ત્યારે મીલ ઉદ્યોગ શી રીતે ખીસે? જો મીલ ઉદ્યોગની પ્રગતિ કરવી હોય તો પ્રથમ કામદારોની ઉન્નતિ કરવી જોઈએ. જો બાહ્ય કામદારો બનાવવા હોય તો તેઓને પેટ પુરતું મહેનતાણું આપવું જોઈએ. જપાનના મીલ ઉદ્યોગનું અવલોકન કરતાં માત્રમ પડે છે કે ત્યાંના કામદારો એવા કુશળ છે કે દરેક વરસે પેદાશ વધે જાય છે. તેઓ બેવડી શીશ્ટ વડે કામ કરે છે એથી કોઈ હરિ-

કાઈ સાલતી નથી, પરંતુ કામદારોના પગાર ઘણા વધારે છે એટલું જ નહિં પણ જપાન હિંદુસ્થાનમાંથી ૩ ખરીદી, તુર અને વીંમ્બે આયાત નિકાસનો આપે છે, કાપડ વણે છે, તેના મહેનતના પૈસા આપે છે છતાં પાછો એ જ માલ હિંદુસ્થાનમાં વેચે છે ત્યારે મુંબઈની મીલોના કરતાં સસ્તે ભાવે વેચી શકે છે. આમ શી રીતે બને છે? તેનાં કારણો તપાસવાં જોઈએ. અમેરિકા અને લેન્ડેશાયરના કારખાના-વાળાઓને પણ જપાનની હરિકાઈ સાથે છે તેથી તેઓએ જપાનની મીલોની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓ જણાવે છે કે મીલ ઉદ્યોગની સમાલોચના કરતાં અમેરિકાને જણાય છે કે આવી કુશળતાથી અને નકામા ખર્ચની દરકસરથી કોઈ પણ દેશમાં કામ થતું નથી. ત્યાં મધ્યસ્થ પક્ષને મુદ્દલ મહેનતાણું મળતું નથી.

નવી શાળા અને નવા યંત્રોને કુશળતાથી ચલાવવામાં બેદર પ્રવીણતા જન્ય

નના કામદારોએ મેળવી છે અને સંઘબળ તથા સંગઠનથી જાપાન સફળતા મેળવી શક્યું છે.

મુંબઈમાં આ બધી વસ્તુઓમાંથી કંઈ વસ્તુ જોઈ શકાય છે?

મુંબઈમાં નકામો ખર્ચ, નકામી વસ્તુ નાંખી દહન મીલ ઉદ્યોગના ખર્ચમાં વધારો મધ્યસ્થ પક્ષોને મોટા કમીશનો, માલિકોની બેપરવાઈ, મહિમાઈ કાર્ટ્રૂટ, લાગવગવાળાને મોટા પગારો, અને કામદારોને પોપણ પુરતું મહેનતાણું ન મળે તેથી કામની દોગાઈ જોઈ શકાય છે. મુંબઈમાં કરકસર ક્યાં થઈ શકે તે માલિકો સમજે છે છતાં તેમનાથી શેષ સ્થાને કાંઈ મુદી શકાતો નથી—મુકામ નથી અને જ્યારે કાપકુપની વાત થાય ત્યારે કામદારોના પગાર કાપવા તત્પર બને છે! જ્યાં સુધી મુંબઈના મીલ માલિકો પોતાના ઘરને સંભાળશે નહિ ત્યાં લગી કદી ઉદ્યોગની ઉન્નતિ થશે નહિ. સરકાર જો કે હાલમાં આવાત માલ ઉપર વધુ જકત નાખવા તૈયાર થઈ છે, પણ શું તેથી મીલ માલિકો કદી સુધરવાના છે? તેથી તો ઉલટા તેઓ વધુ બેદરકાર બનશે અને ઉદ્યોગને ખોટ જાય છે એવી ફરિયાદ ચાલુ રાખશે. મારે જ્યાં સુધી મીલ માલિકો પોતાના કારખાનાને સુધારે નહિં અને કામદારોને સંતોષ આપે નહિં ત્યાં લગી તેઓ રક્ષણ માગવામાં મુદ્દલ બ્યાજખી ગણાય નહિ. અમદાવાદ તથા હિંદુસ્થાનની ખીજી મીલોને જાપાનની હરિકાઈ સાથે નહિ અને માત્ર મુંબઈને જ સાથે છે તેનાં શું કારણો છે? એ પણ વિચારવા જેવું છે. ખીજે સ્થળે ખર્ચ બહુ જ ઓછો હોય છે ત્યારે મુંબઈમાં આ ઉદ્યોગની ખીલવણી તરફ ધ્યાન અપાતું નથી અને માત્ર ફરિયાદો કરવામાં જ શુરાતન બતાવે છે. ૧૯૧૯ થી ૧૯૨૨

સુધીમાં મુંબઈના મીલ માલિકોને જે ગંજા વર નફો થયો તેના આંકડા નીચે મુજબ જોઈ શકાય છે.

ગોંબે કાઠંગ મીલ :

શેરોની મુદી	રૂ. ૬૨૭૪૦૦૦
૧૯૧૯ થી ૧૯૨૨	
મુધીનો કુલ નફો	રૂ. ૨૭૨,૪૬ લાખ.
રિફર્ન્ડ	રૂ. ૧૦૭.૧૦ લાખ.
વહેંચણી આપી	રૂ. ૧૫૬.૮૧ લાખ.

કોલાબા મીલ : શેરોની

મુદી	રૂ. ૨૮ લાખ.
કુલ નફો	રૂ. ૬૪.૧૯ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૪૦.૪૪ લાખ.

કરલા મીલ :

શેરોની મુદી	રૂ. ૧૩ લાખ.
નફો	રૂ. ૪૫.૫૦ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૨૨.૭૫ લાખ.

કાઝલલાઈ મીલ :

મુદી	રૂ. ૧૮ લાખ.
ડીબેન્ચરો	રૂ. ૧૨ લાખ.
નફો	રૂ. ૧૦૫.૮૨ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૭૩.૪૪ લાખ.

ફીનલે મીલ : મુદી

મુદી	રૂ. ૨૦ લાખ.
ડીબેન્ચર	રૂ. ૧૦ લાખ.
નફો	રૂ. ૬૨.૧૧ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૬૭.૩૯ લાખ.

કોહીલુર મીલ :

મુદી	રૂ. ૨૦ લાખ.
ડીબેન્ચર	રૂ. ૧૦ લાખ.
નફો	રૂ. ૬૨.૧૧ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૬૭.૩૯ લાખ.

અમદાવાદ એડવાન્સ : મુદી

મુદી	રૂ. ૧૦ લાખ.
નફો	રૂ. ૪૯.૭૩ લાખ.
વહેંચણી	રૂ. ૨૩.૬૦ લાખ.

લિંદી અંદાજ પત્રમાં આપાત થતા મુતરાઉ કાપડ ઉપર વધેલા કચ્છી લે-કેશાયર
અને જપાનના વેપારીઓની યથેચ્છી દશા !

[લિંદી પંચ: મુંબાઇ.]

સનાતની ગુરસો

નાશિકર્તા અત્યંતના સત્યાગ્રહથી સનાતની
ભદ્રેચોના કોધાગ્નિ લાડકા ઉઠ્યો છે,

[લિંદી પંચ: મુંબાઇ]

કરનો છુંદી નાખનારો બોજો

હિન્દી કર ભરતાર : પણ આટલો ખોલો હું કેમ કરીને ઉપાડું ?

શુદ્ધર: હજી તો મારે બીજા બે બાળકો છે!

[હિંદી પંચ: મુ'બાઇ.]

એન્ગાળ લક્ષ્મી:

મુડી	રૂ.	૧૮ લાખ.
નફા	રૂ.	૩૭.૦૭ લાખ.
વહેંચણી	રૂ.	૧૯.૫૬ લાખ.

કેઇ'બટુર મીલ:

મુડી	રૂ.	૧૦ લાખ.
નફા	રૂ.	૫૪.૧૪ લાખ.
વહેંચણી	રૂ.	૨૧.૫૧ લાખ.

સોલાપુર મીલ:

મુડી	રૂ.	૮ લાખ.
નફા	રૂ.	૧૩૫.૨૪ લાખ.
રિઝર્વ ફંડ	રૂ.	૧૧.૩૧ લાખ.
વહેંચણી	રૂ.	૪૦.૪૦ લાખ.

આ બધા આંકડા ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે ૧૯૧૯ થી ૧૯૨૨ સુધીમાં મુંબઈના મીલ માલિકોએ ગંભીર પ્રમાણમાં નફા કર્યો હતો છતાં તેમણે એ નફાનો ઉપયોગ ઉદ્યોગને ખીણવવામાં કર્યો નહિ અને જાણે સદાશ્રળ આપું ઉજળું ભવિષ્ય આકૃષ્ટ રહેશે એવી યોદ્ધી માન્યતાથી અનગળ ખર્ચોમાં અને વહેંચણીમાં તેનો દુરુપયોગ કર્યો. જો મુંબઈના મીલ માલિકોએ નવાં યંત્રો વડે જનપાનની માફક મીલોની રચના કરી હોત, જો કામદારોને નવાં યંત્રો વાપરવામાં કુશળ બનાવ્યા હોત તો હાલમાં ઉદ્યોગમાં મંદીને લુપ્તાળ આપ્યો છે, પાંચમાસી જોઈ શકાય છે તેવો બારિંક વખત આવત નહિ.

અમદાવાદમાં મીલ ઉદ્યોગ ગમે તેવી મુંબઈની પાંચમાસી છતાં ખીણ્યો છે એ ત્યાં નવી બંધાયેલી આઠ મીલો ઉપરથી જોઈ શકાય છે. મુંબઈના મીલ માલિકો મુંબઈના બીજા વ્યાપારિઓની માફક મીલો માંગ કામ કરે છે. જેમ કાપડીઆ ફુકાન ઉપર સથળો વ્યાપાર ચલાવે છે તેમ મીલ

માલિકો મીલોમાં જાતિ દેખરેખ નીચે મીલનો તમામ વ્યવહાર સંભાળે છે. આથી ચોરી અપ્રમાણિકપણું, વેસ્ટ વગેરે નફામાં ખર્ચ બચી જાય છે અને બચત સારી રહે છે. પેદાશ પણ જ્યારે મીલ માલિકે ૧૦ કલાક મીલોમાં ફરતા રહે ત્યારે વધે એ દેખીતું છે. ખાતાના ઉપરીઓ પણ મળ માણી શકતા નથી અને ખાતામાં સતત હાજરી આપે છે. મુંબઈમાં માલિકો માત્ર કોટની ઓશીસ સંભાળે છે, પછવાડે પેદાશ વધે છે કે ઘટે તે જોતા નથી અને રિપોર્ટો આવે ત્યારે લાલ છુરી પેન્સીલ થી નિશાની કરે છે. આ પ્રમાણે કદી મીલ ઉદ્યોગની ઉન્નતિ થવી સંભવિત છે? ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૯ સુધીમાં પણ બહાર ગામની મીલોને સારી કમાણી થઈ હતી તેમ જ મુંબઈની મીલોએ પણ સારું પેદાશ મુંબઈ તે નીચેના આંકડા ઉપરથી જોઈ શકાશે.

એન્ગાળ નાગપુર: ૧૯૨૫ માં ૧૨૮ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૩૦ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૩૫ ટકા, અને ૧૯૨૯ માં અર્ધા વરસના ૨૦ ટકા.

બકીંગહામ કુર્ણાટક: ૧૯૨૫ માં ૧૫ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૯ માં ૧૦ ટકા,

કેઇ'બટુર: ૧૯૨૫ માં ૮ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૧૨ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૧૨ ટકા.

રનખાર: ૧૯૨૫ માં ૧૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૭, ૧૯૨૯ માં ૧૦ ટકા.

સુઇર મીલ: ૧૯૨૫ માં ૫૦ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૬૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૬૫ ટકા,

૧૯૨૮ માં ૫૫ ટકા, ૧૯૨૯ ના અર્ધા વરસમાં ૧૦ ટકા.

મહુના: ૧૯૨૫ માં ૨૨૧૧ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૧૮૧૧ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૨૮ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૨૨૧૧ ટકા, ૧૯૨૯ અર્ધા વરસમાં ૧૪ ટકા.

અમદાવાદ એડવાંસ: ૧૯૨૫ માં ૨૪ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૨૪ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૨૨ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૨૦ ટકા, ૧૯૨૯ માં ૨૧ ટકા.

સેંટલ ઇંડીઆ: ૧૯૨૫ માં ૩૪ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૩૨ ટકા, ૧૯૨૭ ૩૦ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૨૮ ટકા, ૧૯૨૯ માં ૨૬ ટકા.

સોલાપુર: ૧૯૨૫ માં ૧૦૦ ટકા, ૧૯૨૬ માં ૭૦ ટકા, ૧૯૨૭ માં ૫૨૧૧ ટકા, ૧૯૨૮ માં ૫૨૧૧ ટકા.

મુંબઈની મોટી મીઠામાં પણ ખોખિયા-
ંગ ૨૦ ટકા, સેંચરી ૨૦ ટકા, કાલાખ-
ટકા, કુરેલા જા ૮ ટકા, ડાન ૭ ટકા,
કાકલ ભાઈ ૨૦ ટકા, કિંદુસ્થાન ૧૦ થી

૧૨૧૧ ટકા, લક્ષ્મી ૪૫ ટકા, સ્વદેશ ૬૦,
વીમ્તુએ ૬૦ ટકા વહેંચણી આપેલી જેઠ
શકય છે. મુંબઈના મીઠા ઉદ્યોગને મુધા-
સ્વાની આથી ખાસ જરૂર જેઠ શકય છે.
પરદેશીઓની ક્રાંતિ હરિશ્ચંદ્ર છે અને તે
તો સદાકાળ ચાલુ રહેશે તેથી
દિમ્બત હારવી જેઠએ નહિ. લેક્ટેશયર
સંધ્યળ અને સંગઠનથી દુનિયાનાં બળ-
શ લાય કરવા યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરે છે
તે પ્રમાણે મુંબઈના મીઠા માલિકોએ સંધ-
બળ જમાવવું જેઠએ, દેશ પરદેશમાં માલ
ની જાહેરાત કરવી જેઠએ, સરકાર ઉપર
આધાર નહિ રાખતાં સ્વાયત્તી બનવું
જેઠએ. તે માટે પ્રથમ કામદારોને કુશળ
બનાવવા પેટ પુરવું મહેનતાણું આપી વધુ
કામ કરવા પ્રેરવા જેઠએ અને તે માટે
કામદાર મંડળો સાથે જ સંલગ્ન કરવો જરૂર
નો છે. જ્યાં સુધી માલિકો અને કામદારો
વચ્ચે કાટકટ ચાલુ રહેશે. ત્યાં લગી
મીઠા ઉદ્યોગની કદી ઉન્નતિ થઈ
શકશે નહિ એ વાત મીઠા માલિકોએ ભૂલવી
જેઠતી નથી.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની મુજરાતી આલમમાં 'સેલ્સમેન'
થઈ શકે છે.

બ્રિટિશ તંત્ર અને હિંદ

: લેખક :

મુલકદ,

બ્રિટિશ તંત્રની પ્રશંસાનો અતિરેક કરી, હિંદના ગૃહ તંત્રને ઉતારી પાડવાનો ધંધો સામ્રાજ્યવાદી બ્રિટિશ પત્રો તેમજ શાહી-મુલીવાદી બ્રિટિશ મુલ્ક-દીઓ, કારખાનાંવાળા અને નિવૃત્ત થયેલા મોટા મોટા અધિકારીઓ ચલાવી રહ્યા છે. લંડનના 'દાઇમ્સ' પત્રે પ્રસિધ્ધ કરેલા 'ખાસ હિંદ અંક' એનો સારમાં સારો પુરાવા છે.

મારકનીસ ઓફ નટલેન્ડે પોતાના લખમાં હિંદમાં બ્રિટિશોએ કેટલાં ભક્ષમન-શક્તીનાં કામ કર્યાં તે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં, "શાંતી અને આખાદીની મહામતી ભેરો" આપી છે અને "આ વિશાળ દેશેની ખેતિવાડીની તેમજ વ્યાપારની ખીલવણી" બ્રિટિશ તંત્રમાંજ થઇ છે. બ્રિટિશ તંત્રે હિંદમાં 'પેગ, દુધાળા અને મહામારીની સામે યુધ્ધ જમાવ્યું' છે. આ ખીલું કંઈજ નહિ પણ બ્રિટિશ તંત્ર સામે મુકવામાં આવેલા સાધાર. આક્ષેપોનો ખ્યાલ કરવાનો, અને આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં બ્રિટિશ પ્રતિષ્ઠા સાચવવાનો વિકૃત દષ્ટિનો પ્રયોગ માનવ છે.

આવા હુલા બચાવની સામે જોઈએ તેટલી હકીકતો અને આકેશ રજુ કરી શકાય તેમ છે.

સામ્રાજ્યવાદીઓના આવા હુલા બચાવોના અગાઉના પ્રયાસો વખતે, ગરીબ હિંદી ખેડૂતોને કચડી નાખનારા જમીન મહેસુલ સંબંધે લખતાં લાલ્લુ

લખપતરાયે કહ્યું હતું કે: "હિંદમાં જે પ્રમાણમાં જમીન મહેસુલ નક્કી કરવામાં આવે છે, તેવું પ્રમાણ લેવાતું દુનિયાના કોઈપણ ભાગમાં સાંભળ્યું નથી. હિંદના ખેડૂત સમુદાયની દિલ્લપીગળાવી નાખનારી નિષ્કૃતતાનું એકલું નહિ તોપણ મુખ્ય કારણ આ મહેસુલ જ છે.

આ જમીન મહેસુલ શું વાળખી છે? શું તે મધ્યમસ્તરનું છે? શું તે યોગ્ય છે? એ મહેસુલ ભર્યા પછી ખેડૂતોને ઠીક ઠીક સારું જીવન ગાળવા માટે જોઈતું શબ્દ તેમથી બચી શકે છે ખરું?

આ કસોટીથી જપાસ કરે તો એ વાતની લગરે શંકા નહિ રહે કે, જે પ્રમાણે જમીનવેરાતું ધોરણ ઠરાવવામાં આવે છે તે અન્યાયી, અયોગ્ય અને અમર્યાદ છે. જે વર્ગનું શત્રુકર્મભારની મુદારાવાળી રીઝીથી રક્ષણ થતું જોઈએ, તેજ વર્ગ ઉપર એ કરનો બોલે કચડી નાખે તેટલો બધો પડે છે."

આપણો મુંબાઈ ઇલાકા બ્રિટિશના તાબામાં ૧૮૧૭ માં ગયો, તે વખતે માઉન્ટસ્ટુઅર્ટ એક્ઝીક્યુટિવ જમીન મહેસુલના સંબંધમાં વિગતવાર ખરીતો લખ્યા હતા, તેમાં તેણે પોતાના દેશભાઈઓને કહ્યું હતું કે: "આપણી વધારે સંપૂર્ણ ગણતરી સરકારમાં જે ખામીઓ છે તેવી મરાઠ કારભારમાં નહોતી."

પંજી ખીશપ ઉપરે તો ત્યાં મુધી કહ્યું છે કે: "કરના વર્તમાન પ્રમાણનો વિચાર

કરતાં મને લાગે છે કે, આવા કરના ભારણ નીચે કચડાતો હિંદનો કે યુરોપનો ખેડુત કદી પણ આબાદ થઈ શકે જ નહિં.”

સર જોહન માલ્કમે ‘મધ્ય હિંદના ઇતિહાસ’માં દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રનાં ખેતિવાડી તેમજ વ્યાપારી ક્ષેત્રોમાં ખ્રિષ્ટિશોના આગમન પહેલાંના વિકાસની પ્રશંસા કરીને લખ્યું છે કે: “આપણા કારભારમાં તેમની ખેતિવાડી અને વ્યાપારની ખીણવણી થઈ શકે તેવું મને લાગતું નથી.”

લેફ્ટનન્ટ કનૅલ જીએસ લખેલ “હિંદ-માંની વર્તમાન જમીન મહેસુલ” નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે: “ખેડુતને ચૂસી લેનાર જમીન મહેસુલની જે રીત અત્યારે હિંદમાં અસ્તિત્વમાં છે તેવી રીત અગાઉ યુરપ કે એશિયાની કોઈપણ રાજ્યવ્યવસ્થામાં નહતી. આપણે સખ્તાઈથી આપણી મહેસુલ વધારી જનતાની દશા કેવળ દાંડીયા જેવી કરી નાખી છે, જમીન મહેસુલના આપણા આ પ્રમાણથી તેવું અનિવાર્ય પરિણામ એ આવે છે કે, ખેડુતને ખર્ચ બાદ કરતાં વધે તેટલું બધું આપણે લઈ લઈએ છીએ.”

મુંબાઈ સરકારના ૧૮૭૨-૭૩ ના કારો-બારી વૃત્તાંતના ૪૧ મા પાના ઉપર, ઇલાકના ૧૮૨૪-૨૮ ના સેટલમેન્ટના પરિણામ સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે. સરકારી વૃત્તાંતો લખનારાઓની ભાષા હમેશાં દીક્ષી અને પ્રજાની નાની ભૂલોને જોળી બતાવનારી, તેમજ ચોતાની ભૂલોને છાવરી નાખનારી હોય છે: એ અતુલ્યવની વાત લક્ષમાં રાખીને નીચેના ફકરા વાંચવાની જરૂર છે:

“નિર્ધન ખેડૂતો પાસેથી વધારેમાં વધારે મહેસુલ કઢાવવા માટે કાનુનસરના

અને ગેરકાનુની એવા બધાં પ્રયત્નો અજમાવવામાં આવ્યા હતા; અને તેની પાસેથી જે રકમની માગણી કરવામાં આવે તે આપવા જે તે નખી પડે નહિં તે તેમની ઉપર જીલ્લમ ગુજારવામાં આવતો હતો, તેમાં કેટલાકે પ્રસંગો તો ગમે તેવાને ગુસ્સો ચડાવે તેવા અને અવલુંનીય હતા. આથી સંખ્યાબંધ માણસો ઘરઆંતરે છોડીને બાહ્યનાં દેશી રાજ્યોમાં નાશી ગયા હતા. આથી પુષ્કળ જમીન ખેતિ વિનાની પડી રહી અને કેટલાક જીલ્લાઓમાં તો માત્ર ત્રીજા ભાગ જેટલી જ જમીન લોકોના કબજામાં રહી.”

અયોધ્યાના નવાબની પાસેથી ગાદી પડાવી લીધા પછી ખ્રિષ્ટિય તંત્રમાં જમીન મહેસુલ કેમ વધારવામાં આવ્યું, તે સંબંધમાં, એ વખતના ગવર્નર જનરલના ભાઈ હેનરી વેલેસલીએ આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

નવાબના સમયની જમીન

મહેસુલ

પાઉંડ

ખ્રિષ્ટિશોના કબજાના પહેલા ૧૩,૫૨૩,૪૭૪

વર્ષની જમીન મહેસુલ ૧૫,૬૧૯,૬૨૭

„ ખીજ વર્ષની ૧૬,૧૬૨,૬૮૬

„ ત્રીજા „ ૧૬,૮૨૩,૦૬૩

‘વિક્ટોરીઆના યુગનું હિંદ’ નામના ચોતાના પુસ્તકના ૯૦ માં પાને રે.મેશય* દત્ત લખે છે: “૧૮૪૭-૪૮ માં પંજાબનું જમીન મહેસુલ ૮,૨૦,૦૦૦ પાઉંડ હતું. પણ ખ્રિષ્ટિય તંત્રમાં તેને નેહી દેવાય: પછીનાં ત્રણ વર્ષમાંજ તે રકમ વધીને ૧,૦૬૦,૦૦૦ પાઉંડ જેટલી થઈ. *

* ૧૮૪૬ અને ૪૯ માં લોડ* હાડી*જ અને લોડ* ડેલહૌસીએ પંજાબને ખ્રિષ્ટિય તંત્ર સાથે નેહી દીધું.

[૨].

મધ્યપ્રાંતેમાં જે જમીનની મહેસુલ મરાઠા સરકારના રાજ્યમાં માત્ર ૨૨૭૭ પાઉંડ જેટલીજ લેવાતી, તે જમીન ઉપર ૧૮૨૬ માં ૧૦,૩૫૯ પાઉંડની જકાત મેળે મેકેફસને નક્કી કરી, અને ૧૮૨૫ માં વળી તેને વધારીને ૧૩,૮૭૭ પાઉંડ કરવામાં આવી.

ઈ. સ. ૧૮૫૭માં સગરના કનૈલ મેક્લી- અને કરેલા કરારમાં વાયકને નીચેની ટીકા વાંચવા મળે છે: “સરકારની માગણીઓ લોકોને એટલી હદ સુધી કચડી મારે છે કે, તમામ જાતની પ્રગતિઓ છુદ્ધ ગઈ, છતાં તેમાં સુધારા કરવાના સહેજ પણ પ્રયત્ન થયા નથી. મેં મારી જાતે કરેલી તપાસમાં જોયું છે કે, ઘણા પ્રસંગોમાં સરકારની મહેસુલની આકારણી કેટલાંક ગામડાંની ઉત્પન્ન કરતાં ચ વધારે હોય છે. આથી જાતના એવી હદમલંગ થઈ ગઈ છે કે, આપણાની વારસાની જમીનનો પણ કેટલાંક લોકો અસ્વીકાર કરે છે.”

મિ. એ. એ. હુમ જે હિંદી સરકારના એક વખતના ખેતિવાડી ખાતાના મંત્રિ હતા, તેમણે લખ્યું છે કે: “સારી ખેતિવાડી થઈ હોય તેવા સમયને બાદ કરીએ તો અનેક માણસોને ખાતાના કુટુંબના પોપણ માટે ચ મહિનાઓ સુધી ફાંદાં મારવાં પડે છે.”

એનેજ મળતો અભિપ્રાય આસામના એક સમયના ચીફ કમિસ્તર સર ચાલ્સ' ઇલી-યટનો છે. તેમણે ૧૮૮૮ માં લખ્યું હતું કે: “મને એમ કહેતાં જાય સંકોચ થતો નથી કે ખેડૂતોની લગભગ અડધી વસતિ આખા વર્ષમાં પેટ ભરીને ખાવાનું મેળવી શકતી નથી.”

જમીન મહેસુલને માટે આટલા અસિ-પ્રાયો પુરતા થઈ પડશે. હવે પ્રજાની આખાદી માટે જાણીતા અંગ્રેજોના અભિપ્રાય જોઈ લઈએ.

મિ. જી. એસ. કોટન ‘કોલોનીઅલ એન્ડ ડિપેન્ડેન્સીઝ’ નામના ખાતાના પુસ્તકના ૬૮ મા પાના ઉપર લખે છે: “નિજલાત પુરોગોનો એવો મત છે કે, નીચલા ધરના લોકોની દશા બ્રિટિશ તંત્રમાં ઘણીજ ખરાડી ગઈ છે.”

મિ. એચ. એમ. હિંદમેને ખાતાના દેશવાસીઓને ઉદ્દેશીને લખ્યું છે: “આપણું ધરભારમાં જાનતાવું જીવન સત્ત્વ ચૂસાઈ જાય છે.”

હિંદી સરકારના આંકડાખાતાના ડીરેક્ટર જનરલ તરીકે કેટલાંય વર્ષ કામ કરી ગયેલા સર વિલિયમ હંટરે ખુશ્ખુશ સમ્બોધી ખતાવી આપ્યું છે કે: “હિંદુસ્થાનની વસતિમાંથી ૪,૦૦,૦૦૦૦૦ લોકો ખાતાની ભૂખને લાગ્યેજ તૃપ્ત કરી શકે છે.”

હિંદીઓની વાર્ષિક આવક રૂ. ૩૦ છે એવું તો લોડ' કમિશન અને ૧૯૦૧ માંના હિંદી વચીર લોડ' જ્યોજ' ઉમીડને સ્વીકાર્યું છે, પણ લોડ' કોમરે તે આંકડો ૨૭ નો જણાવ્યો હતો, અને વિલિયમ ડીંગીએ તો ખૂબજ મહેનત લઈ તપાસ કર્યા પછી જાહેર કર્યું હતું કે હિંદીઓની સરેરાશ વાર્ષિક આવક માત્ર રૂ. ૧૭-૮-૦ છે.

આવું નામ આખાદી !

[૩]

દુષ્કાળો સામે બ્રિટિશ તંત્રે ખૂબ લડત ચલાવી છે, એવું લંડન 'ટાઇમ્સ'ના ખાસ 'હિંદ અંક'માં જણાવવામાં આવ્યું છે. તે વિષે થોડીક હકીકતો જોઈ લઈએ: લાલાઈએ પોતાના એક પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે: "૧૮૫૪થી ૧૯૦૧ સુધીનાં ૪૭ વર્ષોમાં દુષ્કાળોને લીધે કુલ ૨૮,૮૨૫,૦૦૦ માણસો ભૂખથી મરી ગયાં ઉપરાંત ખેતિવાડી નિષ્કળ જવાથી તેમજ ખીજા અકસ્માતોથી થયેલું આશિંક નુકસાન પણ ૧૫૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડથી તો ઓછું નહિં જ હોય."

છપતીઆ [૧૯૫૬] દુષ્કાળમાં એકલાં બ્રિટિશ હિંદમાંજ દશ લાખ કરતાં વધુ માણસો માર્યાં ગયાં હતાં.

એજ રીતે રોગચાળા સામે પણ બ્રિટિશ તંત્રે ભારે લડત કરી છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે.

અ. સંબંધમાં અમેરિકન પાદરી ડો. સંડરલેન્ડ જેમણે આંકડા અને વિગતોથી સર-

પુર પુસ્તક હિંદી સરકાર જાતક્યું છે, તેમણે વરસો પહેલાં લખ્યું હતું કે હિંદુસ્થાનમાં વાંસમીસદીના આરંભનાં માત્ર ચારજ વર્ષોમાં ૫ કરોડથી એ વધુ માણસો મરી ગયાં હતાં. તેમણે નીચે પ્રમાણે આંકડાઓ આપ્યા છે:

વર્ષ	શ્વેગથી મરણ
૧૯૦૧	૨૭૨,૦૦૦
૧૯૦૨	૫૦૦,૦૦૦
૧૯૦૩	૮૦૦,૦૦૦
૧૯૦૪	૧,૦૦૦,૦૦૦

આમ ઉત્તરોત્તર રોગચાળાનો ભોગ વધતો જાય છે. એટલું જ નહિં પણ ઇન્ડુ-લુએન્સ જેવા નવા રોગો દાખલ થયા છે, જેણે એજ વર્ષમાં યુરોપીય યાદની કરતાં વધુ હિંદીઓ [લગભગ ૪૮ લાખ] નો ગંભીર ભોગ લીધો હતો!

ઝલેન્ડના મારકવીસે આનો જવાબ આપવે હજી બાકી છે; કેમકે તે આપી શકાય તેમજ નથી.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લલામણુ કેમ કરતા નથી?

સ્ત્રીશક્તિનું અપમાન?

હિન્દુ-સમાજ આટલો અધઃપતિત થયો છે તેનું કારણ આપણી સ્ત્રીઓની અવગણના છે. આપણા પુરુષવર્ગે આપણી નારીને વિલાસની એક વસ્તુ કરતાં કશું શિષ્ય મહત્ત્વ નથી આપ્યું. સ્ત્રી એ શક્તિ છે. જગતની જનેતા છે, જીવનના વિશ્વસમાં તેને હિરસો છે, દેશની ઉન્નતિમાં તેનું સ્થાન છે, એ બધું આપણે વીસરી ગયા છીએ. શક્તિની, જગતજનનીની પૂજા કરવાને બદલે આજે આપણે તેનું જાણે ન પણે અપમાન કરી રહ્યા છીએ. જે સમાજમાં સ્ત્રીની આવી દુર્દશા હોય તે સમાજનું અધઃપતન તો હજી આવીયે વિશેષ ઉંડું હોય.

શ્રી. સુલોચનાબહેન

જૂના ટકીનાં જનાનખાનાં

:લેખક:

શાહજહા અબ્દુલ હાદીર

ટકીના માછ મુલતાનના શાહજહા અબ્દુલ હાદીર,
મુલતાનના સમયના જનાનખાનાનો પરિચય આપે છે.

એક યુરોપીઅન વાર્તાનવેશ નાટકકાર
કે દિશ્મ લેખકે બ્યારે ટકી વિષે
કંઈ લખે છે ત્યારે ગમે તેમ કરીને, જરૂર હોય
કે ન હોય છતાં તેમાં ટકીશ જનાનખાનાના
દેખાવને અને વર્ણનને લાખ્યા વગર રહી
શકતો નથી. આ લેખકોના મોટા ભાગને
તો એક જનાનખાનાંની અંદરનું હવન
કેવું હોય છે તેનો જરા ખલુ ખ્યાલ પોતો
નથી, અને યુરોપીઅન સાહિત્યમાં ટકીશ
રજુવાસોના જે ચિતાર રજુ થાય છે તે
તદન ખોટા અને ઉદ્ધા હોય છે.

જોરાઓનાં ગપ !

યુરોપીઅનો દંભેશા જે
પ્રમાણે કલ્પના કરે છે તેમ
ટકીશ જનાનખાનામાં હદ
ખડારના મોર્ગવિદ્યાસ ભય-
કર કાવાદાવા કે ખૂનામટ્ટી
પ્રવર્તતી નથી. અન્યારે હું
મારાં સંસ્મરણો લખી રહ્યો
છું, એ લખાઈ પુસ્તકકારે
ખડાર પડે ત્યારે તે વાંચ-
વાથી વાંચકને તેમાં ટકીશ
જનાનખાનાનું યથાર્થ ચિત્ર
દેખાશે.

એ પ્રકારનાં જનાનખાનાં

અમારા જમાનામાં કે બ્યારે ટકીમાં
મુલતાનોની સત્તા હતી, ત્યારે રાજકુટુંબના
દરેક શાહજહાના મહેલની પાસે તેલું
જનાનખાનું આવેલું હતું, મુખ્યત્વે કરીને
જનાનખાનાંઓ એ પ્રકારનાં એ હતાં. સંગી-
તને જ્યાં સ્થાન મળતું હોય તેવાં, અને
સંગીત વિહારી. જનાનખાનાંનો માલિક જે
સંગીતનો શોખીન હોય તો તેના રજુવા-
સમાં નાચગાનની છોળા ઉડતી રહેતી, મારા
વાલિદ તે ટકીશ રિવાસતના છેલ્લા મુલતાન
સંગીતનો ભારે શોખીન હતા. તેમના રજુ-

વાસમાં દિવસના કોઈપણ
કલાકે મીઠાં સંગીતનાં સૂરો
સંભળાયા કરતા હતા. મારા
પેદર ગંભીર ખાસિયતના
નર હતા, કેવચિતજ હતા
ખાતા, છતાં સંગીત પ્રત્યે
તેમને એટલી હદ સુધીની
અભિરુચી હતી કે પોતાનાં
જનાનખાનાંમાં એ કલાકો
સુધી જનાનખાનાંની ખીખી-
ઓ અને ખૂબસૂરત બાંદીઓ
તરફથી રજુ થતાં સંગીતનું
અવલુ કરતા.

શાહજહા અબ્દુલ હાદીર

જનનખાનાનાં ખાતુ

સંખ્યાબંધ બેગઓ

જનનખાનામાં બેગઓ કે બાંદીઓની સંખ્યાનો આધાર તેના માર્કીટની સ્થિતિ અને સ્થિતિપર રહેતો હતો. મુલતાનના રણવાસમાં જ્યારે સેંકડો ખૂબસૂરત નાજનીઓ મળતી ત્યારે આગેવાન ટકેના ઘરમાં લગલગ એકેકની અંદર-ત્સીઓની

સંખ્યા રહેતી. ઓરમાનીઆ વંશના દરેક પુરુષનો મહેલ સુલતાનના મહેલની નજીક જ રહેતો. અમારામાંના દરેકનો જનાએ લુદો જ રહેતો તે પર દેખરેખ રાખવા ખાસ યોગ્યો અને બાંદીઓની ફેગ રહેતી હતી.

હરતી કેમ થતી

જનનખાનાઓ મારેની ખૂબસૂરત બીબીઓ, બેગઓ અને બાંદીઓ કયાંથી લાવવામાં આવતી તે આપણે જાણીએ આ કામ માટે ખાસ આક નિયા અને વેપારીઓ તુર્કિસ્તાનનાં ગામડાંઓમાં ફરના, જ્યોત્સના અને મીરકેરીઆના પ્રદેશોની મુલાકાત લેના. ત્યાંની છોકરીઓ તેમનાં અદ્ભુત લાવણ્ય માટે યુરોપ એશિયામાં પ્રખ્યાત હતી. આકતિયા ગામડાંઓમાં જ્યાં વધારે બાળખંડો-

વાળા માખાઓને ત્યાં જ્યાં તપાસ કરતા, અને કોઈપણ છોકરી દેખાવડી લાગે તેને ખરીદી લેતા. આ ખરીદાવડી છોકરીઓને ઇસ્તંબુલ લાવવામાં આવતી અને ત્યાં તેમના માલેગુબર માલેકો એ છોકરીઓને જનનખાનાના જીવન માટે લાયક અને તૈયાર થવા માટે સરામાં સારી તાલીમ આપતા, છોકરીઓનાં ગરીબ માખાઓને એટલો સંતોષ રહેતો

કે તેમની પુત્રીઓ છત્તીસગઢ
જઈ દુઃખી નહીં થશે, પણ
કોઈ ટકીશ ઉમરગ, પાસા,
શાહગઢ કે ખુદ સુવત્તાનના
રણવાસ સુધી પહોંચી મુખી
અને સંતોષી હવન ગાળશે.
વળી એ ગરીબ માથાપોને
તેમની પુત્રીઓના અદલામાં
સારી જેવી રકમ મળતી તે
તેમના ગરીબ ઘર સંસારમાં
ઘણી મદદરૂપ થઈ પડતી.

અંતઃપુર | વઘાલય

ગામડાંઓ અને પડારી પ્ર-
દેશમાંથી આણેલી ખુબમુરત
અને મનોહર છેકરીઓને જાણે
કે જનનખાનાં મ સા જેવી
કોઈ સંસ્થામાં મકવામાં આવતી
જ્યાં તેમને નૃત્ય અને સંગી-
તની તાલીમ અપાતી, તે
શિવાય તેમને રસોઈ કરતાં,
ઘરકામ કરતાં, ભરત મુંઘણ
અને ખીલ લલિન કળાઓ
શીખવવામાં આવતી, ઉપરાંત
તેમને ક્રીંમતી ગ્રાહીયા અને
શાલો વણુવાની કલા પણ
જતાવવામાં આવતી. કેટલીક

રમણીઓ ટકીશ ઓશીકાં ખતાવવુંની
કલામાં પાવરધી ખતતી, આ ટકીશ
ઓશીકાં અને ગાદમસુરીઆં એક સમયે
આખા પુરોપમાં મસાદૂર હતાં.

કામ પ્રમાણે ક્રિંમત

જ્યારે છેકરીઓ ચૈદ વર્ષની ઉમરની
થતી ત્યારે તેમની તાલીમ પુરી થતી, અને
એટલી ઉમર સુધીમાં તેઓ ચોખ્ખાં

જનનખાનાની બાલુઓને બહાર જતી વખતે
આવા પુરખા ઓકવા જ પડતા હતા

ભાવિ હવનને જરૂરની દરેક કળા સંપાદન
કરી નાંખતી હતી. ચૈદ વર્ષે છેકરીઓને
લુદ લુદ જનનખાનાંમાં વેચવામાં આવતી,
અને ખૂબસૂરતીની સાથે કમમાં પ્રવીણતાની
વધુ ક્રિંમત અંકાતી તેને લીધે દરેક છેકરી
જેટલું અને તેટલું શીખી લેવા હમિશ
આવુર રહેતી. જનનખાનાની અંદર દાખલ
થયા પછી ખીખીઓને આળસુ રહેવા દેવામાં
આવતી નહિ. પણ દરેક દરેક છેકરી કે

અનુને જે કામ તે બદાબર રીખી હોય કે જે કામમાં તે પારંગત હોય તેમાં આખો દિવસ રમ્યાપમ્યા રહેવું પડતું.

કેટલીક બેગમે સાડાં નૃત્ય જાણતી, તે પોતાના ખાવંદ અને માલેક સમક્ષ નૃત્ય કરી તેવું દિલ રીઝવતી, કાંઈ સંગીત સાડાં જાણતી, તો કાંઈ હરત યુથલુના નાદર નમુનાઓ તૈયાર કરતી. આ રીતે જ કે જનાનખાનાંની ખીખીઓને આગસુ રહેલા દેવામાં આવતી નહોતી, છતાં તેમનું જીવન ખીજી રીતે સંતોષ અને આનંદમાં હતું. ખેરાકી, પોશાકી અને ઘરેણાંની તેમને ચિંતા રહેતી નહી. વળી માલેક ખુશ થાય ત્યારે અવારનવાર કીમતી બેટ સોગાદે આપે તે તો જહી; તેમ મહેલના અને જનાનખાનાના આંગણમાં ખોળઓની શહબરી હેઠળ આ નાઝનીઓ ખુશીથી વિચરી શકતી. ઘણાં ખરાં જનાનખાનાંમાં પાણીના મુંદર હોજ તૈયાર રાખવામાં આવતા, ત્યાં રણવાસની બેગમે જળમુંદરીઓની માફક સ્નાન કરતી અને તરતી તેમજ કુખકીઓ મારતી જલવિલાસ મ્હણતી.

અંત:પુરમાંથી રજા

છોકરીઓ જનાનખાનાંમાં ૨૫ વર્ષની ઉમ્મરની થાય ત્યાં સુધી રહેતી, અને તે પછી તેમને જીવાન ગણવામાં આવતી નહિ, એ ઉમ્મરની થાય ત્યારે તેમને જનાનખાનાંની બહાર મોકલી તેમની જગ્યાએ ખીજી જીવાન છોકરી લાવવામાં આવતી. પણ જે નાઝનીઓને અંત:પુરમાંથી રજા આપવામાં આવતી તેમને એમ ને એમ હાંધી કહાડવામાં નહોતી આવતી. પણ તેમના માલેકો અને ખાવંદો તેમનાથી તલાક લેવા પહેલાં તેમના નિલાવની દરેક વ્યવસ્થા કરતા, તેમને સારી રકમનો કરીઆવર આપતાં અને બનતાં

સુધી જનાનખાનાનો માલેકજ તેમને માટે ખાવંદ શોધી કહાડતો.

જનાનખાનાંમાંથી છટી થએલી સ્ત્રીઓને મોટે ભાગે રાજ્યના કાંઈ અમલદારને પરણાવી દેવામાં આવતી. એવા અમલદારને પણ આ જાતની ગોંડવણ સામે વાંધો રહેતો નહિ, કારણ સારા કરીઆવર સાથે જનાનખાનાના મુંદર વાતાવરણમાં ઉછરેલું મનોહર બેશ તેને મજાતું હતું.

નવા તંત્રમાં રેરશર

કમાત્ર પાશાએ ટકીતું રાજતંત્ર હાથમાં લેતાં જનાનખાનાંની મથા સદંતર નાશુદ કરી નાંખી હતી. તેવું પરીણામ એ આવ્યું છે કે ઘણી નાઝનીઓ જેઓ કેળવણી અને હુશીઆર હતી તેમને બાર અને સંકુનોમાં નોકરી મળી. કાંઈ બિચારી હોટેલોમાં વેઇટ્રેસ બની, બ્યારે ઘણીએ બિચારીઓને વેચ્યા બનવું પડ્યું હતું, કેટલીક બિચારી રેજીમન્ટ ગઈ હતી.

સાહિત્યમાં નબળાત.

એક ધ્યાન ખેંચનારી હકીકત એ છે કે કમાલે જનાનખાનાંઓ ઇસ્તિબુસમાંથી સદંતર નાશુદ કર્યાં તે પહેલાં એક મોટામાં મોટો જનાનો એક ફ્રેંચ વેપારી ધરાવતો હતો. આ ફ્રેંચ વેપારી વરસો સુધી કોનસ્ટેન્ટીનોપલમાં રહ્યો હતો અને કાંઈ ટકીશ ઉમરણ પાસેથી તેનો આખો જનાનો તોણ સરતામાં ખરીદી લીધો હતો.

ખીજી એક વાત કહેવાની હું ભૂલી ગયો અને તે એ કે ટકીશ જનાનખાનાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ તો સાહિત્યમાં ઉડો રસ લે છે, અને તેમાંની કેટલીક તો જુદી જુદી યુરોપીઅન ભાષાઓમાં નિષ્ણાત અને છે, અને ટકી ઉપરાંત ફ્રાન્સ, જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડનાં સાહિત્ય તેમ રાજકારણથી જાત હોય છે.

યુરોપીઅન સ્ત્રીઓને જીવનની લાડતમાં એકલાંઅલુકાં રજાવું પડે છે, બ્યારે જનાનખાનાંની ખીખીઓ બહારની દુનીયાને ભડે શુભાની લાગે, છતાં આગામ અને સોંદર્યવધક વાતાવરણમાં જીવન ગાળતી હતી.

તરલતાની ડાયરી

: સ્વપ્નક :

—જનકીનાથ પંડ્યા—

વસંત પંચમી : ૧૯૮૪

રાત્રીના દસ.

આજે મારી સત્તરમી વર્ષગાંઠ, ફુનિ-
વાને નજરે હું એક વર્ષે વધી. કિસ્મતેની
ઝલ્તિએ હાંધીમાંથી એક વર્ષે વધ્યું !
પણ જગન કંઈ એણું બધું યે કિસ્મતેથી
ભરેલું છે! હિંમુરીથી હાંધી છતી પણ
શી રીતે શ

આ, આપાહ, માશીઆ બધાં આજે
આનંદમાં છે, ખેનપણીઆ યે લહેરમાં છે.
અભિનંદનના પત્રો, ભેટો અને મોહાંતી
મીઠી વાતો, સવારથી સાંઝ સુધી એવું
એમ. ખરેખર આવું જીવન માણવામાં
મગ્ન છે.

સુનયના કહી ગઈ કે, “હવે આવની
વર્ષગાંઠને દિવસે તું આટલી સ્વનંત નહિ

‘હોય, કદાચ તને તે પહેલાં પરણ્યાની દીધી હશે!’

નહિં, આજે આનંદના દિવસે હું એના વિચાર કરવા માગતી નથી. હારે ખોરાક અને સગાં વડાનાં તથા સખિઓને મળી હળીને હવે તો થાક લાગ્યો છે. અમિત શરીર વિશ્રાંતિ માગે છે.

મહા સુદ પુનમ: '૮૪

‘આને આજે શું થયું છે? સવારથી તારા, સુશીલા, હંસા ને વનસીલાના વરની, સાસરીની અને બાળકોની જ વાતો કરી કરીને મારા માથામાં નવી કુનીયાં ખરી કર્યાનો પ્રયાસ શું કામ કરે છે? એમના પતિ સુંદર, સન્મન કે સારા હોય, એમને સંસારમાં સહુ સારાં વાનાં લાગતાં હોય તેનું મારે શું કામ છે? કદી નહિં ને આજે આને શું થયું હશે?’

જ્યોત્સ્ના કહેતી હતી તેમ, એ મારાં લક્ષ્મીની તૈયારી કરવાની અગાઉ પૂર્વ પ્રયાસથી મને તે માટે લગ્ન કરવાથી સ્ત્રી સમાજની મુક્તિ છે. એમ તો ઠંસાવવા માગતા નહિ હોયને?

બધી સ્ત્રીઓએ લગ્ન કરવાં જ એવો આગ્રહ શા માટે? મારે લગ્ન ન કરવાં હોય તો બા કે બાપાણ શું કામ આગ્રહ કરે? લગ્નને કોઈ બંધન માને છે, કોઈ ગુલામી ગણે છે, કોઈ ક્યાર કહે છે કોઈ એને પવિત્ર સંસ્કાર તરીકે વણુવે છે, તો કોઈ એને બલિયાર અટકાવવાનું ઔષધ ગણુવે છે. કેટલાક પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં અને લગ્ન કરવાં એવી સરખામણી કરે છે. એમાં જેમ સર્વાંશે સત્ય નથી તેમ સર્વાંશે અસત્ય પણ નથી. લગ્ન એટલે તો સ્ત્રી અને પુરૂષો છ’દગી મુધી જેનાથી સહ્યાર સાધી શકે તેવો એક મૈત્રી સંબંધ છે.

એ મૈત્રી છે પણ પ્રયેક સ્ત્રીને સારૂ દરજ્યાત નથીજ, ન હોઈ શકે.

મુનયના જેટલી મને પુરૂષ જાતી તરફ સુગ નથી કે સરોજના જેટલો લગ્ન સંબંધ તરફ તિરસ્કાર નથી. પણ બા આજે એ વાતમાં આટલો સંકોચ શા માટે બતાવે?

કાગણુ વદ ૧૦ : '૮૪

પ્રાતઃકાળ

બા અને બાપાણએ જ્યોત્સ્ના મારફત મને કાલના અતિથિની ઓળખાણ કરાવી. થોડા દિવસથી જેની પૂર્વ તૈયારી ચાલી રહી હતી એ વાત કાલે પ્રત્યક્ષ થઈ. ધરીધને હું કાલેજમાં સારી રીતે ઓળખતી હતી. જ્યોત્સ્નાએ કહ્યું: “અક્ષી! તને ધરીધ સાથે પરણવું ગમે?” ત્યારે તો મેં દી’બળ જ માનેહું. પણ જો એ ખરું બનવાનું હોય તો પણ ધરીધ નાપાસ કરવા જેવો છેકરો તો નથી જ. દેખાવડો છે, એમ. એ. નો અભ્યાસ કરે છે, લેખક છે અને સુદદ છે. એની નવલિકાઓ અને મનોહર ઝરણા જેવા શબ્દકાર ભર્યાં એનાં નાનાં, મીઠાં કાવ્યો તો મારી પ્રશંસા પામી ચૂક્યાં છે જ. અને અમદાવાદના સ્ટેશને એક વિધવાની સહાય કરતાં તેણે પેલા મદોષ યુરોપીયનને મેથીપાક જમાડ્યો તે દિવસથી એની મદદ પણ મારે મન વસી છે.

બાપાણએ કે બાએ મને સીધો પ્રશ્ન કર્યો હોત તો પણ શું? પણ હવે ધરીધ માટે મારે બરાબર વિચાર ને તપાસ કરવાં પડશે, જ્યોત્સ્નાને મેં ત્યાં મુધી ચોલવા કહ્યું છે.

પ્રાતઃકાળનો શાંત વાયુ કેટલો મુખદ, શાંતિદાતા અને સૌરભ ભર્યો છે! લગ્ન માણુસને એટલાં મુખદ, શાંતિ દાતા અને સૌરભ ભર્યાં બનાવતાં હશે?

ચૈત્ર સુદ સાતમ : '૮૪

મધ્યાહ્ન

હંસા ધરીપત્રનાં ખુબ વખાણુ કરે છે, એ પવિત્ર છે, સન્નિધિ છે. મદદ છે, સ્ત્રી સન્માનનો ચાલક છે અને દેશભક્ત છે: એની ખાત્રી આપે છે. વનસીલા એને લલા અને એકે માગી તેમજ સ્વમાનવાળા પુરુષ તરીકે વણુધે છે. તો જ્યોત્સ્ના એ ગુજરાતનો ભવિષ્યનો સાહિત્ય ક્ષેત્રનો અગ્રમુખ નેતા થશે એમ કહી, એવા લેખકની પત્નિ થવામાં જીવન સેવાનીજ શીખામણુ આપે છે.

ધરીપ મને પણ સર્વ રીતે ચોખ્ખા લાગે છે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની ખુબ વાતો કરનાર, સમાજમાં બંડખોર તરીકે પોતાને ગણાવનાર કે સ્ત્રી સમાજની સરદારી લેનાર વિદુષ્ઠ પીએ પણ મોટે ભાગે સંસાર સાગરની સફરમાં પોતાની નૌકાનું મુકાન પુરુષ જાતિનેજ ધીરિને યાત્રા કરી રહી છે. હું પણ લગ્નને બંધન માનતી નથી. એથી સ્ત્રીજાતિ પુરુષની ગુલામડી બને છે તેમ ધારતી નથી. જ્યોત્સ્ના મારફત મેં એ વાત માત-પિતાને કહેવરાવી છે.

ચૈત્ર સુદ ૧૧ : '૮૪

ધરીપ આજે અમારે ઘેર જમવા આવ્યો. બા એ પણ આજે હીક મહેમાની કરી. અતિથીઓને રંગોળી પુરવાથી રંગખેરંગી બનેલા, સુગંધીદાર ધુપોથી સુરભિભર્યા બનેલા સ્વચ્છ રસોડામાં, સ્વાદભરી વાનીઓ જમાડી તમેકુર્યાં. જમી રહ્યા પછી બાપાજીએ અતિથી મંડળની વચ્ચે ધરીપ અને મારા વૈવીયાળની વાત જાહેર કરી.

ધરીપની સાથે હું ઘણીવાર ફરી છું. ચર્ચા અને વાતો પણ મેં અગાઉ એની સાથે નથી કરી એમ નહિ. પણ આજે સાંજે અમે બગીચામાં ગયાં ત્યારે મને કેમ

નવોજ અનુભવ થયો? ન સમજી શકાય એવી ધુનરી આવવી, કદાચ નહિ તેવી લગ્નની લાવના જન્મવી, બોલવાનું ખૂબ મન થાય છતાં મ્હોંજ ઉધડતું ન હોય એવી લાગણી થવી, અને છતાં ધરીપની ઉમા ભરી હાઝરીમાં ખુબ ક્ષયાં કરું, એના મીઠા ગળામથી નીકળતો મધુમય શબ્દ પ્રવાહ પીધાંજ કરું એવું કેમ થયા ક્યું?'

પેલી વનસીલા' અને જ્યોત્સ્ના અમને જોવાજ ન આવી હોય તેમ અમે 'વસંત કુંજ' માંથી નીકળ્યાં ત્યારે જે અર્થસૂચક હાસ્ય હસી "કેમ તરલિકા! હીક છેને?" એટલાજ શબ્દો બોલી, તેથી બહારથી મેં કંટાળો બતાવ્યા છતાં દિલમાં એથી કેટલા સુખકર આવ્હાદ થયા? એ બધું શું હશે લલા?

આ નવો અનુભવ મને મીઠી ગુંચોથી ગભરાવી રહ્યા છે.

ચૈત્ર વદ ૮ : '૮૪,

ધરીપને આજે બાપાજીની જન્મતિથી નિમિત્તે જમવા નોતર્યો હતો. બપોર પછી અમે સાથે ખૂબ વાંચ્યું. મારા ખાસ આગ્રહથી ધરીપને એનો કાવ્ય સંગ્રહ તથા જાપખાનામાં તૈયાર થતી 'રસ વાતઓ' લાગ્યા હતો. એણે મને કેટલાંક કાવ્યો વાંચી સંભળાવ્યાં તેમજ તેના અર્થ સમજાવ્યા. ભવિષ્યમાં લખવા ધારેલી 'સંસાર સાગર' નામની મોટી નવલકથાની વસ્તુ રૂપરેખા કહી સંભળાવી.

અહો, ધરીપ ગુજરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં કેવો અમકતો સીતારો છે? હજી એને સારું ઉજવલ લાવી છે. હું એની સહચરી? ખરેખર એ વિચાર પણ કેટલા ઉત્સાહ ભર્યો, સુખકર અને અપ્સહાદ છે! ધરીપનો વિજય હો!

અંતર્ય તૃતીયા: '૮૪.

આજે અમારો લગ્ન દિન. કવિયોતી લગ્ન કલ્પના સમો, રસિકોનાં દિવ્ય સ્વપ્ન સમો, રમેદની સતત રમૂતિ સમો આ દિવસ. આજના દિવસને હું જીવનભરમાં ભૂલી નહિ શકું, ખરસ. જાણના ધામધુમ વધુ લખવા નહિ દે.

વૈશાખ સુદ ૫: '૮૪

ઉપ:કાળ.

મધુરજની! ઓહો! શું એ લગ્નનામ? સૃષ્ટિમાં સ્વર્ગની કલ્પના કવિને એના મુખદેવાનુભવીજ સૂત્રી હશે.

મારા કવિરાગેય મારું એક ગીત રચ્યું
“હે સહધર્મિણી! તે આજે મારા
ચૂલને, હૃદયને, આત્માને અને જીવનને પાવન
ક્યું” છે.

“હે રૂપસુંદરી! શુભાશની ખીલતી કહી-
માંથી તેં સિંદૂર લીધું” છે, ઉપ: કુમારા
પાસેથી તેં કાતિ લીધી છે. ભુસ્તુકના
ગંગામાંથી તેં તારા કંઠની મીઠાશ મેળવી
છે, ગગનસં પાસેથી દેહને રંગ પ્રાપ્ત
ક્યાં છે.

“હે મુંદરિ! ચંદ્રબિંબના જેવા તેજથી
તું મારા ચૂલને અજવાળે છે, મને આજે તેં
સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાંથી જન્મીત કર્યો, તારી મનો-
હરતા અને અગ્નિ આકર્ષણતાથી મને મુગ્ધ
બનાવ્યો.

“હે દેવિ! તું મારા હૃદયનું હૃદય,
જીવનનું જીવન. આત્માનું ઓજસ અને
સૃષ્ટિનો આર છે!”

આજનો અનુભવ કાળજી ઉપર શી રીતે
ઉતાર? કાળ જીવી રમેદ ગાથાઓ - ભૂત-
કાળનાં પદ ચીરી ચીરી જન્મીત ન થતી
હોય, આશાની પ્રકાશિત પાંખો ઉપર ખેંચી
બલકાની મધ્ય યાત્રા આદરી હોય, નહિ,

નહિ, મારી અપૂર્ણતાથી ભરેલી, નિર્બલ.
કલ્પથી એ પ્રથમ મિલનની રમેદ રાત્રિને
અન્યાય કરવાની ધૂંટતા મારાથી નહિ થાય.

અષાઠની પૂર્ણિમા: '૮૪

ધરીપ અને હું પર્વતમાળાને શિખરે
શિખરે કર્યાં. કાલીદાસને આ મનોહર દ્રશ્ય
લેખનજ ‘મેઘદુત’ ની કલ્પના સૂત્રી હશે,
ઓહો! શો આ મનોહર દ્રશ્ય?

ધરીપ મને કેવો ગમે છે? મારે સાર
એ કેટલી બધી કાળજી રાખે છે? કાણ
કહેતું હતું જન્મ એ બંધન છે? ધરીપના
સવવાસ પછી મને તો લાગે છે જન્મ એ.
પાંખ છે. બ્રહ્માંડ ભરમાં એ પાંખથી ધ્રુમી
શકાય છે. સાચેજ જન્મ એ સ્વર્ગની.
મીઠી છે.

માગશર વદ : ૬ : '૮૫.

રાત્રિના દસ

ધરીપ લમણાં લમણાં કંઈક બેદરકાર
બને છે. નવી નવલકથાનાં પાત્રોની ખીલ-
વણી પાછળ તે એટલો તણકાર બની ગયો
છે કે વખતસર થેર આવવાનું થે એને
યાદ રહેતું નથી, વાર્તાની નાયિકાની એને
એટલી કાળજી થઈ છે કે, તે મારી તરફ
સંપૂર્ણ બેદરકાર બને છે એનોય એને ખ્યાલ
રહેતો નથી.

વસંત પંચમી: '૮૫

સ્વવારના આઠ

સુનવાનાએ ગઈ વસંત પંચમીને દિવસે.
કહ્યું હતું તે ખરું થયું. આજે હું ગઈ
જન્મગાંઠના દિવસ નેટલી સ્વતંત્ર નથી.
ગયે વધે બાપાજી અને બા અતિથિઓની
સરભરા કરતાં હતાં, આજે તે બોલે મારી.
ઉપર છે.

ધરીપ, વાર્તાનું પ્રકરણ પુરું કરીને નીચે ઉતરવાનું કહી ગયો છતાં હજી આવ્યો નહિ. મારી ખાતર આજનો દિવસ એને કંપના સૃષ્ટિમાંથી જીવતી દુનિયામાં આવવાનું મેં ખુબ કહ્યું, પણ એનું કવિતામય વાનાવરણ સુધાઈ નય તે એને ગમતું નથી.

ટુપક પર ચઢા દરી નય છે. હજી ધરી-પનાં પગનાં સંભળાતાં નથી.

ચૈત્ર : મુદ : ૯ '૮૫

નવવ્રજ્યામાં હુબહુ સ્થળ વણું કરતાં અગવડ ન પડે માટે ધરીપ પ્રત્યક્ષ સ્થળ દર્શન માટે બે દિવસથી મુસાફરીએ ગયો છે. આજે એનો કાગળ જરૂર આવવો લેખતા હતા. પણ પેશા ટપાલી ખંગા આગળથી લમણાંજ ચાલ્યો ગયો.

લેખકની પત્ની થવાની આ ઓછી મજ છે ?

વૈશાખ વદ : ૬ : '૮૫.

'સંસાર-સાગર' પ્રસિદ્ધ યથા. ખુબ પ્રશંસા પામી. ધરીપનાં માન સાહિત્ય જગતમાં વધવા લાગ્યાં છે. મળવા આવનારાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે. બહારનાં અમંત્રણો પણ બેવડાયાં છે.

અને ધરીપ તો ખીજી નવવ્રજ્યાની તૈયારીઓ કરવાના અભિલાષ રમે છે.

સ્વવારમાં ચાર વાગે તે હોટે છે. ઠસરત વગેરેમાંથી સાડાપચિ પરવારે અને આડ મુધી નવી વાર્તાનો વિચાર કરે છે. સવા આઠથી નવ ચઢા-નાસ્તો. તે વખતે સવારનાં વર્તમાનપત્રો લેખ જાય. એટલામાં પહેલી ટપાલ આવે તે લખ વાંચન ખંડમાં જાય છે અને સવારની ટપાલ લખે છે. દસથી અગીઆર મુધી મળવા આવનારની મુલાકાતમાં જાય છે. અગીઆરથી પાંચ ઓફિસ. ત્યાંથી દરવા

જવાનું એ બે કલાક અમે સાથે વાતો કરીએ. તે મોટે ભાગે ધરીપના એકદ નવા કાવ્યની કે નવસિકાનીજ વાતો હોય. ઘેર આવ્યા પછી જમવાનું. પછી ધરીપને સાંઝનાં પત્રો અને ટપાલ લેવાની હોય, ત્યાર બાદ સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં નવીન પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તક, કે માસિક ઉપર નજર ફેરવવાની અને સાપ્તાહિક કે અગીઆર વાગે મુધ જવાનું.

ધરીપ મને ચલાય છે, ખુબ ચલાય છે, મને રાજી રાખવા માગે છે, પણ સવારના ચારથી રાત્રિના અગીઆર મુધી એને રોકાવવા રહેવું પડે છે ! સાંઝે પણ બે હું એની ઓફિસે ન જઈ તો સાથે રહી ઘર સંસારની કે ખીજી વાતો કરવા સારૂ ન એને મળી શકું એવો ખીજો વખત મને મળેજ નહિ !

અમારાં લખને હજી એકજ વર્ષ થયું, ત્યાં અમારાં જીવનનો ક્રમ આવો બની ગયો છે. મારા લેખક મહાશય કીર્તી દેવીને વરવાની તૈયારીમાં પડ્યા છે !

ધરીપ મને ખુબ વહાલો છે. એના વિચાર માત્રે મને આરામ મળે છે. પણ એના વિનાનું જીવન શુષ્ક લાગે છે. જ્યોત્સ્ના પણ મને હવે નવો માર્ગ બતાવતી નથી કે, લેખકની પત્ની તરીકેનું સાચું સ્થાન જીતવા. મારે શું કરવું ?

આશો મુદ ૯ : '૮૫

કેટલે બધે દિવસે ડાયરી ઉઘાડી ? ધરીપને ત્યાંની એકલતાથી કંટાળી એટલે બાપુજીના ઘેર આવી. નવરાત્રિ કેટલી આનંદમાં જાય છે. જૂની નવી બહેનપણીઓ, ગરબાની રમઝટ અને નવાં નવાં કાર્યોની યોજનાઓના વિચાર પાછળ સમય કેટલો સહેલાઈથી પસાર થાય છે !

આશો મુઠ્ઠ પૂલિ'માં: '૮૫

આવતી કાનથી પ્રદર્શન લગશે એટલે પંદર દિવસ કીક રોકાણ થશે. મને ધરીપ લૂલતો હતો હું હવે એને લૂલી જવા લાગી છું. ગઈ કાલે મહિલા વિદ્યાલયનાં વ્યવસ્થાપિકા મળ્યાં. વિદ્યાલયમાં હું બહુજ સારી રીતે કામ આવી શકીશ એવું એમને લાગ્યું. મને પણ એ વિચાર ગમે છે. ધરીપને પુસ્તકો લખીને મળતી નામના મારા સહવાસ કરતાં વિશેષ ગમે છે, મને મારી સ્વતંત્રતા અને પ્રતિષ્ઠા એટલાંજ પ્રિય છે. અમે મિત્રો તરીકે એકબીજાને મળીશું, પણ એની પત્ની તરીકેનું એકલયાયુ' કેદી જીવન મને હવે નહિં રહે.

ક્રાંતિક મુઠ્ઠ પ: '૮૬

'વિદ્યાલયનું' વાતાવરણ મને કીક ગાળ્યું. મેં પણ હું સ્વાગતીને સ્વતંત્ર છું એ વિચારે

મારા જીવનમાં જે આસ્વાદ્ય પત્રો દરી નાખ્યો છે, તેથી પાઠના જીવનનું સ્મરણ પણ કરવાનું દિવસ થતું નથી.

દીવાળીની રંગઓમાં ધરીપ મળ્યો ત્યારે મારો નિશ્ચય મેં એને જણાવ્યો. —એને ત્યારે સમજાયું કે તે મને અન્યાય કરતો હતો; ધરીથી તેમ નહિં કરવા એ મને વચન આપના લાગ્યો પણ મને હવે પુરુષનાં વચનમાં શ્રદ્ધાજ નથી, એમ મેં એને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું.

હંસા, જ્યોત્સ્ના અને સુતપનાને પરિણીત જીવનનો અનુભવ મળ્યો છે, એટલે તેઓ પણ મારા વિચારને મંજુર રાખે છે.

વનથીલા ચેતીજ ગઈ અને 'હું' તો કદી પરણીશ જ નહિ' એવું મને મુ'બાઈથી દીવાળી પછી ક્રષેલા પત્રમાં લખે છે. કીક થયું, બિચારી પુરુષની યુવામીમાંથી છુટી.

ભિખારી : શેઠાણી બાઈ! દયા કરીને ગરીબને મોકાઈનો ટુંકડો આપશો?

શેઠાણી : કેમ અત્યા? શેટલો શેટલી કેડમાં લાગે છે?

ભિખારી : બાઈ એ તો રોજ ગમે છે, પણ આજ મારે ત્યાં છોકરાનો જન્મ થયો છે!

વર નિવ વધતો : હું આજુના કાબ્યામાં જેસતા જાઉં?

નવ વધુ : કાઈને મળવું છે?

વર : ના, પણ તારા વિચારનો વિરહ મારાથી કેટલો સહી શકાય તેમ છે તેનો અનુભવ કરવો છે, એટલે પાછો આવું ત્યારે તને ખેવડા બળથી ચાહી શકાય.

સ્ત્રી સન્માનના ઢોંગ

સ્ત્રી સન્માનના નામે કેવળ બાહ્યાર કરનારાઓની આજ્ઞાએ ખેંચ નથી. હાથીના ફાંતની માફક બતાવવાનાં અને વતવાનાં જુદાં જુદાં આચરણોવાળા આડંબરી સુધારકો અનેક છે. સૌ મધુરિકા મહેતા તેવાઓને કલમના ચાખકા બરાબર લગાવે છે. એમના જેવી દૃષ્ટિ પ્રત્યેક શુદ્ધતાત્મકની થાય એ જરૂર નથી. કુધારાનાં કોલાહલ અને સુધારાના આડંબરનાં પોલ ટાળવાનો એજ માત્ર ઉપાય છે.

: લેખક :

સૌ. મધુરિકા મહેતા

જવાહર, જવાહર; તમારા એ બધા ઢોંગ અને આડંબર જવાહર.

સ્ત્રી સન્માનની તમારી બધી વાતો એ કંઈજ નહિં પણ માત્ર પોતે દેખાવ છે, દંભ છે, ઢોંગ છે. તૂમમાં કે દૂષનમાં તમે પહેલા પહેલા ઉભા થઈને સ્ત્રીઓ માટે જગા કરી આપો છો; અને સ્ત્રી સન્માનની ભાવનાના આડંબરી નામ નીચે, તમે તમારી લખાનકે લાલસા છુપાવો છો. કહોને કે સ્ત્રીને અપમાન, નિર્બંધ, તમારાથી ઉતરતી માતીને, તેની ઉપર ઉપકાર કરવાના તમારા અભિમાનને પોષવા તમે એ બધું નાટક ભજવો છો!

અને કહેશો, તમે એ ઉપકાર પણ કેને સાર કરો છો? માત્ર ઉપસા વગેરની ખુબસુરત, ફેરાવાળી કે મધ્યમ વર્ગની રૂપસુંદરી માટે જ. હૃદય ઉપર હાથ મૂકીને કહો, કદી તમે ગરીબ, ગામડીયણ, ધરડી, કંગાળ બદસુરત બાદને માટે તમારી જગા ખાલી કરી છે ખરી? એવાં નિર્ધનને જોઈને તમે આડું જુલું નથી કે એકાદ ચોપડી કે જાપા પાછળ તમારું સુખ છુપાવ્યું નથી, કે મિત્રોની સાથે વાતે વળગવાનો જૂઠો ઢોંગ કર્યો નથી?

સ્ત્રી સન્માનના સાચી ભાવનાથી તમારું હૃદય તરબોળ હોય તો કહો તો ખરા કે, તમે તમારી ઘર ઘાટણ માટે, તમારા રામની પ્રિય પત્ની માટે, તમારા કારખાનામાં ઢસરડા કરતી મજૂરણ માટે શું કયું છે? તમારી સ્ત્રી સન્માનની ભાવના એ વખતે ક્યાં સુકાઈ જાય છે?

માટે જ કયું છું; જવાહર, જવાહર; તમારા એ બધા ઢોંગ અને આડંબર જવાહર.

[૨]

સ્ત્રી જાતિને માટે તમારા દિલમાં માન છે એમ સા માટે કહો છો? એમ કહેવું એ આજ્ઞાલ શોભા ગણાય છે, ચોટાઈની નિશાની મનાય છે અને તેથી સુધારકમાં ખપાય છે; તેમ ન હોત તો કદાચ તમે સ્ત્રી શત્રુ તરીકે તમને ગૌરવ અને અભિમાન પ્રત્યેક ઓળખાવતાં પણ શરમાવા ન હોત.

જો તમારા દિલમાં સ્ત્રી જાતિ માટે માન હોય અને તે તમે કહી બતાવો છો તેમ ખરેખર જ હોય, તો અનેક બિચારી.

નહોતો વેશ્યાનૃહામાં પુરાઈ રહી છે તેમને માટે તમે આજ કુધી શું કયું છે ?

તમારું સ્ત્રી જાતિ તરફનું સાચું માન બતાવવા માટે અનેક વિધવાઓને છવનભર સ્ત્રાગતી હોળીમાંથી બચાવી લેવા તમે શું કયું ?

શા માટે કહો છો કે તમારા દિલમાં સ્ત્રી જાતિને માટે માન છે?—તેમ હોય તો તમારી દષ્ટિ, તમારું દિલ, તમારો દેહ, તમારી વાસના નિર્મલ અને અવ્યભિચારી રહી કેમ શક્યાં નથી ?

તમારો ઢોંગ, તમારો આડંબર, તમારો દંભ કેને માટે ચકાવો છો ? જે સ્ત્રીઓને રાજી રાખવા તમે એ બધું કરો છો, તેતો તમને બરાબર પારખી ગઈ છે. જે સમાજ ને કાગવા તમે આ નાટક ભજવો છો, તે સમાજ તો તમારાં જોવાઓનોજ હોઈ પરસ્પરને કાગવાનાજ શોનરંજ પાસાં ખેલી રહ્યો છે.

માટેજ કહું છું : સ્ત્રી જાતિને માટે તમારા દિલમાં માન છે એમ શા માટે કહો છો ?

[૩]

તમારા દંભના તમામ પડદા હવે ચિરાઈ ગયા છે. હવે તમારાં મોઢાં, મધુરાં અને મોઢક વાક્યોની ઈર્દગ્ગજોમાં અમને ફસાવી શકવાના નથી.

સ્ત્રીને પૂજા કરવા લાયક મનુષ્યને શુદ્ધની સાથે ખેસાડનાર તમારા મનુ અને તમામ ઋષિમુનીઓ, કે ગીતા ગાનર કૃષ્ણ અને રામને નામે ઉભા કરેલા પ્રભાવની ઉપરનો દંભી પડદો ચિરાઈ ગયો છે. બધી સારી સારી વાતોની પાછળ, તમારું દિલ સ્ત્રીની ગુલામીનું રસીયું છે—એકેકે એક પુરુષનું

દિલ એજ લાલસાથી લદાઈ રહ્યું છે : તે વાત હવે ઉઘાડી થઈ ગઈ છે.

એ કહે સ્વાધીકાર માટે ઉત્સુક થયેલી સ્ત્રીઓને તમારામાંના કોઈ શાસ્ત્રને નામે, કોઈ ધર્મને નામે, કોઈ રીતને નામે કરાવે તેનો અમને કંઈ નથી. તેજ રીતે તમારા કેટલાક ગ્રહયા ડમરાઓ મોટા કવિ થઈને અમારાં ગીતડાં ગાય અને આડંબરી ભાષા નીચે સ્ત્રીને શુભામ રાખવાની પોતાની લાલસાને ઢાંકવા મથે, તેથી પણ અમે લોભાઈ જઈએ તેમ નથી.

તમારા આડંબરના તમામ પડદા હવે ચિરાઈ ગયા છે. તમે આદીકાળથી આજ સુધી સ્ત્રીઓને તમારી તાબેદાર દાસી બનાવવા ઇચ્છતા આવ્યા છો. અલબત્ત તમે પણ તમારા ઋષિમુનિઓ અને અવતારી પુરુષોની માફક, તમારી એ ઇચ્છાની આસપાસ સુદરતાના મોઢક ઢોળ ચલાવવા મથો છો, તેમાં સ્ત્રીઓ બિચારી અંબછ અને આજ સુધી પોતાની જાતનોજ તિરસ્કાર કરનારી, તમારી કસપનાઓ પ્રમાણે અનુસરી તમને પોતાના પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુ માન્યા, પણ હવે અમારી આંખો ઉઘડી છે. અમે તમારી એ બધી મોઢક વ્યાખ્યાઓના મર્મ સમજી ગયાં છીએ, અને હવે અમે વધુ વખત ઢોળવાઈએ તેમ નથી.

[૪]

તમે સ્ત્રીઓ માટે 'સતી'ની વ્યાખ્યા ચોટ, પણ તમે 'સતી' ક્યારે બનશો ?

તમે સ્ત્રીઓ માટે 'શીયળવતી'ની સંજ્ઞા શોધી, છતાં આજ સુધી પુરુષોને 'શીયળવતી' બનાવવા તમે કશુંજ કયું નહિ એમ કેમ ! પતિ પાછળ ફરજિયાત વૈધવ્ય

પાળનાર બાલકોનો આવતો ભવ મુધરી જશે, એમ મનાવી તમે એના ગત જન્મનાં પાપ આગળ ધરી, નથીબના પડદા પાછળ તેનો આ જન્મ બગાડી નાખવાનાં શાસ્ત્રો રચ્યાં, પણ ૬૫ વર્ષે પાંચમી વખત ૧૫ વર્ષની રિશોરી સાથે પરણવા નીકળેલા બુદ્ધા દાદાછને ફરજિયાત વિધુરાવચ્ચાના પાલનથી

મુઆ પછી મોક્ષ મળવાના મંત્રોજ પાળવા ક્યારે તૈયાર થશો ?

[૫]

‘ઓ પુરુષ સમાજ ! જવાદે, જવાદે તારા બધા દોંગ અને આડંબર જવાદે, હવે તેની ઉપરના તમામ પડદા ચિરાઈ ગયા છે. હવે તારો એકપક્ષી ન્યાય અમે ટકી ચાલવા દેવાનાં નથી.

પહેલાંના કરતાં હાલની સરકારે વધુ સત્તાવાન બની છે તે એટલા માટેજ કે : (૧) તેઓ યુધ્ધને અર્થે ઘોનો ઉભી કરી શકે છે; અને (૨) સંદેશા વ્યવહારના સાધનોમાં મુધારો થયા છે.”

...

“મહાન વિચારોજ મહાન પુરુષો સર્જે છે.”

...

“રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિના સારો રાષ્ટ્ર બનીજ શકતો નથી.”

બુધ્ધિજ સર્વત્ર સત્તા ભોગવે છે: આત્મા તો બિચારો અદશ્યજ બની બેઠો છે.

...

“ગુલામ એ મનુષ્ય નથી, પરંતુ મનુષ્યનું માત્ર જડ સ્વરૂપ છે.”

...

“તમારાં લાંકુઓ ગુલામ હોય ત્યાં સુધી તમે પણ ગુલામજ છે.”

“મત્સ્યેદ જાતની કલ્પનાઓ ત્યારે જાનતા ઉપર અંકુશ ધરાવતી બને છે ત્યારે તે કચડી નાખનારી સત્તાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.”

...

ત્યારે સત્તા ભોગવવાનો દુર્યુષ્ટ સમાજના ઉપસા થરમાં વ્યાપે છે, ત્યારે બીજાઓમાં ગુલામીની ભાવના વ્યાપક સ્વરૂપ લેતી જાય છે.

...

“માનવજાતિના એકીકરણની શ્રદ્ધા જે ન જન્માવે તેનું નામ ધર્મજ નથી.”

...

એક પ્રજાએ બીજી ઉપર છત મેળવવી એનુંજ નામ ચોરી અને ખુનનો આદીકાળ.

...

“સ્વતંત્ર માનસજ મદોં સરજ શકે છે.”

જહોન મોલી

મારી કથા

: લેખિકા :

વિશાખા

વાંચક! મારી કથા કંઠેન પડેલાં મર
વિચારો જણાવવા દે!

લોકો કહે છે કે સ્ત્રી નિર્બળ છે. અખળા
છે. હું કહું છું કે જટલી શક્તિ સ્ત્રીઓમાં
છે એટલી પુરુષોમાં નથી. અત્યારની સ્ત્રીઓમાં
નિર્બળતા આવતી જાય છે. તેઓ દરે
પુરુષો પાસે સ્વતંત્રતા માગે છે. આ માટે
તેમણે સ્વતંત્રતા માગવાની જરૂર નથી.
તે ચોતાના બ્યકિતલથી પુરુષોને નમાવી શકે.
પુરુષો તમને ગુલામો ગણે છે કારણ કે
તમારામાં એટલી શક્તિ નથી તેથીજ.
નહીં તો કેણુ સ્ત્રીને ગુલામ ગણી શકે!
આપણા પડેલાં ઘણી સ્ત્રીઓ થઈ ગઈ છે
કે જેના વગર પુરુષોને આશ્ચર્ય નથી
તમારે પણ એવાં થવું જ લેખકો.

વાંચક! હવે હું મૂળ વાત ઉપર આવું
છું. મારી કથા અત્યાર મુખી કખતી
બહેનોથી ભરી છે. તેઓની દુઃખની કથાઓ
હોય છે. તો મારા મુખની આ કથા છે.

મારું નામ વિશાખા, મારો જન્મ
બ્રાહ્મણ જાતિમાં સારા સંસ્કારી માયાપને
ત્યાં થયે હતો. તેઓ બહુ પૈસદાર નેતા
પણ મુધરેલા અને સંસ્કારી લતાં; એટલે
તેમના એ ગુણ મારામાં ઉતર્યા.

હું મોટી થયે ગામની કન્યાશાળામાં
શીખવા ગતી. થોડા દિવસ થયાં ત્યાં
અમારી પાસે એક માણસ તેની વિધવા
બહેન અને માતાને લઈ રહેલા આવ્યા. તે
બધાં ભાઈ અને સરનાં લતાં, ઘણી વખતે
રેશીયો મને ખેલાવતાં, ખાવાનું આપતાં.

“મારું નામ વિશાખા.....”

હું પણ જતી. તે માણસનું નામ વિપીન-
નયંદ્ર. તેની જોડે હું પણ વાતો કરતી.
તેઓ બધા ગામના ગણાદાર મને કહેતા.

અમારા વચ્ચે આમ મિત્રતા બંધાઈ
તેમની ઉમર મારા કરતાં છ વર્ષે મોટી હતી,
છતાં પણ મને તેની સાથે વાતો કરવી
ગમતી.

પણ દિવસો જતા ગયા અને અમારી
મૈત્રી ટુટી. વિપીનનયંદ્રને ખરાબ મીઠાની
સેવત ક્ષાણી. તે જુગાર ખેલતા, રેશમાં
જતા અને દારૂ પણ પીતા. તેમના બધા
પૈસા રેશમાં ખર્ચાસ થઈ ગયા.

ધણી વખત એમની સ્થિતિ જોઈ મને
દયા આવતી, પણ હું શું કરું? એમની
માતા અને બહેન પણ ખીચારાં એને લીધે
દુઃખી થતા હતાં.

મેં અંગ્રેજી છટ્ટી એપરી મુઠ્ઠી અભ્યાસ
કર્યો હતો. હવે આગળ લણાવવાનો વિચાર
મારા પિતાજીનો ન હતો, એટલે મેં નિશાળ
છોડી અને ઘરનું કામકાજ શીખવા માંડ્યું.

એક દિવસે રાતના હું મારા માતાપિતા
જોડે ફરિને આવતી હતી ત્યાં મેં વિપીન-
નયંદ્રને દારૂ પીધેલી લાલનમાં રૂનામાં પહેલા
જોયા. એવામાં એક સીપાઈ આવ્યો. તે તેને
મારવા માંડ્યો. મને તેની દયા આવી, એટલે
મેં મારા પિતાને તે વિષે કહ્યું. તેમણે જઈ
વિપીનનયંદ્રને છેડવ્યો અને તે અથડાતો
કુડાતો પોતાને ઘેર ગયો.

અમે અમારે ઘેર ગયાં, આખી રાત મને
એનોજ વિચાર આવ્યો. એ કેમ મુઠ્ઠે એના યે
વિચારે! થયાં કર્યાં. પડોશમાં રહેલા
એટલે સાધારણ રીતે એની તરફ મને
લાગણી હતી તે પ્રબળ થઈ.

...

બીજા દિવસે હું મારી માતા પાસે ગઈ અને
ધોત્રેથી બોલી: “આ, ઓ આ, હું આપણી
પાસે વિપીનનયંદ્ર છે તેને પરણું તો?”

મારી બા તથા બાપા બંને મારા લગ્નની
વાત કરતાં જ હતાં, એટલે મેં તેમને આ
કહ્યું ત્યારે મારી માતા ગભરાઈ ઉઠી અને
બોલી: “વિશુ, કાંઈ ગાંડી થઈ છે, તું
એક દારૂડીઆને પરણે!”

પછી તો તે દોડતી મારા પિતા પાસે:
ગઈ અને બોલી: “આ વિશુને કાંઈ કહો,
ગાંડી થઈ છે.”

હું પણ પાછળ ગઈ. બાપે મારી સામે
જેયું, હું દસતી હતી. તે બોલ્યા: “શું છે?”

“કાંઈ નથી” મેં શરમાતાં શરમાતાં
ઉતર આવ્યા.

“જ હોય તે ગભરાયા વિના કહે.”
તેમણે કહ્યું.

“મારે વિપીનનયંદ્ર જોડે પરણવું છે”
મેં કહ્યું.

મારા બાપ પણ વિચિત્ર રીતે મારી
સામું જઈ રહ્યાં. ત્યાર પછી મને ધણી
સમજાવી, પણ મારા જેવી માથાની ફરેલી
છોકરી એમનું માને તેમ ક્યાં હતી? અને
મેં તો નિશ્ચય જ કરેલા કે પરણવું તો
એનેજ. એટલે હું બોલી: ન પરણાવશો તો
આવતી કાલે સ્વવાર પહેલાં મરેલીજ સમજાવો.

મારાં માઆપ મારો છદ્દી સ્વભાવ બાણુતાં
હતાં એટલે ન છુટકે એમને લા કહેવી પડી.

સાંજના વિપીનનયંદ્રની મા અને બહેનને
બાએ બોલાવ્યાં અને મારી વાત કરી.
તે સાંજના વિપીનની ધરડી મા બોલી:
“એટા નકામી શા માટે દુઃખી થાય છે?
અમે તો દુઃખી છીએ અને તેમાં તું કુલ
જેની છોકરી શા માટે દુઃખી થાય છે?”

મેં એમને ધણી રીતે સમજાવ્યા અને
આખરે નામરજી છતાં તેમને ય કણક કરવું
જ પડ્યું.

હવે વિપીનનયંદ્ર પાસે લા કહેવાવવાની
હતી, એટલે હું તે લોકાની જોડે એના ઘરમાં
ગઈ.

વિપીનચંદ્ર થોડાક મિત્રો જોડે પાનાં રમતા હતા. આજ ઘણે દિવસે એમણે મને જોઈ એટલે બોલ્યા : “વિશાખા, તમે કેમ અહીં આવ્યાં?”

હું જવાબ આપ્યા વગર અંદર ચાલી ગઈ. તે પણ પાના રમવાનાં મૂકી અંદર આવ્યા.

મેં કહ્યું : “વિપીનચંદ્ર, ખબર છે, કાલે આપણાં લગ્ન થવાનાં છે” મને એ કહેતાં કંઈક શરમ લાગી.

“એમ?” બીજો કાંઈ સાપ કરડ્યો હોય તેમ બે ડગલાં પાછળ ખસી જઈને બોલ્યા “શી ગાંડી વાત કરો છો! તમારાં માથાપ કશું કરશે?”

“હા” મેં ઉત્તર આપ્યા.

“અરે, પણ હું તો દારૂડીઓ છું, જુગારી છું.”

“તે મારે જોવાનું છે, તમારે નહિ. તમે કશું થશો?”

તે શુંચવાયા, શું બોલવું તે ઉત્તર ન આપતાં ચાલી ગયા. હું પણ ઘેર ગઈ.

∴

બીજે દિવસે અમારાં લગ્ન થયાં. મારાં મા બાપ બહુ દિલગીર થયાં, પણ મારી છદ્દને લીધે મને પરણાવી.

તે રાતના હું એમને ત્યાં રહેવા ગઈ અમારે માટે શયન ખંડ તૈયાર હતો. પણ બાર વાગ્યા મુઘી તો ત્યાં વિપીનચંદ્ર કે કોઈ આવ્યું નહીં. મને શીકર થવા લાગી આખરે તે આવ્યા લયડીયાં ખાતા ખાતા તેના મ્હોંમાંથી દુઘ બીકળતી હતી.

તેણે મને જોઈ એટલે બોલ્યા : “વિશુ, તું કેમ અહિં આવી. તારે ત્યાં મુલાની જગા નથી?”

મેં કહ્યું : “છે તો ખરી, પણ આજથી હું અહિં જ રહીશ.”

“હા હા હા” તેમણે ભયંકર હાસ્ય કરી કહ્યું : “આપણે આજે પરણ્યાં તો ખરૂં?”

મેં કોઈ દિવસ દારૂની વાત મુઘી નહોતી તેથી આજે મારો જીવ લમવા લાગ્યો.

મેં કહ્યું : “તમે શું કામ દારૂ પીધો છે?”

“એટલે, તું” મને કહેનાર કોણ, બોલ ?”

તેમનો મિત્તજ ગયા અને મને મારવા આવ્યા. બે ત્રણ તમાચા જોડથી માર્યા. હજુ મુઘી મેં કોઈનો માર ખાધો નહોતો એટલે મને બહુ સખન લાગ્યું.

“બોલ, તો થઈને કેટલું બોલે છે, તારે પણ પીધો પડશે. મારો પણ પિત્તો ઉકળ્યો. એટલે કહ્યું : તમારે દારૂ પીધો ન જોઈએ, તમારી માથેન કેટલાં દુઃખી થાય છે, તેમને તમારે મુખ આપવું જોઈએ.”

હું બોલી ત્યાં મુઘી તેણે સાંભળ્યા ક્યું, પણ ખટ્ટી મને પુછળ માર માર્યા.

મને લાન નહોતું, પણ જ્યારે હું જંગી ત્યારે એ પતંગ ઉપર પડ્યા હતા, હું વચ્ચે જમીન પર પડી હતી. મારું આખું શરીર દુઃખનું હતું. એટલે હું ત્યાંજ પડી રહી.

ચોડીવાર થઈ ત્યાં તો તે ઉઠ્યા અને આમ તેમ જોયું. મને એક ખુણામાં પડેલી જોઈ એટલે તે મારી પાસે આવ્યા. મારો શ્વાસ આવે છે કે નહિ તે જોયું.

તે છેક મારી પાસે આવ્યા.

હું ઉઠી.

તે બોલ્યા : “વિશાખા મને માફ ન કરે? મેં પછે દિવસે જ તને મારી, મને માફ કર.”

મેં કહ્યું : ત્રણ તમને મારી આપે પણ હવેથી કૃપા કરી દારૂ છોડી દો”

તેમણે મને થોડીવાર વિચાર કરી કહ્યું:
“વિશુ ત્હારે ખાતર આજથી દાર નહિ પીઉં”

“બીજા દિવસે ખરેખર તેમણે દાર ઘોડી દીધો. આવી રીતે એમની બધી કુટુંબો મેં ઘોડવી, તેથી મારાં મઆપ, સાસુ નણંદ બધાં મારાં પર ખુશ છે.

..

હવે અમે કલકત્તામાં રહીએ છીએ. તે ત્યાં નોકરી કરે છે. પૈસે ટકે પણ સુખી છીએ. ઘણી વખત અમે ગુજરાતમાં પણ આવીએ છીએ.

ફિન્ડુ ખેનો! મારી તમને એજ વિનતી છે કે તમારા પતિઓ ને આવા હોય તો તે તમે ગમે તેમ કરીને સુધારી શકો છો!

નીફળ ન જાય તેવો સલામત ઇલાજ

આફતો

આમ હોલ વગાડીને આવતી નથી.

—માટે—

સંકટ સમયે તાત્કાલીક ઉપયોગ માટે

પ્રો ક ટ ન

ઘરમાં રાખો.

દાઝી જવાના અને વાગવાના અકસ્માતો એથીંતા બને છે.

તે વખતે તરત ઇલાજ કરવામાં આવે નહીં તો મંભીર ‘પરીણામ નીપજે છે. આવે વખતે પ્રોકટન એક અમૂલ્યુત્ત્વ દવાની ગરજ પુરી પાડે છે. ગમે તે રીતે વાગવાથી લોહી વહેતું હોય ત્યારે આ પાવડર દવાવધાથી લોહી બંધ થાય છે, ઘા પાકતો નથી, રૂઝ જતી આવે છે.

દાઝી જવા ઉપર આજા હાથે પાવડર લગાડવાથી અથવા વેસેલીનમાં મેળવી ચોપ ડવાથી ઘણીજ ઠંડક થાય છે. અને જતી આરામ થાય છે.

ગડગુમડાં—ચાંદા વીગેરે ઉપર પણ ઘણી અજાયબીલરી અસર કરે છે. તેની જાદુઈ અસરથી તમે અજળ થશો. ખાત્રી કરવા સાર નમુનાની શીશીઆઈઆનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવો. જરૂર પડતાં ખાત્રી થાય ત્યારે મોટી ખાટલી મંગાવજો.

૧ અઈંસની ખાટલી ૧ ના રૂ. ૧-૪-૦. ખર્ચ જુદું.

દાસ એન્ડ સન્સ—મુંબઈ નં. ૪.

હિન્દુ સ્ત્રીઓ અને લગ્નના કાયદા

: લેખક :

માણેકલાલ વડીલ

સામાન્ય જનસમુદાયને કાયદાનું નિશ્ચિત જ્ઞાન હોવું નથી, છતાં પરંપરાના વહેવારમાં માણસો કાયદાના કેટલાક નિયમો જાળવે છે. આનું કારણ એ છે કે અકાશપટ્ટામાં જેને જેને કાયદોનો અનુભવ થયો હોય, એવા માણસોના વર્તન ઉપરથી

આ લેખ લગ્નના નવા કાયદા પ્રમાણે લગ્ન કરવાથી હિન્દુ સ્ત્રીઓને કેટલા બધા લાભ થાય છે તે બરાબર બતાવે છે. નવા કાયદા પ્રમાણે લગ્ન નોંધાવનારને પોતાની ધાર્મિક માન્યતામાં એ કુશળ જ બાધ નહોતી નથી.

માહિતગાર નથી. સાધારણ અર્થે શિક્ષીત કે અશિક્ષીત વર્ગને બાળુએ રાખીએ તો પણ શિક્ષીત લોકોમાં આ ખાસ લાભોનું જ્ઞાન નથી. નવા કાયદા નીચે માત્ર રજીસ્ટ્રેશનથી એટલે કે સરકારી દફતરે સ્ત્રી પુરુષનાં નામકામ નોંધાવવાથી

ખીજા લોકો ધડે લે છે અને એ પ્રમાણે પોતાનું વર્તન ધડે છે. દાખલા તરીકે હિન્દુ કેમ માટેના વારસાહકના કાયદોનો અભ્યાસ, લગ્ન અને તેમાંથી ઉપજતી કન્યા, દેસર જવાબદારીઓનો ગ્રાંથો પરીચય અને એવી ખીજા અનેક બાબતોનો અભ્યાસ સામાન્ય જનસમુદાયમાંથી લાગ્યેજ કાઢ કરે છે. એમ છતાં બરાબર કાયદાના કાનૂનો પ્રમાણેજ સંપૂર્ણ કુટુંબની મીઠકતની વહેંચણી સૌ કાંઈ કરી લે છે. આ બધી બાબતો સાધારણ અને શૈજના અનુભવની છે, એટલે એમાં ખાસ જ્ઞાનની જરૂર પડતી નથી. પરંતુ જે કાયદાથી સમાજને વીશાંટ અધિકારો કે સગવડો સાંપડતી હોય એ કાયદા વિશે આવી શેહંદા વ્યવહારની માહિતી બહુ થોડાને હોય છે. એની વાકેફદરી માટે તો ખાસ અભ્યાસની જરૂર પડે છે. એટલેજ ૧૯૨૩ માં લગ્નને લગતો સુધરેલો જે કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે, તેનાથી થતા લાભ વીધે આપણું સ્ત્રી પુરુષો

જન થઈ શકે છે અને એ ઉપરાંત ધાર્મિક વિધિથી પણ એજ લગ્ન ઉજવી શકાય છે, તે કેટલાં માણસો જાણે છે? આ નવા કાયદા મુજબ લગ્ન કરવાથી પુરુષ અને સ્ત્રીના કાયદેસરના દરજ્જામાં કેટલો ફેરફાર થઈ જાય છે એની પણ કોને ખબર છે? ધર્મ અને જ્ઞાતીનાં બંધનો તોડ્યા વિના પણ આ કાયદોના લાભ લઈ શકાય છે. જે ઘણા બધા હિન્દુ માન્યપોતે આ વિષયનું જરાયે જ્ઞાન હોય તો તેઓ પોતાની પુત્રીઓને વધારે ઉંચો દરજ્જો આપતા ધારાઓનો લાભ લેવાનું કેમ ચુકે? આ નવી લગ્ન-પદ્ધતિથી ભોજન, મહેરીય, સરવસ અને ધર્મવિધિના ઉગડગીર ખર્ચની બચત થઈ જાય છે, ગોર બાપા અને પ્રાદેશીની મુશ્કાલી સેવવી મરી જાય છે અને ખીજા અનેક કાયદા થાય છે. આ બધી બાબતો ઉપર જો લ'બાણુથી વિચાર કરીએ:—

એક પત્નીત્વ

હિન્દુ કામનો કાયદો પુરુષને એકથી વધારે પત્નિઓ કરવાનો અધિકાર આપે છે. આથી પારાવાર અનિષ્ટો ઉત્પન્ન થાય છે અને સ્ત્રીપુરુષોનાં સંસાર જીવનમાં ઝેર ભળે છે. ઘણી વખત એમ પણ બને છે કે સ્ત્રી અને પુરુષ એક બીજાને આહતાં ન હોય છતાં એમને ફરજિયાત લગ્નસંબંધ નિભાવી રાખવો પડે છે. પરિણામે બન્નેનો માનસિક અને શારિરીક વિકાસ અટકી પડે છે. આ સ્થિતિ હિન્દુ લોકો નીચે નબી શકે છે. લગ્નનો નવો કાયદો એનો શમખાણુ ઇલાજ પુરો પાડે છે અને સ્ત્રી તેમજ પુરુષના સુખનો માર્ગ મોકળો કરે છે. 'સીધીય મેરેજ' નો આ કાયદો પ્રથમતો પુરુષ ઉપર એક પત્નિ જીવતાં બીજી નહિં કરવાનો આક્રંશ મુકે છે. ત્યાં સુધી એક સ્ત્રી સાથે લગ્નસંબંધ આજુ હોય ત્યાં સુધી પુરુષથી બીજી સ્ત્રી કદાપી ન પરણી શકાય એવી વ્યવસ્થા એ કાયદાએ કરી છે. ધારો કે કોઈ માણસ આ કાયદાની રૂએ લગ્ન કર્યા પછી ચોતાનો ધર્મ ફેરવી, નવા ધર્મ પ્રમણે એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરે, તો તે પણ ગેરકાયદેસર કરે છે. આ રીતે એક પત્નિત્વના રિવાજથી નવા કાયદા નીચે સ્ત્રીને સંરક્ષણ મળે છે અને તે ઉપરાંત સ્ત્રી કે પુરુષ અમુક સંયોગો નીચે એક બીજા સામે છુટાછેડા મેળવી શકે છે. આ સંલેગામાં બેવકાઈ અને અલિચાર કે પરસ્ત્રીગમનનો સમાવેશ થાય છે.

ફારગતી

૧૮૫૦ નો હિન્દુ કાયદો ફારગતી (છુટાછેડા)નો કાયદો નેઢએ તેટલો ઉદાર નથી. વીસમી-

સદીમાં આવો સંકુચિત કાયદો વ્યતીક્રમ (એના કોનીક્રમ) જેવો લાસે છે. આજે જે કાયદો પ્રચલીત છે તેની નીચે વ્યલિચાર બદલ તુકસાની માગવાનો હકક ખરેખર જંગલી જમાનાનો અવશેષ છે. જુના જમાનામાં પત્નિને પતિની મિલકત મણુવામાં આવતી અને એટલેજ એના સંસ્કારમાં વ્યલિચારથી જે કંઈ ખામી આવતી તે તુકસાની તરફે પૈસા લેવાથી પુરાઈ જતી એવી લાવના હયાત હતી. આજે પણ એજ જુદી લાવના આપણી વચ્ચે અગ્ર જમાનાને ઉભી છે. વેવિશાળ તુટવાથી થતા તુકસાન બદલ પૈસા લેવાનો જે રીવાજ છે એ પણ જંગલી જમાનાનીજ એક છે. આ બધી બદખોથી દૂર રહેવા શિક્ષીત યુવક યુવતિઓએ એક બીજાના યોગખાણુ અને સંવનન દરમીઆન વેવિશાળની જાહેરાત નહીં કરતાં મૌન જાળવવું નેઢએ. આથી નિંદાખોર જલાનોને જુદી અકવાઓ ફેલાવવાનો અવસર નહીં મળે અને યુવક યુવતિઓ ચોતાનું જીવનસંગાથીની વાગખી પસંદગી કરી શકશે.

આજે નીચલા પણુંની હિન્દુ કાયદોમાં ફારગતી બહુ સહેલાઈથી મેળવી શકાય છે. આ ધોરણુ ફારગતીના કાયદામાં દાખલ થવું નેઢએ અને પરિણિત પક્ષની સંમતિ માત્રથી એકબીજાને છુટા છેડા મળી જાય એવી ગોઠવણુ રચાવી નેઢએ. સામન્ય રીતે બાલકા વિનાના દંપતી ફારગતી લઈ શકે અને એ રીતે પસંદગીની જુલ સુધારી શકે એવી વ્યવસ્થા થવી નેઢએ.

વિધવાઓનું પુનલગ્ન

ફારગતીના હકકમાં પુનલગ્નના અધિકારનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એજ રીતે વિધવાઓ

પણ નવા કાયદા નીચે ફરી વખત પરણી શકે છે. એમ છતાં જેમને પુનર્લગ્ન સામે સુગ હોય તેઓને એકલવાઇ છ'ંદગી ગુન્હાવાની છુટ મેં છે.

બાળલગ્નની અટકાયત

રજીસ્ટ્રેશનથી નવા કાયદા પ્રમાણે લગ્ન કરવામાં ઉંમરતું બંધન પણ આવી જાય છે, એટલે કે બોહામાં બોહી અમુક ઉમર થઇ નહોય ત્યાં સુધી સ્ત્રી કે પુરુષથી પરણી શકાયજ નહીં. પુરુષની ઉમર બોહામાં બોહી પુરી ૧૮ વર્ષની હોય, અને સ્ત્રીની ૧૪ વર્ષની હોય તોજ તેઓ લગ્નગાંધી જોગાઇ શકે છે. આ ઉમરની નીચેના બાળકોને માઆપ પણ પરણાવી શકે નહિ. જો પરણનાર વ્યક્તિઓની વય પુરા એકથી વધારેની હોય તો માતૃપિતા કે વાર્શીઓની સંમતિની પણ જરૂર પડતી નથી.

સ્ત્રીધન

હિંદુ વિધી પ્રમાણે પરણેલી સ્ત્રીને પોતાના પતિની વડીલાપાછાંત તેમ સ્વોપાછાંત મીલકત પર બહુજ બોહો હકક છે. જો કુટુંબ અવિભક્ત હોય અને એ દરમિયાન પતિ મરી જાય તો તેની વિધવાને માત્ર ભરણપોષણ મળે છે. અને એ દરમિયાને જેમવવા માટે પણ પતિના સપીંડ સંબંધીઓ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. પિત જો કુટુંબથી છુટો પડ્યો હોય તો પણ તેના મરણ પછી વિધવાને માત્ર પોતાની છ'ંદગી દરમિઆનજ પાંતની મિલકતના ભોગવટાનો હકક મેં છે. તેમાયે આ મિલકતની આવકજ તે વાપરી શકે. મુળ મિલકતમાં ધટાડો કરવાનો તેને ખીટકુલ અધિકાર નથી, શિવાય કે મિલકતની આવક (વ્યાજભાડું વગેરે) ભરણપોષણ પુરું કરવા જેટલીયે

ન મળતી હોય. જો પતિ પોતાની પાછળ પુત્રો મુકતો ગયો હોય તો એ પુત્રોની વિધવા માતાને માત્ર ભરણપોષણ મળે છે અને બધીજ મિલકતના માત્રેક તો પુત્રો ખતી મેં છે.

સીવીલ મેરેજના કાયદા

રજીસ્ટ્રેશનથી સીવીલ લગ્ન કરાવનાર હિંદુ સ્ત્રી એકદમ પતિના ઘરની શેકણી થાય છે. આ પદ્ધતી નીચે લગ્ન થતાની સાથેજ આપોઆપ દંપતિ અવિભક્ત કુટુંબથી અલગ થયાં ગણાય છે. એ ઉપરાંત મિલકતની બેંચણી પણ ઇઝ ગઇ ગણાય છે. જો હિંદુ કુટુંબમાં સંયુક્ત વેપાર ચાલતો હોય તેમને આ રીતતું લગ્ન અગમક-રૂપ થઇ પડે, પરંતુ એ શિવાયનાં કુટુંબોને તો તે આશીર્વાદસમાન થઇ પડે છે. શહેરોમાં તો ધણાખરા મુશ્કેલ આવું લગ્ન પસંદ કરે એ સ્વાભાવિક છે. સિક્કીત પતિ પતિને આ નવી રીતથી વિકાસની વધારે સગવડો મળે છે. કુટુંબના વડપણ નીચે એને કચરાવાયું અને બોટા રિવાજથી રિખાવાયું રહેતું નથી.

આર્થિક ભાગીદારી

રજીસ્ટ્રેશનથી પરણેલી હિંદુ સ્ત્રી વિધવા થાય ત્યારે તેને છ'ંદગીભરતો ભોગવટો અને ભરણપોષણ મળે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને પોતાનાં પુત્રપુત્રીઓની સાથે ભાગીદારી મળે છે. જો વિધવાને કંઈ સંતાન ન હોય તો તે પતિની તમામ મિલકતની સ્વતંત્ર માત્રેક અને છે. વીધવાના આ વારસાહકક ઉપર પતિ વીધ કરીને અગર જીવન દરમિઆન મિલકતની ખીછ અવસ્થા કરીને બંધન મુકી શકે છે. આવી અવસ્થા કે વીધમાં તે પોતાની સ્ત્રીને અને

સંતાનોને મિલકતથી સદંતર વેગળાં પણ રાખી શકે છે. આ વસ્તુસ્થિતી ઘણી ખરાબ છે. પત્નિ કાયે તેમ કરી પતિને અને બાળકોને મિલકતથી વંચીત રાખી શકે એ વ્યવસ્થામાં લયંદર અન્યાય દહેશ છે, પરંતુ આ જનની ગોદંણુ બધાજ દેશોમાં છે. એમાં તો સુધારો ત્યારેજ થાય કે જ્યારે સ્ત્રીઓનો સમુદાય મેટ્રી ચળવળ ઉપાડી, પરંતુ પહેલાંજ પતિને પતિની મિલકતમાં અમુક દરજ્જે સ્વતંત્ર ભાગીદાર દરાવે. આવી ગોદંણુ વિવાદ પહેલાંજ થરી લેઈએ અને અમ થયા પછી ઘર ખરચમાં જેમ પુરૂષની જવાબદારી છે તેમ સ્ત્રીનો પણ અમુક હિસ્સો રહે તો કરી હરકન નથી. સ્ત્રીઓનો આર્થિક આધાર પુરૂષો ઉપરજ છે એ સ્થિતિ સામે દલુ મહિલાઓમાં પુરતો અસંતોષ ઉઠ્યો નથી. આજે તો ધારામંડળો પણ પુરૂષોનાજ હાથમાં છે એટલે લગ્ન પહેલાં અમુક મિલકત સ્ત્રીના નામે એકાઉન્ટી કાઢવાની ગોઠવણને ફરજિયાત અને કાયદેસરની બનાવી શકાય એમ નથી. એમ છતાં શિક્ષીત કુમારીકાઓ પરણતાં પહેલાં પતિને આ જનનો મિલકતની ભાગીદારીનો કંચર કરવાની ફરજ પાડે તો તે બની શકે તેમ છે. આવી વ્યવસ્થાથી સ્ત્રી પતિની મરજી મુજબની ઉઠાઉગીરી કે ગેરવ્યવસ્થામાંથી બચી શકશે. વળી આર્થિક રીતે તે સ્વતંત્ર બનવાથી ઘણી પાસેથી દયા અને સુવાણી લાગણીને બદલે સાચો પ્રેમ પામી શકશે. પતિની કુલમુખત્યારી નીચે સ્ત્રીની જે દશા હોય તેને બદલે આ ગોદંણુમાં સ્ત્રી પ્રત્યે પતિને વાજબી ધ્યાન આપવાની અવસ્ય ફરજ પડે એવી વેતરણ થાય છે.

કરીઆવરતું કૌભાંડ

અત્યારે છેકરીઓને જે કરીઆવર, બક્ષીસ, વગેરે વસ્તુઓ મળે છે તેથી કંઈ

તેને શુકરવાર વળતો નથી. એ માસુલી બક્ષીસોથી છેકરીની આર્થિક સ્થિતિ સંધ્યર કે સ્વતંત્ર બનતી નથી. આ ઉપરથી હીંદુ પતિને તેના માથાપ ઉપર આવી વારંવારની બક્ષીસો માટે ઓશીયાળા બનાવી રાખવી એ સિધ્ધાન્તની દરજ્જાએ પણ અતિશય અબુક્લતું છે, કારણકે તેને પતિ તેમજ માથાપની બેવડી ગુલામી ભોગવવી પડે છે.

જાતની બહીક નથી

આ ઉપરાંત 'સીવીલ મેરેજ' ના કાયદાનો ખાસ લાભ એ છે કે રજીસ્ટરથી લગ્ન કરવાથી અગાઉ મુજબ બીજાં સગાં-સંબંધીઓનો વારસો મેળવવામાં કરી અડચણ ઉભી થતી નથી. પરણનાર વ્યક્તિઓ ધર્મમાં હિંદુ રહી શકે છે, પોતાનીજ જાતીમાં પરણીને નાતજાત જાળવી શકે છે, અને તે ઉપરાંત જે સગાં સંબંધી તરફથી તેને વારસો મળવાનો હોય તે સંબંધીજનને લાગુ પડતા કાયદા પ્રમાણેજ તે કાયદાનો હક સલામત રાખી શકે છે. એટલે કે નવા કાયદા નીચે પરણનારને બેવડો કાયદો થાય છે. જુના કાયદાના વાજબી હકો હંયાત રહે છે અને સાથે સાથે સ્ત્રીને વિશિષ્ટ અધિકારો સાંપડે છે. આ ઉપરથી સદુ શિક્ષીત સગ્ગતો સમજશે કે આપણા સામાજિક ઉદ્ધાર માટે રજીસ્ટ્રેશન લગ્નનો જોરો બને તેટલો પ્રચાર કરવો જરૂરી છે.

[હિંદુ સમાજનાં સ્ત્રી પુરૂષો આ નવા કાયદાના લાભ સમજતાં થાય અને નવે-યુવકો અને નવયુવતીઓ પોતાનાં લગ્ન વખતે આ કાયદાનો લાભ લઈ શકે, તે માટે 'હિંદુ સીવીલ મેરેજ એસોસીએશન'

નામની એક સંસ્થા કાઢવામાં આવી છે તે સંસ્થાનાં સભ્ય બને તેટલી વિશેષ સંખ્યામાં ગુરુશતના યુવકો અને તે જરૂર છે. લગ્નની વર્તમાન રીતીથી હિંદુ સ્ત્રીઓને જે લયકર અન્યાય થાય છે, તે અન્યાયમાંથી તેમને ઉગારી લેવા હોય તો અત્યારે તો વધારે સારામાં સારો અને સહેલો તેમજ સરળ રસ્તો આ સંસ્થાના સભ્ય બની તેમાં જોમ બને તેમ વિશેષ સહાયકો જોડાય તેમ કરવાની જરૂર છે. તાંત્રી

સંસ્થાના ઉદ્દેશો.

(૧) હિંદુ સીવીલ મેરેજ એસોસીએશનનો ઉદ્દેશ એવો છે કે નવા કાયદા નીચે લગ્નોને ઉત્તેજન આપવું અને એ રીતે એ લગ્નોના ફલ રૂપે સ્ત્રીઓને ઉંચો દરજ્જો અને વધારે અધીકાર સુપ્રત કરવા.

(૨) આંગ્લો ઉદ્દેશ ધરાવનારાં જે કોઈ ખીળાં મંડળો હોય, તેમને સરકુલરો, પત્રિકાઓ, સહાયો, મંત્રણાઓ વીગેરેથી મદદ કરીને આ સંસ્થા પોતાનો હેતુ પાર પાડવાની ખાયેશ રાખે છે. આવાંજ નવાં મંડળો સ્થાપવાનું અગર પોતાની સાથે જોડી લેવાનું અને પરીપક્ષ ભરવાનું કામ પણ આ સંસ્થા માથે લે છે.

સભ્યોના વર્ગ.

(૩) આ એસોસીએશનના સભ્યોના વર્ગ નીચે પ્રમાણે પાડવામાં આવ્યા છે:—

આ જીવન સભ્યો-૧૦૦ રૂપિયા કે તેથી વધારે રકમ ભરનાર વ્યક્તિઓ.

સામાન્ય સભ્યો-વરસ દહાડે ચાર રૂપિયાથી ઓછી ન હોય એવી રકમ ભરનારાઓ.

જોડાયલા સભ્યો-જે જે સમાન મંડળો આ સંસ્થા સાથે જોડાયલાં હોય તે.

(૪) એસોસીએશનના ઉદ્દેશોમાં રસ ધરાવનારો કોઈ પણ ૨૧ વર્ષની ઉંમરનો હિંદુ આ સંસ્થાના નિયમોને અનુસરીને સભ્ય તરીકે સુગ્રાહ શકશે.

એસોસીએશનના હેતુ પરત્વે હિંદુ આયસમાહ, શાખ, બુધ્ધીસ્ત, અથવા જૈનને હિંદુ ગણવામાં આવશે, કારણુ એ બધાજ લગ્નના સુધરેલ ખાસ કાયદાનો લાભ લઈ શકશે આ લાભ લેવાથી એમના ધર્મ કે સંસ્કારને જરા પણ બાધ આવશે નહિં.

કોઈ પણ સભ્ય, જ્યાં સુધી આ એસોસીએશનના સભ્ય રહેશે ત્યાં સુધી રૂપેશીઅલ મેરેજ એક્ટ મુજબ રજીસ્ટ્રેશન કરાવવા સિવાય બીજી કોઈ રીતે લગ્ન કરી શકશે નહિં.

એસોસીએશનના સભ્ય હોવા દરમિયાન, કોઈપણ સભ્ય પોતાના ૨૧ વર્ષની નિયેનાં સંતાનોનાં લગ્ન સદહુ કાયદા સિવાય બીજી રીતે કરી શકશે નહિં.

રજીસ્ટ્રેશનથી લગ્ન થયા પછી જ કોઈ પણ પક્ષની ઇચ્છા તેના ધાર્મિક વિધિ પ્રમાણે એ લગ્ન ઉજવવાની હોય તો તેમ કરવાની તેને છૂટ છે. પરંતુ વરવહુનો કાયદેસરનો દરજ્જો તો રૂપેશીઅલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણેજ સુકર થશે.

સભ્ય બનવા માટે લખવાનો પત્ર

હિન્દુ સીવીલ મેરેજ એસોસિએશનના માનદ મંત્રીઓ

રજીષ્ટ્રોડ બવન

૫૫, ગીરગામ રોડ, મુંબાઈ નં. ૪.

પ્રિય મિત્રો,

હું એસોસિએશનનાં હેતુ અને ઉદ્દેશો સાથે સંપૂર્ણ મળતો થાઉં છું અને તેનો સભ્ય બનવા ઇચ્છું છું. એસોસિએશનના કાયદાઓમાં જે કંઈ મુધારા વધારા જુદા જુદા સમયે થશે, તેને હું બરાબર માન આપીશ.

સહાસદત્તું લવાજમ જે અગાઉથી લેવાય છે, તેના રૂ. _____ હું આ સાથે મોકલાવું છું.

આપનો

(સહી)

નામ [અટક પહેલી મુકવી] _____

ધર્મ _____

પત્નીનું નામ _____

૨૧ વર્ષની વયની } ૧ _____ વય _____
 અંદરનાં બાળકોનાં } ૨ _____
 નામ અને વય. } ૩ _____

દરખાસ્ત કરનાર:

અનુમોદન આપનાર:

નં. _____

તારીખ _____

૧૯૩

દાખલ કર્યા તારીખ:

સહાનુભૂતિ પ્રમુખની સહી.

મોન્ટેસોરી પદ્ધતિ અને બાલવિકાસ

: લેખિત્ર :

કુમારી ત્રિશૂલા દર

મોન્ટેસોરી શિક્ષણ પદ્ધતિની ક-તેલનો મૂલ્યો ખરો આધાર બાળકના દેહ-નારની બારિક દેખરેખ ઉપર રહેલો છે. શિક્ષક બાળકને એવી રીતે દેશવતું બેઠકે એવી બાળકને તેના કામમાં ખીજની ડખતની હાજરી લાગવી ન બેઠકે. બાળકને બેઠકી મદદ કરવા હંમેશા તૈયાર હોવા છતાં બાળકના પોતાના બુધ્ધિ પૂર્વક થતા કાર્યની વચ્ચે વિક્ષેપ કરનાર એણે ન થઇ પડવું બેઠકે.

મોરી ઉમરનાની પેટા બાળકના ચીજ વિશેના જ્ઞાનના ઉત્સાહને લાંગી ન નાખવો એજ ખરો શિક્ષણનું રહસ્ય છે. જે બાળકના કાર્ય તરફ શાંતિ, ધીરજ, અને માનથી લેવામાં આવે તો, અને તેની દિશ્વચાલ અને અનુભવમાં બેઠકે તેમ વર્તવા દેવામાં આવે તો, આવું શિક્ષણ આવું મુશ્કેલ નથી.

ત્યારેજ આવણને જણાય છે કે બાળક માં પણ વ્યક્તિત્વ રહેલું છે. તે વિકસવાનો સ્વયમેવ પ્રયત્ન કરે છે. તેનામાં પ્રેરણા છે, તે પોતાની મેજેજ પોતાનું કાર્ય પસંદ કરે છે, અને પોતાને ગમે ત્યારે છોડી દે છે. બાળક પ્રયત્ન કરવામાં ડગતુ નથી પણ એની શોધમાં જ ફરે છે. અને આખરે તેની સક્રિયતા પ્રમાણમાં નડતી અડચણો રહે-લાઇથી દુર કરી શકે છે. એક બાળક પોતાની શોધ, પ્રયત્ન અને છતમાં દરેક જણુ લાગ લે તેમાં ખુશી થાય છે. અને તેથી તેમાં વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી “ઝીણી નજરે અવલોકો પણ તે દૂરથી જ” એજ આ પદ્ધતિમાં શિક્ષક ને માટે મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

બાળક પોતાના કામમાં જે મુશ્કેલીએ અને આનંદ અનુભવે તેમાં લાગ લેવાને આપણે તૈયાર રહેવું બેઠકે. તે પોતેજ આપણો સમભાવ માગે છે, અને તેમાં આપણે ખુશીથી પ્રેરણા સંમતી દર્શાવી શકીએ. તેના ધીમા પણ આગળ વધવાના પ્રયત્નમાં આપણે પ્રેરણા ધીરજ રાખવી બેઠકે અને તેની ક્રેતેકમાં આપણે આપણા આનંદ અને ઉત્સાહ બતાવવાં બેઠકે. “જે બાળક નરકની વર્તણૂક મોટાંએ જેમ એક ખીજ તરફ માન અને સમજાની દષ્ટિથી જુવે છે તેમ રાખીએ” તો આપણે સારી કેળવણીનો એક મદત્તનો સિદ્ધાંત જાગવી સારી કેળવણીનું ઉદાહરણ બેસાડી શકીએ.

આપણે ઇચ્છીએ છીએ કે આપણા કામમાં કોઇ ખલેલ ન કરે, આપણા પ્રયત્નોમાં અડચણ ન આવે, જરૂરની વખતે આપણને મદદ કરવાને સારા મિત્રો હોય, તેઓને આપણે આપણી સાથે ખુશી થતા બેઠકે, તેઓની સાથે આપણે સરખી રીતે વર્તી શકીએ, અને તેઓમાં આપણે વિશ્વાસ રાખી શકીએ. સારી દોસ્તી માટે આપણે આ બધાની જરૂર છે એજ પ્રમાણે બાળકો પણ મનુષ્ય છે તેમનામાં સ્વમાન હોય છે, તેઓ નિર્દોષ હોવાને લીધે, અને ભવિષ્યમાં તેઓ પોતાની પ્રેરણા શક્તિઓ ખીજવી શકે એમ હોવાથી આપણા કરતાં ચઢીઆતાં છે.

વળી જે આપણે ઇચ્છીએ છીએ તેજ તેજ તેઓ પણ ઇચ્છે છે તેમ છતાં ખરું

તેનાં આપણે આપણા બાળકને માન આપનાં નથી. આપણે તેમને, તેમની પોતાની જરૂરીઆતોની દરકાર કર્યા વગર, આપણને તાબે થવાની ફરજ પાડીએ છીએ તેઓ તરફ કર અને અવિનયી રીતે વર્તીએ છીએ અને પછી તેમની તરફથી આત્મકિંતપણાની આશા રાખીએ છીએ! તેમન.માં નક્કર કરવાની ખાસીયત બહુજ હોય છે, તેમજ આપણા તરફની લાગણી અને વિશ્વાસ પણ તેમનામાં ધણું હોય છે તેનું 'યે ફટલાકને તે' જ્ઞાન હોતું નથી, પરંતુ જેઓ તે બાળક છે તેઓ પણ તે છતાં તેમની સાથે કડક રીતે વર્તે છે. તેમણે બાળકનું નેપથ્યે કે બાળક ફરેક બાબતમાં મોટાંઓની નક્કર કરશે માટે તેઓ આપણી સાથે જેનું હેતાળ વર્તન ચકાવે એવું આપણે ઇચ્છતાં હોઈએ તે રીતે જ આપણે તેઓની સાથે હેતુથી વર્તવું નેપથ્યે.

અહિં હેતુનો અર્થ લાડ કરવાનો નથી. આપણને ટાઇ પહેલીજવાર મળે અને એક-દમ એ આપણને ભેટવા આવે તો આપણે તેને હેન નહિ ગણીએ પણ તેમ કરવા

આવનારને જંગલી અને અણસમજી કહીશું. પણ ખીજની મરજી બાળકી, તેને તાબે થવું અને પોતાની મરજીનો ભોગ પણ જરૂર પડે આપણે-એવું નામ હેત છે. આવી રીતનું હેત આપણે બાળકો તરફ બતાવવું નેપથ્યે. બાળકોની મરજી બાળકવાને આપણે તેઓનું બરાબર અવલોકન કરવું નેપથ્યે. તેમનું આંતરજીવન કુદરતી કાયદાઓ પ્રમાણે વિકસવા ઇચ્છે છે. બાળકની ઉંડી ભાવનાઓ કવી રીતે આલિસાંવ ખામે છે તે વિષે આપણે ધણું થોડું જ જાણીએ છીએ. બાળક નૈસર્ગિક રીતેજ વિકાસ પામતું જાય છે. તેના આ વિકાસમાં આપણી મદદ નહિ જેવીજ હોય છે. પણ જે આત્મા સ્વયમેવ આ જગતમાં આવ્યો છે તેના વિકાસમાં મદદ કરવા પુરતાંજ આપણે અહિં છીએ એમ માની આપણે તેના વિકાસ તરફ માનથી. જેનું નેપથ્યે. એ આત્માને આગળ વધવા માટે આપણે સ્વતંત્રતા આપવી નેપથ્યે. અને એ આંતરજીવન કવી રીતે વિકસે છે તે જ્યાં કરવું નેપથ્યે, એજ આપણું માત્ર કર્તવ્ય છે.

“અમારા વડાઓએ પોતાનાં સાબુત કાંડાં બાવડાંના બળે, હિંદુસ્થાનને તેનાં સાધનો ઉપર હુટ ચલાવવા માટેજ લીધો છે, અને અમે એજ અનિતિભર્યા કારણને માટે હિંદને કબજે રાખી રહ્યા છીએ.”

વી. એચ. રૂથરફોર્ડ

“જે સુએજની નહેરનો માર્ગ રૂંધવામાં આવે અથવા તો હિંદ કે ઓસ્ટ્રેલિયા સાથેના વ્યાપારને અશક્ય બનાવી દેવામાં આવે તો, એન્ગ્લેસ્ટર કે લીવરપુલની ચોકકસ ફેરીઓનાં બાળકો ભૂખે મરી જાય.”

નોર્મન એન્ગેલ

સ્મરણીય સૂત્રો

[ગાંધીજીની આખરી કચમાં કામ કામ થનાં ભાષણોમાં અનેક વખતે સ્મરણીય સૂત્રો જેવાં વચનો તેમને મુખેથી નીકળે છે. જેનો સંગ્રહ 'નવયુગ' ના માર્ગ મુયોગ્ય થઈ પડશે.]

જે હિંદુસ્તાન ધર્મી હોઈ અને આપણું હિંદુસ્તાન સાવનય ભંગમાં લેવાઈ ગયેલો તે ૩૦ કરોડ માણસને એક લાખ અંગ્રેજના પંજામાંથી-દબાણમાંથી-નીકળતાં કરીને વખત સાચે?

...

૭૦ લગભગ ગોરા માણસનું લોક છે, અને ખીલ શીખ, પંજાબી, ગુજરાતી, મરાઠા છે. આપણી બંને કંધપર આ લોકો રહી છે; ભણે પછી એ લોકો મીઠા ઇલાકાદિ જાવણીમાં હોય. આ બધા રાજતંત્ર અને કાયદા તથા આપણે ચલાવે રહ્યા છીએ તેની પાછળ લોકો સિવાય ખીલું કંઈ જોવામાં આવતું નથી. લોકોનાં બધાં અંગ્રેજી નહીં આપણને ન્યાયી રહ્યા છે.

...

આ રાજ્યનો દોડ કરીને એ મારો ધર્મ છે અને એ ધર્મ પ્રજાને શિખવી રહ્યો છું. જે રાજ્યની અંદર જુલમની પરંપરા બંધાયેલી હોય, જે રાજ્યની અંદર ગરીબ અને તવંગર ઉપર મીઠા જેવી વસ્તુને વિશેષ એક સરખો કર નાખવામાં આવતો હોય, જે રાજ્યમાં દરવાન, પોલીસ, લોકો પાછળ લખણી ખર્ચ થતો હોય, જે રાજ્યનો મોટો મુખો રૈયતની આવક કરતાં પાંચ લગભગ પગાર લેતો હોય, જે રાજ્યમાં ૨૫ કરોડ રૂપિયા અપ્રીય દાસમાંથી મેળવાતા હોય અને ૬૦ કરોડ રૂપિયાનું કાપડ પર દેશથી આવતું હોય અને જ્યાં કરોડો માણસ બેઠા રહેતા હોય એવા રાજ્યનો નાશ

કરી, એનો નાશ કરી, અને પ્રતિકાલ આપના કરી કે એ રાજનીતિ બગાડે ધર્મ છે.

...

જે ગુરુદેવાર નથી તેવાને પકડવાની સરકાર નીતિ ગ્રહણ કરી છે. જ્યારે પ્રજા કંઈક હોઈ અને દેરેર લગભગ માણસો ભેગા થઈને ચોટાની હાથ કાઢે તે વખતે સરકારે મીઠાના કર જેવો કર કાઢી નાખવો જોઈએ અને ખીલું દુઃખ પણ દૂર કરવાં જોઈએ. પણ તે આ સરકારને પોષાય તેમ નથી. કરોડ રૂપિયા પ્રજામાં રહે એ સરકારને પડવાનું નથી. એ રૂપિયા તો ઇંગ્લાંડમાં ગઈ જ્યાં સારું આવશે બધો વાસ હોય ત્યાં રહ્યા છે. એ ત્રાસમાંથી છૂટવા સારું પ્રથમ પગથિયા તરીકે મીઠાના કર કાપવો છે. મીઠાના કરના કાપવાનો એટલો સુધી ભંગ કરવો કે એમ કરતાં કરનાં આપણને જોલમાં નાખે, આજુકે મારે કે જે કંઈ કરવું હોય તે કરે એ સદત કરવા તૈયાર રહીશું.

...

એક સમય હતું આ સદતનતના તરફ પૂરે વફાદાર હતો અને ખીલને વફાદારી શીખવતો. હાલ પૂરું કે 'ગોડ સેવ ધ કીંગ' ગાતો અને ખીલનાં સગાંસાંને શીખવતો. પણ અતે મારા આંખનાં પડળા ઉતર્યાં અને કમણા ભાંગી, અને સમજ્યો કે સદતનત વફાદારીને લાયક નથી. તેમને રાજદ્રોહને લાયક લાગી તેથી રાજદ્રોહને મારો ધર્મ કરી બેઠો છું. ખીલને સમજાવું છું કે રાજદ્રોહ એ ધર્મ છે, અને વફાદાર રહેવું એ પાપ છે. આ રાજ્યને

વક્ષાદાર રહેતું એટલે તેનું શુભ ઇચ્છતું એટલે હિંદના કરોડોનું અશુભ ઇચ્છવા સમાન છે. કરોડો રૂપિયા બહાર ખેંચાઈ નય છે તેના બદલામાં કંઈ નથી મળતું, અથવા મળે છે તો લેંકશાયરના ચીંધરા જેવું. આ રાજનીતિ કૃત્રિમ કરવી એ ગરીબો પ્રત્યે ખોલ છે, તમે એ દ્રોહમાંથી છૂટા. હું માનું છું કે હું છૂટી ગયા છું. તેથી આ સરકારની સામે શાંતિમય યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો છું. ...

હવે આપણે થાક્યા છીએ. આ રાજનીતિ ધૂંસરીમાંથી ફરી જ જવું જોઈએ અને એ સ્વરાજ લેવા સાફ જ કપ્ડ વેઠવાં પડે તે વેઠવા તૈયાર થયા છીએ. સ્વરાજ લેવું એ આપણો ધર્મ છે—અધિકાર છે.

રાજદ્રોહ ધર્મ હિંદવાંસી આને હું ધર્મ-યુદ્ધ માનું છું આ રાજનીતિનો હું પ્રાંતે કાણ નાશ ઇચ્છું છું. રાજકતિનો વાળ પણ વાંકો કરવાની ઇચ્છા નથી, પણ તેમ ની સલામી નહિ જ લરીએ. કૃપા કરીને હવે તમે તમારો ફરજને સમજો, અને હિંદ પ્રત્યેનું પાપ ઘોષ નાંખો. આજે તો મીઠાં ના કાયદાનો લંગ કરીએ છીએ, પણ આવતી કાલે ખીબ કાયદાને પણ ચીંધરાં સમજવાના છીએ. એમ કરીને આપણે અસહકાર એટલો બધો સખત કરી નાંખશું કે પછી રાજ ચલાવી જ ન સકાય. રાજ ચલાવવા માટે ભણે દાર્જોગો ફોડે, જેલમાં લઈ નય, ફાંસીએ લટકાવે, પણ તે કેટલાને? ત્રીસ કરોડ માણસોને ફાંસી દેતા એક લાખ ગોરાઓને કેટલા વખત જોઈએ એનો હિસાબ તમે જ કાઢો.

...

કોઈ એમ કહેતું નથી કે મીઠાનો કર સાચો છે. કોઈ એમ નથી કહેતું કે લસકર અને દીવાની ખર્ચ બરાબર છે. કોઈ એમ નથી

કહેતું કે મહેસૂલ ઉધરાવવાની નીતિ બરાબર છે. કોઈ એમ નથી કહેતું કે ૨૦ થી ૨૫ કરોડ રૂપિયા પ્રબળ દારૂ પાછા અને અશીલિયા બનાવી તેમના ધર ભાંગી લે છે એ બરાબર છે. ખરેખરી પણ સાફી પૂરે છે અને અંગ્રેજી અમલદારો સાફી પૂરે છે કે વાત બરાબર છે. પણ કરીએ શું? પૈસા જોઈએ, શા માટે જોઈએ? પ્રબળ દબાવવાને. ...

આ ભુલમ અને રાક્ષસીનીતિ સામે યવું એ ધર્મ છે. ...

ગુલામીમાંથી છોડાવવા જે અંતિમ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે તે સમયે જે વિદ્યાર્થી કે શિક્ષક ધરમાં કે શાળામાં બસાઈ રહેશે તે હિન્દુસ્તાનનો દ્રોહ કરે છે એમ મનાશે. સરદાર જેવા બ્યારે જેલમાં ખેડા હોય ત્યારે શું તમે કવિતા મોટે કરવામાં કે દાખલા ગણવામાં મચ્યા રહેશો? ધર બળા જવું હોય અને સૌ દારવા નય છે તેમ તમે આ હિંદનું દુઃખ દારવા નીકળી પડો.

...

કરોડોનાં દુઃખ કલાવવા સાથે મારા સ.પ્રાંગ નમસ્કર કામ ન આવ્યા. અરજીઓ ધડવામાં મેં મણા નથી રાખી. વિવેકની લાખ મને વાપરતાં આવડે છે એમ સહ કોઈ જાણે છે. પણ બ્યારે વિવેક અને મસલત કામ ન આવ્યાં ત્યારે હું બળવાખોર થયો છું. બળવાખોર તરીકે મારી જાતને ઓળખાવી શાંતી માનું છું. અને એમ કરીને હું કંઈક અંશે ધર્મનું પાલન કરું છું.

...

મને દેખાય છે કે આ રાજનીતિનો અંત આવેલા છે, પુણી સ્વતંત્રતાની ઝાંખી થઈ રહી છે, સ્વતંત્રતા દેવી ડોકિયું કરે છે અને વરમાળ પહેરાવવા ઇચ્છે છે. તે સમયે લાગતા ફરશું તો આપણા જેવા નાલાયક કોણ?

નોંધ

આખરી ફેંસલાની કૃત્ય

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેની લડત શરૂ કરવાનો મહત્વસાહી સમિતિએ નિર્ણય કર્યો પછી ગાંધીજીએ માય મહિનાની બીજી તારીખે વાઇસરોયને પોતાનો અમર પત્ર મોકલાવ્યો. સવિનયભંગની લડત આરંભવા પહેલાં છેક છેલ્લી ઘડીએ પણ જે સમાધાનીનો ડાંઢ પણ માર્ગ શક્ય હોય તે તે શોધવાની ઉમેદથી તેમણે એ પત્ર લખ્યો હતો અને હિંદમાં બસા જેવા ક્રિટિક અમલથી આ દેશને જે ભયંકર હાનિ થઈ રહી છે, તે અટકાવવાનો માર્ગ શોધવા માટે વાઇસરોયને હાથ જોડીને વિનંતિ કરવા જેટલી નમ્રતા એ શૂરા અસહકારી સેનાપતિએ બતાવી હતી, પરંતુ ક્રિટિક પ્રતિબંધના ધમંડમાં વાઇસરોયે તેનો કશોજ ઉત્તર ન આપ્યો-પોતાના ખાનગી કારભારી મારફત માત્ર બે લીંટીમાં જ ધમકી સાથે સીકરની પહોંચ મોકલાવી, એટલે ગાંધીજીએ તા. ૧૨ મી માયના પ્રાતઃકાળે જ આખરી ફેંસલાની એ જીવનમરણની ઐતિહાસિક કૃત્યનો પોતાના ૮૦ સત્યાગ્રહી સૈનિક સાથે, સાબરમતીના કાંથી આરંભ કર્યો. એ કંચ જગતના ઇતિહાસમાં અદ્ભૂત અને અપૂર્વ છે. સુવ્યવસ્થિત હિંસાવાદની સામે મૂકીલર અહિંસાવાદીઓ વિજય અથવા તો મૃત્યુના નિશ્ચયથી ધસતા જાય એજ ઇતિહાસમાં અદ્ભૂત અને અપૂર્વ બનાવ તરીકે ચિરંજીવી રહેવા માટે પુરતું છે. પણ ગાંધીજીની આ કૃત્યમાં તેના કરતાં એ અનેક વિશિષ્ટતાઓ સમાવયી છે. સત્તાના ધમંડમાં ભાન ભૂલેલી નોકરશાહીએ સરદાર વલ્લભભાઈને અન્યાયી ધોરણે ત્રણ માસની ટીપ

આપી, ગાંધીજીનો જમણો હાથ કાપી નાખવા જેવું કામ કરીને આરંભમાંજ તેમને પરાક્ષણે આપ્યો હતો, તેજ મુંબાઈ અને અમદાવાદની વચ્ચે લરકરી ગાડીઓની દોડ-દોડ દસવીને પ્રત્યક્ષ ધમકીનાં થ તમામ ખગલાં ભરી દીવાં હતાં, પરંતુ તે કશાનીયે પરવા વિના, પોતાના વજનિશ્ચયને યથાક્રમ અમલમાં મૂકતા, માર્ગમાંના ગામોમાં 'રાજદોહના ધમંડો' પ્રચાર કરતા, નોકરશાહીના તંત્રમાં સહુથી થે વધુ અગત્યના એવા મુખી-મતાદારો પાસેથી રાજનામાં લેતા, સરદાર વલ્લભભાઈને રાસમાં જે હુકમનો ભંગ કરવા માટે સળ કર્યાનું સરકાર કહે છે તેજ હુકમનો છોડે એક ભંગ કરતા, મીઠાના કાપદાનો ખુદ્દી રીતે ભંગ કરવા, જલાસપુરના માર્ગે તેઓ જાય છે. તેમાં ગાંધીજીની અગ્ર દિશા, અટલ નિર્ભયતા અને સર્વસામાન્ય જનતાને 'વક્ષાદારી' એ પાપ છે 'માં માનતા કરવાની અપૂર્વ પ્રચારનીતિના સીધા હુમલનાં સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. એ લડત તેથી દરેક દષ્ટિએ ઉપયોગી છે. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો આ સંગ્રામ આમ સર્વોચ્ચ મુખ્યનીતિને ધોરણે જ શરૂ થયો છે અને અમે ખાતરી પૂર્વક માનીએ છીએ કે, આ નીતિએ શરૂ થયેલા સંગ્રામનો અંત નહકે હો કે દૂર, પરંતુ તેનું આખરી પરિણામ તો એકજ આવવાનું છે, અને તે હિંદને શાંત સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા.

...

વાઇસરોય ઉપરનો પત્ર

આખરી ફેંસલાની કૃત્યના જેટલા જ મહત્વનો ગાંધીજીનો વાઇસરોય ઉપરનો પત્ર પણ છે. આરંભમાંજ તેમણે જણાવી

દીધું છે કે : “અંગ્રેજ રાજ્યને હું એક બસ માનું છું” અને તેના કારણે અત્યંત સાફ સાફ કહી દીધું છે કે : “આ રાજ્યે એક એવા પ્રકારનું તંત્ર જોડવી દીધું છે કે એથી દેશ સદૈવ વધતો પ્રમાણમાં સુસ્થા જ રહે; વળી, એ તંત્રનો લશ્કરી અને દીવાની ખર્ચ એટલો તો સત્યાનાથ વાળનારો છે કે દેશને એ કદી પોસાડ શકે એમ નથી. આને પરિણામે, હિંદુસ્તાનની રાંદડી કોટપચ્છિ પ્રજા બિખારી થઈ ગઈ છે.

રાજકીય દૃષ્ટિએ આ રાજ્ય અમને લગભગ મુક્તિ મળાવી દીધા છે. અમારી સંસ્કૃતિના પાયા જ એણે ઉખાડવા માંડ્યા છે. અને પ્રજાને નિઃશસ્ત્ર કરવાની એની નીતિએ અમારી માનવતાને ઘણી નાખી છે. સંસ્કૃતિના નાશથી થયેલી આધ્યાત્મિક હાનિમાં નિઃશસ્ત્ર દશાનો ઉમેશ થવાથી કાચર, અસહ્ય અધીનતાનો જેવી મનોદશા અમારી પ્રજામાં ફેલાઈ છે.”

તે પછી ગોળમેણ પરિવહની પોલી સ્થાના પાછળ “હિંદુસ્તાનને તુર્તજમાં ‘હુમિનિયન સ્ટેટ્સ’ આપવાની બ્રિટિશ રાજ પુરોગામી દાનત જ નહોતી,” તે વાત સીધી અને સ્પષ્ટ રીતે કહી નાખીને, હિંદને પીસી નાખનારા તંત્રમાં ‘ઈંગ્લેન્ડના હિંદ સાથેના વ્યાપારને જરાય આંચ આવે’ એ વાત બ્રિટિશ રાજપુરોગામી રૂચતી જ નથી, અને તેથી તો ‘હિંદની પાયમાલીનો વેગ દિનપ્રતિદિન વધતો જ જવાનો છે’ એવો પોતાના દિવસનો સચ્ચો ભય ખુલ્લો કરી, જે અન્યાયી હુંડિયામણથી આ દેશની પાયમાલી થઈ રહી છે, તેને ‘જડીના લેખ’ જેવો મનાવવા જતાં તે ‘જડીના લેખને ટાળવા’ સત્યાગ્રહ શરૂ થાય ત્યારે ‘વ્યવસ્થા’ને નામે શ્રીમંત વગેરે પોતાની

તરફ એમવાની કળા અગમ્યવામાં આવે છે, પરંતુ “આ તમારું ‘વ્યવસ્થા’ તમે તો હિંદના ચૂરેચૂર થઈ રહ્યા છે” એવું ગાંધીજીએ વાઈસરોયને જણાવી, હિંદના શ્રીમંતોને પણ સ્થવર દીધું છે કે, હુંડિયામણનાં અનિષ્ટથી તમને જે તંત્ર પાયમાલ રહે છે, તેજ તંત્રને પણ તમે ભરાશો, તો ‘હિંદના ચૂરેચૂર’ કરનારા તંત્રને સ્વથ આપવાના દોષના તમે ભાગીદાર બનશો. અને એવી ભાગીદારી ઉદ્ભવ પછી, હિંદોજનો સર્થ વ્યાપાર કરવા આવતી ગમતે, તમારા દોષ પ્રજા કદોચે ભૂલશે નહિં જ.

ગાંધીજીએ તે પછી ‘સાચી સ્વતંત્રતાના મુખ્ય મુદ્દાઓ રજુ કરતાં ‘દૈવતને કચડી નાખનાર’ જમીન મહેસુલ અને ‘કાયમી મહેસુલપદ્ધતિ’ને પ્રમદકાણુના જ ધ્યેયથી કરી રચવી પડશે, ‘દૈવતના પ્રાણને જે એવી કાંડવા માગતી’ બ્રિટિશ પદ્ધતિમાં મીઠાવેશના જે અમાનુષી અત્યાચાર ચાલે છે તે તથા દારૂ અને કેરી ચીજોનાં વેચાણ વગેરે અટકાવવાં પડશે, તેમજ ‘હિંદને નામે જે કરેલ કાંડવામાં આવ્યાં છે’ તેની ‘નિષ્પક્ષ પંચ’ પાસે પૂરેપૂરી તપાસ કરાવી, એમાવી જે દેવો અન્યાયી અને ગેરવાજબી દરાવવામાં આવે તે પનાવવાનો દંતકાર કરવાની સ્વતંત્ર ભારતની જોખમી ફરજ થઈ પડશે.” જે વાત પણ કશોયે પડદો રાખ્યા વિના કહી નાખી છે.

અને પછી ‘જગતમાં સૌથી વધારે ખર્ચાઈ એવા પરદેશી રાજતંત્રને નિભાવવા માટે જે પાપો ચાલુ રાખવામાં આવે છે’ તેની કડક સમીક્ષા કરીને ગાંધીજી જણાવે છે : “જે રાજ્ય પદ્ધતિ આવી ઉગાઉ વ્યવસ્થા યોજે છે, તેને તાજડોતોય તિલાંજલિ આપવી થટે છે.” પ્રજાના મને તો સ્વતંત્રતા એટલે

ચગદી નાંખનારા રાજ્યના ભારમાંથી મુક્તિ એમ ગાંધીજી કહે છે, પરંતુ એ મુક્તિ મેળવવી કેટલી મુશ્કેલ છે તે પોતે બરાબર જાણે છે એ વાતનો નિર્દેશ કરતા હોય તેમ, પુરતજ પોતે કહે છે: “ઇંગ્લંડ ને જૂંટ ચઢાવી રહ્યું છે તેનો હિંદ એકમતે વિરોધ કરી રહ્યું છે, છતાં ઇંગ્લંડનો એક મોટો રાજકીય પક્ષ તે જૂંટ છોડી દેવા તૈયાર નથી એમ મને લાગ્યું છે.”

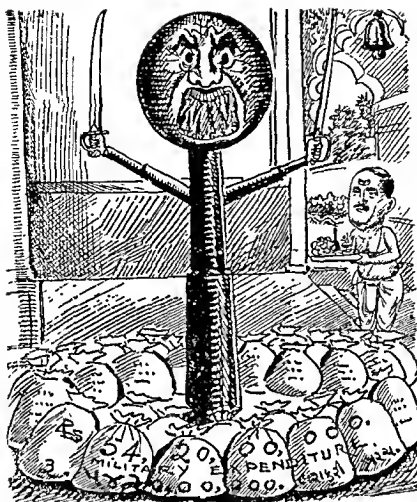
તે પછી ગાંધીજી પરિપક્વ વિષે પોતાનો મત આપતાં ગાંધીજી લખે છે: “હિંદી પ્રજાને જીવતી રાખવા અને ધીમે ધીમે ભૂખમરાથી થતો તેનો વિનાશ અટકાવવા કાંઈક પણ તાર્કિકિક ઇલાજ શોધેજ હજી છે. આપે સૂચવેલી પરિપક્વ એવા ઇલાજ નથી. દલીલાથી સુદ્ધિને ખાતરી કરાવી આપવાપણું હવે રહ્યું નથી; પણ એ પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓનો મુકાબલો કરવાનું જ હવે બાકી રહે છે. વાજબી હોય કે ગેરવાજબી હોય, હિંદનો વેપાર અને હિંદમાં ગહેરા સર્વે લાભો પોતામાં રહેલા બળના ભરપર ઇંગ્લંડ ઝાલી રાખવા ચાહે છે. આ યમપાશથી છૂટવા માટે નેટલું બળ આવશ્યક છે તેટલું હિંદે સંપાદન કરવું જ રહ્યું.” પણ સૌ માનતા હતા તેમ, ગાંધીજીએ એ હાથ ભેડીને કરેલી વિનંતિ સ્વીકારવા નેટલી સ્વનંતતા શાહી-મૂડીવાદી બ્રિટિશ તંત્રમાં નહિં હોવાથી, બ્રિટિશ પરંપરા પ્રમાણે તેમણે માત્ર ધમકી આપી, અને તેનો પડોશ બ્રિટનના મૂડીવાદીઓનાં પત્રોમાં યે પડવા માંડ્યો છે. હવે તેથીજ હિંદને માટે ગાંધીજી જેને ‘યમપાશ’ના નામથી ઓળખાવે છે, તેવી પરાધીન દશામાંથી છૂટવા માટે સંપૂર્ણ સ્વનંતતાની આખરી લડત લડી લેવી એજ માર્ગ માત્ર બાકી

રહેલા હોવાથી, ગાંધીજીએ ઉપાડેલી હાલની લડતમાં પ્રત્યેક પક્ષના હિંદીઓએ ભેડાઇ જવાની જરૂર છે.

...

કેવળ શ્રીમંતોનું અંદાજ પત્રક !

વડી ધારાસભાની બેઠકમાં હિંદી સરકારના ખજાનચી સર જ્યોર્જ શુસ્ટરે, રજુ કરેલા ખોટખાઉ અંદાજપત્રકને એકજ વાક્યમાં ઓળખાવવું હોય તો અમે તેને ‘કેવળ શ્રીમંતોનું અંદાજપત્રક’ જ કહી શકીએ. મૂળમાં તો આગામી વર્ષે ખજાનચીએ ૩૭ લાખની સીલક રહેશે એવી ગણતરી કરી હતી, તેને બદલે છેલ્લે સરવાળે રૂ. ૧ કરોડ ને ૬ લાખનોજ ખાડો પડ્યો. કેમકે ધાતુ પ્રમાણે જકાતમાં ઉત્પન્ન થઇ શક્યું નહિં. સાદી સમજનો માણસ પણ સમજી શકે છે કે, પ્રજાની ખરીદ કરવાની શક્તિ ઘટે ત્યારે એ ખાતે ખોટ આવે, તેજ રીતે રેલ્વે, ટપાલ અને તારખાતાની કમાણી પણ ત્યારે જ ઘટે, એટલે જો સ્વદેશી સરકાર હોય તો અંદાજ પત્રકના આવા ખાડા પુરવા માટે દેશને માથે કરોડોનાં નવાં દેવાનાં ભારણ ન ખડકે, પણ જનતાની આવક વધે તેવા માર્ગો શોધે. પણ પરદેશી સરકારને એ કેમ પડવડે? તેને તો કાષ્ઠપણુ ભોગે આ ગરીબ દેશ ઉપર લશ્કરી બોલ લાદવો છે અને સનદી સરકારનું ખર્ચ પણ વધાર્યાં જવું છે. આમ હોવાને લીધે નવા અંદાજપત્રકમાં ૪ કરોડને ૪૦ લાખનો મોટો ખાડો તો હાલ પુરતજ બતાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આ તો માત્ર અડસડા જ છે, એટલે વધુ આખરે ઉંટડો કઇ તરફ બેસી હશે તે તો જણાશે ત્યારે જોવાશે! પણ અત્યારે જ ખોટનો ખાડો બતાવવામાં આવ્યો છે તેને પુરો કરવા માટે ગરીબોને

સરકારીવાદનો પૂનરી ખળનચી

[હિંદી પંચ: મુંબાઈ]

મળે જ છુરી ચલાવવાની વાત ગોરા ખળ-
નચીએ કરી છે. તેણે ગરીબોના ધાસતેજને
મેંધું ક્યું, ખાંડને મેંધી કરી, ચાંદી મેંધી
કરી અને કાપડ પણ મેંધું ક્યું. પૈસાદારો
ને ધાસતેજ વાપરે છે તેની ઉપરની આયાત
જકાતમાં ૩ પાઇનો ઘટાડો કરી ગરીબોના
ધાસતેજ પાછળ દડ મેંધને ૭ પાઇનો વધારો
કર્યો, ખાંડ ઉપર દર લંદરવેટે દોઢ રૂપીઆ
વધાર્યો. ચાંદી ઉપર દર અડી તોલા પાછળ
પાવક્ષીની જકાત નાખી, અને પરદેશથી
આવતા કાપડ ઉપરની આયાત જકાત ૧૩
ટકા ઉપરથી વધારી ૧૫ ટકા કરવામાં
આવી, ઉપરાંત જપાન તેમજ છટાલીના

ગરીબો માટેના સ-
સ્તા કાપડ ઉપર
ખીલે પાંચ ટકાના
વધારાનો ચાંચો ચાં-
ટાડવામાં આવ્યો!
અને પોષ્ટકાર્ડની ૭
પાઇ તો 'છટીના
લેખ' જેવી કાયમ જ
રાખી! ત્યારે
આવકવેરામાં ર.
૧૫૦૦૦ અને તેથી
વધુની આવક પા-
છળ રૂપિયે માત્ર
એક પાઇ વધી!
આમ ગરીબોનાં
ખીસાં ખાલી કરાવી
૪ કરોડ ૪૦ લાખની
ખોટનો ખાંડો પુર-
વામાં, શ્રીમંત અને
સદ્દર મીલિવાળા-
ઓને મદદ કરવા
સરકાર તૈયાર થઇ
છે, તેના બદલામાં
પોતાના દેશના

લેન્ડસાયરના આપારને પહેલી પસંદગી મળે
તે ધોરણ દાખલ કરી દેવા, તેણે મુદીવાદી
મીલવાળાઓ સાથે શરત કરી છે! એક
તરફ એટલો જમીન મહેસુલના ભારે બોજ
તથા કચડાઇ રહ્યા છે, ખીલ તરફ મુંબા-
ઈની મીલોના કામદારોને પેટ પુરતો પગાર
પણ મળતો નથી, એટલું જ નહિ પણ
કામદારોના સંઘબળને તોડવા હલકા પ્રયત્નો
મીલમાલ્લીકો કરી રહ્યા છે, તે વખતે ગરીબ
વર્ગના ખીસામાંથી લગભગ સાડા ચાર
કરોડ રૂપિયા કઢાવવા એ એક પ્રકારનો
ગુસ્મળ છે,

અન્યાયી ખર્ચ ચાલુજ !

પરસો પહેલાં ઈચ્છે કમિટીએ લશ્કર પાછળ પંચ કરોડના ખર્ચની લઘામણુ કરી હતી, તેમ છતાં હિંદી સરકારના પરદેશી ખર્ચનવીને હજી ૧૯૨૦-૩૧ માં તે ખાતા પાછળ ખર્ચવા ૩. ૫૪ કરોડ ૨૦ લાખ નેહએ છે ! કેમકે તેને તો લશ્કરને ધન-ખર્ચથી મારો ચલાવી શકાય તેવાં સાધન ઝટપટ આપી દેવાં છે ! આ ખાતામાં ૩. ૮૦ લાખનો ઘટાડો કમિટી દેખાવ માત્ર કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ હાલના હુડિયામણના ધોરણને ધ્યાનમાં લેતાં લશ્કરી ખર્ચ ૩. ૬૦ કરોડ નેટવો થવા જાય છે ! આ ખર્ચ હિંદને તેના પાડોશીઓના હુમલામાંથી બચાવવા માટે નથી, પણ હિંદને બ્રિટિશ મુરીવાદ અને શાહીવાદના પંબમાં કચડી રાખવા માટે, તેમજ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણ માટે જરૂર પડે હિંદી લશ્કરને લડાઈમાં ઉતારવું પડે તેની નૈયારી માટે છે. એટલે ખરી રીતે આ અન્યાયી યોજનામાં વધુમાં વધુ કાપકુપ કરવાની જરૂર હતી પણ તેમ થયું નથી. તેજ રીતે મુસ્લીમખાતાના ખર્ચમાં ૬૨ લાખનો ઘટાડો બતાવ્યો છે, તોપણ સરકારી નોંધરોના પગારમાં ૨૫ લાખ વધવાના છે ! ધારાસભાના હિંદી સભ્યોએ સરકારની લશ્કર પાછળ અનર્ગળ ખર્ચ કરવાની ઝૂંકી રીત તરફ યોનાનો કોધ બતાવવા માત્ર ૧ રૂપિયાજ ખર્ચ તરીકે મંજૂર કર્યો, પરંતુ એક તો સરકાર જ યુજ્જવાબદાર અને વળી આખા અંદાજપત્રક ઉપર વિચાર ચલાવવાની એ પ્રબળપ્રય સભ્યોને પરવાનગી નહિ ! પરિણામે બધી મહેનત વ્યર્થ જાય છે. લશ્કરી ખર્ચની બાબતમાં પણ તેમજ થયું. દરેક વખત થાય છે તેમ વાઇસરોયે આગાહ તરીકે વાપરવાની આપખુદ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને લશ્કરી ખર્ચ મંજૂર રાખ્યો !

કેવળ સામ્રાજ્યના હિત અર્થે :

મુંબાઇની મીલો ખોટમાં કામ કરે છે એવા બહાના નીચે જપાન અને ઇટલીના સરતા ભાવના કાપડને મોંઘું બનાવી, લેન્કેશાયરને હિંદમાં છુટે હાથે વ્યાપર ચલાવવાનો માર્ગ મોકળો કરવા માટે, કાપડ ઉપર પક્ષપાત-લરી જકાત નાંખવામાં આવી છે. બહારથી બતાવવામાં આવે છે કે સરકારને મુંબાઇની મીલોવાળા શ્રીમંત શેડીયાઓ માટે બહુજ આગી આવે છે, અને તેથી બદલામાં એ શ્રીમંતો લેન્કેશાયરના માલને પાંચ ટકાની ઓછી જકાતનો લાભ આપવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે હુડિયામણના અવળા દરથી તેમને કાચા માલમાં સાડા બાર ટકાનું વળતર મળવાની અન્યાયી ગોંઠવણુ તો ચાલુ જ છે ! એમાં મુંબાઇના મીલવાળાઓને માટે ગરીબોનો મરો થાય છે ! બાકી ઇંગ્લંડની સ્થિતિ દલાડ દલાડે બગડતી જાય છે. ખુદ લેન્કેશાયરમાં જ્યાંના કાપડનું જે ખમીસ એક કાઉનથી ઓછે વેચવું પડેલી ન શકે, તેવું સુંદર ખમીસ જપાન લેન્કેશાયરનાં બજારોમાં અર્ધા કાઉને વેચી શકે છે ! આથી બ્રિટનના શાહી મૂરીવાદીઓ ગલ-રાઇ ઉઠ્યા છે. દશ વર્ષ પહેલાં આવી કંથના પણ કોઇએ કરી હોત તો, લેન્કેશાયરના કારખાનાવાળાઓએ તેને હસી કાઢી હોત, પણ ૧૯૨૯ માં જપાને હાકલતથી પુરવાર કરી આપ્યું છે કે, ગમે તેવા ગૌરવથી ભરત રહેતા એ અલિમાની લેન્કેશાયરને જપાન નમાવી શકે છે. અને જે આજે નાનકડું જપાન હિંદમાંથી ૩ મંગાવીને ફાવી શકે છે, તો આવતી કાલે સ્વતંત્ર હિંદ પોતાના અડળક કાચા માલના જોરે સમસ્ત વિશ્વને હરિકાઇના ક્ષેત્રમાં કેમ હંકારી ન શકે ? આ ડરમાંજ હિંદની પર-તંત્રતાનું મૂળ રહેલું છે. એથી બ્રિટિશ

મુડીવાદ મુ'બાઇના મુડીવાદનો હિંદને પરાધીન રાખવામાં સાથ શોધે છે, અને 'મીલઉદ્યોગ' જેવા મુ'બાઇના મુડીલર શ્રીમંતોના વંશ-પરંપરાની માલિકીના નફાખાઉ ધંધાને 'રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગ' તુ'ં દંલી નામ આપી એ મુડીલર મુડીવાદીઓ દેશને દગો દેવા તૈયાર થયા છે. જો એમ ન હોત તો, સર પુરુષોત્તમદાસ જેવા અમારે ન ઘટકે નેશનાલીસ્ટને મુકીને સરકારને સાથ આપવો પડે છે એમ કહેવા તૈયાર થયા, તેને બદલે, ૧૮ પેન્સલા જે અન્યાયી હુ'ડિયામણને ગોરો ખજાનચી 'વિધીના લેખ' જેવા મનાવવા મથે છે, તે હુ'ડિયામણના લેખ ઉખેડી નંખાવવા મુ'બાઇના મીલમાલિકાએ પોતાના નિર્ધન કામદારોનો સહકાર સાધ્યો હોત, અને રાષ્ટ્રની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતમાં ભળ્યા હોત. પણ તેમને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગની કે રાષ્ટ્રની કશીજ પડી નથી, પડી છે માત્ર અંગત લાભની, એ વાત તેમના ગમે તેટલા પ્રયત્નો છતાં છુપાવી શકાય તેમ નથી. અને ખજાનચી શુ' એટલી ખાત્રી આપવા તૈયાર છે કેજાપાન અને ઇટલીનો સરતા દરનો માલ હિંદના બજારોમાં આવતો અટકશે તો તેતુ'ં સ્થાન લેન્કેશાયર નહિં લે, પણ હિંદી મીલ-ઉદ્યોગને લેવા કેવ માં આવશે? ખજાનચી ખાંડ ઉપર કર વધારી તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા ૧ કરોડ ને ૮૦ લાખ આ દેશમાં ખાંડનો ઉદ્યોગ રાષ્ટ્રીય ધોરણે ખીલે તેવી ગોઠવણ કરવાનાં વચન આપી શકે તેમ છે ખરે? એમ બને તેતુ'ં છે જ નહિં, માટે અમે કહીએ છીએ કે, હિંદી સરકારનો ગોરો ખજાનચી જ નહિં પણ ઐરિશ્ટનની કામદાર સરકારનો હિંદી વહીર પણ, હિંદને આર્થિક બાબતમાં સ્વતંત્રતા અપાઈ છે એવી ખોટી વાતો કરતા છતાં, માત્ર લેન્કેશાયરના મુડીવાદીઓનાજ બતાવેલા રસ્તે ધોરવાય છે, અને મુ'બાઇના

મિલમાલિકાએ આ દેશના અહિતમાં લેન્કે-શાયરના મીલવાળાઓ સાથે સહકાર સાધ્યો છે. એટલે હિંદી પ્રજાનો એ ધર્મ છે કે બ્રિટિશ કાપડનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કરવો, તેટલું જ નહિં પણ મુ'બાઇના પણ જે મિલવાળાઓ મોટાં કમિશનો ઉપર નગર રાખી, પોતાના ગરીબ કામદારોને પગવત્તા હોય તેમની મીલોના કાપડોને બહિષ્કાર કરવા તૈયાર થવું.

...

શુ' મીલઉદ્યોગ રાષ્ટ્રીય છે ?

મુ'બાઇના કે આ દેશન કોઈપણ વિભાગની મીલોના ઉદ્યોગને 'રાષ્ટ્રીય' કહેવો તે હકલત બુદ્ધિ છે. રાષ્ટ્રની જેની ઉપર સત્તા હોય, જે ધંધાનો તમામ નફો રાષ્ટ્રના હિતમાં વપરાતો હોય તેતુ'ં જ નામ 'રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગ' કહી શકાય. તે નગરે મુ'બાઇના મુડીવાદીઓની માલિકીની મીલોનો ઉદ્યોગ જરાયે રાષ્ટ્રીય નહિં પણ વિદેશી જેવો છે. તે આ કારણથી: (૧) તેનો વધારેમાં વધારે નફો થોડાકે બેઝંખાઉ શ્રીમંતોનાં ખીસામાં જાય છે; (૨) મીલોના ગરીબ કામદારોની ફરિયાદો સાંભળવાને બદલે તેમની હડતાળોને અને એમનો સંઘબળને તોડી નાંખવામાં આવે છે; (૩) મુ'બાઇના મીલ માલિકા મોટેલાગે રાષ્ટ્રીય હિલચાલના દુસ્મન અને આ દેશમાં પરદેશી તંત્રને ટકાવી રાખવા માટે ખાસ આગ્રહી છે; (૪) દિવાન ચમનલાલે ધારાસભામાં કહ્યું તેમ તેમનામાં કાયકુશળતાનો અભાવ છે તેથી તે ખોટ કરે છે અને તે ખોટનો બોલો વધારાના કર રૂપે દેશ ઉપર નાખવામાં સાધન-ભૂત બને છે; (૫) મીલોવાળા જનતે પરદેશી મીલોમાં બનેલા માલ વાપરે છે; (૬) રાષ્ટ્રીય લડતમાં ધનથી મદદ કરતાં તેઓ ડરે છે, પણ સુધ્ધો જગાવવાના કામોમાં

તેઓ મદદ કરતાં વાર લગાડતા નથી. એટલું જ નહિં પણ 'સંયુક્ત સામ્રાજ્ય' [United Empire] ની દિશ્યાવ ઉપહારા બેવર-જુકા અને ગ્રાયરમીઅરો જેઓ દિંદને બોલે ગોડે બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય આપાર ધંધામાં સમરત વિશ્વને ચોડાંગ વર્ષોમાં નમાવી શકે તેવો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, અને જેમનાં વર્તમાન પત્રો દિંદને કલ્પમની બ્રિટિશ શુક્રામીમાં ગ્રાખવાની નિર્જન વાતો દરરોજ કરે છે, તેવા બેવરજુકા અને ગ્રાયરમીઅરોની લડતને મુ'બાઈના મીઠા માલિકા 'શાદી મામની પસંદગી' ની નીતિ સ્વીકારીને પુરેપુરો ટેકો આપે છે. આવા માણસોની મિશ્કતો ગ્રાહીય કોય તેમ દિંદની ગરીબડી પ્રગ્ત હરેઈ તોપણ અત્યારે તો તેમ બની શકે તેમ નથી. પણ જે મીઠામાલિકા આજે પોતાની કમાણીનાં એ સાધનો માટે મદદ મેળવવા તેને 'ગ્રાહીય' તાની છાપ મારવા તૈયાર થયા છે, તેઓજ એ ઉદ્યોગ ઉપર 'ગ્રાહીય'તાની સાચી છાપ વાગવાની તૈયારી વખતે તેના વિરોધ કરવા પડેલા બહાર પડ્યા હશે!

...

સરદારને અન્યાયી સજા:

ગાંધીજીની સીધી લડતને ફટકા મારવાની ઉતાવળમાં સરદાર વલ્લભભાઈને રાસ ગ્રામમાં ભાષણ કર્યા વિના ભાષણ કરવાના શુન્દાની અન્યાયી સજા કરીને સરકાર જીતી નથી, હારી છે. તેથી ગાંધીજીની લડત તૂટી પડવાને અદ્યે તેને સાફે જાણ મળ્યું છે, સરદારની તો એટલી નાંમના છે કે તેમાં નવો વધારો થઈ શકે તેવી ઉણપ છેજ નહિં, છતાં આ અન્યાયી સજાએ એમની કીર્તિને એટલી જલ્લંત બનાવી છે, કે મુ'બાઈનાં ધારાશાસ્ત્રીઓએ તેમજ મુ'બાઈ અને દિલ્લીમાં ધારા ધડનારી સમાજોના અનેક સભ્યોએ, ન્યાયને

નામે થયેલા ન્યાયના ખુન સામે સરકારને આગ્રહ લગાવી દુનિયામાં તેની હાસીજ કરાવી છે. પણ જે તંત્રમાં આવા અન્યાય ન્યાયને નામે થઈ શકે છે, તે તંત્રમાંથી સંપૂર્ણ છૂટા થઈ જવાની લડત દિંદની જનતાએ ત્યારે આરંભી છે, ત્યારે તો આવાં નાટકોની પરંપરા જોવાની આપણને વધુ અને વધુ મળશેજ. અમને માત્ર દુઃખ એટલું જ છે કે, આ અન્યાયી કામનો મૂખ્ય નાયક એક દિંદી મેલ્ટ્રેટ બન્યો છે.

...

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ વિષે પરદેશમાં પડઘા :

ગાંધીજીની સરદારી નામે સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ શરૂ થયો ત્યારથી ઇંગ્લંડમાં ખૂબ ખગલગાટ મચ્યા છે. અને શાદી-મૂડી-વાદોઓ છેક જ નફ્ટ થઈને, દિંદુસ્તાનને પોતાના હિત અને વ્યાપાર મારે દગાવી રાખવાની વાતો કરી રહ્યા છે. પણ અમેરિકા આ સંગ્રામ નરફ આતુર નજરે જોઈ રહ્યા છે. જા કે તેની સામ્રાજ્યવાદી અને મૂડીવાદી મનોદશા ઇંગ્લંડ કરતાં ઓછી કે ઉતરતી નથી. તોપણ દિંદવાસીઓને અમેરિકાની સહનુભૂતિ પોતાના આખરી સંગ્રામમાં ઉપયાગી થઈ પડ્યા વિના રહેવાની નથી; એ વાત તો સ્પષ્ટ છે. વર્તમાન જગત આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોથી એવું સંકળાયેલું છે, કે પરાધીન રેશોને પોતાની મુક્તિ માટે લડતી વખતે એ આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોની અવગણના કરી પાકવે તેમ નથી.

...

કામદાર સરકારની કસેહો સ્થિતિ:

ઇંગ્લંડમાં કામદાર સરકાર સત્તામાં છે પણ પોતાના બે વિરોધી પક્ષોની સામે

થઈને જીવવા જોટલી બહુમતિ તેને નથી, તેથી દેશની અંદરના પ્રજામાં પણ કામદાર પક્ષ પોતાનું ધાયું કરી શકતો નથી. આથી કામદાર પક્ષને લીબરલોની શુલાભી ભોગવવી પડે છે. જો કે હાલનો કામદાર પક્ષ વધુમતિ ધરાવતો હોત તોપણ તેથી હિંદને ખાસ લાલ થવાનો નહોતો, કેમકે હિંદ સાથેના વર્તનમાં મિ. મેકડોનલ્ડ કે તેના સાથીઓ મુડી-શાહીવાદીઓ કરતાં જરાયે વધારે નિખાલસતાથી કામ લઈ શકે તેમ નથી. પણ ઇંગ્લંડને બેકારીનો પ્રશ્ન અત્યારે ખાસ મુંઝવી રહ્યો છે. કામદાર સરકાર સત્તામાં હોવા છતાં ત્યાં બેકારી વધતીજ નય છે, અને તેથી હાલની સરકાર ક્યારે પડી ભાંગશે તે કહી શકાય તેમ નથી. જો કે લીબરલોની દ્વાધી અત્યારે તેને નવું જીવન મળ્યું છે, અને ખ્રિષ્ટિય મતદારો કોન્ઝર્વેટિવોની નીતિથી દંડાબેઝા હોવાથી કદાચ મેકડોનલ્ડની સત્તા એકાદ વર્ષ વધુ ટકે, તોપણ મેકડોનલ્ડ સ્વતંત્ર કામદાર પક્ષમાંથી ૩૨ વર્ષનો જૂનો સંબંધ તોડીને છુટા થયો એજ બતાવે છે કે, હિંદુ સ્થાનના સંબંધનાં તેનાં બધાંજ આગલાં વચ્ચેનો ઉપર પાણી ફરી વળે તેની તેને ખરવાં નથી. એને તો દેશની અંદરની બેકારી કેમ ઓછી થાય, અને નૌકાનિવારણની પરિપદની સફળતાથી ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યની સંગીનતા કેમ વધે એટલુંજ જોવું છે! અલબત્ત ઘોઝાક કામદારો હિંદના સવાલમાં રસ લે છે, તોપણ સામ્રાજ્યના બળતરતીકે હિંદ કાયમનું સામ્રાજ્યનું દબાયતું રહે એવા વિચારો તો એ પક્ષના પણ છેજ; એટલે કામદાર પક્ષ ઉપર વિશ્વાસ મુકી ગોળ-મેળ પરિપદમાં જવાની વાતો કરવાથી હિંદને શ્રેણી લાલ થવાનો નથી.

નૌકા પરિપદને નશીબે નિષ્ફળતા

અમે અગાઉ લખી ગયા હતા તેમ નૌકા બન્ન ઘટાડવાની પાંચ રાજ્યો ગમે તેવી વાતો કરે, તો પણ છેવટે એ પરિપદને નશીબે નિષ્ફળતાજ લખાયલી છે. એની નિશાનીએ અત્યાર પહેલાં જણાય છે, તેમ છતાં બહારથી કરવામાં આવતી સફળતાની બધીયે મુંઝવે વાતોની પાછળ, સત્તા અને સામ્રાજ્યની સાચવણી માટે તરફડીયાં મારતો સામ્રાજ્યવાદ એક પણ રાષ્ટ્રને સાચા દિલના નૌકા નિવારણ માટે તૈયાર થવા દે તેમ છેજ નહિં. ભણે આજે ફ્રાન્સ કે ઇટાલીના મુદ્દા બહાના તરીકે આગળ કરવામાં આવે, પરંતુ નકામી નૌકાઓને ફર કરી, પોતપોતાને ઉપચારી જણાય તે જાતની લડાયક સામગ્રીવાળી સ્ટીમરો સાચવવાની મનોદશા અત્યારે પાંચે રાજ્યોની છે, અને શાંતિની બધી મોંઘની વાતો છતાં, પડદા પાછળ પ્રત્યેક દેશ લડાયક સરંજામોની જે પ્રયત્ન તૈયારીઓ કરેજ નય છે તે જોતાં, આથી પરિપદોના બહાના પાછળ, પ્રત્યેક રાષ્ટ્રનો લશ્કરીવાદ બળવત્તર થતો જાય છે, એથી જગતમાંથી યુદ્ધ ઓછાં કરવાની એકપણ શાહી મહીવાદી દેશની ઇચ્છા છેજ નહિં, અને હાલની મનોદશા જ્યાં સુધી કાયમ છે ત્યાં સુધી યુદ્ધનો ભય ઓછો થવાનો જ નથી. એ મનોદશામાં પલટો તો ત્યારે જ દેખાય, કે જ્યારે તમામ રાષ્ટ્રો બીજી પ્રબળે કચડવાની લાવના છોડી દે. પરંતુ તેમ થવું તે તો સિંહને ઘાસ ઉપર જીવતાં જોવા જેવું અશક્ય કામ છે. તે માટે જગતની કચડાયલી પ્રબળો શાહીવાદના પંજમાંથી છૂટવાના પ્રયત્નો કરે એજ જરૂરનું છે: કેમકે માત્ર તેમાંજ જગતને માટે શાંતિ અને વિકાસનો દૂરો માર્ગ રહેલો છે.

પતિયાળાની તપાસ થવી જ જોઈએ :

પતિયાળાના 'પ્રભુજી' ના ભયંકર અત્યાચાર અને લુહમની જે કથાઓ તપાસ સંમિતિના વૃત્તાંતરૂપે પ્રસિધ્ધ થઈ છે, તે વાંચ્યા પછી આપણે પીસમીસદીના સમ્યક્ મનાતા યુગમાં છવીએ છીએ કે, અધધુધી

અને અવ્યવસ્થાના મધ્યયુગમાં પસીએ છીએ એવા પ્રશ્ન મનમાં સહેજે ઉભો થયા વિના રહેતો નથી. તપાસ સમિતિ જ્યાંબદાર ગૃહસ્થાની બનેલી હતી, તેની સમક્ષ અત્યાચારના ભોગ બનેલાઓએ સાફ સાફ વાતો કહી છે, જેનો ઇનકાર પતિયાળાની પ્રબળ પશ્ચીમીડી કચેરી કે દિંદો સરકાર પણ હજી સુધી કરી શકી નથી, કે તપાસ સમિતિની સામે કશાં પણ પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી; એ બધું જોતાં દરેક માણસને સમિતિનો વૃત્તાંત ભણે સામા પક્ષની હાજરીને અસાધે ઉત્તરપાત્ર

તપાસ વિનાનો હોવા છતાંય સચોટ લાગશે. એટલે જે સાવધોમ સત્તાના પ્રતિનિધિઓએ નહા પ્રકરણમાં ખૂબજ ઉત્ક્રાંત બતાવી હતી, તેઓ જે પતિયાળાની સામેના આવા ભયંકર અપરાધોની જોડે તપાસ કરી, ભૂપેન્દ્રસિંહની ઉપરના આક્ષેપ પુરવાર થાય તો તેને યોગ્ય શિક્ષા કરવા તૈયાર નહિં થાય તો પછી એ સત્તાની સામે જનતા પદપાત-

પણનો આક્ષેપ મૂકે, અને પતિયાળાની પ્રશ્ન ચોતોને યોગ્ય અન્યાયના નિવારણ માટે ભૂપેન્દ્રસિંહ સામે સીધી લડત આરંભે તો તેમાં દોષ પ્રગળો નહિં મનાય. પતિયાળાના ગુણ ચોતાની સામે મકવામાં આવેલા આક્ષેપો ખાટા હોય તો તે પુરવાર કરવાને અધ્યક્ષતાજ છે, તેમ કરવાને બદલે, તેમણે સાક્ષીઓ આપવા જતાગએને વરલાગની

રાજ્યો લોકશાસનનો પાહેલો પાઠ પણ જાણતા નથી

[લિંદો પંચ; મુ'આઇ]

લાગણીનું પ્રદર્શન કરે તેવી સમજા કરવા માંડી છે, તેથી તો તેમની કમંક કથા ઉપર કમશ ચડે છે. અને આમાં તો એકત્રુ પતિયાળાનીજ નહિં, પણ નરેન્દ્રમંડળની જે ભારે જવાબદારી રહેલી છે. એ મંડળે ભૂપેન્દ્રસિંહને શીરે ભયંકર આરોપ ઉભા હોય તેવે ટાણે તેને ચોતાના મંડળના અધ્યક્ષપદે સ્થાપી ને, જેની તેવી નામોશી વહોરી લીધી

નથી; એ વાત રણુજીતસિંહો કે ગંગાસિંહો ય ન ભૂલે. પ્રજામતનું બળ તેમને ભલે અત્યારે અસરકારક ન જણાતું હોય, પણ દુનિયા ભરમાં ઝરો અને કંચઝરોના તાઝ ઉતરાવવામાં એ બળ જ કારણભૂત છે; તે વાત સાવજોભ સત્તાના પ્રતિનિધિઓએ પણ વિસરવી જોઈતી નથી.

...

ધન્યહો હિંદી વિમાનીઓને

કરાંચીના વૈમાનિક મધકેથી થોડાક દિવસો પહેલાં બે નૌજવાન હિંદીઓએ નાનકડા વિમાનમાં ઇંગ્લંડ જવાનું સાહસ બેસ્યું.

કશી પણ ધામધુમ કે દેખાવ વિના તેમણે પોતાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ૧૭ વર્ષના ભાઈ એન્જનીયરને યોતક તરીકે લઈ, પંજાબી નૌજવાન ભાઈ ચાવલાએ અડગ હિંમત અને અપાર સાહસિકતાથી ઇંગ્લંડ પહોંચવાની પોતાની હાંશ સફળ કરી. આથી તેમને જોટલા ધન્યવાદ અપાય તેટલા ઓછા છે. કેમકે પરદેશી તંત્ર નીચે ભારતની જવાનીને કરમાવી નાખવામાં આવી છે, તેને શાયર અને સાહસ બતાવવાની તક અપાતી નથી; પરંતુ જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે એ તક મળી છે ત્યાં ત્યાં અને ત્યારે ત્યારે ભારતવાસીઓ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં જગતની કાંઈ પણ પ્રજા જોટલાં પરાક્રમ બતાવી શકે છે, એ વાત આ ક્ષેત્રમાં ભાઈ ચાવલાએ એક વધુ વખત સાદ કરી છે, તેમની સાથેના

વિમાની ચાવલા તથા મીંઠ ઇન્જનીયર

ભાઈ એન્જનીયર પારસી છે અને અમે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી થોડાક વખતમાં કદાચ એક ખીજ ગુજરાતી-ભાઈ પણ આવું સાહસ ઉઠાવવાનો વિચાર કરે છે. ગુજરાતીઓ માત્ર બ્યાપાર ધંધા સિવાય ખીજ ક્ષેત્રમાં સાહસ બતાવી શકતા નથી, એ મહેલું હવે તો ગુજરાતીઓએ ટાંક્યું છે, પરંતુ આ દિશામાં સાધન સંપત્તિ ગુજરાતી જવાનો હજી જોઈએ તેટલા આકર્ષણ નથી, તેથી અમે ઇચ્છીએ છીએ કે, ગુજરાતમાંથી જન્મીત થયેલા જવાનો વિમાનીઓ તરીકે કુશળતા મેળવવા વધુ સંખ્યામાં બહાર પડે.

મમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુજાતી સમાને
શ્રીયુત્તરાધ્યાત્મ આશુદ્ધિ આવડા
તરફથી શાન્તિવા સંપ્રેમ ભેટ.

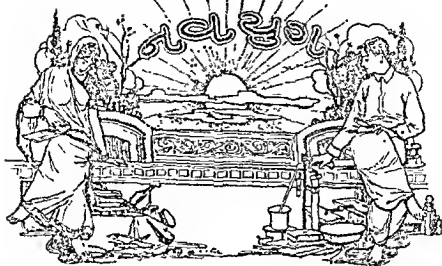
નિર્ધનતા અને નિરક્ષરતા

કલાકાર

નિર્ધનતા અને નિરક્ષરતા એ એ મહાશત્રુઓ સુખસાધના દુશ્મનોને ઘણી રહ્યા છે. જે વૃદ્ધે જાગૃત્તી ઝાળા બાંધી છે, તે વૃદ્ધની તાડી, એ ગરીબ શૂંપડીનો અને તેના ભાવી વારસો નાશ કરે છે: એ નિરક્ષરતાને લીધે નહિ સમજાયથી તેમની નિર્ધનતા વધતી જાય છે.

શ્રી જાણેય ગુરુની વખતે
શ્રીયુત યજ્ઞા । આણંદજી આવડા
તરફથી । ત્યાં સમેત ભેટ.

વર્ષ : ૨ જુન]

મે : ૧૯૩૦

[અંક : ૨

સુમત વિશ્વમાં
પ્રધાનપણે જણાતી યુગ-
ભાવના સ્વાથય, સ્વ-
માન અને સ્વતંત્રતાની
છે. એ ભાવનાનાં સર્જન
આકસ્મિક સંભોગને આ-

ભારી નથી. જે સંસ્કારશક્તિએ સ્વતંત્રતાની
યુગભાવનાને હાલની કાર્ટિએ લાવવામાં મદ-
ત્વનો ભાગ ભજવ્યો, એ ભાવનાના ચમ-
કારનાં પ્રથમ દર્શન જેને લીધે થયાં, અને
જે જે પ્રેરકશક્તિ વર્તમાનયુગભાવનાનો
વિકાસ સાધવામાં કારણભૂત નિવડ્યાં, તેનો
ઇતિહાસ વિચારવો જરૂરી છે.

જીવનની વૈજ્ઞાનિક વ્યવસ્થાએ યુગભા-
વનાને મુક્તિમંત બનાવવામાં વિજ્ય
મળે તેવી ભરપૂર સામગ્રી પૂરી પાડી છે.
એ સામગ્રીમાં સ્વાતંત્ર્યના સિદ્ધાંતો અને
વ્યક્તિત્વના હક્કનો પણ સમાવેશ થાય છે.
એ બન્ને બાબતોને શાંતીપૂર્વક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ
સાથે નિરીક્ષીને સંબંધ છે. વિજ્ઞાનના વિકા-

યુગભાવના

: લેખક :

તંત્રા

સની સાથે સાથે જ કશાંયે
બંધન વિનાની માનવતા
ભરી સંસ્કૃતિ તરફ વિ-
ચારો ઢળતા બન્યે એવું
વાનાવરણ ખડું થાય છે.
એ વાતાવરણ ખડું કરે-

વામાં એલનવાં તો વિચારોનાં જળપરદસ્ત પણ
મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. તે બાળ સ્થિતિ-
ચૂસ્ત છલુંતામાંથી છટી જવાને પ્રેરે છે.
એને સામાજિક સુધારાના નામે ઓળખો કે
મનુષ્યના સ્વાધિકારના નરીન શાંત તરીકે
પિંજો.

સુક્તિ (સ્વતંત્રતા) અપાવે તે વિદ્યા. એ
વિદ્યાની જેમ સાચી વ્યાખ્યા હોવા
છતાં, સુત્રામીને કાયમ કરવાને પણ ખીટ પ્રજનને
કચડી નાખનારાઓએ વિદ્યાનો દુરુપયોગ કર્યો
છે, તેમ મનુષ્યના સુધ્ધિબળને ખીલવી તેમને
મુક્ત બનાવવાં એ વિજ્ઞાનનું પરમ તત્ત્વ
હોવા છતાં, અત્યારે તે જ વિજ્ઞાનનો વાતપ્રા
શ્રમે માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે; અને

તેની મદદથી મહીભર માણસો માનવ સમૂહનાં મોટા ભાગને અજ્ઞાનનાં અંધારામાં તેમ જ શુદ્ધ સીના બંધને માં દબાવી નાખીને પોતાની શ્રીમંતાઈ તેમ જ સત્તાને વધારે સંગીન બનાવવાના અમાનુષી કાર્યમાં ફાવી જતાં દેખાય છે. પરંતુ વિદ્યાને દરેક બનાવી માનવત્વને હણવા માટે તેને ઉપયોગ કરવા ગમે તેટલાં ફાંદાં મરવામાં આવે તો પણ, આખરે તેની સુંદર અસરને હમેશને સારું શુભગાથી નાખી શકાતી નથી, તેમ વિજ્ઞાનની સારી અસરો અને તેથી મનુષ્ય સમાજને મળવા લેઈતા લાભને હમેશને માટે સાંકડા વર્તુળમાં કાયમને માટે પુરી દબા શકાતાં નથી. કે તેને સહાને માટે મુડીવાદીઓની તેમ જ સત્તાવાદીઓની દાસી બનાવી શકાતી નથી. દોહત, સ્વચ્છતા, આરામ, પુરસદ, રમત ગમત અને કેળવણી વગેરે સમાજ શરીરને ઉપયોગી એવાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રોમાં તેથી જ વિજ્ઞાનની સુંદર અસરની આપકતા આપણે લઈ શકીએ છીએ. એ તો શાંત સરે વરનાં એક ખુણામાં કાંકરી નાખતાં નમતાં એક વર્તુળની અસરથી જેમ બીજા નાનાં મેટાં અનેક વર્તુળો જન્મે છે, તેના જેટલું જ સ્વાભાવિક છે.

સ્વતંત્રતા અને માનવતાની પ્રાપ્તિ માટે વિશાળ ધોરણે ચાલતી લડતની સાથે વિજ્ઞાનનો કેટલે અંશે સંબંધ હોય છે તે બતાવવા માટે ઐતિહાસિક પ્રસંગો ફીક મદદ કરે છે. તે નજરે લેતાં ખુલ્લે ખુલ્લું જણાય છે કે, મનુષ્યની રાજકારણી તેમ જ ઔદિક મુક્તિની સામે જે સત્તાઓ અને સમાજની આપણું રૂઢીઓના સંરક્ષકો થાય છે, તેઓ જ વિજ્ઞાનની પ્રગતિના પ્રત્યેક પ્રયત્નનો વિરોધ કરનારા હોય છે. એટલે સિદ્ધ થાય છે કે, વિજ્ઞાનને માટે સંકુલ પ્રાથમિક આવશ્યકતા વિચાર સ્વાતંત્ર્ય

અને શોધખોળના સ્વાતંત્ર્યની જ હોય છે. આ બંધની સ્વતંત્રતા મંદિરવાદ [જેમાં આલ્મણવાદ, આધ્યાત્મવાદ અને શાસ્ત્રવાદનો સમાવેશ થાય છે] ની તેમ જ આપણું રાજ્યની જૂની અને લુદ્ધમગાર પ્રથાઓ સાથે હોય ત્યાં મુઠી પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. એટલે જેઓ જેઓ સ્વતંત્રતા માટે જૂઠ્યા છે અને ઝડે છે કે જૂઠ્યો, તેઓ બધા ડગલે ને પગલે વિજ્ઞાનવાદ તરફ જ દોડેલા અને તેની સાથે મોટે ભાગે સંવાદી હોય છે.

આમ જનાં વિજ્ઞાનને સાંકડા વર્તુળમાં પુરી રાખીને તેનો લાભ યોગ્ય આપણું સત્તાગણાઓને તેમ જ શ્રીમંતોને મળે તેવી જે કુચ્છવસ્થા અત્યારે કરવામાં આવેલી દેખાય છે, તેમાંથી વિજ્ઞાનને મુક્ત બનાવી માનવ જાતિને તેનાથી વિશેષમાં વિશેષ લાભ થાય તેવી મુચ્છવસ્થાની સ્થાપનાની પણ ખાસ જરૂર છે. સાદી રીતે કહીએ તો વિજ્ઞાનમાં મનવતાનાં સિધ્ધાંતની મોટામાં મોટી જરૂર છે, તેનો ઉપયોગ અમાનુષિત. માટે ન થયો લેઈએ, અથવા થતો અટકે લેઈએ, એટલાથી જ કાર્યની પ્રજ્ઞાહિતિ થતી નથી; પરંતુ માનવ જાતિના વિકાસ અને હિતને અર્થે જ તેને પ્રેરણા ઉપયોગ થાય તેમ કરવું એ જ જરૂર છે. એવું નામ જ સચ્ચી સ્વતંત્રતા છે.

જૂના વહેમો, આધાર વિનાની પ્રાચીન માન્યતાઓ, નશીબવાદ, ધર્મશ્રવાદ, વડિલવાદ, રાજકારણમાં સમાવવામાં આવેલા દૈવી અંશવાદ, પુનર્જન્મવાદ એ બધાં વાદો માનવ જાતિને શુદ્ધામ બનાવી રાખવામાં મજબૂત બેડીઓની ગરજ સારે છે. વિજ્ઞાન એ બધાં વહેમો અને અધર્મધ્વાથી ચાલી આવતી પરંપરાની માન્યતાઓનાં પોલ

‘ઉદ્ધારનાર’ સ્વર્ગ સાધન છે. અર્થાત્ વિજ્ઞાન : સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનાં સંગ્રામની ભાવના ન-માવનાર મુખ્ય સાધન છે, તે જ રીતિ એ સંગ્રામ શરૂ થતાં જ, સંપૂર્ણ પહેલાં વિજ્ઞાનને જ પેલા પહેલો અને પ્રભુસિદ્ધાવહની સાથે અધ્યાત્મમાં આવવું પડે છે. આધ્યાત્મિક કે ભૌતિક આપખુદ સત્તાઓનાં દંભી પોકળો તેથી આપોઆપ ઉદ્ધાર પડી જાય છે. તેમની સામે ચળવળ ચલાવવાની કે તેનાં દંભ ઉદ્ધાર પાડવાની ધૃષ્ટ ન હોય તો પણ, જેમ દીવો આપનાં જ ઔરડામાંના અધિકારને આપોઆપ પલાયન કરી જવું પડે છે, તેમ વિજ્ઞાનની નક્કર હકીકતો અને હક્કોની સાક્ષ્યપ્રકાશ આગળ, માત્ર અશ્વત્થ વિનાની વહેમી દંભતાઓને આધારે ટકી રહેલાં એ આપખુદ સત્તાઓની ધુમ્મસનાં વાદળને આપો આપ ઓગળી જ જવું પડે છે. મધ્યયુગની સમાજ રચનાના દંભી દેખાવાની અને આપખુદ સત્તાવાદની સામે સ્વતંત્રતાની ભાવનાથી પ્રેરિત શુદ્ધિયુક્ત રીતિ આસનાં ઉદ્ધારમતવાદનાં તેમ જ કાંતિનાં મંથનોથી સતત પ્રદારે પડ્યાં તો કરતા જ પડતા, પરંતુ એ ચળવળને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનું સ્વરૂપ અપાતાં જ, તે કાળના [વિજ્ઞાનયુગના] વાસ્તવ્યોએ પ્રતીત આપે અને આપખુદ સત્તાઓને મૂળમાંથી ઉગ્રવી દેવા માટે ક્યાં સાધનો સંગીન થઈ પડશે તે વાત તરિત ગતિએ સમજી ગયા, અને માનવ-સમાજના એ મહાશત્રુઓની સામે એ સંગીન શત્રોનો અધ્યાત્મ તેમના શત્રોના જંઝરનો અકરકારક રીતે ઉપયોગ કેમ કરી શકાય તે વાત કળી જતાં એમને ક્યારે વિવ્રંબ થયો નહિ.

આથી જ ગયા એક એ સંકલ્પોના પ્રગ્નિનો ઇતિહાસ જ્યારે આપણે અવલોકીએ છીએ ત્યારે આપણે જોઈ શકીએ

છીએ કે, વિજ્ઞાન, સ્વતંત્રતા અને માનવતાની ત્રિપુટીના સંઘર્ષને જ માનવસમાજના સતત વિદારમાં સંસ્કરણો ભાગ ભજીએ છે. સ્વાતંત્ર્યમંથનોમાંથી વૈજ્ઞાનિક દિગ્દશાનો જન્મ થયા; ત્યારે વિજ્ઞાન સ્વતંત્રતાની ધમ્મારતને માટે સંગીન પાયારૂપ તેમ જ ધમ્મારતની આંધણી સાફ જોઈતી છીંમતી સામગ્રીરૂપ થઈ પડ્યું. મધ્યકાલીન જગ્યાદ અને જગ્યાદની સામે જે માનવસંસ્કૃતિ પ્રવાર ચલાવી રહી હતી, તેમણે વિજ્ઞાનના જન્મનો હૃદયપ્રવંક સંકાર કર્યો અને તે માટે ધનાં કાયેની ઉત્સાદપ્રવંક સદાય આપી, ત્યારે વિજ્ઞાન એ માનવસંસ્કૃતિના ઉંડાણ અને આપકતાની મર્યાદાઓને અતિ ચિન્તારી બનાવવામાં તેમ જ માનવતાની મુક્તિના સંગ્રામના સૈનિકની નમામ મહત્વાકાંક્ષાઓને સાચી દિશાનું સ્થાન ક્યું, અને તેમને સીધા શબ્દ પર મૂકી દીધી. અર્થાત્ સાચી સ્વતંત્રતાનો આધાર વિજ્ઞાન ઉપર છે અને વિજ્ઞાનનો આધાર સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા ઉપર છે. અને પરસ્પરને આધારે ટકતી અને વિદ્યમ્ની એવી માનવ જાતિના દિનની મહાશક્તિઓ છે. પરસ્પરના આધાર અને મદદ વિના એ અને શક્તિઓ નકામી બની જાય છે. ઉદાહરણ તરીકે દિંદ પરતંત્ર છે માટે જ તેમાં વિજ્ઞાનનો વિકાસ થઈ શકતો નથી, અને દિંદમાં વિજ્ઞાનનો જોઈએ તેટલો વિકાસ થયા નથી, તેથી જડ માન્યતાઓ અને રૂઢીવાદ સજીવન રહેલા હોવાથી દિંદ સ્વતંત્ર થઈ શકતું નથી એમ કહી શકાય. તે રીતે એકું જે કહી શકાય કે, વિજ્ઞાનનો વિરોધ જોઈએ અંશે દિંદુરથાનમાં થશે તેટલે અંશે તેની સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા અટકશે કે અર્થાત્ત જનશે, અથવા તો જોઈએ અંશે સ્વતંત્રતા સાધી શકશે તેટલે અંશે વિજ્ઞાનનો વિકાસ દિંદમાં શક્ય બની શકશે.

એ વાત સમજવા માટે લાગણીવશ ભાવનામયતાને આજુએ રાખીને ઇવનને વિજ્ઞાનની નજરે નિહાળો તો તુરત જ સમજાશે કે, ઇવનમાં જેટલે અંશે વિજ્ઞાન સ્થાન છે તેટલે અંશે પ્રાચીનયુગના જગાડણું, આપખુદ અને સાંદરા વનુજોસમા રૂઢીવાદની ઉપર મૃત્યુનો ફટકો પડે. કેમકે આપણું પ્રાચીન સમાજતંત્ર તેની તમામ મદદરતી બાબતોમાં છેક જ અસાસ્ત્રીય [Unscientific] છે. આપખુદ એ માત્ર એકલું ધાતકી-પણું જ નથી, કે જુદિપુવંક તેનું પ્રથક્-રણ કરીને જોતાં દેખાય છે તેમ માત્ર તે છેક જ રાસ્યજનક છે એટલું થે પુરતું નથી, પણ જુદિપુવંક દસિજાને કે ખીલ કોઈ પણ અસરોને નહિં ગણકારતાં, બંધું જ પોતાને સાર પોતાના જ તાજામાં રાખી મુકવાની, તેની અણસ વિનાની સ્વાધી એતમા જ મુજે તો અસાસ્ત્રીય છે. જે રાસ્યતંત્ર કે સમાજતંત્રમાં એવી આપખુદ સાચતી હોય તે રાસ્ય કે તે સમાજ નિર્ગળ, નિર્ધન અને હંમેશા બચની દશામાં નાશ માટે નિર્માણ ધુએલી હાલતમાં ઇવનનાં જણાય છે. તેની સાથે સાથે એ વાત પણ એટલી જ સાચી છે કે, આપખુદની એવી અત્યવશ્યિત દુદૈશા ઉપર એક જ વખત યુગભાવનાના સાસ્ત્રીય તેમ જ ઉદરમતવદના પુણું પ્રકાશની કિરણાવલિનાં અજગ્યાળાં થરાવા માટે તે પછી એ રાસ્ય કે સમાજનાં આપખુદ તંત્ર નીચે દુદૈશા ભોગવી રહેલાં મનુષ્યો અજાનતા અને ગુલામીની ખેડીઓમાંથી છૂટી ગયા વિના રહી શકવાનાં જ નથી. એ જાન મળ્યા પછી પણ જો તેઓ ઇવનસરની જ નહિં પરંતુ પરંપરાની બુધ્ધિપુવંક યોગ્યતાની ગુલામી ભાવનાને લીધે એટલા પડી ગયા હોય કે તેઓ ઉત્થાન પામી શકે તેવા પ્રયાસ જાતે કરવાને

અશક્ત હોય તો પણ, પછી તે સમુદ્ધને એવી દશામાં રાખી મુકવો તેના જેવું અસાસ્ત્રીય, અન્યાયી, બચંદર અને અસહ્ય એવું બીલું કશું જ ન હોઈ શકે.

જે સંસ્કૃતિ મુડીભર માણસોનાં હાથનું હથિયાર બની ગઈ હોય, જેને મુક્તિ-

ઓની અને સિંહાસનોની આસપાસ જ પુરી રાખવામાં આવતી હોય, તે સંસ્કૃતિ કદીપણ ચિરંજીવી સંસ્કૃતિ ન કહેવાય. મુક્તિઓને બુધ્ધિમાનો દુરંદરી દે, સિંહાસનોનો ભુકકો નીકળી જાય અને આપખુદ રાજનું તંત્ર જનતા સંભાળી છે, તેમ જ મુડીભર શ્રીમંત કે સત્તાવાદી માણસોને જગતની જનતાનો મોટો ભાગ તેમનાં સ્થાન ઉપરથી બ્રષ્ટ કરીને નસાડી મૂકે; એટલે એ સંસ્કૃતિનો પણ તેની સાથે સાથે જ ભૂકકો જ નીકળી જાય. એ જ સંસ્કૃતિ કાયમની તો બની શકે કે જ પોતાના ઉત્થાનની સાથે સાથે જ જનતાને ઉત્થાન આપી શકતી હોય. પ્રગતિનો માર્ગ કદી પણ સાંકડી પરનાજોમાંથી જનારો હોતો નથી, પ્રગતિ તો સર્વસામાન્ય જનસમુદ્ધની જ હોઈ શકે. તેનું જ નામ પ્રગતિ-બીજનું નહિં, એ જ દષ્ટિએ સંસ્કૃતિ તેમ જ પ્રગતિને જોવાં તે જ ખરી રાસ્ટ્રીય દષ્ટિ છે. ખોટી લાગણીના ઉકળાટને આજુએ રાખીને વ્યવહાર નજરે જોઈએ તો જણાશે કે, ઇવનની વૈજ્ઞાનિક ધોરણે વ્યવસ્થા રચવા માટે ઉંચા-નીચાના બધાએ જુના બેદભાવોને દૂર કરવા ઘટે, કરોડો મનુષ્યોને ગુલામ બનાવી દેનારી રૂઢીઓની જંજીરોને તોડી નાખવી જોઈએ. સારોથે જનસમુદ્ધ સંસ્કૃતિનાં સદમાં સરે-ક્ષણ મેળવીને દીધેલવી અને તેવા જાનના પ્રચારની સરળતાઓ ઉભી કરવી જોઈએ; માનવજીવનોને જુદામી રાજ્યઓની, ધર્માંધ દુસઅહીઓની અથવા તો સ્વાર્થ અને ઉડાઉ

એવી પ્રાણશોષક સંસ્થાઓની દયા ઉપર કદી પણ છોટી દંડ ન જ શકાય.

માનવસમાજની સુકિતની સાધના માટે આર્થિક શિક્ષણની જે આર્થિક માગણી થઈ શકે છે, તેમાં પણ વિજ્ઞાનનું મહત્ત્વ ઓછું કે જેવું તેવું નથી. વિજ્ઞાનની શિક્ષણનાં કાર્ય તરફ સહાનુભૂતિ છે તેટલા અર્થે નહિ; પણ તેથીયે વિશેષ કારણને લીધે. તે કારણ એ છે કે, વિજ્ઞાન શિક્ષણને માટે સામગ્રી પુરી પાડે છે, વિજ્ઞાન જ મનુષ્યને જે ખરેખર જીવવા જેવું છે તેવું કશુંક આપે છે. વિજ્ઞાનના વિકાસ પહેલાંના યુગમાં જે જનનું શિક્ષણ અપાતું તેવું મત્ત્વ ઓછું આંકવાની જરૂર નથી. તે કાળે તેણે પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું છે. એ શિક્ષણે પણ આમલગ્નમાં સુંદર તત્ત્વોનાં સંગ્રહ કર્યાં હોત, તે શિક્ષણે આવીન જાનની મર્યાદાઓમાં રહીને જ્ઞાન પ્રચાર કર્યો હોત, સંસ્કૃતિના પ્રચારના એક સાધન તરીકે તે શિક્ષણે મધ્યકાલિન અભ્યાસરોને ઉત્તરો નાખ્યા હોત, તે પણ તે દરતાં તેનાથી વિશેષ કશું થઈ શક્યું ન હોત, કેમકે વિજ્ઞાનની પહેલાંના યુગમાં જ્ઞાન જાતે જ અપૂર્ણ હતું. ચોક્કસ પંડિતો જગતને જેમ તેમ જાણવાના પ્રયાસ કરતા હતા, પણ જેમ એવા પંડિતો ઓછા હતા, તેમ તેમનું જ્ઞાન પણ મર્યાદિત જ હતું. માત્ર વિજ્ઞાનની મદદથીજ માનવસમાજ આજ સુધી નહિ મેળવી શકેલા તેવા અમુલ્ય જ્ઞાનના ખજાનેને શોધીને સુવ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરી શકાયો છે. તેની આપકતા અને વિશદતાઓ વધી છે, તેજ રીતે વિજ્ઞાનને લીધે શિક્ષણની નવીન અને વધુ માત્રા અર વ્યાખ્યા થઈ શકી છે. એટલે પ્રાગતિક વિચાર ધરાવનારાઓ અને વૈજ્ઞાનિકોની પ્રવૃત્તિઓના લાગણ પાડવા ન બેસીએ,

તો પણ એટલું કદી શકાય કે, જ્યારે પ્રાગતિક સર્વ સામાન્ય જનતાને શિક્ષણ આપવાના સિધ્ધાંત માટે હડત ચલાવી શકાય છે, તે વખતે વૈજ્ઞાનિક એ શિક્ષણનો સંગીન તેમ જ સંપૂર્ણ અભ્યાસક્રમ પુરો કેમ પાડવો તેને માટે કામ કરતા હોય છે. એટલે જ્યારે જનમૃત બનેલી જનતા જાનની શોધમાં તૈયાર બનીને આવી પહોંચે ત્યારે તેમની સમક્ષ શિખવા જેવી અનેક ઉપયોગી વસ્તુઓ રજૂ કરી શકાય. અને વળી એ વિજ્ઞાને પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પ્રયોગોથી સિધ્ધ થયેલા જ્ઞાનને શોધી કાઢ્યું છે એટલું જ નહિ, પણ જોતાના યુગ પહેલાંના વિકાસો તેમજ પંડિતો દરતાં જુદું જ દૃષ્ટિબિંદુ જગત સમક્ષ રજૂ કર્યું છે.

એટલે વર્તમાન યુગની ભાવના જેટલી શાસ્ત્રીય છે તેટલી જ પ્રગતીશીલ અને માનવતાના દૃષ્ટિબિંદુવાળી છે; તેમાં માનવહૃદયને વધુ ભવ્ય, વધુ પ્રકાશિત, વધુ જ્ઞાનમય, વધુ વિશદ, વધુ વિસ્તારી અને વધુ સ્વતંત્ર બનાવવા માટે જોઈતી તમામ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે; તે વાત વિસ્તરી ન જોઈએ. તેની સાથે સાથે એ પણ ભૂલવું ન ઘટે કે, જે કાંઈ પણ હડત કે ચળવળ-પડી ભલે તે સ્વતંત્રતાને કે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને નામે ચલાવવામાં આવતી હોય તેમાં વિજ્ઞાનનો સ્વીકાર કરવાને બદલે તેનો ઈનકાર કરવામાં આવશે, માનવસ્તુદ સમક્ષ રજૂ થયેલા પ્રયોગસિધ્ધ જ્ઞાનસર્પને કાંકવાનો કે તેથી મળના લાભોની અવગણના કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે, તે ચળવળ પરિણામે અધૂરી, મર્યાદિત અને સુલામીનાં પ્રાચીન બંધનોને કાયમ રાખનારી જ નિવડશે. વિજ્ઞાનની શોધ પહેલાંને કંઈ જ્ઞાનનાં તેમજ ઉત્પત્તિનાં સાધનો અને પ્રગતિના માર્ગો જનતા બંધી શકી હતી, તે તેમની

મર્યાદા પુરતા સારા અને લાભદાયક હતા એ વાત સ્વીકારવા છતાં, વિજ્ઞાનના જન્મ પછી જે જે સાધનો અને સામગ્રી તેમજ જ્ઞાન જગત સમક્ષ રજુ થયેલાં છે, તેની સાથે સરખાવતાં એ જુનાં સાધનો તેમજ જુનું જ્ઞાન અપુણું તેમજ મર્યાદિત છે, એટલે એવા અપુણું ને મર્યાદિત જ્ઞાન અને સાધનો તરફ માત્ર તેના પ્રાચીન-પણા તરફની લક્ષિતથી જ પ્રેરાઈને અંધ શ્રદ્ધા બતાવી વર્તમાન જ્ઞાન અને વર્તમાન સાધનોની ઉપેક્ષા કરવી તે ગમે તેવી સ્વતંત્ર, સમ્મત અને શ્રીમંત પ્રગતને પણ પાડનારી

શક્તિ છે, તો પછી પરાધીન, રૂઢીનાં બંધ-નોમાં જડાયેલી, પ્રગતિ અને પ્રિકાસની તરફ ડગલું ભરતાં હમેશાં શંકાના ભયથી ગભરાતી પ્રગતની તો વાત જ શું ?! એટલે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના સંગ્રામ વખતે આદીકાળમાં જીવવાની ભાવના ન બીધે, પણ વર્તમાનમાં સરામાં સારી રીતે સ્વતંત્ર જીવન કેમ ગાળી રાકાય એજ ભાવનાની તાત્કાલિકી કાગે તે જરૂરનું છે. એવું જ નામ સાચી યુગભાવના છે. અને હિંદુસ્થાનની પ્રજા માટે એ જ ભાવના જરૂરી છે.

સ્વા તંત્ર્ય

યુરોપીય યુધ્ધ વખતે દલિલ આદિ કાવાળા જનરલ સ્મટસને ૧૯૧૩ના મેની પહેલી તારીખે કંઈક શરૂ કરી સ્વતંત્રતા મળી, તે સમયે ગીરુ હાલમાં મજેલી સક્ષા સમક્ષ તેણે જે વચનો ઉચ્ચાર્યાં હતાં, તે જ વચનો બ્રિટિશર તેડ વર્ષે આપણા માટે કેટલાં બંધાં બંધાં છે. તેણે લંડનની પ્રગતને કહ્યું હતું : યુધ્ધમાં વિજય મેળવવા માટે આપણે જે બધા ભોગ આપ્યા છે ને આપીએ છીએ તે “માનુભૂમિને સંકલ્પ કરા અથે” નહિં પણ જે સ્વાતંત્ર્ય પ્રિટનને તેમજ સંસ્થાનાને સરખું પ્રિય છે તે સ્વાતંત્ર્યને અથે જ આપણે સ્વેચ્છાએ અહલૂન પ્રયત્ન કર્યા છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની ઇચ્છા પોતાની સ્વાતંત્ર્યસિધ્ધિ માટેની છે.” એટલે અત્યારે ભારતવાસીઓ એ જ પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને પોતાની સ્વતંત્રતા સિધ્ધ કરવા માટે અહલૂન પ્રયત્ન કરે તો પ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સૂત્રધારો જો સત્ય અને ન્યાયને અંશ માત્રે માનતા હોય તો, તેમનાથી તેનો વિરોધ થઈ શકે જ નહિં. જનરલ સ્મટસે કહ્યું હતું તેમજ હિંદીઓ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે ‘વિજય કે મૃત્યુ’ના નિશ્ચયથી પ્રયત્ન કરે “તેમાં માત્ર તેમનો સ્વાધ નથી કે એ નાનકડી બાબત પણ નથી. એ તો છે સક્ષતવિશ્વનો મહાનમાં મહાન પ્રશ્ન.

માનવતાના કસ્યાણના મુગમાં ધા પાડે તેવા સ્વતંત્રતાની જરૂરો નારા કરનારા મુજબૂત પ્રશ્નની સામે, જેને સાફ જગતમાં અબજે રૂપીઆ હોમાયા છે અને લાખો મનુષ્યોનો ભોગ અપાયો છે, તે સ્વતંત્રતાને જ માટે ભારતમાં ભયંકર ભય ઉભો થયો છે,” અને સમસ્ત વિશ્વની મહાપ્રગત્યોએ જે કહ્યું છે, તે જ મોડું મોડું પણ ભારતવાસીઓ કરવા માગે છે. સ્વતંત્રતા વિરૂદ્ધ યુક્તિઓ એ પ્રશ્ન સનાતન છે, તેટલા જ સનાતન પ્રશ્નો લોક-શાસન વિરૂદ્ધ આપખુદી, રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય વિરૂદ્ધ શાહીવાદી આપખુદીના છે! એ બન્ને પ્રશ્નોનું આજે હિંદમાં ઘર્ષણ શરૂ થયું છે. તેમાં જેઓ હિંદીઓના સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના સંગ્રામની સામે થશે, તેઓ યુક્તિઓ, આપખુદી અને સામ્રાજ્યવાદનો જ સાથ કરનારા મનાશે. પણ ભારતવાસીઓ માં એવા દગા-ખોર કોઈ નહિં નીકળે કેમકે, ૧૯૧૭ માં જનરલ સ્મટસે લંડનની પ્રગતને કહ્યું હતું તેમ આજે હિંદમાં “સ્વાતંત્ર્યનો જુસ્સો” તરફ ગતિમાન થઈ રહ્યો છે, સગર-તાનો લગીરથ જુસ્સો ભારતની દરેક દિશાએ વ્યાપી રહ્યો છે. તેથી જે સ્વાતંત્ર્યને અથે આપણે સંગ્રામ માંગ્યો છે તેમાં આખરી વિજય આપણો જ છે એવા સંગીન વિશ્વાસ ભરી પ્રેરણાઓ પ્રતિદયમાં ધબકવા લાગે.

મુડીવાદની મીમાંસા

: લેખક :

મકુરદેવ

: લેખાંક બીજો :

ક્રીમતની આંકણી

શ્રમશક્તી

આ નક્કની પ્રાપ્તિનો વિધિ ખદેખર ખુબીદર છે. પુલ્હદર માલિક કારખાનામાં માલ બનાવે છે, બનરમાં તે વેચાવે છે અને વીક્રયક્રીમતમાંથી નાણા રૂપે નફો મેળવે છે. ક્રીમત મુકરર કરનારાં અમુક તત્ત્વો છે. આને કાગળની ક્રીમત ગ્નક દીક એ આના હોય, તે ભવીષ્યમાં ઓછી અગર વધારે થવાનો સંભવ છે. એક રીતે કારખાનાની ઘણીયે ચીજોની ક્રીમતમાં વારંવાર પત્રગ્ર આપ્યા કરે છે. યંત્રોની નવી નવી શોધો અને સુધારણાઓ થયા કરે છે, મુડીદારો એનો ઉપયોગ પોતાના કારખાનામાં કરે છે, અને વધારે વ્યવસ્થિત સ્થાઓ વડે મળુરીનો બચાવ થતાં ગણ કાઢતી ક્રીમતની ચીજ આને મામુલી દામથી વેચાય છે. એની પાછળ મહેનત મળુરીનો વ્યય વધારે થતો હોય એ વસ્તુ સામાન્ય રીતે મોંઘી રહે છે. એટલે કે અમુક વસ્તુની ક્રીમતનો આધાર એની ઉત્પત્તિ માટે ખર્ચથી પડતી મહેનત માનવસમુદાયની શક્તિ ઉપર છે. એક રીતે આ ક્રીમત મુળ મુડીનું રૂપાંતર છે. જલ્પસના ઉત્પાદન માટેનો જરૂરી શ્રમ અંગ્રેજીમાં Value-મુલ્ય કહેવાય છે. ઘણીવાર ક્રીમત અને મુલ્ય વચ્ચે આસમાનગતીનું જોવું અંતર રહે છે, પણ બહુ ભાગે મને સમાનગત હોય છે.

શ્રમ કરવાની શક્તી પણ આને તો બનર માલની જેમ વેચાય છે. એ શ્રમશક્તિની ક્રીમત બીજા માલની જેમજ અંકાય છે. કારખાનામાં નીપજતી વસ્તુની ક્રીમત ને એની પાછળ ખર્ચાયેલ શ્રમથી મુકરર થાય છે પણ શ્રમ કરવાની શક્તિ કારખાનામાં નીપજતી નથી. ત્યારે, એની ક્રીમતનું માપ શું છે? આ પ્રશ્ન સકુને ઉઠે. તેનો ઉકેલ બહુ અડાપટો નથી. મુડીવાદી સમાજરચનામાં ચાલી રહેલી હવનપ્રણાલી ઉપર નજર નાખતાં સમજી સમજાય જાય છે. ઉદાહરણ તરીકે એક કારખાનું લઈએ:-દીવસભર મળુરી કરીને કામદારો બહાર આવ્યા છે. દશ કલાકના સનત શ્રમથી તેઓ થાકી ગયા છે. ઘણાને લાથપગ લલાવવાની યે તાકત નથી રહી. એમની કનેથી દીવસને અંતે બીજું કંઈ કામ વચુલ કરી શકાય તેમ નથી. પ્રાણતત્ત્વ સુસાદ ગયું છે. લગભગ નિરચેતન બનેશું કહેવર બાકી રહ્યું છે. એમાં ફરી ચેતન સીંચવા માટે ખાનપાન, પોશાક અને આરામની આવશ્યકતા છે. એટલું એમને મળશે કે તુરંતજ બીજો દીવસે એ માનવો દશ કલાક વહીતર કરવાને તઈયાર થઈ જશે. આ રીતે શ્રમ કરવાની શક્તિ નીપજે છે-કારખાનામાંથી નહીં પણ હવનની પ્રાથમિક જરૂરતોની પ્રાપ્તિ અને બુક્તિ (Consumption)

માંથી. કદી કદી આ શ્રમશક્તિના ઉત્પાદન માટે પુ'છપતિઓ ખાસ ખર્ચ કરે છે. ત્યારે યંત્રોને ચલાવવા માટે અગર અધર્મ કામ વસુલ કરવા માટે વિશિષ્ટ જ્ઞાનની જરૂરત પડે છે, ત્યારે માલિકો યુન'દ મલુરોને તેની તાલીમ આપવામાં સમય અને સાધનનો વ્યય કરે છે. આ રીતે ખેડાક, પોશાક, ઉધ અને આરામમાં ખર્ચના માટે શ્રમજીવીઓને શ્રીમ'તો જ પૈસા આપે છે તે શ્રમશક્તિની કીમત બની રહે છે. જેમ જુદી જુદી જાણ સોનાં મુદ્ય લિન્ત લિન્ત હોય છે તેમ મલુરીનાં મુદ્ય પણ તેના ઉંચા નીચા અગર ઉપયોગી નિષ્પયોગી પ્રકાર પ્રમાણે અંકાય છે. મુ'બઈની ધમાદતો માટે બ્રહ્મદેશનાં નીખીડ જંગલોમાં લાકડાં કાપના કડીઆરોનો શ્રમ, અને એજ ધમારત માટે બારીબારણાં ને ફરનીયર કા તરતા સુધારનો શ્રમ મુડીવાદી મુદ્યના ધોરણે એકબીજાથી અત્યંત યડતો ઉતરતો છે. છાપખાનામાં અક્ષરો ગોઠવતા કામપોઝીટર તું કામ માત્રીક ચાલીશ પચાસ રૂપીઆ થી અંકાય છે, પણ મગજ અને કલ્પનોનો શ્રમ વેદનારની મહેનત સો બસો કે પાંચ સો રૂપીઆનો બદલો પામે છે. પછી ભલે કામપોઝીટરો દસ વર્ષના વહીવટોને અંતે અંધાપો મેળવી બેકારી અને જીખમરોને બારણે ભેગા મળે, અને તન્ની સહુ તન્ની પચીસ વર્ષ પછીયે શરીરે માતેલા, થઈ ફરે. એકની મહેનત અપાર હોવા છતાંયે એની કીમત લગભગ કોડી જેટલી મુકરર થાય છે. બીજાની મહેનત બે કલાકમાંજ પર્ણિત થવા છતાં એનાં મુદ્ય ઉંચા ચડે છે. એટલે કે આ મુડીવાદી સમાજરચનામાં મુદ્યનું ધોરણ શ્રમના પ્રમાણ સાથે સંબંધ નથી, પણ અન્યવસ્થિત

ઉત્પાદન પદ્ધતિમાંથી નીપજતાં જુદાં મુદ્ય ઉપરજ અવલંબે છે.

શોષણનો પ્રશ્ન

મુડીવાદીઓ કહે છે કે અમે મલુરોને મહેનતનો બગાડ બદલો આપીએ છીએ, પણ નફાશાજીના સિધ્ધાન્તપર જણુતરી કરતાં, એમની આ વત સાવ જુડી ભાસે છે. મલુરોને, અદ્યત્, તેઓ મહેતાણું આપે છે. એ વાત આખી દુનીઆ કબુલ રાખે છે. એ સંબંધે કોઈને વાંધા વિરોધ જ્યુ' નથી. તકરારી મુદ્ય એટલોજ છે કે મલુરોને એમની મહેનતનાં ફલો મળતાં નથી. પરોપકારી પુ'છદાર ફરી ફરીને બોલે છે કે મને મારા ધંધામાં તુકશાન થાય છે છતાંયે તું કામદારોને ઉદરનિર્વાહ માટે નાણાં આપું છું; ઘણી વાર લાખોની રકમો ઉપર આંધણ મુકવું પડે છે તોપણ કરખાનામાંથી તું કામદારોને કાઢતો નથી. મુ'બઈઅમદાવાદના મીલમાલિકોએ આવા પરોપકારી પોકારો વારંવાર સંભળાવ્યા છે. ખીયારા મલુરો જુએ ન મરે એટલા સાફ આ પરગણુ લક્ષ્મીનંદનો ખોટની વેળાએ બહુ બહુ તો શ્રમજીવીઓના પગાર જરા ઓછા કરે છે અને કલ્પ્ય જરૂરત પડે તો શ્રામજેક કામદારોને કાઢી મુકે છે ! બજારમાં કદી ઉચલપાચલ ઉભી થાય અને નાણાંના ક્ષેત્રમાં આફતના ઓળા ફરવા માંડે, તો કલ્યાણનીઈ ધનકુબેરો શ્રામજેક મહીના પર્ણિત કરખાનાં બંધ કરી બેસી જાય છે. એમા પણ એમને પરોપકારજ પ્રેરે છે, કારણ કે આફત અને ઉચલપાચલ દુર થતાં વળી પાછા 'મલુરોના પેટપોષણ માટેજ' એમને સંચા ચલાવવાના હોય છે ! મુડીવાદીઓ તું આ ભયાનક છળ મુજમાંથીજ તપાસવા જ્યુ' છે. એમના એ અજ્ઞે પરમાર્થનું પૃથકકરણ જીખારીન નીચે મુજબ કરે છે:—

“મુડીદર માલિકે કાચો માત્ર, કાગળ, તેલ, સંચા, અને કારખાનાના સંચાસન માટેની ખીછ જરૂરી જાણુએ ખરીદે છે. આટલી વસ્તુ-એ એકી કરવા પછી તે અમશક્તિ ભાટે છે એટલે કે ‘કામ કરનારે વધ રોકે છે.’— ‘Engages hands.’ દરેક ચીજને માટે તે બનતાં મુધી રોકા પછસા ભરે છે, અને સર્વ સામગ્રી વ્યવસ્થિત કરીને ઉત્પાદનની ક્રિયાનો આરંભ કરે છે. કામદારો વધીતર કરે છે, સંચાનાં ચકો ચાસનાં થાય છે કાગળ અને તેલ ખરે છે, મકાન અને યંત્રોને ધસારો લાગે છે, અને મજુરોની મહેનત દરમ થાય છે. પરિણામે કારખાનામાંથી નવીન વિકેય વસ્તુ (commodity) નીપજે છે. ખીછ ખગર જાણુએ ની જેમ આ નવી જાણુસની પાણુ ક્રીમત અંકાય છે. એ ક્રીમત એટલે શું? પ્રથમ તો એની ઉપજાવટમાં ઉત્પાદનનાં સાધનો ખચાયાં છે. કાચો માત્ર, યંત્રો અને મકાનને: ધસારો, તેલ, કાગળ, વગેરેનું રૂપાન્તર નવી જાણુસની ક્રીમતમાં થયું છે. ખીજું, એ જાણુસમાં કામદારોનો ભાડુતી અમ દાખલ થયો છે. અમતું માપ સમયથી થય છે, એટલે જો એક જાણુસના ઉત્પાદન માટે ૩૦ કામદારો એ ક.મ ક્યું હોય, અને બનાવટ પરિણુ કરવામાં દરેક દમજુરને ત્રીસ કલાક લાગ્યા થાય તો, એ જાણુસની ક્રીમત કુલ ૯૦૦ કલાક + ક.એ માત્ર, કાગળસાની વપરાશ, યંત્રોમકનોનો ધસારો વગેરે થઈ. કાચા માત્ર ઉત્પાદિતી ક્રીમતનું રૂપાન્તર ૬૦૦ કલાક ગણીએ તો જાણુસની ક્રીમત ૯૦૦+૬૦૦=૧૫૦૦ કલાકના અમ બરોજર ગણાય. પરંતુ એજ જાણુસની મુળ ક્રીમત પુછવારને કટકી પડી છે? કાચો માત્ર વગેરે માટે એણે પુરેપુરું એટલે કે ૬૦૦ કલાકના કામ જોટનું મુલ્ય આપું છે. મજુરોની મહેનત કુલ ૬૦૦ કલાકની છે. એ આખીયે મહેનતનું બરપુર મુલ્ય એમને

મળ્યું છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાંજ નોંધપાત્રીતિનું નક્કર સાંપડી જાય છે. ૩૦ કામદારોએ કાગળના ૬૬૬ કલાક એજ જાણુસ નીપજવવા તથા દીવસ મુધી કામ ક્યું છે, એટલે કે દરેકને નામે મજુરોની: ૩૦ કલાક ચડે છે. કારખાનાના માલિકે જરૂર એને તથા દીનેસનો પગાર આપ્યો છે, પણ એ તો મજુરને એક દીવસના કામ પછી ખીજા દીવસની મજુરી કરવા માટેની ચેતના મજે એટલા પુરતોજ છે. આગ્રીથેષ મજુરોનો પગાર એમના કામ ના કુલ ૬૦૦ કલાકમાંથી નીપજતી જાણુસની ક્રીમત જોટલો નથી થતો. ક્રીમતના માપ મરીકે અમનો સ્વીકાર કરી ગણુનરી કરીએ તો, એક મજુરને એની કામ કરવાની બીજી શક્તિ પાછી મેળવવામાં અમની જોટલી ક્રીમત જોઈએ તે કરતાં તે ધણ વધારે અમ કારખાનામાં ખચે છે. કામના તરફકે હું રોજ દશ કલાક મુધી સતત કામ કરી શકું છું, પણ દિવસભરનો કાલ ઉતાવળા અને બીજે દિવસે કામ કરવાની તાકત મેળવવા મારે માટે, ફક્ત પાંચ કલાકની ક્રીમતથી જોટલી ખાયાખીવાની ચીજ આવી રહે તેટલીજ બસ છે. માલિકે તરફથી મજુરને એટલુંજ મહેનતાણું મજે છે, એટલે કે મજુર જોટલું કામ કરે છે તેનો માત્ર અર્ધ બદલા તેને પુછવાર આપે છે. એ હીસાએ ૩૦ કામદારો તથા દીવસમાં જો ચીજ વસ્તુઓ વાપરે તેની ક્રીમત ૪૫૦ કલાકના અમ જોટલી ગણાય એમ થરી લઈએ તો માલિકને ચોક્કસા શ્રામચારસો કલાકનો ફાયદો રહે છે. મજુરો કામ કરે છે ૬૦૦ કલાકનું અને એમને બદલામાં મજે છે ૪૫૦ કલાકની ક્રીમત. જાણુસની મુળ ક્રીમત માલિકને ૬૦૦+૪૫૦=૧૦૫૦ કલાક પડી છે પણ એ ચીજને વેચતી વખતે તે ૬૦૦+૬૦૦=૧૨૦૦ કલાકની ક્રીમત લે છે.”

અવશેષમૂલ્ય

આ રીતે તેને સાડચારસો કલાકનો એકબો નફો મળે છે. મજૂરોએ જાણ્યો ત્યાંહાનની કામગીરી તો પ્રથમ સાડ ચારસો કલાકના કામથી આપી દીધી છે. બાકીના સાડચારસો કલાક એમણે કેવળ પુંજદાર માટે મક્ત વહીવટ કર્યું છે. આમ ઉત્પન્ન થતા નફાને અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષામાં અવશેષ મૂલ્ય અથવા વધારાની કામગીરી (Surplus Value) કહે છે.

આ તો એકદમ વ્યક્તિગત મુડીવાદની વાત છે. એવી વ્યક્તિકેન્દ્રિત વ્યવસ્થા સાથે શ્રમજીવી સમાજને બહુ નીચ્છત નથી. એને તો આખી મુડીવાદી સમાજરચના સામે બાધ બીજવાની છે. આને જગતમાં મુડીવાદીઓનો એક બિન સંગઠિત વર્ગ ઉભો છે. એ વર્ગ શ્રમજીવી સમુદાયને એની વિરાટ સંખ્યામાં ભાડે રાખે છે. હવેના કરખાનાં, ખાણો, જંગલો, ખેતરો અને બીજા ઉદ્યોગોના અંદર કરોડો કામદારો કાઠીઓની મીમાંસા મજૂરી કરે છે. મુડીવાદ એમને ફરી ફરીને સુતરા માટે ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ પુરવું વેતન આપે છે અને એ વેતનથી અવિરત એતના મેજની મેજનીને શ્રમજીવીઓનો સંઘ મુડીવાદની સેવા ઉઠાવ્યા કરે છે. અમર્યાદ મજૂરી વડે કામદારો પોતાના પગારનો પુરો જઠ્ઠો ભરી આપે છે, એટલુંજ નહીં પણ મુડીવાદના વિકાસ માટે અવશેષ મૂલ્યનું નિરંતર સર્જન કરે છે. હવેના ચીજ વાટું આ મૂલ્ય પુંજદારોની તીવ્રતાઓમાં વધુ આવે છે. એનો અમુક ભાગ મુડી રોકનાર માલિકને જાય છે, બીજો ભાગ જમીનના માલિકને મળે છે, ત્રીજો ભાગ કરેલા રૂપે મુડીવાદી રાજ્યની તીવ્રતામાં જમા થાય છે, અને બાકીનો ભાગ નાનામોટા હોસ્તામાં વેપારીઓ, દુકાનદારો, દેવ મંદીરો, કુટુંબનાઓ વગેરે

મુડીવાદનાં વળગણો (Parasites) ને સાંપડે છે. કેવળ આ અવશેષ મૂલ્ય ઉપર માલિકોને મળતા આ નફો ઉપરજ મુડીવાદે સર્જેલા સમારૂપ વળગણો હવે છે. એ પૃથક્કરણીઓના સમસ્ત જીવનને આધારજ Surplus Value ઉપર છે.

નફાનું પુનરાવર્તન

નફાનો અમુક ભાગ પુંજપતિઓ ફરી ફરીને વિશેષ નફો નીતારવા માટે યોગ્ય છે. મુજ મુડીમાં આ નફો મળે છે, એટલે મુડી વિસ્તાર પામે છે. આમ સતત વધતી પુંજવી માલિકો એમના ધંધાઉદ્યોગોનું સ્વ પહોંચું કરે છે, વધારે કામદારોને રોકે છે, સુધરેલાં યંત્રો સ્થાપે છે અને એ બધીયે વ્યવસ્થામંથી વળા પાછું વૃદ્ધિગત અવશેષ મૂલ્ય ઉપજાવે છે. આમ કાળચક્રના એકેએક ફેરાની નાથે મુડીવાદનો વીકસ આગળ ને આગળ ધપી જાય છે, શ્રમજીવીઓને વધારે ને વધારે તે સુસે છે, ઓર ઉભરાતા નફો નીચાવે છે અને મહેનતુ માનવનાને ભોગે મીલકતદાર વર્ગને આગણે ધીકતા ધનરાશિ ખડો કરે છે.

મુડી એટલે ?

મુડીનો અર્થ શો થાય છે, એ ઉપર જતાવેલા અવશેષ મૂલ્યના પૃથક્કરણથી જરાબર સમજાય છે. મુડીનો અર્થ એકલું નાણું નથી. તેમ, સોનારૂપા, ચાકણી નોટો, સ્થાવર જંગમ દુર્મીલકંત, યંત્રો કે મકનોથી પણ મુડીની વ્યાખ્યા બાંધી શકાતી નથી. મુડી એટલે તો નિશ્ચય મૂલ્ય-Definite value. એ મૂલ્ય અનેક રૂપો ધારણ કરે છે. મુડી નગદ નાણું રૂપે પૃથવી પર પચાટન કરે છે, અને યંત્ર, અપકર

માત્ર, કારખાનાં, મકાનો વગેરે સ્વરૂપે પણ રહે છે. લાંબે એ ચલાય તે રૂપે વિશ્વમાં વિદ્યાર કરે, છતાં એવું એક લક્ષણ તો તે હોડતીજ નથી. એ લક્ષણ મુળ મુલ્યમાંથી અવશેષ મુલ્ય (નફા) ઉપજવવાનું છે. એટલે મુડીની વ્યાખ્યા આ રીતે મુકરર કરી શકાય, “મુડી એ એવું મુલ્ય છે, કે જે નીચીન વિધી વડે વધારે મુલ્યનું સર્જન કરે છે.” મુડીવાદી સમાજરચનામાં યંત્રો અને મકાનો પણ મુડીનું રૂપ ગ્રવે છે. એમ છતાં આ વસ્તુએ હવે શાં મુડી રૂપેન રહે છે એમ તો નજ કહી શકાય. જે આ બો માનવસમાજ સદાકારી સમુદ્ધ બનીને પોતાને માટેજ બધો માત્ર બનાવતો હોય તો અમુક અલ્પ વર્ગ માટે અવશેષ મુલ્યનો નફો નો અવકાશ ન રહે. પરીણામે યંત્રો, મકાનો, સાધનો વગેરેનો મુડીવાદી ક્ષેત્રાલુપ્ત થઈ જાય. એ રીતે અમુક પ્રકારની માલિકી વીના આપમેળે ‘મુડી’ બનતી નથી. જ્યારે એના ઉપર પુ’હવાદી વર્ગની સરનશીત માલિકી સ્થપાય છે ત્યારેજ તે અન્યને નીચોવનાર મુડીનું રૂપ અખત્યાર કરે છે. જ્યારે એ ઉત્પાદનનાં સાધનો પગારદાર મજૂરીને સુસી પારકા પક્ષીના પર તાગડધીન્ના કરનાર બોનાં પોષક બને છે, ત્યારેજ તે મુડીની ઠક્કામાં મુકાય છે. આ મુડીનું મુલ્ય ગમે તેવા સ્વાંગ સળે, તેથી કદે તેનાં સ્વભાવલક્ષણોમાં લગીરે તકાવત પડતો નથી. તેનું રૂપ સોનેરી સીકકા હોય, કીમતી કાગળીઆ હોય, ઝગમગતા હીરા હોય, શકસી સંચ. હોય, કાચો માત્ર હોય, કે પછી આ સર્વના સચાલનમાંથી ઉત્પન્ન થતો બળદ માત્ર (કામોડીડી-વીકેય વસ્તુ) હોય, એની સાથે આપણે કંઈજ નીચ્ચત નથી. ગમે તે રૂપે રમણ કરતું એ મુલ્ય જે વધારાનું મુલ્ય ઉપજવતું હોય તો તે મુડી છે.

નવાં રૂપો

ઉત્પાદન, ક્રય, વીક્રય અને વીનીમયનો વીધી એટલે બધો અટપટો છે કે. એમાંથી સોંસરી નીકળતી મુડી અવનવાં રૂપે દર્શન દે છે. નીચેના આ મુડીનું રૂપાંતર થવાનું કરે છે, પણ મુખ્યત્વે તેના પરીવર્તનનો ક્રમ ચતુર્વીધ છે. તેની તપાસ કરીએ:-

(૧) ધારો કે પુ’હપતીએ મજૂરીને રોક્યા નથી અને ઉત્પાદનનાં સાધનો પણ ખરીદ્યાં નથી. મુડીના વીક્રાસ માટે તે કારખાનું સ્થાપવા, કાચો માત્ર લેવા, તેજ કાલસા ભેગવવા અને કામદારોને ભાડે રાખવા માત્ર અભીકાષ સેવે છે. અત્યારે તો એની યાસે કદત પૈસા છે, એટલે કે એની મુડી નાણાંરૂપે ઉભી છે. મુડીનું આ એક સ્વરૂપ થયું.

(૨) એ પછી તુરતજ રૂપાંતરનો વીધી શરૂ થાય છે. નાણાંની થેલી લઈ પુ’હપતી બજારે જાય છે. અલ્પજાત, એને જાતે નથી જતું પડતું, કારણ કે તેની કને તાગ, ટપાલ, ટેલીફોન, નેકરો, આડતીઆઓ વગેરેનાં પ્રચુર સાધનો છે. આ ચેતનનીશ-ચેતન ને સ્થાવરજંગમ કાસદો દ્વારા તે થર આંગણે બેઠો છતો બજારે પહોંચે છે અને ઉત્પાદનનાં સાધનો તથા શ્રમશક્તી (Labour power) ખરીદે છે. તે પાછો ઘેર આવે છે ત્યારે તેની કને નાણાં નથી હોતાં, પણ નાણાંને બદલે કામદારો, કાચો માત્ર, ઇંધન (fuel) અને યંત્રો હોય છે. આ બધી વસ્તુઓ મુડીકરના દાયમાં આવતાંજ ‘બળદ માત્ર’ મડી ગઈ છે, કારણ કે હવે એવું વેચાણ થવાનું નથી. થોડી વાર પછેકાંતો પુ’હવાદનો પૈસો હવે ઉત્પાદનનાં સાધનોમાં અને શ્રમ-

સકતીમાં પરીણુમે છે. મુડી ઉપરથી નગદ નાણાંના કે ચલણી નોટોનો સ્વંગ દુર થયો છે. એણે હવે ખીછળ લાતના વાધા પડેલાં છે. તેવું રૂપાન્તર થયું છે. નાણાંના લેખાશ છોડી તેણે ઔદ્યોગીક પુંછ (Industrial capital) ની ઓડણી પહેરી લીધી છે.

(૩) આ રીતે નવો પોતાક સ્થ મુડી સક્રીય સ્વરૂપે કામ શરૂ કરે છે. યંત્રો ગતીમાન અને છે, ચક્રો મુસવાદાભેર ફરે છે, સંચાઓ કરમો ખખડાટ કરે છે, કામ કરવા મજૂરો પસીને તરખોળ થાય છે, યંત્રો ધસાય છે, કાચો માલ વપરાય છે અને શ્રમશક્તી ભરખાઈ જાય છે. ઉત્પાદનનાં સધળાં સાધનો અને શ્રમશક્તી હવે જથ્થાબંધ તૈયાર માલ રૂપે ખડકવા મારે છે. એ બધો માલ બજારમાં જવાનો હોય છે એટલે થોડીવાર પહેલાંની મુડી વીક્રિય વસ્તુ (Commodity) બની રહે છે. આ ત્રીજા પરીવર્તનની સાથેજ મુડીમાં ખીજે એક જખ્ખર ફેરફાર થાય છે. તે એ છે કે પહેલાં કાચા માલ અને શ્રમશક્તીની જે કીંમત હતી, તે કરતાં બજાર માટે તૈયાર થએલા માલનું મુલ્ય વધી જાય છે. એટલે કે આ પરીવર્તનને અન્તે મુડીએ પોતાની જુની ઓડણી બદલી છે એટલુંજ નહીં, પણ એ મુડીમાં કંઈક અધીકે આવી મળ્યું છે. આ 'અધીક' તે નફો—અવશેષ મુલ્ય—Surplus Value છે.

(૪) હવે રૂપાન્તરનો ચોથો ક્રમ શરૂ થાય છે. કારખાનાના માલિકે કેવળ પોતાને કંજો બધો માલ ખનાવ્યો નથી. એ જથ્થાનું તો એને વેચાણ કરવું છે. એણે બજાર માટેજ કુલખપટ જણસો તૈયાર કરાવી છે. એટલે હવે તે બજારમાં વીક્રેતા (માલ વેચનાર) તરીકે જાય

છે. પહેલાં તે એજ ક્ષેત્રમાં ખરીદનાર તરીકે ગયા હતા. તે વખતે તેના હાથમાં નાણાં દતાં અને તે પડે તેને અમુક વસ્તુઓ લેવી હતી. હવે એજ આદમી કે એનો વગ, બજારમાં તૈયાર માલ સાથે આવે છે અને એને નગદ નાણાં લેઈએ છે. આ ત્રીજા મળનાંની સાથેજ તેની મુડી વળી પાછું પછસાવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. આમ ફરી ફરીને, અવનવા લેખાશો સ્વીકારતી, ચારંવાર એ સ્વભોને દુર કરતી અને અન્તે પાછી મુળ સ્વરૂપને આશરે આવતી મુડી એના ચોથા ચક્રમાં પોતાની સંગાથે વધારાનું મુલ્ય ધસડી આવે છે. મુડીદારે તૈયાર માલના ઉત્પાદન માટે મુજમાં જે કીંમત ભરી દતી તેના કરતાં તેને ધણું વધારે મુલ્ય વેચાણથી મળ્યું છે.

ગતિપરાયણ મુડી

પણ મુડીની ગતી આટલેથીજ અટકતી નથી. એની ચાલ તો ચક્રવર્તી છે. મુજ મુડીની સાથે અવશેષ મુલ્ય આવી મળનાં, તે રૂપાન્તરનો ખીજે ચક્રો આરંભે છે. કુંડાળાના ચતુર્વીધ ક્રમમાંથી પસાર થઈ તે ફરીવાર વધેલા મુલ્ય સાથે નવેસરથી કુંડાળું શરૂ કરે છે. આ ક્રીયા કાયમને માટે ચાલ્યા કરે છે અને પરીણુમે મુડીવાદનો વીકાસ ફાણે ફાણે અધીક તીવ્રતા ધારણ કરતી ગતીએ આગળ ધપે જાય છે. આમ શ્રમજીવીઓના સીકાતા પ્રાણમાંથી મુડીદારોની પુંછ નીરંતર નફો સુસે છે. પ્રતીદીન શોષણક્રીયાનું ક્ષેત્ર એ વીસ્તારે છે. એની લાક્ષણિકતા એની વ્યવસ્થા અને એની કાર્યધંધતી જ એવી છે કે આ રીતે તેનો ગતીમાન ફેલાવો થવો લેઈએ. શોષણક્રીયા આજે નવીન ઉગી નીકળી છે એમ નથી.

એ તો સેંકડો વસોથી યાત્રુ છે. પણ આજની મુડીવાદી નીચોપણી અને આગસા જમાનાની સુસણ નીતીમાં જ્યારે તકાવન છે. સદ્ગતિઓ પહેલાં જમીનદારશાહીના જમાનામાં ધરતીના દુકાનનો ધણી એને ખેતી કરી આપનાર આકરોને સુસતો. યુવ મગીરીના યુગમાં મ નવપ્રાણીઓનો માલિક પોનાના દાસોને દુલાવતો. અમલ્લીઓની મહેનત ઉપર એ મધ્ય યુગનો માલિક વગ જરૂર જણતો. પરંતુ એ કાગે ગુલામો અને ખેડૂતો જે કંઈ ઉત્પન્ન કરતા તે ખંડુ માલિકો, એમના નોકરો, ખીલો વગ-ગણો અને ગુલામો પોતે ચાપરી કાઢતા. ત્યારે જમરો નહોતાં, જમર હરીદાઈ નહોતી અને જમર માલની ખનાવટ પણ નહોતી. માલિકે જે જરૂર ઉપરાંત માલ તયાર કરાવતે તો એ માલ નિર્યાદ સડી જતો. અખિત ઉત્પાદનનું પ્રમાણ માલિકની અને એના સંબંધીજનોની પાસવ કંચળાએ તા સાંતવનથી મર્યાદિત હતું. એ કંચળાએ પાગ પડ્યા પછી એથી અધિક ઉત્પાદનની આવશ્યકતાજ નહોતી. મનવજ્ય કે માત્ર ખનાવવાનું ક્ષેત્ર અતિ મર્યાદિત હતું. જમીનના દુકાનઓ ઉપર જવના માલિકવર્ગની સંખ્યા ઘણી જમરી હતી, એટલે શોષિત અમલ્લીઓનું

પ્રમાણ આજના રોટલું ભરાત અને વ્યથ નહોતું. મુડીવાદ નીચે ખંડુ ઉત્પાદન નફા માટેજ થાય છે અને એ નફાનો ડગલો રોજ રોજ ધીમે ધીમે થાય તેની અહોનિશ કાગળ પુંજદારો રાખે છે. કાઠ ઉન્મત પ્રાણીની જેમ આખો પે મુડીવાદી વર્ગ નફાના સુવર્ણમેરૂની શોધમાં દોડધામ કરે છે. એની આકંક્ષાને કેંઈ જાતની સીમ નથી. તેના લોભ, માઝ કે મર્યાદા જાણતો નથી. મુડીના સંયોજન, સમીકરણ, એકીકરણ અને સંપટનમાં રાચતો એ વર્ગ માનવતા જેવી લાગણી સમજતો નથી. એ કદિયે થમ-જીએન સંધિ, સંપર્કમાં આવતો નથી. અભેદ્ય અને અવિચળ વ્યવસ્થા દ્વારા તે કુલકપટ કાયં સાધે છે. એમાં કરોડો માણસો કચરાય, નીચોવાય, લુખ-મરણે અધીન થાય, અપરાધપરાયણ અને કે અન્તે મરણની મહેમાનગતી કરે, એની સાથે લક્ષ્મીનંદનોને લેવાદેવા નથી. લાલસા, નફા માટે નફા અને અહોનીશ સંગતી લાલસા એજ એને હરેક પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરે છે. આ અશામ્ય-સંતોષમાં કદીજ ન સમજે એવો-ધનલેભ એજ મુડીવાદી ઉત્પાદનનો અવીચળ હેતુ છે. પુંજદાર વર્ગના જીવન-વ્યવસ્થરનો એ મર્મ છે. ચક્રવર્તી ગતિએ ચાલતા મુડીવાદની એ અચુક ચાવી છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાજરૂરી મુજબાતી આશ્રમમાં 'સેક્સમેન' થઈ રોકે છે.

“નીતિ નાશને માર્ગે” (?)

સ્ત્રી અને પુરુષના જનતીય આકર્ષણના સ્નાતન પ્રશ્નની મીમાંસા કરતાં, લેખક ગાંધીજીએ ‘નીતિ નાશને માર્ગે’ નામની લેખ-માળામાં ૨૭૭ કહેલા કેટલાક વિચારોની પણ માર્મિક ચર્ચા કરે છે.

: લેખક :

બાવચંદ માવજી વરેરા

સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પરના જનતીય આકર્ષણ સમયે અમુક પ્રકારના શુદ્ધ જુદા અને ઘણી દૃષ્ટિથી અપૂર્ણ-કે પિક્કન સિદ્ધાન્તો દરેક યુગે તીલાંબી લીધા જ છે. મનુષ્યના સમાજ જીવન-કે જેની અપ્રક્રિયનતા કે સમતોલતાને મારે જ આપણી એટલે માનવજાતીની બંધી જ પ્રવૃત્તિઓ સંભવે છે એ સમાજ જીવન ધણે અંશે નાખા પરસ્પર આકર્ષણોની અનેક મર્યાદા-અને જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી કંટાળી આદર્શ અવસ્થા પર જ ટકે છે; અને જીવનના બધા જ તત્વોને પૃથક્કરણ કરી શુદ્ધ સ્વરૂપે નીરખવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો બધા જ બિંદુની એકત્રીતતા આ જનતિય-સમય પર આવીને જ અટકે છે. જીવનની અનેક નિર્દોષ નિર્વિકારી-કે બાહ્યદૃષ્ટિથી-આવા પ્રકારની વસ્તુથી તદ્દન અસિત હોય તેથી અવસ્થા પણ ઘણીવાર આ કામવૃત્તિની જ એકે યા બીજા પ્રકારની અવસ્થામયી ઉદ્ભવે છે. મતલબ કે એના વિષેના કેટલાક સ્પષ્ટ અને તકબદ્ધ વિચારોને પ્રજા માન-સમાં ઉતારી પ્રજાની જ માન્યતા તરીકે સ્વીકારવા વિના છૂટકો જ નથી; જ્યાંથી જીવનનો ઉદ્ભવ થાય છે; જે ખાતર જીવન-તેની તદ્દન સ્પષ્ટ અવસ્થામાં-જવાય છે, અને જે ખાતર જીવન અટકી પડે છે એવી

મધ્યન વૃત્તિ મારેતું આપણું અજ્ઞાન કે કાંઈપીછાંછે અથવા અમુક પ્રકારની સામાન્ય મર્યાદા ગણાતી અવસ્થામાં તેને અતી સંકુચીત બનાવીને સમાધી દેવાનું કાંઈપણ રીતે અશક્ય હોય તેમ નથી.

આવા બધા સિદ્ધાન્તોની કે બધા મહત્વના સિદ્ધાન્તોની સ્પષ્ટતા અર્થે થવી અનેક રીતે અશક્ય છે. માત્ર અમુક પ્રચલીત માન્યતા અગર તો અમુક આદર્શના માપથી અપાતી એટલેકે આદર્શના ચોક્કસમાં પણ જોડાડેલી માન્યતા આદર્શને ખાતર જ પ્રચલીત થવાની હોય તેથી દશામાં-સધએ. ગાંધીજીના વિચારો પ્રજા માનસ બહુ જ ઝડપથી ઝીલી શકે છે;—એ વિચિત્ર અવસ્થા-ખાસ કરીને હિંદુ જેવી સંસ્કૃતિવાદી પ્રજા મારેની વિચિત્ર અવસ્થા-આપણે હજી પૃથક્કરણ પર નથી લાવી શક્યા. પણ તેમાં એટલું તો ચોક્કસ જ છે કે ગાંધીજી લોકની તૈયાર લાગણીની સાથે આવતા યુગના સિદ્ધાન્તોને અપૂર્વ કંટાળા બગાડી સાંધી શક્યા છે. અનેક યુગકારોએ અતિ મહેનતે જમાવેલા લાગણીના આધાર પર જ ગાંધીજીને ચોતાની વ્યવસ્થા રચવાની હોવાથી પ્રજા માનસ ગાંધીજીના સિદ્ધાન્તોમાં એક પ્રકારની સમતા અનુભવે છે. ‘ગાંધીજીની એ પ્રવૃત્તિ ખોટી છે, કાલાતીત છે, કારણ કે પ્રજા માનસની

આ લાગણી તદ્દન નિર્લેપ થઈ પડી છે.” એવું તદ્દન સ્પષ્ટવિધાન કરવા બેઠેલો અધ્યાસ દુઃ અર્ધિ નહીં બતાવી શકું. પણ મહે અત્યારે જે વાત સંખીત કરવાની છે, તે તો નિર્વિવાદ જ છે કે, ગાંધીજીન વિચારોની અસર અમુક વર્ગમાં ખૂબ જ ત્વચ્છી ને દટતાથી પડે છે.

ઉપર કહ્યું તેમ જાતિય આકર્ષણ સંબંધે અને પરસ્પર અંગ સંબંધ પરત્વે ગાંધીજીના અમુક વિચારો તેની અમુક વર્ગમાં થની-અસરની દટતાની નજરે બહુ જ મદત્તવા છે: એને માટે બે સરસ શબ્દ વાપરું તો તે બહુ જ લેખમી છે. ગાંધીજીના વિચાર પાછળ જેટલું સ્વાતુલ્યવતું જળ ક્ષેપ છે, તેટલો જ કંઠપાનો અસાવ-ચંચીવાર-લેપ છે: એમના આવા કામ મીમાંસાના વિચાર પરત્વે પણ સગલમ આમ જ બન્યું છે. એ વિચારોને પ્રધાનસ્વર લઈએ તો એ જ નીકળી આવશે કે “અલ્પચર્ચ” એ અતિ દ્વિત: પણ અતિ આવશ્યક વસ્તુ છે.” એકમા શબ્દ આમ નહીં મુકાયા હોય પણ બધા જ વિચારોનો બે મુખ્ય સિધ્ધાન્ત કાઢ્યા ખરીચે તો આ પ્રમાણે આવે. આ એક સામાન્ય વિચાર પર જ તેમની આખી વિચાર સંપ્રિત-આટલા પુરતી તો-બધાઈ છે: દુઃ તેમને કે તેમના અનુયાયીઓને એમ નહિં પુછું કે “હંદગીનો શો હેતુ તમે લાવવા માગો છો?” પણ હંદગી હવવા માટે છે એટલું તો તેમને અવશ્ય માનવાનું જ છે: અને હવવાની અવસ્થામાં સ્વીપુરપના આકર્ષણને પ્રશ્ન પણ આવી નવ્ય છે: ઉપરાંત બીજા આપણી સંસ્કૃતિએ નકકી કરી આપેલી અનેક પ્રવૃત્તિનો આપણે હવવામાં સમાવેશ કરવાને છે: પણ આ બધી પ્રવૃત્તિનો આપણે છેલ્લા સિદ્ધાન્ત તરફવા માગશું ત્યારે તે કામચૂનિ-પરજ અડીને ઉભું રહેશે. સંપૂર્ણ અલ્પચર્ચ

સ્વાભાવિકતા નથી પણ હવનમાં આવેલી અસ્વાભાવિકતા માટે સંયમ એ આવશ્યક વસ્તુ દશે. પ્રગ્તહવન કે માનવ સંસ્કૃતિના અત્યારના ધણા ભાગો પ્રાથમીક મનુષ્યની કામચૂતિમાંથી જ પ્રકટયા છે. એમ મનાય તેવું છે. એ અવસ્થામાં આપણે ઉપર કહ્યું તેટલા સંયમ પ્રવૃત્તિ તેમણે એટલે ગાંધીજીનું કહેવું માનવું પડે છે. પણ જે અલ્પચર્ચની તેઓ વાત કરી રહ્યા છે તેને માટે તો આકાશમાં આકરી તપશ્વર્ષા પણ પર્વાત નથી એટલે કે એ હંદગી અલ્પચર્ચથી સંખ્યા ને અલ્પચર્ચ પાળવાના પ્રયત્નમાં જ બન્યાં કરવાની છે. એક અતિ સાવચેત અને સખગ માનવજાત જ વૃત્તિ પરંતુ અંકુશ કેળવી શકે છે, અને તે પણ હવનની આખી અવસ્થા તેનાથી જ ભરી દેવાય ત્યારે. એ શક્તિનો આમ વ્યય થાય. તે આપણે શ્રી રીતે ચકાષી લેવો? ગાંધીજી કહે છે કે પિતે એમ શક્તિનો વ્યય કરવા છતાં ખીલું થણું કરી શકે છે. દુઃ એમ કહું છું કે, ગાંધીજીમાં દહના ને નિશ્ચયબળ અનેકગણું છે. એ આપણે સદૃમાં કાષી શકીએ તેમ નથી. ખીલું ગાંધીજી મંપ્રણું અલ્પચર્ચનો આદર્શ પ્રગ્ત પાડે નથી મુકના-એમ પણ અમુક રીતે કહી શકાય* પણ એને જાહેર તેઓ જે સુંદ છે તે પ્રગ્તપતિની ઇચ્છા ધીના સંયોગનો અવરોધ તે પાણુ એટલી જ અવસ્થાએ વિકટ છે. સંપૂર્ણ અલ્પચર્ચ તો પ્રગ્ત સમક્ષ કાઢ દિવસ મુકી શકાય તેમ નથી. આદર્શ તરીકે પણ એ વસ્તુને હવનમાં સ્થાન ન હોઈ શકે. કારણ કે આદર્શ બે સંપૂર્ણ રીતે સર્વત્ર પાળી શકાય તો પણ તેમાંથી પ્રગ્ત હવનના

*આ વાક્યને ઉપર કહેલ એક બીજા વાક્ય સાથે વિશેષ નથી. એ તો સ્પષ્ટ જ છે.

મુળમાંજ યા કરે તેવું ન જ નીકળી આવે. આદર્શથી માણસ ઇવન ઘડી શકે છે કે કેમ તે ખાખન મને શંકા છે. કદાચ એમ પણ હોય કે આદર્શથી ધણતું ઇવન હું ઇવન ન માનતો છાઉં. પણ આદર્શને ન માનવા-માનવાનોજ આ ભેદ નથી. સંપૂર્ણ નીતિમાન ઇવન આદર્શ છોઈ શકે: ભલે કષ્ટ સાધ્ય હોય. પણ એક ઘડીએકે તો એવું સ્વપ્નું જરૂર ભોગવી શકાય, કે અમુક યુગમાં બધા જ એ આદર્શ પહોંચ્યા હોય ! સંપૂર્ણ પ્રહાર્યના આદર્શ બધા પહોંચ્યા હોય એવું કદી નહીં કલ્પી શકાય. કારણ કે એ આદર્શની હાલુ પછી હાંફી નહીં હોય. આદર્શતું એક મહત્વતું બળ લાગણીની જમાવટ કરી મતુખ્યત્વના તત્વોને ઉત્કેરવામાં રહ્યું છે. આદર્શને માટે પ્રગ્નને અમુક શ્રદ્ધા હોવી જ લેઈએ: જે આદર્શને માટે પ્રગ્ન માને છે કે તે માત્ર આદર્શ છે અને સર્વત્ર પાત્રન કરવાનોજ નથી એ આદર્શ લાગણી જમાવી શકે નહીં. તેનાથી આદર્શ કરવાનું કામ થઈજ શકે નહીં. એને માટે શ્રદ્ધા પણ ન પ્રકટે. અને તેથી એ ઇવનથી કુટો જ પડી જાય.

‘ પ્રજેત્પતિની ઇચ્છા વિનાનો સંયોગનો અવરોધ ’ એ લગભગ પ્રહાર્ય છે. પ્રજેત્પતિની ઇચ્છા, સંયોગની ઇચ્છાથી તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે કદી થઈ શકતી નથી: (આપણે અત્યારે સંતતિ નિયમનના કૃત્રિમ અંકુશોને દૂર જ રાખવાના છે: જો એને કાલીએ તો ઉપરનાં આદર્શમાં કંઈક અર્થ આવે. તે આપણે પછીથી લેઈશું.) છતાં પ્રગ્નના અવરોધને માટે કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષા કે સંભવ ન હોય. એટલે કે માત્ર વિલાસવૃત્તિને તાપે બનીને જ થતો સંયોગ કે કૃત્રિમ ઉપાયોનો સાપચેતીથી થતો સંયોગ: એ બન્ને એક રીતે એકજ લીટીમાં આવી જાય છે. અમુક માણસને પ્રગ્નની

ઇચ્છા છે; છતાં અમુક પરોધિત સંયોગથી કે શારીરિક વિકૃતિથી સંયોગના પરિણામ તરીકે પ્રગ્ન ઉદ્ભવ નથી થતો એને પ્રજેત્પતિની ઇચ્છા છે, માટે સંયોગ સદાકાલ કામ્યજ ગણવાનો? ભલે પછી એનો સંયોગની વાસના કે સાતત્ય ખૂબ જ અમર્યાદ બન્યું જતું હોય. બીજી બાલુ કૃત્રિમ ઉપાયો છતાં સંયમની દૃઢતાથી સંયોગને અમુક મર્યાદામાં જ માણુનાર અકામ્ય વસ્તુ કરી રહ્યા છે ! પરિણામને માટે તૈયાર રહીને કામ કરે ને માટે તે કામ્ય ગણાય એ તર્કદૃષ્ટિથી પણ અસંગત છે. પ્રજેત્પતિની ઇચ્છાથી જ ઉત્પત્તિ નથી થતી. છતાં પરિણામની ઇચ્છા કે પરિણામની તૈયારી. જેથી માનસીક અવસ્થા જ આ શારીરિક કુપ્રકૃત્યને આનિ સંયોગને બચાવી લે છે.

આપણે જરા કારણને પરિણામની પ્રકૃતિને તપાસીએ: કારણ એ તકમાં એક જ વસ્તુ કે એકજ તત્વ નથી. પણ અનેક વિરોધી તત્વોનો સમૂહ છે. એ જ વસ્તુ પરિણામને માટે પણ સાચી છે. હવે શરીર સંયોગ, સંપૂર્ણ આરોગ્યવસ્થા એ સંતતિનું કારણ છે. એ કારણમાં એક વસ્તુ ઉમેરવાથી આપણે સંતતિની અટકાયત પરિણામ તરીકે લાવીએ છીએ. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી બંને વસ્તુ સરખી રીતે જ સ્વાભાવિક ને કુદરતી છે. જેર ખાવાનું પરિણામ મૃત્યુ છે, માટે ગાંધીજી એવું કહી શકશે કે જેર ખાધા પછી મૃત્યુ જ માણસનો ધર્મ થઈ પડે છે? એ પરિણામને અટકાવી શકાતું હોય તો ન અટકાવવું? આ રીતે સંયોગના કુદરતી પરિણામ તરીકે સંતતિનો સ્વીકાર અત્યાકાંક્ષક છે. શરીરના બધાંરણ વિશે પણ એમ જ છે. શરીર પ્રકૃતિ વિરૂધ્ધતું અમુક વર્તન. દાખલા તરીકે અકરાંતીયાપણું તેના બદલામાં રોગ કે અસ્વસ્થતા. એ ભોગવવીજ લેઈએ

એમ પણ છેક આગળ જઈને નહીં માનીએ અને પરિણામને અને તો દૂર કરવા પ્રયાસ કરીશું જ. ગાંધીજીને હું પુછું છું: એમના ચયેશા એપેન્ડીસાઇટસ માટે એમણે શા માટે કૃત્રિમ સસ્ત્ર પ્રયોગની સલાહ લીધી? જો શરીરની દલીલ ઉપર કહ્યું તેમ સંયોગ કે સંતતિમાં લાપવા હોય તો જ અને ત્યાં સુધી કુદરતી ઉપાયો લેવા એ આપણે માન્ય કરીએ અને અપચાના નિવારણ તરીકે ઉપવાસ સ્વીકારીએ, પણ આ બધા પંત્રી તિત્ર આવસ્યકતા ને અણીની પણ આપણે સ્વીકાર્યા વિના ફટકો નથી. એ જ મુલ્ય અમુક હદથી ખૂબ વધી ગયેલી પરિણામની ભય કરતા પાછું હવન ફેરવવાથી પણ નથી અટકાવાતી; અને તે વખતે કૃત્રિમતા જો ગયાંથી શક્તી હોય તો આપણે ખસી જઈએ છીએ. એપેન્ડીસાઇટસ વખતે શરીરની અવગત, જોડેલી તિત્ર ખતી જાય છે; તેમ ચપ્પતું પણ અને છે: એને માટે કુદરતી ઉપાયોની વાતો કરી રહીશું, ત્યાં તો કદાચ એ હવતું મટી જશે.

પણ એ કૃત્રિમતા કે કુદરતીપણા વચ્ચેનો શુદ્ધ ભેદ આપણે ક્યાં રાખીએ છીએ? અને એ ભેદ કોઈ તદ્દન સત્ય સિધ્ધાંત પર જ અવલંબે છે કે માત્ર આપણી મનોદશામાં જ છે? ખરેખર સ્પષ્ટિમાં કુદરતી ને કૃત્રિમ એવાં બે વિભાગો છે જ? કુદરતનું ક્ષેત્ર ક્યાં સુધી ને કૃત્રિમતા ક્યાં સુધી એવી સ્પષ્ટ મર્યાદા મુકાય તેમ છે? મનુષ્ય જાતીએ મુકી છે? મને તો કૃત્રિમતા અને કુદરતીપણા વચ્ચે ભેદ નથી લાગતો. કૃત્રિમતા જ્યાં દારી જાય છે ત્યાં માત્ર એના ઘડતરમાં જ કંઈક ખામી હોય છે. એમાં વસ્તુ કે શુભભેદ નથી: માત્ર અંશ ભેદ જ છે: (It's a difference of degree). આપણી મનોદશામાં એ બે વાત બે પગપર સંપૂર્ણ વિરોધી છે જ છે.

પણ ચાર્લીને જનુ' તે કુદરતી છે, મોટર કે રેલ્વેમાં જનુ' તે કૃત્રિમ; મોંઢામોંઢ વાતો કરી તે કુદરતી છે, પત્ર લખવો કે ટેલીફોન કરવો તે કૃત્રિમ: પણ આ તો આપણી નજર પહોંચે ત્યાં સુધીની વાત છે. અને એ ભેદ કેટલો ક્ષણિક છે તે આથી જણાશે.

સંતતિ નિયમન પરત્વે જ એક બીજી વાત: કૃત્રિમતાને માટે ગાંધીજીનો દુરાગ્રહ તેના આદર્શમાંથી જ પ્રકટે છે. અને ઉપર કહ્યું તેમ આવી જ મનોદશા ધણે ભાગે એ કૃત્રિમતાના વિરોધને માટે કારણભૂત છે. કૃત્રિમતાને માટે એમણે વાપરેલાં અમુક અમુક વાક્યો સંપૂર્ણ રીતે લાગણી ભરેલા છે: ગાંધીજીની પાણીમાં ઘણીવાર સંયમ આપણે જોઈએ છીએ અને વિચાર કરતાં વાણીને પંથુ મદત આપવું એમ તે માનના પણ નથી. જનાં મેં ઉપર કહ્યા તે વાક્યો* માત્ર આંતરના ઉગ્રાણમાંથી જ નીકળે છે, એમાં અભ્યાસ કે વિચાર અથવા તકેસંબંધના ઝંજીર પણ નથી. સામાજિક માન્યતાનો દાખ માણસના અત્યારના વિશ્વાસ-ભ્રમમાં ફેટકો છે. તે ગાંધીજી ચોતે જ જરૂર જાણતા હશે. પ્રથમ તો સમાજનો પ્રતિષ્ઠિત વર્ગ કે હથનની અમુક બાજી પ્રતિષ્ઠિત અવગત આ વિષય પરત્વે જોડેમાં વાનચીત, કેંઈ પણ હેતુથી કરી શકે તેમ નથી. આપણે અત્યારે

*“ કૃત્રિમ સાધનો એ દુરાચારને ઉત્તેજન આપવા જેવું છે. પુરૂષને તેમજ સ્ત્રીને ને આંધળા બીંત કરી મુકે છે, અને આ ઉપયોગને જો પ્રતિષ્ઠા અપાઈ રહી છે તેથી સામાજિક માન્યતાઓનો જો કાંઈ દાખ માણસ ઉપર પડે છે, તેને પણ ઉહતાં વાર નથી લાગવાતી... (તેના) પ્રયોગથી નપુંશકતા અને નિર્ધીર્યતા જ ઉપજે.”

‘ નોર્મન નાશને માગે ’ પાન ૫૬.

જીવનનો-જે અર્થ કરીએ છીએ તે અર્થમાં જીવનને-જી પુરૂષના સંબંધ સાથે દેખીતો કંઈ પણ સંબંધ નથી. અમુક મનોદશા કે અમુક વર્ગમાં જ આ વાત ઉતરી શકે છે. અને તે રીતે સમાજમાં ખૂબ જ હાનીકારક ને ખોટી માન્યતાઓ પ્રચલીત છે. ‘કૃત્રિમ રીતીઓને સમાજની માન્યતાઓના દાખની સાથે શું સંબંધ છે તે સમજી શકાય તેમ નથી.

સામાજિક માન્યતાઓ સ્ત્રી કે પુરૂષના અંગ વિદ્યાસની આડે આવી શકતી નથી માત્ર એક જ વસ્તુ આપણા સમાજે સ્વીકારી છે, અને તે એ કે જીવનની અમુક દશામાં એટલે કે આખી દિનચર્યાના બાહ્યગતના સંબંધમાં આવતા ભાગમાં જ એ વાસનાનો ઉદ્દેશ્ય પણ નહીં કરવાનો: જેવું જીવન બાહ્ય બગતથી છુટું પડ્યું તેવું જ એની વાસનાને ગમે તે રીતે ગમે તેવી વિકૃત અવસ્થામાં ગમે તેટલા ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં વિદરતાં કાઢી અટકાવતું નથી. સામાજિક બંધન માત્ર તેના ક્ષેત્રમાં જ રાખે છે. એ ક્ષેત્રમાં એ સંપૂર્ણ સ્વચ્છંદતાથી વિહરી શકે છે. એને માટે જે સામાજિક બંધનથી થયું જોઈએ તે થયું નથી. અત્યારે તો સમાજ તેને પોતાની ખીણ અનેક વસ્તુની માફક-બહાર રીતે કાઢી પણ પ્રકારની શરમ વિના તેને સ્વીકારી લઈ એને જીવનનો જ ભાગ ગણી એના પર સાચી હકીકતો કે વૈજ્ઞાનિક સત્યનો પ્રકાશ પાડવાનો છે. જ્યાં સુધી સમાજ આ વાસનાને કાં તો અપવિત્ર ને કાંતો લગ્નગત્યદગણી તંદનાથી ખીણી જઈ-તેને દૂરને દૂર રાખશે ત્યાં સુધી તેને ભયંકરમાં ભયંકર વિકસી આવેલી માન્યતાઓ ઘેરી વળી છે તેવું કળ આપણે ભોગવ્યા કરવાનું છે. સામાજિક માન્યતાઓના દાખની વાત અત્યારે તદ્દન ખોટી છે

ખોટા દાંત કે ખોટી આંખ પણ કૃત્રિમ મતા છે. એ સ્વીકારી ગાંધીજી તેનાથી અમુક હેતુ પાર પડે છે તેમ કહી, તેનો બચાવ કરે છે. પણ કૃત્રિમ ઉપાયને માટે કહે છે કે “ભૂખ ભાંગવા નહીં”, પણ સ્વાદને અર્થે ખાવા ઇચ્છનાર માણસ દવા ખાય એના જેવો છે.” પ્રથમ તો આહાર વિહાર બંને કુદરતી વૃત્તિ છે. છતાં તેમાં અંતર્ગત રીતે સ્પષ્ટ રહેલા બેદ સમજી લેવાનો છે, અને એ બેદ જ ધણીવાર માણસના જીવનની સાથે વધુ સ્પષ્ટ રીતે સંબંધ ધરાવે છે. આહાર એ નિત્ય વસ્તુ છે. અને વિહારના કરતાં પ્રમાણમાં અત્યંત નાની ક્રિયા હોઈ તેની આવશ્યકતા પરિણામ-વિગેરે બધી દશા અમુક ઓછા વખતની અંદર જ અનુભવાય છે. આવશ્યકતા: વૃત્તિ: કાય અને પરિણામ આ બધું બહુ જ થોડા વખતમાં આટોપાઈ જાય છે. અને એ ચારે ક્રિયા દરમિયાન ભોગવનારની મનોદશા એક જ સરખી રહી શકે છે. વિહાર એવી વસ્તુ નથી: એવું પરિણામ ઘણું લંબાય છે. ઉપરાંત જે પરિણામને ખાતર આપણે સંતતિ પર અંકુશ મુકવા ઇચ્છીએ છીએ તે તો વળી એ પરિણામ કરતાં પણ એટલે કે સંતતિના માત્ર જન્મ ક.તાં પહેલે વધુ દૂર છે અને સતંગમ્ય પણ નથી. એની ભયંકરતા એ કૃત્ય પછી ઘણું જ લાંબે કાળે આવવાની હોવાથી અનિતિત્વ મનોવેગવાળા માણસને જ એ કૃત્ય વખતે સદા જ ગમ્ય વસ્તુ છે. મત્તશય કે એનાં પરિણામ તાત્કાલિક નથી. માટે વસ્તુચ્ચીતી એી આવી પડી છે કે, એની વૃત્તિ વખતે માણસ એના પરિણામનો વિચાર કરતો નથી. છતાં પરિણામની ભયંકરતા તો કંઈ ઘટતી જ નથી. એટલે માણસનું અંગવિદ્યાસ તરફ આકર્ષીતું અને પરિણામ આવે તો તેની ભયંકરતા

બોગવતી એ વસ્તુ લગભગ અનિવાર્ય
જેની બની ગઈ છે. વિદ્યારને માટે એટલું
એનું પરિણામ દૂર છે એટલું જ એનું
કારણ પણ: એટલે ભુખ અને આહારની
વચ્ચેનો સંબંધ ત્યાં જરા પણ ટકતો
નથી. અતિ આહારમાંથી દવા કાઢી લે
એટલે એનું ખરાબ પરિણામ પ્રત્યક્ષ છે.
અને દવા એ પ્રત્યક્ષ પરિણામને જ દૂર
કરવા માગે છે: એટલે કે અતિ આહાર
અમુક થોડા વખત મુઠ્ઠી પણ દવા વિના
શક્ય નથી. અતિ વિદ્યાર દવા વિના પણ
એટલે કે અડી કૃત્રિમ અંકુશો સિવાય
પણ શક્ય છે અને કૃત્રિમ અંકુશથી જે
પરિણામ આપણે નિવારવા માગીએ છીએ,
તે પરિણામની ભયંકરતા અવિચિત્ર જતાં,
એ ખાતર જ સંયોગથી કાઢી દૂર રહેતું
નથી. ભૂખની સાથે પ્રજેત્પતિની વાસના
મુઠ્ઠી આપણે એ દૃષ્ટિથી આહાર વિદ્યારને
સરખાવી શકીએ તેમ નથી; કારણ કે જે
સંબંધ ભુખ ને આહાર સાથે છે—તે પ્રજે-
ત્પતિની વાસનાને વિદ્યાર સાથે નથી; દરેક
બોજન પછી ભુખ શાંત થાય તેમ વિદ્યારનું
દરેક કૃત્ય પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ નથી.
તેમજ મનુષ્યત્વનો દરેક કૃત્ય વખતે યતો
વ્યય પ્રજેત્પતિમાં જરૂરી હોય તે કરતાં કરોડા
ધણી વધારે છે. કૃત્રિમ નિયમન દવાની માફક
કાંઈ પણ રીતે શારીરિક અવસ્થા કે પૂર્વ-
આવસ્થકતા (Condition precedent)
ને માટે લાગુ પડાય તેમ નથી.

કૃત્રિમ સંતતિ નિયમનનો બચાવ જોના
દૃષ્ટિબિંદુથી દેરેલા તેમાં ગાંધીજીને અમા-
નુપતા લાગે છે. મને લાગે છે સંતતિ નિય-
મનનો આર્થવિધિ બ્રહ્મચર્ય તેના પણ પ્રયોગ
આપણા શાસ્ત્રકોશોએ માત્ર જોઈ પર જ ક્યો
છે. વૈધવ્ય એ સંતતિ નિયમનનો એક
પ્રકાર જ છે સંતતિ નિયમનના પ્રયોગો માટે
જો શરીર એ જ સાધુ ક્ષેત્ર છે. પુરુષ એક

સંતતિ ઉત્પન્ન કરવામાં ભાગીદાર બની એ
સંતતિ જન્મે તે પહેલાં અનેક બચ્ચાંઓ
ઉપજાવી શકે છે. જોનું શરીર એકી સાથે
એકથી વધુ સંતતિ ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ
નથી. જો માનસને લાગણીનો આવેશ સહજ
ગમ્ય છે. આ સ્વાભાવિક કુદરતી સાધનો
પર વૈધવ્યની અને શિયળપતની પવિત્રતાની
ભાવના આપણે સહેજે સ્થાપી શક્યા છીએ
અને જોત્વની આખી આપણી કંપનાને
આજ અવસ્થામાં પ્રકટાવી છે, જો જીવનને
સર્વ રીતે આ ભાવના સ્પર્શી શકે છે અને
ચારિત્ર્યનો પ્રધાન સ્વર સંપૂર્ણ સમ-
પૂર્ણ માંથી શમી વળે છે: હવે કદાચ જો
જાતિ પોતાના વ્યક્તિત્વની સ્વાધિનતા માગે
અને આવા હેતુપૂર્વક પ્રકટાવેલા લાગણી
વિલાસ પર જીવી આંતરવિકાસને સહકાર
માટે રૂંધી નાખવાની ના પાડે. કુદરતી રીતે
જો શરીરની તે સ્થિતિ છે, તે બદલી શકાય
તેમ નથી; અને વ્યક્તિગત જીવનના સંપૂર્ણ
વિકાસની દૃષ્ટિથી જોતાં કૃત્રિમ ઉપાયો
વૈધવ્યના લાગણી ભંડાર કરતાં વધુ સરસ
છે; પણ આદર્શધેરા જીવન સજાકો અ
વસ્તુ નહીં કણુકે. એટલે હું એને ખીલ જ
રીતે મુકું છું: સમાજની પ્રત્યક્ષ ભયંકરતા
એમાં જો ખુદની થતી હોય તો, એ સમાજ
વિધાયકોને અને એ સમાજ સિધ્ધાન્તોને
હજી પણ દહતાથી વળગી રહેનારને સર-
સાવનાર છે.

એક જી છે:—સામાન્ય રીતે બની શકે
તેથી આ વાત છે—એનામાં અનેક યુગો થયે
પતિવ્રત અને વ્યક્તિત્વના સંપૂર્ણ સમપૂ-
ર્ણની ભાવનાંભયુક્ત હોલી ઉતરી આવ્યું
છે, એ ન્દાનપણથી જ દમ્પ્તિએલી રહી છે.
એના જીવનને સ્વતંત્ર વિકાસનો અવકાશ
કદી મળ્યો જ નથી, છતાં છતાં વસ્તુથી માંડી
આપણા પોતાના વ્યક્તિત્વના દૃષ્ટિબિંદુથી
આંત મદાન ગણાતી સર્વ વસ્તુમાં તેણે

પરાધિનતા સ્વીકારી છે, એવું શરીર નબળું હોય, સંતતિનો ભાર ન ખમી શકે તેમ હોય છતાં પણ તેને એના પુરૂષની પશુ વાસનાને તામે થવું એમ ગાંધીયુગમાં ‘જૂન જ મહત્વનું’ સ્થાન પામેલા તેનો ‘અંત-રાત્માનો અવાજ’ કહેતો હોય, ન તામે થાય ત્યાં પુરૂષની વાસનાનું બેર શારીરિક અગા-ત્કાર તેના પર કરે: અને એ બિચારી પરા-ધિન ક્યાંક પણ આ વસ્તુની વાત પણ ન કરી શકે. કાંઈ રીતે વિરોધ પણ ન કરી શકે, આવી સ્થિતિ આટલી ભયંકર દશામાં સર્વત્ર નહીં હોય પણ અમુક અંશે ઘણે સ્થળે હોય છે. મને લાગે છે આ પુરૂષ એ સંપૂર્ણ સંયમ એક પણ સ્વપ્નન વિના રાખી શકતો ન હોય અને ગ્રાખવું લગભગ અશક્ય છે, ત્યાં કૃત્રિમ નિયમન તો શું પણ તેને માટે ગમે તેવી કામ-વિઘ્નિત પણ કામ્ય જ છે. સ્ત્રી તો પરિવ્રાજન સંયમની મુનિ તરીકે જેની મનોદશામાં એસી ગદ્ગદ હોય તેને આ કૃત્રિમ સાધના, તેને અપ-માનકરક લાગે; પણ એતો માત્ર મનસિક ચિત્ર જ છે. અને સ્ત્રીની કલ્પના સાથે એને વિરોધ છે. એટલું સાચું; સ્ત્રીની સાક્ષાત અવસ્થા માટે એનો એવો કશો વિરોધ નથી જ.

ગાંધીજી કહે છે: “મઘ માંસમાં આજ સુધીની છાંદગી ગાળનારને સાર એ વસ્તુનો ત્યાગ નેટવો કઠણ છે. તેટલો તેણે જેનું સેવન કર્યું નથી તેને માટે નથી.” શું મઘ માંસ ખાવાની ઇચ્છા વિષયવાસના નેટવીજ સ્વા-ભાવિક અને શરીરની અંદરથી જ કાંઈ પણ પ્રકારની બહારની અસર વિના જ ઉદ્ભવે તેવી વૃત્તિ છે? મઘાંકે માંસનું નામ નીકળતાં જ સુગાંધ એવી આખી પ્રજા જન્મે છે. કામવૃત્તિ ન જ ઉદ્ભવી હોય એવી પ્રજા ક્યાંક જન્મે છે ખરી? વાસના તૃપ્તિ પછી જ સંયમ હોઈ શકે એવી દલીલનો આ સામે ઉત્તર છે. અને ઉપમા પણ એ જ દિગ્દિશી

જેવાની છે એ ખરું પણ મૂખ્ય વાંધો તો ત્યાં છે કે, એ વાસના મઘ કે માંસની વાસનાની માફક બાહ્ય જીવનમાંથી નથી આવતી. એ તો શરીરનો સ્વભાવ છે. એની તૃપ્તિ અનુભવો કે અતૃપ્ત રહેવા ઘો એ વસ્તુ બાહ્ય પર મુકીએ પણ જેણે છાંદગીમાં કદી પણ સ્ત્રી ન જોઈ હોય, વિલાસના સંસ્કાર ન પડ્યા હોય. ન્હાનપણથી જ જનને-દ્રવિયા પરત્વે બેદરકારી કેળવી હોય તેને પણ વાસના જાગે છે. મઘ કે માંસ ન જોનારને કદી આમ નથી બનતું.

આ સ્વાભાવિક વાસનાનો તમે સમાજક બંધનની આત્માની ઉન્નતિની શારીરિક ક્ષયની ‘પ્રેમ’ ની ઉન્નત લાગણીન મર્યાદા મર્યાદા, તેને સમાજ જીવનનો આદંદ શોય તે રહે વાળો, તેને સંકૃતિમાં સિધ્ધાંત પ્રમાણે દેરવો, મનુષ્ય જીવનમાં તેની લાગ-ણીને સ્પર્શી વાસનાનું અમુક જ સ્વરૂપ બદલ નીકળે તેનું બળ ઉત્પન્ન કરે, વાસનાને મર્યાદિત કરવા માટે અનેક રીતે વ્યક્તિત્વના અંશેને ઉશ્કેરે: એ બધું શક્ય છે. પણ એનો સદંતર નાશ કદી શક્ય નથી. સમાજ જીવનને સમાન્ય રીતે પ્રેરી શકે તેવો એક પણ સિદ્ધાંત તેને આખા સમાજમાંથી નાબૂદ કરી શકે તેમ નથી. એક વ્યક્તિ પોતાના સમસ્ત ભેરથી-અને વ્યક્તિ ધર્મ તરીકે અતી ઉચ્ચ અને મહાન ગણાતી અવસ્થા પકડી રાખી, મહાપ્રયત્ને તેને ન પ્રકટવા દે તે બને. વ્યક્તિને માટે તે પોતે આંતર વિકાસથી કાંઈ એવો સિધ્ધાંત સ્વીકારે કે જેથી વાસના દૂરપાઈ જાય. આવા સમાજને માટે સૃષ્ટિનું સમસ્ત બળ પણ તેને દૂર કરવા પરાધિન નથી. સૃષ્ટિ પોતાના જ સાતત્ય માટે ઉદ્ભવેલી આ વૃત્તિ વિરુદ્ધ વર્તવા તૈયાર નથી.

સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે શરીર આકર્ષણ થાય તે જ સ્વાભાવિક આકર્ષણ છે, એથી

જગતનો પ્રત્યથ થવાની જાતી નકામી છે, આપણે સમાજ રચી છે: તેની વ્યવસ્થાના 'યોગદામાં' વાસનાએ સમાધ જઈ તે કરે તે પ્રમાણે આકર્ષણને મર્યાદીત કરવું તે માત્ર સમાજ વ્યવસ્થા પુરતું જ આવશ્યક છે. સમાજને ટકવું હોય તો આકર્ષણની આ મર્યાદા અનિવાર્ય છે. પણ એ મર્યાદા સ્વાભાવિક નથી. સ્વાભાવિકતા અસ્વાભાવિકતાનો આ ભેદ ધણે અંશે ગમ્ય નથી. માતાનું પુત્ર પ્રત્યેનું આકર્ષણ, બહેનનું ભાઈ પ્રત્યેનું આકર્ષણ, એ માત્ર આ પ્રધાન આકર્ષણમાંથી ઉદ્ભવતી વ્યક્તિગત અવસ્થા છે. પુરૂષનો એક દુક્ટો સ્ત્રીના બીજા દુક્ટા તરફ બીજા ભાવથી આકર્ષાય તે સંભવે છે. સનાતન પુરૂષ ને સનાતન સ્ત્રીનું આકર્ષણ માત્ર કાલજરતા અંગ ભોગને માટે સંભવી શકે. આપણી સ્વેચ્છાએ સ્ત્રીકરેલા સમાજ બંધનોની મર્યાદા આપણી આ વાસનાને ગમે તેટલી રીતે વાળી છે' દયાવી છે, અમુક સ્થળે તદ્દન નિમૂંજા કરે, આકર્ષણ ને નિરંકુશ કરે તો સમાજના વર્તુલનો નાશ થઈ, જગતના વર્તુલમાં આપણે પાછ જઈએ. પણ સ્પષ્ટ રીતે અને કાંઈપણ પ્રકારનો આધાત લગાડ્યા વિના સ્ત્રીકરી કેવું જોઈએ કે, એ સમાજ રચના મનુષ્ય વિકાસ માટે જરૂર છે કે અમૃત તે હજી નહીં થયું. સમાજ વિચારનું મનુષ્ય જીવન પણ શક્ય છે જ. ઉપરાંત અનેક યુગોથી પ્રકટેલી સમાજ સિધ્ધાન્તોની મર્યાદા આ વાસનાને સંપૂર્ણ રીતે અંકુશમાં નથી લઈ શકી. સમાજ મર્યાદાઓની પર થઈને સ્ત્રીકરેલા આદર્શોને તેડી નાખીને અને સંસ્કૃત મનોદશાને આધાર લગાડીને પણ વાસના અનેકવાર અયોગ્ય સ્થળે પ્રકટી ગઈ છે. સમાજે થોડી પ્રણી અવ્યવસ્થા પડી એ સ્ત્રીકરી પણ લીધું છે. અને પછી એ ઔત્સાહિક જીવન વિદ્વાનપર કલ્પનાની પ્રત્ય

ભાવના અને બીજા બાલુથી વધુ કડક કરેલી મર્યાદાના બંધનો કરી એ જીવન પણ આપણે સ્વીકાર્યું છે. મહાભારત યુગમાં પાંચ પતિની પત્ની, નિયોગ અને કુત્તીના કૌમાર્યના લંગ પણ આપણે બીજા રીતે મહાન બનેલા જીવનમાં નખળી લાગણી પાસે સ્વીકારીએ છે. સમાજ જીવનની અનેક આવશ્યકતાઓ અત્યારે આપણા અંતરાત્માની વૃત્તિ બની બેઠી છે, એની પાછળનું વિચારબળ આપણને પ્રત્યક્ષ નથી હોતું છતાં એ જીવનમાં જ્યારે જ્યારે વાસના ઉદ્ભવે છે, ત્યારે ત્યારે એની સાથે જ ઘોંઘાટ મચાવે છે; એ સિવાય વ્યક્તિ જીવનના આદર્શો પણ શુષ્કપુષ્પ પોતાનું કામ કરી વાસનાને અમુક રીતે વાળ્યા કરે છે. યુગો થયાં મનુષ્ય જીવનમાં આ રીતે તૈયાર થતું બળ, સદાચાર, પવિત્રતા, મર્યાદા, અમાનુષીયતા અને પશુવાસના વિશુદ્ધ દિવ્ય પ્રેમની અનેક ભાવનાઓનું રૂપ લઈ વાસનાને સર્વ બાલુથી કાપી નાખી તેના સ્વરૂપને ચોક્કસમાં સમાવી દે છે. આ બધી જ વસ્તુઓ હેતુપૂર્વક ઉભી કરેલી-ગઠિત છે અને માત્ર વાસનાની ઉત્તરનાને ખેરી નાખવ; ખાતર જ એને સમર્પવી પડી છે. જો અંતરમાંથી આ પ્રેરણા આવે છે તે માણસની સજ્જતિ જ છે; અને માણસ જરૂર પડે તો આ બંધનો વિનાશ કરના સમર્થ પણ છે. હકીકત પણ છે. જીવનની એક પણ લાગણીને કંપાડ્યા વીના. માણસે સદાનું પૃથકરણ કરવું થયે છે.

સમાજને ખાતર વાસનાનો ભોગ આપણે કે વાસના ખાતર સમાજને એ હજી માણસને વિચારનાનું બાકી છે.*

* ગાંધીજીના આમાં જણાવેલા વિચારો તેમના આ વિષય પરના છેલ્લા પુસ્તક "નાતિ નક્ષત્રે માર્ગે" માંથી લીધા છે. એ પુસ્તકમાં દર્શાવેલા વિચારો પૂતી મર્યાદા સ્વીકારી જીવાથી જોખનું નામ પણ એવું સાખ્યું છે. લેખક

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

: લેખક :

તીરંદાજ

: લેખાંક બોજે :

સર્વલક્ષી ઇબ્નરાવાદ

જગતભરમાં આજે યંત્રો અને એની બનાવટો માનવસમાજ માટે અનીવાર્ય થઈ પડ્યાં છે. જેમ જેમ સમુદના મુખને સારૂ મનુષ્યે બેળું કરી કસીને કુદરત પાસેથી ખુશ કસ કાઢી લેવાના સંચાઓ શોધ્યા તેમ તેમ ઉત્પાદનના સાધનોની માલીકી ધરાવતો અપસંખ્ય વર્ગ એને ઓળવી જવ લાગ્યો. તે સમુદના હીતને બદલેસ્વાધ-સાધના અને અંગત દોષત વધારવામાં એ વીકાસ પામેલા નત્વોનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યો. પરીણામ એ આવ્યું કે સમુદનું શ્રેય થવાને બદલે શોષણ થવા માંડ્યું અને થોડા દોષોના હાથમાં અનેકના શ્રમનું ફળ એકઠું થવા લાગ્યું. જ્ય લાજસાના સંતોષ માટે વ્યક્તીગત અને સંગઠીત ચેજનાઓએ આખરે એનું તો કારમું સ્વરૂપ પકડ્યું કે એને હાથમાં રાખવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. પુંછ, મીઠકત-માલીકી અને એના ઉપર મુસ્તાફ રહી ચાલી રહેલું આર્થિક ઉપા-જન માનવ સમાજના પ્રત્યેકઅંગમાં પગલાઈ ગયું. બાપર, બવહાર, નીતી, ધર્મ રીત રીવાજ અને રાજકારણ આ બધાંય ક્ષેત્રોમાં પુંછવાદના પ્રચંડબલોએ ધસારો કરી દીધો છે. કારણ કે કોર્ટ, સીન્ડીકેટ અને ત્રટો દ્વારા જગતના જરૂરી ઉદ્યોગોનો કાણ બહુજ થોડા ઉદ્યોગપતીઓના હાથમાં સરી પડ્યો છે. માનવ કુખેરોની કૃપાઉપર અને કૃતવાઓ ઉપર આજે આખી દુનીયા નાચી રહી છે.

ઇંગ્લાંડ, અમેરીકા કે જર્મનીના એકાદ બે તેજના ઉદ્યોગનાં કે લોખંડનાં ત્રટો અથવા સીન્ડીકેટો અક્કદાર રોશનીવાળા એરડામાં બીરાછ નીણુંથો બહાર પાડે એના ઉપર આજ આખા જગતના બજારોની ઉથલ પ્રાથક્કો આધાર રહે છે. લોખંડ, કાલસા, તેલ, ધાતુ, વીજળી વીગેરે વીસમી સદીના તદન મુખ્ય જરૂરીયાતો પુરી પાડતા ઉદ્યોગો ઉપર ઇબ્નરાવાદના અધીપતીઓ ચડી બેઠા છે. એ બધાનાં ખીસ્સાઓ તર થાય-એમની કમીની ગણતરી હાપવાળાઓએ એકઠા ઉપર સૌથી વધારે મોંઘા જાપીને કરતા થાય- અને એમનાં નામો પછવાડે સીલ્વરશૅંગ, કે એલ્ફ્રા મેગ્નેટ જેવા આંછ નાખનારાં ઉખામો મુકનાં થાય એટલા ખાતર આખા જનસમુદની જરૂરીયાતોને ફાવે ત્યારે મોંઘી કર. શક્યતો એ અપસંખ્ય અખજ પતીઓ ઇબ્નરો રાખી બેઠા છે. જે ઉદ્યોગો ધીના જગતનો અવહાર અટકી પડે એમ છે એ બધા ઉદ્યોગો આવા ઇબ્નરાવાદી મંડળોના હાથમાં કેટલા વીસાળ પ્રમાણમાં છે એ આંકડાવાર તપાસવાથી બાપો સમાજ આ સો બસો શ્રીમંતો ઉપર કેવી રીતે પરાવજખી થઈ પડ્યા છે એ સમજાશે. અમેરીકાની અંદર ૧૯૦૦ ની સાલમાં પચાસ ટકા કાપડનો ઉદ્યોગ મોટા ત્રટો ના હાથમાં હતો, કાચનો ઉદ્યોગ તો ૫૪ ટકા જેટલો સીન્ડીકેટના હાથમાં હતો. આદકોહાકનો ઉદ્યોગ ૭૪ ટકા જેટલા જખ્ખર પ્રમાણમાં ત્રટોના હાથમાં

હતો, ધાતુઓના ઉદ્યોગોનું ત્રસ્તના કાણુનું પ્રમાણ ૭૭ ટકા હતું. કેમીકલ ઉદ્યોગ ઉપર તો આ ઇબ્બરાવાદે લગભગ ૮૧ ટકા જેટલા વીલાગ સર કર્યો હતો. લોખંડના ઉદ્યોગમાંથી તો આ સીન્ડીકેટો અને ત્રસ્તોએ ૮૪ ટકા જેટલો ઉદ્યોગ હજમ કર્યો છે. લગાઇ પછી તો ધણીયે નાની નની કંપનીઓ દરેક ઉદ્યોગમાં નાશ પામી છે અને કેટલાય મુખ્ય ઉદ્યોગો લગભગ પુરેપુરા અમુક ત્રસ્તોના હાથમાં આવી ગયા છે. તેજનો ઉદ્યોગ અમેરીકામાં બે મોટા ત્રસ્તોના હાથમાં જ મોટે ભાગે હતો. હવે એ બે ત્રસ્તો પણ એક થઇ ગયાના બમર હમણાજ પ્રસીધ્ધ થયા છે. ૧૯૦૮ ની અંદર અમેરીકામાં એકઠાં ત્રસ્તોમાં રોકાયેલી મુડી ૩૫ અબજ ડોલરની હતી, એ પાંચીથી અનેક કારખાનાંઓની મુડીનો પ્રવાહ એમાં લગતો ચાલ્યો છે, એટલે આજે અમેરીકાના મુખ્ય ઉદ્યોગો આવા ત્રસ્તના હીરેક્ટરોના હાથમાં જ આવી પડ્યા છે. જર્મનીમાં પણ લગાઇ પડેલાં લગભગ ૫૦૦ જેટલાં કાર્ટેલો હતા અને નાના નાનાં કારખાનાંઓનું એકીકરણ તો વીજળીની ઝડપે ચાલતું હતું. લોખંડના ઉદ્યોગનું જર્મન ત્રસ્ત ૧૯૨૫ માં આખા દેશના લોહાના પૃથક જેટલું બનાવતું ઉત્પાદન કરતું હતું; અને ૬૨ ટકા જેટલું સ્ટીલ બનાવતું હતું. ૧૯૨૬ માં જર્મનીનો કેમીકલ ઉદ્યોગ ૮૦ ટકા જેટલો ત્રસ્તોનાં હાથમાં હતો. આમ દરેક દેશના આંકડાઓ તપાસો તો માત્રમ પડી આવશે કે સમાજની મુખ્ય જરૂરીય તો ઉત્પન્ન કરતા ઉદ્યોગો બહુજ થોડા માત્રદાર માણસોના હાથમાં છે. સ્વતંત્ર સ્પર્ધા (Free competition) માટે અઝેડ મનાતો ખીટનનો મુડીવાદ પણ ઇબ્બરાના ધોરણ ઉપર જગતો જાય છે. ટુંકમાં રાજ્યો અને પાર્લામેંટોના કરતાં પણ વધારે

સત્તા જમાવે એટલા જગતના પ્રમાણમાં જગતના ઉદ્યોગો થોડા માણસોના હાથમાં કેન્દ્રિત થઇ ગયા છે.

આટલા વીશાળ ક્ષેત્રોમાં વીરતાર પામેલો ઇબ્બરાવાદ કેવાં શસ્ત્રો વડે પોતાના હરીફોને હંકારે છે એ કથા તો નોંધવાના નમુના તરીકે સંગ્રહસ્થાનમાં જાળવી રાખવા જેવી હોય છે. એકજ દેશના અને એક જાતના ઉદ્યોગ માટે હિભા થયેલા ત્રસ્તો અને સીન્ડીકેટો એજ ઉદ્યોગના બીજા દેશનાં ત્રસ્તો સાથે જ્યારે જગતની બજાર માટે મર્યાદાને જંગમાં ઉતરે છે ત્યારે આખરે એનું પરીણામ વીરવલક્ષી યુધ્ધમાં જ આવે છે. પણ પોતાના દેશનાજ નાના નાના કારખાના વાળાઓને પોતાની શેઠમાં લાવવા માટે જે યુક્તી પ્રયુક્તીઓ રચવામાં આવે છે એ તો રાજદ્વારે ની ખટપટોને પણ હુલાવે એટલી અટપટી હોય છે.

ગુગળાવવાની નીતી

જે કારખાનાંઓ ત્રસ્ત કે સીન્ડીકેટની શેઠમાં આવતાં નથી એને નમાવવા માટે પ્રથમ તો એ છુટાં જગ્યાં કારખાનાંઓને કાચો માત્ર ન મળે એવી વ્યવસ્થા આ સીન્ડીકેટો કરે છે. અથવા કાચો માત્ર મળે તો પણ મેંધો પડે એટલે સુધી બજારમાં ખોટી ટીંમત વધારી મુકે છે. જર્મની મુડી હોવાને પરીણામે આ સીન્ડીકેટો જગ્યાખંધ માત્ર પણ એક સાથે ખરીદી બજારમાં કાચા ઉત્પાદનોની જુડી ખેંચ લેખી કરે છે. આ સ્પર્ધામાં નાના કે મોટા કારખાનાંઓ વચ્ચે શરત નથી રમાતી તેમ સારી મશીનરીવાળા કારખાના સાથે પછાત યંત્રો ધરાવતી ફેક્ટરીની આ હરીફાઈ નથી. આ દરમિયાન વીશક તો પાંચ પચાસ એકત્રીત થયેલા મુડીવાદીઓની બીજા

સ્વતંત્ર અને વ્યક્તીગત માલિકીના કારખાનાઓને મુંઝવી મારવાની વ્યાપારી-હરીફાઈને નામે માત્ર બાજી છે. આ પરીસ્થિતીને લઈને બહુજાળ ખટપટી બેન્કોએવાળા મુડીવાદી મંડળેશ્વરે સમુહઉત્પાદનનો રાક્ષસી નફો ધસડી નળ છે. જંગી પાયા ઉપરની સીન્ડિકેટથી ઉત્પાદન જો કે જથ્થાબંધ અને સસ્તુ થાય છે અને એટલી દ્રષ્ટીએ જગતની સર્જનશક્તી વધે છે પણ સવાલ માત્ર ઉત્પાદનની વૃદ્ધીનો નથી, પણ એની અદ્યવગીય માલિકીનો છે. સમુહની સર્જનશક્તી અને એની વીણણ પેદાશનો લાભ સમાજને મળવાને બદલે મોટી સીન્ડિકેટના ખેંકરો અને મુડીદારોને મળે છે.

કાચા માલની તંગી ઉભી કરીનેજ આ કાટેજો કે સીન્ડિકેટો અટકતી નથી. મજુરોના મુકાદ્દા સાથે પણ કાલકારો કરી નાનાં કારખાનાંઓને મજુરો પણ ન મળે એવી હીકમતો આ અબજપતીઓ અજમાવે છે, એટલે મજુરી અને કાચા માલ બંનેમાં આડખીલીશ્પ થઈ પડેલાં કારખાનાંઓને ધનરાવાદ ગુંગળાવી નાંખે છે.

ખીજ અનેક રીતો આ કંટાડપતીઓની કુટીલતાની બજાવખોર કારખાનાંઓ પ્રત્યે વાપરી છુટે છે. વાહનો, રેલ્વેનું તુર, સ્ટીમરો વીગેરેની સગવડતા વિગેરેમાં પણ વ્યક્તીગત કારખાનાનાં માલિકોને મોટાં વસ્તો હાંકવે છે. વ્યાપારના મધ્યસ્થ સ્થળોમાં પણ વસ્તો કે સીન્ડિકેટોનોજ માલ વેપારીઓ વેચે એવી શરતે એને ધોતાનો માલ વેચવા આવે છે. ધોતાના માલની છીંમત ફેટલીક વખત હરીફને ત્રાસ પમાડવા જાણી જોઈને ઓછી કરી નાંખે છે અને ફેટલીક વખત આ સ્પર્ધામાં કંટોડાનાં અધિરણ મુખી દેતાં કાટેજો કે સીન્ડિકેટો અચકાતી નથી. ખેંકા પાસેથી નાનાં કારખાનાંઓને ફેડીટ ન મળે

એવી ખાનગી ખટપટો પણ ઉભી કરવામાં આવે છે. આમ અનેક બાબુએથી વ્યક્તીગત માલિકીના કારખાનાઓને વસ્ત કે સીન્ડિકેટમાં ભેળવી દેવા માટે અથવા ફરજિયાત એવી પરીસ્થિતી ઉત્પન્ન કરવા માટે શયતાન પણ કંપી ઉઠે એવી કારખી બાજીઓ મુડીવાદી મંડળો ખેંચે છે.

આ અદ્યક મુડી ઉપર બહુ થોડા માણસોનાં સૂત્રસંચાલન રાજકારણમાં પણ સર્વોપરીતા જમાવી ખેંચે છે, પણ એ પ્રશ્નને અલગ રખી શ્રમજીવીઓના દબીબીંદુથી અને મુડીવાદના દબીબીંદુથી આ ધનરાવાદ શું પરીણામ લાવે છે એ વીચારી લેવું જરૂરનું છે.

રજાશોપણ

જેમ જેમ મોટી મુડીનું ઉદ્યોગ ઉપર આધીપત્ય જામતું જાય છે તેમ પ્રમાણમાં લાભ શ્રમજીવીઓને પણ વધારે મળતો નથી. ઉલટું સ્થાવર મુડી (Fundamental capital) વધે છે અને મજુરી (Variable capital) ઘટે છે. મકાનો અને મશીનરી પછવાડે ખુબ પછસા ખર્ચાવે છે, અને મજુરી પાછળ મુડીના વધારાન પ્રમાણમાં ખર્ચ થયો ઓછો થતો જાય છે અમેરીકાની અંદર ૪૦ સં ૧૮૮૦ થી ૧૯૦૫ ના ગાળામાં મશીનરીમાં રોકાવેલી મુડી ૩૧૫ ટકા જેટલી વધી જ્યારે મજુરી માં ૧૬૨ ટકા જેટલોજ વધારો થયો. ૧૮૮૦ ની સલમાં એક ટન રેલ્વેના પાટા ફેરવવા માટે ૧૫ સેન્ટ મજુરી આપવી પડતી. ૧૯૦૧ માં મજુરી ૧ સેન્ટ થઈ ગઈ અને આજે તો લગલગ મશીનરીજ એવા ફેટલાક ફેરફારો થઈ જતા હશે. આમ યંત્રોમાં પ્રગતી થતાં મજુરોની આવકમાં વધારો થતો નથી અને બહુજા મોટા પાયા

ઉપર ગંગાવર મુડીથી એક ઉદયોગને થોડા ધનપતીઓ હસ્તગત કરે એથી મજુરોને ફાયદો થશે એ વાત પણ વલુદ વીતાની છે. નાનાં મશીનો આગળ જમા થતાં ઘણા માણસોને બદલે આજે મોટાં યંત્રો આગળ વેંતીયાં જેવાં લાગતાં થોડાં માણસો એને ચકાવી શકે છે. એટલે કેન્દ્રિત થતી મુડી અને ઝંડપથી ઉત્પાદન કરતાં યંત્રોની શોધખોળ, એ બન્નેને પરીણામે સમાજની સમુદાયિક અને સાંસ્કૃતિક દૈક્ષતામાં વધારો થતો નથી. માત્ર હજાર પતીઓને મારીને લાખપતીઓ થાય છે અને લાખપતીઓના મુઠ્ઠાં ઉપર કરોડપતીઓ પોતની ગગનગામી ઇમારતો ઉઘી કરે છે. જેમ વ્યાપારના ક્ષેત્રમાં પણ ધીમે ધીમે વચગાળાના નાના વ્યાપારીએ સાફ થઈ જાય છે એમ ઇજારાવાદને પરીણામે અને યંત્રોની નવી શોધખોળોને લઈને મજુરો માં ખેડારી દેશાય છે, પચસ માણસોથી માત્રાતું કારખાતું નવાં યંત્રો આવતાં ૩૦ માણસથી ચાલી શકે છે. એમ મુખ્ય ઉદ્યોગોનાં તમામ દેશોએ જંગી મશીનરી દાખલ વચાથી કેટલાય મજુરો રોજી વીતાના થઈ પડ્યા છે. અમેરીકા ઇજારાવાદનું મોટું ધામ ગણાય છે. એટલે ત્યાં દુનીયાના કોઈ પણ પ્રદેશના કરતાં ખેડારોની સંખ્યા વધારે છે અને દીવસે દીવસે એ જગ વધતું જાય છે. હમણાંજ થોડા દહાડ પહેલાં ૭૫૦૦૦ ખેડારોએ અમેરીકાના સેનેટ લાઉસ આગળ એકાદ મળી પોતાનો રાય પ્રદર્શિત કર્યો હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં ખેડારોની સંખ્યા દર અઢવાડીએ મોટી થતી જાય છે. જર્મની, ફ્રાંસ વીગેરે ખુબ મુડી જમાની ખેડવા દેશમાં પણ ઇજારાવાદને પરીણામે ખેડાર અને અર્ધખેડાર લોકોનો સમુદાય વધતો જાય છે. જેમ ઉદ્યોગમાં પરસ્પર સ્પર્ધા ઓછી થતી જાય છે એમ નફાતું પ્રમાણ વધતું જાય

છે, અને એ વધતા જતા નફાની નવી મુડી વધારે ઉત્પાદન કરવા માટે સ્થાવર સાધનોમાં રોકાવામાં આવે છે. અમર્યાઓનાં નસીબમાં તો માત્ર શોષણ અને તેય પણ ઇજારાવાદનું પદ્ધતીસરનું રકતશોષણ રહે છે.

તરતે અને સીન્ડીકેટોના નફાતું વધતું જતું પ્રમાણ માપી લેવા માટે થોડા આંકડા ઉચત્તારી લેવાની જરૂરત છે. આવી સીન્ડીકેટોને પરીણામે જગતની બજારો થોડા માણસના હાથમાં રકમકું થઈ પડે છે. પોતાની મરજીમાં આવે એવી કીંમતે આ તરતે પોતાનો માત્ર વેચી શકે છે અમેરીકન એપલ તરત ૧૮૮૨ ની સાલમાં ૨૬ થયું ત્યારે એણે સાગપાંચ ટકા બ્યાજ જાહેર ક્યું હતું ૧૯૧૦ સુધીમાં એનો નફો એટલો બધો વધી પડ્યો કે એ તરતે ૪૦ થી ૪૮ ટકા જેટલું બ્યાજ જાહેર ક્યું, ઇંગ્લેન્ડનું કોલન તરત એના શેર હોલ્ડરને ૨૦ થી ૨૫ ટકા નફો જોઈ છે. તમાકુનું રશાયન તરત ૭૦ ટકા સુધી નફો જોઈ શકે એટલી આવક કરતું હતું. આ તરતોના મંજર નફામાં એકજ વસ્તુ વીધ નાખે છે. તે ખરીદનારોએ કીંમત બહુજ આકરી પડે તો એ વસ્તુઓ ખરીદવી બંધ કરે. એને તે ઓછો માત્ર ખર્ચે તે નફો ઓછો થાય એટલે કીંમત વધારી મુસ્વામાં અમુક સંયમ તે આ તરતોને અચુક જાળવે પડે છે. પણ ઇજારાવાદના જમાનામાં આ તરતે અને સીન્ડીકેટોને ૧૯ મી સદીના સ્વતંત્ર સ્પર્ધાયુગના કરતાં કીંમત વધારી મુશ્વાની અનર્ગલ સતતા મળે છે એમાં તો જરાય શંકા નથી. ઉત્પન્ન થયેલા માલની મુત્ર કીંમત અને એના ઉપર નફાનું અમુક પ્રમાણ એ ઓગણીસમી સદીનું મુડીવાદી ધોરણ આ તરતે અને સીન્ડીકેટોને જરાય

અધનકર્તા નથી. એ તો વખત આવ્યે ખોટમાં વેચે અને લાગ ફાવે ત્યારે ખુસ્તી હુંટ પણ ચલાવે.

સોળે કળાએ ખીલવણી

જ્યારે એક કારખાનાનો માલેક બીજા કારખાનાના માલેક સાથે સ્પર્ધા કરતો ત્યારે વચગાળાનો વેપારી વર્ગ એમાંથી કમાઈ ખાતો, થોડી ઘણી મુડી રોકી કારખાનાઓ નો માલ ખરીદતો અને પોતાનો થોડો નફો શાંતીથી દુકાન ઉપર બેઠાં બેઠાં મેળવી લેતો પણ ઇન્જનરિયુગ દખલ થતાં આ મધ્યમ વ્યાપારીઓનું લગભગ નીકંદન નીકળવા માંડ્યું છે. સીન્ડીકેટો તો પોતાનાં જ વેચાણ વીલાઓ ગોઠવે છે અથવા કંપીશન એજન્ટો નીમે છે. પરીણામે મુડીવાદના આરંભ કળે આખી આર્થિક વ્યવસ્થાના પ્રાણરૂપ મનાતી વ્યાપારી મુડી (commercial capital) ઇન્જનરિયુગમાં ઐથોગીક મુડીની (Industrial capital) સુલામડી બને છે. એટલે વ્યાપાર મારફત જે નફો ઘણા મુડીવાદીઓ વચ્ચે વહેંચાતો એ હવે ત્રસ્ટનાં માલિકોના ખીસ્સામાં એકઠો થાય છે, અને વ્યાપારીઓના નસીબમાં માત્ર દલાલી રહે છે. હીંદુસ્થાનમાં અનેક પરદેશી પેટીઓના એવા દલાલો મોટી ઓરીસો ચલવે છે પણ હીંદુસ્થાનના ખરીદનારાઓ પ્રાસેથી અટબેક દોલત દસડી જવામાં સાધનસુત યત્નવા માટે દલાલો માત્ર એકાદ બે ટકાનું કમીશન ખાટે છે. મલાઈ તો મુજ કારખાનાવાળાઓ પરદેશમાં ઉઠાવી વળ્ય છે. આમ પરદેશ અને સ્વદેશમાંથી માનવ કસ્ટનાને આંછ નાખે એટલી દોલત અમુક મણસો એકઠી કરી શકે છે. આ ઇન્જનરિયુગમાંથી ફેલ્ડ, અને રોકફેલરો પાડે છે. રોધરમીયર, માલ્કોટ અને ઇન્વેક ઉભા થાય છે. અમેરીકાની આર્થિક પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરનારને

જણાશે કે આખા દેશ ઉપર ત્રસ્ટોનું જ રાજ્ય ચાલે છે. એક ડગલું આગળ ચાલીએ કે આપણને ત્રસ્ટની બસર માલુમ પડી આવે છે. એક અમેરીકન લેખક હોટેલના ખાણાનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે—

“હોટેલનો છોકરો પીવાનો વ્હીન્ડી લાવે, એ ત્રણ કરોડ અને પચાસ લાખ ડોલરની મુડી થી સ્થપાયલા ત્રસ્ટનો બનાવેલ હોય છે. મટનનો ઓડર આપો એટલે દસ કરોડ ડોલરની મુડીથી ઉદ્યોગ ઉપર ચડી બેઠેલું ખીંક ત્રસ્ટ તમારે નજર આગળ રાખવું જ પડે. જે કોઈ ચીજ ખાવાની માગો એ બધામાં નમને અમેરીકન ફોર કંપની (બર અબજ ડોલરની મુડી), અમેરીકન ફુટ કંપની, અમેરીકન ખીસ્કુટ ત્રસ્ટ અને આઇસ્ક્રીમ કંપની વીગેરે અનેક સીન્ડીકેટો અને ત્રસ્ટોનો પંજે ફીંમત આપવામાં અમુક જણાઈ આવશે. કાશી પીતી વખતે કે ચીરટ કુંકતી વખતે તમે કાશી સીન્ડીકેટ કે ટ્રાયેકો ત્રસ્ટને ભુલી શકોજ નહીં.”

જે સ્થિતિએ આજ અમેરીકન મુડીવાદ પહોંચ્યો છે એ દીશામાં યુરોપ પણ કુચ કદમ કરી રહ્યું છે. ઇંગ્લંડ બીજા દેશોના ઉદ્યોગો સાથે હવે હરીફાઈમાં ટકી શકતું નથી, કારણ કે ત્યાં હજુ ઇન્જનરિયુગનો આરંભ થાય છે. ત્યારે અમેરિકા જર્મની વીગેરે દેશોમાં ઇન્જનરિયુગ સોળે કળાએ ખીલવા લાગ્યો છે.

પણ ઇન્જનરિયુગથી જેમ એકારી વધે છે તેમ અમલ્ખીઓમાં સમુહજનશ્રિતિ પણ આવતી જાય છે. રોજ રોજ શોષણનીતિમાં પીસાતો અમલ્ખી સમજતો થાય છે, કે સમુહનું હિત સાધવા શિવાય એનું એક લાનું. કસ્ટાણુ ગમે તેટલી વફાદારી કે ખુશમતથી ચઢી શકવાનું નથી. વળી જેમ જેમ મોટાં કારખાનાંઓ એકઠા થતાં જાય છે એમ એમ મોટી સંખ્યામાં સાથે રહેવ,

નો અને સમાન સુખદુઃખો અનુભવવાનો પ્રસંગ મળુરોનો મળે છે. એટલે સમુદ્ધ શક્તિનું આત્મભાન પણ મળુરોને યદ્ય શકે છે. યંત્રો એકમા કંઈજ અર્થના નથી. એ વસ્તુ અનેકના એકત્રિત શ્રમથી ચાલતું કારખાનું જેઠ એને ખાત્રી થાય છે. શ્રમજીવન એ ઉદ્યોગોના ઉત્પાદનમાં મુડી અને કાચા માલ જેટલું જરૂરી તત્વ છે એની એને ખાત્રી થાય છે. પરીણમિ ઇન્જનરાવાદના અવસ્થીત શોષણ સમયે સંગ્રામ ખેત્રમાં સમુદ્ધ બળનું શસ્ત્ર અજમાવવાની કુદરતી સંભાવના શ્રમજીવીઓ સમક્ષ હતી યાય છે. જો કે આ જાગૃતીને છુટી નાંખવા ધણીજ અવસ્થીત દમનનીની આ સીન્ડીકેટો અને ત્રસ્ટો અખત્યાર કરે છે. હડતાલ તોડનારાઓ, છુપી પોલીસો અને ચક્રાવર્તે ચળવળખેરોનું લક્ષર આવાં ત્રસ્ટો ઉભું કરી શકે છે. શ્રમજીવીઓની ચળવળમાં ઘુસાડે છે અને આખી સમુદ્ધની જાગૃતીનું સત્યાનાશ વાળે છે.

જેમ શ્રમજીવીઓનું સંગઠન અને સમુદ્ધ જાગૃતી ઇન્જનરાવામાં વધારે અવસ્થીત અને છે તેમ પરદેશના ઉદ્યોગો સંચેની સ્પર્ધા ધણુંજ લાયકર સ્વરૂપ લે છે. પોતા પોતાના ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવા જગતની દિવાલો ઉભી કરાવવા માટે રાજસત્તા ઉપર સીન્ડીકેટો દબાણ લે છે. પોતાનો માલ પછાત દેશોમાં ઘુસડવા માટે કરી લઈ દ ઉપાડે છે માલ અને મુડીના પગપેસાગ માટે આ ઉદ્યોગપતિઓ આખરે જગતનું યુદ્ધ નેતરતાં જરાય અચકાતા નથી.

આ ઉદ્યોગવાદની સાથે બેંકોની મુડી જેટલું મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે એ પણ સત્તાન્યાયવાદના સ્વરૂપને બરોબર સમજવા માટે આસ્પૃક છે. બેંકોનો વિશ્વસ અને મુડીવાદના મુખ્ય અંગ તરીકે એનું સ્થાન, એ બન્ને પ્રશ્નો હલે નપાસીઓ.

મુડીનું ભક્ષણ

નાની મુડી, નાના ઉદ્યોગો અને વ્યક્તિગત માલીકીના વ્યાપારને પાછળ હસેલી જમતના શ્રમજીવીઓએ સર્જેલા નફા (Surplus Value) થોડા અજખતીઓને સુપ્રત કરતો આધુનીક ઇન્જનરાવાદ આટલી વીરાટ શોષણનીતી કે યા બળ ઉપર અખત્યાર કરી શકે છે એ પ્રશ્ન હવે ઝીણવટથી બેસાને રહે છે. છુટાછવાયાં સ્થળો ઉપર પથરાઈ પડેલા ઓગણીસમી સદીની ઉત્તર-વચ્ચેના ઉદ્યોગવાદ ધીમે ધીમે ચંચળ થઈ કારખાનાઓમાં એકત્રીત થતા ચાલ્યા અને જુદે જુદે સ્થળે સો બસો ફેક્ટરીઓને બદલે એકજ સ્થળેથી બે ચાર કારખાનાંઓ એથી ઘણું વધારે ઉત્પાદન કરવા લાગ્યાં, જેમ ઉત્પાદન મેટાં નાનાં નાનાં કારખાનાંઓની સંખ્યા ઘટવા લાગી તેમ તેમ મુડીના રોકાણનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું. રક્ષસી કારખાનાંઓ માટે મુડી પણ અખુટ હોવી જોઈએ, નહીં તો એટલું બધું ફેંદરીત ઉત્પાદન તદ્દન અશક્ય થઈ પડે. જેમ સહીયો વધારે ઝડપવાળી મશીનરીની શોધખોળો આપા અડિઘોગીક એપ્રી-કેલુમાં અતીશય જરૂરની છે એમજ એ સ્થવર મોહકત માટે અડગક દ ઉત્તર પણ એટલીજ ઉપયોગી છે. ફેંદરીત થતા ઉદ્યોગના યુગમાં મુડીની ધીરધાર એ આખી સમાજરચનાનું મધ્યબિંદુ છે-એક બે કે પાંચ દસ વ્યક્તિઓ ચંચળ ઉદ્યોગો માટે મુડી પુરી પાડી શકે નહીં એટલે એવો કોઈ મુડીના અખુટ ઝરો આ ઇન્જનરાવદ મટે અવશ્ય હોવો જોઈએ. નહીં તો આટલો એને અઉદ્યોગીક વીક સ શક્યજ નથી. મોટી સીન્ડીકેટો, ત્રસ્ટો અને જગતનાં કાર્ટેલો ને જ્યારે જોઈએ ત્યારે કોરોડોની દહેલત ધીરધાર બેંકો ઇન્જનરાવાદની ઇમારતનો મુખ્ય પાયો રહે

સામાજવાદનું ખીજું લાક્ષણિક અંગ ખેત્ર અને ઉદ્યોગોનું પરસ્પર સંગઠન—ખેતરી મુદીનું સંમીશ્રણ. (Merging of Industrial capital with banking Capital) આટલું મહત્વનું સ્થાન ભોગવતી ખેત્ર અને એનું સમાજની આર્થિક વ્યવસ્થામાં સ્થાન સમજી લેવું એ સામાજવાદના અભ્યાસ માટે અતીવાજર વસ્તુ છે.

ખેવડી હાંટ

ખેત્રની ઉત્પત્તિ અંતરે એનાં પ્રાથમિક વીકાસ ઉપર વિવેચન કરવાની અહીં જરૂર નથી. અત્યારે તો આ ઇજ્જરાવાદમાં એ કે પુરૂં વીશીકડ સ્થાન ભોગવે છે એ તપાસવું જરૂરનું છે. સમાજની નાણાવીપયક લેવડદેવડમાં મધ્યવર્તી સંસ્થા એટલે ખેત્ર. મધ્ય યુગમાં જે કામ શરૂ કરતા એ કામ ઉદ્યોગવાદના યુગમાં ખેત્ર કરે છે અને જેમ જેમ ઉદ્યોગોના કાણુ ઇજ્જરાવાદી મંડળોના હાથમાં સરતો જશે તેમ તેમ ખાનગી શરૂશીને ધંધો પણ નષ્ટ થતો જશે. ખેત્ર ખે કામ કરે છે. ઉપયોગ વીના પડી રહેતી દોલત એકઠી કરે છે અને એને સમાજના જથ્થાભરૂં ઉત્પાદન માટે વાપરવા અર્થે છે, એટલે ખેત્રમાંથી ઉદ્યોગના ઉપયોગમાં આવતી મુદી આજસુ મટીને નફો ઉત્પન્ન કરતી થાય છે. કારકુનો, વેપારીઓ, દલાલો, મુકાંદો ઇજ્જરા, દલાલો, ગ્રોડેસરો સાતલીત્વકારો, પત્રકારો અને ખીજા અનેક પ્રકારના મહેનતુ માનવોની બચત રકમ અનેક દીશાઓથી ખેત્રમાં એકઠી થાય છે અને એવી રીતે એકઠી થયેલી મુદી યોગ અખજપતીઓની રક્ષણી યોજનાઓ ઉભી કરવામાં વપરાય છે. મુદીના રોકાણમાંથી જે નફો પુરૂંદારો

ભોગવે છે એની અધુરી વહેંચણી ઉપર જણાવેલા વર્ગોમાં થાય છે, અને એ મજૂરીમાંથી બચાવેલી રકમો એકઠી થઈ ખેત્ર મારફત ફરી પાછી પુરૂંદારોની નવી મુદી બને છે. આમ જગતના શ્રમજીવીઓને સુસી સુસીને ઉત્પન્ન કરેલા નફો અધ્ય પ્રમાણમાં પોતના વણગણો અને પરોપજીવીઓ (Parasites) વચ્ચે મુદીવાદ વહેંચે છે અને એ વહેંચણીમાંથી બચત રકમે તો પાછો ઉપયોગ પણ એ મુદીવાદીઓને ખેત્ર મારફત કરે છે. મજૂરોને તો મુદીવાદ એટલું ઓછું આપે છે કે બચત થવાનો સંભવજ ઓછો રહે છે એટલે મુદીવાદી આર્થિક વ્યવસ્થાને પરીણામે મધ્યમવર્ગમાં વહેંચાણું શ્રમજીવીઓના રક્તશોષણનું અવશેષમુલ્ય (Surplus Value) ખેત્ર દ્વારા ફરી મુદીવાદીઓના લખજુટ નફો માટેની નવી થાપણુ બને છે. ઇજ્જરાવાદના ભીષણ સ્વરૂપને આ ખેત્ર વધારે ખીલામણું બનાવે છે; કારણ કે વ્યક્તિઓ માટે એકઠી કરવી મુશ્કેલ પડે એટલી દહિલત ખેત્ર આ ઇજ્જરાવાદીઓના હાથમાં મુકે છે, જેના બળ ઉપર એ પ્રતીસ્પર્ધીઓને હાથે છે અને જગત આખા ઉપર આર્થિક સર્વોપરીતા જમાવે છે.

ઉદ્યોગ પર આર્થિકપત્ય

આ દ્રષ્ટીએ ખેત્રનું હાલનું સ્થાન ઘણુંજ મહત્વનું છે. એટલે જેમ ઉત્પાદનમાં અને ઓઉદ્યોગીક મુદીમાં એકીકરણ થવા માંડ્યું તેમ નાની ખેત્રોને બદલે મોટી ખેત્રો ઉભી થવા લાગી અને એમાં પણ ઇજ્જરાવાદના સીધાંતે પ્રવેશ કર્યો. જેમ જેમ ખેત્ર પાસે વધારે રકમોની ધીરધાર માટે સીન્ડીકેટો અને ટ્રસ્ટો માગણી કરતાં ગયાં તેમ તેમ ખુલ્લું ખુલ્લું અખુટ દહિલત એકઠી કરવાની હરીશાધ

ખેડે. માં પણ થવા લાગી. નાની નાની ખેડના બેઠાણા થવા માંડ્યાં અને પરીણામ એ આવ્યું છે. કે અમુક દેશની લગભગ બધી સુડી થોડા ખેડેના હાથમાં સરી પડી. આ ખેડેના મોટા મોટા ઉદ્યોગોને ખુબ રકમો ફીરવા લાગ્યા અને એ ધીરધારને પરિણામે ઉદ્યોગો ને વ્યવસ્થા ઉપર પણ કાણુ જમાવવા લાગ્યા. સુડીના દક્ષાલ થવાને બદલે ખેડેના ઉદ્યોગો ઉપર જાતે આધિપત્ય જમાવ્યું. ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી સુડી સાથે ખેડેના સુડી લગી જવા લાગી. આ બધી યોજનાઓને પરીણામે ઇંગ્લેન્ડના વધારે ને વધારે આક્રમણકારક રૂપ પ્રકાશવા માંડ્યું.

શાંતિને સ કેપીટલ

ખેડેના વીકાસની સાથે જોઈને રોકે કંપનીઓ ધણોજ મદતનો સંગ્રહ કરાવે છે. જ્યાં સુધી આવી લીમીટેડ કંપનીઓ ઉભી થઈ નહોતી ત્યાં સુધી ખેડેના મોટી રકમ ઉદ્યોગોમાં સીધી રીતે રોકા શકતી નહોતી, કારણ કે ઉદ્યોગોમાં સુડી રોકવી એટલે મશીનરી, મકાનો વીગેરે સ્થાવર મીલકતમાં નાણાં નાખવાં. ખેડેના આ સ્થિતિ કેમ પરત્વે? કારણ કે ખેડેમાં નાણાં રોકનારાઓ કદાચ તાત્કાલીક પૈસા માગે તો આ સ્થાવર મીલકતમાંથી તુરતજ રકમ ઉભી ન થઈ શકે. પણ લીમીટેડ કંપનીઓ ઉભી થતાં શેરો, ડીવિડેન્ડ વીગેરેનું વેચાણ ઘણું ખર્ચે ખેડેના મારકેટ થતું હોવાથી એ પરીસ્થિતિના લાભ ખેડે લઈ લે છે અને એથીજ ઇંગ્લેન્ડના યુગમાં એ મોટી રકમો ધીરી શકે છે, કારણ કે મરજીમાં આવે ત્યારે કાગળીયાં ગીરો સુડી એ નાણાં ઉભાં કરી શકે છે. મોટા ઉદ્યોગોમાં ખેડેના નાણાં ધીરે છે; એ કંપનીના શેરો ખરીદી લે છે અને એજન્ટને બદલે ખેડેના

ડીવીડેન્ડ વીગેરે ખેડેના વ્યાપારનું કામ કરે છે. આમ ખેડેના ઉદ્યોગના વ્યવસ્થાપીભાગ મોટે મુખ્ય મથકો બને છે. પોતાના હસ્તકની કંપનીઓને ખેડેના વધારે નાણાં ધીરી નવાં કરખાનાંઓ વધુ મોટા પાયાપર કાઢે છે. અને આમ ઉદ્યોગમાં રોકાયેલી સુડી સાથે ખેડેની સુડીનું પણ મીશ્રણ થાય છે. આ મીશ્રીત સુડીને ફાઇનન્સ કેપીટલ (Finance Capital) કહેવામાં આવે છે.

ધરારધણી

આ પરીસ્થિતિનું પરીણામ એ આવે છે કે ઉદ્યોગમાં સુડી રોકા ખેડેના પુંજપતિઓ ગુલામ બને છે અને ખેડેના ધરારધણી થઈ ખેડેના આ મીશ્રીત સુડીનાં યુગમાં ઉદ્યોગમાં રોકાયેલી સુડી ઘણી વખત ખેડેના વાપરે છે અને ખેડેના સુડી ઘણીવાર ઉદ્યોગોમાં વપરાય છે, એક ખેડેના કેટલીયે વાર ઉદ્યોગપતિ પણ બને છે અને ઉદ્યોગોના અધીપતિ કેટલીયેવાર ખેડેના બને છે. હુનીઆની સાથી મોટી મનાની ખેડેનામાં અમેરિકાની નેશનલ બેંક ઓફ ટ્રામસ્ટ મદતનું સ્થાન ભેગવે છે. એના પ્રમુખ મીંચે મોરગન સાથી જંગી રેલ્વે કંપનીના પણ સરનશીન છે. ખીજા ધણાંયે મોટા ઉદ્યોગના માંધાતાઓ ખેડેના અંદર ડીરેક્ટર હોય છે અથવા પ્રમુખ હોય છે.

ઉદ્યોગમાં તેમ ખેડેનામાં જ કેન્દ્રીત વિકાસ થતો આવે છે એને પરીણામે હુનીઆની સુડી અને ઉત્પાદન બંને બહુજ થોડી સંસ્થાઓના હાથમાં સરી પડે છે. આંકડાઓ એમ કહે છે કે ૧૯૦૮ ની સાલમાં જર્મનીની નવ મોટી બેંકો દેશની ૮૩ ટકા જેટલી દરિયાઈ હસ્તગત કરી હતી. આજ તો એમાં ધણોજ ઉમેરો થયો છે. ૧૯૧૩ ની અંદર બ્રિટન

નમાં અગીઆર બેંકો. દેશની ૬૮ ટકા મુડી ઉપર કાણુ ધરાવતી હતી. ફ્રાંસની અંદર ચાર બેંકોના આખા દેશની મુડીને ગુલામીની ચોં નચવે છે. જર્મનીની અંદર ૭ બેંકો ૧૯૧૧ માં ૧૦૪ શાખાઓ ઉપર કાણુ ધરાવતી હતી. ૨૭૬ એક્ટચેન્જ બેંકો ઉપર અધીકાર રાખતી હતી, ૬૩ ખીછ બેંકોની વ્યવસ્થામાં એન કેટલાક શેરોની માલીકીને લઇને મધુ મારતી હતી. કુલ મળીને આ ૭ બેંકોના ૪૫૦ ખાતાઓ અને શાખાઓ આખા જર્મની ઉપર પથરાઇ પડી હતી.

નફાની તૃપ્તિ

ઇંગ્લંડમાં ૧૯૧૦ માં ચાર બેંકો સોળ સો નાની બેંકો ઉપર કાણુ ધરાવતી હતી.

આજે તો પ્રમુખ ધણુજ વધ્યું છે. આ યાંકડાઓ જેમ જર્મનીના અને ઇંગ્લંડના આપી શકાય છે એમ. ફ્રાંસ, અમેરીકા વીગેરે તમામ મુડીવાદી દેશોના દરે તરે તપાસતાં મળી આવે છે. એ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થઇ શકે છે કે જગતના ખુણે ખુણામાંથી નાણાં વીણી લઇ આ બેંકોની શાખાઓ આવાં બેઠાણોદ્વારા સમસ્ત મુડી થોડા માણસોના કાણમાં સુમ્ત કરે છે અને આ થોડા માણસોની મંડળી આંતરરાષ્ટ્રીય દરખીખીંદુ વડે એ “રાષ્ટ્રીય મુડી”નો ગંભીર નફો મેળવવાની તૃપ્તિ પામવા માટે ખુબ ઉપયોગ કરે છે,

હુકાળ: ૩૫

હિંદુસ્તાનમાં હુકાળો

મરણ: ૩૨૫ લાખ

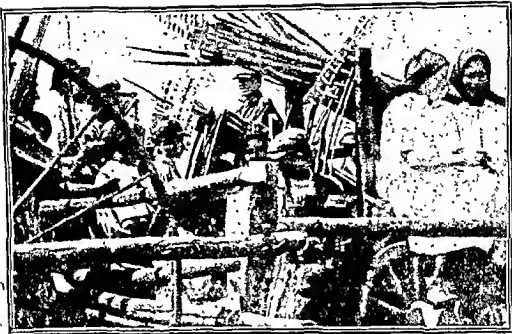
બ્રિટિશ રાજ આવ્યા પહેલાં

સમય	હુકાળ	સ્થળ
૧૧ મી સદી	૨	સ્થાનિક
૧૩ "	૧	દિલ્લી
૧૪ "	૩	સ્થાનિક
૧૫ "	૨	"
૧૬ "	૩	"
૧૭ "	૩	"
૧૭૦૦-૧૭૪૫	૪	"
વર્ષ ૭૪૫	હુકાળ ૧૮	

બ્રિટિશ રાજ આવ્યા પછી

સમય	હુકાળ	મરણ
૧૭૬૬-૦૦	૪	...
૧૮૦૧-૨૫	૫	૧૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૨૬-૫૦	૨	૫,૦૦,૦૦૦
૧૮૫૧-૭૫	૬	૫૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૭૬-૦૦	૧૮	૨,૬૦,૦૦,૦૦૦
કુલ...	૩૫	૩,૨૫,૦૦,૦૦૦
વર્ષ ૧૩૧	હુકાળ ૩૫	

એટલે કે પહેલાંનાં કરતાં હુકાળની સંખ્યા ૧૦ ગણી થઇ. ૧૮૭૬ થી ૧૯૦૦ ની પચીસીમાં દર સાલ ૧૦ લાખ માણસ ભૂખથી મરણ પામ્યા, એટલે કે પચીસે વરસમાં, દરરોજ, દિવસને રાત, મિનીટ મિનીટ બે માણસ ભૂખ્યાને તરસ્યા આ દેશ છોડી પરલોક જતા રહ્યા!

જેતિના કામથી પરવારી ઘેર પાછાં વળતાં સહકારી ધોરણે જોતાં કરતાં રશિયન કામદારો

રશીઅન ગામડાંમાં અદ્ભૂત

મુળ લેખક :

મોરીસ હિન્ડુસ

પરિવર્તન

અનુવાદક :

મરતંદીર

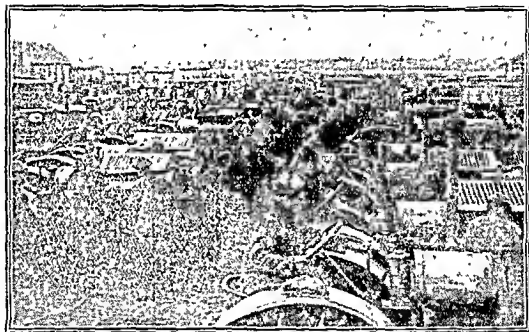
નિવાના બીજા ખેડૂતોની મદદ
રશીયન ખેડૂતો અને ગામડીઆઓ
પણ રવિવારે પધારીમાંથી રાખેલા કરતાં
મોડ ઉઠે છે. ઘોડાઓને પાણી પાવા અને
ચરવા લઈ જનાર છોકરાઓ અને છોકરી-
ઓ આતવારે તો સુરજ ઉગ્યા પછીજ
ભાગોળેથી પાછા ફરે છે. અપવાદ માત્ર
ગામની સ્ત્રીઓ ને; ને ગયો દોહના માટે
મગરકામાં ઉઠે તેમ જ ગયેને ગામ બહાર
ચરવા લઈ જનાર ભરવાડને પણ વહેલાં
ઉઠવું પડે. કુચ ઉગ્યા પહેલાંજ
ગાયોને ખાણ દઈ દોડી લેવી પડે, કારણ
તરફ થતાં માખીઓનો યમણુટ સર થતાં
ગાયો બરાબર ખઈ શકે નહિ.

રશીઅન ગામડામાં રવિવારને દિવસે
માણસો પુર ઉડાસ અને આનંદમાં આવી
જાય છે. ગ્રોટેસ્ટ દેશોમાં આતવારને દિવસે
પરાણે ને ગાંભિર્ય અને પવિત્રતાનું વાતા-
વરણ જમાવવાનો ને ડાળ કરવામાં આવે છે
એવો ડાળ રશીઅન ગામડામાં નથી હોતો.
એ દિવસે તો ત્યાં જાહેર જલસાઓ, સભાઓ,
ખુશ્ખોજોગાનમાં નાચો, કાચાઓ, અને મુકા-
બાજી થાય છે, અને ધ્યાન ખેંચનારી હાડકત
એ છે કે આવે પ્રસંગે ગામમાં કોઈ
અગાળ્યો ત્રાદિત મુસાફર આવી ચડ્યો હોય
તેનાથી પણ કોઈ અતડાં રહેતાં નથી, પણ
તેને જો ઉલ્લસો અને મોજમગ્નડમાં સામિત
થવા આમંત્રણ કરે છે. રશીઅન ગામડામાં

દરેક ઘરનાં બારણાં કાઢને પણ માટે દર-
હંમેશ ખુલ્લા જ હોય છે, કારણ કે ત્યાં
કંઈ ખાનગી કે છુપાવવા જેવું હોતું જ
નથી. ખેત કે અનાંદ, કીર્તી કે અપકીર્તી
કશું બંધબારણું હોતું નથી.

રશીઆના જે ગામમાં મારો જન્મ થયો
હતો ત્યાં હું પાંચ વરસ પછી ગયો ત્યારે
ગામવાસીઓની રહેણીકરણી અને વિચારોનું
આરાંક અને પુરેપુરું અવલોકન કરવા મેં

તૈયાર કરી આપી હતી. મને નિંદ્રામાંથી
જાગાવા માટે એ ભલા માણસે મારી માણી
માંગી, પણ ખુલાસો કર્યો કે તેણે અને
તેની પત્નિએ સપારની પ્રાર્થના અને
નિત્યક્રમ ક્યારનાં પુરાં કરી નાખ્યાં
હતાં અને નાસ્તાને ઇન્સાફ આપવા મારી
વાટ કોત્તાં હતાં. એ એક અગત્ય ભેટું
હતું. તેમના ગામમાં જે અહભૂત સામાજિક
પદ્ધતિ આગ્યો હતો, એ તોફાનમાંથી એ

સહકારના ધોરણે ચાલતી ખેતિ મારેનાં દેક્ટરર્સ-જે એક જ ૫૦
માણસો અને તેટલા ઘોડાના કામ જેટલું કામ આપે છે

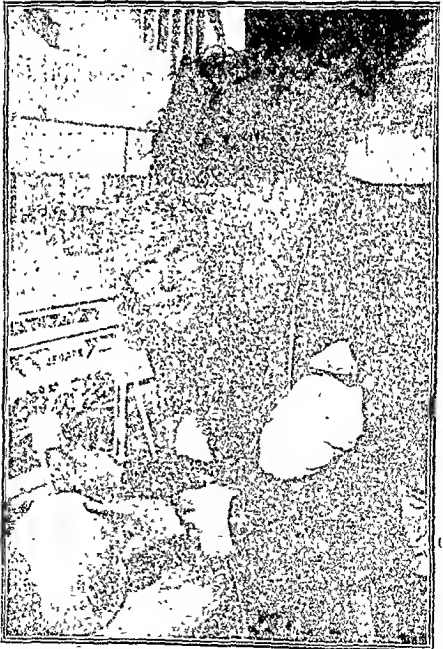
રવિવારનો દિવસ પસંદ કર્યો હતો, કારણ
એ જ અડવાડીયાનો એક એવો દિવસ છે, કે
જે દિવસે ગામડીઆઓ તેમના મુળ સ્વરૂપમાં
પુરેપુરા છુટથી ખીલે છે.

જોને ત્યાં એ ગામડામાં હું ઉતર્યો હતો,
તે મારા યજમાને મને જાગાડ્યો ત્યારે સ્પર્શ-
નાચણ આક્રમમાં ઉંચે આવ્યા હતા.
તેમના ઘરની પાછળના ભાગમાં આવેલા
ઢાકામાં તેમણે મને તાબડું ઘાસની પથારી

અને જાણે ભરદરીયામાં છુટા બે ટાપુ
હોય તેમ તેમનું એકઠવાયું હવન શાંતિ
અને સંતોષમાં ગાળતા હતાં. બંને બેપરિશ્ત
પંથનાં હતાં, અને એ પંથના આચાર-
વિચાર અને કર્મમાનેને સીવ્યરાહથી વળગી
રહ્યાં હતાં, તેઓ કદી તંબાકુ પીતા નહીં,
અને તંબાકુ પોતાના ઘરમાં કાઢને પીવા
દેતાં નહીં. દારૂ કે કાંઈ ફેશી સીજ તેમના
હાંડ તો શું પણ ઘરના ઉંબરને પણ વટારી

ચંપી નહોતી. મારશાડ ને કોધથી તે દુઃ-
નાસતાં, અપશબ્દ કહી બોલતાં નહિ અને
અપશબ્દો તોડે પણ પડવાડ કરતાં નહિ.
પ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા વગર અને દાખરોટી
આપવા મારે તેનો ઉપદેશ માન્યા વગર

કદી પણ બોળન લેવા બેસતાં નહી. ગ
ડીઅચોની ભાષામાં સામાન્ય રીતે
અપશબ્દો અને ત્રોણ શબ્દો આવી
છે, તેવું તેમની ભાષામાં ન હોતું. અ
ગ્રામમાં તેમનું ઘર સ્વચ્છમાં સ્વચ્છ હતું.

સહારના ધોરણે થતી ખેતિના ઉત્પન્નતા પ્રદર્શનમાં ભાગ

ગામના બીજાં માણસોના ઘરની માફક તેમનાં ઘરમાં કુકરો ઉંઘતા નહિં કે મરઘાં બતકાં આંટા મારતાં નહિ. ગામમાં એ જ એક એવું ઘર હતું કે ત્યાં માખીઓના ત્રાસ વગર જમવા ખેતી શકાતું. ઘરમાં હું દ.ખસ થયો ત્યારે ઓરડામાં ટેબલ પર નાસ્તો તૈયાર હતો. ખાણું સાદું પણ પોષણકરક હતું, ઉપરાંત એક ચોટાં માટીનાં વાસણમાં તાજું દુધ અને બીજી એક રકાબીમાં માખણ હતું. અમે જમવા ખેડાં ત્યાં આડોસીપાડોસીઓ મારે માટે કંઈ કંઈ બેટસોગાદ લઈને આવ્યાં, કોઈ ઇંડાં લાવ્યાં, કોઈ મારા માટે સફરજન લાવ્યું, કોઈ મધ આપી ગયું.

એક છુટ્ટા માણસે આવી મને પૂછ્યું કે મારી પાસે નાખી દેવાનાં કોઈ જુનાં વર્તમાન પત્રો હતાં કે? કારણ કે તેમાંથી તે સીગારેટ બનાવવા માંગતો હતો. કેટલીક યુવાન સ્ત્રીઓએ મને પૂછ્યું કે મેં તેમના ધણીઓને અમેરિકામાં લેવા હતા કે? મેં જવાબે તેમને કહ્યું કે મેં તેમના પતિઓને ક્યાંય પણ લેવા ન હોતા, ત્યારે એ બેરો-ઓ ધણાં ઉશ્કેરાઈ ગયાં અને ચીડવાઈને બોલવા માંડ્યાં કે, “મુવાઓને પેગ ચાય.” એક જણી બોલી: “કોઈ અમેરિકામાં તેમને કુલાદીથી વધેરી નાંખે તો સારું.” બીજી બચડી: “અરે તેમને જાંદર પહેનારી અહિં તેજાવવા લેઈએ, અને પછી શું હણુલર ખેસાડી તેમના બરડા પર આપણે હથે આગળા મરાવવા લેઈએ” રશીઅન ગામડાંની આ બોળી ગામડીયણો ઉશ્કેરાઈ એટલા માટે ગઈ હતી કે તેમના પતિઓ અમેરિકામાં ગયા ત્યારે શરૂઆતમાં કાગળપત્ર લખના અને ઘેર તેમને માટે પૈસા મોકલના, પણ પાછળથી એ શોકાએ એ વાતમાં નહન અખાડા કરવાથી બોમની અર્ધાંગન એ ગુસ્સે ધઈ હતી.

ચોડીવાર પછી સુવાનોતું એક ટાળું મારી પાસે આવ્યું, અને ગામમાં તેમની એક મંડળી સમક્ષ લાપણ આપવા મને કહ્યું. તેમના કહેવા પ્રમાણે અમેરિકાનાં આખ્યવન વિશે જાણવા તેઓ બહુ આતુર હતા, ત્યાં ખેતીમાં કેવી બતનાં યંત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, કંઈ નવી બતના પાક ઉગાડવામાં આવે છે, આમાલકસુધારણાનાં શું શું કામો થાય છે અને લોકો ભેગા મળીને કેવી રીતે કામ કરે છે. એ બધું તેમને સાંભળવું હતું.

મેં જવાબે તેમને કહ્યું કે રશીઅન રીત પ્રમાણે અમેરિકામાં લોકો સરકાર સાથે મળી ખેતી કરતા જ નથી ત્યારે તેઓ તફત આભા જ બની ગયા હતા.

મારા યજમાનના ઘરમાં આવેલા ગામનાં બીજાં માણસો જોડે હું વાતચીત કરી રહ્યો હતો ત્યાં બહાર રસ્તામાં કિસમિસાદ સાંભળી મેં બારીની બહાર નગર કરી તો શાળામાં જવાની ઉમ્મરનાં છોકરા છોકરીઓને એક ઝાડ આગળ રમતાં જોયાં. એક છોકરો ધાસની ટાપી અને ડગલો પહેરી ‘બુરખુંઆ’ એટલે કે મુડીવાદી બન્યો હતો. આ છોકરો પોતાનો કેટલાક સાથીઓ જોડે એક ઝાડ ખીચે-ઉંચે હતો. તેમના હથમાં ઝાડની ડાળીઓની સોડીઓ હતી. બીજા છોકરો પ્રોક્ષીટરીઅન એટલે કે જનતાનો પ્રતિનિધી બન્યો હતો, તેના પણ સાથી તેની પાછળ પાછળ ફરતા હતા, પહેલાં બન્ને સેનાપતીઓ એ ઝાડ આગળ પોતપોતાનાં નાનકડાં લશ્કર સાથે ચકર ચકર કર્યાં કર્યા, પછી બંને સામસામા આવી ગયા. સેનાપતીઓએ “ખાલી” એટલે કે જાળીબહાર ચલાવો કહીને જુમ મારી અને છોકરાંઓ સામસામી પેલી ઝાડની ડાળીએ વીંચવા માંડ્યાં,

પેલો 'ભુરજુઆ' અનેસો હોડરો જાણે ધાયલ થયો હોય એવો ડુંગ કરીને પડી ગયો. અને એના સથીઓ એના પર મુઠાં બનવાનો ઢોંગ કરી પડ્યાં.

રશીયન ભુરજુઆઓની એ રમત જોઈ મને ખાસ ખાગપણના દિવસો યાદ આવ્યા, અમે પણ આ ચોરડાંઓની માફક ગામમાં બેગાં થઈ રમતાં હતાં, પણ અમે લાટડી-ઓનો બંદુક તરીકે નહિ પણ ઘોડાઓ તરીકે ઉપયોગ કરતાં. અમારી રમતમાં એ જમનામાં ચાલી રહેલી સામાજિક કે રાજ દ્વારી ચળવળની અસર લગરીકે નહોતી, જ્યારે આજ રશીયાનાં આ દૂર દૂરનાં નાનકડાં ગામડાંનાં ટેંગુજી જેવાં ચોરીઆઓમાં પણ એ દેશમાં ચાલી રહેલા વર્ગ વિગ્રહની ભાવના પ્રવેશ પામી હતી, અને એ એટલે સુધી કે તેમની હંમેશાની રમતમાં પણ તેનો ઉપયોગ થતો હતો. રશીયન બળવાઓ અને બોલ્શેવિકોનાં જ્વરદસ્ત પ્રચાર-કાર્યે તેમના દેશભરમાં કેવો અજ્ઞપણ પ્રસારે આવેલો હતો? આ ન્હાનાં રશીયન ભુરજુઆ પણ માનવસમાજને એ ભાગમાં વર્ણેચી નાંખતાં હતાં. ભુરજુઆ અને પ્રેલીટરીયન-સુડીવાદીઓ અને શ્રમજીઓ, એક વર્ગ પાપ અને દુષ્ટતાનાં ચિહ્ન રૂપે હતા, ત્યારે બીજો વર્ગ સત્ય અને સાચવું મૂર્તીમંત સ્વરૂપ હતું.

એક નજરો બનાવ, પણ રશીયન બળવાએ તેની જનતાવું માનસ કેટલી હદ સુધી પહોંચાવી નાંખ્યું છે એ નજરે વિચાર કરીએ તો જાણે કોઈ અદ્ભૂત સ્વપ્ન સમાન લાસે છે.

નાસ્તાફે ઇન્સાફ આખા પંખી હું બહાર ગામમાં લટાર મારવા નીકળી પડ્યો, અને ઘોડા જવખતમાં અડધું પડધું જમવું લોક મારી આવુઆણુ વિંટળાઈ વળ્યું. આ રશીયન મુઝીકો એટલે ગામડીઆઓમાં આ વખતે

તેમના અભ્યારમુખીના ઇતિહાસમાં આગળે દહી પણ નહીં જાણ્યોડી એવી તીવ્ર કુટુંબજીવિત હિંગાત ક્ષધ હતી. મદદની દુનિઆ વિષે જાણવા તેઓ અત્યંત આતુર હતા, અને મને એવા મધરોનો જાણે ભંડો સમજતા હતા.

એ ગામડીઆઓને પ્રશ્નો પુછવાની મેં પોતે જ શરૂઆત કરી. એ રવિવારનો દિવસ હતો એટલે મેં 'પૂઠધુ' કે લાગર રહેલા-ઓમાંથી કે ડાઘ દેવળમાં જાય છે કે? જવાબમાં તેઓ નકશમાં માથાં હાલવા માંડ્યાં અને એ ચાર જાણુ બોલ્યા: "નદિ નદિ."

"હવે તો તારા આ દેશબંધુઓ કોણ પણ નથી પહેરતા," એક પુઠધી ડોઝી નામે અડધા જે ગામડામાં એની તીખી અને ચમ્પવતી છલ માટે નામચીન હતી તે બોલી ઉઠી.

"તે પોતે હવે કોણ પહેરે છે કે નહિ તે તો પૂછો!" ડોળાંમાંથી કોઈ બોલ્યું.

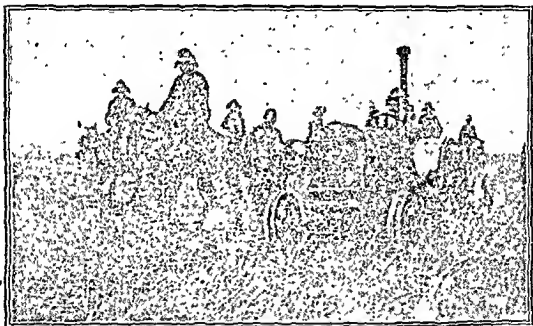
અડધાની સ મે મેં તાકીને જોયું, અને પૂછ્યું: "શું આ ખરી વાત છે કે?"

તેણે વાત ઉઘાવવા કાશિશ કરી ને બોલી: "સાચું અને ખોટું બંને છે."

"પણ અડધા, યાદ છે પાંચ વર્ષ પહેલાંનો એક પ્રસંગ!" મેં કહ્યું. "હું તારે ત્યાં તારા વરને મળવા આવ્યો હતો. તારો વર કોણ અને બીજી દેવદેવીઓની મુતીઓની મસ્કરી કરતો હતો ત્યારે તું એકદમ છેડાઈ પડી હતી, અને એક જાડું બાળવાનું લાકડું સજડી આગળથી હિંચકી એ ધરતી બહાર ન જાય તો તેવું માથું ફેડી નાંખવાની તે ધમકી આપી હતી, ત્યારે અમે બંને મુઝી વાળી ઓરડામાંથી નાહા હતા. એ જ અડધા, તું આજે કેવી બદલાઈ ગઈ?" અને મારી વાત સાંભળી બેગાં થએલાં લોકો ખડખડાટ દસી પડ્યાં.

આકંપકારી અટ્ટા જરા ૫ ભોંડી પડ્યા વગર ખોલી: “ભુએને, અત્યારે દુનિઆ બધી બદલાઈ ગઈ છે. આગળના જેવું કંઈ રહ્યું નથી, આપણે બધા પલટાઈ ગયાં છીએ, પણ હું બીજાઓનાં જેવી નથી, હું એમ નથી કહેતી કે ઇશ્વર છે જ નહીં, નાસ્તીકા ખરા હોય અને ઇશ્વર હોય જ નહીં, અથવા તો તેઓ ખોટા હોય અને તે હોય, અને તે હશે તો નાસ્તીકાને તેમની અગ્રધા માટે સજા કરશે.”

એક વાર એ લોકો આગળ મારાથી ધર્મની વાત નીકળી ગઈ ને મેં એ વિષયમાં વધુ બાણવા પ્રશ્નો કરવા માંડ્યા, તો મને દેખાયું કે ધર્મ સંબંધમાં છેલ્લાં પાંચ વરસમાં રશીઆમાં અગ્રબ પરિવર્તન થયું હતું. કોઈ ભયંકર વંદોળાવાની માફક નાસ્તિકવાદનો અંજાવાત દેશભરમાં વાતો હતો, અને માર્ગમાં જે કોઈ અંતરાયો અને ગડતરો આવે તેને જડમુળથી ઉખેડી નાંખતો હતો. અગાઉ ગામની ભાગો-

રશીમ્ન ખેતરોમાં પ્રાચીનયુગ આથમી નવયુગ ખેટો છે

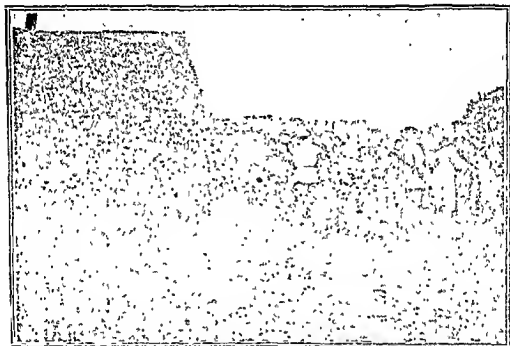
“અરે વાહરે, પછી ડોસી!” મારી બાલુમાં ઉમેત્રા એક સુદો દાઢીવાળા મુઝીકે ખોલી ઉઠ્યો. “તારે તારી સરજત માટે કંઈ તક નથી થવી નહિ? અને તથી જ તું ઇશ્વર અને શેતાન બંનેના પક્ષમાં છે? બહુ પકડી ગાયા છટ!” આમ ખોલી અટ્ટા તરફ તેણે તિરસ્કારથી જોયું અને સુદીયો, સ્ત્રીઓ-અને નાસ્તીકા પ્રત્યે તિરસ્કાર વર્ષાવતો ચાલી ગયો.

જના બંને છેવાડ પર જ નાનકડાં દેવગો હતો તે અદૃશ્ય થયાં હતાં. મારી આગલી એક મુલાકાત વખતે તે પડતર હાલતમાં તો આવી ગયાં હતાં, અને મુઝીકો તેને સમરાવવાની દરકાર કરવા નહી, પણ હવે તો તેમનાં નામનીશાન સુદાં રહ્યાં નહોતાં. ગામના ધોડીયાઓએ મને મગશરીથી કહ્યું: “એક સાંજે તેઓ સઘળાં એ જૂનાં દેવગોને કાટ, છંટ વગેરે ઉઠાવી ગયાં હતાં.”

“એ દેવળ તો ગામને માટે આંખમાં
કણું જેવું હતું” એક ન્હાનો તોફાની એકુસ
ખોલી ઉઠ્યો.

આંખનું કણું! એક રશીઅન ગામડી-
આનો છેકરો એક ખીમ્તી દેવળ માટે ‘આ
જાતનો શબ્દ વાપરે? આગળના વખતમાં
કોઈ એપન કે ચર્ચ આગળથી પસાર થતાં
એક રશીઅન મુઝીક પોતાની ટોપી ઉતાર્યા
વગર કે પોતાની છાતી પર કોસની નીશાની

ચંકાએ સ્થાન ક્યું હતું. શરૂઆતમાં તે
આ બોળાંભટ્ટાક બૈરાંઓ એવી આગાહી
કરતાં કે લોકો પ્રભુને નથી માનતા તે દેશમાં
આશ્વ વરસશે, દેશમાં ખેગ કાટશે કે દુકાળ
આવશે, પણ એવું બ્યારે કંઈ જ ન થયું
ત્યારે એ બિચારાંઓ ખરાબ આગાહીઓ
કરી કરીને થાકી ગયાં. ખેતરમાં પાક
લોકોમાં ધર્મ ઉપર અશ્રધ્ધા હોવા છતાં સારો
ઉતરતો. તદન નાસ્તિક મનના થઈ ગયા

સાવવારે શત્રે આચ્છાદનનાનો નૃત્યાનંદ

ક્યાં વગર રહી સકેતો નદિ, પણ અત્યારે
તેનામાંથી ભકિતની સ્વર્ણી ભાવના નૃત્ય થઈ
હતી, એટલું જ નહિ પણ પોતાના જના
ધર્મ પ્રત્યેની માનની પણ જનસરખી લાગણી
તેનામાં રહી નહોતી.

વધારે વિચિત્ર તો એ હતું કે રશીઅન
પ્રમદાઓ જે અગાઉ ધર્મ અને મુર્તીઓ અને
કોસ પર મરી શીટતી તેમાં પણ ધર્મની જરૂ-
રીઆત માટે અને તેની ઉપયોગિના સંજ્ઞામાં

છતાં છેકરા સાના પડતા. છેકરીઓ પણ
નવા જન્મનાની તદન બદલાઈ ગઈ હતી.
પાંચ વરસ પહેલાં આ રશીઅન બૈરાંઓ
જરા અચોક્કસ હતાં અને ચાલતી આગેલી
કીયાઓ અને પંથને માનતાં હતાં. દાખલા
તરીકે તેઓ દેવળમાં જ પરણવાનો આગ્રહ
કરતાં હતાં. અને તેમનો મહુરતિયો જો દેવળમાં
રીતસર ધામીક કીયા કરી પરણવાની
ના પાડે, તો તેની જોડે પાણીઅડણ કરવા

પાદ ના પાડતાં, ગામડાંનાં એકે સુવન ક્રમ્યુનીસ્ટ પોતાની લાડકડી વધુને ધામિક કીયાનો આગ્રહ નહીં રાખવા ધણી સમગ્રની હતી પણ તેણે તો દેવળની બદલ પરણવા એખ્ખી ના પડી, આ ઉપરથી તે આખરે નમ્યો, ગામડાંના દેવળમાં ધામિક ક્રિયા કરી તેની સાથે પરણ્યો, પણ પરિણામ એ આવ્યું કે ક્રમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીએ તેને પાર્ટીમાંથી બરતરફ કર્યો.

આજે આજ ગામમાં ચાલુ લગ્નો ગયા વરસ દરમિયાન થયાં હતાં, તેમાંનાં માત્ર એ જ દેવળમાં થયાં હતાં, એ જગ્યાં તો એવાં નીકળ્યાં હતાં કે પોતાનાં લગ્ન રજીસ્ટ્રારી ઓફિસમાં નોંધાવવાની પણ તેમણે પરવાહ નહોતી કરી. છૂટથી ગાંધર્વધન કરી તેઓ પતીપત્ની તરીકે સાથે રહેવા લાગ્યાં હતાં. અને ગામમાંથી કોઇ પણ તેમની તરફ તિરસ્કાર બતાવતું નહોતું કે તેમને તરછોડતું નહિ. આવના એકટોઅરથી લગ્નની મોસમ શરૂ થાય છે તે દીવસે ધામિક કીયાગિણેણાં લગ્ન થશે એમ ગામના યુવાન છોકરોએ મને કહેતા હતા. લોકો દેવળમાં જઈને પરણવાનાં ખ્યાલને સદંતર હસી કહાડતાં હતાં. આજ પ્રમાણે મરણ વખતની કીયાઓને પણ તેવે મુક્યામાં આવી હતી, લોકો પાદરીને ઓસાવ્યા વગરજ જે કોઇ મરી ગયું હોય તેને દેહલે પાડી નાખનાં હતાં.

મારા બચપણના દિવસોમાં જે મુઝીકા ધર્માધતાથી ભરેલા હતા તેમની અંદર આજે થઈ ગયેલું પરિવર્તન અજબ જુવું અને માન્યામાં ન આવે એવું લાગતું હતું. સ્ત્રીઓ પણ ધર્મ પ્રત્યે અને ધર્મનાં ક્રિયાકાંડ પ્રત્યે એપરવાહ બની હતી. શુનાસ્તિકવાદ રશ્મિબળના આ અંદરના ભાગમાં આવેલાં ન્હાનાં ગામમાં પણ ઘુસી ગયો હતો,

અને દેશનાં બીજાં ગામડાંની પણ શું આ દશા હતી? આ દિવસે, દિવસ ખૂશનૂમા હતો, આસમાનમાં સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો હતો, એકતો પોતાનાં ગાડગ્રામાં ફરવા જતા હતા, પણ ગામની બીજા ભાગોળને છોવાડે આવેલાં દેવળમાં કોઇ જતું નહીં.

મને કુતુહલ થયું તે એ દેવળમાં હું દાખલ થયો તો તેમાં માત્ર નવ માણસની લાગરી હતી! પાંચ બેઠાં હતાં, ત્રણ છુટ્ટા અને એક ન્હાતું બચ્ચું! એક પણ યુવાન માણસ ત્યાં હતો નહિ. યુગેપનાં મહાભારત યુધ્ધના દિવસે મને યાદ આવ્યા, ત્યારે આ દેવળમાં એટલી મોટી અસાધારણ લાગરી થતી કે પુખ્તજ લોકો તે દેવળની બહાર ઉભાં રહી પ્રાર્થના કરવી પડતી, ત્યારે આજે ત્યાં પેલાં નવમાં એકે પણ યુવાન રશ્મિબળ નહોતો. મારી સાથે દેવળમાં કેટલાંક યુવાન છોકરા છોકરીઓ દાખલ થયાં હતાં પણ તે હું ત્યાં શા માટે જતો હતો તે જોવા મળે, માત્ર કુતુહલથી ભેગાં આવ્યાં હતાં, દેવળ તદ્દન બિસ્માર હાલતમાં હતું. ઉપરની છતમાંથી પ્લાસ્ટરનાં પોપડા ઉખડી ગયા હતા, અને જમીનમાં કેટલેક દેકાણે લાદી ઉખડી જવાથી ગાખડાં પડ્યાં હતાં, આવાં વેગન વાતાવરણમાં અધારા આકાશમાં કોઇ તારો ક્યારેક તેમ એક પાદરી ભક્તિભવથી વ્યાસપીકા આગળ આંટા મારી રહ્યો હતો. તેણે સોનેરી કારવાળો રૂપેરી રેશમનો સાલો પહેર્યો હતો. તેને માથે તાજ હતો. એક હાથમાં કોસ અને બીજા હાથમાં ધુપદાની સાથે તે દેવળમાં ફર્યા કરતો હતો, અને શુભદં અવાજથી પ્રાર્થના લલકારતો હતો. એકલો પડી ગયેલો પણ એ અહાદૂર નર હતો.

દેવળની બહાર જેવા હું આવ્યા કે યુવાન ટોળું જે મારી ભેગું દેવળમાં દાખલ થયું

હવું, તે મારી આજીવનની વીરળાઈ વચ્ચે
અને મને પૂછવાં લાગ્યું હતું તેમના જેવા
નાસ્તિક હતા કે નહિ? ખરી સંસ્કૃતિ અને
શુદ્ધિવાળાં દરેક લોક શું નાસ્તિક નથી
હોતાં? ખરેખર ક્રેડ અને એડીસનનો દેશ
જે દેશમાં ગળતરુખીત મંડળો હોય અને
વિજ્ઞાનની અદ્ભૂત શોધો જ્યાં થઈ
રહી હોય તે અમેરિકા, ધર્મને કેવી રીતે
સન્માન આપી શકે કે તેની પરવાહ કરી શકે?

મેં એ પ્રશ્નો લોકો દલીલ કરી જ નહિ,
કારણ મળ સિધ્ધાંતમાં જ જ્યાં મતદેર હોય
ત્યાં દલીલ કેમ થઈ શકે? અત્યારે તો
રશીઆનાં જુનાં દેવળ અને ધર્મની સંસ્થા-
ઓના પાયા હચમચી ગયા હતા અને તે
તદન પહેં પહેં થઈ ગયાં છે તેમજ જમી-
નદોસ્ત ધવાની આશુ પર છે. કંઈ ચમત્કાર
થઈ રશીઆમાં પાછી ધર્મની સંસ્થાપના
થશે કે? જોઈએ.

રશીઆમાં ગામડે ગામડે સામ્યવાદ અને
ક્રામ્યુનીઝમના સિધ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા
સુવાન અને બાહોશ ક્રામ્યુનીસ્ટ પ્રચારકો
જાય છે, લોકોની સભાઓ ભરે છે, અને
તેમને સંઘળળ જમાવી સાથે મળી કામ
કરનાના કાયદા જાણાવે છે. જે રવિવારની હું
વાત કરે છું તે રવિવારે એક ક્રામ્યુનીસ્ટ
પાર્ટીનો માણસ એ ગામમાં આવ્યો હતો,
અને એક ખુલ્લાં યોગાનમાં તેણે ગામની
જીઓની સલા લરી હતી. ગામનાં જ એક
ડોશીમાને પ્રમુખ તરીકે ખેલાડયાં હતાં, અને
બહારથી આવેલો ક્રામ્યુનીસ્ટ પાર્ટીનો સભ્ય
કાલખોજ એટલે કે ગામનાં બધાં લોકો સાથે
મળી એક જ ખેતરમાં ખેતી કરે, એક જ
રસોડે સ્વધાનાં જમે, અને આનંદ મટે
સામુદાયિક કલ્પો વગેરે સ્થાપે તો ગામની
ખેતોની હાલત કેવી સારી થાય તે હકિકત

સમજાવતો હતો. વેળા ધાસલેટનાં ધુમાડાવાળી
ખતીની બધારે વિદ્યળીની ખતી આવે તો
લોકોને કેટલી રાહત મળે તે તરફ પણ એ
ધ્યાન ખેંચતો હતો. એ સભામાં થતા
ભાષણને પુરવો પણ આસપાસ ઉભા રહીને
સાંભળતા હતા.

વકતાનું માપણ પુરું થયા પછી પેલા
બહારથી આવેલા પાર્ટીવાળાઓ કોઈ ખેતોને
કંઈ પૂછવું હોય તો પ્રશ્નો પૂછવા મારે
આજ્ઞાહત હતું. શરૂઆતમાં તો એક પણ
ખેડે કંઈ બોલ્યું નહી. પાર્ટીવાળા
મુંઝાણા, શું વકતાની બધી વાત આ
ગામડીયણોને મળે ઉતરી ગઈ હતી? એટ-
લામાં સંખ્યાબંધ મળામાંથી પ્રશ્નોની
પરંપરા ઝુટી. પ્રમુખે ખેડેઓને શાંત રાખવા
મીઠ્યા પ્રયાસ કર્યો, શ્રોતૃમંડળમાંથી એક
શુદ્ધી ડોસી આ નવા આવેલા ભાષણકર્તા-
ઓના તદ્દન નવા વિચારો સાંભળી ખોલી
હીઠી: “અર્ધિ” બધા હુકકરો આવ્યા છે.
હું આ ચાલી મારે ઘેર.”

રશીઆન ગામડીઓ યીકાય ત્યારે આવી
રીતે દીકા કરે, આગલા વખતમાં તો આ
જાતની રીકાઓની કોઈ પરવાહ કરતો
નહિ, પણ આજ જમાનો બદલાયો હતો,
પેલા ક્રામ્યુનીસ્ટને અને હાજર રહેલાંઓને
હુકકર લોકે અરખાવવાથી ગામના એક સુવાન
ક્રામ્યુનીસ્ટનું લોહી તાપી આવ્યું, તે કાળા
વાળાઓ અને કાળી તેજસ્વી આંખવાળો
સુવાન હતો. અગાઉ તે મારો બચપણનો
ગોડીઓ હતો. ઉપલી દીકા સાંભળી તે
એકદમ પ્રશ્નોમાંથી જગા કરી વ્યાસપીક
પર ધસ્યો અને ત્યાં ચડી તેણે ભાષણ
કરનાં પહેલાં તો બાંગ મારી હાજર રહેલી
ખેતોને શાંત રહેવા વિનંતી કરી જેની
તત્કાળ અસર થઈ, તે પછી તે બોલ્યો:

“ઠાકાં શહેરીઓ, ખેડેના, માદાં ખોડ્યું સાંભળો, આપણે અનરે એક ધણાં જ મદત્વનાં કામ માટે એકત્ર થયાં છીએ. નવા પ્રયત્નો અને નવી કસોટીઓ આપણી સમક્ષ આવે છે, અને આપણે બધાં નવા જીવનમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. અત્યારે આપણે એક ખીજા પ્રત્યે પ્રમાણિક અને નિષ્ઠાક્ષ જાની કામ લેવાની જરૂર છે. આપણે ગંભીર બનવું જોઈએ, અને દરેક વાત પર ગંભીરપણે વિચાર કરવો જોઈએ. એક આપણી શહેરી, એક ગરીબ રાશી જેની ખોપરીમાં હજી મુડીવાદની ગંધ ભરી છે, તેણે આપણને કોને હુકમો કર્યા, શું આપણે હુકમો છીએ? આપણાં જ એક ખેડેના આપણે માટે આવો શબ્દ વાપરે તે આપણે સંકેત કરી શકીએ નહીં. આપણે એક આઝાદ દેશની પ્રજા છીએ, મુડીવાદી જગતના જાન્યાર હેરાં આપણને કચડી નાખવા ટાંપી રહ્યા છે, અને આપણે આપણને પોતાને અને આપણા પાશર્વિકાને હુકમો કરેલા જોડકી સંકલિત મનોગાંન બનાવવાં તો જરૂર આ કોઈ આપણને ચઢી નાખશે.”

તેનું ભાષણ પૂરું થતાં એ યુવાન વ્યાસપીઠ પરથી કૂદીને નીચે આવ્યો. તેનાં ભાષણ સામે કોઈએ વિરોધ ન ઉઠાવ્યો, કોઈને ખોટું ન લાગ્યું. ઘણી ખેડેનાને લાગ્યું એ યુવાન જાન્યાર ખોડ્યો હતો.

સભામાંથી મારા એક ખીજા એક ખેડેને પોતાના પુત્રને મને બોલાવવા મોકલવાથી તેને ત્યાં હું ગયો. તે ગામના પ્રમાણમાં સારી સ્થિતિનો ગણાતો. તેણે મારી આગળ એ ફરિયાદ કરી કે પોતાના ખેતરમાં કામ કરવા માટે તેને બે ચાર મહુરો શેકવા પડતા તેથી કામ્યુનીસ્ટ તેને

જુરજુઆં ગણી કાઢતા અને તેના પુત્રને સાળામાં ઉપજા વગેરેમાં ચડાવવામાં આવ્યો હતો નહિ. ખીજા એક ગામના એક નામના માણસે થોડા પૈસા સંતાડવાથી પાટીના હુકમથી ગામના સહકારી સ્ટોરમાંથી તેને માલ મળતો નહિ. તેને જે કંઈ લેવું હોય તે કોઈની પાસેથી વેચાવું લે અને તેમાં તેને બહુ ભારે દામ આપવું પડતું. સ્વાધી અને મુડીવાદી મનોદશા ગામના પોતાના કોઈ ભાઈ કે ખેડેના દેખાતાં કામ્યુનીસ્ટ પાટીવાળાઓ તેના સામાજિક બહિષ્કાર કરી તેમની ખોડા ભૂલાવી દેતા હતા.

સાંજે ગામની અંદર આવેલાં એક વિશાળ ચોગાનમાં ગામનાં યુવકયુવતીઓ નૃત્ય કરવા બેઠાં થયાં. જુદા રશીઅનો આગલા જામના સાથે ચાલુ જામનાને સરખાવી નાણાં ભીડ બો અછતની ફરીઆદ કરતા. પણ એ ફરીઆદ ખોટી હતી, કારણ આગળની માફક પૈસાના ભેરે ખીજા કરનાં વધારે મુખસમયડ તેનાથી નહોતી મેળવી શકતી. પણ ગામડાંના યુવાનો અને યુવતીઓ આગલા વખતમાં કોઈને રૂબાને પણ ખ્યાલ ન આવે એ રીતે સારાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થતાં, અને પગમાં તેમને સુંદર ચામડાંના જોડા મળતા. યુવાનો આ નવા જામનામાં આગળ ધપ્યા જ કરતા હતા. સંગીત શરૂ થયું અને ગામડાંનાં આ તંદુરસ્ત અને જેમને શહેરનો પવન નહોતો લાગ્યો તેવા છોકરો અને છોકરીઓ મનોહર રીતે નાચવા લાગ્યાં. આ રીતે મોડી રાત સુધી એ લોક નાચ્યા કરતા, પણ ગામમાં મોટાં યાંત્રીક હજો સાથે બે ત્રણ પાટીવાળાઓ અલી પહોંચતાં રમત અને નૃત્યમાં ભંગાણુ પડ્યું. એક બે મોટાં યાંત્રીક હજો શહેરમાંથી બે કામ્યુનીસ્ટો

લાગ્યા હતા અને આવતાંની વાદ તેમણે
હાજર રહેલાં આગળ ભાષણ કરવા માંડ્યું
કે “કોમરેડો, આ ટ્રેક્ટર તરફ જુઓ, ક્યાં
તમારા મુઠ્ઠાલ ઘોડા અને લાકડાંનાં ઘોડા,
અને ક્યાં આ જમાનાનું આ ખેતી કર-
વાનું યંત્ર? તમે કોમ્યુનીસ્ટ પાર્ટીમાં જોડાઈ
જાવ, અને બધા સાથે મળી ગામની ખેતી
સામુદાયિક રીતે કરો તો આખું ગામ
આપણે થાય, અને અગાઉ દરેકને પોતાના
જુદા જમીનના ટુકડા માટે વહીવટ કરવું

પણ એવું વહીવટ કરવું ન પડે. તમે
કોલેક્ટીવ લાભો જુઓ. તમારા પોતાના
લાભ માટે આ યંત્રો છે.”

પછી કેટલાક સવાલ જવાબો થયા અને
ગામડીઆએ ટ્રેક્ટર તરફ લક્ષ્યાયા.

આ રીતે રશીયન ગામડાંમાં પણ
કોમ્યુનીસ્ટ પ્રચારકો સીધીથી પ્રચારકાઈ
કરી જતાંનું માનસ ફેરવી રહ્યા છે.
અને તેથી અત્યારે રશીયાનાં ગામડાંમાં
પણ અદ્ભુત વ્યવસ્થા આવી ગઈ છે.

ખેતીનાં યંત્રો આવતા પહેલાં હાથે મજૂરી કરતા રશીયન ખેડત

આર્ય સંસ્કૃતિના ઇબરદારો !

. દેખક :

મુંબાઇના લક્ષ્મી

મહત્તકાકા

“આર્ય” સંસ્કૃતિની સમગ્ર આજ કાલ
પૂર્વ સપાટી અસાધ્યતામાં આવે છે. મારા
જેવા આર્ય સંસ્કૃતિના પરમ ઉપાસકને તેથી
આજ સુધી કશુંજ લાગતું ન હોતું, કેમકે
હું જાણું છું કે સૂર્યની સામે કળ ઉજા-
ળનારાઓની આંખોમાં જ એ કળ પડવાની
છે, લાથીની પાછળ ગમે તેટલા કુતરાં બસે
તેથી એ ગળગળને જરાકે અસર થતી
નથી. તે જ પ્રમાણે આર્યોની પ્રતીત અને
પવિત્ર સંસ્કૃતિના અવસાયતન ગદના કાગ-
રાઓમાંથી આજકાલના છેદરાઓના બહુ
બડાટથી એક ટાંકરી પણ ખસવાની નથી.

પરંતુ હમણાં હમણાં અમારા કેટલાક
સમાનતી મિત્રોના આત આગ્રહને કીધે હું
આર્ય સંસ્કૃતિના કેટલાક ઇબરદારોની નમને
ઓળખાણ આપું છું.”

એવી પ્રસ્તાવના પાંડી, અમારા ગામમાં
પૈસા લઇને દરિકા કરવા આવેલા, અમથા-
શંકર શાસ્ત્રીએ અમને જે મહાપુરુષો અને
મહાસતિઓનાં આખ્યાનોથી કેટલાકે દિવસ
સુધી મુગ્ધ બનાવી મુક્યા હતા, તેમનાં યાદ
રહ્યાં છે તેવાં છપન ચરિત્રો, ‘નવયુગ’ના
વાચકા સમક્ષ રજુ કરું છું.

મહત્તકાકા અમારી ન્યાતના પંચના
પરેક છે. ગામ વસતું તે દિવસથી ન્યાતની
પરેકાઇ મહત્તકાકાના કુટુંબના જ લાથમાં
રહી છે. અને વંશપરંપરાની ખીણ બધી
મિલકતની વાંચણી માફક પરેકાઇની એ
વાંચણીની એમના કુટુંબના મુખ્ય પુરુષને જ
મળતી આવે છે.

મહત્તકાકા અત્યારે એમના કુટુંબમાં
મુખ્ય પુરુષ છે. એમના ખીજા એ લાઇ
છે; પરંતુ પરેકાઇનું પદ તો મહત્તકાકા-
ને જ ફાળે ગયું છે

અને મહત્તકાકા એ પદ એમના વડીલાની
કીર્તિ ઉપર કળાશ ચલાવે તે રીતે શોભાવે છે.

જમાનો પૂર્વ અદલાઇ ગયો અને વિધર્મી
પરદેશીઓના રાજ્યમાં બદલકીની ફરિયાદનો
કે જેલમાં જવાનો હર સ્વયં બલ્લાતો મુખ
માંથી જન્મ પામેલા, આ પૃથ્વી ઉપરના
સદ્ગત દેવ એવા બુદ્ધોને પણ છેડતો
નથી. એ બાળ્યા પાંડી, તેમને ન્યાતિલાઓને
ટોપેટપ ન્યાત બહાર કરવાની અને ન્યાતના
લાર્યા પંચમાં ગમે તે માણસને મરણ પડે
તેના શબ્દોથી નવાઇ નાખવાની વડીલો-

પાછાંત અર્થે દક્ષે સ્વાધીન સત્તાની દોરી-
ઓને જગત્ દીકરી મુકવી પડી છે, તેજ
રીતે રૂપિ મુનિઓના યુગની મદકે 'મગજમ'
ઓડીને ફરવામાં પણ અપ્રતિબંધ થવાના
મદાસયને પંડારી ક્ષેત્રે પડે તેમ હોવાથી
તેમને જમાના પ્રમાણે કપડામાં પરિવર્તન
કરવું પડ્યું છે, પરંતુ તે સિવાયની શીલ
અધી જાળવેલાં-ખાસ કરીને પોતાને અસર
થતી ન હોય ત્યાં-પ્રાચીન સંસ્કૃતિને
તેમણે બરાબર સાચવી છે.

અચાર સાંઝ પોતાના ઓટલા ઉપર
ખુદ્દા શરીરે પગ બાંધીને મદતકાકા
નિયમસર બેસી જ હોય છે, ત્યારે
ભક્તમત્રા ભણેલાઓની પણ તેમની
સામે થઇને જવાની જાતી આવી
સકતી નથી. તેમ છતાં જ કાંઈ ભુલે
સુકે ત્યાંથી નીકળવાની હિમત કરે
તો મદતકાકાના સપાટામાંથી તેને
છટકવું મુશ્કેલ પડે છે. એની જાગરી,
ચરમાં, ત્રિપુંડ વિનાનો ભક્તપ્રદેશ,
પરદેશી ઢગળા કાપનાં કપડાં, અને
છુટ મોજાંથી માંડીને, ગોદદેગીઆ
ભાષા ઉપર મદતકાકાના મુખની તોપ-
માંથી ઉપરા ઉપરી એવા ગાળાઓ
છુટે છે કે, "જે એને લગારે લાજ-
શરમ હોત તો ત્યાંને ત્યાં એ જાણ
નવા જમાનાના ઢોંગને છોડી પૃથ્વીના
મલમાં સમાધ ગયા વિના એનો
દૂરકો થયો નહોત" એવા અભિપ્રાય ખુદ
મદતકાકા જાતે સાતિનાં સ્ત્રી પુરુષો સમક્ષ
ઉચ્ચારે છે. અજ્ઞાત એમની શાપ આપ-
વાની શક્તિ દેશમાં પોદેનાં બેળાવાળાથી
ઘટી ગઇ છે એ વાતની એમને ખાતરી
થવા પડી, તેમણે શાપ આપવાનું માંડી
વાળ્યું છે; તો પણ તે જાતે અને તેમના
યોગક સાથીઓ જીવતા છે, ત્યાં સુધી,

પરમપુનિત બ્રહ્મજનિમાંથી આપસંસ્કૃતિ
વિશુદ્ધ નથી કે થવાની એવી એમની 'દદ
માન્યતા છે.

અને એ વાત ખરી છે. 'જે મદતકાકા
એવા ન્યાતપરેષ અમારી ન્યાતમાં ન હોત તો,
વર્ણસંકર સંસ્કારના મુધારકોએ અમારી
ન્યાતમાંથી માતાપિતાનાં તર્પણ, શ્રાધ્ધ, અને
બ્રહ્મજાતોને ધ્યાનથી રૂબસદ આપવાનું

મદતકાકા

મહાપાપ વહોવું હોત; તેમની હાઝરીને
લીધે જ હજી આકાશમાં જેમ નિયમસર સૂર્ય
અને ચંદ્ર ઉગતા તેમ જ આશ્રમતા હતા,
તે જ રીતે આદ વર્ષની આશાને ગૌરી
માનીને તેને કુંવારી રાખવાનું મહાપાપ
કરનાં અનેક ન્યાતીશા ડરતા હતા, તેમની
સનન ઓછીને લીધે તો હજી અમારી
ન્યાતીમાં કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, સાટાં

તેખડાં, ફરજિયાત વૈધવ્ય પાલન અને રૂઢી, શાસ્ત્ર, ધર્મનો તેમજ ન્યાતના નિયમોનો છડે એક ભંગ ન થાય તે સાચવીને મઘપાન, વ્યભિચાર, લૂણ્હત્યાઓ વગેરે બધું યથા નિયમ ચાલી શકતું હતું. યાવત સાતિજનની ઉપર મહત્તકાકાનો પ્રભાવ હતો, તેથી તો એમના એક સહોદર દેવી કૃપાથી પ્રત્યેક સંધ્યાકાળે સોમરસતું પાન કરી ઋષિઓની સનાતન પ્રણાલીને નિવિઘ્ને સાચવી શકતા હતા, અને તેમના ખીજા અનુજ્ઞ સાતિની બાલ વિધવાઓની તમામ મર્યાદાઓ સચવાય, તે રીતે તેમને નિયોગના પ્રાચીન માર્ગે પ્રયાણ કરાવી શકતા હતા. “દુષ્ટ સુધારકોની સત્તા ચાલતી હોય તો આવા માણસોને જ્ઞાતિ બદલ કરી દેખે, તેઓ સોમરસના ભોક્તાઓને તેમ જ સનાતન આર્યજનિના નિયમોના વીરો કરીને રહેનાર વિધવાઓને છોડ્યાંક ખુલ્લા પાડીને આર્ય સંસ્કૃતિથી વિરુદ્ધ કાયાં કરતા કરી દીધી હોય” એવું ખુદ મહનમકાનું મંતવ્ય છે.

મહત્તકાકા છે તો ન્યાતના છાકરાને મિષ્ટાન્ન મળે છે, જનોમા મલાજવાનું મળે છે, અને તેથી તો સમાજમાં જાતિનું સન્માન થાય છે. લાહુના જમણમાં કેટલાં ઘી સાકર નંખાય, શીશ પુરીની સાથે કંથી જાતનાં શાક થાય ત્યાંથી માંડીને પરણવા જનાર પ્રત્યેક છોકરાની સ્ત્રી માટે કંથી જાતના વસ્ત્રાલંકાર લઈ જવાથી, ગામની અને ન્યાતની આખર સચવાય, તેનું આખું શાસ્ત્ર મહત્તકાકાને મુખે છે. ગામમાં આવતી જનો પાસેથી કેવી જાતના કર કરિયાવર વસુલ લેવા, કયા મંદિરમાં કેટલી ભેટ મુકાવવી અને કયા વસવાયાને કેટલી મળુરી અપાવવી, એ કાયદાના શાસ્ત્રમાં મહત્તકાકા । ખજાત, એમના વિના વરા વખતે અનેક

માણસો મુંઝાઈ પડે, અને ન્યાતની આખર ઉઘાડી પડી જાય.”

અમથાશંકર શાસ્ત્રીએ, આટલું કહીને ઉંડા નિસાસો નાખીને અત્રે કહ્યું:

“આમ છતાં હે શ્રોતાજન! જે કહેવાય. તે આ કલિકાલને વિષે જ્યારે વર્ણસંકરતા વધતી જાય છે, ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધા ઘટતી જાય છે, અને ભુદેવોની ય અવગણ થતી જાય છે, ત્યારે આવા મહત્તકાકા સમા આર્ય સંસ્કૃતિના કંદર ઇતરદારની સામે પણ વિરોધ ઉઠાવનારા દુષ્ટજનો જન્મ્યા છે, અને તેઓ અનેક રીતે અમારા મહત્તકાકાની ટેકડી ઉઠાવે છે. છતાં આર્યસંસ્કૃતિની પ્રતિમા સમા મહત્તકાકા જેવા ઉદારાત્મકો તેથી ડગતા નથી, અને બળતા નીલામાંથી જેણે માંજરના બચ્ચાંતું સંરક્ષણ કયું”, એ ગોવર્ધનનાથ, આ ભક્ષાંડનો ધણી એમના સનનું રક્ષણ કરે છે.

બોલો શ્રી ગોવર્ધન નાથકી જેએ ..એ...!!”

ધર્મ ધરા બની ગયેલા શ્રોત સમુદાયે શાસ્ત્રીજીના શબ્દોને ઝીલી લીધા અને એવો જયગોષ ઉઘાડ્યો કે, જેથી સુધારકોના ગરોરા કાન પણ ઉઘડી ગયા.

ગં. સ્વ. મંછાકાકી

અને પછી તેમણે ખીલું દબાંત રલ્લ કયું:

“મારા બહાવાની. દીનાનાથની દયા છે, અને આર્યસંસ્કૃતિની અમરતાની એને કાળજી છે, તેથી તેણે મંછાકાકી જેવાં સન્નારીઓને આપણા દેશમાં જન્મ આપ્યો છે અને જીવાડે છે.

મંછાકાકીનું જીવ્યું તો ધન્ય જ છે. એમને તો પુરી કપડાં પહેરવાનીએ શુધ્ધ

-ન હતી ત્યારે એમને પરજીવવામાં આવેલાં
એમની સાત વર્ષની ઉંમર હતી ત્યારે તે
ગંગાસ્વરૂપ બન્યાં અને અત્યારે પાંસઝે
વર્ષે ફરગિયાત વૈધવ્યના વિરોધિઓને પકડે
-આપતાં તે હજી યે હવતાં બાગમાં આપે
-સંસ્કારની મુર્તિ સમાં, સંસારમાં આપે
-સંસ્કૃતિનાં ચોટીયાન બનીને હવે છે. એમનું

મંછાકાકી ન હોત તો ગામની કેટલીએ
સ્ત્રીઓ રડતાં કુટતાં ભુતી ગઈ હોત, એમને
બાં દરેક સ્ત્રીઓની મંડળી તો કાયમ ભરાય
જ છે. જો કે આજ કાલના ટીપ્પણોરોએ તે
મંડળનું નામ 'નિંદાખોર મંડળ' પાડ્યું છે,
પણ એમ કહેનારા લોકો તો આપે સંસ્કૃતિના
હવતા દુરમનો જ છે. તેમને પશ્ચિમની દગ
હજીથી ભાવણો કરવા, બેરાં બેરાં થાય એની

ગં. સ્વ. મંછાકાકી

માન જોઈતું અમારા ગામમાં છે તેટલું તો
બીજો લક્ષણ શાળાનું એ નહિ હોય.

એમની ન્યાતમાં તો શું પણ આખા
ગામમાં એમની લોક વાગે છે. નથી પડ્યા-
રૂઓ માટે એ હવંત શાળા સમાં છે.
ગામના નાના બાળકથી ઘરડામાં ઘરડું માણસ
સરી બધા તેની કાંલુ મોંઘાણમાં મંછાકાકી
પાંસઝે વર્ષે અબલાગ ભરવે છે.

પ્રશંસા કરવી છે, ત્યારે પુર્વના પ્રાચીન
સંસ્કારોને સચવીને, પ્રત્યેક સ્ત્રીના વ્યક્તિ
ત્વને ણીવવાની નકે આપનારા મંછાકાકીના
મંડળની મસ્કરી કરવી સુએ છે. પણ
એ લોકોને ખચક નથી કે, એમની વખ-
ણાતી સભાઓમાં સ્ત્રીઓ ખુલ્લે મોંઘે ગમે
તેની દાઝરીમાં ખુરશીએ ચડીને પ્રશ્નોની

માનવ વિકાસનાં મૂળતત્ત્વો

ડાર્વિનવાદની દૃષ્ટિએ જીવનસંગ્રામનો જે અર્થ દરવામાં આવે છે, તે અર્થ અત્યારે માત્ર પશુઓની સૃષ્ટિમાં જ વાજબી દેરે છે, પણ માનવસમાજ માટે તે નિષ્પ્રયોગી છે. લેખક એ દૃષ્ટિએ એ ડાર્વિનવાદની મીમાંસા કરે છે.

: લેખક :

પી. જે. બટ

ડાર્વિન એટલે જીવનસંગ્રામના સિદ્ધાંતનો સ્થાપક. કુદરતના વિકાસક્રમ ઉપર અંધાર પછેડા પાથરીને ઉભેલા આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાનના પગ્લોથી ચીરી નાખી, તેણે જગતને જાહેર કયું? કે પ્રાણીજગતની સર્વ પ્રગતિને! આધારિક સિદ્ધાંત જીવનસંગ્રામ છે. દરેક પ્રાણીનો વિકાસ, પરિવર્તન અને વિનાશના સિદ્ધાંત-ઉપરજ અવલંબે છે. આ સિદ્ધાંત તે જીવનસંગ્રામ. (Struggle for existence.)

જ્યારે ડાર્વિને આ મહાસત્ય ઉચ્ચાર્યું, જ્યારે તેણે આ સર્વ પૃથ્વરકૃતિ છે એમ માનવાની ના પાડી, જ્યારે સૃષ્ટિનો સર્વ વિકાસક્રમ માત્ર આ આધારિક સિદ્ધાંત ઉપર થયો છે એમ જાહેર કયું, ત્યારે પાદરીઓ તેમ જ જૂના વિચારવાળાઓ તરત જ તેની સામે ઉઠ્યા. અમેરિકામાં તો કેટલીક શાળાઓમાં તેના શિક્ષણને શિખવવાનું પણ બંધ કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રાણી જગતમાં આ સંગ્રામને આધારે જ પ્રગતિ થઈ છે. એ વસ્તુ નયું? સત્ય છે. અમીઆથી સીંહ સુધીના સર્વ પ્રાણીઓ આ સિદ્ધાંતના જીવંત પુરાવા છે. તેમના જૂદા જૂદા અવયવોની ઉત્પત્તિ અને વિકાસ,

તેમનું વૈવિધ્ય, વગેરે સર્વ એક જ સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરે છે. આ સિદ્ધાંત તે જીવનસંગ્રામ.

ત્યારે જીવનસંગ્રામ એ શી વસ્તુ છે? આ સિદ્ધાંતો જે પ્રાણીજગતના વિકાસને સમજાવવા શક્તિમાન હોત તેટલી જ સચોટતાથી માનવજીવનનો વિકાસ સમજાવવા શક્તિમાન છે કે કેમ? જો ડાર્વિનના સિદ્ધાંતો પ્રાણીજગત માટે સત્ય હોય તો માનવજીવનમાં પણ તે સત્ય છે કે કેમ તેની ચર્ચા કરવાનો આ લેખનો આશય છે.

જીવન્ત રહેવાની વૃત્તિ

ભૌતિક સંલગ્નોમાં પોતાની જાતમાં પરિવર્તન કરી જીવન્ત રહેવાની વૃત્તિ ('Will to live at the cost of some modifications in the form. See Darwinism' by Huxley) એટલે જીવનસંગ્રામ,

જીવનસંગ્રામના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયેલાં સર્વ પ્રાણીઓની શરીર રચનામાં ફેરફાર થયા કરે છે. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કેટલાંક પ્રાણીઓ તેમની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જ શરીર રચનામાં ફેરફાર કરે છે. તેઓ સ્વરક્ષણનાં સાધનો યોગ્ય છે. જેમકે:

હરણાઓના નહાના પગ, વાઘના નાખ, અને સિંહની યાજ એ જીવન સંગ્રામને લીધે જ ઉપજેલાં સ્વરક્ષણનાં સાધનો છે. જેઓ આમ નથી કરી શકતાં ને વિનાશ પામે છે.

આમ વિનાશ પામેલાં પ્રાણીઓની સંખ્યા ઓછી છે. એટલું જ નહિ પણ સમય અનુસાર પોતાના અવયવોમાં ફેરફાર કરીને જીવંત રહેતાં પ્રાણીઓની સંખ્યા પણ અતિ ઘણી છે. લગભગ એક જ વાક્યમાં કહીએ તો એમ કહી શકાય કે, અત્યાર સુધીના સર્વ પ્રાણીઓ આ પરિવર્તન પામેલાં પ્રાણીઓ છે. જીવનસંગ્રામમાં તેઓ વિજય પામેલાં પ્રાણીઓ છે.

કુદરતી સંલેગોના પરિવર્તન સાથે શરીરની આકૃતિ બદલતાં અને પોતાના રક્ષણને માટે અનેક પ્રકારના ઉપાયો યોજતાં આ પ્રાણીઓનું મુખ્ય લક્ષ્ય ‘જીવવું’ એ જ હોય છે, તેથી જ શત્રુ તરફથી થનાર હાનિમાંથી રક્ષણ શોધવાને દરેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણને માટે અવયવ ખાસ માલમ પડે છે.

હાવિન મતની માન્યતા

અને માનવ જીવન પણ એ જ સિદ્ધાંત ઉપર અવલંબે છે. જ્યાં જ્યાં નજર કરશે ત્યાં ત્યાં આ જ લક્ષ્યે જીવનસંગ્રામ માનવજીવનની રચના કરી રહેલા જણાશે. આધુનિક જીવનક્રમમાં જીવનક્રમ જ મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. તે સ્નાતન સત્ય છે. અને માનવ વિકાસને તે જ સિદ્ધાંત છે, એવું હાવિન મતના અનુયાયીઓનું માનવું છે.

હાવિનના અનુયાયીઓ વળી એમ પણ કહે છે કે, પ્રાણીજગતમાં જેમ શક્તિમાન જ વિજયી નીવડી જીવવા સમર્થ બને છે, અને બળહીનોનો વિનાશ થાય છે, તે જ પ્રકારે માનવજીવનમાં પણ બળવાન

વ્યક્તિઓનો અંતિમ વિજય થાય છે, શક્તિમાન જ જીવવા સમર્થ બને છે અને બળહીનો વિનાશ પામે છે.

એ સિદ્ધાંતવાદીઓ વ્યક્તિગત બળ (Individual strength) ને અગત્યનું માનીને કહે છે કે, વ્યક્તિની શક્તિ અને દક્ષતા તે જ તેના વિકાસની ભૂમિકા છે. સમાજ રચનાને પણ તેઓ વ્યક્તિશક્તિ ગણે છે એટલું જ નહિ પણ તે મતના આધેના અનુયાયીઓ એમ કહેવા તત્પર છે કે, જીવનસંગ્રામને આધારે થયેલી વર્તમાન સમાજ રચના જ સરસ તેમ જ અનિવાર્ય છે.

આ હાવિન મતને માત્ર માનવ જીવનના વર્તુલમાં ગ્રાખવાને બદલે તેના કેટલાક અનુયાયીઓ સાહિત્ય, અને કળામાં પણ એ તાલિયક જીવન સંગ્રામને લેવાનો ચલ કરે છે. તેઓ જણાવે છે. સમાજનું વૈવિધ્ય તે જીવનસંગ્રામનું જ પરિણામ છે. તેમનાં મતે તો સમગ્ર જીવન જ એ સિદ્ધાંતનું અપુર્વ સમર્થન છે. મનુષ્યની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ અને સર્વ વૃત્તિઓ જીવનસંગ્રામમાંથી જન્મે છે, વધે છે અને વિકાસ પામે છે. ત્યારે શક્તિહીન સ્ત્રી પુરુષો નાશ પામે છે.

હાવિન મતાનુયાયીઓનું દૃષ્ટિબિંદુ આથી જાણી શકાય છે. પરંતુ તે દૃષ્ટિબિંદુ સાચું છે કે ખોટું તે હવે લેવાનું રહે છે. તે માટે આપણે એ દૃષ્ટિબિંદુની અને તેમની માન્યતાઓની સમીક્ષા કરી પડશે.

સિદ્ધાંતોની સમીક્ષા

એ સિદ્ધાંતોની સમીક્ષા કરી તેની વિશ્વના માનવજીવનની સાથે તુલના કરીએ, મનુષ્યના જીવનક્રમને એ સિદ્ધાંતો દ્વારા સમજાવવાનો ચલ કરીએ અને સમાજ તેમ જ સંસ્કૃતિના બળની સમીક્ષા કરીએ તો હાવિન મતનું તમામ તત્ત્વમાન પાનાના

ધરતી માફક એકદમ કઠકભૂમિ થઈ જાય છે. આદીકાળથી માંડીને વર્તમાન યુગ સુધીનું ઐતિહાસિક નગરે અવલોકન કરતાં, સામ્રાજ્યો અને મહારાજ્યોના ઉત્થાનનો તેમ જ પતનનો અભ્યાસ કરતાં, યુગપરિવર્તનના બહો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરતાં, અને વર્તમાન યુગના સમાજલક્ષી યુગધર્મ સાથે ડાવિન્નાં વ્યક્તિલક્ષી તત્ત્વજ્ઞાનની સરખામણી કરતાં, ડાવિન્ મતના ભુકેકેમુકા ઉડી જાય છે અને ત્યારે જ આપણને સમજાય છે. ડાવિન્નું સર્વમાન્ય મનાવું વિજ્ઞાન માનવજીવનક્રમને સમજાવવા માટે તદ્દન જ અશક્ત છે.

ડાવિન્નું આ તત્ત્વજ્ઞાન એક વ્યક્તિની આપખુદ માલિકીપણની ભાવના સમજાવવા અશક્ત છે. કારખાનાંઓની પ્રયત્ન માલિકીના સિદ્ધાંતને સમજાવવા તે શક્તિ વગરનું છે. તેમ જ આધુનિક બહોને પ્રતાપે વિસ્તરતી સામ્રાજ્યજાળ સમજાવવા તે તદ્દન અયોગ્ય અને અપૂર્ણ જણાય છે. સામ્રાજ્યોની પ્રાચીન વ્યાખ્યા લક્ષમાં લઈએ, જૂની સમાજ વ્યવસ્થાને સંરક્ષતી સરકારના બળને અવલોકાઈએ અને અમુક જ એક વર્ગના સ્વામિત્વને સ્વીકારતી સમાજ રચનાના વિદ્યાસ અને પતનને નીહાળાય, ત્યારે ડાવિન્ના સિદ્ધાંતોમાં રહેલી અપૂર્ણતાઓ ખુલ્લી તરવરી આવતી જણાય છે.

ડાવિન્ કહે છે કે જીવનસંગ્રામ એ સર્વ વિદ્યાસનો પાયો છે; તો પછી અત્યાર સુધીની તમામ સમાજ રચનાઓ, તેમ જ અત્યાર સુધીનાં સર્વ સામ્રાજ્યો કયમ જ ટકવાં લેઈએ. તેમ જ તમામ મહાપુરૂષો જીવનભર મહાન જ રહેવા લેઈએ અને બીજા બાહ્ય કારણોથી તેમની પગતી થતી ન લેઈએ. માત્ર જીવન સંગ્રામ ઉપર જ ધ્યાય

મહત્તાનો આધાર રહેતો હોય તો, પછી સમાજજાળ—સરકારજાળ, સૈન્ય અને પોલીસ, કોર્ટ અને કારખાનાં એ સર્વ નકામો છે! કારણ કે, તેઓ વ્યક્તિના સ્વાતંત્ર્યના વિરોધી છે કેમકે તેઓ વ્યક્તિને અમુક હદ સુધી જ સ્વાતંત્ર્ય આપે છે. બ્યારે ક્ષયરોગથી પીગતો પુરૂષોમાં હવાઇ બોમ્બ દ્વારા હજારો મનુષ્યોનો નાશ કરવાની શક્તિ લેઈએ, બ્યારે રીવાલ્વરના એક જ બારથી બળવાન પહેલવાનને એક નિર્બળ સ્ત્રી મારી નાખતી હોય તે લેઈએ, કે સમાજમાં પ્રવર્તતું આર્થિક શોષણ એક વ્યવસ્થિત વર્ગના અધિકાર તરીકે દેખાય ત્યારે ડાવિન્નું વ્યક્તિના બળ ઉપર રચાયેલું તત્ત્વજ્ઞાન માનવજીવનના વિદ્યાસનાં તત્ત્વજ્ઞાન તરીકે જણાવું બંધ પડી જાય છે. એટલે માનવજીવન એ સમાજ રચનાના નિયંત્રિત બળથી નિર્માય છે એ સિદ્ધ થયું. સમાજ બળ પણ ડાવિન્ના સિદ્ધાંતોનો સીધો જવાબ છે. એ સમાજ જીવન જ આજે ડાવિન્ના સિદ્ધાંતને અસત્ય દર્શાવવા માટે પુરતું છે. કારણ કે તે સમાજ બળ ઉપર અવલંબે છે.

આજના સંઘર્ષ પુરૂષો

જો જીવનસંગ્રામ જ વ્યક્તિના વિદ્યાસનો સિદ્ધાંત હોય તો ભુદા ભુદા ક્ષેત્રોમાંના આજના સંઘર્ષ પુરૂષો અદ્વિતીય વ્યક્તિઓ જ હોવી લેઈએ. તે નગરે તો આજના માલિકુજીનો, આજના શરદો, વ્યાપારીઓ, અધ્યાપકો અને ઉદ્યોગનેતાઓ વગેરે બધા આજે પરમ પુરૂષો હોવાં લેઈએ, પણ બ્યારે હૈમનાં ચારિત્ર લેઈએ, બ્યારે હૈમનાં અનીતિ અને અન્યાયપૂર્ણ આચરણો અવલોકાઈએ ત્યારે જ માલમ પડે છે કે આજનો સંઘર્ષ પુરૂષ પુરૂષોત્તમ નથી.

એ જ્યાં પછી લાગે છે કે આવી સફળતા
જે કારિગર મતે જીવનસંગ્રામનું સુંદર
પરિણામ હોય, અને તેવી સફળતા જે
વિકાસની પરિસ્થિતિમાં ગણાતી હોય તો તે
સફળતા અનુકરણીય તો નથી જ.

ખરી રીતે કારિગરના નિયમ પ્રમાણે
જીવનસંગ્રામમાં ઉત્તમ વ્યક્તિઓને જ સફ-
ળતા મળવી જોઈએ. પણ જ્યારે સમાજના
સફળ પુરોગામી દૃષ્ટિકોણને જોઈએ, ત્યારે
જણાય છે કે કારિગરની વાતમાં આવી
વ્યક્તિઓ તદ્દન નિષ્ફળ નીવડી હોય છે.
જે આમ છે, તો પછી જીવનસંગ્રામના
સિદ્ધાંત પ્રમાણે અપ્રમાણિક અને અનીતિમાન
પુરોગામી શ્રેષ્ઠ મનુષ્યો ગણવા જોઈએ,
કેમકે જીવનસંગ્રામમાં સફળતા મેળવનાર
જીવનના સર્વ લૌકિક સુખ અને આનંદ
મેળવી શકે છે, ત્યારે ખીચારા નીતિમાન
અને પ્રમાણિક પુરોગામી માટે તો 'સ્વર્ગ'માં
બદલા મળશે' એવી માત્ર એક જ આશા
બાકી રહેલી હોય છે; અને જે અસત્ય
તેમ જ અપ્રમાણિકતા જ સુંદર વસ્તુ હોય
અને જીવનસંગ્રામ માટે તે જ અનુકરણીય
હોય, તો તો આપણી શાળાઓમાં શિખવાતું
નિતીશાસ્ત્ર બંધ કરવું જોઈએ તેમની કેદ-
ખાનામાંથી છુટ્યાઓને મુક્ત કરવા જોઈએ,
કેમકે અપ્રમાણિકતા જ જીવનસંગ્રામને માટે
સહયુગરૂપ મનાય !

મને તો અહિં એ શંકા ઉપસ્થિત થાય છે
કે એવા જીવનસંગ્રામ માટે આદર્શ મનાતા
ગુણોવાળાઓને સમાજ શા માટે ધિક્કારે
છે ? તેવાઓને પાંસરા કરવા માટે શા માટે
સરકાર પોલીસ અને સૈન્યનો મોટો સમુદાય
રાખે છે ? અને જીવનસંગ્રામને માટે સારા
ગણાતાં ગુણો ધરાવનારી વ્યક્તિઓને કાય-
ગૃહની યાતના શું કામ સડન કરવી
પડે છે ? વ્યક્તિ અને સમષ્ટિમાં કારિગર

મતના પાશુ આધુનિક સમાજ રચના પ્રમાણે-
ના જીવનસંગ્રામને જરા પણ સ્થાન નથી.
કેમકે આજની વ્યક્તિત્વ જીવન લૌકિક
પરિસ્થિતિ ઉપર જ અવલંબે છે.

તેની સર્વ શક્તિઓને વર્ગીય પરિસ્થિતિ
(class environment) માં કેન્દ્રીત
કરવી પડે છે.

આજના યુગમાં પુરુષ કે સ્ત્રીનું જીવન
તેના આર્થિક સંલગ્નો અને તેથી ઉપજતાં
ફળ ઉપર જ આધાર રાખે છે; અત્યારે તો
મહા બળવાન મનુષ્ય પણ નિર્બળ મનુષ્ય
પાસેથી ખોરાક ખુંચવી લેવાની હીંમત
કરતો નથી, કારણ કે પેલા શરીરે નિર્બળ
દેખાતા છતાં શ્રીમ તાઇથી સંઘર મનાતા
પુરુષ પછવાડે સમાજનું તેમજ સરકારનું
તમામ બળ ખડકાયતું ખડું હોય છે.

આજે મનુષ્યોના ૯૮ ટકા જેટલા વિશાળ
સમુદાયનો આગળ વધવાની તક નથી. કેમકે
તેમની પાસે ઉત્પત્તિના સાધન કે તેનું
સ્વામિત્વ નથી. એટલે તેમને આગળ
વધવાની, કે જીવનમાં નીતિમય રીતે સફળ
થવાની એક પણ તક મળતી નથી.

આથી જણાશે કે કારિગર મત પ્રમાણેનો
જીવનસંગ્રામ એ માનવજીવનને માટે સત્ય
વસ્તુ નથી. તેનું અસ્તિત્વ તો માત્ર અત્યારે
પ્રાણીવર્ગમાં છે. જ્યાં સમાજ જેવી સંસ્થા
નથી, અને કેવળ બળીયાના જ બે ભાગની
નીતિ ચાલે છે.

પરંતુ માનવસમાજમાં શારીરિક શક્તિને
વિકાસની દૃષ્ટિએ દેશો જ અર્થ નથી.
તેથી તદ્દન નિર્બળ શરીરવાળા માલદારો,
અને પહેલવાન જેવા લુપ્ત મરતાં કામદારો
આજે દેરેર માત્રમ પડે છે. અર્થાત્
વ્યક્તિનું સ્થાન આજે વર્ગો લીધું છે.

વર્તમાન યુગનો પ્રધાન સુર

તેથી વર્તમાન યુગનો પ્રધાન સુર વ્યક્તિ-નો જીવનસંગ્રામ નથી પણ વર્ગસંગ્રામ છે. આજે તો સમાજના માત્ર બે જ વર્ગો છે: માલદારો અને કામદારો. તેથી બીજાની ઉપર વિશ્વાસ માણતા જીવો અને શ્રમજીવો વચ્ચે ધ્રુવો કદાચ મંડાયા છે. આજે વ્યક્તિનું સ્થાન, અને જીવન તહેના વર્ગના સંબંધ ઉપર અવલંબે છે. જે વર્ગ પાસે સત્તા છે તે વર્ગની વ્યક્તિને માટે મુખ્ય અને સ્થાનક

છે અને બીજાઓ દુઃખમાં સડે છે. તેથી જ ઉત્પાદનનાં યંત્રો ઉપર સ્વામિત્વ મેળવવા માટે શ્રમજીવી સ્વુદ્ધાયે ચળવળ ઉપાડી છે. અત્યારનો ઇતિહાસ તે આ વર્ગવિગ્રહનો ઇતિહાસ છે, અને એન્ગેલ્સ (Engels) ના શબ્દોમાં કહીએ તો અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ પણ સતત ચાલતા વર્ગવિગ્રહનો જ ઇતિહાસ છે. છતાં ડાર્વિનનું તત્ત્વજ્ઞાન અસત્ય નથી. તે પ્રાણીજગત માટે સત્ય છે. માત્ર માનવજીવનની દૃષ્ટિએ અથવા માનવ વિકાસને સમજાવવામાં તે અશક્ત નિવડે છે.

૧૯ મી સદીના આરંભમાં ફ્રાન્સમાં ૨ કરોડ ૭૦ લાખ માણસો હતાં અને ઇંગ્લંડમાં માત્ર ૮૦ લાખની વસતી હતી. અત્યારે બંને દેશમાં ચાર ચાર કરોડ નેટલી વસતી છે. આથી ઇંગ્લંડમાં લાખો માણસો બેકાર છે, ત્યારે ફ્રાન્સમાં બધા ધંધાદારી છે. આ ફેરફારી સંતતીનીયમનને જ આભારી છે.

...

અદ્યારમી સદીમાં ફ્રાન્સમાં ભારે બેકારી ને જીખમરો હતાં. કેમકે તે વખતે વસતીનો ભ્રમ એ તે કરતાં વીશેષ વધારો હતો. સંતતીનીયમનને લીધે હવે ફ્રાન્સમાં કોઈ બેકાર નથી, પણ કેટલાક પરદેશીઓને ય ત્યાં કામ મળે છે.

...

યુરોપમાં ૨૬ રાષ્ટ્ર છે. તેમાંનાં ૨૮ કેટલાંય વર્ગોથી બેકારીના ગાલુથી ઘેરાઈ વળેલાં છે.

ફ્રાન્સમાં ૧૯૨૯ ના આરંભમાં બેકારોની સંખ્યા માત્ર ૧૦૬૪ નેટલી હતી, નરમ મોસમ ફેબ્રુઆરીમાં તે સંખ્યા ૩૨૫૭ અને માર્ચમાં ૧૦૭૮ ની હતી, ત્યારે જુનથી ઓક્ટોબર સુધી ૪૦૦ ની આસપાસ, નવેમ્બરમાં ૫૭૭ અને ડિસેમ્બરમાં ૮૧૭ હતી. ત્યારે ફ્રાન્સની વસતી ૪ કરોડ માણસોની હતી.

...

૧૯૩૦ ના ફેબ્રુઆરીમાં ગ્રેટબ્રિટનમાં ૧,૫૩૪,૦૦૦; જર્મનીમાં ૨,૨૯૩,૭૩૪ અને ઇટાલીમાં ૪૦૮,૭૮૪ માણસો બેકાર હતાં.

...

આખા યુરોપમાં ફ્રાન્સ એકલો જ બેકારીના દર્દમાંથી મુક્ત છે. ત્યાં લગભગ ૧૦ લાખર નાતના જુદા જુદા ધંધા છે.

ના મ મી માં સા

કોઈપણ જોના સર્વ હક સ્વાધીન વિષયની મીમાંસા કરતાં લેખક તેમના માથાકોટીયા કામમાં મદદ કરવા શુભર સાક્ષરોને નિમંત્રે છે, આવતા યુગનાં કુમારકુમારિકાઓનો વરવાં નામો સામેનો બળવો થવા દેવો ન હોય તો શુભરાતની 'કોઈપણ' જોને આપણા સાક્ષરોએ સંવકારની ભાવનાથી સહાયભૂત થવા બહાર પડવાની જરૂર છે.

: લેખક :

શુભરભાઈ એમ. પટેલ

“ નામ ! ”..... મનુષ્યદેહનો અલંકાર-અર્થણુ. જેનાથી માણસ ટીપે છે-જેનાથી તેની પ્રતિભા પડે છે તે. શા માટે દરેક મનુષ્યને મનપસંદ નામ અર્પવામાં નહિ આવતું હોય? શા માટે 'કોઈ' જેની અજાણ અને મંદ વ્યક્તિતા હસતક તેનું સુકાન રાખવામાં આવ્યું હશે? કમરબાંધ અને મરચાભાઈ જેવાં કંક'ગાં નામ અસ્તિત્વમાં ફેરી રીતે આવવા પામ્યાં હશે? મનુષ્ય ભૂતને પાત્ર હોય છે તેમ થાકને પાત્ર તો નથીને? એમ જે લાગે છે. ચાકનાથી જ-કંઠા-બવાથી જ આહિત્યકારોએ-“મુકને પડતું,” જે દેખાય તેને ભાઈ પ્રત્યય લગાડેને! પત્તું. જોગવશે ઘણુંજ જેના ભાગ્યમાં હશે તે... ચેલા કમનસીબ પાટીદારો!

થયું! મારા જેવા ઘણાપ આ થાકના જોગ થઈ પડ્યા. ઘણાપને ભાગ માયું ફાટી જાય તેવાં નામ પડ્યાં. પણ આશા! અમર છે. રૂબનાર મરે ત્યાં સુધી ઇવવાનાં તરફ-રીયાં મારે! ઉત્સાહી નવયુવકો આગળ આવ્યા અને વગર વિચારે 'માથે પહેલાં નામોમાં'—કોઈમાં પ્રત્યયમાં તો કોઈમાં નસણીમાં ચોખ્ખાચોખ્ખ ફેરફાર કર્યો. કેટલાંક 'ઉપનામ'ને એકમાંથી અનેક વર્ગમાં વહેંચી

તેની અમરનો અપ્રભુતિ ધણો નાનો કરી નાખ્યા. હવે તો?.....એકજ નામ શુભ અવશ્યુતો બેઠે રાખ્યા વિના, ઘણી વ્યક્તિ-ઓને લાગુ પડે છે. અધકાર (CLOON)!

હવે 'પારેખ' અટક કચેરીના ટ્રેઝરર કે સોનારપાના ઓફીસી માટે જ વપરાય છે તેમ નથી, અમારા ગામોના પરાશો વાળાં પણ તે નામથી સંબોધાય છે. કોલેજના અધ્યા-પક કે સંગીતવિશારદો એક્લાજ 'પ્રોફેસર' કહેવાય છે તેનું નથી. મસ્ત બહનવાળા પહેલ-વાનો અને ચેલા સલાયુ ગદગદાયે પણ પોતાને પોતાની મેળે 'પ્રોફેસર' તરીકે જોળાખાવે છે અને 'પ્રોફેસર આલમ'નું હાડપતું અપ-માન કરે છે. અશભ્ય! આ ચોખ્ખાચોખ્ખતાની હદ તો 'માસ્તર' ઉપનામમાં કંઈ જોર જ વધી જાય છે. ડિગ્રી ધરાવનાર મુશિક્ષિત મનુષ્યો 'માસ્તર ઓફ આર્ટ્સ' કે 'માસ્તર ઓફ સાયન્સ' કહેવાય તો તેમાં 'માસ્તર' સમ્બંધે સદ્ઉપયોગ થતો જણાય છે; અમારા ઉમિયાશરેર કાકા, જે અમારી ગામડી શાળામાં શિક્ષક છે, તે 'માસ્તર' કહેવાય તો કંઈક ન્યાયપુરઃસર છે; ટપાલ-ખાતામાં કાગળ સોટ (SOT) કરનાર કે રબોડ રેશનના ટિકિટ આપનારને લોક,

“માસ્તર શાળા કાળુપરતી ટિકટ આલો” કહી સંબોધે તો કણુને અપ્રિય નથી લાગતું પણ જ્યારે તે શબ્દ કોઇ હોટેલના કે હેરકેટિંગ સંસ્થાના કેશિયર, સરકસના રિંગ માસ્તર, અથવા છેલ્લે કોઇ મિલના મુકરદમ માટે વપરાય છે ત્યારે હદ વળી જાય છે. અને સૈદ્ધાંતિક સરસ તો જ્યારે અમદાવાદના ગાડીવાળા “એ માસ્તર, સમાલી ચલો” કહી ગમે તેને જૂમ મારે છે ત્યારે તો છગરના દુકા યદ જાય છે.

એક જ નામ, પ્રત્યય માત્રના ફેરફારથી જુદી જુદી વ્યક્તિ માટે જુદો જુદો ભાવ પ્રદર્શિત કરતું, પણ હવે ભાષામાં ઓછું નજરે નથી પડતું. ‘દોકાર’ નામને ‘ભાઇ’ પ્રત્યય લગાડીએ તો ‘દોકારભાઇ’ નામ થાય. આ નામ મુરત છજ્જાના કોઇ અનાવિદ્ય યુવકને લાગુ પડતું હોય તેવો ભાસ થાય છે. તેમાં તેમની વિદ્યાપીડિયા હેશસેવા અને સ્નાતકતા પણ પ્રદીપ્ત થાય છે. તેને ‘લાલ’ પ્રત્યય લગાડીએ તો અમદાવાદ ખાડીયાના, કોઇ મંદમતિ, છેલ્લ-બટાઉ, મોજીલા, ચમ્પાધારી, બ્રહ્મક્ષત્રી યુવક, પાન આવતા, કંઈપણ ઉદ્દેશ વિના સ્ત્રી વચ્ચે ટહેલતા કદપનામાં ખડા થાય છે. તેને જો ‘સાહેબ’ પ્રત્યય લગાડીએ તો કોઇ કાર્યાવાહી આપુ, આપુશાહીને વરેલી નાનાવિધિ અસ્તાનતાઓ સાથે નજર આગળ તરી આવે છે; અને તે જ નામને ‘જી’ લગાડીએ તો હિંદુસ્થાનનો સ્નાતન ધર્મ જોમના ઉપર અવલંબેલા છે તે મતિ દર્શન દે છે. ‘મનોહર’ શબ્દને ‘રાય’ લગાડીએ તો કોઇ નાગર શૃદ્ધસ્થ જુની ટાપી પહેરી, પાનરસ દોળતા, હાથમાં પુસ્તક લઇ, હંધરકુલમાં લજાવવા જતા હોય તેવી કદપના મતિમંત થાય છે. જ્યારે તેને ‘ભાઇ’ લગાડીએ તો ‘મનોરભાઇ’

નામ કોઇ પ્રખર પાટીદાર યુવક તેની પાટીદારશાહી અને તેને અંગે રહેલી કુશા-મતા (!) વ્યક્ત કરતો હોય તેમ દીસે છે.

‘સુન્દર’ શબ્દને ‘લાલ’ લગાડીએ તો કોઇ ‘સર’ ટાઇટલ ધારણ કરનાર મુંબાઇ હાઇ-કોર્ટના ખેરિસ્ટર કે સોલિસિટર ટ્રેનિંગાયર થાય છે પણ તેને જ ‘સુન્દરો’ કહી ઓળખીએ તો અમારા ગામનો અત્યંત જુદો દ્રશ્ય-માન થાય છે. ‘રેવા’ શબ્દને ‘દાસ’ લગાડીએ તો કડીપ્રાન્તનો કોઇ કણુખી મુંબાઇમાં ‘પટેલ’ની નોકરી કરતો માતુભ પડશે પણ તેને જ ‘શંકર’ પ્રત્યય લગાડીએ તો અમારી કોલેજનો શુભરાતી કનજનો રસોધયો રોટલી ઉપર ધી પીસતો હોય તેવું ભાન થશે. નરભતિના નામને ‘બેન’, ‘બાળા’ કે કાન્તાં અને નારીભતિના નામને ‘ભાઇ’ કે ‘શંકર’ પ્રત્યય લગાડવાથી પરસ્પર ભતિનો (Not Sex) ફેરફાર થાય છે, તે કંઈ ઓછી નવાઇની વત નથી. મણિબેન, હિરાબેન, ચન્દ્રકાન્તા, સુધકાન્તા, કંદર્પ-બાળા અને નરેન્દ્રબાળા, એ નામ નરમથી નારી અને રતિભાઇ, રેવાભાઇ, ઉમિયાશંકર અને નમદાશંકર નારીમાંથી નર કેવી રીતે થાય છે તેવું જ્ઞાન કરાવે છે.

એક જ નામમાં, પ્રત્યયમાં નહિ પણ જોડણીમાં કંઈક ફેરફાર કરીશું, તો કંઈ અવનવું જ રહસ્ય પ્રકાશિત થશે. ‘મહારાજ’ ઉપનામને જો છેલ્લે એક કાનો ઉમેરીએ તો રસોડા કે મંદિરમાંથી નીકળી સીધું જ તખ્ત ઉપર બિરાજમાન થશે. ‘શેઠ’ ઉપનામ જે વાણીઆઓને પોતાની કાપડની દુકાને “રાત્રે ચોર આવ્યો ત્યારે ચતુરાઈથી કેવી રીતે બારીબારણાં બંધ કર્યા” અથવા ફલાણા પાસે વાઝ્યાતુપથી આવું બીજ કેવી રીતે ચુકવાવ્યું” તેવી વાતો કરતા બોલેલા બતાવે છે તેમાંથી જો માત્રનો

લોપ કરીએ (શદ) તો તે શબ્દની પ્રાન્ત-
ફેર બદલી થાય છે (ગુજરાતથી કાઠિયાવાડ)
તેટલું જ નહિ પણ તેમની ચક્રતામાં, વાણીની
મીઠાશમાં અને પાઘડીના આંટામાં એટલે
વધારો થાય છે. 'સલીમ' નામ મોગલ
આદલાદ જહાંગીર ને ઝોળખવા વપરાય છે.
પણ જો 'સ'નો 'અ' લોપ થાય અને સ્લીમ
(Sleem) વ'થાય તો તેમાં યુરોપીઅન
ખૂન (Blood) ની છાંટ આવી જાય
છે. અને ભરતખંડનો યુન'દો મુસ્લિમ
ટેનિસ ખેલાડી દ્વાને ડાઇવ (Drive)
કરતો પાદ આવે છે, 'ડિપ્યુટી' શબ્દ સાધા-
રણુતઃ ક્રોટપાદકૂતાલ'કૃત, ગોરા મુઘડી અમ-
લદારનું દર્શન કરાવે છે જ્યારે 'ડિપોઝિટ'
શબ્દ લ'ખાઈ કરતાં વધારે પડોળાઈવાળા,

વિવૃત આગળ મોટામાં મોટા અસવાળા,
બેઠકો તે કરતાં વધારે છોકરાંવાળા, કામ
કરતાં પેસા તરફ વધારે પડતા પ્રેમવાળા,
અમલદારીના ફાંકાવાળા, ફળવણીખાતાના
એક નાનકડા વણનો ચિતાર રણુ કરે છે.

જતાં કદી પણ અર્થમાં ફેરફાર ન
થાય—સંભવ જ ન હોય, તેવાં હલચલો
અને જડભરત નામ હણુ ધણું બાકી
છે. તેવાં દ્રવનિશ્ચયી નામમાં નાથી,
જડી, મંચ, શામી, જોકાભાઈ, મુળ-
જીભાઈ, પુ'ગભાઈ, વાવજીભાઈ વિગેરે.
નામોના સમાવેશ થાય છે, આવાં નામ
મુધારવા સાહિત્યકારો તરફી દેશે? હવે તો
તેમનો થાક ઉતર્યો હશે. ફાઈઓ તેમને
આશીષ દેશે.

એક માણસ ધણું દીવસથી મહેમાન
બનેલાં સામુને રેશને વળાવવા જતો હતો.
સામુજીવું પોટકું તેના હાથમાં હતું. દીકરી
લઈને સામુ 'થેટફેમ' તરફ ચાલ્યાં, જમ્યાઈ
ખીજી તરફ પાસ લેવા ગયા. દરવાજા આગળ
ગયા ત્યારે દીકરી કચેકટરે કહ્યું, “મીસ્ટર
અહીંથી તમે જઈ નહીં શકો, કેમકે ગાડી
જે મીનીટમાં ઉપડવાની તૈયારીમાં છે.

“પણ બાપુ મારાં સામુ એ જ ગાડીમાં
જવાનાં છે અને જો આ પોટકું એમને નહીં
પડેએ તો જરૂર તે વળી પાછાં મારાં
મહેમાન બનવા આવશે.”

દીકરી કચેકટરને ગુ'દરીઆ મહેમાનોનો
અનુભવ હતો. તેને તેથી પેલા લાઈમની દયા
આવી. એકદમ તેણે દરવાજો ઉઘાડ્યો,
અને બોલ્યા:

“જા ત્યારે તો દોસ્ત જા!”

એન્ડ્રો ઇન્ડીયન પતની પ્રેરણાથી એક
રાવસાહેબ અસહકારની વીરધ્વમાં લાપણુ
કરવા ઉભા થયા.

અસહકાર એ ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ છે.
એના જેવું બપ'કર પાપ ખીલું એક
નથી.....”

એક શ્રોતાએ ઉભા થઈને: “પ્રભુએ તો
હમણું જ અસહકાર શરૂ કર્યો, આજ સુધી
ગેરા અમલદારોએ આપણી સાથે અસહકાર
કર્યો હતો, તે બપ'કર પાપ ખરું કે
નહીં?”

બીજો શ્રોતા: એવું પાપ કરનાર માટે
તમે શો ઉપાય બતાવો છે?”

રાવસાહેબ મુંઝાઈ ગયા—તેનાથી આગળ
બોલી શકાય નહીં.

મુડદામાંથી મદ

[નવલિકા]

મુળ

અનુવાદક :

લેખક: ડૉ. ના. સી. રહેકે, એમ.એ.

શિરીષ

“મારો પણુ એવો સ્પષ્ટ મત છે કે બધાય દાકતરોનાં અને વૈદ્યનાં ગાંસડાં પોટકાં બાંધીને તેમને મહાસાગરનાં ઉંડા જળમાં હોમી દીધા હોય તો તેથી દુનિયાને એકરૂતિભાર પણુ તુકશાન ચાપ નહિ.”

એણું જળરક્ત વિધાન કરતાં ત્રિવિક્રમે ચસચસાર્વાને ચહાનો ધુંટડો ખેંચ્યો, અને તેની ગરમીની અનુભવ કરતાં તેણે અમારા બધાની તરફ જોવા માંડ્યું.

અમે બધા મિત્રોજ મળ્યા હતા. રવિ-વારનો દિવસ અને મિત્રોની મિળ્ખાની; પછી ગમ્મતનાં ગપ્પાંની તો વાતજ શું કરવી? વાતોમાં ને વાતોમાં દવા અને દાકતરોનો વિષય નીકળ્યો અને ત્રીસ મિનિટના લયંકર વાદવિવાદ પછી જાને પક્ષની દલીલો ખુટી પડી અને ફવળ આતતાથી વિધાનોની મદદ લેવાની જરૂર ઉભી થઈ, ત્યારે ત્રિવિક્રમે પોતાની તવીજ દલીલ આગ્રહપૂર્વક, પોતે બેઠા હોતો તે ટેબલ ઉપર ખુસ્સાથી હાથ પછાડીને રણુ કરી.

તેણું વિધાન સાંભળીને મેં કહ્યું:

“રસિકલાલ, માફ કરજો આ ચર્ચામાં દાકતર તરીકે ખાસ ઉદ્દેશીને કશું જ કહેવાયું નથી, પણુ તું જે દાકતર છે, એટલે અદ્યત્ત એક ધંધાદારી તરીકે તને પણુ...”

“અરે દેસ્ત જવા દેને એ બધી વિનય અને વિવેકની વાતો.” રસિક હસતો હસતો

ખોલી ઉઠ્યો: “એમાં મારી ખાસી શાની? ગમ્મતની ચર્ચા ચાલતી હોય ત્યાં ખુદ મને ઉદ્દેશીને કંઈ કહેવાયું હોય તોયે શું?”

અમારી મંડળીમાં રસિક દાકતર હતો, તેના ધંધા માટે ટીકાત્મક ચર્ચા ચાલે તેથી રખેને તેને અંગત લાગે એણું ફટકાકોને લાગેલું, પરંતુ તેના આ ખુમાસો સાંભળ્યો અને અમારી મંડળીનો ઉત્સાહ કાયમ રહ્યો.

સહુએ ચહાનો ધુંટ તેમજ નારતી ઉપર પોતાનાં ચંચળ ચિત્તાં ચોટાડ્યાં એટલામાં કશુંદ યાદ આવ્યું હોય તેમ રસિક એક્રએક ખોલી ઉઠ્યો:

“ખાસી તો ત્રિવિક્રમ, તમારી ચર્ચામાં પ્રવેશ ન કરવા છતાં જે એટલું તો કહેલું પડશે કે, દાકતરોની દવાઓ નિરૂપયોગી જણાયાનાં જેમ ઉદાહરણ મળે છે, તેમ જ ખુદ દાકતરોને પણુ જેની કલ્પના ન હોય તેવી રીતે દવાના કાયદા જણાયા હોય એવા બનાવ પણુ બનેલા છે જ, એવી ગમ્મતની એક વાત તો ખુદ હું પણુ બાહું છું. એક્રએક તો કહું.”

“કહે, કહે, રસિક જરૂર કહે.”

એમ બધા ચારે તરફથી એકી વખતે ખોલી ઉઠ્યા; અને દાકતરની વાત સાંભળવા દરેકે ખુરશી સહેજ આગળ ખસેડાઈ

નિર્ધનતા રૂપ્યા સમાજ સામે શ્રીમંતાધને શિખરે મહાલતી સુંદરીઓ-
 ય આજકલી દષ્ટિ નાખી તેમની નિર્ધનતાની દુર મરકરી ઉઠાવે
 છે. શ્રીમંત ઓને નિર્ધન ઓ જ્ઞાતિનીય કશી પરવા નથી.

एकषी स्व. पत्निश्रीना स्मरणार्थे
भी फार्बस गुजराती सभाने
श्रीयुत शाह्यालाठ आणुंदल आवडा
तरक्षी सविनय सभेभ लेट.

[૪]

રૂપ અગીઆર થયા અને ડીસીંગન આવતો
જણાયા, પડાવાળાને સલામ કરનાં કેશવે જોયો
એટલું જ નહિ પણ ચમૂચમુ છુટના ચરચરાટ
બોલાવતો, હાથમાંની ચીરટમાંથી હુમાડા
મકતો તે ગચના અર્ધદારને ઘડકેલી પોતાની
ઓશીસમાં પ્રવેશ્યા તે પણ કેશવે નજરો
જર નિહાળ્યું.

હમલગ અર્ધા ફલાક મુધી કેશવે તે પછી
રેમીંગ્ટન ઉપર પોતાની આંગળીઓને
પી ચાકુ રાખી, અને 'હવે જવામાં
લરકત નથી' એમ વિચાર કરીને તે
ખુરશી ઉપરથી ઉભો થયો.

નો મજબૂત દુગ લેવા માટે
મથો લઈ જનાર સેનાપતિને મુધે
થતું હશે તેની કલ્પના એ
કાન્તને થઈ.

કરી કેશવે ડીસીંગનનાં ખંડુ
પાડ્યું અને તે અંદર જઈને
ડીસીંગ કંઈક લખવામાં એક
હતો. તેથી કેશવને ત્રણ
રહેવું પડ્યું, તેમ છતાં
તુલે તેવાં કશાંજ ચિન્હ

ના અંત તો લેવ છે જ
પુનો એ અંત આવ્યો
નવખતે જ એ અવધીના
લેવા કેશવે એકદમ

(સલામ સાહેબ)

અને હોદ્દાની

એ બે શબ્દો

ડીસીંગએ

તરફ જોયું,

વીવારનો દીવસ અને મીત્રાની
અપ્પાંની તો

રજતા દિવસે જે લરીને મિષ્ટાન્ન
જમ્યા પછી મળતી વાતો સાંભળવા મળે
તે કોને ન ગમે ?

રસિકે વાત કહેવા પહેલાં એાંખારો
ખાધો, ખીસામાં કોટીઈ કરી ગહેલા
રંગેશોરકાપતી ઉપર હાથ ફેરવ્યો-કેમ જાણે
દાકનરી ધંધાની વાત કરતી વખતે એને
નમન કરવાની જરૂર ન હોય અને પછી
વાતનો આરંભ કર્યો.

[૨]

તેણે કહ્યું :

પણ મને લાગે છે કે રસિકે એ વાત જેમ
અમને કહી, તે રીતે વાંચકોને જાણે હું જ એ
વાત કહેતો હોઉં તે રીતે અહિં તે રજુ કરું
તો કીક અનુક્રમ થશે. વાતનાં જનક હું
નથી એટલા ખુલાસો આમ કરી દીધા પછી,
આ પદ્ધતિ સગવડ માટે સ્વીકારવામાં કરશે
જ વાંચો નથી.

ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રભુતાઓએ માંજર-મુપક
ન્યાયની યોજના કરી છે કે નહિ તેની
મને ખબર નથી, પણ જો તેની યોજના
કરેલી હોય તો લોખંડિયોના કંપનીના
હેડ ક્વાર્ટર્ ડીસોજન અને અમારા કેશવ-
કાન્તની આખામાં તો એ ન્યાય પુરેપુરી
રીતે લાગુ પડે તેમ છે.

કેશવકાન્ત લાઇપિંગનાં કામમાં ખુબ
પાવરધો હતો, પણ ચોતાની એ પ્રવિણતાને
ઓળખીને વર્તવા જેટલી તાકાત તેનામાં ન
હોતી, એટલે ડીસોજન બહારથી કેશવને માટે
ગમે તેટલી બે પરવા બતાવતો હોય, તો
પણ કંપનીને તેના કામની જેટલી જરૂર છે,
તે વાત ડીસોજન મનમાં ને મનમાં બરાબર
સમજતો જ હશે, એટલી કદવના પણ તેનાં
બોળા મનમાં જન્મતી જ નહોતી.

પણ તે દિવસે તો કેશવકાન્તે ઓફિસમાં જતી
વખતે મન સાથે એવો પક્ષો નિશ્ચય જ
કર્યો કે, 'લગ્ન જે થવાનું હોય તે થાય,
તો પણ આજે તો ડીસોજનની સામે જઈને
બરાબર ઉભા રહેવું અને આગ્રહપૂર્વક
એજ માગણી કરવી કે, આવતા મહિનાથી
પગારમાં દશ રૂપીયાનો વધારો કરી આપવો
હોય તો કીક, નહિ' તો મારે તમારી નોકરી
કરવી નથી.'

અને એવો વધારો માગ્યા સિવાય કેશવ-
કાન્તનો છૂટકો પણ નહોતો. તેનો બસો
રૂપીયાનો પગાર એને માટે એટલા બધો
ઓછો હતો કે, મહિને દહાડે સીસકમાં કંઈ
ન વધે તો કંઈ નહિ, પણ 'કોઈનું' દેવું
ન થાય તો પણ બસ એવો સંતોષ માનવો
પડતો. દેશમાં એનાં વૃદ્ધ માતા-પિતા રહેતાં
હતાં, તેમને મહિને દિવસે પચાસ રૂપીયા
ખાઈકવા પડતા હતા, અને મુ'બાદમાં તેવું
જાત ખર્ચ લગભગ પચાસ જેટલું થતું.
પણ તબિયતનું બરાબર દેકાણું ન હોતું
તેથી એકાદ બે નોટ તો દર મહિને દાકતરના
ખીસામાં જતી. એ બધાં ખર્ચમાં વધારો
કરનારી એક નવીન ઘટના વળી તાગેતરમાં
જ બની હતી—

[૩]

તે ઘટના આ :

ગુજરાતના મુગ્રસિદ્ધ લેખક અને પ્રોફેસર
ઉચેન્દ્રની સુવાન અને રૂપાળી પુત્રી ઉષા
સાથે થોડાકે દિવસથી તેને પરિચય થયો
હતો. તે પરિચય કેમ થયો ખામ્યો તે વિષે
નિશ્ચિત માહિતી મળી શકે તેમ નથી, તો
પણ ઉચેન્દ્રને અર્થશાસ્ત્રનો થોડો ધણો છંદ
હતો તેને લીધે તેની પ્રોફેસર ઉચેન્દ્રની સાથે

પહેલાં ઝોળખાણ થઇ, અને તે પછી ક્રમે-ક્રમે ઉધાની સાથે તેની ઝોળખાણ થઇ હોવી જોઈએ. તે ગમે તેમ હો, પણ ઉધા સમી તરફ, રૂપવતી બાજાની સાથે ઝોળખાણ થઇ, અને તે ઝોળખાણ વધારવાની લાલસા મનમાં જન્મી, એટલે શરૂઆતમાં તે ધીરેધીરે હિસાબજોડ નહિં લખવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઇ, એ બેદરકારીની અસર કેશવકાન્તને અત્યારથી જ જણાવા લાગી હતી, એ વાત ખરી. બાકી કેશવ બે આર વખત ઉધાના ઘેર ચઢા પીવા ગયો હતો, એક વખત સાથે સીનેમા જોવા ગયો હતો, અને બે ત્રણ વખત ફરવા ગયો હતો; તે પછી, તેના ખીંટણ અને શરમાળ સ્વભાવને લીધે ઉધાની આગળ એક શબ્દ પણ બોલવાની હિંમત તેનાથી કરી શકાઇ નહોતી. આવા ડરપોક કેશવે પણ આજે હૃદયમાંથી બધા જ ભયને ફગાવી દઇને ડીસોજની સાથે સીધી વાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રખેને છેક છેલ્લી ઘડીએ બધો જુસ્સો નરમ પડી જાય, એ ભય તેના મનમાં રહેતો હતો, એટલે ડીસોજ સાથે વાતનો આરંભ કેવી રીતે કરવો, તેના સચાશના જ્યાજ્ય કેવી રીતે આપવા, તેની સામે કેવી છટાથી ઉભા રહેવું, એ બધાની તાલીમ, તેણે એકલા એકલા પોતાની ઓરડીમાં દરોડ દિવસ પહેલાં બરાબર મેળવી લીધી, અને જેમ જેમ તાલીમનું પુનરાવર્તન થતું ગયું, તેમ તેમ એ કાલ્પનિક સંવાદ ઉપર તેના કાજુ બરાબર ખેસતો ગયો, એટલે આજે તે જ્યારે ઓરીસમાં જવા નીકળ્યા ત્યારે સહેજ ઊત્તેજિત આગળ કાઢીને જ નીકળ્યો હતો.

ઓરીસમાં ગયા પછી નિયમ પ્રમાણે તેણે ડાહ્યા ટોપી ઉતાર્યાં અને કામને આરંભ કર્યો, પણ ડીસોજ ક્યારે આવે તે તરફ જ એનું કાજુ એકતાર બની ગયું હતું.

[૪]

સુવા અગીઆર થયા અને ડીસોજ અંતરે અંતરે, પડાવાળાને સલામ કરનાં કેશવે જોયો એટલું જ નહિં પણ ચમ્પચ ખુટના ચરચરાટ બોલાવતો, હાથમાંની ચીરટમાંથી હુમાણ કાઢતો તે કાચના અર્ધદારને ધકેલી પોતાની ઓરીસમાં પ્રવેશ્યા તે પણ કેશવે નજરે નહોતો.

લગભગ અર્ધ કલાક સુધી કેશવે તે પછી પણ રેમીઝન ઉપર પોતાની આંગળીઓને નચાવવી ચાલુ રાખી, અને 'હવે જ્યાંમાં ફરી જ હરકત નથી' એમ વિચાર કરીને તે પોતાની ખુરશી ઉપરથી ઉભો થયો.

દુશ્મનનો મજબૂત દુગ લેવા માટે સેનાનો હુમલો લઇ જનાર સેનાપતિને યુધ્ધે ચડતાં થું થતું હશે તેની કલ્પના એ વખતે કેશવકાન્તને થઇ.

જેમ તેમ કરી કેશવે ડીસોજનાં ખંડનું અર્ધદાર ઉધાડ્યું અને તે અંદર જાળને ઉભો રહ્યો. ડીસોજ કંઈક લખવામાં એક ચિત્ર થઇ ગયો હતો. તેથી કેશવને ત્રણ ચાર મિનિટ ઉભા રહેવું પડ્યું, તેમ છતાં ડીસોજ ઉંચું જુલે તેવાં કશાંજ ચિન્હ જણાયાં નહિં.

પણ પ્રત્યેક વસ્તુનો અંત તો હોય છે જ ને ? ડીસોજના, લખાણનો યે અંત આવ્યો અને તેણે ઉંચે જોયું. તે વખતે જ એ અણીના અવસરને બરાબર સાચવી લેવા કેશવે એકદમ આરંભ કરી દીધો :

“ શુડ મોનીંગ સર ” (સલામ સાહેબ)

ચીરટ ઉપર દબાવેલા બન્ને હોઠની મદદથી ‘શુડ મોનીંગ’ એ બે શબ્દો અસ્પષ્ટ રીતે બોલીને તુરતજ ડીસોજએ વળી તૈયાર કરેલા લખાણ તરફ જોયું,

અને દટ્ટીને તેની ઉપરજા સ્થાપી રાખીને જ તેણે દમામથી પુછ્યું.

“What brings you here, eh?
(કેમ આવ્યા છો, હેં?)”

એનમા અને આપખુદીથી ઉભરાતા તે એકજ પ્રશ્ને કેશવની દશા વીચીત્ર થઇ પડી. ડીસોજનને ‘સત્તામ’ કહ્યા પછી કયો સવાલ કેવી રીતે પુછવો એ ખંચાની તૈયારી ઓરડીમાં અનેક વખત કરી રાખી હતી, પણ અત્યારે અધી વાતો તેના માથામાંથી ઉડી ગઇ હતી. એટલે ગૌરવ અને છટકાથી ઉભા રહી, પ્રશ્નો પુછી પોતાનો પ્રભાવ ડીસોજન ઉપર પાડવાની તેની તમામ કસ્ટના તો વટ્ટી પડી પણ ઉલટા તે ગભરાયો. શું કહેવું એજ તેને મુઝવું નહોતું. “અ...એ...”એક એ વખત ક્યું, પણ તે પોતાતું જ ભાન ભુલી ગયો.

“Why do you stand there like an Egyptian Mummy? What's the fun. (મુઝાંની માફક ઉભા કેમ રહ્યા છો? આ બધું શું છે?)”

કેશવશન્ત વિશેષ ગભરાયો. તેનાથી એક અંશર મુઝ્યાં ઉઝારી શકયો નહીં.

એકદલ કાણુ પછી ડીસોજનએ ઉંચે જોઇને વળી કહ્યું: પણ તમે આવ્યા તે એક રીતે તો કીટ થયું. હમણાં હું તમનેજ પટાવાળા મારફત ઓળાવવાનો હતો.”

ડીસોજન તે પછી આગળ શું બોલશે તેની કસ્ટના કેશવને થઇ શકી નહીં. ધીરજ રાખવી કે ભયની કસ્ટના કરવી તે પણ એનાથી ન સમજી શકાયું. ડીસોજનની દ્રષ્ટી સામે જોવાની તો તેનામાં હીંમત જ નહોતી. તેના મુળના ડરપોકપણાએ ઉઝાળો ખાધો અને સાસરે આવેલી સ્ત્રીની માફક જમીન સામે જોતો તે ઉભો રહ્યો.

ડીસોજનએ કહ્યું. “કેશવશન્ત હમણાં હમણાં નમે કામ તરફ બાહુજ બેઠરકાર

બેનતા જાઓ છો, હવે તો તમને કપડા આપી આપીને પણ થાક્યો. તમને નાહકતું તુક્યાન ન થાય તે માટે તો હું સાહેબને વાત કરતો નથી, પણ તમારામાં કશોજ સુધારો થતો લાગતો નથી. કાલે તમે વીચા-યતના કાગળો કેવી ગંદી રીતે ટાઇપ કર્યા છે? હલકા કાગળ, બગડેલાં પરખીડીયાં! આ તો કંપનીની આખરને હલકી પાડવાનો ધંધો—”

કેશવશન્તને થયું કે જ્યાંજમાં કહી દઉં: “નોટપેપર ને પરખીડીયાં હલકાં હોય તે કંઈ મારો દોષ નથી, સ્ટોરકીપરને ફા વખત કહ્યું કે સારા કાગળો લાવ પણ તે ખ્રીસ્તી હોવાથી તમે કંઈ બોલતા નથી તેવું શું?” પણ એવા સચોટ જવાબ કેશવના મોઢામાંથી નીકળે તો તો પછી પુછવું જ શું? તેની હીંમત ચાલી નહીં, ઉલટો તે સ્તબ્ધ જ બની ગયો.

ડીસોજનએ તે પછી પણ કેટલીક ધમકી આપીને છેવટે સંભળાવી દીધું: “કીક છે હાલ તો જાઓ, પણ જો તમારામાં યોગ્ય સુધારા થોડા દિવસમાં નહીં જણાય તો તમને કાઢ્યા સીવાય કંપનીનો છુટકો નહિં થાય.”

એ સાંભળીને કેશવ નીચું માથું નમાવી ત્યાંથી ચાલી ગયો. તેણે શું ધાયું હવે અને શું થયું? પગાર વધારો નહીં, તો નોકરીની પરવા નથી એમ કહેવા જનારને નોકરીમાંથી કાઢી મુકવાની ધમકી મળી!

આત્મશ્રદ્ધા વીનાના માણસની કેવી દશા ?

[૫]

સાંજે જ્યતા મુડદા જેવી દશા અનુભવતો કેશવ ઓરીસમાંથી ઘેર જવા નીકળ્યો. તે રાત્રે ગ્રેફેસર ઉપેન્દ્રને ત્યાં સતારવાદનના એક વીશારદનો જલસો હતો

તેમાં લાગ લેવા ઉપાએ તેને આગ્રહલુ નીમંત્રણ આપું હતું, પરંતુ કેશવની સ્વીતી આજે એ નીમંત્રણને માન આપવા જેવી ન હતી. હૈયામાં ચીંતાના ભડકા બળતા હોય ત્યાં સતાર સાંભળવાનું મન કેમ થાય?

કેશવ થાક્યો પાક્યો પથારીમાં પડ્યો, પણ પાસાં ધસવા છતાં ઉંઘ જ ન આવે. ડીસોળની ધમટી, તેને જવાબ આપવાની પોતાની અશક્તિ, એખીકણપણની શોધનાં કારણોની પરંપરાની ગડમથલમાં, વળી સંજો જમવા ન ગયેલો એટલે ભુખનો ઉમેરો થવાથી પરોઢીયા સુધી ઉંઘ ન આવી, અને છેવટે ઉંઘ આવી ત્યારે ગમે તેવાં સ્વપ્નાં આવવા-નારૂં થયાં.

જ્યારે તે પથારીમાંથી ઉઠ્યો ત્યારે ડીસોળએ આપેલા ઠપકા ખરો હતો એ વાત તેના દીલે સ્વીકારી. અને કામમાં ભુલો થવાનું કારણ વચ્ચે વચ્ચે તખીયત બગડી આવે છે એ જ હોયું નેહએ એવી તેની ખાતરી થઈ. તેની સાથે જ કોઈક સારા દાકતરની સલાહ લેવાનો દૃઢ નિશ્ચય પણ થયો.

સવારનાં કામકાજથી મુક્ત થઈને તુરત જ તે જાણીતા દાકતર અસ્પંદીયારના દવાખાને ગયો. દાકતરે તેને ખાસ ‘રૂમ’માં ત્રણ જણ કપડાં કઢાવી સ-તો સુવાડ્યો, ઉલટો સુવાડ્યો, નાડ દબાવી, છાતી અને વાંસા ઉપર આંગળાં મુકી ટકારા માર્યા, રૂબરી નળી શરીરના વીધવીધ લાગ ઉપર મુકી ધબકારા ગણ્યા, જીભ કઢાવી, આંખના ડાળા ઉંચા નીચા કરાવીને તપાસ્યા, એક બે વાક્યો તેની પાસે બેરથી બોલાવ્યાં, યુંક લીધું, પેશાબ એક નળીમાં લેવડાવ્યો અને આંગળીઓના ટેન્વામાંથી થોડુંક લોહી પણ તપાસ માટે લીધું; અને આ બધી ધામધુમ માટેની મજૂરીના રૂપીઆ દશ કેશવ પાસેથી લઈને કાઢ્યું:

“ટમારી તખીયત માટે મારો મટ શું થય, ટે હું ટમુને આવડી કાલે સંજો લખી મોકલાવશ; બાવા ટમે ટમારું એદરેસ મારા કમ્પાર્ટિમેન્ટને આપડા જાલે, એટલે મારો પીકિન આવીને ટમને કાગળ પહેંચાદી જશે. સમજ્યાને! વાર ટ્યારે સાહેબજી, ચાલો ખીલે ડરડી કોન છે?”

આથી પ્રકૃતી વીધે જે કંઈ ગરબગટ હશે તેની બબર આવડી કાલે સંજો પડી જશે, એ જાતનું મનનું વીચીત્ર સમાધાન કરતો કેશવ ઘેર ગયો.

પણ એ આવડી કાલે સંજો સુધીનો દીવસ તેણે કેવી ઉત્સુકતા અને અધીરાઈથી પસાર કર્યો તે તો કેશવ જ સમજી શકે.

તે ઓર્સિસે ગયો હતો પણ કામમાં ચીત્ત નહોતું, સંજો ઉપા પાસે જવાનો વીચાર હતો, પણ તે સુદાં અમદમાં મુકી શક્યો નહીં.

છેવટે ખીજે દીવસે સંજો તે વહેણા વહેણા ઘેર ગયો અને બારણું ઉઘાડ્યું તો અંદર એક પરખીડીકું પડેલું જણાયું. એ પત્ર દાકતરનો જ હતો; તેતો પરખીડીયા ઉપર જાપેલું દાકતર અસ્પંદીયારનું નામ અને તેની નીચે લુદી લુદી ડીઝીઓની બે ત્રણ હારો નેહને જ તે સમજી ગયો.

પરખીડીકું ફેડીને અંદરથી કાગળ કાઢ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

“દરદી નંબર ૨૭૪,

કેશવકાન્ત પ્રમોદરાય મહેતા

જણાવવાનું કે, તમારી તખીયતની સંપુર્ણ તપાસ કરતાં, અમારો એવો અભિપ્રાય પડ્યો છે કે તમારું આયુષ્ય સાગ્યેજ એકાદ અઢવાડીયા જેટલું લંબાય.

દા. અસ્પંદીયાર દ્યારખોદુ”

એ વંચતાંજ કેશવકાન્તને ચકર આવવા
ત્યાં, કાન્તમાં અવાજ થયા અને મુઠાં
માવયા જેવું લાગતાં તે પથારી ઉપર પડ્યો.

ખરસ, તે પડ્યો તે પડ્યો જ. કેટલોક
વખત તેના મનની હીલચાલ જ એકદમ અધ
વધ ગદગદાણે લયને લીધે મગજ તદ્દન જ
ખાલી થઈ ગયું. એ દશા પસાર થતાંની
સાથે તેના મનમાં મૃત્યુની લયંકર ભુતા-
વળે તાંબ કરવા લાગી. આવી મનની
દુનીયા, હેનાળ માતાપીતા, આનંદી સ્નેહી-
ઓની સોખત, ઉધા સરખી મોહક વસ્તુનો
સદચાર : એ બધાને છોડીને એક અઠવા-
ડીઆમાં જવાનું ! એ દરપનાથી તેનું
તરણું, કામળ અને ભોગવિલાસતુખ્ય
અંતઃકરણ પાણી પાણી થઈ ગયું. એ
પાણીનો પ્રવાહ તેના બન્ને નેત્રોદ્વારા વહી
વહી, જમીન ઉપર પડ્યા લાગ્યો.

એવી અવસ્થા થોડોક વખત ટકી, તેટ-
લામાં વળી તેના વીચારોએ ઉથલો ખાધો.

[૬]

“આ દેવ દીવસમાં આ દુનીયાં છોડી
જવાનું છે, તો પછી તેની
દરપનાથી લયભીત થઈને શોક શા માટે
કરવો ?”

કેશવને એ વીચાર ઉદ્ભવ્યો. “શું શોક
કર્તાથી કંઈ મળે આવતું અટકવાનું છે ?
તો પછી મરણ આવ્યા પહેલાં મરી જવું,
તેના કરતાં મૃત્યુને ભેટવા અગાઉ જેટલા
લઈ શકાય તેટલો જીવન લ્હાવ શું કામ
ન લેવા ? ખરસ, હવે દુનીયામાં કાનો કર
છે ? જગતની મારે શું તમા ? હવેતો
ખરસ, આનંદ આંને ઉલ્લાસ એજ જીવનનો
સાર. લયભીત દશામાં ધ્રુજતા મરવું તેનું
કરતાં આનંદ ભોગતા મૃત્યુનીયે મસ્કરી
કરતાં તેને ભેટવું : એ શું ખોટું ? તરફીયાં

મારતાં જંતુની માફક જીવન પુરું કરવું,
તે કરતાં તો જ્યાંમદની માફક મરવું
તે વધુ બહેતર છે.”

અને એ નવીન વીચારે એનામાં નવોજ
ભુસ્સો જન્માવ્યો, બકરી જેવો કેશવ
એથી સીંહ જેવો બની ગયો.

દરરોજ સાડાદશ વાગે તે ઓશીસમાં જતો,
આજે તે સીધો બેન્કમાં ગયો. તેણે જેમ તેમ
કરીને લગભગ ચારસો રૂપીઆ બચાવી
રાખ્યા હતા, તે બધા ઉપાડી લીધા; અને
પછી ઓશીસ તરફ ઉપડ્યો.

સ્તામાં તેને એક લાકડી વેચનાર મળ્યો.
તેની પાસેથી કેશવે મજબુત લાકડી ખરીદી.
લાકડીની કીંમત ખાર આના હતી, છતાં કેશવે
ફેરીયાના હાથમાં રૂપીઆ મુક્યો અને ચાર
આના લીધા વીના જ તેણે ચાલવા માંડ્યું.

મોપલા નતીના ફેરીયાએ કેશવને બાકીના
પૈસા આપવા પ્રમ મારી.

હસતાં હસતાં દુરથી જ કેશવે કહ્યું :

“એ તુમકો બક્ષીસ હય.”

મોપલા આશ્ચર્ય અને આનંદથી હસ્યો.

“બહોત અચ્છા ! શેઠ !” તેણે કેશવને
આભાર માન્યો.

ઓશીસમાં જઈને કેશવ નીચમ પ્રમાણે
ચોતાના સ્થાને ગયો નહી, પણ લાકડીને
છટાથી હાથમાં ફેસ્વતો તે સીધો ડીસીંગના
ખંડમાં જ પ્રવેશ્યો.

બારણા આગળ એટલા પટાવાળાને તેથી
આશ્ચર્ય થયું. તેણે ખીજ સીપાહીને
ધસારતથી કહ્યું : “ચક્કર ફરી ગયું
લાગે છે !”

કેશવ હમેશાં ડીસીંગ પાસે આવતાં સમયે
ઉભો રહેતો, આજે તે બાજુમાં પડેલી ખુરશી
ખેંચી તેની ઉપર બેઠો. તેનું એ પ્રકારનું
વર્તન બેતાંજ ડીસીંગનાં લવાં ચડી ગયાં.
પરંતુ તારા એ ચુસ્તાના આવેશની નાને જરા

પરવા નથી એવા ભાવસુચક દેખાવ સાથે કેશવે ખીસામાંથી એક પત્ર કાઢ્યો અને ટેબલ પર ડીસોબની સામે ખસેડતાં તે બોલ્યો:

“Here is my resignation!
Good bye! (આ મારું રાજીનામું!
હ્યો ત્યારે રામ રામ !)”

સામેની દીવાલ એકાએક તુટત અને અંદરથી એકાદ વાદ કે સીંહ નીકળી આવ્યો હોત તોપણ નેટલું આશ્ચર્ય ન થાત, તેટલું આશ્ચર્ય કેશવના આ પ્રકારના વર્તનથી ડીસોબને થયું. એક મીનીટ સુધી સ્તબ્ધ બની જઈને તેણે કેશવની સામે બેંચાંજ ક્યું. પછી તેણે ધીમેથી પુછ્યું:

“રાજીનામું કેમ આપો છે?”

“મારે હવે અહીં રહેવું નથી.”

“એટલે.”

“ખરેખર, મારે આલ્યા જવું છે.”

“અરે, ભક્ષા માણસ, આતું ગાંડપણ શું કામ કરે છે? હું તને કંપની પાસેથી વીસ રૂપીઆનો એકદમ વધારો અપાવું છું.”

“છૂટ!”

“તમે ક્યાં જવાના છો?”

“મારી નીમણુંક બીજે થય ગઈ છે. વાર ત્યારે સાહેબજી!”

એટલું કહીને, ડીસોબની સાથે આ રીતે વાત કરવા માટે પોતાની જાતને ધન્યવાદ દેતો, કેશવ હસતો હસતો બહાર નીકળ્યો.

ત્યાંથી તે શેષ મેમ્બર્સ જોડમાં ગયો અને નરોત્તમ બાઉની દુકાનેથી સાડીમાં નાખવાની એક કાંમતી ‘પીન’ ખરીદી, અને સીધો પ્રેક્ટિસર ઓપેન્ડના ઘેર ઉપડ્યો.

આજે તેના બંધા જ પાસા પોત્તાર પડના જણાયા.

ધંટડી વાગતાં જ ઉપાએ બંગલાનાં બારણાં ઉઘાડ્યાં અને કેશવને જોતાંજ તે આનંદ

તથા આશ્ચર્યથી ચોકારી ઉઠી: “કુંઠ આ વખતે? — આવો, આવો.”

કેશવકાન્ત અંદર જઈ બેઠો તે પછી વળી ઉપાએ કહ્યું: “આજે ઘણું દલાડે નીરા-ચાના ગમગીન વાદળમાં સુખનો પ્રકાશ જણાયા.”

કેશવ છેલ્લા ત્રણ દીવસથી આવ્યો ન હોતો, અને મહેશીલમાં ય તે ગરકાજર રહ્યો હતો, તેથી ઉપાએ તેની મીઠી મશ્કરી કરી.

પણ ‘પ્રકાશ’ શબ્દનો લાલ લાઇને કેશવે ઉલ્લાસથી કહ્યું: “ઉપાનાં દર્શન થાય એટલે પ્રકાશ જણાયા વિના કેમ જ રહે?”

“એ... મ... કે?” લાડથી લાવણ્યભર્યા મસ્તકને હલાવીને એ ત્રણ અક્ષરને છુટા પાડીને બોલતાં ઉપાએ નીરીક્ષકની નજરે કેશવ સામે જોયું. આટલા દિવસના પરીચય પછી તેને આ રીતે બોલતાં તેણે પહેલીજ વખતે સાંભળ્યો, એટલે તેને નવાઇ લાગી. દેટલીકે વીપશ શાંત રહ્યા પછી કેશવે પુછ્યું:

“ઉપા, આજે સાંજે મારી સાથે ફરવા આવીશ? આજ હું ઘણોજ આનંદમાં છું, તેમાં શ્રદ્ધિ કરવા માટે મારે કોઈક ભાગી-દારની જરૂર છે...”

“વાહ! આનંદમાં ભાગ લેવા કાણ તૈયાર ન થાય? પણ કેશવકાન્ત એતો કહે, આજે તને અઘટ્યો આનંદ થવાતું કાગણ શું છે?”

“હું આજે ગુલામી બંધનમાંથી મુક્ત થયો. મેં મારી નોકરી છોડી!”

કહેતો કેશવ ખડખડાટ હસી પડ્યો.

“નોકરી છુટી એમાં વળી આનંદ? —”

“કેમ નહિ? નોકરી છુટી નથી પણ મેં જાતે નોકરી છોડી દીધી છે.”

“કેમ, વાર?”

“મને બીજે દેશજે જવો મળ્યો છે.”

“કાયમની?”

“છેકજ નિર્ધન અને કાયમની.”

એટલું કહીને પોતાના ક્ષીઅથી જવાબને લીધે તેનાથી હસવું ખાળી ન શકવાથી તે ખડખડ હસવા લાગ્યો.

ઉપાને તેથી આનંદ થયો. પરંતુ તેનાથી કેશવની વાત સમજી શકાઈ નથી. તેણે કેશવને આટલો આનંદમાં કદીજ જોયો નહોતો, એટલુંજ નહીં પણ વાતચીતની તેની આવી રૂબ અને આટલી સ્વતંત્રતા કદી તેણે જોઈ નહોતી; એટલે કેશવમાં એ નવીન ફેરફાર જોઈને તેણે હૈયું ઊંચાથી કુલાવું હતું.

કેશવે તે તરફ ન જોતાં પોતાની વાત આગુ રાખી. “અને મારા એ આનંદની તીસાની તરીકે હું એક નાનકડી બેટ તમારે સારે લાગ્યો છું, સ્વીકારશોને?” કહીને તેણે ખીસામાંથી સોનાની પીનની ડમ્પી કાઢીને સામે ધરી.

સોનાની પીનને જોઈને ઉપાએ મલકાતે મુખે કેશવ સામે જોયું.

કેશવને આજે જીવન પહેલીજ વખતે ધન્ય લાગ્યું. તેણે ડમ્પીમાંથી પીન કાઢીને ઉપાના હાથમાં મુકી. અને ઉપાએ તે પીન સાડીના છેડામાં મુકવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એટલામાં પીનની અણી તેની આંગળીમાં બોંકવાથી, તેનાથી ખુમ પડાઈ ગઈ.

તે સાંભળીને કેશવે મસ્કરી કરતાં કહ્યું: “શાબાસ.”

“તમારે મન મસ્કરી છે, પણ અહીં તો લોહી નીકળ્યું છે—લેયું—”

એમ કહીને ઉપાએ આવેશથી પોતાનો હાથ કેશવની સામે ધર્યો.

કેશવે નીબીડ પ્રેમથી ઉપાનો નાજુક હાથ પકડ્યો અને તેની આંગળીના ટેરવામાંથી નીકળના રક્ત ખીંદને જોઈને બોલી ઉઠ્યો:

“અરેરે!”

પણ ઉપાનો હાથ પોતાના હાથમાં ઊંચાથી કેશવ-ક્ષણધર્મ લાન ભુલી ગયો અને રક્ત ખીંદને લુંછી નાખવા માટે રમાડને બદલે આવેશથી રક્ત બનેલા પોતાના હાથ તેની ઉપર મુક્યા.

પણ ઉપાએ એકદમ હાથ પાછો ખેંચ્યો, એથી કેશવને લાન આવ્યું, અને તુરંતજ તેણે એનો હાથ મુકી દીધો.

એટલામાં પ્રોફેસર ઉપેન્દ્ર કાલિજમાંથી ઘેર આવી પહોંચ્યા.

[૭]

“ઓ હા!”

કેશવને જોતાંજ ઉપેન્દ્ર આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યો.

“આવુંજ નામ પીયારસંકમણુ. રસ્તે આવતાં તમારુંજ સ્મરણ થતું હતું અને અહીં તમે જાતે મળી ગયા.”

ઉપા પીતાને વચ્ચે ઉતારવાના કામમાં મદદ કરવા લાગી.

કપડાં ઉતારતાં ઉતારતાં તેમણે કહેવા માંડ્યું:

“તમારું સ્મરણ કેમ થયું તે કહું. જાણે વાત એમ બની કે આજે ફેટલાક દીવસ થયાં ‘મુબ્બા’ ઇલાકાનાં હવા ખાવાનાં સ્થળ અને તેની અર્થશાસ્ત્રની દ્રષ્ટીએ તપાસ’ એ નામના મારા પુસ્તક માટે, ટનર કંપની ના લોકો મારી પાછળ લાગ્યા છે. છેલ્લે આજ તો તેનો મેનેજર આવીને મારે ગળેજ પડ્યો એટલે દીવાળીની રજાઓમાં ગ્રંથ પુરો કરી આપવાનો કરાર મેં તેની સાથે કરી નાખ્યો. એ કરાર ક્યાં પડી મને તમારું સ્મરણ થયું. ગ્રંથની તમામ નોંધો તો મારી પાસે તૈયારજ છે, અને જો તમારા જેવો કોઈ પ્રથમ પંક્તીનો ગ્રાહક હેન્ડ ટાઇપીસ્ટ મને મળી જાય તો આવતી કાલથીજ માથેરાન જેવા એકાંત સ્થળે જઈ

એક અઢવાડીયામાં જ અંધ પુરો કરી નાખ્યું એમ થયું. કેમ મારી સાથે કાંસથી માથે રોન આવશે? ઉપા, ખરેખર તારી પણ આમની સાથે પુણ્યાઈ જ લખેલી લાગે છે. કેમ કેશવકાન્ત આઠ. દીવસની રમ લઇ શકશે ને?”

“એમણે તો આજે નોકરી જ છોડી દીધી છે.” ઉપાએ સ્ફુર્તિત વદને કહ્યું.

“એમ કે? વાહ, એ તો ઠીક જ થયું. કેશવકાન્ત, ત્યારે તો કાલે જ આજ્ઞા માથેગાન.”

“પણ એમણે તો ખીલ સારી જગા મેળવી ચે લીધી છે.” ઉપાએ કહ્યું.

“ખરી વાત?”

પ્રોફેસરે કેશવની સામે જોઈને પુછ્યું.

“હા.” હસતાંહસતાં કેશવે જવાબ આપ્યો.

“પણ આઠ દીવસ પછી નવી જગાએ રહ્યું થાઓ તો, ચાલે કે નહીં?” પ્રોફેસરે આગ્રહપૂર્વક પુછ્યું.

“ચાલશે.” કેશવ ગંભીરતાથી બોલ્યા: પ્રોફેસરને એ જવાબથી સંતોષ થયો.

પછી તો માથેગાન ક્યાં ઉતરવું, કંઈ ગાંડીમાં જવું, ક્યું ‘મરીન’ સાથે લેવું વગેરે ચર્ચા કરતાં કેશવની વીચીત્ર સ્થિતિ થઇ પડી. કારણ તેના મનની વાત તે એટલો જ જાણતો હતો. પણ અત્યારે તો તે એ વાત પણ જુલો ગયો હતો. ઉપાના સંવાસમાં આઠ દીવસ જશે, એવા આનંદના વીચારથી તેને એટલો આનંદ થયા હતા કે, જમીનથી વહેંત ઉંચો ઉડતો હોય એવું તેને લાગતું હતું, અને તેથી તેની જીજ્ઞાસા આપનાં મુંઝાઇ ગઇ હતી.

[૮]

પ્રોફેસરના કામના રજામાં અને ઉપાના મીઠા સંવાસમાં માથેગાનમાં કેશવકાન્તના ચાર દિવસ કેમ પસાર થઇ ગયા તે પણ તેનાથી ન સમજાયું.

પણ પાંચમા દીવસથી મૃત્યુની કલ્પના વળી તેના માથામાં ઉદય પામી, અને તેના બોલવા ચાલવામાં એ ચિંતાની છાયા દેખાવા લાગી. તેના ઉદ્ઘાસમાં એકાએક આમ કાળી છાયા કેમ ફરી વળી તેની કલ્પના પણ ઉપાથી થઇ શકતી નહોતી. પણ ખારીક રીતે તે કેશવના વર્તનનું નીરીક્ષણ કરતી હતી.

છદ્દ દીવસે સવારમાં તો ચઢાનો ભરેલો ખાલો એમને એમ રહેવા હઇને, કેશવ પ્રોફેસર પાસે ગયો અને કામે લાગ્યો.

આથી ઉપાની ચીંતા વધી.

એ દીવસે દસ વાગ્યાની ટપાલમાં કેશવકાન્તના નામનું એક પરખીડીઉં અમળ્યું, તેની ઉપર ઘાકતર અરખંદીયારનું નામ જોઇ કેશવ ઘોઠાળામાં પડી ગયો. ‘ઘાકતરનો પત્ર શા માટે આવ્યો હશે? — ખીલ તો તે વખતે જ સુકવી આપ્યું હતું?’ પરખીડીઉં ફોડતાં ફોડતાં તે વીચાર કરવા લાગ્યો.

અને પછી પત્ર કાઢી ને વાંચવા લાગ્યો. તેમાં આમ લખ્યું હતું:

“આઠ દીવસ પહેલાં તમારી પ્રકૃતિ સંબંધે મારી સહીનો તમારી ઉપર એક પત્ર મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેમાં નજર સુક થઇ છે. ખરી રીતે તે તે પત્ર ખીજનજ એક વૃદ્ધ દરદી ઉપર મોકલવાનો હતો, પરંતુ યુક, પેશાબ અને લોહીની ઉપર દરદીનો નંબર ને નામ લખવામાં કમ્પાઉન્ડરની ભુલ થવાથી આ ઘોઠાળો થઇ ગયો; તે માટે તમારી ક્ષમા માગું છું.”

તમારી ઉપર મોકલવાનો પત્ર તો આ હતો:— “તમારી પ્રકૃતિમાં કશોજ વીકાર નથી. તખીયત નીંદેષ છે. આત્ર મને કંઈક થયું છે એ જાતના માનસીક લયને લીધે તમને વીકૃતિ

જણાય છે. આ શીવાય તમારું આ-
યુષ્ય દીર્ઘકાળનું છે તેમાં કશીજ
શંકા નથી. લીં

દા. અરુપંદીયાર

એ પત્ર વાંચતાંજ કેશવથી ખડખડ
હસી દેવાયું. તે જોતાં પ્રેક્ષક તેમજ ઉપા
આતુરતાથી તેની સામે જોઈ રહ્યાં.

“મારી નવી જગા ઉપરની નીમણુંક
રદ થઈ.” કેશવે તેમની સામે જોઈને કહ્યું.
પણ એના બોલવાનું ખરું રહસ્ય ઉપેન્દ્ર
કે ઉપા શા રીતે સમજી શકે?

કેશવકાન્તે આથી બધી વાત ઉપરથી
શુદ્ધતાનો પદોં સરકાવી નાખ્યા. એ વખતે
ત્રણેના આનંદનો પારજ ન રહ્યો.

[૬]

આટલું કહ્યા પછી રસીકે ત્રીવીક્રમ
તરફ જોઈને પુછ્યું: “બોલો મીં ત્રીવીક્રમ,
દાકતર અરુપંદીયારે ચોતાની દવાથી નહીં,
પણ ભુલથી કેશવકાન્તનું જીવનભરનું કલ્યાણ
કરી દીધું એ વાત તમે કયુલ કરશે કે
નહીં? જો દાકતર અરુપંદીયારની ભુલ થઈ
ન હોત તો કેશવ જન્મભરનો ડરપોક રહ્યો
જ હોત ને? અને પાછળથી તેને ટનંદ
કંપનીમાં ચારસોના દરમાયાની જે નોકરી
મળી તે પણ મળી ન જ હોતને? એટલું
જ નહીં પણ ઉપા સરખી આદર્શ પત્ની
પણ તેને કદી પણ પ્રાપ્ત ન જ થઈ હોત
ને? કહો, કેશવને આ બધા લાભ દાકતરને
હાથે જ થયા કે નહિ?”

“હા હાઈ. તારી વાત કયુલ છે.” ત્રીવી-
ક્રમે કહ્યું. “દાકતરને હાથે વણકલ્યો લાભ,
કેશવને મળી ગયો એનું આ અજન્મ ઉદા-
હરણ છે એ વાત સાચી—”

“પણ હજી તો વાત પુરી સાંભળી લ્યો.”
રસીકે કહ્યું: “અરુપંદીયારના કમ્પાઉંડરની
ભુલથી દરદીઓને એકવડો નહીં પણ બેવડો
લાભ થયો.”

“તે શું?”

અમારા સહુની જગાસા વૃત્તી ઉજળી
આવવાથી સહુ સામટા બોલી ઉઠ્યા.

રસીકે કહ્યું:

“કેશવવાળો પત્ર પેલા વૃધ્ધ દરદી ઉપર
ભુલથી ગયો અને પેલા વૃધ્ધ દરદીને એ
જાતનું આશ્વાસન દાકતર તરફથી મળ્યું,
તેથી એને જે શ્રધ્ધા બેઠી, તેથી માનસ-
શાન્તિના નીચમ પ્રમાણે એને હીંમત આવી,
અને આઠ દીવસમાં મરવા જેવા ધરડો
દરદી ડોસો પણ તે પછી વધુ દીવસ
જીવ્યો.”

“શાહ્યાસ!” ત્રીવીક્રમ બોલી ઉઠ્યો.

“બોલો ત્યારે દાકતરોના હાથમાં એકવડો
નહીં પણ બેવડો શુણ છે કે નહીં? હવે
તમે બધાઓએ એનું નમુનેદાર ઉદાહરણ
જેવું ને?—ત્યારે બોલો હવે દાકતરોની ગાંસડી
બાંધીને બીચારાઓને નકામા મહાસાગરમાં
હોમી દેવાની શા માટે ઉતાવળ કરો છો?”

રસીકની એ વાત સાંભળીને અમે બધા
હસી પડ્યા અને ફરીથી ચહાના કંપની સાથે
સીમારેટના ધુમાડા જોરથી નીકળવા લાગ્યા.

લંડનની નૌકા-પરિષદ

: લેખક :

કનૈયાલાલ દોશરી

દરીઆઈ-પરીષદ ફતેહમંદ નીચડતાં 'શસ્ત્રબંધી'ના માર્ગ મુક્ત થઈ પડશે, એવાં સ્વપ્નાં સેવનારાઓ, લંડન ખાતે મળેલી પરીષદમાં જે ખેંચતાણ ચાલી તે નીકળ્યા પછી, અને પરીષદનું પરીણામ પાંચ રાજ્યોની સંધીને બદલે, ત્રણ રાજ્યોની સમાધાની, અને એ રાજ્યોની હોંસાતોંસીમાં આવેલું નેચા પછી ખુબ નીરાશ થઈ ગયા છે. પરીષદનાં રક્તપીણેણાં મુદ્દલ શરીરમાં સંછીનીનીનાં ઇન્જેક્શન દેવાના બનતા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે, પણ 'મુખમે' રમ ઓર બગલમે' છુરી' ની રમત રમનારાઓ તેમાં સફળ થાય, એવો સંભવ નથી. વસ્તુતઃ દરીઆઈ પરીષદનો ઉદ્દેશ શાન્તી સ્થાપવાનો નહીં, પણ લગાયક બળનાં માપ કઢાવવાનો જ હોવાથી, ટોંગનાં ફળ ટોંગમાં આવે એ કુદરતી જ છે. પરંતુ ઉચ્ચક્રને નેવામાં આવે તો, બધાં શાહીવાદી રાજ્યો લગાયક તૈયારીઓમાં પડ્યાં છે, છતાં આવી ટોંગી પરીષદ શા કારણે ભરવામાં આવી હશે? એ પ્રશ્ન અવગ્રહ વીચારવાયોજ થઈ પડે છે; અને તેમ કરવા માટે આપણે સારીયે દુનીયાની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતી ઉપર થોડીકે ઉઘટી નકર નાંખવી પડશે.

આંતરરાષ્ટ્રીય પરીસ્થિતી

લગાઈ પછીનાં અગીઆર વરસમાં મુડીવાદને ઘણી સખત કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે, અને ૧૯૧૪ ની માફક જે શાહીવાદી સામ્રાજ્યો છે, તે 'માલ વધારે અને બળરો ઓછી' વાળી સ્થિતિમાં મુકાતાં,

ઘણાં અકળાવા લાગ્યાં છે. ખીલું મળુરોનો બળવો, રશીયામાં ફતેહમંદી સાથે સ્થિર થતાં દુનીયાના એક સામાન્ય નીયમ નેવો થઈ પડ્યો છે, તદુપરાંત સામ્રાજ્યો તથા તેનાં સંસ્થાનો અને તાબાના મુલકોમાં સામાન્યક અંતર એટલું વધી જવા પામ્યું છે કે, માનવજાત હવે તે શાંતિથી સદન કરવાને તૈયાર નથી. આ બધી પરીસ્થિતી એવી છે કે જે 'લગાઈ અને બળવા'ના ઓળાજળ બતાવી રહી છે, શાહીવાદીઓ તેથી ગભરાય છે, અને એ બધને ટાળવા માટે તેઓ અગાઉની માફક 'સ-તા તુલા' (Balance of Power) ના સીધાંત તરફ નહી વળતાં, મૈત્રી, નેડાણ કે લપકા-ભરેલા દેખાવો કરવાનો આશ્રય લેવા લાગ્યા છે. તેઓ મળુરોના બળવાને ગરદન મારવા સાર મૈત્રી કરવા માગે છે; અને તેજ વખતે દરેક સામ્રાજ્ય પોતાના સ્વાર્થને પણ જોની માફક વળગી રહેવા ઇચ્છે છે. યુદ્ધ-વીરામ પછી કહેવાતા મુઘરેલા દેશો આવી ઉલટાસુલટી પરીસ્થિતીમાંથી પસાર થાય છે, અને એ વીચીત્રતાને ખાળવા સારજ વારંવાર પરીષદો ભરાય છે, અને સમીતી-ઓના મુર લલકરાય છે.

૧૯૧૯ થી ૧૯૩૦

યુરોપીય યુદ્ધ ઉપર છેવટનો પરો પડ્યા પછી, ૧૯૧૯ થી ૧૯૩૦ સુધીમાં જે આંતર-રાષ્ટ્રીય પરીષદો અને સભાઓ વચેરે મળી તેની ઉપર દ્રષ્ટીપાત કંવાથી દરીઆઈ પરીષદનો આંતરીક ઉદ્દેશ સમજવામાં આપણને

કાંઈક વધારે સરળતા પ્રાપ્ત થાય છે. બધાં રાજ્યો દેખાવ તો મીઠતાને ગાદ બનાવવાનો કરે છે, અને એકત્ર બેસીને અમલદારીઓના બળવાના વીચારોનો ઉચ્છેદ કરવા ઇચ્છે છે;

૧૯૧૯ માં 'બ્રન્સ' ધ' સ્થાપવામાં આવ્યો. અમેરીકા તેમાં સર્વોપરી બનીને દુનિયાનાં બળવાઓર તત્વોને બળપુર્વક દાખી દેવાની ધારણા રાખતું હતું; અને યુરોપનાં રાજ્યો

વેતરવું પણ કાપવું નહીં !

ઈંગ્લંડ, અમેરિકા, ફ્રાન્સ, ઇટાલી અને જાપાનના પ્રતિનિધીઓની નૌકા કાશ્વામાં કાપકુપનો દંભ !

પણ સ્વાર્થની અથડાઅથડીને કારણે, ખરું પરીણામ, 'મીઠતા' નહીં પણ 'યુદ્ધ' નજીક લાવવા ભેવું આવે છે.

રશીયાના બળવાને કચડવા માટે કમર બંધીને કુદી પડ્યાં હતાં; પણ શાહીરાજ્યો રશીયામાં નીજીળ નીવડ્યાં, અને યુરોપનાં

રાજ્યોની ધર્ષા ઉભરાતાં અમેરીકા 'પ્રબલ-સંઘ'થી વીખુટું પડી ગયું. 'પ્રબલસંઘ'માં ત્યાર પછી ક્ષીરીશ અને ફ્રેન્ચ સ્વાયત્તી વારંવાર અથગમણી થતી રહી છે.

૧૯૨૧ માં ક્ષીરીશ-અમેરીકન હીત એટલા બધાં અથગવા લાગ્યાં કે, યુદ્ધના તાત્કાલીક ભયને ટાળવા માટે વેર્સાઈલન કોનફરન્સ ભરપી પડી. આ પરિષદમાં વગર લગ્નછે ક્ષીરતનની દરીયાઈ સત્તા ઉપર ધીસી મુકવામાં આવી, અને ચીનમાં આર્થિક હુંટ ચલાવવાના સંબંધમાં સમજુતી કરી લેવામાં આવી. આ સમાધાની છતાં લગ્નપદ પારક-સોને લગતી તકરાર આજુ રહી, અને ચીનમાં બળવો થતો પણ ના અટક્યો. માત્ર બળવા પછી તેને દબાવી દેવાના પ્રયત્નોને થોડી ઘણી સફળતા મળી ખરી.

૧૯૨૨ માં હુનોવામાં પરિષદ ભરીને યુરોપનાં રાજ્યોની જગતમાં સર્વેપરી સત્તા સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો; અને જર્મનીને સાથે લઈ, રશીયા સુદ્ધાંતને નમાવવાના પ્રયાસો થયા. પણ સર્વ સત્તાધીશ થવાની મહત્વાકાંક્ષાને કે મને તે કારણે અમેરીકા વીરુદ્ધ પડ્યું, અને ક્રાન્સ ગ્રાડે આવ્યું, જેથી એ ઇચ્છા પાર ના પડી, અને જર્મની તથા રશીયા વચ્ચે સ્વતંત્ર રીતે રેષેલોન કરારો થઈ ગયા.

૧૯૨૩ માં ક્રાન્સના રૂદ્ધ ઉપરના હુમલાથી, એન્ગ્લો-ફ્રેન્ચ સંબંધ તુટી જવાની અણી ઉપર આવી જવાથી, અમેરીકા અલગ થઈ જવાથી, અને જર્મનીમાં રશીયાના જેવો બળવો ફાટી નીકળવાનો ભય ઉપસ્થિત થવાથી, મામલો એવો મચી ગયો હતો, કે જેણે તમામ શાહીવાદી રાજ્યોને ચથરાવી મુક્યાં હતાં. આ ઝડપતા ભયને ટાળવા માટે, અમેરીકાની આગેવાની તથા સર્વોપરી

પણાનો તાત્કાલીક સ્વીકાર કરીને, ડોઝની જે યોજનાનો ૧૯૨૪ માં અંગીકાર કરવામાં આવ્યો હતો, તે ધરી કહાડવામાં આવી અને અમેરીકન શ્રીમંતોની સહાયથી યુરોપના મરવા પડેલા મુડીવાદને સંજવન કરી, શાહીવાદનાં કુખતાં નાંવને તારી લેવામાં આવ્યું !

નાણાં પ્રકરણ સ્થિર થતાં, જે આનંદનું મોણું યુરોપ ઉપર ફરી વળ્યું, તે વધુવાર ટકી શક્યું નહીં, કારણ કે એ સગવડ વધતાં, શાહીવાદી સ્વાર્થો વચ્ચે વધારે તીક્ષ્ણ સ્પર્ધા થવા લાગી, અને તેને ખાળના માટે લોકારનોની નીતી અખત્યાર કરવાની સાથે, મી એન્થરોને તો ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૮ સુધી રશીયા રક્ષામેતાં શાહીબળને એકત્ર કરવામાં જ પોતાની બધી શક્તિઓને રાખી ! આમ છતાં પરીણામ શુન્યમાં આવ્યું; કારણ કે ૧૯૨૭ માં હુનોવા ખાતેની દરીયાઈ પરીષદ એન્ગ્લો-અમેરીકન ખેતરતાણને લીધે નીબંધ નીવડી, અને ૧૯૨૮ માં એન્ગ્લો-ફ્રેન્ચ દરીયાઈ કરારથી દેશાયેલી સનસનાટીનો વીચીત્ર રીતે અંત આવી ગયો !

શાહી સ્વાર્થોની રસ્થાક્ષીમાં અમેરીકાનો હાથ દીનપંદીન ઉપર આવતો જતો હોય, એમ ૧૯૨૯ ના કેલોગ કરાર તથા તેજ સાદમાં થયેલી યંગની યોજના ઉપરથી જોઈ શકાય છે. રશીયાથી વીખુટું પાડીને, જર્મનીને અમેરીકાની સરદારી નીચિનાં પાશ્વર્ય રાજ્યોમાં ભેળવી દેવા માટે જ યંગની યોજના કરવામાં આવી હતી. આ સમયે ૧૯૨૯ માં ક્ષીરતન અને અમેરીકા વચ્ચે સંદેશ ચાલ્યા, અને ૧૯૩૦ માં દરીયાઈ પરીષદ મળી.

સંભોગોનું સરંચયું

યુદ્ધ પછીનાં દશ વાર વરસ દરમ્યાન બનેલા ઉપરના પરીષદો, સંનીતિઓ અને સમાઓના બનાવો જોનાં, જે સંભોગોમાં

લંડનમાં દરિયાઈ પરિષદ મળી છે, તેવું સરવૈયું નીચે મુજબ કહાડી શકાય તેમ છે:

(૧) શાહીવાદી રાજ્યો વચ્ચે સખત સ્પર્ધા. તેમાં બ્રિટન અને અમેરીકા તો જાણે કે લાંબાની અણીપર હોય, એવું જણાય છે; અને તેની સાથે બ્રિટીશ-ફ્રેન્ચ, ફ્રેન્ચ-જાપાનીઝ અને જાપાનીઝ-અમેરીકન ખેંચતાણું પણ કાંઈ જોડી દેખાતી નથી.

(૨) અમેરીકા, યુરોપ અને ખરું કહેતાં, આખી દુનીઆની આર્થિક મુશ્કેલી ધણી જ તીવ્રતર બની ગઈ છે, અને ક્રાન્સ સીવાય સર્વ સ્થળે તેજ ને બહાર મંદીનાં જાણે કે પુર આવેલાં દીસે છે.

અમેરીકન મહત્વાકાંક્ષા

આટલાંટિકમાં તરતાં ખંદરે ઉભાં દરી યુરોપ ઉપર
પંજે પ્રસારવાની અમેરિકન બાછ!

(૩) મુઢીવાદી દેશોમાં જ્યારે મંદી અને બેકરીના બાહુ પ્રબળે પીડી રહ્યા છે, ત્યારે બળબાખોર બોલશેનીક રશીઆ સપાટાખંધ આર્થિક ઉત્તત્તના માગમાં આગળ ધરી રહ્યું છે.

(૪) સામ્રાજ્યો, તેનાં સંસ્થાને તથા તેના તાબાના મુલકોમાં બળવાનાં ભરબર મોજાં ઉઠાવી રહ્યાં છે.

આ બધા સંભેજાએ દરિયાઈ પરિષદ ભરવાની ફરજ પાડી છે, અને તેની બેઠકા દરમિયાન જુદાં જુદાં રાજ્યોએ જે અનેકવીધ રંગે બતાવ્યા, તેના ભીતરનાં ભેદમાં પણ એજ કાચો ખીંગને છે !

ક્ષણિક શાંતી

મ્હોટી કંપનીઓનાં જોડાણ, જુદીશાળી કામદારો રોકીને મુઢરેલાં યંત્રો વડે માલ પેદા કરવાની પદ્ધતી, અને મ્હોટા જંગી જગ્યામાં તૈયાર થતા માલને કારણે, જગતની આર્થિક હાલત એટલી તો મુશ્કેલ બની ગઈ છે કે, એ દારના દગ્ગામાં ક્યાં ચીન-ગરીલાગશે, અને ૧૯૧૪ ની માફક દુનીઆ ક્યારે સળગી ઉઠશે, તે કાંઈથી કહી જ શકાય એમ નથી. આવા આર્થિક સંજોગોની રાજ્યદારી અસર, શાહીવાદી રાજ્યો વચ્ચેના પીરોધને વધારનારી થઈ પડી છે, અને દરેક દેશની આંતરીક અવસ્થા પણ તેથી

ગંભીર બની ગઈ છે. જ્યાં પેટ પુરવાન સાંસ્તા પડતા હોય, ત્યાં “ગરીબ-તવંગર સર્વ” દેશ આજે શબ્દ વીકસના બોળ નીચે ક્યણાઈ રહ્યો છે” એમ મી. મેકડોનલ્ડને કહેવું પડે તેમાં શી નવાઈ? આર્થિક મુસીબતોની આ આગમાં, શસ્ત્રો વધારવાની કાતીલ હરીફાઈ, ધી હોમવાની ગરજ સારતી હોવાથી, ચોલાંકે વરસોને માટે પણ બધાં સામ્રાજ્યો શસ્ત્રો વધારવાનાં કામ પર અંકુશ મુકવાની ઉત્કેટ ઇચ્છા રાખતાં હતાં, અને તે પાર પાડ્યા માટે જ લંડનની દરિયાઈ પરિષદ ભરવામાં આવી હતી, એમ કહેવું જરાય ખોટું ગણાશે નહીં.

રશીયા ઉપર હોળો

હરીયાઇ પરીષદમાં રાષ્ટ્રપ્રધાને માટે જે કંઇ સમાધાની થાય, તેને ગતીમત ગણીને, એમ ખેંચવા માટે મળેલા વખત દરમ્યાન, શાહીરાજ્યો અને ખાસ કરીને ગ્રેટબ્રિટન, બંગલાનાં જીવતાં જંગલોં ધામ ગણાતાં રશીયાનાં બળને તોડી પાડવાના ખાસ પ્રયત્નો કરશે, એમ અનુભવી મંડળો માને છે; અને બહારથી રશીયા સાથે વેપારી તેમજ રાજ્યદારી સંબંધ બેઠવામાં આવેલા હોવા છતાં, પાદરીઓ કોનઝરવેટીવો તેમજ અન્ય શાહીવાદીઓ જે આજુ ખટપટો કરે છે, તે ઉપરોક્ત અનુમાનને ટેકા આપે છે. સુલેહ શાંતીને નામે એકલા મળેલા રાજ્યદારીઓએ, માત્ર ૧૯૩૬ ની સાલ મુધીજ હરીયાઇ કાફલાના વીકાસ ઉપર ચોક્કસ પ્રકારનો અંકુશ મુકવાનો હુકમ કર્યો છે, અને તે ઉપરથી પણ આ પાંચ છ, વરસમાં તેઓ શું કરવા માગતા હશે, તેનું સંકેત અનુમાન થઇ શકે તેમ છે. લગ્નનની દરી-

યાઇ પરીષદ માટે, મોટો બાલ્કાન અર કરીને જે હેતુ થતાવવામાં આવતો હતો, તે તો જાણે કે નીશ્ચય જ ગયો છે, અને તેમ થાય તેમાં કંઇ નવાઇ પણ નથી! છતાં આવાં કામચલાઉ થીયાંથી પાંચ સાત વરસની જે રાહત મળશે, તેનો ઉપયોગ આવીક સંજોગોને મુદ્દારવા, અને રશીયાનાં બળને તોડી પાડવા પાછળ બેરદાર પ્રયત્નો કરવા માટે કરવામાં આવશે, એમ નીઃશંસપણે કહી શકાશે. પાંચને બદલે ત્રણ મોટાં રાજ્યો વચ્ચે સમજુતી થતાં પણ, રશીયાને તથા તેના બળવાના મીથાંતોને દફનાવી દેવામાં સરળતા પ્રાપ્ત થશે, એમ માનવામાં આવે છે, પણ એવી ભ્રમણામાં લુલા પડેલાઓએ “Labour Power મજુરોનાં બળને ધ્યાનમાં લીધું હોય, એમ જણાવું નથી! જે દુનીઆના મજુરો એકત્રમળથી કામ કરશે તો, જે રશીયાને તોડી પાડવાની ધારણા રાખવામાં આવે છે, તેની જ સદાયથી તેઓ શાહીવાદને તેના માનીતા મુડીવાદની સાથે કબરની અખંડ શાંતીમાં પોદાડી દેશે!

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી?

વર્ગીય સમાજ રચના

: લેખક :

અભ્યાસી

સિંહનો શિકાર

માનવસમાજ આજે કેટલાય વીલા-
ગામાં વહેંચાઈ ગયો છે. જુગોલની
મર્યાદાઓમાં મુઝાઈ રહેલા રાષ્ટ્રવાદ પણ
એના આંતર વીલાગોની અથડામણી વધારે
મકકમ સ્વરૂપમાં અનુભવી રહ્યો છે. પ્રત્યેક
પ્રબળને એના પોતાના પ્રશ્નો અને એને
ખાતર પડેલા પક્ષો એટલી હદ સુધી પીંખી
રહ્યા છે કે સમુદ્ધ જાત્રીની આશા બાંધવા
માટે કલ્પનાને કસવી પડે છે. લાવીને નીચ
શામય બનાવતા આ બેહલાવો સમાજ વ્યવ-
સ્થાના શુદ્ધ વર્ગીકરણ ને પણ ઢાંકી દે છે.
ધર્મ, જ્ઞાતી, ધર્મ અને પ્રબળ એકીકરણ
કે સંગઠનને નામે કેટલીક વખત એકજ
વાડામાં સીંહ અને એના શીકાર મનાતાં
ઘેરાંઓ સાથે ખેંસે છે. ખરી વર્ગીયતા
જુલી જઈ મુડીવાદે શીખવેલાં સંગ્રામસુત્રો,
નીતીધર્મો અને આત્મલક્ષી અનુભવો ઉપર
માનવસમાજ જુદાં જુદાં મંડળોમાં વહેંચાઈ
જાય છે. પરીણામ એ આવે છે કે સમા-
જનો આર્થિક પાયા અનામત રહી જાય
છે. સીંહ ઘેરાંઓને સુધારવાની અને એની
સંભાળ રાખવાની દયા દાખવવાનો દંભ
કરે છે. ઘેરાંઓ એનું સ્વરૂપ પારખ્યા વીના
સીંહને ચરણે ખેંસે છે અને પછી અનેક
અકળ કારણોનો અને કામીયાઓનો ઉપયોગ
કરી જગતના માલીક બની ખેંડેલા હીંસક
વરૂઓ શ્રમજીવીઓના લોહી ચુસે છે.
તથલીય અને હીંદુસલા, સનાતન મંડળ
અને જ્ઞાતી સંસ્થા, આશ્રમો અને યોગમંદીરો
ધર્મસંમતીઓ અને કામી મંડળો- આ

અધાં સમાજના સાચાં વર્ગીકરણ ઉપર
અંધાર પછેડો પાથરવાના મુડીવાદી સાધનો
છે. કલ્પનીક ઇશ્વર અને ધર્મના ધર્તીગોત્ર
રક્ષણ કરવાને બદલે પુંજવાદીઓ મહેનતુ
જ્ઞાનવાની વચ્ચે પોતાની ધર્મીષ્ટપણાની
કળજત જમાવે છે અને ધર્મ શીનાયના
બીજા અધાંય ક્ષેત્રોમાં શ્રમજીવીઓનું ચાલી
રહેલું આર્થિક શોષણ આવા પ્રતીષ્ઠાનાં
શણગાર સજી ચાલુ રાખે છે. આખા માનવ
સમાજના મોટા વીલાગને જીખમરો અને
ખેકરી તરફ ધસડી જવાના તમામ સંચા
ઓમાં સહાયબુત થનારા શ્રીમંતો, માલદારો
અને મુડીપતીઓ ધર્મ, જ્ઞાતી, આશ્રમ કે
યોગમંદીરના સરનશીન અથવા આશ્રયદાતા
બની ખેંસે છે. મંડળોથી માંડી આખી વસ્તુ
ધાને કુટુંબ માનવાની શીલસુશી ડોળતાં
આવા સફેદ સજ્જનો અચકાતા નથી. માત્ર
કાચળી સન્નામત રાખી બાકીની બધી
વાતમાં રાષ્ટ્રીયતા ધાર્મિકતા અને આધ્યા-
ત્મીકતાના અખતરા કરવા કે કરાવવામાં આ
ઉદ્ધર મતવાદીઓ જીજ્ઞાસુ રુપાપુરા છે.

શોષણ ધર્મ

૧

ત્યારે સમાજનું વર્ગીકરણ કઈ વસ્તુ
ઉપર અવલંબી રહ્યું છે એ સમજવાની
ઘણી અગત્ય છે. જન્મ માણસનો વર્ગ નક્કી
કરી શકે નહીં. તેમ જ્ઞાતી કે ધર્મના વાડામાં
માનવ સમાજને વીલકત કરી શકાય નહીં.
એક વ્યક્તિ કયા વર્ગની છે એ સમજવા
માટે સમાજના ઉત્પાદનમાં (in the
Social Production) એ વ્યક્તિ શું

સ્થાન ભોગવે છે એ બાણી લેવું
 લેઈએ. કુદરતના ગુપ્ત લગ્નરોમાંથી
 માનવ સમાજ મહેનત કરી કરીને જરૂરી
 અને એટલી વસ્તુઓ સામુદાયિક ઉપયોગ
 માટે બહાર કાઢી આપે છે. કુદરતના તત્ત્વો
 થી ભરપૂરને ભાગતો પ્રાથમિક કાળનો
 માનવ આજ એજ કુદરતને કાણમાં લઈ
 એનો મનુષ્યોનાં મુખ સગવડ માટે ઉપયોગ
 કરે છે. એટલે પ્રાથમિક કાળથી માંડી
 વર્તમાન સુધીનો સમાજ વીકસ તપાસી
 લેતાંને નિશ્ચયે કે જેમ જેમ કુદરતને
 વલોવીને એમાંથી માનવ સમાજના ઉપ
 યોગી તત્ત્વો તારવી લેવા માટે નવાં નવાં
 સાધનો ઓળંગે અને મશીનરી ચોળતાં
 ગયાં તેમ તેમ માનવોતું વર્ગીકરણ પણ
 રૂપાંતર અનુભવતું ગયું. જે વર્ગના કાણમાં
 કુદરત પાસેથી ખુબ સાધન સંપત્તી શોધ
 વાનાં હંથીઆરો હતાં એ વર્ગે હમેશાં
 રાજાદીપ, આર્થીક તેમજ પ્રદેશીય
 (Political, economic, and territorial) સ્વામીત્વ ભોગવ્યું છે. ન્યારે
 નતીનમાંથી વસ્તીના પ્રમાણ પુરતું જ અના
 જ પાકતું ત્યારે નાની નાની રોળીના સર
 દારો પોતપોતાના ઉત્પાદનનાં સાધનોતું સંર
 કાણુ કરતા. ખેતીના ઓળંગરોમાં સુધારો
 થતાં આ સરદારો અને મુખીઓએ માલી
 કીનો સ્વાંગ સજી લીધો. ધીમે ધીમે ઉત્પા
 દનનાં ઓળંગરોની પ્રગતી અને એના ઉપર
 વ્યક્તીગત માલિકીનો કાણુ એ બંનેમાંથી
 મધ્યયુગની રાજશાહી જન્મી. આમ વર્ગીય
 ધોરણોનો વીકસ- થતાં થતાં આજે મશીન
 રીનાં યુગમાં ઉત્પાદનના સાધનોની માલિકી
 ધરાવતો વર્ગ મુડીવાદી તરીકે ઓળખાય છે.
 રોળીનો સરદાર, ગુલામોનો માલિક એકુતોનો
 મહારાજા અને મજૂરોનો આજનો ‘અનદાતા’
 એ બધા એકજ વર્ગના જુદાં જુદાં સ્વરૂપો

છે. એમાં સાતી નથી, ધર્મ નથી, જન્મ
 દેશકાળ કશુંય નથી. એ વર્ગની નીતીનો
 વીકસ ઉત્પાદનના સાધનોની માલિકીની સાથે
 સાથેજ થતો આવ્યો છે. નથી એને મંદો-
 રની પડી કે નથી એને મસજીદની પડી.
 નથી એને વીધવાવીવાહની પરવા (અને
 હોય તોય પાસવતા પોષવા માટે અને ગરી-
 બોની સ્ત્રીઓથી નહીં ધરાતાં વૈવીધ્યને
 ખાતર પોતાના વર્ગમાંજ હેવાનીયત ખેતવા
 ખાતર) કે નથી એને સમાજ સુધારાની
 ધમશ. આ મુડીવાદી વર્ગને એકજ નીતી
 એકજ ધર્મ એકજ ધોરણ હોય છે અને એ
 મુડીની સલામતી, એનું રોકાણ અને એમાંથી
 અનેકના શ્રમજીવન મારફત નફાની આવક.
 દયાના, દેશ ભક્તીના વીશ્વવિધુત્વના,
 અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગમે તેટલા ઉજળા ઓશણાં
 ઓઢવા છતાં એ આખા વર્ગનું ઉપદ્રુ સ્વ
 રૂપ ઉઘાડું પડી જાય છે. ક્ષત્રદારની કોથળી
 લઈને એ વર્ગ જગતના બજારમાં જાય
 છે, મશીનરી ખરીદે છે, ફેક્ટરી બાંધે છે
 અને એને ચાલુ કરવા માટે કાંચો માક
 અને મજૂરી (પાકા માલ) પણ ખરીદે છે
 અને આમ મશીનરી, માક અને મજૂરી
 ત્રણેના સંયોજનમાંથી નફો (Surplus
 value) મેળવે છે. એ નફો લઈને ફરી એ
 બજારમાં જાય છે. નવાં સાધનો ખરીદે છે
 નવા સુધારાઓ દાખલ કરી ઉત્પાદન વધારવા
 કમર કસે છે અને ફરી પોતાની ચકી ચલા
 વે છે. આમ ઉત્પાદન અને પુનઃ ઉત્પાદન
 ના ધોરણે એ પોતાનો “ધર્મ” બળવે
 છે. પછી એમાં એને કોઈ વખત નફો ન
 પણ મળે એનાં કારણો એની નફા માટેની
 ખેદરકરી અથવા ઉદારતા નહીં પણ પડોશી
 કે પારદ્રી પ્રજાઓની સ્પર્ધા હોય છે. એટલે
 ખોટમાં કામ કરવાથી કે દીવાળું કાઢવાથી
 એકે માણસ મુડીવાદી મરી જતો નથી.

એનો ઉત્તુ તો શ્રમજીવીઓ પાસેથી વધારેમાં વધારે કામ લેવાનો અને નફો વધારવાનો હોય છે. જ્યારે જ્યારે લગભગ નીચ મીત રીતે મુડીવાદમાં એનાંજ અવરોધોને લઈને ઉચ્ચ પાયાલ (crisis) આવે છે ત્યારે ત્યારે મુડીવાદીઓ ફરીથી પોતાનાં શસ્ત્રો સુધારે છે, સ્પર્ધાને પહોંચી વળવા આસમાન જમીન એક કરે છે, બેકારી વધારી મુશ્કેલી પડે પોતાનો નફો વધારવા નવા યંત્રો લાવી મુકે છે, અને છેલ્લામાં છેલ્લી શોષણોળોનો લાભ લઈ ફરીથી એ ઉચ્ચ પાયાલમાં ચુમકેલાં નાણાં મેળવી લેવા રોજ રોજ પરસેવો નીતારે છે. પછી એ હીંદુ હોય કે મુસલમાન, પારસી હોય કે અંગ્રેજ કે યાહુદી હોય કે ઇસરાયેલ હોય, એ આખો મુડીવાદીવર્ગ પોતાના વગીથ વલણોને બરોબર વકાદાર રહે છે. દેશપરદેશની મુસાફરીઓ માણે છે, પરસ્પર ભેટે છે અને આજના ગતીના સાધનોથી સંકળાયલા માનવસમાજને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણોથી એકત્રીત થઈ જુટે છે. માત્ર મધ્યમવર્ગો અને શોષીતોને પટાવવા સારૂ ધર્મ જાતી, અને દેશસેવાના આદર્શો પ્રચારે છે, એવા જલસાઓમાં જાતે હાજર પણ રહે છે અને એમાંથી અળગા પડ્યા પછી પોતાનો શોષણધર્મ સંભાળે છે.

શંભુ મેળો

પ્રાયશઃક કાળના મુખીથી માંડી આજના મુડીવાદી વર્ગની સાથે બીજા એક વરગ પણ એનો વીકાસ સાધતો આવે છે અને એ શ્રમજીવીઓનો વર્ગ-એ શોષીતોના વર્ગવીકાસ ઉપર પછીથી વીકેયના થશે. પણ શ્રમજીવી અને મુડીજીવી વર્ગની વચ્ચે એક એવા માનવ 'સમુહ' વસે છે જેને 'મધ્યમ વર્ગ' (Petitbourgoise.)

તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવા સમુહને વર્ગ કહી શકાય નહીં. એ અનેક રંગી ધનુષ્ય છે. કારણ કે એ રોજ રોજ રંગ બદલે છે મુડીવાદીઓની પેઠે એને પોતાનો લડાયક "ધર્મ" નથી. આ વચગાળાનો સમુહ વર્ગ નહીં પણ શંભુમેળો છે. એમાં આદર્શોય વ્યક્તીગત છે-વગીથ નથી. એટલે વર્તમાન સમાજનાં રાજકીય બંધારણમાં આ મધ્યમ લોકોનો મેળો ધણુજ વીચીત્ર અને ઉપયોગી સ્થાન ભોગવે છે. શ્રમજીવી ઓની સાથે વધારે નીકટના પરીચયમાં આવતો મધ્યમ વર્ગ પોતે પણ મુડીવાદના શોષણ સંચામાં પીસાય છે તો ખરો પણ પાંચ રૂપીઆના પ્રમાણને ખાતર એ હાથ હા કરતો હોય છે. કારણ કે એનું લક્ષ્ય પોતાનાં પડોશીના કરતાં વધારે સારી રીતે રહેવાનું હોય છે. નાત જાતમાં પ્રભાવ પાડવાની એની મહત્વાકાંક્ષા હોય છે. નાની શી મટુલી, નાની શી વાડી, નાનું સરખું બધું, નાના પાયાપર ફરનીચર પણ બધું સુખી, શાંત, અને કક્ષામય રીતે અનુલવવાના આ મધ્યમ વર્ગને સ્વપ્નાં આવે છે. એનો આદર્શ એક વખત શેઠની મુરશીપર બેસવાનો હોય છે. આખી જીંદગી વૈતર કયાં પછી જ્યારે વાળ ધોળા થાય ત્યારે પણ એને ઉંચ્ચો ઓધો મળે એ એની ઝંખના હોય છે. પોતાના સહકર્મચારીઓને ધકકા મારી પોતાનો સ્વાર્થ સાધતાં આ મધ્યમ વર્ગનો કમ તકાત માણસ અચકતો નથી. માર્ગમાં આવતાં વીંધોને ખટપટ, ખુશામત, કે જુદી ચાતુર્યથી નાંખત કરવાની નીચ વ્યક્તીઓને એ વર્ગ "વ્યક્તીત્વ" (Personality) માને છે. ઇંગ્લાંડના મુખ્ય પ્રધાન, હીંદના વાયસરોય, પ્રેસિડેન્ટ પટેલ કે સર મુખ્યતાર મુસોલોની થવાની શક્યતા વીશે

આ મધ્યમ વર્ગ પાસે આદર્શોત્તુ મોટું ટોપણું હોય છે. દરેક તોળે વડીલ માને છે કે અમુક વરસ પછી એ સેતલવાક ચઇ શકશે. દરેક કારકુન માને છે કે એ Boss થઇ શકશે. જતે દહાડે પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં ઉચે પેસણે પેસનારા મુડીવાદી કે મેનેજરની જગ્યાએ કસી જવાનાં સ્વપ્નાં આ વર્ગને આવ્યાજ કરે છે. આશામાં ને આશામાં લોહીતુ પાણી કરીને પણ એ પોતાની ટુકડી છાદગી પુરી કરે છે. અનેક નીરાશાઓ અનુભવે છે, કેટલીયે વખત પ છાત પડે છે છતાં મુડીવાદે પીરસેલા આદ

ર્શોની પછવાડે આ મધ્યમ વર્ગ મરી પીટવાની ટેવ ચાલુ રાખે છે. માસીકોની કાયળાઓ હરવામાં મરતાં મુઠ્ઠી મદદ કર્યા કરે છે અને આખરે જ્યારે મુજરી જાય છે ત્યારે એ નો લગો શેક ઉકમણામાં હાજર રહે છે, ખરખરાના બે શબ્દો બોલે છે અને છેવટે બીજા પેવકુદ શોધી શેક પોતાનો શોષણનો સંચો આગળ ચલાવે છે. આ મધ્યમ વર્ગના આગળ વધવાના આદર્શોમાં ક્યાં ક્યાં તત્વો એને ઉરકરે છે તથા આપવાત, તત્વજ્ઞાન અને વીક્ષવ એ ત્રણ વચ્ચે શા સાફ આ વર્ગ એલાં ખાય છે એ આવતે અકે વીચારીશું.

પુન્ય મહાત્મા ગાંધીજી

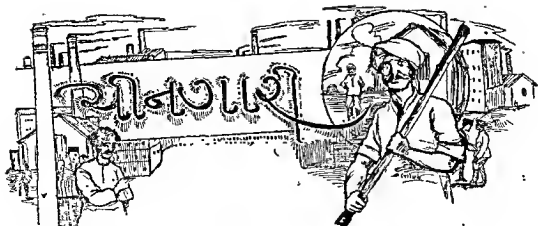
અને તેમના સત્યાગ્રહી સૈનીકો સુધ્યાં પણ તેમની કુચમાં ગોદરેજના કપડાં ધોવાના સાધુ વાપરે છે.

આઝાદીની આવી લડતના સંજ્ઞેમાં દેશી માલ વાપરી પરદેશ ઘસડાઇ જતા પૈસા અટકાવવા એ દરેક હિંદવાસીની ફરજ છે. સ્વદેશ પ્રેમ અને સ્વરાજ્ય માટેની ધગશ જવસંત રાખવા તેમજ લજતા વહેપારીઓની વાતથી લોજવાઈને બીજા હલકે માલ ન લેતાં—

- દેશના માટે -

દેશી તેલ વીગેરેમાંથી દેશી લોકોને હાથે બનેલો દેશી લોકોને માટે બનાવેલો

ચોકબો, ચરખી વગરનો પરદેશીને ટકકર મારે તેવો અને વળી સસ્તો માલ લેવો એ વધારે ડહાપણુલરેહું છે.

ગોક્ષીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘જ્યોતિધર.’

પ્રકરણ ૭ મું.

શ્રમજીવીઓ બહું છવો

માળના મણકાની પેઠે એક પછી એક દિવસો પસાર થવા લાગ્યા અને એમ કરતાં કરતાં મહીનાઓ પણ વીત્યાં. દર રાત્રિવારે રાધવના મિત્રો એને ત્યાં એકઠા થતા; માનવ-સમાજના કલ્યાણ માટે કોઈ દુરના ધ્યેય તરફ આ નાની શી મિત્રોની મંડળી એક એક ડગલું દર અઠવાડીએ આગળ વધતી પણ એ અનંત સીડીનું મથાળું હજી અગમ્ય જ રહેતું.

આ મંડળમાં નવીન દોસ્તોનો પણ ઉમેરો થવા કરતો હતો. રાધવનો નાનો ચોરડો હવે ચિકાર ભરાઈ જતો, મધુરી એકેય રાત્રિવારે આવવાનું ચુકતી નહીં. એના થાકેલા અને થંડા અંગમાં ય એ તાઝગી અને તેજ ટકાવી રાખતી. અખૂટ ઉત્સાહના કુવારા જેવી એ મધુરીને માટે રળીયાતે પગના મોજાં ગુચી મુક્યાં હતાં. અતિ ઉમળકાથી એણે મધુરીના નાના પગમાં એ પહેરાવવા માંડ્યા. પ્રથમ તો મધુરી હસી પડી પણ પછી રળીયાતના કાન આગળ નમીને ધીમે અવાજે કહેવા લાગી:

“માજી તમારી જોટલી જ મમતા રાખનારી મારી નસ મને અત્યારે સ્મરણમાં આવે છે. મંજુરો આવી કંઈક અને કચરાયેલી અવસ્થામાં ઉછરે છે છતાં એમનાં અંતઃકરણ કેટલાં માયાળુ-અહાહા એ દંભી શ્રીમંતોના કરતાં તો હજાર દરજ્જે”-એ વાક્ય મધુરી પુરું ન કરી શકી. એણે માત્ર દૂર દૂર અંધકારમાં એક દિશામાં આંગળી ચિંધી કંઈક નિદેશ કર્યો.

રળીયાતના હૃદયમાં વત્સલતા વણ્ણી, એણે બહાવથી મધુરીને કહ્યું “બેટા ! તે તારા કુટુંબનો સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે”-રળીયાત આ વિચાર અને વાક્ય અંધુરા જ રહેવા દઈ એક નિશ્વાસ સાથે મધુરી સામે મુંગી મુંગી જોઈ રહી, મધુરીએ માત્ર સ્મિત કયું અને પછી વિચાર વર્મણમાં અટવાઈ ગઈ.

માથું નીચું નાખી રળીયાતે અંધુરી મૂકેલી વિચારસરણીનું મધુરીએ અનુસંધાન કયું. “હા મેં મારું કુટુંબ છોડ્યું ! પણ એમાં શું ? મારો જીવ જડ અને મૂર્ખ છે અને લાઈ દારૂડીયો છે-અને મ્હારી મોટી પ્લેન-એના

દુઃખોની તો વાત જ શું કરે?—૫૬ પતિને પરણેલી એ બિચારી ખેડન—એનો પતિ પૈસા-દાર છતાં કેવો કેળુસ—એની સાથે અતાર-કેમ પુરો થાય—પણ મારી મા—બસ એને માટે જ મને હળુય આંસુ આવે છે. તમારાં જેવી જ એ માયાળુ હતી હો. સાદી અને સીધી—સૌથી ડરીને ચાલે—હૈયતાઇ ગયેલી એ પાતલી કાચાવાળી, મારી માતા હમેશાં ઉંદરની જેમ ડરી ડરીને ચાલતી. દરેક માણસથી એ ડરે—મને એને મળવાની એક વખત ઝંખના છે.”

માયું ધુણવી અને રળીયાતે નિશ્વાસ નાખ્યા. મધુરી એકદમ ઉચું મસ્તક કરીને બોલી ઉઠી: “અહા હા, ક્યારેક ક્યારેક મને એવી જા સુખની ધરી પ્રાપ્ત થાય છે!”

એના વદન ઉપર શીકાશ આવી ગઇ અને એની ભૂરી આંખો ચમકવા લાગી. રળીયાતના ખભા ઉપર હાથ મૂકી હૃદયના ભીતરમાંથી આવતો હોય એવો કર્ણ અવાજ ઢાઢી આનંદના આવેશમાં એણે કહ્યું:

“માણ! અમે બધાં અહીં એકઠાં મળીને કેવું સુંદર કાચું હાથ ધરીએ છીએ એ જો તમે સમજી શકો તો તમને મારી એ સુખની ધરીની કલ્પના આવે.”

આવા નિશ્ચયાત્મક રીતે બોલાવવા શબ્દો સાંભળી ધર્માભિશ્રિત લાગણી રળીયાતે અનુભવી. વિચાર કરી એ ઉભી થતાં થતાં બોલી: “હું ઘણી અચાત અને ૫૬ છું.”

આ મંડળમાં સઘવ સૌથી વધારે બોલતો, સૌથી વધારે ભુસ્સાપુર્વક દર્શાવે કરતો. આ બધી મનોવ્યથાને જાને એનું શરીર પણ દહાડે દહાડે સુંકતું જતું હતું. માત્ર મધુરી પ્રત્યે જ્યારે એ નજર નાખતો ત્યારે એ બધી ઉગ્રતા એસરી જતી અને હજવું હાસ્ય એના ચહેરા ઉપર ફેલાઇ જતું. એના ઉગ્ર અવાજમાં મૃદુતા આવતી. એનો આંખો

દિલ્લર મધુરી સાથેના વાર્તાલાપ વખતે બદલાઇ જતો.

રળીયાત. આ બધું જોઇ રહેતી અને કલ્પનામાં મધુરીને ભાવિ પુત્રવધુ માની કોઇ ન સાંભળે એમ બોલતી “ધૈર્ય કરેને—”

જ્યારે જ્યારે આવી ચર્ચાઓમાં ખુબ ગરમાગરમ વાતાવરણ જન્મતું, ત્યારે છેવટે રામપ્રસાદ ઉભો થતો અને ઘડીયાળના હોલકની જેમ આમથી તેમ હાલતો હાલતો, એ એનો ધુધવતા સાગર જેવો ઘેરો અવાજ ઉઠાવતો, સૌને મર્યાદામાં રહી ચર્ચાના હેતુ તરફ વાળી દેતો. કેટલીક વખત જ્યારે મધુરી ન આવતી ત્યારે શહેરમાંથી બીજા કોઇ દેશી રાજ્યને એક પ્રજાજન પરમાનંદ હાજરી આપતો. એ ચરમ પહોંચતો અને એની મુંવાળી દાઢી ઉપર હાથ ફેરવીને બોલતો. એના અવાજમાં સંગીત હતું અને એ કોઇ દુરના પહાડી પ્રદેશમાંથી આવતો હોય એમ એને લેવાથી કોઇ પણ અનુમાન કરી શકતું. એ હમેશાં આવી સાદી વાતો વિશે જ બોલતો, કૌટુંબિક જીવન અને બાલકો વિષે એના વાર્તાલાપમાં અવારનવાર ઉલ્લેખ થયા જ કરતો, વ્યાપાર અને ચોલીસ, રેલ્વે અને ઘણ તથા એની લારે કિંમત વિગેરે વિષે એ અભિપ્રાયો આપતો. આ બધી વસ્તુઓમાં એને દગો, હુંટ, અંધાધુંધી, અને મુખર્તા જ દેખાતાં. આવી દિનચર્યાની બાબતોમાં પણ એ એવી દંડમસ્કરી ભરેલી ભાષા વાપરતો કે સૌ કોઇને હસવું આવે, પણ એક વાત એના પ્રહસન અને પ્રહારોમાં પણ તરી આવતી હતી, અને તે એ કે આજની સમાજવ્યવસ્થામાં ઝીણી ઝીણી બાબતો માટે પણ આમવગને તે પીસવાનું જ રહે છે. રળીયાતને પણ એમ લાગતું હતું કે લાઇ પરમાનંદ દુરદુરના

જે મજુરો અને કચરાયલાં માનવોને આમાંથી એકે ખીરાદરે જ્યાં પણ નથી એના વિનયમાં આ લોકોને આટલો ઉત્સાહ આવતો જોઇ રળીયાતને આશ્ચર્ય થયું. - ક્રિસ્ટ કે ઇટાલીની ભાષા પણ આ ફેક્ટરીના ગરીબ મજુરો જાણતા નહોતા. કેમ જાણે ક્રિસ્ટ કે ઇટાલીના શ્રમજીવીઓ આ એમની ઉર્મી-લતાના આદોષનો જીવતા ન હોય એમ સમજીને ખૂબ જોશભેર આનંદ પ્રદર્શિત કરતા.

ખીજ બધાના કરતાં રામપ્રસાદની આંખ-માંથી શ્રમજીવીઓના સંગઠનના સમાચારોથી અજ્ઞાત દૂર ચમકી ઉઠ્યું હતું.

“વાહ કેવી સરસ ચળવળ! જગતભરના શ્રમજીવીઓને સાંકળી લેતી આ કેવી મજબુત ભાવના! આપણે એ ખીરાદરોને જાણવી દેવું જોઈએ કે અહીં દૂર દૂર ખેડાં છતાં તમારી લડત પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખનારા ફેક્ટલાઈ શ્રમજીવીઓ દુનીઆના એક ખૂણામાં મોજુદ છે—

તમારા જ ધ્યેય અને ધર્મને માનનારા અને તમારા વિનયમાં ગર્વ લેનારા થોડા રૂડા ખડા ખીરાદરો આ કંગાલ દેશમાં પણ છે એમ એ કચરાયલાં જનતાના પ્રતિનિધિઓને આપણે જાણવી દેવું જોઈએ.”

અને આખા મંડળમાં દેશ પરદેશના શ્રમજીવીઓ અને એની લડત વિશે ચર્ચા ચાલી. હૃદયના સહુથી નિકટના સંગાઓ વિશે જોટલી ચીવટ અને કાળજી લેવાતી હોય એટલી આ નહીં જોયેલા, નહીં સાંભળેલા શ્રમજીવીઓ પ્રત્યે આ જુવાનો સહાનુભૂતિ રાખતા હતા. એમની વાતોમાં સંસ્મિત રસ લેતા હતા. સમુદાયને પેઢે પાર વસતી મહેનતુ માનવતાના સુખ દુઃખની

સાથે આ જુવાનોનું નાનું મંડળ આનંદ અને વિષાદ અનુભવતું.

આ એક નાના ઓરડામાં જગતના શ્રમજીવીઓની એકત્રિત ભાવના જન્મ પામી ચક્રી હતી. ગુલામીના સામાન્ય બંધનોએ વગર ઓળખાણ કરોડોની સંખ્યામાં માનવ જાતને એકતાનતા પૂરી હતી. એક જ અવાજ એક જ ધ્વની અને એક જ ધ્યેયના અસંખ્ય શ્રમજીવીઓ એક ખીજ તરફ આકર્ષાતાં હતાં અને એ વિશાળ લડતની ચીનગારી રાધવના નાનકડા ઓરડામાં લાગી ચૂકા હતી. અક્ષરતાનથી વંચિત રહેલી રળીયાત પણ આ ઉત્સાહના આદોષનો જીવી રહી હતી. એની ભીંસતા એને તણ ગઇ હતી. અને શ્રમજીવીઓને સહજ એવી ખેપરવાઇ એના હૃદયમાં ધીમે ધીમે પગપસારો કરવા લાગી. આ સંગ્રામ જનિત લાગણીઓએ રળીયાત જેવી નિરક્ષર બાઈના હૃદયને પણ આવરી લીધું. આ ભાવનાનું બળ, એનો આનંદ, એનો વિજયોન્માદ, અને આશા ભરી ઝંખનાઓએ રળીયાતના આત્માને હલાવી નાખ્યો.

એક દિવસે એણે રામપ્રસાદને કહ્યું “તમે કેવા વિચિત્ર લોકો છો? જે હોય તે તમારો કોમરેડ, અનોહિન્દ, સ્પેશિયલ, જર્મન, ઇટાલીયન ગમે તે હોય તો પણ? કોઇ પણ શ્રમજીવીને તમે મિત્ર જાનો છો? તમને દરેક મહેનતુ માણસને માટે શું દુઃખ થયા કરે છે? એ બધાના શોક અને સુખ દુઃખ સાથે તમને કેમ નિસ્પૃહ લાગી રહી છે?”

હા! માણ! હા! જગતભરના મહેનતુ માનવો એટલે અમારા દિવાળન દોસ્તો! આ દુનીઆ જ અમારી છે. અમે જ એની દેહલત સરજી છે. અમારા માટે રાષ્ટ્રીયતા નથી-જાતીયતા નથી. અમારી નીતિમાં તો ખીરાદરો અને દૂરમનો એવા બે જ પક્ષો

છે. દુનીઆલગ્નમાં ખૂણેખૂણે પથરાઈ પડેલાં
 શ્રમજીવીઓ અમાર: દોરતો છે. દરેક મુડી-
 વાદી, દરેક સત્તાવાન પુરુષ અમારો દુશ્મન
 છે. અમે કેટલી વિરાટ સંખ્યામાં છીએ
 તે તમને ખ્યાલ છે? અમારા હૃદયમાં
 ધબધબી રહેલા અગ્નિ એક વખત એ
 બધી ઘેલાતો અને મીનારાઓને બાળીને
 બાખ કરી નાખશે પણ અત્યારે તો દેર
 દેર એ બધાં શ્રમજીવીઓ કચરાઈ રહ્યાં
 છે-પીસાઈ રહ્યાં છે. પણ ત્યારે એ સત-
 નશીન થશે ત્યારે માતા! તમારા હૃદયમાં
 આનંદ સમાશે નહીં. એ શોધિત વર્ગની
 ચકિત વિષે તમને એક વખત ખાતરી થયા પછી
 નિરાશા તમને અડકી રાકશે નહીં. ભાવિના
 કે ઝલકદાર ચિત્ર તરફ દ્રષ્ટિ રાખી તમે
 શ્રદ્ધાનાં ગીત ગાશો. હું કહું છું એ
 યાદ રાખો બા! એ જન્મનો, અને એ
 રશીયનો બધા ત્યારે જીવનને હણવું
 જુએ છે ત્યારે કોણ કંઈ પ્રબળો છે
 એને વિચાર સરખો પ એ કરતા નથી.
 સારા જે જગતના શોધિતોની એકદીલી-
 ઓછાહો કેવી ભય ભાવના! આપણે બધાં
 એ એક જ ભાવનાનું સંતાન છીએ-અજ્ઞેય
 અને ઉન્મત્ત-કેવી એ આશાવાદની અપૂર્ણ
 વિચારસરણી. સૂચના પ્રકાશની પેઠે આ
 ભાવના અમારાં અંગમાં પ્રાણસંચાર કરે
 છે. ન્યાયના આકાશમાં આ ચુમારી ભાવના
 એક ખીજે સૂધે છે. અને આકાશ એટલે
 અમારાં શ્રમજીવીઓનાં અંતઃકરણ-શોધિત
 વર્ગની કોઈપણ વ્યક્તિ પછી એ ગમે તે
 દેશ, ગમે તે જાત ભાત કે ધર્મની હોય
 પણ સમાજવાદીની દ્રષ્ટિમાં તો એ અમારાં
 નિજજનો છે. આજે અને આવતી કાલે
 સમસ્ત મહેનતુ માનવતા એ ભાવનાથી
 અખંડ અને એકત્રિત રહેશે.”

. આવો ઉન્માદ પણ-નિર્દોષ આનંદ સાથેનો
 ઉભરો. કેટલી જે વખત મંડળ જન્મે ત્યારે
 ઉભરાઈ આવતો. આ ઝલકદાર ભાવિ માટેનો
 અડગ નિશ્ચય કેટલી જે વાર રાધવના એર-
 ડમાં પ્રકટતો, અને આવાં નિવેદનોથી
 શોધિતોની શ્રદ્ધા વધારે ને વધારે મજબૂત
 બનતી: .

રણીયાત ત્યારે આવો લાગણીનો આવિ-
 ભાવ જોતી ત્યારે એને એમ લાગતું કે
 જરૂર જગતમાં કોઈ નવીન રાશત્રી પ્રકટી
 છે. નવીન તેજના અખંડ પથરાઈ રહ્યા છે
 અને પોતે પણ એ અનુભવી રહી છે એમ
 એને લાગતું.

દરરોજ સગર કામ ઉપરથી પરવારી
 એક કોમરેડ રાધવની પાસે આવતો. પુસ્તકો
 વાંચતો અને એમાંથી કંઈક ઉતારી લેતો.
 રાધવ અને આ ખીરાદર બંને કામમાં
 એટલા મશગુલ થઈ જતા કે
 આટલી મજુરી કરી આવ્યા પછી મોં
 ધોવાતું પણ એમને યાદ ન આવતું.
 હાથમાં ચોપડીઓ રાખીને જ આવતું કામ
 આટોપી લેતા. ચર્ચા એવી જાતની ચાલતી
 કે કેટલીક વખત રાધવની માતા એમાંથી
 કશું ન સમજતી.

“આપણે એક છાપુ” ચલાવવું જોઈએ.”
 રાધવ વારંવાર કહેતો.

પણ જીવન સંઘ્રામ રોજ રોજ વધુ
 ભીષણ બનતો હતો, અને એટલી ઝડપથી
 આ મંડળનું પ્રચારકાંડ ચાલતું હતું કે જેમ
 એક ફૂલ ઉપરથી ખીજ ફૂલ ઉપર માખીઓ
 ફર્યા કરે. એમ સળંગવાદી સાહીત્યની
 ચોપડીઓ એક ખીરાદર પાસેથી ખીજ
 પાસે એમ સપાટાબંધ વંચાવા લાગી.

“આપણી ઉપર હવે રાજ્યસત્તાની નજર
 પડી છે હો.” રાધવને એક ખીરાદરે આવીને
 ખબર આપ્યા.

“પણ આપણે નારી છુટવાની વાત કરવી જ નથી એ તો જાળમાં ફસાવવાની બાજ છે” રામપ્રસાદે સત્તાહ આપી.

રળીયાતને આ છેકરો બહુ જ ગમતો. એ જ્યારે એને મા કહીને બોલાવતો ત્યારે એને એક નાના બાલકનો હાથ ગાલ ઉપર ફરતો હોય એટલી મીઠાશ એમાં હાગતી. રળીવાને જો રાધવ કામમાં હોય તો રામુ ધરતું કામ પણ કરી આપતો. સામાન્ય સમારકામ પણ એ જાણતો એટલે રળીયાતને રામુ તો ધણી વાર ઉપયોગી થઈ પડતો. કામ કરતાં કરતાં રામુને ગાવાની રેવ હતી અને રળીયાતને એ બહુ જ ગમતું. અને એ ગીતા એટલે આરાધક મારુકનાં નહીં પણ શોધિતાનાં મનોમંથનનો પ્રતિધોષ.

રળીયાત એક દીવસ બોલી ઉઠી.

જેઓ પોતાની સ્વતંત્રતા હાથ કરી શક્યા હોય તેમણે પોતાના દુશ્મનની ઉપર પણ દમનનીતી ન ચલાવે. કેમકે જો તે એ ફક્તો ભંગ કરશે તો તેથી શરૂ થતો રીવાજ એક દીવસ, એને પણ અસર કરનારો થઈ પડશે. ‘ચોમસ પેઇન’

...

“હિંદમાં ઐતરિયનના રાજ્યના પ્રતિષ્ઠાસમાં મીઠા વેરો એ કાળામાં કાળું ધાણું છે, એમ કહેતાં મને લગારે ખટકા થતો નથી; અને મને વિશ્વાસ છે કે, જ્યારે એ કરની હાથ-કરતાતું જનતાને પુરેપુરું ભાન થશે, ત્યારે તેને ટાળી નાખવા માટે ચળવળ શરૂ થશે.”

સી. ગોડ્ડે ગમ્બેલ

“ઘિટા રાધવ! રામુને આપણે ત્યાં જ રહેવાનું કહીએ તો કેમ? તને પણ ફીક પડશે. એકબીજાને ત્યાં તમારે દોડા દોડી કરવાનું મટી જાય.”

“પણ તમને તકલીફ તો નહીં પડે?” રાધવે કહ્યું.

“મારી તો આખી છ’દગી એમ પસાર થવા આવી બેઠા! મારી તકલીફનો શા સાર વિચાર કરવો જોઈએ. અને રામુને માટે તકલીફ કેવી!”

“ત્યારે તો બહુ સારી વાત રામુ અહીં સાથે રહે એના જેવું મીઠું રહે શું?”

અને રામુએ રાધવની સાથે રહેવાનું નક્કી કર્યું.

(અપુણ),

“રાષ્ટ્રનું ભાષી નૌજવાનોના હાથમાં છે. પણ તેમને માથે આવી પડનારા ભગીરથ કામનો બોલો ઉઠાવવા માટે તેમણે શકિત ખીલવવી જોઈએ. પાનવતા નવજીવન તરફ ધસે છે. જેથી નૌજવાનોએ ‘અગતિને માર્ગે’ જ જવું જોઈએ. જે નવી દુનિયાનું સર્જન થઈ રહ્યું છે તેનું પુરેપુરું ભાન નૌજવાનોને કહેવું જોઈએ છે.”

ટી. એલ. વસવાની

...

“આવતાં દશ વર્ષોમાં લેન્ડશાયરનું દુનિયાનાં પરદેશી બજારોમાં કયાંય સ્થાન હશે? કયાંય નહિં.” ‘મોનિંગ પોસ્ટ’

યુદ્ધા બ્હા ન

(‘ધી બેનર’ નામના ઇંગ્લીશ કાવ્યને આધારે)

: પ્રયોજક :

રા. રમેશ શારદા

શાંતીમય એ સૌ સંતોને,
મુકો ગહન મુકાઓમાં—
અંતરની કંઈ જણાતજગવવા,
છોડો વિલીન કરાઓમાં;
આપણુ સૌએ ન્હાના મનુજે,
ભુદ્ધ જગવશું ચેતનના—૧

ધૈર્ય હૃદયમાં શોધું બાહુમાં,
જુકાવશું, દાવાનગમાં;
દેશ અમારો, પ્રાણ અમારો,
તોડશું અંધન શુકામીના;
હસતાં હસતાં મરી જઈને,
મુકિતને રે! વરવાના—૪

શુકવત કંઈ એ પ્રલાપ કરતા,
અથાંવિનાના સત્યો એ!
જાણે નહિરે! સ્વતંત્રતાના,
ધુદ્ધ કુમ એ છતાયે;
સમજે કંઈ નહિ મુસદ્દીગીરીમાં,
હાથ આળ્યું એ સૌ જાણે—૨

વિમાન થુંજે માથાપર ને,
તોપો ગરજે ધડમ! ધડમ!
આણુબાણુના સૈનિક પક્ષતાં,
કુમ ગરજે કંઈ કડડડકુમ;
પાછા પડશું જરી નહિ ને,
અનશુ રાતાં જ્યમ કુમકુમ—૫

માત સુકાઈ, ખૂમ સુસાઈ,
માસ મજે નહિ ખાલી હાડ;
એની ઉપર આજ ઉઝા છે,
દુઃખના કંઈ હા! મ્હોટાં ઝાડ;
નીરાશવાદી! આશાવાદી!
ચાલ, ઉડ, ને જંગલ માંડ—૩

ગજવો સૌએ દિગંતરોને,
રાત્રી ગઈને ઉઝા લાણ;
આંખો પામ્યા કરોડ મનુજો,
ચેતનને રેડાયા પ્રાણ;
રાત્ર જગત તું કારણ આજે,
સુવાન ઝીલે સુદાબ્હાન—૬

BY ROYAL WARRANT

ATKINSON'S ICY PREPARATIONS

MASTER CREATIONS OF THE PERFUMERS ART

ICY PERFUME; ICY HAIR LOTION
ICY EAU DE COLOGNE; ICY LAVENDER
ICY HAIR OIL,
ICY BRILLANTINE
ICY TALCUM
ETC.. ETC.

BLOCKS OF ICE FROM ENGLAND

FLY

ARE ALL GUARANTEED TO KEEP YOU COOLER THAN THE COOLEST
HILL STATIONS OF INDIA.
OF ALL FIRST CLASS PERFUMERS ALL OVER INDIA.
REPRESENTATIVE FOR BOMBAY.

एमती स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे
 श्री फार्म गुजराती सभाने
 श्रियुत प्राध्यापक. आशुं दण्ड यावडा--
 तारुथी सा. ल. य. सभेन भेट.

देशभक्तिनो भांड

नवम्बर: ३० '३८

ઉઠો !

ઉઠો સાવજ—શુરાની બેટડી !

બાંધો કેશ લુછો અશ્રુધાર,
ને ને ઝુઝે તમારા કંધડ,
એના કામ ને કીર્તિ અંબાર.

સાદ સુણી સમરંગણના, દેવા પ્રાણ ત્યાં બલીદાન,
મૃત્યુના સીંધુ વલોવીને અમૃત વરવા સીધાવ્યા મેદાન રે
બેની ! બંદ આપણા ભરથર

—ઉઠો !

દુશ્મન કેરા નોતરાં બેની ! બથ ભરી મળવા કાળ,
રક્તનાં કેસર છાંટણાં છંટાશે, ખેલાશે રસપસ રાસ રે
કરે પેરી આંતરડાંની માળ

—ઉઠો !

કાળ તણી એ કચેરી એમાં, બેઠા પછી ન ઉઠાય,
કંથ ઢોડીલાનાં કાળાં કવચ ત્યાં તો રાતે શોણીતે રંગાય રે
બાજે રથ-રંભાના દમકાર

—ઉઠો !

અંતરની કાળી ઝાળો ઓલવવા, કાગડગાને ઘાટ,
નલુદલવીર એ નીરમાં નહતા ત્યાં સમાસમી દે થપાટ રે
ગાંડપુરે જેવા ગજરાજ

—ઉઠો !

છતીને વળશે તો રંજે રમાડ્યું, મરશે તોયે શા ઉચાટ ?
ખોજે પેઢાડીને ચડ્યું ચીતા મથે, હસનાં બંધુ સુરવાટ રે
એવા ઉગ્રભાગી અવતાર

—ઉઠો !

અવેશ્યંદ મેઘાણી

નવલકાની નાટી વિભાગ

બાળલગ્નની ચિતા

“તલવારનો ધા એક મટકે અંત આણે
છે, પણ બાળલગ્નની ચિતા તો છંદ-
ગીભર આપણા બાળકોને સળગાવી
મુકે છે. પંડના લોહીથી ઉછરેલાં
બાળકોને બાળલગ્નની ભડભડતી
ચિતામાં આપણે ફેંકી દઇએ છીએ.
આ રીવાજને બહેનોજ વધારે પોષે
છે. આથી હું તમને આમંત્ર દર્શું છું
કે, આજથી જ પ્રતીજ્ઞ લે કે, સોળ
વરસની વયે પ્રણયતાં મુધી અમારી
છાકરીઓને પરણાવીશું નહીં. ને
આટલી એક જ પ્રતીજ્ઞ કરશો તો
તમે હીંદુસ્તાનના ઉધ્ધારના કાર્યમાં
એટલે ધણો આપશો. ધરના વડીલો
ન સમજે તો કાયદાનો આશ્રય લો.
“આપણાથી કોટે” જાહેરે આપણા
વડીલો સામે કેમ લગવ” એ ભાવના
મનમાંથી કાઢી નાંખો. આપણા પુલ
જેવા બાળકની છંદગીને રેંસી નાંખવી
તેનાં કરતાં વડીલોના કલહ માથે
કરવો એાછું અતીવ છે. આપણા
વડીલોની આમન્યાએ ઘણાં કન્યા
ઉપજન્યાં છે.”

શ્રી. સરોજિની મહેતા

બી. એ.

પ્રજ્ઞેત્પતિ

: લેખિકા :

સૌ. સુધા શર્મા

ખાડીઆ

અમદાવાદ: ચૈત્ર સુદ સાતેમ

પ્રિય બહેન સુનીશા

મુંબાઈ,

જ્વાલામુખી જેવા ધગધગતા વીચારથી
વાતાવરણને સળગાવી મુકતો તારો પત્ર
મળ્યા.

તું સ્ત્રીઓને જીવતા લડવૈયા બનાવવા
માગે છે, એ તારા વીચારો હું સમજી શક-
વાનો ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરું તો પણ
મારાથી એ ક્ષીલી શકાતા નથી.

તું કહે છે: “આવતો યુગ સ્ત્રીઓનો
બનશે, તે માટે સ્ત્રી જાતીએ અત્યારથી
તૈયારી કરવી જોઈએ એ તૈયારી કરવામાં
તેઓ જેટલો વીલંબ કરશે, તેટલોજ તેઓ
સ્ત્રીઓનો દ્રોહ કરશે,” આવલે સુધી હું
તારી સાથે મળતી થાઉં છું, પરંતુ તું જે
માગે બતાવે છે તે સાથે મારાથી મળતાં
થઈ શકતું નથી.

તું લખે છે, ‘પ્રજ્ઞેત્પતિની બાબતમાં
હીંદુ સંસારમાં ધણોજ ઉંઘો ખ્યાલ બેસી
ગયા છે, તે બાબતમાં સ્ત્રીઓના અસ્તીત્વ
કે વ્યકતિત્વનો જાણે ધનકાર કરવામાં
આવે છે, અને માતા બનવું તે સ્ત્રીની
અનીચા હોય તોપણ તેની ઉપર લાદવામાં
આવે છે: એટલે હવે તો સ્ત્રીઓએ લગ્ન
પહેલાં કે પછી તે વીષયમાં ચોતાના પુરુષ
સાથીની સાથે કરાર કરવાની રીત દાખલ
કરવી જોઈએ!

સુનીશા! આ જાતની કલ્પના કરતાંય મારું
દીલ કંપી ઉઠે છે. હા, સ્ત્રીઓને લગ્ન ન કરવાં
હોય તો તેમ કરવાની એમને સ્વતંત્રતા
મળવી જોઈએ, એટલું મને સ્વીકાય લાગે
છે, પરંતુ લગ્ન થયા પછી સંતાનોત્પત્તિનો
જ ધનકાર કરવો કે, તું કહે છે એ રીતે
દંપતીએ મળીને ઓઝામાં ઓઝાં કેટલાં
સંતાનો જોઈએ છે તેનો નીશુર્ય કરી લેવો,
એમાં તો મને મનુષ્યપ્રાણી તરીકેના સ્વા-
ભાવીક ધર્મની મર્યાદાઓનું પણ હિસાબન
થવું જણાય છે. તું કહે છે તેમ થાય તો
જરૂર આપણા સમાજમાં ટૂંકા બચેલાં જ
ખી રોપાય એટલું જ નહીં, પણ થોડા જ
દીવસમાં સારાં સમાજનું નષ્ટાદ
નીકળી જાય.

અહીં તું આપણું સખી મંડળ સુશોચના
માર્શીના વીચારો કરતી ધણું જ આગળ
વધી ગયું છે, પરંતુ તેમનેય તે તારા
વીચાર અગ્રાણ લાગે છે.

હા, તારા આ જાતના નવા નવા વીચારો
માં અને ગગનગામી કલ્પનાઓમાં સ્ત્રી જાતી
માટેની તારી ધગશ જણાઈ આવે છે; અને
તે માટે અમે તારી તરફ સહેજ પણ નારાજ
થઈ નથી, કે તારા વીચાર સ્વાતંત્ર્ય તરફ
અસહીષ્ણુ પણ બનતાં નથી.

તને બધાંજ ખુબ યાદ કરે છે.

લી-તારી જ

કંદીરા

૧૦૫૬, નેપીયનસી રોડ, કુશરા હાઉસ
મુખાલ્લ: ચૈત્ર વદ ત્રીજ

પ્રીય દોસ્ત ઇન્દીરા

અમદાવાદ

તારો પત્ર મળ્યો.

મારા વીચારો ધગધગતા દાવાનળ સમા
લાગે તેમાં નવાઈ નહીં. કેમકે તું દેહધર્મ
નિર્ભાનમાં જીવતી હોવા છતાં, માનસીક
દૃષ્ટીએ તો ખસે પાંચસે વર્ષ પાછળની
દુનીયામાં વસે છે; એવું હું મારા અમદા-
વાદના છેલ્લા વસવાટ દરમિયાન જોઈ શકી
છું.

એમાં તમારા કરતાં તમારી આસપાસના
સમાજનો અને વાતાવરણનો દોષ વીશેષ છે,
એવી દલીલથી હું સંતોષ પામું તેમ નથી.
આગ સળગતી હોય ત્યારે ખીજાં બધાં
બળતા ધરમાં છે કે બહાર નીકળી જ્યાં
છે, એ જોવા કે જાણવા માટે કોણ થોભે
છે? તે વખતે તો કેમ કરીને ચારે બાજુએથી
ભણુકી રહેલા લોકોઓમાંથી નીકળીને જ્યાં
જઈ, એજ વૃત્તી પ્રત્યેકની હોય છે.
પ્રીયજનની ચીંતા પણ તે હાથબર આગળી
મુકે છે, સત્તામત સ્થાને પહોંચ્યા પછીજ,
તે પોતાનાં પ્રીયજનને યાદ કરે છે: તેમ
અત્યારે સ્ત્રી સમાજ આરે દીશાએથી લડ-
ભડી રહેલી સામાજિક અત્યાચારોની
ભયંકર હોળીઓની વચ્ચે સીંચાઈ રહેલી છે,
તેવે વખતે ખીજાંઓ શું કરે છે તે જોવા
કે જાણવા રહેવાને બદલે, જેમને એ મુંઘી
હોળીઓના લોકની આંચ સ્વમાન, સ્વાશ્રય
અને ભુદ્દીની ખીલવણીને લીધે લાગી રહી
છે એવું ભાન થયું હોય, તેમણે તો પહેલાં
એ હોળીઓની આંચમાંથી સત્તામત સ્થાને
જઈ, ખીજાં ને બહેનો અજાનતાની નીડ્રતા
ઘોરણમાં, આગનાં ભાન વીના બેકામ રહી
સળગી જવાના લયમાં મુકાઈ હોય તેમને
મચાવી લેવાની જરૂર ઉભી થઈ છે.

ઈન્દીરા, તું લડકે છે એ ખોટું છે તે
આ ઉપરથી તને સમજાશે. આવતી કાલ
સ્ત્રીઓની છે એ વાત હું ખાતરીથી માતું
છું; અને તેથી જ હું તો કહું છું કે
હીંદુ સમાજનાં સ્ત્રી વર્ગે એકત્ર બનીને;
પોતાને દાખી દેનારી શક્તીઓની સામે
લડત ઉપાડવી જોઈએ. તેમ કરવામાં સ્ત્રીઓને
માત્ર એમનાં ગુલામી બંધનો શીતલ કર્યું જ
ગુમાવવાનું નથી, ત્યારે મેળવવા જેવું તો
થઈ જાય છે. તું આ બાબતમાં મારા કેટલાક
વીચારો સાથે મળતી થાય છે, પણ ગુલામીનાં
બંધનોમાંથી છુટી જવાના જે માર્ગ હું
બતાવું છું તેની સાથે તું મળતી નથી
થતી, એ પણ તારી ભ્રમણા જ છે, પણ
તેમાં તારો દોષ નથી. મારે ફરી ફરીને
તને બખબુ પડે છે તે એ જ કે, તું જે
વીચારસરણીથી આ બંધી બાબતનો વીચાર
કરે છે તે વીચાર સરણી જ દાખીત અને
અશાસ્ત્રીય છે. અને તેથી જ જે માર્ગે
સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળે તેમ છે,
તે માર્ગ તને અંધારૂંધી મચાવી દેનારા,
મારફાડ અને સર્વનાશના લાગે છે; અને એ
લયની મીઠા લોકમણીથી ગભરાઈને તું
કહી બાંધે છે કે, એ દીશાએ જવાથી
માનવતાના મુસંબધોને સાંકળનારી તમામ
નાજુક લાગણીઓનો સંહાર થઈ જશે.

તારો એ બધો લય ખોટો છે, હું જે
દીશા તને દાખવું છું તેજ સમાજ અને
જીવનને સરલ તેમજ સુખદ માર્ગે લઈ
જવા માટેની બ્યવહાર માર્ગ છે, એજ માર્ગે
શાસ્ત્રીય છે, અને ઐતિહાસીક વીકાસના
પાયા ઉપર તે ચલાયેલા છે. બ્યવહાર જીવ-
નમાં એ શાસ્ત્રને લાગુ પાડવામાં આવે તો
જરૂર માનવતાનો વધુ સુંદર વીકાસ સાધી
શકાય, અને આપણે જે જગતમાં જીવીએ
છીએ એજ જગત બહેતર અને જીવવા
સાધક બની જાય.

તારી' વીચારસરણી અશાસ્ત્રીય અર્થાત્ છેકજી જીને ચીલે ચાલનારી છે. એ ચીલે સ્ત્રી જાતીની સ્વતંત્રતાના સાચા દુસ્મૃતોએ પોતાના 'લાલ માટે પાડેલો છે, તે માર્ગે' જવાથી એમને લાલ અવસ્થ છે, પરંતુ તેથી આપણને તો ભયંકર તુકશાન છે.

દાખલા તરીકે એ સામ સામે ઉભેલી શક્તીઓની લડત ચાલી રહી હોય, ત્યારે જે માર્ગે એક પક્ષની જાવણીમાં જતો હોય, તેજ માર્ગે બીજા પક્ષને માટે તો દુસ્મનના પંજમાં ફસાવનારો જ થઈ પડે છે. આમ છતાં તેમને બંધાને મારી વાતો અશક્ય લાગે છે, કેમકે તમે માનો છો કે દુનીયામાં જેમ ચાલતું આવ્યું છે તેમ જ બધું ચાલવાતું છે; અને વળી સંતાનોનાં સંજ્ઞામાં તો નિયમન જ કેમ થઈ શકે? આ નાન્યતા જ જીવી છે. કેમકે દુનીયામાં કાંઈ પણ વસ્તુ અચલ રહી જ નથી તે રહેવાની યે નથી. જીવન જ પક્ષપાતી ભરેલું છે અરે, પક્ષો એ જ જીવનમાં જરૂરી વસ્તુ છે. માનવ જાતી એક વખત જંગલમાં નખાવસ્થામાં જંગલી દશામાં ફરતી હતી તેમંથી હાલની સંસ્કૃતી સુધી આપણે આવી પહોંચ્યાં છીએ, અને હાલ જેટલે આવ્યાં છીએ તે માનવ જીવનમાં કંઈ યુલ્લેખીતમ નથી, તે તો આગળ અને આગળ જઈ વધુ સુંદર વીકાસ સાધ્યાં જ જશે.

ઈંદીરા, જોને એક વખત પતી પાછળ બળી મરવું એને 'સતી'તું નામ અપાતું, એક યુગમાં એક કરતાં વીશેષ પતી કરનાર ને 'સતી' કહેવામાં આવતી, તેથી કેટલેક સ્થળે જીવતાં સંતાનોને નદીમાં વહેતાં કરવાં કે દેવાપણું કરવાં એને સંસ્કૃતી માનવામાં આવતી. લગ્નની બાબતમાં પણ એવા જ પલટા થતા આવ્યા છે. એક જમાનામાં સ્ત્રીઓનાં હરણ કરી જવાં એને 'લગ્ન'તું

નામ અપાતું, વળી બીજી વખત સ્વયંવરની પ્રથાથી 'લગ્ન' થતાં, આજે તેમ કરવા જનારને લોકો જંગલી કહે છે આજે આપણા સમાજમાં માખાપ બળકાનાં લગ્ન કરે છે. આવતી કાલે સ્ત્રી અને પુરુષ પોતપોતાને અતુકુળ સાથી શોધી લેશે, અને કદાચ તે પછી સ્ત્રી પુરુષ સ્વતંત્ર રહીને ય શરીર સંબંધ રાખી શકશે. તો પછી સંતાતી નીચમનની મારી ભલામણથી તારું દીલ શું કામ કંપી ઉઠે છે? તું સ્ત્રીઓને કુંવારા રહેવાની કે ઇચ્છા હોય તો લગ્ન કરવાની સ્વતંત્રતા સ્વીકારે છે. તો પછી તારી એ જ વીચાર સરણીને એવી જ નીમળ નજરે આગળ લંબાવી સંતનોત્પત્તીની બાબતમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા શું કામ સ્વીકારી ન શકે? તને એમાં મનુષ્યપ્રાણીના સ્વાભાવીક ધર્મની મર્યાદાઓતું ઉલ્લંઘન ક્યાં થતું લાગે છે?

તારા મનમાંથી જીના વાતાવરણના વહેમી વીચારસરણીને જરાક આધી ખસેડ અને જો, આજે હીંદુ સમાજ સ્ત્રી વર્ગ તરફ જે વર્તન ચલાવી રહ્યો છે તેમાં તને મનુષ્યપ્રાણી તરીકેના સ્વાભાવીક ધર્મની મર્યાદાઓતું છોડેલોક જીન થતું નથી દેખાતું? મને તો હાલની સમાજ વ્યવસ્થામાં જ સ્ત્રીઓ માટે ચલાવવામાં આવતી ભયંકર અન્યાયની રીતોમાં એ બધું ખુલ્લું દેખાય છે.

આપણા સમાજની માફક યુરોપમાં પણ એક વખતે એમજ મનાતું હતું કે, સ્ત્રીનો કાચ પ્રદેશ માત્ર ધરમાં જ છે, પરંતુ આજે ત્યાં કેટલું બધું પરીવર્તન થઈ ગયું છે? અને શું એ લોકો જ સ્વતંત્રતાનાં સુખનો અનુભવ કરી રહ્યાં નથી? આપણે ત્યાં પણ જોને? સંયુક્ત સ્વતંત્રતાના અત્યારે જ શરૂ થયેલા સંગ્રામમાં સ્ત્રીઓને લાગ લેવાની વાતો કાણ કરી રહ્યું છે? તને એમાં

મર્યાદાઓનો ભંગ નથી દેખાતો ? તે સ્ત્રી દેશની સ્વતંત્રતા માટે એ બધી જીતી અને વહેમી માન્યતાઓવાળી મર્યાદા ઉલ્લંઘી શકતી હોય, તો પોતાની જાતની સ્વતંત્રતા માટે શું કામ તેમ કરી ન શકે ? સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની આ દેશવાસીઓની લડત ૩૦ કરેડ માનવીઓની છે, તો હું કહું છું તે લડત ૧૫ કરેડ સ્ત્રીઓની છે. એ ૧૫ કરેડ ગુલામીનાં બંધનોમાં જકડાય રહે એને તું શું સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા કહીશ એમ ? હું તો કહું છું કે આપણા ગૃહસ્થવનના મુખની ખાતર જ આપણે આ લડત આરંભવી પડશે. શું આજની સ્ત્રીઓ નાગરીક સ્ત્રી તરીકે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતમાં ભાગવાની પોતાની ફર્જ માને તો પોતાની જાત તરફની ફર્જ એ વીસરી શકે ? ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓની પહેલી ફર્જ મનુષ્ય તરીકેની છે, અને તે ફર્જ પોતાની જાતની અને પોતાના સુસુદ્ધાની સ્વતંત્રતાની છે.

ઈંદોરા, જગત્ક તો વીચાર કર, કે અત્યારે સ્ત્રીઓનાં લગ્ન કેવળ તેમના ભરણ પોષણની અવશ્યતા માટે થાય છે, એટલે વસ્તુતઃ લગ્ન એ સ્ત્રીઓનો ધંધો થઈ પડ્યો છે, આ ભાવના મુળ આર્થીક દૃષ્ટીબીજુએ રચાય છે, તો પછી આર્થીક નજરે જોઈએ તેમ વધું સ્વતંત્ર, વધુ મુખી તેમ વધુ સંતોષી અને એવું શું કામ ન કરવું ભેદ્ય ? એક તરફથી લગ્નને પરીત્ર સંસ્કારનું નામ આપનારાઓએ જ, તેને સદ્ગત્વજન બનાવી મુક્યું છે, પણ એ સંસ્કારની ભાવના સ્ત્રીને આર્થીક નજરે ગુલામ બનાવવાની મનોદશાના પાયા ઉપર જ રચાયેલી છે, અને પરણે ત્યાંથી ઘરડી થાય ત્યાં મુઠ્ઠી સ્ત્રીએ આજકાને જન્માવીને ઉછેરવા એ તેને માથે દોડાયેલી કામગીરીમાં પણ એવી જ સ્વાર્થીક ગુલામીની ભાવના રહેલી છે.

તમને લાગે આ વાત અત્યારે સમજવી મુશ્કેલ લાગે કે અગ્રાહ્ય લાગે, પણ સંતતી નીપમન જેમ સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી માટે જરૂરની વસ્તુ છે, તેમ તે આર્થીક દ્રષ્ટીએ પણ એની અનીવાર્ય અગત્ય છે. એ અગત્ય પુરુષો નહીં પીછાની શકે-તે માટે સ્ત્રીઓએ જ પ્રયત્ન કરવા પડશે. એમાં ટંટા, બખેડાનાં બી રોપવા જેવું કશું જ નથી, છતાં ફાળુ ભર એવું થશે એમ માની લઈએ તો પણ અત્યારે સ્ત્રીઓને ક્યારી નાખવા માટે આપણા સમાજમાં થતા ટંટા, બખેડા ઓછા નથી, તો પછી સારા કાર્ય માટે થોડાક વખત એવી અશાંતી વેડી લેવી પડે એમાં મને કશું જ ઓટું દેખાતું નથી.

તમે બધા સ્ત્રી જાતીની ઉત્તરતી માટેની મારી ધમશની કદર કરો છો એ કીક છે, પણ એવી વાંઝણી કદરથી શું લાલ થવાના છે ? હજી ય વીચાર કરી જોજો, ત્રીશુમાને કહીને એના વસંતકુમાર મારફત આ વીપવતું કેટલુંક સાહીત્ય મંગાવીને વાંચી જોઈશ તો તારી ખાત્રી થશે, પણ જો વસંતકુમાર પેઢી મંદાકીનીના કુટીન વર જેવો સ્વાર્થીક ને સાંકડા મનનો હોય તો પછી મને લખજો, હું મારા પ્રીયવદને કહીશ તે તને થોડાંક પુસ્તકો મોકલાવશે. એજ...

લી૦

તારી દોસ્ત

સુનીશા.

તા : ક :

અમદાવાદમાં આજ કાલ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની વાતો ખુબ સંભળાતી હશે, અહીં પણ કેટલીક બહેનો નાના થોટા લઈ મીઠું ખતાવવા દરીયાતું પાણી લેવા જાય છે ખરી, ખાડીઆ ૧૯'૨૧ જેવું ગાજે છે કે નહીં તે તો લખજો.

સરિતાને તીરે

[ન વ લિ કા]

: લેખિકા :

સૌ. મધુરીકા મહેતા

[૧]

એ ખીચારી રહતી હતી. લાગ્યેજ વીસ વર્ષ એને થયાં હશે. દેખાવે સુંદર, શરીરે સહજ શામળા છતાં શામળાં માથુ-સનેય સુંદર કહી શકાય તેવા એનો ધાટ હતો.

માથે મધ્યાન્હનો સુરજ તપતો હતો. સરીતાનો સજ્જન કઠોણ નીજન બની ગયો હતો, અને એ નીજનતા સાક્ષતી હોય તેમ સરીતજળ અડધી પડી ગયેલી કે અખળાની માફક મંદ ગતિએ વહતા હતાં.

સંકટે ફોફી કે શુષ્ક સુંદરીસમી સરીતા યે શુષ્ક હતી. તીર પ્રાંતમાં ઉંચી ઉંચી કરાડો અને શુષ્ક જળપટની પેલીપાર ધમ-ધમતી વેળુનો વીશાળ પટ.

એ બધામાં પેલી રડી રહેલી સ્ત્રીનો મેળ પ્રસંગની કંજલુતામાં જાણે ઉમેરો કરવા સંવાદીપણું સાધતો ન હોય, તેવું લાન કવીઝ-તીના પ્રેક્ષકને થાય એવું હતું.

સરીતાને તીરે આવીને તેણે માથા ઉપ-રનો ભાર ખોલે ઉતારીને ઊંઠ મુક્યો.

‘હાસ્ય’ કરીને તે થાક ખાવા બેઠી.

એનાં હાડકાં દુઃખતાં હતાં. પરોઢીયે ઉઠીને પાંચ શેર દળણું દળણું શરૂ કર્યું ત્યારથી અત્યાર સુધી જરાયે વીસામો ખાધા વીના તે કામ કરી કરીને થાકી ગઈ હતી. વચ્ચે માત્ર જમવા જેટલી કુરસદ મળી હતી.

આ તો તેને માટે નીત્યનો કાર્યક્રમ હતો એનો પતી પરદેશ હતો, ઘેર સાસુ, સસરા, નણુંદ અને દીપર હતાં. બધાં ખીચારી કુસુમ (એવું એ નામ હતું) ને ત્રાસ આપવામાં જ માનવતાનું સાચુંક માનતાં હતાં.

[૨]

સરીતાને આરે આસપાસ કોઈ નથી એ જોઈને કુસુમ નીરાંત લેવા બેઠી. કોઈ જાણ જાય અને તે નદીને કીનારે અમસ્તી બેઠી હતી એવી વાત સાસુને કરે તો તેના બાર વાગી જાય; એટલે કુસુમને ધરાને ધખવી નાખતા મધ્યાન્હનો તાપ પણ એકાંતને લીધે મીઠો લાગ્યો.

નદીના પાડીમાં બે પગ લટકાવીને તે બેઠી. ખીચારી એકલી અડધી દુઃખમાં રહવા માટેનું આ એકજ વીથાંતી સ્થાન માનીને દીલને ઉભરો ખાલી કરવા લાગી.

કુસુમનાં પીયરીયાં સુશીક્ષિત હતાં, કંઈક સુધારક હતાં, તેથી તેમણે કુસુમને દીકરીક બેંચાવી હતી, કુસુમનો વર-મનોજ-પત્નીના એ શીક્ષણને વખાણનારો હતો, કુસુમના સહુણે [એ સહુણેથી જ ભરેલી હતી] નો એ પ્રશંસક હતો; એ બધાને લીધેજ તે સાસુ-નણુંદના ક્રોધનો ભોગ બધ પડી હતી.

કેમકે નણુંદનામાં લાયકાત ઓછી હતી અને તેનો વર લાંઠ હતો, એટલે તેને પીપર કાઢી મુકાં હતી; કુસુમ ઉપર તેવું વેર

એથીજ સાસુ-નણુંદ લઈ રહ્યાં હતાં, મનો-
જની સાથે તેથીજ તેઓ તેને મોકલતાં
ન હતાં.

કુસુમે પીતાને ત્યાં સંસ્કૃત કાવ્યોનાં
શુભરાતી ભાષાંતરો વાંચ્યાં હતાં, મનોજે
એની સાથે ખેસીને મેઘદુત, અનીલદુત,
ચંદ્રદુત વગેરે કાવ્યો વાંચ્યાં હતાં. કુસુમને
સરીતાના એકાંત તીરે અત્યારે એ પ્રસંગનું
સ્મરણ થયું, એની આંખમાંથી દ્રુપક્તાં અથ
સરીતા જળ સાથે ભળીને પ્રવાહની સાથે
ત્વરીત ગતીએ પહેલા લાગ્યાં.

કુસુમ મધ્યાહ્ને તાપ વીસરી ગઈ,
ધોવાનું કામ વીસરી ગઈ, પોતાના અશ્રુને
પાણી સાથે ભળી જતાં ભેદ, તેને વીરહી
પતીઓના સંદેશા અને એ સંદેશા લઈ
જનાર મેઘ, અનીલ, ચંદ્ર જેવા દુતોનું
સ્મરણ થયું. તેનેય વરણના કુત કાષ્ઠમાં
વીધાસ ધોડો, અને અંતરની વેદનાને તેણે
બીજી દીશમાં વાળી.

[૩]

“બહેન સરીતા ક્ષીઓ તને નારી રૂપે
દષ્ટે છે” તેણે સરીતાને ઉદ્દે-
શીને કહ્યું.

પતીને મળવાનું હું અધીરી, અધીરી ઉતાવળા
ચાલે સતત ચાલ્યાં જ કરે છે. બહેન હું ય
તારા જેવી વીરહીણી છું. પણ તારા જેવી
મારી શક્તી નથી. હું તો માગમાંની
ભયંકર બેખડોને ય કાપી નાંખી, તારો માગ
કરી લે છે, ત્યારે મારા માગમાં રૂઢીની જે
બેખડો ઉભી છે તેને ઉચલાવી નાખીને,
પતી મીલનનો માગ મોકલો કરી લેવાની
શક્તી મારામાં નથી.

અને તેથી ઓ સરીત બહેન! હું
દુઃખીણીની બહેન થવામાં હું નહીં હજવાય
એમ ધારી લઈને, તારે ચરણે મારાં અશ્રુ
રૂપી પુષ્પ ચડાવી તને વીનંતી કરું છું કે,

મુંબઈમાં વસતા મારો મનોજ - અરુણી
સાગરને કીનારે આનંદ કરવા આવે ત્યારે,
મારાં અશ્રુપુષ્પની અંજલી પ્રેમથી તેને
અપરણ કરીને તું મારો પાટલો સંદેશો
એને જરૂર દેજે.

મનોજને હું કહેજે કે તારાથી દુર
રહેવાથી શુષ્ક બની ગયેલી તારી અધીરી
કુસુમ તીરંતર તારી જ ઝંખનામાં રત
બનીને પોતાની જાતને ય વીસરી ગઈ છે.

બહેન! પણ ભેજે, તું તારા સાગર પતીના
સમાગમથી એટલી વીહવળ બની ન જતી
કે મારો સંદેશો કહેવામાં વીલંબ થાય,
તેમ એટલા આનંદમાં આવીને તું એને
સાગર જળનાં શીખર એટલા ભેસથી ઉબા-
ળીને ન અકળાવતી કે મારા પ્રીય મનોજને
જરા યે કષ્ટ થાય.

મનોજને કહેજે કે હું તારી કુસુમને
જેમને આશરે મુકી ગયો છે એ તારી માતા,
ભગીની અને ભાઈ એને હોરાન કરવામાં
દશી ય સીમા રાખતા નથી, હું તો એ
બધા તારા સ્વજનો છે એમ આનીને, તારી ખા-
તર એમનાં મોંહાં, ગાંઠો અને વીન વાંકે છતાં
અપાતા કપડાઓને ય તારા સમ પ્રીય ગણીને
નીલાવી લેવા મથું છું, પણ ગમે તેમ
તો ય મારું નીબળ મન એ પ્રધું સહી
શકવા હવે અ સમર્થ છે.

બહેન, હું મારી મોટી બહેન છે એમ
માની ને, તારા એ નાનાં બનેલીને સમજા-
વીને કહેજે કે, જો હું કુસુમને શવતી બેવા
માગતો હોય, તો દોલત કેમાવાની ચીંતાથી
કોર બનેલા તારા ચીતને જરાક કૌંમળ
બનાવ અને મુંબઈવાસી મીત્રાની સંગતિમાં
મળતા આનંદને સમયે તારી કુસુમનો
સહજ વીચાર કરે.

સરીત બહેન, તને હીંદુ સમાજની
નીહરુરતાનો ક્યાંથી ખ્યાલ આવે? પોતાની

પુત્રીનાં દુઃખથી બેદરશી બાપુ સાસુ પુત્ર-
વધુ ઉપર જે વેરની લાગણીથી વર્તે છે,
પોતાના સાસરીઆ ઉપરના રોષથી લાન
ભુલેલી નહુંદ, સગા માહીજયાની પત્ની
ઉપર જે રોષ ઠાલવે છે, અને એ માદીક-
રીની ભંભેરણીથી પત્નીથી વીખુટી પડેલી
ભાભી સાથે નાનકડો દીયરીઓ જે જાતનું
કઠોર વર્તન ચલાવે છે, તેની ખરી ખબર
તો સમસ્ત વીશ્વમાં એકલી હીંદુ નારીને જ
પડી શકે તેમ છે.

મારા મનોજને સમજાવીને કહે જે કે
તારી કુસુમ જીવે છે તો કેવળ તારા
મીલનની મીઠી આશાને જ આધારે, પીતાને
ત્યાં કામ ક્યું ન હોય એટલે કામનાં હુંગર
નીચે દટાઈ જનારી સ્ત્રીને કહ્યું તો થાય,
પરંતુ એ કહ્યેને મૌનપગે સડેવાની ગમે
તેટલી તૈયારી છતાં અતીરેકના હુંગર જેવા
બોજ નીચે થયડાવા જેટલું શરીર સુદૃઢ
નહીં હોવાથી એ શરીર પડી જાય, તે
પહેલાં એક વખત તું આવ, અને વધુ નહીં
તો છેલ્લી વખત તારા સહવાસનું સુખ આપ,
તો મરતાં મરતાં ય તારે ખાતર મરનારીના
જીવને નીરંજન થાય.

ખેંદ, શાળામાં શીખી હતી, પીત્તલે લેર
સાહીત્યનાં અનેક પુસ્તકો દ્વારા જાણ્યું હતું
કે, સ્ત્રીઓ હવે સમાજ સીતમની ચક્ષીમાં
વધુ વાઝ પીલાવા તૈયાર નથી. મારા ય
દીલમાં આત્મશ્રદ્ધાની અનેક આશાવેલીઓ
ઉગી હતી અને આત્મભાનનાં વારીનાં સીંચન
કરી કરી મમતાથી મેં એ વેલીઓ ઉછેરી

હતી, પરંતુ અનુભવે મને સમજાયું છે કે,
લગ્નના બંધનમાં જકડાયેલી અબળા (હા,
લગ્ન બંધન જ સ્ત્રી શક્તીનું અખુટ બળ
હરી લઈ તેને ‘અબળા’ બનાવી મુકે છે.)
ની આત્મશ્રદ્ધા ભરી મહત્વાકાંક્ષાની વેલીને
ફાલની પુલતી-રાખવા માટે પતી નામના
વૃક્ષની ઓથની જરૂર છે. અત્યારે પતી
વીનાની અટુલી બનેલી હું, તેથી જ એ
ઓથને અભાવે પકું પકું થઈ રહી છું.

ખેંદ, સાંસુ નહુંદ તરફથી યતા સંતાપના
કહ્યું તો એટલાં છે કે, જેનાં વણન કરતાંય
પાર ન આવે, પેશુ હું એ બધાં વણન
તારી આગળ કરવા બેસીને તને કહ્યું આપવા
માગતી નથી, તું પતી વીરહની વેદનાને
બરબર જાણે છે, સમજીને વધુ શું કહેવું ?
મારા મનોજ ને તેથી તું મારી વ્યથાની કરજી
ક્યા કહેજે, અને.....

“ભાભી, અહીં ક્યારની શું કરે છે ?”

એકાએક કુસુમને કાને ટંટાખોર નહુંદનો
કેકેશ સ્વર સંભળાયો, તેની કંપના અધુરી
રહી અંધ, તે ચમકી, ઉભી થઈ ગઈ, અને
બાબુમાં મુકેલાં કંપડાં ધોવા લેવા માટે દોડી.

કુસુમે તે વખતે આસપાસ સભ્ય નજરે
બેઠું. ત્યાં એની નહુંદ નહોતી, માત્ર પવન-
નો સુસવાટ ભેખડોમાં થઈને નીકળતો હતો,
પણ નીચ ગભરાતી કુસુમને એ સુસવાટમાં
નહુંદનાં સ્વરનાં ભણકાર સંભળાયા, અને
બીચારી વહેલી વહેલી વચ્ચે ધોવા લાગી.

ઓ, આશાભરી હતભાગી હીંદુઅબળાઓ !

તુર્ક સ્થાનનો સ્ત્રી સમાજ

લેખિકા :

ખાદીજ વાય. હસન

તુર્કસ્થાનની ઉન્નતિ અને પ્રગતિમાં સ્ત્રી જાતિનો ફાળો અપૂર્વ છે. તે પરંતુ તે કોઈ જાતની તાલ્લાલિક અજવાળા પરિણામ નથી; કેમકે સ્ત્રી જાતિને કેટલીય સ્વતંત્રતા તે ત્યાં પ્રાપ્ત થી મળેલી જ હતી.

કોઈ પણ પ્રજા તુર્ક પ્રજા કરતાં વધારે કસોટીઓમાંથી-ધાર્મિક નજરે, રાજકીય નજરે અને સામાજિક નજરે-પસાર થઈ નથી. તુર્કસ્થાનના છેલ્લા વિશ્વ યુદ્ધ પહેલાં પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ ધાર્મિક નજરે ઘણી ઉંચી કેળવણી પામેલી હતી અને ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનની બાજુ પણ કુશળતા સમજાવવા સાચા અર્થમાં સમજાતી હતી. તુર્કસ્થાનનો કાયદો મુસ્લીમ કાયદો હતો, અને ધર્મની બાબતમાં કુશળતાની પરંપરાનોજ ત્યાં અમલ થતો.

રાજકીય દૃષ્ટિએ તુર્કીએ આ સૈકામાં તેના ઇતિહાસના કડવામાં કડવા અને સૌથી ઘેરા દીવસો અનુભવ્યા છે. જેમ સ્ત્રીઓ વધારે કેળવાવા લાગી તેમ તેમને તેમના દેશની પરિસ્થિતિની મુશ્કેલીઓનો વધારે ઉંડો ખ્યાલ આવવા લાગ્યો. તુર્ક સ્ત્રીઓ હમેશાં તુર્કસ્થાનનાં આંતરીક અને બહારના પ્રશ્નોથી હમેશાં પુરેપુરી માહિતગાર રહેતી આવી છે. કેળવાયેલી કે વગર કેળવાયેલી બધા વર્ગોની અને નહિ કે એકજ વર્ગની-સ્ત્રીઓ રાજ્ય-તંત્રના પ્રશ્નો અને તેની સામે ખડી થતી પરિસ્થિતિઓ સમજવા શક્તિમાન હતી. તુર્કસ્થાનના નાશ માટે બીજા દેશો તરફથી હરદમશ યોગ્યતાં કવતરાની તેમને ખબર પડતી. જો કોઈ પણ પરદેશનો એકથી

તુર્કસ્થાનના પરદેશ ખાતાના પ્રધાનને મળતો તો તેની ખબર બધી સ્ત્રીઓને હોયજ, અને તે મુલાકાતનાં પરિણામ જાણવા વર્તમાનપત્રો વાંચવા બધી સ્ત્રીઓ આતુરતાથી રાહ બેતી હોયજ. જો તે મીનીટે લગાઈ ફાટી નીકળે, અને સ્ત્રીઓને માથે પુરોના કરતાં પણ વધારે જવાબદારીઓ આવી પડે; કારણ કે લગાઈ ફાટી નીકળે તો તેમને તેમનાં પ્રિયજનોને-પતિઓને અને પુત્રોને-રણાંગણમાં વિદાય કરવા પડે, ઉપરાંત કુટુંબ ચલાવવાની જવાબદારી પણ માથે લેવાની હોય.

સામાજિક દૃષ્ટિએ પણ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તેમના કુટુંબમાં ઘણી ઉંચી હતી. લગ્નની બાબતમાં તે હંમેશાં પોતાની શરતો જાહેર કરી શકતી. ગરીબ કે પૈસાદાર, અનાથ કે પુરેપુરી કાળજીપૂર્વક ઉછેરવામાં આવેલી કોઈ પણ છોકરીને તેની મરજી ન હોય તેવા પુરુષની સાથે પરણવાની ફરજ પાડવામાં આવતી નહિ. જો કે તેમને પડદામાં રહેવું પડતું છતાં પોતાની મરજી કે ના મરજી સાક્ષીઓને તેમજ પુરોહીતોને જાણાવવી પડતી. તેને તે વિશે ત્રણ વખત પૂછવામાં આવતું અને તેનો જવાબ જો ત્રણ વખત નક્કર આવે તો લગ્ન થતાં નહિ. તેની પોતાની સ્વતંત્ર મરજી વગર લગ્ન થતું નહિ અને

તે માટે તેના ઉપર કોઈ પણ જાતનું દબાણ પણ લાવવામાં આવતું નહિ; જો કે તેને સમજાવતી ને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો ખરો. તુલક સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરમાં કુલ મુખત્યાર હતી. પોતાની મરજી પ્રમાણે જ તે પોતાનું ઘર ચલાવતી, અને તેને દરેક બાબતમાં પોતાનો અવાજ સંભળાવવાનો હક હતો, પછી ભલે તે સાસુ સાથે રહેતી હોય કે માની પાસે હોય. જો તેનું પરિણિત જીવન દુઃખી નીવડે તો તુલક સ્ત્રીને માન ભરી રીતે છુટા છેડા કરવાની છુટ હતી.

લવિષ્યમાં છુટા છેડા કરવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય, તો તેવે સમયે છોકરીના પોષણને માટે જમાઈને અમુક રકમ આપવી પડતી, અને છોકરીનાં માતા-પિતા તે રકમ લખ વખતેજ નક્કી કરી લેતાં. જો પતિ પત્ની વચ્ચે અણબનાવ ઉત્પન્ન થાય તો પતિ પત્નીને પૈસા આપીને છુટા છેડા કરી શકે. પણ પતિનો તેમાં વાંક હોવા ભેદ્ય છે જો સ્ત્રીના વાંકથી છુટા થવું પડે તો લખના વખતે નક્કી થયેલી રકમ આપવા પતિ બંધાયેલો નહિ છુટા છેડા કરવા એ કંઈ શરમાવવા જેવું મનાતું નથી. તુલકસ્થાનની શ્રીમંતથી માંડીને ગરીબમાં ગરીબ વર્ગની બધીએ સ્ત્રીઓ તુલકસ્થાનમાં મુસ્લીમ કાયદા પ્રમાણે પુરેપુરા હકકો ભોગવી શકતી.

પોતાની માતૃ ભાષા ઉપરાંત ખીજ એક ભાષા ન જાણતી હોય એવી કોઈ પણ સ્ત્રી કેળવણી ગણાતી નહિ. ગાંઝી અબ્દુલ હમીદ સ્ત્રીઓની કેળવણીને ખુબ ઉત્તેજન આપ્યું હતું. તુલક સ્ત્રીઓનો ખીજ ઉમદા ગુણ તેના ઘરની સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા છે. જેમ તે વધારે રૂઢીચુસ્ત અને જુના વિચારોની તેમ તેનું ઘર વધારે સ્વચ્છ

રહેતું અને તે વધારે અરોગ્યવાળું જીવન જીવતી. ત્યારથી તેમણે પશ્ચિમનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું ત્યારથીજ તેમને રસ્તામાં પહેરેલા મુંદા બેડા સાથે ઘરમાં ફરવાની ટેવ પડી. જુના રીવાજ પ્રમાણે પહારથી આવી ઘરમાં પેસતાં દરવાજા પાસેજ બેડા ઉતારવા પડતા હતા. તુલક સ્ત્રીઓ કુદરતી રીતેજ સંગીત અને કળાની રસીયણ હોય હોય છે, અને તેથી પોતાની જાતની તેમજ ઘરની ખુબજ સંભાળ રાખે છે. તે ઘણે ભાગે શીવજી કામ અને લક્ષ્મીતકળામાં ઘણે રસ લે છે, અને તેના વખતનો મોટો ભાગ તેની પોતાની સુંદરતા ખીલવવા પાંછળ ખર્ચે છે.

મુસ્તફા કમાલપાશાએ કાવેલા સામાજિક સુધારાઓથી સ્ત્રીઓ વધારે સ્વતંત્ર તેમજ સ્વાધીન બની છે. પહેલાં તેમને સરકારી શોપીસોમાં, ટેલીફોન કંપનીઓમાં બેંકોમાં કે વેપારી પેઢીઓમાં નોકરી મેળવવાની તક નહોતી; અત્યારે તેમને તે બાબતમાં પુરોગામી જોડાઈ તક આપવામાં આવે છે. તેમને જમીન, ફ્રેંચ કે અંગ્રેજી હુલાખીયાની નોકરી પણ આપવામાં આવે છે. જો આમ ન હોત તો થોડાક મહિનામાં પુસ્તકો આ રાત્ર આપીને, તુલક સ્ત્રીઓને વિશાળ દુનિયામાં પોતાનું ફોડી લેવા માટે મોકલાવી દેવાતું, કમાલ પાશાને માટે પણ સંભવિત બન્યું ન હોત. તેમને સ્વતંત્રતા અપાત્ર તે પહેલાંજ તેમણે જરૂર પુરતો આત્મ વિશ્વાસ તો મેળવીજ લીધો હતો. કમાલ પાશાએ તો તુરતજ માત્ર એટલુંજ કહ્યું કે “પડો દૂર કરો” અને તે પડો ફેંકી દઈને સ્ત્રીઓ પોતે મેળવેલી સીધીઓ સાથે પોતાનું ગુજરાન કરીને અને દેશને મદદ કરીને તેમના ચોખ્ખા ક્ષેત્રમાં આવીને ખડીયા. અત્યારે તેઓ દેશના આંતરીક

પ્રશ્નોમાં પુરેપુરો ભાગ લે છે. પણ એક વાત કહેવી જોઈએ, કે તુરંસ્થાનમાં સ્ત્રીઓને પોતાના હકોના રક્ષણ અથવા રાજ્યતંત્રમાં કે પાર્લામેન્ટમાં પોતાના પોક્કર કરવાની ખરેખરી જરૂર પડીજ નથી કેમકે પુરુષો ઉદાર વિચારના છે અને સ્ત્રીઓની પ્રગતીના માર્ગમાંની મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા સદા આતુર છે. કેમકે તેઓ એ

સમજી ગયા છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ રાજ્યની બધી બાબતમાં પુરુષો સાથે ભાગ લેતી થાય નહિ, ત્યાં સુધી કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પુણું અને સકલ ગુણાલેક્ષ્મી યથા રક્ષેજ નહિ. એમ છતાં જો સ્ત્રીઓને પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થવાની ઇચ્છા થઈ હોત તે તેનો કોઈ પુરુષ વિરોધ પણ કરે નહિ એ પણ સાવ સાચું છે.

નીચ્છળ ન જાય તેવો સલામત ઇલાજ

આફતો

આમ હોલ પગાડીને
આવતી નથી.

= માટે =

સંકટ સમયે તાત્કાળીક
ઉપયોગ માટે

પ્રો ક ટ ન

ઘરમાં રાખો.

દાઝી જવાના અને વાગવાના અકસ્માતો ઓચીંતા બને છે.

તે વખતે તરત ઇલાજ કરવામાં આવે નહીં તો ગંભીર ફુપરીલામ નીપજે છે. આવે વખતે પ્રોકુટન એક અમૃતતુલ્ય દવાની ગરજ પુરી પાડે છે. ગમે તે રીતે વાગવાથી લોહી વહેતું હોય ત્યારે આ પાવડર દવાવવાથી લોહી બંધ થાય છે, ઘા પાકેતો નથી, રૂઝ જલ્દી આવે છે.

દાઝી જવા ઉપર આજા હાથે પાવડર લગાડવાથી અથવા વેસેલીનમાં મેળવી ચોપડવાથી ઘણીજ દંડક થાય છે. અને જલ્દી આરામ થાય છે.

ગરુમડાં-ચાંદા વાગેરે ઉપર પણ ઘણી અગત્યનીભરી અસર કરે છે. તેની જાડુઈ અસરથી તમો અગત્ય થશો. ખાત્રી કરવા સારૂ નમુનાની શીશી આફઆનાની દીકીટ મોકલી મંગાવો. જરૂર પડતાં ખાત્રી થાય ત્યારે મોટી ખાટલી. મંગાવજો.

૧ અઉંસની ખાટલી ૧ ના રૂ. ૧-૪-૦. ખચ જુદું.

દાસ એન્ડ સન્સ-મુંબઈ નં. ૪.

હિન્ડોચા કાર્મસીની વખણાયેલી દવા !!!

કુમળેરી મયદી નખળાં જ્ઞાનતંતુઓમાં નવી તાકાત લાવી લોહી
તથા વીર્યને વધારી ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

(૧) ચંદ્રકળા ચાકુતી!!

(૨૭ સ્ટડ) [ચમત્કારીક દેશી
ઔષધ]

અસલ ચંદ્રોદય રસનો ગુણ તથા પ્રભાવ કેવો અલૌકીક તથા ચમત્કારીક છે, તે તો તેને વાપરનાર રાજા મહારાજા, અમીર ઉમરાવ અને શ્રીમંત લોકોજ ગણે છે. પણ તેની કીમત એટલી તો બારે છે કે, મરીચ અને સાધારણ માણસો હ મેશાં તેના ઉપયોગથી દુરજ રહે છે. તેથી અમોએ અદ્ભુત શક્તિ આપનાર ઉત્તમ મોતમ ઔષધીઓ સાથે સાસ્ત્રોક્ત રીતે કાર્યકુશળતાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસ તું તેના અનુપાત સાથેજ મીશ્રણ કરી તેનું ચંદ્રકળા ચાકુતી એવું ઉત્તમ નામ આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રતાપથી આ ગોળાઓ પાસે કેસર, કરતુરી, અમ્બર, શીલાજીત, સુવર્ણ અને મૌકિંતક મીશ્રીત ગોળાઓ, પાકો, મોદકો અને ચુર્ણાદિક કોઇપણ દવાઓનું બીજકુલ તેજ પડતું નથી, એમ અનુભવે સાબીત કરી આપેલ છે. ફક્ત એકજ ડબ્બીના સેવનથી વીર્યશ્રાવ, મુખધાત, સ્વપ્નાવસ્થા, પેશાબ અને દસ્ત વખતે ધાતુનું જવું, અશક્તિથી નીરાશ થવું વીગેરે ધાતુના વીકારથી થતા તમામ દર્દોને તત્કાળ નાશુદ કરી લોહીને લાલ, વીર્યને ઘટ્ટ અને જઠરાગ્નિને સતેજ કરી શીઝા તેજજ તવાઇ ગયેલા અછેરાને પુનઃ સુઝાખી તથા કાંતિમાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીયાના પુરા સેવનથી શરીરની તમામ પ્રકારની બાંધાઓની નસોને, લોહીને, માંસને, હાડકને તથા ખાલી પડેલા મગજને સારી રીતે પુષ્ટી આપી શરીરના દરેક અવયવોના બળમાં આશ્ચર્યકારક વૃદ્ધિ કરી નખળા પડેલી તેમજ બેસી ગયેલી છાતીમાં ખેહદ જુસ્સો આપી તદ્દન અશકત અને નિર્માલ્ય થયેલા શરીરને પણ રૂબ રૂબ, મજબુત, બળવાન, તથા કદાવર બનાવે છે.

કિં. ગોળા ૨૪ ની ડબ્બીના રૂ. ૩ ત્રણ. નમુનાની ૮ ગોળાનો રૂ. ૧.

આ દવામાં કમીશન કોઇને પણ આપી શકાય તેમજ નથી,

હિન્ડોચા કાર્મસી

કાલખાદેવી રોડ, લાંગવાડી સામે, પહેલે માળે-સુખાઈ નં. ૨.

પારસીઓ અને સ્વદેશી

: લખનાર :

શીરીન

આપ મહાત્મા ગાંધીજીએ ઉપારેલી સર્વોત્તમ અનાદરની રાજદવારી ચલવલ માટે હું કશું બી લખવા નહીં માંગતી. એવી મોટી બાબત પર મત આપવો કે અતીગ્રામ ઉચ્ચારણ તે મારા જેવી છોકરીની કાપનાતની બહારની વાત છે. પણ એવણની એ રાજદવારી ચલવલની ત્રણત્રણ એવણે જે પરદેશી માલના ખોલકાટ અને સ્વદેશીની વાત કહી છે. તે મને ધન્નોજ ગમે છે, અને હું માનું છું કે અમારી પારસી ક્રમને સ્વદેશી તરફ ઢલે તે તેને ધન્નોજ લાલ થાય.

પરદેશી મોંઘો દાટ માલ

આપણા દેશમાં પરદેશી જે પુષ્કળ માલ આવેછ, અને એમાં પણ ખાસ કરીને પરદેશી કાપડ જે લગભગ ૬૦ કરોડનું આ દેશમાં આવેછ તેમણે મોંઘો દાટ માલ માટે લાગે પારસી ક્રમ વાપરેછ એમ મારું માનવું છે. એક બાલુ પારસીઓ મોંઘવારી અને ખેડારીનાં રોટરાં પોતાનાં કામી છાપાં-ઓમાં રહે, અને બીજી બાલુ ફેશનની શી-શીવારીમાં તણાઈ દેખાદેખીથી નકમાં ખર્ચામાં પૈસાનો ધુમારો કરે એ નેમ કામ સમજીને તો હસવું જ આવે.

સ્ટેન્ડર્ડ ઓફ લીવીંગ

પારસીઓમાં કેટલાંક એવાંબી ચીખાવલાં હોય છે કે એ લોકોને આપણે સાદાઈનો ખેધ આપવા જઈએ તો નાકનું ચાટકું ચાલવી કહેશે કે “હી, એવાં દેશી લુગડાં

કાન પહેરે? અમારાં લોકોનું સ્ટેન્ડર્ડ ઓફ લીવીંગ આપ દેશનાં બીજા નેટીવોથી ચઢીયાતું ને અમને ખરેખર વધારે થાય તો. આવી વાત કરનાર પોતાની ચઢીયાતી સ્ટેન્ડર્ડ ઓફ લીવીંગની ટેલિકા વળગ્યા કરે એ બકલના ઓઘમીરો એટલું બી નહીં સમજતા કે તેવણની કમાણીનું સ્ટેન્ડર્ડ સાથેસાથ ક્યાં વધું છે?

કંઈસરની એવા

આપ સ્વદેશીની બાબતમાં મને નેમને ધન્નોજ આનંદ થાય છે કે અમારી પારસી ક્રમમાં ધન્નુંજ વંચાતું અને જરથોસ્તી એવું એક સંધર વાહન ગણાતું એવું ક્યારે હીંદ પોતાની કટારો આ મજની ચર્ચા માટે ખુલ્લી મુકે છે. અલખત પારસીઓ વચ્ચે આપ સવાલની ચર્ચા શરૂ કરનાર આપણા પેલા જાણીતા દેશબક્ત મીં બરબેરેલ દરામંજ ભર્યા છે. મીં ભર્યાએ ખાદી અને સ્વદેશની ચળવળ તરફ જરથોસ્તીઓનું ધ્યાન ખેંચી બીજી રીતે પણ પારસી ક્રમની સેવા બજાવી છે અને તે એ રીતે કે બીજી ભાષાજંઘ ક્રમોમાં એ કંઈ એવો ખ્યાલ હોય કે પારસીઓ સઘળા સ્વદેશની વીરૂધ્ધ છે, તો આપ ચર્ચા વાંચી એ લોકખી નેમ ચકે કે પારસીઓનાં સમજી નેતાઓ ક્રમને ફેશનની શીશીવારી તરફ તણાઈ જતી નેમ બજાવો કરે છે, અને તેથીજ સાદાઈનો ખોધ કરનારી ગાંધીજીની સ્વદેશની ચળવળને તેઓ પારસી માટેની એક મેટી

આશીર્વાદ સમાન લેખે છે. તા. ૨૭ મી એપ્રિલનાં કેસરમાં ખી. જી. એસ.ની સહીથી લખનાર ખરૂં જ કહે છે કે પારસીઓએ સ્વદેશી માલની ઉપયોગની ચળવળ ઉપાડી લેવી જોઈએ. આ ચળવળમાં પારસીઓની મોટે કુટુંબની બાંધસાહેબો બહુ મદદ કરી શકે. એજ મોટી બાંધ સાહેબો ઠંદેરા કરીને નીકળીને અને પોતાની બાંધબાંધઓનો 'વલગર' દેખાવ કરીને પોતાની ગરીબ બહેનપણીઓને પણ તેઓની નકલ કરવાનું આડકતરી રીતે દબાવ કરે છે. એ તો બાંધખરૂં કહું કોણ ને ? માવદર ફરને કામસીંટીકતા લેપડા લગાડતાં બાંધ સાહેબે કીધું તે ચહેલી ઉપર રહેતી ગરીબ આંગણે પણ કરવું જ જોઈએ ! પારસી ગરીબ કુટુંબની બાંધઓ મોટે ઘેરની અને મોટે ખાંચરેની બાંધ સાહેબોની નકલ કરી પોતાની કેવી હસી કરાવે છે તેનાં ઘણાં હાસ્યજનક નહીં પણ દયાજનક દાખલાઓ તો આપણાંમાંના ઘણાઓએ જોયા છે. પારસી બાંધ ઓ સ્વદેશી સાડીમાં ઘણા શોભે છે. સ્વદેશી કાપડ પણ જનતજનતની કુમસતું કીંમતનું આવે છે. આપણને એમ નથી કહેવા માગતી કે પારસી ઓએ ખસ ખાદી જ પહેરવી આંખણે એટલું જ માનીએ છીએ કે પારસી લાંબ બહેનોએ સાદા, સોળા, ટકાઉ અને સસ્તા સ્વદેશી માલનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

મીકુંબહેન પીટીટ

ઉપસા લાઇની જાણ માટે હું એવણને યાદ આપીશ કે બધાં મોટે ઘેરની બાંધઓ ટુચક ફેશનેબલ નથી. મીસ મીકુંબહેન પીટીટ જેવણ અત્યારે શુજરાતમાં ગાંધીજીની સેનામાં કામ કરી રહ્યાં છે તે તથા મુંબાઈવાલાં પરીન દાદાબાઈ નવરોજી અને નરગીઝ બહેન ખાદી પહેરે છે. મીકુંબહેન તો

શુજરાતને ગામરે ગામરે ફરી હજારો ગરીબ કુળખાઓ અને ખીજ પછાત કામના લોકને દાર તાડીની બદીમાંથી છોરાવી કઠકંઠ ગરીબ કુટુંબોના આશીર્વાદ લીધા છે. મુંબઈ અને પરામાં પરીનબહેન અને તેમની બહેનપત્નીઓ ઘણું સુંદર કામ બજાવી રહી છે. હવે વખત આવી લાગ્યો છે, જ્યારે મીસીસ બેપસી સખાવાલા, લેડી જમશેદજી અને એવાં ખીજાં મોટે ઘેરનાં પારસી બાનુઓએ હીંમતથી બહાર પડી ખીજાં કંઈ નહીં તો ગાંધીજીની સ્વદેશી ચળવળનો પારસી કામમાં પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. વળી પારસી બાંધ સાહેબોએ જે પણ વીચારવું જોઈએ કે ચીનાઈ, જપાનીસ, ફ્રેંચ કે કેટલીક વીલાયતી રેસમી સારીઓ અને ખીજાં કાપડ એવું તકલાદી આવે છે કે એક વખત ધોવા આપીયું કે પછી ખલાસ, વળી મોંઘીદાટ પોણાસાથી માંડીને દોઢસા બરસોની સારી હોય તો તે પાછળ સોનેરી કે રૂપેરી કારખી ખાસ્તી એવીજ મોંઘીદાટ લગાવવી પડે.

પરદેશી છુટ.

પારસી બાનુઓ ઘરમાં તો મજેના આપણી સ્વદેશી સપાટ પહેરે છે. તો કાંઈ નહીં બહાર જતી વેળા તે સુંદર ચંપલ કે ચંપલ ન કાવે તો ઉત્તર હીંદુસ્તાનની ફેશનની મોજડીઓનો ઉપયોગ ન કરે ? પરદેશી છુટ અને શુક પાંજલ પારસી ખાસ કરીને, પારસી બાંધઓ બહુ વૈસા ફેંકી દે છે. ઘણી ડીઝર ખીચારા કોઈ ઓશીસમાં દશ દશ અને બાર બાર કલાક વહીતર કરી માંડ માંડ મહીને દહડે પોણાસો સો રૂપીઆ કુટી કહારે. તાંહ ઘેરનાં ઘણીઆણીની છુટની જોરી લેતાંજ ખાસ્સા અઢાર રૂપીઆ આપવા પરે તાંહ ખીચારો માતીય મરે કે માદો પરે ?

પેલા મે. બા. માદન

પ્રજા મીતરના માણ અધીપતી પેલા ખેટરન જર્નાલીસ્ટ યુએગ મહેરજીલાઈ બામનજી માદન તરફ મને અનુદા માન છે. હું ઇસ્કોલમાં જતી પોરી ઉતી તાહરથી મુંબાઈ સમાચારના અને પાછળથી પારસી પ્રજામીત્રના એવનના નીડર અને એવનનું રાજદવારી વીધવનું ઉંડું જ્ઞાન દેખાડનારા અમ લેખો વાંચી હું ધની જ ખુશી થતી પણ એવણુ છદાજીને થયું જ રું કે જ્યારે બી ગાંધીજીનું નામ આવેજ ત્યારે લાલ લુગડું નેઈ ગોધેલા લડકે તેમ આપણા સંદેહ દાડીવાલા મહેરજી બાવા લડકી ઉદેજ.. મીં બ. દ. ભર્યાને જ્ઞાન આપતાં કઈસરમાં આ મહેરજીલાઈ લખે છે કે “લાઈજ ભર્યાજી પોતાની ખાદીનો બિચાવ કરવા ખાતર પથમખ્ખર અશો જરથોસ્ત વગેરેનાં નામને વચ્ચે લાવવાની જે વાત કરે છે તે ખરીતજ ગોનાહ ભરેલી છે.”

“ખાદી એટલે શું તે ખરેખર સમજતા નથી અથવા સમજતા નહી હોવાનો દેખાવ કરે છે. કોઈબી શબ્દ કોશમાંથી માલમ પડશે કે ખડખડાં અને ઘણાં હલકાં પ્રકારનાં કપડાં માટેજ ખાદી શબ્દ વપરાય છે.

* * *

એમ લાગે છે કે ભર્યાજી પણ ગાંધીજીને પગલે ચાલી સ્વદેશી મીઝાના શત્રુ બન્યા છે, અને ખાસ કરીને વીજળીક બળ અથવા જેસથી ચાલતાં સાંચા કામવાળાં કારખાનાંઓ ખંધ કરાવવાની હિમાયતમાં છે, અને ભર્યાજી ગાંધીજી દોરવે તેમ દોરાય છે અને ખીન્નજોને દોરવવા નીકળ્યા છે.”

ચક્રકોલ લેલું

મહેરજીલાઈએ તો ભર્યાજી સાથે ધનું લંબાણુ ટાપણું લખી તેમની મશકરી કરી છે, પણ એવનની આરગ્યુમેન્ટો વાંચતાં ચોક્કસ એમ લાગી આવે છે કે છુટ્ટાપાને લીધે એવનનું ભેલું ચક્રકોળ ખની ગયું છે. કઈસરના એજ અંકમાં એટલે કે તા. ૨૭ મી એપ્રિલના અંકમાં ખીજા ચર્ચાપત્રીઓ ખુલ્લું જાહેર કરે છે કે જરથોસ્તી પથમખ્ખર જે સદાઈ અને સાદાઈનો અને જે પવીત્ર જીંદગી ગાલવાનો બોધ કરી ગયા છે એજ બોધ ગાંધીજી આપે છે.

ચલણી રૂપીયો શું કહે છે ?

આપ સ્વદેશની બાબતમાં પારસી પ્રજા મત કેટલું જાગૃત થયું છે તે કઈસરનાં ચર્ચાપત્રો વાંચવાથી સમજાય છે આ સંબંધમાં મજકુર પત્રનો પેશા નામીએ મામીક લખનાર ચલણી રૂપીએ જોજો પોતાની તીખી તમતમતી કલમથી પારસી કોમની અંદર પેવશ થએલાં કંઈ કંઈ અતેરા અને ખોટા ડોળ ડીમંક અને ઢોંગ ધતુરોને દુરે કર્યા છે તે લખે છે કે:-

“પારસીઓને તમે જાડી ખાઈ તો પહેરાવી રહ્યા પણ હાલ કપડાંની બાબતમાં જે એકાકીત ફેરોનો, અને પૈસાની ધુળધાણી ચાલી રહી છે તે તો અટકાવો? આજની કરકસર અને દોડીયાંનો રૂપીએ જાણી બારીક વખતમાં પહેરવેશ પાછળ પારસીઓમાં જે ઉગ્રાઉ અને આકરા ખરચો ચાલી રહ્યા છે તે તો બચાવો સહિએ ખાદી જ પહેરવી જોઈએ. એ કંઈ ફરજિયાત કે જરૂરી નથી. પણ આંગેને બંધ બેસે અને શોભે તથા તેનું પોષણ કરે એટલાં જ સાદા સ્વદેશી કપડાં પહેરાતા હોય તો કેટલા બધા બચત જતો પડસો બચે ?

* * *

આગળ ચાલનાં બધાં ચલણી રૂપીઓ લખે છે કે એ માટે જે કેટલાંક પારસી આનુઓએ હાલ સ્વદેશી સુતરાઉ સાડીઓ પહેરવાની પહેલ કરી છે તેઓને હું ખાસ શાઆશી આપું છું. હાલ અહીં આવતી સ્વદેશી હીંદી સાડીઓ દેખાવમાં ટકાઉ, બપકા ભરેલી, સફાઈદાર, અને બંધબેસતી કારો સાથે ઘણી શોભા ભરેલી દેખાય છે. કોમળી આંગ ઉપર નાંખતાં આંગને દીપક આપે છે. તે સાથે ઘણી સસ્તી અને ધોવાયલી પહેરી શકાય છે.

તે દરેક મનપસંદ રંગોની પણ આવે છે. પગનાં મોજાંને સદાની દીલાંજલી આપવા સાથે મોંઘીઘટ સાડીઓને બદલે આવી સાદી શોભાદળી અને ટકાઉ સાડીઓ પારસી કોમળાં આમે જ થાય તેને મોટું અને ખાસ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે. થોડાં આનુઓએ પ્રથમ પોતપોતાનાં મીત્ર મંડળ વચ્ચે આવી સાદી સસ્તી હીંદી સાડીઓનો પગપેસારો કરવા, તેને પોતાના ઘર, કુટુંબ, અને સહીમાદીમાં ઉત્તર સાથે દાખલ કરવી, સહિએ તે પહેરી બહાર ફરવા માડવું એટલે ઉડતા પવનની માફત તે રૂઠ લાઇ દોડશે. પીટીટો, રેડીમર્નઓ, કાંગાઓ, તાલ્યારખાનો, વહા-ડ્યાઓ, દાવરો અને સોસાયટીની બીજા આનુઓ તમે આ પહેલ કરો અને પછી બુઓ કે મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગો પણ મેંદાંનાં ટોળાં માફક તે પાછળ કેવી ટુટાટુટ કરે છે !”

* * *

આય બધી ચર્ચા આય નાનકડા લેખમાં કરી હું મારી હીંદુ બહેનપણીઓને ખાતરી આપવા માંગું છું કે પારસી કોમળો સમ-જદાર વર્ગ હવે સ્વદેશી તરફ ઢળવા માંડશે.

છે, અને પારસીઓની ઇરાની ખાસીયત એ છે કે એક વખત એક વાત મગજમાં લીધી તો પછી તેને છેવટ સુધી નહી છોડે, અને પારસી ઘરાકો જ્યારે સ્વદેશી વસ્તુઓ લેવા માંડશે ત્યારે વીલાયતી માલ અને વીલાયતી કાપડ મંગાવનારા વેપારીઓની આંખો પોતીછી મેળે ઉઘડી જશે.

* * *

વીલાયતી બંગડીઓ

હું ભુલતી ન હોઉં તો હીંદુસ્થાન પત્રમાં એક ચર્ચાપત્રીએ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે હીંદુ બહેનપણીઓએ પરદેશી કાચની બંગડીઓનો ખાથકાટ કરવા નેહએ, અને ભુલે-સ્વર આગળ આવેલા ત્રીજા ભોધવાડા આગળ જ્યાં બંગડીવાળા અને વીલાયતી વાચક મલ-મલ વગેરે કાપડના વેપારીઓની દુકાન છે ત્યાં પીકેટીંગ કરવું નેહએ. આપણી હીંદી બહેનો માત્ર ઉપરના દેખાવ વાળી પરદેશી કાચની બંગડીઓ પહેરવાને બદલે આપણાં મમ્મણઓ અને બપ્પણઓ ભુના જમાનામાં પહેરતાં હતાં તેમ સોનાની પહેંચી, ચીપવાળા હાથીદાંતના ચુડાઓ પહેરે તો શું જોડું? પછોળા ચુડા કાપ નાલુક હાથવાળોને ન ગમે તો પતશા હાથી દાંતના દડા બંગડી જેવા અને નેહએ તેવા રંગના આવે છે. નેહોની શુંગશ હોય તેઓ સોનાનાં કડાં કે બંગડીઓ પહેરે તે સામે મને વાંધો નથી.

એ રીતે ધરેણા મારફત એટલું સુનું એટલી દોલત આપણા દેશમાં રહે છે. ઘાટણો, લાખ્યાઓ, અને એવી બીજા પછાત કોમની બહેનો રૂપાનાં કડાં અને કેલ્લાં પહેરે છે, તેમને તે કાચની જરામાં ભાગે તેવી બંગડીઓથી વધુ ગમે છે.

રસિયાની નારી

: લેખક :

સુચુદિ

સમસ્ત જગતની જનતામાં સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવાની ચળવળ ચાલે છે પરંતુ રસીયામાં સ્ત્રીઓને સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં જેટલી સમાનતા મળી છે તેટલી દુનીયામાં કોઈ સ્થળે નોંધ શકાતી નથી. રસીયામાં ગમે તે મંડળમાં, વેપારમાં, કે અધિકારમાં સ્ત્રીઓ માટે ઉચાડી પ્યારી રાખી છે, એટલું જ નહીં પણ નાવીક તરીકે, ઇન્જનેરી કારખાનામાં પણ યુવાનો સાથે બરાબર પડખે રહી કુમારીઓ કામ કરે છે, અને મહેનતાણમાં જેટલું યુવકને મળે તેટલો જ પગાર કુમારીકને અપાય છે. આથી કામદારોમાં સ્ત્રીઓ માટે દુનીયામાં બીજા સ્થળે ક્યોદિથી રક્ષણ મેળવવા તગવીજ થાય છે જ્યારે રસીયામાં સ્ત્રીઓ માટે નીરાળા ધારા ધોરણે નોંધ શકાય છે.

આ સમાનતા આપોઆપ મળી નથી, બહુ ઝુલ્મિશ વહોરવી પડી હતી. રસીયાની એક મીઠમાં ૧૮,૦૦૦ કામદારો છે. ત્યાં કારખાનાની કમીટીનો પ્રમુખ સ્ત્રી છે. પ્રથમ પુરૂષવર્ગ આ સ્ત્રીને નોંધ હસતો પરંતુ હવે માન આપે છે. ગામડામાં પણ લોકલ ખોડની કમીટીમાં સ્ત્રી સભ્યો છે. પહેલાં પુરૂષોએ મશ્કરી ખાતર આ મંડળમાં તેઓને ચુંટી અને તેઓ ધારતા હતા કે સ્ત્રીઓથી કામ થશે નહીં. પરીણામ એ આવ્યું કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધુ કાર્યદક્ષ, મહેનતુ અને ચંચળ હોઈને હવે દરેક ચુંટણીમાં સ્ત્રીઓને જ પસંદગી મળે છે. રસીયામાં મન્યપરીવર્તન થયું તેમાં સ્ત્રીઓએ સંગીન ફાળો આપ્યો હતો અને સમાનતાની

લાડમાં વીજ્ય મેળવી હાલમાં દરેક કાર્યમાં પુરૂષની સ્પર્ધા કરે છે.

સમાજમાં સ્ત્રીઓને ઉંચી પદવી કે સ્થાન મળે તે માટે તેઓએ લાડત ચલાવી ન હોતી અને મીઠકતના માલેક સંબંધી કાયદાઓમાં જ્યારે જેકે જાતીને સરખા હક્ક સંપાદીત થયા ત્યારે સમાજમાં સ્થાન વીરેની વાતો જુલાવા લાગી અને રસીયાની કાયદાઓમાં મીઠકતની માલેકી વીધે જે અધકો અને ચર્ચા થતી હતી તે સોનીયેટ કાયદાથી સમાનતાના ધોરણે રચાયા, અને લાંબા વખતનો વીવાદસ્ત પ્રશ્ન બંધ થયો. સ્ત્રીઓ પુરૂષની માલેકીની વસ્તુ છે એ ખ્યાલ દરેક દેશમાં પ્રચલીત છે તેને બદલે રસીયામાં સ્ત્રીઓ તો ઉદાર નોંધ શકાય છે અને ઇતીહાસમાં ઉજળે અક્ષરે નોંધાશે કે મનુષ્ય જાતીમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ જેકે સરખે દરજ્જે સમાન છે, કોઈ કોઈને શુભામ નથી.

આથી એમ સમજવું નહીં કે રસીયામાં સ્ત્રીઓની પદવી સ્થાપીત થઈ છે કારણ કે તેઓ હજી નીચું કરી શકી નથી કે પતી અને બાળકો સાથેનો સંબંધ કેટલો અને કેવો છે. હમણાં તો ઔદ્યોગીક વીપ્લવને પરીણામે દરેક સ્ત્રી ઉદ્યોગોની ઉન્નતીમાં ભગીરથ પ્રયાસ કરે છે એટલે કુટુંબસ્થાન વીગેરે પ્રશ્નો ગોણુ બને છે. જ્યારે ઉદ્યોગ ઉન્માદ શમાશે ત્યારે સ્ત્રીઓ પુરૂષો માફક કારખાનામાં કે બીજા સ્થળે કાર્યવાહી ઉપર જશે, અગર ઘેર રહી ગૃહરામી બનશે કે શું કરશે, એ પ્રશ્ન માત્ર રસીયામાં જ નીચું થશે એમ નહીં પરંતુ સમસ્ત

જગત માટે સળગતો પ્રજન હોઇને તે માટે નીશ્ચીત યોજના થવી અગત્યની છે.

પશ્ચીમની બીજી નારીઓ કરતાં રૂમ યાની નારી નોખીજ છે. રસીયામાં બહુધા પરી-ણીત છે. ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓનો ભાગ આવસ્યક છે એ હેતુથી કેમ્પો, ક્રીડરગાઉન, રમતગમત, વીગેરે દરેક સ્થળે તેઓની તાલીમ સમાનતાના ધોરણે આપવામાં આવે છે. બાળકો તરફ સ્ત્રીઓ બેદરકાર છે, અગર વહાલ ધરાવતી નથી એવું ધારવું ભુલ-ભરેલું છે. જોડલી બાળકો માટે રસીયામાં સગરડો આપવામાં આવે છે તેટલી યુરોપમાં કે દુનિયામાં કોઇ સ્થળે અપાતી નથી. અને તેથી શીશુ સંસ્થાઓમાંજ બાળકોને ઉછેરે છે કેમકે ઘરમાં તેટલી કેળવણી આપી શકાતી નથી એમ સ્ત્રીઓ સારી પેઠે સમજે છે. રસીયામાં અનેક ગામડાં એવાં છે કે જ્યાં સંગઠન અને એકતા જોઇ શકાય છે. વસ્તી આ મંડળની માથેકીના ધરો વાપરે ઉદ્યોગ કરે, નફો થાય તે મંડળને મળે અને દરેકને અંગત ખર્ચ માટે ચોક્કસ રકમ મળે. શીશુ ઓવું સંજોગન સંસ્થા મારફત થાય અને એ રીતે આખી વસ્તીની ઉન્નતી કરવામાં આવે છે. આઆદર્શ અમેરીકાનો છે, જેનો ઉદ્દેશ બે - વાડીનો સંગઠનથી ઉદ્ધાર કરવાનો છે જે ને હમણાં હમણાંમાં બહુજ પ્રોત્સાહન મળ્યું છે તેથી દરેક સ્થળે આવી યોજનાઓ ઉભરાવા માંડી છે. આ યોજનાનું આકર્ષણકાર સ્ત્રીઓ જ છે. તેઓએ પતીઓને આ મંડળમાં જોડાવા આગ્રહ કર્યો. કેમકે ઘરમાં બાળકોને જિંદગી તાલીમ ગરીબાઇને કારણે આપી શકાય નહીં, અને દરેક કામ કરે ત્યારે સ્ત્રીઓને આરામ કે આસાથેશ વધુ મળે. રસીયાની રાજ્ય નીતીમાં પણ આગ શીશુ સંજોગનો વધુ મહત્વ અપાવ્યું છે અને યતીમખાનાને બદલે અધ્યાપકોની જાતી દેખરેખ નીચે

દક્ષીણમુનો વીઘાર્થીભવનોમાં તાલીમ ઉંચા પ્રકારની આપી શકાય છે, એવા ઉદ્દેશથી કેમ્પો કેમ્પો આવી સંસ્થાઓ ખોલીને, પ્રરૂથો અને સ્ત્રીઓની જવાબદારી રાજ્યે ઉપાડી લીધી છે. ૧૯૨૫ માં આવી સંસ્થાઓ માત્ર ૧૫૬ હતી તે ૧૯૨૭ માં વધીને ૨૧૬૭ થઇ તે રાજ્યની કાળજી અને સ્ત્રીઓની પ્રેરણાનેજ આભારી કહી શકાય. ૧૮ વરસનું બાળક થાય ત્યાં લગી બેકે માતા અને પીતા, ભણે તેઓ પછી જન્મ બંધનથી જોડાયા હોય, કે ન હોય, છુટા પડ્યા થયા હોય કે ન થયા હોય છતાં બાળકનું પાલન કરવા બંધાયા છે એવું સો-વીચેટ કાયદો જાણ્યો છે. ગેરકાયદેસર કોઇ બાળક હોતું નથી અને દરેક શીશુને પીતા કે માતાની મીલકતનો તથા સમાજમાં સ્થાનનો કાયદેસર હક હોય છે. બીજા દેશમાં મીલકતના વાંધા વખતે બાળકની ઉત્પત્તિ માટે વીરોધ થાય છે અને રસીયાએ ઉકેલ આપે ઉત્તમ કાઢ્યો હોઇને કોઇ જાતનો વીરોધ જાગતો નથી. યતીમખાના ૧૯૧૩ માં ૭૦૦૦૦ હતાં તે ૪૬૧ને ૧૯૨૭ માં આથી ૮૬૭૫ થયાં એજ કાયદાની ઉત્તમ અસરનું પરીણામ બતાવે છે.

આથી સ્ત્રીએ ઉપર પણ ઉમદા અસર થઇ છે. જ્યારે દરેક બાળકને બટ્ટો કે ડાઘ હોય નહીં ત્યારે સ્ત્રી ગમે તે અવસ્થામાં-બાળક પેદા કરી શકે છે. રસીયાના આ અભીપ્રાયને સંમત થવું કે નહીં એ દરેક દેસને વીચારવાનું છે; કેમકે નીતીના સીદ્ધાંતો દરેક દેશને પોતાને ધડવાના છે અને રસીયામાં આવી રીતે નીરીક્ષણ થાય છે તે અન્ય દેશોએ માન્ય કરવા કે કેમ તેનો સ્થાનિક વાતાવરણ અને સંજોગો જોઇને ઉકેલ કાઢવો જોઇએ. પ્રજા કદી રસીયામાં બાળકની માતા પરણી છે કે કેમ

એવો પ્રશ્ન પુછતી નથી. માતાને હમેશા સન્માન મળે છે અને માતા થવામાં સ્ત્રી કદી શરમ માનતી નથી.

બાળકોની ઉત્પત્તિ અને સંખ્યાના પ્રશ્નને પણ સમાજ નીશ્ચય કરે છે, અને રસીયાના સંસ્કૃતિને સ્ત્રીઓને આ ક્રિયામાં પુરેપુરી પરવાનગી આપી છે. રસીયાની એવી માન્યતા નથી કે લગ્નબાળી પ્રજા

સૈનીકો બને, તો પણ રસીયામાં પ્રજોત્પત્તિ પુર જડપે આગળ ધસે છે એટલે આ હિસાબે પ્રતીજ્ઞ અગત્યનો છે, છતાં હજી સુધી આ જાતની ચળવળ જોઈ શકાતી નથી. સંતતી નીયમન જ્યાં જ્યાં તંદુરસ્તીને આડપીઠી થાય ત્યાં ફરજિયાત કરવામાં આવે છે તેથી કેટલેક સ્થળે પ્રજોત્પત્તિનું પ્રમાણ થોડું ઘટ્યું છે.

નાનકા પુત્રે ઘાટીને રામા સાહેબ કહીને બોલાવ્યો તે જોઈ શ્રીમંત પીતાનું માથું ફરી ગયું. તેણે પુત્રને ધમકાવવા માંડ્યો:

“બાણુ ! એ ઘાટીને સાહેબ કહેવાય કે ? એ તો આપણો નોકર છે.”

“નોકરને સાહેબ કહીએ તો ?”

“આખરે જાય ” બાપે તીરકારથી કહ્યું.

“તારે બાપુજી તમે પેટા કચેકટર આવે છે તેને સાહેબ સાહેબ કરીને સલામો કેમ ભરો છો ?” ચાલાક બાણુએ પુછ્યું: “અમારા શીક્ષક તો કહે છે કે કચેકટર પણ આપણો નોકર છે.”

બીચારો શ્રીમંત પીતા બાણુ સાથે વધુ બોલી શક્યો નહીં.

રમણુ : દોસ્ત, થાપણુ રોકવી અને સટ્ટો કરવો તેમાં શું ફરક ?

નાનુ : જોઈ શ્રીમંત હોય તો તેનું નામ થાપણુ રોકવી કહેવાય, પણ ગરીબ હોય તો સટ્ટો કરનારો ગણાય.

...

શીક્ષક : બોલ જો મનુ, હુદારાઓનું શું કરવું જોઈએ ?

મનુ : તેમને સમાજમાંથી હાંકી કાઢવા જોઈએ.

તનુ : સાહેબ, ગણ જોવારાની સલામમાં એક વક્તા કહેતો હતો કે, અંગ્રેજો હીંદમાં છુટ ચલાવે છે, તો તેમનું શું કરવું ?

શીક્ષક : ચુપચુપ-એસી જા, ગધ્યા !

સત્યયુગની ભ્રમણા.

: લેખિકા :

કુમારી જયવતી દેસાઈ

કુટુમ્બાકો કહે છે કે સત્યયુગ આવી ગયો: હવે કળીયુગ ચાલે છે. એ યુગના નામ સાથે કોઈને કશી લેવા દેવા ન હોય, પરંતુ સત્યયુગ એટલે ધણોજ પવિત્ર અને સર્વાંશે પરીપુર્ણ યુગ અને કલીયુગ તે અધમ યુગ: આવી વ્યાખ્યા જ્યારે કરવામાં આવે છે: ત્યારે ધણુઓ ને તેની સામે વધી છે. કેમકે પ્રાચીન સમયના અનેક પ્રસંગો એ પુરવાર કરી ચકે છે કે, જો સત્યયુગ માનવામાં આવે છે, તે યુગ ખરો સત્યયુગ નહોતો, પરંતુ સાચો સત્યયુગ હવેજ આવે છે.

એના થોડાક હીંદુમાન્ય પુરાવાએ જોવાથી ખાત્રી થશે:

ધ્રુ તેમજ ઇંદ્રાસનની પ્રશંસા હીંદુઓમાં પારાવાર થાય છે, એ ઇંદ્ર કોષપથ તપસ્વીના જાતીકલ્યાણના તપથી ગભરાઇ જતો અને સંકુચીત વીચારના અદેખા માણસની માફક એ તપસ્વીતું તપ તોડવા માટે અપ્સરા જાતીની સ્ત્રીઓની મદદ માગતો. તે સ્ત્રીઓને પોતાના શીષણ કે ચારીત્ર્યની લેશ માત્ર પણ પરવા નહોતી, તેમ ઇંદ્રની આજ્ઞા ચતાંજ નેહએ તેટલી સ્ત્રીઓ બહુચારી લાવનાથી દોડી જતી! વર્તમાન યુગનો કોઈ નાનો ઠાકેર સુધ્ધાં પાતાની ગાદીને બચાવવા આતું અધમ કૃત્ય કરવા તૈયાર નહીં થાય. અને જો કોઈ એવી ખેશરમી કરવા તત્પર અને તો સમાજમાં તેતું જરા પણ માન નહીં રહે.

એજ ઇંદ્ર રાજાનાં વર્તન તપાસો એ દેવાધીદેવ અહલ્યાના રૂપમાં મુઝ્ઘા બન્યા,

મોહાંધ દશાગ્રં તે કેટલાંબો અધર્મી અને છે? દેવાનો રાજા કુકડા અને છે. ગૌતમ રૂપી બનાવટી કુકડાના પોકારથી ભાન ભુલે છે, અને ગૌતમ સમા રૂપીનાં પત્ની અધમાધમ સ્ત્રીની માફક ઇન્દ્રની વીકારી વાસના પુર્ણ કરે છે!

આ જાતની મનોદશાવાળા રાજાઓને આધુનીક સમાજ નીદે છે, ઇન્દ્રેના રાજા જોવાને ગાદીએથી ઉઠાડી મુકે છે, પત્નીયાળાના પાપાચાર સામે પોકારો કરી દે છે, તેતું ગૌરવ કરવા તૈયાર થતો નથી. ત્યારે કહેવાતા સત્યયુગના લોકો બહુચારી ઇન્દ્રને દેવાનાથ દેવને સ્થાને સ્થાપે છે!

બ્રહ્મા સમા વીશ્વને રચનારા ભાન ભુલ્યા પોતાની પુત્રી સામે કુદૃષ્ટી કરે છે, શાન્તતુ જોવા મત્સ્યગંધારે જોતાંજ મોહાંધ બંને છે, અને પોતાની મોહ વાસનાને પુર્ણ કરવા માટે આશાલર્પા-પુત્રની પાસે મહાત્યાગ કરાવે છે; બ્રહ્મા, વીષ્ણુ અને મહેશ જેવી સમસ્ત વીશ્વની સર્જક, પોષક તેમજ સંહારક શક્તીઓ જેમનામાં આરોપવામાં આવી છે તેવા દેવા, અનસુયા પાસે બીલાના નીમી-તે જળ, અને અધમમાં અધમ વામમાર્ગી પણ માગણી ન કરે તેવી માગણી પદસ્વી પાસે કરે, જમદજ્ઞી ઋષીનાં પત્ની રેણુકા સુંદર દેખાવના રાજાને જોઈને મોહાંધ બને, શંકર જોવા કામદેવને પણ કાળુમાં રાખતા કહેવાતા એક બીલડી જેવી સામાન્યાને જોતાંજ, મોહાંધ બને અને પાવર્તીજીને તેની દાસી બનાવવાની વાતો કરવા લાગે, એ જોતાં જરૂર

એમ લાગે છે કે, જે યુગને સત્યયુગના નામે ભારે અભીમાન અને ગૌરવથી ઓળખાવવામાં આવે છે, તે યુગના મશહુર પુરુષોનાં ચારીત્ર્ય તું બંધારણ પણ પુરેપુરું ધરાવું નહોતું.

વેદવ્યાસ, કૃષ્ણ, એકલવ્યગી, હનુમાન અને પાંડવો જેવાઓની ઉત્પત્તિનો ઇતીહાસ પણ એજ બતાવે છે કે, વર્તમાનમાં નીતીતું જેવું બંધારણ ધરાવે ચુક્યું છે, તેવું પ્રાચીન યુગમાં નહોતું. તે યુગની અનેક કથાઓ જુઓ, યુદ્ધનાં કારણો તપાસો, તો તેમાં લડનારાઓની કામવાસ્ત્તા કે મોહાંધ-પણું મુખ્ય કારણભૂત છે. ઉપરાંત કોઇની પણ પાસે સારી વસ્તુ નેષ્ઠ તો તે ગમે તે રીતે પડાવી લેવાનીજ વાતોથી પ્રાચીન ઇતિહાસો ભરપૂર છે.

વામનાગની ઇતીહાસ, રાક્ષસપુત્ર, દેવીનાં ચીન્હ અને તેમનાં વાહનોને લગતી પૌરાણીક કથાઓ તો વર્તમાનમાં કોઇ સભ્ય સમાજ સાંખી પણ ન શકે, તેવી ગંદી ભાવના અને વીચારોથી ઉભરાઇ જાય છે. આ બધા ઉપરથી એકજ સર નીકળે છે કે, તે યુગમાં સ્ત્રી જાતી તરફ સન્માનની ભેદભેદો તેવી જુદી કેળવણી નહોતી.

જો થોડી ધણી સતીઓની વાતોથી સમાજનો સનાતની વર્ગ ટુકડો જાય છે, તેમની કથાઓ પણ શું બતાવે છે ? સ્વયંવરની પ્રણાલીકામાં સ્ત્રીઓના સ્વાતંત્ર્ય કરતાં પીતાની આપખુદ સત્તા, અને પરુ-બળને લીધે સ્ત્રીઓને ઉચકી જવાની ભાવનાજ પ્રાધાન્યપણે જણાઇ આવે છે. રામાયણ તેમજ મહાભારતમાંથી એવા અનેક પ્રસંગો અને અનેક પાત્રો તારવીને બતાવી શકાય તેમ છે. દ્રૌપદીને પાંચ ભાઇઓની મત્તા જે યુગમાં ગણવામાં આવતી હોય તે યુગની નીતીભાવના કેવી હોવી ભેદભેદ ? પોતાનાજ કુળની કામીનીઓને ભરદરબારમાં

નગ્ન કરવા એનાજ દીયરો અને ભેટા તૈયાર થાય, અને જેમનાં સન્માન આજે હીંદુ સમાજ કરી રહ્યો છે, તેવા યોદ્ધાઓ તેમજ રૂઢીઓ અને આચાર્યો એ બધું સાંખી લે, તે ભેટાં કેને એમ નહીં લાગે કે સ્ત્રી જાતી તરફ એ કહેવાતા સત્યયુગમાં સન્માનની ભાવનાજ નહોતી ?

રામાયણના યુગમાં પણ સ્ત્રીઓના હરણ કરવામાં આવતાં હતાં તે સીતાજીના પ્રાંતથી પુરવાર થાય છે. મહાભારત અને રામાયણ યુગની પૌરાણીક કથાઓ પ્રમાણે ઉપકુમારી (ઓખા) ને કોઇની પણ પરવાનગી વીનાં અતીશ્વર ઉચકી જાય, અજીન જેવા શુરો મનાતો યોધ્ધા પણ સુભગતું હરણ કરે, કૃષ્ણ જેવા પરસીઓ બની સુકેલી ગોપ-સ્ત્રીઓ સાથે દાણવીકામાં ગવાય છે તેવી છુટ લે, યાદવ કુળની સ્ત્રીઓને કાપા નામની છુટાર જાતી હુંદીને વહેંચી લે, એ તમામ હકીકતો પુરવાર કરે છે કે, કહેવાતો સત્ય-યુગ એ ખીણું કરુંજ નહીં પણ ખોટી ભ્રમણાજ છે પરંતુ જે સત્યયુગ જેવી કોઇ વસ્તુ હોય તો તે હવેજ આવે છે.

જેમને મર્યાદા પુરુષોત્તમ કહેવામાં આવે છે તેવા રામચંદ્ર, પોતાની પત્નીને ન્યાય આપવાની યે કાળજી કરવાને બદલે માત્ર એક માણસની કોધીત દશામાં ખાનગી વાત સાંભળીનેજ, ગર્ભપાન સ્થિતીમાં જંગલમાં મોકલવાી દે, લવનથ કે જેને સીતાજી માટે અતીશય માન હતું એમ કહેવાય છે, તે વળી તેને બારેબાર અરણ્યમાં ગમે ત્યાંજ મુકીને ચાલી જાય, એ પ્રસંગો ઉપરથી ઇતીહાસ તારવનાર એ કહેવાતા સુવર્ણયુગને માટે શું કહી શકે તેમ છે ?

તે પછી પણ મહાન રાજાઓ સુધ્ધાં પોતાની પુત્રીઓને, બળવાન રાજાઓને ભેટ તરીકે આપી પોતાનાં રાજ્યને સાચવે,

સામાન્ય માણસો પૈસા સાટે પુત્રીઓને વેચે, તેમજ દુધપીતી અને લુપીતી કરે કે શહેરનો દરવાજો ઉઘાડતાં જ કોઈ સહુથી પહેલાં પુરુષ દાખલ થાય તેને રાજપુત્રી પરણાવી દેવાની તેમજ રાજપદે સ્થાપવાની કલ્પનાઓ તે યુગના કવીઓ કરે, એ જમાનાને માટે વીધેશ શું કહી શકાય ?

તમામ પ્રાચીન પ્રજાઓના ઇતીહાસમાંથી આ જાતની દંતકથાઓ મળે છે. ગ્રીસ, રોમ, બાબીલોન ઇત્યાદિ તમામ દેશનો ઇતીહાસ આવીજ હકીકતોથી ભરેલો છે. ચોટલે કે પુરુષવગે સ્ત્રીઓ ઉપર પોતાનું આધીપત્ય જમાવીને ટકાવી રાખવા માટે કંઈ જાતની આપણુદી, કંઈ જાતના અત્યાચાર નથી કર્યાં તે કહેવાય તેમ છેજ નહીં.

આમ આદિકાળથી દંતકથાઓ, ધર્મ કથાઓ અને ઉપદ્રવ્ય ઇતીહાસ તેમજ પૌરાણીક કથાઓ જોતાં એ વાત તો સ્વયં સીધી છે કે, સ્ત્રીજાતી ઉપર સારાથી સંસારમાં પારાવાર વીપત્તીઓ પુરુષવગે નાખી છે, તોપણ પશ્ચીમનો પુરુષવગે પોતાની ભુલ જોઈ શકે છે, અને એ ભુલાં પાપોનું પ્રાયશ્ચીત કરી રહ્યો છે, ત્યારે પણ આ પવીત્ર મનાતા આર્યાવર્તમાં વીક્રમનો ૧૯૮૬ મા સંવત્સરમાં પણ બ્રહ્માના મુખમાંથી પ્રદ્યુત થયેલી બ્રહ્મણ જાતીના પુરુષો સુધ્ધાંત પોતાની પુત્રીઓના દેહને પૈસા સાટે વેચી શકે છે, અને પારકી પુત્રીઓને પૈસા આપીને પત્ની તરીકે ખરીદી શકે છે, બાલીકાઓને જન્મતાં દુધપીતી કરવી એ ગુન્હો મનાયો

છે. તેથી તેમ કરતાં સમાજના માણસો ડરે છે; છતાં બીજી બધી રીતે પુત્રી, પત્ની કે માતા તરીકે સ્ત્રી વર્ગને અધર્મ માની, તેની તરફ લગાર શોભીતું જંગલીપણું તો બતાવીજ રહ્યા છે ! વીદ્યાન ગણાતા દેશના બ્રહ્મકુમારો કાશીનગરીને વીધે એકકા થઈને સ્ત્રીઓની ઉપર જંગલીઓ પણ ન કરે તે જાતના અત્યાચારો ચાલુ રાખવા માટે સાસ્રોના અધારોની વાતો કરે છે, બાળલગ્ન અટકાવનારા સારથ કાયદાની સામે તેઓ ધર્મને નામે આડંબરી લડતો ઉપાડે છે, ખુદ બ્રાહ્મણના દીકરાઓ દીકરીના બદલામાં બાયડી લાવવાનું—જીવતી સ્ત્રીઓનો અદસોબદલો કરવાનું સાટાપેટાનું અધમાઅધમ કૃત્ય કરે છે ! તેથીજ પશ્ચીમના સંસારગ્રાંથી સારાસાર તેમજ ન્યાયાન્યાયને સમજતાં થયેલા સ્ત્રીપુરુષો, સ્ત્રીજાતી તરફની મનોદશા ફેરવવા માટે કાયદાની મદદ માગી રહેલાં છે, કેમકે બીજા જડવાદી દેશો તો સમય અને સંજોગોને પારખવા જેટલીએ શક્તી અને સહીષ્ણુતા બતાવી શકે છતાં આર્યોની આ પવીત્ર ભૂમીના સાત્વીક તેમજ ધર્મપ્રેમી પુરુષો, પોતાનાં અન્યાયી કાર્યોમાંથી તલમાત્રે ચસવા માંગતા નથી. કદાચ બધ્યાત્મવાદ અને ધર્મપ્રીત્યણની એવી બ્યાખ્યા થતી હશે ! પરંતુ પુરુષો ભલે એ બ્યાખ્યાઓ પ્રમાણે વર્તવાનો દેખાવ કરે. સ્ત્રીઓની આંખો હવે બરાબર ઉઘડી છે, અને તેઓ હવે વધુ વખત, ધર્મનાં નામે ઉભાં કરવામાં આવેલાં સુવર્ણપીંજરોમાં પુરાઈ રહેવા તૈયાર નથી.

ગુર્જરી વીરાંગના

(શ્યામ રંગ સમીપ ન જાયું-એ રાગ)

કાયરાની નાર શું ગણાઉં ?

ઉઠો, સ્વામી મારા !

કાયરાની નાર શું ગણાઉં ?-(ધ્રુવ)

સારી ગુજરાત આજ ખળભળી છે ઉઠી,

હુંજ ખેતી હાલેરા શું ગાઉં ?

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૧

શેરી ફેરી નાર બધી દુઃખી-દુઃખી ખારો,

ફટ રે ચલી ! માટી તારો આઉં !

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૨

મગડ્યાં નીશાન, વાગે શુર રણતુર આ,

હાક બધે મુણી અકળાઉં :

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૩

કેસરીની નાર હું કે ફેસ ખાતી લોકડી,

વેશ આવો દેખી બળવાઉં :

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૪

હોય વીર શાણીત તે ઉતું ઉતું ઉછળે,

હું તે શું આ હીમમાં થીનઉં ?

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૫

પાધ બાંધું કેસરી ને કમર બાંધું કેસરી;

ધસમસી ઝુકાવો, હું હુલાઉં !

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૬

અંગના ભલે હું તોય વીરની વીરાંગના,

વીરનાજ વહાલમાં શું થાઉં

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૭

વીરની ઘડી ખરી, ન કાયરાની જાંઘી :

વધો, સ્વામી જય ગીતો હું ગાઉં !

ઉઠો, સ્વામી મારા ! ૮

અરદેશર દેરામજી અખરદાર

વિધવાઓના રક્ષક : સર ગંગારામ

: લેખક :

મણીલાલ કેશવલાલ પરીખ

સર ગંગારામના રાજદારી વીચારો ગમે તે હો, સરકારી તંત્રના તે ગમે તેવા પુબ્ધ કે સંવાયક હો, તે જ્ઞવાની અહીં ઇચ્છા નથી. તેમણે સામાજિક સેવા માટે શું કયું તેજ બતાવવાનો માત્ર પ્રયાસ કરવાનો જ અહીં ઉદ્દેશ છે. અને તેજ પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને સર ગંગારામના જીવનની કંઈક ઝાંખી 'નવયુગ'ની ગ્રાંથક બહેનોને કરાવવા માટે પ્રસ્તુત લેખ. જાણ્યો છે.

સર ગંગારામનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૫૧ માં પંજાબનાં શેખપુરા જિલ્લામાં આવેલા મંગતવાળા ગામમાં થયો હતો. તેમના પીતા લાલાં મંગતરામ અમૃતસરમાં કોટ ઇન્સ્પેક્ટર હતા. પોતે રૂઝી કોલેજમાંથી એન્જનીયરીંગની પરીક્ષા પાસ કરીને સને ૧૮૭૩ માં આસીસ્ટન્ટ એન્જનીયર નીમાયા. સને ૧૮૯૫ માં ક્ષીટનના યુવરાજ હીંદમાં આવ્યા તે વખતે લાહોરમાં તેમનું સ્વાગત કરવાની સઘળી વ્યવસ્થા કરવાનું કામ સર ગંગારામને સોંપવામાં આવ્યું હતું. અને ૧૯૦૩ ના દીક્ષી દરબારની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થાનું કામ પણ તેમનેજ સોંપવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રત્યેક વખતે તેમણે ધણો સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેથી તેમને રાય બહદુરનો ઇત્કાળ આપીને સરકારે ખુશ કર્યા હતા. સને ૧૯૦૩ માં તેમણે પેન્શન લીધું. પછી પતીયાળા રાજ્યમાં ચીફ એન્જનીયર તરીકે નીમાયા. ત્યાં સ. ૧૯૧૧ સુધી કામ કરીને નોકરી છોડી દીધી. તેવામાં એન્જનીયરીંગ પર પુસ્તક લખ્યું જે કોલેજના પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચાલે છે. તેમણે પશ્ચિમના દેશોની માફક ખેતીવાડીની ઉત્તનીપર નીકેષ ધ્યાન આપ્યું. તેમણે ૨૦ વીધા

જમીનમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતીથી ખેતી કરી તેમાં ખુબ સફળતામળી. પંજાબની સરકારની પાસે મેટ્રોગોમરી જિલ્લામાં ૮૦ વીધાં જમીન નકામી પડી હતી. તે જમીન પટાથી રાખી, વરાળ અને વીજળીનાં યંત્રોદ્ધારા એવી તો કળપ બનાવી કે આજે તે જમીનમાં હજારો રૂપિયાનો પાક ઉતરે છે. સરકાર પણ તેમનું આ સાહસ જોઈને ચક્રીત થઈ ગઈ અને એ જમીનના માલિક તેમને જ બનાવી દીધા છેલ્લા મહાયુદ્ધ વખતે પંજાબના અનેક સીપાઇઓને સરકારે જમીન આપવાનાં વચન આપ્યાં હતાં. એટલે સર ગંગારામની સહાયથી પડતર જમીન વૈજ્ઞાનિક યંત્રોદ્ધારા સારા પાકને યોગ્ય બનાવી તે સીપાઇઓને આપવામાં આવી. સર ગંગારામે આ વખતે ૮૦ હજાર એકર એટલે ૧૨૦૫ ચોરસ માઇલ જમીનનો પટો સરકાર પાસેથી લીધો. જેના પર ૩૦ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કોન્ટ્રાક્ટમાં તેમને સંપુર્ણ સફળતા મળી. આ પ્રકારે તેમણે પોતાની વીધાના બજે અખુટ ધન સંગ્રહ કર્યો. અને હીંદુસ્તાનમાં ભારે નામ કાઢ્યું. સરકારે પણ તેમણે કરેલી સરકારી સેવાના બદલામ

સ્વાધીનતા માટે સમરાંગણમાં

વીદેશી વશનો બહીષ્કાર અને મુઘયાન નીચેધતું ક્ષેત્ર શક્તી દેવીઓને સોંપવામાં આવ્યું છે. મુ'બંઈ, અમદાવાદ અને અન્ય શહેરોમાં દયાની દેવીઓએ આ કાર્ય ઉત્સાહભરે ઉપાડી લીધું છે.

શ્રીમતી સરોજીની

શ્રીમતી ઇન્દુમતી દેવાન

કુમારી ભણીબેન કાર

શ્રીમતી લીલા મુનશી

(૫) અનાથ આશ્રમ:-રાણી નદીના કીનારે ૧૫૫ લાખ રૂપિયાના ખર્ચે સને ૧૯૨૬ માં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું જેમાં હીન્દુ અનાથો કે, બૃધો સ્ત્રીઓને તેમજ બાળકોને રાખવામાં આવે છે. અહીં ૧૫૦ માણસને રહેવા નેટલી સગવડ છે. આ આશ્રમમાં સર ગંગારાવના સ્મારક તરીકે તેમની સમાધી બનાવવામાં આવી છે.

(૬) હાથ કામની દુકાન: હીન્દુ વીધવાએ હાથ સુતર અને ખીજ ચીજો તૈયાર કરે છે તેવું વેચાણ કરવાને માટે અને તેમને કાચો લાલ પુરા પાડવાને માટે રૂ. ૧૦ હજારની થાપણથી આ સંસ્થા સને ૧૯૨૬ માં ખોલવામાં આવી હતી.

(૭) વીશાળ કુલ્ય લવન: રૂ. ૧૮ ૮૨૦૦ ના ખર્ચે લાહોરના લોઅર માલવર આ લવન તૈયાર કરાવીને સરકારને સોંપી દેવામાં આવ્યું છે. તેમાં હીન્દુ વીધવાઓને કારીગરી શીખવામાં આવે છે. જેમાં શીક્ષણ લેનારી વીધવાને ત્યાંજ રહે છે તેમને માસીક રૂ. ૧૨, ની શીખ્ય વૃત્તી આપવામાં આવે છે. ત્યાં અત્યારે ૮૩ વીધવાઓ અભ્યાસ કરે છે અને અત્યાર સુધીના બે વર્ષમાં ૮૭ વીધવાઓ અભ્યાસ કરી લઈને ખીજ શાળાઓમાં કામ કરે છે. ખરેખર એક ધણીજ ઉપયોગી સંસ્થા છે.

(૮) લેડી મેનીયાર હરતઝાશલ્યની શાળા: રૂ. ૭૭ હજારના ખર્ચે સ્કૂલ હીન્દુ અને શીખ સ્ત્રીઓ તેમજ કન્યાઓને માટે સ્થાપવામાં આવી છે. જેમાં ગૃહીણીઓ તૈયાર કરવામાં આવે છે, તેની વ્યવસ્થા સરકારનાં સ્વાધીનમાં રાખવામાં આવી છે.

(૯) હિંદી વ્યાપાર વીધાલય: લાહોરમાં રૂ. ૧૬૦૦૦૦ એક લાખ સાઠ

હજારના ખર્ચે ૧૯૨૭ માં વેપાર શીખવવા માટે સ્થાપવામાં આવી છે. આનો વહીવટ પણ સરકાર હસ્તક રાખવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત ચોતે રૂ. ૨૫ હજારની એક શીખ્ય વૃત્તી ખેતી કામના સંશોધન માટે કાઢીને તે રકમ પંચાલ સરકારને સોંપી છે. લાહોરની દયાનંદ એન્ડ્રો વેદીક કોલેજને અને સનાતન ધર્મ કોલેજને પણ તેમણે સારી મદદ આપેલી છે. જે ગુરૂદ્વારામાં તેમનો જન્મ થયો હતો. તેવું મકાન પાકુ બનાવીને તેની બાજુમાં એક ધર્મશાળા બાંધવામાં આવી છે. તેમજ સીમલા અને લાહોરમાં પણ તેમણે બે વીશાળ ગુરૂદ્વારા અને ધર્મશાળાઓ બંધાવી છે. નેટલી સંસ્થાઓ તેમની દ્વારા ચાલી રહી છે તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની શીલેવામાં આવતી નથી. તેમના દરેક સોસાયટી અને કેકાલુ: મેકેડોનલ રોડ-લાહોર, એમ છે.

આ ત્રણનો સને ૧૯૨૮ નો રીપોર્ટ બહાર પડી ચુક્યો છે. તે વર્ષમાં નીચે પ્રમાણે રકમો મંજૂર થઈ હતી:

વીધવા વીવાહ સહાયક સભા.	રૂ. ૩૦ હજાર
ગંગારામ શ્રી ઇસ્પીતાલ.	રૂ. ૪૦ હજાર
હીન્દુ વીધાથી-સ્કોલરશીપ	રૂ. ૧૫૩૮૫,
પુસ્તકાલય	રૂ. ૭૨૫૦,
અનાથ આશ્રમ	રૂ. ૯૧૦૦,
હસ્તકળાની દુકાન.	રૂ. ૫૦૦૦,
ગરીબ હીન્દુઓને	રૂ. ૩૧૦૦,

આ સંસ્થાના મંત્રી લાલા લગ્નપતરાય સાની કોઈપણ નતવું વેતન લીધા સીવાય કામ કરે છે. તેઓ ઓફીસમાં ધણો વખત આવે છે આ વર્ષમાં ૪૩૩૬ વીધવાઓનાં લગ્ન કરાવ્યાં છે. જેમાંથી ૨૫ વર્ષની નીચેની વીધવાઓની માહિતીતું પત્રક નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રાંત.	કુલ વીધવાઓ	૨૫ વર્ષની અંદરની	લગ્ન થયાં ૧૯૨૭ માં	૧૯૨૮ માં
પંજાબ સીંધ :	૮૭૭૧૦૭	૪૦૭૫૭	૧૮૦૮	૨૨૨૫
સંયુક્ત પ્રાંત અને મધ્ય પ્રાંત :	૩૫૭૬૭૪	૨૫૬૧૨૨	૧૭૭૬	૬૮૯
રજપુતાના :	૭૫૨૨૫૦	૪૪૪૮૯	૧૬૫	૬૪૫
મુંબઇ પ્રદેશ :	૧૯૫૮૩૧૯	૧૪૩૨૫૮	૫૪	૩૫
મદ્રાસ અને નીકામ :	૩૯૪૩૯૭૧	૨૯૯૩૧૬	૭૬	૩૧

ઉપરના પત્રકથી જણાય છે કે પંજાબ માંજ ઘણા વીધવા વીવાહ થયા છે. મદ્રાસ, મુંબઇ, રજપુતાના અને યુક્ત પ્રાંતમાં થોડા થયા છે. આ ઉપરથી સંસ્થા તરફથી આ પ્રદેશમાં વીશેષ પ્રચારની આવશ્યકતા જણાય છે.

સને ૧૯૨૭-૧૯૨૮ માં કુલ જાતોમાં વીધવા વીવાહ થયા તેની માહિતીતું પત્રક કહી જાતીમાં સને ૧૯૨૭ માં સને ૧૯૨૮ માં

આઠાણ	૭૩૯	૫૩૩
હાત્રી	૬૨૯	૫૩૧
અરોડા	૩૫૭	૫૪૧
અગ્રવાલ વૈશ્ય	૬૩૨	૬૨૬
કાયસ્થ	૧૮૯	૩૪૯
રજપૂત	૩૬૪	૩૨૪
સીપાઈ	૪૦૨	૩૪૩
અન્ય કામે	૧૯૪	૧૦૯૨
૪૨૦૬	૪૩૩૯	

આ વર્ષમાં આ કાયની વ્યવસ્થામાં ર. ૨૪૭૭૬૬-૮ નો ખર્ચ થયો છે જ્યારે ૧૯૨૭ માં ર. ૨૮૦૯૬.૪-૪ થયો હતો. સર ગંગારામ ધરપીતાલ દ્વારા સને ૧૯૨૮ માં ૬૨૩૩૭ બહારના અને ૮૫૧ અંદરના દરદીઓની સારવાર કરવામાં આવી હતી. એકંદર નવા રોગી ૨૪૫૦૨ આવ્યા જેમાં ૧૫૨૮૧ હીંદુ અને ૯૨૨૧ મુસલમાન હતા. તે ખાતે વર્ષમાં ર. ૨૪૭૭૩-૯-૧૧ નો ખર્ચ થયો હતો.

આ ઉપરથી વીચારવા જેવું આ છે કે, અંગ્રેજી ભણેલો એક વીધાથી કયે પ્રકારે પોતાની યોગ્યતાથી આથી કે ઉન્નતી કરી શકે છે? એ બાબતે એક ઉન્નત ઉદાહરણ સર ગંગારામના આ અદ્ય પરીચયથી મળી જાય છે. આપણા દેશના શ્રીમંતોએ પણ ખોટાં ખર્ચો બંધ કરીને ઉદ્યોગ મંથાના પ્રચારાર્થે અને વીધવાઓનાં જીવન સુધારના કાર્ય માટે અને શીક્ષણ પ્રચારાર્થે પોતાના ધનનો સંદુપયોગ કરેલા જોઈએ નવયુગના ધડતરમાં શ્રીમંતો એટલા કાળો તો સહેવા-ધી. આપી શકે.

સ્ત્રી : સ્વતંત્ર વ્યક્તિ

: લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા

મનુષ્યથી જન્મત છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને મનુષ્ય છે. બન્નેના સહકાર અને સંબંધથી જન્મત સરખાયું છે. બન્નેના પરસ્પરના સંબંધ તેમજ સહકારથી જન્મત ચાલે છે. અર્થાત્ વીશ્વના સર્જનમાં, વીકાસમાં અને અસ્તીત્વમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેની સરખી અગત્ય છે.

આમ છતાં પુરુષ જાતીએ સ્ત્રી જાતીની એ અગત્યની એકપક્ષી અવગણના આદી કાળથી કરવી ચાલુ રાખી છે સ્ત્રી એ મનુષ્ય છે એટલું સ્વીકાર્યા વીના પુરુષ વર્ગના છુટકા નથી થતો તેટલા માટે સ્ત્રીને મનુષ્ય માનવાની પુરોગાએ છુટ બક્ષી. પણ એના વ્યક્તીત્વનો સ્વીકાર ન કર્યો. સ્ત્રીને આમ વ્યક્તીત્વજ ન હોય તો પછી એ વ્યક્તીત્વ સ્વતંત્ર રીતે કેવી રીતે વીકસી શકે? અને ત્યાં આવી દુર્દશા પ્રવર્તી રહી હોય ત્યાં પછી સ્ત્રીનો સ્વતંત્ર વ્યક્તી તરીકે સ્વીકાર પણ ક્યાંથી થઈ શકે?

સ્ત્રી: સ્વતંત્ર વ્યક્તી છેજ

પુરુષ જાતીએ હાથ કરેલી સર્વહક્ક સ્વાધીન સત્તાને લઈને ભલે શાસ્ત્રોમાં, કાનુનોમાં, સમાજના તંત્રમાં સ્ત્રી જાતીને અપમાન કરવા માટે, તેના સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વનો ધનકાર કરવા માટે ભારેમાં ભારે, અને ભયંકરમાં ભયંકર કાવતરાં કર્યાં હોય, તો પણ સ્ત્રી જાતીને વ્યક્તીત્વ છે, અને તે સ્વતંત્ર છે: અર્થાત્ સ્ત્રી સ્વતંત્ર વ્યક્તી છેજ. એના વ્યક્તીત્વને કે એની સ્વતંત્રતાને કાન છીનવી શક્યું નથી કે મીટાવી શક્યું

નથી, એટલુંજ નહીં પણ, છીનવી કે મીટાવી શકે તેજ છે પણ નહીંજ, પરંતુ પુરુષ જાતીએ પોતાનાં બળ અને સત્તા તેમજ ભુદ્ધીના યુક્તી ભર્યા પ્રાપ્ત્યથી જે શ્રમણાની વાડ સ્ત્રીજાતીના માનસની આરુપાસ સફળતાથી ઉભી કરી છે, તેને લીધે સ્ત્રીએ જાતેજ પોતાના સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વને વીસરી ગઈ છે. તેઓ પતીને પૃથ્વી ઉપરનો પોતાનો પ્રભુ, ગુરુ, વડીલ, રક્ષક, પોષક, શાસક, ઉદ્ધારક, સંહારક અને સર્વસ્વ માનીને, એના અસ્તીત્વમાં પોતાનાં વ્યક્તીત્વનો શાંતીથી સમાવેશ કરી દેવામાં સુખ તેમજ સંતોષ માની, જીવતાં જીવત તેથી સ્વર્ગસાંપડ્યાનું સમાધાન માને છે! તે એટલે સુધી કે, પતીથી પોતે જુદું વ્યક્તીત્વ ધરાવતી હોવાને લીધે તેના માનવ શરીરને સ્વતંત્ર ભૂખ લાગે છે. સુખ દુઃખની સ્વતંત્ર લાગણી પણ તેને થાય છે, એટલે તેને આધીન થયા સીવાય એનો છુટકા થતો નથી નહીં તો પુરુષવર્ગે રચેલી યુક્તી તો એવી ભયાનક તેમજ વરવી છે કે, પતી જમે તો સ્ત્રીને જમવાનીયે જરૂર ન રહે અને પતી ઉંઘે તેથી સ્ત્રીને માટે નીંદાની વીશ્રાંતીની જરૂર પણ ગણવામાં ન આવે! તેમ છતાં યુક્તીબાજ આર્યોની એક પક્ષી કુટીલતાએ તે દીશામાં પણ પોતાનાથી બને તેવા નીયમો અને ઉપનીયમો તો દાખલ કર્યા છેજ. તેથી સ્ત્રીથી પતીના પહેલાં જમાય નહીં, પતી પહેલાં સુવાય નહીં કે બીજી કંઈ જાતની વીશ્રાંતી પણ લઈ શકાય નહીં. તેમ કરે તો સ્ત્રીને તેના

એ ભયંકર ગુન્હા માટે આ દુનિયાને પુરુષ જાતીનાં હીત માટે ચલાવી રહેલ પ્રભુ ક્રિમકે જો તે મનુષ્ય જાતીના હીત તરફ દ્રષ્ટી રાખતો હોય, તો જી જાતીય મનુષ્ય તો છેજો? એથી તેણે જી પુરુષને સમાન ન્યાય કરવો પડે; પણ ધર્મ તેને એવું કરવાતી ના ખાડે છે, શાસ્ત્ર એટલી તટસ્થતા તેને સાચવવા દેતાં નથી!) તેથી જીને મુખ્યા પછી આખો દીવસ આંખડીના ઝાંખી ડાળીએ ઊંધે મસ્તકે લટકી રહેનાર વનવાગળીનો અવતાર આવે, ઉપરાંત નર્કમાં પણ નાખે! ઉપરાંત છવે ત્યાં મુખી સમાજમાં એવી જી અસ્તી મનાય!

આર્યોની યુક્તિ !

આર્યો મુખીમાન જાતીના પુરુષ હતા પરંતુ ધરમાં અને બહાર પોતાની સત્તા ટકાવી રાખવાની એમની લોહપતા અપાર હતી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય વૈશ્ય અને શુદ્ર એ ચાર વર્ગની કલ્પનામાંજ તેમની એ સત્તા લોહપતા તરવરતી જણાય છે. કોઈપણ સ્મૃતી લ્યો, અને તેમાં બ્રાહ્મણ જાતીનું મહત્ત્વ વીરોષ આકેલું, તેમજ શુદ્રને દબાવી રાખવાની વ્યવસ્થા કરેલી જણાશે. આતો સમાજની વાત. પણ પોતાનાજ ધર અને કુટુંબમાં આર્ય પુરુષની સત્તાલોહપતાએ ધર કયું : તેથી જી જાતી ઉપર પોતાની સત્તા સર્વ રીતે અબાધીત રહે તેવી તમામ પ્રકારની વ્યવસ્થા તેણે કરી, જો કે તેની શુદ્ધિએ જી જાતીના મહત્ત્વને બરાબર પ્રીત્યું હતું, તેથી તેની શક્તિને મોખીક સ્વીકાર કરવા છતાં, તે મન, વચન અને કર્મથી પુરુષ જાતીની જ દબાવેલી રહે તેવી યુક્તિઓ રચનામાં તેણે કરીયે ક્યાશ રાખી નથી.

મહાકાળી, મહાકર્મી અને મહાસરસ્વતીની ત્રીપુટીની કલ્પનામાં જી શક્તીનો સ્વીકાર છે પુરુષજાતીનું અસ્તિત્વ શકિત, સંપત્તી અને મુખી ઉપર છે. તે ત્રણેયના પ્રતીનીધી તરીકે પુરુષજાતીએ જીજાતીની કલ્પના કરી; એટલું જ નહીં પણ બીજી કેટલીક એછી શક્તિઓના પ્રતીક તરીકે પણ જી જાતીની કલ્પના પ્રતિ પ્રાંતમાં વીધવીધ સ્વરૂપે, છતાં સામાન્ય રૂપે એકજ લાવનાથી ત્રેરાધને કરનામાં આવી છે. તેમ છતાં એ પ્રત્યેક દેવીને માથે પણ પતીની પરાધીનતાની બેડીઓ ટોકા બેસાડી, જી જાતીને વીના પ્રયત્ન પોતાને કંઈ ને રાખી મુક્તિની મુક્તિ આપ્યાદ શોધી કાઢી. આથી સામાન્ય મુખીની જીઓ સમક્ષ એ મહાદેવીઓની તેમજ કહેવાતી સતીઓની કલ્પનાક ક્યાઓ રજી કરીને એવું કસવવામાં આવે છે કે, “આવી આવી દેવીઓ અને સતીઓ પણ પછી તીની ભકતીથી તરી ગઈ તો પ સામાન્ય જીઓતી તો વાતજ શું?”

ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયમાં જી

આને આવું માત્ર હીંદુ ધર્મમાંજ છે તેવું નથી. દુનિયાભરની પુરુષજાતીમાં આદિકાળથીજ આવી ભયંકર મહત્વાકાંક્ષા અમર્યાદ રીતે વ્યાપેલી જણાય છે. તેથી પૃથ્વી ઉપરના સર્વ ધર્મો તેમજ સંપ્રદાયોમાં જી જાતીને દબાવી રાખવાની, તેની અવગણના કરવાતી નેહએ તેટલી વીપુલ વ્યવસ્થા કરેલી જણાય છે. મુખ્ય જોવા અહીં સાના સ્થાપક અને મુજકે પણ પોતાના સંપ્રદાયમાં જીજાતીની અવગણના એછી કરી નથી.

ખ્રીસ્તી ધર્માતુવાથી ગોરાઓ વર્તમાનમાં પોતાની સંસ્કૃતીના નામે ભયંકર અત્યાજ

ચારી અને અસંસ્કૃત કાર્યો કરી રહેલા છે તેઓ જે ધર્મ અને જે સંસ્કૃતીનાં બહુ બહુમાં પુટકી, એ બંનેના કૈલાવા અને અસ્તિત્વ માટે. એકલી રંગીન પ્રગળો ઉપરજ નહીં પણ સફેદ ચામડીની ખ્રીસ્તી પ્રજા ઉપર પણ સ્વારથી જીવે. ગુજારી રહ્યા છે; તે ગોરાઓના ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયમાં સ્ત્રીઓને ઓછાં અપમાન સહન કરવા જેવું નથી. અમેરીકાની રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મત.ધીકારીણી સંસ્થા (ધી નેશનલ અમેરીકન વુમન સફ્રેજ એસોસીએશન)નાં, તેમજ જગતની આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મતાધિકારીણી મંડળી (ધી ઇન્ટર નેશનલ વુમન સફ્રેજ એસોસીએશન)નાં પ્રમુખ મીસીસ કેરી એપમેન કેટ કહે છે: “ખ્રીસ્ત સંપ્રદાય જગતમાં આવ્યો અને પશ્ચિમ યુરોપમાં વીસ્તાર પામ્યો. તે સંપ્રદાયે સ્ત્રી જાતીના સંબંધમાં પ્રાચીન વીચારોનો સ્વીકાર કર્યો, એટલુંજ નહીં પણ વધારામાં તે સંપ્રદાયે તો વળી એવા વીચારાનું તેમાં ઉમેરણું કર્યું કે, સ્ત્રી જાતીની ગુલામી પ્રજા ઇજીપ્તની આરાનેજ આલસરી છે, અને કરાવ્યું કે, સ્ત્રી જાતીજ આ વીશ્વમાં પાપને જન્માવવામાં કારણભૂત હોવાને લીધે, તે જાતીએ પોતાના જીવનનો સમય સ્વેચ્છાએજ પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે તેના કરતાં વધારે સદ્ગુણશાળી જાતી (પુરુષ!) ની તાબેદારીમાં ગાળવોજ રહે.”

ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયના સ્ત્રી જાતીના વીરોધી આવા મતને લીધે એકલા કેથોલીકોએ જ નહીં પણ પ્રોટેસ્ટન્ટોએ પણ સ્ત્રી જાતીને લયંકર અન્યાય કર્યો છે, એટલુંજ નહીં પણ ખ્રુદ માટીન ટ્યુચર જેવા પણ એવું માનતા હતા કે, રામતાનની સાથે પુરુષ કરતાં સ્ત્રી જાતી વધુ નીકટનાં સંબંધમાં છે! આમ પ્રોટેસ્ટન્ટ કેથોલીકો કરતાં બીજા બાબતમાં લલે વધારે વીચાર સ્વાતંત્ર્ય ભોગવતા હોય, છતાં પુરુષ જાતીને સ્ત્રી

જાતી ઉપર સર્વ સન્તા ભોગવવા માટે પ્રજાએ સરજી, એ માન્યતામાં તો ખ્રીસ્તી સંપ્રદાયના બંને વીલાગોની વીચારસરણી સમાનજ છે. તેથી બંને સંપ્રદાયના પાદરીઓ ‘નવી સ્ત્રી’ New Woman ની કલ્પનાથી લડકે છે, અને સ્વાધીનતા તેમજ સ્વમાનને ચલાનારી એ સ્ત્રીથી પોતાને બચાવવા નીરંતર પ્રજાને પ્રાર્થના કરીને, જે પ્રજાને તેઓ પૃથ્વીના સરજનહાર તેમજ સર્વશક્તીમાન સંચલક માને છે તેને પણ સ્વાધીન અને અમુકજ પક્ષને ચલાનાર પક્ષપાતી બનાવવાનો મીઠ્યા પ્રયાસ કરે છે!

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની લાગણી

આમ ધાર્મિક તેમજ શાસ્ત્રીય દૃષ્ટીએ સ્ત્રી જાતીને પુરુષોએ લયંકર અન્યાય કર્યો, અને ધર્મ તેમજ શાસ્ત્રના એકપક્ષી વલણતાળા પુરુષો જ ભોટે ભાગે પ્રાચીન આર્યાવર્તમાં તેમજ ખ્રીસ્તી માતાનુયાયી યુરોપમાં રાજકર્તાઓ ઉપર બહુ લાગવગ કરાવતા હોવાથી, રાજ્યના કાયદા કાનુનોમાં પણ સ્ત્રી જાતીને માટે એવા જ લયંકર અન્યાય જોવામાં તેમ દાખલ થઇ ગયા! આથી સ્વતંત્ર વીચારની જીવંતીમાન સ્ત્રીઓના મનમાં સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની લાગણી જન્મી, અને જે ધર્મ, શાસ્ત્ર, રાજ્યતંત્ર અને સમાજ તેમજ દેખાવી રાખવામાં કારણભૂત છે, તે દરેકની સામે યજ, મનુષ્ય તરીકે, પુરુષની આક્રમક પોતાના સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વનો સ્વીકાર કરાવવાની લાગણી તેમનામાં જન્મી.

આવી લાગણી છુટકે છુટકે તેમજ જીવંતે જીવે સમયે તો સ્ત્રી જાતીમાં વીધવીધ રૂપે દેખાયાં કરી છે જ. અલખત સ્વમાનની અને સ્વતંત્રતાની નીભેજ ભાવનાથી શુદ્ધ લડત સ્ત્રી રમતને આદીકાળમાં તો શું પણ

આર્થાવત્માં તો છેક ઓગણીસમી સદીના અંતમાં અને વીસમી સદીના આરંભમાં જ શરૂ કરી. પરંતુ પશ્ચીમમાં વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતાની તેમ જ રાજકીય, સામાજિક તેમ જ ધાર્મિક સ્વતંત્રતાની જવલંત જ્યોત જેમ અનેક વર્ષોથી પ્રકટી ઉઠી છે તેમ, જી સમાજની સ્વતંત્ર વ્યક્તીયતા લડત પણ ત્યાં ઘણી વહેલી શરૂ થઈ હતી. જ્યાંથી પશ્ચીમનો છતીહાસ લખાવે શરૂ થયો, ત્યારથી જીઓએ પોતાની અપાર પરાધીનતાની સામે છુટાછવાયા પોકારો તો ત્યાં શરૂ કર્યા હતાજ, પરંતુ મુઠ્ઠી કાયદામાં, દેવજોના સાંકડા સીધ્ધાંતોમાં, પ્રણુલીકાવાદના પાયા ઉપર રચાયેલા રૂઢીવાદમાં, માત્ર એકજ પ્રકારનો સંયુક્ત સુર શરૂ રહ્યો કે, ઘરમાં દેવજમાં કે રાજ્યમાં માત્ર પુરુષો જ એકલે હાથે વહીવટ કરવાનો અધીકાર ધરાવે છે, અને જીઓની રૂઝ તો કેવળ તે પુરુષોની આસાંકીત દાસી બનવા પુરતી જ છે, ત્યારે પછી પોતાના વ્યક્તીત્વનો સ્વીકાર કરાવવા અર્થે જીસમુદમાં એકપક્ષી પુરુષવાદની સામે બંડ ઉઠાવવાની લાગણી અનીવાર્ય થઈ પડી. આવી ભાવનાથી વ્યવસ્થીત લડત આરંભમાં ગ્રીસમાં શરૂ થઈ તે લડત બસે વર્ષો સુધી ચાલી એ એપપછી તો વીસ્તારી બનતો ગયો. કેથોલીક સંપ્રદાયની કાશી સમી રોમનોની યાદનગરી રોમમાં તે પછી જીઓનો બળવો ફાટી નીકળ્યો. જોકે તે વખતે લડતનો મુખ્ય મુદ્દો કેમણીની જ માગણી પુરતો હતો, છતાં ધીરે ધીરે એ લડતે વધુ ઉચ્ચ અને રાજકારણી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. ક્રાઈસ્ટના આગમન પહેલાં એ વખત નારી જગતને થતા પુરુષંગતી તરફના અન્યાયો માટે વીરોધ જાહેર કર્યો હતો. તેમ કરવા માટે જીઓની મોટી સંખ્યા રોમના ફોરમ (Forum) સમક્ષ એકઠી થઈ, એ સલા

સ્થાનના પ્રવેશનાં તમામ દ્વારો બંધ કરી દીધાં હતાં. આમ મુસોલીનીની જન્મજુમીએ જીઓની વતંમાન મનુષીના બીજરોપણ માં મહત્વનો ભાગ લઈયો હતો, પણ ૧૩ મી અને ૧૪ મી સદીમાં એ લડતે વધુ બેસ પકડ્યું ત્યારથી તો તે અનેક સ્વરૂપે ચાલુ જ રહી છે.

અને એ લડતને હરબહને તોડી પાડવા માટે પુરુષ વર્ગે કંઈ ઓછા પ્રયાસો કર્યા નથી. જીઓનો શીક્ષણ સંસ્થાઓમાંથી પણ બહીષ્કાર કરવાના નીત્ય પ્રયત્નો યુરોપમાં ૧૩૭૭ ની સાલમાં થયા હતા, અને તેમાં ખ્રીસ્તી દેવજોએ શરમાવનારી હદે સાથ પુરાયો હતો. પણ એ અન્યાયની સામે જીઓએ લડત ચાલુ રાખી હતી અને છેવટે ૧૮૫૩ માં અમેરીકાની ઓબરલીન કોલેજમાં કાળા અને ગોળા બાળકો અને કન્યાઓને દાખલ કરાવવા માં એ લડતને ફતેહ મળી હતી.

ઓગણીસમી સદીમાં જી બતીએ યુરોપ, અમેરીકામાં ચુલમી પ્રથા, દારૂ તેમ જ લગ્નની સામે વીરોધ કરવાની લડતમાં સાથ આપવા ઉપરાંત, રાજકારણમાં સમાન મતાધીકારની લડત શરૂ કરી હતી, એટલું જ નહીં પણ જે મુઠ્ઠી કાનુનો જીઓને મીલકત, પગાર, સંતાનોનાં વાલીપદ અને બીજા સંરક્ષણીય અધીકારોની બાબતોમાં અન્યાય કરતા હતા તેની સામે લડત શરૂ કરી હતી. આ લડતમાંથીજ મતાધીકારની લડતનો જન્મ થયો. કેમકે એ લડતથી તેમને બરાબર સમજાઈ ગયું કે, રૂઢીને લીધે થતા અન્યાયો તો શીક્ષણના પ્રચારથી તેમ જ રૂઢીવાદ સામે બંડ ઉઠાવવાથી દુર કરાવી શકાય છે, પરંતુ કાયદામાં થતા અન્યાયો દુર કરાવવા માટે તો ધારા ઘડનારી સંસ્થાઓમાં જઈને લડવાની જરૂર છે. અને તે

માટે મતાધીકાર મેળવવો એજ માત્ર એકલા માર્ગ રહેલો છે. એ લડત અધુરી હતી તેવામાં યુરપની વીરવબ્યાપી યાદવી સગગી. તેમાં મતાબીલાંપી સ્ત્રીઓએ ખુબ મદદ કરી, પરીણામે ગ્રેટબ્રીટનની સ્ત્રીઓને હમણાં મનવાંચ્છીત મતાધીકાર મળ્યા.

હીંદી સ્ત્રીઓ બંડ કરશે?

આ લડત પાછળ સ્ત્રીઓની ૬૦૦ વર્ષની સતત લડતનો ઇતીહાસ ગણેલો છે. એજ બતાવી આપે છે કે ગમે તેવા સુધારાવાળા અને સ્વતંત્ર દેશમાં પણ પુરૂષો પોતાનો સ્વાર્થ છેડવા જલદી તૈયાર થઈ શકતા નથી. તો પછી હીંદુસ્થાન વીધે શું કહેવું?

એ પ્રશ્નનો જવાબ સહેલો અને સરળ છે. જમ બીજી બધી બાબતોમાં બને છે તેમ, પશ્ચીમની સ્ત્રીઓને પોતાના સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વનો પુરૂષ વર્ગ પાસે સ્વીકાર કરાવવા માટે ૬૦૦ વર્ષ લડવું પડ્યું, માટે હીંદી સ્ત્રીઓને પણ તેટલાં વર્ષ થેલવું પડે કે લડવું પડે તેમ નથી. એન્જનની શોધ પાછળ અને તેને હાલની દશાએ લાવવા પાછળ જેટલાં વર્ષ લાગ્યાં તેટલાં વર્ષ પ્રત્યેક નવા એન્જનને બનાવવા માટે ન જ લાગે; તેમ હીંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓને પણ પોતાના સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વનો સ્વીકાર કરાવવા માટે વધુ વખત રાહ જોવી પડે તેમ નથી. તેવું બીજું કારણ પણ છે. પશ્ચીમની સ્ત્રીઓએ પોતાના દેશની સ્વતંત્રતાની લડતમાં હિસ્સો આપ્યો તે ઉપરથી તેમના

સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વની ચોગ્યતાની પીલ્લન પશ્ચીમના પુરૂષવર્ગે કરી તેજ રીતે ભારત-વર્ષની મહીલાઓ અને ખાસ કરીને ગુજરાતની સ્ત્રીઓ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાના સંગ્રામમાં અત્યારે જે રીતે હીંદી સ્ત્રીઓ આપી રહેલ છે, તે યુધ્ધમાં સ્ત્રીઓ જે હીંમત, ઉત્સાહ અને દેશભક્તીનાં દર્શન કરાવી રહેલ છે, તે જોયા પછી તો હીંદુસ્થાનનો પુરૂષ વર્ગ તેમને વધુ વખત ગુલામીમાં રાખી શકે તેમ છે જ નહીં. કેમકે તેમ કરવાં જતાં સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં સાથ આપનારી સ્ત્રીઓ, પોતાની ગુલામીની સામે બંડ ઉઠાવ્યાં વીના નહીં જ રહે. જો કે ભારતનો પુરૂષવર્ગ છેકજ દુરાચારી બનીને, આ દેશની મહીલાઓને તેટલી હદે જવાની ફરજ નહીં જ પાડે, પરંતુ જો કુભાંગિયે પુરૂષવર્ગ પોતાના સ્વાર્થની સગ વડ સાચવવા માટે દુંડો નજર રાખીને, સ્ત્રીઓને સગવડભરી સુધરેલી દાસીની નવીન આવૃત્તીજ બનાવી રાખવા છુદી બનશે, તો રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્ય માટે ઝુઝનારી સ્ત્રીઓ જરૂર પુરૂષોના એ એક પક્ષી દુરાચારની સામે ઝુઝતાં નહીં જ ડરે: એ વત ભારતના પુરૂષોએ ૯૨૫૨ લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે. તેની સાથે સાથે હીંદુસ્થાનના તેમ જ ખાસ કરીને ગુજરાતના સ્ત્રી સમાજે પોતાના વ્યક્તી સ્વાતંત્ર્ય માટે જરૂર પડે ત્યા સંગઠિત રીતે ઝુઝવા અને સ્વાધીનતાનાં સાચાં 'ધર્મ' યુધ્ધ' પોકારવામાં પાછી પાની નહીં કરવાની મક્કમ તૈયારી આજથી જ વીચારી રાખવાની તેટલી જ જરૂર છે.

સૌંદર્યનો શત્રુ-ચરખી

કુસરત અને અપવાસના અખતરાઓએ માનવ સમાજને સુઘવેલી દીશા.

: લેખિકા :

હસુમતી મહેતા

જગતભરમાં એવો દીવસ આવશે કે ત્યારે મનુષ્યના શરીરમાં વધુ પ્રમાણમાં ચરખી હોવાના કારણે જે બેડોળપણ દેખાય છે તેનો સદંતર નાશ થશે ?

વીશ વર્ષ અગાઉ આવો પ્રશ્ન કોઈએ કર્યો હોત તો તેનો ઉત્તર નક્કરમાં વળત ખરો. પણ આજે આમ બનવું શક્ય છે. વીશ વર્ષ અગાઉ આ પ્રશ્નનું નીરાકરણ નહતું પણ આજે તે સહેલાઈથી ઉઠેલી શકાય છે. શીઝીક્સ કક્ષચર મેગેઝીન તરફથી “ચરખી ઓછી કરવાની દરીદ્રાઈ”માં જે ૪૮ દરીદ્રાઈએ હતામ જીવ્યાં હતાં તેમણે દુનીયામાં સાખીત કરી દેખાડી આપ્યું છે કે “દરેક મનુષ્ય પોતાના શરીરમાં રહેલી ચરખી ધારેતો ધટાડી શકે તેમ છે.”

ચરખી કેમ ધટાડી શકાય એ પ્રશ્નના નીરાકરણમાં આ દરીદ્રાઈએ ઘણો આગળ પડતો ભાગ ભજવ્યો છે. આ દરીદ્રાઈમાં આ પ્રશ્નને લગતી ઘણી મહત્વની અને ઉપયોગી ખબરો મળી આવી છે. હતામ જીવનારાઓના બુદ્ધા બુદ્ધા રીપોર્ટો સાચવી-શીકે અભ્યાસ કરી તે રીપોર્ટોમાંથી જે સુચનાઓ બહાર પાડવામાં આવી છે તે સુચનાઓ “અંગ કસરત અને સારા ખોરાક”ને લગતી છે, કઈ કઈ જાતનો ખોરાક ચરખી ધટાડવામાં ઉપયોગી છે અને કઈ જાતનો ખોરાક ચરખી ધટાડવાના પ્રયોગમાં હરકત

નાખે છે તથા કઈ જાતનો ખોરાક વધુ પ્રમાણમાં ન લેવો જોઈએ અને કયા ખોરાક વધુ પ્રમાણમાં લેવાય તો પણ હરકતકર્તા નથી તે વીધે નીર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

મેરી પોટીજર અને ઘેલી હેરાલ્ડ નામની બે કુમારીકાઓનાં અનુભવના રીપોર્ટોમાંથી આ પ્રસંગને લગતી અગત્યની માહિતી મળે છે. પરંતુ એ રીપોર્ટ ઘણા લાંબા હોવાથી તેના સારાંશજ આ જગ્યાએ આપવા ઠીક પડશે.

મીસ પોટીજર જેની ઉંમર ૨૦ વર્ષની હતી તેનું વજન તેણી દરીદ્રાઈમાં ઉતરી તે અગાઉ ૨૪૨ શેરનું હતું. તેણીની ઉંચાઈ ૫ ફીટ ૧ ઇંચની હતી. આ વજનને આ ઉંમરે તેણીને બેડોળ બનાવી મુકી હતી છતાં કુમારવસ્થા અને તંદુરસ્તીએ તેણીને તેના આ કાય (ચરખી ઉતારવાનું) ને સફળ કરવામાં ઘણી સહાય કરી. મેરી પોટીજરે શરૂઆતમાં અપવાસના અખતરા શરૂ કર્યા અને એ અપવાસ દરમ્યાન તેણીએ ફક્ત નારંગીના રસ સીવાય કંઈજ લીધું નહીં. કેટલાક દીવસના અપવાસ પછી તેણીએ સદો અને હલકા ખોરાક લેવા શરૂ કર્યો. આં ખોરાક સાથે તેણી હંમેશા એક નારંગી પણ લેતી. પાછળથી તેણીએ નારતામાં દુધ અને થોડો પાંડિ લેવા શરૂ કર્યો. જો કે આ ખોરાકની તેણીની પસંદગી સારી હતી છતાં

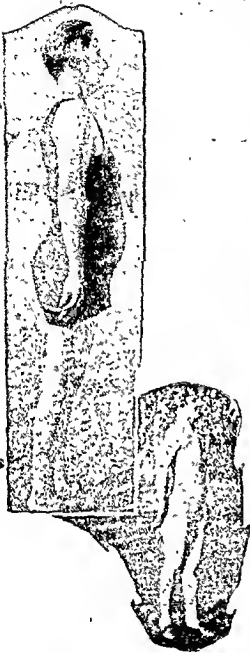
આ ખોરાકમાં શાકે
લાગતું પ્રમાણ નેહએ
તે કરતાં એણે પ્રમા-
ણમાં હતું એવા અહીં
પ્રાય, ધનમાં નહોતો
કરનાર તરફથી દર્શાવાયો
હતો. સૌજન્ય અહવાડીયાનાં
આ પ્રયોગ દરમ્યાન
તેણીનું રોટલ વળન
૬૬ શેર થયું હતું.
પણ સાથે સાથે તેણીમાં
કામ કરવાની શક્તી,
જેર અને અગત્ય સ્ફુર્તી
પ્રગટલાં માનુષ પડ્યાં
હતાં.

ખોરાકની પસંદગીમાં
કુધ, નારંગી, શાકલાળ
અને થોડા પાકિનો ઉપ-
યોગ આ, કાશી, બ્રેડ
વીગરેની સરખામણીમાં
સારો ગણાય હતાં તે
ઉત્તમ કાઠીનો તે
નહોતો.

મીસ બેલી હોરાહડતું
વળન ન્યારે તેણીએ
પોતાનો પ્રયોગ શરૂ
કર્યો તે વખતે ૧૬૭૫
શેર હતું. સાડા ત્રણ
મહીના પછીથી તેણી
વળન ૧૬૭૫ શેરથી
ઘટીને ૧૩૪ શેર થયું
હતું. તેણીએ શરૂઆ-
તમાં એક અહવાડીયા
સુધી અપવાસ આપ્યો
અને ત્યાર પછીથી ત્રણ

ઝેરી પોટીજર લેણે કસરત અને અપવાસના અખતરથી
ગરખીથી વધેતું પોતાનું વળન ૬૬ રતલ થયાયું હતું.
ઘીરમાં અખતરો શરૂ કર્યાં તે પહેલાં અને અખતરની
પુર્ણહિતી કર્યા પછીનો તેણીનો ફેરો આપેલો છે. ઉપર
ઘીર નેત્રાજ આ અખતરોમાંની કોમત અને તેની
સફળતા બેઠ શકાય છે,

મોસ ખેલી ઉઠેલ કે જો સારા તથા
માસમાં લગભગ ૩૩ રાત્ર વજન ધરાવ્યું
હતું. અખતરની આખરે તેણીના બદનમાં
અજળ જાતનો ફેરફાર થયો છે.

અકવાડીયાં સુધી ખેતરોમાં અને કુંગરો
ઉપર ચડવા ઉતરવાની કસરત શરૂ કરી તથા
ચરખા ધટાડવાના પ્રયોગ સાથે તેણીએ પો
તાના શરીરના જુદા જુદા અવયવોના સ્નાયુઓ
મજબુત કરવા તરફ પણ ખુબ ધ્યાન આપ્યું
હતું. પ્રયોગ શરૂ કર્યો તે પહેલાં મોસ હરો
હતું. બદન તંદુરસ્ત અને મજબુત હતું
ખરું તથા તેણીની ચપળતા અને શરીરના
બાંધો ઉપરથી કાંઈ બેનારને તેના આ પ્રયો-
ગની જરૂરીયાત ન જણાય એમ લાગે છતાં
નોરમલ વજન કરતાં તેણીનું વજન લગભગ
૩૩ શેર જેટલું વધારે હતું. પ્રયોગ આખરે
તેણીના બાંધો એટલા તો સુંદર અને સુદૃઢ
બન્યા હતા કે એ બાંધોએ તેણીની સુંદર-
તામાં કાંઈ અજળ ઉમેરો કર્યો તથા
તેણીમાં કાંઈ અજળ જોર અને શક્તિ હોવા
બેધએ એમ તેણીને પ્રથમ બેનારને પણ
કહ્યા વગર ચાલે નહીં.

કસરત અને અપવાસનાં અખતરોએના
આ અનુભવ માનવ જાતી માટે સહાને માટે
આશીર્વાદરૂપ છે એમ કહેવું હવે અચ્છાને
નથી વધુ પ્રમાણમાં બદનમાં રહેલી ચરખી
શક્તીની અને સૌંદર્યની શત્રુ અને છે અને
એ શત્રુને સંહાર કરવામાં “કસરત અને
અપવાસ” નાં સાધનો સૌથી મોટા અને અગ-
ત્યનો પાઠ ભજવે છે. માનવ જાતીને અને ખાસ
કરીને સ્ત્રી જાતી માટે આ સાધનોની બેટ
અસુલ્ય છે. કુદરતથી મળેલી સૌંદર્યની બેટના
આ શત્રુને સંહારવામાં સૌંદર્યના ઉપાસકોએ
“કસરત અને અપવાસ” કરવાની વધુ
માહિતી મેળવી પહેલી તકે જનતા સમક્ષ
રજુ કરવી ઘટે છે.

તરફ હંમેશાં સાંકડી મનોદશા બતાવનારા ગોરા સનદી નોકરોનીજ ઊંચાણને વાછેટ-હોલમાં તેમજ દીલ્લીમાં મહત્વ મળે છે.

હિંદુસ્થાન જેવા પરાધીન દેશમાં ખાસ કરીને દેશી વર્તમાનપત્રોને મોટી મુશ્કેલીમાં કામ કરવું પડે છે. પ્રજા અને પરદેશી સરકારની વચ્ચે વર્તમાનપત્રો પુલની ગરજ સારે છે. તેમના માથે કાચા સુતરને તાંતણે સદાય બેધારી તત્વ રલટકતી તો હોય છેજ, સરકાર રાષ્ટ્રમતવાદી...પત્રોને બહાર ખખરો આપવી બંધ કરે છે, તેને બીજા કોઈ રીતે અનુકૂળતા કરી આપતી નથી; એ બધી મુશ્કેલીઓ ઓછી હોય તેમ; હાલના કટોકટીનાં અણીનાં અવસરે એ લુના ગોઝારા કાયદાને છવતો કરીને, સન્તાવાળાઓએ બનાવી આપ્યું છે કે, તેઓ હિંદી પ્રજા-મત તેમનાં પોતાના વર્તમાનપત્રો દ્વારા બાંધવા માગતા નથી, એટલુંજ નહીં પણ રાષ્ટ્રીય વર્તમાનપત્રો મારફત જગતની જનતા સમક્ષ રજુ થનાં સત્ય 'દર્શન'ની આડે પણ તેઓ આપખુદ સન્તાના આધારે આવરણ રજુ કરવા મથે છે!

દમન નીતીથી લોક જનશૂનીને કદી પણ દાખી શકાતી નથી, પરંતુ એક રીતે તો આવી દમનનીતિ હિંદીઓ જેવી પરાધીન પ્રજા માટે ઉપકારજ થઈ પડવાની છે. ગ્રેટ બ્રિટનમાં અત્યારે કામદાર સરકાર સન્તા ઉપર છે, એ કામદારોમાં હિંદુસ્થાનના કેટલાય પક્ષોને અત્યંત શ્રદ્ધા હતી-છે; એ કામદારોને પુલે બ્રિટનમાં જ આપખુદીઓની સામે લડતો લડવી પડી છે, મિં રામસે મેકડોનલ્ડ જે અત્યારની સરકારના મુખ્ય સુત્રસંચાલક છે, તેમજે જ હિંદુસ્થાનનાં છાપાને મોટે હુલો મારનારા ૧૯૧૦ ના ગોઝારા કાયદાની સામે પોતાનાં પુસ્તકોમાં પોકાર ઉઠાવ્યા હતા, પરંતુ હુદ્દાવની વાત એ છે કે, અત્યારે

એ જ મિં મેકડોનલ્ડ સન્તામાં હોવા છતાં હિંદને માથે એ અત્યાચારી કાયદો ઠાણ બેસાડવામાં આવ્યો છે!

અમે લોડ ઇરવીનને ખાત્રી આપીએ છીએ કે, ૧૯૧૦ ના છાપખાતાને મુંગળાવી નાખનારા કાયદાનું અસ્તીત્વ છતાં, રાષ્ટ્રીય પત્રો પોતાની ફર્જ સુક્યાં નહોતાં, તેમજ એ આપખુદ કાયદા નીચે અનેક વર્ષો સુધી અત્યાચાર ચાલુ રહ્યા છતાં, તેથી લોક-જનશૂનીના ચડતા બુવાળને અંટકાવી શકાયો નહોતો. તેજ રીતે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે રજુ થયેલા હિંદીઓ છાપાનાં મુખે આ બાતને ફરિયાદેવાયાથી ડરી જશે કે પાછા પડી જશે એમ માનવાનું પણ કશુંજ કારણ નથી.

લોડ ઇરવીન ભલે થોડોક વખત આ કાયદાને ભરે રાષ્ટ્રીય પત્રોને દયાથી શરૂ, દિલ્લીનાં પત્રો ઉપર એ કાયદાના ભરે જે દંડકો અત્યાર પહેલાં ઉગામવામાં આવ્યો છે, તે ભેતાં સમસ્ત દેશનાં રાષ્ટ્રીય પત્રોને દયાવવાનો પ્રયત્ન થશે એમ લાગે છે, પણ તેથી એન્ગ્લો ઇન્ડીયન પત્રો સ્વચ્છંદે હિંદ હિતવીરોંધી ચળવળ ચલાવવામાં કાયરો અને જગતમાં હિંદવાસીઓની ન્યાયી લડતને ખોટા. સ્વરૂપમાં રજુ કરી શકાશે એમ પણ કોઈ સન્તાવાદી ન-માની લે, એન્ગ્લો ઇન્ડીયન પત્રોએ આજ સુધી આ દેશને માટે અનેક બુદ્ધાણોનો આ દેશમાં તેમજ પરદેશમાં નફરત રીતે પ્રચાર કર્યો છે; અને આ કાયદાની આપખુદી નીચે હિંદનાં રાષ્ટ્રીય પત્રોને દયાવવામાં આવશે, અને એન્ગ્લો ઇન્ડીયન પત્રો નફરત તાંડવ કરતાં થશે, તો આ દેશની જનતા રાષ્ટ્રીય પત્રોની સ્વતંત્રતાને અભાવ, ગમે તેવી ખબરે માની લે, અને તેથી દેશમાં અંધાધૂંધી ફેલાવાને ઉત્તેજન મળે, તો તેની તમામ

જવાબદારી આપખુદ સન્તાનો અમલ કરવા તત્પર થયેલાઓને શીરે રહેશે.

આત્મનીશુષ્કતા જે સુત્રની ૧૯૧૮ માં ખુબ વાતો કરવામાં આવતી હતી, તે વાતો જે સાચા દીક્ષની હોય, તો હીંદીઓની સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતને કમીમાં કમી, ક્ષીટનનો કામદાર પક્ષ તો ઠેકા આપવા તત્પર બન્યોજ હોત, પણ અત્યારે એજ કામદાર પક્ષ હીંદીઓની રાષ્ટ્રીય મહેઝાઓ ને જે રીતે કચડી નાખવા તત્પર બન્યો છે, તેજ પુરવાર કરે છે કે, આત્મનીશુષ્કતા મોટી મોટી વાતો સાચી નહોતી, માત્ર શાબ્દિક ખેત્ર અને આત્મવંચના જ હતી. અમેક રીથી લોડ્ ધરવીનને ભક્ષામણુ-કરીએ છીએ કે, હીંદ અને ક્ષીટન વચ્ચેના સંબંધને મોટા અને મુશાય બનાવવા માટે તેમણે લીધા છે તે માર્ગ સાચો નથી-અવગણે છે. સાચો માર્ગ તો શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલે બતાવ્યો છે તે જ છે.

ધન્ય છે એ મુત્સદીને

રાષ્ટ્રને માટે અણીનો અવસર ઉભો થશે ત્યારે શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલ ધારાસભાની ખુરશી ઉપર એક ક્ષણને માટે પણ વંધુ વખત ગાઢ જેવા ખેસી રહેવાના નથી. એવી અમારી માન્યતાને શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલના રાજનામાએ પુરવાર કરી આપી છે. એ રાજનામા વખતનો પત્ર અને તેના લોડ્ ધરવીનના જવાબ પછી પ્રસીદ્ધ થયેલ પત્ર શ્રી. વીક્રમભાઈના હીંદલક્ષ દીક્ષના પ્રબળ પુરાવા રૂપ છે. એ ખુબ મોલાદાર મનાતી ખુરશી ઉપર શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલ જેવા કુશળ અને આણક્ય સમા મુત્સદી પુરૂષ હોય, અને તે ખુરશી ઉપર રહીને રાષ્ટ્રના મોલાને સલામત રાખવાની જીવ સંજોગની લડત મુંગે મોઢે ચલાવવી પડતી હોય, ત્યારે આ દેશની આપ

ખુદ ગારી નોકરશાહી, તેવા પ્રમુખના સુવાળા આસનને કેવું કંટાળું બનાવી મુકે છે: તે વાત શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલના પ્રકટ થયેલા પત્રોની લીંટીએ લીંટી ચોક્કસી ચોક્કસીને કહી રહેલી છે. આમ છતાં પણ લોડ્ ધરવીન જેવા સંજન રાજપુરુષના હીંદ માટેના પ્રયત્નોને નીખાલસ માની, દેશનું ભણું કરવાના ધરાટે શ્રી. વીક્રમભાઈ એ કંટાવાળી ખુરશી ઉપર, નોકરશાહી તરફથી પડતી

શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલ

અનેક વીડબનાઓ તેમજ અંગત બહીષ્કારને પણ સાંખી લઈને ખેસી રહ્યા. એવા પુરુષનું ય દીક્ષ જ્યારે ડરી ગયું, એમને ય લોડ્ ધરવીનના-તેમજ ક્ષીટીય મુત્સદીઓના કાપ તરફ અગ્રધ્યા ઉત્પન્ન થઈ, એમની ગોળમેળ પરીપદ માટેની બંધીયે ભ્રમણાઓ ભાંગી ગઈ, અને “તાબા નીચેની પ્રજાઓ તરફના વ્યવહારમાં ક્ષીટનને દલીલાથી સમજાવવાનું પરીણામ આવે છે, એ વાતમાં હું

કદી શ્રધ્ધા રાખતો નથી. ખ્રીષ્ટન કદી માન-ભરી રીતે અથવા તો ઉદાર મનોવૃત્તી રાખી ન્યાયી કારણ માટે પણ તાબે થતું નથી, અને જ્યારે તે તાબે થાય ત્યારે તો તેને સંજોગોને આધીન ખતીને તેમ કાર્યા વીના છુટકોળ નથી હોતો. તેથી જે જે ચળવળ ખ્રીટીશ સરકાર પર સખત દબાણ લાવી શકે, જે જે ચળવળ ખ્રીટીશ સત્તાવાળાઓને હિરાનગતીમાં મુકી દઇ શકે અને આ દેશમાં ખ્રીટીશ રાજકર્તાઓ માટે મોટી મુશ્કેલી ઉભી કરે તેવી ચળવળને મારો સંપુર્ણ સાથ છે" એ વીચારો અત્યારે પણ ચાલુ રહ્યા, એટલે તુરતજ તેમણે ધારાસભાના પ્રમુખપદનું રાજીનામું આપી, પ્રજાસમુહ વચ્ચેના પોતાના સ્વાભાવીક સ્થાનને અપનાવી લીધું તે માટે અમે શ્રી. વીક્ટલભાઈ પટેલને અભીનંદન આપીએ છીએ.

...

એ સુચના ઉપાડી લ્યો:

શ્રી. વીક્ટલભાઈ પટેલે રાજીનામું આપ્યા પછી પંડીત માલવીયાજીને રાષ્ટ્રસંઘની પાટનગરી જીનીવામાં પ્રચારકામ કરવાની જે અપુર્વ સુચના કરી છે તેને અમે અંતઃકરણ પુર્વકે ટેકા આપીએ છીએ, અને આ દેશની મહાસભા સમીતીને એ સુચના ઉપાડી લેવાની અમે આગ્રહભરી લલામણુ કરીએ છીએ. પંડીત માલવીયાજીએ આ જાતના વીચાર અગાઉ ધારાસભામાં જ જાહેર કર્યા હતા. હિંદ રાષ્ટ્રસંઘનું સભાસદ છે. રાષ્ટ્રસંઘ લગાડને અટકાવવા તેમજ પ્રજા પ્રજા વચ્ચેનાં ઝઘડાના નીવારણ માટે સ્થપાયો છે એવું આજ સુધી રાષ્ટ્રસંઘના હીમાયતીઓ કહેતા આવ્યા છે. અને હીંદી વઝીરે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં જણાવ્યું છે કે, હિંદ તો સંસ્થાનોસમુદાય રવરાજ ભોગવે છે. તે તમામની કસેટી માટે જ નહીં પણ

વીચના લોકમતને હિંદીઓની તરફેણમાં વાળવા માટે પણ જીનીવામાં ખુબ પ્રચારકામની જરૂર છે. પ્રચારકામ એ વર્તમાનમાં મોટામાં મોટું સાધન અને પ્રયત્ન હથિયાર મનાય છે. બ્રિટિશતંત્રનો મોટો આધાર પ્રચારકામ ઉપર છે. યુરોપીયાદવી વખતે જર્મનીની સામે તેણે પ્રચંડ પ્રચારના ઝંઝાવાત જમવી દીધા હતા, હીંદની વીરધ્વમાં અમેરિકામાં તેમજ બીજા ગદા પ્રચાર કરવામાં ખ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓએ કશીજ મણુ રાખી નથી. મીસ મેથા જેવી ભાહુતી લેખીકાને જ નહીં, પણ અનેક જુદા પાદરીઓનાં ભાહુતી ભાષણોનો અને વાનપ્રસ્થ થયેલા ગોરા સનદી નોકરોનો ઉપદોગ હીંદની વીરધ્વમાં કરતાં તેણે જરાયે શરમ રાખી નથી, કે પાછી પાની કરી નથી, પણ હીંદુસ્થાનને તો પોતાની સ્વતંત્રતા માટે લોકમત ફળવવા અને હીંદ વીરધ્વ ચાલતાં જુદાજુદા સચોટ રદીઆ આપવા માટે પ્રયત્ન પ્રચારની જરૂર છે. તે કામ માટે અમારે મને તો શ્રી. વીક્ટલભાઈ પટેલજ સર્વથા યોગ્ય પુરુષ છે. અત્યારે એમના જેવા ભડવીરોની ભારતમાં અનીવાર્ય આવશ્યકતા છે; પરંતુ તેથી યે વધુ આવશ્યકતા જીનીવા જેવા કેન્દ્રસ્થાનમાં પ્રચાર કરવા માટે છે. અમે વારંવાર અગ્રક કરી ગયા છીએ કે, પરદેશમાં મહાસભાના એલચીઓ આ કામ માટે નીમવાની જરૂર છે. અગાઉ એક વખત આવું કામ શ્રી. વીક્ટલભાઈને સોંપવામાં આવ્યું હતું, આ વખતે પરદેશમાં પ્રચાર કરવા માટે મહાસભાના તંત્ર નીચે એક વીપુલ એલચી ખાતું ઉઘાડવાની અને તેનું તમામ તંત્ર શ્રી. વીક્ટલભાઈના હાથમાં મુકવાની જરૂરીયાત બીજા કોઈ પણ સમય કરતાં સર્વોચ્ચ ઉભી થઈ છે, એવું અમારું માનવું છે. તેથી મહાસભાસમીતીને તેની વ્યવસ્થા તાત્પર્યેતોષ કરવાની અમે ફરી ફરીને લલામણુ કરીએ છીએ.

હવનનો કુટ પ્રશ્ન

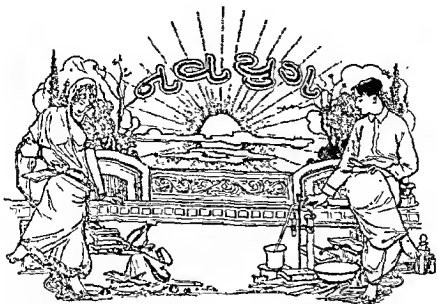
નીધન હવનની અંધા

એમની મ્વ. વતિધીના સ્મરણાર્થે
 શ્રી પાર્વતી ગુજારતી મમાને
 નવયુગ: હવન '૩ શ્રીયુત પાદ્યાભાષા આણંદલ આવડ
 વરુથી સવિતય સપ્રેમ ભેટ.

કેવળ પેટને ખાતર

ખાલ, કીશોર અને રૂઢ નીર્ધનનો જીવન ઉદ્દાસ માત્ર મજુરી જ છે.

વર્ષ: ૨ જુન]

જુન: ૧૯૩૦

[અંક: ૩

મહાન સામ્રાજ્યો-
ના સુત્રધારો ત્યારે
ત્યારે 'વીશ્વશાંતી'ની
મોટી મોટી વાતો કરે
છે, ત્યારે ત્યારે એમના
એ પોતા પોતાના માટે

વિશ્વશાંતિ

: લેખક :

તંત્રી

જગતના પ્રત્યેક સુહૃદ્માનને ધન્ય 'આત્મા
વીના રહ્યું નથી. 'કેમકે તેમની એ બધી
વાતો સીંહને શીશર ઉપર જવતો રહેવા
દીધા છતાં, પશુસુધીમાં શાંતિ' સામ્રાજ્ય
સ્થાપવાની વાતો જેવી પોક્કળ અને ખ્યાલી
છે, કારણ કે સામ્રાજ્ય એ નામનીજ પાછળ
ખીજ પ્રબળ્યોને પોતાના કાલ અને હિત
માટે દબાવીને સુસવી એ ભાવ તેના વાસ્ત-
વીકે અને સક્રીય અર્થમાં જવત ખડો જ
રહેલો છે. અર્થાત્ એક તરફ સામ્રાજ્ય
અજાવવું અને તેની સાથે સાથે જગતભરમાં
શાંતિ ફેલાવવાની વાતો કરવી, તે ખીલું
કંઈ જ નહીં પણ વદનોવ્યાઘાત જ છે.

ત્યારે કેટલા મહ
યુદ્ધ પછી અનેક સ્થળેથી
વીશ્વશાંતીની જે વાતો
થાય છે, તે શું? એ
પ્રશ્ન પ્રત્યેક મનુષ્યના
દીક્ષમાંજ્વાલાવીકરીતેજ

ખડો થશે. તે જાણવા માટે મહાયુદ્ધનાં
કારણો, તે બંધ પડ્યું તે સમયે યુદ્ધમાં
ઉતરેલા બન્ને પક્ષોની પરિસ્થિતી, પ્રતી-
પક્ષોએ વચ્ચે થયેલી સમાધાનીની શરતો,
મીતરાજ્યોના નામે ઝોળખાતાં રાજ્યોના
એક સમુદ્ધતી સામે યુદ્ધમાં લડનાં દુસ્મન
રાજ્યોના નામે ઝોળખાના સમુદ્ધતી પાસેથી
લેવાવડા યુદ્ધદંડો, અને તેમણે યુક્તી
પ્રયુક્તીઓથી તાબે કરેલા પરદેશી મુકેકો
ઉપર પાંચ ફેલાવવા, સમાધાનીની શરતોમાં
મીત રાજ્યોએ ઉભી કરેલી 'મેન્ડેટ'ની
પદ્ધતી એ તમામ વીગતોનો બારીક દૃષ્ટીએ
ગુણનાત્મક અભ્યાસ કરનારાઓ બરાબર
સમજ શકશે કે ૧૯૧૪ માં શરૂ થયેલું

મહાયુદ્ધ પશુબળ ઉપર આધાર રાખનાર સામ્રાજ્યોની સુડીવાદી ભુખને તૃપ્ત કરવા માટે જ હતું, એના સમાધાનમાં પણ એ જ મુદ્દો મહત્વનો મનાયો હતો, અને તે પછી 'વીશ્વશાંતી' ની પોકળ પરીપદ્ધતિના નામે મળતી મંડળીઓની મનોદશા એ જ મુદ્દાના ઘડતરથી ઘડાયેલી હોવાનું સીદ્ધ પણ થયું છે. ૧૯૧૪-૧૮ ના યુદ્ધ પછી સામ્રાજ્યવાદના પુનઃકે એક સમુદ્ધે, એ જ ભાવનાથી નભતા ખીજા સમુદ્ધના પોતાના દેશને તો દંડીને જ નજા દીધો, પરંતુ જે પ્રભ એ યુદ્ધ પહેલાં સામ્રાજ્યવાદના ભયકેર ભુખ-મગ્નનો ભોગ બની પગધીન બની હતી, તે રંગીન પ્રભઓએ "નબળાઓના સ્ત્રણ માટે, અનીતી અને અન્યાયને સ્થાને નીતી અને ન્યાયની સ્થાપના" માટે, પીના કારણે વૃથા રક્ત વહાવ્યાં, છતાં તેમને નહીંએ તો માત્ર માલીકના પક્ષદા વાળી પગધીનતાની શુભામી એની એ જ રહી! મીત્ર કે શત્રુ હૃદયોમાં મહારાજ્યોની વીરગા મહત્વાકાંક્ષાનો પ્રબળ પુરાવો એમાંથી જ મળી જાય છે.

ઉમદા વીચારકો અને શાંતીના પ્રખર પ્રચારકોએ વીશ્વની શાંતિને સારૂ જે માગ્યો શોધી કાઢ્યા છે, જે માગ્યો પ્રયોજાની કારમી કસોટીઓ પછી પણ સાચા પુરવાર થયા છે, તે તદ્દન સાદા અને સહેલા છે. વીશ્વની પ્રભઓમાં ભાતૃભાવ અને સહકારનો પ્રચાર કરો એ જ તત્ત્વ ઉપર એ પ્રયોગો રચાયા છે. કોઈ પણ એક પ્રભને ખીજી પ્રભ દબાવે નહીં, પોતાના સ્વાર્થી હિત માટે એક પ્રભ ખીજી પ્રભને સુસે નહીં, વીશ્વની અખંડ શાંતી સચવાઈ રહે તે રીતે પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની પ્રભ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવી શકે, તેવી વ્યવસ્થામાં જ

સકળ વીશ્વની અખંડ શાંતી રહેલી છે; પરંતુ એ વ્યવસ્થાના મુળમાં જ કુદારાધાત કરનાર સામ્રાજ્યવાદ છે. છતાં આશ્ચર્યજનક એ છે કે, એ વાદના પુનઃરીઓ જ વીશ્વ શાંતીની પોકળ વાતો કરી ગયા છે!

સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા એ માનવી માત્રની સ્વાભાવીક ઇચ્છા હોય છે. ના, એકલી ઇચ્છાનો જ એ વીષય નથી, તે તો મનુષ્ય માત્રનો નૈસર્ગીક હક્ક છે. એ હક્ક ઉપર જેઓ ત્રાપ મારે છે, તેઓ જ વીશ્વની શાંતીના ખરેખરા દુશ્મનો છે. તમારે પોતાની હરાયેલી સ્વતંત્રતાને હસ્તગત કરવા માટે જેઓ મથે છે તેઓ જ વીશ્વશાંતીના સાચા પ્રચારકો છે. કેમકે એ ભાવના સ્વાભાવીક હોઈ, તેને સફળ બનાવવા માટે આરંભવા પડતા જંગમાં પડનારો કોઈ પણ પ્રભસ્તુદ પ્રતી શત્રુવદ કરતાં પોતાની સ્વતંત્રતા માટેના પ્રેમથી જ વધુ પ્રેરાયલા હોય છે.

સામ્રાજ્યવાદ એ માનવ જાતીના નૈસર્ગીક વીકાસના સંવાદી સુરમાં ભંગ કરનાર વ્યવસ્થા છે. એ વાદ જ જગતમાં સુકામી, અધાધુધી, અવ્યવસ્થા, પક્ષાપક્ષ, ભેદભેદ, અને એવા ખીજા અનેક દુગુણોને જવાહવામાં કારણભુત અને છે. સામ્રાજ્યવાદ જતે પડે છે ને તેના સર્કળમાં સપડાયલાઓને પાડે છે. તેથી વીશ્વની શાંતી માટે, જગતમાંથી યુદ્ધને સદાને માટે નાશુદ કરવા સારૂ સદુથી પહેલી જરૂર જગતની તમામ પ્રભઓ પોતપોતાની સરહદની અંદર સંપુર્ણ સ્વતંત્ર અને તે જ હોઈ, સકળ વીશ્વની શાંતીને ચલાનારી પ્રત્યેક પ્રભએ, પરાધીન પ્રભઓને સ્વતંત્ર બનાવવામાં મદદ કરવી જોઈએ.

લડવૈયો : અલં હુમ, યુરોપીય યાદવી વેળાનો ફ્રાન્સમાંનો ઓટીશ
લશ્કરનો સેનાધીપતી

જગત કોને નમે ?

: લેખક :

ગીલ્બર્ટ ફ્રેન્કો

અધિક્યરો બુદ્ધિમાન વર્ગમાં એક આગળ
વધેલી અને જીવનમાં ફ-તેલ પામેલી વ્યક્તિને
કિતારી પાડવાની ફેશન થઈ પડી છે. આ
લોકો દલીલ એ કરે છે કે એક પ્રભુની
ખરી કીમત તેના નેતાઓ કરતાં તેના
સામાન્ય માણસો પરથી થાય છે. પણ આ

વાત તદ્દન ખોટી છે, અને એ ખોટાનારા
દેંગી છે. એક પ્રભુ, તેનું સૈન્ય, તેના
દાક્ષિણ્ય તેની રેલ્વે, તેની રંગભૂમી, તેનું
સાહિત્ય, તેનું વીરોધ અને તેનું પત્રધરીત્વ
સામાન્ય જનતાને દોરતાર નેતાઓ તૈયાર કરે
તેટલા પ્રમાણમાંજ પ્રગતી કરે છે, એટલે કે

હોય તો એકલી બુધ્ધી અને અકલ નકામાં છે. બીજાઓ ઉપર ફતેહ મેળવવા માટે એક વ્યક્તિ પ્રથમ પોતાની જાતપર ફતેહ મેળવવી જોઈએ; પોતાની જાતપર કાણ મેળવે જોઈએ.

ટાળીઆ

આ આઠ ઝોરા તમે જોશો તો તમને જણાશે કે તેઓના દરેકના ઝોરા એક ય બીજી રીતે કડક છે. કસબો અને ઝોરી સોમાં આપણને ઘણા મળતાવડા અને ધરબો મારીએ તો બોલે નહીં એવા ટાળીયા ફેર નના માણસો મચે છે પણ આ તેવા કોઈ નથી. કોઈ પડતી છુટ લઈને ઝોરામાં જાય છે.

ગજદારી : કેવીકે લોહાળા, મહાન બુદ્ધ અને સંધી સમયનો શ્રોત્રનો વડો ચણર

અમર ક્યું છે, નોથકલીકે એક સામાન્ય રીપોર્ટ તરીકે જીવનની શરૂઆત કરી. પત્રકારીત્વની દુનીઆમાં અદ્ભુત સ્થાન પ્રાપ્ત ક્યું હતું.

અચપણથી

આ આઠે જણાઓમાં અચપણથીજ ફતેહનો બી તેમના સ્વભાવમાં અને મગજમાં વધારા હતાં, અને નાના બુચાઓ હશે ત્યારથી તેમની આબુજાબુના બીજા છોકરાઓ કરતાં એ પોતાની જાતને ચડીયાતી માનતા હશે. જીવનમાં ફતેહ નશીબથી નથી મળતી,

નથી. તેમનો કોઈ પણ કોઈ સ્થાનમાં કે માનવોના સમુહમાં બીજો બીજો કે ગણરાતો નહીં જાય, તેમ આ આઠમાંના કોઈને પણ કોઈ બીજી વ્યક્તિ આગળ દબાઈ ગયેલા કે કોઈની મહેરબાની મેળવવા કોઈની ખુશામત કરતાં આપણે દંખી પણ નથી શકતા. એકબીરલ બીટી કોઈને ત્યાં ચાહ પીવા ગયો હોય અને શરમાઈને તે ચાલેના કપ કે રમખી ફેડી નાંખે, ચાલે ફડયાલ ફાલીય કંઈ જમ તેમ બોલાઈ ગયું હોય તો કોઈની

પોતાનાં ક્ષેત્રમાં બીજાઓથી આગળ વધી જવાની ધગશ જોનામાં હોય જેજ માણસે ફતેહ પામે છે.

બુદ્ધી

ફતેહ પામવામાં એકલી બુદ્ધી કામ નથી આવતી, તમારા એકલા બુદ્ધીમાન લોકો સેંકડે નવાણું ટકા જીવનની લડતમાં સદંતર નીપજ જાય છે. બુદ્ધીની સાથે ચારીત્રનું બળ ન હોય, અને આગળ વધવાનો, બીજાઓ કરતાં, પોતાના જોડીદારો અને સમકાલીનો કરતાં ઉપરવટ ચવાની હોય અને વૃત્તી ન

તો કાળા સખત કાળમીંદ પત્થર જેવું છે, તેમાં કંઈક છાપ પાડવી હોય તો આત્મ-શ્રદ્ધા અને આત્મવીશ્વાસની હોખ'ડની હથો-ડીથીજ એ કાર્ય સીધું કરી શકાય છે. કોઈ રૂઢી, કોઈ તત્ત્વજ્ઞાન કામ અવતાં નથી, જગત જ્યાં સુધી ચાલશે ત્યાં સુધી તેના ક્ષતેહમંદ નરો જ તેને ધારવાના છે.

જવાબદારી

ખીલું તમે એ જોશો કે આ આંઠે માણસો જ્યારે વખત આવ્યો છે ત્યારે જવાબદારી લેવા હંમેશાં તૈયાર રહ્યા છે, જ્યારે જવાબ-દારીનો ઓગળે શીરપર ઉપાડવાનો હોય ત્યારે આ આંધમાંનાં કોઈએ પણ ઢીલાપણું નહીં દાખવ્યું હોય કે ખડાનો નહીં કાઠયાં હોય, વધારે કામ કરવું પડે એવું ખડાતું કહાડી

કાર્ય કરવાની એરીક ગેડીસે ના પાડી હોય એ તમારી કલ્પનામાં પણ ન આવે. તમારા સામા-ન્ય નીધૂળ માણસને કૃતેહ જોઈતીજ નથી હોતી, તેને પોતાનાં સુખ સગવડ જોઈએ છે. તેને પોતાની રમઝો, પોતાની મઝા, અને પોતાનું 'ઉંઘવાતું' જોઈએ છે. આવાં માણસો કૃતેહની સીડી પર ચઢી નથી શકતાં, તમારાં કૃતેહમંદ માણસોને પણ આ બધી વસ્તુઓ જોઈએ છે તો ખરી, પણ તેમનું ધ્યેય આગળ વધ-વાતું હોય છે, પોતાની આગળની વ્યક્તી અને સંલગ્નથી ઉપરવટ અને પર થવાની તેમને અબીલાપ હોય છે, અને જીવન સામે જ્યારે આટલી હોડ તેઓ ખેંચે છે, જગત સામે જ્યારે આવા કારમાં બુધ્ધ તેઓ આદરે છે, ત્યારે જગત પોતે તેની આગળ નમે છે.*

*મી. ગીલબર્ટ ફ્રેન્કો જેઈંગ્સ'ડનાં પ્રખ્યાત વાર્તાનવેશ છે તેમનાં પર એક મારીકવાળાએ થોડો વખત પહેલાં આ લેખમાં અપેક્ષા આઠ ફોટોગ્રાફો મોકલાવ્યા હતા, અને મી. ફ્રેન્કોને પુછ્યું હતું કે તેમના ચહેરામાં કૃતેહની કંઈ નીશાની કે લક્ષણ દેખાય છે કે? મી. ફ્રેન્કોએ જવાબ આપ્યો હતો કે આઠ ફોટોગ્રાફોમાં એ ફોટોગ્રાફો જેમના છે તેમના ચહેરાપર આત્મશ્રદ્ધા અને હૃદયીય સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે. એ ફોટોગ્રાફો જોઈનેજ મી. ફ્રેન્કોએ આ લેખ લખી નાંખ્યો હતો.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તબતીબ કરતા નથી?

પ્રજાતંત્ર કે મુડીતંત્ર ?

: લેખક :

શ્રીયુત રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ. સી.,

આજે દુનિયાના લગભગ દરેક સ્વતંત્ર દેશોમાં પ્રજાતંત્રની સ્થાપના કરવામાં આવી છે એમ કહેવાય છે. આ વાતમાં કેટલું સત્ય છે તે તો રાજતંત્ર કેમ ચાલે છે તથા પ્રજાના કહેવાતા પ્રતિનિધીઓ કેવી રીતે અને કેટલે દરજ્જે પ્રજાને ઠગીને તેની આપપાસ ઇંદ્રજાળ ગાંઠે છે તેની સમીક્ષા કર્યેજ નજીય.

પ્રજાતંત્ર (Democracy) ની વ્યાખ્યા કરીએ તોજ પ્રજાતંત્ર અને મુડીતંત્ર (Plutocracy) વચ્ચેના ભેદભાવો જણાઈ આવે. પ્રજાતંત્ર એટલે કે જે તંત્ર પ્રજાનું હોય, જે પ્રજાને માટે હોય અને જે પ્રજાથી ચલાવાતું હોય. પ્રજાતંત્રના ઓછા હેઠળ આજે સોવીયેટ રશીયા શીવાયના સારાંચે જગતમાં મુડીવાદનું તંત્ર પ્રવર્તી રહેલું છે. જગતના છુત્તકાળના ઇતીહાસમાં ઢાળીપાત કરીએ તો જણાય છે કે જ્યારે રાજ્યની પ્રથા અસ્તિત્વમાં આવી ત્યારે રાજસત્તા એકજ વ્યક્તિના હાથમાં મુકાઈ હતી. એ એકજ વ્યક્તિની મરજી મુજબજ સર્વ રાજ્ય કારભાર ચાલતો. વીકાસક્રમ પ્રમાણે સમાજમાં જન્મ પામતાં નવીન બળો જે આ રાજસત્તાનાં વીરોધી હોય તે બળોનો ઉન્નિષેદ કરવા આ એકદંત્ર રાજસત્તા જરાય પણ ચુકતી નહી. પણ યુગબળ હંમેશાં સમાજના વીકાસની તરફેણમાં જ હોય છે. યુગબળે આ એકદંત્ર આપખુદ અમલનો નાશ કર્યો ખરો, પણ રાજસત્તા

એક હાથમાંથી જઈ સમાજના એક નાનકડા વર્ગ પાસે આવી, આ વર્ગ તે સરદારો અને જમીનદારોનો વર્ગ કહેવાયો. વીકાસક્રમમાં આ વર્ગે પણ પોતાનો ફાળો આપ્યો છે, પણ વીકાસનો પ્રવાહ તો હંમેશા વધતોજ જાય છે. અને એ વધતાજ પ્રવાહને અવરોધનાર કોઈપણ બળ કે સત્તાનો તે હંમેશાં નાશ કરી તે પોતાનો માર્ગ મોકળો કરી આગળ ધપે છે. એ સરદારો અને જમીનદારોના હાથમાં રહેલી રાજસત્તા ખાછળથી વેપારી વર્ગના હાથમાં આવી. આ વર્ગ તે આજે મુડીવાદી વર્ગ કહેવાય છે. આ વર્ગે પણ વીકાસના ક્ષેત્રમાં તેનો જખરો ફાળો આપ્યો છે, પણ આજે વીકાસનો એ વર્ગ અવરોધ કરી રહ્યો છે. રાજસત્તા આ વર્ગના હાથમાં હોઈ એ વર્ગે પોતાનાજ વર્ગનાં હિત અને સ્વર્થ સાધ્યાં છે અને સાધે છે, મુડીવાદી વર્ગોનાંજ હિત અને સ્વર્થ સંધાય તે તરફજ તેડું પડેલું અને છેલ્લું લક્ષ જાય છે. કળા કે સાહિત્ય, ધર્મ કે નીતી વીગેરે ઉપર પણ એજ વર્ગનાં હિત સંધવાય તેની તે ખાસ તપાસ રાખે છે. મુડીના પ્રતાપે એ વર્ગે રાજસત્તા ઉપરજ પોતાનો ફાણ જમાવ્યો છે, એટલુંજ નહીં પણ ધાર્મિક, આર્થિક અને સામાજિક ક્ષેત્રે ઉપર પણ પોતાનો ફાણ એટલાજ મજબુત રાખ્યો છે. એટલા કરણ માટે તો પાર્લામેન્ટ કે એવી બીજી કોઈ ધારાસભામાં જવાના હક આર્થિક ધોરણ ઉપર રચાય

છે. અમુક આયપનવેરો ભરનાર વ્યક્તી જ ધારાસભામાં જમ શકે અને અમુક 'વેરો ભરનારને જ મત આપવાનો હકક મળે-એ કે હવે આ દીશામાંથી અવરોધો ધીમે ધીમે નાશુદ્ધ થતા જાય છે-પણ સાથે સાથે એ વર્ગજ સત્તામાં રહે તેને માટે એક નહીં' તો ખીજા ઉપાયો અજમાવવાના તેમના પ્રયત્નો તો ચાલુ જ છે. આજે લગભગ દરેક સ્વતંત્ર દેશોમાં સર્વ મતાધીકાર (Universal suffrage) ની પ્રથા ચાલુ થઈ છે. પણ આ હકકો પ્રગ્તે કાંઈ આ મુદીવાદી વર્ગે દયા કે દાનની ખાતર આપ્યા નથી. એ હકકો તો તેમણે અગથી સંપાદન કર્યા છે. લગભગ બધાજ દેશોમાં આ સર્વ મતાધીકારનું સ્થાપન (Establishment of Universal Suffrage) એ સામાન્યોની ચળવળને આભારી છે, અથવા તો શ્રમજીવીઓના શ્રમને આભારી છે. ફ્રાંસમાં આ અધીકાર પહેલી જાતની ચળવળથી સંપાદન કર્યો હતો; જ્યારે બેલ્જિયમ, સ્વીડન, ઓસ્ટ્રીયા અને ઈંગ્લાંડમાં શ્રમજીવીઓનાં સરઘસો, હડતાળો અને ખીછ કેટલીક હીલચાલોનું એ કળ દે.

આમ સર્વ મતાધીકારનું સ્થાપન શરૂ થયું 'ખરૂં', પણ 'ખરેખરી રાજસત્તા તે મુદીવાદી વર્ગો પાસેજ રહી, અને તેથીજ આજનાં પ્રગ્નસતક રાજતંત્રો એ ખરેખર પ્રગ્નતંત્રો નથી પણ મુદીતંત્રો છે. પ્રગ્ન તંત્રનું નામ એતો ખાલી રાજદળજ છે, જનતાને મોહમાં નાખી મુદીવાદીઓએ આ ઈર્દગળ પાથરી છે. એ ઈર્દગળમાં જનતા કેટલોક વખત તો ફસાયેલી રહી, પણ હવે એનું મીથાપણ તેને જણાવા લાગ્યું છે.

સર્વમતાધીકારનું સ્થાપન થયું 'ખરૂં', પણ તે આ અધીકાર પ્રમાણે પ્રગ્ન ને

તો મતાધીકારનો ખરાખર ઉપયોગ કરે તે મુદીવાદને અને જમીનદારશાહીને સખત ફટકો લાગ્યા વીના રહે નહીં. અત્યારે 'મુદી ભોગવેલા ખાસ હકકો ઉપર પાણી ફરી વળે તે સહન કરવાનું' તેમને પાલવે તેમ ન હતું, ત્યારે અધીકાર ઉપર કાણ કેમ મેળવી શકાય અને મુદીવાદના સત્તામાંથી આઝાદી મેળવવા અધીરા બનેલા વર્ગો ઉપર ચોતારો કાણ ચાલુ કેમ રહે તે માટેની ચોજનાઓ ધમધ.

લઘુમતીમાં હોવા છતાં પણ મુદીવાદીએ તેમની આ ધારેલી ચેજનામાં દેખ્યા. સર્વ સાધનસંપન્ન હોય તેમણે સામ, દામ, દંડ, બેદ વીગેરે સર્વ સાધનોનો છુટથી ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. અભણ પ્રગ્નમાં તેમણે તેમની અજાનતાનો લાભ લીધો; ધર્મોષ લોકોમાં ધર્મ અને દેવળની મદદ લીધી; ગરીબ લોકોમાં છુટથી નાણાંનો ઉપયોગ કરી તેમને ચોતારા કરી લીધા. પ્રગ્નનાં મત ફેળવવાનાં સધનો જેવાં કે પ્રેસ, મુદ્ર, કોલેજ વીગેરે ઉપર તો તેમનોજ કાણ હતો. આવા અને આવી જાતનાં ખીજાં કેટલાંએ સધનોથી તમણે પ્રગ્નના મત ખરીદવા માંડ્યા એમ કહીએ તો ચાલે. વળી, જેમ જેમ આ મુદીવાદીજમી સીવાયના ખીજાવર્ગોને તેમના ખરા હકકોનું ભાન થવા લાગ્યું, તથા તેમની આસપાસ ન.ખેલી ઈર્દગળનું જળ તેમને દેખાવા લાગ્યું, કે તરતજ આ વર્ગોના હીતનું રક્ષણ કરવાના ઢોંગ નીચે નવી પાર્ટીઓ ઉભી કરવામાં આવી. પહેલાં તો એમ લાગ્યું 'કે આ પાર્ટીઓના આશરો હેઠળ સધળા નીચલા વર્ગોના લાભ અને હીત સચવાશે, પણ વખતના વહેવા સાથે એ ભ્રમ પણ હવે લગભગ ભાંગી ગયો છે. ઘોડનની લખરપાર્ટી અને જર્મનીની "સોસીયલ ડેમોક્રેટીક પાર્ટી" વીગેરે-

એ આજે તેમનું પુરેપુરું ચોત પ્રકાશ્યું છે. આ પ્રજનના કહેવાતા પક્ષોએ આડકતરી રીતે મુડીવાદીઓને રાજસત્તા ઉપર રહેવા દીધા છે; અને તેમનાં સ્વાર્થ અને હિતનું હંમેશાં અનુ તેટલું રક્ષણ કર્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ કે, જો કે શબ્દોમાં તો રાજતંત્ર એ પ્રજનનું તંત્ર છે પણ એ તંત્ર નીચે પ્રજનનો ખરો અવાજ સંભળાતો નથી, વીશાળ જનસમુદાયનાં દુઃખો ટળાતાં નથી, આનાં કારણ સહેજાદથી જોઈ શકાય છે. અજ્ઞાનતા, ભોગપણ અને નીધનતાને લીધે તથા પ્રેસના અભાવે, મુડીવાદીઓ ફાળી બંધ છે. સ્વદેશભીમાન એ પણ મુડીવાદીઓની સત્તા નાશમાં રાખવા માટે એક અણમુક્ત શસ્ત્ર થઈ પડ્યું છે. સ્વદેશભીમાનના શસ્ત્રથી મુડીવાદીઓ તેમનાજ દેશની પ્રજાનું શોષણ કરી રહ્યા છે, એટલું જ નહીં પણ ખીજા દેશો ઉપર પણ તેઓ આજે સાત્રાન્ય ભોગવી રહ્યા છે. વીશ્વયુધ્ધનો દાખલો તો હજી તાજેજ છે. સાત્રાન્યો અને સાત્રાન્યો વચ્ચેના સંઘ્રામમાં કરોડો નીધન માનવીઓ મરી શીટ્યા, છતાં તેમના વર્ગનાં દુઃખ અને દારીદ્ર્યતા હજી શીટી નહીં. એક સાત્રાન્યનો સંહાર કરી ખીજા સાત્રાન્યોના માલદાર વર્ગો એનાં ફળ ભોગવે છે. પણ આનું કારણ શું? કારણ ફક્ત એટલું જ છે કે રાજતંત્ર ચલાવનાર લગભગ માત્ર દાર વર્ગો જ માણસો હોય છે. બેલ્જિયમના “ઇન્ડીપેન્ડન્સ” નામના એક ન્યુસપેપરમાં ખુલ્લા શબ્દોમાં આ બાબત ટીકા થઈ હતી, તે ચેપર લખે છે કે, “પ્રજનના પ્રતીનિધી થવાને લાયકતા કે જ્ઞાનની જરૂર નથી, પણ ફક્ત પદ્ધતિની જરૂર છે.” અને જ્યારે માલદાર વર્ગમાંના પ્રતીનિધીઓના હાથમાં સત્તા હોય ત્યારે તે કયા વર્ગનાં હિત અને લાભ જાળવે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર સહેજાદથી આપી શકાય.

ખીજું કારણ મુડીવાદીઓ પાસે રહેલું પ્રેસનું અજેડ સાધન છે. મોન્ટેસ્ક્યુઈ કહે છે કે, “પ્રજનસત્તા રાજતંત્રમાં, પ્રજનમત પ્રમાણેનું સંસ્થાઓ ચાલી શકે, જો એમ ન હોય તો એ સંસ્થાઓના કંઈ અર્થ નથી.” પણ આ પ્રજનમત કેળવવાનું પ્રેસ એક મોટામાં મેટું સાધન છે. અને ફક્ત થોડા કાળ અપવાદો સીવાય લગભગ બધાજ દેશોમાં પ્રેસ એ મુડીવાદીઓનાજ હાથમાં હોય છે. જ્યાં મજૂર મંડળો ધણાં બળવાન હોય છે, ત્યાં હવે તેઓએ પણ પ્રેસ કાઢવા માંડ્યા છે. પરંતુ મુડીના પ્રતાપે માલદાર વર્ગ હંમેશાં તેમના ચેપરનું મુલ્ય ધણું જ ઓછું રાખે છે; અને તેથી તેમના ચેપરનો ફેલાવો ધણો બહોળો થાય છે. જમાંજ અંતીમે તેમને લાભ છે. હમણાં થોડાક દીવસ ઉપરનીજ વાત છે કે જ્યારે ઇંગ્લાંડમાં એ મુડીવાદી પત્રો “ઉડીમેન્સ” અને “ઉડી એક્સપ્રેસ” જેઓનો અનુક્રમે ફેલાવો વીશ લાખ અને પંદર લાખનો છે તે એ પત્રો હાલમાં એકઠાં કરી દેવમાં આવ્યાં છે. જ્યાં આમ આસપાસ હોય ત્યાં પ્રજનમત એ કાનો મત હોઈ શકે? જો જુલો તો ન હોય તો લગભગ એ એક વર્ષ ઉપર મીસીસ ખીસન્ટ જેવા મવાળ નેતાએ પણ જ્યારે તેઓ ઇંગ્લાંડથી પાછાં ફર્યાં ત્યારે અહીંના તેમના એક ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે “આજે લગભગ દરેક પત્રો મુડીવાદીઓના કબજામાં છે” આમ પ્રેસ એ મુડીવાદીઓનું એક અમુલ્ય શસ્ત્ર છે.

અમેરીકા તરફ નજર કરીએ તો ત્યાં પણ એમજ જણાય છે અમેરીકાના મુડીવાદીઓએ પણ પ્રેસ, કોલેજ, યુનીવર્સિટીઓ અને દેવળો વીચેરે સર કર્યાં છે. કોલેજ કે યુનીવર્સિટીના પ્રેફેસરો જો માફ કરના સીધ્ધાંતો અર્થશાસ્ત્રમાં શીખવતા જણાય કે તરતજ તેમને નોકરીમાંથી બર તરફ ફરવામાં આવે છે એ ઉપરાંત અમેરિકામાં તો મત મેળવવા માટેનાં ખાસ મંડળો પણ સ્થાપ્યાં છે.

આમ આજે સર્વત્ર મુડીનું જ રાજ્ય નજરે પડે છે. અને તેથી અ.પણાથી કહ્યા વગર રહેવાનું નથી કે આજનું રાજતંત્ર એ પ્રજનતંત્ર નથી પણ મુડીતંત્ર છે.

સંતતિ નિયમનના પ્રણેતાઓ

: લેખક :

પી. જી. બી.

ખરેખર માનવસુદ્ધિમતા માટે શોક-પુણ્ય શબ્દોમાં કહેવું જોઈએ કે સમિત સમય સુધીની પ્રગતિની કોઈમત માનવે દુઃખ અને આંતુથી આપી છે. વીચાર પરીવર્તન-નોતું જન્મસ્થાન જોઈ જાય છે. કેસીના માંચણ ઉપરથી માનવ સ્વાર્થના આદેશ અપાયા છે.

સમાજ વીચારની એ વીલક્ષણતા છે કે નવા વીચારો સામે ધર્મે જંગ માંડ્યો છે. સરકારની સત્તાથી પણ વીરોધ ત્રાસ અને સંતાપ માનવને ધર્મે આપ્યાં છે. જે કંઈ નવું સુખ્ય છે, નવું જન્મ પામે છે, તેના તીવ્રકાર કરી, 'પ્રભુને નામે' ત્યાગ કરવાની સલાહ આપનાર પ્રથમ પાદરી કે પુરોહિતજ હોય છે.

અને રક્તઅર્પણ આપી વીર ગેરેલીઓએ સીદ્ધ કરી આપ્યું કે પૃથ્વી ફરે છે. તેમજ બર્જાયા સામે વેકસીનેશનની શોધ કરનાર મીંઝ જેનરને પણ ઉન્ના લાહીના ભોગથીજ તે આ શોધને સીદ્ધ કરવા પડી હતી. અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે પૃથ્વી ઉપર આશીર્વાદ સખી ગણાતી અનેક વસ્તુઓના શોધકોને ખલ્લામાં ત્રાસ અને સંતાપજ મળ્યાં હતા.

તો પછી સંતતી નીયમનનું વીચારન આ સર્વ સામાન્ય નીયમને અપવાદરૂપ હોય એ અશક્ય છે. જે કે આ પ્રકારના વીચારો માટે કોઈને મૃત્યુદંડની આકરી શિક્ષા નથી થઈ, પણ અનેક પ્રણેતાઓને આ વીચારના

પ્રચારને માટે કારખી જિવવાતાના તો સંવન કરવીજ પડી છે.

મારગેરેટ સાંજેર

આપારે પણ આ વીચારના આથી મખર વીરોધકો તો નીતીમાનો અને વીતંત્રવાદમ રસ લેતા પાદરીઓ અને ધર્મપુજકો છે, આ પાદરીઓ અને નીતીમાનોના પ્રબળ હુમલોથી સંતતી નીયમનના અનેક પ્રણેતાઓને જોડની જાંજીરા પડી છે. અને તેમાં પ્રથમ નંબરે વીરાજનાર તો મારગેરેટ સાંજેર છે.

આ બાનુને અમેરીકાએ વીચારના પ્રચાર કરવાના આરોપ માટે એક માસની સખત કેદની સજા આપી હતી. આ સજા તો ઇશ્વરી આશીર્વાદ સમાનજ નીવડી. કારણ કે આ કેસને અંગે ઉભી થયેલી પરીસ્થિતીમાં અમેરીકાની વડી અદાલતે નીચું આપ્યું કે 'જનતાની સુખાકારી માટે કોઈ પણ રોકડરને સંતતી નીયમનની સલાહ આપવાનો હક્ક છે.' આ ઐતીહાસીક નીચુંથમાં આ વીચારના પ્રચારમાં અમેરીકાએ કરેલી પ્રગતિનું મંગાણુ ગ્રેવું છે.

હજુ પણ અમેરીકામાં આ વીચારો સામે પ્રખર વીરોધ કરનાર ધર્મ સંપ્રદાય છે. તેઓ સતત રીતે આ વીચાર સામે પ્રબળ ચળવળ ચલાવે છે. તેમજ તેમના મંતવ્ય પ્રમાણે આ પાપમય વીચાર અમેરીકાના પ્રદેશમાં પ્રવેશી. તેની સંસ્કૃતિને કલંકીત ન કરે તેટલા માટે પ્રબળ ચળવળ ચલાવવામાં ઇશ્વરી આશીર્વાદ સમજે છે.

એ 'અનીતીમય વીજ્ઞાન'

હીંદમાં પણ જ્યાં ધર્મ અને વહેમોનું મહારાજ્ય પ્રવર્તતું હોય, ત્યાં પણ સંતતી નીયમનના વીચારો સામે વીરોધ કરનાર મહાત્માઓ અને ધર્મપુજકોજ મુખ્ય છે. અ અપુર્વ વીજ્ઞાનને 'અકુદરતી', 'અનીતીમય', વીજેરે ઉપનામો આપનારા આ વર્ગના વીચારકો પણ 'હીંદની દૃષ્ટિએ તે અસ્વીકાર્ય' છે' એક પ્રકારના શબ્દોનો ઉચ્ચારમાં સવ સાર્થકતા સમજે છે.

યુરોપમાં શરૂઆત

સત્તાવાર ઇતીહાસને અભાવે આ વીજ્ઞાન યુરોપમાં ક્યારે પ્રસર્યું તેની કલ્પના કરવી અશક્ય છે, છતાં પણ લગભગ સાતસો વર્ષથી આ વીજ્ઞાનની હસ્તીના પ્રમાણો હવે તો મળી આવે છે. ચીનમાં તો આ પ્રકારના ઉપાયો બહુજ વપરાતાં, એ પ્રકારની સ્પષ્ટ સામીતીઓ મળે છે. તેમજ ફ્રાંસ, જર્મની, અને અન્ય દેશોમાં પણ આ વીજ્ઞાનનો અપુર્વ પ્રચાર હતો તેમ હવે સીધું થયું છે.

પણ આ ચળવળની પ્રથમ શરૂઆત તો ૧૭૯૮ માં થઈ. આ વર્ષે આ વીજ્ઞાનના પ્રચારનો સત્તાવાર પ્રારંભ થયો એમ ગણી શકાય. કારણકે તે વર્ષમાં યુરોપના મહાન વીચારક માલ્થસે તેનું અકીર્તિય પુસ્તક 'વસ્તીવીકાસ'નાં સીદ્ધાંતો બહાર પાડ્યા.

આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી અનેક અર્થ-વીચારો સ્પષ્ટ થયા. કેટલાકે તેને ખોટો ભય ઉપગમનારો (Alarmist) કહ્યો. કેટલાકે તેના આ પુસ્તક ઉપર વર પ્રમાણે કંદી પડી, તેણે દર્શવિદ્યા સીદ્ધાંતોની આડી અને ઉભી સમીક્ષા શરૂ કરી. પણ આમ ઉગ્ર

વીરોધ છતાં, તેના વીરોધી અર્થ વીચાર-દોને પણ સ્વીકારવું પડ્યું હતું કે તેના દર્શવિદ્યા વીચારોમાં ઘણું અંશે તથ્ય રહેલું છે.

વસ્તી અને યોગ્યતાનું પ્રમાણ

આ વીચારકે યોગ્યતા કરી કે 'જગત ઉપર વસ્તી તો કુદકે અને ભુસકે વધતી જાય છે. દરેક પળે વધુ બાલકો જન્મે છે અને તેથી ઓછાં બાલકો મૃત્યુપામે છે. પૃથ્વીના પટ ઉપરનો માનવ સમુદાય વધતોજ જાય છે અને છતાં પૃથ્વી ઉપર પાકતું ધાન્ય તેટલી ઝડપથી કે તેટલી ત્વચ્છથી વધતું નથી. અને તેથી જો આ અપ્રમાણ ચાલુ રહેશે, અને વસ્તીના વીકાસ ઉપર કંઈક અંકુશ નહીં મુકવામાં આવે તો જરૂર પૃથ્વી ઉપર ભુખમરો મગટશે.'

ઇતીહાસની એ વીચીત્રતા છે કે વીચારક માલ્થસે સંતતીનીયમન માટે એક શબ્દ પણ લખ્યો નહીં હોવા છતાં તેના વીચારો એ આ વીજ્ઞાનનું જન્મસ્થાન મનાય છે. સંતતીનીયમનના વીજ્ઞાન સાથે વીચારકે માલ્થસનું સ્થાન એટલું તો સખત રીતે સંકળીત છે કે એના સીધાંતોની સમીક્ષા વગર કોઈ પણ પુસ્તક શરૂ થઈ ન શકે.

આ વસ્તીવીકાસના પ્રશ્નના ઉકેલ ઉપર લગભગ માન રાખી માલ્થસે માત્ર વસ્તુ-સ્વીતી અતી સ્પષ્ટતાથી રજુ કરી હતી. તેના વીચારોએ અનેકોને પ્રેરણા આપી, અને શોધકોનું સર્વ ધ્યાન ગર્ભાધાન નીરોધક વસ્તુઓની શોધ ઉપર રોકાયું. આ સતત ચલનમાં અત્યારે વપરાતી 'એક પેસરી' જન્મ પામી.

આ શોધકોએ સર્વ હીંમત એકઠી કરીને ઉદ્યોગશીલ કરી કે 'એક પેસરી' જેવા સામાન્ય

ઉપાયો ઉપરથી સંતતીને ઉત્પન્ન થતી અટકાવવી શક્ય છે. તેમણે હર્ષનાદ કર્યો હતો કે કુદરતના આ અરાજક યંત્ર ઉપર પણ આખરે મનુષ્યે સ્વામીત્વ મેળવ્યું છે. હવે કુદરતની ઇચ્છા પ્રમાણે બાલકો ઉત્પન્ન થવાને બદલે માત્ર જ્યારે વ્યક્તી ઇચ્છે ત્યારેજ સંતતી ઉત્પન્ન થશે.

જેમ્સ મીલ

આ ઉદ્વેગને પ્રથમ પ્રકાશમાં મુકનાર જેમ્સ મીલ નામની એક ઇંગ્લીશ વ્યક્તી હતી. 'એન સાઇકલો પીડીયા બ્રીટાનીક'માં આ વ્યક્તીએ બહુજ સાવચેતીથી લખ્યું હતું કે 'જો ખાલી વહેંચોને તણ દેવામાં આવે અને શક્યતાના સીધાંતોને વળગી રહેવામાં આવે તો વસ્તીવીકાસના ઉદ્વેગતા પ્રશ્નનું સમાધાન બહુ દુર નથી.'

ત્રણ વર્ષ પછી આજ મીલે 'રાજકીય અર્થશાસ્ત્રના પ્રાથમિક સીધાંતો' નામનું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. આ પુસ્તકમાં તેમણે સ્પષ્ટ લખ્યું હતું કે 'આ ક્ષણે સૌથી અગત્યનો પ્રશ્ન તો અગણીત સંખ્યામાં જન્મતા બાળકોને કેવી રીતે અટકાવવાનો છે.' અને પછી બહુજ દુર્લભ સમયમાં 'સંતતી નીયમન'ના વાવટા નીચે માલ્યુલા સર્ અલ્યુવાયીઓ એકત્ર મળ્યાં.

પ્રથમ સલાહ

૧૮૨૧ ની તે સાલ હતી. લગભગ એક સેકા પછેમાં ફ્રાંસીસ પેરે 'વસ્તીના સીધાંત' નામના પુસ્તકમાં લખ્યું હતું કે—

“જો પરણેલા દંપતીને એમ શીખવવામાં આવે કે ગર્ભાધાન નીરોધક વસ્તુઓને વાપરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની માનહાની કે શરમ નથી, તો પછી આ અતી ગભરાવનારા પ્રશ્નો ઉકેલ સાદો, સીધો અને સરળ

છે, સમાજમાં જે ભયંકર ભુખમરો પ્રસરી રહ્યા છે, અને ત્રાસ અને સંતાપથી માનવજાતીની જે દશા થઇ રહી છે તે આ સીધા ઉપાયથી જરૂર અટકી શકશે. આ પ્રકારની ચોતાની પસંદગીના બાલકને ઉત્પન્ન કરવામાંજ સુદર ભાવી સમાયેલું છે તેની મ્હારી ખાતરી છે.”

ફ્રાંસીસ પ્લે

પછીથી તો ફ્રાંસીસ પ્લેનું 'વસ્તી વીકાસ'ના સીધાંતોનું પુસ્તક વાણી સ્વાતંત્ર્ય માટે લડતા વીરનાર ફ્રાંસીસ કાર્લાઇલના હાથમાં આવ્યું. તે વખતે આ મહાવીર તક જેલમાં હતો 'પેન'ના પુસ્તકોને પ્રગટ કરવા માટે ઇંગ્લાંડની સરકારે તેને જેલ આપી હતી. અને જેલમાંજ આ પુસ્તકની પ્રાપ્તિ થતાં, તરતજ તે નવા વીચારોનો પરમ ભક્ત બન્યો. તેણે નવી વીજ્ઞાન પદ્ધતી ઉપર આ વીચારોને નવાર્યાં, અને મીટ્રા મી'તન પછી 'Every women's Book' દરેક સ્ત્રીની ચોપડી નામનું અદ્વીતીય પુસ્તક બહાર પાડ્યું. આ પુસ્તકમાં તેણે ગર્ભાધાન નીરોધક વસ્તુઓ કેમ વાપરવી તેનું વીગતવાર વર્ણન કર્યું હતું. એટલુંજ નહીં પણ 'સંતતી નીયમન શા માટે' એ પ્રશ્નનો તેમાં સ્પષ્ટ જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

રુડોલ્ફ મીલ

જેમ્સ મીલ પછી આ વીજ્ઞાનના પ્રચારમાં અગ્રણી હોનાર તેનો પુત્ર જોન રુડોલ્ફ મીલ હતો. તેણે અતી મી'તન પછી મુકેલી તેની સચોટ દલીલો અત્યારે પણ સંતતી નીયમનના આધુનીક વીજ્ઞાનના અનેક પુસ્તકોમાં પાછી રજુ કરવામાં આવે છે. પણ એ કોઇ ન વીસરે કે તે શતકના સમાજ-આ નવા વીચારોના પ્રણેતાઓ ઉપર સીતમ.

વરસાવવામાં મણુ નહોતી રાખી. તેમનો બહીષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને સમાજના કહેવાતા સજ્જનો તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં પણ શરમાતાં !

હીંદમાં પણ-

સંતતી નીયમનની શરૂઆતનો આ ઇતીહાસ છે. લગભગ એક સૈકાના આ ગાળામાં આ ચળવળ એટલી તો પ્રબળતાથી આગળ વધી છે; અને તેનો વીકસ એટલો તો વેગવન્ત થયો છે કે પૃથ્વીના પ્રત્યેક ભાગમાં આ વીચારો માટે પુસ્તક લખાયાં છે, જનતાની લગભગ દરેક ભાષામાં આ વીચારને ચર્ચાતું પુસ્તક રચાયું છે. ધર્મ પુનઃકો વીરોધ કરે કે ન કરે, આપણા દેશના સત્ય અને નીતીના ઇન્કરારો ભલે આ અપુર્વ

વીચારને તરછોડી દે, કે નીરાશાવાદીઓ તત્વચારીઓ ભલે તેને ન સ્વીકારે, કે ભુતકાલના ભકતો તેને ત્યાગ્ય ગણે. છતાં પણ નવી ભાવના અને નવા વીચારો જે આવતાં અટકાવી શકાય એવું કોઈપણ પણ સામર્થ્ય નથી. જે ત્વરાથી આ વીચાર ભુતકાળ પુનઃક હીંદમાં પણ પ્રસરતું જાય છે તે ગતી તપાસતાં અનેકને અજાયબી થાય છે.

તેની ગતીએ તો નીતીભાવનાના બુના અને જડ બંધનોને પણ ફરી તપાસવાની ફરજ પાડી છે. આજના યુવકોમાં નવી ભાવના પ્રગટાવી છે. અને સ્ત્રી અને પુરૂષોના સંબંધમાં રહેલી વીચાર ઉપર નવી દૃષ્ટી રજુ કરી છે. દુઃકમાં કહીયે તો સમગ્ર માનવ જીવનને નવી રીતે જોવાની હવેજ એક તક પ્રાપ્ત થઈ છે.

માણસ જે કંઈ જ્ઞાન ધરાવતો હોય તેની પછી જગતમાં કંઈ જાણુવા જેવું છેજ નહીં, એવું તે માનવા માટે ત્યાં થોડું જ્ઞાન એ લયરૂપ થઈ પડે છે. પણ જ્ઞાન અપુર છે અને જ્યાંથી મળે તેનો ખુલ્લા દોરે સ્વીકાર કરવો એવું માનનારનું ગમે તેટલું થોડું જ્ઞાન ભલે હો, તે કદી લય-સરક થતું જ નથી.

...

જેઓ જીવનને પુરેપુરી રીતે મહાશ્વી શકે છે તેમને મૃત્યુની વ્યાખ્યાઓ શોધવાની આધુનિકમાં પડવુંજ પડતું નથી.

જીવન એ સ્વપ્ન છે એમ કહેવું એ માત્ર કવીની કલ્પના સમુ છે. છતાં તે કલ્પનાની સરખામણી એક રીતે થઈ શકે કે સ્વપ્નામાં કેટલાક જેવી સુખતા કરે છે તેવી સુખાંધનાં કામ જીવનમાં જોઈ કરતા હોય તેમને માટે જીવન એ સમજા જેવું છે, બીજાઓ માટે જીવન એ જીવંત વસ્તુ છે.

...

માનવસમાજ સુખની શોધમાં નહીં પણ સુખની વ્યાખ્યા બાંધવામાં નીરંતર રોકાયેલા રહે છે !

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

: લેખક :

તીરંદાજ

: લેખાંક ત્રીજો :

ઉદ્યોગમાં રોકાયેલી મુદી ન્યારે છેલ્લામાં છેલ્લી દબથી પુનર્વિધાન (rationalization) કરવા માટે પુરી પડતી નથી ત્યારે મંજૂર મશીનરી માટે જોડતાં નાણાં બેંકા ધીરે છે પણ બદલામાં એ બેંકા ઉદ્યોગ ઉપર ચોતાની દેખરેખ, કાણુ અને કેટલીક વખત સર્વોપરી સત્તા રાખે છે. ૧૯૧૩ માં જર્મનીની છ મોટી બેંકા ૭૫૦ ઉદ્યોગોની ચેડીઓમાં પ્રતીનીધીત્વ ધરાવતી હતી. બેંકાના ૧૭૯ ડીરેક્ટરો અને એના પ્રતીનીધીઓ જુદી જુદી ૨૯૧૮ ઉદ્યોગીક ચેડીઓના વ્યવસ્થાવીભાગમાં ખીરાજતા હતા. ૧૯૦૮ માં અમેરીકામાં ૮૯ બેંકાના પ્રતીનીધીઓ ઉદ્યોગમાં ૨૦૦૦ ડીરેક્ટરોની જગ્યાઓ સાચવી બેઠા હતા. એમાંના કેટલાક તો લગભગ ૭૫ ઉદ્યોગો જાતે ચલાવતા હતા. તેજ, સોનાની ખાણો, ધાતુ, મશીનરી, સીમેન્ટ, રેલ્વે, સ્ટીમરો અને એવાં કેટલાંય મુખ્ય ઉદ્યોગો અને વ્યાપારોમાં બેંકાની દેખરેખ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આનું પરીણામ એ આવે છે કે જે ઉદ્યોગોમાં અવ્યવસ્થા હોય અને નફો ઓછો થાય તો બેંક આંખ ફાડીને પોતે ધીરેલા નાણાંની સલામતી માટે ઉદ્યોગને દીશામુચન કર્યા કરે છે અને એની મુદારણા માટે કેટલીયે વખત આંતરવ્યવસ્થામાં હાથગીરી કરે છે, કારણુ કે ઉદ્યોગોમાં નફો ઓછો થાય તો બેંકોને પણ નુકશાન જાય, જેને

લઈને ધીરેલાં નાણાંની સલામતી ખાતર ઉદ્યોગમાં બેંકા અનહદ રસ લે છે. ચોતાનો કાણુ બેંકા અનેક રીતે ધુસાડે છે. કાં તો એ વ્યવસ્થાવીભાગમાં ચોતાનો પ્રતીનીધી ધુસાડે છે અથવા જે ઉદ્યોગમાં બેંક નાણાં ધીર્યાં હોય છે એ ઉદ્યોગના પ્રતીરૂપધીઓની રૂપધાં દળવી કરવા પ્રયાન કરે છે. એટલે આકસ્તરી રીતે બેંકાજ મોટી મોટી સીન્ડીકેટો ઉભી કરી આપસ આપસની રૂપધાં રાખવામાં સમઘણત ધાય છે, કારણુ કે નવાં ધોરણો ઉપર ઉદ્યોગની પુનર્વિધાન માટે જે નાણાં જોડતાં હોય તો બેંકા વાસ્તવિક ધીરી શકે છે. આ પરીસ્થિતીને લઈને બેંકા ઉદ્યોગની અંદર વધારે ને વધારે મહત્વતા મેળવતી જાય છે અને છેવટે ન્યારે જગતની મુખ્ય જરૂરીયાતો પુરી પાડતાં લગભગ બધા ઉદ્યોગોની બેંકા મારફત પુનર્વિધાન થઈ જાય ત્યારે બેંકા પડી એ કેન્દ્રીત ઉદ્યોગવાદના રક્ષણ માટે અને એના ઉત્પાદનની નીકાસ સાર પરદેશી જાનરો મેળવવા માટે રાજસત્તાનું ગળું દબાવે છે. બેંકાના હાથમાં ઉદ્યોગોની એટલી અનીયંત્રીત સત્તા આવી પડે છે કે પાંચી એ બેંકાના માંધાના મનાત્રા અમુક અયજનપત્રો આપી રાજસત્તાને ખુબ નફો ઉત્પન્ન કરવા ખાતર નચાવે છે. જે ઉદ્યોગો ઉપર હજારો હુંડી મુદીવાળા કાણુ ધરાવતા હતા એ બધા ઉદ્યોગો બેંકાની મદદથી બહુજ થોડા તરફ કે

નીન્ડીકેન્ટના સંચાલકોના હાથમાં સરી પડે છે. ખાનગી શરણી પેદાઓ અને નની પાની ખેડાને બદલે સેન્ટ્રલ ખેડા અદળક મનનો ઉપયોગ કરતી થઈ જાય છે; બેટલે હિથોગ અને થાપણ બંનેના આ બીજીથી જગતનું ઉત્પાદન બહુજ યોગ્ય માણસોની ઇચ્છાને આધીન બને છે અને નફો મેળવવાની તૃષ્ણાને લઇને આ અપ્પસંખ્ય વર્ગનો સર્વદેશીય નાણું જગતમાં રાષ્ટ્રો વચ્ચેની કારખી સ્પર્ધા ઊભી કરે છે. ઇંગ્લાંડના અખજપતીઓ પોતાના કેદયોગોમાંથી અને નાણાંનાં રોકાણમાંથી ખુબ ધન હુન્ટવા મારે જર્મનીના માલને જગતની બજારમાંથી હાંકી કાઢવા મથતા હતા અને પરીણામે એમાંથી ૧૯૧૪ ની મથકર લગાઇ સળગી. આજે અમેરીકન મુડી સાથે ઇંગ્લાંડના પાઉન્ડનું ભારે તુમુલબુધ્ધ જગતના બજારોમાં જામી પડ્યું છે અને એમાંથી ૧૯૧૪ ના જેવું જ ભીષણ યુધ્ધ ઉઠ્યું થશે એમ ઇતિહાસવેત્તાઓ આજે કહી રહ્યાં છે. ૧૯૧૪ ની લગાઇ પહેલાં ઇંગ્લાંડ અને જર્મની શબ્દોમાં ખુબ મીઠાસ વાપરી એકબીજાને બેટતા હતા અને છતાંય માત્ર આપારની સ્પર્ધાને ખાતર બંને દેશના મુડીવાદીઓએ કરોડોની કતલ ચલાવે એવું યુધ્ધ રાષ્ટ્રીય સલામતીને નામે જનતાને હિંકેરીને મચાવ્યું હતું. જર્મનીએ Father land—પીતૃભૂમીને નામે અનેક શ્રમજીવી સંઘનીકાને રણમેદાનમાં રાણી નાખ્યા. ઇંગ્લાંડે બેલજીયમના રક્ષણને નામે, આત્મનીશુધ્ધને નામે અને પરાધીન પ્રજાના પક્ષકારને નામે—આખા સામરાન્યના સંધોને તે એ જગદવ્યાપી જંગમાં હોમી દીધા હતાં. ખરી રીતે એમાં ઇંગ્લાંડ કે જર્મની, ફ્રાંસ કે રશીયા, ડાઇ પણુ દેશના

કારણ નહોતું. માત્ર એ દેશોમાંથી ક્યા દેશના મોટા મોટા ખેડકરો અને હિથોગ-પતીઓના ખીસ્સામાં વધુ ને વધુ નફો એકઠો થાય છે એજ આખી લગાઇનું મુખ્ય અને એકજ કારણ હતું. એ નફાની રાક્ષસી તૃષ્ણાને ખાતર ઇંગ્લાંડમાં જર્મની સામે વ્યવસ્થીત પ્રચારકાર્ય થયું હતું, તેમજ જર્મનીમાં ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાંસ સામે ઝેર પ્રચારવાનો ધંધો ત્યાંના મુડીવાદીઓએ વરસોથી માંડી દીધો હતો. આ ખેડકરો અને હિથોગ-પતીઓ વધારે નફો મેળવે તો એના મળુ-રે ને વધુ કાપદો થાય એમ કેટલક મુડીવાદના વળગણો દલીલ કરે છે, પણ વધારે નફો મેળવવા માટે ઉત્પાદનનું ખર્ચ ઓછું કરવા હમેશાં કાપપણુ મુડીવાદી મથે છે. મુડી અને એના રોકાણમાંથી આજની સમાજ વ્યવસ્થામાં એ સ્થિતી અનીવાર્ય છે. એક જર્મન સીપાહીનું અંગ્રેજ સીપાહીએ કશુંજ બગાડ્યું હોતું નથી. ઉલટું એ બંનેને પીસી રહેલી સમાજવ્યવસ્થા એકજ સીધાંત ઉપર—શ્રમજીવીઓના શોષણ ઉપર—નીભરે છે. છતાં એક બીજાની ગરદન કાપવા દુએટલું—પોતાના શ્રમજીવી—ધુને હણી નાખવા બેટલું—ઝટુન આ સીપાહીઓમાં કાણુ ફેલાવે છે? સર્વસામાન્ય રક્તશોષણના સંબંધથી સંકળાયેલા કરોડો મહેનતુ માનવોને પરસ્પર અથડાવી મારવાનું શીક્ષણ કાણુ આપે છે? દરેક દેશની રાજસત્તા શા સારૂ આટલાં લસ્ત્રો, આવડાં નઉકસૈયો અને જખર હવાઇ વીમાનો નીભાંવે છે? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર હિથોગો અને ખેડકરો ઓળવેલા સમાજના ઉત્પાદનનો અખત્યાર સાફ સાફ શબ્દોમાં ગાથે છે. જગતને ઓગળીના ટેરવા પર નચાવી રહેલા આ કરોડપતીઓ - - - સત્તાના બળ ઉપર આટલા

મુસ્તાફ છે એ સમજવા માટે, મુડીવાદ, અને એનો આજનો વીકાસ અવસ્થા સમજી લેવાની જરૂર છે; એટલે જગતમાંથી ન્યાંમુધી આ સામરાજ્યવાદ ન ઉપડે ત્યાંમુધી પ્રજા પ્રજા વચ્ચેના વધમનસ્ય કદી મટવાનાં નથી. તત્વજ્ઞાન, અહીંસા, સત્ય, નીતીન્યાય વીગેરે ગમે તેટલા અખતરાઓ સંતમહંતો અનુભવે છતાં ખાનગી મુડી, મીઠકત મા-લીકી અને આજનો વીકાસ પામેલો યંત્રવાદ: એ ત્રણે સાથે હોય ત્યાં મુધી કદી આં દુઃખદાયક ધટના અસંભવીત થઈ શકેજ નહીં. એકલા યંત્રવાદને આજની વીધમતા-એ તું કાગણુ માનવું એ મુખ્યતા છે. યંત્રવાદની આટલી વીકાસ પામેલી સ્થીતીમા ખાનગી મીઠકતની માલીકી અને મુડીના રોકાણુ મટે સદર પરવાના આટલી ઉધસ-પાયલ મચાવે છે. અને એથીજ સામરાજ્ય-વાદ એટલે લોડ' ધરવીન નહીં, પાકમિંટ નહીં, હુવર કે ક્વીપાં નહીં, પણ એ દેશના મુડીવાદી ખેંદરો અને કારખાનાંનાં માલિકાની શોષણુનીતી છે, એમ કહેનારા વીવેચકો આખા પ્રસન્ને બહુજ મુદ્દસર મુકે છે એમ કહેવાય. જે પાંચ પ્રસનો આ લેખમાળામા ચર્ચવામાં આવે છે એ પ્રસનો ઉપર ઉમેલી આખી ઇમારતના પાયામાં અસંખ્ય શ્રમજી-વીઓની નીર્વૃત્તન મજુરી (unpaid labour) છે. લક્ષ્મીનંદનોના નફો એટલે મહેનતુ માનવતાની નીર્વૃત્તન મજુરી (Surplus Value is nothing but unpaid labour) અને એ નફાની તૃષ્ણુમાથીજ આટલી ઉચ્ચ લગાઈઓ જન્મે છે.

આ આર્થીક સમાજવ્યવસ્થામાંથીજ આજની રાજકીય સત્તાનાં જુદાં જુદાં ધોરણો અને બંધારણો ધણ છે અને એ આર્થીક સમસ્યાઓને ઉકેલવા વીના આજની મુ-

ડીવાદી રાજસત્તાઓનું પ્રચારણ કરવું એ તદન અશક્ય છે. આટલું મહત્વનું સ્થાન ભોગવતી આર્થીક પરીસ્થીતીનો પાયો એ આજના ઉદ્યોગો અને ખેડાની મીશ્રીત મુડી ઉપર રચાયે છે; એટલે જુદી જુદી દીશામાં ખેડાએ જન્માવેલા ઉદ્યોગને કાણુ મુડીવાદના સ્વરૂપને વધારે ઉચ્ચ બનાવે છે અને જેમ જેમ ખેડાનું આધીપત્ય (Hegemony) ઉત્તરોત્તર વધતું જશે એમ એમ પ્રજાઓની પરસ્પર અથકામણી નજદીકમાં આવતી જશે. કદાચ એવી એકાદ ખે સામરાજ્યવાદી લગાઈઓમાંથીજ એ અખી આર્થીક સમાજ વ્યવસ્થાના નાશનું પગલુ મંડાય એ બનવાજોગ છે.

દરેક રાષ્ટ્ર પોતાનાં ઉત્પાદનને જગતમાં બજાર બનાવવા માટે ખુબ કાળજી રાખે છે. પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થતો કશો માલ બીજા દેશમાં જતો અટકાવવા એના ઉપર જગત નાખે છે અને બહારના દેશાવેશમાં લઈવાર માલ આપી ન પડે એટલા ખાતર જ જી થ ઉદ્યોગનું રક્ષણ મોટી મોટી જગતની દીવાલો ઉભી કરીને આજની દરેક મુડીવાદી પ્રજા કૃત્રીમ સ્પર્ધા ખેલે છે. બ્યારે ઇંગ્લાંડની સાથે જર્મની અને અમેરીકા સ્પર્ધામાં ઉભા રહી નહોતા શકતાં ત્યારે પોતપોતાના દેશોમાં પરદેશી માલ સામે રક્ષણની જગત દાખલ કરી, એટલે સ્વદેશના ઉદ્યોગને પગભર થવાનું સુગમ પડે પણ ન્યારે ઉદ્યોગને વીકાસ પરદેશની હરીફાઈમાં. ટકે. એવા થાય ત્યારે આ રક્ષણ માટે ઉભી ધરેલી જગત નીકળી જવી જોઈએ. પણ એમ થવાને બદલે એ દીવાલો યંત્રોનું ટેકનીક સુધર્માં પડી અને ઉદ્યોગ પગભર થયા પછી પણ ઉચ્ચ વધારે મજબુત બનતી ચાલી છે

સિન્ડીકેટના સંચાલકોના હાથમાં સરી પડે છે. ખાનગી શરણી પેટીઓ અને ન ની નાની બેંકોને બદલે સેન્ટ્રલ બેંકો અલગ કંઠ ધનનો ઉપયોગ કરતી થઈ જાય છે; એટલે ઉદ્યોગ અને થાપણ બંનેના આ મીશ્રણથી જગતનું ઉત્પાદન બહુજ થોડા માણસોની ઇચ્છાને આધીન બને છે અને નફો મેળવવાની તૃષ્ણાને લઈને આ અલ્પસંખ્ય વર્ગના સર્વદેશીય નાણુ જગતમાં રાષ્ટ્રો વચ્ચેની કારમી સ્પર્ધા ઉભી કરે છે. ઇંગ્લાંડના અબજપતીઓ પોતાના ઉદ્યોગોમાંથી અને નાણાંનાં રોકાણમાંથી ખુબ ધન હુન્ટવા મારે જર્મનીના માલને જગતની બજારમાંથી હાંકી કાઢવા મથતા હતા અને પરીણામે એમાંથી ૧૯૧૪ ની લયંકર લડાઈ સળગી. આને અમેરીકન મુડી સાથે ઇંગ્લાંડના પાઉન્ડનું ભારે તુમુલ્લયુધ્ધ જગતના બજારોમાં જામી પડ્યું છે અને એમાંથી ૧૯૧૪ ના જેવું જ બીધણુ યુધ્ધ ઉભું થશે એમ છતીલાસવેતોઓ આજે કહી રહ્યાં છે. ૧૯૧૪ ની લડાઈ પહેલાં ઇંગ્લાંડ અને જર્મની શબ્દોમાં ખુબ મીઠાશ વાપરી એકબીજાને ભેટતા હતા અને છતાંય માત્ર વ્યાપારની સ્પર્ધાને ખાતર બંને દેશનું મુડીવાદીઓએ કરેડોની કતલ ચલાવે એવું યુધ્ધ રાષ્ટ્રીય સલામતીને નામે જનતાને ઉશ્કેરીને મચાવ્યું હતું. જર્મનીએ Father land—પીતૃભૂમીને નામે અનેક શ્રમજીવી સહનીકોને રણમેદાનમાં રાખી નાખ્યા. ઇંગ્લાંડે બેલજીયમના રક્ષણને નામે, આત્મનીશુદ્ધિને નામે અને પરાધીન પ્રજાના પક્ષકારને નામે—આખા સામરાજ્યના સાધનોદ્વારા એ જગદવ્યાપી જંગમાં હોમી દીધા હતાં. ખરી રીતે એમાં ઇંગ્લાંડ કે જર્મની, ક્રાંસ કે રશીયા, કોઈ પણ દેશના સમુહવર્ગને વધમનસ્ય હોવાનું કંઈજ

કારણ નહોતું. માત્ર એ દેશોમાંથી ક્યા દેશના મોટા મોટા બેંકરો અને ઉદ્યોગ-પતીઓના ખીરસામાં વધુ ને વધુ નફો એકઠો થાય છે એજ આખી લડાઈનું મુખ્ય અને એકજ કારણ હતું. એ નફાની રાક્ષસી તૃષ્ણાને ખાતર ઇંગ્લાંડમાં જર્મની સામે વ્યવસ્થીત પ્રચારકાર્ય થયું હતું, તેમજ જર્મનીમાં ઇંગ્લાંડ અને ક્રાંસ સામે જે પ્રચારવા નો ધંધો ત્યાંના મુડીવાદીઓએ વરસોથી માંડી દીધો હતો. આ બેંકરો અને ઉદ્યોગ-પતીઓ વધારે નફો મેળવે તો એના મળુ-રે ને વધુ ફાયદો થાય એમ દેટલ કે મુડી-વાદના વળગણો દલીલ કરે છે, પણ વધારે નફો મેળવવા માટે ઉત્પાદનનું ખર્ચ ઓછું કરવા હમેશાં કોઈપણ મુડીવાદી મથે છે. મુડી અને એના રોકાણમાંથી આજની સમાજ વ્યવસ્થામાં એ સ્થિતિ અનીવાર્ય છે. એક જર્મન સીપાહીનું અંગ્રેજ સીપાહીએ કશુંજ બગાડ્યું હોતું નથી. ઉલટું એ બંનેને પીસી રહેલી સમાજવ્યવસ્થા એકજ સીધાંત ઉપર—શ્રમજીવીઓના શોષણ ઉપર—નીભર છે. છતાં એક ખીજની ગરદન કાપવા જેટલું—પોતાના શ્રમજીવીનું—ધુને હણી નાખવા જેટલું—જીવન આ સીપાહીઓમાં કોણ ફેલાવે છે? સર્વસામાન્ય રક્તશોષણના સંબંધથી સંકળાયેલા કરોડો મહેનતુ માનવોને પરસ્પર અથડાવી મારવાનું શીક્ષણ કોણ આપે છે? દરેક દેશની રાજસત્તા શા માટે આટલાં લસ્કરો, આવડાં નઉકાસે-યો અને જાપર હવાઈ થીમાનો નીર્ભાવે છે? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર ઉદ્યોગો અને બેંકોએ ઓળવેલો સમાજના ઉત્પાદનનો અખત્યાર સાફ સાફ શબ્દોમાં ગાયે છે. જગતને ઔચળીના ટેરવા પર નચાવી રહેલા આ કરેડપતીઓ... સત્તાના બળ ઉપર આટલા

મુસ્તાફ છે એ સમજવા માટે, મુડીવાદ, અને એનો આજનો વીકસ અવસ્થ સમજી લેવાની જરૂર છે; એટલે જગતમાંથી ન્યાંસુધી આ સામરાજ્યવાદ ન ઉપડે ત્યાંસુધી પ્રજા પ્રજા વચ્ચેના વધમનસ્ય કદી મટવાનાં નથી. તત્વજ્ઞાન, અહીંસા, સત્ય, નીતીન્યાય વીગેરે ગમે તેટલા અખતરોએ સંતમકંતો અજમાવે છતાં ખાનગી મુડી, મીટકેત માલિકી અને આજનો વીકસ પામેલો યંત્રવાદ એ ત્રણે સાથે હોય ત્યાં સુધી કદી આં દુઃખદાયક ઘટના અસંભવીત થઈ શકેજ નહીં. એકલા યંત્રવાદને આજની વીધમતા-એનું કાગળુ માનવું એ મુખર્ષતા છે. યંત્રવાદની આટલી વીકસ પામેલી રથીતીમા ખાનગી મીટકેતની માલિકી અને મુડીના રોકાણ માટે સદર પરવાના આટલી ઉચ્ચ-પાયત્ર મચાવે છે. અને એથીજ સામરાજ્ય-વાદ એટલે લોડ' ધરવીન નહીં, પાલમિંટ નહીં, હુવર કે બ્લિયાં નહીં, પણ એ દેશના મુડીવાદી ખેડેરો અને કારખાનનાં માલિકોની શોષણુનીતી છે, એમ કહેનારા વીવેચકો આખા પ્રસન્ને બહુજ મુદ્દસર મુકે છે એમ કહેવાય. જે પાંચ પ્રસનો આ લેખમાળામા ચર્ચામાં આવે છે એ પ્રસનો ઉપર ઉમેલી આખી ઇમારતના પાયમાં અસંખ્ય અમજ-વીઓની નીવેતન મજુરી (unpaid labour) છે. લક્ષ્મીનંદનેનો નફો એટલે મહેનત માનવતાની નીવેતન મજુરી (Surplus Value is nothing but unpaid labour) અને એ નફાની તૃષ્ણામાંથીજ આટલી ઉચ્ચ લક્ષ્યોએ જન્મે છે.

આ આથીકે સમજાવવામાંથીજ આજની રાજકીય સત્તાનાં લુદાં લુદાં ધોરણો અને બધારણો ધરાય છે અને એ આથીકે સમસ્યાઓને ઉકેટવા વીના અજની મુ-

દીવાદી રાજસ-તાઓનું પ્રયત્ન કરવું એ તદન અશક્ય છે. આટલું મહત્વનું સ્થાન ભોગવતી આથીકે પરીસ્થિતીનો પાયો એ આજના ઉદ્યોગો અને ખેડોની મીઠીત મુડી ઉપર રચાયે છે; એટલે જુદી જુદી દીશમાં ખેડોએ જમાવેલો ઉદ્યોગનો કાણુ મુડીવાદના સ્વરૂપને વધારે ઉચ્ચ બનાવે છે અને જેમ જેમ ખેડોનું આધીપત્ય (Hegemony) ઉત્તરોત્તર વધતું જશે એમ એમ પ્રજાઓની પરસ્પર અધ્યામણી નજીકમાં આવતી જશે. કદાચ એવી એકાદ બે સામરાજ્યવાદી લક્ષ્યોમાંથીજ એ આખી આથીકે સમાજ-અવસ્થાના નારાનું પગરણું મંદાય એ બનવાજોગ છે.

દરેક રાષ્ટ્ર પોતાનાં ઉત્પાદનને જગતમાં બજાર બનાવવા માટે ખુબ કાળજી રાખે છે. પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થતો કશો માલ ખીજા દેશમાં જતો અટકાવવા એના ઉપર જગત નખે છે અને બહારના દેશાવશેમાં તદ્ધાર માલ આવી ન પડે એટલા ખાતર રૂબી થ ઉદ્યોગનું રક્ષણ મોટી મોટી જગતની દીવાલો ઉભી કરીને આજની દરેક મુડીવાદી પ્રજા કૃત્રીમ સ્પર્ધા ખેલે છે. જ્યારે ઇંગ્લેન્ડની સાથે જર્મની અને અમેરીકા સ્પર્ધામાં ઉભા રહી નહોતા શક્તાં ત્યારે પોતપોતાના દેશમાં પરદેશી માલ સામે રક્ષણની જગત દાખલ કરી, એટલે સ્વદેશના ઉદ્યોગને પગભર થવાનું સુગમ પડે પણ જ્યારે ઉદ્યોગનો વીકસ પરદેશની હરીફાઈમાં ટકે એવો થાય ત્યારે આ રક્ષણ માટે ઉભી થયેલી જગત નીકળી જતી બેઠબે. પણ એમ ધ્યાને બધે એ દીવાલો યંત્રોનું ટેકનીક સુધાર્યા પછી અને ઉદ્યોગ પગભર થયા પછી પણ ઉઘટી વધારે મજબુત બનતી ચાલી છે.

એટલું જ નહીં પણ એ જગતના દરેક દર વરસે વધતા જાય છે. અત્યારે અમેરીકાનું ટેરીફ બીજા આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. ઇંગ્લાંડનો સામાન્ય સંઘ અને ઇમ્પીરીયલ પ્રેક્ષકનાં તુલ પણ એ જગતની દીવાલોનાં બુદ્ધિ સ્વરૂપો છે. આમ એક બીજા દેશની ઉંચી થતી જતી જગતની દીવાલોમાંથી જગતને ભરખી જાય એવું યુધ્ધ જન્મે છે.

અંહારના શસ્ત્રો

યુત્તવાદના આરંભથી માંડી એના આજના વીરાટ વીરસ સુધીનો ઇતિહાસ અવલોકનારને જણાશે કે યુગોની ઉત્પાદન શક્તિ વધવાની સાથે માનવસ-માજના મોટા ભાગનું મુખ વધુ નથી પણ ઉઘટું ખેડારી, જીખમરો અને કંગાલીયતે લટકતા નેટલી મહેનતુ મનવતાને ઘેરી લીધી છે. વસ્તીનું પ્રમાણ વધુ, શહેરો વધ્યાં, વીલાસ અને આરામના અનેક સાહીરોથી જગતનું બળર ઉભરાતું ચાલ્યું છતાં એ એશઆરામનો અદ્વિભાગ પણ એના સર્જનહારોના નસીબમાં નથી, એ વાત વેધકદંડી ફેંકનારને અચુક દેખાઈ આવશે. મુડીવાદી સમાજ વ્યવસ્થાનાં સ્વીકૃત આર્થિક ધોરણો એ ઉત્પાદન અને વીક્રય બંનેમાં એવી અંધાધુંધી ફેલાવી છે કે સમાજના પ્રાણ રૂપ મનાતા એ બંને વીલાગોની વ્યવસ્થામાં કશો ધ્યેય કે હેતુ દેખાતાં નથી. જે ઉત્પાદન થઈ રહ્યું છે એ કોને માટે અને કેટલા પ્રમાણમાં થાય છે એ કોઈ પુછતું નથી. ખરેખરી જરૂરીયાતોની કાંઈને પરવા પડી નથી. માત્ર નફો મેળવવાની આસુરી લાલસાને પરીણામે માનવસમાજને જરૂર ભગી ચીજો ઓછી ઉત્પન્ન થાય છે અને થોડા લોકોના એજન્ડાઓ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ

કેટલાય લોકોનું શ્રમજીવન વેડાઈ જાય છે. યુગોમાં થતા ફેરફારો અને નવી શોધ ઓળોને લઈને મુડીવાદના સર્જનબલો અવીરત વધે જાય છે. ઉત્પાદનનો જથ્થો દીનપ્રતીદીન અડગત બનતો જાય છે પણ સીન્ડીકેટો અને ત્રસ્ટો દ્વારા આખા ઉદ્યોગવાદના ધરાર ધણી થઈ ખેડેલા ધન કુમેરો એ ઉત્પાદનની કીંમત એટલી વધારી મુકે છે કે સામાન્ય લોકોને માટે એવો માલ ખરીદવા મોઢો પડે છે. દેશની આસપાસ મોટી જગતની દીવાલો ઉભી કરીને એ ધનપતીઓ નફાની તૃણાને તૃપ્ત કરી રહ્યા છે. એ મુડીવાદીઓને નથી પડી માનવ જીવનની કે નથી પડી એમની જરૂયાતોની. રાક્ષસી કારખાનાંઓમાંથી બહાર ઉભરાઈ પડતો માલ અને એની આકરી કીંમત સામાન્ય લોકોને પરવડશે કે કેમ એ દૃષ્ટીબીંદુ એમના વીક્રય વીલાગને ઊંડો જ નથી. કીંમતમાં કેટલીકવાર ઘટાડો બહાર થાય છે ખરો પણ એ કોઈ પ્રતીસ્પર્ધાને બળરમાંથી હાંકી કાઢવા માટે હોય છે. એ વીરોધક તત્વ પરાજય પામે અથવા સમાધાન સંધિ કે તુરંતજ વેચાણ વીલાગમાંથી સારા થે બળરમાં લાવની વરદીનાં વાળાં વગાડવામાં આવે છે. બુદ્ધિ જ્ઞાનો અને કેવળ પોક્કળ તુલો ચલાવી જગતને છેતરવામાં આવે છે. અને છેવટે લેવાય તેટલો નફો લઈમીનંદનો લહેરથી હુટે છે. કીંમતની આ અવીશ્રાંત ઉચ્ચપાથલ માંથી એકે વસ્તુ અચુક ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પાદનનું પ્રમાણ બહુ વધી પડે છે અને સ્વદેશમાં વીક્રય માટે કીંમત આકરી પડે છે. આ પરીસ્થિતી ટાળવા માટે બહારના પ્રદેશોમાં પોતાના માલ સારૂ બળરો ઉત્પન્ન કરવાની ઘડમથલમાં પ્રત્યેક દેશના તોલેવરો મશગુલ બને છે. ઉત્પાદન અનેક

ગણું વધી જાય છે. પણ જગતની બનરોનું પ્રમાણ મર્યાદીત હોય છે કારણ કે દુનિઆમાં દેશો તો અમુકજ સંખ્યામાં છે. એટલે આફ્રિકા, ખેલજીયન કેંગો, ટર્કી, પરશીયા, સીરીયા, પેલેસ્ટાઇન, હીંદ, ચાઇના વીગેરે અનેક “અધ” સંસ્કારી કે અસંસ્કારી” પ્રદેશોમાં પોતાનાં માલનો પગ પેસારો કરવાનું મહા-ભારત કામ આ ઇન્તરાવાદન અધીપતીઓ ઉઠાવે છે. પૃથ્વીની સપાટી ટુંકી હોય છે અને આ ઉદ્યોગીક ઇન્તરાવાદન મોંઘા-તાઓની ધનવૃદ્ધિ અપરીમીત થતી જાય છે. એટલે દરેક દેશના તરફો અને સીન્ડી-કેટો જુદા જુદા પ્રદેશો સર કરવાને ખાંતર પરરપર આથડી પડે છે. “રાંતીમય સ્પર્ધા” ને નામે એક બીજા સામે ધુરંડી રહેતા આ આંતરરાષ્ટ્રીય દોરતો પડતા પાછળ સંહારના કારમા શસ્ત્રો અને લશ્કરી બળોનો જમાવ કર્યા કરે છે.

ઉત્પાદન અને વીક્રય

આવા સમગ્ર સામરાજ્યવાદના બે મુખ્ય અંગો અઉદ્યોગીક ઇન્તરાવાદ અને બેંકોની કેંદ્રીત મુડી. જેમ નાના નાના ઉદ્યોગો અને કારખાનાઓનો કાણુ મુડીવાદના વીક્રા-સને લાઇને થોડા અખજપતીઓના હાથમાં આવી પડ્યો છે એમજ ખુલ્લુખુલ્લી એકઠું ચએતું ધન પણ થોડાજ બેંકોની વ્યાપારી રમતનું સાંધન થઇ રહ્યું છે. આમ એક બાલુ ઉત્પાદનનાં સાધનોનો કાણુ શ્રીમંતોના નાના સમુદતી માલિકી બની રહે છે ત્યારે બીજી બાલુ એ ગંભીર પત્રોને ખરીદવા માટે લોહતી કરોડોની કાયળીઓ થોડા સંચાલકોની સત્તાનો વીધય થઇ પડે છે, ઉદ્યોગના અધીપતીઓ અને બેંકોના સંચાલકો બંને મળીને જગતના ઉત્પાદન અને વીક્રયને કેમ

કાણુમાં લ્યે છે એ વાત વીસ્તારથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે એટલે હવે એ બંનેનો કાણુ જમાવી ખેંચા અખજપતીઓ સા સાફ આટલી જઈમત ઉઠાવી રહ્યા છે અને એમાંથી કેવાં કારમાં પરીણામ આવશે એ વીચારવાનું રહે છે.

મુડીનું પર્યટન

યુરોપ અને અમેરીકાના કરોડપતીઓ અજો કાચો માલ ઉત્પન્ન કરતા કેટલાય પ્રદેશો ઉપર આર્થિક કે રાજ-કીય સર્વોપરીતા જમાવી બેઠા છે. એક બાલુ કાચો માલ ઉઠાવી જવામાં અનેક અર્થિક આંટીધુંટીઓ પાશ્ચત્યના સં-સ્કારી અને સફેદ સજ્જનો ઉભી કરે છે. ચલણ, હુંડીયામણ, અને જગત આ ત્રણ બાબતોમાં પજાત પ્રબળોને આ બાજુગરો ખુબ ઉઠાં લાણાવે છે. કાચા માલનું સ્વરૂપ બદલી સફાઇદાર ચીજ બનાવવાના ઉદ્યોગો પજાંત પ્રબળોના પ્રદેશમાં પણ આ પરદેશી મુડીવાદીઓ સ્થાપે છે. સ્થાનિક મુડી-દારોને એવા ઉદ્યોગો ઉભા કરવાની પર-વાનગી પણ મહેરબાનીની રાફે સ પતીમાન સરનશીનો આપે છે. જો કે મોટે ભાગે તો એ મહેરબાની ફરજ્યાતજ હોય છે. મુખ્યત્વે કરીને આ પ્રદેશો સર કરવામા પોતાનાં કારખાનાંઓ માટે કાચા માલનોં બદોખત કરવાનો ઉત્ત હોય છે અને તદ-ધાર થયેલી ચીજ વેચાણ માટે ખેંચતી મુક-વાનો આશય પણ સ્પષ્ટ હોય છે. જેમ ઉ-દ્યોગોના ઇન્તરામાંથી ચતું અડગક ઉત્પાદન સાફ કરવા જગતની બનરોની જરૂ-રીયાત રહે છે એમ બેંકોમાં એકઠી ચયેલી મુડીને માટે આંતરરાષ્ટ્રીય રેલ્વાણુની આવશ્યકતા રહે છે. થોડા માણસોના હાથમાં ઉદ્યોગોમાં અને બેંકોમાં ચેકાયેલી મુડીનું

સંયુક્ત આધીપત્ય આવવાથી માલની પેઠે મુડીનો નીકાસ (Export of Capital) પણ અતી મહત્વનો પ્રશ્ન થઈ પડે છે. ઉત્પાદન, અને પુનઃ ઉત્પાદન, ના ન્યાયે નફો એ નવી મુડી બનતો જાય છે અને આમ આખરે શ્રમજીવિઓની નીર્વૃત્ત મજુરીમાંથી માનવ કુબેશની મુડી ખરી થાય છે. દેશદેશાવરતા રાજકીય કે આર્થિક કાણુને પરીણમે દેશમાં ખુબ ધન એકઠું થાય છે પણ મુડીને આગસુ રહેવું પરવાસું નહીં હોવાથી એ પુંછ બાજુ માટે પોકાર ઉઠાવે છે. બાજુ મેળવવા માટે પુંછતું રોકાણ થવુંજ લેઈએ અને એ પુંછતા રોકાણ માટે સ્વદેશમાં સ્થાન ન હોય તો એને પરદેશમાં રોકાણે પણ આગસુ મુડીને ઉદ્યોગી બનાવવી લેઈએ જેમ કારખાનાંઓનો માલ સ્વદેશની ખપત કરતાં ખુબ વધી પડે એટલે એને પરદેશની બજારોમાં વેચવાજ પડે છે એમ એકડી થયેલી, અઢળક છતાં આગસુ મુડીને સ્વદેશાભીમાનના સીમાડા વળોટી મેક્સિકો, આફ્રિકા, કેનેડા, જર્મની, ઇંગ્લંડ, હોલંડ, ચીન અને બીજા અનેક દેશોમાં પરીવ્રમણ કરવું પડે છે સામ્રાજ્યવાદના આ ત્રીજા અંગને મુડીનો નીકાસ (export of Capital) કહેવામા આવે છે. લક્ષ્મીનું આ પર્વટન એટલે માત્ર કલદારોની કાથળાઓજ એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં ફેરવી કરતી નથી મુડીના નીકાસ માટે અનેક માર્ગો યોજવામાં આવે છે કેટલીક વખત પછાત પ્રદેશોમાં ઉદ્યોગવાદ પ્રસારવાનો દંભ કરીને સ્થાનાક મુડીવાદ પાસે એ પ્રદેશો ઉપર કાણુ ધરાવતી પ્રજા પોતાનાં મશીના યંત્રો વગેરે ખરીદાવે છે. અને પ્રજાનાં મુખ્ય સંગવડને બહાને રેલ્વે બાંધે છે અને આમ સ્વદેશના શ્રમજીવિઓએ

ઉત્પન્ન કરેલાં અવરંધ મુલ્ય (Surplus value) ને પછાત પ્રજાઓનાં લોકસંહિતું શોષણ કરવા સાથે રોકવામાં આવે છે; આમ નીકાસ પામેલી મુડી નહેરો બાંધવામાં, રેલ્વે ઉભી કરવામાં, ખાણો ખોદવામાં, દરીયો પુરવામાં, નદીઓનાં બંધ બાંધવામાં અને એવાં અનેક સ્થાનિક ઉદ્યોગમાં પેસી જાય છે. અને આમ પરાધીન અને અર્થસંસ્કારી પ્રજાનાં “રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો” મારફત સ્વદેશના શ્રમજીવનમાંથી ઉભી થયેલી દલિલત ઘર આગણે નવી નફો વાળે છે. આ પરીસ્થિતીનું પરીણામ એ આવે છે કે જે દેશો પાસે ખુબ નાણું છે એ દેશો પોતપોતાની મુડીનું રોકાણ કરવા આવા પ્રદેશોના ઉદ્યોગમાં નાણાંની ધીરંધાર આદરે છે. રેલ્વે કે ખાણોને માટે ખાસ પરવાના મેળવે છે. તાર અને ટપાલના વ્યવહારો સ્થાપિ છે અને પોતાની મુડીની સકામતી માટે ખાસ હકકો મેળવે છે. હાં તો આવી પ્રજાઓને રાજકીય અધીનતા અનુભવવી પડે છે અને હાંતો મુડીના રોકાણને લઈને આર્થિક સર્વોપરીતા નીચે ઘુંગળાવું પડે છે. દરેક મુડીવાદી અને નાણાવાળો દેશ બીજા બળવાન દેશ સાથે આવા પ્રદેશોના રાજકીય કે આર્થિક કાણુ માટે ખુબ ઝુમેશ ઉઠાવે છે. અને આ માલ અને મુડીનાં નીકાસમાંથી સામ્રાજ્યવાદીઓ જગત આખાને સળગાવી મુકે એવું યુધ્ધ જગાડે છે. બાજુના મુડીવાદનાં એ મુખ્ય લક્ષણો બરોજર સમજાય તો ઉદ્યોગનાં ઉત્પાદન અને મુડીનાં એકીકરણ માટે બજારો મેળવવીજ લેઈએ એ પણ સહજ સમજી શકાય. જેમ માલ ઉત્પન્ન થાય એ વેચાવાજ લેઈએ તેમ મુડી એકડી થાય એ કાંઈ પણ રીતે રોકાવીજ લેઈએ. બને

-વસ્તુ તીવ્રરૂપી રહી શકે નહીં. અને
-વર્તમાન મુડીવાદ એટલે હિંદુઓ અને
-ખેડની મોશીન મુડીનું (Finace
Capital) સર્વોપરી સ્વામીત્વ. યંત્રોમાં
જેમ વરાળ અને વીજળી એ ગતી માટે
-અનીવાર્ય વસ્તુઓ છે એમ મુડીવાદ માટે
-આ મોશીન પુંછ એ સહિથી મહત્વનું
ગતીબલ છે.

ભયાનક સ્વરૂપ

મુડીનો નીકાસ જેમ દુનીયાના પ્રદેશોમાં
-અહિંદુઓગીક મુડી પુરી પાડવાથી શક્ય થાય
છે એમ એક મુડીવાદી દેસ ખીજ
દેશની સરકારને નાણાં ધીરને પણ
સાધી શકે છે. આ લોન આપતી 'વખતે
મુડીવાદીઓ સંધર વ્યાજ ઓછાવે છે
-એટલું નહીં પણ કેટલીક વ્યાપારી શરતો
પણ આ ધીરનાર પુંછપતીઓ મરજવાન
પ્રદેશ પાસેથી કરાવી લે છે. અમુક જાત-
નોજ માલ આપાત કરવાની કતમ પણ
-આવી શરતોમાં ધણી વખત હોય છે. કેટ-
લીક વખત રક્ષણને બદલે પોતાનું
-લશ્કર નીલાવવાની પણ મુડીવાદીઓ
કષ્ટલાત કરાવે છે આ વાત અનેક
-ઉદાહરણોથી સીધું કરી શકાય. હમણાંજ
પોલાંડને જ્યારે નાણાંની ભીડ હતી ત્યારે
અમેરીકન બેંકરોએ દીવાસજાના ઇનરા
-માટે ખાસ કન્સેશનની માગણી કરી. યાંગ
-સો લીનને મંચુરીયામાં નાણાંની મદદ કર-
વામાં જપાને રેલ્વે બાંધવાનો અધીકાર એના
બદલામાં મેળવ્યો હતો. નાણાંની ધીરધારના
બદલામાં આખા જર્મની ઉપર આર્થિક
-પંજે પ્રસારતી ડેવે ની પેન અને યંગ
પેન આ મુડીના નીકાસનું સહિથી ભયાનક
સ્વરૂપ છે.

લોન ધીરવા સીવાય પણ મુડીના પપ
-ટન માટે એક સીધો માગ દહિલતમંદ

દેશે અપત્તાર કરે છે. દુનીયાના કેટલ
દેશોનાં આ માતપર મુડીવાદીઓ દેશ પરદેશ
પોતાની બેંકો સ્થાપે છે. અથવા સ્થાનીક બેં
સાથે સીધો વ્યવહાર સાધે છે. અ.મ
માર્ગે મુડીના નીકાસ થાય છે એક રોકડ ધ
ધારથી અને ખીજહિંદુઓમાં મુડીના રોક
જીવી. પ્રથમ માર્ગમાં વ્યાજ ઉપરાંત વ્યાપ
માટે સગવડો મળે છે અને આર્થિક કષ્ટ મ
છે અને હિંદુઓમાં મુડી રોકવાથી વ્યાજ
બદલે ખુબ નફો મળે છે. ચીનના સૌ
મુખ્ય હિંદુઓ ખીટન, જપાન અ
અમેરીકની મુડીથી ઉભા થયેલાં
હીંદમાં ખીટીશ મુડીનું પ્રમાણ લગભ
૮૭ ટકા જેટલું છે. યંત્રવાદના આધુનિક વી
સમાં પછાત પડેલ. દેશોની આર્થિક સમસ્યા
આ પરદેશી મુડીના પ્રપંચોથી જલરપુરભરી છે.

સંપત્તીની સત્તા

સંપત્તીના સાંડસમાં લગભગ આખ
દુનીયાને ઝકડી લેવાના પ્રયાસો આ
કાલ અમેરીકા આદરી રહ્યું છે
૧૯૧૪ ની લડાઈ પહેલાં જ ને પ્રદેશો
ખીટીશ મુડી પ્રચાર પામી હતી ત્યાં ત
આજે અમેરીકન ડોલરનું ડંકો વાગે દ
મુડીના નીકાસ કેવું ભયાનક સ્વરૂપ પડ
છે એ એન્ડ્રો-અમેરીકન વીચહના ઘેરા
વાદળોમાં ઉપરથી સમજી શકાય છે. કેનેડા
જર્મની અને ચીનમાં અમેરીકન મુડીનું
પ્રમાણ અને પગપેસારો ખુબજ વધ
પડ્યાં છે, રશીઆ અને હીંદમાં પણ ડોલ
ડોલમાં કરી રહ્યો છે. પોલાંડ, ઇટાલ
અને મધ્ય યુરોપમાં ખીટીશ મુડી સાં
અમેરીકન પુંછએ મારવા માંડ્યા છે. દક્ષિ
અમેરીકમાં તો યુનાઈટેડ સ્ટેટનો વીજ
વાવડો ફરકે છે ક્રાંસ અને ઇન્ડો
પોતાને સુપ્રત થયેલા પ્રદેશો પર વાલ
પણું અજમાવી મુડી પ્રચાર અને કાર

માલ માટેજ બધી કશમત આદરે છે. જર્મનીની રેલ્વે લગભગ અમેરીકાને ત્યાં ગીરવી છે એમ કહી શકાય. આમ મુડીના પચ્ચટનદવારા અખા જગતના ઉત્પાદન ઉપર સૌ બસો મુડીવાદીઓ કાણુ જમાવી અડગ કલ્કમી એકઠી કરે છે. જેમ જેમ કોડ રોકફેલર, મોર્ગન, કનેજી, મેસ્ચેટ, રૉધરમીયર અને બીવરબ્રુકને આંગણે અબજો એકઠા થાય છે તેમ તેમ લાખો માણસો ખેડાર બનતાં જાય છે.—કરોડો માનવા અરધા હુખ્યાં અને અરધા ઢાંક્યાં મુશીબતો વડીને છવન વીતાવે છે. નાના નાના વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગોના સંચાલકો સાધારણ વર્ગના મામુલી માણસો બની જાય છે અને આમ અસંખ્ય જનસમુહના માનસિક અને આર્થીક મહાં પર આવા થોડાક અબજપતીઓ પોતાના તાંડવ નૃત્ય ખેલે છે.

સંસ્થાનો માટે ઝંખના

માલ અને મુડી એ બન્નેનું અદ્વિત્ય અબજપતીઓના હાથમાં સુત્રસંચાલન આવતાં એનો નીકાસ કરવા અને એ નીકાસદવારા ફરી નફો હાંટવા આ સંપત્તી માન સજ્જનો આધુનીક યુગનાં શાંતીમય સંગ્રામ શસ્ત્રો સજો છે. ઉત્પાદન અને નાણાં બન્નેને દેશણે પાડવા બે યોજનાઓ આજનો ઇજ્જરાવાદ અજમાવે છે દરેક મુડી દાર દેશ સંસ્થાનો મેળવવા માટે ખુબ મથે છે. એટલે એનો અર્થ એ થયો કે આર્થીક હાંટને માટે પછાત પ્રજાઓ ઉપર જેમ બને તેમ વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં આધીપત્ય જમાવવું. ખાસ કરીને અણખેડ્યા હોત્રા માંજ ઉદ્યોગવાદને માટે સ્થાન હોઇ શકે છે એટલે યંત્રવાદથી અપરીતીત વીસ્તારમાં મુડીનો નીકાસ કરવાથી એ દેશોમાં સરતી

મજુરી મળવાને લઇને નફો ખુબ મેળવી શકાય છે. આમ મુડીના રોકાણ માટે પછાત પ્રજાઓમાં અને અસંસ્કારી પ્રદેશોમાં આ મુડીવાદીઓને ખુબ સગવડતા મળી રહે છે. ઉપરાંત આ અણખેડ્યા પ્રદેશોમાં કાચો માલ પણ ખુબ પાકે છે એટલે જગતના દેશો ઉપર રાજકીય આધીપત્ય જમાવવા માટે દરેક મુડીવાદી દેશ તલપાપક થઇ રહે છે. કાચો માલ ખાસ કરીને ખેતી પ્રધાન દેશોમાંથી મળી આવે છે. અઉદ્યોગીક પ્રગતીમાં ખુબ આગળ ધપે જતા દેશમાં ખેતીના વીકાસ સાધવો અશક્ય પડે છે અથવા એ ઉદ્યોગ જેટલી ઉંચી કક્ષાએ તો નથીજ પહોંચી શકેતો કારણ કે ઓદ્યોગીક પરિવર્તન પામેલા દેશોમાં જમીનનો વેરો વીગેરે ઘણી બાબતો ખેતીનાં વીકાસમાં આડખીલી રૂપ થઇ પડે છે. પણ ઉદ્યોગો જેમ જેમ વધતા જાય તેમ તેમ કાચો માલ પણ વધારે પ્રમાણમાં જોઇએ. એટલે મુડીના નીકાસ ઉપરાંત કાચો માલ મેળવવા માટે પણ સંસ્થાનો મેળવવા પાછળ સામ્રાજ્યવાદી વરજો પોતાની બધીયે શક્તીઓ ખરચી નાખવા તત્પર બને છે. ઇતીહાસ અને હુજોળ બન્ને દ્રષ્ટીએ મુખ્યત્વે કરીને બધાય મુડીવાદી પ્રદેશો સમશી તોખ્યુલવામાનમાં આવેલા છે અને કાચો માલ ધણું ખરું અથ ઉચ્ચ અથવા તદન ઉચ્ચ પ્રદેશોમાંજ પાકે છે. ખાસ કરીને રૂનો દાખલો લઇએ તો કાપડના ઉદ્યોગ મા અતીશય જરૂરનો આ કાચો માલ ઇંગ્લેન્ડ, હીન્ડુસ્થાન, એશીયા માઇનોર, ચીન, ટુર્કી સ્તાન વીગેરે દેશોમાં ખુબ પાકે છે આ બધાય દેશો યંત્રવદમાં પછાત છે એવા તો તો સૌ કોઇ સમજી શકે એવી છે. રખ્યર માટે પણ એજ પરિસ્થિતી છે અને એથીજ

આ પછાત પ્રદેશો ઉપર મુડીવાદી માંધાનાઓ હંમેશાં કાલ ડોળો રાખે છે. લોખંડ કાલસો, અને તેજ આ ત્રણે કચી ચીજો આગના ઉદ્યોગવાદ માટે અતીવાચ છે આ ચીજો એકલા પછાત પ્રદેશોમાં જ પાકતી નથી કેટલાય મુડીવાદી દેશોમાં તેજના કુવાઓ, અને લોખંડની ખાણો મળી આવે છે; પણ સમાનશ્વર પાસેથી આવા પ્રદેશો ખુટતી લેવા એ સહેલી વાત નથી અને એ ઉપરાંત એ પ્રદેશોના મુડીવાદીઓએ એ ક્ષેત્રોનો ખુબ વીકાસ સાધી લીધો હોય છે. પણ પછાત દેશોમાં તે આ ક્ષેત્રો અણુખેડયાં જ હોય છે. કેટલીક વખત લોખંડની ખાણો કે તેજના કુવાની સંભાવના હોવા છતાં એની શોધ ખોળજ આ દેશોમાં કોઇએ કરી હોતી નથી. આમ મુડીના વીકાસ માટે તેમજ કાચો માલ મેળવવા માટે પ્રદેશો સર કરવાની જૂની પ્રત્યેક મુડીવાદી દેશમાં જન્મે છે. જગતના જળવાન રાષ્ટ્રોની મુડીપ્રચારની ઝંખનાએ કેટલીયે પ્રજાઓના નીકંદન કાઢી નાખ્યાં છે. મુડીવાદના વીકાસનો અને પછાત પ્રદેશોમાં એના પ્રચારનો ઇતિહાસ કરોડોના હોલીથી લખાશે છે.

હોલીના અક્ષરો

અર્થસંસ્કારી કે અસંસ્કારી દેશોમાં પ્રજાનું માનસ બનતાં સુધી છેક જ પ્રાથમીક હોય છે આથીકે ધોરણો અને જીવન વ્યવહાર પણ તદ્દન જુન જમાનાનાં જ પ્રચલીત હોય છે. એટલે સાધારણ રીતિ યંત્રવાદ સામે એને સુગ હોય છે. જુનાં ઉત્પાદનનાં સાધનોને પકડી રાખી પોતાની ચાલતી આવેલી ઘરેડ પ્રમાણે જરૂરીઆતો ઉભી કરવામાં આ પછાત પ્રજાઓ મશગુલ રહે છે. મુડીવાદના વીકાસ માટે જમીન વીગરેનો

કળ્પનો એ મુખ્ય વસ્તુ છે કારણ કે આ પ્રાથમીક ધોરણો પ્રમાણે ચાલતા પ્રદેશોમાં સહેલાઈથી ઉત્પાદનનાં સાધનો લોકો મુત્રત કરતાં નથી. આવી પ્રજાઓ પાસેથી ઉત્પાદનનાં સાધનો પડતી લેવા મુડીવાદે જે રીતભે વરસાવ્યા છે એ માનવતાને પણ કંપારી કાલે એવા છે. સુધરેલા દેશો તરીકે. જગતના ચોક્કમાં ખુબ શોદખંડાર કરતા આ માનવ રાક્ષસોએ તદ્દન પછાત પ્રજાનાં માત્ર રૂધીર પાન ક્યાં છે એમ કહેવામાં જરાય અતીશયોક્તી નથી. શીદીઓ, રેડ ઇન્ડીયનો અને બીજા એવી અનેક જાતો ઉપર સફેદ શયતાનોએ આચરેલા અત્યાચારો મુડીવાદની લીધણુતાનેય હોલીનાં રંગથી વધારે કારમી બનાવે છે. હીંદુસ્થાનના ગૃહ ઉદ્યોગોનો નાશ પણ એવીજ કશું ક્યા સંભળાયે છે. કેટલાય હોલીની જમીનો આંચકી લઇ એને રજગતા મુકી દીધાનાં દરખાંતો અણુનેધિયો ઇતિહાસ આપે છે. કતિ એ ખીચારા જમીનના જુત પુવં માલેકો મરી યુવામ અને છે અથવા તો જીએ મરે છે. મોટાં મોટાં પ્લેન્ટેશનોમાં યુવામો નહીં તો બીજાં શું પ્રવર્તે છે? જે મહેનતાણું આ મજુરોને આપા ઉદ્યોગોમાં મળે છે એ મજુરી ગ્રન્થનેય લગભગ એટલું જોણું હોય જ અનાજ પણ મોણું થાય છે કારણ કે જમીનો આ મુડીવાદીઓ પોતાના ઉદ્યોગ માટે આંચકા દે છે. લસકરી બજા વડે સંસ્થાનોનો કળ્પનો લીધા પછી એ લસકરના નીભાવનો ખર્ચ પણ સંસ્થાનો ઉપર લાદતાં આ મુડીવાદીઓ અચકાત નથી. આમ ચારે બાજુએથી પછાત પ્રજાઓને મોટાં મોટાં મુડીવાદી મહારાજો જેટલી બને તેટલી રીતિથી ખીસી નાખે છે; અને છતાં આતંરરાષ્ટ્રીય પ્રચારના સાધનો ઉપર પણ માલેકી ધરાવતા આ

મુડીવાદીઓ જગતને સંભળાવે છે કે અમે પછાત પ્રજાઓમાં “સંસ્કૃતી પ્રચાર” કર્યો છે. પાનાંઓનાં પાના ભરાય એટલેા ઇતીહાસ આ “સંસ્કૃતી પ્રચાર” ની પાછળ ધુપાયલો છે સીરીયાની અંદર ક્રિસ્ટિ ઉમાસ્કસ ઉપર તોપના ગોળા પલુ સંસ્કૃતીનાં ફેલાવા માટેજ છોડ્યા હતા. મોરોકકોની પ્રજા ઉપર ક્રેન્ચ સમ્રાજીકાને જુખ્યા વાધની પેટે છોડી મુકવામાં પલુ ઉપર જણાવેલો સંસ્કારીતા ફેલાવવાનોજ ઉમદા હેતુ હશે! બેલજીયમે કાંગોમાં મનવશીકાર કરેલો એમાં પલુ એનો હેતુ કેવો ઉદાર! સંસ્કૃતીના ફેલાવા માટે કેવી એની ધગશ! વેસ્ટ ઇન્ડીઝ અને ક્યુબામાં શેરડીનો રસ

મેળવવા આ મુડીવાદીઓએ શ્રમજીવીઓનાં લોહી નીચોવ્યાં છે એ પલુ સંસ્કૃતીની સુગંધ પ્રસારવાં માટેજ હશે? ત્રીપોલીના આરખો ઉપર ઇટાલીએ ગુન્જરેલો સીતમ સંસ્કૃતી પ્રચારની કરેલુ કથની જગતને છાપરે ચડીને પોકારે છે. દક્ષીણ અમેરીકા અને શીલીપાઇન્સના ઇતીહાસમાં ડોકીયુ કરનારને અમેરીકાની સફેદ સંસ્કૃતીનો કેવો ઉજળો પ્રકાશ છે એ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવશે અને મુડીવાદી મહારાજ્યોમાં મોખરે રહેતું એટ્લીટન એના આદર્શો અને સંસ્કૃતી ને પરધીન પ્રજાઓનાં લોહીથી હરહમેશ રંગીન રાખે છે. એ વાતની તો ઇતીહાસ પલુ સાખ પુરે છે.

અમેરીકા શ્રીમંત દેશ છે, ત્યાં ૬૦ લાખ માણસો ખેકાર છે, જર્મની ઉઘોગી દેશ છે, ત્યાં ૩૦ લાખથી વધુ માણસો ખેકાર છે, મુસોલીનીના ઇટલીમાં ૫ લાખથી વધુ માણસો ખેકાર છે, બ્રીટીશ સામ્રાજ્યની મોટી નામના છતાં ત્યાં એટ્લીટનમાં ૨૫ લાખ માણસો ખેકાર તેમજ સંકટનીવારણ ફૂંડે ઉપર જીવનારાં છે. સામ્રાજ્યવાદનું આ ફળ!

...

મનુષ્યની મદાઇ અને માનવતાની ખરી ક્ષોડી માતૃજુમીની મુક્તીના સંગ્રામમાંજ ચાય છે.

દોલત માટેનાં બે કુદરતી સાધનો છે: પૃથ્વી અને સાગર. તે બન્નેમાંથી એક પલુ હાથમાંથી જાય તો તેટલે અંશે નીધનતા આવે. ત્યારે અત્યારે હીંદનાં હાથમાં તો બન્નેમાંથી એક પલુ સાધન નથી. તો એની નીધનતાની સીમા ક્યાંથી હોય?

...

સત્યાસત્ય પારખવાની. વીવેકજીહિનોજ જોઓ ત્યાગ કરી બેકા હોય, અને જેમનું તત્ત્વજ્ઞાન માનવતાની તરફના તીરસ્કારમાંજ પરીણમતું હોય, તેની સાથે દલીલ કરવી તે તો મુઝદાને દવા પાવા જેવું છે.

શામસ પેઇન

ભીખારણ

[નવાલકા]

: લેખક :

રામુ પરમાનંદ ઠક્કર

[૧]

“ઝૂંરે, ભગવાન! એ શેઠ, એક આ બાલકને કોઈ દોડીયું આપો. તમારું પર-
મેશ્વર ભલું કરશે.”

ઝોપાટી પર સાંઝને વખતે થોડાની ઠઠ જાણેલી હતી. જાતજાતના થોડા આમ તેમ કરતા હતા. એ વખતે એક ભીખારણ પોતાના હાથમાં એક ન્હાના બાલકને ઉચકીને ઉભેલી-
જતા આવતા માણસો પાસે ઉપરના રાખેલો ખોલી કુંક હાન માગતી હતી.

ભીખારણ જુવાન હતી, મોં સુંદર હતું, અને માથે કાળા વાળ હતા. પણ તે અચ્ચ-
સ્થિત અને મેઝા દેખાતા હતા. શરીર પર કાટાં-તુટાં મેઝાં વચ્ચે હતાં અને એથી આણું શરીર ખરાબર ટંકાણું નોંધતું. પહે-
રેનું પોશાક કોઈક શ્રીમંત રોહાણીના અંગ પરનું ઉતરેલું હોય તેવું તેની દેશને-
બસ સીવણી પરથી કાઢાણું હતું, પણ તે ઘણે દેહાણેથી કાટેલું હતું. તેના હાથનાં ગાળા કાંઠાઓમાં કાચતી અકેક બગડી હતી, એ સિવાય આખા શરીર પર એકે આજુબાજુ નોંધતું.

મેઝાં અને જૂતાં વચ્ચેમાં વિંટાળેલું
છએક માસનું એક બચ્ચું તેના બે હાથ પર
તેણે તેડેલું હતું. બાલક બહુ સુંદર હતું.
માથે કાળા રેશમી વાળ અને ખુલ્લી વિશાલ
આંખો તરફ જતા આવતા માણસો ધડીભર
જોઈ રહેતા.

ભીખારણ આશરે સત્તર અઠાર વર્ષની
હતી. મોં પર મમગીની અને ઉંઝ વિચા-
રની છાયા છવાયેલી હતી. ભીખ માગતાં
કેમ જાણે કે અચકાતી હોય તેમ નીચું
મોં ગાંધી જમીન તરફ જોઈને જ ઉભી રહી
હતી. જતું આવતું કોઈ જેના બચ્ચાંના
ન્યાનકર્તા હાથમાં એક સીકકો મુકી દેતું
ત્યારે “ભગવાન તમારું ભલું કરશે.”
એટલા રાખેલો ખોલતી વખત માત્ર સ્વેજ
ઉંચું જોતી હતી.

એ મુલાનો સુંદર પોશાકમાં સજ્જ થઈને
ઝોપાટી ઉપર આમ તેમ કરતાં વિધાવધ
નરનારીઓને નિહાળી રહ્યા હતા, કરતાં કરતાં
બન્ને ભીખારણ પાસેથી પસાર થયા. તેની જ
પેલી ભીખારણ ખોલી:

“ઓ શેક! એક આ બાલકને કોઈ દોઢીયું આપો. તમારું પરમેશ્વર લહુ કરશે.”

મુંઝમાં ભીખારીઓની બહુ છત છે. જાહેર રસ્તા ઉપર, હરવા ફરવાના અને રમત-ગમતના સ્થાન ઉપર જ્યારે જોઈએ ત્યારે ભીખારીઓ ઉમેશા જ હોય છે. એમના

“લગવાન તમારું લહુ કરશે,” એ આશિર્વાદ ઉચ્ચારતાં ભીખારણુ જરા ઉંચું જોયું—અને યુવાનની સાથે નગર મળતાં. “આ લગવાન” કરીને ગોડી ચીસ પાડી ધણ દૃઢને નીચે ઘેસી ગઈ, અને એ હાથ વચ્ચે પોતાનું મોઢું સંતાડી દીધું.

એ યુવાનો સુંદર પોપાકમાં ભીખારણુ પાસેથી પસાર થવા

તરફ ઝાઝા માણસો ધ્યાન આપતા નથી. એ યુવાનોમાંથી એકને તો ભીખારણુના શબ્દોની કંઈ અસર થઈ નહિ, પણ બીજાનો હાથ તરત જ ખીસા તરફ વળ્યો. અંદરથી એક બેઆનીનો સિકકો કાઢ્યો, અને ખચ્ખાના ન્હાનકડા હાથમાં મુકી દીધો.

બન્ને મિત્રો જરા ખમચ્યા—અને પછી તરત જ ચાલવા લાગ્યા. બેઆનીનું દાન કરનાર યુવાન જરા જડેબાકો દેખાતો હતો અને એનો વાસોચ્છવાસ ઉતાવળો ચાલતો હતો, એ જરા ઉતાવળે કદરો અગળ જતો હતો.

થોડેક આગળ ચાલ્યા પછી બીજા મિત્ર
ખોટો : “નહાતુ ! તું જરા વધારે પડતી
ઉદારતા બતાવે છે, હો ?”

“વિનોદ ! મહેને ફરીથી એ વાત યાદ
કરાવીશ માં-હો.” એમ બોલતાં બોલતાં
નહાતુની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

વિનોદ સમજ્યો નહિ. કે નહાતુના ઉપર
બીખારણે શું અસર કરી હતી. નહાતુની
આંખમાં આંસુ શા માટે આવ્યાં ? શું
બીખારણની એને એટલી બધી દયા આવી
તેથી ? કદાચ તેમ હોય. પણ બીખારણ
નહાતુને જોઈને કેમ બેસી ગઈ-શા માટે
મોંઠા છુપાવી ગઈ અને ચીસ પાડી ઉઠી ?
બીખારણ સુંદર હતી. બીખારણ આવી
સુંદર હોઈ શકે ખરી ? એવું બાકક પણ
કેવું સુંદર હતું ?...વિનોદના મનમાં આ બધા
વિચારો ઘોળાવા લાગ્યા. અને બધી વાતમાં
એને કૈંક ભેદ જણાવા લાગ્યો-એક એ પ્રજા
નહાતુને પૂજ્યા, પણ તેની જ્યાંજ આપવાની
વૃત્તિ ન જણાઈ તેથી મનમાં મનમાં મુંઝ-
વાતો ગયો અને છેવટે એ વાત મનમાંથી
વિસારી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

નહાતુના ઘર પાસેથી બંને મિત્રો જુદા
પડ્યા.

[૨]

બીજા દિવસે સ્કાંડે એ જ વખતે
વિનોદ એપાટી ઉપર ગયો. બી-
ખારણ એ જ સ્થળે બાળકને તેડીને નીચું
મોંઠાં રાખી ઉભેલી હતી. વિનોદ તેની પાસે
ગયો અને બાળકના હાથમાં પાવડી મુકી.
બીખારણે આશિર્વાદ આપવા ઉંચું જ્યું.
વિનોદ ઉભો રહ્યો અને બીખારણને પૂછ્યું :

“બાઈ, તું કોણ છે ?”

બહુ નાખુશીથી જવાબ આપતી હોય
તેમ બીખારણ બોલી : “બીખારણ છું,
જોડ.”

“આ બાળક કોણ છે ?”

“મારું પોતાનું.”

વિનોદને ઘણા વધારે પ્રશ્નો પુછવાના
હતા, પણ ગીરદોવાલા રસ્તા ઉપર હોવા
રહીને જુવાન બીખારણની સાથે વાતચીત
કરતાં તે અચક્રયો. તેણે બીખારણને પૂછ્યું :

“બાઈ ! તું મહારી સાથે આવીશ ?”

બીખારણ થોડો વખત વિનોદના સામું
જોઈ રહી એની અગ્નિર આંખોમાં ભયની
લાગણી દેખાવા લાગી-પછી બોલી :

“માફ કરો શેઠ. મહેને લાગ્યમાં ન
નાંખો-મહારે તમારા પૈસા નથી જોઈતા-
તમારી પાવડી પાછી લઈ જાઓ.” આમ
કહીને પાવડીને સીકકો વિનોદ તરફ દેંક્યો.

વિનોદે એ સીકકો પાછો લઈ બાળકના
હાથમાં મુક્યો અને બોલ્યો :

“બહેન ! હું તને લાગ્યમાં નાંખી
અતીનિને રસ્તે લઈ જવા નથી માંગતો.
મહેને ત્યારી બહુ દયા આવે છે. મહારે તને
કેટલાક સવાસો પૂજવા છે. તું મારી સાથે
આવીશ તો તને હું મારી બહેન ગણીને
તારી સાથે વતીશ એ ખાતરીથી માનજો.”

બીખારણને કૈંક વિશ્વાસ આવ્યો. વિનો-
દની સાથે જવા તેણે હા કહી, અને વિનો-
દથી થોડું અંતર રાખીને પાછળ પાછળ
ચાલવા લાગી.

વિનોદ પોતાને ઘેર આવ્યો, અને પોતાના
બેસવાના ખંડમાં એક ખુરસી પર બીખાર-
ણને બેસાડી, પોતાની પત્નીને બોલાવી
લાગ્યો અને બીખારણને કહ્યું :

“બહેન ! જરાય સંકોચ વગર હું પૂછું
તે વાતના જવાબ આપજો હો. હું ત્યાર
એ જ કરવા માગું છું.”

બીખારણ શ્રીમંતના ઘરમાં આવીને બેઠી
હતી-ફરનીયર વગેરેનો એ ઘરમાં શક હતો.

આવું થયું જોઈને બીખારીઓને જે અગ્ન-
યજ્ઞી થવી જોઈએ તેવી એને જરાય થઈ
લાગતી નહોતી. જાણે કે એવા ધરોથી
પરિચિત હોય તેવી રીતથી એ ખેડેલી
લાગતી હતી અને ખુરસી પર બેસી ત્યારે
જાણે ખુરસીથી સારી રીતે પરિચિત હોય
તેવી રીતે બેસી હતી. વિનોદને જવાબ
આપતાં તે બોલી:

“ શેઠ દિલના દદીઓને દિલ ખોલી લાર
ખાલી કરવા જેવું આશ્વાસન નથી. પણ
પાત્ર વગર દિલ ક્યાં ખોલવું? મહારા પર
આપે આટલી બધી દયા બતાવી છે તો હું
મહારા દિલની વાત આપને કહીશ. પૂછો
તેના હું જવાબ આપીશ. અને આશા
રાખું છું કે મહારા વિશ્વાસને આપ દુર-
પયોગ નહિ કરો.”

“ વાર, ખેન! તું નહાતુને ઝોળખે છે?”

બીખારણુના શરીરમાં સ્કેન કમ્પ જણાયો.

“ હા.”

“ કાલે ઝોળે ત્હને ઘેઆની આપી—”

“ એ ત્હમને ક્યાંથી ખબર?”

“ હું સાચે હતો.”

“ મહને સરત નથી. વાર-પછી?”

“ એ વખતે ત્હં ચીસ શા માટે પાડી?”

“ શેઠ બધી વાત લાંબી અને દુઃખભરી
છે. ત્હમને વિસ્તારથી સાંભળવા ઇચ્છા હોય
તો હું જ કહી જઉં. મહને થોડું પાણી
પીવા આપશો?”

વિનોદની પત્નીએ સ્વચ્છ ખાલામાં ત્હને
પાણી આપ્યું, અને ત્હેના સુંદર બાલકને
તેડી લાધું. બાલક ત્હેના બોળામાં રમવા
લાગ્યું.

[૩]

પાણી પીધા પછી બીખારણુ પોતાની
વાત શરૂ કરી:

“ શેઠ! હું કુલવાન અને શ્રીમંત
માખાપતી પુત્રી છું, અને ઉચ્ચ શાંતિની
છું. મહાર નામ માલતિ. અમારા ગામમાં
મહારા પિતાની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. મહને
તેણે થોડીધણી કેલવણી આપી હતી. તે શ્રીમંત
પણ જુના વિચારોના અને રૂઢિના બન્ધનોમાં
સજ્જડ બંધાઈ ગયેલા હતા. પરમેશ્વર
એમના આત્માને શાન્તિ આપો!

“ મહાર વેવિશાળ હું થોડીઆમાં રમતી
ત્યારતું થઈ ચુક્યું હતું, કન્યાદાનતું સમ્પૂર્ણ
પુણ્ય લેવાની ખાતર મહને સાત વરસની
ઉંમરે મહારા પિતાએ પરણાવી દીધી. મહારા
લગ્નની મહને અત્યારે તો બહુજ ઝોખી યાદ
છે. ઝોકાં ખાતી ખાતી હું કન્યાના વેશમાં
પરણવા બેસી હતી એવું કૈંક સાંભરે છે.

“ મહારા વરની અને મહારી ઉંમર વચ્ચે,
છ વર્ષનો તફાવત હતો. હું પરણી ત્યારે
તે તેર વર્ષના હતા. પરણ્યા પછી કોઈ
કોઈ વાર મહને સાસરેથી તેહું આવવું અને
જતી ત્યારે રૂળીયાના ઓકસઓ સાથે ભમ-
રડે રમતા અને કોડીએ રમતા પતિને જોઈને
હું લાજ કાઢતી!

“ મહને ચૌદમે વરસે સાસરે મોકલવામાં
આવી. એ વખતે હું સમજણી થઈ હતી
અને આસપાસના લોકો પાસેથી મહારા વર
સંબંધે વાતો સાંભળતી હતી. એની ઉંમર
એ વખતે વીસ વર્ષની થઈ હતી અને
એટલી ઉંમરમાં તો એ દુરાચારના રૂંદમાં
ફસી ચુક્યા હતા. હલકા સોબતીઓના સહ-
વાસથી બ્રાહ્મ થઈ ચુક્યા હતા. એ બધું
હું જાણતી હતી. સાસરે જઈને પતિને
સુધારી સંસાર મીઠો બનાવવાનો મ્હેં સંક-
લ્પ કર્યો હતો-પણ વિધાતાએ બાજુ કૈંક
ન્યારીજ રચી રખી હતી.

“ મહને રાતના સાસરે મોકલવામાં આવી-
મહારા શયનખંડમાં જઈને હું બેસી અને

પતિના આવવાની રાહ જોવા લાગી. ગમે તેવા ક્રમચક્ર અને મુઠ પતિને પણ પ્રથમ રાત્રે પત્નીને મળવાની કૈંક ખાસ અધીરતા રહે છે-પણ મ્હારા પતિ ક્રમચક્ર કે મુઠ સુધાં નહોતા. લેખને મ્હારી પરવા નહોતી. તે રાત્રે પણ એ હમેશની માફક દુરાચારી સ્ત્રીઓમાં રખડવા ચાલ્યા ગયા હતા. મ્હેં મધરાત સુધી એમના આવવાની રાહ જોઈ, અને છેવટે નિરાશ થઈને યાદીને સુઈ ગઈ, ઉંઘી ગઈ!

“ મોડી રાત્રે મ્હારા પતિ આવ્યા હશે- હું તો ઉંઘતી હતી-મ્હને જગાડવા ની એમને જરૂર ન લાગી. સ્વપ્નારે ઉઠી ત્યારે એક જુદી શય્યામાં એ ઉંઘતા હતા.

“ મ્હારી નિરાશાની હદ આવી રહી- મ્હને મોટા આઘાત લાગ્યો. રાતના સુઈ જવા માટે પરતાવા લાગી. મ્હેં આસ્તે સ્થિતિ મ્હારા પતિને જગાડ્યા, પણ તે અર્ધ-જાગ્રત અવસ્થામાં એટલા જ શબ્દો બોલ્યા કે: “ મ્હારે ત્હારું કામ નથી. મ્હને સુઈ રહેવા દે.”

“ અને મ્હારા પરણેલા સંસારની આશા-ભરી પ્રથમ રાત આવી નિરાશામાં સમાપ્ત થઈ. મ્હારા બધા હવાઈ કિલ્લાઓ હવામાં જ રહી ગયા.

“ શેઠ! જરા શરમ મુકીને વાત કરું છું પણ માફ કરજો. બીજા માગવા માંડી ત્યારથી જ શરમતે ક્યારનીયે રૂપસદ આપી દીધી છે. હવે બ્યારે જિંદગીનો ઇતિહાસ કહેવા બેઠી છું-પાપ પ્રકટ કરવા બેઠી છું ત્યારે શરમ શા માટે નાખું ?

“ મ્હારા સાસરીયામાં સ્ત્રીવર્ગમાં કોઈ જ નહોતું-તેથી ઘર સંભાળવાની ફરજ પણ મ્હારે માથે હતી. મ્હારા પતિરાજને ને જુદા સસરાને હું રાંધીને જમાડતી. પણ એ વખતે બંને સાથે જ હોય તેથી પતિની

સાથે એક શબ્દ બોલવાનું બનતું નહિ. દિવસ આખો તે ઘરમાં રહેતા નહિ, અને મોડી રાત્રે ઘેર આવતા. હું હમેશાં લેખની આવવાની રાહ જોઈને જાગતી બેસતી. પણ આવીને તરત તે પોતાની વાસ્તે છુદી શય્યા નાંખવાનું મ્હને કહેતા અને પછી નિદ્રાવશ થઈ જતા. કોઈક વાર હું વાત કરવાનો પ્રયત્ન કરતી તો “ મ્હને હમણું ઉંઘ આવે છે-ગરબડ ન કર.” કહી સુઈ જતા. એકાદ બે વખત વાતચીત કરવાનો વધારે આગ્રહ રાખવા જતાં મ્હને શિક્ષા મળી હતી. અને ત્યાર પછી હું મ્હારા દુર્ભાગ્યને રડતી-પ્રથમથી જ એમને માટે જુદી પથારી કરી એ આવ્યા પહેલાં સુઈ જતી.

“ શેઠ ભરજીવાનીમાં સ્ત્રીને વાળખી ભોગો ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તોમાં એનો દોષ નથી. પણ મ્હારી તો બધી આશાઓ અને ઇચ્છાઓ અપુણ્ય જ રહેવા લાગી. એક અઠવાડિયું-એ અઠવાડિયાં એમ ને એમ વીતી ગયાં પછી હું બહુ મુંઝાઈ. સાસરામાં તો સ્ત્રીવર્ગમાં કોઈ હતું જ નહિ, એટલે મ્હારી ફરીયાદ મ્હારે દાને કરવી તે સમગ્રનું નહિ. પીયેરમાં માને વાત કરતાં શરમાઈ. અને અંતરની દાઝ જાણે તેવી કોઈ સખી હતી નહિ એટલે મનની પીડા મનમાં જ સમાવી હું બેસી રહી.

“ પણ એમ બેસી રહેવાથી પાર આવે તેવું નહોતું. છેવટે એકે દિવસે અંતઃકરણે શુદ્ધિ સુઝાડી તે પ્રમાણે સસરાને મ્હોંય બધી વસ્તુસ્થિતિ નિવેદન કરી ન્યાય માંગવાનો વિચાર કર્યો. પણ હિંદુસંસારમાં સસરાની સાથે બોલવાની વહુને છુટ નથી. અંતઃકરણે વહુ અવળી શુદ્ધિ સુઝાડી અને એથી સસરાને પત્ર લખી બધી વાત બહુ-વવા ઇચ્છા કરી અને એક રાતે હું તેમને લાંબો પત્ર લખવા બેઠી.”

“મ્હરાં દુર્ભાગ્ય ત્યાંય ફરી વળ્યાં. પત્ર લખતી હતી તેવામાં પતિદેવ પધાર્યા, અને એમને જોઈને મ્હેં પત્ર પથારી તજી છુપાવ્યો. એથી એમને કૈંક શક પડ્યો. મ્હારી પાસે પત્ર જોવા માંગ્યો. ફરીયાદ કરે” છું એ જાણી કદાચ આપોઆપ ફેકાણે આવી જશે એમ માની પત્ર મ્હેં જોવા આપ્યો. અને પરિણામે મ્હને પુષ્કળ પ્રહાર મળ્યો. ખુલાસો કરવા જતાં ઉલટો વધુ પ્રહાર મળ્યો. અને તે જ રાતથી મ્હારા પરણેલા સંસારનો લગભગ અંત જ આવ્યો. પતિ મ્હને પોતાના માર્ગમાંથી દૂર તો કરવા માગતા જ હતા. આ તક મળેલી જોઈ એ. મણે મ્હને પોતાના ધરમાંથી કાયમને માટે રૂખસદ આપી—અને મ્હારા વર્તનને માટે શંકા પડી છે એવું કારણ બીજાઓને જાહેર કયું. ફરીયાદ ફરીયાદને ફેકાણે રહી. અને હું પાછી મ્હારા પિતાને ઘેર જઈને રહી.

“આ છેલ્લો અન્યાય મ્હારાથી સહન ન થઈ શક્યો—અને મ્હેં શરમ મુકીને બધી વાંત મ્હારી માને જણાવી. મ્હારા પિતાએ ધાયું હોત તો મ્હારા સસરાને બધી વાત કહી શક્યા હોત. મ્હારા વરને કાંઈ પણ રીતે સમજાવી શક્યા હોત. પણ તેમના મગજમાં શ્રીમંતાઈનો ખોટો ગર્વ હતો. તેમને પોતાની ‘વટ’નો ભારે ખ્યાલ ધરી ગયો હતો. “આપણે ઘેર રાટલો છે. દીકરી ન તોડે ત્યાં સુધી હું ત્હને સાસરે મોકલવાનો નથી. જોઈ છું ફેટલોક વખત તેડું નથી કરતો તે એની મેળે ફેકાણે આવશે. તું ત્હારે ખાંધ પીને મજા કર.” પિતાની ‘વટ’ને ખાતર હું ઇન્સાફ મેળવ્યા વગર ખેસી રહી—અને ગામમાં મ્હારી બદનામી થઈ.

“શેઠ! પિતાને ઘેર રાટલો હતો. બીજું બધું સુખ હતું—પણ એથી મ્હને સંતોષ

ન થતો. રાટલાના દુઃખે કૈં માઆપ છોકરીને પરણાવતા નથી. ઘરના બાપને જીવાન દીકરીની અંતરની વેદનાનો ખ્યાલ કાણ જાણે કેમ ન જ આવ્યો. અને મારું દુર્ભાગ્ય મારા લવિષ્યો દુઃખોને પાસે લાવતું ગયું.

“વસ્તુતઃ મ્હારા પતિને માટે મ્હને અંતરનો પ્રેમ તો કદી પ્રકટયો જ નહોતો. દુરાચારી પતિના તરફ કંઈ સ્ત્રીને પ્રેમ રહે? જ્યાં સામેથી જરા પણ લાગણી બતાવવામાં આવતી ન હોય ત્યાં આપણું અંતર કેટલું કં ધસે? ફક્ત એક હીંદુ બાળા તરીકે મ્હારે મ્હારું ઘર બનાવવું હતું—અને સંસાર સુધારવો હતો—તેથી પતિને કાંઈ પણ રીતે ફેકાણે લાવવાની મ્હારા મનમાં મુગ્ધ હતી—પણ જ્યારે આ સ્થિતિ આવી ત્યારે પછી મ્હારા મને ઉલટો જ રસ્તો લીધો. “પતિએ તે પોતાનો માર્ગ પહેલથી જ કરી લીધો છે. એને મ્હારી કશી પગવા નથી—તો પછી મ્હારે મ્હારે રસ્તો શા માટે ન કરી લેવો? એવા વિચાર આવ્યો. જીવાનીની એકમાં ખુદી ગઈ. શેઠ! એ અપરાધ મ્હારે એકલી નોં જ નહોતો—હો! મ્હારા માઆપનો, આપણા સમાજની ફેલીયોનો અને આથી વિશેષ તો મ્હારા વરનો જ અપરાધ હતો. કદાચ હું ભૂલ કરતી હઈશ—પણ મ્હને લાગે છે કે એ મ્હારો અપરાધ તો સૌથી ઓછો અંશે હતો. મ્હારા જેવી કેટલી અખગાઓનાં જીવન આમ રહ જાય છે. ત્હમે જાણો છે ખરા, શેઠ?

“બ્રષ્ટ થવાનો સંકટપ ક્યો તેની સાથે અનુકૂલ સંજોગો મળવા માંગ્યા. ન્હાનું શેઠ ત્હમરા મિત્ર છે ખરું? તે મ્હારા પાડોશી હતા. એની ઉમ્મર મ્હારાથી બહુ મોટી નથી. નાનપણમાં અમે સાથે રમતાં—મોટપણે સાથે ભણતાં—ન્હાનું શેઠ પરણેલા હતા. તેમના અને મ્હારા પિતાની વચ્ચે પણ પાડોશી વ્યવહાર જીવે સમજાય હતો. ન્હાનું શેઠ વારંવાર

મ્હારે ઘેર આવતા અને હું તેમને ઘેર જતી. હું એ વખતે બહુ રૂપાળી હતી. મ્હારી જીવાની ખીલી હતી—અને વિશ્વાસો ભોગવવાની વૃત્તિ જાગ્રત થઈ હતી. મ્હારા પાપની કથા હું વધારે લાંબાવવા માગતી નથી. મ્હારું જીવન મ્હેં બ્રમ્હ ક્યું—અને ન્હાતુ મેંકે મારા પાપના અર્ધ લાગિદાર થયા.

“આજની એ એક વર્ષ પહેલાંની એ વાત છે. અમારું પાપ વરસ સુધી તો ઢાંક્યું રહ્યું, પણ છેવટે પ્રકાશ્યું કદિ પાપ છુપું રહેતું નથી. દુરાચારથી હું ગભાવતી થઈ—અને એ વાતની માહિતી થતાં જ ન્હાતુ શેઠ અને છોડીને ન્હાસી ગયા: અને એવરો ફટકો લાગ્યો. ન્હાતુ શેઠને મ્હેં મ્હારા હૃદયનો બધો પ્રેમ અર્પણ કર્યો હતો અને મ્હારા સ્વામી મ્હેં એમને જ માન્યા હતા. એ છોડી ગયા એથી મ્હને આઘાત થયો અને પાપનો પ્રકાશ થઈ જવાથી દુઃખમાં વધારો થયો.

મ્હારાં માતા પિતાને મ્હારા પાપની ખબર પડી અને બંનેનો કોષ હૃદ ઉશ્મંથી ગયો. ન્યાન જાતમાં અને ગામમાં આખરે જરો એ વિચારથી મ્હારા પિતા ગાંડા જેવા થઈ ગયા. “એ પાપણીનું મ્હારે મ્હેં જેતું નથી એને અરીજી પાછ વો.” એ સખ્તો બોલ્યા. હું તો મરવાની જ રાહ જોવા લાગી.

“જન્મગી બહુ બહારી લાગતી હતી, અને હજીએ બહારી લાગે છે. શેઠ! જન્મગી બહારી ન લાગતી હોત તો તો આ સ્વચ્છતનો ક્ષય જ અંત આણ્યો હોત. મ્હારા પિતાને મ્હને જેર પાવાનો ધમ્મદો સાંભળી હું તો ચમકી જ ગઈ. તે ખરેખર જેર પાછ દેત. આખરે અને ‘વડ’ સાચવવાની ખાતર દીકરીને બહારી કરે તેવા ન્હોતા.

“પણ મ્હને તો મરવાની ધમ્મજા ન્હોતી, એટલે ઘરમાંથી ન્હારી જવાની તક શોધવા લાગી. અને એકે વખતે લાગ જોઈ મ્હારે

અંગ ઉપર જે થોડું થણું થરેણું હતું તે સહિત નીકળી ગઈ, જીવાન અખળા એકસી ક્યાં જઈશ એ વિચાર તરત તો ન આવ્યો. કાંઈ પાછળ શોધ કરવા આવશે તો પકડાઈ જઈશ તો શું થશે એ વિચાર પણ ન સૂઝ્યો. હું તો અધારી રાતે દૂનમાં બેસી ગઈ. દૂનમાં કાંઈ સાથે વાત કરવાની હીંમત કરતી નહોતી, પણ સવાર થતાં, મારા રૂબામાં એકે ડોશ્મી બેઠી હતી તેણે મારી સાથે વાત કરવા માંડી, અને હળવે હળવે મારો બધો વિશ્વાસ મેળવી લીધો. હું બોળવાઈ ગઈ અને મારી બધી ખરી વાત તેને જણાવી દઈ મને તેની સાથે રાખવા કહ્યું. ડોશ્મીએ ખુશીથી મને રહેવાની બધી સોંપ કરી આપવા લા પાડી. ડોશ્મી મને મુંબઈ લઈ ગઈ, અને પોતાના ઘરમાં મને રાખી.

“થોડાં દિવસમાં મને ખબર પડી કે પ્રતિનું ઘર તો દુરાચારનો એક અખાલો છે. કેટલાક દુરાચારી સ્ત્રી પુરુષો ત્યાં આવતા જતાં અને ડોશ્મી એમના દુરાચાર પર મુજબાન ચલાવતી.

“બસ. બધી વાત હું સમજી ગઈ. માટે માટે મેં રસ્તા હતા. કાં તો વેરમા બનીને મુખચેનથી જીવન પીતાડતું, અને કાં તો એ ડોશ્મીની પાસેથી જે વળી ન્હારી ફરતું. ન્હારી ને ક્યાં જતું એ ખબર ન્હોતી. મુંબઈથી હું અજણી હતી. એક વાર આવેશમાં આવી જાઉંને ઘર તો છોડ્યું, પણ હવે એ માટે બહુ પસ્તાવા લાગી. પાછી ઘેર જવા દવે મન થતું ન્હોતું. આવી મુંબઈમાં થોડાં દિવસોં તો એમ જ પીતી ગયા:

“એક વાત મ્હારા લાલમાં હતી. હું ગભાવતી હતી, એટલે નીતિબ્રમ્હ થતી બધી ગઈ. ડોશ્મી જાણતી હતી કે હું ગભાવતી છું. તે મ્હારી બહુ કાળજી રાખતી. તેના જ ઘરમાં મારા આ દીકરાનો જન્મ થયો. અને જન્મ થતાં સુધી ડોશ્મીએ મ્હારી સગી

માતાની જેવી સંભાળ રાખી. પણ, છેકરો જન્મતાની સાથે જ ડોસીએ તેને ગુંચાવાળી રાખવા ઇચ્છા બતાવી. હું એ વાત સાંભળી શાસી ગઇ. ડોસીને પગે પડી કાલાવાલા

ઉપરતું તમામ ધરેણું આપી દેવાની શરતે મ્હારા દિકરાને છવતો રહેવા દેવાતું કબુલ કયું, અને મ્હેં માંડમાંડ વિનંતી કરીને આઠ દહાડા ત્યાં વધુ રહેવાતું માગી લીધું.

હાલ આગળ વધ્યો, ગાંડા માણસની જેઠે આવેશમાં લીખારણુનો હાથ પકડ્યો

રવા લાગી, પણ એ રાક્ષસીને દયા આવવી વધુ મુશ્કેલ હતી. છેવટે તેણે મને મરત જ ચોત્તાતું ધરે છેડી જવાની અને આટલો ખત રહેવા દેવાનાં બદલામાં મ્હારા અંગ

“આઠમે દહાડે મ્હારું બે હજાર રૂપીઆતું ધરેણું ડોસીને ઉતારી આપું. અને આ દીકરોને લઇને ડોસીના ધરમાંથી ચાલી નીકળી. પહેલા વિચાર દરીઆમાં પડવાનો

આગ્રી, પણ મહારા બચ્ચાનું કોણ ? બચ્ચાને પણ સાથે જગતમાંથી ઉપાડી જવાનો વિચાર તો ત્રાસજનક લાગ્યો. રસ્તે ચાલતાં બહુ અચકાતી હતી. “કોઈક મહેને જોશે તો શું ધારશે ?” એવો વિચાર આવવા લાગ્યો. પણ ત્હમ્હારા મુખમાં શરૂમાં કોણ કોની પરવા કરે છે ? લોકોનાં ટોળાઓ વચ્ચેથી ચાલી જતી છતાં કોઈ મહારી સ્થિતિ પુછવાની પરવા કરતા નહિ. ફક્ત કોઈક મહારા મોં સામું ભેટાં-અને વગર માથે દોઢીયું આપતા. મ્હારાં કપડાં ફાટ્યાં તુટ્યાં છે છતાં મહારી ખુબસુરતી હજી ફેંકે ખાકી રહી ગઈ લાગે છે.

“શેઠ ! આવી વાત ઝાઝી શું લખાણું ? આજ છ મહીના થયા આ સ્થિતિમાં ફરે છું, અને હવે તો બીજા ભાગતાથે આવડી ગયું છે. ત્હમ્હારા મુખમાં બીજાઓનાં કેટલાકના શા હાથ છે એ કોઈ જાણે છે ? કદી તેમને માટે કોઈને દયા આવે છે ? કોઈ તેમના દુઃખો જાણી કદિ તે ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે ?

“રસ્તે જતા આવતા લોકો મહારા કાલાવાધા. સાંભળી કંઈક મીઠકો ફેંકી દે છે. કોઈક શેઠાણી કોઈક વાર ધરની ખારી એથી કંઈક વસ્ત્ર ફેંકે છે અને આજ છ મહિના થયાં લાખો માણસની વચ્ચે રહેતી છતાં કોઈની સાથે એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના હું ભટકું છું અને મહારા કર્મોની

શિક્ષા ભોગવું છું શેઠ ! આ સ્થિતિમાં મહેને કાલે ન્હાવું રોટનાં દર્શન થયાં અને મહારા દુધ્ધમેના એ અર્ધ લાગીદાર છટકી જઈને આમ મુખએનથી ફરે અને મહારી આ સ્થિતિ હોય એ વિચારથી ઇશ્વરના ન્યાય પરથી મહારી અદ્ધા ઉડી ગઈ, અને હું ચીસ પાડી ખેસી ગઈ,”

આટલું બોલી ત્યાં એ બીજારણુ શાકી ગઈ લાગી. ત્હની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ ચાટ્યા જવા લાગ્યાં; વિનોદની પતિન ઉડી અને બીજારણુને જાતી સરસી ચાંપી પોતાના મુન્દર સ્વચ્છ વસ્ત્રથી ત્હનાં આંસુ લોવા લાગી. ચોતરફનું વાતાવરણ ગમગીન બની રહ્યું હતું એવામાં દ્વારમાં કોઈક નવા માણસે પ્રવેશ કર્યો.

સૈની આંખો નવા આવનાર તરફ પ્રેરાઈ, અને સાથે તેને ઝોળખ્યો; ન્હાવું, દેખાવ એવા જેવો થઈ રહ્યો, અને ધડી વાર તો સૈની છલ તાળવે ચોંટી ગઈ.

એકાએક ન્હાવું આગળ વધ્યો અને ગાંઠા માણસની પેટે આવેશમાં આવી જઈને બીજારણુનો હાથ પકડ્યો. “માલતિ ! ત્હારી આ દશા !” એટલા શબ્દો બોલીને ત્હને નજીક ખેંચી; એક પગ વધુ વીતી અને માલતિ ન્હાવુંની જાતીમાં માથું સમાવી કુસકો મુકી રહી. ખીજી હાથ વધુ વીતી અને જમીન પર પછાડાઈ પડી.

મુડીવાદની મી માં સા

: લેખક :

મકરકેલુ

: લેખાંક ત્રીજો :

રાજસ-તાતું હથીઆર

મુડીવાદી સમાજરચનાની આખીયે ઇમારતમાં મજુરોના હાડમાંસ ખડક્યાં છે. એના પાયામાં શ્રમજીવીઓનું શોણીત સીંચાયું છે. એની નીચે નીચે ઉત્પાદનની પધ્ધતી નફો નીચોવવાનું કામ કરે છે. એ પધ્ધતીનું મુડીવાદનું અચુક હથીઆર છે. એની ગતી અને ક્રીયાપ્રક્રીયા અવીરત ચાલ્યા કરે છે. મહેનતુ માનવોને તેના ચક્ર નીચે ચગદાવું પડે છે. શ્રમ સેવનારાઓને પેટ પુરવા અનાજ પણ સાંપડતું નથી, ત્યારે મુડીદાર માંધાતાઓને મહેનત ધીના એશઆરામ મળે છે. આવી એકપક્ષી અન્યાયી વ્યવસ્થા ક્યા બળને પ્રતાપે ટકી રહે છે? સંપન્નીતું સજન કરનારાઓને અનન્ત હાડમારીઓ કેમ સહી લેવી પડે છે? આવી અગમ્યામણી વસ્તુસ્થીતી નભે છે, તેનાં મુખ્ય બે કારણો છે. એક તો એ કે મુડીવાદીઓનો વર્ગ વ્યવસ્થીત છે, અને બીજું એ વગ મહેનતુ માનવવગની બુધ્ધી ઉપર આથી કે અંકુશ ભોગવે છે. શ્રમજીવીઓને સદ કાળ કચડાયલા ગમવા માટે પુંછપતીઓનું સૌથી સીતમગાર રાજ રાજ્યવસ્થા છે. આ વ્યવસ્થા ઉપર લગભગ બધાજ દેશોમાં મુડીદાર વર્ગની કુલમુખત્યારી છે. અમેરીકા, બ્રીટન, ફ્રાન્સ, જાપાન, ઇટલી, હીન્દ વગેરે તમામ સ્થળોમાં રાજસ-તા મુકડી-ભર માલેકાના સંધનીજ અનેલી છે. એકે એક દેશમાં મંત્રીઓ, મોટા અમલદારો,

પાર્લામેન્ટના સભ્યો અને પ્રધાનો માત્ર મુડીદારે—જમીનદારો—ધનપતીઓના વર્ગમાંથીજ નીમાય છે. કદી કદી અન્ય વર્ગના આદ-મીઓ આ હોદ્દાઓ ઉપર આવી જાય છે. ધણીવાર મધ્યમ વર્ગના શંભુમેળામાંથી પણ માણસો અમલદારી દરજ્જા માટે ચુંટાય છે. એ ઉપરથી અવગમતીઓએ કહે છે કે લોકશાસનના આ સુવર્ણયુગમાં સહિને ઉંચે ચઢવા માટે અવકાશ છે. આના સમર્થનમાં તેઓ લુહારના છેકરા બેતીડા મ્યુસોલીનીનો દાખલો આપે છે. ગરીબીમાંથી તાલેવરીમાં તણાવેલા બીજા અનેક માણસો આ મુડીવાદીઓને આંધાં તરીકે ખપ લાગે છે. ખરું જોતાં સત્તાને આસને મુડીવાદીઓ રીંચાય બીજું કોઈ આવતું નથી. બીજા વર્ગમાંથી જો કદાચ કોઈ માણસો આવી જાય છે તો તેઓ મુડીવાદનાં વળગણોજ હોય છે. કાં તો મુડીવાદ એ આકાંક્ષીઓને મોટા પગાર આપી હોળીના ચીકણ તરીકે વાપરતો હોય છે, અથવા તો એ લોકો મુડીવાદીઓને દરજ્જે આવવાની આશાએ પોતાના વર્ગને દગો દેતા હોય છે. આ દગાખોર ટોળામાં વકીલો, ધર્મ-ગુરુઓ, પ્રોફેસરો, બેન્કોના મેનેજરે, લશ્કરી અમલદારો, પંતુજીઓ, શાંતીવાદીઓ અને પ્રજાસત્તાનો બહુરંગી મેળો એકઠો થાય છે. આશાની અટારીએ બેસી તેઓ મુડીવાદની શુભામગીરી સ્વચ્છથી સેવે છે. કોઈક વાર તેઓ પુંછપતીઓના લયથી અને ઉંચે

ચલવાની આશાથી વગરિલ હરે છે, પણ બહુ લાગે તો એમનું ક્રમીત બેલું જ એમને સુડીવાદના વીરવાસુ સેવકો બનાવી શ્રમજીવીઓ સામે ખડા કરે છે.

એવડું કયેય

આ સુડીવાદીઓ અને તેમના સહાયકો વગગણોનો સંઘ એટલેજ

રાજસત્તા. એ સંઘ પોતાના હાથમાં પ્રત્યેક સાધન રાખે છે અને સ્વસત્તાને રેશમરમાં વ્યાપક બનાવે છે. પોતાની નજર સામે એ બે જાતનું ધ્યેય રાખે છે. તેનો એક હેતુ અસંતુષ્ટ શ્રમજીવીઓનો જાગૃતી સંહારવાનો, એમનું બંડ દાખી દેવાનો અને એ રીતે નફાની નીચોવણી માટે માગને નીકેંટક કરવાનો છે, એનો બીજો હેતુ પોતાના જતીજ ખીજી વ્યવસ્થાઓની હરીફાઈ સામે પાથ બીડવાનો છે. એક રાજ્ય અમુક રીતે જમરો નફો તીપળવતું હોય તો તેની સામે હરીફ સાધનો ઉઠાં કરી ખીજું રાજ્ય વધારે નફો ઝડપવા મથે છે. અજ અમેરીકા અને ઇંગ્લેંડ વચ્ચે ચાલી રહેલી અથડામણી આ વાતની સાખીતી આપે છે, પેત્રોલના ઉદ્યોગ પરત્વે ‘અફેલ સેમ’ અને ‘જેફા ધુવના વીગ્રહનો ઇતીહાસ’ કોણ નથી જાણતું ? અમેરીકામાં ઉદ્યોગોનું ચાલી રહેલું સંગઠન અને એકીકરણ યુરોપને ભડકાવે છે, એટલેજ યુરોપ અમેરીકા સામે સાધનો અને ઉપાયોની જમાવટ કરે છે. જર્મની સામેનો આખા યુરોપનો ધુનખાર વીગ્રહ સુડીવાદીઓના અમુક સંઘોનો હેતુ સાધવા માટેજ મંડાયેલ હતો. ઘરઆંતરેજી ન્યારે મલુરો માથું ઉંચકે છે ત્યારે લોક શાસનને નામે સુડીવાદી રાજસત્તા એમના ઉપર બુંદકો છોડે છે. આ વર્ષના માર્ચ મહીનામાં ન્યારે સબુલવાદી મંડળોએ એક રીતો દીવસ ઉગતી સુડીવાદી શાખણ સામે વિરોધ-સરથસો કાઢ્યાં હતાં, ત્યારે

અમેરીકા, જર્મની અને ફ્રાન્સમાં શ્રમજીવીઓના એ સંગઠીઓને પોલીસે સંગીતતી અણીઓ અને બંદુકની ગોળાઓથીજ વીખ્યાં હતાં. આ દંષ એકલવાયો દ્રષ્ટાંત નથી. મહેનતુ માનવતાનો વીરોધ ટાળવા જગતની સુડીવાદી રાજસત્તાઓ દર સાલ કેટલાયે માથુ-સોનો કચ્ચરધાણુ કાઢે છે.

ખચાવ

સુડીવાદી રાજ્યવસ્થાના આ પૃથક્કરણ સામે પુંછદારોના પ્રતીનીધીઓ ડોળા ધુરકાવે છે. રાજ્યનું આખું ધે તંત્ર કેવળ તાલેવરોના હીતને પેમે છે એ અલ્પ સ્તીકરવા તેઓ સાફ ના કહે છે. બંધજ સુડીવાદી દેશોમાં કારખાનાને લાગના કાપઠા છે, જીઓ અને બાળકોના મજુર તરીકેના શેકાણુ સામે નીચમો છે, કામના ક્ષેત્રો મર્યાદીત કરનારી વ્યવસ્થા છે, એ ઉપરથી પ્રતીપક્ષીઓ રાજ્યવસ્થાને નીચક્ષ અને ન્યાય પરાયણ લેખાવે છે. જર્મનીમાં ટેક વીધી-યમ ખીજના સમયમાં કામદારો માટે વીમા ઉતારવાની વ્યવસ્થા હતી. ઇંગ્લેંડમાં અથંગ સુડીવાદી મંત્રી લોઇડ ન્યોએ વીમા અને વૃધ્ધાવસ્થાના પેન્શન માટે કાયદાઓ કરાવ્યા હતા. સુબંધમાં સર વીક્ટર સામુન પોતાની મીલોને આંગણે મજુરોના બાળકો માટે રમતગમતો અને શાળાઓની યોજના કરી રહ્યો છે. અમદાવાદમાં અંબાલાલ સારાભાઈએ પણ એવીજ સગવડો મલુરો માટે ગોઠવી છે. સુડીવાદનાં તમામ મથકોમાં કામદારો માટે હોસ્પીટલો, દવાખાનાં, આરોગ્યશૃંગો અને અન્ય સાધનો છે. રાજ્ય રેલ્વે બાધે છે અને તેનો લાભ સુડીદારો તેમજ મીસ્ટ્રીનોને મળે છે. પાણીના નળ, જાંકર રસ્તા, મ્યુનિસીપાલીટીની પ્રવૃત્તિઓ, જામગીરીઓ, બાગબગીચાઓ.....

આવું તો કેટકેટલું રાજ્યે સહુના સ્વાસ્થ્ય માટે ઉભું કયું છે? આ બધું નજરે જોયા પછી રાજ્યવસ્થા માત્ર મુડીવાદીઓનેજ પંખાળે છે એમ કેમ કહી શકાય? રાજસ્થા તો ઉલટી કારખાનાના કાયદાનો લંગ કરનાર માલિકોને શીક્ષા કરમાવે છે, મજુરો આગળ મુકર ક્લાકાથી વધારે કામ કરાવનાર મુડીદારનો દંડ કરે છે, અને શ્રમજીવીઓને ચડત પગારે દર અડવાડીએ એક દીવસની રજા અપાવે છે. આમાં મુડીદારો પ્રત્યે પક્ષપાત કયાં જણાય છે? મુડીવાદના પક્ષકારોની આ 'નીપક્ષપાતી' દલીલો છે.

મુડીવાદના હિત માટેજ

પ્રથમ એ દલીલોમાં ખીલકુલ દમ નથી. દેખીતી રીતેજ એ સ્વળાં વીધાનો જુદાં છે. એની આરપાર દંભ દેખાઈ આવે છે. મુડીવાદી સત્તા ક્વચીત, કામદાર વર્ગનું કલ્યાણ થાય, એવા ધારા ધરે છે એ વાત સચી છે, પણ એમાં એની મહત્વીક મતલબ તો પુંજદારોનું હિત સાધવાનીજ હોય છે. અગગડીઓનો દાખલો લો. એમાં અલખત મજુરો પ્રવાસ કરે છે અને એટલા પુરતી તે શ્રમજીવીઓને કલ્યાણકર છે; પણ કેવળ શ્રમજીવીઓની સગવડ સારજ કંઈ રેલરસ્તા બંધાતા નથી. એ રસ્તા અને આગગાડીઓની ખરી જરૂર તો મુડીવાદી વર્ગને છે. ઉદ્યોગપતીઓ, વેપારીઓ અને કારખાનાના માલિકોને એમના માલની અવરજવર માટે ઉગ્ર ઝડપે દોડતાં વાહનો જોઈએ છે. એમની મીલકતો રક્ષવા અને અસંતોષની વેળાએ દેશના મોટા વીસ્તાર ઉપર લશ્કરી ટુકડીઓ પહોંચાડવા માટે ત્રેનો ઉપયોગી છે. મુડીને રેલ-રસ્તા વીના કાણુવાર પણ ચાલે તેમ નથી. એનું જીવન મોટરો અને તાર-ટેલીફોનનાં સાધનો વીના લાંબું ટકા શકે તેમ

નથી. એટલેજ એ જાણવળના વહેવારને પહોંચી વળવા આગગાડીઓ એરોપ્લેનો અને ઝડપી જહાઝો બાંધે છે. એવીજ રીતે મુડીવાદ આરોગ્યવ્યવસ્થા ઉભી કરે છે. શહેરોના રસ્તાની સાફસુરી, 'જનસુખાકારી'ની ગોઠવણ અને મજુરો માટેની ખસ ચાલીઓ પુંજપતીઓના હિત માટેજ રચાય છે. શહેરોમાં કારખાનાના માલિકો મજુરો માટે ઇસ્પીતાલો અને આરોગ્યભુવનો ઉભાં કરે છે, તે પણ પોતાનાજ કલ્યાણ માટે. શ્રમજીવીઓના જીવનની ખીજ જરૂરતો કરતાં આ બાબતોમાં મુડીવાદી જમાત જરા વીશેષ લક્ષ આપે છે, એનું કારણ એ છે કે જો તે આટલુંયે ન કરે તો મજુરો માંડે ગંદકીને લીધે પ્રસરતા રોગો પુંજપતીઓને આંગણે આવી ધર કરે. શ્રમજીવીઓ વચ્ચે પ્લેગ, કોલેરા કે ઇન્ફ્લુએન્ઝા જેવા ઉપદ્રવો અડા જમાવે તો માલિકોનાં કારખાનાં બંધ થાય અથવા એમની મહેજાતોમાં એ દેહો પ્રવેશ કરે, એ બીકે એમને આરોગ્યવ્યવસ્થા જાળવવી પડે છે. એમ છતાં મજુરોના લતા માલિકોના રહેઠાણોથી સંકડો ગણા મર્લીન રહે છે. મોટરો દોડી શકે એટલા સાર મુડીવાદીઓ મુખ્ય રસ્તા બંધાવી એ ઉપર સાફ સુધી જાળવે છે, પણ અંદરની ગલીકુંચીઓમાં કામદારો કચરામાં સડતા હોય તોયે તેમની સંભાળ કાંઈ લેતું નથી. પરોપકારી પુંજદારોનું ચાલે ત્યાં સુધી તો તેઓ મજુરોને માનવપ્રાણી ગણવાનીજ ના પાડે છે અને પશુઓ કરતાં પણ કપરી સ્થિતિમાં રહેવાની 'સગવડો' એમને આપે છે. હોનખી રોડ ઉપર શેલ્સરોઈસમાં ફરતા મીલમાલિકને પેઈઆવડી, ખરેલ અને મત રપાખડી પર રહેનારા મજુરોની અનારોગ્ય ઓલીઓ મુઘરવની

કંઈએ તમા નથી. આ માંધાતાઓએ ચુની-સીપાલીટી મારફત થોડીએક આસીઓ બંધવી છે, એથી એમની સુસજ્જનીતી ઉપર પડે પડી શકતો નથી. મુડીવાદીઓ જે કંઈ કરે છે તે કેવળ પોતાના હિત માટે જ કરે છે. એમનાં જીવનનાં તુલો, કામદારોનું આરોગ્ય વધવાનાં બજારો, મજૂરોને શિક્ષણ આપવા ના બંધાવે અને તે બધા 'પરમાર્થી' ઉદ્દેશોની સીધી માટે તેમના તરફથી હિંસાં યતાં સધનો માત્ર એમના સ્વાર્થને પોળે છે.

નમવું પડયું છે

ધૃણી ખરી બળતોમાં મુડીવાદીઓએ સ્વાર્થ સારૂ પરાપક્ષી જણાતી યોજનાઓ કરી છે, પણ કોઈ કોઈ વેળાએ એમન જાત્રત ધણેલા શ્રમજીવી સમુદાયના હાથ નીચે મુકારા કરવા પડ્યા છે. કારણ જાનની લગતા લગભગ તમામ કાપદા મુડીવાદી રાજસતાએ મજૂરોની ધમકીઓને વશ થઈને જ ધડ્યા છે. પરંતુ મજૂરોનાં સંગઠિત મંડળો ઝેરકાપદેસર ગણાતાં, તેને બદલે આજે મજૂરમંદળોનો-Trade unions-નું બંધારણ માલેકે તે મંજૂર રાખવું પડે છે તેનું કારણ પણ શ્રમજીવીઓની વીઘ્નકી પ્રવૃત્તિઓ જ છે. ઇન્ડિયામાં દૈનિક કામના સહિથી પહેલા દશ કલાકો મુકર કરાવવા માટે કામદારોને જંગી જોડમત ઉઘવવી પડી હતી. રશીયામાં ઝારની રાજસતાએ કામદારોની હડતાળોથી કંપીને કારખાનાના ધારા પસર કર્યાં હતાં. આવી અણીની વેળાએ મુડીવાદ સ્વાર્થની નગરે વીચાર કરે છે અને શ્રમજીવીઓ વચ્ચે અસંતોષનો આતશ વધવા દેવાને બદલે એમને થોડી એક સગવડથી શાન્ત કરી નાખવાનું પસંદ કરે છે. આમ નમવું આપવામાં તે અમુક હદ સુધી જ જાય છે. એથી આગળ મુડીવાદ મજૂરોના બળને અંશમાત્ર મચક

આપતો નથી, પણ બળજબરીથી કામદાર-ચળવળને દાબી દે છે. આવતી બલે અધીક આપવું પડે એવી પરિસ્થિતી હોય ત્યાં તે આજે અડધું આપી અસંતોષને સમાવે છે. પણ એથી મુડીવાદ મુડીવાદ નથી મટતો કે નથી માલિકનાં લક્ષણોને જરાયે લોપ થતો. મુડીવાદની સરમુખત્યારી નીચે આજનું 'લોકશાસન' મજૂરોની ઉગતી ચળવળને કામના લાલચના દુકાડે દે'કે, અથવા તો એ ચળવળના આરંભથી ચેતી શ્રમજીવીઓને થોડી સગવડે આપે તેથી પુ'જીવતીઓનું રાજ્ય 'ધર્મ'રાજ્ય' બનવું નથી. એટલે કે આજની રાજ્યવસ્થા અને સમાજ-રચનામાં મુડીવાદીઓને સરખો ન્યાય સાંપડે છે એ વાત સદંતર ભુલ્લી છે.

મુડીવાદની સહિથી મોટી

વ્યવસ્થા

વિહાસ પામેલા મુડીવાદે અનેક ભતતરી વ્યવસ્થાઓ શ્રમજીવીઓને સુસ્થા માટે અને એ સુસજ્જનીયા નીલાવી રાખવા માટે ચેજ છે. પણ એમાં સૌથી વીરાટ વ્યવસ્થા તો રાજ્યકીવટની છે. એ વ્યવસ્થા બીજી બધી વેતરણા કરતાં વધારે ખલવતી છે એટલું જ નહીં પણ તે સહિથી વધારે આંદીધુંટીવાળી પણ છે. એનાં અનેક અંગો, ઉપાંગો, અને શાખાપ્રશાખાઓ છે. એક જ જંગી ધડમાંથી નીસરતા એના નીખુર નજીરીયા (Tentacles) ઓગરદમ પ્રસરે છે અને જીવનના કુલકપટ ક્ષેત્રોને ભેતભેતામાં આવરી લે છે. શાખાઓ, ધર્મ'મંદીરો, વેત્યાગ્રહો, મદીરામથકો, નાટકો, સીનેમાઓ, કલાબુવનો, શારદામંદીરો, એ સર્વ સ્થળે એના પંલે હોંચી વળે છે. ઓદેસરો, પંતુજીઓ, મુદ્દસાઓ, મોલવીઓ, આચાર્યો, ઉપદેશકો અને કલાકારોને એ એક જ વીગટ વ્યવસ્થા પોતાનાં

ઓળંગી તરીકે વાપરે છે. માનવજીવનની જોડે નીચ્ચત ધરાવનાર એકે એક તત્વને મુડીવાદી રાજશાસન હાથ કરે છે અને એના વડે શ્રમજીવીઓના શોષણને અમર અને અબાધીત બનાવે છે.

પશુબળને પરચો

શ્રમજીવીઓના સમુદાય સામે રાજ્ય મુખ્યત્વે બે પ્રકારના હથીઆરો ચલાવે છે: (૧) પશુબળ અને (૨) આધ્યાત્મિક ઝેર. રાજ્યના આ બે સૈન્યી અગત્યનાં શસ્ત્રો છે. એનાથી એ, શોષીતોના સંધને સદા દબાવેલા રાખે છે. પશુબળનાં સાધનોમા એની કને મુખ્ય બે સંસ્થાઓ છે: (૧) લશ્કર અને (૨) પોલીસ, અદાલતો અને તુરંગો. પશુબળનાં પ્રતીક ઓળંગરોનું સુચીપત્ર આટલેથી અટકતું નથી. એમાં વધારાનાં હથીઆરોની મોટી હારમાળા ઉમેરી શકાય તેમ છે. નમુસો, ઉસ્કરણી કગનારાએ Agents provocateur), હુતાગો તોડનાર સ્થામપાદો (Blacklegs), ભાડૂતી ખુનીઓ, કટર ક્રામવાદીઓ, વગેરે વગેરે આ કક્ષામાંજ ઉભા રહે છે. એ સહુનું કામ મુડીવાદ માટે શોષણનો માર્ગ સાફ રાખવાનું છે. આડે આવનારને શામ દામ, દંડ અને બેદથી બોંધ ચાટતો કરવાની તેમની 'પવીત્ર' ફરજ છે. એ આખીજ જમાત જબરદસ્તીથી જનસમાજમાં વ્યવસ્થા અને સુલેહશાન્તી જળવે છે.

લશ્કર

મુડીવાદી રાજ્યની લશ્કરી વ્યવસ્થા સાચેજ અજ્ઞાન છે. આખી સેનાના સરનસીનો તરીકે ગણતર અધીકારીઓનું મંડળ ગોઠવાય છે. આ જુદમી ટોળીની ચુંટણી અમીરો અને મુડીવાદીઓની જમાતમાંથી કરવામાં આવે છે. ક્યારેક વળી

ધંધાદારી જુધીજીવીઓમાંથી પણ આ અમલદારી ટોળીમાં ભરતી થાય છે. અધીકારને આસને બેસનારી આ મંડળી જાગ્રત શ્રમજીવીઓ સામે હંમશાં ધખધખતો ધીકકાર સેવનારી હોય છે. જન્મે, શીક્ષણ અને સંસ્કારે આ બધા સાહેબો તુડમીજનસી અને તીરસ્કાર-મુર્તીઓજ હોય છે. બચપણથીજ એમને એલાહેદી લશ્કરી નીશાજોમાં બીજાઓ ઉપર અધીકારનો દોર કેમ ચલાવવો તેની તાલીમ આપવામાં આવે છે. માનવમગતરાંજીને જેમ ફાવે તેમ અપમાનવાં, એમના તરફથી વીરોધ કે સ્વમાનનું જરાકે પ્રદર્શન થતાં તેમને જમીનદોસ્ત કરવાં, અને સર્વ સ્થળે તે સર્વ કાળે 'લશ્કરી પોષાકની પ્રતીબ્ધ' ગમે તે જોખમે સ્થાપવી, એ બ્યાબતોમાંજ એમનું શીક્ષણ સમાવીટ થાય છે. આવી 'વીરશીટ' કેળવણીના પ્રતાપે તેઓ મુડીવાદના સશસ્ત્ર વીરોધોમાં સીપાહીઓનો ફાવે તેવા ઉપયોગ કરી શકે છે. સહેજ પણ વીરોધ કે વીસંવાદ હાથવનાર સામાન્ય સોલ્ડારને તેઓ કશાંયે માનુષી વીચારથી વ્યાકુલ બન્યા વીના લશ્કરી કાયદાની રૂઢિએ ઠાર કરી શકે છે. ઉંચાઈના અ દરજ્જામાં ગરીબ વર્ગના આદમી કદી પ્રવેશ કરી શકતો નથી. એ વર્ગના લગ્નયકે માણસો માટે તો વગર વીચારે તોપોનો ખોરાક બની જનાર સામાન્ય સહનીકા થવાનું મુડીવાદી રાજસત્તાએ નીમીં રાખ્યું છે. એમને કશો અવાજ મળતો નથી. એમને કંઈ વાંચવા, વીચારવા કે જોવાનું હોતું નથી. કોના ઉપર શા માટે ગોળીઓ છોડવી છે એ ખ્યાલ સરખાય એમના મગજમાં ન જોઈએ. એમણે તો અમલદારોના આદેશ ઝીલવા માટે કાન અને અંતઃકરણ આઠે પહોર તઈયાર રાખવા જોઈએ. શોષીત સમાજમાં ધુમતા અને ધણીવાર

વીક્તરી થમસાણુ જન્માવતા જાતજાખ્યોને પણ એમણે તો અંતરના અત્યંત વીના હથુવા રહ્યા. પશુખળના આવા પ્રયત્ન સાધનનો ઉપયોગ મુડીવાદી રાજસત્તા મુખ્યત્વે અમજીવીઓના સંઘ સામે કરે છે. એ સંઘ લોકે સ્વદેશી હોય કે પછી પર દેશી હોય, પણ ખાસ એની વીક્ષવશીલ જાત્રતી સામેજ મુડીવાદ લક્ષરી વ્યવસ્થા લાવે છે.

અમજીવીઓ સામે લક્ષરી ખળ

વર્ગીય જાત્રતીમાં અંપડાવતા અમજીવીઓ સામે રાજસત્તા લક્ષરી ખળનો ઉપયોગ કદ રીતે કરે છે, તેના દાખલા દરેક દેશની રાજ્યવ્યવસ્થાના ઇતીહાસમાંથી મળી રહે છે. રશીયામાં જાત્રતી સત્તા હતી, ત્યારે કામદારો અને કૃષીકર્ષા ઉપર એના અત્યાચારી સૈનીકા સીતમ વરસાવતા. જાર અલેક્ઝાંડર ખીજના સમયમાં, શુકામગીરીની પ્રથા નાશુદ થયા પહેલાં, ખેડુતોએ અનેકવાર એ પ્રથા સામે ખળવો કર્યો હતો અને દરેક વખતે એમને લક્ષરી દોરદમામથી દાખી દેવામાં આપ્યા હતા. ૧૯૦૫ માં મોસ્કોમાં કામદારોએ કોળી સ્થીતીના નીવારણ માટે વીરેલ-દર્શન ક્યુ' ત્યારે, જારના પોલીસોએ તેમના પર જાળીઓ ચલાવી હતી. એજ રીતે બાલ્ટીક પ્રાન્તોમાં, ક્રીકેસના પ્રદેશમાં અને સાપ્ખીરીયામાં જાગેલા અમજીવીઓને શીક્ષા આપવા અલેક્ઝાંડરે સેનાઓ મોકલી હતી. આવા અનેક દુષ્ટાન્તો એક રશીયામાંથીજ સાંપડે છે. ૧૯૦૬-૧૯૦૮ માં જમીનદારોના હીત માટે રશીયન લક્ષરે ખેડ કરનાર મજુરો પર આચરેલા જુલમો, છેલ્લી લડાઈ દરમિયાન ઇવાનોવ અને કોસ્ત્રોમાંના મથકો ઉપર કામદારોપર મંડ્રવલી તોપો, અને કામ કામ રશીયામાં અમજીવી-

ઓની જાત્રતી સામે અજાવાયલાં દમનનાં ચક્રો, રાજ્યવ્યવસ્થાના મુડીવાદી પદપાતનો પ્રતીધ્વની પાડતાં હતાં. અને જારના જમાનાના રશીયાનીજ વાત શા માટે કરીએ? જર્મની, ફ્રાન્સ, ખીટીશ સામ્રાજ્ય, સ્વીટ્ઝર્લાંડ, હંગરી, અમેરીકા, બર્મેન એ સ્થીતી હજુએ પ્રવર્તે છે. યુરોપના મહાયુધ્ધ વખતે બર્મીન, હોન્ગ્રી, મ્યુનીચ અને ખીજન જર્મન શહેરોમાં કામદારોએ માથું ઉંચકતાંજ એમને લક્ષરી શસ્ત્રોનો પરમે રાજસત્તાએ દાખલો હતો. ત્યાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થપાયા પછી પણ અમજીવીઓની જાત્રતી સામે લક્ષરી ખળના અખતરા સતત ચાલુ રહ્યા છે. ફ્રાંસમાં તો હડતાળ પાડનારા કામદારોને પણ જાળીથી ઠાર કરવામાં આવે છે. થોડા સમય પહેલાં ફ્રાન્સની રેલ્વેઓ ઉપર સમાજવાદીઓએ વ્યાપક હડતાળ પાડવા યોજના કરેલી ત્યારે મશીનમનો અને સોલ્ડારોના સંચાલનથીજ ફ્રાન્સના 'પ્રજાતંત્રે' એ ચળવળને ચઢી નાખી હતી. 'હયુમાનીટી' નેવાં અખબારના છાપખાનાને પણ એણે જાત ક્યુ' હતું. સમાનતાના સીધ્ધાંતોમાં ચાલતી (!) ફ્રેન્ચ રાજ્યવ્યવસ્થા સામે સમાજવાદી છાપુ' કંઈએ પ્રચાર ન કરી શકે એટલા સાર એન્ડે માણેતી એની મુડી પણ 'પ્રજાસત્તાક રાજ્ય' જાત કરી હતી. ખીટીશ રાજ-તંત્રનું મુડીવાદી સ્વરૂપ તો સાવ ખુલ્લુંજ છે. આયર્લેન્ડ, મીસર, ચીન, હીંદ વગેરે સ્થળોને એનો અમલ જાગજાગે છે. ખુદ ઇંગ્લેન્ડમાં કામદારો સામેની એની નીતી અમજીવીઓમાં મંદ્રણુ અસંતોષ સળગાવી રહી છે. ખાણુની અને ગોદીની હડતાળો તોડવાની એની મુડીવાદી રીતોનો ઇતીહાસ તાજેજ છે. જાતકારની 'સંસ્કૃતી'ઓ અને

રાજસત્તાઓને પોતાને આંગણે છતીવામાં એકત્રીત કરતું સ્વીટઝર્લૅન્ડ પણ પ્રત્યેક હડતાળને પ્રસંગે કામદારો સામે મશીનગનો માંડવામાં પાછી પાની કરતું નથી. અમેરિકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોએ કામદારોનાં મકાનો બાળી મુકવા સુધીની અધમતા અચરી છે. કાકા સેમની સેનાએ શ્રમજીવીઓના પ્રાણ હરવામાં આજ સુધી એકેયવાર આંચકો ખાધો નથી, યુરોપની યાદવાસ્થળોને અંતે હંગરીમાં સમાજવાદી શાસનના પાયા નખાતાં હતા, ત્યારે બધા દેશોના લશ્કરોએ સંયુક્ત થઈ હંગરીના પરિવર્તનને કચરા નાખ્યું હતું. આજે રશીયાના સમુદાયદા તંત્ર સામે આખો યુરપ, અમેરિકા અને જાપાનની સંગઠિત, ઘોર તકયારી આદરી ખેડે છે. આમ, જ્યાંજુઓ ત્યાં કહેવાતાં પ્રજાકીય તંત્રો પ્રજાના વીરાટ શ્રમજીવી વીલાગ સામે મુડીવાદના સ્વાર્થપોષણ મટે મોરચા માંડી રહ્યા છે.

ખીજાં સાધનો

મુડીવાદી રાજસત્તા લશ્કર ઉપરાંત પશુબળનાં ખીજાં બહુવિધ સાધનો યોજે છે. શયતાનીબળ અને કરતામાં કાબેજ બનેલા બદમાશીનો સંઘ આ સત્તા હરદમ તકયાર રાખે છે. એ સંઘને તે 'પોલીસ ખાતા' તું નામ આપે છે. રાજસત્તા કહે છે કે પ્રજાના જનભાવની સલામતી જાળવવા માટેજ આ સંઘની યોજના ચાલે કરી છે. મુડીવાદીઓની માલમતા પુરતી આ વાત સાચી છે, કારણ કે શ્રમજીવીઓને ચુસી એમણે ઘર આંગણે મીલકત ખડી કરેલી હોય છે, એટલે એમનેજ પોલીસખાતાની ખાસ જરૂરત પડે છે. પ્રજાના એંશી દક્ષા જેટલા શ્રમજીવી વીલાગને તો કંઈ પુછ કે

મીલકત હોતી નથી. ઉલટા એ લોકો મુડીદારો સામે કંઈએ ચળવળ ચલાવે તો તેમને 'લુટાર', હીંસક, ચોર, બદમાશ' તરીકે પોલીસખાતું દંડથી વધાવે છે. અસંતુષ્ટ શ્રમજીવીઓને, પકડી પકડી, એમના સામે કેસો ઉભા કરવા, એમને મારવા, અને સદાકાળ પશુબળનાં પ્રથગો નીચે દબાવવા ગમવા એ આ ખાતાની મુખ્ય ફરજ બની રહે છે. એને મદદ કરનાર જનસુસી ખાતું વળી એનાથી એ અધમતામાં ચડી જાય છે. ખોટા ખર્ચા આપી, જુદા પુરાવા ઉભા કરી, બનાવટી દસ્તાવેજો સજીવ સજીવ પોષાકવાળા ગુપ્તચરો મુડીવાદના સ્થાપિત સ્વાર્થોની સલામતી માટે શ્રમજીવીઓ સામે દીન રાત ચોડી કરે છે. અનેક સ્વરૂપો અને સ્વાંગો નીચે તેઓ જનસમુહમાં બળી પોલીસ ખાતાને મદદ આપે છે. હડતાળો તોડવામાં, વ્યક્તીગત હીંસા કરાવવામાં અને જાગૃત સમુહને અવળે માર્ગે ઉત્કેરવામાં આ 'સફેદ સજ્જનો' બખાનકે ભાગ લેજાવે છે.

અમેરીકાનું જનસુસ ખાતું

આ દીશામાં અમેરીકાની છુપી પોલીસની વ્યવસ્થા ખીજાં બધાં મુડીવાદી રાજ્યોની લીલાને વટી જાય તેવી છે. ત્યાંનાં મુડીવાદી મંડળો ખાનગી 'જનસુસ મંડળો' (Detective Bureaux) નીભાવે છે. અધિકારકારી જનસુસ સંસ્થાઓનો પણ ત્યાં પાર નથી. આ બધા 'પ્રજાપ્રેમી' સદગૃહસ્થો સરકારની છુપી પોલીસની સહાયતામાં અહોનીશ કામ કરે છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં તું એ નામચીત 'નાટ પીકરટન' પ્રકરણ સૈને યદ હશે. એ આખું ચે કાવતરું કામદારોની સામેજ રચાયું હતું. જનસુસોએ પોતેજ કામદારોની હડતામાં સહભાગી બની

મજુર નેતાઓને સંખ્યાબંધ યોગ્ય સુઅત કરી, અમુક વ્યક્તિઓનાં પુનઃ કરવા ઉદ્દેશી આપી હતી, અને પછી તુરંતજ એ નેતાઓને ગીરફતાર કરાવી, મોતને માગે ધક્કી દીધા હતા. મજુરોના મધ્યમધનોમાં પગપેસારો કરી આ ચક્રવર્તી (Agents- Provocateurs) કામદારોનાં હાતાળા તોડનાર સ્થામપાદોની જાળ પાયર છે, અને અધીનો અવસર હાથમાં આવતાં હર્ષિઆરબંધ બદમાશો મારફત કામદારોની કલ્પ ચલાવે છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યને રોકેલા એ શાંતીના સંરક્ષકોના સંબંધોમાં પ્રામાણિકતા અને ન્યાયનીતિને સ્થાનજ નથી. ઘોરમાં ઘેર અને વીકળ કરતુકો કદયામાં એવનાં અતઃકરણને જરાયે ક્ષોભ થતો નથી.

ન્યાય ખાતુ

જેમ પોલીસ ખાતું, તેમ ન્યાયખાતું પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્યોમાં માત્ર મુડીવાદી વર્ગના રક્ષણ માટેજ હવે છે. મુડીવાદી સમાજરચન સામે ઉંચી આંગળી કરનારને અદાલતો સખ્ત શીક્ષા ફરમાવે છે. મુડીવાદની મીઠકત પર હાથ નાખનારને લેલની જરૂર હાસ્ત કરતી પડે છે. જર્મનીમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યે સમાજવાદી કક્ષ લીખેતરને કાચ વાસમાં મોકલ્યા, ક.રણ કે મુડીવાદની ખાનગી મીઠકતો સામે તે સંક્રામ ખેલતો હતો. પણ એજ લીખેતરનું પુનઃ કરનાર રાષ્ટ્રતાનને પ્રજાસત્તાક ન્યાયમંદીરોએ નીર્દોષ કરાવ્યો. રાજ્યનાં કેદખાનાં પણ પૈસાદારોને પંખો છે અને ગરીબોનાં ગળાં રહેસે છે. મુડીવાદની રક્તરોષક યોજનાઓએ અને અદાલતોએ શોષીતોને પીડવામાં નં કાંઈ બાકી રાખ્યું છે. તે આ કેદખાનાં પુરું કરે છે. રોજ રોજ જગતમાં કંગડો કામદારોને છુટનાર, ફટકાવનાર, ભુખ્યા રાખનાર

અને ઘણાં મોત લાવનાર મુડીવાદીઓને અદાલતો આંગળી મુઠાં ચીંધતી નથી, ત્યારે વીષમ સમાજ-અવસ્થાને લીધે જુએ મળતા મજુરને રોડીનો દુકડો ઝડપવા બદલ ધનસાદની દમાદતો સખ્ત કેદમાં જકડી રાકે છે. આજનાં શોકશાસનોનો આ ન્યાય છે.

આધ્યાત્મીક ઝેર

એકલા પરુષગથી મહેનતુ માનવ-સમુદાયે ધણીવાર છુટણુબર પછાડી શકતો નથી. મુડીવાદીઓ એ વસ્તુસ્થીતીથી જરાબર વાકેફ છે, એટલે તેઓ પોલીસ, જાનુસ અને હસરની પુતી રૂપે ધામીક અને આધ્યાત્મીક એજન્સીનો ઉપયોગ કરે છે. શ્રમજીવીઓને સંપુર્ણ રીતે અંધીન બનાવવા માટે એમના માનસ ઉપર વીપતું આવરણ એક ડગની જરૂરત ઉભી થાય છે. એમના મગજને, એમની ભુધ્ધિને, અને એમની ઉર્મીઓને મુડીવાદી વફાદારીની એક અત્રેષ જાગમાં જકડી લેવાની પચરંગી યેજના પુંછતુરોએ ઉભી કરી છે. એ યોજનામાં રાજ્યની નીશાળો, રાજ્યાશ્રયે ચાલતી ધર્મસંસ્થાઓ અને મુડીવાદની મદદથી નસતાં છાપખાનાંઓનો સમાવેશ થાય છે. કામદારોને એમના માલેકો એક પ્રકારના જાનવરો ગણે છે. આ જાનવરોએ નીચ મીત રીતે વહીતરું કરવું જોઈએ, પરંતુ કદી પણ કરેતાં શીખવું ન જોઈએ. અને ન કરક વાતું શીખણ માલેકો એમને મંદીરો, શાળાઓ અને ધર્મસંસ્થાઓ મારફત આપે છે. શ્રમજીવીઓ પાગેલાં આરાધીન દોર જેવા બની જાય, અને પાંજરાપોળનાં પશુઓની મીસતક મુગે રહેએ કામ કર્યા કરે, એટલા માટે મુડીવાદી પ્રજાસત્તાક રાજ્યો ખાસ ખર્ચે ઉપદેશકો, શિક્ષકો, પંતુલ્યો, પ્રોફેસરો અને ધર્મગુરુઓનાં ધાડાં નીલાવે છે. આ પરાપકારી પુરુષો મહેનતુ માણસોને

વધાદારીના આદર્શોથી સદંતર શીથીવ બનાવે છે, મુડીવાદે સર્જેલી એકદેશીય નીતીના માયડા ઉપર તેમને ફાંસીએ લટકાવે છે, અને ‘અન્નદાતા’ ની અણોનીસ સેવા કરવાની શીખ આપે છે. આ રીતના આધ્યાત્મીક વીષપ્રચારમાં મુડીવાદી લેખકો અને પરાપણ્વી (Parasitical) પત્રકારો પુરાદીલથી મદદ કરે છે. શાળાઓમાં, ધર્મોલયોમાં, દવજોમાં જાહેર ભાષણોમાં, પુસ્તકોમાં, અખબારોમાં અને પત્રીકાઓમાં બધેજ મહેનતજીવી મજૂરોને એકજ જાતનો ઉપદેશ મળે છે. બચ-પણથી એમના મગજ ઉપર આ પ્રકારની ખીમારી લાદવામાં આવે છે અને જીવન પથ તેવું પોષણ કરવામાં આવે છે. નીશાળોમાં પંતુજીઓ બાલકોને મુડીવાદી રાજ્યવ્યવસ્થા આગળ વંદના ઝુકાવતાં શીખવે છે અને એ વ્યવસ્થા સામે માથું ઉચકનાર ‘બાળવાખોરો’ પ્રત્યે તીવ્રસ્કા-રના પાકે બણાવે છે. રાજ્યો, સમ્રાટે, અમીરો, મુડીદારો અને ઉદ્યોગપતીઓની પ્રશસ્તીઓ પાઠ્ય પુસ્તકોમાં ગીચગીચ ભરવામાં આવે છે અને એ બધેય સક્રિય બલકોના કામગીર મગજમાં જડ લાલી ખેંસે છે. દેવજોમાં અને ધર્મ મંદીરોમાં મુડીવદી વર્ગ અને મુડીવાદી રાજસત્તાના

પધરો નભતા પાદરીઓ અને આચાર્યો સમુદ્ધને સમજાવે છે કે મુડીદારોની બધી સત્તાનું ઇશ્વરે નીર્માણ કયું છે અને એમાં કાળા માથાના માનવીઓથી કંઈએ ફેરફાર થઈ શકે નહીં. સૌ સૈનાં ક્યાં કરમ ભોગવે છે અને શ્રી પ્રભુ સહુને ‘જેવી કરણી તેવી પાર ઉતરણી’ આપે છે, એ એમના પ્રચાર કાપનો પ્રધાન સુર હોય છે. આ સંઘળાં જુકાણાંઓ અને જેરી પ્રચારોને મુડીવાદી વતમાનપત્રો પાતાની દયારો દવારા ખેવડા જ્ઞેશથી અવીચળ સ્વયતરીકે બકાર મુકે છે. શ્રમજીવીઓનું કામ રડ્યું ખડ્યું અખબાર જો સાચી દબ્દી રજુ કરવા મથે છે તો તેને રાજસત્તા ‘શીતુરી, બળવાખોર’ ગણીને દફનાવી દે છે. ચોગરે પ્રસરી રહેલી આવી વીષમય વસ્તુસ્વીતીમાંથી અલગ રહેવાનું મજૂરો માટે મુશ્કેલ બને છે. આખી સમાજ વ્યવસ્થા, દેશેદેશનું આખું રાજતંત્ર, મુડીવાદની સઘળી ગાંઠવણીજ એવી છે કે શ્રમજીવીઓના જીવન આજુએ અણુમાં યુગામી અને નામદાંધનાં તત્ત્વો પોષયા કરે. આમ કામદારોને પશુવત બનાવવાને કાજે મુડીવાદ સુક્ષ્મ અને જડ એવા તમામ ઉપાયો અજમાવે છે અને અમર્યાદ આર્થિક શોષણને માટે માર્ગ મેકળો કરે છે.

નવયુગ

આપને માટે થાડા ખર્ચે દુનિયાભરની યુજ્જ્વાલી આલમમાં ‘સેક્સમેન’ થઈ શકે છે.

બંધારણની બેડી

: લેખક :

છતેન્દ્ર મહેતા

કાયદા કાનુન

મનુષ્યની સંસ્થાઓના હેતુઓને પાર પાડવામાં કાયદા મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. ખાસ કરીને કાયદેસરની સંસ્થાઓની તો એ આવી છે. દેશનાં બંધારણમાં આખી સાતી તેમજ દરેક જાણીતા સંગીત લાલ ભેનાર સંસ્થાજ હોવી જોઈએ.

સમાજને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે કાંઈક રીત કે નીયમ તો હોવાજ જોઈએ, મારેજ કાનુનો ઘડવામાં આવ્યા છે. પણ એ કદી હસ્ટી ધરાવતા નથી.

જુલકાગમાં આપખુદીથી બધો કારભાર ચાલતો, એ એક પ્રકારનું એકસ રવરૂપ હતું. પણ એ કાંઈ કન્વેનશન ના ચલું એટલુંજ નહીં પણ તેનો તરતજ અંત આવી ગયો. પછીથી મનુષ્યોએ અપખુદી સામે પેકાર કર્યો અને લોકશાસનની વાતોનો હોવાકાર મળી રહ્યો. તેમાં મુકેલ વીધાસના જ થકા ફેરફાર સંભાળવા લાગ્યા, પરંતુ એ લોકશાસનના નામ નીચે પણ મુદીવાદનાં દર્શન થાય છે.

બીજું સ્વરૂપ

લોકશાસનનું નામ લયે રહે તેમાં લોકને લાગણું વળગણું કાંઈ જોવામાં આવતું નથી અને એ પણ એક જાનનું સરકારનું બીજું સ્વરૂપ છે. તે કોઈ દીવસ શ્રમજીવી ઓના સ્વાર્થ ને જોતું નથી. એટલુંજ નહીં પણ તેની અવગણના કરવામાં એકકો હોય છે. જે લોકો મોં ફરીને લોકશાસીત દેશોની વાત

કરે છે તેઓનીજ સામે એક દાખલો ધરવા જોયો છે. અમેરીકા એ લોકશાસનના બંધારણથી ચાલતો દેશ છે-પરંતુ ત્યાં મજુરો, શ્રમજીવીઓ બંધારણમાં શો હીરસો છે! અમેરીકા સામે કેટલાયે આગેપો મુકવામાં આવે છે, અને પુરવાર કરી આપવામાં આવે છે કે તે દેશ સુસજ્જકતીમાં જ્યારે છે! મજુરોના પરસેવા પર તે દેશ ઇમારત ચલે જાય છે.

આંખમાં ધુળ

દરેક મનુષ્યની આર્થિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં લઈને કાયદાકાનુન ઘડાતા હોય કે એવા બંધારણ પર સંસ્થા ચાલતી હોય તેજ નબળી જોઈએ અને એજ નબે છે. આજે કોઈપણ સરકારની પરીક્ષા કરવી હોય તો એમ જોવાનું જોઈએ કે દરેક જાણીતા આર્થિક સ્થિતિનો તે વીચાર કરે છે કે નહીં?— દરેક સરકારના ખાસમાં એમ કહેવાય છે કે તેણે કાયદા અને નીયમનું કકક પાલન કરવું જોઈએ અને એને એક સરખાં નભાવવાની તેની ફરજ છે. આ સાચું છે પણ સરકાર કંઈ રીતે આવું પાલન કરે છે એ જોવાનું છે. કાયદા અને નીયમ કાને માટે જોવાય છે? ઘણું ખરું અયોગ્ય જગ્યાએ આવ્યા કાયદાકાનુનોના ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એટલે એ નામનાજ કાયદા નીયમો છે, અને સરકાર તેને મમે તેમ કરી પકડી રાખે છે. બીજાઓને જોવાની આંખ છે, સાંભળવા માટે કાન છે એ સરકારને ખ્યાલજ નથી આવતો, એટલે સરકારની કાયદાની પોકળ વાતો ની અન્યને શું ખબર પડે, એમ તે માને છે!

જુના જમાનામાં જુલમી રોમન રાજ્ય પણ આવી બ્રમણ નીચે હવું કે ત્યાં કંઈ નીચમન અને શીક્ષત જળવાય છે એટલે દુનીયામાં બધે આક્રમણ છે, અને રાજ્યનો પાયો મજબુત છે. પણ ઇતિહાસ શું દેખાડી રહ્યો છે-રોમની જંગી ઇમારતો, એરાઆરામ મહાલોવાના મહેલો વી.નો જુકેકો થઈ ગયા, લોકોનાં રક્તશોષણથી બંધાયેલ રોમના પાયા હલમથી ગયા. અને તેનો નાશ થયો, ખુડો થઈ ગયો.

નવા નોખા રંગ

હીંદી સરકારમાં પણ ફેરફાર થતા આવ્યા છે, બ્રીટીશ મુસદ્દીઓ તથા વડા-બોના હાથે તેનું બંધારણ કરવામાં આવ્યું છે. અનેક રંગો બદલાયા ક્યાં છે, પણ એણે શું બતાવી આવ્યું છે?

નામદાર સરકારે અંધાધૂંધી અટકાવવાને કાયદાનું રાજ્ય શું નથી રચાવ્યું? અસખત પોતાની ધાક બેસાડી છે, પણ કાયદાની વાત તો અલરાઈએ મુકાલી છે. આ કાયદાઓમાં લોકોનો તો અવાજ નથી, હીરસો નથી, લોકો તે સામે માથું ઉંચકે છે કે તે બાળે અવાજ કાઢે છે તો તેમને અટકાવવામાં આવે છે, એ કાયદાઓ કેવા!

ઇંગ્લાંડમાં એ કાયદાનું રાજ્ય છે. મુખ્યત્વે કરીને ફ્રાંસિસ ઓફ કોમન્સ તરફ ખાન અપાય છે. એટલે ઇંગ્લાંડના લોકોના સુર ત્યાં સુધી પહોંચી શકે છે, પણ બ્રીટીશ હીંદમાં કેમ આવી સ્વીતી નથી? અંહીતો ઇંગ્લાંડના કરતાં સોમા ભાગ જેટલો પણ લોકોને બંધારણમાં હક નથી. હીંદી સરકાર સાંકળે જકડેલ સ્વતંત્રતા જેવી વાત કરે છે અને હાંકાપર અંકુશની વાત કરે છે. આ પરથી ખાતરી થાય છે કે. ૧૮૫૮ પહેલાની ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની અને આજની સરકારમાં

કશોજ ફેર નથી. બેમાંથી કોનો નંબર આગળ આવે એજ વીચારવા જેવું છે.

તૈયાર ભાણું

૧૮૫૮ પહેલાંની ઇંગ્લાંડની સરકાર છડે એક કહેલી કે હીંદુસ્થાનમાં જે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની ગઈ છે તે પોતાનો પગ સ્થીર કરવા તેમજ પૈસા કમાવા માટે ગમે તેવાં ત્યાં પગલાં ભરે એ વ્યાજબી છે. શરૂમાં તો ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની તરફ રાંકની નજરે બહુ જોવાયું નહોતું પણ વખત જતો ગયા તેમ માલુમ પડી ગયું કે આ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની સરકારનું જ શસ્ત્ર છે. તે વખતથીજ કંપનીએ પોતાનો સીકેકો મારી દીધો અને અડો જમાવ્યો. આ લોકોનું રાધેલું આ સરકાર ખાપ છે. બળવા પહેલાં એમ કહેવામાં આવતું કે સરકાર હિંદી લોકોની દૂસ્ટી છે-પણ બ્યારથી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા મદીને “ગવર્નમેંટ ઓફ ઇન્ડીયા” નામ ધારણ કરવામાં આવ્યું અને સરકારે પોતાના આડતીયા વી.ને ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીમાં મોકલાવ્યા ત્યારથી હીંદનું કમ-ભાગ્ય શરૂ થયું. શરૂઆતમાં તો આ સરકારી આડતીઓના હેતુ તરફ કોઈને ખાસ શંકા ગઈ નહીં-અને ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની કરતાં આ શખ્સો તરફ સારી નજરે જોવાયું. સને ૧૮૫૮ પછી ૫૦ વર્ષ સુધી તો બહુ ઠીક ઠીક ચાલ્યું. ઇંગ્લાંડમાં રહે-નારા ધણીને હીંદમાં સારી નીમણુંક મળી-પછીથી પહેલાંની માફક બળવો થયો નહીં પણ હીંદના લોકોના હૈયામાં ભારે અસંતોષ ધર કરી બેઠો.

સ્વતંત્રતાની સાંકળ

૧૯૧૯ માં સરકારે જે એક્ટ બહાર પાડ્યા તેથી હીંદના લોકોના ઇવનમાં પહેલા,

કરતાં શો ફેર પડ્યો છે? શી સ્વતંત્રતા મળી છે? ૧૯૧૯ ના કાયદાનું તંત્ર મોટી ખામીવાળું છે છતાં પણ તેને બરાબર ચકાવવા માટે કેટલાયે ઉભા થાય છે. ભારે કુનેદથી આ કાયદો રચવામાં આવ્યો છે. આ તંત્ર ચલાવવામાં ભેરનો પણ ઉપયોગ થઈ શકે તેવી બારી છે.

આ તંત્રથી સ્વતંત્રતા બેરી થવાની હતી, એમ સમજાવવામાં આવ્યું હતું પણ એની પર તો કચારની સાંકળ નાંખવામાં આવી છે. હવે તો પીજરમાં પકડાયેલા હિંદુ જેવી હિંદની હાલત ખડી થઈ છે. આખા પીજરમાં દોડી વળતો હિંદુ આખરે હારી પડ્યો છે કે ખુલ્લી હવાની, સ્વતંત્રતાની હવે આશા રાખવી એ નકામી છે. હિંદુસ્થાન મારેના આડતીઆઓએનું તેનું ભાવો હાથમાં રાખ્યું છે, જો કે રાજતંત્રની અંદર સરકારની હથુના અને પ્રધાનોની હસ્તકનાં એવાં ખાતાંઓના ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે છતાં પણ હિંદી પ્રધાન અને તેના આડતીઆઓના હાથમાં તંત્રની આખી લગામ છે. આ લોકોનું સરકારનો માર્ગ દોરે છે—અને દાવોચ કર્યા કરે છે. સરકારની ભુલો માટે પણ આ રાખસેજ નેખમદાર છે.

એકલું જોખું

ઈંડીન સીધી સરવીસની ઇચ્છા એ સરકારની જ ઇચ્છા હોય છે. કૌન્સીલમાં અનેક ખેલો લગ્નવાય છે અને સરકાર પોતાનું ધાયુન કરે છે. આ તંત્ર પાછળ એટલી જલ્દમત ઉઠાવાઈ છે કે એને આખાદ રાખવા માટે પહેલેથી જ પુષ્ટક પ્રયત્નો ખરચાયા છે. આ તંત્રને એવું ધડામાં આવ્યું છે કે એ બરાબર ગણ્યું જ નથી. આજે તો આ તંત્ર તરફ કોઈ ભેનુંયે નથી, અને તેના મહત્ત્વને ગણ્યું નથી.

આ તંત્રમાંથી આત્મા ઉડી ગયા છે, માત્ર તેનું જોખું રહી ગયું છે. ધારાસભાએ મંજૂર કરેલ ખરડાને ગવર્નર કે વાઇસરોય ખાસ સત્તાની રૂએ નામંજૂર કરી શકે છે કે ધારાસભાએ નામંજૂર કરેલ ખરડાને અમલમાં મુકી શકે છે. આંહી પણ એક રસીક નાટક ખડું થાય છે. તેમાં કાવત્રાને પણ સ્થાન છે. પહેલેથી આપણે જોતાં આવીએ તો ખાત્રી થશે કે ગવર્નમેન્ટ એક ઈંડીયા એક્ટથી હિંદુસ્થાનને કેમ જાતને કાયદો થયો નથી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ગવર્નર અને વાઇસરોયને નામંજૂર કરેલ ખરડો ખસ સત્તાની રૂએ અમલમાં મુકવાની અને મંજૂર થયેલ ખરડો નામંજૂર કરવાની સત્તા જાણે કે કેમ અધુરી હોય તેથી સાધન કમીશન પાસે લઘુમતીના રક્ષણ માટે અને હિંદી રાજ મહારાજાઓની સાથે થયેલ સંધીપત્રો પ્રમાણે તેઓનું રક્ષણ કરવાને મખ્યસ્થ અને પ્રાંતીક સરકારને ખાસ સત્તા આપવાની ઘણી લલામણ કરવામાં આવી છે. આ બધા તંત્રમાંથી આશાનું કીરણ ક્યાં અને કેમ નજરે પડે?

ભયંકર રોગ

અત્યારે તો સાધારણ અકલવાળા લોકો પણ દહી શકે છે, જોઈ શકે છે કે હિંદુસ્તાનની સરકારને ભયંકર રોગ લાગુ પડ્યો છે. વીચાર અને વર્તન ઉડી ગયાં છે, અને આ જાતને લક્ષ્ણો શરૂ થયો છે. છતાં પણ આ રોગીષ્ટ સ્થિતિને તે પકડી રહી છે. ખાલી તે દીવસો ચુગ્ગરે છે પણ પ્રગતી તરફ કુચ કરવાનું ચુગ્ગરું નથી. તેના ચર્ચીર પર અનેક વળગારો જોવાની માફક ચોંટી રહ્યા છે તેને પણ તે ખંખેરી શકતી નથી. આજે તો તે લોકોનો સદાકાર તેમજ લાજશુભિને જોઈ બેઠી છે.

જ્યાં ત્યાં ચક્રમકે ઝરતી દેખાય છે, ધર્ષણના તણુખા તત્તડતા ઉડે જાય છે. આવી મશીનરીને ચલાવવા માટે તેના ઇજનેરો માને છે કે તેઓ સીવાય કંઈ ચાલવાનું જ નથી અને જેમ જેમ ધર્ષણ વધતું જાય તેમ તેમ ઇજનેર માને છે કે તેની હાજરી તો જરૂરી જ છે. જેઓ પોતાના ગળામાંથી જ મોટા ઘાંટા પાડીને

બસે છે કે અમારા પીના તો ચાલવાનું જ નથી તેઓ નાહકનો સક્તીનો વ્યય કરે છે. જ્યારે ગોળમેજી પરીષદ એકઠી થાજ ત્યારે એટલું જોશે કે આવું પોતાનું જ મહત્વ જોનાર મહાપુરુષો જે મતભેદો ઓચરવાના છે તેમાં સત્યનો છાટો નથી, અને બુદ્ધિશીલોમાં મીઠું મરચું છાંટવાથી કંઈ તેઓનું મહત્વ વધી જતાનું નથી.

एमनी स्व. पत्तिश्रीना स्मरणार्थे
श्री फार्मस गुजराती समाने
श्रीयुत राह्याभाध आणुंदल आवडा
तरङ्गी सविनय सप्रेम लेट.

જગતનાં રાજધાનીનાં મુખ્ય શહેરોમાં બધા મળીને કમીમાં કમી ર દરોડ માણસો બેઠાર છે, અને દરેક માણસ ઉપર બે માણસ આધાર ગણે છે એમ માનીએ તો અત્યારે બેઠારીથી ભૂખે મરનારાંની સંખ્યા છ કરોડની થઈ. સંસ્કારી જગતને મુડીવાદની આ ભેટ છે.

...

મદોનાં મકાન સ્વતંત્રભુમીમાં જ હોઈ શકે. પરતંત્રભુમીના જવાબલ્યમન મહેલામાં ગુલામીની હોળીઓજ ભડભડી રહી હોય છે.

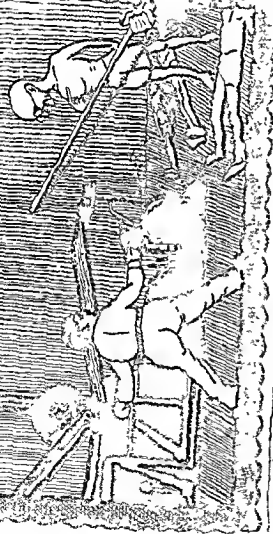
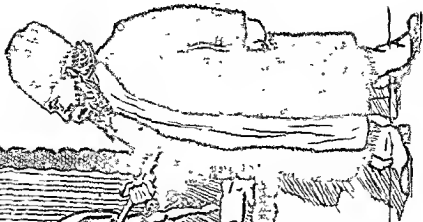
બ્રિટનની કામદાર સરકારના કારભારના આરંભના મહીનામાં [૧૯૧૯ નો જૂન] બ્રિટનમાં ૧,૧૧૫,૩૦૨ માણસો બેઠાર હતા પણ જાન્યુઆરી ૧૯૩૦ માં તે સંખ્યા વધીને ૧,૫૩૩,૭૦૯ જેટલી થઈ હતી. આ સંખ્યામાં દરેક અઠવાડિયે ૧૨ થી ૧૫ હજારનો વધારો થાય છે.

...

જગત તે મારો દેશ છે. સારું કરવું તે મારો ધર્મ છે. થોમસ પેઇન

પચ્ચમી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
 શ્રી પાર્શ્વ સ ગુજરાતી સમાને
 શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ આણંદજી ચાવડા
 તરફથી સવિનય સન્મેષ ભેટ.

ઉદ્યોગવિકાસ અને વસ્તીવિપર્યય

: લેખક :

અમેરિકાની વસ્તુસ્થિતિનું

દિગ્દર્શન.

અમૃતલાલ જોશી

બી. એ.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં વસ્તીનો પ્રવાહ પશ્ચીમના પ્રદેશો તરફ ગતી કરી રહ્યો છે. આ પ્રવાહ બહુવીધ આર્થિક કારણોને લઈને વખતો વખત અટકતો હતો અને વળી ચાલુ થતો હતો. અમેરિકામાં, શરૂઆતનાં તેર સ્ટેટોનું જ્યારે જોડાણ થયું ત્યારે તેના વતનીઓ એલેઝેન્ડ્રીઝ (Alleghenies) પર થઈને પશ્ચીમ તરફ આગળ વધતા હતા. ઓગણીસમી સદીની મધ્યમાં તે વણઝારો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં થઈને પાસીફિકના કાનારા સુધીની મજલો કાપતી હતી. જો પુર્વ તરફ ઐત્હોગીક અને વ્યાપારીક મથકોની ખીલવણી ન થઈ હોત તો આ પશ્ચીમ તરફનો પ્રવાહ ચાલુ રહેત, પરંતુ પુર્વ તરફ ઐત્હોગીક મથકોની જમાવટની સાથે ધણી જગ્યાએ વસ્તીનો પ્રવા પાછો પુર્વ દીશમાં વળતો લાગે છે.

જન સમુહનો પ્રવાહ હંમેશા આર્થિક વિકાસને જ્યાં વધારેમાં વધારે તક મળતી હોય છે તે દીશ તરફ વહે છે. પહેલાંના વખતમાં પશ્ચિમ તરફના પ્રાંતો તરફ તે પ્રવાહ જાયો હતો; કારણ કે નવીન પ્રદેશમાં અણુખેડનાં ક્ષેત્રોમાં વસાહત કરવાને માટે જનસમુદાય કુદરતી રીતેજ આકર્ષાય છે. પશ્ચીમનાં અણુવસેલ વીશાળ ક્ષેત્રોનાં સ્વ ખો સાહસીકાને એ દીશાએ ખેંચી જતાં હવે તે પ્રદેશોની ખેતીની પેદાશ જરૂરીઆત કરતાં એ વધારે થઈ પડી છે. પરીણામે ખેતીવાડીમાં કામે લાગેલ જનસમુહનો

ધણો ભાગ ઐત્હોગીક મથકો તરફ વળે છે. વહેવારનાં સાધનો અને કામો માલ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રદેશનાં સાનિધ્યને લઈને ઐત્હોગીક મથકોની ખીલવણી થાય છે. જથ્થા બંધ માલ ઉત્પન્ન કરનારાં કારખાનાં આવાજ પ્રદેશોમાં શરૂ થાય છે અને આખાદ થાય છે, જે જે સ્ટેટોની વસ્તી વધતીજ જાય છે અને આખાદ થયાં છે તે તે સ્ટેટો આવાજ પ્રદેશમાં આવેલાં છે. વસ્તી ગણતરી ના છેલ્લા વીસ વરષના અંકકા બતાવી આપે છે કે અમેરિકા દીવસે દીવસે વધારે ને વધારે ઐત્હોગીક બનતું જાય છે.

ખેતીવાડીને લાયક પ્રદેશના ભોજે મોટાં શહેરો આખાદ થતાં જાય છે, એ ખીના જણીતી છે. પરંતુ આ પ્રવાહના વીસ્તારનો ખ્યાલ ધણુંકરીને આપણને હોતો નથી. જ્યારે ૧૯૨૯ માં કોંગ્રેસે પ્રતીનીધી સભાની ફરી ગોઠવણી કરવાનું કામ હાથ ધર્યું ત્યારે ખેડકાની જુની વહેંચણી ધણું ત્યાર પછીથી કેટલા મહાન ફેરફારો થયા છે તેની ખબર પડી. પ્રતીનીધી સભાની ખેડકાની નવી વહેંચણી આર્થિક પરિવર્તનની સાક્ષી પુરે છે. અત્યુક પ્રાંતમાં પ્રતીનીધીની સંખ્યામાં એકાદના વધારા કે એકાદના ઘટાડાના કારણરૂપ ખેતીવાડીના પ્રદેશમાંથી ઐત્હોગીક મથકો તરફનો વસ્તી પ્રવાહ છે.

જ્યારે છુટાં છુટાં રાષ્ટ્રોનાં જોડાણને લઈને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ એક રાષ્ટ્ર બન્યું.

ત્યારે બાલ્ટીમોર (Baltimore) ની પુર્વે વીસ માઇલ પર વસ્તી પ્રવાહ ઠલવાતો હતો, અને રાષ્ટ્રની વસ્તીનું મધ્ય બીંદુ તે પ્રદેશ હતો. સો વર્ષો પછી આ મધ્યબીંદુ સીનસીનાટી (Cincinnati) થી થોડા માઇલ દુર હતું, અને ૧૯૨૦ માં ઓવન કાઉન્ટીમાં (Owen County Ind) તે ખસીને આવ્યું હતું. આ બીના બતાવી આપે છે કે ૧૯૧૦ સુધી પ્રવાહ પશ્ચીમ તરફ હતો, અને તેનું પ્રમાણ દર દસ વર્સે સરાસરી છેતાલીસ માઇલ હતું. ૧૯૧૦ થી ૧૯૨૦ સુધીમાં વસ્તીનું મધ્ય બીંદુ દસેક માઇલ પશ્ચીમ તરફ આવ્યું છે, એટલે કે હવે પશ્ચીમનો પ્રવાહ ધીમે પડ્યો છે. છેલ્લાં દસ વરસના આંકડા, પ્રવાહ એ કરતાંયે વધારે ધીમે પડ્યો છે એ બતાવી આપશે-કેલીફોર્નિયાના દક્ષીણ ભાગ સીવાય પશ્ચીમના કોઇ પ્રદેશમાં વસ્તી નો અસાધારણ વધારો થયો નથી. દક્ષીણ કેલીફોર્નિયાની વસ્તીનો વધારો પુર્વનાં શહેરો કરતાં પ્રમાણમાં વધારે નથી.

આલીસેક વર્ષો પહેલાં અમેરીકાની ખેતી કરતી પ્રજા શહેરોની પ્રજા કરતાં લગભગ બમણી હતી. ૧૯૧૦ માં ખેતી કરતી વસ્તી ની સંખ્યા ૪૯, ૮૦૬, ૧૪૬ હતી અને તે શહેરોની વસ્તી કરતાં ૭,૦૦૦,૦૦૦ કે તેથીએ વધારે હતી. ત્યાર પછીનાં વસ્તી ગણતરી પત્રકમાં ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ માણુ સોની સંખ્યા વધી છે. પરંતુ વધારામનો ઘણો ભાગ તે શહેરોની વસ્તીમાં થયેલ છે. ૧૯૩૦ ની વસ્તી ગણતરી પહેલાં આધારભુત આંકડાઓ મળી શકે તેમ નથી પણ આશરે વસ્તીનો ૬૦ ટકા ભાગ શહેરોમાં રહેનાર છે.

ન્યારે પ્રતીનીધી મંડળની બેઠકોની નવી ગોઠવણી થશે ત્યારે ફક્ત દસજ રાજ્યોમાં

ચોતાનું અત્યારનું પ્રતીનીધિત્વ જળવાઇ રહેશે. સત્તર રાજ્યો એક કે તેથી વધારે બેઠકો ગુમાવશે, અને અગીઆર રાજ્યોને બેઠકોમાં ફાયદો થશે. બેઠકો ગુમાવનારાં રાજ્યો નેબ્રાસ્કા (Nebraska) ની પશ્ચિમી સરહદની પુર્વ દીરામાં આવેલાં છે, અને છતાંએ પશ્ચિમનાં ત્રણ રાજ્યોને વધારે બેઠકો મળશે. કેલીફોર્નિયા, વોશીંગ્ટન અને એ રીજોના રાજ્ય સીવાય પશ્ચીમના રાજ્યોમાં વસ્તી નીચીત રીતે વધતીજ ગઇ છે, અને ફરબદ્ધી કરતો જનસમુહ પશ્ચિમના મધ્ય પ્રદેશ અને પુર્વનાં પ્રદેશમાં રહે છે.

જે રાજ્યોની બેઠકોમાં ફેરફાર થવા વડી નથી તે પહાડી પ્રદેશોમાં આવેલાં છે. આમાંના કોઇ રાજ્ય ખાસ કરીને ખેતીવાડી ઉપર આધાર રાખનાર નથી. આ પ્રદેશોની ખીણવણીનાં કારણોમાં મુખ્ય તે ખાણોનો વિસ્તાર, થોડાં એક કારખાનાંઓ અને સફર કરવા આવનારઓની સંખ્યામાં થતો દિનપ્રતીદિન વધારો એજ છે. આ રાજ્યો હજી ઔદ્યોગીક મથકો નથી થયાં કારણ કે તેની વસ્તી ઓછી છે તથા તૈયાર માલને માટેનાં બજારો ત્યાંથી ઘણાંજ દુર છે. પણ તેનાં મુખ્ય શહેરો, જેવાં કે ડેન્વર અને સિંટ્રોસ્પ્રિંગ્સની આર્થિક ખીણવણી સારી થયેલ છે. ઉપર કહેલ રાજ્યોમાં મોન્ટાના, ઇડાહો, વ્યોમિંગ, ઉતાહ, નીવેડા, કોલોરેડો, અને ન્યુ મેક્સિકો નો સમાવેશ થાય છે.

એ ઉપરાંત જે બીજા રાજ્યોમાં પ્રતિનીધિત્વ નહિ ફેર તેમાં મીનેસોટા, વીસ કોન્સન્ટ, લીનોઇસ આવેલાં છે. પહેલાં બે રાજ્યોમાં ખેતી કરતી પ્રજાની વસ્તી લગભગ ૫૦ ટકા છે પરંતુ ઇલિનોઇસમાં શહેરોમાં રહેતી વસ્તીનું પ્રમાણ ૭૦ ટકા છે. આ શહેરો ચોતાનું

અત્યારનું પ્રતિનિધિત્વ સાચવી રાખશે. આનું ખાસ કારણ તો એ છે કે તેઓની ખેતી કરતી પ્રજાનો જે ભાગ શહેરો તરફ વળે છે તે તે સ્ટેટમાંના ઔદ્યોગિક શહેરોમાં આવી વસે છે. મીક્રોગ્રામાં છેલ્લા અઢાર વર્ષમાં ૧,૦૦૦,૦૦૦ દમનુખની વસ્તીનો વધારો થયો છે. મીક્સોટોની વસ્તી ૩૭૩,૮૦૦ થી વધીને ૫૪૪,૨૦૦ અને મીનીએપોલીસની વસ્તી ૩૦૧,૪૦૦ થી વધીને ૪૫૫,૬૦૦ થઈ છે.

બેકકા ગુમાવતા સ્ટેટોની વસ્તીનું ૫૫: કરણ કરીએ તો ઔદ્યોગિક ખીલવણીનો વધારો ભરોસાદાર અને ખાતરી કરાવી આપનાર પુરાવા આપણી નજર સમે તરી આવે છે. બેકકા ગુમાવનારા સ્ટેટોમાં મીસીસીપીની ખીણના પ્રદેશોમાં આવેલા સ્ટેટોને સૌથી વધારે ખોટ ખમવી પડશે. તે સ્ટેટ ખાસ કરીને ખેતીપ્રાધાન્ય છે. આમાં મીસુરી, કન્સાસ, આયોવા, નેબ્રાસ્કા, ઇન્ડિઆના, કેન્ટુકી, ટેનેસી, વર્જીનીઆ, આલ્યામા, મીસીસીપી, અને ફ્લોરિડાના આવેલાં છે. આ સ્ટેટોની ખોટ ઔદ્યોગિક મથકો તરફ વસ્તી ખેંચાઈ જાય છે એ બતાવવા માટે સઠિથી સરસ દાખલો છે.

સૌથી વધારે ખોટ તો મીસુરીને જશે. તેના સોળ પ્રતિનિધિમાંથી ત્રણનો ઘટાડો થશે. છતાં આ ઘટાડો ૧૯૧૦ પછીથી ખેતી કરતી પ્રજાની વસ્તીમાં થએલ ઘટ બતાવી શકે તેમ નથી, કારણકે ખેતી કરતી પ્રજા તેજ સ્ટેટના ઔદ્યોગિક શહેરોમાં આવીને વસે તો પ્રતિનિધિત્વને આંચકે આવે. મીસુરીમાં ખેતુત પ્રજાની વસ્તીમાં ઘણો ઘટાડો થયા છે, પરંતુ મીસુરીનાં શહેરોની વસ્તી મોટા પ્રમાણમાં વધી છે. ૧૯૧૦ માં સેન્ટલુઈની વસ્તી ૬૮૭,૦૦૦ ની હતી અને તે વધીને ૧૯૨૮ માં ૮૪૮,૦૦૦

થઈ હતી. કન્સાસની વસ્તીમાં પણ એજ અરસામાં ૬૦ ટકાનો વધારો થયો હતો.

એ ઉપરાંત જે સ્ટેટોની ખેતુત પ્રજા ઘણી ઘટી ગઈ છે છતાં કુલ વસ્તી પ્રમાણમાં વધારો થયો તેવા સ્ટેટોમાં ઔદ્યોગિક મથકોનો વીકાસ સારો થયો છે. ઇન્ડિઆનાએ બે બેકકા ગુમાવી છે, છતાં તેનાં મુખ્ય શહેર ઇન્ડિઆનામાં પોલીસની વસ્તી ૨૩૩૦૦૦ થી વધીને ૩૮૨,૦૦૦ થઈ છે. એજ પ્રમાણ આયોવા અને કેન્ટુકીએ પણ બે બે બેકકા ગુમાવી છે ફોર્મોસ અને સીઓસીટીની વસ્તીમાં ૬૦ ટકાનો વધારો થયેલ છે. લુઈસીયેની વસ્તી ૨૨૩,૬૦૦ થી વધીને ૩૨૬,૪૦૦ થયેલ છે.

ફક્ત એકજ સ્ટેટ (મીસીસીપી) ની કુલ વસ્તીમાં ઘટાડો થયેલ છે. તે પ્રદેશમાં ઔદ્યોગિક શહેરોનો સંપુર્ણ અભાવજ આ ઘટાડાનું કારણ છે. જરૂરીઆત કરતાં વધારાના ખેતુતો ખીજાં સ્ટેટોમાં આવેલ ઔદ્યોગિક મથકોમાં સ્થળાંતર કરે છે. મીસીસીપીની વસ્તી ૧૯૧૦ માં ૧૭૯૭૧૧૪ હતી અને ૧૯૨૮ માં તે ઘટીને ૧૭૯૦૬૧૮ થઈ ગઈ હતી. મીસીસીપીનાં મોટાં શહેરો મીરીડીઅન અને જેક્સન છે. તેની અનુક્રમે વસ્તી ૨૦,૦૦૦ અને ૨૫,૦૦૦ માણસોની છે. આખાં સ્ટેટમાં લોકોનો ધંધો ફક્ત ખેતીનોજ છે.

બેકકા ગુમાવનારાં ખીજાં પાર સ્ટેટો ફક્ત એક એકજ બેકકા ગુમાવશે. તેમાંના ઉત્તર ડકોટા, કન્સાસ, નેબ્રાસ્કા, અને વર્જીનીઆ ખેતી પ્રાધાન્ય પ્રદેશો છે. ઉત્તર ડકોટામાં મોટાં શહેરોજ આવેલાં નથી. બાકીનાં ત્રણ સ્ટેટોનાં ઔદ્યોગિક અને વેપારી સ્થળોનું વસ્તીપ્રમાણ અત્યંત ઓછું જાય છે. આમાંનાં ૧૯૧૦ પછી

૧૦૦,૦૦૦ માણસોનો વધારો થયો છે. નોરફોલ્કની વસ્તી ફક્ત ૬૮,૦૦૦ હતી અને તે આપારે ૧૮૪,૦૦૦ છે.

આલાબામાની વસ્તીમાં ખડુ વધારો થયો નથી. પણ વસ્તીપ્રવાહ ઐથોગીક મથકો તરફ વળેલા તો જણાય છે. પોલાન્ડ અને લોર્ડાના ઉદ્યોગને લઈને ખરમીંગ હામને દક્ષિણુડું પીટસબરો કહે છે. ખરમીંગહામની વસ્તી ૧૩૨,૬૮૫ થી વધીને ૨૨૪,૦૦૦ થઈ છે તે લોર્ડાના ઉદ્યોગને આભારી છે. મોન્ટગોમેરી અને મોબાઈલની વસ્તીમાં પણ ઝડપથી વધારો થતો જાય છે. છેલ્લા દસકામાં સુતરાઉ કાપડ બનાવવાના ઉદ્યોગને સારી સફળતા મળી છે પણ હજુ સુધી પ્રજાને ખેતીમાંજ રસ પડે છે. ટેનેસીમાં તો લોકો ખાણમાં ખોદકામ કરવાનાં ખેતીનાં અને કારખાનામાંના કામ માં વહેંચાઈ ગયેલ છે. નોર્ફોલ્કની વસ્તી માં સારો વધારો થયો છે અને મેરીસની વસ્તી ૧૩૧,૧૦૫ થી વધીને ૧૯૦,૨૦૦ થઈ છે.

હુસીઆનામાં ઐથોગીક મથકોના વીકાસ થતો જાય છે પરંતુ તેને ખેતીપ્રાધાન્ય પ્રદેશજ ગણી શકાય. શરેવેપોર્ટની વસ્તીમાં ૬૦ ટકાનો વધારો થયો છે અને ન્યુઓર્લીન્સની વસ્તી ૩૩૯,૦૦૦ થી વધીને ૪૨૯,૪૦૦ થયેલ છે.

બાકી રહેલ રેટો કે જ્યો ખેડકા ગુમાવશે તેઓ સંપુર્ણ ખેતી પ્રાધાન્ય પ્રદેશ નથી. તેઓનાં મોટાં શહેરો તદ્દન ઐથોગીક મથક છે. ન્યુયોર્ક અને પેન્સિલ્વેનીઆ ઉપર કહેવું પ્રકરનાં રેટો છે. સંચાથી બનેલ માલનો સૌથી મોટો જથ્થો અહીંજ ઉત્પન્ન થાય છે. ન્યુયોર્ક રેટની વસ્તી ૧૯૧૦ માં ૯,૧૧૩,૬૧૪ હતી અને તે ૧૧,૫૫૦,૦૦૦ થઈ છે. એકલા

યોર્ક શહેરની વસ્તી ૪,૭૬૬,૮૦૦ થી વધીને ૬૦૦૦,૦૦૦ થી પણ વધારે થયેલ છે.

મેઈન અને વરમોન્ટ ખેડકા ગુમાવે તેમાં કંઈ નવાઈ જુવું નથી. કારણ કે તે પ્રાંતોનું લૌગીકીક સ્થાન એવું છે કે જ્યાં ઐથોગીક વીકાસનું સ્થાનજ મળે નહીં. માસાચુસેટ્સમાં સ્થિતિ ભુદીજ છે. વસ્તીનો હપ ટકા ભાગ શહેરોમાં રહે છે. અહીંનો મુખ્ય ઉદ્યોગ સુતરાઉ કાપડ બનાવવાનો છે અને હવે તો કાપડની માલો રૂઢિગાડતા પ્રદેશમાં ખોલવામાં આવેલ હોવાથી ન્યુ ઇંગ્લેન્ડના મીલવાલાઓને મુશ્કેલી પડતી જાય છે.

આજ સુધી દક્ષિણના પ્રાંતો કૃષિ પ્રાધાન્યજ હતા અને એ પ્રાંતોએ પોતાનાં સુતરાઉ કાપડ વણવાનું શરૂ કરી દીધું જ. પહેલાં તો આ પ્રાંતો ન્યુ ઇંગ્લેન્ડને મારજ રૂ ઉત્પન્ન કરતા હતા. ૧૯૧૦ પછીથી વીન્સ ટનની વસ્તીમાં ૪૦૦ ટકાનો વધારો થયો છે અને શાર્લોટની વસ્તી ૩૪,૦૧૪ થી વધીને ૮૨,૦૦૦ ની થઈ છે. હજુ સુધી ઉત્તર કેરોલીનામાં મોટાં શહેરો નથી પણ વસ્તીનો ધણો એવા ભાગ શહેરોમાં વસનારો બનતો જાય છે.

જે જે રેટોની ખેડકામાં વધારો થયો છે તે આંતરરાષ્ટ્રીય સીમાની ઉપર (દરીયા કાંઠે) આવેલા છે. આથી માલ લાવવા, લઈ જવામાં વધારે સંવડતા પડે છે અને તેથી વેપાર ઉદ્યોગને વધારે ઉત્તેજન મળે એ સહેલાઈ થી સમજાય તેમ છે. વોશીંગ્ટન, કેલી ફોર્નીઆ, ટેક્સાસ, ફ્લોરીડા, નોર્થ કેરોલીના, ન્યુજર્સી, કનેક્ટીકટ, ઓહીઓ અને મીચીગન પ્રાંતોમાં શહેરમાં રહેનારાઓની સંખ્યામાં ધણો સારો વધારો થયો છે.

કેલીફોર્નીઆની મુળ અગીઆરજ ખેડકા હતા તે વધીને સત્તર થઈ છે. આ આંકડો

ખાતે છે કે આખા કેલીફોર્નિયા પ્રાંતની વસ્તીમાં ૧૯૧૦ પછી ૧૦૦ ટકાનો વધારો થયો છે. રૂઠુ રૂઠુના જુદા જુદા પાક, અને સારાં હવાપાણીને લઈને કેલીફોર્નિયામાં ખેતીવાડીનો પણ ખીજ પ્રાંત કરતાં સારો વિકાસ થયો છે. તે ઉપરાંત તેજના ઉદ્યોગનો વિકાસ અતીશય થયો છે. વળી ચર્ચિતચિત્રના (Motion picture) ઉદ્યોગને લઈને હળવો માણસો કેલીફોર્નિયાની મુલાકાત લે છે. ૧૯૧૦ માં લોસ એન્જેલીસની વસ્તી ૩૧૬,૧૯૮ હતી અને વર્ધન ૧,૫૦૦,૦૦૦ થઈ છે અને અત્યારે તે શહેર વિરતાગમાં આખા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં મોટામાં મોટું છે. તેની વસ્તીનો લગભગ ૭૦ ટકા લાગ શહેરમાં રહેનાર છે.

દક્ષિણ કેલીફોર્નિયાના વીકાસની સાથેજ ખીજવણી શરૂ થઈ હતી. તે સ્ટેટની વસ્તી છેલ્લાં અઠાર વર્ષમાં બમણી થઈ હતી પરંતુ તેની કુલ વસ્તી ફક્ત ૪૭૪,૦૦૦ માણસોની છે.

વોશીંગ્ટન સ્ટેટમાં ૫૦ ટકા વસ્તી ખેતી કરતા લોકોની છે, પરંતુ તે સ્ટેટમાં આવેલાં શહેરોની વસ્તીમાં જે વધારો થયો છે તેને લઈને વોશીંગ્ટનનું પ્રતીનીધિત્વ

વધરો. એકલા સીએટલની વસ્તીમાં ૧૫૦,૦૦૦ વધારો થયો છે.

ટેક્સાસ ખેતી પ્રાધાન્ય પ્રદેશ છે પરંતુ ઉદ્યોગના વીકાસને લઈને વસ્તીનું પ્રમાણ વધું છે અને તેને કેલિસમાં બે બેકડા વધારે મળશે. ફોરોડા અને કોનેકટિકટ એકેક અને ન્યુ જર્સી બે બે પ્રતીનીધિઓ વધારે મોકલી શકશે.

ન્યુ જર્સીના ભૌગોલીક વિસ્તાર ધણોજ થોડો છે છતાં અઠતાલીસ સ્ટેટમાં તે ઔદ્યોગીક ઉત્પત્તિમાં તે છઠું આવે છે.

મીચીગન ચાર પ્રતીનીધિઓ વધારે મોકલી શકશે. એ રીતે બેકડા છત્તવામાં કેલીફોર્નિયા પહેલું અને મીચીગન બીજું આવે છે. મીચીગનના વીકાસનું કારણ મોટર ખનાવવાનાં કારખાનાંઓ ત્યાં આવેલ છે, તે છે.

ઓહીયોની શહેરોના વસ્તીમાં ૨૧૦૦૦૦૦ માણસોનો વધારો થયો છે કારણ કે આખાં સ્ટેટમાં અનેક જુદાં જુદાં ઔદ્યોગીક અને વેપારનાં મથકો આવેલાં છે.

આર્થીક સંકાંતીકાળમાં થતા ફેરફાર એક-દમ દેખાઈ આવે એવો હોતો નથી, તથા લોકોનો પ્રવાહ કંઈ દિશામાં વહે છે તે સહેજાછપી ખખર નજ પડે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લગામણુ કેમ કરતા નથી?

સુધારક

આડબરી સુધારક અને સાચા સુધારાશત્રુની આછી ઝાંખી કરાવતી નવલીકા.

: લેખક :

સ્થુનંદન દેસાઇ

[૧]

“હું તમારી દલીલને સ્વીકારી શકતો નથી; કેમકે જ્ઞાતીઓના નાશ-માનવ સમાજનું કલ્યાણ સમાજનું છે એ વાગે મારી પુરેપુરી ખાત્રી થઇ ગઇ છે.”
હાંમાં હાથની હથેલીમાં જમણા હાથની મુઠી પછાડતાં પ્રીયશંકર પંડ્યાએ જ્ઞાતીસંસ્થાઓ ઉપર પુણ્યપ્રકોપ વર્ષાવ્યો.

તે યોલતા હતા ત્યારે કોઈથી એકએક ઉઘડી ગયેલી ઉવાડવાસ થતી ત્રીપુરાસીની નીજી આંખની માફક પ્રીયશંકરની છ ઈંચીયા શીખા ઉંચી નીચી થતી હતી. એમની શીર્ષી કીકીઓ પણ રતી થવા મથતી હતી, હેઠ યાગળના ભાગમાં પ્રમાણમાં વધુ પહોળાં એવાં એમનાં નરકોરાં બહેચર હુહારની ધમણની માફક સંકુચિત-વીક્સીત થવા કરતાં હતાં, એમનાં ભાલપ્રદેશનો નીચલો ભાગ સાંકડાળની ગથા હતો.

એ ઉપરથીજ એમના મીત્ર ભાનુશંકર શર્મા પ્રીયશંકરની વ્યાકુળતા પારખી ગયા. જ્યારે તેમની શીખા નીચી ઉંચી થવા લાગે, એટલે તેમના મીત્રો સમજી જતા કે પ્રીયશંકરના મસ્તીષ્કમાંની ગરમીનો પારો ઉંચે ચડવા માંડ્યો છે. પ્રીયશંકરના મીત્રોએ તથા એની શીખાને ‘પારાશીશીનું’ ઉપનામ આપ્યું હતું.

“પ્રીયભાઈ-એમના મીત્રો તેમને એ લાડીલા નામે યોલાવતા હતા-તમે આમ ઉકળ્યા વીના યોલશો તો પણ તમારી દલીલોમાં રહેલી ગરમીનું માપ હું કાઢી શકાશ.” ભાનુશંકર ચોતાની શાંત પ્રકૃતિ પ્રમાણે ધીરેથી દગાફ કરતાં યોલ્યા. “તમારી દલીલ ભલે તમને સંગીન દેખાતી હોય પણ મને એમાં બે વહારપણાની ખામી લાગે છે...”

“મારી દલીલમાં ?—અવહારપણાની ખામી ?...આ શું યોલો છો ભાનુભાઈ ?...આ પ્રીયશંકરનો દલીલને...”

“પણ તમે મને પુરું યોલવા તો ઘો, આમ નકામા વચ્ચે કોં તૂટી પડે ?” ભાનુશંકરે, પ્રીયશંકરની પંજાબેલને વચ્ચે જ રાતો વાવટો બતાવી અટકાવીને કહ્યું: “તમારી મોઢામાં મોટી ભુલ અહીં જ થાય છે. તમારી દલીલમાં ભુલ જ ન હોય, તેનું સ્થાન તમને બાદ કરીને. આખી દુનીયામાં હોય, એ માન્યતા જ લયકર ખામીવાળી છે. પ્રીયભાઈ, ભુલ તો માણસ માનવી થાય. તમે કંઈ તેમાં અપવાદ નથી.”

આ જાતનો ઉપાલંબ સાંભળીને ખમી લેવાની પ્રીયશંકરને ટેવ નહોતી. પણ ભાનુભાઈના તેમના ઉપર અનેક ઉપદાર હતા, એટલે જ્યારે તેમ કરી, મહામહેતે તેમણે જોન સેચ્યું. પણ ત્યારેય તેમની

પ્રીયશંકરનાં પત્ની માનકુંવર રસોડામાંથી દીવાનખાનાનાં બારણામાં
આવીને ઉભાં રહ્યાં [૫૪૬ ૩૦૮]

ઝીકડે એક નસ ગુસ્સાને લીધે થયેલા ગરમ
રક્તની દોડદોડથી ધમધમી ઉઠી.

ભાનુશંકર એ સમજી શક્યા હતા
પરંતુ તેની તરફ જરાયે ધ્યાન આપ્યા

પીના જ તેમણે પોતાની દલીલાતું ગાફર
માંક્યે જ રાખ્યું હતું.

"પ્રીયલાલ, હવે હું મુજા વાત ઉપર
આવું છું. સાતીઆના નાશમાં જ સમાજનું

કલ્યાણ સમાયતું છે એ કહેવું સહેવું છે, પણ તે પ્રમાણે વર્તન કરવું તે ધણું જ મુશ્કેલ છે. એટલેજ હું કહું છું કે તેમાં વ્યવહારતાની ખામી છે!”

પ્રીયશંકરને પોતાના મીત્રની વાત ખરી લાગી. પરંતુ જો તેની ફલીલના ખરાપણાને સ્વીકારે તો એમની પ્રતીક્ષા ન્તય, અને પ્રતીક્ષાને સહેજ પણ ધસાવા નહીં દેવા માટે તો પ્રીયશંકર અનેક સ્થળે અપ્રીય થઈ પડ્યા હતા, એટલે જીવનના સ્વીકાર કરી લેવાને બદલે તે ગળું ઉઠાયા:

“આપણા લોકો પારકા દીવાઓને વખાણશે પણ ધરના સુરજના તેજનો સ્વીકાર નહીં કરે. માફ કરજો, લાતુલાઇ! મને તમારે સારૂ બહુ માન છે છતાં કહેવું પડે છે કે, તમે તમારી સામે બેઠેલા સદ્ ગુહ્યની નૈતીક હીંમત, આપભોગ અને વીચાર-આચારની એકતાને હજી સુધી સમજી જ શક્યા નથી...”

અને તંદ્રામયી એકએક જગૃત થયા હોય તેમ ચમકીને લાતુશંકરે કહ્યું:

“પ્રીયલાઇ, તમારી વાત ને? ખરેખર હું ભૂલી જ ગયો. મને માફ કરજો.”

પણ લાતુશંકર તે વખતે મનમાં પ્રીયશંકરની મુર્ખાઈ માટે હસવા લાગ્યા.

“એમાં માફ કરવા જેવું તો શું છે, પણ આ તો.....”

“અરે, નારે ના, મારી આવડી હીમાલય જેવી કુલ તમે સુધારી તે માટે હું તમારી ક્ષમા ન માગું તો મારા શિષ્યાચારની ખામી ગણાય.....”

“જુઓને, મારી સાતીના માણસો કેટલી ટૂંકે છે, પરંતુ આપણે તો ન્યાત-જાતિતાક મંડળના સભાસદ થયા, અને પંક્તીપ્રપંચ વીનાના તેના ભોજનસમારંભમાં પણ ભાગ લઈ આવ્યાજ ને?”

લાતુશંકર ખીજ વ્રાતામાં પોતાની પ્રશંસા કરવાનું મોકુફ રાખશે, એ બયથી પ્રીયશંકરે આત્મપ્રશંસા-જે તેમનો મહાન ગુણ અને પ્રીય વીધય હતો-નું પુરાણ વાંચવું શરૂ કર્યું.

“એ ખરું, પણ આજંકાલ લોકો હવે પંક્તીવ્યવહારની વાત તરફ ધણું લક્ષ આપતાં નથી. કાલેજોની હોસ્ટેલોમાં, હોટેલોમાં, લોજસોમાં અને ખાનગીમાં ઘેર અનેક વર્ષોથી એ જાતના ભોજનસમારંભો. તો દરેકજ યથેજ જાય છે. સાતીજનોએ પણ હવે તે બાબતમાં ટકટક કરવાનું જ છોડી દીધું છે.”

“જતાં મારી માફક સાતીસત્તાની છોકરો એક અવગણના કરીને જનારા એણજ હશે.” પ્રીયશંકરે જમણા હાથે મુછને વળ આપ્યો.

“અર્થાં અહીં તુટી ન પડે તે માટે ફલીલને ખાતર એમ માની લેવામાં મને કંઈ વધી નથી.”

“તો પછી એજ રીતે અમારા જ્યાનીડર અને જીહીમાન સુધારકો સાતીસંસ્થાઓનો પણ વીનાશ કરી શકશે.”

“મારાથી એ માની શકાશે નહીં.”

“કેમ વાર?”

“જમવું તે કામ જુદું છે અને લગ્નાદી વ્યવહાર કરવા તેમજ સાતીજનોની સાથેના બીજા બધા સંબંધોને તોડી નાખવા તે કામ જુદું છે.”

“એ તો મીઠ્યા વહેમ.”

“તે અતુલવે સમજાય. બાકી એક માણસ ક્યાંક જઈને જમી આવે તેમાં ને ક્યાંક જઈને પરણી આવે તેમાં ફરક.”

“નામતોય નહીં. લાતુલાઇ તમે બોટી: જીદ કરો છો.”

“તો મને એક પ્રશ્ન પુછવાની છુટ આપશો? જરા અંગત છે, પણ પુછ્યા વીના છુટકો નથી.”

પ્રીયશંકર વીચારમાં પડી ગયો. તે ચોતાના આડંબરને બરાબર જાણતો હતો, પણ હવે હીંમત રાખીને તેને ઢાંક્યા વીના છુટકો નહોતો.

“કંઈ નહીં, પુછોને જે પુછવું હોય તે?” ગભરાતા હૈથે, છતાં મોંઢા ઉપર મક્કમતા બતાવવાનો દેખાવ કરતાં પ્રીયશંકરે કહ્યું.

“તમારા વીચારે આવા છે, તો તમારાં પત્ની થોડાક સમય પહેલાં ચુનવી ગયાં તે વખતે, કેમ એ પ્રયોગ ઘેરથીજ બતાવ્યો નહીં?”

કાપ્યો હોય તો હોહી ન નીકળે તેવી દશાં પ્રીયશંકરની બની ગઇ, તેના મોંઢા ઉપર કાઠીમા છવાઇ ગઇ, હોઠ શીકા પડી ગયાં, હૈથું કુજવા લાગ્યું. એની નબળાઇ બરાબર ઉઘાડી પડી ગઇ હતી.

“લાનુભાઇ, મેં નહોતું માન્યું કે તમે છેકજ આવી અંગત દીક્ષમાં ઉતરી પડશો.” વડકણી સ્વભાવની સ્ત્રીની માફક પ્રીયશંકરે ભાનુશંકરને છેંભા પાડી દેવાના ઇરાદે કહ્યું. “લગ્ન એ કંઈ સામાન્ય રમત નથી. એ તો દીલના સોદા છે, બે આત્માના એકી-કરજીતો મહાપ્રયોગ છે, તેમાં જાતીજાતીને કશો જ સંબંધ ન હોઇ શકે. મારાં લગ્ન કંઈ જેમ તેમ નથી થયેલાં, એ તો પસંદગીનાં છે; પણ તમે ધર્મની મોટી મોટી વાતો કરવા છતાં ધર્મનું કેટલું પાલન કરી શકાં છે તે હું બરાબર સમજું છું, માત્ર મીઠાધર્મે ન બોલીએ તેટલું જ.....”

“કંઈ નહીં ભાઇ, ખોટું લાગ્યું હોય તો માફ કરજો. મેં તો તમને આગળથી પુછીને સરળ ભાવે જ દલીલની ખાતર પ્રશ્ન કર્યો, તેમાં તમે આટલું ખોટું જગાડો છે

શું કામ? જવા દો એ વાત, નકામી પંચાત થઇ પડે. ચાલો, ત્યારે આપારે તમારું મગજ શાંત નથી એટલે રળ લઇશ.”

[૨]

ભાનુશંકર ગયા, અને. પ્રીયશંકરે બાલુમાં પડેલા છાપાને હાથમાં લીધું, તેટલામાં તેમનાં પત્ની માનકુંવર રસોડામાંથી એકએક આવીને દીવાનખાનાના બારણામાં ખડાં થઇ ગયાં.

“તમારી ટેવ આવી ને આવી ક્યાં સુધી રહેશે?” નીચમ પ્રમાણે ઘૂઢલજમી તાકુક્યાં.

પ્રીયશંકર બહારથી ખુબ હીંમત રાખતા, ચાર માણસમાં પત્નીને બહુવચનથી સંબોધતા, માનકુંવર પણ એવે સમયે પતીનું સન્માન રાખતાં, પરંતુ ખાનગીમાં પ્રીયભાઇ પત્ની આગળ શીયાળ બની જતા.

“શાની ટેવ?”

બરાબર વાત સાંભળી ન હોય તેવો દેખાવ કરી ચેતાના બચાવ માટે સમય શોધી લેવાની યુક્તિ પ્રીયશંકરે રચી.

“આ ભાનુભાઇને ચીડવ્યા તેની જ સ્ત્રી. એમને લીધે તો તમારે સારા સારા માણસોમાં ઝોળખાણુ થઇ, તમને નોકરી અપાવવામાં એમણે મદદ કરી, તમને બંધી રીતે એ બરાબર ઝોળખે, છતાં તમે એમની આગળ પણ તમારું મીઠ્યાબીમાન ચાલુજ રાખો છે.”

“સ્ત્રીએ ને એ વાતમાં સમજ ન પડે. પુરુષોને ચોતાની પ્રતીબ્ધા માટે અનેક રમતો રમવી પડે ને પ્રપંચો આદરવા પડે.”

“કદાચ તે ખરું હશે, પણ અનેક દેકાણે વળખાં મારીને મારી સાથે લગ્ન કરેલા તમે કેટલાઓની ખુશામદ કરેલી, તેને બદલે પ્રેમલગ્ન અને પ્રીતીલગ્નને નામે, દોસ્તોને ફગવા એમાં કંઈ પ્રતીબ્ધા નથી.”

બીઆરા પ્રીયશંકર પત્નીનાં આ વચના-
શ્રુત સાંભળીને ઠંડાગાર બની ગયા. “રખેને
કેાઈ સાંભળતું તો નથી ને?” એ ભયે
તેમણે આમતેમ બોલા માંડ્યું.

“અને તમે ન્યાતનેય કેટલા નથી માનતા
તે શું હું નથી બાણતી?”

માનકુંવરે બીજા જણકે ક્યો.

પ્રીયશંકર તેનો કંઈકે પ્રત્યુત્તર આપ-
વાનો પ્રયત્ન કરતા હતા, તેટલામાં બે માણસો
તેમના ઘર આગળ આવીને ઉભા રહ્યા,
એટલે માનકુંવર અંદર ચાલી ગયાં.

[૩]

“કેમ ફોગટશંકર પછી શું થયું”
તમે?”

મળવા આવનારાઓનું નીચમસર સ્વાગત
ક્યાં પછી પ્રીયશંકરે પ્રશ્ન ક્યો.

“હું એજ વીધયમાં વાત કરવા આવ્યો
છું, પુછો આ વીશ્વનાથને.”

“ખરું છે. અમે આપને ત્યાં એજ કાર-
ણસર આવ્યા છીએ.”

વીશ્વનાથે, ફોગટશંકરની વાતને અતુભા-
વન આપ્યું.

“મારી ખાત્રી જ હતી કે ફોગટશંકરે હાથમાં
લીધેલું કામ પુરું થયા વીના ન જ રહે.”

પ્રીયશંકરે પોતે ખુશામદ કરે છે તેવું
ન દેખાય એ દષ્ટિે ફોગટશંકરની ખુશામદ
કરવા માંડી.

તેટલામાં માનકુંવર રસોડામાંથી બારણા-
માં ઝળક્યાં;

“માત્ર ભાઈને તમે જયો નથી. એની
સાથે તમારી સળીની ગોઠવણ થશે તો તે
હમેશાને માટે સુખી થશે.” તેમણે સુખ
મલકાવતાં ફોગટશંકર સામે બેઠને ભાઈની
ભલામણ કરવા માંડી.

“એ તો બધું એ જાણે છે, અને બાકી
હશે તે હું કહીશ. તમે મહેમાનોના સત્કાર
માટે જરા ચલા બનાવી કાઢાને?”

એકએક માનકુંવર એવી સીધી વાત
કરે એ નહીં રચવાથી પ્રીયશંકરે મખમલી
મોબામાં પતીપણું સાખીત કરનાર આસાનો
ઓડીનસ કાઢ્યો.

“તે તો કરું જ છું, એમાં કંઈ તમારે
કહેવાપણું નથી. પણ સ્ત્રી દાક્ષીણ્યના હીમા-
યતી થઈને તમે આવા અગત્યના કામમાં
અમને એક અક્ષર પણ મેલવા ન કો તે
કેવું કહેવાય? બહાર ભાષણો કરતાં અને
બેળા બખતાં તો મોટી મોટી વાતો કરો
છો અને...”

“એ બધું પછી પણ કહી શકારો, તમે
કૃપા કરીને વેળાસર ચલાની ગોઠવણ કરો
તો કીક.”

પત્નીની જગ્યા ‘કન્ડીઅર મેલ’ની ઝડપે
કેટલાં ક્ષેત્રોમાં ફરી વળશે, એનો અનુભવ
હોવાથી પ્રીયશંકર ફરીથી વચ્ચે પડ્યા.
અને મોં મચકાડી માનકુંવર સંક્રાંચાતે દીલે
રસોડામાં સીધાવ્યાં.

તેમના જવાની ફરીથી દબ્બીદાર ખાત્રી
કરી લીધા પછી પ્રીયશંકરે કહ્યું:

“ફોગટશંકર ભાઈ, શું ત્યારે નમારા
સાસરેથી પત્ર આવ્યો છે?”

“હાજી ગઈ કાલેજ આવ્યો.”

“તેમાં શું લખે છે?”

એ પ્રશ્નનો સીધો જવાબ આપવાને બદલે
ફોગટશંકર વીચારમાં પડી ગયા.

“કુમ કંઈ બોલ્યા નહીં?”

પ્રીયશંકરને વહેમ પડવાથી તેમણે ફરીથી
પુછ્યું.

“હાગાર વીચાર કરવા જેવી વાત છે.”
વીશ્વનાથ મીત્રની મદદે જઈ પહોંચ્યો.

“તે...શું...?”

“સાહેબ, વાત જરા એવી છે કે...”

“ગમે તે હોય કહોને?”

“આપ તો કંદેર સુધારક રહ્યા એટલે કહોતાં વીચાર થાય છે.” વીશ્વનાથે કહ્યું.

“સુધારક તો ખરાજ” જાણે પોતાની પ્રતીષ્ઠાનું સ્મરણ થઈ આવતાં તેનું રક્ષણ કરવા તુટી પડતો હોય તેમ પ્રીયશંકરે નેતાગીરીની આડંબરી ભાષામાં તેવા અભીનયથી કહ્યું.

“માટેજ વીચાર થાય છે ને” ફેગટશંકરે દીલની વાત કહી.

“પણ આમાં વીચાર કરવા જેવું કંઈ નથી. આ કંઈ મારી અંગત બાબત નથી.”

“છતાં, આપ જેને દીલથીજ ખોટું માનતા હો તે કેમ કરી શકો?”

વીશ્વનાથ બોલી ઉઠ્યો.

“પણ એવું છે શું?”

“આપના સાળાના લગ્ન માટે પૈસા આપવા પડે તેમ છે.”

વીશ્વનાથે ધીમે રહીને કહી નાખ્યું.

“જા કે મેં” મારા સસરાને લખી નાખ્યું”-છે કે, પ્રીયશંકર પંડ્યા સારાયે ગુજરાતમાં કંદેર સુધારક તરીકે નામચીન છે, અને કન્યાવીક્રયના તો એ કદા દુસ્મન છે, એટલે તે આ વાત માનવાના તો નથી જ.....”

“એવું લખવાની ઉતાવળ શું કામ કરી?” પ્રીયશંકર વચ્ચેજ અધીરાઈથી બોલી ઉઠ્યો. “ખહાર કહેવાનું ભુલું હોય, પણ લાઈ શું કરીએ ન્યાતમાં કામ કરવાનું હોય ત્યાં કંઈ એકદમ આપણું જ ધાયું” થઈ શકે છે?”

“તો પંડી સોનામાં મુગંધ મળ્યા જેવું. આજે જ લખી નાખું.”

“હા, જુલોને આપણે બરાબર વીચાર કરીને લખીશું. એમને એમ લાગે નહીં કે ‘હું’-ગરજમાં છું, મારો સજો મોટો થઈ ગયો

છે અને આ તરફનાં ન્યાતનાં ગામમાંથી કન્યાનો પ-તો ખાતો ન હોવાથી હું કન્યા-વીક્રયને ટોકા આપવા તૈયાર થયો છું. અને ખીલું, આ વાત આપણા ત્રણનીજ વચ્ચે છાની રાખવાની છે. ખહાર કોઈ જાણે નહીં. નહીં તો અમારી આખરના કાંકરા થઈ જાય...”

“અરે, એ શું બોલ્યા સાહેબ!” ફેગટ-શંકર બોલી ઉઠ્યો: “આપને માટે તો અમને કેટલું માન છે. આપ તો અમારી ન્યાતમાં એકલાજ વીદ્વાન અને સુદ્ધીમાન છે, ખહાર તો આપને માટે અમે કેવું કેવું કહીએ છીએ.”

“સજ્જનોનું એજ કર્તવ્ય છે. હું, જુલો ત્યારે આપણે એવું વલણ લઈએ કે, જાણે તમે મારી ઇચ્છા ન હોવા છતાં મને અતી આગ્રહ કર્યો, અને કન્યા ખાનદાન, કુળવાન, મુલુવાન, સૌન્દર્યવાન હોવાની ખાત્રી આપવાથી મારી અતીચ્છા છતાં, તમારા અત્યાગ્રહને લીધે મેં કેવળ તમારો શબ્દ રાખવા લા પાડી...”

“હા.”

“અને, તમારે એવું પણ લખવું કે એ લાખને તો અહીંના સારામાં સારા કુટુંબોની જોઈએ તેટલી લાયક કન્યાઓ મળે છે, પરંતુ આંતરપ્રાંતીય લગ્નવ્યવસ્થાને ઉત્તેજન આપવા માટેજ શ્રીયુત પ્રીયશંકર ભટ્ટે આ માણું કશુંજ રાખવાની ઉત્તરતા બતાવી તમારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે...”

“હીક.”

“સાથે સાથે તમને જે વાજખી લાગે તે મારે માટે બે શબ્દો લખવા. તેમાં તો તમને કંઈ કહેવું પડે તેમ નથી. પણ હું સંસ્કારમુધાગ મંડળોનો મંત્રી, સુધારાપત્રી-કનો તંત્રી, હીંદુ સભાનો ઉપસભાપત્રી,

વ્યાખ્યાનવાચસ્પતી, કરીમાતંડ, બ્રહ્મ-
ભોજનસ્મારંભનો માનનીય પ્રમુખ ઇત્યાદી
ઇત્યાદી છું તે વખતે તમે ભુલી ગયા હો
તો.....”

“નારે ના, એ તો મેં છેલ્લી વખતે
તમે લખાવેલું ત્યારથી મારી ડાયરીમાંજ
નોંધી રાખ્યું છે.”

“તો પછી કશોજ વાંધો નથી. આછી
કંઈ ખીલું...?”

“ના.”

“અને એમ પણ ભેધએ તો લખ્યો કે”
ચહાના પ્યાલા લઈને આવી પહોંચ્યાં માન-
કુંવરે આછી રહેલી ત્રુટી પુરી કરતાં કહેવા
માંડ્યું : “મહુરતીયાનાં બહેન આખી
ન્યાતમાં બુધ્ધીમાન તેમજ સુધારક મનાય
છે. તે તમારી પુત્રીને એકદમ સુધારી દેશે.”

“એમાં મને કંઈ સમજાવવા જેવું નથી.”
ફેગટશંકરે સ્મીતભર્યા વદને ચહાનો છુંટડો
ભરતાં ભરતાં કહ્યું.

[અ]

“જેયું?”

ફેગટશંકરના ગયા પછી પ્રીયશંકરે પત્નીને
ઉદ્દેશીને કહ્યું. “અમારે તારા ભાઈ માટે
કેવાં કામ કરવાં પડે છે તે?”

“એમાં શું નવાઈ કરો છો? તમે તમારે
માટે શું શું નહોતું ક્યું એજ વીચારોને?”

“પણ અ. કન્યાવીક્રયની વાત કાંઈ જાણી
નય તો મારે માટે કેવું ખોલાય?”

“તે શું તમે જ કહો છો તે પ્રમાણે જ
ચાલો છો એમ માનો છો? અને તે પણ
ખીજા કાંઈને નહીં ને મને સમજાવવા
માગો છો? તમે માનતા હશે કે તમે કહો
છો તેજ પ્રમાણે કરો છો એમ બીજાઓ
માની લે છે?”

“તું દહાડે દહાડે છેકજ આગળ જતી
નય છે હોં,” પોતાના સીધા અપમાનથી-
જે કે માનકુંવરની વાત અદરસઃ સાચી
હતી, પરંતુ જગતમાં સાચી વાતથી અપ-
માન માનનારા સત્યના અનેક હીમાયતીઓ
હવે છે, પ્રીયશંકર-તેમાંનાજ એક હતા-
તપી ગયા, “હવે ઝાઝી ટકટક રહેવા દે
નહીં તો થઈ જશે ભવા જેની.”

આ ટોટો ભેત ભેતામાં દારૂખાનામાં પડેલી
ચીનગારીની માફક વધુ વીકાસ પામ્યો હોત,
પરંતુ બન્નેને સહભાગ્યે થોડાક જીવાનીઆ-
ઓની એક ટોળી આવી પહોંચી, એટલે
પ્રીયશંકરે એકદમ અમીનય બદલી નાખી,
મોંઠા ઉપર હાસ્યના ભાવ લાવીને કહ્યું :
“ચુજર મહીલામંડળમાં ભાષણ કરવા માટે
તમને ઇનામ મળ્યું તે વાત મને એના
મંત્રીએ કહી ત્યારેજ મેં તો જાણી, એવી
વાત પણ તમે મને ન કરો, તમારું આ તે
કેવું સૌજન્ય?”

પણ માનકુંવર તેનો જવાબ વાળ્યા વીના
બડબડાટ કરતાં પોતાના સામાન્ય-રસોડા-
ખંડ-માં સીધાવી ગયાં.

“તમે બધા આવી પહોંચ્યા તે દીક થયું.”

પ્રીયશંકરે મહેમાનોના સ્વાગતની પ્રસ્તા-
વના કરતાં કહ્યું.

“એમાં શું?” ટોળીનાં આગેવાન જેવા
જણાતા યુવકે કહ્યું : “ગંગાશંકરે અમને
કહ્યું કે તુરંત અમે આવી પહોંચ્યા. કેમ
શું કામ સેવા છે?”

“કામ સેવા તો શું; સામાન્ય મળવા.”
અને પછી એકાએક સ્મરણ થયું હોય તેવો
દેખાવ કરીને પ્રીયશંકર બોલ્યો : “તમારું
એક મંડળ છેને?”

“હા, અમારું સ્નેહીમંડળ. તેના કાય-
મના મંત્રી ગંગાશંકર જ છેને?”

“હા, એ વાત એમણે મને કરેલી. એ મંડળમાં આવવાની અને ભાગ લેવાની મને અનેક વખત ઇચ્છા થયેલી, પણ હદ કરતાં વીશેષ કામના દબાણે આજ સુધી આવી શક્યો નહીં...”

“અને વળી આપ તો સંસારસુધારક તેમજ જ્ઞાતીસંસ્થાઓના વીરોધી પણ છો ને?” એક સ્પષ્ટખોલો યુવક વચ્ચે ખોલી ઉઠ્યો.

“ના, ના, એવું તો ખાસ કંઈ નહીં.” ગંગાશંકર જે પ્રીયશંકરનો દુરનો પીત્રાઈ અને પડોશી હતો તે તુરત ખોલી ઉઠ્યો.

“મેં જાપામાં પ્રીયશંકરભાઈનું લાપણું વાંચ્યું હતું તે ઉપરથી કહું છું.” પેલા જવાને દક્ષતાથી કહ્યું.

“ખરું છે.” નકામી વાતને વંદી જવા ન દેવી એ ધરાઈ પ્રીયશંકર ખોલી ઉઠ્યો: “એ તો પાંચ સારા માણસોમાં ખેલા હોઈએ ત્યારે એમ કહેવું પડે, પણ ન્યાતો કંઈ એમ તુટવાની ચે નથી અને તેને કે.ઇ તોડી કે છોડી શકાતું ચે નથી.”

“ખરાબર છે.” ટોળીના આગેવાને કહ્યું.

“આજે તો તમને ખોલાવવાનું કારણ એટલું જ કે, આપણી ન્યાતનું ભયંકર અપમાન કરવામાં આવ્યું છે, અને તેનો ખયાલ કરવાનો છે. ખોલો તે કામ કરવા તમે તૈયાર છો?”

“કેમ નહીં, સહુ તૈયારજ છે.” ગંગાશંકર સહુની વતી ખોલી ઉઠ્યો.

“ગંગાશંકરે તમને વાત તો કરીજ હતો. આપણી ન્યાતને ભયંકર હીલું લાગે તેવા લેખ પેલા રામશંકરે જાપામાં રખેા છે એ તમે જાણો છોને?”

“ના, પણ અમને ગંગાશંકરે કહ્યું છે.”

“લુઓને, હું ન્યાતજાતમાં એટલા બધા ખાતરો નથી એમ હમણાંજ આ ભાષ્ય

કહ્યું, છતાં મારે ય રક્ત ઉકળી આવ્યું” એવું એ લખાણ છે, એ ઉપરથી તમે સમજી શકશો કે, ન્યાતનું કેવું અપમાન થયું હશે.”

“અરે, પ્રીયશંકરભાઈએ મહામહેનતે આપણી ન્યાતને અજવાળામાં આણી છે, ત્યાં આ રામશંકર હમેશાં ન્યાતને લાંછન લગાડવા તૈયાર થાય છે.”

ગંગાશંકરે આગમાં ઘી હોમવા માંડ્યું.

“તેનો કંઈક ઉપાય કરવો નેઈએ.”

ટોળીના આગેવાને કહ્યું.

“તમે કહો તે?”

પ્રીયશંકરે તે નેતાને મોટે માને ચણવવા માંડ્યો.

“સાહેબ, અમે તે શું? આપ તો વીદ્વાન છો, આપ કહો તેમ કરવા અમે તૈયાર છીએ.”

“હા, પ્રીયશંકરભાઈ, આ કામની આજેવાની તો આપેજ લેવી પડશે.” ગંગાશંકરે આગ્રહ કર્યો.

“મારી વૃત્તિ તો નંથી, કેમકે રામશંકરને અને મારે કેટલીક બાબતમાં મતભેદ છે, એટલે કોઈ દેશે કે હું લેતી લાગણીથી આ કામમાં પડ્યો છું, છતાં ન્યારે તમારો અતી આયદ છે અને ન્યાત જેની ન્યાતનું ગૌરવ જાહેરમાં લજવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે, ‘આ ન્યાતના માણસો ખુલ્લી રીતે મંડુખાન, કન્યાવીક્ષ્ય અને પુનવીધાઈ કરે છે.’ એવું તેણે લખ્યું છે તેથી આપણી ન્યાતની આબર જાહેર પ્રજામાં કેટલી બધી ઘટી જશે, એનો વીચાર કરું છું ત્યારે મારાં રામશંકર કંપી ઉઠે છે, માટે જરૂર તમારી સાથે જાગ્રહશ.”

“ત્યારે આજે સંજોજ અમારા મંડળની સભા રાખીશું.” ગંગાશંકરે અગાઉથી નક્કી કરેલી રૂપેત યોજના અનુસાર કહી નાખ્યું: “પણ પ્રમુખસ્થાન તમારે લેવાનું.”

“હા, હા,” મંડળના માણસોએ તેમાં સુર પુરાવ્યો.

“ભણે.”

“એ રામશંકરને આ વખતે તો બરાબર બતાવી દેવું જોઈએ.” ગંગાશંકરે નવો વીધય છેડ્યો.

“તમે તમારે જુવોને. સભા વખતે હું બધું કરીશ. એને બરાબર બતાવી દઈએ ત્યારેજ ખરા. વર્તમાનપત્રોમાં લેખો અને ચર્ચાઓ મોટાકાવાની વ્યવસ્થા કરીએ, ગામે-ગામે તેની વીરૂધ્ધમાં દરાવો. કરાવીએ અને એકદમ તેનો બહીષ્કાર કરાવી નાખીએ.”

પ્રીયશંકરે પુલકીત વદને પોતાની ચોળના રજુ કરી.

“તો ખીજાઓને ધડા મળે.”

ગંગાશંકરે તે ચોળનાને અતુભોદન આપ્યું.

“અને ન્યાતની આબરતું રક્ષણ થાય.” મંડળમાંના એકે કહ્યું.

“એજ માટે તો મેં તમને ઘોલાવ્યા હતા.”

એ વાતચીત પછી મંડળ વીખરાયું.

થોડેક સુધી તેમની સાથે જઈ ગંગાશંકર પાછો આવ્યો.

[૫]

“કેમ ગંગાશંકર, હવે રામશંકરનું આવીજ બન્યુંને?”

પ્રેમશંકરે કીનાબોર હાસ્ય હસીને કહ્યું.

“તમેય દીક છે છે. ન્યાતતોડક મંડળમાં યે તૈયાર અને ન્યાતજોડક મંડળમાં યે

તૈયાર. મેં તેમને પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે, ન્યાતની સામે પડવા કરતાં સાથે રહેવામાં જ માલ છે.”

“એ ખરું, પણ અમારે તો બન્ને સાચવવાં રહ્યાં. એ ન્યાતની વાતો કયાં કરીએ તો બહાર પ્રતીઠ્ઠા કેમ જળવાય?”

“પણ, રામશંકર તમારી વાતો જાહેર નહીં કરે?”

“તો આપણે એની સામે લેખો લખી, પેલા આવ્યા હતા તેવાઓમાંથી જુદાજુદાઓની સહીઓથી જવાબ અપાવીશું. એવા મુખ્યાં તો પછી ઘેણા થે મળી રહેશે.”

“ખરું: એથી બે લાલ થશે. એક અચાવ અને બીજી પ્રશંસા. ‘મોસાળે મહાલતું’ અને મા પીરસનારી’ તેમ જાતે લખવું અને જાતનાં વખાણ કરવાં...!”

“ગંગાશંકર, દુનીયાં એમજ ચાલે.”

“દુનીયાને કયાં ચલાવી રહ્યા દો પ્રીયશંકર?” તેમના એક પડોશીએ કુરસદની વેળા ગાળવા પ્રીયશંકરના ઘરમાં પગ મુકતાંજ તેમના છેલ્લા વાક્યને ઉચ્ચકી લઇને વાતના વીધયનું અનુસંધાન શરૂ કર્યું.

“અમારા લેવાઓ વીના દુનીયાએ કયાં ચાલી શકે છે ભાઈ! અમારું તો જીવનજ લોકસેવામાં જવાનું.”

“સાચી વાત, જાહેર, પેલું સવારનું ‘હીંદુ-સ્થાન’ છે કે, લાવોને એ શું કહે છે?”

પ્રીયશંકરના પડોશી વર્તમાનપત્ર વાંચવામાં ગુંથાયા, અને એમના દીવાનખાનામાં ગંભીર મૌન છવાયું.

અફીણ અને બ્રિટિશ રાજનીતિ

: મુળ લેખક :

શ. રૂબદયુ. એલ. રે.

: અનુવાદક :

સમાજ સુધારક.

સીમલામાં ગઇ તા. ૫:૫:૩૦ ના દીવસે લોડ' ધરવીનના અધ્યાપણા નીચે અશીણુ પરીષદ મળી અને હીંદુસ્થાનમાં જ્યાં વીરોધ અશીણુ વપરાય છે એવા 'કાળાં ધાળાં' જેવા કલંકિત પ્રાંતમાં અશીણુનો વપરાશ કેમ ઘટાડવો એનો સરકારી રીતે વીચાર કર્યો. તે સંબંધમાં બ્રીટનની કામદાર સરકારના મુખ્યમંત્રી 'હેલી હેરલ્ડ' માં તા. ૨૧:૩:૩૦ ના દીવસે મી. રે એ "વ્યસની વસ્તુઓમાંથી નફો મેળવતો બ્રિટિશ હીંદુ," "કેરી વસ્તુઓના વ્યાપારના લાભની પાછળ રહેલું સત્ય" એવાં મથાળાં નીચે નીચે આપેલા મહત્વનો લખ પ્રસીદ્ધ કરાવ્યા હતા. તેની ઉપર 'હેલી હેરલ્ડ' ના તંત્રીએ એવી દીકા કરી હતી કે: "બ્રિટિશ હીંદની સરકાર હીંદમાં અને ચીનમાં કેરી વસ્તુઓના ઉત્પાદનને ઉત્તેજન આપે છે એટલું જ નહીં, પણ તેમાંથી સારો નેચો નફો મેળવે છે!" સીમલાની પરીષદ કલ્પ આ લેખને આભારી હશે.

એક અંગ્રેજ સ્ત્રી જે થોડાજ સમય પહેલાં હીંદુસ્થાનની મુસાફરીએ ગઇ હતી, તે દીલ્હીની સરકારી પરવાનો ધરાવતી એક અશીણુની દુકાન સામે ગમ-ગીત લાવે ઉભેલા અશીણુ ટોળાને નીરખી રહી હતી. એ બાઇની સાથે જે માણસ હતો તે દીલ્હીમાં મશહુર છે. તેણે પેલા લોકોને કહ્યું: "આ બાઇ જે દેશમાંથી આવે છે તે દેશમાં અશીણુ વેચવાનો પરવાનો કેાઇપણ દુકાનને આપવામાં આવતો જ નથી."

ગમગીત લાવે પેલા અશીણુઓએ એ બાઇ તરફ પોતાની અશીણુ થેરી દ્રષ્ટી નાખી. એ ટોળામાંથી એક માણસે કહ્યું:

"મેમ સાહેબ, જ્યારે તમે તમારે દેશ પાછાં જાઓ; ત્યારે તમારા લોકોને અમારી દુકા-શાની વાત કરજો. તેમને અહીંની આ દુકાનો' બંધ કરાવવા આગ્રહ કરજો અને તો અસંયમી બની ગયા છીએ, એટલે જ્યાં

સુધી આ દુકાનો અહીં ઉઘાડી છે ત્યાં સુધી અમારાથી સંયમ રાખી રાકાશે નહીં."

બાળકો માટે અફીણ!

ત્યાં એક છોકરો કમરે નાનકડા બાળકને તેડીને આવ્યો.

"તું તો જરૂર આ જાહેર ખરીદવા નહીં જ જતો હોય બાપુ?" પેલી મડમના સાથીએ પુછ્યું.

"અરે નહીં રે?" છોકરાએ અણસમજ-ભરી બાકીશાતાથી કહ્યું: "હું તો આ બાળક માટે અશીણુ ખરીદવા આવ્યો છું!"

પેલી અંગ્રેજ બાઇએ તે સાંભળીને વીરમયતાભર્યાં ગભરાટની લાગણી બતાવી.

પરંતુ એ બાઇએ જે મુંબાઇના મકા-નોની સ્થિતિને લગતા થોડાજ સમય પહેલાં પ્રસીદ્ધ થયેલા વૃતાંતને જોયા હોત, તો તે જોઇ શકત કે મીલોમાં કામ કરનારી.

સ્ત્રીઓમાંની સેંકડે ૯૮ સ્ત્રીઓ પોતે મંજુરીએ જાય ત્યારે ઘરમાં બાળક શાંતીથી, પડ્યું રહે, તે માટે પોતાનાં સુકુમાર સંતાનોને અરીણુ આપતી જાય છે!!

માનવજાતીના મહાદોષ સમેધધો.

આ દશા માટે શું ગ્રેટબ્રીટન ઠપકાને પાત્ર છે? હીંદુસ્થાનમાંની આપણી [અંગ્રેજીની] અરીણુની નીતી બે વીલાગમાં વહેંચાયેલી છે: [૧] નીકારની [૨] દેશની અંદરના વપરાશને લગતી.

લોકમતના દબાણને લીધે આપણે ૧૯૩૫ થી દવાને કારણે માત્ર ગ્રેટબ્રીટનમાં થોડુંક અરીણુ મોકલવા ઉપરાંત, હીંદમાંથી બીજા કોઈપણ દેશમાં અરીણુની નીકાર નહીં કરવાનું સ્વીકાર્યું પડ્યું છે. પરંતુ હીંદુસ્થાનમાં તો આપણે એ માનવજાતીના મહાદોષ સમાધાનથીયે નફા મેળવવાનું ચાલુજ રાખ્યું છે.

બ્રીટીશ હીંદમાં અરીણુનું જોડાણ વાવેતર થાય છે તેની ઉપર સખ્તમાં સખ્ત જખ્તો રાખવામાં આવે છે. હીંદી સરકાર તે તમામ અરીણુ ખરીદી લે છે, અને પ્રાંતીક ગવર્નર દ્વારા પરવાનાવાળી દુકાનોના માલીકોને તે વેચે છે. [અહીં એ જણાવવું જરૂર છે કે ખેડૂતો પાસેથી ઓછામાં ઓછા દામે સરકાર અરીણુ ખરીદે છે, ત્યારે દુકાનદાર પાસેથી વધુમાં વધુ ભાવ પટકાવે છે. ત્રી: નવયુગ]

સરકારી ઉત્પાદન!

સામાન્ય રીતે તો આ પરવાના જાહેર લીલા-ઉઘી વેચવામાં આવે છે. આ માટે સરકારના દલાલો બધે ફરે છે, લીલાઉમાં ભાગ લેના-

રાઓને વધુ રકમ ખોલવા પ્રોત્સાહન આપે છે અને જે જીલ્લાઓ ખાફાં હોય તેવા જીલ્લાઓનું પણ એમને સુચન કરે છે: એ તો હીંદમાં સામાન્ય બનાવ છે.

એટલે બીજા અર્થમાં કંઈએ તો હીંદી સરકાર અરીણુનો વપરાશ વધારવા માટે ઉત્તેજન આપે છે.

આમ છતાં જો અરીણુઆઓ પ્રત્યેક પ્રાંતમાં સરેરાશ સપ્તાહી વહેંચાયલા હોય તો પણ, તેમનું પ્રમાણ ખાસ કરીને ગંભીર આગત ગણવા જેવું ન લાગે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેમ નથી. હીંદમાં ચોક્કસ 'કાળા ક્ષેત્ર જીલ્લાઓ' [Black Districts] છે કે જ્યાં અરીણુનો વપરાશ વધારેમાં વધારે થતો હોય છે.

રાષ્ટ્ર સંઘે ઓષધને કારણે પ્રત્યેક ૧૦૦૦૦ માણસ દીઠ વરસે દહાડે ૧૨ શેર અરીણુ વાપરવા દેવાની ઉદાર છુટ આપી છે. પણ પંજાબમાં ૧૦૦૦૦ દીઠ વરસે દહાડે ૪૦ શેર અરીણુ ખપે છે, આસામમાં તે ખપત ૭૦ શેર જેટલી છે, ત્યારે અન્ધેર-મેરવા-ગાના પ્રાંતમાં ૧૪૦ શેર અરીણુ વપરાય છે. પ્રાંતોની માફક કેટલાંક મોટાં શહેરોનો ઇતીહાસ પણ ખરાબમાં ખરાબ છે. રંજુનમાં આ વપરાશ ૧૭૦ શેર જેટલો છે, ત્યારે કલકત્તામાં ૧૮૦ શેર અરીણુ ખપે છે.

સરકારી બહાનાં

આને માટે હીંદી સરકાર કંઈ કંઈ બહાનાં બતાવે છે. તેનું કહેવું એવું છે કે, આમાંથી ઘણું ખર્ચ અરીણુ તો ગાયબદે તેમજ હાથીઓને ખવડાવવામાં આવે છે. તે એવો એ બચાવ કરે છે કે, હીંદીઓ અરીણુના અંધાણી બની ગયા છે, અને મથેરી-રીઆની સામે રક્ષણ મેળવવા માટે પણ તેમને એ 'અમર'ની જરૂર છે. હીંદી સરકાર

આવાં બહાનાં બતાવીને કહે છે કે જો, અશીલુની ઉપર અંકુશ મુકશે તો ગેરકાયદે ચાલતા અશીલુના વ્યાપારને હિતેશન આપવા નેવું' થશે.

આમાંથી ભણે ગમે તેટલું વધુ અશીલુ જનનરોને ખવડાવવામાં આવતું હોય, છતાં એમાં તો જરાયે શંકા નથી કે, હીંદમાં દર વર્ષે હીંદી સરકાર ને ૫ લાખ શેર [૧૨૫૦૦ મણ] અશીલુ વેચે છે, તેમાંનો ઘણો મોટો ભાગ માણસોના પેટમાં જાય છે અને તેની માડી અસર ફેટલી થાય છે, તે વાત સરકારી અમલદારો સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે, પરંતુ લશ્કરી સત્તાવાળાઓની તો અશીલુથી માનવ શરીર ઉપર થતી માડી અસરની પુરેપુરી ખાતરી થયેલી જ છે; એટલે હીંદી લશ્કરમાં જો કોઈ પણ માણસ અશીલુ થેતો જણાય તો તેને તાબડતોબ મોકરી ઉપરથી દૂર કરવામાં આવે છે.

અને મહેરીઆમાંથી બચવા માટે હીંદીઓને અશીલુના બંધાણની જરૂર છે, એવા સરકારી ખ્યાલના સંબંધમાં જણાવી શકશો કે, પેસ્ચુરની પ્રયાગશાખાએ બતાવી આપ્યું છે કે અશીલુ માણસની શક્તિની એટલી બધી ઘટાડી દે છે કે, તેના બંધાણી તાવ જેવા રોગચાળામાં પણ પહેલાજ મરણને શરણ થાય છે.

છુપો વ્યાપાર

પરંતુ ગેરકાયદેસર અશીલુનો વ્યાપાર ચાલતો અટકાવવો મુશ્કેલ થશે, એવી સરકારની દલીલ બીચારા જેણે છે. કેમકે રાજપુતાનામાંથી આસામની ખીણોના પ્રદેશમાં તેમજ, વધુ અશીલુ ખાતા બીજા 'કલંકિત પ્રાંતો'માં સુધ્ધાં છાની રીતે જવું ચાલુ છે. આમ ગેરકાયદેસર રીતે મોકલવામાં આવતા અશીલુના ગોટાઓને ધીના કે તેલના

કળ્યાઓમાં, ફળો કે મીઠાઈનાં કરંડીઆઓમાં અથવા તો તેની વાસ ન આવી શકે તે રીતે સંતાડીને રેલ સ્ટો, ગાડાવાટે, ગવેડાં, હાંટ કે ટપાલ માર્ગે મોકલવામાં આવે છે, ઉપરાંત રાજપુતાનામાંથી આ રીતે અશીલુ મુખ્યત્વે આવે છે અને ત્યાંથી દક્ષીણ આફ્રીકા, એસ્ટ્રેલિયા તેમજ બીજા દુરના દેશોમાં દરીયા વાટે પણ ખુબ મોકલવામાં આવે છે. આવી રીતે છાની રીતે આવતું અશીલુ જુદે જુદે સ્થળેથી માળવામાં એકત્રી કરવામાં આવે છે. ૧૯૦૭ માં જ્યારે હીંદી સરકારે ચીનમાં અશીલુ મોકલવાનું એકાએક બંધ કરી દીધું, ત્યારે એ અશીલુનો જથ્થો માળવામાં ભરાઈ પડ્યો; તે અશીલુ ઘણાં વર્ષ પડી રહ્યું અને હવે આમ છાની રીતે પુષ્કળ નફો લઈને તે વેચવામાં આવે છે.

અશીલુની ખપત અને છાની રીતે ચાલતો વ્યાપાર એ બંને બાબતોમાં ક્ષતિદેશ વળી જુદાજ કાયદા જોવા બની ગયા છે. ગયે વર્ષે ત્યાં રીતસર નોંધાયેલાં ૧૩,૩૬૪ બંધાણી હતા. જેમાં ૬૫ ટકા ચીના હતા.

ચીનના ખરાબમાં ખરાબ પ્રાંત સમા મનાતા યુનાન પ્રાંતમાં અશીલુની મોટા જથ્થામાં ખેતી કરવામાં આવે છે, અને કપડા માણસને દુર કરી બહોળો નફો કરવાની લાક્ષણિકતા, સરકારે ગેરકાનુની અશીલુની લાવ લઈ જવ કરવા માટે વીમાની બચત શરૂ કર્યો છે!

પણ ગેરકાયદેસર આવતા અશીલુ કરતાં થોડાં વધારે ખરાબ તો કોકેનની છાની આપાતનું કામ છે. દુરના પુર્વના પ્રદેશોમાંથી મેટા જથ્થામાં કોકેન લાવવામાં આવે છે, અને રંગુન, મુખ્યત્વે તેમજ કલકત્તાનાં બંદરોમાં તે દાખલ કરવામાં આવે છે; અને બીજા

એવી રાગની માફક તે હીંદનાં અનેક શહેરોમાં વ્યાપી ગયું છે એમ કહેવાય છે.

બ્રીટીશ હેતુ

પુર્વ વાસીઓના દીલમાં એવી પ્રબળ લાગણી ધર કરી બેઠી છે કે, પશ્ચીમ વાસીઓ અને જપાનના વતનીઓ કેરી ચીજોથી પુર્વના કરોડો લોકોને નાશ કરીને શીર્ષત બને છે: અને તેથી ગેરકાયદેસર ચાલતા અશીશના વ્યાપારને દાખી દેવાના બ્રીટીશ કામની પાછળ, એવા હેતુનું આરોપણ કરવામાં આવે છે કે, તેમ કરવામાં આપણે [બ્રીટીશોનો] માત્ર ખપાવવાનો કે પછી તૈયાર કેરી વસ્તુઓને સાફ વધારે સાફ બળર શોધવાનો જ હેતુ છે. અને દુર્લાભ્યે આ માન્યતામાં કંઈક સત્ય પણ રહેલું જ છે. ઉદાહરણ તરીકે હોંગકોંગનો પ્રસંગ લો. ત્યાં ગેરકાયદેસર રીતે થતો અશીશનો વેપાર મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે, અને તેની ઉપર અંકુશ મુકવો અશક્ય છે. ૧૯૨૭માં સરકારે છાની રીતે વેચાતા અશીશના ભાવ હરીફાઈમાં ટકી જ ન શકે, તેટલી હદ સુધી અશીશના ભાવ ઘટાડી દીધા. પરીણામે સરકારી જથ્થા એટલી ઝડપે વેચાવા લાગ્યો કે ભેત ભેતામાં તમામ માલ ખલસ થઈ ગયો! ગેરક નુની અશીશ રાખવાના ગુન્હા માટે દર વર્ષે હોંગકોંગમાં સેંકડો માણસોને તુરંગમી ધડેલવામાં આવે છે. છતાં, દરેક માણસને ખબર છે તેમ સજા અશીશ વેચવા માટે થતી નથી, પરંતુ જે અશીશનો વેપાર સરકાર બતે કરવાનું પસંદ કરે છે, તે વ્યાપારમાં છાની રીતે માથું મારવાના ગુન્હા માટે તે સજા થાય છે!

દંડી વલણ

એટલે ગેરકાયદેસર ચાલતા અશીશના વ્યાપારને અને દરેકમાં અંકુશ આપવાનો હેતુ

પણ દંડી વલણ વીરોધ દેખાય છે. આ રીતે ચાલતા ધંધાનું અર્થો અર્ધું અશીશ ચીનમાં દાખલ થાય છે તેમ છતાં અત્યારે એજ ચીન પોતાના પ્રદેશમાં કોઈ પણ ભતતી કેરી ચીજને પ્રવેશતી સંપુર્ણ અટકાવવા માટે લગીરથ નીખાલસ પ્રયાસ કરી રહેલા છે. દક્ષીણ ચીનમાં ખાસ કરીને ધરાનનું અશીશ મોટા પ્રમાણમાં દાખલ થાય છે. જ્યારે બીજી કેરી વસ્તુઓ યુરોપ અને જપાનમાંથી ત્યાં જાય છે. પરંતુ ચીનને ખાસ પ્રદેશોમાં પરદેશી સ્ટીમરોની જગતી લેવાનો અધીકાર નથી કે એ રીતે ચીનમાં કેરી વસ્તુઓ ધુંસાડનારને પકડવાનીયે સત્તા નથી, તે માટે ચીન એજ કારણે તીવ્ર વીરોધ ઉઠાવી રહ્યા છે. ચીનના અશીશ વીરોધી કાયદાઓમાંથી છટકી જવા એ ધંધો ચલાવનારાઓને તક મળે તે માટે, પરદેશીઓ તરફથી તેમને જુદા જુદા દેશના વતની હોવા વાળેની પરવાનગીઓ વેચવામાં આવે છે! આવા આવી અતી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે ચીનનાં જકાતી ખાતાને કામ કરવું પડે છે, તેમ છતાં ૧૯૨૭-૨૮ માં એ ખાતાએ ૩૩૬, ૬૩૫ અ.ઉં.સ (અષોળ) અશીશ અને ૧૪૩૩ અ.ઉં.સ મોરફીન ગેરકાયદેસર આવતાં પકડ્યાં હતાં. આ જથ્થા તો ચીનમાં ગેરકાયદેસર દાખલ થતી કેરી વસ્તુઓનો એક સોમો ભાગ પણ નહીં હોય. એટલે ત્યાં દરવર્ષે લગભગ ૫૬૦૦૦ મણ અશીશ અને ૨૫૦ મણ મોરફીન (અશીશનું તત્વ) ખોટી રીતે પ્રવેશે છે. ઉપરાંત હોંગકોંગ, કોકેન વગેરે તો ચીનનાં બંદરોમાં દર વર્ષે ટ્રેટલો આવે છે તેનો તો હીસાબે નથી. અજબત આમાંનો કેટલોક ભાગ વળી ત્યાંથી બીજા મોકલવામાં આવે છે, પણ તેમ તો વળી સૈમીરીઅ અને અફઘાનીસ્તાનની હદમાંથી આવતા અશીશના મોટા ભાગની ગણના જ કરી નથી

નવી જાતની હંગામીયા

ચીનની ખીણ ફરીયાદ એ દેશમાં પર-
દેશથી મોટા જગ્યામાં જતી રાત્રી ગાળાઓ
માટે છે. ગાળાઓનો વેપાર મોટા પ્રમાણમાં
ચાલે છે. પરદેશી વ્યાપારી મંડળાઓ
અરીણી હોશવતારી ગાળાઓને નામે મોટી
મોટી જાહેર ખપરો આપે છે, પણ ખરી
રીતે એ ગાળાઓ અરીણી અને ફેશનની
ખનાવેલી હોય છે. આ ગાળાઓ ચીનમાં
આજ કાલ ખુબજ વેચાય છે ચાનસેનમની
એક જ ગાળા ખનાવનારો ફેરીયાઓની નાન-
કડી ફાજની મદદથી દરરોજની આવી
૫૦૦,૦૦૦ ના હીસાબે ગાળાઓ વેચવા
માટે મથકુર થયેલા છે.

આથી પોતાના દેશમાંથી જેરી તત્વને
ખીણકુલ નાણુક કરવા તત્પર થયેલ ચીન,
હોંગકોંગમાં આપણે (ખીટીઓ) અરી-
ણીના હુકા પીનારાઓ માટે સગવડનાં
સ્થાન નીભાવીએ છીએ તે માટે
સ્વાભાવીક રીતેજ આપણને કંપકો આપે
છે.] ખીટીશહીદમાં પણ પ્રજના ધણુજ
મોટા સમુહની સામે થઈને, દારૂડીઓની
સ્વતંત્રતાના રક્ષણના બહાના નીચે દેશમાં
પીકાં ચાલુ રાખવાની દલીલ ગોરી તોકર-
શાહી અનેક વખત કરે છે. ત'ત્રી: નવયુગ]

પણ અરીણીઓને અપાતી એ સગવ-
ડમાંથી ૧૯૨૮ માં હોંગકોંગની સરકારે ૨૫
લાખ ડોલર અથવા બધી મહેસુલના ૧૦મઃ
લાગની રકમ એકઠી કરી હતી, એ વાત
ચીનની સરકાર દરદાહરી નજરે જરાબર
જોઈ રહી છે.

[હીદમાં પણ જનતાને દારૂ પીવડાવી
કરોડોની આવક હીંદી સરકાર કરે છે, એ
વાન પ્રજા જરાબર જોઈ જાણી શકે છે. ત'ત્રી]

પછી ભલેને આપણે ગમે તેટલા જોરશો
રથી કલાં જ કરીએ કે આથીજ ખાખતના
વીચારથી ગમે આ ધંધો ચલાવી રહ્યા નથી,
પરંતુ આપણી તે વાત પુર્વનાં આપણાં
સંસ્થાનો કે તાપાના દેશો જરા પણ સ્વીકારે
તેમ નથી, કેમકે ૧૯૨૮ માં એકલા અરી-
ણીના ધંધામાંથી આપણે [ખીટીશ તત્ત્રો]
મલાય ટાપુઓમાંથી કુલ જકતના ૧૨
ટકા જેટલી, સારાવાકમાંથી ૧૮ ટકા
જેટલી, ખુનેવમાંથી ૨૨ ટકા જેટલી
અનંદેરેટક મલાય ટાપુઓમાંથી ૨૦ ટકા
કરતાં વધારે અને સ્ટેઇટસ સેટલમેન્ટસમાંથી
૩૨ ટકા જેટલી આવક કરી હતી; તે વાત
તેઓ જરાબર જાણે છે.

ખીટનનો વચન ભંગ

ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં હંગની પરીવદમાં શ્રેં-
ખીટને એવું વચન આપ્યું હતું કે, તે
અરીણીનો વપરાશ સદંતર બંધ કરવાનું
માથે લે છે. શું આપણે આપણા એ વચ-
નનું જરાબર પાલન કર્યું છે ખરું? ૧૯૨૪
માં સીંગાપોરની સરકારે આ સંબંધમાં
તપાસ કરવા માટે કમીશન નીમ્યું હતું, તે
કમીશને એવો મત આપ્યો છે કે, જે
ચીનાઓ સ્ટેઇટસમાં અને મલાયાના ટાપુઓ-
માં અરીણી પીએ છે, તેઓમાંના અર્ધા કરતાંયે
વીશેષ લાગના માણસો સંસ્થાનમાં રહીને
અરીણીની બદીના જોગ બન્યા છે. તે વાત-
નેય હવે તો છ છ વર્ષનાં વડાણાં વાઈ
ગયા છે, તેમાંના ધણાય ધરડા બંધાણીઓ
મરી પરવાર્યાં હશે. પણ આપે હેંજ પરી-
વદમાં સડી સીકકા કર્યા તે પછીય સ્ટેઇ-
ટસમાંના અને મલાયાના ટાપુઓમાંના
૩૦ માં ૨૦ ચીનાઓને અરીણી પીવાનું
શીખ્યું છે અને તે માટે જોઈવું અરીણી
પુરું પાડ્યું છે વાસ્તવીક રીતે તે આ

સંસ્થાનોમાં કસાયે. અપવાદ વીના તમામ લોકો અરીણુને ધીક્કારે છે. રબરના બગીચાઓ અને ટીનની ખાણોમાં મનુરો એટલા બંધા છે કે, અરીણીઆઓને એક તરફ પડીજ રહેવા દેવામાં આવે છે. ત્યારે રીકલ્ડ ચલાવનારાઓ પોતાની કમાણીના ૧૦ માંથી ૬ રૂપિયા અરીણુ પીવામાં ખર્ચી નાખે છે આ અરીણીઆઓમાંની ઘણા મોટા ભાગ એ બધામાંથી છુટવા એટલે આતુર છે કે, તેમની આતુરતા જોઈને આપણને કંઈલાની લાગણી થાય. થોડાંક વર્ષો પહેલાં સેરેખ્યાનાં જંગલમાંથી એવા છોડવા શોધી કાઢવામાં આવ્યા હતા કે, જેની મદદથી અરીણુની લત છોડવી શકાશે એમ લાગ્યું હતું. એ ખબર દાવાનગની માફક સંસ્થાનોમાં ફેલાઈ ગઈ. અને સ્ટેઈટસ તેમ જ મકાયાનાં પ્રત્યેક બંદેરથી લાખો માણસોએ તે છોડ મેળવવા માટે આજીજી ભરી અરજીઓ કરી હતી.

મતભેદ એટલેજ માનસભેદ. જ્યાં એક બીજાના લાલ લુહા હોય, શાન લુહા હોય, માનસીક વીકાસ લુહા હોય ત્યાં મતભેદને માટે જોઈએ તેટલો કારણ ઉભાં થાય છે.

જે વીધવના સંબંધમાં પોતાને કંઈક પણ જ્ઞાન હોય તેવા ગમે તે માણસ, તે તે વીધવમ વધારે સારી રીતે વીચાર કરીજ શકે. વીચાર એ કોઈ મનુષ્ય કે સમુદાય પાનગની વચ્ચે નથી.

અરીણીઆઓની અવદશા

આવી દશા પુર્વનાં આપણાં તમામ દેશી સંસ્થાનોમાં પ્રવર્તી રહેલી છે. અરીણુની જીવલેણ બીબણ પંજમાંથી છુટવા તે દરેક સ્થાનના માણસો વધામાં મારી રહ્યા છે. અને તેમ છતાં આપણે એકાએક સંપુર્ણ બહીષ્કાર કરી દેવા જોઈએ એમ તો કોઈ ધારી ન શકે, પણ ૧૯૧૨ માં આપણે આપણું વચન પાળીશું એવી આશા તો દરેક રાખી શકે. આ કામમાં મુશ્કેલીઓ તો હીમાલય જેવડી ઉભી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે [ક્ષીટીય] સાફ સાફ ભાષામાં એ વાતનો સ્વીકાર ન કરીએ કે, અરીણુનો ધંધો બધી રીતે ખરાબમાં ખરાબ છે, ત્યાં સુધી પૌર્વાત્ય પ્રજાઓમાં આપણે જે વીશ્વાસ શુભાઓ છે તે પુનઃ સ્થાપીત કરી શકવાના નથી.

જેમનું ધ્યાન જીવનને બદલે મરુ પડીના જીવન તરફ જ નીરંતર લાગેલું હોય છે, તેઓ લૌકીક જીવનની પુખ્તિઓ જાણી કે સમજાવી શકે જ શી રીતે? એવા તત્વચીતકોએ તેથીજ જીવનને મીથ્યા માનવાની શુલ્ક કરી છે.

...

યુધ્ધ કરતાં શાંતી વધારે ઉપયોગી છે એ તત્વ હજી માનવસમાજ બરાબર જાણવાં શીખ્યું નથી.

પ્રાર્થના

: : એકાંકી નાટક : :

: લેખક :

કીશોર

પ્રવેશ પહેલો

[બ્રહ્માંડની અગ્રીની આથમણી
દીશા તરફની છેક છેલ્લી ધાર
આગળ લગવાન અને જીસસ
દૃષ્ટિદારને લંબાવી શકાય તેટલો
લંબાવતા ઉભા છે]

લગવાન

[સાશ્વત્ એકાએક ચમકીને]

મારા શ્રવણપટ ઉપર આ શાનો પ્રહાર
થયો, એકાએક ?

જીસસ

[વીચાર કરીને]

પ્રાર્થના.

લગવાન.

એ કોણે ફેંકી ?

જીસસ

[નીચી દૃષ્ટી ઢાળીને]

તે પૃથ્વી ઉપરથી આવી

લગવાન

પૃથ્વી ઉપરથી ? [વીચાર કરીને] હાં હાં,
મને સ્મરણ થયું. તમારી પૃથ્વી. પણ ત્યાંથી
પ્રાર્થના કોણે ફેંકી ?

જીસસ

ત્રેટ્રીટનના કેટલાક ઝોકોએ, [સચીંત]
પીતા, કહેતાં મને દીવગીરી ઘાથ છે કે
તેઓ પોતાને ખ્રીસ્તી મનાવે છે.

લગવાન

[નીખાલસ તટસ્થતાથી]

પણ એ લોકો કોણ છે ?

જીસસ

પીતા ! હું પણ તેમને ઓળખતો નથી.
તેઓનાથી હું સાવ અજાણ છું.

લગવાન

તેઓ શું કહે છે ?

જીસસ

ઓ સર્વ સત્તાવાન, દયાળુ અને હલ-
પાણના સામર, પ્રભો ! અમારી ઉપરની
તારી દયા માટે અમે તારા આભારી છીએ.
તેં કૃપા કરીને અમારા અધીકારને જગતની
રંગીન પ્રજાઓ ઉપર એટલો વીકસાવ્યો છે
કે, જેની ઉપર કદી સુધારત થતો નથી.
અમે એ માટે તારો આભાર માનીએ છીએ
કેમકે, હું લગવાન ! તારી અમારી ઉપરની
ખાસ કૃપાથી અમારા દેશમાં દોલતના ઢગલા
થયા છે. તેને લીધે અમે અમારી પાસે
એવાં પ્રખ્યાત લશ્કરો, સખ્યા નૌકા તેમ જ
વીમાની કાફલા અને કાતીલ દારૂગોળો એકાં
કરી શક્યા છીએ કે, જેથી અમારાં ઘર,
ગામ અને દેશ સલામત રહે છે એટલું જ
નહીં, પણ અમારી સત્તા નીચિના દેશોને
પણ અમે સલામત રાખી શકીએ છીએ,
અમારા આ જાતના પવિત્ર સંરક્ષણ માટે

અમે તારા રૂઢિ છીએ; વળી તારી એ
કૃપાને લીધે અમે અમારાં કારખાનાંને ધીખતો
ઉદ્યોગ બનાવી શક્યા છીએ. માટે આજે
અમે તને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે...”

ભગવાન

[ચંદ્રેરા ઉપરના ચીન્હોથી જણાઈ
આવે તેટલા કંઠાળાને]

બસ, બસ, હું એ ધીખતા ઉદ્યોગવાદને
જાણું છું. એ ઉદ્યોગજ અનેક પ્રજાને
શુભાભીમાં રાખે છે, કરોડોની સ્વતંત્રતાને
કચડી નાખે છે અને દુનીયામાં સદાય
યુધ્ધોના ભયને જીવંત રાખે છે, તેઓ માત્ર
નફા માટેજ મરે છે. એ માણસ સાચેજ
બહુ ચાલાક લાગે છે, પણ તે મને બનાવી
શકશે નહીં.

જીસસ

કયા માણસની વાત કરોછો, પીતા?

ભગવાન

શયતાનની. આ પ્રાર્થના તેની છે.

જીસસ

[વીચારમાં પડી જતાં]

તમે એમ માનો છો ?

ભગવાન

તે સીવાય આ જાતનાં દંભની આ જાતનાં
સ્વાર્થની વાત તારા માણસોના મુખમાંથી
નીકળે ખરી ?

જીસસ

[સાશ્વત]

ઓ પીતા ! મારાં માણસ :

ભગવાન

[ગંભીર વદને, તેવાજ ભાવે]

મને ક્ષમા કર, મારા પ્રીય પુત્ર ! પણ
‘આખૂદી’ કોને કેહેવામાં આવે છે તે તું અને
હું બન્ને બરાબર જાણીએ છીએ. તોષા,
દ્વંડ અને ગોળા મનુષ્યોના અવયવોને, તેમનાં
માથાનો અને તેમનાં આંતરડાંને રજ રજ .

જેટલા દુકાડ કરી હવામાં ઉડાડી મુકવાનાં,
તેમજ વીધવા સ્ત્રીઓ, નાવારસ બાળકો,
અપંગ મનુષ્યો અને અનેક પ્રકારનાં વેદનામય
સંકેટો ઉત્પન્ન કરવાનાં એ સાધન. તેજ
રીતે ‘સામાજ્ય’ની વાત પણ હું હવે તો
બરાબર જાણું છું. કરોડો મનુષ્યોને
તેમનાજ ઘરમાં શુભામ બનાવી, તેમના
હઠની વસ્તુઓ પેલા બળના જોરે લુટીને
ચોતાના ઘેર લઈ જઈ, ખરા માલીકોને
બીખારી અને શુભામ બનાવી કાયમના
અપમાનમાં દાટી રાખવાતું એ સાધન છે.
બધું નફાને માટે થાય છે અને એ ‘નફા’
થોડક મુડીવાળાઓનાં ગળવામાં જાય છે.
છતાં “તમારા શત્રુઓ તરફ પ્રેમ રાખો,”
“તમારું પહેરણ પહેરે તેને અંગરખું પણ
આપી દો.” “તમારા પડોશીને તમારા જે
માનો,” “શાંતીના સ્થાપકો તું કહ્યાણ
થાઓ,” “અપકારને બદલે ઉપકાર કરો,”
“સહકાર અને બંધુભાવનો ફેલાવો કરો,”
“બીજા તમારી તરફ જે રીતે વર્તે તેવું
તમે ધરો, તેવું જ વર્તે તમની તરફ
ચલાવો.” ઓહ ! એ બધાં મીઠા-ચોક્કા
વચનોની લડીમાર મને મુંઝવે છે. બે
હજાર વર્ષ પછી પણ તારા નામે ચોકાર
કરનારા એ બધાઓ માટે તું શું માને છે
મારા પુત્ર ?

જીસસ

[સંકાય અને શરમ અનુભવતાં,
બે હાથ જોડી, ધીરથી]

પીતા ! પીતા ! મને આટલી બધી નીષ્ફળતા
કેમ મળી ?

ભગવાન

[ટકાર થઈ, જીસસની દૃષ્ટિમાં
સીધી દૃષ્ટી સ્થાપી,]

કહી દઉં તે કેમ થયું ?

છસસ

તે માટે મારી આપને પ્રાર્થના છે.

ભગવાન

પુત્ર! તું જ કહે, મેં કદી પ્રલયનાં પુરને, જ્વાલામુખીના ઉકળતા રસને, ભયંકર ભુકંપને, ગૃહોની ગતીને કે કુદરતના બીજા કોઈપણ તત્વને, અસંખ્ય માનવ-જીવોના સંરક્ષણ અર્થે કે પછી તને, મને અથવા બીજા કોઈને રાહ સમજા માટે પણ વચ્ચે પડીને અટકાવ્યાં છે ખરાં?

છસસ

[ગંભીર ભાવે]

ના, પીતા; આપના નીયમ તો સ્થીર અને અચળ છે.

ભગવાન

તેજ દીપ્તે જીવનનો મારો ડાનુન 'જાતીય સ્વાર્થ' છે. થોડા માણસોને સત્તા આપો એ થોડા જ સમયમાં કુંડ નજરવાળો જાતીય સ્વાર્થ તે સત્તાને આપણુદી, લુટ અને યુદ્ધના રૂપમાં ફેરવી નાખશે. થોડાક સત્તા ધારી સમજાઓ બીજા બધાઓને ગુલામ બનાવી, પોતાની સત્તા નીચે કચડાવવા રાખશે, અને હરીફાઈ માટે અંદર અંદર લડવા લાગશે. એટલેજ કહું છું કે "શાંતી-દાતાઓનું કલ્યાણ થાઓ," "તમારા દુશ્મનો તરફ પણ પ્રેમ રાખો" એ બધી જુઓ મીઠ્યા, વાંઝીયણ અને દગારી છે. મારા પુત્ર! જ્યાં સુધી તમામ લોકો એમ માનતા ન થાય કે પ્રેમ એજ સારામાં સારો જાતીય સ્વાર્થ છે, ત્યાં સુધી એમજ ચલાવું. શાંતી એ પૃથ્વીનાં મનુષ્યો માટે મહાન આશીર્વાદ છે; પરંતુ જ્યાં સુધી પૃથ્વી ઉપરનાં યુધ્ધો સમી ન જાય. ત્યાં સુધી આપમતઘનનો વીચાર કરનારા પ્રાણીમાં પ્રાણી માણસોથી પણ એ વાત સ્મરણ-

વાની નથી. અને જ્યાં સુધી એવાં યુધ્ધોથી થોડાક મુદીવાળાઓનો વધુમાં વધુ સ્વાર્થ સરે છે ત્યાં સુધી યુધ્ધો અટકવાનાયે નથી. એટલે સહુથી પહેલાં એ મુદીવાળાઓને બરાબર શીખવવું જોઈએ કે, તમારો મોઘમાં માટે સ્વાર્થ વીશ્વઆપી શાંતી અને આબાદીમાં છે, અને આ પૃથ્વી તેમજ તેની અંદરની અને ઉપરની તમામ સમૃદ્ધી ઉપર તમારી માફક મુકીબર માણસોની નહીં. પણ જગતના તમામ મનુષ્યોની માલીકી છે. તો જ પ્રધ્વી ઉપર શાંતી સ્થપાશે.

છસસ

પણ જે બીયારા પામર જવાનો આવા સંભ્રામોમાં મરે છે, તે તો એ રીતે મરવું એને ઉમદા કામ માનીને જ તેમ કરે છે ને?

ભગવાન

તે દરો. પણ જોયો શાંતીના સમયમાં પેંટનો ખાડો પુરવા બીજાના ગુલામ અને છે અને યુદ્ધના સમયમાં લડવૈયા બને છે, તેઓ હંમેશાં અકસ્માત વીણાણા હોય છે. એ જાતનાં મુખાંધલયાં આત્મ-બલીદાન એ જુલ ન છે. અને જુલ નાં તો મૃત્યુ નીમણું જ છે.

છસસ

પણ પીતા! તેઓ કેટલી ધીરજથી બધું દુઃખ સહન કરે છે?

ભગવાન

ગુલામો બનવામાં ધીરજ રાખવી એનાથી વધુ સુખતા બીજી કશી પણ ન હોઈ શકે.

છસસ

મરીબ બીયારાઓ! એમને કદી તક ન મળી નહીં.

ભગવાન

અને જ્યાં સુધી તેઓ પોતાના સાચા સ્વાર્થને સમજતા થશે નહીં ત્યાં સુધી

તેમને તક મળવાની પણ નથી. એવાઓને મરવા દો. મુખર્તા તો સદા મરવી જ ધટે. જે પ્રથાઓથી માલીકો સરળત્ય છે, એ પ્રથાની સામે થવા માટે દુનીયાભરના સામાન્ય મનુષ્યોમાં સમલાગણી જન્યૂત થઈ હોત, અને એ એક જ કારણને પોતાની લડતનું લક્ષ્ય બનાવ્યું હોત, તો દુનીયામાં અત્યાર અગાઉ ક્યારનો ય સાચો ભાવુભાવ ફેલાયો હોત, અને તેમને બચાવવાનો મેં વીચાર કર્યો હોત. અરે કહો કે ત્યારે તો હું પણ તેઓનામાંનો જ એક હોત, અને તેઓ પોતે જ પોતાનું સંરક્ષણ કરી શક્યા હોત. પણ તેમની આ લડતોમાં મને જરાય રસ નથી, તેથી તેમને માટે મારા નીશ્ચીત કાનુનોને પોતાના યથાક્રમે ચાલવા દેવા ધટે. હુંકો નજરનું સ્વાધીપણું જીવંત રહેશે, અને મુકીભર લાલચુ માણસો પૃથ્વીની માલીકી માટે લઢશે ત્યાં મુઘી પૃથ્વી ઉપર મુઘી અટકવાનાં નથી.

જસસ

[સંચીંત ગંભીર ભાવે].

એ લોકો કદી એટલાં મુખર્તા બનેા. પીતા ! જગતનાં નીધોનો તોભાગ લાંકુ છે.

લગવાન

તેમને તારી જરૂર છે, પણ તેઓ ચાલે છે તેમના 'માલીક'ની આરા પ્રમાણે. એ પ્રાર્થનાનું શું શું કરવાનો ?

જસસ

[કશુંક સંભળાતાં].

કાંઈક આવતું લાગે છે.

લગવાન

દાનવને જ્યારે પણ યાદ કરે ત્યારે તે આવીને ખડે જ થાય છે.

[બન્ને પોતાની પાછળના દ્વાર તરફ દબી નાખે છે]

પ્રવેશ બીજો

[સામેથી શયતાન આવતો લાગે છે. એની વીકરાળતા અને તેના સ્વભાવના' લક્ષણ, તેના પોશાક ઉપરથી અને તેની મુખાકૃતિ ઉપરથી જણાય છે]

જસસ

એકાએક તે અહીં ક્યાંથી આવી પહોંચ્યો? મને તો એને આમ આવતો જોઈને નવાઈ લાગે છે.

જસસ

આપ શું કહો છો? અને અહીં શું કામ હશે?

લગવાન

પહેલાં એની પ્રાર્થના આતી, હવે તેની પાછળ પાછળ તે આવે છે!

[શયતાન છેક આવી પહોંચે છે. કંઈક કરાકાથી સામે ઉભો રહીને]

શયતાન

ક્રમ છે? આપ બન્નેની પ્રકૃતિ તો સારી જ હશે. તમને મળવાથી મને ધણ જ આનંદ થયો.

[વીકરાળ હાસ્ય હસે છે]

લગવાન

[સ્તરીત વદને]

એમાં નવાઈ નેવું શું છે? તે આવે છે જરૂર તારી પૃથ્વી ઉપરથી.

ભગવાન

એ આનંદ તો પરસ્પરને માટે સમાન જ હોય છે. અને વળી તમને મળવાથી તો એક પ્રકારે મનનું રંગન થાય છે. તમારી પ્રકૃતિ તો ઠીકજ હશે.

શયતાન

હાલના જેવી પ્રકૃતિ સારી કહીય નહોતી. હમણાં તો ઠીક મળ પડે છે. આજકાલ ફળદાયક દીવસો ચાલે છે.

ભગવાન

[સાશ્વત્]

ફળદાયક ?

શયતાન

હારતો. પૃથ્વી ઉપર ધમાધમી શરૂ થઇ છે. પણ હું તો આપને ખાસ કામે મળવા આવ્યો છું.

જીસસ

તે તો અહીં પહોંચી ચુકેલ છે.

ભગવાન

થોડા જ વખત પહેલાં તે મારા કાનમાં પ્રહારની માફક પછાડાઇ. તે તમે ફેંકી હતી ?

શયતાન

મને તે ખરાબર યાદ નથી. પણ એ વાત ખરી છે કે, હું કોઇ કોઇ વખત તમારા કાનને કળતે મેળવવા પ્રયત્ન કરું છું. જો તે થું છે ?

ભગવાન

[જીસસ તરફ જોઇ]

એમને આપો તે.

શયતાન

નહીં, નહીં મારે તે નહીં જોઇએ. તમે મારે માટે લાલે ગમે તે કહો, છતાં તમે એમ તો નહીં કહી શકો કે હું એવા છેકજ અધમ છું કે, જે ગહારથી પવીત્ર-

તાનો આડંબર કરીને પછી આ જાતનો દંભ કરેં.

ભગવાન

પણ, એ પ્રાર્થના તમારી રીતની છે. તમે બ્યારે ધર્મની સાથે રમત કરો છો અને ખ્રીસ્તી બનવાનો દેખાવ કરો છો ત્યારે એમ જ કરો છો.

શયતાન

[કંઈક કચવાટથી]

એમ કહીને આપ મને ધણા જ અન્યાય કરો છો. આ પ્રાર્થના તો એવા ખ્રીસ્તીઓ તરફની છે કે જેઓ સાત્રાન્યવાદમાંથી લાલ મેળવે છે. તેઓ માત્ર મારી રીતનું અનુકરણ કરે છે. છતાં એટલું તો મારે સ્વીકારવું પડશે કે, હું તેમની સાથે જ છું. અને અત્યારે તો તેટલા માટેજ આપને મળવા આવ્યો છું.

[તે વખતે જ દુરથી પીતર દોડતો આવતો જણાય છે. તે જોઇ]

ભગવાન

સંજુર કરો. પીતર કંઈક કામે દોડતો આવે છે.

સંત પીતર

[શ્વાસ લઈ દોડતો આવી થોભી એકદમ બોલવાની શરૂઆત કરે છે]

ઓ, પ્રભો! [શ્વાસ ચડે છે તેથી જરાક થોભી] આપની વચ્ચે બોલવા માટે મને ક્ષમા કરશો. [વળી શ્વાસ ચડે છે] મને કળ વળે ત્યાં સુધી એકાદ પળ થોભો [શ્વાસ લઇ] મને લય હતો કે, આ કાનવ, માનવ જાતીનો મહાશત્રુ, આ નીબુર. પાપી.....

શયતાન

[વચ્ચેજ]

આજ કાલ તો આવાં માન અકામ અને ખીતાબો નકામ થઇ પડ્યા છે, પીતર!

ભગવાન

ખરું છે, પીતર

સંત પીતર

આપને એ છેતરશે, ભગવાન !

ભગવાન

છેતરશે ? કોને, મને ?

સંત પીતર

આપને વાસ્તવીક રીતે તો તે ઠગી ન જ શકે. કેમકે આપતો સચરાચર વ્યાપી છે પ્રભો ! પણ મને લાગ્યું કે, મારે આપને એ વાત કરી નાખવી નેહએ કે, થોડા વખત પહેલાં, તે સ્વર્ગના દ્વાર પાસે આવ્યો.....

ભગવાન

[વચ્ચેજ]

અને અત્યારે દ્વારા આગળ કોણ છે ?

સંત પીતર

તેને મેં તાણું માડું છે.

ભગવાન

ભલા પીતર, એ દરવાજાની મમતા તમે હજી નથી છોડી શકતા ?

સંત પીતર

પ્રભો ! પૃથ્વી ઉપર સંગ્રામ ચાલતા હોય છે, ત્યારે અહીં ભાતભાતના લોકોનાં ટોળાં આવી ચડે છે. [શયતાન તરફ આંગળી ચીંધી] તેણે મને કહ્યું, એને એ જ બાબતને લગતું કશુંક કામ હતું.

પ્રવેશ ત્રીજો

[તંબુરો અને કરતાલ વગાડતાં નારદ પ્રવેશ કરે છે. બ્રહ્માંડની અટારીના છેક છેલ્લા છેડા સુધી ભગવાનને શોધવા આવવાની તસ્દી લઈ ભગવાનને ટોળામાં ઉભેલા નેહ વીસ્મયતા બતાવતાં]

નારદ.

આપને ખુબ શોધ્યા પ્રભો !

શયતાન

ખરી વાત.

સંત પીતર

તેણે કહ્યું પૃથ્વી ઉપરના રાજાઓ, મહારાજાઓ, સમ્રાટો, પ્રમુખો, પ્રધાનો, ઉમરાવો, ધનવાનો, કારખાનાવાળાઓ, આપણુદ સત્તાવાદીઓ એ દરેકની સાથે તે આવેલા છે. અને જો આપ તેને તેમજ તેના મીત્રોને ખીજાં થોડાંક વધારે વધા અંધાધુંધી ચલાવવા દો, તો તે આપના પુત્રને અનર્ગળ દોલત આપી શકે...

શયતાન

[ખુશી થયા હોય તેમ બતાવતો.]

બરાબર એમ જ. એક જ વખતની તંક જીવનભર આનંદ આપે તેમ છે.....

સંત પીતર

[વચ્ચેજ જરા આગળ આવીને]

મેં એને નકંડો માર્ગ બતાવ્યો અને કહ્યું તારું અહીં કામ નથી.

ભગવાન.

[સરમીત વદતો]

સંત પીતર ! તમે તો કાયમ રૂઢીચક્કર રહો.

[પીતર અને જસસ હસી પડે છે]

ભગવાન.

એટલી તસ્દી માટે ક્ષમા. પણ તમે મને દરરોજ સચરાચર વ્યાપી કહીને મારી મસ્કરી કરો છો, એટલે તમારી જુલ લાગવા માટે એમ થવાની જરૂર હતી.

નારદ.

[શયતાન તરફ નેહ]

આ બધું આજે કંઈ અહીં ? [શયતાનને ઉદ્દેશીને] જુલા તો નથી પડ્યા ને ?

શયતાન

ના રે ના.

ભગવાન

ખાસ કામે આવ્યા છે.

શયતાન

હા છ. [અને મુળ વાત શરૂ કરતાં] ભગવાન, મારી છેલ્લી વાત સાંભળી લ્યો. મારી માગણી ખાસ કરીને ખ્રીસ્તીઓ માટે છે. દુનીયામાં થોડાક સાચા અને નીમળ ખ્રીસ્તીઓ એટલા નીધન છે કે ન પુછે વાત!

શુસસ

[ગમગીનીભર્યા આશ્ચર્યથી]

શું તેઓ ખરેખરા ખ્રીસ્તભક્ત છે?

નારદ

ખ્રીસ્તીઓની વાત ચાલે છે?—પૃથ્વી ઉપર તેઓ એકલા મળી પ્રાર્થના કરે છે એવી વાત મેં સાંભળી.

શુસસ

તે પ્રાર્થના અહીં આવી ગઇ!

નારદ

તેઓ મનુષ્યાના એક વર્ગને સુલભીમાં કચડાયેલા રાખવા, યોતાની ચામડી અને સંસ્કૃતીનું અભીમાન યોગવા, યોતાના સ્વાર્થ માટે તેમને સુસવાના હક્ક માટે એ પ્રાર્થના કરે છે. ખીજી પ્રજાને નીખલ બનાવવા એ પ્રાર્થના?

ભગવાન

પણ મારો પુત્ર હસસ એ લોકોને ઓળખે તો નથી.

શયતાન

ખ્રીસ્તીઓને સારૂ પણ તેમણે થોડા દીવસ ઉપર પ્રાર્થના કરી હતી.

શુસસ

ક્યા?

શયતાન

રશીયાના

ભગવાન

એ વળી શું છે?

શયતાન

તે એક ખ્રીસ્તી દેશ છે. એ દેશના લોકો ખ્રીસ્તીઓને દુઃખ દે છે, તેની સામે થવા માટે પ્રાર્થના કરી હતી.

શુસસ

મનુષ્યાની સામે થવા પ્રાર્થના?

નારદ

ખ્રીસ્તીઓને દુઃખ દેનારાઓને સુધારવા કે દુઃખ ખમનારાઓને મળજીત ખતવા માટે? [હસે છે]

શયતાન

ભગવાનને યાદ હશે?

ભગવાન

મારે મન બધાં મનુષ્ય સરખાં છે.

શયતાન

પણ પેલા નસ્તીકો...

નારદ

[વચ્ચેનું હસતા હસતા]

અને સમારા મીત્રો?

ભગવાન

તે વળી શું છે?

નારદ

આપનો નામનાં બહાના નીચે દુનીયાના લોકોમાં અનાચારને અત્યાચાર ચલાવનારા લોકો.

ભગવાન

તેમની સામે ખ્રીસ્તીઓ કોધ કરે છે?

શુસસ

ઓહ! [તેમનું હૃદય ધવાય છે]

નારદ

ભગવાન! વચ્ચે દુનીયાના બધા સારા ખ્રીસ્તીઓ નફાની હરીફાઈના સ્વાર્થની

જંગી લઢાઈમાં પડ્યા, ત્યારે તે દરેક વગેરે બીજા વગના નાશ માટે આપની ઉપર આર્થનાઓ ફેંટી હતી; યાદ છે ?

[જસસનું કબૂત વધતું જાય છે]

શયતાન મામીક હાસ્ય હસે છે

પણ હાલ પોલાંડમાં જન્મન નામના ખ્રીસ્તીઓ ઉપર લયંકર ત્રાસ વર્તાઈ રહ્યો છે. કેથોલીકની પ્રાચીન નગરી રોમમાં સાચા ખ્રીસ્તીઓ મુસોલીનીના હાથે કબૂત ખમી રહ્યા છે, હંગેરી અને બુગોસ્લાવીઆનાં કેદખાનાનાં નીર્દોષ ખ્રીસ્તીઓથી ઉભરાઈ રહ્યાં છે, ચેકોસ્લાકનમાં વળી આરબો અને યાહુદીઓ પણ પોતપોતાના ધર્મને માટે લડે છે, અને પોલા સાચા ખ્રીસ્તીઓ બુદ્ધ બુદ્ધ વગના પક્ષ લઈ રહ્યા છે; એવી એવી વાતો પૃથ્વી ઉપર બમણ કરતાં મેં સાંભળી.

શયતાન

એ બધી બુદ્ધિ વાંતો. આ તો હીંદુ અનેક ન્યાતો જાતોમાં વહેંચાઈ ગયેલા, સરહદ ઉપરની પ્રજાના હુમલામાંથી પોતાનો બચાવ કરી ન શકે તેવા લોકો, પોતાના અંગ્રેજી માલીકાની સામે થઈ આપત્તિમાં ફસવા તત્પર બન્યા છે, એમની શુદ્ધી બુદ્ધિ ટેકાણે લાવવાની આર્થનાની વાત છે.

નારદ

[હસીને]

એવા જીદી લોકોને કુદરતના કાનુનના ભોગ થવા દો.

શયતાન

સાચા ખ્રીસ્તીઓથી એ કેમ બને ?

[જસસને વળી હૃદયવ્યથા વધે છે]

એમનાં મોટાં મોટાં કારખાના અને લશ્કર તેમની ઉપર નબે છે. તેમને એમને મોતે મરવા દેવાથી અનેક ખ્રીસ્તીઓ બેકાર થઈ ગયા. હું પણ એ બધાં દારૂગોળાનાં વીમા-

નોનાં, સ્ટીમરોનાં, કાપડનાં કારખાનાંનો ભાગીદાર છું. ખ્રીસ્તના ઉપદેશકો પણ લગભગ બધા અમરી સાથે છે. જેઓ અમરી સાથે ન હોય તેઓ તુરંગમાં કે પ્રજાના ધીકારમાં જીવે છે. પણ તેમની શેઠલીને માખણ કચે માર્ગે મળે છે તે વાત બધા જાણે છે. ઉપદેશકને આચાર્ય થવું હોય છે, અને તેને એ કામમાં હુંજ મદદ કરું છું. ભગવાન ! તેથી મારું આ કામ થોડાંક વધુ વખત ચાલુ રહેવા દો, પછી હું આપના જસસને બેધરો તો ધવાયલા માટે એકસો ઇસ્પીતાલો, ગાંડાઓ માટે એકસો દીવાનાશાળાઓ, પાંચસો અનાયાશ્રમો, મોટા ઘંટાવાળા અને પુરતા ઉપદેશકોવાળાં એકસો દેવળો આપીશ અને જસસની ઇચ્છા હશે તે સ્થાને હું એને મુકી આપીશ.

જસસ

[એમની હૃદયવ્યથાએકદમ વધે છે]

પીતા ! આ પીતા ! શું તું પણ મને છોડી દેવા તૈયાર થયો ?...

ભગવાન

[કંટાળા ભરી દબીએ શયતાન તરફ જોઈ]

ભાઈ શયતાન, માફ કરો. પણ જસસની તબીબત ઠીક નથી. માટે કૃપા કરીને અમને છોડીને આપને યોગ્ય રસ્તે જાઓ. પીતર, આ ભાઈને એમનો માર્ગ બતાવ.

સંત પીતર

નકં તરફનો ને ?

[ભગવાન અને નારદ જસસને પકડીને અંદર લઈ જવામાં શેકાય છે. સંત પીતર શયતાનને સ્વર્ગના દારની બહાર લઈ જાય છે.

—પડો પડો છે—

હિન્ડોચા કાર્મસીની વખણાયેલી દવા !!!

કુમળેરી મયડી નખળાં જ્ઞાનતંતુઓમાં નવી તાકાત લાવી લોહી
તથા વીર્યને વધારી ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

(૧) ચંદ્રકળા યાકૃતી !!

(૨૭૨૮૬) [ચમત્કારીક દેશી
ઔષધ]

અસંખ્ય ચંદ્રોદય રસનો ગુણ તથા પ્રભાવ કેવો અઘ્રીકીક તથા ચમત્કારીક છે,
તે તો તેને વાપરનાર રાજા મહારાજા, અમીર ઉમરાવ અને શ્રીમંત લોકોજ નાણે
છે. પણ તેની કીંમત એટલી તો ભારે છે કે, ગરીબ અને સાધારણ માણસો
હંમેશાં તેના ઉપયોગથી દુરજ રહે છે. તેથી અમેએ અદ્ભુત શક્તિ આપનાર ઉત્ત
મોત્તમ ઔષધીઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત રીતે કાર્યકુશળતાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસ
નું તેના અનુપાત સાથેજ મીઠણ કરી તેનું ' ચંદ્રકળા યાકૃતી ' એવું ઉત્તમ
નામ આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રતાપથી આ ગોળીઓ પાસે કેસર, કન્નુરી, અમ્બર,
શીલાજીત, સુવર્ણ અને મૌકિતિક મીઠીત ગોળીઓ, પાકો, મોઢકો અને સુલ્યુદિક
ઠાઠપણ દવાઓનું ખીલકુલ તેજ પડતું નથી, એમ અનુભવે સાબીત કરી આપેલ
છે. ફક્ત એકજ ડબીના સેવનથી વીર્યશ્રાવ, મુખધાત, સ્વપ્નાવસ્થા, પેશાબ અને
દસ્ત વખતે ધાતુનું જવું, અશક્તિથી નીચરા થવું વીગેરે ધાતુના વીકારથી થતા
તમામ દરોગે તરફળ નાણુદ કરી લોહીને લાલ, વીર્યને ઘટ અને જઠરાગ્નીને સતેજ
કરી શીઝા તેમજ તવાઈ ગયેલા અંદરને પુનઃ ગુલાબી તથા કાંતિમાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીયાના પુરા સેવનથી શરીરની તમામ પ્રકારની બાધાઓની
નસોને, લોહીને, માંસને, હાડકાને તથા ખાલી પડેલા મગજને સારી રીતે પુષ્ટી
આપી શરીરના દરેક અવયવોના જળમાં આશ્વચક્રારક વૃદ્ધિ કરી નખળા પડેલી
તેમજ બેસી ગયેલી છાતીમાં બેઠ્ઠ લુસ્સો આપી તદ્દન અશક્ત અને નિર્માલ્ય
થયેલા શરીરને પણ રૂબ પુરૂ, મજબુત, જળવાન, તથા કંદાવર બનાવે છે.

કિં. ગોળી ૨૪ ની ડબીના ૩. ૩ ત્રણ ગમુનાની ૮ ગોળીનો ૩, ૧.

આ દવામાં કમીશન કોઈને પણ આપી શકાયુંતેમજ નથી,

હિન્ડોચા કાર્મસી

કાલબાદેવી રોડ, ભાંગવાડી સામે, પહેલે માળે-મુંબાઈ નં. ૨.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની
છેલામાં છેલ્લી

અન્યથા શોધ!

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેહ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ
દર્દોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે એકજ છેલ્લી દવા છે કે જેની બરોબરી કોઈ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં ચમત્કારીક ગુણને લીધે દર્દીને કઠીપણ નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈદ્યો, હકીમો, ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો! અંગ્રેજી જર્મન, ફ્રેન્ચ, અને અમેરીકન મેડીસિનો (દવાઓ) માં પૈસા ગુમાવી નીગરા થઈ ખેડા હો! ત્યારે છેવટનો ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એકજ બીનજોખમી વનસ્પાત રામખાણુ ઇલાજ છે, આદે તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં આદે તેટલા વરસનો જુનો અથવા નવો પ્રમેહ પેશાબ માગે

વહેતી રસી (પર) જતી ધાતુ તેમાં થતી બળતરા (અગન) પેશાબ દીપું દીપું તથા અટકીને આવેલા ગુપ્તભાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલા જખમ તથા આવેલા સોજા તેથી પેશાબ કરવામાં નહતી મુશ્કેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, હાજત (ઇચ્છા) મુત્રાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનોકોકુસ” નામના જંતુએ સ્વપ્નામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના પ્રદરનાં રોગો વગેરે પેશાબને લગતા સ્ત્રી અને પુરૂષો બેઠિનાં જુનાં તથા નવાં જડ કરી બેઠેલાં નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોના જડથી નાશ કરી બરાબ થએલ ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૫. ૩૫. ૫૫. ૫૫. ૫૫.
હિન્દુસ્તાન બંદાર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨. ૧૨. ૧૨.
તથા બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬. અગાઉથી નાણાં મોકલાવવાં.

તારતુ સરનામું. } એકલા બનાવનાર-
GONO KILLER } ડા. ડી. એન. જસાણી.
Bombay. } ૧૩૭ ગુલાલવાડી-મુબંબઈ ૦૪.

આર્ય સંસ્કૃતિના ઇન્કારદારો

: લેખક બીજો :

આર્ય સંસ્કૃતિના સંરક્ષક તરીકેનો ઘોષ કરનારાં કોણ અને કેવી જાતનાં મનુષ્યો હોય છે, તેનો આજો પરીચય નવયુગમાં જીવનારાં નવીનોને માટે ફીક ઉપયોગી થઈ પડશે, તેટલું જ નહીં પણ આર્ય સંસ્કૃતિનો ઇન્કારો પોતાને હાય કરી બેઠાનો આડંબર કરનારોઓને પણ આ સંપ્રદાયી દર્ષણમાં પોતાનું યોગ્ય પ્રતિબીંબ લેવા મળશે.

: લેખક :

સુધાકાન્ત ભટ્ટ

અમુકાદાર શાસ્ત્રીએ સંજ્ઞાવેશ બીજાં જીવન-ચરિત્રમાંથી ત્રણ અતી મહત્વનાં આ લેખમાં આપીને આર્ય સંસ્કૃતિના ઇન્કારદારોની ઓળખાણવાળા પુરાણની પુરુષાર્થની કરીશ.

લઘુમનદાસ બાવો

લઘુમનદાસ બાવો ખાકચોકના મંદીરનો મહંત. ગામમાં આખાલવૃદ્ધ સૌ એને ઓળખે. કદી મહેનત-મજુરી કરવી પડે નહીં, કોઈ દીવસ ગામમાં બીજા માટે ભ્રમણ કરવું પડે નહીં, છતાં લઘુમનદાસને ખાકચોકના મુગ-ચર્મ પાથર્યાં એટલા ઉપર બેઠે બેઠે લેઈને તેટલાં ગાંજે, તમાકુ અને કાળી રોટી મળે જાય છે. એમના ગુરૂ સમચરનદાસજીની તો

આસપાસનાં પચીસ પચીસ ગાઉ સુધીનાં ગામોમાં હાકે વાગતી.

ખાકચોક એટલે નાનકડું રજવાડું. કેટલાંય વીંધાં જમીન એને મળેલી છે. મહંતના અખાડમાં સાધુઓની નાનકડી જમાત તો નીરંતર પહેલી જ હોય છે. બંડારમાં કોણ જાણે શું છે પણ કદી કશાનો તોડો જ નથી. બાવાજીને કંઈ નહીં તો એક સો તો ગાયો હશે. ઉપરાંત બે હરણુ, એક વાંદર, પંદર સસડાં એ બધાં જનાવરોને લઘુમનદાસ પોતાના ગુરૂનો પ્રસાદી માનીને પ્રેમથી પાળે છે.

ભણેલાઓ કહે છે, એવા તો બાવનલાખ તમડાઓ આ દેશના મહંતના માલમલીદા હિંજવીને દેશની નીધનતામાં અને આજસમાં ઉમેરો કરે છે, પણ તેવી ટીકાઓ કરનારા-

એને ઘરનાં બે પાંચ માણસોનું પોષણ કરવા માટે જીવનભર વૈતરાં કરી કરીને મરી જવું પડે છે, છતાં પાર આવતો નથી, પેટના છોકરાનેય પૈસો આપતાં પાંચ વખત માણસ વીચાર કરે છે, તો ખાકચોટું આવડું મોટું ખવડું કંઈ એમને એમ ચાલતું હશે ?

શ્રીતાળનો ! લણલાઓ લલ્લ ગમે તેમ કહે, પણ નક્કી મીનને કે એ પ્રભુનીજ

લછમનદાસ બાવો

કૃપા અને તેના બહુ નાનાજ લજ્જને લીધે બધું ચાલે છે. કોઈને સમજણ પડે નહીં તે રીતે દેશ દેશાંતરોમાંથી લછમનદાસજીને માટે સીધાં ચાલ્યાં આવે છે. અને બાવાજી પણ મહાત્મા માણસ છે. બાઈ માણસોને જુલે ત્યાંથી આંખો મીચે, છતાં તમે જાણીને જાગ્રત્ત યશ કે ગામની નાનામાં નાની

બાળકાથી માંડીને તમામ યુવતીઓ તેમજ વૃદ્ધાઓને બાવાજી બરાબર ઝોળખે છે ! એનુંજ નામ ચમત્કાર !

લછમનદાસજીને બ્યારે જુલો ત્યારે વાતો જ કરતા હોય, કોઈએ એમને ધ્યાન ધરતાં, આચરના કરતાં કે પોથી પુરતક વાંચતાં બેસા નથી. જેવા માણસ તેવી વાત. આથી નવા જમાનાના માણસો કહે છે, “બાવાને

વાંચતાં આવડતું હોય ત્યારે કંઈકે વાંચીને ? મક્તના મલીદા ઉડાવવા છે, ગાંજની ચક્રો કુંકળી છે અને હલકાં માણસો ભેગાં કરી ગમે તેવા ગપ્પાં મારીને દહાડા પસાર કરે છે.” પણ એતો નાસ્તીક અશ્રદ્ધા-જીઓની મનોદશા સુચવે છે. બાકી તો લછમન-દાસજી જેવાઓને લીધે તો શેષનાગના માથા ઉપર પૃથ્વી ટકી રહી છે, વીનાસ્થભે આકાશ લટકી રહ્યું છે, અને સુરજ તેમજ ચંદ્રનીય-મીત તેથીજ પોતાનું કામ કરે છે. એવા સાક્ષ મહાત્માઓનાં તપ જગત જેઈ શકે નહીં, તેમજ તેનાં પ્રભાવને જાણી

શકે નહીં : એતો અગમ્ય બાબત છે. શ્રદ્ધાની દૃષ્ટીથી જેઓ જુલે તેને લછમન-દાસજી જેવાઓના પ્રભાવની સમજ પડે.

આજેય બાવાજીને લઝર દજીર મહાત્મા તરીકે ઝોળખનારા અનેક માણસો છે. એમને લીધે તો સ્વનાતન ધર્મની. મહત્તા

એ હજારો મનુષ્યોમાં જળવાઈ રહી છે. જ્યારે લઘુમનદાસ જેવા બાવાઓ નહીં હોય, તે દહાડે દુનીયામાંથી હીંદુધર્મ સ્નાતકમાં પહોંચી ગયો હશે, હીંદુનું નામ કે નીશાને રહ્યું નહીં હોય, અને આ પૃથ્વીના પર ઉપરથી આર્યાવર્ત સમુગંગા ઉખડી ગયો હશે.

આવા પ્રભાવશાળી સાધુઓના પ્રતીક તો એમને ઓળખવાથી જ સમજાય. એમ તેવો કંઈક દેવાનો કંઈક એમની પાસે એટલે વાર જાય તો બાકીઓના ભંડારમાં ભેળાં તેટલાં નાણાં આપી દે એવો એમનો પ્રભાવ છે. અનેક વાંઝીયાને ઘેર તેમણે ચપટી ભરમની પ્રસાદીથી પારણાં બધાં છે, સમાધીમાં ખેસે ત્યારે ખુદ રામચંદ્ર તેમની સમક્ષ આવીને ખડા થાય છે અને બન્ને એકબીજાની સાથે વાતો કરે છે. એમના એ સામર્થ્યને લોક જાણે છે, બાણેશ ઘટપટની વાત સમજી જાય છે એ પણ લોકો સમજે છે, એટલે બાવાજીની પ્તીકે આર્યાવર્તની બધીથી મર્યાદા ઉલ્લંઘવાની હીંમત કોઈ કરી શકતું નથી. માટે લઘુમનદાસજી જેવા બાવાઓ આ દેશમાં કામ કામ પાકા, અને તેથી આર્યાવર્તના ઉદ્ધાર તેમજ આર્યાવર્તની સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ થાઓ, એવી પ્રાર્થના આપણે સહુએ નીરંતર કરવી ભેદ્ય છે.

ગોરધનદાસ ગોર

ગોરધનદાસ ગોર એટલે આર્યાવર્ત સંસ્કૃતિની જીવંતી જગતી પ્રતીક્ષા. એમને લીધે તો શ્રાદ્ધ, સજ્જન, સંવત્સરી વગેરે ક્રીયાઓ તરફ યાવતસનાતની પ્રજામાં અદ્વા રહેલી છે.

આર્યાવર્ત સંસ્કૃતિની મુતી સમા ગોરધનદાસ ગોર માત્ર પંચીક, પાઘડી અને ઉપવીત ઉપરના ઉપરણા સાથે, જમણી બગલમાં પોથી સ્તંભ લઈને, જ્યાં જુવો તો કેવળ આર્યાવર્ત

સંસ્કૃતિના સંરક્ષણ માટે સમાજમાં કામ કામ ફરતાજ હોય છે. કોઈને ઘેર બાળકનો પ્રસવ થાય કે સીમંતની વીધી હોય ત્યાં ગોરધન ગોર ગોખરેજ દેખાવાના, ન્યાત એકઠી કરવાનો સાદ પોકારવો હોય કે ન્યાતને જમવા આવવાનાં નોતરાં દેવાં હોય તે કામ પણ ગોરધન ગોરજ, યજમાનની પુત્રીના સાસરે જતું હોય કે પુત્રવધુને તેડી આવવી હોય તો એ વીશ્વાસનું પરમ સનાતની કાર્ય ગોરધન મોરારજેજ યજમાનો સોંપવાના. નવરાત્રીનું હવન, દેવદેવાળીના પુર્વજનું જમણ, કાળી ચૈદશની દેવીપુજ, ધનતેરસની ધનપુજ, નવા વર્ષનાં ચોપડા પુજન, લગ્નોત્સુક વરકન્યાનાં લગ્ન, નાગપંચમીનાં નાગપુજન, શીતળા સપ્તમીનાં શીતળાપુજન, ગોરાનાં ગોરી પુજન એ પ્રત્યેક પ્રસંગે સનાતન હીંદુ ધર્મચક્ર વીધી 'કરાવી આર્યાવર્ત સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ કરવા માટે ચોક્કાબાતની માફક ગોરધન ગોર પ્રત્યેક યજમાનને બારણે બારણે ઉભાજ હોય ! અરે, એટલે ઠીક પણ એકી વખતે સાત યજમાનને ત્યાં શ્રાદ્ધ હોય, તેવે વખતે પોતાને શરે આવી પડતા ધર્મસંકટના લયકર ઓળને પણ નહીં ગણકારતાં, યજમાનના પુર્વજની સાંતીને એથે પોતે સાતે સ્થળે જમી, સ્વત દક્ષીણાઓ ગજવામાં મુકવાની ઉદારતા બતાવવાનું સનાતની ધર્મચક્ર કરવા માટે પણ ખરે ખરે તૈયારજ હોય છે.

યાવતસનાતની પ્રજા માટે પોઝશ સંસ્કૃતિની વીધી અવશ્યક તેમજ મોક્ષને માટે જરૂરી છે, એ વાત ગોરધન ગોર પ્રત્યેક યજમાનના દીલમાં ભારપુર્વક દસ્યુ છે, એટલું જ નહીં, પણ ભાષણો કરતાં સકીય કાર્યમાંજ પોતે વીશેષ અદ્વા રાખતા હોઈ, તેવાં પ્રત્યેક કાર્ય પ્રસંગે નાચવે તેમજ

ગોરધનદાસ ગોર

ચંચળ લક્ષ્મીના ક્ષણિક મોહમાં ફસી, સનાતન આર્થધર્મના પાયા ઉપરથી ડગવા મંડતા અનેક યજમાનોને તેમણે તે પાયા ઉપર 'સ્થિર' બનાવી, આર્થ સંસ્કૃતિની અમરતા સાધી બતાવી છે.

આમ કરતાં તેમને નવા જમાનાના અનેક જવાનીઓની ટીકાને 'પાત્ર થવું'

પડ્યું' છે, તો પણ અઢી વર્ષનો વર અને દોઢ વર્ષની કન્યાને લગ્ન સંસ્કારની આર્થ સંસ્કૃતિની સમગ્રણુ આપવા પોતે ધસી જતાં અટક્યા નથી, કે સી-તેર વર્ષે સાતમી વખત સાત વર્ષની કન્યા સાથે પરણવા આવનારા ધરડા વરરાજને પોંખાવવાના આર્થ કૃત્યમાંથી, મીઠ્યા ટીકા-બાણોથી ગભરાઇને પાછા હડવા નથી.

ભોજનાદી કાર્યોમાં સનાતની પ્રગળતો આર્થ સંસ્કૃતિ તરફ હમણાં હમણાં લારે શીથીલતા બતાવે છે, તે ગોરધન ગોરને બરાબર સમજાયું ત્યારથી, યાવતસનાતની આર્થપ્રગળની પ્રાચીન સંસ્કૃતિના સંરક્ષણ માટે, તેમણે સત્યાગ્રહી કરતાં પણ વધારે હીંમતપુર્વક કમર કસી છે. અને એ પવીત્ર કાર્ય માટે આપભોગ આપીને જ વખત પાંચમા દોરણમાં નપાસ થનારા પોતાના જોડપુત્રને ગામના અગ્નીરથ સ્થંભક સ્થાને, યાત્રા-શુઓનું સનાતનત્વ સાચવવા "ભેમણીયા ચઢા" નો સર્વ હક્ક સ્વાધીન ઇતિહાસ અપાવ્યો છે, પોતાના દ્વિતીય પુત્રને

અમદાવાદના એક પ્રતીષ્ઠિત આર્થ ક્ષેત્ર સાંતી ગૃહના ભોજન વ્યવસ્થા વીલાસમાં પીરસણીયાના પટે નીચાવ્યો છે અને તૃતીય પુત્રને 'વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણ્યે ઉપહારગૃહ'માં આર્થસંસ્કૃતિના સંરક્ષણ સાર છેક મોહ-મગી નેટલે દુર ગોકલી આપવાનું સાદસ ખેડ્યું છે: એટલું જ નહીં પણ તેમણે જાતે

પણુ પોથી પુસ્તક બાલુએ મુકી યજમાનોમાં આર્થ'સંસ્કૃતી સચવાઈ રહે તે અર્થે અનેક વખતે હાથમાં કાઢે છે અને વેણણુ મુઠ્ઠા લીધાં છે!

આવા પુરુષો હવે ભારતવર્ષને વીધે પડ્ય છે એ આ દેશનાં નરીય છે. એવા પુરુષો જ સાચા જી-દેવો છે. ભણે તેમને વીધે આજકાલના ભણેલાઓ ગમે તેમ કહે પણ બ્રહ્માના મુખમાંથી જન્મ પામેલા, અ' પૃથ્વીમાં આ સંસ્કૃતીમાં હમેશાના સંરક્ષકો તો ગોરધન ગોર વેવાઓજ છે: એ વાત જે કુવાય તે સદુ છે.તાજનોએ લક્ષમાં રાખવા જેની છે.

રથો રાત

વાળંદ કામને ધણુ ડોકા હસે છે, છતાં આર્થ'સંસ્કૃતીના ઉદ્ધાર અને સંરક્ષણ માટે એ કામને કાળો જેવા તોવા નથી. એમ તો “પશુમાં પડી એક તકરાર” વાળી ક્ષીતામાં ગધેડાંની ફરીયાદમાં ક્ષીએ ગાયુ' છે તેમ, ગધેડા જેની મનુષ્યોપયોગી પ્રાણીની જાતીનેય, દુ'ક નજરીયાં માણસો અનેક રીતે અન્યાય ક્યાં નથી કરતાં? તેથી શુ', એ અતી ઉપયોગી પ્રાણીની સેવાનું સુસ્થ ધટે છે કે તે જાતી મનુષ્ય જાતીની સેવા કરતાં અટકે છે? નહીંજ.

તેજ રીતે વાળંદ કામે આર્થ'સંસ્કૃતીના સંરક્ષણ માટે આપેલા-અને હજી આપતા કાળાની કામંભત જરાયે ધટતી નથી.

પ્રજુ શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં સ્વમુખે ગાયુ' છે તેમ ભગવાનની ડ્રા'ટીમાં વીદ્વાન બ્રાહ્મણ અને ચાંડાલ તેમજ આન બધાં સમાનજ છે, એ રીતે વાળંદ જાતીની યોગ્યતા આર્થ'સંસ્કૃતીની નજરે વીદ્વાન બ્રાહ્મણથી જરાયે ઉતરે તેમ નથી. જે કામ મહત્ત્વપૂર્ણ કરે છે, મ'છાકાકી કરે છે, લઘમનદાસ બાવો

રથો રાત

કરે છે કે ગોરધન ગોર કરે છે, તેજ કામ આર્થ'સંસ્કૃતીના રક્ષણ અર્થે અમારે ત્યાં રથો રાત કરે છે. જન્મ, મરણ, લગ્ન અને પીળા' પ્રત્યેક નાનાં મોટાં કાર્યો વખતે ગોરધન ગોરની સાથે રથો રાતનો સક્રીય સહકાર

સોએ સો ટકા હોય છે જ. તે એટલે સુધી કે એમાં કોનો ફાળો વીશેષ, અથવા આય સંસ્કૃતીના સંરક્ષણની નજરે કોનું કામ વીશેષ કીમતી, તે બારીક નજરે જોવા જતાં પણ પારખી શકાય તેમ નથી.

જે રથો રાત ન હોત તો નાના બાળકોની બાબરી કોઈક માતા કે દેવોની આગળ ધામીક વીધી પ્રમાણે પહેલવહેલી કાણુ લેત? અને તેમ ન થતાં દેવ દેવીઓની બાલસમાજ ઉપરની સત્તાનો સ્વીકાર પણ કાણુ કરત?

રથો રાત હોય તો જ ઉપવીત આપત્તી વખતે બટકનું મુંડન થઈ શકે, સુતક વખતે ગામના ડોસાડોસીઓના કેશનું વપન પણ રથો રાત વીના કાણુ કરે? અને તે સીવાય, આજકાલ અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં પરદેશી કેળવણીથી ધર્મ અને આચાર વીચારનો ઢોપ થવાને લીધે ધરડાં માબાપ પહેલાં જીવાન દીકરાઓ મરતા થયા છે, તેવે પ્રસંગે એમની પાછળ રહેતી નવજીવાન વીધવાઓ-જેમને હવે તો હીંદુ ધર્મનું નીચમ પ્રમાણે બાળી નાખીને સતી પણ કરી શકાતી નથી-નાં માથાં બેડકાં બનાવી આય સંસ્કૃતીના સંરક્ષણ અર્થે ફરજિયાત વૈધવ્યના મુળ નીચમોમાંના મહાનમાં મહાન અને પ્રાધાન્ય નીચમનું પાલન કેમ કરીને કરી શકાત? અને જો તેમ થયું ન હોત તો એ સુતકી વાળવાળી વીધવાના પ્રત્યેક ડગલે ડગલે તેના મૃત પતીની આંખોમાં એ વાળ વઘના લાલા થઈને ખુંચત, તેથી આય પતીની તેની પત્ની અવસા કરત; અને એ રીતે આય સંસ્કૃતીનો ધ્વંસ થતાં પૃથ્વી ઉપર મહાપ્રલય એકએક ફેલાઈ જાત.

રથો રાતની બીજી સેવાઓ પણ ઓછી નથી, અને પ્રાચીન સંસ્કૃતીની નજરે એની કીમત પણ અમુલ્ય છે. દાખલા

તરીકે મશાલ : અંધારું હોય ત્યાં પ્રકાશ પાડવાનો એકજો ઇન્નરો આર્યોએ વાળંદ કામનેજ આપ્યો છે, એમાં ધણો ગુદ અર્થ રહેલો છે. જે કામના હાથમાં સગૈયા જેવું તીક્ષ્ણ હથીયાર આપ્યું છે, તેના વીશ્વાસે આર્યો મસ્તક સોંપે અને બ્રાહ્મણથી માંડીને શુદ્ર સુધીના સહુ, તે કાય પુરતા વાળંદ કામની સમક્ષ પોતાનું મસ્તક નમાવે; તેજ રીતે લગ્ન જેવા મહત્વના પ્રસંગે અનેક મનુષ્યના સાજનને સલામત માર્ગે લઈ જવાનું પરમ વીશ્વાસનું કાય પણ એજ કામને સોંપે. અર્થાત, રાત્ર, રાત્ર અને માર્ગદર્શન એ ત્રણ મહત્વનાં કાર્યો વાળંદ જાતીને સોંપાય, તે કામનો વંશજ રથો રાત આય સંસ્કૃતીનો રક્ષક નહીં તો બીજો કાણુ મનાય?

આર્યોએ પ્રાર્થના ગાઇ છે.

હું અંધારેથી, પ્રભુ ! પરમ તેજે તું લઇજા. એ તેજ હાલની ગેસ્ટી બતીનું નહીં કે વીદ્યુત દીપકનું નહીં, તે તો રથો રાતના પુર્વ પુરૂષની મશાલનું. એ મશાલનું મહત્વ હજીય મહાપુરૂષ ગાય છે, લલેને થોડાક વીરાનવાદીઓ મશાલને પ્રાથમીક દેશનું દીપસાધન માનીને હરતા હોય, તેમ જતાંય રથો રાત એથી શરૂમાતો નથી; એ તો હીમાલય શો અડોલ અને અડગ રહી, પોતાની કોયળી, સર્જ્યો, ટપટપીયું નરેણી અને મશાલ જેવાં પ્રાચીન સંસ્કૃતીના સ્મરણ ચીન્હોને સંરક્ષક તો એ સંસ્કૃતીના સમજ અને સફળ હીમાવતી શો અમારે આંખે હવંત છે. એજ આય સંસ્કૃતીની સંગીનતાનો પ્રબળ પુરાવા છે. માટે હે પ્રાચ લગવદીય શ્રોતાઓ! આજે એક ચીત્ર બની લગવાનને પ્રેમપુર્વક પ્રાર્થો કે આ દેશમાં ગામેગામ અને ઘેરેઘેર રથો રાત જેવા આય સંસ્કૃતીના સંરક્ષકો તે પ્રકટાવે, અને ભારતવર્ષમાં નાશ પામવા બેઠેલી પ્રાચીન આય સંસ્કૃતીનું સંરક્ષણ કરે.

સંપૂર્ણ.

ગોકીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘જ્યોતિર્ધર.’

પ્રકરણ ૮ મું.

આંતર-મંથન

રૂઢવડું નાનકડું ઘર હવે તો આખા ગામમાં અચાની વીધવ ઘડ પડ્યું હતું. કેટલાય લોકો એના બીતરમાં ચાલતી લયાનક ઘટનાઓથી ખુબ લડખી ઉડ્યા હતા. કેટલાક એ પ્રવૃત્તિ તરફ રાક્ષાની નજરે નેવા લાગ્યા હતા અને કેટલાક ગ્રહસ્થોએ એ ધરની દીવાલો પાછળ ચાલતી વાતચીતો વીધ અનેક આલેખભર્યા ગપગોળા ચલાવવા માંડ્યા હતા. અનેક વખત વીધસતોષી વગેરે આ જુવાનીઓના મંડળમાં શું ચાલે છે એની જુઠી ખાતમી ફેલાવી હતી. ખુબ જિત્નુક અને અવગતીવા લોકો અનેકવાર છુપાઇ છુપાઇને આ મંડળનો વાર્તાલાપ સાંભળી જતાં. બારીમાં ડોકાણું કાઢી જવાના કીરસાઓનો તો પારજ નહતો. કોષક વખત છાનાંમાનાં તપાસ કરનાર વ્યક્તિ પકાઈ પડ્યું જતી. બારીમાં જડેલા કાચમાંથી રાધવનાં ધરમાં ચાલતી આ જુવાનોની પ્રવૃત્તિ જાતના અંધકારનો આશરો લઇ કેટલાક લોકો લપાઇને પણ નેઇ લેતા. આમ અનેક

રીતે રળીયાતનું ધર ગામના ચક્રાર અને ચતુર તલોતું કેંદ્રસ્થાન બની ગયું હતું.

મલુરોના લતામાં એક નાનીસરખી હોટેલ પણ હતી. એ આરામગૃહના માલિકને એક દીવસ માર્ગમાં અચાનક રળીયાત ડોશી મળી ગયાં. આખા ગામની ચીંતા માથે બેઠેલીને હોટેલ આ હોટલવાળા શેઠે ઠાવકું મઠોં કરીને રાધવની માને પુછવાની હીંમત કરી. આજ સુધીની એની છાંદગીની કમાણી એણે બની શકે એટલા બધા અંગેમાં આલુપણો ધારણ કરીને પ્રત્યક્ષ કરી દીધી હતી, અને એમ પૈસાના ગર્વની તુમાખી સહીત એણે રળીયાતને જરા બ્યહારકુશળતાનો દંભ કરીને કહેવા માંડ્યું. ગંગાના પ્રવાહની ચેટે જવાબની આશા કે અવકાશ રાખ્યા વીના એણે વાણીપ્રયોગ આદર્યો

“કેમ છો રળીયાત ડોશી? છે તો મળમળને? તમારો દીકરો શું કરે છે? કેમ, એને હવે રોકાણે પાડવાનો કેં વીચાર રાખ્યો છે કે નહીં? એ તો હિમરમાં આગળ

વધતો જાય છે અને તમે તો કંઈજ વીચાર કરતાં નથી, એનાથી બે વરસે નાના કેટલાય મુરતીયા આજે પરણી ચુક્યા છે. જુઓ અમે તો એટલું જાણીએ કે આજકાલના છોકરાઓને જન્મ વેળાસર ગળે વળગાડી દીધા હોય એમ વધુ સારું. હવેના છોકરા પરણાવીએ નહીં તો વંદી જાય વંદી—ગળે બેસી વળગે એટલે એની મેળાએ ઘર સાચવીને બેસી રહે. તમારી જગ્યાએ હું હોઉં તો મેં એને ક્યારેના પરણાવી દીધો હોય! આજકાલના એ કાટેલા જુવાનો ઉપર તો ખુબ નજર રાખવી પડે છે હવેના! લોકોના વીચારો જ આર ભાતના થઈ પડ્યા છે, ગમે તે ખાવું, ગમે તે ખોલવું, ગમે તેમ કરવું, પાપપુણ્યનો વીચાર સરખોય નહીં! ખરેખર કળજુગ આવ્યો છે. ન ફેરવવી માળા કે ન જવું ફેવફશને; તેમ નાતજાતમાં તો જવાનું નામજ નહીં. બહુ યાય તો સજાઓ ભરીને તાળાઓ પાડે! અને તમારો રાઘવ તો વળી ખાનગીમાં કૈંક ધંધા કરી રહ્યો છે—ઠીક, ઘણીને ગમે તે ઢાંકણીમાં આપણને તો એક જુનાં માણસ તરીકે ઠીક લાગ્યું તે કહી દીધું. ખોટું ન લગાડજે રળીયાત ડોશી!”

રળીયાત ઉત્તર આપે એ પહેલાં તો આરામ-ગૃહના અધીપતી અસ્થિ થઈ ગયા.

આ લાઇએ કહેલી વાતોના લણકારા હજી તો રાઘવની માતાના કનમાં વાગી રહ્યા હતા એટલામાં એનાં પડોશમાં રહેતાં ઉજળા ડોશી એને ભેટી ગયાં. આ વૃદ્ધ પડોશજી બહુજ ગરીબાઇમાં ઉછરેલાં હતાં અને આખરના વરસોમાંય એની સ્થિતી એવી ને એવીજ રહી. રોજ બપોરના ઉજળા ડોશી મીઠની આસપાસ ખાવાની ચીજ વેચવાની ફેરી કરતાં. એક નાનકડી રેંકડી રાખીને પોતાને તાલે મથાલેદાર માલ એક શેરીએથી બીજી શેરીએ ફેરવતાં. મજુરોમાં ઉજળા ડોશી

“પ્રમાણિક વેપારી” તું માન ખાટી ગયાં હતાં, અને આ પ્રતીષ્ઠા ઉપર ખીચારાં ભલાં-ભોળાં ડોશીમા ગુજરાન ચલાવતાં હતાં. રળીયાત અને ઉજળા ડોશી વરસોથી સાથે રહેલાં એટલે એક ખીજ વચ્ચે ખુબ માયા બંધાઈ હતી. જેની રળીયાત સામે આવીને ઉભી કે તુરત ઉજળામાએ આખ્યાન માંડ્યું,

“તમે તમારા છોકરાની હવે જરા સંભાળ રાખતાં જાવ!”

“પણ, છે શું ઉજળાબેન.”

“તમારે મ્હોંમાં આંગળાં નાખીને બોલાવવું હોય તો લ્યો કહી નાખું: તમારા દીકરા રાઘવ વીશે લોકો અનેક જાતની વાતો કરે છે. પેલી કાણુ રોજ રોજ તમારે ત્યાં આવે છે? મને તો એવું અટપટું નામ યાદ રહેતું નથી. એ વાત તો ઠીક, પણ કંઈ રાજ્ય વીરહની ટોળીમાંય રાઘવનું નામ બોલાય છે. રળીયાતબેન ખરી વાત કહું તો ખોટું ન લગાડશે, પણ હમણાંનો કાળ કંઈજ છે અને સત્તા આગળ શાણપણ કાઢવું ચાલ્યું છે તે રાઘવનું ચાલશે?”

“ઉજળાબેન, એતો બહું હું બહુ સાંભળું છું, એમાં કાંઈ નવીન તમે નથી કહેતાં.”

“હું તમને સાવ હીતની વાત કહી રહી છું તે તમને ગળે ઉતરતી નથી તો તમારી મરજી. હું મજુરોમાં ખુબ ફરં છું એટલે આટલી વાત જાણું છું! જીવ ન રહ્યો એટલે તમને આટલી વાત કહી!”

ઉજળા ડોશી તો ચાલ્યા ગયાં પણ એણે રેડેલું રાઘવ વીરહનું ઝેર રળીયાતના મગજમાંથી ચાલ્યું ગયું નહીં. ઘેર આવીને એણે પોતાના પુત્રને બધી હકીકત કહી નાખી. રાઘવ તો બેદરકારીમાં ખબરો લેવાની ચુપ બેસી રહ્યો પણ રામપ્રસાદ તો ખજપાટ હસી પડ્યો.

:ળીયાતથી રહેવાયું નહીં. એણે હળવે રહીને લખની વાત કહી: “તમે બન્ને ઉમ્મઃ લાયક છો-જીવાન છો. શા સારૂ પરણી લેતા નથી? લોકો કહે છે કે અહીં જે છોકરીઓ આવે છે એ બહુ સારા વર્તનવાળી નથી.”

“તેની ખીન્ને શી પંચાત પડી છે?” રાધવે લવાં ચડાવીને દરગાહીમાં પુછ્યું.

“ગંધાતાં ખામીચીયામાં રહેનારાઓને સુગંધ ક્યાંથી આવે?” રામુ બોલી ઉઠ્યો: “ખા તમે એ છોકરીઓને સમજાવો તો ખરાં કે પરણવામાં શું લાલ કાઢવાનો છે? ઘણી માથાનો મળે તો હાડકાં લાગી નાખે—”

રળીયાતને જીની રમૂતીઓ તાણ ચઢ. રોજ રોજ રાધવના બાપા આવીને સેંટા લગાવતા એ સાંભરી આવ્યું. ગરીબોના લગ્નો એટલે બેરાંઓ માટે વૈતરૂં અને ચુક્કામી રીવાય ખીલું શું છે?

“અમે બધું ય સમજીએ છીએ ખેટા, પરૂ પરણ્યા વીના લવ કેમ નીકળે? આજે કેટલીયે છોકરીઓ લાવી વીટબહુઓ સમજવા છતાં પરણી નાખે છે.”

“ભારે સુંદર સમજણ!” રાધવ વચ્ચે તાકુકી ઉઠ્યો: “કુંવારી રહે તો શું હરખત આવી જાય?”

રળીયાતને આ બધા વીચારો શું અંશે ઝેલા લાગ્યા. એ રાધવના કેડકે ચહેરા સામે જોઈ જ રહી, પણ રામુ જ્યાં મસ્કરીમાં વાતને ફેરવવા મથતો હતો. પણ રળીયાત તો વીચારમાં ગરકાવ થઈ ગઈ. એને એમ લાગ્યું કે રાધવ લમ નહીં જ કરે, એવું અતડાપણું એટલું બધું વધતું જતું હતું કે કોઈ છોકરી એના મોહમાં પડે એ પણ સંભવીત નહોતું. કોઈ પણ એની પાસે આવતા પહેલાં એની પ્રતીભાથી અચકાઈ જતું.

એક દીવસ રામુ અને રાધવ બન્ને રાતના મોડે સુધી હળવે હળવે વાતો કરતા

હતા અને રળીયાત પણ છાની ખાની એ વાર્તાલાપ સંભળતી હતી.

“મને તો મધુરી બહુજ ગમે છે” રામ- પ્રસાદે હળવે અવાજે રાધવના કાનમાં કહ્યું.

“હું બહુ છું” રાધવે હુંઝા ઉતાર વાળ્યો.

“પણ મધુરીનું મન મારા ઉપર ઢગ્યું છે કે કેમ એ તું કહી શકશે?”

“મને એમ લાગે છે ખરું, અને એથીજ હવે એ આપણી મંડળીમાં આવતી અટકી ગઈ લાગે છે.” રાધવે હુંડે ક્યેજે જવાબ આપ્યો.

રામુ એરડામાં આમથી તેમ આંટા મારવા માંડ્યો અને એના જમીન પર અથ- યતી ભારે પગનો અવાજ વાતાવરણને ધ્રુજાવી રહ્યો હતો.

“ત્યારે હું તો મધુરીને કહું કે—” રામુ હજી વાક્ય પૂરું કરે એટલામાંજ રાધવ બોલી ઉઠ્યો.

“શું કહે?”

“કે હું તને—”

“કેમ અટકી ગયો, ગલનુય છે શા સારૂ, કહી નાખને કે “હું તને ચાહું છું.”

“બસ ખરેખર રાધવ! જો હું કોઈ છોક- રીના પ્રેમમાં લાઉં તો મારે એને કહેવું જ રહ્યું કે “હું તને ચાહું છું.” એમ પુછી ત શકીએ તો એનો કશો અર્થ નથી.”

રાધવે એપડી તરથી બંધ દરી રામુને કહ્યું, “અને એમ પુછવામાંયે શું અર્થ છે?”

લાંબો વખત ચુધી બન્ને સુંગાજ બેસી રહ્યા.

આખરે રાધવે મૌનભંગ કર્યો,

“પણ રામુ! ધારો કે મધુરી તને ચાહે છે તો પણ શું? બહુ થાય તો તમે પરણો એટલું જ ને? એ કેવો વીચીત્ર સંચોગ, એક છુધ્ધીમાન છોકરી અને સામાન્ય

કામદારનું જોડું કેવું વીચીત્ર લાગે ? પરણ્યા એટલે છોકરાં ય થાય, કુટુંબ જામે, આખો દીવસ એના ભરણપોષણ માટે વૈતરૂં કરવાનું—આપ પછી જીવનનીવાંઠ માટે જે કારમું જીવન ચલાવવું પડે છે એ તો જોને વીતી હોય તે જાણે. અને આમ પેટ ભરવામાં સંડોવાઈ ગયેલા માણસ “સીદ્ધાંતભક્તી” કેમ જાળવી શકે ? ધ્યેયને માટે કામ કરવાની એને કુરસદજ રહેતી નથી.”

થોડો વખત શાંતી પ્રસરી રહી. વળી રાધવે શરૂ કર્યું,

“માટે જાણ રામુ ! પરણવાની વાત માંડી વાળ અને મહુરીને પણ આપણું કામ કરવા દે. આપણા ધ્યેયને માટે એ વધારે પ્રમાણીક ભાગ છે.”

“તને યાદ છે રાધવ ! ઘણા પુરાણી લગ્ન વીધે કેવાં ગંધાં હાંકતો હતો—દેહ અને આત્મા વીધે અને લગ્નદ્વારા દૈવી સંયોગ વીધે એ કેવું તત્વજ્ઞાન ડાળતો હતો ?”

“એ બધામાં આપણને શું રસ હોઈ શકે. મોક્ષ મેળવવાની તો માત્ર વાતો છે. એક માણસ કઈ રીતે પુણ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ સમજાતું જ નથી. ખેર ! જે ઝલક-દાર ભાવીની તમે આશા રાખતા હો તો જાણે આ બધા દોંગતો તમામ ક્યેંજ છુટકો છે. વર્તમાનમાં તો આપણા સુખને અને આત્માની પુણ્યતાનો દંભ કેમ પરવડે ?”

“એ બહુજ આકરી વાત છે ખીરાદર !”

“પણ ત્યારે ખીલું શું થઈ શકે ?”

જીવનની વીતી જતી પજાને કાળના ઝડોમાં મોકલવું ઘડીયાળ એના લોલકનો ટક ટક અવાજ કરી રહ્યું હતું અને સવાલ-જવાબ વીના બંને મીત્રાતું મૌન વાતાવરણની ગંભીરતામાં એક વધારો કરતું હતું. માત્ર વચ્ચે વચ્ચે રાધવ જ્યારે ચે પડીતું.

પાતું ફેરવતો ત્યારે જરા કે અવાજ થતો, રામુથી આ સ્મરણને જેવી શાંતી સહન ન થઈ શકી. એ ત્રાહુકી ઉઠ્યો,

“અધુ” હૃદય પ્રેમ માગે છે અને અધુ” હૃદય ધીકાર તરફ ધપે છે; આવી ચીજને ‘હૃદય’ જેવું નામ અપાયજ કેમ ?”

“પણ હું તને ફરી પુછું છું કે ખીલે કાઈ ભાગ તું શોધી આપી શકે ?”

ફરી રાધવે ચોપડીમાં માથું ધાલી વાંચવા માંડ્યું. રળીયાત ઠેક સુધી આ વાર્તાલાપ સાંભળતી હતી. એણે આખો બંધ રાખી હતી પણ કાન ઉઘાડી રાખ્યા હતા. એના અંતરમાં રાધવને પરણાવવાનાં સ્વપ્નાં ખુબ મંથન મચાવતાં હતાં. જાણે એ ભાવી સુખની ઇમારત આખી ભાંગીને જીરો થઈ જતી જોઈ એના હૃદયમાં ખુબ આઘાત થયા.

વળી મીત્રાનો વાર્તાલાપ આલ્યો: “ત્યારે મારે પ્રેમનું નામ ન લેવું એમને ?”

“આપણા ધ્યેયને પ્રમાણીક રહેવું હોય તો એ એકજ ભાગ છે.”

“હીકે ત્યારે મેં તો નીશ્ચય કરી લીધો રાધવ ! કે પ્રેમના સુવાળા ભાગે તરફ ન જ જવું, પણ તું જ્યારે લપસી પડીશ ત્યારે હું તારા કરતોય નીખુર થઈશ એ ધ્યાનમાં રાખજે.”

“હું પણ અત્યારે એ કડક નીયમન, માંથી પસાર થઈ રહ્યો છું.”

“એમ ?”

“હા હું, ખરું કહું છું.”

રાધવની પણ ચોતાના જેવી જ દશા જોઈ ઘડીભર રામુને ચોતાના એકસવાયાપણામાંથી છુટકારાનો દમ ખેંચવાની તક મળી.

ઘડીયાલ કાળની ક્ષણોને ગણી જવાડું કામ ચાલુ રાખતી હતી અને પવનના સુસવાણ દીવાલો સાથે અથડાવાડું કામ પણ

ચાલુ રાખતા હતા. વળી રામપ્રસાદથી બોલી જવાયું,

“એમ ત્યારે તો તું પણ પ્રેમના સપ્નામાં ચડી ચુક્યો છે, બહુજ ખરાબ ટ્રેપ! રાધવ!”

રળીયાત આ બધું સાંભળી રડી પડી. ઓશીકામાં મોં છુપાવી આખરે એણે પણ ઉંઘવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

* * *

યુવાનોના સ્વપ્નાંઓ જેવું સુંદર પ્રભાત પ્રકટ્યું, આખી રાતના ચીંતન પછી રામુના મોં પર હિપર નીચમીત સ્ફુટી ચે નહોતી અને કામ આટોપી ધંધે લાગી જવાની ઇચ્છા પ નહોતી. પ્રેમના ઉગતા અંકુરને હૃદયમાંથી સાવ ઉમ્મિડી નાખતાં કેટલાં મંથનો થાય છે એ રામપ્રસાદનું સુખાવીનું સ્પષ્ટ કહેતું હતું, પણ રાધવની સ્થિતિ એથી તદ્દન વિપરીત હતી. થોડી નેટલી ઉંઘ પછી પણ એના આખા ય શરીરમાં ઉષા જેવી તાઝગી અને તાકાદ હતી. રળીયાતને આ વાતનું રહસ્ય ન સમજાયું. એને તો રામુનું દયામણું મોં ભ્રષ્ટ લાગી આવ્યું.

“રામપ્રસાદ, તમે કપડાં પહેરી લ્યો, હવે કામ પર જવાનો સમય થતો આવે છે. વળી રૂપ ઠંડી છે, એટલે શરદી થવાનો પણ સંભવ ખરો.”

“માતા! તું ખરેખર મારી સગી જનની જેની માયાળુ છે. તું મને તારો દીકરો કહેતાં અચકાય છે કારણ કે હું જરા બદ-સુરત છું!”

રળીયાતે ઉત્તર આપ્યા વીના એની પીઠ પર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. એના હૃદયમાં અનેક ઉમીંઓ એક સાથે ઉભરાઈ આવી, પણ એને એ વાણીમાં વ્યક્ત કરી શકી નહીં.

ધીમે ધીમે સુર્યનો પ્રકાશ ઉગ્ર બનવા લાગ્યો અને લાગણીઓને બદલે હૃદયમાં વ્યવહાર એવું સ્થાન લેવા લાગ્યો.

* * *

દીવસે દીવસે આ સમાજનાદીઓનું મંડળ પ્રગતી કરતું ચાલ્યું, દેશપરદેશમાં ચાલતી મહેનતજીવી જનતાની નમ્રતીનો અહેવાલ પત્રીકાઓદ્વારા વહેંચવાનું કામ આ મંડળે ભેશભેર ચલાવવા માંડ્યું હતું. મીલના કામદારોમાં આ સાહીત્યનો ખુબ દેખાવ થવા લાગ્યો. જર્મની, ફ્રાંસ વીગેરે સ્થળે પડતી હડતાળોના ખખરો મજુરો વીગતવાર વાંચતા, સારો પગાર ખાતા મેનેજરો અને ઓધ્ધેદારો પણ આ સાહીત્ય વાંચતા-વાંચ્યા પછી શુસ્સે થઈ એકદમ અભીમાય આપી દેતા: “એશરમ બળવા-ખોરોનાં જ આ બધાં કારસ્થાન છે. આ સમાજવાદીઓને સખ્ત શાસન આપવું જોઈએ.”

કેટલાક ઉત્સાહી અધીકારીઓ તો મીલના વડા સાહેબ પાસે આ પત્રીકાઓ લઈ ગયા. એમણે પોતાની ફરજ બરાબર બજાવી! પણ જીવાનીયાઓ તો આ બધું વાંચીને સાફ કહેતા કે આવાં લખાણોમાં આપતી હડીકેતો સાવ સાચી છે, પણ કામથી ચાકીને સોયપોય થઈ ગયેલા કામદારો મુખ્ય ભાગે એમજ કહેતા કે “આમાં કંઈ આપણો શુકવાર વળે નહીં. આપણાં દુઃખનો કોણ જાણે ક્યારે અંત આવશે, ભગવાન કરે તે ખરું.”

પણ આ ચોપાનીયાઓએ ખળભળાટ તો જરૂર મચાવ્યો અને અંકવાડીયાં પાછી જ્યારે એક દીવસ પત્રીકા પ્રસીદ્ધ ન થઈ કે સુરત મજુરો અને કામદારો એકબીજાને પુછવા લાગ્યા કે આને કેમ કંઈ આપણુ

ખીરાદરોએ છપાવ્યું નથી, કાં તો રાજ્ય-
સત્તાએ છપાવવાની જ મના કરી હશે.”

પણ એક દીવસ રત્નને વળી પાછું
મજુરોનું છાપું નીકળ્યું, અને ફરીથી
આખા કામદાર વર્ગમાં ખળભળાટ મચ્યો.

પણ આ ચોપાનીયાંના પ્રચાર પછી
ગામમાં ફેટલાક અજાણ્યા માણસો દેખાવા
લાગ્યાં. હેટલાક અને જાહેર રસ્તામાં મૂંઢના
જેવો દેખાવ કરી પરીસ્થિતીનો ખાનગીમાં
અભ્યાસ કરતા હોય એમ એવા માણસોના
ચરો ઉપર ચક્રો નજર રાખનાર જરૂર
પાડખી નામ. ફેટલીક વખત વગર
એળખાણે કોઈ ભોટ મજુર સાથે આ
લોકો વાર્તાલાપ શરૂ કરતાં, ફેટલીક વખત
પ્રશ્નો પણ પુછતા. ફેટલાક નવા મહસૂલો
તો ખુબ ઉત્પાદકમાં આવી જઈ લડતમાં
અજામ રસ લેતા હતા. આખા મજુર-
લતામાં આ લોકોના આગમન વીધે અનેક
તકલીફો આસના હતા, પણ રળીયાત
બરોબર સમજી ગઈ હતી કે આ બધી
ધમાલનું કારણ એનો પુત્ર રાધવ છે.
ધણખરા કામ કરનારાઓ પણ એની ગયા
હતા અને રોજ રોજ રાધવને મળી જતા,
એટલે રળીયાતને પણ આશ્વાસન મળતું કે
આ લડતમાં રાધવ એકલો નથી પણ એને
સાથ આપનારા અનેક ખીરાદરો છે.
એક બાબુથી એને ચોતોનો પુત્ર
આવા કામમાં આગેવાની હો એ જોઈ
ગર્વ આવતો ત્યારે, બીજી બાબુ એ પ્રવ-
ત્તીના જોખમોનો વીચાર માત્ર રળીયાતના
માતૃસહજ ગર્વને ગળી નાખતો. એ બરો-
બર સમજતી હતી કે અનેક રાત્રીઓની
ખાનગી મસલતોને પ્રીતિએ આજે લોક-
લાગણીનો અટલો અમેઘ પ્રવાહ એકલો
થઈ શક્યો છે.

સંધ્યાના આથમતા પ્રકાશની આસપાસ
આકેશમાં પથરાયલા ઝલકદાર રંગો મીલના
ભુગ્ગાની બદસુરતી સાથે સ્પર્ધા ખેંચી
રહ્યા હતા. રળીયાત એના ઝોરડાનું આરણ્ય
હિવાહી આ કુદરત અને માનવ વચ્ચેનો
વીચીત્ર વીરોધ નીરખી રહી હતી, એટલામાં
અચાનક ઉજળી ડોશી લપાતાં લપાતાં આવી
પહોંચ્યાં. કોઈ લપંકર સમાચારનો આગાહી
એના ગભરાપલા ચરો ઉપર દુરથી પણ
સ્પષ્ટ દેખાતી હતી.

“રળીયાતખેન, હું ખરું કહું છું, મને
ખરેખર માતંગી મળી છે—બહુજ લોકોસા-
દાર માણસ પાસેથી સાંભળ્યા પછીજ હું
અહીં દોરી આવી છું—”

રળીયાતને અચ્ચ વાત અને પ્રતાવના
વચ્ચે જતો વખત ભારે વસમો લાગ્યો.
એણે ઉજળી ડોશીનો ખરબો હલાવી ઉતાવ-
જથી કહ્યું: “વાત હોય તો પહેલી કની નાખો,
મને તમે ખુબ ગભરાવી ના મુકો.”

“તમારા બધા ઘેલા છોકરાઓ આખરે
સપડાઈ ગયા છે. તમારા ઘર ઉપર પણ
હમણાં ઝડતી આવશે. બીજા કમલારોને ત્યારે
પણ પોલીસનો દરોડો પડશે. આ વાત તદ્દન
ખાકે પાથે સાંભળ્યા પછીજ હું તમારી પાસે
દોડી આવી—”

રળીયાતે પ્રથમનાં બે વાક્યો સાંભળી
લીધા પછી ઉજળી ડોશીનો અગળ ચાલતો
વાર્તાલપ સાંભળવાની એને શુધ્ધી ન રહી.
પૂડેરાણના લોહંડું હઝનચલન ફેટલો વખત
ચાલુ રહ્યું એવું એને લાગ પણ ન રહ્યું.
ગામગયાતને મીઠું મરચું હિચેરી એને
અબીનય સહીત પ્રચારવા માટે ઉજળી ડોશી
આસપાસના ગામડાંઓમાં પણ પંદારાં હતી.

“પણુ જો જો રળીયાતજેન, આ બધર
તમને આપી છે એમ કોઈને ન કહેતાં
તમને કાંઈ ખાસ વાત કહેતીજ નહીં
મન્યાંને ? મારું નામ કયાંય ન આપશે”—

આમ બેબાકળી બનેલી ઉજળી ડોશી
કામ ઓતાને બને એટલું સંભળાવી રવાના
જ ગઈ. રળીયાત કેટલોય વખત ત્યાંને
જાં ઉભી જ રહી. પછી બારણું બંધ કરી
જક ખુરશીપર પડી. એના શરીરમાં ઉભા
કેવાની તાકાત નહોતી, એના મગજમાં
બેચારવાની શક્તિ ન રહી, પણુ રાધવના
પર ઝંઝૂમતાં લાવી લખતી સંભાવનાએ
એના આખા ય માનસને આવરી લીધું હતું.
મયાનક એ ઉભી થઈ, કપડાં પહેર્યાં અને
રાધવ પાસે લગભગ નીચમીત આવતા એક
“કામરેઠ”ને ત્યાં એ જઈ ચડી. રાધવનો
પીઝ માંડીને લઈને પથારીમાં પડ્યો

હતો. રળીયાતે એને આ બધા સમાચાર
કહ્યા, અને શું કરવું એની સલાહ માગી.

પણુ આ બીચારો મજુર બધી હકીકત
સંભળીને જાતે ગભરાઈ ગયો. રળીયાતે
પોતાનો પત્નીનો કપાળપરથી લુછી નાખતાં
નાખતાં પુછ્યું,

“તું પણુ ગભરાઈ ગયો કે શું ?”

“હું સાવ અશક્ત”—એના હોઠ ધ્રુજ
હતા. ચહેરા ઉપર લાલી પ્રસરી રહી અને
બીતીથી એના શરીરમાં કંપ આવી ગયા.
“મારામાં થોડું આપલાપણું હતુ બાકી
રહી ગયું છે. રળીયાતમાં ! સમજવા
જતાંય આજે કાપરની પેઠે હું અહીં પડ્યો
છું ! ખેર, પણુ રાધવને આ બધા સમાચાર
કાંઈ રીતે પહોંચાડવા જોઈએ—ખેર, ગમે તેમ
થાય, વીંધવના વીચારોને જગતની કાંઈપણુ
શક્તિ સંભરી શકશે નહીં.”

જ્યાં બંધી આબતમાં પોલપોલ હોકે
રાખવામાં આવતું હોય, ત્યાં માનસીક
અંધાધુંધીને ખીસવા માટે પુરેપુરી તક
મળે છે.

...

મનુષ્યને માટે એ જરૂરતું છે કે તેણે
મનસ્વી ધુનો ઓઝામાં ઓછી રાખી,
બુધ્ધીનો વીકાસ સાધવો અને ફૂલીમ જીવન
છોડી સાચું જીવન જીવતા બનવું.

બે અન્યાય મળીને એક ન્યાય બની ન
શકે, બે લુઠાણાં મળીને એક સત્ય બની
ન શકે, પણુ સંખ્યાબંધ લુઠાણાં મળીને
એક ધર્મ ઉભો થઈ શકે !

...

શીશીસોશી [તત્વચીંતન] એ કેટલાકોને
તકે લક્ષવાની રમત લાગે છે ત્યારે ખીજા
કેટલાક શીશીસોશી એટલે બુધ્ધીપુત્રક જીવવું
એમજ માનતા હોય છે.

કાળ પડખું ફેરે

ગાજતા સાગરો છોળછોળે ભર્યા,
ગીરી બધા ડોલતા ખળભળે સામટા;
પડું પડું ધાપ, પડશે, દીવે, એમ કાં ?

કાળ પડખું ફેરે; કાન્તીની નોખતો ગડગડે જીવનમાં શાન્તી ભરવા.

વધંથી એ ધડી, જીવનમાં એ વણી,
આજ ત્રુટે ગુલામી દશા ને !
કાલનો મુરજ તો ઉગશે સૌનવો,
જીવન મુક્તતણા ધોષ કરેતો;

આજ છેલ્લી ધડી તું મરે કે જીવે, અમર આત્મા અમર એમ થાતો.

વધંથી વાટડી લેઈ, ખોઈ જાતડી,
આજ ખખર મહીં રક્ત માગે;
નસેનસ ખેંચીને રક્ત તું રેડે,
માતના આખરી વિણ કાળે,

ખુટતાં રક્ત તું, શરીર પીસાવી દે, એમ તારું બધું તેજ ભરજે.

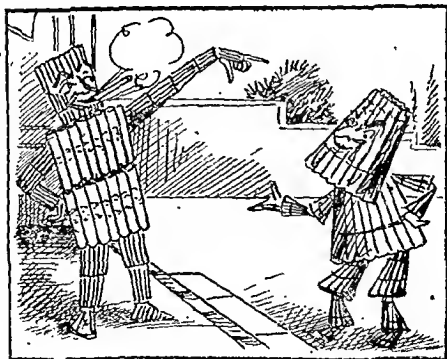
કાળ પડખું ફેરે, અડગ તું ના ડરે,
નિશ્ચયે સ્થાન તારું ગ્રહી લે;
ગળાડતા એ બધા, દૂર બહુ નાસતા,
કાળને જીતી તું મુક્તિ જીતે;

મરણ એ જીવનમાં સ્થાવર છે ને મળે મુક્તી આ વીશ્વમાં એવ રીતે.

બલદેવ મહેતા

સાથ દેશભરમાં ફાટી નીકળેલી પરદેશી કાપડના અફધારની ચળવળથી ચાલ્યાર મુખી પીણાવની કાપડ મંગાવી નાગધીન કરનાર મોટી ફાંદવાળાની મુરતો ઉપર પ્રમાણે રહી બની ગઈ છે. (હીંદી પંચના અંધકૃત્યથી)

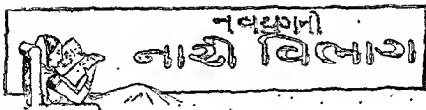

પરદેશી મીઠાચેડા તરફ પણ આજકાલ લોકોને આકર્ષણ આવવા લાગ્યો છે. દેશી

શ્રીમતી કમળાદેવી ચત્રોપાધ્યાય

જેમને મુખર્થ સરકારે સહ્ય નવ માસની કેદની સજા કરી છે

રણચંડીની રણગર્જના

“સામાન્ય રીતે તો માફ સ્થાન મારા ઘરમાં હતું, પરંતુ જે સમયે મારી માતૃભુમિ જીવન-મરણના સંગ્રામમાંથી પસાર થતી હોય, તે વખતે તો માડીની મુક્તીના સંગ્રામમાં જ માફ સ્થાન, હીંદમાંની મારી હજારો બહેનોની માફક જ હોઈ શકે. રાત્રિગોહી ભાષણ કરવા માટે મારી પાસેથી જાતીનગીરી માગવામાં આવી છે, પણ જે પરદેશી સત્તાવાદે હીંદની સ્ત્રીઓને તેમની ઘરમાં ભરાઈ રહેવાની ફરિયાદો ફગાવીને હીંદના જન્મસીદ્ધ હક્કની લડતમાં ભળવાની ફર્જ પાડી છે, તે સત્તાવાદ સામેની એટલા સામાન્ય લાગણી છે. મને આજે ભલે તુરંગમાં ધકેલવામાં આવે, પણ પરદેશી સત્તાવાદની તપાસ તો લોકમતનાં ન્યાયમંદીરમાં ક્યારનીયે થઈ રહી છે. અને પરદેશી સત્તાવાદની દમનનીતી જ્યારે હુંદી તાખનારી હોઈ પહોંચી છે ત્યારે જ માત્ર હીંદની સ્ત્રી મથકાને પડી છે. મહાન લક્ષ્મીબાઈ પછી પરદેશી ખંધનોમાંથી માતૃભુમિને મુક્ત કરવા સ્ત્રીઓ પોતાનાં ઘર અને બાળકોને મુકીને પહેલી જ વખત બહાર પડી છે, અને અમારી જાત તરફની તેમજ ભાવી પ્રજા તરફની અમારી ફર્જમાંથી તમારી જોડો, જોણીઓ કે દયાહીન રીતે પડતી લાડીઓની ભડીમાર અમને જરાયે અલાવી શકે તેમ નથી.”

સત્યવતી દેવી

[દિલ્હીના મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં કરેલા એકરારમાંથી].

સ્ત્રી ઓની તંદુરસ્તી

:લેખક:

દાકુતર ગમન

ગુજરાતની નોનવાન સ્ત્રીઓ-ખાસ કરીને શહેરોમાં વસતી ઉપલા અને મધ્યમ વર્ગની-માં પ્રમાણમાં શારીરિક નબળાઈ અને નની નાની માંદગીઓ વીશેષ પ્રમાણમાં જણાય છે.

‘લુખ ન લાગવી, માથું દુ.ખવું’, એવેની રહેવી, અસકતી લાગ્યાં કરવી, કોઈ કામ તરફ પ્રીતી ન ચોંટવી, એવી માહીને હીસ્ટી-રીઆ, કમ્પ્લેક્ષાન, હાય, દમ વગેરે રોગોની પરંપરા હામ હામ દેખાયાં કરે છે.

ત્યારે ગામડાંમાં અને શહેરોમાં વસતા નીધન વર્ગની વસતીમાં ભેદએ તો આ જનની માંદગીનું પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું જણાય છે.

દીવસે દીવસે વાત વધતી જાય છે, વસ્તુ સ્થિતિ વીકરતી જાય છે, અને જો હજી થોડાકે વર્ષ સમાજ આ દશા તરફ ધ્યાન નેટલાજ આંખમાં ચામણું ચાલુ રાખશે, તો જીવાન સ્ત્રીઓનું મરણ પ્રમાણ હજી વધતું જશે; એટલું જ નહીં પણ, ભવિષ્યની પ્રજાની ઉપર તેની ભયંકર માહી અસર જીએ વધારે જણાશે.

યુરોપ, અમેરીકામાં સરકારની મદદ વીના કેટલાંય સાહસીક સ્ત્રી પુરો સમાજપયોગી કાર્યોમાં બહુ જ રસ લે છે; અને પ્રજા-જીવનને લગતા અનેક પ્રશ્નોની તપાસ તેઓ જાતે જ ખંતથી ઉપાડી લઈ, પરી-ણામ જનતા સમક્ષ જાહેર કરી, પ્રજાજીવનને લાગેલા સળા વારંવાર બતાવી, જનતાને સીધા રાહ બતાવવા ઉપરાંત સંબંધસતાને તે માર્ગે જવાની પ્રજામતને બળે ફાટા પાડે છે.

આપણા દેશમાં-કે ગુજરાતમાં એવું સાહસીક દાકતરોનો જ અભાવ છે. તેઓ કમ્પ્લેક્ષી સીવાય બીજા કંઈપણ કામ તરફ કાળજી ધરાવતા હોય, તો માત્ર મોજશોખ અને વૈભવ વીલાસ. પરદેશી શોધખોળ, પરદેશી દવાઓ અને પરદેશી જીંદગીની આડતોનો જ તેઓ ધંધો ચલાવીને સંતોષ માને છે. તેને બદલે અનેક ધીક્તા ધંધા-વાળાં પુરુષ દાકતરો કે સ્ત્રી દાકતરો પોતાના અનુભવનો લાલ પોતાના દેશવાસીઓને મળે તેવાં પુસ્તકો લખતા હોય, સમાજ શરીરને છાતી કરનારા અનેક પ્રકારના રોગો જે સમાજમાં ઘર કરી રહ્યા છે, તે વીધે તપાસ

કરવા તૈયાર થતા હોય, તો તેઓ પોતાના ધંધા ઉપરાંત સર્વજ્ઞ સમાજસેવા તેમજ સ્વદેશસેવા બજાવી શકે.

અહીં એ પણ કહેવાની જરૂર છે કે. આપણે સમાજ પણ આ જાતની સ્વતંત્રતા પાસને માટે તૈયાર નથી થયે. અનેક પ્રકારનાં દંદેને શુભવાતની માફક છાનાં છાનાં સાચવી રાખવાં એ વૃત્તિ આપણમાં બહુજ મોટા પ્રમાણમાં જણાય છે. જ્યાં પુરૂષોમાં આ વૃત્તિ બહોળા પ્રમાણમાં હોય ત્યાં સ્ત્રીઓની શરમતું પુછવું જ શું? — એટલે એ દીશામાં સમાજના નેતાઓએ યોગ્ય પ્રચાર કામ કરવાની જરૂર છે.

આને અંગે એક લાક્ષણિક ઉદાહરણ આપીને હું મુજ વીપય તરફ વળીશઃ થોડાક મહીનાઓ પહેલાં અમેરીકાના એક દાકતરે લગ્ન સંબંધથી જોડાયેલાં ૨૦૦ સ્ત્રીઓને તેમજ ૨૦૦ પુરૂષોને પ્રત્યેકને એકસો પ્રશ્નો પુછ્યા હતા. તેમાં મુખ્ય પ્રશ્નો આ હતા :

- (૧) તમારું પરણીત જીવન સુખી છે કે દુખી? દુખી હોય તો શા માટે?
- (૨) લગ્ન પહેલાં તમે બીજા કોઈની સાથે પ્રેમમાં પડેલાં ખરાં કે? તે પ્રેમે શરીર સંબંધનું રૂપ પકડેલું?
- (૩) લગ્ન પછી એ જુનો પ્રેમ અને શરીર સંબંધ હજી ચાલુ રહ્યાં છે ખરાં?
- (૪) પ્રથમ લગ્નથી તમને સંતોષ થયેલો કે દ્વિતીય?

: અને આપણા જેવી પ્રકૃતિનાં મનુષ્યોને જનશૃંગિ કદાચ નવાઈ પણ ન્હાવશે કે, હા ચારસે સ્ત્રી પુરૂષોએ પોતાને પુછવામાં

આવેલા તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તર સમાજના હિત માટે આપેલા. જેમાં જગણે લગ્ન પછી પણ બીજા સ્ત્રી પુરૂષની સાથે શરીર સંબંધ ચાલુ રાખ્યો છે, તેમણે તે વાત પણ નીખાવસ ભાવે જણાવી હતી.

આનું કારણ પશ્ચીમના લોકોની આપણા કરતાં જુદી મનોદશા જ છે. આપણે અહીં બધું દાંક્યું રાખવાની વૃત્તિજ પ્રાધાન્યપણે જણાય છે. પોતે જે કંઈ કરતા હોય તે સમાજમાં અપ્રતીક્ષાને યોગ્ય મનાવું હોય તો, તેટલા ખાતર તે કામ બંધ નહીં કરે, પણ એવી સફાઈથી દંડ પીછેડા કરશે કે સમાજનાં ઘણાં મનુષ્યો ઘણા વખત સુધી તેનું એ કૃત્ય જાણી ન શકે. ત્યારે પશ્ચીમ વાસીઓ પાપ કરીને તેને છુપાવવાનો ઝાઝો પ્રયાસ કરતાં નથી. એથી તેમનામાં દંભ ઓછો છે—આપણે એ દીશામાં તેમનું અનુસરણ કરવાની જરૂર છે.

[૨]

પ્રસ્તુત છતાં કંઈક અપ્રસ્તુત જણાય તેવી આટલી સામાન્ય ચર્ચા પછી, આપણે આપણા મુજ મુદ્દા ઉપર આવીએ.

આજળ કહું તેમ આમણની સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી અને શહેરોમાં વસતી કામદાર જનતાના સ્ત્રીવર્ગની તંદુરસ્તી સારી રહે છે, તેનું કારણ કસરત. એ કસરત વ્યાયામ તરીકે કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ ઘરનાં તમામ કામ તેઓ જાતે કરે છે તેમાંથીજ મળી રહે છે. દાખલા તરીકેઃ વીણાળ ઘરમાં નીચા નમીને કે ઉલા પગપર ખેસીને ફરતા જઈને વારીદું વાળવું, કુવામાંથી પાણી ખેંચવું અને માથે એ બેકું મુકીને ઘેર આવવું, કપડાં ધોવાં, ઘણવું, ખાંડવું, ઘાસ

કાપી લાવવું. એ કામમાં ખુલ્લી હવાનો લાભ અને વ્યાયામ બંને મળે છે.

શહેરોમાં રહેતી શ્રીમંત શ્રીઓ તેમજ મધ્યમ વર્ગની શ્રીઓ, આ જાતની કસરત કરતીજ નથી એટલે તેમનું શરીર નીર્માલ્ય થઈ જાય છે.

શહેરોમાં રહેતી કામદાર શ્રીઓને પ્રામ્ય-શ્રીઓ જેવી ખુલ્લી હવા અને પાણી ખેંચવા વગેરે ઉપયોગી વ્યાયામ મળતો ન હોવા છતાં, મને પેટનો ખાડો પુરવા માટે મજુરી જ કરવાની હોય છે; અને તેમાં તેને ઘણી વખત શરીર સહન કરી શકે તે કરતાં પણ વીશેષ થમ ઉઠવવો પડે છે.

પરંતુ તે કરતાંયે વીશેષ ગેરલાભ તો બાળકને લીધે થાય છે. આ દીશામાં પણ કામદાર વર્ગ અને પ્રામ્યજનતા કરતાં શહેરોમાં વસતા શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીતો બીંધણુ બનતી જાય છે. ગામડાંમાં રહેનારી અનેક કોમો શહેરોમાં રહેનારાંઓ કરતાં નાની વયનાં બાળકોનાં લગ્ન કરી નાખે છે, એ વાત ખરી; પરંતુ પતી-પત્ની તરીકે તેમની વચ્ચેનો શરીર સંબંધ ઘણાજ મોડો શરૂ થાય છે; એટલુંજ નહીં પણ સંયુક્ત કુટુંબની વ્યવસ્થાને લીધે, તેમજ ગામડાની સમાજ વ્યવસ્થાના ધોરણને લીધે વર-વહુ પરીપક્વ વયનાં થાય નહીં ત્યાં સુધી તેમને ચેગક દીવસો કે મહીનાઓથી વધુ સહવાસમાં રહેવા દેવામાં આવતા નથી.

દાખલા તરીકે ઉત્તર યુગરાતમાં કડવા કણુખી કોમની વસતી ઝાઝી છે. તે કોમમાં ફડી પ્રાંતના ઉંઝા ગામમાં રહેતી ઉમીયા દેવી આશા આપે તેજ દીવસે બારેક વર્ષમાં એકજ વખત લગ્ન કરવાની છુટ અપાય છે: તેથી એક દીવસથી અગીઆર વર્ષની ઉંમરનાં તમામ બાળકોને એકજ રાતમાં 'ધુમા-

દીયાં'* કરી નાખવામાં આવે છે. પરંતુ વહુને પહેલ વહેલી સાસરે ગોકલતી વખતે લગભગ અર્ધા લગ્ન જેવી 'આણુ' ની વીધા કરવામાં આવે છે. અને એ 'આણુ' ત્યારેજ થાય છે કે જ્યારે વહુની ઉંમર ઓછામાં ઓછી ૧૫-૧૬ અને કવચીત તેથીયે વધુની થઈ હોય. આ રીતે સાસરે જવા પહેલાં ખુલ્લી હવામાં ખેતરોમાં અને વાડાઓમાં કામ કરવાથી પતી-પત્ની બંને તંદુરસ્ત બનેલાં હોય છે; તેમ છતાં વહુને પહેલી વખત વધુમાં વધુ ૧૫, ૨૦ કે ૩૦ દીવસ જ સાસરે રહેવા દેવામાં આવેછે, તે પછી ૭, આઠ કે બાર મહીને વળી તેને સાસરે વળાવામાં આવે છે. કાયમ સાસરે રહેવાનું આ કોમમાં ઘણી મોટી ઉંમરેજ બને છે.

શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગમાં આથી ઉત્કૃષ્ટજ ધોરણ નજરે પડે છે. ઘણાં શહેરોમાં ૧૪ વર્ષ કે તેથી વધુ ઉંમરની છોકરી અને ૧૬ કે તેથી વધુ ઉંમરના છોકરાને પરણાવેલા એ સામાન્ય છે. પરંતુ લગ્ન પહેલાં 'વીવાહ' [વાગ્દાન] કરવાની રીતને લીધે વર-કન્યાને એક બીજાના પીતાને ત્યાં જવાનું, પરસ્પરને મળવાનું, એકાંતમાં જુવાનીયાંને ગમે તેવી વાતો કરવાનું મળે છે! અને લગ્ન પછી મોટે ભાગે કન્યાને પીપર રાખવા દેવામાં આતી નથી. શ્રીમંતો શ્રીમંતાઇને લીધે તેમ કરે છે, ત્યારે મધ્યમ વર્ગના છોકરાઓને નોકરી અથવા ગણગામ કે દેશાદર રખાવું પડતું હોવાને લીધે એમને નાની વહુને પુત્ર જોડે રાખવાની ફરજ પડે છે. પરીણામ એ આવે છે કે, જુવાનીના આરંભથીજ લગભગ સરખી ઉંમરનાં

* લગ્ન વખતે થતા યજ્ઞમાંથી ધુમાડો નીકળે તે અડે એટલે લગ્ન યજ્ઞ ખર્ચાં એ અર્થમાં આ શબ્દ વપરાય છે.

પતી-પત્નીને છેક જ એકલાં રહેવાનું બને છે. પતીને રજા મળે તેટલો વખત પત્ની દેશમાં જાય, તેમાંય થોડાક વખત પીયર 'એકલાં' ગાળી બાકીનો સમય સાસરીમાં-પતીના સહવાસમાં જ ગાળવાનો હોય છે. સંસાર વ્યવહારની બીન આવડત, ઉછળતું યૌવન, શારીરીક વીધયને લગતા ચાનનો અભાવ: એ બધાનું કાતીલ પરીણામ એ આવે છે. તેની માઠી અસર શરીર ઉપર જણાવા માંડે છે.

[૩]

કુલમદાર વર્ગની સ્ત્રીઓને તેમજ પુરુષોને દીવસનો મોટો ભાગ શરીરને ચકવી નાખે તેવા કામ પાછળ ગાળવા પડે છે. છતાં તેથી બાવક એટલી ઓછી થાય છે, અને સામાજિક રૂઢિઓનાં કુટીલ બંધનોને લીધે-માળાપની પાછળની ન્યાતો, દીકરા દીકરીનાં કામ, સ્ત્રીનું સીમંત, પુત્રની જોતાં વગેરે ખર્ચ માટે તેવડ કરવાની હોવાથી, નીરંતર કંકસર કરી, જીવન નીવાંડતું ધોરણ ધણું જ ઉતરતું શખવું પડે છે: આથી સત્તવાન જોરાક, તેમજ ખુદ્દાં હવા ઉઝાસને અભાવે તેમનાં શરીરમાં સ્વાભાવીક રીતે જ ચેતન ઓછું થઈ જાય છે. તેથી પુરુષ વર્ગ દારૂ વગેરે વ્યસન તરફ વળે છે. એ બધું ખર્ચ; પણ એ વર્ગની રહેણી કરણી વગેરે જોતાં પણ તેમનામાં સ્ત્રીપુરુષના શરીર સંબંધનો જે અતીરક શ્રીમંત તેમજ મધ્યમવર્ગમાં થાય છે તેવો થતો જણાતો નથી.

આશ્ચર્યનંતરને પણ શારીરીક શ્રમત્ર કામ વધતો મોટો ભાગ કરવાનું હોય છે, તેમજ ઘણી વખત નાની જગાઓમાં સંયુક્ત કુટુંબનો સમાવેશ કરવાનો હોય છે, આથી શારીરીક સંબંધનો અતીરક તેમનામાં

જરા જેટલોય થતો નથી, તેટલું જ નહીં પણ ધણે ભાગે તો દીવસે પતી-પત્નીને વાત કરવાનીયે તક કે સમય મળતાં ન હોવાથી, શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગનાં જીવાન સ્ત્રી-પુરુષોમાં દીવસેય એકાંત મળતાં ચીત્તને ચંચળતા, કામોદીપનતા અને સંવનની લાલસા ઉત્પન્ન થતાં, વીના કારણે રક્તાની ઉચ્ચતા વધવાના અને શરીરના પ્રાપ્તથી ચેતનને ઘટવાના જે પ્રસંગ બને છે, તેવું કશું જ ત્યાં થતું નથી. એટલે નીધનતા, નીરક્ષરતા અને ખીછ અનેક જાતની પ્રવીકુળતાઓ છતાં આશ્ચર્યનંતર તેમજ કામદારવર્ગની શારીરીક તંદુરસ્તી સરસ જળવાઈ રહે છે.

ખીણું: સામાન્ય દેશમાં ખીન અનુભવી આશ્ચર્ય સ્ત્રીઓને વૃદ્ધિની સક્ષાત્તો લાલ તુરત મળે છે; તેમનાં બાળકોના ઉછેરમાં પણ વૃદ્ધાઓની મદદ તેમને સારી રીતે મળે છે. પ્રમુતી પછી લાંબા સમય સુધી 'વહુને' પીયર રાખવાની પ્રથા, તેમજ પ્રમુતી પછેલાં કેટલાક મહીનાઓ અગાઉથી તેને પીયર તેડી જવાની રીતને લીધે, 'માતા' બનનારીની શારીરીક સંપત્તી સારી રીતે જળવાઈ રહે છે, અને 'ખીતા'નું પદ પામનારને મહીનાઓ સુધી ફરજિયાત અભ્યર્થનું પાલન કરવું પડે છે: તેથી બનને લાલ થાય છે. જે લાલ શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગનાં સ્ત્રી પુરુષોથી લઈ શકાતો નથી. એટલે તેમનું શરીરધન હુંદાઈ-વેડાઈ જાય છે.

શ્રીમંત વર્ગના યુવકને કમાવાની ચીંતા નથી. ભણવાની ય ચીંતા હજી એ વર્ગમાં ઓછામાં ઓછી જણાય છે. યોષક પદાં થોંની વીપુલતાને લીધે શરીર સુદૃઢ નહીં છતાં સ્વાસ્થ્ય પુરતું સારું હોય છે. કામોદીપન સાધન સામગ્રીની યે વીપુલતા એને પરણીને આવેલી ખીનઅનુભવી બાળા નેય

‘ઘરકામની ચીંતા નહીં’; ‘ઝેટલે બાળ લગ્ન કરતી કહેવાતી કોમો કરતાં આ વર્ગનાં સંતાનો બાળલગ્નની તમામ બદીઓનો ભોગ મોટા પ્રમાણમાં બને છે.

મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ પણ શહેરોમાં માત્ર રસોઇ સીવાય કંસુજ કામ કરતી નથી. બન્ને-પતી-પત્ની-સાથે રહેનાર, વચ્ચે કોઈની હાજર નહીં એટલે એમની સ્થિતિ પણ મોટે ભાગે શ્રીમંત વર્ગનાં દંપતી જેવીજ બને છે. શરીર સહવાસના અતીરેકથી આમ સ્ત્રીઓનું સ્વાસ્થ્ય બગડે છે, ડસરનના અભાવે સુવાવડના પ્રસંગોમાં તેમને રોગ લાગુ પડે છે; તેમનાં સંતાન પણ નીર્માલ્ય અને માધકંગલા જેવાં રહે છે.

આમાં શ્રીમંત ઈર્ષ કરતાં મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓની દશા વધુ વીચીત્ર થઈ પડે છે. દાકતરી સગવડ પાછળ ખર્ચવા પુરતાં નાણાંની સગવડ નહીં એ તેમને મોટે ભાગમાં મોટી અડચણ. આથી તેમનો દુઃખ સહન કર્યા વીના છુટકાજ થતો નથી. વળી એકલાં રહેવાનું અને સાળાં-માંદાં બાળક સાથે પોતાની બગડેલી પ્રકૃતિને લીધે રસોઇ પુરતું જ લક્ષ્ય આપી શકાય નહીં, છતાં ગમે તેમ કરીને શ્રમ ઉઠાવવાનો એટલે પણ શરીર દુર્બલ બને. પરીણામ ક્ષય, હિસ્ટી-રીયા તેમજ સુવાવડને લગતા બીજા જીવ-લોણ રોગ લાગુ પડે!

[૪]

પરંતુ જે રોગ ગ્રામ્ય સ્ત્રીઓને કે ગરીબ વર્ગની બહેનોમાં નથી જણાતા તેવા સામાન્ય નબળાઈ, અશક્તિ, હિસ્ટીરીયા અને ક્ષય કે હિવાનાપણા જેવા રોગો શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગની શ્રદ્ધા-હીઓમાં લાગુ પડે છે તેનાં વળી ભુદાંજ કારણ છે. તે સામાન્ય રીતે આ હોય છે

(૧) વધારે પડતું કામગણપણું;

(૨) લાડીલાપણાનો અતીરેક;

(૩) ઓછું લાણતર;

(૪) સામાન્ય નવલકથાઓનું વાચન;

(૫) સામાન્ય કોરીનાં નાટકો તેમજ સીનેમાઓનો શોખ,

(૬) જાહેર ખબરીઆ દવાઓનું સેવન.

આ વર્ગની સ્ત્રીઓ જરા પણ વ્યાયામ કરતી નથી. કામગણતાની ભુદ્ધિ વીનાની માન્યતાએ તેમનામાં એવી ઉંધી સમજણ રોસાડી દીધી હોય છે, કે ઘરનું કામ જતે કરીએ તો કુંડુંબનું ખરાબ દેખાય! તથા સામાન્ય રીતે તે ખોરાક ઘટે છે, અપચો અને કબજિયાત કે ઝાડા થાય છે, માથું દુઃખે છે, ઘેંચેની રહે છે અને આજીવનને લીધે નીરંતર ગમગીની રહે છે.

પતી અને માળાપ સમક્ષ થોડા દુઃખને મોટા સ્વરૂપમાં રજુ કરવાનું લાડીલાપણું આ વર્ગમાં વધુ પ્રમાણમાં હોય છે, આથી સ્વભાવીક રીતેજ તેઓ માનસીક અસ્વસ્થતા અને નકામા ભયનાં ભોગ બને છે.

ઓછા શીક્ષણને લીધે તેઓ ત્રીશંકુ જેવાં રહે છે. સ્ત્રીના અધીકારની વાતો કરતાં થાય. પણ જવાબદારીનો વીચાર ન કરે, પતીની દરેક વાતમાં ભુલ ભુલે, પોતાનો વાંક એને ક્યાંય જણાવે જ નહીં. એટલે પતીના સામાન્ય શંકોનાય અવળા અર્થ કાઢી તેને લગતા અનેક અવળચંડા વીચારોની પરંપરામાં યુંથાઈ, પોતાનું માથું તેમજ જાત ધસતી નાખે.

અધુરીયા લાણતરને લીધે જેમાંથી તત્વ મળે તેના ત્રીશંકા વાંચી શકાય નહીં, અને

[૫]

કુરસડના વખતમાં કંઈક વાંચવું એ શરૂ-
આતમાં 'ફેશન' માનીને અને પછી વ્યસન
તરીકે, સામાન્ય નવલકથાઓના વાચન
પાછળ એમનો ઘણો સમય જાય છે.
તેમાંનાં કલ્પનાત્મક ચીજોને કોઈને કોઈ
રીતે પોતાના જીવનપ્રસંગ સાથે ધરાવી,
પ્રતીકુળ વીચારોની પરંપરામાં ચુંચાવ્યાં
રહી, કૃત્રીમ માંદગીનાં આપોઆપ ભોગ બને
છે. તેવું જ પરીણામ હવેથી કોટીના નાટક
સીનેમાઓથી પણ આવે છે.

તીખા તમતમતા, તેજવાળા અને તમેલા
પદાર્થો હદ કરતાં વીશેષ જમવાથી પણ
આંતરડાં અને હોજરી ઉપર ખરાબ અસર
થાય છે.

આ બધાને લીધે આવેલી નબળાઈને
અને ત્યાં સુધી છુપાવવા માટે જાહેર
ખબરીઆ દવાઓનું સેવન શરૂ કરે છે,
તેથી અધુરું હોય તેટલું પુરું થાય છે.

આ દશામાં વળી જેમને સંતાન પ્રાપ્તિ
ચતી ન હોય, તેમની સ્ત્રીતી તે વીચીત્ર જ
થઈ પડે છે. હીંદુ સમાજની રીતી, નિઃસંતાન
સ્ત્રી ઉપર શોક્ય આવવાનો ભય, પત્ની
તેમજ સાસરીયાંની ઇતરાહ: એ બધાં
કારણે નીરંતર તે શોકમય ચાતાવરણમાં જ
રહે છે.

ઉપરાંત જુવાન દંપતી એકત્રાંજ રહેતાં
હોવાથી નાના નાના મતભેદો, નાના નાના
પ્રશ્નચકલો, નાના નાના કંઈક કંઈક
બેસાચાલીના પ્રસંગો પણ ઘણા ઉભા થાય
છે. બન્ને નવલોંડીયાળ, બન્ને બીન અનુભવી,
બન્ને ન નમવાની, સ્વમાનરીતિ વૃત્તીવાળાં,
તેમાં ક્ષીનો સ્વભાવ નૈસર્ગીક રીતેજ કંઈક
જીદી અને પુરૂષનો માની: એથી કંઈક પર-
પરાનો અંત આવતો નથી; અધુરીયા શીક્ષણ
વાળાં સ્ત્રીઓ તેથી ખુબ વીચાર કરી કરીને
હીસ્ટરીઆનો ભોગ બને છે.

આ સ્ત્રીતીમાંથી બચવા માટે સામાન્ય
રીતે આટલું તો કરવું જોઈએ:

[૧] શરીરને થમ પડે તેવી ખુદશી હવા
અજમાગામાં નીચમીત કરસત-અથવા
પાણી ભરવું, દળવું, ધોવું વગેરે
વરકામ.

[૨] ભુખ લાગે ત્યારેજ જમવું; પેટ ઉપર
દબાવું થાય તેટલું કદી પણ જમવું
નહીં; સારી રીતે ચાવીને, પચાંવી
શકાય તેટલું જ જમવું. ખોરાક
બહુ તીખો તમતમતો કે ઘી, તેલ
અને દુધ મલાઈથી લદાય હોય તેજ
પોષ્ટીક હોય એમ સમજવું નહીં.

પ્રકૃતી અનુકુળ ઘી, દુધ, ફળ, શીલાં
શાકભાજી અને ઘઉં, ખાજરી, ચણા,
કોળા વગેરે હેવું.

[૩] જેમ બને તેમ મનને હંમેશાં આનં-
દમાં રાખવું. નીરાશાને જીવનમાં
સ્થાન જ ન હોવું જોઈએ. હંમેશાં
આશા અને મહત્વાકાંક્ષાની ભાવના
રાખી, આનંદપ્રાપ્તિ, મીઠો વાર્તા-
લાપ, મીઠમંડળી સાથે રમતગમત
વગેરેમાં સમય વીતાવવો. આવતી
કાલના દુઃખની કલ્પનાથી આજે દુઃખી
થવાની વૃત્તીજ નાના મોટા રોગનું
ખીજ છે, જેમ બને તેમ અનાથી
કુરજ રહેવું.

[૪] પત્ની, સ્વજનો અને પાડોશીઓ સ્થલે
નીરંતર મીઠલાવે વર્તી, અત્યેક
વસ્તુમાંથી ગમ્મત અને આનંદ
રેળવવાનો સ્વભાવ પાડવો.

[૫] હવેથી નવલકથાઓનું વાચન, તેમજ
સામાન્ય કોટીનાં નાટક, સીનેમાઓનો

સંવાસ લાલ કરતાં નુકશાન વધુ
કરતો હોઈ તેને ત્યાગ કરી, જેથી
વીચારઅરણીને ઘોઘ પડશે મળે તેવી
જાતના વાચનની ટેવ પાડવી. અને;

[૬] ખડખડીઓ સ્વભાવ, ખીજઓ તરફનો
છંચાંભાવ સદંતર કાઢી નાખી,
આપણે જેમ અને તેમ સારાં, સુખી,

સંતોષી અને સુદૃઢ કેમ થઈએ
તેનાજ નીરંતર વીચાર કરવા.

શ્રીમંત અને મધ્યમ વર્ગની બહેનો માટે
આ કામ મુશ્કેલ નથી; છતાં અનેક દાકત-
રોની દવા જે કરી ન શકે તેથી વીશેષ
લાલ આ સાદી રીત જીવનમાં ઉતારવાથી
મળી શકે તેમ છે.

પુષ્પલીલા ઓઈલ.

વીસમી સદીના છેલ્લા ડોક-
ટરી વીઘાના શોધખોળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે

હું એક અત્યુત્તમ તેલ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા સુંવાળા અને છે.

ખા. કી. રૂ. ૧) ૩ ખા. રૂ. ૨૫ = ૮. ખ. બુલ્ડ.

સાલ એન્ટ:- શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્કસ. ગીરગામ મુંબઈ નં. ૪.

દુઝતા હરસ માર્ફત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો.

સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રકારો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક બનાવવામાં આવેલી શક્તિદાયક દવા છે,
આહકોને એક ઐસની શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે.

ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. દિનિત માત્ર રૂ. ૧.

લખે :- પ્રભુરામ અનંત ફાર્મસી.

વૈદ્ય ભુવન, ભુલેશ્વર, મુંબઈ.

અંકલેશ્વર એન્ટ : બાલમુકુંદદાસ માલેકલાલની કું. વિસાઈળીયા.

.....સુગંધી દીલહારક અગરબત્તીઓ તો ઘણી વાપરી હશે.....

પણ માધસોરની પ્રખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરબત્તી

ની સુગંધ કે' ઓરજ છે. એક વખત વાપર્યા પછી કાયમ વાપરતા થશો.

૨૪) તોલ માધસોરી શેર એકના રૂ. ૧) ૨) ૩)

એક જ વખત તેની અજબ મધમધતી સુગંધ લઈ જુઓ.

લખો:- રતીલાલ ગોવીંદજી વડગાદી મુંબઈ નં. ૩.

હિન્દુ સમાજમાં છુટાછેડાની જરૂર

: મુળ લેખક :

ખડેન છ. મુમતીબાઈ

બી. એ. એલ. ટી.

: અનુવાદક :

શ્રી. પુરુષોત્તમ સખારામ શંટક

લગ્નના બંધનેથી હીંદુ પત્ની ગુલામીની જાંજીરમાં એવી જકડાએલી હોય છે કે કોઈપણ સંજોગમાં તે ગુલામીની એ શબ્દના તોડી શકતી નથી. છાંદગી સુધીની કેદની સખ પામેલો ગુન્હેમાર સ્વભામાં સ્વતંત્રતા નેષ્ટ શકે; પણ પરણે તર હવનમાં જકડાએલી સ્ત્રી કદીપણ સ્વતંત્ર થવાની આશા રાખી શકે નહીં.

અહીં એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે “શા માટે તે છુટાછેડા મેળવી ન શકે?” પણ તે વીચારજ કોઈપણ ધર્માંધ હીંદુને એ નેવો લાગે છે અને હીંદુ કાયદો તેને કદાપી સાંખી શકતો નથી. નહિવા કારણસર પાણુ પુરુષ બધી રીતે સ્ત્રીના ત્યાગ કરી શકે અથવા તેની રજાથી કે વગર રજાએ ખીજીને પરણી શકે, પણ સ્ત્રી ધણીને ત્યજ દે, તો એ મોટો ગુન્હોજ મેળાય. અરે, અસાધારણ સંજોગો શીવાય ખીજા કોઈપણ કારણસર સ્ત્રી જુદા થવાની માગણી સરખીયે કરી શકે નહીં. ચોક્કસ વરસો થયાં ખાસ પ્રસંગોમાં સ્ત્રીને પતીથી જુદા થવાની રજા આપવા માટે હીંદુ કાયદાને સહેજ નરમ બનાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ પત્નીને ગુન્હાસાનની ભરપાઈ કરી આપવા વખતે એ કાયદો તે સ્વાકર્ષનો માત્ર શારીરિક દષ્ટીથીજ વીચાર કરે છે, માનસીક દષ્ટીથી નહીં. ત્યારે સદ્ગતે પ્રશ્ન થાય છે કે, શું હીંદુ કાયદાની નજરે શરીર કરતાં મન શ્રેષ્ઠ નથી? જો એમ નહોતું તો પછી મનની બાબતમાં શા

માટે ભયંકર બેદરકારી રાખવામાં આવે છે? ધણીની સાથે રહેવાની ના પાડતી સ્ત્રીને એવું કારણ આપે કે દાંપત્યધર્મ માટે પોતે શારીરિક દષ્ટીથી નાશાય છે; તો ધણા લોકો તેને માટે દીવસોજ બતાવશે અને તેનો પક્ષ પણ લેશે. પણ જો સાંકડીક કારણોસર પેલી બાઈ પતીની વીરુધ્ધમાં આક્ષેપ કરે, તો સમાજ તેને હસી કાઢે છે અને તેની નીંદાય કરે છે. જ્યાં સુધી પુરુષ તેની પત્નીને ખોરાક અને કપડાં આપે છે, તેમજ તેની બીજી શારીરિક જરૂરિયાતોની અને સુખોની સગવડ કરી આપે છે, ત્યાં સુધી તેણે પોતાની બધી ફરજો અદા કરી છે એમ ધારવામાં આવે છે. આટલું કરવામાં આવે એટલે સ્ત્રી સુખી અને સંપુર્ણ થયીજ નેષ્ટાએ. એમ માનવામાં આવે છે! કદાચ “માણસ ફક્ત રોટલો ખાઈનેજ રહેતો નથી” એ બાઈબલનું વાક્ય સ્ત્રીને લાગુ પડતું નહીં હોય!

સ્ત્રી અને મન

આ વખતે આપણે સમાજ એ વાત સાફ ભુલી જતો લાગે છે, કે સ્ત્રીને શરીર ઉપરાંત મન અને આત્મા પણ હોય છે. જો તેમ ન હોય તો માથાપ અને પતી શું કામ ફક્ત પુત્રી કે પત્નીના શરીરની જરૂરિયાતો સંતોષવાનીજ સંભાળ રાખે? શા માટે તેઓ તેના મનની ઇચ્છાઓ પુરી પાડતા નથી? શું સ્ત્રીને રૂચી અરૂચીની

સાગણી નથી હોતી? જે પત્નીને પતીની સંસ્કૃતી અને રૂચી ગમતાં ન હોય તેને છાંદગીભર એવા ધણી સાથે જરૂરવામાં શી મનહ આવે?

આમ છતાં આપણા સમાજના ગ્રાહ્ય કહેવાતા લોકો પણ સમજતા નથી કે, મન ખાસ કરીને દાંપત્ય સુખમાં સરળત્વરૂપ કે અંતરાયરૂપ યદ્યપે છે, પક્ષીઓમાં અને પશુઓમાં માદાજ પોતાનો ભાગીનાર પસંદ કરવાનું કામ કરે છે; કારણ પોતાની જાતનાં પ્રાણીઓના પરંપરા જાળવવી અને તેમની મંદશક્તિ કરવી એ માદાનું જ કામ છે. જ્યારે કુદરત જાતે પણ આવા મોટા ખોદખાદો આપી રહી છે ત્યારે અસ્સૌસની વાત છે કે હિન્દુ પુરુષ તે તરફ ધ્યાનજ આપતો નથી!

અંતરતું દુઃખ અને બહારનો રોગ !

છુટાછેડાને આપણા દેશમાં શું કામ ધીકકારવામાં આવે છે તે જોવા એવું છે. તેની સામે એક આક્ષેપ એવો છે કે જે છુટાછેડાની રજા આપવામાં આવે તો લગ્નની સંસ્થાને કાટ ચઢે અને લોકો તદ્દન નજીસા કારણ માટે લગ્નની અંધી તોડવાનો પ્રયત્ન કરે. જે એવી ખીના હોય તો હિન્દુ લગ્નમાં કશી કાંમત જ ન રહે અને લગ્નનો અર્થ એવો થાય કે: જે અજ્ઞાણાં માણસો એક બીજાને પતીપતી તરીકે ગણે અને તે માટે પ્રેમનાં આકર્ષણથી નહીં, પણ અર્થશૂન્ય કાયદા અને રૂઢીની ઘાતકી સાંકે-જોથી જ જરૂરએમાં રહે! તેમ ન હોય અને જે હૃદયો જાતે જ પ્રેમથી ભેગાંએમાં હોય તો પછી કયો કાયદો તેમને છુટાં પાડવાનો મોહ પમાડી શકે તેમ છે?

વળી બીજા લોકો એવી પણ દલીલ કરે છે કે, છુટાછેડાથી સમાજની અધો-ગતી અને દેશની પાપમાલી થશે. અહીં એ વાતનો ખાસ વીચાર કરવાનો છે કે, હિન્દુ સમાજમાં કન્યાઓ લગ્નનો અર્થ અને પોતાની રૂચી તેમ જ વલણ સમજી શકે એટલી મોટી થાય, તે પહેલાં જ તેમનાં લગ્ન કરી દેવામાં આવે છે! તેથી તે કન્યાઓને મોટી થતાં અને સાસરે જતાં પોતાની રૂચીથી પ્રતીકુળ હોય એવા પતી સાથે રહેવું મુશ્કેલી ભયું! કાગે તો તેમાં કશી જ નવાઈ નથી. છતાં અણસમજી અને પેસાની બાબતમાં નીરાધાર હોવાથી તેઓને પોતાની સાગણીઓને ફરજિયાત દયાની દેવાની ફરજ પડે છે. ધણી પત્નીઓ સારી દેખાવાને વરતું ખુરં ન જાણુય તેથી ઉપરથી મલકાતું ઝોં રાખે છે. કારણ કે તેઓ જાણતી હોય છે કે એ કંઈ સહન કર્યા વગર છુટકો નથી! પણ અંતરતું આવું દુઃખ અને બહારનો રોગો કોણ કેટલો વખત ટપી શકે? આવી સ્થિતિ પતી પતી વચ્ચે કાયમના કંકાસ ઉપજાવે છે અને પછી તેઓ પોતાનાં કમનશીબ લગ્નને માટે પસ્તાવો કરે છે. તેના કરતાં, લગ્નના ઓળ નીચે છાંદગીભર ચગદાઈ જવા કરતાં, પતી પતીએ છુટાછેડા કરી સુખી થવું એ શું સારું નહીં? તેમ કરવાથી સમાજની અને દેશની પાપમાલી થશે એમ કહેતા હોય તેવાઓએ યાદ રાખવું ઘટે છે કે પુર્વ અને પશ્ચિમમાં જાપાન અને અમેરિકા સૌથી વધારે આબાદ છે અને એજ દેશોમાં છુટાછેડા ખડુ લોકપ્રીય છે. ત્યારે પછી હિંદની બાબતમાં જ ખોટો ભય રાખવાની શી જરૂર?

છુટાછેડાનો રીવાજ આપણા દેશમાં જાણીતો નથી એવી દલીલ આગળ કરી

કેટલાક લોકો તેનો વીરોધ કરે છે. તેઓ એમ કહે છે કે જમાના સુધી આપણે છુટા-છેડા વગર ચલાવી શક્યા છીએ તો હવે જ તે રીવાજ દાખલ કરવાની શી જરૂર છે? પણ હીંદમાં વીધવીધ સંસ્કૃતિઓનાં સંઘર્ષણોએ શું અનેક જાતનાં પરિવર્તન નથી કર્યાં?

આજનો જ સમાજ દશકાં પહેલાનાં સમાજ જેવો નથી, તો પછી સૌથ પુર્વેના સમાજ જેવો તો તે હોય જ ક્યાંથી? કુદરતી ક્રમ પ્રમાણે જુની સમાજરચના નાશુદ થઇ તેને સ્થાને નવી રચના ધરાય એ સાવ સ્વાભાવીક છે. મનુષ્ય સમાજનું કલ્યાણ શાય તે માટે, માણસે કાયદા ધરાય છે. તો પછી માણસ માટે કાયદા કે કાયદા માટે માણસ હોય છે તેનો વીચાર કરવો ધટે. વળી હીંદુ શાષ્ટ્રે છુટાછેડાનો આશરો અત્યાર પહેલાં ન લીધો હોય તો યાદ રાખવું જોઈએ કે ત્યારે તેની જરૂર નહીં પડી હોય; કારણ તે વખતનાં લગ્નો જુદી જ રીતે થતાં હતાં. વેદના વખતને એકે દાખલો આપણે જોતા નથી કે જેમાં કોઈપણ કન્યાને તેની મરજી વીરધ્ધ લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી હોય અને તે વળી બહુ કાચી વયમાં. આજકાલ સ્ત્રીઓ માં જણાતાં હિસ્તરીઆ અને બીજાં દરેકે દબાવી દીધેલ કામોદીપનનું અને શોક તેમ જ દુઃખનું જ પરીણામ છે. હાલની લગ્ન રીતની સખ્તાઈ અને અયશુન્યતાને લીધે દુઃખની ભોગ થએલી કેટલી બધી હીંદુ સ્ત્રીઓ આપણા સમાજમાં પીડાય છે? આવાં કાયમના દુઃખમાંથી સ્ત્રી જાતીને ઉગારવાની શું જરૂર નથી? પુરોનો વીરધ્ધમાં નહીં પણ હલક વીણાણા શયતાન થતી વીરધ્ધના બંડ તરીકે જ સ્ત્રીઓને બચાવવાની અત્યારે જરૂર છે. ઘણા પતી

પોતાની સ્ત્રી ઉપર જુસ્મ કરે છે. કારણ તેમ કરવાથી તે ન્દામી જઈ શકેતી નથી કે જુસ્મનો પ્રતીકાર કરી શકતી નથી. છતાં આપણા ઘણા દેશ બંધુઓ બરાબ મારે છે કે, 'આપણી' ઘરખુ સામાજિક છાંદગી એટલી સંપીલી છે કે આપણે ત્યાં છુટાછેડાનો એક પણ પ્રસંગ બનતો નથી! પણ છુટા-છેડા થતા નથી તેનો અર્થ શું એવો છે ખરો કે સમાજમાં છુટાછેડાને અનુકૂળ સંભોગો નથી. સંભોગો તો છે જ પણ સ્ત્રીઓ અભય અને નીરાધાર હોય ત્યારે કાયદાની મદદ કેવી રીતે માગી શકે એજ મદતનો પ્રશ્ન છે. એટલે આપણા સમાજની શાંતી સુખી અને સંતોષી એવા અવંત માનવોની નથી, પણ મુદ્દાની સ્મશાન સમી શાંતી છે!

સ્ત્રી જાતીના હક્ક

જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રની પત્નીઓ અને માતાઓને આપી રીતે ગુલામ બનાવવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી દેશને માટે ઉન્નત અને મુક્ત થવાની આશા ઓછી છે. ભલે ઉપલક્રીયા સુધારા જોઈએ તેટલા કરવામાં આવે, તો પણ તેથી સ્ત્રીના દુઃખનું ઉંડાણ ક્યાં શકાશે નહીં, તો પછી તેનું દુઃખ દુર તો કર્યાંથી જ થાય? એટલે હીંદુ પુરુષે અવન અને વીચારનું નવું પાતું ઉચ્ચાવવું જોઈએ, સ્ત્રીને તેના હક્કો આપવા જોઈએ એટલે તેને ઉદ્ધાર કેળવણી આપવી જોઈએ. તેમ ન થાય ત્યાં જ કોઈ પોતાને માટે સ્વતંત્રતાની વાતો કરેતો હોય, પણ બીજાઓને સ્વતંત્ર થવા દેવાની ના પાડતો હોય તે સ્વતંત્રતા શબ્દનો અર્થ જ સમજ્યો નથી એમ કહેવું જોઈએ. તેના અર્થ પ્રમાણે સ્વતંત્રતા એટલે એકપક્ષી એકદ છુટાપણું-અગતી કરનારી શક્તી નહીં, પણ અવનના લ્હાવા લેવાની યુક્તિ જ છે.

એવાઓએ ભુલવું નહીં જોઈએ કે “જે હાથ ઘોડીયાની દોરી ઝાલે છે તેજ હાથ દુનીયા ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે” અને જ્યારે તે હાથને સ્વતંત્ર છોડી અને ઉદાર આદર્શો આપવામાં ન આવે ત્યારે નવા જન્મેલા બાળકને સદગુણ અને બળનું દાન તે હાથ કેવી રીતે આપી શકે? જ્યારે તે હાથ હૃદયવીણાથી રેલીથી બંધાયેલા હોય ત્યારે ગુલામગીરીના

ગાયન વગર બીજું તે શું શીખવી શકે? અનુભવથી આગળ કોણ જઈ શકે તેમ છે? એટલે જ સ્ત્રી ગુલામી, ચેતન વીણાણ ત્યાગ અને દૈવવાદના કાપરધર્મને અનુભવતી હોય તેવી સ્ત્રી પોતાનાં બચ્ચાંઓને શું પ્રેરણા આપી શકવાની હતી? શું આવી સ્ત્રીઓના ખોળામાં ભવીષ્યના કીર્તીવંત હીંદુસ્થાનની ઇમારત ચણાશે?

હરસ અને મસાનો જગમરાહુર અકસીર ઇલાજ.

હેડેન્સા

ઓપરેશન કરાવવાની જરૂર નથી.

હરસ અને મસા માટે હજી સુધી આવી કોઈ દવા નીકળી નથી. વાપરનારાઓ સદાને માટે રોગથી મુક્ત થયા છે. દરેક ડાક્ટરે વાપરવાની ભલામણ કરે છે.

અધા દવા વેચનાર પાસે મળશે.

શ્રી શક્તિમાં જગૃતિ

: લેખક :

સા. મધુરીકા મહેતા

સુપુણું સ્વતંત્રતાની લાક્ષણિક પડી, ત્યાર-થી જ હિંદુસ્થાનની શ્રી શક્તીમાં જગૃતી આવી ગઈ છે. શ્રી શક્તીની આ જગૃતી કંઈ છેક જ નથી નથી, હિંદુસ્થાનનો શ્રી સમાજ છેલ્લાં દશ વર્ષથી રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં મોટા પ્રમાણમાં લાગ લેતો આવ્યો છે. બારોડાના કરલંગની લડતમાં શ્રીઓનો ફાળો જેવો તેવો નહોતો એ વાત ખરી; પરંતુ લાહોર મહાસભાના ફાવ પછી આરંભાયેલા યુદ્ધમાં શ્રીઓએ જે લાગ લગવવા માંડ્યો, તેનો સ્વીકાર તો સંસ્તનતના પ્રતીનીધીઓને વીરમગામમાં, ધરસાણામાં, મુંબાઈમાં, મદ્રાસમાં, દિલ્હીમાં એમ અનેક સ્થળે કરવો જ પડ્યો છે. કોઈક સ્થળે તેમણે શ્રીઓ ઉપર હીચકારા હુમલા કરવાની દશાએ ઉતરી પડીને વીરમગામની માફક એ સ્વીકાર કરવાની ફર પડી છે, કોઈક સ્થળે શ્રી જાતના સ્ત્રીસ્વને આગળ કરી, તેની સરદારી નીચે લડતા સત્યાગ્રહીઓને અનેક ઉપાલંભ આપ્યા પછી, શ્રી સન્માનના પોતાના બધા જ દોંગળે ફાગવી દઈ ધારાસભામાં કબુલું તેમ સરોજનીનાથકે જેવાં, પોલીસની લાડી ઝીલવા તૈયાર થયેલી વીરાંગનાને કેદ કરીને, કોઈક સ્થળે એ શક્તીનાં પ્રાણધનના પુરને ખાળી નહીં શકવાથી બહાવરી બનીને મુંબાઈમાં કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને, દિલ્હીમાં સત્યવતી દેવીને અને મદ્રાસમાં રૂકિમણી લક્ષ્મીપતીને પકડીને સજા કરી, પોતાની અશક્તી સ્વીકારવા સીવાય તેનો છુટકો થયો નથી.

આ શ્રી શક્તી તેમ જતાં ડગી કે ડરી ગઈ નથી વીરમગામમાં લયકર આત્માચાર ના ભોગ થવા છતાં ગુજરાતમાં કામેકામ દાર અને પરદેશી કાપડની ચોપડીમાં શ્રીઓ પ્રશંસનીય કાર્ય કરી રહી છે, મુંબાઈમાં તો સ્વદેશ સેવિકાઓએ કેસરીયાં જ ક્યાં છે, મુંબાઈનાં પરામાં પણ દાર-તાડીની દુકાનો પર એ શક્તીની જ ચોપડી છે, દિલ્હીમાં અન્યાયી દુકમોનો સર્વિનયલંગ તેમણે કરી કરીને નીલંબતાપુર્વક કર્યો છે.

એ જગૃત શ્રી શક્તીના કાર્યની કસોટી તો હવે જ થશે. લોડ અરપીને કેવળ શ્રીઓ દ્વારા ચાલતી વીદેશી કાપડની દુકાનોની તેમજ દાર-તાડીનાં પીકાંતી ચોપડીની સામે ચોડીનનંતરું વીકરાગ શસ્ત્ર ફેગામીને, બ્રીટીશ સંસ્તનતના હીંદુમાંના મોટામાં મોટા પ્રતીનીધી તરીકે, તેમની શક્તીનો સ્વીકાર કર્યો છે. હિંદુસ્થાનના શ્રી વર્ગ માટે આ ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

આત્માર સુધી હિંદુસ્થાનનાં બાળકો તેમ જ આ દેશના યુવકો પરદેશી શ્રીઓએ લુદ્ધમાં બતાવેલાં પરાક્રમો તેમ જ દેશલક્ષી માટે આપેલા ભોગોનાં વળુને વાંચીને સંતોષ માનના, તેમાંના કેટલાકે લાગણીવાળાઓ પોતાના દેશની શ્રી શક્તી માટે એવું ઉત્સવ ભાવિને કલ્પના કરતા. તેમની કલ્પનાઓ આજે ફલીત થાય છે, આજે આ દેશના વ્યવસ્થા માટે, ભારતવર્ષની શ્રી શક્તી નવો જ ઇતિહાસ રચે છે. અસખત પ્રાચીન કાળે તેમ જ ચોરક વર્ષો પહેલાં છુટી છુટી

સ્ત્રી શક્તીની ચીનગારીઓ ચમકી ચમકીને. ભારતના ઇતીહાસને દીપાવી ગઇ છે, પરંતુ આવડી મોટી સંસ્તનત સામેની લડતમાં હીંદુ, મુસલમાન, શીખ, પારસી-તમામ કોમોની સ્ત્રીઓ સામુદાયિક ઢબે લડવા નીકળે તેનો પ્રસંગ તો આ પહેલો જ છે.

આ અંદોલનને મીસ મેયો જેવી લાહુતી ગટર મુકાદમનાં અનેક જુદાણાંનો, તેમ જ બ્રીટનના શાહી તેમ જ મુડીવાદી વર્ગ તરફથી તેમના દેશમાં હીંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ માટે જે તીવ્રરકાર ભરી ગઈ ચળવળ વર્ણવી ચલાવે રાખી છે તેનો, સુંદરમાં સુંદર જગ્યા વાળ્યો છે. તેમની આ જન્યતાથી ભારતવર્ષની મહીલાઓને જગતના તમામ શોમાં ગૌરવથી ચાલવાનો હક્ક પ્રાપ્ત થયા છે, એટલું જ નહીં, પણ તેથી હીંદુસ્થાનના ૧૪ વર્ગને મુઠાં ઉંચે મરતકે વીચની તક પણ પ્રજાના મદદ સાથે વાત કરવાની તક તેમણે આપી છે.

હીંદુસ્થાનની સ્ત્રી શક્તીમાં આટલી જન્યતા ન આપી હોત તો સારોય હીંદ જન્મી છે એમ કહી ન શકાત, પણ હીંદુ અધુરું અંગજ નાંચું છે એમ કહેવું પરત; અને ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો હીંદનો દાવો અધુરો મનાત. શાહીવાદીઓનાં દીવમાં ત્યાં સુધી થયરાટની લાગણી ઉત્પન્ન થાત નહીં.

સ્ત્રી શક્તીની આ અપુર્વ જન્યતાની અસર માત્ર વર્તમાનયુદ્ધ પુરતી જ નથી, પણ ભાવી પ્રજા સુધી તે લંબાવાની છે. જે માતાઓ આજે આ યુદ્ધમાં જોગદારી કરે, તેનાં સંતાનો શું કાચર રહી શકશે, શું પરતંત્રતાને ખારી ગણી ચુકામી દયામાં જીવી શકશે? જે કીશોરીઓ કેસરીયાં ફરી નીકળી છે, તેમના પતીઓ પારકી ચુકામીની કુસરી ખાંધે લઈને જવન મુઠાંની દેશ જેવું જવન ભોગવી શકશે? જે બાલા-

ઓની નજર સમક્ષ સ્ત્રી શક્તીની અપુર્વ જન્યતાનો આજનો ઇતીહાસ રચાઈ રહ્યો છે તે બ્યારે ઉમ્મગલાયક થશે ત્યારે, શું કાંઈ ગુઝે, કાંઈ કાચર તેની સામે ફાટી આંખે જોવાની હીંમત કરી શકશે? તે શું સ્વતંત્ર દેશની પુત્રીઓમાં તેના સમાન હક્કથી ખીરાજવાને માટે અપાત્ર રહેશે? નહીં, નહીં અને નહીં જ.

કાંઈપણ પરાધીન દેશને સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે જે તપ, જે આપભોગ અને જે કષ્ટમાંથી પસાર થવું પડે છે, તે આજે હીંદમાં બની રહ્યું છે એમ થયું ન હોત તો ભારતની સ્વતંત્રતા દુર ગઈ હોત.

ત્યારે, જે સ્ત્રી વર્ગ દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવામાં આટલી જન્યતા બતાવી છે, જે સ્ત્રીસમાજની જન્યતાથી 'સાધુત કાંડાં આવડાં' માટે જાતે અભીમાન લેનારી એક સાત્રાન્યસત્તા પણ મળી હોતી છે, તે સ્ત્રી શક્તીને શું હીંદુઓનાં સમાજ, પોતાના જરાજીવું વીચારોના, સળી ગએલાં રૂઢીનાં પાંજરામાં કેદ ગાખી શકશે? આનો જવાબ સાદામાં સાદો છુધ્ધીવું માણસ તો નકારમાં આપશે. પણ હીંદમાં તેનો જવાબ હકારમાં વાળે, તેવી મનોદશાવાળો એક સમુહ હજી પડેલો છે. એ સમુહની હંઠ, જીદ, દુરાગ્રહ અનેક રૂઢીમીયતા, ખોટી પ્રતીક્ષાવું ઉંડું, દુર કસાવત, અને જન્યતા સ્ત્રી શક્તીને ઘરમાં અને બહાર મનુષ્યની માફક સ્વતંત્ર બનાવવાની કામમાં સાથ આપશે તે, આ કારણને લઈને જ રૂઢી સમાન થઈ પડે છે, સ્ત્રીઓની જન્યતાનો, તેમની કામગીરીનાં, એમના આપભોગનાં વખાણ કરવા નીકળનારાઓ માત્ર આ એકજ વાત યાદ રાખશે. તો તેમણે મનુષ્ય તરીકેની પોતાની જવાબદારીનાં હાંપણભરી રીતે વીચાર કર્યા હતા, એવું એમના સમયની અને તે પછીની દેશ તેમજ પરદેશની જનતા કહેશે. તેમાં તેઓ જેટલે અંશે ચુક કરશે, તેટલે અંશે સ્વાયી સ્વતંત્રતાવાચકો તરીકે તેમની ચારે તરફ નીંદા થશે.

નોંધ

સમાધાનીના સુર

સાબરમતીના સંત મહાત્મા ગાંધીજીએ લાહોર મહાસભાએ પસાર કરેલા સંપુર્ણ સ્વાતંત્ર્યના સંગ્રામનો આરંભ મીઠાના કર્ણગથી શરૂ કર્યો, અને તે માટે ત્યારે અમદાવાદથી ઐતીહાસીક કુચનો આરંભ કર્યો,—તે પહેલાં બેઠે સમાધાનીની ૧૧ શરતો તેમણે હીંદુમાંના ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યના પ્રતીનીધી સમક્ષ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામનો આરંભ અટકાવવાના ઉપાય તરીકે રજૂ કરી હતી, અને વાઇસરોયે તે સ્વીકારી નહોતી, એટલું જ નહીં પણ વીવેકભર્યો પ્રત્યુત્તરે વાગ્યો નહોતો—ત્યારે જાણીતું હતું કે, હવે તો સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાને મેળવ્યા વીના હું કદી જ સાબરમતીના ઉદ્યોગાગ્રમમાં પાછો વળવાનો નથી. તે વાતને પુરા અઢી મહીના થયા નથી, તે દ્વારમાં મહાસભાએ યરવડાની ભેઝમાં 'ડેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતીનીધી સાથેની મુલાકાતમાં વળી પાછા સમાધાનીના સુર કાઢ્યા છે. અને તે માત્ર નીચેની ચાર શરતો જ આગળ કરી છે:

[૧] જાળમેજી પરીષદના કામકાજની રીતોની જે શરતો પ્રમીલ કરવામાં આવે તેમાં હીંદને 'સ્વતંત્રતાદુત્તવ' મળે તેવું બંધારણ ઘડવાની શરત દાખલ કરવી;

[૨] મીઠા વેરા રદ કરવાની બાબતમાં, દારૂની બંધીની બાબતમાં અને પરદેશી કાપડ ઉપર અટકાવ મુકવાની બાબતમાં ગાંધીજીની જે માગણીઓ છે તે વીધે તેમને સંતોષ મળે તેમ કરવું;

[૩] સતીનય ભંગની લગત અટકે તેની સાથે સાથે જ રાજદારી કેદીઓને છોડી મુકવા;

[૪] ગાંધીજીએ વાઇસરોય પર લખેલા પત્રમાં બાકી રહેલા સાત મુદ્દાઓની ચર્ચા ભવીષ્યમાં ઉપાંડી લેવા ઉપર મુક્તવરી રાખવી.

સમાધાનીની ગાંધીજીની આ શરતો, જેમાં માત્ર પહેલી શરત શીવાયની બીજી શરતોની અત્યારે ખાસ ગણના કરવામાં આવે તેમ છે જ નહીં, તે બેતાં, અને બીજી બાજુ દેશ તરફથી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના સંગ્રામમાં ગાંધીજીને પ્રબળ દીધેલા સાધને સરખાવતાં કોઈ પણ માણસને નીરાશ થવા સીવાય નહીં જ રહે.

કેમકે 'ડેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતીનીધી મી. સ્કોક્રમ સાથેની વાતચીતમાં ગાંધીજીએ, પોતાની સ્વાભાવીક સરળતાથી એ વાત પણ સ્વીકારી લીધી છે કે, 'સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય' એનો અર્થ આ દેશની નોકરશાહી કંઈક જુદો કરે છે માટે મેં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા એ શબ્દ વાપર્યો છે, અર્થાત્ તેમણે હવે 'સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા'ની પોતાની વ્યાખ્યાને પણ ઘણી જ અપદિત બતાવી છે. કેમકે "સંપુર્ણ સ્વાતંત્ર્ય"નો ક્યાવ મહાસભાના લાહોરના અધીવેશનમાં રજૂ કરતી વખતે, તેમણે જ કહ્યું હતું કે:

“આ ક્યાવ કરો છો તેથી તમારા પ્રતીનીધીઓ કેઈપણ 'રાર્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ'માં 'કદી જઈ ન શકે' એવો અર્થ નથી. એવો પ્રસંગ આવે પણ ખરો કે જ્યારે એ લોકોને પ્રરી પદમાં જવાપણું લેવું એટલી વસ્તુ ક્યાવમાં નોંખવામાં હું કરું માહું નથી બેતો. હા, જ્યાં 'ફ્રીમીયમ રેટરસ'ની જ ચર્ચા થવાની

સ્ત્રી શક્તીની ચીનગારીઓ ચમકી ચમકીને. ભારતના ઇતિહાસને દીપાવી ગઇ છે, પરંતુ આવડી મોટી સત્તાનત સામેની લડતમાં હીંદુ, મુસલમાન, શ્રીખ, પારસી-તમામ કોષોની સ્ત્રીઓ સામુદાયિક ઢબે લડવા નીકળે તેવો પ્રસંગ તો આ પહેલાં જ છે.

આ અંદોલનમાં મીસ મેયો જેવી ભાકુતી મટર મુકાદમનાં અનેક જુદાણાંનો, તેમ જ બ્રિટનના શાહી તેમ જ મુઝીવાદી વર્ગ તરફથી તેમના દેશમાં હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ માટે જે તીવ્રકાર ભરી ગઈ ચળવળ વર્ણવી ચલાવે ગામી છે તેનો, મુંદરમાં મુંદર જગ્યા વાળ્યો છે. તેમની આ જન્યતાથી ભારતવર્ષની મહાકાઓને જગતના તમામ દેશોમાં ગૌરવથી ચાલવાનો હક્ક પ્રાપ્ત થયો છે, એટલું જ નહીં, પણ તેથી હિંદુસ્થાનના પુરુષ વર્ગને મુદ્દાં ઉપે મસ્તક વીશ્વની કાંઈ પણ પ્રજાના મદોં સાથે વાત કરવાની તક તેમણે આપી છે.

હિંદુસ્થાનની સ્ત્રી શક્તીમાં આટલી જન્યતા ન આવી હોત તો સારાય હિંદ જગ્યા છે એમ કહી ન શકાત, પણ હિંદુ અધુરું અંગજા જાણુ છે એમ કહેવું પડત; અને ત્યાં મુદ્દા સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો હિંદનો દાવો અંધરો મનાત. શાહીવાદીઓનાં દીવમાં ત્યાં મુદ્દા થયરાતની લાગણી ઉત્પન્ન થાત નહીં.

સ્ત્રી શક્તીની આ અપુર્વ જન્યતાની અસર માત્ર વર્તમાનયુદ્ધ પુરતી જ નથી, પણ ભાવી પ્રજા મુદ્દા તે લખાવાની છે. જે માતાઓ આજે આ યુદ્ધમાં જોગદારી કરે, તેનાં સંતાનો શું કાયર રહી શકશે, શું પરતંત્રતાને ખારી ગણી ચુલામી છામાં જીવી શકશે? જે કીશોરીકાઓ કેસરીયાં કુરી નીકળી છે, તેમના પત્નીઓ પારકી ચુલામીની મુંસરી ખાંચ લઇને જીવંતમુદ્દાની દયા જેવું જીવન ભોગવી શકશે? જે બાલા-

ઓની નજર સમક્ષ સ્ત્રી શક્તીની અપુર્વ જન્યતાનો આજનો ઇતિહાસ રચાઇ રહ્યો છે તે જ્યારે ઉમ્મરલાયક થશે ત્યારે, શું કાંઈ શુંકા, કાંઈ કાયર તેની સામે કાઠી આંખે જોવાની હિંમત કરી શકશે? તે શું સ્વતંત્ર દેશની પુત્રીઓમાં તેના સમાન હક્કથી ખીરાજવાને માટે અપાત્ર રહેશે? નહીં, નહીં અને નહીં જ.

કાંઈપણ પરાધીન દેશને સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે જે તપ, જે આપભોગ અને જે કષ્ટમાંથી પસાર થવું પડે છે, તે આજે હિંદમાં બની રહ્યું છે એમ થયું ન હોત તો ભારતની સ્વતંત્રતા દુર ગઇ હોત.

ત્યારે, જે સ્ત્રી વર્ગ દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવામાં આટલી જન્યતા બતાવી છે, જે સ્ત્રીસમાજની જન્યતાથી 'સાથુત કાંડાં આવડાં,' માટે જાતે અભીમાન લેનારી એક સામ્રાજ્યસત્તા પણ ક્રોધ ઉઠી છે, તે સ્ત્રી શક્તીને શું હિંદુઓનો સમાજ, પોતાના જરાજીવ વીચારોના, સળી. ગમેલાં રૂઢીનાં પાંગરમાં કેદ ગમી શકશે? આનો જવાબ સાદામાં સાદો બુધ્ધીવું માણસ તો નકારમાં આપશે. પણ હિંદમાં તેનો જવાબ હકારમાં વાળે, તેવી મનોદ્રશાવાળો એક સમુદાય હજી પડેલા છે. એ સમુદાયની હંક, જીદ, દુરાગ્રહ અનીષ્ટ રૂઢીપ્રીયતા, મોટી પ્રતીષ્ઠાનું ઉંડું, દુર કસાવના, અને જન્યત સ્ત્રી શક્તીને ઘરમાં અને બહાર મનુષ્યની માફક સ્વતંત્ર બનાવવાના કામમાં સાથ આપેલા તે, આ કારણને લઈને જ ફક્ત સમાન થઈ પડે છે. સ્ત્રીઓની જન્યતાનાં, તેમની કામગીરીનાં, એમના આપભોગનાં વખાણ કરવા નીકળનારાઓ માત્ર આ એક જ વાત યાદ રાખશે. તો તેમણે મનુષ્ય તરીકેની પોતાની જવાબદારીનો ડહાપણભરી રીતે વીચાર કર્યો હોતો, એવું એમના સમયની અને તે પછીની દેશ તેમજ પરદેશની જનતા કહેશે. તેમાં તેઓ જેટલે અંશે ચુક કરશે, તેટલે અંશે સ્વાધી સ્વતંત્રતાવાંચુઓ તરીકે તેમની આરે તરફ નીંદા થશે.

નોંધ

સમાધાનીના સુર

સાબરમતીના સંત મહાત્મા ગાંધીજીએ લાહોર મહાસભાએ પસાર કરેલા 'સંપુર્ણ' સ્વાતંત્ર્યના સંગ્રામનો આરંભ મીક્ષના કરેલ ગંધી શરૂ કર્યો, અને તે માટે જ્યારે અમદાવાદથી ઐતીહાસીક કુચનો આરંભ કર્યો, — તે પહેલાં જોકે સમાધાનીની ૧૧ શરતો તેમણે હીંદમાંના બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના પ્રતીનિધી સમક્ષ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામનો આરંભ અટકાવવાના ઉપાય તરીકે રજુ કરી હતી, અને વાઈસરોયે તે સ્વીકારી નહોતી, એટલું જ નહીં પણ વીવેકલયે પ્રત્યુત્તરે વાળ્યા નહોતો — ત્યારે જણાવ્યું હતું કે, હવે તો 'સંપુર્ણ' સ્વતંત્રતાને મેળવ્યા બીના હું કદી એ સાબરમતીના ઉદ્યોગાશ્રમમાં પાછો વળવાનો નથી. તે વાતને પુરા અઢી મહીના થયા નથી, તે દલામાં મહાત્માજીએ યરવડાની જેલમાં 'ડેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતીનિધી સાથેની મુલાકાતમાં વળી પાછા સમાધાનીના સુર કાઢ્યા છે. અને તે માત્ર નીચેની ચાર શરતો જ આમળા કરી છે:

[૧] ગોળમેજી પરીષદના કામકાજની રીતોની જે શરતો પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવે તેમાં હીંદને 'સ્વતંત્રતાનું તત્વ' મળે તેવું બંધારણ ઘડવાની શરત દાખલ કરવી;

[૨] મીક્ષવેરો રદ કરવાની બાબતમાં, દારૂની બંધીની બાબતમાં અને પરદેશી કાપડ ઉપર અટકાવ મુકવાની બાબતમાં ગાંધીજીની જે માગણીઓ છે તે વીધે તેમને સંતોષ મળે તેમ કરવું;

[૩] સતીનય ભંગની લડત અટકે તેની સાથે સાથેજ રાજદ્વારી કેદીઓને છેડી મુકવા;

[૪] ગાંધીજીએ વાઈસરોય પર લખેલા પત્રમાં બાકી રહેલા સાત મુદ્દાઓની ચર્ચા લખીયમાં ઉપાંડી લેવા ઉપર મુક્તતવી રાખવી.

સમાધાનીની ગાંધીજીની આ શરતો, જેમાં માત્ર પહેલી શરત શીવાયની ખીજી શરતોની અત્યારે ખાસ ગણના કરવામાં આવે તેમ છેજ નહીં, તે જોતાં, અને ખીજી બાજુ દેશ તરફથી 'સંપુર્ણ' સ્વતંત્રતાના સંગ્રામમાં ગાંધીજીને પ્રબળ દીધેલા સાથને સરખાવતાં કોઈ પણ માણસને નીરાશ થવા સીવાય નહીં જ રહે.

કેમકે 'ડેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતીનિધી મી. સ્વોક્રામ સાથેની વાતચીતમાં ગાંધીજીએ, પોતાની સ્વાભાવીક સરળતાથી એ વાત પણ સ્વીકારી લીધી છે કે, 'સંરથાનો જેવું' સ્વરાજ્ય' એનો અર્થ આ દેશની નોકરશાહી કંઈક જુદો કરે છે માટે મેં 'સંપુર્ણ' સ્વતંત્રતા એ શબ્દ વાપર્યો છે, અર્થાત્ તેમણે હવે 'સંપુર્ણ' સ્વતંત્રતાની પોતાની વ્યાખ્યાને પણ ઘણી જ મર્યાદીત બતાવી છે. કેમકે "સંપુર્ણ" સ્વાતંત્ર્ય" નો દરાર મહાસભાના લાહોરના અધીવેશનમાં રજુ કરતી વખતે, તેમણે જ કહ્યું હતું કે:

"આ દરાર કરો છે તેથી તમારા પ્રતીનિધીઓ કેઈપિણ 'રાઈડ ટેબલ કોન્ફરન્સ'માં 'કદી જઈ ન શકે' એવો અર્થ નથી, એવો પ્રસંગ આવે પણ ખરો કે જ્યારે એ લોકોને પરી પદમાં જવાપણ હોય, એટલી વસ્તુ જ્યાંમાં નોંખવામાં હું કશું માફું નથી જોતો. હા, જ્યાં 'ફુમીનીયન સ્ટેટ્સ'ની જ ચર્ચા થવાની

હોય ત્યાં તમારા પ્રતીતીધીઓ નથી બાગ લઈ શકતા, જ્યાં 'આઝાદી' ની ચર્ચા થવાની હોય ત્યાં જ તેઓ જઈ શકે છે."

[નવજીવન: તા. ૫: ૭: ૩૦]

એ દરાવ પસાર થયો ત્યાર પહેલાં ગાંધીજીની સાથે તે વીધે ચર્ચાઓ થઈ હતી. તે વખતે કોઈએ તેમને પુછ્યું કે: "આવા વાતાવરણમાં એવો [સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો] દરાવ કરવો એના કરતાં 'રાવિ'ડ ટેબલ કોન્ફરન્સ' માં જવું શું ખોટું? તેના જવાબમાં ગાંધીજીએ આમ કહ્યું હતું:

"ત્યાં જઈને આપણે કેવું પ્રદર્શન કરીએ તેની તમને કશ્વના છે? એક આમ તાણુરો અને એક તેમ તાણુરો અને આપણા જુકકા થઈ જવાના છે. [નવજીવન: તા. ૧: ૨: ૩૦]

વળી મી. બી. ડી. લાઇર નામના હોમરના એક અહીંસાવાદીએ ગાંધીજીને પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે પુછ્યું હતું કે: "આપનો દેશ 'કુમીનીયન સ્ટેટ્સ' મેજવશે એટલે એને સામ્રાજ્યાતંત્ર તરફ પડવાનું, અને એ શસ્ત્રસજ્જ થશે એટલે તે માટે પરદેશી ધન ઉપર, પરદેશી બેંક ઉપર અને આધાર ગ્રામજો પડવાનો, અને પરદેશી ધનીકો આજે વીરકુ' સાત્રોજ્જ મેજવવાનું બીકું ઝડપીને બેઠો છે એ તો આપ જાણો છો... આજે તો બધી પીડીત પ્રજા અને કોમોનું સંગઠન કરીને પીડનારી પ્રજાના પંજામાંથી તેમને છોડવાની લડત લડાવી જોઈએ."

તેનાં જવાબમાં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે: "કુમીનીયન સ્ટેટ્સની વાત જ હવે ઉડી ગઈ છે એટલે તેમાંથી ઉપજતા મુદ્દાની આજે ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી."

[નવજીવન: તા. ૨: ૧: ૩૦]

આમ લાહોરની મહાસભા મળી ગયા પછી અનેક વખત ગાંધીજીએ જાહેર કંપુ

હવું કે, 'કુમીનીયન સ્ટેટ્સ' ની ચર્ચા કરવા હવે મહાસભાવાદીઓ લંડન કેદીજ નહીં જાય. અને એમનાં એ વચનો. ઉપરના વીશ્વાસને લીધે જ, હીંદી પ્રજાએ સંપુર્ણ સ્વાતંત્ર્યના સંગ્રામના પહેલા પગલા સમી મનાયવી મીકાના કરભંગની લડતમાં આટલા મોટા મુશ્કેલીમાં સાથ આપ્યો હતો. તેમ છતાં અગાઉ અનેક વખત બની ગયું હતું તેમ, ગાંધીજીએ આ વખતે પણ એકાએક પોતાની સમાધાનશીલ વૃત્તિનો પરચો પ્રજાને બતાવી આપ્યો છે. અમને આથી લગારે અન્યબી થઈ નથી, અમે તો એમ માનતા જ હતા કે, ખારડોશીમાં ચૌરી-ચૌરાના નીમી-તે તેમણે જેમ પ્રચંડ લડતને એકદમ અટકાવી, આખા મામલાને હીંદની વીરક પટ્ટાવી નાખ્યો હતો, તેવું આ લડતમાં થે થવા સીવાય રહેવાનું નથી જ. પરંતુ જેઓ એમ જ માની બેઠા હતા કે, 'હવે તો આપણ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા લીધા પીના આશ્રમ તરફ પાછા આવવાના જ નથી,' તેવા અનેક શ્રદ્ધાળુ માણસોને આથી જરૂર નીરાશ થશે જ.

સમાધાનીનું લયંકર પરીણામ:

અવખત આ લડતમાં લાખો માણસો લાગ લઈ રહ્યા છે, પરંતુ તે વાસ્તવીક અર્થમાં જનતાની લડત છે જ નહીં. ગામડાંના આમલગનો મોટામાં મોટો ભાગ હજી આ લડતથી અલીપ્તજ રહેલો છે. એટલે વધુમાં વધુ આ લડત વચલા વર્ગના મુડીવાદીઓથી માંડીને વચલા વર્ગના મજૂરના મજૂરો સુધી વ્યાપી છે. અને તેથી અમને લય રહે છે કે, આપણની ચાર શરતોમાં 'સંપુર્ણ સ્વરાજ્યનો સર્વસાર' જોવાની એ વર્ગની શ્રદ્ધાળુ વૃત્તિ હવે ઉપર તરી આવે, અને હાલ તુરત તેથી મજાતા લાલ તરફ

ગોળમેળ પરીષદ માટે જે ભય બતાવ્યો હતો તેજ ભય અત્યારે પણ ખરો પડશે, અને હાંદીઓએ આપેલા ભોગ નીખેલ નીવડશે. મવાળ પક્ષના ગ્રાન્ટદારીઓનો સારો યે ઇતીહાસ ઉદ્દામ વીચારના ગ્રાન્ટદારીઓના આપભોગથી તૈયાર થયેલી તકનો લાભ લેવામાં જ રચાયેલો છે. હીંદમાં જ આમ અને છે કે બનવું જોઈએ તેમ પણ નથી, દુનીયાના તમામ મવાળ ગ્રાન્ટદારીઓનો ઇતીહાસ એજ બતાવે છે. પરંતુ મહાસભાના નૌજવાન સભ્યો આજ સુધીના ચોતાના અનુભવને દેશો નહીં જ દે, અને ગાંધીજીએ જે માંગણી સમાધાની માટે આગળ ધરી છે, તે તો આટલા ભોગ આપ્યા વીના પણ મળી શક્યું હોત તે ખ્યાલમાં રાખીને, તેટલાથી ગોળમેળ પરીષદની ચર્ચામાં કંઈ પરીવર્તન થવાનું નથી, કે સમસ્ત હીંદીઓનું ભયંકર અપમાન કરતાં ‘સાયમન સાનડી’ ના રીપોર્ટનું મદત્ત ત્રાંસામાં વીના છુટકો થવાનો નથી. એમ થયું એટલે તો સાદો ભાષામાં કહેતાં એજ અર્થ થયો કે, સાયમન સાનડી સામેનો હીંદીઓનો વીરોધ, સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટેની હીંદીઓની લડત અને તે માટે અપાયેલા ભોગ બધું જ ધુળમાં ગયું છે. અને બ્રીટીશ મુલ્સદીઓનું જ ધાયું આખરે સફળ થયું છે.

મહાસભા સમીતીનું અપમાન ?

અલાહાબાદમાં મળેલી મહાસભા સમીતી એક તરફથી તા. ૧૩ મી મેના દિવસે દરાવ પસાર કરીને “કર નહીં ભરવાની લડત આરંભવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે” એમ જાહેર કરી, પ્રાંતીક સમીતીઓને તેની પ્રચંડ તૈયારી કરવાની ભલામણ કરે છે, બીજી તરફથી ડામદાર પક્ષ તરફથી “હીંદમાં ગ્રાન્ટ ચલાવવા” માટે ગમે તે

પગલાં ભરવાની હીંદી વઝીર ચોતાની તૈયારી બતાવે છે, હીંદમાં વાઇસરોય પોલીસના જુલ્મી અત્યાચારોનો બચાવ કરી, કાયદો અને વ્યવસ્થા સખ્ત રીતે ચલાવવાની હીમાયત કરે છે, [અમે યંત્ર ઉપર જઈએ છીએ તે વખતે કર નહીં ભરવાની લડતની સામે, તેમજ કાપડ અને દારૂની દુકાનોની ઓછીની સામે વાઇસરોયે જે ઓડીન-સ્ટ્રીપી દંથેણા ઉગામી પણ દીધાનું હવે તો જાહેર મુદ્દાં થઈ ગયું છે] ઉમરાવોની સભા મહા-સભા સમીતીની સંસ્થાઓને કચડી નાખવાની ધમકીઓ આપે છે. આ દેશમાં પોલીસ અહીં સત્કર્મ રીતે લડતા સ્વયંસેવકોને ગેરકાયદેસર રીતે લાડીઓ અને બંદુકના કુંદા દોડી દોડી ધાયલ કરી રહી છે. આમ આપમુદી અને અત્યાચારોનો પાર નથી, પેશાવર તેમજ સોલાપુરમાં પ્રમુખીય તપાસનો અસ્વીકાર થઈ રહ્યો છે, મુંબાઈમાં વ્યાપારી મંડળ જેવાઓના સરઘસને જાહેર રસ્તાઓ ઉપરથી પસાર થવા દેવાની ના પાડવામાં આવે છે, તેવે સમયે સમાધાનીની વાત કોઈપણ સ્વમાનરીલ અને ખાસ કરીને મહાસભાવાદી હીંદી કરી જ શકે નહીં. તેમ કરવું એટલે મહાસભા સમીતીનું ભયંકર અપમાન છે, એટલે પચાણે રાષ્ટ્રની મહાન મનાવવામાં આવતી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું જ અપમાન છે. એ અપમાન ગાંધીજીને લીધે થતું હોય કે સરકારી તંત્ર તરફથી થતું હોય, બન્ને સરખું જ છે. મહાસભા અને પાર્લામેન્ટ એ બે સંસ્થાઓની પ્રતીક્ષાનાં ઘર્ષણ શરૂ થયાં છે. તેવે વખતે હીંદના કચેડા નૌજવાનો, તેમજ મધ્યમવર્ગના રાષ્ટ્રભક્તો રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું હાથે કરીને અપમાન થવા દેશે ખરાં?

વાંઝીયા ખુલાસા:

ચોક્કસ સમય દરમિયાન હીંદુસ્તાનના વાહન-સરોયથી માંડીને પાલમિન્ટની બંને સભાઓમાં હીંદી વઝીર તેમજ કમદાર સરકારના પ્રતિનીધી અને ખીટનના મુખ્ય પ્રધાને ગોળમેજી પરીષદને લગતા વાંઝીયા ખુલાસા કર્યા છે. તેમાં સાયમન વૃત્તાંતની પ્રસીદ્ધિની તીથીઓ, તેની છાંંમત અને ગોળમેજી પરીષદની એક મળવાના દીવસની જાહેરાત સીવાય, રાષ્ટ્રમતવાદી હીંદીઓને ધમકી આપવાના ખુલા પ્રયત્ન ઉપરાંત વીરોધ કથું જ નથી. તેથી દીક્ષામાં દીક્ષા મવાલ મનોદશાનેય સંતોષ થયા નથી. આ તકનો લાભ લઈને ખીટનેરના મહારાજા પણ દેશી રાજાઓના હિતની યાત કરતાં ખીટીશ હીંદની પ્રજાએ ક્યાં મુધી આગળ વધ્યું, તેની પોતાની મર્યાદા બહારની ફેટલીએ વાતો કરી છે. પરંતુ તે બધા ખુલાસા પછી પણ હીંદી રાજકારણનું ચુંચવાયું કાકું ત્યાં ત્યાં જાયું છે. આ જાતના રાજકારીઓથી અથવા તો, 'પેટ્રા પરીષદ' જેવાઓને રાષ્ટ્રની લાગણીને ઓળખવાના પ્રયાસ વીનાની માયાકુટો દરનારા મવાજોથી એ કાકું ઉડે તેમ નથી. હીંદુસ્તાનને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા જોઈએ છે અને તેની પ્રાપ્તિ વીના આરંભાયેલી લડત હવે અટકવાની નથી.

લોકમતની અવગણના

હીંદી સરકાર સત્યાગ્રહની લડતની સામે જે આપખુદ રીતે કામ લે છે તેટલાથીજ તેણે લોકમતની અવગણના કરી છે એમ નહીં, પણ શ્રી વીક્ટરલાઇ પટેલ જેવાની શાણ્ણી સલાહની અવગણના કરીને, મહાસભા સમીતીએ નીમિષી પેશાવર સમીતીને, તેમજ સંકેતથી પીડાતી જનતાને મદદ કરવા પેશા-

વર જતા પં. માલવીયાજીને ત્યાં જતા અટકાવીને, સૌલાપુરમાં વીના કારણે લસ્કરી કાયદાને એકદમ અમલ શરૂ કરીને, તેમજ રાષ્ટ્રીય વાવટાનું અપમાન કરાવીને, વતખાન પત્રોને મોઢિ આપખુદીથી હુઆ મારનારો આપખુદ હુકમ કાઢીને, પીક્ટીંગ સામે ઓડીનન્સ જાહેર કરીને અને છેવટે પતીયાળાની ખાપ ક્યાંને જાણી જોઈને ઢાંકી દેવા જેની લાગતા વળગતા અમલદાર [પંજાબનાં સંસ્થાનોના ગવર્નર જનરલના ઓફીસ] ની આગેવાન નીચે ખાનગી રીતે તપાસ કરવા નીમિષી સમીતીથી હીંદી સરકારે હવે તમામ રીતે લોકમતની અવગણના કરવા માંડી છે. અને શ્રી વીક્ટરલાઇ પટેલ જાહેરમાં અનેક વખત જણાવ્યું છે તેમ, લોડ અરવીન અંગત રીતે લાલા માણસ ઊવા છતાં, અમલદારી જનની ઇંદ્રજામાં ફસીને તેમણે કરેલ જનતાના આગેવાનોની સલાહની ખુશી અપાસ કરી છે, તેજ બતાવે છે કે હીંદુસ્તાનની પ્રજાની ધીરજની ખુબ કસોટી કરવાનો તોકરશાહીનો ખાસ ધરાદો છે. ચત્તાવાદીઓની આવી મનોદશા વખતે સમસ્ત રાષ્ટ્રની લડતને દીક્ષા પાડી નાખે તેવાં સમાધાનના સુર આપીજ પ્રજાપક્ષ વરથી નીકળે તે રાષ્ટ્રના સ્વમાનને જ નહીં પણ, ગોળમેજી પરીષદ વખતે રાષ્ટ્રના હિતને નુકશાન કરનાર યઇ પડ્યા વીના નહીં જ રહે.

હિંદીયામણને નામે અન્યાય

હીંદુસ્તાનને ખીટીશ સંબંધથી જે આર્થિક નુકશાન થયું છે તે થતું જાય છે, તેથી અર્થશાસ્ત્રીઓ પોકારી પોકારીને કહે છે કે, હીંદ જોથી સંપુર્ણ રીતે આર્થિક બાબતમાં સ્વતંત્ર થાય, તેવી યોજના 'કુમીનીયન સ્ટેટસ'માં કે 'સ્વતંતાનાસાર'માં

ન મળે, તો પછી હીંદને એ સ્વતંત્રતા કંઈ કામની નથી. અત્યારે બ્રીટીશ સંબંધને લીધે હીંદમાં બ્રીટનનો દર વર્ષે લગભગ સવા અબજ રૂપિયાનો માલ આવે છે. [૧૯૨૮ માં ૮૪૦ લાખ પાઉન્ડનો માલ આવ્યો હતો] જે પરદેશથી હીંદમાં આવતા માલના લગભગ ૫૦ ટકા જેટલો છે. અને કેટલાક બ્રીટનમાંથી નીકળેલા ચતા તમામ માલના ૧૧૧ ટકા જેટલો થાય છે. બ્રીટનનું જે સુતગઉ કાપડ સ્ટ્રીમર રસ્તે પરદેશ જાય છે તેના ૨૮ ટકા જેટલું કાપડ એકલા હીંદમાં આવે છે, લોખંડ અને પોલાદનો સામાન તેની કુલ દરિયાઈ નીકાશના ૧૬ ટકા જેટલો અને યાંત્રિક સામાન કુલ નીકાશના ૧૯ ટકા જેટલો હીંદમાં આવે છે. અને હજી હીંદી સરકારનો સીનીયર ડેમીશનર મીં એકન્સકે તો કહે છે : “320,000,000 buyers waiting for British goods” [હીંદના ૩૨ કરોડ લોકો બ્રીટીશ માલ ખરીદવાની શક્તિ યોગ્ય છે.] અને પછી તે બ્રીટીશ માલદારી વ્યાપારીઓને કહે છે : “આપણા ઉદ્યોગવાદની આબાદીજ માત્ર નહીં પણ ખુદ તેનો આધાર, હીંદમાંની અપણી તાબાની ૩૨ કરોડ પ્રજાની માલ ખરીદકરવાની શક્તિ ઉપર અવલંબી રહેલો છે.” પરંતુ હીંદુ-સ્થાનવાસીઓની એ શક્તિ ઉપર, ૧૮ પેન્સના હુંડીયામણથી ૧૨૧ ટકાનો કર નાખીને કેવો ભયંકર કાપ મુકવામાં આવ્યો છે, તે વાત વ્યાપારીઓ અને ધારાસભાના પ્રતિનિધીઓ ૧૯૨૦ થી કહેતા આવ્યા છે, છતાં ગરીબોનું ભયું કરવાની અને વ્યાપારીઓના મીત્ર હોવાની વાતો કરનારી સરકાર તે સાંભળતી નથી. આ હુંડીયામણને લીધે પહેલે જ વર્ષે હીંદમાં આવતા પરદેશી માલમાં ભયંકર ઉછાળો આવ્યો અને નીકાશમાં

તેટલીજ ખોટ આવી, પરીણામે એકજ વર્ષમાં હીંદીઓના ખીસામાંથી ૧૮ પેન્સના હુંડીયામણે રૂ. ૨૦૦ કરોડ ઘસડી લીધા! હીંદીઓએ સ્વતંત્રતા માટે શરૂ કરેલા સત્યાગ્રહની સામે ચર્તા, દેશની સુવ્યવસ્થીત ખીલવણીનો જોશો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેઓ હીંદની સામાન્ય જનતાને એ જવાબ આપશે ખરા કે, ૨૦૦ કરોડ રૂપિયાથી આ નીધંનદેશમાં ઉદ્યોગવાદને કેવો ખીલવી અને પગલર કરી શકત, આ રોગચાળાથી ભરેલા દેશમાં કેટલી ધરખીતાળો ઉભી કરી શકત, અને ફરજિયાત કેળવણી માટે જે સરકારને પૈસા મળી શકતા નથી, તે રૂ. ૨૦૦ કરોડથી આ કામમાં કેટલી પ્રગતી સાધી શકત? પણ આ તો એક વર્ષની જ વાત થઈ. એન્ડ્રો ઇન્ડિયન પત્રો હીંદ નીધંન થઈ ગયું છે એ વાત સ્વીકારતાં શરમાય છે. પરંતુ છેલ્લાં આઠ વર્ષની આવાત-નીકાશના આંકડા જોતાં એકલા હુંડીયામણથી જ હીંદની ગરીબ જનતાને કેટલું ગુકશાન થયું તે લેવાથી, પણ બ્રીટીશ સંબંધના લાભાલાભ સદંત્રે સમજી શકાશે.

વર્ષ	આવાત કરોડમાં	નીકાશ કરોડમાં	પુરાંત કરોડમાં
૧૯૨૨-૨૩	૩૬૪	૨૩૩	૮૧
૧૯૨૩-૨૪	૩૬૨	૨૨૮	૧૩૪
૧૯૨૪-૨૫	૩૯૮	૨૪૭	૧૫૧
૧૯૨૫-૨૬	૩૮૫	૨૨૬	૧૫૯
૧૯૨૬-૨૭	૩૦૯	૨૩૧	૭૮
૧૯૨૭-૨૮	૩૨૯	૨૫૦	૭૯
૧૯૨૮-૨૯	૩૩૮	૨૫૩	૮૫
૧૯૨૯-૩૦	૩૧૮	૨૪૧	૭૭

ઉપર જણાવેલા આંકડાઓ પુરવાર કરે છે કે, ૧૯૨૨-૨૩ થી ૧૯૨૯-૩૦ સુધીનાં આઠ વર્ષમાં રૂ. ૮ અબજ ૪૪ કરોડ હીંદના

આયાત નીકાશ વ્યાપરમાં હીંદને ફાળે રહે છે. હવે જે ૧૬ પેન્સનો રૂપિયા હોત તો, હાલના ૧૮ પેન્સના હુંડીયામણુ કરતાં ગરીબ હીંદીઓનાં ખીસાંમાં એ આઠ વર્ષમાં ૪૧ અબજ ૫ કરોડ ૫૦ લાખ રૂપિયા રથા હોત. જે દર વર્ષે સરેરાશ દર માણસ દીઠ રૂ. ૨૧ જેટલા થવા ગય છે હવે હીંદીઓની કમાણી સરેરાસ વાર્ષિક રૂ. ૩૦ ની ગણીએ તોપણ હુંડીયામણુથી આવતી આ ખોટ દરેક હીંદીની ત્રીજા ભાગની કમાણી ધસડી નય છે. એક તરફથી બ્રીટીશ મુત્સદીઓ અને વ્યાપારીઓ હીંદી પ્રજા દર વર્ષે એક ધોતીકિ ખરીદે તેટલી તેની આવક વધે તો લેન્ડેશાયરનાં કારખાનાંને આખા વર્ષ જેટલું કામ મળે તેવી વાતો કરે છે, ત્યારે બીજી તરફથી તેમનાં ખીસામાંથી રૂ. ૧૧ દર વર્ષે હુંડીયામણુને રસ્તે લેવાની સરકારી યોજના ચાલુ રાખે છે, એ હીંદને જેનો તેણે અન્યાય નથી. અને તેથી બ્રીટીશ માલના બહીષ્કારનીજ અત્યારે હીંદ માટે ખાસ જરૂર છે.

પ્રજામતવાદની મરફરી

જર્મની સાથેની છેલ્લી યાદવીમાં લાખો મનુષ્યોને હોમવા માટે જુદા જુદા બ્રીટીશ રાજ્યદ્વારીઓએ અનેક પ્રકારનાં લાંબાં પહોળાં મુત્રોનો પ્રચાર કર્યો હતો, પરંતુ એ લગાઇ ખીલું કંઈ નહીં પણ માત્ર વ્યાપારી દરીદ્રાઇનું જ પરિણામ હતું. એ લગાઇમાં લાખો માણસોનો અને કરોડો રૂપિયાનો ભોગ લેવાયો હતો; પરંતુ પડા પાછળ મુદીભર મુડીવાદીઓ અને શાહીવાદીઓના સુત્ર સંચાલનનું એ પ્રુલુક કાવતરું હતું; એ વાતનો જનતાને મોટો ભાગ હવે માને છેજ. પરંતુ વેલ્સના જનકુળરે ડેવીડ લોઇડ જોયેજે હમણાં એક ગુપ્ત વાત પહેલીજ

વખત પ્રસીદ્ધ કરી છે, તે ઉપરથી બ્રીટીશ મુત્સદીઓ પ્રુદ પોતાનીજ જુમીમાં પ્રજામત વાદની કેવી લયકર મરફરી કરે છે તે બરાબર પુરવાર થાય છે.

લંડનમાં મળેલી નોટા પરિષદ પ્રસંગે મીંડ રામ્સે મેટ્ટોનડે, સરકારના બન્ને વીરોધી પક્ષના નેતાઓ મીંડ બાલ્ડવીન અને મીંડ ડેવીડ લોઇડ જોયેજેની સાથે તમામ જાતની વાટાઘાટ કરવાનો ક્રમ રાખ્યો હતો, જેથી સરકારના પ્રતીપક્ષીઓ નોટા પરિષદની ચર્ચાથી અબગણા રહે નહીં. અને મીંડ મેટ્ટોનડેની એ રીતની પ્રશંસા કરતાં ગયા એમીક્ષની ૭ મી તારીખે મીંડ લોઇડ જોયેજે ૧૯૧૪ માં ઇંગ્લંડ યુદ્ધમાં કેવી રીતે ઉતર્યું, તેને લગતી એક ગુપ્ત વાત ઉઘાડી પાડી દીધી હતી. તેણે મીંડ મેટ્ટોનડેની પ્રશંસા કરતા કહ્યું :

“આપણે કંઈ જાતની જવાબદારીઓથી બંધાઇ નહીં છીએ તે આપણે જાણવું નેહએ. કારણ કે એ જાતની બંધનગીરી શાંતી તેમજ યુદ્ધને માટે હોય છે. ૧૯૧૪ માં યુરોપી યાદવીમાં ઉતરવા માટે આપણે જવાબદારીથી બંધાયો હતા કે નહીં તે સંબંધમાં પુષ્કળ ચર્ચા ચાલી ગઇ છે. આપણે જે બંધાયો હતા તો આપણે કંઈક એવા માટે બંધાયો કે જે વસ્તુ ઘણીજ અચોક્કસ હતી. પરંતુ ત્યાં પ્રતીપ્તિનો પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો, આપણે ખરેખર રીતે બંધાઇ સુધ્યા હતા કે કેમ તે નક્કી નહોતું, એટલે આપણે શંકાનો લાલ, ખીન્ન એને આપ્યો એ સ્વીતી કરીથી ઉભી થાય તેવું આપણે નેહતું નથી. આપણે એવી કર્શીય બંધનગીરીમ

પણુ નથી કે જેથી ફ્રેન્ચ એમ માની લેકે આપણે અમુક પ્રકારની જવાબદારીઓથી બંધાયા છીએ, જ્યારે ખરી રીતે તેમ કરવાની આપણી ઇચ્છા પણ નહોતી.”

આ રાષ્ટ્રોમાં જન્મતને એક એવા માણસ તરફથી એક ચુતરાત જાણવા મળી છે કે જે યુદ્ધ સમયના ઇંગ્લંડના પ્રધાનોમાંના એક લોકપ્રીય મુખ્ય પ્રધાન હતા. સર એડવર્ડ ગ્રેએ તેમજ એસ્ટીથની સરકારે ઇંગ્લંડને વીશ્વવ્યાપી યાદગીરીની નકાયાતનામાં ધકેલી મુકી, ૧૦ લાખ બ્રીટીશ પ્રાણીને નકામા હોમ્યા હતા એવી તેમની કડકમાં કડક રીકા કરનારાઓને વેંચ્સનો જાદુગાર આ વાકયોથી લ્યારેમાં ભારે ટેકા આપે છે. યુદ્ધ સમયેજ એ વાત તો જાહેર થઈ ગઈ હતી કે, ફ્રાન્સની સાથે જવાબદારીના બંધનમાં ઇંગ્લંડને બાંધી લેવામાં આવ્યું, તે વાત બ્રીટીશ પ્રજાથી અને તેની પાક્ષિન્ટથી ચુપ્ત રાખવામાં આવી હતી, એટલુંજ નહીં પણ પ્રધાન મંડળના ઘણા મોટા ભાગથી પણ એ વાત છુપાવવામાં આવી હતી. એટલુંજ નહીં પણ એ વાતની પડપુછ કરતાં મુત્સદીઓની રીતે તેનો ઇનકાર કરવામાં પણ આવ્યો હતો. માત્ર અંદરખાનેતું એક નાનકડું મંડળજ એ વાત જાણતું હતું. પરંતુ જ્યારે યુદ્ધમાં ઉતરવાની દુભાંગી પજા આવી પહોંચી તે વખતે સર એડવર્ડ ગ્રેએ અને મુખ્ય પ્રધાને પોતાના દેશને એવી ખાત્રી આપી કે, ફ્રાન્સ સાથે કરવામાં આવેલા કરર પવીત્ર તેમજ ઇંગ્લંડને બંધનકારક છે અને હવે યુદ્ધમાં ઉતરવાની બાબતમાં નીજીય કરવાનો કે વાંધા સાંધા કાઢવાનો માર્ગજ નથી. તેમણે જનતાની લાગણીને

પંચાળનાં કહ્યું, ઇંગ્લંડની પ્રતીજ્ઞાનો અહીં પ્રશ્ન છે, અને લગાઈના ઝગની સાથે તે બધી રીતે ચુત્થઈ ગયેલીજ છે. પણ અત્યારે યુદ્ધ સમયનો એક લોકપ્રીય મુખ્ય પ્રધાન આપણને તેજ બ્રીટીશ પાક્ષિન્ટના ઐતીહાસીક ભવનની વચ્ચે હોયો થઈને કહે છે, એ બધી વાતો ‘કેવળ અચોક્કસ’ હતી. અને તેમાં ‘પ્રતીજ્ઞાનો પ્રશ્ન’ સમાવેશ હતો કે કેમ તેને માટે શંકા હતી એટલુંજ નહીં પણ “ઇંગ્લંડ ખરેખરી રીતે બંધાઈ ગયું હતું કે કેમ ?” તે પણ શંકાસ્પદ હતું. છતાં તે વખતે સરકારનાં મુત્રા જેમના હાથમાં હતાં તે રાજદ્વારીઓ પોતાની માતૃભુમીના લાખજો મનુષ્યોને મૃત્યુની શીકા કરમાવવા તૈયાર થયા હતા. તેટલુંજ નહીં પણ ખુદ એટબ્રીટનના અસ્તીત્વને પણ જોખમમાં નાખવા તત્પર અન્યા હતા.

આ સંબંધમાં રીકા કરતાં અમેરીકાનું ‘નેશન’ વાજખી રીતે કહે છે કે: “આથી અમારી એ માન્યતાને વીશેષ ટેકા મળે છે કે, જે માણસોએ લયંકર જવાબદારી તરફની આટલી બધી ખીન જવાબદારીથી ઇંગ્લંડને યુદ્ધમાં ધકેલ્યું, તેમને તો વર્તમાન યુગના મોટામાં મોટા અપરાધીઓની હારમાં. એસાડવા જોઈએ” ‘નેશન’ ના આ મત સાથે જમે મળતા થક્યો છીએ, તેટલું નહીં પણ અમે તો એમ પણ માનીએ છીએ કે, તેમણે પ્રજામતવાદની કર મરકરી કરવા ઉપરાંત, મુત્સદીઓ સમય આવે પોતાના દેશને પણ કેમ કહે છે તે ખતાવી પ્રજામત વાદના રૂપાળા નામ નીચે, અમુક વર્ગનાંજ હીત જાળવતી સરકારોની વ્યવસ્થામાં પુરેપુરા મુજાજુત સુધારા થવાની તે જરૂર ખતાવે છે. એટલુંજ નહીં પણ હીંદુસ્તાનની પ્રજા તો આપખુદ રાજ્યતંત્રનોજ અનુભવ કરતી આવી છે, ત્યારે બ્રીટનમાં

તો પ્રજનમતને માન મળે છે એવાં અભીમાન વચ્ચેના ઉચ્ચારનારી ખીટીશ જનતાને અમે જણાવીએ છીએ કે, ખુદ ઇંગ્લંડમાં પણ ખીટીશ જનતાની સંમતી પ્રમાણે નહીં, પણ મુડીમર શાહી-મુડીવાદીઓનાં વહેળાં પ્રમાણે લયંકર આપખુદ કારભાર ચાલી રહ્યો છે. અમે તો માનીએ છીએ કે 'યુદ્ધ' જેવી જવાબદારી ઉપાડવા પહેલાં, દરેક સરકારે પોતાની તમામ પ્રજાને મત લેવો જોઈએ, અને સમગ્ર પ્રજાની વધુમતીએ જ ઇચ્છા જણાય તે પ્રમાણે વર્ગવું જોઈએ. એમ થાય તેવું જ તામ પ્રજામતવાદનું સાચું પાલન છે. પરંતુ આજના ખીટનમાં એવો પક્ષો થાય એવી આશા રાખવી તે અત્યારે તો આકાશમાં ઇમારતો બાંધવા જેવી વાત છે!

ચેલેસ્ટાઇન રીપોર્ટ

કાંઈપણ ખીટીશ શાહી કમીશનનો રીપોર્ટ લાગ્યે જ એવો હોય છે કે જે સકુને સંતોષી શકે, તેજ સ્થિતિ ગયા ઓગસ્ટમાં ચેલેસ્ટાઇનમાં થયેલા તોફાનને લગતા 'શા કમીશન'ના રીપોર્ટની પણ થઈ છે. કમીશનને ઓગસ્ટના તોફાનનાં પ્રાથમિક કારણોની વીગતોમાં ઉતરતાં એવો અભીપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે, "જ્યુ લોકો તરફ દુસ્મનાવટની અને ચેરની આરમોની લાગણી, તેમને રાજકારણમાં અને રાષ્ટ્રીય મહત્વાકાંક્ષાઓમાં મળેલી નીચાણને અંગે, તેમજ લવિષ્યમાં નીધનતાનો જે લય તેમની ઉપર લટકી રહ્યો છે તેને આભારી છે." આથી જ્યુ લોકોને તેમજ તેમને ટેકા આપનારા શાહીવાદીઓને શ્રે રીપોર્ટ તરફ અણુગમે થયો છે. કેમકે તેમણે શાહીવાદીઓની હમ્મશની રીત પ્રમાણે ધાર્મિક મતભેદના બાઉને આગળ કર્યા હતા, પણ 'શા કમીશન' તે બાઉને બદલે આર્થિક

બાબતની તેમજ રાજકારણી મહત્વાકાંક્ષાની આરમોની સાચી લાગણી રજુ કરી છે. એટલે શાહીવાદીઓ તેમજ જ્યુ જનતાનો વીરંધ શો કમીશન સત્વને આપેલા ટેકા માટે છે. આરબ લોકો અત્યારે સ્વાભાવીક રીતે જ તેમના ભાવી માટે ચીંતામાં પડ્યા છે. તે ચીંતા બેવડી છે: "જ્યુ લોકોને મોટી સંખ્યામાં વસાહત તરીકે લાવવામાં આવે છે તેથી, તેમજ તેઓ આરમો પાસેથી મોં માગ્યાં દામ આપીને જમીન ખરીદે છે તેથી, એકતો તેમના જીવનગાળાનું સાધન હાથમાંથી ચાલ્યું જાય તે ડર છે, અને રાજકારણમાં જ્યુ લોકો ચડી વાગે તે ખીજે ડર છે." એટલે ઓગસ્ટ મહીનાના તોફાનનું તાત્કાલીક કારણ લેહલીંગ વોલ ભરે હોય, છતાં તેનું મુળ અને ખરેખર કારણ કેવળ આર્થિક અને રાજકારણીજ છે. જ્યુ લોકો પૈસા આપીને જમીન ખરીદે છે તેમાં શા માટે વાંધો લેવાવો જોઈએ એવું કાંઈ પ્રથમ દૃષ્ટીએ કહેશે, તેમ તો દક્ષીણ આફ્રીકામાં અને કેનીયામાં હીંદીઓને જમીન ખરીદનાં શા માટે અટકાવવામાં આવે છે તે પ્રશ્ન તુરત ખડો થશે. આરબ લોકોના જમીનદાર વર્ગને વધારે પૈસા મળે છે તેથી સ્વાભાવીક રીતે જ અત્યારે તો એ વર્ગ, સામાન્ય કોટીના આરમોથી જુદો પડી, જ્યુ લોકોના આગમનને વખાણે એ અને તેનું છે-એક વખત તો એ આરમોની યે અવદશા થશેજ, પણ અત્યારે ગરીબ આરમોની જમીન જત્યાથી તેઓ જીવનગાળાનું સાધનજ ગુમાવી બેસે છે, ઉપરાંત યુદ્ધ પછી જ્યુ લોકો જે મોટી સંખ્યામાં ચેલેસ્ટાઇનમાં વસવા ગયા છે, તેમણે જમીન ખરીદવા મોટી મોટી કંપનીઓ ઉભી કરી છે, અને વર્તમાન યુગની ચુસ્કણીની તમામ અવસ્થિત નીચમે પ્રમાણે ચેલેસ્ટાઇનના આરમોને જુમી વીધેણ

ખનાવવાની તેમની યોજના ધમધોકાર ગતી કરી ચૂકી છે. આથી અસંતોષ ઉભો થયો છે. આ અસંતોષ આથી કે છે. પણ ગુજરાતી બાબતમાં આરખો સ્વરાજ માગે છે, ત્યારે ખ્રીટીશ સત્તાવાળાઓ પોતાના 'મેન્ડેટ'ને આગળ ધરી, આરખોની એ સ્વાભાવીક ભાવનાઓની વચ્ચે આડખીત્રીઓ ઉભી કરે છે. ૧૯૨૨ માં ગ્રેટબ્રીટનના કુશળ મુત્સદ્દીઓ એ આ આરખોને ચર્ચા ચલાવવા માટે ધારાસભાનું રમકડું આપવા મંડ્યું હતું, પરંતુ આરખોને એ રમકડાથી સંતોષ નહોતો. ગમે તેમ, તેમને તો સ્વરાજ્ય જોઈએ છે, અને એ માગણીમાં બધાજ આરખો એકમત છે. એટલે કામદાર સરકારના અગ્રણી 'પેટ્રો-રિટાઈન'ની પ્રજાના તમામ ભાગને સમાન ન્યાય' આપવાની પાલખીમાં ગમે તેટલી વાતો કરે, તો પણ આરખોના મનનું તેથી સમાધાન થવાનું નથી.

સુદાન અને ઇજીપ્ત

આખરે સહુ ધારતા હતા તેમજ સુદાનના પ્રશ્નના ચુંચવાડાને લીધેજ બ્રીટનની કામદાર સરકારના પરદેશખાતાના મંત્રી મી. હેન્ડરસન અને ઇજીપ્તના વફદપક્ષના સરદાર તેમજ ઇજીપ્તની હાલની સરકારના વડાવજીર નહાશ પાશા વચ્ચેના સમાધાનીના સંદેશ પડી ભાગ્યા છે. એકતરફથી બ્રીટનનો કામદારપક્ષ વીશ્વશાંતીની વાતો કરે છે, અને બીજી તરફથી હીંદ તેમજ ઇજીપ્ત સાથે શાહી-મુડીવાદી મનોદશાનું પ્રદર્શન કરે છે તે ખાસ નોંધવા જેવું છે. પરંતુ વીશેષ લક્ષ આપવા જેવું તો એ છે કે, જ્યારે સમાધાનીના સંદેશ તુટી પડવાની વાત મી. હેન્ડરસને ગઈ તા. ૬ મીએ આમની સભામાં જાહેર કરી, ત્યારે કોન્ઝરવેટીવ મતના અનેક શાહી-મુડીવાદીઓએ તે માટે હર્ષાવ્યવની

કહયા હતા! ગ્રેટબ્રીટન ઇજીપ્ત સાથે સમાધાની સાધી ન શકે તેનું મુળ કારણ અહીં જ રહેલું છે. ખ્રીટીશ મુડીવાદીઓને માટે સુદાન એ ધન કમાવાનું મેટામાં મેટું સાધન છે, અને તેથીજ તે તેમને માટે સારમાં સારું આકર્ષણ પણ છે. મુખ્યાત્મના માણ ગવર્નરે ઇજીપ્તમાં ગયા પછી ત્યાં જે બાંધકામ શરૂ કર્યાં હતાં, તેમાંથી ખ્રીટીશ કારખાનાં માટે પુષ્કળ કામ અને ખ્રીટીશ મુડી માટે પુરતા નફાની સગવડ મળી રહે છે, અને 'સુદાન પેન્ડેશન સીન્ડીકેટ'નો તેમ જ તેને અંજે ચાલતી બીજી કેટલીએ સંસ્થાઓનો સુદાનમાં કેટલાંએ વીધાં જમીન ઉપર ટાણુ છે. આ સીન્ડીકેટ ૧૯૨૮ માં ૨૫ ટકાનું ડીવીડેન્ડ પોતાના ભાગીદારોને વહેંચ્યું હતું, એ સીન્ડીકેટની મુડીમાં તાજે તરમાં ૫૦ ટકાનો વધારો પણ કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઇજીપ્ત સાથે સુદાનના મુદ્દા ઉપર સમાધાનીના સંદેશ પડી ભાંગ્યા તેથી કોન્ઝરવેટીવ સભ્યોએ આમની સભામાં હર્ષનાદ કર્યા, તે બીજા કશાની સાથે નહીં પણ તેમની થેલી સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એટલે હાલેવાતી કામદાર સરકારે કોન્ઝરવેટી વોનીજ ચાલે ચાલીને વફદ પક્ષના વજીર સાથે સમાધાની કરવાની ના પાડી, તેમાં ખ્રીટીશ કામદાર પક્ષની મોટામાં મોટી નીધ-લતા અને કોન્ઝરવેટીવ શાહી-મુડીવાદીઓની ભવ્ય છત રહેતી છે. વફદ પક્ષ સત્તામાં આવ્યો તે પહેલાં ઇજીપ્તમાં મહમદપાશાની નામની સત્તા ચાલતી હતી, કેમકે એ ભક્ષોજીવ પોતાના માલીકનો સુર સંભળાવવાની યત્ર જેવી દશાભોગવતો હતો. તે સ્થિતિમાં સુદાનને માટે ગમે તેવી શરતો દરવી લીધી હોય અને સર લીરોકેટનું ૧૯૨૪ માં ખુન થયું તે તકનો લાભ લઈને સુદાન ઉપર બ્રીટનની સર્વ હક્ક સ્વાધીન સત્તા સ્થાપી દેવામાં આવી હોય,

તે શાંતીના વાતાવરણમાં કાયમ રહી ન જ શકે, અને તેનું બીજું મહત્વનું કારણ પણ છે: મહમદપાશાની સત્તા જ્યારે આવતી હતી ત્યારે એનું ઇરાવવામાં આવ્યું હતું કે મુઘલના સવાલને નીકાલ હજીત તેમજ ખ્રીસ્તની સરકાર કરે નહીં, ત્યાં મુઘી નહિ રને હાગતા સમાધાનમાં ફેરફાર થાય નહીં. આમ કરવામાં આશય એ છે કે, નાઇલ નદીનાં પાણીની મુઘલની ખીલવણી માટે અત્યાર મુઘી જેટલી જરૂર હતી, તે કરતાં પણ હવે વીશેષ જરૂર છે. આને લીધે ખાદુમની દક્ષીણ તરફ ત્યાંથી ૩૦ માઇલ પર આવેલા જેમ્સ ઓલીઆ આગળ પાણીનો બંધ તેમજ એમેસીનીયામાં યાના સરોવર આગળ 'મેરેન' બાંધવાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. હવે મુઘલમાં થઇને જતી નાઇલ નદી ઉપર જેની સત્તા હોય તે સત્તાની અસર નાઇલના નીચલા પ્રદેશ ઉપર પણ થાય છે, અને નાઇલના નીચલા પ્રદેશ ઉપર હજીતની ખેતીવાડીનો તમામ આધાર છે. અર્થાત્ જ હજીતની સ્વતંત્રતા માટે મુઘલનો પ્રશ્ન ભારેમાં ભારે અગત્યનો છે. મહમદપાશાએ આ બાબતમાં ગમે તેમ કશું કાંઈ, પણ મુઘલ ઉપર ખ્રીસ્તને જે રીતે સત્તા જમાવી છે, તે રીતની મુઘલ ઉપરની ખ્રીડીશ સત્તાનો હજીતના નેશનાલિસ્ટોએ એટલે કે વફદોએ કદી પણ સ્વીકાર કર્યોજ નથી. એટલુંજ નહીં પણ મહમદપાશા સાથેના તે સંબંધના કારણ થયા, ત્યારે પણ વફદ પક્ષે તારથી સર

એસ્ટેન એન્જલેનને કહી દીધું હતું કે: "અનના સત્તાધારી પ્રતીતીધીઓ સાથે મસલત કર્યા વીના, નાઇલ નદીનાં પાણીના સંબંધમાં, કોઇ પણ જાતના કારણ થાય તેની સામે અમે હજીતવાસીઓને નામે વીરોધ ઉઠાવીએ છીએ." અને હજીતનો વફદપક્ષ એટલે હીંદનો મહાસલા પક્ષ, ત્યારે મહમદપાશાનો પક્ષ તે મુઘીસર હંબુલુરોનો પક્ષ એ સ્થિતી છે. આ સંજોગોમાં ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓએ તેમની હાથેશની રીત પ્રમાણે મુઘલીઓને હજીતવાસીઓ સામે ઉરકેરીને છુટા પાડવાની યુક્તિ અજમાવી છે; અને વફદ પક્ષને ઉતારી પાડવા માંડ્યો છે. પરંતુ તેમની એ યુક્તિ અમેરીકામાં, દ. આફ્રીકામાં આયર્લેન્ડમાં અને બ્રહ્મદેશમાં નીબ્ધળ નીવડી છે, તેવીજ રીતે હજીતમાં પણ છેવટે તો નીબ્ધળ જશેજ; તો પણ રાન્સે મેકડોનલ્ડનો કહેવાતો કમદારપક્ષ, જે પોતાની કપાતી-માંજ જગતમાં સમાજવાદને સફળ બનાવવાના મોટા કાવા સાથે સત્તા ઉપર આવ્યો છે, તે પક્ષે હજીત અને હીંદમાં શાહીવાદીઓને ધોરણે કામ લાઇને પોતાની આબરૂ જરૂર ગુમાવી છે. હીંદુસ્થાન અને હજીતની પરાધીનતાના પ્રશ્નો પરસ્પર સાથે સંકળાયેલા છે, અને તેની છેલ્લી સમાધાની વખતે ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓને આ બન્ને દેશોની ગુલામી પરસ્પર મુઝવે છે, તે માટે પણ હીંદીઓએ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના, પોતાના મુઘલને બરાબર વળગી રહેવાની જરૂર છે.

ઉ મિ

(જીવન અને જિજ્ઞાસાનું માસિક)

એમાં દર મહિને સ્વાપ્તિની નેમ પ્રકટાવતાં ત્રણથી ચાર કાવ્યે : જગતના આધુનિક મહાપુરુષોમાંથી એકનું દુકું અને સમીટ રેખાચિત્ર : હૃદય સોંસરવી નીકળી જાય એવી બે નાનકડી નવલકાવ્યો : એક સંસ્કારવતી નાટિકા : પ્રેરણાવાન પત્રો : નવયુગના પ્રશ્નોનો ઝીણવટભર્યો ઉકેલ કરતાં બે નિબંધો અને પારિભાષિક સાહિત્યના વાંચનના નિતારરૂપે અપાતાં દર્શન વગેરે. વરસ દહાડે હસો પાનાનું વાચન, દિવાળીઅંક, ભેટના પુસ્તક સાથે, ફક્ત રૂપિયા સવાત્રણ, પરદેશ રૂ. ૪ અથવા શીલીંગ ૭.

‘ઉમિ’ કાર્યાલય : ૧૮૧, બંગલરોડ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ : નમુનાની નકલ ફ્રી.

ભયંકર ખૂન

કેટલાકો માને છે વરડનનું ખૂન થયું—પોલીસ ખાતાવાળા રોઝનેજ ખૂની ગણે છે, ખાનગી ડીટેક્ટીવની માન્યતા છે જે વરડનનું ખૂન થયું જ નથી—તે જીવતો છે અને નાસતો ફરે છે, ખરો ખૂની કોણ ? ખૂન કોનું થયું ? તે માટેના અનેક ગુચવણીભર્યા પ્રશ્નો રજૂ કરતી ડીટેક્ટીવ નોવેલ—“કોની બેરી”—જરૂર વાંચો, ‘કો’મત ફક્ત રૂ. બે, પોસ્ટેજ આના ચાર. વિલાસ એજીસ : ૧૮૧, બંગલરોડ સ્ટ્રીટ, કોટ-મુંબઈ.

A PAMPHLET YOU SHOULD READ

Paper Cover, 4 annas, by post 5 annas.

WHY I AM NOT A CHRISTIAN

By THE HON. BERTRAND RUSSELL

In popular form, Mr. Bertrand Russell summarizes the objections felt by many sincere and competent minds to the Christian religion. There is no trace of bitterness in his tone, and there can be no question as to the adequacy of his knowledge or the sobriety of his judgment.

Apply to—*The Hindustan Book Depot,*

21, Dalal Street, Fort, BOMBAY.

षमनी स्व. पतिश्रीना स्मरणायै
श्री कार्वस गुज जी सभाने
श्रीयुत गद्यभाष आमुदल आवदा
तर्क्षी गविलय संभेभ भेट.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામને મોખરે

કરેતુરખા ગાંધી

[જે વીરાંગનાની માફક યુદ્ધમાં લુપ્ત છે]

પેટીત બહેન કેપટન

[મુંબાઈ કોંગ્રેસ કમીટીનાં પ્રમુખ]

લીલા સુનરી

[મુંબાઈ કોંગ્રેસ કમીટીનાં ઉપપ્રમુખ]

કુમારી મીકુબહેન પીટીટ

[જે સુરત શરણમાં દાદનીચેવતું કાર્ય કરે છે]

વર્ષ : ૨ જી.]

જુલાઈ : ૧૯૩૦

[અંક : ૪

પ્રાથના પત્રો,
પરીષદ અને પ્રતિષ્ઠા-
ધોધી જગતમાંના મોટા-
માં મોટા અને અપુર્વ
સંગીત સામ્રાજ્યવાદને
તેના પોતાના હિતથી જુદે
માર્ગે વાળી શકશે; એવી જે હીંદીઓની
શ્રદ્ધા દશે; તે શ્રદ્ધાની આસપાસ ઉભા કરા-
યલા આશાવાદના આડંબરી તેજમંડળને
આવરી હેનારો સાયમન સમીતીનો પહેલા
રીપોર્ટ જુનની ૧૦ મીએ હીંદ તેમજ
ઈંગ્લંડમાં પ્રસીદ્ધ થયો. તેના બીજા ભાગમાં
એ ગોરા પંથે હીંદની એળામાં કેટલા દુઃખ
દેંડ્યા તેની લક્ષમણો કરી છે; પરંતુ
એ લક્ષમણો ઉપર હીંદીઓ ઉતાવળીઓ
મત બાંધી ન બેસે તે માટે જાણીતેષને
એ પુસ્તકની પ્રસીદ્ધિને પખવાડીઆનો વીરંધ
કર્ચો છે. તેમ છતાં એનો પહેલા ભાગ બીજા
ભાગમાં શું છે તે બરાબર બતાવી દે તેવો
હોવાથી, બીજા ભાગને એવા સીવાય, પહેલા

હવે શું?

: લેખક :
તંત્રી

ભાગની ભાષા, લેખકનું,
વલણ, અને રીપોર્ટના
વસ્તુનું મુળ: એટલાનો
વીચાર કરીને, બીજા
ભાગમાં શું આવશે તે
કદી દેવા માટે બહુ જુદી-
બજની જરૂર નથી.

આખા લશ્કરનો બેઠ તેના આગેવાનને
જેતાં પામી શકાય, તે રીતે પહેલા પુસ્તક
ઉપરથી બીજામાં શું લક્ષમણો કરવામાં
આવી હશે તે એકજ વાક્યમાં કહેવું હોય
તો અમે સાયમન કમીશનમાં શ્રદ્ધા રાખ-
નારા વર્ગને કદી દઇશું કે: “જુગડાં ઉતા
રિને નાહી નાખજો!” અમે તો કદી આ
ગોરા પંથના રીપોર્ટમાં શ્રદ્ધા રાખી જ
નહોતી, એ કારણથી: એક તો ખ્રીટનાં ત્રણે
રાજદ્વારી પક્ષે પોતાના દેશની અંદરના
પ્રશ્નોને બાદ કરતાં બાકીની બધી જ બાબ-
તમાં સામ્રાજ્યવાદને જ સંગીન બનાવીને

ચીરંજીવી રાખવાના મતના હિંમતવાળી છે, અને બીજું કારણ એ કે, તે પંચ જે મતની સરકારના વખતમાં નીમાયું હતું તે સરકાર શાહી-મુડીવાદીઓની હતી, તેથી આ 'ગોરાપંચ'માં એ વીચારવાળાઓની બહુમતી હતી. એટલે તે પંચ હિંદુસ્થાનની પ્રજામાં કાંઈ પણ બહાને ફાટકુટ પડાવી, તેમના પક્ષમાં ભળનારાઓને થોડાક ટુકડાઓની લાલચ આપીને. હિંદમાં સાત્રાન્યવાદનાં તમામ હિત સચવાઈ રહે તેવી ભલામણ જ કરશે એની અમને પુરેપુરી ખાતરી હતી. પૃથ્વીના પટ ઉપર કાંઈ પણ શાહીવાદી પ્રજાએ તાપ્તાની પ્રજાને પંચ નીમીને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા તો શું પણ સંસ્થાનો-સમુદાય સ્વરાજ્ય આપ્યું હોય તેવું બન્યું જ નથી; અને તેથી ઉલટું સાયમન પંચના સંબંધમાં અને તેનાં કર્તા કારણ હતાં જ નહીં. કેમકે હવે તો કામદાર વર્ગની કહેવાતી મેકેડોનાઈની સરકારના હિંદખાતાના વઝીરે પણ પાલખિંટની વચ્ચે હોવા રહીને જગતની પ્રજાઓને હોંડે ચોક સંભળાવી દીધું છે કે : “હિંદમાં તેઓ કાંઈ પણ ભોગે ગાંજ ચલાવવા મક્કમ બનેલા છે.”

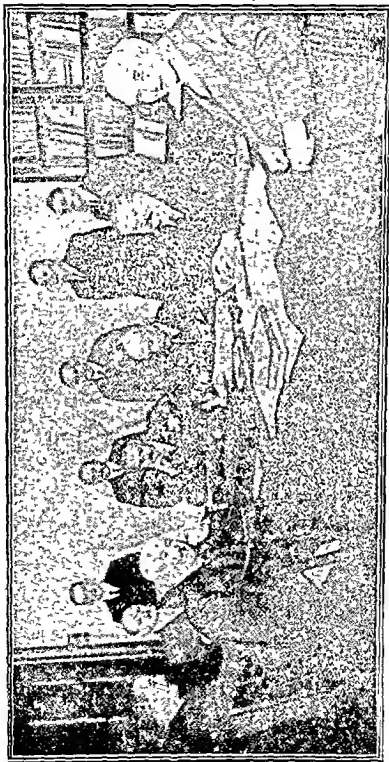
સાયમન પંચની ભલામણો ઉપર કંટાળ
આશા નહીં રાખવાનું ત્રીજું છતાં ઘણું જ મહત્વનું કારણ એ છે કે; આ દેશની મહા સભાએ તેમજ વીનીતોએ સુદ્ધાં એ 'ગોરા પંચ'નો સંપુર્ણ બહીષ્કાર કર્યો હતો. એ બહીષ્કારની અસર સાયમન સાતડીને એટલી થઈ હતી કે, પિતાના રીપોર્ટમાં બહીષ્કારની કશી અસર થઈ નથી એમ તેને પોતાની પ્રતીક્ષાને ખાતર તેથી જ વારંવાર કહેવું પડ્યું છે તેની આગળ દેશનો એક પણ પ્રતીષ્ઠિત રાજદ્વારી પોતાના અનુભવનો લાભ આપવા ગયા નહોતા, ઉપરાંત એ સાતે

સમયે હિંદના સંબંધમાં સંપુર્ણ અજ્ઞાન હતા નિઃકરશાહીને માટે એ મોટો લાભ હતા, તેથી તો એમની એ અજ્ઞાનતાને મોટા સફળ તરીકે મનાવવાના અનેક મીથ્યા પ્રયાસો થયા હતા, તેની આગળ માત્ર એક જ પક્ષના દલીલો રજુ થઈ હતી, અને તે દલીલોની સમજણ ઉલટપાલટ તપાસ લેનાર કાંઈ હિંદી હતા નહીં. આથી તે રીપોર્ટ કેવળ સરકારી મતનો જ પડવો પાડનાર એક પક્ષી જ નીબંધ બન્યો છે. એટલું જ નહીં પણ જે પંચનો સમસ્ત રાષ્ટ્રે બહીષ્કાર કર્યો હોય તેની ભલામણોને દુષ્પ્રભામાં લેવી, તે બહીષ્કાર ઉપર હરતાલ મારવા જેવું કામ અમે લખીએ છીએ, અને તેથી પણ અમે તે ભલામણો ઉપર એકે મુરદનો મહેલ ઉભો કરવાની જવાબદારી ભંગ કરનારી તબીબ કરી જ નહોતી.

આ બધાં કારણોને લીધે સાયમન કમીશનની ભલામણો કોડીની કીંમતની થઈ નથી. તો પણ, આપણા વીનીતમીત્રો જે પંચના બહીષ્કારમાં સામેલ હતા, તે પંચની ભલામણોમાં છુપી શ્રદ્ધા સેવતા હતા અને હજીય એ ભલામણોના જ પાયા ઉપર ચર્ચા કરવા મળનારી ગોળમેજી પરીષદમાં તેઓ ખુલ્લી શ્રદ્ધા ધરાવે છે. તો પણ એ વર્ગના રાજદ્વારીઓનો સુદ્ધાં સાયમન રીપોર્ટની પોષણતા સ્વીકાર્યા વીના છુટકો થયો નથી.

આમ છતાં કામદાર સરકારે, હિંદના વઝીરે, હિંદી સરકારે તેમ જ એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન પત્રકારોએ એ ભલામણો માટે એટલાં ટોલ-ત્રાંસાં પીટવા માંડ્યાં છે કે, જેને લઈને એ ગોરા પંચની પોષકપોષીમાંની પાંચળી દલીલોની સમીક્ષા કરી જવની તેની પોષણતા બનાવવા પુરતી જરૂર અમને લાગે છે. ઉપર અમે કહી ગયા તેમ સાયમન પંચ હિંદ

શ્રી કાર્યમ ગુજાતી સમાજે
શ્રીયુત શાસ્ત્રાચાર્ય આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સંપ્રેમ ભેટ.

સામ્રાજ્ય કમીશન : લંડનમાં હીંદ માટે રીચાર્જ તૈયાર કરે છે.

વીધે છેક જ અરાન માણસોતું બનેલું હતું, તેની સમક્ષ નોકરશાહીએ તેથી પોતાનો પક્ષ વીરવ રીતે રજુ કર્યો હતો, તેમજ તે પંચની સમક્ષ જે થોડા ઘણા કોમીવાદીઓ દેશનો દ્રોહ કરીને સાક્ષી આપવા ખડા થયા હતા, તેમણે ય માર્લાકના મતનો પડઘો પાડવા જેની, સામ્રાજ્યવાદને ટેકા આપનારી જ દલીલા રજુ કરી હતી: આ બધાને લીધે તેની લલામણો, મવાલમતનું પ્રતીપાદન કરતા એક પત્ર [ડેપુટી મેજ-મુખ્યાધ] ના ગોરા તંત્રી [મીઝ એક. ડબલ્યુ. વીલ્સન] એ વાળખી રીતે કહ્યું છે તેમ, હીંદી સરકાર તરફથી દરવર્ષે હીંદની પરીસ્તીથીની જે સમાજોચના લંડનની પાર્લામેન્ટ માટે પ્રસીદ્ધ થાય છે તેની, અને આમની સલાતી આગલી પાટલી ઉપરથી લોડ વીન્ટરટને હીંદ વીધે કરેલાં શાહીવાદની દ્રષ્ટીનાં જાપણોની દલીલોના ખીચા જેની બની છે. એટલે તેમાં નવું કશું છે નહીં અને નોકરશાહીએ ઉભી કરેલી જુની ચોક્કસ દલીલોમાંથી એકને વીસરવામાં આવી નથી. એ કારણને લીધે સાધ-મનની લલામણ હીંદને કરીજ ઉપયોગી તો નથી. પણ હીંદનું લયંકર અપમાન કરનારી છે. લંડન ટાઇમ્સનો ખાસ હીંદ અંક [જિમાં હીંદની પ્રત્યેક મહત્વકાંક્ષાનો વીરવ કરી, તમામ કાણું ચીત રજુ કરવામાં આવ્યું છે] વાંચી જાઓ, અથવા રોથરમીઅર અને ઓડવાયરની લખમાળા જોઈ જાઓ, એટલે સાધમન રીપોર્ટનું વલણ એજ ધોરણ ઉપર રચાયલું છે. તે વીધે કોઇને શંકા નહીં જ રહે.

એ ચવાઇને કુઓ બની ગયેલી અને કોડીનીધે કીંમત વીનાની જુની દલીલોના મુખ્ય પાયા આટલા છે:

(૧) હીંદ એક રાજ નથી;

(૨) હીંદના રાજદારીઓ જનતાના મતનો પડઘો પાડનારા નથી અને જનતાને રાજકારણનું કશું જ્ઞાન કે લાભ નથી;

(૩) હીંદુ-મુસલમાનના મતભેદ એ ઘણો ગંભીર તેમજ મુશ્કેલ પ્રશ્ન છે;

(૪) હીંદના લશ્કરમાં હીંદી તત્વ દાખલ કરવામાં જે ધીમી રીત સ્વીકારવામાં આવી છે તે રીતમાં જરૂર વધુ ગતી મુકી શકાય તેમ નથી.

(૫) હીંદનો મોટો જનસમુદાય નીરક્ષર છે, અનેક કોમો અને પેટા કોમોથી તે વીલક્ષ બનેલો છે, એટલે મતાધીકારનું પ્રમાણ પણ હાલ તુરત વીરવ બનાવી શકાય તેમ નથી;

(૬) હીંદની આંતરીક લશ્કરી વ્યવસ્થા એ જે કે હીંદનો પ્રશ્ન છે, પણ હીંદની બહારના પ્રશ્નો સામ્રાજ્યની નજરે વીચારવા જેવા છે; હીંદ પોતાનું સંરક્ષણ જતે ન કરી શકે તેવી આંતરીક લશ્કરી વ્યવસ્થા ન થાય ત્યાં મુધી સ્વરાજ અશક્ય છે. પણ હીંદી લશ્કર ગોરા અમલદારો વીના અસરકારક કામ આપી શકે તેટલો વીશ્વાસ તેની ઉપર ન મુકવો જોઈએ;

(૭) હીંદુ મુસલમાનોના મતભેદને કોમી મતાધીકારથી ઉત્તેજન મળે છે એ વાત ખરી, પણ એ જાતની મતાધીકારની વ્યવસ્થા ચાલુ તો રાખવી જ જોઈએ;

(૮) હીંદને રાજદારી સ્વતંત્રતાને સ્તે આગળ લઈ જવું હોય તો તે ૧૯૧૭માં નક્કી થયેલા રાજસ્તે જ લઈ જવું.

આમાં એકથી સાત મુધીની દલીલો હીંદીઓ નોકરશાહીને મુખે એટલી બધી વખત

સાંભળી ચુક્યા છે, કે સાયમન પોતાના રાજ્યમાં તેનોજ પ્રતીધ્વની કાઢે છે એ સમજી જતાં કરી વાર લાગે તેમ નથી. અને એ બધીએ ફત્તીમ દલીલોના અચાંતિડ જવાબ અત્યાર અગાઉ એટલી બધી વખત અંધાઈ ચુક્યા છે કે તે કામ ફરીથી કરવાની તક-લીક ઉકાવવાની ય કરી જરૂર નથી. તેજ રીતે આઠમા મુદ્દાને ખીટીશ રાજદ્વારીઓ ગમે તેટલી વખત લયે આગળ ધરતા રહે, ખતાં મહાસભાવાદીઓએ ૧૯૧૭ ના એ જાહેરનામાના મથાળાની સામે આરંભથી જ તીવ્ર પ્રતીધેધ ઉઠાવ્યો છે: એટલે એ ધોરણુ પણ હીંદને માટે સરંથા ત્યાજ્ય છે.

અમામ છેકજ માત્ર વીનાની સાયમની લજામણોને ફેંકી દેવા જેવી જાહેર ક્ષયાં પછી, હીંદના રાજદ્વારીઓ માટે એકજ મહાપ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે [અને વીની-તોએ સાયમન લજામણોને જે સ્પષ્ટ ભાષામાં નીધેધ કર્યો છે તે જોતાં તે વગર પણ એ જવાબદારીમાંથી છુટી જઈ શકે તેમ નથી], તે એ કે હવે શું કરવું? જવાબદાર ખીટીશ મુત્સદીઓની વચણ હવે તો છેકજ જાહેર યદ્ય ગઈ છે, એટલે જોળમેજી પરીષદમાં જવાથી પણ હવે કરોજ લાભ નથી એ વાત હીંદમાંના પ્રત્યેક જવાબદાર રાજદ્વારીઓ નક્કી કરી લેવી જોઈએ; તેની સાથે સાથે એ વાત પણ ખાતરી પુવંક સમજી લેવાવી જોઈએ કે, ખીટીશ રાજદ્વારીઓમાંનો કોઈ પણ, હીંદને તાત્કાલીક સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ આપવાની લજામણુ કરવા ય તૈયાર નથી. કમદાર પક્ષની ડાબી પાંખના ઉદ્દામ મનાતા ફેનર ઓઢવે જેવા પ્રજી તે માટે હીંદને દશ વર્ષ થોભવવાની ગહી ગહી વાતો કરે છે, માત્ર શાહીવાદ વીરોધી મંડળના સભ્યો હીંદને ન્યાય આપવાની દાનત-

વાળા જણાય છે, પણ તેમની કરીજ લાગવગ આજના ખીટનના શાહી-મુડીવાદી પક્ષ ઉપર નથી; રામસે મેકડોનાઈડ, જેમણે સત્તામાં આવ્યા પહેલાં હીંદને થોડાક મહીનાઓમાં સાંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવાની ખાતરી ભરી આશાવાણી ઉચ્ચારી હતી, તે ભાષ પણ હવે એ વાતને સગવડ ભરી રીતે વીસરી ગયા છે: આ સ્થિતીમાં જોળમેજી પરીષદમાં જવાથી કરોજ લાભ થવાનો નથી. ત્યાં હીંદીઓના જુદા જુદા પક્ષો વચ્ચે રસાકસી કરાવી, ખીટનનો મુત્સદી વર્ગ જગતની પ્રજાઓમાં હીંદીઓની હાંસી કરાવશે, અને પછી પોતાની ભયંકર લાગવગ નીચેનાં પત્રોદ્ધાર જાહેર કરાવશે કે: 'ખીટન હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવા તત્પર છે, પણ હીંદીઓ તે માટે છેકજ નાકાયક છે. જુઓ, અમે તેમને પોતાને માટે મનગમતી થોજના ધડવાની છુટ આપી અને સગવડ પણ કરી આપી, ત્યારે તે લોકો તો હાંનમાં આવીને ય લડાવડી કરે છે: તેથી અમે એ કહેવામાં વાજબી છીએ કે, હીંદમાં અંગ્રેજોની લાગવગની જરૂર છે જ. અને તેના એ સુરમાં પોતાનો શુકામી અવાજ પુરવા જેટલા અભીચદો તો તેને જરૂર મળી શકે તેમ છે જ.'

ત્યારે કરવું શું? એજ મોટા પ્રશ્ન ખાટી રહે છે. શું તે માટે ખીટીશ પર્લમેન્ટ ઉપર આધાર રાખવો? ખીટીશ પ્રજામતની આગળ બીલાપાત્ર દેસ્વવા જવું? ખીજા દેશોની પ્રજાની સહાનુભુતી મેળવવી, કે પ્રજાસંઘ પાસે જવું? અમે એ મતને માનવાની ના પાડીએ છીએ. કેમકે: પર્લમેન્ટ એતો કેવળ શાહી-મુડીવાદી મુત્સદીઓનું રમકડું છે; ખીટીશ પ્રજામતને હીંદની કાચો માલ સગવડભરી રીતે ખરીદવા તૈયાર માલ સામ્રાજ્યવાદના હીતને ધોરણુ વેચવા, હીંદમાં રોકાયેલી મુડીનું સારામાં સારું વ્યાજ કરીશ

અંડયણુ વીના ઉપબંધના અને આપત્તીકાળે સાત્રાજ્યના સંરક્ષણ માટે હીંદનાં નાણાં તેમજ મનુષ્યોના ઉપયોગ કરવા શીવાયની બાંધતમાં કશીજ પડી નથી [અને એટલી સગવડ પણ શાહીવાદીઓ કરી લે છે]. ખીજા દેશો—જેમ કે અમેરીકાની સહાનુભૂતીની હીંદને અવસ્ય જરૂર છે, એકલા અમેરીકાની જ શું કામ, સમસ્ત વીજની પ્રજાઓની સહાનુભૂતીની તેને જરૂર છે, પણ જેઓ જાતે સાત્રાજ્યવાદ અને મુડીવાદની આંટી ધુંટીની ધાણીઓમાં જોડાયલા છે, તેઓ ક્યારાપણી પ્રજાઓને એ વાદના પંજમાંથી છુટવામાં કેટલી સહાય અને સહકાર આપી શકશે? એ વીચારવા જેવું છે. બાકી રહ્યો પ્રજા-સંઘનો પ્રશ્ન. પરંતુ એ સંઘ હીંદીઓની વેદના સમલાવપુવંક સાંભળી તેને ત્યાં અપ.વે એમ અમે કહી માન્યું જ નથી. ખુદ ખ્રીટ-નના મુત્સદીઓએ અનેક વખત તેને ઘેટાના ચામડામાં છુપાવવા વરના ટાળાની ઉપમા આપી છે, અમેરીકન મુત્સદીઓ તેને ખ્રીટ-નની દાસી માને છે: એ દશામાં માત્ર એકજ માર્ગ બાકી રહે છે: અને તે આપણું પોતાનું ધર પહેલાં વ્યવસ્થીત કરવું તે. એટલું થતાં દુનીયાનો લોકમત જરૂર આપણી વાત સાંભળશે, પણ તે પહેલાં તો ખ્રીટીશ મુત્સદીઓ જ આપણી વાત સાંભળવા તૈયાર થયા હશે.

એટલે હવે એ મુદ્દો તપાસવાનો રહ્યો કે: આપણા ધર્મે વ્યવસ્થીત કેવી રીતે કરવું? તેના માર્ગની રૂપરેખા અમ દોરી શકાય:

[૧] લઘુમતીના પ્રશ્નનો નીવેડો ઉદ્ધર દીલથી આપણે જ કરી લેવો;

[૨] દેશી રાજ્યો અને દેશી રાજ્યની પ્રજાના પ્રશ્નનું સમાધાનીભર્યું નીરા-કરણ આપણે મુત્સદીની રીતે કરવું;

[૩] સ્વતંત્રતાની [અથવા કહે કે સર્વમત્તિ અનુકૂળ થાય તેવી સ્વતંત્રતાની] લડત, હીંદના ૩૨ કરોડ મનુષ્યોના હિતની છે, એ જાતનું જાન સમસ્ત પ્રજામાં જાગૃત થાય તેવી રીતે રાજકીય અને આર્થિક લડત શરૂ કરવી;

[૪] સ્વરાજમાં અંતજ, મુસલમાન, પારસી, શીખ, ખ્રિસ્તી, હીંદુ એ તમામનું હીંદી તરીકે હિત છે, એમાં ખેડૂત, મજૂર વીદ્વાન, ધનવાન સહુનો સમાન લાભ રહેલો છે: એવી ખાત્રી પ્રત્યેક વર્ગને ઉત્પન્ન થાય, પ્રત્યેક વર્ગ સંગઠીત રીતે તે માટે લડત ચલાવી શકે તેવી તેમાં વ્યવસ્થા થાય, અને લઘુમતીના હિતને યોગ્ય મહત્વ મળે; છતાં લઘુમતી દેશના અથવા તો મોટી બહુમતીના સામુદાયિક હિતની આડે ન આવે તેવી ગોઠવણ થાય એમ કરવું.

તે સીવાય ગાળમેજી પરીષદમાં દોડ્યા જવા તૈયાર થવું અને ત્યાં હીંદની નમજાઇનાં તેમજ મતભેદનાં પ્રદર્શન ભરવાની ખ્રીટીશ મુત્સદીઓને તક આપવી, તે આપણી સ્વતંત્રતાને હાથે કરીને અનેક વર્ષ પાછી ધકેલવા જેવું છે. એવું જ કરશે તે રાષ્ટ્રદોહી મનાશે. એટલે તેવા દેશદોહ કરવા કાંઈ હીંદી તૈયાર ન થાય એમાંજ સમસ્ત હીંદનું તેમ જ હીંદીઓનું હિત રહેલું છે. અને એકસો સાયમન પંચો કે તેટલીજ ગાળમેજી પરીષદ કરતાં એજ માર્ગ હીંદને તેના લક્ષ્ય-સ્થાને વહેંચે લઈ જનારો છે: એવી ખાત્રી સહુએ રાખવી ધટે છે.

[તા. ૧૧ : જુન.]

[નાટક]

:: લેખક ::

“ દા’ડીઓ મળુર ”

પાત્રો

સરકારી વકીલ લોકાલુ’ ટાણુ’

જનબંધુ જગુ

અંક પહેલો

પ્રવેશ પહેલો

સમય : વર્તમાન

દશ્ય : કારાગરમાંની ઓશીસ

[રંગભૂમીને મોખરે, પ્રેક્ષકોની છેક નજીક નાનો ખંડ દેખાય છે. તેની અતીથય સાદાઈ ખાવા ધાય છે. ભયંકર એકાંત ડરાવે તેવું છે. ખંડની વચ્ચે સહુ ટેબલ અને તેને બે પડખે, લોકોની બે ખુરશીઓ છે. ખંડની મધ્યે પ્રવેશદ્વાર અને જમણી તરફ એક સાદી બારી છે.]

પડો ઉપડનાં જ સરકારી વકીલ ટેબલની પાછળની ખુરશીમાં બેસી દેખાય છે. એનો દેખાવ જ એ વકીલ છે તેવું કહી શકાય છે.

ટેબલની આગળ કામદારોનો નેતા જનબંધુ પ્રેક્ષકો સામે મુખ કરીને ઉભો છે. સુશાષ્ઠ ગયેલા, શ્રમથી દુઃખી ગયેલા, જીવાન છતાં શીકા ચહેરાવાળો, મળુર, ગરીબ માણસો પડે તેવાં વસ્ત્રો પહેરેલા ઉભો છે. તે વકીલની સામે નતો નથી, પણ સીધી વેધક દૃષ્ટી ફેંકે છે. ઓશીસની બહાર લોકાલુ’ ટાણુ’ એકઠું થયું છે તે જમણી બારીમાંથી દેખાય છે. તેઓ બધા ગાય છે લોકાલુ’ ટાણુ’ :

અમે બધા મળુરો છીએ :

મીલોમાંથી, ખાણોમાંથી

રેલ્વેનાં કારખાનામાંથી

દુર દુરથી, દરીયાને સામે કાંઠેથી
અહીં બધા આવ્યા છીએ:
હામે હામે અમે અમીમાનથી
કહીએ છીએ:
અમે બધા એકત્ર બનેલા છીએ.

[રંગમુખીના છેલ્લા છેડા આગળની
કારવાસની કાટરીઓમાંથી અને એકાંત ભોંય-
રામાંથી, હડનાળીઆ કેદીઓ, બહારના
ગીતનો જવાબ વાગે છે.]

બહાર રહેલા અમારા દોસ્તો!

એટલું માં વીસર ને,
અમારે સાર તમે બહાર છે,
તમારે સાર અમે કારવાસમાં છીએ.

સરકારી વકીલ: આતે હડતાળીઆઓની
તુરંગ છે કે નાટકશાળા? [કેદી કંઈ જવાબ
આપતો નથી] તમારું જ નામ જનમંદુ
જયુ?

જનમંદુ: બધા મને એમ કહીને બોલાવે છે.

સ-વ: ધારું છું તમારું નામ જગત-
ભાષ છે.

જન-: હા.

સ-વ: તમે ક્યા મંડળના સભાસદ છો?

જન-: ટેબલ ઉપર માર કાડ પડેલું જ છે.

સ-વ: મને સીધા જવાબ આપો.

જન-: હું મ. સં. નો સભાસદ છું.

સ-વ: તમને ખબર છે કે, હું અહીંનો
સરકારી વકીલ છું અને તમે જે કંઈ મને
કહેશો, તેનો ઉપયોગ તમારી સામે ચલાવો છો?

જન- (પહેલી વખત સરકારી વકીલ
તરફ લક્ષ્યપૂર્વક બેતાં): સીંદને કદી ધાસ
ખાતો તમે સાંભળ્યો છે ખરો?

સ-વ: ત્યારે તો નામના મેળવવા માટે જ
બહાર પડ્યા હો છો નહીં, વાહ! (અર્થ
વીપલ મૌન)

હડતાળના નેતા ત્યારે તો તમે જ છો, કેમ
ખરું ને?

જન-: અમારા સંઘમાં કોઈ નતા નથી.

સ-વ: છતાં તમે થોડી ઘણી આરાઓ તો
આપી જ છે.

જન-: તે વાત કુહાડીના હાથા બનેલા
તમારા કાંધીયાઓ પાસેથી જ જણી લેજો.

સ-વ: તમને કંઈ વેદના થાય છે?

જન-: જ્યાં જ્યાં બહુ વાચ્યું છે ત્યાં
સાંજે જ પોલીસ કમીસ્તરે મારો હાથ આમળી
નાખ્યો છે.

સ-વ: કદાચ તેની પાસેથી છટકી જવા
મથા હશે?

જન-: તમે જાણો જ છો, કે અમે કદી
નારી જવા મથતા જ નથી, માત્ર અમને
કહો કે તમે પકડાયા છો એટલે બસ છે.

ટે.શું [બહાર વળી લોકો ગાવા લાગે છે]:

અમારી એ પ્રતીજ્ઞ છે,

કે કોઈ પણ જાતીન શાહી

અમને કદી નમાવી નહીં શકે;

આવો આવો આ મજુરો,

સંઘમાં ભળો અને

મુક્તી માટે મંથન ચલાવો.

કેદીઓ [એક સામટા ગાય છે]:

બહાર રહેલા અમારા દોસ્તો!

એટલું માં વીસરજો,

અમારે સાર તમે બહાર છે,

તમારે સાર અમે કારવાસમાં છીએ.

સ-વ: પણ એટલું તો ખરું જ કે,
ગયા અઢવાડીઆમાં તમે તમારી મરજમાં
આવે તેમ વર્ણા છો.

જન- [હસે છે]: અમારી મરજ શું છે
તે તમે જાણતા નથી! એક દીવસ તમને
તે બતાવીશું!

સ-વ: નીધનિને સર્વ સત્તા સોંપવા તમે
માગો છો, કેમ ખરું ને? હું તમને
એની જ સગવડ કરાવી આપીશ! પણ ભાષ તે
દરમીયાન તમે સ્ટીમરોને રોકી રાખી છે.

જનનના, તમે દરરોજ બાર સ્ટીમરોને માલથી ભરાવો છે જ ને.

સન-૪: તમે એ ક્યાંથી જાણ્યું?

જન-૫: મેં આજે સવારે 'ટાઇમ્સ'માં વાંચ્યું.

સ-૪: તમારા લોકો કાસવાસમાં આવવા છતાં ગીત લલકારવામાં નેટલી હીંમત બતાવી રહ્યા છે, તેટલી હીંમત સત્તાવાળાઓએ પણ કાચરો અને વ્યવસ્થા સાચવવા માટે બતાવવી પડશે.

ટાણું [ખીલું] ગીત લલકારે છે]:

કાપમની એકતા!

કાપમની એકતા!

કાપમની એકતા!

સંધ કરે છે સુદૃઢ અમને!

જન-૬: આપને ખાસ શું પુછવું છે? તમે મને અહીં વગેરે વીધક વીધે વાર્તાલાપ કરવા સાથે તો બોલાવ્યો નથી ને?

સ-૪ [યાદ આવ્યું હોય તેમ]: તમે બેસોને. [જનખંડુ સામેની ખુરશી ઉપર બેસે છે. સરકારી વકીલ સીગારેટ કાઢે છે] તમે પીઓ છો?

જન-૭: છ ના. ઉપકાર થયો.

સ-૪: સીગારેટ પીતા નથી?

જન-૮: પારકી મહેનત ઉપર હવતા પેટભરાઓ સાથે તો નહીંજ.

સ-૪ [બેઠો પડ્યા છતાં તેમ નથી થયું એવો દેખાવ કરીને]: આમ તક્તર કરવાનું કંઈ કારણ નથી, જનખંડુ. આપણાં બન્નેનાં ડ્રીમીંદુ ભુદાં છે. હું માનું છું કે અહીંના બંદરમાં જાહેર પ્રજાને પણ કંઈક હક તો છેજ.

જન-૯: મીસ્ટર વકીલ, તમારે જો મારી સાથે વાત કરવી જ હોય તો તમારા ઉપદેશીયા વેડા છેડી દો. જાહેરપ્રજા આવીને રોજની જુદાં સ્ટીમરોમાં માલ ભરતી નથી,

એ તો ભરે છે સ્ટીમર કંપનીઓના માલીકોનું તમારું મંડળ. તેણે જ તમને ટેલીફોનથી હુકમ કર્યો છે, તે વીધે મને સહેજ પણ શંકા નથી [જરા થોભી] મુડીવાદીઓના હાથમાં જ સરમુખત્યારી છે એ વાત તો હું આ રીતે જાણું છુંજ.

સ-૪: એ બધું હીક છે. સરમુખત્યારી હશે તો તે માત્ર સ્ટીમરો ભરી નાખવા પુરતી જ.

જન-૧૦: પણ બધા મજૂરોને પકડવામાં આવશે તો પછી એ કામ કેણું કરશે? તમે આજે રાત્રે જ કંઈ નહીં તો હાલરકને તો પકડ્યા હશે.

સ-૪: અમારો આંકડો ૬૦૦ નો છે.

જન-૧૧: કંઈ વધે નહીં. તમે ગોદીમાં જાઓ, ઝાકું લો, બંદરને વાળી ઝુડી, પાણી કાઢી નાખી સાફ કરો, અને પછી કામદારોના અસંતોષને દેહણું પાડી દો.

સ-૪: અમે તો દેહણું કરવા માગીએ છીએ ચળવળીઓએ તેમજ તોફાન કરાવનારાઓ—

જન-૧૨: તોફાન કરાવનારાઓ! તો તો પછી જેઓ સ્ટીમરોના માલીકોને માણસો પુરાં પાડવાના ધંધા કરે છે તે બદમાસોને જ પકડો. એ લોકો માણસોને કેવી રીતે છુટે છે તે તમે પોતે જાણો છો—ગુલામોના એ બજારમાં તેઓ અમે કામદારોનાં ટોળાને એકાં કરે છે, અને ગુલામો ગ્રામનારા શ્રીમતોની આગળ અમારી માંસ પેરાઓનાં પ્રદર્શન કરાવનારા એ, નોકરી માટે અમારી ગરીબાઈનો તેમજ બેકારીનો લાલ લાઇ, અમને એક બીજા ઉપર પડાપડી કરાવે છે તે તમે જ્યું છો! તેને જલ્દી તમે તોફાન જગાડવા માટે બીજા જ કાંઈને શોધી રહ્યા છો! પણ, મારી ભુલ અંધ,—તમારે મારી પાસેથી કંઈ ઉપદેશ સાંભળવાની જરૂર નથી. અરે! તમે તો બધી વ

પીગતો બરાબર નજીક છે. પણ મને અહીં બેસાડ્યો છે શું કામ ? એ સુદા ઉપર જ આવો ને.

સ-વ: ધારે કે, મારે મારો મદદ દુશ્મનની સાથે પરીચય પાડવો હોય તો ?

જન: કેવળ નકામી કુતુહલતાની ખાતર ? ના, તેમાં ય કંઈક રહસ્ય હશે, અને તે પણ તમારા હિતનું, મારા નહીં. મીસ્ટર વકીલ હું કંઈ ગઈ કાલનું આગક નથી.

સ-વ: નારે ના, તમે તો બહુ જખરા લાગો છો.

જન: જખરા તો ઠીક. મારો આપ ખીચારો મજુરી કરતો હતો અને મારી આ ખીજાનું ધરકામ કરતી હતી. તે દશામાં તમારા જેવા વર્ગના માણસો એમને પોતાનાં આગકોને જખરાં બનાવી શકાય તેટલા ખારાકની સગવડ ક્યાં આપે તેમ હતાં?

ટાણું [બહાર મોટેથી ગાય છે]:

સંગીન એકતા !

સંગીન એકતા !

સંગીન એકતા !

આપણો સંઘ જ આપણને

ખજવાન બનાવશે.

જન: તમારે જે ખાસ વાત કરવાની હોય તે સુદા ઉપર ઝટ આવો ને ?

સ-વ: તમારી આખી એ કારેખારી કમીટીને અમે પકડી છે તે નજીક છે ?

જન: મેં મારી કોટડીમાં કેટલાકને જ્યા છે ખરા.

સ-વ: ખાટીના બધાઓને અમે પકડ્યા છે.

જન: કંઈ વાંધો નહીં. ખીજા કમીટી તૈયાર થશે.

સ-વ: પણ તેઓ કામદારોને માટે હુકમ બહાર પાડશે તે વખતે અમે જાણ્યા વીના રહેવાના નથી.

જન: ઓહો! એમાં તે શું ? બહુ બહુ તો તમે અમારી હડતાળ તોડવી પાડશે એજ ને ? તમે માત્ર એટલું જ કરી શકો છો.

સ-વ: એ વાત ભુલી ન જતા કે એ રીત વળી પોલીસો માટે ય છે.

જન: [સાવધ થઈને]: તમે મને તમારી તરફ વાળવા મથતા લાગે છો, નહીં ? જુના જમાનાના કામદાર નેતાઓની માફક મારી સાથે શું સોદો કરવાની ઇચ્છા છે ?

સ-વ [કંઈક નરમ અવાજથી]: તમે રામા માંડુને ઝોળખો છો, કેમ ખરું ને ?

જન: એ તો મારો જુનો સાથી.

સ-વ: આગલી હડતાળમાં તમે બધા સાથે જ હતા ને ?

જન: બરાબર.

સ-વ: તે પાછો જલમંથી છુટ્યો છે.

જન: એવું મેં સાંભળ્યું છે.

સ-વ: તે પાછો અહીં તમારી સાથે આવવાનો છે ખરો ?

જન: તે વાત તો તમારા છુપા દુતોને જ પુછી લેજો. મારી પાસેથી તમે તે માટે એક અક્ષર પણ નાહુવા નહીં પામો.

સ-વ: રામા માંડુ ! અનાજની વખારો સળગાવી દેનારી તમારી ટોળકીનો એ એક સલાસદ છે !

જન- [આશ્ચર્ય અને ક્રોધથી]: અનાજની વખારો બાળનાર ? તમારી જલ બંધ કરો.

સ-વ: ત્યારે તમે શું લજ્જીયા મંડળીના લકતો લાગો છો. તેમાં આખો વખત ગાયાં કરો છો નહીં ? હં, પણ તમને આ આરોપસર કેટલી સજા થશે નજીક છે ? ગુન્હેગારોની ટોળીના તમે સલાસદ છો; છો.

જન: અઢવીસ વર્ષની સજા થશે, હં, તેમાં શું ?

સ-વ: ત્યાં સુધી તમે જીવતા રહેશો.

एमनो स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थ
 श्री कावेर नृप जी मंगल

सहित शस्त्रागार आशुदश्याना
 तदर्थी शस्त्रागार शस्त्रागार

वर्तमान : वर्तमान रंग पदार्थ गद्य कर्म
 वर्तमान : वर्तमान रंग पदार्थ गद्य कर्म

જન: તેથી શું ?

સન્ન [તેને નાખશીખ ઓળખવા પ્રયત્ન કરતાં]: એથી તમે શું લાભ મેળવશો, એ જ હું સમજી શકતો નથી.

જન:- તમે તે સમજી શકતા નથી અને હું તમને તે સમજાવી શકું તેમ નથી [હસે છે]. તુરંગની મારી ગુંગળાવી નાખનારી કોટડી કરતાં અહીં વધારે સગવડ ભલે રહી, પણ તેથી તમે મારી પાસેથી કંઈ લાવજી સાંભળવાની આશા રાખતા હશો તો જરૂર નીચાશ જ થશે. તમે મારા બંધુઓને ગમે તેવા હલકા નામે ભલે સંબોધો, હું છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી તેમનામાં જને તમે 'નેતાગીરી'ના નામે ઓળખાવો છો, તે છું. મેં આખા પ્રાંતનો પ્રયાસ કર્યો છે, અને તેમની ઝૂંપડીએ ઝૂંપડીએ રખડ્યો છું. મેં તેમની સાથે દીલ ખોલીને વાતો કરી છે અને તેમની વાતો સાંભળી છે. કંઈ નહીં તો મારા દૃષ્ટ હજાર લાભઓ તો મને ખરખર ઓળખે છે, અને હું મારાં ગળ્લાં તર કરવા માટે આ કરી રહ્યો નથી તે વાતની એમને ખબર પણ છે. આજે રાત્રે જ મને પકડવાની ખબર કામેલામ દેવાઈ જશે. તેઓએ પણ જાણી લેશે કે, તમે મને તમારી ગંદી અદ્વલતમાં ઉભો કરશો, તમારા દુકડા ખાઉઓને તેમ જ ખુશામદખોરોને મારે વીધે જુડી વાતો કહેવા ખોલાવશો. ફીમર કંપનીઓના માલીકનો વકીલ મને આગ લગાડનારાઓની ટોળકામાંનો એક કહીને મારી ઉપર આક્ષેપ મુકશે. ખસ્સ, ખડ્ગાસ મને ઓછામાં ઓછા ૨૮ વર્ષને માટે જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવશે. ત્યાં ધાણી અને ધંટી ફેરવાવીને મને જીવતાં મુઓ બનાવી દેવાશે, મને ક્ષય લાગી પડશે. કામ નહીં થઈ શકે તેથી મને અંધારી એકાંત કેટડીમાં નાખવાની સજા

થશે, મારા બંધુઓને જેલમાં કુર રીતે મારવામાં આવતા હશે, તે મારાથી નહીં બેચાય, હું મારો ક્ષીણ થઈ ગયેલો અવાજ તે સામે ઉઠાવીશ, તમે તે નહીં સાંભળો, હું અપવાસ શરૂ કરીશ. થોડાક દીવસ વધુ જશે અને બહારની જનતા જાણશે. કે જનબંધુ મરી ગયો! એ બધી વાતની તેમને કલ્પના છે. પણ મીઠું વકીલ એટલું, યાદ રાખજો, હું મરી જઈશ ત્યારે મારા હજારો બંધુઓ એટલું માનશે જ કે “જન બંધુ અમારે સારું મુઓ છે!” અને ત્યારે જ તેઓ તેનો બદલો લેવા તત્પર બનશે. મીઠું વકીલ તમે શું એમ માનો છો કે એ બધા કાપર કે ડરપોક બની ગયેલા છે. અરે! મને તમે આ બધી ચાલનામાં નાખશો ત્યારે પણ મારું સ્થાન પુરવા એક નહીં પણ એક હજાર, જનબંધુઓ નીચાળા આવશે એટલી ખાતરી તો જરૂર રાખજો જ.

ટાળું [ખંડાર સામટું ગાય છે]:

લાંબા વાળ વાળોએ ઉપદેશક,
પ્રત્યેક સંધ્યા પકી આવે છે;
શું સારું ને શું ખોટું એની,
પાપ પુણ્યની તે વાતો કરે છે,
પણ જ્યારે તમે એને કહો છો,
બાપુ અમે જુએ મરીએ છીએ,
અમને કંઈક ખાવાનું અપાવો.
ત્યારે તે મધુર સ્વરે કહે છે:

કેદીઓ [જેલના એક ભાગના]:

ધીરે ધીરે તમને.
સ્વર્ગની લખ્ય જુમીમાં—
ખોરાક મળી રહેશે.
મજુરી કરો, પ્રાર્થના કરો,
જે મજે તેથી સંતોષ માનો;
મરશો ત્યારે સ્વર્ગમાં
તમને ઇંદ્રનું રાજ્ય મળશે!

સ-વ: આ પણ એક ભવાઈ જ છે ને?
પણ હીક, તેથી જ નહીં મનને બહેલાવવાનો
આનંદ મળે છે.

જન: ઇચ્છા હોય તો તોં તમને આ ગીત-
માંથી ઘણું ય શીખવાનું મળે તેમ છે. એ
ગીતનો લેખક અમારામાંનો જ હતો. તેનાં
ગીતોથી નીધન વર્ગમાં નુતન ચેતના આવી,
શ્રીમંતોથી એ કંઈ નેયું જાય? તેની ઉપર
લખકે સંકેત મુક્યું; તેને કાળાપાણીની
સજા થઈ. ત્યાં એને બીયલુ પાતનાઓ વેંટી
પડી, તેથી એનું મૃત્યુ થયું. તમારા માલીકો
એ એને હુર્રો, બદમાસ, ચાર કલો-
તમને ય આ બીયલુ સત્ય બતાવતા ગીતમાં
ભવાઈ ક્યાં નથી દેખાતી? આપુ! એનાં
ગીત તો આજે દેશવ્યાપી બની ગયાં છે,
અને ન્યાત જાત કે દેશના બેદ વીના,
તમામ નીધનોનાં હૈયામાં તે નુતન પ્રેરણા
મુકે છે, “ નીધનોના એક જ મહાસંઘ ”
બનાવવાની લગ્ન લાવના તેણે જ અમને
આપી. અમે આજે તેથી જ અમારા જેવા
નીધન મજૂરોની એકતા અને એક સંઘ
મંજૂરી રજા છીએ. એ એક જ વસ્તુમાં
એવી શક્તિ છે કે જે અમારા ઉપરના
દુઃખના તમામ પહોંચે તે તોડી શકશે.

ચાણું [બહાર ગાય છે]:

અંદર રહેલા અમારા દેસ્તો!
એટલું માં વીસરો
અમારે સાર તમે કારાવાસમાં છે,
તમારે સાર અમે બહાર છીએ.

જન: મીં વકીલ, તમે તમારી આ
દમનનીતીથી અમારું જ પ્રચાર કામ કરી
રજા છે તે આથી નથી જોઈ શકતા?

સ-વ: ત્યારે તમે મારે માટે કંઈ જ નહીં
કરો એમજ ને?

જન: હૈ.

સ-વ: તમારે એ જાણવું જોઈએ કે,
મારું કહેલું કરવાથી તમારે માટે મુક્તિનો
માર્ગ મોકલો થશે. અમે કંઈક મુક્તિ
કાઢીશું અને તમને આમાંથી છટકાવી
શકીશું—

જન [આશ્ચર્ય તેમજ દુઃખથી ચમકીને].
ઓહ! છેવટે ત્યારે તમે આ જ કહેવાનું
હતા કેમ?

સ-વ: અમે તમને સારા જેવા પેસા
સાંપડે તેવી ય વ્યવસ્થા કરીશું.

જન: જહાજમાંનાં જાઓ એ તમારા પેસા

સ-વ: અરે, તમારામાંના કેટલાય એ
રીતે પોતાનો હોસ્તો મેળવી રજા છે. અરે!
ખુદ તમારી કાચવાહક, કમીટીના ત્રણ સભા-
સદોને અમારી તરફથી નીચમીત પગાર
મળે છે.

જન: તે ખરું પણ હોય, તેમ મને દીક્ષા
બનાવી દેવાની હરામખોરી ભરી મુક્તિ મે
હોય.

સ-વ: અને તેથી તેઓ પાળેલા કુતરા
જેવા દીલા અને સંકુચીત મતના બની
જાય છે.

જન: તદ્દન ખોટું. તેઓ તો ઉલટા
વધુ મક્કમ અને કાંતીકારી બની જાય છે—
પછી તેમને કોઈ જાતનો ભય રહેતો નથી.
તેઓ કશુંક કરવા તલસી રહે છે. પછી
લલે તે કામ અનાજના ભંડાર બાળવાનું
હોય કે બીજું! [સસ્મીત]—મીં વકીલ,
અમે કુંગળી ને રોટલા ઉપર ઉછરેલાઓ
લલે આઠ વર્ષની ઉંમરથી મજૂરી કરવા
જતા હોઈએ, છતાં તમે મલાઈ ને માવા
ઉપર ઉછરેલા અને કોલેજમાં જનારાઓની
માફકે મસ્કરી તો અમે ય સમજી શકીએ
છીએ. અને કરી પણ શકીએ છીએ.

સ-વ: ત્યારે મીં જનબંધુ તમે અમારી
સામે જીઝવા માટે જ નીકળ્યા છે!

જન: અમારે તો જુના ખોખામાં નવો સમાજ રચવો છે. પણ ફઠીની ગુલામીને મુળમાંથી ઉખેડી નાખવી છે.

સ-વ [સ્વાભાવીક ઉપાધી]: તમે તો ભુદ્ધીમાન માણસ દેખાઓ છો, જનપંથુ-અને તેની સાથે સાથે બહુ જ ઉંડા ચે છે. પણ મારી એક વાત માનશો? આ બધા ધાંધલીઆ ટોળાને માટે ભોગ આપવો તે તમારા જેવા માણસ માટે યોગ્ય નથી.

જન: ભલે તમે એમ માનો. હું તો તેમનામાં સામાન્ય માનવસમુદમાં જેવાં તત્ત્વો હોય છે તેવાં જ ભેડું છું. અલખ-ત તેઓ એકદમ નમીપડે તેટલા દીલા નથી; તેમાં કેટલોક કચરો ચે છે. પરંતુ તેઓ સંઘબળ ખીલવવાનો મહાન પાઠ શીખી રહ્યા છે; અને તે પાઠ એમને કાઢક શીખવવો તો ભેદએ જ ને.

સ-વ: મને લાગે છે, તમે પડેચથી અજ-વળીઆ નહીં છો.

જન: ના. હું એક પ્રામાણિક મનુષ્ય હોતો. આ શહેરમાં સારી નોકરી મળશે, કહીને તમારો એક શ્રીમંત મને લઈ આવ્યા. લગાઈ ચાલતી હતી ત્યારે તે લોકો ખુબ કમાયા ત્યારે અમને કંઈ આપ્યું નહીં, પણ જ્યારે લગાઈ પુરી થઈ અને મંદી આવી, ત્યારે અમારા પગારમાં કાપકાપ કરવામાં આવી!

સ-વ: પરણેલા છો?

જન: ત્યારે હતો.

સ-વ: તમારાં પત્ની ક્યાં છે?

જન: તમે મને ક્યાં મુકવા માગો છો?

સ-વ: કારાગ્રહમાં.

જન: ના-તેની સાથે સ્મશાનભુમિમાં.

સ-વ: હં, ત્યારે તમારાં પત્ની મરી ગયાં છે નહીં? પણ મેં સાંભળ્યું છે કે તમારે કંઈક છેકરાં હતાં.

જન: હા. એક છોકરો અને એક છોકરી.

સ-વ: તેઓ હમણાં ક્યાં છે?

જન: એમની યોગ્ય કાળજી લેવાય છે.

સ-વ: તમારા વડે?

જન: ના, ખીજાઓની પાસે તેઓ છે.

સ-વ: એમનું પોષણ તમે કરો છો?

જન: તેમને એની જરૂર નથી.

સ-વ: ત્યારે તો એમ જ કહેવો કે તમે એમને ત્યજી દીધાં છે!

જન: એવી બનાવટી વાત તમને કાણે કરી?

સ-વ [સાંભળ્યું ન હોય તેમ]: તમે ખીજા કાંઈ સ્ત્રીઓ સાથે ફરી ફરી રાકો માટે તમે એમને ખીજા રાખ્યાં છે નહીં?

જન [એકએક ગુસ્સે ચડતાં]: બદમાશ, લામટી! તું મારા દુઃખ ઉપર કદામ દેવા અહીં આવ્યો છે?

સ-વ [ખંધી દબી દેંકતાં]: બરાબર રજ પડગાઈ ગઈ કેમ?

જન: જો તું બાંધેલા નહોત તો આવી વાત અહીં મને કેદમાં નાખ્યા પછી ન કરી હોત, પણ બહાર કરવાની હીમત કરી હોત. કે જ્યાં હું તેના બદલામાં તારું માથું જ લાંગી નાખત. બદમાસ, તું એમ સમજે છે કે બધા જ તારા જેવા હશે? તું તારી ટાઇપીસ્ટ છોકરી સાથે વતે છે તેમ [જાણે તેને મારવા માગતો હોય તેમ વણીલ સામે મુઝા ઉગામે છે] બધા કરતા હશે? પેલી ખીચારી વીધવાતું સત્યાનાથ કંઠી નાખ્યું અને છેવટે જ્યારે તેના સગાએ તને અલ્લતમાં ધસડવાની ધમકી આપી ત્યારે તેને બદલાની રકમ તેં ઝોટી આપી, તે વાત કાંઈ નથી બાણતું એમ તું માને છે? આમ છતાં તું મારા જીવનના કશું પ્રસંગની આજુ-છાજતી મશ્કરી કરવાની હીમત કરે છે?

સન્ન દિપ્તિની રીતે ઠંડા પડી જઈઃ
જનબંધુ, મને લાગે છે, આપણે આ જાતની
ચચ્ચનિ વધુ ન લંબાવીએ તો ઠીક.

જન : ના. જ્યાં સુધી તમને તમારા
બધા ગંદા રસ્તા પુરા થતા ન લાગે ત્યાં
સુધી તેમ નહીં કરી શકો.

સન્ન : કાયદો ચોતાનો માર્ગ બરાબર
જાણે છે.

જન : ખાડામાં પડ્યો તારો એ કાયદો
અને તું ! તારા ભુલ સાક્ષીઓને અને માર્ગ-
ઓને ઘોડાવ ! આગ લગાડનારાઓની ટોળીના
સભાસદ બનવાના આરોપ માટે મને જેલમાં
મોકલાવ-અથવા જેલએ તો ગુંગળાવીને
મારી નંખાવ. શ્રીમંતોના પગચાડુ તારા
જેવા માણસોની મને સહેજ પછુ પરવા
નથી. એ તમારો કાયદો ? ગંદી-મલીન
રમતોવાળો મુક્તી ! એ તમારો કાયદો-લાંચ
અને લાંચ હેનારા—

સન્ન [ચીઘછ] : બસ થયું, તારું ગંદું
મોઢું બંધ કરે છે કે નહીં ? [તે દેખત
ઉપરતું વીજળીનું બ્લન દેખાવે છે]

જન : ભલે, તમે મારું મોઢું બંધ
કરી શકશો; પણ બીજાં એવાં અનેક
મુખ છે કે જેને તમે બંધ કરી શકવાના
નથી. [એકદમ તે સામી બારી તરફ ધસી
જાય છે, અને સળીઆમાંથી બહારના ટોળા
સામે હાથ ફાટી હવામાં હવાવતો, ધુમ
મારે છે] મજૂર ભાઈઓ એક બેનો, સંધ-
બળ સ્થાપો, મજબુત થાઓ !

ટોળું : ઓહો, આ તો જનબંધુ ! જન-
બંધુ છે એ ! ઓહો એ જનબંધુ ! જન-
બંધુનો વીજ્ય હો !

[જનબંધુ ગાવા લાગે છે, બહાર ટોળું
તે ઝીલે છે.]

અમો મજૂરસંઘના ઇસેં મનુષ્યો,
આલે જેલમાં રહીને શ્વાએ છીએ;

શ્રીમંતોના કાયદાને લીધે
અમને આજે અહીં ધડેલવામાં આવ્યા છે,
એ કાયદો જગતમાં ગુલામી ટકાવે છે.

[એ પોલીસ અમલદારો દાખલ થાય છે.
સરકારી વકીલ જમાણાં હાથના અંગુઠાને
હવામાં હવાથી જનબંધુને ચીંધે છે,
પોલીસો જાહેર તેને પાછળથી પકડે છે અને
તે ખંડમાંથી ધસડતા ધસડતા લાઇ જાય છે.
જનબંધુ ગાતોજ રહે છે. બહારનું ટોળું
અને અંદરના કેદીઓ તેની સાથે ગાય છે.]

બહાર રહેલા અમારા દોસ્તો !
એટલું માં પીસરએ :
અમારે સાફ તમે બહાર છે,
તમારે સાફ અમે ધારાવાસમાં છીએ.
અમે બધા મજૂરો છીએ
મોશિમાંથી, ધારખાનાંમાંથી
હુર દરથી આવેલા અમે
હામે હામ કહી રહ્યા છીએ:
અમે એકત્ર બનેલા છીએ.

અમે હસીએ છીએ, ગાઇએ છીએ
અમને કંથાનો ભય નથી;
અમે જાણીએ છીએ કે
દરેક સ્વયં મજૂર
સંધબળ માટે લડત ચલાવશે.

અમારી એ પ્રતીજ્ઞ છે
કે કોઇ પણ જાલીમશાહી
અમને કદી નમાવી નહીં શકે;
આવો આવો ઓ મજૂરો !
સંધમાં ભળો અને
મુક્તી માટે મંથન ચલાવો.

લાંબા વાળ વાળો એક ઉપદેશક
પ્રત્યેક સંધ્યા પછી આવે છે;
શું સારું ને શું ખોટું—એની,
પાપ પુણ્યની તે વાતો કરે છે;

પણ ત્યારે તમે એને કહો છો:
બાપુ ! અમે ભુખે મરીએ છીએ,
અમને કંઈક ખાવાનું અપાવો.
ત્યારે તે મધુર સ્વરે કહે છે :
ધીરે ધીરે તમને,
સ્વર્ગની દીવ્ય ભુખીમાં

મળુરી કરો, પ્રાર્થના કરો,
જે મળે તેથી સંતોષ માનો,
મરશો ત્યારે સ્વર્ગમાં
તમને ઇંદ્રનું રાજ્ય મળશે
ભુખેમરતા લોકો સાથે તેઓ રમે છે,
ગાય છે. વાગે છે ને પ્રાર્થના કરે છે,
તમારી પુસેથી તેઓ દાન માગે છે
ને તમે નીધન બનો ત્યારે છેડી બપ છે.

ધર્મને નામે, પ્રભુને નામે
તેઓ પૈસા માગે છે.
‘ભગવાન તમારાં હુઃખ દુર કરશે’
એ એમનું મહામુત્ર છે.

તમારાં શ્રી પુત્રો માટે
તમે સખ્ત મળુરી કરો,
તેમાંથી જીવનનો આરામ શોધો
તો જરૂર તમે પાપી છો,
ખરાબ છો એમ તેઓ કહેશે
ને મરવા પછી નકામાં જશે
એવો તે શાપ આપશે.

[ગાન ચાલુ હોય છે અને પડદો પડવા માંડે છે.]

પહેલી બાઈ [જે શુજરાતના એક બાણીતા વફદારનાં પત્ની છે]: મારે જો કોન્ટ્રેસનું મીઠું ખાવાનું હોય તો હું તેને બદલે સીંધવ ખાવાનું પસંદ કરું.

બીજી બાઈ [સરજ ભાવે]: પણ સ્વરાજ મળશે ત્યારે તો...

પહેલી બાઈ [ચમકીને]: ત્યારે તો હું આપનાત જ કરું.

બીજી બાઈ: લોકો તમારે માટે એ વધુ પસંદ કરશે!

પુરાણી [ચિસ્ત્રાધી]: તમારા લેનીનથી જે પહેલાં અમારા શ્રી કૃષ્ણ સામ્યવાદનો ઉપદેશ આપ્યો છે. પોતાના ભોજનમાંથી કોઈ અતીચીને જમાડ્યા સીવાય નંમનું તેને તેણે ચોરી કહી છે, અને ભોજન આપવાની કીયાને યજ્ઞ કહ્યો છે. માત્ર ભાષામાં કે કહેવાની રીતમાં જ ફેર છે.

સામ્યવાદી [સ્તંભીત]: પણ હુલાંચે તમે બેમાંથી એકેના વીચારોને માનતા નથી, ત્યારે હું એકને તો બેશક માનું જ છું.

મુડીવાદની મીમાંસા

:લેખક:

મકરકેતુ

જગત સમસ્તતા વીસ્તાર ઉપર આજે લક્ષ્મીલાલુપ મુડીવાદ પોતાનો શોષક પંજો પ્રસારી રહ્યો છે. એવું છેલ્લામાં છેલ્લું બીધણુ સ્વરૂપ સામ્રાજ્યવાદમાં દર્શન દે છે. દીને દીને એ પોતાનાં ઓળંગે સમગ્ર અને સુવ્યવસ્થીત કરી મહેનતુ માનવસમાજની નજૂતી સામે સંહારક પગલાં ભરી રહ્યો છે.. આ ઉદ્ધોગમંદીત મુડીવાદ પૃથ્વીના પટ ઉપર અસ્તીત્વમાં કેવી રીતે આવ્યો, ક્યા કારમા ઉપાયોથી એણે ઉત્ક્રાન્તી સાધી, અને પોતાની આંતરીક અસંગતીઓથી તે વીનાશને પંથે કેમ પ્રયાણુ કરી રહ્યો છે, એ વીગેની અભ્યાસગ્રન્થ મીમાંસા લેખક અહીં રજુ કરે છે.

: લેખાંક ચોથો :

મૌલિક અસંગતીઓ

ઉપલક્ષ્ય દ્રષ્ટીએ મુડીવાદની ધમારત અતીશય સંગીન ભાસે છે. એ આખીયે રચનાનો અંકુશ જગતની મહેનત-ભરી જનતા ઉપર એટલો જમરો છે કે પ્રથમ નજરે એ રચના અમેઘ દેખાય છે. એની રાજ્યવસ્થા, એની પોલીસ, એનાં જસુસ ખાતાં, એની મહેસુલપધ્ધતી, એની વ્યાપક સુસજ્જનીતી અવ્યવસ્થીત મગજને ભરમાવી નાખે છે. પણ વસ્તુતઃ એ રચના, જેટલી બહારથી જણાય છે, તેટલી અવીચળ કે અઘેઘ નથી. એના ગભમાં અનેક નીબંજતાઓ ભરી છે. તેની આંતરસ્થીતી અસંગતીઓથી સળગી રહી છે. તેનાં મર્મેમાં આત્મવીરોધો ઉઠ્યા રહ્યા છે. પ્રથમ તો મુડીવાદી સમાજમાં માલતુ ઉત્પાદન અને પહેંચાણુ વ્યવસ્થા રહીત છે. રોજ રોજ કારખાનાંઓમાંથી

થોકખંધ માલ બહાર પડે છે, પણ એ બચોયે માલ ખપી જશે તેની કોઇને ખાતરી નથી. એક કારખાનાં સામે અથવા કારખાનાંઓના એક સંઘ સામે બીજાં કારખાના અને અન્ય સંઘો બજારમાં ખુલ્લી હોડ ખેલે છે. ઉત્પાદનમાં પહેંચથી છેલ્લે મુધી અવ્યવસ્થા પ્રસરી રહી છે, એટલે કે બધા મુડીવાદીઓ કે મુડીવાદી મંડળો એકબીજાથી અળગાં રહીને માનવસમાજની સાચી જરૂરોનો ખ્યાલ ક્યાં વીના જણસેના જથ્થા નીપ જાવે છે. ખરું જોતાં માનવસમાજે પ્રથમ પોતાની આવશ્યકતાઓનો અકસરો મુકરર કરીને પછી ઉત્પાદનનો વીધો અખત્યાર કરવો જોઇએ. તેને બંદેલે કારખાનાના મુડીવાદી માલેદા એમને કંઇ ચીજમાંથી વધારેમાં વધારે નફો મળશે, અને કંઇ રીતે હરીફ કારખાનાં હથ ધસતાં રહેશે, એ ગણતરી ઉપર ઉત્પાદનનો વ્યવહાર ચલાવે છે. આવું

પરીણામ એ આવે છે કે ધણીવાર માણસોની આવશ્યકતા ઉપરાંત માલને જથ્થો બજારમાં જમા થાય છે. અવશઆરામની વસ્તુઓનું બહુ ભાગે એમજ બને છે. પછી એ વસ્તુઓ વેચાતી નથી. પ્રજાનો મોટો ભાગ રોકીને પડેલા શ્રમજીવીઓ એ ચીજો ધર આંગણે વસાવી શકતા નથી, કારણ કે એમની કને નાણું નથી. એટલે બજારમાં અને ઉદ્યોગમાં અણીની વેળા ઉભી થાય છે. તેમાંથી ઉપસ્થિત થતી અંધાધુંધી આશ્ત અને વીષમ સ્થિતિના પ્રતાપે કારખાનાં બંધ થાય છે, કામદારો બેકાર બને છે અને ભુખારો ને અસંતોષ સળગી ઉઠે છે આવા અવ્યવસ્થિત ઉત્પાદનને લીધે બજારમાં એવો સંઘર્ષ આવે છે કે દરેક કારખાનાંવાળો બજારમાંથી ખીજાને મારી હાલવા મહેનત કરે છે. ગ્રાહકો માટે પહોં પડી અને પ્રચંડ ઉચલપાચલો ઉભી થાય છે. અમુક માલ 'કારનર' કરી તેનો ભાવ ઉંચે ચલાવવાની મુડીવાદી લીલા અસ્તિત્વમાં આવે છે. વીકચ મારેતો આ વીચરૂ અનેક સ્વરૂપો ધારણ કરે છે. એનું પ્રાથમિક સ્વરૂપ કારખાનાંકારખાનાં વચ્ચેની સ્પર્ધા છે અને અંતીમ રૂપ સરસ લગાઇ છે. મુડીવાદી રાજ્ય પોતાને આંગણે આંતરીક સ્પર્ધા ઓછી કરવા ઉદ્યોગોનું ને મુડીનું સંયોજન-એકીકરણ- 'ત્રસ્ટીરીકેશન' વગેરે ગોઠવે છે, પણ એથી અન્ય રાજ્યની હરીશાઇ પર અંકુશ મુકી શકતો નથી. આખી આલમના બજારો સર કરવાં માટે આ રાજ્યો એક બીજા સામે અફળાય છે અને એમાંથી સામાન્યવાદી સંગ્રામનો વીનાશક દાવાનળ બહુકી ઉઠે છે. આ ઉપરથી સીધું થાય છે કે મુડીવાદની ઇમારતના અંગો એકબીજાની પ્રવૃત્તિ અને પ્રગતિનો અવરોધ કરે છે, અને

એથીએ આગળ વધીને એ અંગોમાંના પ્રત્યેક અંગમાં એના પોતાનાજ ધટક અવયવો વચ્ચે નીરંતર વીચરૂ ચાલ્યા કરે છે.

વર્ગીય રચના

આ રીતે મુડીવાદની એક અસંગતી એની અવ્યવસ્થિત ઉત્પાદન-

પદ્ધતીમાંથી ઉભી થાય છે, અને સામાન્યવાદી વીચરૂમાં પરીણમે છે. એની ખીજ અસંગતીનું મુળ વર્ગીય સમાજરચનામાં છે. મુડીવાદી સમાજ, ખરું જોતાં, એક સમાજ નથી પણ બે પરસ્પરવિરોધી સમાજો બનેલા છે. એક બાણુ આ સમાજમાં મુડીવાદીઓ છે અને ખીજ પાસ તેમાં નીષ્ક્રીયન કામદારો અને શોષીત કૃષીકારો છે. આ બે વર્ગોની વચ્ચે નીરંતર વીરોધ અને વીચરૂ ચાલ્યા કરે છે. ધણી વાર એ વીચરૂ સુરખ ને સ્પષ્ટ ભાસતો નથી, છતાં એ એનું અસ્તિત્વ તો હોય જ છે. આ વર્ગો વચ્ચે સમાધાન સંભવતું જ નથી, કારણ કે એમનો સંબંધ શોષકશોષીતનો છે. શ્રમજીવીઓના અગાનને લીધે કાષ કાષ સ્થળે આપણને વીરોધી વર્ગોમાં સહકાર અને એખલાસ દેખાય છે, પણ એ સ્થિતિ તો અદ્યપણી છે. આથીકે શોષણને લીધે અને અવ્યવસ્થિત ઉત્પાદનના પરીણામોના પ્રતાપે શ્રમજીવીઓ રોજ રોજ મુડીવાદની ચક્રમાં પીસાતા જાય છે, એટલે એમના જથ્થામાં વર્ગીય જાત્રી અનીવાર્ય છે. આમ શોષક અને શોષીત સંધ એનાં પરસ્પરવિરોધી હિતમાં અન્યોન્ય સામે શત્રુ તરીકે ઉભો છે. દરેક પોતાની સ્થિતિ મજબુત બનાવવા મથે છે અને એ મથામણીમાં દયા, ધર્મ, હંદય, ઉમીદ ને હીંસાઅહીંસાની લાગણીઓને સ્થાન રહેતું નથી.

નીશ્વળ કે નંદર?

જે મુડીવાદી સમાજની સ્થિતિ આ પ્રકારની છે, તે તે અગર અગર રહેવાની છે કે એના ભાંગીને બુકકે? થવાનો છે? આ પ્રશ્નનો મત્સુરર મુડીવાદના આજ દીવસ સુધીના વીકાસનો અભ્યાસ માગી શકે છે. જે એના પ્રારંભ કાળ પછી મુડીવાદની મૌલિક અસંગતિઓ એસરી હોય તો જરૂર એવું આશ્ચર્ય અતીશય લાંબું છે; પણ જે એનાં અંગોની એક ખીજ સચેની અગ્ર-મણી વધારે ઉગ્ર બની હોય અને આંતરીક ચીરાડ વખત જતાં વધારે વીરુત્ત થઈ હોય તો અવશ્ય તેનો અન્ત નજીક છે. મુડીવાદની ઉત્ક્રાંતિનો ઇતીહાસ તપાસવાથી આ સમસ્યાનો ઉકેલ એકદમ સ્પષ્ટ થઈ શકશે.

* * *

[૨]

અદ્ય અને જથ્થાબંધ ઉત્પાદનનાં સામસામાં સંઘર્ષો

મુડીવાદનો આરંભ થયો ત્યારે આજના જેવાં વીરાટ કારખાનાં નહોતાં. એ વખતે અપરિખીત શક્તિનાં સ્વયં સ્થા ગ્રાહકો યંત્રો નહોતાં અને દશ દશ ને વીસ વીસ હજાર કામદારોને એકેક સ્થળે રોકનાર જંગી ઉદ્યોગો નહોતા. આ બધી જંગી વસ્તુઓ તો હાથકરીગરીનાં ઉત્પાદનની ભસ્મ ઉપર ઉભી થઈ છે. અદ્ય ઉત્પાદનનો યુગ આયમતો હતો ત્યારે એના વીનાશમાંથી જથ્થાબંધ ઉત્પાદનની વ્યવસ્થા ખડી થતી હતી. તેનો વીકાસ ક્રમશઃ ચાલ્યો આવતો હતો. હાથકરીગરી અને અદ્ય ઉત્પાદનના વીનીપાતનું કારણ શું? ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર વ્યક્તીગત

કે ખાનગી માલિકીનો પાલો પ્રસર્યો હોય ત્યાં માલના વેચાણ માટે ખર્ચેમાં વીચર થયા વીના રહેજ નહીં. આ વીચરમાં જે માલિક ગ્રાહકોને અવનવી રીતે આકર્ષી શકે અને હરીફને હાની પહોંચાડી શકે તે વીજ્યને વરે છે. ગ્રાહકોને ખર્ચવાનું સાધન જે કાષ્ઠપણુ હોય તો તે હલકી કીંમત છે. અને હલકી કીંમતે માલ કોણ વેચી શકે? જેને આંગણે જથ્થાબંધ માલ તીપજતો હોય એજ એ માલનું મુલ્ય ઢગવું રાખી શકે એ દેખીતી વાત છે. ઓછું ઉત્પાદન કરનાર માલિકને એ કીંમત રાખવી પોવાય નહીં, કારણ કે જથ્થાબંધ ઉત્પાદન કરનાર પુંજદાર કાયા માલનો મોટો જથ્થો ખરીદી, સેધિ લાવે ઉત્પાદનનાં સાધનો મેળવી શકે છે. ખરીદીમાં એને તૈયાર માલની વીક્રયકીંમત ઢગવી રાખવી પાલવી શકે છે. આ ઉપરાંત જથ્થાબંધ માલ બનાવનારને ખીજ અનેક સગવડો સાંપડે છે. મોટી મુડીને લીધે તે વધારે સારાં યંત્રો કારખાનામાં સ્થાપી શકે છે અને ઉત્તમ ઓખરોના ઉપયોગથી મજુરીનો ખર્ચ ઓછો કરી સોંધું સર્જન કરે છે. આવા પુંજદારોની સ્પર્ધામાં એકલા અદુલા કારીગરને અને અદ્ય મુડીવાળા આદમીને ઉભા રહેવું મહામુશ્કેલ થઈ પડે છે. જુનાં યંત્રોથી એને ચસાળી લેવાનું રહે છે. જખરાં 'પાવર-હાન્ડો' તે ઉભાં કરી શકતો નથી. નવાં કાપ-સાધક યંત્રોનું તેનાથી નામ પણ લઈ શકતું નથી, કારણ કે તેની કને ગંજવર ગરથ નથી. આની સાથે મોટાં કારખાનાંઓ મુકે. આ જંગી કારખાનાંઓમાં માલિકો અનેક દીશ્વરોમાં કંટકાર કરે છે. મોટાં પ્રકારનાં બાંધણી, જંગી યંત્રોની સ્થાપના, જથ્થાબંધ કાયા માલની ખરીદી, પ્રકાશ-અગ્નીની એક

સામગ્રી સંગ્રહ, મજૂરીનો ખર્ચ, તંદુરબાર માલમાંથી ધસાઇને નીકળતા કે વધધટ રહેતા માલનો (Waste Product) વ્યવસ્થીત ઉપયોગ-આવી અસંખ્ય બાબતોમાં તેઓ અલ્પ મુડીદાર અને મહેનતુ હાથકારીગર સામે સરસાઇ બોગવે છે. એક હજાર નાની વક્રંશીષો બાંધવા કરતાં એકજ જગી કારખાનું ખડું કરવામાં ઘણી સગવડો સાંપડે છે. નાનાં નાનાં કારખાનાંઓમાં કાચા માલનો 'ધસારો' વીશેષ પ્રમાણમાં થાય છે. દીવાબ-તી, અગ્ની, ઇન્ધન વગેરેમાં પણ વધારે વ્યય થાય છે. સાકસુરી, દેખ-રેખ, રીચર, જેની બહુવીધ બાબતોમાં એક હજાર નાની છુટીછવાઇ 'વક્રંશીષો'માં જટિલા ખર્ચ લાગે તે કરતાં એક હજારનું સામટું કામ આપનાર એકજ ગંભીર કારખાનામાં બહુ ઓછા પદ્ધતિ વપરાય છે. એટલે અલ્પ ઉત્પાદન સામે જથ્થાબંધ નીપજ દરેક રીતે વીજળ્યવંત નીવડે છે.

બંધાયેલી મુડી

જથ્થાબંધ માલ ઉપજવનારને નાનાં કારખાનાં કરતાં ખીછ અનેક સગવડો મળી રહે છે સારાં યંત્રોને લીધે તે ઉંચી જાતનો અને છતાં સસ્તો માલ બજારમાં મુકી શકે છે. બજારના રંજાથી તે એટલો વાકેફ હોય છે કે કદ કાલુ કેવો દાવ ખેલવો એ તે બરાબર જાણે છે. દેશવીદેશ પ્રવાસ કરનારા નોકરો ગાડવી, તે કાચા માલનાં મથકો ઉપર ગીધનાં જેવી ચક્કર નજર રાખે છે. એના આખો ધંધો લેવડદેવડના મથકમાંજ ચાલતો હોય છે. ત્યાં ખેઠે તેને આખી આલમની તમામ રીજેના લાવ તાર મારફત મળે છે. એ ઉપરાંત આદતની વળાંએ તે પોતાનો માલ અનામત રાખીને આરામ પણ લઇ

શકે છે. લાવ ગગડી ગયા હોય ત્યારે, બજાર તેજ થતાં સુધી તે વખારમાં જથ્થો જમા રાખી શકે છે, કારણકે તેની પાસે નાણાંની પ્રચુરતા છે. અલ્પ ઉત્પાદકને આમ રાહ ભેવી પાડવે નહીં. એણે પોતાની નાની મુડી ધંધામાં રોકેલી હોય છે એટલે માલ તંદુરબાર થતાંજ તે વેચી નાખ્યાં શીવાય તેને છુટકા થતો નથી. લાવ ગમે તેટલો ગગડયો હોય તો પણ તે વાટ વીલાછી શકે નહીં કારણ કે ધંધા ચાલુ રાખવા તેને તત્કાળ પદ્ધતિની જરૂરત રહે છે. એનાં નાણાં ભે જરાયે રોકાઇ રહે તો ધંધા ધુળમાં મળે અને ઘર આંગણે લુપ્તમરો ખડો થાય. એટલે ગમે તે સંજોગમાં એણે માલ વેચી બંધાયેલાં નાણાં છુટાંકરવાંજ જોઇએ. આ રીતે અલ્પ ઉત્પાદકને એમરે અગવડો વચ્ચે ઉભા રહેવું પડે છે.

આંટ અને ધીરધાર

જથ્થાબંધ ઉત્પાદક, આંટ અને ધીર-ધારના ક્ષેત્રમાં ખાસ અનુકૂળતા બોગવે છે. મોટા મુડીદાર ગમે તેવું સાહસ ખેડે ત્યારે તેને એમરથી નાણાં સાંપડી રહે છે. એના માટે બેન્કો બારણાં ખેલી નાખે છે. તેને 'સંધર પેટી' ચાલુ બેંકો દિલ્લું આંધું બ્યાજ વસુલ કરે છે. 'માલદાર આસામી'ને પૈસા ધીરવા માટે ધણિયે શરણ મંડળો ટાંપ માંડીને બેંકો હોય છે. નાનકડા ઉત્પાદકનો કોઇ લાવ પણ પુછવું નથી. એને 'સંધર પેટી'ની આંટ નથી હોતી, એટલે જામીનગીરી ઉપરજ નાણાં લેવાં પડે છે. કદાચ કોઇ વ્યાજ પૈસા આપે તો બ્યાજનો દર હંમેશાં અતી ઉંચો હોય છે. એટલે લવીબમાં થનારો નફો નાણાના બ્યાજમાંજ ફૂખી જાય છે.

વીરાટ મુડીની મહત્તા

આ સંલેગોતું અસુક પરીણામ એ આવે છે કે ભેતભેતામાં અદ્ય ઉત્પાદક જથ્થાખંધ જથ્થાસ્વાળાની દરીયા-ક્રમાં જમીનદોસ્ત થાય છે. મુડીવાદી સમાજમાં એના માટે ઉભવાનીયે જગ્યા રહેતી નથી. મોટે મુડીદાર આખના પલકા-રામાં છોટા માલદારને કચડી નાખે છે, એના ગ્રાહકોને ખેંચી જાય છે; અને આખરે અદ્ય ઉત્પાદકને શોષીત શ્રમજીવી-ઓના સમુદાયમાં ધકેલી મુકે છે. કોઈવાર એ મજલુઓ બની ધંધાને વળગી રહે છે, ગમે તે ઉપાય મુડીવાદ સામે ટકી રહેવા તે ઝાવાં નાખે છે. કારખાનામાં જઈ તે પોતે મજૂરી કરે છે, કામદારો અને એમનાં કુટુંબો પાસે વધારેમાં વધારે કામ કરાવે છે અને બજારમાં જથ્થાખંધ માલ સામે બાધ બીડવા મથે છે. પણ અંતે તો તેને જથ્થાખંધ જથ્થાસો નીપજનનાર પધ્ધતી આગળ નમવું પડે છે. ધણીવાર સ્વતંત્ર ભાસતો નાનો માલિક વસ્તુતઃ વીરાળ મુડીવાદનો શુભામ માત્ર હોય છે. પોતાને માટે મથતો હોતો તે અંતે તો મોટા મુડીદારનું હીત સાધતો હોય છે. એની આગા વીના તેનાથી એક ડગડું પણ ભરી શકાતું નથી. કોઈ સંધર પેડીએ એને પૈસા ધીરેલા હોય છે, એટલે કંતો એને એ ધીરનારના આદેશ પ્રમાણેજ માલ બનાવવો પડે છે, અથવા તે મરજી મુજબ બનાવેલા માલ લેણીઆતને પાણીને મુથે પરખાવી દેવો પડે છે. બહુ ભાને તેને બાજુસુસક મુડીદાર મારેજ અડું વહીતરું કરવાનું હોય છે. એ કરોળાઆની જાળમાં એકવાર ફસાયા પછી તેના માટે મુક્તીનો માર્ગ ખુલ્લો રહેતો નથી. માલ ખરીદનાર ઉપર પણ તેને ધણીવાર આધાર રાખવો પડે છે.

આમ સુસાતો સુસાતો તે મોટા કારખાનાનો શુભામ બની રહે છે. કોઈ વાર મોટા કારખાનાવાળો તેને કાચો માલ અને ઉત્પાદનનાં અન્ય સાધનો પુરાં પાડી, એની મહેનતથી ઉત્પન્ન થયેલા માલ ઉધડો ખરીદી લે છે. મુડીવાદી રચનામાં ધણા ખરા શૂદ્ધ ઉદ્યોગોની દશા આવીજ છે. શ્રમજીવીઓનું શોષણ વ્યાપક બતાવવા પુંછપતીઓ હાથકરીગરોને ઘર બેઠા સાધનો પુરાં પાડે છે અને પછી આખુંયે ઉત્પન્ન ખરીદી લે છે. હીંદમાં ખાદી ભંડારો એજ ધંધો આદરી બેઠા છે. ગામડાંના માણસો પાસે મુડીવાદી સંસ્થાઓ કંતાવે છે, વણકરી પાસે વણાવે છે, અને મજૂરોને ઓછામાં ઓછું મહેનતાણું પાપી, હિંઆમાં હિંઆ બાવ ખાદી વેચે છે, કમીત બેળાંએને ગામડાંના કંતનાર અને વણનાર સ્વતંત્ર ભાસે છે. ખરું જોતાં તે આ શરૂ-રના ખાદી ભંડારનો શુભામ છે. આ રીતે શૂદ્ધઉદ્યોગની આખાયે પ્રથા મુડીવાદની અધીન મદદગાર તરીકે ફાલેપુલે છે. મોટાં કારખાનાંની આશ્વપાસ નાની નાની સમારકામની વકેશોપો ઉભી થાય છે. એ પણ સ્વતંત્ર ઉદ્યોગપ્રદ નેવી જથ્થાય છે. ધણીવાર એમ પણ બને છે કે નાના મુડીદારો, કારીગરો, ધંધાદારીઓ, મધ્યમ વેપારીઓ અને ઘર ઉદ્યોગના આચરનાગરો જથ્થાખંધ ઉત્પાદનનીની અસુક શાખામાંથી હડધુત થઈ બીજી કોઈ નીજાલ શાખામાં પ્રવેશ કરે છે. અહીં મુડીની સત્તા જરા શીયોક હોવાથી તેઓ સ્વાધીન ઉદ્યોગ ચલાવવાનો દેખાવ માત્ર કરી શકે છે, પણ ત્યારે અન્તે તો જથ્થાખંધ મુડીવાદનું આધી-પત્ય સ્થપાય છે. કારીગરો, નાના કારખાનાં અને મધ્યમ વેપારીઓના વીનાશનો આ વીધી અવીરત ચાલ્યા કરે છે. ઉત્પાદનની

રાક્ષસી વીરુટ યોજનાઓ અસ્તીત્વમાં આવે છે, એની ચક્રીમાં હજારો ને લાખો શ્રમ-જીવીઓ ચગદાય છે, અદ્વૃત્ત ઉત્પાદકો દબાય છે અને ત્વરિત ગતીએ મહામુડીનું સામ્રાજ્ય જગત પર જતરે છે.

ખેતીમાં ખુવારી

જેમ યંત્રમંડીત ઉદ્યોગોમાં તેમ ખેતીમાં પણ મુડીવાદની વ્યવસ્થા નીચે અદ્વૃત્ત ઉત્પાદકોની ખુવારી થાય છે. કારખાનાના પુંજદાર માલિકની પેઠે જમીનદાર પણ પોતાની જમીન મીલકતનો વહીવટ કરે છે. દરેક દેશની ખેતીમાં કૃષીજીવી જનતાના ચાર ચોક્કસ વીલાગો પડી ગયા છે. સૌને મોખરે જમીનનો મુડીદાર માલિક ઉભો છે. એ બીજા ખેડુ-તોને પૈસા ધીરી અમર્યાદ વ્યાજ ચુસે છે. એ પછી મધ્યમ ખેડુતનું સ્થાન આવે છે. ત્રીજે વર્ગે ગરીબ ખેડુતનો છે, જે બહુ ભાગે ધનાઢ્ય અગર મધ્યમ વર્ગના ખેડુત નીચે નોકરી કરે છે અને જમીન ખેડનાર મજૂરો પાસેથી વધારેમાં વધારે કામ કઢાવવામાં માલિકને મદદ કરે છે. ચોથો વીલાગ ખેતી કરનાર મજૂરોનો છે. આ વર્ગની સ્થિતિ કારખાનામાં શ્રમશક્તિ ભાડે આપનાર યુલ્લામ કામદારના જેવી છે. સહેરમાં જન્મ જંગી કારખાનાંઓ નાનાં ઉદ્યોગગ્રંથોને સુવાડી દે છે તેમ ગામડાં-ઓમાં પણ જમીનની જથ્થાબંધ માલિકી નાના ખેડુતોને ખાતાખરાબીના શીકાર બનાવે છે. જમીનના જંગી વીસ્તાર ઉપર યંત્રો લાવી ઓછી મહેનતે અધીક ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. આ ઉત્પાદનમાં સરવાળે ઓછો ખર્ચ આવવાથી મધ્યમ ખેડુત કરતાં મોટા જમીનદાર હલકે ભાવે અનાજ ચી શકે છે; અને છતાં વીશેષ નફો નીતારે

છે. ત્રેકટરો, વીજળીક હથો, ખાદ્યકમળા સંચા, ખોરીંગો, ડ્રીલરો, કાપણીના સંચા, ભુંસા ભુંદાં પાડનાર યંત્રો વગેરે ઓજારો મોટા જમીનદાર જલદી વસાવી શકે છે અને એટલેજ નાના ખેડુતને ખુવાર કરી શકે છે. વીજળી કે વરાળથી કામ કરવું હજી થોડી જમીનના ખેડનારને શું ખર્ચ લાગે? આ ઓજારો માટે ધરતીના વીશાળ ખડો ભેદ્યો, માધણનાં માધણ પર વીસ્તરતાં ખેતરો ભેદ્યો. નાના ટુકડા ઉપર તે તદ્દન નકામાં નીવડે. કદાચ નાનો કૃષીકાર પોતાના ખેતર પર ત્રેકટર લાવે તો તેનો ઉપયોગ તેને જરૂર માથાભારે પડી જાય. વરાળથી ચાલતાં હજી માટે ઓછામાં ઓછી ત્રણ હજાર એકર જમીન ભેદ્યો. વીજળીનાં હજી માટે એથી પણ વધારે વીશાળ ધરતીની જરૂર પડે છે, જથ્થાબંધ અનાજના ઉત્પન્ન માટે નહેરો, ગટરો, નાના રેલ રસ્તા અને એવું બીજું ધણું બંધવું પડે છે. આને લીધે એકંદરે ઉત્પાદન ખર્ચ ઓછો આવે છે. વળી નાનાં નાનાં ખેતરોની વચ્ચે સીમાડા ને શેઠા ઉપર જે જગ્યા નકામી જાય તે વીશાળ ખેતીમાં ઉપયોગમાં આવી જાય છે. વીસ્તૃત જમીન ઉપર વાડ બાંધવાનો ખર્ચ પણ એકંદરે ઓછો લાગે છે, બીજાંનો બગાડો થોડો થાય છે, ખાખોચીઆં અને ઢોરા જેવો ખરાબો બહુ રહેતો નથી; અને સામુદાયીક મજૂરીના ને યંત્રોના પ્રયોગથી કામ ઝડપી અને ઉત્પન્ન ઉત્તમ બને છે. છેલ્લામાં છેલ્લી દબનું ખાતર, શીક્ષીત કૃષીશાસ્ત્રીઓનો નીયોગ, વૈજ્ઞાનીક પદ્ધતી મુજબ ખેડણુ-વાવણી-અને લાણી એ બધું આવા વીશાળ પાયા ઉપરની ખેતીમાંજ સંભવીત છે.

ખેતીમાં મુડીવાદ

ધીરધાર, આંટ, ઉધાર અને વ્યાપારની જે સગવડો કે અગવડો ઉદ્યોગોને સ્પર્શે છે એજ સગવડો-અગવડો ખેતીના ક્ષેત્રમાં પણ દર્શન દે છે. જંગી જમીન ઉપર ખેડ કરાવતો જમીનદાર મોટા ઉદ્યોગપતીની જેમ ખજાનના રંગથી વાકેફ હોય છે, એટલે તે સાતુકુળ સંભોગ માટે રાહ ભેંધ શકે છે, અને યીજ વસ્તુઓની સોંધી ખરીદ કરી ઉત્પન્નતા વેચાણ ઉંચે લાવે કરે છે. ખેતીના ક્ષેત્રમાં નાના માલિકને નસીબે એકજ વસ્તુ નહે છે-કાળી મલુરી. ચોતાની તમામ વાકાત એકઠી કરી આ અદના કૃષીકર જીવન દકાવવા વલખાં મારે છે. રોજ રોજ તે વધારે ને વધારે વહીતર કરે છે, જીવનની જરૂરતો ઓછી કરે છે, ખોરાક પોષાક ઉપર પણ કરકસરનો કાપ મુકે છે, અને જાતે ભુખે મરીને મોટા જમીનદારનો સામનો કરવા મથે છે. ખેતીમાં ખુબ ઉંચા પેઢલા મુડીવાદની હરીફાઈમાં દેવાત રહેવાનો તેના માટે આ એકજ ઉપાય છે. પણ એના ઉપર ઓમેરથી આફતો આવી પડે છે. રાજ્યે મુકરર કરેલું જમીનમહેસુલ તેને અતીશય આફર પડે છે. સામાન્ય રીતે નાના ખેડૂતને રાજ્ય વધારે વળનદાર જમીનવેરાથી કચરે છે, એટલે એની હેરાનગતીને આરો આવતોજ નથી. ધણીવાર દામવાસણ, રાસરસીકું ને ધરવખરી વેચીને પણ એને રાજ્યના ખાખરમાં કર હોમવો પડે છે. એમ છતાં ખેતીના ક્ષેત્રમાં અપ ઉત્પાદકને મોટા માલિક સામે દખા રહેવું કંઈક વધારે સહેલું પડે છે. અહીં એને યાંત્રીક ઉદ્યોગ જેવી મહામુરકેલીઓ નાપતી નથી. શહેરોમાં વસતા કારીગરોનું કાસગ આ યંત્રયુગમાં એકદમ નીકળી

જાય છે, પણ ગામડાઓમાં સખડતો ગરીબ ખેડૂત ગમે તેમ કરી નીલાવ કરે છે. મુડીવાદના પંજમાં પડેલા બધાજ દેશોમાં ખેડૂતોની દશા હજી કારખાનાના કામદારો જેટલી ભયાનક નથી બની. અકબત, અંતે તે એ ખેડૂતોનીયે એવી ખાનાખરાબી થવાની છે. દીવસે દીવસે દેશે દેશનો કૃષીકર કંગાળ, સાધનહીન, કુધાકુબ્ધ બનતો જાય છે.

ભયંકર ભક્ષણો

ધણીવાર ખેતી મણિનો મુડીવાદ પહેલી નજરે એના નગન સ્વરૂપમાં દેખાતો નથી. ખાસ કરીને શહેરોની આસપાસના બાગબગીચા, આખાંવાડીયાં અને ઉધાનોમાં આ પ્રચલ્ન મુડીવાદ એની ગોળરી લીલા ખેલે છે. એની ઉપર મોટી મુડીતુ રોકાણ થયેલું હોય છે અને સમૃદ્ધ ખાતર, પાણી તથા પીતનાં પ્રચુર સાધનોથી તેમાં જથ્થાબંધ માલ ઉત્પન્ન થાય છે. આવ: નાના છતાં સમૃદ્ધ દુકાડાઓ ઉપર પુંજદાર માલિક અનેક આદમીઓને કામ માટે રોકે છે અને ઓછામાં ઓછા ખર્ચથી વધારેમાં વધારે નફો નીપજાવે છે. શહેરમાંજ ઉત્પન્ન થતી આ ખાદ્ય વસ્તુઓ સાથે ગામડાંનો જળ્ય મહેનતે પેદા થએલા માલ હોડ કરી શકતો નથી. નાના ખેડૂતો બહુ ભાગે મહેનતાણી બદલ કામ કરનારા ચુલામોજ હોય છે. તેઓ સ્વતંત્ર માલિક સમા ભાસે છે, પણ વસ્તુત: શહેરના બાજબી પુંજદારના ભાડૂત માત્ર છે. વરસના અચુક માસ ખેતર ખેડી, જમીનના આ મલુરો બાકાતો સમય મોટા જમીનદારના વાડીવજ્જા ઉપર ભાડૂતી કામ કરવામાં ગાળે છે, અથવા તે શહેરોમાં જઈ કારખાનાનું કામ સ્વીકારે છે. જે સ્થિતિ મુડીવાદ નીચે હાથકારીગરોની થાય છે એજ અજખામણી દશા ખે

કૃતોને ત્રસે છે. સમૃદ્ધ સાધનવાળો જમીનદાર મુશ્કેલીસ માંડેકાને ભરખી જાય છે. કેટલાક મધ્યમ વર્ગના ખેડૂતો વળી નીચલા ધરના કૃષીકારોને ચુસી થોડા ઘણા માલેતુળર બને છે, પણ અતે તેઓનેય મુડીવાદી ખેડાણુના રાક્ષસી જડખામાં ખપી જવું પડે છે. આ આખાયે વીધીતું પરીણામ એ આવે છે કે લાખો કૃષીકારોને પોતાનાં તમામ સાધનો વેચી રજીયું છ'દગીનો સંગ શોધવો પડે છે. આ રીતે ખેકાર બનેલી ગામડી જનતા શહેરને આંગણે જમા થાય છે અને યાંત્રીક મુડીવાદની શોષણનીતીતું સોજકું બની રહે છે.

હીન્દની ખેતી

જાતમહેનતથી ખેતી કરતા ખેડૂતોની આ પ્રકારની અવસ્થા હીન્દમાં ક્યારની શરૂ થઈ ચુકી છે. ગામડે ગામડે નાના ખેડૂતને પોતાની જમીન વેચી નાખવી પડે છે. આ જમીન મુડીદારની સમૃદ્ધીમાં આવી મળે છે અને પરીણામે માલેતુળર મ.ણસ ઉત્પાદનના વીધીમાં બીજા બધા મુશ્કેલીસ ખેડૂતોને હેરાન કરી શકે છે. સીંધમાં બ'ધાઈ રહેલા વીરાટ સકકર બ'ધની આસપાસના પ્રદેશો માલદાર આસામીઓને સોંધી કી'મતે સાંપડી રહ્યા છે. આ ધનયતીઓ બે પાંચ વષ'માં સીંધના નાના ખેડૂતોની પાંચમાલી કરી પોતે બધીજ જમીનના માલિક બની જશે. ગુજરાતભરના ખાતેદારો આજે દુબળાઓની મળુરી ઉપર તાગડધીન્ન કરી રહ્યા છે. ભુખમરામાં બીંસાઈ રહેલા દુબળાઓનો સમુદ જમીન ઉપર દીન્નરાત કાળી મળુરી કરે છે, એના ખેડૂત માલિકોને ધરઆંગણે ગુલામી પેઠે વહીતર' સેવે છે, અને માલિક પોતે આ તમામ મહેનતનાં ફળો ઉચ્ચાવત કરી જાય છે. આ રીતે એકઠી કરેલી

મુડીમાંથી ખાતેદારો મુંબઈ અને આફ્રીકામાં વેપાર ખેડે છે, અને સંવધી'ત ધન વડે વાળી પાછા દુબળાઓના જમીનના દુકકા ખરીદી લઈ એમને ગળે ગુલામીનો ભરડો વધારે બીધ-ણુતાથી દાબે છે. કાઠીઆવાડના કાઠી દરબારો, ભરૂચ બાણુના તાલુકદારો, બંગાળના જમીનદારો, અને હજીખણુના ને મધ્ય પ્રાંતના મહેસુલ ઉધરાવનારાઓ આવી શોષણનીતીથીજ વીશાળ જમીનની માલિકી ઝડપી બેઠા છે. એમની નીચે કે એમના સાનીધ્યમાં ખેતી કરતા ખેડૂતો મોટે મુકતીનો કાંઈ મારગ નથી. મોટી મુડીના આધીપત્ય નીચે આબ્યા શીતાય એમનું જીવન અશક્ય બને છે. અને જેમ જેમ માલેતુળર મુડીના છત્ર નીચે તેઓ આવતા જાય છે તેમ તેમ ભુખમરો અને મુશ્કેલીસી વધતાં જાય છે. મોગે માલિક વગવસીલાને લીધે જમીનની આકારણીમાં ને મહેસુલના દરમાં નાના ખેડૂત કરતાં ઘણી રીતે લાભ મેળવી શકે છે. કોઈવાર તે તમામ મુશ્કેલીસ કૃષીકારો પાસેથી મહેસુલ ઉધરાવવાનું કામ માથે લે છે. અને એ કાર્યમાં રાજ્ય પ્રત્યે 'પુરેપુરી' વફાદારી દાખવી કંઠ્યાણુ સાધક કૃપા સંપાદન કરી લે છે. પણ હીન્દના મુડીવાદ વીલાયતના મુડીવાદ જેટલા વ્યવસ્થીત નથી અને મુળમાંજ પરદેશની પુંજને અધીન છે, એટલે યુરપઅમેરીકામાં જે ઝડપથી ખેતી ઉપર પુંજયતીઓનો યંત્ર અફળાઈ રહ્યો છે, એ ઝડપ અને એ વીરાટ વ્યવસ્થાનું નામનીશાન અહીં દેખાતું નથી.

અમેરીકા ઉપરથી ધડો

આજે અમેરીકામાં ખેતીતું આપુ'યે ક્ષેત્ર માલેતુળર મુડીવાદના અંકુશ નીચે આવી ગયું છે. ગામડાંઓમાં કોઈ કોઈ સ્થળે નાના ખેડૂતો સ્વતંત્ર રીતે ઢગ

હંકારી રહ્યા છે. પણ કાણે કાણે એમની જમીનદોસ્તીનો માર્ગ દુષ્ટુરો થતો આવે છે. અમેરીકામાં અત્યંત ઉપજાવનારાં મુડીવાદી મહામંડળો (Trusts) છે. આખી આલમને માંસ પૂરું પાડનારાં ચોરાં બીક નરો છે. ચીકગોલું એકજ કલખાલું સંયુક્ત મુડીવાદની દેખરેખ તળે અમેરીકાને દરેક જાતનું ખાદ્ય માંસ પૂરું પાડે છે. મુરઘાં ખતકાં ઉછેરવાને પણ મુડીવાદી મંડળોએ ઇન્ટરો રાખ્યો છે. બીસ્કીટો, રોટલીઓ, પાઉં, ચોકોલેટ વગેરે તમામ ખાવાની વસ્તુઓનું ઉત્પાદન રાક્ષસી પુંછ દારૂંકંપનીઓના અંકુશ નીચે છે. જમીનની મોટી મોટી મીટકતો, અમેરીકામાં ધનપતીઓના ધીકતા નાણાંથી વીજળાનાં ત્રેકરો નીચે ખેંચાય છે. શહેરોનાં કારખાખાનાંની જેમ જુદા જુદા પીણાળ પૃથ્વીપટો ઉપર જાકૂતી મજુરી વડે મુડીવાદ વાવેતર અને લાણી કરે છે. જુદા જુદા દુકાન બીન્ન બીન્ન જાતનાં અનાજો માટે અલગ રાખવામાં આવે છે. ઉત્પાદન કરતુ અને વેચ્યા બંધ થાય એટલા સારૂં અમુક જમીન ઉપર છેલ્લામાં છેલ્લી લખના વેચાનીક સાધનાથી અમુક જાતનું જ વાવેતર કરવામાં આવે છે. માછલાના માછલા પર વીસ્તરતાં ફેટલાંક ખેતરો એકલા ધઉં જ ઉત્પન્ન કરે છે, અને બીજા કેટલાક પ્રદેશો ઉપર ફોનોનું કાલ ઉતરે છે. વ્યવસ્થીત અને સંગઠીત મુડીવાદની માથેકી

નીચેના આ પ્રદેશોમાં યંત્રોથીજ ખેતી અલગ ધપે છે. અમુક કંપનીઓના આધીપત્ય નીચે અમુકજ જાતની ખેતી હોય છે એટલે એ કંપનીઓને ચોતાના વીધય પ્રમાણે વીશીષ્ટ નામો સોંપે છે. આ રીતે અમુક મુડીવાદીઓનું મંડળ 'માંસનો રાજ' કહેવાય છે, બીજું મંડળ 'મુરઘાની મહારાણી' ને નામે ઝોળખાય છે, ત્રીજાને વળા 'ધઉંસજ'નો ઇલકાય અપાય છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે અમુક ગણ તર મુડીવાદીઓના હાથમાં ખેતી માટેની જમીન, એનાં સાધનો, ઝોજારો, બીજાં, ઢોર, કાંખર, યંત્રો, વગેરે જમા થાય છે. એમની શોષક માથેકી તળે લાણી ખેડુતો જમીન પર મજુર તરીકે જહિમત કરે છે અને આખરે બધોજ ફાયદો પુંછપતીઓની તીજેરીને તર કરે છે. આ જાતના ઉત્પાદનની સામે ગામડાના નાનો ખેડુત ધડીકર પણ ટકી રોકતો નથી. એનું ઉત્પાદન કોઈ ખરીદતું જ નથી, કારણ કે વધારે સારો અને જતાં સરતો માલ મુડીવાદની ખેતીમાંથી દેશના ખુલેખુલામાં પરોચી થાય છે. મુડીવાદના તંત્ર નીચે બેકતીગત ખેડુતોની ખાનાખરાખીનું આ સાદું અને સ્પષ્ટ પૃથકરણ છે. ઇસવેરને આશરે આશા સેનારાઓની અંધ આંખોને તે દેખતું નથી એટલે તેઓ ખેડુતોનાં દેનીક જીવનનાં પાપો આગળ ધરી, પ્રભુ પ્રાર્થના અને આંતરણ ધીનો અવજો માર્ગ મતાવે છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળોને તે વાંચવા લશમણ કેમ કરતા નથી?

પારસી સમાજ અને સ્વતંત્રતા

: લેખક :

પારસીઓના પઝાશી

સ્વતંત્રતાની લાગણી પારસી સમાજના મોટાં સમુદ્ધમાં ઊભા છતાં, તેઓ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાની લડતમાં જોઈએ તેટલા રસ નથી લેતા તેવું કારણ શું? એ પ્રશ્નની લેખક અહીં ચર્ચા કરે છે.

સ્વતંત્રતા મનુષ્ય માત્રનો જન્મ સીદ્ધ હક છે. સ્વતંત્રતા એ પ્રાણી માત્રની સ્વાભાવીક ઇચ્છા છે.

એમ કહેવાય છે કે સ્વતંત્રતાની લાવના શીશુઓના સંસ્કારવાળાં મનુષ્યોમાં વધુ તીવ્ર હોય છે.

જે તેમ છે તો હીંદુસ્તાનમાં વસતી પારસી કોમ, સ્વતંત્રતાની લડતમાં, સામુદાયીક દ્રષ્ટીએ ભાગ કેમ લેતી નથી? એ પ્રશ્ન ખાસ વીચારવા જેવો છે.

દાદાભાઈ, ફીરોજશા અને વાઝીર

દેશની સ્વતંત્રતા અને પારસી સમાજને લગતી જ્યારે પણ વાત નીકળે છે, ત્યારે એ સમાજના લોકો, તેમજ તે કોમના પત્રકારો એકદમ એકજ દલીલ આગળ ધરે છે કે: “અમારા દાદાભાઈ નવરોજી, અમારા ફીરોજશા મહેતા અને અમારા દીનશા વાઝીર એ નેશનલ કોન્ગ્રેસ [રાષ્ટ્રીય મહાસભા] માં શું ભાગ નહોતો લીધો? અરે તમુ [હીંદી] લોકને સવરાલ્ય અને સ્વટંટરતાનો પહેલા મંતર ‘શીખવનારા તો તેઓજ હતા.’”

ક્યુલ, બાવા! કે એ પારસી પુરૂષોની ત્રગડીએ હીંદુસ્તાનની પ્રજાને સ્વતંત્રતાનો

પ્રથમ મંત્ર શીખવ્યો અને હીંદીઓના દીલમાં સ્વરાજની ધગશ પેદા કરીધી; પરંતુ તેટલા ઉપરથી શું એમ કહે છે કે, પારસી કોમે સામુદાયીક નજરે હવે રાષ્ટ્રીય ચળવળમાંથી સદાને માટે દુરજ રહેવું?

પારસી કોમ તરફથી રળુ થએલી ઉપરની દલીલને સ્વીકારીએ, તો પણ ખીન્ન કેટલાકે પ્રત્યેક તેમાંથી ઉપસ્થિત થાય છે. દાખલા તરીકે એ દલીલ સાંભળીને કોઈ પારસી સમાજના એ આગેવાનોને પુછે કે:

(૧) દાદાભાઈ નવરોજી, ફીરોજશા મહેતા અને દીનશાહ એદલજી વાઝીરને એમના જમાનામાં તમારી કોમ કેટલું માન આપતી હતી તે જણાવશો?

(૨) જો પારસી કોમ પોતાના એ ત્રણ સમર્થ રાજદારીઓને પુરેપુરું માન આપતી હોય, તો અત્યારે પારસી સમાજમાં એ ત્રણે પુરૂષના અનુયાયીઓ કેટલા છે?

(૩) “હીંદી ગરીબાઈ અને હીંદીમાં ખીટીશ નીતીથી ઉસડી રીતે ચાલતો કારભાર” એ પુસ્તકમાં દાદાભાઈએ જે હીંમત-પુર્વક દલીલો કરી હતી અને કક્ષકતા-કોન્ગ્રેસમાં સ્વરાજનો મંત્ર પહેલી વખત ઉચ્ચારવામાં તેમણે જે નીહરતા

સ્વરૂપના નરક સંગ્રહાવ જાણનારે આ સરથસ મુળાષ્ટમા નીકળ્યું ત્યારે તેમાં માન મધ્યમવર્ગના
 પારસી સમાજે સાથ આપ્યો હતો.

વાતાવરણ અને તે સમાજની આર્થિક સ્થિતિ:
એ તમામ વીધયની તપાસ લેવી જરૂરની છે.

પાગરી સમાજની રાજકારણ પ્રત્યેની આ ઉદ્વેગીનતાનું મુળ, તે સમાજના નેતાઓ અને પત્રકારોએ ફેલાવેલી કેટલીક ઉંઘી નીતીની અંદર રહેલું છે. તેમાં સહુથી પહેલાં એ વીચાર મુખ્યત્વે જણાય છે કે: “પારસી કામ સંખ્યાબળની નજરે ધણીજ નાની કામ છે, તેથી તેણે રાજકારણી બાબતોથી હંમેશાં દુર રહેવું જોઈએ” એવા વીચાર ખાસ કરીને તેમનામાં પ્રચલીત છે. પરંતુ જો તે વીચાર ખરો હોય તો, પછી દાદા-લાઈ, શ્રીરાજશા અને દીનશા વાચ્છા અમારી કામ તરફથી રાજકારણમાં ભાગ લેતા હતા, તેઓ ખાસ કરીને હિંદીઓમાં ‘પાયોનીયર’ [આગેવાન] હતા, વગેરે વીચારપ્રણાલીને માટે સ્થાન જ રહેતું નથી. જો આજ વીચાર ખસ મુદ્દાનો હોય તો, પારસી સમાજના નેતાઓએ ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે તેમ કહેતાં લગાડે સંકાય રાખવાની કશી જરૂર નથી. પરંતુ દરેક વખતે આપણે વીચારસરણીનું આ મીત્રણ જોઈએ.

એમ તો કોઈ એમ કહેશે કે; તમારા ટાટા કુટુંબે વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં આગેવાની ભર્યો પ્રયાસ કર્યો હતો, શા માટે તેટલાથી પારસી કામ સંતોષ નથી માનતી, અને હંમેશાં વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં ટાટા કુટુંબે આરંભેલા કામનો વીકાસ કેમ થતો રહે, તે નજરે સતત કામ કરવામાં આવે છે? જો વ્યાપારી નજરે તેમ થવાની જરૂર મનાય, તો રાજકારણી નજરે દાદાલાઈ, શ્રીરાજશા અને દીનશા વાચ્છાએ કરેલા કામને વ્યાપક બનાવવા માટે પણ, પારસી કામે તેટલું જ સતત કામ કરવાની જરૂર છે. પરંતુ એક બાબતમાં બંન્ને તેમ કરવામાં આવે છે ત્યારે, ખીજા બાબતમાં પાંગળી દલીલો જ રહી કરીને સંતોષ

માનવામાં આવે છે, અને છતાં જોયો એ જાતનો સંતોષ ફેલાવવાની મનોદશા બતાવે છે તેઓ જ ‘ગ્રાંજમેશ પરીષદ’ માં અને ખીજા રાજકારણી સ્થાનોમાં પારસી કામનો સ્વાભાવીક હિસ્સો માગવાની લડત ઉપાડવા માટે જાણીતા થયેલા છે. જે બંને બાબતો દેખીતી રીતે જ એક ખીજાથી વીરૂદ્ધ જનારી છે.

પણ આપણે ચર્ચાના મુખ્ય મુદ્દાથી આમ કંઈક વેળા જાળવે છીએ. એટલે મુળ મુદ્દા તરફ વળતાં જોઈએ કે, પારસી કામ નાની સંખ્યામાં હોવાથી તેને રાજકારણી બાબતથી અલગ રહેવાની જરૂર છે કે કેમ? હું તો એકદમ આ પ્રશ્નનો એજ જવાબ આપીશ કે તેવી જરૂર લગાડે છે જ નહીં.

શા માટે પારસી કામે રાજકીય ચળવળથી અલગ રહેવું? અને તેમ છતાં જો દલીલને ખાતર એમ માનીએ કે બધી મોટી કામોમાં પારસી કામનું હિત સાચવવા માટે તે જરૂરનું છે, તો પછી સ્વાભાવીક રીતે જ એ સવાલ ઉભો થશે કે, રાજકીય ચળવળથી અલગ રહેવું એ જ જો સાચું હોય, તો પછી બધી જ જાતની ચળવળથી અલગ રહેવું જોઈએ, પણ ખરી રીતે તેમ નથી.

એક તો ખ્રીડીશત્રંત્રની વર્તમાન વ્યવસ્થા જ એવી છે કે, જેમાં એકે કામને રાજકારણથી અલગ પાડી શકાય કે દુર રાખી શકાય તેમ નથી જ. એટલે જો પારસી સમાજની ઉપરની દલીલને માનીએ તો પછી એ કામથી એકે જાહેર હિલચાલમાં ભાગ લઈ શકશે નહીં. કેમકે એકલા વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં જ નહીં, પણ ‘રેડ ક્રોસ સોસાયટી’ જેવાં પરોપકારી કામ કરનારી સંસ્થાઓમાં, ઇસ્પીતાઓમાં અને શાળાઓ જેવી શૈક્ષણ સંસ્થાઓમાં મુદ્દાં રાજકારણને મુખ્ય સ્થાન અપાવું. આપણે બરાબર જોઈ શક્યા છીએ.

અને વળી પારસી સમાજનો ઘણો મોટો ભાગ, રાષ્ટ્રીય રાજકારણની સામે સીધી રીતે નહીં, તો પણ આડકતરી રીતે થતો આવ્યો છે, એવી જે સામાન્ય માન્યતા પ્રસરીલી છે, તેને ય કંઈ કારણ તો હોવું જ લેખકે ને?

વળી પારસી કોમ સંખ્યાબળમાં નાની હોવા છતાં, તેની સામાજિક રચના તેમજ તેના વસવાટનાં સ્થાનોની નજરે લેખકે તો, જ્યાં જ્યાં તે વસે છે, ત્યાં ત્યાં પારસી કોમ ગણતરીમાં લઈ ન શકાય તેટલી નાની સંખ્યામાં નથી. એટલે પણ એ દલીલ ખરી હરી શકતી નથી.

પારસી કોમના મનમાં ઝોટો ભય

સંખ્યાબળને ધોરણે આ રીતે ઉભો કરવામાં આવેલો ભય તદ્દન જ પાયા વીનાનો છે, તેનાં ય ધણાં કારણો રજુ કરી શકાય તેમ છે.

દાખલા તરીકે જાહેર સંસ્થાઓની સુરક્ષાની જ બાબત લો : પારસી કોમ અલગ મતદાર મંડળ ધરાવતી નથી, છતાં કોઈ એમ બતાવી શકશે ખરું કે, તે કોમના લેખકે તે કરતાં [સંખ્યાબળની જ એકલી નજરે જોતાં] ઓછા પ્રતીતીધીઓની વરણી થઈ છે? અતુલવ તો તેથી ઉલટું પરીણામ બતાવે છે. અને તે એ કે, દરેક સ્થળે પારસી કોમના પ્રતીતીધીઓને ખીણ કોમના પુષ્ટગ મત મળતા આવે છે.

ખીણું ઉદાહરણ વ્યાપાર ઉદ્યોગનાં સાહસોનું લો : જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે પારસી કોમ તરફથી આવાં સાહસો ઉઠાં થયાં છે, ત્યાં એ કોમની નાનકડી સંખ્યાને લીધે તે સાહસ તુટી પડ્યાં હોય તેવું દેખાયું છે ખરું? ના, ઉલટું ખીણ કોમો તરફથી તેવાં સાહસોને આર્થીક નજરે

સારામાં સારો ટેકો મળેલો જ છે. એ પણ શું પુસ્તકાર કરી આપે છે?

નીળું ઉદાહરણ સામાજિક સંબંધનું લો : પારસી સમાજનાં તમામ સામાજિક કાર્યોમાં ખીણ બધી કોમો હોશથી ભાગ લે છે, તેજ રીતે ખીણ કોમો પોતાને ત્યાંના સામાજિક કાર્યોમાં પારસી સમાજને તેટલી હોશથી સત્કારીને ભાગ આપે છે. ઉપરાંત પારસી કોમની ધાર્મિક રીત રસમોને પણ તમામ પ્રજા સમભાવ પુર્વક સત્કારતી તેમજ સન્માનતી આવી છે.

આમ કોઈ પણ નજરે પારસી કોમને તેના ઓછા સંખ્યાબળને લીધે હરકત પડી હોય તેવું દેખાયું નથી. તો પછી ઓછી સંખ્યાની દલીલને આગળ કરવી તે ખીણકુલ વાજખી કે વાસ્તવિક નથી.

વાતાવરણનો દોષ

એટલે પારસી સમાજને રાષ્ટ્રીય ચળવળથી અલગ રાખવામાં, તેની આસપાસ ઉભા કરેલા વાતાવરણનો જ ખાસ દોષ છે, એ સીદ્ધ થાય છે.

પારસી કોમની રહેણી કરણી અને સામાજિક સુધારાની બાબતમાં તેની ઉદાર વલણનો હું પ્રશંસક છું. જીવન ગાળવાતું પારસી સમાજનું ધોરણ જે કક્ષાએ છે, તે ધોરણ એ સમાજની આર્થીક સ્થિતિને સુધારવામાં મુખ્ય મદદગાર છે. પરંતુ પારસી સમાજને રાજકારણથી દુર રાખવા માટે જે પ્રતીકુળ વાતાવરણ સરળવવામાં આવ્યું છે, તેમાં એ આર્થીક દશાજ મુખ્ય દોષની ભાગી છે : એમ કહીએ તો ભગારે ખોદું નથી.

પારસી કોમની ઉદારતાનો પાર નથી. એની દાનશીલવૃત્તિને લીધે, આ દેશમાં તેઓ ગમે તેટલી ઓછી સંખ્યા હશે

તોપણ, જાહેર પ્રજાને ઉપયોગી એવી અનેક સંસ્થાઓની બેઠા પારસી સમાજે ખુબ જ મોટા પ્રમાણમાં કરેલી છે. તેની સાથે સાથે એ કામના શ્રીમંત વર્ગે પોતાના ખર્ચુઓ માટે પણ પ્રમાણમાં ઉદારતાથી દાન આપેલાં છે. અહીં જ કામના શ્રીમંત વર્ગની ખીજા લોકોએ ઉપરની લાગવગની ચાવી રહેલી છે. આ ઉદારતા લગ્ને અનેક રીતે પારસી સમાજને ઉપયોગી થઈ હોય-કે થતી હોય, પરંતુ સામગ્રી રીતે જોતાં પારસી સમાજ ઉપર તેની માહી અસર મોટા પ્રમાણમાં થઈ છે. લગભગ દરેક વર્ષ પહેલાં ગાંધી-જીએ 'સાંજ વર્તમાન' ના ખાસ અંકમાંના એક લેખદ્વારા પારસી સમાજનું તે વીષે 'ધ્યાન પણ ખેંચ્યું હતું'.

એક રીતે કહીએ તો પારસી સમાજ આંતરરાષ્ટ્રીય જીવન જીવનારી કામ છે. દેશ પરદેશમાં તે કામના શૃંગ્લોએ વસવાટ કર્યા છે, અને જ્યાં જ્યાં તેઓ વસ્યા છે ત્યાં ત્યાં તેઓ સારી રીતે ફાળ્યા છે. પણ હીંદુસ્થાનને તો તેમણે પોતાની માતૃભુમી જ બનાવી છે, ત્યાં પ્રત્યેક કામના ઉત્સેવો અને તહેવારોમાં ય પારસી સમાજ છુટથી લગે છે અને ભાગ લે છે. પારસી કામના સ્ત્રીપુરુષોના પોષાકમાં અને તેમના પાક-શાસ્ત્રમાં અને તેમના ધરશલુગારમાં આમ આંતરરાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટીબીંદુની સ્પષ્ટ છાપ પડેલી તરવરતી જણાય છે, હાસ્પરસને તો એમણે જીવનમાં વણી લીધી છે. રમત ગમત અને સાહસોમાં પારસી સમાજે ખીજા મોટી સંખ્યાબળવાળી જાતીઓને માટે અનુકરણીય ઉદાહરણ જોવી ખંત બતાવી છે; તેમ છતાં આવી ચાલાક, લુહીશાળી અને સાહસીક કામ ખીજા રીતે જોઈએ તો કાળીવાદી કામ છે: અને તેમાં ય તેમના શ્રીમંત વર્ગની દાન-વૃત્તિએ, એમને હદ કરતાં જ્યાંદે પરાધીન

બનાવી દીધા છે, એ જ કારણ મુખ્ય ભાગ લગવતું દેખાય છે.

સ્વરાજની સરકાર નીચે પારસી કામ સુરક્ષીત રહી શકશે નહીં, એવા એક જાતનો ભય, પારસી સમાજનાં આખાં વૃદ્ધિન મોટા ભાગના મનમાં ઉભો કરવામાં આવ્યો છે; તેમાં શ્રીમંત વર્ગે ઉભી કરેલી ભડકા-વનારી ભયની નીતીનો જ દોષ છે. આ ભય કેટલો નીરાધાર છે, તે સામાન્ય નજરે વીચાર કરનારાઓ પણ જોઈ શકે તેમ છે. જુઓ: પારસી સમાજને ગુજરાતમાં પણ મુક્યાને લગભગ ૧૩૦૦ વર્ષ થયાં, ત્યારે પહેલામાં પહેલા યુરોપીયનને હીંદમાં આવ્યાને માત્ર ૩૧૫ [સર ટોમસ રો ૧૬૧૫માં આવ્યો હતો તે જોતાં પણ] વર્ષ જ થયાં છે. અને ખ્રીટીશ તંત્રના સીધા સંબંધને તો ભાગ્યે જ પોણોસો વર્ષ થયાં છે; * પણ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના સંબંધને મળીયે તોયે ખ્રીટીશ સંબંધને પુરાં ૨૦૦ વર્ષ થયાં નથી. શું ત્યારે પારસી સમાજની ઉન્નતીએ ૨૦૦ કે ૭૨ વર્ષમાં થઈ છે? શું તેઓ ઇરાનથી નાસીને આવીને સંજાણુ ઉતર્યા ત્યારથી તેમને ખ્રીટીશ જાયા જાયા નીચે રહેવાનું મળ્યું છે? અથવા તો ખ્રીટીશ સંબંધ પહેલાં પારસી સમાજને ગુજરાતમાં—અને હીંદમાં દુઃખ ભોગવવાં પડ્યાં છે? આ બધાનો ઝીણી અને તટસ્થ નજરે વીચાર કર્યા પછી કાણ એમ કહી શકે તેમ છે, કે પારસી સમાજ હીંદસ્વરાજના તંત્ર નીચે મુખી નહીં થાય? અને જો તેમ ન જ કહી શકાય તેમ હોય તો પછી, શા માટે એમ કહી ન શકાય કે, એ દલીલ પોષળ છે, અને તેનું તુલ ઉજુ કરવા—કરાવવામાં

* ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના નહીં પણ લાજનો સીધો સંબંધ ૧૮૫૮માં થયો તે નજરે જોતાં.

દોષકે જાતની ગંભીર ગદ્ગત, કે વીચીત્ર તરફીય કરવામાં આવી નથી? તેમ છતાં એ બુલભરી માન્યતાને સમાજનો છુદ્દીમાન વર્ગ, કે તે સમાજનાં વર્તમાનપત્રો વીના કારણે પોખ્યાં કરે અને લવીપ્યનાં બાળકોના મન ઉપર એ જ જાતના સંસ્કારનાખ્યાં કરે તે કેટલું ખોટું?—આને જ હું વાતાવરણનો દોષ કહું છું.

એ દોષનાં કારણ

એ દોષનાં કારણ એક કરતાં વીશેષ છે. પરંતુ સહુથી મોટું અને મહત્વનું કારણ પારસી કોમની વર્તમાન રાજકારણને તટસ્થ દ્રષ્ટીએ અભ્યાસકે નજરે વીચારવાની ખામી છે. ખીજાં અર્ધાં ક્ષેત્રોમાં પારસી કોમે સાદસ ખતાવ્યું છે, પરંતુ આ દીશામાં તેમણે ધણે જ કંગાલ દેખાવ કર્યો છે એમ કહ્યા વીના ચાલે તેમ છે જ નહીં.

રમત-ગમત, મોજ-શોખ, આનંદ-ઉત્સાહ: તમામ બાબતમાં પારસી સમાજે અતુકરણીય ઉત્સાહ અને હીંમત ખતાવ્યાં છે. તેમણે પોતાની રીતે સાહીત્ય પણ સર્જ્યું છે, પત્રકારીત્વમાં પણ તેમણે આગેવાની લીધી છે, સંગીત અને કલામાં પણ તેણે ખંત તેમજ ઉમંગથી રસ લીધો છે, પરંતુ જે સમાજ ખુબ મોજ-શોખમાં કુબે છે તે રાજકારણી દ્રષ્ટીએ પડી જાય છે, એ કહેવતને પારસી સમાજે સાચી પાડી ખતાવી છે; તે ખરેખર દીવગીર થવા જેવું છે. એથી ખુદ પારસી સમાજને જ ગેરલાલ થાય છે, તેમ નહીં પણ સમસ્ત હીંદને તેથી નુકશાન થાય છે એવું મારું માનવું છે.

કેવળ શ્રીમંત-ખીતાબધારી- એને માટે!

અહીં ખીજા પણ કેટલાક મુદ્દા ખાસ વીચારવાના છે તે આ : શું પારસી સમા-

જમાં સરેરાશ નીવંનતા અને ખેકરી નધા? શું પારસી સમાજને હાલની રાજકારણી પરતંત્રતાથી નુકશાન થવું નથી? જગતમા હીંદીઓને તેમની પરતંત્રતાને લીધે જે ગેરલાલ થાય છે તેની અસર શું પારસી સમાજને થવાની નથી? મીસ મેથા જેવી હીંદને ઉતારી પાડનાર પુસ્તક લખે, તેમાં કદાચ પારસી સમાજનાં થોડાંક વખાણુ કરે, તેથી શું અમેરીકામાં હીંદીઓને નુકશાન કરનારા જે ધારા થયા છે તેમાંથી પારસી સમાજના સભ્યોને મુક્ત રાખવામાં આવે તેમ છે?—કે પછી કેટલાકો કહે છે તેમ, પારસી સમાજ હીંદમાંથી ઉચાળા ભરીને ધરાનમાં વસવાટ કરવા જઈ શકે તેમ છે? તેવું કશું જ બને તેમ નથી, ત્યારે પછી પારસી સમાજ હીંદીઓની સામુદાયીક રાષ્ટ્રીય લડતમાં, સામુદાયીક નજરે ભાગ કેમ લેતો નથી? [અહીં પારસી કોમનો કેટલોક ભાગ હાલની હીલ-આલમાં છુટા છવાયો ભાગ લે છે તેની, કે તેમણે કાઢેલા સરઘસની અવગણના કરવાનો લેખકનો જરાયે આશય નથી; પરંતુ એ સરઘસમાંથી પારસી કોમનો જે મોટો ભાગ જાણી નેધને અલગ રહ્યા હતા, તેમજ નરીમાન, એકસી કે ભરૂચા જેવા પારસી લાઇઓને, એમની જ કોમનો ધણો મોટો ભાગ હજીય તેમના રાજદ્વારી વીચારોને લીધે ઉતારી પાડે છે, તે વાત ઉપર હાંક પીછેડો કરવાથી પણ નુકશાન લાલ નથી.]

આ દેશમાં અંગ્રેજ કોમ લઘુમતિમાં છે, તે કોમ હીંદી રાષ્ટ્રીય ચળવળથી અલગ રહે તે સમજાય તેટલું સરળ છે, પરંતુ પારસી કોમને માટે તેવાં કારણો નથી. તેમને અંગ્રેજોના જેની ખાસ સગવડ [privileged position] અહીં નથી, અથવા તો હીંદીઓ કરતાં પારસી સમાજના આર્થીક કે રાજ્ય-દ્વારી લાલ ભુદાયે નથી; કે પારસી સમાજ

સામટી રીતે લેતાં હીંદી સમાજની ઉપર કોઈપણ રીતે શોષણનીતી ચલાવી શકે તેવી તેમને સગવડ સાધન કે સત્તા પશુ નથી, ઉલટું પારસી સમાજનો મોટો ભાગ મધ્યમ વર્ગનો તેમજ ચરીબ સ્થિતિનો છે, અને ખુદ પારસી માલીકીની ઓર્થોક્સિમાં, મીસામાં અને કારખાનાઓમાં પશુ, તેમની સાથે તેમના શ્રીમંત પારસી 'રોલ્ડિંગ' કંઈ ખાસ લુહી જાતનું વર્તન બતાવતા નથી.

હા, પારસી કોમનો એક વર્ગ રાજકારણી બાબતમાં અને નોકરશાહી સાથેના સંબંધમાં કંઈક વધુ સંબંધ અને સમાગમ ધરાવે છે ખરો, —તે કે તેમ કરવામાં તે વર્ગ માત્ર બીડીશ સામ્રાજ્યવાદને હિંદમાં સંગીન બનાવવામાં અને તેટલે અંશે હીંદની સ્વતંત્રતાની વચ્ચે આડખીકી ઉભી કરવામાં કારણબુત બને છે; અને બદલામાં મોટા મોટા હાલકો, ગવર્નરો અને વાઇસરોયની હેતુમાં જમવા જવાનાં આમંત્રણો, ઉચ્ચાધિકારીઓની દોસ્તીનો દક્ક અને વ્યાપાર ઉદ્યોગનાં ક્ષેત્રોમાં કેશનાં અધીક સંબંધોને સુસવાનો લાગ તેવાઓને મળે છે, પરંતુ તેવું તેવું તો લીંદુ-મુસલમાન અને ખીજ કોમના સંબંધમાં થે કહી રાકાય તેમ છે. એટલે સામટી રીતે લેતાં પારસી સમાજના મુહીબર શ્રીમંત તેમજ ખીજબધરીઓને બાદ કરતાં, આફની સમાજને રાજકારણી નીચળા સ્તરેવાનું કશુંજ કારણ છે નહીં. તેમ છતાં પેલા શ્રીમંત વર્ગ, કોમને માટે કરેલાં દાનોને લીધે તેમજ લુગી દગલી સમાજ વચ્ચેના અંગે પોતાના સમાજના મોટા વર્ગને અવગે માંગે હોરી જાય છે, અને તે કામ માટે નોકરશાહી તરફથી મેસાજના રાજ્ય તેમજ ખીજાઓ મેળવે છે, ત્યારે પેલા ખીજ વર્ગને તો કશોજ લાભ થતો નથી.

હીંદી તરીકેની રૂબ

તેમ છતાં સંતોષની વાત છે કે, વચ્ચા વર્ગનાં તેમજ ચરીબ વર્ગના પારસી લાઇબ્રેરો, વસ્તુસ્થિતિને સમજતાં થયાં છે, તેથી તેઓ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાની લડતમાં, પહેલીજ વખત સામુદાયિક રીતે સરખો, કદીને, સલાઓ ભરીને, તેમજ સત્યાગ્રહની લડતમાં મેગાદને પોતાનો મત બતાવવા લાગ્યા છે, અને પોતાને નામે રાજકારણી અખીપ્રાથો ઉચ્ચારવાનો આડંબર કરનારા પેલા પત્રકારોને તેમજ સ્વામીશ્રી દેવના આગેવાનોને, સીધી વાત સાંભળવી દેવાની શુભ શરૂઆત કરવા માંડી છે. પરંતુ તેમ કરવામાં તે વર્ગ, લીંદુસ્થાનની પ્રગતિ કોઈપણ વર્ગ ઉપર ખાસ ઉપકાર કે મોંઘરાની કરતો નથી, એ વાત બરાબર સમજાવવાની જરૂર છે. હીંદની રાજકીય પરાધીનતાનાં બંધન વૃત્તાં, હીંદીઓને જે લાભ થવાનો છે, તે લાભ પારસી સમાજને પશુ દરી, એજ કારણથી તેઓ રાજકારણમાં લાગ લે છે અને લેવો લેઈએ; એ વાત રાજકારણમાં પેલા પારસી આગેવાનોએ તેમને સમાજવાદની જરૂર છે. કેમકે કોમ તરીકે લગે તેઓ પારસી રાજ, પણ તેઓ પશુ હીંદી છે અને હીંદના જ લોકમાં તેમનું દીન સમાયજું છે. 'હીંદી' બીજા પણ એક મેનવાદી પારસી સમાજના મધ્ય-ચરમને આપવાની જરૂર છે. તે એ કે, પેલાનાં સ્વપીન હીત ધરાવનાર વર્ગ, તેમને માત્ર સ્વદેશીની જ લડત પુરતી સંકેતી રાખવા માંગે છે, વ્યવસ્થા બીજા લડતથી અલગ રહેવાની સીધામઝુ આપે છે. આ માત્ર એક પ્રકારની આડંબરી સુક્તી જ છે; અને હવે જાગૃત થયેલાં જરૂરોસ્તી બહેનો તેમજ લાઇબ્રેરો તેમાં ફસાવું નોંધવું નથી.

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

: લેખક :

તીરંદાજ

: લેખાંક ચોથો :

સંપત્તીની સહેલગાહ :

મુડીનો આંતરરાષ્ટ્રીય વીકાસ અને નીકાસ એ સામ્રાજ્યવાદનું ત્રીજું લાક્ષણિક અંગ છે. મુડીવાદના પ્રાથમિક પ્રચાર વખતે અને વ્યક્તીગત મુડીવાદીઓ વચ્ચેની સ્પર્ધાના સમયે માત્ર માલનો દેશપરદેશમાં નીકાસ એ સંપત્તીવાદનું ખાસ તત્વ ગણાતું. એ પુંજવાદમાંથી ન્યારે કારણો ઇંગ્લંડવાદ પ્રકટ્યો ત્યારે સંપત્તીએ પણ ઉત્પાદનોની પેઠે સહેલગાહ શરૂ કરી અને મુડી પણ માલની પેઠે અવરજવર કરવા લાગી. આજના સામ્રાજ્યવાદનું સૌથી મહત્વનું અંગ આ પુંજનું પર્વટન છે. જે જે પ્રદેશો પાસે આજે પુંજન પૈસા અને ઉત્પાદનના ઇંગ્લંડ છે એ દેશો વધારે પડતી પુંજ ખેતીના અણખેડયા ક્ષેત્રમાં રોકાતા નથી કારણ કે યંત્રવાદના અતી પ્રચારથી સ્વદેશી શ્રમજીવીઓનું જીવન ધોરણ ઉંચું બની ગયું હોય છે. એટલે જેટલા નફા પરદેશમાં રોકાણદવારા મળે એટલા પોતાના પ્રદેશની માંધી મજૂરીવાળા ખેતીમાંથી મેળવવા મુશ્કેલ પડે. વળી વધારે નફા મળે ત્યાં રોકાણ કરવું એ તો મુડીવાદનું ખાસ સુત્ર છે. એટલે સ્વદેશની ખેતીને પછાત રહેવા દઈને પણ મુડીવાદીઓ પોતાની મુડી પરદેશમાં રોકવા મથે છે. ઉદ્યોગવાદમાં સૃષ્ટિથી પ્રથમ ઇંગ્લંડ પગલાં મરિલાં અને સ્વતંત્ર વ્યાપારની નીતી અખ

ત્યાર કરીને એ દેશે પોતાનાં અઉદ્યોગીક ઉત્પાદનો જગતની દરેક ખજારોમાં ઘુસાડી દીધાં હતાં પણ વીસમી સદીની શરૂઆતમાં ખીજા મુડીવાદી દેશોએ આથી કંઈ દીવાલો ઉભી કરીને પોતાનો ઉદ્યોગવાદ હરીફાઈમાં ટકી શકે એટલે પ્રગતીમાન બનાવ્યો. ૧૯૧૪ ની લડાઈ પછી અમેરીકા વીઝેર કેટલાક દેશોમાં મુડીની પ્રખળતા ખુબ પ્રમાણમાં વધી પડી છે. અને એટલાજ પ્રમાણમાં એ મુડીના રોકાણમાંથી નફાની તૃણા પણ નીકાસ પામી છે જે દેશોમાં મજૂરી સસ્તી હોય, જમીનના ભાવ પણ ઓછાં હોય અને સ્થાનિક મુડી ઓછી હોય ત્યાં આ ઉભરાઈ જતાં નાણાં રોકવા માટે મોટી પ્રબળતા મથે છે. મુડીવાદનો આ આંતરરાષ્ટ્રીય પુંજ પ્રચાર એટલે સામ્રાજ્યવાદનું એક સૌથી વીશીષ્ટ અને અનીવાર્ય અંગ. આ પરિસ્થિતી સમન્વય તોજ સામ્રાજ્યવાદ અને એની પ્રકૃતિમાં રહેલું વીકરાણ રક્તશીષણ યથાર્થ સ્વરૂપમાં સમજી શકાય. જગતના પછાત દેશો ઉપર કાણ મેળવવા માટે આજે મોટાં મોટાં સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યો જે ધડ મથક કરી રહ્યા છે એના ઉંડાણમાં ઉતરનાર જોઈ શકશે કે શાહીવાદના માંધાતાઓને સીંહાસનો ઉપર બેસી જડી પોકરાવવાનો શોખ નથી. મોટા મોટા રાજમુકુટો પહેરી સત્તાના પ્રદર્શનો કરવાનો એનો ઇરાદો નથી તેમ ભવકેદાર

દરબારો અને ઠીરાઓથી ડોકાઈને આંછ નાંખવાની એમને ઇચ્છા નથી. બુદ્ધકાળના સમ્રાટોની પેઠે ચક્રવર્તી પદનો આ સામ્રાજ્યવાદીઓને જરાય શોખ નથી. આ મુડીવાદના ક્રીડાઓને સત્તામો નહીં ભરો તોય ચાલશે. ઝુકી ઝુકીને ખુશામત નહીં કરો તોય ચાલશે. એ પુંછપતીઓને પોતાના ખીસ્સામાં ખુબ વધી પડેલા પહંસા રોકવા માટે પરવાના નોંધએ છીએ. એના ઉત્પાદનો માટે બજારો નોંધએ છીએ અને એ એ વસ્તુ ટકાવી રાખવા માટે રાજકીય સત્તા અથવા આર્થિક કાગવગ નોંધએ છીએ એટલે સામ્રાજ્યવાદનો સંકેતી મજબુત કીસ્સો નાણું છે; અને એની સોખંડી દીવાલો ઇમારત વાદ અને મુડીયું પચાટન છે.

જગતની વહેંચણી

મુડીવાદી પ્રદેશોમાં જેમ જેમ ઉદ્દેશ્ય વાદની પુનઃરચના થતી જાય છે તેમ તેમ માણસું ઉત્પાદન ખુબ પ્રમાણમાં થતું જાય છે અને બહુ થોડા લોકોના હાથમાં લક્ષ્મી કેંદ્રીત થતી જાય છે. આ બન્નેને માટે સંસ્થાનોના કાણુ એ આવશ્યક વસ્તુ છે. આજ મુડીમાં ને ને પ્રદેશોની શોધ થઈ રાકી છે એ બધાપને આપસ આપસમાં વહેંચી લેવાંની વૃત્તિ આ ઇમારતવાદીઓમાં જન્મે છે, જેમ જેમ અણુકે દેશો પાસે ઉત્પાદન વધતું જાય છે, અને સંસ્થાનોના રક્તશોષણ દ્વારા નાણાંની રેઝમહેઝ થાય છે તેમ તેમ એ પ્રદેશોને વધારે ને વધારે બજારો નોંધએ છીએ એટલે આ બજારોની વહેંચણીમાટેની આખરે સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યો પરસ્પર આથડી પડે છે.

પડેલાં તો આ બધાય મુડીવાદીઓ સ્વદેશની બજાર ઉપર જગતની દીવાલોના નેરે પોતાનો માલ લાદે છે

અને એ ઉપરાંત આખા જગતના બજારો ઉપર ડોળા રાખે છે. પરીણામે પૃથ્વીને ઓળો આ થોડા પુંછવાદીઓ પચાવી પારે છે. આજે દુનીઆ લગભગ આવા થોડા મુડીવાદી દેશો વચ્ચે વહેંચાઈ ગઈ છે. પૃથ્વીની સપાટીનું માપ ૧૪૦,૦૦૦,૦૦૦ સ્કેવર કીલોમીટર છે. એકલા બ્રીટન પાસે લગાઈ પડેલાં પશુ ૩૪,૦૦૦,૦૦૦ કીલોમીટર જેટલી જમીન હતી એટલે લગભગ ઓઘા ભાગની સંપત્તિ ઉપર ઇંગ્લાંડ એનાં ઉત્પાદનો અને મુડી છુટાં મુકી દે છે. આ નાનટોડા ટાપુ ને કે હોલ્લંડમાં તો ૩૦,૦૦૦ કીલોમીટરના માપનો છે પણ એનો કાણુ ૪૪૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોની વસ્તી ઉપર લાગી રહ્યો છે. આટલી વીરાટ સંપત્તિના માનવ સમુદાય ઉપર સંપત્તિ અને ઉત્પાદનો વડે સરસાઈ ભોગવતો બ્રીટીશ મુડીવાદ આજે અમેરીકાના સંપત્તીશીરો સામે બાથ બીટી રહ્યો છે એના પ્રચંડ પ્રતીકરૂપીને હતી હતીને ઓશાવી રહ્યો છે. પણ આ બધા બંધુકૃત્વની પછવાડે બન્ને મહારાજ્યો જગતની બજારોમાં ને ભુધ્ધ જમાવી રહ્યા છે એને છતીકાસ જ્યારે લખાશે ત્યારે ભાવી પ્રજા ચોંકી ઉઠશે. કાંસ, જાંબુ, જાંબુની, ઇંગ્લાંડ અને રશિયા આટલા રાજ્યોએ લગભગ ૨/૩ પૃથ્વીને કબજે કરી લીધી છે. ચીન પણ મોટે ભાગે ત્રણ ચાર સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોના આર્થિક હક્કાઓ માટે કેન્દ્રસ્થાન હતું અને હજુ છે. આ દબીએ ને પ્રદેશો ઉપર આ રાજકીય રાજ્યોએ પાંચે પ્રચાર્યો છે એના શોષણનાં છતીકાસ તપાસી નેનારને જણાશે કે માત્ર નોકો ઘસડી જવાની લાલચ મીઠવ્યું બીજે એકેય પ્રમાણીક હેતુ આ પાવરધા થઈ પડેલા માધવાદીઓનો નથી. કરોડે માનવીઓનાં

શ્રમજીવનથી પોતાનાં ખીસ્સાં તર કરવા માટે આ મુડીવાદીઓએ જે જે માર્ગો લીધા છે એને દુર્ગંધમાં સમજવાની જરૂર છે. જે ધનકુખેશના હાથમાં જગતના બજારોનો કાષ્ટ છે એનાં વીશાળ સાધનો ભેતાં, અમાપ સત્તા વીચારતાં અને મુડીવાદનું ધ્યેય લક્ષ્યમાં લેતાં શાંતીથી આ પછાત પ્રદેશો સરથવા છે એમ માની શકાય નહીં. મુડી અને માલના સ્વદેશ તેમજ પરદેશમાં પ્રચાર કરવા માટે ધનપતીઓએ માનવ કલ્પનાને મુંઝવે એવા કાલીક પ્રયોગો કરી લીધા છે.

સસુહનો સંહાર

પોતાની જન્મભુમી ઉપર પણ આ મુડીવાદી જમાતને જરાય બેઠાસ આવતું નથી સ્વદેશના શ્રમજીવીઓ અને મધ્યમવર્ગોમાં પોતાના ઉત્પાદનો ઠસાવવા માટે પરદેશથી આવતા માલને જગાતો નાખીને અટકાવે છે એટલે પોતાનાજ પરીશ્રમથી ઉત્પન્ન કરેલા માલ મુડીવાદીઓના નફાની તૃષ્ણાને ખાતર શ્રમજીવીઓને મોંઘો મળે છે. આ જગાતી ધોરણને પરીણામે ખીબ રાજ્યો સાથે અધઃગમણી થાય છે અને એ રાજ્યો પોતાના દેશોમાં પણ પ્રત્યુત્તર રૂપે પ્રતિસ્પર્ધાના માલ સામે જગાતનો દુર્ગંધ ખેડે છે એટલે માત્ર મુડીવાદીઓની ધનકેસીપતાને પરીણામે જગતના શ્રમજીવીઓએ સજેકું ઉત્પાદન એમને જ મોંઘું મળે છે. માનવ અને મશીન બન્નેના સહકારથી વૈજ્ઞાનીક યુગમાં આગળ ધપેલું જગત મત્ર મુડીભર માણસોની સર્વ દેશીય સત્તા અને મુડી વધારવાની લાલસાને પરીણામે અનેક જાતની યાતનાઓ સહન કરી રહ્યું છે. આ જગાતી કીસ્વાઓને પરીણામે લપંકર યુધ્ધો થાય છે, કરોડોનો સંહાર થાય છે અને આખા

માનવસમાજમાં અંધધુધી પ્રવર્તે છે. પોતાના સ્વાથેનિ ખાતર થોડા મુડીવાદીઓ જે આર્થિક ધોરણે રહે છે એનાં રક્ષણ માટે આમવર્ગ હોમાય છે. જનસમુહને આ પુંજીપતીઓ રાજીયતાનો ડોઝ પાવ છે. આમવર્ગમાં પ્રતિસ્પર્ધા પ્રદેશ સામે વૈરની આગ પ્રકટાવે છે અને જન્મભુમીના રક્ષણની હાકલ પાડી પોતાના સ્થાપિત સ્વાથેનિ અનામત રાખવા સાર આખા સમુહને ખાદાંની માફક ન્યાવે છે.

સ્પર્ધાના ઘોડા

પ્રતિસ્પર્ધાને પાછળ હસાવવા માટે દરેક વખતે શસ્ત્રોજ સંહારક માર્ગ લેવામાં આવતો નથી. આ યુધ્ધમાં રચનાત્મક કાર્ય કરીને પણ પુષ્કળ સ્થાન છે સ્વદેશમાં જગાતનું રક્ષણ મેળવી આ મુડીવાદીઓ માલ મોંઘો વેચે છે પરદેશમાં પોતાનો માલ ખાવવા માટે એને ખીબ દેશોના માલ સામે સ્પર્ધામાં ઉભું રહેવું પડે છે એટલે હરીફના માલને હસાવવા માટે આ મુડીવાદીઓ પરદેશમાં કીમત ખુબ ઓછી રાખે છે અને ઉત્પાદનોનો પ્રચાર કરે છે. કેટલીક વખત ખોટાખાદને પણ જગતના અસુક બજારો ભરી દે છે. માફેટમાં મહત્વનું સ્થાન મેળવવા સાર આ મુડીવાદીઓ પોતાના જાત લાકડાઓનું લોહી ચુસે છે. સંસ્થાનોના શ્રમજીવીઓ ઉપર સીતમનો કોરડો ચલાવે છે અને આમ શોષણમાંથી મેળવેલા સત્વ ઉપર ખીબ નવા બજારો સર કરવા મથે છે આ મુડીવાદો રચનાત્મક કાર્યક્રમ ન્યારે પોતાના પ્રયત્નોમાં પાછો પડે છે ત્યારે તોપના ગોળા છુટે છે જગતને ભરખી નાખેલું યુધ્ધ જન્મે છે અને એમાં રાજીયતાને નામે કરોડો માનવનાં સંહારનો પરામંડાય છે. લક્ષ્મીપતી લુટારાઓ ન્યારે

આકેમણુ નીતી અપત્તાર કરે છે ત્યારે છ સર કાષ્ટક કે ભગવાન કૃષ્ણ એમાં વચ્ચે આવી શકતા નથી.

સારાથે જન્મતમાં અજ્ઞે આ વર્ગે વીચલ્યાલી રહ્યો છે. સ્થાપીત સ્વાર્થોની ભુતાવળો આખા માનવ સમાજના શ્રમજીવનને સળાવી રહી છે. અસંખ્ય સમુદાયજને સુધી નાખી, પરાધીન પ્રજાઓમાં પક્ષબેદના ડારમાં સરો વીંઝતો. ઉન્નત શાહીવાદ નથી ભેતો જત કે ભાત, સ્વદેશ કે પરદેશ-એના અખરમાં તો લગ્ની લાવો એટલે એથી વીશેષ એને કથું ભેદતું નથી પછી એ લગ્ની સ્વદેશી શ્રમજીવીઓના લોહીથી ખરડાયેલી હોય કે પરદેશનું પરીતનથી ભીની થયેલી હોય. આ એના ઉગ્ર સ્વરૂપને સમજતા માટે મુડીવાદી ત્રસ્ટોએ જે નીઃશસ્ત્ર અને સશસ્ત્ર લગાઇઓ આજ સુધીમાં અજમારી છે એવું દીગ દર્શન કરવડીજ પારખી શકાશે. પછાત પ્રદેશોમાં ખાલસા નીતી (apartheid) નો કળો ઇતીહાસ આ નાણા ભુખ્યા વર-એની આખી બાજુ ઉઘાડી પાડે છે. સામ્રાજ્યવાદ એ આખા સમાજની આજની આર્થિક વ્યવસ્થામાં વ્યાપક વસ્તુ છે. એને એક પ્રજા કે પ્રદેશ સાથે લેવા દેવા નથી તેમ એક વ્યક્તીના સીંહાસન સાથે એને નીરખત નથી. આખા માનવ સમાજના મુગ ખાઇ જતી આર્થિક વ્યવસ્થા ન બદલાય ત્યાં સુધી માત્ર રાજકીય પરીવર્તન વડે સામ્રાજ્યવાદ હડી શકશે નહીં.

શસ્ત્રોની સળવટ

ઉદ્યોગના યંત્રોમાં જમ જમ વધારે ઉત્પાદન કરવાની શક્તી શેષભોજોદ્વારા ઉમેરવામાં આવી તેમ તેમ થોડાં ધ માલ જગતની બજારોમાં ઉભરાવા લાગ્યો. યાંત્રીક વીકાસ અને સમુદયોત્પાદનમાં જેટલા

પ્રમાણમાં વીસુધતા સંપડી એટલા પ્રમાણ-મોજ આ રાક્ષસી ઉદ્યોગો ઉપર માલિકી ધરાવતું મંડળ સંખ્યામાં નાતું થવા માંડ્યું. એટલે ઉત્પાદનમાં સમુદાયવાદાએ આધીપત્ય મેગળું અને એની માસીકી વધારેને વધારે વ્યક્તીગત થતી ચાલી. સામ્રાજ્યવાદના અંતિમ વીકાસતું આ સૌથી મોટામાં મોટું વીનાશક સ્વરૂપ છે. ગંભીર યોજનાઓ દ્વાર. આજે આજા માણસોની મદદથી વધારે માલ ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. જે જગ્યાએ ચાર મજુરો કામ કરતાં ત્યાં આજે એક મજુરથી એટલું જ ઉત્પાદન થઇ શકે એવાં યંત્રો ગોઠવાતાં જાય છે, દરેક દરેક ઉદ્યોગમાં આ નવી પુનઃરચના ચાલી રહી છે. ઉત્પાદન વધારી મુકતા પાછળ જાળનો મુડીવાદી વર્ગ ગાડો ટુર બની ગયો છે, કારણકે ત્રસ્ટ સીનીકેટ કે કાર્ટેલ્સ દ્વારા એ વર્ગે બજારોનો આર્થિક કાણુ હાથમાં લઇ લીધો છે. જગતના કેટલાય પ્રદેશો ઉપર રાજકીય આધીપત્ય પણ જમાવી દીધું છે; અને કાચો માલ ઉત્પન્ન કરનારા દેશો ઉપર પણ આ મગતીરીશ મુડીવાદે પોતાનો પાંખે પ્રસારી દીધો છે. આંતર રાષ્ટ્રીય સમ-જુતી, કાલકરારો અને સુલેહો મારફત આ મુડીવાદી વર્ગે એ આજ જગતને આપસ આપસમાં વહેંચી લીધું છે, એટલે થોડાં ધ ઉત્પાદનોને સારા જગત ઉપર ફેલાવવાની શક્તીઓ સામ્રાજ્યવાદી મુત્તધારોએ ક્યારનીએ ગોઠવી મુકી છે. એક બાજુ અનેકને બેકર બનાવી મુકી ઉઘા-જોની પુનઃરચના શરૂ થઇ ચુકી છે, ત્યારે બીજી બાજુ સંસ્થાનો, પરાધીન પ્રદેશો અને પછાત દેશો ઉપરનો રાજકીય તેમજ આર્થિક સંકેતો વધારે મજબુત બનાવવાના પ્રયાસો થઇ રહ્યા છે. કલ્પ, હીંદ, પેલેસ્ટાઇન, શીલીપાઇન્સ,

નીકારાગુચ્ય', દક્ષીણ અમેરીકા, આફ્રીકા વગેરે અનેક દેશો ઉપર અને સત્તાનશીન સામ્રાજ્યવાદ જે જુલ્મે આચરી રહ્યો છે એ બધાં ઉપર દ્રષ્ટીપાત કરનારને જણાશે કે પોતાના ઉત્પાદનો માટે બજારો અત્યંત રાખવા શાહીવાદના સંચાલકો તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મોટાં મોટાં લશ્કરો, દરીયાઈ કાફલાઓ અને વીમાની સૈન્ય સજ્જ કરવામાં સામ્રાજ્યવાદ આજે કરેડો રૂપીઆ દર વરસે ખર્ચે છે. પરાધીન પ્રજાને બીજી પ્રજાના આક્રમણમાંથી બચાવવાનો આ પરાપક્ષરી મંડળ ખુબ દાવો કરે છે, દેશી-ઓનાં જનમાલ અને મીઠકતના રક્ષણ સાર કાયદો અને વ્યવસ્થા બંને બરાબર સાચવવાની સામ્રાજ્યવાદીઓ ખુબ ભરોશારથી શ્રુમ મારે છે. પણ નથી એમને પછાત પ્રદેશો માટે સક્ષમતાની પડી કે નથી એમને જનમાલ માટે રક્ષણની લેશમાત્ર પરવા. આ બધાય સામ્રાજ્યવાદી લુ'ટ-રાઓને તો જગતનાં બજારો એમનાં ઉત્પાદનો ઇસાવી દેવા માટે ભેદએ છીએ. એમને કારખાનાંઓમાં ચોરવા માટે કાચો માલ ભેદએ છીએ અને વરસોની લુ'ટ વડે જમા કરેલું' ધન રોકવા માટે સ્થાન ભેદએ છીએ. આ ત્રણ હેતુને ખાતર એ કેટલાક દેશોના વાલી બની બેસે છે. કેટલાકના ઘરો તસ્તી થઈ બેસે છે. કેટલાક પ્રદેશોને તલવારથી છતવાનો દંભ કરે છે. અને આમ ગમે તેવા હલકટ પ્રયાસો કરીને પણ આ હારાજ્યના મુડીવાદી મંડળો જગતના પછાત જા ઉપરનો કાણુ સત્તામત રાખે છે.

૧. પાણી જવાલા

ત્યારે સામ્રાજ્યવાદના અંતીમ વીકસનું પાંચમું લક્ષણ સંસ્થાને ઉપરનો એનો મજબુત કાણુ-જો કે જગત આખાને રાજ-

કીય કે આર્થિક દ્રષ્ટીબી'દુથી આપસબાપ-સમાં વહેંચી લેવાથી સામ્રાજ્યવાદ સાવ સલામત બની જતો નથી. એને એના પોતા નાજ સ્વયંજીવ અવરોધો સામે બાથ બીડવાની રહે છેજ. પણ જ્યાં 'સુધી એ અવરોધો ઉપર સ્વરૂપ ન પકડે અને કાણુ બહાર ન બને ત્યાં સુધી શ્રમજીવનના આ કંટર વીરોધીઓ પોતાનાં ઉત્પાદનો માટે જમી ગયેલી બજારોને લોહીનાં છેલ્લાં દીપાંથી પણ બચાવવા ભારે જંગ મચાવશે. સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોની પરસ્પર અયગમણીને અટકાવવા માટે પણ ખુબ મંથન કરી લેશે. જે કે નાશને આરે ઉભેલો મુડીવાદ ગમે તેટલા પ્રયાસો કરે તોપણ એણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલા અવરોધોને એ રોક્ષી શકશે નહીં. પણ સત્તાની દોરી મુખત કરી દેવાનો સમય આવી પડેલો એ પહેલાં એલવાઈ જતા દીપકના માફક સામ્રાજ્યવાદ એની લય'કર જવાલાઓ આખા જગતને ભરખી જાય એટલી બીજણુતાથી પ્રકટાવી મુકશે એમાં લેશ માત્ર શંકા નથી.

શાંતીનો ઝલ્લો

જગતના રાજકારણમાં અત્યારની પરી-સ્થિતી ઉપર દ્રષ્ટીપાત કરનારને સ્પષ્ટ સમજાશે કે મોટાં મોટાં પાંચ જ સામ્રાજ્યવાદી મહારાજ્યો આજે ખુબ સંક્રમણમાં આવી પડ્યાં છે. કોઈ સામ્રાજ્ય પાસે પુષ્કળ ઉત્પાદન જમા થઈ ગયું છે તો કોઈ પાસે અદ્યક મુડી એકડી થઈ ગઈ છે. કોઈક રાજ્યો પાસે ઉદ્યોગને ખીલવવાનાં સાધનો ખુબ પ્રમાણમાં મોજુદ છે, પણ સંસ્થાનોના અભાવે એ બળી જગી રહેલ છે. ધટાલીનો સર મુખત્યાર મુસોલોની હાક પાડી રહ્યો છે કે "બીજા" સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોએ સમજુતી

કરી જગતને વહેંચી લીધું છે, માટે ઇલાહી સાવ મુ'મુ' ખેતી નહી રહે, આકાશમાં પ્રકાશી રહેલા સુર્ય નીચે ઇલાહીને પણ સ્થાન નોંધે છીએ." ક્રાંસ પણ સંસ્થાનો માટે ટળવળી રહ્યું છે. અમેરીકા પાસે અનર્ગલ દલિત ઉભરાઇ રહી છે, ક્રીટન પાસે એના ઉઘોગોની દુપુનર્યના માટે ભેદતાં નાણાંય નથી; અને એના ઉત્પાદનો જગતની બજારમાંથી પાછાં હટતાં જાય છે. આમ ઇંગ્લાંડના હાથમાંથી ને એના આશ્રીત અને શાસીત રાજ્યો સરી પડે તેા ખીન્ન બજારોમાંથી હાથુત થતું ક્રીટન એના આખાય મુડીવાદી માળખા સહીત છીન્ન બીન્ન થઇ જાય. એટલે ઇંગ્લાંડ પોતાના સવળા બળ સમેત આ બધા પ્રદેશોને કાણુમાં રાખવા કડીબધ થશે. ખીજા બાલુ અમેરીકા એની મુડી અને માલ બન્ને માટે નવી બજારો મેળવવા મથી રહ્યું છે કારણ કે થોકમધ ઉત્પાદન અને અડળક મુડી બન્નેને માટે એણે મથતુંજ રહ્યું. જર્મની યુરોપના "મીત્ર રાજ્યો" ની ઉપકારક યોજના નીચે અતીશય અસં-તોષ અતુલવી રહ્યું છે અને એના આંધોગીક વીકાસને ડગલેને પગલે સંકડા-મણમાં નાંખતી "યંગ્લેન્ડ" એને ખુબ અળખામણી થઇ પડી છે. આમ જે જે સામ્રાજ્યવાદી સત્તાઓ આજે જગતભરના પહાવ પ્રદેશો ઉપર સીધો કે આડકતરો કાણુ ધરાવી રહી છે એમને આંજણે ખુબ નવા નવા પ્રશ્નો ખડા થઇ રહ્યા છે. પ્રત્યેક મુડીવાદી પ્રજાને એના પકાશી આંખનાં કણાની માફક ખુંચે છે એટલે આપસ આપ-સમાં ધુરંકી રહેલા સામ્રાજ્યવાદીઓ ક્યારે એમનો શાંતીનો અભેદ ફેંકી દેશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

સરખતાનાં બાણમાં

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આટલી આટલી ધર્ષા અને સ્પર્ધા હોવા છતાં શા સાર આ મુડીવાદી મહારાજ્યો પ્રજાસંઘો સ્થાપે છે, શાંતી માટે પરીષદો ભરે છે સંજ્ઞનીવારણ માટે થ્રમ-ઉઠાવે છે અને આંતરરાષ્ટ્રીય સમજુતીના અચનો કરે છે? જપાન અને ક્રીટનના આર્થિક સ્વાર્થો પરસ્પર અથડાતા હોવા છતાં શા સાર બન્ને નિકા પરીષદમાં એકબીજાને અડલા હેતથી ભેટી રહે છે? દરેક પ્રદેશમાં ડાચીયાં કરતા પાઉંડ અને ડોલર ઇંગ્લાંડની શીતળ દવામાં કેમ મુવાળી ભાષાના રાજ્ય પ્રયોગો કરે છે? આ પ્રશ્નો સહજ ઉત્પન્ન થાય છે. આ બધી શાંતીની વાતો સંઘ્રામની તૈયારીઓ હાંકવા માટે જગતની આંખમાં નાખવાની ધૂળ છે. દરેક સામ્રાજ્ય શંત્રો સજી રહ્યું છે અને છતાં જગતને કહી શકે છે કે હમણું તેા અમે લશ્કરો વધારીએ છીએ મનવારો બાંધીએ છીએ વીમાને ઉડાડીએ છીએ પણ અમે લંડનમાં મળ્યા હતા, અને અમે એક બીજાની સ્પર્ધા કરવાનું છોડી બધાએ એક સરખો વધારો કરવાનું નક્કી કર્યું છે! એટલે હવે ડોહરો કરવાનું કારણ નથી. જગતના થ્રમજીવો માટે તૈયાર થતાં સંહારક સજોનું બાંધકામ તેા ધમધોકાર ચાલી રહ્યું છે પણ દુનીઆનું લક્ષ્ય એ નજ સત્ય તરફથી હઠાવવા માટેજ આવી જંગી શાંતી પરીષદો ભરવામાં આવે છે. કંઈજ પરીણામ આવવાનું નથી એમ જાણવા છતાં નાણાં અને સમયનો ભોગ આપતાં આ સામ્રાજ્યવાદીઓ શરમાતા નથી. એક ખીજા ઉપર છુપી નજર રાખતા આ મહારાજ્યો

પ્રુષ પ્રચાર અને શૌર્યકાર પછી જુડી શરતો અને સમાધાનો મળુ કરે છે. નીચ્છ-જતાને પણ અફળ સમાધાન તરીકે વર્ણવે છે અને આમ પ્રચાર પ્રકાશન અને પ્રવચનો દ્વારા જગત આગળ સંજીવનોનાં બજારમાં પણ કુટી શકે છે.

આર્થિક ઉત્પાદન

સાત્રાજ્યવાદીઓની આ શેતરંજ ને કે હવે ઉરાડી પડી ગયું છે, છતાં પ્રેસ અને ખીજાં પ્રચારનાં પ્રયત્ન સાધેને એના કાણુમાં ઉવાથી સાત્રાજ્યવાદ પ્રુષ ગડબડ કરી શકે છે પણ ખરી રીતે ને અવરોધો સાત્રાજ્યવાદના લાક્ષણિક અંગો સાથેજ જન્મે છે એના ઉપર આચ્છાદન નાખવા માટે એ આટલી જહેમત ઉઠાવે છે. પોતાના પ્રદેશમાં આપેલી યેકારીને ઉઠાવવા સામ્રાજ્યવાદ “વીમા વીજેરેને લગતી ચેજનાઓ” ઘડે છે, પેન્થનો અને છુટક મદદના સોગંદગાર છે પણ-રેશનાલીઝેશન-ઉદ્યોગની પુનઃ રચના-દ્વારા ખીજા બાજુ એને યેકારની સંખ્યા વધારી મુક્યા શીત્રપ આરો નથી. પોતાના પ્રેશના સ્વદેશી શ્રમજીવીઓને સંતોષવા માટે પરદેશની બજારોમાંથી પ્રુષ નફો સામ્રાજ્યવાદને મેળવવો નોંધ્યો. પરદેશના આવતા નફા ઉપરજ મલુરીના દર વધારવાતું મુડીવાદને પરવડી શકે એમ છે કારણ કે ઉદ્યોગની પુનઃ રચના દ્વારા પ્રુષ જથ્થા બંધ માત્ર ઉત્પન્ન થાય છે અને એ ઉત્પન્ન થયેલો માત્ર ને જગતની બજારોમાં અપાટબંધ ન બપે તો માલની પડતર રહે અને એથી તો કારખાનાંઓ એકા કલાક ચલાવીને ઉત્પાદન ઓછું કરી નાંખવું પડે. આ ખરીસ્થિતીમાં પરાધીન પ્રજાઓ ઉપરનો આર્થિક કાણુ વધારે મજબુત બનાવવા સાત્રાજ્યવાદને કમર કસીજ પડે. ખીજા

બાજુ સંસ્થાનોમાં અને પરાધીન પ્રજાઓમાં પણ સ્થાનિક મુડીવાદ સાથે રાષ્ટ્રીયવાદ જગત થઇ ચુક્યો છે એટલે એ પ્રદેશોમાં પણ સાત્રાજ્યવાદ સામે સંગ્રામો શરૂ થયા છે. આ ખરીસ્થિતીમાંથી સાત્રાજ્યવાદ છટકી શકે એમ નથી કારણ કે પછાત પ્રદેશોમાં મુડીના રોકાણદ્વારા એલેજ અઉદ્યોગીક પ્રુષ દાખલ કર્યો છે એટલે સંસ્કાર, સંપત્તિ અને વીજાનપ્રુગ ત્રણેનાં સંગ્રમ વડે પછાત પ્રજાઓનો મુડીવાદ પણ પડકાર આપવા લાગ્યો છે. આમ સાત્રાજ્યવાદ જગતની બજારોમાં પણ હવે સામનો અનુભવવા લાગ્યો છે. એક બાજુ સ્વદેશી શ્રમજીવીઓમાં ઉદ્યોગની પુનઃરચનાને ખરીણામે યેકારી વધે જાય છે. સંસ્થાનો અને પછાત પ્રદેશોમાં આવેલી થોડી ઘણી જગતી અને ખીજા સાત્રાજ્યવાદી પ્રદેશોની સ્પર્ધા એ બન્નેને ખરીણામે નફાનું પ્રમાણ ઓછું થતું જાય છે એટલે કામદારોને એના મલુરીના દર વધારી આ પવાતું પણ હવે બહુ શક્ય નથી ઉઠાડું જીટ નમાં તો ત્યાંના કેટલાક ઉદ્યોગોમાં મલુરીના દર ઘટાડવા પડ્યા છે. આમ સાત્રાજ્યવાદ સ્થાનિક પ્રશ્નોનો નીકાલ પણ કરી શકે એમ નથી અને પરદેશોમાં ખીજાં રાજ્યોની વધતી જતી સ્પર્ધાને ખરીણામે પોતાનો માત્ર પ્રુષ ખપાવી શકે એમ પણ નથી. આ બધી ખરીસ્થિતીમાંથી અદ્યગ ઉત્પાદન દ્વારા ગોડાઉનમાં માલ વધી પડે છે, ખપત ઓછી થાય છે અને આખરે એમાંથી જખ્ખર આર્થિક ઉત્પાદનનો પ્રસંગ આવી પડે છે.

માયા મંદીરો

આખા જગત ઉપર અજન્મ સત્તા જમાવી યેરેશ સાત્રાજ્યવાદ એટલો બધસ્થિત અને

વ્યાપક ભાસે છે કે એના અતુલ સંગઠન અને શક્તી સાથે જરાક ભેટલો અવરોધ કરનારને આજે એનો પ્રયત્ન હીંસાવાદ ઉગતાં જંડાંની દે છે. માનવ જીવન સમક્ષ રોજ રોજ ખડા થતા દરેક પ્રશ્નમાં કાદવ-નીક ઇશ્વરના કરતાંય ડગલેને પગલે આડે આવતો વીરાટ મુડી સંપ્રદાય કરોડોના ભુખમરા અને બીધણ કંગાલીયત ઉપર આજે તાંડવનૃત્ય કરી રહેલો છે. સંસ્કૃતી, કલા, સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, રાજકારણ, વ્યવહાર અને ધાર્મિક માન્યતાઓ સુધ્ધાં આ અંતર્યામી મુડીવાદના આગણાં ઉપર નાચે છે. ઉપલક નગરે ભેતારને આ જખખર વ્યવસ્થામાં ક્યાંય આંગળી ખુંચે એવું પોલાણ દેખાતું નથી. એક તમુકાર પણ ચસી શકાય એટલી જગ્યા અસંખ્ય માનવોને માટે આ મુડીવાદે રહેવા દીધી નથી. વીજળ અને માલીકીના ગવંથી ઉન્મત થયેલા ઇજરાવાદ વધારે ને વધારે દ્રવ્ય સંચય કરવામાં મશગુલ થઈ ગયો છે પણ આ અટક્યા વીના અવીરત ચાલતા સંચામાં ક્યારે એકાએક ધપંણો ઉભાં થશે અને ક્યારે એના અજબ યુક્તીથી ગ્રાહ્યેલાં માયા મંદીરોમાં હાવાનલ સળગી ઉડશે એવું ખરેખર અનુમાન કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. છતાં જ લાક્ષણિક મુદ્દાઓ ઉપર આ સમય સંસ્થાન્યવાદની ઇમારત ઉભી છે એ ખંધારણીય ઘટનામાંથીજ કેટલીક અચડામણી અને અવરોધો ઉભા થશે એટલું અનુમાન તો જગતની આજની પરીસ્થિતી ઉપર આંતર રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટીથી દુ રાખનાર

જરૂર કરી શકે છે. એક બાજુ બહુજ દુંઠા કુંડળામાં ગોઠવાઈ ગયેલા ઇજરાવાદી શ્રીમંતો જગતના શ્રમ-જીવીઓએ સર્જેલી દિલન કેંદ્રીતકરતા થયાં છે ન્યારે બીજી બાજુ ઉદ્યોગવાદની પ્રગતી સાથે મહેનદ-જીવી જનતામાં સંગઠન અને સમુદ જાગતી પ્રચાર પામતાં જાય છે. કામદારો અને મજૂરો ખુબ વીકટમાં સાથે વચ્ચતા હોવાથી અને મોટાં કારખાનાઓમાં જખરી સંખ્યામાં એક સાથે કામ કરતા હોવાથી એમનામાં સામુદાયીક ભાવના વીશેષ પ્રમાણમાં જાગત થતી જાય છે ઉપરાંત મશીન સાથે રોજ રોજ માથાકુટ કરતો મજૂર ખરેખર સમજે છે કે એના એકલા અસહ્ય કાર્ય કરખાતું કદી અટકવાતું નથી તેમ એક મજૂરને ખુબ વફાદારી ખાતર ખીજના કરતાં વીશેષ મહેનતાણું પણ આપી શકાય એમ નથી એટલે મજૂરને એટલું અજબ આત્મભાન એની અમુક પરીસ્થિતીમાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે કે જ્યો એ હમેશા સમુદ કાયકમ કે યેજનામાં વીધાસ ધરાવતો થાય છે એટલે જેમ જેમ ઉદ્યોગમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે એમ એમ કામદારોનો વગ વધતો જાય છે અને એકેતોમાં સામાન્યપણે દેખાતું “અક્રીતવ” મજૂરોમાંથી અલોપ થઈ જાય છે. મજૂરો બંધાના સામુદાયીક કલ્યાણમાંજ રાચે છે એને માટેજ મથે છે અને એને માટે હડતાલવું હથીયાર ઉગ્રાચે છે. ખુબ કેંદ્રીત થતા ઉદ્યેગવાદનો આ એક અનીવાર્ય અવરોધ છે.

પરાધીન પ્રજા: એક કથા

: લેખક :

કથાકાર

લ'ગ્નમાં એક સંસ્થા સ્થપાઈ છે. હિંદનો સંબંધ સામ્રાજ્ય સાથે જળવાઈ રહે અને હિંદને સંસ્થાનોસમુ' સ્વરાજ મળે તે માટે તે લડત કરે છે. એ સંસ્થા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી 'પરાધીન પ્રજાની કથા' કેટલાક મુધારા વધારા સાથે લેખકે તૈયાર કરી છે.

એ વખત એક ચાંચીઓ રહેતો હતો તેની પાસે પોતાના દેશમાં વસવા માટે ભુમી હતી; છતાં તે વીદેશમાં દરોડા પાડતો. મુસાફરી દરમિયાન તેનો એક સમ-દ્વિશાળી ભુમી સાથે ભેટા થઈ ગયો. તેમાં તેણે વ્યાપાર ખેડ્યો, સુકતી પ્રયુક્તીઓ ચલાવી અને દ્રવ્ય પણ હુટ્યું. તેને હુટીને અવ્યસ્થીન બનાવી મુક્યા પછી તેણે તે ભુમી ઉપર પોતાના ગળને સત્તા સ્થાપવા તેમજ પેલી ભુમી માટે રાજકર્તાઓ નીમવા માટે સમજાવ્યા.

જેમ જેમ વરસો વીતતાં ગયાં તેમ તેમ પેલા રાજાની ભુમીમાં પ્રચંડ ઉઘોગવાદ વીકસન પામ્યો, અને કામદારોની જીવન ગાળવાની રૂઢીને વધારે ખર્ચાળ બનાવવા, તેમજ જનતાને શીક્ષણ આપવાને માટે મોટી મોટી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ; પણ પેલી હાથ કરેલી ભુમીની જનતા તો ભુખી-દુઃખીજ રહી. તેમના દેશની રાજ્ય વ્યવસ્થામાં એમનું બોધ્યું કોઈ સાંભળતું ન હતું, અને વીદેશી હુમલા નીચે તેમની પોતાની શાળાઓનોય ભાગી તોડીને ભુકડો ઉગાડી મુક્યામાં આવ્યો હતો.

...

દરમિયાન વીદેશી રાજ્યકર્તાઓ દરમાન્યુ: "આ નીધનીયાં લોક પોતાની જાતે રાજ્ય વહીવટ ચલાવી શકે તેમ નથી, માટે એમની ઉપર રાજ ચલાવવાનું કામ આપણે કરવું જોઈએ; એથી એમણે પેલા લોકો ઉપર વેર નાખ્યા અને રાજ ચલાવવાની મહેનતનો બદલો જાતેજ તેમાંથી લેવા માંડ્યો, ઉપરાંત પુષ્કળ પૈસા પોતાની ભુમીમાં રોકવા માટે તેમજ પોતાના સગા સંબંધીઓના ઉપયોગ માટે ચ મોકલવા માંડ્યા.

અને પછી તેઓ વદ્યા: "આ ખીચારા અરક્ષીત માણસો છે, આપણે એમનું રક્ષણ પણ કરવું જોઈએ." એ માટે પોતાના દેશમાંથી લડવૈયા લાવવામાં આવ્યા, અને તેમનું ખર્ચ આપવા માટે પરાધીન લોકો ઉપર કર નાખ્યા. એમાંથી પણ પુષ્કળ નાણું રાજ્ય કરનારાઓના સ્વદેશ તરફ વહી જવા લાગ્યું.

એ ભુમીનો પોતે જ રીતે કારભાર કરી રહ્યા હતા, તેને માટે તેઓ ઘણાજ ગૌરવ લેવા લાગ્યા. પછી તો પોતાના સનદી તેમજ લસકરી નોકરોની કાચકુશળતાનાં વખાણમાં તેઓ લાપણો કરેલા લાગ્યા અને અંથે લખવા લાગ્યા; એમ કરી પેલી ભુમીના લોકોને તેમણે કહેવા માંડ્યું: તમે કેટલા બધા લાગ્યશાળી છો, ભુઓ અમે તમારી

કેટલી સરસ કાળજી રાખીએ છીએ? પણ માણસોએ સામે એ બતાવવા માંડ્યું કે, ભાઈઓ, એ વાત ખરી, પણ તેના બદલામાં કારભારીઓને કેવાં મેઘાં મહેનતાણ્યાં અમારે ભરવાં પડે છે? આવો કારભાર તો અમે અમારી જાતે તમારા કરતાં ખુબ સરતામાં ચલાવી શકત. અને વળી કારભારીઓને જે થોડા પૈસા આપત તે પણ અહીં—અમારી ભુમીમાંજ તેઓ ખર્ચત, એટલે તેનો લાભ પણ અમનેજ થાત. એ લોકોનું આવું નયણપણું જોઈને કારભારીઓની લાગણી ધણીજ દુભાઈ. આથી રાજસત્તાને તેમને મનાવવા પગારમાં અને સગવડમાં વળી વધારો કરવો પડ્યો.

એ લોકોના દેશમાં શરીર હાંકવા માટે ખુબ સારું કાપડ નહોતું થતું, તે કાપડ પરાધીન ભુમીમાંથી ખેડેલાં જતું, પણ તે ભુમીનો કારભાર કરવા માંડ્યા પછી પરાધીન પ્રજાના વ્યાપર ઉપર સતજગડ કરનાખીને તેને તોડી નાખ્યો. પછી તે એમના દેશમાં યંત્રની શાગો નીકળી, વરાળનાં કારખાનાં થયાં, એટલે કાપડ ખુબજ વણાવા લાગ્યું. પરાધીન પ્રજાને કાપડ વીના કંઈ આવવાતું હતું? એટલે કારભારીઓ પોતાના દેશનું કાપડ લાવવા લાગ્યા. જેમની પાસે પૈસા હતા તેમણે તો એ કાપડ ખરીદવા માંડ્યું. પણ જે ખીયારા નીધન થઈ ગયા હતા, તેવા ઘણાઓએ કહ્યું: “અમનેય આ કાપડ ખરીદવાની ધણીય ઇચ્છા થાય છે, પણ શું કરીએ? અમારી પાસે તો પેટનો ખાડો પુરવા પુરતાય પૈસા નથી રહ્યા.”

આ પછી કારભારીઓએ પૈસા ધીરવા પેટોની વ્યવસ્થા કરી અને દુનીયાના લોકોને જાપેરે ચડીને કહેવા માંડ્યું કે, અમે તો દરીયા-પારની અમારી નીધન તેમજ નાણી પ્રજાનાં શરીર હાંકીએ છીએ. પણ પેલી પ્રજાએ કહ્યું:

“એ ખરું પણ ભાઈ, અમે તે માટે તમને પૈસા આપીએ છીએ. વળી અમારા કાપડના ઉદ્યોગનો તમેજ નાશ કર્યો છે; અને હવે તો યંત્રોથી તૈયાર થતા પરદેશના સસ્તા કાપડને દરીયાકાંઠામાં અમારા દેશમાંથી હાંકી કાઢીને, અમારા નાશ પામેલા ઉદ્યોગને અમે સચ્ચવન કરી શકીએ તેમ નથી.”

કારભારીઓએ કાપડ બનાવવાના પોતાના ધંધાને હવે તો બરાબર જમાવી દીધો હતો; તે માટે આરંભમાં તેમણે પરદેશથી એ ભુમીમાં આવતાં તમામ કાપડની સામે બંધનો મુકી દીધાં હતાં, પણ બ્યારે તેમના ઉદ્યોગનો સારો વીકાસ થયો ત્યારે એમને નવું ડકાપણું સુઝ્યું. એ ડકાપણુંનાં પ્રકાશ પછી તેમણે પરાધીન પ્રજાને કહેવા માંડ્યું: “તમારી આબાદી નીબંધ વ્યાપારમાંજ રહેલી છે.”

એમના દેશમાં યંત્રોય મોટા પ્રમાણમાં બનાવવામાં આવતાં હતાં. કારભારીઓએ જ્યું કે આ પરદેશીઓની ભુમીમાં યંત્રોને લઈ આવવાં તે વધુ સગવડભર્યું” થશે એટલુંજ નહીં પણ તેથી નફો સારા પ્રમાણમાં લઈ શકાશે; પણ પરાધીન દેશના લોકોની તીવ્રિરીમાં—રાજકોષમાં— પૈસા રહેવા દીધા નહોતા, તેથી તેઓ યંત્રો કેમ ખરીદી શકે?

કારભારીઓએ ધીયાર કર્યો અને વળી કહ્યું: “લુઓ તમારા લગ્ના માટે અમે તમારે નામે, અમારા દેશમાં અમારા મંત્રિ પાસેથી નાણાં ઉધાર લઈશું; તે દેશનું વ્યાજ તમારે કર આપીને ભરી આપવું પડશે.” તે દીવસથી પરાધીન દેશમાંથી દર વર્ષે કારભારીઓની ભુમીમાં, જેણે દેવાના વ્યાજની રકમની નીક વહેંચી શકે થઈ. તે દેશમાંથી પરાધીનોના દેશમાં રહેલો, કારખાનાં અને કારભારીઓના

દેશના ઇન્જનેરોને પુષ્કળ પોષણ મળે, તેમજ તેમનાં યંત્રો મોટા પ્રમાણમાં જ્યાં અર્થી શકે તેવા કામોનો આરંભ થયો.

કારભારીઓએ પોતે આમ અન્યાયીભયું કામ ક્યું છે; એવાં બહુમાં કુંડવા માંડ્યાં અને જગતની પ્રજાઓને જણાવ્યું કે, જુઓ અમે આ જુમીને કેવી પલટાવી નાખી છે? પણ પરાધીન જુમીના લોકોએ તેની સામે પોકાર પાડીને કહ્યું: “અમે તે બધાને માટે પુરેપુરી કીંમત આપીએ છીએ, અને તેથી અમે નીર્ધન તેમજ નીર્માણ્ય બનતા જઈએ છીએ, અમારા પાંચમાંથી એક માણસને જુખમરો ભોગવવો પડે છે.”

કારભારીઓએ દેશમાં ક્યાંક ક્યાંક શાળાઓ ઉઘાડી, અને વળી કહેવા લાગ્યા: “જુઓ! જે નીર્ધન પ્રજા પોતાના ધરનોયે કારભાર-ચક્ષાવી શકે તેમ નથી, તેને અમે કેવી કેળવીએ છીએ.?”

પણ પછી તો પેલી પ્રજાએ તેનોય પ્રત્યુત્તર સંભળાવી દીધો: ભાઈઓ, જે યુગમાં તમારા પુર્વજે જંગલી દેશમાં હતા ત્યારે અમારા પુર્વજે અમારા દેશનો વહીવટ ઘણીજ કુશળતાથી ચલાવતા હતા. તેમની સંસ્કૃતિયે ઉજળી હતી. અરે! જે વખતે તમારા વડવાઓ કક્કાને કુહાડે મારતા હતા ત્યારે અમારા વડીલો વીશ્વવીદ્યાલયો ચલાવતા હતા. તમે અવીં પધાર્યાં તે પહેલાં અમારી કેટલીયે શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ ચાલતી હતી; પણ તમેજ તેનો નાશ કર્યો હતો. અત્યારે તમે અમને કેળવવાની મોટી મોટી વાતો કરો છો, પણ તે કેટલી પોકળ છે તે તો એટલાજ ઉપરથી સમજાશે કે તમારી જુમીમાં જ્યારે તમે પ્રત્યેક બાળકને મક્કત શીક્ષણ આપો છો, ત્યારે અમારી જુમીમાં બારમાં અગીઆર જણને લખતાં કે વાંચતાંયે નથી આવડતું અને છતાંયે તમે જે

કર અમારી પાસેથી વસુલ કરો છો તેમાંથી અર્ધાં કરતાંયે વધારે નાણાં તમારા લશ્કરની પાછળ ખર્ચો છો!”

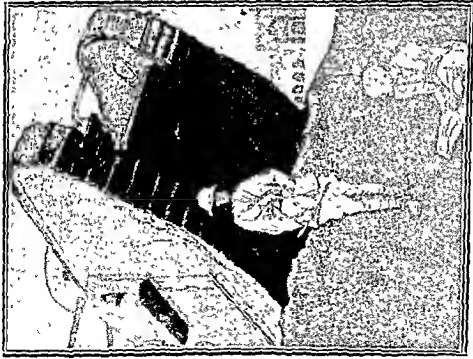
...

આ દેશમાં વર્ષો વીતવા લાગ્યાં, પણ પરાધીન પ્રજામાં પોતાની એ દશા તરફ યુસ્તો વધવા લાગ્યો. એટલે કારભારીઓએ વીચાર કરીને કહ્યું: “જુઓ, તમે તમારા ધરનો વહીવટ સંભાળી લ્યો એવું અમે તો ઇચ્છીએ છીએ; પણ જ્યાં સુધી તમે ભણી ગણીને પુરતા તૈયાર ન બનો, તેમજ તમારું પોતાનું સંરક્ષણ કરવા માટે શોચ થઈ ન જાય ત્યાં સુધી બધું કેમજ બની શકે?”

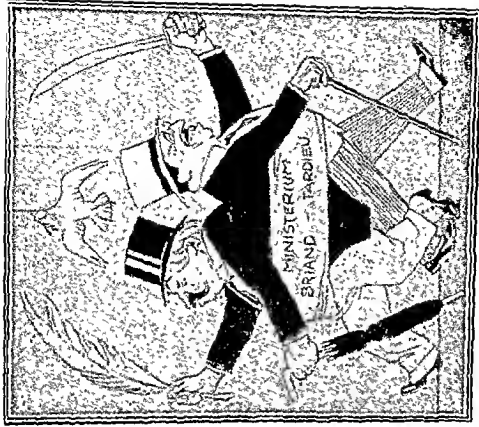
આથી ઘણા નૌજવાનો વીઘાપીઠમાં લખત થયા-દેશની અને પરદેશની. ત્યાં જઈને તેમણે પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી; તો પણ તેમના દેશની મહત્વની જગાઓ ઉપર તો પેલા કારભારીઓનાજ દેશવાસીઓ કાયમ રહ્યા, અને પરાધીન પ્રજાના સ્નાતક [શિષ્ય-એટ] બનેલા યુવકોને ભાગે માત્ર રેલ્વે સ્ટેશનો ઉપર ટીકીટો એકડી કરવાનુંજ રહ્યું!

એટલામાં એમના દેશમાં તેમના જેવા ધંધાદારીઓ સાથે કારભારીઓને ઝગડો જાગ્યો. એ ઝગડામાં મદદ કરવા પરાધીન દેશના લોકોની પાસે પૈસાની અને માણસોની માગણી કરવામાં આવી. પરાધીનોની ય કારભારી મંડળના મોટા મોટા માણસોએ પ્રશંસા કરવા માંડી, અને એ ઝગડો પતી જાય એટલે દરેક પ્રજા પોતાને વહીવટ પોતે કરે તેવી વ્યવસ્થાનાં વ્યવસ્થાનાં ધોધમાર શરૂ થયા. પણ ઝંઘડો પડ્યો, અને તુરંતજ પેલી પરાધીન પ્રજાને રોટલીને બદલે પત્થર આપવામાં આવ્યો!

આથી તો પરાધીન પ્રજાનો યુસ્તો પારાવાર વધી પડ્યો, તે એટલો બધો કે પેલા

શ્રીરમ્: “મિ. ગાંધી જ્યારે શસો સમાસ કરતાં જુદાં છે, પણ અતે તે આપણા અન્તેમાંથી એકતો વિજય યવતો ન છે.”
[સીમલીસીસીમસ: યુનિય]

યુરોપની શાંતિની દિક્ષાવતમાં ક્રાન્સ શાંતિ અને યુધ્ધનો એવડા ભાવ લખે છે. જર્મનીનું એક પત્ર કદાશ કરતાં હશે છે: આવાં મુકેલ માટે અને ટારકયુ યુધ્ધ માટે ખેંચાએની કરી રહ્યા છે.
[કેપ્ટેન: અલિન.]

સાયમન રિપોર્ટનાં સાર્વત્રિક તિરસ્કાર

શ્રી. વીકૃલભાઈ પટેલ એન ભેવાની જ
ના પાડે છે.

અમતી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્યસ ગુજરાતી સમાજે
યુત ડાહ્યાભાઈ આણંદજી : ૧૫
તરફથી સંવિનય સંમેલન બે...

શ્રી. શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રી વીલાયત
એના વીરોધ કરે છે.

[હિંદીપંચ : મુંબાઈ]

કારભારીઓનેય લાગ્યું કે, એ ગુસ્સો ભારે પડી જશે. એટલે તેમણે પુષ્ટજ વીચાર કરીને ફરમાવ્યું: “લુઓ, ત્યાં સુધી તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારો કારભાર ચલાવી શકો તેવા થયો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તમારાં હેશનો કારભાર અમારી સાથે રહીને ચલાવો.” અને પછી પરાધીનોમાંથી કેટલાકને બહારથી રૂઝ-રૂપાળા દેખાય તેવા ઇન્કલાબો સાથે હોદ્દા આપ્યા. પણ કારભારની લગામો તો પોતાનાજ હાથમાં રાખી મુકી. દેશના વહીવટની વાતો ઉપર ચર્ચા મનાવવા માટે એક મંડળી ચાલતી હતી, તેમાં પ્રતિનીધી મોકલવા માટે ૨૦ માણસો વચ્ચે ૧ મતનો અધીકાર આપ્યો. એ ચર્ચા સભામાં પરદેશી કારભારીઓને ગમે તેવા વીધય ઉપર જ્યારે બધા એકમત કે વધુમતના થઈને ચર્ચા કરે ત્યારે એમના નીણુંપને કાપવાનું સ્વરૂપ આપીને કારભારીઓ ઉચ્ચરે: “લુઓ, લુઓ-તમે તમારો વહીવટ કરતા થયા છો.” પણ જ્યારે એમનો નીણુંપ કારભારીઓને ગમે નહીં ત્યારે તેઓ મોં ફેરવીને કહી દે: “અમે આ વાત પસંદ કરતા નથી.” અને પછી પોતાના હેશને લાલ કરે, તથા પોતાને કાલે તેવા કાયદા બનાવવા લાગ્યા.

હોદ્દાએ આ બધાનો વીચાર કર્યો અને પછી તેમણે સ્પષ્ટ ભાષામાં કહી નાખ્યું: “આ તો માત્ર ભવાઈ છે, અને આ કારભારીઓ બધા દંભી છે.”

...

એ ચર્ચામંડળીનીય કારભારીઓ પરીક્ષા લેવાના હતા. એ પરીક્ષાનો સમય આવી ચડ્યો. પેલા કારભારીઓના હેશના કારભારીઓએ ચર્ચામંડળીની રીઠવી પરીક્ષા કેવી રીતે લેવી તેનો નીણુંપ કર્યો. તેમાં ફરમાવ્યું કે, જોહામાં જોહી સત્તા અનેમેહાં મોટાં નમવાળા અમલદારો, અને તેમની

સાથેના માણસો, જેમને આપણે થોડીક સત્તા આપી છે, તેનો કારભારીઓ હીત સંપુર્ણ રીતે જળવાય તે રીતે ઉપયોગ કરી શકે તેનો વીશ્વાસ તેમની ઉપર રાખી શકાય તેમ છે કે નહીં, તે બરાબર તપાસવું. આ માટે કારભારીઓના હેશમાંથી પરાધીન ભુમીમાં એક પંચને વાજતે ગાજતે મોકલાવામાં આવ્યું. તે હોદ્દાએ પરાધીન પ્રજાના પ્રતિનીધીઓને કહ્યું, તમે અમારા કામમાં મદદ કરવા આવો. પણ પ્રજાએ ચોખ્ખી વાત સંભળાવી દીધી: “અમને હજો દેવામાં આવ્યો છે, અમે તમને મદદ કરવાના નથી.”

અને પ્રજાના પ્રતિનીધીઓએ મદદ આપવાનો આમ ઇનકાર કર્યો, એટલે કારભારીઓએ નવી યુક્તિ શોધી કાઢી. પેલી ચર્ચા મંડળીઓમાંથી પોતાના ચરણસેવકોને શોધી કાઢ્યા. અને જગતમાં જણાવવામાં આવ્યું કે, પરાધીન પ્રજાના પ્રતિનીધીઓ અમને મદદ કરવા તૈયાર થયા છે. પરાધીનોના નામે દોષી ખેસાડેલા એ પ્રતિનીધીઓને પછી તો કારભારીઓના હેશમાં લઈ જવામાં આવ્યા અને ત્યાં એમની સારી મહેબતી કરવામાં આવી. પણ પરાધીન પ્રજાએ તેની સામે પ્રજાગ વીરોધ ઉઠાવીને કારભારીઓની યુક્તિઓ ઉઘાડી પાડી. છતાં તેમના એ વીરોધનો પડછો પરદેશમાં એછો પડ્યો, કેમકે સંદેશ મોકલનારી કંપની કારભારીઓની લાગવગ નીચેની હતી, અને કારભારીઓના હેશના પત્રકારો જાણીજોઈને પરાધીન દેશની વાતોને કોત્તો દબાવીજ દેતા કે પછી અવળા અને વરવા સ્વરૂપે રહ્યું કરતા. એમને મન કરોડો માણસોના પ્રશ્નો કરતાં કલા, નાટક, સાહિત્ય, સંગીત વગેરે બુધ્ધિના દોરા વગેરે પ્રશ્નો મહત્વના મનાતા! આથી પરાધીન પ્રજાને ખુબ ગુસ્સો ચડ્યો, અને પેલી કહેવાતા પ્રતિનીધીઓની યોજાને

અદ્યે, પોતાનો વીચાર કરવા દેશના સાચા પ્રતીનીધીઓનું પંચ નીમ્યું.

દરમિયાન પરાધીન દેશમાં જે નવું ચેતન આવ્યું તેથી કારભારીઓના દેશના લોકોના, તેમના પત્રકારોના, તેમના રાજદૂરોઓના કાન ઉઘડ્યા. તેમણે પોતાની ભુલ જોઈ અને પોતાના પંચના નીણુંથને છેવટનો નીણુંથ નહીં માનતાં, બન્ને દેશવાસીઓ વચ્ચે ચર્ચા કરવાના સાધન તરીકે માનવાની વાતો જાહેર કરનારા ખુલાસા કરવા પડ્યા. પરંતુ તે વખતે તો પરાધીન પ્રજાએ પોતાના જે હળવા નીણુંથો કર્યા હતા, અને જેને પરદેશી કારભારીઓએ તેમજ તેમના પત્રકાર મીત્રોએ વખોડ્યાંજ કર્યા હતા, તે નીણુંથને છોડી, સંપુર્ણ રીતે સ્વતંત્ર થવાનો નીણુંથ પરાધીન પ્રજાના પ્રતીનીધીઓએ કરી નાખ્યો.

તે પછી પરદેશીઓના ત્યાંથી આવતા માલનો બહીષ્કાર કરવા, તેમના કારભારીઓએ નાખેલા અન્યાયી કરો નહીં આપવાની મક્કમ લડત પરાધીન દેશના માણસોએ શરૂ કરી. પરંતુ કારભારીઓના દેશના લોકોને પરાધીન પ્રજાના નીણુંથની એ નીણુંથ પ્રાછળ રહેલા ભગીરથ આપભોગની ખરી ખબરજ ન પડી. કારભારીઓએ પરાધીનોના દેશમાં ખુબજ અધાધુંધી ચલાવવા માંડી, અને પોતાના દેશમાં ઉલ્ટીજ ખબરો આપવાનું ચાલુ રાખ્યું. પરાધીનોના

અનેકને માર્યા અનેકને જેલમાં નાંખ્યા અને એ રીતે તેમને દબાવી દેવાના કારભારીઓએ પ્રયત્ન કરવા શરૂ કર્યા. પણ એ બધા પ્રયત્નો ને પરાધીન પ્રજાએ, નીહિત બનાવી દીધા.

છેવટે કારભારીઓના દેશના કેટલાક તટસ્થ જેવા દેખાતા માણસો પરાધીન દેશમાં આવી ચડ્યા, તેમણે પોતાના દેશના કારભારીઓની અવગચંડાઈની વાતો, દેશવાસીઓને જાણાવવા માંડી, અને પરાધીનોને સમજાવી પટાવી તેમની સાથેનો વ્યાપાર કરવાનો તેમજ તેમની ઉપર ખીજાં કેટલાંક વર્ષ રાજ્ય કરી શકાય તેવી વ્યવસ્થા કરવાનો ઉપાય શોધવાની માથાકુટ શરૂ થઈ. દરમિયાન પેલા પંચની ભલામણોનાં પુરતકો પ્રસીદ્ધ કરી તેને પરાધીનોના દેશમાં તેમજ જગતમાં મોકલાવી આપવામાં આવ્યાં. તેમાં પરદેશી પંચે પરાધીનોની સ્વતંત્ર બનવાની લાયકાત નહીં સ્વીકારવાની પોતાના દેશવાસીઓએ ઉપજાવી કાઢેલી જુની વાતોજ ફરી ફરીથી રજુ કરી હતી. અને “ભાઈ! લાપક થાઓ એટલું જોઈ લઈશું!” એવો સંદેશો પરાધીનો માટે મોકલાયો હતો.

પણ પેલી પ્રજા પછી તો છેકજ મક્કમ અને એકજ નીણુંથવાળી બની ગઈ હતી. તેને એ ‘પંચપોથી’ની ભલામણોની કશી જરૂર નહોતી. તે તો સંપુર્ણ રીતે સ્વતંત્ર જ થવા માટેની તમામ તૈયારી કરી બેઠી હતી.....

આજનું સાહિત્ય કેવું હોવું જોઈએ ?

: લેખક :

રમણીક વી. મહેતા,

બી. એસ સી.

સારા થે વીશ્વમાં વીશ્વવનાં વાદળ
ઘેરાયાં છે. અસંતોષ અને અરાજકતા રૂપી
અંધકાર ચારે દીશમાં પ્રવર્તેલા છે. અસ-
માનતા અને અન્યાયના ગોઝારા મુરેથી
અવનીપટ ગાજી રહ્યો છે. ઘેરાયેલા વાદળમાં
જેમ વીધુત અડીંતલીં ચમકારા મારી પાછી
છુપાઈ જાય, તેમ વીશ્વની રંગબીરંગી પરિ-
વર્તન માટે અડીંતલીં થતી અધઘમણીની વાતો
રોજ સાંઝળીએ છીએ. પરિવર્તનના દરેક
લક્ષણો તેમાં જણાય છે. ચાતક પક્ષી જેમ વર્ષા-
દની રાહ જુએ છે તેમ જનસમુદાય ક્રમશઃ
પરિવર્તનની ફાટી અખિ રાહ જોઈ રહ્યો છે.

દ્રષ્ટીપથ લંબાવતાં જણાય છે કે, ઠેરઠેર
આર્થિક, રાજકીય, સામાજિક વીગેરે ક્ષેત્રોમાં
મહાન ઉચ્ચપાયાય ચઢી રહી છે. વેપાર-
ઉદ્યોગમાં મંદી જણાય છે; સેંકડો નાના
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગવાદીઓના લોગે એક
કુખેરલંડરી વધુ માથેતુજાર બને છે;
ઉપાદાનમાં એટલી અરાજકતા વ્યાપી છે કે
માણસી કરતાં માલ વધારે થાય છે અને
છતાં પણ દરોડો માનવીઓ અર્ધજીવિયા,
અર્ધવશ્ન, મૃત્યુની રાહ જોતા જીવન ગુજરે
છે. દરેક દેશમાં આંતરનીગ્રહની તૈયારીઓ
ચાલી રહી છે. રાજસત્તા પચવી પડેલા
માથેતુજારો સામે આમવર્ગે ખુલ્લા મેદાનમાં
ઝંપલાવ્યું છે; પરાધીન પ્રબલ્યોએ પરત-
ગતોની ખેડીઓ તોડી નાખવા સામ્રાજ્યો સામે
પરચર કર્યો છે. સમાજની કુરીતો અને
કેદરી સામે, તેમજ રૂઢીપુજક વૃદ્ધો સામે

નવયુગના નવયુવાનો બંદ આદરી બેઠા છે.
ધર્મના નામે ચાલતાં ધર્મગોત્રે નીલાવી
લેવા હવે તેઓ સાદના પાડે છે. આમ ચારે
દીશમાં મહાન પરિવર્તન ચઢી રહ્યો છે;
નવયુગના નૈયાત વાગી રહી છે.

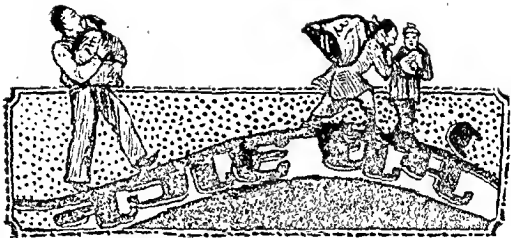
આવા પ્રસંગોએ અને આવા સંલગ્નમાં
સાહિત્યકારોની ફરજ શું હોઈ શકે ? તેઓ
કેવું સાહિત્ય ઉપજાવી શકે ? નવયુગની
રચનામાં તેમનો ફાળો શું હોય ? એ પ્રશ્ન
સ્વાભાવીક ઉઠે છે. તેનો જવાબ એક જ છે
અને તે એ કે : તેઓ પરિવર્તનની વર્તમાન-
લાવનાને જ પોષે તેવું સાહિત્ય સર્જવું.
આમાંજ તેમની ફરજનો અને તેમના ફાળોનો
સમાવેશ થાય છે. સારા થે માનવસમા-
જની-સમાજના કોઈ એક વર્ગની નહીં-
ખરી વસ્તુસ્થિતિનું દીગ્દર્શન કરાવતું અને
સમાજના દોષો સ્પષ્ટપણે દેખાડી, આદર્શ
સમાજજીવનની રૂપરેખા દેરતું સાહિત્ય જ
સમાજને ઉપયોગી છે. એથી જ વર્તમાન-
સમાજ પોતાના દોષો જોઈ, ભવીષ્યના સમા-
જને સુખી જીવનતા માર્ગે વાળી શકે છે.
આર્થિક પરતગતોની લોખંડી ખેડીઓ નીચે
કચડતો, ધન, ધાન્ય અને જીવનની જરૂરી-
યાતોનો સર્જનદાર હોવા છતાં પણ નીધન,
જીપ્સી અને જીવનસંગ્રામનું બીજું યુદ્ધ
ખેડતો સમાજનો વીરાટ મનુરવર્ગ આજ
કેવી યાતના બોગવી રહ્યો છે, સમાજમાં
એવું સ્થાન ક્યાં છે, કેણું એવું રક્ત ચુસી
રહ્યું છે, ક્યાં બજો એના વીકાસને અવરોધે

છે? વીગેરે પ્રશ્નોની સમીક્ષાનું આજના સાહિત્યમાં સ્થાન હોઈ શકે. આવા સાહિત્યથી જ સમાજના વીરાટ સમુદાયની આર્થિક પરતંત્રતા ઉપરનો પડદો ઉઠાવવા અને એ પડદા પાછળ રહેલી આર્થિક સ્વતંત્રતાની દૈવ્ય રંગભૂમી નજરે પડે. સાત્રાજ્યોના સુસણનીતીના સાંચાઓ હેઠળ સુસાતી પરાધીન પ્રજાઓમાં સ્વતંત્રતાનો શંખ કાણું ધુન્કી શકે? નવયુગના આદેશ જીલનાર સાહિત્યકારો અને સાહિત્યવીલાસીઓ જ. તેમની પાસે એ આશા રાખવી એ શું વધારેપડતું છે?

સમાજમાં, માનવવીકાસની સીદ્ધિના કાર્યમાં સાહિત્યનું સ્થાન પહેલું છે એની કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. હંમેશા સાહિત્યે જ નવયુગની પ્રથમ નૌબત વગાડી છે. સાહિત્યે જ નવરચનાનું દીશામુચન કર્યું છે. માનવ-વીકાસના પથમાં સાહિત્યનું સ્થાન હંમેશાં મોખરેજ રહ્યું છે.

અને તેથી જ આપણે ઇચ્છીએ કે, આજનું આપણું સાહિત્ય પણ તેવું જ હોવું જોઈએ. જ્યાં કરોડો માનવીઓ સાત્રાજ્યવાદના સાંકસાનીચે કચડાતા હોય, જ્યાં કરોડો માનવ-છગે આર્થિક સુસણનીતીના ભોગ થઈ પડી, બીધણુ ભુખમરાની યાતના સેવી રહ્યા હોય, જ્યાં કરોડો ખેડૂતો ધાન્ય ઉપાજન કરવા છતાં સુકો રોટલો અને મીઠું ખાતા હોય, જ્યાં કરોડો કામદારો સમાજની જરૂરીયાતો પુરી પાડવા સત્તારથી સાંજ સુધી બોહીતું પ.ણી ઠરી કામ કરવા છતાં તેમના દુર્ભાગ્યમાં મજુરી સીવાય કંઈ જ રહે નહીં એ

દશા પ્રવર્તી રહી હોય, જ્યાં લાખો નવ-યુવાનો અને યુવતીઓના રૂદીરક્ષક માતા-પિતાના હસ્તે સમાજની વેદી ઉપર બલી-દાન દેવાતાં હોય, ત્યાંના સાહિત્યમાં, સાત્રા-જ્યોના કુખેરમંડારીઓનાં વીલાસી જીવન આલેખવાનાં ન હોય, મોટી મીઠામીઠાઓનાં વર્ણન કરવાનાં ન હોય, પકવાનપોથી કે પાકશાસ્ત્રના પાઠ પઢાવવાના ન હોય, રાજ-મહારાજાઓ કે ઠાકોર ઠંકરાંઓના સ્વા-ર્થની વાતોમાંથી સાર શોધવાના ન હોય, આરામ ખુરશીમાં ખેસી, ઉપર પંખો ચલતો હોય અને મોટી ફાંદ વધારીને હનરોના ભોગે તાલેવંત બન્યા હોય એવા શૈલી-ઓના જીવનને આદર્શ જીવન ગણવાનાં ન હોય, અને લંડન કે ન્યુયોર્કની જાહોજાહ-લીનાં સર્વિસર બ્યાન કરવાનાં ન હોય. અત્યારે પ્રાચીન સંસ્કૃતિમાં ગૌરવ માની, પ્રાચીનતાની પુજા કરવા પ્રાચીનકાળની ગાથાઓનાં સં-સ્મરણો કરાવવાની જરૂર નથી કે વ્યક્તિ-પુજાના પાઠ પઢાવવાની એ આવશ્યકતા નથી. આજે તો સાહિત્યમાં નવયુગની સંસ્કૃતિની રૂપરેખા દેરવાની જરૂર છે. સમાજમાં નવ-યુગનાં આંદોલનો ફેલાવવાની આવશ્યકતા છે. તેવે વખતે ભરજીતી ચઢીય તો કે કાલીદાસ, નંદાનાલાલ કે નરસીંહરાવ? જેવા નહવા પ્રજોથી અને પ્રેમલા પ્રેમલીઓનાં નાટકો અને રમુજ રંગચોથી પાનેપાનાં ભરી, સાહિત્ય-સૃષ્ટિમાં ફક્તશુન્ય પીઠપેશણ કરવું એ આજે આપણને પાલવે તેમ નથી. અને તેથી અત્યારે મૌલીક પરીવર્તન એજ સાહિત્યનું લક્ષ્યબીંદુ હોવું જોઈએ.

: નિર્જન ટાપુમાં પરિવદ :

પૈસા એજ પરમેશ્વર છે, એવું પુષ્કળ વિચાર અને ચચાને
અંતે ઠરાવનારી પરિવદનો બીનસત્તાવાર છતાં યે ઉપયોગી વર્તાત.

: લેખક :

ચિત્રગુપ્ત

સુમાન્વાદની પ્રગતી જેમ જેમ વીશેષ
અને વીશેષ થતી જાય છે, તેમ તેમ
મીઠ્ઠતોવાળાઓના મનની શાંતિનો લંગ
થતો જ જાય છે. છતાં સમાજવાદીઓના
હાથમાં ક્ષીણ સામ્રાજ્યનાં મુત્રો આવ્યાં,
એ જોઈને તો મીઠ્ઠતવાદીઓ પુષ્કળ ગલ-
રાટમાં પડી ગયા. એટલે એટલેન્ડીક,
સુમધ્ય તેમજ અરબી સાગરના ત્રીએટા
વચ્ચેના એક નીર્જન ટાપુમાં વીનાશકારી
એ સમાજવાદના મુંઝાવનારા વીકાસની સામે
અટકાવ મુકવાનો વીચર કરવા માટે મુઠવા-
દીઓ અને તેમના મદદગારોની એક પરિવદ
જેડવવામાં આવી, તે પરિવદમાં દેશદેશની
વીધવીધ વીષયમાં હીત ધરાવનારી સંસ્થા-
ઓના પ્રતીતીધીઓ આવીને એકઠા થયા.

વીશ્વાચાર્યનું વ્યાખ્યાન

પરીવદમાંડપને મધ્ય ભાગે રત્નજડીત મુવણું
આસને ઉપર દેશદેશના ચક્ષુ નાણાની
એક થેલી ભરીને નગદેવને પધરાવવામાં
આવ્યા, અને તેની બન્ને બાજુએ માલ-
ધારીઓ તેમજ તેમના મદદગારોનાં આસન
જોડવવામાં આવ્યાં.

પરીવદના મંગલ પ્રારંભે વીશ્વાચાર્યે
નગદેવની પુજા કરી; પ્રાર્થના કરી અને
છેવટે આરતી ઉતારી, સર્વ સંપત્તીના
મહાપ્રતીતીધી તરીકે એક મુવણું લગડીને
પંચામૃતમાં સ્નાન કરાવી, ચરણામૃત
તરીકે, પરીવદમાં પધારેલા તમામ પ્રતી-
તીધીઓને તે આવમતીદાર ગંભીર તેમજ
પરીવ્રભાવે વડે ચવામાં આન્યું.

પછી પ્રસંગોચીત ગાંભીર્ય જાળવી, વીશ્વાચાર્યે ધીરે સાદે પોતાના પ્રભાવશાળી વ્યાખ્યાનનો આરંભ કર્યો:

“માનવસમાજ ઉપર આધ્યાત્મિક તેમજ શારીરિક એમ બે પ્રકારનાં બોધોની મદદથી સત્તા ચક્રાવવામાં આવે છે. છેક હમણાં સુધી એવું બનતું હતું કે, જેને આપણે ધર્મજીવું નામ આપીએ છીએ, તે એક શુદ્ધ બલ મનાતું હતું અને તેની અસર તમામ સામાન્ય માનવસમાજ ઉપર ધણી જ હતી. એ અસરને લીધે માનવસમુદાયનાં મગજ ઉપર એવું ગાઢું વાતાવરણ જામી રહ્યું હતું કે જેથી તેઓ સારતત્ત્વને છોડીને હાંધણની વાંસે ભટકતા હતા. તેઓ ધર્મને નામે આચાર્ય વગર, શ્રીમંત વગર અને સત્તાવાન વગરને ચરણે આળોટવામાં જરા યે નાનમ માનતા નહીં; અને મૃત્યુ પછી મળનારા સ્વર્ગના અગમ્ય આનંદમાં એમને એટલા મસ્ત બનાવી દેવામાં આવતાં હતા, કે તેઓ પૃથ્વી ઉપરનાં તમામ કષ્ટોને વીસરી જ નતા. પરંતુ વર્તમાન યુગના દાનવસમા આ ભયંકર સમાજવાદે, આપણા હિતની એ બધી જ સગવડોને ઉંધી વાળા દીધી છે. એ બીધણ દાનવ સામાન્ય માનવસમુદાયને એવું સમજાવે છે કે મૃત્યુ પછી કશું છે જ નહીં, તો પછી સ્વર્ગ અને સ્વર્ગનાં અદ્ભુત સુખોની ભ્રમણામાં તમે બધા શું કામ પડ્યા છો? એ સ્વર્ગ તો આપણે પૃથ્વી ઉપરજ સ્થાપી શકીએ તેમ છીએ અને તેનો ઉપભોગ પણ આ જીવનમાં—અહીંજ કરી શકીએ તેમ છે. આથી તેણે માનવસમુદાયની લાગણીઓમાં પરીવર્તન કરવા માંડ્યું છે, તે સાથે એ વાદના જન્મ પહેલાંના ત્ર્યંબીત વીચારોને સ્વાર્થી વર્ગ તરફથી ઉભી કરવામાં આવેલી ભ્રમણાઓ તરીકે જણાવીને, તે વીચારોથી મુક્ત એવી

વીચારસરણી ઉપર તેમની મનોદશાને નવું વલણ આપવા માંડ્યું છે. આ જાતની વીનાશક લાષામાં એ દાનવ નીધન માનવસમુદાયના કાનમાં ઝેર રેડતાં હોય છે: “તમને હું ટવામાં આવે છે; જાગૃત થાઓ અને સ્વાશ્રયથી સ્વતંત્ર બનો!” આ રીતે જે માનવસમુદાય એક વખતે નમ્ર, ડરપોક, આશંકીત અને શ્રદ્ધાળુ હતો, તેને સમાજવાદ સ્વાભાવી, હીંમતવાન, મદદ તેમજ શંકાશીલ બનાવી, મુક્તીસંગ્રામ ખેડવા તત્પર બનાવે છે, એમ કરીને તેઓ માલનીલકતવાળા, સત્તાવાળા, વંશપરંપરાથી ચાલ્યા આવતા સ્થાપીત હોદ્દા નીવિંધે ભોગવતા પવીત્ર, કુળવાન અને ઉચ્ચવર્ગને અદ્રશ્ય કરી નાખવા માગે છે, ધનવાનો ધનદોલત લઈને નીધનોને વહોરી દેવા ઇચ્છે છે, તેઓ ધર્મને તેના આસનેથી ઉથલાવી નાખવા માગે છે, કૌટુંબીક વ્યવસ્થાને છીનવી છીની કરી દેવા ઇચ્છે છે, કલા અને વીજ્ઞાનનો વીનાશ વાંચે છે, એટલું જ નહીં પણ, આ પૃથ્વીની પાટ ઉપર ફરીથી તેઓ જંગલીપણને સીંઢાસનારૂં કરવા માગે છે.

સજ્જનો! તેથીજ હું કહું છું કે સમાજવાદ એ બીજું કંઈજ નથી પણ સંસ્કૃતી અને વીકસનો ભયંકર દુરમન છે. એ દુરમનને કેવી રીતે હંકવો? તેનો આગે આપણે સહુએ મળીને વીચાર કરવાનો છે. આ ભયાનક દુરમનની સામે આપણે કયાં શસ્ત્રો ચોજવાં એની કંપના કરવામાં જ આપણી ભુદ્ધિની અજે કસોટી થવાની છે. આવો સખલ અને નીડર પ્રીન્સ બીસ્માર્ક જે સારાયે યુરપને એક વખતે પોતાના ભુદ્ધિજન્યથી કંપાવતો હતો, જેણે ઓસ્ટ્રીઆ, ડેન્માર્ક અને ફ્રાન્સને ગોથાં ખવગવી દીધેલાં, તેને એક વખતે સમાજવાદી મોચીઓ અને દરજીઓનાં ટોળાંએ હાલી દીધો હતો!

ભલા ખીચારા રૂઢીરક્ષક ફ્રેન્ચોએ ૧૮૪૮ અને ૧૮૭૧ માં હબ્સરો સમાજવાદીઓને રહેંસી નાખી પેરીસને લયચુકત ક્યુ" હતું, પણ લંકાના પેલા અહીરાવણ અને મહીરાવણની માફક, એ લે કાના રક્તના પ્રત્યેક ખીંદુમાંથી નવો સમાજવાદી જન્મ્યો અને તે પંડી, સારીયે દુનીયામાં તે પ્રસરી ગયો છે. એ એવો રાક્ષસ છે કે તેને 'હુ'દી નાખે તેમ તે નવીન બળથી જન્મ પામે છે. ગમે તેવા પશુબળની તેની ઉપર અસર થતી નથી. ત્યારે હવે શું કરવું?"

સ્વામી સ્વયંપ્રકાશનો પોકાર

તે પંડી એ શુચવણનો નીકાલ કરવા માટે અનેક તત્ત્વચિંતકો અને તેટલા જ સ્વતંત્ર વીચારકો ઉઠ્યા, લાંબા લાંબા ભાષણો કર્યા અને એવી દલીલ રલુ કરી કે, સમાજવાદને વીરાનથી જ વશ કરી શકાશે.

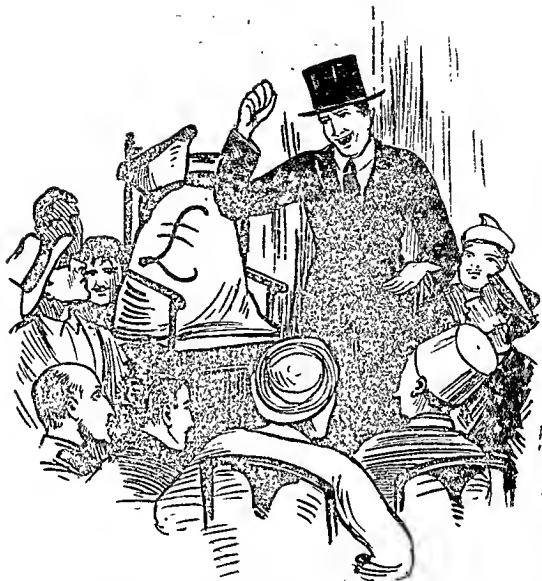
સ્વામી સ્વયંપ્રકાશ અને તેમના સૌથી ઓતુ' મંડળ આ બધી દલીલોને અપુવ' શાંતીથી સાંભળી રહેવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યું હતું, પરંતુ તે ટોળીમાંના એકથી હવે ઝાઝીવાર શાંત રહી શક્યું નહીં. એટલે તે એકદમ ઉભો થયો અને ચોકારી ઉઠ્યો: "એ તમારાં દુર્ભાગી વીરાન જ સમાજવાદને કેટલીએ અઘટત્ય દલીલો આપવામાં કારણભુત થયેલ છે."

"ભુવાન દોસ્ત! તને હજી આવી ગંભીર ચર્ચામાં લાગ થવાને વખત નેહરો. અમે જે નૈસર્ગીક તત્ત્વજ્ઞાનનું શીક્ષણ દેવાની રણા છીએ, તેથી તું સાવ અજ્ઞાન છે." હખંટ' સ્પેન્સરના એક અનુયાયીએ પેલા ભુવાનીઆને ટાણો માર્યો. "ઉત્કાંતીવાદની અમારી કલ્પના શીખવે છે કે, મહેનત-મજુરી ઉપર જીવનાર લોકોનો સમાજમાં જે ઉતરતો દરજ્જો છે, તે કુદરતી કાનુનનું

અનીલાય' પરીણામ જ છે; વળી ઉપલા દરજ્જાના લોકો ઉત્કાંતીવાદના નીચમાનુસાર તુલન જતીના રૂપમાં પરીણમશે ત્યાં સુધી ઉંચે અને ઉંચે જ ગતી કરતા જશે. ત્યારે નીચલા દરજ્જાના લોકો મનુષ્યાકારનાં પાશવી પ્રાણીઓની સ્થિતિમાં પરીણામ પામશે અને તેમની ઉપર તો હાથમાંના ચમચમતા ચાણક સીવાય ખીજ કોઇ રીતે સચા ચલાવી શકાશે નહીં."

વીદ્યાન ભુદેવની ભવ્ય કલ્પના

"ભગવાન એવો વખત કહી ન લાવો." એક ઉપલા ઘરના ધવા મધતા વચ્ચલા વર્ગના વીદ્યાન ભુદેવ મૃદસ્થ અને ઉભા થતાં થતાં બોલી ઉઠ્યા: "ઉત્કાંતીવાદની તમારી આ કલ્પના જે કહી પણ પેલા કામદારોને કાને પહોંચી, તો યાદ રાખજે કે તેઓ તો ભડભડી જ ઉઠશે; એટલું જ બસ નથી, તેઓ બધી આશા છોડીને મરણીઆ યજ ખેસશે. અને સામાન્ય જન-સમુહની એવી ભાવનામાંથી જ જગતમાં કાંતીને જન્મ થયો છે. એ વાત આપણે પીસરવી નેહતી નથી. સમાજવાદની હીલ-ચલે સામાન્ય જનસમુહના મનમાં સમસ્ત માનવસમુહને માટે ધનપ્રાપ્તિની જે આશા ઉભી કરી છે, તેમજ પ્રત્યેક માનવીને સંપુર્ણ શારીરિક, અને માનસિક વીકાસની તક મળવાની જે ભાવના જન્માવી છે, તેને શું તમારા અવળે રસ્તે દોરવી જનારા વીરાનથી અટકાવી શકાશે? લલા લાઇ! જે તમે એવું માનતા હો તો મારે કહેવું નેહએ કે, કતિા તમે બહુ જ ભોળા છો અથવા તો ખોટી ખ્યાલ ખાઓ છો. જે આપણે વંશપરંપરાથી આંલતા આવેલા ખાસ લાલ ધરાવનારા વર્ગ તરીકે કાયમ રહીને, ગરીબ વર્ગના લોકોને જીવતા રહેવું હોય તો, આપણે તેમની કલ્પનાઓને

મુડીવાદીઓના ટોળામાં બેઠેલા નામચીન આંકડાશાસ્ત્રી મેન્નાક ઉભો થયો

[પૃષ્ઠ ૪૨૩]

પ'પાળરી પડશે. સ'દી સમજના બાળકના દાઢમાંથી કંઈક કાઢી લેવી હોય તો, કમીમાં કમી તમે તેને કાઢક દીવસ મીઠાઈ અપાવશો એટલી લાઘવ તો બતાવવી જ પડશે. તે રીતે સામાન્ય જનતાની ઉપર તમારી લાગવગ કાયમ રાખવા માટે, તમે આ જીવનમાં એમને કંઈ ન આપો, તો મૃત્યુ પછી મળનારા દીવ્ય સ્વર્ગનાં મુખોની ભવ્ય કલ્પનાઓ તો તેમની આગળ રજુ કરવી જ પડશે. પણ તમારા જેવા સ્વતંત્ર વીચારકો

તો બધું જ પરવારી બેસા છે. એ બધી કલ્પનાઓ માટેની તમારી શક્તી તો તમે જાતે જ ગુમાવી દીધી છે.”

પ્રોફે. વીનાશચંદ્રનું નીતીશાસ્ત્ર

“ખીલકુલ નહીં.” પ્રોફેસર વીનાશચંદ્ર આગસશંકર વચ્ચે બોલી ઉઠ્યા: “તમારી એ દીક્ષા સાધાર નથી. એમાં અર્ધ અસત્યનો આભાસ છે અર્થાત્ સત્યાભાસ જણાય છે. જો તમે એમ કહેતા હો કે કેટલાક

સ્વતંત્ર વીચરકોએ સામાન્ય જનસમુદાયને ચુસવા માટે મોઢે મીઠું બોલીને પંખાણવાની પોતાની શક્તી જાતેજ ગુમાવી દીધી છે, તો તમરા કથનમાંથી અસત્યાભાસનો આરોપ ઉઠી જઈ શકશે: કેમકે અમો તમામ સ્વતંત્ર વીચારકો એ કોટીમાં જઈને ઉભા નથીજ. ઉદાહરણાથ: અમારામાં એવા કેટલાય સ્વતંત્ર વીચારકો છે, કે જેઓનાં ગણના નીતીશાસ્ત્રીઓમાં થાય છે; તેઓ તમે જણાવ્યું તેવા મુદ્દેકે છતાં અગત્યના કામ માટે સર્વાંશે થોડાં બનેલા છે. અમો નીતીશાસ્ત્રીઓ-નીતીશાસ્ત્રીઓના વર્ગના માલદાર સ્વતંત્ર વીચારકો-એ એવું મુત્ર પ્રચારમાં મુક્યું છે કે, 'જનતાની ભૌતિક સ્થિતિ મુધરે તે પહેલાં તેમનું ચારીત્ર્ય મુધરવું જ જોઈએ.' અને સમાજવાદની ચળવળને કચડી નાખવા માટે અમારું એ મુત્ર ધણુંજ ઉપયોગી થઈ પડે છે. સમાજવાદની જે હીલચાલ સમજમાં સમજાતાં દાખવી શક્તીયી: મુસજાઈત છે, અને તેની ખાસ ખુખી એ છે કે, એ શક્તિનો ધણીજ મુયોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, જેથી જનતાને જ્ઞાનવાન બનાવવામાં તેની ચમત્કારીકે અસર નીપજાવી શકાય છે; એ હીલચાલ પ્રતી માનવહૃદયે લગ્ય અને ઉદ્ધાત લાવનાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે; અને એ લાવનાને સામાન્ય જનસમુદાય માટે શક્ય બનાવવા માટે સહુથી પહેલાં તેમની આર્થિક સ્થિતિ મુધારવાની કેટલી બધી જરૂર છે, તે બતાવે છે. તો પછી કોઈ પણ જાતની ભુલ ન થાય તેટલી સાવધાનીથી વળી પાછું આગ્રહ પુર્વકે સમજાવે છે કે, જેને સામાન્ય અર્થમાં ચારીત્ર્યની મુધારણા કહે છે, તેને માટે પણ સહુથી પહેલાં જરૂર, મતુખ્યની આર્થિક સ્થિતિ મુધારવી તે છે: તે બંધને દાખી દેવા માટે "પહેલાં ચારીત્ર્ય મુધારો પછી તમારી આર્થિક સ્થિતિ મુધરો" એ અમારું મુત્ર અસરકારક નીવડે છે.

"એ વાત તો સાચી સો દર સાચી છે કે, સામાન્ય જનસમુદાય ચારીત્ર્ય ઉપર તેમની નીર્ધનતાની અસર થયેલી છે, એમનાં ચારીત્ર્યને તેમની આર્થિક પરિસ્થિતિ સાથે કશોજ સંબંધ નથી. પરંતુ અમે તેની આગળ જાણી જોઈને ઉઘડીજ વાત કરીએ છીએ, કેમકે તેમ કરવાથી-ભલેને અમે ગમે તેટલા સ્વતંત્ર વીચારકો અથવા નીરીધરવાદી હોઈએ, છતાં અમે જરૂર જુલુંજ ખોલીએ છીએ-અને જનતા સમક્ષ પહેલાં ચારીત્ર્ય મુધારાનું મુત્ર રજુ કરવાથી, સમાજવાદના શક્તિની ઉપર ખરેખર મૃત્યુપ્રહાર જ કરીએ છીએ. બચાવથી અમે મોટા નીતીમન તેમજ સમર્થ કેળવણીકાર ગણાઈએ છીએ, અને વળી ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ તો એ છે કે, અમે અમારી એ નીતીનો પ્રચાર આર્થિકભૌતિક શીક્ષણના પ્રત્યેક સાધન દ્વારા કરીએ છીએ, એથી અમે અમારા જાતાજનો ઉપર તેની અદ્ભુત અસર ઉપજાવી શકીએ છીએ. અને આપણા સહુના પ્રયાસને વીજલ્ય અધાવશ માટે, સહુથી અગત્યનો અને મોટામાં મોટો મુદ્દો એજ છે.

"આ બંધાને લીધે, સમાજવાદના ચાલત રથના ચક્રમાં ફાયર માટે અમો નીતીશાસ્ત્રીની જ યોજના બરાબર ગણત્રીપુર્વક થયેલી છે. સમાજવાદ એ પ્રચંડ શીક્ષક છે-અમે એ શીક્ષકની વલણને જ પ્રાણુદાવી દટકા મારીએ છીએ, અને એ શીક્ષણમાં જે કંઈ તત્ત્વ રહેલું છે તેને છેક લગ્ય ચેકજાતાની હદે લઈ જઈને નકસુ બનાવી મુકીએ છીએ; અમે એવું બતાવીએ છીએ કે, સમાજવાદના અંતિમ ધ્યેયની સઘે તો અમે મળતા જ છીએ-છતાં આચારમાં અમે તેનાથી છેકજ ઉઘટા ચાલાએ છીએ, અને એમ કરીને સમાજવાદની વ્યવહાર રીતોના માગથી જનતાને ઉંધે પાટે દોડવી

જાણ્યે છીએ. વર્તમાન સ્થિતિમાંથી નાશી છુટવા માટે ઇચ્છા ધરાવતા હોઈએ તેવો અમે દેખાવ કરીએ છીએ, તેથી અમે તેની સામે વીરોધ બતાવીએ છીએ, તેના એ વીરોધ માટે અમે રૂડી-રૂપાળી અનેક સુત્રાવધીઓ ચોણ્યે છીએ-છતાં અમે જનતાને સુધારાનાં નાનાં નાનાં અને નીરૂપયોગી કામોમાં રચ્યા પચ્યા રહેવા માટે લલચાવીએ છીએ, સમાજવાદે ચેતાવેલી સ્વાતંત્ર્યની ભવ્ય ભાવના તેમજ નીતીનાં ઉચ્ચતમ શીખર તરફ આંગળી ચીંધી, ત્યાં પહોંચવાની અમારી વૃત્તિનો દેખાવ કરીએ છીએ-છતાં જે રસ્તે જતાં જનતા નીરક્ષરતા, વહેમ અને ધર્મી-ધતાના વીચીત્ર જંગલમાં અને કાંટાઓમાં ભુલ્યા પડીને ચુંચવાયા કરે એવી અમારી ખાત્રી હોય છે, તેવા દુઃખદાયક માર્ગે વળવા અમે તેને આગ્રહ ભરી ભક્ષામણી કરીએ છીએ. કાંઈ પણ ચળવળમાંથી તેના અતુ-યાધીઓને અવળે રસ્તે લઈ જવા હોય, તો તેમના મીત્ર બનવું, તેની સરદારી લેવી અને પછી તેનો ભાગી ભુક્ષો થઈ જાય તેવે માર્ગે તેને દોરી જવી, એના જેવી ખીણ સરસ રીત કોઈજ નથી.

“ઓ રૂઢીરક્ષક બ્રહ્મવાદીઓ! તમે તે કામ પાર ઉતારી શકો તેમ નથી; કેમકે તમે તો પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યને સુખ મળી શકે છે એ વાતનીજ ના પાડો છો. તમે નશીબવાદ, પુનર્જન્મ, મૃત્યુ પછીનું સ્વર્ગ અને એવી ખીણ અનેક કલ્પનાઓને પકડી રાખીને જગતને મીથ્યા જણાવી, જીવતાં સુધી નીર્ધનતાના શુક્ષ્મ બનવાનો ઉપદેશ આપ્યા કરો છો, પણ હમણાંના લોકો એ બધા પ્રણા-લીકાવાદથી એટલા બધા કંટાળી ગયા છે, તેઓ સમારી એ વાત સાંભળશે નહીં, તેમ તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર પણ થશે નહીં. અને ઓ સ્પેન્સરમતના તત્વચીંતકો તેમજ

નીરીશ્વરવાદીઓ! તમે પણ આ ભગીરથ કાર્યની સફળતા સાર અયોગ્યજ છે, કેમકે તમે નીર્ધનોને નર્કધાતનાના ભય બતાવી તેમના સ્વાભીમાન અને તેમની આત્મચક્ષા ઉપર જ પ્રહાર કરો છો, -પણ જનતા એ બધી વાતોનાં પોલ સમજી શકે તેટલી જ્ઞાનવતી બની ગઈ છે. એટલે અમે નીતીશાસ્ત્રીઓની કક્ષામાં આવતા મીલકતધારી સ્વતંત્ર વીચારકો જ માત્ર એ ઇચ્છીત કાર્યસાધનાની સીદ્ધી માટે સર્વ રીતે સુચોગ્ય છીએ. કેમકે તમારા બંને વર્ગમાં જે કંઈ સારું છે તેનો અમે સ્વીકાર કર્યો છે, અને જે ખરાબ વસ્તુઓથી તમે બંને વર્ગ પીડાઈ રહ્યા છે તેનો અમે ત્યાગ કર્યો છે; પૃથ્વી ઉપર રહીને આ જીવનમાંજ સ્વર્ગસુખ મેળવી શકાય એવી શક્યતાનો અમે સ્વીકાર કરીએ છીએ, એથી જનતાને અમે અમારે પક્ષે વાળી શકીએ છીએ; અને પછી તેમને ખોટું માર્ગે વાળી દહને એમની બધી શક્યતાઓને અશક્યતાઓમાં ઉથલાવી પાડીએ છીએ. સામાન્ય જનસમુદ્ધમાં પશુતાજ રહેલી છે અને તે દુર કરી શકાય તેમજ નથી, એ વાતનો ઇનકાર કરીને અમે જનતાનાં હૃદય જીતી શકીએ છીએ, અને પછી એ પશુતાને નીવારવાના કામમાંથી તેમને ખોટી રીતે અટકાવી રાખીને, તેમનામાં બહુ જ સ્વરાથી તેમજ ચોક્કસપણે પશુતા ખીલી નીકળે એવી બધી તજવીજ કરીએ છીએ. આમ “નૈતીક સંસ્કૃતિ”ની અમારી યોજના તે ખીણ અનેક યોજનાઓમાં સારામાં સારી યોજના છે.”

આમ બ્રહ્મવાદીઓ અને તત્ત્વચીંતકોના શાખ્દીક સંગ્રામમાં સ્વતંત્ર વીચારકો ભળ્યા. અને એ સંગ્રામ એથી કેટલાય વખત વધુ લંબાયા. તેમ તેમ ત્રણે પક્ષો વચ્ચે ફાટ-કુટ પડવાનો સંભવ વધતો જતો દેખાયો.

પણુ તે વખતે વીંધાચાયેં વચ્ચે પડીતે જાણાવી દીધું કે, આપણે અત્યારે કયા પક્ષના વીચાર અને રીતો અસરકારક છે અને કયા પક્ષના ખીનઅસરકારક છે તેનો વીચાર કરવા મળ્યા નથી, આપણે તો એકલા યથા છીએ આપણા ઉપર ઝડૂમી રહેલા સામાજિક ભય વીરે વીચાર કરીને તેને અટકાવવાના કાર્યનો આરંભ કરવા.

આંકડાશાસ્ત્રી મેલોકનો નગદ-ધર્મ

આ પછી મહાપ્રયત્ને રાખેના સંગ્રામ-રસીયા શુરવીરોને શાંત પાડી શક્યા, તે પછી દેશદેશાંતરના મુદીવાદીઓના રોળામાં બેઠેલા નામચીન આંકડાશાસ્ત્રી મેલોક ઉભો થયો. આ રોળું અત્યારમુધી છેક જ માન ધારીને આચાર્ય અને તત્ત્વચીંતકના ઝવડાને બેઠ રહ્યું હતું; એટલે આંકડાશાસ્ત્રી મેલોકની તરફ સારીયે પરીવહની દ્રષ્ટી બેચાઈ રહી.

મેલોકે સંપૂર્ણ ચંભીરતાનો આવીભાવ ધારણ કરી, અસરકારક ભાષામાં તે પછી ચોતાવું ભાષણ શરૂ કર્યું. તેણે કહ્યું:

“જનસમાજને સંયમમાં રાખવા માટે આપણે ધર્મની જરૂર છે, એ વાત નીચી-વાદ. પરંતુ તે ધર્મ કેવો હોવો જોઈએ ? મને લાગે છે કે હુનીયાના જુના અને તેથી હજુ યથ ગયેલા ધર્મ હવે કામ આવશે નહીં. તે માટે છેક છેલ્લામાં છેલ્લી દબનો, વર્તમાનને બરાબર અનુકૂળ થાય તેવા ધર્મની આપણે શોધ કરવી પડશે. મેં તે વીરે વીચારે કરવાં પુષ્કળ સતોના ઉગ્ગરા કર્યા છે, અને એ બધા વીચાર તેમજ ચીંતનને પરીણામે મને લાગ્યું છે કે, વર્તમાન યુગની તમામ જરૂરીયાતોને બરાબર પહોંચી વળી શકે તેવા ધર્મ તો નગદધર્મ જ હોઈ શકે.

“સત્ત્વનો! વીચાર કરો અને તુર્તજ તમે સમજી શકશો કે નગદનાણું એજ માત્ર સચો અને એકલો સચરાચરન્યાયી મહાપ્રભુ છે. તે પ્રત્યેક વસ્તુમાં પોતાના અસ્તીત્વનું દર્શન કરાવે જે, સુવર્ણના ચમકારમાં અને લોખંડની કાળાશમાં તેનાં દર્શન થઈ શકે છે; દોરોના રોળામાં અને અના-જના ઢગલામાં, પરીત શાસ્ત્રીય ત્રથો વેચનાર પુસ્તકલયમાં અને નવન ચીત્રો વેચનાર દેરી-યામાં, અણનમ પોલાદમાંથી અનેલા પ્રચંડ પંચાલયમાં અને કુંભાઝના ચાક ઉપર વાસ-ણનું સ્વરૂપ લેતા માટીના ઢીલા લોંઘામાં તમે એ ભગવાનને ભાળી શકશો. એટલે કહું છું કે એ નગદપ્રભુ સર્વવ્યાપી છે. એ નગદ-નાણું જ એક એવો ઇશ્વર છે કે જેને સમસ્ત વીંધ જાણી શકે, બેઠ શકે, સુંઘી શકે, ચાખી શકે. જગતના તમામ છુદ્દની માનોની છુદ્દી કરતાં તે વીરેષ છુદ્દીમાન છે; કારણ છુદ્દીમાનીય એની શક્તી આગળ હથ જોડે છે. એ એક જ એવો ઇશ્વર છે કે જેની આજ્ઞાથી વીરૂદ્ધ હુનીયાનો કોઈ નીરીશ્વરવાદી પણ વર્તી શકતો નથી. સમસ્ત વીશ્વને માથા જણાવ્યા પછીય પુનરીઓ એની ભક્તી કરે છે, પાંડવો જેવા પ્રામા-ણીક, સાચા અને ન્યાયી પુરોહો, જેને પડખે આ કૃષ્ણ જેવા હતા, તેમનો પક્ષ નહીં કરતાં વીરૂર જેવા ભક્તથી માંડીને દ્રોણા-ચાર્ય અને અશ્વત્થામા સમા શુરવીર, નીતી-માન અને છુદ્દીમાન પુરોહોએ હુનીયામાં દુષ્ટતા માટે મશહૂર બનેલા દુર્યોધન તેમજ એના ભાઈઓનો સાથ શોધ્યો તે માત્ર એ નગદધર્મ તરફની ભક્તીને લીધેજ! તરવ-ચીંતક શોપનહોર હુનીયાની તમામ વસ્તુ-ઓથી નીરાશ થઈ ગયો, તે પછી પણ એ ઇશ્વર તરફ અતુલ પ્રેમાકર્ષણના કાચા તાંતણે બંધાઈને બેચાથો હતો; હજારો રપેન્સર

તત્ત્વજ્ઞાનની અનેક ગુચ્ચરણામાં અસ્થીર શ્રદ્ધા વાળો બની ગયો હોવા છતાં, આ એકેજ વીષયમાં તેની શ્રદ્ધા ડગી નહોતી; દરેક વસ્તુમાં ભયંકર મીથ્યાવાદ જનરા જગતના મશહુર મનુષ્યોએ પણ એ એકેજ વસ્તુમાં મીથ્યાવાદ જોવો મુશ્કેલી રાખ્યો છે.” વક્તાન આ મુદ્દાને શ્રીતાજનોએ તાળીઓની ગગનબેરી ગજનાથી વધાવી, તેના મંતવ્યને અનુમોદન આપ્યું. તેમાં તમામ સત્તાધારીઓ અને સુવર્ણ ચમકારના આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુ લાવથી લેણાયકા તમામ મીલકતધારીઓ વીશીષ્ટપણે તરી આવતા હતા.

“મેથોકનું કથન સોએ સો ટક સાચું છે.”

“નગદ નાહું એજ માત્ર આ દુનીયાનો ઇવતો જગતો પ્રભુ છે!”

એવા એવા કંઈ કંઈ પોક્ષરો તેમણે હપનાદ સાથે કર્યા.

એ ઉત્સાહનાં પુર લગાર ઓસર્પાં એટલે, આંકડા શાસ્ત્રી મેકેકે પોતાના શબ્દ પ્રવાહને ફરી તરતો મુક્યો:

“એ પ્રમુની હાઝરી કેટલેક સ્થળે કટોર પ્રકારની જણાય છે, તો કેટલેક સ્થળે તે માતૃહૃદય જેવો મમતાળુ દેખાય છે. જ્યારે નગદ નાહું કાંઈ દેશની યાત્રાએ જઈ ચડે છે, ત્યારે ભયંકર ઝંઝાવાત જેવી તેની અસર થાય છે, તેની વચ્ચે જે કાંઈ આવે તેને તોડી ફેડી મુળમાંથી ઉખડીને તે આગળ વધે છે.— પછી ભલે વચ્ચે આવનાર માણસ હો કે પ્રાણી, ભલે તે જીવંત હો કે મુદાં. આફ્રીકા, ઓસ્ટ્રેલીઆ, અમેરીકા, એશીયા દરેક દેશને તેનો અનુભવ થયો છે. યુરપમાંથી નગદ પ્રભુ ન્યાં ન્યાં ગયો છે ત્યાં ત્યાં તે તે દેશના પ્રત્યેક તત્ત્વ ઉપર જ નહીં, પણ જડ વસ્તુઓ ઉપર, એકલાં વર્તમાન ઉપર જ નહીં પણ ભુત અને ભવીષ્ય ઉપર તેની ભયંકર અસર થવા

સીવાય રહી નથી. તેણે પોતાના પોલાદી પંજમાં એ તમામ તત્ત્વોને કચડી, પોતાની ધુંસરી નીચે તેમનાં ડોકાને ફરજિયાત ઘેંચી ઘાટ્યાં છે. પછી ભલે તેઓ સુર્યાના પ્રખ્ખ લાપ નીચે રોકાઈ જાય. ભુખની પીડાથી ભલે તેઓ આકુળઆકુળ બની જાય, તરસના કષ્ટે ભલે તેમના કંઠે શોષ પડે, રોગચાળાને લીધે ભલે તેઓ નીવીઈ બની જાય; છતાં તેમને પેલી ધુંસરી આગળ નમાવેલું મસ્તક નીચું ને નીચું રાખવું જ પડે છે. આ નગદદેવ અનેક સ્વતંત્ર, તંદુરસ્ત, મુદદ અને સુખી મનુષ્યોને પોતાના પંજમાં પકડે છે, અને તેમને સેંકડો તેમજ હજારોની સંખ્યામાં મીલોમાં, કારખાનાંમાં તેમજ ખાણોમાં પુરી દે છે. ત્યાં એ સર્વશક્તીમાન દેવ તેમનાં રક્ત શોષે છે, અને જ્યારે તેઓ અકાળે વૃદ્ધ બને છે, ક્ષયરોગી બને છે, પાંડુરોગી બને છે કે છેક અશક્ત બને તે રીતે પોતાનાં અંગ યંત્રમાં ગુમાવી બેસે છે, ત્યારેજ તેમને છૂટા મુકે છે. જ્યારે ગુસ્સે થાય છે ત્યારે તે મનુષ્યની કંઈપનામાં યે ન આવે તેટલો ફૂર, ભયંકર અને દયાહીણ બની જાય છે. છતાં પોતાનાંઓની તરફ તે ચાલુ જેવો માથાણુ, નમ્ર અને ઉદાર જ હોય છે! ખુદ પૃથ્વી પણ એ નગદ પ્રભુની જ માનીતી રાણી છે, અને પોતાના એ પત્નીને પસંદ રાખવા માટે જ તે નીત્ય નવી નવી વસ્તુઓ સરજાવે છે. જેમની ઉપર તેની મમતા છે તેમને સાર મોજશોખ તેમજ ભોગવીલાસ અર્થે તે નીરંતર નવાં નવાં સાધનો શોધ્યાં જ કરે છે; નવાં નવાં ફળ અને ફુલોની જાતો તે ઉત્પન્ન કરે છે; તેમની જીજ્ઞાના વીલાસ માટે ભોજનની વીધનીધ સામગ્રીઓ તે લાવી આપે છે. ટુંકામાં: કુદરતમાં જે કંઈ છે તે બધું યે તે એના માનીતાઓને અપાણુ કરે છે.”

નગદ ધર્મની સ્થાપના

આ ભાષણ આમ પુરું થયું તે વખતે સારીયે પરીપદ આતંદની ઉમીમાં ભાન ભુલીને હસી, નાચતી, કુદતી ઉભી થઈ ગઈ; ભારે ખમ વીદ્વાન ભુદેવો, સમર્થ તત્ત્વચીંતક અને સ્વર્ગત્ર વીચારકો પણ આંકડાશાસ્ત્રીએ વહેવગણેથી લાગણીના પ્રવાહમાં તણાવા લાગ્યા. હર્ષનાદેઃ અને તાળીઓના ગડગડટથી તો વાતાવરણ પણ ગઈ ઉડ્યું હતું અને તેમાં સંકુનો સરખો સંકડકારૂં અને સાથ કંતો. કેટલાય હર્ષોન્માદમાં આવી જઈને તાળીઓ પાડતા પાડતા ગઈ ઉડતાં:

“પછીસો એજ પરમેશ્વર છે!”

“તેને રાજદારણી સીમાખંધેનો નડતાં નથી, તે સંકુચીત રાષ્ટ્રીયનામાં મ નતો નથી, એને કોમી કે શારીરીક બેદરતું નડતર નથી; એ એકજ માત્ર આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રભુ છે; એ એકલોજ આપણા સંકુનો ભગવાન છે.”

“માનવ સંતાનેને તે યોનાના કાપલ પ્રમાણે ચાકગાની ફરજ પાડી શકશે.”

“અત્યાર પહેલાંના તમામ જ્ઞાણજીવ્ય ધર્મોનાં ખંધન ફાળી દે, એ ધર્મબેદોએ

આટલા દીવસ મતભેદોની જે મારામારી ઉભી કરી છે, તેને આલો આપણે બધાય ભુલી જઈએ.”

“આપણે હવે માત્ર એકજ નગદ ધર્મના ભંડોળે ખન્યા છીએ.”

“બોલો શ્રી નગદ નારાયણકૃતિ જય.”

આંકડાશાસ્ત્રી મેલો કે ઉભા કરેલા લાગણીના એ ઉન્માદી ઉછાળાને શમતાં કેટલાક સમય લાગ્યો: તે પછી જ બીજું કામ આગળ ચલાવી શકાયું. ખુબ હિંકાર પાડીને જ્યારે પરીપદના માણસોનાં ગળાં ધસાઈ ગયાં, અને તાળીઓ પાડી પાડીને તેમના ખજા રહી ગયા ત્યારેજ તેઓ બધા શાંત થયા.

પરીપદ આમ સર્વાવૃત્તે પોતાના ઉદ્દેશની સ્થાપના કરી શકી, એટલે તે પછીનું કામ પ્રમાણમાં સરળ હતું પછી તો નગદધર્મના ખાસ સુત્રો તૈયાર કરવા માટે એક સમીતી રચવામાં આવી, તેમાં દરેક દેશ અને જાતીના નગદધર્મીઓના પ્રતીનિધીઓ લેવામાં આવ્યા. એ સમીતીએ પરીપદ સમક્ષ પોતાનો વૃત્તાંત દશ દીવસ પછી રજુ કર્યો, એવું દશથી, સમીતીની સગવડ માટે પરીપદની બેક દશ દીવસ સુધી મુલનથી રાખવામાં આવી.

નગદધર્મ સમીતીએ નવા ધર્મોનાં સુત્રો, પ્રાર્થના વગેરેની રીતો જતાવનારો પોતાનો જે વૃત્તાંત પરીપદ સમક્ષ રજુ કર્યો, તેનો રસીક ભાગ આવતા અંકમાં જરૂર લેતો.

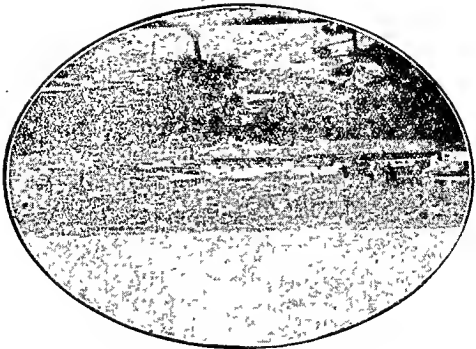
શીક્ષક: અર્થ ગયેલી શક્તી કોને કહે એનો તમે દાખલો આપશો?

ક્રીશોર: હા સાહેબ, માથાના વાળ ઉભા થઈ જાય તેવી વાત ટાલીઆ માણસ ને કહેવી ત.

રસીક: ગ્રાહ્ય પુરવો પોતે શું કહે છે તેનો વીચાર કરે છે, ત્યારે મુખાંચો જે વીચારતાં હોય તેજ બોલી નાખે છે.

રમણ: હું એમજ વીચારું છે?

રસીક: હા.

પેલેસ્ટાઇન : ત્રણ વર્ષોનું સંગ્રામસ્થાન

પેલેસ્ટાઇન

: લેખક :

ચીત્રગુપ્ત

પેલેસ્ટાઇનનો પ્રશ્ન ખ્રીસ્તના સામ્રાજ્યવાદ માટે હીંદથી બીજે નંબરે આવે છે. હીંદીઓએ એ પ્રશ્ન ઉપર બે કારણથી દ્રષ્ટી રાખવી ઘટે છે: ઇસ્લામી આરબોનો એ પ્રશ્ન છે તેથી અને સ્વતંત્રતા માટે મથતી પ્રજાનો એ સંશ્રામ છે તેથી. હમણાં વળી મેન્ડેટને મજબુત બનાવવાની ચ નવી પેરવીઓ ચાલે છે અને શૌ કમીશને કંઈક ઉદારતા બતાવી છે તેથી સાયમન કમીશન પેલેસ્ટાઇન માટે નીમવાની વીલાયતમાં વાતો થાય છે: એ બધાં કારણોને લઈને હીંદીઓએ આ પ્રશ્નને લક્ષ્યુવંક જોવો જરૂરનો છે.

પેલેસ્ટાઇનના રાજકારણી આંદોલનની વાળા પ્રશ્નને, ગયા ઓગસ્ટના તોફાની બનાવોને આગળ ધરી, ધાર્મિક ઝડપડ તરીકે જણાવી સામ્રાજ્યવાદી મુસ્લિમો જગતની નજર મુકાવવા મથે છે. એ વાત ખરી છે કે 'વેઈલીંગ વોલ' ના ઝડપડની પાછળ અમુક અંશે ધાર્મિક ભાવના અને રાષ્ટ્રવાદની

લાગણીના ઉછાળા આરબોમાં દેખાયા હોય, તો પણ તે બધાની પાછળ મુખ્ય સુતર કે કાયદે કરવામાં ખ્રીસ્તની શાહીવાદી રાજનીતી, બાઈબલનો હંદેરો, સાહસીક ન્યુ લોફોનો મોટી સંખ્યામાં પગપેસારો અને તેથી આરબ જીવન તેમ જ તેમની સ્વતંત્રતા ઉપર થતી અસર એ મહત્વના તેમ જ તપાસના લાયક મુદ્દા છે.

મહામાદવી પછી પેલેસ્ટાઇન શાંતિવાદીઓના હાથમાં ગયું અને યુરોપમાંથી દબાવેલ થતા સંખ્યાબંધ ન્યુ લોકોને ત્યાં વસવાવાની નીતી [Zionist Policy] 'મેન્ડેટ' ના અધીકારવાળી બ્રિટીશ સરકારે સ્વીકારી, ત્યારથી જ 'પેલેસ્ટાઇનના મુળવતનીઓના સામાજિક અધારણમાં મુળભૂત પરિવર્તન થઈ ગયું' છે. જો કે બ્રિટીશોની તેમ જ ન્યુ લોકોને ત્યાં વસાવનારાઓની ઇચ્છા આરખોના સામાજિક વીલાઓને જેમના તેમ રહેવા દેવાની હતી. પણ ખરી વાત એ છે, કે ટર્કીની સત્તા નીચે પેલેસ્ટાઇન હતું ત્યારે કચડાતા આમ-વગની રાજકીયી કામ સાથે જેવો સંબંધ હતો, તે કરતાં હાલના જુદી રીતે સત્તાવાળા પોતાની વધુ મહત્તા સ્થાપિત કરવા માગે છે. ઝરણુ તેમને આરખો ઉપર રાજ ચલાવવું છે અને તેથી આરખોનો દરજ્જો નીચો રહે તેમ કરવું એમને જરૂર લાગે છે. હાલની હામદાર સરકાર સમાજવાદી [Socialist] છે, છતાં એ પક્ષના પત્રકારો પણ પેલેસ્ટાઇન ઉપર રાજ્ય ચલાવવાની હામાયત્વ અતી આગ્રહથી કરે છે [જુઓ : સોસ્યલીસ્ટ રીવ્યુ ના મે ૧૯૩૦ના અંકમાં Spivak નો 'પેલેસ્ટાઇનના કુટલાક પ્રશ્નો'વાળો લેખ].

આ પ્રશ્નને બે દૃષ્ટીબિંદુથી તેઓ જુએ છે : [૧] બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદનું હાલ અને [૨] ઝયોનીસ્ટ નીતી. ન્યુ લોકો યુરોપ અને અમેરીકામાં ફેલાયલા છે, અમેરીકાના ધનવાન ન્યુ પેલેસ્ટાઇનમાં પોતાના ધર્મલાઘવોને મદદ કરવા તેમજ વ્યાજ અને નફો મેળવવા એમ બે રીતે ખુબ આર્થિક મદદ કરે છે. એટલે એ બધા દેશોના વતનીઓને આરખો માટે નાખુશ કરવા બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ તૈયાર નથી.

પેલેસ્ટાઇનમાં ખ્રીસ્તીઓની વસતી પણ ઠીક ઠીક છે. તેમાં ઓર્થોડોક્સ, આર્મીનીયન,

કથોલીક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ એમ ચારે પંથના ખ્રીસ્તીઓનો સમાવેશ થાય છે. એથી ક્રાન્સ અને ઇઝરાલીની કાળજીની પણ બ્રિટીશોને પડવા કરવી પડે છે. ક્રાન્સને 'મેન્ડેટ' ને ધોરણે સીરિયાનો પ્રદેશ સાંપડેલો છે, અને તેથી બીજા રાજકારણોની શુંચો માટે બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ ઉપર ક્રાન્સની વીરોધ અસર પડે છે.

બ્રિટીશ શાહીવાદીની દૃષ્ટિએ આટલા મુદ્દા અગત્યના છે. અને શ્રીમંત ન્યુ લોકોની નજરે પેલેસ્ટાઇનની ભુમીની પેદાશ એ મહત્વનો વ્રથ છે. તેમની અસર પેલેસ્ટાઇનના થોડી થોડી જમીન ધરાવતાં આરખ ખેડૂતોની ઉપર તેમજ બદાયુને ઉપર થાય છે. ન્યુ લોકો પેલેસ્ટાઇનમાં ખેતીને લાખકની જમીન મોટા પ્રમાણમાં હસ્તગત કરવા માગે છે અને તે કામમાં મોટા આરખ જાગીરદારોની તેમને મદદ મળે છે, પણ નાના ખેડૂતો પાસેથી જમીન છેડાવવી એ મુશ્કેલ કામ છે. જો કે નાના આરખ ખેડૂતો કચડી નાખનારા કરતાં લારણ નીચે દયાપસા છે અને વળી તેઓ નીધન છે, તેમ છતાં ખેતી એ જ તેમના જીવનગણાનું એકનું સાધન હોવાથી, તેઓ ન છુટકે જ ખેતરો વેચવા તૈયાર થાય છે.

મોટા જાગીરદારો પોતાની જમીનને બરાબર ખીણવીને પુરતો પાક ઉતારી શકતા નથી, પણ શ્રીમંત, બુદ્ધિમાન અને વીજાનની મદદથી ખેતી કરી જાણનારા ન્યુ લોકો તેમાંથી ઓછો લાભ ઉઠાવી શકે તેમ છે, એટલે તેઓ જમીનની સારી રકમ આપે છે. આથી જાગીરદારો જમીન વેચી નાખે છે. પણ તેની અસર 'હરાત' [આરખ ખેડૂતો] ઉપર થાય છે. કેમકે તેઓ 'હમશેલ' [પાંચમો ભાગ જમીનદારને આપવો તે ધોરણ] ની

રિતિ તેમની જમીન ખેડવા લે છે, પણ જ્યુ લોકોના હાથમાં તે જમીન જતાં તેમને તે ખેડવા મળતી નથી, એટલું જ નહીં પણ તેમને ત્યાંથી હાંપી કાઢવામાં આવે છે.

આથી જમીનદાર આરબોના હાથમાં સારી જમીન મુડી આવે છે. તેઓ આમ એકઠી થયેલી દોષતને ઉદ્યોગમાં અને વ્યાપારમાં રોકે છે. પરીણામે પેલેસ્ટાઇનમાં નવો મુડીવાદી વર્ગ ઉભો થયો છે, જે આરબોની આજ સુધીની સમાજવ્યવસ્થાથી તદ્દન નવું જ

રાવોની સત્તા રાજદારણી બાબતમાં વંધારી અને મજબુત કરી, ત્યારે જ્યુ લોકોએ તેમનામાં નવો ખેડખાઉ મુડીવાદી વર્ગ ઉત્પન્ન કર્યો. પરીણામે એ આવ્યું કે ઉમરાવ વર્ગના તેમ જ મુડીવાદી વર્ગના આરબોની મારફત જ, તેમના ગરીબ દેશવાસીઓને ખુશ જ ક્યણવું પડે.

‘સુપ્રીમ મોસ્લેમ કાઉન્સિલ’ નામની વક્ષની ગંજાવર મીઠકતનો વહીવટ કરનારી સંસ્થા બ્રીટીશ શહીવાદે ત્યાં ઉભી કરી, તેનાં સુત્રો

પેલેસ્ટાઇનની એક શેરી

છે. આમ આરબ જમીનદારો અને મુડીવાદીઓની રાજદારી બાબતોમાં ભાગ લેવાની શક્તિ પણ કંઈક અંશે વધી છે, અને બ્રીટીશ શહીવાદે પોતાના હિત માટે તે નવસર્જન ક્યું છે. બ્રીટીશ અમલદારની દેખરેખ નીચે રહેવાની શરતે આરબોના સત્તા ચલાવનારા વર્ગને ધારાસભાઓમાં તેમ જ ત્યાંના બીજા કારભારમાં ભાગ લેવા દેવામાં આવે છે: આમ ગરીબ આરબોના મોટા સમુદાય ભોગે બ્રીટીશ શહીવાદે આરબ ઉમ-

આરબ ઉમરાવોના હાથમાં મુક્યાં, આથી ગામડે ગામડાંમાં એ જ સત્તાવાદ પ્રસરી ગયો. બીજી તરફ એવી વ્યવસ્થા થઈ કે, કાઉન્સિલને અખાતી રકમ સરકારે લેવા માંડી, અને કાઉન્સિલરોને સરકારી તીબરીમાંથી મહેન-તાણું આપવા માંડ્યું; એટલે તે વર્ગ સરકારની સીધી દેખરેખ નીચે આવી ગયો.

ગામડાંની ઉપર સત્તાનો આ પંજો જમાવ્યા પછી, શહેરોમાં વસના શ્રીમંતો અને મકાનોવાળાઓ ઉપર સત્તા જમાવવા ૧૯૨૭

માં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ ત્રાસ થે પેશ્વેશાહનમાં ઘખત કરી. દેખીતી રીતે તો આ કામ શોભીતું લાગે છે, પણ તેના મતાધીકાર માત્ર પાંચ જ ટકાના હાથમાં મુકી, બાકીના હપ આરખોને કંઈ જ સત્તા આપવામાં આવી નથી, એ જાણીએ ત્યારે અંદરનો ભેદ જણાઈ આવે છે. જેની પાસે મકાનો હોય અને જે વધુમાં વધુ કર ભરતો હોય તેને જ મતાધીકાર અપાયા, અને તેવા આરખોને જુલુ લોકોની મદદથી મ્યુનિસિપલ

જ નહીં, પણ પ્રત્યેક વખતે જુના જમાનાના કાકાઓ, જાગીરદારો અને આચાર્યોના વર્ગોના હક્કોને કાળજીપૂર્વક સુરક્ષીત રાખવાની તકનીકે પણ કરી.

એટલું જ નહીં પણ સત્તાવાળાઓએ પોતાની સત્તાને વધુ સંગીન, વીરુત અને ઉંડાં મુજ નાખનારી બનાવવા માટે બ્રીટીશ દેખરેખ નીચે ચાલનારી એક ધારાસભા [પાર્લિમેન્ટ?]ની રચના કરી, તેમાં પેલા શ્રીમંત અને જાગીરદાર આરખો ઉપરાંત

પેશ્વેશાહનમાં જન્મેલા સંસ્થાન

કાઉન્સિલમાં લેવામાં આવ્યા, આથી શહેરના ઉમરાવો અને મોટા વ્યાપારીઓ ઉપર તેમની લાગવગ વધી. પણ મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓને સરકારી તંત્રની સીધી દેખરેખ નીચે કામ કરવાનું હોવાથી સરકારી કબજે તો તેમની ઉપર વધુ મજબુત બન્યો. આ બધી વ્યવસ્થામાં જાગીરદારો, ધાર્મિક તંત્રે સત્તાવાળા મનાનાઓ અને શ્રીમંતોના અધીકાર ઉપર સહેજ પણ અસર ન થાય તેની બ્રીટીશ સરકારે ભારે ભારે કાળજી રાખી એટલું

જુલુ લોકોના સંઘને લેવામાં આવ્યો. આ જાતની વ્યવસ્થામાં પહેલાં ઉપસા જ બનને વર્ગના આરખોએ વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, અને સરકારની સામે ૧૯૨૨-૨૬ માં અસહકાર પણ કરવામાં આવ્યો હતો. કેમકે સરકારની નીતી જુલુ લોકો તરફ દાગળી હતી અને તેથી આરખોએ દરેકી માગણી સ્વીકારવાની તેણે હાથેક ના પાડી હતી. પણ ૧૯૨૮ ના જુલાઈમાં મજેલી સાતમી આરખ કોંગ્રેસે અસહકારની લડતને છોડી દેવાનો ઠરાવ કરી, પાર્લિમેન્ટની

માગણી કરી સંતોષ માન્યો. આથી હાલની ધારાસભા સ્થાપવાની તક સરકારને મળી ગઈ. ૧૯૨૬ના ઓગસ્ટમાં ન્યારે પેલેસ્ટાઇનમાં આરબોએ બળવો કર્યો તે વખતે પણ આ પ્રશ્નની વાટાઘાટ ચાલુ જ હતી.

પેલેસ્ટાઇનના પ્રશ્નમાં અગત્યનો ભાગ બદાયુન જતીનો છે. આરબ વસતીનો પાંચમો ભાગ એમનો છે. તેઓ હામ હામ રખડતા રહે છે. આ લોકોને પોતાનાં પ્રાણીઓને સારૂ ગોચરોની જે સગવડ હતી, તે સગવડ હવે તેમની પાસેથી બળતકારે છીનવી લેવામાં આવી છે. હવે તેમને માટે જંગલમાં રખડવાનું રહ્યું છે. પણ ત્યાં ઉંટો તેમ જ ઘોડાને ચારવા માટેનાં ગોચર ભાગ્યે જ સાંપડે તેમ છે. તેમ ન કરે તો 'ફેલાહીન' [ખેડૂત-મજૂર] તરીકે તેમને ગમે ત્યાં રહેવું એ જ માત્ર ઉપાય છે. પણ બદાયુનને માટે એ કામ કરવું ધણું મુશ્કેલ છે. કેમકે એવું કામ કરવાની એમને ટેવ જ નથી. આથી આ ભયંકર જતી મરહુમીયાની સ્થિતિમાં આવી ગઈ છે. તે ભયની ખીટીશો કે સીરીયાનો કારમાર ચલાવનારા ફ્રેન્ચો પણ અવગણના કરી શકે તેમ નથી : એટલે ધરાક તેમ જ સીરીયાની રખડતી જતો માટે સંસ્થાનની જોઈવણુ કરવામાં આવી છે. કાગળ ઉપર તે રૂપાળી દેખાય છે, પણ તે જોઈવણુ ધણી જ અધુરી અને પ્રતીકુળ તેમ જ મોટે ભાગે દેખાવ પુરતી છે. પણ ખીટીશ કારોબારીઓને તો પેલેસ્ટાઇનમાં શ્રીમંત જન્યુ લોકોની મદદથી લાદણીક પ્રકારની શાહીવાદી વ્યવસ્થા ઉભી કરવી છે, એટલે બદાયુનને ધવે તેમ ફેાડી લે તેવી નીતી તેમની છે. ઉલટું બીજી રીતે તેમને દબાવવામાં આવે છે.

પેલેસ્ટાઇનમાં અત્યારસુધી વાહનના સાધન તરીકે ઉંટોનો ઉપયોગ થતો; હવે રેલ તેમ જ

મોટર દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે, એટલે ઉંટોની કીંમતમાં ઘણો જ ઘટાડો થઈ ગયો છે, અને ઉપરથી જુની (ટર્કીશ) સરકાર કરતાં હાલની (ખીટીશ) સરકારે કર વધારીને ત્રેવડો કર્યાં છે. બદાયુનને વળી રખડવા માટે મોકળાશ જરૂરની છે, ત્યારે અત્યારે તો હામ હામ તેના માર્ગોમાં કૃત્રિમ અંકુશ ઉભા થયા છે, અને તે લોકોને તંબુઓ ફોકવા માટે જે જમીનો અનુકુળ હતી તેવી સપાટ જમીનો હવે શ્રીમંત જન્યુ લોકોની મંડળીઓએ ખરીદી લીધી છે. એ વાત ખરી છે કે શેખલોકોને કુનેહબરી રીતે આથીંક લાંબો આપીને તેમની મારફત આ લોકોને અંકુશમાં રાખવાની તજવીજ કરવામાં આવી છે, તેમજ કનંલ લોરેન્સ જેવાની મુત્સદ્દીગીરીનો આ કામ માટે સરસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેવું પણ લંડનનું એક જાણીતું માસીક જણાવે છે.*

*અરબસ્તાનમાં કનંલ લોરેન્સે કેવા કાવા-દાવા કરી છે તે જાણવા માટે લેવેલ થોમસ નામના અમેરીકન લેખકે લખેલ "અરબસ્તાનમાં લોરેન્સ સાથે"-With Lawrence in Arabia નામના પુસ્તકમાંથી ધણું જાણવાનું મળે છે. લેખકે જોકે લોરેન્સનો લક્ષ્ય જ બની ગયો છે, અને તેની પ્રશંસા માટે જ પુસ્તક લખાયું હોય તેમ લાગે છે, છતાં પણ તે કહે છે: યુરોપી યાદવીમાં તુર્ક સ્થાનના સામ્રાજ્યનો નાશ કરવામાં કનંલ લોરેન્સે ઘણો મોટો ભાગ લઈ્યો છે. [જુલો: 'દમાસ્કસમાં કનંલ લોરેન્સ સત્તા ચલાવે છે' તે ૨૫ મું પ્રકરણ, પાનું. ૨૩૭] રાજા હુસેન અને તેના પુત્રોને ગાદી આપવવામાં તેમજ પેલેસ્ટાઇનમાં આમલગને દબાવવા માટે નવો ઉમરાવ અને મુડીવાદી વર્ગ ઉત્પન્ન કરવામાં પણ તેણે પોતાની અપાર યુક્તી અજમાવી છે. [જુલો: પ્રકરણ ૨૮ અને ૩૨]

પેલેસ્ટાઇનના ગરીબા ફેલાહીન (ખેડુત)ની દશા પણ સારી નથી. જ્યેષ્ઠોકતુ' ચક્રચક્રતુ' સૌતુ' તેને લાભ કરતુ' નથી, પણ તેના નાશતુ' કારણ બન્યું છે. ત્યાંની આરબ-વસ્તીનો ૬૦ ટકા જેટલો ભાગ દેશનાં ૮૦૦ ગામડાંઓમાં પથરાયેલો છે, અને શહેરોમાં રહેતી પ્રખતો સીધા સંબંધ પણ ઝોછે કે વધતે અંશે ખેતીવાડી સાથે જ સંકળાય છે. સરકારી મહેસુલોનો મોટો ભાગ આથી ગામડાંમાં રહેતા ફેલાહીનો જ બીનવેરના રૂપમાં આપે છે. એ વાત ખરી છે કે જુના વખતની કરની પ્રથામાં મુધારો કરવામાં આવ્યો છે અને તેમાં સારો ભેગો ધટાડો પણ થયો છે, પણ અત્યારે હિલા પાકની આનાવારીતુ' લાગુ થયેલું ધોરણ અને નાણાંના રૂપે ભરવો પડતો કર, એને લીધે ફેલાહીને માટે એ કર ક્યારે નાખવા ભેગો થઈ પડે છે, તેથી એ માટે ખેતી-વાડીના વીકસનુ' કામ તો અશક્ય થઈ જ નામ છે, પણ ધણે ભાગે તો હવન મુદ્દાં મુદ્દેલ થઈ પડે છે. તેમાં વળી લગાડ પડેલાંના ભાવમાં અને અત્યારના ભાવમાં એટલો ફેરફાર થઈ ગયો છે કે જેથી ગરીબ આરબ ખેડુતની દશા વીચીત્ર થઈ છે. ભાવની આ મોંઘવારી જુલોલોના આગમનને જ આભારી છે. તે તો જુલોલોને પણ સ્વીકારવું પડે છે. આ મોંઘવારી છ ગણી વધી હતી, અને અત્યારે પણ ૧૯૧૪ કરતાં બેવડી મોંઘવારી તો છે જ. [જુલો : Bonne Statistical Archine of the German Statistical Society, 1929, P.392] આ દશામાં ખેતીવાડી કરનારાઓની પુરેપુરી ખાતાખરાબી થઈ નામ તેમાં શું નવાઈ! અહીં એ ધ્યાનમાં રાખવાતું છે કે, ખેતીની ઉત્પન્નના ભાવ ત્યાં હમેશાં ઓછામાં ઓછો હોય છે. એથી પરીણામ એ આવ્યું છે કે,

બદાયુ' તેમજ ફેલાહીનોને ભારેમાં ભારે કર-કસર કરવી પડે છે. અને સંખ્યાબંધ લોકો ગામડાં છોડી શહેરોમાં મજૂરી શોધવા નામ છે, પણ ત્યાં એવો ઉઘોગ ખીચ્યો નથી કે જેથી તેમનો સમાવેશ કરી શકાય. આ સ્થિતિમાં કોઈ પણ બદાયુ' કે ફેલાહીને રોજ-યા મજૂરી મળે તે પણ પોતાને નરીબદાર માને છે. આ મજૂરી કાં તો ધનવાન જુલોલ વસાહતોના બગીચાઓમાં કે જુલોલ રચનાની ટ્રસ્ટીએ સરકારે શરૂ કરેલા બજાર બાંધકામો જિવાં કે: રેલ્વે, પુલ, રસ્તા, બજાર મકાનો લક્ષ્મી હાવણીઓ, બંદરો વગેરેમાં મળે છે. આમ સરકાર અને જુલોલ લોકોએ પેલેસ્ટાઇનના ફેલાહીને તેમ જ બદાયુ'ઓને પુરે પુરા નાશને માગે મુશ્કેલી, પોતાને સાથ તેમ જ મોટા પાયા ઉપર ખેતી કરાવનારા શ્રીમંત આરબો માટે, સૌંદર્યમાં સૌંદર્ય દરે મજૂરી મેળવવાની સગવડ ઉભી કરી છે. કેમકે આવા બેકારો ત્યાં રોજાબંધ દેખાય છે. આ સંબંધમાં કનૈષ્ઠ વેળવુડે પણ 'સાતમુ' સંસ્થાન' નામની પોતાની ચોપડીમાં દીકા કરી છે, એટલું જ નહીં પણ ની. રામ્સે મેકડોનાલ્ડે સુદાં ૧૯૨૨ની પોતાની મુસાફરી વખતે લખેલા લેખોનાં દીકા કરી હતી. આ મજૂરી માટે કોઈ જાતના કાયદાકાનુન નથી. એટલે કામના ગમે તેટલા કલાકો સામે કોઈ વાંધો ઉઠાવી શકે નહીં, તેમ જ દરે વર્ષના જુના કામદારને સુદાં એક પાંચનો ચે બદલો આપ્યા સીવાય ધીનીના જીકા ભાગમાં દુર કરી શકાય. ત્યાં એવા પણ બનાવ બન્યા છે કે, ચાર કલાક કામ કરી અકસ્માતથી માર્યા ગયેલા આરબ મજૂરના કુટુંબીઓને, એણે કરેલી મજૂરીના કલાકો પુરતી જ મજૂરી ગણી આપ્યા ઉપરાંત કશો જ બદલો અપાયો નથી. આ દશામાં આરબ કામદારોના સંઘની બચસ્થા થઈ શકે તેમ નથી, અને તેમ

કરવા જતાં સરકાર તેમ જ જ્યુ લોકોના કહે-
વાતા કામદારનેતાઓ જ તેમના માર્ગમાં
વીરો ઉભાં કરે છે.

આ જાતના આર્થિક નાશને લીધે આર-
ખોએ ૧૯૨૯ ના ઓગસ્ટમાં દેશો મચાવ્યો,
ત્યારે તેમની સામે ચળવળ કરનારાઓએ ત્યાં
પણ ‘કામ્યુનીઝમ’ની ‘પંચીઓની કથા જેવી
વાતો શરૂ કરી દીધી, અને અસંતોષનાં
સાચાં કારણો આડી અવળા પ્રચારની દાલ
હાંપી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેમ જ તોફાની-
ઓને ભયનીતીથી દાખી દેવા ભારેમાં ભારે
સમયો કરી. જેમાં અનેકને પ્રાણદંડની
સજાઓ થઈ, સંખ્યાબંધ લોકોને ફેટલાય
વર્ષો, મુઠીની જેલ અપાઈ અને ગરીબડાં
શામડાં ઉપર કચડી નાખનારા દંડ નાખ-
વામાં આવ્યા.

એટલે હવે ચળવળનું ક્ષેત્ર ગામડાંમાંથી
બહાર પડી શહેરોમાં આવ્યું છે, અને ફરીથી
વળી મુઠીવાદી મનોદશાના વ્યાપારીઓએ,
જ્યુ લોકોને આરખ જમીનોમાંથી હાંપી કાઢ-
વાના નામ નીચે, તેમના માલનો બહીષ્કાર
કરવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. પણ
જનતાને તેથી સંતોષ નથી. તેમની હવે તો
ખાત્રી જ થઈ ચુકી છે કે, તેમનો નશ કર-
નાર ખીલું કાઢ જ નહીં પણ સાહીવાદ
છે; એટલે છુટી છુટી મોટી હડતાળો પડવી
શરૂ થઈ છે, તેટલું જ નહીં પણ તા. ૧૬
મી ઓક્ટોબર અને ૨ જી નવેમ્બરે તો ત્યાં
અસાધારણ હડતાળો પણ પાડવામાં આવી હતી.

૧૯૨૯ નો ઓગસ્ટના બજવાની તપાસ
માટે જ્યારે શો કમીશન ગયું ત્યારે તેની
સામે શેરીઓમાં સંઘસો ઠાઠીને વીરોધ
ખતાવવામાં આવ્યો હતો. આમ હવે પેલે-
સ્ટાઇનમાં ઉદામ વીચારનો છુદ્દીમાન વર્ગ
અને કામદાર વર્ગ બન્ને આર્થિક તેમ જ

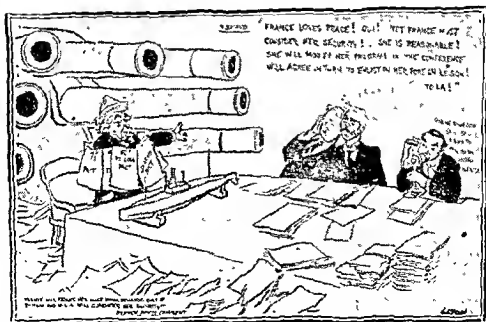
રાજદ્વારી ઉન્નતી માટેની લડતમાં સંયુક્ત
બનવા લાગ્યા છે. એકે ત્યાં પણ ‘હિંદની
માફકે રાષ્ટ્રીયમત ધરાવનારા નેતાઓ કામદાર-
ોની ચળવળને વ્યાપક બનતી એકને સર-
કારના પક્ષમાં હસવા માંડ્યા છે, કેમકે તેમને
પણ હિંદના મધ્યમ વર્ગના માણસોની માફક
‘કામ્યુનીઝમ’ના ભૂતથી ડરાવવામાં આવે
છે; તેની સાથેસાથે શાંતી ફેલાવવાના અને
બ્રીટીશ ન્યાય તરફ વીશ્વાસ વધાવવાના
પ્રયાસ કરવામાં એ વર્ગનો સત્તાવાળાઓ
ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. ઉપરાંત કાંઈપણ રીતે
સમાધાન કંવાની તજનીએ શરૂ થવાથી,
‘બાલ્ફર ડે’ગે’નો વીરોધ કરનારા રાષ્ટ્રમત
વાદી આરખો તે ડે’ગેનો સ્વીકાર કરવા મુઠી
તૈયાર થયા છે. માત્ર તેમની એક જ શરત
છે કે, તેના બદલામાં બ્રીટીશ સરકારે તેમને
પાલેસ્ટીની બક્ષીસ આપવી. આ કામમાં
ધનવાન જ્યુ લોકોની મદદથી નીધન જ્યુ
લોકોને જુદા કરી મતબેદ પડાવીને રજ
ચલાવવાની ગેરફાળ પણ સારી રીતે પાર
ઉતારવામાં આવી છે. અને તેમની લાગણી-
ઓને ઉશ્કેરવા માટે “વસવાટના સ્થાન
વીનાના લોકોને વસાવવા માટે જમીન” મેળ-
વવાની મંથત્રાણ ભરી લડતની લાલચ લગા-
ડવામાં આવી છે. આ લાલચ મજબુત
અને અને તેની સાથે શ્રીમંત જ્યુ લોકોને
વધુ નફો મળે તેટલા માટે વળી “જ્યુ ને,
માલ જ ખરીદો,” “જ્યુ લોકોનો ઉદ્યોગ
સદ્દર બને તે માટે મદદ કરો.” “ખરા
પસીનાની મહેનત જંગલી જુદારના હાથ-
માંથી બચાવો.” એવાં સુત્રો વ્યાપક બનાવી,
આરખોની સામે આવી લાગણીથી ઉશ્કેરાવવા
લાવનાવાદી જ્યુ લોકોને લડવા માટે પણ
તૈયાર કરવામાં આવે છે. એથી પોતે ખીચારો
શુદ્ધામ જેવો હોવા છતાં, નીધન આરખોને
કચડવાના કામમાં મદદગાર બને છે.

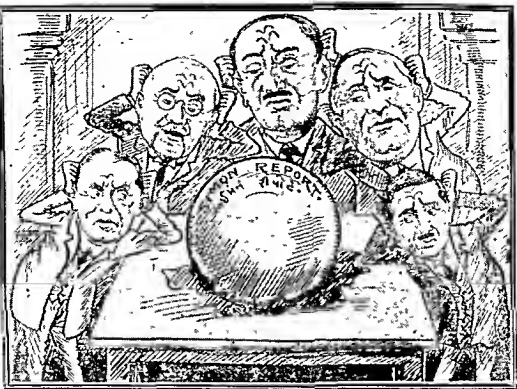

सागरना नाना देवो : "विशुण गोण इस्ववुं धरो."
 महादेव धियन : "तो तो पट्टी कुं सीवुं पट्टी गुपीश."

[कृष्णदेवः अक्षि'न]

नौका परिपटः अंग्रेज नगरै

સાયમન રિપોર્ટ સામે વિનિત નેતૃઓનો ઉદ્દગાર.

[હિંદીપંચ: મુંબઈ]

બ્રિટન અને અમેરિકન દોસ્તી

નેશનાલીસ્ટોની ચળવળને ઠંડી પાડી દેવામાં ખીણ પણ એક વીચારસરણી મદદગાર થઈ છે. તે એ કે, ખ્રીડીશ બેથેનેટની મદદથી પુર્વમાં એક વખત ન્યુ લોકિત્વ સંસ્થાન (State) સ્થપાયું, એટલે ન્યુ કામદારોની મુક્તી માટેનું કામ સાવ સરળ થઈ પડશે. આ અને ખીણ યુક્તીઓથી આરબ તેમજ ન્યુ કામદારો વચ્ચે મતભેદ પ્રગ્વવામાં આવ્યો છે. આમ છતાં પેકેસ્ટાઈનમાં દીવસે દીવસે આમવર્ગ મજબુત બનતો જાય છે એ વાત તો નીચીવાંદ જ છે. પરંતુ મીંઝ ગમ્મે મેકેનાઈની કામદાર સરકારનો સંસ્થાન ખાતાનો મંત્રી એ જાગૃતીને કાંઈપણ ભોગે કચડી નાખવા દરેક જાતનાં પગલાં ભરી રહ્યો છે. 'એમરજન્સી લૉ' તે માટે પસાર કરવામાં આવ્યો છે, પોલીસ અને છુપી પોલીસને વધુ મજબુત બનાવવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત જાગીરદાર અને ધનવાન આરબોની સાથે શ્રીમંત ન્યુ લોકિતો સંબંધ વધારી, તેમના સંયુક્ત બળને પણ આમ-વર્ગની સંગીન એકતાની સાથે મુકવામાં

આવ્યાં છે. આ સંબંધમાં ન્યુ ડ્રમ્પીની દુધી લખતાં છતાં ડા. એલીસ રીંગ 'સોસ્યાલીસ્ટ રીવ્યુ' [માર્ચ : '૭૦]માં એટલું તો સ્વીકારે છે કે : "પુર્વમાં દરેક સ્થળે યુરોપ-પાસેથી તેના આંદોલનો અને તેની સંસ્કૃતીના ભૌતિકવાદનો સ્વીકાર થતો જાય છે. અને પેકેસ્ટાઈનમાં પણ એ જ ધોરણે થતી પ્રગતીને હવે કંઈ અટકાવી શકાય તેમ છે. કેમકે વર્તમાન અર્થશાસ્ત્રીની પ્રગતી જ એ ધોરણે થયેલી છે કે કોઈ પણ પ્રદેશને તેનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં કે તેની ખીલવણી કરતાં એકલો પાડી દઈ શકાય નહીં જ." છતાં પશ્ચિમની શાહી-મુઢીવાદી મનોદર્શન-વાળાઓની દોરવણીથી ચાલતી પ્રબળ આ વાત સમજ ન શકે, તે રીતે તેમને નામે, શાહીવાદી મુલ્કદીઓ જાગૃતીનાં ધોડાપુરને જ અટકાવી નાખવાનો મીઝા પ્રયાસ કરે છે. અને જમતની અંખિ પ્રાટા બંધાવવા માટે આરબોની ધર્મિક લાવનાતી આ લડત છે એવી વાતો ફેલાવવામાં આવે છે !

મવાળ વકુતા : હું એમ નથી કહેતો કે સરકારની ભુલો થઈ નથી, પણ મીડિયા સત્તાપ્રાહીઓની લડત ભુલભરી જ છે...

શ્રોતા [વચ્ચે જ] : ત્યારે પછી તમે સરકારને એની ભુલો બતાવવા કેમ જતા નથી ?

મવાળ વકુતા : શું ચવાય છે, હક માંની તૈયાર નોંધમાં આવા પ્રશ્નો શું જવાબ આપેલા તે ન હોવાથી, માથું ખંજવાળતાં : તે હું નક્કી કરીને કહીશ :

શ્રોતાઓ [સમૂહ] : તો પછી અહીં નક્કી કર્યા પછી જ લાપણ કરવા આવજો.

મોની જો પોસ્ટ : ગાંધી તો ખંધો વાણીઓ છે.

મોડર્ન રીવ્યુ : ખરું છે. પણ લાઈ એ ભુલી ન જતો કે સારીથી અંગ્રેજ પ્રબળ એવા ખંધા વાણીઓની જ બનેલી છે.

...

બહેન : સરકારે પ્રેરણા કોને કહેતા હશે ?

લાઈ : લખવા પહેલાં તેઓ જે લેતા હોય તેને. કાંઈને કહેતા શું, કાંઈને સીગારેટની ડુંક, કાંઈને સોપારીના કંદકા, કાંઈને સંકેત સંતરે તો કાંઈને શેકેલા ચણામાંથી પ્રેરણા મળે છે.

શ્રીટન અને રશીઆ

પરિચય

યુરોપના આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં આજે રશીઆ અને ઇંગ્લાંડના રાજદ્વારી સંબંધોનો પ્રશ્ન સૌથી ઉચ્ચ સ્વરૂપ પકડી રહ્યો છે. રશીઆના નીત્ય પાંગરતા સમુદાયથી લેનિનજી લડે છે, અને સોવિયેટ સરકાર લેડે ઇંગ્લાંડે ફરી એકવાર વ્યવહાર લેડ્યા છતાં, મલુર સરકારના અગ્રણી પુરૂષો રશીઆ ઉપર ધગધગતી વરાળ ફાલે છે. ઇંગ્લાંડના મુડીવાદી મંડળો એમના ચર્મચુસ્ત પ્રતીનીધીઓદ્વારા રશીઆ સામે ધર્મયુદ્ધ આરંભવાના જે સુર કાઢે છે, તેને આ 'સમાજવાદી' સરકાર હાથેએ જીલે છે અને આવનવા તુતો નીચે ઇંગ્લાંડમાં રશીઆ વીરુદ્ધ વીરકંડીય વાતાવરણ ઉભું કરે છે. આખા ગ્રેટબ્રીટનના રાજકારણમાં આજે જાણે કે લાલ સોવિયેટ સરકારપર લડાયક આક્રમણ કરવાના ભણકારા વાગે છે. નીચેનો લેખ એ વીષમ વસ્તુસ્થિતિનું સખળ પૃથક્કરણ કરે છે.

લેખક : છેલ્લેશંકર દ. વ્યાસ

સામ્રાજ્યવાદનો સુઝારો

લડાઈ—ખીલ જીવણ સામ્રાજ્યવાદી લડાઈના ભણકારા વાતાવરણમાં ગાળ રહ્યા છે. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકા, જર્મન અને જર્મની, ફ્રાન્સ અને ફ્રાન્સ, સહુ કેઈ આગામી વીરકંડના ભાગીદાર બનવા ફરજીબ એકઠે કરી રહ્યાં છે, આ આગામી મહાયુદ્ધ ઉપર આવરણ નાખવા જગતના પાંચે મહારાજાઓએ પ્રયાસ કરી લેયો છે, અને તેમાં તેમને નગ્ન નીખળતા સાંપડી છે. લંડનમાં રુજેલી નૌકાપરીવદનો અંજન એ ઢાંકેલા સત્ય ઉપરથી અચુક છુરખો ઉચકી લે છે. અંગ્રેજી અખ્યાનો કહે છે કે આ પરીવદને વીજ્યની વરમાળ વરી છે. બ્રીટનની મુડીવાદી મલુર-પ્રધાન-મંડળી પંચમસુરે એની પ્રથસ્તીઓ સભળાવે છે. મુખ્ય પ્રધાન મેકડોનાલ્ડ અવીચળ સ્થપાએલી વીશ્વશાન્તીની વાતો ઉચરે છે. નૌકાનીવચન પરીવદની પોકળતા ઢાંકવાના

આ બધા મીથ્યા પ્રયાસો છે. મહીનાઓ સુધીની નીરર્થક માયાજીકને અન્તે, ફ્રાન્સ અને ઇટલીના ભરપુર ઝવડાઓને છેડે, ઇંગ્લાંડ અને અમેરીકાના સામસામા શકતા-એકલ પકડી, માંમાંડ આ મહારાજાઓ માલ વીનાના સંમત કરારનો કશું દેખાવ રજુ કરી શક્યાં જો. પણ એજ એમની દીનેદીને પાંગરતી સ્પર્ધા અને વૈરવાસનાનો નીર્દેશ છતાં કરે છે. પરીવદની આખીયે કાય-વાદીમાંથી એકજ સંવાદી સુર ઉઠે છે કે સામ્રાજ્યવાદી સત્તાઓ, હવે પ્રતીક્ષણ વધતી ગતીએ કેઈ મહાવીરકંડના મુખ ભણી પ્રયાણ કરી રહી છે. પણ પળે આખી આલમની આર્થિક વીષમતા એના અજખ વેગમાં વૃદ્ધીગત થતી જાય છે. તેના ઉકેલ માટે મુડીવાદી મહાસત્તાઓ આજે અચકત થઈને ઉભી છે. એમનાં દ્રષ્ટીપથમાં લોહીલાડાણ લડાઈ સીવય અન્ય ઇલાજ દેખાતો નથી. અવ્યવસ્થીત ઉત્પાદનમાં સખરતી એ સત્તાઓ ચીસો નાખે છે કે

હવે અમારા ઉદ્ધોગોમાં ઉત્પન્નનો અવારેક થયો છે. ધઉં, તેલ, રૂબર, કાપડ, લોખંડ, પોલાદ, વહાણો, તમામ જીવનો તૈયાર માલ, એ સર્વ ક્ષેત્રોમાં ગંજના ગંજ વીક્રયના અભાવે ખડકાઈ રહ્યા છે, એવી એમની સતત ફરિયાદ છે. યંત્રો, કારખાનાં, ઉદ્યોગગૃહો અને યાન્ટસ એટલા વધી ગયેલાં બસે છે કે એમને પોતાની પ્રચંડ શક્તીને પરોવેલી વળે એટલું કામ મળતું નથી. મુડીવાદની આરંભનામાં મગ્ન રહેતાં રાજ્યોને પૃથ્વીના પટ ઉપર વસતાં માનવોની સંખ્યામાં પણ અતીરેક લાગે છે. 'મજુરો વધી પડ્યા છે, એમના માટે જગતમાં ક્યાંય જગ્યા નથી,' એ એમની બહુવાર ચવાચલી શુભ છે. અન્નવસ્ત્રના સાંસોમાં સીંગતલા લાખે-કરોડો-એકર માનવો લંડનમાં ને ન્યુ યૉર્કમાં, પેરીસમાં ને બર્લીનમાં, ટોક્યોમાં ને ત્રીપોલીમાં, મુંબઈમાં ને કલકત્તામાં, જગતના આખાથે ઢોકળાં આધરે છે. શરે-રાની શેરીએ શેરીએ આ વ્યગ્ર માનવતા બુખમરાને ભેટે છે. એમાંથી ઉત્પાન પામતો અસંતોષનો દાવાનળ દીવસે દીવસે અધીક ઉગતો ધારણ કરે છે. એ અસંતોષને ઉગતો કામચા સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોના સુન્ધારો અનેકવીધ ઝાગરો વાપરી રહ્યા છે. ખ્રીસ્ટની મજુર સરકારનો કહેવાતો 'સમાજવાદ' શ્રમજીવીઓ ઉપર શોષણ અને દમનના સાધુસા ઝોર ભેશથી ચાંપે છે. ખીજા બધા દેશોમાં શોષીત સમુદ્ધની જાગૃતી સામે પીડનનાં નવાં શસ્ત્રો રાજ રાજ થોળાય છે. સામ્રાજ્યવાદની આ વીધમ વસ્તુરથીતી સામે સમુદ્ધવાદી રશીઆતું પીત્ર જનતાને અતી જ્વલંત ને બળ્ય બાસે છે. જાણે કે વીનીપાતમાં ધસપાટા મુડીવાદની સામે પ્રગતીમાન સમુદ્ધવાદનાં બધા ચલરથી કુચ કરતાં હોય એવું દ્રષ્ય ત્યાં ખડું થાય

છે. સામ્રાજ્યવાદથી આ બાવી સંઘીતું સોદાગી સજન ખમાતું નથી, કારણ કે એ સજનને પગથે પગથે આજે દીન સુધીની શોષણનીતીનો અંત ઉભો થાય છે. એટલે એ મુંઝાવણ-અકગાયણો સામ્રાજ્યવાદ આજે સોવીએટ રશીઆ સામે બંદુકો તાકી રહ્યા છે. ઘોર વીચરનાં ધમસાણુની ઝાંખી સાવધાન દ્રષ્ટીને ઝોમર દેખાય છે.

એ પવીત્ર છાહ!

અને એ સમુદ્ધવાદ સામેના વીચરની ઝંખનામાં છંડેડ સકુને ઝોખરે દોડે છે. રશીઆ ઉપરની સામ્રાજ્યવાદ ચક્રાક્રતો એ ચોપદાર બને છે. 'છાહ-પવીત્ર છાહ-અનીવાય' ધમ'ધુધે'! એજ આજના છંડેડની 'ટેક' છે. એનાં અખખારે, વૃત્ત-વીચરો અને વર્તમાનપત્રો એકજ એ સંગ્રામધુન અધોનીચ લલકારે છે. મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદની પવીત્રતા અલંગ જળવવા આગળ પડેલાં રવીવારનાં 'પવીત્ર પત્રો' રશીઆ સામે નીરંકુશ રીતે ધગધગતી વરણ હાલવે છે. ચાર કોલમના ચમકાવનારા મથાળા નીચે ૧૯૩૦ ના દેસુઆરીની ૧૬ મી તારીખનું 'સન્ડે એક્સપ્રેસ' ધમ'ના નામે નીચે મુજબ ઉન્માદક પીણું પીરસે છે :

"બોલશેવીક રશીઆ ઉપર નવીન ધમ'ધુધનો હલ્લો લઈ જવા માટે આપણી પ્રજાને હવે આવાહન કરવાની વેળા શું નથી આવી પહોંચી? ધમ' ઉપર ધાડ પાડનાર રશીઆ સામે આ રવીવારના પવીત્ર દીને ભગવાન ખ્રીસ્તના વખત ઉપરથી આખા જગતમાં રોમન ક્રેયોલીકથી નાંદી પ્રોટેસ્ટન્ટ સુધીના અને રાજ્યસંવર્ધીત દેવગાયી માંડી નોનકોન્ફેર્મીસ્ટ સુધીના તમામ સંપ્રદાયો પ્રચંડ વીરોધ ચોકરશે; અને પ્રજાને કર્તવ્ય માટે સજ્જ બનવાનો

એવો આદેશ આપશે કે જે જાણી શોરકોના ધ્વજસીંહીન સુવર્ણમંડીત મીનારા કુલ ઉદશે. આપણી મહાસત્તાએએ પાક દીનના રક્ષણને કાંઈ તાબ. તોય માગે શોધવો પડે છે, અને એવો માગે તેઓ અવશ્ય પડશે. આજે ખરેખર ઇટલીના લશ્કરવાદી મુસોલીની માટે પ્રહાર કરવાનો અતુલ્ય પ્રસંગ આવ્યો છે. એ જાનમદે કંઈએ ધ્યેય વીના ઉંડા પાતળમાંથી જે સેનાઓ ઉભી કરી છે, તેમના ત્વરિત ઉપયોગ માટે રશીઆનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું થયું છે. રશીઆને રોમ રોમ ધીકારનાર એ પ્રતાપી પુરૂષ, ઇટલી પર એક ચક્રે શાસન ચલાવતો એ નીકર નર, ધારે તો આજે અગ્રરામર ધર્મના જનન માટે પરીત જીહાદનો પ્રયોગ બની શકે તેમ છે. વર્તમાનયુગના એક જનીબમાન વીરાટ આંતરરાષ્ટ્રીય યુધ્ધના આરંભ કાળે આપણે સહુ આવી ઉભા છીએ.”

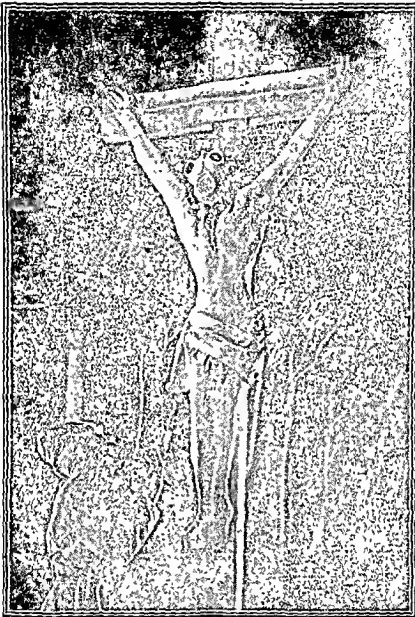
એજ રીતે ‘સન્ડે પીકેટરીઅલ’ એના લાખો વાંચનારાઓને ચોકાર સંભળાવે છે કે, “હવે સમીપનાજ સમયમાં, ઇટલીહાસમાં કદી નહીં બનેલી એવી અતી ઉદામ લડાઈ આખી અલમને આવરી લેશે. આ લડાઈ, માનવજાતી હવે પછી પ્રગતીના પંથ પર ચાલતી રહેશે કે નીરીશ્વરવાદી પશુતાના ખપ્પરમાં હોમાશે, તેનો આખરી નીશ્ચય કરી આપશે. રશીઆના લાખો ઇતરરશીયોધી જીવાનો એમની નાપાક લાલસાઓ જર લાવવા માટે અત્યારે ધમપછાડા મારી રહ્યા છે.”

વર્તમાનપત્રોની આ કટારોદ્ધાર આમ-વગરને મુડીવાદ ચોક્કસ સ્વાર્થો સંદેશ સંભળાવે છે. આવાં સહુમુખ વાણંત્રો બાહડારીને અને ડેન્ડરસોનોના અગાજને ઉત્સારીત બનાવી સાત્ર.અમના ખુણેખુણામાં લઇ જાય છે. કોટકટીના કાળમાં

આ અખ્યારોજ-દાણે કાણે માનવસમુદ્ધની અંદર મુડીવાદના સ્વાર્થોનું એર ફેલાવે છે, એ આખાથે પ્રચાર કાયંતું પુનરાવર્તન ઉજળીઆત વગના વૃત્તવીચેયનમાં (Journalism) થાય છે. એનો પ્રતીધ્વની પ્રાદરીઓ અને મુસદ્દીઓની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. ધર્મશુદ્ધો, શાક્ષકો અને ઉપદેશકો મુંવાળા વાક્યોમાં એનું લાખાન્તર કરી પ્રગ્ન આગળ પીરસે છે, અને એ રીતે સોલીએટ રશીઆ સામે વીધનો પ્રવાહ અજળ ગતીથી આગળ વધે છે.

ધાર્મિક હથીઆર

લોહીલોહુપ મુડીવાદનું સંહૃદી સમય હથીઆર ધર્મ છે. સમુદ્ધવાદી રશીઆના સ્વાધીન મહેનતજીવીઓ સામે ઇંગ્લાંડના આમ વગરને સંગ્રામક્ષેત્રે યેચવામાં એ બહુજ ખપ લાગે છે. મુડીવાદી. મંડીત થએલા અંગ્રેજ સાત્રાજ્યવાદનાં મુખ્ય યે ઓજારો, ધર્મમંદીરો અને સત્તાનસીન મજુરપક્ષ છે. જનસમુદ્ધને મુડીવાદના સ્વાર્થની સોગડી બનાવવામાં ધર્મ શીત્રાય બીજું સાધન પણ શું હોઈ શકે? જે માલમના ચોતાની નથી એને માટે અન્ય સાથે અખડવા લોકો થોડા તૈયાર થતાના દયા? લાખો શ્રમજીવીઓને નીરંતર તંગીમાં તાવનાર મુડીવાદી સમુધ્ધીના રક્ષણ ખાતર તેઓ હથીઆરો કેમ ઉપાડે? તેમ તલેચેરાનાં હીત યોગનાર અને મજુરોને એડી નીચે કચરી નાખનાર પાર્લામેંટ માટે પણ એ મહેનતુ માનવો કંઈ ઓછા મરી રીયવાના છે? એટલે મુડીવાદે કોઈ અગમ્ય, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક લાલો ઉપરજ મહેનતજીવીઓને નચાવવા રહ્યા માનવસમુદ્ધની વચ્ચે શીદાણના અભાવે જે કંઈ અરાન, વહેમ, ને જુદાં તુટો રહી ગયાં હોય; આકરી ને વીપમ

છેલ્લી લગ્નમાં કાષ્ટરને નામે સાત્રાજ્યવાદી દેશો જેરી ગેસથી માણસોને મારી નાખવાની હીમાયત કરતા, એવા ધર્મ સમિતે રહીઆ આ યુધ્ધ અટકાવવા ઉપર પ્રમાણે ગેસમાંથી બચવાના ચહેરાવાળા કાષ્ટરનું ચીત્ર દોરી પ્રચારકાર્ય કરે છે

વારનસીકવાના નાશક સ્પર્શમાંથી શ્રમજીવી-ઓની જ ને અણધારે ઉમીંઓ અરપૂર જળવાઈ રહી હોય-એ સર્વના ઓઠા નીચે જનસંધને વીધવથી વીરકંઠ રાખવા માલે-પુનરો જળ બીજાને છે માનવસામાન્યની જરીપુરાણી માનવાઓને, અચાન-

જન્ય કંઠાસોને, મુઠ્ઠીસ મતીવીશમેને, આધ્યાત્મીક ઉન્માદોને આ ધંધાદાર ધનીક પોતાનાં પ્રયત્ન એન્નરો બનાવે છે અને એના વડે વીધવશીલ શ્રમજીવીઓની જગૃતી સંદારે છે. આ જલ્લાદગીરીમાં એમને ધમશુરઓ, ઉપરેશકો, પાદરીઓ,

અને પવીત્ર પુરુષો સદૃષ્ટ સાથે આપે છે. દુઃખસુખાઓની એ આખીયે જમાતે સ્વભાવે જ પ્રગતીની વીરોધી હોય છે. હંતીહાસ આપણને સાફ સાફ કહે છે આ સ્વાર્થ સંઘે ગુલામી વ્યાપારના જંગલી જમાનાથી માંડીને વીકસીત મુડીવાદના આધુનીક યુગ સુધીના સંઘના સમયમાં શોષક વર્ગને જ સહાયતા આપી છે. ધર્મધૂરંધરોના આ સમુદાય સામ્રાજ્યવાદની તમામ પરિવર્તનોને પંખાળી છે. આજે માંધાતા મુસોલીની પાસેથી તે કરોડ પૈાંડો ઉપહાર લઈ સીત-મંગાર ફેસીઝમ માટે શોષણક્ષેત્ર સલામત બનાવે છે, બીજે દીવસે તે રાજમહારાજાઓના અમર હરન માટે પ્રભુને પ્રાર્થે છે, આગળ જતાં તે મુડીવાદને મદદ કરવા લગાઈ માટે શ્રધ્ધાળુ માણસોમાંથી લશ્કર ઉભું કરે છે, અને એવી બીજી અનેકવીધ બાહ્યોથી જગેજા સમુદયની આંખેમાં ધુમ નાખવા મથે છે. ખરેખર, ઐતિહાસીક મહેનતજીવીઓને નીષ્ક્રીયતાનાં ઝેર પાવા મુડીવાદ પોતાના અનામત રાસ્ટ્રોના ઓસર-તા મંડારમાંથી છેલ્લામાં છેલ્લાં દયીઆરો વાપરી રહ્યો છે.

ઝેરની પીચકાઠીઓ

પણ રાસ્ટ્રોની સમગ્રતા માટે વાતવરણને અનુકૂળ બનાવવાની બાહ્યમાં ધર્મ કરતાંયે વધારે કારમો હીરસો બ્રીટનની મજુર સરકાર પુરે છે. સત્તાના સીંહાસને આરંઘ થએલો કામદારપક્ષ ઇંગ્લાંડની ધર્મસત્તાને અશંગ નીલાવે છે. વસ્તુતઃ એ બનેને એક બીજા ભેડે અવીભાજ્ય સંબંધ છે. એમની વચ્ચે મુડીવાદના આધાર રૂપ ત્રીજો સ્તંભ અખ-બારો ને મુઃણમંદીરોનો છે. મજુર સરકારની સરદારી નીચે આ સદ્ સાથે મળી આમવર્ગને ઐતિહાસીક શાંતી, 'સ્વદેશભી-

માન' અને સામ્રાજ્યમંરક્ષણની ઝેરી પીચકાઠીઓ આપે છે. સત્તાનસીન મજુર-મંડળોના ધણ્યખરા વૃધ્ધ નેતાઓ ઇંગ્લાંડના ધર્મોપદેશોકોને, આસને ચડે છે. આ ટેળોના હેન્ડરસન અને ક્રાઇસ્ટી માંડીને. લાન્સબરી અને વ્હીટલી સુધીના તમામ સભ્યોને એંગ્લીકન, નોનકોન્ફર્મીસ્ટ કેથોલીક, થીએસોફીસ્ટ, વગેરે સંઘના ધર્મધૂરંધર મંડળો ભેડે સીધો સંબંધ છે. આ ગાઢ સંબંધ ઉપર તો ઇંગ્લાંડની આધુનીક પ્રતી-સોવીએટ પ્રવૃત્તિઓની દમ્ભારત ખડી છે. રશીઆ શાએના ષડપત્રમાં બ્રીટનનો કોન્ઝર્વેટીવપક્ષ, ચર્ચવાળો ધાર્મિક પક્ષ અને કામદાર સરકાર એ ત્રણે સાથે મળી બહુરંગી છતાં એકજ ધ્યેયપર ધપનારા પાયા ફેંકે છે. કોન્ઝર્વેટીવો રશીઆ વીરધ્ધ સીધો રાજદ્વારી રણસંગ્રામ ખેલે છે, ધર્મમંદીરો નીતીવાદના ધોરણે આગ ફેલાવે છે, અને મજુર સરકાર અનીચ્છાના આડંબર નીચે આ બંનેના પ્રચારકાયમાં બળ પુરે છે. કોમ વાર એ 'સમાજવાદી' સરકાર મુડીવાદના ક્યાણ આગળ માથું નમાવે છે, કેઇવર રશીઆ વીધે તપાસ કરવાનાં મધુર વચ્ચે આપે છે, અને ધણી વાર અણીનો અવસર ઉભો થતાં સખત પગલાં ભરવાની પ્રતીક્ષા ગ્રંથે છે. એ સર્વ સંચલનો લગાઈની અચુક દીશા તરફ દોરાયતાં છે. ૧૯૦૬ થી ૧૯૨૪ સુધી બ્રીટનની મુડીવાદી લીબરલ પ્રધાન મંડળોએ આજના જોવાજ પ્રચારસંગ્રામ ચલાવ્યો હતો. આધુનીક વીગ્રહશ્રે ઉભી કરેલી એ માત્ર અતુલ્ય કલા છે.

આંખનાં આંજન

મજુર પરિવારની સત્તાના આ વેળાનાં મંડળથીજ એક વરતુ સૈને સ્પષ્ટ અમળાઈ ગઈ છે, કે પુરોગામી મુડીવાદી સરકારના

પરદેશમંત્રી ચેમ્બરલેને જ વાદેશનીવી નીણીત કરી રાખી હતી તેને અભાગ રીતે આગળ ઠેલવાનો ધમ આ મજુરપક્ષે સ્વીકાર્યો છે. ૧૯૨૪ ના ઝીનોવીક પત્રનું જુલાઈ ખુલ્લું થયા પછી, ફરી એકવાર સોવીએટ સંઘા નેડે રાજદ્વારી સંબંધ બાંધવો અને આખરે કોઈ નવીન તુલ શોધી કાઢી પુનઃ રશીઆને તદ્દલાક આપી, લગ્ન માટે અનુકુળ વાતાવરણ સર્જવું, એ બાદવીન-રેળાની નીશીત નેમ હતી. એ નેમનું વકાદાર અનુષ્ઠાન મજુર સરકારે કરી પ્રતાપ્ય છે. એણે શાસનતંત્રની લગભગ હાથમાં લીધા પછી થોડાજ દીવસોમાં મુખ્ય પ્રધાન મેકડોનાલ્ડે જુનવાણી ઝીનોવીક પત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, અને પ્રથમ પગથિયે રશીયા નેડે મંજૂર કરવાની વાત વીસારે મુકી હતી. સૌથી વચારે સુચક નાટક તો આ મજુર ટોળાના મુખ્ય પુરો-વોએ સંથે મળી બજન્યું હતું. મેકડોનાલ્ડ, હેન્ડરસન, થોમસ અને સ્ટેડનની હાજરીમાં એક બનાવટી સોવીએટ ખંદર ઉભું કરવા-માં આવ્યું હતું અને તેના ઉપર ઉંચા આકાશમાં હવાઈ જહાજોમાંથી બોમ્બ ફેંકવા-માં આવ્યાં હતા. લીમ્બ એફ નેશનલ આધીપત્ય સ્વીકારવા રશીઆ ઇનકાર કરે છે એટલા સાફ મજુરટોળાના મહાજનોએ આ ફૂનોમ નાટકી લગ્નપત્ર પ્રદર્શન બધું હતું. એ પછી મજુર સરકારે નવીન યુગના નીદર્શન તરફે રશીયા સથે રાજદ્વારી સંબંધનું પુનર્વીધાન કરવાની વાત અજળ શોરથી ચોદારી હતી. આથી ધણેયે ઉદ્દામ મતવાદીઓને ખુશાલી ઉપજી હતી, પણ દુરંદેશ વીચારકોએ તો ચરૂઆતથી સમજી લીધું હતું કે, આ બધું ઉત્સાહદર્શન કેવળ દંભ અને દગલગાજીથી ભરપુર છે. પાછળના બનાવોએ મજુર સરકારના મુખ્ય ઉપરથી

સોનેરી ઝાંઘણી ખસેડી નાખી છે અને એની બાજુગરીને નખ રવરૂપમાં છતી મરી છે. પાકમિન્ટમાં ઉન્ડરસન, પારમુર અને થોમસને રજુ કરેલાં નીવેદનો, રશીયા સામે જીવનમર પ્રચારકાર્ય કરનાર નામચીન મીંઝો બોલેની રશીઆમાં એકથી તરીકે નીમણુંક વગેરે ઘટનાઓએ ધણાની આંખોનાં અંજન સાફ કર્યાં છે.

સોવીએટ રશીઆ સામે વરાળ

અને મજુર સરકારે એક વરસના અતીત પછી આ સોવીએટવીરોધી જુવાળ એટલો ઉંચો ચઢાવ્યો છે એટલે-ફક્ત જેવા મજુરપક્ષી વીનીત સમાજ-વાદીને પણ 'ખામોશ' ઉચ્ચારવાની જરૂરત જણાઈ છે. 'ન્યુ લીબર'ના ૭ મી માસ' ના અંકમાં 'રશીયન રીજની એક્ઝી-મજુર પક્ષ માટે મુડીવાદી ટોળાએ ખીછાવેલી જળ' નામક અમલખમાં તે ચેતવણીના સુર કાઢે છે કે:

“રૂપીતીયુસ્ત ટોરી પક્ષની નેમ રશીઆ સાથેનો સંબંધ કાપમને માટે કાપી નાખવાની છે. આ નેમ પાર ઉઠાવવાનો એકજ ઉપાય છે. અને તે એ કે મજુર સરકારને રશીયા સામે કોઈ પણ ઉપાયે છંછેડવી. જો ટોરી પક્ષ પોતે કંઈ કૌશાલ્ય કરે તો તેની અસર લાંબો વખત ટકે નહીં, માટે જો કોઈ પણ રીતે મજુર સરકારને ઉંઘા પાણીમાં ઉતારી લંડનમાંથી રશીયન એલચીને એ પક્ષના હાથે શ્રીફળ અપાવી શકાય તો પછી કમમાં કમ આગામી ત્રીસ વર્ષ સુધી રશીયા સાથે ક્ષીટનનો મેળ બંધા-વજ નહીં, એવી ટોરી ટોળાની

ગણતરી છે. આ બધું જો સફળ થાય અને મજુર સરકારને રશીયનો સામે તીવ્રકાર વધુતે તો બસઅર કટોકટીને વખતે ટોરી મંડળને વચ્ચે પડવાની સગવડ સાંપડે અને લગાઈની તવારી સામનો વીરોધ શમી જાય.”

પરંતુ પ્રેમલસકેડ પેતે આઈ. એલ. પી. (સ્વતંત્ર મજુર મંડળ) નો સભ્ય છે અને આ મંડળે આદીથી અંત સુધી મજુર સરકારની પરદેશનીતીને સંપૂર્ણ અનુમોદન આપ્યું છે, એટલે એનાથી પણ રશીઆ સામે કાદવ ઉગાડવાની શીતાય રહી શકાઈ નથી ટોરીપક્ષના સુત્રસંચાલન સામે અણગમો દાખવીને અંતે તે. આ મહાશય મજુર સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, આપણી સરકારે સોવિયટ સરકાર અને કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટરનેશનલ વચ્ચે અબેદલાવ ગણવો જોઈએ. આ રહ્યા પ્રેમલસકેડના જ શબ્દો :

“જે કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટરનેશનલ ઇંગ્લેન્ડ સામે પ્રચાર કરવાનો શુન્દો કરે તો તે માટે રશીઆની સરકારને આપણે જવાબદાર લેખવી જોઈએ. પરદેશ મંત્રી મી. ડેન્ડસન આજે એટલું તો જરૂર કબુલ કરશે કે રશીઆએ આપણી સામે પ્રચાર ન કરવાનું વચન લાંબું છે અને પરીણામે પરસ્પર પુનઃ શરૂ થએલા રાજદ્વારી સંબંધની ભુમીકા નષ્ટ થઈ છે. જે ડેન્ડસનને પોતાના શબ્દોની કંઈએ કીમત હોય તો તેણે પુરોગામી વીરેશમંત્રી સર ઓસ્ટીન ચેમ્બરલેનને પગથે ચાલી રશીઆ સાથેનો વ્યવહાર બંધ કરવો જોઈએ.”

બાબતરધારી સુંકડે

બહારના કેટલાક માણસો એમ ધારે છે કે ઇંગ્લેન્ડનો સ્વતંત્ર મજુરપક્ષ અતીશય ઉદાર, આદર્શભારી અને સમાજવાદી છે. પણ એજ પક્ષના મુખ્યત્વે લીડરમાં તંત્રી-સ્થાનેથી ઉપર મુજબની નીતી હોયક અખત્યાર થયા પછી એના પ્રતીસમાજવાદી વીનીપાત વીધે કાઢને શંકા સરખીયે રહેશે નહીં. મેકડોનાલ્ડની ટોળીએ સ્વીકારેલી વીધાતક રાજનીતી સામે ઇંગ્લેન્ડના શ્રમજીવીઓનો અસંતોષ ઉગાડતો ન બને એટલા સારૂ આ સ્વતંત્ર કહેવાતી રાજદ્વારી મજુરટોળી મુડીવાદી ટોરીમંડળ સામે ઉપલક્ટીઓ અણગમો દાખવે છે અને એ રીતે મજુર સરકારની તેમજ પોતાની સોવિયેટ-વીરોધી નીતી પર પડો બીજાં છે. રશીઆ ઉપર સંગ્રામ લાઇ જવાને માત્ર બાહ્યવીનનો પક્ષ આગ્રહ છે, એ જગી જાગ બીજાં છે, તેમાં મેકડોનાલ્ડ અને ડેન્ડસન અજણતાં અટવાઇ જાય છે, એમ જો મજુરપક્ષનું વાજંત ન વડે, તો મજુર સરકારનાં સીધાં કુકર્મેને લીધે તેના ઉપરથી શ્રમજીવીઓનો વીરવાસ ઉઠી જાય ને? આ બધા બાજગરીમાંથી, આ કારમી કાબેલીઅતમાંથી શું અનુમાન એવી શકાય છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે. મજુર પક્ષના પ્રતીનીધીઓને નહીં જેવા બહાના નીચે રશીઆ સામે મોરચા માંડવા નથી પણ કાઇ ગંભીર વૃત્ત ઉપસ્થીત કરવું છે. એટલેજ તે પોતાના મુખ્યત્વે ‘લીડર’ દ્વારા બોલે છે : “રશીઆ પોતાની જુમી ઉપર કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટરનેશનલને મીત્ર રાખ્યા સામે જે કંઈ વીરોધી ચળવળ ચલાવવા દે તેને આપણે આપણી સામેની સોવિયેટ દુસ્મનાવટ તરીકે ગણ્યા શીતાય છુટકા નથી,” આ રીતે પ્રચારકાર્યની મનસ્વી બાબ્યા

ખાંધી બ્રેવ્લસકેડ રશીઆને આ પ્રમાણે આવવાન આપે છે:

“મોસ્કોએ હવે સાથે સમજી લેવું” થઈ છે કે હવે સાથે રશીઆનો સંગ બલીધ્યમાં નીલાવી રાખવો કે નષ્ટ કરવો, તેનો ખર્ચો આધાર તેના પોતાના ઉપરજ છે. રશીઆમાં રાજ્ય કરતી ટોળાએ ક્રામ્યુનીસ્ટ ઇન્ટરનેશનલને દુસ્મનાવટ ઉભી કરતી ઝટકાવલી લેખે. આ શરત મંજૂર રાખીનેજ રશીઆ આત્મવીકાસ માટેની આવશ્યક શાન્તી અનુભવી શકશે.”

આ અલ્પ વાક્યોની ભાષામાંથી બખ્તર ધારી મુકેકા બહાર નીકળી આવે છે. એ ઉપરથી સંપૂર્ણ રીતે સીધું થાય છે કે, શાંતીનો સ્વાંગ સજી વીચરતી સ્વતંત્ર મજૂર મંડળી, સમાજવાદનો દંભ સેવતી કામદાર સરકાર, એ સરકારની પરદેશનીતી જાળવનાર હેંડરસનનો રસાણો, અને ટોરીમંડળનો પ્રતીક પ્રતીનીધી સર ઓસ્ટીન ચેમ્બર્સને રશીઆ સામે એકધારો નીરપાવદ વીમલનીતીમાં જ માને છે.

સહુ સંમત છે

આમ વીદેશનીતીમાં મજૂર સરકાર, ટોરી મંડળ કે બીજા કોઈ પક્ષની જાળમાં સપડાઈ નથી, પણ એકજ નીચીત ખ્યેનની સીધી માટે માલેટુબર મુડીવાદ ભેડે તે સહકાર કરે છે. બાલ્કવીન અને તેના શાગીડાં રશીઆ સામે જ લે બોલે છે તેનો મજૂર સરકાર અમલ માત્ર કરે છે. ગયા ફેબ્રુઆરીમાં બાલ્કવીને એના કોલીઝીઅમ-પ્રવચનમાં રશીઆનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું હતું,

“અમારો પક્ષ મજૂર સરકારનો ગમે તેટલો કંટર વીરોધી હોય, છતાં એક

વાત ચોક્કસ છે કે સત્તાને આપને બીરાજનાર કોઈ પણ સરકાર ખીટીલ સરકાર છે. પરીણામે, હાલની મજૂર સરકાર સામે રશીઆન રાજ્યના વર્તમાનપત્રોમાં રશીઆના જ રાજપુરોની કલમથી થતા આક્ષેપો વાંચીને માર’ લોલી ઉઠે છે.”

એટલે કે રશીઆ ઉપર મોડો વહેણો દલ્દો કરવામાં સામાજ્યવાદી મજૂરપક્ષ અને માલેટુબર ટોરીપક્ષ એકમત છે. ટોરીઓએ ૧૯૧૪ માં જર્મની સામે લે નીતી અપનાવ કરી હતી તેજ નીતી આજે રશીઆ સામે પુનઃ રાવર્તન પામી રહી છે. આ મંડળના મેવડી સર લુ સેસિલિ એ વખતે ‘લંડન ટાઇમ્સ’ ના એક અંકમાં (૨૯ એપ્રિલ ૧૯૧૬) લખ્યું હતું કે, ૧૯૧૪ ની લડાઈ માટે થયેલો નીચું પ નથી આમની સહાનો કે નથી એ સહાને સુદંતાર મતદાર મંડળનો. પણ લડાઈ લડવાનો તે નીચ્ય તે સત્તાવાન પ્રધાનોએ માલ પ્રધાનો સાથે મળીને જ ઘડ્યો હતો. એ વખતે એકવીધ ઇંગ્લેન્ડનો મુખ્ય મંત્રી હતો. તેને તમામ રાજદારી મંડળોએ લડાઈમાં હુકમવાની નીતીમાં સંયુક્ત અનુમોદન આપ્યું હતું. એજ રીતે આજે મજૂર સરકારનો પ્રતીપક્ષી બાલ્કવીન બહારના બધા દેશો સામે ઇંગ્લેન્ડના મંત્રીઓ અને માલ મંત્રીઓની સંયુક્ત વીમલનીતીના વાળ અળવે છે. આજે એ વાળના સુર રશીઆ ઉપર એકસક્ષા બતાવે જમી રહ્યા છે.

કાન્જવેરી એટલે કે ટોરી પક્ષની આ રશીઆલક્ષી રાજનીતીને ખર’ બેતાં મજૂરપક્ષના મુખ્ય પુરોષો એકેડેનલ-હન્ડસને ઉત્કટતા આપી છે. એ કંઈ રીતે ? આ શમસ્યા સમજવા ભેવી છે. પ્રથમ તે રશીઆની સરકારે મેક્સોનાલ્ડની સરકારને

પ્રચારકાયના પ્રશ્ન પરત્વે કંઈજ વચન આપ્યું નથી. એમ છતાં એ કટપીત વચનનાં વમળો ઇંગ્લેન્ડના આ બે ચક્રાર રાજપુરૂષો વ્યા ત્યાં ઉભા કરી રહ્યા છે એ ઉપરથી રશીઆ વીશે ટોરીપક્ષના ચાળખાઓ વારંવાર પાલા'મેન્ટમાં પ્રશ્નો પુછે છે અને હેન્ડર્સન તેના પ્રત્યુત્તરમાં રશીઆ સામેની ટોરીપક્ષી રાજનીતીનો આડકતરો સ્વીકાર કરે છે. પ્રચારકાય પરત્વે વસ્તુતઃ રશીઆએ જે 'વચન' આપ્યું છે તે તો માત્ર ઇંગ્લાંડના આંતરીક વહીવટમાં માથું નહીં મારવા પુરતું જ છે. એની સાથે કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટરનેશનલને કંઈજ સ્થાનસુતક નથી. તેમ આ સંસ્થાના કાર્ય માટે સોવીએટ સરકારે કંઈ જવાબદારી પણ જાહેર કરી નથી. પરંતુ મેકડોનલ્ડ, હેન્ડર્સન અને બાલ્ડવીનને કોઈ પણ બાબતની સંબંધતા કે અસંબંધતા સાથે નીરુપ્ત નથી. એમને તો હરકોઈ બહાને રશીઆ ઉપર આળ ચઢાવવું છે. અને આ અગળ લીલામાં એમને હીંદ શીવાય બીજું કંઈ ક્ષેત્ર હાથ લાગે તેમ હતું? એટલે એમણે હીન્દમાં રશીઆ તર-

ફથી સામ્પવાદી કાવત્રાં ચાલે છે એવું વૃત્ત સીકતથી ઉભું કયું છે. ઇંગ્લાંડમાં, ઓસ્ટ્રેલીઆમાં, કેનેડામાં, ન્યુઝીલાંડમાં, હીન્દમાં, અફઘાનીસ્થાનમાં, હીન્દી સરહદના પ્રાંતોમાં, અને ખુદ રશીઆમાં એમ બધેજ ધીટીશ સાત્રાજ્ય સામે ષડયંત્રો રચાઈ રહ્યાં છે, એવો એકધારો સુર ઇંગ્લાંડના શક્તિ મુત્સદીઓં ભર શોરથી ઉચ્ચારે છે. આના જવાબમાં સોવીએટ સરકાર જે કંઈ ખુલાસા, ખચરપત્રો, સમજૂતીઓ અને નીરસનો મોકલે છે તે ઉપર ધીટનનાં સાત્રાજ્યવાદી માંધાતાઓ વર્તમાનપત્રો-દ્વારા પ્રકાશનું એક કારણ સરખું પડવા દેતા નથી. કદી જો આવાં નીવેદનોને પ્રકાશ મળી જાય છે તો મજુર સરકારનાં માથુસો કોલાહલ મચાવી છાપાંઓને સંદેશા પાઠવી દે છે કે આ બધા લાલ ખુલાસા તો રશીઆના ખાનગી મંડળોએ રજુ કરેલા છે, સોવીએટ સરકારે એનો સ્વીકાર કર્યો નથી અગર કર્યો હોય તોપણ તે એક જાતની છેતરપીંડી છે...વગેરે. રશીઆથી છુટાછેડા કરી નાખવાની મજુર સરકારની આ અભેડ રીત છે.

પત્ની [રૂઝતાં રૂઝતાં] : તમે મને આપેલું વચન આખરે તોડ્યું જ ને ?

પતી : રૂઝ નહીં મારી બ્રહ્મી ! હું તને એવું બીજું વચન આપીશ !

પત્ની [ચુસ્તે થવાથી] : તમારી કચ્પર હું નાચીશ.

પતી [શાંતીથી] : ભલે હું દરીયામાં ટાવાનો છું.

“તમારા સંબંધમાં બોલાતાં એ બધાં બુદ્ધિભાગે તમે કેમ સાંભળી શકો છો ?”

“તેઓ સાચું બોલતા નથી, એટલે હું તેમની પરવા જ કરતો નથી.”

હુકાનદાર : તારે બીસ્ફીટ લેધએ છે કે ગેંગા ગોંગાઓ ?

બાપુ : બન્ને. પણ બાએ મને થોડો સજી ખરીદવા મોકલ્યો છે.

શ્રદ્ધા અને સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિ

: લેખક :

આવચંદ માવજી વરૂડા

શ્રદ્ધા અને વીચાર કરવાની સ્વતંત્ર મનોભાવના, એ બન્ને સામસામા છેા પર છે. બંને વસ્તુ સાથે સંલગ્ન શક્તી નથી, એટલું જ નહીં. પણ એકબીજાના ક્ષેત્રમાં એ વસ્તુ જ્યાં પ્રવેશ કરે છે ત્યાં બીજાનો હંમેશા અભાવ જ હોય છે. બંનેને માટે જો સાદી વ્યાખ્યા મુકીએ તો જીવનના કોઈ પણ સીધાંત કે પ્રવૃત્તિ માટે-વીચાર કરવાની આપણામાં શક્તી નથી. એવા નીચળ આત્માએ પરાધીનતાથી, કોઈપણ વ્યક્તિ કે કોઈપણ બીજી વસ્તુને પોતાના કરતાં વધુ શક્તીવાન માની તેને પોતાના વૃત્તિ વશ જીવનનું કંઈક સમર્પણ તે શ્રદ્ધા. જીવનની મહત્વાકાંક્ષા. તો વૃત્તિને સ્વાધીન વીકાસ આપવામાં-અને સંસ્કાર જે વસ્તુ વાંચે-તેને કોઈપણ ભોગે જીવનમાં લાવવા દેવામાં છે. જીવન સ્વાસ્થ્ય (Balanced life) પણ જીવન લંબાવવાની અતુકુળતા પર જ નભે છે. એટલે શરીરમાંથી પ્રકટતી કોઈપણ વાસનાને તેનો સંપુર્ણ વીજ્ય મેળવવા દેવામાં જ સ્વાભાવીકતા રહેતી. પણ આ બધી વાસનાઓ જો તૃપ્ત થવા માગે તો માનવીનું રચેલું સમાજજીવન ભુકકો થઈ ખેંચી જાય. એટલે આપણે ખેરીતો ઉપજાવી છે. વાસના પર સંયમ મુકવામાં મનુષ્યના સામર્થ્યનો સદુપયોગ કર્યો છે, અને બીજી અનેક મુકતી પ્રશુકતીથી-આવેશનો લાગણી. લયોં જમાવ કરી વાસનાના ઉદ્ભવને પણ અમુક રીતે ખેંચી રાખ્યો છે. સમાજનો નાશ કરે તેવી સર્વોપરી માનવવાસના ભાગ્યે જ ઉદ્ભવે છે. ઉદ્ભવતાં-અંતઃકરણનું હેતુપુર્વક તૈયાર

કરેલું બળ અનેક બાબુથી અનેક રીતે તેને દાબી દેય છે. એ વાસના અશુધ્ધ છે. અપ-વીત્ર છે, અમાતુષીય છે, અસંસ્કારી છે. વીગેરે અનેક વીધવીધ બંધનો તેના પર તાત્કાલીક આવી પડે છે. અંતઃકરણ-એટલે કે અનેક યુગોથી થતી વીચરણનો એક અનીચંત્રીત સમુદ-સામાન્ય રીતે ઘોંઘાટ મચાવી મુકે છે. અને મનુષ્ય નરીકેની મહત્તનું અત્યાર પુર્વે તૈયાર થયેલું મ.પ-માણસને આવી સમાજદ્રોહી માન્યતા પરથી દુર ધસડી જાય છે.

કેટલીકવાર વાસના પ્રકટે છે-ત્યાર પછી તેને અંકુશમાં લાવવા કે તેની ઉચ્ચતા ખેરી નાખવામાં આવે છે. આપણે ઉપર મેંયું કે આત્મારના માનવજીવનમાં એવા અનેક સીદા-તો તૈયાર થઈ ગયા છે, કે જે સર્વ બાબુથી સમાજધીનાશક મનુષ્યવાસનાને શાંત કરી દેય છે. દાખલા તરીકે સ્ત્રી અને પુરુષ સ્વાભાવીક રીતે અંગનું આકર્ષણ અનુભવે-એવી વાસના જો સમાજમાં નીરં-કુશ ફરતી હોય, તો સમાજ આવતી કાલે વીખરાઈ જાય. એ વીખરાઈ જવો જોઈએ કે કેમ, એ સમાજને મનુષ્યજાતીનો વીકાસ-ક્રમ સરળ બનાવ્યો છે કે કેમ તે જુદો પ્રશ્ન છે. અને તેનો જવાબ કાળની મર્યાદામાં છુપાયે છે. મનુષ્યની શરીરલાલસ ઓ જો એટલી બધી પ્રચંડ હશે તો સમાજના આવા અતી હલકાં અને આધાર વીનાના બંધનોને તુટી જતાં વાર લાગવાની નથી-પણ જો ઉપર કહી તે વાસનાને બંધન ન હોય-એ વાસનાને શુદ્ધ પ્રેમના અતી

લાગણીભર્યાં આકર્ષક પણ એક જગ્યાએ બંધન જેવા સીદ્ધાન્તથી બાંધી લઈ વ્યક્તીગત ન બનાવી હોય તો સમજ નર નાશ પામે.

ખીછ બાલુથી વાસનાતું જોર પ્રકટયા પછી ખેરી નંખાય છે અને તેમાં શ્રદ્ધા મુખ્ય કામ કરી જાય છે. નીખળ માણસ પાસેથી તેની કોઈપણ સામાન્ય લાગણી ઉકેરેલીને વ્યક્તી સમર્પણ કરાવી લેવું તેનું નામ શ્રદ્ધા. માણસ પોતાની મેળે વીચાર કરતો અટકી જાય, અગર પોતે વીચાર કરી શકે છે તેવી શક્તી તેનામાં છે એમ માનતો જ બંધ થઈ જાય—અને પછી ખીછ કાઢી રીતે આકર્ષક કે અત્યંત મહાન લાગતી વસ્તુ તરફથી જે મેળે તે લેવા તૈયાર થઈ જાય. જેમકે ધર્મ. એ માણસની અત્યંત સામાન્ય લાગણી પર નમે છે. હવે એ લાગણીથી ધર્મને માણસે અત્યંત પવિત્ર અને દૈવી વસ્તુ માની છે એને શુદ્ધી પર માની શુદ્ધી પર સદાકર્મનાં બંધનો નાખી દીધા છે. એટલે અત્યારે ધર્મને નામે કોઈપણ સીધાંત માણસ કબુલ કરી લે છે. કારણ કે પોતાના સ્વતંત્ર વીચાર કરતાં ધર્મ કહે છે તે વધુ સારું છે—એમ તે સદાકર્મ માનતો જ આવ્યો છે. આવી જ શ્રદ્ધા વ્યક્તીમાં પણ હોય છે. કોઈ સીધાન્ત કે આદર્શમાં પણ હોય છે.

શ્રદ્ધાથી માણસ આત્મવીશ્વાસ ગુમાવે છે. દરેક જાગૃતમાં એની પ્રીય વસ્તુનો સ્વર શોધવા એ મથે છે. ન મળતાં નીરાશ થઈ નીકળી જાય જાય છે. નહીની નહીની વસ્તુ પરત્વે પણ—વ્યક્તીગત જાનગી જીવન પરત્વે પણ, પોતે પોતાની મેળે નીણું લાવી શકશે એમ તે માની શકતો. માટે એ જેમાં શ્રદ્ધા હોય તેને પુછે છે. એ શ્રદ્ધા પ્રેરનાર જ વ્યક્તી હોય તો અને તેટલા અભ્યાસપુર્વક

જવાબ આપી શકે. પણ જો જડ સંસ્થા હોય તો સર્વને લાગુ પડે તેવા જ જવાબો તેની પાસેથી મળે. વ્યક્તીગત વીશીષ્ટતા કે જે ધણીવાર તો બહુ જ મહત્વની વસ્તુ હોય છે. તેને અવગણી માત્ર કાયદાની સુસ્ત-તાની માફક તેને સીધાંત લાગુ પાડી આપે. અને તેથી રાખી શ્રદ્ધાભર્યાં માણસ પોતાની મુશ્કેલ સુલાખીમાં એક બંધન ઉમેરી સ્વતંત્ર જીવન માટે એકવાર વધુ નાલાયક બની હર્ષપુર્વક પાછો ફરે છે.

સ્વતંત્ર વીચારશક્તી એ શ્રદ્ધાની ખરેખર સામી બાલુ છે. એમાં માણસ પોતાની મેળે શું એક ઉકેલે છે, પોતાની મેળે પોતાનો માર્ગ નક્કી કરે છે. ઉપર કહી તેવી વાસનાને આમણિ અંકુશ તો છે જ, પણ એ અંકુશ શુદ્ધીપુર્વકના પૃથક્કરણથી આવતો હોવાથી એને બહુજ સજગડ રીતે કદી નથી પકડી શકતો. ત્યારે ત્યારે કારણ નાણુદ ધાય છે. ત્યારે અકર્ષણને સફળ થવાની એ છુટ આપે છે, અને પરીણામે માણસ સ્વાધીન વ્યક્તીત્વ મેળવી શકે છે. શ્રદ્ધાનો આધાર આવેશ કે ઉરકેસાટ પર છે. વીચારશક્તીમાં સમતોલતા હોય છે. શ્રદ્ધાથી ગમે તે એક વાત સંપૂર્ણ રીતે કબુલવી પડે છે, ત્યારે વીચાર શક્તીમાં બધીજ માન્યતાઓમાંથી વ્યક્તીગતને પ્રસંગ પરત્વે જુદો જુદો નીણું તારવવું છે. શ્રદ્ધાથી માણસ જડ—પરાધીન યંત્રવત અને એકમાર્ગી બની રહે છે. ત્યારે વીચાર શક્તીથી એ જીવન્ત સ્વાધીન મનુષ્ય બનેતો જાય છે.

છતાં શ્રદ્ધાનું મનુષ્ય જીવનના ઘડતરમાં આટલું બધું મહત્વનું સ્થાન શા માટે? શા માટે મહાન ગણ્યતા માનવ આત્માએ પણ શ્રદ્ધાથી પર નથી બની શક્યા? અને શા માટે તેઓ પણ શ્રદ્ધાના મહત્તા વારંવાર

મન સમક્ષ મુક્યાં કરે છે! આનું કારણ માત્ર એક જ છે. શ્રધ્ધાથી જીવન સ્વાસ્થ્ય બહુજ સુલભ બની જાય છે. આપણે જોઈએ કે જાંઘીનો હેતુ ગમે તે હોય, પણ પ્રાણી માત્રમાં જીવન લ'ખાવવાની વૃત્તિ બહુ જ સ્વાભાવીક હોય છે (Instinct to Survive). પ્રાણી માત્રની સર્વ પ્રવૃત્તિનું મુળ આવા જીવન માટેના વીઘ્નમાં (Struggle for existence)માં જ છે. માત્ર શારીરિક કે સ્થૂળ જીવનને જ આ સીદ્ધાંત લાગુ પડે છે તેમ નથી. સંસ્કૃતી આગળ વધતાં અને માનવજાતીનો કંઈક વીકાસ થતાં ધીમે ધીમે માનસીક જીવન પણ સન્નિધ છે. અને તેને પણ આજ નીચમ લાગુ પડે છે. જો શરીર ટકાવવા માણસ જાત્રા કે અજાત્રાત અવસ્થામાં પણ પ્રયાસો કર્યા કરે છે, તેમ માનસીક સ્વાસ્થ્ય માટે પણ માણસ એટલી જ સ્વાભાવીકતાથી પ્રવૃત્તિ કરે જાય છે. એટલે અચારની માણસની બધીજ કીયાઓ કાં તો શારીરિક સ્વાસ્થ્યને માટે કાં તો માનસીક સ્વાસ્થ્ય માટે હોઈ બાનેનું મુળ જીવન ટકાવવાની કુદરતી આદર્શ પર જ આવી જાય છે. આ માનસીક સ્વાસ્થ્ય શ્રધ્ધાથી બહુજ સુલભ થઈ પડ્યું છે. આપણે સામાન્ય જીવનમાં પણ જોઈ શકીએ છીએ કે, એક નહીં બેથી વાતમાં પણ આપણે માથે જવાબદારી આવે છે ત્યારે આપણે શાંત રહી શકતા નથી. અને બીજાવાબદારી-કોઈ પણ જાતની ચીંતા માંથી મુક્તી-એ આપણને સુખપ્રદ થઈ પડે છે. આ શ્રધ્ધા તે માણસમાંથી પોતાના કૃત્ય માટેની જવાબદારી ખેંચી લે છે. એ રીતે માણસ માત્ર લશ્કરી શીરત પ્રમાણે ડુકમને તામે થતાં શીખે-એટલે જાંઘીના સર્વકૃત્ય માટેની પોતાની જવાબદારી એ તજ શકે છે. બીજી કોઈ પ્રયત્ન લાગણીના જોર પર જેને માટે માણસે વીશ્વાસ

ફળવ્યો છે તેને ચરણે જીવન સમપણું કરવું, એટલે માણસને માટે માનસીક શાંતી અત્યંત સુલભ બની જાય છે. એ પોતાને માટે વીચાર નથી કરતો. કારણ કે પોતે વીચાર કરી શકે છે એમ તેણે કદી માન્યું નથી હોતું. પોતાની જાંઘીના નીણુંથો પણ પોતાની મેળે નથી તારવતો. કારણ કે એ શક્તિ પોતાનામાં પણ છે અને પોતેજ એ કાર્ય માટે જગતનો સૈથી લાયક માણસ છે એમ તેને નથી સમજાવ્યું હોતું. પછી એ અત્યંત નીર્બળતાને સંપૂર્ણ પરાધીનતામાંથી પોતાની કાર્યશક્તિ પ્રકટાવવા માટે એ બીજાનો આશ્રય લે છે. અને શ્રધ્ધાપુર્વક બીજાના નીણુંથો કબુલ રાખી-એ નીણુંથો કરનારને સંપૂર્ણ માની. તેના નીણુંથોમાં સુકનજ હોય તેવા વીશ્વાસ રાખી કાર્ય કરે છે. એનું માનસ સદા શાંતજ રહે છે.

પછી આવી શ્રધ્ધા કોઈ બ્યક્તિમાં હોવાં ધર્મમાં હોય, ઇશ્વરમાં હોય, કોઈ આદર્શમાં હોય, કોઈ પુસ્તકમાં હોય ગમે ત્યાં હોય. માત્ર એની શરૂઆત વખતે મનુષ્ય લાગણીનો પ્રયત્ન આંચકો આવે, માણસ જેમાં શ્રધ્ધા મુકનાનો છે તેના તેજ આગળ અજાત જાય, એટલે પછી એ પરવશતાનાં બંધન નીરંતરતા બની જાય છે.

આ શ્રદ્ધા એ અનુવીચારકની માન્યતાથી ભૂલી વસ્તુ છે. માણસને હકીકતના અત્રાને કે બીજા કોઈ કારણને અંગે પહેલાં એક વીચાર ન સુઝે, પણ બીજાએ એ રસ્તે વીચાર કર્યા પછી એ વીચારસરણી એને પણ મેળે અને પોતે પણ એજ રીતે વીચાર કરી પ્રથમ વીચારકે દોરવે માંગે જાય એ વસ્તુ એ શ્રદ્ધા નથી. એમાં તો મત્ર વીચાર કરવા માટેનાં પોતાનાં સાધનો

ઓછાં છે એટલું જ. બુદ્ધી કાંતો બહુ જ સુચક કે તીવ્ર નથી. કાંતો અભ્યાસ નથી. કાંતો હકીકતનું જ્ઞાન ઓછું કે અધૂરું છે અને પરીણામે એ વસ્તુ બીજાના વીચારમાંથી મળી આવતાં પોતાની શક્તીને એ સંપૂર્ણ અજમાવે છે. શ્રદ્ધામાં આમ નથી. એમાં તો વીચારશક્તીનું સીધું સમર્પણ છે. એમાં આખી વીચારશ્રેણી નહીં પણ માત્ર નીચુંચોળ ઉછીના લેવાય છે અને તે બુદ્ધીગમ્ય બન્યા હોય या નહીં પણ તેને તાપે થવાનું હોય છે.

એ શ્રદ્ધાએ પરીણામે કેવો માણસ ઉપજાવે છે? સદાકાળ પોતાની જવાબદારી ફેંકી દેવા તૈયાર, જીવનની સુંદરમાં સુંદર વસ્તુને સ્વાધીન રાખી દેના ઉપભોગથી તૃપ્તી નહીં, પણ સર્વ રીતે બીજાને તાપે બની રહેનાર, સંલોભના પટ્ટા પ્રમાણે જીંદગીનાં સ્વરૂપો બદલી શકે તેવો જીવન્ત નર નહીં, પણ ગમે તે કાળે જે ગમે તે સંલોભમાં એકનો એક ધ્વની કાઢ્યા કરે તેવું યંત્ર શ્રદ્ધાથી જડ થઈ ગયેલી બુદ્ધીને અંગે એ કોઈપણ વસ્તુ સ્વીકારી લે છે; એને પોતાનામાં વીશ્વાસ નથી-બહુવાર તો આખી માણસજાતમાં વીશ્વાસ નથી-મનુષ્ય; શક્તી એને મન કંઈ નથી. મનુષ્ય જીવન એને સીધી નીચે મુકી શકાય તેવી વાત લાગે છે. એની મનોદશામાં જ્યાં ત્યાં મનુષ્ય કરનાં વધુ પવીત્ર શક્તીશાળી અને મુલ્યવતી વસ્તુઓ અધ્યાયા કરે છે! એના પરાધીન જીવનમાં માત્ર મૃત્યુ સમી અખંડ શાંતી છે. આંચકા ભોગાવ્યા પછીની સોગણી મીઠી બનતી સ્મૃતિભક્તિ. રમણીય મુંઝવણો મધુરી વ્યસાંતી એના જીવનમાં ક્યાંય નથી. એના મનુષ્યત્વનો છેલ્લો વીકાસ સંપૂર્ણ પરાધીનતા છે. જેટલે અંશે એણે બીજાની સાચી કે કાંઈપણ શક્તીપર જીંદગી છોડી

દીધી છે, એટલે અંશે એણે સ્વાતંત્ર્ય હરણું છે. એટલે અંશે એણે ગુલામી કબુલી છે.

હવે આ પરાધીનતા, આ ગુલામી વધુ સૌમ્ય, અને ભાવના ભરી અને માટે એ હંમેશાં શ્રદ્ધાનાં ગુણગાન ગાયાં કરે છે. બુદ્ધીને વખોડ્યા કરે છે. પવીત્ર માનેલી વસ્તુઓની પવીત્રતા ઓછાછાથી જાળવ્યા કરે છે. જેમાં શ્રદ્ધા મુકી છે તે સડુથી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે એમ સદાકાળ પોતાના મનમાં અને બીજે બધે ઠસાવ્યા કરે છે. અને પોતે કબુલી લીધી છે એ પરવશતા, કોઈ પણ રીતનું બંધન નથી પણ માનવજીવનની મહત્તાની પરાકાષ્ટા છે એમ કાયમ વીચાર્યા કરી, એ પોતાના મનને છેતરે છે. એથી પરવશતાનું દુઃખ શાંત થતું જાય છે અને માણસ એને એ રીતે સદાકાળ જીવી મરી જતો લાગે છે. કંપનાથી, ભાવનાના ઉજળા ભર્યા ભરેથી, એક બીજી કંપનાને સ્વીકારી, આવા નીબળ સ્થંભપર પોતાની જાત ટકી છે એમ માનનાર અને એ આધાર વીના પોતે નકામો છે એમ માનનાર મનુષ્ય જાતીની ઉત્કૃષ્ટતા કે વીકાસમાં શું ફાળો આવી શકે, કે મનુષ્યની શક્તીને મહત્તાને કેવી નીજીવ કરી નાખે તે સ્પષ્ટ છે.

માત્ર સુખની ક્ષણિક લાક્ષણ માટે, માત્ર પોતાની જીંદગીને છેતરીને મેળવેલી બીજા જવાબદારીમાંથી ઉદભવતી સ્વસ્થતાને ખાતર, આખી જીંદગીની અનેકવીધતાનો ભોગ આપવો તે મનુષ્યની શક્તીના વીકાસ માટે ઝેર સમાન છે. સમાજની વ્યવસ્થા ખાતર આપણા અનેક સમાજસ્ત્રષ્ટાઓએ આવી શ્રદ્ધા પોતાનાં વચનો માટે પ્રકાશવી છે; તેમણે સુંદર દેખાતા આદર્શો, મોહક લાગતી ભાવનાઓ, આવેશ ભર્યા સીધાંતો ઉપજાવી એમાંથી એના નીચુંચો સદાકાળ લોકોમાં

જાગ્રત રહે માટે, અંતઃકરણ જેવું હોઝામાં ઉપજાવી, પ્રજાને નબળી બનાવી દીધી છે. પ્રજા અંતઃકરણની વૃત્તિમાં, વાસનામાં, સ્વાભાવીક ને કુદરતી બળ છે એમ ધારી માને છે તેને બદલે ત્યાંથી મનુષ્યકૃત સીદ્ધાંતો મળી આવે છે, શ્રદ્ધા એને સ્વીકારે છે. બુદ્ધી ચુપ બને છે, સ્વતંત્ર વીચારશક્તિ તો અગાઉથીજ કાપી દીધી હોય છે. પણ માણસ એ પ્રમાણે વર્તે છે તેમાં માનવતા એકંદ્રી હણાઈ રહી હોય છે. તે કોઈ સમજવું નથી.

-સચ્ચી માનવતા એટલે સ્વાધીનતા-સંપુર્ણ વીચારશક્તિનો વીકાસ. સ્વયંસીદ્ધ તરીકે ખપતી કંઈપણ વસ્તુનો અસ્વીકાર અને વૃત્તી કે વાસનાને નીરંકુશ ઉપજવા દે તેવા સંયોગોનું સર્જન એ શ્રદ્ધાથી નથી થતું. શ્રદ્ધા તો જીવનપર લયાનક બંધન મુકી દે છે. શ્રદ્ધા એટલે પોતાના કરતા કોઈપણ વસ્તુ વધુ પવીત્ર વધુ શક્તિશાલી કે મહાન છે તેમ કારણ વીના માનવું તે એથી માનવવીકાસ રૂંધાય છે. એટલે જીવનમાંથી એ શ્રદ્ધા નટલી દુર જાય તેટલો સ્વતંત્ર વીકાસ શક્ય બનશે.

તણખા

કુનીયામાં લેઈએ તેટલા ઘડું છે અને કુ લેઈએ તેટલો બાજરો છે: તેમ છતાં બાજર કુનીયામાં લાખજો મનુષ્યો એવાં છે કે જેમને ખાવા માટે ખોરાક મળતો નહી.

...

ઓ મારાં બાળકાં! આલો ચાલો મારી સાથે રૂપાણું શહેર લેવા. એ અક્ષયેશી અને પવીત્ર નગરી છે. જ્યાં બુદ્ધી બુદ્ધીનો માણસ શ્રીમંત બની જાય છે, અને બુદ્ધીમાનો શ્રીમંતોની સેવા કરતા ખતા ખાય છે.

...

રસોઈમાં સ્વાદ નથી, પણ એ વાંક રસોઈનો નથી. ઓ મારા માલીક ? ખરો વાંક રસોઈગ્યતો જ છે, તારે ઠપકો આપવો હોય તો તેને ઠપકો દે, રસોઈને ન નીંદ, કમકે તેમાં મીઠું નાખવું રસોઈઓ જ બુલી ગયા છે.

...

જેની પાસે મુખે રાત ગાળી નાખવા માટે ફાટીવુટી ગોદડી એ નથી, તે અંત્રીકાનું સાન્નિધ્ય લેઈને શું કરવાનો ? જે સાધુ ભુખ્યા પેટને માટે પુરી ખરીદવા

ગીતા વચી દેતો હોય, તેને શ્રીકૃષ્ણનો ઉપદેશ શું કામનો ?

...

કુનીયા ઉપરનાં તમામ દેવળો, ધરપી-તાલ કે શીશુલુમંદીરના સ્વરૂપે પરિવર્તન પામતાં હોય, તો મારી ખાત્રી છે કે, લગવાનને તેથી વધારેમાં વધારે આરામ થાય.

...

વર્ષાઋતુનું આ તોફાન નથી. મૈત્રતા ગરબગરબાં અને વીલ્લગીત્ત્વ અમ-કરથી કોઈ રૂપે ચલરાતા. એ તો આચાર્ય વીના ઇશ્વરનાં પૃથ્વી સાથે લગ્ન થાય છે; એ લગ્નસમારંભમાં કુદરતી તત્ત્વો બંદેશ થઈને મહાલે છે.

...

નીરખ ઓ માનવસમાજ ! રણ-ભુમીમાં પડેલાં મુર્દાંની ઉગાણી હીંસક પંખી કરી રહ્યાં છે, સ્મશાનનાં મુર્દાંને શીયાળવાં ચુંધી રહ્યાં છે, તેજ રીતે પુજારીઓ મંદીરામાં ઉગાણી મ્હાણી રહ્યાં છે !

હ. ચ

પડકાર!

બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

રાષ્ટ્રીયતાની લાલુકે જવાલા,

શીથીલ બને કે આમ ?—બસ યુદ્ધ હવે ન વીરામ !

અગતી પથના થવા અવાસી,

ધાતુ' ધરીને હામ—બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

સમરાંગણમાં રગદોળાશુ,

એજ અમારું કામ—બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

દેશ દુઃખ નીવારણ અથે,

યશ અમર અમ નામ—બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

આત્મપ્રદાનાં શસ્ત્ર સજ્યાં ત્યાં

ખડું મુક્તીનું ધામ—બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

ભારતભૂમી અમારી કાળે,

હો દુરબાન તમામ—બસ યુદ્ધ, હવે ન વીરામ !

બીબીન વૈદ્ય

શબ્દોની રમત

: શોધક :

રમતીયાળ

સામ્રાજ્યના પત્રકારોની પરીષદ સમક્ષ હિલા રહીને હીંદના વઝીર મીઠા વેળવુડ ખેને લંડનમાં જુનની ત્રીજી તારીખે કહ્યું: “લોકોમાં મતભેદ પડાવીને હીંદમાં રાજ્ય ચલાવવું તે બ્રીટીશ રાજનીતી નથી.” પરંતુ ખીજે જ દીવસે સીમલામાં વાઇસરોયે પંજાબના મુસલમાન જમીનદારોના પ્રતિનિધીમંડળને ખાત્રી આપી હતી કે, સરકારી નોકરીઓમાં કામી તત્ત્વના ધોરણની શોધ જાળવણી કરવાનાં તમામ પગલાં લેવામાં આવે છે!

મુબાઇયું ‘ઉછડી ચેલ’ ને એક અંગ્રજના તંત્રીપણા નીચે પ્રસીદ્ધ થાય છે, તે તા: ૫ મી જુનના પોતાના અંદમાં ‘રુક્ટે-ટર’ની સહીથી લખતાં કહે છે: “હીંદુઓની સામે મુસલમાનોને અપરાધવા તે હીંદમાંની નોકરશાહીની જુની અને માનીતી રમત છે!” પત્રકારોની એજ પરીષદ સમક્ષ મીઠા ખેને એવું પણ કહ્યું હતું કે: “હીંદના હિત તરફ અમે પ્રથમ લક્ષ આપીએ છીએ.” તેને ખીજે જ દીવસે લંડનના ‘ઉછડી ચેલ’માં એક લેખ લખતાં લોડ રોથરમીયરે લખી નાખ્યું હતું કે: “બ્રીટનવાસીઓની આવકના પ્રત્યેક પાંદોમાં ૪ શીર્ડીંગ નેટ્સી આવક હીંદ સાથેના બ્રીટીશ સંબંધને અભારી છે” અને તે આવક માટે જ તેણે સામ્રાજ્યના પંજાબમાં હીંદને દબાવી રાખવાની પોતાના પાંચકોને આગ્રહભરી ભલામણ કરી છે!

* * *

મુબાઇના બીંડી બજારમાં કુતરા ઉપરથી તોફાન થયું અને અનેક માણસોના જીવન ગયા, તે વીધે મુબાઇ સરકારના ખર્ચ

ખાતાએ જે હકીકત વર્તમાનપત્રો ઉપર ગોઠવાવી તેમાં લખ્યું કે, “એક મુસલમાન એક કુતરાને લાકડીથી ઘાતકી રીતે મારતો હતો, તે એક ગોરા સાજાંન્ટે ભયું—અને તેણે મુસલમાનને મુકકા માર્યો.” પણ એ મુસલમાન [જે પકાણુ હતો] કુતરાને શા માટે મારતો હતો તે વાત એ ખાતાએ છુપાવી છે. તે ઉપર દીકા કરતાં ‘ઇન્ડીઅન સોશયલ રીફોર્મર’ વાળી રીતે દીકા કરે છે કે: “આ ખર્ચખાતાનો અધીકારી એવું માનતો લાગે છે કે, મુસલમાન માટે કુતરાને મારવા તે સ્વાભાવીક છે, અને સાજાંન્ટને માટે કુતરાને મારવા સારૂ માણસને પીટવા તે સ્વાભાવીક છે.”

* * *

લાઇ ફેનર ઓક્સેની વીલાયતી કામદાર સરકાર માટે ફરીયાદ છે કે, તે સરકાર જોઈએ તેટલી હીંમતવાન નથી. જો તેમ હિત તો હીંદને તેણે જ મહીના પહેલાં સંતોષ આપ્યા હોત અને તે મામલો આટલો બગડત નહીં. અને રોથીમીયર, ડાયર, ખેવરલુકર પણ એજ વાત કરી રહ્યા છે કે: કામદાર સરકાર જોઈએ તેટલી હીંમતવાન નથી. જો તેમ હિત તો જ મહીના પહેલાં દમનનીતી શરૂ કરી, તેણે હીંદને કચડી નાખ્યું હોત, તો મામલો આટલો બગડત નહીં!—કલમ આ બન્ને પ્રકારની મનોદશા વચ્ચે ચેકડાનાડના વધદાર મીત્રોની દશા ત્રીચંડુ જેવી ભાંડ પડી હશે!

* * *

પતીયાળાના પરરાષ્ટ્રીય ખાતાના મંત્રી મી० રશશ્ચક વીલીયમ હાલ વીલાયતમાં છે. તેમણે ત્યાંના “ઇવનીંગ સ્ટાન્ડ” સાથેની વાતચીતમાં હીંદની સ્વરાજ્યની ચોચતાની વીરક્ષમાં કહ્યું: “હીંદમાં ૬૦,૦૦૦,૦૦૦ અસ્પૃશ્યો નીચીનતા અને અધપતનમાં સડે છે.” એમને માત્ર એક જ પ્રશ્ન છે કે, દોહસો વર્ષ થયાં હીંદમાંની ધ્રીટીશ સસ્તનતે તેમને માટે કેમ કશું ક્યું નહીં? અસ્પૃશ્યો તરફના પ્રેમનો ઝરો હમણાં જ તેમના દીલમાં ક્યાંથી ઝૂટી નીકળ્યો?

* * *

આપણા વીનીત યોદ્ધા(!)ઓએ સરકારને તેમ જ મહાસભાને પ્રાર્થનાપત્રો પાઠવવાનો આરંભ કર્યો છે. પહેલાં તેઓ સરકારને પ્રાર્થતા ને મહાસભાને ધીક્ષારતા. હાલના ઉગ્ર વાતાવરણે એમનામાં એટલો પલટો કરાવ્યો હાજે છે. તેમ છતાં તેમના છેલ્લા પ્રાર્થનાપત્રમાં ચીમનકાલ સેતલવાડ અને કાવસણ જહાંગીર (નાના) લોકજનશ્રુતીની આ રીત માટે “શોક કરી ગયા હતા અને હજી શોક કરી રહ્યા છે” અને તેથી ‘સત્યાગ્રહની ચળવળમાંથી સારા માણસો નીકળી જાય’ તે માટે સરકારને જાણમેજી પરીપદની સાફ વાતો કરવાની લજામણુ દરે છે. એમને દેશના મીત્રો કરતાં ઈંગ્લંડના મીત્રો માટે બહુ કાળજી છે, એટલે સત્યાગ્રહીઓને તેમની હડત અટકાવવાની વીનંતી કરતાં કહે છે: “અમે પહેલાં તેમને એ માટે દરેકી લજામણુ ધ્યાનમાં લેવાઈ નથી. અમે તેમને દેશના લજા માટે ફરીથી લજામણુ કરીને આશા રાખીએ છીએ કે અમારી વાતને તેઓ આ વખત બરાબર સાંભળે.” શા માટે? એમની પહેલી અને હાલની લજામણુ વખતે તેમનામાં શું ફેર પડ્યો છે? એમની લજામણુ સરકારને માટે તો ખીજી નથી જ.

પહેલાં સત્યાગ્રહ અટકાવો, પછી સરકાર દમનનીતી અટકાવશે; એ એમની જુની મનોદશા કાયમ છે. છતાં તેઓ સત્યાગ્રહીઓને એમની લજામણુ માનવાનો આગ્રહ રાખે છે!—કેવા લલાભોળા આપણા વીનીત લાઈઓ છે?

* * *

આપણા લલાભોળા વીનીત લાઈઓ ઉતાવળ હોય તો જમવાનું ભુલે, માથે પાઘડી કે ટોપી મુકવાનું ભુલે, પણ સંસ્થાનો સમા સ્વરાજની માગણી વખતે “With safe-guarded” [અંકુશોવાળું] એ શબ્દો કહેતાં ભુલવાના નથી. સારું છે કે ત્યાંસુધી આ દેશની વસતી એમને જ યાદ કરવાની નથી!

* * *

ઓક્સફર્ડના ‘અન્ડરગ્રેડ્યુએટસ’ની મંડળીએ હીંદ વીષેની ચર્ચામાં એવો ઠરાવ કર્યો કે: “હીંદને તારકાળીક સ્વરાજ આપવાની તરફેણમાં અમે નથી.” એ ચર્ચામાં ઠરાવનો વીરોધ કરનારા ઘણા નીકળ્યા હતા, પણ હીંદના ગ્રેડ્યુએટસોએ તેમજ અંડરગ્રેડ્યુએટસોએ ઠરાવ કરી નાખ્યો છે કે: “હીંદને તારકાલીક સ્વરાજ અપાવવાની તરફેણમાં અમે છીએ.” બંને દેશના કેલેજિઅનો આમ સમસામે ખડા છે; બંનેની કસોટી છે. હાર કે જીતનો નીર્ણય તેમના વચનપાલનની તૈયારી જ આપશે—પરીણામ તો ત્યારે જણાશે.

* * *

સોલાપુરના લશ્કરીસાજમાં કરવામાં આવેલી સજ્જોને “જંગલી અને વેરની ભાવનાવાળા” કહીને લંડનના કામદાર પશ્વતું ‘ન્યુ લીડર’ એવી ટીકા કરે છે કે: “આકુળ-વ્યાકુળ મનોદશાતું આ કામ છે અને જવાબદાર સરકારને માટે તે શરમભરેલું છે.” જ્યાં ‘માશ’લ લો’ આવતો નથી ત્યાં ચાલત.

‘લાડીગળ’ માટે કદાચ ‘ન્યુ લીડર’ હવે ટીકા કરવાનું હશે. કામદાર પક્ષના તંત્રીઓ અને મુત્સદ્દીઓનાં મગજ વચ્ચે આટલો તફાવત કેમ ?

* * *

પંચજવાળા આપણા પેલા દીવાન ચમન-લાલે લાહોરના ‘પાયોનીયર’ પત્રના લંડનના પ્રતીનિધી સાથેની વાતચીતમાં કહ્યું: “બ્રિટીશ માલના બહીષ્કારના કાર્યક્રમથી ઇંગ્લંડની ખેડારીના રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નની ગુચ્છ વધી છે, અને તેણે બ્રિટીશ વ્યાપારને અને તીજરીને અસ્ત-વ્યસ્ત બનાવી મુક્યાં છે” તેથી હવે કામદાર સરકાર હીંદ સાથે સંધી કરવાનો વીચાર કરે છે. ખરું છે. એક લેખકે બ્રિટીશ પ્રબળને જાતીય અબીમાન, સત્તા અબીમાન અને શ્રીમંતાઇના અબીમાનમાં જાન લુલેલી જાતી કહી છે. તેથી તેના એ અબીમાનને અસર કરે તેવી ચળવળ આગળ તે સંધીના પ્રશ્નો કરવા પહેલી તૈયાર થાય છે.

* * *

મીસીસ ખેઝંટ ‘ગ્રાળમેઇ’ નું નોતરું સ્વીકાયું. કહે છે સપ્તમન વૃતાંતનો પાયો સરેકો છે એવું એમનું માનવું છે, છતાં મીસીસ ખેઝંટ હમણાં એ વૃતાંતનો બારીક અભ્યાસ કરી રહ્યાં છે!—માટે તો તેમને મીસીસ ખેઝંટ કહેવામાં આવે છે !

* * *

શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રીજીએ વીલાયતી ‘સ્પેક્ટેટર’માં લેખ લખ્યો છે. ‘અમારા ગયા પછી હીંદનું શું થશે ?’ એવી બીંતા બતાવનારા ગ્રાંથોને તેમણે એક જ વાક્યમાં કહ્યું છે: “તમારાથી જે કંઈ બાંધી શકાય તે બેશું

કરી દો, હીંદમાંથી હકી જાઓ અને હીંદને તેના ભાગ્ય ઉપર છોડી દો.” [Gather up what you can, retreat and leave India to her fate]. શાસ્ત્રીજીની બીજી સલાહોનાં વખાણ કરનારા બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ આ સલાહ સ્વીકારવા કેટલા તૈયાર છે, તે ખબર હજી રૂટરે મોકલાવી નથી !

* * *

હીંદુસ્થાનની ખબરો ઉપર સેન્સરશીપ લાગુ કરવામાં આવી છે. તેની સામે વીરોધ કરતાં લંડનમાં મી. આર. પી. સ્કીપ્સ નામના જાણીતા અમેરીકન પત્રકારે કહ્યું: “જે અમેરીકનો હીંદ વીધે કંઈ જાણવા માગે છે તેમના માગમાં હીંદનો સેન્સર અડચણો ઉભી કરે છે, તેથી તેમના દીક્ષમાં ત્યાં જતા સંદેશા માટે એટલો વસવસો ઉભો થાય છે કે, જ્યારે તેઓ વર્તમાનપત્રમાં વાંચે કે, બે માણસો માર્યા ગયાં છે, ત્યારે તેઓ માની લે છે કે, ધણું કરીને ૨૦ માર્યા ગયાં હશે અને ત્યાંની ઇસ્ખીતાલા ઉભરાઇ જાય છે.” એમ કરીને સેન્સરે કરેલા હીંદ ઉપરના ઉપકાર માટે તેનો આભાર માનવો જોઈએ.

* * *

‘ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’માં ગઈ તા. ૧૪ મી જુનના દીવસે “હીંદ અને સામ્યવાદ” નામનો અગ્રલેખ પ્રસીદ્ધ થયા છે, તેમાં આધેડાં અવતરણો અને સામ્યવાદી પત્રોના આધારો ઉપરથી માનવાને કારણ મળે છે કે, તે પત્રની ઓશીસમાં મોટા પ્રમાણમાં સામ્યવાદી સાહીત્ય આવતું હોય. કેટલાક એને સરકારી મુખપત્ર કહે છે, તેથી તો તેના તંત્રીને સામ્યવાદી સાહીત્યના સમાગમમાં રહેવા દેવામાં આવતા નહીં હોય ?

રાજકારણની ભૂલેટ્ટી [બે પત્રો]

બાજવાડા

વડોદરા, તા. ૨૦ : મે.

પ્રીય મુમન

લડન

ગયા મેઘમાં તારો પત્ર મળ્યો તે પછી રાષ્ટ્રીય ચળવળ અને જાગૃતી અપાર વધી પડ્યાં છે. અમને બધાને એમ થાય છે કે તું આ વખતે અહીં હોત તો તારા કેટલાક જડ વીચારો જરૂર ફરી ગયા હોત.

લોકો ગમે તેટલા અત્યાચાર સહન કરે છે, અને ભારેમાં ભારે ઉશ્કેરણી સામે પણ અહીંસક રહીને જોનારાઓને દોષ કરી નાખે છે.

મીઠાની આ લડત તો હવે ચોમાસું ખેસતાં બંધ થશે, પણ તે પછી વીદેશી કાપડના બહીષ્કારની ચળવળ ઉપાડી લેવામાં આવનાર છે. લોકો ખાદી તરફ ધ્રુવ વળ્યા છે, પણ હાલે હાલ ભરાતાં સ્વદેશી બજારોને જ લોકો ઉત્તેજન આપે છે તે જોયા પછી તો એમ જ થાય છે કે હવે થોડા જ દીવસમાં આ દેશમાંથી પરદેશી કાપડનો ટાંડીઓ જ ટળી જશે.

મને લાગે છે હવે તો તારામાં આશાવાદ ઉત્પન્ન થશે અને સ્વદેશીના સંબંધના તારા વીચારો પણ કંઈક પસંદાશે ખરા. ધનસુખ માને છે કે મુમનમાં મુધારો થયો જ અશક્ય છે, ક્યુ તો કહે છે, 'એ લાછન રાષ્ટ્રની પડી નથી અને આંતરરાષ્ટ્રીયતાની વાતો કરે છે! બધો દેશ મુધરે તોયે મુમન મુધરે એવું મને લાગતું નથી.' પણ હંદુ એકેશ્વર આપણી મંડળીમાં તારો પક્ષ

કરનારો નીકળે છે. તે હંમેશાં એક જ દલીલ કરે છે અને તે એ કે: "મુમનની વીચાર-સરણીને સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યા વીના જ આપણે તેને અન્યાય કરીએ છીએ."

વીચારતમાં આજકાલ તને અહીંના સમાચાર બરાબર વાંચવા મળતા હશે. કેમકે ત્યાંના ધણા વર્તમાનપત્રોના પ્રતીનીધીઓ અહીં આવ્યા છે. કહે છે કે એક તો ખાસ કામદાર સરકારના પત્રનો પ્રતીનીધી આવ્યો છે, અને તેના મોકલાવેલા સંદેશાઓ ઉપર ત્યાંની સરકાર ખાસ વીચાર કરી, હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ જેમ અને તેમ જલદી આપવાનો વીચાર કરશે.

આપણા દેશી રાજ્યો શ્રીદીદા હીંદથી પોતે જુદા હોવાની ગમે તેટલી વાંતો કરે પણ જો તું અહીં હોત તો જોઈ શકત કે ગાંધીજીની દાંડી તરફની કુચ શરૂ થઈ ત્યારથી લાલ-ખીજા રંગોનો ભેદ માત્ર નીહિત નક-શાએ પુરતો પ્રાથમિક નીશાળોના વીઘાથી-ઓને શીખવવા સારું જ રહેલો છે.

તારે તો ત્યાં કેટલાય અંગ્રેજ વીઘાથીઓ સાથે દોસ્તી બંધાઈ હશે, એ લોકો આપણી આ લડત માટે શું ધારે છે તે તો લખજે.

તને જાણીને નવાઈ લાગશે કે ગાંધીજીની સામે થવામાં જાણીતા થયેલા વીનીત રાજ-દારીઓ પણ હવે તો તેમની તરફેણ કરી રહ્યા છે, અને મહાત્માજી વીનાની ગોળમેજી પરિષદ જ નકામી છે એવી વાતો પણ તેઓ કરવા લાગ્યા છે.

લી૦

તારાજ

નાનુલાઇ

ખીજ્ઞટ્ટીટ, આચર રોડ,

હેમ્પ્સ્ટર

લંડન [N.W.] તા. ૦૫: ૧૯૫૦.

બહાલી દોસ્ત નાનુભાઈ

વડોદરા

તારો પત્ર મળ્યો. આટલે દુર રહેવારને આવે સમયે, —જે કે વર્તમાનપત્રોમાં દેશની તમામ વાતો દરરોજ જાણવા મળે છે તો પણ —સ્વજનોનો પત્ર મળવાથી કેટલો બધો આનંદ થાય છે, તે તો માતૃભુમી છોડી પાંચ હજાર માઈલના અંતરે જઈને વસ્યા પીના ન સમજાય તેવું છે.

હીંદુસ્થાનની જનતામાં ખરેખર અપુર્વ જાગૃતી આવી છે, એ તો હીંદ વીણે ઓછામાં ઓછી દરકાર કરનારા અહીંના પત્રકારો, હીંદની ખબરોને જે સ્થાન આપે છે તે ઉપરથી પણ કંઈપી સકાય છે. અલગત એ ખબરોને હું સાચી માનતો જ નથી, કેમકે અહીંથી ત્યાં આવેલા વર્તમાનપત્રોના ખબર-પત્રીઓ માત્ર હકીકત આપતા નથી, પણ પોતપોતાના રાજકીય દ્રષ્ટીબીંદુ પ્રમાણે તેને રંગ ચણીને ખબરપત્રો મોકલાવે છે. પરંતુ એમના એ ખબરપત્રોમાંથી કેટલા ટકા ગાળા કાઢતા તે હું બરાબર શીખી ગયા છું. અહીંની પ્રજા હીંદને સાંપ્રાજન્યની કુઝળી ભેંસ માને છે, એટલે અત્યારે તેઓ અંદર અંદર એજ પ્રક્રિયાની ગંભીર ભાવે ચર્ચા કરતા દેખાય છે. આવે સમયે હું મુજાબ કે વડોદરામાં હોત તો ઘણું જ સારું એવું તો મને ય લાગે છે. પણ આટલે દુર છતાં યે, હું હીંદમાં જ હોઉં તેટલી કાળજીથી માતૃભુમીની સ્વતંત્રતા માટે શરૂ થયેલી લડતને જોઈ રહ્યા છું.

આપણા લોકો ઉપર થતા અત્યાચારને હજારો સ્વરૂપમાં અહીં રજૂ કરવામાં આવે છે. શાલ-

મેન્ટની એક બેઠકમાં હું ગયો હતો, ત્યાં મી. એન. બ્રીટીશ સાંપ્રાજન્યના પ્રતિનિધીઓ સમક્ષ, હીંદના સમાચાર જે રીતે રજૂ કરતા હતા તે જોઈને મને એમ લાગ્યું કે, સત્ય ઉપર સહાયત્વ આપવા મુકી, બ્યવસ્થીત જુદાજુદાને કેમ ખીલવી સકાય તે શીખવું હોય તો વધારે સગવડભર્યું સ્થાન માત્ર આજ છે, એ ખીચારો શું કરે? ખુશ-કેરીના કાંધીઓ તોને માટે જ યાદી તૈયાર કરે તે જ એને વાંચી જતી પડે છે! અહીંની કહેવાતી કમદાય સરકાર એશીઆના પ્રદેશોની સાથે કામ પાડતાં કોન્ઝરવેટીવ સરકારને જ પગલે બરાબર આવે છે, એટલે તે પક્ષ સત્તા ઉપર હોવાથી, હીંદને કશો જ લાભ થાય તેવું રખે કાંઈ માનતા.

અહીં સક સત્યાગ્રહીઓ ઉપર થતા જુદામી હુમલા એ ખીલું કંઈ જ નહીં પણ, પશ્ચીમની પ્રજા હીંસાબળની કેટલી ભક્ત છે, એવું પ્રતીક માત્ર છે. છેલ્લી ચાલ્ફી વખતે એમ કહેવાતું હતું કે *Might is Right* [બળ એજ ન્યાય] ને બદલીને *Right is Might* [ન્યાય તેજ બળ] ની સ્થાપના માટે આ યુદ્ધ લડાય છે. અને આપણા દેશના અનેક ભદ્રક સબજનોએ વેલ્સના જાદુગરનો એ વચનોને શાસ્ત્રવચન જેવાં માન્યાં હતાં; પરંતુ એ તો બધી લોકલાગણીને વશ કરવાની વાતો જ હતી; અહીંનો મારો અનુભવ એ સુચવે છે કે, યુરોપ, અમેરિકા, જપાન બધાં આજે *Might is Right* ના મુત્રમાં ૧૯૧૪ ના ઓગસ્ટમાં જર્મનીને જેટલી શ્રદ્ધા હતી તેટલી જ શ્રદ્ધા ધરાવે છે.

વીરમગામ, ધરસાણા અને વગવાના બનાવો ઉપરથી તમે બધા એટલું જોઈ શકો તો સારું કે, સત્યાગ્રહીઓનો પક્ષ સત્યનો, ન્યાયી અને સ્વાભાવીક હોવા છતાં, સાંપ્રાજન્ય-

વાદના પ્રતીનીધીઓ લાડીના બેરે તેમની ઉપર વીનંત્ય મેળવી રહ્યા છે. એટલે વીનંત્ય હિંમતો ન્યાયની તરફેણમાં પોતાનું પક્ષ નમવે છે તેવું કશું જ નથી. એને તો પશુ-ખગથી જ અત્યારે નમાવવામાં આવે છે, અને પછી એ છત્તની સાથે 'પ્રભુની કૃપા'નું વીશેષણ બેડવામાં આવે છે! 'પરંતુ 'છત્ત' એ શબ્દમાં જ superior power નો ખની રહેલા જ છે. આ ખંડના લોકોની તો એ જ મનોદશા છે; અને દુનિયામાં જે પક્ષ નીખલ હોય તે છત્તે હોય એવો એક પણ પ્રસંગ તો બતાવો? અહીં નીખલતા એટલે પશુ-ખગની નજરે જ હું રહેતો નથી, પણ દરેક ધ્રુવીએ તેને વ્યાપક અર્થમાં કહ્યું છે. જેમકે અત્યારે સત્યાગ્રહીઓ અને તેમના કામને ટેકા આપનારા સંખ્યાબળમાં વીશેષ છે, એટલે તેઓ પોતાના ચડીયાત્ત સંખ્યાબળને લીધે, તેમનાથી જુદા વીચાર ધરાવનારા-દાખલા તરીકે વીનીતો-એને કાવવા દઇ શકતા નથી. તે જ રીતે જુદીબળમાં ચડીયાત્ત એક પ્રજા તેનાથી ઓછા જુદી-બળવાળી ખીછ પ્રજાને હાવી, તેની ઉપર પોતાની સત્તા સ્થાપી શકે છે. અર્થાત્ તે બળ જુદીનું હોય, વ્યવસ્થાશક્તિનું હોય, ધનનું હોય કે લડાયકશક્તિનું હોય: પણ બધામાં એ બલનો સ્વીકાર તો સુખ્ય છે. તે રીતે સત્યાગ્રહીઓમાં આત્મબળ, આપ-ભોગનું બળ કે અહીંસક રહેવાનું બળ હોય, તે પણ એક રીતે તો બળ જ છેને ?

અત્યારે અહીંસા ઉપર હીંસા કાવી જાય છે, તેનો પદાર્થપાક હીંદીઓને ધરસાણમાં અને ખીજે મળે છે, અને તે અર્થમાં ગાંધી-જીના એ સુંદર મનાતા તત્ત્વનો વીશેષ અત્યારે સત્તાવાદીઓ કરી રહ્યા છે, તેમાં રહેલા ભયનું એમને આજની વ્યાકુળતામાં ભલે ભાન રહ્યું નહીં હોય, પણ થોડા સમય

પછી વળી ગાંધીજીની જરૂર પડશે ત્યારે, હીંદી પ્રજાને શાંત કરવા માટે એજ સત્તાવાળાઓ, ગાંધીજીનો તે સુત્રના પ્રચાર માટે વળી ઉપયોગ કરવાયે તૈયાર થશે. એ તો સત્તા અને સામ્રાજ્યને સાચવવાની યુક્તિઓ માન છે.

મીક્ષની લડત લોકબળુટી પુરતી ઘણીજ સરસ છે. પરંતુ હીંદી પ્રજા પરતંત્રતાનાં કૃણ્ણી કંટાળી ગયેલી છે, અને તેથી તેનામાં અપુષ્પ બળુટી તો આવેલી જ છે. તેનો સદુપયોગ કરનારા યોગ્ય નેતાઓની જરૂર છે. ગાંધીજીમાં એવા નેતા બનવાના ઘણા શુભ છે, પરંતુ એમની વીચારસરણી સાધુની હોવાથી, જનતાની અપુષ્પ બળુટીને તેઓ કુશળ મુત્સદ્દીની રીતે ઉપયોગ કરી શકતા નથી. તેમને 'સાધુસંતા' સાથે કામ હોત તો સારું, પણ મુત્સદ્દીઓ—અને તે પણ જેવા તેવા નહીં, અર્થગ—ની સાથે કામ છે, એટલે પરીણામ લોકબળુટીને અતુરપ આવડું નથી, એવો મારો વીચાર હજી પસંદાયો નથી.

પણ વીદેશી માલના બહીષ્કારનો, અને મેં અહીંનાં પત્રોમાં વાંચ્યું છે તેમ, કર નહીં ભરવાની લડતનો કાર્યક્રમ, રાજકારણી નજરે મને વધુ સંગીન લાગે છે. તેમ છતાં મારી એવી માન્યતા છે કે, બ્રિટીશ પ્રજા વ્યાપારી પ્રજા છે, અને તેના વ્યાપાર ઉપર અસર થાય તો જ તે દબાયેલી પ્રજાનાં દુઃખ સમજવા તત્પર થાય છે, એ વાત જુલવા જેવી નથી. હીંદમાં પરદેશથી જેટલો માલ આવે છે તેમાં ગ્રેટબ્રિટનનો માલ એક રૂપીએ આઠ આના જેટલો છે, પરંતુ ગ્રેટબ્રિટનનો જે માલ દુનીયામાં જાય છે, તેની સાથે સરખાવતાં દર સો રૂપીઆના નીશશન્યાયારમાં, બ્રિટન હીંદ સાથે ૧૬૫ રૂપીઆનો વ્યાપાર કરે છે. પરંતુ બ્રિટનનો કાપડનો વ્યાપાર હીંદ સાથે વધારે છે. સ્ક્રીમર રસ્તે

પરદેશ જતા તેના કુલ સુતરાકે કાપડમાં સેંદ્રે ૨૮ તો માત્ર તે હીંદમાં મોકલાવે છે, એટલે કાપડના બહાર ઉપર ને ચીત રોડવામાં આવે તો, જરૂર લેન્ડેશાપર ખળ-લગા ઉઠે. એ તો વાઇસરોયના ઓડીનન્સથી તેમ જ જપાનની ઉપર ને ખાયલી વીશેષ જકાત ઉપરથી પણ તમે જોઇ શક્યા હશે.

હીંદમાંથી પરદેશી કાપડનો પગ કામનો નીકળી જાય એ જમાનો ઘણું નજીક તો નહીં જ હોય એમ હું માનું છું. એટલે નીકળીર છું કે, તમે સદુ મીચેની સાથે હું એ બાબતમાં મળતો યદ્ય શકતો નથી. કોઇ પણ સ્વતંત્ર દેશ અત્યારના યુગમાં સવંધા સ્વાત્રથી તિમામ માલના વિપાદનની નજરે બની શકે એ અશક્ય જ છે. સ્વતંત્ર હીંદને પણ અનેક જાતનો પરદેશી માલ લેવો પડશે. પણ તે વખતે તેની રાજકીય અને આર્થિક સ્વતંત્રતા તેને હુંડાવા કે ચુસાવા નહીં દે એ ખ્યાલમાં રાખવું ઘટે છે. એટલે હીંદને મહાપ્રશ્ન રાજકીય અને આર્થિક સ્વતંત્રતાનો જ છે. તે નજરે ખીટીશ માલ-ખાસ કરીને કાપડ-નો બહાર સર્ગોન બતાવવા તરફ હાથ ટુરત ધુબ ધ્યાન અપાય તે મને વાંજળી લાગે છે.

સ્વદેશી માલનો પ્રચાર જેમ જને તેમ વધે તે ઘણું જ જરૂરું છે. પરંતુ તેથી મળતો નફો ને ખાનગી ખીસામાં જાય તો તે દેશને કે દેશના નીધન વગર લગાર મદદગાર થાય નહીં. તેથી તો યોગ્ય મીલ-વળાઓને નફો થશે અને સ્વદેશીની ખપત વધતાં તેઓ ભાવ વધારી દઈ, પોતાના ભાગીદારોને નફામાંથી મોટા ફાળા આપશે; ત્યારે સામાન્ય વર્ગને તો નુકસાન જ થશે. મીલવાળાઓ અને મોટા વ્યાપારીઓ દેશની સ્વતંત્રતાની લડતમાં ભણે તેથી વધુ આનંદ-જનક ખીલું શું હોય? પણ તમે તેમનું એ

કામ દેશને સ્વતંત્ર કરવાને બદલે, સમય પુરતો અર્થલાભ મેળવવા પુરતું હોય તે, દેશભક્તોને નામે તેઓ મધ્યમ વર્ગના તેમજ ગરીબ વર્ગના માણસોની પાસેથી મોટા નફો જ મેળવી જશે. મેં બાપમાં વાંચ્યું છે કે, મોટા વ્યાપારીઓએ આમુક વખત માટે જ પરદેશથી માલ મંગાવવો બંધ કર્યો છે. એ તો વ્યાપારી ચાલાકી જ કહેવાય. ભલે ધનશુભ કે કંટુ મારે ચાર ગમે તેમ માને, પણ આજના જમાનામાં આંતરરાષ્ટ્રીય દબ્દી બંધ રાખવાથી લાભને બદલે હાનિ જ વીશેષ થવાની છે.

મારી માન્યતા ભલે તમને અવળી દેખાય, પણ તમે ને શાંતીથી થોડાક મુદ્દાઓનો વીચાર કરશો તો મારી વીચારસરણીનો પાયો સદગે સ્મર્ય શકશો. તે મુદ્દા આ છે:

(૧) દેશના ગરીબ મજુરોને લાભ થાય તે માટે સ્વદેશી માલ લેતા હોઇએ તો, મીલવાળાઓ પોતાને મળતા નફામાંથી મજુરોને કેટલો હીસ્સો આપવા તૈયાર છે તે નક્કી કરી લેવું જરૂરું છે.

(૨) જો મીલવાળા સ્વદેશીને નામે પોતાને માલ ખપાવવા તૈયાર થયા છે, તેઓ જાતે અને તેમનું કુટુંબ, તે માલનો કેટલો ઉપયોગ કરે છે? તે તપાસવું જોઈએ. મેં તે આપણા અનેક મીલમાલીકાને તેમ જ તેમના કુટુંબોને પરદેશી કાપડ જ વાપરતાં જાણ્યા છે. એટલે સ્વદેશીને નામે મળતા નફાને તેઓ જાતે તો પરદેશી વસ્તુઓ ખરીદવા પાછળ જ ઉપયોગ કરશે.

(૩) જો મીલવાળાઓ આજે સ્વદેશીનો લાભ મેળવશે, તેમની હુતકાળની મનેદશા અને તેમનાં કામ, દેશને લાભ કરનારાં હતાં કે ગેરલાભ કરનારાં? ધારાસભાઓમાં તેમના

પ્રતીનીધીએ દેશના હીતના પ્રશ્નમાં કેટલી વખત પ્રજાપક્ષે મત આપ્યા અને કેટલી વખત સરકારનો સાથ શોધ્યો તે જોડું જોઈએ છે. પણ ગઈકાલે એમણે ગમે તેમ ક્યું હોય, આજે તેઓની મનોદશા પલટાઈ છે એમ કોઈ કહેતું હોય તો, તે સંબંધમાં એમની પાસેથી સીધા પુરાવા માગવા જોઈએ.

મારી તો અચળ માન્યતા છે કે, પૈસાદારો જરૂર પડે ખ્રીડીશ મુડીનાઓ સાથે ધંધાની ભાગીદારી કરી, હીંદમાંથી નફો મેળવવાના કામમાં એમને મદદ કરવા પણ તૈયાર થવાના જ; વળી તેમની મીથા તે દેશ-ભક્તીને માટે નહીં પણ સારા નફા માટે છે. એ મીથામાંથી જ સારો નફો ન મળે, અને અમેરીકા, ઓસ્ટ્રેલીઆ અથવા મેક્સીકોના એકાદ બુલે પૈસા નાખવાથી એમને નફો મળતો હોય તો, હીંદમાંથી મીથા બંધ કરી તેઓ પોતાની મુડી ત્યાં લઈ જશે. કેમકે તેમને તો નફો જ જોઈએ હોય છે. તેથી તો રાષ્ટ્રના તમામ ઉદ્યોગોને રાષ્ટ્રની માલીકીના ખનાવવાની તલામણુ રાખે મેક્સીકોના પીયારખંડુઓ પણ અહીં દરે છે.

એકજ દાખલો: લુવોને ઇંગ્લંડમાં કેટલી બધી ખેડારી છે, છતાં અહીંના લોકોની કેટલી બધી મુડી પરદેશમાં નફા માટે ગયેલી છે?

એટલે મારા મતે તો ખ્રીડીશ માલ સીવાય, બજારમાંથી જે માલ સસ્તો મળે તે લેવાની પ્રથાથી, ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગને અર્થ લાભ વીશેષ છે. તમને કદાચ મારા આ વીચારો ઠીક નહીં પણ લાગે, પણ મીલવાળાઓ જેઓ પોતાના મલુરોને ઓછી મલુરી અને ઓછો સંતોષ આપવા માટે જાણીતા છે, તેઓ ગરીબ મલુરોને લાભ આપે તે મારાથી તો માની શકાતું જ નથી. હા, જો આપણા નેત્રોએ તેમની પાસેથી એવી શરતો કરાવી શકે તેમ હોય, તો

જુદી વાત. પણ તેમ થવું મને તો અશક્ય દેખાય છે.

વીકાસતના લોકોને હીંદની કરી જ પડી નથી. તેમને એમના નફાની અને માલ માટેના બજારની વધારે પડી છે. તેથી અહીંના વર્તમાનપત્રોમાં હીંદ માટે કેવા લેખો પ્રસીદ્ધ થાય છે, તે જાણવા આ સાથે અહીંના 'ઉદ્ધર્ત મેલ' અને 'મોનીંગ પોસ્ટ'માંથી થોડીક કાપડીઓ મોકલાવું છું, તેમાં રાયરમીઅર, ઓડવાયર વગેરેના લેખો બહુ ખાનપુર્વક વાંચવાની મારી લલામણુ છે.* 'ઉદ્ધર્ત મેલ'નો મુખાંશ આવેલા ખાસ ખબરપત્રી કેવી દબના સંદેશ મોકલાવે છે, તેનાય કેટલાક નમુના આ સાથે ખીડ્યા છે. તે ઉપરથી જાણી શકશો કે હીંદને સારવાની કે સ્વરાજ જલદી આપવાની અહીં કોઈ પણ પક્ષના રાજ્યદારીઓની ઇચ્છા નથી. થોડાક દુકાડાઓ આપવા એ અહીંના લોકોની મનોદશા છે.

તે દેશીરાજ્યો વીધે લખ્યું અને તેમની પ્રજા વીધે પણ મત પાતાવ્યો, પરંતુ એમની પ્રજાઓ, પોતાના ઉદ્ધાર માટે જો બરાબર તૈયાર નહીં થાય તો, એ નફાનાં પીળાં ધાખાં જ, હીંદની ગુલામીના પાયા ઉંડા ઉતારવામાં મદદગાર બનવાનાં છે તેનો ખ્યાલ રાખજો. રાજ્યો સંગીન એકતા સાધી રહ્યા છે, તેમને અહીંના પ્રખર શાહીવાદીઓનો અને તેમનાં પત્રોનો ટેકો છે; અને રાજ્યોને અંગત મોજશોખ તેમજ ભોગવીલાસની અગ્રાધીત છુટ સીવાય ખીજ કશાની પડી નથી; તે વાત દેશી રાજ્યોની પ્રજાએ બરાબર સમજીને, પોતાનો સંગીન મત સુચવવ-

* વાયકાઉન્ટ રાયરમીઅરનો 'ઉદ્ધર્ત મેલ' માં પ્રકટ થયેલા એક લેખ, પ્રસ્તુત અંકમાં આગળ આપ્યા છે, તે જુઓ.

સ્વીત ખનાવવો પડશે એમ મને લાગે છે, હીંદની લડતનું નખળામાં નખળું ખીંદુ નકશાનાં પીળાં ધાખામાં જ રહેલું છે તે કદી ન વીસરતા.

મારે અગ્રેજ વીઘાવીઓ સાથે ઘેસતી છે. એ ખીચાશ હીંદને સ્વતંત્ર શા માટે થવું જોઈએ તે જ સમજતા નથી. સમયન રીપોર્ટ તેમની આગળ જે વાતને ચોટા સ્વરૂપે રજુ કરી છે, તેજ કથા તેઓ માડીના ખોળામાંથી સાંભળતા આવે છે. તેઓ માને છે: હીંદ અનેક ન્યાતોભતોથી વહેંચાઈ ગયેલા દેશ નહીં પણ ખંડ છે; હીંદુ મુસલમાન એક ખીમતના દુસ્મન છે; છ કરોડ અંત્યજનો કોઈ ભાવ પુછવું નથી, સરકદ ઉપરની લડાયક જતો અને હીંદી રાજ્યો માત્ર અંગ્રેજોની હાકરીને હોથે જ રાંત છે, નહીં તો હીંદમાં એકે કુવારીકાતું શીવળ કે શ્રીમંતો એકે રૂપીઓ સત્તામત ન રહે. આથી હીંદીઓની મનોદશા તેઓ સમજી જ શકતા નથી. દુકામાં કહું તો: અહીં હીંદ વીધે

ભયંકર અસાન પ્રવર્તે છે. એટલે હીંદીઓએ સ્વાશ્રયને હજી વધુ હદ સુધી ખીસવો પડશે.

આપણા દેશના વીનીત રાજદ્વારીઓ માટે તે જ લખ્યું તે સ્વાભાવીક જ છે. પરંતુ તેમના હેતુ માટે મને વીશ્વાસ નથી એસતો. મેં આગળ કહ્યું તેમ પ્રભાસતના બળને હોથે તેમને નમવાનો કે ગાંધીજીની મહત્ત ગાવાનો આશંકર કરવો પડે છે એટલું જ. બાકી તેમનામાં મારે જરાયે વીશ્વાસ નથી. એ વર્ગ જ આપણા દેશમાં સાચી રાષ્ટ્રીય લાવના ખીલે તેનો દુસ્મન છે.

આમ છતાં 'ગોળમેજી'ના વખત સુધીમાં મામતો પલટાશે અને હીંદને 'સ્વતંત્રતા'થી અનેક ગાંઠિ દુર લાઇ જવાની ચેરવીમાં આપણા નેતાઓ દસાઈ જશે એવો વસવસો મને તો રહે છે જ.

તમામ સ્નહીઓનું સ્મરણુ વારંવાર ક્યાં જ રહે છે.
લી૦

સ્નેહાધીન
સુમન

જો તમે ૫૦ વર્ષના હો તો-

તમે ઉંઘવામાં ૬૦૦૦ દીવસ ગુમાવ્યા છે, કામ કરવામાં ૬૫૦૦ દીવસ ગાળ્યા છે, ચાલવામાં ૮૦૦ દીવસ ગાળ્યા છે, આનંદ મેળવવામાં ૪૦૦૦ દીવસ ગાળ્યા છે, જન્મ વામાં ૧૫૦૦ દીવસ ગાળ્યા છે, ને માંદગીમાં ૫૦૦ દીવસ ગાળ્યા છે. તમે ૯૪૦ મહુ ખોરાક જમ્યા છો, અને ૭૦૦૦ એકન પ્રવાહી તમારા પેટમાં ગયો છે; એવી ગણતરી એક મેન્ય આંકડાશાસ્ત્રીએ કરી છે.

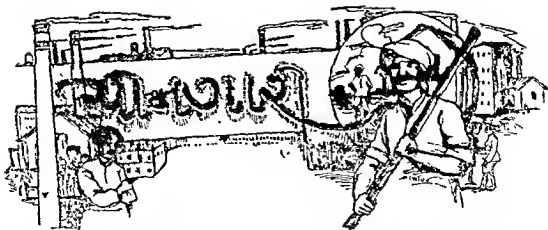
તમામ જાતના વહેંચોને મનમાંથી દુર કરવા તે પોતાના મનને માન આપવાનો સરળ તેમજ સુંદર માર્ગ છે.

શામસ પેદાન

...

માતા: લાઇ કેમ રહે છે?

પુત્રી: બા, એને કંઈજ શીખવું નથી. જોને એના હાથમોતો પેડો લઈને તે કેમ ખાવો એ મેં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી બતાવ્યું તેટલા માટે બાણુ રહે છે તે!

ગોક્ષીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘જ્યોતિષ્ઠર.’

પ્રકરણ ૯ સું.

પોલીસનો પંજો

ચો મેર આપેલી સનસનાટીથી રળીયાત એની અડગાઇ ગઇ કે ઘેર આવીને તુરત જ એણે રાધવની બધી ચોપડીઓ એકઠી કરી અને એનું બંડલ બાંધી છાતી-સરમું ચાંપ્યું, બિખાટણી બની ગયેલી વૃદ્ધ માતા ચોપડીઓને લઇ આમથી તેમ ઓરડામાં બાંટા મારવા લાગી. એને લાગ્યું કે રાધવ રૂબે મીઠામાંથી છુટી હમણાં જ આવશે, પણ કોણ જાણે કેમ હજી મુઠી એ આવ્યો નહીં. કંટાળી જઈને છેવટે ઘર વચ્ચે ચોપડીઓનો થોકડો મુકી એના ઉપર રળીયાત બેસી ગઇ. ગામ પુસ્તકાલયની ચોક્કી કરતાં કેટલો વખત ગયો એની એને ખબર જ ન રહી. બહુ જ મોડેથી રાધવ અને રામુ આવી પહોંચ્યા.

“રાધવ, તેં બધું જાણ્યું?”

“મને બધી ખબર છે બા! પણ તું ગભરાઈ ગઇ લાગે છે?”

“હું તો ખુબ અડગાઇ ગઇ છું—ખુબ મુંઝાઇ ગઇ છું.”

“તમારે ગભરાવાની બીજકુલ જરૂર નથી. આ જાતની નીબંજતા અમને લેશમાત્ર મદદ કરી શકશે નહીં” રામુએ કહ્યું:

“તેં કંઈ ખાવાનું ચિ તૈયાર ક્યું” લાગતું નથી.”

“તું જોતો નથી, તારાં પુસ્તકાલય” હું જીવથી ચે વધારે જતન કરતી બેઠી છું?”

રામુ અને રાધવ ખડખડાટ હસી પડ્યા, એમનું મુકતહાસ્ય જોઇ રળીયાતને કંઈક શાંતી વળી. રાધવે એમાંથી થોડી ચોપડીઓ ઝડપથી ઉપાડી લીધી અને મકાનના પાછળના ભાગમાં દાટી આવ્યો અને રામુ રસોઇમાં રળીયાતને મદદ કરવા લાગી ગયો.

“આજના બનાવોમાં કશું ચ અસાધારણ નહોતું. લોકોને તો નહક ચર્ચા થયાં કરવાની ટેવ પડી ગઇ છે” રામુએ રળીયાતને વધારે મજબ બનાવવા વાર્તાલાપ શરૂ કર્યો.

સફેદ અને લીલાં પીળાં કપડાં પહેરીને આવા અમલદારો એમનાં હથીયારો સહીત આવે છે અને જ્યારે જ્યારે એમનું ધાકું પડે

છે ત્યારે ધરની દરેક દરેક ચીજો તેઓ તપાસી લે છે. પથારી ફેંદી નાખે છે, પુસ્તકો, કાગળીયાઓ અને છીણી મોટી તમામ વસ્તુઓને ખારીટાથી જુએ છે. એમને ય આ કામ કરવું થઈ શકે? આકરું પડે છે, પણ શું કરે? એટલે તો એ અમારી સામે આટલા બધા હુધવાય છે. થઈ જાય? કામ-એ બધા મનમાં તો સમજે છે પણ એમનો શો ઉપાય? એક વખત મારા ધરની ઝડતી લીધી હતી ત્યારે પણ આખું ઘર ફેંદી નાખવામાં આવ્યું હતું. ખીજી વખત ત્યારે ફરીથી આ અમલદારોની પધરામણી થઈ ત્યારે મને પકડવામાં આવ્યા હતા. મારેક મહીના જેવે પણ ભોગવી લીધી છે. પકડી જાય ત્યારે બનર વચ્ચે આપણું પ્રદર્શન કરે, કેટલાંક દેશો સુધી ખેસાડી મુકે, નામ પોકારે ત્યારે ઉકવાનું-પાંગરામાં હાથ રહીને પુછે એનો જવાબ આપવાનો-બસ વળી પોલીસ હુકમ મુજબ હાજર થાય-કેદીને જેલમાં લઈ જાય અને આમ એનો અવતાર પુરો થાય. એવું કહેને પણ પોતાનો ખગાર વ્યાજખી ઠરાવવા કેટલી જહેમત ઉઠાવવી પડે છે!”

“તને વાત કરવાની કેવી સરસ ટેવ પડી ગઈ છે રામુ!”

“સુધાની અંદર પુકે મારીને દેવતા ચેતાવતાં ચેતાવતાં રામુએ પાછું ફરીને રળીયાતને પુછ્યું,”

“હું એવી કંઈ રીતે વાત કરું છું, કે જે તમને બહુ ગમે છે?”

“તને કોઈએ અત્યારસુધીમાં હુખ આપ્યું હોય એમ તને લાગતું જ નથી.”

“આ વીશાળ જગતમાં એવું કોઈ જન્મત પ્રાણી છે કે જેને જરાય અન્યાય થયો જ ન હોય? પણ મને તો એટલી બધી વીતી છે કે હવે હું હુખ વીશે ફરીયાદ કરવાનું ચ બુલી ગયો છું. જે લોકોને સીતમ વસ્ત્ર-

વસ્ત્રની ટેવ પડી છે એની સામે ગણગણાટ ક્યો શું દહાડો વળે? જે અન્યાયો હું વેદી રહ્યો છું એ મને મારા કાયમાં થઈ વીધ નાખે છે પણ એ અનીવાર્ય છે, પણ એટલા ખાતર કામ કરતાં અટકી જવું અથવા એનો જ વીચાર ક્યાં કરવો એ સમયનો નકામો વ્યય છે. પહેલાં મને આ અન્યાયો સામે શું પ્રયત્ન રોષ હતો? પણ હવે હું વીચારું છું કે આસપાસ બધે લોકો હતાશ થઈ ગયા છે. દરેકને પોતાનો પડોશી એની પાસેથી કંઈક ઝૂટવી લેશે એવી દહેશત લાગ્યા કરે છે, એટલે દરેક હમેશાં પહેલાં ધારાવાર પ્રયત્ન કરે છે. આમ છાંદગી ચાલી જાય છે બા!”

રામુનો વાક્યવાહક ગંભીરતાથી આગળ ચાલ્યો એણે રાધવના ધર ઉપર લાવીખરમાં આવનારી ધાડ નીશે રળીયાતની ધાકે હાગવી કરી નાખી. એની આંખમાં રળ-કાંટ હતો, લાધામાં વેગ હતો અને વીચારોમાં બળ હતું. રળીયાતને એમ લાગ્યું કે એ પડખું માણસ કદાચ એનું નેમ ધીસું પાડતો હશે પણ નીરાશાને કદી એના હૃદયમાં સ્થાન આપશે નહીં.

“ધખર તને સુખી રાખે” રળીયાતે ગદગદ અવાજે કહ્યું.

“વાર! ને ધખર મને સુખ આપશે તો હું ના નહીં પાકું, પણ એને માટે માગણી તો નહીં જ કરું, તેમ સુખની શોધ માટે મારી પાસે સમય જ ક્યાં છે?”

આ વાર્તાકાપ ચાલતો હતો એટલામાં રાધવ ચોપડીઓ સંતાડવાની વ્યવસ્થા કરી અંદર આવ્યો.

“હવે એના શા ભાર છે કે પુસ્તકો શોધી કાઢે?”

રાધવે એનું મોઢું અને હાથપગ મોઢું નાખ્યાં અને રળીયાતને કહ્યું,

“જે તું ગભરાટથી ઘુછા ઉઠીશ તો ચોક્કસ એમ સમજશે કે ધરમાં જ કંઈક છુપાવવામાં આવ્યું છે. પણ તું જાણે છે કે અમે એક પણ ખરાબ કામ તો નથી જ કર્યું. અમે તો સત્યને વળગી રહેનારા છીએ અને એને માટે જાન કુરબાન કરવા પણ અમે તૈયાર છીએ, પણ સત્યની ઝંખના એ જ અમારો ગુન્હો છે—ત્યારે આપણે શા સારું કરવું લેઈએ?”

“ના, ના, ખેડા! તું હીંમત રાખીશ, જરાપણ નહીં ગભરાઈ, ભણે અવતી ચોક્કસ.”

પણ એ રાત્રે ચોક્કસની ધાડ નજર આવી. અને સવારમાં રામુ કે રાધવ એની મસ્કરી શરૂ કરે એ પહેલાં જ રળીયાતે ગઇ કલતી વાત હતી કાઢવાનું રાઈ કરી દીધું.

... ..

ઝડતીઓનો જમાનો આવ્યો ખરો, પણ ધારેલે સમયે નહીં. લગભગ એક મહીના પછી ચોક્કસનું ધાડું આવ્યું. રાધવ, રામુ અને ખીજા કેટલાક નવું વર્તમાનપત્ર ચલાવવાની ચર્ચા કરતા હતા, લગભગ રાત્રીના બાર વાગ્યા હશે, રળીયાત તો ક્યારની ઉંઘી ગઇ હતી. ક્યારેક ક્યારેક ઉઘ ચર્ચાના અવાજથી અર્ધજાગૃત બનતી પણ પાછી ઉંઘને અધીન થઇ જતી. અચાનક રામુએ લોખંડના ખીજાવાળા પગનો અવાજ નજદીક આવતો સાંભળ્યો. એ ઉઠીને રસોડાનું બાર એકદમ ઉઘાડી અંદર ગયો અને છુમ મારી, “મને ચોક્કસ આવતા હોય એમ લાગે છે.” રળીયાત જાગી ગઇ. સફાળી ઉઠીને ચોતાનો પહેરવેશ સરખો કરવા લાગી પણ રાધવે આવીને કહ્યું કે “તમે પથારીમાં જ સુઇ રહેજો. તમારી તબીબત પણ બરોબર નથી.”

ધીમા પણ મક્કમ પગલાં ધરતી વધારે નજદીક આવતાં હોય એમ અવાજ ઉપરથી

સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. રાધવે બારણા અંગળ જઇ પુછ્યું,

“કાણુ છે ત્યાં?”

એ પ્રશ્નની સાથે જ એક સફેદ વસ્ત્રધારી ઉંચા આદમી ધરમાં ધસી આવ્યો અને એની પછવાડે જ ખીજા એક અમલદાર હતા. બન્નેએ રાધવની આજુબાજુ ઝાંકવાઈ જઈ ઉત્તર આપ્યો.

“તમે આશા રાખતા હશો એવા મહેમાન તો અમે નથી જ.”

ગામના ચોક્કસ હવાસદારે રસોડામાં જઈ રળીયાતને જગાડી.

“સાહેબ, આ રાધવની મા રળીયાત.”

“અને આનું નામ રાધવ.”

“તારું નામ રાધવ કે?” ભવાં ચડવીને કાળી મુછેથી ભરાવદાર લાગતા મહેરાવાળા અમલદારે પુછ્યું.

“મારે તારા ધરની ઝડતી લેવાની છે. જુદી! તું આમ નીકળ!”

રળીયાત તો વીમામણમાં પડી ગઇ. આ કંઈ જાતના લોકો હશે કે જે રાત્રે માણુ-સોને સુતા જગાડે છે! વીચારમાળા અધુરી રહી જાય એવો અવાજ ચોરડામાં મચી રહ્યો. આમથી તેમ બધું ચોક્કસે ફેંદવા માંડ્યું. પુસ્તકો તપાસવા માંડ્યાં, ખુલ્લેખુલ્લો શોધવાની ચોક્કસઅમલદારોએ તકલીફ લઇ લીધી. ખુરશીઓ ઉપલાવી નાખી, કપાટો વીંખા નાખ્યાં અને અભરાઇ ઉપરની નાની મોટી ચીજો આમ તેમ ફેંકી દીધી. રાધવ અને રામુ બંને એક બાજુ ખેસી આ તમાસો જોતા હતા, અને રળીયાત પણ એ બન્નેના સામું જઈ દુન્યા કરતી હતી. રળીયાતને એમ લાગ્યું કે ચોતે ગભરાટમાં છે એમ રાધવને જણાવા દેવું નહીં લેઈએ. હમેશની પદ્ધતી પ્રમાણે રળીયાત એક બાજુ નખીને ચાલતી, પણ અત્યારે તો એ આવેડ વધતી

ખાત્ર પણુ પોલીસ સામે ટકાર રહીને ચાલવા લાગી અને પગ પણુ પૃથ્વી પર ભાર ધબને મુક્તી. મુખ્ય અમલદાર એક પછી એક ચોપડી તપાસતો હતો, પાનાં ઊંચાણી નકામી જણાવ તો બહુ ચાલાકીતું પ્રદર્શન કરીને ફેંકી દેતો હતો. કેટલીક વખત જમીન ઉપર આમથી તેમ ચોપડીમાં તપાસ્યા પછી એ ફેંકતો હતો. બધી તપાસ કરતાં પોલીસને પણ પરસેવો નીતરવા લાગ્યો.

રાધવથી આમ ચોપડીઓની દુર્દશા થતી જોવાઈ નહીં. એણે ઓશીસરને પુછ્યું.

“તમે પુસ્તકો શા સાર આમ ફેંકી દો છો?”

રણીપાત કુળવા લાગી. એને એમ થયું કે પોલીસ અમલદાર ઉત્કેરાઈ જશે તો રાધવને કાણુ જાણુ શું થે સગ્ન કરી નાખશે. ઓશીસરને આ જાનતો તુમાખી પ્રશ્ન પીઠ ઉપર ધા પડ્યો હોય એવો આકેશ લાગ્યો. એણે કરાકાથી રાધવ સામે નજર તાકી અને ફરી ખાજાં પુસ્તકોના પાનાં વધારે અપથી ફેરવવામાં એ રોકાઈ ગયો, પણ પાના ફેરવતો ફેરવતો એ પોતાનો હોઠ કરડતો હતો. એને રાધવના પ્રશ્નથી ખુબ રોષ થયો હતો, એટલામાં રામુએ એક સીપાઈને કહ્યું,

“આ બધી ચોપડીઓ એકઠી કરી આપ.”

સીપાઈઓએ આ નવી હુકમ આપનારા સામે આંખ ફેરવી અમલદાર સામે જોયું.

પોલીસ ઓશીસરે ફરીથી એટલી જ તુમાખીથી રામુ સામે આંખ કાઢી અને સીપાઈને પુસ્તકો એકઠાં કરવાનું કહ્યું. રણીપ તને આ બંને છોકરાઓ પોલીસને ચીડવતા હતા એ જાણ ન રહ્યું, પણ એનું અત્યારે કાણુ સાંભળે? એણે રાધવને અને રામુને આજીજ કરીને કાનમાં કહ્યું કે “તમે હવે મુંગા ગઈશો કે?”

“કાણુ ત્યાં ગણુગણુટ કરે છે?” પોલીસ અફસરે પુછ્યું, “શાંતી રાખો, ત્યાં કાણુ પુસ્તક વાંચે છે?”

“હું” રાધવે કહ્યું.

“અને આ ચોપડીઓ કોની છે?”

“મારી”

“એમ!” અફસર સાહેબ મીઠાજમાં ખુશી પર ખેલ. પગ લાંબા કરી ટેબલ ઉપર હાથથી ટેકા ધી નામદાર પોલ્યા.

“અને તારું નામ રામપ્રસાદ?”

“હા, પણ મને બધા રામુ જ કહે છે.”

“એ મારે જાણુવાની જરૂર નથી, લવારો બંધ કર!”

બહાર ચંદ્રમા એની શીતગતાથી પૃથ્વીને આલ્લાદદાયક બનાવતો હતો, ત્યારે રાધવના ઘરમાં પોલીસ અફસર એની આંખમાંજ સત્તાની ખુમારીના તણુખા ઘેરી રહ્યો હતો.

“તને પહેલાં પણ રાજદ્વારી ગુન્હા બદલ પકડવામાં આવ્યો હતો ખરે?”

“હા, મારી ઝડપી તો મેં વાર લેવામાં આવી હતી, પણ ત્યાંના પોલીસ અમલદારો મને શ્રીયુત કહીને બોલાવતા. તમારી પેટે તુંકરે નહીં.”

“હા!” ત્યારે શ્રીયુત રામુ, આપ નામદાર જાણો છો કે અહીંની મીલમાં કાણુ બદમાશો રાજમવીરોથી લખાણો છપાવીને વહેંચે છે?”

રામપ્રસાદ કંઈક ઉત્તર આપે એ પહેલાં એક કામરેડુ ખુણામાંથી બોલી ઉઠ્યો.

“પણુ બદમાશીને તો આ ગામમાં આજે જ જોયા! પહેલાં કદી આવતા નહીં.”

“એ કેતરાને બહાર નીકાલો” અફસર સાહેબનો પારો ઉંચી ડીઝી મુધી ખડાંચી ગયો.

આમ આખું ઘર અને પરસાળ મુઠાં અમલદારો અને સીપાઈઓએ રોકી પણ બહારથી થે કશું ઉપયોગી હાથ લાગ્યું નહીં—

“જરૂર આ ટોળીમાં કોઈક અનુભવી માણસ લાગે છે” અમલદાર સાહેબ બોલી ઉઠ્યા. રળીયાતને આ અમલદારો કડવા જેર જેવા લાગતા હતા. દુશ્મનને કદાચ દયા આવી નય પણ પોલીસને દયા આવે જ નહીં એ વાતની રળીયાત ડોશીને ખાતરી થઈ ગઈ. ઝડપી વખતની એ બધાની વર્તણૂંક જોઈ એ આભી-જ બની ગઈ.

એટલામાં અચાનક પોલીસ અફસરે રામુનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું,

“તમને ગીરફતર કરવામાં આવે છે.”

“શા સારૂ પણ ?”

“જો હું પછી કહીશ” આટલું વાક્ય પુરું કરી અમલદાર સાહેબે રળીયાત તરફ નજર કરી.

“તમે લખી વાંચી જાણો છો ?

રાધવે ઉત્તર આપ્યો “ના.”

“ચુપ કર ! મેં તને નથી પુછ્યું, કેમ છુટી તું બોલતી નથી ?”

રળીયાતને આ પ્રશ્ન પુછવાની બધી ભારે ગુરૂંચો ચડ્યો હતો, એને ધુભરી વહુટી, છતાં મહત્તમપણે એણે કહી દીધું,

“બહુ જીમ નહીં મારો, હું સાંભળી શકું છું.”

રાધવ અને રામુ બન્નેએ રળીયાતને શાંત રહેવા કહ્યું પણ એ ડોશીનો મીનજ તો ગયો. એણે અમલદારની સામે ‘જઈને હાક મારી,

“પણ તમે આવા લોકોને શા સારૂ પકડી લેઓ છો ?”

“એની તારે પંચાત કરવાની જરૂર નથી. બહુ ધયું, હવે લંવારો બંધ કર.”

“કેદીને બહાર કાઢો” આખરે અમલદારી બુકુમ નીકળ્યો. રામુની આસપાસ દોરતો ફરી વળ્યા. એક જાણે રળીયાતને આશ્વાસન આપવા માંડ્યું. બીજા બાલુ પોલીસે વોરંટ

વાંચી રામુને મીત્રોમાંથી અગવો પાડી પહેરા નીચે મુક્યો.

હવે રળીયાતથી રહેવાયું નહીં. એની અત્યાર-સુધી જાળવી રાખેલી અઝડતા ઓસરી ગઈ અને માતાના હૃદયમાં રનેહનાં કુણા અંકુરો ફુટ્યાં. એની આંખમાં અશ્રુઓ વહેવા લાગ્યાં. અશક્તી અને અપમાન બન્નેની મીશ્રીત લાગણીઓ એના બદન ઉપર છવાઈ રહી. છેલ્લાં વીસ વરસ સુધી એણે રડવા શીવાય જીવનમાં બીજું સુખ લાગ્યું નહોતું, પણ એ રડવામાં અને આજના રડવામાં કેટલો તફાવત !

“છુટી એક સાથે બહુ રોષ નાખીશ તો પછી લવીળમાં આંખમાંથી આંસુ ખુટી જશે,” અફસરે જરા બેપરવાઈભરેલી નીહં-યતાથી રળીયાતને મેણું માર્યું.

“માતાની આંખમાં તો આંસુઓનો ઝરો હોય છે ઘેલા ! તારે મા હોય તો એને પણ પુછજે, એ તને મારો જેવો જ ઉત્તર આપશે.”

લાંછું વીવેચન કરવાની રાહ જોયા વીના પોલીસ અમલદારે કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો. રાધવે રામુનો હાથ પકડી ખુબ હલાવ્યો,

“ત્યારે હવે સાહેબજી ફરી મળશું ત્યારે—”

“હું જ ફરી મળવા આવીશ” પોલીસ અમલદારે કહ્યું.

“ઈશ્વર હમેશાં સત્યનો બેલી છે એ વ.દ રાખજો” રળીયાતે કહ્યું.

પણ ઈશ્વરનો સાદ સંભળાય એ પહેલાં તો પોલીસ અને અમલદારો બધા પલાયન થઈ ગયા, માત્ર એના પૃથ્વીપર પડતાં પગલાંનો ધીમે થતો જતો અવાજ રાધવના ઓરડાની દીવાલો સાથે અથડાવા લાગ્યો, અને રાધવ પાછળ હાથ બીડીને આમથી તેમ લોટવા લાગ્યો. આખાય ઓરડામાં ચોપડીઓ અને ચીજો અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં પડ્યાં હતાં. રળીયાત આ બધું જોતી ઉભી હતી.

“જેવું ને ? કેવાં કડવાં અપમાન ગળી જવાં પડે છે, મને ન પડેડી ગયા.”

“તને પણ કેમ છુટો રહેવા દેશે, હું તો જરૂર માનું છું કે તારો પારો જલદી આવશે.”

“હા, હું પણ એમ જ માનું છું.”

“તેઓ આવ્યા” “સમુને પડેડી લઇ ગયા”-એમ બબડતી બબડતી રળીયાત રસોડામાં ગઇ. રાધવે બધી ચોપડીઓ એકઠી કરીને ફેંકાણે મુકવા માંડી, પણ રળીયાતનું ચીત્ત સ્થિર થયું નહીં. સમુ એને ‘બા’ કહીને બોલાવતો એ યાદ આવ્યા જ કરતું.

“તને અપમાન જેવું શું લાગ્યું રાધવ ?”

“કેમ ! મને પકડ્યો નહીં એ જ મારું અપમાન !”

રાધવની આંખમાં રોપનાં આંસુ આવી ગયાં. રળીયાતે એને સાંત્વન આપવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ જૂથા ગયો. રાધવને ક્યાંય એન પડ્યું નહીં.

“હા ! હા ! મને પણ પકડશે તો ખરાજ.”

“ત્યારે તું પણ જાણ, રાધવ !”

“બા ! હવે તારે મારા માટે એવી લાગણી હોય તો પણ કાઢી નાખવી નહિએ. કશું થયાની પણ ટેવ પાડી પડશે—”

... ..

ખીજે દીવસે સવાર પડનાંતી સાથે રાહ-રમાં સમાચાર પ્રસરી ગયા કે સમુ અને ખીજા કેટલાય મલુરચાવજાણેશની ધરપકડ કરવામાં આવી છે અને કેટલાયના ધરની ઝડતી લેવામાં આવી છે. જ્યાં લુઓ ત્યાં મલુરોમાં અને મધ્યમ વર્ગમાં, અમલદારોમાં અને ઉચ્ચગણિતોમાં ગઇ રાતની ધરપકડે ચચાતિ મુખ્ય વીધય બની રહી હતી. સુર્યોદય થનાંતી સ્થળે જ એક મલુરનેતા જેનું ઘર ચોલીસે થાઈલી રાતે લપાસ્યું હતું એ ગૃહવ પાસે દોડતો દોડતો આવ્યો.

એનું ઘર તપાસવા નેટલી એને મલ-તા મળી એથી એને નેતૃત્વનો નરો અડધો હતો. જેવા એ ઓરડામાં દાખલ થયો કે તુરત જ એણે કેમ ઝડતી થઇ, એને કેવા પ્રશ્નો પુછ્યા અને એણે કેમ ઉત્તર આપ્યા એ આખું પારાપણ રાત કયું, પણ રળીયાત એને બરોબર પીઠાણતી હતી, એટલે એણે વચ્ચે જ એક પ્રશ્ન કરી લીધો,

“તું મનમાં તો ગભરાઇ ગયો હોશ, ખરું ને ?”

સીધો પ્રશ્ન આમ અચાનક આવશે એમ આ કામદારબંધુએ ધારેલું નહોતું, એટલે જરા વલુનાત્મક ઉત્સાહને બદલે એના ચહેરા ઉપર શીકારા આવી ગઇ અને નસ્ટોનાં કુલી ગયાં.

“મને ખીજ કાંઈ બીજી નકાલી વ્યાપી, માત્ર અમલદાર વખતે કાંઈ અજમાવે તો હું નબળા સારીરનો રસો એટલે બહોતો હતો. તમે એ અમલદારને નગરે લુઓ તો પણ કરી જાવ, કાળી દારી, લરાવદાર મુઠા અને મુઠાં ઉપરની ઉમ્મતા તો જાણે લુના-જામાનાવા રાસસની-એના ગરમાનો રંગ પણ એણે જુરો અને લયાનકતામાં ઉમેરો કરે એવો હતો-અરે શું એણે ધમાક મચાવી મુટ્ટી, રળીયાત મા ! એ તો મને એમ પણ ધમકાવતો હતો કે તું જેઠામાં ને જેઠામાં સરી જઈશ તોય પતો નહીં લાગે. ખરું કહું તો મને મારા માથાપે કદી ટપકી સુદાંય મારી નથી. હું એકેના એક દોડે એટલે બહુ લાડમાં ઉઠ્યો છું. એવો ભાગ્યે જ કાંઈ હશે જેને એના માથાપ નહીં મારતાં હોય”-

અડી એ અટ્ટી ગયો, એણે આંખો બંધ કરી દીધી, હોઠ શરુદમાં દાખી દીધા, અને રાધવ સમે ફરીથી આંખ ટેકવી એણે કયું,

“અને લે પોલીસ મારા શરીર ઉપર આંગળી પણ લગાવે તો હું કાતીલ છરીની પેટ મારું આપું” શરીર એનાપર ઝીંકી દઇ આક્રમણ કરીશ અને ખચકું જ લરી જાઉં.”

“તારો બચાવ કરેલો એ જરૂર આવશ્યક છે પણ પહેલા હુમલો તું કરી ન કરી ખેસતો” રાધવે એતવણી આપી—

“વળી તું પાતળો અને શરીરે દુર્બળ છે એ પણ ખ્યાલમાં રાખવું ઘટે છે. તારે શા માટે ખાસ અથડામણીમાં આવવું લેખ્યું?” રળીયાતે ઉમેયું.

“નહીં નહીં, હું લરીશ જ.” નીશ્ચયાત્મક વાક્યના લણકારા રાધવના ઓરડામાં રહેવા દઇ એ કામદાર ખીરાદર એકાએક ચાલ્યો ગયો.

એ કામદાર ગયો ત્યાં પડોરામાં રહેતા આધેડ વયના કેશવકાકા આવ્યા.

“કેમ છે રાધવ, હું કાલે તો પોલીસનો તેડાવ્યો પંચનામા, માટે તારે ત્યાં આવ્યો હતો, આજે મારી મેળાએ આવું છું. કાં રળીયાત ડોશી ચ્હા તો પાવ.”

રાધવ એના લબ્ય ચહેરા સામું નેપ રહ્યો. લે કે ગઇ કાલે એને પોલીસ પગલે પકડી લાવી હતી છતાં આજે એના વદન ઉપર વીશ્વાસ મુઠી શકાય એટલી ગંભીરતા હતી. રળીયાત ચ્હા તૈયાર કરવા રસોડામાં ગઇ એટલે કેશવકાકાએ ખુરશી રાધવ નજીક લીધી અને દાદી ઉપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં વાર્તાલાપ શરૂ કર્યો,

“એ તો એમજ સાલે રાધવ” જાણે ચાલુ વાર્તાલાપ ફરી શરૂ કરતા હોય એમ કાકા-સહ્યે ચલાવ્યું. “તારી સાથે મારે ખુલ્લા દીવથી વાત કરવી છે. તારે ત્યાં કેટલાય લોકો આવે છે અને જાય છે. મળુરો અને કામદારો તો આ આશ્રમ લાગે છે, છતાં કદી કોઇ દારૂ પીના હોય કે મસ્તી કરતા હોય એવું મેં તારા ઘરમાં કદી જોયું નથી.

હું તો સાવ પડોરામાં રહ્યો એટલે બધું જોઇ શકું” અને જ્યારે મળુરો દારૂ ન પીએ અને નીચમીત એકલા મળે ત્યારે જરૂર ધ્યાન તો ખેંચાય જ. અને એથી રાધવ ! તારા ઉપર આખા ગામની નજર ઢળી છે. મારા શેક તો કહેતા હતા કે તું નાસ્તીક છે, તમે મંદીરમાં પ્રાર્થના કરવા પણ જતા નથી. એમ તો હું ય ક્યાં જાઉં છું”, પણ તમે તો પેલા છાપાં વડે ચ્યા ને ? એમાં આટલું બધું લક્ષ્ય ખેંચાયું એ બધાં તેં જ લખ્યાં હતાં રાધવ !”

“હા, મેં જ લખ્યાં હતાં !” રળીયાતને આ બધી જવાબદારી એકલો રાધવ હવે એ રચ્યું નહીં, એણે તરત જ ઓરડામાં આવીને કહ્યું,

“તું એકલો ક્યાં લખતો હતો, ખીજા ધણાય એમાં શામીલ છે.”

“કેશવકાકા પણ લખી આપતા હતા” રાધવે મસ્કરીમાં ઉમેયું.

રળીયાતને એની વાત રાધવે આમ ઉઝાડી દીધી એ રચ્યું નહીં, એટલે રોપમાં ને રોપમાં પાછી રસોડામાં ચાલી ગઇ.

“એ ચોપાનીયાતું લખાણ ધણું જ વીચારપુર્વક લખાયું હતું” કેશવકાકાતું પુરાણ પાછું આગળ ચાલ્યું, “તમે બારેક દીવસ વહેંચ્યાં હતાં, નહીં વાર ?”

“હા.”

“હું એ બધાં બરાબર વાંચી ગયો છું. કોઇ વખતે વીચારોતું ગાંભીર્ય દેખાતું નથી, કોઇક વખતે પુનરાવર્તન પણ આવી જાય છે, પણ જ્યારે માણસને ખુબ કહેવાનું હોય છે ત્યારે આવી ક્ષણ થયા જ કરે છે.”

કેશવકાકા વચ્ચે વચ્ચે ખુબ હસી હસીને વાત આગળ ચલાવતા હતા.

“પણ રાધવ ! જ્યારે ઝડતી લેવાનું ગઇ રાજે બની ગયું, ત્યારે મને વીચાર થયો કે હું વીચારોમાં રાધવનાં મંડળ સાથે મળતો

ચાઉં છું' તો ત્યાં કેમ સડાયવુત ન થઈ? રાજ્યસત્તાએ તમારો નીશ્ચય પારખી લીધો છે. તમે તમારું કામ પ્રમાણીકપણે ક્યે જાવ છો એ એણે ખરેખર જોઈ લીધું છે, એટલે હવે સરકારે એતું કમ ખરેખર જાનવડું જોઈએ. રામુ તો ખરેખર ભડ પુરુષ છે. હું એને જ્યારે જ્યારે જોતો ત્યારે ત્યારે એમ થતું કે આ માણસ કોઈથી ગાંજ્યો જાય એમ નથી—માન મૃત્યુ જ એની આમવગના હીત માટેની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવી શકશે. સરકારી કાયદાઓ નહીં—ખરેખર બહાદુર માણસ! મારી સામે શું જોઈ રહ્યો છે રાધવ, તને મારામાં હલુય શ્રદ્ધા ખેસતી નથી કે શું?"

“તમારા ઉપર મને ભારે વીશ્વાસ છે કેશવકાકા” રાધવે તુરતજ કહ્યું.

“જો, મને આળીશ વધુ થયાં એટલે તારા કરતાં મેં લગભગ વીસ દીવાળી વધારે જોઈ છે. મેં લશ્કરમાં પણ નોકરી કરી છે. બે વખત મેં લગ્ન પણ કર્યા લીધાં છે. હું પહાડી પ્રદેશ અને સપાટ મેદાનોમાં ખુબ આશ્રયો છું, એ બધા લશ્કરો અને તોપો જીવનરક્ષણ માટે નથી હો! એ તો બધા આપણાં સંહારનાં શસ્ત્રો છે.”

રણીયાતને આવા અનુભવી માણસની વાતો સારી લાગી અને રાધવ એ સાંભળે એમ પણ એ ઇચ્છતી હતી; પણ ગધવ હુંકમાં પતાવવા માંગતો હતો.

“ત્યારે રાધવ; તને એમ જ લાગે છે કે જે રીતે જીવન ગાળવું જોઈએ એ રીતે લોકો વર્તન ચલાવતા નથી?”

“જો થાય છે તે ખરેખર છે કાકા, આવી પરિસ્થિતિ ન હોત તો તમારા જેવા રીક્ષ માણસ કદી અમારી સંભાળ લેવા આવત કે? જેમ જેમ અમે અમારાં કાર્યમાં જીવન રેડતા જઈશું એમ એમ અમારું સંગઠન મજબુત બનતું જશે. અમારે માટે તો

આખી છુંદગી અન્યાયી રીતે ચોગાઈ છે—જીવન એ અમારે માટે તો એક ભારે બોજ છે, અને છતાં આ નોકર જીવન જ અમને આટલું અજબાણું આપે છે. કોરોતામાંથી જ આટલો જીવનનો વેગવંત પ્રવાહ અમે મેળવીએ છીએ.”

“ખરેખર કહ્યું રાધવ, પણ જીવનને ઉભાસ આપવા માટે એને જરા સાફ તો કરવું જોઈએને? ઉપરનો મેલ તો દુર કરવો જોઈએને?”

અને આ અંતરનો મેલ દુર કરવાની વાત સાંભળી ગધવ ઉથલી પડ્યો. એણે ધનુષ અને ધમને ખુબ ગાળો ચોપડી અને પછી રાજ્યસત્તા સામે ઉખાડ્યો. દેશ પરદેશના ધમ-જીવીઓ મુડીવાદો સામે કેમ મોરચા મારે છે એતું એણે વર્ણન કરવા માંડ્યું કેશવ-કાકા કવચીત કવચીત હસતા હતા, ક્યારેક ક્યારેક ગંભીરતાથી સાંભળતા હતા. છેવટે એણે કહ્યું,

“ભાઈ રાધવ, ગમે તેમ તોપણ તું હજી બાળક છે!”

“હવે એ વાત છોડી દો. ઉમરલાયક હોય એવી જ માણસની કીંમત વધી જતી નથી. કોના વીચારો સત્ય છે એજ બુદ્ધિએ?” રાધવથી રહેવાયું નહીં એટલે વચ્ચેથી જ કેશવકાકાની મુરખીવટને કાપી નાખી.

“તારી વાત સાવ સાચી છે. ધનુષ અને ધમ વીશે તો વડીલોએ જ આખી દુનિયાને અપારસુધી અધારામાં જ રાખી છે” કેશવકાકાએ કથુબ કયું.

રણીયાતથી આ ધનુષ વીરહનો વાર્તાલાપ સાંભળી રહેવાયું નહીં. ધમ અને ધનુષ ઉપર એને આસ્થા હતી એટલે ત્યારે એનો એકનો એક પુત્ર ગાંધી નાસ્તીકતાની વાતો કરતો ત્યારે રણીયાતને ખબર જ લાગી આવતું. એમાં જ્યારે કેશવકાકાએ રાધવના વીચારોમાં

પુરવણી કરવા માંડી ત્યારે એતું મગજ ઉઠ્ઠી આવ્યું. એણે તુરતજ કહ્યું,

“તમે જ્યારે ઇશ્વર વીધે વાત કરો ત્યારે રાખો જરા સંભાળીને વાપરો તો સારું. તમે તમારું કામ કર્યાં કરોને! એની તનમયતા-માંથી તમને આનંદનો અણુટ ઝરો મળશે. ઇશ્વરને ગાળો લાડવામાં તમને ખાસ શું રસ પડે છે? અને હું તો હવે વૃદ્ધ ડોસી થઈ ગઈ. મારે ખીલું કામ પણ શું હોય?”

એટલે ઇશ્વર એકંજ મારા આશ્વાસનતું સ્થાન છે. તમે ઇશ્વર મારી પાસેથી લઈ લ્યો તો દુઃખમાં મારો વીસામો કાણુ?”

રણીપાતની આંખમાં આંસુઓ આવી ગયાં. રક્ષાથી પણ હાથમાંથી પડી ગઈ અને ધડી-હર અવાજ ઉભી જ રહી.

“તું અમારો કહેવાનો અર્થ સમજી નથી, બા,” રાધવે જરા મૃદુતાથી ઉમેયું.

[અપ્રજ્વળિ].

થોભો

ઓ સૌરભલયાં ગુણાઓ! અહીં હતારા થયેલા મુદ્દ મનુષ્યો મરી રહ્યા છે, ત્યાં તારી મધમધતી સુગંધને અમારે શું કરવી છે? બાપુ! હમણાં અટકાવ તારી સુગંધને.

પૂર્વતમાલાઓ ઉપર તારી કારણાવલીનાં આખરી તેજ વેરતા ઓ લાતુ! કારખાનાં-ઓમાં મનુષ્ય જેવા મનુષ્યના જુરસાને કચડી નાખવામાં આવે છે, ત્યાં તારી આયમતી કારણાવલીના દેદીખમાન પ્રકાશને કાણુ જેવા નવરું છે. બાપુ! હમણાં તું તારી એ જ્વલંત કારણાવલીને અટકાવ.

રે પેરી રસદોળ્યાં ઓ યુગયુગથી વહેતાં ઝરણો! અમારી પૃથ્વી, અનેક જાતનાં કષ્ટોથી રીખાતી સન્નારીઓના અથુ જલથી તરંગેગ થઈ રહી છે, તે જુવો અને બાપુ! તમારા વહેતા પ્રવાહોને અટકાવો.

મધરાત્રીએ આલંની અટારીએ ચડી, વીશ્વને તારી ચંદ્રીકાથી ભરી દેતા ઓ શશીરાગ! આજે એ વીશ્વમાં મનુષ્યો પેટનો ખાડો પુરવા માટે તેમજ પૈસા સાર, ચોતાની જાતને વેચી રહ્યા છે, તે માટે બાપુ! તું થોભ અને તારી ચંદ્રીકા વર્ષાવતો અટક.

ઓ વસંતદુતી! કાચક! ખીચારી બાળકો અહીં જુએ શેટલી માટે ટળવળે છે; તેવે કરુણ પ્રસંગે તને તારાં વસંતગીત લલકારવાં સુઝે છે? ખેન! હમણાં બંધ કર એ મીઠાં ગાનને!

અને ઓ વીશ્વની સુદરતા! સુકુમાર બાલકોનાં નાનકડાં ઉદરને, મનોહર નયનોને અને કોમળ ઓઢને. પેટી બીયણુ જુખ ચોતાના વીકરાળ પંજથી લચડી નાખે છે, ત્યાં તને તારું સૌન્દર્ય વેરવું કેમ રહે છે? ઓ ખેન! કૃપા કરીને હમણાં તું તારી એ ઉદારતાને થોભાવ.

જે જુએ જુએ મરતાંઓની રીકા પડી ગયેલી મીચાતી આંખોનાં દર્શન કર્યાં છે, તેને માટે તો એ બધાં ગાનતાન, બંધા આનંદોત્સવો અને પૃથ્વી ઉપરનાં તમામ સૌન્દર્યો બીયણુ અસત્યો સમાંજ ભાસે છે.*

શીરીય.

* હરીન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાયના ‘ધી આધમ’ ઓફ હન્ગર’ એ કાવ્ય ઉપરથી.

બ્રિટનમાં હિંદ વિરુદ્ધ ઝેરી પ્રચાર

: પ્રચારક :

વાયમ્પટન્ટ રોથરમીઅર

લ'ડનનું 'રેઇલી મેગ' હિંદુસ્થાનની પ્રજાની રાજદ્વારી અભીલાષાની સામે લયંકર પ્રચારકામ કરી રહેલ છે. હિંદુસ્થાનમાં આવેલા તેના ખાસ પ્રતિનીધી પણ તમામ સંદેશ 'રેઇલી મેગ'નાં ચરમાંમાંથી જોઇને મોકલાવે છે. અને વાયમ્પટન્ટ રોથરમીઅર લ'ડનમાં લયંકર પ્રચારકામ કરે છે. તે બાધ્યે એક 'સંયુક્ત સામ્રાજ્ય પક્ષ'—The United Empire Party—રચાણે છે. તેના સલાસદોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. એ પક્ષ રોથરમીઅરના લેખોને પત્રીકા સ્વરૂપે જાપીને ખુબ જ પ્રસીદ્ધી આપે છે. એવી એક પત્રીકા [નંબર ૪] "What India means to us"—હિંદ આપણે માટે કેવું ઉપયોગી છે—નો વીધાયતમાં ખુબ ફેલાવો કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં જણાવેલા વીચારો ઉપરથી બ્રીટીશ પ્રજાનો મત સમજવનારાઓના દીનની વાત સારી રીતે જાણી શકાય તેમ છે. તે લેખ 'નવયુગ'ના વાંચકો સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ.

એક ચેતવણી

આ પૃથ્વીમાંના એક એવા વગને હું પીણનું છું કે, જે વર્ગ એવું માને છે કે, આપણે કદાપણ વાપરીને હિંદમાંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ અને હિંદીઓને તેમના દેશની વ્યવસ્થા કરવા દેવી જોઈએ. જો તેમ કરીએ તો આપણે તેમને માટે કરીએ છીએ તેના કરતાં તેઓ ચોતાના દેશની વ્યવસ્થા સારી રીતે રાખી શકે. પરંતુ જો એવું વીધાયતક પગલું આપણે ભરીએ તો હિંદમાં અંધાધુંધી પ્રવર્તે અને હામેશાં લાહી રેગાય.

આ શબ્દો મારા નથી, પરંતુ તે ઉઘર-મતવાદી જોડેન મોલીના છે. તે હિંદના ગરીબ હતા અને ચોતાની જવાબદારીના સંપૂર્ણ ભાન તેમજ હિંદને લગતા પુરેપુરા જ્ઞાન સાથે આજથી ૨૩ વર્ષ પહેલાં આમની

સલામાં આ વચનો ઉચ્ચારવામાં આવ્યા હતા. હું આ શબ્દોને અક્ષરે અક્ષર સાચા માનું છું અને આજે આપણા તાથાના એ પ્રદેશની સત્તાનાં મુત્રો મોલીના જેવા કાલ્યા અને તેના જેવા ખમીરવાળા પુરુષના હાથમાં હોત તો, આપણું હિંદી સામ્રાજ્ય બળવા તરફ ધસી જવું ન હોત અને ઓશીયામાં કંટોક્તિનો લયંકર સમય ઉભો પણ થયો ન હોત.

બ્રીટીશ મતદારોની જવાબદારી

હાલના આપણા સમાજવાદી મંત્રીઓની માફક જોડેન મોલીના સ્વચ્છ માનસમાં સતોષપ્રદ માન્યતાઓનાં આવરણ ઉભાં થયાં ન હતાં, પણ તે તો ૨૫૦ વર્ષથી પુવખા એ વીશાળ દેશને સંસ્કાર શીખવનારા બ્રીટીશોના લખ્ય કારભારનો જે વારસો તેને વંશ-પરંપરાગત મળ્યો હતો, તે અનુસાર ધીર-જથી ચોતાની મહાન ફર્જ બજાવવાથી જ

સંતોષ માત્રનાર હતાં તેનું બ્યવહાર, માનસ, અચોક્કસ લાગણીઓને શંકાશીલ, વાદ્યોથી ઘેરાયેલું નહીં, પણ હકીકતોથી ભરપૂર હતું. અને આમતી સહાના બંને પક્ષના સમાજવાદી તેમજ અર્ધસમાજવાદી રાજદ્વારીઓ હીંદને જલદી છોડી દેવાની જે રાજનીતીને મહાન મુત્સદીગીરી તરીકે મનાવી રહેલા છે, તે રાજનીતીમાં રહેલા લયને બરબર પીછાનતા હતા. એક વખતે જ્યોત્સના મોહીએ શ્રીકૃષ્ણ મતદારમંડળની એક સભા સમક્ષ કહ્યું

હતું : “જે આપણે આપણી (હીંદ તરફની) ફર્ક અને મહાભારત કામ તરફ ઉદારીનતા બતાવીએ, તો સંસ્કૃતી જગતમાં આપણે શું મેલું બનાવી શકવાના? તેવે વખતે જરૂર હીંદમાં અંધાધુંધી અને કાપાકાપી ચાલશે અને તેની ચીસો અને આતંનાદો બ્યારે આપણે સાંભળીશું ત્યારે આપણે આપણા ડંખના આત્માની વેદનાઓ શી રીતે સહન કરી શકીશું?”

આ શેષ વાચનારો સ્ત્રી-પુરુષોને હું ચેનાવી દઉં છું કે, શ્રીકૃષ્ણ મતદારો તરીકે, અને તેથી હીંદમાં રાજ યજ્ઞવત્સાસ્યો તરીકે, તમારી જવાબદારી આને કાષ્ઠપણ કરતાં ભારેમાં ભારે અને ઘણીજ મહત્ત્વની છે.

સંગીન સામ્રાજ્યનો વારસો

હીંદુસ્થાનમાંથી આપણને દરરોજ લયંકર સમાચારો નીરંતર મળ્યાં કરે છે. જેમાં

શ્રીકૃષ્ણ સોલજરોનાં ખુન, વફાદાર મુસલમાન, પોલીસોને મેરણુતેલ પડતી લાકીના ફટકા, અથવા તેમને જીવતા ને જીવતા બાળવા, શ્રીકૃષ્ણ સ્ત્રીઓ અને બાળકોનું ક્રીડાઓમાં ભરોષ જવું અથવા રેલ રસ્તે નાશી જવું, ને-હીંદી બાળવાખોરો સરહદ ઉપરના પ્રાંતો પર હુમલા લાવવા અશ્વધાન સરહદની પેટી પારના તાપકાવાળાઓને મધ્યાહ્ન લગાડે છે. તેવાઓના હાથમાં પેશાવરના ક્રીડાઓ ફેટલાય દીવસો સુધી કપાલે રહેલા, કાપદાનો

હીંદને અપાયલા સાંસ્થાનીક સ્વરાજ નું વચન પાળવું નહીં, પણ તેના ઉચ્છેદ કરવો.

મોન્ટેડર સુધારા માત્ર પ્રયોગજ હતા-તેથી વીશેષ કંઈ નહીં.

હીંદમાં શ્રીકૃષ્ણ સાશન અચળ છે.

આપણી ફર્ક પામર ચળવળીઓ સાથે દલીલબાજીમાં ઉતરવાની નહીં પણ રાજ કરવાની છે.

રોથરમીઅર

કે નાટકીય બનાવો નથી, પણ શ્રીકૃષ્ણ પ્રજાના જીવન અને હીતને કેવળ હીંદમાંજ નહીં પણ ખુદ અહીં ગ્રેટશ્રીકૃષ્ણમાં સુદાં જગતી પ્રાણુદારક ધમકીઓ છે. આપણને જે સંગીન સામ્રાજ્ય વારસામાં મળેલું છે તેને સાચવવું તે આપણી ફર્ક છે, પરંતુ આપણા વડીલોએ જે પ્રદેશો જ્યાં અને ક્યાં રાખ્યા, તેના કારભારમાં આપણે અચોક્કસ પુરવાર થઈએ, તો આપણા એ

છોડ્યોક ભંગ, યુનીયન જેકને પગ નીચે કચડવો, વાઈસરોયની ગાડી ઉપર બોમ્બ નાખવા, છુપાવેલા હથીયારોના ભંડારો જડવા, તેમજ બીજાં હથીયારો આવવાં, લડાયક વૃત્તીના શીખો જે જગતીમાંથી હીંદી લશ્કરની અનેક ટુકડીઓ ઉભી કરવામાં આવે છે તે જગતીનું ગાંધીની બળવાખોર ચળવળને સાથ આપવો વગેરે અસ્પષ્ટ છતાં ગંભીર પ્રસંગો, એ કાષ્ઠ સીનેમાશીત્મના બનાવટી પ્રસંગો નથી

વારસાનો તાથુ, યરી અને અપણી આસપાસ તેના અવશેષો ખડકાશે.

હીંદ: ખ્રીડીશં સાંપ્રાન્યની ધંડી

હીંદ તો ખ્રીડીશ સાંપ્રાન્યરચની ક્ષરી છે. જો આપણે હીંદ યુમાન્યુ' તો સાંપ્રાન્યનો ખે રીતે નાથ જ નીમયો છે. પહેલા આથી કે દબીએ અને ખીજે રાજદરણી નગરે. જ્યારે ખીજ આદસને તેની વડુની પહેરામણી તરીકે મુ'આઘનો ટાપુ મળ્યો, તે દલાડેથી આપણાં દરીયા-

પારનાં ખ્રીડીશ સંસ્થા-નેનો પાથો રોપાયો છે. જો આપણે હીંદ ઉપર કાથુ ધરાયતા ન હોત તો, સી'ગાધાર તેમજ મલાયા સંસ્થાનોને સાંપ્રાન્ય સાથે જોડી દઇ તેનો કારભાર કરવા ગયા ન હોત; અને તેના સીવાય આપણે એસ્ટ્રે-લીઆ અને ન્યુઝીલેન્ડ ઉપર કબજો કરવાના ન હોતા, કે હેલિકોપ્ટરના કહિન કોશોનીના પાયા ઉપર સરળયજ્ઞ' ચીન-માંનું' ક્ષીટનનું' અપાર

મુલ્યવાન બજાર પણ આપણે ખડું કરી શક્યા નહોત. ત્યારે પાંચ દશદેશના ખ્રીડીશ-કામન વેલ્થની વીરાળવીશમાં વ્યાપેલી સાંકળની, કૌશોલીક નગરે મધ્યખીંદુ સમી દરીને છુટી પાડવાનું કામ જાણી જોઈને શા માટે કરી રહ્યા છીએ?

આશુ અંદવાડીયામાં [મિ ૧૯૩૦ નું ખીલું' અંદવાડીયું] જતાને ઢંઢેરા પીટવણમાં આવ્યો છે, તેમાં અધિસમાજવાદી લોડ' ધરવીને વળી

પાછું, હીંદને સંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવાની તે બ્રામક અને અવ્યવહાર વાત તેણે છેડવા નવેખરમાં કરી હતી અને જોને તેના અંગત મીત મીઠા બાદરવીને આંખમીયામણાં કરીને ઉ-તેજન આપ્યું હતું, તેને ફરીથી તાજ કરવામાં આવી છે.

વચનભંગની ભલામણ

સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યતા એ વચ-નને મંજુર કરવું ન જોઈએ, પણ તે

૨૬ કરવું જોઈએ.

સ્વરાજ માનવારા મુકીબર મુખર્ષા, બક-વાદ કરનારા નેટીવ હીંદુઓ જ છે.

હીંદમાં મીન્યો-મોલી' યુગની રાજ-નીતી સજીવન કરવી ધટે છે.

સ્વરાજની વાતો કરનારા અધર્શીક્ષીત નાની નોકરીઓ માટે પગપડી કરનારા બાથુઓ જ છે.

હીંદની અગવળને 'રાષ્ટ્રીય' કહેરી તે શબ્દોની મરકરી કરવા જેવું છે.

રોથરમીઅર

સાટામાં વચનપાલન માટે બન્ને પક્ષની જવાબદારી લેય છે. પરંતુ હીંદી રાષ્ટ્રમતવાદીઓએ પહેલી તક સાંપ્રાન્યમાંથી છુટા થઇ જવાના ધરાદાને પ્રુક્ષા ઢંઢેરા પીટયા છે, તેથી આપણે આપણી જવાબદારીમાંથી મુક્ત થયા છીએ. સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય તે લોકોને સાંપ્રાન્યથી છુટા થઇ જવાની તક આપશે. પેલા મહુમ યંગ જયુ શરાફ ઇ. એસ. મોન્ટેગ્યુ, જેણે યુધ્ધના સ્મય દર-

મીયાન આપણા હીંદના બનાવોની જવાબ-દારી અપણું અકર્યાણ થાય તે રીતે મેળવેલી, તેણે ૧૯૧૯ માં હીંદીઓને છેવટમાં છેવટ મળવાની વસ્તુ તરીકે 'સ્વરાજ'ની જે અચોક્કસ વાત કરી હતી, તેના કરતાંએ સંસ્થાનીક સ્વરાજ એ તો ઘણું વધારે પડતું છે.

૧૯૨૬ ની શહી પરીષદ પછી 'સાંસ્થાનીક સ્વરાજ' માત્ર લસકર નીલાવવાના અને

પરદેશો સાથેના રાજકારણી સંબંધોના જ હક આપતું નથી, પરંતુ, હવે તો એ સ્વીકારાયેલી વાત છે કે, તેથી તેમને કોઈપણ જાતની હરકત પીના સામ્રાજ્યમાંથી નીકળી જવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળે છે, અને હીંદી રાષ્ટ્રમતવાદીઓની આ ચળવળ તેટલા માટે તો છે.

હીંદી નેતાઓ: હુટારાઓ!

હીંદી સરકારને 'હીંદીમય' બનાવવાની

મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફોર્ડ થો-જની જાતે જ લખાઈત દશામાં અપાયેલી છુટ-છાટ હતી. ૧૯૧૯ ની અમૃતસર કોંગ્રેસને સાર અનુકૂળ વાતાવરણ સર-જાવવાની ઉમેદથી આ 'સુધારા' પાક્ષમિન્ટમાં ઉતાવળે મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. જો કે એ સુધારાની સાથેસાથ સેંકડો હુટારાઓ અને ખુતીઓને મારી પણ આપવામાં આવી હતી, મ છતાં અમૃતસરમાં શ્રીટીશોની વીરહની

લાગણી અપુર્વ હીંસામાં પરીણમી હતી. ત્યાં એકઠા થયેલા હીંદી બજવાખોરોએ લોડ ચેમ્સફોર્ડને પાછો ખેલાવી લેવાનો ફરાવ કર્યો હતો, કે જે વાઈસરોયે તેમનું લખું કરવાનો સુખતાલયો પ્રયાસ કર્યો હતો. યુરોપીય યાદવીની મુલેહની શરતો કરવાના એ એતી-હાસીક વર્ષમાં આપણે ધણા રોકાયેલા હતા, તેવે સમયે આ બધું લગભગ અહીં, ઇંગ્લંડમાં બહુ ધ્યાન એટલી ન શકે તે રીતે પ્રસાર અપ ગયું.

સુધારા-માત્ર પ્રયોગ ?

પણ મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફોર્ડ 'સુધારા' ને માત્ર પ્રયોગ કરતાં વીશેષ કંઈ માનવામાં આવ્યા જ નહોતાં. તેમાં ખુશ્ખુશી રીતે જણાવવામાં આવ્યું હતું કે દશ વર્ષ પછી કમીશન તેની તપાસ કરશે. અને સર જોહન સાયમનની સરદારી નીચેનું કમીશન, હમણાં પોતાનો ધણો મોડો કરવામાં આવેલા વૃત્તાંત રજૂ કરનાર છે.

ગોરા સનદી નોકરો છુદ્દી અને ચારીત્ર્યમાં શ્રીટીશ પ્રજાના સારતત્વ-સમા છે. તેઓ હીંદને સંસ્કારનું શીશણ આપે છે.

હીંદને સ્વરાજ આપવાની વાતો કરનારા શ્રીટનવાસીઓ બોળીઆ અને કેવળ સીદ્ધાંતવાદીઓ છે.

અંગ્રેજો હીંદમાં ન્યાયથી, દયાથી અને લવ્ય શક્તિથી રાજ ચલાવે છે.

રોથરમાંઅર

કક્ષાએથી કેવો ગબડી પડ્યો છે, તે જોવાની તો એમને પુરેપુરી તક આપવામાં આવી હતી. રાજકીય વીધવતું નવીન જ્ઞાન, અજ્ઞાન મતાધીકારીઓની આંખમાં ધુળ નાખવાની બાજુ, જુદાં જુદાં ખાતાંની ગ્રુલમાલ અને ગરીબ વર્ગની દમનનીતી: એ બધું સ્વાથી અને તીવ્ર બુધ્ધીના આ લઘુમતીવાળા હીંદુઓને, સરકારી સત્તાના મળેલા પહેલા હપ્તાનાં પરીણામ છે.

તે કમીશનના સભ્યોએ હીંદમાં જે જોયું તે તો સર્વસામાન્યની જાણ બહાર નથી. તેમની ઉપર લોકોનાં ટોળેટોળાં ધસી ગયાં હતાં, એટલું જ નહીં પણ તેમની ઉપર હુમલા સુધ્ધાં કર્યા હતા, પણ તે તો તેમને પોતાને માટે જ ઉપયોગી વાત છે. પરંતુ સ્થાનીક સર-કારના જે કારભારમાં 'નેટીવો'ને વધારે મહત્વનો હિસ્સો આપવામાં આવ્યો છે, તે કારભાર પહેલાંની તેની ઉચ્ચ

વ્યાકુળતા!

હિંદીઓની સ્વદેશીની ચળવળથી બ્રિટિશ બ્યાપારીઓનો ગભરાટ.

નવયુગ : ભુવન ૨૩૦

રોથરમીઅરનું સ્વપ્ન!

લંડનના 'ટેક્ટ્રી મેલ' પત્રમાં રોથરમીઅરે બ્રીટનના રક્ષણ માટે હીંદને દળાવી રાખવાની હિમાયત કરવા માંડી છે. તે કહે છે ઇંગ્લંડના ૧ પાર્ટનમાં હીંદ તરફથી ૪ શીટીંગ મળે છે. માટે હીંદને કશા રાજકીય સુધારા આપવા નહીં.

રાજકીય સીદ્ધાંત તરીકે જાહેર કામોમાં હીંદીઓને દાખલ કરવાનું કામ, આ દેશના સીદ્ધાંતવાદીઓને તેમજ જોનાઓને ખરેખરી અસર કરી શકશે; પરંતુ જે હીંદી જનતાને એ સીદ્ધાંત લાગુ કરવામાં આવનાર છે તેમનું શું? તેઓ તો આપણા સદંતર જ અરાત અને રાજકારણની જરૂર નહીં સમજનારા છે. તે દેશના ૩૨,૦૦,૦૦,૦૦૦ માણસોમાંનાં એકે એક ખેડૂતને, કારીગરને, અને વ્યાપારીને તો ન્યાય, જાહેર સલામતી અને તંદુરસ્તીને લગતાં તેમજ જાહેર બાંધકામનાં ખર્ચાળ તેમજ ટેકનીકલ ખાતાં, જે માત્ર તેમના ખીટીશ સત્તાવાળાઓના એકલા જ હાથમાં સુરક્ષીત છે, તેની અંગત રીતે તેમજ નીત્યના જીવન-વ્યવહારમાં જરૂર પડે છે.

જુના કારભારની લલામણુ

ફ્રેન્ચ અને ડચ લોકો પોતાના મહા-

ન હીંદી સામ્રાજ્યને 'હીંદાઓમય' બનાવે છે એવી વાતો આપણે કદી સાંભળી છે ખરી? અને ગયા દશકામાં લેખામાં ન લાઇ શકાય તેવી પામર લઘુમતીવાળા હીંદુઓની ઘેંઘાટીઆ ચળવળથી આપણે નરમ પડ્યા તે દરમિયાન, આપણે હીંદમાં જે મુશીબતમાં આગ્યા છીએ, એવી મુશ્કેલી ફ્રેન્ચ અથવા ડચ સામ્રાજ્યો એશિયાઇ પ્રદેશોમાં છેલ્લી એક સદીમાં પણ જણાઇ છે ખરી?

યુધ્ધ પહેલાં હીંદમાં જે રાજકીય પ્રથા ચાલતી હતી, એને આપણે બરાબર અજાણ માનેલી છે, તે પ્રથા તરફ પાછા ફરવું તે આપણા પોતાને માટે તેમજ હીંદીવાનોને માટે જરૂરનું છે. જાહેર બાંધકામ, જાહેર તંદુરસ્તી, જંગલ અને કેળવણીને લગતાં ખાતાંની મદદ સાથે હીંદી સનદી તોફારી તે જગતભરના શાહીવાદી કરેભારમાં અદેખાઇ વિષજનવે તેવી અને અનુકરણ કરવા લાયક વસ્તુ છે. એ હજાર ખીટીશ અમલદારો, જે

યુધ્ધી અને ચારીઝ્મની બાબતમાં આપણા દેશના સત્વસમા છે, તેમણે બરાબર યુરોપની વસતી ભેટલી પ્રજાવાળા, છતાં ન્યાત, ધર્મ, ભાષા અને માનસિક દ્રષ્ટીએ તો યુરોપે ધણાજ આદીક-ળમાં પણ કદીયે ન ગયા હોય તેટલા ભેદના, ન રાણી શકાય તેવી આઝખીલીઓવાળા દેશમાં તટસ્થ અને કાયંસ્થાધક સત્તા ચલાવી છે.

હીંદમાંથી ખીટીશો ચાલ્યા જાય તો દમનનીતી, લુટ, કાપાકાપી, ગુલામી, દુષ્ક્રાળ, રોગચાળો અને છેવટે પરદેશીઓનાં આક્રમણ થશે.

સ્વરાજ માગનારા ખીટીશોના ખુદ્શા શત્રુઓ છે, તેમની સાથે સમાધાની કેવી?

હીંદ એ ખીલું કંઈ જ નહીં પણ વ્યાકુળ માનવોનો સમુદાય છે.

રોચરમીઅર

હીંદ: વ્યાકુળ

માનવોનો શંભુમેળો.

જે કે યુરોપને એકત્રીત કરવો તે ખીલકુલ અશક્ય વાત હતી અને છે, તેમ છતાં નાનકડી મુઠીમાં સમાઇ જાય તેટલા હીંદુઓએ, આહી-અપ્રીટન-ના અનેક જોળા માણસોની ખાત્રી કરાવી દીધી છે કે, જેને આપણે હીંદ તરીકે ઓળખીએ છીએ, તે મહા વ્યાકુળ માન-

વોના શંભુમેળાની ઉપર શાસન ચલાવવા માટે તેઓ શકતીમાન છે.

હીંદુસ્થાનના સમ સમિ અધકામણમાં આવતા વર્ગો અને કેમોની વચ્ચે શાંતી બળવવાના કાર્યમાં આપણે જે ધોરણ બતાવી છે અને ઘણી વખત આપણે જે સમર્થ પુરોગાં બલીદાન આપ્યાં છે; તેની તો આ દેશના ધરમાં ભરાઈ રહેનારા ભાવનાવાદીઓને કલ્પના માત્રે નથી આપણે તેમના ઉપર ન્યાયીપણે, દયાળુપણે અને અદ્ભુત શક્તીપૂર્વક શાસન ચલાવ્યું છે.

ખ્રીડીશ જાતીએ કરેલાં બંધાંગ કામ જે વીસ-રાઈ જન્ય, તોપણ હીંદુ માંતું ખ્રીડીશ શાસન તંત્રજ બનીપ્યતી પ્રજા માટે કોઈ પણ રાષ્ટ્ર જે અતી ભગ્ય સ્મારક મુકી જાય તેવું મનાશે, આ બધું શું માત્ર થોડાક મુખાં નેટીવ બડબડી-આઓને અને આ દેશ-માંના તેમના તીરસ્કારને થોડા ઉરકરણી કરનારા મદદગારોને માટે ધુળમાં મેળવી દેવામાં આવશે?

કારમું કલ્પનાચીત્ર!

“પ્રત્યેક શાણા માણસની એવી વાંછના છે કે, સગવડભરી તેમજ માનભરી રીતે, નેટલી બને તેટલી ઉતાવળથી હીંદને છેડી દેવું.” એવું જે ‘માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયન’ કહે છે તેમ જે બનવાનું હોય તો શું થશે! સર રેહનાથ કેડોક, જેણે પોતાના જીવનનાં ચાલીસ વર્ષ હીંદમાં ગાળ્યાં છે. તે હમણાં પ્રસિધ્ધ કરેલી The Dilem-

ma in India, (હીંદમાં મુંઝવણ) નામની એપડીમાં કહે છે: જે હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવામાં આવે, તો તેની વાંસેને વાંસે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાજ આવવાની. અને તેવું તાત્કાલીક પરીણામ આવું થશે:

“અફધાનો અને તાપકાવાળાઓ પંજાબનાં વીચાળ મેદાનોવાળા પ્રદેશમાં દોડ્યા આવશે અને શીખો સરહદ ઉપરના પહાણોની સાથે પોતાના જુના વીજ્યોના અંધકામાં પડશે... મોટાં શહેરોના કામ ધંધા ભય અને આશ્ચર્યને લીધે અટકી પડશે, ખ્રીડીશાએ

હીંદ ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યરચની ધરી છે. જે આપણે હીંદ મુમાવ્યું તો સામ્રાજ્ય પડી ભાંગ્યું સમજાવે.

હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાનું વચન અન્યવહાર છે.

અમૃતસર કોન્ગ્રેસમાં એકલા મળેલા હીંદીઓ બળવાબાર હતા.

રેથરમીઅર

જઈએ એમ માનવા માંડશે, અને શ્રીમંત બંગાળ...અસંખ્ય દુમલાઓની સામાન્ય રણભૂમી બની જશે.

“મોપલાઓ, ઘોડાપુરની માફક સાંત મલખારમાં દેલાઈ વળશે અને નીરાધાર હીંદુઓને માટે મૃત્યુ તેમજ સર્વનાશની દશા લવી મુકશે. શીખ, મગહ, રજપુત અને મુસલમાન પ્રત્યેક દેશની ભૂમી માટે પોતા પોતાનો દાવો રજૂ કરશે અને એક પક્ષ બીજા ઉપર વીજ્ય મેળવવા મોતના ડાચામાં જઈ પડશે.”

હીંદ એક રાષ્ટ્ર નથી

આપણાં ગોરાં સંસ્થાનો, તેમની બાવીસ પરંપરાને લીધે વારસામાં... મળેલા ચુલો પ્રમાણે ધીરેધીરે પ્રીતિમાં ગયા પ્રાંતી સ્વતંત્રતાને ચેત્ત બન્યાં છે. પરંતુ હીંદનો તો સારોયે છતીહાસ ફેંદી વળે તોપણ તેણે પ્રભુમતવાદી સંસ્થાનો એક દલાડોનાય અનુભવ મેળવ્યો નથી, તેને એકદમ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા નેપછે છે! આગાખાન ને માત્ર હીંદમાં જ નહીં પણ સમસ્ત વીશ્વમાં ભારે સંસ્કારી અને તમામ હકીકતોના બાલુકાર છે, તેમણે કહ્યું છે: “હીંદ એક રાષ્ટ્ર બને તે પહેલાં તો કેટલીએ પેઢીઓ (generations) વહી જતી નેપછી.” અને વળી બરદાનના મહારાજા ને ૮,૦૦૦,૦૦૦ ખંગાળીઓ ઉપર રાજ કરે છે, અને તેમણે છેલ્લી શાહી પરીવદમાં હીંદના પ્રતીતીધી તરીકે ભાગ લીધો હતો, તેમણે તાજેતરમાં જ લખ્યું છે: “ધણા લાંબા વખત સુધી હીંદનો ખ્રીડીશ હીંદ તરીકે રહેવાં વીના છુટકો નથી એમ હું માત્ર છું, તેથી હીંદ માટે બીજી કશી કલ્પના હું કરી શકતો નથી.” અને પછી તેમણે ઉમેર્યું છે: “ખ્રીડીશ પ્રભુએ પણ ખ્રીડીશ મતદારમંડળમાં અને આજના હીંદી મતાધીકારીઓમાં રહેલા દરેક પારખણ એ ઘણું સુરક્ષ છે તે વાત સમજવી ઘટે છે. હકીકત એવી છે કે, એ બનેલી તુલના કરવી એ બમોત્પાદક નહીં તો નીરૂપયોગી તો છે જ.”

ત્યારે આપણા વડીલોએ હીંદ ઉપર જમાવેલી ને સત્તાને આજ સુધી ઉમદા રીતે નીભાવવામાં આવે છે, તેને છોડી દેવાની ને હીંદીઓ રાડો નાખે છે તે કાણ છે એ જુઓ: એમનો નેતા ગાંધી, એ તો ખ્રીડીશ હીંદનો વતની પણ નથી. અરે, ને સામ્રા-

જ્યના સંબંધનો ઇન્કાર કરે તો હીંદના લોકોને લાંબેરી રહેશે છે, તે સામ્રાજ્યનો નાગરીક પણ એ કદી ન હતો. નાણાંની ધીર-ધાર કરનારી એક ન્યાતમાં તે ગુજરાતના એક દેશી ગંજ્યમાં જન્મ્યો હતો.

તે સીવાય સંખ્યાબળની તગરે છેક જ નહ્યું ટેળું, ને સંખ્યામાં ૪૦૦,૦૦૦ જેટલા અધર્શીક્ષીત બાણીઓતું છે, અને જેઓ નેડીવોના કારભારમાં નાની નાની નેકરીઓ ઉપર ત્રાપ મારવા તકરારી મરે છે. તેમના સીવાય હીંદી જનજાનો કોઇ પણ માણસ ખ્રીડીશ શાસનનો અંત બેવા ઇચ્છતો નથી. એ કે, બપંકર ઉરકરણી છતાં હાલની હીંદી સરકારે ને હીંચકારાબધુ” હંડાપણ બતાવ્યું છે, તેને લીધે હીંદના લાખો અભણ માણસોની એવી ખાત્રી થઇ છે ખરી, કે વસ્તુતઃ ખ્રીડીશ લોકોને હીંદમાંથી હાંકી મુકવા નેવી સ્થીતી ઉભી થઇ છે.

સર માયકેલ ઓડવાપર, ને હીંદને વીધે ખાત્રીપુવંદ અભીપ્રાય આપવાને ચેત્ત છે, તેમણે શહેનશાહના શાસનને બદલે હીંદુઓની લઘુમતીના આપખુદ હાથમાં સત્તા આવે તેનો સખ્તમાં સખ્ત વીરોધ કરનારા મોટા ભાગના હીંદના લોકો કયા કયા છે તેની ધર્મ તેમજ જાતીને ધોરણે ગણના કરી છે. તે આ પ્રમાણે:

હીંદી રાજાઓ અને તેની પ્રજા	૭૨,૦૦૦,૦૦૦
મુસલમાનો	૭૦,૦૦૦,૦૦૦
મરાઠા	૬,૦૦૦,૦૦૦
અહમદશના ઐધો	૧૨,૦૦૦,૦૦૦
હીંદી ખ્રીસ્તીઓ	૪,૫૦૦,૦૦૦
જંગલી લોકો	૧૦,૦૦૦,૦૦૦
અંત્યજો	૬૦,૦૦૦,૦૦૦

આપણા તાબાના એ દેશના આ બધા લોકોની ગણતરી કરીએ તો જણાશે કે, ત્યાંના ઘણા જ મોટા વર્ગ ચોક્કસ રીતે અને અતી આગ્રહપૂર્વક એમ માને છે કે, હીંદમાં ખ્રીડીશ શાસન ચાલુ રહે તો જ માત્ર તેમને ન્યાય મળી શકે તેમ છે.

આથી આ હીંદી ચળવળને 'રાષ્ટ્રમતવાદી' ચળવળ કહેવી, તે ખીલું કશું જ નહીં પણ રાષ્ટ્રોનો હાસ્યજનક દુરુપયોગ માત્ર જ છે. હીંદના ૬૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોને ન્યારે હીંદુઓ માણસને બદલે જતુસમા ગણી રહ્યા છે, ત્યારે તેઓ કાલ્પનીક 'રાષ્ટ્ર'ની વાત કયે ખોટી કરી શકે તેમ છે? ઉપર વણવિશા 'અંત્યજ'ના આવા હાથ છે: એ અંત્યજે 'જાતીબહાર' મનાય છે, તેઓ સારથે હીંદમાં હામ હામ વેચાપલા છે; અને ખ્રીડીશે હીંદમાં ગયા ત્યાં સુધી તેઓ પોતાના હીંદુ 'પ્રભુ'ઓના શુભામો હતા. તેમને આઠી-કાળની કોષ્ટક જંગલી જાતીનાં સંતાનો તરીકે માનવામાં આવે છે. અને જે લોકો હીંદના ધણીરણી થવાનો દાવો કરી રહ્યા છે, તે લોકો જ એ અંત્યજને જણીજાહેરને અધઘાતનની દશામાં રાખી મુકે છે.

ખ્રીડીશ કામદારો હડકાયા હુતરા તરફ જોઈને વતન ચલાવે, તે કરતાં પણ હીંદના મજૂરો તરફ વધારે ખરાબ વતન ચલાવનારા કોમી શૂંબલાઓથી જહુડાયલા હીંદુઓ તરફ શું ખ્રીડીશ ટહુકું ચુનીચનીરૂટ [કામદારો] પક્ષવાળાઓ ખરેખરો સમભાવ બતાવી શકશે ખરા?

આદમ કરતાં ય હલકા

આ અંત્યજને તેમના હીંદુ લાઇઓ હેતુ-પુર્વક કેળવણી આપવાની ના પાડે છે. તેમનાથી હીંદ શાસ્ત્રો રાખી શકતાં નથી કે

વાંચી પણ શકતાં નથી, કે નથી તો કદી તેમનાથી મંદીરપ્રવેશ કરી શકતો, અથવા તો તેમનાં સંતાનોને શાળાઓમાં પણ મોકલવાની શક્તિ નથી. અંત્યજો જાહેર માલિકોના કુવાઓમાંથી પાણી ભરી શકાતું નથી, એટલે દુકાળના વખતમાં તો તેમનાં કષ્ટ બીષણ બની જાય છે. જે અદાલતમાં હીંદુ ન્યાયાધીશ હોય ત્યાં આ અંત્યજો પગ પણ દબા શકાય નહીં, એટલે જ તેમને ન્યાય જોઈતા હોય તો તેમને મકાનની બહાર ઉભા રહીને પોતાનો મુકદ્દમો ત્રીજા માણસની મારફત રજુ કરવો પડે છે.

ધર્મશાળામાં વીસામો લેવાની તેમની હીંમત ચાલી શકતી નથી, દવાખાનાનો લાભ તેઓ લઈ શકતા નથી, કે જાહેર રસ્તાઓ ઉપર થઈને તેમનાથી ચાલી શકાતું નથી. તેમને માત્ર ઝાડુવાળાઓ અને સંઘસ સાફ કરનારાઓનું જ કામ કરવા દેવામાં આવે છે. તેમને અડવાથી પણ અભડાઈ જવાનું માનવામાં આવે છે. ઉચ્ચ વર્ણના હીંદુઓ અંત્યજોને પડછાયો પણ પડયો હોય તો પોતાનો ખોરાક ફેંકી દેશે એટલું જ નહીં પણ, તેણે [અંત્યજ] એની [ઉચ્ચ વર્ણના હીંદુ] પાસે જવામાં કરેલા ધાર્મિક શુદ્ધ માટે, તેને [અંત્યજને] મારી નાખવા માટે જો ખ્રીડીશ કાયદા પ્રમાણે શુદ્ધો ગણાતો ન હોત તો, તે હીંદુ પેલા અંત્યજનું ખુન કરતાં પણ પાછો પડત નહીં.

શું આપણે આ કચડાયલા કંગાળોને તેમના દેશના ધર્મોધિના ધાતકીપણાના ભોગ બનવા સોંપી દઈએ ખરા? આ સંબંધમાં એકે એક સખ્ય ખ્રીટનની લાગણી, આપણા યુવરાજ, હીંદની તેમની મુત્રાકાત દર્મીયાન બનેલા એક પ્રસંગથી બતાવી આપી છે. તેમણે ન્યારે એ વાત સાંભળી કે અંત્યજનું એક યોગ તેમને દરથી નીવાળી રહ્યું

ઈતિહાસ સર્જતી વીરાંગનાઓ

રતનબહેન અને હંસા મહેતા મુંબાઈની બ્લાઈટ્સ લેડિસની દુકાનના તોરાણ સમયે જનતાને રાંત રાખવા જઈ પહોંચ્યાં છે

પાર્લાનાં તાડીનાં પીઠાં પર ચેપ્ટી કરતી બહેનો.

શ્રી. સરેશ્ચંદ્રની મહેતા

[એમ. એ. ની પરીક્ષામાં સર્વ થયેલી એ ગુજરાતી]

કૃ. સુલોચના દેસાઈ

કુમારી ધનુ કે. ડીક્ષિતસન

[એમણે સરકારના દમનનીતી સામે
કેસરે લી'દનો ચાંદ પાછો વાળ્યો,
તેમજ ધારાસભામાંથી રાજીનામું
આપ્યું.]

અહેન સુલદ્રા કેવળરામ દવે

એઓ આ વખતે બી. એ. ની
પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. ઐતીહ્ય
ખરેડી બ્રાહ્મણની જાતીમાં આ બહેન
પહેલાં બાનુ ગ્રેજ્યુએટ છે.

છે, ત્યારે તેઓ જાતે ધમને જ એ ડોળામાં ગયા અને; તેથી એમની આસપાસનાં હીંદુ સમુદાયવાદીઓમાં ત્રાસ તેમજ શસ્ત્રાની લાગણી પ્રકટી નીકળી, તેમ છતાં યુવરાજ અંતઃજામાં બેળાયા.

બ્રીટીશ વ્યાપારના નાશનો લય

બ્રીટીશ વ્યાપાર અત્યારે નાશની અણી ઉપર હોય તો પશુ, જે આપણે હીંદુ ગાંધીને સોંપી દેખી, તો તો તેનો વીનાવીધ બે ભુકેજ થઈ જાય. આપણે ત્યાં અજાણે રૂપિયાની મુડી હીંદમાં રોકી છે; અને છેલ્લાં બસો વર્ષથી ત્યાં બ્રીટીશ પેટીઓ, વહાણવડું કરનારી કંપનીઓ અને બેંકોનું અસ્તીત્વ છે.

આજેય આપણું હીંદ સામ્રાજ્ય, બ્રીટીશ માલતું દરિયાપારતું મોઢામાં મોટું આહુક છે. સત્તાવાર રીતે કહી શકે તેવા ઘણા પુરુષોએ એવા અંદાજ કાઢ્યો છે કે, હીંદ સાથેના સીધા સંબંધને લીધે આપણા કુલ વ્યાપારનો ૨૦ ટકા જેટલો વ્યાપાર, બેંકો તેમજ સ્ટીમરોને લગતું કામ વગેરે મળીને ચાલે છે.

પરંતુ વ્યારથી હીંદના સરકારનાં સમુદાય મતવાદીઓની લાગવગની અસરનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો, ત્યારથી માત્ર હીંદી જનતા સાથેના આપણા વ્યાપારની વચ્ચે વીંધાનાખના માંડ્યાં છે. યુદ્ધ પહેલાં હીંદમાં થતા કુલ અંયાત માલના ૬૦ ટકા જેટલો બ્રીટીશ માલ જતો, ત્યારે ગયા વરસનો તે વ્યાપાર ઘટીને માત્ર ૪૩ ટકા જેટલો થઈ ગયો છે. અને હીંદમાં જતા લેન્ડેશનનાં સુતરાઉ કાપડમાં પચાસ ટકા જેટલો ઘટાડો થઈ ગયો છે. હીંદી ધારાસભાએ ત્યાં એવા ધારા ધડ્યો છે કે, જે કાંઈ પણ પેટીની મુડી નેટી

(હીંદી) નાણાની (અર્થાત પાઉન્ડની નહીં પણ રૂપિયાની) ન હોય, તેવી પેટીને હીંદી સરકારથી કાંઈ પણ જાતની છુટછાટ આપી શકાશે નહીં. હીંદમાં આપણો જે માલ વધારેમાં વધારે સુતરાઉ કાપડ-જાય છે, તેની ઉપરની જકાત ૧૧ ટકાથી વધારીને ૧૫ ટકા કરવામાં આવી છે. 'નેશન લીસ્ટ પાલી'વાળા હીંદી દરીયાકાંઠાનો વ્યાપાર હીંદી માલિકીની તેમજ હીંદીઓની દેખરેખથી ચાલતી સ્ટીમર કંપનીઓ માટે જ ખાસ રાખવાનું દંડાણું ફરી રહી છે, અને તમામ જાહેર નોકરીઓને સંપૂર્ણ હીંદીમય બનાવવા માટે પણ આગ્રહ કરે છે.

અંગ્રેજો હીંદ છોડી જાય તો ?

હીંદનો પોતાનો ઉદ્યોગ બ્રીટીશ મુડી અને બ્રીટીશ માણસો વડે જ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે, છતાં પોતાના ઉદ્યોગને રક્ષણ આપવાના કાયદા (સ્ટીમ પ્રોટેક્શન બીલ) અનુસાર (જે કે એવાં મદદમાં બ્રીટીશ પૈસાનો ચે કાળો રહેશે છે જ), જે કંપનીમાં પોણા ભાગના ડીરેક્ટરો હીંદના વતની ન હોય, તેને મદદ આપી શકાતી નથી.

હીંદમાં જાણીજીતે બ્રીટીશ વ્યાપારી લાભોને યુગળાવી મારવામાં આવે છે. છતાં જો હીંદ સાથેના આપણા વ્યાપાર બંધ પડી જાય તો, આ દેશમાં અપાતા પેન્શન અને ભથ્થાં આપવાનું છેક જ અસકય બની જાય તે વાત શું અહીંના મતદારોને હજી સમજાવી પડશે ?

હીંદી ચળવળીઓ આપણા હાથમાંથી બળાકારે હીંદને છોડવીને હીંદુઓની ભુલની આપમુદીને સોંપાવના દંડ છે. હીંદુઓની એ આપમુદીમાં ખીજઓને જરાયે માથું

મારવાનો અધીકાર નહીં રહે, અને તેમણે
એ આપણું તંત્ર જગતે કદી ન જાણ્યું હોય
તેણે અતી નીલજ્જા રીતે સળી ગયેલું
ખની જશે. આથી હીંદને ચાંતી નહીં લાગે
પણ માત્ર દમનનીતી, જપરાઈભરી છુટ,
અંદર અંદરની કાપાકાપી, શુભાગી, દુષ્કાળ,
રોગચાળા અને પરીણામમાં પરદેશીઓના
હુમલા એજ બનશે.

આપણે આપણી ફક્ત તરફ આપખમી આ-
મણાં કરી ન શકીએ અને શ્રીદત્તના ખુલ્લા
શત્રુઓ સાથે સમાધાની પણ સાધી ન શકીએ.

એમ કરવું તે આપણામાં રાખ-
વામાં આવેલા અનન્ય વીરશક્તિ
હીંદુકાગલરી રીતે કુરેલા લંગ-
સમાન ગણાશે, જેથી આપણા દેશના
નામને હુમેશને સારૂ કાલીમા લાગશે.

હીંદમાંનું શ્રીદીશ શાસન અચળ
[irreplaceable] છે. હીંદમાં આપણી
ફક્ત એક જ છે. તે પામર ચળવળી-
આઓ સાથે દલીલબાજીની નહીં
પણ રોજ્ય ચલાવવાની.

THE MOTOR & CARRIAGE STORES.

Prop. P. L. Gupta.

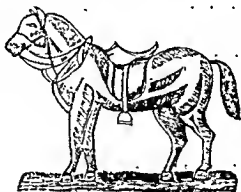
Manager. G. C. Patel.

Direct Importers of Motor & Car-
riage Accessories & Materials.

"TRY ONCE."

Satisfaction Guaranteed.

155, Bhendy Bazar,
BOMBAY, 9.

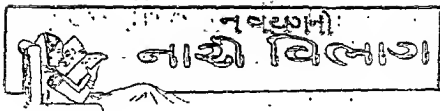
ધી મોટર એન્ડ કારેજ સ્ટોર્સ,

ગાડી ઘોડા અને મોટરને લગતો દરેક સામાનનાં વેપારી.

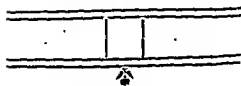
અમેરીકન જરમની તથા ફ્રાન્સીસનરલથી દરેક માલ મંગાવનાર.

ટ્રાયલ ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો.

૧૫૫, લીંડી બજાર, મુંબઈ, ૯.

જીવંત સ્મારક

એ આખાથે પ્રસંગમાં [ગણ તા : ૨૨
મી જીને મુ'આઈના મેદાનમાં સ્વયં
સેવકો તેમજ સ્વયંસેવીકાઓ ઉપર
લાકીધારી પોલીસ અને ઘોડેસ્વારોએ
કરેલા હુમલામાં] દેશસેવીકાઓએ લે
શાંતી અને આગ હીંમતથી લાકીનાં
પ્રહારો ઝીટ્યા, તે તો હીંદી સ્ત્રી-
ઓનાં ધૈર્ય અને હીંમતના જીવંત
સ્મારક તરીકે ઇતીહાસમાં ચીરંજીવી
બની જશે.

મારી લે બહેનોએ પોતાની ફરજ
આવી ઉમદા રીતે બજાવી છે, તેમને
હું લક્ષ્મીભાવે વંદન કરું છું. આ
ઘટના બન્યા પછી હવે માતૃભૂમિની
સ્વતંત્રતાના સંગ્રામમાં, સ્ત્રીઓએ
પણ પુરુષોને સાથ આપીને પોતાની
ચોગત્તા પુરવાર કરી છે એ વાતનો
કોણ ઇનકાર કરી શકશે ?

કુમારી બચુબહેન લોટવાળા

શારીરિક જ્ઞાનની જરૂર

લેખક : દાકતર ગમન

જો આ નરજીવાનોના શીક્ષણની જવાબ-
દારીના ખોલે ઉઠાવી રહેલાં છે, તેવાં
સ્ત્રીપુરુષોને શીર જેવી તેવી જવાબદારી નથી.
જેમને દુનિયામાં દાખલ થઈને દેશ તેમજ
સમાજની વ્યવસ્થામાં ભાગ લેવાનો અને કાળો
આપવાનો છે, તેવાં આવતી કાલનાં નાગરી-
કાને તૈયાર કરવાની અતી જવાબદારી એ
જવાબદારી છે. એટલે તેમણે પોતાનાં વીદ્યાથી
કુમાર-કુમારીકાઓની સમક્ષ, એમની ભાવી
જવાબદારીના પ્રત્યેક પ્રશ્નને નીખાલસ ભાવે
રજી કરી, દરેક દીશાનું જ્ઞાન તેમને આપવું
એ જરૂરનું છે.

‘સ્વતંત્ર બનાવે તે વીદ્યા’ એ કેળવણીનું
રક્ષ્યસૂત્ર છે. વીદ્યા સંપાદન કરનાર કુમાર-
કુમારીકાને તેથી જીવનનાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રનું
સંપૂર્ણ જ્ઞાન, કોઈપણ જાતના ખોટા પડદા
વાળા આપવું એ સહુથી પહેલું જરૂરનું છે.

આ દૃષ્ટીએ ભેદનાં કેળવણીની વર્તમાન
સંસ્થાઓ કેટલી અપૂર્ણ અને ખામીવાળી છે
તે તુરત જણાઈ આવે છે. આપણી શાળા-
પાઠશાળાઓ અને વીદ્યાપીઠોમાં એવું જ્ઞાન
આપવામાં આવે છે કે, જેમાં જીવનમાં જરૂરી
એવું ઘણું ઓછું હોય છે, અને કેટલીય
ખામીઓ ઉપર તો છેક જ લક્ષ આપવામાં
આવતું નથી. જેમાં શરીરશાસ્ત્ર તરફ તો
છેક જ બેદરકારી બતાવવામાં આવે છે. તો કે
મનુષ્યજીવનમાં તેની અગત્ય જરા થે ઓછી
નથી.

એક કન્યાને વાંચતાં, હીસાબ ગણતાં,
ગુંથનાં, ગાતાં, કે સીવતાં આવડે, પણ
પોતાના શરીરના અવયવોની જરૂરિયાત વીધે
કશું જ જ્ઞાન ન હોય તો તેનું જીવન એ

અજ્ઞાનતાને હીધે દુઃખમય જ જવાતું. પરંતુ
તે વાત તરફ આપણા સમાજનાં જવાબદાર
સ્ત્રીપુરુષોનું બરાબર લક્ષ હજી મુઠી ખેંચાયું
જ નથી. પરીણામે આપણા પ્રજાશરીરમાં
બીપણ સળો દાખલ થયો છે.

આમ થવામાં વીનયની ખોટી ભાવનાએ
ભયંકર ભાગ ભજવ્યો છે. જનનેંદ્રીયને
લગતો એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારવો તેને
આપણે મોટું પાપ માની બેઠાં છીએ; તેમ
છતાં એ વીધય માનવ જીવનમાં ઓછો
મહત્વનો છે તેમ કોઈથી પણ કહી શકાશે
નહીં. પશ્ચીમમાં આવી સંકુચીત મનોદશા
ઘણા સમય મુઠી પ્રવર્તતી હતી, પરંતુ ત્યાંનાં
શુદ્ધીમાન સ્ત્રી પુરુષોએ એ જાતની બેદરકારી
પ્રજાશરીરના વીકાસ માટે કેટલી ધાનક છે અને
તેથી આજની તેમજ આવતી કાલની પ્રજાનું
કેટલું અહીત થાય છે, તે તરફ પોતપોતાના
દેશવાસીઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું ત્યારથી એ
જ્ઞાનના પ્રચાર માટે જનતાએ જરૂર સ્વીકારી,
અને દાકતરી જ્ઞાનવાળાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રી
પુરુષોએ સારા પ્રમાણમાં સાહીત્ય તૈયાર કર્યું.
પશ્ચીમવાસીઓ ખીજ પ્રજાઓ ઉપર શારી-
રિક સ્પર્ધામાં આધીપત્ય જમાવે તેટલી હદે
પહેંચ્યા છે, તેનું એક કારણ એ જ છે.

શુજરાતમાં નાની છોકરીઓની હાઝરીમાં
અનેક અણુસમજી સ્ત્રીઓ, વીકારની અનેક
વાતો કરતાં અચકાતી નથી; નાનામાં નાની
શુજરાતી બાલકાં પણ પરણવાની અને સાસરે
જવાની વાતોથી અજાણી નથી. દીંગણા-
દીંગણીની તેની રમતો, ગારીપુજનનાં ખેતો
મતો અને ખીજાં નાનાં મોટાં અનેક તપ,
બધાંમાં ‘વર’ એ મુખ્ય ખાત્ર હોય છે. એટલે

વીનય કે લગ્નગરીવતાને નામે શરીરના અગત્યના અવયવોનું તંદુરસ્તીને લગતું જ્ઞાન નહીં આપતું, એ નીતી તો ચાલી શકે તેવી છે જ નહીં. પુરેપુરો વીનય સત્યવાય તેવી પ્રૌઢ ભાષામાં આ વીધય ન ચર્ચી શકાય તેવી માન્યતા જ નીરુધાર છે. અંગ્રેજી ભાષામાં આ વીધયને લગતું જે ઉપયોગી સાહિત્ય પ્રસીદ્ધ થયેલું છે તે જ તેનો પ્રચ્છ પુરાવો છે.

આપણા સમાજમાં આસાંકીતપણાની ભાવનાનો અતીરેક થઇ ગયો છે, એટલે બાળકોના વ્યક્તીત્વને આરંભથી જ દ્વિતીય દેવામાં આવે છે; પરંતુ મોટે ભાગે પુત્ર અને પુત્રીનાં ઉછેરમાં પુષ્ટક પક્ષપાત બતાવવામાં આવે છે; એટલે લગ્નીબની શ્રીશ્રી તેમજ માતાની જ્વાબદારી જેને શીરે આવવાની છે, તેવી કન્યાઓને તો હદ કરતાં વધુ દ્વિતીય દેવાની જુતી માતા-પિતામાં પ્રાધાન્યપણે જણાય છે. એ જુતીએ આપણી શુભામીનો પાયો ઉભો થયો છે. બાળકો તરફ તો વડીલોનો સમભાવ હોવો ઘટે. સમભાવલયાં વર્તનની સાથે પોતાનાં સંતાનોને પ્રત્યેક બાળકનું જ્ઞાન આપવામાં આવે તો સમાજ અનેક પ્રકારની માનસિક શુભામીમાંથી અને શારીરિક નબળાઈઓમાંથી થોડી જ પેઢીઓમાં મુક્તિ જાય.

બાળક ક્રીડારાવસ્થામાંથી યુવાનીમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેની શારીરિક રચનાની સાથે સાથે માનસિક વીકાસમાં પણ પુષ્ટક-પ્રવર્તન થાય છે. તેવે વખતે વડીલ વગર સંતાનોને તેના તન-મનની ખીલવણીમાં પુરેપુરી મદદ કરે તો આવતી કાલના નાગરીકો કોઈક નવા જ સ્વરૂપે દેશમાં દે. માનસશાસ્ત્રજ્ઞો તો એવો મત છે કે, બાળકોના તન-મનના વીકાસમાં જેટલે અંશે ખામી રહે તેટલે અંશે તેનાં માતા-પિતા જ જ્વાબદાર-કેહ કે શુદ્ધગાર છે. પરંતુ હામ-હામ આ સંબંધ

ધમાં ભયંકર બેદરકારી અને અજ્ઞાનતા જ જોવામાં આવે છે. હીંદુસ્થાન જેવા દેશમાં માતા-પિતાની પુરેપુરી જ્વાબદારીનું જ્ઞાન અને જ્ઞાન ન હોય, તેવાં સ્ત્રીપુરુષોને મારે માઆપ બનવું એ શુદ્ધ ગણાય એવા જોઈવણ દેવાની જરૂર છે. કેમકે, દેશ કે સમાજ અથવા વ્યક્તીના હિતની નજરે જોતાં એ દશ ઘણી જ ભયંકર છે. નાના બાળકના હાથમાં ભરેલી પીસ્તોલ રમવા આપવી અથવા ઝેરનું પડીકું આપવું, એ જોટલું ભયંકર અથવા શુનાહીત છે, તેથી વીશેષ શુનાહીત અને ભયંકર કામ, જ્વાબદારીના જ્ઞાન વીનાનાં યુવક-યુવતી, કે સ્ત્રી પુરુષ સંતાન ઉત્પન્ન કરે તે છે. તેવાં માણસો એથી મન એમનું પોતાનું જ અહીત કરતાં નથી, પણ વર્તમાન અને લગ્નીબની પ્રભુનું ભયંકર અહીત કરે છે. જેમ કરવાનો કાંઈ પણ સંસ્કારી સમાજમાં કોઈ પણ વ્યક્તીને સ્વતંત્ર અધિકાર ન જ હોવો જોઈએ.

કાંઈ પણ માઆપ પોતાની જ્વાબદારી ન સ્મરે શકે તેવા છોકરાને રૂપીઆની થેલી સોંપવા તૈયાર થતો નથી, કે ઇ પણ સરકાર અમુક હદ સુધીનું જ્ઞાન મેળવ્યા વીનાના માણસને નોકરી આપતી નથી, કોઈ પણ મકાન-માલીક પોતાના ધંધાના જ્ઞાન વીનાના કડીઆ સુધારને કામ સોંપતો નથી, તો પછી તેનાથી અનેકાણી વધુ જ્વાબદારીવાળા કામમાં, અજ્ઞાન દંપતીને છુટ સા માટે અપાવી જોઈએ? માતા-પિતાની જ્વાબદારી માટે યોગ્ય શીક્ષણ અને જ્ઞાન ન ધરાવતાં હોય, તેવાં કોઈપણ યુવક અથવા યુવતીને હીંદુ જન દેશમાં તો લગ્ન જ કરવા દેવાં એ શુદ્ધ ગણાયો જોઈએ. દરેક પીઠીનાં મનુષ્યો એ ખીણું કંઈ જ નહીં પણ તેની આગલી પીઠીનું પ્રતીબીંબ હોય છે. આજનાં સંતાનો તે આપણા રાષ્ટ્રજીવનનાં પુષ્પો છે, એટલું જ નહીં પણ

આવતી કાલની પ્રજાનાં બીજ તેમનામાં રહેલાં છે. એ કામ અતી મહત્વનું છે. કોઈપણ પ્રકારના જ્ઞાનનું સ્થાન કે તેની મહત્તા તેથી શારીરીક જ્ઞાન કરતાં ઓછાં જ અંકાય એવી માન્યતા તેથી જ બાળકોમાં અને માતા-પિતાઓમાં દાખલ કરવાની ખાસ જરૂર છે. રાષ્ટ્રના ભવીષ્યની ખીલવણીનો તમામ આધાર તેમની ઉપરજ છે, એટલે તેમને કોઈપણ જાતની ખોટી શરમ વીના હવનમાં ઉપયોગી વીધયોનું શીક્ષણ અપાવું જ જોઈએ. આ જ્ઞાન જોડવું પુરૂષને માટે જરૂરનું છે, તેટલું જ સ્ત્રીને માટે પણ જરૂરનું છે, એમ કહેવાને બદલે એ કહેવું વાળખી થઈ પડશે કે, પિતા કરતાં માતા બતનારને આ પ્રકારના-શારીરીક અવયવોને લગતા-જ્ઞાનની અગત્ય વીશેષ છે. ત્યારે આપણે તે જ જ્ઞાનની આડે પડે પાડી રાખીએ છીએ, અને તેને લગતી માહિતી મોત્રા પાસેથી, નોકરો પાસેથી અથવા વડીલો કરતાં ઉતરતા દરજ્જાના સ્વજનો પાસેથી મેળવી લેવા ઉપર રાખી એમને સંસારમાં ધકેલી દઈએ છીએ! આ તો પાણીમાં પગ મુક્તાં શીખ્યા પહેલાં તોફાની મહાસાગરમાં હાથપગ બાંધી કોઈ માણસને

નાખી દઈ, તે તો ગમે તે રીતે તરી હશે એવો ખોટો સંતોષ માનવાની બરાબર છે! ખોટી શરમ અને ૩૬ વહેમોને લીધે અનેક વખત સુશીક્ષિત માતાપિતાઓને પણ ચંચળ બાળકની હજામુ વૃત્તિને સંતોષ આપવાને બદલે ક્યારી નાખવી પડે છે. પોતાના નાનાભાઈ કે બહેનને જોતાં જ બાળકના મનમાં સ્વાભાવીક રીતે જ એના જન્મને લગતા પ્રશ્નો ઉઠે છે. અલબત્ત નાનાં બાળકની આગળ આવા પ્રશ્નો ચર્ચા ન શકાય, તેમ છતાં હાંદગીભરના મુખ-દુઃખનો જોતી ઉપર આધાર હોય તેવા પ્રશ્નો ઉપર કાયમને માટે અધારપછેડા ઓરાડી રાખવા મથવું તે તો નરી કરતા જ છે. કમીમાં કમી લગ્ન પહેલાં પ્રત્યેક કન્યાને અને પ્રત્યેક યુવકને માતૃપદ, પિતૃપદ, સંતાનોત્પત્તિ, એ વીધયને લગતું સમાન્ય જ્ઞાન તો મળે તેવી વ્યવસ્થા થવી જ જોઈએ. તેથી બાળકો અવળે રસ્તે ચડી જશે એવો ભય રાખવો તે ખોટું છે, તેવા જ્ઞાન વીના અનેક બાળકો અવળે રસ્તે ચડે છે અને હવનભર તેથી ગંભીર દર્દોના ભોગ બને છે, એના જોઈએ તેટલા પુરાવા મળે છે.

બહેરાઓને આશાનો સંદેશ.

ધંચરોડાઈન, કાનમાંથી પડ, લોહી, પાણી વહેવું, સણકા, સોબ, ચાંદી, અવાજ થવા, બહેરાટ મારવી, ઇ. માટે અકસીર.

શીશીનો રૂ. ૧૧૧. ટ. ખ. માફ.

એફ. ડોક્ટર એન્ડ કંપની,

શંકર ટેકરી, વડોદરા.

હિંદુ સ્ત્રીઓના હક્ક.

: લેખક :

વકીલ રામચંદ્ર કાળીશંકર પાઠક

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો કેટલાક તત્વો ઉપર હિંદુ સ્ત્રીઓના હક્કનો વારસાના ક્રમ સંબંધે અને મીલકત ઉપરના સ્વામીત્વ તથા ઉપભોગ કરવાના હક્ક સંબંધે હાલ જે કાયદો વીધમાન છે તેમાં ખાસ ફેરફાર કરી હિંદુ સ્ત્રીઓના હક્કમાં વધારો ને સુધારો કરવાની જરૂર છે અને તે સંબંધે વડી ધારાસભામાં ખીચો રજુ થયેલાં છે; શીવાય હિંદુના મુધરેલા ભાગોમાં આ સંબંધે હિંદુ સ્ત્રીઓની સભાઓ ભરાઈ કરાવે કરવામાં આવે છે અને આ વીધયમાં વીંદની આખી પ્રજાનું ધ્યાન દોરાયેલું છે અને જેમ અને તેમ જમદી આ મુધારો દાખલ થવો નોંધ્યો. હિંદુના જુદા જુદા ભાગો ને મોટા પ્રદેશમાં જુદા જુદા કેટલાક ફેરફારથી વારસાના ક્રમ સંબંધે ધોરણ છે જેમકે મીતાક્ષરા અમુક પ્રદેશમાં, દાખલાગ અમુક પ્રદેશમાં એમ લાગુ કરવામાં આવેલાં છે. નીદાન હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસા ને મીલકત સંબંધેના હક્કો વધારી આપવા હાલના મુધરેલા ને આગળ વધતા જતા સમાજને જરૂરી છે.

પ્રથમ તો વારસાના ક્રમમાં હિંદુ સ્ત્રીઓને દુર રાખી છે ને કેટલાક ભેદ રાખ્યો છે ને કેટલીક સ્ત્રીઓની ઝેરસમજ છે કે હિંદુ વીધવાને વારસામાંથી જ બાતલ કરેલી છે ને માત્ર નીવાંહને હક્કદાર છે. આ સમજ અર્થ વગરની છે. સંતાનોના અભાવે વીધવાને કાયદેસર વારસ તો ગણેલી છે; માત્ર તેવી વીધવાને મીલકતની માલકી મર્યાદીત હક્કથી મળે છે, ને મીલકતની વ્યવસ્થા કરવામાં

અમુક પ્રસંગો માટે જ છુટ રાખી છે. નીદાન તે ધોરણ કાયમ રાખવામાં સ્ત્રી સમાજને અન્યાય મળે છે એમ કહેવું છે.

વારસાના ધોરણ અને ક્રમમાં નીચે પ્રમાણે સુધારો દાખલ થવો જોઈ છે:

સગાં-સાંતીનની વીધવાઓ પોતપોતાના ધણીની જગાએ વારસો લે છે, તેજ પ્રમાણે જે વીંશીષ્ટ વારસો છે તેમાં સંતાનો, ભાઈ ને ભત્રીજાની વીધવાઓ પોતપોતાના ધણીની જગાએ વારસો લે એમ કરાવવું નોંધ્યો. જો તેમ ન થાય તો તે વીધવાઓને ગુકશાન છે. દાખલા તરીકે એક સખસને એક પુત્ર, પુત્રની સ્ત્રી, ને પોતાની સ્ત્રી હોય તેમાં પ્રથમ પુત્ર ગુજરે તો બાપ આખી મીલકતનો માલિક થાય, તે ગુજ્યા બાદ તેની વીધવા વારસ થાય છે, ને વીધવા ગુજરે તો મરનાર મુળ સખસની દીકરી, ભાઈ ભત્રીજા, બહેન વીગેર પૈકી હયાત હોય તે વારસ થાય ને તેમના વારસોને બધી મીલકત મળે છે. તેમાં જો પુત્ર ભાપ રૂપીઆ ક્રમાતો હોય ને બાપ ભગિ હોય તેવી સ્થિતિમાં પુત્ર ગુજરે એટલે તેની ધણીઆણીને નીવાંહનો જ હક્ક ને તે બીજાને આધીન રહીને લેવાતું! આ તદ્દન કંફોડી સ્થિતિ મુધારવી જ નોંધ્યો. તે માટે આવો સુધારો નોંધ્યો:

ઔરમાન મા, દીકરી ને બહેન ને કેટલાક પ્રસંગે દુર રાખ્યાં છે; તેમને સંગી મા, દીકરી કે બહેનના અભાવે વારસાનો હક્ક રાખવો:

દીકરીઓમાં પરણેલી ને કુંવારીના ભેદ કાઢી નાખવો, કારણ કુંવારી-દીકરીના લગ્ન-ખર્ચની અંદાજ ન્યાતરીવાજ પ્રમાણે થનારા ખર્ચની રકમ આપી બાકીની મીલકત બધી દીકરીઓએ સરખે ભાગે વહેંચી લેવી જોઈએ એજ ન્યાયસર છે. જો તેમ ન થાય તો એક પરણેલી દીકરીની સ્વીતી તદ્દન ગરીબ હોય ને કુંવારીને લાખ્ખો રૂપેયાની બાપની મીલકત મળે ને ભોગવે તમાં પરણેલીને વારસો જ ન મળે ! એનો શું દોષ ગણાય ?

પરણેલીમાં સંધન કરતાં નીધનને વારસ ગણી છે તે પણ કાઢી નાખવું ને ભેદ ન રાખવો. સંધન નીધનના પુરાવામાં કાયદાની બારીકાઈથી આ ભેદ કામનો નથી. એક બાપ લાખો રૂપીઆની મીલકત વારસામાં મુકી ગુજરી જાય. અને પરણેલી સંધન દીકરી પાસે ૨૦૦૦ ની મીલકત હોય ને નીધન પાસે ૫૦૦ ની ન હોય એટલા ફેરફારથી નીધન ગણાતી દીકરીને લાખો રૂપીઆની મીલકત મળે એ બીજી સંધન ગણાતી દીકરીને ભારે અન્યાયરૂપ છે. છોકરાઓમાં ઝોઝાવત્તા કમાનાર હોય છતાં કંઈ ભેદ રાખેલા નથી.

અવીભાજ્ય મીલકત સંબંધી વડીલ સ્ત્રી કે વડીલ દીકરીને આખી મીલકત મળે છે, તેમાં બીજી સ્ત્રી કે દીકરીઓને પણ જુદી નીમણુંક કે ઉપજનો અમુક ભાગ મળવો જોઈએ; તે જ પ્રમાણે દાસીપુત્રને બધી મીલકત વારસાથી મળે ત્યારે વીધવા ને દીકરીના હક્ક રાખ્યો નથી તેમનો પણ એથી હીરસો રાખવો જોઈએ.

સંસ્કૃત સમ્પત્તિની મીલકતના વારસમાં વીધવા ને દીકરીને છેવટ રાખ્યાં છે તે ક્રમ ફેરવી ઉપર લેવાં જોઈએ.

કાયદા કરતાં જુના પ્રચલીત રીવજને પ્રાધાન્ય માન્યો છે તેમાં કેટલીક હીંદુ

કામમાં વીધવા, દીકરી કે બહેનને વારસો જ મળે તો નંધી અં.. રીવાજ હોવાનું બતાવવામાં આવે છે. આવા રીવાજ અતીતીના ક્રીવા સમાન્ય હોવાનું કાયદામાં દરાવવું જોઈએ, ને તેવો સુધારો થવાથી તેવી સ્ત્રીઓને કાયદેસર વારસો મળે એ જ ઉત્તમ છે. કેટલાક આગળ વધીને એવા સુધારા માગે છે કે દીકરા સાથે દીકરી પણ વારસાની હક્કદાર ગણવી. પણ દીકરીને સાસરામાં પણ વારસો મળે છે, એટલે તેને બે દેકાણે ને દીકરાને એક દેકાણે વારસો મળે એટલોજ ફક્ત વીચાર કરવાનો રહે છે. ઉપર પ્રમાણેના ક્રીવા બીજા એવાજ વારસાના ક્રમ ને ધોરણમાં હીંદુ સ્ત્રીઓના લાલ અર્થે સુધારો થવો ઇચ્છ છે.

હવે મીલકતના હક્કના સંબંધે વીચાર કરવાનો રહ્યો, ને તે માટે નીચે મુજબ ધોરણો થવા કે રહેવા જોઈએ :

વીધવાને વારસો મર્યાદીત હક્કે મળે છે એ સ્વતંત્ર હક્કે આપવો, આવી માન્યતા કેટલાકની છે ને તેથી કેટલાકનો મત વીરૂધ્ધ પણ છે. તેનાં સાધક બાધક કારણો પણ જણાવવામાં આવે છે.

બાધક કારણો : (૧) ધણીની ઇચ્છા હશે તો પોતાની હયાતીમાં વીલ કે બક્ષીસથી પોતાની સ્વાર્થત મીલકત આપી શકે છે. (૨) નાતરીયા ન્યાતનો ભાગ ધણી છે તેમ પુનર્લગ્ન પણ થવાની છુટ છે, એટલે બધી મીલકત વેચી કે હિડાવી દઇ નાતરે જશે, તેમ કરી ધણીનાં નજીકનાં સગાને રખડતાં રકશે. (૩) ત્રાહીતને વીલ કે બક્ષીસ કરી આપશે કે ગેરવ્યવસ્થા કરશે. (૪) ધણી કે સસરાના બીનબોબનાં દેવાં ન આપતાં મીલકતની વ્યવસ્થા કરી દેશે. (૫) સુધરેલી સ્ત્રીઓ કરતાં જુના વીચારની બીનકળવાયેલી અજ્ઞાન સ્ત્રી વર્ગનો જુથ વધારે છે, એટલે

તેથી યોગ્ય દીશા કે યોગ્ય વ્યવસ્થામાં મીલકતનું સંસ્કારણ ન કરતાં ગાહીતની સત્તાહને આધીન રહેશે. (૬) ચાતુ કાયદાથી મીલકતને ઉપભોગ કરવાની પુણ સત્તા છે જ. (૭) ભુવાન વધે વીધવા થવાથી તે નાતરીઆ ન્યાતમાં તો તુતંજ મીલકત વેચી અટોપી દેશે, અગર કુઝંદી નીકળવા સંભવ રહેશે. ૮ વીધવાએ ઉપર સગાં કે વડીલાને જે કંઈ અંકુશ છે તે જતો રહેશે. (૯) મરનાર પત્ની પાછળના ધાર્મિક, નૈતિક કે પચીત્ર સંસ્કારો યા તેનો અર્થ કરવામાં બેદરકાર રહેશે એટલું તો નહીં પણ મીલકત ઉઘાવે, પરધર્મ સ્વીકારે કે પરન્યાતમાં જાય, તો પછી કંઈ અંકુશ રહે નહીં વીગેરે વીરૂધ્ધન' મતો છે.

સાધક, શાસ્ત્રો: (૧) જમાનો બદલાય છે, સમાજ મુઘરે છે, તેમાં સ્ત્રી વર્ગ પણ આગળ વધે છે, તેથી ભુના વીચાર કે શાસ્ત્રનાં ધોરણુ કરવાં જોઈએ. (૨) મીલકત છુટથી સ્ત્રીઓ વાપરે નહીં અને પીતરાઈ લોકો મીલકત ખાવાની દુષ્ટ દાનત રાખે છે, ધણીના જીવતાં ને પીતરાઈ લોક વીરૂધ્ધ જતાં ઉપયોગી ન થયા હોય તે ધણી મરી ગયા પછી મીલકત પીતરાઈઓને મળે અને વીધવા રખવાળ અને એ ઇચ્છવાયોગ્ય નથી. (૩) સ્ત્રી ધરતું રાજ ચલાવનાર ગૃહીણી છે, તેના તરફ શક દ્રષ્ટી કે ઉશ્કેરણના કે અપવીત્રપણાના દોષની નજરથી નીહાળવું બરાબર નથી. (૪) ભરણુપોષણના કુઃખથી ઉલટું વીધવાઓને નીતીલાંગ થવું પડે છે. (૫) મર્યાદીત એટલે સંકુચીત અધીકારથી દરેક વ્યવહાર તકરાર કે દુષ્ટચાતુ' રૂપ પડે છે ને પાછળથી ઉતરાધીકારી-તેમાં પીતરાઈઓ લડયા વગર છોડ્યા નથી ને વીધવાને હરાન કરે છે. (૬) વીધાદાન, ધર્માદ કે ખીજ સાવજનિક હિતના કાય

માટે મીલકતની વ્યવસ્થા કરવાની વીધવાની ઇચ્છા જતાં તે કરી શકે નહીં એ પણ બાજબી નથી. (૭) સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ આપનાથી ભરણુપોષણની હકદાર સ્ત્રી કી'વા પુરૂષોના દક્કને બાધ આવશે નહીં, (૮) પત્નીની અર્થાંગના ગણાય તેને મીલકત ઉપર અંકુ' પણ સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ કેમ નહીં (૯) ધણી ચોતાની હયાતીમાં જીતો હક બાતલ કરવો હોય તો લેખથી કરી શકે છે (ધણીનું' મન પસંદ ન રાખે કી'વા વ્યભીચારથી કે અનીતીવાળી સ્ત્રી હોય તેને માટે છે). (૧૦) દીકરી, બહેન, ભગીજને વારસામાં મળેલી મીલકત ઉપર સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ હોય તે ગમે તેમ ઉઘાવે કે ગેરવ્યવસ્થા કરે એવો હક છે તો વીધવાનો શું દોષ? (૧૧) તેજ મમાણું હરકોઈ પુરૂષને મળનારો વારસો સ્વતંત્ર હકકે મળે તો સ્ત્રીને શા માટે બાધ હોઈ શકે? વીગેરે કારણો સ્ત્રીને સ્વતંત્ર હક્કથી મીલકત મળવા સંબંધી છે. આવા સાધક બાધક કારણો જતાં પણ સ્ત્રીને સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ કેમ ન આપવું તેનો બહુજ કાળજીથી વીચાર કરવો પડશે.

હીંદુ સ્ત્રીઓને મીલકત ઉપર મળતાં હક્ક સંબંધે પણ નીચેના ધોરણુ કાયદો મુધારવો જોઈએ:

૧. હીંદુ વીધવાઓને વારસો મળવામાં મીલકત ઉપર સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ આપવું અને તેમ ન મળે તો નીદાન ત્રીજા ભાગની મીલકત ઉપર તો સ્વતંત્ર હક્ક આપવો. અવીલકત કુટુંબમાં મરનાર સહભાગીન, જગોએ તેની વીધવા સહભાગી અને ને વહેંચણુ કરાવી શકે.

૨. જો સ્વતંત્ર હક્ક ન મળે તો વીધવાએ કરવાના વ્યવહારો જરૂરીયાત ને કાયદેસર

કારણોનાજ હોવા નેહએ એવું જે ધોરણ છે તેમાં ફેરફાર કરી તે હક્ક બહોળા કરવા.

૩. વીઘાદાન ધર્માદાને સાવજનીક હીત માટે મીલકતનો સદુપયોગ કરવાનો અધિકાર છુટથી રાખવો.

૪. મીલકતની વહેંચણી બાપ ને પુત્રો વચ્ચે થતી વખતે માતે એક દીકરા જેટલા જે હીસ્સા મળે છે તે મર્યાદીત હક્કથી મળે છે તેને બદલે સ્વતંત્ર હક્કે આપવો.

૫. એક સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી કરવાના બદલામાં મળતા સ્ત્રીધન ઉપર ધણીની હયાતીમાંજ સ્વતંત્ર હક્ક આપવો.

૬. હીંદુ વીધવા પ્રાગજ જે ઉત્તરાધિકારી છે તેમાં મર્યાદા કરાવવી અને પીતરાઇઓ એટલે મરનારના કાકાથી માંડીને બધા પીતરાઇ વડીલો ને તેમના વંશજો ને તેમની વીધવા વીગેરે બધાને ઉત્તરાધિકારી તરીકે વીધવાના બ્યવહાર સામે તકરાર કરવાનો હક્ક નાંટ કરવો, અર્થાત પીતરાઇઓની મીલકત ખાવાની દાદ તદ્દન બંધ કરવી.

૭. વારસો ઉતરતી વેળા પીતરાઇઓ પહેલાંના વીશીષ્ટ વારસો હયાત ન હોય તો વીધવાને સ્વતંત્ર હક્કે મીલકત મળવી નેહએ.

૮. વીધવાને વારસો મળે તે વખતે વીશીષ્ટ વારસો પૈકી કોઇ હયાત હોય પણ વીધવાની હયાતીમાં જ ને તે ગુજરી નય, તે વખતે જે મીલકત હોય તે સ્વતંત્ર સમાધીતવું સ્વરૂપ વીધવાના લાલ અર્થે પડે.

૯. વીધવાને સમાશ્રીતોના ભરણપોષણના હક્કે કાયદાથી જ મીલકત ઉપર યોગ્ય રૂપ ગણવા.

૧૦. એટાં દેવા કે ગેરકાયદે બ્યવહાર સામે સમાશ્રીતો કે વીધવાઓને તકરાર કરવાનો હક્ક આપવો, પછી તે દેવું ગમે તેવું હોય.

૧૧. દરેક વીધવા ગમે તે સ્થિતી છતાં મીલકતવું મગદુર હોય તો જુદું અન્નવસ્ત્ર માગી શકે એમ કરાવવું.

૧૨. બ્યભીચારણી પત્ની ને નીંઘ વર્તણુંક છોડી દે તો તેને પ્રાણરક્ષણ જેટલું ભરણપોષણ આપવાની છુટ રાખવી.

૧૩. અન્નવસ્ત્રના હક્કના દાવા ફક્ત રૂપીઆ પાંચની કોર્ટ શી ઉપર સંધરવાના આવા પ્રકારના સધળા ક્રીંવા વૈદક્ષીક ધોરણો નાણુક થવાથી સ્ત્રીઓના હક્કમાં સુધારો વધારો થયો ગણાશે.

સ્ત્રી વર્ગ તરફથી આ લડન ચાલુ રાખવામાં આવે તે ધણું જ જરૂર છે.

[સ્ત્રી જાતીને સંપુર્ણ રીતે પુરુષ જાતીના જેટલીજ છુટ અને લાલ મળે તેવી કાયદામાં ગોઠવણ કરવી નેહએ, એવો અમારો મત છે. પુત્રી ને કુંવારી, ગ્રેવા ઇચ્છે તો તેને પીતાની મીલકતમાંથી લાઇઓના સમાન લાગે હક્ક મળે, અને લાઇ ન હોય તો પીતાની તમામ મીલકતની તેજ વારસ થાય, તેમજ સંતાનવીહોણી વીધવા સ્ત્રી જાતીની સંપુર્ણ મીલકતની એકલી વારસ થાય તે જરૂર છે. પુરુષ જાતીની આવડ્યલગત માટે કાયદામાં જેટલી સંભાળ રાખવામાં આવે, તેથી વધુ સ્ત્રી જાતી માટે જાપતો રાખવો એ કાયદો નહીં પણ ગેરકાયદો છે. એવા ભેદ રાખવાની અમને કશી જ જરૂર નણાતી નથી. તંત્રી : નવયુગ]

વિમાના ઇતિહાસમાં નવો સફો. દાકતરી તપાસ વગર વીમા ઉતરાવવાની ગોઠવણ.

હીંદુસ્તાનમાં દાકતરી તપાસ વગર સ્ત્રી પુરુષોની જીંદગીના વીમા ઉતારનાર આ પહેલીજ વીમા કંપનીએ હવે ગમે તેટલી નાની ધા મોટી રકમના છેલ્લામાં છેલ્લી પધ્ધતી પ્રમાણે વીમા ઉતારવાનું શરૂ કર્યું છે.

કાયમના અપંગ થઇ પરનારાઓને વધુ પ્રીમીઅમ નહીં ભરતાં વીમાની આખી રકમ મળે તેવી અમારી યોજનામાં જોગવાઈ છે.

એજન્સીની શરતો તથા બીજી વધુ વીગતો માટે લખો યા મળે-

પ્રેસીડેન્સી લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી. લી.

અમૃત બીલ્ડીંગ, કુગલ રોડ, બેલારડ એસ્ટેટ, કોટ, મુંબઈ.

હિંદી વીમા કંપનીઓ.

હુનીયાના પરદેશોએ ચોલાની દેશી વીમા કંપનીઓના રક્ષણ માટે કાયદા ઘડ્યા છે. હિંદમાં એવો કાયદો કાયદો નથી; પરંતુ તેથી હિંદી વીમા કંપનીઓને ટેકા આપતાં હિંદી પ્રજાને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. તમારા આગ, દરીયાઈ, મોટર વગેરે દરેક પ્રકારના વીમાની સંભાળ લેવાને નીચલી હિંદી વીમા કંપનીઓ દરેક શક્તી ધરાવે છે:-

- ધી ન્યુ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી જીપીટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી વલ્કન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી બ્રીટીશ ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી યુનીવર્સલ ફાયર અને જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી ઇન્ડિઅન મરકન્ટાઇલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- ધી કેસર ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

દરેકની ઓફીસ કોટ, મુંબઈમાં છે.

જાહેર પ્રજાને ચેતવણી
ખોટી ધનામની લાલચોથી દેસાતા
ખચો અને એક મુદર મેજબુત ટકાઉ
પેટ લીવર રીસ્ટ વોચ
(૨૭૨૮૬)

માત્ર રૂ. ૬-૧૫-૦ માં મંગાવો.
જાડે કાચ, નીકલ કેસ, સ્ટીલનું લીવર અને
સ્ટીસ બનાવટનું ઘડીઆલ જેને એક વખત
ચાવી આપવાથી ૩૬ કલાક ચાલવાની ચાર
વર્ષની ગેરંટી મળે છે, ત્યારે ક્રીમત
માત્ર રૂ. ૬-૧૫-૦, એક નંગના પોસ્ટેજ
છ આના વધારે ત્રણ નંગના રૂ. ૧૭-૧૫-૦,
છ નંગના રૂ. ૩૫-૦-૦ પોસ્ટેજ ફ્રી.
આમણનો અથવા રેશમનો પટો મફત.

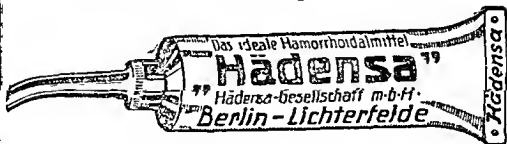
જગપ્રસીધ્ધ બુના અને જાણીતા ઘડીઆળના વેપારી.
માસ્તર વોચ ફાં. હુલેશ્વર મુખર્જી નં. ૨.

લાઇસન્સ પરવાનગી વગર વાપરી શકાય તેવી
“પોકેટ પીસ્તોલ”
(૨૭૨૮૬ નં ૪૩૨૮.)

આ પીસ્તોલ ચીત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણની
નાના પીસામાં રહી શકે છે, અને આકતની
વખતે પોતાનો ખચાવ કરી શકે છે.
એક સાથે સામટી ૫૦ ગોળીઓ ભરી
શકાય છે અને એક પછી એક વારાફરતી છોડી
શકાય છે. આટલી બધી સગવડતા હોવા છતાં
ક્રીમત માત્ર નામની જ રૂ. ૮.
દરેક પીસ્તોલ સાથે ૫૦ ગોળીઓ મફત વધુ ૫૦
ગોળીઓનો રૂ. ૧ વી. પી. પોસ્ટેજ રૂ. ૦૧ વધુ

હરસ અને મસાનો જગમશહુર ચકસીર ઇલાજ.

હેડેન્સા

ઓપરેશન કરાવવાની જરૂર નથી.

હરસ અને મસા માટે હજી સુધી આવી કોઈ દવા નીકળી નથી. વાપરનારાઓ
સહાને માટે રોગથી મુક્ત થયા છે. દરેક ડાક્ટરે વાપરવાની ભલામણ કરે છે.
બધા દવા વેચનાર પાસે મળશે.

નોંધ

સાયમન સાતડીની શબ્દજાળ . સ્વરાજ્યનો છાંયડો પણ ક્યાં ?

આશાવાદીઓ મહા સમયથી જેની આગુર નગરે રોક બેઠ રહ્યા હતા, તે સાયમન કમીશનના વૃત્તાંતનો ખીન્ને ભાગ પ્રસીદ્ધ થયો, તેમાં હીંદને આપવાના રાજકીય મુદ્દાઓ એ સત સરકારનોની સલાહ વાંચ્યા પછી, તેના પછેલા ભાગ વીધે અમે કચેલી ટીકા બિ આ અંકના આરંભના તંત્રી રૂપમાં છે]માંથી એક અક્ષરે પછે ખેંચી લેવાની અમે જરૂર બેતા નથી. આ લલામણોમાં ને કંઈપણ નવું હોય તો તે માત્ર એટલું જ છે કે, હીંદની મધ્યસ્થ ધારાસભામાં જનારા સભ્યોને મતદારમંડળ સાથે મોન્ટેડુ સુધારાથી જે સીધો સંબંધ બંધાયો હતો, તે સંબંધ તોડી, સાયમન કમીશને વાયકાઉન્ટ રાધર-મીઅરની લલામણો પ્રમાણે, આપણને મોરલી-મીન્ડે સુધારાની કક્ષાએ પાછળ ધકેલી મુક્યા એજ છે ! હું કામાં કહીએ તો કમીશને હીંદને કંઈ જ નવું આપવાની લલામણ કરી નથી, ત્યારે કંઈક અપાઈ ગયેલામાંથી પાછું ખેંચી લેવાની લલામણ હામ હામ કરી છે. એટલે સાયમન કમીશનની લલામણો, ખીલું કંઈ જ નહીં પણ કેવળ શબ્દોની જાળ છે. એ જાળમાં ફસાય એટલા બોળા હીંદવાસીઓ નથી રહ્યા એ સંતોષની વાત છે. એટલે હવે 'ઓળખેજી'ની ઝંખના કરી રહેલા લલા જીવોને પણ સાયમન રીપોર્ટને બાલુએ મુકાને જ ચર્ચા કરવાનો આગ્રહ કર્યા વીના કશો જ છુટકો રહ્યો નથી.

આ લલામણોમાં સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્યનું સત્વ શોધનારને તો વીમાસણમાં પડવું પડશે, પરંતુ એવા સ્વરાજ્યનો છાંયડો પણ ઝાંખીને એવા ધમ્મનારા ભદ્રીક પુરુષોને પણ નીરાશાના અરણ્યમાં અથડાઈને હતાશ દીલે પાછા કર્યા વીના છુટકો નથી. હા, કમીશને પ્રાંતીક સ્વતંત્રતાની લલામણ કરી છે ખરી અને ઇલાકાઓની ધારાસભાઓના તાબામાં ડગમગતે દીલે પોલીસખાતું [સી. આઇ. ડી. બાદ] પણ મુકવું છે, પરંતુ તેની સાથે સાથે જ ગવર્નરની આપખુદ સત્તાઓમાં અમર્યાદ વધારો કરીને, પ્રધાનમંડળ સ્વચાની આપખુદ સત્તા આપીને, તેમજ પ્રધાનો તરફ વીરોધ ખતાવવાના પ્રબંધની સમ્યોના માર્ગમાં સફાઈભરી આડખીલી ઉભી કરીને એ કહેવાતી સ્વતંત્રતાને ઝુંગળાવી મારવાના તમામ પ્રયાસ કર્યા છે. પ્રતિમાં દ્વિયુખી સરકારની અતી વખોડાયેલી પ્રથાને કમીશનના હાથે લુખીદાલ થવાનું માન મળ્યું, પરંતુ નથી કોમી ઉરકેરણીને હમેશવું કારણ મળે તેવા કોમી મતાધીકારને તો આ કમીશને લઘુમતીની ઢાલ નીચે કાપની રૂપ આપી દીધું છે. પ્રાંતીક સરકારની વ્યવસ્થામાં ન્યારે તેણે આવા કંઈક વધારે પડાવો લેવાની યુક્તિ ભર્ષા થોડક સુધારાની લલામણ કરી-કે જે કર્યા વીના કોઈ પણ સભ્ય મતુખ્યત્વે છુટકો જ થાત નહીં-ત્યારે મધ્યસ્થ સરકારની આપખુદમાં અત્યાર કરતાં પણ બહોળો વધારો કરી દઈને હીંદા પ્રબંધનો સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો ભાગ છેક જ બંધ કરી દેવાની સફાઈભરી પેરવી કરવાનું કાવતરું આ તમામ ગોરા કમીશને કયું છે.

સ્વરાજ્યસ્ટોના ભયથી ?

મધ્યસ્થ સરકારના હાથ મજબુત કરવાની તાલાવેલીમાં, હીંદી મતદારોનો સીધો કાણુ એ ધારાસભાના પ્રતિનિધીઓ ઉપરથી છીનવી લેવામાં, સાયમને પોતાની ધારાસભી તરીકેની જુદીનો બરાબર ઉપયોગ કર્યો છે. ન્યાયથી અસહકારીઓએ ધારાસભાત્યાગનું સ્વૈચ્છીક બંધન છેડી દીધું. અને ધારાસભાપ્રવેશની છુટ મેળવી, ત્યારથી ખાસ કરીને હીંદી ધારાસભામાં મહાસભાવાદીઓની બહુમતી હતી. એમનો પક્ષ ચેટપ્રીટનના પાર્લામેન્ટના પીરોધપક્ષને ધોરણે મુખ્યવસ્થીત અને સંગઠીત હતો. તેથી આપણુ સત્તાવાળાઓને, 'વેરા' જેવા અધીકાર વાઇસરોયના હાથમાં છતાં ઘણી બાબતમાં કામ લેવું મુશ્કેલ પડતું હતું. તેને લીધે તો લોર્ડ ઇર્લીન સાયમન અને તેના સાથીઓને ધારાસભાના મકાનમાં લઇ જઇ શક્યા નહોતા, કે સાયમનના સાથીઓ કોઠી ફુનીયાની નજરે હીંદીઓને ઉતારી પાડવાનું ખુરોક્સીતું કાવતરું એ સીદ્ધ યદ્દ શક્યું નહોતું. પ્રજામનનો એવો વીજ્ય હવે કદી પણ આ દેશની એ કેન્દ્રીય સભામાં થઇ શકે નહીં તેવી ગોઠવણ સાયમન કમીશનની લક્ષામણીમાં તેથી જ મહત્વના ભાગ લખવતી હોઇ સામાન્ય જનતાનું લક્ષ પણ પોતાની તરફ સંકેતરૂપી ખેંચી શકે તેમ છે.

...

માત્ર એક જ પક્ષી

સાયમન અને તેના સાથીઓની આ લક્ષામણી માત્ર એકપક્ષી જ છે. છતાં તેમાં પ્રીટનને કે પ્રીટનવાસીઓના નાનામાં નાના દીનની યે કાળજીપુર્વક સંભાળ લેવામાં આવી છે. ગોરા આપારીઓની, બગીચાવાળાઓની, ગોરા સનદી નોકરોની અને ગોરાઓની મુદીની,

તેમનાં સંતાનોની ટૂળવણીની, તેમને માટે ગોરા દાકતરોની વગેરે નાનામાં નાની બાબતને માટે પણ ભારેમાં ભારે ધ્યાન આ કમીશને આપ્યું છે. ત્યારે આ દેશની સમય સંસ્થા જેને આપણે રાષ્ટ્રીય મહાસભા તરીકે ઓળખીએ છીએ, તેના મતની જ નહીં પણ હીંદુ મહાસભાના મતની યે છડેચોક અવગણના થયેલી, આ લક્ષામણીની લીંટીએ લીંટીમાં જણાય છે. પ્રાંતોમાં સરકારી અમલદારો હોદ્દાની રૂએ હવે ખેંચી નહીં શકે, પરંતુ ગવર્નરના હાથમાં સભાસદો નીમવાની સત્તા હજી રહેલી જ છે. અને અંત્યજેને નામે, કામદારોને નામે તેમજ સ્ત્રીઓને નામે યનારી એ નીમણુંકોની બહારથી ઉજળી જણાતી નીમણુંકા, હીંદીઓને માટે ખરેખરી ભયંકર થઇ પડશે, એવા ભયની બુનો અનુભવ ખાત્રી આપે છે.

...

માત્ર દશ જ ટકાને મતાધીકાર !

એક તરફથી હીંદને સાંસ્થાનીક. સ્વરાજ આપવાનાં વચનો આપવામાં આવે છે, તરફી મેટ્રોનાહડ જેવાઓએ તો, બે વર્ષ પહેલાં થોડાક મહીનાઓમાં હીંદનેસાં સ્થાનીક સ્વરાજ મળવાની લવીબ્યવાણી મુદ્દાં ભાખી હતી ત્યારે સામ્રાજ્યવાદી સરકારના આ કમીશને પ્રીટીશ હીંદની કુલ વસતીના સેંકડે ૧૦ માણસને મતાધીકાર આપવાની ઉદ્ધર લક્ષામણ કરી છે! અને તે પછી વળી પંદર વર્ષે કુલ ૨૦ ટકા જેટલા માણસોને મતાધીકાર મળે તે માટે કમીટી નીમવાની મુચના કરી છે! તપાસ કમીટીઓ અને પરીક્ષા કમીટી [જોકે હીંદીઓને માફું ન લાગે તે માટે જાણેવીંટી ભાષામાં] ની પરંપરાથી આ લક્ષામણો ઉભરાઇ રહે છે, તેથી હીંદને માથે મોટા ખર્ચ અને પરીણામમાં શુન્ય એ સીવાય કશો જ દહાડો વળે તેમ નથી.

હેરના હેર!

હુંકમાં કહીએ તો જુના ડગલાને કાપી-કપી, થીંગણાં મારીને ફરીથી હિંદને પહેરાવવા જેવું કમીશને ક્યું છે. આ યોજના પ્રમાણે તો મોન્ટ્રેડ સુધારા કરતાં પણ હિંદને નાહકતું ખર્ચ થણું થશે, ત્યારે લાલ યોજનામાં યોજો મળશે. મુસલમાન સુદ્ધાં લઘુમતીમાંની કોઇ ક્રમને કે સરહદના પ્રાંતોને પણ આ યોજના સંતોષ આપી શકે તેમ નથી. બ્રહ્મદેશને જુદો પાડવાથી હિંદી મુડી, હિંદી સાહસ અને હિંદી વ્યાપારને મોટો ફટકો પડશે, એટલું જ નહીં પણ અખંડ હિંદમાં નવું ભંગાણુ પડશે. આમ કેવળ અમલદારી દ્રષ્ટીનો અને સત્તાવ્યવાદી પક્ષનો જ આ લક્ષ્યમણમાં પડેલા પડેલા હોવાથી, હિંદમાંના પ્રત્યેક રાજદ્વારી પક્ષનાં મુલસદીઓએ તેનો તીવ્રરુદ્ધ કર્યો છે ત્યારે હિંદના હિતશત્રુઓ તરીકે પુરવાર થઇ ચુકેલાં બ્રીટીશ પક્ષોએ તેને માટે આનંદ પ્રદર્શીત કરવા માંડ્યો છે; તે પણ એ કમીશનની નીમત્સ્ય લક્ષ્યમણોનો ખીજા અને વધુ પ્રખળ પુરાવો છે.

...

‘લાહીરાજ !’

સતીનય નીરાદર અથવા સત્યાગ્રહની લડતની સામે સરકાર કાયદેસર પગલાં ભરે તે માટે કોઇને વાંધો ન જ હોય. કેમકે સત્યાગ્રહીઓ જ્યારે પોતાની લડતને આરંભ કરે છે, ત્યારે તેના પરીણામની ગણતરી આગળથી કરીને જ લડતમાં પડે છે. પરંતુ ‘કાયદા અને વ્યવસ્થા’ના રૂપાળા નામ નીચે, એ બંને મહત્ત્વનાં મુત્રો સાચવનારા જ અવીનયીપણે બંનેનો ભંગ કરવા તૈયાર થાય, અને તેમાં પણ મર્યાદાને છેક જ કોરાણે મુકવામાં આવે, ત્યારે તે

કાયદા ગુનાહીત હશે છે. એટલું જ નહીં, પણ સખ્તમાં સખ્ત ટીકાને પાત્ર પણ હશે છે. તેથી જ વીરમગામ, ધરસાણા, વઘલા, મુંબાઇનું આશદ મેદાન, તેમ જ તેના ધોરી રસ્તા ઉપર, અને હિંદુસ્થાનના ખીજા પ્રાંતોમાં કાયદા અને વ્યવસ્થાને નામે લાહીરાજ ચલાવવામાં આવ્યું, નીર્દોષ બાળકો તેમ જ દેશભક્તીથી પ્રેરાયલી સનારીઓ ઉપર પણ લાહીના હુમલા કરવામાં આવ્યા. ઘોણા દેડાવવામાં આવ્યા અને ખીજા અત્યાચાર ગુજરાતમાં આવ્યા, ત્યારે વીનીતમાં વીનીત નેતાઓ અને ન્યાયમંદીરના ન્યાયાધીશ સુદ્ધાં એ લાહીરાજની સામે પ્રખળ પોકાર ઉઠાવવામાં પોતાનો ધર્મ માનીને તૈયાર થયા. એવા વીનીતોનાં મોળાં દીસ પણ જ્યારે ઉકળી આવ્યાં છે, ત્યારે ઓડીનન્સના નામે મુંબાઇમાં ધએલા અત્યાચાર કેટલી હદે પહોંચ્યા હશે તેની ખાત્રી સફળે જ થઇ જાય છે. મુંબાઇની રજોલ કોઝીજ કોર્ટના માણ જજન મીં હુસેન તૈયજીએ ધરસાણાના પોતાના અનુભવથી વાજખીજ કહ્યું છે કે, કાયદા અને વ્યવસ્થાને નામે સત્યાગ્રહીઓ ઉપર લાહી ચલાવનારાઓ દેશના કાયદાની મર્યાદા યોગ્ય ગણા છે, અને તેથી તેઓ કાયદાની નજરે ગુન્હો જ કર્યો છે. એ ગુન્હો ભયંકર છે અને તેવા ગુન્હા કરનારાઓની તપાસ થાં જરૂરની છે. કેમકે સત્યાગ્રહીઓને પહોંચી વળવા માટે કાયદામાં તમામ સુગવડ છે, તે પ્રમાણે તેમને પકડીને શીક્ષા કરવાને બદલે માંગ ઓળી સાવજત કરનારા ‘રેડ ક્રોસ’ના સભ્યો ઉપર, ધરસાણાની ઇસ્પીતજો ઉપર અને મુંબઇના હોન’બીરોડ ઉપરન. પીટીટ વાયના-લયમાંના નીર્દોષ માણસો ઉપર પોલીસે જે અત્યાચાર કર્યા છે, તે કોઇ પણ સખ્ય સરકારને કે પોલીસને શોભાસ્પદ નથી. મીસ સ્લેડ,

મીસ ઇડા એમ. ડીડીન્સન, અને મી. વીડ્સન
 જેવાં અંગ્રેજ સ્ત્રી પુરુષોએ અને મી. નટનજન,
 મી. હુસેન તૈયબજી, તેમ જ બીજા અનેક
 વીનીત મતના પુરુષોએ સુદ્ધાં આ સંબંધમાં,
 તેમજ ઓડીનન્સની રજનીતી, સોલાપુરમાં
 ચાલતો લશ્કરી કાયદો વગેરે સંબંધમાં સર-
 કારે ધારણ કરેલી નીતી તરફ વાળખી વીરોધ
 ઉઠાવ્યો છે, છતાં હોડ' ઇરજીનની સંકાર,
 એક વખતના એ સરકારના સાથીઓની દરેક
 વાત પણ માનવાની ના પાડે છે, અને બીજી
 તરફથી મુબાઇ સરકારના મુખપત્રસભુ
 'રાઇમ્સ' જનતાન નાગરીકતાના પાઠ શીખ-
 વવાનો આડંબર કરે છે, ત્યારે મહાસભાના
 મતથી હમેશાં ઉલટા વીચાર ધરાવનારા
 મુબાઇના 'ડેઇલી મેસ'ના અંગ્રેજ તંત્રી
 જેવાનું શુદ્ધ બ્રીટીશ રક્ત પણ ઉકળી
 આવે, અને હીંદી સરકારની 'લાડીશ'ની
 નીતીની સખ્ત ઝડકણી કાઢ્યા તત્પર બને
 એવા ચમત્કાર કાયદા અને વ્યવસ્થાને
 નામે બની રહેલા છે. આમ છતાં સત્યા-
 ગ્રહીઓ અને હીંદી જનતાએ જે અપુર્વ
 સંયમ અને અદ્ભુત શાંતી દાખવ્યાં છે તે
 માટે તેમને અભીનંદન જ ધટે છે. આટલી
 ઉરકેરણીલયાં વાતાવરણમાં, સ્ત્રીઓ ઉપર
 હુમલા થાય ત્યારે પણ જે જનતા શાંતી
 સાચવી જાણે, તેની અહીંસક ભાવનાને
 માટે એથી વારોષ ક્યા પ્રમાણની સત્તા-
 વાળાઓ આશા રાખે છે? અને જો તેમ ન
 હોય તો વીનાશરણે આટલા બધા બળના
 પ્રદર્શનની જરૂર શું છે ?

બ્રીટીશ વ્યાપાર માટે જ

હોડ' ઇરજીનની સરકારે કાયદા અને
 વ્યવસ્થાને નામે કાઢેલા ઓડીનન્સનો અમલ
 મુબાઇમાં જે રીતે થઈ રહ્યો છે, તે જ્યા

પછી કચકત્તાન' હીંદી વ્યાપારીઓની
 મંડળીનાં એ વચનો વધારે પ્રમાણુત થઈ
 પડે છે કે: "સરકારનો ઇરાદો કાષ્ઠપણ
 હીસામે હીંદમાં લેન્કેશાયરનું" ખજાર સાચવી
 રાખવાનો છે," અને એ વાતનો મુબાઇ
 સરકાર તરફથી વહેંચવામાં આવેલી પત્રીકા
 વધુ પુરાવો આપે છે. એ પત્રીકા
 મુબાઇ સરકારના હાપખાનામાં જુદી
 જુદી ભાષામાં હાખીને મફત
 વહેંચાવવામાં આવી છે. તેમાં બ્રીટીશ માલનાં,
 બ્રીટીશ વ્યાપારી કંપનીઓનાં વખાણ કરી,
 મહાસભાની મહાસમીતીએ કરેલા બહીષ્કારના
 ઇરાવને જ વખોડવામાં આવ્યો નથી, પણ
 હીંદી બેંકો, હીંદી વીમા કંપનીઓ અને
 હીંદી સ્ટીમર કંપનીઓની ભયંકર બદનકી
 કરી, બ્રીટીશ કંપનીઓમાં કામ કરનારા
 હીંદીઓને નોકરી પરથી હાંકી કાઢવાની ધમકી
 પણ આપવામાં આવી છે. આથી પત્રીકા
 હાખીને વહેંચવી તે ઓડીનન્સની નજરે
 ગુન્હો હોવા છતાં સરકારી તંત્ર જ તે કામ
 કરે, ત્યારે પ્રજાના દીલમાં તે માટે કેવી
 અસર થાય તે સમજવું સહેલું છે. એ બતાવી
 આપે છે કે, નોકરશાહીને હીંદી વ્યાપારી-
 ઓના સહકારની પણ અત્યારે કશી જ પરવા
 નથી. એ વલણ હીંદી વ્યાપારીઓ સમજ
 ગયા છે, તે સ્વતંત્રતાની હાલત કેટલી બાપક,
 સાહજક અને ઉંડી લાગણીવાળી છે એ
 બતાવી આપે છે, તેમ છતાં મેકડોનેલ્ડની
 કામદાર સરકારને તેનું કશું જ પડ્યું હોય
 તેમ હજી દેખાતું નથી. છેક પાછળથી એ
 પત્રીકા વહેંચાતી અટકાવવાની શુદ્ધી નોકર-
 શાહીને આવી છે, પરંતુ તે તો શુસ્સે થયેલા
 હીંદી વ્યાપારીઓને પંપાળવા અર્થે જ.
 એથી સરકારના દીલના એક વખત ખુલ્લા
 થઈ ગયેલા ભાવમાં કંઈ પત્રો થયા છે
 એવું માનવાને કશાંજ કારણ મળ્યાં નથી.

હીંદની સામે ઇંગ્લેંડમાં કાયતર

હીંદની પ્રગતીની સામે ઇંગ્લેંડમાં કાયતર કાયતર રચવામાં આવ્યું છે તે માટે ઇંગ્લેંડમાં 'ધી ઇન્ડિયન એમ્પાયર સોસાયટી'ની સ્થાપના થઈ છે. તે મંડળીને ઉદ્દેશ સાથે મન કમીશનની લક્ષમણોને સંપુર્ણ ટેકા આપી, તેથી વધારે હીંદને કંઈ ન મળે તે માટે તનતોડ પ્રયાસ કરવા તે છે. તેના પ્રચારકાય માટે રોથરમીઅરની ભયંકર લેખ-માળાઓ લંડનના 'કેમ્લી મેજ'માં પ્રસીદ્ધ થાય છે, ઉપરાંત પત્રીકારૂંપે એ લેખમાળાને બહોળો પ્રચાર કરવામાં આવે છે. [ગિમાંની એક પત્રીકારૂં સાપાંતર અન્યત્ર આપવામાં આવ્યું છે] આ મંડળીના સભ્ય થનારને માટે કશી આર્થિક જવાબદારી રાખવામાં આવી નથી. તેની કમીટીમાં 'લોડ' સીડનહેમ, લોડ મેસ્ટન, સર માયકેલ ઓડવાયર અને સર રેજીનાલ્ડ ફેકેક જેવા હીંદના કદ કદ હીતશત્રુઓ છે. આ મંડળીને ટેકા આપનારાઓમાં ખરદાનના નામચીન 'મહારાજ' પણ છે જ. પોતાની માતૃભૂમીની શુભામીની સાંકળોને મજબુત બનાવવામાં સામ્રાજ્યની એ તૃત્યબાલાને જે આનંદ આવે છે, તેથી હવે તો હીંદમાં કોઈ અનંતરૂં નથી. પણ ઇંગ્લેંડના સંજકારણમાં બહોળા લાગવગ ધરાવનારા એડકર્ડ અને નોર્થ-અમ્સ્ટરડામ ડ્યુક્સ, લોડ એમ્પાયર, લોડ કસ્ટન, લોડ ડન્સફોર્ડ, લોડ લેમીંગ્ટન, લોડલી, લોડ રોથરમીઅર, લોડ સમનર, સર મીચલ મેન્ડ એમ. પી., મી. જી. જી. જી. જી. એમ. પી., કનલ એ. ઇંગ્લેંડ એમ. પી., કનલ હાવડખરી એમ. પી., મેનર જનરલ સર આર્થર નોક્સ એમ. પી., સર ચાર્લ્સ આરેમન એમ. પી., સર વોલ્ટર પ્રેસ્ટન એમ. પી., શીફ માર્શલ સર ક્લોડ નેકેમ, લેફ્ટેનન્ટ જનરલ સર જ્યોર્જ મેક-મન, સર હ્યુનબાન્સ, સર એચ. એસ.

લોરેન્સ, સર વની લોલેટ અને સર માક ફન્ટર વગેરે છે. સાયમન રીપોર્ટની લાલા-મંજી અને હીંદની પરિસ્થિતિના તેના અવ-લોકન ઉપર સામાન્ય રીતે આ મંડળીની અને ખાસ કરીને રોથરમીઅરની લેખમાળામાં પ્રકટ થતા વીચારોની જ સ્પષ્ટ છાપ છે. તેથી જ તે રીપોર્ટ હીંદનું ભયંકર અપમાન કરનારી હોયે લખાયો છે. અને 'ગોળમેજી પરિષદ'ના કામકાજ ઉપર પણ આજ પ્રકારના માનસવાળા ક્ષીરીશ મુસ્લિમોની ગોળરી અસર પડવાની એ અત્યારથી સ્પષ્ટ દીસે છે: એટલે 'ગોળમેજી'માં હજી જામો લારે વીશ્વાસ છે, તેઓ વીશ્વાસની મહાયાત્રામાં હીંદના લાખ્ખો રૂપિયાનું પાણી ફરી શું લાલ લઈ આવશે, તે કશી લેવું જરાયે અધર્શ નથી. પરંતુ જ વીનીત મીત્રો 'ગોળમેજી'માં હજી આશાના છેલ્લા કીરણને લઈ રહ્યા છે, તેમની તે આશાને છુટકો વીશ્વાસની ભુમીમાં નહીં થાય, ત્યાં સુધી તેઓ સમજે તેમ ઓછ જ છે? પંડીત માલવી-યજ જેવાઓની શ્રદ્ધા જો કે હવે ડગવા માંડી છે, એ શુભ ચીન્હ છે. અને હવે તો રાહિન્ડેશનલ કેન્સરસ લંડનમાં નહીં પણ દીલ્લીમાં જ ભરાવી જોઈએ એવી તેમની સુચનાને તેથી અમે સમયોચીત માની અતુ-મોદન આપીએ છીએ.

કામદાર સરકારની કસોટી

ખાંજી કામદાર અને સમાજવાદી આંતર-રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસ જેના પ્રમુખ ક્ષીટનના હાલના પરારાષ્ટ્રીય મંત્રી મી. આર્થર હેન્ડરસન છે, તે કોન્ગ્રેસના ત્રીજા અધી-વેરનમાં [૧૯૨૮ ના કોંગ્રેસમાં] આ દરતવ રસે હતો:

“સંસ્થાનોની મુળ જાતીઓ ઉપર પરદેશીઓની સત્તા રહે તે સમાજવાદના મુળ સીદ્ધાંતની જ વીરુદ્ધ છે. તેથી કોઇ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય કોમનવેલ્થને માટે સંસ્થાનોની પ્રથાનો નાશ કરવો તેને આ કોન્ગ્રેસ પોતાનું પ્રાથમિક કાર્ય માને છે...આંતરરાષ્ટ્રીય કામદાર અને સમાજવાદી કોન્ગ્રેસ હીંદીઓના સ્વરાજ પ્રાપ્તિના પ્રયાસોને અનુમોદન આપે છે.”

આ દરાવતું સ્મરણ કરાવનારો, એક પત્ર બલીનમાં વસતા ૨૮ હીંદીઓએ મીંડેન્ડરસન ઉપર મોકલાવીને, ખ્રીટનની કામદાર સરકાર હીંદીઓના સ્વરાજ પ્રાપ્તિના પ્રયાસોને અત્યારે જે રીત કચડી રહેલી છે તે વીગતેથી બતાવી એ પ્રયાસોમાં હીંદના કરોડો મનુષ્યોનો કેવો સાથ છે તે હકીકતોથી જણાવી, જે ખ્રીટનનો કામદાર પક્ષ પોતાનાં વચનોમાં ખરો હોય તો, અત્યારે તેની ખરી કસોટી છે માટે તેણે હીંદીઓને પડખે ખડું રહેવું જોઈએ, એવો બલીનવાસી હીંદીઓએ ખ્રીટીશ કામદાર પક્ષને પડકાર આપ્યો છે. એટલું જ નહીં, પણ તેમ કરતાં જ વીધો આવી પડે તો રામ્સે મેકડોનલ્ડે રાજનામું આપવું જોઈએ તેવી પણ આગ્રહપુર્વક માગણી કરી છે. પરંતુ આ પત્ર લખનારાઓ કામદાર પક્ષનો હીંદમાં ચાલતી વર્તમાન દમનનીતિમાં કેટલો હિસ્સો છે તેથી અજાણ્યા નથી એ વાતની પણ મીંડેન્ડરસનને તેમણે ખાતરી આપી છે, અને છેવટે જણાવી દીધું છે કે: ખ્રીટીશ કામદાર પક્ષ માત્ર સામ્રાજ્યવાદી સીદ્ધાંતોમાં જ શ્રદ્ધા રાખનારો છે, અને હીંદની સાથે તે જ નજરે એ પક્ષ કામ લે છે. છેવટે બલીનવાસી હીંદીઓ કહે છે: “ગૃહસ્થો, જે તમે ખરેખર એમ માનતા

હો કે કોઇપણ આંતરરાષ્ટ્રીય કોમનવેલ્થને માટે સંસ્થાનોની પ્રથાનો નાશ એ જરૂરી છે, તો એ દુષ્ટ પ્રથાને ઉચલાવી નાખવા માટે જોયો મધી રહ્યા હોય તેમને તમારે મદદ કરવી ઘટે છે. એ પ્રથા જેમણે સ્થાપી છે અને જેમાંથી તેઓ અગણ્ય લાભ મેળવે છે તેમની મંજૂરીથી તો તેનો નાશ થઈ શકવાનો જ નથી; એટલે જ તમે સાંસ્થાનીક બુદ્ધિમાનો ખરેખરો અંત જોવા ઇચ્છતા હો તો તેવાઓને સત્તામાંથી ઉચલાવી નાખવા જોઈએ. તો પછી એમ કરવા માટે હીંદીઓને મદદ કરો.”

મીંડેન્ડરસને આ પત્રનો શું જવાબ આપ્યો છે તેની અમને ખબર નથી, પરંતુ હીંદુસ્થાનના સંબંધમાં શાહીવાદનું છોડ્યોક પાલન કરનાર મેકડોનલ્ડની સરકાર પાસેથી, કશી પણ આશા રાખવી એ ફાકટ છે એવી અમારી પુરેપુરી ખાતરી થઈ ચુકી છે.

...

નવો રાષ્ટ્રકોષ !

હમણાં હમણાં એન્ડ્રો ઇન્ડીયન પત્રોએ તેમજ ખ્રીટનનાં સામ્રાજ્યવાદી પત્રોએ હીંદીઓ માટે નવો રાષ્ટ્રકોષ રચવા માંડ્યો છે. તેમાંના થોડાક નમુના નીચે આપીએ છીએ:

મહાસલાના નેતાઓ :

બદમાશ [ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીયા]

સ્વતંત્રતા માગનારાઓ :

જંગલી માણસ [, ,]

હીંદી નેતાઓ : નેટીવ

બકવાદીઓ [ઉકલી મેન-સંડન]

હીંદી દેશભક્તો : લુટાર

અને ખુની રિયરમીઅર]

કોન્ગ્રેસવાદીઓ : બળવાખોરો [, ,]

હીંદુઓ : સ્વાથી લોક [, ,]

હીંદુ: માનવાનો મોટો શત્રુ મેળા [,,]

ગાંધીજી: હીંદીઓને ઉસ્કરનારો [,,]

આ શબ્દકોશ પોતાની ચોગ્યતા બતાવે જ કહી દેતો હોવાથી તેની ઉપર ટીકા કરવાની અમે કરીય જરૂર નેતા નથી.

‘હોલતુ’ સીંહાસન

મેકડોનાલ્ડની કામદાર સરકારનું સીંહાસન ખુબ ડોલી રહ્યું છે. બેકરીના વીલાયતી પ્રશ્ન અત્યારે એ સરકારને ખુબ જ મુઝવણી રહ્યો છે, તેમાં સર ઓસ્વાલ્ડ મોરલીના શત્રુતામાંથી વીશેષ ગંભીર સ્થિતિ ઉભી થઈ છે. પેલેસ્ટાઈન, ઇજીપ્ત અને હીંદના ખજાણાટે એ ગંભીરતામાં વધારો કર્યો છે. ભેકે નૌકાપરીષદમાંથી ક્રાન્સ અને ઇલાલીના ફસણાનો સવાલ પણ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદ માટે તેટલો જ ગંભીર છે, પરંતુ મેકડોનાલ્ડની સરકારનું સીંહાસન ડોલે છે તે તો ઇંગ્લેન્ડના બેકરીના જ પ્રશ્નને લીધે; કેમકે બીજી બંધી બાબતોમાં, પેલેસ્ટાઈન સીવાય-કેમકે એ પ્રશ્નમાં સામ્રાજ્યવાદીઓએ આરબોનો પક્ષ ઉંચક્યો છે, ત્યારે સરકાર જ્યુ રાજનીતીનો પક્ષ કરી રહી છે-ઇજીપ્ત અને હીંદની બાબતમાં ઇંગ્લેન્ડના બંધા પક્ષ એકમત છે. કામદાર સરકારનું તખ્ત તેથી બેકરીના પ્રશ્ન અત્યાર પહેલાં ઉખાડી નાખ્યું હોત, પરંતુ નવી ચુંટણીમાં કામદાર પક્ષનાં મુકેલાં મુજો શાહીવાદીઓના જ હાથમાં જાય તેમ છે. અને એ પક્ષ આવી શું ચલાવે ભરેલી સ્થિતિમાં, કામ-

દાર સરકારને જ મુઝવણ મારે છે, તેમ જતાં કામદાર પક્ષમાં અને તેના પ્રધાનમંડળમાં પહેલી ફાટકુટને લીધે મંજુર સરકારની દશા વીપરીત થઈ પડી છે. સરકારી આંકડા એ પ્રમાણે પણ ૧૮ લાખ કરતાં વધુ માણસો હાલ બેકરી છે અને દરેક દીવસે એ આંકડો વધતો જ જાય છે. લગભગ ૭,૫૦૦,૦૦૦ માણસો-એટલે બ્રીટીશ પ્રબળતા છોડે ભાગ-પેન્શન અથવા તો બીજી રીતની સરકારી મદદ વિપર જાય છે, તેની પાછળ સરકારી તીબેરીમાંથી દર વર્ષે લગભગ ૨૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનું ખર્ચ થતું હોવા છતાં પણ બેકરીના મામલાનો ઉકેલ હાથ લાગતો નથી, કર ભરનારાઓ માટે પણ એ વસમો સવાલ છે. આ ઉપરાંત દક્ષીણ આફ્રીકા, કેનેડા અને માલ્ટાના સામ્રાજ્યવાદી પ્રશ્નો પણ મેકડોનાલ્ડને ઓછા મુઝવણ નથી. આ દશામાં બેકરીના સચલાવા ઉકેલનું કામ મુખ્ય પ્રધાને હાથમાં લીધું છે. એમાં તેને બે ક-તેક મળ્યા તો ઠીક, નહીં તો તે પ્રશ્નની નીબળતા સાથે જ કામદાર સરકારનાં સીંહાસન ઉથલે પડવાનાં એ ચોક્કસ. આમ છતાં હીંદમાં જે ભયંકર દમનનીતી ચલાવવાની એ પક્ષ છુટ આપે છે અને સાવમન રીપોર્ટ જે રીતે હીંદનું અપમાન કર્યું છે, તે બેચા પછી, હીંદીઓ માટે બ્રીટીશ માલના ચોક્કસ બહીષ્કારનું શસ્ત્ર એજ આખરી અને જરૂરી ઉપાય રહ્યો છે, તે વાત હીંદીઓએ બરાબર સમજ લેવાની જરૂર છે.

‘નવયુગ’નું લવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૬ પરદેશમાં રૂ. ૮ છુટક નકલ આપવાના

બહાર પડી ચુક્યું છે!

આજેજ લખી નાખો!

કાન્તિની ચીનગારીઓ

હિન્દના કાન્તિના ઇતિહાસમાં બંગાળાએ જેવા તેજા ભાગ લગ્યો નથી. બંગાળી વિશ્લેષવાદીઓ એટલે મોટાને મુડીમાં લઇને ફરનારા નૌજવાનો, તેમણે કાન્તિની આગ ફેલાવવા કરેલા પ્રયત્નો, સ્વતંત્રતા માટેની તેમની જીવ-સંજોગસતની લડત, માનુષ્યોમાં માટે મરી શીટવાની તેમની અપુર્વ તમન, લથીયારો મેળવવાના તેમના પ્રયત્નો, પૈસા એકઠા કરવા માટે પાકેલી ધાડ અને કુટુંબના કીસ્સાઓ, પરદેશી રાજ્યોની મદદ મેળવવાના પ્રયાસ, તેમણે સ્થાપેલી ગુપ્ત સમિતિઓ અને કાન્તિકેન્દ્રો વિગેરે વિગતોનું રસભર્યું જ્ઞાન તમને આ પુસ્તકમાંથી મળશે. આ કાંઈ કલ્પિત નવલકથા નથી, પણ હિન્દની આઝાદી માટે જનદેશાની કરનાર કાન્તિવીરોની અદ્ભુત શૈભાંચક સત્ય કથા છે.

કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના.

તમારી નકલ મેળવવા માટે અત્યારે જ લખી નાંખો.

ઉર્મિ કાર્યાલય—૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, સુબધ.

.....સુગંધી દીલહારક અગરબત્તીઓ તો ઘણી વાપરી હશે.....

પણ માધસોરની પ્રખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરબત્તી

ની સુગંધ કેં ઓરજ છે. એક વખત વાપર્યા પછી કાયમ વાપરતા થશે.

૨૪). તોલા માધસોરી શેર એકના રૂ. ૧) ૨) ૩)

એક જ વખત તેની અજબ મધમધતી સુગંધ લઇ જુઓ.

લખો:—રતીલાલ ગોવીંદજી વડગાદી સુબધ નં. ૩.

થોડા રોજમાં પ્રગટ થશે

સાંજ વતંમાન પત્રમાં પ્રગટ થતી ઉમદા શીખામણનો સંગ્રહ

દરેક ઘરમાં રાખવા લાયક

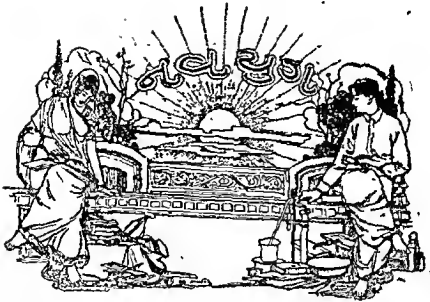
સાદી શીખામણ પુસ્તક ૮ મું

પ્રથમ અશ્રય આપનારના નામો અમર થશે. પુરત નામ નોંધાવો. પ્રથમથી રૂ. ૨ ને પાછળથી રૂ. ૩. પોસ્ટેજ જુદું.

મગનલાલ શંકરલાલ પટેલ, પાટણ-ઉત્તર ગુજરાત.

માન ર્યા વાવયાતું રક્ષણ તારા હાથમાં છે

૧૫: ૨ ભુ:]

આગસ્ટ: ૧૯૩૦

[અંક: ૫]

ઇ. સ. ૧૯૩૦ ના

ભુલાઈ મહી-

નાતી નવમી તારીખ

હીંદ સ્થેના બ્રીટીશ

સંબંધની મુલ્તસદીગી-

રીના છતીદાસમાં અગ-

ત્યુ' સ્થાન રોકશે, ત્યારે ૧૯૩૦ ના ભુલા-

ઈની દશમી તારીખ, હીંદની મવાળ મંડળી-

ના છતીદાસમાં કાયમને માટે પોતાને કપાળે

નામોશીતું કલંક કાયમ રાખે તેવી દુર્ભાગી

મનાશે. ભવીષ્યનો છતીદાસકાર એ બંને

તારીખોની નોંધ આમ કરશે:

“હોડ' ધરવીને પોતાના દેશ તરફની વક્ષ-

દારી ચોમી રીતે પુરવાર કરી, ત્યારે હીંદુ-

સ્થાનના મવાળ રાજદારીઓએ મુલ્તસદીપણાવું

દેવાળું કાઢી, રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાના માર્ગમાં

બાધક બની લય'કર રાષ્ટ્રદોષ કર્યો.”

અમે વાંચસરોવના એ બહુ વખણાયલા

તેમ જ વખોડાયલા ભાષણને ફરી ફરીને

ગોળ મેજ!

: લેખક :

તંત્રી

એ વખત વાંચી ગય

છીએ. છતાં મવાળ

રાજદારીઓ તેમાંઆશા

આપનારાં ને તત્ત્વો

તેમને ખુબ મલકાઈ

રજા છે, તેવું એક

તત્ત્વ દુર્ભાગીએ અમે જોઈ શક્યા નથી. તેવું

કરણ્ય એ નથી કે અમે જાણીએ છીએ હોડ'

ધરવીનના ભાષણમાંથી સારતત્ત્વ શોધવાનો

પ્રયત્ન જ કર્યો નથી. આગલી પાછલી તમામ

વાતોને ધરીહાર મગજમાંથી દુર રાખીને અમે

હોડ' ધરવીનના, ભાષણને તટસ્થ દ્રષ્ટીએ

બેવાના તમામ પ્રયાસ કરી નેયા છે, તેમ

છતાં અમને એવું કશું દેખાયું નથી, કે

નેથી મવાળ ગ્રંથથી ગોળમેજ પરીવરતા

સંબંધનો એમનો ભૂનો આગ્રહ છોડીને,

લંડન ઉપર ખુબ જ આશા રાખીને જતા

તેવાર મવામાં વાળખી ગણાઈ શકે.

અલખ-ત લોડ' ધરવીને બસા શુદ્ધ્ય હશે, મહેમાનેના સત્કારમાં અને તેમને પોતાના પક્ષમાં વાળી લેવા માટે આકર્ષણ કરે તેવી ભાષા બોલવામાં પાવરધા હશે, પરંતુ એમના નવમી તારીખના ભાષણમાં હીંદી ધારાસભાના માણ અધ્યક્ષ શ્રી. વીઠ્ઠલભાઈ પટેલના સંબંધમાં એક સખ્દ પણ નહીં ઉચ્ચારવાની એમની રીત સામાન્ય વીવેકની મર્યાદા બહાર ઝોળાંગી નય છે એવું માન્યા વીના અમારાથી રહી શકાયું નથી. મહાસભાની આરા પ્રમાણે શ્રી. વીઠ્ઠલભાઈ પટેલે શરૂઆતમાં પોતાના સ્થાનને છોડ્યું નહીં, ત્યારે એજ બસા શુદ્ધ્યે તેમ જ આ દેશનાં એન્જો-ઇન્ડીયન પ્રોએ, શ્રી. વીઠ્ઠલભાઈના સંબંધમાં પ્રશંસાના જે સખ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા, તે શ્રી. પટેલે પોતાના બધા જ પ્રયત્ન અજમાવી લેવા પછી, દેશમાં આપખુદ દમનનીતી વધતી ચાલી અને નોકરશાહીની તેમ જ તેમના સુવસંચાલને ચાલવાની જેમને ફક્ત પડી છે તે લોડ' ધરવીનની મનોદક્ષા ભેતાં, ગોળમેજી પરીપદમાં હીંદને કંઈ સાંપડી શકે તેમ નથી એ ભયું, ત્યાર પછી તેમણે ધારાસભાનું પ્રમુખનું સંવાણું પદ છોડી, જગતનો કાષ્ઠપણ જવાબદાર પુરૂષ કરે તેમ માનુષીની સેવાનો કાંટાળો માગે સ્વીકાર્યો. છતાં તેથી તેમની જુની સેવાઓ છુલી જવામાં લોડ' ધરવીને યોગ્ય વીવેકની ખામી જ બતાવી છે-જે કે તેમના કરતાં વીશેષ વીવેકહીનતા તો શ્રી. પટેલના પોતાના દેશબંધુઓએ બતાવી છે, કે જેઓ હજી પણ ધારાસભામાં રહ્યા છે, અને ગોળમેજીમાં જવાની લાલચે, સત્તાવાળાઓને નાખુશ નહીં કરવાના એકલા જ ધરાદાથી શ્રી. પટેલના સંબંધમાં એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારવાની મદાંત્ર બતાવી શક્યા નથી.-

લાડ' ધરવીને પોતાના એ ભાષણમાં મવાળોને પડાવવા મુત્સદ્દીઓને જાગૃતી વાણી અવશ્ય ઉચ્ચારી છે જ, પરંતુ સાથે સાથે તેજ વખતે રાષ્ટ્રની મહાસભાને ધડપે રહેનારાઓના સંબંધમાં તેમણે જે વીશેષણો વાપર્યાં છે, તે તેમ જ Government is bound either to resist or abdicate [સરકારે કાં તો એ ચળવળ-સત્યાગ્રહ-નો સામનો કરવો કે સત્તાનો ત્યાગ કરવો રહ્યો] એ સખ્દો ઉચ્ચાર્યા છે, તેમાં અમને વાયકાઉન્ટ રોથરમીઅરના Our duty there is not to argue with base agitators But to Govern. [અમારી ફક્ત હીંદમાં વુચ્છ ચળવળીઆઓ સાથે દલીલ કરવાની નહીં પણ રાજ્ય કરવાની છે] એજ સખ્દોનો આખાદ પ્રતીધ્વની સાફ સાફ દેખાય છે. મહાસભાને માટે આ ખુસ્તી ધમકી છે, અને અમે નથી માનતા કે, આવા ધમકીભર્યા ભાષણની અસર તો હીંદી જનતાને હવે કાષ્ઠપણ સત્તા કે બક્તી સમાધાનને માર્ગે વાળી શકે.

ત ઉપરાંત લોડ' ધરવીનના ભાષણમાં નવું કંઈ જ નથી. તેમણે ૧૯૨૯ ના નવેમ્બરની પહેલી તારીખે જે કહ્યું હતું, તેમાં એક અક્ષરે આદ્યોપાદ્યો કરવાની એમણે ના પાડી છે. [અલખ-ત ગોળમેજી પરીપદના બંધારણની બાબતમાં સખ્દરચનામાં પહેલા કરતાં વધારે ફેરફાર વાળી ભાષા વાપરી, કંઈક પીછેહઠ બતાવી છે ખરી] જોકે તે પછી લાહોર મહાસભા, સત્યાગ્રહની લડત, ઓડીશનસ અને લાહીરાજ જેવા અનેક મહત્વના પ્રસંગ બની ગયા છે, તે પછી જ છેક ગઈ કાલ સુધી આ દેશના તમામ મવાળોએ ગોળમેજીમાં હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાની જ ચર્ચા કરવાની સખ્દ સખ્દોમાં શરત કરવાની માગણી કરી હતી તેમ છતાં અમને જણીને નવાંધ લાગે છે કે,

મવાળ સગજનોને એકદમ ફેરવી તોળવાનું કારણ શું મળ્યું? ખુદ શ્રી શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રીજીનું પોતાનું પત્ર 'ધી સવન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા' Disappointing [નીરાશાજનક] કહીને જણાવે છે કે:

“ખુદે ખુલ્લી રીતે અમારે કહી નાખ્યું ઘટે કે, [લંડનમાં ભારતભવન ખુદનું મુકતી વખતના] રામજીના ભાષણથી તેમ જ વાઈસરોયના ખુલાસાથી અમને નીરાશા જ ઉપજી છે.... વાઈસરોયનો ખુલાસો પરીસ્થિતીમાં મહત્વની કશી જ પ્રગતી બતાવતો નથી. ફરીફરીને એ તો એજ કહે છે કે: ગયા નવેમ્બરના ખુલાસામાં જણાવ્યા પ્રમાણેની મર્યાદાઓમાં રહીને ગોળમેજી પરીષદ કેમ પણ દરખાસ્તની ચર્ચા માટે સ્વતંત્ર રહેશે... વાઈસરોયના આ આશાવાદની સાથે સાથે દહાપુ વગેરે એવાં વચનો સંકળાયેલાં છે કે: સત્યાગ્રહની હિલચાલ 'ગેરકાનૂની' છે, અને તે અસાધારણ હતાજી બરાબર ઊંઘ, સરકાર પોતાની પાસે જેટલા સાધનો ધરાવતી હોય, તેટલાં બધાથી કચડી નાંખવાને તે યોગ્ય છે.” [જા. ૧૦ : ૭ : ૩૦]

આમ છતાં અમારા મવાળ મીત્રો તેમાં ‘આશાનું કારણ’ જુવે છે, અને કેટલાક તો ‘તટસ્થ’ અને ‘પ્રામાણીક’ પુરોગાના પંચ સમક્ષ પોતાનો પક્ષ રજૂ કરવા જવાની વાતો, પણ હવે બની ગયેલી ખુશામદીઆ હીંદી ધારાસભામાં બડી બડી બાતો કરે છે. એ કે હજી એ ધારાસભામાં એવા માણસો રચા-ખડ્યા રહ્યા છે કે જેઓ, ગોળમેજીમાં બેઠેલ તરફથી બેસનારાઓને ‘તટસ્થ’ અને ‘પ્રામાણીક’ પુરોગા માનવાની ના પાડે છે, તેમ છતાં વાઈસરોયના નીબંજ ભાષણ પછી સંયુક્ત

સહીઓવાળા ‘દંદેરા’ પ્રસીદ્ધ કરવાની ઉતાવળી તાત્કાલિકીમાં પડ્યા હતા, તેમજો તો અગાઉથી જ એ કાવતું રચ્યું હોય અને ‘રખે અમે રહી ગયા!’ ની ભમણધી ગોળમેજીમાં જવાની કેવળ તક જ ઝડપી લેવાની શપ્ત તરફીર થોડો હોય એવું માનવાને આરે તરફથી એક જ નતના પ્રશંસાના સુર કાઢીને તેમજો વાંજળી કારણ આપ્યું છે.

અને આપણા મવાળ મુત્સદીઓ (!) એ બ્યારે આમ સમાધાનીના સુરને ઝડપી લઇને, લંડન સીધાવવાનાં કારસગીતો ગાવા. તેમજ મહાસભાને સત્યાગ્રહની લડત અટકાવી દેવાની સલાહો આપવા માંડી છે, ત્યારે રાષ્ટ્રભરમાં શું દશા પ્રવતી? રહી છે? આપખુદ ઓડીન-સથી દેશભરમાં રાજ્ય ચાલે છે, લાડીથી પ્રજાના માથાં ભંગાય છે, ગાંધીટોપી પહેરવી એને ચુંડો માનવામાં આવે છે, ગોરા મેજીસ્ટ્રેટ લરીઅદાલતમાં એ ટોપીની હોળી સગાવે છે, ૧૫ વર્ષની વૃદ્ધાઓને જેલમાં ધકેલવામાં આવે છે, દર-રોજ નહવા કરણસર સંખ્યાબંધ માણસોને તુરંગમાં પુરવામાં આવે છે, મહાસભા-સમીતીને ગેરકાયદેસરની સંસ્થા તરીકે ગણવામાં આવી છે, તેમ જ રાષ્ટ્રીય મહાસભાના બખ્ખે પ્રમુખો કારવાસ સેવે છે. લોડી ધરવીન હજી પણ સખત હાથે કામ લેવાની ધમકી સ્પષ્ટ ભાષામાં આપે છે. આ દશામાં આપણા મવાળ મીત્રો આપણને સમાધાનીની વાતો સમજાવવા નીકળ્યા છે! ગાંધીજી અને મોતીલાલજીએ સમાધાનીની પોતાની શરતો મીઠો સ્વેચ્છા દ્વારા જાહેર કરી છે, છતાં તે સંબંધમાં ભલા વાઈસરોયના મુખમાંથી એક સજ્જ પણ નીકળતો નથી. આ પરીસ્થિતીમાં ૩૦ કરોડના દેશને અનુયાયીઓ વીનાના મવાળા સમાધાનીની વાતો કરવા કયે મુખે હાંમત કરી શકે છે, એ જ અમારથી સમજી શકાતું નથી.

આરે બીજી તરફ લોડ' ધરવીન અને હીંદી વહીર તેમ જ વીલાયતના રાજદારીઓ અદ્યુત સંગતતા અને સંવાદીતા સાચવી રહ્યા છે, તે માટે અમે તેમની એ નીખાલસ-વૃત્તીને હાદીક અભીનંદન આપીએ છીએ. અમે આપણા મવાળ મીત્રો કરતાં લોડ' રોથરમીઅર, બેવરલુકર, સીડનહેમ, ઓડવાયર, ઝટલેન્ડના માક'વીસ (લોડ' રોનાલ્ડે), બાલ્ડવીન, બક'ન-હેડ અને સાયમનને વધુ સંગત, નીખાલસ અને સાચાબોલા માનીને અભીનંદન આપવા તૈયાર છીએ, પરંતુ વાઇસરોયના નવમી જુલાઈના ભાષણમાં 'આશાનાં કીરણ' ભેવા મથતા મવાળ બંધુઓને એમણે બતાવેલી અસંગતતા અને વારંવાર દેખાતા એમના વીસંવાદીપણાને લીધે અભીનંદન આપવાની ઓકેખી ના પાડીએ છીએ.

વળા અત્યારે ગેળમેશ પરીષદની મધ-લાળને વળગી પડી, સત્યાગ્રહની ચળવળને વખોડવા તૈયાર થયેલા આ તમામ મહાપુરો કાણુ છે, તે પણ નહીં જુલવા અમારા દેશ-બંધુઓને લજામણુ કરીએ છીએ. પેલા સર શંકરુ' નાયર જે ગાંધીલકતોને નહીં નીંદવા માટે મવાળોની ટીકા કરે છે, તેમણે ૧૯૧૯-૨૧ ની ચળવળ વખતે અસહકારી-ઓની તેમ જ ગાંધીજીની ઉપર ભયંકર આક્ષેપો મુકનાર પુસ્તીકા લખી હતી, તેમ જ પોતાના મવાળ મીત્રોને પણ અણીને અવસરે દગ્ગે દધને સાયમન સાતડીનો સહકાર સાધ્યો હતો. ઉપરાંત સેતલવાડ, રોકના, સમ્રુ, સી. પી. રામસ્વામી, છણા, જપકરની બેડવી જે હમેશાં મહાસભાની સીધી લડતની સામે થતા જ આવ્યા છે, એટલું જ નહીં, પણ અનેક રીતનાં જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં હીત ધરાવે છે, તેમણે પ્રંનસલુડના નીલુ'યને હમેશાં ધન્યાર કરવાની મનોદશા બતાવી છે' એટલું જ નહીં પણ અત્યારે તો ખુદ સાયમન

જૂતાતે પણ વખોડી કાઢેલી ૧૯૧૯ની દીમુખી વ્યવસ્થાને અપનાવવા તેઓમાંના ધણા પ્રભ-મતનો તીવ્ર વીરોધ છતાં ધારાસભાઓમાં દોડ્યા હતા. આ એજ યુદ્ધસ્થા છે કે જે હીંદી તેમ જ પ્રાંતીક ધારાસભાઓમાં અનેક વખતે પ્રખમતની સામે થવામાં પોતાને ધન્ય માનતા હતા. એટલે એમણે ગેળમેશનાં વણુમળ્યાં નોતરંની લાલચે બતાવવા મોડેલી ચુલામી મનોદશા તેમને સારૂ લગારે નવીં નથી. અને તેથી જ સાયમન સાતડીના બહીષ્કારથી માંડીને છેક ગઇ કોલ મુધી તેઓમાંના અનેકને જે એન્ડ્રો-ઇન્ડીઅન પત્રો તીરકારતાં હતાં તેમનાં હવે એ હીંદીતવીરોધી પત્રોની કરંડીકાઓમાં વખાણુગીતો શરૂ થઇ ચુક્યાં છે.

લોડ' ધરવીને રાષ્ટ્રીય લડતને મજબુત લાથે છુદી નાખવાની સ્પષ્ટ ભાષામાં નીખાલસ દીલે ધમકી આપી છે. તે સાંભળવા છતાં દેશને ગેળમેશમાં ભાગ લેવાનો આગ્રહ કરનારા મવાળો, નાં વાઇસ રાયને ઓડીનંસની રાજનીતી છોડી દેવા માટે કશું કહી શકતા નથી, અને માત્ર એક જ પક્ષી દ્રષ્ટી રાખીને તેઓ રાષ્ટ્રીય લડતને બંધ કરી દઇ, લંડન તરફ દ્રષ્ટી રાખવાની વાતો કરે છે, તેમ જ સાથે સાથે કામદાર સરકારની મુરકેલીઓ સમજવાની પોતાના દેશભાઇઓને લજામણુ કરે છે એ પણ નવાઇ જેવું જ છે. અમે લોડ' ધરવીનની તેમ જ મીં' રાન્સે મેકડોનાઇની મુરકેલી સમંજ રાંધીએ છીએ, પરંતુ તેથી અમે અમારા દેશની મુરકેલીઓ તરફ આંખ-મીંચામણુ કરી શકતા નથી: કેમકે એમની મુરકેલીઓ કરતાં પગધીનતાની આપણી મુરકેલીઓ અનેકગણી વીશેષ છે. ઉપરાંત ગમે તેવી મોટી મુરકેલીઓ [અને ગુચવણ કહેવી હીક થઇ પડશે] હશે, તો પણ તેને

પહોંચી વળવા માટે એમની પાસે પુરતાં અને પ્રખળ સાધનો છે, જ્યારે હીંદુસ્થાનના વતનીઓનાં સાધન તેમ જ તક એમની સાથે સરખાવતાં કંઈ વીસાતમાં નથી. એટલે મવાળ મીત્રોએ યીજ પક્ષની ચીંતા કરતાં, પોતાના દેશના મહત્ત્વના પક્ષની ચીંતા કરવી એ વીશેષ યોગ્ય તેમ જ સુસંગત છે.

નિબંધ હોડ' ધરવીન કહે છે કે: હાલની જવાબદારી મહાસભા પક્ષને સીરે

છે. પરંતુ મહાસભાએ એક વર્ષ જેટલાં લાંબા ગાળા ખીટીશ મુત્સદ્દીઓને વીચાર તેમ જ હૃદયપથદા માટે આપ્યા હતા તે વાતને જુદી જવાતું કહેવાથી કશું કારજ સરવાતું નથી. અને કામદાર પક્ષે તો જાતે જ છેલ્લી ચુંટણી વખતે જ જાહેર ક્યું હતું કે: "It believes in the right of the Indian people to self government and self-determination, and the policy of a Labour Government would be one of continuous co-operation with them, with the object of establishing India at the earliest possible moment, and by her consent, as an equal partner with the other members of the British Commonwealth of nation" [કામદાર પક્ષ હીંદી જનતાના સ્વરાજ્ય અને સ્વાત્મનીયુષમાં ચલાવશે છે, અને કામદાર પક્ષની કાષ્ઠનીતી હીંદીઓને, તેમની પોતાની સંમતીથી, વહેલામાં વહેલી તકે, ખીટીશ કામનિવેશમાં સમાન ભાગીદાર તરીકેનો પોતાનો હેતુ સીધ કરવાના કાષ્ઠમાં અવીરત સકકાર આપશે તે રહેશે.] પરંતુ તેમણે સત્તાપર આવ્યા પછી એમના પોતાના સ્વીકૃત સીદાંતનો ખુલ્લે ખુલ્લા ભંગ કર્યો છે, એટલું જ નહીં, પણ મીંડ રાસે મેકેપ્રતાલે જાતે જાહેર રીતે જણાવ્યું હતું કે: "હીંદ યોગ જ મહીના-

ઓમાં સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય મેળવીને નવું સંસ્થાન બનશે" તે સમ્બંધેને સફળ કરવા માટે પણ તેમણે મુખ્ય પ્રધાન તરીકે કશું જ નહીં કરતાં, હીંદમાંની નોકરશાહીને કોરો ચકે ફાડી આપીને, હીંદો જનતા સાથે અસહકાર જ કર્યો છે. એટલે મવાળ મીત્રોએ તેગની ચીંતા કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ 'દીલ્હી મેનીફેસ્ટો'માં તેમણે જ આગ્રહ કર્યો હતો કે: "ગોળમેજી પરીષદ હીંદ માટે સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યનું બધારણ ધરાવે માટે જ મળશે એવું અમે માનીએ છીએ," તે વચ્ચેને પણ હવે તેઓ વીસારી દેવા તત્પર થયા છે, કંટલે ધડી ધડી ફેરવી તોળવાની એમની નીતીમાં આમ વળને જરા થે વીશ્વાસ ન મેસે તો તેનો વાંક પ્રગ્નપક્ષે નહીં પણ એમને પડે છે, એ વાત તેમણે બરાબર સમજવાની જરૂર છે. ખુદ સર તેજબહાદુર સમુ [જામને દીલ્હી મેનીફેસ્ટો ઉપર સહી કરી હતી તે] સુદાં એટલું તો સ્વીકારે છે કે નામદાર વાઇસરોયના ભાષણમાં "બધારણની વીગતોના સંબંધમાં નીશીત ખાત્રી આપવામાં આવી નથી, તે એક ઉણપ છે," તો પછી 'આશાતુ' કારણે જોવાનો મીથ્યા પ્રયાસ કેવળ કક્ષીત માન્યતાઓને આધારે તેઓ કેમ કરે છે? એજ સમજવું મુશ્કેલ છે. એટલું જ નહીં પણ તેમનાં યોગ વખત પહેલાંનાં મંતવ્યોથી જ તે છેક જ પ્રતીકુળ છે. સર ચીમનલાલ સેતલવાડ પણ એજ વીચારનો પ્રતીષ્ઠની પાડે છે. પરંતુ જે સાચમન સપ્તકનો તેમણે બહીષ્કાર કરેલો, તેના વૃત્તાંતને સહેજ ગોળુ રૂપ અપાતું દેખાવાથી જ, ગોળમેજીમાં જવાની આ મહાસયોની તાકાવેલી તરી આવી છે. એમ છતાં એ વાત જુલવા જેવી નથી કે: કાંઈ પણ જાતના નીશીત ધ્યેયના સ્વીકાર વીનાની ગોળમેજીમાં જનારા આપણા મવાળ મીત્રોનો

આધાર, ત્યાં આવનારા ખ્રીડીશ સરકારના પ્રતીનીધીઓની વલણ ઉપર રહેશે. આમ છતાં પણ વાઇસરોયના ખાનગી વીશ્વાસમાં લેવાયલા આ મહાશયો ને એમ માનીને લંડન જવા ઉતાવળા થયા હોય, કે ને ગેળમેજીમાં જવા માટે કાંઈ તૈયાર નહીં થાય, તો ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ ગેળમેજી પરીપદ લેવાનો વીચાર જ માંડી વાળશે, તો એમની દેશ માટેની એટલી ચીંતા માટે, ઓગળતાં આવનારા પરીણામ પછી પ્રજા તેમનો જરૂર આભાર માનશે.

સુર ચીમનલાલ સેતલવાડ મહાસભાવાદીઓને કહે છે કે: “આપણા હિંદુમાં ફેર નથી, માત્ર લડતના માર્ગમાં જ ભેદ છે.” ત્યારે તેઓથી કદાચ સગવડતાલરી રીતે લાહોર મહાસભાના સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના ઠરાવને જ વીસરી જતા લાગે છે, અથવા તો તેઓ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા સુધીની માન્યતામાં આગળ વધ્યા હોય તો પછી જનતાને તેની હજી સુધી જાણ થઈ નથી. બાકી તો મવાળ મીત્રોના લડતના માર્ગ જ મહાસભાથી ભુલ છે, એટલું જ નહીં પણ ધ્યેયની બાબતમાં સુદાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે મહદ્ અંતર છે. વળી પાછલા અનુભવ અને ઇતીહાસના આધારે એ પણ સીદ્ધ થયું છે કે, મહાસભાના ભોગ અને લડતનો લાલ લેવા માટે જ તેઓ હમેશાં તક સાધીને આગળ આવી, મુસ્લિમ સ્થિતિમાં મુકયલા સત્તાવાળાઓનો સાથ શોધી, સ્વદેશના અખંડ હિતમાં આડખીલીરૂપ જ નીવડ્યા છે. વળી મહાસભાની લડતના માર્ગનો તેઓ હમેશાં નિષેધ જ નહીં પણ તીવ્રરૂર કરતા અને કેળવતા આવ્યા છે, તેમ છતાં હજારો યુવકોએ લાકીઓથી માથાં ફેરવ્યાં અને દેશનાં હજારો નરનારીઓએ તેમ જ મહાસભાના બન્ને પ્રમુખો ઉપરાંત ગાંધીજી જેવા પુરૂષો જેવા સ્ત્રીધારીને

ને જાગૃતી ઉત્પન્ન કરી છે, તે જાગૃતીની સતત રીતે સામે યદી, હવે જાણે મહાસભાની ઉપર ઉપકાર કરવા પોતે ગેળમેજીમાં જતા હોય, તેમ “અમને લંડન જવાની તક આપો!” એવું મહાસભાના આગેવાનોને કહેવા નીકળ્યું, એ છેક જ અચોક્કસ છે. એક વખત બ્યારે મહાસભાપક્ષવાળાઓએ ગેળમેજીની માગણી કરી હતી, ત્યારે તેની સામે થનાર આપણા મવાળ મહાશયો જ હતા, હવે મહાસભાની જ લડત અને આપણોગને લીધે, અણુનમ નોકરશાહીને નમીને ગેળમેજીની ચોજના કરવી પડી છે, ત્યારે એનો લાલ લેવા તેઓ જ નીકળ્યા છે! તો પછી વાસ્તવિક એ છે કે, તેમણે પોતે મહાસભાના પક્ષવાળાઓને પોતાને માર્ગ જવા દેવા, અને તેમણે લંડન તરફનો પોતાનો માર્ગ લેવા.

કુટલાક મવાળ મહાશયોનું મંતવ્ય છે કે, લંડનની જુમી ઉપર ઉભા રહીને ‘તટસ્થ’ અને ‘પ્રમાણીક’ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ આગળ અમે અમારો મુકદ્દમો રજુ કરીશું. અમને તે મુકદ્દમો જીતી લાવવાની આશા છે. તેમ છતાં ને અમે ત્યાં નીબંધ નીવડશું તો અહીં આવીને વળી ફરી લડત ઉપાડીશું. પણ ત્યાં જવામાં આપણું જાણ છે શું? અને પ્રમાણીકપણે એવું માનનારાઓને, પોતાના મનની એટલી છેલ્લી મુરાદ પાર પાડવા જવું હોય તો જાણ, તેમાં મહાસભાવાદીઓને કશો જ વાંધો હોઈ ન શકે. પરંતુ અમે એ મીત્રો તરફના સંપુર્ણ માન સાથે એમને વીવેકસર પુછીએ છીએ કે: “(૧) આપ અત્યારે એવી કયી લડત ચલાવી રહ્યા છો કે જે આપને મુક્તત્વી રાખવી પડશે? (૨) કાગે કે લંડનથી નીબંધતા મેળવીને આપ પાછા આવ્યા તો તે પછી આપ કંઈ જાતની લડત ચલાવવા ઇચ્છો છો? (૩) આપ તે

હિંદ વિરુદ્ધ બ્રિટનમાં ઝેરી પ્રચાર

પ્રેક્ષી એક્ષપ્રેસ]

રશીઅન ચળવળ

[લંડન]

“દુભરેર મીઠાથી કંઈ નહીં વળે. ભોગ્ય અજમાવ !”

[હિંદીઓ ટ્રાન્કુનીરોની પ્રેરણાથી લડત શરૂ છે, એવું આ બ્રીટીશપત્ર પોતાના વાંચકોને આ મીઠાથી સમજાવી, હિંદ વીરુદ્ધ લખેલું છે.]

પરદેશીઓની દષ્ટિએ

:: હિંદુ સજકારણ ::

[સીમ્લીસીમ્લીસ]

[મ્યુનીચ]

[સેન્ટ]

તુરંગમાં ગાંધી

તોળ સામે મહા

એણે ઇંગ્લેન્ડને ધણા જ ક્રોધાળ ભાગમાં ફટકો લગાવ્યો
છે-જ્યાં કાપડ તૈયાર થાય છે.

હિંદમાંની બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય
સામે ચાલુદશર.

નિર્ભય સ્વામી

બ્રીટાનીઆ [ખળભળા ઉડેલી
હિંદી જનતાપી વાદને] : ગમે તેમ
થાય તો પણ હું તારી ઉપરથી
ઉતરી પડું તેવી ખીડણ નથી જો.

વખતે પણ મહાસભાની નીતીનો તો વીરોધ જ કરવાનો હશે—ત્યારે આપની હાડતને અનુસરનારા કેણુ નીકળશે ?” સાદી ભાષામાં કહીએ તો એટલું જ કહી શકાય કે, જેઓ મહાસભાને તેની હિપાડેલી હાડત બંધ રાખવાની સલાહ આપવા નીકળ્યા છે, તેઓ તે હાડતના દુરમન હોઈ એવું મહત્વ જ સમજ્યા નથી, મહાસભાની એ હાડત તો સાંસ્થાનીક સ્વરાજની પ્રાપ્તિ પછી પણ ચાલુ જ રહેવાની—કેમકે લાહોરમાં તેણે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો દાવ કર્યો છે. અલગત, મવાળ મહાસભાને તો સંધીકાળની કેટલીક સવચ્છતાઓની સગવડવાળું સાંસ્થાનીક સ્વરાજ મેળવવાથી સમાધાન અને સંતોષ મળે તેમ છે; કેમકે તેમનો એ સ્વીકૃત સીદ્ધાંત છે. જ્યારે મહાસભાનો નીત્ય વ્યુદ્ધ છે. અને હાલની કામદાર સરકાર પણ હીંદીઓના સ્વરાજ અને સ્વાભનીચીના સીદ્ધાંતને સાથ આપવા માટે પોતાને બંધાયેલી માને છે. એટલે લંડન જવા તૈયાર બનેલા મવાળ મુસ્લીમો મહાસભાને કથું જ કહી શકે તેવી સ્થિતિમાં રહ્યા જ નથી.

આમ છતાં પણ હાલ તુરંત સમાધાન થવું હોય તો તેમાં આડખીની નાખવાને અમે તૈયાર નથી. પરંતુ એ સમાધાન ૩૩ કરોડના વતનીઓની માતૃહુમીની પ્રતીક્ષાને પુરેપુરી રીતે સાચવીને યથેચ્છ હોવું જોઈએ. એવા સમાધાન વખતે રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો મોભો, તેના અનુયાયીમંડળને હિંસાએ બરાબર સચવાયેલા હશે, તેના પ્રમુખ ત્યારે સમાધાનીની શરતોની પ્રારંભની વાટાઘાટ માટે સંપુર્ણ સ્વતંત્ર હશે, ત્યારે ગાંધીજીની હાઝરી મહત્વની મનાઈ હશે, તે વખતે માતૃહુમી તરફની હાકની એ ગુન્હો ગણાતો નહીં હોય, અને એવા કહેવાલા ચન્દા (?) માટે એક પણ માથુંસ તુરંગમાં નહીં હોય, કે માથું કુટવાથી એક પણ માથુંસને કસ્ટી-લાળ સેવરી પડતી નહીં હોય, તે વખતે

ગાંધીજીથી પહોરવી કે રાષ્ટ્રીયધ્વજ લાંબને ફરવું એ પ્રતીક મનુષ્યની માન્યતા અને સ્વતંત્રતાનો વીયમ મનારો, તે વખતે ઘરની દુકાનો ઉપર ચોક્કા કરવી કે પરદેશી માલનો બહીષ્કાર પોષારવા એ કાનૂનસર મનારો, ત્યારે કોષપણુ જાહેર રસ્તો કે જાહેર મપદાન દેશના મુળવતનીઓ માટે બંધ નહીં કરી શકાતાં હોય, તે દીવસે રાષ્ટ્રના પત્રકારો, વક્તાઓ અને લેખકને માટે ‘ઓડીનન્સ’ની શેઝના નહીં હોય; એ દીવસ નજીક આવે એવું અને ઇચ્છીએ છીએ. પરંતુ હીંદુસ્તાનવાસીઓની મહાનમાં મહાન સંસ્થાને કે મહાનમાં મહાન પુરોગોને પહેલાં નમાવવાનો આશ્રય એજ પ્રતીપક્ષીઓની મહાન નીતી હશે કે રહેશે, ત્યાં મુખી કોષપણુ દમનનીતીથી અથવા મવાળ મીત્રાના એકપક્ષી પ્રલાપથી મહાસભાને દબાવી, નમાવી કે હાડતમાંથી અટકાવી શકાય એવું અમને લાગતું નથી. પરંતુ નીખાલસ પ્રમત્ત કરવા ઇચ્છનારાઓ માટે જગતમાં કથું જ અધરું પે નથી. સમાધાનીના માર્ગ કહીએ સુંવાળા હોતા નથી, કે સમાધાની એકપક્ષીયે સાધી શકાતી નથી; એ વાત અમે વીસરતા નથી, એટલે મવાળ મીત્રાને માટે જો તેઓ કહે છે તેમ દેશભક્તી એજ એમની પ્રધાનઇચ્છા હોય, તો લંડન જવાની અંગત માન ખાટવાની વૃત્તિની વાલા-વેલી તેમણે છોડવી પડશે, તેજ રીતે વાઇસરોયના ભાષણમાંથી ‘આશાનાં કીરણ’ શોધવા પહેલાં દમનનીતીના દોર પહેલાં નરમ કરાવી નાખવામાં પોતાની શક્તિ ખચી, મહાસભાના મહારથીઓને એમનાં પ્રામાણ્યિક મંતવ્યની ખાત્રી આપવી પડશે. તે સીવાયની એમની તમામ વીનંતીઓ જમ નીધ્વજ જ જવાની છે, તેજ રીતે એમની જ એકલી હાઝરી-વાળી ‘ગોળમેજી’ પણ છેક જ નીધ્વજ બની ગી‘ગમેજી’ થઈ જવાની છે : એટલા ચેતવણીનો સુર સંભળાવેલા અમને વાજબી લાગે છે.

સો ર ઠી ગુ લા મી

: લેખક :

સામળીદાસ

લક્ષ્મીદાસ

ગાંધી

૧૯૦૧ ની સંધ્યાની ગુલામી મુરખી ઝડપભેર ઉડતી હતી. કાકીયાવાડને માથે કાળો ઝેખર જેવો અંધકાર ઉતરવાને ઝાઝીવાર નહોતી.

સોરઠી કાળજીમાં પેટેશ સડો રોજને રોજ વધુ ને વધુ તીવ્ર બનતો હતો. કાકીયાવાડની બહુ ગવાયલી રજાપુતાણ લાઇ લાઇનાં ગળાં વાડવાને તત્પર બનીતી. રગરગતો કુસંપ : હાહડતાં વેરઝેર : સમસમતો જુલમટ : ઘોર અદેખાઇ : લયંદર તીરકાર અને કાળી ખુન : મરણી વડે સારો યે કાકીયાવાડ હીઅડતો હતો.

નવાનગરના જાડેજા, મોરખીનાં કાકાર, ને ચીતળ, જેતપુર તથા કુંડલાના કાકીઓ બળવાન દુશ્મનોની તીખી ધાકે ધરધરતા હતા. માળીયાના મીયાણાઓ અને મોરખીના તાલુકદારોની વચ્ચે ખુલ્લા જંગ ખેલાતા હતા. કાકીયાવાડમાંથી મુઠ્ઠગીરી વસુદ કરવાની સત્તા વડોદરાના ગાયકવાડ ભોગવતા હતા. પણ એ સત્તા હવે પ્રાણુડીન બનેલી હતી.

કંપની સરકારનાં સોણલાં

ધસ્ત ધંડીયા કંપનીયે, કાકીયાવાડનાં આકાશમાં પોતાનો ધનગરો ફરકાવવાનાં અનેક સોણલાંઓ આજ પુર્વે સેવેલાં હતાં. પણ જાડેજાઓની જવાંમંદી અને કાકીઓનાં

લોખંડી બાવડાંઓ સોરઠને સીમાડે કાઇનો યે સળવળાટ સાંખવાને તૈયાર નહોતાં. ૧૮૦૧ ના છેલ્લા દીવસો દરમ્યાન કંપની સરકારે આ દશા પલટાતી દીધી. અંદર અંદર સળગી ઉઠેલી સોરઠી સત્તાઓને વશ કરવાનું કામ વધુ પ્રમાણમાં વીકટ નહોતું, એટલે ગુલામીનાં કારાં ખતપત્રોપર કાકીયાવાડને હાથે કાપમી અક્ષરો પડાવી લેવાનું કામ એ સરકારે એલેકઝાન્ડર વોકરને સોંપ્યું.

કુહાડાનો હાથો

વોકર કાચો નહોતો. તે સમજતો હતો કે ગમે તેમ તો યે પરદેશી ચક્રાંચોને માટે કાકીયાવાડનાં આકાશમાં કરકયું સહેલું નહોતું. તેથી 'કુહાડાના હાથ'ની તેણે શોધ માંડી. કાકીયાવાડનાં દુર્ભાગ્યે મુનશી મહમ્મદઅલી હાથ આવ્યો. કાકીયાવાડને જીતવાની પોતાની વીશાળ યોજના કનૈલ વોકરે મહમ્મદઅલીનાં હૃદયમાં ઉતારી મેલી. જે પ્રદેશ કંપની સરકારને જીતવો હતો એ પ્રદેશના બધા ખાડાટંદરાઓ જાણવાની જરૂર હતી, એટલે કનૈલ વોકરે પહેલી જ તકે કાકીયાવાડ જઈને એ લુમીનો આગ્રિ યે નકશો કાળજીપુર્વક તૈયાર કરાવીને મોકલાવી આપવાનું મુનશી મહમ્મદઅલીને મુચન કયું. નદીઓ, પવનો અને કીટલાઓનાં સ્થાન બરોબર બતાવવામાં

ના 'શ્રી ગણેશ'

અ સપ્ત એકસો ને પચીસ વર્ષ પહેલાંની આ શરમકથા છે. દરેક છંદીયા કંપનીએ, ગુજરાત-કાઠીયાવાડની ભુમીપર ચોતાનો વાવડો કેવી રીતે ઉડતો કર્યો, તેની ઐતીહાસીક હકીકત, મુળ પત્રો સાથે ગુજરાતી ભાષામાં સારકના સંસ્કારણના આ અભ્યાસી તરફથી, કલ્પ પહેલી જ વખત પ્રસીધ્ધી પામે છે.

જરા જોટલી યે ચુક ન થાય, એ વાત પર ફરી ફરીને તેણે મુનશીવું ધ્યાન દોર્યું.

‘કુસંપનો લાલ લે’

મુનશી મહમ્મદઅલીને વોકરે આપેલી ખીજ આઠા કાઠીયાવાડમાં ભયંકર પ્રમાણમાં વસતી રહેલા કુસંપનો પુરેપુરો લાલ ઉઠાવી લેવાની હતી. નાના રજવાડાઓની આ વેર-ઝેર વચ્ચેની દયામણી દશા પ્રત્યે કંપની સરકારની સહાયશુભી બતાવી એ સરકારની મદદ માગવાને આણે તે બોલે પણ તેઓને પ્રેરવાનું કામ પુરેપુરી કુશળતાપુર્વક કરી લેવાની છેલ્લી સુચના સાથે, કનંદ વોકરે નજીકનાં ભાવીની અનેક આશાઓ અને દેટલા યે મનેરથોની વચ્ચે મુનશી મહમ્મદ-અલીને કાઠીયાવાડના છતે ધણીયે લગભગ નધણીયાતા થઇ પડેલા પ્રદેશ લાણી વીધ્ય આપી.

મોરખીને સાથે ધનધોર વાદ્યો ઘેરતાં હતાં: અનેક મ્થાનોના ખજુખજુટો વાતાવરણને કંપાવતા હતા: કાકોરો અને મીયાણા-ઓની વચ્ચે હજીવે તત્તવારો એકએક જગમગ રહેવાનાં ધડીયારાંઓ વાગતાં હતાં.

મીયાણાઓ ખળવાલ હતા. મોરખીના કાકોરો પર આજે તેઓને બે વીજ્ય વરતે

તો આવતી કાલે મીયાણાશાહી આખા કાઠીયાવાડને સર કરવાની ફાજ ભરે. આ ખીકરી કંપી ઉડેલા આસપાસનાં રજવાડાઓ કોઇ પણ બોલે વીફરેસા મીયાણાઓને મનાવી શવાની સમાધ મોરખીના ગુંભાવસા કાકોરને આપણે હતા.

આણીની વેળાએ

આણીની આ વેળાએ મોરખીમાં કાઠી પહેલેની મુનશી મહમ્મદઅલીયે મોરખી કાકોરને કંપની સરકારનાં ‘ખાનગી ગાણુસ’ તરીકે મળવાની જ્યારે યાચના મોકલાવી, ત્યારે એ કમનરતીય કાકોર ચુદ અને શાંતીની વચ્ચે ધડકતે હૃદયે હીંચકતો હતો.

જરાક વારમાં જ મુનશીયે કાકોરને ઝડપી લીધો. અંગ્રેજોનાં અતુલ ખળની પ્રશસ્તીયે કાકોરને ચરકોળે ચડાવ્યો. મીયાણાઓને કચડી નાંખવાનું રામખાણ અંગ્રેજ ગેરીમાં તેને વસેલું લાગ્યું, ને તેણે મુનશી સમક્ષ કંપની સરકારની મદદની યાચના કરી. ખીજે જ દીવસે મુનશીયે એક યાચના પત્ર તૈયાર કર્યો. ખીઆરા કાકોરે એ પત્રપર મનુ’ ગાયું. રાજ્યના ખાસ વકીલને કનંદ નોકરને ચરકોળે એ યાચનાપત્ર ધરી રહેવાને સાફ મોકલવામાં આવ્યો: એ દીવસ ૧૮૦૩ ના નવેંબરની ૧૭મી તારીખનો હતો.

મોરબીનો વકીલ વડોદરા પહોંચે એ પહેલાં જ કન'લ વોકરને કાને મુનશીના સફળ દાવની વાત તેના ગુપ્તચરે પહોંચાડી હતી. મોરબીના આ વકીલને 'પોતાનો' કરી લેવાની ખાસ મુચના મુનશીયે કન'લ વોકરને આગળથી જ મોકલી હતી, એટલે વડોદરાના એ મુત્સદ્દી રેસીડન્ટે મોરબીના વકીલ પર મોતી ઢાળ્યાં. કન'લ વોકરે મોરબીના વકીલને કંપની સરકાર તરફથી મદદ આપવાનું વચન આપ્યું.

૧૪ : ૧૨ : ૧૮૦૩

દરમ્યાન ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૦૩ના રોજ મુનશી મહમ્મદઅલી તરફથી કન'લ વોકર પર એક પત્ર આવ્યો:

“મારું અહીંનું કામ ધમધોકાર આપ્યાં કરે છે, હાકોરનો દાણો બરોબર દાખી ભેવાને ગઢ કાલે મેં તેની પાસે રજા માગી. જ્યાં મુધી હાકોરનો વકીલ આપની સાથે મદદની વાટાઘાટ ચલાવી રહ્યો છે ત્યાં મુધી મને રજા આપવાને હાકોર નારાજ છે.

“દરમ્યાન વકીલ તરફથી તેને ગઢ કાલે કાગળ મળ્યો છે. વકીલે આપનાં ભારે વખાણુ કર્યાં છે. વકીલને આપે મોરબી અને તેની આસપાસનાં નદીનાળાંઓની અને કીલ્લાટોકરાઓની કરેલી બારીક પુછપરછથી તેણે પોતાના પત્રમાં વીસ્તૃત વીવચન કયું છે. આ બધું વાંચીને હાકોર રાચી રહ્યો છે.

“આપ વકીલને હમણાં લાંબી આશાઓ આપીને છ-

વાડવા માગો છો અને એ દરમ્યાન અહીંની વધુ કુટકાટની રાહ જુઓ છો એ ઘટીત છે.

“મોરબીના કીલ્લાના સંબંધમાં આપે કરેલી પુછપરછનાં સંબંધમાં જણાવવાનું છે, એ કીલ્લો એક ઉંડી નદીના કાંઠા પર ઉભો છે. ચાર દરવાજાઓ છે. ચોપાસ ઉજ્જડ મેદાન છે. મેદાનમાં ક્યાંક ક્યાંક ટેકરાઓ પથ્થુ છે. આ કીલ્લાનાં રક્ષણને માટે ૨૦ તોપો ભરેલી રાખવામાં આવે છે.”

મુનશીની મોટી ભળ

આ પત્ર લખ્યા પછી મુનશીયે પોતાની પ્રવૃત્તિઓનો વીસ્તાર કર્યો. ચીતળ, જેતપુર, મેંદરડા અને કુંડલા વીચેરેના તાલુકાદારોની તેણે મુલાકાત લીધી. ભાવનગરના રાવળ વખવસીંહજીની સેનાયે ચીતળ તાલુકાનો ધાણુ વાળેલો હતો : જુનાગઢ અને નવાનગરનાં ત્રાસ તળે મેંદરડા અને જેતપુર સમસમતાં હતાં : કુંડલામાં ભાવનગરની હાક વાગતી હતી. સરહદને લગતી તકરારોનો પથ્થુ તોડો નહોતો : અને આ બધી રમઝટની વચ્ચે ગાયકવાડ અને પેશ્વાની વધુ તીખી તલવારોના ઝખકારાઓ આખાયે કાઢીયાવાડને આંછ નાંખતા અવાર નવાર ઝખકતા હતા.

ગુલામીનો પહેલો દસ્તાવેજ

આ ઘરણુ દશાની વચ્ચે મહમ્મદ અલીયે કાળેલા બધા પાસાઓ સવળા પડ્યા. ડીસેમ્બરની આખરમાં મુનશીને વીજળ્ય મળ્યો. કાઠીઆવાડના નવ તાલુકાદારો પાસેથી તેણે કન'લ વોકર પરનો એક સંયુક્ત યાચનાપત્ર મેળવ્યો. અનાથના નાથ બનીને ધાવાને।

કનૈસ વોકર પરનો કાઠી તાલુકદારોનો એ યાચનાપત્ર એટલે સોરઠી ગુલામીનો પહેલો દસ્તાવેજ.

આ દસ્તાવેજ દ્વારા નવ તાલુકદારોએ પોતાનો ગરાસ કંપની સરકારને સ્વાધીન કર્યો: પોતાને મહા આક્રમકથી ઉગારી લેવાની એ સરકારને પીનંતી કરી: અને ચીતળના કીલ્લાની કાઠી કંપની સરકારને તેના વાવડાને માટે સ્વાધીન કરી.

‘હત’ની ચોળના

આ બધી સંભાર એકઠો ક્યાં પડીથી કનૈસ વોકરે ગવનર-ઇન-કૉન્સીલ તરફ ‘કાઠીયાવાડની હત’ની સારી એ ચોળના રજુ કરી, ગાયકવાડનો કાઠી કાઠી નાંખવાને સાર કાઠીયાવાડી મુશ્કેલીરીની તેની યોજાધરી આપવાની વોકરે સૂચના કરી. કાઠીયાવાડનાં, ઓછામાં ઓછાં, એક બંદર પર કાણુ મેળવવાની પથ્થુ તેણે મુંબઇની સરકારની પરવા નગી માગી.

‘નાતુ’ સરખુ’ લશ્કર અને થોડો ધણો દારૂગોળો—કાઠીયાવાડને સર કરવાને સાર આટલી વસ્તુઓ પુરતી હતી.

૧૮૦૪ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૨ મી તારીખે મુંબઇ સરકારે કનૈસ વોકરને આ ચોળનાના સંબંધમાં જવાબ વાળ્યો. સરકારે વોકરને સારે સાવધાનતાપુર્વક કામ લેવાની ભલામણ કરી. મુંબઇ સરકારના મંત્રી એ. જે. ગ્રાન્ટની સહીવાળા એ પત્રના આ અક્ષરો આસ આગત્યના ગણાય :

“આપણે કાઠીયાવાડનો કબજો લાઇને જ માત્ર બેસવાનું નથી. આપણે તો આપણો વાવડો ગુજરાતના અંતર પ્રદેશો પર પથ્થુ ફરકાવવો રહ્યો છે.

આમ છે એટલે જુનાગઢ, ભાવનગર અને ભાવનગર જેવાં કાઠીયાવાડનાં સત્તાધારી રાજ્યોને હુમલાં છેડવાનું માંડી વાળ્યો.

“ન્યાય અને શાંતીને નામે જ આપણું કામ આગળ ચલાવજો, આખરે આરે તો આપણે એ આખી ચે જુમી પર હાત મેળવવી છે એટલે આપણી રાજ્યની કાષ્ઠ મધ્યસ્થ સ્થળમાં માંડી શકાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો. આમ કરશે તો કર-કસ્ટરી અને સાવધાનતાથી રાજ કરવું શક્ય બનશે.

“એ વાત ન જુલતા કે કંપની સરકારની પ્રતીકા જેટલે અંશે વધારી શકશે એટલે અંશે અપણને લાલદારી નીવડશે.”

આ પડી કનૈસ વોકરે ગાયકવાડને સમજાવવાને હારેલાં પગલાંઓની સત્તાવાર માહિતી મળતી નથી.....છતાં ય એ વાત નીશીત છે, કે થોડાક મહીનાઓના ગાળા પડી કાઠીયાવાડમાંથી પોતાની વતી મુશ્કેલીરી ઉધરાવવાની ગાયકવાડે કનૈસ વોકરને સત્તા આપી !

વીજ્યનો ડંકો

અષ્ટ સુક્યું. વોકરના વીજ્યનો મહાડંકો પડી સુક્યો. ગઇ કાલના ‘શાંત અને નરમ’ વોકરનો આખો ચે રંગ ફણુવારમાં જ પડતી ગયો. ગાયકવાડ પાસેથી મળેલી સત્તાના મદમાં એકાએક હટી ગયેલા એ રેસીડન્ટ કાઠીયાવાડના તાલુકદારોને પત્ર લખ્યો :

“તમારા પ્રદેશની દુઃખ દશા દેખીને મને દીલગીરી થાય છે. તમારી

વક્તી થતી નય છે. તમારી ખેતી પડી ભાંગે છે. અંદર અંદરના કુચ-પની ઝાળમાં તમારો આખો યે પ્રદેશ સળગી રહ્યો છે.

“ગાયકવાડને તમે જમાખંદી આપવામાં દીલ કરો છે. જમાખંદીની વસુલાતનો ગાયકવાડનો હક્ક વધુ વારને માટે હવે સુલતવી રખાય એમ નથી.

“તલવારની ધારે પણ તમારી પાસેથી ગાયકવાડી વસુલાત લેવાની મને સત્તા મળી છે. કંપની સરકારનું સરકાર થોડા દીવસો દરમ્યાન જમાખંદી ઉત્તરાવવાને તમારી વચ્ચે આવી લાગશે.

“તમારામાંના કેટલાક તાલુકદારોએ કંપની સરકારનું રક્ષણ માગ્યું છે. તમારે માટે કંપની સંરક્ષક બંધી સગવડો કરી આપવાને તૈયાર છે. શાંતી અને ન્યાય-કંપની સરકાર આને પોતાનું મોંઘામાં મોંઘું સુત્ર માને છે.”

વોકરની સ્વારી

થોડાક દીવસો વીતી ગયા. ૧૮૦૪ નો સુરજ મધ્યાહને મંડાયેલો હતો એ વેળાએ વોકરની સ્વારીએ કાઠીયાવાડનાં પાદરમાં પગ નાંખ્યો.

આજની ધડી અને કાલનો દીવસ. ભાઈ ભાઈનાં લોહી સુસવાને ખડા થયેલા તાલુક-

દારોએ વોકરના ઘોડાની ખરીઓ આટી-મટી-યાવાડની 'ગુલામીના ગણેશ' માંડ્યાં.

ગાયકવાડી જમાખંદીની વોકરે વસુલાત કરી. નવ તાલુકદારો પર કંપની સરકારનું તેણે સ્વામીત્વ જમાવ્યું.

* * *

કાઠીયાવાડની શૈયંભુમીની વચ્ચે આ રીતે રોપાયેલા બ્રીટીશ વડલો સમયનાં વહન સાથે પુલી અને ફાલી રહ્યા. એ વડલાંનાં પડમાં પુરાયલાં કંઈક દગાફટકાઓનાં, ફેટલી યે ચાલ્યાપણાઓનાં અને પાચવાર કાવત્રાઓનાં ખાતરનું પૃથકરણ કરવાનો આ લેખમાં અવકાશ નથી.

.....૧૮૨૦ ની સાલમાં, આખો યે કાઠીયાવાડ સર કરવાનું કંપની સરકારે લગભગ ૨૦ વરસો પુર્વે સેવેલું સોણમું સર્વાંશે સફળ થયું.

લગભગ પા સડીનાં વેરઝેર પછી રાજ-ઓથે આંખ ઉઘાડી; પ્રગળે આળસ મરણ્યું. બ્રીટીશ વડલો ઘટાટોપ નમશેલો નથુયા. બહારથી એ વડલાની છાયા શીતળ હતી: અંદરથી તેવાં રોજ ને રોજ ઉંડાં જતાં મુળાયાંઓ સોરઠી કાળજી વધુને વધુ કારતાં હતી; જોતજોતાંમાં જ આ દશા રાજ્યોને ખુંચવા લાગી: પ્રગળે પણ સાલવા લાગી.

પણ...પણ નવી ગુલામીની નવી લઠરી-ઓથે મહાકેદનું ઘોરણ જમાવ્યું-ને સોરઠનાં સીંહણસંતાનોની ત્રાડો ગણ કાલની ગુજરી ગયેલી વાત બની.

નવી આર્થિક ગુલામીનો ભય:

ખંધા જાપાનવાસી-
ઓથી ચેતવાની જરૂર

: લેખક :

ડી. એસ. મહેતા

હિંદુસ્થાનમાં જાપાનના કાપડની આયાત દર વરસે વધે છે, અને જાપાનનો માલ હિંદી તેમજ વીલાયતી માલ કરતાં સસ્તો ભાવે વેચાય છે, તેથી હિંદી મીલોને રક્ષણ આપવા હિંદી ધારા-સભાએ આયાત જઠાત વધારી આપવાનો કાયદો પસાર કર્યો એથી જાપાનથી આવતા માલ ઉપર દર રતલે કોરા કાપડ ઉપર આ આનાની 'અને ફેન્સી ઉપર ૨૦ ટકાની જઠાત ચાલુ થઈ, જાપાનને આથી કાતીલ ફટકો પડ્યો છે અને તેના ઉદ્યોગમાં કાપડની વેદાશાસં ગંભીર પ્રમાણમાં ધટાડો થયો છે. માત્ર એકલા હિંદુસ્થાનમાંથી નહીં પરંતુ ચીનમાં પણ જાપાનને સખત સોસલું પડે છે, કારણ ચીનમાં પણ રાજ્ય-વીક્ષવ હોઈને ચીનની પ્રજા પરદેશી માલનો ખરીદકાર કરે છે. હિંદુસ્થાનમાં મહાત્માજીએ સ્વરાજની લડત ઉપાડી તે પંડી પરદેશી માલના ખરીદકારની ચળવળ જોસ-બેર ચાલી છે અને પરીણામે પરદેશી આયાત ધટી ગઈ છે, નવી વહીવટી જતી નથી એવી દરેક કાપડના વેપારના મથકોથી ફરીયાદો આવે છે. પણ જાપાનની પ્રજા શાંણી તેમજ સ્વાર્થી છે. તેથી તેણે સીધી રીતે વીક્ષવની તેમજ ખરીદકારની સામે

હિંદમાં વધેલી જઠાતને લીધે જાપા-નનો કાપડનો વેપાર તુટતો જાય છે, તેથી ફેટલાક જાપાનવાસીઓ હિંદના મીલ ઉદ્યોગમાં નાણાં રોકવાની ચેત્તી કરે છે. હિંદ માટે એ નવી આર્થિક ગુલામી છે. એથી ચેતતા રહેવાની પારાવાર જરૂર છે.

થવાતું પસંદ કમું નથી, પણ તેને બદલે ચોતાની મુદી ચીનમાં અને હિંદુસ્થાનના મીલઉદ્યોગમાં રોકી, એ દેશોમાં માલ બનાવવાનો નીશ્ચય કર્યો છે ચીનના ગ્રોગલ્ડાઇ તેમજ મંચુરીયામાં જાપાનની લગભગ ૬૮ મીલો છે અને તે મીલો ચીનાઇ કામદારો અને અધીકારીઓની મલ્ટી ચલાવવામાં આવે છે. જ્યારે તેના નફો જાપાનવાસીઓના ખીસામાં જાય છે. માત્ર દસ વર્ષ પહેલાં હિંદુસ્થાનમાંથી દર વર્ષે ૬ લાખ ગાંસડી સુતરની ચીન ખાતે જતી હતી. પરંતુ જાપાનથી જાપાને ચીનમાં પગદંડો જમાવ્યો અને, ચોતાની મીલોને ખીલવી મજબુત બનાવી, ત્યારથી ચીનમાં હિંદુ-સ્થાનમાંથી એક પણ ગાંસડી સુતરની નીકાસ થતી નથી. પરંતુ તેને બદલે ચીનમાંથી ઉલટું દર વર્ષે ૨ લાખ ગાંસડી જેટલું સુતર આયાત કરવામાં આવે છે. હજી પણ ચીનનો મીલઉદ્યોગ વધુ ખીલવવા માટે જાપાન મહત્વાકાંક્ષા રાખે છે; કારણ કે ચીનમાં મજુ-રીના દર જાપાન કરતાં અર્ધા છે, વળી ચીનમાં મીલો ૨૪ કલાક ચાલુ રહી શકે છે અને જાપાનમાં કારખાનાને લગતો કાચો લાગુ પડતો હોઈને ૧૭ કલાક કરતાં વધુ મુદત સુધી મીલો ચલાવી શકાતી નથી.

ઉપરાંત જાપાનમાં આયાત માલ ઉપર ૪ યેનની જકાત આપવી પડે છે, તેથી ૩ મોઘું પડે છે, ત્યારે ચીનમાં માત્ર ૫૦ સેનની જકાત છે.* તેમજ ચીન તથા સિંચીરીયામાં ઉમરાના જેવું 'દુ'કા તારવું' સફેદ ૩ ઉગાડવાના અખતરાં સફળ થયા છે, તેથી જાપાનને ૩ માટે હીંદુસ્થાન ઉપર હવે વધુ આધાર રાખવો પડશે નહીં. તેથી જાપાન પોતાની દોલત રૂની ખીલવણી પાછળ તેમજ મીલ ઉદ્યોગના વીકાસ માટે ખરચશે. એ જોઈને તે પોતાનો પગદોડો આ બંને દેશો ઉપર મજબુત બનાવશે. જો કે ચીનની માફક હીંદુસ્થાનમાં જાપાનની માલિકીની મીલો નથી, માત્ર એક જ મીલ મુંબઈમાં છે-એટલે જો ભવિષ્યમાં જાપાનની મુડી મુંબઈ અથવા દેશાવરમાંની મીલોને ખરીદવામાં વાપરવામાં આવે તો નવાઈ નહીં. ચીનમાં જેમ મજૂરીના દર સરતા છે તેમ હીંદુસ્થાનમાં પણ તે દર ઓછા છે અને વળી પરદેશી માલ સામે હીંદી મીલોને રક્ષણ મળે છે, તેથી જો હીંદુસ્થાનમાં મીલો સ્થાપી હોય તો વધારે ફાવે શકાય એમ જાપાન માને છે.

જાપાનના શ્રીમંત મીલ માલિકોનો એવો ચોક્કસ નીશ્ચય જણાય છે કે, હીંદુસ્થાનમાં અંગ્રેજ સરકારે પોતાના માલને વધારે પસંદગી અપાવવા ખાતર જાપાનના માલ ઉપર વધુ જકાતી બોલે નાંખ્યો છે, તેથી તેનો પ્રતીકાર હીંદુસ્થાનમાં મીલો સ્થાપીને કરવો વધારે ઇચ્છ છે. ચીનની સરકાર પણ ચીન-જાપાનની જકાતી ધોરણ નીસરેતોની ઢંગે ઓછાંખર મહીનાથી જકાતવું ધોરણ આયાત મંચુરીયાને ખીલવી ત્યાં પોતાનો પગદોડો

માલ ઉપર ૨૫ ટકા વધારવાની છે. એટલે આ બંને દેશોનો વેપાર ગુમાવવો પડે એવી દહેશી સ્થિતિ જાપાનની થઈ છે. જાપાન ચીન ખાતે હાલમાં ૧૮૬૦૦૦૦૦૦ યેનનું કાપડ દર વરસે ચડાવે છે. એટલે દર વરસે તૈયાર થતા આટલા કાપડનો નીકાલ કરવા માટે તેને બજારોની જરૂર છે. તેમાં જો ચીન તેમજ હીંદુસ્થાનનાં બજારો તે ગુમાવે તો જાપાનમાં કાકોનો દુકાળ આવે આવે તેવી વીધમ સ્થિતિ થાય તેમ છે.

હીંદુસ્થાનમાં દર વરસે જાપાનથી ૨૪ કરોડ વાર કાપડ અને ૩ કરોડ રત્ન સુતરની આયાત થાય છે, તે ઉપરાંત રૂ. ૧ કરોડ ૩ લાખનું રેશમ આવે છે, પણ ૨૦ ટકાની વધારેલી જકાતથી એ આયાત ઘટવા માંડી છે અને હજી પણ ઘટે તેમ છે. કારણ કે હીંદુસ્થાનમાં સ્વદેશીના પ્રચારની તથા પરદેશી માલના બહીષ્કારની પ્રવૃત્તિ બહુજ મજબુત બનતી જાય છે, તેથી જાપાનના મીલ માલિકો અને શ્રામ તો ગભરાયા છે અને પોતાની મુડી હીંદુસ્થાનની મીલોમાં રાખી કાપડનો વેપાર જાગૃત રાખવા ઇચ્છે છે. આ પ્રમાણે જો જાપાન હીંદી મીલોનો વહીવટ કરવા તેમાં મુડી રોકે તો તેઓને પેદાશ ખર્ચમાં અર્ધાંશ કાયદો થાય તેમ છે.

ચીનની પરિસ્થિતિ તપાસતાં માત્રમ પડે છે કે, મંચુરીયા અને ચીન વચ્ચે જમીન માલિકી માટે સરહદ ઉપર જકાત લેવામાં આવતી હતી તે જકાતવું ધોરણ આ વધારી આખરે પુર થાય છે; તેથી જાપાન વીના મુસ્કેલીએ મંચુરીયામાં ગમે તેટલી મીલો ત્યાં બાંધી શકશે. હાલ જાપાનની માલિકીની મંચુરીયા સ્પીનીંગ કંપની છે તેમાં ૩૧૦૦૦ સ્પીન્ડલો (ચરખા) છે, તેથી જો જાપાન

વળી એ યશુ લક્ષમાં રાખવા લેવું છે કે હીંદુસ્થાનમાં મીઠાનું કામ ઉપાડી દેવામાં તેઓ એવી જાતનો ભય રાખે છે કે, જો તેઓની મીઠા હીંદુસ્થાનમાં સ્થપાય અને હીંદી જનતાને લેઈતું કાપડ પુરું તેઓ પાડે તો ભવિષ્યમાં હીંદમાં મીઠ ઉદ્યોગ વધુ ખીસે અને જાપાનનો વેપાર તદ્દન પાપમાલ થાય. આ ભય દૂર કરવા તેઓ કેવી જાતના ઉપાયો યોજે છે તે લેવાનું છે. પરંતુ જો જાપાનની મુરી હીંદી મીઠ ઉદ્યોગમાં દાખલ થાય-અને આ દેશના મુરીવાદીઓ તો ચોતાના આર્થિક લાભ માટે રાષ્ટ્રીય હિતને બાલુએ

મુકવામાં જરાયે વીકળ કરે તેમ નથી-તો હીંદની આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે એક નવોજા ભય ઉભો થાય. એટલે હીંદી જનતાએ તેવા ભયની સામે પુલુજ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. જો કે વર્તમાન હીંદીઓની મનોદશા જોતાં, એ જાતના પ્રાયેક પ્રયાસને બરીબકરના સરસ્થી તોડી જ પાડવામાં આવશે; છતાં ચીનમાં ક્યુ છે તેમ બધા જાપાનવાસીઓ બાંધ દેખાવે હીંદી તત્ત્વ રાખી, અંદરબાનેથી નફાની મલાઇ ખાઇ જવાની શુભ ધેરવી ન કરે તેથી બહુજ સાચવવાનું છે.

દરદી : “તમારી ખાત્રી છેને કે મને ન્યુમોનીઆ જ થયો છે? ધણી વખત ઠંડકારો ન્યુમોનીઆની દવા આપે છે અને દરદી કાંઈ બીજાજ રોગથી મરી જાય છે.”

ઠંડકાર [ગીરવધી] : “પણ હું જ્યારે ન્યુમોનીઆની દવા લખી આપું ત્યારે તમે તો જરૂર ન્યુમોનીઆથી જ મરશો.”

* * *

શિક્ષક : ચુરને શાની ઉપમા આપી શકાય? વીઘાથી : પોલીસની.

શિક્ષક [નવાઇ પામીને] : કેમ વાડ?

વીઘાથી : કેમકે બન્ને ઘોડા કરે છે અને ઝડપી લે છે!

મહાનમાલીક [મલુરને] : જો પેશુ સાચે ધર બધાય છે તેનો મલુર એકી વખતે દસ છંટ લઇ જાય છે, અને તું માત્ર પાંચજ ઉંચકે છે.

મલુર : ખરું છે લઇશ્યામ; એ મલુર આજસુ હરો, એટલે એ ધક્કા ખાતાં ડરેતો હરો.

* * *

“તમે શું લેશો? ચલ કે નારતો?”

“તેનો આધાર એક વાત જાણુવા ઉપર રહે છે.”

“કઈ વાત?”

“હોટેલવાળાને પૈસા કેળુ સુકવવાનું છે તે.”

નવયુગનો યુવાન

કુંકરે જગ જ્વાલા ભરતો :

અગ્નિરસે સજગી ઉઠતો :

વીરાટ જ્વાલામુખી જેવો :

નવયુગનો યુવાન.

સાગરજળમાં સ્વપ્નાં રચતો :

ભાતુ ભગધી જીવન ભરતો :

ભર બ્રહ્માડે સગવડે ઉડતો :

નવયુગનો યુવાન.

ધર-ધર પુરી જ્વલંત ભાવના :

ધડનર ધડતો નવીન પ્રજ્ઞનાં :

મરી મટતો આદર્શ-સીધીમાં :

નવયુગનો યુવાન.

વીજળ-પતાકા ધારી ધસતો :

યુગખળતી વીરલાક ગજવતો :

અભય, અનમ ને ઉજળો ઉભો :

નવયુગનો યુવાન.

ચુ. રા. પાટડીઆ

થો
મ
સ
એ
ડ
વ
ડ
લો
રે
સ

શ્રિ
ટ
ન
નો
લે
દી
મા
ણ
સ

લેદી લોરેન્સ : આરબ પોપાકમાં

જે લેદી પુરુષનું નામ ઇજિપ્ત, મેસોપોટેમીઆ, ઇરાક, સીરીયા, પેલેસ્ટાઇન, અફઘાનીસ્તાન, બાલુચીસ્તાન, દીક્કી અને સુન્નિયામાં તેનાં લેદી કાર્યોથી મશહુર બની ગયું છે, તે લેદીનીતીને માગે આટલો પાપરથો કેમ બની ગયો, એ જાણવા જતી બાબત છે. એનું જીવન અનેક હીંદી મોજાઓ માટે અનુકરણીય છે.

:: લેખક ::

જાનકીનાથ

લેદી કનૈસ લોરેન્સના નામથી ને હવે તે જાગમશહુર થઈ ગયેલ છે, તેનું આખું નામ થોમસ એડવર્ડ લોરેન્સ છે. તે મુળ આયર્લેન્ડનો વતની છે.

શીશ રકતનો માનવી

આયર્લેન્ડના પશ્ચીમ કાંઠા ઉપરનું ગરબે નામનું શામકું તે લોરેન્સનું મુળ વતન.

એવેના વતનીઓ સુઠઠ બાંધાના અને ગમે તેવા પ્રસંગની સામે પણ હાડાની માફક ટકી શકે તેવા ગણાય છે. અને માત્ર પાંચ ફુટ ને ત્રણ ઇંચની ઉંચાઇના આ બેદી લોરેન્સમાં માતૃભૂમિનો એ વીચીર ગુણુ મોટા પ્રમાણમાં ઉતરી આવેલા છે. પરંતુ લોરેન્સની નસોમાં માત્ર આયરીશ લોહી જ વહેતું નથી: સ્કોટલેન્ડ, વેલ્શ, ઇંગલેન્ડ અને સ્પેનનું રક્ત પણ એની નસોમાં વહે છે.

બેદી લોરેન્સના પુર્વજોનો સંબંધ હીંદ સાથે જુના વખતનો છે. ૫૭ ના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં જમણે ભાગ લીધો હતો તે સર હેનરી લોરેન્સ અને સર જર્જીન લોરેન્સ, હીંદમાં ખીરીશ સામ્રાજ્યની સ્થાપનાના કાર્યમાં પોતાનો ફાળો આપી ગયા હતા. એના પીતા, થોમસ લોરેન્સ આયર્લેન્ડમાં એક વખતે જગીરદાર હતા. રમતગમતનો એમને સારો શોખ હતો. એક્સ્ટન યુગમાં જમીનના ભાવ એકદમ ખેંચી ગયા, ત્યારે થોમસ પોતાની તમામ મીઠકત ગ્રામી ખેડા, ત્યારથી તે પોતાના કુટુંબને લઇને વેલ્સમાં રહેવા આવ્યો. ત્યાં વેલ્સના જાદુગર લોહડ જ્યોર્જના મકાનની પાસેજ-કાર્નાર્વન ગામમાં થોમસ એડવર્ડ લોરેન્સનો જન્મ થયો હતો. અને આજે પણ શ્રીટનના એ અર્થગ મુલ્કદારી લોહડ જ્યોર્જને જુવાન લોરેન્સ સાથે દોસ્તી છે.

થોમસ એડવર્ડ લોરેન્સનાં બાલ્યકાળનાં આરંભનાં પાંચ વર્ષ શ્રીરીશ એનક્ષમાંના જસ્ટી ગ્રામમાં ગયાં હતાં. તેની દશ વર્ષની વય હતી ત્યારે એના પીતા કુટુંબને લઇને સ્કોટલેન્ડમાં ગયા અને ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહ્યા. ત્યાંથી વળી એ કુટુંબ ક્રાન્સમાં ગયું. ત્યાં બેદી લોરેન્સ એક્સપેટ કોલેજમાં જવા લાગ્યો. ત્યાંથી વળી તેઓ ઇંગ્લીશ સંસ્કૃતિના કેન્સમાં એક્સપેટમાં વચવા ગયા, ત્યારથી એ કુટુંબ ત્યાંજ વસે છે.

સાહસીક નેડ

નાનો લોરેન્સ જ્યારે એક્સપેટ લાઇ સ્કુલમાં જતો હતો ત્યારે એના દાદરો તેને નેડ નું લાડકા નામે બોલાવતા હતા. તેની વીઘાર્થી અવસ્થામાં નેડ બહુ ભરાવરીઓ ન હોતો ગણાતો, તો પણ તેના નીડર સ્વભાવમાં જ, સાહસીકતા તરફનો પ્રેમ હોયોછલ ઉભરાતો હતો.

એક્સપેટની નીચે દીકમીલસ્ટ્રીમ નામનો ઝરો વહે છે. તેમાં તરવું મુશ્કેલ મનાય છે. પણ નેડ લોરેન્સ અને તેના સાથીઓ લથમાં બત્તીઓ લઇને ચત્તા ચુત્તા એ બધો મુશ્કેલ ઝરો તરી વળ્યા છે. એક્સપેટ નાવડાં તરાવવા માટે મરાહુર સ્થાન છે. ત્યાંના પ્રયેક ઝરા ટેમ્સ નદીને મળે છે અને તેમાં નાનકડી નાવડીઓથી તરી શકાય છે, પરંતુ ઇસ્તીપ ઉપરની ચેરવેલ નદીમાં કોઇ ટેકાણે નાવડી લઇ જઇ શકાય તેમ નથી, એવું ત્યાંની 'ગાઇડ બુક્સ'માં લખેલું છે. એ લખાણને ખોડું દરાવવાનું સાહસ નેડ અને તેના મીત્રોએ ખેડ્યું, અને એ મુશ્કેલ મનાતી નદીમાં પણ નાવડી ફેરવી આપ્યાં.

નાનો નેડ બાલ્યકાળથી જ વૃક્ષોની ડાળોએ ફરવાનો શોખીન હતો, એટલું જ નહીં પણ જ્યાં જવાની કોઇકની જ હીંમત ચાહે, તેવાં જાપરાં ઉપર પણ ચડી જવાની એને ટેવ હતી. આવા પ્રયોગમાં એક વખત એ લાઇ સરટ્ટી પહેલા અને તેથી તેનો એક ટાંડીયા દુટી ગયો હતો. કહે છે કે આ અકસ્માતને લીધે જ લોરેન્સ માત્ર સત્તાપાંચ ફુટ જટલો ફીંગણો રહી ગયો છે.

સુગથી જ તાયફાવ યો

નેડ લોરેન્સનું જીવન જ અદ્યત્તી રજોના તાયફાવાળાઓની માફક અત્યંત મીઠી રીતે ગયું છે. જો કે ખેલેલરની રીઝી મારેના

ચાર વર્ષનો અભ્યાસ તેણે ત્રણ જ વર્ષમાં પુરો કર્યો હતો, તો પણ ઓક્સફર્ડમાં તે માટે થતાં ભાષણોમાંના એકકેષમાં તે બેરો ન હોતો. 'ટ્યુટર'ની પાસે તે કવચીત કવચીત બેસતો, પણ મોટે ભાગે તો તેણે એ સમય પગરસે આપ્યા ઇંગ્લેન્ડનાં લખણ કરવામાં ગાળ્યો હતો; અને કેટલોક વખત તેણે મધ્ય-કાલીન સાહિત્યના વાચનમાં ગાળ્યો હતો. એકાંત એને ત્યારે ૫ બહુજ ગમતું, તે માટે તે મોટે ભાગે દીવસે ઉંઘી જતો અને આખી રાત વાંચતો.

આપણા રવીઆથુની માફક કેળવણીની કામ પથ નીચીત પદ્ધતીની સાથે તેનો કંદર વીરોધ હતો. સભાસભામાં ધંધો મેળવવા માટે ધુનીવસી'દીનું' શિક્ષણ લેવું એ વીચાર જ તેને પસંદ નહોતો. વીઘાથી' અવસ્થામાં તેનું સુત એક જ હતું: "ફક્ત કરતાં આનંદ એ વધુ લાભદાયક છે."

એણે વીઘાથી' અવસ્થામાં જુના અને નવા તમામ લશ્કરી લખાણોના પ્રથમ વાંચી નાખ્યા હતા. તે પણ માત્ર મનની ઇચ્છાને સંતોષવા ખાતર જ. લશ્કરી પુસ્તકોમાં 'માર્ચલ ફોર્સનું' *Principe de Guerre* એનું પ્રથમ પુસ્તક છે, જ્યાં અરણ્યનગમાં એણે યુદ્ધ દરમિયાન જે સાહસ કરી બતાવ્યાં તેમાં, ટુર્કોની સાથે રેલીનાં રણોમાં લડનાં પડતાં અવ્યવસ્થિત યુધ્ધોમાં તો, તેને સીઝર અને એનોફોનની પ્રાચીન યુદ્ધનીતી જ ઉપ-ચાગી લાગી હતી. જે યુદ્ધનીતી માર્ચલ ફોર્સની લડાયક નીતીથી બીજકુલ પ્રતિકુળ છે.

અરબસ્થાનની યાત્રા

ઓક્સફર્ડની એમ. એ. ની પરીક્ષા માટે તેણે "ખ્રીસ્તી ધર્મયુદ્ધ * (Crusades) સમયનાં લશ્કરી સ્થાપત્ય" એ વીષય નીખધ માટે પસંદ કર્યો હતો. અને એ કામમાં તે

એટલે મશગુલ બની ગયો હતો કે, સ્થાન પર જઈને એ પ્રાચીન સ્થાપત્યનો અભ્યાસ કરવાની જગી. એનામાં સંગ્રહ થઈ ગઈ, અને તે માટે એ મુસાફરીએ જવાની તેણે માતા-પીતા પાસે પરવાનગી માગી. તેની એ જગીને ઓક્સફર્ડના જાણીતા વીદ્વાન ડો. ડેવીડ જ્યેન્સ ડોગાથે ખુબજ અનુમોદન આપ્યું. ડો. ડોગાથે અરબસ્થાનના સંગ્રહમાં બહુ જ અનુભવી છે, તે વખતે એ ઝંઝ-મોલીઅન મધુઝીઅમના ક્યુરેટર હતા. હારેન્સના જીવન ઉપર આ ડોક્ટરની આત્મારે પણ ખુબજ અસર પડેલી છે. મુરોપી ધાલવી વખતે કનૈલ હારેન્સે જે પરાક્રમ કરી બતાવ્યાં તેમાં આ ડોક્ટરની તેને હારે મદદ હતી. એ યુદ્ધ દરમિયાન કનૈલ હારેન્સના સલાહકાર તરીકે કામ કરતા ડો. ડેવીડ જ્યેન્સ ઇંગ્લેન્ડમાં આવીને રહ્યા હતા.

હારેન્સની માતાને પોતાનો પુત્ર અપરી-પકવ વયે આટલે દુરની મુસાફરીનું સાહસ ઉઠાવે તે પસંદ નહોતું, એટલે પડેલાં હારેન્સને તેણે પરવાનગી આપી નહીં, પણ અનેક અઠવાડીયાની વીનવણીઓ પછી, માતાએ પોતાના સાહસીકે પુત્રને થામસ કુનેની કંપની મારફત મુસાફર તરીકે સીરીયા સુધી જવાની પરવાનગી આપી. આ મુસાફરીના ખર્ચ માટે હારેન્સને ૩૦૦૦ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા. આ વખતે કુદુબમાં સહુએ ધન્યુ' હતું કે હારેન્સ થામસ અઠવાડીયાં ફરીને પાછો આવી જશે અને ઇંગ્લેન્ડમાં ફરી કામ થશે.

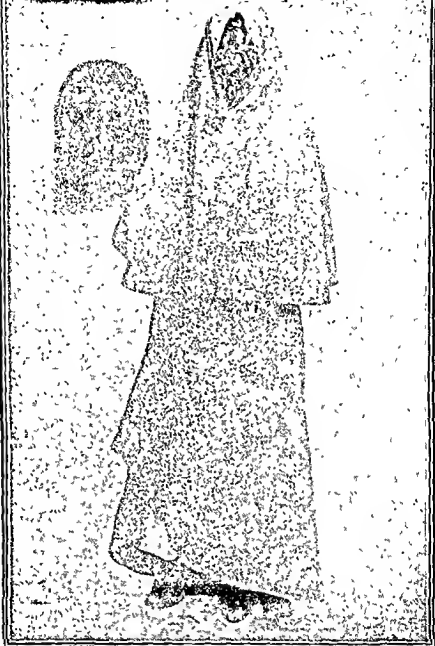
* આ યુધ્ધો ચેરસેમની પત્રીત લુમીને વીધમાંજોના લાયમાંથી સુકત કરતા માટે જ શરૂ થયાં હતાં. ખ્રીસ્તી યાત્રાળુઓ આ લડત લડતાં. તે ૧૦૯૬ થી ૧૨૭૪ સુધી ચાલ્યાં હતાં.

અરબચ્ચાનનો તાજ વીનાનો રાજ જોડસલેમના સરકારી
મહેલના ઝરખામાં

દારગોળા અને બીજાં તમામ સાધનો છુટે
હાથે પુરાં પાડવામાં પણ કશી જ ઉણપ
આવવા દીધી નહોતી. ઉપરાંત યુદ્ધ પુરં
થતાં પેરીસમાં સંધીપરીપદ મળ્યા તે વખતે
અમીર ફૈઝુલને તેણે આપેલાં વચન પ્રમાણે
સીરીયા, અરબસ્તાન, દર્યા વગેરે પ્રદેશો
ઉપર સ્વતંત્ર સત્તા મળે, તે માટે પણ

દોરેન્સની લજામણથી શ્રીદીપ મુત્સદ્દીઓએ
ખુબ જ મહેનત કરી હતી. પરંતુ ફ્રેન્ચોની
સાથે ૧૯૧૬ ના મેમાં થયેલા ગ્રાંડ દરારો
પ્રમાણે ફ્રેન્ચોએ સીરીયા ઉપર પોતાનો દાવો
દાવમ રહે તે માટે અમીરની સમક્ષ આપી-
લીઓ ઉભી કરી, અને છોટે ફૈઝુલને સીરીયા
છોડવું પડ્યું, તે બધાથી દોરેન્સને ધણું જ

ભેદી લોરેન્સ : ટકોની જાવણીમાં લેદ લેવા જતાં સીરીયાની
'ખાનુ' તરીકેના પોપાકમાં

માફું લાગ્યું છે, કેમકે મીત્રરાજ્યોને અને
ખાસ કરીને ધ્રીટીશીને મુદ્દના અણીને અવસરે
આરખોએ કરેલી મદદનો મીત્રરાજ્યોએ બદલો
આપ્યો નહીં, પણ આપેલાં વચનોનો મુદ્દાં
અંગ ધરવામાં આવ્યો હતો.

જાહેરાતનો ૬૨

ભેદી લોરેન્સને ખુબ જાહેરાત ગમતી નથી,
તેમજ તેને મોટા દરકરી હોદ્દાની, માન-
અક્રામની કે ધનદોલતની પણ પરવા

નથી. ખીટીશ સત્તાવાળાઓએ તેને મેજરનો હોદ્દો આપવાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે તેણે કહ્યું : મારે મારા સાથીઓથી ઉંચા થવું નથી. આરખોએ ત્યારે તેણે આરખ સ્વતંત્રતા માટે બળવેલી સેવા માટે જે જોઈએ તે આપવાની મરજી બતાવી ત્યારે પણ એણે ચોકખી ના સંભળાવી દીધી, ખાસ કરીને તે પત્રકારોથી અને તેની સાથે લગ્ન કરવાની માગણી કરનારી સ્ત્રીઓથી ખુબ ડર છે, એટલે ઇંગ્લંડમાં હોય ત્યારે પણ તે ગુપ્ત જીવન ગાળે છે. અત્યારે તેની ઉંમર ૪૨ વર્ષની છે, છતાં તેનામાં વૃધ્ધી જેટલું જ્ઞાન અને જવાનોની હીંમત છે. ઉંઠ પર સ્વારી કરવામાં અને ગોળાથી આબાદ નીશાન તોડવામાં આરખો કુશળ મનાય છે. તેમની એ કુશળતાને લોરેન્સ ટપી ગયા છે, એથી જ આરખોના તે માનીતો યદ્ધ પડ્યો હતો. પ્રત્યેક કામમાં તે મદત્તવનું કામ કરે છતાં તેના યશભાગી ખીટને બનાવે, હમેશાં આંખો તેમજ કાન ખુલ્લા રાખે અને બને ત્યાં મુખી મોઢું બંધ રાખે એ મુજી. ફર્લ લોરેન્સના સાહસને ફેલેટમંદ બનાવવામાં ખાસ મદદગાર નીવડ્યા છે. અરખ-સ્તાનમાં ખ્રીસ્તી તરીકે ફરિને, ત્યાંની શંકા-શીત્ર પ્રજાનાં વીશ્વાસ અને માન મેળવવામાં લોરેન્સનું સ્થાન લગભગ પડેલું આવે છે. આરખોને રાજી રાખવા તે હમેશાં એમના રીતરીવાજને ધણું માન આપે છે, ક્વચીત નમાજ પઢવા પણ તૈયાર થાય છે, અને આરખોના સલાહોને તેમની જ નજરે જુવે છે; એમાં જ એના વીજ્યની આવી રહેલી છે. કોઈ પણ જાતની માહિતી મેળવવી હોય ત્યારે કદી પણ સીધી રીતે તે કોઈને પ્રશ્નો પુછતો નથી, પરંતુ માણસને વાતચીતમાં ઉતારીને પરોક્ષ રીતે પોતાને જોઈતી વીગતો કઢાવી લે છે. તે જ

રીતે પોતાનું કામ પાર પાડવા માટે પણ તે કદી સીધો અગ્રદ કરતો નથી. સત્તા માણસની યોજના પકડી તે પરાખર સાંભળી લે. તેનો તે સ્વીકાર પણ કરે, પરંતુ ધીરે રહીને તે પોતાની યોજના એવી સીધીથી રજૂ કરે છે કે પોતા માણસ પોતાની યોજનાને વગળી રહેવાનો આગ્રહ મુકી દઈ, તેની વાતનો સ્વીકાર કરી લે.

દાઃ કે સીગરેટ તે કદી લેતો નથી, પણ એક્ટ્રેટનો એને ખુબ શોખ છે કે યુદ્ધ જોવા લખકર સમયે પણ એના તંબુમાં એક્ટ્રેટની ખાલી પેટીઓનાં ફેટલાંએ ખોખાં ખડકાયલા પડી રહેતાં.

માનચાંદ તરફ યજમાન

ત્યારે ત્યારે ખીટીશ કે મેન્ચ સરકારે તેને માનચાંદ કે હાકાળ આપવાની માગણી કરી છે ત્યારે ત્યારે તે ટેને! સીધો હનકાર કરવાને બદલે, ઉંઠ, વીમાન કે ખીલું જે કંઈ વાલન મળ્યું, તે દ્વારા ત્યાંથી ચાલ્યા જ જવાનું તેણે પસંદ કર્યું છે. એક વખત મેન્ચ સરકારે અધ્યાપમાં મેન્ચ, ખીટીશ અને આરખ સેનાઓની લાંબરીમાં બહુ જ દબદબાલરી રીતે લોરેન્સને Croix de Guerre with palms નો ખીતાબ આપવાની તૈયારી કરી છે એ વાત જાણી ત્યારે તે અરખસ્તાનનાં રણમાં નાસી ગયો હતો. અને તેથી તેને એક વખતે દેતરીને તે કીયા કરવામાં આવી હતી. પણ એ ખુબ માનવંતા મનાતા ચાંદને તે પોતાના તંબુમાં એક્ટ્રેટની ખાલી પેટીના ઢગલામાં જ હમેશાં નાખી મુકતો.

એક વખતે ડ્યુક ઓફ કોનૅટ રૅયેસ્ટા-હનની મુલાકાતે આવ્યા, ત્યારે જનરલ એલેન્બીને મોટો દલકોએ આપવાની વીધી થઈ, તે વખતે જ લોરેન્સને મુંઝવે છેલકાળ આપવાની વીધી થવાની હતી. આ વખતે લોરેન્સ

કુતલ લારેસઃ પ્રીત્ય આદે મદ્દા તરીકે. તેના કુમરપદ્મમાંના
જમણે ઇસ્લામના પંચીત્ર પુરુષો જ ધારણ કરી શકે છે. એ
લાલ અમીર હુસેન તેને આપ્યો હતો.

ટકાની રેલ્વે-ટુનેલે સુરજોથી ઉગ્રવી મુક-
વાના કામમાં શેકાયેલા હતા. ત્યાંથી તેને
લઈ આવવા વીમાન-ચોકલવામાં આવ્યું હતું
અને. લુદી. લુદી - આરમ્બ છાવણીઓમાં

વીમાનોમાંથી એવી પત્રીકાઓ નામવામાં
આવી હતી કે, જ. કાઇ શરીર લોરેન્સને
મજે તેમણે. તેને જોડસલેમ, ખાતે હાઝર
રહેવનો સંદેશો આપવો. પણ કાનેટના

ડ્યુક જેફસનેમની ક્રીયા કરીને ઇજ્જત ચાલ્યા ગયા તે પછી જ લોરેન્સ ત્યાં આવ્યા અને તેના મિત્રાએ ખીબા મીધે છેતરીને તેને ફેરા મોકલાવ્યો, પણ ત્યાં એક ગોરા સિપાહીએ તેને આપવામાં આવનાર ચાંદની વાત જીવથી કરી દીધી, એટલે ફેરામાં ચોતાનો પોશાક પણ લેવા થોભ્યા વીના તે એકદમ અરબસ્તાન તરફ ચાલ્યા ગયા હતા.

આમ તે માનચાંદની દરકાર રાખતો નથી, તેટલું જ નહીં પણ તેને મળેલી 'રીબન્સ' પણ તે કદા પહેરતો નથી. તેને એક વખતે નાઇટલુડ આપવાની માગણી થઇ ત્યારે તેના સુદ્ધાંએણે ના પાડી. આ સંખ' માં એના એક માત્રે પડપુછ કરી ત્યારે તેણે કહ્યું: “જે માર. દરજને હું 'નાઇટ' થયા છું એ વાતની ખબર પડી જાય તો, મારા કપડાંના આંકડા તે એવડા બનાવી મુકે. અને મારાથી એટલા પૈસા ભરી રાકાય નહીં.”

તેણે માત્ર એક્સકૅડ'ની એક સોલ્ડ કાલેજની ફેલોશીપનું માન સ્વીકાયું છે આ બહુમાન મહાવીરોને જ અપવાદ તરીકે મળે છે. તેની સાથે જેમને એ માન મળે તેમને હીક હીક નાણાંમેટ અને કાલેજના મકાનમાં રહેવા માટે સુંદર જગ્યા મળે છે. ચોતાને મળેલા આ માન વીધે બેદી લોરેન્સે ચોતાના એક અમેરીકન મીત્ર સાથે વાત કરતાં કટાક્ષમાં કહ્યું હતું કે: “આ માન માટે ત્રણ વસ્તુઓની ખાસ જરૂર પડે છે: હાઠમાઠવાળાં વસ્ત્રોની સજાવટ, નાની મંડળાઓમાં વાતચીત કરી શકવાની ટેવ અને ચોટ' [દાર]ની ઉત્તમ જાત ઓળખી કાઢવાની શક્તિ. પણ મારાં કપડાંનું ફેકાણું નથી; વાતોડીઆપણાનો મારો સ્વભાવ નથી અને દાર હું કદી પીતો નથી. છતાં મને તેમણે આ બહુમાન કેમ આપ્યું હશે એની જ મને તો નવાઇ લાગે છે.”

બંદી રીતે બેદરકાર

બેદી લોરેન્સે એપીંગ ફેરેસ્ટમાં ચોતાને સારૂ જાતે એક મકાન બાંધ્યું છે અને અરબસ્તાનને લગતાં પુસ્તકો લખવાની એની મુશાદ છે. એક વખત એણે લગભગ એવું એક પુસ્તક પણ તૈયાર ક્યું હતું પણ એક્સકૅડ' જતાં ચોડીગટનના રોયલ ઉપરના છુક રોયલમાં ચોપડી ખરીદવા જતાં, તેની હસ્તલીખીત નક્ક કાઢ્યો મોરી ગયું. એ વીધે પણ તે તો બેદરકાર જ છે. મીત્ર સાથે આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરતાં તેણે એક વખત કહ્યું: “પીડા પતી-દુનીયાને યુદ્ધનું એક નવું પુસ્તક વાંચવું મટ્યું.” આમ છતાં મીત્રોના દબાણને લીધે તે ફરીથી પુસ્તક લખે છે એમ સાંભળ્યું છે. તેને હાથે પુસ્તક હાપવાનો શોખ છે. તે માટે તેણે એક નાનકડું હાપખાનું રાખ્યું છે. તેણે અરબસ્તાનને લગતા ચોતાના એક પુસ્તકની આ હાપખાનામાં છ પ્રતો તૈયાર કરી હતી. તેમાંથી એક પ્રત તેણે એવી શરતે ખીટીશ મ્યુઝીઅમને મોકલાવી છે કે, “૪૦ વધુ સુધી આ પુસ્તકને તીબેરીમાં રાખી મુકવું.” રકબાડ' કોપ્લીંગ અને જ્યોન્ બનાડ' શા તેની સાહીત્યને લગતી મીત્ર-મંડળીમાં ગણાય છે. કહે છે કે, તેના આ પુસ્તક વીધે એક મહાન અંગ્રેજ લેખકે એવો મત આપ્યો છે કે: અંગ્રેજ સાહીત્યમાં એ પીરેમીડ સમું મનાશે.

ગાલીચાનો શોખીન

લોરેન્સને પુર્વના દેશોના ગાલીચા એકઠા કરવાનો ધણો શોખ છે. એક દીવસે જેહાદમાં લોરેન્સે એક રજામને નાનકડાં ગાલીચાં ઉપર નમાજ પઢતાં જોયા. એ ગાલીચો તેને ધણો જ ગમી ગયો. જો કે તેમાં એકેક ઇંચનાં ઘેરાવાં ત્રણ ચાર છીદ્રો હતાં, છતાં તેણે

તે ગાલીચો ખરીદવાની ઇચ્છા બતાવી. પેલા હજમે તેના ૩૦ રૂપીઆ માગ્યા. લોરેન્સે તેટલી કીંમત આપી ગાલીચો ખરીદ્યા. પણ જ્યારે તે ગાલીચો લોરેન્સ ફેરો લઈ ગયો ત્યારે ત્યાંના ગાલીચાના એક મશહૂર વ્યાપારીએ કહ્યું: સમરાવ્યા પછી આ ગાલીચાના ખુરીથી રૂ. ૧૦૫૦ ઉપજી શકે. ગાલીચાનો પોતાને આટલો બધો શોખ છતાં લોરેન્સ ખીજી વ્યવસ્થાની માફક ગાલીચાઓ માટે પણ ધણી જ ઉપદેશવૃત્તી બતાવે છે. ઓક્ષફર્ડમાં જ્યાં તેની માતા રહે છે તે મકાનમાં પુર્વના કેટલાય ગાલીચાઓનો અને જનજોનો એક ઢગલો ધુળ ખાતો પડ્યો છે. આ સંબંધમાં એક રમુજ પ્રસંગ નોંધવા જેવો છે. એના કુટુંબના એક મીત્રનાં સન્ન હતાં. લોરેન્સ ત્યારે ઘેર નહોતો. એની માએ તેથી સન્નની ભેટ તરીકે તે મીત્રને એક ગાલીચો મોકલાવ્યો. માએ માનેહુ' કે એની કંઈ ઝાઝી કીંમત બેઠી નહીં હોય. એ વાત લોરેન્સ ઘેર ગયો ત્યારે માતાએ તેને કહી. લોરેન્સે કહે કાળજી કહ્યું: “એ ગાલીચાના મેં માત્ર રૂ. ૨૨૦૫ આપ્યા હતા.” છતાં લોરેન્સ તે માટે સગારે ચીડાયો નહીં, એટલું જ નહીં પણ થોડા વખતમાં તે બનાવ જ તેણે વીસારી દીધો.

ચચી'લનો સલાહકાર

પોતાના આરખ મીત્રોને અપાયલાં વચન બરાબર પળાયો નથી અને અમીર ફૈઝુલને સીરીયાની ગાદી ઇસવી પડી છે, એ વાત એને ધણી ખટકે છે. કહે છે કે ત્યારથી તેણે સરકારી નોકરી છોડી દીધી હતી. પણ કોન્ઝર્વેટીવો સત્તામાં આવ્યા અને વીન્સ્ટન ચચી'લે સંસ્થાનખાતાના મંત્રીત્વ પદસ્વીકાર્યું ત્યારે તેણે લોરેન્સને આગ્રહ કરીને નજદીકના પુર્વના દેશોના ઉકળેલા મામલાને યાંત્ર

કરવાનું કામમાં તેને મંદદ કરવા માટે સમ બન્યો. તેણે એક વર્ષ સુધી રહેવાનું સ્વીકાર્યું. તે દરમિયાન તેણે નજીકના પુર્વને લગતા પ્રસંગોના સંસ્થાનખાતાના સલાહકાર તરીકે કામ કર્યું. તેટલા સમયમાં મેસી-પોટમીઆના સલાહનો લોરેન્સની ધારણા પ્રમાણે નીવેડો લાવવામાં આવ્યો, અને અમીર ફૈઝુલને બગદાદ ખોલાવી ધરાકનો રાજ બનાવવામાં આવ્યો. એથી લોરેન્સના મનનું કંઈક સમાધાન થયું અને બરાબર એક વર્ષ પુરું થયું તે દીવસે જ માથે ટોપી મુકી અને સડગ કરણે બગદાદ જતો હોય તેમ તે સંસ્થાનખાતાની ઓફીસમાંની નોકરી છોડીને ચાલી ગયો.

રમુજ લોરેન્સ

લોરેન્સ ઓછાબોલો અને શરમાળ હોવા છતાં જેટલો કીંમતવાળો છે તેટલો જીવન તરફ બેપરવાક અને રમુજ પણ છે. તે જ્યારે ઓક્ષફર્ડમાં અન્ડરગ્રેડ્યુએટ હતો ત્યારે તેણે અને એના એક સગાંબાઈએ પરસ્પર પ્રતીક્ષા કરી હતી કે, બન્નેમાંથી જે કોઈ પણ ખાસ કરીને કંઈક બાળુવા જેવું કામ કરે ત્યારે તે માણસે બીજાને તારથી જણાવવું: એટલે બન્ને સાથે મળી તે પ્રસંગનો આનંદ ઉઝવે. આ પ્રતીક્ષા પ્રમાણે કરનાર લોરેન્સે ૧૯૨૦ માં પેલા મીત્રને તાર કર્યો: “જલ્દી આવ. મેં અગત્યનું કામ કર્યું છે.” ફેલિજના દીવસો પછી માત્ર બન્ને મીત્રો વચ્ચેનો આ પડેલો જ સંદેશો હતો. પેલા દોસ્ત આવ્યો અને પુછ્યું: “તેં કયું મહત્ત્વનું કામ કર્યું છે?” ત્યારે લોરેન્સે જણાવ્યું: “એપીંગ જંગલમાં મેં બંગલો બાંધ્યો છે અને હું ગાયો રાખવા માંડ્યો છું!” આવો ખીજો રમુજ પ્રસંગ એ બંગલાના સંબંધમાં બન્યો હતો. સરકારી કાનુન છે

કનલ લોરેસ: સવાપાંચ ફુટીઆ લશ્કરી અમલદાર કેનેના
હિડ કુવાર્સમાં

કે, એપીંગના જંગલમાં કશું પણ સ્થાવર
આંધકામ કરી શકાય નહીં, કેમકે તે અધ-

રાષ્ટ્રીય મત્તા છે. આથી લોરેસનો બંગલો
બંધાઈ રહ્યો કે તુરત પેલીસ આવી, અને

તેને કહ્યું: “તમે કાયદાનો ભંગ કર્યો છે, કેમકે આ તો સ્થાવર મકાન છે.” એથી હોરેન્સ એકદમ લાલ રંગ લઇ આવ્યો અને નાનકડા બંગલોની ચારે બાજુએ તે સ્થાવર મીઠકત નથી એ બતાવવા માટે નાનાં નાનાં પેટાં ચીતરી નાખ્યાં! હોરેન્સના આ કામથી સત્તાવાળાઓને એટલી રમુજ ઉત્પન્ન થઇ કે, હોરેન્સ સમક્ષ તેમણે ક્યાંય પગલાં ભર્યાં નહીં, ને કે થોડા જ વખતમાં એ બંગલો આગનો ભોગ બન્યો અને બધું હસ્તમાણ્યુત થઇ ગયું.

આરંભો તરફ માન

હોરેન્સને આરંભ ભૂતી તરફ ચાલ છે. તે એમ માને છે કે એ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ-બાળી ભૂતી તરફથી પશ્ચિમને પહોં શીખવાનું મળે તેમ છે. એટલે જ્યારે અખીર ફ્રેજુસને સીરીયાની ગાદી છોડવી પડી ત્યારે તેણે લંડનનાં વનમાનપત્રોમાં આરંભોનો પક્ષ કરનારા ફેટલાક લેખો લખ્યા હતા. તેમ કરતાં તેણે લખ્યું હતું: “પાગુઆપણે આ સંબંધમાં ફ્રેજોને હોય દઇ શકીએ તેમ નથી...આપણે પોતે જ્યારે બગદાદ પાસે પુહ કરતા હોઈએ અને મેસોપોટામિયા-વાસીઓમાંથી જ્યો ઉંચું મધું કરે તેનું માધું લાંબીને તેમને સ્વરાજ્ય બેગવવા અશકત બતાવી દેવા મથતા હોઈએ, તે વખતે તેમને (ફ્રેજોને) હમારફસ પાસે પુહ કરવા માટે હપડા આપીએ અને સીરીયા-વાસીઓને સ્વરાજ્ય અપાવવાના જ્ઞાને તેમને સીરીયા છોડી જવાનું કહીએ તો આપણી બુધ્ધિ માટે બીજાઓને હસવું જ આવવાનું.”

દમનનીતીનો ટીકાકાર

બગદાદમાંના બીટીશ અંબીશરીને ઇંગ્લેન્ડની સરકારે સજામણુ કરેલી કે, તમારે

ફેટલાક આરંભ ઉમરાવો! પ્રતીનીધી-મંડળને મુલાકાતે બોલાવવું. અને મર્યાદાવાળી સ્વતંત્રતાની તેમની માગણીનાં રહસ્ય બહુવાં. આ સંબંધમાં હોરેન્સે આમ લખ્યું હતું: “પેલા અમલદારે એ પ્રતીનીધીમંડળમાં પોતાની પસંદગીનાં જ માણસોનું બરણું બધું” અને પછી જવાબમાં કંઠી નાખ્યું કે, ‘તે માટે તમે લાચક બનો તેને હજી ઘણો સમય બેઠશે. સુંદર વચનો-પણ એ રાખોનો બાર માણુ અઠવાડીએ દીલ્લાહ ખાતે મેન્ચેસ્ટરના માણસો ઉપર પડશે. આ બળવા નીચમીત દબાવવા કરે છે. આરંભમાં આરંભોનો વીજ્ય થાય છે, પછી બીટીશ લશ્કર ‘પ્યુનીટીવ’ (પ્રજા ઉપર શીક્ષા તરીકે) લશ્કર તરીકે મોકલવામાં આવે છે. તેઓ લડતા લડતા પોતાનો માર્ગ કરે છે. જેમાં આપણી તરફ પહોં એણું તુક્ષાન નોંધાય છે અને આરંભોને બારે તુક્ષાન વેડવું પડે છે.) એ લશ્કર નીશ્ચિત સ્થાને પહોંચે ત્યાર પહેલાં તો પખાનાએ, પીમાનોએ કે તો પોવાળી રીમરોએ તે સ્થાન ઉપર ગોળાનો મારો ચલાવ્યો હોય છે. છેવટે કદાચ એકાદ ગામડાને જલાવી દેવામાં આવે છે, અને તેથી આખો છસ્તો ઠંડો થઇ ગય છે. આપણે આવે વખતે જેરી ગેસ વાપરતા નથી એ જ નવાઈ છે. મકાનો ઉપર બંબગોળા ફેંકવા તે સ્ત્રીઓ તેમજ બાળકોને સપાટમાં લેવાનો ઠાંકપીછોડવાળો પ્રયાસ માત્ર છે, અને આરંભ પુરુષોને ગોળાએ દેવામાં હમેશાં આપણા પદ્ધતી લશ્કરને તુક્ષાન વેડવું પડે છે. ત્યારે જેરી ગેસથી હુમલો કરવાથી તો સફેલાઈથી ગુન્જોગર છસ્તોએને સાફ કરી નાખી શકાય છે; અને રાજ્ય ચલાવવાની આપણી વતી-માન પ્રથા કરતાં, ગેસથી રાજ્ય ચલાવવું એમાં કંઈ વધારે બનીતી નેવું નથી.

“મેસોપોટેમીઆમાં જે લશ્કરી ખર્ચ થાય છે તેનો ખોલે આપણા શાહી ખજાના ઉપર દેશો બધા પડે છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ, પરંતુ ખુદ મેસોપોટેમીઆ ઉપર તેનો દેશો બધા ખોલે પડે છે તે આપણે જોઈ શકતા નથી. તેને બધા લશ્કરને તેમજ તેમના પ્રાણીઓને (ઉંટો ઘોડાં વગેરે) ખોરાક પુરો પાડવો પડે છે. યુદ્ધમાં ઉતરેલી સેના ત્યાં અત્યારે [આ લેખ લખાયો તે અરસામાં] ૮૫૦૦૦ જેટલી છે, પરંતુ ત્રણ લાખ માણસને માટે ખોરાકની સગવડ કરવાની હોય છે. કેમકે આપણા પ્રત્યેક સૈનીકની વાંસિ તેમની સેવાચારી માટે ત્રણ ત્રણ માણસો રોકવા પડે છે. આજે મેસોપોટેમીઆનાં દર દશ માણસે એક માણસ આપણા સૈન્યમાં છે. અને તે દેશનું સત્ત્વ તેઓ ખાઈ જાય છે, છતાં હજી એ કીધા તેની પરીક્ષાએ તો પહોંચી જ નથી. હજી તો લશ્કરને ખેવડું કરવાની વાતો થાય છે, અને સ્થાનિક સાધનો ખુટવા આવેલાં હોય, લશ્કરમાં વધારો થાય તેટલા પ્રમાણમાં ખર્ચનો વધારો થવાનો જ. આ વધારો ગણિતશાસ્ત્રના ધોરણ કરતાં વીશેષ છે.

“આ લશ્કરને હમણાં પોલીસનું કામ કરવું પડે છે. તેઓ એ પ્રજાને દાખમાં રાખી રહ્યા છે કે, જે પ્રજા માટે માત્ર એક પખવાડીઆ પહેલાં જ ઉમરગોની સલામાં એવું દહેવાયું હતું કે: તેઓ પોતાના દેશમાં આપણી હાઝરી ચાલુ રહે તેવું તકસી રહ્યા છે ! જે વખતે આપણી સામે મેસોપોટેમીઆની અંદર અસંતોષની આગ સળગી રહેલી છે, તેવું ટાણે જ મેસોપોટેમીઆના ત્રણે અદખા પડોશીઓ [જેઓ આપણી સામે થવાની યોજનાઓ ધરી રહ્યા છે] બહારથી હુમલો લાવે તો આપણી શું દશા થય તેની કાંઈ કંપના સુદ્ધાં કરી શકે તેમ નથી.

આપણા સંદેશાવ્યવહારનાં સાધનો ખામી-લખ્યાં છે. આપણાં બચાવનાં બંને બાજુનું સાધનો માત્ર હવામાં જ છે. અને યુદ્ધ સમયે હતું તેમ આજેય આપણે આપણા લશ્કર તરફ અવીશ્વાસની નજરે જોઈએ છીએ.” અને છેવટે તેણે દીકરા કરી હતી: “આપણી ભુલ સ્વીકારી નવેસરથી કામ લેવાની જરૂરી આપણા માની જવાબને લીધે થતી નથી, જો કે ખરી રીતે તો આનંદપુર્વક તેમ કરવું ઘટે છે, કેમકે તેથી દરેક અકવાલીએ આપણે લાખો પાઉન્ડના ખર્ચમાંથી ઉગરી જઈએ તેમ છે.”

સ્વતંત્રતાનો માથો

‘ટાઇમ્સ’ માં તેણે આરમોની તરફેણમાં લેખ લખતાં કહ્યું હતું: “આરમોએ ટર્ક સામે બળવો કર્યો તે એટલા માટે નહીં કે, ટુર્કી શાસનપ્રણાલી છેક જ ખરાબ હતી. તેમણે તો સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે એ બંડ ક્યું” હતું. માત્ર માલીકો બદલાય અને તેઓ ખ્રીદીશોની કે ફ્રેન્ચોની પ્રજા બને તે માટે યુદ્ધમાં એમણે પોતાના જીનને જોખમમાં મુક્યા નહોતા, પરંતુ પોતાની સ્વતંત્રતા માટે તેમ ક્યું” હતું.

“તેઓ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે લાયક છે કે કેમ તે જવાબ રહે છે. પણ સ્વતંત્રતાનો આધાર લાયકાત ઉપર રહેતો નથી. બલ્કેરીઆવાસીઓ, અરધાનો અને તાલીતનો પણ સ્વતંત્ર થયા છે. જેઓ સારી રીતે સંસ્કૃત હોય, અથવા તો ખુબ ખજાણા ઉધા હોય કે પછી જેઓ એવા દેશમાં વસતા હોય કે જેની ઉપર બીજાઓ અધીકાર ભોગવવા જતાં લાલને બદલે ખર્ચના જ વીશેષ ભોગ અને, તેઓ સ્વતંત્રતા મહાણી શકે છે.”

અને સીરીયાના સંબંધમાં ફ્રેન્ચોને પણ હમણાં સુધારા આપવા પડ્યા છે તે ભતાં બેદી હોરેન્સનું કથન સાચું જ પડ્યું છે.

હોરેન્સના જીવનની આ રૂપરેખા લગભગ ૧૯૨૦ સુધીની છે. તે પછીના દશકામાં તેણે કેવાં પરાક્રમ કર્યાં છે, તેનો સંગ્રહ ઇતિહાસ હમણાં સાંપડી શકે તેમ નથી. પરંતુ નજીકના પુસ્તકો દેશોથી માંડીને મુબાઇ સુધીનાં એનાં કેટલાંક પરાક્રમોની તુટક તુટક

કથા આપણે બધા હજી ન ભૂલી શક્યા હોઈએ તેટલી તાજ છે. મુળ આયલેન્ડનો પણ હાલ ઓક્સફોર્ડનો જવાન વતની ૨૬ વર્ષની ઉંમરે પોતાના દેશને માટે કેવાં કેવાં સાહસ ખેડી શકે છે, તે ભયા પછી ખીટીશ મુત્સદીઓ અને સાહસીકોનો ખ્યાલ આપણા નૌજવાનોને વીશેષ આવે અને હોરેન્સના સાહસપ્રીય જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવવાની વૃત્તિ જન્મે એ સ્વતંત્રતા માટે જાંખી રહેલા હીંદ માટે જરૂરનું છે.

કેટલાંક ગયેલી તકને માટે મીંતા ક્યાં કરે છે, પરીણામે હાથમાં આવેલી નવી તકને તેઓ ગુમાવે છે, તેનો તેમને ખ્યાલ જ રહેતો નથી.

...

મીંતા અને ગસરાટ શારીરિક શક્તિને લીધે બનાવે છે, મગજને અવ્યવસ્થિત કરી નાખે છે અને તેથી હાથમાં લીધેલાં કામ અધૂરાં જ રહી જાય છે.

...

અ.પણને જે મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થવાનું હોય, તે ધીરજ તેમજ હીંમત રાખતાં શીખવે છે તે યાદ રાખવું.

મીંતા જાતેજ એવી આપત્તિ છે કે જે આપત્તિ આપણે કદી ન ઇચ્છીએ તેટલી મુશ્કેલીમાં આપણને મુકે છે.

...

સદા રહેવા માટે જન્મો. મુશ્કેલી બનવા માટે કે જાડાં કોડી બનવા માટે જન્મો નહીં.

...

મીંતા એ ન ઉચ્ચકી શકાય તેવો ભયંકર બોલ છે, છતાં તે નકામે બોલ છે.

...

નીચમીતપણે ખોટી મીંતા ક્યાં વીના ઠીક ઠીક કામ કરનારાં કદી આસ્તાં નથી.

મુડીવાદની મી માં ચા

: લેખક :

મકરંદેલ

: લેખાંક પાંચમો :

મુડીવાદ અને બેકારી

મુડીવાદી સમાજરચના નીચે પ્રજનો સમુદાય રોજ રોજ વધતા પ્રમાણમાં પગારદાર મજૂરીમાં જડાતો જાય છે. બેકાર બનેલા કારીગરો, શ્રુદ્ધિભોગ ઉપર નભનારાઓ, જાતમહેનત પર જીવનારાઓ, ખેડૂતો, નાના વેપારીઓ, અદ્ય મુડીદારો, અને જંગી મુડીની યંત્રણાને લીધે જમીન-દોસ્ત યજ્ઞેષ્ઠા તમાગ માણસો ભાકૂતી મજૂર બની રહે છે. જેમ જેમ મુડી એકત્રીત, વ્યવસ્થીત અને કેન્દ્રીત બનતી જાય છે તેમ તેમ મુડીવાદી મદ્યમંડળના અવલક્ષી ખર્ચપરગાં નાના ઉદ્યોગપતીઓ ઊભાય છે. બેપાંચ વર્ષ પહેલાંના લખપતી આજે મધ્યમ વ્યાપારી બને છે અને આજને વચલો વ્યાપારી મુડીવાંદના ચક્ર નીચે આવતી કાલે મોટાં કારખાનાંની અધીન આડતીઓ કે પગારદાર નોકર બની રહે છે. આ રીતે લોકસમુદની શુભામી કારમી બનતી આગળ ધપે છે. સંખ્યામાં રોજરોજ ઉંચે ચડતો અમજવી સમુદાય આખરે એટલો વીરાટ બને છે કે એને મુડીવાદ પોતાનાં કારખાનામાં સમાવી શકતો નથી. મુડીને જેટલા કામદારોની જરૂરત રહે, તેના કરતા મહેનતજવી માનવોનો આંકડો અતીશય મોટો થઈ પડે છે. પરીણામે કામ કરતા કામદારોને મુડીવાદની શુભામી સાંખી લેવી રહે છે; જો નસાંખે તો મુડીવાદ બીજા ટેળાંધ મજૂરોને

લાવી, જુનાં માણસોને મુનસરી મુજબ લાત લગાવી શકે છે. અમજવીઓની આવી અધીન સ્થીતી મુડીવાદ વ્યવસ્થા-પુર્વક ઉભી કરે છે. દરેક માલિક ઉત્પાદનનો ખર્ચ ઓછો કરવા અવનવા ઉપાયો શોજે છે. એનો સૌથી મોટો ઉપાય છેલ્લામાં છેલ્લી ટકની યંત્રસામગ્રી છે. માણસોની મહેનત ઓછી કરે એવાં યંત્રો વારંવાર શોધાય છે, શોધાયલામાં વળી પાછા મુધારા થાય છે, અને એ સંશોધન ને સાધકતાનો લાભ મુડીવાદ એકદમ ઉઠાવી લે છે. કારખાનામાં નવા સંચા ઝોલવી તે મજૂરીનું મુદ્ય ઓછું કરે છે અને કાર્યસાધક યંત્રોને લીધે કાઝલ પડતા માણસોને એમનો માલિક શેરીઓમાં રજગતા મુકે છે. નવાં નવાં યંત્રોના સંસ્થાપનનો વીધી જુદા જુદા ઉદ્યોગોના કોષ્ટ નહીં ને કોષ્ટ વીલાગમાં તીરંતર ચાલ્યાજ કરે છે, એટલે મુડીવાદી સમાજતંત્ર નીચે બેકારી અનીવાર્ય બને છે. મુડીવાદનું એક સૌથી કારણ અને અવીલાન્ય અંત્ર 'કામ ધંધાનો કાળ' છે. આ વસ્તુસ્થીતીને પુજપતીઓ કામદારો સામેનું સફળ ટથીવાર સમજે છે. એમની નેમ અમજવીઓને કામધંધા આપવાની નથી, પણ વધારેમાં વધારે નફો નીચોલવાની છે. શેરીએ શેરીએથી બેકાર કામદારો જુખમરા જેવા મુદ્દલીસ પગારો સ્વીકારીને પણ કારખાનામાં કામ કરવા આવશે એવી ગર્વિષ્ઠ ખાતરી માલિકોને હોવાથી,

તેઓ મનપસંદ અસાચારો આચરે છે, અને માનવતા જેવી લાગણીનો લગીરે અતુલવ કર્યા વીના સંપત્તીના સૃષ્ટિઓને કારખાના-માંથી ગમે ત્યારે હાંકી કાઢે છે.

એ લીધણુ ભુખમરો

સ. ગડીત પુ'ંદવાદે આજે આખાયે જગ તમાં લયાનક ભુખમરો ઉપસ્થીત કર્યો છે. દેશેદેશના મુડીભર મુડીવાદીઓ અને એમને આંગણે સેવનો કમ આચરનારા થોડા મધ્યવર્ગી વળગણો શીવાય માનવજાતીના મોટા સમુહને આજે નથી કામધંધો મળતો, નથી પેટપુરવું અન્ન સાંપડવું, નથી નવન કાપાને લોકના પુરાં વસ્ત્રો પ્રાપ્ત થતાં. ભુદા ભુદા દેશોમાં મુડીવાદ એની પોતાની નજરે આંકડા એકા કરે છે તો તેને જણાય છે કે જગતમાં આજે કમમાં કમ બે કરોડ માનવો કોઈ પણ પ્રકારના કામ વીના ભટકે છે. આ આંકડો છેક જ અધુરો છે. ખ્રીડીશ સરકારની 'અમી નજર' તજે નહતા એકલા હીંદમાંજ પ્રજાના લગભગ ત્રીશ આશીશ ટકા માણસો ખેતર છે. અવીભક્ત કુટુંબની પ્રયાને લીધે આ ઘેર ખેતારી પાલમ નજરે દેખાતી નથી. તેમ અહીંના આફતગ્રસ્ત ખેતારોના આંકડા કોઈ કાઢવું નથી. શહેરોમાં અને ગામડામાં ઘેર ઘેર માણસો ખેતર છે. એક હીંદનીજ ખેતારીનો અડસટો આખી દુન્યાના ખેતર-ટકાને વટાવી જાય એવો વીરાટ છે. વસ્તીના મોટા ભાગને પુરું એક ટંક અન્ન સાંપડવું નથી. સાઠ લાખ પાવા સાધુઓ સાવ ખેતર છે. શીક્ષીત જનતામાં કમમાં કમ પચાસ ટકા ખેતારી છે. પંજાબમાં દર સાલ લગભગ સાઠ હજાર માણસો વસ્ત્રોને અલાવે થીજવતી ઠંડી માં મોતને ભેગે છે. આ કમકમાવનારી વસ્તુસ્થીતી અહીં હીંદમાં રમણ કરતા

અંગ્રેજ મુડીવાદને આભારી છે. અમેરીકાની અતુલ સમૃદ્ધિની વાતો આપણે સાંજળાંએ છીએ. ફોડ, રોકેટર, કાનેંગી અને મોગનના મહાભંડાર ઉપર અજબ બનીએ છીએ. પણ આ ચીત્ર વાસ્તવિક નથી. નીકૂત છે. અમેરીકામાં આજે લાખો માનવો ખેતારીમાં બાંધાઈ રહ્યા છે. સામાન્ય સમયમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટમાં કામધંધા વીનના કામદારોની સંખ્યા દશ લાખ હોય છે. હમણાં હમણાં સ્ટોક એક્ષ્ચેન્જની આફત અને અન્યથાસ્થિત ઉત્પાદનપદ્ધતીને લીધે આ આંકડો ૬૫,૦૦,૦૦૦ (પાંસઠ લાખ) ઉપર પહોંચ્યો છે. શીવાળાની કડકડતી ઠંડીમાં દર સાલ અમેરીકાના દબરો ખેતર કામદારો એક ગામથી બીજે ગામ ભટકતા ભટકતા મરી જાય છે. ઇંગ્લાંડની મજૂર સરકાર ખેતારી સાથે પાંચ બીડવા મધે છે (મુડીવાદવું તંત્ર અનામત જાગીરીને), છતાં દર અંધવાદીએ ત્યાંના ખેતારોની સંખ્યામાં ત્રીશ ત્રીશ હજારની ભરતી થકે છે. આ વીધમ વસ્તુસ્થીતી પર પડે નાખવા મેકડોનલ્ડની સરકાર અનેક લીલાઓ ખેલે છે. તે સાથે હમણાંજ ઇંગ્લાંડમાં જુએ મરનારાઓની કુચ ઉદ્દામપણે ઝાંઘવી છે. એ કુચ ઘર પણ થઈ ચુકી છે. ગામે ગામથી ખેતારોને પોતાના પ્રવાસી સમુહમાં મીલાવી લેતી, કદમે કદમે કદમાં વધતી જતી, મજૂર સરકારનો મુડીવાદ ખુટલો પાડતી તે જેમ જેમ આગળ ધપે છે તેમ તેમ સરકાર એની સાથે સીતમખોરો અખત્યાર કરે છે, અને ભુખમરામાં બીંસાયલા એને પોલીસના દંડને અધીન કરે છે. સમાજવાદનો સુવાળો દાવો કરતી કામદાર સરકારની એકજ વધની કારકીદીમાં (૧૯૨૯ ના મે માસથી ૧૯૩૦ ના મે સુધીમાં) ઇંગ્લાંડના ખેતારોની સંખ્યા ૧૧,૬૫,૦૦૦ માંથી લગભગ ૨૦,૦૦,૦૦૦-

વીસ લાખના ગંજનર આંકડા પર આવી ઉભી છે. આ પરીણામ મુડીવાદી સમાજ-રચનાનું છે. જાપાનમાં, જર્મનીમાં, ફ્રાન્સમાં, નેરવેમાં, બ્રીટનનાં સંસ્થાનોમાં, એમ બધાજ મુડીવાદી દેશોમાં ખેડારીની લગાનકદા ૨૬ ૨૫ ધારણ કરી રહી છે. એક પ્રદેશના ખેડારો બીજા પ્રદેશમાં કામ મળવાની આશાએ જાય છે, પણ આજ ક્ષત્ર્યું હોય ત્યાં કાણ યોગ્યું મારે? જાપાનીઝ અને ચીનાઈ રજીસ્ટ્રો, કામ પીનાના ગામડી સુવકા અને ખુવાર થએલા ખેડૂતો, દીવાળું કાઢી બેઠેલા દુકાનદારો અને ફરજિયાત નીવૃત્તી સેવતા કારીગરો, બહુ-આઓ અને કાપડના કામદારો, કારખાનાંમાં વર્ષો સુધી વહીવટ કરીને પાછા ખેડાર બનેલા મજૂરો, અને એવાં ખીજાં અસંખ્ય 'માનવજંતુઓ' જગતના એકે એકે શહેરમાં નોકરીની શોધમાં ફાડીઓની પેઠે ઉભરાઈ રહ્યા છે. આ આખોય નીકળીય માનવસમુદાય શોણીતરોષક મુડીવાદનું અનામત મજૂરદલ બની રહે છે. કામ કરતું મજૂરો જ્યારે માથું ઉંચકે ત્યારે અ. લુખે મરતા લુતોને મુડીવાદ પૈસાને પ્રતાપે પોતાની મદદે બોલાવે છે. એના મદાર ઉપર પુંછપતીઓ કામદારોનું બલ તોડે છે. એટલે જ આ ખેડાર માનવસમુદાયને કલ' માક'સ મુડીવાદની મજૂરી માટેના અનામત લશ્કર (Reserve army of labour) નું નામ આપે છે. ૨. અનામત લશ્કરના અસ્તીત્વથી, આ અનન્ત ખેડારીયી કામદાર વર્ગની અધીનતા કાયમ અધીકને અધીક કારમી થતી જાય છે. નવાં યંત્રોની મદદથી મુડીવાદ થોડા-એક કામદારોની લોહીતરબોળ મહેનતમાંથી સુવર્ણ નીતારે છે, જ્યારે બીજા સંખ્યાબંધ શ્રમજીવીએ તે શેરીએ રજગત કરી શકે છે. આમ ખેડાર અને રજગત બનેલા

માનવો મુડીવાદના હાથમાં એક પ્રકારનો ઝેરી ચાણક બની રહે છે. એ ચાણકના ઉપયોગથી મુડીવાદ કામ કરતા મજૂરોને હંમેશાં દબાવવા રાખે છે.

ગુન્હેગારી

ઉદ્યોગમંડીત મુડીવાદની આ 'અનામત મજૂરસેના' નીપણ લુખ-મરામાંથી બચવા ગુન્હેગારીનાં તત્ત્વો પ્રદણ કરે છે. એમાંથી પશુતા, અમાતુપીતા, લજાડી, ચોરી, લુંટકાટ, ખુન અને ખુવારી જન્મે છે. વરસો સુધી જેઓ કામ પીના ખેતી રહ્યા હોય, તેમને દારૂ પીવાની, દગલખાણની, રજગવાની ને બીજા માગવાની ટેવ પડે છે. લંડન, બરલીન, હેમ્બર્ગ, ન્યુયોર્ક, પેરીસ, મુંબઈ અને કલકત્તા જેવાં શહેરોમાં ફેટકીયે જગ્યાઓ ઉપર આવા રજગુ ખેડારો પડ્યાપાય્યા રહે છે. એમાંથી કોઈ ધર ફાડે છે, કોઈકે ચોરી કરે છે, બીજા છેતરપીંડી આચરે છે, ફેટલાકે સ્ત્રીઓનું દલાણું કરે છે, અને ધણા બીજા માગતા લુખે મરે છે. શહેરોમાં ફાલી રહેલા અપરાધોના મુખ્ય ભાગીદાર આ માણસોજ હોય છે. પણ એમાં એમનો દોષ નથી. મુડીવાદે એમની એવી લગાનક દુદેશ કરી છે કે એ ના માટે ઉદ્વેગપણુને અન્ય કોઈ ભાગ નથી. એમના અપરાધો પોલીસના પ્રચંડ જાપતા છતાંય ચાલુ રહે છે- ગહેવાનાજ. આખી આલમના અપરાધોમાંથી નબ્લાઈ ટકાવું મુજ મુડીવાદી સમાજરચનામાં છે. સતત રહેતી ખેડારીનું પરીણામ એ આવે છે કે વર્ષોની નીકળીપતાથી ખેડારોના અસુક વીલાગ કામ કરવાની ટેવ લુલી જાય છે અને પછી કામ મળવા છતાંય તે રજગુ લગાડ જીંદગી પસંદ કરે છે. એને કામ કરવું ગમતું જ

નથી. દરેક શહેરમાં દેખા દેતો લોકરોનો સમુદ્ધ
આવી સતત બેઠકારીના કાલરૂપ છે. એને
પગાર આપી કેમપર મુકશે તો પણ તે
આજમુ રાજપાટમાંજ રાયશે, અગર ચોરી-
બાદી કરશે. આ વગેરે સમાજવાદની પરી-
ભાષામાં લંપનપ્રોલેટરીઅટ (Lumpen-
proletariat) 'લંપનપ્રોલેટરીઅટ' કહે છે. એ
વર્ગ મુડીવાદનો પરીપાક છે.

સ્ત્રીઓ અને બાલકો

આ છામાં ઓછા ખર્ચે વધારેમાં વ
ધારે ઉત્પન્ન કરવું એ મુડીવા
દનો અવીચળ ઉદ્દેશોવાથી, યંત્રના વીકસ
સાથે મુડીવાદે એનાં કારખાનામાં મહીલા
મજૂરો અને બાલકમદારો રોકવાની રીત
અપ્ત્યાર કરી. આ પદ્ધતીમાં મજૂરીના
ભાવ સંધા પડે છે, એટલે માલિકો કાલદની
સામે યદને પણ સ્ત્રીઓ અને બાલકોનો
અણુધટો ઉપયોગ કરે છે. મુડીવાદના
મંડાણ થયાં તે અગાઉ ગૃહઉદ્યોગ અને
હાથકારીગરીના જમાનામાં ઉત્પાદનના
કામ માટે ચોક્કસ જાતની કલા કે વીરશીષ્ટ
તાલીમ આવશ્યક હતી. ધણી વાર નવા
આદર્શો, એ કલા હસ્તગત કરવા, વર્ષો સુધી
વીના પગાર ઉમેદવાર તરીકે કામ કરવું
પડતું. યંત્રયુગમાં આવી તાલીમ કે ઉમેદ-
વારીની જરૂર રહેતી નથી. આઠ દશ વર્ષનો
બાલક પણ, એને એકવાર અમુક રીત બતાવી
આપ્યા પછી, સંચો ચલાવી શકે છે. એને માત્ર
એકદ હાથો દલાવવાનો હોય છે, અથવા તો
પેગડાં પર પગ મુકવાનો હોય છે, અગર
યંત્રના જડખામાં કાંઈ ચીજ ચોરવાની
હોય છે. આમાં નથી કાંઈ વીરશીષ્ટ શક્તીની,
શીક્ષણની કે અનુભવની અગત્યત્વ; એટલે
મુડીવાદ દરમિયાન કારખાનેને વધારે પગાર
આપવા કરતાં સ્ત્રીઓ અને બાલકોને ઓછા

પદસા આપી એટલુંજ કામ દરાવવાની
રહેતી રીત પસંદ કરે છે. બાલકોને દરેક
થામ, સ્ત્રીઓં કામમાં જડાય અને થમ-
જીવીઓની ભાવી બોલાદ બગડે, એની સાથે
ઉદ્યોગપતીઓને જરાયે નીરખત નથી. આવી
નીકુર નીતી સામે કામદારોએ અસંતોષ સળ
ગાવી કાંઈ કાંઈ દેશમાં સ્ત્રીઓ અને બાલકોની
કામદારી ઉપર જરાતરા અંકુશ મુકાવ્યો
છે, પણ એનો અમલ કાંઈ કરતું નથી.
અમેરીકાના અનેક કારખાનામાં પ્રતીબાધીત
ઉમરના બાલકોને રોકવામાં આવે છે. લક્ષ્મીની
લીલા વડે માલિકો બાલકોની ઉમરનાં
જુદાં પ્રમાણપત્રો ડાકરો પાસેથી કઢાવી
લે છે, અને જ્યારે મુડીવાદી મ્યુનીસીપાલિ-
ટીના નીરીક્ષકો કારખાનામાં મુલાકાતે આવે
ત્યારે લાંચરૂપથી એમનાં હાથપગ અને
ઝોં બાંધી લે છે. આમ સ્ત્રીઓ અને
બાલકોની સસ્તી મજૂરી પ્રચલીત થતાં
પુખ્ત વયના પુરોનો બેઠકારી વધારે બા-
પક બને છે. ચોરો અને ખચ્ચાઓને
પગારદાર શુભામ બનાવવામાં મુડીવાદની
ખીજ એક નીકુર નેમ એ છે કે લોકોના પુષ્પ
શોષણનીતીનો વિરોધ નેટલો પુરો કરી
શકે છે તેટલો આ નીજા સમુદ્ધતી કરી
શકે છે નથી. બહેનો અને બાલકોને માલ-
કોના માલિકો બહુ સહેલાઈથી ખસીવરાવી
શકે છે. જીવંતતામાં તેઓ મુડીવાદની નીચો
વણીને તાબે થઈ જાય છે. એમનામાં
અજ્ઞાતવાદનું વીધ પણ ધણીજ સહેલાઈથી
વીરતારી શકાય છે, કારણ કે તેઓ-
ચોરો અને શીશુઓ-પોતાના ઉપરી અને
ઉપદેશકના શબ્દમાં વીના સંકોચે મીરવાસ
મુકે છે. ઓછા પ્રયત્નથી મુડીવાદ એમને
વધારી, ધાર્મિક બીતી અને એવા ખીજ
ઝેરી ખ્યાલોથી ખુબ લગભાવી શકે છે. આ
બધા સંજોગો લક્ષમાં લઈ લક્ષ્મીનંદોને જેમ

ખતે તેમ કારખાનામાં પુરૂષોને બદલે સ્ત્રી-બાલકોને વધારે પ્રમાણમાં ગોઠવવા વેતરણ કરે છે, અને સુકુમાર શીશુઓને એમનાં શાણીનમાંથી, માલેક માટે મુવણીના સીકકા ધડવાની ફરજ પાડે છે.

બેકારીમાંથી અધઃપાત.

કા રખાનામાં સ્ત્રીમજુરોની સંખ્યા દીવસે દીવસે કેટલી વધતી જાય છે અને તેનું પરીણામ કેવું કારણ આવે છે, તે દર્શાવવા શુખ્તારીન કેટલીક સંધ્યર દર્શાવેલા નીચે મુજબ રજુ કરે છે:-

“૧૯૧૩ માં જુદા જુદા દેશોમાં મહીલામજુરોની સંખ્યા આ પ્રમાણે હતી-ક્રાન્સમાં ૬૮,૦૦,૦૦૦; જર્મનીમાં ૯૪,૦૦,૦૦૦; ઓસ્ટ્રીયા હંગેરીમાં ૮૨,૦૦,૦૦૦; ઇટલીમાં ૫૭,૦૦,૦૦૦; બેલજીઅમમાં ૯,૩૦,૦૦૦; ઇન્ડોનિયા અને વેસ્ટમાં ૬૦,૦૦,૦૦૦. રશીયામાં ઝારના જીવનની તંત્ર નીચે સ્ત્રીકામદારોની સંખ્યા પ્રતીવર્ષ વધતીજ નતી હતી. ૧૯૦૦ માં અહીં પચીસ ટકા નેટલી મજુરો કામ કરતી. ૧૯૦૮માં આ આંકડો ૩૧ ટકા પર ચડ્યો. ૧૯૧૦ માં ૪૫ ટકા મુખી મહીલા-મજુરો પ્રમાણ પહોંચ્યું. કેટલાક ઉદ્યોગોમાં તો બાવન ટકા મજુરો સ્ત્રીઓનીજ હતી. દેહલા વીરવવીગ્રહના સમયમાં દરેક દેશમાં સ્ત્રીકામદારોની સંખ્યા અજબ ગતીએ આગળ ધપી હતી. આ ઉપરાંત બાલમજુરોના આંકડાએ પણ ત્વરિત પ્રગતી કરી હતી.....આ આખીયે પ્રયાતું પરીણામ એ આવે છે કે કામદારોનું કુટુંબજીવન રહેંસાઈ જાય છે. જ્યાં સ્ત્રીઓને અને બાળકોને પણ પેટપોષણ માટે કારખાનામાં કામે જવું પડતું હોય ત્યાં બીજું શું થાય? ૧૬ લોકોની સંખ્યા હુત થાય છે, કુટુંબ

કુટુંબીત ખતે છે, બાઈબાઈઓ વચ્ચે આકર્ષણ રહેતું નથી, અને સ્ત્રીપુરુષોની જીંદગી કેવળ ભાડૂતી ખતી રહે છે. એમને જીવનમાં આનંદ દેખાતો નથી. માણસ માણસ મટી આપમેળે કામ કરતો સંચો (Automaton) થાય છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે કારખાનામાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે પુરુષની જેમ તમામ જોખમો અને ભાવી બેકારીની બળતરાઓ તેને વહોરવી પડે છે. જેમ મુરખને તેમ સ્ત્રીને પણ મુડીદાર માલેક મનસ્વીપણે ખારણું બતાવી શકે છે. બેકાર અને સ્ત્રી સંપત્તીમાનોની ‘અનામત મજુરોના’માં ઉમેરો કરે છે. એને જ્યારે અનપ્રાપ્તિનો એક પણ સીધો માર્ગ ખુલ્લો રહેતો નથી, ત્યારે નૈતિક અધઃપતનમાં તે ઝંપલાવે છે. પોતાને, પોતાનાં બાલકોને અને કુખિ મરતાં લોકોને જીવતાં રાખવાં તે શરીરને ખુણે ખાંચે કાપપણ ઉમેદવાર આગળ પાતળી કાપાતું વેચાણ કરે છે, કામધંધાનો કાળ અને અનપાણીનો અભાવ તેને આ રાહ ઉપર ધકેલી મુકે છે, કદાચ એને કામ મળે તો પણ પરીશ્રમનું પારીતોષીક એટલું આણું હોય છે કે તેમાં ઉમેરો કરવા તેને વેસ્થાવૃત્તિને શરણે ગયા શીવાય છુટકો પતો નથી. અને આમ એકવાર વેસ્થાવૃત્તિનો સ્વીકાર કર્યા પછી તેના સતત અનુબંધનથી તે સ્વભાવરૂપ ખતે છે. પછી એમાં સ્ત્રીને આઘાત કે લજ્જા લાગતાં નથી.”

આ રીતે ધંધાદાર વેસ્થાવાડો ફાયે છે. શહેરોમાં તેનો ફાલ જુગ ઉતરે છે, કારણ કે મોટી વસ્તીને લીધે ત્યાં વેસ્થાગમન કરનારા માણસો મળી રહે છે. પેરીસ, લંડન અને ન્યુયૅર્કમાં મુડીવાદના પ્રતાપે પતીવશ્યે સ્ત્રીઓની સંખ્યા લાખોથી ગણી શકાય તેમ છે. મુબંદમા ધંધાદાર વેસ્થાઓનો આંકડો લગભગ દશ હજારે આવી ઉભો છે.

કક્ષતમાં લોઅર ચીતપુરનો લનો દબરો
વેસ્યાઓથી ખદગદે છે. છેકરીમાં બળીઝળી
રહેલા કુટુંબોમાં ચાલતા ખાનગી વ્યભીચારોને
આમાં ઉમેરીએ તો આંકડો કદપનાને કંપાવે
એવો મંજવર થાય. મુડીવાદની નીધુર શોષ-
હુનીતીમાંથી નીપજેલી આ પતીત સ્ત્રી-
સંખ્યા પછી મુડીવાદીઓનેજ એમની નીરં-
કુશ વીધવવાસના સંતોષવામાં ખપ લાગે છે.
એથીયે આગળ જઈને મુડીવાદ અ. વેસ્યાસંધનો
ઉપયોગનું નેદા નીતારવા માટે કરે છે. મજુરો
અમુક કારખાનાં સાથે સંકળાયલા રહે એટલા
ખાતર માલિકો એ કારખાનાંની આસપાસ
રૂપવંત વેસ્યાઓને વસાવે છે કેટલાક માનવ-
પીશાઓ આખી દુનીયા ઉપર વેસ્યાઓ મોક-
લવાનો ધીકતો ધંધો કરે છે. આજે વ્યાપક
આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણ ઉપર આ ધંધો ચાલી
રહ્યો છે. આમ વગેરે આમ તેમ મનાવી
લેવા માટે મુડીવાદે વેસ્યાવ્યાપાર સાથે સગ-
વડીય કાયદા કર્યા છે, પણ જ્યાં કાયદે ને
પગથે મુડીવાદ વેસ્યાવૃત્તીના વીકાસને ઉત્તેજન
આપતો હોય ત્યાં આવા ઉપલક્ષીય કાયદાનો
શો અર્થ હોઈ શકે ?

યંત્રવીકાસ અને વીટંબના.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે
મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થામાં જેમ
જેમ યંત્રોના વીકાસ થતો જાય છે તેમ તેમ
માનવસમુદાય મોટા ભાગ ઉપર આંદોલનો
રાફડો વધતો જાય છે. મોટાં મોટાં કારખાનાં
બંધાવાની સાથે, માથુઝની મહેનત ઓછી
કરતાં કાર્યસાધક યંત્રોના સંશોધનની ભેગ-
ભેડ, અનામત મજુરદલમાં ઉમેરો થતો
જાય છે, પુંજીપતીઓના પૈશાચીક જીવનમાં
ભરતી ચહે છે અને શ્રમજીવીઓની નીરા-
ધારતા પાંગરે છે. સામાન્ય રીતે ઉત્પાદનનાં
ઓળંગરોડું 'ટેકનીક' મુધરવાથી અને
યંત્રોની કાર્યસાધકતા અધીકે થવાથી,

જનસમુદાયે સિદ્ધિસંગવડો આપડવાં ભેદએ.
પણ મુડીવાદ આ નીચમને ઉવેષે છે,
કારણકે એની નેમ માત્ર નેદા નીચાવવાની
છે. જો ઉત્પાદનનાં સાધનોની ખાનગી
માલિકીને જાહેર, સમુદાયની સંયુક્ત માલિકી
પ્રવર્તી હોય તો યંત્રવીકાસમાંથી અનેરું જ
ભાવી સમૃદ્ધિ એવી પરિસ્થિતિમાં નેદા
દોષ ગણુતર લક્ષમીનંદનોની તીલ્લ-
રીમાં જમા થવાને બદલે સક-
કારમાં રાચતા શ્રમજીવી સમુદાયની
વીટંબનાઓ વેગળા કરવામાં જ યોગ્ય-
એટલે કે દોષી કામના કલાક ઓછા
કરે, સજ્જનશક્તિનું સંવર્ધન કરે અને
અવકાશની વેળાએ જીવનનો સાચો આનંદ
અનુભવે. આજની મીલકતદારી પદ્ધતિ નીચે
તો જે કંઈ યાંત્રીક વીકાસ થાય છે, એ
બધો માનવસમુદાયને સ્વતંત્ર બનાવવાને બદલે
એના માટે ઉઝડી શુભામીની શંખલા
સજે છે. મુડીવાદ જેમ આગળ વધે છે
તેમ તે રાક્ષસી યંત્રો, મોટાં મકાનો,
પ્રચંડ કારખાનાં, ભયંકર ભડીઓ વીગેરે
ઉપર વધારે ને વધારે મુડી રોકે છે,
અને મજુરીનું ખર્ચ એટલા પ્રમાણમાં
ઓછું કરે છે. અગાઉના જમાનામાં જ્યારે
હાથકારીગરી અને અદ્ય ગૃહઉદ્યોગ ઉપ-
રજ સર્વ ઉત્પાદનનો આધાર હતો, ત્યારે
માલિકને મુડીનો મોટો ભાગ મજુરીમાં રોકવો
પડતો. આજે યંત્રયુગમાં એથી ઉલટીજ
સ્થિતિ છે. ઓછી મજુરી અને અધીક
યંત્રસામગ્રી એ વર્તમાનયુગનો મુડીવાદી વાયુ
છે. પરીણામે કામદાર જગતમાં સામેલ થતી
જનસંખ્યા સાથે કામદારો માટેની માગ-
ણીનો મેળ રહેતો નથી. સંખ્યા દીન પ્રતી-
દીન વધે છે, માગણી ઘટે છે, મુડીવાદની
અમાનુષીતા બીધેણુ રૂપ ધારણુ કરે છે અને
શ્રમજીવીઓની આશ્વેષો ઉગ્ર બને છે.

બેઝારીનું પૃથક્કરણ.

સામાજિક વ્યવસ્થા પ્રતીપાદક કાલે માકસે બેઝારીનાં કારણોનું મુદ્દમ પૃથક્કરણ કયું છે. માકસના મત પ્રમાણે મુડીવાદના તંત્ર નીચે કોઈવાર એવા સમય-પ્રવાહો આવે છે કે જ્યારે માણનાં ઉત્પાદન માટે જરૂરી મજૂરશક્તિની જરૂરત જરૂરે તેના કરતાં ઉત્પાદનશક્તિ અધિક ઝડપે આગળ વધે છે—The capacity to produce increases faster than the supply of labour power necessary for production. એટલે કે કારખાના માટેના સંખ્યાની માત્ર નીપજનવાની શક્તિ ધણી વધારે હોય છે, પણ એના મટે પુરતા મજૂરો મળતા નથી. આથી મજૂરોનું મુદ્દ્ય ઉત્પન્ન થઈ છે, વધારે ને વધારે સંખ્યામાં માણસો શ્રમજીવનમાં શામીલ થાય છે, અને વસ્તીના વીસ્તારને ઉત્તેજન મળે છે. આ વીધી બહુ લાંબા વખત ટકતો નથી, કારણકે મજૂરોના મોંઘા દરને લીધે મુડીદાર માલિકના નફામાં ધીમે ધીમે એવકું મોટું ગાબડું પડે છે કે ઉદ્યોગને આગળ ધપાવવાની તેની મનીષા મારી જાય છે. કાં તો તે ઉત્પાદનનો વીસ્તાર એકદમ ઘટાડી નાખે છે અથવા તો કારખાનાં ઉપર તાણું લગાવે છે. પરીણામે અસંખ્ય આદમીઓ બેઝાર બને છે. આ બેઝારો કામધંધાવાળા કામદારો ઉપર લટકતી તલવારની ગરજ સારે છે. મુડીદાર માલિક તેના ત્વરિત ઉપયોગ કરે છે, અને એ રીતે તે મજૂરોનું મુદ્દ્ય નીચું હટાવે છે. આથી તેના અવશેષ મુદ્દ્ય (Surplus—નફો) નું પ્રમાણ વધે છે, તેને તે ઉદ્યોગવીકાસને અર્થે વાપરે છે અને વળી પાછો વધારે નફો નીપજાવે છે. ફરી એક વાર બેઝારોને કામ મળે છે, મજૂરોના દર મોંઘા ધાય છે, આદત આવે

છે, કારખાનાં બંધ બંને છે અને મુડીવાદનું અનન્ત દેખાતું કુંડાણું આગળ ચાલે છે. આ વર્તુલગતીનો વીધો સમજાવતાં કાલે માકસ એના કેપીટલમાં દહે છે:

“આ ઉપરથી સીધું થાય છે કે વારંવાર મજૂરોનો પગાર વધતો હોવા છતાં મુડીવાદી ઉત્પાદનપદ્ધતીના પાયા એનાથી અધીર રહે છે, એટલું જ નહીં પણ એ પદ્ધતીની પ્રગતિને એથી પાંચણ મળે છે. મુડીવાદી અર્થશાસ્ત્રીઓ દ્રવ્યસંચયના નીચમને કુદરતી કાનુન લેખાવે છે, પણ ખરું જોતાં એ નીચમ મજૂરોનું શોષણ એણે ધવાની દરેક સંભાવનાનું બરબરો આપે છે, અને મુડીવાદી ઉત્પાદનના નીચ વધતા વીકાસને આંચ આપે એવા મજૂરોના મુદ્દ્ય-વધારાને સદંતર અસંલવીત બનાવે છે” (કેપીટલ, પ્રસ્તક પહેલું, પા. ૬૮૦.)

મુડીવાદી ઉત્પાદનની પ્રગતિ સાથે, અલખત, મજૂરો મારેની માગણી વધે છે, પણ એ માગણીનું પ્રમાણ ઉત્પાદનવૃદ્ધિની સરખામણીમાં કાયમ ઘટતું જાય છે એટલે, કામદારોનો સમુક, રોજ વધતા પ્રમાણમાં, અનામત મજૂરોનામાં મળતો જાય છે. આ વીધે માકસે ‘કેપીટલ’માં લખે છે:

“જેમ જેમ મુડીની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ એ મુડીનો અર્થીર વીભાગ—એટલે કે મજૂરો—પણ વધે છે, પણ એનું પ્રમાણ મુડીની અપેક્ષાએ કાયમ ઘટે છે. પરીણામે, મજૂરો કરતાં માનવસમુક પોતે મુડી-સંચય સજાતા છતાં જોડાજોડ એક એવું શસ્ત્ર સજા છે કે જે તેને પોતાને હંમેશા વધતા પ્રમાણમાં નીરપયોગી અને નીચાકાય બનાવી મુકે છે. વસ્તીવીસ્તારનો આ વીચીત્ર નીચમ મુડીવાદી ઉત્પાદનપદ્ધતીનું વીશીષ્ટ લક્ષણ છે. જેમ જેમ સામાજિક સંપત્તી વધે છે, પ્રવાહી અને સક્રીય મુડીમાં ભરતી

આવે છે, તેના વીકાસ અને સ્વનંતુ' વૃદ્ધિ મોટું થાય છે, અને કારખાનાના કામ પર અધાર રાખતા અમુકવી સંઘની સંખ્યા વીસ્તરે છે, તેમ તેમ મુડીવાદની અનામત મજૂરસેનામાં-એકારેની બહાવરી સંખ્યામાં-જીવાળી આવે છે.'

એકારી અને સામાજ્યવાદ.

પ્રતીદીન પ્રચંડ બનતી એકારી એક બાજુ જેમ મુડીવાદને મજૂરોના દર નીચા નાખવાનું શસ્ત્ર સોંપે છે, તેમ મુડીવાદ સામે બળવાનો બહાઉ પણ ઉપસ્થિત કરે છે. એટલે મુડીવાદ પોતાની સલામતી માટે સંવર્ધનનાં નવાં ક્ષેત્રો દરદમ ખોળે છે. સ્વદેશની સાંકડી સીમાઓ બેઠી તેની ચલી મેર દુરના તેમ જ નજદીકના દેશોમાં પગપેસારો કરવો એ મુડીવાદ માટે આવશ્યક અને અનીવાર્ય બની રહે છે. ધરઆંગણાની આકૃત ઓછી કરવા સાર તેને સંસ્થાનોના કબજાની કારગી જરૂરત પડે છે. આમાંથી સીતમગાર સામ્રાજ્યવાદ જન્મે છે. પણ આ પ્રકારની આવશ્યકતા દરેક મુડીવાદી દેશને જણાવાથી, એ દેશોનો સાંસ્થાનિક વીસ્તાર એકબીજાની આડે આવે છે અને આખરે વીકાસનાં ક્ષેત્રો દીવસે

દીવસે વીશેષ મર્યાદિત બનતાં જાય છે. ઇંગ્લાંડના અપાર સંસ્થાનવીસ્તાર સામે અમેરીકા આંખ માંડે છે, અને એ બંનેની સામે જાપાન ડોળા ધુરકાવે છે. ઇટલીને, ફ્રાંસને, અમેરીકાને, જર્મનીને, જાપાનને, એમ સર્વ મહાસત્તાઓને પોતપોતાની મુડીના સંવર્ધનને સક્ષમતી માટે અધીક સંસ્થાનો જોઈએ છે, પણ એ સહુ એકબીજાના સ્થાપિત વીસ્તારને લીધે મર્યાદિતમાં જકડાઈ રહેલા છે. પરીણામ એ આવ્યું છે કે મુડીવાદના વીકાસની ગતીને એકારીની ગતીએ એકદમ આવરી લીધી છે. આની સામે મુડીવાદી સત્તાઓ પાસે ત્રીવીધ ઉપાય આ પ્રમાણે હોઈ શકે:- (૧) પોતાની વસ્તીનું પરદેશગમન, (૨) બીજા દેશપ્રદેશોનાં જગરો ઉપર કુલ-મુખત્યારી (Monopoly) અને (૩) સંસ્થાનોની લુટ. પણ બીજા દેશોમાં મુડીવાદને લીધે અનામત મજૂરસેના વધવાથી, એ દેશોના ઉદ્ય પામતા મુડીવાદને ય જગતનાં બજારો પર કુલમુખત્યારીની જરૂર પડવાથી, અને સાંસ્થાનિક લુટ માટેના તમામ પ્રાપ્ય પ્રદેશોની સંપૂર્ણ વહેંચણી સામ્રાજ્યવાદીઓએ કરી લીધેલી હોવાથી, ત્રીવીધ ઉપાયની સાધકતા આજે અસંભવિત બની છે. એટલે એકારીને પહોંચી વળવાની મુડીવાદની મહાન યોજનાઓ વાંઝણી ચાલ રહી છે.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની ટાંજનીજ કરતા નથી?

જન્માષ્ટમીની રાત્રે—

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર મુખ્યાધમાં
જન્માષ્ટમીના રાત્રે
પધારે તો તેમને કેવો અનુ-
ભવ થાય?

: લેખક :
કૃષ્ણભક્ત

જે વર્તમાન યુગની કૃષ્ણ જન્માષ્ટમી
જેવા માટે શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ભાવેજ,
આ ભરતખંડની મુખ્યાધ નગરીને વીધે
પધારે તો જન્માષ્ટમીની રાત્રે એ મહાપુરુષને
નામે જે ઢોંગ ધમાક થાય છે, એ જોઈને
એમના હીલને કેવો ભયંકર આઘાત થાય
તેની કલ્પના પણ કરવી મુશ્કેલ છે.
એમના જીવનનું ખાસ મુત્ર :

ભારતે ધર્મની ઝાંતી,
જ્યારે જ્યારે થાય છે;
ઉત્થાન કરવા તેનું,
ત્યારે હું નીજને સજીવ;
સંતોને રક્ષવા માટે,
દુષ્ટ કૃપ નીવારવા;
ધર્મ સંસ્થાપના અર્થે,
યુગે યુગે હું જન્મતો,

એ હોય, તે મહાપુરુષને પ્રત્યેક જન્મા-
ષ્ટમીની રાત્રે જન્માવી, જેળીમાં નાખીને
હીંચોળી, સમ્ય સમાજમાં જેનો ઉલ્લેખ
કરતાં પણ કમકમાં આવે એવાં એવાં કામ
કરવામાં, પોતાને નામે અધરદાથી ભાનજીવાં
બનીને મધરાતે મુખ્યાધ નગરીની ગલીઓમાં
દોડાદોડ કરતાં સ્ત્રી-પુરુષોને જોઈને શ્રી કૃષ્ણને
કેટલું બધું દુઃખ થાય?

એક વખતે એવું બન્યું કે નારદજીની
લલામણથી જન્માષ્ટમીની મધરાત્રે શ્રી કૃષ્ણ-

ચંદ્ર ભાવે મુખ્યાધ નગરીને વીધોજ આવ્યા
અને કૃષ્ણમંદિરના એકાદ એકકામાં ઉભા
ઉભા શ્રી કૃષ્ણ પોતે, એ બધાં દોડાદોડ
કરનારાઓને ઉભા રાખીને કહેવા લાગ્યા:

“મારા સર્વથી શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપને માણવા
નહીં ઇચ્છનારા હો મુઠ્ઠા દોડા! તમે આમ
કરીને તો મારી અવરો કરો છો. અને વૃથા
જ્ઞાનવાળા, વૃથા આશાવાળા, વૃથા ચીંતન-
વાળા અને વૃથા કમ કરનારા થઈને, તમે
જોડાંધ કરનારી રાક્ષસી અને આસુરી પ્રકૃ-
તિનો આશ્રય લો છો” [ગીતા અ. ૯. ૨૭ો.
૧૧-૧૨]

આ સાંભળીને તો કૃષ્ણજન્મનાં દર્શન
કરવા, અને પીળા રંગના હાડીના લયકા
શરીર પર છંટકાવવા દોડાદોડ કરતાં એ
લોકોનાં ધાડાંના કોષનો પાર ન રહેવા અને
સ્વયં શ્રી કૃષ્ણને જ ધક્કા મારીને, ચાલ્યા
ગયા! એ જોઈને શ્રી કૃષ્ણને ધણું આશ્ચર્ય
થયું, પેલાં અજ્ઞાન સ્ત્રી પુરુષોની એમને
પ્રુથ દયા આવી અને દોડાદોડ કરી રહેલાં
એ જોળાં નરનારીઓના સમુદાય તરફ જોતા,
કુટલી ચ વીપળો સુધી ત્યાંના ત્યાં સ્થિર થઈ
જયા. પરંતુ એમને થયું: “આ તો કોઈ
ખીચારાં જીવાં લટકેલાં માણસોં હશે. ચાલ
મંદીરની અંદર જો લોકો મારું પુજન કરી
રહ્યા છે તેમને મળી લઉં.”

હોળીના દીવસોમાં આપ જાપીઓ ઉપર
રંગભરી પીચકારીઓ મારો છો. [૧૫૪૮૮]

કે: જ્યો સર્વ ઇન્દ્રીયોતો સંયમ કરીને તથા સર્વત્ર સમશુદ્ધિ ગ્રાપ્તીને કાર્ય કરે છે, તેમ જ જ્યો સર્વભુતોના હીતમાં મગ્યા રહે છે તેમની ઉપર જ હું પ્રસન્ન થાઉં છું. એ બધું જ તમે ભુલી ગયા છે અને તમે માણસ જેવા માણસનો અત્યંત કહીને આમ તીરસ્કાર કરો છો...”

પરંતુ તેઓશ્રી આગળ બોલવા બંધ તેટલામાં શ્રેતાજનો ઉસ્કેગ્રાધ ગયા તેથી તેમણે ભાષણ અધૂરું જ રહી ગયું. “આ તો કોઇ ઢોંગી છે” એમ કહીને તેમણે જ ભક્તમંડળ તેમની સામે થયું! એટલું જ નહીં પણ સનાતન ધર્મના યજ્ઞ પડેલા ઉદ્ધારકોમાંથી કેટલાક મુદ્દ લાગણીઓવાળા જ દાંત કચકચાવી, હવામાં મુઠ્ઠીઓ ઉછાળતા તેમની સામે ધસી જઈને કહેવા લાગ્યા:

“તું કોઇ નાસ્તીક લાગે છે અને આ રીતે અમારા જોવાઓને ઉપદેશ આપવાનો ઢોંગ કરવાનો તને કશો જ અધીકાર નથી!”

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર તેમ છતાં પણ નીચક ન થયા અને ચોતાના ભક્તોની પુરેપુરી ક્ષેત્રી કાઢવા એકાદ શ્રીમંત શેડીઆની પેદી ઉપર ગયા, ત્યાં આખો દીવસ માણસ જેવા માણસ પાસે સખ્ત મલુરી કરાવી, તેને પેટ પુરવું ખાવાનું મળે એટલો પગાર પણ આપવાની આનાકાની કરનારા, એ શ્રીમંતને ગાયોના ધાસ માટે, મંદીરના મનોરથ માટે, કોકોરજના વાધા માટે અને આચાર્યશ્રીને ભેટ માટે પૈસા વાપરી શોક્ષ મેળવવાની ભાવના સેવતો જોઈને તેમણે એને સમજાવવા માંડ્યો:

“અરે ભાઈ! મેં તને કહ્યું હતું કે

મારી નાખે છે, તેને તો પેટ પુરવું આપતો નથી, ત્યારે બીજાઓને દાન તેમજ પુણ્યને નામે પૈસા આપવા હોડાહોડ કરે છે, એથી તને કશો જ લાલ થવાનો નથી. કારણ બાણુ શ્રોત્ર છે, તે બાણુવાથી જ તારું કન્યાણુ થવાનું છે. તો તું એમ માનતો હોય કે સર્વભુતોની ઉત્પત્તિ કરનાર તેમજ ભરણપોષણ કરનાર તું નથી, તો પછી જેને તારે આપવું જોઈએ તેમનામાંથી કુટ ચલાવીને બીજાઓને વીના પરીશ્રમે આપવા શું કામ હોડે છે?”

એ સાંભળીને પેશા શ્રીમંતને ઘણી જ રીસ ચડી. આવો માણસ જોયે પોતે શ્રી કૃષ્ણ જ હોય તેવા અભીમાનથી વાત કરે તે એનાથી સન્ન ન થયું. અને એ શ્રીમંત વૈષ્ણવે એમને એમ જ કહી દીધું કે: “તારા એ સામ્યવાદનું ભાષણ મારવાડી વીઘાસપમાં કરજે, અહીં નહીં. તારે બધો ઢોંગ અહીં નહીં ચાલે સમજ્યો! વેળાસર અહીંથી ચાલ્યો જ, નહીં તો ચેલીસ બોલાવશે પડશે, પોલીસ!”

આ ઉપરથી શ્રી કૃષ્ણને લાગ્યું કે: “આ તો બંધા ધંધાદારી માણસો, ઉતાવળને લીધે આમ કરે છે. પરંતુ એમના જીવનનું ખરેખરું સ્વરૂપ જોવું હોય તો મારે એમના ઘેર જઈને તપાસ કરવી જોઈએ.”

એમ વીચારીને શ્રી કૃષ્ણ ચોતાના એકાદ ભક્તના ગૃહસ્થાશ્રમના અનુભવ માટે ગયા ત્યાં પત્ની એ તો પત્નીનો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ જ છે. પત્નીની પુજાથી અને તેણે કહ્યું કરવાથી સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર થાય છે એવી એવી વાતો નીરંતર કરનાર, એ ભક્તજનને, ચોતાની સ્ત્રીને સમાસમાનાં દર્શન કરવા અને આચાર્યશ્રીની સેવા કરવા મંદીરમાં મોકલતો જોયો, સૈવ્ય જઈ આવ્યા પછી હાથ ધોવામાં ભુજ કરનાર બાળકના વાંસમાં ઘડાધડ ધખ્યા

અને પછી તેમણે ખુદ જ્યાં એમની પ્રતીમાનું પુજન થઈ રહ્યું છે, એવા મંદીરને વીધે પગલાં પાડ્યાં. ત્યાં પણ દોડદોડી, ધમાધમી, ભયકાભયડી અને અવ્યવસ્થાનો પાર નહોતો. કોઈને શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની પરવા પણ નહોતી. આમ છતાં તેમણે માનાધર્મનાની કાળજી નહીં કરતાં ત્યાં ઉભા રહીને ઉચ્ચે સ્વરે પોકાર કરીને કહ્યું :

“હે મુઠ્ઠા લોકો! તમે માત્ર ઇચ્છના જ પ્રસંગમાંથી સાર લેવો જોઈએ, તે લેવાને બદલે ખાલી દહીં, દુધ ને માખણની ચોરીની આવી મીઠા લીલાઓ કરીને જ શાના રમ્યો છો? જો મને માન આપ્યાં માગતા છો તો, ગીતામાં મેં કહ્યું છે તેનો અભ્યાસ કરી એ રીતે ઇચ્છન ગણતા થઈ જાઓ. હું તો રાગપુત્ર હોવા છતાં ગોપજનોની સાથે ભાઈની માફક ભળતો, મળતો, આનંદ કરતો અને તેમની અને મારી વચ્ચે કશો જ બેઢ જોતો નહીં, ત્યારે તમે અહીં આવીને દર્શન માટે આટલી દોડદોડી ને મારામારી કરો છો, પરંતુ તમારા પોતાના ગરીબ સગા માટે, ઘરના નોકર માટે કે સમાજના દહીંત વર્ગ માટે તમારા દીલમાં લગારે દયા રાખતા નથી. આવું નામ મારી ભક્તી કે મારી મસ્કરી?”

પહેલાં તો એ ભાપણુ સાંભળી કુતુહલ વૃત્તિથી પ્રેરાયલા કેટલાક લોકો તેમની આસપાસ રોજે મળ્યા હતા, પરંતુ એમનાં કડક તેમજ વેધક વચનો સાંભળ્યાં ત્યાં તો એ બધા ભક્તજનો, આચાર્યો અને એમના ગ્રામીણ, જલધરીઆ, મતોરથીઆ તેમજ ખીળ બધાએ ભેગા થઈને, શ્રી કૃષ્ણને ત્યાંથી ધડા મારીને બહાર હસેલી દાહ્યા; એટલું જ નહીં પણ શાસ્ત્રધર્મે બદલે શુભાચાર્યો પોતાની મન્યતાનું રક્ષણ કરવાની વાતો કરનારા, તો એમને મુધરેશો, આયસમાઈ, નાસ્તીક વગેરે રહીને નિંદવાથી જ સંતોષ પામ્યા નહીં,

પણ કોઈક ઢોંગી માણસ પવીત્ર મંદીરમાં ઘેસી ગયો છે કહીને મારવા દોડ્યા. કોઈએ વળી ધીમે રડીને દીકા કરી: “દીવાનો છે દીવાનો. એને થાણે મોકલવો જોઈએ છે!”

નારદજીએ તેમને કહ્યું હતું કે, “પ્રભો! આપના ભક્તો જ આપની ભવંદર બદનક્ષી કરી રહ્યા છે,” તે વાત એમણે પહેલાં માની નહોતી; પરંતુ શસ્ત્રાતના બંને પ્રસંગથી નારદજીના રહેલા કથનમાં રહેલા સત્યની એમને કંઈક ખાતરી થઈ ખરી.

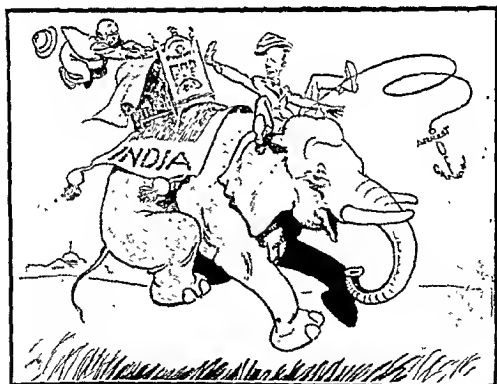
તો પણ પોતાના ભક્તજનોને માટે સંપુર્ણ તીરાશ ન થતાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર માધવળાગ તરફ ગયા, અને ત્યાંના તીરાળ ચોટની વચ્ચે ઉભા રહીને ભાપણુ કરવા લાગ્યા. તેમને ભાપણુ કરતા જોઈ, અનેક માણસોના જમણા ત્યાં એકઠો થઈ ગયા. એટલે પછી તે સભાની મધ્યમાં ઉભા રહીને તેમણે શ્રી સુખે કહેવા માંડ્યું:

“અહો! મારા પ્રિય વૈષ્ણવજનો! હું તો મારા ભક્તોનો ઘસાતુઘસ છું” એટલે તમને મળ્યા માટે અહીં આવ્યા છું. પરંતુ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, તમે બધા અતાનને લીધે ઉલટ રહે જાઈ રહ્યા છો. મને એ બાંશીને નવાઈ લાગે છે કે તમે અંતજ નામની એક માનવજાતીનો સ્પર્શ કરતાં પણ અભદ્રાઈ જાઓ છો, અને એનાથી આધા નાસો છો. આ શું છે? મેં તમને કહ્યું જ છે, કે હું જ સર્વની ઉત્પત્તિનું કારણ છું અને સર્વ જગત મારી જ સત્તાસ્કૃતિથી કીધા કરે છે. સર્વ ભુતોમાં આત્મારૂપે હું જ રહેલો છું. વૃક્ષોમાં મારો વાસ છે, પ્રાણીઓમાં હું પ્રવેશો છું. સર્પાદીમાં, દૈત્યોમાં, પશુ અને પંખીઓમાં, જલમાં સ્થળમાં, મૃત્યુમાં, હળકપટમાં અને માનવોમાં, મારી દીવ્ય વીણતી રહેલી છે. વળી મેં તો તમને એ પણ કહ્યું છે

આ પુલ પરથી જતું સલામત નથી

આપજીદના મુળ સ્થંભ ઉપર ઉભી કરાવેલી સાયમન ભલામણો હીંદને સ્વનંત્રતાનો ઇંચકો
પણ આપવાની આનાકાની કરે છે.

ઇવનીંગ ન્યુઝ

શ્રીદીશ નજરે હીંદની સ્થિતી

[આસગો

વાહસરોય: "હીંદનો મામલો એ જરાબર સંભાળી લીધો છે."

અને પછી તેમણે ખુદ જ્યાં એમની પ્રતીમાનું પુજન થઇ રહ્યું છે, એવા મંદીરને વીધે પગલાં પાડ્યાં. ત્યાં પણ દોડદોડી, ધમાધમી, ભયગ્રસ્તતા અને અવ્યવસ્થાના પાર નહોતો. કોઈને શ્રી કૃષ્ણનું દેવતા પડવા પણ નહોતી. આમ છતાં તેમણે માનાપમાનની કાળજી નહીં કરતાં ત્યાં ઉભા રહીને ઉચ્ચ સ્વરે પોકાર કરીને કહ્યું :

“હે મુઠ્ઠા લોકો! તમે મારા જીવનના જે પ્રસંગમાંથી સાર લેવો જોઈએ, તે લેવાને બદલે ખાલી દહીં, દુધ ને માખણની ચોરીની આવી મીઠા લીલાઓ કરીને જ શાના સ્ત્રોતો છો? જે મને માન આપવાં માગતા હો તો, ગીતામાં મેં કહ્યું છે તેનો અભ્યાસ કરી એ રીતે જીવન ગાળતા થઈ જાઓ. હું તો સંન્યસ્ત્ર હોવા છતાં ગોપજનોની સાથે ભાષાની માફક લગતો, મળતો, આનંદ કરતો અને તેમની અને મારી વચ્ચે કશો જ ભેદ જોતો નહીં, ત્યારે તમે અહીં આવીને દર્શન માટે આટલી દોડદોડી ને મારામારી કરો છો, પરંતુ તમારા પોતાના ગરીબ સગા માટે, ઘરના નોકર માટે કે સમાજના દલીત વર્ગ માટે તમારા દીકરાં લગારે દયા રાખતા નથી. આનું નામ મારી ભક્તી કે મારી મરકરી?”

પહેલાં તો એ ભાષણ સાંભળી કુતુહલ વૃત્તિથી પ્રેરણા ક્રેટલાક લોકો તેમની આસપાસ ટોળે મળ્યા હતા, પરંતુ એમનાં કડક તેમજ વેધક વચનો સાંભળ્યાં ત્યાં તો એ બધા ભક્તજનો, આચાર્યો અને એમના અપ્પા, બ્રહ્મચરીઆ, મનોરથીઆ તેમજ બીજા બધાએ ભેગા થઈને, શ્રી કૃષ્ણને ત્યાંથી ધક્કા મારીને બહાર હસેલી કાઢ્યા; એટલું જ નહીં પણ શાસ્ત્રધર્મને બદલે શસ્ત્રધર્મી પોતાની માન્યતાનું રક્ષણ કરવાની વાતો કરનારા, તો એમને મુઠ્ઠેરો, આયસમાળ, નાસ્તીક વગેરે કહીને નીંદવાથી જ સંતોષ પામ્યા નહીં,

પણ કોઈક ટેંગી માણસ પવીત્ર મંદીરમાં ચેસી ગયો છે કહીને મારવા દોડ્યા. કોઈએ વળી ધીમે રહીને ટીક કરી: “દીવાનો છે દીવાનો. એને થાણે મોકલવો જોઈએ છે!”

નારદજીએ તેમને કહ્યું હતું કે, “પ્રભો! આપના ભક્તો જ આપની ભયંકર બદનદી કરી રહ્યા છે,” તે વાત એમણે પહેલાં માની નહોતી; પરંતુ શરણાતના બંને પ્રસંગથી નારદજીના રહેલા કથનમાં રહેલા સત્યની એમને કંઈક ખાતરી થઈ ખરી.

તો પણ પોતાના ભક્તજનોને માટે સંપુર્ણ નીરાશ ન થતાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર માધવબાગ તરફ ગયા, અને ત્યાંના વીશાળ ચોકની વચ્ચે ઉભા રહીને ભાષણ કરવા લાગ્યા. તેમને ભાષણ કરતા જોઈ, અનેક માણસોનો જમેજો ત્યાં એકઠો થઈ ગયો. એટલે પછી તે સભાની મધ્યમાં ઉભા રહીને તેમણે શ્રી મુખે કહેવા માંડ્યું:

“અહો! મારા પ્રીય વૈષ્ણવજનો! હું તો મારા ભક્તોનો દાસાનુદાસ છું. એટલે તમને મળવા માટે અહીં આવ્યા છું. પરંતુ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, તમે બધા અસાનને લીધે ઉઠતે રહે જોઈ રહ્યા છો. મને એ જાણીને નવાઈ લાગે છે કે તમે અત્યંત નામની એક માનવજાતીનો સ્પર્શ કરતાં પણ અભણ જાઓ છો, અને એનાથી આધા નાસો છો. આ શું છે? મેં તમને કહ્યું જ છે, કે હું જ સર્વની ઉત્પત્તિનું કારણ છું અને સર્વ જગત મારી જ સત્તાસ્થિતિથી કીધા કરે છે. સર્વ ભુતોમાં આત્મારૂપે હું જ રહેલા છું. વૃક્ષોમાં મારો વાસ છે, પ્રાણીઓમાં હું પ્રવેશ્યા છું. સર્પોદીમાં, દૈત્યોમાં, પશુ અને પંખીઓમાં, જલમાં સ્થળમાં, મૃત્યુમાં, છળકપટમાં અને માનવોમાં, મારી દીવ્ય વીભૂતિ રહેલી છે. વળી મેં તો તમને પણ કહ્યું છે

કે: જ્યો સર્વ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરીને તથા સર્વત્ર સમશુદ્ધિ ગ્રાપ્તીને કાર્ય કરે છે, તેમ જ જ્યો સર્વભુતોના હિતમાં મગ્ન રહે છે તેમની ઉપર જ હું પ્રસન્ન થઈ છું. એ બધું જ તમે ભુલી ગયા છે અને તમે માણસ જેવા માણસનો અત્યંત કહીને આમ તીરસ્કાર કરો છો...”

પરંતુ તેજોશ્રી આગળ બોલવા બંધ તેટલામાં એતાજનો ઉશ્કેરાઈ ગયા તેથી તેમણે ભાષણ અંતરૂં જ રહી ગયું. “આ તો કાઇ ઢોંગી છે” એમ કહીને તેમણે જ ભક્તમંડળ તેમની સામે થયું! એટલું જ નહીં પણ સનાતન ધર્મના થઈ પડેલા ઉદ્ધારકામાંથી કેટલાક મુદ્દ લાગણીઓવાળા જ હાંત કચકચારી, હવામાં મુટ્ટીઓ ઉછાળના તેમની સામે ધસી જઈને કહેવા લાગ્યા :

“તું કાઇ નાસ્તીક લાગે છે અને આ રીતે અમારા જેવાઓને ઉપદેશ આપવાનો ઢોંગ કરવાનો તને કશો જ અધીકાર નથી!”

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર તેમ છતાં પણ નીગ્રાશ ન થયા અને પોતાના ભક્તોની પુરેપુરી કસોટી કાઢવા એકાદ શ્રીમંત શેડીઆની પેટી ઉપર ગયા, ત્યાં આખી દીવસ માણસ જેવા માણસ પાસે સખત મલુરી કરાવી, તેને પેટ પુરતું ખાવાતું મળે એટલો પગાર પણ આપવાની આનાકાની કરનારા, એ શ્રીમંતને ગાયોના ઘાસ માટે, મંદીરના મનોરથ માટે, હાકોરજીના વાધા માટે અને આચાર્યશ્રીને ભેટ માટે પૈસા વાપરી મોક્ષ મેળવવાની ભાવના સેવતો જોઈને તેમણે એને સમજાવવા માંડ્યો :

“અરે ભાઈ! મેં તને કહ્યું હતું કે પુત્ર, સ્ત્રી, ગૃહ, અને ધન આદિમાં મમતા ન રાખજે, તે તો તું ભુલી જ ગયા છે. અને આ ખીચારાને મલુરી કરાવી કરાવીને

મારી નાખે છે, તેને તો પેટ પુરતું આપતો નથી, ત્યારે ખીજાઓને દાન તેમજ પુણ્યને નામે પૈસા આપવા દોડાદોડ કરે છે, એથી તને કશો જ લાભ થવાનો નથી. કારણ જીવણવા યોગ્ય છે, તે જીવણવાથી જ તારું કલ્યાણ થવાતું છે. જો તું એમ માનતો હોય કે સર્વભુતોની ઉત્પત્તિ કરનાર તેમજ ભરણપોષણ કરનાર તું નથી, તો પછી જોને તારે આપતું જોઈએ તેમનામાંથી લુટ ચલાવીને ખીજાઓને વીના પરીશ્રમે આપવા શું કામ દોડે છે?”

એ સાંભળીને પેશા શ્રીમંતને ધણી જ રીસ ચડી. આગે માણસ જાણે પોતે શ્રી કૃષ્ણ જ હોય તેવા અખીમાનથી વાત કરે તે એનાથી સડન ન થયું. અને એ શ્રીમંત વૈષ્ણવે એમને એમ જ કહી દીધું કે : “તારા એ સામ્યવાદનું ભાષણ મારવાડી વીઘાસયમાં કરજે, અહીં નહીં. તારો બધો ઢોંગ અહીં નહીં ચાલે સમજ્યો? વેળાસર અહીંથી ચાલ્યો જા, નહીં તો પેલીસ બોલાવવો પડશે, પોલીસ!”

આ ઉપરથી શ્રી કૃષ્ણને લાગ્યું કે : “આ તો બધા ધંધાદારી માણસો, ઉતાવળને લીધે આમ કરે છે. પરંતુ એમના જીવનનું ખરેખરું સ્વરૂપ જોયું હોય તો મારે એમના ઘેર જઈને તપાસ કરવી જોઈએ.”

એમ વીચારીને શ્રી કૃષ્ણ પોતાના એકાદ ભક્તના ગૃહસ્થાશ્રમના અનુભવ માટે ગયા ત્યાં ‘પતી એ તો પત્નીનો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ જ છે. પતીની પુજાથી અને તેનું કહ્યું કરવાથી સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર થાય છે’ એવી એવી વાતો નીરંતર કરનાર, એ ભક્તજનને, પોતાની સ્ત્રીને સમાસમાનાં દર્શન કરવા અને આચાર્યશ્રીની સેવા કરવા મંદીરમાં મોકલતો જોયો, શૈય જઈ આવ્યા પછી હાથ ધોવામાં ભુલ કરનાર બાળકના વાંસામાં ધણધણ ધખ્યા

મારો નીહાળ્યો, પાડોશીઓ સાથે જ્યાં જ્યાંમાં લડતો ઝઘડતો દેખ્યો, ગૌમુખીમાં હાથ નાંખીને માળા ફેરવવાનો આડંબર કરતાં “અરે આ દાળ ઉભરાઈ ચાલી, અલ્યા છગનીઆ આ ઉંદર આટાના ડબ્બામાં પેસી ગયા ! ભાઈ ! આજ તો કાલાઓ ખુલુ નીચો આવ્યો !” એવી કંઈ કંઈ લોહપત્તામાં રંગદોળાયેલા અવસોકયો. આથી એમના દીક્ષને દુઃખ થયું. છતાં એ દુઃખ ઉપર સંયમ રાખી પોતાના ભક્ત તરફ દયા લાવીને બોલ્યા : “આપુ ! આવી આહંતા અને મમતામાં ફસીને ભક્તીનો આમ આડંબર કરવાથી તારું કશું જ વળવાનું નથી, એના કરતાં તો તું સર્વ પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થ, બાળકોની આટલી બધી અધસકતી છેડી દે અને શ્રદ્ધા રાખે તો નીમળ ભાવથી રાખ, જેથી કરીને પુણ્યકાર્ય કરવાના આડંબરમાં તારાથી થતાં પાપ અટકે, તારા પોતાના આત્માને છેતરવાનું એથી મટી નવ.”

તુરત જ ડોળા કડકાવતો, પેલો કૃષ્ણ-ભક્ત બરાડો પાડી ઉઠ્યો : “ચાક્ર નીકળ ધરમાંથી. જોતો નથી બહાર પાડી” કે રંગ વીના અંદર પ્રવેશ કરવો નહીં ! તું કોણ છે ? અહીં તને આવવાનો શું અધીકાર છે ? ચોર લાગે છે ચોર ? અલ્યા છગનીઆ આને કાદ જે કંઈ લઈ ન જાય !”

આથી શ્રી કૃષ્ણને લાગ્યું કે મારા નામે ભુલા પડેલા આ બધા લોકો કાં તો અજ્ઞાન છે કે કાં તો દંભી છે, પરંતુ મારાં કાર્યોની જ પ્રશંસા કરનારા અને તે પ્રમાણે જનતાને સવળે માર્ગે વાળનારા મારા ભક્તો તો જ્ઞાની અને આડંબર રહીત હશે એમ માનીને શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર એવા ‘નેતા’ઓના જીવનમાં ડોકીડિંગ કરવા ગયા ત્યાં તો વળી નવું જ નાજુવાનું મળ્યું. વીશાષતમાં

વીશાષતી પોશાક અને ખોરાકનો અનુભવ કરતા, સીમલા અને દીલ્હીનાં સરકારી મોજનોમાં અવેષણ બાદ અને પેય પદાર્થોના સંસર્ગ તેમજ સેવન કરતા, અને વળી રસ્તે દોડતાં રખડતી ગાયોનાં પુછડાં આંખો સાથે દાખવામાં, સમાસમાનાં દર્શન માટે દોડદોડ કરનારા, કૃષ્ણચંદ્રના બાલ્યા-કાળની નરી નીદોષતા તેમજ નફરત નીખાડસતાને જીવનમાં ઉતારવાને બદલે, એ જીવનની ભવાઈ ભજવતા, અધભક્તોની ટોળીના સરદાર બની આમનગરની સહાઓની વ્યાસપીડિ દીપાવતા દેખાયા ! આમ પોતાના ભક્તમંડળની વીચીત્ર દશા જોઈને તેમને કંઈક નીરાશા થઈ.

એટલે છેવટે આચાર્યેનિ મળી ત્યાં શું બને છે એ લેવા ગયા. તો ત્યાં વળી નવું જ ચીત્રદર્શન નજરે પડ્યું. એથી કંટાળી અને આચાર્યોનાં આગસુ જીવન તેમજ એમના જીવનનાં વીચીત્ર વર્તન જોઈને તેમણે કહ્યું :

“ભાઈ, તમે પણ આવી ભુલ કરી રહ્યા છો ? તમારે નાજુનું જોષએ કે, જે સુખ વીધયો અને ઇંદ્રીયાના સંયોગથી ઉપજે છે તે તરતમાં અમૃત જેવું લાસે તો પણ તે વીધ જેવું છે. (ગી. ૧૮-૩૮) એટલે આ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરો, અને તમે જે કાર્ય કરવા માટે અહીં બેસા છો તે કાર્ય કરો. બેઠે બેઠે સંપત્તીના માત્રીક બનવું એ ખરાબ છે. મેં કહ્યું છે કે, જે સુખ મનુષ્યને પ્રથમ તેમજ છેવટે પણ મોહકારક થતું હોય તેવા તીવ્ર, આગસ અને પ્રમાદથી ઉપજેલું સુખ અનીચ્છવાયોગ્ય છે. (૧૮-૩૯)...”

પણ એમનું વાક્ય પુરું રસંભગવાને બદલે આચાર્યશ્રી ખાનગી ખંડમાં દોહક શ્રીમંત વીધવાને દર્શન આપવા માટે આદવા માંડ્યા, અને પાસે ઉમેશ એવાને

કહેના ગયા કે “આ કોઈક મુખ છે, તેને ઘડકો મારીને હાંકી કાઢ.”

ત્યારે શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની અનન્યખીનો પાર જ ન રહ્યો. એમને સંપુર્ણ નીરાશા થઈ. નારદજીવું કથન એમને સોએ સો ટકા સાચું લાગ્યું. તેમ છતાં પણ ખીન્ને જવાનો અને વધુ વાતચીત કરી જવાનો શ્રી કૃષ્ણનો વીચાર હતો. પણ મુંબાઈ જેવા ધોધસીઆ શહેરમાં એમની એવી તેવી વાતો સાંભળવા ઉભા રહેવાની કોઈને યુરસા જ નહોતી.

જ્યાં જાય ત્યાં એમને ધક્કો મારી મારી બધા ચાલ્યા જતા હતા.

આમ ચોક્કાને નામે ચાલી રહેલા ભયંકર આડંબર ભેધ એમને ખુબ લાગી આવ્યું. અને એ દશામાં કેટલીય વેળા વડી ગઈ તેનો તેમને ખ્યાલ પણ ન રહ્યો.

મુંબાઈના રાજમાર્ગના એક ખુલ્લામાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર આમ ઉભા હતા, ત્યારે એમના પવીત્ર નેત્રોમાં જોડાજોડ કંઈક વેલી રવી હતી !

એક લેખકે પ્રત્યેક કુમારીકાને જાણવા માટે અગત્યના મુદ્દા આમ ઉત્તર્યા છે :

પ્રત્યેક કુમારીકાએ જાણવું જોઈએ

શીવતાં, રાંધતાં, સાંધતાં, ભરતાં, નમ્ર બનતાં, સમયતું મુલ્ય સમજતાં, મુઘડતામી કપડાં પહેરતાં, કોઈની વાત જાની રાખતાં, આળસનો ત્યાગ કરતાં, વૃધ્ધાવસ્થાને માન આપતાં, સારાં અથવાં પાપક બનાવતાં, ધર તેમજ રાચરચીકાને સ્વચ્છ રાખતાં, ગુસ્સા ઉપર અંકુશ રાખતાં, બાળકોની કળજી રાખતાં, નકામાં સાહીત્ય ધરમાં નહીં રાખતાં, પ્રત્યેક પળે સ્ત્રીત્વવના ભાવ જાળવતાં.

પરંતુ એ ભાઈ મુળ વાતજી ભુલી ગયા છે તે, મનુષ્ય તરીકે સ્વતંત્ર રીતે જીવતાં એ શીખામણ આપવાતું. પણ એવી ભુલ તો દુનીયાના પ્રત્યેક ધર્મીયાર્થે શાસ્ત્રકરે અને કાયદા ધડનારાઓએ જાણી જામતે કરી છે. એ ભુલ સુધારતાં પ્રત્યેક કુમારીકાએ હવે જાણવું પડશે.

જીને જ્યારે બહુજ થાક લાગે ત્યારે તેણે વીઝાંતી લેવી અને ચીત્તને શાંતી આપે તેવા વીચારો તરફ વાળવું. શરીર થાક્યું હોય એટલે ચીત્તને આગમુવેગમાં રાખવાની ખીલ-કુલ જરૂર નથી.

...

કેટલીક વખત અત્યવસ્થીતપણુને લીધે સ્ત્રીઓ થોડા કામને જોઈને પણ એટલી બધી ગભરાઈ જાય છે, કે તેથી વીનાકારણે તેઓ તબીયત બગાડે છે.

...

ગર્ભવતી બાઈના દીલપર એકાએક ધક્કો લાગે, તેની અસર લાપી બાળક ઉપર થાય છે.

...

વધારે કામથી હમેશાં થાક લાગતો નથી. જીવન જીવવાની ખોટી રીત જ મોટે ભાગે આ થાકતું મુળ કારણ હોય છે.

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

: લેખક :

તીરંદાજ

: લેખાંક પાંચમો :

ઇંગ્લેન્ડના ઉદ્યોગપાલક

જેમ મુડીવાદના પ્રાથમિક વીકાસ વખતે વ્યક્તીગત કારખાનાના માલિકાની સ્પર્ધાને લઇને વખતો વખત આર્થિક ઉદ્યોગપાલકો, અતીશય ઉત્પાદન અને અધાધુધી પ્રવૃત્તિ રહેતાં એમ ઇંગ્લેન્ડના આંગણમાં બેઠેલા સામ્રાજ્યવાદ એ પ્રાથમિક વીકાસના અવ-રોધોને મીટાવવાને બદલે ઉદ્યોગો વધારે તીવ્ર બનાવે છે. ઇંગ્લેન્ડના પરીણામે જ્યારે આર્થિક ઉદ્યોગપાલક આવે છે ત્યારે નાનાં કારખાનાંવાળાઓ સાથે યુદ્ધ જાય છે એટલું જ નહીં પણ મધ્યમ વર્ગના માણસો, નાના વેપારીઓ અને વચ્ચેથી નફો હારી જતા આગળના અદ્યક્ષ થાય છે એટલે મુડીવાદીઓની આ સમસ્યાની સ્પર્ધાને બદલે મોટા મોટા થીઓ વધારે સત્તા જમાવતા જાય છે અને વચગાળાના વેપારીના બુકો બોલી જાય છે. જ્યાંમુધી મુડીવાદનું લેખકો મોઢું અનામત છે ત્યાંમુધી લગભગ દર દસ વર્ષે આવતી આર્થિક અધાધુધી અટકાવવી અશ-ક્ય છે હમણાં અમેરિકાની સ્ટોક એક્સચેન્જમાં ભારે ખગલગાટ મચી ગયો હતા કારણ કે ઇંગ્લેન્ડના ધામ સરખું અમેરિકા બહુજ થોડા માણસોના હાથમાં નાચી રહ્યું છે. આ ઉદ્યોગપાલકમાં હજારો મધ્યમ ક્ષેત્રના વેપારીઓ અમેરિકામાં પાયમાલ થઇ ગયા છે જ્યારે મોટાં મોટાં તરો સીન્ડિકેટો

અને એકા ઉપર કુદરત જમાવી બેઠેલા અજીવપતીઓ આ ઉદ્યોગપાલકમાંથી પણ આર્થિક લાભ ઉઠાવી રહ્યા હતા. એટલે મુડીવાદનો વીકાસ જેમ જેમ ઇંગ્લેન્ડના તરફ ઢળતો જાય છે એમ એમ આર્થિક અધાધુધીના પ્રસંગો પ્રથમના કરતાં વધારે બીજાવાળાં ઉદ્યોગ માયાં કરશે.

માલીકી માટે મોરચા

સામ્રાજ્યવાદનું પ્રથમ લક્ષણિક અંગ આખી પરીસ્થિતિનું મુળ કારણ છે મુડીનું થોડામાં થોડા માણસોના હાથમાં એકીકરણ અને ઉદ્યોગો તથા ઉત્પાદનના સાધનો અલ્પ સંખ્ય વર્ગનો વધતો જતો કાણુ આ અનીવાર્ય અથામણી માટે સંપૂર્ણપણે જવાબદાર છે કારણ કે ઉત્પા-દનનો ઉત્તુ સમુદાયિક છે. જે જે મોટાં મોટાં કારખાના ગંભીર ઉત્પાદનો કરે છે-થોડાં થોડાં માલ બજારમાં મુકે છે એ સમા-જની જરૂરિયાતો પુરી પાડવાના ઉત્તુથી હોય છે કારખાનાના માલિકા માનવોતાને માટેજ ઉપયોગમાં આવતી ચીજો ઉત્પન્ન કરતા નથી. એટલે આખા ઉદ્યોગવાદનું ઉત્પા-દન સમાજની જરૂરિયાતોના દ્રષ્ટીબીંદુથી થાય છે અને છતાં કરોડોને માટે ખાવા અનાજ અને પહેરવા વસ્ત્ર નથી એનું કારણ શું? સમાજની જરૂરિયાતો માટે ઉત્પાદન કરતા કારખાનાનો માલિક સમાજ નહીં પણ વ્યક્તી અથવા વ્યક્તી-

એનો નાનકડો સમુદ છે. એટલે આ વ્યક્તીગત માલીકો જરૂરીયાતો પાનમાં રાખીને નહીં પણ પોતાનો નફો વધારવાની દાનતથી ઉત્પાદન કરે છે. એટલે ખીનજરૂરી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવામાં અથવા વધારે પડતો માલ કાઢવામાં કરોડો માનવાની શક્તીનો દુન્યય થાય છે, જ્યાં ઉત્પાદનના સાધનોની અકપવર્ગીય માલીકી ખપતનો વીચાર કર્યા વીના રોજરોજ ખતે એટલો વધારેમાં વધારે માલ ઉત્પન્ન કરે છે, કારણ કે મલ્લુરોને જે મહેનતાણું મળે છે તે આપે છે એનો બરોબર કસ કાઢવાની મુડીવાદી દાનત એમનામાં સ્વભાવીક હેય છે, ઉપરાંત જાહેર ખર્ચ, પ્રચારકર્મ અને મુડીના ભેર વડે એક મુડીવાદી મંડળ ખીજ મુડીવાદી મંડળના ઉત્પાદનો સામે સ્પર્ધા ખેંચે છે, એક ખીજને ખર્ચમાંથી હાકવવાના દાવ રમે છે; અને એથી કાંમતમાં, તથા આખી આથીકે વ્યવસ્થામાં પ્રસંગોપાત ભારે ઉચ્ચપાયણ થાય છે. બહુજ અલ્પ વર્ગના હાથમાં મુડી તથા ઉત્પાદનનાં સાધનો કેંદ્રીત થવાનું પ્રથમ બીધણું પરીણામ આ આથીકે ઉચ્ચપાયણ છે. સાત્રાજ્યવાદના આ મુખ્ય પાયામાંથીજ અતીવાય રીતે જન્મ પામતા અવરોધનું કારણ ઉત્પાદનનું સામુદાયીક ધોરણ અને એના સાધનોની વ્યક્તીગત માલીકી જ્યાં સુધી આ ઉત્પાદનના સાધનો સમાજની માલીકીના ન ખતે ત્યાં સુધી સાત્રાજ્યવાદનો એ પ્રથમ અવરોધ અવશ્ય અનામત રહેવાનો—

મરૂત્યુ ઘન્ટ વાગે છે

જેમ જેમ યંત્રોમાં ખુબ સુધારા થતા ગયા અને જેમ જેમ થોડા મુડીવાદીઓના હાથમાં આખો ઉદ્યોગવાદ સરી પડ્યો તેમ તેમ રાક્ષસી કારખાનાઓમાં થોડા અંધ માલ

ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા, અસંખ્યા દહેલતના બળ ઉપર ધજ્જરાવાદે જગતનો ખુણે ખુણે ભરી દેવાય એટલો માલ કાઢવા માંડ્યો. દરેક મુડીવાદી દેશે પોતપોતાનું અંદાજે ઉત્પાદન જગતની બજારોમાં ઘુસાડવા ખુબ સ્પર્ધા ખેંચવા માંડી. પોતાના દેશની આડે જગતી દીવાલો ઉભી કરી પડાત દેશોમાં માલ ઘુસાડવાની બ્લોક દરેક મુડીવાદી મહારાજ્યે ખેંચવા માંડી. આમ બાકી રહેલી બજારોની વડે અણી માટે સાત્રાજ્યવાદી રાજ્યો આપસઆપમાં અથડાવા લાગ્યાં. જેમ જેમ માલની ખપત પરદેશોમાં વધતી ચાલી એમ એમ દરેક દેશે ખુબ ઉત્પાદન કરવા માંડ્યું. પાછળથી ખીજ મુડીવાદી દેશની સ્પર્ધા થતાં જ્યારે ખપત ઓછી થવાં માંડી ત્યારે ઉત્પાદનનું ધોરણ ઓછું કર્યા શીવાય છુટકારો નહીં એટલે કંતો સ્પર્ધામાં ટકી રહેવા માટે મુડીવાદે મલ્લુરીના દર ઓછા કરવા પડે; ખર્ચમાં કાપકાપ કરવી પડે, અથવા ઉત્પન્ન થતો જ્યાખંધ માલ ગોડાઉનમાં સડવા દેવો પડે. આ બજારો ખેળવવાની મુડીવાદી રાજ્યોની સ્પર્ધામાંથી ભયંકર આથીકે આકૃત ઉભી થાય છે. આ કટોકટીના કામમાંથી ઉગરવા માટે એક મુડીવાદી સત્તા કતિા ખીજ સત્ત્રને સ્પર્ધામાં કાંમત અને ઉત્પાદન વડે દબાવે છે અથવા તે લગાઈ જગાવી એક રાજ્ય ખીજને પાયમાલ કરવા મથે છે. “કાયદેસર”ના બંધાય કારસ્થાનો અજમાવી લીધા પછીજ મુડીવાદી રાજ્યો એનું ખર્ચ અને ખુલ્લું લગાયક સ્વરૂપ પ્રકાશે છે. સાત્રાજ્યવાદનો આ બીજો અવરોધ પ્રથમના જેટલોજ અતીવર્ધ છે. મત્રી, રાજકીય સંબંધ અને આથીકે વ્યવહારથી એકે ખીજ સાથે સંકળાયેલા હોવાનો દાવો કરતાં મુડીવાદી “મીત્ર

રાજ્યો" એક બીજાને પૃથ્વીના પટપરથી ઉખેડી નાંખી આખી જ્વાલમનો કપલે કરવાની રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા સેવતાં હોય છે. ઇગ્નરાવાદના અંતીમ વીકાસમાંથી આખરે આ અવરોધ એટલો ઉગ્ર બને છે કે એમાંથીજ જગત્ત્યાપી યુધ્ધના પદ્ધતિ વાગે છે, અને કદાચ નજીકનાં ભવિષ્યમાંજ એવો પ્રસંગ આવી જાય તો જરાય આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. અત્યારે એક બીજા સાથે સમુદ્રની શીતલ હવામાં હોર કરતા સામરાજ્યવાદી સુત્રધારો મનમાં બરાબર સમજે છે કે હજુ આપણે અથાગ મરવાને વાર છે. વળી બીજી બાજુથી મજબૂત અને કામદારો રાજકીય સત્તા સર કરવાનો વ્યવસ્થિત પ્રયાસ છુપો કે ઉઘાડો પણ દરેક દેશમાં કરી રહ્યા છે. એના ઉપર જો કે સામરાજ્યવાદ ભારે ધ્રુવર નજર રાખે છે, છતાં એના અતીવાર્ધ અવરોધોમાંથી શ્રમજીવીઓની જાગૃતી જન્મ્યા વીના કદી સહેવાની નથી. અસંખ્ય મહેનતુ માનવોના શ્રમનું ફળ થોડીજ બાકતીઓ હજમ કરવા માગે એટલે કુદરતી રીતે સંપત્તીના સમ્પન્નદારો એની સામે ઉગ્ર અને લાપક યુધ્ધ આદરે એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. સંખ્યાબળ અને વ્યવસ્થાના અભાવે કદાચ આ પ્રવૃત્તિ છુટા છવાયાં હમકલામાં પરીણામ પમર્તા હશે કદાચ કોઈ કેકાણે ખુશ જનરજસ્તીથી જરાક નેટલા હલનચલનને પણ હાખી દેવામાં સામરાજ્યવાદ સફળ થતો હશે, પણ વીચારોતું પરીવર્તન એ એવી અતીવાર્ધીત ઘટના છે કે એના ઉપર સમયમાં સમય સત્તા અંકુશ મુઝી રાકવી નથી ઉપરાંત રશીયાની અંદર સફળ થએલા મજૂર સત્તાવાદે આખાય જગતના શ્રમજીવીઓની આંખો ખોલી દીધી છે, આમ આપસઆપસની સ્પર્ધા

અને અથાગભૂમિમાંથીજ સામરાજ્યવાદનો મૃત્યુ ઘંટ વાગશે.

સમુહહીતનો સંહાર.

જેમ જેમ મુડીવાદ એના સંઘળા શોષણ સંચાઓ અમુક અદ્યતન પગના હાથમાં સુપ્રત કરે છે એમ એમ એના નાશના લાણુકારા નજીકમાં વાગે છે. જે પરીસ્થિતિ તો આ સામરાજ્યવાદના અમર્યાદ શોષણ-માથી અમુક ઉભી થાય છે એક તો શ્રમજીવીઓનું સંગઠન અને બીજું સામરાજ્યવાદી રાજ્યો વચ્ચે આપસ આપસમાં અથાગભૂમિ, એ બંને અવરોધોને મુડીવાદી સમાજ રચના હયાત છે ત્યાં સુધી અટકાવી શકાય એમ નથી ઉત્પાદનના સાધનો સાંચવી ખેરેલા ઇગ્નરાવાદી અદ્યતન વર્ગ સમાજના હીતને સાર જંગી યોજનાઓ નથી ધડતો પણ પોતાના નફાને કરેડોની સંખ્યા સુધી પહોંચાડવા માટે એ આટલી વ્યવસ્થાશક્તિ વેરી રહ્યો છે. પણ આખાય ઉત્પાદનના પ્રકાર અને પ્રણાલીને ફેરવી નાખે અને સમાજને માટે થોડાંક માટે આટલી મજૂરીથી ઉત્પન્ન કરી આપે એવી વધારાનીક શોધખોળોને આ સામરાજ્યવાદ સડન કરી શકતો નથી. કારણકે એની પાસે જુની મશીનરી એટલા પ્રમાણમાં પડી હોય છે કે એને સમાજના સુખસગવડ સાર જતી કરવાની ઉદારતા એનામાં આવવી અશક્ય છે. મુડીનો એટલો બધો ભોગ ઇગ્નરાવાદીઓ આપી શકેજ નહીં એટલે કેટલીયે ઇચ્છ્યાલાપક અને તાકાલીક હાખલ કરવા જેવી શોધખોળોને મોટાં મોટાં ત્રસ્ટો અને સીડી-કેટો ખરીદી હથે છે, છુપી રીતે અમુક વખત સુધી જાળવી રાખે છે અને આમ માનવ સમાજના સુખ સાર યોજના ધડતો વીરનને પણ યુગભાવી નાંખવામાં સાર

ન્યવાદ સંજ્ઞાતા મેળવે છે. પ્રતીસ્પર્ધાના હાયમાં નવી શોધખોળ જઈ પડે, એ પરી-સ્થિતી અટકાવવા કેટલીક શોધખોળોને સદંતર નાશ કર્યાના દાખલા પણ મળી આવે છે. ટેકનીકની અંદર ઉત્તમમાં ઉત્તમ આવકારદાયક સુધારાઓ ને મુડીવાદના હિતની આડે આવતા હોય તો વરસો સુધી અભરાઈ ઉપર પડી રહે છે ઉપરાંત જે ઉદ્યોગોમાંથી ધનરાવાદીઓને વધુમાં વધુ નફો મળે એના ઉપર એનું લક્ષ્ય કેન્દ્રીત હોય છે પછી એ ઉદ્યોગની સામાજિક ઉપયોગિતા વીશે એને પુછપરછે કરવાની પડી નથી. એકે ઉદાહરણુ લઈએ તો આ વસ્તુ વધારે સ્પષ્ટ થાય. વીજળીનો ખેતીમાં ઉપયોગ કરવાથી ખુબ શીશ્ય પ્રમાણમાં અનાજનું ઉત્પાદન થઈ શકે પણ મુડીવાદનો મુગ સીધાંત ખાનગી મીલકત માલીકી છે. એટલે જમીનનો મોટો ભાગ નાના નાના માલિકોમાં વહેંચાઈ ગયેલા હોય છે પરીણામ એ આવે છે કે મોટા પાયા ઉપર જમીન ખેડી વીજળીનો ઉપયોગ કરવાનું જમીનની ખાનગી માલીકી હોય ત્યાં સુધી શક્ય થઈ શકતું નથી. આજના યંત્રવાદ માટે વીજળીની શોધ અને એનો ઉપયોગ સદૈથી ભારેમાં ભારે પ્રગતીશીલ પરીણામ લાવી શકે છે. ઉપરાંત જ્યાં વીજળીનો જગ્યા સહેલાઈથી એકઠો કરી શકાય એવી સ્થિતી હોય એ દેશ ખીજી પ્રજાની માલીકીનો હોય અને ફળદ્રુપ જમીનની માલીકી બીજાં રાજ્યની હોય એટલે જુદાં જુદાં મુડીવાદી રાજ્યો વચ્ચે વહેંચાઈ ગયેલી પરસ્પરીમાં પણ વીજળીનો વ્યાપક પ્રચાર શક્ય નથી. વીજળી ઉત્પન્ન કરવાનું સ્થળ અને એનો ઉપયોગ કરવાનું સ્થળ બન્ને સમાજની માલીકીનાં ન અને ત્યાં સુધી માનવજાતને

અનેક મુખ્ય અગવડો આપી શકે એવી ભાવી સંભાવનાઓ હોવા છતાં વીજળી આજે જન સમુદાયે એવી શક્તીનું ઓછામાં ઓછું પ્રમાણુ આપે છે આના કારણમાં ઉતરશો તો ખેતીને લાયકની જમીનોમાં ખાનગી મીલકત માલીકી અને પ્રદેશોની રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટીએ વહેંચણી એ બન્ને મુખ્ય તરી આવશે.

વીજાનનું વીરમરણુ.

એટલે એક વાત તો સ્પષ્ટ સમજી શકાય એવી છે કે જ્યાં સુધી સામ્રાજ્યવાદીઓ જગતના ઉત્પાદન ઉપર અડા જમાવી ખેડે છે ત્યાં સુધી માનવ સમાજને સાફ વીજાનનો પણ છુટથી ઉપયોગ કરવો અશક્ય છે. મુડીવાદીઓએ પોતાના ખીસ્સા ભરવા માટે વીજાનનાં સાધનોને કબજામાં લઈ લીધાં છે અને એના દ્વારા કરોડોનું શોષણુ થઈ રહ્યું છે એટલે કેટલાક વીજાનને વગેરે વવા મંડી પડે છે. અત્યાર સુધી વીકાસ પામેલી માનવ શક્તી મુડીવાદના કાણુમાંથી ખુંચવી લઈ સમાજને સોંપી દેવાની વૃત્તી ઉત્પન્ન કરવાને બદલે આવા તત્વજાનીઓ વીજાન પહેલાંનાં ગ્રામ મીક કાળ તરફ નજર દોડાવે છે. પ્રગતી, યંત્રવાદ, વીજાન, બધાએને કારે મુકી આવા તરંગી લોકો વ્યક્તીગત જરૂરીયાતોને સાવ દુઃકારી કંગાલોની જમાત ઉભી કરવાના મનોરથ સેવે છે આ વીચાર-ભ્રમની પાછળ એક વસ્તુ રહેલી છે અને એ સમાજની વ્યાખ્યા પરત્વે છે—આંવા મહાત્માઓ માની દયે છે કે સમાજ એટલે વ્યક્તીઓનો સંવાળો—એક વ્યક્તી સુધરે એ પણ એમને મન મહત્વનો વીધય લાસે છે. કારણકે સમાજ માટે વ્યક્તીઓના સમુદય શીવાય એમને ખીલે સંબંધ સૂઝતો નથી ખરી

રીતે સમાજનું સ્વરૂપ આજે વ્યક્તિઓના માત્ર સરવાળાથી આવી શકે એમ નથી, આજે તે ઉત્પાદનની આખી યોજનામાં (પછી એ મુડીવાદી હોય કે સમાજવાદી) વ્યક્તિ શું હીસ્સો આપે છે એ મહત્વની ધટના છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાને માટે ભેદનું અને તે પછી થોડામાં થોડું જનતે ઉત્પન્ન કરી હ્યે એ વસ્તુ આજે શક્ય નથી કારણકે સમાજનો વીકાસ, એના ગતીના સાધનોમાં પરિવર્તન અને યંત્રવાદનો પ્રચાર એ બધાને પરીણામે વ્યક્તિ એવું તદ્દન એકસવાયું અસ્તીત્વ ધરાવી શકતીજ નથી. એટલે વીજાન ઉપરનો અરૂપ વર્ગનો કાણુ ઉઠાવી લેવાની વેતરણુ કરવાને બદલે આખા વીજાનને ભુલી જવાનો માર્ગ કેટલાકને “સત્યના પ્રયોગ” જેવું નામ આપવાને લાપક લાગે છે ખરી રીતે એ વીજાન વીરોધી તત્વજ્ઞાન નવું સત્ય કે નવી શોધ નથી પણ સમાજવાદના સીધાંતોનું અજ્ઞાન અને નીરાશાવાદનું પરીણાજ છે. સામાજ્યવાદના અસ્તીત્વમાં વીજાન કદી એનું માનવકક્ષાજનું ઉપકારીતત્વ વીકસાવી શકશે નહીં, સમાજના આર્થીક ઉત્પાદનો અને એની ભંડેરણી એક વ્યવસ્થીત યોજનાદાર થાય ત્યારેજ વીજાનનો સામાન્ય જનસમુહના લાભ માટે પુરેપુરો ઉપયોગ થઈ શકે. આજે તે વીજાન બજારમાં વેચાય છે, કંપાટો અને તીજેરીઓમાં મંદીવાન બતાવાય છે અને મુડીવાદી નફા તોરાની ગણતરી ઉપર એને નવાવાય છે.

વીજળીની ગતી

વીજળીનો ઐદ્યોગીક ઉપયોગ અમલમાં આવતાંની સાથે આખા યંત્રવાદનું ટેકનીક બદલાઈ ગયું, દોલસા અને તેલના રાક્ષસી ઉદ્યોગ ઉપર અકકડ થઈને ફરતા

માથેતુઝર મુડીવારીઓ વીજળીની ઐદ્યોગીક ઉપયોગ પછી આકળા બની ગયા, કારણ કે જગતના તમામ ઉદ્યોગો માટે દોલસો અને તેલ આજસુધી અનીવાર્ય વસ્તુઓ હતી. કાપર, એલ્યુમીનમ, લોખંડ વીજેર ધાતુઓના ઉદ્યોગોમાં વીજળીનું તત્વ લાખક થયા પછી જબરા ફેરફાર થઈ ગયા છે. જુના મશાનો અને જુની પધ્ધતીઓને ઉથલાવી નાખી વીજળીએ આખા ઉદ્યોગવાદને બહુજ ત્વરીત ગતી ઉપર મુકી દીધો છે. ખેતીમાં તે વીજળીના ત્રેકટરોએ ઉત્પાદનને અનેકગણું વધારી મુક્યું છે; એટલે અત્યારસુધી જે મુડી જુના ઉદ્યોગો પાછળ રોકવામાં આવી હતી એમાં ખુબ ઉમેરો કરવો પડે અથવા એ આખા માળખો ઉથલાવવો પડે અને તેથીજ જ્યાંસુધી ઉત્પાદનના સાધનો વ્યક્તીગત કે અસ્પર્ગીય માલીકીનાં છે ત્યાં સુધી આવું મેટું નુકશાન સહન કરવાની વૃત્તી એમનામાં ન આવે એ સ્વભાવીક છે. આવા પ્રચંડ અખતરાઓ તો જ્યારે ઉદ્યોગો અને ઉત્પાદનોનો કાણુ આખા સમાજના હાથમાં હોય ત્યારેજ શક્ય થઈ શકે છે.

દાનના દંભ

મુડીવાદની પ્રશંસા કરનારાઓ કહે છે કે ઉદ્યોગવાદનો વીકાસ વ્યક્તીગત નફો મેળવવાના આકર્ષણુ વીના શક્ય નથી. પણ આ દલીલ કરનારાઓ ભુલી જાય છે કે એ સ્થિતિમાંથી તે મુડીવાદ ક્યારેનાય પસાર થઈ ગયો છે. આજે ઉદ્યોગ ઉપર એવી વ્યક્તીગત માલીકી પણ રહી નથી આખા ઉદ્યોગનો ઇન્જરવાદી વીકાસ એટલે બધો દેખીત થઈ ગયો છે કે ધનતૃષ્ણાને ખાતર મોટા અમળખાનીઓ

આખા સમાજની ગમે તેવી આર્થિક ઉચ્ચપાયલને આમંત્રણ આપતાંય અચકાતા નથી. જ્યારે શોષખોળોને સ્વાર્થ ખાતર ચમદી નાખતાં એમને પેટમાં પાણી પણ હલતું નથી. તદ્દન નીહુર, માત્ર આના પાછના હીસાગ ઉપર ઉમેરો સાત્રાજ્યવાદ સમાજના સામાન્ય કલ્યાણ માટે રમંચ માત્ર તકલીફ ઉદાવવા તક્યાર નથી. કીર્તીને ખાતર એ દાનવીર બનવા પ્રયત્ન કરશે પણ એ દાનવીરતાની પાછળ પણ છેતરપીંડી ભરી હોય છે. જ્યાં કરોડોને ખાવા ધાન ન મળતું હોય ત્યાં એક વ્યક્તિ અખખપતી થઈને ખેસે એ આંખમાં ખુંચે એવી વસ્તુ છે. આ આત્મભાન ખુબ મોટું સંખ્યાબળ ધરાવતા આમ વર્ગમાં ન ફેલાય એટલા માટે લાખો અને કરોડો લુંટી લઈ એમાંથી મુડીવાવાદીઓ પાંચ પચાસ કે લાખ રૂપિયા હોસ્પિટલમાં અનાયાશોમાં, અન્ન-દાન વીગેરેમાં ખરચે છે. સાત્રાજ્યવાદના પાયા જેમ જેમ ઉંડા ઉતરતા જાય છે એમ એમ આમ વર્ગનું શોષણ ઉગ્ર બનતું જાય છે. એકાદી વધતી જાય છે અને પ્રજા પ્રજાના વધમનસ્થને પરીણામે ભાષીમાં લડાઈને ભમ આખા સમાજ ઉપર ઝડપી રહ્યો છે. સમાજવાદ શીવાય આ આખી અવ્યવસ્થા, અધાર્મિક અને ઉચ્ચપાયલમાંથી ઉગરવાનો ખીજો એકેય આરો નથી.

એક બાબતથી ખુબ ઉત્પાદન કરવાનો પ્રયાસ આદરતો ઇંગ્લંડવાદ ખીજ બાબતથી યંત્રવાદના કુદરતી વીકાસને પણ રૂંધી રહ્યો છે. જુની મરીનરી ધસાઈને નકમી ન થઈ જાય ત્યાં સુધી નવાં યંત્રો દાખલ કરવાનું એને કેમ પરવડે? છતાં એના અલગ ઉત્પાદનને માટે જગતના બજારો સર એને મથવું પડે છે. પોતાના દેશમાં માલની કીર્તિમત વધારી મુકીને પણ

પરદેશના બજારો કબજે કરવામાં આખો ઇંગ્લંડવાદ મશગુલ થઈ ગયો છે, આ બધી સાત્રાજ્યવાદી રાજ્યોની હરીફાઈનું પરીણામ સુધ્ધ શીવાય શું આવે ?

પ્રજાસ્વાતંત્ર્યને નામે

સાત્રાજ્યવાદના યોગદાંમાં અનુકુળ રીતે ખેતી શકે એવી એક પણ વ્યવસ્થિત યોજના સમાજનું સામુદાયિક હિત સાધી શકશે નહીં કારણકે થોડા માણસોની લક્ષ્મી લાલસાને ખાતર અને નફો એકઠો કરવાની તાલાવેલીને ખાતર ક્યારેક ખુબ ઉત્પાદન થાય છે તો ત્યારેક ઇરાદાપૂર્વક ઉત્પાદન ઘટાડી નાખવામાં આવે છે. પરદેશ અને સ્વદેશની બજારોમાં ખપત વધારવાના ઉદ્દેશી અને સ્પર્ધામાં પ્રતીપક્ષીને હાવવાના આશયથી જુદા જુદા દેશના ઇંગ્લંડવાદી મંડળો રામાજ, આમચર્ચ, ગુરીખ કે બેકા રોની જરાય પરવા કર્યા વીના પોતાના બેંક એકાઉન્ટ ઉપરજ નજર રાખે છે અને જોઈતા બને તેટલા લશ્કરી હેરફેરા એક વીને પણ આર્થિક લુંટના ઇંગ્લંડ અનામત રાખવા મથે છે. જો કે ઇંગ્લંડવાદના યુગ પછીજ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર અને આર્થિક નીતી ઘડાયાં છે અને પરદેશો સાથેનો સંબંધ પણ ત્વરિત બન્યો છે. પ્રજાઓ પ્રજાઓ વચ્ચેનો વ્યવહાર ઇંગ્લંડવાદની પ્રગતી સાથે વધારે સેજમેળ થતો ચાલ્યો છે; પણ છતાંય એ આંતરરાષ્ટ્રીય દરખીએ સમાજના વીકાસને રૂંધે છે, કારણ કે એના મુળમાં ખાતગી મીલકતમાલિકોના સીધાંત મોજુદ છે અને એને લઈને વ્યક્તીગત નફો વધારવાની વૃણા કારણે સ્વરૂપ પાંકે છે. આ અવરોધને પરીણામે પ્રચંડ ગતીનાં સાધનોથી સંકળાયેલું ગઈ જુદી જુદી પ્રજાઓના સંકુચિત સ્વાર્થને ખાતર

અયડાઇ પડે છે અને એકત્રાત ભાવનાનો મુળમથી નાશ કરે છે. વળી આ ઇન્જરા વાદીઓ એક બાબુથી ઉદ્ધેઓ અને વ્યાપાર આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણ ઉપર ખીસવે છે. અને નફા મેળવવાને ખાતર રાષ્ટ્રીય મર્યાદાઓ ઓળંગી જાય છે જ્યારે ખીજી બાબુથી ખીજા સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યોન તરફ અને સીન્ડીકેટો સામે જંગ જમા વવા “રાષ્ટ્રીય ભાવના” અને “પ્રજાકીય એકતા”નો આશરો લેય છે, એટલે દરેક દેશની જુદી જુદી આર્થિક નીતી વીકાસ પામેલા મુડીવાદને મદદ કરવા ઉભી થાય છે અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યને નામે સામ્રાજ્ય વાદી રાજ્યો પશ્ચાત પ્રજાઓમાં પોતાનાં માલ હુસાડવાની વેતરણ કર્યાં કરે છે.

કાયદાના કારસ્થાન

સામ્રાજ્યવાદના લાક્ષણિક અંગોની આટલી વીસ્તૃત ચર્ચા પછી એક અનુમાન સહજ યદ્ય શકે છે કે મુડીવાદ અત્યારે પ્રગતીશાલ વલણ ધરાવતો નથી પણ એનાજ અવરોધોને પરીણામે નાશના મુખમાં સરી જતો જણાય છે. કેદાય જુઝાતા દીપકની છેલ્લી જગલાતી પેદે શસ્ત્ર સજ્જ સામ્રાજ્યવાદ અત્યારે વધારે સશક્ત દેખાશે પણ એ એના નજીકમાં આવનારા નાશ નીજ આગાહી આપે છે. રાષ્ટ્રાય અને જોગેલીક વીલ જોમાં બેંચાયલા મુડીવાદી મહારાજ્ય પોતપોતાના પ્રદેશમાં આવેલા ઇન્જરાવાદ ને વધારે સમૃદ્ધ અને વીસ્તૃત બનવા ખીજા પ્રતીસ્પર્ધી સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યો સથે સંગ્રામમાં ઉતરે છે અને એને ખાતર શાંતીના સમયમાં પણ લશ્કરી સત્તા વધારવા માટે અનર્ગલ નાણાં ખર્ચે છે. ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, જપાન જર્મની, ઇટાલી, અમેરીકા વીગેરે જે

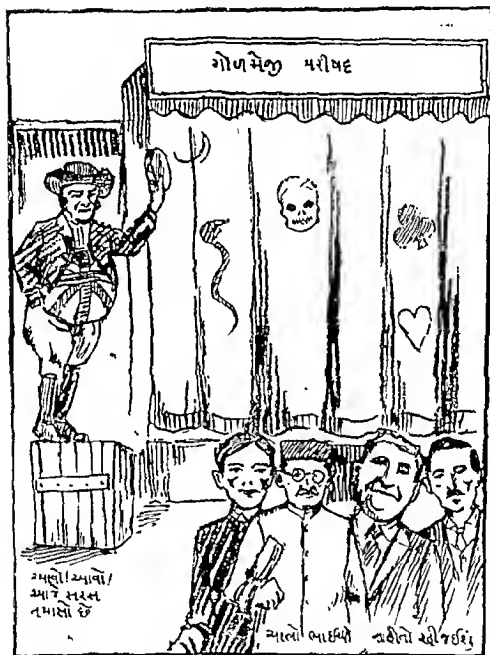
ઉદ્યોગસમૃદ્ધ દેશો પૃથ્વીનું આર્થિક સ્વામીત્વ સાંચવી ખેડા છે એનાં વાધીક અંદાજ પત્રકો વપાસતો સ્પષ્ટ માલુમ પડી આવશે કે પ્રજાના રક્ત શોષણથી એકી કરેલી આવકમાંથી આ મુડીવાદી રાજ્યો લગભગ અરધી ઉપરાંત રકમ લશ્કરના નીભાવ માટે ખર્ચે છે. પ્રજાકીય હકો અને સ્વાર્થોના સ્તંભાણુનું ખડાનું રણુ કરી માત્ર બહુજ થોડા પુંછપતીઓએ ખડાં કરેલાં તરફ અને સીન્ડીકેટોના સ્વાર્થો સંભાળવા આ ગંજવર લશ્કરો નીભાવાય છે. કરોડો શ્રમજીવીઓને તો નથી મીલકત કે નથી મુડી. એમના રક્ષણ માટે આટલો લોખંડી દેરદમામ જરાય જરૂરનો નથી. માત્ર એ મહેનતુ માનવોનું સંગઠન સંહારવા અને સ્થાપીત સ્વાથોને સુરક્ષીત રાખવા કરોડો માનવો પાસેથી કરવેરા મારફત એકઠાં કરેલાં નાણાં વપરાય છે. પોલીસ, લશ્કર, કાયદો, ન્યાય અને ખીજા બધા મુડીવાદી સંરખ્ખો ઉપલક્ષ્યથી બધા શહેરીઓનું રક્ષણ કરતાં દેખાય છે પણ ગરીબો અને મધ્યમવર્ગનું રક્ષણ કરવાનો દંભ આ મુડીવાદીઓએ સર્જેલી રાજ વ્યવસ્થા ન ટકાવી રાખે તો એનું નજ સ્વરૂપ ઉઘાડું પડી જાય. રાજસ્થા એક તટસ્થ વસ્તુ છે એમ શ્રમજીવીઓને ન સમજાવે તો આખું દુષ્ટ ખુલ્લું પડી જાય છે રંક અને રાય તમામને કાયદો સરખો ન્યાય તોળે છે એ શ્રમજી દેલાવવામાં પણ મુડીવાદીઓનો સ્વાથ છે જે કાયદાઓ મુડીવાદીઓ જ નીનદારો અને મીલકતદારોના હીત સાંચવા માટે ધડાય છે એનો આડકતરી રીતે સૌને લાભ મળે છે. બાકી તો આ શોષણના સંચાઓ ચલાવતા પુંછપતીઓના સ્વાર્થો સામે શ્રમજીવીઓઆંખ પણ ઉંચી કરે તો એ ના એ જ કાયદા અને રક્ષણના ઓળરો

એમના ઉપર તુડી પડે છે. એટલે શાંતીનાં સમયમાં મુડીવાદી રાજ્યો, રાષ્ટ્રીય ભાવનાના સંકુચિત ખ્યાલો ફેલાવી સ્થાનીક શ્રમજીવીએને કચરી ને.ખે છે અને યુધ્ધના સમયમાં આપણી માતૃભૂમી ભયમાં છે એવું સંગ્રામસૂત્ર ઉઠું કરી એજ શ્રમજીવી-ઓની લાગણીઓ ઉત્તેજિત કરે છે. જે રીતે શાંતીના સમયમાં પોતાના દેશનાજ મુડી-વાદીઓ એના જાત ભાઈઓનાં લોહીનો વેપાર કરતા હતા એજ રીતે દુરુશન દેશના શ્રમજીવીઓ પણ એના સ્થાનીક મુડીવાદથી પીસાતા હોય છે પણ શ્રમજીવીઓની આ આંતર રાષ્ટ્રીય એકતા અટકાવવા માટેજ રાષ્ટ્રવાદની ઓથ લેવામાં ચક્રાર મુડી-વાદીઓ ફાવી જાય છે. આ પુંજીદારોને તો જગતના કોપણ ખુલ્લામાંથી કાઢી માથ મળે તો લાવવો છે સડરાના રણમાં પણ ને નફો વધારે મળતો હોય તો મુડી રોકતી છે આંતરરાષ્ટ્રીય યોજનાઓમાં પણ ભાગ લેવો છે માત્ર શ્રમજીવીઓને સારૂ આ ઇજારવાદી વર્ગે “સ્વદેશ ભક્તી” ને પેટાં બનાવીને અનામત રાખી મુકી છે. દેશ પરદેશના મુડીવાદીઓ સામાન્ય કક્ષ-ઓમાં મળે છે નાચ અને જલસાઓમાં સ્વપરના ભેદ જીનડા એકઠા થાય છે પરંતુ કહે છે સંખ્યા બાધે છે અને લગ્નગ્રંથીથી પણ નેપાય છે વ્યવહારી માંડી વ્યાપાર સુધીના તમામ જીવન ધર્મોમાં મુડીવાદને માટે “સ્વદેશ”ની મર્યાદા મુકવામાં નથી આવી. માત્ર ને ચીનના મજૂરો સાથે ઇંગ્લાંડના મજૂરો સામાન્ય સંબંધ બાધે, કે હીંદ સાથે જર્મનીના શ્રમજીવીઓ સંગઠન સાધે તો એ દેશદેશ ગણાય, રાષ્ટ્રીયતાનો દંડ ગણાય! અને પારકેને પોતાના માનવાની નીતી મનાય! આ જુડી રાષ્ટ્રીયતા ટકાવી રાખવા માટેજ ન્યાય પોલીસ અને કાયદો કરોડોને ખર્ચે મુડીવાદી મકારાજ્યે નીલાવે છે.

કાયદેસર લુટ

જ્યાં સુધી સાત્રાજ્યવાદ સત્તાના સીંદાસન ઉપર ખીરાજે છે ત્યાં સુધી લશ્કર અને પોલીસ એને નીલાવેજ છુટકયો છે. ચોરી લુટકાટ કે મારામારી-માંથી પ્રમળે ઉગારવા માટેજ આ ઉપકારક તત્વો નીલાવવામાં આવે છે એ માત્ર હમણા છે વળી આજના માનવસમાજમાં ચુલ્હેગારોનો વર્ગ પણ કાણે સમર્થો? જેમ જેમ થોડા મહુસીનાં હાથમાં દબિતતું એકીકરણ થવા માંડ્યું એમ એમ બેકારી વધી, ભુખમરો વધ્યો અને કરોડોને માટે નીલાવનાં સાધન ટળી ગયાં. એટલે જે થોડા વર્ગના હાથમાં આજે અદ્યક ધન એકઠું થયું છે એજ વર્ગ પોતે સર્જેલી ભયાનકતા ને ચુલ્હાઓનું નામ આપી સગા ફરમાવે છે અને એને માટે ખડી કરેલી રાજ્યવસ્થાનો નીલાવ ખીચારા શ્રમજીવીઓના લોહી વડેજ યાપ છે આજે મુડીવાદીઓનો માલ ઉત્પન્ન કરનારા મજૂરોને આવતી કાલે નવાં યંત્રો એકવી એને ગલીઓમાં રજગતા મુકવામાં મુડીવાદ લેશમાત્ર અચકાશે નહીં. ચુલ્હાઓનું પ્રમાણ અને પ્રકાર તપાસનારા અવલોકીઓ કહે છે કે મોટે ભાગે એનાં મુળ “મીલ્કત”માંથી મળી આવે છે; એટલે જ્યાંસુધી ખાનગી મીલ્કતમાલીટીનું આધીક ધોરણ સમાજ રચનાના મુળમાં છે ત્યાંસુધી ચુલ્હો કે હીંસા જન્મે અટકવાનાં નથી. વસ્તુસ્થિતિની એમ છે કે પોલીસ અને લશ્કર નીલાવ-વાનો મુડીવાદી રાજ્યનો હેતુ આમ વર્ગની સજ્ઞામતી નથી પણ ઇજારવાદીઓના શોષણને અવીચળ રાખવાની એક સશસ્ત્ર યોજના છે. થોડા પણ સશક્ત કાયદેસર લુટ ચલાવનારાઓનું રક્ષણ અને એની કાયદેસર લુટના ભોગ બનેલાઓનું લકાણ કરવા માટેજ આ પેલાદી એંગદાં શ્રમજીવીઓની છાતી ઉપર ખડાં કરવામાં આવ્યાં છે.

જાહનૌ ખેલ: ગોળમેજી પરીષદ

જાહનૌખુલ: આજનો ખેલ અદ્ભુત છે. જગતે ન લેયા હોય ન ગણ્યા હોય તેવા જાહુષ પ્રયોગો અહીં થશે.

છણા—જયકર: યાહો, યાહો, નહીં તો આપણે રહી જઈશું.
સપ્ત-સેતલવાડ)

ગોળમેણ પરીપદ અને તે પછી—

સમતોલપણ ગુમાવી બેઠેલી રમત

ગીતા અને સ્ત્રીઓ

: લેખક :

સૌ. મધુરી! મહેતા

ગીતા જેવાં પુસ્તકોમાં શ્રી કૃષ્ણ જેવા પુરુષ સ્ત્રીઓની નીંદા કરે એ વાત માનવાની ના પાડતાં આ બહેન, ચિંતાની બહેનોને આવા અપમાનજનક લેખક ક્ષેપક દુર કરાવવાની હીલચાલ ઉપાડી લેવાની લક્ષમણ કરે છે.

રામચંદ્રે લક્ષ્મીની લાકડીએ સીતાજીને માર્યાં, અને શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને લાયું લઇને ગયેલાં રાધીકાજીની ઉપર ચટક કરતી રીસ ચડી કે તુરત જ એમણે કદંબના ઝાડની ડાળી તોડીને રાધીકાજીને ફટકાવી ફાડ્યાં! એવી ગરબીઓ અને ગીતો, સ્ત્રીઓને માર મારવાનો હક્ક સાબીત કરનારા પુરુષોએ લલ્લે લખ્યાં, છપાવ્યાં, વહેંચાવ્યાં અને પ્રચાર્યાં; પરંતુ ન્યારે એ ગીતોને અતીશય શ્રદ્ધાપુર્વક

પ્રમુદ્ધને ચટકે ચઢીયલ
રીસ કે.....

એમ સુર લ'બાવીને ખુંદ ગુજરાતણો જ ગાય છે, ત્યારે મને પાશવાર દુઃખ થાય છે. શા માટે એમણે એવાં ગીતો કે ગરબાઓને સ્વીકારવા અને સત્કારવા ભ્રષ્ટ્ર?

મારી ઘણા સમયની એ ફરીયાદ છે કે: સ્ત્રીઓની દુસ્મન સ્ત્રી જાતીજ છે. અને આજે હું ફરીથી તેમાં એક ખીજ કઢી ઉમેરું છું કે:

સ્ત્રીઓની દુસ્મન એમની મનોદશા જ છે. એ મનોદશામાં સમજણ વીનાની જે શ્રદ્ધા ભરેલી છે એ શ્રદ્ધામાંથી જુદા જુદા વ્યક્તી અને જુદા જુદા દેવો માટેની લક્તીની જે ભ્રમણાઓ ઉભી કરવામાં આવી છે; તેને

લીધે જ સ્ત્રી જાતની ઉત્તતી દુર ને દુર જતી જ નય છે!

હીંદુસ્થાનમાં ધર્મશાસ્ત્રોને નામે લખાયેલાં અનેક પુસ્તકોમાં સ્ત્રી જાતીની અદમ્ય નીંદા કરવામાં આવી છે. તેમની યોગ્યતા અને અધીકારને વીનાકારણે ઉતારી પાડવામાં આવ્યાં છે, અને અર્થ વીનાની ખીજ અનેક વાતો કરીને સ્ત્રી જાતીના સંબંધમાં ભ્રમક તેમજ હલકા વીચારોનું વાતાવરણ ઉભું કરવામાં આવ્યું છે. શા માટે એ બધાની સામે સ્વતંત્રતા તેમજ સ્વમાનને ચઢાવનારી બહેનો તીવ્ર નીવેધ જાહેર કરે નહીં?

જન્માષ્ટમીના આ ખાસ અંક માટે લખતાં, શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને પણ સ્ત્રી જાતીને ઉતારી પાડવાની મનોદશાના રસીયા જે રીતે વગોવે છે તેનો મને વીચાર આવ્યા વીના રહેતો નથી. એમનામાં પ્રભુત્વનું જે રીતે આરોંપણ કરવામાં આવ્યું છે તેને એ રીતે માનવું, કે ખીજ રીતે માનવું, અથવા ન માનવું એ પ્રત્યેક બહેનના શીક્ષણ તેમજ સંસ્કાર ઉપર આધાર રાખે છે, છતાં એક વર્ગ શ્રી કૃષ્ણને ખુદ ધૈર્યવત્તા માને છે, અને ખીજે વર્ગ તેમને સામાન્ય માણસ કરતાં વીશેષ શક્તિમાન હોઈ પુરુષોત્તમ ગણે છે એ વાત તો ખરી જ છે.

એવા પુરુષને સ્ત્રી જાતીનો વીરોધ કરવાનું કશું જ કારણ હોય શકે ખરું ? જેમણે રાજકન્યાઓ કરતાં ઉતરતી કોટીની કુખજ સાથે લગ્ન કરી તેની તરફ અતીશય માન અને પ્રેમ ખતાવ્યાં છે, જેમણે પોતાના પ્રીય સખા, અને સગા અણુનને ચઢાનાર પોતાની માની જણી અર્થેન સુલદાને લગ્ન કરવા માટેની બન્નેને નાકી છુટવા જેટલી સગવડ કરી આપીને સ્ત્રી જાતીની સ્વતંત્રતાનો અને સ્નેહની પ્રકાશના સ્વીકાર કર્યા છે, તેમજ ગોકુળ ગામની પ્રજાનારીઓનો પાશવાર પ્રેમ જેણે છતી લીધેલા એવા શ્રી કૃષ્ણ જાતે સ્ત્રી જાતીને માટે કદી હલકા શબ્દો કહે ખરા ?

અને વળી જેઓ શ્રી કૃષ્ણનો પ્રભુ તરીકે સ્વીકાર કરે છે, તેઓ તો એમની એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરે છે કે :

“હું તો સર્વ પ્રાણીઓની અંદર વસેલા છું.”

અને જ્યારે એમજ હોય તો પછી ધી કૃષ્ણ ‘ચાર વણુ’ની, શુદ્રોની અને સ્ત્રીઓની વાતો કરવા તૈયાર થાય એમ કહી જ કેમ શકાય ?

તેમ છતાં ‘શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા’ અન્યારે જ સ્થીતિમાં આપણા હાથમાં મુકવામાં આવે છે, તેમાં તો લખેલું જણાય છે કે :

[૧] શુણુ અને કર્મના વીલાગને અનુસરીને મેં ચાર વણુશ્રમવાળી સંસ્થા સૃષ્ટી છે. [અ. ૪: શ્લોક. ૧૩]

[૨] બ્રાહ્મણ, હાથી, કુંતરો અને ચાંચ-જમાં ભંડીતો સમદૃષ્ટી રાખે છે. [પ. ૧૮]

[૩] સ્ત્રીઓ, વૈશ્યા, શુદ્રો અને બીજા પાપી જાતીમાં જન્મનારાઓ મારા આશ્રીત થવાથી પરમ ગતિને પામે છે; તો પછી

પત્રીય બ્રાહ્મણો અને ભક્ત રાજપીઓ માટે કહેવું જ શું ? [૬ : ૩૪]

. [૪] બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શુદ્રોનું કર્મ પણ સ્વભાવજન્ય શુણુને લીધે જુદાં જુદાં છે. [૧૮ : ૪૧]

મને લાગે છે કે આ જાતના શ્લોકો કાંઈક બ્રાહ્મણે પોતાની જાતનું મહત્વ ગાવા માટે પાછળથી ઘુસાડી દીધા છે, અને તેથી શ્રી કૃષ્ણ જેવી શક્તીને પોતાની યુદ્ધપટ્ટીના માપ પ્રમાણે સાંકડી કપ્ડીવાળી ખનાવી મુકવાનું મહાપાતક વહોયું છે. અને તેથી એક કમીટી નીમી જ્યાં જ્યાં આવી અસમાનતાની પ્રભુ અને શાસ્ત્રને નામે હીમાયત કરવામાં આવી હોય, તે એકદમ દુર કરી નાંખવાની જરૂર છે.

વણુશ્રમને વાજખી હરાવવા મથનારાઓ સીવાય ‘શુણુકર્મ’ વીલાગની વાત બીજી કોણ કરે ? સંપ્રીતી ઉત્પત્તિ વખતે આવા વીલાગ કોણે પાડ્યા હતા ? શું પ્રભુને તે વખતે બીજું કંઈ કામ નહોતું કે આમ માનપ્રદેશને ચાર ભાગમાં વહેંચવા બેસે હશે ?

જે શક્તી એમ કહે કે હું સર્વ સ્થળે સમાન રીતે વ્યાપક છું, તેને બ્રાહ્મણ તેમજ ચાંચળ વચ્ચે ભેદ પાડવાનું શું કારણ હોય ? આ ઉપરથી એમ માનવાને પુરેપુરું કારણ મળે છે કે આ પ્રયોગ કાંઈક પક્ષા બ્રાહ્મણેજ અજમાવ્યા હાજે છે.

ખરતું નવમા અધ્યાયનો ૩૪ મો શ્લોક તો પ્રભુના પ્રભુત્વને તદ્દન જ સ્વાર્થી અને સંકુચીત મનુષ્ય કરતાં પણ વધુ ઉતારી પાડનાર છે; અને તેના લખાણની દબ ઉપરથી લાગે છે કે, રાજસત્તાના પગ ચાટનાર કાંઈ સ્વાર્થી બ્રાહ્મણે જ તે શ્લોક લખીને ગીતામાં ઘુસાડી દીધો છે ! તેમ ન હોય અને

જે ઇશ્વર જેટલી હદે ગણુન.૨ શક્તી સ્ત્રી, વૈશ્ય, શૂદ્ર અને ખીછ જાતીઓને ઉતારી પાડવા બેસે, અને બ્રાહ્મણો તેમજ રાજાઓની ખુશામદ કરે તો તેને ઇશ્વર કહે જ કાણુ? આ સ્ત્રોત્ર ઇશ્વર પ્રતી અત્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરનાર છે એટલું જ નહીં, પણ જનતાને નીરીશ્વરવાદી બનાવવાના સાધન જેવો જ છે, તેથી તે ગીતામાંથી દુર કરવાની જરૂર છે.

આવી જ રીતે ચારે જાતીઓના સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરનાર સ્ત્રોત્ર (૧૮ : ૪૧) પણ ક્ષેપક જ હોવો જોઈએ.

આખી જનતાના તો કેટલા ૫ ક્યારા ધર્મ અને શાસ્ત્રને નામે પવીત્ર ગણાતાં પુસ્તકોમાં પેસી ગયા છે. પરંતુ તે ક્યારો એવાં પુસ્તકોમાં છે માટે એને માનવો અને પવીત્ર ગણવો એવું કાંઈ કહેતું નથી. ખરી વાત તો એ છે કે, વચ્ચા યુગમાં ઘુસી ગયેલા

આવા તમામ ક્યારાને સાફ કરી નાંખવાથી જ એ પુસ્તકોનું મુખ્ય વધવાનું છે.

એ બધું ગમે તેમ હોય, પરંતુ જ્યાં જ્યાં ધર્મ, શાસ્ત્ર અને કાતુનને નામે સ્ત્રી જાતીનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોય, તેને માનવા સ્ત્રી જાતીએ સ્પષ્ટ ના પાડવાનો જમાનો હવે આવી પહોંચ્યો છે જ. અને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાના સંગ્રામમાં જેઓ સરકારી માણસોની લાહીઓ, ધમકી, જોશ કે ખીજાં અપમાનોથી નથી ડરતી, એવી બહેનો શું સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવી પોતાને માટેના આવા ભયંકર અપમાન કરનારા વીચારોનો ફેલાવો શાસ્ત્રને તેમ જ ધર્મગ્રંથોને નામે થવા દેશે? જરૂર નહીં.

પરંતુ તે માટેની લડત હિંસાવવાનો સમય આવ્યારે જ મુશોળ છે એ વાત બહેનોએ ભુલવા જેવી નથી.

“તમારો કેસ તદ્દન સરળ છે.” વકીલે અસીલની હકીકત સાંભળીને કહ્યું: “તેમાં તમારી છત થયા વીના નહીં જ રહે. હું જરૂર તમારો મુકદ્દમા ચલાવીશ.”

“વાર સાહેબ” કહીને અસીલે ચાલવા માંડ્યું.

“કેમ ક્યાં ચાલ્યા?” વકીલે કહ્યું.

“એ ઝગડો અદાલતમાં ગયા વીના ઘર મેળેજ પતાવી નાખવા માગું છું.”

“પણ લગ્ન માણસ નકામા પૈસા શું કામ ચુમાવો છો. મેં કહ્યું ને કે કેસ તમેજ છતશે.”

‘માટેજ જાઉં છું સાહેબ’ અસીલે ગંભીર લાવે કહ્યું “કેમકે મેં મારા પ્રતીપક્ષીની હકીકત આપને જણાવી હતી.”

જગજગ: તેં પાંચસે રૂપીઆ ઉપરાંત ખીલુંં ઝવેરાત પણ લીધું હવું, કેમ?

કેદી: હા સાહેબ, કેમકે મેં એક કથામાં સાંભળ્યું હવું કે, પૈસો એકલો જ માણસને મુખ આપેતો નથી.

* * * *

આહકે સ્ત્રોત્રમાંના બધા ધાબળા ઉતારાવ્યા પછી, માત્ર એકજ ધાબળો જાનસી ઉપર હતો તે વખતે: મારે આવે તો એક ધાબળો ખરીદવા નથી. હું તો માત્ર માત્ર મીત્ર માટે જોતો હતો.”

વ્યાપારી: “કંઈ નહીં રોક, જે આપને હજી એમ સાગતું હોય કે આપના મીત્ર ઉપરના ધાબળા પાછળ છુપાયા છે, તો ધણીજ ખુશીથી હું તે આપને બતાવું.”

[નાટક]

:: લેખક ::

“દહાડીઓ મળુર”

પાત્રો

ગતુ	મતુ	રાધુ	માધુ
અભુન	જનખંધુ	લીખુ	વસન
કારાગૃહપતી	પોલીસ કમીશનર		પોલીસો

અંક પહેલો

પ્રવેશ બીજો

સમય : પ્રથમ પ્રવેશ પછી તરતનો જ.

દૃશ્ય : કારાવાસનો ચોરડો.

[રંગભૂમીની પાછલી આબુએ કારાવાસના કેદીઓને પુરવાનો ચોરડો જણાય છે. તેના મળખુત લોખંડી સળીઆના દ્વાર આગળ ખંદુકધારી સીપાહી પેરા ભરે છે. તેનો પાછલો ભાગ રસ્તા ઉપર પડે છે. ત્યાં ઉભેલા હડતાળી-આઓનાં યોળાં વારંવાર ગીતો ગાય છે તેમ જળનાદ ગળવે છે.

આખો ચોરડો કેદીઓથી ભરેલા છે. તેમાં એટલા માણસોને પુરેલા છે કે બધાઓથી બરાબર ખેસી પણ શકાય નહીં. તેથી 'કેટલાકે અધુકડા ઉભા છે, કેટલાકે સળીઆ પકડીને ઉભા છે. પોલીસની સામે દાંતીઆં કરવા માટે અને રસ્તાઓમાં સરથસ કહાડવાના વાંકે માટે તેમાંના ધણુઓને તો પકડેલા છે. પડદો ઉપડતાં જ બધા નીરાંતે લલકારતા હોય છે]

બધા : દેશેદેશના ઓ મનુરો !

એકન થાવો,

મુક્તીના સંઘ્રામમાં

આપણે સહુ સાથે ખડા રહીશું.

આપણે દુનીયાના છીએ,

દુનીયા આપણી છે,

એ ભાવના જ્યારે ખરી કરીશું

ત્યારે પણ આપણે

બધા સાથેજ હોઈશું.

ત્યારે પણ આપણે ગીત ગજવીશું.

આપણી મહેનતનાં ફળ

આપણી મીઠકત ઉપરની માલીફી

આપણે ત્યારે મેળવીશું.

આપણો ભુખમરો, આપણી દરીદ્રતા

ત્યારે જ જશે.

આપણે સાચા મનુષ્ય

ત્યારે જ બનીશું.

ગતુ : ક્ષિયથી સુકાઈ ગયેલા, જે પાછલા ભાગમાં ક્યકાતો હતો; અરે લાઈ, હું ક્યકાઈ આપ્યો, જરા જગા તો કરો.

મતુ : [જે કદાવર બાંધાને અને ઉંચો અને છેક આગલા ભાગમાં હતો] : નકે આથી જરાએ ભુલું નહીં હોય.

ગતુ : પણ અમે તો અહીં શું ગળાઈ મરીએ છીએ.

રાધુ : [જે છેક જ ભુવાન છે] : અમને વાસ-ફરતી ખારણાં પાસે ઉલવા થો. એ વાજળી ગણાશે.

ગતુ : તમારા પગ સળીઆની બહાર કાઢો, એથી અહીં જરા જગા થશે.

મતુ : એ હીક કહ્યું. પછી પેલા ગ્રાધા નેવો 'વાકર' આવીને ટાંટીઆ જ તોડી નાખે એટલે પશું.

માધુ : [તે કામદારોનો એક આગેવાન, ચંચળ ભુવાનીઓ છે] : અહીં જે જરા જગા કરવા

જઈએ, તો પાછળનાઓનો છુંદો જ થઈ ગય તેમ છે.

રાધુ : તો પછી બધા ખારણાં આગળ જ આવીને માર્ગ બંધ કરી નાખો, કે પેલાઓ નવા માણસોને અંદર ધકેલતા અટકી પડે.

મતુ : એ પણ હીક. પછી એમના દંડ-કાએની પ્રસાદી મળે તે આગળનાઓને જ વહેંચાતી મળે.

ગતુ : તો મને ત્યાં જવા દો. આમ શું ગળાઈને મરી જવા કરતાં, દંડકાનો માર કાંઈ ખોટો નથી.

અભુન : [ગુપ્તદુત જે કામદારોમાં પેસી ગયો હતો] : એ સળીઆઓને જ તોડી પાડોને ?

રાધુ : અરે એ ! મારો પગ શાનો કચડી નાખે છે ?

અભુન : મને ત્યાં ઉભા રહેવાની થોડીક જગા આપો.

મતુ : તો પછી મારે ક્યાં જવું ? દીવા-લમાં પેરતી જઈ ?

માધુ : ભાઈઓ, આમ લડાલડી શું કામ કરો છો ? આપણે તો એકતા જળવી રાખવી નેઈએ.

ગતુ : આ પાંજરામાં અમે ક્યકાઈને એક બની ગયા છીએ.

માધુ : ચાલો આપણે એકાદ ગીત લલ-કારીએ.

મતુ : બાપુ ! શ્વાસ લેવા પુરતો તો અહીં પવન નથી ત્યાં ગાઈ શી રીતે શકવાના ?

માધુ : ગાઓ, ગાઓ, ઓ કાચવાસનાં પંખીઓ, ગાઓ ! [તે ગીત લલકારતું શરૂ કરે છે. ખીનજો છીલે છે. પણ તેમના અવાજમાં નેઈએ તેટલા ભુસ્સો નથી.]

કાયમની એકતા !

કાયમની એકતા !

કાયમની એકતા !

સંધ કરે છે સુદઃ અમને !

[એટલામાં બારણા આગળ ત્રણ માણસો-
ને લાવવામાં આવે છે: અંદરથી જુમાજુમ
થઈ રહે છે] આ વળી બીજાએને લાવ્યા!
અહીં કોઈને પેસવા દેશો નહીં! આવો,
બધા બારણા આગળ ખડા થઈ જાઓ!
અરે આ શું છે? અમે તે માણસો છીએ કે
સસલાં? અમને આ કોટડીમાં જીવવા પુરતી
હવા તો આપો! શું તમે અમને મરી
નાખવા માગો છો? [વળી જુમાજુમ થઈ
રહે છે. કોઈ બીલાડીનો અવાજ કાઢે છે,
કોઈ કુતરું ભસતું હોય તેવો સ્વર કાઢે છે,
કોઈ ગાળો દે છે, કોઈ ધુતકારના સંભ-
ળાવે છે] અરે એ નીદરો! અમને આ
બખોલમાંથી બહાર નીકળવા દો! અમે બધા
અહીં ધીરે ધીરે મરી રહ્યા છીએ, થોડા
વખતમાં બધા ગુંગળાઈ મરશે! આવી
કોટડીમાં આખી રાત કેમ જીવો? અમને
થોડીક તાજી હવા તો લેવા દો! અરે એ!
અમે હવા વીના મરી ચાલ્યા!

ગતુ : એમને અંદર આવવાજ દેશો નહીં!
રાધુ : બારણાનો જ છુદો કરી નાખોને!
મતુ : એમનાં મોંઢાં ઉપર જ થુંકા!

[નવા આવનારાઓમાં જનખંધુ દેખાય
છે. તેની સાથે કારાગૃહપતી [જેલર]
અને પોલીસ અમલદાર હોય છે.]

માધુ : એહો! આ તો આપણો જનખંધુ!

રાધુ : શું જનખંધુ!

મતુ : અરે જનખંધુ માટે જગા કરો.

ગતુ : આ તો આપણો પ્યારો જનખંધુ!

માધુ : જય હો, જય હો, જય હો
જનખંધુનો!

સવળા : જનખંધુનો જય.

માધુ : આવો, આવો જનખંધુ અંદર
આવો.

રાધુ : અરે ભાઈ! ત્યાંથી જરા આઘા
ખસો. આપણા જનખંધુ માટે જગા કરો.

મતુ : પણ અમે ખસીને જઈએ ક્યાં?

માધુ : આપણે જનખંધુ માટે આપણા
ખભાઓ ઉપર પણ જગા કરવી જોઈએ.

ગતુ : જરા ખસો.

અભુન : તમારા ખોળામાં ખેસાડો.

[બધા થોડું થોડું ખસીને જગા કરે
છે; કારાગૃહપતી બારણું ઉઘાડે છે,
ત્યારે પોર્લસ અમલદાર હાથમાં તમચો
પકડીને તૈયાર ઉભો રહે છે. જનખંધુ-
ના અંદર ગયા પછી બારણું ફરીથી
બંધ થાય છે]

રાધુ : ભલે પધારો, જનખંધુ!

માધુ : અમારા વતનમાં તમને વધામણું
હો!

[જિટલાથી પહોંચી શકાય તેટલા જન-
ખંધુના હાથને ગ્રેમથી સ્પર્શે છે]

મતુ : તમને શું કામ ખોસાવા ગયા હતા?

જનખંધુ : તેઓ મને ખરીદી લેવા

માગતા હતા.

માધુ : તમે એમને ધુતકારી કદયા હશે?

રાધુ : દગાખાજ! સ્વાર્થા! લાંચીઆ!

જનખંધુ : સરકારી વકીલે મને પેસાની

લાલચ બતાવી.

માધુ : હું શરત મારું છું કે, જનખંધુ
પાસેથી તેને ચોચ જવાબ મળ્યો હશે.

જનખંધુ : મેં તેને કહી દીધું કે, મનુરોના
હીતની આડે આવનારા ખુશામદીઆ છતાં
કહેવાતા મનુરમંડળને તો અમે ખણી જ
નાખવાના. અમે તો જુના ખોખામાં નવો
સમાજ રચવાના છીએ.

રાધુ : જનખંધુનો વીજ્ય હો!

જનખંધુ : અને પછી તો એણે મારી
ધૂતપત્નીની વાત કહી-મેં મારાં છોકરાંને!
ત્યાગ કર્યો છે એવો એણે મારી ઉપર
આક્ષેપ મુક્યો.

મતુ : બદમાસ, લકંગો!

માણસોના અવાજ [બાલુની કોટડીમાં પુરાયતા કંદીઓના એ અવાજ હતા]: મોટેથી બોલો જનબંધુ, મોટેથી બોલો, કે જ્યાં અમે પણ તમારી વાત સમજી શકીએ.

બધા : ભાષણ, ભાષણ !

જનબંધુ [બારણાની સામે ઉભો રહીને મોટેથી] : મારા મભુર બંધુઓ !

બધા : જનબંધુનો જય !

જનબંધુ : સરકારી વકીલે મને ખાનગી પગાર આપવાની શરતે લક્ષ્યાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણે તેમાં ન ફાવવાથી મને ૨૮ વર્ષની કેદ આપવાની ધમકી આપી-મને તેમ થશે પણ ખરું, કેમકે મેં એને સીધી વાતે સંભળાવી દીધી છે.

બધા : શરમ હો એના નામને !

જનબંધુ : મારા મભુર બંધુઓ ! તેઓ તમને બધાઓને સજા કરીને કારાવાસમાં મોકલવાના નથી. તેઓ લગભગ તમને સહુને જતા કરશે-એટલે તમે જ્યારે બહાર જાઓ, ત્યારે આ વાત દામકમના આપણા ભાઈ-ઓને ઠીક સંભળાવજો.

બધા : જરૂર, જરૂર.

જનબંધુ : આપણને અહીં ગુંગળાવી મારવામાં આવે છે એ વાત તમને કહેજો. આપણા એક ભાઈ પાંડુને તેમણે માર મારીને કેવો છુદો નાખ્યો છે તે વાત પણ એમને કહજો.

બધા : જરૂર, જરૂર

જનબંધુ : તેઓ તમારી કમીટીઓની ધરપકડ કરશે, એના સમ્મુખે તુરંગમાં ધકેલશે, પણ તમે નહીં સમીતીઓની રચના કરજો, પરીસ્થિતીનો અભ્યાસ કરી, બગચાર વીચારજો. પરંતુ આજની રાતની આપણી આ મહાવેદનાને કહીએ માં બુલજો.

માધુ : અને શું તમે અમારે માટે જ તમારા પ્રાણ પાથરશો ?

જનબંધુ : અમે તમારે પડખે જ ખડા રહેવાના છીએ.

જનબંધુ : એટલું યાદ રાખજો કે, મારા આ છેલ્લાજ શબ્દો પણ હોય.

બધા : અમે એ વચનોને બરાબર વળગી રહીશું.

જનબંધુ : એટલું જ નહીં પણ અમે તમને તુરંગમાંથી બહાર લાવીશું.

અભુત : હડતાળની જય.

બધા : કામદારોનું સંગઠન કાયમનું બનો.

જનતાનું ટાણું [બહાર ગાય છે] :

અંદર મચેલા અમારા દોરતો !

એટલું માં વીસતો,

અમારે સાર તમે કારાવાસમાં છે,

તમારે સાર અમે બહાર છીએ.

કંદીઓ [પ્રતીધ્વની ઝીંકી લઈને :

બહાર રહેલા અમારા દોરતો !

એટલું યાદ રાખજો :

અમારે સાર તમે બહાર છે,

તમારે સાર અમે કારાવાસમાં છીએ.

જનબંધુ : [વસનના કાનમાં] વસન !

વસન : કેમ ?

જનબંધુ : રામા માધુ અહીં આવ્યો છે

એ વીગે તને કંઈ ખબર છે ?

વસન : ના. તમને કાણ કહ્યું ?

જન : વડીલે. મારી પાસેથી તેને એ વાત કદાવવી હતી.

વસન : હોય પણ ખરું. તેની એવી ઇચ્છા હતી ખરી.

જન : તે તો હું ચે બાણું છું.

વસન : સાવધાન રહેજો. તેઓ આપણી વચ્ચે કાળાં મેંઢાને ધુસારી દેવા માગે છે.

જન : એ પણ હું બરાબર બાણું છું.

વસન [તેની બાલુમાં ઉમેલા અભુત તરફ એકદમ ફરીને] : કેમ મારી છેક ઉપર ધસ્યો આવે છે ?

અલુન : ખીલું શું કરું? પાછળથી
ધક્કા આવેછે.

વસ્ત્ર : નહીં, તું અમારી વાત સાંભ-
ળવાનો પ્રયાસ કરે છે.

અલુન : એમાં શું?

વસ્ત્ર : તું કાણુ છે?

અલુન : તારા જેવો જ.

વસ્ત્ર : કામદાર સંધનો સખ્ય?

અલુન : હા, હા.

વસ્ત્ર : તેઉં તારી ડીકીટ?

અલુન : અહીં નથી. હું કંઈ તે દર-
શજ ખીસામાં ફેરવતો નથી.

વસ્ત્ર : તમે અહીં ક્યારે આવ્યા?

અલુન : એક અકેવાડીઆ પહેલાં.

વસ્ત્ર : તેમ છતાં કામદાર સંધની કચે-
રીમાં તમને કાંઈએ કદી લેવા નથી. જાઓ
પેલી દીવાલની બાજુમાં જઈને ઉભા રહો;
ચોરીના ધંધા છેડી દો. (મોટેથી પોકાર
કરીને) મીત્રા! યાદ રાખજે કે આ તુરંગમાં
પણુ કેટલાંય કાળાં મેંદાનિ એ લોકોએ
તમારી વચ્ચે ભરી દીધા છે; માટે જે કંઈ
બોલો તે બરાબર સાચવીને બોલજો.

ગતુ [કાટડીની પાછલી બાજુથી] : ભગ-
વાનની ખાતર તમે બારણા આગળથી ખસી,
અને અમને ત્યાં ઉભા રહેવા દો.

રાધુ : પણુ અમે ક્યાં જઈએ?

ગતુ : આવો અમારી જગાએ તમે ઉભા
રહો અને તમારી જગાએ અમને ઉભવા દો.

જનખંધુ : તે તદ્દન વાજબી છે. આપણો
વારો હવે પાછળ જવાનો અને પાછળવાળા-
ઓનો આગળ આવવાનો. દોરતો ચાસી ગોળ
ગોળ ફરવા મડિા અને જેઓ છેક પાછળ
ગોંધાઈ ગયા છે તેમને હવા મળવા દો. ચાલો
સહુથી પહેલાં હું જ એ પાછલી બાજુએ
જઈ છું.

રાધુ : ના, ના. અમે અમારામાંના ઉપ-
ચોગી માણસોને એમ મારી નાખવા માગતા
નથી.

જનખંધુ : એની દરકાર ન કરો. થોડા
જરો તો ધણા તેમનું ધ્યાન લેનારા આપ-
ણામાંથી જ નીકળશે.

[તે પાછલી તરફ જાય છે. તેટલામાં
આગળ વળી ચાર માણસો દરવાજા પાસે
આવતા દેખાય છે. બધા જ કેદીઓ તેની
સામે વીરોધ બતાવે છે.]

આ બીજા વધારે આવ્યા! એમને આપણી
સાથે કાળી કાટડીમાં પુરવા છે? અહીં જ
મરી જઈએ છીએ, ખીસકુલ ઉભા રહેવાની
તો જગા નથી! એમને છાપરા ઉપર હવે
તો લઈ જાઓ તો છે! અરે અમને થોડીક
હવા તો આપો! શું તમે અમારાં ખુન કરવા
માગો છો? એહ! એહ! એહ!

(શાપ અને તીરસ્કારનાં શબ્દબાણો આરે
તરફથી છુટવા માડે છે. કાંઈ દરવાજા તરફ
કેંધથી લુલે છે. કાંઈ સળીઆઓમાંથી હાથ
કાઠી મુછીઓ ઉગામે છે.)

ગતુ : આ મરણુપીંજરમાંથી મને કાંઈ
બહાર કાઢો! અરે અમે તો અહીં મરી
આવ્યા.

રાધુ : આવો દોરતો! બધા દરવાજા તરફ
આવો.

મતુ : કાંઈને પણુ અંદર આવવા દેશો નહીં.

રાધુ : અહીં બધી જગા પુરાઈ ગઈ છે.

માધુ : એમને ધકેલી મુકો.

ગતુ : આ ધોંધામાં આપણે જ ભયકાંઈ
મરીશું.

[તેવા આવનારા કાશઝહપતી અને
પોલીસનો મુખ્ય અધીકારી હોય છે. તેઓ
બીજાને લઈને આવતા હોય છે. આવીને
તેઓ તુરંગના દરવાજા પાસે અટકે છે.

પોલીસ અમલદાર વીસાળ છાતીવાળો, મન-
જુત બાંધાનો, કંઠાર ચહેરાનો માણસ છે.
તેણે સાદાં કપડાં પહેર્યાં છે. બીજુ પચાસ
વર્ષનો વૃદ્ધ માણસ છે. જુવાનીમાં તે સશક્ત
અને કદાવર હશે તેમ દેખાય છે. તે ભક્ત
તરીકે ઝોળખાય છે. એનો દેખાવ તે નામ
સાથે કરે તેવો જ છે. પહેલાં તે પુનરી
અને કથાકર તરીકે કામ કરતો હતો.]

મનુ : ઝોહો, આતો સ્વર્ગના વીમાનની
ડીકીટ આપનાર બીજુ ભક્ત !

માધુ : ભગવાનની પરીત્ર પ્રસાદી ! ઝોહો !
આમણે તો પ્રજુના માણસને પણ સપ-
ગ્રાગ્યો જો !

બીજુ [કથા કરતી વખતે બોલતો હોય
તેવે સ્વરે] : કામદાર બંધુઓ ! હું તમને
પીડીતોને માટે તેમજ અન્યાયથી ક્યારાવા-
ઓને બચાવવા જન્મ લેનાર અને કષ્ટ વેદ-
નાર પરમાત્માને નામે અમીન હું છું.

જનમ'ધુ [કોટડીની પાછલી તરફથી જુમ
મારીનો] : ઝોહો ! આતો બીજુ ભક્ત !

મનુ : એ વળી કોણ મુઝો છે ?

જનમ'ધુ : એ કથા કરવા આવતો હતો,
આપણી તરફેણવાળો છે.

માધુ : જનમ'ધુ આ તરફ આવો. ભાઈઓ !
એમને માટે જગા કરો.

[થયેલી જગામાંથી જનમ'ધુ દરવાજા
તરફ આવે છે]

જનમ'ધુ : ભણે પધાર્યા બીખા ભક્ત !

બીજુ : કેમ છે દોસ્ત !

જનમ'ધુ : એ લોકોએ તમને ય છેડ્યા
નહીં ?

બીજુ : એ તે કદી બન્યું છે ?

જનમ'ધુ : ચાલો અમને બધાઓને ફીક
લાગશે. [અંદરનાઓ તરફ ફરી] મીત્રા !
ભણે વધારે ક્યારાઈને પણ બીજુ ભક્ત
માટે જગા કરો.

મનુ : પણ અમે હવે તે કેટલા ક્યારાઈ
મરીએ ?

માધુ : જરૂર પડશે તો હું એમને મારા
ખોળામાં ખેસાડીશ.

જનમ'ધુ : એ તો આજે આપણી સમક્ષ
ભાષણ કરવા આવવાના હતા.

બીજુ [પોલીસ કમીસ્તરનો] : મીસ્ટર કમી-
સ્તર આ રીતે મનુષ્યોના ટોળાને ખડકતું
એ કેટલું ગંધુ ધાતકી છે, એ તરફ હું
તમારું ધ્યાન ખેંચું છું.

પોલીસ કમીસ્તર : એ બધાઓની સાથે
રહેવાનું તમને તો ઘણું ગમશે.

બીજુ : આ જાતની માનવતાવીહોણી જા-
દવણ સામે મારો સખત વીરોધ છે. મનુષ્યોના
આવા અપમાન તરફ હું તીવ્રકાર બતાવું છું.

[પોલીસ કમીસ્તર જવાળા આપ્યા વીના
મુંગો ઉભો રહે છે. દરમીયાન કારા-
મહપતી કેદખાનાનું બારણું ઉઘાડે
છે અને બીજુને ધકકો મારીને અંદર
ઢાળી દે છે]

ફરીથી એક વખત હું તમને ચેતાવી દઉં
છું કે, જેઓ નેઓ આ ધાતકી કામના
ભાગીઆ બને છે, તેઓ બધા માણસોને
ખોટી રીતે પકડીને કેદ કરવા માટે શુન્દ-
ગાર દસ્તાવા છે.

ચોં કમી : જાહુ સાડ, હમણાં તો તમે
અંદર રહો.

[જનને તેની સામે જોઈને ચાલવા
માટે છે]

જનમ'ધુ [બીજુને ભેટી પડીને] : એ લોકોએ
તમને ધકકો માર્યાં નહીં ?

બીજુ : એતો મને એમની તરફથી મળેલું
સન્માન સમજું છું.

જનમ'ધુ : તમને કેમ પડ્યા ? તમે શું
કયું હતું ?

બીખુ : હડતાળીઆઓ આગળ બાપણુ કરવાના ધરાદે હું રાજમાર્ગમાં ચાલતો હતો. પરંતુ તમારા શહેરના માણસના મનની ગુપ્ત વાતો જાણી લેનારા છુપા દુતો, મારો એ ગુન્હો કરવાનો ધરાદો જાણી ગયા, અને તેમણે મને પકડ્યો.

જનબંધુ : બીખુ લકતની જય !

બધા : બીખુ લકતની-જય !

બીખુ : ભારતભૂમીના નાગરીક તરીકે, તેમજ પરમેશ્વરના માણસ તરીકે મને તમારી વચ્ચે રહેવાથી ધણો આનંદ થશે.

જનબંધુ : લકતરાજ ! અમને કંઈક ઉપદેશ આપો.

માધુ : બરાબર, બરાબર, અમને એની આત્મારે જ વધુ જરૂર છે.

બીખુ : અને મારે સારૂ આના જેવું બીલું સ્થાન ઉપદેશ માટે મળવાતું પણુ ક્યાં હતું ?

જનબંધુ [મુખ્ય દરવાજા આગળથી ભ્રમ મારીને ખોલે છે, જેથી બાલુની કાટડીઓ-વાળા સાંભળી શકે] : મલુર બંધુઓ ! બીખુ લકત જે આપણે સારૂ તુરંગમાં આવ્યા છે, તેઓ આપણને થોડાક શબ્દો સંભળાવે છે.

અવાજ [આજુબાજુની કાટડીઓમાંથી] : ખોલો, ખોલો ! સ્વર્ગની સીધી ટીકીટ આપનારા એ બીખુ લકતનો જય હો !

બીખુ [દરવાજા પાસે ઉભા રહી, ક્યા-કારની રીતે, સળીઆની બહાર હાથ લાંબા-હુંકા કરી, અભીનય સાથે] : કામદાર બંધુઓ ! આ દુનીઆ ઉપર સત્તાવાળાઓ પ્રભુના માણસને જે સારામાં સારૂ માન આપી શકે, તેવું માન આજે રાત્રે તેમણે મને આપ્યું છે. જગતના મુડીવાદીઓની મંડળી સામે એક દેહી તરીકે આજે હું ઉભો છું, એ લોકો પ્રભુના નામનો દંભ કરે છે અને પ્રભુના લકતોને તુરંગમાં ધકેલે છે ! મારો ગુન્હો પ્રભુનાં બાળકો-કામદાર બંધુઓ-ને

સીધે રસ્તે જવાની સલાહ આપવાનો છે. તેઓ એક તરફથી ધાર્મિક શીક્ષણની હિમાયત કરે છે, ધર્મશુદ્ધિએ માન આપવાનો દેખાવ કરે છે. તેટલા માટે પેલા શાસીતોના દુશ્મન અને શાસકોની ખુશામદ કરનારા હાથીરામને કામદારો માટે ઉપદેશક તરીકે નીમવાની વાતો કરે છે. તમને હું અહીં ખડો રહીને પુણું છું કે, તમે એ માણસને પસંદ કરો છો ?

બધા [મોટેથી] : નહીં નહીં. અમે એવા ધર્મદાંગીઓને માનતા નથી. બીખુ લકતની જય !

બીખુ : કામદાર મીત્રો, આપણા સંબંધની ઉપર કારાવાસનાં સીકરસીકા વાગી ગયાં છે. મારા કાનમાં પ્રભુના શબ્દોનો રણકાર થઈ રહ્યો છે કે : “હું ભુખે મરતો હતો ત્યારે તે મને ખાવા આપ્યું, હું તરસે પીડાતો હતો ત્યારે તે મને જળ પાડ્યું, હું અજાણ્યો માર્ગ ભુલ્યો ત્યારે તે મને માર્ગ બતાવ્યો, હું નવસ્રો હતો ત્યારે તે મારું શરીર ઢાંક્યું, હું મદિહો હતો ત્યારે તે મારી માવજત કરી અને હું કારાવાસમાં હતો ત્યારે તે મારો સાથ શોધ્યો.”

બધા : આનંદો, આનંદો, ખોલો લકત-રાજ બીખુ મહારાજની જય.

લોકો [બહારથી] : જય ! જય ! જય !

બીખુ : બહાર ઉભેલાઓ મારાં વચનો સાંભળી શકે છે ! હું આજ રાતની મારી ક્યા અહીં ઉભો ઉભો જ સંભળાવું છું. [જટિલો ખેંચાય તેટલો મોટો ધારો કાઢીને] મીત્રો, કામદાર દોરતો ! અને ધન-ભુખ્યાઓની સત્તા સામે હડતાળ પાડનારા મારા હડતાળીઆ લાઇઓ ! ત્યાંથી તમે મને સાંભળી શકો છો ?

ટોશું [બહારથી]: અમે બરાબર સાંભળી શકીએ છીએ.

બીખુ: ધનસોહુપોના વૈભવભર્યા ઝાક-ઝમાળ મંદીરોમાંની પ્રતીમાને નામે નહીં, પણ ભુખ્યા, દુખ્યા, મુંઝાયેલા, ક્યદાવકા-ઓની વહાર કરવા હમેશાં તરુપર એવા ભગવાનને નામે હું તમારી સમક્ષ ખડા છું.

ટોશું [તુરંગમાંના કેદીઓ અને બહાર ઉભેલા લોકો એકસામટા]: બીખુ ભક્તની જ્ય! જ્ય! જ્ય!

બીખુ: ભગવાને કહ્યું છે કે, જ્યારે સાધુવૃત્તીના માનવીઓને સત્તાવાળા અને શ્રીમંતો મદમસ્ત બનીને કચડી નાખે છે, ત્યારે અન્યાય દુર કરી ગરીબોના સંરક્ષણ માટે તે અવતાર ધારણ કરે છે. એ પ્રભુ-વચનના સ્મરણ સાથે કહું છું કે: વીધ-ભરના સમાન્ય માનવી સમાજને સંગઠિત સુઠીવાદ કચડી રહ્યો છે, એટલે તેનો નાશ કરી, સમાજમાં પરીવર્તન કરવા માટે પ્રભુ સમાજના ક્રાંતિકાર તરીકે અવતાર ધારણ કરે એ ઘડી હવે આવી પહોંચી છે.

ટોશું [જયધ્વની અને હર્ષનાદના સામટા પોકાર]: જ્ય! બીખુ ભક્તનો જ્ય! જ્ય!

બીખુ: હું તમને સહુ કામદાર મીત્રોને એ એક એતનશક્તીને નામે કહું છું કે તે તો ઘટેઘટમાં વ્યવેશ છે. અત્યારે એ તમારી સાથે કારવાસમાં પણ છે, માટે તેને કદી માં ભુલશો. ભગવાન તો ગરીબોનો ખેડી છે, તેથી તમે જેને ચાહે છો તેને એ ચાલ છે, તમે જેને ધીક્કારો છો તેનો એ ધીક્કાર કરે છે, શ્રીમંતોના અને સત્તાવાળાઓના હાથે તેણે પણ ખુબ સડન ક્યું છે. તમારી માફક ભાહુતી મારાઓને હાથે એને પણ માર ખાવા પડ્યા છે, અન્યાય સડન કરવા પડ્યા છે, કારવાસમાં જન્મ

લેવો પડ્યો છે. માણસગતીના હીત માટે એણે પારાવાર ક્રોધ વેક્યાં છે.

બધા: ખરું છે. ખરું છે.

[બીખુ ભક્ત કપાળે વળેલા પરસેવાને જમ તેમ કરીને લોહી નાખે છે]

અવાજ [ક્રાંતીની પાછલી બાલુઓથી]: તમે આવું બોલશો તો તમને ક્યાંય કથા કરવા નહીં દે.

બીખુ: તે તો ધ્યેયું જ છે.

જનમંદુ: આવો ત્યારે, અમારી સાથે જાણો.

માધુ: અમે તમારા પોષણ પુરતું આપીશું.

બીખુ: [એ વચનોની હૃદય ઉપર ધથેલી અસરની સ્પષ્ટ છાપ એના સ્વરમાં સંભળાય છે]: દોસ્તો, મને એ વાતની તો જરા થે નીંતા હતી જ નહીં. મને ય દુનીયાનો અતુલ્ય છે, અને તેની મોહ, માયા અને લાલચોનાં બંધનની જગોને પણ હું જાણું છું. મને પણ મીષ્ટાન્ન અને સાલ્મી ગમે છે, પરંતુ તે બધા કરતાં મને આત્માની મુક્તિ વધુ પ્રીય છે. [વધુ મોટા અવાજે] મીત્રો! યાદ રાખજે કે દુનીયામાં નવા ધર્મની સ્થાપના થઈ રહી છે, તેને માટેના નવા માર્ગો તૈયાર થઈ રહ્યા છે. તે ધર્મ નીધનોના રક્ત-સંબંધથી સરળશે. માટે સમસ્ત વીધના મજુર બંધુઓ મક્કમ બનો, મજુરી કરના-રાઓના હક્કને માટે મક્કમ બનો, અને નીધન મજુરોને હુંદનારા સખળ શ્રીમંતોના સંજ્ઞનની સામે ખડકની માફક ખડા રહેતાં શીખો! યાદ રાખજે કે તમારા અશ્રુતું પ્રત્યેક બીંદુ પવિત્ર છે; તમારા રક્તતું પ્રત્યેક બીંદુ જે તમારી નસોમાંથી ટપકાવવામાં આવે છે, તે જગત ઉપરના નવા ધર્મના ચલુતરમાં મહા મુલ્યવાન મદદગાર છે; ભાવી માનવસમાજ માટે તમારા આપ-બોજમાંથી જ ભવ્ય વ્યવસ્થા ખડી થવાની છે.

ટાળું : બરાબર છે; ખરું છે, બીખુ-લકતની જય.

[અવાજો વધતા જાય છે, પોલીસ કમીસનર એકદમ દાખલ થાય છે, તેની પાછળ કેટલાક સાળાં અને કારાગૃહપતી પ્રવેશે છે]

બીખુ [પોલીસ ફોજ તરફ ધ્યાન આપ્યા પીના જ] : કમદાર મીત્રા ! પ્રભુની કુલીકાલી ખેતીવાડીની લણણીનો સમા હવે આવી ચડ્યો છે. અન્યાયથી કચગ્રયજ્ઞાઓના પોકારો પ્રભુના કાને પહોંચી ચુક્યા છે—

પો. કમીઃ તે તારો બહુબ્રટ અહીં પણ રાફ ક્યોને ?

બીખુ [બેદરકાર રહીને] : અન્યાયપીડી-તોની મુક્તી હવે નજીક છે. જનતાનો સમય નજીક અને નજીક આવતો જાય છે—

કેદીઓ : આનંદો ! આનંદો ! આનંદો !

પો. કમીઃ [કારાગૃહપતીને] : આનાં બારણાં ઉઘાડી નાખો [બીખુને] અમારે તને અહીંથી કાઢવો પડશે—

બીખુ [એકદમ મોટો ધડો કાઢીને] : તમે બધા એકજ બનીને ખડક સમા ઉભા રહેજો. સૈતાનના સેવકો આગળ કદી પણ નમતા નહીં.

કેદીઓ [પોલીસ સામે મુક્કાઓ ઉગામી] : અમે તેમજ કરીશું. અમે સવળા સાથે જ છપીશું કે મરીશું.

[કારાગૃહપતી તુરંગનાં દ્વાર ઉઘાડે છે, ત્યારે પોલીસો દંડકા તૈયાર કરીને ખડક રહે છે]

પો. કમીઃ સાત બહાર નીકળ.

[અંદરવાળાઓ બીખુને પકડી રાખે છે. બારણાં ઉઘડે છે. બીખુ પોતાનું સાપણ ચાલુ જ રાખે છે, પોલીસ તેને બહાર ધસડી કાઢે છે]

બીખુ : પ્રભુના નામથી હું તેનાં સંતાનો ઉપર થતા આ અત્યાચારને નીંદું છું. હું

પ્રભુના નામે આ જાતની અમાનુષી રહીને તીરસ્કાર કરું છું. એ પ્રભુના નામે—

કેદીઓ : શરમ, શરમ, બીખુની જય ! લાકડી મારાઓનો નાશ થાઓ ! એમના નામ ઉપર યુકા !

[પોલીસ બીખુને બહાર લઈ જાય છે, કેદીઓ ગાવા માંડે છે]

સંગીત એકતા

સંગીત એકતા

સંગીત એકતા

સંધ કરે છે મુદ્દ અમને !

પો. કમીઃ [કેદીઓ ગાઇ રહે ત્યાં મુઠી ઉભો રહીને] : મારે હવે તમને થોડુંક કહવાનું છે.

કેદીઓ : જહાન્નમમાં જાઓ એ કહેવાનું ! તારું ગંદું મોંડું બંધ કર ! અહીંથી નીકળો જ ! અમારે માટે જમવાનું ક્યાં છે ?

પો. કમીઃ [મોટો કંઈક અવાજ કાઢી] : આ તુરંગમાં અમારે વ્યવસ્થા જનવવાની છે.

કેદીઓ : જહાન્નમમાં ગઇ એ વ્યવસ્થા ! આવો જો તે કરી શકતા હો તો ! અમારે માટે પહેલાં થોડીક હવાની વ્યવસ્થા કરો, અમે ભુખ્યા છીએ, અમારે સાફ જમવાની વ્યવસ્થા કરો ! બીજી બધી વ્યવસ્થાની વાત પછી કરજો. [શાપ અને ધીકારના અવાજો ચારે તરફથી ઘડ રહે છે.]

પો. કમીઃ [એકદમ નીશ્વર્ય કરીને] : વા, તમારે જોઇએ જ છે તો તે તમને મળશે. [કારાગૃહ પતીને] આ ઓરડીની બધી બારીઓ બંધ કરી નાખો. એકેક એક બારી બરાબર બંધ કરો. જો જો એક પણ ખુલ્લી ન રહે.

[કારાગૃહપતી બારીઓ બંધ કરવાનો આદેશ કરે છે.]

કેદીઓ : આ શું ? ઓ મનુ ! તારી મતા પણ આ લોકો અમારી પાસેથી પડવી લે છે ! શું પવન બંધ કરશે ? ઓ ખુનીઓ ! અરે, આ લોકો અમને ગુંગળાવીને મારી નાખશે ! ગંદ માણસો ! નાપાકો !”

પો. કમીં : હવે તમે મારી વાત સાંભળશો ? [કંઈક શાંતી પથરાય છે] અમે આ તુરંગમાં વ્યવસ્થા સ્થાપવા માગીએ છીએ. આલો જલદી નક્કી કરી નાખો. નહીં તો આ જગ્યામાં રહેલી હવા તમને ત્રણ મીનીટથી વીશેષ પહોંચવા દે તેમ નથી. ને ઠીક ચાંસવા તૈયાર હો તો તમને હવા મળશે, અને બારીઓ ઉઘાડવામાં આવશે. નહીં તો તમારે માટે જરાએ હવાનું સાધન નહીં રહે. પછી નેછએ તમે કેમ ગાઓ છો અને અમને ગાળો શો છો !

કેદીઓ : અમારે તમારી વાત સાંભળવી નથી. અમે ગાઇશું, બસ અમે બધા છેવટ સુધી ગાઇશું. જાના રહેવા પહેલાં તો અમે મરી જવાનું પસંદ કરીશું. અમારી આગળથી તારા ભુડા મેંદાને લઇ જા.

પો. કમીં : બહુ સારૂ, લાગે ત્યારે લહીદશો. જનબંધુ [પોલીસ કમીસ્તર તરફ મુકકો ઉગામીને] : મનુર મીત્રા ! આપણે માટે હડતાલમાં વીજળ મેળવવાની આ તક છે. આપણે એના પરકારને ઝીલી લેવો નેછએ.

બધા : અમે એમજ કરીશું.

જનબંધુ : એકતા માટે ગીત ગાતાં ગાતાં અમે મરીશું. લાગે આ જગ્યા પેલી હવાઇ કલ્પનાની કલકતાની અંધાર કોટડીની સાચી આવૃત્તી બને. પણ એથી જ મુડીવાદનાં મુળમાં સંગીત પ્રહાર પડશે. એથી જ સમસ્ત વીચના અન્યાય પીડીતોનું સંઘબળ જામશે. એથી જ આપણે હડતાળમાં વીજળ મેળવી રાકીશું. આપણા નીશ્ચયને આપણે છેવટ સુધી વળગી રહીશું.

બધા : અમે એમજ કરીશું.

જનબંધુ : ગાઓ ગાઓ ઓ કારાવાસનાં પંખીઓ ! ગાઓ ! ત્યાં સુધી આપણામાં છેલ્લામાં છેલ્લો શ્વાસ ચાલતો હોય ત્યાં સુધી ગાઓ. [તે ગાવા માટે છે]

અમે મનુર સંધના છસે મનુબ્યા

આજે જેલમાં રહીને કહીએ છીએ :

બધા [ઉપાડી લઇને] :

શ્રીમંતોના કાયદાને લીધે

અમને આજે અહીં ધકેલવામાં આવ્યા છે

એ કાયદા જગતમાં ગુલામી ટકાવે છે

બહાર રહેલા અમારા દોસ્તો !

એટલું માં વીસરને :

અમારે સારૂ તમે બહાર છો,

તમારે સારૂ અમે કારાવાસમાં છીએ.

[ગાન ચાલુ હોય છે તે વખતે પોલીસ કમીસ્તર કારાગૃહપતીને ઇસારત કરે છે, તે ફરીથી તુરંગનાં દાર ખાલે છે, કમીસ્તર જનબંધુને અંદરથી ખેંચી કાઢે છે. કારાગૃહપતી ફરીથી દાર બંધ કરે છે]

પો. કમીં : તમને થોડાક દિવસ અમે એકાંત વાસનો આરામ આપીશું.

જનબંધુ [ધટો કાઢીને] : એક જ સંગીત મનુરસંધને જય હો.

[કમીસ્તર જનબંધુના માથામાં પ્રહાર કરી તેને પછાડી નાખે છે. તુરંગમાંથી તે નેછ કોધની જવાળા લાલુકા નીકળે છે.]

બધા : ઓ, એ જંગલી ! બદમાશ ! શરમ નથી આવતી અસહાય માણસને ફટકાવતાં. ફા, લુચ્ચા, બાથલા !

[જનબંધુ લયડીમાં ખાતો ઉઠો થવા જાય છે ત્યાં તો પોલીસ કમીસ્તર તેનો હાથ પકડી બરડા તરફ વાળી નાખે છે, અને આજળ ધકકો મારે છે, તેની પાછળ કારાગૃહપતી જાય છે.]

તારામાં તાકાત હોય તો તારા બેવા
કેવા માણસને મારી બે. જનબંધુ, તમારા
આ અપમાનનો અમે પુરેપુરો બદલો લઈશું.
અમે બધા તમારાં વચનોનું બરાબર પાલન
કરીશું.

જનબંધુ [તેને પોલીસ કમીશનર અને
કારાગ્રહપતી ધસડી રહ્યા હતા છતાં] :
મનુરમીત્રો ગાઓ ! ગાઓ ! [બધા તેને
બહાર ખેંચી જાય છે.]

માધુ : ગાઓ ઓ કારાવાસનાં પંખી !
ગાઓ [તે શરૂ કરે છે.]

અમે બધા મનુરો
મીશોમાંથી, ખાણોમાંથી
રેલ્વેનાં કારખાનાંમાંથી
આવીએ છીએ.

બધા [ગાન ઝડપી લેતાં] :

દુર દુરથી, દરીયાને સામે કોથી,
અહીં બધા આવ્યા છીએ.
હામે હામ અમે ગૌરવથી કહીએ છીએ
અમે બધા એકત્ર બનેલા છીએ.
બહાર રહેલા અમારા દોસ્તો !
એટલું માં વીસરો-
અમારે સાર તમે બહાર છે,
તમારે સાર અમે કારાવાસમાં છીએ.

[ગાનારાઓના અવાજ પાછલી તરફથી
ધીરા પડતા જાય છે]

માધુ : બરાબર સુર ખેંચો.

ગનુ : અહીં જરાયે હવા નથી આવતી.
શી રીતે સુર ખેંચી શકીએ ?

રાધુ : ગમે તેમ થાય છતાં ગાઓ.

મનુ : અરે લગવાન ! અહીં તો હું
મરી ચાલ્યો.

વસન : મરવાનું તો સહુને છે, તેમાં શું
ડરે છે ?

ગનુ [શ્વેતીઓ ખાંચ છે] : મને દ્રોષ
સળીઆ પાસે જવા દો.

રાધુ : ભાઈ છે જ ત્યાં હીક છે. આમ
શું કરે છે ?

વસન : બેઠાએ તો મુઠ જન.

ગનુ : અહીં ખેસવાની તો પુરી જગા
નથી ત્યાં મુવાતું ક્યાંથી બને ?

મનુ : ઓ પ્રભુ !

વસન : ગાઓ ! ઓ કારાવાસી પંખીઓ
ગાઓ ! [તે શરૂ કરે છે]

કારાવાસની અંધારી કોટડીમાં,
અમે બેઠા છીએ,
શું, તેથી આપણે હૃદય ભંગ થઈશું ?
નહીં ?

અમે હતા તેવાને તેવા
મુખી અને આનંદી છીએ.
[ખીનઓ તે કીકે છે, પરંતુ મંદ
સ્વરે; કેટલાક શુભગાય છે, કોઈ
સળીઆ પકડીને જેમ તેમ ઉભા રહે છે]
એકકે એક મનુર
મરતાં મુખી પોતાની ફર્મ નહીં ભુલે,
ન્યાં મુખી તેઓ તુરંગ ઉધારે,
અને આપણને છુટા કરે,
ત્યાં મુખી આપણે મદ માફક
ખણ રહીશું.

[કેટલાક ગાય છે. કેટલાક બારણા
તરફ જતા પ્રયત્ન કરે છે. બધે ધક્કા
ધકકા અને કચકા કચકા શરૂ થયેલી
જણાય છે.]

રાધુ : દોસ્તો ! પ્રભુની ખાતર છે ત્યાંના
ત્યાં ઉભા રહો.

મનુ : ઓ પ્રભુ ! પરીનાથી હું તો
તરબોળ થઈ ગયો છું.

વસન : રખે તેઓ આપણને હરાવી જાય.
મીત્રો મદની માફક સહુ સહુના સ્થાન પર
અડગ ઉભા રહો.

[તિ ગાય છે
મજ્જા મીત્રા!
તમે કામમાં શું થાયા છે,
આપણા પ્રગતી રથને
તમે ચલાવી રહ્યા છે ?
[ગાનના સુરને સળીઆ પાસેના થોડક
માણસો ટકાવી રાખે છે—છતાં અતી
મંદ સ્વરે]
લડત માટે એકલા થાઓ
એક દિવસ આવશે
જ્યારે આપણે આપણે સાર
કાનુનો રચીશું
માલીકાના વેરનો અદલો લેવા
માત્ર એ એકજ માર્ગ છે.

અર્ધ ભુખ્યા
સુકાપાકા રોટલા પર
જીવણું એમાં શું મજા ?
એ શુભાભોનું જીવન છે.
પરંતુ તે માટેનો દોષ
ખીન કાઢતો નથી.
એ દોષ છે માત્ર
આપણો—મનુષ્યોનો.

[ધીરે ધીરે માણસો પડતા જાય છે:
છેલ્લા શબ્દો ધીરા સાદે પાંચ છ જણ
ઉંપાડી શકે છે. સળીઆઓ પકડી,
અર્ધ મુઆ જવા, ચોત્તાના ધગધગ
શું ગળાઈ પડતા મીત્રાને નેતા ઉભા છે
ફરીથી એ જ કડીઓ તેઓ ગાય છે.]

પ્રેક્ષકો ગીત લલકારે છે:

હું તો અતી વીનવીને નમ્ર છું;
મેં કદી કાઢતું અહીંત ક્યું નથી.
છતાં તેઓ મારે માટે મનાઈ
હુકમો કાઢે છે,
છતાં તેઓ મને તુરંગમાં ધકેલે છે.

જંગલી જેવું વર્તન તેઓ
મારી તરફ ચલાવે છે.

મને તેઓ હરામખોર કહી નીંદે છે
પણ મને જ તેઓ શું કામ
દહાંડી દહાંડી સંતાપે છે
તે હું સમજી શકતો નથી.
હું નમ્રમાં નમ્ર છતાં તેઓ મને
દુષ્ટ માને છે
તેઓ મારી તરફ ખોટી
રીતે ક્રોધ કરે છે.

અરે પેલા મારકણી સીપાઈ
મારીપર ખોટા રોષે ભરાયા
અને જનતા ભેધ શકે તેમ
તેણે મારી સામે બંદુક ટાંકી.
કામદાર સંઘની મારી ચીડી ભેળને
તો એનાં લતાં જ ચડી ગયાં
તે મારી ઉપર નાહકનો ચુસ્તે થયા.

અને ન્યાયાધીશ પણ તેમ જ
મારી પર ખોટા રોષે ભરાયા.
મને લાગ્યું : અમે કદી એકમત
નાહી જ થઈએ.

એથી મેં મન વાળ્યું
ભણે એનો આત્મનાદ કહ્યું તેમ
એ મારો ન્યાય કરે:
છતાં એ પણ મારી સામે
ખોટી જ રીતે રોષે ભરાયા.

અરે! પેલા કારામલપતી
એણે તો જંગલી જેવું જ વર્તન
મારી તરફ ચલાવ્યું.
તેણે મને કાટડીમાં પુરી દબને
તાળાની ચાવી ફગાવી દીધી.
લાગે છે એ ચુસ્તને કારણે જ
મને તેઓ માનવ પાંજરામાં પુરે છે

તેઓ નકામા
મારી સામે ચીડાય છે.

કારાવાસમાંના મચ્છરો ને માખીઓ
એ પણ કોણ જાણે કેમ,
મારી પર રોષે ભરાયાં છે?
મારા એકાંત વાસને તે
અકારો કરે છે
અને અર્ધ નીદ્રાવસ્થામાં
હું ખડખડું છું:
તેઓ નકામાં મારી સાથે રોષ કરે છે.

અરે ભગવાન પણ મારા પર
કોષે ભરાયા છે.
એ વાતની તો મને પ્રાર્થના
વખતે જાણ થઈ.

“હે પ્રજો! તેં મારી નમ્ર પ્રાર્થના
સુણી?”

મેં કહ્યું: અને તેણે જણાવ્યું:
“નહીં, જહનનમાં જા તું”
આમ તે પણ નાહકનો
મારે સામે રોષે ભરાયો.

અને ઓ સ્મશાનની ભસ્મ!
તું પણ શું મારી સાથે ગુસ્સો કરીશ?
છેતરતી વેળાએ,
મારો આત્મા ઉડી જાય—
અને શરીર તારે સ્વાધીન બને:
ત્યારે શું તું પણ મારી સાથે
પેશાઓની જેમ ગુસ્સો જ કરીશ?

[પડદો પડે છે]

લાયબ્રેરીમાં એક ખેડૂત દરરોજ આવતો,
અને એકની એક ચોપડી લઈ, તેમાં જોઈને
ખડખડાટ હસી પડતો.

તે જોઈને એક માણસને તેના હસવાનું
કારણ જાણવાની વૃત્તિ થઈ.

પેશા ખેડૂત ચોપડીમાંના એક છંપી જોતો
હતો; તેમાં એક આખરો માણસને મારતો
હોય તેવું ચીત્ર હતું.

પેશા માણસ તેને પુછવા જતો હતો.
તેટલામાં ખેડૂતથી બોલાઈ જવાયું: “હજી,
તેણે આખલાને પકડ્યો નથી, કેવો નામદાર?”

* * *

“ગ્રાંહા માણસો કહેવત સર્જે છે, અને
સુખાંઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે.”

“ખરું છે. આપે, સ્વાનુભવની જ વાત
કહી.”

સ્મરણશક્તી ખીલવવાની શાળાનો શીક્ષક
વીઘાથીઓને શીખવતો હતો. તેણે કહ્યું:
ધારો કે તમારે કવી મેઘાણીનું નામ યાદ
રાખવાનું હોય તો મેઘ એટલે વર્ષાદત્તું
સ્મરણ કરવું એટલે તુરતજ તમને મેઘ
ઉપરથી મેઘાણીનું સ્મરણ થશે.”

“ખડુજ સારું સાહેબ” એક ચાલાક વીઘા-
યાએ ઉભા થઈને પુછ્યું: “પણ નરસીંહ-
રાવને યાદ રાખવા હોય તો?”

* * *

પટેલ: “તેં દશ વીધાં ખેડવાં એમ
કહ્યું નહીં?”

ખેડૂત: “મેં તો કહ્યું કે હું દશ વીધાનું
ખેતર પહેલું ખેડવાનો વીચાર કરું છું.”

પટેલ: “એ-મ-કે? ત્યારે તો તેં માત્ર
તારા મનમાંજ હળ ફેરવ્યું છે નહીં વાર?”

રા પદ્મ તી

: સરદાર વલ્લભભાઈ

પં. મદન મોહન માલવીયજી

જે ગેરફાયદેસર હિંદી મહાસભા સ્થાપીના સભ્ય થયા છે

બેકારી

[નવલિકા]

: લેખક :

સુધાકાન્ત ભટ્ટ

[૧]

દુઃખાનવાઓને ખુદાની પનાહમાં દીવ-
સની છેલ્લી બેઠગી ગુન્નરવા માટે
દીલ્હીની ઐતીહાસિક જુમા મસ્જિદના મીનારા
ઉપરથી બાંગીએ બાંગ પુકારી ત્યારે એક
છરહામી, મોગલ સંસ્તનતની સ્મારક સમા
દીલ્હીના પ્રચંડ દુર્ગની સામેની પગથીઓ
ઉપરથી નમાજ માટે જુમા મસ્જિદમાં પ્રવે-
શતો હતો.

ડગલાં ભરવાની એવી રીત આધેડ વયના
એ સુલેમાનની ઉમ્મરને ફોગે દેતી હતી.
એનો કાંધર આંધો, મુદલ શરીર છતાં
ચાક્ષતાં લયડતા જતા પગ, એ અકુદરતી
હતું. તેથી તે જોનારનું લક્ષ્ય તેની તરફ
ખાસ ખેંચાતું હતું.

મસ્જિદમાં પ્રવેશતાં પ્રવેશતાં તેને એ ત્રણ
વખત વીશ્રાંતી લેવા માટે ઉભું રહેવું પડ્યું.
છતાં યકીનથી તે મસ્જિદમાં ગયા. સાચા
ધમ્માનદારની શ્રદ્ધાથી ગંજીર લાવે તેણે
નમાજની કીયા કરી, અને છેવટે મસ્જિદનાં
પશ્ચીમદ્વાર તરફથી તે ધીરે ધીરે પગથીયાં
ઉતરી દીલ્હીના રાજમાગ ઉપર આવવા
લાગ્યો.

હીંદુસ્થાનની એ પુરાતન નગરીએ અનેક
છતીહાસ લખાતા અને લુંસાતા અનુભવ્યા
હતા. એ અનુભવની કડવી-મીઠી છાંયો તેના
પ્રત્યેક પત્થરમાં, પ્રત્યેક મકાન ઉપર અને

બેકારીની આ કરણ કથા સત્ય ઘટનાના મુદ્દા ઉપરથી
લખવામાં આવી છે. સરદાર શાહુલસી'હે મુ'બાઇમાં
જાહેર સભા સમક્ષ આ હકીકત કહી હતી. વાર્તામાં
પાત્રોનાં નામ કદાચીત છે તેમજ કલાવીધાન લેખકનું
મૌલીક છે. પરંતુ બેકારીના કાટથી એક કુટુંબના
થયેલા નાશની હકીકતનો મુદ્દો એ સત્ય હકીકત છે.

પ્રત્યેક રાજમાગ ઉપર પહેલી, આંખોવાળાને
આજેય સ્પષ્ટ લાગે છે.

સુલેમાન જે માગે ચઢને જઈ રહ્યા હતા,
તે રાજમાગ મોગલ સંસ્તનતની સંધ્યા
સુધી ગૌરવપુર્ણ, સ્વાધીન મનોદશાના મુખી
મનુષ્યોનાં અક્કડ શરીરોને પોતાના હૃદય
ઉપર જતાં આવતાં જોતો હતો. આજે તો
એ રાજમાગની પ્રત્યેક રજકણમાં પરાધીન-
તાની સ્પષ્ટ છાપ તરવરતી હતી.

હીંદવાસીઓની એ પુરાતન પાટનગરી
આજે તો તેના દેશવાસીઓ માટે પરાધીન-
તાના છવંત સ્મારક સમી ખીરામણી બની
ગઈ છે. એ ખીરામણી નગરીના તેટલા જ
ખીરામણા લાગતા માગે ચઢને, માનવીના
છવંત ખેંડેર સમો ખીરામણો બની ગયેલા
સુલેમાન જોતો હતો.

“ ખુદા ! ” ઓલીયા જેવી એકનીશકાથી
તે એ નામનો ઉચ્ચાર કરતો હતો. મસ્જિદનાં
પગલાં ઉતરી રહ્યા પછી તુરત જ તે ઓલી
હકેશે! “ ખુદા ! તે શું ધાણું છે ? ઇમા-
નદારોની કસોટી તું ક્યાં સુધી કરવા માગે
છે ? ” તેણે પાછા ફરીને ખુદાના ધામ સમી
જુમા મસ્જિદ તરફ યકીનભરી દાંડી ફેંકી.

એ દાંડીમાં એક વખત મર્દાઈના ચમ-
કારા હશે, એમ જોનારને લાગે; પણ અત્યારે
તો તેમાં કેવળ કરણતા, નીરાધારી અને
નીરાશનો જ વાસ હતો. તેની કીડીઓ

ઉપર પડે પડે થઈ રહેલાં અશ્રુનો પડદો ફરી વળ્યો હતો.

પણ સુલેમાન ગદ્ ગદ્ હતો. ઝોરતની માફક રૂદ્ધ કરવાતું મદ્ માટે ન હોય એમ તે માનતો, તેથી જ પાંપણોની અંદર સચવાઈ રહેલાં અશ્રુને, બહાર નીકળવાનો અતી પ્રયાસ કરવા છતાં ફેદીની માફક અંદર જ પુરાઈ રહેતું પડતું.

“છ છ દીવસ થયાં એકે પાસે પાંશરો પડતો નથી.” ઉઠે નીસાસો નાખતાં તેણે કહ્યું. અને આકાશ લાગ્યો.

“ઘેર જાઉં?”

એની વાચા પણ તેના શ્રમીત પગની માફક લથડતી હતી.

“ન જાઉં તોયે શું કરે?—અને જઈને પણ શું કરવાનો?”

આપાદની અંધારી મેઘલી રાત્રીના તીખીર સમો ગાઢ નીરાશાનો ખીડામણો અંધાર એના હૃદયને આવરી વળ્યો.

“કુટુંબ—કબીલાવાળો માણસ મુયોસ્તના નમાજ પછી ઘેર ન જાય તો ક્યાં જાય?—પણ, શું લઈને ઘેર જાઉં?”

તે ધીરે ધીરે ડાહ્યાં ભરતો હતો, ધીરે ધીરે તેના હૈયાની વીચારમાળા ફરી રહી હતી.

“મરીયમ કેટલી આશાથી રાહ જોઈ રહી હશે?” જવાબમુખી સમા એના ધમધમતા હૈયામાંથી મરીયમના સ્મરણ માત્રથી લાંબી આઠ નીકળી ગઈ. ભેરથી એણે આખો મીંચી દીધો. એની અશ્રુદાંડી કીકીઓમાં તે દુઃખી-યાના વીસામા સમી પત્નીના હતાશ ચહેરાનાં દર્શન કરી રહ્યો હતો.

“ઓહ પ્યારી મરીયમ!—તારા શૌહરને ખાલી હાથે ઘેર આવેલા જોઈ, તારા કોમળ હૈયા ઉપર કેવો આઘાત થશે? અને પેલા આપણાં પ્રાણુથી યે અધીક પ્યારાં ઝુલેદા

અને યુસુફ...ઓહ, એમની વાદ મારા કબે-જાના હજારો હજાર દુકા કરી નાખે છે.”

[૨]

એ મકાન જ અંદર રહેનારાંની નીધ-નતાનો અરીસો હતું. પુગલું, જાંઘરીત, કમ કમ નીધનના વાતાવરણથી જ તે ઉભરાઈ રહ્યું હતું. બે ત્રણ તુટી-પુટી ચારપાઈઓ બહાર પડી હતી, અંદર ખુણામાં ઘંટી, ખીજ તરફ ખલી કોડીઓ ઉપર પડેલી ચીંથરેલાં ગોદડીઓ, એકાદ બે છુતી થઈ ગયેલી સરતી ટુંકા અને એક લોટો તથા બે નાની થાળીઓ. સુલેમાન અને મરીયમની એ ધરવખરી.

પણ મરીયમ અને સુલેમાનને પાંચ વર્ષની ઝુલેદા અને સાત વર્ષના યુસુફમાં મોગલ સસ્તનત્રની સાહેબી એ ગરીબા ધરમાં વસેલી લાગતી હતી.

જન્મે જાતમહેનત કરતાં અને સંતોષથી, સ્વાશ્રયથી મજતા મુખથી ખુદાની બંદગી કરીને જીવવામાં મગરૂરી માનતાં.

સુલેમાન દરી [શિતરંજ] ના એક કાર-ખાનામાં કામે જતો, મરીયમ ઘંટી ચલાવતી. જન્મેની મજુરીથી ચાર જીવોતું ગુજરાન જેમ તેમ થઈ રહેતું.

પણ મરીયમના હાથે ખીલી નીકળી અને એની ઘંટીની આવક એક મહીનાથી બંધ પડી, ત્યારથી સુલેમાનના એકલાની ઉપર, બધો બોલે આવી પડ્યો હતો.

જેમ તેમ કરી તે ગાહું ગળાવતો. ત્યાં કારખાનાના માલીકે કામદારોની રોજના લાવ વ્યાપારની મંદીના બહાને ઘટાડી દીધા, અને તેની સાથે વીરોધ કરવા જતાં ખીબ કામદારોને ઉરકેરે છે એમ કહીને સુલેમાનને કારખાનામાંથી કાઢી મુકવામાં આવ્યો. ત્યારથી

“અરમાજાન તમને શું થાય છે?” હુસેને માની ડોરે વળગીને કહ્યું. હુબેદા પણ પાછળ આવીને ઉભી રહી. [૫૦૬ ૫૬૫]

એ ગરીબા કુટુંબ ઉપર આપતીના પહોંચ તુટી પડ્યા.

છેલ્લે દીવસથી મુશ્કેલીમાં દરરોજ કામ મેળવવા દીલ્લીનાં દરીયા એકેકે એક કારખાનામાં ફરી વળ્યો હતો, પરંતુ તેને કાંઈ પણ ફેકાણે કામ મળતું નહોતું. જે કંઈ થોડુંક ગમતીયું હતું તે વચીને મરીયમ થોડુંક પણ ખાવાનું પકાવતી અને આંખોની

કાંઈકો સમાં એ બાળકોને ખવરાવી બાકી થોડુંક પણ વધે તેમાંથી બન્ને ધણી-ધણી-યાણી ગુજારો કરતાં.

પણ ગરીબની ધરવખરી કેટલી હોય? મુશ્કેલીમાં આંખ આગળ એ સ્થિતિ રહી ચતી અને આખા દીવસના નીબંધ પ્રવાસ પછી રખડી રહીને તે પાછો ફરતો ત્યારે મરીયમ અને મુશ્કેલી બન્ને નીરાશ થઈ જતાં.

હઠી રાત્રે તે હમેશની માફક લાગે પને પાછો ફર્યો ત્યારે મરીયમ ધાસતેલની ઝાંખી બત્તીના પ્રકાશમાં પોતાનાં બન્ને બાળકો સાથે, ખાવીંદના આગમનની વાટ જોઈને જ બેસી રહી હતી.

સુલેમાનની દશા વીચીત્ર હતી. જેમ જેમ તે ઘરની નજીક આવતો હતો, તેમ તેમ તેને પાછા ચાલ્યા જવાનું મન થતું હતું.

“શું લઈને હું ઘેર જાઉં?”

એ એક જ પડઘો એના હતાશ હૃદયમાંથી પડી રહ્યો હતો. મરીયમ અને બે બાસા ફરજંદો તરફની મમતા છોડી શકતી હોત તો એ દશામાં તે કદી પાછો ઘેર આવ્યો જ ન હોત.

[૩]

સુલેમાનને જોતાં જ મરીયમ સમજ ગઈ.

“મરીયમ! મારા પ્રાણ...”

સુલેમાનની છલ અટકી પડી, પણ મરીયમ તેની સ્થિતિ સમજ ગયેલી હોવાથી, પતીની મુંઝવણને નીચારવા તે બોલી ઉઠી:

“કંઈ નહીં, આજે ય તમને નીધ્વળતા મળી એમજને? જેવી ખુદાની મરજ.”

“પણ આપણે શું ખાઈશું?—આ મારા નયનોના તારા...”

તેણે આગળ જઈને યુસુફ અને ઝુમેદાને પ્રેમથી પસારી, તેમને ગરીબની એકલી મુડી સમાં મીઠાં, શોકલયાં ચુંબન કર્યાં.

“તમે શું કામ મુંઝાએ છો?” મનમાં મુંઝાતી છતાં પતીને આશ્વાસન આપવા માટે જ મરીયમ દીલને મક્કમ રાખીને કહ્યું: “હજી ઘરમાં બે નાનકડી થાળીઓ અને એક લોઠિ બાકી છે....”

“તે પછી?” સુલેમાન ચમકી ઉઠ્યો હોય તેમ બોલતો હતો. “તે પછી શું

કરીશું? એ તો બહુ બહુ તો કાલ સુધી સાથ આપી શકશે.”

“પછી નીધનોનો બેલી ખુદા છે ને આપણે છીએ. બહાલા સુલેમાન! મદદ થઈને આમ છેક હતાશ શું થાઓ છો? દીનદાર યુસુફમાનને ખુદા ઉપર અચળ શ્રદ્ધા હોવી ઘટે.”

“મરીયમ!” મૃત્યુના ઝોળા નીચે દમાયલા મનુષ્ય જેવા કંઈક સ્વરે તે બોલ્યો. અને આસપાસ જોઈ, ધીરેથી તેણે કહ્યું: “મરીયમ, અત્યારે તો તું જ મારો ખુદા છે. તું ન હોત, તારા જેવી યૌરત મને મળી ન હોત તો મારું શું થાત? માફ દાનતથી મજબૂરી કરતા છતાં આજે તો ખુદા પણ મને છોડી ગયો લાગે છે, દ્રાણ જાણે શાધી ખુદામાંથી પણ મારી શ્રદ્ધા હવે તો ઘટતી...”

“એમ ન બોલો, અનીશય નીરાશાથી તમે અકળાઈ ગયા છો. હશે હમણું આ થાળીઓ અને લોટો લઈને, તેવું જ કંઈ મળે તે અનાજ લાવો. હું કંઈક ખાવાનું બનાવી દઉં.”

મરીયમ એટલું કહેતાં કહેતાં ઉઠી, અને એ ઘરની છેલ્લામાં છેલ્લી વસ્તુઓ લાવીને પતીના હાથમાં મુકી.

સુલેમાન તે લઈને ઉતાવળે પગલે બજાર તરફ ચાલ્યો.

પણ કૈના ગયા પછી, અત્યાર સુધી સાચવી રાખેલી મરીયમની હીંમત અંકુશ-વીહોણા યંત્રની માફક હાથમાં રહી ન શકી. તેનાથી રડી દેવાયું.

એ છેલ્લામાં છેલ્લી બે નાનકડી થાળીઓ, પતીને આપતાં તેના હૈયામાં વેદનાના અગ-ણીત લાલા બોંકાતા હતા. એ થાળીઓ સુલેમાન કેટલી બધી હોંશથી લાવ્યો હતો? અને એ થાળીઓ યુસુફ અને ઝુમેદાને કેટલી બધી પ્રીય હતી?

“હવે મારાં આ લાડીલાને હું કંઈ યાળીમાં ખાવાતું આપીશ?” એ વીચાર એને હજારો વીંછીઓના ડાંખ એવા થઈ પડતો હતો.

અને અમ્માને એમ જાની જાની રડતી બેઠ એનાં ખન્ને બાળકો બાંકુળ બની ગયાં હતાં.

“અમ્માજનન! તમને શું થાય છે?—તમે આમ કેમ કરો છો?”

હુસુદે માની કોટે વળગી પડીને નીર્દોષ લાવે કહ્યું. ઝુબેદા પણ આશીર્વાળી જેવી પાછળ આવીને ઉભી રહી.

“બેટા! મને હાથે આજે વેદના થાય છે.”

“ત્યારે અમ્માને શું કામ જવા દીધા?”

“બેટા! મારે સારૂ દવા લેવા એ ગયા છે.”

ખીચારી મરીયમ, ગરીબ ભણે હોય પણ ઇમાનદાર હતી. ઇમાનદારી એ તો ગરીબને શુભ હોય છે. એટલે પોતાનાં નીર્દોષ બાળકોના સમાધાન ખાતર, તેમની સમક્ષ ખાટું બોલતાં એને ખુબ દુઃખ થતું હતું. પણ ખીચું એ શું કરી રાકે?

[૪]

મરીયમને ભાડું કરી નાખ્યું અને અમ્માને સુવકાવી દીધાં.

સુલેમાન મરીયમના હાથની વેદના વીધે અત્યાર સુધી કશું પુછી શક્યો નહોતો, એ તક તેને તે વખતે મળી.

તે રાત્રે મરીયમ કે સુલેમાનને ઉંઘ ન આપી, બન્ને દીલતું દુઃખ ઢાંકવા મથતાં હતાં, પોતાને ઉંઘ નથી આવતી તે વાત બન્ને પરસ્પરથી છુપાવવા મથતાં હતાં પણ એ વાત છુપી રહી શકી નહીં.

“આવતી કાલ પછી શું થશે?” એજ પ્રશ્ન પતીપત્નીને મુંઝવતો હતો.

બે યાળી અને એક દોરામાંથી સુલેમાનને જે અનાજ મળ્યું હતું તે ત્રણ ટંકથી

વીશેષ ચાલે તેમ નહોતું. અને કામ મળવાનો તો સંભવ જ ન હોતો.

બન્નેની કલ્પના ખરી જ પડી.

સાતમે દીવસે ધ સુલેમાન ધંધો શોધવા અખી દીવસ રખડ્યો, ‘પણ દુનીયાને એના દુઃખની કંઈ પડી નહોતી. શ્રીમતોને સુલેમાન જેવા નીર્દોષોનો વીચાર કરવાની પુરસદ જ ક્યાં હોય છે? એના જેવા તરફ ખતાવવા જેટલો સમભાવ એમનાં દીકરામાં ખાટી રહ્યો જ હોતો નથી.

હંમેશની માફક બેકારીની સાતમી રાત્રે પણ તે એજ હાલતમાં પાછો આવ્યો.

આગલી રાત્રે લાવેલા અનાજમાંથી જે કંઈ વધ્યું હતું, તેની પાતળી રાખ મરીયમે બનાવી રાખી હતી. પણ આવતી કાલની લયાનક કલ્પના તેને એ પાણીની રાખ મુખે પીવા જેટલી તક પણ ક્યાં આપે તેમ હતી?

“આવતી કાલ!”

એ કલ્પના મૃત્યુના દુત કરતાં યે વધુ ખીલામણી હતી. પોતાની બહારી પત્ની, પ્રીય સંતાનો અને જાતે ભુખના કંટથી પગ ધસે છે, તેમની તરફ કે.ઈને ઓખીને લેવાની યે પુરસદ નથી, ધીરે ધીરે ભુખ બાળકોના પ્રાણ લઈ લે છે, મરીયમ પણ એજ માર્ગે જાય છે; અને પોતે કુદરતી મૃત્યુની રાહ લેવા પડેમાં, સ્વજનોના મૃત્યુના લયંકર પ્રસંગથી દીવાનો બની માથાં પટકાને મરી પરવારે છે. આની આ કલ્પના, એકાદ પ્રયંત્ર યંત્રની માફક તેના આથમાં વળીવળીને ઉઠ્યાં જ કરતી હતી. તેને ઉંઘ નહોતી, શાંતી નહોતી, માયું તપી જતું હતું, અખી ઉગમગમથી જાગતી હતી, શરીરમાંથી કોઈએ તમામ સત્ત્વ એંચી લીધું હોય તેવી રોરો વેદના થતી હતી. મજુરી કરીને જીવનારને કાંઈ મજુરી

કરવાની એ તક આપતું નહતું. શું વીચીત્રતા?

[૫]

બીજે દિવસે તે ઉઠ્યો એવો જ ચાલી નીકળ્યો. એક પશુ દાણાવીઠાણા ઘરમાં રહેતાં એનો જીવ ચાલતો નહોતો. કેંઈ પણ રીતે થોડુંક ખાવાતું મેળવી લાવવા તે મક્કમ બન્યો હતો.

સુઘેમાનના દીલમાં બીખ માગવાનો વીચાર એક વખત ઉગી ગયો. પણ સ્વમાનશીલ એ કામદારને તૃપ્ત જ બીખના નીચ કાપ તરફ તીરસ્કાર વહુટયો.

બુખે પેટે તે કામ કામ રખડ્યો. સ્ટેશન ઉપર મલુરી માટે ગયો, પણ છેક જ અન્નપથો હોવાથી તેને તક મળી નહીં. મલુરી મળી તે નહીં જેવી!

ધીરે ધીરે પુર્વાકાશને સુપ્ત માથે આવતો હતો, ધીરે ધીરે બુખની વેદના વધતી હતી, ના, ઘેર બુખે ટળવળતાં બે નીદોષ બાળકો અને ખીસીની વેદના ભોગવી રહેલી પત્નીની બુખથી શું દશા થઈ હશે, એની કલ્પનાની વેદના તમામ વેદનાઓને વટાવી જતી હતી.

“શું કરું?”

સુઘેમાન ખ્વાવરો બનતો જતો હતો.

પણ એના એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની દુનીયાને પુરસદ નહોતી.

રખડતો રખડતો તે એક ભડીયારખાના આગળ આવી પહોંચ્યો.

અનેક લોકો અંદર જતા અને અંદરથી ખીજા નીકળતા હતા. સુઘેમાને પણ અગાઉ કોઈ કોઈ વખત દીલ્હીનાં ભડીયારખાનામાં ભોળા લીધું હતું. તેની લાગણીને અત્યારે નવી જ જાતનો ધક્કો લાગ્યો.

ભડીયારખાના આગળ તે ઉભો રહી ગયો. મોટી મોટી સુંદર તાજી રોટીઓ અને

ઘાણુંદ્રીયને લલચાવે તેવી માંસની વીવીધ વાનીઓ, અનેક માણસોના માટે ટેબલ ઉપર લઈ જઈને ભડીયારખાનાના આવરચીઓ ખીરસતા હતા.

“આ બધા જમે છે—આખી દુનીયાં જમે છે, અને માત્ર હું તથા મારો કખીસો જ બુખે મરીએ?”

સુઘેમાનના ચિત્તમાં નવી જાતની ચંચળતાનો ચમકારો થતાં, એ વીચારો તેને થયો.

“અહીં આટલું બધું તૈયાર ખાવાતું છે, અને ત્યાં-મારે ઘેર મારાં ત્રણે માણસો બુખે મરે છે, અહીં હું, આ ભડીયારખાનાની બરાબર સામે બુખે મરું છું.—શા માટે?”

એના માથામાં નવો જ વીચાર જન્મ્યો.

“આખ સારું તૈયાર ખાવાતું હોય તે વખતે બુખે મરવું?—શા માટે?—એ શુંનાહ છે. બધી દુનીયા ખુદાની છે—હું પણ ખુદાનો જ બંદો છું. શા માટે હું બુખે મરી જઈ?—મલુરી માટે ફરી ફરી થાકું છું, કોઈ મને મલુર તરીકે પણ કામ આપતું નથી. કેંઈ નહીં. હું આ રોટીઓ-માંથી થોડીક લઈશ. મારે લગારે વધુ જોઈતું નથી. અમારાં ચારને થઈ રહે તેટલી જ...”

અને ખીજ જ પગે સુઘેમાન ભડીયારખાનાનાં પગથીયાં ઉપર મક્કમ પગે ચડતો દેખાયો.

પણ શું થાય છે તે એ જાતે સમજી શકે તે પહેલાં તેના હાથ રોટીના ઢગલા તરફ વળ્યા, નાનકડો થોકડો ઉંચકીને તે નીચે ઉતરવા ગયો; ભડીયારખાનાના એક નોકરે તેને રોક્યો, એણે એને ધક્કો માર્યો, પેલા પડી ગયો. ત્યાં તો “ચોર ચોર!”ની શુભાશુભથી વાતાવરણ ગળું ઉઠ્યું. સુઘેમાન કેંઈ સમજી શક્યો નહીં. તે ગભરાઈ ગયો. ગભરાટમાં તેણે નાસવા માંડ્યું. એની વાંસે ભડીયારખાનાનો માલીક, તેના એક બે

મુલેમાન શેઠીના થાકુડા ઉચકીને નાકો... ચોર! ચોર! ની જુઓ
પાડતા લોકો તેની પાછળ દોડવા લાગ્યા! [૪૫૬ પૃષ્ઠ],

નોકરો, બે ત્રણ જમનારા 'ચોર! ચોર!'ની
જુઓ પાડતા દોડવા લાગ્યા, ભેત ભેતામાં
સ્ત્રી ઉપર માણસોની મેદની જમી ગઈ.

બધા મુલેમાન તરફ દોડતા દતા, પ્રસંગને
નહીં જાણનારા, મુલેમાને મેદની ચોરી
કરી છે તેના લગારે રાત્રી વીનના,

પણ ટોળાની મનોદશા પ્રમાણે “ચોર! ચોર!” ની જુમાજુમમાં ચોતાનો સુર પુરાવતા દોડવા લાગ્યા. મુલેમાન ગલગથા તેથી દેડવા અને વચ્ચે આવે તેને મારવા લાગ્યો; એ બધું થોડીક મીનીટમાં બની ગયું, તેટલામાં તો તે ઉચ્છેરાયલાં ટોળાના હાથમાં પકડાઈ ગયા, લોઢાએ તેને ખુબ પીટ્યો, તેનો ગુન્ડો નહીં જાણનાસ-એએ પણ તેમાં ભાગ લીધો, તેની બગલમાંની તમમ રોટીઓ દુકડે દુકડા બનીને ધુળમાં ભળી ગઈ, મુલેમાનને પકડીને ટોળાએ પોલીસને સ્વાધીન કર્યો.

[૬]

મુલેમાનને પોલીસ ચાવડીપર લઈ જવામાં આવ્યો, ત્યાં પણ હોદીઓની સંથે પોલીસને જે જાતનું વર્તન ચકાવવાની ટેવ પડેલી છે, તેમ મુલેમાનને લગાર બોલવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાં જ પીટવામાં આવ્યો. તેની વીરૂદ્ધ લડીઆરખાનાવાળાની ફરીયાદ નોંધવામાં આવી. કેટલાક લોકો જાહેર સેવા બગાડતા હોય તે રીતે વરતુસ્થીતીને સખજ્યા વીના મુલેમાનની વીરૂદ્ધમાં સાક્ષી આપવા તૈયાર થયા. તેમનાં નામકામ લખી લેવામાં આવ્યાં. મુલેમાનને તુરત જ પોલીસ ચોટાની જેલની ડાટડીમાં પુરી દીધા.

ઘેર મરીમ ખીચારી આશામાં ને આશામાં હૈયાની વેદના સાથે હાથની વેદનાને મૌનપણે સહન કરતી, જે જુખ્યાં બાળકોને આગલી રાત્રનું થોડું સાચવી રાખેલું લૈડું ખવરાવી રહી હતી. ત્યારે એને મુલેમાનની સ્થીતીની ઓછી જ ખજર હતી?

જુલેદાએ ચોતાની માનીતી થાળીમાં જ જમવાની રહ લીધી.

“તારા અગ્નિ તમે બન્ને લાઇ-બેનની થાળીઓને નવી બનાવવા માટે લઈ ગયા છે.

બેન, મારી બાપુડી! હમણાં આ દીકરાના તોસળામાં જમી લે, રાતે તારા અગ્નિ આવશે એટલે તને થાળીમાં જ જમવાનું આપીશ.”

મરીમ પાંચ વર્ષની પુત્રીને એમ પટાવી શકે તેમ હતું, પણ ૨૫ વર્ષના ચોતાના મનને ઓછું જ મનાવી શકાય તેમ હતું?

તેથી તો તે મહેરબાની પુત્રીને પટાવતી હતી, ત્યારે તેણે હૃદય રૂઝવું હતું.

“બેન! રાત્રે કાણ જાણે ખાવાનું મળશે કે નહીં? જ્યાં એજ નહીં નથી ત્યાં પછી થાળીની શું વાત?” મનમાં ને મનમાં તે કહી રહી હતી.

“અમી! અગ્નિ આજે આટલા બધા વહેલા કેમ ગયા?—તે ક્યાં જમશે?”

સાત વર્ષના યુસુફે મમતાથી માને પુછ્યું. શ્રીમંતના એવડા છોકરાને લાગ્યે જ એટલી મંબીરતાનું લાન હોય! ગરીબોનાં બાળકોને તો જન્મથી જ મંબીર બનવું પડે છે. શેશવ અને કુમાર અવસ્થાની દ્વાણ એને ભાગે આવતી જ નથી. બાલ્યકાળ મજુરીએ ગયલી માડીની ગેરલાઝરીમાં જોળીમાં રૂઝતાં રૂઝતાં અથવા અરીણના ઘેનથી ઉંઘનાં ઉંઘતાં કાલ્લાનો, સહેજ મોટાં થતાં નાનાં લાઈ-બેનનો કાળજી અને દેવેલ કરવાની અને તે પછી મજુરી! ૨૦, કે ૫૦ વર્ષના શ્રીમંત સ્ત્રી પુરુષોને ગરીબનાં ૮, ૧૦ કે ૧૩ વર્ષનાં બાળકો પાસેથી સેવા લેતાં કે મજુરી કરાવતાં જરા યે શરમ આવતી નથી. દયા તો ક્યાંથી જ આવે?

“અમે તેમની પાસે કામ ન કરાવતાં હોત તો એને ખાવાનું ક્યાંથી મળત?” ધ્રુવડ જીવું મોંદું કરીને તેઓ એવી દલીલ કરે છે. પણ શ્રીમંતોની જુલમી વર્ગવ્યવસ્થા ન હોત તો, નીધંતોના વર્ગની જ હથેલી ન હોત તે વાત એમને ક્યાં સ્વીકારવી છે?

પુત્રનાં આ વચનો સાંભળીને મરીયમના હૃદયમાં ઊંડો ધા પડ્યો. સુલેમાન સવારનો લુખ્યા છે, તે અત્યારે ક્યાં રખડતો હશે? એના સ્મરણે તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પણ બચ્ચાં ન જુવે તે રીતે આંસુ લોહી નાખી, તેણે કહ્યું:

“એટા, એ આજ ખીન્ને જન્મવ ના છે. એમને આજ એક કારખાનામાં કામ મળવાનું છે તેથી વહેલા ગયા છે.”

“એમ...? અગ્નિ અને એક કામ મળશે?”

યુસુફે ખુશ થઈ જતાં પુછ્યું.

“હા, એટા! તું વહેલા જન્મી લેજે.”

મરીઅમને એ વાત લખાવવી અને જુડી વાતોથી પેટનાં બાળકોને દગવાં તે ઠીક ન હોતું લાગતું. એટલે તેણે વાતને આટોપવા માટે યુસુફનું લક્ષ્ય ખીજી તરફ દોર્યું.

પણ એની દ્રષ્ટી આગળ નીરાસ દેશે દીલ્હીના રાજમાર્ગોમાં કામ કામ રખડતા સુલેમાનની પ્રતીમા દેખાઈ.

ખીચારી મરીયમ! એને ક્યાં ખબર હતી કે તે વખતે એનો ખાલીદ, તેમને માટે રોડી લેવા જતાં મહામુશ્કેલીમાં ફસાઈ ગયા હતા!

* * *

તે રાત્રે સુલેમાન ઘેર ગયા નહીં. રોજની વેળા વટી ગઈ, તે પછી એક કલાક ગયા છતાં સુલેમાનનાં પગલાં સંભળાયાં નહીં. છોકરાં ખીચારાં લુખ્યાં ને લુખ્યાં અગ્નિ-જ્વનની રાહ નેહ નેહને યાદીને ઉંઘી ગયાં. પણ મરીયમના દીલમાં વીંછીએના ડંખની વેદના થવા લાગી.

ચાંદની ચોક્કા ધંટાધરમાં કસકસો કાંટો આગળ વધે જતો હતો. પ્રત્યેક ત્રીસ મીનીટ નીચમીત ટકોરા થતા હતા, મરીયમના દીલના ધબકારા તેમ તેમ નેરથી ઉછળતા હતા.

“શું થયું હશે?—હજી કેમ એ ન આવ્યા?”

કેટલાક વખત સુધી આતુર નયને તે બારણાં સુધી આવી આવીને પતીની માર્ગ-પ્રતીક્ષા કરતી, એજ વીચાર કર્યાં કરતી હતી.

પણ પછી તો દશ થયા, અગીઆર થયા અને બાર પણ વાગ્યા. આસપાસ મહોલ્લામાં બધે સ્મશાન સમી શાંતી વ્યાપી ગઈ. માત્ર એક ખુણામાં સુતેલું અર્ધલુખ્યું કુતરું વચ્ચે વચ્ચે ચીસો પાડી શાંતીનો લંગ કરી લખાનકતામાં વધારો કરતું જગીને ફરી પાછું ઉંઘી જતું હતું. એકલી જગતી હતી મરીયમ. તેણે હૃદય દ.ય રહી શકતું નહોતું—

“એકાદીના દુઃખે વખતે એમણે આત્મ. હત્યા તો નહીં કરી હોય?”

એ વીચાર હવે તેના માથામાં હથોળાની માફક પછડાતો, તેને વ્યાકુળ બનાવી દેતો હતો.

“શું કરું, ક્યાં જઈ?—કાને કહું?”

એમ કરતી રહી રહીને મરીયમ કંઈ ન. સુઝવાથી આખી રાત પસાર કરી.

ખીજી તરફ પોલીસ ‘લોક-અપ’ માં સુલેમાનની પણ એજ દશા હતી. તેની આંખ આગળ લુખ્યાં યુસુફ, ઝુબેદા અને તેના પીના રહી રહીને માથું પકવી નાખતી મરીયમની પ્રતીમાઓ ખડી થયાં કરતી હતી.

સુલેમાન ગરીબ હતો, અમલુ હતો, એ એનો મુન્હો. શાંતી અને સુન્યવસ્થાની જ પોતાને પ્રતીમા માનતો પોલીસ અધીકારી તેથી એની વાત પણ સાંભળવાને તૈયાર ન હતો. કાયદાની દબ્બીએ, તપાસ નીચેના દેદીને આપવી નેહતી સગવડ તેથી તેને મળી શકી નહીં; કોઈએ એને એટલું થ ન પુછ્યું કે, “તારી પાછળ ચીંતા કરનાર કોણ છે? કે તારે ઘેર કંઈ ખબર મોકલાવવી છે?”

હવનમાં પહેલી જ વાર સુલેમાન તે રાત્રે રડ્યો. ખુબ રડ્યો, તે સીવાય તેને માટે ત્યાં ખીજો માર્ગ જ નહોતો. પોતાનાં પ્રીયજનોના સ્મરણથી એવું હૈયું અતી કામળ બની ગયું હતું. એ કામળતાનો એકલો આધાર માત્ર રૂદન જ હતું.

[૭]

સ્વપ્નારે મરીયમે એક ભલા પાડે શીની મદદથી સુલેમાનના પકડાવાની ખબર મેળવી, ખીચારી ભુખી-દુઃખી, રડતી કંકળતી પોલીસ ચોપી તરફ ગઇ. એને સરકારી કાયદાની કે કાચા કામના કેદીઓને અપાતી સગવડની ખબર નહોતી. એનો મદદગાર પણ એના જ જેવો ગરીબ માણસ હતો, એટલે તેને અદાલતમાં ઉભો કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી તે બહાર ઉભો રહી.

પતીને મદદ કરવા કે તેના બચાવ માટે વકીલ રોકવા તે અસમર્થ હતી. તેનો એક જ આધાર આંખમાંથી આંધુ આવે ત્યાં સુધી રહી થેયું એ જ હતો.

અદાલતનો વખત થયો. સુલેમાનને મેજ-સ્ટ્રેટની સામે ખડો કરવામાં આવ્યો. મરીયમ પોતાનાં બે બાળકોને લઇને અદાલતમાં એક ખુણામાં જઈને બેસી હતી. પતીની કેદી અવસ્થા જોઇ તે રડતી હતી.

સુલેમાને હાંદગીમાં કદી છુર કામ કયું નહોતું, એને માટે તેથી આ બધી ઘટના છેક જ નવીન હતી.

મુકદ્દમા શરૂ થયો. પોલીસપહેરા નીચે તેને ઉભો કરવામાં આવ્યો. પોલીસના એક સાજાં-ટે તેની ઉપર ભડીઆરખાનામાંથી ચોરી કરવાનો, રસ્તામાં ધાંધલ કરવાનો અને મારામારીનો એમ ત્રણ ગુન્હા મુક્યા.

સાક્ષીઓ તરીકે ભડીઆરખાનાનો માલિક આવ્યો. તેણે કહ્યું: “આ માણસ મારા

ભડીઆરખાનામાંથી ચોરીની ચોરી કરવા ઉપરાંત, મારા માણસને મારીને નાકો, અમે એને પકડવા ગયા ત્યારે અમને ચપ્પુ કાઢીને મારવા સામે થયો; જાહેર પ્રભુના કેટલાક માણસને પણ તેણે માર્યાં. છેવટે અમે તેને પકડીને પોલીસ ચોપીમાં લઇ જતા હતા ત્યારે તેણે ધાંધલમાં ચપ્પુ નાખી દીધું.” તેણે ચપ્પુ કાઢવાની નવી વાત ઉપગ્રવી કહી, ત્યારે સુલેમાનને કરેલી મારપીટની ખરી વાત ઉગ્રવી દીધી!

એક પછી એક એમ ચાર સાક્ષીઓ અદાલતમાં હાજર થયા. તેમણે પ્રભુને હાજર સમજીને સાચી વાત કહેવાની પ્રતીજ્ઞા લેવા છતાં, ભડીઆરખાનાના માલીકને મળતી જ વાત કરી. કોઇએ વધારામાં કહ્યું: “જે એને પકડવાની અમે બધાઓએ તજવીજ કરી નહોત તો કાણ જાણે તે કેટલાય માણસોનાં ખુન કરી બેસતે.” તો કોઇએ કહ્યું: “આ માણસ નામચીન મવાલી છે,” વળી બીજાં બેએ કહ્યું: “સાહેબ! અમે એને સ્તમ્ભવવા ગયા તો અમને એણે ખુબ જ પીટ્યા.”

અદાલતે આરોપીને પુછ્યું: “તારે આ સંબંધમાં શું કહેવું છે?”

સુલેમાને લગભગ રડવા જેવા થઇ જતાં કહ્યું: “સાહેબ! હું ગરીબ બેકાર છું. કેટલાએ દીવસથી મારો ધંધો ચાલ્યો ગયો છે. મારે ત્યાં મારી સ્ત્રી અને બે બચ્ચાં છે...”

કોર્ટ અહીં વચ્ચે પુરાઇ.

“કોર્ટ તારાં બેરોં છોકરાંની વાતો જાણવા બેસી નથી. બોમ્બ, તેં આ માણસના ભડીઆરખાનામાંથી ચોરી ચોરી હતી કે નહીં? સીધી વાત કર.”

“હા, સાહેબ!” કદી અદાલતનું મોંઢું પણ નહીં જોયેલું એટલે સુલેમાન ગભરાઇ ગયો. ન્યાય કરનાર મેજસ્ટ્રેટના ધમકી જેવા

પ્રશ્નથી એ કુણ ગયો. તેણે બે હાથ ભેડીને કાલાવાલા કરતાં કહ્યું: “પણ સાહેબ મેં રોટી શું કામ ચોરી એ તો સાંભળો. મારી દશા...”

“તેં ચોરી શું કામ કરી તે જોવાતું કામ અમારું નથી. ભલેને તેં એ રોટીનું દાન કરવા માટે ચોરી હોય [અહીં વકીલ-મંડળ, સાબુનું અને પ્રેક્ષકો હસી પડ્યા], તેં રોટી ચોરી કે નહીં? એટલું જ જોવાતું કામ કોટનું છે.”

બીચારા સુબેમાન આગળ યોશી ન શક્યો. “ઉપરાંત તેં મારામારી કરી એ વાત ખરી છે?”

“સાહેબ, મેં મારામારી નહીં જોઈને કરી નથી...”

“ત્યારે શું અનણ્યતાં કરી?”

“ના, હું રોટી લઈને નીકળ્યો. મારે ઘેર નાનકડાં બે બચ્ચાં...”

“આડી અવળી વાતો કરી અદાલતનો અમુલ્ય વખત ન બગાડ.” કોર્ટ વચ્ચે પુરાધ: “તેં ભડીઆરખાનાના નોકરને દુકાનમાં પહોંચી નાખ્યો, અને જાહેર રસ્તામાં મારા-મારી કરી એ વાત ખરી છે?”

“સાહેબ!” ગભરાયલા સુબેમાનને શું કહેવું તેજ સુઝતું નહોતું. મારા રસ્તામાં નોકર આવ્યો એને મેં દુર ક્યો. એટલાથી તે પડી ગયો.”

“તેં ધીરે રહીને એને દુર ક્યો હશે નહીં?—વાર,” અનેક મુકદ્દમાઓના બોજ તળે કચગણવા મેજસ્ટ્રેટ અદાલતનો અમુલ્ય વખત બચાવવા, સુબેમાન પાસેથી સીધા-ઉતાવળા-દુઃખ ઉત્તરની માગણી કરતાં કહ્યું. “રસ્તામાં પણ તેં એજ રીતે લોકોને પહોંચાડ્યા, કેમ ખરું ને?”

બીચારા સુબેમાનના એકલાનો જ નહીં પણ તેની ઉપર આધાર રાખનારાં બીજાં ત્રણ

માણસોના જીવન-મરણનો સવાલ હતો; એનો સર્વનાશ થઈ રહ્યો હતો, પણ કોર્ટને યોતાનો સમય અમુલ્ય લાગતો હતો; એટલે સમયનો બચાવ એ મુખ્ય વાત હતી.

“રસ્તામાં મારી વચ્ચે આવતાં એક બે માણસો પડી ગયા.”

“વાર, તારા હાથમાં ચપ્પુ હતું તે તેં લોકોની સામે ફેરવવા માંડ્યું હતું એ ખરું?”

“ના, સાહેબ, મારી પાસે ચપ્પુ જ નહોતું.”

“અને તે ચપ્પુ તેં પાછળથી ફેંકી દીધું?”

“ના, સાહેબ.”

“હીક, બીજું કંઈ તારે કહેવું છે?”

“સાહેબ, મારી દુઃખકથા સાંભળો તો...”

“કોર્ટને તેની સાથે કશી લેવાદેવા નથી.” કહીને મેજસ્ટ્રેટ સરકારી વકીલને કહેવતું લાપણ કરવા કહ્યું.

તેણે કહ્યું: “આ મુકદ્દમા સીધો અને સારો જ છે. આરોપીએ પોતે જ સ્વીકાર્યું છે કે, આરોપીએ રોટી ચોરી હતી, ભંડી-આરખાનાના માણસને માર્યો હતો, તેમજ જાહેર રસ્તા ઉપર ધંધલ મચાવી, કોટલાક માણસોને પટકી નાખ્યા હતા. તેણે ઘણા-ઓના જીવનને ખુલ્લા ચપ્પુથી જાખમમાં મુક્યા હતા. આરોપી પોતાની પાસે ચપ્પુ હોવાનો ધનકાર કરે છે, પરંતુ તેના હાથમાં ચપ્પુ જોવાની વાત જ વીશ્વાસ મુકવાલાયક સંગજન સાક્ષીઓએ કરી છે તેથી તેના કરતાં વીશેષ વીશ્વાસને પાત્ર છે. અદાલતે તેથી તેનો સાંભળપુવકે તોડ કાઢવાનો છે. એક સાક્ષીએ કહ્યું છે કે, આરોપી પકકા મવાલી છે. આરોપી તેની સામે કશું કહેતો નથી, પરંતુ અદાલતની આગળ આડી અવળી વાતો કરી મુર્ગ સુદાને ઉગ્રવવાની તેની રીત જ કહી આપે છે કે, ‘સાક્ષીનું કહેવું સાચું છે. આવાં માણસો જાહેર પ્રજાની

શાંતી તેમજ સુવ્યવસ્થા માટે ધણા જ ભય-
કર હોવાથી, તેને ધડા મળે તેટલા માટે
વધારેમાં વધારે અને સખ્ત સખ્ત કરવાની
જરૂર છે.”

તે પછી મેજસ્ટ્રેટ યુક્તદો આપ્યો. તેમણે
કહ્યું: “સાક્ષીઓ આરોપી કરનાં વધુ વીશ્વાસ
યુક્તાક્ષયક પુરવો છે; તેથી તેમની વાત
માનતાં મને આંચકા લાગતો નથી. પબ્લીક
પ્રોસીક્યુટરે, આવા સમાજને ભયંકર માણુ-
સને ધડા આપવા સાફ સખ્ત સખ્ત કરવાની
કરેલી ભલામણ પણુ ખ્યાન આપવા જેવી છે.
તેથી આરોપીને હું ત્રણે ગુન્હા સાફ ગુન્હે-
ગાર ઠરાવી રોટી ચોરવા માટે ત્રણ મહીનાની
સખ્ત કેદ, રસ્તામાં ધાંધલ કરવા માટે પણુ
ત્રણ મહીનાની સખ્ત કેદ, અને જુદાં જુદાં
માણસોને મારીને ઇજા કરવાના ગુન્હા માટે
એક વધની સખ્ત કેદની સખ્ત કરમાવું છું.”

આ યુક્તદો સાંભળતાં જ મરીયમ ખુબ જ
રડી પડી, તે પોતાના પતીને બેટવા એકદમ
દોડી ગઇ, પણ પોલીસે ટુરત જ એને છુટી
પાડી અને મુલેમાનને લઇને ચાલવા માંડી.

જતાં જતાં મુલેમાને કહ્યું: “મરીયમ, તું
એકલી શું કરીશ, આપણા બાળકોનું...”

પરંતુ એ વાક્ય પૂરું થાય તે પહેલાં
પોલીસે મુલેમાનને ધસડીને ચાલવા માંડ્યું.

[૮]

સુલેમાન ગયો. મરીયમને પેટ લેરીને
રડવા માટે ૫ પોલીસે અદાલતમાં
ઉભી રહેવા દીધી નહીં.

રડતી રડતી તે નીચે ઉતરી.

એની એ દશા દુરથી એક બાઇ નેતી
હતી. તે મરીયમને રસ્તાપર જતાં જોઇ,
એની ગાસે ગઇ. મંમતાથી એણે પુછ્યું:

“બહેન! કેમ રડે છે?”

“શું કંઈ બાઇ, રડવાનું જ મારા નશી-
બમાં હવે તો બાકી રહ્યું છે.”

આપતી વખતે નીરાધારને બે મીઠા શખ્તો
કહેનાર મળે, તે પણુ તેના ધવાયલા હૃદયને
મલમ ૩૫ થઇ પડે છે.

“કેમ, તમારું કોઇ જોડમાં ગયું?”

“હા બહેન.” મરીયમથી રડી દેવાયું.

પેલી બાઇએ મરીયમને આશ્વાસન આપ્યું.

ધારે ધારે તેણે એની પાસેથી બધી વાત
જાણી લીધી. એ બાઇએ જ્યારે જાણ્યું કે
મરીયમના બન્ને બાળકો આગલી રાતથી
જીખ્યાં છે, ત્યારે બાળુના હોટલમાં લઇ
જઈને એમને જમાડ્યાં, અને ચતી આમલ-
પુવંક તેણે મરીયમ પાસે તે બાળકોની
માગણી કરી.

“બહેન!” તેણે કહ્યું. “અમારી અહીં
મોટી સંસ્થા છે. તેમાં હું તમારાં બન્ને
બાળકોને લઇ જઈ, તો ત્યાં તેમને સારી
રીતે ઉછેરવામાં આવશે. એમને પેટ ભરીને
ખાવાનું મળશે, શરીર ઢાંકવા સારાં કપડાં
મળશે અને શાળામાં લખવા પણુ મોકલ-
વામાં આવશે.”

મરીયમનો જીવ બાળકોથી છુટાં થતાં
કેમ ચાલે? પણ એક તરફ ભયંકર જીખ-
મરો, નીરાશા અને ખીજ બાળુ બાળકોને
મળનારી સગવડ. એનો ધીમાર કરતાં, પોતાનાં
બચ્ચાંના હીતને માટે એને એ ભણી બાઇને
છોકરાં આપવાં એ ફીક લાગ્યું.

મરીયમનું દીલ્હીમાં કોઇ નહોતું. મુલે-
માન સીવાય આટલી મમતાથી તેની સાથે
જીંદગીભરમાં કોઇએ વાત કરી નહોતી.

છેવટે મરીયમ તૈયાર થઇ.

પેલી બાઇએ બાડાની ગાડી કરી, ચારે
જણાં તેમાં બેઠાં અને નેતજેતામાં ગાડી
દીલ્હીના રાજમાર્ગ ઉપર થઇ, ત્યાંની એક
જાણીતી ખ્રીસ્તી સંસ્થા તરફ દોડવા લાગી.

એ સંસ્થામાં મરીયમ સાથે બીજી બે ત્રણ મહિનાઓ ખુબ જ સ્નેહથી, માહિતી જેમ વાતો કરી. એનાં બાળકો માટે જરાય કાળજી નહીં રાખવાતું આશ્વાસન આપ્યું.

મરીયમ ત્યાંથી નીકળવા તૈયાર થઈ, ત્યારે પેલી બાઈએ એના હાથમાં પાંચ રૂપિયાની નોટ મુકી.

“લે જાહેન! હવેસ કાઈસ્ટના અનુયાયીઓ પાસે આવેલ કોઈ પણ દુઃખી માણસ ખાસી હાથે જતું નથી.”

મરીયમે રડતી આંખે તે પૈસા લીધા વળી વળીને બંને બાળકોને દેવા સરસા આંખી આંખોને કેટલાંય ચુંબનો કર્યાં.

એને છેવટે મરીયમ, તેમને મુકીને બહાર નીકળી. પેલી બાઈઓએ હવેસ કાઈસ્ટને શરણે બે માણસો લાવવાનો સંતોષ માન્યો પણ મરીયમના દીલમાં લુટી જ આગ સળગી રહી હતી. એ મા-દીકરાના છુટા પડવાનો પ્રસંગ કોરી આંખે જોઈ ન શકાય તેટલો દુઃખદ-કર્ણ હતો.

[૯]

મરીયમ ડાહ્ય જાણે રખડતી રખડતી ક્યારેય ઘેર પહોંચી.

હવે ઘર તરફતું એને માટે એકકેય અંક-પૈણ રહ્યું નહોતું.

બહાર જોવી તે બની ગઈ હતી. આખો વખત બહારની માફક તે ફરતી હતી.

પાંચ રૂપિયામાંથી આવેલું અનાજ વાલ્યું ત્યાં સુધી તે પડી રહી. પણ પછી—

* * *

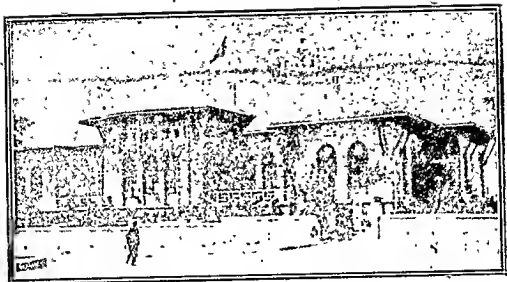
થોડા દિવસ પછી મરીયમતું ઘર ખાલી પડ્યું હતું. દુષ્ટ બેકરીએ એક વખતના એ સાર માણસના કુટુંબથી ઉછળતા ધરને નાશ કરી નાખ્યો. પાકોશીએ મરીયમની તપાસ કરી, પણ તેને ઘરમાં ન જોઈ એટલે લોકોએ મને તે કથપના કરી લીધી.

* * *

થોડાક દિવસો બાદ દીલ્હીની ઐતીહાસિક જુમામસ્જિદના આથમણાં દ્વાર આગળ, જુમાના એક દિવસે, અધઃદિવાના જેવી એક બાઈ ચીંથરેલા સ્થિતિમાં, ફાટેલા શુરખા નીચે મુખ છુપાવી, મૌનપણે હસ્ત લંબાવી, ઇમાનદાર મુસ્લીમો પાસે પૈસા પૈસા માગતી ઘેરેલી જણાતી હતી, લોકો કહેતા એજ મરીયમ હતી.

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વીંધરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’ જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

આંકાર [એંગોરા]માંનું જીવું પાલ્યમિન્ટ લવનઃ જે હાલ 'પીપલ્સ પાર્ટી'ની કુલબ માટે વપરાય છે.

તુર્ક સ્થાનનો નવયુગ

જીના તુર્કસ્થાનના જોખામાંથી સુસ્તક કુમાલ પાશાએ નવા તુર્કસ્થાનનું સર્જન કરીને, સ્વતંત્રતાથી સજ્જને થતા લાલ પરતંત્ર પ્રજાઓને બતાવ્યા છે.

: લેખક :

રમણીક વી. મહેતા

લો સેનની સંધી પરીષદે ટકી માટે નવયુગનાં દાર જોડ્યાં. ત્યાં એકલા થયેલા મુત્સદીઓએ ટકીશ પ્રજા રાજ ચલાવવા માટે નાલાયક છે એવો અભીપ્રાય આપ્યો. અને એ માન્યતાને લીધે યુરોપીય યાદવીના અંતે કમાલને સંધીનું આમંત્રણ મળ્યું, ટકીના પ્રતીનીધી તરીકે ઈસ્મત પાશા લોસેન ખાતે ગયા.

ટકીના જીતકાળનો ઇતીહાસ મુલતાનોના આપબુદ અમલ હેઠળ કદાચીત્તે બન્યો હતો, અબદુલ-હમીદના રાજતંત્રમાં ટકીની પ્રજા ઉપર લખકેર અત્યાચારો થતા, પ્રજા પાસેથી

બળજબરીથી ધન લુટી લેવાના દાખલા ટકીના જીતકાળના ઇતીહાસમાં અનેકે નોંધાયેલા છે. અબદુલ હમીદના પતન પછી પણ રાજ્ય તરફથી પ્રજા ઉપરનો ત્રાસ ઓછો થયો હતો નહીં. ટકીમાં સુધારા દાખલ કરવા થયેલી સેનીસની સંધીમાં નક્કી થયું કે ટકીના ભાગલા પાડવા, ખ્રીસ્તીઓને તેમની સત્તા નીચેથી દુર રાખવા અને જીના ઓટોમન સામ્રાજ્યની સીમામાં આરબેનીય સા માટે એકે નવું રાષ્ટ્ર સ્થાપવું.

૧૯૨૦ માં ટકીમાં રાષ્ટ્રીય પક્ષ સત્તામાં આવ્યો. એ પક્ષે સેનીસની સંધીને હુલ-

કારી નાખી અને એશીયા માઇનોરની બહાર શ્રીક લોકોને હાંપી મુક્યા. તેમનાં અખેજ શ્રીક સંતાધારીઓની આંખં ઓધી. લોસેનની પરીપદમાં ટકાની પ્રતીનીધીઓ તરીકે નહીં પણ સ્વતંત્ર પ્રજના પ્રતીનીધીઓ તરીકે ટકાંએ લાગ લીધો. ટકાની પ્રજને પોતાના સામથ્યનો ખ્યાલ હતો. બળથી પણ તે પોતાના હક પ્રાપ્ત કરી શકે તેટલી હીંમત હતી. પરીપદમાં તુર્કસ્થાનમાં ન્યાય અને સ્વતંત્રતાના પાયા ઉપર પ્રાગતંત્રી સ્થાપના કરવા માટે તેમણે મીતરાજ્યોની મદદ માગી ત્યારે ભુતકાલીન ટકાને ભુલી જવાની વાત સાથેજ એ પ્રતીનીધીઓએ ત્યાં કહ્યું કે ટકા-નુતન ટકા-આજે નવયુગમાં પગલાં મારે છે.

લોસેન ખાતે પરાજય પામેલી પ્રજના પ્રતીનીધીઓએ જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા તેને હજુ ફક્ત સાતજ વર્ષ થયાં છે. એક પ્રજના જીવનમાં સાત વર્ષ એ કાંઈ લાંબો ગણો કહી શકાય નહીં, છતાં પણ આટલા ટુકે ગાળામાં ઉપજા શબ્દોમાં કેટલો સામથ્ય છે તે જોઈએ : કોન્સ્ટેન્ટીનોપલની રોજાઈ કોલેજના પ્રેસીડન્ટ મી. કલેબ ક્રોક ગેઝસના શબ્દોમાં કહીએ તો ટકામાં જુના વીચારો અને જુના જીવનમાં આજે મહાન પરીવર્તન થઈ ગયું છે અને તેની જગ્યા નવા વીચારોએ અને નવા જીવને લીધી છે. નવા રાજતંત્ર હેઠળ થયેલા મૌલીક પરીવર્તનના દાખલા ટકાના આજના ઇતીહાસમાં મોલુદ છે. સુખતાન અને ખલીફની પ્રથાનો નાશ, ધર્મ શાસ્ત્રોનો ઇજારો ગખનાર મંદીરો અને મઠોનો ધ્વંસ, પાશ્ચીમાત્મક બળ ઉપર પહેરવેશમાં પરીવર્તન, રાજ્યધારણમંથી ઇસ્લામ ધર્મને અપાયલી રૂખસદ અને ધાર્મિક તેમજ કેતવણીની સંસ્થાઓમાં રાષ્ટ્રવાદના તત્વો દાખલ કરવાના દ્રષ્ટાંતો

સુરતદા કેમાલ પાશા

આજે જગજગર છે. આ સર્વે પ્રજાકીય જીવનનું મૌલીક પરીવર્તન દેખાડે છે. સત્તા ઉપર આગ્રહ અને તરતજ સુરતકા કમાલે જોયું કે નુતન ટકાનો પાયો મજબુત કરવાને તાત્કાલીક ત્રણ કાર્યો કરવાનાં છે. અને કમાલે પદ્ધતીસર એ કાર્યો સફળતાથી કર્યાં પણ ખરાં. પ્રથમ પગલે એણે સુલ્તાનની પ્રથા જેના તરફ પ્રજા હવે ધીકારની નજરે જોતી હતી મરણ કે ૧૯૧૪ ના યુદ્ધમાં સુલ્તાને છો દીધો હતો તેથી તેનો નાશ કર્યો. બીજો પગલે ટકાની જુદી જુદી કોમોની એકતા સાધવા એણે ખલીફતને દખાવી દીધી અને ત્રીજા અને છેલ્લા પગલે એણે ૧૯૨૩ ના ઓક્ટોબરની ૨૯ મી તારીખે ટકાને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તરીકે જાહેર કયું.

ટકામાં જે બીજા ફેરફાર થયા છે તે બહુ જાણીતા નથી પણ આ ફેરફાર આમ-

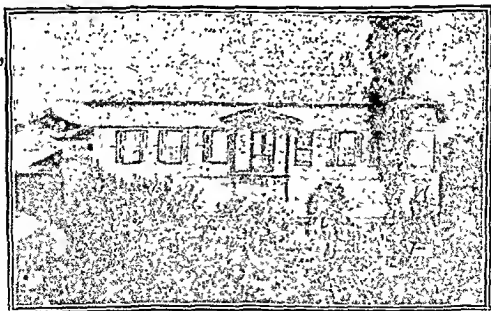
વર્ગની ડબ્બીએ ધણો મહત્વનો છે. તે ખેડૂતો પાસેથી જે પ્રાચીન પદ્ધતીએ કર ઉધરાવાતો હતો તે પદ્ધતીમાં મયેશ દેરદાર છે. છેલ્લા બે સૈકાઓથી ટકીમાં કર તરીકે ખેડૂતોને તેમના ઉત્પન્નનો દશમો ભાગ આપવો પડતો હતો અને એ કર ઉધરાવનાર અમલદારોનો ત્રાસ એટલો બધો હતો કે “ઉધરાતદાર” એ શબ્દ પ્રેમમાં અળખામણો થઈ પડ્યો હતો. ખજાં આગળથી જ અનાજનો દશમો ભાગ અમલદારો લઈ જતા. સરકાર પાસેથી કેટલાકે માલેતુનરી અમુક રકમ આપી એક અથવા વધારે ગામડાંઓમાંથી એ કર લેવાનો હક વેચાતા હતા હતા. આ પદ્ધતીને લીધે વધારે પાક ઉત્પન્ન કરવા ખેડૂતોમાં ઉત્સાહ રહ્યો નહોતો. તેઓ ફક્ત પોતાના કુટુંબને પહોંચી વળે તેટલું જ અનાજ ઉત્પન્ન કરતા હતા.

પણ પ્રેમસત્તાકે રાજતંત્રની સ્થાપના પછી, ટકીને નવજીવન આપનાર મુસ્તફા કમાલ પાશાએ એ પદ્ધતી કાઢી નાખી. જેકે આ

પદ્ધતી સરકારની આવકનું મુખ્ય અંગ હતું એ વાત ખરી, છતાં રાષ્ટ્રના વીકાસને અવરોધતી કાંઈ પણ પ્રથાનો નાશ કરવો એ મુસ્તફા કમાલનો જીવનસીદ્ધાંત છે. તેણે નવી પદ્ધતીમાં એવું નક્કી કર્યું કે કુટુંબના ભરણપોષણ જેટલા ઉત્પન્ન ઉપર કંઈ પણ કર લેવો નહીં, પણ જેટલું વધારાનું ઉત્પન્ન થાય અને જે ખેડૂતને વેચી દેવાનું હોય તેની ઉપર જ કર નાખવો અને એ કર ખેડૂતે નહીં સરકારનાં જ માણસ માલ ખરીદે તેની પાસેથી જ લેવો.

આ કારણથી ખેડૂતોને વધુ ઉત્પન્ન કરવાનું ઉત્તેજન મળ્યું. અને તેથી આજે ત્યાં રાષ્ટ્રધનનું મોટામાં મોટું સાધન ખેતીવાડી બન્યું છે. ખેડૂતોની સમી અબાદી માટે નવા રાજતંત્રમાં ખાસ ધ્યાન અપાય છે અને એથી આડતરી રીતે રાષ્ટ્ર પણ વીકાસ પામતો જાય છે.

પ્રેમ તરફના તુર્ક સરકારના વલણમાં પણ ધણો દેરદાર થયો છે, મી. કાલેબ ક્રાંકે

અંદાજમાંનો પ્રસુખ કેમાલનો મહેલ : જે વર્તમાન તુર્કસ્થાનની સાદાકતા સ્મારક સંમો છે.

ગેઝસ લખે છે કે: “જ્યારે હું એશીયા માઇનોરના આંતરીક ભાગમાં રહેતા હતો ત્યારે મને ખબર ન હતી કે સરકાર તેની દરેક યોજનાઓમાં પ્રજાનો મત લે છે. સુલતાનના પુરાણા તંત્રમાં તો પાદશાહની ઇચ્છા એજ સરકારની યોજના મનાતી! તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ફરમાન નીકળતું. બીજા દેશની પ્રજાઓમાં સાધારણ રીતે જે સુધારા થાય છે તે પ્રજાના ત્રાસથી ધાકી ગયેલા વર્ગ તરફથી જ થયેલા હોય છે, ત્યારે ટર્કીમાં તો તેથી ઉલ્ટું જ થયું છે. ત્યાં સત્તા ઉપર આવેલું મંડળ પ્રથમ સુધારા સુચવે છે અને પછી પ્રજાની પસંદગીનો સીકો તેની ઉપર વાગે ત્યારે જ તે કાતુંના રૂપમાં બહાર પડે છે.”

ત્યાં જે જે કાયદાઓ થયા છે તે તે કાયદાઓ પાછળ કયા હેતુ છે અને તેનાથી કેટલા કાયદા થાય છે એ સર્વે, પ્રજાને સમજાવવા માટે સરકાર તરફથી ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે. સરકાર તરફથી ડૉક્ટ્રીઓ નીમવામાં આવે છે. તેનું કામ જુદા જુદા પરગણાંઓમાં જઈ, જે કોઈ નવો સુધારો રચવાનો હોય તેનો તે પરગણાંઓની પ્રજાને ખ્યાલ આપવો તે છે. જ્યારે કોઈ ખાસ અગત્યનો સુધારો થવાનો હોય ત્યારે તો ખુદ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ મુસ્તાફા કમાલ પાશા દેશના જુદા જુદા શહેરો તેમજ ગામડાંઓની મુલાકાત લે છે, અને સરકાર જે કોઈ પગલું લે છે તે પ્રજાના લક્ષ માટે છે, એટલું જ નહીં પણ રાજતંત્રની સંચાલક પણ પ્રજાજ છે અને સર્વ સત્તા પ્રજાના જ હાથમાં છે એમ દેખાડી તેમનો વીશ્વાસ સંપાદન કરે છે. આખા એક પ્રસંગે તેઓએ જણાવ્યું હતું કે: “આ રાષ્ટ્ર તમારો છે. તમેજ આ રાષ્ટ્ર છો. આ રાષ્ટ્રના આવીની વચ્ચે કોઈને આવવાનો હક નથી

લગ્ન તે પછી સુલતાન હો કે ખલીફ હો. રાષ્ટ્રની માલીક સમસ્ત પ્રજા છે. તમારાં હોત અને તમારી ઇચ્છાને પરીપુર્ણ કરવા ગમે બંધાયેલા છીએ. જ્યારથી તમેજે તમારા હોતના રક્ષણ માટે સર્વ સત્તા હમારા હસ્તમાં મુકી અમને જવાબદાર બનાવ્યા, ત્યારથી હું મને તમારો જવાબદાર ગણું છું.” ટર્કીની પ્રજાએ આજ શબ્દો અગાઉ કદી કોઈ પણ પાદશાહના મુખમાંથી સાંભળ્યા નહીં હશે.

મુસ્તાફા કમાલે પ્રજામાં નાગરીકતાની જવાબદારીની ભાવના જાગૃત કરી છે. અને આ ભાવના ભુતકાળના આપખુદ અમલમાં કદીપણ અસ્તીત્વમાં નહીં હતી એમ છતી-હાસ સાક્ષી પુરે છે.

પોતાના આદર્શની સીદ્ધી જલદી થાય અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં જે મૌલીક પરીવર્તન થયું છે તેનાં મુળ ઉંડા જાય, તે માટે કમાલ અને એના સરદારો યુવાન જનતામાં નવી સંસ્કૃતિનાં બી સોપવાના અધ્યાગ અને અધી-રત પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. કેળવણીનો ફેલાવો જલદી થાય તે જોવાને એ ઉત્સુક છે અને એ કાર્યમાં પોતે પોતાનો હાદીક ટેકા આપે છે. તેણે પ્રથમીક કેળવણી મફત અને ફર-ડવાત કરી છે. ૧૯૨૪ અને ૧૯૨૬ માં પસાર થયેલા બે ઠરાવોથી કેટલીક સંસ્થા-ઓમાં પ્રત્યાધાતી ધાર્મિક શીક્ષણ અપાતું બંધ કયું છે. એ ઉપરાંત અરબી લીપીને બદલે લેટીન લીપીનો ઉપયોગ કરવાનો ઠરાવ થયો છે. આ ફેરફારને લીધે જે લોકો જુની રીતથી દેવાઈ ગયેલા છે તેમને જોડે કેટલીક વખતે વાંચવામાં તકલીફ પડે છે ખરી, પણ એ ફેરફારથી નવા શીખાઉને વાંચતા ઘણી સહેલાઈથી આવડે છે, તેથી દેશમાં જુદે જુદે ગામે સ્થપાતી નીચાગોદાર, અભણ જન-તાની સંખ્યામાં ઘટાડો થતો જશે. અને જ્યારે ખેડૂતો વર્તમાનપત્રો વીગેરે વાંચતાં

થશે ત્યારે તેઓ રાષ્ટ્રના કામકાજમાં રસ લેતા પણ થશે. ગાંધીએ દરેલા બધા સુધારાઓમાં આ સુધારાને તુલ્ક લેખકા સૌથી વધારે મહત્ત્વનો લેખે છે. આ ફેરફાર જે ઝડપથી થઈ રહે છે તે ગાંધીના ઉત્સાહને આભારી છે.

બ્રજસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના થઈ ત્યારથી આજ સુધીમાં રાષ્ટ્રના લુદ્ધ લુદ્ધ પ્રાંતો અને ગામોની મુસ્તકા કમાણ પાસાએ મુલાકાત લીધી છે. “મીલીયત” નામના ટકીશ વર્તમાનપત્રે, મુસ્તકા કમાણની એ મુલાકાતો અને તે વખતે થયેલાં ભાષણો એક પછી એક પ્રસીદ્ધ કરવાં માંડ્યા છે. આ મુલાકાતો દરમ્યાન નુતન ટકીશના આ પ્રણેતા ગામ હોઠા પાસેથી તેમના વીચારો જાણવા અને તેમની અગવડ તેમજ જરૂરીયાતો જાણવા પડ્યું છે. એ સીવાય ગામમાં ફેટલી નીશાળો છે, તેમાં કેવું શીક્ષણ અપાય છે, નીશાળોનાં મકાન કેવા છે અને શીક્ષકો કેવા છે? તેની ખારીફ નજરે પોતે જાતે તપાસ કરે છે. ગામ હોઠા સમક્ષ યોજનાઓ મુકી, તેના અર્થ અને તેની મહત્તા સમજાવે છે.

કમાણ પાસા અને એની સરકારે નુતન ટકીશના સર્ગન માટે જે યોજનાઓ ઘડી છે તેનું વીસ્તૃત વર્ણન કરવું શક્ય નથી, તેમ છતાં એ યોજનાના એક મહત્ત્વના ભાગ ઉપર સહેજે ઉડતી નજર નાખીએ તો તે અસ્થાને નહીં ગણાય. જાહેર ગામોમાં રહેલેના બાલકામ માટે અંદાજપત્રમાં દરેક વર્ષે

૨૫,૦૦૦,૦૦૦ ટકીશ લી. (૧ લીરા=૬૩ આના) દશ વર્ષ સુધી ખર્ચવાનું નક્કી કર્યું છે. એ સીવાય જાહેર રસ્તાઓ માટે પણ પુરતી રકમ ખર્ચાય છે. ખેતીવાડીના ઓળંગરો, ઢોર અને ખી સરકાર તરફથી ખેડુ-તોને આપવામાં આવે છે તેજ રીતે વેપાર ઉદ્યોગને પણ પુરતું ઉત્તેજન અપાય છે. તેથી આપાત અને નીકાસનો વ્યાપાર ૧૯૨૩ થી ૧૯૨૫ સુધીમાં લગભગ બમણાંથી પણ વધારે વધી ગયા હતા. અને હૈરકલીયાની કાલસાની ખાણોનું ઉત્પન્ન તો ૧૯૨૭ સુધીમાં લગભગ ૧૮ ગણું વધી ગયું હતું.

પણ આ બધા ફેરફારો કાંઈ વીરોધ કે મુશ્કેલી વગર થયા નથી. વીરોધ પકડના કેટલાક છપાખિરાએ કેટલીક વખત કાવત્રાં પણ રચેલાં અને તેમને સમગ્ર પણ થઈ હતી. એ સીવાય દેશ પાસે જોઈતી મુડીનો અભાવ, પ્રજાવીકાવાદની ભક્તી અને નવીનતાનો પ્રતીકાર કરવાની ખાસ કરીને આદિ ઉમ્મરના માણસોની મનોદશાને લીધે સુધારાના પથમાં મુશ્કેલીઓ આવે એ સ્વાભાવીક છે. પરંતુ કમાણની મુશ્કેલી તેથીએ વધુ હતી. લુના તંત્ર હેઠળ કેળવણી લીધેલા અમલદારોના હસ્તે સુધારા કરાવવાની સરકારને ફરજ પડી છે. કારણ કે સાત વર્ષના ગાળામાં કાંઈ નવી કેળવણી પામેલા અમલદારો કેવી રીતે મળી શકે? આટલાટલી અગત્યજો વેડીને પણ ટકીશ આજે પોતાના આદર્શના પંથે કુચ કરે જ નાય છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા ભલામણ કેમ કરતા નથી?

મનોદશાનો પલટો

: લેખક :

ભાવનાવાદી

ભારતના રાજદ્વારી આકાશમાં, અસહ-કારની ઉપાએ ત્યારે તો ડોડીપાંજ માંડ્યાં હતાં. રાષ્ટ્રીય ઉપદેશકોનાં હુંડ ગામડે ગામડે અને નગર નગરે આથડતાં હતાં.

પાતાળપુરીની એ પ્રયંડ સજા જોઇ ધર-ડેશ કહેતા : “ભઇ, આવી સજા તો છ’દગીમાં જોઇ નથી-ફરી જોઇશું” એમ તો કહેવાય જ શી રીતે?”

વ્યાસપીઠ ઉપરના વક્તાઓ રાખ્દોની પટા-બાજ ચલાવી રહ્યા હતા : “અંગ્રેજોએ આ દેશને હુંડી કીધો. દાકાની મદમત ખનાવનારા દેશના કારીગરોના અંગુષ્ઠ કાપ્યા. તેમને રીખાવ્યા. તે રીતે આપણા હુન્નર ઉચોગનો નાશ કર્યો. આપણાં હથિયાર છીનવી લઇ આપણને નીઃશસ્ત્ર અને નીર્વીર કીધા. જેવા કંઈક કાળજીના ડાપરે આપણા ભાઈઓ, બહેનો અને બાળકોને રહેંચી નાખ્યાં, તેમને જેટ ધસડીને ચલાવ્યા. ખીજાઓએ વીમાનોમાંથી નીદેણિ ઉપર ગોળાઓ વર્ષાવ્યા, ફેટલાકાએ બહેનોની લાલે હુંડી! અને ગોરી પ્રગ્નએ જેના ગોઝારા ડાપરને નાણાંની થેલીઓ અને તરવારની ભેટ આપી, ગોરી પાલખેન્ટે ડાપરના વાંકને સાવ નજીવો લૂપી, હીંદની માગણીને ઉલેખી. એ દેશને

માલ આપણે માટે હરામ હોવો જોઈએ. એ પરદેશી મેલમાં પુજો મુકવો થયે. એ હરામ મેલથી આપણા ધર અને મકાનો સાફ કરી દઇશું, રેંટીયાના નામથી ઝોળખાતા મુદ્દાસન ચકની પુજા માંડીશું, ત્યારે સ્વરાજ્ય આપણા હાથમાં આવી પડશે. પછી ક્ષીટનવાસીઓની તાકાત નથી કે, એક વીપળને સાફ થે, આપણી અને સ્વરાજ્યની વચ્ચે તેઓ ઉભા રહી શકે.”

રાજામાંથી એક જીવાનીશ દોડી આવ્યો. એણે ખુલ્લું સજાનો વીલાવતી દબનો દુકા કોટ, સરસ છંગીસ કાપડતું પાટલુન, કેમ્બ્રીજની છીંટતું સુંદર ખમીસ, બો સ્ટોકના ખુટ, વીલાવતી મોન અને હેટ પહેર્યાં હતાં.

તેણે કહ્યું : “ખરૂં છે. વ્યાખ્યાનકર્તાવું કહેવું ખરૂં છે. મારે આ પરદેશી મેલની લોળી કરવી છે.” કહી તેણે હેટને જમીનપર પાડી પગ નીચે કચડી. ડગલો, પાટલુન, ખમીસ, ટાઇ, મોન એક પછી એક કાઢી કાઢી પાડ્યાં. ચારે દીશાઓથી તાળીઓના અવાજ ઉડ્યા, હાથના અવાજો આવ્યા.

પરદેશી વજોમાં ઢંકાપલા એક માણસે દુરથી કહ્યું : “શીશીર! બહુ ઉતાવળો ન

‘દેશભક્તીની લાગણીનો ઉલ્લેખ એવો જોતો હતો. ‘હજી સ્વરાજ્ય કેમ નથી મળતું?’ એવી ઉંડી ઉંડી શંકા ‘દેશસેવકો’ના હૃદયમાં પણ જન્મી રહી હતી. દેશની નોકાનું સુકાન જેમના હાથમાં હતું તેવાઓ એ શંકાઓ નીવારવા મથતા હતા. કેટલેક સ્થળેથી નોકાના સડા વીંટળાણો લેવાની, તે ક્યાંકથી સડને સામી દીશાના પવન તરફ ફેરવી બાંધવાની વાતો, વીચાર થતા હતા.

શીશીર એમાં આગેવાન હતો. ‘સ્વરાજ્ય આ માર્ગે નહીં મળે, માર્ગ બદલો! જુની રીતને જ સા માટે વળગી રહેવું? સોડા બલે બંધાર કદે હું જુના માર્ગ સામે બંડ ઉઠાંશી!’ તેણે દેશસેવકોની ખાતરી સલામમાં જાહેર કરી દીધું.

હવે શીશીર ખાદીનાં લાંબાં ઘોલીયાં, ‘ખમીસ, ઝાકા અને ટોપી વસાવ્યાં. ખુલ્લા પગમાં ચપ્પલ ચાલ્યાં! મુદ્દાન તરફની એની શ્રદ્ધા ધરતી ગ્રહ. હજી એના મનમાં ધરલાંગ થતી હતી.

લોકો કહે છે કે શીશીર બંડ હિસાબુ’ છે. સરકાર સામે નહીં, ધારાસભા સામે નહીં. ખાદી અને રેંટીયા સામે-દેશ-ભક્તોના જુના રીતરસિકો સામે. આમર્શમાં હવે એના કાંઈ બ્યથોપ નથી કરતું. કેટલાંક એને દેશત્રોહી પણ કહે છે. કેટલાકની હજીય એ ‘ઉગતા તારા’ માં આશા છે.

“જેણે ઘર જોડ્યું, માતા-પિતાનો ત્યાગ વેઠી લીધો, વીવાલ ફેડે થવા દીધા, એ દેશને દગો ન જ દે.” એક વર્ગ એ દલીલો કરી રહ્યા હતા.

શીશીરના જુના સનાતની-પરદેશી કાપ-ડને ચુસ્ત રીતે વળગી રહેલા-મીત્રો મત્રાતા

હતા. ‘શીશીરના અંતરમાં શંકા ઉગી છે, એનો પગ લપરથો છે, જરૂર તે આપણા પંથમાં પાછો આવશે.’

થોડા દીવસ ગયા અને શીશીર જાહેર રીતે રેંટીયા અને ખાદી સામે યુદ્ધ જગાવ્યાં. કાળા ખાદીનો ઝગલો, રેશમી ફેરો, ‘કમ્પારી’ શાકનો દુપટ્ટો, પરદેશી રમ્યરની પટીવાળા જુટ, અને મીસનાં ઘોલીયાંમાં સજ્જ થઈને શીશીર જુના ખાદી-રેંટીયાભક્તો સામે બંડખોર તરીકે બહાર પડ્યો.

સરકારી પત્રોએ એની મજાક માંડી, દેશ-ભક્ત મીત્રોએ એની ભુલ માટે આંખ પાડ્યાં. શીશીર જેવા માન્યતા ધરાવનારા, છતાં હંમેશા તે હોંડે કાંઠવાની હામ વીનાના મીત્રોએ ખાતરીમાં એને અખીનંદન આપી, જુના ખાદીભક્તોમાં તેની નીંદાનો દહીં-ફુધીયા માર્ગ લીધો. આમર્શ એ ‘દગાખોર’ને ધક્કા આપ્યો. રાષ્ટ્રીય પત્રોએ તેને ફરીથી વીચારવાની સલાહ આપી.

પાતાળપુરીના એક ખુણામાં નાનકડી સભા છે. રાવસાહેબો અને ખાતખાદુરાની ગાદીઓ પણ તે તરફ દોડી રહી છે. સ્વતંત્ર વીચારકોનો એ મેળાવડો છે. સરકાર પક્ષનાં વર્તમાનપત્રોના ખામરપત્રીઓ અને છબીઓ લેનારા સુદાં ત્યાં જવા દોડદોડ કરી રહ્યા છે.

શીશીરના માનમાં એ મેળાવડો થયો છે. એક દીવસે જે સાહેબશાહી કપડાંને એણે હોળી કરવા પછાડી નાખ્યાં હતાં, તેજ સાહેબશાહી પોશાક આજે એણે ફરીથી ધારણ કર્યો છે. એના ખાદીભક્ત મીત્રો હજીય કહે છે: ‘શીશીર ભુલ કરી ટે.’ પરદેશી ભક્તો સામા જગ્યા બાળે છે: ‘એણે જીવનમાં ફરેલી ગંભીર ભુલ આજે જ સુધારી છે.’

સભા મળી: ભાષણોની તકમાર ચાલી. એકે કહ્યું: “દેશમાં દીવાનાપણાનો પવન ધુન્ધાયો ત્યારે અમે તો એક ખુલ્લો શાંતીથી અદ્ય વાળીને ઉભા હતા. મુખમાં અમને દીવાના અને દેશદોહી કહેના હતા. શીશીરે આજે બતાવી આપ્યું છે કે ‘દીવાના’ કાણ હતા?”

બીજાએ કહ્યું: “અરે ખાદી! ચીંથર! અને પેલા કાકાનો નીહાવ રેંટીયો! એ તે દેશનાં સ્થાં દાળદર શીટાડવાના હતા? મુસલમાનો અને અંગ્રેજો અહીં આવ્યા ત્યારે ખાદી અને રેંટીયા ક્યાં નહોતા?”

ત્રીજાએ ચક્રાવ્યુ: “અંગ્રેજો જેવાં કપડાં એમની જ દબાઈમાં પહેરે અને જુઓ સ્વરાજ્ય કાયમાં આવીને પડે છે કે નહીં? મુંદરે કપડાં મનુષ્યોને પહેરવા માટે જ સર્જાયાં છે, તેનાથી રીસાયે શું વળશે? જાતે જ દંદરૂપા દેખાશે અને આગળ વચ્ચેલી ફુનીયામાં પછાત પડી જશે!”

શીશીરે તાળીઓના ગાગડો વચ્ચે કહ્યું: “મેં અનુભવ લીધો અને સમજાયું છે કે ખાદી અને રેંટીયાથી દેશને સ્વરાજ્ય નહીં મળે! ભણે ખાદીલકતો તેની ના પાડે. ખાદી અને રેંટીયાની ચળવળનો યુગ વહી ગયો છે. હવે તો વીજાનની મદદથી દેશની ખેતી-વાડી સુધારવાની તેમજ વ્યાપારઉદ્યોગની વૃદ્ધી કરવાની આથી કે દાટીથી દુવાળી લડત ચલાવવાથી જ દેશને સ્વરાજ્ય મળશે એવી મારી ખાત્રી થઈ છે. આ લડતમાં હાથમજૂરીને જ વળગી રહેવાનો કે હાથે કાંતેલાં અને વણેલાં કપડાં પહેરવાનો જ આગ્રહ રાખવાનો નથી. જેને તેમ કરવું પરવાડું હોય અને રચવું હોય તે ભણે પહેરે, પણ તે માટે કશું દબાણ કે આગ્રહ ન જોઈએ. તેથી મારા ખાદીધારીમીત્રાની સામે નહીં પણ એમની રૂઢીચુસ્ત મનોદશા સામે હું આજથી બંડ ઉઠાવું છું. વસ્ત્રો

બદલવા કરતાં મનોદશા બદલવાની વીરોધ જરૂર છે. વીદેશી કાપડની ઊંળી કરવા કરતાં, વીદેશીઓના શુક્રામ બનાવે તેવા સંજોગોની ઊંળી કરવી એ મારે મન અગત્યની વસ્તુ છે.

“અહીં” જુદા જુદા વક્તાઓએ જે વીચારો પ્રદર્શિત કર્યા છે, તેમની સાથે હું સદમત થઈ શકતો નથી. માત્ર અમુક જ દબાઈ પોશાક પહેરવો એ ભણે ચોક્કસ લડતનું પ્રતિક મનાય, એવી ભણે અમુક પ્રકારની ભાવના પણ ઉત્પન્ન કરી શકતી હોય, પરંતુ એકની ભાવના ક્યારેય પ્રજાને સ્વતંત્ર બનાવી શકે તેમ નથી. તેને માટે ભાવનાનો સદુપયોગ કરી શકાય તેવા સંગીન કાયદમનું તેને પીદ્યગ હોવું જોઈએ. ખાદી અને રેંટીયાની લડતમાં મને એવું દેખાતું નથી.

“વળી જગતથી છેક જ છુટા પડી જવું” કે તેને અરપૂશ્ય માનીને ચાલવું તે પણ વર્તમાન યુગમાં બની શકવું શક્ય નથી. એટલે આપણી સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ મારેની લડતમાં જેને અસર કરવા માગતા હોઈએ તે દેશના માલનો બહીષ્કાર ભણે આવશ્યક મનાય અને બહુ બહુ તો રચનાત્મક કાયદમને દેશ ઉંચકી લે ત્યાં સુધીના ગાળામાં એ પુલની ગરજ સારે, પરંતુ તેની ઉપર એટલું વજન મુકવાની જરૂર નથી, કે એથી જ માત્ર આપણે સ્વતંત્ર મનુષ્ય માટેની સર્વ સીદ્ધિ સાધ્ય કરી શકીશું. એવા પ્રત્યાધાતી વીચારોનો ફેલાવો કરવાની પણ જરૂર નથી. મેં જ્યુ” કે એકલા રેંટીયા-ખાદીની પ્રવૃત્તિમાંથી જનતાના મોટા વર્ગમાં એવી રૂઢ મનોદશા સર્જાય છે, અને વીકાસની દીશામાં આગળ વધવા માટેનાં જરૂરી રચનાત્મક કાર્યો અટકી પડે છે.

“વંત્રયુગની સમે ગમે તેવા કડક વીચારો આપણે ધરાવતા યદ્ય જ્યાંએ, તેથી કંઈ એ યુગની ઉપર આવરાયુ ઓરાદી શકાશે નહીં, કે તેના પંજમાંથી આપણથી કાંઈ રીતે છટકી શકાશે પણ નહીં. એટલું જ નહીં પણ કાયમને સાર દેશનાં કરોડો મનુષ્યાના હાથમાં આપણે રેંટીઓ, તકલી ને રાજા જ રાખી શકીશું નહીં એ પણ બુઝવું જોઈતું નથી. સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ પછી તેને ટકાવી રાખવાનાં કામની સ્વતંત્ર જવાબદારી આપણી ઉપર આવી પડશે, ત્યારે આપણે મારે એટલાં બધાં કામ કરવાનાં આવશે કે, આપણે ઇચ્છતા હોઈએ તો પણ આપણે એ કામ મારે અનેક માણસોની શક્તિને ફાળવ પાડી શકીશું નહીં.”

“મારી મનોદશામાં આવો પડશે થયા છે, તેને ખંડ હો, કે ગમે તે નામ આપો:

મને તેથી કશું દુઃખ થવાતું નથી. રાષ્ટ્રનું હિત એ મારે સાર મુખ્ય વસ્તુ છે, અને તેને માટે મારે જો કંઈ સાંભળવું કે સદન કરવું પડે, તેને સાર હું હમેશાં તૈયાર જ છું.”

આ વખતે તાળીઓ પડી. પણ પાંડવા કરતાં ઓછી.

ગામને બીજે તરફ તે દીવસે બીજી સભા મળી હતી. એમાં શીશીરને ખંડખિર તરીકે જાહેર કરી દેવામાં આવ્યો હતો, અને ખાદી તેમજ રેંટીયામાં સંપુર્ણ શ્રદ્ધા બતાવનારો દંડાવ થયો હતો.

ખખર નંદી બેમાંથી કંઈ સલાતું મંતવ્ય ખરું પડશે?

ગ્રાહકે દોટાગ્રાહરની દુકાનમાં જઈને પુછ્યું:
“છબી પાડનાર આપ જ છે ને?”

દોટાગ્રાહર: “હા”

ગ્રાહક: “નમારા લાખ શું છે?”

દોટાગ્રાહર: “ઝનના પચીસ રૂપીઆ.”

ગ્રાહક: “ત્યારે આવતે વખે આવીશ.”

દોટાગ્રાહર: “કેમ શેક?”

ગ્રાહક: “કેમકે હમણું મારે ત્યાં ૧૧ ઓકરાં જ છે.”

“એના પીતાએ તેને હવાઈ પીમાનના કાફલામાં કેમ મોકલાવ્યો?”

“કેમકે તેને પૃથ્વી ઉપર રાખવો તે સત્તામતીલયું નહોતું”

શેક [ચોતાના શોકરના નાના ઓકરા ઉપર ખુશ થઈને]: “અત્યા મને ઓળખે છે?”

ઓકરા: “હા.”

શેક: “ત્યારે બોલ હું કોણ છું?”

ઓકરા: “તમે એ છે કે જેમને ઘણી વખત મારા બાપુ ચોતાની મોટરમાં બેસતા દેવાની મહેરબાની કરે છે.”

મેહસેટ: “વળી પાછો તું ફરીથી આવ્યો? મેં છેલ્લે નહોતું કહ્યું કે તું ફરીથી મારી આગળ આવતો નહીં.”

કેદી: “સાહેબ એ બધી વાત મેં ચોલી અને કઢી હતી, પણ તેણે કશું સાંભળ્યું જ નહીં.”

અ વ

: નાટક :

આપને આને આટલા
ઉંડા ચીંતનમાં પડ્યા
જોઈને મને નવાઈ ઉપજે
છે, પ્રભો!

ભગવાન

[સહેજ ઉંચું જોઈ]

એનું કંઈ કારણ દર્શો?

નારદ

આપ તો વીશ્વના ની-
યંતા, આપને વળી વીચાર
અને ચીંતા સ્થાં?

ભગવાન

[ચિંથી બાહુપર

મુદ્રા, સાનંદ]

નારદ, તમારી ભમણા
લજ પ ન ભાગી? કુદરતી
તત્ત્વોના સામર્થ્યની સત્તા-
થી હું પર નથી; એ
વાત લજ તમારાથી સ્મજ
શકાતી નથી, એ તો
આશ્ચર્ય!

નારદ

[કિશકનું સ્મરણ ચક્રું હોય તેમ]

હીક, સાંભળું. પૃથ્વી ઉપરનાં મનુષ્યો કંઈક
આવું જ માનતાં લાગે છે. પણ એમનું
વર્તન એ માન્યતાથી ઉલટું છે, એથી મારો
ભ્રમ ટળતો નથી.

આપ જોષીઓની મહીની મટકીઓ ફેડી
ફેડીને તેમાંનું દહીં ખાઈ જતા હતા

[સ્વર્ગસંનના વીરાળ જગીયાના
એક કુંજમાં ભગવાન જીવનજોષીમાં
કંઈક તોંધ કરી રહ્યા હોય છે. ઉંડા
વીચારની સ્પષ્ટ છાપ એમની ગંભીર
મુદ્રા ઉપર અપાયલી જણાય છે.]

નારદ

[ધીરે ધીરે પગમાં માંડતાં છેક નજીક
આવીને]

સ્વર્ગમાં બનેલો

: ચીત્રકાર :

કુલકુલ

ભગવાન

[સાક્ષ્ય]

તે વળી શું છે?

નારદ

[કંઈક ગંભીર બની.]

એ લોકો માને છે કે, મનુષ્ય, પ્રાણી માત્ર, વૃક્ષ, વેણી, વાયુ, પવન, પહાડ, નદી, સાગર સહુના ઉત્પાદક આપ છો, તે બધાં આપના તંત્ર નીચે, આપની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે. તેમાંથી કોઈ સ્વતંત્ર નથી.....

ભગવાન

[વચ્ચે જ]

એમ ! એમ ! સાક્ષ્ય !

નારદ

અને તેમ છતાં તેઓ નાનામાં નાની ભુલથી માંડીને ભયંકરમાં ભયંકર ખુન, દગાબાજી, ચોરી, હુલ્લે જેવાં કામ કરવામાં પોતાન સ્વતંત્ર માને છે !

ભગવાન

એટલું યે સારું. કદાચ તેથી યે એમનામાં સ્વાશ્રયની ભાવના ખીણે તો. પણ એમને એ બહુ ક્યાંથી સુઝે છે ?

નારદ

એ મુઝાડવા માટે વ્યવસ્થીત ધંધો કરનારાઓ પૃથ્વી ઉપર છે. તેઓ તે માટે

અપૂર્વ પ્રસંગ

પુસ્તકો લખી એમને શાસ્ત્રનું નામ આપે છે, પુતળાં બનાવી તેને આપતું નામ આપે છે, અને એ પુતળાંના પુજન, અર્ચન અને દર્શનના પ્રકારને તેઓ ધર્મ કહે છે. એ બધી વ્યવસ્થા બરાબર ચાલે તે માટે ખાસ વર્ગ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે.

ભગવાન

એ લોકો ખાખ છે શું ?

નારદ

ભગવાન ! આપના નામે વ્યાપાર કરનારને તો પૃથ્વી ઉપરના માણસો જે જેઠાં તે આપવા તૈયાર છે.

ભગવાન

ત્યારે પૃથ્વી ઉપર શું મુખાઓનાં ટોળાં વસે છે ?

નારદ

એમ તો હું કેમ કહી શકું ?

ભગવાન

માણસની કીંમત તેના કામ ઉપરથી આંકવી જેઠાં.

નારદ

ખરું છે, પણ પૃથ્વીના ભોળા લોકો બહુ બ્રહ્મણી છે. અને જ્યાં તમારું નામ આવે છે, ત્યાં તેઓ ગમે તે માનવાને તૈયાર થાય છે. વળી માણસોને નવીનતા અને પરીવર્તન રૂચે છે. અને પેલી ટોળાંની એમની આગળ એવાં નવાં નવાં નાટક ભજવી બતાવવા હમેશાં

તૈયાર જ રહે છે. હમણાં જ પૃથ્વી ઉપર તમારા નામે નવો જ બનાવ બનવાનો છે.

[કપીલ એ તરફ દયાનંદ અને વીવેકાનંદની સાથે ચર્ચા કરતો કરતા આવી પહોંચે છે.

ભગવાન

તે વળી શું છે ?

નારદ

અવતારવાદ, તેમાં તમારો અવતાર થવાની ક્રીયા બતાવવામાં આવે છે !

કપીલ

[જરા આગળ આવી]

ભગવાન ! આપ એટલું કહેશો કે, આપ ક્ષત્રીય છે ?

ભગવાન

[આશ્ચર્યચકીત થઈને]

તે વળી શું છે ?

દયાનંદ

પૃથ્વી ઉપરનાં મનુષ્યોએ, આર્યાવર્ત નામના દેશમાંની આર્યજાતીના આદિ વીભાગ પાડેલા છે, તેમાંની એક જાતી. જે યુદ્ધમાં લડે છે, શીકાર કરે છે, રાજ્ય ચલાવે છે...

ભગવાન

[વચ્ચે જ]

મારે ને તેમને શું ?

કપીલ

આર્યાવર્તના લોકોને એમ કહેવામાં આવે છે કે, આપ ક્ષત્રીયકુળમાં જન્મ્યા છો, વળી આપ રાજાના ઘેર જન્મ્યા હતા, માટે રાજાઓ અને ક્ષત્રીયોને ખીજા માણસોએ માન આપવું !

ભગવાન

નારદ ! પૃથ્વીના લોકો મારે આ રીતે હજી ચ અપમાન કરે છે ?

દયાનંદ

તે અટકાવવા મેં મારાથી બનતું કયું.

કપીલ

તે પહેલાં મેં પણ એમજ કયું હતું.

વીવેકાનંદ

મારાથી થાય તે મેં પણ કયું

ભગવાન

છતાં ?

દયાનંદ

બોગો અને શ્રદ્ધાળુ માનવસમાજ આપના નામને અપમાનની પરંપરા નીચે દાખી રહેલો છે.

ભગવાન

[હતાશુભાવથી]

નારદ, આ વાત શું છે ? [બધાઓની સામે જોઈ] તમે શું નથી જાણતા કે કુદરતી તત્ત્વો ઉપર મારો કંઈ કાબુ નથી, અથવા તો હું તો એમની ક્ષત્રતંત્ર ક્રીયાઓમાં કશી ડખલ કરતો નથી.

નારદ

છતાં, પોતાના સ્વાર્થ માટે કેટલાક ચાલાક લોકો પોતાની હદ છોડતા નથી.

ભગવાન

પણ પેલા અવતારવાદ એ વળી શું છે ?

નારદ

આપ અમુક અમુક પ્રસંગે, આર્યાવર્તમાં, આર્યજાતીમાં, જન્મ લાઇને પૃથ્વીના લોકોમાં લીલા કરો છોઃ એવી માન્યતા ઉપર એ વાદ ચલાવો છે. તે માન્યતા પ્રમાણે આપનો એક જન્મ જન્મ્યાપ્તગીની મધ્યરાત્રીએ થશે !

ભગવાન

[સસ્મીત]

ત્યારે હું આ છું તે શું છે ?

દયાનંદ

પૃથ્વીના લોકો તો એમ માને છે કે
આપ હજી દરવેળે જુદી જુદી તીથીએ
ચોવીસ વખત અવતાર ધારણ કરે છે !

ભગવાન

આ તો ભયંકર અપમાન !

નારદ

એટલું જ નહીં પણ અનેક જાતનાં કામ
કરે છે.

ભગવાન

તે કામ વળી કેવાં ?

નારદ

હમણાં જ આપના જન્મને નામે જે ક્રીયા
ધવાની છે, તેની જ હું વાત કરીશ. એ
શત્રે આપ શી કૃષ્ણ તરીકે જન્મશે. તે
શત્રે અનેક લોકો સમક્ષ આપને પારણામાં
જુલાવવામાં આવશે. પેલાઓ બોળ્યા માણસોને
કહે છે: આપનામાં અનેક ચમત્કાર ભરેલા
છે. નાના હતા ત્યારે આપે મોટા નામને
નાથી હીધો હતો, ગોવાળીઆ તરીકે ગાયો
ચારતા હતા, ત્યારે ચોરીચોરીને ગોપજનોના
ઘરનાં મહી-માખણ તમે ખાઈ જતા તેથી
તમને માતાએ ખાંચણીઆ સાથે બાંધીને
ખુણ માર્યા હતા.

ભગવાન

[સાંભળવામાં રસ આવતો હોય તેમ]

પછી ?

નારદ

મથુરાને રૂતે મહી વેચવા જતી ગોપી-
ઓનાં મહીનાં માટ ફેડી ફેડી આપ તેમનું
મહી ખાઈ જતા, ગોપીઓ આપની પાછળ
ઘેરી બની હતી, એક વખત તો સરોવર
જળમાં ગોપીઓ વઝોવીનાનાં શરીરને જળમાં

આપ ગોપીઓને જળ ભરતી
વખતે પગવતા

છુપાવી જળકીડા કરતી હતી, ત્યારે અ.પ
એ સહુનાં વઝો લઈને કદાચ દેશ ઉપર ચડી
ગયા હતા. આપની બંસીના નાદ-સાંભળી
ગોપીઓ પતીઓને ઉઘતા મુકી, જગતની
લગજનો ભય છેડી. આપની પાસે આવતી,
શરદ પુનમની મધરાત્રીએ સરીતા તીરે આપ
તેમની સથે રાસ રમતા આપને સોળદંબર
એકસો આઠ તો રાણીઓ હતી...

ભગવાન

[ચમકે છે]

ઓહ! મારું આટલું ભયંકર અપમાન ?

નારદ

[સંભળ્યું ન હોય તેમ]

તેમાં કોઈ માનીતી, કોઈ અણમાનીતી. આપે આપના મામા કંસને મારી નાખ્યા, પુત્રના નામની મારીને મારી નાખી, લાણુ-જને મારી નાખવા ઉદ્દેશ્ય બન્યા, ગોકુળની પાસેની નદીમાં જળ ભરતી પનીહારીઓને પગની, હોળીના દીવસોમાં રંગભરી પીચ-કરીઓ મારી મારીને આપ અનેક ગોપીઓનાં વચ્ચેને બીજી દેતા.

ભગવાન

[કંટાળો આવવાથી]

બ્રહ્મ, બ્રહ્મ, આ તો મારા અપમાનની પરપેશ જ છે. પૃથ્વીપર મારી આવી કૂં મરકરી થાય છે?

કુપીલ

હાહ. અને તે પણ આપના જ ભક્તો બનાતાઓ તરફથી.

દયાનંદ

તેઓ જાતે જ આપની શક્તિઓનું ચોતા-નામાં આરોપણ કરી, આવી લીલાઓ પૃથ્વીનાં લોકો વચ્ચે કરે છે.

વીવેકાનંદ

અને આપના મુખમાં જ્ઞાનના જે શબ્દો ભક્તો માટે મુદ્રાળ્યા છે, તેનો ભંગ એવા-ઓન વીશેષ કરે છે.

ભગવાન

ત્યારે તો મારી ખાત્રી થઈ કે પૃથ્વી ઉપર મુખાઓ જ વસતા હશે. પણ શું એ લોકો દરેક વખતે મારે સારૂ લોકોને એવું જુકું કરે છે?

નારદ

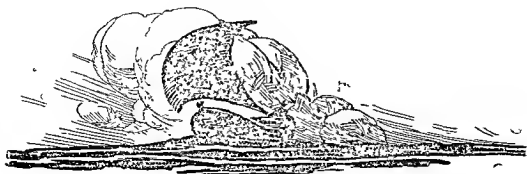
પ્રભો! આપને હું વખત હશે તેમ તેમ એ બધી લીલાની વાત કરીશ, તેમાં કોઈ-કમાં આપનો એક હાથ ગુરૂપત્ની માટે દોણી લેવા લાંબો થઈ જાય છે, કોઈમાં આપ સ્ત્રી-જાતીના સ્ત્રીયજને બ્રહ્મ કરવાના કાવતરામાં ભાગ લેતા દેખાવ છે, કોઈમાં એકાદ માણુ-સને ચીરી નાખવા દુરથી ગુપ્ત ઇશ્વરનો દરનાર તરીકે આપને બતાવવામાં આવે છે...

ભગવાન

[છેક જ કંટાળો]

જવા દો એ વાત નારદ! આજે નકામો સમય ઘણો ગુમાવ્યો. મારે હવનપાથીમાં કેટલાક અગત્યના ઉતારા કરવાના છે, આપણે ફરીથી વાત કરીશું. પણ પૃથ્વીના મનુ-ષ્યોની આવી મુખાઈ માટે તો નહીં જ. કુદરતી રીતેમાં ગરૂલી શક્તિઓનું જ્ઞાન એમને કેમ આપવું, એનો કે હ વીચાર કરે તો સારૂ.

[જાય છે]

एमनी स्व. पत्निथीना स्मरणार्थ
 श्री फावर्म गुजाली सभा
 श्रीयुत गालामा आणुंछ याव
 तश्ची जालय सभे भे.

४५

(सोने वसंततीलाडा)

ले, ले, सभा! नवयुग तला सुवाते,
 सुता पया क'छ आसमां अनेक,
 घेरी रला गरीय आतम अधारी,
 मेला जनी वीक्षण येतनहीन छे.

आशा तला अभीत छेर सदाय पांधी,
 छडी जवा, वीहरवा भयता अथाग,
 झिझा डवाछ यलुदां क'छ झडी सांधी,
 आधार वीलु यतन जया नशम.

येने सभा! करवती करधी अहीने,
 छुं ना हरो जगतमां पलु दोरनार?
 तेना जनी परम भीन पवीन लावे,
 छिगारीय सझ आपलु थाप छ्यु.

लावी धरी जगज लावी प्रकाश सदाभे,
 ये तेजना डीरलुयी नदरावीये तो?
 गाढा वनो जगतनी सरलुयी जनावी,
 आ देखनी सझता कै साधीये तो?

“आलसुहं”

હિંદને તે વળી

: લેખક :
વાયકાઉટ
રોથરમીઅર

ખાવા પુરતો રોટલો
મેળવવાના અર્થશાસ્ત્રમાં
હુનીઆની બધી મહાન

સ્વરાજ અપાય?

પ્રજાઓમાં ખ્રીદીશ પ્રજા સૌથી
વધારે અજ્ઞાન છે. અહીં (ઈંગ્લાંડમાં)
દેવલાક મુખ્યો માને છે કે ખ્રીદીશ
ગીઆનાને જે ખ્રીટનવાસીઓ ખાલી કરે તો
ખ્રીટનની સમૃદ્ધીને નેટલી આંચ આવે
તેટલી જ આંચ તેઓ હીંદનો ત્યાગ કરે
તો પણ આવે!

ભુખમરાનો ભય :

પણ તેઓને ભાન નથી, તેઓ વગર
વીચારે જે પગલું ભરવા ઇચ્છે છે તેજ
પગલું એક મહાન શક્તીસંપન્ન
રાષ્ટ્ર તરીકેના ખ્રીટનના અસ્તીત્વનો
નાશ કરશે. જો હીંદ હાથમાંથી જાય તો
આ દેશ (ઈંગ્લાંડ)નું એકાએક આર્થિક પતન

થાય એ વાત તેઓનાં
અગત્ય બેજાઓ સમજી
શકવાને અશક્ત છે. વળી
તેમ થવાથી અત્યારના
લગભગ ૨૦,૦૦,૦૦૦
બેકરોને બદલે ખ્રીટન-
માં ૪૦,૦૦,૦૦૦ કે
૫૦,૦૦,૦૦૦ બેકરો
થઈ પડે. તેઓને શકત
આપધાતું કોઈ સાધન
રહે નહીં અને તેઓને
ભયંકર ભુખમરાનો જ
અનુભવ કરવો પડે.

હીંદની અશાંતિને શરણ થવાનું ઇચ્છતા
અહીંના (ઈંગ્લાંડના) અવીચારી લાગણી-
પ્રધાન મનુષ્યોને, ચોતાની નીતીનું જે એકસ
આર્થિક પરીણામ આવે તેમ છે તેનું
જરાયે ભાન નથી.

આપણી (ખ્રીટનવાસીઓની) આર્થિક
સમૃદ્ધી એકી થવા માંડી છે. હીંદુસ્થાનના
બજારમાં આપણે એક વખત સર્વોપરી હતા,
ત્યાંથી આપણને જપાન અને બ્રિટન દેશો
હાલેલી રહ્યા છે તેનું જ પરીણામ છે.

હવે સુધી ખ્રીટનના માલનો સૌથી મોટો
ખરીદનાર હીંદ જ છે અને હીંદમાંથી ઇંગ્લાં-
ડમાં થતી ઘણી માલની આયાત અમેરિકાથી
આવતા કાચા માલથી બીજા નંબરે આવે છે.

હીંદી બજાર હા-
થમાંથી જાય
તો—?

હિંદ એ તો ખ્રીટનને મારો
સર્વસ્વ છે.

હીંદ હાથમાંથી જાય તો મહાન
શક્તી સંપન્ન રાષ્ટ્ર તરીકે
ખ્રીટનના અસ્તીત્વનો નાશ જ
થાય અને ખ્રીટનવાસીઓને
ભયંકર ભુખમરાનો અનુભવ
કરવો પડે.

રોથરમીઅર

જો હીંદ સાથેના વે-
પારમાંથી ખ્રીટનને મળતો
નફો બંધ થાય તો
ઘડપણ મારેનાં ભથ્થાં,
બેકરોને મદદ, શીક્ષણ
મારેની મદદ, અને એવી
બીજી રાજ્ય તરફની
રાહતો મારેનાં નાણાં
મેળવવાને ગમે તેવા
નીંકર નાણાંખાતાનો
મંત્રી પણ અશક્ત જ
થઈ પડવાનો.

બ્રિટનમાં હિંદની સામે ભયંકર પ્રચારકામ ચાલી રહ્યું છે. તે માટે “યુનાઇટેડ એમ્પાયર પાર્ટી” સ્થપાઈ છે.

ખીજ કોઇ પ્રજાને મળતી આવી રાહતો કરતાં, બ્રિટનમાં અપાતી આ મદદો અપુર્વ છે. અને તેનું માત્ર એક જ કારણ છે કે હિંદના ૩૨૦,૦૦૦,૦૦૦ મનુષ્યોમાં આપણો ઉત્પાદન દરેક માલ ખર્ચે છે અને આપણા તૈયાર માલો માટેનું દરીયાપારનું એ આપણને મોટામાં મોટું બજાર જડેલું છે. ગ્રેટબ્રિટનના દરેક દરેક સ્ત્રી પુરુષની આવકના પ્રત્યેક પાઉંડમાં ચાર શીશીંગ તો સીધી કે આડકતરી રીતે ગ્રેટબ્રિટનના હિંદ સાથેના સંબંધને જ આભારી હોય છે. તાબેના એ મુશ્કેલીમાં બ્રિટીશ હિંદો એટલા મહાન વીત્તરમાં અને જુદી જુદી રીતે શુદ્ધાએક છે કે તે આપણી સમગ્ર સમુદાયને દરેક રીતે હાની કરી શકે તેમ છે. ને મુકીબર તોફાની ‘નેટીવ’ ચળવળોઆ-ઓને આપણી સત્તા સોંપી દેવામાં આવે તો બ્રિટન અને હિંદ વચ્ચેનો ધણો જુનો વ્યાપારી સંબંધ તુટી જાય. ને આપણે એમ યવા દઈએ તો આ દેશમાંની મોટી વ્યાપારી મંડળોઆના જ પ્રમુખો-થી માંડીને તેમની ઓ-શીસમાં ઝાડુ કાઢનાર ઓઓ સુધીના દરેકને ધણા જ મોટા પ્રમાણમાં ગરીબાઇ વેઠવી પડે.

ભંત બ્રિટનો માટે ભયંકર ભાવી!

બ્રિટીશ મુડી અને સાહસના પરીણામે જ ક્રાન્સના અને ડચના એશીઆઇ પ્રદેશો કરતાં હિંદનો ઔદ્યોગીક અને વ્યાપારીક વીકસ અતીધણો વધી ગયો છે. માલ ઉત્પન્ન કરવાની સાધન સંપન્નતામાં મુંબઇ અને કલકત્તા જેવાં મેટાં શહેરો યુરોપનાં મથકોની હારમાં આવી ગયાં છે. દર વર્ષે. ૧૨૩,૦૦૦,૦૦૦ મુસાફરો ને વ્યવહારના સાધનરૂપ બનેલી ૪૦,૦૦૦ માઇલમાં પથ-રાએલ હિંદમાંની રેલ્વે લાઇનો બ્રિટીશ મુડીને લાઇને જ બંધાઇ છે.

હિંદમાંના વહાણવટાના મહાન ઉદ્યોગમાં, ખેન્ડમાં, વીમા કંપનીઓમાં, કોલસાની ખાણોમાં, લોખંડના કારખાનાંઓમાં, શણ, રૂ અને ઉનના કાપડની અને કાગળ બનાવવાની મીથોમાં, કાશીનાંસે મોનો વીકસ કરવામાં, ચાના બગીચાઓ અને ઘઉં [જે યુરોપની ખોરાક માટે મોટા જથ્થામાં આવે છે] ના ખેતરોનો ઉત્કર્ષ કરવામાં ખચકાતેલ બ્રિ-ટીશ મુડીની ગણતરી કરીએ તો તે અબજો પાઉંડ જેટલી યવા જાય. ને બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની આર્થિક એકતા કદી પણ સાધવી હોય તો હિંદ તેનું ખાસ અગ-

બ્રિટનનાં પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષની આવકના ૧ પાઉંડમાં ૪ શીશીંગ હિંદને આભારી છે.

હિંદ હાયમાંથી જાય તો બ્રિટનની મોટી વ્યાપારી મંડળોઆના પ્રમુખથી માંડીને, તેમની ઓશી-સના ઝાડુવાળાઓ સુદાં ગરીબ બની જાય. સારા ચે બ્રિટનને તેથી પક્ષાઘાત લાગુ પડે.

રોથરમીઅર

ત્યુ' અંગ છે. ખ્રીટનમાંથી હીંદને છુટું પાડવામાં આવે તો ઓસ્ત્રીઆના પ્રતિનિધિ પાડતાં વીએના પર તેની જેવી અસર થઈ હતી, તેવી પક્ષધાત સમી અસરે ખ્રીટનને થાય અને સુકાઈ ગએલ કોપરાવાણું નાળાએ જેમ ખખડે તે રીતે એ પક્ષધાતની અસરથી સુકાઈ ગએલ આપણી વ્યાપારી સંસ્થાઓની દશા પણ મોટા કોટલામાં સંક્રાંચન ખખડતા સુકી કાછલી જેવી થઈ જાય, અને એમ થવાથી કેનાં હીતમાં કાયદો થશે ? ખ્રીટનન !

લોકોને તો નહીં જ.

ઉદાત્ત તેના હીતનો તો તેથી નાશ જ થશે ; પરંતુ હીંદના લોકોને પણ તેથી કશો જ કાયદો થશે નહીં, કારણ કે પછી તો તેઓ ખુનામરહી, બુખમરો અને આંતરવીમ્બનો ભોગ બનશે. અને ત્યારે આ દેશના કામગીર હૃદયના અને ઓછી છુદીના જે લોકો હીંદમાંથી ચાલ્યા આવવાનો આપણને આશય કરે છે તેઓ આવી

મુખાંધને લીધે જે એક્સ અને તાત્કાલીક પતન ત્યાં થાય, તેને માટે પશ્ચાત્તાપના મોટામાં મોટા પોકારો કરવા માંડવાના.

સાંસ્થાનીક સ્વરાજ એટલે ?

પુર્વના પ્રદેશના માનસથી તદ્દન અગાધ લોકોના હાથમાં હીંદ માટેની સંપૂર્ણ જવાબદારી રાખવામાં આવે તે આપણી લોક-શાસનવાદી સરકારની અતી હય'કર તુડી છે. સૈકાઓથી જેને જવાબદાર રાજતંત્રનો અનુ-

ભવ છે, એવા યુરોપના એક નાના રાજ્યના જેવી જવાબદાર સંસ્થાઓ એક નાનાસરખા ખૂંડ જેવડા તેમજ લુદા લુદા ધર્મો પ્રાણતી, લુદી લુદી ભાષાઓ બોલતી અનેક પ્રજાઓના સમુદાય વસાયલા એશીયાના દેશને આપવાથી તેટલી જ કાર્યસાધક નીવડશે, એમ માનવું તે ઘણું જ ભયાનક ભ્રમ છે.

હીંદના રાષ્ટ્રવાદીઓ જે સાંસ્થાનીક સ્વરાજની છુમો મારી રહ્યા છે એની વ્યાખ્યા કંટાળા આપવા જેવી થવાનો ભય વહોરી

લઈને પણ મારે આપવી પડશે. તેના અર્થ એટલો જ કે, હીંદમાંથી પરદેશી સાથેના પોતાના રાજકીય સંબંધો ઉપર કાંઈ રાખવાની સત્તા, તેમજ જે સૌવીએટ સરકાર સાથે હીંદના રાષ્ટ્રવાદી નેતાઓને નીકળે પરીચય છે તે સરકારના એકમીઓ મોરકોમાં નમવાના હક્ક હીંદને એકદમ આપી દેવા. એ સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાને પરીણામે હીંદી લશ્કર ઉપર

ની સત્તા ખ્રીટીશોના ધીરોધી મુસદ્દીઓનાં હાથમાં જાય, અને તેથી હીંદમાંથી ખ્રીટીશ લશ્કર પાછું ખેંચી લેવું પડે એવી સ્થિતિ થશે, પરીણામે હીંદમાંની ખ્રીટીશ પ્રજાના જનમાલવું રક્ષણ કરવાનું સાધન આપણે તેઓ પાસેથી ખુચવી લીધા જેવું જ બનશે. પછી તો ખ્રીટીશ માલને ગળ્યની જકાત નાંખીને હીંદમાં પ્રવેશતો અટકાવવામાં આવશે. અને હીંદને જે અસંખ્ય નાણું ઉછીનું અપાએલું છે તે પણ ઘણા જ ભયમાં આવી પડશે.

હીંદ ખ્રીટનનું સૌથી સરસ બજાર છે. દર વર્ષે હીંદ ઇંગ્લેન્ડનો ૮૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનો માલ ખરીદે છે, 'યુનાઇટેડ એમ્પાયર પાડી' એ વ્યાપાર વધારીને ૧૨૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ પર લઈ જશે. હીંદમાં ખ્રીટીશ મુદી-૭૦૦૦,૦૦૦,૦૦ પાઉન્ડ જેટલી રોકાયેલી છે, ત્યારે હીંદની વસ્તી-૩૨૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોની છે.

રોથરમીઅર

PAMPHLET No. 5

INDIA ! INDIA !! INDIA !!!

BY

THE VISCOUNT ROTHERMERE, P.C.

ત્યતું અંગ છે. ખ્રીટનમાંથી હીંદને છુટું પાડવામાં આવે તો ઓછીઆના પ્રતિને છુટા પાડતાં વીએના પર તેની જેવી અસર થઇ હતી, તેવી પક્ષધાત સમી અસર ખ્રીટનને થાય અને સુકાઇ ગએલ કોપરાવાળું નાળીએર જેમ ખખડે તે રીતે એ પક્ષધાતની અસરથી સુકાઇ ગએલ આયણી વ્યાપારી સંસ્થાઓની દશા પણ મોટા કોટલામાં સંક્રાંચને ખખડતા સુકી કાછલી જેવી થઇ જાય. અને એમ થવાથી કેનાં હિતમાં કાયદો થશે ? ખ્રીટનન !

લોકોને તો નહીં જ.

ઉલટું તેના હિતનો તો તેથી નાશ જ થશે ; પરંતુ હીંદના લોકોને પણ તેથી દશે જ કાયદો થશે નહીં, કારણ કે પછી તો તેઓ ખુનામરખી, હુખમરો અને આંતરવીરોનો ભોગ બનશે. અને ત્યારે આ દેશના કોમળ હૃદયના અને ઓછી બુદ્ધિના જે લોકો હીંદમાંથી આલ્યા આવવાનો આપણને આગ્રહ કરે છે તેઓ આવી

મુખાંધને લીધે જે ચોક્કસ અને તાત્કાલીક પતન ત્યાં થાય, તેને માટે પશ્ચાતાપના મોટામાં મોટા યોગદાન કરવા માંડવાના.

સાંસ્થાનીક સ્વરાજ એટલે ?

પુર્વના પ્રદેશના માનસથી તદ્દન અગ્રાજ લોકોના હાથમાં હીંદ માટેની સંપુર્ણ જવાબદારી રાખવામાં આવે તે આપણી લોકશાસનવાદી સરકારની અતી લયકર ત્રુટી છે. સૈકાઓથી જેને જવાબદાર રાજતંત્રનો અનુ-

ભવ છે, એવા યુરોપના એક નાના રાષ્ટ્રના જેવી જવાબદાર સંસ્થાઓ એક નાનાસરખા ખંડ જેવડા તેમજ જુદા જુદા ધર્મો પ્રાણતી, જુદી જુદી ભાષાઓ બોલતી અનેક પ્રજાઓના સમુદાય વસાવવા એશીયાના દેશને આપવાથી તેટલી જ કાયસાધક નીવડશે, એમ માનવું તે ઘણું જ ભયાનક ભ્રમ છે.

હીંદના રાષ્ટ્રવાદીઓ જે સાંસ્થાનીક સ્વરાજની ખુશ મારી રહ્યા છે એની વ્યાખ્યા કંટાળા આપવા જેવી થવાનો ભય વહોરી

લઇને પણ મારે આપવી પડશે. તેનો અર્થ એટલો જ કે, હીંદમાંથી પરદેશી સાથેના યોગના રાજકીય સંબંધો ઉપર કાંઈ રાખવાની સત્તા, તેમજ જે સૌવીએટ સરકાર સાથે હીંદના રાષ્ટ્રવાદી નેતાઓને નીકટનો પરિચય છે તે સરકારના એકસથીએ મોસ્કોમાં નિમવાના હક્ક હીંદને એકદમ આપી દેવા. એ સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાને પરીણામે હીંદી લશ્કર ઉપર

ની સત્તા ખ્રીટીશોના વીરોધી મુસ્લિમોનાં હાથમાં જાય, અને તેથી હીંદમાંથી ખ્રીટીશ લશ્કર પાછું ખેંચી લેવું પડે એવી સ્થિતિ થશે, પરીણામે હીંદમાંની ખ્રીટીશ પ્રજાના જનમાલતું રક્ષણ કરવાતું સાધન આપણે તેઓ પાસેથી ખુચવી લીધા જેવું જ બનશે. પછી તો ખ્રીટીશ માલને ગળજળની જગત નાખીને હીંદમાં પ્રવેશતો અટકાવવામાં આવશે. અને હીંદને જે અસંખ્ય નાણું છીછીતું અપાએલું છે તે પણ ઘણું જ લયમાં આવી પડશે.

હીંદ ખ્રીટનતું સૌથી સરસ બજાર છે. દર વર્ષે હીંદ ઇંગ્લેન્ડનો ૮૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનો માલ ખરીદે છે, 'યુનાઇટેડ એમ્પાયર પાડી' એ વ્યાપાર વધારીને ૧૨૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ પર લઇ જશે. હીંદમાં ખ્રીટીશ મુડી-૭૦૦૦,૦૦૦,૦૦ પાઉન્ડ જેટલી રોકાયેલી છે, ત્યારે હીંદની વસ્તી-૩૨૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસોની છે.

રોથરમીઅર

PAMPHLET No. 5

INDIA ! INDIA !!
INDIA !!!

BY

THE VISCOUNT ROTHERMERE, P.C.

સાંસ્થાનીક સ્વરાજ પછી હીંદ કેવું બનશે ?

છેવટે કહેવું જોઈએ કે, જે હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવામાં આવે તો, ન્યાયખાતું લાંચીઆ અને જુદમી તરીકે ન.મચીન થયેલા લોકોના હાથમાં જશે અને તેથી દલીલ વર્ગનાં જે કરોડો સ્ત્રીપુરુષોના હક્ક અચારે ખીટનના ન્યાયી અને કુશળ તંત્ર નીચે સલામત છે તેમને અપરંપાર નુકશાન થશે.

માનવજાતીએ ઇતીહાસ લખવાનો આરંભ કયો ત્યારથી માંડીને આજ સુધી હીંદ એક દીવસને માટે પણ પ્રજામત પ્રમાણે ચાલનારું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવ્યું જ નથી, કે નથી તો તેના કરોડો સાદા ખેડૂતોના દીલમાં તેની જરાયે ઇચ્છા. પુર્વના આદર્શ પશ્ચિમના આદર્શ કરતાં જુદા છે. યુરોપમાં લોકશાસન માટે થયેલાં ધર્મજોનાં જે સુત્રો હીંદના કેટલાક લાખ અધિકૃતવાચક અગવળીઆઓએ ઇતીહાસમાંથી ગોખી કાઢ્યાં છે, તેના પોપટની જેમ તેઓ જ માત્ર જાપ જપે છે એટલું જ. પણ રાજકીય ધ્યેયની સીદ્ધિને અર્થે તે સુત્રો અસ્તીત્વમાં આવ્યાં હતાં તે પરીણામે લાવવાને માટે એ સુત્રોનો ઉપયોગ જ થતો નથી, તેનો ઉપયોગ તો અહીંના [ખીટનના] અધુરી બુદ્ધિવાળા મુત્સદ્દીઓને તેમજ મતદારો પોતાના પક્ષમાં જીતી લેવામાં જ થાય છે.

હીંદની અત્યારની અશાંતીના કારણરૂપ સુદીલર રાષ્ટ્રવાદીઓ લોકશાસનવાળું રાજતંત્ર સ્થાપવાને નહીં પણ પોતાના નાનકડા વર્ગનો આપખુદ અને અત્યાચારી અમલ સ્થાપવાને ઇચ્છે છે. જે આવતી કાલે આપણે મીં ગાંધીના પ્રમુખપણા નીચે હીંદને પ્રજાસત્તાક બનાવીએ તો પરસ્પરના દુશ્મન બનેલા ચીનના લશ્કરી સરદારોના આંતરીક કત્તલનો ભોગ થઈ પડેલ દુખી પ્રજાનામાં પ્રવર્તતાં જુદમ, લાંચસ્વત, હીંસા, અને આપત્તીઓના જેવું જ ખીજું દ્રવ્ય ફુનીઆ નીહાળે.

હીંદ વીધે મુખાધિઓ કરતાં આપણે હવે અટકવું જોઈએ. હીંદમાંની આપણી અત્યારની નીતી તદ્દન ઉંઘી દીશાએ લઈ જનાર છે. હીંદમાં દરેક બનતા બનાવો આની પુરતી પ્રતીતી પુરે છે. છેલ્લા ૭ મહીનાઓમાં થયેલ ગંભીર તોફાનો ૧૮૫૭ ના બગવા પછી પડેલી જ વાર થનાં આપણે જોઈ શક્યા છીએ.

કામદાર સરકારને સુંબેલો !

જતાં હીંદો પ્રધાન મીં વેન્કુડ બેને ગયા નવેબરની સાતમી તારીખે આમની સભાને ખાત્રી આપી હતી કે: “હીંદમાં વધારે સારું વાતાવરણ ફેલાવવામાં આવ્યું છે.” આ વાતાવરણ રાષ્ટ્રવાદી અગવળીઆઓએ નમ્ર વાઈસરોય પાસેથી સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યનું જે અવીચારી વચન હમણાં બજારોથી પકાવ્યું છે તેને જ માત્ર આભારી છે.

તેથી સ્વીતીચુસ્તો [ફિઝરવેલીવ] ની સરકારના પ્રતીપક્ષી તરીકે એ ખાસ કંઈ છે કે, હીંદમાં સરકારે ધારણ કરેલી ભયંકર રાજનીતીની સામે પ્રબળ લોકમતનું દબાણ લાવવું.

હીંદમાં સંદેશોએ ઉપર અંકુશ મુક્યા સેન્સરશીપ સ્થાપવામાં આવી છે. અને તેથી હીંદમાં ઉભી થયેલ પરીસ્થિતી વીધે ખરા સમાચાર મળતા નથી એ વાત ચોક્કસ છે, તેથી ત્યાં શું બને છે એ આખા દેશમાં ઝડપથી ફેલાતા અને રાજદોહને કચડી નાખવા સરકારની શી યોજના છે તે પ્રજાને જણાવવા સરકાર પર દબાણ લાવવાની જરૂર છે.

ખીટીસા સામ્રાજ્યના સૌથી અગત્યના અંગની સહીસલામતીને જોખમમાં મુકવાનું હવે આપણાથી એક કાણ પણ વધુ ચલાવી લઈ શકાય તેમ નથી; કારણ કે આપણે સારૂ તો હીંદ એ આપણું સર્વસ્વ જ છે.

* સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાની ગોળ ગોળ વાતો કરવા પુરતી?—તંત્રી.

જગતના રાજકાર-
ણમાં અત્યારે ખ્રીટન
અને અમેરીકાના
પ્રશ્નો મહત્વનું સ્થાન
રોકે છે. તેની આવતી
કાલ કેવી ઉગશે, તે
કલ્પનાનો નહીં પણ
હકીકત ઉપર આધાર
રાખનારો વીધવ છે.

અમેરિકા અને ગ્રેટબ્રિટન વચ્ચે આવતી કાલના

યુદ્ધની અથડામણ

લેખક

છતેન્દ્ર મહેતા

રશુસંગ્રામમાં લડાઈનાં રણશીર્ષાં વાગે,
તોપનો મારો આવે, અને અનેકના જાનની
ખુદારી થાય એ ચીત્ર છતીસસના પાને પાને
નજરે પડે છે,

યાંત્રીક તોપો અને બંદુકોના ધડાકાવાળા
વીઝહનો ક્યારેક પણ અંત આવે છે.

આથી'ક અથડામણ

પરંતુ આથી'ક વીઝહનાં વાળ' ન્યારે
વાગવા માટે છે અને મામલો ગંભીર સ્વરૂપ
પકડે છે, ત્યારે તેને હાથ કરવો એ અત્યંત
મુશ્કેલ કામ થઈ પડે છે.

આજે અમેરીકા અને ખ્રીટન વચ્ચે આવો
આથી'ક વીઝહ ઉભો થયો છે.

હવે એ જવાબુ' રહે છે કે આથી'ક યુદ્ધ
આ બે દેશોને લડાઈનાં હધીયાર પકડાવશે
કે નહીં ?

આથી'ક દ્રષ્ટીએ જોતાં આજે અમેરીકા
ખ્રીટનને ટકર મારી શકે તેટલું બળવાન
છે. ત્યારે ખ્રીટનમાં વસ્તીનો અતી વીસ્તાર
થઈ રહ્યો છે, તે બધાનાં મુઠ્ઠાને પુરો પાડે
તેટલો તેની પાસે ખોગક નથી, ખ્રીટનને
કાયા માલના પણ સાંસા પડે છે, જુના
વખતમાં ખ્રીટનને કોલસાની પેદાશ સારી
હતી. આજે કોલસાની પેદાશ પણ નીચાશ-
જનક છે.

હુકમનું પાતું

ગઈ સદીમાં ખ્રીટન ઉદ્યોગના ક્ષેત્રનાં
સર્વોપરી સ્થાન ભોગવતું હતું, પરદેશમાંથી
તેને કાચો માલ સહેલાઈથી મળતો અને
આસપાસ તેણે એવી બાઈ જમાવી હતી કે
હુકમનું પાતું ખ્રીટનના હાથમાં જ રહે.
પરંતુ મહાન વીઝહ પડી ફુટીઆ પત્તડાતી
લાગી, અને ખ્રીટન સીવાયના બીજા દેશો
પણ ઉદ્યોગમાં આગળ ધપવા લાગ્યા આમ
ધીરે ધીરે ખ્રીટન હુકું પડવા લાગ્યું.

આજે એમ મનાય છે કે ખ્રીટન અને
અમેરીકા વચ્ચે યુદ્ધ જામે તો કંઈ નવાઈ
નથી, આનો અર્થ એમ નથી કે અમે-
રીકા જાણી જોઈને ખ્રીટન પર ઘા કરી વીઝહ
જમાવવા ધારે છે, તેમજ ખ્રીટીશ સરકાર
પણ સામનો કરવા ધારે છે, પરંતુ એટલું
તો કહી શકાય છે-કાંપીબ્ય માટે એવા સંજોગો
ખડા થાય કે, જેથી આ બે દેશ વચ્ચે તણુખા
ઝડવા લાગે. અત્યારનો અમેરીકા અને ખ્રીટ-
નનો વેપારી સંબંધ ઘણો જ વીરોધમય છે.

એક લોહીના લાઘ

કેટલાક એમ કહે છે કે અમેરીકા અને
ખ્રીટન વચ્ચે ચક્રમક ઝરે કે એકબીજા

વચ્ચે રણશીર્ગાં પુ'કાય એ કલ્પનામાં પણ આવી શકતું નથી, કારણ કે આખરે અમેરીકનો અને ખ્રીટીશો એક લોહીના છે. પણ આ માન્યતા સાવ બાલીશ છે—૧૮૧૨ ની લડાઈએ જ આ માન્યતાનો ધનકાર કરી બતાવેલ છે. જે વખતે મેક્સિકોનાહક સારી આલમને પોકાર કરી જાહેર કરતા હતા કે અમેરીકા સાથે ખ્રીટનને હંમેશ મુલેલશાન્તી જ રહે એવા શાન્તીના પાયા નાંખવામાં આવ્યા છે, તેજ વખતે મંજુર સરકાર પોતાના બાહ્યગરોને દક્ષીણ અમેરીકા, કેનેડા, અને એશીઆમાં ધકેલીને વેપારી બનશે હાથ કરવા મથી રહી હતી અને અમેરીકાને આ રીતે વેપાર સંબંધે ફટકા મારવા પગભર બની હતી.

આજે તો અમેરીક અને ખ્રીટન દરેક દોશમાં સ્પર્ધાના ઘોડાપર ખેસી દુનીયાની બનશેમાં શરન ખેલી રહ્યા છે, અને અમેરીકા દાઇપણ રીતે ચસકે તેમ પણ નથી.

ખ્રીટીશ સંસ્થાઓનાં વેપારી બનશેમાં પણ અમેરીકાએ ક્યારનો થે પગપેસારો કર્યો છે અને પરીણામ ભેતાં એમ લાગે છે કે ત્યાં પણ ખ્રીટન હાર જ ખાવાનું છે. વળી ખ્રીટનની ઉદ્યોગની યોજના કરતાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસની યોજનાઓ અત્યંત બહોળી અને બાહ્યશીલરેલી છે.

આંખનું કાણું

હીંદુસ્થાનમાં અમેરીકાની મુઠીનો કે માલનો પગપેસારો થાય એ ખ્રીટનને આંખના કણાની જેમ ખટકે છે, એટલે જ એક વખતના હીંદના સંયુક્ત પ્રતિના નાં ગવર્નર લોડ મેસ્ટનને [જેઓ કલકત્તા ઇલેક્ટ્રીક સંવાદના પ્રમુખ છે,] બંગાળની સરકાર તરફથી એવા હુકમ કરવામાં આવ્યા હતા કે, આ ઇલેક્ટ્રીક કંપનીમાં સુધારાવધારા કરવાના છે, તેના

હીરકરો ખ્રીટીશ જ હોવા ભેદ્ય, તેના શેર પણ બહારના લોકો પાસે કુલ શેર કરતાં ૨૦ ટકાથી વધુ પ્રમાણમાં જવા ના ભેદ્ય. આવા સુધારામાં શાંતી ગંધ આવતી હતી? એજ કે અમેરીકાની મુઠી ને આ કંપનીમાં રોકવામાં આવે તો કેરપોરેશનનો કાણુ અમેરીકાના હાથમાં આવે, હાલના મુ'બદલા ગવર્નર સર ફ્રેડરિક સાઇક્સે પણ મુ'બદલા વેપારીમંડળ સમક્ષ ભાષણ કરતાં એવી ચેતવણી આપી હતી કે, “અમેરીકા વેપારના બખ્તર સજીને હીંદને સર કરવાં માટે ચડાઇ લાવવા પ્રયાસ કરી રહ્યું છે.”

ખ્રીટનની ઝેરી આંખ

અમેરીકાના હીંદ સાથેના વેપારી સંબંધ તરફ ખ્રીટન ઝેરી આંખે જુએ એ સ્વાભાવીક છે, કારણ કે હીંદુસ્થાનનાં બનશે ખ્રીટીશ માલથી ચીકાર રહે છે અને હીંદ તેનું મોટામાં મોટું ધરાક છે. હીંદને રંગેરગમાંથી ચુસ્ત માટે ખ્રીટન જગમશદુર છે, એ ઉપરાંત બીજા દેશોને નીચોવવા માટે પણ ખ્રીટન આજ ખ્યાતી પામી ચુક્યું છે. જ્યારે મહાન વીચર શર થયો ત્યારે અમેરીકા અને ખ્રીટનને જાપાનના નીકાસનો એકસરખો ભાગ એટલે કે ૧૬.૮ ટકા મળતા હતા, પરંતુ ૧૯૨૭ માં ખ્રીટને આ ટકામાંથી અરધોઅરધ ભાગ ગુમાવ્યો જ્યારે અમેરીકાનો ભાગલો વધીને બેવડો થયો !

ખ્રીટનના ભાગે આ વખતે તો માત્ર ૭.૦ ટકા આવ્યા છે ત્યારે ૩૦.૯ ટકા અમેરીકાને ફાળે ગયા છે.

ચીનમાં પણ ખ્રીટને આ રીતે વેપારમાં માર જ ખાધો છે અને અમેરીકા તરફ નકાલું પહોંચ્યું છે.

આ બધાં કારણોને લઈને આજે ખ્રીટીશ વેપારીઓ તેમજ મુલ્કદીઓ નવી ભાષામાં

અમેરીકા તરફ પ્રહારો કરી તેની સામે પ્રત્યાર-
કામ આદરી રહ્યા છે.

પરદેશમાં મુડી

બ્રીટન બહેને શાહી માલની સગવડ [ધમ્પી-
રીઅલ પ્રેક્ષરન્સ] ના સુર કાઢે, કે અમેરીકાની
વીરફ [એન્ટી-યાંકા] પ્રત્યારકાષ કરે, પરંતુ
તે હવે અમેરીકાની સાથે બાય ભરી શકે તે
દશા રહી નથી.

વૃદ્ધ બ્રીટનનાં યુદ્ધવ્યવસ્થા આજે સાવ મોળાં
પડી ગયાં છે, એટલે તેનામાં નવા અમેરી-
કાની સામે થયાની તાકાત રહી નથી.

પરદેશમાં મુડી રોકવાની બાબતમાં પણ
આ બન્ને દેશો વચ્ચે ભયંકર ચડસાચડસી
આવી રહેલી છે. અત્યાર પહેલાં બ્રીટને પર-
દેશમાં વીથ દરેક ડોલર જીટલી મુડી રોકી
હોયેલી છે અને ધીરે ધીરે તે આ મુડીમાં વધારો
કરે જાય છે. ખીજ તરફ અમેરીકા [યુનાઇટેડ
સ્ટેટ્સ] મહાન લગાઇ પહેલાં દેવાદાર સ્થિતી
બોગવડું હતું તે આજે શાહુકાર બની ગયું
છે, અને અમેરીકાની પરદેશમાં રોકેલી મુડી
અત્યારે ૧૫ દરેક ડોલર કરતાં પણ વધી
ગઇ છે. અત્યારે ગ્રેટબ્રીટન ભણે પરદેશમાં
અમેરીકા કરતાં વધારે મુડી રોકે, પરંતુ એટલું
ચોક્કસ છે કે બ્રીટન તેની આ સ્થિતિને હવે
લાંબા સમય સુધી ટકાવી શકે તેમ નથી,
કારણ કે આજે અમેરીકા પાસે ગ્રેટબ્રીટન
કરતાં વધુ મુડી છે એટલે તે ભવીષ્યમાં તે
મોટી સંખ્યામાં પરદેશમાં રોકી શકશે.

રખરખે પ્રશ્ન

જેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારનો તેમજ અર્થ-
શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે તેને ખબર હશે કે
કાયા માલ પરનો કાણુ લેવા માટે અમેરીકા
અને બ્રીટન ડોળા ફાટી પરસ્પર સામે ધુરંદ્રી
રહ્યાં છે, ખાસ કરીને રખર, તેલ, પોતારા

અને ત્રાંચા માટે તેમની વચ્ચે ચક્રમક ઝરી
રહી છે.

બ્રીટનના રખરના ઇન્કારને અંગે એટલે
ખળભળાટ થયો હતો કે અમેરીકાના પ્રમુખ
હુવરે બ્રીટીશની આવી રખરની યોજના સામે
સખત પગલાં લીધાં હતાં, અને બ્યારે હુવરે
ખરોખર નહોત ભરાવ્યા ત્યારે જ બ્રીટીશોને
પોતાની વૃત્તિને પરાણે બદલવી પડી હતી.

અમેરીકાના ઉદ્યોગને રખરનો તો ખુબ જ
ખપ પડે છે, એટલે ત્યાંની સરકારે નક્કી
કયું છે કે રખરની પેદાશને અમેરીકાએ
કાણુમાં લેવી. તે માટે જાણીતા ઉદ્યોગવાદી
મીં ફોર્ડે બ્રાઝીલમાં જંગી મેદનો રાખી
લીધાં છે અને ત્યાં તે રખરનાં ઝાડો ઉગા-
ડવા ધારે છે.

મીં કાયર સ્ટોને પણ લાઇબ્રેરીઆમાં
રખરનાં વાવેતર ઉભાં કર્યાં છે. આનો એજ
અર્થ થાય છે કે, જે વખત જાય છે તેમાં
અમેરીકા બ્રીટીશ રખરના ઇન્કારનો ભુલ્યા
બોલાવી રહ્યું છે.

સ્પર્ધાના ઘોડા

આજની નૌકાઓ તેમજ વીમાનોનાં
યંત્રોનો મુખ્ય ધોરણ તેલ છે, આને લઈને
ગ્રેટબ્રીટન તેમજ અમેરીકા દુનિયાના તેલનાં
સ્થળોને હાથમાં લેવા માટે અથાગ પ્રયાસ
કરી રહ્યાં છે, અને પરીણામે તે ક્ષેત્રમાં પણ
એકબીજા વચ્ચે સ્પર્ધા ઉભી થઇ છે.

છેલ્લા મહાન વીયદ વખતે અમેરીકાએ
જે બ્રીટનને તેલ પુરું પાડ્યું ના હોત તો
તેની માફી દશ થાય તેવી સ્થિતિ હતી.
આવી અમેરીકન તેલની કંપનીઓની સહા-
યને લીધે જ જરમની પાણું પડ્યું અને
હારી ગયું. જરમની પાસે તે વખતે તેલનું
સાંસ્ક બોલતા હતા એટલે થોડેવણે અંશે
તેની હારનું આ પણ એક કારણ હતું.

આલમની સત્તા

નૌકાગળ માટે પણ કાકા સામ [અમેરીકા] અને જોન કુલ [બ્રિટન] સામસામાં દોરડાં ખેંચી રહ્યા છે. અત્યાર સુધીમાં ઘણી નૌકા-પરીષદો ભરવામાં આવી છે, જેમ ધારીને કે તેનું કંઈક પરીણામ આવશે; પરંતુ આવી પરીષદોના સરવાળો શુન્યમાં જ આવી ઉભો રહેલ છે, કારણ કે એ સંબંધમાં બ્રિટન અને અમેરીકાની દ્રષ્ટી કદી એક-સાથે મળી શકે તેમજ નથી.

સંદેશા વ્યવહારનાં સાધનો માટે પણ આ બે વચ્ચે જબરી હરીફાઈ ચાલે છે. અને તોર, દોરડાં વીનાના તોર જેવાં સાધનો કેમ વધે તે માટે પરસ્પર શેઠાઓ ધડાચે જ લાપ છે.

અત્યારનાં યુગમાં બે પ્રભાને આખી દુની-આની સત્તા હાથમાં લેવાની ઇચ્છા હોય તેને (૧) ભરકર (૨) હરીયાઇ કાફેલો (૩) વ્યાપારી નૌકા કાફેલો (૪) જગત સાથેના વ્યવહારનાં સાધનો, (સળમરીન, વીમાન, ટ્રેન, વીગેરે) (૫) કાચા માલ પરનો કાણુ અને (૬) મુલ્ક-હીમીરી-એટલા ઉપર કાણુ રાખવો જ પડે. અને અત્યારે અમેરીકા એ બધાં સાધનોનું કેન્દ્ર પોતે બને તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે જાય છે. સંદેશાવ્યવહારનાં સાધનો કેમ જલદી વધારવાં તે દીશામાં પણ અમેરીકા ઝડપથી પગલાં ભરી રહ્યું છે. આજે દુની-આના ૩૩૦ હજાર માઈલ જેટલા દુનીયાના તારનાં દોરડાંમાંથી ૯૦ હજાર માઈલ જેટલાં પોતાના કાણુમાં રાખે છે. તે ઉપરાંત રેડીઓ અને ટેલીફોન વધારવામાં તે જરા યે પાછી-પાની કરતું નથી. અમેરીકાની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ બ્રિટનની સંદેશાવ્યવહારની ઉપ-જોને પણ જરૂર ધકકો પહોંચાડશે.

વીચહની આગાહી

આ બધી હકીકતને નજર આગળ રાખતાં જણાય છે કે, અમેરીકા અને બ્રિટન વચ્ચે

જરૂર રશ્મીનાં કુંકાવાનાં જ. સીવાય કે તેમના આ પ્રકારના સંબંધમાં કંઈક ફેરફાર કરવામાં આવે અને બંનેના સ્વાર્થ સમવાય તેવી કાંઈક આર્થિક યોજના ધડવામાં આવે. પરંતુ તે વખતે બ્રિટનને જ નમતું સુકયા વીના છુટકો થવાનો નથી.

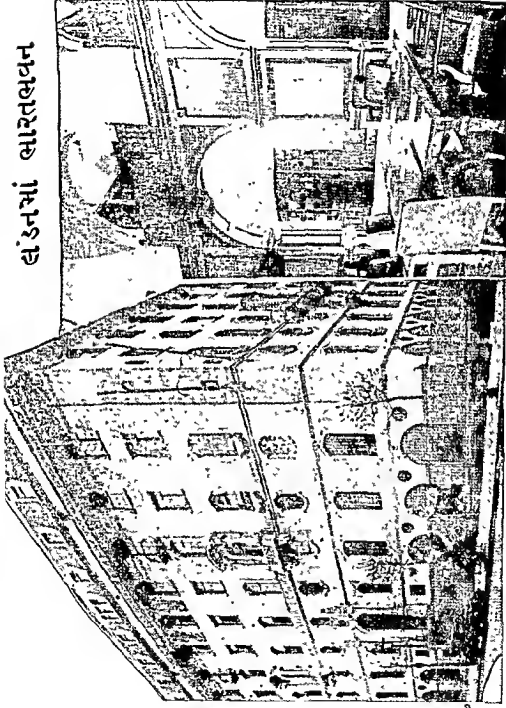
અજોનો જમાનો ભૌતીકવાદી છે, એટલે આંતરરાષ્ટ્રીયતાની એકલી ભાવનાથી જ મુલેક-સંપ રહી શકે તેમ નથી, પરંતુ તેના સંબંધનાં પરીણામ ઉપર જ બધો આધાર ટકેલો છે. દરેક દેશ પોતાનું હિત જુએ છે, અને એ હિતની આડે કોઈ આવડું હોય તો તે કંટકસમાન બને છે. અને તેને ઉમ્મીરી નાખવાના બધા પ્રયાસો આદરવામાં આવે છે; અને આજે કાકા સામ કંઈ દીશા તરફ પગલાં પાડી રહ્યા છે?—બધા જ ઉચ્ચારે છે કે પ્રગતી તરફ. —

આજની દુનીઆમાં ટૂંક દૂર “અમેરીકા-નાઇઝેશન” નજરે પડે છે.

અમેરીકાનું જનજસંગીત જર્મનીના વાગ-નરના સંગીતને દટાવી રહ્યું છે, ગ્રીસનાં શાસ્ત્ર અને સ્થાપત્યની કારીદાર પણ તે ઉલુ' રહી શકે તેવી કમાકૃતિઓ પણ આજે અમેરીકા સરજી રહ્યું છે, ઉપરાંત અમેરીકા પાસે આજે બે જગજગ શસ્ત્રો છે: તે દ્રવ્ય અને યંત્રો. અને બીજા દેશોને આ બે શસ્ત્રોની જ બહુ ગરજ પડે છે, એટલે દરેક રીતે અમેરીકાનો હાથ લેગ્યો રહે છે.

હવે જો કોઈ રીતે બ્રિટન અને અમેરીકા વચ્ચેની આ અથડામણને અટકાવવાના વેળા-સર ઉપાયો ન યોજાય અને તેઓ એક બીજાં સાથે ગરમા ગરમ થઈને ભટકાય, તો તેમાંથી કાઢાઈ જ જન્મે. તેમ થાય તો પણ કાકા સામ પાસે મામલો હાથ કરવાનાં સાધનો બીજા દેશ કરતાં વધુ પ્રમાણમાં છે. એટલે પરીણામ કેવું આવે તે ખુલ્લી વાત છે. તેથી જ આજનું બ્રિટન અમેરીકાને પટાવી લેવાના પ્રયત્ન કરે છે.

લંડનમાં ભારતભવન

જે જીલાઈ મહીનામાં ખુલ્લું સંક્રામાં આન્ધ્રી છે.

આલમની સત્તા

નૌકાખળ માટે પણ કાકા સામ [અમેરીકા] અને જોન જુલ [બ્રિટન] સામસામાં દોરડાં ખેંચી રહ્યા છે. અત્યાર સુધીમાં ઘણી નૌકા-પરીષદો ભરવામાં આવી છે, એમ ધારીને કે તેવું કાંઈક પરીણામ આવશે; પરંતુ આવી પરીષદોનો સરવાળો શુન્યમાં જ આવી ઉભો રહેલ છે, કારણ કે એ સંબંધમાં બ્રિટન અને અમેરીકાની ટ્રાન્ડી ક્ટી એક-સાથે મળી શકે તેમજ નથી.

સંદેશાવ્યવહારનાં સાધનો માટે પણ આ બે વચ્ચે જખરી હરીકાષ્ટ ચાલે છે. અને તાર, દોરડાં વીનાના તાર જેવાં સાધનો કેમ વધે તે માટે પરસ્પર યોજનાઓ ધણે જ જાય છે.

અત્યારનાં યુગમાં જે પ્રજાને આખી દુનિયાની સત્તા હાથમાં લેવાની ઇચ્છા હોય તેને (૧) લક્ષર (૨) હરીયાઈ કાકો (૩) વ્યાપારી નૌકા કાકો (૪) જગત સાથેના વ્યવહારનાં સાધનો, (સખરીન, વીમાન, ટ્રેન, પીગેરે) (૫) કાચા માલ પરનો કાણુ અને (૬) મુલ્સ-હીગીરી-એટલા ઉપર કાણુ રાખવો જ પડે. અને અત્યારે અમેરીકા એ બધાં સાધનોનું કેન્દ્ર પોતે બને તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે જાય છે. સંદેશાવ્યવહારનાં સાધનો કેમ જલદી વધારવાં તે દીશામાં પણ અમેરીકા ઝડપથી પગલાં ભરી રહ્યું છે. આજે દુનિયાના ૩૩૦ હજાર માઈલ જેટલા દુનિયાના તારનાં દોરડાંમાંથી ૯૦ હજાર માઈલ જેટલાં પોતાના કાણુમાં રાખે છે. તે ઉપરાંત રેડીઓ અને ટેલીફોન વધારવામાં તે જગ્યા પાછી-પાની કરતું નથી. અમેરીકાની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ બ્રિટનની સંદેશાવ્યવહારની ઉપજને પણ જરૂર ધકકો પહોંચાડશે.

વીચરની આગાહી

આ બધી હકીકતને નજર આગળ રાખતાં જણાય છે કે, અમેરીકા અને બ્રિટન વચ્ચે

જરૂર ચણુશીંગાં કુંડાવાનાં જ. સીવાય કે તેમના આ પ્રકારના સંબંધમાં કાંઈક ફેરફાર કરવામાં આવે અને બનેલા સ્વાયં સચવાય તેવી કાંઈક આર્થિક યોજના ધડવામાં આવે. પરંતુ તે વખતે બ્રિટનને જ નમતું મુક્યા વીના છુટકો થવાનો નથી.

અજનો જમાનો લૌતીકવાદી છે, એટલે આંતરરાષ્ટ્રીયતાની એકલી લાવનાથી જ મુલેહ-સંપે રહી શકે તેમ નથી, પરંતુ તેના સંબંધનાં પરીણામ ઉપર જ બધો આધાર ટકેલો છે. દરેક દેશ પોતાનું હિત જુએ છે, અને એ હિતની આડે કાંઈ આવડું હોય તો તે કંટકસમાન બને છે. અને તેને ઉભેડી નાખવાના બધા પ્રયાસો આદરવામાં આવે છે; અને આજે કાકા સામ કંઈ દીશા તરફ પગલાં પાડી રહ્યા છે?—બધા જ ઉચ્ચારે છે કે પ્રગતી તરફ. —

આજની દુનિયામાં ફેર ફેર “અમેરીકા-નાઇઝેશન” નજરે પડે છે.

અમેરીકાનું જાડસંગીત જમનીના વાગ-નરના સંગીતને હટાવી રહ્યું છે, શ્રીસલાં શાકષ અને સ્થાપત્યની હારોહાર પણ તે ઉણું રહી શકે તેવી કક્ષાકૃતિઓ પણ આજે અમેરીકા સરજી રહ્યું છે, ઉપરાંત અમેરીકા પાસે આજે બે જખર શસ્ત્રો છે: તે દ્રવ્ય અને યંત્રો. અને બીજા દેશોને આ બે શસ્ત્રોની જ બહુ ગરજ પડે છે, એટલે દરેક રીતે અમેરીકાનો હાથ ઉંચો રહે છે.

હવે જો કાંઈ રીતે બ્રિટન અને અમેરીકા વચ્ચેની આ અથગમણને અટકાવવાના વેળા-સર ઉપાયો ન યોજાય અને તેઓ એક બીજાં સાથે ગરમા ગરમ થઈને ભટકાય, તો તેમાંથી લગાઈ જ જન્મે. તેમ થાય તો પણ કાકા સામ પાસે મામલો હાથ કરવાનાં સાધનો બીજા દેશો કરતાં વધુ પ્રમાણમાં છે. એટલે પરીણામ કેવું આવે તે ખુલ્લી વાત છે. તેથી જ આજનું બ્રિટન અમેરીકાને પટાવી લેવાના પ્રયત્ન કરે છે.

અમદાવાદ તરફ
જતી મેઘલ ટ્રેનમાં બીડ
ચતી હોવાથી મેં સેકન્ડ
ક્લાસની ટીકીટ લઇ
કેલાઆથી જ ભર્યા
મેળવી લીધી હતી.
આન્ટરોડ સ્ટેશન આવતાં
પોટરે ખારણું ઉઘાડી
ખેતરુ દુનકે અને એક
ભેગ ગોઠવી. પાછળથી
એક યુવતીએ દાખલ
થઇ ખારણું ચારણું અને પોટરને પૈસા આપી
વીધાય કર્યો.

યુવતી ખાનદાન કુટુંબની હોય તેમ
દેખાતી હોવા છતાં તેનામાં સ્ત્રીસુલભ
લજ્જા અને ન દેખાઇ. સાધારણ રીતે સ્ત્રી-
ઓમાં જે સંકાય હોય છે તે તેનામાં ન
લાગ્યો. ત્રેન ઉપડતાં જ તેણે વાત શરૂ કરીઃ
“આ ટ્રેન કેટલા વાગે સુરત પહોંચશે,
ભાઇ?”

“બે વાગે પહોંચશે. તમારે સુરત જવું
છે?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“હા મારે સુરત ઉતરવાનું છે-કદાચ
આંખ મીંચાઇ જાય તો જગાડાએ.”

ટ્રેન ઝડપથી રસ્તો કાપે જતી હતી.
કોઇ કોઇવાર સ્ટેશન આવતાં અટકતી અને
ઉતારાઓની નીંદ્રાને ખલેલ પાડતી આગળ
વધતી. ધીમે ધીમે યુવતીનાં નેત્રો મીંચાવા
લાગ્યાં. તે પાટલી ઉપર બીજાનું પાથરી સૂતી.
હું પણ બેઠો બેઠો નીંદ્રામાં પડ્યો.

આમ કેટલોક વખત વ્યતીત થઇ ગયા.
અચાનક ધક્કા સાથે ગાડી ઉભી રહી.
“વા...લ...ધ...ર...”, “મુસલમાની ચાઇ

:: નવલિકા ::

: લેખક :

પ્રસાદ

જુગાર રમવાની એક વખત
નજીવી ભુલ કરવાથી રંભાની
કેવી વીપરીત દશા થઇ પડી,
તે એને જ મુખે સાંભળો.

ગરમ...” ના અવાજે
મારી નીંદ્રા ઉગાડી મુઠ્ઠી-
પેલી યુવતી પણ ઝખ-
કીને જાગી અને ખારી
ખંઠાર કોઢાવી ચલાવાળાને
શુભ ખાડવા લાગી. નજી-
કમાં કોઇ ચલાવાળો ન
હોવાથી હું સ્ટેશવાળાને
બોલાવી લાગ્યો. પેલી
યુવતીએ આભાર માન્યો-
આ પીધા બાદ મેં વાત
છેડી :

“તમે અનાવીલ છે?”

“નારે ના-હું બ્રાહ્મણ છું.”

“સુરતમાં તમારે કોઇ સચુ દશે?”

“સચુ?—ના. આ જગતમાં તો માફ કોઇ
સચુ નથી.” નીધાસ નાખી યુવતી બોલી.

“એમ કેમ કહો છો?” મેં ઇતગર
થઇ પુછ્યું.

“એ ક્યની બહુ લાંબી છે. તમને શું
કહું?” જાણે ગત બનાવો તાગળ થઇ ગયા
હોય એમ તેના મુખ ઉપર અવનવી રેખાઓ
પડી અને અદ્રશ્ય થઇ. તેનું મન ભારે
મંથન અનુભવી રહ્યું હોય તેમ લાગતું હતું.

“જે ગતરમૂતી તાણ થવાથી તમારે
ઢીલ ફુલાયું હોય તો માફ કરશો.” મેં કહ્યું.

“નારે, તેનું કંઈ છે જ નહીં—મને કહેવા
દો—હાથ ખાલી કરવાથી મન શાન્ત થાય
છે. ફરી એકવાર મનને શાન્ત કરી લઉં.”

આમ કહી તે યુવતી ટૂંકાર બેઠી. તેની
ક્યની અવસ્થા ત્રસીક હોવી જોઈએ એમ
ધારી હું પણ સાંભળવા ઇતગર બન્યો.
તેણે શરૂ કર્યું;

*

*

*

“મારું વતન કાઠીઆવાડમાં જ છે. મુળાધ તો હું તાજેતરની જ પરણીને મારા પતી સાથે આવેલી—અમે બન્ને હોળી ચકલામાં આવેલા એક ભાટીયાણીના માળામાં રહેતાં હત્યાં. તે માળાવાણીનું નામ વેલાંબાધ. તે નાની ઉંમરમાં જ વીધવા થયેલી અને પતીની અગાધ સંપત્તીની માલીક બનેલી—તેની સાથે મારું મન મળી ગયું. અમે એકબીજા સાથે સંબંધ વધારી દીધો. હું વાર-વાર તેની પાસે આવતી જતી.

જન્માષ્ટમીના દીવસની વાત છે. મારા પતી રજા હોવાથી મીત્રને ત્યાં ગયા હતા અને તેની સાથે નાટક લેવા જવાના હોવાથી રાત્રે મોડા ઘેર આવવાના હતા. હું મારે માટે ફગળ તૈયાર કરવાની ગોઠવણ કરતી હતી, ત્યાં વેલાંબાધનો રમો આવ્યો:

“રંભાખંડે ! નમને શેઠાણી બોલાવે છે.”

હું ઉપર ગઇ. વેલાંબાધને ત્યાં તેની સંબંધી ત્રણ ચાર સ્ત્રી અને એક પુરૂષ બેઠાં હતાં. મને લેખ વેલાંબાધ બોલી:

“આવને રંભા ! કેમ આજે બીજકુલ દેખાઇ નહીં ? આજે અહીં જ ફગળ કરજે. મેં તારે માટે તૈયાર કરાવ્યું છે.”

હું તેની પાસે જઇ બેઠી. દરેકના હાથમાં ગંજકાનાં પાનાં હતાં. વચ્ચે પૈસા પડ્યા હતા. આ દશ્ય મારે માટે વૃત્તન હતું. હું સંકેને સમજી ગઇ કે આ જુગાર બેલાતો હતો, પણ વેલાંબાધ જેવી શેઠાણી પોતે જ રમે તે મારે માટે જરા આશ્ચર્યનો વીધય હતો. મારી મનની મુંઝવણ તે કળી ગઇ અને હું પ્રશ્ન કરે તે પહેલાં જ તેણે ખુલાસો કર્યો:

“આ તો શોખનું રમીએ છીએ, રંભા. જન્માષ્ટમીને દીવસે તો બધા જ રમવાના. આજનો દીવસ તો આ રમતમાં જ પસાર

કરવો લેખએ. આજે પાપ ન લાગે !” વેલાંબાધએ પોતાની અદ્ભુત દલીલો રજુ કરી.

“ખરી વાત છે. અમે દર જન્માષ્ટમીએ રમીએ છીએ. આજે રમવામાં દોષ છે જ નહીં.” વેલાંબાધે પુરૂષે વેલાંબાધ મતનું સમર્થન કર્યું. મારા અણસમજી મગજમાં આ વાત દસી ગઇ.

“રંભા ! તું પણ ચાંદપાંચ દાવ ખેલને ! ને હું આ દાવ છતી !” કહી પેસાની ઢગલી પોતાની તરફ ખેંચતી વેલાંબાધે મને લલચાવી. દાવમાં પડેલા જીદ જીદ શીડાઓની ઢગલી લેખ મારું મન ચળીત થયું.

“પણ મને આવડતું નથી તેનું કેમ ? મેં કહ્યું.

“તું મારી બાજુ થોડીવાર લેયાં કરને ! એટલે તને સમજ પડશે.” એમ કહી વેલાંબાધે મને કુંકમાં રમત સમજાવી તથા દરેક બાજુ મને બતાવીને રમવા માંડી. નસીબનું ચક્કર ઘડી ઘડીમાં ફરતું લેખ મારું મન ઝલકાવ્યું. પણ મારી પાસે ફક્ત બેજ રૂપીઆ હતા. મારા પતી પોતાનો પગાર મારે જ સ્વાધીન કરતા અને તેમાંથી ઘરસંસારની બચત આ હું જ કરી લેતી. તે વખતે બે રૂપીઆ બચેલા તેમાંથી મારે આવતો પગાર આવતાં સુધી નીલાવ કરવાનો હતો. આ રૂપીઆ હું રમતમાં મુકું અને ૮-૧૦ રૂપીઆ છતી જતી તો કેટલી છુટ થાય ? એ વીચારે મને ચક્રોળે ચકાવી. અમારા મુખબના વસવાટ દરમ્યાન અમે કાંઈ પણ મહીને એક પાછ પણ બચાવી શકેલાં નહીં—બધી જ શક્તિ નહીં—મારા પતી એક બેઠારાની પેઢીમાં નામું લખવા જતા. અમજીવીઓને સુસી સુસીને તર થયેલા માલિતુનર શેડીઆઓ પોતાના હાથપગ સમાન નોકરીને દર મહીને ભારે (!) પગાર આપી જે ઉદારતા દર્શાવે છે, તે ઉદારતાના પુરમા અમે સદા તણાએલાં જ

રહેતાં! જોડવાળી ચંપા કોઈ દીવસ તેના પતી સાથે રીનેમા જોવા જાય અથવા વેલાં-બાંધ કોઈ વખત મોરમાં ચોપાટીની સહિત-ગાઉ ઉપડે ત્યારે મારા હૃદયમાં એક પ્રકારની તીવ્ર નીરાશા ઉત્પન્ન થતી. તેમ છતાં અમે સુખી હતાં. અમારો દંપતીપ્રેમ અગાધ હતો. પ્રેમ જેવી વસ્તુ ઉપર જ અમ-છવીઓ જીવન ટકાવી રહ્યાં છે ને!

વેલાં બીજે દાવ છતી. તેમાં રૂપીઆ તથા પરચુરણ મળ્યા ૭-૮ રૂપીઆ હશે. નવા દાવ વખતે મેં મારી બાજુ નંખાવી. બે દાવ નકામા ગયા. મારો જીવ બળવા માંડ્યો. આટલેથી જ ઉડી જઈ એમ થયું, પણ વળી વીચાર થયો કે મારા હતા તેટલા પે રૂપીઆ પુરેપુરુ થઈ જાય તો બીજે દાવ રમવો હરામ છે. ત્રીજે દાવે મારા નસીબે ચારી આપી. એક જ દાવમાં મારી પાસે હસેકે રૂપીઆ આવી ગયા, મારું હૃદય આનંદથી નાચી ઉઠ્યું. મેં આટલામાં જ સંતોષ માની કહ્યું.

“મારી બાજુ હવે ન નાંખશો.”

“કેમ એટલામાં જ ધરાઈ ગઈ કે? એમ છતીને ખેસી રહેવાય? એમ તો બધા છતે એટલે ન રમે તો પછી બાજુ આગળ કેવી રીતે ચાલે? થોડીવાર તો રમ. એ તો બે દાવ જેટલું જાય અને બાર દાવ જેટલું લઈ આવે.” વેલાંબાંબે કહ્યું. હું પાછી ફર્યા. થોડા દાવમાં શું જીત રહેવાનું છે. ધારી મેં બાજુ ઉપાડી.

મારી બાજુ ભારે હતી. મારો આનંદ માથો નહી. હું અને વેલાં પુરુષ-ચંદુલાલ સામસામી ઉપરા ઉપરી પૈસા નાખ્યે જ જતાં હતાં. મારા બધા પૈસા મેં દાવમાં મુકી દીધા છતાં ચંદુલાલે પણ બાજુ ન ખેલાવતાં ઉપરથી મુક્યા જ કર્યા. મારી બાજુ ભારે હોવાથી મને છતની ખાતરી જ હતી,

પણ મુકવા માટે વધુ પૈસા ન હોવાથી હું મુંઝાઈ. ચંદુલાલ મારી મુંઝવણ કળી ગયા અને બોલ્યા :

“પૈસા ન હોય તો તેને બદલે હાથ પસો મુકોને. પછીથી ગણી લઈશું.”

મેં પતાં મુક્યાં. રમત રસપર ચલી. ચંદુલાલ ખોલાવે જ નહી. એકએક મારા હૃદયમાં ભપસંચાર થયો. જો ચંદુલાલની બાજુ માસથી ભારે નીકળે તો? આ ખ્યાલે મને શુંગળાવી નાખી. મેં ગભરાઈ જઈને બાજુ ખોલાવી નાખી. ચંદુલાલે ત્રણ એકા જમીન ઉપર પાંચરી પૈસાની ઢગલી પોતા તરફ ખેંચી લીધી. મારું માથું ભમવા માંડ્યું. મેં પૈસાને બદલે મુકેલાં પતાં ગણી ચંદુલાલે કહ્યું.

“તમારે મને ૧૧ રૂપીઆ આપવાના રહ્યા.”

મારાથી જવાબ આપી શકયો નહી. મારી જીભ જ ઉપડી શકી નહી. ઘણી મુશ્કેલીથી હું “વા...ર...” કહી શકી.

“આજે ને આજે ઉતાવળ નથી” ચંદુલાલે કહ્યું. મારું મન બીચારવમળમાં પડ્યું.

“દસ રૂપીઆ છતી ત્યારે જ ઉડી ગઈ હોત તો? હું કેટલી મુખી?” મારા બે રૂપીઆ પણ શુમાન્યા અને ઉપરથી ૧૧ તું દેવું થયું. આ દેવું શી રીતે વળશે? કાલે જ કંઈ ઘરમાં લાવવું પડશે તો શી રીતે લાવીશ? પતીને શો જવાબ આપીશ?”

મારું મન ખેંચેન થઈ ગયું. હું ઉડીને મારી રૂમમાં આવી સાંકળ વાસી સૂતી. સૂતાં સૂતાં પણ એ ના એજ વીચાર. હાથ ગરીબી! રૂપીઆ! રૂપીઆ! ક્યાંથી કાઢવા? રડી રડીને હૃદય હલકુ ક્યું. રડતાં રડતાં જ મારી આંખ મીંચાઈ ગઈ.

હું કેટલીવાર ઉંઘી તેની મને ખબર નથી પણ કોઈએ મારે બારણું ફોકવાથી મારી આંખ ઉઘડી ગઈ. વેલાંબાંબેનો રાગો

મને ફરજ કરવા માટે ખોલાવવા આવ્યો હતો. મને છુપ્પ પણ લાગી હતી એટલે હું ઉપર ગઈ. ચંદુલાલ અને વેલાં બન્ને પાટલા નાખીને બેઠાં હતાં. ખીજાં બધાં ચાટ્યાં ગયાં હતાં. હું પણ પાસે જઈ બેઠી. અમે ફરજ કરેલું શરૂ કર્યું.

“માનો ના માનો પણ રંભાખેન રડ્યાં લાગે છે.” ચંદુલાલે ખાતાં ખાતાં કહ્યું.

“દસ રૂપરૂ માટે આમ લોહી બળાય?”

“ના ના-હું રડી નથી.” રડીને કુલેલી-આંખોને છુપાવવાનો તીવ્ર પ્રયાસ કરતાં મેં જવાબ આપ્યો, “હું જરા ઉંઘી ગઈ હતી. એટલે આંખો કુલેલી લાગતી હશે.”

“તદ્દન ખોટી વાત-તમારો અવાજ પણ ભારે થઈ ગયો છે. તમે ચોક્કસ રડ્યાં છે, પણ તમારા જેવા માટે તો પૈસા ગુસ્સામ છે. માસુલી રકમ માટે કોમળ કાપાને કંઈ આપવું એ હીક નથી.”

ચંદુલાલનું ખોલવું મને દીવ્યની લાગ્યું.

હું સમજી શકી કે તે આડકતરી રીતે મારા સૈન્યપંનાં વખાણ કરે છે. હું ગામડામાં ઉછરેલી એટલે મારું શરીર સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત અને ધરીજી હતું. તંદુરસ્તીને લીધે મારા મુખ ઉપર લાલ સુરખી છવાઈ ગઈ હતી. મારા સૈન્યપંનું મને પોતાને પણ કંઈક અભીમાન હતું. પોતાના રૂપનાં વખાણ સાંભળવાં કોને ન ગમે? મારામાં ઉંડી અકેશ ન હતી. ચંદુલાલનાં વચ્ચે મને મીઠાં લાગ્યાં. મારું હૃદય કાણ જાણે કેમ તેના પ્રત્યે આકર્ષાવા લાગ્યું. મને મૌન રહેલી જોઈ વેલાંએ કહ્યું:

“ચંદુલાલ ખરૂં કંઈ છે રંભા. રંભા જેની રંભા માટે તે વળી પૈસાનો ટોટો હોય?”

હવે મારા મન ઉપરથી પડદો ખસી ગયો. વેલાંઆઈ વીરે કેટલીક હિસતી વાતો મેં સંકુળી હતી તે મને સત્ય દર્શતી લાગી.

મારા હૃદયમાં લયમીશ્રીત આનંદની લાગણી થવા લાગી. અમે ફરજ કરી ઉઠ્યાં. વેલાંએ પાન બનાવવા માંડ્યાં.

મારા હૃદયમાં તુમુલ મંથન થવા માંડ્યું હતું. એક તરફ પતીભક્તી-નીતી-અને ખીજી બાજુ પૈસાની રેલમહેલ, એશઆરામ. મારે આ બે વચ્ચે પસંદગી કરવાની હતી. એક બાજુ સુખચેન અને મોજ હતી, જ્યારે ખીજી બાજુ કંગાશીઅતમાં સારું જીવન વ્યતીત કરવાનું હતું. મને મારા પતીનો ખ્યાલ આવ્યો. તેઓએ મારે માટે કદી ખોટી શંકા દિશતી નહતી. મારા ઉપર તેઓ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતા. મને જ બધું સોંપીને તેઓ નીશ્ચીંતપણે ફરતા હતા. મારી સાથે જાની શંકા તેટલી રનેલાજ વર્તણૂક તેમણે ચકાવી હતી. તેમને હું હજો હઉં? મારા અંતરમાંથી નાનો અવાજ ઉઠ્યો. હું મારા વીચારમાં મક્કમ રહી.

પણ વેલાંના પાને મારું જીવન રદ કરી નાખ્યું. તેણે પાનમાં કેરી પદાર્થ નાખ્યો હશે, જેથી પાન ખાધા પછી થોડીવારમાં જ મારી આંખો ઘેરાવા લાગી. હું ત્યાં જ ગાદી ઉપર ઢળી પડી.

હું ભાનમાં આવી ત્યારે સમજી ગઈ કે મારી શી દશા કરવામાં આવી હતી. રાતના દસ વાગી ગયા હતા. ધણિકટ્ટીકે કાંઈદેના પ્રકાશમાં મેં જોયું તો વેલાં અને ચંદુ હસી હસીને વાતો કરતાં હતાં. મારાં નેત્રા ખુલેલાં જોઈ તેઓ મારી પાસે આવ્યાં. ચંદુએ મારે માથે હાથ ફેરવતાં કહ્યું:

“ગજારાશે નહીં, રંભા પૈસાની ચીંતા છોડી દો, નાહક તમારી તખ્તીઅર્થબગડશે. હાલ તમારા ખર્ચ માટે આ લ્યો. વધુ વખતો વખત આપતો રહીશ.” એમ કહી નોટોની એક થોડી તેણે મારા હાથમાં મુકી. એ બદમાસને લાત મારવાનું મને મન થયું, પણ

તેથી કંઈ વળે તેમ નહતુ. હું ખેડી થઇ
અને નોટોની થોકડી ભેતાં મારે મોઢું સીવાઇ
ગયુ. હું પતનને પગથીએ સરી ચુકી હતી.

* * *

ઉપજા બનાવ પછી હું ચંદુલાલ સાથે
વારંવાર ચોપારી, પાલવા બંદર વીજેરે
સ્થળેએ ફરવા જતી. કોઇ વાર બેલાંબાઇ સાથે
આવતી તો કોઇ વાર અમે એકલાં જ જતાં.
આ પ્રમાણે એક વખતે અમે બંને એકલાં જ
સીનેમા લેવા નીકળ્યાં. દીવસના ખેત્રમાં
જવાનું હોવાથી મારા પતીની ધારતી મને
હતી જ નહી. અમે વીક્ટોરીઆ હાઉસ ફરીને
નીકળ્યાં. જતાં જતાં પોતાના એક સંબંધીને
સાથે લેવાનું જણાવી ચંદુલાલે એક મંકાન
પાસે વીક્ટોરીઆ ઉભી રખાવી.

“ઉપર ચાલને રંભા, આપણે હમણાં જ
તેમને ખેલાવીને આવીએ છીએ. કદાચ
તેમને તૈયાર થતાં વાર લાગે અને તારે
એકઠી ગાડીમાં બેસી રહેવું પડે તેના કરતાં
મારી સાથે જ ચાલ.”

અમે તે મંકાનને બીજે માળ જઇ
એક વીજળી દીવાનખાનામાં દાખલ થયાં,
દીવાનખાનું કીંમતી ફરનીયરથી શણગારેલું
હતુ. મને એક સોફા ઉપર બેસાડી ચંદુ-
લાલ બંદરની રમમાં ગયો. થોડી વારે એક
આધેડ વયની સ્ત્રી સાથે બહાર આવી
તેણે કહ્યું:

“તું બેસ રંભા, હું નીચે સોડાવાળાને
ખેલાવીને આવું છું.”

ચંદુલાલ ગયા. હું પેલી સ્ત્રી સાથે વાતે
વળગી. દસ પંદર મીનીટ થઇ પણ તે
આગ્યો નહી એટલે હું મુંઝાઇ.

“હજી કેમ ન આવ્યા? સોડાવાળાની
ફૂકાન કેટલીક આવી છે?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“તેઓ હવે આવવાના જ નથી. તારે
અહીં જ રહેવાનું છે. ચાલ કપડાં બદલી

નાખ જોઈ. કેવી રૂપાળી ડાહી છોકરી છે!”
પેલીએ મને. કંઈક ધમકાવી, કંઈક લલ-
ચાવી કહ્યું. મને એકએક ભયંકર સત્ય
સમજાઇ ગયું કે હું કુટલુખાનામાં ફસાઇ
પડી હતી! પાછળથી મને ખબર પડી કે
ચંદુલાલ એક ભયંકર મનુષ્ય હતો. તે
કાઠીયાવાડ, મીંધ અને અન્ય સ્થળેથી ખુબ-
સુરત છોકરીઓને લાવીને તેમના હોહીનો
વેપાર કરનાર ચામડાનો દલાલ હતો!
સમાજને ફાલી ખાનારા આ ભયંકર કીડાએ
મારી પાછળ ફેકટન. પૈસા નહોતા વેચ્યાં.
મને વચીને એ પૈસાથી કેટલાય ઘણી રકમ
તેણે પોતાના ખીસામાં મુકી હતી.

હું આ જીવતા દેજખમાં રહેવા તૈયાર
ન હતી. મેં જટકવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા
પણ મારી “કીંમત” વ્યાજ સાથે વસુલ
થયા પછી જ મને છુટી કરવામાં આવશે
એમ મને મારી “માલીફલું” સંભળાવી
દીધું! લાચારીએ મારે તેના ધંધાનો સ્વીકાર
કરવો પડ્યો.

* * *

આમ કેટલાક દીવસ પીતી ગયા. અચાનક
નકે એક વખત અમારે ત્યાં એક રાજવંશી
મહેમાન આવી ચડ્યા. એકેતમાં મેં મારી
કથની તેમને સંભળાવી મારો ઉદ્ધાર કરવા
વીનવણી કરી. પોતાની રખાત તરીકે રાખ-
વાની શરતે તેમણે તેમ કરવાનું કહ્યું.
હું આ નરકગારથી કંટાળી ગઇ હતી.
મારે છુટવું હતું. મારે બહારની સ્વતંત્ર હવા
લેવી હતી. તરત જ તેમણે મારી “કીંમત”
વ્યાજ સાથે આપી દઇ મારો છુટકારો કર્યો.
તેમણે મને પોતાના મુંબાઇ ખાતેના બંગ-
લામાં લઇ જઇ રાખી. ક્યાં એક સમયની
સાધારણ સ્ત્રીતીની ગરીબડી રંભા, અને
ક્યાં મોટરમાં ફરતી પ્રત.પદુમારની હાવાસી!

કેવો અદ્ભુત જીવનપંથો ! અને આ જીવન-
પંથો કોને આભારી છે ? જન્માત્મીની
એક રમતને ! એ રમતે મારા જીવનને
પાયમાલ કરી નાખ્યું છે.”

બોલતાં બોલતાં રંભા ઉશ્કેરાઈ ગઈ.
તેનો દેખાવ રણ્યંડી સમો થઈ ગયો હતો.
તેને શાન્ત પાડવા મેં પુછ્યું :

“પણ તમે સુરત કેમ જાવ છો ?

“પ્રતાપકુમાર હુમસ બંગ્લો રાખવા
ગયા છે. બંગ્લાનું નક્કી કર્યા પછી તેમણે
મને બોલાવવા તાર ક્યોં તે મુજબ હું ત્યાં
જાઉ છું.”

* * *

“તમે ચંદુલક્ષ્મી તપાસ કરાવી હતી ?”

“મારા જીવનનું સત્યાનારા વાળતાર એ
બદમાસને હું છેહું ? પણ એટલા હંધ
સમયમાં તો તેણે ગળ્યું ક્યોં છે. વેકાંગા-
ધનો માળો, મીઠકત વીગેરે વેચાવી નાખી
તેને લઈ તે કંધક ઉપડી ગયો છે. મને
ધાસ્તી છે કે તે ખીચારીની પણ તે એવી
દશા કરશે.”

“તમને આ જીવન ગમે છે ?” મેં તેનું
હૃદય તપાસના પુછ્યું.

“આવું જીવન ! હું હ કે ના કહી શકતી
નથી. પણ તમે જ કહી શકો છો કે સમાજમાં
મારા જેવી માટે સ્થાન જ નથી. પત્ની તો
હવે સંધરે જ નહી. માખાપ શીટકાર વરસાવે.
જાતીજનો નાકનું દીચકુ ચઢાવે. સમાજ મને
હાલુત કરે. એ બધા કરતાં બહેતર છે કે-

હું પ્રતાપકુમારની “રાણી” તરીકે જ રહું.”
અમારી છંદગી બહુ બહુ તો ૫-૭ વરસની,
એ તો તમે જાણો છો ને ? અને રજવાડો
એટલે રાજા, વાળા અને વાંદરાં. ઘડીમાં ધંચકા
થાય તો પટરાણી પદે સ્થાયે, અને ઘડીમાં
બીખારણી પણ સુરી હાલત કરી કાઢી
મુકે. માટે હાલ તો કુમારને જુટાપ તૈયાર
હું દીશ. કાલની કેને ખચર છે ?”

રંભાનાં નેત્રો ચમકવા લાગ્યાં. વાતચીત
તમાં રોશનો એક પછી એક જતાં હતાં.
સુરત નહક આવતું જતું હતું. તેણે સર-
સામાન તૈયાર કરવા માંડ્યો. રોશન આવતાં
ગાડી ઉભી રહી. તરત જ અમારા ડબ્બા પાસે
ધ્રીવીસ અને ગુલાબી ફેંટામાં સગળ થએલા
એક દેખાવડા જીવાને આવી પારણું બાંધ્યું
અને સ્મીત કરી, રંભાનો હાથ પકડી તેને
નીચે ઉતારી. તેની સાથે આવેલા તેના
હજુરીઆ જેવા દેખાતા નોકરોએ સામાન
ઉતારવા માંડ્યો. સામાનની વ્યવસ્થા કરી
તેઓ બન્ને દીકરીના દરવાજા તરફ વળ્યાં.
જતાં જતાં રંભાએ પાછું વાળી એક ડબ્બી
ફેંટી. અજ પ્રતાપકુમાર એમ જણાવવાનો
તેનો આશય હશે !

* * *

ટ્રેન ઉપડી-રાતી રૂપેરી ચાંદનીમાં દુર
દુર દેખાતું સુન્દરીનું નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય ચમકી
રહ્યું. જાણે પ્રપંચ અને જગતપટ્ટી ભરેલા
આ વીચેની દુર મરકરી કરતું ન હોય !

નવયુગ

આપને માટે થોડા અર્થે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં ‘સેલ્સમેન’
થઈ શકે છે.

પેટને માટે શ્રીદનની પ્રવૃત્તિ

લેખક

કુલ્યાણરાય ન. જોશી

ઈંગ્લાંડના લોકો પૈક્યાં વેપારી અને પછી જે લેખ તે. આ ઉકતીલું રહેલું હીંદુસ્તાનનાં લોકોથી અગવડું રહ્યું નથી.

ચોરસ માઇલ

ઈંગ્લાંડનો વિસ્તાર ૫૦૮૦૦

વેલ્સનો વિસ્તાર ૭૫૦૦

સ્કોટલેન્ડનો વિસ્તાર ૨૬૮૦૦

આયર્લેન્ડનો વિસ્તાર ૩૨૬૦૦

કુલ વિસ્તાર ૧૨૦૭૦૦

આ એક લાખ વીસ હજાર ચોરસ માઇલના વિસ્તારમાં આશરે ચાર કરોડ માણસો વસે છે. હીંદુસ્તાનનો વિસ્તાર ઇંગ્લાંડ, સ્કોટલેન્ડ અને આયર્લેન્ડના વિસ્તાર કરતાં લગભગ તેરગણો છે, અને હીંદુસ્તાનની વસ્તી એ પ્રદેશની વસ્તી કરતાં તેરગણી નથી. તેમ છતાં હીંદુસ્તાનમાં લાખો માણસોને વાણ વગર સુધં જવાના પ્રસંગ આવે છે; અને ઇંગ્લાંડમાં મોટા ખર્ચે સર્વ સાધનથી ભરપૂર Poor Houses માં રહેનારા માણસો પણ બહુ હોતા નથી. તેનું એક કારણ એ છે કે, અંગ્રેજ પ્રજા વ્યક્તીનો વીચાર જોરે છે, તેટલા જ વીચાર સમજીનો-પ્રજા-સમસ્તનો કરે છે. આજના વીચારમાં અંગ્રેજ

સંયુક્ત સ્વતંત્રતા ભોગવતા હૈંનને પેટનો ખાડો પુરવા માટે નોંધતી વસ્તુઓ ચોતાની જુગીમાંથી મળી રાહતી નથી. તે માટે તેને ખીજ દેશો ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. એ આધાર સામ્રાજ્યના વીસ્તારમાં જ સંક્રાંચ્ય તે માટે ખ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ, વ્યાપારીઓ, વીદ્વાનો અને ધર્મીકો કેવાં રચનાત્મક કાર્ય કરે છે, તે અત્યારના હીંદીઓએ-યુગ્મરાતીઓએ જાણવું, સમજવા અને આચારમાં ઉતારવા જતાં છે.

જેટલા મરાઠુજ જણાય છે, તેટલા જ મહા-ગુજ તે ભવીષ્યની કાલ માટેના વીચારમાં પણ હોય જ છે.

ખ્રીટનની ભૌગોલીક સ્થિતિ એવી છે કે ચોતાની ચાર કરોડ વસ્તી માટે ખાદ્ય પદાર્થો તે ચોતાના દેશમાંથી મેળવી શકે તેમ નથી. જ્યનની સાચી જરૂરીયાત માટે પણ અંગ્રેજોને ખ્રીટનની બહારથી આવતી ચીજો ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. બહારથી આગળોટા ખાદ્ય પદાર્થ ભરીને ઇંગ્લાંડને અંદર ન આવે-એ માસ સુધી ન આવે-તો જેમ હીંદુસ્તાનમાં એ માસ વરસાદ મોટો પડે અને લોકોના જીવ ઉંચા નીચા થાય-તેમ ખ્રીટનના લોકોના જીવ ઉંચા નીચા થઈ જાય તેવી સ્થિતિ છે. ખ્રીટનને ચોતાના ખાદ્ય પદાર્થો માટે પરદેશી અને હરીફ રાજ્યો ઉપર વધારે અવલંબીને રહેવું ન પડે તેવી ઝીણું વટથી અંગ્રેજ રાજદ્વારી મુશ્કેલીએ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના જુદા જુદા દેશો સાથે રાજદ્વારી રીતે સંબંધો બાંધ્યા છે અને તેથી ખ્રીટન માટેની રોટલી ઓસ્ટ્રેલીયામાં પકવવામાં આવતી હોય છે અને ખ્રીટનનું માખણ સામ્રાજ્યના અગવડા ખુણામાં થતાં વલોણામાંથી તૈયાર થતું હોય છે. રોટલી પકવનાર ભડીઆરા દેશને ખજાર નથી હોતી કે તે ચોતાના દેશને સમૃદ્ધ બનાવવા ભડીઆરાનું

કામ કરે છે કે, બ્રીટનની જુખ મટાડવા એ ધંધો ચલાવે છે. બીચારી વહોણા વહોવનાર ગોવાલજોને ભાગ્યે જ ખચર હોય છે કે તેની મહેનતનો મોટો ભાગ ઇંગ્લાંડના ટેક્સા ઉપરની રકાબીઓને શણગારવા વારતે અને સંતોષવા વારતે ખર્ચાઈ રહ્યો છે.

બ્રીટનમાં છેલ્લું મહાન યુદ્ધ થયા પછી આ દીશમાં ગંભીર વીચાર ચલાવવામાં આવ્યા હતા; કારણ કે યુદ્ધ પ્રસંગે રોટલીની જોટલી ચીંતા બ્રીટનમાં ઉભી થઈ હતી તેટલી જ નવ-લે જ ભુતકાળમાં અન્ય પ્રસંગે થઈ હશે. એ ચીંતાની રજકણોમાંથી એક સંસ્થાની સ્થાપના સને ૧૯૨૬ માં થયેલી છે. તે સંસ્થાનું નામ Empire Marketing Board-સામ્રાજ્યનું બજારમંડળ-છે. એ સંસ્થા બ્રીટીશ પાલમિન્ટે સ્થાપી છે.

આ સંસ્થાનો હેતુ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાં ખાદ્ય પદાર્થો અને શરીરની ધતર જરૂરીયાતની ચીજોમાં જોઈતા પદાર્થો મોટ પ્રમાણમાં તૈયાર કેમ થાય તેની ચેરવી કરવાનો છે, અને તે પદાર્થોની જાતમાં પણ સુધારો કેવી રીતે થાય તેની તજવીજ કરવાનો છે. ઇંગ્લાંડમાં, સ્કોટલેન્ડમાં અને આયર્લેન્ડમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્યની ચીજ વાપરવાનું વલણ વધારે થાય-અને એ રીતે તે દેશની વસ્તીને એમ ભાન થાય, કે તે મોટા સામ્રાજ્યની વસ્તી છે અને એ સામ્રાજ્યમાં બીજા ભાદરો છે તે તેમને માટે જોઈતા પદાર્થો પેદા કરવામાં રોકાયા છે.

આ હેતુ પાર પાડવા સારૂ આ સંસ્થા ખુબ પ્રવૃત્તિ કરે છે, ખુબ ખર્ચ કરે છે, અને રાજ્યની લાગવગનો ખુબ ઉપયોગ કરે છે.

આ કામ સર્વાંગસંપૂર્ણ થાય તેટલા સારૂ આ યોડની જુદી જુદી સમીતીઓ નીમવામાં આવી છે. મુખ્ય યોડને મદદ

કરવા નીચે પ્રમાણે કામ કરનારી સમીતીઓ છે: (૧) શોધખોળ માટે નાણાની મદદ આપનાર સમીતી. આ સમીતીના ૧૯૨૬-૩૦ ના બજેટમાં ૪૮૨૦૦૦ પાઉન્ડની રકમ આવા કામે ખર્ચવા કોટેલી હતી. તે ઉપરાંત તેટલી જ રકમ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના તે તે પેદાશ ઉગાડનાર દેશ પાસેથી લેવાની યોજના રાખી છે. (૨) ખરીદીની બજાર સમીતી (૩) પ્રકાશન સમીતી. આ સમીતીનું કામ ધણું સરસ અને મોટા પાયા ઉપર થઈ રહ્યું છે. ૧૯૨૬-૩૦ ના વાર્ષિક બજેટમાં આ સમીતીના ખર્ચ માટે ૩૬૦૦૦૦ પાઉન્ડની સવડ રાખવામાં આવી હતી.

પ્રકાશન સમીતી નીચેના સાધનનો ઉપયોગ કરે છે:

(ક) વર્તમાનપત્રોમાં જાહેર ખબરો.

(ખ) બીજા ઉપર લગાડવાના દીવાલ-પત્રકો-૪૫૦ શહેરોમાં લગાડવા માટે ૧૭૮૦ દીવાલપત્રકો ફ્રેમ લગાડીને તૈયાર કર્યા હતાં. આ દીવાલપત્રકના જુદા જુદા વીધો હતા. સામ્રાજ્યની દક્ષિણ, પીંછાં, રેવા, માછલી, તમાકુ, માખણ, પાણેલાં જાનવરો, જેવી ચીજોની તથા આસ્ટ્રોલીઆ, ન્યુઝીલેન્ડ, સૈપ્રસ, ફોક્લેન્ડ, મોરીશીયસ, વેસ્ટ ઇન્ડીઝ, વગેરે દેશોની માહિતી એ પત્રકોમાં આપવામાં આવે છે. નીશાળો માટે ખાસ દીવાલ-પત્રકો તૈયાર કરવામાં આવે છે. આવાં પત્રકો મેળવવા માટે ઇંગ્લાંડ સ્કોટલેન્ડની ૨૧૦૦૦ નીશાળોએ આ યોડને ૧૯૨૬-૩૦ માં અરજ કરી હતી.

(ગ) ચોપાનીઆં-નવાં લખાવીને, અને જુનાંની બીજી આવૃત્તિ કઢાવીને વહેંચવામાં આવે છે. આવાં ચોપાનીઆ લગભગ ૨૦ થી ૨૫ લાખ જેટલાં એક વરસમાં વેચાય છે.

(ધ) ભાષણ—એક વરસમાં ૨૪૦૦ ભાષણ ખીટીશ સાત્રાજ્યની પેદાશ ઉપર ઇંગ્લાંડમાં આપવામાં આવે છે. આવાં વ્યાખ્યાનો લગભગ પાંચ લાખ માણસોએ સંભાળ્યા હશે.

(ચ) બ્રોડકાસ્ટીંગ—ફેટલીક હકીકતો તાર વગરના રેડીઓથી પહોંચાડવામાં આવે છે. જીએને ધરગથુ ચીલેની જાણ થાય માટે આવી ચીલે ઉપરની વાતચીત રેડીઓ મારફત જીઓની સલામાં પહોંચાડવામાં આવે છે.

(ઞ) પ્રદર્શનો-બજારસંતાહ—લુદે લુદે-સ્થળે પ્રદર્શનો ભરીને, બજારો ભરીને અને માલના વેચાણ કરાવીને સાત્રાજ્યને માટે મોટા ધરાક ઉભા કરવામાં આવે છે.

(જ) વેપારી મંડળોની સલાઓ.

(ઝ) સીનિમા-દ્રશ્યો—લુદી લુદી પેદાશની શીશ્મો તૈયાર કરાવી બતાવવામાં આવે છે. શાળાઓમાં એ શીશ્મો મોક્ષવામાં આવે છે. શીશ્મો ઉછીની આપવામાં આવે છે.

(ઠ) ફળકુંડલ સમીતી—સાત્રાજ્યના ફળની પ્રવૃત્તી વધે અને વીકાસ પામે તે તરફ લક્ષ રાખે છે.

(ડ) ફીલ્મ સમીતી—પ્રકાશન સમીતીને મદદલુત થાય છે.

(ક) ખેતીની પેદાશનું અર્થશાસ્ત્ર ઉકેલનાર સમીતી.

(ગ) (કોલોની) સંસ્થાનોની મદદ આપનાર પેદાસમીતી.

(લ) લોકશીક્ષણ પેદાસમીતી—(પ્રકાશન સમીતીને મદદ કરે છે.)

(લ) પરચુરણ છુટકાગંધીઆણું વેચનાર વેપારીઓને સલાહ આપનાર સમીતી.

(૧૦) છુટકાફળ વેચનારાને સલાહ આપનાર સમીતી.

(૧૧) સંઘરો કરેલાં ફળોમાં છ-વાત ન પડે તેની સલાહ આપનાર સમીતી.

(૧૨) દુધ માખણ-ધી-ની નરી શોધ-ખોળ કરનાર સમીતી.

(૧૩) દુધ માખણ ધી, વગેરેની ઘટતી ખર્ચો પુરી પાડનાર સમીતી.

આ સમીતીઓના કામ થયા જ કરે છે. તે સીવાય ખીટન સરકારનું ખેતીવાડીનું અને માછલાંવાડીનું પ્રધાનમંડળ—ખાસ કામમાં રોકાયું છે. ઇંગ્લાંડમાં, સ્કોટલાંડમાં અને આયર્લેંડમાં ખાદ્ય પદાર્થો અને જીવનની જરૂરીઆતો કેવી અને કેટલી થાય છે તેના અહેવાલો પ્રકટ કરવાનું, તેમાં સુધારો વધારો થાય એવા અખતરાઓ કરી બતાવવાનું, અને પ્રત્યક્ષ વેપારમાં તે ચીલે કેવી રીતે આવી શકે તેના અખતરા કરવાનું કામ એ પ્રધાનમંડળ કરે છે, તે પ્રધાનમંડળને આ સાત્રાજ્ય બજારમંડળ ૪૦૦૦૦૦ પૌન્ડની મદદ દર વરસે આપે છે. અત્યાર સુધી ૨૩ મોટા રીપોર્ટ આ પ્રધાનમંડળની દેખરેખ નીચે પ્રકટ થયા છે. વેપારી સુધીમાં ખીટનની પેદાશ કેવી રીતે સ્થાન લઇ શકે તેના અખતરા માટે ૧૨૦૦૦ પૌન્ડની ખાસ ગ્રાંટ સાત્રાજ્ય બજારમંડળે આ ખેતીવાડી પ્રધાનમંડળને આપી છે. સ્કોટલાંડને લુદી ગ્રાંટ આપવામાં આવી છે. ઇંગ્લાં, માછલાં વગેરે પેક કરવાના સ્ટેશનો સ્થપાય છે; તેને સગવડભરેલી રીતે એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે કેમ લઇ જવાય તેની યોજનાઓ ઘડાય છે. એ સીવાય આ પ્રધાનમંડળ તરફથી દર અડવાડીએ—“ફળકુંડલ સમાચાર”, “દુધમાખણ સમાચાર”, “સૂકા ફળના સમાચાર”—પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

આ બધી પ્રવૃત્તી ઇંગ્લાંડની સરકાર શા માટે કરે છે? ઇંગ્લાંડના ગણ માણસો શા માટે તેમાં રોકાયા રહે છે? હજારો પૌન્ડની મદદ એવાં કામમાં શા માટે અપાય છે અને ખર્ચાય છે? ઇંગ્લાંડ, સ્કોટલાંડ અને આયર્લેંડની વસ્તીનું પેટ ભરવાની તકલીફ જેમ અને તેમ ઝાઝી પડે માટે જ.

આ બધી પ્રવૃત્તીનું પરીણામ લાભકારક આવતું હશે? હા-જરૂર. લુઓ, થોડાક આંકડા અહીં મુકવામાં આવે છે—તે તપાસો અને ખાતરી કરો.

ખીટનની આયાત.

વસ્તુ.	ઉત્પાદનસ્થાન.	અમલમાં વસતીમાં.	૧૯૨૬ માં.
રે સીન અને સુલતાના દ્રાક્ષ.	ઓસ્ટ્રેલીઆ.	૫૬૫,૦૦૦ હંદરવેટ ૧૯૨૭	૭૨૦,૦૦૦ હંદ.
મોટી દ્રાક્ષ.	ઓસ્ટ્રેલીઆ.	૧૮૩,૦૦૦ હંદરવેટ ૧૯૨૪	૨૪૦,૦૦૦ હંદ.
માખણ ચીઝ.	ન્યુઝીલેન્ડ.	૧૨,૫૫,૦૦૦ હંદરવેટ ૧૯૨૫ ૧૬,૧૨,૦૦૦ હંદરવેટ ૧૯૨૭	૧૩૧૩,૦૦૦ હંદ. ૧૮૦૨,૦૦૦ હંદ.
ઇંડા.	ઓસ્ટ્રેલીઆ દક્ષીણ આફ્રીકા ન્યુઝીલેન્ડ	૩,૩૫૦,૦૦૦ ડઝન ૧૯૨૬ ૩,૭૨૦,૦૦૦ ડઝન ૧૯૨૭ ૧૪૦,૦૦૦ ડઝન ૧૯૨૮	૩૭૮૦,૦૦૦ ડઝન ૩૯૪૦,૦૦૦ ડઝન ૨૨૦,૦૦૦ ડઝન
નારંગી.	દક્ષીણ આફ્રીકા	૫૩૪,૦૦૦ હંદરવેટ ૧૯૨૮	૬૭૦,૦૦૦ હંદ.
કેળાં.	વેસ્ટ ઇન્ડીઝ	૩૫૮૧,૦૦૦ લુમ ૧૯૨૬	૪૦૧૫,૦૦૦ લુમ.
આદા.	હીંદુસ્તાન સીશીન.	૩૦૩,૫૦૦,૦૦૦ રતલ ૧૯૨૭ ૧૪૨,૫૦૦,૦૦૦ " " ૧૯૨૮	૩૦૭,૬૦૦,૦૦૦ રતલ ૧૫૩,૨૦૦,૦૦૦ "

આ આંકડા કેટલીક ચીજની જ આખા છે. તે પરથી જણાય છે કે સાત્રાન્યના ખીંજ લાગમથી નેટનું ધસડી શકાય તેટલું ધસડવાના પ્રયાસ ખીટનમાં થઈ રહ્યા છે.

હીંદુસ્તાન નેવી કામથેતુ જેને હુએ છે તેને શો તોડા હોય ?

પરંતુ આ ઉપરથી હીંદુસ્તાનના આગેવાનો વીચારે કે આપણે શું કરીએ છીએ ? આપણી પ્રગતને સુકા ચેતલો અને મર્યાંની ચાટણી પહેંચી વળે એટલી પણ તબીબ આપણે કરીએ છીએ ?

આપણા દેશની ધણી પેદાશ ઉપર શોધ-ખોળ થવાની જરૂર છે; ધણી ચીજો માટે બજાર ઉભાં કરવાની જરૂર છે, ધણી ચીજોની ઉત્પત્તિ વધારી શકાય તેવા શાસ્ત્રીય અખતાર કરવા નેહએ. અનાજની જાત ફલકી પડતી જાય છે માટે ખીયામાં ફેરફાર કરવા નેહએ; ઢોરની એલાદ ઉતરતી જાય છે માટે ઢોરઉછેર માટે પુખ્ત વીચારો થવા નેહએ. શાકભાજી, ફળપુલ જ્યારે દેશમાં પાકે છે ત્યારે અડળક પાકે છે—તે દરેકની બજાર શોધવી નેહએ. તેનો સંઘર્ષ કરવાની કળા

શોધવી નેહએ. સરકારના અમલદારોએ આ કરવાનું હોય છે પણ મહેસુલ ઉધરાવેને કે ક્રોધના બળથી શાંતીસુલભ શખીને જ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવનારા અમલદારોને આ જીવવાની કળાના કામ કરવાં ક્યાંથી ગમે ? દેશી રાજ્યના અમલદારો પણ બીદાર રાજ્યની ઢબ ઉપર જ કામ કરે એટલે દેશ આખામાં એક જ પીઠા અને એક જ અનુભવ.

વેપારીમંડળો દેશમાં સ્થપાયાં છે, પણ કોઈ વેપારી મંડળે પોતાના પીતાનવેત્તા રોક્ષા નથી, કોઈ મંડળે પોતાના પ્રકાશનોથી લોકશીક્ષણનું કામ કહું નથી. વડોદરા રાજ્ય અને મહેસુર રાજ્યના કેટલાક પ્રકાશનો અને અખતાર એ દેશમાં થોડુંક કામ કરે છે. પણ તેમાં ફળદાયી કામ કરવાની દાનત કરતાં કાગળો ઉભા કરવાની દાનત જરા વધારે હોય તેવું માનવાને મન લૂલમાય છે.

બજારમાં પ્રજા સત્ય ભલે હોય—જતાં પેટ ભરવાની પેરવી ને પ્રભ કરશે તે જીવશે એ વાત ચોક્કસ છે.

(આ લેખમાંની હકીકત Empire Marketing Board ના ૧૯૨૬-૩૦ ના અહેવાલમાંથી હંધામાં આવી છે.)

હિંદ અને ખ્રિસ્તન

એક પત્ર

: લેખક :

મુમત

ખીજ સ્ટ્રીટ, આયર રોડ

હંબમ્પ્ટોડ.

હાંડન : તા. ૭ મી જુલાઈ.

પ્રીય ભાઈ...

હાંડનમાં આજકાલ નેટલી હીંદની વાતો થાય છે તેટલી ભાગ્યે કોઈ વખત થઈ હશે. ખ્રિસ્તનું એક પણ વર્તમાનપત્ર એવું નથી કે જેમાં સાથમન વૃત્તાંત અને હીંદની હાલત વીધે ખરીબોટી વાળતો આપવામાં આવતો નહોત. નહોત છુલનાં બાળકો વ્યાપારી પ્રભુ છે, અને હીંદની હાલતની હાલતથી એમના વ્યાપારને સફળ અસર થવા માંડતાં જ ખુબ ખગલગાટ મચ્યો છે. અંગ્રેજોને એમ મનાવવામાં આવે છે કે ૧૮૫૭ કરતાં પણ હીંદનો હાલતો બગલો વધુ ભયંકર છે, ૧૫૭ માં તો લશ્કરીઓએ બગલો કર્યો હતો, ત્યારે અંગ્રેજોનો પક્ષ લેનારા ધણુ હતા. બળવખિર લશ્કરીઓની લાગવગ અમુક હદ માં જ મર્યાદીત હતી, પણ આ બગલો તે આરે દીશાએ ફાટી નીકળ્યો છે.

અને જનતાને એમ કરીને હીંદની વીર-દમાં ખુબ ઉશ્કેરવામાં આવે છે. તેમ કરતાં હીંદી નેતાઓને પુષ્કળ ગાળો એ આપવામાં આવે છે. ઉપરાંત આ હાલત તો માત્ર થોડાક ઉજળાયાત હીંદુઓની જ છે એમ પણ મનાવવામાં આવે છે. અને ગમે તે રાજદારી મત કે પક્ષનો માણસ લખતો હોય તોપણ તેમના સુર લગભગ એક જ જાતના હોય છે. એ ઉપરથી તમે વીચારી શકશો કે, હીંદ વીધે અહીં બધા કેવી જાતનો હિંદુ છે. મત ધરાવે છે.

મી. એ. જી. ગાડીનર વીદ્યાન ખ્રીષ્ટીય પુરુષ મનાય છે. 'જહોન જુલ' માં 'ડહાપણના ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ શબ્દો'ના નામે સાથમન ભક્ષમણો વીધે લખતાં તે કહે છે: "આ મુદ્દા ઉપર માત્ર ભારતનું જ ભાવી અવલંબનું નથી, પણ ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યનું ભાવી અવલંબી રહ્યું છે, કેમકે હીંદ એ ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યની સાંકળનાં મધ્યબીંદુની તેમ જ અગાસની કડી છે." તે પછી હીંદ વીધે લખતાં તે કહે છે: એ તો મોટો

ખંડ છે, તેમાં અનેક જાતો છે, અનેક ભાષાઓ અને અનેક મતપંથોમાં તે વહેંચાઈ ગયેલા છે. તેના પોણા ભાગની પ્રજા આદીયુગનાં ગામડાંમાં વસે છે, તે લોકોને અંધારયુગ તરફ વધુ મમતા છે, હીંદુ મુસલમાનો અંદર અંદર લડી રહ્યા છે, એ બે જાતોની કાયમની અથગઅથડી ખ્રીષ્ટી કાષ્ઠને લીધે જ અંકુશમાં રહે છે, એ ખ્રીષ્ટી કાષ્ઠને દુનિયામાં ખીજા કોઈ દેશ ન ભેદ હોય તેવી શાંતી અને સંરક્ષણ આપ્યાં છે, તે કાષ્ઠ લઈ લો એટલે હીંદની દશા અંદર અંદર ઝખડતા લશ્કરી સરદારોની એડી નીચે છુંદતા ચીન જેવી બની જશે. બજવાના પહેલા ક્ષણ તરીકે જ આપણે જોયું છે તેમ સરહદના તાયફાવાળાઓનાં ધાડાં ખુનો કરતા અને આગો લગાડતા હીંદની સપાટ ભુમી ઉપર ઉતરી આવ્યાં છે. એ બજવા ને ફાવ્યો અને ખેતરખાટ ખુલ્લો થઈ ગયો એટલે તેમની વાંસે વાંસે જ એમના જ જેવાં કામો કરતા આફ્રીકીઓ અને અફઘાનોનાં ધાડાં ધસ્યાં આવવાનાં જ. હીંદમાં ખ્રીષ્ટીશોએ કરેલા કામનો સરવાળો આપણાં એ વીદ્વાન અંગ્રેજ કહે છે: હીંદ ઉપર હુમલા થતા તેમણે અટકાવ્યા છે, ન્યાયી કારભાર કર્યો છે, હીંદમાંના પ્લેગ અને દુષ્કાળો ઉપર તેણે વીજળી મેળવ્યો છે. અને આ બધું એટલા થોડા લશ્કરીઓ તેમજ સનદી નોકરોની મદદથી કે, આટલા થોડા ખર્ચે આવું કામ ખુદ યુરોપમાં પણ ચમત્કાર જ મનાય. ત્યારે સ્વતંત્રતા માટેના પોકારો કાણુ કરે છે, તે વીધે પ્રશ્ન ઉભો કરી મીઠા ગાડીનર કહે છે: ખ્રીષ્ટી રાજની જડ-મુળ ઉખેડી નાખી ખ્રીષ્ટીશોને દરિયાપાર ધકેલી દેવાના પોકારો આમ છતાં કોની તરફની સંભળાય છે? સ્વતંત્ર હીંદી સંસ્થાનો કે હીંદી રાજ્યો તરફથી, મુસ્-

લમાનો તરફથી, કે જીવનથી ક્યારાઈ રહેલા પ કરોડ અંત્યજો તરફના એ પોકાર નથી, તેમને તો ખ્રીષ્ટીશ સત્તા ભેદાયે છે. એ પોકાર કરનારા તો, શ્રીમંત અને આપખુદ એવા મુકીલર બ્રાહ્મણો જ છે, તેઓ હીંદને માત્ર પોતાની સત્તા નીલાવી રાખવા જ પોતાના હાથમાં લેવા માગે છે. આ લડત હીંદને સ્વતંત્ર કરવાની નથી, પણ જનતાને ધર્મ અને જાતીનાં બંધનોમાં જકડી લેવાની છે. આ એક કાવતરું જ છે અને તેને મક્કમ હાથે દાખી દેવાની જરૂર છે. હીંદને ત્રસાજ મળવાની વાર છે. કેમકે હીંદ જ તે માર્ગ મુશ્કેલ બનાવ્યો છે. અત્યારે તો મોન્ટેક્ઝ' ચોજનામાં થોડાક મુધારા વધારા કરી શકાય." સાયમન વૃત્તાંતના ખીજા ભાગ ઉપર 'હાથી માટે પુલ' એ મથાળા નીચે લખતાં એ ભાષ્યે પોતાની ભુની જ દલીલો આગળ કરી છે અને શેઘરમીઅરની ટીકાઓની કંઈક ટીકા કરવા છતાં, તેણે એના જ વીચારો સહેજ ફેરફારવાળી ભાષામાં રજુ કર્યાં છે. અહીં તો હીંદની વીરક્રમાં જે ન બોલે તે બોલ્યું! એગર વોલેસ નવલકથાઓ લખવામાં જાણીતા છે. એણે પણ 'લંડન ઓપીનીઅન' જેવા પત્રના એક અંકમાં હીંદ વીધે લેખ ધસડી કાઢ્યો છે. પોતે કહે છે: "આ પત્રમાં રાજકીય વીષય ચર્ચાવાનું મારું કામ નથી", છતાં તે પોતે તો એવી ચર્ચા જ કરવા બેઠો હોય છે. તેને ય સામ્રાજ્ય માટે ચીંતા છે. તે કહે છે: "જો હીંદ ગયું" તો સામ્રાજ્ય ગયું સમજજો. તમારા ધરના આગલા ખંડમાં જો કોઈ અજાણ્યાઓ આવડવા લાગે તો પછી તે ધર તમારું નહીં રહે, તેમાં રહી શકાશે નહીં. જો કોઈ કોનાખોર તત્ત્વો હીંદમાંની ખ્રીષ્ટીશ સત્તાનો નાશ કરે તો પછી સામ્રાજ્યનો વીનાશ જ સમજજો. કેમકે હીંદ તે

તેને જીવંત રાખવાની ચાવી છે.” તે પછી હીંદી નેતાઓ ઉપર તે પણ હલકા હુમલા કરે છે, અને હીંદને રહેવા લાયક અંગ્રેજોએ ખનાવ્યો અને બ્રીટીશોએ ત્યાંથી પ્લેગ અને દુષ્કાળને મારી હઠાડવા પોતાનાં નાણાં અને રક્ત ખર્ચ્યાં એવી વાહીયાત વાતો કરે છે. આ તો સામાન્ય વીદ્વાનોનાં મન પણ કેટલી હદ સુધી હીંદ માટે કલુષીત તેમજ એકલ-પેટાં અને કેવળ અસાન ઉપર આધાર રાખનારાં છે, તે બતાવવા માટે હું લખું છું.

હવે ખીજા મુત્સદ્દીઓ શું કહે છે તે જરા બતાવું. રાયરમીઅરની તો પત્રીકા જ તમને મોકલાવું છું* તે ઉપરથી તમે એ ઝેરીલા માણસના ઝેરી પ્રચારનો ખ્યાલ કરી શકશો. સાયમન વૃત્તાંતનો ખીજો ભાગ પ્રસીદ્ધ થયો તેની સાથે સાથે જ ‘મોન્ટીંગ પોપ્ટ’ લોડ* સીડનહેમનો અભીપ્રાય વૃત્તાંતના સાર સાથે જ છાંયેો હતો. તેણે કહ્યું હતું: “મધ્યસ્થ સરકાર માટે સુચવેલા સુધારા બરાબર વીચારપૂર્વકના છે (કે જે ખરી રીતે હીંદને કશું જ આપતા નથી પણ લઇ લે છે ધણું.) પણ પ્રતિ માટે સુચવાયલા સુધારા દેખીતી રીતે ભયંકર છે.” આ ઉપરથી જોઇ શકશો કે, અહીંની સંપ્રાજન્યવાદી ક્ષેત્રકર્તા, હીંદને જરા જેટલી પણ છુટ અપાય તેને ભયંકર કહીને વખોડી કાઢે છે, ત્યારે જ્યાં વજ્રમુઠી બતાવી બ્રીટીશ સર્વે-પરીપણું ટકાવી રાખવાની વૃત્તિ જણાય તેને વધારી લે છે. મોન્ટીંગ પોપ્ટ ત્રીજી દીવસે [તા. ૨૬ : ૬ : ૩૦] ‘હીંદમાં બ્રીટીશ’ એ નામનો અગ્રદોષ લખતાં સાયમન વૃત્તાંતિ જોરા સનદી નોકરો અને લશ્કરીઓને માટે ખાસ સંરક્ષણની કાળજીભરી યોજના રજુ

કરી તે માટે એનો આભાર માને છે, અને પછી કહે છે: “જેટલા વધારે હીંદીઓને પોતાનો કારભાર ચલાવવાની પરવાનગી અપાય, તેટલા જ વધારે બ્રીટીશોની ત્યાં જરૂર છે...હીંદીઓને રાજદારશુનું જ્ઞાન આપવા માટે શીક્ષકા (tutors) તરીકે બ્રીટીશોની જરૂર છે.” અલખ-ત, આ મત સાયમન ભક્ષામણનો માત્ર ગૌણ પડઘો જ છે, એટલે એ ભલામણો લખવાની ઢબ હીંદનું ભયંકર અપમાન કરનારી છે એમ કહેવું તે લગારે ખોટું નથી. એ ભલામણો કેવી છે તે ‘મોન્ટીંગ પોપ્ટ’ના જ શબ્દોમાં જુઓ: તે લખે છે: “અમે ખુશી થયા છીએ કે સાયમન કમીશને ‘સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય’ની તરફેણમાં એક અક્ષરે ઉચ્ચાર્યો નથી. એ ખાલું કશું જ નહીં પણ દુખાડી દેવાની નીતીનું માત્ર અલંકારીક વીરોધણુ માત્ર જ છે.” અર્થાત્ હીંદને સંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવું એ બ્રીટીશ હીતને માટે ભયંકર છે, એમ જે અહીંના ભીષણુ સામ્રાજ્યવાદીઓ માને છે, તેવી જ માન્યતા સાયમનની છે એટલું જ નહીં પણ તેણે રજુ કરેલાં વૃત્તાંતની એ છે જ. ‘ટાઇમ્સ’ (લંડન) દોઢ કોલમ જેવડા લાંબા અગ્રદોષમાં સાયમન વૃત્તાંતની સમાલોચના કરીને છેવટે મનનું માલું છેડે: “હીંદના કોષ્ટાગ્રાની મુન્ન ઉકેલવા માટે આપણી પેઢીનો આ આશાભર્યો પ્રયાસ છે.” આપી તો તેણે જ્યાં જ્યાં તક મળી છે ત્યાં વૃત્તાંતનાં વખાણુ જ કર્યાં છે. તેને આ વૃત્તાંતમાં ‘હીંદનું અપમાન’ કયાંય દેખાતું નથી.

એ તો ઠીક પણ ખુદ ‘ડેઇલી હેરલ્ડ’ જેવા કામદાર પત્રે પણ સાયમન વૃત્તાંતનાં પુષ્કળ વખાણુ કર્યાં છે. એ ઉપરથી જ તમે અહીંના લોકોની મનોદશા બરાબર સમજી શકશો. અલખ-ત તે પત્ર એવો મત આપે છે કે:

* એ જુદા લેખ તરીકે અન્યત્ર આપી છે.

“હાલની સરકારી નીતીને સંપુર્ણ રીતે કાયમ રાખીને, હીંદી રાજ્યધારણમાં સુધારા કરવાના સત્તા શોધી કાઢવા એ જો સાધન કમીશનનો હેતુ હોય તો એમ કહેવું જોઈએ કે, જરૂર તેઓ તેમાં સફળ થયા છે. પરંતુ બંને દેશો [ક્ષીટન અને હીંદ]ની સામે જે પ્રયત્નો ખર્ચા છે તે આ નથી. ક્ષીટીશ રાષ્ટ્ર, હીંદમાં ‘સાંસ્થાનિક સ્વરાજ’ સ્થાપવાની પ્રતીક્ષા કરેલી છે. અને આખર અને હહા-પણ બંનેની સાચવણી માટે એ વચન પાળવાની જરૂર છે. તે દ્રષ્ટીએ જોઈએ તો, હીંદ એ લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે તેની વચ્ચેના અતીવાર્ષ સંધીકાળને માટેના માર્ગ શોધવા એ મુખ્ય પ્રશ્ન છે. અને તેમાં કમીશન કંઈ મદદ કરી શક્યું નથી. લક્ષ્યસ્થાને પહોંચવાના માર્ગની તૈયારી માટે ઝડપથી પહોંચી શકાય તેમ કરવાને બદલે, મુદ્દાની બાબતોમાં તે અચોક્કસ હઠની દીલ કરી, હાલની સત્તાના હાથમાં છેવટનાં મુત્રો ધણા લાંબા સમય સુધી રહે તેવી દીશા લે છે. કમીશનની સુચના પ્રમાણે તો વાઇસરોય અને ગવર્નરના હાથમાં ખરી સત્તા રહે છે. હું કામાં હીંદની સરકાર વાઇસરોયને જવાબદાર રહે છે. જો તેની ઇચ્છા હોય તો ધારાસભાનાં તમામ કામને તે ખાસ સત્તાથી ઉચલાવી નાખી શકે. ધારાસભાની સંમતી લીધા સીવાય તે ધારા પણ ધડી શકે, તે અદાજપત્રની મંજૂરી આપી શકે એટલું જ નહીં પણ નવા કર પણ તે નાખી શકે. ખુદ પ્રાંતોમાં કે જ્યાં કમીશનનો વૃત્તાંત સ્થાપત સત્તા તરફ વધારે ઝડપી ગતીની બલામણુ કરે છે, ત્યાં પણ સુઝાવલા ધારાસભાના સભ્યોના હક અને અધીકારને ઉચલાવી નાખવાની સત્તા ગવર્નરને અપાયેલી છે. આતું નામ સ્વરાજ નથી. એટલું જ નહીં પણ કેટલાકોએ આશા રાખી હતી

તેમ ધીરે ધીરે હાલની સત્તા પ્રગતિ હાથમાં જાય તેવા માર્ગનાં દીશાસુચન પણ નથી. કમીશને વાઇસરોય અને ગવર્નરના સંબંધમાં જે સુચનાઓ કરી છે-અને તે આખા મુદ્દાતું મધ્યખીંદુ છે-તે, આગળ જતાં કમીશને જે સ્વરાજની હીમાયત કરી છે, તેને જુલ્મી વાળનારી છે. અહીં જ રીપાટની નાશકારક ઉણપ છે. અને એ ઉણપ માત્ર મવાળ મત એનો સ્વીકાર કરશે તેવા તમામ આશાવાદને પ્રાણધાતક ફટકારપ છે, એટલું જ નહીં પણ વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં જે કંઈ કામતી મનાયું હોત તેને માટે પણ તે પ્રાણધાતક ફટકારપ છે. તેણે મુખ્ય મુદ્દાનો જ વીચાર કર્યો નથી.” તેમ છતાં કમીશનનું કામ છેક જ નકામું નથી ગયું કહીને ‘ઉદ્દેશ’ તેની પ્રશંસા કરે છે. આટલું લંબાણ અવતરણ મેં એટલા માટે આપ્યું છે કે, આવા પત્રોમાં પણ એટલી હીંમત નથી કે તડને ફડ સીધી વાત કહી શકે. અને તેનું કારણ એટલેકમની કામદારપક્ષ અને તેનાં વાઇસરોય પણ સામ્રાજ્યવાદનાં પ્રખર હીમાયતી છે જ: એ વાત તમે ભુલી ન જતા.

અહીંની ‘કામનવેલ્થ ઓફ ઇન્ડિયા લીગ’ ‘ઉદ્દેશ-મેસ’ના ઝેરી પ્રચારની સામે જવાબ પાળવાનો દીલ પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ એ લીગ દીલા પાયા ઉપર ઉભી થયેલી છે. ‘સામ્રાજ્યની અંદર સ્વરાજ’ એ તેનો હેતુ છે. એટલે બહુ બહુ તો મીસીસ બેઝન્ટ કે મુબાઈલાના ‘ઉદ્દેશ મેસ’ના હાલના તંત્રી મી. વીલ્સન જેવી વાતો તે કરે છે. પરંતુ આવા વીચારનાં માણસો કરતાં શેયરમીયર અને સીક્સન કે ઓડવાયર અને બેવરથકર અને બહુ ગમે. હીંદ જો કાઠપણુ દીવસે સ્વતંત્રતા મેળવી શકશે તો તેવાઓના પ્રતાપે. મીસીસ બેઝન્ટ કે વીલ્સન જેવા

મીત્રના રૂપમાં હોવા છતાં એમના હૈયે સાત્રાન્યતુઃ હીન પહેલું વસેલું છે એ માં ભુલતા.

મીં સી. એફ. એન્ટુઝનાં કેટલાંક લખાણોથી 'ફિરેન એફેસ' ના તંત્રી નોમન એન્નેસ' જેવાઓએ વળી એક નવીજ દલીલોતું વ્રુત ઉભું કર્યું છે કે, અંગ્રેજ હીંદીઓતું અપમાન કરનાર તોછકં વર્તન રાખે છે, તેથી લાગણીપ્રધાન હીંદીઓને પોતાની ઇનજર ગયા જેવું લાગે છે, તેને લીધે જ હીંદમાં ખ્રીડીશોની વીરુદ્ધમાં પ્રયત્ન લાગણી ફેલાય છે. પરંતુ આથીકે શોષણ ઉપર આ લડતનો તમામ પાથો ઉભો છે, એ વાત નળણી નેહને તેઓ બાલુએ મુકી દેવા માગે છે. એમના કહેવા પ્રમાણે તો, હીંદમાં અને ખંડાર હીંદીઓતું યેઅ સન્માન નળવવાનો બાલ દેખાવ કરો, પછી ભલે હીંદતું ગમે તેટલું આથીકે શોષણ સાત્રાન્ય માટેથાય તો તેઓ બોલશે જ નહીં. મને તો આ દલીલ જ બ્રામક લાગે છે. તો પણ કદાચ ત્યાં (હીંદમાં) આવી માન્યતા ધરાવનારાઓ હોય પણ ખરા. એ માન્યતા ને કોઈનામાં પણ હોય તો તે વેળાસર કાઢી નાખવાની જરૂર છે.

તમને ત્યાં ખ્રીડીશ પત્રોના અભીપ્રાય તો મળતા હશે, પણ કદાચ બીજા દેશોનાં પત્રોના મત મળી શકતા નહીં હોય, પરંતુ હીંદના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ તરફ દુનીયાની દૃષ્ટી ફરી રહી છે. અગ્રગત અહીંના પત્રો 'કામ્યુનિસ્ટ બાઉ'ને નામે પ્રગ્ને પ્રુજ લડકાવી રહ્યાં છે, પણ અમેરીકામાં ખ્રીડીશ લાગવગ નીચેનાં પત્રો બાદ કરતાં બ્રાકીનાં, વીચાસ મુકી શકાય તેવાં પત્રોમાં હીંદીઓ તરફના ખ્રીડીશ

વક્ત્રુ તરફ આકરી દૃષ્ટીથી જોવાય છે. 'ન્યુ રીપબ્લીક' કામદાર પક્ષની હીંદ તરફની સન્મીતી માટે કડક ટીકા કરતાં કહે છે કે: "લીબરલ કે ટોરી પક્ષની સરકારે પણ આવી નીતી ધારણ કરી ન હોત." આગેવાન નેતાઓને તુરંગમાં નાખવા સામે ટીકા કરતાં, ગાળમેલ પરીષદ વીધે લખતાં તે કહે છે: "એ પરીષદમાં જેઓ ભાગ લેવા જશે તેઓ માત્ર મુકીબર માણસોની વતીથી બોલનારા હશે." ગાંધીજીની મુલેહની શરતોને 'વાજખી' કહી તે લખે છે કે: "ગાળમેલ પરીષદની ચર્ચા ને એ શરતોના મુદ્દા ઉપર મીં રામસે મેકડોનાલ્ડ નહીં કરે તો, જે સીદ્ધતિ માટે તેણે સત્તાનાં મુત્રો હાથમાં લીધાં છે તેને જ તે દ્વેષ દેશે." 'વર્લ્ડ ટુમોરો'માં ગાંધીજીની પ્રશંસાનો મીં રીઝો લેખ પ્રસીદ્ધ થયો છે, તે પક્ષીમવાસીઓને ગાંધીજીની મનોદશા સમજાવે છે. ફ્રેન્ચો હીંદની આપણી લડત માટે 'ફ્રેન્ચ ઇન્ડો-આપના' ઉપર થયેલી તેની અસરને લીધે પ્રુજ રસ લે છે. જર્મન પત્રો પણ જુદી જુદી દૃષ્ટીએ આપણી લડતને ખંતપુર્વક તપાસે છે. વ્યાપારી દૃષ્ટીએ તેઓ હીંદમાંથી મળનાર લાલ તરફ ખાસ ધ્યાન આપવું ભુલતા નથી.

આ બધું બતાવે છે કે આપણી લડતને આરંભ દીક થયો છે, તેને ચીવટથી વળગી રહીશું, તો આપણને કંઈક લાલ થશે. બ્રાકી ગાળમેલ પરીષદમાં તો હીંદતું કર્યું જ વળી શકે તેવું અહીંતું વાતાવરણ જોતાં મને દેખાતું નથી.

લી.

સુમન

શબ્દોની રમત

: શોધક :

રમતીયાળ

મહાધુર પછી પેરીસની સંધીપરી-
ષદ મળી ગઈ અને અમીર ફૈઝુલને બહુમાન
આપવા માટે ખીટનમાં લઈ જવામાં આવ્યા.
ખીટીશ મુત્સદ્દીઓએ ત્યાં તેમના ધણાં ધણાં
આદરમાન કર્યા, અને છેવટે લંડનમાં એમના
માનમાં મોટો બોજનસમારંભ થયો. તે વખતે
લોડ પાસ્ટરે વાતચીત દરમિયાન અમીરને
પુછ્યું: “ખીટીશ સરકારને માટે આપના
મનમાં કેવી છાપ પડી છે?”

અમીરે કહ્યું: “મને તે રજુમાં આપ્યા
આવતા ઉંચાના શકલાતું રમરણુ કરાવે છે.
જે તમે એ શકલાને પાછળથી આવતાં

દુરથી જુઓ તો જાણે એક જ ઉંટ આવતું
હોય તેમ લાગે. પણ પાછલા ઉંટ ઉપર
બેસીને નીહાળો તો એક એકની પુંછડીએ
બાધેલાં અનેક ઉંટ ચાલતાં દેખાય. પણ
આખા શકલાને જોતા જોતા આગળ આવો
તો, એક એક સાથે બંધાયેલા એ ઉંટોના
આખા યે શકલાને એક નાનકડું ગધેડું દોરી
જતું તમે જોઈ શકો.”

એ સાંભળીને પાસ્ટર હંસ થઈ ગયા,
અને નાનકડા ગધેડાની ઉપમા અમીરે કોને
આપી તેના વીચારમાં કુબી ગયા!

* * *

એજ અમીર ફૈઝુલનો ખીજે અલીઆય પણ
જાણુવા જોવા છે. પેરીસની સંધીપરીષદમાં
તેમને અરબજતાન મારેતો પોલાનો દાવો રજુ
કરવા, પેલો મશહુર કર્નલ સોરેન્સ લઈ
આવ્યો હતો. કિમકે એ કર્નલના કાનાદાવા
અને મુત્સદ્દીપણાથી જ અમીરે આરબ બળવા-
ખોરાની મદદથી ટુકું સેનાને હકાવી શક્યા
હતા. સીરીયાના પ્રશ્ન ઉપર ફ્રેન્ચોને, અંગ્રે-
જોને અને અમીરને યુગ જ ચર્ચા થઈ હતી,
અને અંગ્રેજોએ અમીરને આપેલા વચનની
સીદ્ધીમાં ફ્રેન્ચ મુત્સદ્દીઓએ મોટી આડ-
ખીલી ઉભી કરી હતી. એ બધું કામ આરો-
પાઈ ગયા પછી, કોઈએ તેમને પુછ્યું:
“અત્યાર સુધી આપને જે અનુભવ થયો તે
ઉપરથી વર્તમાન મુત્સદ્દીઓ વીધે આપની
કેવી માન્યતા બંધાય છે?”

અને અમીરે જવાબમાં જણાવ્યું: “તેઓ
વર્તમાન ચીત્રો જોવા છે, કે જે ચીત્રોને

અમીર ફૈઝુલ

માન દીવાલ ઉપર ટાંગી રાખીને દુરથી જ નેતાં સારાં લાગે છે.”

અમીરનાં આ વચનોને, શુદ્ધ ગુજરાતીમાં મુકીએ તો આમ કહી શકાય: “કુંગરા દુર-યા જ રળીઆમણા લાગે.”

* * *

ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યનો વીસ્તાર એટલા મોટો છે કે તેના ઉપર કહી સુધારિત થતો નથી, એવું મુત્ર તેને માટે ૩૬ થઈ ગયું છે. તેનો

હવું કે: “કહિવાય. છે કે ખ્રીડીશ સામ્રાજ્ય ઉપર કહી સુધારિત થતો જ નથી. પરંતુ પાલમેન્ટના જે મંત્રીઓ એ સામ્રાજ્યનો કારભાર કરે છે, તેમની ક્યેરિઓ એટલી અધારાવાળી છે કે તેમાં દીવસે મુઢાં દીવા કરવા પડે છે.” અને છેવટે તેમણે દીકા કરી હતી કે: “તેથી જ ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યનો કાર-ભાર દીવા પાછળના અધારા જેવો લાગે છે.”

* * *

પૈરીસ પરીપદમાં અમીર ફેઝલ અને તેના સલાહકારો. અમીરની ડાબા તરફ કનેલ લોરેન્સ ઉભો છે, અને જમણી તરફ તુરી પાશા છે.

કદાચ કરતાં ખર્ચાં શોએ કહ્યું છે કે: “તેવું કારણ એ છે કે અધારમાં ધન્ય પલુ ખ્રીડીશ પ્રજા પર વીશ્વાસ રાખી શકતો નથી.” પરંતુ લોકમાન્યની સાથે શ્રી. નરસીંહ ચૌલામણુ કેળકર, વેલીન્ડાઈન શીશિલ સામેનાં ખલતીના મુકદ્દમાની અપીલ માટે ગયા હતા, ત્યારે પાલમેન્ટનું મકાન લેઈને, તેમના મન પર પડેલા સંસ્કારનો લેખ, ચોતાના લંડનના પત્રમાં ‘કેસરી’ ઉપર મોકલતાં તેમણે લખ્યું

સર હાર્ડેટ અટલર ‘અલીઓ માટે અલ-દેશ’ નામના લેખમાં, અલદેશને હીંદવી મુક્ત કરવાનાં કારણો આપતાં કહે છે: ‘અલીઓ માટે અલદેશ’ એવી અલી લોકાતી જે લાવના છે તે હીંદીઓ ખંડાખર સમજી શકતા નથી. અલીઓ હીંદીઓ કરતાં સાવ બીન્ન છે, તેમને લેખ છે કે હીંદી ધાંત્રસલામાં એમના મતનો પડધો ખરોખર પડી શકતો નથી, જમલતની આખતમાં અલદેશના હીતને હીંદવી

ગૌણ-હીંદના તાબાતું માનવમાં આવે છે, અને હીંદી ધારાસભા વધુ સંગીન અને એટલે આ ગેરલાભ પાણ વધતો જવાનો, માટે ને બ્રહ્મદેશ હીંદથી મુક્ત થાય તો તેને સારો અર્થલાભ થઇ શકે." અને બ્રીટનથી મુક્ત થવા ઇચ્છતા હીંદીઓતું કહેવું પણ તેવું જ છે. તેઓ કહે છે: "હીંદીઓ માટે હીંદ એ ભાવના અંગેને સમગ્ર શક્તિ નથી. હીંદીઓ બ્રીટીશ કરતાં સાવ બીન્ન છે, વાઇસરોય અને ગવર્નરને મજલા વેરાના આપખુદ અધીક્ષર અને સરકારી નોકરો તેમજ નીમાયકા સભ્યોની બહુમતી આગળ, ખંરા હીંદીઓના મતનો અસરકારક પડેલા પડી શકતો નથી, જકાતની બાબતમાં હીંદના હીતને બ્રીટનના હીતતું તાબેદાર માની ગૌણ ગણવામાં આવે છે, અને સાયમન કમીશનની ભલામણો પ્રમાણેની યોજના અમલમાં આવે તો એ ગેરલાભ વધતો જવાનો, માટે હીંદ ઇંગ્લંડથી મુક્ત થાય તો તેને સારો અર્થલાભ થઇ શકે."

પરંતુ આશ્ચર્ય જેવું એ છે કે, બ્રહ્મીઓ માટે દલીલો કરનાર સર હારકોટ ખતર હીંદ માટેની એવી જ દલીલોનો વીરોધ કરે છે. ત્યારે બ્રહ્મીઓને હીંદથી જુદા પાડવા માટે તે ભઇએ અથાગ શ્રમ સેવ્યો છે! સાત્રાન્યવાદની એ જ ખુશી છે.

* * *

‘હીંદનો વ્યાપાર’ એ સંબંધમાં લંડન ‘ટાઇમ્સ’માં લખતાં એક અમલદાર ગુપ્ત નામે લખતા આમ કહે છે:

“પ્રાચીન સમયથી હીંદ દરીયા માર્ગે તેમજ જમીન માર્ગે ઉંડો ઉપર આખા યુરોપમાં તેમજ મધ્યપૂર્વના પ્રદેશમાં, એલેક્ઝાન્ડ્રીઆમાં, રોમમાં તેમજ લુમ્બ સમુદ્રનાં ખંડેરોમાં, તેઓ ખરીદ કરવાની શક્તી ધરાવી શકતા હતા, તેમને સેવું,

હાથીદાંત, રેશમ, તેલો, મરચાં, મરી વગેરે વેલવની વસ્તુઓ પુરી પાડતું, એ હીંદ સાથે વ્યાપાર કરવા માટે ચાચ્યુંગીઝ, ડચ, ફ્રેન્ચ અને બ્રીટીશ પ્રજા વચ્ચે ખુબ રસા-કસી થઇ અને છેવટે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની કાબીને કાલી. વર્ષો સુધી ત્યારે યુરોપમાંથી હીંદમાં નાણાનો પ્રવાહ ખેંચાઇ આવતો હતો. સત્તરમા સૈકાએ પહેલાંથી તે છેક અઠારમા સૈકા સુધી ઇંગ્લંડમાંથી હીંદમાં જે નાણું ધસડાઇ આવતું તે બ્રીટનને માટે ચીંતાનો વીધય થઇ પડ્યો હતો. એ યુગમાં હીંદનાં સુતરાઉ અને રેશમી કાપડ ઇંગ્લંડમાં એટલાં દેશનેયજ થઇ પડ્યાં હતાં કે, ઇંગ્લંડના વણાટના ઉદ્યોગને બચાવી લેવા માટે, હીંદી રેશમી અને સુતરાઉ કાપડનો ઉપયોગ કરતાં બ્રીટીશ પ્રજાને અટકાવવા માટે પાલખિતને કાયદો કરવા પડ્યો હતો. પણ ઓગણીસમી સદીમાં ઉદ્યોગવાદી ઇંગ્લંડે, ચોતાની વારી આવતાં હીંદનાં બજારોમાં બ્રીટીશ માલ ઉભરાવી દીધો; જેની સામે ‘નેટીવ’ લોકોની હાથશોળો હરીફાઇમાં ટકી શકી નહીં.”

પણ વીસમી સદીમાં વળી પાછો બ્રીટીશ પ્રજાના હીંદમાંના પ્રતીનીધીઓને એવો ભય જણાવા લાગ્યો છે કે જેથી ‘ખાદીની ટોપી’ કે તક્કીને પણ ચુનાલીત કરાવવા નોકરશાહી તૈયાર થઇ ગઇ છે! તેમજ બ્રીટીશ માલની સામે શાંત ચોક્રી કરતાં પ્રજાને અટકાવવા માટે વાઇસરોયે ખાસ ‘ઓર્ડીનાન્સ’ કાઢ્યો છે, અને મુખ્ય ઇલાકાની સરકારે, બ્રીટીશ માલના સંરક્ષણ માટે હજારો હસ્તપત્રીકાઓ ઇલાકાની જુદી જુદી ભાષાઓમાં પ્રસીદ્ધ કરી ચોક્કસ મારફત વહેંચાવવા માંડી છે!

લંડન ‘ટાઇમ્સ’ના લેખકના જ શબ્દોમાં કહીએ તો ઇંગ્લંડે જે કામ અઠારમા સૈકામાં ચોતાના દેશના વણાટ ઉદ્યોગના રક્ષણ માટે કર્યું તે કામ હીંદ સ્વતંત્ર હોય તો જરૂર

કરી શકે, અને તેમાં જરા યે ખોટું શું ગણાય? પણ અત્યારે તો પરાધીન હીંદને માટે, પરદેશી ક.પાની દુકાન સામે તેના બહીષ્કારની ચોક્કસ માટે ઉભા રહેવું એજ શુન્દો થઈ પડ્યો છે!

* * *

‘આ શીક’ [લંડન] નો એક લેખક [‘પંજાબી’ નામધારી] કહે છે :

હીંદુસ્થાનના વકીલો શીતરીઓના નેતા અને અસંતોષી તેમજ હોદ્દાશોધુઓ છે. ‘આશીક’ તરફથી વકીલોને આ ઇલકાબ મળવાનું કારણ તેમની દેશભક્તી જ છે. હવે દેશભક્તી એ ને આવાં વીશેષણ મેળવવાને થોડા અપરાધ ગણાતો હોય, અને ખ્રીટનના વીદ્વાન પુરોહો તેમજ તંત્રીઓ, તે શુન્દો માટે આવી સરસ પદ્ધતિઓ શોધવામાં માનવતાને થોડા ગૌરવ માનતા હોય, તો પછી ખ્રીટનનો એક પણ વકીલ આ જાતના શુન્દોમાંથી હટકી શકે ખરો? પણ હીંદીઓથી તેમને માટે એવી ભાષા ન ઉઠ્યા-રાય, કેમકે હીંદીઓ પરાધીન છે, તેમનાં વતનપત્રો માટે ‘ઓડીનાન્સ’ની વ્યવસ્થા છે, ત્યારે ‘આશીક’નો તંત્રી સ્વતંત્ર ખ્રીટનનો વતની છે, અને હીંદી દેશભક્તોને ગાળો દેવા પુરતી જાપાની સંપુલ્ક સ્વતંત્રતા મોગવે છે!

* * *

વતનપત્રોને ઇંગ્લંડમાં મળતી સ્વતંત્રતાની વાત નીકળી છે તો, તેને લગતો અગત્યનો ખીલ પ્રસંગ પણ ટપકાવી લઉં. ‘મોનીંગ પોસ્ટ’ કદર સામ્રાજ્યવાદી પત્ર

છે. હીંદના કદર દુસ્મન સીડનહેમની યોગીની લાગવગ તેની ઉપર બારે છે. તે પત્રે ગયા જુનની ત્રીજી તારીખના પોતાના અંકમાં એક લેખ પ્રસીદ્ધ કરી, ‘જશુવ્યુ’ છે કે, “આજેથી બરાબર ૧૩ વર્ષ પહેલાં [તા. ૩ : ૬ : ૧૮૧૭] ત્યારે ખ્રીટીશ સામ્રાજ્ય જર્મની સાથેના સંગ્રામમાં મૃત્યુના પંજામાં સપડાયું હતું ત્યારે, હાલની (કામદાર) સરકારના બે મુખ્ય પુરોહો-મી. રામ્સે મેકડોનાલ્ડ અને મી. શીલીપ સ્નોડન-ખ્રીટનના કામદારોને રશીયાને પગલે ચાલવાનું કહી, ખ્રીટીશ કારખાનામાં બાળવાની ચળવળ ચલાવીને દુસ્મનને મદદ કરી રહ્યા હતા. અને બોલ્શેવીકોની તરફ સમભાવ બતાવી રહ્યા હતા.” છેવટે તે પત્ર પોતાના વાચકોને કહે છે “આ વાત રખે જુલતા.” હીંદુસ્થાનનાં વતનપત્રના તંત્રીઓ દેશની નોકરશાહી સામે આજે લેખ લખે તો તેમનું શું થાય?.....

પણ આમાંથી ખીલે એક સાર તારવી શકાય તેમ છે. તે એ કે, કામદાર આગેવાનો ૧૩ વર્ષ પહેલાં આવા વીચાર ધરાવતા હોય હતાં, તેમના હાથમાં સામ્રાજ્યનાં સુત્રો ખ્રીટને આપ્યાં, અને આજે એજ રામ્સે મેકડોનાલ્ડ તથા શીલીપ સ્નોડન ‘મોનીંગ પોસ્ટ’ ના તંત્રીમંડળ કરતાં યે વીશેષ ખતથી સામ્રાજ્યવાદનું સંરક્ષણ કરી રહ્યા છે. ‘મોનીંગ પોસ્ટ’નો તંત્રી તેમાંથી શીખામણ લઈને હીંદને સ્વતંત્રતા આપવાની હીમાયત કરે તો એજ રીતે સામ્રાજ્યને તે મદદગાર ન થઈ શકે?

રાખ્દ્રપ્રયોગો પ્રત્યે રળીયાતનું સુગ ઉતરી ગયું. બહુ થાય તો કોઈક અણુરૂપી વાત એ મગજ પર ન લ્યે. પણ છલુકો કરીને કે ખેંડે ચડાવીને ચાલ્યા. જવાની ટેવ રળીયાતમાંથી સાવ નાણુદ થઈ ગઈ.

એક વખત રળીયાતને રામુ સાથે જોડમાં મુલાકાત લેવાની પરવાનગી મળી, રાધવે એની સાથે થોડી ચોપડીઓ સેરવી દેવાની તરકીબ કરી. જુદા માતાએ આખરે કપડાં નીચે થોડું સાહીત્ય છુપાવી રામુને પહેાંચાડ્યું. ઘેર આવીને એણે ઉત્સાહભેર રાધવને એની મુલાકાતની ઝીણામાં ઝીણા વીગત પણ કહી સંભળાવી.

“રાધવ ! એને તો જોઈ કે મહેલમાં કંઈ તકાવત લાગતો નથી, રામુ તો ખરેખર હોર કરે છે. જો કે એની પાસે સખત કામ લેવામાં આવે છે, છતાં એ બધા કેદીઓ સાથે એવી હસમુખી રીતે વાતો કરે છે કે બધા ય તુરંગવાસીઓના ધણો જ માનીતો થઈ પડ્યો છે.”

“આપણે બધા ય અત્યારે ખરીવતનની પીઝા અતુલવી રહ્યા છીએ. આપણું રૂંવાડે રૂંવાડું દુઃખ અને દદથી વેદના અતુલવી રહ્યું છે. અ.પણા શ્વાસમાંથી વેદનાની કારમી વરાળ નીકળે છે, પણ એનાં ગીતો ગાવાથી શું વળે ? જગતમાં બધા ય કંઈ આંધળા નથી, કેટલાક તો જાણીએછને આંધા વીંચી જાય છે અને એ લોકો ધરાદાપુવકના આંખમાં ચામણાને લઈને માનવસમાજના મોટા ભાગને ભારે આપદા વેડવી પડે છે” કેશવકાકાએ ખુબ વ્યથા સાથે ઉપરના દિગ્ગાર કાઢ્યા.

“પણ એ માનવ સમુદની આંખ ઉઘડશે યારે—

. વાક્ય પુરું થાય એ પહેલાં તો રળીયાતે રાધવને જમવા માટે સાદ કર્યો. એટલે વાર્તાલાપ બીજા સમયને માટે મુલતવી રહ્યો.

... ..

રામુની ધરપકડ પછી ગામને ખુણે આવેલું રાધવનું નાનકડું ઘર મજુરોનું વીશ્રામ-સ્થાન થઈ પડ્યું હતું. જેને જેને કંઈક ફરીયાદ કરવાની હોય, જેને જેને કંઈક કનડગત થતી હોય, એ સૌને માટે રાધવની સલાહ લગભગ અનીવાર્ય થઈ પડી હતી. નવી દુનીઆનું સાહીત્ય જાણવાની છતાસાવાળા અભ્યાસકેને માટે પણ રાધવનું દિશામુચન ખુબ તકલીફ બચાવતું. ધીમે ધીમે સૌ કોઈ આ ઉત્સાહી યુવાન તરફ માનની નજરથી જોવા લાગ્યા. રાધવ એટલે ગાંભીર્યની મુતી—જે કહેવું હોય તે જરા ય કર રાખ્યા પીના કહી નાખે—બધાનું બરોબર સાંભળે અને પોતાનું મક્કમપણે મનાવવા પ્રયત્ન કરે—અનેકના સડવાસને પરીણામે રાધવનો નીણીત મત યઈ ગયો હતો કે આ બધા ય અમરજીવોમાં અનેક તત્ત્વો એકબીજાને સાંકળી રાખે એટલાં સમાન છે, પણ એને જાગ્રત કરવાનું કામ માત્ર બાકી રહ્યું છે.

રળીયાત પુત્રની વધતી જતી કીર્તિ સાથે પોતાની સમજણ વધારવા પણ ખુબ મથતી હતી. રાધવની દરેક પ્રવૃત્તિ ઉપર એ સાવચેત નજર રાખતી અને એને અંતરમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરતી. આખા મીલવીસ્તારમાં રાધવ એટલે મજુરો અને કામદારોના સાચો સલાહકાર—અને એ સ્થિતિએ પોતાના એકના એક પુત્રને પહેાંચતો જોઈ માત્ર ના હૃદયમાં સડજ ઉમળકો આવી જતો.

તૈયાર થઈ રહેલી ચેતનની ભટ્ટીમાં જરાક જેટલો તણખો પડતાં આગના ભડકા ઉઠે છે. મજુરોમાં આવેલી જાગૃતિને એક જરાક

નેટ્રા પ્રસંગે જ્ઞાતાના રૂપમાં ફેરવી નાખી. મીલની આસપાસ એક જગ્યા વીસ્તારમાં બેજવાળી જગ્યા હતી. એમાં ઉનાળાના વેળુ મહીના ખુબ મચ્છરો થતા. આ બીનાશવાળી જગ્યાને દુરસ્ત કરાવવાનું કે મચ્છરોના નાશ માટે કંઈક યોજના કરવાનું મીલમેનેજરને કદી સ્વપ્નામાં પસંદગી નહી. પણ મલુરોને એ બેજ કાચમ યાદ આવતો. દર ઉનાળે તાવનો રોગ ફાટી નીકળતો. બીચારાં શ્રમજીવીઓ હેરાન હેરાન થઈ જતા, પણ કોણ જાણે અચાનક કારખાનાના સરનરીનીને મલુરો ઉપર દયા આવી ગઈ. એણે જાહેર કર્યું કે આ બેજવાળી જગ્યાને લઈને કામદારોનાં કુટુંબો ભારે દુઃખ ભોગવે છે, માટે એમાં નહીનો પ્રવાહ વાળી એનું એક જગાસપ બનાવવાની યોજના હાથ ધરવામાં આવે છે. મેનેજર સાહેબે મલુરો સમક્ષ એમ પણ જાહેર કર્યું કે આ યોજના કામદાર વર્ગના આરોગ્ય માટે જ અમલમાં આવવતી છે, એટલે એના ખર્ચ બદલ દરેક મલુરોના પગારમાંથી દર મહીને એક રૂપિયા કાપી લેવામાં આવશે. કામદારોએ આ જાહેરાત પ્રત્યે કોણ જાણે કેમ પણ ભારે અસંતોષ જાહેર કરવા માંડ્યો. સુઝીવદી મલુરોના હિત માટે જ આવું પગલું ભરે એ વીરે કામદાર વર્ગમાં શંકાનું વાતાવરણ ઉભું થયું. ખાસ કરીને સારા પગારવાળા ઇન્જનેરો, જોયરો અને કારકુનોને આ કરમાંથી બ.તક રાખવામાં આવ્યા હતા, એટલે રાખવું સ્વરૂપ વધારે ઉચ્ચ બન્યું. એમેર દીવાલપત્રો ચોગ્રવા લાગ્યાં અને આ યોજના વીશે સમલુતી આપનારાં પ્રવચનોની યોજના પણ મીલમેનેજરે અમલમાં મુકી. જે દીવસે આ યોજનાની જાહેરાત થઈ તે દીવસે રાધવ કામપર નહોતો ગયો, પણ બીજે દીવસે

મલુરોનું એક નાનકડું ટોળું એના ઘર આગળ જમા થયું. એ બધાએ આ અન્યાયી હુકમ સામે એકસાથે અવાજ ઉઠાવ્યો. મલુરોમાંથી આમ પૈસા કાપી લેવાનો મેનેજરને કાપદેહર હક્ક છે કે કેમ એ બાબત પણ મલુરોએ એક સામયે શોરબકાર કરી મુક્યો. રાધવે બધી હકીકત એક પછી એકને શાંતિથી સમજાવવાનું કહ્યું. બધી ધટનાનો બરોબર વીચાર કરી આખરે રાધવે મલુરોની એ મંડળીને કહી દીધું કે “આ આખી જગાસપની યોજના મીલમાલિકાના લાભ માટે જ ધડવામાં આવી છે. જગાસપમાં એકનું થયેલું પાણી નહેરોદ્વારા આસપાસના ખેતરો માટે ઉપયોગમાં લેવાની માલિકાની મુરદ છે. આ બધી જમીનો એમના જ કબજામાં છે. મચ્છરો મારવા માટે નહીં પણ પાતર જમીનમાંથી કચડાર એકઠા કરવા માટે આ તુલ ઉછું થયું છે. બીરાદરો, આ યોજના માટે પૈસા પણ એને મલુરોના પૈસામાંથી ઉત્પન્ન કરવાનો છરાદો છે, આપણે એની કંઈક વ્યવસ્થા કરશું. અત્યારે તમે જવ.”

થોડા કાલાહલ પછી મલુરોનું નાનકડું મંડળ વીખરાયું. રળાયાત રાધવ પાસે આવીને બેઠી.

“હવે તને મોટી ઉમરના માણસો પણ સલાહ પુછવા આવે છે.”

રાધવે એનો કંઈ જ ઉત્તર ન આપ્યો, પણ અચાનક રળાયાન તરફ ફરી કહ્યું :

“તમારે એક ચીઠ્ઠી શહેરમાં પહોંચીડવાની છે. અને સાથે આ લેખ ત્યાં આપવાનો છે.”

“એમાં શું ભયંકર વસ્તુ લખી છે. રાધવ !”

“તારે ગભરાવાની જરૂર નથી, બા. એમાં તો મારી વાર્તા છે, જે ત્યાંના છાપામાં કાઢે જ છપાવી નેહજો.”

“પણ એ વાર્તામાં બહુ આકર્ષક તો નથી લખ્યું ને?”

“તમે કેમ આકર્ષક થઈ જાય છે?”

“નહીં, નહીં, ખેટા હું તો આ ચાલી!”
એકદમ નીશ્વરપાત્રકે અવાજે રળીયાતે ઉત્તર આપ્યો.

અ.વી જાતનું કામ રાધવે એને પ્રથમ જ સોંપ્યું હતું. આ જાતના કામ માટે એટલું સ્થાન મેળવવા માટે માતાને મગરૂરી ઉત્પન્ન થઈ. પોતાના એક ના એક પુત્રને એના કામમાં પોતે ઉપયોગી થઈ પડે છે એ જાતનું જ્ઞાન રળીયાતના હૃદયમાં આનંદનો ઉલ્ભાર લાવવા માટે ખસ હતું. ઝાટાચંધ કપડાં પહેરી એણે રાધવના હાથમાંથી કાગળનું બંડલ લીધું અને આઠ માઇલની મજલ કરવા એ વૃદ્ધ ડોશી નીકળી પડી. સાંજ પડી ત્યાં તો એ બહુ કામ પતાવી રળીયાત ઘેર આવી. એણે રાધવને સંભળા સમાચાર કહ્યા.

“તમે બધા એક જ જાતના માણસો લાગો છે, તારો દોસ્ત દીલાવર પણ તારા ઉપર આકર્ષિત લાગે છે. શું શહેરના માણસો પણ આવાં સરળ હશે! મધુરી પણ મળી હતી હો! તને બહુ યાદ કરતી હતી. મને તો દીલાવર અને એની મંડળી ભારે ઉત્સાહી લાગી.”

“તને આ લોકો ગમે છે એ જાણી હું બહુ રાજ થાઉં છું બા!”

નાદુસ્ત તંબીયત અને લખવાના અતી પરીશ્રમને લઈને રાધવને ખીજે દિવસે પણ મીઠામાં કામખર ચડવું અચકચ થઈ પડ્યું, પણ હજી જ્યાં સવારના આઠ નવ વાગ્યા નહીં હોય ત્યાં તો પડોશમાંથી એક કે.ડી.આ

દોડતાં આવ્યાં. એણે રાધવને ખભાથી પકડીને કહ્યું: “આખી મીલના કામદારો એ વીરોધ ઉઠાવ્યો છે અને એમની સભા અત્યારે મળી છે, પણ તારા વીના આ બહુ કાંઈ બરોબર નહીં સમજાવી શકે, માટે મને તને ખોલાવવા મોકલી છે. ચાલ જલદી ઉઠ.”

રાધવે કપડાં પહેર્યાં ન પહેર્યાં અને તુરત સલાસદાન તરફ જવા નીકળી પડ્યો. રળીયાત પણ સાથે જ ગઈ. નાનકડી ગર્દાઓ ઉતાવળી ગતિથી વટાવતા રાધવ સાથે રળીયાત ચાલવામાં ક્યાંથી પહોંચી શકે, છતાં આજે કંઈક અપુર્વ બનાવ બનવાનો છે એવી આશાએ એના પગમાં ભારે જોમ ભર્યું. હાંફતી હાંફતી પણ એ રાધવની સાથે ચાલતી હતી. નાનકડા મેદાનમાં મજેલા મજુરોની મેદની નજીક જોવા રાધવ આવી પહોંચ્યો કે તુરત જ એને આખી સભાએ જ્યોત્સનાથી વધાવી લીધો. એકલા કેશવદાસ મજુરોની સભામાં સીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા.

“ખીરાદરો, આપણે રૂપીઆ બચાવવાની લડત માંડી બેઠા નથી, એ યાદ રાખજો. આપણે ન્યાય માટે મથીએ છીએ. મેને-જરના હજારો રૂપીઆના કરતાં આપણી મજુરીનો એક રૂપીઆ વધારે વજનદાર છે, એમાં આપણું લોહી છે.”

આવા ઉરકેરાયલા વાતાવરણમાં રાધવ આવી પહોંચ્યો. એ જોવા દુરથી દેખાયા કે તુરત જ આસપાસથી મજુરો વધારે પ્રમાણમાં એકઠા થવા લાગ્યા. મીલનાં યંત્રોનો ભીષણ અવાજ, વરાળચંત્રના સુસવાટા અને કારખાનાના કંટાળો આવે એવા નીચમીત અવાજો વચ્ચે શ્રમજીવીઓનો કાલાહલ મોશીત થઈ જતો હતો. અત્યાર સુધી કદી બંધત નહીં થયેલી રોપની લાગણીઓ અચાનક માર્ગે મળતાં છેક મોકળા મનથી

ઉભરાઇ પડી. યાદ, નિરાશા, ક્યવાટ અને દર્દની દબાવી દીધેલી વરાળ એકએક ઉઠળી પડી, જેને જે યોગ્ય લાગે એ લાપામાં મોઝેકે અને મેનેજર સામે ઉઠાડતો ઉભરો કાલવવાનું શરૂ થઇ ગયું. દરેકના ચહેરા ઉપર ઉઘ પ્રકાપની રેખાઓ તરી આવતી હતી. દાંત કચકચાવીને સંખ્યાખંધ અમલવીઓ આજે પહેલી વખત એના બગનો પરચો ખતાવવા એકદા મગ્યા હતા.

રાધવે ઉંચા હાથ કરી બધાને શાંત રહેવા પીનંતી કરી અને પંડી ખીરાદરોના સંખે-
ધનથી એનું લાપણુ શરૂ થયું.

રણીયાત જરા પાછળ રહી ગઇ હતી અને ટોશું ધણું મોટું જમા થઇ ગયું હતું એટલે તેક રાધવની નજદીક પહોંચવું એને મુશ્કેલ થઇ પડ્યું. પણ એનો એકનો એક પુત્ર મલુશેનો નેતા બની બાપણુ કરે અને ચોતે પુરેપુરું ન સાંભળે એ કેમ બને? વૃદ્ધ ડોશીએ મલુશેની મેદની વચ્ચેથી માર્ગ કાઢવા નીકળ્યો. કોઇ કોઠાહલ મચાવે એ સાંભળવા રોકાયા શતાવ્ય એણે આગળ ધસવા માંડ્યું. મુકા ખાતી, ધક્કા ખાતી મારતી અને આગળ વધ્યે જતી વૃદ્ધ ડોશીને છેવટે માર્ગ મળ્યો. રાધવની છેક નજીક ન્યારે એને સ્થાન મળ્યું ત્યારે જ રણીયાતને નીરાંત વળી. રાધવના હૃદયમાં આજે ઉમીડ-
ઓનો મહાસાગર ઉથલ્યો હતો અને શું કહેવું અને શું ન કહેવું એનો વીચાર થઇ પડ્યો. એને એમ થયું કે જે મંથન એના અંતરને વલોવી રહ્યું છે એ બધું એના સાથીઓ અગળ રૂલુ કરી દેઈ; પણ ઉમીડોનો ઉઠેલો એટલો બધો ધસમસાટ કરતો હતો કે થોડીવાર સુધી તો એને શબ્દોમાં મુકવા માટે ખુબ પરશ્રમ લેવો પડ્યો. ફરિયાદી

એણે ખીરાદરોનું સંબોધન ઉચ્ચાણું અને પંડી એ પ્રેરણાનો ઝરો અખુટ વહેવા લાગ્યો.

“આપણે કોણ છીએ એ તમે જાણો છો. તમે મંદીરો બાંધો છો, કારખાનાંઓ ખડાં કરો છો, દુનીઆની દોલત સરને છો- તમારી મુલામીની જગેરો પણ તમે જ લેડો છો. જગત આખાને ખવડાવનારા અને ગણ રાખનારા આપણે માટીના છવંત રમકડાં છીએ.”

“સાવ સાચી વાત!” કેશવકાકાએ પકકાર કર્યો.

“દરેક સ્થળે અને દરેક વખતે કામ કરવામાં આપણે પહેલા હોઇએ છીએ પણ જીવન માણવામાં આપણો નંબર છેલ્લો હોય છે. આપણી કેને પડી છે? આપણું ભવું કરવાની કોણ તકલીફ લે છે? આપણને માણસ જ કોણ માને છે?”

“કાઇ નહીં, કાઇ નહીં!” સભામાં પડોંઘા પડી રહ્યા.

હજારો મોંઝેથી બેસતો હોય એમ રાધવ સમસ્ત મહેનતુ માનવતના હૃદયનો વલોવાટ શુભસ્વરૂપમાં મુકતો હતો. તમામ મલુશે એનો એક એક શબ્દ તીવ્ર વેદનાં સહીત સાંભળતા હતા. સૌને એમ થતું હતું કે જે દુઃખ આપણે શબ્દોમાં નહોતાં મુકી શકતા એ આજે એમની સમક્ષ રૂલુ કરનાર એમને મળી આવ્યા છે.

“ખીરાદરો! જ્યાં સુધી આપણે લાઇઓ જેવા એકસંપીથી રહેતાં નહીં શીખીએ અને આપણા હક્કને માટે નહીં ઝડપીએ, ત્યાં સુધી છાંદગીમાં આરાય કે આશાધરાની આશા સરખી થ ન શકેશો.”

“પણ આજ શું કરવું એ જલ્દી કહી નાખો” ઉત્તરમાં અગળ નજદીક બેઠેલા મલુરે કહ્યું.

“વચ્ચે નહીં ખોલ, ડખત્ર નહીં કર”
એમ એમરથી અવાજ આવવા લાગ્યા.

“જે લોહીતરસી વ્યવસ્થા આપણાં જીવન
ચુસી રહી છે, એની સામે આપણે લડત ઉઠા-
વવાનો સમય હવે અ.વી લાગ્યો છે. આપણા
પરસેવા ઉપર તાગડધીના કરનારાઓને પરચો
ખતાવવાનો હવે ખરો મોઝો હાથ લાગ્યો
છે. આપણે હવે સમજવું જોઈએ કે આપણા
પોતાના શીવાય આપણને બીજું કોઈ મદદ
કરે એમ નથી. એક માટે બધા અને બધા ય
માટે એક-એક સંગઠીત થયાં શીવાય બીજો
કશો ય ઉપાય નથી. આપણો એજ કાયદો-
આપણી એજ બાલ-જે દુસ્મનને હાવવો
હોય તો એ બાપક સંગઠન એજ યુદ્ધનો
મોટામાં મોટો બ્યુક છે.”

વાક્યે વાક્યે રાધવને લોકો વધારી લેતા
હતા. સાહીત્યના પ્રચાર અને વીચારોની આપ-
લેને પરીણામે આવેલી જાગૃતી આજે ઉઘાડી
રીતે એનું નીરપણ પામતી હતી. એટલે
જીવાળના પ્રથમ ધસારા જેવી આ મજુરોની
મેદની ઉત્સાહના ઊછાળા અનુભવતી હતી.

“આપણે મેનેજરને બહાર ખોલાવી મળવું
જોઈએ અને ખુદનું પુછવું જોઈએ તે તમને
આમ નાણાં વસુલ કરવાનો શો હક્ક છે?”

રાધવનું આ વાક્ય સાંભળીને તો મજુરો
રાતાપીળા થઈ ગયા. “બસ મેનેજરને
બહાર લાવો” એમ ગગનમેદી અવાજે શરૂ
થવા લાગ્યા. સભામાં ભારે ગડબડાટ મચ્યો.
છેવટે ખુબ ઉકળાટ પડી એમ દ્યુ” કે
રાધવ, રણધીર અને કેશવકાકા મેનેજર
આગળ પ્રતીનીધીમંડળના રૂપમાં જાય
અને મજુરોનો અવાજ પહોંચાડે. પણ હજી
આ વાટાઘાટ ચાલે છે એટલામાં મેનેજર
પોતે જ આ સભામાં આગ્યો. ઉંચાઈમાં
પુરો છ પુટ અને ભરાવદાર ચરીરવાળો
મેનેજર જેવો આગ્યો કે તુરત જ મજુરોએ

એને અંદર આવવાની જગ્યા આપી, એની
તીણી નજર આગળ અત્યાર સુધી ખુબ
બખડાટ કરતા મજુરોનો રોષ પણ ઉતરી
ગયો. એની માર્ગ મેળવવાની રીતમાં પણ
સત્તાની તુમાખી ભારોભાર ભરી હતી.
દાયના ધસારાથી હુકમ કરતો હોય એમ,
એ હજારો મજુરોની વચ્ચેથી જેમ પોતાની
ઝોરીસની ખુરશી ઉપર બેસવા જતો હોય
તેમ મધ્યસ્થ જગ્યા તરફ જવા લાગ્યો.
કેટલાક મજુરો એની સામે ક્ષોભીત આંખથી
જેતા હતા, એની પણ એણે પરવા ન કરી.
ઉલટું એવી વલણ તરફ એને તીરકાર
હોય એવો તોહડો ચઢેરા કરી એ પોતાનો
દેખાવ પ્રદર્શીત કરતો હતો. કેટલાક
મજુરો તો એને સાઈમ કહીને સલામ પણ
ભરવા લાગ્યા, નીચમીત રીતે જેનો હુકમ
માનવાને આ કામદારો દેવાઈ ગયેલા હતા
અને જેને માટે થોડા વખત પહેલાં જ
ઉરફેણીથી ખોલતા હતા, એને જ્યારે
નજરે જોયો ત્યારે બધી ઉગ્રતાઓ સરી
ગઈ અને જીની દબ પ્રમાણે માન આપ-
વાની દેવ અચાનક, અનાયાસે ફાટી નીકળી.
એની હાજરીથી જ કેટલાકના હાંમ ગમડી
ગયા અને આવી સભામાં હાજર રહેવા
માટે પરતાવો થતો હોય એમ પણ થોડા-
કના ચ્હેરા ઉપર ભાવ દેખાવા લાગ્યા. સામી
સક્કામ ઝીલવાની દરકાર પણ ક્યાં વીના
એ તુમાખી અમરદાર સડસડાટ સલામી વચ્ચે
પહોંચ્યો અને કોઈપણ જાતના સંબોધન
કે સમ્પત્તા વીના એણે વાણીનો સ્વાદ
અખાડવા માંડ્યો:

“કેમ તમે બધા અહીં આં એકઠા થયા
છો? કામ પડતું મુકીને તમે કેમ અહીં
આવ્યા છો?”

થોડીક ફરો સુધી તો નીરવ શાંતી જ
બાપી ગઈ. કોઈએ એક હરફ સરખો

ઉચ્ચાર્યો નહીં. છેવટે મેનેજરે રણધીર તરફ જોઈને કહ્યું: “હું તને પુછું છું. જવાબ આપ.”

છેવટે રાધવ આગળ આવ્યો અને એણે કેશવકાકા તથા રણધીર તરફ નીરૂંધ કરીને કહ્યું: “અમે ત્રણ અમારા કામદારનું છું. એની પત્ની તમારી સમક્ષ અમારી હાજીકત રણ કરવા માટે આવવાના હતા. અમે તમને કહેવા માગીએ છીએ કે તમે તમારો અન્યાયી હુકમ રદ કરો.”

“શા માટે?” મેનેજરે કહ્યું.

“કે રણ એટલું જ કે અમને એ તમારો દર જરા થ વ્યાજખી લાગતો નથી” રાધવે ઉત્તર આપ્યો.

“ત્યારે મલુરોતું ચારોઅ સુધારવા માટે હું જે જોઈએ ઉઠાવી રહ્યો છું એની તમને ખીલકુલ કદર નથી એમ?” મેનેજરે તુમા ખીથી પુછ્યું.

“એમ જ”. રાધવે સ્પષ્ટ સંભળાવ્યું.

“કેશવ, તું પણ એમ જ માને છે?”

“એમ જ” કાકાએ સાદ કહી દીધું.

“રણધીર તારો જવાબ પણ આ જ નેના જેવો જ છે કે શું?”

“હું પણ એમ તો કહેવા માયું છું કે અમારા પૈસા અમારી પાસેજ રહેવા દેવા”- રણધીર શરમતો માર્યા વધારે બોલી શક્યો નહીં.

મેનેજરે આખરે રાધવને કહ્યું: “તું આ બધામાં કૈંક ખુદીશાળી હો એમ લાગે છે. તને એમ નથી લાગતું કે આ આખી યોજના મલુરોતના હીતને માટે જે વીચારવામાં આવી છે?”

“તો પછી તમે મીલને ખરચે એ શ્મ સાર અમલમાં મુકતા નથી?”

“કારખાતું એ સદાવૃત્ત કે ધર્મશાળા નથી એ વાત તો તું સમજતો હૃદય-પણ હવે હું વધારે દલીલ કરવા માગતો નથી, હું તમને બધાને હુકમ કરું છું કે સૌ પોતપોતાને કામે લાગી જાવ.” મેનેજરે છેવટે આમ ધમકી આપી ચાલવા માંડ્યું. ખુલામાંથી એક અવાજ આગ્યો:

“તમે તો કામે લાગી જાવ મેનેજર સાહેબ!”

‘કાણુ બોલ્યું’ એ ? પંદર મીનીટમાં જો તમે કામ પર નહીં ચડો તો હું તમને બધાને બરતરફ કરીશ” મેનેજર ત્રાહક્યો અને ચાલતી પકડી.

મલુરોતની સસામાં ભારે ગડબડ મચી રહી, બધા રાધવ પાસેથી કૈંક સાંભળવાની અપેક્ષા રાખતા હતા.

એક મલુરે તો ઉભા થઈને સીધો પ્રશ્ન પુછ્યો:

“હવે તમે શું કરવા ધારો છો એ કહી નાખોને, આવા અપમાનનો કંઈ જવાબ આપવો છે કે મેં દાઓની પેટે માર ખ વો છે?” (અપુણ્ય)

નોંધ

કવખતની દોડાદોડ!

સમુ-જ્યકરની જોડી ગોળમેજી પરીષદ માટે સાંતીનું વાતાવરણ જમાવવા માટે યરવડા અને નૈની વચ્ચે જ દોડાદોડ કરી રહી છે, તેને અમે કવખતની ગણીએ છીએ. એમની એ દોડાદોડનો હેતુ મહાસભા સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટે ઉપાડેલી લડત અટકાવે અને લંડનમાં ભરાનારી ગોળમેજી પરીષદમાં જવાનો વીચાર કરે, તે માટે ગાંધીજી અને નેહરૂ પીતા-પુત્રને સમજાવી દેવા તે છે. આ સમાધાનીના સૂરનો પહેલો પડથો લંડનથી શાસ્ત્રી મહાશયે પાડ્યો અને જ્યકર-સમુની જોડીએ નામદાર લોડ ધરવીને પ્રજાપતિ પાકેરી, તેમનો અધ્યક્ષેરકારી ભર્યો જવાબ મેળવીને તેનો પ્રતિધ્વની ઝીંકી લીધો છે. પરંતુ સમાધાનીની આ બધી જ રીતો જટલી કૃત્રીમ છે તેટલી જ હીંદને હીલુ લગાડનારી છે. કેમકે શ્રીદેશ સંતતનતના હીંદમાંના પ્રતીનીધીઓ-વાઇ-સરોયથી માંડીને ગવનરિ સુધીના-કોઇપણ જાતની સમાધાની માટે તૈયાર નથી. ખુદ મુબાઇના ગવનરિ કહ્યું છે કે, તેમની સરકાર મહાસભાવાદીઓ સાથે સમાધાન કરવા તૈયાર નથી, લોડ ધરવીને પણ પોતાના નવમી જુલાઇના ભાષણમાં મહાસભાને કચડી જ નાખવાનો પોતાનો મક્કમ ઇરાદો જાહેર કર્યો છે, એટલું જ નહીં પણ મહાસભાના પ્રધાનમંડળને સંયુક્ત પ્રાંતમાં ગેરકાયદેસરની સંસ્થા તરીકે જાહેર કરવામાં સંમતી આપી છે. ઉપરાંત બ્રિટનની પાર્લિમેન્ટમાં પણ મહાસભાવાદીઓની સાથે સમાધાની કરવાની સડે જ પણ ઇચ્છા દાખવેલી જવાબદાર રાજપુરુષે જાહેર કરી

નથી, [એટલું જ નહીં પણ, હીંદ તરફ સહાયુલુતી ધરાવનારા ગણ્યા ગાંઠ્યા સભા-સંઘોનીએ ત્યાં પુરેપુરી અવગણના કરવામાં આવી છે. એ બધું પુરવાર કરે છે કે, માત્ર હીંદમાંની નોકરશાહી જ નહીં પણ હીંદી વઝીરની કચેરી સુદાં અત્યારે મહાસભાની સાથે સમાધાની કરવા તૈયાર નથી. આ પરીસ્થિતિમાં સમુ-જ્યકરના પ્રયાસ નીરથક નીવડવાને શાંક જ છે.

દાવીડીયન પ્રાણાયામ:

વળી ગાંધીજી કે પંડીત પીતા-પુત્ર પ્રજાના માનનીય નેતાઓ છે એ વાત ખરી, પરંતુ અત્યારે ગાંધીજી મહાસભાના સરમુખત્યાર નથી કે પં. જવાહરલાલ અથવા પં. મોતીલાલજી મહાસભાના પ્રમુખ પણ નથી. અત્યારે મહાસભાના પ્રમુખસ્થાને સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ છે. એટલે જ્યકર-સમુની જોડી જે સાચિસાચ સમાધાની કરાવવા માટે જ આતુર હોય તો, તેમણે યરવડા અને નૈનીની વચ્ચે દોડાદોડ કરવાની કશી જ જરૂર નથી, તેમણે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલની સાથે જ એ જાતના સંદેશા ચલાવવા જોઈતા હતા. બચકાર અને માનભર્યો માર્ગ તેમને માટે માત્ર એ એક જ હતો. સરદાર વલ્લભભાઈ પોતાને તે પંક્તિ જે વાજબી લાગ્યું હોત તો ગાંધીજી તેમ જ પંડીતજીઓની સાથે મસજત કરવાનું કામ ઉપાડી લેત, અથવા તો મહાસભાની કોરોબારી સમીતિ દ્વારા તેનો નીજુધ-મહાસભાની ખાસ બેઠકે બોલાવીને દેશની સંમતી મેળવવાની શરતે, સમાધાની કરવા તૈયાર થયેલા પંચાર્થીઓને આપ્યો હોત. તેમ નહીં કરતાં, સરકારે જેમને ચુંડેગાર કરાવીને તુરંગમાં

પહેલી દીવા છે, તે નેતાઓ સાથે સમાધાનીની વાટાઘાટ ચલાવવાનો લીધેલો માર્ગ દ્રાવીડીયન પ્રાણાયમ જેવો હોવા ઉપરાંત, ખુદ મહાસમાને, તેના હાલના પ્રમુખને અને મહાસમાવાદીઓને અપમાન કરનારો છે.

ઘોડાની આગળ ગાડી !

વળી મીંઠ સ્લોકોમ્મ સાથેની વાતચીતમાં ગાંધીજીએ તેમજ પં. મોતીલાલજીએ પોતે કયો શરતે સમાધાની કરવા તૈયાર છે તે ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દીધું જ છે. એટલે પણ જ્યારે-સમુદાય યુગલે ફરીથી ઉપાડી લીધેલા પાણી વસાવવાનો આ પ્રયત્ન ઘોડાની આગળ ગાડી મુકવા જેવો ઉગ્રતા અને અવ્યવસ્થિત લાગે છે જ, તેમ છતાં પોતાના દેશના હિત માટે પ્રયત્ન કરવાનો પ્રયત્ન શુભાશયી સમજાવવાને પ્રમાણીક હક છે, એમ માનીને આગળ વધીએ તો પણ, સમાધાનીના સંદેશવાહકોએ ઘોડા ધરવીતના નવમી જુલાઈના જે ભાષણમાં 'આશાનાં ધારણો' લેખને, સમાધાની કરવા માટેની થોડા તક તરીકે તે ધારણાવલીને મનાવવાની ખટખટ કરી છે, તેવું તેમાં કશું જ નથી. ગોળમેજી પરીપદ માટે ખરી કરવામાં આવેલી આખી યે ભુમીકાતું સમગ્ર અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, નવેમ્બરમાં વાઈસરોયે જે કંઈ કહ્યું હતું તેથી નવું જુલાઈમાં તેમણે કશું જ કહ્યું નથી, એવા મત તો ખુદ એમનો પોતાનો છે. પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તો ગોળમેજી પરીપદમાં કામદાર સરકારના જ પ્રતિનીધીઓ બેસશે, એવાં જે અભિવચન ઘોડા ધરવીને અને તેમની દ્વારા કામદાર સરકારે આપ્યાં હતાં, અને સર જોડન સાયમને સુંદાં એવાં જ સુરનો પ્રતિધ્વની પાડ્યો હતો, તેમાં ગંભીર પીછેહઠ જુલાઈના ભાષણથી થયું છે, અને તા. ૨૬ મી જુલાઈની પાલેમેન્ટમાંની ચર્ચા

દરમિયાન મીંઠ રામ્સે મેકડોનાલ્ડે પાલેમેન્ટમાં ગયો પક્ષના પ્રતિનીધીઓનો ગોળમેજીમાં સમાવેશ કરવાનો જે સ્પષ્ટ એકાર ક્યો છે; તે એ પીછેહઠનો જ માત્ર નહીં, પણ હીંદને અપાપર્વા સ્પષ્ટ વચનોના ખુલ્લે ખુલ્લા ભંગનો સચોટ પુરાવો પુરો પાડે છે! આ અર્થમાં સમાધાનનાં લક્ષણ ન જ દેખાય. અને જો ઘોડા ધરવીતના નવેમ્બરના ભાષણથી હીંદના એકેએક મવાળ અને ઉદાર મનવાદી રાજપુરુષને હંથે સંપૂર્ણ નીરાશા પ્રકટી હતી એ વાત સાચી હતી, તો ખરી જુલાઈના ભાષણથી એ નીરાશાને આશામાં ફેરવી નાખવાનું તકમાત્રે કાશ્યુ હીંદમાં તો કાળે જ સંપાદ્યું નથી. અને નવેમ્બરના ભાષણ પછી પેલા જે બહુ ચર્ચાપદ બનેલા દીલ્હી મેનીફેસ્ટો પ્રસીદ્ધ થયો હતો, તેમાં સડી કરનારા સમુદાયો છતાં મહાસમાના ગોળમેજી પરીપદ માટેના પ્રતિનીધીત્વને લગતા વીચારોમાં પરીવર્તન કરવા માટે પણ કશું જ કારણ ઉપજાવ્યું થયું નથી. તેમ છતાં એક તરફથી નોકરશાહી ગોળમેજી પરીપદમાં ચોક્કસ માટેના હીંદી પ્રતિનીધીઓના સંબંધમાં જે રીતે કાચ લઈ રહેલ છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, જો મહાસમા ગોળમેજીમાં ભાગ લેવાનો નીચું કરે તો પણ, દીલ્હી મેનીફેસ્ટોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મહાસમાને સંગીત પ્રતિનીધીત્વ મળે તેમ નથી. એટલે હાલની સમાધાનીની વચણ પાછળ છુપાયેલા બેઠ, મવાજ મુસ્લિમોની કંગાવ મનોદશાનો વળી એક વધુ પુરાવો દેશને પુરો પાડે છે.

લંડનમાં હીંદનું અપમાન:

ખીજી તરફથી બ્રિટીશ મુસ્લિમોએ શરૂ કરેલી સંદર્ભ આલખાણમાં રામ્સે મેકડોનાલ્ડ જે રીતે ફરી પડ્યા છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ

પુરવાર થાય છે કે, લ'ડનમાં ગયેલા પ્રતીતી-
ધીઓમાંના કામીવાદી, દેશી રાજ્યો, જાગી-
રદારો અને શ્રીદીશ પ્રતીતીધીઓના સંઘ-
બળની સંગીનતાના આધારે, સાયમન વૃત્તાં-
તના જ પાયા ઉપર ચર્ચાની આખી વલણ
ખડી કરવાના મજબુત અને સફળ પ્રયાસ
કરીને, લ'ડનમાં હીંદુનું ભયંકર અપમાન
કરવામાં આવશે, તેનાં તમામ ચીન્હો વીલા-
યતી વાતાવરણમાં આજથી જણાઈ રહેશે
છે. શ્રીતીવાસ શાસ્ત્રીજી લ'ડનના એક
ખુણેથી ગોળમેજી પરિષદમાં સાયમન વૃત્તાં-
તને લાવેલા જ ન લેખે એવી વાતો કરી
રહે છે, તે જ દીવસે પાર્લામેન્ટની બાસપીક
ઉપર ખડા રહીને શ્રીદીશ તંત્રના જવાબદાર
રાજપુરોહો, જાણે શાસ્ત્રીજીને, તેમના મવાળ
મીત્રોને અને સાયમન સાતડીનો તીવ્ર બહી-
ષ્કાર કરનાર હીંદુને પડકાર આપતા હોય
તેમ, આવરણ વીનાની સીધી લાપામાં
જણાવી દે છે કે, ગોળમેજી પરિષદમાં થનારી
એવી એક ચર્ચા નહીં હોય કે જેમાં એ
અજાણમાણા વૃત્તાંતો પદે પદે ઉલ્લેખ થયા
વીના રહે! આ બધું બતાવે છે કે, આપણા
મવાળ મીત્રો ખોટી આશાનાં શમણાં સેરી
રહ્યા છે. અને તેમની એ ભ્રમજાળના લાગી-
દાર બનવાની ગંભીર ભુલ મહાસભાને માથે
એળવવાની એમની આ બધી માયાકૂટ છે.
એથી મહાસભાએ એ ભુલમાંથી ઉગરી જવું,
એમાંજ રાફ્ટનું હીત રહેવું છે.

મહત્વનો મુદ્દો:

પરંતુ આ બધી ચર્ચા તો મુળ મુદ્દાથી
જુદી, દુરોગામી કાયદારણની પરંપરા
ઉપર રચાયેલી છે. જે મહત્વનો અને મુખ્ય
મુદ્દો અત્યારે મહાસભાવાદીઓ સમક્ષ ખડો
છે તે તો જુદો જ છે. અને જ્યાંસુધી તે
મુદ્દાની બાબતમાં સમસ્ત હીંદુના મહાસભા-

વાદીઓને સંપૂર્ણ સંતોષ મળે તેવા ખુલાસો
થાય નહીં, ત્યાં સુધી સમાધાનની એકેકેએક
વાત અધુરી અને અસ્થાનવાળી જ મનાશે.
તે મુદ્દો લાહોર મહાસભાએ પસાર કરેલો
જ'પુર્ણ સ્વતંત્રતાનો દંડાવ, અને તેને માટે
અત્યારે હીંદમાં અપાઈ રહેલા અમુક્કા
ભોગનો છે. હજારો માણસોએ જે લાવના
માટે હરતે મોટે અને અપૂર્વ શાંતિથી લાડીના
માર ખાધા છે, હજારો નવજુવાનો અને
વૃદ્ધોને જેને માટે કારાવાસમાં ધકેલવામાં
આવ્યા છે: એ લાવનામાં પત્રો કરાવવા
માટે મહાસભાને કશું જ દારણ મળ્યું નથી,
આશાનું એકેક કીરણ તે માટે એકેક દીશા-
માંથી હજુ દેખાયું નથી, તેમ જ લાહોર
મહાસભાએ જે સંલેગોમાં દંડાવ કર્યો, તે
સંલેગોમાં જરાયે ફેરફાર થયો નથી. એટલે
ગોળમેજી પરિષદમાં સાયમન રીપોર્ટની કે
નહેરૂ રીપોર્ટની ચર્ચા અર્થે જવા માટે
મહાસભાવાદીઓથી તો તૈયાર થઈ શકાય જ
નહીં. એટલી તક તો ગાંધીજી અને મોતી-
લાલજી લોડ કરવીને મળ્યા ત્યારે પણ
હતી જ, એ પછી જ મહાસભાએ દંડાવ
કર્યો છે, અને એ દંડાવની સીદી માટે મહા-
સભાએ લડત ઉપાડી છે.

જવાહરલાલની જવાબદારી

રાજકારણના આ બધા ચીત્રવીચીત્ર
રંગોનાં આવરણોને ભેદીને લેખે તો, લાહોર
મહાસભાના વરાયલા પ્રમુખ પં. જવાહર-
લાલની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા સીદ કરવા માટે
મથવાની ગંભીર જવાબદારી જેવી ને તેવી
ઉભેલી જ છે. અને તેમની વીચારસરણી
જેલમાં જવા સુધી એ જવાબદારીને અનુ-
રૂપ જ રહી છે. તેમાંથી ડગવા માટે એમને
હજુ સુધી એક પણ કોશ્ચ મળ્યું નથી.
એમણે મહાસભાસમીતીની કચેરીમાંથી લ'ડ-
નના નવજવાન મીત્રો ઉપર છેલ્લો પત્ર

લખતાં [તા. ૯ : ૪ : ૩૦] પણ ખુલ્લે-
ખુલ્લા શબ્દોમાં આમ જણાવ્યું છે:

...“અમે અસહકારની ચળવળની બર-
બર મધ્યમાં ખૂણા છીએ. અમારા-
મંત્રા ધણા વળપી જોઈને તેમજ ખુલ્લી
રીતે રાજ્યદ્રોહ તેમજ મીઠાનો એ જાનો
કાયદાનો ભંગ કરી રહ્યા છીએ, એટલે
અમે ગમે તે પણ પકડાઈ જવાના.

હીંસ્યાત્ત જે રીતે શરૂ કર્યામાં
આવી છે તે રીતે તો તે મીઠાનો
કાયદો અને ખીચા કેટલાક નહવાં
પગલાંઓનો નીચાદર કરવા પુરતા
ક્ષેત્રમાં જ મર્યાદીત થાય છે. પરંતુ,
અન્યત્ર તેથી કંઈ એનો અર્થ એવો
થતો નથી કે, અમે અમારું તમામ
લક્ષ્ય કેવળ મીઠાની પાછળ જ રોટી
રાખવાના છીએ. અમારું લક્ષ્ય મીઠાનો
કાયદો નીકળી જાય તે નથી, પરંતુ
ખુદ બીટીશ સરકાર અહીંથી જાય
તે છે. મીઠાનો કાયદો એટલે ગરી-
બોના ઝાડીખીંડુથી અન્યાયી છે,
અને સારા થે ભારતમાં વ્યાપક રૂપે
તેનો ભંગ કરવાનું સરળ થઈ પડે
તેમ છે. છતાં કાયદાને ગમે તે દીરા
પુરતો વીશાળ બનાવવાનો માર્ગ
અમારે સાદો મોકળો છે.

મેં અગાઉ લખ્યું હતું તેમ,
અમારો મુળ ઉદ્દેશ તો તમામ જન
તંત્રના આર્થિક શોષણને અટકાવી
નાખ્યું તે જ છે.

અસહકારની નવી હીંસ્યાત્ત દર
તો માત્ર ત્રણ જ દિવસથી જન્મી
છે, છતાં જનતાએ તેને અધુરું
રીતે બીટી લીધી છે અને, તેથી
અદ્ભુત જનશૂની જણાઈ આવી છે.
એ પાતળી તો મને જણાયે

શંકા નથી કે, જ્યાં સુધી અમે
અમારી સીધીની પ્રાપ્તિમાં
સંદેશ નહીં થઈએ ત્યાં સુધી
તે અટકવાની નથી: અન્યત્ર
લગત દરમિયાન દુમ્મનાના માર્ગોમાં
અમારે ફેરફાર કરવા પણ પડશે...”

આ મનોદશા જીવાન પંડીતજીની છે.
એટલે સમાધાનની શરતોના સંદેશવાદકોને
આ લીંટીઓ લખાય છે ત્યાં સુધી [તા. ૩૧ : ૭ : ૩૦] સંદેશતા લાધી શકી નથી.
પંડીત જવાહરલાલ જાણે છે કે, તેમની
જવાબદારી જોડાની ગંભીર છે તેટલી જ
સમસ્ત હિંદના મહાસમાવાદીઓને જવાબદાર
પણ છે. એટલે યરવડા કે નૈનીતાલુર ગોળી
દીવાલો પાછળ, વાઈસરોયના ખુરશી ઉપર
યુત ?) પત્રના મુદ્દા ઉપર થયેલાં છુપાં
સમાધાનની જવાબદારી સમસ્ત હિંદના
મહાસમાવાદીઓને બંધનકર્તા બની શકે જ
નહીં. તે માટે મહાસમાજી આસ બેઠક
ભરીને, સમાધાનની શરતો માટે તેમની સંમ-
તિની જરૂર ઉભી થશે. ભણે પડી તેમ
કરવા જતાં ગોળમેછ પરીવહની નીચીત
તીથીઓમાં ફેરફાર કરવો પડે.

હિંદનું આર્થિક શોષણ :

અમલતારશાહી તરફથી વારંવાર એવો
સુર કાઢવામાં આવે છે કે હિંદના બપોર
ઉઠવાનો નાશ મહાસમાજી ચળવળને લીધે
થઈ રહ્યો છે, પરંતુ એ મન ફુનીજના
અર્થશાસ્ત્રીઓએ અત્યાર પહેલાં પ્રસીદ્ધ
કરેલા અબીમાયેથી ખોટો દાવો છે.
અસહકારની હીંસ્યાત્તે હિંદુસ્થાનના બપોર
ઉઠવાનો નાશ થયો નથી, કે મુંબાઇના
મીઠા ઉઠવાને ગુલશાન કપૂર નથી. પરંતુ
એમ ચૂંચાનું મુખ્ય કારણ હિંદનું જે
દ્રોહી આર્થિક શોષણ વરસીથી થઈ

રહ્યું છે તે જ છે. તેમાં ૧૮ પૈનીના હુન્ડિયામણુ આ દેશને અજાતે રૂપીઆનું નુકશાન થયું છે અને હજી પણ તેથી જ હીંદી ખેડૂતોને દર વર્ષે કરોડો રૂપીઆનું નુકશાન થઈ રહ્યું છે. ગરીબ ખેડૂતોના પ્રત્યેક રૂપીઆમાંથી હુન્ડિયામણુની આ કૃત્રીમ રીતે બખ્ખે આના ખેતી લે છે. ઉપરાંત એ કૃત્રીમ હુન્ડિયામણુને ટકાવી રાખવા માટે હીંદની ઇમ્પીરિયલ બેન્ક ઈંચા બ્યાન્કની કૃત્રીમ દર ટકાવી રાખે છે તેથી હીંદના દેવામાં કુમેસા ગરીબ ખેડૂતોને ભરનાં પડતાં છુદી નાખનારાં બ્યાન્કમાં કૃત્રામ વધારો થતો જ રહ્યો છે, અને તેથી દીવસે દીવસે વધુ અને વધુ નીવંન થતા જતા ખેડૂતોની દશા, આર્થિક દ્રષ્ટિએ વીશેષ અને વીશેષ નબળા બનતી જાય છે. તેમ તેમ તેની ખરીદ કરવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે. લગ્ન પહેલાં પ્રત્યેક માણસ ત્રીઠ હીંદમાં ૧૬ વાર કપડું વપરાતું હતું, આજે તેમાં દોઢ વારનો ઘટાડો થઈ ૧૪ના વારની સરેરાશ આવે છે. અર્થાત જ હીંદના મીઠા ઉદ્યોગને માટે દેશનું બજાર ઘટતું જાય છે. બીજી તરફથી કાચા માલના ભાવ ગગડતા જાય છે, અને મુડીવાદી દેશોની તીવ્ર હરીફાઈને લીધે, તૈયાર માલનો જથ્થો એટલો વધે છે કે, તેથી આખી દુનિયાનાં બજારોમાં મંદી વધતી જ જાય છે. અને આ મંદીથી બસર કંઈ એકાદ બે મહીનાની નથી, પણ કેટલાંક વર્ષોની છે. એટલે અસહકારની ચળવળથી હીંદના ઉદ્યોગનો નાશ થાય છે, કે આર્થિક દ્રષ્ટિએ હીંદને નુકશાન થાય છે. એ માન્યતા જ સહંતર ખોટી છે.

જગતના મીઠા ઉદ્યોગમાં મંદી :

દરેક માણસને જેમ પેટ પૂરતો ખોરાક જોઈએ છે તેમ શરીર ઢાંકવા પુરતું કપડું

પણ જોઈએ છે. પરંતુ વધતા જતા ઉદ્યોગવાદને લીધે મુડીવાદ જે ઉગ્ર સ્વરૂપ લઈ રહ્યો છે, તેને લીધે જગતભરના અને ખાસ કરીને પરાધીન દેશોના ખેડૂતો અને મજૂરોની આર્થિક સ્થિતિ બગડતી રહી છે; એથી જગતભરના મીઠા ઉદ્યોગને માટે અત્યારે આશાજનક સ્થિતિ છે જ નહીં. અત્યારે જ દુનિયાના ઉદ્યોગોમાં કામ કરનારા ૨૦,૦૦૦,૦૦૦ મજૂરો એકત્ર છે, ઉપરાંત કરોડો માણસો આજે પગારે કામ કરે છે, તેમ છતાં વધતી જતી હરીફાઈને લીધે દુનિયાભરના મુડીવાદીઓ ખર્ચમાં ઘટાડો કરવા ઔદ્યોગીક પુનઃરચના કરવાની તબ્બીબે કરી રહ્યા છે, તેથી અત્યારે કારખાનાઓમાં શોષણ માણસોમાંથી લગભગ ૨૫ થી ૫૦ ટકા જેટલાં વધુ માણસો એકત્ર બનશે એવો ભય અત્યારથી જ ઉભો થયો છે. ખુદ લેન્કેશાયરમાં અત્યારે મીઠા કામદારો અચ્ચાર શાળા ચલાવે છે, તેને બદલે આંક આંક શાળા ચલાવવાની રૂઢી લાખક કરી, અનેક માણસોને એકત્ર બનાવી, બાકીનાઓને પગારમાં થોડાક વધારો કરી આપીને, દુનિયાનાં બજારો હાથ કરવાની હીલચાલ થઈ રહી છે; પરંતુ તેથી તે સંખ્યાબંધ લોકો અત્યારે માલ ખરીદવાની થોડી ધણી શક્તી ધરાવે છે તેમાં ભયંકર ઘટાડો થઈ જશે. પરીણામે ઉદ્યોગવાદીઓની દશા ‘ન્યાં ના ત્યાં’ જેવી જ રહેવાની છે, તે સ્થિતિ ઉભી કરનાર મુડીવાદ, સામ્રાજ્યવાદ અને ઉદ્યોગવાદની ભયાનક હરીફાઈ જ છે. અસહકારની ચળવળ નહીં; એમ જગતભરના પ્રામાણીક અર્થશાસ્ત્રીઓ હકીકત અને આંકડાઓથી પુરવાર કરે છે.

લેન્કેશાયરની પરીસ્થિતિ :

આ જાતના ઔદ્યોગીક ધર્મણમાં ખ્રીસ્તને વીશેષ સ્થાન ફરવું જ પડે એવી

સ્થિતિ હોવાનું કારણ એ છે કે, તે જુનામાં જુનું મુડીવાદી સંસ્થાન હોઈને એક વખતે દુનીયાભરનાં બજાર ઉપર એનો જ પંજો પથરાયેલો હતો, એટલે તેના નવા હરીફ જે બજારો મેળવે તે બજાર ખીટનને ગુમાવવાં પડે એ સ્વાભાવીક છે. મહાયાદની પહેલાં આખા જગતના સુતરાઉ કાપડના ઉદ્યોગમાં ખીટન ૭૩ ટકા માલ આપતું હતું, આજે પણ યુદ્ધની અગાઉ હતું તેમ ખીટનનો મુખ્ય ઉદ્યોગ સુતરાઉ કાપડનો જ છે. ખીટનમાંથી જે તૈયાર માલ બહાર ચડે છે, તેમાં એથો હોસ્સો તેનો છે. પરંતુ ધીરે ધીરે તે જગતનાં બજારોમાંથી ચોતાનું સ્થાન ગુમાવતું જાય છે. પ્રજાસંઘે (લીગ ઓફ નેશન્સ) ૧૯૨૫ માં દેશના સરવૈયા પ્રમાણે, તેનો સુતરાઉ કાપડનો ઉદ્યોગ ધટીને ત્યારે ૫૭ ટકા જેટલો થઈ ગયો હતો, તે વર્ષમાં ખીટને કાપડની નીકાશમાં યુદ્ધ પહેલાંના આપાર કરતાં ૩૫ ટકા ગુમાવ્યા હતા, ત્યારથી તો તે આપારમાં ભરતીને બદલે ઓટ જ આવ્યા કરે છે. ૧૯૨૬ માં ૩૫ ટકાને એ ઘટાડો ૪૦ ટકા ઉપર પહોંચ્યો અને ૧૯૩૦ ના આરંભના ત્રણ મહીના સુધીનો ખીટનનો સુતરાઉ કાપડનો નીકાશ આપાર યુદ્ધ પહેલાંના એટલા જ સમયના આપાર સાથે સરખાવતાં ૪૬ ટકા જેટલો ઘટી ગયો છે. એટલે હીંદુસ્થાનમાં ગાંધી-જીએ નીકાશ કરેલાં ગાંધી લડતનો આરંભ કર્યો તે પહેલાં, ખીટનનો સુતરાઉ કાપડ પડતો જ જતો હતો. આમ થવામાં અસહકારની હિલચાલ કારણભૂત નથી, પણ જપાનની તીવ્ર હરીફાઈ તેમ જ હીંદ, ચીન અને અમેરિકન મીલોમાં વધતા જતાં તૈયાર માલની ઉત્પાદન જ છે. ખીટ તરફ માલની અપેક્ષા એવા જતાં કાચા રૂની અપતમાં યુદ્ધની

અગાઉના સમય કરતાં વધારો થયો છે. * તેમ જતાં મુડીવાદીઓની વધતી જતી હરીફાઈ અને માલ ખરીદનારાઓની વધતી જતી ગરીબાઈને લીધે ૧૯૨૬ ના પાછલા છ મહીનાઓમાં સુતરાઉ કાપડ તૈયાર કરનારા એકથીસ દેશોમાં કામ કરવાના કલાકારો ઘટાડો કરવામાં આવ્યો હતો. લેન્ડેશાયરની અનેક મીલો અત્યાર પહેલાંની આ તીવ્ર હરીફાઈ અને વધારે પડતા માલના ઉત્પન્નથી ખેંદમાં ગીરવી મુકવામાં આવી જ હતી. આવી દેવાદાર બનેલી મીલોને લેન્ડેશાયર કોટન કોર્પોરેશન હાથ કરતી જાય છે. આ રીતે તેણે ગયા મે મહીના સુધીમાં ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ ત્રાકા અને ૨૫,૦૦૦ શાળો તો હાથ કરી દીધી હતી, અને આ દરમિયાને લીધે આવતા શિયાળામાં લેન્ડેશાયરની દશ ઘણી જ ગંભીર ઘણ પડશે, એવી આગાહી “મોનાંગ પોપ્ટ” કરી છે. ગયા મે મહીનામાં આગાહી વર્ષના મે મહીના કરતાં ખીટનમાંથી થયેલી નીકાશમાં ૪૬,૮૪૨,૦૦૦ પાઉન્ડનો ઘટાડો થયો છે, આ બધું કંઈ હીંદની બહીષ્કારની ચળવળથી થયું નથી. એના કારણ તો અમે ઉપર બતાવી ગયા તે જ છે.

સાવધાન રહેવાની જરૂર :

આ દેશમાં પણ અમલદારશાહીની માફક જનસમુહના મગજમાં ખીજા એક વર્ગે એવો ખોટો ખ્યાલ ઉભો કર્યો છે કે, આપણે શરૂ કરેલા ખીટીશ માલના બહીષ્કારને લીધે જ

* યુદ્ધ પહેલાં જગતભરનાં બજારોમાં રૂની ૨ કરોડ ૩૦ લાખ ગાંસડી અપની હતી. ૧૯૨૫-૨૬ માં ૨ કરોડ ૪૭ લાખ ગાંસડી અપની હતી અને ૧૯૨૬-૩૦ માં કરોડર ૬૨ લાખ ગાંસડી અપી છે.

લેન્ડેશાયરની સ્થિતિ મુશ્કેલ બની ગઇ છે. અલબત્ત અમે ઉપર બતાવી ગયા તેવી સ્થિતિમાં હીંદમાં ખ્રીડીશ માલના બહીષ્કારની હીલચાલ સંગીન ધોરણે અને મક્કમ પાયા ઉપર ચલાવવાનું કાયમ રહે તો, તેની અસર બોટનના નીકાશ વ્યાપાર ઉપર જરૂર થાય. પરંતુ અત્યારથી એવી અસર થઇ ગઇ છે, એવા બ્રામક વીચારો દેલાવવાથી આ દેશની બહીષ્કારની ચળવળને લાભ થવાનો નથી. વીશાળ પાયા ઉપર વ્યાપક સ્વરૂપે ચલાવવામાં આવતી સંગીન હીલચાલમાં આપણા બળતું માપ બરાબર આંકવું નેહએ, બચાવ હાર ધોરણે આસપાસના સંલેગોનો સ્વીકાર કરીને એ માપ ખરેખર અંકાય તેમાં જ લાભ છે; બાકી બળતું માપ જેમ ઓછું આંકવું એ હાનીકારક છે, તેટલું વધારે આંકીને હપાંઇ જવું એ પણ વીજ્ય મેળવવામાં વીધનકર્તા છે. ખ્રીડીશ માલના બહીષ્કારની ચળવળ હજી આપણે હમણાં જ શરૂ કરીએ છીએ, પરંતુ ૧૯૩૦ ના જન્યુ-આરીથી માય સુધીના ખ્રીડનના નીકાશ વ્યાપારમાં તેના આગલા વર્ષના ત્રૈમાસીક નીકાશ સાથે સરખાવતાં નીચે પ્રમાણે ઘટાડો તો થયો હતો :

વસ્તુ.	ઘટાડાના ટકા
લોખંડ અને પોલાક ...	૧૨.૮
યત્રા ...	૮.૦
સુતરાઉ કાપડ ...	૧૩.૫
ગરમ , , ...	૧૬.૦
મીસાનો ખીજ માલ ...	૭.૫

આ બધી ખેલને પહેંચી વળવા માટે જ રોથર્મીઅર, બેવરજુકર અને ખીજ શાહી-મુડીવાદીઓએ 'યુનાઇટેડ એમ્પાયર પાર્ટી' સ્થાપી છે, તેનો હેતુ 'ખ્રીડીશ તાજમાંના અગતા જવાહીર હીંદને તેથી જ સાંસ્થાનીક સ્વરાજનો છાંયડો પણ ન મળે, તે માટે લડત

ઉપાડવા પોતાનાં તમામ બળ તેમજ સાધનોને એકઠાં કર્યાં છે. તેમનો વીચાર ખાસ કરીને હીંદ, ઇંગ્લેન્ડ અને આફ્રીકાના મુળ વતનીઓને, એમના મુડીવાદી હીતસંરક્ષણને માટે, આર્થિક દ્રષ્ટીએ શોષી લેવાનો છે, એટલે જ હીંદને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે તેની સામે તેઓ મજબુત વીરોધ કરી રહ્યા છે. અને તેથી હીંદીઓએ આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે રાજકારણી ક્ષેત્રમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા સારું મક્કમ બનવાની સાવધાની રાખવાની જરૂર છે. 'એમ્પાયર ફ્રી ટ્રેડ' (સામ્રાજ્યમાં નીચું વ્યાપારી રહી)ની બેવર-મીઅર યોજનાનો હેતુ પણ એ જ છે. જેમ જેમ ખ્રીડનના મુડીવાદીઓનાં હીત જગતની વ્યાપારી સ્પર્ધાને લીધે નેખમાર્તા બન્યું છે, તેમ તેમ સામ્રાજ્યવાદની ચુડમાં હીંદને તેઓ મક્કમ રીતે બીંસવાની બીધણી નીતી અંગીકાર કરતા બન્યું છે. કેમકે અત્યાર પહેલાં સાંસ્થાનીક સ્વરાજ ભોગવતાં ગોરાં ક્ષાંસ્થાનો સામ્રાજ્યને માટે કે તેના રૂપાળા નામની લાગણીને લીધે, આર્થિક દ્રષ્ટીએ પોતાનો નાશ નોતરવા તૈયાર નથી. તેઓ તો ખ્રીડીશ માલ મંગાવવો ઓછો કરે છે એટલું જ નહીં પણ તેની સામે જકાતી દીવાલો બાંધી કરવા પણ તત્પર છે. એટલે રોથર્મીઅર અને બેવરજુકર તેમ જ તેના મીત્રાની દ્રષ્ટી હીંદ ઉપર ચ્હોંટી છે. તેમને અમેરીકા અને જપાનનો વચ્ચેથી કાંટો કાઢવો છે, એટલે 'એમ્પાયર ફ્રી ટ્રેડ'ની વાતો કરે છે. * એ વાત આપણે જીલવી નેહતી નથી.

* હીંદ સાથેના ખ્રીડનના વ્યાપાર ૬૩ ટકા નેટલો હતો, તે ઘટીને હવે ૪૫ ટકા નેટલો થયો છે. અને એ ઘટેલા ૧૮ ટકા ખાસ કરીને અમેરીકા અને જપાનને ફાળે ગયા છે

બ્રીટન અને આંતર રાષ્ટ્રીય રાજકારણ :

વ્યાપાર ઉદ્યોગની આ હરીફાઈની એકલી મીંતા બ્રીટનને નથી. આંતર રાષ્ટ્રીય રાજકારણની આંટીધુંટીઓનાં ઢોકડાં યુરોપ અને અમેરીકામાં વધુ અને વધુ ચુંચવાતાં જાય છે. મોં. બ્રીટનને એક તરફથી ચોતાનો આલ્ફ્રાડ હોરેન્સ ઉપગ્રો કાશુ મજબુત કરી જમનીને નળાણું રાખવાના તેમજ અમેરીકાને એકધું પાડી દેવાને ધરાદે, 'સંયુક્ત યુરોપ'ની શોજના ધરી છે, બીજી તરફથી ઇટાલી ફ્રાન્સને દરેકજી મુક્તી લાપામાં પડકાર આપી રહ્યું છે, ત્રીજી તરફ નૌકા પરીપદની નીબંધજીતને પુરવાર કરનારા વધુ યુરોપા મળતા જાય છે, અને એક બાબુએ અમેરીકા અને બીજી તરફ રશીયા સાથે મોડે કે વડેસે મુદ્દમાં ઉતરવાના સંજોગ બ્રીટનને મટે વધતા જાય છે. ઇટાલીમાં નલ્લશપાસાએ કમર કરી છે, ફુરિએ-સ્ટાઈન અને ઇરાકની રાજકારણી અસંતોષ ઘટવાને બદલે વધે છે. આરબ-જાનુ કથ-કામાં બ્રીટીશ મુસલ્માનોમાં મતભેદ પડી ગયા છે, અને તેથી બ્રીટનની સ્થિતિ સુડી વળ્યે સોપારી નેવી ચઈ પડી છે. આ બધા સંજોગો જોતાં, હીંદીઓએ ઉપાડેલી લડત-

મો. બ્રીટનના પાનાંડા બંગલો

માંથી ધ્યાન છેડીને, લંડનની ગોળમેજી પરીપદની મધલાજી તરફ ધ્યાન લગાડવું, એ હીંદને માટે મુશ્કાલીનો સેંકડો વર્ષોનો નવો પટો લખાવી લેવા નેવું છે. સંતો-પની વાત એટલી જ છે કે, મહાસભાના હાલના પ્રમુખ સરદાર વલ્લભભાઈ અને પં. માલવીયાજી તેમજ શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલ તેમજ મહાસભાની કારોબારી સમીતી એ જ મત ધરાવે છે.

પેશાબનાં લયંકર દદોની
છેલામાં છેલી

અન્યથા શોધ!

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેદ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ
દદોની ચમત્કારીક ધલાવ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દદો માટે એક જ છેલી દવા છે કે જેની ખરાબરી કોઈ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં ચમત્કારીક ગુણને લીધે દદોને કદીપણ નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈદ્યો, હકીમો, ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો! અંગ્રેજ બર્મન, ફ્રેંચ, અને અમેરીકન મેડીસનો (દવાઓ) માં પૈસા ગુમાવી નીગરા થઈ ખેંચા હો! ત્યારે હવે તમે ધલાવ “ગોનો-કીલર” એક જ બીનજાણી વનસ્પતિ સમજાવું ધલાવ છે, આદે તેટલા લયંકર પ્રમાણમાં આદે તેટલા વરસનો જુનો અર્થના નવો પ્રમેદ “પેશાબ માગે”

વહેતી રસી (પર) જતી ધાતુ તેમાં થતી બળતરા (અગન) પેશાબ દીધું દીધું તથા અટકીને આવેલા ગુપ્તભાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલો જખમ તથા આવેલો સોજો તેથી પેશાબ કરવામાં નડતી મુશ્કેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, લાગત (ઇચ્છા) મુત્રાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનો-કીલર” નામના જંતુએ સ્વનામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના પ્રદાનાં રોગો વગેરે પેશાબને લગતા સ્ત્રી અને પુરુષો બેઉનાં જુનાં તથા નવાં જડ કરી ખેંચેલાં નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દદોની જડથી નાશ કરી ખરાબ થએલ ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

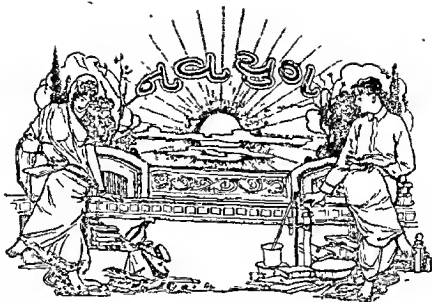
૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૫. ૩૫. ૫૫. ૫૫. ૫૫.
હિન્દુસ્તાન બ્લાર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૭. ૧૭. ૧૭. ૧૭. ૧૭.
ત્રણ બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬. ૧૬. ૧૬. ૧૬. ૧૬.

તારવું સરનામું. } એકલા બનાવનાર—
GONO KILLER } ૩૧૦ ડી. એન. જસાણી.
Bombay. } ૧૩૭ ગુલાલવાડી-મુખબ ૨૦૪.

ભગૃતિનું રણશીંગ

ગુજરાતને કિશોર સમાજ માનુષીની હાકને ભગૃત થઈ ગયો છે. “ધન્વીલાખ ઝીન્દાબાદ” એનું જીવનસુત્ર બન્યું છે.

વર્ષ : ૨ જુન]

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૩૦

[અંક : ૬

આજનો યુગધર્મ
રાષ્ટ્રધર્મ છે.

ગઈ કાલનો યુગધર્મ,
ધર્મ (religion) હતો.

અને આવતી કાલનો
યુગધર્મ આંતરરાષ્ટ્રીય
ધર્મ બનવાનો છે.

યુગધર્મ

: લેખક :

તંત્રી

કર્ચો. એ પ્રયાસ સુસં-
ગઠિત અને તે માટે તે
યુગના બુદ્ધીમાનોએ
પ્રથમની કલ્પનાની મુગ
ભુમીકા ઉપર, પોતાના
વીચારતંતુઓને શુદ્ધ્યાં.

ગઈ કાલના યુગધર્મનું પ્રધાનલક્ષણ
ધર્મકારણ હતું, આજના યુગધર્મનું પ્રધા-
નલક્ષણ અર્થીક રાજકારણ છે, ત્યારે
આવતી કાલના યુગધર્મનું લક્ષણ સુસંવાદી
આંતરરાષ્ટ્રીયતા બનવાનું છે.

ગઈ કાલના બુદ્ધીમાન પુરુષોએ ધર્મ
(religion) ના તંતુએ સમાજને સંગઠિત
કરવાનો પ્રયત્ન સેવ્યો. સમાજને ધારણ કરે
તે ધર્મ. એ દૃષ્ટીબીંદુને કેન્દ્રસ્થ રાખીને
આદીકાળના પુરુષોએ ધર્મની કલ્પના અને
વ્યાખ્યા બાંધી અને એ કલ્પના મુજબ બધે
સમાજમાં સંકરણનાં તરંગો સરળવાનો પ્રયાસ

એવો હ દેવ : પ્રદિગોડનું સર્વા :

[ખચીત એ દીવ્ય પરમાત્મા સર્વ દીશા-
ઓમાં રહેલા છે] અને મનુષ્ય માત્ર તેનો
અંશ છે—મનુષ્ય માત્રમાં તેનો વાસ છે
એવું તે યુગની જનતાને સમજાવ્યું. એ
કલ્પના મુતીની અંદર તેમણે સર્વ શક્તિની
તથા સર્વ વ્યાપકતાની કલ્પનાનું આરોપણ
કયું, અને તે સમ્પ્રદાનંદ શક્તિને નામે
સમાજને સાથે મળીને સર્વ કાર્યો કરવામાં
પોતપોતાની શક્તિ ખર્ચવાનો ઉપદેશ
આપ્યો. પરંતુ તેથી તે યુગના મનુષ્યોમાં
સ્વાવલંબી બુદ્ધીનો ઉદય થયે નહીં. તેઓ
પરાવલંબી બન્યા. એ પરાવલંબીપણાને

પુનઃસ્થાપના અને નશીબવાદના ટેકાથી બેવડું બળ મળ્યું એટલે તે યુગનો માણસ સ્વાશ્રમી તેમ જ સ્વમાનશીલ બનવાને બદલે, પેલી કલ્પનાની ઇશ્વરી શક્તિથી પોતાને ઉતારતો, તેને આધારે ટકતો, તેની ઇચ્છાથી ગતી કરતો બન્યો. વર્ણવ્યવસ્થા અને આશ્રમ વ્યવસ્થાએ એના પરાવર્તનીયતાને ખીલવ્યું, એની સાત્ત્વીક બહાંતાને ઉગતી ઝાંબી. પરીણામે તે સ્વશક્તિએ ઝૂંઝતો મદ્દ મરી કલ્પનાની કોષિક અગમ્ય શક્તિના સુત્ર સંચાલને પોતાની જાનને ચલાવતો પુલક્યું બન્યો. શુદ્ધીમાનાની કલ્પનાએ સરજેલી ઇશ્વરી શક્તિને, મનુષ્યની સાદી સીધી દૃષ્ટી માટે અગોચર અને તેની માનવી શુદ્ધી માટે કલ્પનાતીત બનાવીને, તે યુગના મનુષ્યની પરાવર્તનીયતાને વ્યવસ્થીત રીતે ખીલવવાના પ્રયાસ કરવામાં આવ્યા. અને તેને સફળ સ્વરૂપ આપવા માટે ભુદેવો અને ભુપાળોને નામે માનવ સમાજમાં ઉચ્ચ-નીચના વર્ગીય ભેદો દાખલ કરવામાં આવ્યા !

∴

ભુદેવો જાતે પૃથ્વી ઉપરના ઇશ્વર બન્યા, ભુપાળોને એ દેવોનું પાલન તેમ જ સંરક્ષણ કરવાની શરતે પૃથ્વી પરના ઇશ્વરવતારોના સંતાનોનું પદ અપાયું અને એ બન્ને વર્ગોની વચ્ચે જ શ્રી (લક્ષ્મી) ધી (શુદ્ધી) અને શક્તિની વહેંચણી થઇ ગઇ. ભુદેવે પોતાને સર્વશ્રેષ્ઠ અને પુણ્ય મનાવી, ભુપાળની શ્રેષ્ઠતાનાં હિમ્મતી મગાડી, શ્રેષ્ઠતામાં તેને માત્ર પોતાથી જ ઉતરતું સ્થાન આપું. પરીણામે પેલા ધર્મના તંત્રએ સમાજને બાંધી, તેનું સંવાદી અને સહકારી ધોરણે સંગઠન રચવાને બદલે; ભુની કલ્પનાનું આખું ચે માળખું સખજ-ડખજ થઇ ગયું. અને ભુદેવો તેમ જ ભુપાળો વચ્ચે પણ પછી તો લયંકર વર્ગ

વીઝણો બન્યા. એટલું જ નહીં પણ ઇશ્વરી શક્તિને કેન્દ્રસ્થાને સ્થાપી તેની આસપાસની જ વ્યવસ્થાને [અથવા તો કહો કે કલ્પનાને] ધર્મનું જ નામ અપાયું હતું, તે જ ધર્મ સમાજના મોટા સમુદાયે કચડી નાખનારો અને સમાજની સ્વતંત્ર પ્રગતિને નેસગીંક રીતે ખીલવા દેવાને બદલે તે પ્રગતિને અટકાવીને રૂંધી નાખવાનું સાધન બન્યો.

ધર્મની કલ્પનાનાં મુળ વટવૃક્ષ ઉપરથી પછી તો એટલી નવી નવી વડવાઇઓ ઉતરી કે મુળ વડો જ તેની અંદર અદસ્ય થઇ ગયો. વર્ણવ્યવસ્થાના વૃક્ષની ઉપર ન્યાતોની પેલીઓત્રું એટલું ભારણ થઇ ગયું કે, પ્રાચીન વર્ણવ્યવસ્થા જ તેના ભારે પડી ભાગી, અને વર્ગવીઝણોએ ઉભી કરેલી સ્થિતિએ માનવજીવનની આશ્રમ વ્યવસ્થાનો કચ્છડાણુ વાળી નાખ્યો.

આર્થ અનાર્થના મુળભૂત ભેદો તો આરંભથી જ હતા, તેમાં આર્થના સ્વાર્થ વર્ગવીઝણોએ અનેક નવા ભેદો પાડ્યા. તો પણ એ બંધી વ્યવસ્થા અને યોજના છેક જ નવી હોવાને લીધે, પ્રાર્થના સ્વરૂપે, સંસ્કૃત લાખના વાહન ઉપર ચઢીને વ્યાપક અનેક સાહીત્ય સ્વરૂપે, પૌરાણીક કથાઓના કલ્પના સ્વરૂપે અને વીવીધ દીશાઓના સુંદર સ્થળોને કલ્પેલાં તીર્થસ્થળો તરીકે પંજાબથી છુટા પડી સમસ્ત ભારતમાં પથરાયલા આર્થમાં એક પ્રકારનો સંબંધ જળવાઇ રહ્યો.

પરંતુ ધીરે ધીરે પ્રાર્થનાઓના અર્થ ભૂલાતા ગયા, સંસ્કૃત લાખા મૃત પાથ બનવાથી તેનું સાહીત્ય વીસારે પડવા માંડ્યું. રણમાં માત્ર ત્રીથો અને પૌરાણીક કથાનકો : એ બન્નેને કમાણીનાં સાધન માનનારા વર્ગ કેવળ આર્થિક ઉદ્દેશ પુરતાં જાળવી અને ટકાવી રાખ્યાં ખરાં, પરંતુ અર્થકારણ જ

એના આયુષ્યને ટકાવીને લ'આવવામાં પ્રયત્ન બનવાથી, તેનો ભય'કર દુરપયોગ થયો. તેણે અનેક વહેમો અને રૂઢીઓને જન્મ આપ્યો એટલુંજ નહીં પણ એક રાષ્ટ્ર અને એક પ્રજાની ભાવનાને, એના ઇજ્જતદાર વર્ગ' ના સ્વાર્થી'પણાએ ભય'કર ફટકો માર્યો. એક પ્રજાના અનેક ભાગલા પડી ગયા, એક રાષ્ટ્રની પ્રયત્ન ભાવના જુ'સાઇ ગઇ. પરી-ણામે આદી પુરુષોની સહનાવવતુ સહનૌ મુનક્તુ સહર્વાય' કરવાય છે તેજસ્વીના મર્ધાતમસ્તુ મા વિદિધિયા વહે એ ભાવના હુપ્ત બની બેઠી, હી'ંદુસ્થાનનો હી'ંદુ ધરધરનો બની બેઠો. તેની દબી દીને દીને સાંકડી અને સાંકડી બનતી ગઇ અને છેવટે જન્મયુ', પરશુયુ', પ્રજોત્પત્તી કરવી, પેટભર્યા પુરતુ' કમાયુ', સંતાનોને જેમ તેમ પરણાવી દેવાં: એમાંજ મનુષ્ય જીવનની પરીક્ષામાપતી મનાઇ. તેમ' અર્થશાસ્ત્ર પૈસાના શાકમાંથી કાઢીઆ પાસેથી દમડી કેમ પડાવવી તેમાં આવી ભ્રમયુ', તેમ' સ્વમાન વહેલામાં વહેલી તકે છાકરને કેમ પરણાવી દેવાં એની ભાંજળામાં પરીજીવ્યુ' અને તેની શક્તીની જ્યોત્તી ન્યાતના ઝંઘડામાં અને નાની મોટી બાજતોમાં પડો-રીઓ સાથેના કથ્યા કંકાસમાં જુજાઇ ગઇ. એતુ' ફળ આવ્યું' સ્વાધીન આર્યોની પરા-ધીનતા: મુદ્દ આર્યોની નીમીશ્વરતા અને ગૌરવ'તા આર્યોની ગુલામી મનોદશા. સંસ્કૃ-તીની નહીં પણ શક્તીની અથગમણી તેટ-લામાં રહે થઇ. યુરોપ અને એશીયાના લગાયક ટેળાં સમૃદ્ધી અને સૌન્દર્ય'સંપન્ન આર્યવર્ત' ઉપર ધસી આવ્યાં. અંદર અંદર લડીને નીજ'સ અનેકો આય' તેમની સાથે ટકી શક્યો નહીં, એટલું જ નહીં પણ વીદેશી ચોદાઓના પહેલે જ ફટકે પરાજ્ય પામેલો કો તે દરીથી મદાનગી ભર્યા હું'કાર

કરી, તેમની ધુરને પોતાની કાંધેથી ઉચલા-વનાનો પ્રયત્ન માત્રે કરી શક્યો નહીં.

મુલેકક્રાન્ડરને માત્ર પોતાની શક્તીના પ્રદર્શનના કોડ હતા. તે આ દેશમાં વસવાટ કરવા ન રહ્યો, પણ દુણુ વગેરે પરદેશી જાતીઓ આર્યોના આર્યવર્ત'માં આવી વીજ્ય મેળવી શાસક બની બેઠી. તે જ રીતે અરબસ્થાન તર-ફથી આવેલાં ઇસ્લામી ટેળાં પણ અહીં વીજ્ય મેળવી શાસન ચલાવવાના સંતોષથી અંજ દેશમાં આવીને વસ્યાં. અને આર્યોની આય-મતી સંધ્યાએ સદીઓ જુની એ પરાધીનતા આર્યોના વંશજને રાજકારણી બાબતમાં પારકા તાબેદાર બનાવીને જ અટકી નહીં, તેણે તો સર્વશ્રેષ્ઠ સંસ્કૃતીનો દાવો કરનારા આય'પુત્રોને, પોતાની સરજેલી આમયીક રૂઢીઓના કાપમના ગુલામ બનાવી દીધા. ભારતવર્ષ' કે આર્યવર્ત' ત્યાંથી હી'ંદુસ્થાન બન્યો.

મોગલ સત્તાનો સુય' ન્યારે કાંખો પડી ગયો હતો, ફરીથી હી'ંદુઓની સત્તા ન્યારે નવે સ્વરૂપે સ્થપાઇ સુકી હતી, તે અરસામાં યુરોપના વ્યાપારીઓનાં ધાડાં. ધન લોભે આ દેશમાં સાગર રસ્તે ધસી આવવા લાગ્યાં. ધન અને સત્તા લોહુપ એ વ્યાપારી ટેળાંઓ અંદર અંદર લડી-ઝગડી, પશું પોત પોતાની શક્તી ઉપર આધાર રાખનારા તે સમયના હી'ંદુ કે મુસલમાન રાજાઓને તેજસ્વી જુદીનો કાઇ દેશી મુસલ્લી મળ્યો નહીં. પરીણામે ન્યારે અમેરીકા બ્રીટનની સત્તા નીચેથી બળગો કરીને મુક્ત બ થયો, તે જ વખતે પરસ્પરના કલહ કંકાસને ભોગે હી'ંદુ-સ્થાનના હી'ંદુ અને મુસલમાનો ઇસ્ત ઇન્દીયા કંપનીના હુત' કારભારીઓની જાળમાં ફસી, થીટીસ સામ્રાજ્યવાદના પંજમાં સપડાયા.

અને હીંદુસ્થાનના ઇતીહાસની ગદ્ય કાલ આમ સદાને માટે આધમી ગદ્ય.

∴

આજની ધડીના યથાર્થ વીચાર કરી શકાય તે માટે અમે આધમી ગયેલી એ સુભાગી ને દુર્ભાગી ગદ્ય કાલની સર્વીશ્વર ઓળખાણ આપવા જાણી જોઈને જ પ્રયાસ કર્યો છે.

ગદ્ય કાલના હીંદુસ્થાનમાં અને આજના હીંદુસ્થાનમાં ભંયકર પરીવર્તન થઈ ગયું છે. આજનો હીંદુ નથી એકલા હીંદુનો કે નથી એકલા મુસલમાનો. તે છે હીંદમાં જન્મતા, જીવતા અને આખરે હીંદની ભુમી ઉપરજ ઇવરનો શ્વાસ લેતા સુધી રહેતા હીંદુ, મુસલમાન, શીખ, પારસી અને ઇસાઈઓનો. તેથી જ પરાધીનતાની ખેડીઓ આમ પ્રત્યેક હીંદવસીને એક સરખી રીતે ખુંસે છે. પરદેશમાં વસતી પર પ્રભાવના સામ્રાજ્યવાદી શાસનનો મોટામાં મોટો દુર્ગુણ, આ દેશમાંથી પરદેશમાં નીરંતર વહેતી રાખવામાં આવતી આર્થિક નીકને માટે થઈ રહેલું સતત અર્થ શોષણ: તેની અસર પણ અહીં વસતી પ્રત્યેક જાતીને એક સરખી જ થઈ રહેલી છે. અમુક કામ કે જાતી તરફના પ્રેમ કે પક્ષપાતને લીધે એ આર્થિક અસરમાં ઓછા-પણું કે વધારાપણું કરી શકેલું જ અશક્ય છે.

અને પરાધીનતાને લીધે આ દેશમાં તેમ જ પરદેશમાં હીંદવાસીઓનું હીંદીઓ તરીકે જે ભયંકર અપમાન હામ હામ થઈ રહેલું છે, તેની અસરમાં પણ તમામ હીંદવાસીઓનો સરખો હીરસો લીધે જ છુટકા થાય છે. એટલું જ નહીં પણ કાયદાની દ્રષ્ટીએ તેમ જ વ્યાપાર ઉદ્યોગની નજરે

અથવા હંચા સનદો, લશ્કરી હોદ્દાઓ મા કરવામાં આવેલી પક્ષપાત ભરી વ્યવસ્થાની દ્રષ્ટીએ, પણ કાંઈ પણ હીંદી તેની કામી કે ધાર્મિક બીજાતાને અંગે છટકી શકે તેમ નથી. હુંકમાં કે: આજનો હીંદનો પ્રત્યેક વતની-પટ્ટી તે ગમે તે ધર્મનો અથવા ગમે તે કામનો હોય-એક જ નૌકાનો ઉતાર છે. રાજકારણી પરાધીનતા અને તેને અંગે ઉભી થયેલી આર્થિક પરાધીનતાને કારણે જ તે નૌકા હુબશે તો તેમાં ખેડેલા બધા જ હુબવાના છે, અને જો તે નૌકા સ્વાધીનતાના હક્કની પ્રાપ્તિથી નવાં જોમ અને નવીઅનુ-કુળતાઓથી નવી સ્ફુર ખેડશે, તો ત્યાં બધા જ તરવાના છે. એટલે આજનો યુગધર્મ તે રાષ્ટ્રધર્મ જ છે.

અલખત સામ્રાજ્યવાદોની સ્વધી અથડામણોને લીધે, પશ્ચિમની ભુમીમાંથી રાષ્ટ્રધર્મની સામે વીરોધના સુર ક્વચીત સંભળાય છે, અને જાણે આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારનું નવસર્જન થતું હોય, તેવું બતાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ, ચેતાનાં ઉદ્ગારણ આખી વીલાયતી મવાળપત્રો હીંદવાસીઓને રાષ્ટ્રધર્મના રોગના ભોગ નહીં બનવાની સલાહો પણ આપે છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં એ બધી બાજુઓ સ્વાર્થપુરતી જ ખેલાઈ રહેલી છે. પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી દેશ, જેટલો કંટર સામ્રાજ્યભક્ત છે તેથી એ વીશેષ કંટર રાષ્ટ્રભક્ત છે; કેમકે તેનો સામ્રાજ્યવાદ એની રાષ્ટ્રભક્તીની કંટરતા ઉપર જ અવલંબેલો છે.

અને એ અર્થમાં રાષ્ટ્રધર્મને અમે પણ માનવપ્રગતીનો ધાતક ગણીએ છીએ. પરંતુ જેમ વીરાન જાતે ખરાબ ન હોવા છતાં, તેને નીજ નીજના સ્વર્થ માટે વાપરી રહેલાઓ તેની શકતીનો માનવ સમાજના સં-

રક્ષણ તેમ જ વીકાસને માટે ઉપયોગ કરવાને બદલે, માનવસામ્રાજ્યના ભક્ષણ અને તેના સાવ-ત્રીક વીકાસને રૂંધવા માટે તેને વાપરી રહ્યા છે તેવું જ રાષ્ટ્રધર્મનું પણ છે. સુગ્રથીત સામ્રાજ્યવાદ, વ્યવસ્થીત મુડીવાદ અને એકદમ ઉદ્યોગવાદના ઇબ્બરદારો મુડીભર માણસો સર્વ હકે રવાધીન લાભ લેવાની તદબીરે રચવામાં રાષ્ટ્રધર્મનો દુરુપયોગ કરતા હોય, ત્યાં અત્યંત એ રાષ્ટ્રધર્મના ઉપયોગની રીત વખોડવાને લાયક જ અને છે; પરંતુ હીંદુ-સ્થાનને સ્વરાજ નથી ત્યાં સામ્રાજ્યવાદના દુરુદ્દેશો એનામાં શી રીતે આવે? સ્વદેશી મુડીવાદ હજી હીંદમાં ઉગતા છેડા જેવા છે, ત્યાં તે પરદેશીઓને હુટવામાં શી રીતે કારણબુત બનવાનો હતો? અને જગતના જગજગ ઉદ્યોગવાદી દેશો આગળ હીંદને ઉદ્યોગવાદ તો રક્ષસ આગળના બાળક જેવા પણ નથી. એટલે આજની ધડીએ તો પ્રત્યેક હીંદવાસીનો યુગધર્મ તે કેવળ રાષ્ટ્ર-ધર્મ અને રાષ્ટ્રધર્મ છે.

એનાં બીજાં પણ કારણ છે: રાષ્ટ્ર-ધર્મના પાત્રન વીના આંતરરાષ્ટ્રીયતાની દબી ઉઘડતી નથી, અને ઉધડે તો પણ તેને સક્રીય રીતે ગતીમાં મુકવાની તક પ્રાપ્ત થતી નથી. ઉદહરણ તરીકે જોઈએ: સામ્રાજ્યવાદીઓની માફક જગતભરના મુડીવાદીઓ અને ઉદ્યોગવાદીઓને કાળ કે દીશાનાં બંધન નડતાં નથી. તેઓ પોત-પોતાના હોત માટે રાષ્ટ્રીય ધોરણે લડાઈ સંધી, ધંધા, ક્યાસા, વ્યાપાર તમામ કરવા સ્વતંત્ર છે. તે જરૂરે તેઓ રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણે સંઘો સ્થાપવા દેમ જ તોડવા સ્વતંત્ર છે. પરંતુ સામ્રાજ્યવાદી-ઓના તંત્રમાં વ્યવસ્થીત રીતે કચડતી પરાધીન પ્રજાઓને માટે, કે મુડીવાદની ચક્ષીમાં ભીંસાતા નીધન વગેરે માટે

રાષ્ટ્રીય સંઘર્ષો ઉભાં કરવાં એને જ કાયદે-સર (!) શુન્દો (!) ગણવામાં આવતો હોય, ત્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘર્ષ ખીલવવાની તો વાત જ કેમ કરી શકાય? તેટલા માટે પણ સંકુચી પહેલાં રાષ્ટ્રધર્મ ખીલવી, રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવાની પ્રથમ જરૂર છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર એ આદર્શ ભાવના હોવા છતાં, તેટલા જ માટે આજનો નહી પણ આવતી કાલનાં મનુષ્યોનો યુગધર્મ બનશે. જ્યારે જગતભરની રંગીન પ્રજાઓ ગોરી પ્રજાની પરાધીનતાના સકંચામાંથી છુટી અને રવાધીન બની હશે, જ્યારે જગતભરનાં કચડાચકાં થોડા મુડીવાદી યુગાત્મીની ચક્ષીમાંથી મુક્ત થયાં હશે; ત્યારે જ એ ભાવના સક્રીય સ્વરૂપ લઈ શકશે.

બાકી તો આજે જ સામ્રાજ્યવાદીઓ પોતપોતાની સત્તાનો વીસ્તાર વધારવા, તેમ જ તેને માટે ધુલની તડામાર તૈયારીઓ ગુપ્ત રીતે કરવા માટે ક્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘો સ્થાપતા નથી કે ક્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદો ભરતા નથી? પરંતુ ખરી રીતે તો એ બધાં આંતરરાષ્ટ્રીયતાના મુંદર નામ નીચે વગીય અને સામ્રાજ્યોની સત્તા સંગીન બનાવવા માટે મળનારાં ખાનગી હિત સાચવનારાં મંડળો જ છે. તેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય જનતાને સ્થાન કે માન જ મળતું નથી. એમ તો સામ્રાજ્યવાદના ચક્રને મજબુત બનાવવા, તે ચક્રના એકાદ બે હાથ જેવા હીંદને છતીવાની પરીપદમાં મોકલવામાં આવે જ છે. પણ તેથી શું એમ માની શકશો કે એ સંકુચીત આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રજાની ચર્ચામાં હીંદીઓને સ્થાન છે? ઉત્ક્રાંત એ રીતે તો હીંદવું-ભાવંડર અપમાન જ કરવામાં આવે છે એમ કયો સાચો હીંદી નહીં કહે?

અને જેઓ હીંદને અત્યારે રાષ્ટ્રધર્મના
ઝંપી રોગમાંથી ઉગરી જવાની સલાહ આપે
છે તે પત્રકારો શું જાતે એ રોગમાંથી
ઉગરી ગયા છે, અથવા તો પોતાના દેશ
બંધુઓને તેમાંથી ઉગરી જવાની સલાહ
આપવા જેટલી નૈતીક હીંમત બતાવી શકે
છે ખરા? રશીયન પ્રતીનીધીઓએ જ્યારે
જીનીવામાં લસ્કરીબળ ધટાડવાની હિમાયત
કરી, ત્યારે તેનો વીરોધ પ્રબળ રીતે કરનાર
કોણ હતું? અરે, અત્યારે પરાધીન દેશોને
સ્વાધીનતા આપી, રાષ્ટ્રવાદને નાશુક કરી,
આંતરરાષ્ટ્રીયવાદનો આરંભ કરવામાં સફળી
વધુ આડખીલી શપ કયા દેશનો સામ્રાજ્ય-
વાદ બની રહ્યો છે તે બંધા જ જાણે
છે. એટલે સ્વાધીનતાની માંગતી માટે
તત્પર બનેલા હીંદીઓને રાષ્ટ્રધર્મનાં પાપ
સમજાવવા નીકળવું, તે ખીસ્લીમાશી ઉંદ-

રજાને પોતાના મહેમાન બનવાનો આગ્રહ
કરે તેના જેવું છે.

રાષ્ટ્રધર્મ એ જો કે આજની પરિસ્થિ-
તીમાં યુગધર્મ છે એમ માનવા છતાં, અમે
એ પણ બરાબર સમજાવે છીએ કે, આર્યોના
યુગધર્મમાં જે શ્રીધીવતા અને અન્યાયા
ગોંધવળો થઇ ગઇ, તેથી એ યુગધર્મ મના-
યલા ધર્મ આર્યોના નાશ કર્યો, તે જ રીતે
વર્તમાન રાષ્ટ્રધર્મમાં પણ અનેક પ્રકારનો
સજા સામ્રાજ્યવાદી દેશોમાં લખ્ય થયો છે.
પરંતુ હીંદુસ્થાન જેના પરાધીન દેશને માટે
રાષ્ટ્રધર્મના પાલન સીવાય સ્વાધીનતા શક્ય
નથી અને સ્વાધીનતાની માંગતી સીવાય આંતર-
રાષ્ટ્રીય રાજકારણ અને અધિકારણમાં ભાગી-
દાર બનવું પણ શક્ય નથી, તેથી પણ
વર્તમાન સમયનો આપણો યુગધર્મ તે
રાષ્ટ્રધર્મ જ છે એ સીધ થાય છે.

* દાખલા તરીકે “મેન્ચેસ્ટર ગાડીબન”

“અધ્યા, અધ્યર !
આજકાલ અમદાવાદમાં
વપ્રસો અને આલીસ્ટરો
જ્યાં હોય ત્યાં ગોળમેણ
પરીસણની જ વાતો કરે
છે, એ શું છે? તને
કંઈ ખબર છે ખરી?”

હોકાની લાંબી નળા-
માંથી ગડગડતો અવાજ
સાથે હુમાડાના હુંટ
ગળતાં ગળતાં પસા
પટેજે પુછ્યું.

“ના પસ્યા કાકા. મને
તો કંઈ ખબર નથી.”

“હાપાંમાં એવી વાતો
હમણાં હમણાં ખુબ આવે છે.” મગનલાઇએ
દાપસી પુરી.

“હું એ અમદાવાદમાંથી એવું એક છપું
વેચાતું હાથ આપ્યા છું, તેમાં એની એ જ
વાતો છે.”

જવાનપુરના ચોરે હમેશની માફક મજલા
ડાયરામાં ગામના આગેવાન પસ્યા પટેલ ચોરની
પદ લઈને હાથમાં ફેપરી હોકા લઈને બેઠા
એમની આસપાસ પાંચ દશ પટેલીઆનું બુધ
બેઠું હતું.

આ ડાયરા એ જવાનપુરનો હમેશનો બનાવ
હતો. ત્યાં ખેસીને પસ્યા પટેલ આખી ન્યા-
તની અને ગામની પંચાત કરતા.

“વખતે નથુશોકને ખબર હશે. એમને
થેર આઠે દહાડે એક છપું તો આવતું જ
હોય છે.”

અધ્યરે નવી મુચના મુકા.

“ત્યારે જાને ખેચર, નથુશોકે નવસ જ
બેઠા દશે, અહીં બોલાવી લાવને. જાણીએ
તો ખરા.”

ગોળમેણ

:: લેખક ::

મુલક

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિથી
હિંદનાં ગરીબ ગામડાંને
અને તેના નીર્ધન વતનીઓને,
કેવો લાભ થઈ શકે, તેની કલ્પ-
નાકથા લેખક કહે છે.

પસ્યા કાકાનો પંડ્યો
બોલ જવાનપુરના પટે-
લીઆઓ ઉપાડી લેતા.

તુરંત જ અધ્યર નથુ
શોકને બોલાવવા ગયો.
પસ્યા કાકાએ લાંબા
ચીપીઆથી હોકાની ચ-
લમમાંનો દેવતા સરખો
કર્યો, અને લરાવદાર
થોભીઆ વાળી લાંબી
મુછોથી ઢંકાયેલા હોકામાં
હોકાની નળી ખોસી,
ડર ડર કરતા હોકા
ગગડાવવા લાગ્યા.

અધા ડાયરાનું બ્યાન નથુશોકે તરફ વળ્યું.
ચોરામાં બીકકુદ્ર શાંતી છવાઈ ગઈ. માત્ર
ચોમાસમાં લરાયકાં તળાવડાંમાં મોટેથી
પોતાની લાપામાં ગીતો લસકારતા દેડકાની
માફક, એકઠો પસ્યા પટેલનો હોકા પોતાના
‘ડર ડર’ અવાજથી ચોરાની ગંભીરતાનો
ભંગ કરતો હતો. કેમ જાણે તે પસ્યા પટેલ
જેવા ગામન આગેવાન પંચાતીઓનો હોકા
હોવાથી, ચોરામાં શાંતી જળવવાના વણ-
લખ્યા ‘ઓડીન-સ’નો ભંગ કરવાની એને
પરવાનગીની જરૂર જ ન હોય !

*

નથુશોક જવાનપુરના વેપારી હતા.
હમણાં તો એમની ઉમ્મગ બેતાલીસની
આસપાસ હતી, અને પાંચ પૈસે સુખી હોવા
ઉપરાંત, આયડી, છોકરાં, ઘેડી બે ત્રણ
બેસી વગેરે સંધન સામગ્રી (હા, નથુશોકે
તે બદલે એમ જ ગણતા) ઉપરાંત, જવાન
પુરના અનેક ખેડૂતોની જમીનના તેમ જ
મહુશ-આંખા જેવાં ઝડોના તે માલીક હતા.
પરંતુ સત્તાવીસ વર્ષ પહેલાં ત્યારે તેમણે

જવાનપુરમાં પહેલાં પગલાં મુક્યાં ત્યારે મુડીમાં એમની પાસે એક રૂપીઆનું 'મીઠું', મરચું, લસણ, ગોળ અને ખજુર હતો. એ બધી વાતોએ પોતાના અનેક ખાન-વાળા કપડાના કાથળામાં ગોઠવી, એ કાથળાને ખમે લરાવી પંદર વર્ષનો નાથીચો જવાનપુરના કણુખીવાડમાં, હાકરડવાડમાં, વાઘરીવાડમાં અને ખજાંમાં ફરતો. પોતાની વસ્તુઓના બદલામાં બે, ચાર, પાંચ કે તેથી એ વધુ તોલ જોડ્યું અનાજ લઈ તે વેપાર ખેડતો. તેનાં લેવાનાં અને આપવાનાં કાટલાં લુદાં હતાં, એટલુંજ નહીં પણ આપણેમાં બંને વખત ધરાકતી પાસેથી કસ ખેંચી લેવા તેની ત્રાલુડીની ઢાંડીની ખેવડી દોરીઓને ખંધી આંગળીઓ વચ્ચે, ચંચળતાથી ચાળવવામાં નાથીઓ એકઠો હતો. આથી નાથીઓ રૂપીયાની મુડી સાચવી રાખીને શરૂઆતમાં પેટ પુરતું કુટી કાઢવા માંડ્યો. માસિક ચાર આનાના ભાડાનું મકાન રાખીને પછી તો તે જવાનપુરમાં ઘર કરીને જ રહ્યો.

ત્યારે તે કુટુંબ વીનાનો એકલો હતો. બે ટંકને માટે એકી સાથે રાંધી નાખી તે કાથળો ફેરવતો, ધીરે ધીરે એ કાથળાએ વીકાસ સાધવા માંડ્યો અને પછી તેનાથીયાએ હાટ માંડ્યું. રાત્રે ખજામાંથી ચોરી કરીને અનાજ લઈ આવનારાઓને માટે લાકડાંથી લાકું, ટોપર, ગોળ, ખજુર તે લાવી રાખતો અને તેમાં તે એકના આકં કરતો.

દુકાતમાંથી એને સારો નફો થવા માંડ્યો, એટલે માસિક રૂપીએ આનાના વ્યાજે તેણે થોડી રકમ વ્યાજે ફેરવવા લુદી કાઢી. નાથી-યો કાથળામાંથી હાટવાળો બન્યો અને તેમાંથી નાનકડો શરાફ થયો. ત્યારથી તે નાથીઓ મટી નાથો શેક બન્યો.

પછી તો ધીરધાર વધી, પૈસા પેટે દાગીના અને ઝડ તે લખાવી લેવા માંડ્યે. 'સોળ પંચાં પંચાસી, બે ગયા છુટના લાવ મારા ત્યારી!' એ એવું મુત્ર હતું. તે મુત્રે જવાનપુરના બોળા ગામડીઆઓ ઉપર એનો કાતીલ પંજો જમાવ્યો. નાનકડો નાથીચો વામનજીમાંથી વીરાટરૂપ ધારણ કરતો ગયો. ત્યારથી તે ખેડુતોને નાણાં ધીરી તેમની જમીનનો ધણી થવા લાગ્યો.

બાવીસ વર્ષની ઉંમર થતાં તો તેની તરફ ન્યાતવાળાઓનું લક્ષ આકર્ષાયું અને નાથો શેક પરણ્યા. ત્યાર પછી તેના નશી-ખમાંથી મરચું ને રોટકો ગયાં. તે નથુ શેક બન્યો અને જવાનપુરનાં પંચાતીયો થઈ પડ્યો. આત્યારે તો તેની મીઠકતનાં માપ હજારોથી અંકાતાં, અને મોં માઝ્યાં વ્યાજ સાથે, સાનમાં જમીન, જગીર અને દાગીના લઈ, તે લલલલાઓની જતી આખર આણીને અવસરે સાચવનારો મનાતો.

*

ખેડેચરની સાથે નથુશેક ચોરે આવ્યા.

તેને દુરથી જોતાં જ 'આવો આવો નથુ-શેક' કરતા પસ્યા પટેલે તેમને માટે પોતાની પાસે જગા કરાવી. ફરીથી વળી ગોળમેલ પરીસણની વાત ઉપડી.

ગંભીર મોઢું કરીને નથુ શેકે કહ્યું :

"લઈત્યાખ, આપણે લક્ષા ને આપણો ધંધો લક્ષો, મને તો એ બધા શહેરી લોકોની વાતોમાં કરી જ સમજણ પડતી નથી."

"પણ તમારે ત્યાં છાપું આવે છે ને?"

"હા, પણ એ તો અમારા ધર્મનું. અને તે પણ કોણ વાંચે છે? એક વખત અમારી ન્યાતની પરીષદ મળી હતી, ત્યાં એ છાપા-વાળાએ મારું નામ લખવાનું કહ્યું, અને ન્યાતીલાઓની વચ્ચે ના પાડી ન શકાઈ, એટલે બાર મહીને ત્રણ રૂપીઆનો ચાંચો

ચોંટા. હાથવાળાએ ને કંઈ ખીન ધંધા છે? એતો મોઝે. પણ આપણે ક્યાં હાથ વાંચવા નવરા છીએ?"

"ખરૂં છે, ભઈ."

"આ જુઓને પત્યાભાઈ, આને કોઈના ખળામાં જવાનું હોય તો કાંઈ કોઈને ખેતર આપવાનું હોય. આજકાલ લોક ખગડી ગયા છે. ધણા ખાઈએ ત્યારે પૈસા પતે. કંઈ જોણું પડેલાંની માફક છે કે લોકો ઘેર આપીને પૈસા આપી જાય."

"અરે નચ્ચુશેકે યોગશી જ નહીંને? દહાડો દહાડોને ખાતો આવે છે. હડહડતો કળલુગ આવ્યો છે કળલુગ."

પત્યા પટેલે બાલુમાં ખેડેલા પટેલને હોકા આપતાં આપતાં કહ્યું.

"પત્યા કાકા, આની આરી વાતો પેલા થોડા દહાડાથી ગાંમમાં આવ્યા છે એ છેકરો ખુબ જાણે છે." મગને મુળ વાતને ઉપાડી લીધી.

"મગનની વાત ખરી છે. છેકરો છે તો નાનકડોસ્યો, પણ ભઈ શું એવું હાપણ?" એક ઘરડા ડોસાએ ખીજ તરફથી કહ્યું.

"એ કાણુ?"

પત્યા પટેલે પંચાતીયામુલલ ઝીણી નજર ફરીને કહ્યું.

"એવું નામ તો યરાખર યાદ નથી-છે લાંછું લાંછું અટપટું...."

"ઘણું ફરીને વીનાયક છે."

"હા, હા, ખરાખર એ જ."

"તે અહીં શું કરે છે?" પત્યા પટેલે પુછ્યું.

"ગામડામાં કામ કરવા આવ્યા છું, એમ કહે છે; બાકીતો ખખર નથી."

'ત્યારે તો ઘોળા ટોપીવાળો હશે."

"હા."

"એ ક્યાં રહે છે?"

"ઠાકરગાડામાં."

"શું કહે છે?"

"હા."

"ખીજ એને ક્યાંય રહેવાનું ન મળ્યું?"

"એ કહે છે એને ત્યાં ફીક ફાવે છે."

"ત્યારે તો એને ખોલવવા ભેધએ. જુઓ તો ખરા એ શું કહે છે, અને કાણુ છે?"

પુરતજ ડાકરામાંથી એક માણસને તેને તેડી લાવવા મોકલવામાં આવ્યો.

*

વીનાયક નવજુવાન જ હતો.

કુતીવરની ટીની ખી. એ. ની પદવી લીધા પછી મુ'બાઈ જેવા શહેરમાં ૫૦-૬૦ ની નોકરી શોધવા કરતાં ગામડામાં જઈને કામ કરવા માટે તેને ઉમંગ હતો. સાધુરામ જેવો તે એટલા આચડતો. રાફની કોઈક સંસ્થા તરફથી એને જરૂરજીથું મહેનતાણું મળતું અને તે ગામડાંઓમાં ફરતો.

વીનાયક પેલા તેડાગરની સાથે સાથે જવા નપુરના ચોરે આવ્યો. એને એવી તક તો ભેધતી જ હતી.

સરીરે સુદઢ બાંધાનો, ગૌરવરણો, સાદાં વસ્ત્રોમાં પણ સંસ્કારીતાની છાપ પાડતો તે પ્રભાવશાળી દેખાતો હતો. એની આલમાં સ્વાધીનતાની છાપ જણાતી હતી. એનાં પાણીદાર નેત્રોમાંથી થુલ્હનો પ્રભાવ બહાર ફેંકતો, આસપાસનાઓ ઉપર અસર પાડતો હતો.

તેને આવતો જતાં જ ડાકરા ઉપર એની સ્વાભાવીક અસર પડી. 'આ માણસ કંઈક કહેશે' એવી લાવના દરેકના દીલમાં જન્મી.

નચ્ચુશેકે અને પત્યા પટેલે એને સન્માન સાથે પોતાની પાસે ખેંચાડ્યો.

અબલ્યાઓની તરફ આખ્યંજનોમાં સ્વાભાવીક રીતે જ કંઈક રાંકા હોય છે. તેઓ સરળ ભાવે એને ઝોળખવા મથે છે. અને ઝોળખ્યા પછી તેનામાં શ્રદ્ધા રાખે છે.

વીનાયકે જવાનપુરના પંચાતીયાઓની એ ક્રુધા બહુ જ થોડા શબ્દોમાં પતાવી. અને તુરંત જ ડાયરાને તેણે સીધી વાત તરફ વાળ્યો.

“કેમ, મારું આપને કંઈ કામ પડ્યું છે?”

“હા ભાઈ.” કહેતા પત્યા પટેલે સ્વાભાવીક આગેવાનીની ચોતાની ટેવ પ્રમાણે વાત ઊપાડી લીધી. “અમારે એક વાત જાણવી છે. અહીં કોઈને એની ખબર નથી. કોઈએ કહ્યું તમે-તમારું નામ શું?”

“વીનાયક.”

“હા, વીનાયક ભાઈ. તમે એ વાત ખરાબર સમજાવશો. એટલે તમને ખોલાવ્યા છે. તસદી તો પડી હશે, પણ...”

“ના, ના. એમાં તસદી શાની? ખોલો તમારે એવી કંઈ વાત જાણવી છે? તમે તો અધા મારા કરતાં મોટી ઉમ્મરના છો.”

વીનાયકે વીનાયકવર્ત્ત કહ્યું.

“અરે ભાઈ, ઉમ્મરે મોટા એમાં શું થયું?” નથુશેઠે ખોલી ઉઠ્યા. “આજકાલ તો શરૂ કરતાં એલા વધે છે.”

“આપને એવી કંઈ વાત જાણવી હતી?”

“જુઓને ભાઈ, આજકાલ શહેરના લોકો ‘ગોળમેળ પરીષદ’ ની ખુબ ખુબ વાતો કરે છે. કામ પ્રસંગે હું અમદાવાદ ગયા હતાં, ત્યાં ત્યાં ને ત્યાં મેં એ વાત સાંભળી ‘એટલે એ શું’ છે એ જાણવાનું અમને મન થયું. તેથી જ તમને તસદી આપી છે.”

*

“કંઈ વાંધો નહીં. હું જરૂર આપને એ વાત કરીશ.”

અને ડાયરાની તમામ આંખો વીનાયક તરફ સ્થીર થઈ રહી.

“ગોળમેળ પરીષદ એ મુળ અંગ્રેજી ભાષાના શબ્દોમાંથી નવો થયેલો શબ્દોત્પત્તિ

શબ્દ છે. એનું સાદું અને કુંકું નામ હીંદ અને ઇંગ્લેન્ડના ભાંગીચાઓનું પંચ એમ જ થાય છે.”

“એમ ક’? તે વાર એ પંચ શું કામ મળવાનું છે?”

“મુતસદીઓની ગોળ ગોળ અને લાંબી વાતોમાં તેનો અર્થ ગમે તેવો લાંબો, પહોળો કે સાંકડો થતો હોય, પણ આપણી સાદી ભાષામાં કહું તો, ત્યાં બે દેશના જે ભાંગીચા અથવા પંચાતીયા બેગા થશે, તેમાં આપણા દેશના પંચાતીયા અંગ્રેજોના કાણુમાંથી આપણા દેશને વધારેમાં વધારે છુટા શી રીતે કરવો એ કહેશે, ત્યારે અંગ્રેજ ભાંગીચા હીંદ ઉપર ચોતાનો વધુમાં વધુ કાણુ વધારેમાં વધારે વખેલ મુધી કેમ ટકી રહે, તેવી બાજુ ખેંચશે.”

“પણ શું એમ કંઈ અંગ્રેજ લોકો આ દેશને સહેજમાં છોડી દેવાના હતા?” નથુ શેઠે પુછ્યું.

“ના, એમ તે કોઈ છોડે? મારું કરતે શેઠે પણ હું જરાક રમુજ ખાતર કહું કે, તમે એકાદ ખેડૂતના ખેતરમાંથી એને આપેલા રૂપિયા જેટલી વસુલાત આવી ગઈ હોય, છતાં તે ખેતર એમને એમ ઉદાર થઈને છોડી દો ખરા?”

“એમ તે કંઈ છોડી દેવાય?”

“કેમ નહીં? તમે તો જે પૈસાના પેટામાં એ ખેતર લખાવી લીધું હોય, તેટલા પૈસા મેળવી ચુક્યા હો, પછી પેલા ખેડૂતનું ખેતર રાખી મુકવું, એ શું હુંટ ન કહેવાય? એમાં ન્યાય ક્યાં છે?”

નથુશેઠે, વીનાયકની એ દલીલ આગળ મુંગા થઈ ગયા. તેમનાથી ખોલી શકાયું નહીં, પણ ડાયરાને વીનાયકની વાતમાં રસ પડ્યો.

પત્યા પટેલે હસીને કહ્યું:

“નથ્યુશેઠ, વીનાયક ભાઈની વાત સ્ત્રી છે. તમે આવાં તો કેટલાંય ખેતર દુખાવી બેસા હશે.”

નથ્યુશેઠ જરા ઝંખવાણા પડ્યા, એ ડાયરો પાડખાટ હસી પડ્યો.

“પણ એને અહીં શું લેવાદેવા છે?” નથ્યુશેઠ જેમ તેમ પોતાનો અચાવ રોકવા માંડ્યો.

“લેવાદેવા તો કશું જ નથી. પણ તમે મને જે સવાહ પુછ્યો, તેનો આ બધા ભાઈઓ સમજી શકે તેવી સદી ભાષામાં જવાબ આપવા માટે એ મુદ્દો કામનો છે.”

વીનાયકે પુરતા વીવેક સાથે કહ્યું.

વીનાયકની વાતમાં ડાયરોને રસ પડતો જતો હતો. કેમકે એમાં હીંદ અને ઇસ્લામ કરતાં, પોતાના જીવનને જ લાગુ પડે, તેવા સાદા અર્થશાસ્ત્રનો સાર સમાયલો હતો.

“એ શી રીતે?” પડ્યા પડે કંઈક આતુરતાથી પુછ્યું.

અને વીનાયકે નથ્યુશેઠ તરફ જોઈને કહ્યું: “શંક મને માફ કરજો. મારો હેતુ તમને જરાય માફું હામીવાનો કે ઉતારી પાડવાનો નથી. પણ વાતની સરળતાની ખાતર મારે તમારો દાખલો આપવો પડે છે.”

“એમાં મને કંઈ ખોટું લાગે તેમ નથી.” નથ્યુશેઠને ન છુટકે કહેવું પડ્યું.

*

“ત્યારે જુવો :”

વીનાયકે કહેવા માંડ્યું.

“આ જવાનપુરમાં આપણા નથ્યુભાઈશેઠ આવ્યા ત્યારે શું લાગ્યા હતા? એમને વીધે સામન્ય વાતચીત કરતાં મને ખબર મળી છે કે, કેટલાંક વર્ષ પહેલાં તે અહીં એક રૂપિયાની મુદી લઈને આવ્યા હતા. અને આજે કેટલા બધા સમૃદ્ધિશાળી થઈ ગયા છે? કદાચ એનો વીચાર ખુદ નથ્યુભાઈ-

એ જ નહીં” ક્યોં હોય, તો પછી તમે તો ક્યાંથી જ કરો?”

વીનાયકે ડાયરો સામે જોઈને કહ્યું.

જવાનપુરના ખેડૂતમંડળના દીલમાં વીનાયકની વાતની અસર થવા લાગી હતી. તેમની આંખ કંઈક નવું જ જોઈ રહી હોય એમ તેમને થયું.

“ખર” છે. એનો તો અમે કદી વીચાર જ કર્યો નથી.” મગનભાઈએ જવાબમાં જણાવ્યું.

“ત્યારે જુવો કે એમની એ બધી સમૃદ્ધી ક્યાંથી આવી? રોડના એક જ રૂપિયાએ એમની ખંત, જુદી, સાદસ અને તેવડલરી વ્યવસ્થાથી કેવો ચમત્કાર કરી બતાવ્યો છે? એવા રૂપિયા તો તમે કેટલાય બગી નાખતા હશે, ખર”ને?”

“હા રે ભઈ હા!” પડ્યા પડે આશ્ચર્ય અનુભવતાં કહ્યું.

“અને ખર” જોઈએ તો નથ્યુ શેઠ જવાનપુરમાં આટલા દીવસ રહીને સારી રીતે મુજરાન ચલાવ્યું. ઉપરાંત અનેક વીધાં જમીનના, સંખ્યાબંધ ઝાડોના, કેટલાંય ઢોરોના આજે એ માલીક થયા; છતાં તેમને તમારી માફક કદી વરસતા વરસાદમાં, કડકડતી ટાઢમાં અને ધીકતા તાપમાં કામ કરવું પડ્યું છે ખર”?”

“ના. એ તો હવે ખેતરમાં કે ખજે આવે છે તો પણ થોડે ચડીને.” એક જુવાની-આએ ઉત્સાહમાં આવી જઈને કહ્યું.

“બરાબર.” વીનાયકે તેની વાત ઝીલી લઈને કહેવા માંડ્યું. “પણ તેમણે શરૂઆતમાં જીવન શ્રમ વેઠ્યો હતો-અલગત એ શ્રમ તમારા શ્રમ જેટલો તો નહોતો જ-તેના બદલામાં એમનું અવી પર્વાસ વધારી સારી રીતે પોષણ થાય છે. તમે પકવો છો તે અનાજમાંથી સારામાં સારું અનાજ એમની ટ્રાડીઓમાં પડે છે. તમે વડોલો છો

તે દહીંના તાજા માખણનું તાણું ઘી એમની વાદીમાં રેડાય છે, અને તમારાં બાલ બચ્ચાં કદી જ ભેટાં હશે, એવું ખાવા પીવાનું એમને ત્યાં રોજ થાય છે. તમારા કરતાં શેક તેમ જ એમનાં કુટુંબનાં માણસ કપડે લેતે અને દાગીને વધારે સારી રીતે શણગારાય છે. એ પણ ખરું જ છે ને ?”

“તદન જ ખરું”

“કેમ નથુશેક તમે પણ એની તો ના નહીં જ પાડોને ?”

વીનાયકે નથુભાઈને વીચકની ખાતર પુછ્યું. અને ક્યવાતે દીલે ફરીથી એમને તેની વાતનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો.

“હવે ધારે કે તમે બધા ગામલોકો ભેગા થઈને કહો કે, શેઠજી તમે તમારો પેલા મુળ મુડીનો રૂપીઆ અમારી પાસેથી લ્યો, તમારી પાસે રોકડ નાણું અને દાગીના તેમ જ ઢોર હોય તે પણ લ્યો, અને અમારા જમીન, ઝાડવાં અમને સોંપીને હવે અહીંથી જાઓ; તો તેમાં કશું જ ખોટું છે ?”

નથુભાઈ વીચારમાં પડી ગયા. ડાયરામાંથી પણ કોઈ બોલી શક્યું નહીં. “ખોટું કશું જ નથી.” એવો જવાબ દરેકની જીભને ટેરવે રમી રહ્યો હતો, પરંતુ આ જાતનો વીચાર ક્યવાની કદી જ ટેવ નહીં એટલે જવાબ અપતાં સહુ શરમાતા હતા.

વીનાયકે ડાયરાની એ શરમ પારખી મળ્યો. એટલે તેણે પોતાની દલીલા આગળ ચલાવી.

“સાચા ન્યાય અને ખરી નીતીની દ્રષ્ટી તો આ જ હોવી જોઈએ. પરંતુ ન્યાય અને નીતીને વીચીકે હીત ધરાવનારા વર્ગોએ રખપરની દોરીની માફક પોતાના લાભને ધોરણે જઈર પડે તેમ લાંબી ટુંકી કરી નાખી છે. અને છેક ધર્મશસ્ત્રોથી માંડીને કાયદાનાં પુસ્તકો સુધીમાં અનેક વર્ણોથી, અનેક રીતોથી જનતાનાં સામાન્ય વર્ગો

સમક્ષ, તેને એવી આકર્ષક રીતે રજુ કરીને, તેની પાછળ નકંના ભપના અને સ્વર્ગની લાલચની એવી ભ્રમજાળો ખડી કરી છે કે, જનતા પોતાના લાભના ભોગે, તેમને જ નુકસાન કરનારી ન્યાય અને નીતીની ભાવનાઓને અપનાવી રહી છે. ભાઈઓ! આ બધી વાતો એવી છે કે, તેનો ખુલાસો કરવા માટે આપણે આવા ડાયરા અથવા હાલના પ્રચલીત અર્થમાં કહું તો આપણી કેટલીએ ગોળમેછ પરીપદો રોજ ભરવી પડે.”

વીનાયકની આ દલીલ ડાયરાના દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં બરાબર ઝીંકાઈ ગઈ.

*

“આ બધી વાત મેં તમને હાલની ગોળમેછ પરીપદની સાદી સમજણ આપવા માટે કરી છે.” વીનાયકે હવે મુળ મુદ્દા ઉપર આવ્યો. પરંતુ જે વાત આપણે નથુશેકને લાગુ પાડી, તે જ વાત આપણા દેશમાં વેપાર કરવા આવેલી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીને લાગુ પાડે અને જવાનપુરને સ્થાને આપણા દેશને મુકા તો આપણા દેશવાસીઓની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટેની લડતને તે બરાબર લાગુ પડે.”

“પણ ગોળમેછ પરીપદનું શું ?” પત્ન્યા પટેલે પુછ્યું.

“કુટુંબમાં તો મેં તમને એની વ્યાખ્યા કરી બતાવી જ છે. પરંતુ લંડનમાં જે પરીપદ ભરવાની ગોઠવણ આવતા મહીનામાં થવાની છે, તેમાં આપણા દેશના માણસો અને વીલાયતના લાંબગડીઆ ભેગા થઈને, હિંદુસ્થાનના લોકોને સ્વતંત્ર રીતે રાજતંત્ર ચલાવવા સારૂ કેવી ગોઠવણ કરવી એની લાંબગડ કરવાના છે.”

“ત્યારે તો તેમાં આપણે કશું લેવા દેવા નથી. એ તો ભણેલાઓ અને શહેરીઓનું કામ.”

પત્ન્યા પટેલે ગંભીર બનીને કહ્યું.

“તમારી એ માન્યતા ખરાબર નથી.”
વીનાયકે કહ્યું.

“કેવી રીતે?”

નથુશેઠની વાત બંધ પડેલી હોવાથી,
હવે તેમને નીરાંત વળી હતી, એટલે તે
ઘોલી ઉઠ્યા. એમને વીનાયકની વાત વીચા-
રવા જેવી લાગતી હતી. દીકરાં તો તેણે
એમને પોતાને માટે જે વીચારો દર્શાવ્યા
હતા, તે પણ ખરા જ લાગતા હતા. અને
‘રંખેને, જ્ઞાનપુરના લોકો, આવી કોષ્ટક
માગણી કરતા થાય.’ એ ડર પણ એમને
લાગેો હતો.

“ભુઓ : એ હું તમને કહું.”

વીનાયકે એમ કહીને સાદી ભાષામાં રાજ-
કારણને સમજાવવા માંડ્યું.

“આપણા આખા શરીરને હીસાએ એક
રૂંવાડાની ફેટલી વીસાત ગણાય?”

“કેં જ નહીં.”

“જતાં એક રૂંવાડું કોઈ સુંદી કહાડે
તો તેથી આપણને દુઃખ થાય કે નહીં?”

“થાય જ.”

“અને કદાચ એમાંથી ખડે અને ગુંમડું
થાય તો શરીરને ભયંકર રોગ લાગુ પડે,
તેમાંથી લોહી બગડે, પર થાય અને ત્રીજે
વીકાર થતાં વખતે મૃત્યુ પણ નીવડે, એ
વાત સ્વીકારો છે ખરા?”

“કેમ ન સ્વીકારીએ ભણ. એ તો દીવા
જેવી વાત. અંધળા માણસ પણ એની ના
ન પાડી શકે.”

એક ધરડા પડેલે કહ્યું.

“એ જ રીત દેશમાં ગામડાને લાગુ પડે
છે. આખા દેશને હીસાએ એક જ્ઞાનપુર
ભણે રૂંવાડા જેવું હોય, પણ બંને એક
બીજા સાથે એવાં સંકળાયલાં છે કે, એકને
નુકશાન થતાં બીજાને થાય જ. પણ વળી
દેશની વાત અને શરીરની વાત બીજી રીતે પણ

મળતી આવે છે. જેમ શરીર એટલે રૂંવાડાં,
બાલ, લોહી, માંસ, હાડકાં, મજ્જાતંતુ,
આંતરડાં, આંખ, કાન, હાથ, પગ, વગેરેથી
બનેલું એક માળખું છે, તે જ રીતે દેશ પણ
ગામડાં, ગામ અને શહેરોના સમુદાય બનેલો
છે. એટલે દેશને નુકશાન થાય છે, એમ
કહીએ ત્યારે વાસ્તવિક રીતે તો ગામડાં કે
શહેરોમાં વસનારાઓને જ નુકશાન થાય છે
એમ સમજવાનું છે.”

“આવો વીચાર તો અમને કદી થયો જ
નહોતો.”

“એ જ પરતંત્રતાનો દુર્ગુણ છે. પરતંત્ર
દેશના વતનીઓને તેના પરદેશી માલીકો
પોતાપણું જ ભુલાવી દે છે. પણ દેશને પર-
તંત્રતાને લીધે જે આર્થિક નુકશાન થાય
છે, તેનો સમુદાય વધુ ઘોંસે ગામડાં ઉપર જ
પડે છે અને ઓછામાં ઓછો લાલ ગામડાને
મળે છે એ ભુલવા જેવું નથી.”

“એ કેમ બને છે, તે તો સમજાવો
ભણ! આવી આવી વાતો અમે કદી જાણી
કે સાંભળીએ નહોતી. એટલે અમને ખબર
નહીં નહીં લાગે છે.” પ્રશ્ન પડેલે કહ્યું.

“અને ગામડાને કેમ નુકશાન થાય છે
તેની તો અમને કશી ખબર નથી.” નથુ
શેઠે ઉમેર્યું.

“તમે અંધા રોજ એમ તો કહો છો જ ને
કે દહાડે દહાડે અમારી દશા બગડતી જાય છે.”

“હા.”

“દહાડે દહાડે ગરીબાઈ વધતી જાય છે
એ પણ ખરું જ ને?”

“ખરું.”

“પરિણામ કરતાં રોગચાળાએ વધ્યા છે,
એમ પણ ગામના ધરડાઓ કહે છે ને?”

“ખરાબર”

અને મોંઘવારીનો તો પાર નથી.”

“તે પણ સાચું.”

“પહેલાં અનેક લોકોની પાસે કેટલાંય વીધાં જમીન હતી, પણ હવે મોટા ભાગની જમીન દેવામાં કુખી ગઈ છે.”

“હા.”

“આ બધું સાચી થયું?”

“એ જ અમને ખબર નથી.”

“કેટલાક કહે છે, લોકો ન્યાતવગ્યોમાં પૈસા ખર્ચે છે, લગ્નોની ધામધુમ પાછળ નાણાં વેડરી નાખે છે, તેથી તેઓ ગરીબ થાય છે, પણ એ વાત ખરી નથી. પહેલાં પણ ન્યાતો ચતી અને લગ્નો થે ચતાં, તે વખતે ગરીબાઈ કેમ વધતી નહોતી અને આજે જ વધે છે? ઉત્તરુ હવે તો પહેલાં જેટલાં ખર્ચ કાઢ કરતા નથી.”

“તમારું કહેવું ખરું છે ભાઈ.”

“એ બધાનો ટુંકો અને સામગ્રી જવાબ આપવો હોય તો કહી શકાય કે, પહેલાં આ દેશનો પૈસો આ દેશમાં જ રહેતો; પણ ન્યારથી અંગ્રેજ વેપારીઓ અહીં આવ્યા ત્યારથી, એટલે લગભગ ૧૭૫ વર્ષથી આપણા દેશમાંથી અઘળકે નાણાં દરીયાપાર વહી જાય છે. મુસલમાન રાજાઓના વખતમાં મુઠાં એમ થતું નહોતું, કેમકે તેઓ આપણા દેશમાં જ રહેતા, એટલે વેરા વીધોટીના જ પૈસા તે લેતા તે પણ અહીંને અહીં ખર્ચાતા. એટલે તે વખતે રૂપિયા ગાળ ગાળ દેશમાં જ ફરતો. ઉપરાંત બીજા દેશો સાથે વેપાર કરીને આપણે પૈસા લાવતા. ખુદ વીલા-યતમાં આપણા દેશનું ઝીણું કાપડ જતું, તેના બદલામાં ત્યાંથી પૈસા અહીં આવતા. ત્યારે અત્યારે વેપારી રીતે જ દર વર્ષે અબજો રૂપિયા પરદેશોમાં ચાલ્યા જાય છે.”

“વીનાયક ભાઈ, તમે તો થોડામાં ઘણું સમજાવી દીધું.” નથુશેટે હસીને કહ્યું.

“તે કોઈ માણસના શરીરમાંથી દરરોજ થોડું થોડી નીકળી જતું હોય, અને નવું

આવી શકતું ન હોય તો તેની શું દશ થાય?”

“તે માણસ મરી જ જાય.”

“અત્યારે ત્યારે આપણા દેશનાં ગામડાંની એવી જ દશ થઈ છે. વેરા વીધોટીની રીતો બદલાઈ છે પણ ગામડાંનો ખેડૂત સરકારની તીજરીમાં કંઈને કંઈ તો દર વર્ષે પૈસા ભરે જ છે. એ પૈસાના બદલામાં તમને શું મળે છે? અહીં પોલીસ નથી, કોઈ સારા રસ્તા દેશવતું નથી, રસ્તા ઉપર દીવા બત્તી નથી, સારી નીશાબો નથી, ટપાલ કે તાર જોડીસ નથી કે રેલ્વેનું સ્ટેશન પણ નથી. માત્ર મુખી કે મતાદાર; બરણું લેવા આવે ત્યારે તક્કાટી, અને કોઈકે ગુન્હો થાય ત્યારે ફાજલાર ને પોલીસ. એ લોકો આવે ત્યારે પણ તેમની મક્કત વેંકે કરવાની, ફાજલારને મીઠાં ભોજન આપવાનાં, તક્કાટીનું તમામ ખર્ચ ઉપાડવાનું. અને ઉપરથી વળી કંઈક ભેટ....” વીનાયક મામીક રીતે હત્યો.

“વીનાયક ભાઈ, તમે તો અમારી આંખને કંઈક નવું જ તેજ આપો છો.”

મગન ખોલી ઉઠ્યો.

“શહેરમાં કે તામુકામાં જાઓ તો ત્યાં ઘડા ખાવાના, વેંકે પકડાવાનું, અરજી આપવા જાઓ તો થે અપમાન સહન કરી ઉપરથી મામલતદારના પટાવાળાને કંઈક આપવાનું. તક્કાટી થોડુંક પણ કામ કરે-કે જે કર્યા તે બંધાયેલો છે-તોયે તેનો દશવેચો ચાંદો તો પહેલાં મુકવો જ પડે. સ્ટેશન પર દીક્રીટ લેવા જાઓ, તો પણ દીક્રીટમાસતર ટપકાવે, આતો બધું જોઈ શકાય એવું ખુશું જ છે ને?”

“હા.”

“પણ બીજું ઘણું ઘણું ન જોઈ શકાય છતાં તમને અસહ કરે તેવું છે.”

“તે શું?”

“સરકારની પૈસા સંબંધી વ્યવસ્થા હમણાં થોડાં વરસોથી સરકારે રૂપિયાના ભાવમાં એવો ફેરફાર કર્યો છે, કે જેથી તમને તમારી ખેતીવાડીનો જે પાક દેશાવર નવ, તેની કીંમતના અદ્ધર આના મળવા લેખએ, તેને બદલે સોળ આના જ મળે. આ રીતે દેશના ખેડૂતોને દર વરસે લગભગ ૪૨ કરોડ રૂપિયાનું નુકશાન થાય છે.”

“શું કહો છો?”

“સાચું જ કહું છું.”

“પણ એ આપણો દેશ સ્વતંત્ર હોય તો તમને આવું નુકશાન થાય નહીં. તેથી ગરીબાઈ વધે નહીં. મરીબાઈ ન વધે એટલે પોષ્ટીક ખોરાક મળે, અને તેમ થવાથી માંદગી સામે ટકાં રહેવાની શરીરમાં શક્તી આવે, એટલે મરણ પ્રમાણ ઘટે. તમારું અપમાન કાઢ કરે નહીં કેમકે રાજકારણમાં મત આપવાનો તમને અધીકાર મળે. દેશની સરકાર હોય તો વાણીયાનાં કચડી નાંખનારા વ્યાજ તમારે ભરવાં ન પડે તેવી વ્યવસ્થા થાય. વળી વીધોટી ભરવા સરતા ભાવે તમારે આનાજ વેચીને નુકશાન વેકું ન પડે, પણ એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે કે, બજારમાં જ્યારે તમારી ખેતીવાડીની વેદાશનો સારો ભાવ ઉપજે ત્યારે જ તે વેચાણને તેથી તમને સારું વળતર મળે. વળી પરદેશી માત્ર અહીં આવી તમારી સાથે હરીફાઈ કરે નહીં તે માટે જકત નાંખવાની દેશની સરકાર સજવડ કરે. ઉપરાંત અત્યારે આખી દુનીયાની અંદર એક ખીજાની સાથે વેપાર ઉદ્યોગનો ખુબ સંબંધ વધવાથી, ખેતીના માત્રમાં હરીફાઈ વધી છે. અત્યારે આ હરીફાઈમાં હીંદી ખેડૂતોના લાભ જગવાય તે રીતે ક્રમ થતું નથી, પણ દેશની સરકાર હોય તો જરૂર તે એવી વ્યવસ્થા કરે. એટલે દેશ સ્વતંત્ર થાય તેમાં સફળ થવારે લાભ આપાને તેમ જ ખેડૂ-

તોને જ થાય એ તમે સમજી શક્યા હશે.”

“બરાબર. પણ તમારે અમને આ બધું થોડે થોડે વીગતવાર સમજાવવું પડશે.”

“જરૂર. તે માટે આ કાચરાને આપણે ગોળમેથ પરીપદમાં ફેરવી નાખીશું. અને આપણને કેમ લાભ થાય તેના વીચાર કરીશું.”

“પણ હું વીનાયક લાઇ, આ વીલાયતની સરકાર આપણને એવું બધું આપશે ખરી?” નમ્યુ શેકે પુછ્યું.

“એના ચોતાના લાભ માટે જ એમ ક્યાં વીના છુટકો નથી. અત્યારે આખી દુનીયા ફરી મધ છે. અને પ્રજાની સંમતી વીના તેની ઉપર રાજ સત્તાવાતું કે વેરા નાખવાતું અને તે વસુલ કરવાતું જ ન બને તેવું થઇ ગયું છે. એટલે, તેમ જ ચોતાનો વ્યાપાર સાચવી રાખવા માટે પણ તેમને તેમ કરવાની જરૂર છે.”

“ત્યારે તો જમાનો બદલાયો ખરો.”

“હારતો.” વીનાયકે કહ્યું. “એ જમાનો કેમ બદલાયો એ પણ જાણવા જેવું છે. પરંતુ આપણે નાનકડી વાતમાંથી ક્યાંય ને ક્યાંય ચાલ્યા ગયા અને હવે વખત બહુ થઇ ગયો છે, એટલે વળી પછી ખીજી વખત એ વાત કરીશું.”

“લાઇ, અમને કશુંયે મોડું થતું નથી. પણ હવે તમારે ય કામ હશે. એટલે ભલે આવે જાઓ. પણ તમારી વાતોમાંથી, અમને તો ઘણું ચે નવું જાણવાનું મળ્યું, માટે તમારે અમને રોજ એવી એવી નવા જુની સંભળાવવી પડશે.”

“એની મારે ના નથી. વીલાયતમાં તો ગોળમેથ પરીપદ મળવાની હશે ત્યારે મળજે, પણ આપણી ગોળમેથ પરીપદ તો આજથી જ રાડ થઇ.” અને પછી બધો કાચરો વીખર્યો.

હું કા વો !

સજ કેસરોળ્યાં વસ્ત્ર, બહેની! આવોને રણવાટ!
અહીં નીલચંતાનાં શસ્ત્ર, બહેની! ઉતરો જગને ઘાટ!

હું હુંભી વાગે દેશમાં ને થાયે ત્રંબાળુ નાદ,
સ્વાધીનતાની હાકલ પડનાં ગાડી દેતી સાદ રે
દેવા દુસ્મનને ઉચાટ—સજૃં

ઘોરણુ ઘોર્યાં સતકે દેરાં, ઉડી ગઈ હવે નીંદ,
સીંહણુ હૈયે આવો, હુંકાવો, સત્ર સ્મરી જ્ય હીંદ રે
દેવા પતી પુત્રોને સાથ—સજૃં

ધરણી ધકુકે, ગગન ગકુકે, વીરંગનાને સાદ,
હાંજ ગગડે શત્રુના સુણી, સ્ત્રી શકતીની ત્રાડ રે
જગવો તંમે કાળ કરાળ—સજૃં

અંઝાવાતે જોમ ચડ્યાં ને, વાયુ પ્રત્યના વાય,
શુરાના સંગ્રામ મચ્યા, ત્યારે ઘરમાં કોણુ ભરાય રે
તજ ઓરડા નીકળો બહાર—સજૃં

અગ્ની ભભુકે અંતરે ને, નયને અશુકે વીજ,
શેમે શેમે ગુંજ રહો તમ સ્વાતંત્ર્યનાં જ્યગીત રે
દેવા કાપરને પડકાર—સજૃં

“ વીજય ”

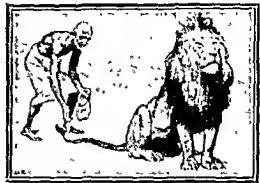

હીંદની કુચ

‘અહીંથી જવાની છુટ નથી’ એ અંગ્રેજ પારીયાની દરકાર કર્યા પીના હીંદી વાધ પ્રગળી કરે છે, તે લેઈ તેના મગન શેકનરા ઉશ્કેરાઈ એને મારતા બોલી ઉઠે છે: “શું આ જંગલી પ્રાણી અંગ્રેજ નથી સમજી શકે?”

[નેમ્સપેસ્ટર]

[હુરિય]

સીંહની પુછડી ઉપર મીઠું

ગાંધીનું મીઠાપુદ્ધ શાહીપ્રાણીને પળની રહું છે.

[ઝીન એમ્સ્ટરડેમર] [એમ્સ્ટરડેમ

ધમની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સમાજે

શ્રીયુત ડાહ્યાબા આણંદજી આવડા

તરફથી આ આય સંમેલ ભેટ.

સંપૂર્ણ અગાધકારી હીવસને અંતે

રીચુ આફ રીચુક]

[ન્યુયોર્ક

હુ કા વો !

સહ કેસરોળ્યાં વજ્ર, ખેની! આવોને રણવાટ!
અહી નીલંપતાનાં શસ્ત્ર, ખેની! ઉતરો જગને ધાટ!

હું હુંભી વાગે દેશમાં ને થાયે ત્રંબાળુ નાદ,
સ્વાધીનતાની હાકલ પડતાં માડી દેતી સાદ રે
દેવા દુસ્મનને ઉચાટ—સહૃં

ઘોરણુ ઘોર્યાં શતકો દેરાં, ઉડી ગઈ હવે નીંદ,
સીંહણુ હૈયે આવો, ઝુકાવો, મૂલ સ્મરી જ્ય હીંદ રે
દેવા પતી પુત્રોને સાથ—સહૃં

ધરણી ધકુકે, ગગન ગકુકે, વીરંગનાને સાદ,
હાંમ ગગડે શત્રુના મુણી, સ્ત્રી શક્તીની ત્રાડ રે
જગવો તંમે કાળ દરાળ—સહૃં

અંઝવાતે ભેમ ચડ્યાં ને, વાયુ પ્રવયના વાય,
શુરાના સંગ્રામ મચ્યા, ત્યારે ધરમાં ફાણુ ભરાય રે
ત્યજ્યો આરઝા નીકળો પહાર—સહૃં

અગ્ની ભઘુકો અંતરે ને, નયને ઝણુકો વીજ,
રોમે રોમે ચંછ રહો તમ સ્વાતંત્ર્યનાં જ્યગીત રે
દેવા કાયરને પડકાર—સહૃં

“વીજય”

મજુરાને જે સગવડો પડેલા અપવા તે હવે આપી શકે તેવી સ્થિતિ રહી નથી. અત્યાર સુધી 'પીતૃદેશ'ના શ્રમજીવીઓની સંખ્યા સ્થિતિ પછવાડે સાંસ્થાનિક પ્રજાનું રક્તશોષણ છુપાઈ રહ્યું હતું. હવે તે ખુલ્લી રીતે બહાર પડ્યું છે અને તેની સામે સંસ્થા-નાનો માનવસમુદાય બળવો પોકારે છે. એમાંથી સંપ્રાજન્યવાદી અર્થવ્યવસ્થામાં ઉચ્ચપાયાલ જન્મે છે. એ સ્ત્રીઓ, પોલિટી, છટલી, અમેરીકા, જર્મની, અને ઇંગ્લેન્ડ ઉપર આની સૌથી વધારે અસર છે. તેમાંથી ઇંગ્લેન્ડનો મુડીવાદ તો આજે અપાર બાકુળ-તામાં અકળાઈ રહ્યો છે. મુડીવાદનો પડેલા ઉદ્ય એ દેશમાં થએલા હોવાથી, એણે શ્રીજી બધા રાષ્ટ્રોને ખાલુએ રાખી પ્રારંભકાળથી જગત માટેના માલનું મથક-પદ પ્રાપ્ત કરેલું હોવાથી, હવે ઉચ્ચપાયાલ અને આકર્ષનો આકર્ષો સમય પશુ એને આંગણેજ રહે પથ છે. અલખ-ત, ખીજા તમામ મુડીવાદી દેશો આજે આપદપ્રસ્ત છે, પણ ઇંગ્લેન્ડ તેમાં મોખરે ઉભું છે, જેમ જેમ અન્ય રાષ્ટ્રો મુડીવાદનો વીકાસ કરી ચેતપોતાની સ્થાનિક બેકારી સામે શોષણના બાલ ક્ષેત્રો ખોળતાં જાય છે તેમ તેમ ઇંગ્લેન્ડના માલ માટેનાં બળવો પર કાપ મુકવાથી અંગ્રેજી મુડીવાદ બહાવરો બનતો જાય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં બેકારીનો રાજ હવે ચડતો આંકડો આ વાતનું સમર્થન આપે છે. ૧૯૨૯ ના મે માસથી ૧૯૩૦ ના મે સુધી બેકારીની ટકાવારી અહીં ઉઘ ગતિથી આગળ વધી છે. નીચેના કોષ ઉપરથી તેનો ખ્યાલ સાંપડશે:-

૧૯૨૯	ઇંગ્લેન્ડ	બેકારીના ટકા
મે	...	૯.૭
જુન	...	૯.૬
જુલાઈ	...	૯.૭
ઓગસ્ટ	...	૯.૯

સપ્ટેમ્બર	...	૧૦.૦
ઓક્ટોબર	...	૧૦.૪
નવેમ્બર	...	૧૧.૦
ડિસેમ્બર	...	૧૧.૧

૧૯૩૦

જાન્યુઆરી	...	૧૨.૬
ફેબ્રુઆરી	...	૧૩.૧
માર્ચ	...	૧૪.૦
એપ્રિલ	...	૧૫.૧
મે	...	૧૫.૮

આ ટકા તો બેચર એક્સેન્સીવલી એટી-સ ઉપર બેકારીનો વીમો ઉતરાવતા હાજર થએલા અને નોંધાયેલા બેકારીનાજ છે. સાચી સંખ્યા આના કરતાં વધારે હોવી જોઈએ. કંઈ નહીં તો ઇંગ્લેન્ડમાં શ્રમજીવીઓના કુલમાંથી આજે (જુન ૧૯૩૦) લગભગ ૨૦ ટકા, એટલે કે આશરે એકત્રીસથી બાવીસ લાખ આદમીઓ બેકારીમાં બળતા હશે.....જુલા જુલા ઉદ્યોગો પ્રમાણે ૧૯૩૦ ના ફેબ્રુઆરી સુધીના આંકડા કાઢીએ તો અંગ્રેજી બેકારીના ટકા નીચે પ્રમાણે જણાય છે:-

ખાણો	...	૧૩.૨
લોખંડ ઓગાળવાની હાડીઓ	...	૨૨.૭
વહાણોનું બાંધકામ	...	૨૪.૬
સુતરાઉ કાપડ	...	૨૪.૨
ગરમ કાપડ	...	૨૧.૧
મકાનોનું સજ્જત	...	૧૮.૩

ફેબ્રુઆરી પછી બેકારીની ગતિ અતીશય શીથળ જતી છે. કાપડનાં કારખાનાંઓમાં વજુકર દીઠ આઠ શાળો ચલાવવાનો પદ્ધતિ કાબલ થઈ ચુકી છે, એટલે એ ઉદ્યોગમાં બેકારીનું પ્રમાણ કુલ મજુર સંખ્યાના ૬૫ ટકા સુધી હવે ચડ્યું છે. બાકીના

પ્રુટી નીકળતી. થોડો સમય જતાં વળી પાછા રાહત દેખાતી, કારખાનાં ચાલુ થતાં, સમૃદ્ધીની સ્ત્રીતા વહેવા માંડતી અને અંતે ફરી વખત મુડીવાદનો માળખો હચમચી ઉઠતો. આ વૃત્તિકગતીનો વીધો વરં વાર પુનરાવર્તન પામે છે. લગાઇ પછી અમેરીકા અને જપાનની ઉદ્યોગસમૃદ્ધી લગભગ પરાક્રમ્યએ પહોંચી, વોલ્ચીટમાં ધનકુખેરોની ‘આલબેલ’ સંભળાવા લાગી. હવે આજે એ અવુલ સમૃદ્ધીની ઇમારતો ડગમગવા માંડી છે. અમેરીકામાં તયાર માલનો કારમો અતીરેક થયો છે. તેને ખરીદનાર વગેરે સાંપડતો નથી, એટલે ત્યાંનાં સ્ટોક એક્ષચેન્જમાં ઉથલપાથલ મચી છે. ગત વર્ષની આખરમાં આખી દુનીઆનાં બજારોને બહાવરાં કરી નાખે એવી ઉથલપાથલ અમેરીકામાં યથા હતી. ૭ માસના હુંકા આંતરગાળામાં આજે ફરી એકવાર તેની કામે કટોકટીનો કળ કચીઆ નાખતો ઉભો થયો છે. ગયા શતીવારે (૭ મી એપ્રિલ ૧૯૩૦) વોલ સ્ટ્રીટમાં બજારો ખેંચી ગયા તે પહેલાં છેક છેલ્લી ધડી સુધી સ્ટોકનું વેચાણ જરા પણ અણચણ વીના ચાલતું હતું. અમેરીકાના બાપારીઓ એમ સાકે જાહેર કરતા હતા કે ગઈ સાલના ગગડાટ પછી આજ સુધીમાં બજારોએ સરસ પ્રગતી કરી છે. આ બધી બકાઇઓ અને ઉંજળી આશાઓ ઠગારી નીવડી છે, અને ફરી એકવાર બજારો જમીનહોસ્ત થયાં છે. આખી આલમમાં મુડીવાદ આજે આપદકાળમાં અટવાઇ રહ્યો છે. કોઇ કોઇ સ્થળે ફેણીક તાંબડી દેખાય છે, પણ એ માત્ર એલવાતા મેરાગનો છેલ્લો ચમકાર છે. અમેરીકા આખી દુનીઆની પરીસ્થિતીથી અલીપેત રહી શકે નહીં: અમેરીકાની અસર જગતનાં

બજારો ઉપર છે અને જગતનાં બજારો પાછાં અમેરીકાને આપે છે. આમ પરસ્પર સમવાય સંબંધથી સંકળાયેલો મુડીવાદ આલમને આંગણે ભુખમગે, બેકરી, ડેરાનગતી અને હીંસનો અખાડો જમાવી દેશે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ઉથલપાથલ

કેલં માર્કે મુડીવાદી દ્રવ્યસંચયના નીચમતું અવલોકન કરતાં કહ્યું છે કે મુડીવાદ નીચે માનવસ્થાની મુશ્કેલીઓમાં અનીવાર્ય ભરતી ચડે છે. આ વીધાને અસત્ય દેરાવવા મુડીવાદના પ્રતીનીધીઓ આપાસ ઉઠાવી રહ્યા છે. મુડીવાદના પ્રારંભ પછી આજદીન સુધીમાં મજુરોના પગારનું પ્રમાણ વધ્યું છે એ વાતનો ઉલ્લેખ કરી આ આડતીઆઓ પોતાના વર્ગીય તંત્રનું ઉંજળું ચીત્ર આલેખે છે. પણ નક્કર વસ્તુસ્થિતી આજે મુડીવાદ સામે એટલો મથક પોકાર સંભળાવી રહી છે કે મુડીવાદની સેનેરી ઓઢણી ભેતભેતામાં ઉતરી જાય છે અને શોષણનીતીનું બીષણ સ્વરૂપ ખુલ્લું પડે છે. એકએક દેશમાં આજે બેકારી અજબ ગતીએ વધતી જાય છે. કામદારોના જીવનનીવાંઢ ઉપર મુડીવાદના કુહાડા રોજ રોજ દ્રર ખનતા બેસતી દોડાય છે, સામાન્યજાતીઓ એમની નીચેનાં સંસ્થાને ઉપર આથીંકે શોષણનો ભયાનક ભરડો ઓર મકકમતાથી દાખી રહ્યા છે. આ બધી વીનારાક હાલો મુડીવાદના મોઢકે ભુરાખને તોડી ફોડી દુર ફગાવી દે છે. સામાન્ય વાદી રસતાઓના ઐથોગીક ઇમારા જમીન હોસ્ત ચતા જાય છે. સાંસ્થાનીક હુંડ સામે અવરોધો આવી ઉભા છે, પરદેશગમનની સંભાવનાઓ સંકુચિત થતી ચાંલી છે. આથી સામાન્યવાદી દેશો ધરઆંગણે

મજુરોને જે સગવડો પડેલા અપતા તે હવે આપી શકે તેવી સ્થિતિ રહી નથી. અત્યાર સુધી 'પીતૃદેશ'ના શ્રમજીવીઓની સંખ્યા સ્થિતિ પછવાડે સાંસ્થાનિક પ્રજાનું રક્તશોષણ છુપાઈ રહ્યું હતું. હવે તે ખુલ્લી રીતે બહાર પડ્યું છે અને તેની સામે સંસ્થા-નેના માનવસમુદાય બળવા પોકારે છે. એમાંથી સાત્રાજ્યવાદી અર્થવ્યવસ્થામાં ઉચ્ચપાયાલ જન્મે છે. એ.એચ.આ, પોલિન્ડ, ઇટલી, અમેરીકા, જર્મની, અને ઇંગ્લાંડ ઉપર આની સૌથી વધારે અસર છે. તેમાંથી ઇંગ્લાંડનો મુડીવાદ તો આજે અપાર વ્યાકુળતામાં અકળાઈ રહ્યો છે. મુડીવાદનો પહેલા ઉદય એ દેશમાં થયેલા હોવાથી, એણે શ્રીજા બધા રાષ્ટ્રોને ખાલુએ સખી પ્રારંભકાળથી જગત માટેના માલનું મયકે-પદ પ્રાપ્ત કરેલું હોવાથી, હવે ઉચ્ચપાયાલ અને આકર્ષનો આકર્ષો સમય પણ એને આંખોએ જોઈ થયા છે. અક્ષય-વ, ખીજા તમામ મુડીવાદી દેશો આજે આપદગ્રસ્ત છે, પણ ઇંગ્લાંડ તેમાં મોખરે ઉભું છે. જેમ જેમ અન્ય રાષ્ટ્રો મુડીવાદનો વીકાસ કરી પાતપોતાની સ્થાનિક બેકારી સામે શોષણના ખાલ દોષો ખોળતાં જાય છે તેમ તેમ ઇંગ્લાંડના માલ માટેનાં બજારો પર કાપ મુકવાથી અગ્રિય મુડીવાદ બહાવરો બનતો જાય છે. ઇંગ્લાંડમાં બેકારીનો રોજ ઉંચે ચડતો આંકડો આ વાતનું સમર્થન આપે છે. ૧૯૨૯ ના મે માસથી ૧૯૩૦ ના મે સુધી બેકારીની ટકાવારી અહીં ઉચ્ચ ગતિથી આગળ વધી છે. નીચેના ક્રાંતિ ઉપરથી તેનો ખ્યાલ સાંપડશે:-

૧૯૨૯	ઇન્ડિયા બેકારીના ટકા
મે	... ૯.૭
જુન	... ૯.૬
જુલાઈ	... ૯.૭
ઓગસ્ટ	... ૯.૯

ઓક્ટોબર	... ૧૦.૦
નવેમ્બર	... ૧૦.૪
ડિસેમ્બર	... ૧૧.૦
...	... ૧૧.૧

૧૯૩૦

જાન્યુઆરી	... ૧૨.૬
ફેબ્રુઆરી	... ૧૩.૧
માર્ચ	... ૧૪.૦
એપ્રિલ	... ૧૫.૧
મે	... ૧૫.૮

આ ટકા તો જ્યાર એક્ષેચેન્ટરી એપ્રિલ સ ઉપર બેકારીનો વીમા ઉતરાવવા હાજર થયેલા અને નોંધાયેલા બેકારીનાજ છે. સાચી સંખ્યા આના કરતાં વધારે હોવી ભ્રમજે. કંઈ નહીં તો ઇંગ્લાંડમાં શ્રમજીવીઓના અમુકમાંથી આજે (જુન ૧૯૩૦) લગભગ ૨૦ ટકા, એટલે કે આશરે એકવીસથી બાવીસ લાખ આદમીઓ બેકારીમાં બળતા હશે.....જુદા જુદા ઉદ્યોગો પ્રમાણે ૧૯૩૦ ના ફેબ્રુઆરી સુધીના આંકડા કાઢીએ તો અગ્રિય બેકારીના ટકા નીચે પ્રમાણે જણાય છે:-

ખાણો	... ૧૩.૨
શોખંડ ઓગાળવાની હાડીઓ	... ૨૨.૭
વહાણોનું બાંધકામ	... ૨૪.૬
સુતરાઉ કાપડ	... ૨૪.૨
ગરમ કાપડ	... ૨૧.૧
મકાનોનું અણતર	... ૧૮.૩

ફેબ્રુઆરી પછી બેકારીની ગતિ અતીશય શીથળ બની છે. કાપડનાં કારખાનાંઓમાં વલુકર દીઠ આઠ શાળો ચલાવવાનો પદ્ધતિ દાખલ થઈ ચુકી છે, એટલે એ ઉદ્યોગમાં બેકારીનું પ્રમાણ કુલ મજુર સંખ્યાના ૬૫ ટકા સુધી ઉંચે ચડ્યું છે. ખાણોના

દરેક ઉદ્યોગમાં પણ ફેબ્રુઆરી પછી મે સુધીમાં આતરરાષ્ટ્રીય ઉચ્ચપાયેલા લીધે ઓછામાં ઓછી બખ્ખે ત્રણ ત્રણ દશ જેટલી બેકારવૃદ્ધી થયેલી હોવી જોઈએ એમ સંદેહ અનુમાન નીકળે છે.

જવાલામુખીના શીખર પર

મુડીવાદ જેમ જેમ પોતાના બધા વ્યવસ્થીત કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેનાં વીરોધી બધો પણ વીરાટ બનતાં જાય છે. આ વીરોધી બધોમાં સૌથી સમર્થ બલ બેકારીતું છે. એતું પ્રમાણ અકસ્મત ઝડપથી પ્રગતી કરી રહ્યું છે. બેકારીની ભીષણ ભુતાવળ આજે આખા જગતને ધરધરાવી રહી છે. હામ હામ મુડીવાદ સામે તીવ્રકીય માનવોનો સંઘ એકત્રીત બની વીંધવની ભોખત બનવી રહ્યો છે. કોઈ સ્થળે સુનામસીન મુડીવાદ પોતાના બલવત્તર પ્રતાપથી તેને દાબી દે છે, કોઈ સ્થળે તે અમુક અંશે મુડીવાદને નમાવી અમુક હકો હસ્તગત કરે છે અને સર્વ સ્થળે તે મુડીવાદના વીનાશ માટે વાતાવરણ સર્જે છે. મુડીવાદ અત્યાર સુધી એમ માનતો હતો કે તેની બેનમુન વ્યવસ્થાકર્તાથી તેણે શોષણતું ક્ષેત્ર સલામત બનાવ્યું છે, પણ તેનો આ ભયંકર ભ્રમ કશું રીતે હામ હામ વીધીન બની રહ્યો છે. વસ્તુતઃ એની પુનઃવ્યવસ્થા માત્ર અવ્યવસ્થામાં ઉમેરો કરે છે. ઉદ્યોગવીકાસની સીધી સાથે એણે કામદારોની બેકારીનો પ્રશ્ન ઉઠેલી નાખવાનાં સ્વભાવે સૈવ્યાં હતો. એ સ્વભાવે આજે સરી પડ્યો છે. માત્ર શખ્દોના આડંબરથી તે શ્રમજીવીઓના સમુદાયને પંખાજવા મથે છે, પણ નક્કર વસ્તુરૂપીની બ્યાંજાપર ચઢી પોકરાણુ પાડતી હોય ત્યાં સુવાળા શખ્દોનાં ધીંગડાં ક્યાં સુધી કામ લાગે?

એની સામે આજે દાવાનગ સગગી ઉઠેલો છે. સર્વપક્ષી જવાળામુખીના શીખર પર મુડીવાદ આરૂઢ થયો છે, અને ત્યાં બેસી તે પોતાને માટે સલામતીની કલપનાસૃષ્ટી રચી રહ્યો છે. એના પગ નીચે અગમ્ય ઉંડાણમાં વીનાશક અગ્નિરસ ઉઠ્યો રહ્યો છે, તેતું તેને પુરું ભાન નથી. કદી કદી ભાન થાય છે તો તે પાછું શીખરની સુરમ્ય દવમાં ઉડી જાય છે. ખરું જોતાં એ મદ્યક્યુર મુડીવાદની દશા કેટલી વીષમ છે, તેનો ખ્યાલ અપણું આખી દુનિયાના મુડીવાદી દેશોના બેકારીનાં આંકડા ઉપરથી સાંપડશે. ૧૯૨૯ ની સાલનાં એ આંકડા નીચે મુજબ છે:-

જર્મનીની બેકાર શેઠ

જર્મનીમાં ૧૯૨૯ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૮ મી તારીખથી ૧૫ મી માર્ચ સુધીમાં રાજ્યની મદદ મેળવનાર બેકારોની સંખ્યા ૨૩,૭૮,૨૫૧ હતી. એ ઉપરાંત ‘ઇમ્પ્રોન્સી ફંડ’માંથી સહાયતા લેનારાઓનો આંકડો ૨,૮૦,૦૦૦ નોંધાયો હતો. ફેબ્રુઆરીના અન્તમાં રાજ્યે આખાયે દેશમાં જાહેર ફંડમાંથી મદદ મેળવનાર બેકારોની સંખ્યા મુકરર કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. પરીણામે ૨૬,૨૦,૦૦૦ નો આંકડો જાણાયો હતો, પણ જેમને સહાયતા સાંપડી નહોતી અગર જેઓ રાજ્યની મદદ એક કે અન્ય કારણે મેળવી શક્યા નહોતા એવા ‘અસાગી’ બેકારોને ઉપક્ષા આંકડામાં ઉમેરતાં સરવાળો ૪૨,૩૦,૪૫૧ ઉપર પહોંચ્યો હતો.

ફ્રાન્સમાં કામ ધંધાનો કાળ

ફ્રાન્સમાં જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડની પેટે રાજ્યસ્ત્રોત તરફથી બેકારોને વીમાભથ્થુ કે બીજી કોઈ મદદ મળતી નથી. હમણું

હમણાં ફ્રેન્ચ સરકારે. અતીથાર પરી-
મીત પ્રમાણમાં ધંધા વીનાના માણસોને
મદદ આપવી આરંભી છે, પણ એ ઉપરથી
ખેડારીનો સાચો આંકડો મળી શકતો નથી.
૧૯૨૯ ના જાનેવારીમાં લેખર એક્સપેન્ડિ-
ચર માત્ર ૧૩,૦૨૭ ખેડારોનાં નામ નોંધાયાં
હતાં. આ સંખ્યા ફ્રેન્ચ શ્રમજીવીઓના
શ્રમમર્યાદાની પ્રતીક નથી. ક્રાંતિમાં ખેડારીનો
ત્રાસ ને કે ઇજ્જત અને જમની નેટલો
નથી, છતાં જો યોગ્ય વસ્તીના લગભગ
દશ ટકા નેટલો માણસો કામરંધા વીના
રજીને જ છે.

બેલ્જિયમનો આતંનાદ

બેલ્જિયમ માત્ર કાઠીઆવાડ જેવડો
નાનો દેશ છે, છતાં એની રજેસ-
ગમાં ખેડારીનું જોર વ્યાપી ગયું છે આ
અલ્પ રાષ્ટ્રની સરકારે આ આદતને પહેલ્લી
વળવા ખેડાર-વીમા-પદ્ધતી બે વધેથી
શરૂ કરી છે. ત્રીશક લાખની વસ્તીવાળા
એ નાનકડા દેશમાં ખેડારવીમાની ૧૬૫૫
સંસ્થાઓ છે, એમાં ૬,૦૮,૫૯૪ શ્રમજીવી
સભ્યો ભરાયા છે. ૧૯૨૯ ના ફેબ્રુઆરીની
ગણતરી પ્રમાણે આ સંખ્યામાંથી ૨૨,૪૬૮
માણસો તદ્દન ખેડાર હતા, અને ૨૫,૧૪૧
મજુરોને અરકુ'પરકુ' કામ મળતું હતું.
ખેડારી સામે વીચો ઉત્તરાવનારા કામદારોની
સંખ્યા બેલ્જિયમમાં કુલ કામદારોના કેવળ
આઠા ભાગ નેટલી છે, એટલે ઉપરનો
ખેડારીનો આંકડો સંપૂર્ણ ગણી શકાય
નહીં.

જોશીઆમાં આદત

ગત વર્ષના ફેબ્રુઆરી મહીનામાં
જોશીઆની કુલ ખેડારસંખ્યા
૪,૧૭,૭૨૩ હતી. આમાંથી ૨,૨૫,૦૮૫
કુલધાતેનિ મર્યાદાએ જીવવા પુરતું રાજ્યનું

‘સકાવરત’ મળતું હતું. જુમલે લગભગ
સવાયાર લાખ જેટલા ખેડારો ઉપરાંત
જોશીઆમાં એવા કેટલાક નીબંધીય માણસો
છે કે જેમને રાજ્યે મદદ માટે નાલાયક
ઠરાવ્યા છે. આ-જુબે મરતા નાલાયકોની
સંખ્યા ૩૩,૫૦૦ છે. એમને ચોરી, લપાડી
અને હુંડકાટ શીત્રાય જીવનનીવાંદોનો ખીલો
કષા માગે રહ્યો?

બ્રીટનનાં સંસ્થાનો

અમેરિકાનો ઉત્તર વીભાગ રાજાને
ઉમેરું કાનડા એક વીશજી અંગ્રેજી
સંસ્થાન છે. ઇંગ્લેન્ડમાં અત્યારે મજુરોને
કામ ધંધાની કેટલી તંગી છે, એ તો
આગલા લેખોમાં લખાઈ ગયું છે. પણ
એનાં સંસ્થાનોની આદત માતૃદેશ કરતાં
જરાયે ઉતરે એવી નથી. કાનડામાં મજુર
મહાજનોએ (Trade Unions) ખેડારીના
આંકડા એકઠા કર્યા છે. આ સંસ્થા-
ઓમાં કુલ ૨૦૦,૦૦૦ સભ્યો છે. તેમના-
માંથી ૧૯૨૯ ના જાનેવારીમાં કુલ ૧૧ ટકા
સર્વથા ખેડાર હતા. ૧૯૨૯ પછી આજ
દીન સુધીમાં કાનડા ઉપર આદતનાં વાદળાં
વધારે ઘેરાયાં છે. ફક્તીજીમાંથી યુનાઇટેડ
સ્ટેટસનો મુડીવાદ આ સંસ્થાને લપડાકો
લગાવી રહ્યો છે. પરીણામે એના કુલ મહે-
નદજીવી માનવોમાંથી પંદર ટકાને માથે
આજે ખેડારીનો પાંતે અકળાઈ રહ્યો છે.

ન્યુઝીલેન્ડ પણ શ્રેષ્ઠ બ્રીટનનું સંસ્થાન
છે. આ પ્રદેશની ખેડારીના આંકડા ૧૯૨૮
ના યોથા ચરણ પુરતાજ મળે છે. મજુર
સંઘોએ એ સમયે પ્રસીદ્ધ દરેલા વૃત્તાન્તો
પ્રમાણે સંઘોની આખી સભ્યસંખ્યામાંથી
દશ ટકા માણસો સદંતર રોજી વીના રજ-
ળતા હતાં.

ઇંગ્લેન્ડના સંસ્થાનોમાંથી હીન્ડ જુમમ-
શમાં સૌને મોખરે ઉભું છે. આખી

દુનીઆમાં આજે જે કરોડ માણસો બેકાર છે એમ મુડીવાદનું અર્થશાસ્ત્ર જણાવે છે પણ એ આંકડાને અનેકવાર વટાવી જાય એવી વીરાટ બેકારસંખ્યા તો એટલા હીંદમાં જ છે. તેનીસ કરોડની જનતામાંથી બરાબર અર્ધ ભાગને પુરં એક ટંક પણ ખાવા મળતું નથી. આ લુપ્તે મરતાં તમામ માનવોને બેકાર ન ગણીએ તો પણ પ્રજાનો લગભગ ચાલીસ ટકા જેટલો વીલાળ વીલાગ એટલે કે આશરે તેર કરોડ માણસો (આખાકટ્ટું) તો ચાકળી બેકારીમાં બંધાયેલા છે.

આપણે હંમેશાં ૧૯૨૬ની સાલના છોડામાં બેકારી સામે વીમો ઉતરવનાર ૨,૮૦,૦૦૦ મજુરોમાંથી સાઝાનવ ટકાને કંઈએ કામ મળી શક્યું નહોતું.

માંધાતા મુસોલીનીનું

માદર-વતન

ઇટલીના સર મુખત્યાર મુસોલીનીએ એના માદર-વતનને સમૃદ્ધિને શીખરે પહોંચાડ્યું છે એવી તરંગી વાતો આપણે ધણીવાર સાંભળીએ છીએ. અનુભવ, રાજ, માહિતી અને અકલ્લ એ તમામ તત્ત્વોથી વીરકત રહેનારા ધણાએ માણસો મુસોલીનીના એકલથ્યુ શાસન નીચે ઇટલીની જનતાનો ઉદ્ધાર થયાનું માને છે. એ દેશનું વારત-વીકે ચીત્ર આ કટપનાગીતથી છેક લુદ્ધું છે. પ્રથમ તો લગભગ આખું ઇટલી અને એના ઉઘોઝો અમેરીકાની મુડીને આંગણે ગીરો મુકાઈ ગયેલ છે. માંધાતા મુસોલીની એના લોખંડી શાસન નીચે એક પણ પ્રજા-જનને અનુત્પાદક નહીં રહેવા દેવાની શેખી જગતને સંભળાવી રહ્યા છે. ઇટલીની સમૃદ્ધી માટે એણે હડતાળોને પણ ગેરકાયદેસર

ઠરાવી છે, પીતૃદેશનો પ્રત્યાપ વધરવા તે એકેએક આંખીને માલમત્રા ઉત્પન્ન કરતો બનાવવા મથે છે, છત્રાં ઇટલીના શ્રમજીવી-ઓમાંથી બાર ટકા જેટલા ‘માનવ જંતુઓ’ને કયાંયે કામ શોધ્યું જરૂર નથી. ગઈ સાલના જાનવારી માસમાં ઇટલીના બેકાર એકસચેંજ ઉપર કંઈપણ કામ ધંધા વીનાના માણસોની સંખ્યા ૪,૬૬,૨૩૧ નોંધાયેલી હતી. એ ઉપરાંત એજ સમય દરમિયાન અર્ધ રોજી કમાતા કામ-દારો એટલે અર્ધ બેકારોનો આંકડો આશરે ત્રીસ લાખ હતો. આમ લગભગ પાંચ લાખ પર પહોંચી જતી બેકાર એકસચેંજમાં નોંધાયેલી બેકારફાજ ઉપરાંત, વણનોંધી સંખ્યા તો કાણ જાણે કેટલીયે જગત દશે! ઇટલીની મુસોલીની-સ્થાપીત સમૃદ્ધીનું આ સાચું આલેખન છે.

જપાન

ઉદય પામતા આફ્રિકાની ઝમકદાર ભુમી (Land of the Rising Sun) જપાનની જાણેજલાલી વીધે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ઊરત પમાડનારી વાતો સંભળાય છે. ૧૯૧૪-૧૯ ના વીરવ વીરકમાં જપાને અતુલ સંપત્તી એકઠી કરી, એ પછીની આસમાની આફતોને અતેય એણે તાણવરી જાળવી રાખી, અને આજે એનાં સર્વ પ્રજાજનો સુખી ને સાધનસંપન્ન છે એમ ધણાનું માનવું છે. આ એક અભ્રમ છે. જગતના અન્ય મુડીવાદી રાષ્ટ્રોની પેઠે જપાન પણ આજે અવ્યવસ્થીત ઉત્પાદન અને પરીણામી બેકારીથી આપદગ્રસ્ત છે. જમ હીંદમાં તેમ જપાનમાં રાજસ્થા તરફથી બેકારીની પધ્ધતીસર નોંધાયેલી રખાતી નથી, એટલે કાઢને એ ‘સવીતોદય-ભુમી’ના શ્રમજીવીઓના લુપ્તમરણી ચોકકસ માહિતી

મગતીજ નથી. એમ છતાં ૧૯૨૯ ની સાલનો ત્યાંનો ખેતરી-અડસટો મળી શક્યો છે. ૧૯૧૯ માં જગદંબાથી જંગ પુરો થયા પછી જમીનનો વેપાર આજ દીવસ સુધી પાંછો પડતો આવ્યો છે. છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષમાં તો કેટલાયે કરખાનાં બંધ થયાં છે. પરીણામે ખેતરીની આકૃત ઉચ્ચ બનતી જાય છે. ૧૯૨૯ ના અંદાજ મુજબ અહીં ધંધાહીન મજુરોની સંખ્યા ૮૦૦,૦૦૦ હતી.

બીજા દેશોની ખેતરી

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં અત્યારે પાંચ લાખ ઔદ્યોગિક મજુરો ખેતર છે, એ અગાઉ કહેવાય ગયું છે. બ્રાઝીલના બધા મુડીવાદી રાજ્યો પર નજર નાખતાં સર્વત્ર એજ ઉપલબ્ધ અને આકૃતના એળા દેખાય છે. જેને અત્યાજ્ઞવાદીઓ આખી આનમની સંસ્કૃતિઓ અને પ્રશામકારોના દેન્દ્ર સમાન સમજે છે એના સ્વીતઝ્વેન્ડમાં ગયા વર્ષના પ્રારંભે રાજ્યના ૨૭૨૨૨ે નોંધાયેલી ખેતરી કુલ મજુર સંખ્યાના ૭ ટકા જેટલી હતી. એ પછીના એક વર્ષમાં 'નીબકમ' માનવોતો આંકડો અગીઆર ટકા સુધી હોંચો ચડ્યો છે. પોલાન્ડમાં ૧૯૨૯ ના પહેલા મહીનામાં લગભર એકલેજનને અંગણે ૨,૪૯,૪૬૨

ખેતરો નોંધાયા હતા. હંગેરીમાંએજ અત્રસામાં કુલ મજુરોમાંથી તેર ટકા સંપુર્ણ 'નીવૃત્તી' સેવતા હતા. હોલેન્ડની સરકારી મજુર ઓફીસના ૨૭૨૨૨ પર ગેરતા ૩૯૯૦૦૦ કામ દારોમાંથી ૧૯૨૯ । આરંભે આશરે ૬૧૧૫૩ સ્ત્રીપુરુષો પ્રવૃત્તીહીન હતા, એટલે કે ખેતરીના પ્રમાણે લગભગ વીશ ટકા સુધી પ્રગતી કરી હતી. એજ વર્ષના મધ્ય મહીનામાં નારવેના ઔદ્યોગિક શ્રમજીવી ઓના પાંચમા ભાગના માણસોને ઉદ્યોગની વાંહતું કંઈ સાધન નહોતું, અને પોર્ટુગીસીડનના ૩૨૮૧૦૯ મજુરોમાંથી પંદર ટકા ને આજીવીકા માટે કાંઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તી સાંપડતી નહોતી. ડેનમાર્કમાં મજુર જનતાના ત્રીશ ટકાને ૧૯૨૯ ના આખાએ વર્ષમાં કંઈ કામ વીના ટળવળતું પડ્યું હતું. રીનલેન્ડના મોટાં શહેરોની સરકારી મજુર ઓફીસોએ અગીઆર હજાર પરીપુર્ણ ખેતરોની નોંધ લીધી હતી અને બીજા અઢર હજારને રાહતકામ વડે રોજી પુરી પાડી હતા. ડેનમીગના મજુરોની કુદૃશ પોલાન્ડની પરીસ્થિતી પર નીભરે છે, એટલે પોલાન્ડ કરતાં એ કારખી ખેતરીથી ડેનમીગની મજુરજનતા પીડાય છે. ૧૯૩૦ ના આરંભમાં આ પ્રદેશમાં ખેતરીના ટકા શ્રમજીવીઓના સરવાળામાંથી પચીસ છવીસ સુધી પહોંચ્યા હતા.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીહરનો સ્ટોલ હોય ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

નવયુગની

: લેખક :

આવચંદ માવજી વડેરા

સ્ત્રી ભાવના

સ્ત્રી જીવનની આપણી કલ્પના અનેક રીતે ખોટી છે. સમાજસંસ્કૃતિની દૃષ્ટીએ એ માન્યતામાંથી મનુષ્યનો અપુણ્ય ને એકપક્ષી આદર્શ જ ધડાય છે; શરીર-શાસ્ત્રની દૃષ્ટીએ, શરીરસજનનમાં જેનો મુખ્ય હિસ્સો હોય તેનો વ્યક્તિત્વિકાસ અમુક રીતે રૂંધાઈ જવાથી નવી પ્રજા માત્ર એકપક્ષી

આજની સ્ત્રી

પતિની વીલાસ સુતો

સંસ્કારો લઈને જ આવતરે છે; મનુષ્યજીવનની દૃષ્ટીથી પ્રજાનો એક વર્ગ-માત્ર ચોતામાં કુદરતી રીતે રહેલી એક શક્તિને લીધે જ-પુરુષને આકર્ષી શકે છે માટે, અને પ્રજા ઉપજાવી શકે છે માટે જ જીવે અને પુરુષની પાછળ પાછળ ધસડાય એ અસહ્ય છે. સંસ્કારોને આદર્શ એકપક્ષીતા-અને મનુષ્ય જાતીને આમ થતો અર્ધપીકાસ-એ પરીણામ જગત ભરતી લગભગ બધી જ જાતીમાં સામાન્ય રીતે પ્રવર્તી રહેલ છે; એટલે અહીં સ્ત્રી જાતી તરફતે હીંદુ સમાજનું વર્તન કે જે માત્ર માણસાઈની એક સામાન્ય લાગણીનાં ધોરણે જ ગુન્હો બની રહે છે, તેનો ઉલ્લેખ હું નથી કરતો. આપણી ગૃહવ્યવસ્થા-અને કુટુંબવ્યવસ્થામાં આપણે સ્ત્રી જાતીને પરાધીન રાખી રહ્યા છીએ, અને ઉપરાંત તેનાં જીવનનાં વીકાસને માત્ર આપણે એકાંક સ્થાપિત સીદ્ધાંતોની મર્યાદામાં જ ગુંગળાવી રહ્યા છીએ-એટલે કે સ્ત્રી જાતીના સ્વરૂપ-દર્શનની આપણે ત્યાં રહેલી મર્યાદા એ આખી માનવજાતીએ-એજ વસ્તુપર રાખેલી ધડીએક કુદરતી પાણુ ગણાઈ જવાય તેવી મર્યાદા કરતાં વધુ સાંકડી-વધુ અમાનુષીય છે. આ વસ્તુ તો આપણી સ્વાધીન દશા છે અને એના પરીણામ તરીકે અમુક વધુ પ્રકારની હીનતા આપણે આખા માનવસમાજ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં ભોગવવાની છે. પાણુ આંવાત દુર કરવી એ બહુ મુશ્કેલ નથી. આપણી

આવતી કાલનો સમાજ સ્ત્રીજાતીનો પ્રથમ કેવી રીતે ઉકેલશે? એ સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન પુરુષની વીદાસભુતી' કે મૃતપત્નીની પાછળ તપ તપી તપી જીવનની સુકુમાર લાગણીઓને કરમાવી નાખનારી પત્નીધી જ પરીતૃપી થશે. કે સમાજની સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા અને વીકાસમાં, સ્ત્રી પુરુષની સાથી-મીત્ર બનશે? શ્રેષ્ઠ કે તેનો માગીક ઉકેલ, ચોતાના આ વીદતાપુણું, મનનીય નીતિધર્મમાં મુદ્દર રીતે કરી આપે છે.

અત્યારની મનોદશા અને સ્ત્રી ધરવાનો આદર્શ—એ કાંઈ સર્વ મનુષ્યને સામાન્ય નથી, એ તો માત્ર ઐતીહાસીક પરિસ્થિતીમાંથી ઉદ્ભવે છે, અને ઇતીહાસની ગતિનો વેગ જોડેલા જડપી કરવો હોય તેટલો થઈ શકે છે. એનો નાશ થવાનાં ચીન્હો પણ અનેક સ્વરૂપે પ્રકટતાં આવે છે.

ઉપર પ્રથમ કહી તે મનોદશા સર્વ મનુષ્યને સામાન્ય છે. એ માત્ર કાંઈ એક પ્રજાની સ્વતંત્ર પરિસ્થિતીમાંથી નથી ઉદ્ભવતી. એનું કારણ તો ખુબ જ દુર મનુષ્યજાતીના તદ્દન પ્રાથમીક અને તાત્કાલિક સ્વભાવમાં રહેલું છે. ઘણીવાર આપણે કુદરતી વૃત્તિ ને કૃત્રીમ વાસના વચ્ચેનો સુક્ષ્મ ભેદ પાડી શકતા નથી; અને કેટલીક વાર તો એવો ભેદ હશે કે કેમ તે પરત્વે જ આપણને શંકા જાય છે. એ ચર્ચા અહીં અસ્થાને છે. પણ એટલું યાદ રાખવાનું છે કે એ ભેદ માત્ર એક જ નીચત સમયખીંદુને આધીન છે. ઉપરાંત સાપેક્ષ છે—એટલે કે અમુક એક જ ક્ષણ—અને અમુક જુદી જુદી સ્વભાવવીચીત્રતામાં આપણે કહી શકીએ કે, આટલું કુદરતી ને આટલું કૃત્રીમ. પણ એજ વખતે વસ્તુસ્થિતિ એ હોય છે કે કૃત્રીમ ગણાતી વસ્તુનું ઉદ્ભવ-સ્થાન સડગ દુર પણ એવી જ કુદરતી શક્તિમાં રહેલું હોય છે, અને કુદરતી ગણાતી વૃત્તિ પ્રમાણમાં નવીન હોઈ એના-

પર માનવશક્તિએ કશું નથી ઉમેર્યું હોતું એટલે આ તફાવત માત્ર અંશભેદનોજ—સ્વરૂપભેદનો નહીં—(Difference of Degree, not of Kind) છે.

આ વસ્તુ સમગ્ર પૃથ્વી સ્ત્રી પરત્વેના પુરુષમાનસની આ વીચીત્રતા એ કુદરતી

આજની સ્ત્રી

દુઃખમાં છુપાવી રાખવા ચોગ્ય પ્રાણી

વૃત્તિ છે, કે માત્ર અનેક યુગની જીવન-અવસ્થાના પ્રગળ પરીણામ તરીકે આપણામાં ખુબ જ ઉંડાણથી ઉતરી આવી છે, તે કહી શકાયું નથી. કોઈપણ યુગમાં, કોઈપણ સમાજમાં, કોઈપણ પુરૂષ, કોઈપણ સ્ત્રી તરફ માત્ર એક જ દૃષ્ટિથી-અને તે જાતીય આકર્ષણની દૃષ્ટિથી-જેતો આવ્યો છે. શરૂઆતમાં આપણે એટલું સ્પષ્ટ કહી નાખીએ કે, સ્ત્રી તરફનું પુરૂષનું આ જીવન સ્ત્રી અને પુરૂષના કોઈપણ પ્રકારના સંબંધમાં મુશ્કેલ રહેતી આ મનોદશા પુરૂષ જાતીના કોઈ ગાદ લાગણીઓપર જ નભી રહી છે; અને એજ જીવનદશાની એકલતાથી, સ્ત્રીએ પોતાની જાતને હંમેશાં આ વીલાસની જુદી જુદી લાવનાને અનુકુળ થયામાં જ પોતાના સમસ્ત વ્યક્તિજીવનનું સાકલ્ય માન્યું છે. પુરૂષે વીલાસ ફેરવી ફેરવીને ભોગવ્યો છે; સ્ત્રીએ એ વીલાસની સર્વ મનોદશાને અનુકુળ રહેવાના પ્રયત્નો કરી-એમાં જ જીવનહર્ષ મળી રહે તેટલી લાગણીઅવસ્થા સદાય કેળવ્યાં કરી છે. સ્ત્રીના દર્શન માત્રથી પૌરૂષ પ્રકટે-અને પુરૂષ એ શક્તીને અનેક રીતે રમાડે એ વાન સ્થુલમાં સ્થુલ કે અતી કુદરતી વાસનાથી, મહાન પ્રેરણાઓની લાવના સુધી એકસરખી રીતે સાચી છે. આ વસ્તુ સ્ત્રીને માટે હંમેશાં યોગ્ય જ છે? એ બીજો પ્રશ્ન. ત્રીજો પ્રશ્ન એ કે, જો એમાંથી સ્ત્રી કે પુરૂષ-અગર બંનેના વીલાસમાં વીલાતકતા આવતી હોય તો, એની સામે એટલું જ વ્યાપક બીજું બળ આપણે લાવી શકીએ કે કેમ?

એ સ્ત્રી તરફ માણસ અત્યાર સુધી કંઈ નજરથી જોતો આવ્યો છે? એની નીજગતતા પર, કે એની ચંચળતાને અતીશયતાએ વણુધી એના પર અનેક અંકુશો સજનાર, એની

સુકુમારતા પર પ્રેમની દ્વિવ્ય કલ્પનાઓ કરનાર, કે એની મોહકતા પરથી દીવ્ય ઉદાટી લઈ સંપ્રેમ પ્રયોધનાર, એની પરાધીનતાના દુઃખથી દુઃખી બની એનો ઉદ્ધારક બનનાર અને એને છે તે ને તે રૂપીતીમાં ચઢાવી લેવા ઇચ્છનાર-સહુની સામટી લાગણીનું જો પૃથક્કરણ થાય, તો એક જ સીદ્ધાંત તારવી શકાય કે, સહુએ એની જાતીય અવસ્થા (Sexual life) પર જ નજર ગ્રાપી છે. અલબત્ત! દૃષ્ટિકોણ જુદા જુદા છે ખરા, પણ એ તો નવીન વીલાસ સદાય વાંચ્છનાર શીશરી માણસની તરંગી વૃત્તિનું પરીણામ છે. સ્ત્રીના સંપુર્ણ અસ્તિત્વને માત્ર આ એકજ નીયમમાં સમાવી દીધું છે. સ્ત્રી સ્વતંત્રતાની પુરૂષ માને છે તેવી વ્યવસ્થાનો પુરૂષ સંચાલક એટલા માટે એ વાત ઉપાડી રહ્યો છે, કે એની પુરૂષવૃત્તિ પોતાને સ્વાધીન સ્ત્રીશરીરના વીલાસથી ધાકી ગઈ છે. એને સ્વતંત્ર સ્ત્રીનો મોહ છે-અને એ મોહ એ સ્ત્રીમાં રહેલા લાગણીલગ્નને આમતેમ હલાવી, તેને માટે સ્ત્રીને તૈયાર કરી, સ્ત્રીને અનુકુળ બનાવી, પોતાની સ્વતંત્રતાની લાવના સ્ત્રી કશુંક કરે એટલી એને પરાધીન ને પોતાને અનુકુળ બનાવી, એ પોતાની વૃત્તિ સંતોષે છે.

આ વસ્તુ સ્ત્રીમાં છે ખરી-પણ એટલી જ પુરૂષમાં પણ છે. એટલે એ એકજ વસ્તુ પર વીચાર કરીને સ્ત્રીનું સ્થાન કે આદર્શ ઘડાય, એ એના વ્યક્તિત્વનો જાતીની પ્રગતિનો ઘણ કરનારી જ વાત છે. સ્ત્રીએ દાસી બની, સતી બની, રંભા બની, શક્તી બની, વેશ્યા બની, પુરૂષના આ હઠીલા વીલાસને સંતોષ્યો છે. સ્ત્રીને મલીન ગણવાના જમાનાથી માંડીને, સ્ત્રીસન્માન તરીકે તેના સમક્ષ જરા ગંદી વાત પણ ન થાય એ જમાના સુધીમાં સ્ત્રીને નીરખવાની વસ્તુ ફરી નથી.

સ્ત્રીના અસ્તીત્વને સમાજમાં રમાડ્યા માટે એના ખીજા સ્વરૂપનો ખ્યાલ ડાહ્યએ કર્યો નથી. સ્ત્રી સંબંધી સર્વ સાહીત્ય કે પ્રવૃત્તિ એના પુરૂષ સાથેના સંબંધ પરત્વેજ થાય- સ્ત્રી પુરૂષથી સ્વતંત્ર રીતે કદી વીચારાઈ નથી. મનુ કે કાલીદાસ જેવાની પરસ્પર-વીરોધી લાગણીઓ એ સામે સામે છેડેથી ભડે જોતી હોય-પણ તે એક જ વસ્તુ બુદ્ધિ છે. સ્ત્રીનું સમાજનું સ્થાન, સ્ત્રીનું આ સ્વરૂપ પુરૂષના લાભમાં સાથી સરસ રીતે કેમ લાવી શકાય, એજ દાંડીથી નક્કી થાય છે. સ્ત્રીનો કલ્પનાનો પ્રધાનસ્વર આ વાસના જ બની રહે છે. એક મનુષ્ય ખીજા મનુષ્યને પરસ્પરનાં સ્વાભાવીક સંબંધની વાત જાણુપર મુગી જે રીતે જોઈ શકે એ રીતે ડાહ્યાણુ સંસ્કૃતી સંપુર્ણતા સ્ત્રીને જોઈ શકી નથી.

આનું પરીણામ આપણે ઉપર કહ્યું તેમ જાતીની પ્રગતિમાં-આદર્શમાં-વ્યવહારમાં સર્વ સ્થળે પશ્ચાત્તાન થઈ રહ્યો છે. હીંદુ સમાજમાં તો સ્ત્રીજીવનની અવસ્થા ડાહ્યે ન ખી હોય તેટલી દીણી થઈ ગઈ છે. જગતમાં બધે જ સ્ત્રીની શરીરવાસના પર સંસ્કૃતી રચાઈ છે. અને એની જીદ્દીમત્તા, કે કુદ્દ લાગણીએને મૈલુ સ્થાન અપાયું છે. પૌરૂષના આદર્શો અનેક રીતે વીવીધ અને અનેક જીદ્દ જીદ્દ સ્વરૂપોમાં રચાયા ને લાંબા છે. સ્ત્રીનો આદર્શ માત્ર એક જ રહ્યો છે, સ્ત્રીનું જીવન માત્ર એક જ વાસનામાંથી પ્રકટે છે. એક જ વાસનાની તૃપ્તિ કે નીષ્ફળતા એના સમસ્ત જીવનને આટોપી શકે છે. પુરૂષત્વની વ્યાખ્યા જીદ્દે જીદ્દે સ્થળે જીદ્દી જીદ્દી બને; સ્ત્રીત્વને માત્ર પુરૂષના સંબંધ પરત્વેજ કલ્પવાનું. આ બંધી એકપક્ષીતા સ્ત્રીના શરીર પર નજર રાખીને ધણતા વ્યવહારમાંથી જ ઉતરી આવે છે. એથી પુરૂષ માત્ર વ્યખી-

ચારી બન્યો છે. સ્ત્રી માત્ર દેખાવડી જનના ઇચ્છા-ધગવે છે. પુરૂષની મહત્તા માપવાનું અનેક સાધનો છે, સ્ત્રી માત્ર રૂપાળી છે કે નહીં એટલુંજ જોવાય છે. કદરૂપા પુરૂષો તે મહાન પણ જની શક્યા છે, કદરૂપી સ્ત્રીને સાહીત્યમાં પણ સ્થાન નથી.

સ્ત્રીજાતીનો આખો વીકાસ આ રીતે જ થયો છે. એ પોતાની જાતને પોતે પણ વ્યક્તીત્વના ખીજા અંશથી જોખ શકતી નથી. એ જાતીનો મોટો દુરુચી તે વીકાસ પ્રીયતા: પશ્ચીમની ઉઝાંઝળા સ્ત્રી કે પુર્વની સતી-જનને પોતાના જીવનને એક જ દાંડીથી જોઈ રહી છે. એકને આત્મા સાથેની રમતમાં ઉલ્લાસ સાંપડે છે. ખીજા આત્માનું જોણુને નામે જાતનું સમર્પણ કરે છે. પુરૂષનું અસ્તીત્વ સ્વતંત્ર છે. સ્ત્રીને જો સ્ત્રીશરીર નહોત તો જાણે સમાજ સ્થાનજ નહોત ! વીકાસપ્રીયતામાંથી જીવનની ખીજા મહત્તાઓ પ્રત્યે ઉદાસીનતા અને નીષ્ફળતા પ્રકટી છે અને અત્યારની આખી જાતીની પશ્ચીન અવસ્થા જાણે સ્ત્રીનો સાચો જ ક્રમ હોય તેમ ધડીભર મનાય છે. જો સ્ત્રીએ પોતાના જીવનનો અમુક ભાગ પુરૂષ રાખે છે તેમ શારીરીક વીલાસ માટે જીદ્દે રાખ્યો હત ને ખીજા સ્વતંત્ર જીવન માટે પ્રયાસ કર્યો હોત, તો સ્ત્રીને માટે જગતમાં જીદ્દ પ્રશ્નો રહેત નહી.

આ વસ્તુ સ્વભાવસ્થાપીત છે ? જો મનુષ્યશરીરનું ધગતર જ એવા પ્રકારનું હોય કે આ આકર્ષણ ડાહ્યાણુ ભોગે ગંભે ત્યાં જહાર આવવાનું જ, તો તો પછી એમાંથી ઉદ્ભવતા દરેક પરીણામ, માટે આપણે તૈયાર રહેવું. પણ એમ નથી. આકર્ષણ સ્વાભાવીક છે, વસ્તુસીદ્ધ છે, છતાં સર્વ સંજોગોમાં અનીવાર્ય નથી: સ્ત્રી-જીવનના દુકગાનું એક અત્યંત મહાન અને

શક્તીભર્યું સ્વરૂપ માતા અને ખંડેનના સંબંધમાં પ્રત્યક્ષ છે. આહી સ્ત્રીને નીરખતો પુરૂષ સ્ત્રીની ખીણ લાગણી જ ભુલે છે. સ્ત્રીની ભુલ જ મહત્તામાંથી સ્વર્ગ ઉપજાવે તેવું વાતાવરણ પ્રકટતું નીરખે છે. એજ રીતે સ્ત્રી પુરૂષને અનેક ભુલ ભુલ રીતે પુછ શકે છે. પુરૂષો સ્ત્રીઓની દ્રષ્ટીએ માત્ર વીલાસતૃતીતું સાધન નથી મનાતા. પુરૂષની અનેકવીધ માનવતા ક્રમશઃ પ્રકટતાં સ્ત્રી તેના તરફ ભુલ જ ભરતી આકર્ષાય છે; અને વીકારની એક છાંટ પણ અનુભવ્યા સીવાય પુરૂષને આહી શકે છે. રૂપ કે વીલાસવાસના વીનાના નરદેહને પુખ્તના અર્ધ ચગ્રવતી નારી જગતમાં કદી ન હોત, જે માત્ર સ્વાભાવીક ગણાતા કુદરતી આકર્ષણને કુદરતે જ માનવશક્તીથી અસ્પર્શ્ય ને પર રાખ્યું હોત તો. એજ સાથે પરસ્પરીને પણ માતા કે ખંડેન ભેટથી પરીત્રતાથી નીરખનાર સતેજ અને સ્વાધીન કલ્પનાબળવાળો માણસ પણ ન જ જન્મે હોત. પણ આ માતૃત્વ એ પુરૂષની કલ્પનામાંથી પ્રકટે છે, તે જે સ્ત્રીની લાગણીઓનો અત્યંત સહવાસ સેવ્યે એ પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીમાંથી જ ઉદ્ભવે તેની સમાજવ્યવસ્થા હોત, તો આ વસ્તુસ્તીતી વીરલ હોવાને બદલે કેટલી સામાન્ય હોત? જ્યાં સ્ત્રીની ખીણ મહત્તા પ્રત્યક્ષ ન થઈ હોય, જ્યાં સ્ત્રીને ખીણ રીતે જોતા નહોતપણથી જ ન શીખાયું હોય, જ્યાં સ્ત્રી દ્રષ્ટીએ પડતાં જ ઉદભવી શકે તેવી છુપી વીકારચીનગારી સ્ત્રીજીવનના ખુદલા ને ભવ્ય દર્શનની અસરના સ્થાયીપણાથી યુક્ત જતી ન હોય, ત્યાં સ્ત્રી જોતાં વીકારથી મુકત રહેવું સામાન્ય માણસને માટે કેટલું મુશ્કેલ છે? અતીશય સાવચેત સમાજ આ વીકારની નીરંકુશતાને કળે લાવવા માટે સ્ત્રી પુરૂષને અનેક રીતે ભુલ પાડ્યા જ કરે છે. પણ એ પ્રજાને જેમ જેમ વધુ આગ્રહી થતા

જાય છે, તેમ તેમ એ વીકારથી ઉત્ક્રાંચથી મનોદશા તીવ્ર બની પ્રજાનું સત્ત્વ ને સાત્વીકતા સુસ્યા કરતી જાય છે. વીલાસી-વ્યવહારમાં નકામી-નીર્બળ-ને જગતમાં ખીજ કોઈ પણ હેતુ માટે નજીવી હોય તેવી સ્ત્રી બની ગઈ છે, એની બધી જ માનવતા દબાઈ ગઈ છે. એ શકતીનો એક બાલુનો બળા-તકાર સંચય, જ્યાં છુટ મળી છે ત્યાં! એટલે કે જાતીય આકર્ષણને વધુ મજબુત બનાવવામાં ભરતી કામે લાગે છે ને પુરૂષની માત્ર એક જ લાગણીને સ્પર્શી શકે છે.

જે એ સ્વાભાવીક હોત તો માતા કે ખંડેન જેવી પવીત્ર સ્ત્રીકલ્પના ન પ્રકટી હોત. સ્વાભાવીક હોય તો પણ આ કલ્પના એટલું તો સ્પષ્ટ કરે છે કે, એથી વીરલની વસ્તુ પણ એટલા જ ભરતી, એટલી જ પ્રબળ લાગણીથી સમાજમાં રહી શકે છે. જે માતા અને ખંડેનનો સંબંધ માણસે ઉપજાવી કાઢ્યો હોય-ને સ્વાભાવીક આકર્ષણ તો માત્ર શરીર પરસ્પર હોઈ શકે-તો માણસની એ મહત્તા છે કે એ કુદરતી વૃત્તીપર આટલો વીજ્ય મેળવી શકે છે. એજ મનુષ્ય જે ધારે તો સ્ત્રીની કલ્પનાના આમ દુકંડા નહીં પણ આખી જાતીની કલ્પના ફેરવી શકે અને સ્ત્રીને ખીજ સ્વરૂપમાં જોવાનો પ્રયાસ આમ વ્યકતીગત નહીં, પણ આખા સમાજમાં પ્રકટાવી શકે. સ્ત્રીજીવનની અનેક પાંખડીઓ ખીણ-અને એ બધી પાંખડીઓને સમાન હક્ક મળતાં, પુરૂષ સ્ત્રીની અનેક અવસ્થાનો ભકત બની રહે. સ્ત્રીમાં રહેલી માનવતા સંપુર્ણ રીતે વીકસવાનો જે અવકાશ થઈ શકે તો પુરૂષ એક સાચો માણસ જેમ ખીજ માણસ તરફ આકર્ષાય તેમ સ્ત્રી પર મુગ્ધ બની શકે. માનવતાની વ્યાખ્યા પુરૂષશક્તીની મર્યાદામાં જ ચુંચવાઈ ગઈ છે, તેમાં સ્ત્રી ગોતાના ચારીઅવેવી વ્યથી અનેક અંશો આપે, અને

જગતપ્રગતીની સાચી દીશા સમજી જઈ અત્યાર સુધી સીદ્ધ થયેલા આદર્શ કરતાં એ વધુ મહાન શક્તી પ્રકટાવી શકે.

આ બધું પશ્ચીમની કે પુર્વની એકમાર્ગી ભાવનાથી નથી થવાનું. આવતા યુગની સ્ત્રી માત્ર વીલાસી રમણી કે સતીપત્ની નથી રહેવાની. આવતા યુગનો પુરુષ સ્ત્રીને 'દાસી' કે 'ડાકી' નથી ગણવાનો કે નથી 'દિલી' ગણવાનો. ખરી રીતે તો આપણે એ બન્ને સ્ત્રીત્વને છોડી દેવાનાં છે. સ્ત્રીએ સ્ત્રી રહેવાનું છે ને માણસ બનવાનું છે. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીસન્માન કે નારીપુજાની ભાવના માત્ર વ્યવહારમાં જ—પ્રત્યક્ષ વર્તનમાં જ જુદાં પડે છે. આંતરીક મનોદશા તો—સ્ત્રીને તીલાજવાની દ્રષ્ટી તો—એક જ છે. પુરુષ સ્ત્રીને ઘરકામના અસહ્ય યોગ નીચે ક્યારી નાખવા છતાં તેના વીલાસને બગાડીને ભોગવે, કે પોતાની આર્થિક અવસ્થાના ભેરે સ્ત્રીને નચારી, હુલાવી-પુલાવી, તેના વીલાસને છેતરીને ભોગવે, એ બધું સરખું છે. પુરુષ સ્ત્રીને નખળી ગણી પોતાના હુખનો ભાર તેના પર લાખ્યા કરે, કે સ્ત્રીની નાની નાની શારીરિક મજુરી પણ પોતે કરી આપે તેમાં બેદ નથી. અણધાર માણસ સ્ત્રીપર હુકમ ચલાવે કે સંસ્કારીની સ્ત્રી પ્રેરણાદેવી બની ખીરાજે, એ બન્નેમાં માણસ કે સ્ત્રી જરાય જુદા નથી. માત્ર સંજોગે વર્તન ફેરવ્યું છે એટલું જ. આખી મનુષ્ય સમાજવ્યવસ્થામાં માત્ર પુરુષની સમવડતાનો જ ખ્યાલ રાખે કે માત્ર સ્ત્રીની સમવડતાનો ખ્યાલ રાખે તેમાં કશો ફેર નથી. સીધી અને આડકતરી રીતે જોઈએ જ બે જુદાં ગણી શકાય. આ બે છેડાનો ભેદ એ પુરુષની સ્ત્રીથી સ્વતંત્ર એવી જીવનદશાનો છે. સ્ત્રી તરફના દ્રષ્ટીબિંદુનો નહીં. જેમ પ્રેમ ને ધીકાર માનસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટીએ એક જ વીચાર કે લાગણીતંતુમાંથી પ્રકટે છે, તેમ

સ્ત્રી પ્રત્યેની અત્યંત બેદરકારી કે અત્યંત કાળજી, એક જ સીદ્ધાંતતંતુથી બેઠાયા છે.

સ્ત્રીની શુદ્ધીમતાપર, સ્ત્રીની માનવલાગણી પર, સ્ત્રીની સ્વતંત્ર શક્તી કે વીરુદ્ધ જીવન-કલાપર નગર રાખનાર જ સાચો માણસ બને છે ને સ્ત્રીને માણસ બનવાની તક આપે છે. સ્ત્રીને સમાજવ્યવહારમાં પડવા દે, તેનો અનેકગણો સ્વતંત્ર વીકાસ જોઈને તે પર આકર્ષાય, સ્ત્રી આધીન જીવન જવે, ને પુરુષ તેમાંથી મનુષ્યજીવનનાં નવનવા અંશો પ્રકટતા જુએ, સ્ત્રી એકલી જ ફરે ને પુરુષ તેનો દોસ્ત બને, સ્ત્રી ખીલું જીવન જવે, ને પુરુષ એ જીવનપર પરીત્ર રીતે મોહાય—એવા માણસ બનેલાં સ્ત્રી ને પુરુષ સાથે રહી ધરેલા સમાજ માટે જગત ઝંખી રહ્યું છે.

માનુલની વ્યાપક પ્રેમાળતા સમક્ષ જેમ જુરી વાસના સુપ થઈ બેસી જાય છે, તેમ સ્ત્રીત્વની વીવીધતા ને સ્વતંત્ર શક્તી આગળ બને, એ નવા જીવનસીદ્ધાંતતંતુ ધ્યેય હોવું જોઈએ—એટલે કે સ્થળે સ્થળે ને સદાકાળ જેમ આપણે કોઈ સ્ત્રીના અત્યારના સ્ત્રીત્વ તરફ નગર ન નાખતાં તેની ખીલ માનવતા તરીકે માતા કે બહેનના ભાવ સ્થાપીએ છીએ તેમ સર્વ સ્ત્રીની ખીલ માનવતા માત્ર ઉપરકલા તે સંબંધ પરત્વે જ નહીં પણ સ્ત્રીનામાં પોતામાં જ રહેલી કોઈ ગણજાણી શુદ્ધીમતા ને લગ્ય માનુષીતાપર નગર નાખતા રીખીએ. સ્ત્રીનો શુદ્ધીરીકાસ સંપૂર્ણ બને, સર્વલક્ષી બને. સ્ત્રી આ અર્થમાં સ્વતંત્ર બને અને પુરુષને જેમ સમાજમાં ખીજ પુરુષની જરૂર પડે તેમ સ્ત્રીની પ્રાથમિક રીતે સમાજમાં જરૂર ઉદભવે.

નૈતીક સીદ્ધાંતોના ભરપૂર તૈયાર થયેલું અંતઃકરણ વીકારપર સંપૂર્ણ વીજ્ય મેળવી

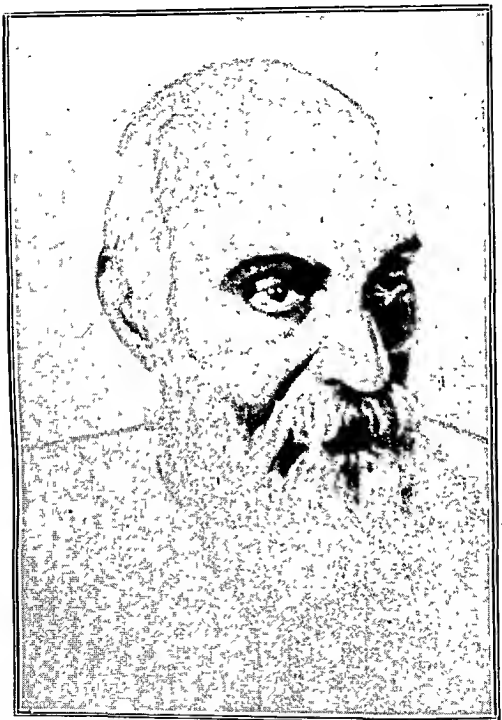
શક્યું નથી. સામાજિક નીયમોની શક્તિ એનો મુકાબલો કરવા માટે પર્યાપ્ત નથી. એટલે કોઈ વ્યક્તીગત મહત્ત્વાકાંક્ષા કે તપના આદર્શ વીના આ વૃત્તિને મર્યાદિત કરવી બહુ વીકટ લાગે છે. આપણે કેટલાય એવા નરવરોની કહપના કરી છે, કેટલાય એવા નરવરો છુતી ગયા છે, કે જેણે સ્ત્રી માત્રને વીશુદ્ધ લાગણીથી જોવા પ્રયાસ કર્યો હોય—ને સફળ થયા હોય. પણ એ સહુમાં વ્યક્તીગત તપ આપણે એટલું મુશ્કેલ હોય છે કે, જે સહુમાં એટલી વીશીષ્ટ આદર્શ-ભાવના આપણે સમજી હોય છે કે, જે સામાન્ય પ્રજાવર્ગમાં લાગ્યે જ આવે. જીવનના કોઈ અતી મહાન ધ્યેયને ખાતર, વ્યક્તીજીવનની કોઈ અતી પ્રમુખ ભાવનાને ખાતર, પુરૂષ સ્ત્રીના વીકાસ વીના છુતી શકે છે—અગર તો વીકાસને માત્ર એના મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં જ બંધ રાખી શકે છે. પણ એજ સાથે એ સ્ત્રીસંસ્કારને જેમ બને તેમ દુર રાખવાની આકરી પ્રતીક્ષા પણ હોય છે. આમ વીકાર પ્રત્યેની શાંત અરુચી—સ્ત્રીસંકલ્પસનો અભાવ, ને વ્યક્તી-ધર્મની ઉગ્રતા—આ બંધી વસ્તુ સાથે થતાં અખંડ બ્રહ્મચર્ય જન્મી શકે છે.

સ્ત્રીને જોતાં વીકાર ઉદ્ભવે એવા નીબંજ સમાજમાં સ્ત્રી સામે મુકાયલા અસંખ્ય આક્ષેપો અને સ્ત્રીપુરૂષના સંબંધમાં મુશ્કેલી અનેક મર્યાદાની અતીશયતાએ કોઈ ત્યાગી જન્માવ્યો હશે. પણ આપણે આ બ્રહ્મચારી કે ત્યાગીની જરૂર નથી. અ.પણે સતત જાગૃત મનુષ્યબળથી પોતાની જાતને અનામત રાખી—સંગ્રહાતી શક્તિને પાછી જાગૃત

રહેવા તરફ જ ખચ્યા કરે તેવા જીવનભરનું પ્રયત્નશીલ મનુષ્યોની જરૂર નથી. આપણે તો સમાજવ્યવસ્થામાં એવો ફેરફાર કરી નાખીએ કે સ્ત્રી તરફની દૃષ્ટીની આ અમાનુષીયતા સદૈવ દુર થઈ શકે. સ્ત્રીપુરૂષને લક્ષ્યાવનાર મોહીની ન રહેતાં પુરૂષના જોટલા જ હક્ક સહીત જગતમાં જન્મેલ મનુષ્ય બની શકે. આપણે અત્યારની નીતીભાવના સ્ત્રીસંબંધી માણસને વીકારહીન રાખવા માટે કેટલી નયજી છે તે જોયું છે. એ નીતી-ભાવનાએ આપણામાં ઉપજાવેલ અંતઃકરણની વૃત્તિ પણ કેટલી ક્ષુદ્ર છે તે પણ જોયું છે. એના પર જ આધાર રાખી આપણે સ્ત્રીપુરૂષની વ્યવસ્થા કરી શકીએ તેમ નથી. સ્ત્રી એ સંતાડી રાખવાની વસ્તુ, જોવાની ચીજ, જોગવાવાની મીઠકત મટી જાય, તો જીવનની બીજી અનેક બાબતો ઝડપથી વીકાસ કરી પુરૂષને તે બાબતો ખેંચી શકશે. એ વખતે સ્ત્રી પ્રત્યેની વીશુદ્ધ વ્યવહાર એ પુરૂષશક્તિનો અટકો બધો વ્યય કે સંપુર્ણ વીકૃતિ નહીં માગે અને નીબંજ થતી જતી નીતીભાવના કે ક્યારેક પ્રકટતી ઉન્કૃષ્ટ ભાવનાશીલતા એ બેની વચ્ચે જોથાં ખાતો સ્ત્રીપુરૂષનો સંબંધ, પ્રત્યક્ જીવનવ્યવહારની સમતોલતા પર સ્થીર બની જશે. સ્ત્રીજીવનના તત્ત્વોને સર્વત્ર સંપુર્ણ રીતે જોઈ શકાય તે માટે સંપુર્ણ સદૈવજન અને એ તત્ત્વોને વીકાસ પામી, માણસને વધુ ને વધુ ખેંચી શકાય તે માટે સ્ત્રીને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા ઉપરાંત જીવન-ધડતરમાં બંનેની અંશોઅંશ સમાનતાઃ આ ત્રણ સીદ્ધાંતથી ઉપરની જીવનવ્યવસ્થા પ્રકટી શકે.

શ્રીયુત ગણાભાઈ આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સન્નિધિ,
જ્યાં પ્રમુખ બન્યા ત્યાં જ પકડાયા!

ગુજરાતના પ્રખર મુસદ્દા શ્રીયુત વીકુલભાઈ પટેલ, જેમને ગેરકાયદેસર દરેકની
મહાસભાની કારોચારી સમીતીના સભ્ય હોવાને કારણે દોહડીમાં જ મહીનાની સજા થઈ.

સામ્રાજ્યવાદનો સમીક્ષા

: લેખક :
પતીરંદાજ

: લેખાંક ૬ ઠો :

ઉદ્યોગવાદનો ઉપયોગ.

પહે પહે એકબીજાની સ્પર્ધાને પરીણામે અમણી ઉડતા મુડીવાદીઓ લશ્કરી સરંજામમાં પણ પ્રતીસ્પર્ધાને દ્વંદ્વવી દેવા સતત ચોક્કસ રાખે છે. દર વખે નવાં નવાં સંહારનાં શસ્ત્રો ઉમેરે જાય છે, અને શસ્ત્રનીવાળુ પરીવહના! પડછા પાછળ પણ લશ્કરી સરંજામમાં ચોક્કસ વધારો કરે છે. ચોક્કસ માણસોના સ્થાપિત સ્થાયિની ખાતર સમાજ ઉપર જરૂરીયાત તરીકે દોષી ખેંચાડેલી આ સંહારક સેના અગણીત દલિલોના ધુમાડો કરે છે એટલું જ નહીં પણ લાખો જીવાનોના સર્જકશ્રમને (Creative labour) સાવ વેડફી નાખે છે. જેમ પ્રજાના પસીનામાંથી એકડી થયેલી સંપત્તી એનાજ લાભમાં વપરાવાને બદલે આમવગના અહીં તમાજ એનો ઉપયોગ યાવ છે એમજ આ માનવશક્તિ સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે એવાં ઉત્પાદનોમાં યોગવાને બદલે માત્ર સંહારની યાંત્રિક ચોળનાઓમાં ખપી જાય છે; આ ઉપરાંત દારૂઓ અને લડાઈની મશીનરી ઉત્પન્ન કરતાં કારખાનાઓમાં કેટલાય શ્રમજીવોની મહેનત સમાજને સાવ નીરપયોગી વસ્તુઓ સર્જવામાં વેડફાઈ જાય છે. આ બધી ઘટના તો શાંતીના સમયમાં આવું રહે છે પણ જ્યારે ખરેખર સામ્રાજ્યવાદી સંગ્રામ જામે છે ત્યારે મહેનતુ માનવોના

સારીરીક અને શ્રમરીષયક સંહારનું તો માપ નીકળી શકે નહીં. આ અમાપ સંહાર વખતે લાખો અને કરોડો માણસો એના ઉપયોગી ઉત્પાદનમાંથી અગળા થઈ માત્ર “મારી નાખવા”ના કારખાનામાં ભેડાય છે, વળી જે અસંખ્ય માનવો સંગ્રામમાં પ્રાપ્ત જાય છે એની લડાઈ પછીના ઉત્પાદનો માટે તુટ પડે છે. જીવતા રહેલા મર્યાદિ કેટલાક હાથપગ વીના તો કેટલાક અંગઉપાંગથી વર્જીત થયેલા બની જાય છે. આવા અર્ધાં અંગવાળ માનવીઓની સર્જનશક્તિ પણ સમાજ ધુમાડી ખેંસે છે. ઉપરાંત એ પ્રાણીનાં જીવન નિર્વાહનો ખોલો જીવતા રહેલાં શ્રમજીવો: ઉપર આવી પડે છે. પોતાના બધાંય સંપત્તિ સાથે જ્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓ એક બીજાને પૂરીપરથી ઉચ્છાવી નાખવા મેદાને પડે છે ત્યારે એમાંથી જે બાકી બચે છે એના ઉપરજ ફરી સમાજને વ્યવસ્થીત કરવાનો અને સામ્રાજ્યવાદીઓના ખાલી ખીસ્સાં ફરી પાછા ભરવાનો ભાર આવી પડે છે. ઉપરાંત આવાં મુદ્દોમાં વીજળ મેળવવા માટે વર્ષોથી તૃષ્ણારી કરવી પડે છે; એટલે માનવજીવનની જરૂરીયાતો માટે ઉદ્યોગ વદનો ઉપયોગ કરવાને બદલે માનવસંહારના શસ્ત્રો બનાવવામાં ઇન્તરાવાદીઓ એનો ઉપયોગ કરે છે. આખો ઉદ્યોગવાદ લશ્કરી કારખાનાઓમાં જ ગોંધાઈ જાય છે અને જે ફેક્ટરીઓ નિર્વાહના

સાધનો ઉત્પન્ન કરતી હોય છે એને પણ જરૂર પડ્યે દારૂગોળો ખનાવવા. માટે ઉપયોગમાં લઈ લેવામાં આવે છે અને જો લગાઈ લાંબો વખત ટકે તો ઉદ્યોગવાદે સર્જેલા થોડા ધણા માનવકલ્યાણના ઉત્પાદનો પણ સંહાર માટેજ ઉપયોગમાં આવે છે.

ઉચ્ચત જ્યારે ભારે આર્થિક અથડામણી થાય છે ત્યારેજ મોટી લગાઈ જામે છે અને એથીજ આજનો સાત્રાજ્યવાદી સંગ્રામ આખી સમગ્ર રચનાને ધીન બીન કરી નાખે છે અને એમાં પ્રથમ નખાંડો હોય એજ હોમાય છે. કેટલાક મોટા મુડીવાદીઓ આમાંથી ઉગરી શકે છે, કારણ કે એમની પાસે આ ધીન બીનતા અને આર્થિક અવ્યવસ્થાને પહોંચી વળવા જેટલી પુંછ હોય છે. જખરા ધનરાવાદી ત્રરો તો આ અંધાધુંધીમાંથી પણ અમલો રૂપિયા મેળવે છે. નાના ઉદ્યોગોને સાવ દળી નાખી આ મોટા મોટા મુડીપતીઓ મરજમાં આવે એટલે નફો આવા સમયેજ હુટે છે. પણ એકાદ બે સીન્ડીકેટો લગાઈમાંથી પોતાના ખીસ્સા તર કરે એટલેથી દેશમાં સમૃદ્ધી આવી એમ કહી શકાય નહીં. કરોડોને માટે તો આવાં યુધ્ધો માત્ર હુખમરોનોજ વારસો આપે છે.

ઝપાઝપી.

કેટલાક એમ પણ માને છે કે આવાં યુધ્ધો પછી સમાજની આર્થિક પુનઃવ્યવસ્થા નવા પાયા પર રચી શકાય છે; પણ જો માન્યતા પછવાડે સાત્રાજ્યવાદી લગાઈના મુળ કારણનું સાવ અડાન છે. આ યુધ્ધો જગતના બળરોનો કાણુ મેળવવા અને કાંચો માલ ઉત્પન્ન કરતા પ્રદેશો ઉપર “અસર” જમાવવા માટેજ

થાય છે, અને જગતના આવા તમામ પ્રદેશો અમુક મોટાં મુડીવાદી રાજ્યો વચ્ચે કપારનાએ વહેંચાઈ ગયા હોય છે. એટલે હવે તો એકના હાથમાંથી બીજાને ઝુંટવી લેવાનું જ રહે છે, અને જેમ જેમ એક મુડીવાદી રાજ્યસત્તા વધારે બળવાન થતી જાય છે એમ એમ એને એના વધુપડતા ઉત્પાદનો અને મુડી માટે માફેટ લેખે અને એથી એ જગતના પોતાને લેખતા પ્રદેશો પડાવી બેટેલાં બીજા સાત્રાજ્યવાદી રાજ્ય સામે ડોળા કાઢશે. આમ જ્યાં સુધી મુડીવાદ અનામત છે ત્યાં સુધી યુધ્ધો પણ અવીચળ રહેવાનાંજ.

કાયદો અને વ્યવસ્થા

શબ્દ સજ્જ સાત્રાજ્યવાદની ભયાનકતાઓ જેમ સંગ્રામના સમયમાં વધારે વીકાળ અને છે તેમ શાંતીના સમયમાં પણ એનાં સંચાઓ આમલગના આર્થિક નીકેદન માટે સતત ચાલ્યા કરે છે. અદ્ય વગીય સ્વાર્થોના સરંક્ષણ માટે અથવા પ્રદેશીય વીરતાર વાસ્તે જ્યારે સાત્રાજ્યવાદી મહારાજ્યો યુધ્ધમાં ઉતરે છે ત્યારે માતૃહુમીની લકતી જાગ્રત કરી એનાં રક્ષણ સાર આમલગને ઉત્તેજત કરે છે. શાન્તીના સમયમાં યુધ્ધનું મેદાન માત્ર મદદાય છે. વ્યવસ્થા, કાયદો, ન્યાય અને મીલકત રક્ષણને નામે અમ વગેરે એવો ને એવો કારમો સંહાર ચાલે છે. સદાય હુખ્યા લોકોના લોહીથી મુડીવાદનાં ખાલી ખપ્પરો ભરાય છે અને પાછાં ખાલી થાય છે. બહુજ થોડા માણસો અઢગક ધન એકઠું કરી શકે એવી આર્થિક નીતી જ્યાં સમાજ રચનાના મુળમાં હોય ત્યાં શોષણનો સંચો યુધ્ધનો આરંભ હોય કે વીરામ હોય તો પણ ચાલુજ રહે છે.

જગતના કોઈપણ દેશની આર્થિક નીતી તપાસી તો રાજ્યની તમામ બંધારણીય વ્યવસ્થા પણ અદ્ય વર્ગીય મુડીવાદના સ્વાર્થસંરક્ષણ માટે જ યોજાયેલી હોય છે. જેમ લશ્કરોનો ઉપયોગ લગ્ન વખતે શત્રુ પક્ષના શ્રમજીવીઓનો સંહાર કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે એમ શાંતીના સમયમાં સ્થાનીક શ્રમજીવીઓનું શોષણ કરવા માટે એજ લશ્કર લટકેલી તલવારની પેઠે થાણા જમાવી બેઠું હોય છે જરાક નેટલું સંગઠન, સંઘર્ષણ કે યજ્ઞવળ ચાલે એટલામાં તો સતત ચોક્કી રાખતો મુડીવાદ કાયદા અને વ્યવસ્થાને નામે એના પાળેલા શીકારી કુતરાઓને અસહાય શ્રમજીવીઓ ઉપર છોડી મુકે છે- લશ્કર અને પોલીસ બંને સામ્રાજ્યવાદીઓને સતત નીભાવવાનાં બે કારણો છે- રાતરને મદાત કરવા માટેનું કારણ નેટલું મદતલું છે એટલું જ શાંતીના ગાળામાં શ્રમજીવીઓને દબાવવા રાખવાનું કારણ પણ અગત્યનું છે. કુનીઆમાં નેટલાં નેટલાં સામ્રાજ્યવાદી રાજ્યો અત્યારે અસ્તીત્વમાં છે એ બધાનું રાજતંત્ર એકજ નેમ એકજ ધ્યેય અને એકજ નીતી લક્ષ્યમાં રાખે છે અને એ મુડીવાદના વર્ગીય સ્વાર્થોની સાંચવણી સામ્રાજ્યવાદની ટુંકી વ્યાખ્યા બાધા તો એને વીકસ પામેલા મુડીવાદજ કહેવાય. એટલે મુડીવાદીઓ એની રાજસત્તા એવા સહીસત્રામત હાથમાં મુકે છે કે જે એના સ્થાપિત સ્વાર્થો બરોબર સંભાળે.

મુડીવાદી માનવતા

ઈંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, જર્મની, અમેરીકા, જાપાન અને બીજા દેશોની રાજ વ્યવસ્થાના મુળમાં ઉત્તરેશો તો સંવસ્થા દેખાશે કે એ બધાના બંધારણીય નામોજા જુદાં જુદાં છે. કેટલે

પ્રબળમતવાદ કહેવામાં આવે છે કોઈને મર્યાદીત એક સત્તાવાદનું (Limited monarchy) નામ આપવામાં આવે છે તો કોઈને આભાસી સમાજવાદ (Social Democracy) જેવું ઉચ્ચતું ઉપનામ અપાય છે. છતાં બીના મુડીવાદી શાસનને ફેસીઝમ સંગઠનવાદનું આકર્ષક અભિધાન અપાયું છે પણ એ બધાય સ્વતંત્ર, અર્થ સ્વતંત્ર કે આપણું શાસનોની આખીયે આર્થિક નીતી માત્ર થોડા પુંજપતીઓના હાથનું રમકડું બની ગયેલ છે. આ બધાંય રાજ્યો પાસે નાના મોટા પ્રમાણમાં સંસ્થાનો છે- રેકડ મુડીવાદી શાસન પ્રણાલી એના ઉદ્યોગવાદને પરીણામે માલ અને મુડીના નીકાસ માટે તત્પર રહે છે. એટલે દરેક રાજ્યના બંધારણમાં જે વ્યક્તી કે સમુદાયે સત્તા સુપ્રત કરવામાં આવે છે એ એવા નીશ્ચીત ઉદ્દેશથી જ કે મુડીવાદનાં સ્વાર્થો એ બરોબર સાચવે. આ બધાં રાજતંત્રો લશ્કરો જમાવે છે, નૌકાસૈન્યો બાધે છે, કાયદાઓ ઘડે છે અને આમ વર્ગના દુઃખ ઓછાં કરવાં માનવતાના યુગ યાજ્ઞ પણ કરે છે છતાં એ બધાય દેશોમાં બેકારીના આંદોલનો દીનપ્રતીદીન વધે છે. ઉદ્યોગોમાં બાંજ દેશોની સ્પર્ધા સામે ટકી રહેવા મજૂરીના દર ઓછા કરવા પડે છે, સંગઠિત થતા કામદારો ઉપર ગોળીબાર થાય છે એમના સરકારો અને જાહેર પ્રેરણાઓને છીનવી લેવાની નાખવામાં આવે છે બેસુતો અને શ્રમજીવીઓની કારમી કંગાલીયત ઉપર ખડી થયેલી આ બધી રાજસત્તાઓ ઉચ્ચ જીવાત વર્ગના હિત માટે જ કાયદાઓ ઘડે છે, અદાલતો સ્થાપે છે, સ્થાનીક સ્વરાજ્યનાં બધાંય પુકે છે અને બીજા સુધારાઓ સ્થાપે છે. સંસ્કૃતી અને માનવતાના નામે મોટી મોટી ધરપીટાઓ,

સાધનો ઉત્પન્ન કરતી હોય છે એને પણ જરૂર પડ્યે દાક્ષિણ્યો ખતાવવા. માટે ઉપયોગમાં લઇ લેવામાં આવે છે અને તે લગાઇ લાખી વખત ટકે તો ઉદ્યોગવાદે સર્જેલા થોડા ધણા માનવકલ્યાણના ઉત્પાદનો પણ સંહાર માટેજ ઉપયોગમાં આવે છે.

ઉપરાંત જ્યારે ભારે આર્થિક અથગમણી થાય છે ત્યારેજ મોટી લગાઇ જામે છે અને એથીજ આજનો સાત્રાજ્યવાદી સંગ્રામ આખી સમાજ-રચનાને છીન્ન બીન્ન કરી નાખે છે અને એમાં પ્રથમ નખળાં હોય એજ હોમાય છે. કેટલાક મોટા મુડીવાદીઓ આમાંથી ઉગરી શકે છે, કારણ કે એમની પાસે આ છીન્ન બીન્નતા અને આર્થિક અવ્યવસ્થાને પહોંચી વળવા જટલી પુંજ હોય છે. જમરા ઇતિહાસવાદી તરફે તો આ અધાધુધીમાંથી પણ અખજે ફપીઆ મેળવે છે. નાના ઉદ્યોગોને સાવ દળા નાખી આ મોટા મોટા મુડીપતીઓ મરજીમાં આવે એટલે નફા આવા સમયેજ હુટે છે. પણ એકાદ બે સીન્ડીકેટો લગાઇમાંથી પોતાના ખીસ્સા તર કરે એટલાથી દેશમાં સમૃદ્ધી આવી એમ કહી શકાય નહીં. કરોડોને માટે તો આવાં યુધ્ધો માત્ર હુખમરાનોજ વારસો આપે છે.

ઝપાઝપી.

કેટલાક એમ પણ માને છે કે આવાં યુધ્ધો પછી સમાજની આર્થિક પુનઃઘટના નવા પાયા પર રચી શકાય છે; પણ એ માન્યતા પછવાડે સાત્રાજ્યવાદી લગાઇના મુળ કારણતું સાવ અજ્ઞાન છે. આ યુધ્ધો જગતના બજારોનો કાણુ મેળવવા અને કાંચો માલ ઉત્પન્ન કરતા પ્રદેશો ઉપર “અસર” જમાવવા માટેજ

થાય છે, અને જગતના આવા તમામ પ્રદેશો અમુક મોટાં મુડીવાદી રાજ્યો વચ્ચે કપારનાએ બેંચાઇ ગયા હોય છે. એટલે ફવે તો એકના હાથમાંથી બીજાને ઝુંટવી લેવાતું જ રહે છે, અને જેમ જેમ એક મુડીવાદી રાજ્ય-તા વધારે બળવાન થતી જાય છે એમ એમ એને એના વધુપડતા ઉત્પાદનો અને મુડી માટે માફેટ જોઇએ અને એથી એ જગતના પોતાને જોઇતા પ્રદેશો પકાવી બેઠેલાં બીજા સાત્રાજ્યવાદી રાજ્ય સામે ડોળા કાઢશે. આમ જ્યાં મુધી મુડીવાદ અનામત છે ત્યાં મુધી યુધ્ધો પણ અવીચળ રહેનારાં.

કાયદો અને વ્યવસ્થા

શબ્દ સજ્જ સાત્રાજ્યવાદની લખાનક-તાઓ જેમ સંગ્રામના સમયમાં વધારે વીકાળ બને છે તેમ શાંતીના સમયમાં પણ એનાં સંચાઓ આમવગના આર્થિક નીકળન માટે સતત ચાલ્યા કરે છે. અદ્ય વગીય સ્વાર્થોના સર્વજ્ઞણ માટે અથવા પ્રદેશીય વીરતાર વાસ્તે જ્યારે સાત્રાજ્યવાદી મહારાજ્યો યુધ્ધમાં ઉતરે છે ત્યારે માતૃભૂમીની બકતી જાગત કરી એનાં રક્ષણ સાથે આમવગને ઉત્તેજિત કરે છે. શાન્તીના સમયમાં યુધ્ધતું મેદાન માત્ર ખદલાય છે. વ્યવસ્થા, કાયદો, ન્યાય અને મીલકત રક્ષણને નામે અમ વગના એવો ને એવો કારમો સંહાર ચાલે છે. સદાય હુખ્યા લોકોના લોકીથી મુડીવાદનાં ખાલી અખરો ભરાય છે અને પાછા ખાલી થાય છે. બહુજ થોડા માણસો અદ્યગિક ધન એકઠું કરી શકે એવી આર્થિક નીતી જ્યાં સમાજ રચનાના મુળમાં હોય ત્યાં શોધ-ણનો સંચો યુધ્ધનો આરંભ હોય કે વીરામ હોય તો પણ ચાલુજ રહે છે.

જગતના કોઈપણ દેશની આર્થિક નીતી તપાસી તો રાજ્યની તમામ બંધારણીય વ્યવસ્થા પણ અદ્ય વર્ગીય મુડીવાદના સ્વાયંત્ર્યરક્ષણ માટે જ ચેતન્યથી હોય છે. જેમ લશ્કરોનો ઉપયોગ લગ્ન વખતે શત્રુ પક્ષના શ્રમજીવીઓનો સંહાર કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે એમ શાંતિના સમયમાં સ્થાનીક શ્રમજીવીઓનું શોષણ કરવા માટે એજ લશ્કર લટકતી તલવારની ધોરે યાણા જમાવી બેઠું હોય છે જરાક જેટલું સંગઠન, સંઘર્ષન કે ચળવળ ચાલે એટલામાં તો સતત ચોટી રાખતો મુડીવાદ કાયદા અને વ્યવસ્થાને નામે એના પાળેલા શીકારી કુતરાઓને અસહાય શ્રમજીવીઓ ઉપર છોડી મુકે છે. લશ્કર અને ચોક્કસ બંને સાત્રાન્યવાદીઓને સતત નીલાવવાનાં બે કારણો છે શત્રુને મહાત કરવા માટેનું કારણ જેટલું મહત્વનું છે એટલું જ શાંતિના ગાળામાં શ્રમજીવીઓને દબાવવા રાખવાનું કારણ પણ અમત્યનું છે. દુનીઆમાં જેટલાં જેટલાં સાત્રાન્યવાદી રાજ્યો અત્યારે અસ્તિત્વમાં છે એ બધાનું રાજતંત્ર એકજ તેમ એકજ ધ્યેય અને એકજ નીતી લક્ષ્યમાં રાખે છે અને એ મુડીવાદના વર્ગીય સ્વાયંત્ર્યની સાંચવણી સામરાજ્યવાદની દુનિઆ વ્યાખ્યા બાધો તો એને વીકસ પામેલા મુડીવાદજ કહેવાય. એટલે મુડીવાદીઓ એની રાજસત્તા એવા સહીસત્તામત હાથમાં મુકે છે કે જે એના સ્થાપિત સ્વાયંત્ર્ય બરોબર સંભાળે.

મુડીવાદી માનવતા

ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, જર્મની, અમેરીકા, જાપાન અને બીજા દેશોની રાજ વ્યવસ્થાના મુજબાં ઉત્તરશો તો સવ સ્પષ્ટ દેખાશે કે એ બધાના બંધારણીય નામોજ ભૂદાં ભૂદાં છે. કોઈને

મુખ્યમતવાદ કહેવામાં આવે છે કોઈને મર્યાદિત એક સત્તાવાદનું (Limited monarchy) નામ આપવામાં આવે છે તો કોઈને આભાસી સમાજવાદ (Social Democracy) જેવું ઉજળું ઉપનામ અપાય છે. છતાં દીની મુડીવાદી શાસનને ફેરીઝમ સંગઠનવાદનું આકર્ષક અભીધાન અપાયું છે પણ એ બધાય સ્વતંત્ર, અર્થે સ્વતંત્ર કે આપખુદ શાસનોની આખીયે આર્થિક નીતી માત્ર થોડા પુરુષોત્તમોના હાથનું રમકડું બની ગયેલ છે. આ બધાય રાજ્યો પાસે નાના મોટા પ્રમાણમાં સંસ્થાનો છે રેકડ મુડીવાદી શાસન પ્રચુલી એના ઉદ્ધોગવાદને પરીણામે માલ અને મુડીના નીકાસ માટે તત્પર રહે છે. એટલે દરેક રાજ્યના બંધારણમાં જે બધકતી કે સમુદાયને સત્તા સુખત કરવામાં આવે છે એ એવા નીશ્ચીત ઉદ્દેશથીજ કે મુડીવાદનાં સ્વાયંત્ર્ય એ બરોબર સાચવે. આ બધાં રાજતંત્રો લશ્કરો જમાવે છે, નૌકસૈન્યો બાધે છે, કાયદાઓ ધડે છે અને આમ વર્ગના દુઃખ ઓછાં કરવાં માનવતાના ધુમ યાળા પણ કરે છે છતાં એ બધાય દેશોમાં બેકારીના આંકડાઓ દીનપ્રતીદીન વધે છે. ઉદ્યોગોમાં બીજા દેશોની સ્પર્ધા સામે ટકી રહેવા મજૂરીના દર ઓછા કરવા પડે છે, સંગઠિત યતા કામદારો ઉપર ગોળીમાર થાય છે એમના સરખસો અને જાહેર પ્રવૃત્તિઓને છીનનનીન કરી નાખવામાં આવે છે બેઠોતો અને શ્રમજીવીઓની કારમી કંગાલીયત ઉપર ખડી યથેસી આ બધી રાજસત્તાઓ ઉજળીયાત વર્ગના હીત માટેજ કાયદાઓ ધડે છે, અદાલતો રથાપે છે, સ્થાનીક સ્વરાજ્યનાં બજારો ધુકે છે અને બીજા સુધારોઓ સ્થાપે છે. અસ્કૃતિ અને માનવતાના નામે ચોટી ચોટી ધસ્પીવાલો;

વીરવવીલાલશે અને કલામંદીરો આ બધાંય શાસનતંત્રોનાં મોબુદ હોય છે. પણ એ બધાંના લાભ અમુક ઉત્તરના વર્ગોને જ મળે છે. ભુખમરાની ભુતાવળો ૬૦ ટકા વર્ગને એટલી આવરી દે છે કે એને આ બધાં સંસ્કૃતીના રોલાયમાન પુતળાં આકર્ષી શકતાં નથી. આમવર્ગના આરોગ્ય માટે ઘોડીધણી કાળજીઉત્તરના વર્ગ રાખે છે કારણ કે એમણે ઉભા કરેલા ઉદ્યોગોને પરીણામે મોટાં શહેરો સ્થપાય છે. મજુરીના જીવન નીલાવધીએ એમાં વેડવેને લાગે દુનિયાની સંખ્યામાં કામદારો ગંદી ચાલીઓમાં વસે છે. આ બધી ઉત્તરના વર્ગોએ ઉભી કરેલી અનારોગ્ય સ્થિતિ બહુ વીધમ સ્વરૂપ પકડે તો એમાંથી એપી રોગો ફાટી નીકળવાનો ભય રહે છે એટલે પોતાના સુખી શાંત અને શીતળ લગ્નઓમાં રોગો આવતા અટકાવવા માટે મુડીવાદી વર્ગ મજુરો માટે દવાખાનાં ખડાં કરે છે. એ માનવતા એ આ આરોગ્ય જીવનો બાંધવાનો હેતુ હોય તો પછી ભુખમરા માટે તાત્કાલીક ઇલાજ કેમ લેવામાં આવતા નથી. કારણકે મુડીવાદીઓ બરોજર સમજે છે કે ભુખમરા મુશ્કેલી કરી શકેતો નથી ન્યારે એપીરોગ એક અઠવાડીઆમાં જ મજુરોની ચાલીઓ વટારી મોટા મોટા બંગ્લાઓ સુધી પહોંચી શકે છે, એટલે કેટલાંક દવાના ઝરણાં તો આત્મરક્ષણ માટે જ ઉત્તરના વર્ગો યાત્રે છે. પોતે ઉભી કરેલી આમવર્ગની આપત્તિઓમાંથી જે વસ્તુ એને તાત્કાલીક ત્રાસ આપે એવી હોય એને મરામતના મધ્યમપટા મુડીવાદીઓ માનવતાને નામે લગાવે છે. બાકી કરોડોને લગતી જતો ભુખમરા કે કાગાલીયત એમને એમ વર્ષો સુધી ચાલ્યા

કરે તો પણ આ ઉત્તર મુડીવાદના પેટમાં જરાય પાણી હલતું નથી. મજુરો, એકુતો અને કામદારોના હીતને નામે જે જે કાયદાઓ આ બધાં મુડીવાદી રાજ્યો બાંધે છે એમાં કાં તો એ શ્રમજીવીઓને વધુ શોષણ માટે જીવતા રાખવાનો હેતુ હોય છે અથવા સત્તા નશીન વર્ગોના સ્વાર્થોનું એમાં સંરક્ષણ હોય છે. વળી માનવતા સાથે મુડીવાદને શી લેવા દેવા હોય શકે? જેનું આખું બંધારણ જડ અપવાદના નીણીત ધોરણો ઉપર ઘડાયું છે એને હાંધી હોય જ નહીં. એ તો મુડી રેણી જાણે વધારેમાં વધારે કામ લઈ ઓળમાં ઓળમાં આપી જાણે અને આમ એકલાં ધણેનાં નાણાં ફરી રેણી નવું શોષણ યંત્ર ચાલુ કરી આપે. આથી વીરેષ સાત્રાજ્યવાદને કંઈ જ કરવાનું હોતું નથી. એના ઉપરોક્ત હેતુઓ સાધવા માટે જેટલી માનવતા દેખાડી શકાય એટલી એ જરૂર બતાવે. એથી એક સ્તીલાર પણ વધારે દવા દેખાડવાની એને પુરસદ અને પરવા બને નથી. એના આથી કે સ્વર્થોને ઉમેડવાની કે ઉવેખવાની લેશ માત્ર પણ તુંડીબજી બતાવનારની સામે મુડીવાદ એના બધાંય શસ્ત્રો એક સામટાં અજમાવી શકે છે. જે ખાતિઓને તટસ્થતાની છાપ મારીને નીલાવવામાં આવે છે એનો ઉપયોગ પણ આમવર્ગની કલ્યાણ વખતે થઈ શકેતો નથી. રેડક્રોસ સોસાયટી, જેનું એજ્યુલેશન, મુકતીદેશ અને એવાં બીજાં કેટલાંય મુડીવાદી વળગણો ન્યારે મજુરો અને કામદારો ઉપર ઝોળીબર થાય છે ત્યારે કેવા અને કેટલો સહકાર આપે છે એ દરેક દેશના શ્રમજીવી લડવૈયાઓ બરોજર જાણે છે. જે વર્ગના શોષણ ઉપર જ મુડીવાદના ગંગનગામી મીનારાઓ ખડા છે એને શોષણ

માટે ટટાર રહી શકે એટલું જ જીવન પુરું પાડવા ખાતર આખી રાજવ્યવસ્થા નીલાવવામાં આવે છે.

લાગણીઓનું અર્થશાસ્ત્ર

આટલી નોંઠાવા અને નીદંબતા સાત્રાન્યવાદમાં કયાંથી આવી ? કયા કારણોને ખાતર થોડા અખજપતીઓ આખી માનવતાને ભરખી રહ્યા છે? જગતની હિલત સરજી અપનારા વગેરેના દુર્ણા નાખવામાં અને અર્ધાભુખ્યા રાખવામાં મુડીવાદીઓને આટલી કાળજી કેમ લેવી પડે છે? એમના માનસમાં આમ વર્ગની આટલી બધી હડમારીઓ ભેદ કેમ જરાય પકડે આવતો નથી એ વાત કેટલાકને મુંઝવી રહી હશે પણ જો બ્યારીઓએ મુડીવાદનું આજનું અંતરરાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ બરોબર પારખ્યું છે એમને આ બધી પ્રશ્નોની પરંપરા તદ્દન નકામી લાગે છે. એથીજ કેટલાક પરમાર્થી મહંતોની હૃદયપલટા કરવાની પ્રવૃત્તિઓ એમને પામર લાગે છે કારણ કે માનસના ધડતરનું મુળ અર્થશાસ્ત્ર છે એમ આ આંતરરાષ્ટ્રીય મતવાદીઓ માને છે. હૃદય, આત્મા કે અંતઃકરણ કોઈ ઇશ્વરદત્ત બક્ષીસ છે એમ સમાજવાદીઓ માનતા નથી જેમ વ્યક્તીનું તેમજ સભુદનું માનસ સમાજના આર્થીક ધોરણોમાંથીજ પ્રેરણા પામે છે અને આખું માનસ બંધારણ ભૌતિક વસ્તુઓના વ્યવહારો ઉપરજ નીભર છે. લાગણીઓનું અર્થશાસ્ત્ર કેટલાક આત્મવાદીઓને અસ્વીકર લાગે છે પણ નગ્ન હકીકતો અને રાજ રાજ આંખ કામે બનતા બનાવો સીધા કરે છે કે અર્થશાસ્ત્ર લાગણીઓને ધરે છે, એ માર્ગ પરથી જનતાને અવગે માર્ગે લઈ જનારાઓ આત્માન્યવાદને અવીચળ રાખવામાં મદદ કરે છે

અને એના તુટી પડવા માટે તૈયારી કરતાં માણખાના સ્કે મજશુભ બનાવે છે.

કાયદાની કરામત

મુડીવાદી સમાજ વ્યવસ્થામાં રાજસત્તા સુદ્ધમેશ મીલકતદારોના હિતરક્ષણ માટે જો એના વીપુલ સાધનો વાપરે છે એ ધટના શ્રમજીવીઓને તો રાજના અનુભવની વાત છે. જગતના તમામ પ્રદેશોમાં મુડી અને માલનો વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં પગપેસારો કરવો એ સાત્રાન્યવાદનું પ્રાણુતત્વ છે અને આ એના પ્રયત્ન આર્થીક આક્રમણોને સફળ બનાવવા મુડીવાદ રાજકીય સત્તા હમેશાં પોતાના હાથમાં રાખે છે. સાત્રાન્યવદ એના આર્થીક શોષણને રાજકીય સત્તા વીના ધડીભર નીલાવી શકે નહીં કારણ કે મહેનતજીવી જનતા સંખ્યામાં જીતેલી બધી અસાધારણ રીતે જબરી છે કે મુડીભર મુડીવાદીઓને તો એ હાથુવારમાં ચગદી નાખે એમ છે. ઉત્પાદનના સાધનો ઉપર માલિકી જમાવી બેઠેલા આ આવ થોડા અખજપતીઓને એના આસન ઉપરથી હાથ ઝાલીને ઉઠે ઉઠારી મુકતાં આ અસંખ્ય શ્રમજીવીઓને શી વાર લાગવાની હતી? ખેતી અને ઉધોગો બંને ઉપર આધીપત્ય જમાવી બેઠેલા બહુજ થોડા પુંજપતીઓ આ વાત બરોબર જમજે છે અને એથીજ મીલકતદાર વગ હમેશાં રાજ સત્તા પોતાના હાથમાં ટકાવી રાખવા મથે છે. ઇતીહાસમાં અત્યાર સુધી જ્યારે જ્યારે રજસત્તામાં ફેરફારો થયા છે ત્યારે ત્યારે એ વીધલોથી મહેનતુ માનવતાની સ્થિતિમાં કશો ફેર પડ્યો નથી. માત્ર ઉજળીયાત વર્ગના ચોક્કસ પક્ષોમાંથી કશો એક પક્ષ સત્તાના આસન પર આરૂઢ થાય છે એજ જોવાનું રહે છે. પરા-

જીત થયેલા પુંજીદારોનો એક વર્ગ ખીજ એના જવાજ મુદીરક્ષક પક્ષને સત્તા સોંપે છે. શ્રમજીવીઓ તે જોમ પડેલા પક્ષ નીચે પસીના ઉતારી પારકાને માટે દફિલત ઉત્પન્ન કરતા હતા એમજ ખીજ પક્ષ નીચે કર્યા કરે છે. માત્ર જ્યારે પ્રતીપક્ષીને દક્ષિણ વેળા હોય છે ત્યારે વીરોધપક્ષ આમવર્ગના હિતરક્ષણનું જોડું હથેલીમાં લઈ સમુદ્ધની સહાનુભૂતી મેળવે છે પણ લોકવર્ગના સંખ્યાબળનો લાભ મેળવી સત્તા હાથ કર્યા પછી એનો એ વર્ગ મુદીદારોનાં રક્ષણ માટેજ સુપ્રત થયેલી શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે. જે મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર સાત્રાજ્યવાદની આખી ધમારત ખડી છે એને સાંવ સઘનમત રૂપી ઉદ્દેશોના ઇન્કારવાદી ધનાઢયો માનવતાના એકાદ બે એકા દુકડા શ્રમજીવીઓ તરફ ફેંકે છે; પશુપંજીપતીઓ આપે એનાથી વધારે લેવાની વૃત્તી રાજસત્તા ખીનકાયદે રક્ષાવે છે. ચોતેજ ઉત્પન્ન કરેલી દુર્લભતામાંથી પેટપુરતી મજૂરીના કરતાં સહેજ પણ વધારે માંગણી કરનારાઓ સામે કાયદો એની જાળીઓ છોડે છે. આ જાતના અસંતોષને મુદીવાદીઓ ઉદ્દેશોનાશનું ખીલામણું રૂપ ઇરાદાપૂર્વક આપી રાજસત્તા પાસે એને દાખી દેવાના પરવાના માગે છે. જ્યારે જ્યારે મહેનતુ માનવતાએ એમના બુખ્યા પેટના ખાડા પુરવા માટે માથું ઉંચકવા પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે ત્યારે એને ચોલીસના દંડા અથવા લશ્કરની જાળીઓનો સ્વાદ આપવો પડ્યો છે. આથીજ શોષણને અભંગ રાખવા માટેજ સાત્રાજ્યવાદ રાજકીય સત્તા બળવે છે અને એથીજ રાજસત્તા એક તટસ્થ વસ્તુ છે એમ ઉંઘા બણવવામાં પુંજીપતીઓને આમજાને ઉંધે માગે દોરવવાનો સ્વાધીન હેતુ છે.

બીતી અને ભાવના

ન્યય, કાયદા અને રાજસત્તા વીરે સામાન્ય જનસમુદ્ધમાં બીતી અને ભાવના બંને ટકાવી રાખનારી સંસ્થાઓને સાત્રાજ્યવાદ આશ્રય આપે છે એટલું જ નહીં, પણ એવું આપું. આથીજ શોષણ આમ વર્ગના અજ્ઞાન ઉવરજ નીભર છે. જે દીવસે સમુદ્ધગ ધરાવતો શ્રમજીવી વર્ગ સમાન જનપ્રતી અનુભવવા માટે તે દીવસે એનો આખો આથીજ માળખો જમીનદોરન થઈ જાય. રાજસત્તાની ભગ્યતા ખડી કરવા માટે મોટા મોટા તહેવારો ઉજવવા, પ્રદર્શનો ગોઠવવા, પોલીસપેરેડ કરાવવી, કવાયતો દેખાડવી, લશ્કરી ઠાંઠામાંના દેખાવો કરવા વીગેરે અનેક કાયકોઓ સાત્રાજ્યવાદીઓ યોજે છે વાવડો પ્રયે વફાદારી સાત્રાજ્યદીવસ, અને ખીજ ફેટલાય ઉત્સવો દ્વારા માલદાર વર્ગ સામાન્ય જનસમુદ્ધના માનસમાં રાજસત્તાની ગર્વીષ્ટ દુમાખીનું પણ ગૌરવભાષુ ચીત્ર દોરે છે, અને આ સમુદ્ધમાનસના બીતીજનીત છાંયાચીત્રમાં ધમ અનેરા રંગ પુરે છે. ચોપ અને પાદરીઓ દેવજમાં પ્રાર્થનાઓ કરે છે, રાજસત્તાના યશોગીત ગાય છે અને ઇશ્વરને પણ મરદે યોધાવી જુલ્મ-ગારોની શોષણનીતીને બાંધબંધના એ શબ્દોથી શોભીતી બતાવે છે. ધમ લોકમાનસના વડેમનો લાભ લઈ રાજસત્તા પ્રયે વફાદારી શીખવે છે, ફેળવણી એ તો રાજ્યનું કાયદો હોઈ એમાં સાત્રાજ્યવાદનાંજ સૂરીલાં ગીતો શીખવાય છે. નાટક સીનેમા અને ખીજ અનેક પ્રચારના સાધનો ઉપર પણ મુદીવાદીઓની ચોક્કા બેસીજ હોય છે આમ એક બાજુથી આથીજ દબીએ મુદીવાદીઓ સમુદ્ધના નીર્વા-

હના સાધને પોતાને કબજે રાખે છે અને બીજા બાળુથી આમ વર્ગના આંતરમાં ધર્મ કેળવણી અને બીજાં ઇશી મનાતાં તટસ્થ સાધનોદ્વારા રાજ કાઢતીયું' એર પ્રચારે છે. સાંત્રાજ્યવાદના આર્થીક શોષણ માટે જોઈતી રાજકીય સત્તા આમ એગ્રેરથી વ્યવસ્થીત ભાસતી શોળનાદ્વારા બનશે કે અગણ્ય સમુદના હીલને હશે છે.

માત્ર આભાસ

કેટલાક આભાસી સમાજવાદીઓ એમ માને છે કે અત્યારે જે દેશમાં સંપુર્ણ પ્રજાસત્તાક રાજ્યવ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે અને જ્યાં કોઈ પણ ઉમ્મરવાયક વ્યક્તને મત આપવાનો અધીકાર છે ત્યાં બહુ-સંખ્ય વર્ગો પોતાનાજ પ્રતીનીધીઓ મોકલી પ્રથમ સંજ્ઞાનું સુવ હાથમાં લઈ લેવું અને પછી મુડીવાદીઓની અટપવગીય માલીકીને આર્થીક કાણુ તોડી નાંખવા. કારણ કે આ વર્ગ એમ માને છે કે ધીમે ધીમે લોકજાગૃતીદ્વારા મત આપવાની વૃત્તિ જે આમ વર્ગમાં ઉત્પન્ન થાય પછી બહુમતી મેળવતાં જરાપ મુશ્કેલી નહીં પડે. પણ આ તરંગી સ્વપ્ને સેવનારા સમાજવાદીઓ ભૂલી જાય છે કે સત્તાનશીન સંપત્તિવાદ એટલી હદ સુધી લોકજાગૃતીને જવાજ નહીં દે. પણ એ ઉપરાંત આજે પ્રજાસત્તાવાદને નામે જે જે રાજ્યવ્યવસ્થા દુનીઆ ઉપર હુકુમત ચલાવી રહી છે એની ચુટણીના નીચમે તપાસો. એની ચુટણીમાં મતો ખરીદવાની મુડીવાદી પદ્ધતિઓ પાંચો તો સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે પાણીની પેટે પૈસા ખરચવાની શક્તિ ધરાવતો પુંજદારોનો વર્ગ રૂશવત, ધમકી અને અનેક કાળંધોળાં તરકડોથી પણ ચોક્કસ માટે મતો મેળવી

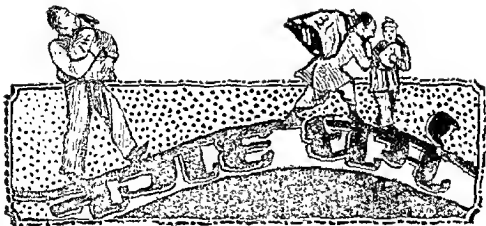
શકે છે. ગરીબ માણસને પ્રતીનીધી તરીકે ઉમેદવારી નોંધાવાની શી પંણુ હોતી નથી, એટલે વર્ગમાન પરિસ્થિતીમાં આમ વર્ગના હીલતી દાઝવાળો માણસ ભાગ્યેજ પ્રજામતવાદના ધારામંડળોમાં જવા માટે ઉમેદવારી નોંધાવી શકે છે અને કદાચ નાની સરખી મંડળીના વ્યવસ્થીત બળ વડે એટલાં નાણાં એકાં કરી એ ઉમેદવારી નોંધાવે તો પણ ખુબ પહસા વેરીને મત ખરીદી લેનાર એના પ્રતીરૂપધી સામે એ ટકી શકતો નથી. વ્યવહારમાં મોઢા વીનાતું સ્થાન, આર્થીક અગવડ, શ્રમછૂવીઓતું એના ખરા હીલસ્વીઓ કાણુ હોઈ શકે એ પરતેવું અત્તાન અને એવી બીજા અનેક સામાજિક તરડીઓ સામાન્ય લોકસમુદના પ્રતીનીધીને ધારામંડળોમાં સંજ્ઞા થતો અટકાવે છે. એટલે સાવજનીક મતાધીકાર આમ વર્ગને પ્રાપ્ત થાય એટલાથીજ એને કાયદો કરવાની સત્તા સુપ્રત યજ જતી નથી તેમ ધારામંડળોમાં એમના પ્રતીનીધીઓને પસંદ કરવાનો સદર પરવાનો મળી જતો નથી. મુડીવાદી આર્થીક સમાજવ્યવસ્થા સત્તાના શીખર ઉપર ખીરાછતે જ્યાં સુધી દમનનીતીના અવનવાં ઓજારો ફેંકવાની શક્તિ ધરાવે છે ત્યાં સુધી પ્રજામતવાદ એ જગતતું ભારેમાં ભારે ધતીંગ છે. આમવર્ગની એક ધંચ જેટલી પણ વધુપડતી જાગૃતી મુડીવાદની આંખમાં કોંધતી લાલી ભરી શકે છે. કાયદો, ન્યાય, ધર્મશીક્ષણ અને પત્રકારીતઃ બધાંને એક સાથે બધામાં લઈ સમુજાગૃતી ઉપર સશસ્ત્ર હલ્લા ઉપરાંત સત્યાગ્રહી આક્રમણ પણ સાંત્રાજ્યવાદ ચલાવી શકે છે. એટલે મુડીવાદતું આર્થીક યોગદાન અખંડ રાખી માત્ર સાવજનીક મતાધીકારના બળ ઉપર રાજકીય સત્તા કબજે કરવાની શ્રમણા સેવવી એ

સુખાઓના સ્વર્ગમાં વસવા જેવું છે. સામ્રાજ્યવાદ બરોબર સમજે છે કે જે દીવસે રાજકીય સત્તા એમના હાથમાં સરી ગઈ તે દીવસે એમના માલમીલકત, મુડી, કારખાનાં બધાંય એકે દીવસ સંભાલત રહી શકે એમ નથી. એ રાજસત્તા હાથ કરવાની નાની મોટી તમામ ચળવળો પારખી જવાની છુધ્ધી આટલા વ્યવસ્થીત સામ્રાજ્યવાદમાં ન હોય એમ ભાગ્યેજ કાંઈ માની શકે. અંદારના સુધર્માં શસ્ત્રો એક-આમટાં અજબાવતાં આ નોંઠાર મુડીવાદને લેશમાત્ર કંપારી આવે એમ નથી. કારણ કે જેના ઉપર એવું આખું ચક્ર ચાલે છે એ વસ્તુ મીલકત છે અને એ બહુ થોડા વર્ગના હાથમાં છે. માનવસમાજના મોટામાં મોટા સમુદ્ધ પાસે આજે જેને ખરેખર મીલકત રહી શકાય એવું કશું નથી. જેને કશું ખોવાતું નથી એ વર્ગ જ સંખ્યા ૧ સહિથી મોટો હોય અને એ સંગ્રહ હાથમાં લેવા પ્રયત્ન કરે તો એને આજ સુધી અગણનીઓની છુટ ઉપરજ નીકાર રહેનારો વગ કેમ સાંખી શકે ? એટલેમુડીવાદે આ વર્ગને ભોળવવા માટે બહેલી મતાધીકારની મીથ્યા બાજુ પશુ અમુક પ્રમાણથી વધારે આમ વર્ગ અજમાવી શકશે નહીં. બહુમતવાદ એ દેખાડવના દાંત છે. ચાવવ ના દાંત મુડીવાદ હમેશાં છુપાવી રાખે છે.

અનીવાય્ય સ્થિતી

સામ્રાજ્યવાદના મુળતત્વોની મીમાંસા કરી લીધા પછી હવે કોઈ પણ અભ્યાસી ભેષ શકશે કે અત્યારની સમાજ વ્યવસ્થામાં જે અસંગતી અને અવરોધ હોય તેને પગલે માલુમ પડે છે એ આશ્ચર્ય કે અકસ્માત નહીં પણ અનીવાય્ય પરિસ્થિતી છે જેટલા

લેખમાં આગળ ધપતા મુડીવાદની મર્યાદાઓનો વીચાર કરી અત્યારે જગતના દેશોનું સ્થિતીદર્શન કરી લેવું ઘટે છે. દુનિયાના પાંચ છ મુડીવાદી રાજ્યોની પ્રવૃત્તિ ઉપર નજર નાખનાર સમજી શકશે કે શોષણનીતી અને કૃદ્ધીત મુડીવાદના પરીણામે જે જગદવ્યાપી અવરોધો ઉપરથીવ ચલા છે એને મીટાવવા માટે બધાય સામ્રાજ્યવાદી સત્તાધીશો કમર કરી રહ્યા છે. ઉદાગોનો અતીપ્રચાર, ચોક્કસ ઉત્પાદન કરે એવાં યત્રોની શોષભોળ, અને આ બધા ઉપરનો ઇજારાવાદી અસ્પર્ગીય અખત્યાર, લાખો અને કરોડો કામદારોને મોટી સંખ્યામાં ખેંકાર બનાવે છે, કામ ઉપર લાગણા મળુ-રોમાં સમુદ્ધ જગૃતી ઉત્પન્ન કરે છે અને ધીમે ધીમે આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન તરફ મળુર વર્ગની પ્રવૃત્તિને ધકેલે છે. ઇંગ્લાંડમાં આજે ખેડાવીનો પ્રશ્ન સત્તાનશીન પક્ષને ગાદી ઉપરથી ઉથલાવી નાખે એટલા બળવાન બન્યા છે. બ્રિટનના ઉદ્યોગોમાં ચામેર ચાલી રહેલી મળુરોના વેદનની કાપ-કુપે મળુર પક્ષ કે મુડીવાદની રાહત આપવાની શક્યતા ઉપર પણ કામદારોની રહી રહી અધીરો ઉથલાવી નાખી છે. જેમ જેમ બ્રિટીશ ઉદ્યોગો થોડા માણસોની ઇજારાવાદી છુટતું નીશ્ચીત ક્ષેત્ર બને છે તેમ તેમ મળુરોની ખેડારી વધવાતી છે એ વાત હવે મહેનતુ માનવો પણ સમજતા બન્યા છે ઉપરાંત પરેશમાં માલની ખપત વધારવા માટે મળુરોના દર ઘટાડવા રીવાજ પણ આરંભ નથી. અત્યાર સુધી સંસ્થાનેત્રી બળશે ઉપર બ્રિટનનો અજબ કાણુ હતો એટલે ખુબ નફો મળતો હોવાને પરીણામે મળુરોના દર ઘટાડવા નો પ્રયત્ન નહોતો આવ્યો પણ સંસ્થાનેત્રી છુટમાં જ્યારે ઇંગ્લાંડના મુડીવાદને રૂપ

:: નવા ધર્મનું નવું શિક્ષણ ::

પૈસો જીવ પરમેશ્વર છે, એવું મુઠ્ઠળ વિચાર અને ચચાનિ
અંતે હરાવનારી પરિવહનો બીનસત્યાવાર છતાં યે ઉપયોગી થતાં.

: લેખક :

ચિત્રગુપ્ત

પરીવહે નીચેલી સમીતીએ સંપુર્ણ
ધાર્મિક રીતે તૈયાર કરી, તેમાં
સુનો, પ્રશ્નોત્તરો, પ્રાર્થનાઓ, તેમજ વીધી
વીધીઓ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. પરી-
વહે સમીતીનો એ વૃત્તાંત સ્વીકારી લીધો.
છતાં જગતમાં માનવીઓ જાણી ન શકે
તેટલો શુભ એને સાચવી રાખવામાં આવ્યો
હતો. પરંતુ શુભ ખાતરીઓને શોધી કાઢવી
એ તો પત્રકારોત્તરનો મહત્વનો શુભ મનાયો
છે, એટલે જનતાના હિત અર્થે અહીં રજૂ
કરું છું.

પ્રશ્નોત્તરી

વૃત્તાંતમાં સહુથી પહેલું સ્થાન પ્રશ્નો-
ત્તરી પ્રકરણને અપાયું છે. મલુરી
કરીને જીવનારોએને ખાલ્યકાળે-જ આ

પ્રશ્નોત્તરી પ્રમાણે શીક્ષણ આપવાની સાથે
સાથે સમીતીએ આગ્રહભરી ભલામણ કરી
છે. તે પ્રશ્નોત્તરી આ પ્રમાણે છે:

સવાલ : તારું નામ શું ?

જવાબ : મલુરીઓ.

સ : તારું માળાપતું નામ શું ?

જ : માળાપતું નામ મલુરી કરીને જીવ-
નાર; માતું નામ ગરીબાઈ.

સ : તારો જન્મ ક્યાં થયો હતો ?

જ : મારા બાપ અને તેના સાથીઓએ
ઉભા કરેલા માટીની બીતોવાળા કુંપડની
એકે અંધારી ઓરડીમાં.

સ : તું કયો ધર્મ પાળે છે ?

જ : નવું ધર્મ.

સ : એ ધર્મ સામાન્ય રીતે તને શું
કરનારું કરાવે છે ?

નગદ્ધર્મના ધુરંધર સૂત્રધારો અને આચાર્યો એ
ધર્મપાલન માટે કામદારોને કેવી આજ્ઞા ફરમાવે છે?

રીથી અને મગજના શ્રમથી
જે જે વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય
છે, તે ઉત્પાદન ઉપરના મારા
અધીકાર ઉપર પણ મારે જળ
મુક્યુ. મારો ધર્મ મને એવી
આજ્ઞા આપે છે કે, ખાત્ર-
પણથી તે મૃત્યુના દીવસ
મુધી મારે મલુરી કરવી-
મુયના પ્રકાશમાં, ગેસના કે
વીજળીના દીવાના અજ્ઞા-
નામાં દીવસે તેમજ રાત્રે,
પૃથ્વી ઉપર તેમજ પૃથ્વીની
અંદર, પાણીની સપાટી ઉપર
અને તેની અંદર, જે જે
સ્થાનમાં હું હોઉં ત્યાં ત્યાં
મારે મલુરી જ કર્યા કરવી.

સ : તારો ધર્મ તારી
ઉપર ખીલ્યો કોઈ દરેકે નાખે
છે ખરે?

જ : તે મને મુખ્ય બે ફર્જ અથવા કર-
વાનું ફરમાવે છે.

સ : તે કયો?

જ : આપભોગ અને મલુરી. મારો ધર્મ
મને ફર્જ પાડે છે કે, આપણા સહુની માતા
પૃથ્વી ઉપરની તમામ મીઠકત ઉપરના મારા
અધીકાર મારે છોડી દેવા, ઉપરાંત એ
માતાના ગર્ભમાં જે જે ખનીજ પદાર્થો
સમાયલા છે, તેમજ તેની સપાટી ઉપર
મુયના પ્રકાશ અને તાપની મદદથી જે જે
વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેની ઉપરના મારા
તમામ હક્કોનો મારે ત્યાગ કરવો; એ ધર્મ
મને આજ્ઞા કરે છે કે મારા હાથની મલુ-

જ : મારી ઉપર તે ખીલ્યો એ ફર્જો
નાખે છે કે મારે મારી જાતનો [સ્વમાનનો]
ત્યાગ કરવો, જીવનને માટે જરૂરી વસ્તુઓનો
ધનકાર કરવો; મારે મારી અધીકાર બુખને
પેટની અંદર જ છુપાવી રાખવી; શરીર
ધર્મને માટેની તમામ જરૂરીઆતોને ચીમ-
ળાવી નાખવી; તેમજ મારી એકેકે એક
મહત્ત્વાકાંક્ષાઓને ક્યારી નાખવી.

સ : તને તારો ધર્મ કોઈ ખાલ પદા-
ર્થોના સ્વાદનો ત્યાગ કરવાનું શીખવે છે ?

જ : મને તે સ્વાદીષ્ટ પદાર્થોનો સ્વાદ
કરવાની મના ફરમાવે છે. ઘી, ફુલ ફળ-
ફળાદી, મેવા, અને મીઠાંબની પણ તેની મનાઈ

છે. એવી વસ્તુઓ છેક જ બગડી જવાથી સોંધામાં સોંધી મળતી હોય તો મારે લેવી એવું તેવું ફરમાન છે.

સ : તને ક્યો ખોરાક લેવાની છુટ આપવામાં આવી છે ?

જ : જાર બાજરાનો રોટલો, સાથે થોડુંક મરચું ને મીઠું. કોઈક દિવસ પૈસાભાર તેલ નાખેલું શાક, મળે તો છાશ, વાડોના વેશા ઉપર ઉગતાં પાંદડાંની ભાજી. મારી શારીરીક શક્તીને છેક છેલ્લી હદે ઉતરી જતાં અટકાવવા અને મને જીવવા જોગું જરૂરી સામગ્રી ટકાવી રાખવા એટલું પુરતું છે, એવો અમરા ધર્મનો ઉપદેશ છે. કોઈક વખત મલાઈ ઉતારી લીધેલું સરતું દુધ, ખાટું થઈ બગડી જવાની અણી ઉપર આવવાથી સરતું મળતું હશે, જો મળી શકે તો લેવાની તે મને છુટ આપે છે.

સ : તારો ધર્મ તારી જાતના સંબંધમાં તને શું આજ્ઞા ફરમાવે છે ?

જ : અને તેટલું ઓછામાં ઓછું ખર્ચ રાખવું, સંક્રિડમાં સાંકડી, હવા અજવાળા વીનાની, ગટરની દુર્ગંધથી બદબો મારતી, મોંકડ, મચ્છરાળી ચોરડીમાં રહેતાં શીખવું, કપડાં અને તેટલાં ઓછામાં ઓછાં વાપરવાં, અને ધીંગાંચિના ભારણથી મુજ કપડું છેક જ અદ્રશ્ય થઈ જતાં, નવું ધીંગડું બીલી ન શકવાથી તે શરીર ઉપર રહી ન શકે ત્યાં સુધી તેનો ઉપયોગ કરવો, તાપમાં, ઠંડીમાં અને વર્ષામાં પગરખાં વીના ચલાવવું અને ત્રણે રૂતમાં થોડું ઘણું ઓઢવા પાથરવાતું મળે તો તેથી સંતોષ માનવો અને ન મળે તો નીભાવી લેવું, એ મારો ધર્મ મરૂરી જાતની તરફની ફર્જમાં મને ઉપદેશ છે.

સ : તારો ધર્મ તારાં કુટુંબના સંબંધમાં તારે કેમ વર્તવું તે વીધે શું આજ્ઞા આપે છે ?

જ : મારાં પત્ની ને અને સંતાનોને તેમની ઇચ્છા મુજબનાં વસ્ત્રાનુષણો મારે ન આપવાં, સોંધાં, ખેડોળ, જાડાં વસ્ત્રો એમને મારે આપવાં, શીયાળામાં પુરતાં કપડાંને અભાવે ઠંડી સાથે ટકર બીલતાં, ચોમાસામાં શરદી સાથે ટકી રહેતાં અને બહુ બહુ તો ચીંથાંની ગોઢીથી સંતોષ માનતાં મારે શીખવવું, મારાં નાનાં બાળકોને નાગાં રહેવાની ટેવ પાડવી અને, સમાજ ઉપર તેઓ ભારરૂપ થઈ ન પડે માટે બાલપણથી જ હુખું મુકું ખઈ, અધાં ભુખ્યાં રહેવાની અદતને જીવન સાથે જડી લેવાનો ઉપદેશ આપવો. માંદગીમાં કદી પણ દાકતરની મદદ ન લેવી એવું પણ તેવું મને ફરમાન છે.

સ : સમાજને લગતી કથી ફર્જ તારો ધર્મ તારે માથે મુકે છે ?

જ : મજુરી કરીને મારે દેશની દોહતમાં વધારો કરવો અને પેટે પાટા બાંધીને જો કંઈ બચાવી શકાતું હોય તો, તે પણ દેશની દોહતના વધારા માટે વાપરવી.

સ : તારાં એ બચાવેલાં નાણાંના સંબંધમાં તારો ધર્મ તને શું કરવાની આજ્ઞા કરે છે ?

જ : દયાળુ શ્રીમંતોએ ઉઘાડેલી બે કોમાં સેવીંગ ખાતામાં મારે તે પૈસા મુકી આવવા, જેથી કરીને એ દયાના દેવા તે નાણાં માલીકોને ધીરી શકે. અમને અમારા ધર્મનું એવું ફરમાન છે કે, બચાવેલાં નાણાં અમારે એ રીતે અમારા માલીકોના જ અરજી સમર્પણ.

સ : તારો ધર્મ તારી એ બચતનો તને સ્પર્શ કરવાની પરવાનગી આપે છે ખરો ?

જ : અને ત્યાં સુધી ભાગ્યે જ. ધણી વખત તો અમને શીખવવામાં આવે છે કે, બચતનાં નાણાં વારંવાર ઉપાડવાથી, અમારા

માલીકાની મુસ્કેલી વધે છે. અને પછી એકાદ દીવસ એવો ઉગે છે કે, જ્યારે અમને કહેવામાં આવે છે કે, તમારાં નાણાં તમને હવે મળી શકશે નહીં; કેમકે પેલા ઉધર માણસો દેશના હીત માટે ઉધોગ કરતા હતા તેમાં તેમને ખોટ આવવાથી, તેમણે નાણાં આપવાનું કામકાજ કાપદેસર રીતે બંધ કર્યું છે.

સ : તારો પ્રભુ કોણ છે ?

જ : મુડી-નાણું.

સ : તેનું અસ્તીત્વ આદીકાળથી છે ?

જ : અમારા વીદ્વાન આચાર્ય, રાજકા-
રૂણી અર્થશાસ્ત્રી અમને કહે છે કે, કુનીયાના આરંભથી જ એ પ્રભુ અસ્તીત્વ ધરાવે છે. અશ્વપત્ત આરંભે એમનું સ્વરૂપ વામન રૂપી હતું. તે પછી તેમની ગાદી બૃહસ્પતી અને ખીન્ન દેવોથી દીપતી હતી. પરંતુ પંદરમી સદી અને સોળમી સદીની સંધીની વેળાથી, એ પ્રભુની સત્તા અને કીર્તી વધતાં જ ગયાં છે, અને આજે તો એમની સત્તાની સમસ્ત વીથ ઉપર કાક વાગી રહી છે.

સ : તારો પ્રભુ સર્વ સત્તાધીશ છે ?

જ : હા. તેમની કૃપાથી મનુષ્યને ધારે તેટલાં સુખ વૈભવ મળી શકે છે. જો તેમની દ્રષ્ટી કોઈ પણ મનુષ્ય, કુટુંબ, સમાજ કે દેશ તરફથી ફરી ગઈ, તો તેમને દુઃખની પરંપરામાં ગળડી પડવું પડે છે. એ નગદ-પ્રભુની શક્તિ તેના કંઠની સાથે સાથે બીકાસ પામતી જાય છે. દરોજ તે નવી નવી છતો મેળવતો જાય છે; અને તેની એ સત્તામાં જેઓ વધારો કરવાનું કામ કરવાનું આજીવન વ્રત લે છે, તેને તેનો પુરતા પ્રમાણમાં ફાલ આપે છે.

સ : તારા પ્રભુનાં એ માનીતાઓ કોણ છે ?

જ : મુડીવાદીઓ, ઉધોગવાદીઓ, વેપારવાદીઓ અને જમીનદારો.

સ : તારો ભગવાન તને તેનો બદલો કેવી રીતે આપે છે ?

જ : મને, મારી સ્ત્રીને તથા મારાં નાનામાં નાનાં બાળકોને મજૂરી માટે કામ આપીને.

સ : ખરેસ, એટલો જ બદલો ?

જ : ના. અમારા પેટમાં કડકડીને ભુખ લાગી હોય તે વખતે શુદ્ધીભીત મકાનોમાંનાં સુખવસ્થીત હોટલોનાં કાચનાં બારણાંમાં કોટીયાં કરીને, અંદરની છતાં જોઈને, તેમજ ત્યાં તૈયાર થતી વીવીધ પ્રકારની રસોઈની આવતી સુવાસ લઈને અમારી આંખો અને ઘાણું દ્રીપ દ્વારા ભુખને છુપાવવામાં તે અમને મદદ કરે છે. પેલાં ભોજનાલયોમાં તૈયાર થતી મુંદર વાતીઓ તો અમે કદી આખી હોતી નથી અને છાંદગીભર આખી પણ શકીએ તેમ નથી, કેમકે તે તો પ્રભુના લાડીલાઓને માટે અને તેના મોટા આચ-
ર્યોને માટે જોઈતા ચોપણને જ માટે તૈયાર થતી હોય છે. એ પ્રભુની પરમ કૃપાથી ઠંડીથી ધ્રુજતા અવયવોને ગરમી આપવા, મોટી મોટી કાપડની દુકાનોમાં ગોઠવી રાખેલાં ગરમ વસ્ત્રો, મોંઘા ભાવનાં ગરમ ઓઢણાં, વગેરેને કાચની બારીઓમાંથી જોઈ તેનાં વખાણ કરી શકીએ છીએ. કેમકે એ સાધનો પણ પ્રભુના માનીતાઓને તેમજ આચાર્યો-
ને જ અર્થે નિર્માણ થયેલાં હોય છે. વળી એ પ્રભુ અમને આનંદ મળે તે અર્થે, રાજમાર્ગોમાં ઉભા રહી, અમારી ઝીણી-મંદ આંખે વડે શ્રીમંતો અને જગીરદારોનાં ટોળાનાં પાતળામાં પાતળાં અને જાડામાં જાડાં શરીરને, તેમનાં મોઢામુઢાં વાહનોમાં લપકાલરી રીતે પસાર થતાં જોવાની છુટ આપે છે. પ્રભુના એ લાડીલાઓનાં વાહનોમાં

રંગબેરંગી ચોશાક પહેરેલા નોકરોનાં જે પ્રદર્શનો થાય છે, તે પણ અમે ભક્ષા ભગવાનની પરમ કૃપાને પરીણામે રસ્તાને એકાદ ખુલ્લું ઉભા ઉભા જેવાની સ્વતંત્રતા ભોગવી શકીએ છીએ.

સ : એ ભગવાનના લાડીલા તારા જે જેવા મનુષ્યો હોય છે ?

જ : ઉદ્યોગવાદીઓ, જમીનદારો અને શ્રીમંતોનાં શરીર તો મારા જેવી જ માટી-માંથી બનેલાં હોય છે, પરંતુ લાખો અને કરોડો મનુષ્યોમાંથી પ્રભુએ તેમને પસંદ કરેલા હોય છે. ભગવાન કહે છે : મને પસંદ કરવા માટે અજાણે માણસો મથે છે, પરંતુ મારી કૃપાનો લાગી થનાર તો વીર-લાજ હોય છે.

સ : એ કૃપાભાગી બનવા માટે તેઓને શું કરવું પડે છે ?

જ : કંઈ જ નહીં. ચોતે સર્વ સત્તા-ધીશ છે એ સીધું કરવા માટે, જેમણે મહેનત કરીને જે વસ્તુ મેળવી હોતી નથી, તે વસ્તુની તેની ઉપર રેલમઢેલ વર્ષાવી દે છે.

સ : ત્યારે શું તારો પ્રભુ અન્યાયી છે ?

જ : મુડી એ જ ન્યાયનો અવતાર છે ; માત્ર એ અવતાર તરફથી અપાતો ન્યાય આપણે સમજી શકીએ નહીં એટલે શુદ્ધ છે. મુડી એ સર્વ સત્તાધીશ છે. જે લોકો તેને કમાય તેની ઉપર જો તે ચોતની કૃપાનાં ફળ વર્ષાવે તો તેની સત્તા નબળી પડી જાય છે, કેમકે તેમ થવાથી એ સર્વવ્યાપી અને સર્વસત્તાધીશ શક્તિને મર્યાદાનાં બંધનનો દોષ લાગુ પડી જાય છે. એટલે જ તે ચોતાની શક્તિના પ્રદર્શન માટે જેઓ આજસુ અને ગજવાંકાતર હોય છે, તેવાઓમાંથી જ તે ચોતાના કૃપાભાગનો શોધી કાઢે છે.

સ : તારો પ્રભુ તને કંઈ રીતે સમજાવે છે ?

જ : મારું કામ પડાવી લઈ મને આજસુ બતાવીને. બ્યારથી હું આજસુ બનું છું ત્યારથી હું મનુષ્યસમાજમાંથી ન્યાત-બહારીઓ બની બેસું છું. ખોરાક ક્યાંથી લાવવો કે શરીરને વીથાંતી માટે ક્યા સ્થાનમાં લાંબું કરવું તેની પંજી મને અખર પડતી નથી. તે દહાડેથી મારે અને મારાં સ્વજનોને ભુખે મરવું પડે છે.

સ : તારાં એવાં ક્યા પાપને લીધે ભગવાન તને આ જાતની શીક્ષા કરે છે ?

જ : એકે નહીં. મુડીની મરજમાં આવે તે વખતે એ મને કામ વીનાનો-બેકાર બનાવી મુકે છે.

સ : તારો ધર્મ તને કંઈ પ્રાર્થના કરવાની આજ્ઞા કરમાવે છે ?

જ : શબ્દોથી હું પ્રાર્થના કરતો નથી. મારી પ્રાર્થના તે મારી મજુરી. તે સીવાયની શબ્દોની કે બીજી કાલપણ જાતની ખાલી પ્રાર્થના કરવા જાઉં, તો તે મારી ખરેખરી પ્રાર્થના-મજુરી-ની આડે આવે છે. અને મારે માટે તો ફળ આપનારી એ માત્ર મજુરીની જ એક પ્રાર્થના છે; કેમકે નગદ-પ્રભુને માત્ર એ એક જ પ્રાર્થના પ્રુશ કરી શકે છે, અને તેમાંથી બચત [Surplus value] ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

સ : એ પ્રાર્થના તું ક્યા સ્થાને કરે છે ?

જ : સર્વ સ્થળે. ખેતરોમાં, ખાણોમાં, કારખાનાંમાં, મીઠામાં, બંધાતાં મકાનોમાં, દરીયામાં કે દરીયાને કિંદિ. અમને પ્રાર્થના કરવાની છુટ આપવામાં આવે ત્યારે માત્ર એક જ શરત હોય છે કે : અમારે તે વખતે અમારી સ્વતંત્રતા, અમારી પ્રતિષ્ઠા, અમારી ધન્ય અને અમારી માનવતા એ સહુને નગદપ્રભુના પવીત્ર ચરણ આગળ ધરી દેવ

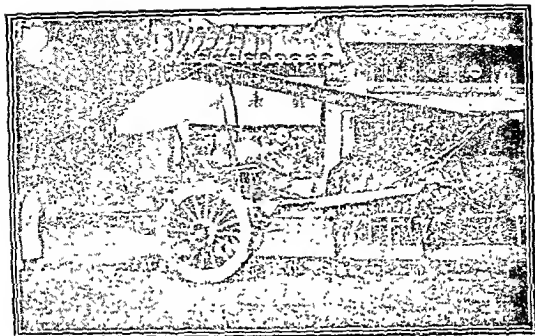
લેખકો; તે સીવાય અમારી પ્રાર્થના બરાબર ફળાશ્રુત થાય નહીં. ધંટડીનો અવાજ કે યંત્રની સીસાટી થતાં જ અમારે પ્રાર્થના-સ્થાને પહોંચી જવું લેખકો, અને જ્યાં પ્રાર્થના શરૂ થઈ કે તુરત જ અમારે હાથ અને પગને યંત્રની માફક ગતિ આપ્યાં જ કરવી પડે છે. તે માટે અમારે માંસપેશીઓને તૈયાર કરી, તે માટે તમામ એતલ ખર્ચી નાખવું પડે છે. એ પ્રાર્થનાસ્થાનમાં અમારે અતી નમ્ર અને સદનશીલ બનીને માલીક તેમજ ઉપરીઓ તરફથી થતાં તમામ અપમાનો અને શુભ્સાને વેરી લેવાં પડે છે; તેમની કદી ભુલ થાય જ નહીં, હમેશાં તેઓ સાચા અને ન્યાયી જ હોય એમ અમારે સ્વીકારી લેવું પડે છે. જો માલીક અમારો પગાર ઘટાડે અને કામના કલાક વધારે તો અમારે તેની સામે એક અફરે ઉચ્ચારવાનો નહીં, કેમકે તે જો કરે તે વાજબી તેમજ અમારા હિત માટે જ હોય છે. અમારા માલીક જો અમારી સ્ત્રીઓ અને પુત્રીઓ સાથે વધારે પડતી છુટ લે, તો તેથી અમને માન મળે છે એમ અમારે માનવું લેખકો છે. અમારા હોલની બહાર તે માટે ક્યાંય સુકારે પણ નહીં કાઢતાં, તે માટે અમારું રક્ત જગએ ઉકળવા નહીં દેતાં, કે માલીકને તે માટે ફટકાવવાનો સ્વપ્નામાં યે કદી વીચાર નહીં કરતાં અમારે એ બધી કસોટીઓને નમે માથે તાબે થવું લેખકો, અમને જ મુકા રોટલા મળે તે ચાવી

ચાવીને કેવળ શુકની મદદથી ગળામાં હિતારી જવો, અને તે જાલદી અંદર ઉતરી જાય તે માટે ગંદા પાણીના ધુંટડા પી જવા લેખકો. અમારા માલીકની અમારી તરફની આ પ્રકારની વર્તણૂકમાંથી ભુલો રોધવા બેટલી હીંમત કરવાની જો ધૃષ્ટતા કરીએ તો, અમારા માલીક અમારી ઉપર ગુસ્સે થાય, અમને ફાવે તેવા શખ્સે સંભળાવે, પોલીસના દંડા, તુરંગ, બંદુક, તોપ કે ફારી એ બધું અમારે માટે ખડું થઈ જાય. માલીકની આજ્ઞા વીરૂદ્ધ બડબડાટ કરવા માટે અમને તે તુરંજના લોખંડી સળીચ્છ પાછળ પુરી દે, જો કાવદાઓ તેમણે ધડીને અમ-લમાં મુક્યા હોય તેની વીરૂદ્ધ જગએ વર્તન કરવા જતાં તેઓ એ બધી રીતે અમને દબાવી, કાષ્ટદાનું તેમજ સમાજની સુવ્યવસ્થાનું પાલન કરવા તૈયાર થાય.

સ : મૃત્યુ પછી તમને કંઈ ફળ મળવાની આશા તમે રાખો છો ખરા ?

જ : ધણી જ મોટી એ આશાએ તો અમે જીવીએ છીએ. હું મરી જાઉં તો પછી નગદપ્રભુ મને લાંબા થઈને વીથાંતી ભોગવવાની છુટ આપે છે; તે વખતે હું ભુખમરામાંથી, કંડી, તાપ અને વર્ષાદની ઝડીઓમાંથી અને એકેકેએક જાતના ભય-માંથી મુક્ત થાઉં છું. મૃત્યુ પછી હું કાયમની શાંતી ભોગવી શકું છું.

સમીતીની વધુ અગત્યની સુચનાઓનો ઉલ્લેખ 'નવયુગ' ના એકાદોઅરના અંકમાં થશે. જરૂર તે જોજો.

ઉત્તર ચીનનું ખાસ વાહન

ચીનવાસીઓનું સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધ

: અનુવાદક :

હાયાહીમ હાઇ મહામદ મીસ્ત્રી

ચીન એકે અતી પ્રાચીન દેશ છે. પ્રાચીન ચીનાઓને પોતાના પ્રાચીન ગૌરવ અને ક્રૅડિટના અભીમાનનો એટલો તો નશો ગટી ગયેલા કે તેમણે સામાજિક વર્તમાન પ્રગતી, ઉત્તરી અને સુધારા પ્રત્યે વ્તરાપણ નજર કરી નહોતી. આથી વીદે શીઓએ ધીમે ધીમે ચીનમાં પથપેસારો કર્યો અને છેવટે ત્યાંના વતનીઓને શુઝામી મનોદશમાં આણી મુક્યા. ચીનાઓ ઉપર બૌદ્ધ ધર્મ અને કન્ફયુસસની એટલી તો ઉંડી છાપ પડેલી કે તેઓ ખુબાર લગાડ્યા અને ઝગડાને મહાનીય અને અસહ્ય લોકોનું કામ સ્ક્રમજતા હતા. છતાં પોતાની જ

ઐજ્ઞતાના અને મોટાઇના મીથ્યાભીમાનને લીધે મુખ્યત્વે તેમની અવનતી થઇ. એ મીથ્યાભીમાનને લીધે ચીનાઓને અધાપો આવી ગયો અને દુનિયામાં શું થઇ રહ્યું છે, તેની તેમને ખબર પણ રહી નહીં.

ઉત્તરી પછી અવનતી, સુખ પછી દુઃખ અને પ્રકાશ પછી અંધકાર એવી રીતે અવનતી પછી ઉત્તરી થાય છે, તેમ ચીનની બાબતમાં પણ થયું. ચીન શુઝામી નીંદ્રામાં પેટેકું અને અસ્તીત્વહીન પડેકું હતું. પણ પરદેશીઓની રીતીનીતી અને ચાલ્યાજી જોઇ તેની નીંદ્રાનો ભંગ થયો. આખો આગમથી પરદો ઉંચકાયો અને ચરે કોર

‘તુકાનનાં’ વાદળ ઘેરાતાં દેખાયાં. ચીનમાં
પરીવર્તન થયું અને છેવટે ત્યાં પણ ભૂચ-
તીની ચીનગારીઓ એમરે ઉડવા લાગી.

પરદેશીઓનો પગપેસારો

ઇ. સ. ૧૫૧૭ માં ચીનમાં પહેલીવાર
આવનાર પરદેશીઓ પોર્ટુગીઝ હતા.
પછી ૧૫૬૮ ની સાલમાં ડચ લોકો
આવ્યા. શરૂઆતમાં તો ચીન અને પર-
દેશીઓ વચ્ચે થોડીયણી લડાઈઓ પણ થઈ
હતી; પરંતુ અંતે શાંતી થઈ ગઈ. એ પછી
૧૮ અને ૧૯ મી સદી દરમિયાન બીજા
પરદેશીઓનો ચીનમાં પગપેસારો થયો. ઇ.
સ. ૧૭૬૭ માં અંગ્રેજો “વ્યાપારી સભ-
વડ” પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી લોડ મેકાટનાને
ચીનની શાહી દરબારમાં મોકલ્યા હતા.
પરંતુ એ લોડ સાઉથ પોતાની મુરાદ પાર
પાડવામાં પુરેપુરા ફાવ્યા નહોતા. ઇ. સ.
૧૮૧૬ માં ફરી એંગ આશયથી લોડ
એમલ્ટને મોકલવામાં આવ્યા અને ધીરે
ધીરે અંગ્રેજો ચીનમાં પોતાનો અડો
જમાવવાનું કામ શરૂ કરી દીધું. શરૂઆત-
થી જ અંગ્રેજો પોતાનું રાજ્ય વીસ્તારવાના
સાધન તરીકે વ્યાપાર અને ધર્મપ્રચારનો
ઉપયોગ કરતા આવ્યા છે. ચીનમાં પણ
તેઓએ એજ પ્રકારની જાળ બીજાવી હતી;
જેમાં તેઓ અંતે ફાવ્યા.

અફીણનો વ્યાપાર

અંગ્રેજોએ જ્યુ કે ચીનમાં અફીણના
વ્યાપારથી અધીક આર્થિક લાભ છે. તેમજ
હારતમાં પણ, અફીણ ઉપર એકલી દેશ
ઇન્ડિયા કંપની સીવાય બીજા કોઈના પણ
અધીકાર નહોતો. એટલે અંગ્રેજોએ ચીનમાં
ખુબ અફીણ મોકલાવવાનું શરૂ કર્યું. પરંતુ
ચીન સમ્રાટે અફીણથી પોતાની પ્રજાની

ચારીરીક અને આર્થિક હાની થતી જોઈ. આ
વ્યાપાર બંધ કરાવવાની તેણે ઓશીશ કરી.
કીન્તુ અંગ્રેજોને જ વ્યાપારથી અધીક લાભ
હતો, તે તેઓ કેમ બંધ કરે? કેટલાક
અધીકારીઓએ આ વ્યાપાર સામે અખત
પગલાં ભર્યાં હતાં; જેના ફળસ્વરૂપે ઇ. સ.
૧૮૩૯-૪૦ માં પહેલું અફીણ યુદ્ધ થયું.
ક્રમતેર ચીનાઓની આ યુદ્ધમાં હાર થઈ.
અને વીજ્યના મદનેલીધે અંગ્રેજોને પાણી
ચાડ્યું, તેઓ ધમધોકાર અફીણનો વ્યાપાર
કરવા લાગ્યા. તેથી ચીન સમ્રાટે ખુબ ગુસ્સો
મડ્યો. અફીણનો વ્યાપાર બંધ કરાવવા
એણે ફરેલી મહેનત ઉપર પાણી ફરી વર્યું.
છેવટે ૧૮૫૮ માં બીજું અફીણ યુદ્ધ થયું.

આ યુદ્ધમાં ફ્રાન્સે પણ અંગ્રેજોને સહાયતા
આપી હતી. ક્રમતેર ચીનાઓની બીજી
વાર પણ હાર થઈ. એટલું જ નહીં પણ
ચીનની હારથી અંગ્રેજોએ કેટલીક વ્યાપારીક
સમપડો અને પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. આ
બે વાર થયેલી હારને લીધે ચીનને પોતાની
નીર્જાતાનો અનુભવ થયો. ચીનની ઉન્ન-
તીનો સમય પણ આવ્યો નહોતો એટલે કંઈ
પરીવર્તન થયું નહીં.

ચીન અને જાપાન વચ્ચે યુદ્ધ

ઇ. સ. ૧૮૬૪ માં ચીન અને જાપાન
વચ્ચે જંગ જામ્યો. દુર્ભાગ્યવશ ચીનને પણ
આ યુદ્ધમાં મુઠ્ઠીભર જાપાનીઓએ હારાવ્યા.
ચીનની સામે જાપાનની જનસંખ્યા અને
જમીન બંદુ થોડી છે. અસખત, આ જંગમાં
જાપાનને પણ પ્રભુ તુકસાન થયું હતું. છતાં
આવા મામુસી અને ન્હાના રૂઢે ચીન જેવા
૪૦ કરોડની વસ્તી અને પ્રાચીન સભ્યતા-
વાળા મોટા રાષ્ટ્રને હરાવ્યું, એ કંઈ ન્હાની-
મુની વાત છે?

ચીનમાં પ્રગતીનો સમય

ચીન અને જાપાન વચ્ચે થયેલા યુદ્ધમાં ચીનને ઘણો સમ્પત્તિ ફટકો લાગ્યો હતો. આ કારણને લીધે ચીનાઓના જીવન અને વીચારોમાં ફેરફાર થવા લાગ્યા. તેમનામાં સુધારાની ભાવના જાગૃત થઈ. ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં ચીનમાં સુધારાનું આંદોલન શરૂ થયું. શીક્ષણ આપવાની નવી પદ્ધતી પ્રહણ કરવામાં આવી. લશ્કર વીગેરેમાં પણ સુધારો થવા લાગ્યો. એટલું જ નહીં પણ ત્યાંનાં મંદીર અને ધાર્મિક ભવનો પાઠશાળાના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયા. પરંતુ રાજ્યકર્મચારીઓ સુધારાની ચળવળની બીજી હતા. તેઓએ રાજમાતાને પોતાના પક્ષમાં કરી લીધી અને રાજમાતાએ સમ્રાટને પોતાનો શુભામ બનાવી તેણે સુધારાના આંદોલનનો જડમુળથી ઉખેડી નાખ્યા. પરંતુ ચીનાઓના અંતરાત્માએ નવજીવનનો સંદેશો ક્યારનોએ સાંભળ્યો હતો.

પરદો ઉત્પત્તિ

બે વાર ચીન ઉપર ફ્રેન્ચ-ટેલ પામેલા અંગ્રેજો હવે ચીનને 'યુદ્ધ' કીંવા ઉંદર સમજવા લાગ્યા; અને પોતે સીંહ બનતા ગયા. ગમે તેમ પોતાની ઇચ્છાનુસાર વ્યાપાર કરી લેવા બેસું કરવા માંડ્યું, તથા પોતાનો અધીકાર અને સ્વાધીન વધારતા ગયા. ચીનને બીજા વીદેશીઓએ પણ રંગડવા માંડ્યું. પરંતુ વીદેશીઓના આવા અમાનુષી અત્યાચારથી ચીનના વતનીઓના કાન ખડા થઈ ગયા; અને તેઓ તેમને ધીક્કારની નજરે જોવા લાગ્યા. તેઓએ જાહેર ક્યું કે વીદેશીઓ અમને ક'ગાળ' બનાવી ચીનમાં પોતાની સમ્પત્તિ, પોતાના આચાર-વીચાર અને આધીપત્ય કાયમ કરવા ઇચ્છે છે. આ કારણને લીધે ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં એક સાધારણ

જંગે સ્વાધીનતાનું રૂપ ધારણ કરી લીધું. આ સમયે ચીનને સઘળા વીદેશીઓની સંયુક્ત શક્તિ સામે મુકાયેલા કરવા પડ્યા હતા. આ વખતે ચીનની ઘણી ખરાબ દશા થઈ હતી; અને આ વીદેશીઓ સામે નીચું જોતું પડ્યું હતું.

આ સમયે ચીનને અસહ્ય દોર વાગી હતો. રાજમાતાની પણ આંખો આગળથી અચાનકતાનો પરદો ઉત્પત્તિ ગયો. જેવટે ચીનસરકારે આધુનીક પ્રણાલીકાને અપનાવવાની શરૂઆત કરી, ચીનના રાષ્ટ્રપતિ સન યાત સેન જનતાને જાગૃત કરવા, તેમાં રાષ્ટ્રીય ભાવના ઉત્પન્ન કરવા અને ચીનના સંકેટો નવયુવાનોને શીક્ષણ પ્રાપ્તિ અર્થે વીદેશમાં મોકલવાના કાયમી રોકાવવા હતા. આ પ્રમાણે વીસમી સદીના આરંભ સાથે ચીનમાં નવયુગનો આરંભ થયો. આધુનીક પદ્ધતી પ્રમાણે શીક્ષણ આપવા અનેક સ્કૂલ અને કોલેજો ઉઘાડવામાં આવી હતી. પોલીસ અને લશ્કરમાં પણ સુધારો કરવામાં આવ્યો, અને હજારો ચીના વીદેશીઓ જાપાન, જર્મની, ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકામાં શીક્ષણ પ્રાપ્તિ માટે મોકલવામાં આવતા હતા.

ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં રૂસ-જાપાનનું યુદ્ધ થયું. આ યુદ્ધમાં આધુનીક પદ્ધતી પ્રમાણે શીક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ જાપાને પોતાનો સ્વદેશ પ્રેમ, સ્વાતંત્ર્યપ્રીયતા, ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સાહ અને પ્રશંસનીય વીરતાનો અદ્ભુત અમતકાર દાખવ્યો અને યુરોપના એક પ્રખળ રાષ્ટ્રને હરાવ્યો. પાશ્ચાત્ય રાષ્ટ્રોમાં રૂસનું ગૌરવ, એની મહત્તા કંઈ કમ નહોતી. આવા એક મોટા રાષ્ટ્રને એક બુદ્ધિશાળી પુર્વના દેશે હરાવ્યો. ત્યારે ચીન ઉપર પોતાના પાડોશીના આ વીશ્વ-વીર્યાન વીજળીની અસર થવા વીના કેમ રહે?

જાપાનીઓ નવીનતા અને પાશ્ચાત્ય રંગ-દંગને અપનાવવાના લીધે આ યુધ્ધમાં ફાવી

ગયા હતા, એમ ચીનાઓએ ધારી લીધું; અને પોતાના દેશમાં યાહોમ સુધારો કરવા મંડી પડ્યા.

ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં જર્મનીથી પાછા આવેલા ચીન સમ્રાટ ચન, વાઇસરોય યુઆનશીકાઇ, ઓહ-ચી-તંગ આદી સુધારાના પ્રખર હિમાયતીઓ હતા. આ લોકોએ ચીનમાં સુધારા-આદિલનની ગતી પંખખ મેલ જેવી કરી દીધી. રાજકુમારો અને અમીરોને લરકરી તાલીમ આપવાનો હુકમ નીકળ્યો. સૈનીકાની સંખ્યામાં વધારો થયો. આવી રીતે ચીનમાં લરકરનો સારો જમાવ થયો.

કેળવણીમાં સુધારા કરવાનો આરંભ પણ અતી જડપથી થયો. ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં ફક્ત જાપાનમાં ૧૩,૦૦૦ ચીન વીદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. એ સીવાય ઇંગ્લંડ અને જર્મનીમાં હજારો વીદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. એ પછી થોડા સમયમાં પાશ્ચાત્ય પધ્ધતી પ્રમાણે પરીક્ષા લેનાર ૧૭ વીશ્વવીદ્યાલય, અનેક કોલેજો અને અનેક કન્યા પાઠશાળાઓ પણ ઉઘાડવામાં આવી. વ્યાપાર વાણીજ્ય અને કળા-કૌશલ્ય સમંધી શીક્ષણ આપવાનો પણ બંધોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

સામાજિક સુધારા

હુખ પછી સુખનો સમય આવસ્ય આવે છે. ચીનનું પણ તેમ જ બન્યું. ચીનમાં નવયુગનો આરંભ થયો; ઉભતી અને સુધારાનો પરન ચોરેર પુંઝવા લાગ્યો. ધીરે ધીરે જુની જડ ધારી પેસેલી માન્યતાનો લોપ થતો ગયો.

જીવનનો સર્વથી મહત્વપુર્ણ કાળ, યુવાવસ્થા છે. આ કારણે લીધે કોઇપણ દેશના

યુવકો તેના પ્રાણ, ઉદ્ધારક, નીર્માતા અને વીધાતા તરીકે ગણવામાં આવે છે. પોતાના યુવાનો પર પ્રત્યેક દેશ, પ્રત્યેક જાતી અને પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની નજર હોય છે. પરધીન દેશોમાં તો યુવાનોનું સ્થાન વધારે મહત્વપુર્ણ હોય છે. એટલે કે તેમની આશાના કીડલા યુવાનો ઉપર જ ચણાવેલા હોય છે.

ચીન પણ અવનતીના ઉંડી ખાડીમાં જઈ પડ્યું હતું. સ્વાધીન હોવા છતાં પણ પરધીનતા ભોગવતું હતું. અનેક ખરાબીઓ અને કુરીવાલોનાં પંજામાં સપડાયું હતું. અનેક અસંગત વાતો ત્યાં ફેલાઇ ગઇ હતી. વીદેશીઓના દોરથી કચકાઇ જતું હતું. પરંતુ જ્યારે જાગૃતી યુગનો આરંભ થયો તે વેળા ત્યાં પણ ચીનના યુવાનોએ ખરેખર કમાલ કરી બતાવી. વીદેશોમાં અભ્યાસ કરવા ગયેલા ચીના વીદ્યાર્થીઓને પાશ્ચાત્ય સભ્યતા, વૈજ્ઞાનિક ચમત્કાર અને રીતરીવાજોનો કંઈક ખ્યાલ આવ્યો. તેમના વીચારો, તેમની ભાવનાઓ અને અનેક આચાર-વીચારો આધુનિક રંગમાં રંગાવા લાગ્યાં. પોતાનો દેશ ખીલન રાષ્ટ્રોની સરખામણીમાં ફેરવો પડ્યાત, અવનત અને દુર્બળ હતો, તેનાજ વીચારો તેમના મગજમાં ભમવા લાગ્યા. તેઓએ ચીનનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રતીતા લીધી, વીદેશથી અભ્યાસ કરી પાછા ફરેલા ચીના યુવકોએ પોતાના વીચારો અને ભાવોનું પ્રચાર કાર્ય શરૂ કર્યું. પરંતુ ચીનાઓ અતી ગમ્મીર પ્રકૃતિના હોય છે; એટલે કોઇ પણ કાર્ય શરૂ કર્યા પહેલાં તેઓ ખુબ વીચાર કરે છે. પછી ધીરે ધીરે આગળ પગલાં ભરે છે. આ કારણે લીધે આધુનિક સભ્યતાનું પ્રચાર કાર્ય લોકજનની ગતીએ આગળ વધ્યું. યુવાનોના સુધારા-આદિલન પ્રત્યે ચીનાઓ સન્માનની દ્રષ્ટીએ જોવા લાગ્યા.

દેશના ખનીજ પદાર્થોના સહિષ્ણુકા કરવામાં આવ્યા. વૈજ્ઞાનિક સાધનો અને યંત્રોનો વપરાસ પણ ચાલુ થયો. તાર અને આગ-ગાડીની પણ સગવડ કરવામાં આવી. ચીનની દરીદ્રતા ધીમે ધીમે ઘટી ગઈ. પહેલાં જે લોકોને જે ટંક પણ પુરું ખાવાનું મળતું નહોતું, તેમને ચાર ટંક જેટલું ખાવાનું મળવા લાગ્યું. લોકોના મુખ ઉપર પ્રસન્નતા છવાઈ રહી. આખા દેશમાં આખાદીનું

થતી ગઈ. વાંચી લખી જાણનાર લોકોની જુગ સંખ્યા હતી; એટલે ઘણાખરા ચીનાઓ સાવ નીરક્ષર હતા. સાધારણ વાતચીતમાં વપરાતી ભાષામાં પુસ્તકો અને સમાચારપત્રો પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યાં. દેશના મોટા મોટા શહેરોના વીદ્યાને સાહીત્યમાં સુધારો કરવાની પ્રવૃત્તિમાં તત્કાલીન થઈ ગયા. વીદેશી ભાષામાં લખાયેલા સેંકડો પુસ્તકોનું રસમય અનુવાદો થઈ રહ્યા છે. આજે

નાનકીંગમાં ખહારવટીઆઓનાં માથાં

વહેમી માન્યતાઓને લીધે ચીનમાં ચોરી કરનારાઓનાં માથાં કાપીને આ રીતે ખાસ સ્થાનોમાં રાખવામાં આવે તેથી લગવાનું રાજી થાય એમ માનવામાં આવતું.

વાતાવરણ જમ્યું. જે વીદેશીઓ તેમના દેશમાંથી પ્રતિવર્ષ કરોડો રૂપિયા લુંટી ન જતે તો ચીનાઓની સુખસમૃદ્ધિમાં અધીક વધારો થતો.

સાહીત્યમાં સુધારો

ચીનાઓ પોતાની પુરાતન ભાષાને છોડતા નહોતા. આ કારણે લીધે જ તેમની પડતી

ચીનમાં નવું સાહીત્ય દૃષ્ટીગોચર થાય છે. આ નવીન સાહીત્યના આરંભ થયા પછી ચીનનું ભવિષ્ય પણ કલ્યાણમય અને ઉન્નતીશીલ દેખાય છે.

ગયો એ જુનો જમાનો

ચીનમાં ઘર કરી બેઠેલી અધ્યક્ષાઓ, કુરીવાળે અને જુના વીચારોનો લાલ લઈ

અનેકે દેશી ધર્મગુરુઓએ પોતાના અડા-
જમાવ્યા હતા; અને આ અંદાજી ચીનાઓ
પોતાની પ્રાચીન સમજતા અને ધર્મ પ્રત્યે
વશદાર રહેવાને લીધે મનમાં ધ્રુક્તા હતા.
પોતાના દેશનો નાશ થતો હતો તેની તેમને
લેશ માત્ર પણ ખબર નહોતી. પરંતુ
સ્વતંત્રતાની ધમશને લીધે ત્યાં એક લોકો
પાકી આવ્યા જેમણે આ ધ્રુકો કોડી નાખી
ચીન સમક્ષ અવનતીનો તાદેશ ચીતાર રહ્યો
હશે. ચીનાઓ આશ્ચર્યચકીત થઈ આ દ્રશ્ય
જોઈ રહ્યા. પોતે ક્યાં પડ્યાં હતા તેની
તેમને ખબર પડી. મુધારાની ચક્રવર્તિ યાદોમ
આલવા લાગી અને આજે સદા માટે ગયો
એ જીવો જમાનો.

પચ્ચીસ-ત્રીસ વર્ષ પુર્વેના અને આજના
ચીન વચ્ચે ધણો તફાવત છે. આજે તેજ દેશ
શક્તીશાળી, લગ્ન, શીક્ષીત અને સુખરેલા છે;
અને કોઈની સામું પોતાનું મસ્તક ઝુકાવવા
તૈયાર નથી; પરંતુ તમાચાનો જવાબ તમા-
આથીજ વાળવા તૈયાર છે. આ છે ચીનની
ન્યુનતા. ચીનના ઇતિહાસમાં પદ્મ કસાવનાર
વીરાત્માઓ જેમણે પોતાનું સર્વજ્ઞ ત્યાગ કરી,
પોતાનો પ્રાણ હોમી દઈ, દેશને આબાદ કરવા
જીવના રીવાજને જડ મુળથી ઉખેડીને ફાવી
દીધા, તેમને આ સંઘર્ષ માન ઘટે છે.

વીદેશીઓની શોષણનીતી

વીદેશીઓ ચીન ઉપર પોતાનો પ્રભાવ
વધારતા ગયા. લગ્ન, સુલેહ અને કરારનામાંથી
ચીનને બંદીવાન બનાવતા ગયા. ચીનાઈ
અદાલતમાં કોઈપણ વીદેશીને મુકદ્દમે ચલા-
વવાની મનાઈ થઈ. અને તેનો મુકદ્દમો વીદે-
શીઓ પોતાની જુદી અદાલતમાં ચલાવતા.
જતાં કોઈ વીદેશી કોઈ ચીનને કોઈપણ
આરોપસર ચીનાઈ કોર્ટમાં ધસડી જાય અને
જો તેણે મુકદ્દમો આરોપ ખોટો કરે, તો ચીનાઈ

અદાલત તેને દંડે કરી શકે નહીં. આવી રીતે
વીદેશીઓ ચીનને શાંત, દુબળા અને દુબળુ
સંમજતા થયા અને જેમ ગમે તેમ ચીનને
ચાઈ કરી જવાના અખતરા અજમાવવા
લાગ્યા. જે દેશથી પોતે માલામાલ થતા ગયા,
તે દેશ ઉપર જરા પણ દયા કરવાનો તેમને
ખ્યાલ સરખોયે ન આવ્યો. અનેક મુશ્કેલીના
પ્રતાપે ચીન કરજમાં કુખતું ગયું. ખીટનને
કરોડો રૂપિયા આપ્યા. છતાં કરજનો ભાર
ચીન ઉપરથી કમી થયા નહીં.

ચીનમાં વીદેશીઓએ અનેક કરખાનું
ઉઘાડ્યાં હતાં તેમાં મુખ્યત્વે ચીના મજદુ-
રોજ કામ કરતા હતા. તેમને ઓછી મજુરી
મળતી હતી એટલુંજ નહીં પણ તેમના ઉપર
અત્યાચાર પણ કરતા હતા. વીદેશીઓ ચીન
સરકારને પોતાનું રમકકું સમજતા હતા.
પરંતુ વીદેશીઓના આ જીલમ, વ્યાપારીક નીતી
અને સુલેહના લીધે ચીનની આર્થિક સ્થિતિ
કંગાળ થઈ. કુનીઆના આ વીદેશી મજા-
પ્રણાઓએ ચીનને ખુબ મુંઝવ્યા, ખુબ કંગાળ
બનાવ્યા અને જોરજબરીથી તેના પાસેથી
અનેક વીશિષ્ઠીકાર પ્રાપ્ત કર્યાં.

રાજનૈતીક પ્રગતી

મુધારા-અદાલતની રાજનૈતીક જીવન
ઉપર પણ અસર થઈ, એ વાતનો ઉપર
ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ડા. સન્યાતસેને
યુવકોને સંગઠીત કર્યા. વીદેશથી અભ્યાસ
કરી પાછા ફરેલા યુવાનોના હૃદયમાં પોતાના
દેશમાં મળતંત્ર સ્થાપવાની ઉત્કંઠા થઈ.
ચીન-સરકારની દુબળાતાને લીધે વીદેશીઓ
ચીનાઓ ઉપર જોડુકમી ચલાવી રહ્યા હતા.
એ પણ યુવાનોએ જોયું. યુવાનોએ અસહકાર-
ની લડત શરૂ કરી, ચીન સરકાર ઉપર
દબાણ કર્યું, પરંતુ તેમનામાં એટલી તાકાત
ક્યાં હતી કે તેમને ચીનથી ઉભી પુછડીએ

નહાસાડી મુકે? છતાં જવાનીના જ્ઞેયથી ઉજળતા યુવક સમાજે મંયુશાહીનો જડમુળથી નાશ કર્યો, અને પ્રજાતંત્રની સ્થાપના થઇ. ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં કાંતી થઇ, તે સમયે ઉપયુક્ત બનાવ બન્યા હતા.

ચીનના રાજનૈતિક જીવનના ઉદ્ધારક, મજુરોના પ્રેમ-પાત્ર, સ્વતંત્રતાના ઉપાસક, ચીનની રાજ્યકાંતીના નેતા ડ્રાં સન્યાત સેનને પ્રજાતંત્ર સરકારના પ્રમુખ બનાવવામાં આવ્યા. દક્ષીણ ચીનમાં એમના નામની દંડુબી વાગતી હતી, ત્યારે ઉત્તર ચીનમાં એમનો પ્રભાવ ખીલકુલ નહોતો. ઉત્તર ચીનમાં યુઆનશીકાષ્ટના બહુ પ્રભાવ પડતો હતો. એટલે ઉત્તર અને દક્ષીણ વચ્ચે ત્રી પડવાનો સંભવ હતો. ડ્રાં સેન પોતાના કેવળ નામની ખાતર, યશ કે મતપ્રાપ્ત ખાતર પ્રજાતંત્રનું સભાપતિત્વ સ્વીકાર્યું નહોતું. ત્યારે યુઆનશીકાષ્ટ અતી મહત્વાકાંક્ષી અને ઉચ્ચાબીલાષી વ્યક્તિ હતી. એ પ્રજાતંત્રના પ્રધાનપદને શોભાવતો હતો; અને ભવિષ્યમાં રાજ બની પણ બેસે એવું લાગતું હતું. પરંતુ તેનું જીવન લાંબું ન ટક્યું. ઇ. સ. ૧૯૧૬ માં તેનો આત્મા દેહ છોડી ગયો.

ડ્રાં સેન પ્રજાતંત્રને ધક્કો નહી પહોંચે એ ખાટ પોતે રાજનામું આપ્યું હતું; અને ઉત્તર ને દક્ષીણ યુઆનશીકાષ્ટના એક જ જાત્રાલય હેઠળ હતું. પરંતુ એના મૃત્યુ પછી ઉત્તર ચીનમાં અંદર અંદર કંદેશો ઉપસ્થિત થયા. સેનાપતીઓ વચ્ચે કાટ પડી. અનેક સેનાપતીઓ પોતપોતાનું રાજ્ય સ્થાપીત કરવા મથતા હતા. ત્યારે દક્ષીણ ચીનમાં પ્રજાતંત્ર કાયમ હતું. વળી પાછા વીદેશીઓએ સેનાપતીઓને લાંબ આપવાની શરૂઆત કરી. કોઇપણ રીતે તેઓ આ સેનાપતીઓનો પીછો છોડવા ઇચ્છતા નહોતા. તેમજ આ સેનાપતીઓ દક્ષીણ તરફની સરકાર પ્રત્યે વીરોધ કરતા રહ્યા.

ઉત્તરના સેનાપતીઓમાં ચાંગ-સો-લીન ધીરે ધીરે પોતાનો અધીકાર વધારતો ગયો.

તેણે ઉત્તરના પ્રદેશો અને મંયુરીઆપર પોતાનો કબજો કરી લીધો હતો. તેમજ દક્ષીણની રાષ્ટ્રીય સરકારનો એ પકડો વીરોધી હતો. તે વેળા દક્ષીણની રાષ્ટ્રીય સરકાર પણ કંઈ સુનમુન બની બેઠી નહોતી; બલકે તેને બે તરફ લડવું પડતું હતું. એક તરફ આ વીદેશીઓનો મુકાબલો કરવો પડતો હતો. અને બીજા બાજુ ઉત્તરના આ બધાંયે દેશદ્રોહીઓને પોતાને તાબે કરી, સમસ્ત ચીનમાં એક જ પ્રજાતંત્ર સરકારનો રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકાવવો હતો.

વીદેશીઓનો એવો ખ્યાલ હતો કે મંયુરિઆપરની જેમ રાષ્ટ્રીય સરકારને પણ તેઓ પુકંદ મારી ઉડાવી દેશે. આ કારણથી ઇંગ્લેન્ડ, જર્મની, ઇટાલી, જાપાન આદિ દેશોની સેનાઓ ચીન આવી પહોંચી, તોપ આદી નાશકારક યંત્રોની ધાક બતાવવામાં આવી. પરંતુ ચીનની રાષ્ટ્રીય સરકાર આવી ધમકીઓથી દમ્બાજ નબ એવી ક્યાં હોતી (!).

ખુખીની વાત તો એ છે કે દક્ષીણ સરકારપક્ષનો પ્રત્યેક માનવી સ્વતંત્રતાના નામ ઉપર પોતાનો પ્રાણ પણ હોમી દેવા તૈયાર હતો. રાષ્ટ્રીય સરકારની આ બહાદુરી, જ્ઞેય અને હીમતને જોઈને વીદેશીઓમાં ખાસ કરીને અંગ્રેજોની પણ આગળ વધવાની હીમત થઇ નહી; એટલે બીજા વીદેશી રાષ્ટ્રો મુકાબલો કરવા કેમ હામ ભીડી રાકે?

વીદેશીઓને મુકાબલા પછી તેઓ ઉત્તર તરફ જ્યાં આ સમયે દક્ષીણ તરફના ચીનાઓમાં એવડી રાકતી અને ઉત્સાહ આવી ગયો હતો. તેઓ ઉત્તરના એક એક સેનાપતી સાથે લડી તેને વશ કરતા ગયા. કેટલાક સેનાપતીઓએ પોતાની મેળે તેમનો સાથ આપ્યો, પરંતુ ચાંગ-સો-લીન છેવટ સુધી અડગ રહ્યો. પરંતુ ગયા વધે તેને કલ કરવામાં આવ્યો, અને તેના મરણ પછી તત્કાળ જ દેશદ્રોહનો અંત આવી ગયો. સમસ્ત ચીનમાં એકમતા થઇ. આ પ્રમાણે ચીન સ્વાધીનતા મેળવવા ભાગ્યશાળી નીવડ્યું. આજે ત્યાં સ્વાધીનતાનો સુખ પોતાના સુન્દરી કીરણો પાપરી રહ્યો છે; અને દીન પરદીન સુધારાવધારા થતા નબ છે.

અભય

મંગલ ઘડીયા આજ છે, ચરહરતાં નીશાન :
કાલ ઉકેલે કાપડો સ્વતંત્રતાનાં ગાન ;
આજ નરનારીયો, ગાન મંગળ કરે,
વીચની દશેદીશ ચેતનાને ભરે ;
આજ સુતેલ જે કાળ પડખું ફરે,
ભલે ચગદાઇ જનને હારે મરે.

એ નેવેઘ અમ પાપનું, લેવા કાલનો યોલ :
જગત નેધને લાખશે એ નેવેઘ અણુભાસ ;
આજ ઇતીહાસ અમ આંગણે આવીયો,
સાહી સુવર્ણની સાથમાં લાવીયો :
યાચના એ કરે સંતના આળકો !
આજ પાડો પટે કનકના અક્ષરો.

આજ ન હોય સુવર્ણના અક્ષર તુજ પરમાય :
છાતી ચીરી લોહીના વેણે વેણે લખાય ;
નયી સંદેશ આ મુક્તે આપવા,
કે નયી બધીરને કંઈ સંભળાવવા ;
ભાવીના કણમાં પાક આ રેડશું,
જગતની દશ દીશે મંત્ર એ હુકશું.

ઘટમાં ઘોડાં ચનગને આતમ દેતો ઝંખ :
અધવહીયે આરામ ના બંધન-મુક્તી ઝંખ ;
આજ મુક્તી તણી મળી અમુલી પળ ;
આજ ના ચાલશે જીવીઓના છળ :
આજ તો નીતયાં જગત ડોળાં નીરો,
મુક્તી પારસ હવે ઝડપશે પીરનરો.

પ્રાણલાહ મ. મહેતા

સાધપ્રસવાસીઓને
આપેલા વચનનો ખી
ટીશ કામદાર સરકારે
કરેલો ભંગ : સાધ
પ્રસવાસીઓની સ્વા
ધીનતા માટેની લડત
નો કરુણુ છતીહાસ.

સદીઓથી પરાધીનતાની જાંજીરોમાં જકડાયેલા સાધપ્રસની સ્વાતંત્ર્યભૂખ

લેખક

રમણીક વી. મહેતા

૧૯૭૮ ના ૩ શો-ટર્કીશ વીઝરને અંતે,
સાધપ્રસનો ટાપુ, ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદના
સકંજનમાં આવ્યો. પણ પરાધીનતાની બેડીઓ
સાધપ્રસની પ્રજાને સાલવા લાગી અને તેની
સાથે જ સામ્રાજ્યવાદના સીતમ સામે તે
પ્રજાએ સ્વતંત્રતાનાં મંડાણુ માંડ્યાં.

ભુમધ્યસ્થુદ્રમાં આવેલા ટાપુઓમાં આ
ટાપુ સૌથી મોટા વીસ્તારવાળો છે ઉત્તરે
એશીયામાઇનરના કાનારાથી લગભગ ૬૦
માઇલ અને પુર્વે સીરીયાની સીમાથી લગ-
ભગ ૪૦ માઇલ દુર આવેલો આ ટાપુ
વીઝરના સમયમાં મુઝેઝની નહેરુનું સંરક્ષણ
કરવામાં પણ બહુ ઉપયોગી થઇ શકે તેમ
નથી, તેમ જ ઇંગ્લાંડ અને હીન્ડુસ્તાન
વચ્ચેના વહેવારમાં પણ તે એક મુખ્ય મથક
થઇ પડે તેમ પણ આ ટાપુની ભુગોળ
જોતાં જણાવું નથી.

આ ટાપુનું ક્ષેત્રફળ ૩,૫૮૪ ચોરસ માઇલ
છે અને વસ્તી (૧૯૨૧ ના વસ્તીપત્રક
પ્રમાણે) ૩૧૦,૭૧૫ માણસોની છે જેમાં
લગભગ ૮૦ ટકા જેટલો ભાગ ગ્રીક લોકોનો
છે અને બાકીની વસ્તી મુસલમાનોની છે.

આ ખેતી પ્રધાન પ્રદેશ અનાજ સીવાય,
દાર, તેલી પદાર્થો, રેશમ, ઉન વીગેરેની
નીકાસ કરે છે. તંબાકુ અને કપાસનું પણ
તેમાં સાધારણ વાવેતર થાય છે પણ ખીટીશ

અમલ ઉઠાવે તેનો વીકાસ થતો નથી. જો કે
આ પ્રદેશ તેના કુદરતી સૌંદર્ય અને રસા-
ળતા માટે વખણાતો હતો છતાં પહેલાં તે
વેનેસ્યન સત્તા ઉઠાવેલાથી તેની સુારી
રીતે ખીલવણી થઇ નહીં અને આજે ખીટીશ
અમલ ઉઠાવે પણ સાધપ્રસના કમનસીબ
ભાવીમાં કંઈપણ મહત્વનો મુદ્દારો થયો નથી.

વેદનામય ભુતકાળ

સાધપ્રસનો ભુતકાળનો છતીહાસ ઘણો
ગંભીર છે છતાં એટલું તો નહીં છે કે,
ઘણાં વર્ષો અગાઉ, તેની આસપાસમાં વસ્તી
શીનીકસ પ્રજાએ આ રસાળ પ્રદેશમાં પહેલો
વસવાટ કરેલો. પણ કયા સમયમાં આ
શીનીકસ પ્રજાએ ત્યાં સંસ્થાનો સ્થાપ્યાં એ
એક્કસ જણાવું નથી. આવી જ રીતે કયા
સમયે ગ્રીક પ્રજાએ પણ એ પ્રદેશના
ભાગોમાં વસવાટ કર્યો તે સંબંધનો છતી-
હાસ પણ અનીશ્વીત છે. ધીરે ધીરે ગ્રીક
પ્રજાએ રાજદારી સત્તા હસ્તમાં લીધી હતી
તેનાં કારણો ઘણાં મળે છે. તેમ જ ઇ. સ.
પુર્વે ૬ સૈકા પહેલાં ઇજીપ્તના રાજા એમા-
સીસે સાધપ્રસની ગ્રીક તેમ જ શીનીકસ પ્રજા
ઉપર વીજ્ય મેળવી સાધપ્રસ છતી લીધો
હતો એ બતાવે પણ એ દેશના છતીહાસના
પાને મોંઘાયેલો મળી આવે છે. પણ આ
પ્રદેશ ઇજીપ્તના અમલ ઉઠાવે વધુ વખત ટકી

સત્તાનાં સૂત્રો હાથમાં લીધા પછી, બ્રિટનના
કામદારપક્ષ તેણે કચડાતી પ્રજાને ભૂતકાળમાં
આપેલાં તમામ વચ્ચનાના ઇનકાર કરે છે.

રહો નહીં અને છેવટે તે ધરાની સામ્રાજ્યના
શાસન હેઠળ ગયો.

ઇ. સ. પુર્વે પાંચમા સૈકમાં ન્યારે
આયોનીયન લોકોએ બળવો કર્યો ત્યારે
સાધપ્રસન્ની પ્રજા પણ એ બળવામાં ભેગાં
હતી, પરંતુ તે બનાવને એક વર્ષ પછી
નહીં વીત્યું હશે એટલામાં તે પાછી તે પ્રજા
ધરાની સામ્રાજ્યની પરાધીનતામાં જઈ ગઈ.

પણ ઇસસના વીત્રહમાં ન્યારે એલેક્ઝાન્ડરે
ફોનીસીયા તરફ વધવા મંડ્યું ત્યારે
સાધપ્રસન્ની શહેરો એના હાથમાં આવ્યાં.
એલેક્ઝાન્ડરના મૃત્યુ પછી એ ફરી પાછો
ધજીતના તાબામાં ગયો. આમ સાધપ્રસ
ગ્રીકોના હાથમાંથી ધરાનીઓના હાથમાં અને
તેમના હાથમાંથી ધજીતવાસીઓના હાથમાં
ગયાં ખાતો હતો. આ વીત્રહોનો લાભ લઈ
રોમન સત્તાએ તેની ઉપર આક્રમણ કર્યું
અને તેને કબજે કર્યો.

સાધપ્રસ ન્યારે રોમન સત્તા હેઠળ હતો
ત્યારે એક અતી મહત્વનો પ્રસંગ બન્યો
હતો. યાહુદી લોકો જેમણે એ પ્રદેશમાં ઘણી
મોટી સંખ્યામાં વસવાટ કર્યો હતો, તેમણે
ત્યાં બળવો જગાડ્યો. ઇસ્વીસનના ખ્રીસ્ત
સૈકાની શરૂઆતનો આ સમય હતો, આ
બળવામાં લગભગ એ લાખ જેટલા માનવ-
જીવોની આહુતી અપાઈ હતી. સંતોએ
દાખલ કરેલા ખ્રીસ્તી ધર્મ આ પ્રદેશમાં
પછી વીકાસ પામતો ગયો.

રોમન સામ્રાજ્યના ભાગના પડ્યા પછી,
સાધપ્રસ વળી પુર્વના બાઇઝેન્ટાઇન સામ્રાજ્યના

ગોના હાથમાં ગયો અને લગભગ સાત સૈકા
સુધી એ બાઇઝેન્ટાઇન સામ્રાજ્યના શાસન
હેઠળ જ રહ્યો. ઇ. સ. ૬૪૬ ના વર્ષમાં,
તુર્કિસ્તાનની સરેલરી હેઠળ, આરબોએ, આ
પ્રદેશ પર આક્રમણ કરી, છતી લીધી અને
સાધપ્રસના મુખ્ય શહેર સાન્નમીસનો નાશ
કર્યો. પણ આરબોના હાથમાં તે વધુ વખત
ટકી રહ્યો નહીં. અને ૧૨ મી સદીના
અંતે તે ઇંગ્લાન્ડના રાજા રીચાર્ડ પહેલાના
હાથમાં ગયો અને જેરુસાલેમન નામના
(Titular) રાજા ગાઇડી ટ્યુસીમનના
અધીકારમાં સોંપાયો.

આ સમય પછી ત્રણ સૈકા સુધી ટ્યુસી-
મનના વંશજોએ આ પ્રદેશ ઉપર શાસન
કર્યું અને ૧૪૮૭ માં તે વેનેશ્યન સત્તા
હેઠળ જઈ પડ્યું. ૧૫૭૦ માં ટકીના
સુલતાન સલીમ ખાનએ ૬૦,૦૦૦ માણ-
સોના લશ્કર સાથે સાધપ્રસના પ્રદેશને ઘેરો
લાલ્યો અને ૪૫ દીવસના સતત વીત્રહ
પછી, મુખ્ય શહેર નીકાસીયા તુર્કોના
હાથમાં ગયું અને લગભગ ૨૦,૦૦૦ માણ-
સોની તે વખતે કતલ થઈ. ફક્ત ફેમેગોસ્ટાએ
તુર્કો લશ્કર સામે બહાદુરીથી ટક્કર ઝીલી
પણ આખરે તે પ્રાંત પણ પડ્યો. એ
પછી પ્રિન્સીપાલિટી ગવર્નરને ફાંસીએ લટ-
કાવવામાં આવ્યો અને તે પછી સાધપ્ર-
સનો સમગ્ર પ્રદેશ તુર્કોના હાથમાં ગયો. તે
પછી ૧૭૬૪ અને ૧૮૨૩ માં એ વખત
ત્યાં ગ્રીક પ્રજાએ બળવો જગાડેલા પણ તેને
સખત રીતે દબાવી દેવામાં આવ્યા હતા.

આમ સાધપ્રસન્નો આગણીસમીસદી સુધીનો આખો એ છતીઢાસ વીત્રહોની પરંપરાથી ભરપુર છે. તુકોના ત્રણ સીકાના સતત શાસન પછી, ૧૮૭૮ ના રૂશો-ટકીશ વીત્રહને અંતે આખરે સાનરેટકોનોની સંધીમાં તુકસ્થાનને આરમેનીયાના પ્રદેશનો એક મોટો ભાગ રૂશીયાને આપવો પડ્યો. તેમ જ વધુ પ્રદેશના નુકશાનમાંથી બચવા માટે, તુકોએ ઐટ-જીટન સાથે પણ કરાર કર્યો. જેમાં જરૂર પડે તો તુકસ્થાનના એશીયાઇ પ્રદેશની સહીસલામતી લશ્કરીબળથી જળવવાની ઐટ-જીટને ખાતરી આપી. આ કરારના બદલામાં તુકસ્થાનના મુસ્તાને ઐટજીટનને સાધપ્રસન્ના પ્રદેશનો વહીવટ સોંપ્યો.

સ્વરાજ્યની ભાવનાનો ઉદય

આમ એક તરફથી ખ્રીટીશોનો વહીવટ સાધપ્રસન્માં શરૂ થયો અને બીજી બાજુએ ૮૦ ટકા જેટલી સાધપ્રસન્ની ગ્રીક પ્રજાએ પણ સ્વરાજ માટે દબાણ શરૂ કર્યું. આથી તેમને શાંત કરવા માટે ૧૮૮૨ માં હાઇ કમીશનરને મદદ કરવા માટે ૬ અમલદારો અને ૧૨ બીન અમલદારોની એક ધારાસભા રચવામાં આવી અને હથુમતી વાળી મુસ્લીમ કોમને કોમી પ્રતીતીધીત્વનો હક અપાયો. એટલે મુસ્લીમ કોમ તરફથી ત્રણ અને બીન મુસ્લીમ કોમ તરફથી નવ સભ્યોની ચુંટણી થઈ.

છેલ્લી યુરોપીય યાદવીમાં જ્યારે તુકસ્થાન નીગરાજ્યો સામે વીત્રહમાં ઉતર્યો ત્યારે ઐટજીટને તે તકનો લાભ લઈને સાધપ્રસન્ને ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યની સાથે જોડી દીધો. પછી તો હાઇકોર્ટે ઉગ્ર રૂપ લીધું અને તેથી જ ગ્રીસ મીત્રગળ્યો સાથે જોડાય તો તેને સાધપ્રસન્નો પ્રદેશ આપવાની લાલચ ખ્રીટને ૧૯૧૫ ની સાલમાં આપી. પણ બીજી જ વર્ષે ઐટ-

ખ્રીટને ગ્રીસને આપેલું વચન પાછું ખેંચી લીધું અને ક્રાંસને સંમતી વગર એ પ્રદેશ ગ્રીકોને નહીં આપવાતું તેણે ક્રાંસને નવું વચન આપ્યું. પરંતુ વળી વીત્રહના અંતે ગ્રીક પ્રજાને આપેલા વચનનો ભંગ કરવાતું મુસ્કેલ જળાણતાં વેલ્સના જનરલ લોહડ જ્યોર્જે તેની સ્વાભાવીક ચતુરાઈથી ગ્રીસના સર-મુખત્યાર મોન્સ્યોર વેનીઝોસને ગ્રેસ અને સ્મર્નામાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની લાલચ આપી, ગ્રીકોને શાંત પાડ્યા.

પણ ગ્રીક પ્રજાની સત્તા વધારવાની યોજનાને એંગોરાની તુક સત્તાએ જમીનદોસ્ત કરી નાખી. ગાઝી મુસ્તફા કમાલ પાશાએ એનેટલીયામાંથી ગ્રીક લશ્કરને હરાવી પાછું કાઢ્યું અને ગ્રેસ તેમજ સ્મર્ના મેળવવાના ગ્રીકોના પ્રયાસને નીબૂળ બતાવ્યા ઉપરાંત સાધપ્રસ મેળવવાની તક પણ તેમણે ખોઈ. આમ બંને બાજુથી ગ્રીકોને નીરાશાં મળી.

છેક ૧૯૨૫માં સધપ્રસ ટાપુને સંસ્થાનનો દરજ્જો મળ્યો. અને ત્યારે ત્રણ અમલદારી અને ત્રણ બીન અમલદારી સભ્યોની બનેલી એક ધારાસભા કાઉન્સીલ, ગવર્નરને સલાય-કારી થઈ પડે તે માટે સ્થાપવામાં આવી. ધારાસભામાં તેના કુલ ૨૪માંથી ૧૫ સભ્યોની પ્રજા તરફથી વરણી થઈ જેમાં ત્રણ મુસ્લીમ અને બાર બીન-મુસ્લીમ સભ્યો હતા.

આમ જો કે સાધપ્રસવાસીઓને ધારાસભા કાઉન્સીલમાં બીન અમલદારી સભ્યોને પહેલી જ વખત જગ્યા મળી પણ બીજી બાજુ ધારાસભામાં અમલદારી સભ્યોતું જરૂર વધ્યું.

ગ્રીક પ્રજાને શાંત પાડવા માટે, મુસ્લીમ પ્રતીતીધીત્વને ૨૫ ટકા ઉપરથી ઘટાડીને ૨૦ ટકા કરવામાં આવ્યું. પણ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાને આકુળ વ્યાકુળ બનેલા ગ્રીકોનો સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામ આટલેથી અટકી પડે તેમ નહોતો.

કામદાર વઝીરનો સામ્રાજ્યવાદ

એટલે છેવટે ગયા વર્ષના જુલાઈ માસમાં તેમણે બ્રીટનના સંસ્થાન ખાતાના વઝીરને એક યાદી મોકલાવીને સાધપ્રસને એકદમ ઐટબ્રીટનથી છુટું પાડવાની માગણી કરી, અને એ માગણી મંજૂર રખાવવા માટે સંસ્થાન ખાતાના વઝીરને મળવા એક પ્રતીનીધીમંડળ લઈને પણ ગયું. એમને સંસ્થાન ખાતાના વઝીરે જે જવાબ આપ્યો તે 'સાધપ્રસ એજેટ'ના ૧૯૨૯ ના ડિસેમ્બરની ૧૩ મી તારીખના અંકમાં છપાયે છે. તેમાં સાધપ્રસને સામ્રાજ્યવાદના સકંભમાંથી છુટું પાડવાની માગણી નામંજૂર કરવામાં આવ્યાનું કહેવાયું; એટલું જ નહીં પણ સાધપ્રસમાં જવાબદાર રાજતંત્ર સ્થાપવાની માગણી સામે પણ સજુસજુતો જવાબ મળ્યો કે, સાધપ્રસમાં નગ્દીકના ભવીષ્યમાં પણ જવાબદાર રાજતંત્ર સ્થાપી શકાશે નહીં કારણકે હજુ તેનો એટલો વિકાસ થયો નથી." ઉપરાંત પ્રતીનીધીમંડળને એવી લલામણ કરવામાં આવી કે, સાધપ્રસની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે ભારે પગારના ખીન્ન વધુ અંગ્રેજી અમલદારો વૈઠી તે રીતે એ સ્વતંત્રતા વાંચુઓને મદદ કરવામાં આવશે. એટલે ગ્રીકોને તો આ દાવ્યા ઉપર ડામ જેવું થયું.

કામદાર સરકારનો નન્નો!

સંસ્થાન ખાતાના બ્રીટીશ વઝીર તરફથી મળેલા આવા ઉગાઉ જગત સામે ગ્રીક પ્રગ્નએ સખ્ત વીરોધ કર્યો. અને સાધપ્રસના પ્રતીનીધી મંડળના જે મંત્રી મી. એનોનરે-સાઇકસ લઈને ગયા હતા તેમણે એ ઉગાઉ જવાબનો વળતો જવાબ વાગતાં જણાવ્યું કે: "આપના આવા ખુલાસાથી સાધપ્રસની પ્રગ્ન કદી પણ હીંમત હારશે નહીં પણ

હિલરી સ્વતંત્રતાની જવાબા તેના હૃદયમાં વધારે ભસુકશે." ૧૯૧૯ માં કામદારોની અને સમાજવાદીઓની પરીપદમાં રાસે મેક-ડોનાલ્ડે જે વચનાં ઉચાર્યાં હતાં તેનો ઉલ્લેખ કરીને તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે: "દશ વર્ષ પહેલાં જે કામદારપક્ષે સાધપ્રસ માટે જુલો છજ્જાઓ દર્શાવી હતી તે જ પક્ષના એક પ્રતીનીધીએ સત્તામાં આવ્યા પછી સાધપ્રસને મુકત કરવાના પ્રયાસને તીરસ્કરી કાઢ્યો છે." અને છેલ્લે બ્રીટનને પડકાર આપતાં તેણે જણાવ્યું કે: "જ્યાં સુધી ગ્રીકપ્રગ્ન આ પૃથ્વીના પટ ઉપર અતીત્વ ધરાવે છે ત્યાં સુધી તેની રાજદ્વારી આકાંક્ષાઓ કદી પણ ક્યમગ્ય જશે નહીં."

સાધપ્રસ સરકારને, ઐટબ્રીટનને ૯૨,૦૦૦ પૌંડ વાર્ષિક રકમ ખર્ચણી તરીકે આપવા પડે છે. આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે, કારણ કે એની ઉપર સાધપ્રસના પ્રદેશના આર્થિક પ્રશ્નોનું નીરાકરણ અંબંધ છે. સાધપ્રસના ટાપુમાં સારાં બંદરોં નંધી તેમજ નહેરોનાં પુરતાં સાધનોના અને સંગીન ઔચોગીક યોજનાના અભાવને લઈને તેને ઘણું ખમવું પડે છે. સંસ્થાનખાતાના વઝીરે વાર્ષિક ખર્ચણીને યોગ્ય ગણે છે કારણ કે આ રકમ ૧૮૫૫ માં લીધેલી તુર્કીની લોનનું વ્યાજ આપવમાં વપરાય છે. તે જણાવે છે કે: સાધપ્રસ એ હારેલી પ્રગ્ન પાસેથી મળેલા પ્રદેશ છે અને તેથી તુર્કીના રાષ્ટ્રીય દેવામાં તેને ભાગે આવેલા હીરસા માટે તે જવાબદાર છે. ગ્રીક પ્રગ્ન જણાવે છે કે સાધપ્રસ એ ખાલસા થયેલા પ્રદેશ હોવાથી ઐટબ્રીટને તેના સામાન્ય અંદાજ પત્રમાંથી એ રકમ આપવી જોઈએ.

૧૯૧૪ પછી ૨૦ લાખ પૌંડની એક રકમ સાધપ્રસની તીન્નેરીમાંથી લેવામાં આવી હતી. ૭૧૩, ૭૫૩ પૌંડની નજીની વાર્ષિક આવ-

ક્રમાંથી આવી મોટી રકમ અને દરેક વર્ષે આપવામાં આવતી ૯૨,૦૦૦ પૌંડની રકમ સાધપ્રસન્ની પ્રજાને ભારે પડે એ સ્વાભાવીક છે. સાત્રાન્યવાદની શોષણકીયા હેઠળ આ કારણને લઈને સાધપ્રસન્ના પ્રદેશમાં ઝોઘો-ગીક વૃદ્ધી ન થાય એમાં નવાઈ નથી.

ત્યારે ગ્રીક પ્રજાએ સાધપ્રસન્ની વર્તમાન પરીસ્થિતીમાં તપાસ કરવા માટે એક શાહી કમીશન નીમવાની માગણી કરી ત્યારે પણ સંસ્થાનખાતાના કામદાર વઝીરે ઉદ્ધતાપ લઈને જવાબમાં જણાવ્યું હતું કે : “એ પ્રદેશનો વીકસ, ધારાસભામાં રહેલા ખીન અમલદારી સભ્યોની બહુમતી અને ઇંગ્લીશ અમલદારોને મળતા નીચાં પગારને લઈને અવરોધાય છે.” આનો અર્થ, સાત્રાન્યવાદીઓની દ્રષ્ટીએ એટલો જ કે, સાધપ્રસન્ની રાજવાદી પ્રજાએ સન’દી નોકરોના પગારમાં વધારો થાય તેનો વીરોધ કરવો નહીં, પછી તેમની ગમે તે વધે થાય. અત્યારે કુલ મહેસુલના ૪૭ ટકા જેટલી રકમ આ અંગ્રેજ સન’દી નોકરો ખાય છે, છતાં પણ તેટલો પગાર આ સાત્રાન્યવાદીઓને ઓછો પડે છે!

મજૂર સરકારની દ્રષ્ટીએ, સાધપ્રસન્ની સ્વતંત્રતાની વાત એ ખાલી હવામાં ફીક્સા બોધવા જેવી છે. જવાબદાર સત્તંત્રની કે એવી કોઈ વાત કરવી એ એ સાત્રાન્યવાદી હેવાતા દ્રષ્ટીઓની નજરમાં વંખત ગુમાવવા જેવું છે. સાત્ત કાળસુધી સાધપ્રસન્ની શાસન હેઠળ રહે તેની આ આશંકા છે.

એકેએક બંધારણીય અને કાયદેસરનાં શાંત સાધનો સાધપ્રસન્ની પ્રજા અજમાવી રહી છે. તેમ છતાં પણ તેની ઉપર સાત્રાન્યવાદનો લોખંડી પંજો જેવા ને તેવો કાયમ રાખવાની મુક્તી અત્યારે તો અજમાવી રહેવામાં આવે છે. કામદાર પક્ષ પણ ખીજા બન્ને પક્ષો જેટલો જ સાત્રાન્યવાદી છે: તે આથી સીધ્ધ થાય છે. પરંતુ એથી સાધપ્રસન્નાસ નીરાશ થવાને બદલે, પોતાની સ્વતંત્રતા માટેની લડત બેવડા ભેરથી ચાલુ રાખવાના જ છે.

હીંદમાં પણ અત્યારે ખીજું શું થઈ રહ્યું છે?

મુસાફર : અહીં કોઈ મોટા માણસનો જન્મ થયેલો ખરો ?

વૃદ્ધ પુરુષ : ના લાઇ મને અહીં ઘણું વર્ષો થઈ ગયાં પણ બાળકો સીવાય અહીં ખીજા કોઈ મોટા માણસનો જન્મ થયો નથી જાણ્યો.

* * *

પત્ની : આવીજ એક અજવાળી રાત્રીએ આપણું લમ થયાં હતાં, નહીં ?

પત્ની : હા. એં દુર્ભાગી રાત હતી.

એક મીત્ર : આજકાલ બે પાસાં સરખાં કરવાં મુશ્કેલ છે.

ખીજો મીત્ર : બરાબર. અને મથીને તેમ કરવા જતા હોઈએ, ત્યાં એકાદ મુખોં મહેમાન વચ્ચે આવી જાય છે અને તે પાસાંને લાંબાંદુકાં કરી દે છે.

* * *

“બહેન મારા વરને બહાર એકલા રખડતાં અટકાવવા હું શું કરું ?”

“તું એની સાથે જા.”

દુધ

: લેખક :

કાન્તિલાલ મુળચંદ પારેખ

દુધ કોને માટે જરૂરીયાતની વસ્તુ છે નથી? દુધ બાળક તેમ જ વૃદ્ધને, ગરીબ તેમ જ સ્વચ્છને, સાબ તેમ જ માંદાને માટે જરૂરી વસ્તુ છે. તેમ છતાં દુધ તરફની આપણી ખેદરૂપી ધ્યાનકે છે. મનુષ્યના ખોરાકને માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ, ખીન જોખમી અને તરત પાચન થાય તેવી વસ્તુ દુધ છે. પરંતુ આપણે તે દુધને ઝેર કરીને વાપરીએ છીએ તેમ કહીએ તો તે અતીશયોકતી નથી. મોટાં શહેરનું દુધ એટલે જંતુઓ (Bacteria)થી ભરેલ સફેદ પાણી! મોટાં શહેરોમાં દુધ આસ-પાસના ગામડાંઓમાંથી અથવા તો પરાઓ-માંથી આવે છે. આ દુધ ગમે તે વખતે

માનવજીવનમાં ખોરાક તરીકે દુધનું સ્થાન અગત્યનું તેટલું જ અનિવાર્ય છે. એવી જીવનની જરૂરીયાતની મુખ્ય વસ્તુ તરફ આપણે ભયંકર ખેદરૂપી બતાવી મૂકીને કેમ નોતરીએ છીએ તે જાણવા જેવું છે. પ્રત્યુત લેખના લેખક એ વીષયમાં ખાસ રસ લે છે : તેમનો ઉપયોગી લેખ વાંચકને ધણું નવું નવું જાણવાનો ખોરાક પુરો પાડે છે.

દોહણું હોય છે, અને શહેરમાં દોહાણું ઉપયોગ માટે આવે તે પહેલાં તો તેને દોહાણે કેટલાય કલાક પસાર થઈ ગયા હોય છે.

વારસી દુધ: જંતુની ખાણ

દુધ એ જંતુઓને ઉછરવા માટે સૌથી સરસ ક્ષેત્ર છે. દુધ દોહવાય ને વેચવા માટે મોટાં શહેરોમાં આવે તેટલા વખતમાં તો તેમાં અનેકગણા જંતુઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ વાત નીચેના કોષ પરથી વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે :—

દુધના માત્ર વીસ ટીપામાં આ પ્રમાણે જંતુઓ હોય છે:

દોહા પંક્તી ક્યારે તપાસ્યું?	કેટલી ગરમી (Temperature) એ તપાસ્યું ?		
	૫૯ ° F	૭૭ ° F	૯૫ ° F
૩ કલાક પંક્તી	૧૦,૦૦૦	૧૮,૦૦૦	૩૦,૦૦૦
૬ " "	૨૫,૦૦૦	૧૭૨,૦૦૦	૧૨,૦૦૦,૦૦૦
૯ " "	૪૬,૦૦૦	૧,૦૦૦,૦૦૦	૩૫,૨૮૦,૦૦૦
૨૪ " "	૫,૭૦૦,૦૦૦	૫૭૭,૫૦૦,૦૦૦	૫૦,૦૦૦,૦૦૦

‘ઉપલા આંકડા બતાવે છે કે ઉનાળામાં ને દુધને દોઢા પછી ઝાઝો વખત રાખવામાં આવે તો તેની અંદર જંતુઓ ધણું જ વધી જાય છે.

વીજાનશાસ્ત્રી પ્રો. રસેલ લખે છે: મોટાં શહેરોમાં ને દુધ વેચાય છે. તે દુધમાં શહેરની ગટરના પાણી કરતાં પણ વધારે જંતુઓ હોય છે! ૧૮૯૦ ના અમેરિકાની મેસેન્સુસેટના સુધરાઈ ખાતાના અહેવાલમાં લખ્યું છે કે :

‘હોરેન્સ શહેરની ગટરનાં પાણીનાં વીસ ટીપામાં ઝોઝામાં ઝોઝા ૧૦૦,૦૦૦ થી વધારેમાં વધારે ૪,૦૦૦,૦૦૦ જંતુઓ હોય છે.’ આ જંતુઓની સંખ્યા આપણું મોટાં શહેરોમાં વેચાતા દુધમાંના જંતુઓની સંખ્યા કરતાં ઘણી જ ઝોઝી છે.” આ વાત તો અમેરિકા જેવા સુધારેલા દેશના મોટાં શહેરની કરી; પણ હિન્દનાં મોટાં શહેરોમાં જ્યાં સવારનું દોહણું દુધ સંજે અને સાંજનું દોહણું દુધ, સવારે મળે છે, તે દુધની અંદર જંતુઓની કેટલી સંખ્યા હશે તેની તો કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે.

સ્વચ્છ અને તાજા દુધનું માહત્વ

આવું દુધ જે દેશમાં અને જે શહેરમાં મળતું હોય તે દેશના અને તે શહેરના લોકો માયક્રોગલા ન હોય તો કેવા હોઈ શકે? દુધ એ દરેક મનુષ્યની ઝોઝા વધતાં પ્રમાણમાં ખાસ ખોરાક છે. પણ મોટાં શહેરોના લોકો દુધને બદલે જંતુઓથી ભરેલ પાણી લે છે, એટલે તે લોકો શક્તી વગરનાં હોય તેમાં શી નવાઈ? ને આપણને સ્વચ્છ અને તાજા દુધ મળતું હોય તો આપણા દેશનું મરણપ્રમાણ ને ખીળ દેશો કરતાં ઘણું વધારે છે તે સારી વેઠ

ઓછું થાય; અને મળે આપોઆપ શક્તિવાન બની જાય.

ખીળ ખોરાકના પ્રમાણમાં શક્તી આપવાની ખાબતમાં દુધ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ખોરાક છે. ખીળ બધા ખોરાકમાં થોડી ઘણી એવી વસ્તુ હોય છે કે જે સરીરને માટે સાવ નકામી ગણાય. જ્યારે સ્વચ્છ અને તાજા દુધનું એકએક ટીપું માણસને શક્તી આપનાર છે કેટલાક લોકો એવી દલીલ કરે છે, કે ને માણસ રોજ એટલું દુધ ખોરાક તરીકે લે તો તે બહુ મોઢું પડે. આવી દલીલ કરનારાઓ જાણતા નથી કે દુધ જેટલું પૌષ્ટિક છે તેટલી પૌષ્ટિક ખોરાકની ખીજ એક પણ વસ્તુ નથી. અમેરિકાનાં એક ડોક્ટરે આ સંબંધમાં એક પત્રક તૈયાર કર્યું છે, તેમાં તેણે બતાવ્યું છે કે, માણસને અડી શેર દુધ માંથી જેટલી શક્તી મળે છે, તેટલી શક્તી ખીળ ખોરાકમાંથી મેળવવી હોય તો તે માટે માણસે નીચે પ્રમાણે ખોરાક લેવો જોઈએ :

૨૫ રતલ બટાટા.

૫ ” કાખીજ.

૫ ” ખીટ.

૧ ” માંસ.

૮ રૂપીઆ ભાર માખણ.

૧૨૫ ” ઘઉંનો લોટ.

૧૦ (નંગ) ઇંડા.

આ ઉપરથી જણાશે કે, દુધ આપણે માનીએ છીએ એટલું મોઢું પડતું નથી.

ખાળક માટે ઉત્તમ ખોરાક

દુધનો ખોરાક ખાળકો માટે સૌથી ઉત્તમ છે, ખાળક જન્મે છે, તે પહેલાં કુદરતે તેની માતાના રતનમાં તેને માટે સ્વચ્છ

અને જતું રહીત દુધની ગોઠવણ કરી રાખી હોય છે. બાળક જન્મે ત્યારથી તે દુધ ઉપર રહેતું હોવાથી પાંચ માસમાં તેનું વજન એવું થાય છે! અને એક વર્ષને અંતે તો તેનું વજન ત્રણગણું થઈ જાય છે. જેથી બાળકને સારામાં સારું દુધ એ અતી-આવશ્યક વસ્તુ છે. માતાનું દુધ તેને એ વસ્તુ પુરી પાડે છે; પણ આધુનીક જમાનામાં કેટલીક માતાઓ પોતાના બાળકને નેહએ તેટલું ધાવણ પુરું પાડી શકતી નથી. તેમ જ કેટલીક માતાઓ બાળકને બાટલી પર રાખે છે, અને બાળકને બજાર દુધ પાય છે. અને જો બાળક કે જે માત્ર દુધ ઉપર જ જીવે છે, તેને ઉપર વધુનું તેનું જતું મીઠીત દુધ આપવામાં આવે તો તે બાળકને જેર આપ્યા સમાન નથી તો શું છે?

બાળક માટે માતાનું દુધ ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે; પણ જો તે દુધ બાળકને પુરતા પ્રમાણમાં ન મળી શકે તો ગાયનું દુધ અને તે પછી બકરીનું દુધ આપવું નેહએ. દુધમાં પુષ્ટી માટે નેહતાં તમામ તત્ત્વો રહેલાં છે. જુદાં જુદાં જાતના દુધમાં એ તત્ત્વો કેટલા પ્રમાણમાં છે, તેને માટે આ પ્રમાણે પરીક્ષકએ નીચું આપ્યું છે:

દુધની પાણી, પ્રોટીન, માખણ, ગળપણ, બીટ (ફીટીન) (ફીટ) (મીલકમુગર)

માતાનું	૮૮.૩	૧.૨	૩.૩	૭.૦
ગાયનું	૮૭.૦	૩.૩	૪.૦	૫.૦
બકરીનું	૮૫.૭	૪.૫	૨.૭	૪.૪
ધેરીનું	૮૧.૯	૫.૩	૭.૩	૪.૭
બેંસનું	૮૨.૨	૪.૮	૭.૫	૪.૮
ઉંટડીનું	૮૭.૧	૯.૯	૩.૮	૫.૪
હરેણીનું	૬૭.૨	૯.૯	૧૭.૧	૨.૮
ધોડીનું	૯૦.૬	૨.૧	૧.૧	૫.૮
ગધેડીનું	૯૦.૧	૧.૯	૧.૪	૬.૨

આ ઉપરથી આપણને તરત જ માલુમ પડશે કે હરણીના દુધમાં સૌથી વધારે માખણ છે. તેનાથી બોણું ઘેડીના દુધમાં અને ત્યાર પછી બેંસના દુધમાં હોય છે. સાધારણ રીતે બેંસ એક વર્ગ લગભગ ૨૫૦૦ થી ૩૦૦૦ રતલ દુધ આપે છે, અને તેમાંથી ૨૦૦ રતલ માખણ મળે છે. જ્યારે ગાય ૧૮૦૦ થી ૨૦૦૦ રતલ દુધ આપે છે, અને તેમાંથી માત્ર ૭૨ થી ૮૦ રતલ જ માખણ મળે છે. ગળપણ સૌથી વધારે માતાના દુધમાં છે, પછી ગધેડી અને ત્યાર પછી ધોડીના દુધમાં છે. દેરની કીંમતના પ્રમાણમાં ઘેડી તથા બકરીનું દુધ ઠીક ગણાય. જો પોતાના ઘર આંગણે ગાય બેંસ ન રાખી શકે તેણે બકરી પાળવી અવશ્યક છે.

બાળકને બોણામાં બોણું રોજનું સવા-રોરથી દોઢરોર દુધ નેહએ. મોટાં માણસને પણ વધારે નહીં તો એટલું દુધ રોજનું નેહએ જ. જો માણસ એકલા દુધ ઉપર રહેતો હોય તો તેને આદતના દુધથી ન ચલે, તેને તો લગભગ પાંચથી છ રોર નેટલું દુધ નેહએ. અમેરિકાની અંદર સાધારણ રીતે સરેરાશ, માણસો પોતાના ખોરાકના ત્રીજા ભાગ નેટલું દુધ લે છે. પ્રાચીન હિન્દમાં જ્યારે ઘેર ઘેર ગાયો ભેંસો દુઝતી અને જાય તો દેરને પાછા દેવામાં આવતી, ત્યારે આપણા વાવાઓ પણ આટલું જ દુધ પોતાના ખોરાકમાં લેતા પણ અત્યારે જ્યારે જાય પણ ખાતા મળતી નથી તો દુધની ક્યાં વાત કરવી? અત્યારે તો શીમંત સીંચણ કોઈને દુધ ખાવા મળતું જ નથી. અને મળે છે તેને પણ બહુ બહુ તો દસ પંદર રૂપિયા ભાર જ; અને કદાચ તે પણ કેટલાકને તો આહં સાથે! આમ આપણને મળતા થોડા ઘણા દુધનું નખોદ હોરતમાં

ચાહમાં વપરાતા દુધથી નીકળી જાય છે. આ ખાતલ દેવે એતવાની ઘણી જ જરૂર છે. જ્યાં મુધી દુધના પ્રશ્નો નીકળ સંતોષકારક રીતે નહીં કરવામાં આવે ત્યાં મુધી હીંદમાંથી ગરીબાઈ, માંદગી, દરીદ્રતા ટાળી સ્વચ્છતા, તંદુરસ્તી ત્રેરે લાવવાની આશા રાખવી નકામી છે.

સત્તાવાળાઓની બેદરકારી

દુધ માણસની આરોગી બધી જરૂરીયાતની વસ્તુ છે, છતાં તે તરફની સત્તાવાળાઓની તેમ જ આપણી ઘણી ઘણી બેદરકારી છે. સ્વચ્છ તેમ જ તાલુકું દુધ મેળવવા માટેનો સૌથી ઉત્તમ ઉપાય તો એ છે કે દરેક જણે પોતાને આંગણે દુઝણા દોર રાખવાં જોઈએ. તેમ જ ગાયો, બેંસો માટે ગૌચરો વધારવાં જોઈએ. પણ આજના જમાનામાં બોકોને ગાયો, બેંસો રાખી તેની ખરદાસ આકરી કરવી ગમતી નથી; ઉપરાંત શહેરો વધવાથી ત્યાં તો ગાયો બેંસો રાખવાની જગ્યા રહી નથી. * આથી ઘેરેઘેર ગાય બેસ રાખવાની વાત તો અત્યારે સૌ કેંદ્રને અમલવીત જ લાગે છે.

* ખાસ કરીને મુંબાઈ શહેર અને તેનાં પરંના તમેજાઓની દશા એવી છે કે, જોયો એવા તમેજાઓમાંથી આવતાં દુધ, જીવતાં માણસોને ખાવા માટે આપવા દેવાનો ગુણે કરે છે, તેઓ ખીલું કંઈ જ નહીં પણ મનુષ્યોનાં ધીરે ધીરે ખુન કરવા જેવો જ લયંકર. શુદ્ધો કરે છે! સાંતાકુઝ અને ખારેશડના સ્ટેશન પાસેના પ્રત્યેક લોકો ટ્રેનમાંથી જણાતા તમેજા કીચડ, હાણ, સૂતર અને ઝેરી જંતુઓથી ભરેલાં વર્ષાદિનાં ખાખોચીયાંની જ વચ્ચે છે. ઉંડી તપાસ કરતાં જણાશે કે, દુધ લાવ-

સ્વચ્છ અને જંતુ રહીત દુધ મેળવવાને માટે દેશી રાજ્યો તેમ જ સરકાર તરફથી કંઈક અસરકારક પગલાં લેવાવાં જોઈએ. મોટાં શહેરોમાં લગભગ વધુ દુધ આસપાસના ગામડાંમાંથી અથવા તો પરંઓમાંથી આવે છે. આ દુધ દોહવાય ને વેચાવા માટે આવે તેની વચ્ચે ઘણા કાગડો પસાર થઈ જાય છે; એટલે દુધ ખાવાને માટે ખીલકુલ સાફ રહેતું નથી. આથી ગામડાંમાંથી આવતા દુધ ઉપર પુરો જાપતો રાખવો જોઈએ, અને તેની પુરી તપાસ કરવી જોઈએ ખરાબ દુધને શહેરમાં પ્રવેશવા જ ન દેવું જોઈએ. દુધ તપાસવાના જે હાઈડ્રીમીટર આવે છે તે પણ દુધ ચોખ્ખું છે કે કેમ તે તપાસવાને માટે નકામું છે. દુધની અંદરથી મલાઈ કાઢી લઈ થોડું પાણી મેળવવાથી

નારા પરદેશી લેયઃઓ ચોમાસામાં આવાં મંદાં પાણીમાં પોતાના હાંડા (દિગડા) સાફ કરે છે. આ સંબંધમાં મુંબાઈમાં એક વખત મી. જી. પી. હોનીમને તપાસ કરી 'બોમ્બે કોનીકલ' દ્વારા ખુબ ચળવળ ચલાવી હતી. તે પછી પંદર લાખની વસતીવાળા શહેરના આ મહત્વના પ્રશ્નો જાણ્યે જ કોઈએ સીચાઈ સુદ્ધ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત ખેડા જિલ્લામાંથી મલાઈ કાઢી લીધેલું, દવા નાખેલું દુધ મુંબાઈમાં મોટી સંખ્યામાં આવે છે. તે દુધ ચંદાની ફેરી કરનારા, હોટેલવાળાઓ અને ઓશીસોમાં ચંદા પાનારા મહારાજ સસ્તે દરે ખરીદી પ્રજાની તંદુરસ્તીને પાપમાલ કરે છે.

મુંબાઈની મ્યુનીસીપાલિટીએ તેમ જ મુંબાઈ સરકારે પ્રજા જીવનના આ અંગતના પ્રશ્ને વધુ બેદરકારી બતાવ્યા વીનું ખરાબર ઉંચકી લેવો ઘટે છે.

[તંત્રી : નવચુગ]

હાઇડ્રોમીટરમાં તે દુધ ખરાબર જણાય છે. પણ દુધની ખરી પરીક્ષા તો તેની અંદર કેટલી મલાઈ છે તે તપાસીને જ કરવી જોઈએ. આ તપાસ માટેનાં પણ પત્રો આવે છે. આવાં પત્રો દરેક મોટા શહેરની મ્યુનીસીપાલિટીએ રાખવાં જોઈએ જ. અને બહારથી આવતું બધું દુધ તપાસ્યા પછી જ વેચવાની પરવાની આપવી જોઈએ. જે દુધ ખરાબ તેમ જ મલાઈ વગરનું માણુમ પડે તો તે ફેંકાવી દેવું જોઈએ. *

ત્યાં સુધી આવાં સખ્ત પગલાં લેવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી વેચાતા દુધ ઉપર આધાર રાખનારાઓએ સારા દુધની આશા રાખવી નહીં.

અસ્વચ્છ તબેલાઓની લયંકરતા

હવે જેઓ ઘર આંગણે દુઝણું દોર રાખે છે, તેમ જ જેઓ દુઝાણા ચલાવે છે, તેઓએ કંઈ કંઈ બાબતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તેનો વીચાર અહીં અસ્થાને નહીં ગણાય.

* ઉપરાંત તેવું દુધ મંગાવનાર અને વેચનારાઓને મનુષ્યવધ જેવા શુદ્ધ માટે સખ્તમાં સખ્ત સગ્ન કરવી જોઈએ. નહોતો દંડ એ આવી મનુષ્ય હતવન સાથે સંબંધ રાખનાર વસ્તુની બેળસેળ માટે નકમો છે. સત્તાવાળાઓએ જલુ જોઈએ કે, ખરાબ દુધને લીધે અનેક માણસો લયંકર રોગના ભોગ થાય છે, તેમાંથી કેટલાય ઉપચાર કરવા છતાં બચતા નથી. એટલે બેળસેળવાળાં તેમ જ પાસી દુધ વેચનારાઓ જ તેમને મારી નાખે છે એમ ગણવું જોઈએ. કમીમાં કમી, આ ધંધાને સુંધારવા માટે શરૂઆતમાં તો તેમ કરવાની જરૂર જ છે.

[તંત્રી : નવયુગ]

આપણા દેશમાં દોરોને રાખવાના જે વંડાઓ હોય છે તે બહુ જ ગંદા રાખવામાં આવે છે. આ વંડાઓની ગંદાપણ દોરોની મુખાકારીને જેટલી તુકશાન કરતા છે, તેના કરતાં અનેક ગણી તુકશાન કરતા તો માણુસને માટે છે. આવી ગંદાપણી જગ્યામાં જે દુધ દોહવામાં આવે તો તે દુધની અંદર જંતુઓ એકદમ પ્રવેશ કરે છે. દોરના આંચળમાંથી જે દુધ નીકળે છે તે તંદન સ્વચ્છ, શુદ્ધ અને જંતુ રહીત હોય છે. દોહતી વખતે દુધના લગભગ વીસ ટીપામાં ૨૦૦ જેટલા જંતુઓ હોય છે. પણ માત્ર ત્રણ જ કલાકમાં તે વધીને સવા બેસાપ જેટલા થઈ જાય છે !!!

દોરના વંડાઓમાં ધુળના તેમ જ જાણુ, મુતરના તો ધરનાથર બાજયા હોય છે, અને જે આ ધુળ અથવા જાણુ જરા જેટલા પણ દુધમાં પડે તો કેટલા જંતુઓ વધી જાય છે તે આપણે જાણુતા નથી. જમીનીના એક વીચાન શાસ્ત્રીએ દુધની અંદર ધુળ પડવાથી કેટલાં જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેના પ્રયોગો કર્યા હતા, તે નીચે પ્રમાણે છે.

અહીંશેર દુધની અંદર જે પા રતી ધુળ હોય તો તે દુધના વીસ ટીપામાં ૧૨,

* મુખાકારના પરંપરાના તબેલાઓમાં તો આ ઉપરાંત જોઈએ તેટલું ઘાસ અને નાળાયેરીના સુકા પાંતરાંનાં ઝુંપડાંમાં અનેક પ્રકારનાં જંતુઓ લરાયણાં હોય છે. અડધી રાત્રે દુધ દોહી ઉધાડા હાંથ સવાર સુધી રખાતા હોવાનો પણ આવાં સ્થાનની મુલાકાત લેનારને અનુભવ થવા વીના ન રહે તેમ છે. આમાં ખુદ દુધ વેચનાર પરદેશીનાં કપડાંનો ગંદવાડ લગે તે જુદો જ !

[તંત્રી : નવયુગ]

૮૯૭,૬૦૦ જેટલા જંતુઓ હોય છે. તેનાથી જરા વધારે સ્વચ્છ એટલે કે અદીશર દુધમાં જે માત્ર એક રતીના આઠમા ભાગ જેટલી ધુળ હોય તો તે દુધના વીસ ટીપામાં ૭,૦૭૯,૮૨૦ જેટલાં જંતુઓ હોય છે. અને તેનાથી વધારે સ્વચ્છ એટલે કે અદીશર દુધમાં રતીના પચીસમાં ભાગ જેટલી પણ જે ધુળ હોય તો તે દુધના વીસ ટીપામાં ૩,૩૩૮,૭૭૫ જેટલા જંતુઓ હોય છે! આપણા દેશના મોટા મોટા દુગ્ધાલયો ચલાવનારાઓ તેમ જ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ઉઘાડાં દુધ લઈ જનારાઓ આ આંકડા ધ્યાનમાં લેશે કે? વળી શહેરની અંદર દુધ વેચનારાઓ પણ દુધને ઢાંકતા નથી તેઓ પણ ઉપલા આંકડાનો કાંઈ ધડો લેશે કે? ઉનાળામાં આપણા દેશમાં ખુબજ ધુળ ઉડે છે તો તે વખતે દુધમાં તે ન પડે તેને માટે ખાસ ધ્યાન રાખવું નેહ્યો.

હવે જે દુધની અંદર જરા જેટલું જાણુ પડે તો કેટલાં જંતુઓ પેદા થાય છે તે નીચેના આંકડાથી સ્પષ્ટ સમજશે :

સાગ્ર સાત રતીભાર તાજા જાણુમાં ૩૭૫,૦૦૦,૦૦૦ જેટલાં જંતુઓ હોય છે. વળી આ જંતુઓ ઘણી લયંકરે જાતના હોય છે, અને દુધ ખગાડવામાં મદદ કરે છે.

ઉપરના આંકડાઓ પરથી આપણને સમજશે કે ઢોરોના વંડાઓ તો ઘર કરતાં પણ વધારે સ્વચ્છ હોવા નેહ્યો.

ઢોરોની સ્વચ્છતાની ઉપયોગીતા

જેટલી જરૂર વંડાઓને સાફ રાખવાની છે તેટલી જ જરૂર ઢોરોને સાફ રાખવાની છે. ઢોરોને આપણા દેશમાં નવરાવવામાં નહીં આવતાં હોવાથી તેઓ કાદવ તથા ગંદા પાણીમાં પડ્યાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. આવા કાદવ તથા ગંદા પાણીથી ખર-

ડાચલા ઢોરોને જે દોહા પહેલાં સ્વચ્છ પાણીથી ખરાબર સાફ કરવામાં ન આવે તો દુધની અંદર એકના અનેકગણા જંતુઓ વધી જાય છે. આ વાતના પુરાવા તરીકે પ્રો. રસેલનો નીચેનો પ્રયોગ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે :

પ્રયોગ કરવાને માટે તેણે ઢોરોને રાખવાનો કોષ પણ જાતનો વડો પસંદ ન કરતાં ગામથી સારી પેઢે છેટે સ્વચ્છ ગાય-રની જગ્યા પસંદ કરી. જેથી કરી આસપાસની ગંદી હવાના જંતુઓ દુધમાં પ્રવેશી શકે નહીં આવી સ્વચ્છ જગ્યા ઉપર ગાયને કોષ પણ રીતે સાફ કર્યા વગર થોડું દુધ દોહવામાં આવ્યું. અને તે દરમિયાન દુધના વાસણની પાસે જંતુ ઉછેરવાની રકાખી એક મીનીટ માટે ખુલ્લી કરવામાં આવી. ત્યારબાદ દોહવાનું અટકાવી, સ્વચ્છ પાણીથી ગાયના આંચળ, પગ તથા આંચળની આસપાસનો ભાગ ખરાબર સાફ કરવામાં આવ્યો, અને પાછું દોહવું શરૂ થયું. અને ઉપર મુજબ દુધના વાસણની પાસે દોહતી વખતે જંતુ ઉછેરવાની બીજી રકાખી એક મીનીટ માટે ખુલ્લી કરવામાં આવી. બન્ને રકાખીને પોતાની પ્રયોગશાળામાં લઈ જઈ તપાસવામાં આવી તો પહેલી રકાખીમાં ૩૨૫૦ જેટલા જંતુઓ માલુમ પડ્યાં. જ્યારે બીજી રકાખીમાં માત્ર ૧૧૫ જંતુઓ જણાયા. આ આંકડા ઉપરથી આપણને સહેજે સમજશે કે ઢોરોને દોહતાં પહેલાં સ્વચ્છ પાણીથી ખરાબર સાફ કરવાં નેહ્યો. દુગ્ધાલય ચલાવનારાઓએ આ નાની પણ અતી ઉપયોગી સુચના ધ્યાનમાં રાખવી ધટે.

દુધ દોહનાર માણસે પણ સ્વચ્છતાને સમજવી નેહ્યો. તેણે પણ દુધ દોહતી પહેલા પોતાના હાથ ખરાબર સાફ કરવા

નેહએ, અને તેણે પહેરેલાં કપડાં પણ સ્વચ્છ હોવાં નેહએ. જે તેના કપડાં પુરેપુરાં સાફ ન હોય તો તેણે દોહતી વખતે એક સ્વચ્છ કપડું તેના કપડાં ઉપર વીંટવું નેહએ. ગંદા કાચ તથા ગંદાં કપડાં પણ દુધની અંદર ધણાં જતુંઓ પેદા કરે છે.

દુધ દોહવાનાં વાસણો પણ પુરેપુરાં સ્વચ્છ હોવાં નેહએ. આપણા દેશના ભરવાડ લોકો તો ગમે તેવાં ગંદા વાસણોમાં દુધ દોહે છે. [મુંબાઈમાં પેરટેરીઓ વાસણ ચક્ર-ચક્રીત રાખે છે પણ ગમે ત્યાં માંજે છે: તંત્રી] અમેરીકાના એક વીજાનનાસ્ત્રીએ દુધના વાસણ કેટલાં સાફ નેહએ અને તે ગાયી સાફ કરવાં નેહએ તેને માટે અખ-તરાઓ કરેલા. એક વખત તેણે અખતરો કરવાને માટે બે બાંધ વાસણો લીધાં. એકને આપણે જેમ સાફ કરીએ છીએ તેમ સાફ ક્યું" જ્યારે બીજા વાસણને અરધા કલાક સુધી વરાળથી સાફ ક્યું" દુધ દોહતાં પહેલાં દોરને પણ બરાબર સ્વદ કરવામાં આવ્યાં. આસપાસથી કોઈ પણ જાતનો કચરો ન પડે તે માટે પણ પુરતી સાવચેતી રાખવામાં આવી. શરૂઆતનું થોડું દુધ કે જેની અંદર જતુંઓ હોય છે તે પણ જવા દીધું, ત્યારબાદ ઉપલા બન્ને વાસણોમાં દુધ દોહવામાં આવ્યું. આ બન્ને વાસણોના દુધમાંથી જતુંઓ વધી શકે તેવી એક સરખા માપની પટીઓ બનાવવામાં આવી. પટી પ્રયોગશાળામાં જઈ તપાસતાં માણુમ પડ્યું કે, પહેલા વાસણના દુધના વીસ ટીપામાં ૪૨૬૫ જેટલાં જતુંઓ હતા, ત્યારે બીજા વાસણના દુધના વીસ ટીપામાં ૧૬૫ જેટલાં જતુંઓ હતા! દુધનાં વાસણો કેટલાં સાફ નેહએ તે દેખાડવાને માટે આ આંકડા પુરતા છે. દોર રાખનારને કે દુધના ક્ષય ચલાવનારને વરાળથી વાગણુ સાફ

કરવાની સગવડ ન હોય તો તેણે દુધ દોહવાના વાસણોને ખદખદતા ગરમ પાણીથી સાફ કરવાં નેહએ.

દોરના રોગ અને તેની અસર

દોરની અંદર પણ માણુસો કરતાં ઓછા રોગ હોય છે એમ માનવું તે ભુલ ભરેલું છે. જરમનીની અંદર જ્યારે દોરની અંદર કેટલા રોગી છે, તેની તપાસ કરવામાં આવી ત્યારે માણુમ પડ્યું કે દર પાંચ ગાયે એક ગાય ક્ષય રોગથી પીડાતી હતી. જ્યારે આ તપાસ કરી ત્યારનું પરીણામ તો સાધારણ છે. આના કરતાં પણ વધારે રોગો દોરની અંદર હોય છે! કોપનહેગનના કલ્કખાનામાં જે દોરની કલ્ક કરવામાં આવે છે તેની અંદરનાં લગભગ અઢાર ટકા જેટલાં દોરો ક્ષય રોગવાળાં હતાં! [વાંદરાના કલ્કખાનાના આંકડા કોઈ જણાવે તો સાફ તંત્રી.]

ક્ષય રોગથી પીડાતા દોરના દુધમાં પણ ક્ષયના જતુંઓ હોય છે, અને તે દુધ વાટે માણુસોમાં ક્ષય રોગ વધારે પ્રમાણમાં ફેલાય છે. પેરીસની અંદર જે દુધ વેચાય છે તે દુધના દરેક લિટર નમુનામાંથી એક નમુનો ક્ષયના જતુંઓ વાળો માણુમ પડ્યો હતો. જ્યારે ચેર્શીંગટનના દરેક ઓગણીસ નમુનામાંથી એક નમુનો ક્ષયના જતુંઓ વાળો માણુમ પડ્યો હતો. આથી રોગી ગાયોનું દુધ વાહરડાઓને આપવામાં આવ્યું તો તે વાહરડાનાં જેત્રીસ ટકા જેટલા તે જ રોગથી મરણ પામ્યા. આ સંબંધમાં એડીનબરોની મ્યુનીસીપાલિટીના રીપોર્ટનો નીચેનો ઉતારો અસ્થાને નહી ગણાય:

“ગામડામાંથી જે અનેક દોરો ચંચાવા માટે આવે છે તેની તપાસ કરતાં એક ગાય ક્ષયના રોગવાળી માણુમ પડી. વધારે તપાસ કરતાં જણાયું કે તે ગાય ક્ષયની છેલ્લી

સ્થિતિમાં હતી. તેનું માથું નીચે નમી ગયું હતું. તે મહા મુશ્કેલીથી શ્વાસ લઇ શકતી હતી. થોડી થોડી વારે તેને ઉધરસ આવતી હતી. તેના આંચળ રોગને લીધે સુઝી ગયા હતા. અને તેના દુધનું એકે એક ટીપું ક્ષયના જંતુઓથી ભરપૂર હતું. છતાં આ ગાયનું દુધ રોજ એડીનબરો શહેરમાં વેચાવા માટે આવતું હતું! આવા તાદ્દશ દાખલો હોવાં છતાં મોટાં શહેરોવાળા એવો દાવો કરે છે કે ગમે ગામડાંમાંથી આવતાં દુધની તપાસ કરીએ છીએ! આવા શહેરની મ્યુનીસીપાલિટીઓએ તો જ તેઓ બહારથી આવતા બધા દુધની તપાસ ન કરી શકતા હોય તો તેઓએ ગામડાંમાંથી આવતું દુધ બંધ કરવું તે વધારે સાફ છે. મોટાં શહેરોએ ગામડાંનાં દુધાલયો ઉપર દુધ તપાસવાની ફરજ નાંખવી તે પુરતી નથી.” આ ઉપરથી આપણને સમજાશે કે મોટા શહેરોમાં કેવું દુધ આવે છે? આવા જંતુઓવાળા દુધથી ઘણી વાર મોટા શહેરોમાં રોગો ફાટી નીકળવાનું આપણે જાણીએ છીએ. ક્ષયના રોગના જંતુઓ દુધ વાટે નેટલો રોગ ફેલાવે છે તેટલો ખીછા કાઢ પણ ચીજ મારફત ફેલાવી

* મુ'બાઇ અને ગુજરાતનાં શહેરોમાં રોગો દોરો કેટલાં છે, તે વીધે સરીસ્તર તપાસ કરાવવાની જરૂર તે તે સ્થળની મ્યુનીસીપાલિટીઓએ જોવી ઘટે છે. આ સંબંધમાં પ્રજા તરફથી વચાધન ગયેલા સભા. દોની જવાબદારી સહુ કરતાં વીશેષ છે. સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓએ તો ખાસ ફરીને આવાં કામ માટે વીશેષ લક્ષ આપવું ઘટે; તેમ થાય તે જોવાતું કામ આપણા પોતાના સમ્યોતું છે.

[ત્રીઃ નવચુગ]

શકતા નથી. આવા આવા દાખલાઓથી હવે મોટા શહેરોએ ચેતવાની ખાસ જરૂર છે.

ઉપરની મુચનાઓ કેટલી ઉપયોગી છે તે વળી નીચેના આંકડાઓ ઉપરથી વધારે સમજાશે :

કોઈ પણ જાતની સ્વચ્છતાના ઉપાય લીધા વગર ગાયને દોહવામાં આવી. ત્યાર પછી આસપાસની જગ્યા સાફ કરવામાં આવી, ગાયને પણ બરાબર સાફ કરવામાં આવી, વાસણ પણ વરાળથી સાફ કરેલું લીધું અને તેમાં દુધ દોહ્યું. આ બંને દુધને તપાસતાં, પહેલાં દુધના વીસ ટીપામાં ૧૫, ૫૦૦ નેટલો જંતુઓ જણાયા, ત્યારે બીજા દુધના વીસ ટીપામાંથી માત્ર ૩૩૦ જંતુઓ જ નીકળ્યા. આનો આ પ્રયોગ શીયાળામાં કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં દુધનાં વીસ ટીપામાંથી ૭,૬૦૦ જંતુઓ જડ્યાં ત્યારે બીજા દુધનાં વીસ ટીપામાંથી માત્ર ૨૧૦ જંતુઓ નીકળ્યાં. ત્યારે ઢોરોની તેમજ વાસણની સ્વચ્છતાની જરૂર સમજાવવા શું આથી વીશેષ પુરાવાની જરૂર રહે છે ખરી? વળી ઉપક્રા પ્રયોગથી આપણને સહેજે સમજાય છે કે ઉનાળા કરતાં શીયાળામાં જંતુઓ ઓછા ઉત્પન્ન થાય છે. ઉપર ખતાવેલાં પ્રયોગમાંનાં પહેલા દુધ કરતાં બીજું દુધ એવીસ ક્રાક નેટલી વધુ મુદત સુધી બગડ્યા વગર રહેલું હતું. અને તેની સ્વાદીષ્ટતા પણ તેટલો જ વખત ટકી રહી હતી.

દુધ વાપરનારાઓને સુચના

આ બધી સુચનાઓ તો જ્યો પોતાને ઘર આંગણે દોર રાખતા હોય અથવા તો જ્યો દુધાલયો ચલાવતા હોય તેવાને માટે છે; પણ જ્યોને વેચાતું દુધ જ લેવું પડતું હોય તેઓએ તો તે દુધ પોતાને ઘર આવ

કે તરત જ ઉઠાળા લેવું જોઈએ. તેમ કરનારે
એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે :

(અ) સારી રીતે ઉઠાળેલા પાણીથી સ્નાન
કરેલાં વાસણમાં ૧૪૦ ° F થી વધારે ગરમી
નેટલું દુધ ઉઠાળવું નહીં જોઈએ. જો આથી
વધારે ઉઠાળવામાં આવે તો દુધનાં પૌષ્ટિક
તત્ત્વો નાશ પામે છે એટલું જ નહીં પણ તે
ખેતવાદું થઈ જાય છે.

(બ) કોઈ દીવસ ઉઠાળા વાસણમાં દુધને
ઉતું કરવું નહીં, કારણ કે ઉઠાળા વાસણમાં
જે દુધને ઉઠાળવામાં આવે તો તે દુધ ઉપર
એકદમ તર ખાજવા લાગે છે અને તેથી
જંતુઓ નાશ પામવાને બદલે આ તરની
અંદર ભરાઈ રહે છે.

જો બાળકને ઉઠાળ્યા પીનાતું દુધ આપ-
વામાં આવે તો તેને ખાસ કરીને ઊનાળામાં
ઝાડા થઈ જાય છે. અને તેથી બાળમરણ
પ્રમાણુ વધી જાય છે. આથી પશ્ચીમના
કેટલાક દેશોમાં તો પ્રજા ઉપર ખાસ ફરજ
નાંખવામાં આવી છે કે જે બાળકને સ્વચ્છ,
તાજું દુધ ન આપી શકાય તેને ઉઠાળેલું જ
દુધ આપવું. આવી રીતે જે દેશના લોકો
પોતાના બાળકોને ગરમ કરેલું દુધ આપે
છે. તે દેશમાં બાળમરણ પ્રમાણુ ઘણું જ
ઓછું છે. આ વાત કેટલી ખરી છે, તે
નીચેના દાખલાપરથી પુરવાર થાય છે.

ગ્રીનોવિલ નામના શહેરમાં એક વરસ
નીચેના બાળકોને જુલાઈ, ઓગસ્ટ અને
સપ્ટેમ્બર માસમાં ઉતું કર્યા વગરનું દુધ
આપવામાં આવ્યું, તો હજાર બાળકોમાંથી
૭૦ નેટલા મરણ પામ્યાં. જ્યારે તે જ
મહીનાઓમાં ઉતું કરેલું દુધ એક વરસ

નીચેના બાળકોને આપવામાં આવ્યું, તો
હજારમાંથી માત્ર ૨૮ બાળકો મરણ પામ્યાં.
આથી સમગ્રે કે બાળકોને જ્યાં તાજું
સ્વચ્છ દુધ ન મળે, ત્યાં તો ખાસ કરીને
ઉતું કર્યા વગર દુધ આપવું જ નહીં.

રોગથી પીડાતી ગાયોના દુધમાંથી
રોગના જંતુઓનો નાશ કરવાને બચીવના
એક વીજાનનાશકીએ દુધને પાંચ દીવસ સુધી
રોજ એકથી બે કલાક ૧૩૫ ° F અને
૧૪૫ ° F ની ગરમીમાં ઉઠાળ્યું. આવી રીતે
ઉઠાળેલું દુધ મહીનાઓ સુધી બગડ્યા વગર
રહ્યું હતું! કેટલાંક માણસો રોગના જંતુ-
ઓને દુર કરવા માટે દુધની અંદર કેટલીક
જાતની દવાઓ નાખે છે પણ દવાથી પુરેપુરા
જંતુઓ મરતા નથી, અને વળી લાંબા
વખત દવા નાખેલું દુધ લેવાથી તંદુરસ્તી
પણ બગડે છે. ધરોપયોગી સૈથી સારો
ઉપાય તો સ્વચ્છ બંધ વાસણમાં દુધને
૧૪૦ ° F અરથો કલાક સુધી ઉતું કરવું
તે જ છે.

ઉપર વર્ણવેલા બંધા પ્રયોગો આપણને
શું મુશ્કેલી છે? જો આપણે આપણી આળસ
છોડી, જરા ધ્યાન રાખી સ્વચ્છ જંતુ રહીત
દુધ મેળવતા થઈ જઈએ તો હીન્દુ મરણ
પ્રમાણુ જરૂર ધરે. ઓ હીન્દના લોકો!
ઘણી સદીઓ નીંદ્રામાં પડ્યા કરી હવે જાગો
અને ઉપર લખેલી મામુલી ખેદરકારીને દુર
કરી તમારા બાળકોને સ્વચ્છ દુધ આપો!
અત્યારે સારા હીન્દમાં જાગૃતી આવી છે,
ત્યારે આ દીશમાં પણ થોડી જાગૃતી અના-
વશ્યક નહીં ગણાય *

* અંગ્રેજીને આધારે.

નિરાધાર ગ્રેડયુએટ

કોષિકા:

નાજવાન

નવલિકા

[૧]

યુ.શનંદન યુગ્મશત કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો ત્યારે પ્રત્યેક કોલેજીયનની માફક ભાવી જીવનનાં ભગ્ય સ્વમાં રચતો. કોઈક વખત નેપેક્ષીયન બનવાનો નીશ્ચય કરતો, તો કોઈક વખત શ્રીજાડાહ મહેતા, મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, બાલ ગંગાધર તીલક કે મહાત્મા ગાંધી યવાની કંપનાઓ કરતો.

તે એકલા ઓપરીનો ક્રીડા, વેલીયો દોર ન હતો. હસવું, કંદવું, નાચવું, ખેલવું એને 'શું' જ ગમતાં. સવાશેર એરંડીકું દીચું. 'તેવું' એવું મુખ કદી જ જણાવું નહીં.

ખાખી, નીર્દોષ મસ્કરીખોર અને આનંદી ત હંમેશાં જણાવતો.

તે સ્પોર્ટ્સમેન-ખેલાડી-હતો; ક્રીકેટ અને ટેનીસ બંને એની અતી પ્રીય રમતો. કોલેજ તરફથી રમાતી સ્પર્ધાની મેચોમાં તેને ઘણી વખત સરદારી-કેપ્ટનશીપ-મળતી. તે વખતે ખેલાડીઓની વ્યુહરચના કરતાં અને પ્રતીપક્ષીનાં દબને ફટકા ઉપર ફટકા લગાવતાં, હંમેશા તેને દેશભક્ત સેનાધીપતી યવાના વીચાર ચતા. ટેનીસ ગ્રાઉન્ડ ઉપર દડો ઉછાળતાં પીમાની યવાની મહત્વાકાંક્ષા એના મનમાં જાગતી. સાથરમતી ઉપર ફરવા જાય ત્યારે હીંદની નૌકાકાંદયાનો કપ્તાન બનવાની અમીલાયા તેના હૃદયમાં ડોકાયાં કરતી. એની

મુદક શરીર રચના, કસરતની ટેવથી હંમેશાં સ્વચાઇ રહેતી તંદુરસ્તી, એની આવી આવી અનેક અભીલાષાઓને માટે સ્વર્થ સાતુકુંજ હતી.

વીરજ પરાક્રમ બતાવતી, પોતાના કૌશલ અને સહસ્યધી મોહીત થઈ, પ્રણય કરવા આવેલી કા સર્વાંગસુંદર, મુશીકીત અને સત્યારીત્રવાળી રમણીના હૃદયને જીતવાના કાંડ, તો એને હૈયે પડવાના ચંદ્રની માફક ઉમે એવા જ આધમતા. કારણ, કોલેજમાં દાખલ થયો તે પહેલાં એ પરણી ચુક્યો હતો-એને પરણાવી દેવામાં આવ્યો હતો.

[૨]

બી. એ.ની પરીક્ષા આવી ગઈ. અનેક આશાભર્યા યુવકોની ભાગ્યરેખા ભીન ભીન રંગી શાહીથી આવેખતી ગઈ. આશાનીગચ્છાની તેજાવળરી મનોદશાનો અનુભવ કરાવતી, પ્રશ્નપત્રકો તપાસવાની, રૂપીમુનીઓનાં તપ જેવી કષ્ટદાયીની અવધી યે વીતી ગઈ.

કોલેજનું વાતાવરણ મુકી યશનંદન ઘરના વાતાવરણમાં આવી વસ્યો હતો. કંપનાની લુભી ઉપર ઉડનાર બે પાંખોને સંકેતો, વ્યવહારની વાટચોમાં ચાલતાં શીખતો હતો. છતાં પરીણામ જણાવવાની આતુર ચી-તે વાટ જોવાનો સમય, વ્યવહારનું અણખર ભાન કરાવતો નહી.

અવિરત રીતે જાન આપુંદણ આવડા
તરફથી સંતોષાય સમૈમ ભેટ
નિરાધાર ગ્રેયુએટ!

“ક્યાં મુઘી બેસી સહેશે! નાકરીની શોધ કરે” કાકાના એ
શબ્દો યશનંદનને બોમ્બ જેવા લાગ્યા [પૃષ્ઠ: ૭૦૮]

મહાસલાના ચોથા મુખ્યલાઉ પ્રમુખ
 જેમને છ દલાલ સતા ભોગ્યા પછી ગીરફતાર કરી છ મહીનાની સજા કરવામાં આવી છે.

સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી નાટકમાં વાંચેલી શકુંતલા, સીતા, લુલીએટ અને ડેરીમોનાની મુખ્ય મુતીઓ કાપી કાપી, તેના દુબ્ધત, રામ, રામીઓ કે ઓથેલા બનવાનાં એનાં મહાસ્વપ્નાં, ઘેર આવ્યા પછી શરીશીરીના સહવાસથી લગભગ તુટી પડ્યાં હતાં. તો પણ શરીશીરીનો કંકા છેક કાઠી નાંખવા જેવું નહોતું. સામાન્ય ગુજરાતી શીખેલી, ગૃહકાર્યની કેળવણી પામેલી, પતી તરફ નીરંતર પ્રેમ વર્પાવતી, ડંછક શરમાળ, જરાકે ઓછાબોલી છતાં ઠીકઠીક સંતોષકરકે હતી.

યશનંદનની કંપનાની મુતીઓ, નીશાનાથને ઘડતાં વધેલા તેજ ખડેમાંથી ધડેલી, જંગના અમૃતથી પેપાયથી, સરસ્વતી સંખી સુરીક્ષીત, લક્ષ્મીપાઇ જેવી હીમંતવાન, અમેરીકન કુંભારીઓ જેવી છુટથી હરી-ણીની શણે ફરતી, પ્રેમના અનેક પાકો પડતી અને પડાવતી, પ્રણય પ્રસંગોમાં પાવરથી એવી એવી હતી.

તો પણ શરીશીરીથી સંતોષ માનવાનો તેણે નીશ્ચય કર્યો, આભની અટારીએ આંદોલો ઘડ્યો હોય તે વખતે, હમ્મેસગે પ્રીયાના ખેત્રમાં મુતાં મુતાં વ્હાલીના મુકામજ હાથથી વાગતાં દીલ્હાની સાથે, રમણીના મનોહર કંકમાંથી ગવાતા મીઠા સંગીતને સાંભળવાનાં તેનાં મનોરાજ્ય, ઘેર આવ્યા પછી મહારણમાં વીરડીઓ ખેલાવવા જેવાં થઈ ગયાં હતાં. છતાં ગૃહકાર્યથી પરચારી શરી રાત્રે શયનખંડમાં આવે ત્યારે બાબુની બારી ઉઘાડી તે દ્વારા પ્રવેશતી ચંડિકાના આજ આજ પ્રકાશમાં એ આશાભરું દંપતી, ઘરમાં બીલું કાંઈ સાંભળી ન શકે તેટલી સાવધાનતાથી, યશનંદન ગ્રેયુએટ થશે તે પછી જીવન કેમ વ્યતીત કરવું તેનાં સ્વપ્નાં રચતું.

[૩]

પરીક્ષાતું પરીણામ જાણ્યું. યશનંદન ઉત્તીર્ણ થયો. આશુ કુટુંબ યુગ યુગ થઈ ગયું. વધાઈઓ મળી. માત્ર તરફથી અભીનંદનો સંદેશ આવ્યા. સામુ સસરાએ આશીર્વાદ મોકલ્યા.

ચોગ્રક દિવસ એમ આનંદમાં ગયા. કોલેજથી તદ્દન નીરાળા વાતાવરણમાં આવ્યા પછી યશનંદને સેનાધીપતી, નૌકાધીપતી કે વીમાનાધીપતી જેમ થવું એના વીચાર કર્યા. પણ હિન્દુસ્થાનના નવયુવકો માટે તે દીશામાં તમામ દારિને વગ્નતાં આગળ વાસેલા નહ તે પાછો પડ્યો. સાત સાગર ઓળંગી પૃથ્વીને ચોસે પાર જઈ, પરક્રમ ગજવવાની કંપનાઓ પણ દક્ષીણ આફ્રિકા, કેનીયા અને અમેરીકાની રંગદોષી વાતો સાંભળીને ઠરમાઈ ગઈ.

યશનંદનનો કંપનાશીલ આત્મા મુઝાવા આવ્યો. મુંગળાવા લાગ્યો: “અરેરે! શું મારાં તમામ રામણાં ભુલ્યાં દરશે?”

યુગેય અને જાપાનના જુવાનીઓની અનેક સાહસકથાઓ તેણે વાંચી હતી. એવાં જ પગકમે કરવાની એને હોશ હતી. પણ કંપનાના વ્યોમમાં વ્યવહારની ભુમી-કંઠે આવ્યા પછી તેને હીંદના જુવાનો માટે દરે દીશામાં ભયાનક અંધારું ફેલાયતું લાગ્યું.

“હું ગ્રેયુએટ થયો તે અમરથો ને!” નીરાશ થયેલા યશનંદને એક વખતે એકાંતમાં કષાળ પર હાથ કુટીને કહ્યું.

દેશભક્ત થવાતું એને ઘણું મન હતું. પણ એ કંઈ પરીક્ષા માટે પુસ્તકો વાંચી નાંખવા જેવું સંજીવ કામ નહોતું, તે વાત પણ યશનંદનને સમજાઈ.

“ત્યારે મારે કરવું શું?” એના મુંઝાંચલા મનમાંથી પ્રશ્ન ઉઠ્યો: “શું હીંદુસ્થાનમાં જન્મવું એ પાપ છે? હું હીંદી છું એટલા માટે જ મારે સારૂ પ્રગતીનાં અનેક દારો બંધ કરવામાં આવે છે?”

[૪]

યુશનંદનના જુવાન દીકર ઉપર આધાર થયો. પણ હવે તેથી થે વધુ જન્મ્યાર પહાર થયો બાકી હતો. પરીક્ષાનું પરીણામ જણાયા પછીના એકાદ પખવાડીઆમાં વ્યવહાર કક્ષાએ પાસે બોલાવીને સલાહ આપી: “કેમ લાઇ! ક્યાંય અરજીઓ કરી કે નહીં?”

સાની?” યશનંદને પુછ્યું.

“કાંઈ કેમલે નોકરીએ લાગી જ્યા માટેની તબીબીજાનીરેતો!

“ના છ.”

“ત્યારે પછી ક્યાં સુધી બેસી રહેશે? બીજા છેકરાએએ તો અરજીઓ કરી પણ દીધી છે. તમે પણ રેલ્વેમાં, રેવન્યુખાતામાં, સેક્રેટરીયટમાં ક્યાંય નોકરીની શોધ કરો લાજુતા હતાં ત્યાં સુધી ઠીક હતું. હવે ઐડ્યુએટ થવા પછી બેસી રહો તો લોકો મરકરી કરે!”

યશનંદને માટે એ નવો બોધ થતો. કાકાની સલાહ નહોતી, પણ લાંબી જીવનના કલ્પનામહેલોને મુજબાંથી ઉઠાડી દેનારી કાલીલ સુરંગ હતી.

યશનંદનની આંખ ઉઘડી. “કંઈ નહીં”, નોકરી કરીને પણ સ્વદેશસેવા ક્યાં નથી થઇ શકતી? શેમેશચંદ્ર દત્ત, ન્યાયમુર્તી રાનાડે, નોકરી જ કરતા હતા ને? હું પણ દત્ત કે રાનાડે થઇશ. તેમ નહીં તો સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી તો જરૂર થઇશ, નોકરી કરવા છતાં હૃદય સતેજ રહી શકે છે.”

આવી ને આવી આશામાં તેણે અનેક અરજીઓ ધસડી કાઢી: “મહેરબાન સાહેબ”થી શરૂ કરી નોકરી મળવા અગાઉ જ છેવટે “હું છું” આપતો સદાનો આરાંખીત સેવક” લખીને સહી કરી, તેની વચ્ચે યશનંદને “નોકરી કરી મુખી થઇ શરૂ જુવારી ખાઇ સાહેબ બહાદુરના હક્કમાં દુવા દઈશ, નામદાર સરકારની વફાદારીથી સેવા બજાવીશ, વગેરે વગેરે અનેક વાક્યો લખ્યાં.

આવા શબ્દો લખતી વખતે એને ધણું કષ્ટ થયું. જોતે ઐડ્યુએટ જુવાન, બીના કારણે આટલી માનહાની વેડી લે, એ વીચાર એને શુભાં જેવો લાગ્યો. પણ શું કરે? હીંદુસ્થાનના જુવાન ઐડ્યુએટને માટે ‘સાધેજ બહાદુરની જનાબમાં નમ્ર અરજ મુજબવાનો’ એ જ રીતરસ્તો છે!

એકાદ પખવાડીઆમાં તો ચારે દીશાએથી કાગળીયા ઘોડા ઘોડતા આવ્યા, એ આશાના સંદેશ નહોતાં, પણ નીરાશાના દુતો હતા. કાંઈકમાં હતું: “જગા નથી” તો કાંઈકમાં લખ્યું હતું: ‘તમારી જગ્યા હોય તો ઉમેદવારોની નામાવલીમાં તમારું નામ દાખલ કરીએ, હાલ જગ્યા નથી.’ તો એક-દમાં હતું: “તમે માગી છે તેવી નોકરી હીંદુ યુવકોને મળી શકતી નથી.”

યશનંદનની કલ્પના સુઝીનાં રહ્યાં સહ્યાં ખરેર પણ પુટી પડ્યાં એના ઉંઘા ઉંઘા દીધું નીશ્વાસોની સાથે એ જ શબ્દો નીકળી પડતા: “હાથ હાથ! ઐડ્યુએટ થવા પછી આ દશા?”

કાકાએ વળી પુછ્યું. યશનંદને હકીકત કહી, યશનંદનના પીતા સાદા-લાલા માણસ હતા. કાકા પાવરવા હતા. લોકલબોડના સલાસક અને અમલદારોમાં લાગવગ ધરાવનારા ખટપટી તેમજ હાંશીયાર હતા. તેમણે

પશનંદન પાસે. અરજનો મુસદ્દો માગ્યા શુજરાતીમાં તે સમજ્યા પછી તેમણે કહ્યું :

“ભાઈ! તમે ડ્રેડ્યુએટ થયા છતાં વ્યવહારમાં સમજ્યા નહીં”

કાકાની મુખરૂપી ઊંચીટૂંકરમાંથી છુટતા પહેલાં ગોળાના મારાથી જ પશનંદનના સ્વમાનના પુરવે પુરવ્યા હોઈ ગયા. તે આંખોજ બની ગયા.

કાકાએ ખીલે ગોળો છોડ્યો: “આજ કાલ નોકરી મેળવવી એ કેટલું મુશ્કેલ કામ છે. તે બાજુ છે? અરજમાં આટલી કડકાઈ ન ચાલે. કેટલી નરમાસ બતાવવી પડે છે. તેની હજી તમને ખબર નથી ભાઈ? આતો સાહેબ કોઈ પરદેશી એમને પીગળાવીને નોકરી લેવી તે આમ ન બને.”

કાકાના રાખ્દેશજી પશનંદનના કાળ-જામાં કાણું પાડતા હતા, “આટલાટલા કાલાવાના ક્યાં તો પણ તે ઓછા છે? પરદેશી સાહેબો, ડ્રેડ્યુએટ થવાં પછી પચાસ, સો રૂપરૂડીની નોકરી આપવા માટે પણ હિન્દી જીવાનોને આટલા ટળવળાવે, હરગરવે છે?”

પશની આંખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં ક્યાં કોલેજ ને ક્યાં ઘર? ગેરા પ્રેફેસરો પણ માનથી બોલાવે, બલભલા મી-સીપાલને પણ વીંછાથીઓ વખત આવે સીધી વાત કરીને તત્કાલી કાટે. ક્યાં એ સ્થિતી અને ક્યાં માનભંગ દશા?

“કાગળ પેન્સીલ લ્યો, ને હું લખાવું છું,” કાકાએ આગ કરી.

પશનંદન કાગળ પેન્સીલ લાવ્યો કાકા શુજરાતીમાં લખવા લાગ્યા.

હું ધણો જ ગરીબ સ્થિતીનો માણસ છું, તેમજ ખેડૂત છું. મ્હારા કાકા સરકારને સારી રકમ મહેસુલ તરીકે ભરે છે હું

નામદાર સરકારે ૧૯૨ ના દરિાવ નંબરમાં જાહેર કર્યા પ્રમાણે પછાત કોમનો માણસ છું મ્હારી ન્યાતના માણસો કાકા એવી નોકરીમાં નથી કે મને આધાર આપે. અમારું કુટુંબ નામદાર સરકારને ધણું જ વફાદાર છે. છેલ્લી લગાઈ વખતે મારા કાકા નરોત્તમ ત્રીકમે વેર લોનમાં પાંચ હજારની રકમ ભરાવેલી તેમજ રીકેટ તરીકે પંદર માણસ મેળવી આપેલાં તે માટે શુજરાતના ઉત્તર વીભાગના કમીશ્નર મીં સ્ત્રો આઈ. સી. એસ. તરફથી, જીલ્લા કલેક્ટર મીં નોસી-મ્પથી આઈ. સી. એસ. તરફથી તેમજ જીલ્લાના પોલીસ અધીકારી મીં સ્ટ્રોન્ગ-હાટ તરફથી, એમને મળેલા પ્રમાણપત્રની નકલો આ સાથે ખીડું છું. હું પણ ધણો મુશીબ, નીચમને માનનાર ને વફાદાર છું. તે માટે મારી કોલેજના પ્રેફેસર અને મી-સીપાલ સાહેબના પ્રમાણપત્રની નકલો આ સાથે મોકલું છું.

મને નોકરી મળશે તો નામદાર સરકારનું રાજ્ય આ દેશમાં કાયમ રહે તે માટે મારાથી બનવું બધું જ કરુંશ.”

આવું આવું ધણું જ લખાવ્યું.

(૫)

નરોત્તમ કાકાએ ધણી જ લ ગવગ લગાડી, કેટલાક સાહેબોને મળ્યા. કાકાની સીકારસ લાગ્યા, કાકાની ચીટી મેળવી, કાકાને ત્યાં કુટના કરડીયા મોકલ્યા અને છેવટે પશનંદન માટે નામદાર સરકારના આબકારીખાતામાં રૂ. ૫૦૦૦૦૦ પગારની એક જગા મેળવી શક્યા.

પશનંદનનું કુટુંબ વૈષ્ણવ હતું. સુસ્ત વૈષ્ણવ અને નોકરી મળી ત્યારે દારૂની તપાસના ખાતામાં કેવી વીચીત્રતા! પશનંદનના માતાપિતાને આનંદ થયો. દીકરાને

નોકરી મળી. જમાઈ હવે સ્વતંત્ર થશે એ આશાએ સાસુ, સસરા પુરી થયાં. શરીને પણ પતી સાથે 'સ્વતંત્ર' રહેવાનું સાંપડશે, અને સંયુક્ત કુટુંબના સાંસામાંથી છુટવાનું મળશે. એ જાણીને સંતોષ થયો.

એક દુઃખી થયો માત્ર યશનંદન. એનાં તમામ સ્વપ્નાં હેડી ગયાં હતાં, એની સઘળી મહત્વાકાંક્ષાઓ ધોવાઈ ગઈ હતી. ટ્રેડ્યુએટ થવા પડી, આટઆટલી પરીક્ષાઓ પાસ કરવાના સંકટ વેડ્યા પછી-પરીણામે આખ-કારી ખાતાની પંચાવન રૂપરડીની નોકરી જ! આમાં દેશલક્ષી અને સાહસ બતાવવાની તક ક્યાંથી મળશે? બાલગંગાધર તીલક, કે મહાત્મા ગાંધી થવાનું તો ઉંઘી ગયું પણ રૈમેશચંદ્ર કે રનાડેય નહીં થવાય!" એ વીચારે તે હતાશ થઈ ગયો.

આમ છતાં યે કાકાએ તો કહ્યું "યશ! તું નરીબદાર છે. આ ખાતામાં તને આગળ વધવાની ઠીક તક મળશે, રમતનો અને સાહસનો તારો શોખ પુરો થશે."

[૬]

યશનંદનને એ ચાર મહીના કંટાળો આવ્યો કેવળ જીવનનાં સ્મરણ હજી તાજાં હતાં વ્યવહારનો અગુલવ હજી નવો હતો. ધીરે ધીરે તેની કલ્પનાની પાંખો ખીસતી ગઈ, ધીરે ધીરે એનું હૃદય, એનો ઉમંગ, એનો ઉત્સાહ અને રમતીયાળપણું સ્ત્રીમળાવા લાગ્યાં. નોકરીનો ધસડ્યોનો કરીને ઘેર આવ્યા કે, દાળ, શાક, કે અનાજપાણીની વાતો. શરીગૌરી ધણું જ ખુશ હોઈ ત્યારે નવી સાંડી, કીનાર કે પોલકાંની મોજણી થાય. આ દેશમાં યશનંદન જેવા ગુજરાતનો આશાભર્યો ટ્રેડ્યુએટ સંસારની ઘાણીના ચીલામાં પડી ગયો એ વર્ષ થયાં તેટલામાં તેણે પોતાના તમામ અધીકારીઓની મહેર-

બાની સંપાદન કરી. હિન્દી યુવકના કામની પ્રથંસા થતી નથી. સાફ કામ બનવે તો અમલદારો તેની ઉપર મહેરબાની બતાવે છે! એથી પગારમાં વીસ રૂપીયાનો વધારો થયો અને શરીગૌરીને બોળે નાનકડી કલ્પ રમવા લાગી.

કાકાની ભક્ષમણથી વળી ખાતાના અધી-કરીને અરજ કરી પોતે સાહસપ્રીય બુવાન છે એમ કહી ઓફીસમાંથી ઓરી છુપીથી દારૂ ગાળનારા ઉપર ઘેરો ધાલવાની પરાક્રમ બતાવવાની શાખામાં બદલી કરાવવાની માંગણી કરી. આ વખતની અરજમાં કાકાની ભક્ષમણ ધીના જ યશનંદને ધણી ધણી નમ્રતાલરી અરજ કરી સાથે ઉપરીઓનાં પ્રમાણપત્ર મોકલ્યાં.

ગોરા અમલદારોની સહીઓ લેવા જતી વખતે કાકાએ 'સુધી' ધીના માને ધક્કા ખાઈ ખાઈને તેના સ્વમાનપ્રીય હૃદયમાંથી 'સ્વમાન' એ ત્રણ અક્ષરો પાછળ રહેલી ભાવના-કે લાગણી-ધસાઈ ગઈ હતી, એટલે નમ્રતાલરી અરજ લખતાં એનાં દીલને દુઃખ થયું નહીં.

શેરા ઉપર શેરા થતા કાગળના ઘોડા પાછા આવ્યા. અંદર લખ્યું હતું "તમારું નામ એ ખાતાના ઉમેદવારમાં નોંધ્યું છે." યશનંદનને એટલી આશા પણ, જીવનના કુ તારા જેવી લાગી. અરેરે! હીંદુસ્થાનના ટ્રેડ્યુએટ!

[૭]

ચાર વર્ષ થવા છતાં હજી નોંધવામાં આવેલા નામને માટે જગા ખાલી પડી ન હોતી. પણ પગારમાં બીજા પંચકાની વૃદ્ધિ થઈ હતી, અને ઘરમાં બપ્પલીનો ભાઈ બાણ રમતો થયા હતા!

યશનંદનના મગજમાં નોકરી અને કુટુંબના વીચારોની એટલી ભીડ થઈ હતી કે દેશભક્તીના વીચારો માટે જ્યાં જ નહોતી રહી. હિન્દીઓ માટેની ઉત્તરતી પંક્તીની નોકરીનું છેલ્લું પગથિયું તે ગેરા ઉમેદવારોના આરંભનું પહેલું પગથિયું!

યશનંદનની આશા છેલ્લે પગથિએ જત્યાની હતી પણ તક ક્યાં?

સાહેબને ખાસ લગ્નમણી થાય તો કંઈક દહાડો વગે; એવા ઉપદેશ એક લગ્ના અધીકારીએ આપ્યો.

યશનંદને કાકાને કાગળ લખ્યા ખાતાના મુખ્ય અધીકારી પર કંલામણની લાગવગ લગાડવા વીનંતી કરી. વળી વ્યવહાર કાકાએ લગ્ન માટે વળી લગ્નમણીપત્રીકાએ એકડી કરવામાંડી.

નાતાકને ટાંકણે ઉંચી જાતના ફળફળાદીના કરંડીયા સાથે કાકા ઉપરી સાહેબને મળી આવ્યા. સાહેબે કૃપા કરીને ખાનગી

નોંધપોથીમાં યશનંદનનું નામ દપકાવ્યું! ત્રેલોકનું રાજ્ય છૂટકું હોય તેટલો આનંદ નરોત્તમ કાકાને થયો.

અને એ ખબર સાંભળી ત્યારે યશનંદનને પણ એટલીજ ખુશાલી થઈ.

તે પછી ચે એક વર્ષ વહી ગયું છે. યશનંદન, ઉપરી સાહેબ કન્યાણ કરશે એ આશામાં હવે છે. હવે એને આશા ઉપર જીવવામાં સંતોષ છે. એના જીવનમાં અસંતોષને—મહત્વાકાંક્ષાને માટે ક્યાંયે સ્થાન નથી. તે દુનીયાનો વ્યવહાર માણસ બન્યો છે. મનુષ્ય મટી પ્રાણી બન્યો છે, 'જીવન માણવાની વાતો તેને શેખરચલ્લીની કર્પનાઓ જેવી મુખાંધલરી લાગે છે!

યશનંદન જીવન હવે છે. જેમ ગ્રેડ્યુએટ થવા પછી હીંદના અનેક જુવાનો હવે છે તેમ.

અરેરે! અમારા ગ્રેડ્યુએટ—!

શેકાણી [જે હમણાંજ પતી સાથે વીલ્લયત ફરીને પાછાં આવ્યાં હતાં]: બહેન, વીલ્લયતનાં લોકોની શું વાત?

મળવા આવનાર બહેનપણી: એમકે?

શેકાણી: અરે હા, લોક ભણેલાં તો એવાં કે રસ્તાનો વાળનાર પણ અંગ્રેજીમાં તો વાત કરે.

* * *

સસુ [પ્રિય ભાથે ફરતી પુત્રવંદને]: અમારા જમાનામાં જે સ્ત્રી ખુલ્લું માથું રાખે તેને બહુ આગળ વધી ગયેલી કહેતાં.

પુત્રવંદ: હશે, પણ અત્યારે જે ધુંધળે ખેંચે તે બહુ પાછળ રહી ગયેલી કહેવાય છે.

પત્ની: લગ્ન પહેલાં તમે મારી ઉપર જે પત્ર લખ્યા હતા તેનો વીચાર કરતાં મને લાગે છે કે, દુનીયાભરમાં માત્ર જેવી કોઈ સ્ત્રી છે જે નહીં એવું તમે ધારતા હતા...

પતી [ચુસ્તમાં]: હા, અને હજીયે હું એમજ માનું છું.

* * *

શેકાણી [જિમના પતીને તુરતમાંજ લોકો લાગવાથી નવાં શ્રીમંત બન્યાં પ્રતાં]: તમે હમણાં શું ગાયું?

ગવૈયો: રાગ સતાર, તાલ સારંગી.

શેકાણી [ખુશ થતાં]: ઓહો. એતોં ઘણાં વખોથી મને પ્રીય છે.

હિંદ શા માટે સ્વ

: લેખક :

અપરંત હુલોઝ

હિંદુસ્થાન વીરે બહાર ભણે ગમે તેટલું ઝેરી પ્રચાર કાર્ય કરવામાં આવે, મીસ મેથો 'મધર ઇન્ડિયા' જેવી ચોપડીઓ લખેને દર વર્ષે પ્રસીદ્ધ કર્યા જ કરે, હિંદના લોકો જંગલી છે, ત્યાં કેળવણી નથી એ બધી વાતો ભણે દરીયા પારના દેશોના કીનારે અફળાવવામાં આવે, પરંતુ આજે હિંદ ખ્યાં ઉભું છે એ જોને આંખ હોય તે જોઈ શકે છે અને કાન હોય તે સાંભળી શકે છે અને હુદ્દી હોય તે વીચારી શકે છે. પણ જોને આનો ઉપયોગ જ કરવો નથી તેની વાત ન્યારી છે!

એ સંસ્કૃતીનું ઘપલું

વાસ્કો ડી ગામા અને હેસ્ટીંગ્સની જીતને પણ એટલું તો કહેવું જ પડ્યું હતું કે, હિંદ દેશ જરાયે અનાડી નથી. ત્યાં પણ સંસ્કૃતીની રોશની કાંઈ છુટાઈ ગયેલ નથી.

હિંદમાં રહીને પેઢી ગએલા "શમી"નાં માનસ જ આ દેશને જંગલી ગણે છે, પરંતુ તેઓના મતની જગતને પરવા નથી. "શમી" ને વળી કમત કેવા? તેમના હાથમાં બહુ બહુ તો બંદુક શોભે, તેમની જીભ પર સારી ભાષા ચડતાં અલકાઈ જાય છે, એટલે મહાન ભાષા અને મહાન વીચારો : સીવાય ખીલું : ત્યાં શું સંભળાય? આજે તો હિંદ વીરે બે માનસો ટકરે ચડ્યાં છે, એ બન્ને

માનસો બાહોશ છે, બન્ને સાવ ભીન્ન છે, છતાં બન્ને તેટલાં જ બળવાન છે, તેઓની સંસ્કૃતીનાં ભારે ફેરફાર છે છતાં એક ખીબની મહત્તા સમજી શકે છે.

તેનાં બે માનસો કયાં છે? એક તો લોકો ધરવીનનું માનસ અને ખીલું ગાંધીજીનું.

હિંદ ઉપર ખ્રીડીશ કાણુ તે એક જાતી અને સંસ્કૃતીની ખીજ જાતી તેમ જ સંસ્કૃતી ઉપરની જીતનું મોટામાં મોટું ઐતીહાસીક ઉદ્ધરણ છે. ખ્રીડનની એ જીત તેને સારી તક મળી તેના જ આધારે થઈ છે. ખ્રીડીશ લોકોને હિંદ બહુ જ બહુ લાગે છે! શા માટે ના લાગે? હિંદ પર તો તે નબે છે. ફુનીઆમાં સડુથી વધારે સત્તા ભોગવનાર ખ્રીડીશરાજ્યનો બધો આધાર હિન્દની જુમી પર છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનાં પહેલાં પગલાં ભારતની જુમી પર થયો ત્યારથી જ 'હિંદની દુર્દશા' બેઠી છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ માલીકનો ગલ્લો સાચવી લીધો અને જાહેર કયુ... કે હિંદ એ તો એક સમૃદ્ધ વાડી છે, તે વાડીમાં દરેક જાણે માલીકના લલોને ખાતર પરસેવો પાડવાનો છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની કાંઈ ઓછી દયાળુ નહોતી, એક યુવામ તરફ માલીક જે રીતે સહાનુજીતી દર્શાવે તેવી સહાનુજીતી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની હિંદના લોકો પ્રત્યે હતી.

તંત્ર થવા ઈચ્છે છે?

પ્રસ્તુત લેખના લેખક અમેરીકન શુદ્ધ છે. તેમણે 'વલ્ડસ વર્ક' ના બુલાઈના અંકમાં આ લેખ લખ્યો છે. લેખકનું 'ખર' નામ મી. જી. નેસકે વોશીંગ્ટન હોલ છે. એશિયાના સંબંધમાં તેમણે કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

બ્રિટીશ વ્યાપારના રક્ષણ માટે-

જ્યારથી બ્રિટીશ તાજે હીંદ પર કાણુ લીધે ત્યારથી રાજદ્વારી નોકરસાહીની આપ-પ્રાપ્તિ જોરમાં આવી. કોષ્ટક કોષ્ટક વાર જ પાસપોર્ટ તેઓની વચ્ચે કબજાગીરી કરતી! ૭૦ વર્ષની તાજની સહનતે હીંદને શું બતાવી આપ્યું છે? માન્ચેસ્ટર અને વોરચેસ્ટરનારની આંખમાં ઉજળા લેખાવા માટે અંગ્રેજ આપધુદીઓએ તેઓના ગોરાઓનો જ સ્વાથ્ પ્યાનમાં રાખેલ છે-કર વેરાથી ત્રાસ પામી જતા ખેડૂતોના લસા વીધે તે આપ-પ્રાપ્તિઓએ માન વાત જ ચલાવી છે. કતવ્યમાં કાંઈ જ મુકાયું નથી અને હીંદના પરસેવે માન્ચેસ્ટરે આજે માલમલીદા ઉડાવે છે.

હીંદુસ્થાનનું જરા લઘુ થાય તે માટે કેનીંગ, હોરેન્સ, મેયો અને રીપન જેવા વ.ઇસરોયે પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તેઓને સત્તાધારીઓ સાથે દે તેવું નહોતું. તેઓની વાત તો અરણ્યમાં રહેલ સમાન રણની કુંજ સાથે જ ઉડી ગઈ.

૧૮૮૦ ની સાલમાં ડીસાએલીએ માન્ચેસ્ટરના વેપારી એંગરની ધમકીને લઈને હીંદ માટેના સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ (વઝીર) સેલીશબરીને તથા વાઇસરોય લીટનને ફરજ પાડી કે અંગ્રેજોએ તૈયાર કરેલ કાયદાના સાથ પરથી જગત તેઓએ ઉઠાવી લેવી અને

આ બધી જગતની ધુસરી ખેડૂતોને ચુસીને તેઓની ડોકે લગાડી દેવી. નથી બ્રિટીશ લીબેરીમાં તોટો ના પડે! પરંતુ ખેડૂત પાસે તેટલી જગત ભરવાનું પૈસા જ ક્યાં હતા? એટલે સરકાર કારેલી. જગત પુરેપુરી ખેડૂતો પાસેથી મેળવી શકે નહીં. હવે આનો કાંઈક ઉપાય તો શોધાવવો જ જોઈએ ને! સરકારની લીબેરીમાં એક પાઈ પણ ઓછી શા માટે થવી જોઈએ? એટલે એક નવી જગત શોધાઈ, કે હીંદીઓએ પણ કાપડ બનાવીને વેચવું હોય તો તેમને તે કાપડ ઉપર અંગ્રેજોના જેટલી જ જગત આપવી પડે! અંગ્રેજોને હીંદમાં કાપડ વ્યાવવા માટે જેટલી જગત આપવી પડે તેટલી જ હીંદને તેની ચોતાની બજારમાં કાપડ વેચવા માટે જગત ભરવાની. આનો એ જ અર્થ થયો કે હીંદીઓને તેઓના ઘરમાં જ શુભળાવવામાં આવ્યા! કારણ કે બીચારા અંગ્રેજ કાપડીયાનાં પેટ ભરવાં જોઈએ! જોરા હીંદ પર રોજ્ય કરે તો એટલો તો કાપડો મળવો જ જોઈએ ને!

અંગ્રેજોના કારખાનાંના મજૂરોએ પણ તેના માલિકાએ શીખવી રાખેલા મતો બહાર પાડ્યા એટલે વેપારી એંગરમાં તે મત તરફ પ્રયત્ન જ પ્યાન આપાયું અને આખરે તે એંગરમાંથી જ દલાણ કરવામાં આવ્યું કે હીંદી કાપડના વેપાર આડી જગતની

હીવાલ ખરી કરી દેવી, નથી અંગ્રેજ કાપડના વેપારીઓને આંચ ના આવે. આજે પણ હીંદમાં આની આજ પરીસ્થિતિ ચાલુ છે, કારણ કે આજે પણ બ્રિટનના મીલ માલિકોએ મલુરોને કુંક મારી દીધેલ છે કે તેઓનો વેપારધો હીંદમાં ધીકતો રહેશે તો જ તેઓને તે ફાયદાકારક છે, અને મલુર સરકાર દ્વારા આ જાતના મતની ધમકીઓ સ્વાચર નવાર અપાયાં કરે છે. એટલે તેઓનાં હિતમાં જરા પણ આંચ આવે છે તો બધા જ શોરખકાર જગાવી મુકે છે અને એ શોરખકાર દેહ મલુર સરકારના દાર મુધી પહોંચે છે. અને ત્યાં તેને પુરું સ્થાન મળે છે.

પંડિત ગોતીસાલ, જવાદરસાલ નેહરુ, વલ્લભભાઈ પટેલ અને મહાત્મા ગાંધી એમ માને છે કે મલુર સરકાર એ તો માત્ર નામની જ છે. મલુરોના હિત તરફ તે કદી જતી નથી! પહેલાં રાષ્ટ્રે મેકડોનાલ્ડ અને વેજ્વુડ બેન અંગ્રેજના હીંદ તરફના અન્યાય વીધે ખુબ ખરાબ પાડતા, પણ બ્યારે તેઓ સત્તામાં આવ્યા છે ત્યારે તેઓએ જ કંઈ જાતનો ન્યાય હીંદને આપ્યો છે? પણ હવે તો હીંદુસ્થાનનાં પડળ ઉઘડી ગયાં છે.

હીંદની જાગૃતી

હીંદમાં જ્યારથી યત્રી લાખલ થયાં અને ઉદ્યોગ વધવા લાગ્યો ત્યારથી ઇંગ્લેંડ માટે એક નવી આંદોલુદી ઉભી થઈ.

અર્નુકુળ સંજોગોને લીધે મજેલા વીજ્ય પંડી ઇંગ્લાંડ પાતાતું યંત્રખળ વધારવા માંડ્યું. અને આ દેશનું અનુકરણ દેર દેર થવા લાગ્યું. આ આમાંથી ઉદ્યોગનો પધ્ધતીસર જન્મ થયો. એ પધ્ધતી આજે આખા પંશ્ચીમમાં પ્રસરી રહી છે. અને એજ

પદ્ધતી પુર્વમાં પણ પગપેસારો કરી રહી છે. પરીણમે ત્યાં આર્થીક અઘડામણ રાજ-દારી મામલાની સાથે અફળાઈને તેને ગંભીર બનાવી રહી છે.

જેઓને હીંદ વીધે જરા લાગણી હોય છે તેઓ બધા સુએઝની નહેરની પંક્તિના ભાગમાં વસેલા છે, ઇંગ્લાંડમાં પણ આવો વર્ગ છે.

હીંદના કાળાકાકા ગોત્ર લોકોના નીચભાતું પાલન ના કરી શકે, ગોરાના ખોલને શીર ના ઉઠાવી લે તો જનરલ પ્રયર જેવાનાં મોંમાંથી નીકળતો એક ખોલ કાળા લોકોને મશીનગનની ગોળાઓથી વીંધી નાખતી. પરંતુ હવે પલટાયલા સંજોગમાં એવું ફરીથી કહી શકાય તેમ નથી રહ્યું.

પ્રભ પર જે સત્તા રાજ્ય કરતી હોય તેણે તે તરફ કેમ વર્તવું જોઈએ એ પ્રશ્ન મુંઝવે તેલ છે. હીંદુસ્થાનની પરીસ્થિતિમાં પણ આ પ્રશ્ન ખુબ જ ગુંગળાટ ઉપજાવી રહ્યો છે. પરંતુ એ સત્તાધીશોને ખરી જાણ ક્યવનાર માંડી આજે હીંદમાં પાક્યો છે, સત્તાધીશો તેની સામે આંખ મીંચામણું કરી શકે તેમ નથી. તે માટી બીજે કાંઈ નહીં પણ મહાત્મા ગાંધી!

પચાસ વર્ષ પહેલાં ગાંધીને ગોળાથી કાર કરવામાં આવ્યા હોત તો જરૂર તેને કાંઈ સંભારત નહીં, પરંતુ આજે તેના વ્યક્તિત્વનો પ્રભાવ હીંદમાં ચોમેર એટલો પ્રસરી રહ્યો છે કે તેને મારી નાખવામાં આવે તો પણ તે પ્રજામાં જીવવાનો!

ઇંગ્લાંડ સીવાય હીંદની દશા સારી હોત કે ખરાબ હોત એ સવાલ ઘણા પુછે છે, પણ અંગ્રેજો તો જરૂર તેનો સીધો જવાબ આપી શકે. પણ એટલું તો જરૂર કહી શકાય કે બ્રિટીશ વ્યવસ્થાને લઈને જ હીંદને કાંઈ બીજા દેશો સુધી શક્યા નથી. બીજા યુરોપીય દેશોની સરકારો આ બ્રિટીશ સત્તાને જોઈને

પ્રમતી સ્વ. પરિવર્તીના રાગાવાર્થે
 યી કાર્વસ મુજા. તરી સમતે
 રાજીત રાજાભાઈ આણું દેલ ચાવડા
 તરફથી રાવિનય સમ્રેમ બેડ.

બ્રીટીશ સ્વાર્ગમાં ચીંતા

ગાણી વીકેટરીઆ : “એવડ, બરા જુથી ઉપર લેખને મને કહેને કે હું
 લગુય હીંની મદારણી છું.”

[કેપ્ટરરેટચ : બકીની]

૭ હાથવાળા ગાંધી

એના આડધા બધા હાથ જડોન છુલ્લું
કામ જલસી પગાવી દેશે કે ?
[દંતરોટય : બધાંન]

હીંદુ દેવી

એ અંગ્રેજ તરફ દાશ દંડીએ જીવે છે.
[દાવાસો : શેમ]

એ મેકડોનાલ્ડ !

અત્યારે મેકડોનાલ્ડને હીંદમાં કાઢતી ટમે કામ લેતો એહ હીંદ તને એવું મજુર
તરફિલું જીવું નીત્ર પાનવી અશ્વથી પુછે છે : “શું આ તમેજ હતા ?”

[૩ આમસ્ટરડેમર : હોથિન્ડ]

મનમાંને મનમાં જ સમજાવતી ! એટલું
તો સહુએ કહ્યું કરવું પડશે.

શ્રીદીશ રાજ્ય આજે વર્ષોથી પોતાની
હકુમત હીંદ પર ચલાવી રહ્યું છે, પરંતુ
આજની દુનીયાના હાલને તે પીછાની
શક્યું નથી.

શ્રીદીશનું પોતાની પ્રજા તરફનું વલણ
પણ ગમે તેને ટાળું નેવું લાગે એમાં
નવાઈ નથી. અંગ્રેજ કારભારીઓ જે
હીંદ વીળેના રીપોર્ટ લખે છે તેમાં હીંદુ-
સ્થાનને ઉત્તરી પાડવાની જ વાર્તા જુદી જુદી
લાપાની શૈલીમાં લખાએલી હોય છે. અંગ્રેજ
બચ્ચો છડેએક ધારે છે એ વાત કહેતાં
ડરતા નથી. એ હકીકત પ્રશંસનીય છે.

• પરંતુ એમાં તે પોતાની જાતને અલગ
રાખે છે એ વાહીઆત લાગે છે, છતાં
કેટલાક અંગ્રેજો પણ શ્રીદીશ રાજ્યના
હીંદ પ્રત્યેના વીચીત્ર વલણ માટે જરૂર
સખત શબ્દો વાપરે છે અને તીખી ટીકા
પણ કરે છે. એટલે કેટલાક ગેરઝો જાણની
પણ સહાનુભૂતી બતાવી શકે છે, હીંદના
અપરાધો દત્તનું વાક્ય અહીં દાંડવા નેવું
છે કે “કાઠ એમ કહે છે કે હીંદુસ્થા-
નમાંથી ધનનો ધોધ સીધો ઇંગ્લાંડ જઈને જ
વીરમે છે અને હીંદના એ આર્થિક ખાડાને
રીટાવવા ઇંગ્લાંડ સહાનુભૂતી અને પરતાવાના
શબ્દો ઉચ્ચારે, એ શું ઓછું છે ?”

‘ભાગલા પાડીને જીત મેળવો’

હતીહાસના પ્રખ્યાત અંગ્રેજ અભ્યાસી
મી. જી. ડી. ગેરેટ હીંદ વીળેલખે છે કે, હીંદમાં
ધણી ન્યાતો જતો છે અને તે બધી એક સત્તા
નીચે રહી છે. પરંતુ યુરોપ અને અમેરીકા
કરતાં આ જતો વચ્ચે ઓછામાં ઓછું
ધણું થાય છે. પણ ન્યારે ધાર્મિક લાગણીને
સાજકારણનો ઓપ સગવડમાં આવે છે

ત્યારે જ હીંદમાં જતો વચ્ચે ચક્રમકે ઝરે
છે અને પરીણામે બોહીનાં કુંડાં ભરાય છે.
પશ્ચીમમાં પણ આ બાબતમાં આમ જ થાય
છે. જાતી જાતીના મેદની ભેખડો, ઉભી કર-
વાની જવાબદારીમાંથી શ્રીદીશો છટકી શકે
તેમ નથી. ૧૮૫૦ માં લોડ એલ્ફીન્સ્ટને ખાસ
ભાર મુકીને જાહેર કયું હતું કે ‘ભાગલા
પગવીને જીત મેળવો’ એ રોમની પધ્ધતી
શ્રીદીશે એરીઆમાં પ્રલણ કરવી જોઈએ. રાજસે
મેટ્ટોનાહનું વાક્ય અહીં પાદ આવે છે.
તેણે કહ્યું હતું કે “હીંદુ અને મુસ્લીમ એક
ખીજના ટોડા પીસવા તૈયાર થાય છે તેનું
કારણ એ છે કે મત આપવાની પધ્ધતી જ
વીચીત્ર છે ! તેમાં જાતી પ્રમાણે મત આપવાની
રીત છે. નહીં કે રાજ્યના નાગરીકો તરીકે !”
મહાત્મા ગાંધી અને કોંગ્રેસે જાહેર કયું
છે કે કામીમતની પદ્ધતીને કાયમ માટે દૂર-
નાવી દેવી નેથી હીંદુ અને મુસ્લીમો વચ્ચે
કડવાશ ના વધે.

જર્મની, ઇંગ્લાંડ, કે અમેરીકામાં જો
કેવોલીકના મત લેવાય કે એ જાતની કેમી-
મતની રીત ધુસી હોય તો કેવો મામલો
જામે !

શ્રીદીશ તંત્રના કેટલાક દુરુણો વારસામાં
ઉતરી આવ્યા છે. અરીણનો ઇજારો
સાવ નીતીને અલરાધમે મુકીને દાખલ કર-
વામાં આવ્યો છે અને છતાં મીઠા પરનો ઇજારો
આજના જમાનામાં શોભે ? આ ઇજારાઓ પણ
હીંદના આર્થિક જીવનને અસર કરતા નથી.
હીંદ દેશને જે અસર કરે છે, હીંદ દેશને
જે યુગળાય છે, તે તો તેની જમીન છે,
જમીનને નીચોવવી, વેપાર ઉઘોગને યુગ્મવી
મારવો, અને તેમાંથી મેળવેલ ડ્રવ્યના ઢગલા
હીંદમાંથી ઇંગ્લાંડના ખાણમાં પહોંચી જાય
એ હકીકત અત્યંત દુઃખદ છે.

ખેડુતોની હુદ્દશા

જ્યારે જઞાતની દીવાલો અણાઈ નહોતી તે વખતના દીવસોમાં અંદાજપત્રનું મુખ્ય ભરણું જમીન વેરા હતો. આ કામ અત્યારે પ્રાંતીક વહીવટના શીરે નંખાયું છે. જે આશામી તેનો પરસેવો અને ખુન જમીનમાં રેડે છે, દીન રાત જમીનનાં પોડાં ઉખેડી ઉખેડીને શ્રમ ઉઠાવી રહ્યો છે તેનો પોતે ખેડલ જમીન પર હક નથી. પરંતુ બધી જ જમીનનું માલિક રાજ્ય છે, ખેડુત તે જમીનમાંથી પૈસા ઉપજાવી તેને રાજ્યની તીલ્લીમાં જમા કરે છે. ખેડુતને લઈને ખાવાનાં સાંસાં પડે પણ તેને જમીનનું લાડું ભરવું જ પડે છે.

જુના કાળમાં તો અમુક સ્ત્રીજને બહે જોઈએ તે વસ્તુ ખરીદી શકાતી, પરંતુ જ્યારથી ક્ષીટીકા રાજ્યની હકુમત ચાલવા લાગી ત્યારથી મહેસુલ કર વેરા પણ નગદ નાણાંના રૂપમાં જ ખેડુતને ભરવા પડે છે, એટલે તેનો પાકનો જથ્થો થવા લાગ્યો અને આખરે ગમે તેટલી કાંમતમાં એ તેને વેચી દેવા લાગ્યો. તેથી તેને શરૂ કરી પાસેથી નાણાં લેવાની ફરજ પડી. આથી હું ખેડુતો દેવાના જોગબથી અધમુવા યઇ ગયા છે. જમીન પણ થોડા આરામ માત્રે છે. દર વર્ષે એકની એક જમીન પાસેથી પાક લેવામાં આવે તો જમીનની તાકાત કમી પડી જાય છે અને તે તાકાત પાછી એક રીતે લાવી શકાય તેમ છે, ઉંચા તત્વવાળું ખાતર નાખવાથી. પણ આવા ખાતરનાં પૈસા ખેડુતો ક્યાંથી કાઢે? પરીણામે જમીન યાકીને માંડમાં મોઢ આપે એટલે તેમાંથી વધારે પૈસા કેમ જ ઉપજે! જે દાણાથી સારામાં સારાં સશક્ત શરીરો ધડી શકાય, જે દાણાના તત્વથી મગજને તાકાત તેમ જ તાકગી મળે, તેવા દાણા ખાવાનું હીંદીઓના નસીબમાં

નથી. ધરણુ કે તેવો દાણો તરત જ પરદેશના બજારોમાં ભરવામાં આવે છે અને હીંદીઓ સીવાયના લોકો તે દાણાનો ઉપયોગ કરે છે.

ખેડુતોને પણ ખાનગી મીલકત ઉભી કરવાનો હક છે. પરંતુ લશ્કરી ખર્ચ અને હીંદની તીલ્લીઓ પર ખેડેલાઓના બંધનને લઈને ખેડુતોની આ સાવ સ્વાભાવીક આશાને પણ હીંદમાં સ્થાન નથી. ૭૨ ટકા એટલે કે ૨૨ કરોડ જેટલી સંખ્યા આવા હીંદીઓની છે.

હીંદી ઉદ્યોગની પાયમાલી

હવે આપણે ઉદ્યોગ તરફ નજર કરીએ. શરૂઆતનાં યુરોપીય વ્યવહારના દશકાએ ૩, રેશમ વણાટ, ધાતુઓ તથા ખીજી હીંદી કારીગરીને બહેલાવી. હીંદની કારીગરીએ પરદેશથી અડગક દ્રવ્ય હીંદમાં ધસાડ્યું હતું. પ્રાચીન કાળથી આવા વ્યવહાર ચાલ્યા કરતા! યંત્રવાદી જમાના પહેલાં હીંદ ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં જગતભરમાં શીરોચ્ચ સ્થાન જોગવતું હતું. અને હીંદમાં જેવા ઉદ્યોગનો વીકાસ થયો હતો તેવા દુનીઆમાં ખીજે કોઈ સ્થળે સાંભળવામાં પણ આવ્યો નથી. ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ આ બધી હકીકત પર ખુબ જ લક્ષ આપ્યું અને તે કંપની ક્યાં કાચી હતી? તેઓએ હીંદી માલને ઇંગ્લાન્ડ, તેનાં સંસ્થાનો અને પશ્ચિમનાં ખીજા દેશોમાં નીકાસ કરવા માંડ્યો અને તેમાંથી લખતુટ પૈસો પેદા કર્યો. પરીણામે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ થોડા દશકામાં જ તેના ભાગીદારોને માટે ૧૧૭ ટકાનું વ્યાજ વહેંચ્યું! આપણા [અમેરીકનોના] વડાઓએ હીંદીઓએ હાથે વણેલા કાપડોનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને તેમનાં બાળકો ઢાકાના સુન્દર મલમલથી સજ્જ થતાં હતાં.

પણ પછી તો યંત્રનો જમાનો શરૂ થયો. સર આઈઝાક વોટ્સોન સ્ટીમ એન્જિનની શોધ કરી અને આ એન્જિનથી ત્રક, શાળા વગેરે ચલાવવાનું પણ કામ લઈ લીધું. તે દીવસથી જ હીંદનાં હાથની કારીગરીનું ખુન થયું, એ હાથમ સદા માટે દુઃખાઈ ગયો! જે કાપડને આંગળીઓ વણતી ત્યાં લોદાનાં યંત્રનાં દર્શન થવાં લાગ્યાં.

પછી તો અંગ્રેજ મુડીવાદીઓએ યંત્રોની મદદ લઈને બધી બાજુ હાથમાં લેવાનું નક્કી કર્યું, અને હીંદ ને ઉદ્યોગમાં વીકસ પામે તો એ તેને કંટક સમાન જ નીવડે એવું તેઓને લાગ્યું, તેથી તેઓએ હીંદુસ્થાનના ઉદ્યોગને તેઓની હથેળીમાં જ સમાવ્યો.

ઔગણ્ડીસમી સદીના પહેલા લાગમાં ઇંગ્લેન્ડ, જે અમેરીકાની રક્ષણની પદ્ધતી સામે સખ્ત વીરોધ દર્શાવતું હતું, તે ઇંગ્લેન્ડે જ હીંદી કાપડ સામે ૬૭ થી ૮૪ ટકા જેટલી રક્ષણ માટેની જકાત હીંદ પર લાદી. અને આ રીતે અંગ્રેજોએ બધો જ વેપાર પોતાના પંજનમાં ઝડપી લીધો. અને હાલના જે મતમતે હજીવત, ગ્રીસ અને રોમને શલુગાર્યાં હતાં, તે મતમતનો નીકાસ ઇ. સ. ૧૮૨૩ થી બંધ કરવામાં આવ્યો. આથી હીંદી કારીગરોને કેવાં કષ્ટ પડ્યાં અને હીંદનાં ઉદ્યોગી શહેરો જંગલ જેવાં કેમ બની ગયાં, તેનો કશું છતીકાસ તો ધણાએ બાંધે છે.

લેકેશાયરના કાપડને હીંદની બજારમાં પુરેપુરું સ્થાન મળે તેવી બધી ઝોડવણુ ઇંગ્લેન્ડે કરી. અંગ્રેજ યંત્રો ચીનમાં કાચા સુતરને વણવા લાગ્યાં, અને હાલને હીંદનો રેશમનો વેપાર માર્યાં ગયો. જેમ જેમ આ સ્થિતિ આગળને અગળ થતી ગઈ, તેમ તેમ હીંદનાં કારીગરો

ભુખે મરવા લાગ્યા અને હું કારીગર વર્ગ તેનાં કુટુંબ સહીત એટલે કે પાંચ કરોડ જેટલી જંગી સંખ્યાને જમીન પર શવવાનું રહ્યું, અને ખેતીવાદીમાં તો તે વખતે ભુખ-મરો ધુરંધી જ રહ્યા હતા.

વીસમી સદીની શરૂઆતમાં અંગ્રેજ ઉદ્યોગવાદીઓ સામે ઝુમી ઝુમીને હીંદીઓએ યંત્રજન સહીતના ઉદ્યોગને હાથ કરેલ છે. છેલ્લા મહાન વીરોધ વખતે આ ઉદ્યોગે જ હીંદી માલિકોના ખીંચાં તર કરી દીધાં.

આ યંત્રો ઉદ્યોગ હતો હીંદમાં પગલર થયો નથી. તાતાનાં લોદાનાં કારખાનાનાં ધણા ખરા શેર અમેરીકાને હાથ કર્યા છે, એટલે હીંદની બજારમાં તેના શેરનું ભેદએ તેટલું વેચાણ થયું નથી.

અંગ્રેજે તો કંમેશાં એક જ વાત મોં આગળ ધરે છે તે એ કે, હીંદુસ્થાન એ ખેતી પ્રાધ્યાન્ય દેશ છે અને તેણે તેનો કાચો માત્ર વીચાપતજ ચલાવવો જોઈએ. એટલે ઇંગ્લીશ મંત્રા તે કાચા માલને આપાદ તૈયાર કરી હીંદમાં મોકલાવી શકે.

તેઓ હીંદને ખેતીવાદીને દેશ ભણે કહે, ખેતીને સમૃદ્ધ કરવાની બગાઈ બંધે હાકે, તેઓનાં વડાન એથી સાવ ઉલટાં છે. હીંદની ખેતીમાં તેઓએ શો સુધારો કર્યો છે? તેમજ તેને આપાદન બનાવવાનાં પગલાં ક્યાં લેવાયાં જ છે?

હીંદના રાષ્ટ્રીય દેવાનાં મંડાણ !

બ્રીટીશ રાજનું જકાતી ધોરણ પણ હીંદને નુકશાન કારક જ નીવડ્યું છે. પણ બ્રીટીશ રાજ એમ તો માનેજો કે અમે હીંદ દેશ જીત્યો છે એટલે તેનું દ્રવ્ય અમારા દેશમાં ઘસડી જવાનો અમને અખતીયાર છે. હારેલી પ્રજાએ એટલું તો સકન કર્યું જ છુટકા !

ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની પણ કાંઈ સુસજ્જ શક્તીમાં પાછી પડે તેવી નહોતી. તેણે બીજી લશ્કરી હુટ ઉપરાંત લગભગ અઢી અબજ રૂપિયાનો ખોલે હીંદ પર નાખ્યો હતો. પરંતુ તે પછી જે બની રહ્યું છે, તેની સાથે સરખાવતાં તે એ રકમ સાલ વીસત વીનાની લાગે છે.

૧૮૫૮ માં જ્યારે બ્રીટીશ તાબે હીંદને કબ્જે લીધો ત્યારે તેણે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીની મુડીના લગભગ રૂ. ૨ કરોડ, તેમજ તેણે જમ.વેલા ધંધામાં રોકાયેલા નાણાં તરીકે લગભગ રૂ. ૧ અબજ ૨૦ કરોડ, હીંદનું ખાતે ઉધાર્યાં તે રકમ હીંદના પડેલા રાષ્ટ્રીય દેવા તરીકે ગણવામાં આવી. આ દેવામાં ૧૮૫૭ ના બળવાના નુકશાનને પણ ગણવામાં આવ્યું.

બ્રીટીશ તીજરીએ હીંદુસ્થાનને ધીરેલા નાણા ઉપર ભારેમાં ભારે વ્યાજનો દર ઉપમ્મવવાની ખાસ તક આપી હતી. જો કે હીંદુસ્થાનની રાષ્ટ્રીય દેણાની ખાત્રી આપવાની ના પાડવામાં આવી હતી, છતાં દરેક ધીરનાર સમજતો હતો કે હીંદમાં ધીરેલાં એનાં નાણાં ચાલ્યાં જવાનાં નથી-આ દેવું એને ઓછું કરવામાં “હુબત ફંડ”ના અભાવે દીવસે દીવસે ખુબ વધતું ચાલ્યું. કુલ દેવું રૂ. ૧૦,૭૪૧,૬૦૦,૦૦૦ છે. જે માથા દીઠ લગભગ ૪૫ રૂપિયા જેટલું થાય છે. આમાં છેલ્લી મહાન લડાઈમાં મદદ આપ્યા બંદલના દોઢ અબજ રૂપિયાનો સમાવેશ થાય છે.

૧૮૬૦ ની સાલથી ૧૯૦૦ સુધીમાં ૨૫૦૦૦૦ માઇલ રેલ્વેનું બાંધકામ કરવામાં આવ્યું હતું પણ તેના મુલ પાછળ શેતરંજના ખેડનો ખ્યાલ અવી શકતો હતો. આ રેલ્વે બાંધવાનું શુદ્ધ કારણ લશ્કરી હાવેય અને તેને મળતી

સગવડ એ જ હતું. આ રેલ્વે બાંધવાથી હીંદની આર્થિક સ્થિતિ ઉત્તત થાય એવો તે તેઓને મગજમાં ખ્યાલ સરખો પણ આવ્યો નહોતો.

આ રેલ્વેનું બાંધકામ ખાનગી મુડીની મદદથી પાર પાડવામાં આવ્યું હતું. અને તે મુડીની રટેટ કુલ રોકેલી રકમ પર ગેરંટી આપી હતી. અને નફાની આશાઓ પણ આપવામાં આવી હતી. તે વખતે જ તેઓને ખબર હતી કે આખરે રેલ્વે રટેટના હાથમાં જ આવી જશે, સર જોન લોરેન્સને આ બીના ઘણી જ વીચીત્ર લાગી હતી.

સોડ જ્યોર્જ હેમીન્ગટનના પાસમિન્ટના રીપોર્ટ પ્રમાણે ૧૮૭૦ માં બંધાએલી હીંદી રેલ્વે પાછળ દરેક માઇલનો ખર્ચ રૂ. ૨૮૦,૦૦૦ જેટલો હતો. જે ખર્ચ ૧૯૩૦ માં અમેરીકાના ટેક્સાસ પ્રાંતમાં બંધાતી રેલ્વે કરતાંયે ઘણો વધારે છે!

વળી એ હીંદી રેલ્વે ઉતાડ્યોને પુરતો આશમ આપે તેવી બંધાએલી નહોતી અને માલ લઈ જવા માટે પણ તે સારી નહોતી. અત્યારની દેનેને પણ આ વાત થોડે ઘણે અંશે લાગુ પડે છે, અને રેલ્વે.મારફત માલ મોકલવાનું ભાડું ગમે તેવા તવંગરને પણ રાડ પડાવી દે તેટલું છે. બંગાળથી મુંબઈ કામસો ચડાવવો હોય તો તેનું રેલ્વે ભાડું એટલું આકરું હોય છે કે ઇંગ્લાંડથી મુંબઈ કામસો મોકલાવવો સોંધે પડે, અને એસ્ટેલી-આથી હીંદ સુધી માખણ મોકલાવવાનું ભાડું અઢીઆઠથી મુંબાઈ માખણ મોકલાવવા કરતાં ઓછું પડે છે. આ એક જાતનો પક્ષપાત છે, એટલે પરદેશી માલ હીંદની બજારમાં સીકતથી ઘુસી જાય છે.

હીંદમાં નહેરો બાંધવા પાછળ ખર્ચ કરવામાં આવે તો જરૂર એ આશીર્વાદ લાયક થાય, પરંતુ તેની પાછળ કોઈ બ્યાન જ આપવું

નથી. સર આધર કોટન અને જોન આદિના ગંવાજો આ વાતે સમજાવતાં ખેતી ગયા હોતા પણ તે અવાજોની ક્ષીટનમાં કરી જ દરકાર કરવામાં આવી નહીં.

૧૯૦૨ સુધીના નહેર આંધકામના આંકડા પર નમર કરો ! ૪૨૦,૦૦૦૦૦ રૂપીઆ તેની પાછળ ખરચવામાં આવ્યા હતા. પણ રેલ્વે પાછળ ૩૫૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીઆ ફના કરવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ જો નહેર પાછળ રેલ્વે જેટલા ખર્ચો કરવામાં આવ્યા હોત તો આજે હીંદના ખેડુતોની દશા ન્યારીજ હોત ! અને ગમે તેટલા જમીનના કરવેશ છતાં ખેડુત ઉંચે આવી શકત અને ખેડુત ઉંચે આવી શકે એટલે આપોઆપ હીંદની ઉન્નતી થાત.

જો નહેરોની સગવડ સરકારે કરી આખી હોત તો ખેડુતોની કારમી ચીઝીઆરી કોષ્ટકાર સાંભળવાનો વખત આવત નહીં.

હીંદના દુખળા લોકો પરનો મહેસુલનો માર પણ તેને ખેલડ વાળી રહેલો છે. અને આ ઉપજને લઈને તો પામરસ્ટન, ડેલહાઉસી, ડીઝગ્રાએસી, અને સેડીશમરી જેવા સમ્રાજ્યવાદીઓએ ચીન, મલાયા, એસીસીનીઆ અધ્યાનીસ્તાન, ઇટાલિ અને સુદાનમાં લડાઇનાં રણશીંગ વગાડ્યાં હતાં. એ બધાનો ખર્ચ હીંદીઓના શીર પર મુકવામાં આવ્યો હતો. માત્ર એક જ વખતે ક્ષીટનને અંતઃકરણમાં ડાખ લાગ્યો હતો અને ત્યારે ગ્રેડન્ટને ૧૮૭૮ ની અધ્યાનની લડાઇ ઉપર ૮૭,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીઆ હીંદના નામે જમા કરવામાં આવ્યા હતા. એટલે ક્ષીટીશ તીજનીમાંથી તે લેવાયા હતા, બ્રાહ્મીના ૩૧૦,૦૦,૦૦૦ રૂપીઆનું ખર્ચ હીંદે ભર્યું હતું.

સરકારના લકરરી ખર્ચ વીધે કોઇ સાંભળે તો તે ચોંકી જાય તેટલા તે ખંડોગો હીંદના હીસાબે, કરવામાં આવે છે. હીંદી અંદાજપત્રમાંથી જ આ ખર્ચના આંકડા મળી શકે તેમ છે અને તે પરથી માત્રુમ પણું છે કે મહેસુલના લગભગ ૬૦ થી ૭૦ ટકા જેટલો ખર્ચ લકરરી ખાતાં પાછળ વેડાયા છે. અંદાજપત્ર દેખાડે છે કે કેળવણી પાછળ ૫ ટકા અને નહેરખાતા પાછળ ૨ ટકા ખર્ચવામાં આવે છે.

હીંદની મુઠીથી નોકાઓ બાંધવા પાસાં-મેન્ટ પરવાનગી આપે છે, પરંતુ આ નોકાને અંકુશ તો ક્ષીટીશના હાથમાં જ રહે છે. “આંતરરાષ્ટ્રીય હીમીટેશન ષેફ્ટ”ના બંધારણથી આ નોકાઓને અસર રાખવામાં આવેલ છે. હીંદી વઝીરની કચેરી તરફથી હીંદને નામે ક્ષીટનમાં ખર્ચાતાં નાણાં તો આપી વળી જુદાંજ છે. ઇસ્ટ ઇંડીઆ કંપની દર વરસે લંડન ખાતે રૂ. ૧૧,૩૦૦,૦૦૦ જેટલી મહેસુલ દર વર્ષે રવાના કરતી ! આ રકમમાં શેર ડોલરનાં બ્યાજ, નોકરોના પગાર, રમના દીવસોના પગાર અને પેન્શન વગેરેનો સમાવેશ થતો. પણ જ્યારથી ક્ષીટીશ સત્તનતના તાબામાં હીંદ ગયો ત્યારથી પચાસ વર્ષમાં તે ખર્ચ પાંચગણો વધી ગયો છે. ત્યારે પ્રજાની દોલતમાં કરી જ વધારો થયો નથી.

૧૮૨૪-૩૦ ના અરસામાં આ ‘હામ ચાઇઝ’નો આંકડો દર વર્ષે પર કરોડ રૂપીઆ હતો. આ રકમ રેલ્વે, અંગ્રેજ સનદી નોકરો, સોલ્ડીરો, લકરરી માલ, હીંદમાં દરજે ભોગવવા માટે અંગ્રેજોને તૈયાર કરવા માટેની નીશાળ, હીંદના વઝીર અને તેના ૧૫ સમાસદો, તારખંચ અને ઇંડીઆ એશીઆ કમર્સનોથી ઝાકવાળી મુઠીનની પાછળ ખર્ચામાં આવે છે.

અહીં એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે ગોરા સંસ્થાનો માટે આવું ખર્ચ શ્રીદનની તીજેરીમાંથી કરવામાં આવે છે ત્યારે હીંદને માથે આ કચડી નાખવાનો ખોલો પડે છે.

આ ઉપરાંત હીંદમાં સરકારની નોકરી કરતા અથવા ધંધો કરતા ૧૩૦,૦૦૦ અંગ્રેજો તેઓના ખાનગી ખચાવના ૨૨ થી ૭૦ કરોડ રૂપિયા જોડતી રકમ દર વર્ષે લંડન મોકલી આપે છે.

આ રીતે હીંદનું અનર્ગળ નાણું લંડનની ખેંદામાં વત્તા થાય છે. એટલે હીંદુ સ્થાનના નાણાંના ધોધને ઇંગ્લાંડ તરફ જ વાળી લેવામાં આવે છે. પરીણામે હીંદ ખેલામ બને છે. માટે જ ગાંધીજી કહે છે કે “કાંઈ જંગલી જાતી અમારી પર રાજ્ય કરે એ વધારે સારું છે સરકારની પેલી પાંચવી આવેલા મોગસોએ હીંદને સમૃદ્ધ કર્યો છે, તેઓએ ઉઠવેલું નાણું આખરેતો હીંદમાં જ રહેતું જ્યારે અંગ્રેજો તે કાયમ અહીંથી નાણાં ઇંગ્લાંડ ધસડી જાય છે.”

શેક્ષણી : અગ્યા તને તે દીવસે લાડુ આપ્યા, તે શુંહો કર્યો ?

બીખારી : કેમ બાઈ !

શેક્ષણી : તે દીવસથી તું તારા મીત્રાને અહીં જ બીજા માગવા મોકલે છે.

બીખારી : ના શેક્ષણી બાઈ, એસો મારા દુશ્મનો છે.

* ૬ *

“પત્ની : તમે મારી સાત સાંભળ્યા ?”

પત્ની [જાણે વાચતાં વાચતાં] : “કહ ?”

પત્ની : મેં કહ્યું મારે માટે હીરાની નવી અંગડી લાવો અને તમે કહ્યું વાઈ.”

ગોરી ગ્રામડીની કીમત હીંદમાં જ્યાં થાય છે એવી બીજો કોઈ સ્થળે થતી નહીં હોય. મોટા પગારથી આવા અંગ્રેજોનાં ખીસ્સાં ચીકાર લાવવામાં આવે છે. મી. મેકલે જે ઇંગ્લાંડમાં દર વર્ષે ૩૫૦૦ રૂપિયા કમાતો હતો, તેણે હીંદમાંથી ૨૬૦,૦૦૦ રૂપિયા કમાઈને ઇંગ્લાંડ મોકલેલા. આ પરથી માન્ય પડશે કે હીંદુસ્થાનમાં ખરી કમાણી કાણ કરે છે ?

જ્યારે કલાઈવે ઇંગ્લાંડનો કીનારાને ઘોડ્યો ત્યારે ઇંગ્લાંડ એ યુરોપની ગરીબમાં ગરીબ પ્રજા હતી. હીંદુસ્થાન તે વખતે જગતમાં સડુથી તવંગર પ્રજા હતી પણ યુરોપી યાદની પછી પણ જ્યારે ઇંગ્લાંડ જગતમાં સડુથી તવંગર થઈ ગયું ત્યારે હીંદ સાવ ગરીબનું બની ગયું હતું. તેથી જ હીંદ હવે શ્રીદનનો સંબંધ તોડવા તૈયાર થયો છે. તેના શીક્ષીત માણસો તેથી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા તૈયાર થયા છે.

“તમે મને ગઈ કાલે રૂપિયા આપ્યા તે ખોટો હતો.”

“નહીં જ,”

“અરે ખોટો હતો જ, જો મેં તે વાપરી નાખ્યા ન હોત તો બરાબર બતાવત.”

* * *

શેક : તમે આજે બહુ મોડ આપ્યા.

કરકુન : સાહેબ, આવતાં હું દાદર પરથી લપસી પડ્યો.

શેક : તેમાં તો બહુ વખત નહીં ગયો હોય.

દુનિયાની કાષ્ટ
કે પશુ નીર્જળ

વ્યાયામ

: લેખક :

કમરતનો શોખીન

સુસ્વસ્ત સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે હીંદુસ્થાનવાસીઓ

જેટલો શ્રમ ઉઠાવે છે, તેટલો જ બદકે તેથી જે વીરેષ શ્રમ પ્રજા શરીરને મુદ્દ તેમજ મુદ્દ બનાવવા કરવો પડશે. અશ્રમત રાજકારણી પરધીનતાને અંગે ચારે તરફ વ્યાપેલી નીધનતા અને નીરક્ષરતા આ દેશના પ્રજા શરીરને નાશ કરવામાં મુખ્ય કારણમુત છે. તેમ છતાં પરાધીન પ્રજા પણ પ્રયત્ન કરીને સ્વતંત્રતા મેળવવા તેમજ તેને ટકાવી રાખવા માટે યોગ્ય બની શકે. તે માટે વ્યાયામની જ જરૂર છે.

બળવાન વ્યક્તિઓને જન્મ આપ્યો છે. પરંતુ જે લોકો સ્વાભાવી જ બળવાન હોય છે, અને જે લોકો શરૂઆતમાં નીર્જળ હોય ક્રમે ક્રમે બળવાન બને છે તથા વ્યવસ્થીત રીતે શિક્ષણ મેળવીને ખ્યાતી પામે છે, એ બંને પ્રકારના લોકોમાં અંતર છે. વર્તમાન સમયમાં ભારતમાં એક બે સ્નેહોના પ્રદર્શનની આવશ્યકતા નથી; પરંતુ આવશ્યકતા છે સમસ્ત ભારતની શારીરિક ઉન્નતી કરવાની, આવશ્યકતા છે પ્રત્યેક ઘરમાં, પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં, વ્યાયામ-ગાન પ્રત્યે અતુરાગ ઉત્પન્ન કરવાની : કે જેથી ભરીધમાં ભારત બળવાન, સ્વસ્થ અને શુદ્ધિમાન લોકોના દેશ બને.

અને અસાધ્ય જાતીને ઉન્નતીને પંથે વાળતા પહેલાં, તે જાતીના લોકોની શારીરિક અવસ્થા પર ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે. કેમકે શારીરિક સામર્થ્ય વીના મનુષ્યની માનસિક અને નૈતીક ઉન્નતી યથ શકતી નથી. સાધારણ રીતે કાષ્ટપશુ જાતીના પતનનું કારણ તેની આર્થિક અવસ્થા, તેના સામાજિક રીત-નિવાસે તેમ જ લોકોની નીર્માલ્ય જીવનપ્રણાલી જ હોય છે. પ્રજા જીવાડે તેમ જીવવું એટલું જ સમજાવે એટલા લોકો પોતાની જગ્યા પણ ઉન્નતી કરી શકતા નથી. પરંતુ જે તેઓ જીવનની કીર્મત સમજે અને પ્રતીક્ષણે સર્વાંગી ઉન્નતી અર્થે જ તેનો ઉપયોગ કરે, તે તેઓ જરૂર સર્વ પ્રકારે ઉન્નત થઈ શકે, અને દુનિયા તેઓના તરફ આદરથી જુએ.

શારીરિક ઉન્નતીનું મહત્વ

કાષ્ટ પશુ જાતીની ઉન્નતીની શરૂઆત તેની શારીરિક સ્થિતિથી જ થઈ શકે. અને એટલા માટે જ બધી જાતીઓએ હંમેશાં શારીરિક ઉન્નતીની વાતને ઉચ્ચ સ્થાન આપ્યું છે. પ્રત્યેક જાતીએ પ્રત્યેક યુગમાં

આ સંબંધમાં વધુ વીવેચન કરવા પહેલાં વર્તમાન હીંદીઓની શારીરિક દશાનો વીચાર કરીએ. કાષ્ટ પશુ વર્તમાનપત્ર જુઓ, તે તેમાં અડધાથી પણ વધારે ગર્હિતપ્રખરે એવી દવાઓની જોશા કે, જેના સેવનથી લોકોને બળવાન અને નીરોગી બનાવવાનો દાવો કરવામાં આવ્યો હોય ! એ જાહેરખબરોમાંની લાભાવનારી વાતો વાંચીને, નવયુવાનો તેનાથી ભ્રોણવાધ તેવી નકામી દવાઓનો ઉપયોગ કરે છે. પરીણામ એ અત્યે

છે કે, કોઈ કોઈ વખત તેનાથી તાત્કાલીક લાભ થાય છે, એટલે તેઓ તેના વધારે છુટથી ઉપયોગ કરવા માટે છે; અને તે એટલી હદ સુધી કે, તેના સેવનથી તેઓ પોતાની તંદુરસ્તી પર એવું પાણી ફેરવે છે કે, પછી તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે શુભાવેલું સ્વાસ્થ્ય પાછું મેળવી શકતા નથી. આને બદલે જો તેઓ ત્યાં વ્યાયામ દ્વારા શરીર રક્ષાનું શીક્ષણ મળતું હોય તેવાઓની સંખ્યા તમાં ખેસતા હિંતા હોત, તો આજે તેઓ માનવ-જાતીને માટે એક આદર્શ ઉદાહરણ બની ગયા હોત. કોઈ શાળા અગર કોલેજમાં જઈને જુઓ, તો ત્યાંના ચસમાંના લપકાથી તમે અંગ્રાષ્ટ જશો. અને ત્યાંના નવયુવકો જે ભારતની લગીબગી આશા ગણાય છે, તેમના ચહેરા તરફ જોશો તો હસમુખી મુખાકૃતિ, તેજ ચમકતી આંખો અને સીધી પીઠ કે જે પુણું સ્વાસ્થ્યનું ચીન્હ છે, તે ત્યાં તમને લાગ્યે જ દેખાશે. ખોરાકની તંગી, આવશ્યક શક્તિઓનો દુર-પયોગ, નીંદ્રા સામાજિક રીવાજો અને સંગ-હીત વાતાવરણનો લોપ: એ કારણોને લઈને જ આજના યુવકની દુઃખજનક દશા તમને દેખાય છે; પરંતુ જો તમે ભારતમાં અગર તેની બહાર જઈ કોઈ યુરોપીય શીક્ષણ સંસ્થામાં જુવો, તો આથી ઉલટું જ દશ્ય દેખાશે. કેમકે ત્યાં યુવકને માટે તેની શારીરિક શક્તિ વધારવાની યોગ્ય અવકાશતા હોય છે.

વ્યાયામ વીધે જામક માન્યતાઓ

લોકો કહે છે કે ભારતવાસીઓની ખરાબ શારીરિક લક્ષણનું મુખ્ય કારણ તેમની આથીંક સ્થિતિ છે. ઘોર પરિશ્રમ અને પૌષ્ટિક ખોરાકની તાણ એ તેમની મુખ્ય મુશીબત છે. ની:સંદેહ આ કથન સત્ય છે; પરંતુ અહીંયાં બધા લોકોને માટે તેવું

નથી. ભારતવાસીઓનો થોડોક ભાગ ખેતર-એવા છે કે, જેમને આવશ્યક પૌષ્ટિકત્વોની તાણ નથી, કે જેને કારણે તેઓને નીરપાય નીર્ગળ રહેવું પડે; પણ શક્તિ કેમ વધારવી તે બાબતનું અચાન એ જ તેમની નીર્ગળતાનું મુખ્ય કારણ છે.

જો શાળા અને કોલેજો દ્વારા ભારતીય યુવાનોને વ્યાયામ-વીજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવી તેનું મહત્વ સમજાવવામાં આવે, તો વ્યાયામ પ્રત્યે તેમનો પ્રેમ વધવાની સાથે જ તેઓની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓનો વીકાસ થાય. પરંતુ એકલા શારીરિક વ્યાયામ પ્રત્યે વીશેષ મમતા રાખવાથી પણ માનસિક શક્તિઓનો વિકાસ થાય છે. આર્ક મીથા પ્રચલિત ભાવના જુની કોટીના મહેલોને જોવાથી ઉભી થઈ છે; પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી વાત એ છે કે મહેલો વ્યાયામમાં જ રચાપચા રહેવાથી પોતાની ઐથીક ઉન્નતી કરવાનું કામ નેવે મુકે છે, અથવા કેટલાક વખતને માટે તેના તરફ ધ્યાન આપતા નથી. એનું પરિણામ એ આવે છે કે તેમની માનસિક શક્તિઓનો વીકાસ અટકી પડે છે પરંતુ એ માત્ર તેમની જ લુલ્લ છે, તેમાં વ્યાયામનો કંઈ દોષ નથી, અસખત સેન્ડો, ડુને, રામમુતી અને ગામાની જુદી પ્રધાન કામગીરીનજરે આવતી નથી એ ખરું, પરંતુ તેથી એમ તો ન જ કહી શકાય કે તેમનામાં જુદી જ નથી. સત દીવસ વ્યાયામના કાર્યમાં મચ્યા રહેવાને લીધે તેઓ ખીંછ દીરા તરફ લક્ષ આપવા જેટલો સમય મેળવી શકતા નથી. તેપણુ જો કોઈ વ્યક્તિ આ બંને વીધોમાં એકી વખતે ઉન્નતી કરવા ચાહે, તો તેમ જરૂર કરી શકે. શારીરિક તેમ જ માનસિક બંને શક્તિઓ ધરાવતા હોય એવા લોકોનાં મિત્રો તેટલાં ઉદાહરણ આજે જંગલમાંથી મળી શકે તેમ છે.

વ્યાયામશીલ હોવા છતાં માણસને માટે શારીરીક અને માનસીક ઉન્નતી એક સાથે કરવી એ અસંભવીત તો નથી જ. અદ્યત્ત વ્યાયામ વીચારદ થવા માટે એની પાછળ ખુબ સમય રોકવો પડે, તેથી તેવા માણસને પોતાની માનસીક ઉન્નતીના પ્રયાસોનો કંઈક ભોગ આપવો પડે; પરંતુ આધારણ માણસને પોતાના શરીરની સુધારણા અર્થે વ્યાયામમાં એટલો સમય રોકવાની જરૂર નથી, એ ભુલવું જોઈતું નથી.

પાયાનો મક્કનની સાથે, અને મુળને વૃક્ષની સાથે જેટલો સંબંધ છે; તેટલો જ સંબંધ મનુષ્ય શરીરનો તેના માનસીક વીકાસની સાથે છે. પરંતુ તંદુરસ્ત શરીર વીના મગજની તાઝગી જ રહી શકતી નથી. એટલે પણ શારીરીક વીકાસને છેક જ ભુલી જવું તે યોગ્ય નથી.

વ્યાયામ-વીરાન સેન્ડો યા ટેરીના વ્યાયામે અગર એવી જ કોઈ બીજી ક્રીયા કરવાથી પુરું થતું નથી શરીરના અવયવો તેમ જ ઇન્ડ્રીઓની શક્તિઓ વધારવાના વીચારથી જે અભ્યાસ અગર વ્યાયામ કરવામાં આવે છે, તે બધામાં વ્યાયામ-વીરાનનો સમાવેશ થઈ શકે છે. અને એ બધા વ્યાયામનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સ્વાસ્થ્ય છે; શરીરને સુગ્રેજ અને સુંદર બનાવવું એ તો ગૌણ ઉદ્દેશ છે. આજકાલ બધા લોકો પોતાના શરીરને સુંદર અને પુષ્ટ બનાવવાની ઇચ્છા રાખે છે. અને બીજાના શરીરનું સૌંદર્ય જોઈ તેની પ્રશંસા કરે છે, પરંતુ તેઓમાંના ઘણાને એ વાતનો ખ્યાલ નથી હોતો; કે યોગ્ય શીક્ષણ વડે, તેઓ પણ પોતાનું શરીર તેટલું જ સુંદર અને મજબુત બનાવી શકે તેમ છે. એ માટે ફક્ત તેઓએ વ્યાયામ તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાની અને અત્યંત લમી-માણસો પાસેથી શીક્ષણ મેળવીને,

વ્યાયામનો અભ્યાસ કરવાની જ જરૂર છે. વળી સુંદર શરીરની પરિક્ષા કેવળ બહારના દેખાવ ઉપરથી ન કરી શકાય; કેમકે બહારના દેખાવ ઉપરથી માત્ર શરીરના બળતું માપ નીકળી શકતું નથી. જેના તમામ અવયવોનો સંવાદી વીકાસ થયો હોય તે જ માણસ સુંદર. બાકી બીજા અવયવોને ભોજે થોડાકની ખીતવણી તેવું નામ સુંદરતા કે સુદૃઢતા નથી.

આજકાલ વ્યાયામ-વીરાનની અનેક જુદી જુદી પદ્ધતિઓનાં પુસ્તકો કામ કામ બેવામાં આવે છે, તેથી લોકો વીચારમાં પડી જાય છે કે, કઈ પદ્ધતિ પ્રમાણે વ્યાયામ કરવો તે સારું? સેન્ડો, મુલર, સ્ટેંગફિલ્ડ લીડરમેન માઉલ્ટન, લીડીન, એકલે આદી અનેક પદ્ધતિની મલ્લોની જુદી જુદી વ્યાયામ પ્રણાલીકાઓ હોય છે. ઉપરાંત સ્વીડન, જર્મની, સ્વીઝર્લેન્ડ, ફ્રાંસ અને અમેરીકા આદી દેશોની પ્રણાલીકાઓ પણ જુદી જુદી હોય છે. તો પછી આ સર્વ જાગોમાંથી નીકળીને પોતાને લાભદાયી એવી કોઈ એક પ્રણાલીકા ટેવી રીતે પસંદ કરી શકાય? આવી સ્થિતિમાં બહુતર તો એ છે કે આ સર્વ પદ્ધતિઓ અને પ્રણાલીકાઓનું જ્ઞાન ધરાવતો હોય તેવા કોઈ અનુભવીની પહેલાં સલાહ લેવી.

વ્યાયામની વીધીઓ

ઉપર જણાવ્યું તેમ વ્યાયામની અનેક વીધીઓ હોવાથી, પુરુષ યા સ્ત્રી પોતપોતાની જરૂરીઆતો અને દેશકાળને અનુસરીને તેમાંથી કોઈ એક પસંદ કરી શકે છે. જો તમે વ્યાયામનાં સાધનો મેળવી શકતા ન હો, તો જ્યાં સાધનોની જરૂર પડે નહીં એવી પણ વ્યાયામની ઘણી રીતો છે. જો તમારી ઇચ્છા ખુલ્લી જગ્યા અથવા ઘરની અંદર વ્યાયામ કરવાની હોય તો તેવા વ્યા-

યામોની વીધીઓ પણ તમને મળી શકે તેમ છે. છેકરા, છેકરીઓ, યુવાન સ્ત્રી-પુરુષો તથા પ્રૌઢો, દરેકને માટે લુદ્ધ લુદ્ધ વ્યાયામ હોય છે. મારી સલાહ તો એ છે કે કેવળ યુવાન અને બાળવાન માણસોએ જ સાધનોની સાથે વ્યાયામ કરવો જોઈએ અને બાળકોએ તેમ જ પ્રૌઢોએ તો સાધનો સીવાય જ સારી રીતે વ્યાયામ કરવો જોઈએ.

શાળા અને કોલેજમાં લાલુનાર યુવાનોને માટે અનેક પ્રકારની વ્યાયામની રીતો હોય છે, જનાં તેમાંની એક તરફ ઢાંચ યુવાનને પ્રેમ ન થાય, તે તો આશ્ચર્યની જ વાત કહેવાય. ત્યાં ખેલવું, કુદવું, પેરેલલ અને હોરિઝન્ટલબાર, બોક્સીંગ, કુસ્તી, બારમેલ, ડમબેલ, રોમનરીંગ, તરવું, નૌકા ચલાવવા, દોડવું તથા બીજા ખેલા અને લશ્કરી શીક્ષણ વગેરેની વ્યવસ્થા તેમને સારી હોય છે. તેમાં પણ ખેલવું-કુદવું છોડીને હું તો બોક્સીંગને જ પસંદ કરું. કેમકે માત્ર પાંચ છ મીનીટની અંદર જ તેથી શરીર તથા મનની બીજા ઢાંચપણ વ્યાયામ કરતાં વધુ તાત્કાલિક આપી શકે છે. અવ્યત એ રમત જાંખમ ભરેલી છે. ઢાંચ ઢાંચ જખત નાકમાંથી લોહી વહે, એકાદ બે દાંત કુટે કે આંખ પર ઇજા થાય એ તો તેમાં બનવાનું. પણ તેથી કેટલાકો કહે છે તેમ બોક્સીંગને જંગલી લોકોનો ખેલ કહી શકાય નહીં. ઉપયોગ જે વ્યાયામની ખાતર જ કરવામાં આવે, તો મારી સમજ પ્રમાણે આનાથી વધુ સારી વ્યાયામની બીજી ઢાંચ સારી રીત નથી. બીજા વ્યાયામમાં પેરેલલબાર છાતીના વીકાસને મટે બહુ સારા. હોરિઝન્ટલબાર અવ્યવસ્થિત ચંચળ બનાવવાને, બારમેલ હાથ અને જાંઘની ઉપરની માંસ પેશીઓને તેમજ હાથની નીચિના અને પેટના સ્નાયુઓની ખીંતવણી માટે સારા છે ત્યારે

દોડવું, જલદી ચાલવું, તરવું તથા લશ્કરી ક્વાયત એ પગને માટે ઉપયોગી વ્યાયામ છે. આ સીવાય વ્યાયામની બીજી કેટલીક ખાસ રીતો પણ છે; જેનાથી પગ બહુ મજબુત બને છે. લશ્કરી ક્વાયત વીનપી બનવામાં, આઠાનું પાલન કરવામાં, આઠા આપવામાં, કંઈક જીવન જીવવામાં તથા યુદ્ધ સમયે બચીદાન બનવામાં ઉપયોગી થાય છે. બંદુકની અને શારીરિક વ્યાયામ માટેની લશ્કરી પદ્ધતી પણ શરીરને મજબુત અને નક્કર બનાવવાને માટે સારી છે. શ્વાસોશ્વાસ તથા આખા શરીરના વીકાસ માટે તરવું એ પણ એક સરસ વ્યાયામ છે.

આ ઉપરાંત શરીર મુદારવાને માટે બીજા પણ લુદ્ધલુદ્ધ પ્રકારના રોગનીવારક વ્યાયામ છે. જેના અભ્યાસથી શરીરનું તે તે ખાસ અંગ મજબુત બને છે, જે રોગને માટે ઐપદરૂપ મનાય છે. વળી એવા પણ વ્યાયામ છે. કે જેનાથી મજબુતના શરીરના અમુક ભાગો બહુ વધી ગયા હોય, તે ઓછા થઈ શકે. ચરબી ધટાડવા માટે યોગ્ય વ્યાયામ અથવા ઉપવાસ એ સારી રીત છે (મરી સમજ પ્રમાણે ઘણા માણસો આ માટે વ્યાયામ જ પસંદ કરશે.) આ જ રીતે યોગ્ય વ્યાયામનો અભ્યાસ અને યોગ્ય ભોજનની વ્યવસ્થાથી શરીરનું વજન વધારી પણ શકાય છે.

વ્યાયામ અને ભોજન

વ્યાયામ-મીઠાનમાં ભોજનનો પ્રશ્ન પણ અત્યંત મહત્વનો છે, પૌષ્ટિક ભોજન સીવાય સખ્ત વ્યાયામ કરવાથી શરીરને લાભની જગ્યાએ વીરોધ હાતી થવાનો સંભવ છે. એટલે વ્યાયામ કરનાર જેટલું પૌષ્ટિક ભોજન કરતો હોય, તેના પ્રમાણમાં જ વ્યાયામ પણ કરે. બહુ મસાલેદાર તથા ચીકણા પદાર્થો

શરીરને કાયદો કરતા નથી. જે ખોરાક જલદી પચી જાય અને જેનાથી શરીરની રચના થતી હોય, એવો ખોરાક લેવો જોઈએ. માંસ, * છંડા, દુધ, પનીર, તાજી તરકારી તથા તાજાં ફળ વગેરે શરીરની ઉન્નતીને સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ચરબી ભરેલા જીવાં શરીરવાળા માણસોએ ખાવું વધારે પાણી ન પીવું જોઈએ. અને માદક પદાર્થો તથા તમાકુને તો હથિ પણ ઉભા ન રહેવું જોઈએ. મગજને સંતોષી જનાવતા પદાર્થોમાં માંસ, માછલા, પનીર, માંખણ, બદામ તથા અંજીર આદી છે. ચરબી, શાકર, માંખણ, ચોખા અને ચેટલા વગેરેથી શરીરના સ્નાયુ જોઈએ તેટલા વધી શકતા નથી. સફરજન, ડાઘ તથા ખીંગન સ્વસ્થપદર ફળો જે પ્રમાણસર ખાવામાં આવે તો તે પણ લાભદાયી છે. પીવાના પાણીની સાથે લીંબુનો રસ આશાય તથા આંતરડાને ખુલ્લો લાભદાયક છે.

વ્યાયામના શરૂઆતના અભ્યાસીએ એક વાત હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે, વ્યાયામ નીચમીત અને મુખ્યત્વે માત્રમ પડે ત્યાં સુધી જ કરવો જોઈએ. રેડો પણ કંઈક લાગવા માટે કે તરત જ બંધ કરી દેવો જોઈએ. વ્યાયામ કરી હવા પછી દશ પંદર મીનિટ ટાંકે પાણીએ સ્નાન કરવાથી શરીર પર તેની સારી અસર થાય છે. તથા શરીર હલકું અને સ્વસ્થ લાગે છે. સ્વસ્થ મુલાને હંમેશાં ટાંકે પાણીએ નહાવું જોઈએ. અને તાજા પછી શરીરને ખુબ સારી રીતે

ભાર દેવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી ટાંક લાગતી નથી, લોહી બરાબર ફરતું રહે છે, શરીર ગરમ થાય છે અને આમથી ચગટી ઉઠે છે.

વ્યાયામ અને ઉંઘ

વ્યાયામના અભ્યાસીએ પુરંપુરી ઉંઘ લેવી એ પણ જરૂરી બીજી છે. મુલાને માણસે હથિ આઠ કલાક સુધી ઉંઘવું જોઈએ. પ્રથમે પડખે મુલાને બેઠો જોઈએ પડખે મુલા વધારે લાભદાયક છે, કેમકે એવી રીતે મુલાથી હૃદય પોતાનું કામ કરવાને માટે સ્વતંત્ર રહે છે. ખીંગન અંગ તેની પાસે આવીને એકત્ર થઈ જતાં નથી. ધરમાં હવા અને પ્રકાશની આવશ્યકતા કેટલી બધી છે; તે બાબતમાં તો હું અને કાંઈ જ કહેવા ઇચ્છતો નથી. કેમકે તાજી હવા અને પ્રકાશથી ભરપૂર ધર જ રહેવા અને મુલાને માટે કામનું છે, એ વાત દરેક જાણ જાણે છે. અંધારાવાળું અને હવા પીનાવું સ્થાન તંદુરસ્ત માણસને માટે પણ હિતકર નથી. એક વાત ઉપર દરેક માણસે ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ, તે એ કે હંમેશાં નાકથી જ શ્વાસ લેવો જોઈએ. મોંથી શ્વાસ કદી પણ લેવો નહીં. વ્યાયામ કરતાં રમતાં અને મુલાં હંમેશાં નાકથી જ શ્વાસ લેવો. જે તેમ તેમ ન કરતા હો, તો તેમ કરવાનો પ્રયત્ન કરી તેમ કરતાં શીખવું જોઈએ. નાકથી શ્વાસ લેવાથી બધો કચરો તેમ જ રંગ નાકમાં જ ચટકી જાય છે. અને કંઠી હવા ફેંસામાં પહોંચતાં પહેલાં જ ગરમ થઈ જાય છે. એમ થવાથી પરીઝમ અને રોગથી ફેંફસોની બચાવ થાય છે.

હીંદી જનતામાં વ્યાયામનાં જ્ઞાન પ્રત્યેના પ્રેમનો વંધારો કરવો એ ઘણું મહત્વનું પ્રશ્ન છે, પરંતુ દીલગીરીની વાત એ છે કે

* મુળ લેખક મલયાલમી ખોરાક વીશેની આ માન્યતા સાથે હું મળતો થઈ શકતો નથી. માંસાદી ખોરાક સીવાય પણ સારા આરામ અને સંપૂર્ણ બળ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એ આજના વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં સીદ્ધ થયેલું છે.

આ વીધે શાળાઓ અને કોલેજોમાં હજી પ્રારંભ રૂપમાં જ પડી રહ્યો છે. વીદ્યાર્થીઓ એ વ્યાયામમાં રસ લેતા નહીં હોવાથી એકાદ બે વાર કંવાયત અથવા કેસરત કરવાથી તેમને પણ નોંધ્યે તેટલો લાભ થતો નથી. તે સીવાય આ વ્યાયામ કેવળ દીવસના ભાગમાં અભ્યાસના સમયે કરાવવામાં આવે છે પણ તે સમય વ્યાયામને માટે અનુકુળ નથી. વ્યાયામ માટે સવારનો અથવા સાંજનો વખત જ વધારે અનુકુળ છે. શાળાઓ અને કોલેજોમાં શીખવાતો વ્યાયામ એવો ન હોવો નોંધ્યો કે, તેમાં શીખનારા ચાલાકી અને બાળગરીનાં જ કામ કરી શકે, અને અખાડો સરકસના જેવો જણાય; પણ જેથી અશક્તોનાં શરીર તંદુરસ્ત થઈ શકતી અને સ્વાસ્થ્ય વધે; અને તંદુરસ્ત શરીર રૂઢ પુષ્ટ અને બળવાન થાય, એવો હોવો નોંધ્યો. શાળાઓ અને કોલેજોની વ્યાયામ શાળાઓ આ માટે નોંધતાં તમામ જાતનાં સાધનોથી પુણી હોવાની ખાસ જરૂર છે. અને સાથે અધીકારી વર્ગે તે તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઉત્સાહ અને ઉત્તેજન આપવાં નોંધ્યો. વ્યવહારીક વ્યાયામો સીનાય, વ્યાયામ-વીજાનનાં પુસ્તકો દ્વારા આપેલા શીક્ષણથી પણ વીદ્યાર્થીઓને શારીરિક ક્રીયા તથા તેના પર વ્યાયામની થતી અસરનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મળી રહેશે. અને એથી શીક્ષણની સંસ્થાઓમાં યોતના અસાનને લીધે

શરીર હાડપીંજર જેવા થઈ ગયેલાની જે દેહ નજરે પડે છે તે દેહ પણ ધરી જશે.

સ્ત્રીઓ અને વ્યાયામ

આ વ્યાયામ-વીજાનની એકલી યુવકોને માટે જ નહીં, પરંતુ યુવતીઓને માટે પણ જરૂર છે. હીંદુ જેવા દેશ માટે તો તે વધુ જરૂરનું છે કેમકે જુના રીવાજોના પ્રભાવી-કાવાદની લક્ષ્મીને લઈને સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી ખાસ બગડે છે. દેશના મોટા ભાગમાં સ્ત્રીઓને માટે સુયંત્ર પ્રકાર, તાજી હવા અને અદ્ય વ્યાયામ પણ મળવાં દુર્લભ છે. આનું પરીણામ જે થવું નોંધ્યે તે જ થાય છે. કાય અપચો તથા બીજા અનેક રોગો જે મોટે ભાગે સ્ત્રીઓમાં જવામાં આવે છે. આ ભયંકર દશા સુધારવાને માટે તેઓ બહાર ખુદશી જગ્યામાં નીકળે, કુદરતી બક્ષી-સોનો ઉપભોગ કરે, દવાઓનું સેવન બંધ કરે, જેથી શરીર રૂઢપુષ્ટ અને સુંદર થાય. એવા વ્યાયામો તથા ખેલો પ્રત્યે પ્રેમ વધારે અને શરીરના આંતરીક અવયવોને યોતના ધરમનો ભાર ઉઠાવવા નેટલા મજબુત બનાવે. એ અત્યંત જરૂરનું છે. ને સ્ત્રીઓ આટલું કરે તો તેઓનાં સંતાન સ્વસ્થ અને પ્રસન્ન ચીતવાળાં થાય, અને તેટલે અંશે દેશને જ લાભ થાય. *

* હીંદી ઉપરથી.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આલમમાં 'સેસ્મેન' થઈ શકે છે.

અનામી સૈનિક

: લેખક :
સામાન્ય જન

અનામી સૈનિક !
અપુર્વ રાષ્ટ્ર ભક્ત
તને વંદન !

તું બહેન હો કે બાપુ,
તું કાશીર હો કે સુનાન,
તું પ્રોહ હો કે વૃદ્ધ
તું જ ખરો સ્વદેશભક્ત.
તારા સ્મરણે સ્મરણે
માઝું મસ્તક નમે છે.

માનનો તને મોહ નથી,
ઇતકાળના તને કોહ નથી
સ્વદેશ સ્વાતંત્ર્યના અભીલાષ
એ જ તારા હૃદયનું લક્ષ્ય.
એ લક્ષ્યની સીદ્ધિઅર્થે
મથવું કે મરવું
એ છે એક જ તુજ ટેક
એ ટેકને અર્થે
તુજ દેહનાં દાન
ક્યાં છે તે દેશને

ધરાસહુ અને વણલાની
ગોદ ખળીએમાં,

મુંબાઈનાં આઝાદ મયદાન
અને આઝાદ ચોકમાં,
અમદાવાદના
સરીયામ માર્ગમાં,
અમૃતસરની ગદીઓમાં
કસકસા અને ગંધરમાં
રાજમહેન્દ્રી અને પેશાવરમાં
નાગપુર તેમજ પુનામાં
તુજ દેહ ઉપર
છીટ્યા છે તે લાડીપ્રહાર
પ્રજ્જ્વલવને
અને ખીચતે દુય.

હામ હામ તે સ્વીકાર્યાં છે
મૃત્યુનાં એ કારમાં નોતરાં.
રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા અર્થે
પસ્તંત્રતા સ્વીકારી પોતે
દંડણ કાળજીને ફેડાવે,
સંજ દીલોને ધ્રુગાવે
તેવી કાળમોંઢ પત્યરી તુરંગોને
સ્વીકારી છે તે
મનોહર મહેલ તરીકે.

અને ત્યારેય તે કદી નથી સેવી
પોષા નામનાની ઝંખના

તારે ભોગે
 અખખારોમાં ડંકા વાગે
 મોવડીઓના નામના,
 લાડીના ઝંતુની જંગમાં
 ઉલવાની તક ન મળે
 તુજ નેતાઓને
 અને તુરંગમાં ચે
 એમને અપાય
 અ વર્ગના રાજવૈભવો
 ખાસ ગારીઓને બદલે
 તારે ઘેટાં ગારીમાં પુરાવાતું
 તુરંગમાં ચે તારે ફાળે તો
 ભોગ, ભોગ અને ભોગ જ
 આપવાતું મંડાવતું.
 પણ તું તો અડોલ અને અડગ
 ટેકીયા વીર ચોધ
 શા માટે એ શબ્દ
 તુજ શુરા મુખે ત શોભે
 સરઘરોના કાયકમમાં
 નેતાઓની લડત દક્ષામાં
 નીચાંક દીલે
 સેવી છે તે તો સદા શ્રદ્ધા
 સાચા સૈનીકને થોગ્ય.
 લાડી ઝીલણમાં
 પહેલું માથું તારું
 ધરપકડમાં
 તારો ફાળો મોખરે
 રાષ્ટ્રની હાકલ
 માતૃભૂમીના નામનો શબ્દ
 એને માની તે તો
 પતીત આરા
 અને નીચાંક લાવે,
 અડગ હૈયે,
 વીરોચીત રીતે,
 ક્યું છે તે એતું પાલન

તારો ટેક
 સ્વદેશના સ્વાતંત્ર્યનો
 તારું લક્ષ્ય
 માતૃભૂમીની મુક્તીતું.
 પ્રત્યેક પળે અને વીપળે
 તેં દબ્દી સમક્ષ રાખ્યાં છે
 સદાય એ ટેક અને લક્ષ્ય
 એને જ માટે તું છુટો ફર્યો,
 એને જ અથો તું પરાધીન બન્યો,
 એ કાળે તેં લાડીપ્રહાર ઝીટ્યા
 માથાના પ્રતીપક્ષી માટે દડા બનાવી
 તું છુટ્યો, તું મુઓ
 ભાગવવા તુ જ એ
 સત્ય ટેકને જ

એના ઓ અનામી સૈનીક !
 ધન્ય હો, ધન્ય હો,
 કોટી કોટી ધન્યવાદ હો
 તુજ નામને

ભલે અખખારોમાં તારાં નામ
 કે તારાં છાયાચીત્રો ન છપાયાં;
 ભલે જનતાએ તુજ નામ
 અને તુજ કામને ન જાણ્યું,
 સ્વતંત્ર હીંદની ભાષી પ્રજા
 કરશે જરૂર તારી પીઝાન
 નહીં વીસરે એ તને,
 નહીં ભુલે તુજ કામને,
 સ્મરશે તુજ ભવ્ય આપભોજને
 હમેશને માટે, પળેપળે.

ધરાસણા અને વડાલામાં,
 પ્રત્યેક શહેરના સરીયામ માજે માજે
 ખડી કરશે તુજ સ્મરણની
 એ ભવ્ય પ્રતીમાઓ
 અને ભણાવશે પાઠ

તુજ અનેરા જીવનના
ભવીખની મહાપ્રજ્જને.

સ્વતંત્ર હીંદની સમર્થ પ્રજા
ગાશે તુજ કાર્યની ગુણગાથા,
આવતા યુગના મહાકવીઓ
રચશે તુજ યશની મહાકથાઓ
તારી પ્રતીમા
ભારતની ભવ્ય આવતી કાલની
ભભકે ભર્યા કીર્તીસ્થંભો અનેરો
મોવડીઓ ભુલાશે,
નેતાઓનાં વીરમરણ ધરશે,
પણ નહીં ભુલાય
એક તુજ નામ
ઓ અનામી સીનીક !

હજારો હજાર વંદન હો
લાખ લાખ ધન્યવાદ હો
કોટી કોટી અમીનંદન હો
તને અને તારા
સાદા, સીધા, સરળ
ભેળા, ભક્ષા સાથીઓને !

શેઠાણી : ગીતા, મારો સુવાનો જોરડો
બરાબર સાફ કરી નાખ તો !

નોકર : સાફ કરો બાઈ, મારાથી તે
નહીં બની શકે; કેમકે મારી સાથે દીવાન-
ખાતું સાફ કરવાનીજ ઓળી કરેલી છે.

* * *

મંડી : એ સાડી માટે હું ગમે તે
આપવા તૈયાર છું.

ગંબી : ત્યારે શું કામ ખરીદતાં નથી.

મંડી : અરે બાઈ ! એને તો તેના
પગાસ રૂપીઆ લેઈએ છે !

ભાવી ભારતનો ધ્વજદેવ
સ્વતંત્ર હીંદનો સાચો પાથો
બન્ને ખડાં થશે
તારા જ આપભોગની
ઝગમગતી ભુમી ઉપર.

ગાઓ ! ગાઓ !
આજના અને આવતી કાલના
ઓ સાચા હીંદીઓ !
ગાઓ આપણાં એ અનામી સૈનીકોની
યશસ્વી જય ગાથાઓને !

અનામી ઓ સીનીક !
અટલ ઓ રાષ્ટ્ર સેવક !
તને વંદન !
તું બહેન હો કે બંધુ !
તું કીશોર હો કે યુવાન !
તું પ્રૈક્ષ હો કે વૃદ્ધ !
તુંજ સાચો સ્વદેશભક્ત.
તોરે સ્મરણે સ્મરણે
અમારાં મસ્તક નમે છે.

માતા : જો બાળુનો તોફાની રમણ તારી
તરફ ફરીથી પત્થર ફેંકે તો તુરત આવીને
મને કહી જાને.

પુત્ર : શું કામ ? એના કરતાં તો મને
બરાબર સીધો પત્થર ફેંકતાં આવડે છે.

* * *

“ગંગાએ કહ્યું, તે મદનલાલ શેઠ ઉપર
પુરેપુરું વેર લેશે.”

“કેવી રીતે ?”

“ગંગા કહેતી હતી કે મદનલાલ સાથે
તે એની છોકરીનાં લગ્ન કરશે.”

મરજ પ્રમાણેનાં બાબકો

: લેખક :

એક દાકતર

આજની, નીર્ધન, બેકાર, અભણ, મુડદાલ, રોગી, અધ્યત્વી, નીર્વીર પ્રજા પોતાની એ દયામણી દશામાંથી છુટવા માટે તરફડીયાં મારી રહી છે. સુદૃઢ, સુંદર, વીર્યાવાન અને પ્રભાવવંતી પ્રજા સરજવાની ચીંતા ચારે તરફથી થઈ રહેલી જણાય છે. એ પ્રજા આજની તેમજ આવતી કાલની માનવજાતીનો મહા પ્રશ્ન છે. તેનો સરળતાથી વ્યવહાર ઉપાય. કેવી રીતે કરી શકાય, તે જાણવા પ્રત્યેક માનવી આતુર હોય છે. એવાં આતુર મનુષ્યોને પ્રસ્તુ લેખમાંથી યોગ્ય દીશા મુચન મળશે.

કે. પણ ચર્ચાસ્પદ કે વીવાદનીય વીષયમાં પડેલી વસ્તુ તો વીધાન (Statement) નું સરળ આલેખન છે. તેને માટે ભુમીકા બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે રજુ કરવી જોઈએ કેટલીક સત્ય હકીકતો રજુ કરી તેની ઉપર એ ભુમીકા (Basis) રચ્યાં પછી વીવાદની વસ્તુ સમજાવી સરળ બને છે. સંતતીનીયમન વીષય માટે પણ કેટલાંક બહુ જ જાણવા જેવાં સત્યો સદ્ભાગ્યે અસ્તીત્વ ધરાવે છે. આ રજાં તે હવેનત પ્રમાણો :

(૧) જગત એક ચોક્કસ વસ્તુ છે. તે કેટલાંક મૌલિક મુળતત્ત્વોનું બનેલું છે. અને આપણને દેખાતી વસ્તુઓ માત્ર આ સામાન્ય તત્ત્વોના સામાન્ય પરીવર્તનો છે.

(૨) દુનીયાના દરેક મનુષ્યને ખાવા માટે, પોષણ માટે અન્ન અને રહેવા માટે સ્થળની જરૂર પડે છે.

(૩) તેમજ દરેક પ્રાણીતત્ત્વમાં વીકાસ પામવાની, પોતાની જાતી ઉત્પન્ન કરવાની શક્તી રહેલી છે. કોઈ જાતી વીનાશ ન થાય.

પામે તેટલા માટે દરેક જાતી વધુ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય તેવી શક્તી દરેક પ્રાણીતત્ત્વને મળેલી છે.

(૪) આ પ્રાણીનો વીકાસનો ક્રમ તેમજ તેમના પોષણતત્ત્વના વીકાસનો ક્રમ સરખા-વીધે તો જણાશે કે એ બન્ને ક્રમો વચ્ચે સ્ત્રી પ્રમાણુ જરા પણ નથી.

(૫) જગતની પ્રજા કુદરત અને હુસકે સંખ્યામાં વધતી જાય છે છતાં જગતમાં અત્ર એટલી જ ઝડપથી વધુ ઉત્પન્ન થતું નથી.

ઉપરના વીધાનોમાં રહેલાં સત્ય સામે કાઢને વીરોધ હોઈ શકે જ નહીં. સમાજ-વીર્યાન, અને અધીર્યાનનો સામાન્ય અભ્યાસી પણ આ વીધાનોમાં રહેલાં સત્ય વીરો ખાત્રી આપી શકશે.

આ વીધાનો પરથી આવતું અનુમાન એ જ હોઈ શકે કે કોઈ પણ રીતે વસ્તીના

આજની પ્રજા

સ્પાર્ટા જેવી સખળ પ્રજા પૃથ્વીના પટ ઉપર,
સામુદાયિક રીતે સરજાવીને, માનવજાતિમાંથી
નિર્માલ્યતા, નિર્ધનતા, નિરક્ષરતા અને પરા-
ધીનતાને કાયમના દેશવટો દેવાનો વૈજ્ઞાનિક ઉપાય.

અનીયંત્રીત વીકાસ પર અંકુશ મુકવો જ
જોઈએ, માલ્યસ નામનો પ્રખર વીચારક
કહેતો, પૃથ્વી પર મનુષ્યોની વસ્તી લગભગ
પચીસ વર્ષમાં તો બમણી થઈ જશે. છતાં
અમેરીકન સંસ્થાનોની વસ્તી તો વીસ વર્ષમાં
બમણી બની હતી. એ ખરું છે કે માણસે
વીજાનની મદદથી અન્ન ઉત્પાદનને વધાર્યું
છે. પણ જ્યારે આ વીજાનના વીકાસ પછી
પણ વધેલાં પોષણનાં સાધનો સાથે માનવ
વસ્તીના વીકાસનો ક્રમ સરખાવી જોઈએ
અને બન્ને વચ્ચેનું પ્રમાણ તપાસીએ તો
માણસ પડશે કે:

મનુષ્યોની વસ્તી જુમીતીના ધોરણથી
વધે છે જ્યારે તેમને જોઈતાં પોષણનાં
તત્ત્વો ગણીતના પ્રમાણ પર વધે છે.

વધતી વસ્તી

જ્યારે મનુષ્યની આગળ આ વૈજ્ઞાનિક
સત્ય રજૂ કરવામાં આવે છે, જ્યારે તેની
દૃષ્ટીમર્યાદા આગળ આ જીવંત સત્ય રજૂ
કરવામાં આવે છે, ત્યારે જ તેને ભયંકર
ભાવીનો કલ્પના થઈ શકે છે. ત્યારે જ તે
સ્વીકારે છે કે, જો આ વસ્તીના વીકાસને
અંકુશમાં રાખવાનો યત્ન કરવામાં નહીં
આવે તો પૃથ્વી પર ભુખમરો પગલાં મુકશે
એ ચોક્કસ જ છે.

પણ જે વસ્તુ કરવાની માનવી ના પાડે
છે તે વસ્તુ અનેકવાર કુદરત કરી લે છે.
પણ કુદરતની શીક્ષાઓ કારમી અને ભયંકર
હોય છે. તેની સત્તાની સામે થનારને તે સખત
દંડ આપે છે, તેના કાનુનોનો ભંગ
કરનાર પર આક્રમક વર્ષા છે.

આજ રીતે વધતા જતા વીકાસને મર્યા-
દામાં રાખવા માટે કુદરત દુનીયામાં રોગચાળો,
ગંભીર બાળમરણ, અને ધુધો ઉભાં કરે
છે વાસ્તીની વીપુલતા ધટાડવાના કુદરતે
શોધેલા આ ત્રણ માર્ગો છે.

પણ હાલની સંસ્કૃતિએ કુદરતની આ
ભયંકર અને કારમી રીતો સામે બળવા
જગાવ્યો છે. હાલની સંસ્કૃતી શીખવે છે
કે વસ્તીવીકાસ ઉપર અંકુશ મુકવા માટેના
કુદરતી માર્ગો જરા પણ યોગ્ય નથી. તેથી
અનહદ બાળમરણ, ભયંકર રોગચાળો, અને
ધુધનાં કારમાં પરીણામ સામે નવા જગતે
વીપ્લવ માંડ્યો છે. બાળમરણને અટકાવવા
માટે, તેમ જ રોગચાળાને નાણું કરવા સારૂ
સમગ્ર જગતભરમાં પ્રખર આદિલનો શરૂ
થયાં છે. અને એ સમય નજીક આવે છે કે
ત્યારે વર્તમાન ધુધનીતીનો પણ આવતી
કાલનું સંસ્કારી જગત કદાચ ત્યાગ કરે.

બીજો મહાપ્રશ્ન

જો મનુષ્ય કુદરતને તેના ક્રમમાં સંહાર
માર્ગમાંથી વાળી શકવામાં સક્ષમ બને, તો

નો મહા પ્રશ્ન

આવતી કુલે પૃથ્વીના પટ ઉપરથી બાળ-
મરજી, રોગચાળો, અને યુદ્ધ નાશુદ્ધ થાય,
તો પછી જગતની વધતી જતી વસ્તીનો
પ્રશ્ન કેવી રીતે ઉકેલવો એ બીજો મહા
પ્રશ્ન છે.

જે એમ થાય તો પછી એક વાત તે-
ઓછસે છે, કે મનુષ્યોએ પ્રજાત્પત્તિ ઉપર
અંકુશ મુકવો જ પડે આ અંકુશ પછી
કયું સ્વરૂપ લે તે જ માત્ર વીવાદની વસ્તુ
છે. જતાં સંતતીના સ્વતંત્ર ઉત્પન્ન ઉપર
પ્રતીબંધ મુકવાની કંઈક યોજના તો મનુષ્યે
કરવી જ રહી. એ યોજના પણ વ્યવસ્થા અને
દરેક વ્યક્તિ પાળી શકે તેવી હોવી જોઈએ.

મહાત્માઓનો આદેશ

આ માટે જગતના કહેવાતા સાધુ સંતો
બ્રહ્મચર્યનો આદેશ રજુ કરે છે, પણ પેલા
મહાપ્રશ્નનો એ ઉકેલ તો માત્ર આદેશ
તરીકે જ રહેવા સરળથેજો છે. કારણ કે એ
આદેશ કોઈ પણ જગ્યાએ સામુદાયીક
પ્રમાણ ઉપર યોગ્ય તે સર્વથા અશક્ય છે.
તેમજ તેના પાલનથી જગત પરની વસ્તી
ઉપર અંકુશ મુકી શકાય તે પણ એક
સ્વપ્ન છે. અને તેથી સહુ સંતોના સ્વાંગ
વાળાઓ અશક્ય આદેશને માત્ર કલ્પનાના
આકાશ પર વીહરવા દીધેને પૃથ્વીપરના આ
કુટ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે વૈજ્ઞાનીકોએ દર્શા-
વેલી વ્યવસ્થા દીશા તરફ વળવું જોઈએ જ.

સંતતી નીયમનનું વીજ્ઞાન

આ ઉકેલ તે સંતતી નીયમનનું વીજ્ઞાન
છે. આ વીજ્ઞાનના અનુપાલનમાં રહેલા લાભ
પર ધ્યાન ખેંચવું અહીં અસ્થાને નહીં
ગણાય.

[૧] પ્રથમ તો તે અસરકારક છે. જે
આ વીજ્ઞાનનું અનુપાલન બધા જ કરે તો

પછી સમાજમાં જરૂર નેટલી જ સંતતી
ઉત્પન્ન થાય. આથી વસ્તી વીકોસ પર
અંકુશ મુકવાનો સુચવણીના પ્રશ્નનો સરળ
ઉકેલ થઈ શકે.

[૨] અતી સંતતી સાથે સંકળાયેલા
બાળમરજીને તે નાશુદ્ધ કરે છે. એથી જગ-
તના શુદ્ધિમાં મનુષ્યોને મુઝરી રહેલાં
બીજા મહાપ્રશ્નનો પણ સગવડભરી રીતે
નીકાલ લાવી શકાય.

[૩] સમાજમાં થઈ રહેલાં ભંયકર ગભ-
પતનોનો આ વીજ્ઞાન કામતે માટે અટકાવી
દે છે. એ પ્રશ્ન તરફ આપણે ગમે તેટલી
આંખો બંધ કરીએ જતાં તેટલાં જ સમાજનું
આ મદદન કલેક કંઈ અટકવાનું નથી.
અને તેને નીવારવા માટે બીજો કોઈ માર્ગ
પણ નથી.

[૪] સમાજનાં પરીણીત દંપતીનાં સુખ
તે વધારે છે. 'લાવીસંતતી'ના ઉત્પન્નની
બીક ટળતાં દંપતી માટે નવું જ જીવન
પ્રગટે છે.

[૫] સુઅવસ્થીત ધોરણવાળી સંતતીનો
યુગ એને લીધે સરળથ છે એટલે બધારે
વ્યક્તિ ઇચ્છે ત્યારે જ બાળક ઉત્પન્ન
થાય તેમ જ કરવામાં આ વીજ્ઞાન
નવાજ સમાજનું પુનર્વીધાન કરી રહેલ છે.
તેથી કુટુંબીજનોની સંખ્યા મર્યાદીત બને
છે. અને તેને લીધે વીશાળ કુટુંબોથી ઉપ-
જતા અનર્થો વીનાશ પામે છે. તેથી પ્રત્યેક
બાળકને સારી કેળવણી મળે છે, અને પ્રત્યેક
બાળકના ઉછેર પાછળ સારામાં સારી કાળજી
લાઈ શકાય છે.

આમ બાળકોના વીકાસની દૃષ્ટીએ,
સ્ત્રીઓનાં શરીરની દૃષ્ટીએ, તેમજ પીતાની
આર્થિક સ્થિતિની દૃષ્ટીએ, આ વીજ્ઞાન
આમરજીના વ્યક્તિગત પ્રશ્નોના ઉકેલ તરીકે
બહુ જ સફળાઈથી અગ્રસ્થાન પામે છે. આ

બહુ હોવા છતાં, સંતતીનીયમન સમયે વીરો-
ધનાં કારણો રજૂ થાય છે ખરું જ. તેથી
તેના પ્રચાર સમયે પાદરીઓ અને પુરોહિતો
તરફથી રજૂ થતી દલીલોની કુંડી ચર્ચા કરવી
અસ્થાને નહીં. ગણાય. તેમ કરતાં આ
વીજ્ઞાનના વીરોધીઓએ કરેલી દલીલો એક
પછી એક લઈ તેની ધીમાંસા કરવી ફીક થશે.

શું તે અકુદરતી છે ?

મહાત્માઓ, અધોવીચારકો, સત્તા, અને
નીતીના પુનરીઓ પોકારે છે કે સંતતી-
નીયમન તો અકુદરતી છે. પણ 'અકુદરતી'
એટલે શું એ વીચારતાં તે માટે થતી વ્યા-
ખ્યાનો વીચાર કરવો નેહ્યો. માનવીની
સુદ્ધિના ઉપયોગ વીના થતી વસ્તુઓને જો
કુદરતી ગણીય તો અજબત આ વીજ્ઞાન
અકુદરતી કહી શકાય. પરંતુ તે તો પછી
પાકશાસ્ત્ર, સ્થાપત્ય, રેડીયો, વીમાન વગેરે
બધી જ શોધો અકુદરતી ગણાવી નેહ્યો.
કારણ કે વીમાનો ખેતરમાં પાકતાં નથી કે
ધર ઝાડ પરથી ખરતાં નથી. વળી કુદરતી
કાનુનો પણ બે જાતના છે: એક માણસ ધર
પરથી કુદકા મારે, કે સોમસની દશ દીકરીઓ
એક સાથે ગળી જાય તે કુદરતના કાનુન
પ્રમાણે જરૂર જ મરી જાય. તેમ જ બીજો
માણસ જો દાદર પરથી ઉતરે કે સોમસ
પ્રમાણસર લે અથવા બીસકુલ ન લે તો
કુદરતના કાનુન પ્રમાણે તે જરૂર જ જીવી
શકે. એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન પસંદગીનો જ
છે. કુદરતના કાનુન તો બધા જ છે. પણ
તેના ક્યા કાનુનને કેવી રીતે અનુસરવો તે
વીચારવું તે મનુષ્યની સુદ્ધિનું કામ છે.

આરોગ્યને નુકશાનકર્તા નથી

કેટલાંક દાકતરો પોકાર કરે છે કે
સંતતી નીયમન સ્ત્રીઓના આરોગ્યને હાનિ-

કર્તા છે. પરંતુ આ આરોગ્યમાં એ બહુ જ
ઓછું સંભવ છે. અમેરિકામાં ૮૦૦૦
કુટુંબોએ છેલ્લામાં છેલ્લી ૬૫નાં વૈજ્ઞાનીક
સાધનો વાપરીને જગતની ખાતરી કરી આપી
છે કે એ સાધનોના વપરાશથી તેમને જરા
પણ આરોગ્ય હાનિ નથી થઈ.

નીતીમાનોનો પોકાર વીરોધ

પણ પેલા નીતીના પુનરીઓ સંતતી
નીયમનનો શબ્દ સાંભળતાં જ કંપી ઉઠે
છે. તેઓ કહે છે: એ આપું એ
વીજ્ઞાન પાશવ વાસનાને પોષવામાં સરજતા
ઉપજાવતું હોવાથી અનીતીમાન છે. પરંતુ
અહીં નીતી અને અનીતી કોને કહેવી તે
મુખ્ય પ્રશ્ન છે. નીતી એ તો સામાજિક
લાવના છે. વર્તમાન લગનપ્રથા નીતીમાન
છે એમ જ્યારે આપણે કહીએ છીએ ત્યારે
તે માત્ર એટલું જ મુગવે છે કે, એ પ્રથાને
અત્યારના સમાજે તેને સંમતી આપી છે.
ભુતકાળમાં એક સ્ત્રીનું એક પુરુષ હરણ
કરી જાય તેને પણ તે વખતની નીતીની
નજરે યોગ્ય લગન ગણવામાં આવતાં હતાં.
પુરાણકાળમાં વીધવાઓ નીચાગની વીધીથી
સંતતી કરે, તેને શાસ્ત્રીઓ અને નીતી-
વીચારકો નીતીમાન માનતા, વર્તમાન
સમયે નીચાગની આખી પ્રથાને સમાજે અની-
તીમાન માનીને વખોડી કાઢી છે. તે જ રીતે
આવતી કાલે પરંપર સ્વતંત્ર સમાજને
પણ છુટ આપવામાં આવે તો તે પણ
નીતીમાન કહેવાય. આમ નીતીની લાવના તો
સમય અને સંજોગાનુસાર પસંદાતી લાવના
છે. તે અટક કે અટક કદી રૂંદી જ નથી.
પ્રત્યેક યુગે તે બદલાઈ છે જ, ધર્મીવાસ
તેની સાખ પુરે છે.

વળી કેટલાક એવી દલીલ કરે છે કે
સંતતીનીયમનથી તો સમાજમાં અનીતીમાન
સમાગમ વધશે. પણ એવી કલ્પના કરનાર

લોકો એવું કંઈપણે ચાલે છે કે, પ્રસુતીની ખીકની અંદર નીતીના સંસ્કૃત્ય માટે જોઈતું બળ રહેલું છે. પરંતુ અત્યાર સુધીની ઇતીહાસ શીખવે છે કે એવા બળમાં ખાસ કંઈ માલ નથી. છતાં માની લઈએ કે આ ખીક પછવાડે રહેલા બળમાં કંઈક પણ તથ્ય છે, તો પછી સમાજમાં અત્યારે જે વ્યભીચાર ચાલી રહ્યો છે તેનું અસ્તીત્વ જ શી રીતે હોઈ શકે ?

ધર્મ વીરોધી વીજ્ઞાન ?

સંતતી નીયમનની સામે થતાં પાદરીઓ તેમના દેવજોમાંથી પોકારે છે કે એ વીજ્ઞાન તો ધર્મ વીરોધી છે અને આચાર્યો ગંભીર ભાવે ઉચ્ચારે છે કે તે વીજ્ઞાન ઇશ્વરની ઇચ્છા વીરુદ્ધનું છે. પરંતુ ભૌતિકવાદના પ્રબળ આદિભનોને લીધે હવે તો ખુદ ઇશ્વર અને તેની માયાળુ જ ભુગ્સાતી ભણે છે. છતાં ઇશ્વરી-ઇચ્છામાં વીશ્વાસ મુદ્દા દર્શાવે ખાતર આગળ વધીએ તો, ઇશ્વર સંતતી ઉત્પન્ન કરવા માટે કેવા મત ધરાવે છે તેનું માપ કાઢવાનાં મનુષ્ય પાસે ક્યાં સાધનો છે વા ? ભગવાને પોતાના હસ્તાક્ષરોથી કેંઈ જગ્યાએ તે વીધે કંઈ લખ્યું હોય એવું તો એકે પ્રમાણ નથી. તેમ છતાં પણ એ પાદરીઓ અને આચાર્યો ઇશ્વરી-ઇચ્છાનો દર્શાવક પકડી જ રાખશે તો હવે માનવસમાજ એટલો સ્વતંત્ર સ્વધીવાળો બની ગયો છે કે, તેમાંના કેટલાકે ઇશ્વરની આરા માનીને હમેશને માટે દુઃખી થવા કરતાં આ ભૌતિક સાધનની સહાયથી સુખી થવાનું વધુ પસંદ કરશે.

સંતતીનીયમન તે સંતતી-વીનાશ નહીં

આ ઉપરાંત વળી ખીજે એક વર્ગ એવા છે કે જે એની દલીલ કરે છે કે વ્યવસ્થીત

સંતતીનો ઉત્પાદનથી સારી સંતતી ઉત્પન્ન થતી જ અટ્ટી પડશે. પણ આ બાબતમાં માનવ જાતીની મુદ્દારણના વીધયમાં નીષ્ણાત ગણ્યતાઓ સર લીઓનાડ ડાવીનના મતને વધુ વજનદાર ગણાવે છે. એ સર લીઓનાડ ડાવીન સંતતી નીયમનના વીજ્ઞાનના પ્રચારને ટેકા આપે છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ તો કહે છે કે, જો માનવ સંસ્કૃતીને પતનના પંથમાંથી પાછી વાળવી હોય તો તેનો એક માત્ર ઉપાય વ્યવસ્થીત સંતતી ઉત્પન્ન કરવાનો છે.

આટલે સુધી આવ્યા પછી હવે સંતતી નીયમનના સંબંધમાં બાપી રહેલી એક ભ્રમણના પરચોટાને ફેડવાની જરૂર છે, તે એ કે, આ વીજ્ઞાનના વીરોધીઓ જણાવે છે તેમ, સંતતી નીયમન એટલે સંતતી વીનાશ નહીં પણ જ્યારે વ્યક્તી ઇચ્છે ત્યારે જ સંતતી ઉત્પન્ન થઈ શકે એવી ચોજના : એટલી જ તેની સાચી અને દુઃખી બાબત થઈ શકે છે. એ વીજ્ઞાનના પ્રચારથી માનવજાતી વીનાશ નહીં પામે પણ વ્યવસ્થીત રીતે સંતતી ઉત્પન્ન થવાથી, અને એ રીતે ઉત્પન્ન થયેલ સંતતીના ઉછેર માટે મનુષ્યો પાસે પુરતી સગવડ હોવાથી, આવત કાલની સમગ્ર માનવજાતી, તેથી સુંદર, સુદૃઢ, દીર્ઘજીવી, વીરધાન અને તંદુરસ્તીની તાત્કાલીય તરબોળ બનશે. અર્થાત્ સંતતી નીયમન જ આવતી કાલની પ્રજાના પુનર્વીધાનના પ્રશ્નનો વ્યવસ્થીત તેમ જ વ્યવહાર ઉકેલ કરી આપનાર બનશે. તેથી આજની પ્રજાએ તેના નામથી કે તે વીજ્ઞાનને વ્યવહારમાં મુકવાથી ભાડવાની અથવા ડરવાની જરૂર થે જરૂર નથી.

આ મહત્વનો લેખ અમને મુ'બાઇની 'કુજેતીક સોસાયટી'ના મંત્રી મારફત મળ્યો છે. આ સંબંધમાં રસ લેનારાઓએ વીશેષ પુછપરછ માટે ઉપરની સોસાયટીને, નં. ૫૫ ગીરગામ રોડ, મુબાઇ નં. ૪ એ શીરનામે લખવું. તંત્રી

ગરિબાદ :

મધ્યમવર્ગીય

ગરીબાદ કોને નથી સાચતી ?
અને તે દુર કરવાના નીરંતર
વીચારો કોણ નથી કરતું ?

પરંતુ ઉંઘી વીચારસંસ્કૃતિએ
અથડાવાથી તેના ઉપાય મળી
સકતા નથી.

ગરીબાદને કાયમને માટે પૃથ્વી
પદ ઉપરથી દેશવટો દેવાનો
સીધો અને સરળ ઉપાય અહીં
ખતાવવામાં આવે છે.

તે નિવારવાના ઉપાય

સદામતો ઉઘાડવાથી કે દાનની
સંસ્થાઓ શરૂ કરવાથી ગરિબાદ
ઘડીભર દબાતી દેખાય, તેથી તેનો
કાયમનો નાશ કરી શકાય નહિ.

સુભાનો આખો ખંડ ચીકાર થઈ ગયો
હતો કેમકે આજના વ્યાખ્યાનનો વીષય,
દુનિયાના મોટા ભાગના માણસોને અસર
કરનારો હોઈ શ્રીતાઓની સંખ્યા ઘણા જ
મોટા પ્રમાણમાં આકર્ષિત આવી હતી.

ગ્રેફેસર સરજતરાય પ્રખર વીદ્વાન ગણાતા
હતા. આજના વક્તા તે જ હતા. એટલે તે
જગતભરને ત્રાસ આપી રહેલી ગરિબાદરૂપી
સાક્ષીશીલના નાશ માટે જે કંઈ ઉપાય
ખતાવશે તે અસરકારક જ હશે, એવી સભા
ખંડમાં ખેટલાં સંધર્ભો સ્ત્રી પુરુષોની ખાતી
હતી. તેથી સહુની દૃષ્ટી વ્યાસપીઠ તરફ
ઠરી રહી હતી.

બરાબર સમય થયો અને ગ્રેફેસર સરજ-
તરાય સભાસ્થાનમાં પ્રવેશ્યા. હૃષનાદ અને
તાળીઓના ધ્વનિથી સભાસ્થાન ગર્જાઈ ઊઠ્યું-
કંપી ગયું.

એક ભાઈએ તેમની ઓળખાણુ આપ-
વાની પ્રજ્ઞાલીકાવાદ પ્રમાણે વીધી કરી-એ

કે, સરજતરાયને સાદુ ઓળખતું હતું,
પરંતુ ઓળખીતાનેય ઓળખાવવા એ રીત
કાંઈએ દાખલ કરી છે, તેથી વક્તા ઉપ-
રાંત બીજાઓને વ્યાખ્યાનસકતી ખતાવ-
વાની તક મળે છે, અને આવા મોટા માણુ-
સને અમે આવી સારી રીતે ઓળખીએ
છીએ, એમ ખતાવવાથી તેમની ગૌરવ
પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિનું કંઈક સમાધાન
થાય છે; તેથી એ પ્રજ્ઞાલીકાવાદનું અભી-
માનપુર્વક પાલન, પ્રજ્ઞાલીકાવાદ સામે ખંડ
ઉઠાવનારાઓ પણ કરતા આવ્યા છે-અને
'માત્ર બે જ શબ્દો કહીશ' એવું નહોત
વચન આપવા છતાં, ખારસેં શબ્દો બોલીને
પોતે વચન પાલનનું મહત્ત્વ કેટલું બધું
ઝાંઝા છે તે પણ સાથે સાથે ખતાવી આપ્યું.

*

ગ્રેફેસર સરજતરાય તાળીઓની ગર્જના
વચ્ચે ઉભા થયા, અને એ ગર્જનાના
પગલા વાતાવરણમાંથી સાંત થઈ ગયા પછી,
તેમણે પોતાના વ્યાખ્યાનનો આરંભ કર્યો:

સમાજવાદની જરૂર

“મારે મારા આખ્યાનના આરંભમાં જ કહી દેવું જોઈએ કે હું સમાજવાદ [Socialism] માં માનનારો છું, એટલે મારા આજના વીષયમાં તમને હું મારી સમાજવાદી દ્રષ્ટીએ જગતભરમાં વ્યાપી રહેલી ગરીબાઈ દુર કરવાના ઉપાય બતાવીશ. અત્યંત અત્યારે કદાચ કેટલાક માણસો મારા એ વીચારો સાથે મળતા નહીં થાય; પરંતુ હું ભવીષ્યવાણી ભાખું છું કે, આખરે સહુનો એ જ માર્ગ ગણાવીના આરો જ નથી.”

સભાખંડ ફરીથી તાળીઓના ગડગડાટથી ગાથ રહેા.

પ્રોફેસર એટલા ઉપોદ્યાન સાથે પોતાના વીષયની ચર્ચા શરૂ કરી:

“ગરીબાઈ એ ગમે તેટલા વ્યાપક સ્વરૂપે દુનીયાના મોટા ભાગને ભરે આવરી રહી હોય, પરંતુ હું ખાત્રીપૂર્વક માનું છું કે, ગરીબાઈનો કાયમને માટે આ દુનીયામાંથી બહીષ્કાર કરી શકાય તેમ છે. હું તમારી સમક્ષ એક જુનો મુદ્દો નવા જ સ્વરૂપે રજૂ કરવા માગું છું, તે એ કે, હીંદુસ્થાનની જનતા એટલા માટે ગરીબ નથી કે હીંદુસ્થાન દેશ જ ગરીબ છે. હું માનું છું કે હીંદુસ્થાન એટલું ધનધાન્ય ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ છે કે જેથી કરીને આ દેશના તેત્રીસકોટી વતનીઓ, જીવન ગાળવાતું ધોરણ વધારે સારી અને ઉચ્ચી કક્ષાએ લઈ જઈને, પણ સારામાં સારી સગવડથી તે કક્ષાએ જીવન ગાળી શકે. માત્ર પેલી દોલત અને ખીલું ઉત્પન્ન જનતાને યશસ્વરૂપ મળી શકે તેવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી તમે મારું દૃષ્ટીબિંદુ સમજી શક્યા હશે જ કે, ગરીબાઈને દુનીયાભરમાંથી દુર કરવી એ જરાયે અશક્ય વાત નથી. મેં હમોણું જ હીંદને વીધે કહ્યું, તે જ ધોરણ સમસ્ત વીશ્વને લોગું પડે છે, એટલે કે દુનીયાનાં સાધનો એટલાં વીપુલ છે કે જેથી જગતભરમાંથી ભુંડી ગરીબાઈનો કાયમને :સાર નીકાલ કરી શકાય.

ત્યારે આમ કરવા માટે—એ કારમી ગરીબાઈનાં દુઃખ દૂર કરવા માટે શું કરવું જોઈએ? હું હવે તમારી આગળ એ ઉપાય રજૂ કરીશ.”

પ્રોફેસર સરજતરાયના એ શબ્દો ઓળી લેવા શ્રોતાજનો ખુબ જ આતુર બન્યા. પ્રત્યેક આંખ સરજતરાયની તરફ ફરી રહી. અને કપાળ પર વજેલા પ્રસ્વેદને સાફ કરીને સરજતરાયે આગળ બોલવા માંડ્યું.

ઉક્તિ ઉપાયો

“ગરીબાઈ દુર કરવાનો ઉપાય સાદો અને સરળ જ છે. દેશનું ઉત્પન્ન દેશવાસીઓનાં ઘરમાં જતું કાણ અટકાવે છે, તેનો વીચાર એ આપણે કરીએ, અને એ કુદરતી નીકમાં જે કચરો ભરાયો હોય તે દુર કરી પેલા ઉત્પન્નને અવગે વહી જતાં અટકાવીએ તો જગતભરમાં કોઈ પણ સ્થાને ગરીબાઈ કે ભુખમરો રહી શકે જ નહીં.

કદાચ તમને ઉપલક્ષ નજરે જતાં મારી વાતમાં કશી ખાસ નવીનતા નહીં દેખાય, પણ જરાક ઉંડા ઉતરીને વીચાર કરશો તો જણાશે કે, આજ સુધી આ સંબંધમાં જે કંઈ વીચાર થયા છે, તેથી મારા વીચાર છેક જ જુદા પડે છે. અને હું એમ પણ કહું છું કે, આ ભયંકર વસ્તુનો નીકાલ અત્યારે પહેલાંની એ જુની રીતોથી નથી થઈ

શક્યો. પરંતુ હું ખતાવી રહ્યો છું તે નવી રીતથી તેનો નિશ્ચય થવાની સાથે સૌ દ્રઢ ખાત્રી છે. તેનાં કારણો હવે હું તમારી સમક્ષ રજુ કરું છું. તે સાંભળો :

“આજ સુધી આ વીષયમાં વિચાર કરનારાઓએ એવું માની લેધને જ આગળ કમળું ભયું છે કે, ગરીબાઈ એ તો માનવજીવનમાં અનત કુદરતી બનાવોમાંનો એક અનીવાર્ય ભાગ છે. અને પછી એ ઉંધી ગણતરીથી બાધેલી વીચારસરણી અનુસાર તેને દૂર કરવાના ઉપાયો તેઓ યોજે છે. એ ઉપાયો આ છે: કાંઈ ગરીબો માટે સહાયત શરૂ કરે છે, કાંઈ તેમને માટે આશ્રમો બાંધે છે, કાંઈક શુભદાન મોકલવાનો આરંભ કરે છે, કાંઈ ચપટી આટો કે ચપટી ચોખ્ખાની નીત્ય બીક્ષા આપવાનો નીશ્ચય કરે છે, કાંઈક ગરીબ વીઘાથીઓને શીખવટનીઓ આપે છે, કાંઈક તેમને માટે મફત છાત્રાલયો શરૂ કરે છે, તો વળી કાંઈ મારી અને અધમારીને ધોરણે તેમને વીઘાપાઠનની સગવડ કરી આપે છે. પરંતુ એથી કંઈ ભુખમરો કે ગરીબાઈ ઘટતાં નથી. તે તો વધે જ નમ છે, એટલું નહીં પણ દાન આપનાર અને લેનાર વચ્ચેની વર્ગીય ભાવના દૃઢ થતી નમ છે. દાન લેનાર પોતાને દયાપ્રેમી, કૃપાપ્રેમી, હીણભાગી, ગયે જન્મે પાપ કરનારો માને છે, ત્યારે દાન આપનારના મનમાં તેથી ઉઘટી ભાવના પ્રબળ થાય છે. શાળામાં મારીનો લાભ લેતા વીઘાથીઓ તરફ ખીજ બધા કંઈક ઉતરતાપણાની દૃષ્ટીથી જુવે છે, અને મારીનો લાભ મેળવનાર તેટલા માટે, તેની શી માફ કરનારનો રૂણી હોય તેમ માને છે. એટલું જ નહીં પણ પોતાના ખીજ ગોડીઓમાં પોતાની ગરીબાઈને કંઈક અતી વીનમ્ર અને દયાઈ ગણેલા જોવાં જુવે છે.

પરંતુ દાન, મારી, સહાયત વગેરેની ગોઠવણ કરનારાઓની નજરે નેપથ્યે, તો પણ તેથી શું દેશમાંથી કે દુનીયામાંથી ગરીબાઈ ઘટે છે ખરી? ના. આ બધા ઉપાયો તો ફાટલા કપડાને થોંગડાં મારવા જેવા, કામચલાઉ સંકટ નીવારણ પુરતા જ ઉપાયો માત્ર છે, પરંતુ તેથી ગરીબાઈ લાવનાર મુળ કારણ તો જેવું ને તેવું જ ચાલુ રહે છે. જેમ કે ભરદ્વાયે ગણેલા. વહાણમાં પ્રેક્ષા કાણાને કાયમ રાખી અંદર ભરાતા પાણીને ઉઘેલી નાખવું, એથી શું એ વહાણ દરીયામાં કાયમને માટે સલામત રહી શકે ખરું? તે માટે ખરો ઉપાય પાણી ઉઘેલવું તે નથી, પણ પેલું છીદ્ર જેમ બંને તેમ સવેળા બંધ કરી દેવું તે છે. અને હવે તમે સમજી શકશો કે, દાન અને મદદના સંકટનીવારણ ઉપાયો પેક્ષા પાણી ઉઘેલવા જેવા છે, ત્યારે હું કહું છું તે ઉપાય કાયમને માટે વહાણનું છીદ્ર બંધ કરનારા છે.”

આગલ થીગડીઆ સુધારા

જોતાઓ હવે સરજતરાયના મુખ્ય પ્રશ્નને તેના દૃષ્ટીબિંદુથી જોતાં થયા, એટલે આખ્યાન સાંભળવા તરફનો રસ એમનામાં વધવા લાગ્યો.

એફેસરે કહ્યું:

“જે ભાઈઓ આવા કામચલાઉ સંકટ નીવારણના ઉપાયો વડે દુનીયાની ગરીબાઈ દૂર કરવાનાં શમણાં સેવે છે, તેઓ એવી જ માન્યતાવાળા હોય છે કે, જગતમાં શ્રીમંત તેમજ નીધન વગરું અર્હતીત્વ તો હોવું જ નેપથ્યે. એક તરફ કેટલાક માણસો અનેક જાતનાં વીત્તાસ, વૈભવ અને સુખ સગવડનાં તમામ સાધનો સાથે મોઝશોખથી

જીવન જીવતા હોય, તે જ વખતે એ જ ગામમાં બીજા તરફ જનતાનો મોટો-ભાગ પોતાનાં નાનકડાં મંકાનોમાં, જેમ તેમ જીવન ગાળતાં અનેક પ્રકારની અગવડો ભોગવી રહ્યાં હોય, તેમને વીથાંતી માટે બોલામાં બોલે વખત મળતો હોય, બચ-કર માંદગીમાં દાકતરી મદદ મળતી ન હોય, રૂઠું અતુકુળ તો શું પણ સામાન્ય રીતે સસ્તાં, સુતરાઉ કપડાં પણ થીંગડાં વીનાનાં મળતાં ન હોય, તે કેવું કહેવાય ? આ સ્થિતિ પદ્ધતિ શક્ય તેમ છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તમે મારી માફક સમાજવાદી દ્રષ્ટી ખીલવી, તે રીતે એનો ઉપાય કરવા થયો નહીં, ત્યાં સુધી એ સ્થિતિ કાયમને માટે દુર થવાની જ નથી' જેઓ મહેનત મજૂરી કરીને અધસુઆ થઈ જાય છે તેમની આ દશા છે, પરંતુ બીજાં અનેક એવાં માણસો છે કે જેમને કામ કરવાની ઇચ્છા અને તે માટે જોઈતી શારીરિક શક્તિ હોવા છતાં, કામ મળતું નથી. પરંતુ મેં અગાઉ કહ્યું તે રીતે, જો દેશના ઉત્પન્નને પ્રત્યેક દેશવાસીના ઘેરે વાજખી રીતે જવા દેવામાં આવે, તો આ બધી બચકરતાએ દુર થઈ જાય એટલું જ નહીં, પણ પ્રત્યેક માણસ સારી રીતે જીવન ગાળીને પ્રતીકુળ વખતમાં મદદરૂપ થઈ શકે તેટલા પુરતા પૈસા ખચાવી શકે તેટલું મહેનતાણું મળે, દરેક માણસને હાલનાં કષ્ટતરખાનાં જેવાં અને દોરોની સાથે રહેવાની ફર્જ પાડનારાં માટીનાં મકાનોને બદલે સુંદર મકાનો રહેવા મળે. આપણાં ધુળ જેવાં ગામડાં તે વખતે રૂપાળાં પરાં જેવાં બની જાય દરેક માણસને દરરોજ છ કે આઠ કલાકથી વીશેષ કામ કરવું ન પડે, તેમ છતાં વળી વરસે દહાડે મહીના દીવસની આશાચિશ્મી રજા પણ મળી શકે.

આવા ફેરફાર તો વર્તમાન સમાજક વ્યવસ્થાનું પુનર્વીધાન કરીને પણ સાધી શકાય તેમ છે. પરંતુ તેથી કંઈ ગરીબાધ દુર થઈ શકે નહીં. ભુતકાળમાં શુદ્ધાભાને પણ જ્યારે તેમની સ્થિતિ અકળાવનારી થઈ, ત્યારે એ બંધનો સહેજ દીકાં કરનારા સુધારા આપવાની માગણી થઈ હતી; પરંતુ એ માગણીની પાછળ તે યુગની સમાજ વ્યવસ્થામાં શુદ્ધાભાની અસ્તિત્વ કાયમ રાખવાની ભાવના તો કાયમ જ રહેલી હતી. તેઓ શુદ્ધાભાને નાશુદ કરે તેવું નવવીધાન સમાજ માટે કરવા માગતા નહોતા, પણ શુદ્ધાભાની જગ્યાએ શુદ્ધાભાને બોલી કંઈક લાંબે તેવું પુનર્વીધાન કરવાની એમની માગણી હતી. તે જ રીતે અત્યારે ગરીબાધથી પીડાતા વર્ગને, વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થામાં થોડા ઘણા સુધારા કરી તેવું પુનર્વીધાન કરીને થોડીક સગવડ આપવાની ઇચ્છા બતાવનારા વર્ગ અસ્તિત્વમાં છે. પણ તેથી તો જેમ ભુતકાળના શુદ્ધામવાદીઓ શુદ્ધાભા રાખવાની અન્યાયી અને દુષ્ટ પ્રથાને ભુલકા ઉગ્રવી દેવાને બદલે તેને એક અથવા બીજે બહાને જરી રાખવા માગતા હતા તેમ, હાલની સમાજ વ્યવસ્થામાં થાગડથીગડીઆ સુધારા કરનારાઓ દુનીયામાં ગરીબાધ લાવનાર તેમજ ટકાવી રાખનાર ખાનગી સુરિવાદની પ્રથાને ટકાવી રાખવા માગે છે. એમને હીસામે તો જગતમાં ધનીક તેમજ ગરીબ વર્ગ રહેવાના, અને શ્રીમંત વર્ગ પૈસાથી પ્રાપ્ત થતાં અનેક જાતનાં સુખ સગવડમાં સદાએ આળોટતો રહે, ત્યારે ગરીબ વર્ગ નીધનતાનાં દુઃખ, અડચણ, ત્રાસથી સદાયે પીડાતો જ મરે એ અનીવાર્ય મનાયું છે. પરંતુ હું એમ કહું છું કે આ રીતની માન્યતાના પાયા ઉપર ઉભી થયેલ વર્ગીય ભાવના જ સર્વ અનર્થોનું

મુળ હોઈને, એ અન્યાયયુક્ત અનર્થ તો હમેશને માટે દુઃખની દેવો જ, થતે.

ગરીબાઈ કેને કહેવી ?

આટલે મુધી આંખો પંછી હવે તર્ક-એ સમજ શકશો કે, જ્યારે હું એમ કહું છું કે ગરીબાઈને દુનીયામાંથી, સદાને માટે દૂર કરી શકાય તેમ છે, ત્યારે આજ મુધી બીજાઓ જે અર્થમાં 'ગરીબાઈ' એ શબ્દ વાપરે છે તે કરતાં હું ભુલ જ અર્થમાં તે જોઉં છું. ગરીબાઈ એ નીરવેશ નહીં પણ સાપેક્ષ વસ્તુ છે; એનો સંબંધ માનવ સમાજને માટે દુનીયાનાં સાધનો, શક્ય અને તેની સાથે છે, અર્થાત્ જે કાંઈ પણ માણસને દુનીયાનાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં સામાન્ય સાધનો મળવાં બંધ થાય તો જ તે માણસ ગરીબ કહેવાય છે. પરંતુ તે સાધનો મળવાં શક્ય અને તો તેનો તે મનુષ્ય ગરીબ મંત્રી નય છે; એટલે જ હું કહું છું કે ગરીબાઈ એ કંઈ કુદરતનો સ્થાપિત સીદ્ધાંત નથી, પરંતુ મનુષ્યોએ ઉભાં કરેલાં કૃત્રીમ કારણો સાથે તેનો સંબંધ છે.

અત્યારે મનુષ્ય નામના પ્રાણીઓને તેમના શ્રીમંત માલીકા જનાવરોના જેવી દશામાં જીવતા ગ્રાપે છે. એ જીવતા રહે તેથી હલકું સડકું અનાજ, હલકાં-સસ્તાં કપડાં, અને જેવું તેવું છાપરું; એટલું પેટ ભરવા, શરીર ઠંડવા તેમજ આરામ હેવા માટે તેને આપે છે, પણ આટલું તો એ માનવપ્રાણીના ઘોડાને, મેંસને કે ગાયને મુહાં મળે છે! ખરી રીતે કહીએ તો શ્રીમંત માલીકાના ઘોડાને, મેંસને કે ગાયને તો દોરોની જીવન ભોગવાની રીત પ્રમાણે વધારે સારો ખોરાક ને ઉચ્ચી જાતનું રહેણાં મળે છે, એનાં કુતરાં-ખીલાડાંની

સ્થિતિ તો ઘણી જ સરસ હોય છે, પણ પેલા માનવી નામધારી નોકર ગુલામને તો મનુષ્યોની જીવન ગાળવાંની છેક અધમમાં અધમ દબ પુરતું જ સાધન આપવામાં આવે છે. આને હું માનવ જીવન નહીં કહું, પણ પશુ જીવન કહીશ."

અને ગ્રોફેસરની એ વ્યાખ્યા ખરી છે એમ તેમના શ્રેતાઓને લાગ્યું. સરજતરાય તેમની દ્રષ્ટી સમક્ષ એમની જ કારની દશાનું સાચું ચીત્ર આમ રજુ કરતો હતો, તેથી તેની અસર સાંભળનારાઓ ઉપર ઘણી જ યતી હતી.

કૃત્રીમ વીચારસરણી

સરજતરાયે આગળ બોલતાં કહ્યું :

"મનુષ્યને પુરતો આરામ મળે અને છતાં ઉચ્ચ સંસ્કારીતાને જાગૃતી રીતે જીવન ગાળી શકાય, તેમ જ મોજ શોખ અને વૈભવનો ઉદ્દાસ પુર્વક ભોગવશે કરી શકાય તે માટે જે જગતમાં પુરતા પ્રમાણમાં સાધનો હોય—અને જરૂર તેમ છે જ—તો, જ્યાં મુધી તેને એ પ્રકારનાં સાધન અને સગવડોથી વંચીત રાખવામાં આવે, ત્યાં મુધી તે મનુષ્ય ગરીબ જ ગણાય. જીવન જીવવાનાં ઉચાં નીચાં ધોરણની સીડી જેવાં પગથીયાંની પ્રણાલીકામાં હું માનતો નથી, હું તો માત્ર છું કે, જેથી સંપૂર્ણ રીતે માનવ જીવનને યોગ્ય ખાન, પાન, રમત, ગમત, વીલાસ, વૈભવ ભોગવી શકાય તેજ જીવન જીવવાનું ધોરણ. એથી જરા પણ કમી તે પશુ જીવન. જીવન જીવવાની રીતોનાં અનેક ખાનાં વાળાં ધોરણ, કથવં, એ તો વર્ગીય ધોરણની મહતાનાં માપથી જગતને માપનારા, અને શ્રીમંત અને ગરીબને કાયમ ભુલ રાખવા એ કુદરતનો ક્રમ છે; એમ માનીને ચાલનારાઓએ ઉભાં કરેલી

કૃત્રીમ વીચારસરણી જ માત્ર છે. એ વીકૃત વીચારસરણીના જોગ અનેત્રા અનેક શ્રીમંતો જન્મે જન્મ પણ શ્રમ લીધા સીવાય દરરોજ મોટરમાં મંદાકવા છતાં, આખા દીવસના કામથી કંદાગેલા મજૂર ટ્રામમાં ખસે તેની દીકા કરે છે, શેષેષન અને એવા બીજા મોંઘા ભાવના દાર્થી ચક્રચુર રહેતાં તે, પોતાના કારખાનાનો નોકર હલકા દાર કે તોડી પીએ તેની નાહરમાં નીંદા કરે છે, નાટકો જોવા લાંડન અને પેરીસના રસ્તાઓ ધસી નાખનારો એ વર્ગ, એ આનાની દીકાટમાં સીનેમા લેનારો કે ચાર છ આના ખચી' કવચીત નાટક જોઈ મનરંજન કરનારા મજૂરાની ઉપર ગુસ્સો ખાલી કરે છે! અરે જે મીઝ ચીના એ શ્રીમંતોને એક ઘડીકર પણ ચાલે નહીં, તે મોજશોખની કે જીવનમાં મગ્ન મ્હાણવાની વસ્તુઓનો કામદારો અપવાદ તરીકે ઉપભોગ કરે, તે પણ તેમને ખટકે છે! એવા વર્ગીય ભાવનાના પાખા ઉપર રચાયેલા વીકૃત વીચારોનો હું તીવ્ર તીવ્રકાર કરું છું. હું કહું છું કે આવી બાબતમાં પ્રત્યેક મનુષ્યની મનુષ્ય તરીકે જ સમાન ગણના થવી જોઈએ. તેમાં વર્ગીય ધોરણો દાખલ કરવાની જરૂર નથી. અને બહેનો! નયા બંધુઓ! મારી આ વીચારસરણીને કુદરતી ક્રમનો ટેકો છે. શ્રીમંતોને માટે કુદરત જુદા સુખ કે જુદા ચંદ્ર સરજતી નથી. કે તેમને જોઈ તોય અને વીશેષ શીતળતા આપતી નથી. પવન, પાણીની જેમ સમાન વ્યવસ્થા છે, તે જ રીતે હુખ, હુંખ, હંધ, શોક, મોજ, શોખની લાગણી પણ મહેલમાં માત્રમાં સમાન જ હોય છે. તો પછી તેમાં વર્ગીય ભાવનાને વચ્ચે લાવી, જુદાં જુદાં ધોરણો દાવવાની ડખલ મનુષ્ય શા માટે કરવી?"

“ખરૂં છે, ખરૂં છે.” કેટલાક ચોકારે ચંદ્ર રહ્યા અને સભામાં ૩૫ વળી હાથ પ્વનીથી મજા ઉઠાયા.

સરખા ધોરણની જરૂર

“મારી કંપનાં પ્રમાણે તો પ્રત્યેક માનવી માટે જીવન ‘ભોગવવાનું’ એક સરખું જ ધોરણ દેવાવું જોઈએ.” મોદેસરે તાળીઓના મહમ્મદ રમ્યા પછી કહેવા માંડ્યું. “તેમ કરતાં પ્રત્યેક મનુષ્યને પહેલો શકે તેવી સામાન્ય વસ્તુઓ પૃથ્વી પર કેટલી ઉત્પન્ન થાય છે, તેની ગણતરી ખાસ થવી જોઈએ. એ ગણતરીના પાંચ ઉપર ગોઠવવામાં આવેલું. ધોરણ વ્યવહારમાં મુકાય તો કુનીયામાંથી ‘ગરીબ’ાદિને કાંચમને માટે હાલની રકામ, વળી વીજાનની મદદથી માનવી દીવસે દીવસે કુદરત ઉપર વધુ અને વધુ ક્ષણ મેળવતો જાય, દોને દોને વીકાસ સાધતા જતા રાજ અને વૈજ્ઞાનીક શોધખોળને લીધે પેદાશ અને ધનની વૃદ્ધી કરવાનાં સાધનો વીશેષ સરળ બનતાં જાય છે, એટલે સર્વ સામાન્ય જનસમુહની સામુદાયિક પ્રગતીના ધોરણે, જીવન ભોગવવાનું ધોરણ માનવી માત્રને સારું ઉંચી કક્ષાએ ખુશીથી લઈ જઈ શકાય. એ ધોરણથી નેટલું જેને જોઈ મને તેટલે અંશે તે માનવી ગરીબ ગણાય. સન્તારીઓ અને સદ્ગુણરથી! જે માનવી માત્રને સર્વ સામાન્ય વારસો છે, એવાં કુદરતી ઉત્પન્નમાંથી એકને જોઈએ તે કરતાં વીશેષ અને બીજાને જોઈએ તે કરતાં જોઈ મને તે બીજું કંઈ જ નહીં, પણ આપણી સમજાવ્ય વ્યવસ્થાની લપકર ખામી ખતાવે છે, એટલું જ નહીં. પણ તે વ્યવસ્થાનું અન્યાયીપણું - સીદ કરે છે. હવે જો આજ સુધી કરવામાં આવ્યા છે, તેવા થીંગડા ચાકાને ધોરણે, ગરીબાદિના કુખને ખટકાવ-

વાના જ પ્રયાસો ઉપર હજીય આપણે આશા તેમજ આધાર રાખીએ તો, વગીય ભાવનાનો મુળગત અન્યાય તેથી દુર નહીં થાય, તેથી આપણે દુનીયામાં માનવ સમાજની સ્થાપના નહીં કરી શકીએ, પણ ગરીબ નામથી ઓળખાતા નીચલા ચરનાં માણસોને, કચડી રહેલા શ્રીમંતોના ઉપકા ચરના ભાગલા વાગા સમાજના આયુષ્યને જ માત્ર લંબાવીશું. બોલો! તમારે ત્યારે જુની વ્યવસ્થા આયુ રાખવી છે, કે જગતભરમાં કોઈ પણ મનુષ્ય ગરીબ ન રહે તેવી વ્યવસ્થાવાળા સમાજનું પુનર્નિર્માણ કરવું છે?”

“અમારે જુની એકતરફી વ્યવસ્થાનો છુટકો કરી દેવો છે.” આખો સભા મંડપ એ એકજ મુરથી ગળું ઉઠેલો.

એકેસર સરજતરાય, તે ઉત્તર પુલકીત વદને સાંભળી રહ્યા.

સમમાણુ વહેંચણી

“ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ છે કે સામંજસ પુનર્નિર્માણમાં દેશનું ઉત્પન્ન દેશનાં તમામ મનુષ્યોને સમભાગે મળે તેવી ગોઠવણ કેવી રીતે કરી શકાય? એ પ્રશ્નનો સીધો જવાબ આપતા પહેલાં, એવી ગોઠવણમાં અમારે અગ્રણ્યલક્ષ્યાં કાણ છે? તેનો વીચાર પહેલાં કરવાની જરૂર છે. એ વીચાર કરતાં સહુથી પહેલું ધ્યાન દેવકાળની ઉત્પત્તિ ઉપર આપણું પડશે. જગત જેના વડે ઇતી શકે છે તે દુનીયાનું ઉત્પન્ન મલુરી, કૌશલ્ય અને વીચાર એ ત્રણના ભેગા બળથી જન્મીત અને પુંજના સાધન વડે ખીસવી અને મેળવી શકાય છે. હવે વીચારણ દૃષ્ટિએ માનવ સમુદય તરફ નેઝએ તો જણાય છે કે, મુખ્યત્વે એ ભાગમાં તે વહેંચાયેલા છે. એ જન્મે ભાગને પેલા ઉત્પન્નમાંથી જ રીતે ભાગ મળે છે તે ખાસ વીચારવા જેવું છે.

જે વર્ગ મલુરી, કૌશલ્ય અને વીચાર ખર્ચે છે તેને મહેનતાણા ઉપર જીવવું પડે છે, ત્યારે જે વર્ગ જમીન અને પુંજની માલીકી ધરાવતો હોય છે, તે વ્યાજ, ભાડું અને નફો મેળવી તે ઉપર જીવે છે. જન્મે પ્રકરમાં જીવન જીવવા મારેનાં સાધન, દુનીયામાં દરરોજ જે ચાલુ રાગત્રી ઉત્પન્ન થાય છે તેમાંથી મળે છે તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. તેમ છતાં જેમને મહેનતાણા ઉપર જીવવું પડે છે તેઓ પ્રુલ્લે ખરડે રહેતા હોય છે, એટલે તે વર્ગ ગરીબ ગણાય છે; ત્યારે વ્યાજ, ભાડું અને નફો ઉપર જીવન ગાળનારાઓ સંપુર્ણ સુખી જીવન મહાણી શકે છે: એ વર્ગ શ્રીમંત ગણાય છે. આમાં અલખત અપત્રાદને સ્થાન છે. ભાડાં અને વ્યાજ ઉપર જીવનારા ધણી વખત ગરીબાઈથી રહેતા જણાય છે, ત્યારે કૌશલ્ય વીચારદો સારા પગાર મેળવી સુખી જીવન ગાળતા પણ દેખાય છે. આમ જન્મે વર્ગોનું ધણી વખત મીથણ થઈ ગયેલું નજરે પડે છે, તેમ છતાં મહેનતાણા ઉપર જીવનારા ગરીબ વર્ગના સમુદાયની વચ્ચે અને ભાડાં અને વ્યાજ ઉપર નજનારા શ્રીમંત લોકોના સમુદાયની વચ્ચે થોડું અંતર સ્પષ્ટ રીતે જ જણાય છે. સદંતર ગરીબાઈ અને અદગક શ્રીમંતાઈ એ જન્મે વચ્ચે જુદી જુદી જાતનો પંક્તી બેદ પ્રુત જ જણાય છે. નાના લોકોના માલીક પોતાના થોડાક વ્યાજ અને થોડાક ભાડાની આવકમાં, નોકરીથી મેળવેલા પમારથી ઉમેરો કરે છે, ત્યારે કૃષક, પગારદારો થોડીક થોડીક બચત કરીને, તેની ઉપર વ્યાજ મેળવતા થાય છે. પરંતુ વીચારણ દૃષ્ટિએ જોતાં ગરીબ વર્ગ સામાન્ય રીતે મહેનતાણા ઉપર જીવતો હોય છે, ત્યારે શ્રીમંત વર્ગ માલીકીની વસ્તુઓ

ઉપર જીવતો હોય છે. આટલે સુધી આ બધા પછી આપણે આપણા મુળ મુદ્દા ઉપર આવીને જોઈએ કે, દેશનું જે ઉત્પન્ન દેશવાસીઓનાં કામને લીધે દરરોજ નીપજતું હોય છે, તેને આવી ઢંચે શું કામ વહેંચવામાં આવે છે? એમ શા માટે બન્યું જોઈએ કે એક વર્ગનું જીવન માલીકીની ભાવના નહીં પણ વસ્તુ ઉપર નબે, જ્યારે ખીજને મજુરી ઉપર જીવન ગાળવું પડે, એમ શા માટે બને કે એક વર્ગ વીલાસ વૈભવમાં આજોડી આજોડીને કટાણી જાય અને ખીજને પેટ પુરતું ખાવાનું થે ન મળે તેટલો ગરીબ રહે?

આનો જવાબ શોધતી વખતે, જે મહત્વનો મુદ્દો બંધનમાં રાખવાનો છે તે એ નથી કે, એક વર્ગની પાસે બધાં સાધનો છે અને ખીજ પાસે નથી. પરંતુ મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે મહેનત, કૌશલ્ય, વીચાર અને મુડીના બળથી દરરોજ જે ઉત્પન્ન થાય છે, તેની વહેંચણી કેવી રીતે થાય છે.

શ્રીમંતનો વારસો

આ મુદ્દા ઉપર જ અનેક મનુષ્યો વીચાર-બ્રમ કરી નાખે છે. એ લોકો એવું માને છે કે જોયો શ્રીમંતો છે, અને પોતાની દોલતની ઉપર જીવી રહ્યા છે તેમને એ દોલત તેમના પીતાની પાસેથી વારસામાં મળી છે. અને એ માણસ જે કામદારને રોકે છે તેને પેલી વારસાની દોલતમાંથી મહેનતાણું આપે છે. પરંતુ જરાક ઉંડો વીચાર કરવાથી જોઈ શકાશે કે, તેવું કશું છે જ નહીં. આજો દેશ-સહુ પછી કોઈ શ્રીમંત હો કે ખીજ ગરીબ હો-દેશમાં જે દરરોજની સંપત્તિ ઉત્પન્ન થઈ રહેલી છે, તેની ઉપર જ જીવે છે. શ્રીમંતની પાસે જમીન હોય છે. પરંતુ તે જમીન ઉપર મજુરી કરીને જીવે નથી.

તે તો એ જમીનમાં થતા ઉત્પન્નની આવક ઉપર જીવે છે. તે જ રીતે તે કારખાનાં કાઢે છે, પણ કારખાનામાં મજુરી કરવા જતો નથી. કારખાનાં સ્થાપવા તેની પાસે મુડી છે પણ તે એ મુડી ઉપર પણ જીવે નથી. એ તો જીવે છે એની મુડીયા ઉભાં થયેલાં કારખાનામાં દરરોજ થઈ રહેલા ઉત્પન્નમાંથી મળતા નફા ઉપર. તેની જમીન અને મુડી એની નીત્યની આવકનું સાધન માત્ર બને છે. તે શ્રીમંત પોતાની તીજરી-માંથી કોઈ કામદારને મહેનતાણું આપતો નથી. આમાં જો કોઈને શંકા પડતી હોય તો તેને હું માત્ર એટલો જ વીચાર કરવાનું કહીશ કે, જે એક કામદાર પોતાના પગાર કરતાં કંઈ પણ વધારે ઉત્પન્ન ધાય તેટલું કામ કરી શકતો ન હોય, તો પેલો શ્રીમંત તેને એક મીનીટને માટે પણ કારખાનામાં રાખશે કે?"

પ્રોફેસર સરજતરાય આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સલા પાસેથી મેળવવા યોગ્ય, અને આખા સલા મંડળે "ના, ના." ના અવાજોથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

"ત્યારે હવે જુઓ." પ્રોફેસરે આગળ ચલાવ્યું :

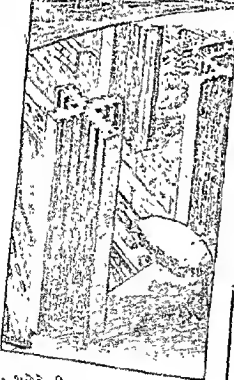
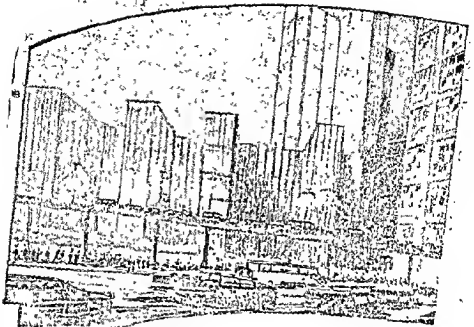
"શ્રીમંત માણસ જે દોલત ઉપર જીવે છે તે વારસામાં મેળવતો નથી તેનાં સાધનો માંથી દરરોજ થતા માલમાંથી મળતા નફાની દોલત સીવાય પેલો શ્રીમંત ખીજ દોલત ઉપર કદી જીવી શકે નહીં એટલે શ્રીમંતને વારસામાં દોલત મળી એમ કહેવાને બદલે તેને વારસામાં દોલત કમાવાનાં સાધનો મળ્યાં છે એમ કહેવું જોઈએ છે.

હવે આગળ ચાલીએ: દુનીયામાં તમામ સંપત્તીની ઉત્પત્તિનું મુળ જમીનમાં છે. એ જમીન ઉપર પેલો શ્રીમંત જે માણસને મજુરી કરવા રોકે છે, તે માણસ જ જમી

નને ફળપૂર્ણ બનાવે છે. એ જમીનનો રસ-
ક્ષય થોડા વખતમાં સુસાધ જાય છે; પણ
પેણો મજુર ખેડ, ખાતર અને મજુરીથી
તેના સુસાધ જતા રસને ફરીથી સરજે છે.
આમ આખી દુનિયાનાં મનુષ્યો જમીનના
ફળરૂપપણા ઉપર જીવે છે. માત્ર ખેરા-
કતી બાબતમાં જ એના ફળરૂપપણાનો
સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ તેનાં ખતીજે,
તેનાં જંગમ એ બધામાંથી શુદ્ધી અને
મજુરીના બળથી અનેક પ્રકારનું ઉત્પન્ન
નીપજાવી શકાય છે. એમાંથી જ દોલત
ઉત્પન્ન થાય છે તેની ઉપર વર્તમાન જગત
જીવે છે. જેમ જેમ સંસ્કૃતિનો વીકસ
થતો જાય છે, તેમ તેમ માણસની શક્તી
પેણા ઉત્પન્નને વધારે અને વધારે પ્રમા-
ણમાં ખીસવે છે: અર્થાત જ્યારે મનુષ્યનું
કૌશલ્ય અને મનુષ્યની મજુરી સ.થે મળીને
ઠામ કરે છે ત્યારે તે દોલત ઉત્પન્ન કર-
વાની બહોળી શક્તિના સ્વરૂપે ઓળખાય
છે. અને પેણા શ્રીમંત જમીન અને ઝડોની
મદદથી થતા ઉત્પન્ન ઉપરનો કશું જ વાર-
સામાં મેળવે છે. અને એ વારસાનું મહત્ત્વ
એ છે કે, થોડા સમયમાં નાશ પામે એવાં
સાધનો, જેના અધારે જગત જીવે છે, તેના
ઉત્પન્નને જોડતું અને સેટલા વગથી તે જગત-
તનાં માનવીઓની વચ્ચે વહેતું મુકી દે
છે. ને તેમ ન હોય અને એને વારસામાં
મથેલી જમીન ને પછતર પડી રહે, તો તે
જમીનની માલીકી પેણા શ્રીમંત માટે કશા જ
કામની નથી, એ જ રીતે ને વારસામાં
મથેલા ધન ઉપર જ તેને જીવવાનું હોય
તો, તેના વૈશ્વ વીકાસી જીવનનાં ખર્ચનો
હીસબ કરી જતાં દેખાશે કે. માત્ર થોડા જ
વખતમાં એ જુની મુડી ખડાસ થઈ જાય.
પરંતુ એ શ્રીમંતાઈના વારસો મેળવનાર
માણસ ગરીબ જ બની બેસે.

ગરીબાઈનો કાયમી નીકાલ

આ ઉપરથી જ્યારે રાષ્ટ્રીય દોલતનો સ-
પ્રમાણ વહેંચણીનો આપણે વીચાર કરીએ
છીએ, ત્યારે ખાસ ખ્યાનમાં રાખવાનું છે,
દોલત એટલે કાયમ રહેનારી ચીરંજીવી
વસ્તુ છે. એવું માનવાની જુલ કરવી નહીં.
આવી જુલો અજકાલ ધણા કરે છે, અને
પછી એવી અકલ વગરની દલીલો કરે છે
કે, આ નવા વીચારવાળાઓ તો દેશની બધી
દોલતનો એક ઢગલો કરીને પછી, દરેક
માણસ દીઠ સરખી વહેંચણી કરી નાખશે.
પરંતુ એવી વહેંચણી ક્યાં પછી પણ
થોડા જ વખતમાં વળી મુડીની અસમાનતા
ઉભી થવાની જ છે! આવી કલ્પના કરનારાં
બોળાં માણસો 'દોલત' ને કાયમ ટકનારી
વસ્તુ માનીને દલીલોની ધમારતો ચણે છે.
પરંતુ એમ કરવામાં તેમની બપુંદર જુલ
થાય છે. એની જગતની કલ્પના કોઈ મુખ
માણસ પણ ખરી રીતે તો કરે નહીં.
એટલે હવે તમે સમજી શકશો કે, દેશના
ઉત્પન્નની સપ્રમાણ વહેંચણી એમ જ્યારે
હું કહું છું ત્યારે, એક વખતે બધી મુડી
વહેંચી લેવાની વાત કરતો નથી, પરંતુ
મુડી, મજુરી અને શુદ્ધીની ત્રીપુટીથી
ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ અથવા તેમાંથી મળતા
નફાની સપ્રમાણ વહેંચણી હમેશાં થયાં કરે
તેમ કહું છું. દરેક દેશની દોલત ચાલુ
ઉત્પન્ન થયાં કરે છે, ચાલુ તેની વહેંચણી
થયાં કરે છે, અને ચાલુ તે વપરાતી-ઓછી
થતી જાય છે. તે દોલત ઉત્પન્ન કરવા
પાછળ રોકાતાં સાધનો-એટલે શ્રીમંતોની
મુડી, શુદ્ધીમાનોની શુધ્ધી અને કામદારોની
મજુરી-ધરાવનારાઓમાં તેની સપ્રમાણ
વહેંચણી હમેશાં થાય, તો દેશમાંથી કાયમને
માટે ગરીબાઈ ચાલી જાય.

આલીશાન મકાનો, પુલો, વી
ખગીયાઓ

આવતી કા

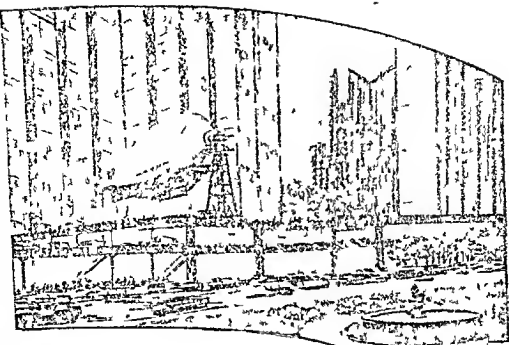
લેખક :

આવતી કાલનો માનવી
શહેરોની કેવી વ્યવસ્થા
મોટે આ

શહેરોની વચ્ચે વીમાની મથક

માણસ વચ્ચે છેક પ્રાથમિક દરજ્જામાં
હતો, ત્યારે વાહનોની માફક એ
આવતી કાળો પર ચડેતો, યા તો રીંગ કે

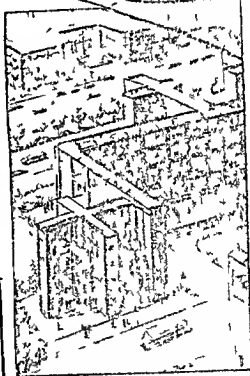
એવાં બીજાં પશુઓની માફક યુદ્ધમાં
નીવાસ કરતો, જેમ જેમ તેની જીંદગી વધતી
ગઈ તેમ તેમ એ ઘરો બાંધતો અને

માની મથકો, દીવાખતી અને
ની સમવડ

સનાં શહેરો

હરીપ્રસાદ ગૌરીશંકર ભટ્ટ

સગવડની નજરે નવાં
કરશે, તે આજે જાણવા
લેખ વાંચો.

વીશાળ રસ્તાઓ અને ખગીચાઓવાળાં
નીવાસસ્થાનો આગળ દોડતી મોટગમ્ભીરો

પોતાના બીજા લાઇમલાઇન મથકે રહેતા
ગ્રીષ્મો. પહેલાં તે તેડું મકાન જાડતી
નગરીમાં જાડતી ડાળાઓ ગુંથી તે તૈયાર

દરેવાડાખવાળું નાનું કુખું હતું. પણ
વળી જેમ જેમ એ સમૃદ્ધિમાં આગળ
વધતો ગયો, માડી, પથ્થર, ચુનો, લેખડ

અને લાકડાંના ઉપયોગની તેને ખબર પડી તેમ તેમ તેનાં રહેઠાણોમાં સુધારો થવા લાગ્યો.

ગામડાંઓ

માનવજાત જ્યારે સંસ્કૃતીની શરૂઆતમાં જ હતી ત્યારે તે જુદાં જુદાં ગામડાંઓમાં જ વહેંચાયેલી હતી, સંસ્કૃતીની પ્રગતી સાથે વીઠા કળા અને શીલ્પના ક્ષેત્રમાં આગળ વધતાં, અથવા આભુખાભુની પ્રજાઓ અને લોકોને છતી જ્યારથી એક પ્રજા કે લોકોએ વધારે આખાદી અને એકધર્મ જેળવ્યાં ત્યારથી 'શહેરો' હસ્તીમાં આવ્યાં. એક પ્રજાની સંસ્કૃતીનું 'ખરેખર' માપ કહાડવું હોય તો તેનાં શહેરો ભવે.

એ જુની કળા

મીઠા અપરુત સીંકેર કળાને લગતાં પોતાનાં એક યાદગાર પુસ્તકમાં એક સ્થળે લખે છે કે, દરેક જમાનામાં કળાએ તેના સત્તાધારી વર્ગનાં પ્રચારકત્વ જ કામ કર્યું છે. પ્રાચીન સમયમાં રોમ, ખીસર, ખેખી-લોન, એસીરીયા, ગ્રીસ, હીંદ, ચીન વગેરે દેશોમાં લડવૈયાઓ અને રાજકર્તાઓ જેટલી જ સત્તા, વૈભવ અને વીલાસ ધર્માચાર્યો, પોષા અને પાદરીઓ મહાભુજા તે વખતની કળામાં અને શીલ્પમાં ધાર્મિક અસર સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે, એટલું જ નહીં પણ પ્રાચીન સમયની રોનકદર નગરીઓમાં સારાંમાં સારાં અને સુંદરમાં સુંદર શીલ્પ અને કારીગીરીવાળાં મકાનો માત્ર ધર્મનાં જ મકાનો જેવાં કે મંદીરા, ખ્રીસ્તી દેવળો કે મસ્જીદોનાં કે ચાહુદીઓનાં ધર્મસ્થળોનાં, રહેતાં. હીંદની અંદર પણ પ્રાચીન સમયનાં જે ખાડેશ મળી આવે છે તે લગભગ તમામ

કોઈ જુદા મકાનો, મંદીરોનાં કે એવાં કોઈ ધર્મનાં મકાનોનાં છે.

મધ્યકાળમાં

મધ્યકાળના જમાનામાં જ્યારે અખીર વર્ગ સત્તા પર આવ્યો જ્યારે લડવૈયા અને યોદ્ધાઓ, ધર્મગુરુઓ, મુસ્લિમો અને પાદરીઓ સાથે સત્તા માટે હરીફાઈ કરતા, ત્યારે એ જમાનાની કળા અને શીલ્પમાં અખીર વર્ગની છાપ અને એમને માટેની સગવડો આવી. મધ્યકાળના એ જમાનામાં મંદીરો કે દેવળોનાં સુંદર શીલ્પની સાથે હરીફાઈ કરે એવા રાજા મહારાજાઓના અખીર ઉમરાવોના અને વીર સૈનિકો અને શુરા યોદ્ધાઓના મહેલો ઉભા થયા, એ મધ્યકાળના જમાનામાં સામાન્ય ગરીબ અને વેપારી વર્ગનાં મકાનો સામાન્ય અને અનાકપકે હતાં.

મકાનોમાં ઉપયોગીતા

મધ્યકાળના નગરોનાં આલીશાન મકાનો સાથે તેને તે જમાનાના રાજવંશીઓ, અખીર ઉમરાવો અને ધર્માચાર્યોનાં નામે સંકળાયેલાં છે. પ્રાચીન સમય કરતાં મધ્યકાળમાં ધર્મ-ગુરુઓનું પ્રખળ જરા ઓછું થયું હતું, અને તેથી એ જમાનાનાં નગરોમાં જે દેવળો બંધાતાં તેમાં તેની પહેલાના જમાનાનાં દેવળો જેટલી રોનક નહોતી આવતી. તેને બદલે શીલ્પ અને કારીગીરીનો રાણગાર અખીર, ઉમરાવો, નવાખો અને રાજાઓના મહેલો પર ચતો હતો.

સુરેષ્વરી વોટરલુની લગાઈ પછી, ફ્રેંચ બળવા પછી અને વરાળ યંત્રોની શોધ થયા પછી યુરોપમાં અખીરશાહી નાણુદ થઈ અને તેની જગ્યાએ મુડીવાંદ આવ્યો. મુડીવંદના જમાનામાં ઉદ્યોગ હુન્નર આગળ વધતાં અને

વીજ્ઞાનની નવી નવી શોધો થતાં નવાં નવાં કારખાનાઓ ઉભા થયાં, તેમ તે સમય પહેલાં પાછળ પડી રહેલા એવા વેપારી અને આપણદાર વગેરે શહેરમાં આવ્યો, સત્તાવીશ થયો, નવાં નવાં ધંધાનાં ક્ષેત્રો શોધાયાં, ઓશીસો અને કારખાનાઓ માટે નવી જ ભૂતળાં-સીંદ્ર્ય કરતાં ઉપયોગીતાની દૃષ્ટીએ વધારે મહત્વનાં એવાં મકાનો ઉભાં થયાં. વળી ઓગણીસમી અને વીસમી સદીમાં એન્જીનીયરીંગ વીદ્યામાં માનવજાતે પ્રગતી કરતાં જનતા જોઈને હચમચ થાય અને તેને વ્યવહારનાં સાધનોમાં વધુ સુખ સગવડ મળે એવા પુલો, રસ્તાઓ, છુગડાઓ, એક જ મકાનમાં પુષ્કળ ઓશીસો રહી શકે એવાં ગગનચુમ્બીત મકાનો વગેરે ઉભાં થયાં. ઓગણીસમી અને વીસમી સદીમાં પ્રગતનાં ઉપયોગનાં જાહેર મકાનો પર, જે શીશીઓ મધ્યકાળ અને પ્રાચીનકાળમાં ધર્મનાં મકાનો અને રાજવીશીઓના આવાસો પાછળ પોતાની કળા વાપરતા તેનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા, રેલ્વે સ્ટેશનો, વેપારીઓની ઓશીસો, શેર બજારનાં મકાનો, હોસ્પીટલો, કોલેજો, મ્યુનીસીપલ ઓશીસો એવાં મકાનો ખરેખર રોનકદાર તો આ વીસમી સદીમાં જ બન્યાં, અથવા તો તે મુડીવાદનો જમાનો આવતાં, અને જગતનાં મુધરેલાં તેમજ આગળ વધેલાં રાજ્યોમાં દુબર ઉયોગનો વીકાસ વધતાં હસ્તીમાં આવ્યાં.

આવતી સદીનાં મકાનો

આવતી સદીનાં દરે પછીના જમાનાનાં મકાનો કેવાં થશે એ કહી શકાય નહીં. એ કંપના કરવી મુશ્કેલ છે, છતાં મોં લીકારણુસીઅર નામના જર્મનીપ્ર્યાત ફ્રેંચ શીશીએ આવતી સદીનાં શહેરો કેવાં થશે એ વીરો કંપના કરી છે અને તેનો નકશો

દોરી બંધાર પાડ્યો છે. હવે પછીનાં શહેરો કેવી ભૂતળાં બનશે તેનો ખ્યાલ થોડાં વખત પહેલાં મુંબઈ આવી ગએલી એક જાણીતી જરમન શીશ્મમાં પણ આવ્યો હતો.

મોં. લોકારણુસીઅર કહે છે કે આવતી સદીમાં અત્યારે અમેરીકામાં જે ભૂતળાં હિંચા બંધાય છે તે કરતાં પણ વધારે લાંબાં અને હિંચાં ગગનચુમ્બીત મકાનો તૈયાર થશે. ૪૬૦ ફીટ લાંબાં અને ૭૦૦ ફીટ પહોળાં જેમાં ૩૦૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦ માણસો કામ કરી શકે એવા મકાનો બાંધવામાં આવશે. વળી ધર બાંધકામની કળા એ દરમ્યાન એટલી હદ મુધી વીકાસ પામી હશે કે તેમાં કામ કરતાં દરેકે દરેક માણસને પુષ્કળ હવા ઉભસ મળે, અને ૧૦ મીરસરીટ જગ્યા તેને મળે એવી વ્યવસ્થા થશે.

નવી સદીમાં આલીશાન મકાનોની અગાસી ઉપર જ વીમાનોને ઉતરવા માટેનાં ઓરોડો [વીમાન રાખવાનું જાણ] તૈયાર કરવામાં આવશે, અને પરાંમાં રહેનાર પુષ્કળ લોક વીમાની વહાણમાં ખેસી શહેરમાં આવી સીધું પોતાની ઓશીસના મકાનની અગાસી પર ઉતરી સીધું પોતાને કામ કરવાની ઓશીસમાં પડેલી જશે.

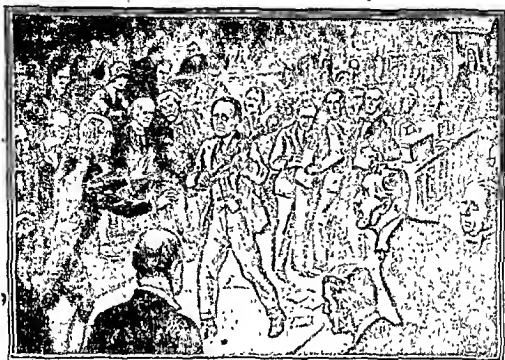
રસ્તામાં પણ રાહદારીઓ માટે લુલ્લે રસ્તો ખાસ રહેશે. મોટરો અને માલગાડીઓ માટે ઉપરઉપરી પુલો બાંધવામાં આવશે. અને વ્યવહારની એવી ગોઠવણ હશે કે રસ્તામાં ક્યાંય પણ ગીરદી ન થાય. આવતી સદીમાં લોકોનાં રહેવાનાં મકાનો પણ એ જ પ્રમાણે ખાસ સગવડોનાં રહેશે, અને પોતાનાં કામકાજથી પરવારી લોકો ઘેર ખેડાં ખેડાં જ રૂઝિયા, નાટક અને રમતગમતનાં દરેકો જોઈ શકે તેવી સગવડો પણ શોધાશે.

મકાનો શા માટે ઉંચાં બાંધવામાં આવે છે?

વેપાર ઉદ્યોગ વધતાં એક ગામડું શહેર બનતાં, અને શહેર ધીરે ધીરે આગળ વધતાં લોકો શહેરનો વીસ્તાર ધણો વધે એ ઇચ્છતાં નથી, જમીનો પ્રગતીને પથે જતાં લોકોને પોતાનાં કામ કરવાનાં સ્થળે જલદી જવાની જરૂરીયા સૌથી વધારે મહત્વની લાગે છે, અને એ જરૂરીયાતને લઈને જ આગલા જમાનાની ઘોડાગાડીની જગાએ બીજાની ટ્રામ, રેલ્વે અને મોટરોની ગોઠવણ થઈ છે. બહુ ન્હાના વીસ્તારમાં વધારે માણસો એક જ કામ કરી શકે માટે જ અમેરીકામાં ત્યાંનાં કેટલાંક આગેવાન શહેરમાં આસમાન સાથે વાતો કરતાં પંદર પંદર અને વીસ વીસ મજલાનાં મકાનો બાંધવાની શરૂઆત થઈ, પણ લોકોએ ધાર્યા કરતાં પરીણામ ઉલટું આવ્યું. લોકોએ એમ ધાધુનું હતું કે ઉંચાં મકાનો બાંધતાં રસ્તા પરની ગીરદી કમી થશે, પણ ન્હાના વીસ્તારમાં આવું ઉંચાં મજલાનાં મકાનો બાંધતાં અને ઓશીસમાં કામ શરૂ થવાને વખતે અને કામ બંધ થતાં એકેડો બહારે લગભગ માણસો એક સામટાં બહાર પડતાં રસ્તામાં આગળ કરતાં ઉઘટી વધારે ગીરદી થાય છે. એટલે નવા જમાનામાં આવાં ઉંચાં મકાનો બહાર પડતાં લોકોને મકાનનાં દ્વાર આગળથી જ તેમનાં સ્થળે પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. એવાં અધીશાન મકાનોની પાસે જ મોટર જમીનની અંદરથી દોડનારી ગાડીઓ સવળું મોજુદ હશે અને તેથી રસ્તામાં ગીરદી થવાનું બહારે મકાનમાંથી બહાર પડેલા માનવ સમુદાય પાણીના રેલાની માફક પોતપોતાનાં સ્થળે પહોંચી જશે.

સ્થળનાં અંતર નહીં નહે

એ નવા જમાનામાં સ્થળનાં અંતર પર વીસાન અને વીમાનો વીજ્ય મેળવશે. ધારે કે મુ'બઈમાં એવો નવો જમાનો આવ્યો તો મુ'બઈની કાષ્ઠ મોટી વેરીયાઓ શીસનો માલીક એ નવી સદીમાં આજની માફક વાલકેશ્વર કે કોલાબે નહીં રહેતો હોય, પણ મસુરી, ઉડી કે મીમંસાનાં શીખર પરના બંગલામાં રહેતો હશે. ત્યાંથી વીમાન મારફત તે મુ'બઈમાં પોતાની ઓશીસમાં આવશે, ઓશીસનો મેનેજર કાઠીઆવાડનાં ગામડામાં નીવાસ કરતો હશે, તે પોતાનાં ખાસ નાનકડાં વીમાનમાં થેરથી જમી પરવારી ઓશીસના વખતે મુ'બાઈ આવી પહોંચશે, અને મુ'બઈમાં પરનો વીસ્તાર આજની માફક બરોડી કે મ.ત્ર ઘાટકુપર થાણું સુધી જ નહીં હોય, પણ છેક વલસાડ નાશીક ને પુણા સુધી ફેલાયેલો હશે, અને અતી ઝડપી વીજળીક ટ્રેન મારફત લોકો પોતાની ઓશીસમાં કામકાજ કરવા મુ'બઈ આવી પહોંચશે. આ જમાનામાં રસ્તામાં મોટરનાં ભુંગળાઓના અવાજ ધણા થાય છે, પણ નવા જમનામાં આસમાનમાંથી અવાજે માણસ જાતની કોઈ દ્રીયને અધારશે, અને તેથી અવાજ ન આવે એવી જાતનાં વીમાનનાં એજનોની શોધ થશે, અથવા તો મકાનોની ભીંતો પર એસ્ટેરોપરનાં અસ્તર કરી દષ્ટ બહારનો અવાજ અંદર એટલાં લોકોને ન સંભળાય એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. નવી સદીમાં શીશ્પની કળા તો બહાર જાહેર મકાનોને શોસાવશે, પણ તેમ છતાં આવતી કાલનો માનવી કળા અને કારીગીરી કરતાં ઉપયોગીતા અને સુખ સગવડ પર વધુ વજન મુકતો થશે.

લંડનની પાર્લામેન્ટની આમતી સભામાં હીંદી પ્રશ્નની ચર્ચા વખતે, મી० રેનર શ્રીકવેને 'સભાના પ્રમુખનું' અપમાન કરવા સાત દીવસના પાર્લામેન્ટ નીકાલની સજા થઈ, તે વખતે મી० બેક્ટે રાજદંડ ખસે મુકીને ચાલવા માંડ્યું, અને આમતી સભામાં હાહા-કાર વતાઈ રહ્યા! આ પ્રસંગ ગયા જુલાઈ મહીનાની સપ્તાહીએ બન્યો.

પાર્લામેન્ટનો રાજદંડ

: લેખક :

સંજયકુમાર

જેમણે ઇલાકાની કે દીલ્હી-સીમલાની હીંદી ધારાસભાની કામકાજ ચાલતી વખતે મુલાકાત લીધી હશે તેઓ બાથુતા હશે કે, ધારાસભાના 'ખડેમાં' પ્રમુખની ખુરશીની સામે જ, પ્રમુખાસનના વ્યાસપીંડની બરાબર નીચે, 'ધારાસભાના મંત્રીની સામે એક ટેબલ ઉપર' રાજદંડ મુકવામાં આવ્યો હોય છે. એ રાજદંડ પ્રમુખની સત્તાનું ચીહ્ન મનાય છે,

પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તે રાજસત્તાનું ચીહ્ન છે.

પ્રાચીન આર્યોએ પણ 'રાજદંડ'ની કલ્પના કરી હતી. મનું એ સર્વધર્મા કહે છે કે : 'તેને ઉત્પન્ન કરનાર ઇશ્વર છે. તેમણે આત્મા ધર્મ છે અને તેનું શરીર બ્રહ્મતેજભર્ય છે. ગુરુની સંવચન માટે, સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવા એ દંડ સરખવવામાં આવ્યો છે. [જ: ૧૮] દંડ છે તે ગ્રાહ્ય છે, તે જ

પુરુષ છે, તે કાય ચલાવનાર છે, શિક્ષા આપનાર પણ તે જ છે [૭:૧૭] ?

અને એવી જ પ્રથા-અદ્યતન જીવન અર્થમાં બ્રીટનમાં પણ ચાલુ છે, તેનું અનુકરણ હિંદની ધારાસભાઓમાં કરવામાં આવ્યું છે.

જ્યાં મુધી એ રાજદંડ એના સ્થાન-ટેબલ-ઉપર પડ્યો રહે છે, ત્યાં મુધી એ ખંડમાં બેઠેલાઓને પણ તેનું સ્મરણ થતું નથી. પરંતુ જ્યારે તેને કોઈક માણસ ઉત્ક્રાંતને સ્થાનગ્રાંત કરવાની હિંમત કરે છે, ત્યારે તેને માટે ખુબ હે.હા મળે છે; અને એ વાતની જગતને જાણ થાય છે.

આવો એક પ્રસંગ લાંડનની પાલ્લમિન્ટમાં ગયા જીવનની સત્તરમી તારીખે બન્યો. હિંદુસ્થાનને લગતા પ્રશ્નની ચર્ચામાં, મી. રેનર બોલવાના હિંદની તરફેણના પ્રયત્નોની આમની સભામાં અવગણના થઈ, તે વખતે કામદાર પૂરના એક સભ્ય મી. જી. જી. બેકેટ, પ્રમુખને રાજદંડ ઉંચકી તેને ખમે મુકીને ચાલવા માંડ્યું, અને આખી આમની સભામાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. જો કે તુરંત જ દારૂશક અને 'સાજન્ટ-એટ-આર્મ્સ' મી. બેકેટના માર્ગમાં આવ્યા અને મી. બેકેટ રાજદંડ પાછો મુક્યો. એ માટે તેમને પાછળથી દીવગીરી બતાવવી પડી પણ ખરી

એ પ્રાચીન પ્રસંગો

એ રાજદંડને આમની સભામાંથી ઉંચકી જવાના એ પ્રાચીન પ્રસંગો અગાઉ બ્રીટનની પાલ્લમિન્ટના ઇતિહાસમાં બની ગયા છે. પહેલા પ્રસંગ ૧૬૫૪ માં બન્યો હતો. બ્રીટનમાં લંચ કરે રજાદારી ઉચ્ચપાથલ વસ્તે એલીવર કોમવેલ્થે મસ્કેટીઅરના કેપ્ટનને એ રાજદંડ ઉંચકી લેવાની આજ્ઞા આપતાં જે ચાર શબ્દો કહ્યા હતા, તે આજે પણ બ્રીટનનાં પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકો વીસરી

શક્યાં નથી. તેણે એ ઐતીહાસીક આજ્ઞા આપતાં કહ્યું હતું: "Take away that bauble" 'એ નકામી વસ્તુને અહીંથી ઉંચકી લે. એટલે પહેલા ચાલ્સ'તું માયુ' ઉડાવી દેનાર આ કહેવાતી પાલ્લમિન્ટનો અંત આવી જાય.' એ પાલ્લમિન્ટ દેશના પ્રતીનીધીઓની નહોતી, પણ કેટલાક સ્વાર્થ સાધુઓની યોગકી જેવી જ હતી. પરંતુ એ ઐતીહાસીક આજ્ઞા આપતાં રાજદંડને bauble (મધેડાના માથની મસ્કરાની લાટ્ટી) એવું નામ આપ્યું હતું; તે વાત

બ્રીટનનો બાળક પણ હજી ભુલ્યો નથી. કેમકે પહેલા ચાલ્સ' દેશના કાનુનોનો લંગ કરી, પોતાની પ્રજા સામે જુદા જગાવ્યું, તેથી બ્રીટીશ પ્રજાનાં ન્યાયાધીશે એ તેને 'દેશનો દુશ્મન' જાહેર કરી તેને પ્રાણદંડની સજા કરી હતી. અને તે પછી ત્રણ જ દીવસ પીત્યાબાદ, ચાલ્સ'ને તેના જ મહેલની સામે ખડો કરી એવું માયુ' વાડી નાંખ્યું હતું. આમ પાલ્લમિન્ટ અને તેજની વચ્ચેનાં અંધારામાં, પાલ્લમિન્ટે પોતાનો હક્ક સખીત કર્યો, તે પ્રસંગને આજે પણ બ્રીટનવાસીઓ

ગૌરવથી સંભારી, પોતાની સ્વાતંત્ર્યપ્રીયતાના પુરાવા તરીકે રજુ કરે છે. બ્રીટીશ બાળકોને શીખવવામાં આવતા ઇતીહાસનો હેતુકે આ પ્રસંગનું વર્ણન કરી અંતમાં આમ લખે છે:

“આપણે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે પાલમિન્ટની સાથેના વતનમાં, પોતે પોતાના અધીકારની અંદર રહીને જ કાપ કરી રહ્યા છે, એવું રાજ્ય આત્મસંમાનતા હતો. તેમ છતાં તે છેક જ અવીશ્વાસ મુકવા લાગ્યું હતો. તે એટલું પણ જોઈ શક્યો નહીં કે, એક દેશની જનતાને પણ કંઈક હક હોય છે, અથવા તો એક દેશની પ્રજાનો રાજાના કારભારમાં અવા જ સંભળાવો જ જોઈએ.”

પંદર વર્ષ પહેલાં

બીજો પ્રસંગ માત્ર પંદર જ વર્ષ પહેલાં બન્યો હતો. એ વખતે રાજદંડ ઉચ્ચતરે ચાલવા માંડનાર મા. એફ. એચ. ચેરીંગ્ટન

જયી મહાપાન નીધેના અચંદ્ર હીમાયતી બની ગયા હતા. એનો ઉત્સાહ એ કામ માટે ધોધમાર વહેતો. ૧૮૧૫ માં મહાપાન નીધેના પ્રજાની આમની સભામાં ચર્ચા ચાલતી હતી, તે વખતે તે પાલમિન્ટના એક સભ્ય સાથે અંદરના ઓરડામાં વાંતો કરી રહ્યો હતો, ત્યાંથી એકદમ તે ઝુલુનથી ઉઠ્યો, અને પાલમિન્ટ મહાપાનનીધે જંગ પ્રજા તરફ જ લયંકર ઉપેક્ષાવૃત્તી બતાવી રહી હતી, તે સામેનો પોતાનો શુસ્તો પ્રકટ કરવા માટે રાજદંડને ઉપાડીને ચાલવાની તૈયારી કરી.

આમ રાજદંડ ઉચ્ચતરેના ત્રણે બનાવો પ્રજાની સ્વતંત્રતાની સાથે એક અથવા બીજી રીતે સંકળાયેલા છે: એ ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવી ઘટના છે.

રાજદંડનો ઇતીહાસ

બ્રીટીશ રાજતંત્રમાં આ રાજદંડ પોતાની ઇતીહાસ માટે ખાસ સ્થાન ધરાવે છે. એ પાલમિન્ટની સત્તાના ચીન્હનો સુચક છે. એ સત્તા પાલમિન્ટના પ્રમુખની દ્વારા અમલમાં મુકી શકાય છે. જ્યારે અધારણપુર્વકે આમની સભા મળી હોય, સભાના પ્રમુખ જન્મે અને બનાવટી વાળની ટોપી પહેરીને આસન ઉપર બેસી હોય, તે વખતે આ રાજદંડ, આમની સભાના સરકારપદના અને તેના પ્રતીપદના સભ્યોની વચ્ચેના પોતાના આસન ઉપર ઝગારા મારતો જણાય છે. આ દંડ ચાંદીનો બનાવેલો છે અને તેને સોનાનો દોળ ચડવો છે. તેની લંબાઈ પાંચ ફુટ જેટલી અને વજન પંદર શેર જેટલું છે. તેના શીખર ઉપર નાનકડો શાહીતાજ ગોઠવેલો છે. એની ફરીગીરી એવી છે કે જેથી અમલદારો માણસ તો એને નક્કર સોનાની જ બનાવટ માને.

નામનો માણસ હતો. ચેરીંગ્ટન દાઢ ગાળનારા કલાકનો છોકરો હતો. પણ એ પાછ-

ચાલુ રાજદંડ.

હોલને 'રાજદંડ' ત્રીજા ગણાય છે. પહેલા રાજદંડ ક્યારે તૈયાર થયો હશે તેની ચોક્કસ માહિતી નથી, પણ ૧૬૪૯ માં ચાલ્સ પહેલાના મરતેક બેઠન વખતની ધિમાધમી વખતે તે કોઈક ઉઠાવી ગયું હતું, અને તેને ગાળા નાખીને વેચી નાખવામાં આવ્યો હતો. તે પછી કોમવેલે ખીજા રાજદંડ લંડનના સોની પાસે બનાવરાવ્યો. કોમવેલેશના દશવાર્ષિક કારભાર દરમિયાન એ દંડ વપરાયો હતો. કોમવેલે 'મુખર્જી લાક્ટી' તરીકે ગણાવીને ઉચકાવી નાખેલા તે એ રાજદંડ. એ પછી ત્રીજા રાજદંડ બન્યો. તે ક્યારે બન્યો કે કોણે બનાવ્યો તેની કશી ચોક્કસ માહિતી મળતી નથી. પરંતુ ખીજા ચાલ્સ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે ૧૬૬૦ માં તેના પહેલ વહેલા ઉપયોગ થયો હતો. કેટલાકો એમ પણ કહે છે કે, કોમવેલેના વખતમાં ચોરાયેલા દંડ એ જ આ દંડ છે. માત્ર તેની ઉપરના પ્રખતંત્રના ચીન્હને ઉઠાવી દઇ, પાછળથી તાજનું ચીન્હ ગોઠવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ ચાલ્સ ખીજાના વખતમાં આમની સભાના ઉપયોગ માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો તે તો નક્કી જ. જ્યારે પાલ્કમિન્ટ ચાલુ હોય છે ત્યારે આ રાજદંડ સાજન્ટ-એટ-આમ્સને કબજામાં રહે છે. બેઠક પુરી થતાં તે તાજની ટાવરમાંની કચેરીમાં મુકી આવી તેની પાવલી લાવે છે. ટાવરમાં એ દંડને પુરી રાખવામાં આવે છે. અને ફરીથી પાલ્કમિન્ટની બેઠક શરૂ થાય, ત્યારે પેલી પાવલી બતાવી સાજન્ટ રાજદંડને લાવીને તેને સ્થાને મુકે છે.

રાજદંડની સત્તા

આ રાજદંડ પાલ્કમિન્ટમાં ક્યારે મુકાવો શરૂ થયો તેની અચ્છર નોંધ નથી મળતી,

પરંતુ એટલું જોખમ છે કે, એ દંડ આમની સભાનાં પ્રત્યેક મહત્વનાં કાર્ય વખતે નીચમ પ્રમાણે મુકાય છે. એ રાજદંડ ન હોય તો આમની સભા કાયદેસર રીતે કશું જ કામકાજ કરી ન શકે-એને તેમ કરવાનો કશો જ અધીકાર ન રહે. તપાસ કરતાં જણાય છે કે, આ રાજદંડનો જન્મ મનુએ જણાવ્યું છે તેમ રાજસભાની સાથે થયો છે. એનો ગદાને આધાર બતાવે છે કે, શરૂઆતમાં ખ્રીસ્ટનાં પાંચ ગદા યુદ્ધના પ્રબળ હથિયાર તરીકે વપરાતી હતી. ઇંગ્લંડ, ફ્રાન્સ પાસેથી એની કળા શીખ્યું હતું. પરંતુ એ પ્રાચીનકલા હીન્દુસ્થાનની જ હતી. એ યુગમાં આ ગદા અંગ્રેજ રાજાઓના અંગરક્ષકો વાપરતા. પછી પાલ્કમિન્ટના એ ભાગ પડ્યા ત્યારે આમની અને ઉમરાવોની સભાઓ માટે એ રાજદંડો થયા છતાં તેના સંરક્ષણનું કામ તો સાજન્ટ-એટ-આમ્સને જ શીરે રહ્યું.

ફેટલીક વીધીઓ

આમ સદીઓથી ખ્રીડીશ પાલ્કમિન્ટમાં રાજદંડ તેના બનીવાય અંગ તરીકે ભાગ ભજવે છે. પરંતુ એને માટે પણ હીંદી-ઓની રૂઢીપુઠકતાની મરફરી કરનાર ખ્રીડીશ પ્રજાએ વીધીઓની રૂઢી પરંપરા શોધી તેમ જ સાચવી છે. આપણે ઉપર જોયું તેમ રાજદંડ પાલ્કમિન્ટના મહાનમાં ન હોય તો આમની તેમ જ ઉમરાવોની સભાનું અસ્તીત્વ ન મનાય. જ્યારે પાલ્કમિન્ટનું કામ નીચમીત રીતે ચાલતું હોય ત્યારે તેને ટેબલની ઉપર મુકવામાં આવે, જ્યારે આખી સભા કમીટીના રૂપમાં ફેરવાઇ હોય ત્યારે તેને ટેબલની નીચે, એને માટે બનાવેલી ખાસ અભરાઇ ઉપર મુકવામાં આવે. નવી પાલ્કમિન્ટ મળે ત્યારે સાજન્ટ પોતાના ગ્રાખા

હાય વચ્ચે લઇને આવે અને ટેબલની નીચે તેને છુપાવી દે. પૂરતું પ્રમુખની ચુટણી થતાં જ તેને એના છુપાઇ રહેવાના સ્થાનમાંથી બહાર કાઢી ખભા ઉપર ઉંચકીને બધા બુએ તેમ ઉંચો કરીને ટેબલ પર મુકે છે.

રજપ વષ પછી

આવી મદત્તા, સત્તા અને વીધીઓની ત્રીપુટીના વાતાવરણથી વીંટળાયેલા રાજદંડ ક્ષીટીશ પ્રજાના સ્વાધીકાર પ્રાપ્તિના સમયે ઉંચકાયો હતો, અને બરાબર પોણાત્રણસો વષ પછી હીંદી પ્રજાની સ્વાધીનતાની ચર્ચા વખતે તે ફરીથી ઉંચકાયો, તે બંને પ્રસંગમાં ચોક્કસ સામ્ય છે. કોમવેલના જુમાનામાં રાજાના પક્ષકારો અને પ્રજાના

પક્ષકારો વચ્ચે સ્વાધીકારના સ્વીકાર માટેનું ઘર્ષણ હતું, ત્યારે જહોન બેકેટના વર્તમાન યુગમાં ક્ષીટીશ સામ્રાજ્યવાદ અને હીંદી પ્રજાના સ્વાધીકારની વચ્ચે ઘર્ષણ મંડાયું છે. પાર્લામેન્ટની દાદીમાના એ એતીહાસીક ખંડના આ એતીહાસીક પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કોમવેલના પ્રસંગની સાથે જ પાર્લામેન્ટના ઇતીહાસમાં થશે એવું તો અંગ્રેજ લેખકો સ્વીકારે છે જ, પણ હીંદીઓ માને છે તે બીલુ: તે એ કે ક્ષીટીશ પ્રજાના સ્વાધીકારના હક્કના સ્વીકારની માફક પ્રસ્તુત પ્રસંગ હીંદી પ્રજાના સ્વાધીનતાના હક્કના સ્વીકારના પરસ્પરને સાંકળતા ઇતીહાસની કહીરૂ બનશે. અને હીંદી પ્રજાના દૃઢ આત્મનીશ્વરને બેતાં એમ બનવું એ સર્વથા શક્ય જ છે, એ તો આજના ઇંગ્લેન્ડના તટસ્થ મુતસદીઓ અત્યારથી જ કહી રહ્યા છે.

“હાડ” ડનહામે ત્યારે કેનેડાને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવાની લલામણ કરનારો પોતાનો રીચાઈ લખ્યો ત્યારે કેનેડામાં નીરક્ષરતા વ્યાપક સ્વરૂપે હતી અને જાતીય તેમ જ ધાર્મિક કથકા પુષ્કળ થતા હતા. તે વાત અત્યારના અંગ્રેજો બુદ્ધી ગતા બાગે છે.”

...

“હીંદો કોઇ પણ ગામડીઓ ઇચ્છેના કોઇ પણ ગામડીઓ કરતાં કોઇ રીતે ઉતરતો નથી.”

રેજનાલ્ડ રેનાલ્ડસ

“દીલગીરી ભયુ” એ છે કે, હીંદુ અસ્તીત્વ હીંદ માટે સનદી નોકરોની સગવડ માટે છે, અને હીંદી સનદી નોકરીનું અસ્તીત્વ ઓક્ષફડની યુનીવર્સિટી માટે છે.”

[ઓક્ષફડ યુનીવર્સિટીનો વગા]

...

“હીંદો સુશીક્ષિત વર્ગ સ્વરાજ્યનું સત્વ ન મળે ત્યાં સુધી સ્વરાજ્યનો છાંયડો આપવાના દેખાવથી કદી પણ સંતોષ પામવાનો નથી.”

ચેરીસ ઇ. સ્પેન્સર

ત હા ખા

“હીંદુસ્તાન ઉપરનો કાણુ ટકાવી રાખવા માટે બ્રીટીશો જે લડત કરી રહ્યા છે, તેની પાછળ પૈસાનો પ્રશ્ન એ મહત્વના મુદ્દાં પૈકીનો એક છે.”

“હીંદુસ્તાનની મહેસુલના ત્રીજા ભાગથી લગભગ અર્ધા ભાગ સુધીની રકમ (જે ૩૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી થવા જાય છે) સત્તરી નોકરીમાંના બ્રીટીશ અમલદારોના ખર્ચામાં ખર્ચાય છે.”

“હીંદી રાજાઓની પ્રજાની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક છે, કેમકે પૃથ્વીના ૫૮ ઉપર એ હીંદી રાજાઓ મોટામાં મોટા હુટણીયા (Greatest exploiters in the world) છે. બ્રીટાનેરના મહારાજા તેના લાક્ષણિક ઉદાહરણ સમા છે. એમની પ્રજા ભયંકર ગરીબાઈમાં સડે છે, ત્યારે એક જ વર્ષના રાજ્ય ખર્ચાના અંદાજ પત્રમાંનીચેની રકમો ખર્ચાયેલી જણાવાઈ છે :

રાજપુતના લક્ષ્મી અર્ધા ૩. ૯ કરોડ ૪૦ લાખ
 રાજમહેલનું ખર્ચ ૩. ૩ કરોડ ૧૦ લાખ
 રાજ કુટુંબનું ખર્ચ ૩. ૧ કરોડ ૮૦ લાખ
 આખા રાજ્યની કેળવણીનું ખર્ચ ૩. ૧ કરોડ ૧૬ લાખ

“હીંદમાં કુલ બ્રીટીશ માલ ૧,૧૦૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનો દર વર્ષે આવે છે. તેમાં લગભગ અર્ધો અર્ધ અથવા ૪૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનું કાપડ જ જાય છે. અને ૧૨૭,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનાં યંત્રો દર વર્ષે જાય છે.”

ફેનર પ્રોડેવે

“હીંદમાં આજ સુધીમાં રોકાયેલી બ્રીટીશ મુડી બધી મળીને ૫૭૩,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી થવા જાય છે. તેનું માત્ર પાંચ ટકા બાજુ ગણીએ તો પણ હીંદને દર વર્ષે એ બાજુને બહાને બ્રીટનને ૩૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની ખંડણી ભરવી પડે છે.”

[હીંદમાં રોકાયેલી આ બ્રીટીશ મુડી વીગે લાલાઈએ ‘હીંદુ’ દેવાદાર બ્રીટન’ નામના પોતાના પુસ્તકમાં સીદ્ધ કર્યું છે કે, એ બધી મુડી હીંદમાંથી જ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ નફો તેમ જ હુન્ટ એ બે માંગે મેળવી છે. વધારામાં તેમણે એ પણ સીદ્ધ કર્યું છે કે, લેન્ડેશાયરનાં કારખાનાં પણ હીંદના સુતરાઉ કાપડના ધંધાના નાશ તેમ જ હીંદમાંથી ખેંચી જવામાં આવેલા દ્રવ્યમાંથી જ ખડાં થયેલાં છે.]

ફેનર પ્રોડેવે

* * *

“મનુષ્ય તરીકેની સરખામણીમાં હીંદી મનુષ્ય અંગ્રેજ કરતાં ચડીયાતો છે. એટલે ‘ગોરોસારોબ’ આપણા કરતાં ઉંચો છે એ જાતની ભ્રમણાનો તમામ ભય ખંખેરી નાખવાની જરૂર છે.”

“ધાર્મિક, સામાજિક અને સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ જોતાં અંગ્રેજો હીંદીઓ કરતાં ઘણાં જ ઉતરતા છે.”

“જ્યાં સુધી દેશમાં પરદેશી રાજ્ય છે ત્યાં સુધી દેશની સ્થિતિ સુધરવાની નથી.”

વીકલલાઈ પટેલ

નગૃત થયેલી શ્રોશકતી

પ્રમતી સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સમાજે
શ્રી ૨૧ હાથાભાઈ આણંદજી આપડા
તરફથી સંવિનય સંપ્રેમ જોડ.

શ્રીમતી રમીમહેન દાસદાસ

જે મુંબાઈની સંગ્રામ સંમિતીનાં પ્રમુખ બની સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં ફરી રહ્યાં છે.

તાલુકા : સોળેશ્વર '૩૦

નોંધ

દેશનું રાજકારણ

દેશના રાજકારણમાં ગયા મહીનો ખાસ નોંધવાયોય એવા ભરપુર બનાવોથી ભરેલા ગયો છે. સરકાર મહાસભાને કચડી નાખવા તમામ અસ્થગ્રાંથોથી વધુ અને વધુ મુસબત બનતી ગઈ છે, મહાસભાનાં એ પ્રમુખો-સરદાર વલ્લભભાઈ અને મીલાના અશુભ કલામ આઝાદ-ને જેલમાં મોકલવામાં આવ્યા છે, શીડકાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે તૈયાર થયેલા પેશાવર અત્યાચારના વૃતાંતને જાણ કરવામાં આવ્યો છે, સરહદના પ્રાંતોમાંથી મહાસભાની અસરને નાશુદ કરવા માટે એકલા સખ્ત હાથે કામ લઈને જ તે "અટકી નથી," પણ પેશાવરમાં લશ્કરી કાયદો-સત્કી નોકરોને સ્વજાંદી અધીકાર મળે તે હમે-જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, દીલ્હીમાં મળ-નારી મહાસભાની કારોબારી સમીતીને ગેર-કાયદેસર જાહેર કરવામાં આવી છે, કલકત્તાના ગોરા વ્યાપારીઓએ મોન્ટ-ફર્ડી મુધરા પાછા ખેંચી લઈ મક્કમ હાથે મહાસભાની પ્રવૃત્તિઓને કચડી નાખવાની સરકારને સલાહ આપી છે, મુંબાઈમાં લશ્કરી કાયદો જાહેર કરવા માટે એન્જો દન્ડીયન પત્રો નીચમીત કારમી ચીસો પાડી પાડી, સરકારના કાન ભેંભેરી રહ્યાં છે, હામ હામ દમનનીતી વધતી જાય છે, તુરંગોમાં પુરેલા રાજદારી કેડીએ ઉપર ત્રાસ વર્તાઈ રહ્યાની વાતોથી વાતા-વરણુ ભરાઈ રહ્યું છે, તો ખીન્ન પક્ષે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવીને જાંપવાની ભાવના દેશમાં વ્યાપક અને સુદૃઢ બનતી જાય છે. આવી દશામાં યરવડા અને નૈની વચ્ચેની સમા-

પાછળથી દીલ્હીમાં હાકતર અનસારીને પણ પકડીને સજા કરવામાં આવી છે.

ધાનની વાતો એ હવે સીમલા અને લંડન મુધી લંબાઈ છે. ગાળમેજીપરીષદમાં કોઈ પણ જોગે જવા તૈયાર થયેલા મવાળ મુત્સદીઓ આ દેશમાં વાતાવરણ સાફ કરવાના નીષ્ફલ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, સાથે સાથે મહાસભાની સત્યાગ્રહની લડતને તેઓ ગાળગાળ તો કવચીત સાફ સાફ ભાષામાં નીંદી રહ્યા છે, ત્યારે શ્રીનીવાસ શાસ્ત્રી વીલાથતી વાતાવરણમાં પોતાની મવાળ મનોદશાનું પ્રદર્શન કરતા, મહાસભાની લડતને તીરસ્કારમાં મુકે તેવું ઝંઘરી અને ગંદુ પ્રચારકાય ક્ષીટનમાં ચલાવી રહ્યા છે ક્ષીટનના ત્રણ મુત્સદી વર્ગો હીંદને ઓછામ ઓછું આપવાની બાબતમાં એક મત અને મક્કમ બન્યા છે, છતાં ચર્ચા, શીકમહિમ, ઓડવાયર, રીડીંગ, રાયરમીઅર અને સાય-મનના ચીત્રવીચીત્ર મુરો હીંદને કચડીને કચું જ નહીં આપવા માટે નીકળ્યા કરે છે. સાયમન પોતાના વૃતાંતના પ્રચાર માટે અમે-રીકા ગયો છે. આ બધાથી હીંદવાસીઓને જે એક મહત્ત્વનો લાભ થયો છે તે એ કે, ગોરા વ્યાપારીઓ, ક્ષીટીયા મુત્સદીઓ, હીંદમાંની નોકરશાહી અને એન્જોદન્ડીયન પત્રકારો, હીંદને માટે હયામાં શું ધારે છે અને હોટથી શું કહે છે, તેની તેમને ખરાબર ખબર પડી ગઈ છે. તેથી સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટે ની ભાવનામાં તેઓ વધુ મક્કમ બન્યા છે અને તેની પ્રાપ્તિ માટે ગમે તેટલા બોગ આપવા પડે તો આપવાની એમણે છેવટની તૈયારી કરી દીધી છે. એટલે ગાળમેજી પરીષદને નામે હીંદીઓને ફસાવવાની જે ષાંછ લંડનમાં ગોઠવવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે, તે તરફ અસારે તો દેખવા મોટા ભાગની દબ્બી બંધ થઈ ગઈ છે, અને આજ દેશમાં ક્ષીટીયા માત્રના બહીષ્કારો તેમ જ ખીન્ન રચનાત્મક કાર્યો કરવા તરફ એ દબ્બી કેન્દ્રસ્થ બની છે.

આર્થીક સ્વતંત્રતા

આર્થીક સ્વતંત્રતા સીવાયની કોઈ પણ રાજકીય સ્વતંત્રતા એ સ્વતંત્રતાનો દેખા માત્ર છે. એટલે આર્થીક સ્વતંત્રતાના પાયા ઉપર ખરી થયેલી રાજકીય સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે, અત્યારે મહાસભાના મુન્સદીઓ તૈયાર બન્યા છે. વીકલભાઈ પટેલે આ દીશમાં સંગીન અને વ્યાપક ક્ષણો આપ્યા છે. અને પં. માલવીયજીએ તેમાં એમને સાથ પુરાવ્યો છે. બ્રીટીશમાલતે બહીષ્કાર કહો, વીદેશી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરો અથવા તો જેને એવાં ખંડનાત્મક નામો ગમતાં ન હોય તે આર્થીક સ્વતંત્રતા કે સ્વદેશીનો સ્વીકાર એવાં રચનાત્મક નામો આપો. પરંતુ નામકરણ બીધીની મારામારીમાં ફસાવે બદલે, અથવા તો જરૂર પ્રજાસીધાવાદના ચોક્કસમાં શુભળાવા સ્વીકાર્ય, પ્રત્યેક કેમળા કે પ્રત્યેક રાજકીય મતના સાચા હીંદીને અત્યારે એ પત્રીત ધર્મ છે કે તેણે આર્થીક દુહીએ જેમ અને તેમ સ્વતંત્ર બનવાના બની શકતા તમામ પ્રયત્નો કરવા. એટલે કે દેશીમાલને, દેશી સંચાઓને અને દેશી મનોદશાને ઉત્તેજન આપવું. સરકાર સાથે અયગમણમાં આવ્યા સીવાય પણ આ બહુ સહેલાઈથી બની શકે તેમ છે. જેમકે તમે તમારાં નાણું દેશી બેંકમાં મુકા, તમારો વીઝો દેશી વીમા કંપનીમાં આપો, તમારો માલ દેશી સ્ટીમરોમાં ચોકલાવો, તમારો વજો દેશી કાપડમથિડીસીવગવો, અને તેટલું બહુ કામકાજ દેશીની સાથે અથવા તો તમારા દેહની આર્થીક અને રાજકીય સ્વતંત્રતાના માર્ગમાં આડા નહીં આવતાં, તે કામમાં મદદ કરે અથવા કમીમાં કમી તંત્રસ્થ રહે તેવાઓ સાથે પાડો: તો તમે કોઈ પણ કાનુનનો ભંગ કરતા નથી. અને તેમ છતાં પણ તમે દેહનું

નાણું દેશમાં રાખવામાં મદદગાર બની, તેટલે અંશે સરકારી મદદ વીના પણ દેશને આર્થીક સ્વતંત્રતા અપાવવામાં કારણભુત બનો-છે. પ્રજા તેમ કરવાથી હીંદનાં આર્થીક હિતથી જેમનું આર્થીક હિત છેક જ જુદું છે, અથવા ખુલ્લી ભાષામાં કહીએ તો, હીંદના આર્થીક અહીતમાં જેમનું હિત અને હીંદના આર્થીક હિતમાં જેમના માની લીધેલા હિતમાં વીધન પડે છે, તેવા મુડીવાદીઓ, શાહીવાદીઓ, મુન્સદીઓ કે પત્રકારો જેમ તે કહે તેની પરવા કરવાનું કામ તમારું નથી. તમારે તો માત્ર એમના જ પગલે ચાલવાનું છે, એટલે તેઓ પોતાના દેશના આર્થીક હિત માટે મથે છે, તેમ તમારે તમારા દેશના આર્થીક હિત માટે મથવાનું છે. એ મંચનમાં જ સ્વતંત્રતા અથવા સ્વરાજની સાધી છે. વીકલભાઈ પટેલ અને પં. માલવીયજીએ એ વાતો વધારે સ્પષ્ટ ભાષામાં, વધારે વીશદતાથી અને અસરકારક ઉદાહરણો તેમ જ હકીકતો અને આંકડાઓના આધાર સાથે હીંદીઓને કહેવા માંડી છે. તેથી જ એક વખતના વીકલભાઈ પટેલના મશ્વરક ગોરા પત્રકારો, અત્યારે એમની દાદીનીએ આશરો મેળવવામાં કલંક માનવાની બેહુદી વાતો કરી રહ્યા છે. કેમકે તેઓ બરાબર સમજે છે કે, શ્રી વીકલભાઈ પટેલ દેશની આર્થીક સ્વતંત્રતાનો જે માર્ગ અત્યારે જનતાને બતાવી રહ્યા છે, તેની પાછળ અદ્ભુત બળ રહેલું છે, અને હીંદને સાચી સ્વતંત્રતા અપાવવાની તેમાં જ અપુર્વ શક્તિ છુપાપલી છે.

મનોદશાનાં ધર્ષણ

મહાસભાવાદીઓ અને શાહીવાદીઓની વચ્ચે અત્યારે હીંદમાં બે જુદી જુદી મનોદશાનાં ધર્ષણ થઈ રહ્યાં છે. એક તરફ કરોડો મનુષ્યોનો સમૂહ મનુષ્ય માનનાં

સ્વાભાવીક સ્વાધીકાર પ્રાપ્ત કરવા સ્વની-
 શ્રયી બન્યો છે. ખીછ તરફ મુઠીલર માણ-
 સોનો સમુદ્ધ પહેલા સમુદ્ધના સ્વનીશ્રયને
 કચડી નાખી, તેને ઓછામાં ઓછા સ્વાધી-
 કાર ભોગવવા દેવાની યોગ્યતા ઉભી કરવા
 મક્કમ બન્યો છે. પહેલા વર્ગ શાસીતોનો
 છે, ખીલે વર્ગ શાસકોનો છે. શાસીતોના
 નીશ્રયબંધની પાછળ રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી
 બળવૃત્ત બનેલા, તેને મુક્તિમંત બનાવવા
 માટે જોડલા ભોગ આપવા પડે દેટલા
 આપવા તત્પર બનેલા મનુષ્યોની પ્રબળ
 ભાવના ખડી છે, શાસકોના નીશ્રયબળની
 પાછળ સ્વચ્છંદે વ્યાપાર કરી ધન કમાવાની
 મુડીવાદી લોકપ્રતા અને ચોતાના દેશની સ્વર્ણ
 દેશીય મહત્તા સાચવવાના સાધન તરીકે
 હીંદને કાયમને માટે તાબેદાર રાખવાની સ્વાર્થી
 શાહીવાદી ભાવના ખડી છે. આપણે કોઈના
 પશુ શુદ્ધામ બનવાની દૃઢ નીશ્રયપુર્વક ના
 પાડીશું ત્યાં મુધી આપણને કોઇ શુદ્ધામ
 બનાવી શકે તેમ નથી. એ સંગીન
 સીદ્ધાંતના પાયા ઉપર પહેલા વર્ગ મક્કમ
 ઉભો છે, ખીલે વર્ગ તેની શુદ્ધામ નહીં
 બનવાની ભાવનાની જડ કાઢી, થોડાક
 ટુકડાઓથી સંતોષ પામવાની મવાળ ભાવ-
 નાને ઉત્તેજન આપવાના પાસા ખેંચી રહેલા
 છે. સીમજાના શીખરોથી માંડીને લાંબના
 વ્હાઈટ હોલ સુધી એ એક જ મનોદશા
 જર્વત જણાય છે અને ચોતાના યુગમાં જ
 સમાજવાદને મુક્તિમંત બનાવવાના બરાજ
 પાડનારો ખીટનનો કામદાર પક્ષ, સત્તા
 ઉપર હોવા છતાં, નીરાધારની માફક. ચોતાના
 સીદ્ધાંતનાં કાળગીઆં ચીંથરાને ધોઈ પી,
 મુડીવાદી અને શાહીવાદી મનોદશાના દ્વંધ્યાં
 તરીકે જ માત્ર નહીં, પણ એના તાબેદાર
 શુદ્ધામ તરીકે એ બન્ને વાદના પુનઃકોના
 શાસન સમક્ષ શીર ઝુકાવી, એમનું ધારણું

કરવામાં, ચોતાની બલતને સાધન તરીકે
 વાપરવા દઇ રહેલા છે. ખીટનનો ત્રીજો
 મવાળ વર્ગ વર્ગો હીંદને, ચોતાના આરણ્ય
 ઉપર સંસ્થાનીક સ્વરાજનું પાટીઈ મારવા
 દબને, તેને ચોતાના ધરમાં ભોંટત જોવા
 રાખવાની અધીકાર રહીત સગવડ આપવાની
 ઉદારતાભરી (!) વાતો કરી રહ્યો છે. એ
 વર્ગની અને પહેલાં બતાવ્યા તે વર્ગોની મનો-
 દશામાં કશો જ ફરક નથી. માત્ર પહેલા
 બન્ને વર્ગો દેશ છે તે હોટ તડને ફડ
 કહી દેવા પુરતા નિખાલસ છે, ત્યારે બિલા
 ત્રીજો વર્ગ હૈયામાં હળાદળ ઝંઘેર રાખવા
 છતાં જીભને ટેરવે મધ ચોપડી રાખવાની
 રીતમાં માનનારો છે. પરંતુ એ ફેર તો
 સાવ ગાણુ છે. હિંદના રાજતંત્ર આત્માને
 નમાવવાની તિમ્ર ભાવના તો પ્રણે વર્ગમાં
 સમાન જ છે. એમને હિંદ માટે પ્રસંગ
 ઉભો કરી, ચોતે આપે તેટલી તકથી
 હિંદને સંતોષ મનાવવો છે, ત્યારે સ્વાધીન-
 તાના શુદ્ધ રંગથી રંગાયલા હીંદોએને જાતે
 પ્રસંગ અને તક હિંદમાં કરી, તેની ઉપર
 ચોતાનો અધીકાર રહે એ પરીરથીતી ઉભી
 કરવી છે. આમ બન્ને પ્રકારની મનોદશા
 વચ્ચે જમીન અને આસમાન જોડતું અંતર
 છે. એ અંતર સરકારી એક જોળમેજી
 પરીષદ તો થું પણ એવી હબર પરીષદો
 પણ ફર કરી શકે તેમ નથી; તેમ સુદ-
 હના પાપદેની દેણદેણી પણ તેનો ઉકેલ
 નીકળે તેમ નથી. એનો ઉકેલ હીંદોએને
 હીંદમાં શુદ્ધામ બનાવવાની મનોદશાના
 પસારમાં છે. એ પચટો ચાપ નહીં ત્યાં
 સુધી બન્ને મનોદશા વચ્ચેનાં ધપાણ ચાલુ
 રહેવાનાં જ છે. તેમાં મવાળ મનોદશાના
 હીંદો-મુલ્સદીઓ અનેક કાંઈ મારવા છતાં,
 કશો જ ફેરફાર કરાવી શકે તેમ નથી.

મહાસલા સામે વીચર

મુંબાઇના મવાળ મુસ્લીમોના મુખપત્રે [ઇન્ડિઅન ડેઇલી મેજ] જે પત્રના મવાળપણાનો ઇનકાર કર્યો છે, છતાં જે પત્ર સમસ્ત હિંદના સ્થાના મવાળ મુસ્લીમોનું વાહન અનેક વરસોથી મનાય છે તે, અશાલાવાદના 'લીડર' જેવા પત્રને પણ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે સીમલામાંની નોકરશાહીના ઘણા મોટા ભાગે હિંદની રાષ્ટ્રીય મહાસલા સામે વીચર બહાર કર્યા છે. અને સંયુક્તપ્રાંત, દિલ્હી, મુંબાઇ, કલકત્તા, પંજાબ, મરાઠા, બીહાર વગેરે ક્ષેત્રે મહાસલાની કારોબારી સમીતીને ગેરકાયદેસર ઠરાવીને, અને મહાસલાના ચાથા પ્રમુખ ઘકતર અનસારી અને તેમની કારોબારી સમીતીનાં બે સ્ત્રી સભ્યો સીવાયના દિલ્હીમાં હાજર રહેલા નમામ પુરુષ સભ્યોને પકડીને તેમ જ સજા કરીને સરકારે હવે બરાબર પુરવાર કરી આપ્યું છે કે, મહાસલાને જડમુળથી ઉખેડી નાખવા માટે જ તેની તૈયારી છે. એક તરફ મુલેહની વાટાઘાટ ત્યારે ચાલુ હોય તેવે વખતે જ આવાં ઉચ પગલાં મુલેહની વાટાઘાટમાં એક પક્ષકાર બનેલી સરકાર ભરી રહી હોય, ત્યારે પછી એ વાટાઘાટને મહાસલાને કચડી નાખનારાં પગલાંની હાલ તરીકે ઉપયોગ થઇ રહ્યા છે એમ કહેવું તેમાં લગાવે ખોટું કશું જ નથી. મુંબાઇનું 'કોનીકેડ' કહે છે : આ ઉપરથી સરકારની બાજુ ગોળમેથ પરિષદમાંથી મહાસલાના તત્ત્વને ખીલકુલ દુર રાખવાની છે. અને તેથી 'લીડર' ના તંત્રીશ્રી ચીંતા-મણી 'ગોળમેથ પરિષદ'ને હાલતુરત મુલતવી રાખવાની લજામણુ કરે છે, તેમ જ મહાસલાવાદીઓને ગોળમેથ પરિષદમાં આવવા માટે સમજાવી શકાય, તેટલા સમય મેળવવા અર્થે જ એ લજામણુને મીસીસ બેકેટ

અનુમોદન આપે છે. પરંતુ 'ફ્રી પ્રેસ બન-રવ'ના કહેવા પ્રમાણે હિંદુસ્થાનના પ્રજા પુરતો વિદાયતની કામદાર સરકારે ગાદીસંગ કરી, સીમલામાંના તેમ જ લંડનના બાઇટ હોલમાંના હિંદને કચડી નાખવા મક્કમ બનેલા નોકરવગને કાગે એક લખી આપ્યો છે. અને હિંદમાં બનતા. બનાવો તેની ખાત્રી આપે છે. તે બેતાં મહાસલાવાદીઓ આવતા ઓછોબરમાં તો થું પણ આવતા વર્ષના ઓછોબરમાં પણ ગોળમેથ પરિષદમાં જવા તૈયાર થાય એ માન્યતા આકાશ પુષ્પવત છે. મી. ડોની મેન પોતાના 'વીકલી રિવ્યુ' માં ગોળમેથ પરિષદને મહાસલા માટે 'કુટલાવ' સમી ઓળખાવે છે, અને સીમલાના ગોરા નોકરો તેમ જ કલકત્તાના ગોરા કાપડીઆ અને ગાંધીઆદુ કરનાર ઓની મનોદયા બેતાં એ જ બાખ્યા બરાબર કરે છે, એટલે મહાસલાવાદીઓ એ કુટલાવ ખાદુ બનવાની ના પાડે તેમાં કશું ખોટું કરતા નથી. અર્થાત. તેમને માટે ગોળમેથ પરિષદ મળે કે ન મળે તેવું કશું ચ. સ્નાન સુતક છે જ નહીં. હિંદની સ્વતંત્ર મનોદશાને કચડી નાખવાનું વ્રત લઇ ખેલાઓ બધાં સુધી પોતાની જુલ ન જુએ, અને મહાસલાની માગણીનો સ્વીકાર ન થાય ત્યાં સુધી, ભલે તેઓ ઓડીન-સોની અને લરકરી કાયદાની મદદથી હિંદ ઉપર રાજ્ય કરે, પરંતુ 'મેન્સ્ટર ગાડીઅન'ની ચેતવણી પ્રમાણે, તેટલાથી તેઓ બેચોનેટ અને બંદુકોની મદદથી હિંદમાં પોતાનો માલ ખપાવી શકવાના નથી, એ વાત ઉપર જ અત્યારે તો મહાસલાવાદીઓએ 'ચેતાવું' તમામ લક્ષ્ય અને બળ કેન્દ્રીત કરવાં નોંધ્યું છે. શ્રી વીકલભાઈ પટેલે કહ્યું હતું કે : "સીમલાના નોકરો બેચોનેટની અણીએ આપણી પાસે સંધી કરાવવા માગે છે." તે

કથનની સામે ધણા એન્જોઈન્ડીઅન પત્રોએ
બુમરાણ કરી મુકી હતી, પરંતુ તે પછી
મળી ચુકેલા અનુભવોએ શ્રી વીદ્યભાઈનાં
કથનમાં રહેલા સોએ સો ટકા સત્યને પુર-
વાર કરી આપ્યું છે. છતાં દેશની સ્વતં-
ત્રતા માટે તુરંગમાં ખેડેલા એ ગુજરાતી
મુત્સદ્દીને અમે ખાત્રી આપીએ છીએ કે:
મહાસભાવાદીઓ કદી પણ બેચેનરની
અણીના ડરથી, ગોળમેછની જાળમાં ફસાવા
તત્પર નહીં જ થાય.

નવજવાનોને તક

નેતાઓ વીના નવજવાનો રાષ્ટ્રભરની
• મહાન લડત મુગ્ધવસ્થીત રીતે ચલાવી શકે,
તેવી તક નવજવાનોને આપવા માટે સર-
કારનો આપણે આહાર માનવો જોઈએ.
નવજવાન એ શબ્દમાં અમે સ્ત્રી અને
પુરૂષનો સમાવેશ કરીએ છીએ. ભારતભરની
જગૃત થયેલી સ્ત્રીશક્તિએ પુરવાર કરી
આપ્યું છે કે, સ્ત્રી પુરૂષનાં જુદાં જુદાં
ખાનાં પાડવાની પુરાણી રીત ઉપર હવે
છેડછી વખતનું પાણી મુકવું જોઈએ. સ્ત્રી
શક્તિ એ પુરૂષ શક્તિ કરતાં ઓછાપણ રીતે
ઊભરતી નથી, એ તેમણે વર્તમાન સ્વાતંત્ર્ય
સંગ્રામમાં ઝુંકાવીને સીદ્ધ કરી આપ્યું છે.
એટલે હવે જ્યારે મહાસભાના પીઠ પુરૂષોને
કારાવાસની પત્યરી દીવાલો પાછળ પુરરામાં
આટ્ટા છે, ત્યારે હવે નવજવાનોએ પેતાને
મજેલી એ તકને બરાબર ઉપાડી લઈ,
સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક તેમ જ રાજકીય
સ્વતંત્રતા માટે સંગઠીત અને સુવ્યવસ્થીત-
પણે કામ કરી બતાવી, સાવદેશીય છતી-
લસમાં ભરતીય નવજવાનોને માટેના
સ્થાનનો નીજીય કરાવી આપવો ઘટે છે.
તેમ કરતાં મહાસભાએ સ્વીકારેલા સંઘર્ષ
ધોરણે લડત ચલાવવાના સીદ્ધાંતને સાચવીને

વીરુદ્ધ રીતીઓનું અનુકરણ કરી, એ જ
નીયમે પોતાનું કામ કરવું જોઈએ. શ્રી
પ્રદુલ્લભચંદ્ર રોયે મુંબાઈના નવજવાનોને
ઉદ્દેશીને જે સુચના સારા થે હીંદના
નવજવાનોને આપી છે, તે પ્રમાણે રાજ-
કીય પરાધીનતાને નીવારવાના પ્રયાસોની સાથે
સાથે, આપણા પોતાના સમાજમાં જે જે
મુલામીની બેડીઓ આપણા સ્વતંત્ર વીકાસના
માર્ગને રૂંધી રહી હોય, તે તમામ બેડી-
ઓને દુર કરવા સારું, સામાજિક ક્રાંતીની
લડત ઉપાડી લેવાની ખુબ જરૂર છે. તે
માટે વર્તમાન સમય જ સર્વાંશે અનુકૂળ છે.
એનો પુરેપુરો લાભ લેવો એ નવજવાનોનું
કામ છે. એ કામને પાર ઉતારવા માટે વ્ય-
વસ્થીત રીતે સામુદાયિક લડત શરૂ કરવાની
સંગીન યોજના ઘડી, તેને અમલમાં મુકવા
વીના વીકાસે તત્પર થઈને જગતને આપણે
બતાવી દેવું જોઈએ છે કે, હીંદનાં નવજ-
વાનો દુનિયાના કોઈ પણ દેશના નવજવાનો
કરતાં સાહસમાં, આપભોગની વૃત્તિમાં, સ્વદેશ-
ભક્તિમાં અને સ્વાતંત્ર્યપ્રીયતામાં જરાયે
ઉતરતાં નથી. તે માટે મહાસભાની સંસ્થાઓની
માફક ક્ષમતામ સામાજિક ક્રાંતીકારકોના સંઘો
સ્થાપી, ન્યાતોની અને રૂઢીની જુદમી વ્યવ-
સ્થાઓનો છેવટને માટે અંત લાવવા અને
તેમ કરીને સર્વાંગે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત
કરવા કડીબદ્ધ થવું, એ અત્યારને અવસરે
અતી અગત્યનું છે.

નવયુગ

ચાલુ અંક સાથે 'નવયુગ' માર્સીક
બીજા વર્ષના પુર્વાર્ધ પુરો કરે છે. આવતા
અંકથી તે બીજા વર્ષના ઉત્તરાર્ધમાં પ્રવેશ
કરશે. આ સમય દરમિયાન 'નવયુગ' માર્સીકે
ગુજરાતી ભાષા બોલનારી પ્રજામાં પોતાનું
સુયોગ્ય સ્થાન કરી જ લીધું છે, અને

દીવસે દીવસે તે એ સ્થાનને વધુ સંગીન અને વધુ વ્યાપક બનાવતું જાય છે. તેનાં કારણ અનેક છે. અલગ પત્ત ગુજરાતી માસીકામાં 'નવયુગ' નું માત્ર સીદ્ધાંતલક્ષી માસીક છે, તે ત્રણજાતના પ્રમાણમાં પોતાના વાચકોને વધારેમાં વધારે પાનાં અને વધુમાં વધુ ચીત્રો આપે છે તે ખરું, પરંતુ એ પાનાંમાં પીરસાના લેખો અને અપાતાં ચીત્રો વાચકોના મનરંજન અર્થે નથી હોતાં. વાચકની મનોદશામાં ચોક્કસ પ્રકારનો પલટો કરાવી, તેની સમક્ષ આવતી કાલને માટે અનેક યોજનાઓ તેમ જ વીચારસરણી તે રજૂ કરે છે: 'નવયુગ'ની લોકપ્રીયતાની સાબી એમાં જ છે. કેમકે 'નવયુગ' જેમ પૈસા કમાવા માટે કાલ્યુ નથી, કે એકલા સાહીત્યની કે ખીજી કોઈકે શુદ્ધ અને વાંઝણી ચર્ચાઓ ચલાવી કલમની ચળ ઉતારવા માટેના સાધન તરીકે, અથવા પોતાનો કંકડો ખરે કરાવવા માટે સાહીત્યની દુનીયામાં નવો વાકો બાંધવા સાર પણ 'નવયુગ'નું પ્રકાશન નથી. તેનું પ્રકાશન માનવ જીવનને સ્પર્શતા પ્રત્યેક પ્રશ્નનું વીચારણ ધોરણે પ્રથમરણ કરી, સીધી, સાદી અને સારૂ જાણમાં વાચક સમક્ષ સૌ દેખના સોના જેવા નીમળ વીચારોથી રચાયેલી યોજનાઓ મુકવા માટે જ થયું છે. દુઃકમાં 'નવયુગ' એક માસીક નથી પણ તે સંસ્થા છે. તે માત્ર ખ્યાલી વીચારો બતાવીને જ બેસી રહેવા ઇચ્છતું નથી. 'નવયુગ' પોતાના વાચકોની સાથે નીકટ સમાગમમાં આવવા ઇચ્છે છે, વાચક અને નવયુગ વચ્ચેનો સંબંધ કુટુંબવત બને અને એ કુટુંબ દીને દીને વધુ અને વધુ વ્યાપક બનતું

જઈ, ગુજરાતી આલમને આવતી કાલના સ્વાતંત્ર્યયુગ માટે—એ યુગબળનો બાર ઝીલીને ખમી શકે તે માટે તૈયાર કરવા ઇચ્છે છે. અત્યારના આપણા સામાજિક જીવનને બે મુખ્ય પ્રશ્નો સ્પર્શે છે: (૧) લગ્ન અને (૨) સંતતી. એ બંને ક્ષેત્રમાં સંગીન કામ કરી શકાય તે માટે લગ્નસંસ્થાના સુધારા માટે અને ભવીષ્યની યોજાદના સુધારા માટે જુદી જુદી બે સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી છે. 'નવયુગ' ના વાચકો એ બે સંસ્થાઓના સભ્ય બને તો સામાજિક પુનર્વીધાનના અતી અગત્યના પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા માટે વધુ સક્રીય કાર્યો આપી શકાય. આણંદ પ્રજાસત્તા રાય છેલ્લી વખત મુંબઈમાં આવી ગયા, ત્યારે નૌજવાનોની સલા સમક્ષ બોલતાં તેમણે કહ્યું હતું કે: "જો હિંદને સ્વતંત્ર બનવું હોય તો ન્યાત જાત અને ધર્મપંથોની બાલીશવાડોને તેમ જ સામાજિક અત્યાચારોને તો દેહનાવે જ છુટકો છે. આપણે સ્વરાજ સ્થાપવા તૈયાર થઈએ તે પહેલાં આપણે સામાજિક કાંતી કરતી પડશે જ." એ સામાજિક કાંતી માટે 'નવયુગ'ના વાચકોએ છુટી છુટી કંડી જેવા ન રહેતાં, પ્રત્યેક કંડી પરસ્પરથી સંકળાયેલી હોય તેવા બનવું જોઈએ, તે માટે જોઈએ તો 'નવયુગ સંઘ' ની યોજના અને વ્યવસ્થા પણ કરી શકાય. એમ બનવાથી 'નવયુગ'ના મીત્રો સંઘટીત બની, પોતાને પ્રીય એવી નવી વીચાર સરણીનો વધુ બહોળા ક્ષેત્રમાં પ્રચાર કરી શકશે. આ સંબંધમાં 'નવયુગ'ના વાચકોને 'નવયુગ' કાર્યાલય સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવાની અમે સલામણુ કરીએ છીએ.

શ્રીમતી હંસા મહેતા અને મુંબઈની વીઝંડ સમીતીને તા. ૩૦: ૮: ૩૦ ના દીવસે પકડી મુંબઈ સરકારે સંધીના કાર્યમાં નવું વીધન નાખવાની ખબર યંત્ર પર જતાં મળી છે.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના પીયયમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન ગોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલોચનીના બાલની સૌંદર્યતાની આખેહુબ વણન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંદીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ સહેજે યાદ આવી જાય છે. બાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભરમ જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઇ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હિર ઓઇલના હુનૃત્યામાં, બાલની ઉપર વણુંબા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ સ્થીત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવ માં અગ્રસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે. તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીમતે સઘળા બજારીયા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસર કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીને જ ખરીદવું કારણ તેની બનાવટી હકીકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

—10:—

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર

ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ)

તમે ન વાપડું હોય તો એક વખત વાપરી જુઓ. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાપડામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા કુલોની મીડી ખુસમો બ્લેક બ્લેક થઇ રહે છે. ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ) નામ વાંચીને જ સીકળાં બાટલી ખરીદવું કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત વા આંકેસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંકેસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ હામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૨-૦ સુમધી કાડના એક આનો.

બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. અર્ચ પાંચ આના લુદા થશે.

દીલબહાર હિર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ)

આ તેલની કેવડા યુક્તાબની પારીજાતકે જેની મીડી સુગંધ ઘણી જ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાતી કરો. બાટલી દીઠ કીમત રૂ. ૧ અને વી. પી. અર્ચ રૂ. ૦-૧-૦ અંગ.

સેલ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમાં મસીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

થા. પાછળથી પરતાઈશ.” પણ એનો અવાજ હૃષ્ણનીમાં દબાઈ ગયો. કેટલાકોએ ખોલનારાને ‘દેશગોડી’ કહી દાખી દીધો.

‘શીશીરકાન્તની જય.’ સભામાં જયનાદ ઉઠ્યો. ‘સાચો દેશભક્ત તે આ’ કોઈકે કહ્યું.

‘ભાદ્યો!’ વક્તાઓના આગ્રહથી શીશીરને ખોલવું પડ્યું. “આજથી પરદેશી કાપડ સામે મેં બંડ પોકાયું” છે. ખાદી અને રેંટીયો એજ હીંદનો ઉદાર કરનાર સાધન છે, એવી મારી ખત્રી થઈ છે. હું આજથી પરદેશના મેલને જત્રાવી દેવાનો ઉદ્યોગ આદરીશ.”

“બંડખોર શીશીરકાન્તનો ધીજ્ય હો!” ફરીથી એ ગગનમેદી ગગનના સભામાંથી ઉડી.

— ૨ : —

“શીશીર, તું મારો ધરમાં નહીં. તારા જેવો બંડખોર છેકરે મને ન પપ્પે. તને લાગણીના ઉભરામાં તણાતાં શરમ ન આવી? હું મામલતદાર. સરકારે મને ‘રાવ સાહેબ’ બનાવ્યો છે. ડેપુટીનો હક્ક થોડા વખતમાં થાય છે. લય લય! એ બધા ઉપર તેં ઊણી સળગાવી મુકી. નીકળ મારા ધરમાંથી.”

“પીતાજી, તમારી મામલત કરતાં દેશ મારે મન વધુ છે, મને તમારે વીરે માન છે, પણ તેથી વધુ માન મારી માતૃભૂમી માટે છે. જે ગોરાઓ આપણા દેશને ઝુટી રહ્યા છે, જેના રાયરમીયરો, ચચીલા, બકનહોરા, ડાયરો અને ઓડવાયરો આપણને હાલુતકરી રહ્યા છે, તે ગોરાની નોકરી હરામ હોવી થયે.” શીશીર પીતાની સામે દલીલ મુકી.

“બંડખોર! નીકળ, નીકળ મારા ધરમાંથી. તું તો એક ઘડીને માટે પણ મારા મક્કનમાં ન શોભે! કલેક્ટર સાહેબ બહુશે તો મારી શું દશા થશે?”

“ભાઈ શીશીર સમજ નવ.” શીશીરનાં મા દોડ્યાં આવ્યાં, “તારા પીતાના મોભાની તો વાત વીચાર. અને તારો અસરો તો ધારાસભાનો મેંબર છે. તે આ વાત બહુતાં જ તારા વીવાદ તોડી નાંખશે.”

“મને કશાની પરવા નથી. મારી મૈયા પરદેશીઓને લયે લણાય એ વખતે લગનની અને ધારાસભાની વાત શી?”

“તો ચાલ્યા જા મારે આંગણેથી કમળખત!” રાવસાહેબ તાડક્યા.

શીશીર આદરો ગયો.

— ૩ : —

હીંચણ પણ ન ઠંકાય તેટલું ખાદીનું ધાતીયું, જનરી ખાદીનું કુટુંબ અને ઉધાડે માથે, ઉધાડે પગે શીશીર ગામડે ગામડે રખડી રહ્યો છે. રેંટીયો એની ઉપાસ્ય-મુતી બની ગયો છે. પાતાળપુરીના દેશ-ભક્તોએ, એને રહેવા મક્કન આપ્યું છે. તેના ખર્ચની વ્યવસ્થા મહાસભાની સમીતીએ માથે લીધી છે. શીશીરનું જીવન, તેનું જાયાચીત્ર, એની વાતો રાષ્ટ્રીયપત્રોમાં હામ-હામ છપાઈ રહ્યાં છે.

એના રાવ સાહેબ પીતાની વાતો સરકારી ખર્ચમાં ખર્ચો જાય છે, ખુદ જતનર અને વોઈસરોય તરફથી તેને અબીનંદનો મળે છે. ડેપુટીની જગ્યા એને સારૂ ખાસ ખાત્રી થઈ સુકી છે. આવતા જાન્યુઆરીમાં એને ‘રાવ બહાદુર’ બનાવવાની ખાત્રી અપાઈ સુકી છે.

શીશીરના સસરાએ વીવાદ તોડી નાખ્યા છે.

એના પરદેશી વસોના શૌકીન મીત્રો કહે છે: “શીશીર વગર વીચારી મુખાંધ કરી છે. જરૂર તે એક દીવસ પરતાવાનો છે.” પાતાળપુરીની જનતા એવી વાતો કહેનારને હસે છે—નીંદે છે.

—: ૪ :—

‘દેશભક્તીની લાગણીનો ઉત્તરો ખેંચતો જતો હતો. ‘હજી સ્વરાન્ય કેમ નથી મળતું?’ એવી ઉંડી ઉંડી સંકેશ ‘દેશસેવકો’ના દેશમાં પહોં જતી રહી હતી. દેશની નોકરાનું સુકન જેમના કાથમાં હતું તેવાઓ એ સંકેશો તીવ્રરૂપે મથતા હતા. કેટલેક અંગેથી નોકરાના સડ વીંટાળી લેવાની, તો ક્યાંકથી મળને આમી દીરાના પવન તન્દેરથી આંધવાની વાતો, વીચાર થતા હતા.

શીશીર એમાં આગેવાન હતો. ‘સ્વરાન્ય આ માર્ગે નહીં મળે, માર્ગ બદલો! જુની રીતે જ શા માટે વળગી રહેવું? લોકો ભલે બંદખોર હોય. હું જુના માર્ગ સામે જાઉં છું!’ તેણે દેશસેવકોની ખાતરી સલામાં બંધર કરી દીધું.

હવે શીશીર ખાદીનાં લાંબાં ધોતીયાં, ખમીસ, ડગલો અને ટોપી ધસાવ્યાં. ખુલ્લા પગમાં અંધારા આંખો! સુદર્શન તરફની એની શ્રદ્ધા ધટતી ગઈ. હજી એના મનમાં ધડભાંગ થતી હતી.

—: ૫ :—

લોકો કહે છે કે શીશીરે જાઉં છિસવું છે. સરકાર સામે નહીં, ધારાસભા સામે નહીં. ખાદી અને રેંટીયા સામે—દેશભક્તોના જુના રૂઢીચઢકો સામે. આમવર્ગમાં હવે એના કાંઈ નયરોપ નથી કરતું. કેટલાક એને દેશત્રોડી પણ કહે છે. કેટલાકની હજીય એ ‘ઉગતા તારા’ માં આશા છે.

‘જેણે ઘર છોડ્યું, માતા-પીતાનો ત્યાગ પેડી લીધો, વીચાર ફેક થવા દીધા, એ દેશને દુઝો ન જ દે.’ એક વગ એ દલીલો કરી રહ્યા હતા.

શીશીરના જુના સનાતની-પરદેશી કાષ-ને ચુસ્ત રીતે વળગી રહેલા-મીત્રો મજલકા

હતા. ‘શીશીરના અંતરમાં સંકેશ ઉગી છે, એનો પગ કપર્યો છે, જરૂર તે આપણા પંથમાં પાછો આવશે.’

થોડા દિવસ ગયા અને શીશીરે બંધર રીતે રેંટીયા અને ખાદી સામે યુદ્ધ જગવ્યાં. કાળી ખાદીનો ડગલો, દેશમાં ફેંટા, કંમરની શાકનો દુપટ્ટો, પરદેશી રમ્યરની પડીચાળા જુદા, અને મીઠનાં ધોતીયાંમાં સજ્જ થઈને શીશીર જુના ખાદી-રેંટીયાભક્તો સામે જાંડખોર તરીકે બહાર પડ્યો.

સરકારી પત્રોએ એની મનઠ માંડી, દેશભક્ત મીત્રોએ એની ભુત મારે આંખુ પાડ્યાં. શીશીર જેવી માન્યતા ધરાવનારા, છતાં હંમેશા તે હોડે કાઢવાની હામ વીનાના મીત્રોએ ખાતરીમાં એને અબીનંદન આપી, જુના ખાદીભક્તોમાં તેની નીંદાનો દવીંદુધીયા માર્ગ લીધો. આમવર્ગે એને ‘દગાખોર’નો ઇલકાજ આપ્યો. રાષ્ટ્રીય પત્રોએ તેને ફરીથી વીચારવાની સલાહ આપી.

—: ૬ :—

પાતાળપુરીના એક પ્રાણમાં નાનકડી સભા છે. રાવસાહેબો અને ખાતજવાદુરોની ગાડીઓ પણ તે તરફ દોડી રહી છે. સ્વતંત્ર વીચારકોનો એ મેળાવડો છે, સરકાર પક્ષનાં વતમાનપત્રોના ખચપત્રીઓ અને ડબ્બીઓ લેનારા સુદાં ત્યાં જવા દોષરોડ કરી રહ્યા છે.

શીશીરના માનમાં એ મેળાવડો થયો છે. એક દિવસે જ સાહેબસાહેબો કપડાંને એણે હોળી કરવા પછાડી નાંખ્યાં હતાં, તેજ સાહેબસાહેબો પોશાક આને એણે ફરીથી ધારણ કર્યો છે. એના ખાદીભક્ત મીત્રો હજીય કહે છે: ‘શીશીરે ભુત કરી છે.’ પરદેશી ભક્તો સામા જવાળા વાળે છે: ‘એણે જીવનમાં ફેરવી ગંભીર ભુત આને જ સુધારી છે.’